CONFERENCE BOOK

BALKAN 16. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ÜSKÜP
24 - 29 EYLÜL 2026

BALKAN
16. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

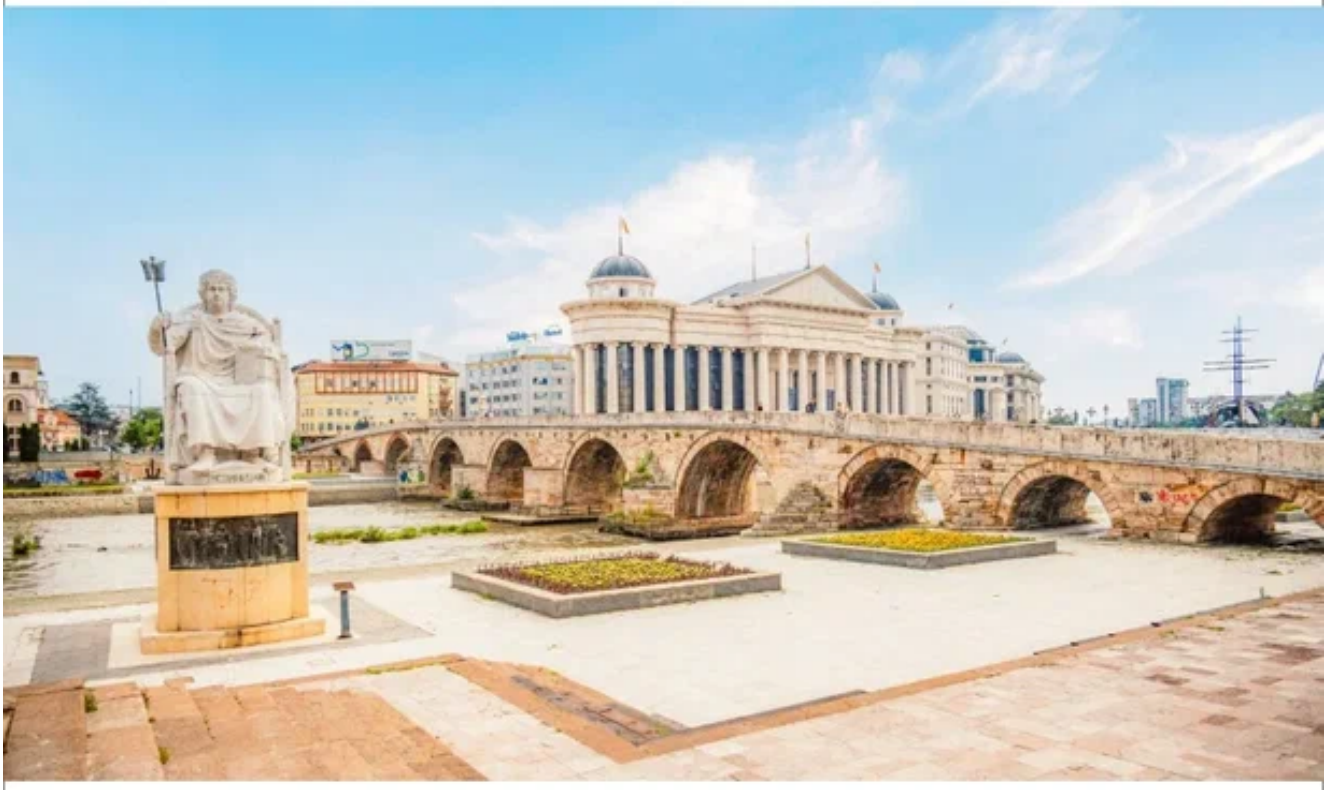

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 24 – 29, 2026
SKOPJE

Published by Academy Global Publishing House

www.balkankongresi.org

BALKAN 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 24 – 29, 2026
SKOPJE

Edited By
PROF. DR. DWI SULISWORO

Issued: 20.10.2026
ISBN: 978-625-8795-49-3

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 116 papers have been presented by Turkish participants and 157 papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.balkankongresi.org Contact: balkankongresi@gmail.com

CONFERENCE ID

BALKAN 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
SEPTEMBER 24 – 29, 2026
SKOPJE

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Lebanon – Algeria - Saudi Arabia- Azerbaijan- Egypt- Eritrea- Kazakhstan - Oman - India- Armenia- Greece- Iraq- Pakistan- Nigeria- South Korea- Senegal- Philippines- Russia- Syria- Kyrgyzstan- Ethiopia – Iran – Albania – France- Indonesia- Romania – Serbia – Ghana- Jordan – Kuwait – Japan – Qatar-

PRESENTATION
Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.
Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	Number of paper	*%*
Papers by Turkish Participants	116	42,49
Papers by International Participants (32 Countries)	157	57,51

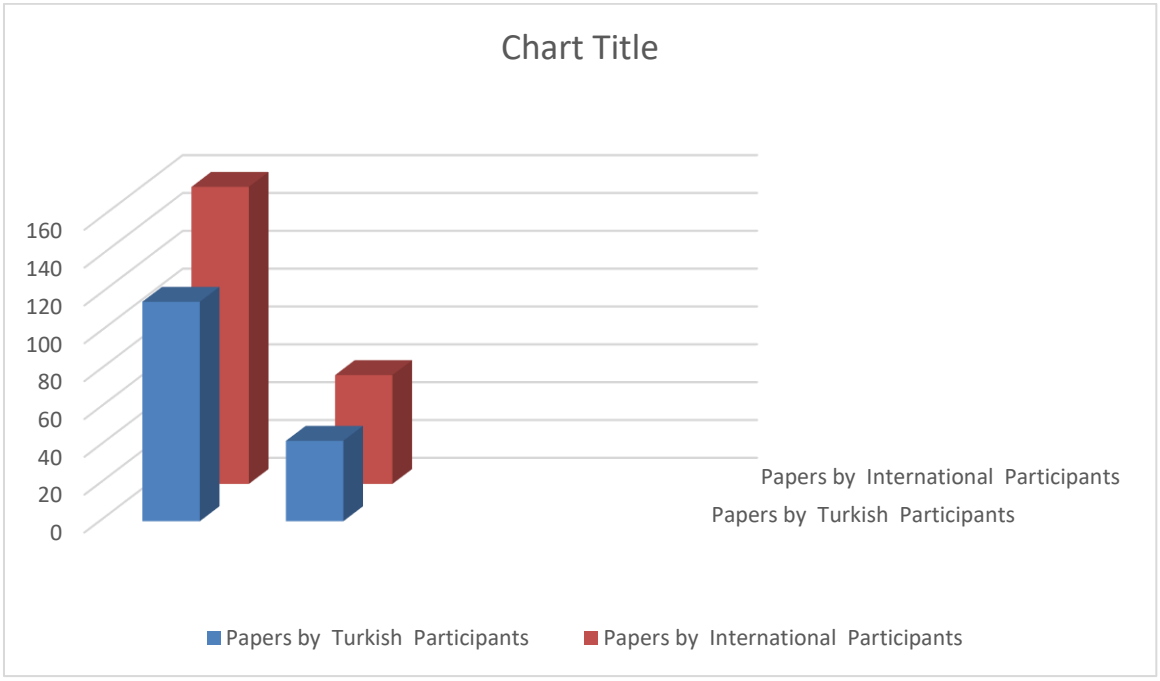

BALKAN 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SEPTEMBER 24 – 29, 2026
SKOPJE

NO : **AC- 16B - 2026. 374Ü– 3822**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 10/10/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES** kongresi 24-29 Eylül 2026 tarihlerinde Üsküp'te 33 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 273 bildirinin 116'sı Türkiye'den, 157'si ise farklı 32 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-903.07-475454
Konu : Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:
Gereği:
Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 - GAZİANTEP
Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17
e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi
Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTWorld 7TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
September 24 – 29, 2026
SKOPJE

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Serpil Özdemir**	1	SECONDARY SCHOOL TURKISH TEXTBOOKS: AN ANALYSIS OF NARRATIVE TEXTS IN TERMS OF SOCIAL AND EMOTIONAL SKILLS	Yüksek Lisans Öğrencisi Özgür Ozan Kandemir Prof. Dr. Serpil Özdemir
		2	DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE BALKAN SÖZLÜ KÜLTÜRÜNÜN EĞİTİM TEKNOLOJİLERİYLE AKTARILMASI	Mahmut ÖĞ
		3	TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SÖZLÜ KÜLTÜR UNSURLARININ KULLANIMI: BALKANLAR BAĞLAMINDA EĞİTİMSEL BİR DEĞERLENDİRME	Mahmut ÖĞ
		4	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ GELİŞİM SÜREÇLERİ ÜZERİNE BİR OLGUBİLİM ÇALIŞMASI	Öğretmen, Çimen AKTAŞ Prof. Dr., İkbal Tuba ŞAHİN SAK
		5	PANDEMİ DÖNEMİNDE DOĞAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL PROFİLİ: OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖZLEMLERİ VE DENEYİMLERİ	Öğretmen, Mihriban BEYTEKİN Prof. Dr., İkbal Tuba ŞAHİN SAK
		6	ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİK DENEYİMLERİ ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR İNCELEME	Öğretim Görevlisi, Betül Kübra ŞAHİN YONCA Bağımsız Araştırmacı Hilal Güşta ŞAHİN
		7	ÇOCUKLARIN AKRAN TERCİHLERİ: NİTEL BİR ANALİZ	Öğretim Görevlisi, Betül Kübra ŞAHİN YONCA Bağımsız Araştırmacı Hilal Güşta ŞAHİN
		8	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL SİNİZM DÜZEYLERİ İLE İNOVATİF DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ	Öğretmen, Zeynep GÜLLE Öğretmen, Halime KİYAĞ Prof. Dr., Ramazan SAK
		9	TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEPRESYON, KAYGI VE STRESLERİNE İLİŞKİN YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Öğretmen, Suna TAMBAHÇECİ Prof. Dr., Ramazan SAK

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi Ayhan TERZİBAŞ**	1	SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASININ (SKDM) TEDARİK ZİNCİRİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÇİMENTO VE ÇELİK SEKTÖRÜ FİRMALARINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME	Öğretim Görevlisi Doktor, FATMANUR AVAR ÇALIŞKAN
		2	THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF GREEN MANAGEMENT	Dr.Öğretim Üyesi ASİYE GÖLPEK KARABABA
		3	ÇOK NESİLLİ İŞGÜCÜ YAPISINDA PSİKOLOJİK SERMAYE, PSİKOLOJİK GÜVENLİK, TÜKENMİŞLİK VE FİNANSAL RİSK ALMA	Beyza Nur ÖZDEMİR Dr. Öğr. Üyesi Hatice NAYMAN HAMAMCI
		4	ÇALIŞANLARIN İŞVEREN MARKASI ALGILARININ İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ALGILANAN İSTİHDAM EDİLEBİLİRLİĞİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: MÜCEVHER SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE	YL. Öğrencisi, Muhammet Cihan UÇAN Prof. Dr., Esra ALNIAÇIK
		5	JEOTERMAL ENERJİ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN PATERNALİSTİK LİDERLİK ALGISI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA	YL. Öğrencisi SEDA CAMGÖZ Prof. Dr. HATİCE ÖZUTKU
		6	AKILLI FABRİKALARDA ÜRETİM YÖNETİMİ: ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ VE ETKİLERİ	Kübra Nur Kalı Prof.Dr. Mehmet Mustafa Yücel
		7	KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE İLİŞKİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ULUSLARARASI LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Eliza YRYSBEK KYZY Doç. Dr., Canan YILDIRAN
		8	TÜRKİYE'S POSITION IN EUROPE IN TERMS OF HIGH-GROWTH ENTREPRENEURSHIP: A COMPARATIVE ANALYSIS OF HIGH-GROWTH ENTERPRISES AND GAZELLES	Dr. Öğr. Üyesi Ayhan TERZİBAŞ

No:2

No:3

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖNDES**	1	KONUT KRİZİ BİR DEMOGRAFİ KRİZİNE Mİ DÖNÜŞÜYOR? SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE KONUT ERİŞİLEBİLİRLİĞİ VE DOĞURGANLIK ARASINDAKİ UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ	Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖNDES
		2	ÇALIŞMA SÜRELERİ VE REFAH İLİŞKİSİ: MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERLE KADIN İSTİHDAMI	Öğretim Görevlisi Dr. Ersel Ertürk
		3	AVRUPA BİRLİĞİ FİNANSAL ENTEGRASYONU VE TÜRKİYE: FİNANSAL DÜZENLEMELER, SERMAYE PİYASALARI VE UYUM SÜRECİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Younes GHOLİZADEH Dr. Öğr. Üyesi Eda KAYHAN
		4	CUMA'DAN PAZAR'A, GELENEKTEN KÜRESEL PİYASAYA: TÜRKİYE'DE HAFTA TATİLİ POLİTİKALARININ İKTİSAT VE MALİYE POLİTİKALARI EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ	Gökhan SAYAR
		5		

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ**	1	SOME FACTORS AFFECTING HEALTHY NUTRITION	Dr. Öğr. Üyesi ÇİĞDEM YEL
		2	60+ REFRESHMENT UNİVERSITIES IN ACTIVE AGING: THE CASE OF SIVAS PROVENCE	Dr. Öğr. Üyesi ÇİĞDEM YEL Yüksek Lisans Öğrencisi DUYGU ÖNCÜ
		3	PARENTAL AWARENESS, EXPERİENCES, AND PROTECTİVE STRATEGİES REGARDİNG ONLİNE CHİLD SEXUAL ABUSE İN TÜRKİYE	Doç. Dr. ZEYNEP TURHAN ZEYNEP SENA GÜVENER ZEYNEP SUDE OCAK TUĞBA GÜVEN
		4	"NE YAPACAĞIM BEN BU ÇOCUKLA?" ÇOCUĞUNUN OYUN BAĞIMLISI OLDUĞUNU DÜŞÜNEN ANNELERİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans öğrenci, HİLAL AKCA Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN KARAMAN
		5	CAM UÇURUM OLGUSUNUN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ
		6	DİJİTALLEŞEN TOPLUMDA YAŞLILIK: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ
		7	HİKİKOMORİ ve SOSYAL HİZMETLE İLİŞKİSİ	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ
		8	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KARŞISINDA ÇOCUKLARIN KORUNMASININ SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

No:4

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi Zafer ÖZTÜRK**	1	INTERACTIVE INVESTIGATION OF MATHEMATICAL PATTERNS AND SEQUENCES WITH MATHEMATICA	Dr. Öğr. Üyesi Ali TÜRKOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Zafer ÖZTÜRK
		2	DYNAMIC INVESTİGATİON OF POLYNOMIAL FUNCTIONS AND ROOT BEHAVIORS WITH MATHEMATICA TOOLS	Dr. Öğr. Üyesi Ali TÜRKOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Zafer ÖZTÜRK
		3	A WEARABLE DUAL SENSOR-GLOVE SYSTEM FOR THE RECOGNITION OF TURKISH SIGN LANGUAGE	Liudmila LVOVA Prof.Dr. Mehmet Serhat ODABAS
		4	REPRESENTATION BEFORE ARCHITECTURE: A CONTROLLED TIME-FREQUENCY AND CNN BENCHMARK FOR FOUR-CLASS RESPIRATORY SOUND CLASSIFICATION ON ICBHI	Ömer Atılım KOCA Emre TURAN Murat UÇAR Orhan ER
		5	CONTRIBUTION OF METEOROLOGICAL INFORMATION AND WEATHER FORECASTS TO NEXT-DAY NO_2 FORECASTING IN MADRID: A CONTROLLED COMPARISON WITH OPEN DATA	Emre TURAN Ömer Atılım KOCA Murat UÇAR Orhan ER
		6	MACHINE LEARNING BASED CLASSIFICATION OF DELIVERY STATUS IN COLD CHAIN LOGISTICS WITH FEATURE IMPORTANCE ANALYSIS	Mehmet Safa BİNGÖL
		7	DESIGN AND IMPLEMENTATION OF A REMOTELY CONTROLLED QUADCOPTER UNMANNED AERIAL VEHICLE PROTOTYPE FOR CARGO TRANSPORTATION SIMULATION	AYBARS AYAZ HAYATİ MAMUR
		8	DESIGN, IMPLEMENTATION, AND REAL-TIME REMOTE MONITORING OF A PORTABLE WATER QUALITY MONITORING SYSTEM BASED ON THE INTERNET OF THINGS	EREN EMEN HAYATİ MAMUR

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Hrant Sahakyan**	1	LOGIC AND DIALECTIC IN MEDIEVAL ARMENIAN PHILOSOPHY: THE LEGACY OF THE HELLENISING SCHOOL AND ITS CONTEMPORARY RELEVANCE	Prof. Dr. Hrant Sahakyan
		2	FREEDOM, RESPONSIBILITY AND THE COMMON GOOD IN POST-INDEPENDENCE ARMENIAN POLITICAL THOUGHT	Dr. Ani Vardanyan, Assoc. Prof. Dr. Armen Ghukasyan
		3	ATTENTION, AWARENESS AND THE SELF: COMPARATIVE PERSPECTIVES FROM YOGA, NYAYA AND BUDDHIST PHILOSOPHIES OF MIND	Prof. Dr. Sanjay Mukherjee, Dr. Lakshmi Iyer, Arvind Rao
		4	NON-DUALISM AND THE PHILOSOPHY OF PHYSICS: REASSESSING VEDANTIC METAPHYSICS IN LIGHT OF QUANTUM THEORY	Dr. Vivek Menon, Assoc. Prof. Dr. Kavitha Krishnan
		5	MORAL OBJECTIVITY WITHOUT A SELF: RECONSIDERING ETHICAL REALISM IN THE MADHYAMAKA AND YOGACARA TRADITIONS	Dr. Arindam Chatterjee, Prof. Dr. Khalfan Al Rawahi
		6	JUSTICE, CONSULTATION AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN MODERN OMANI INTELLECTUAL DISCOURSE	Prof. Dr. Saleh Al Kindi, Dr. Zainab Al Hosni
		7	RATIONALITY AND REVELATION IN CLASSICAL AND CONTEMPORARY ISLAMIC PHILOSOPHY: DEBATES ON THE LIMITS OF REASON	Assoc. Prof. Dr. Mohammed Al Shukaili, Dr. Asma Al Rashdi, Hamad Al Saadi

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assis. Prof. Dr. Badriya Al Habsi**	1	VALUES EDUCATION AND THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN OMANI SCHOOLS: A PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS PERSPECTIVE	Assis. Prof. Dr. Badriya Al Habsi
		2	URBAN BELONGING AND ADAPTATION STRATEGIES OF RURAL-TO-URBAN MIGRANTS IN ALMATY AND ASTANA	Assoc. Prof. Dr. Gulmira Baigabylova, Dr. Arman Seitkazy
		3	NEGOTIATING TRADITION AND MODERNITY: CHANGING GENDER EXPECTATIONS AND FAMILY FORMATION AMONG URBAN YOUTH IN KAZAKHSTAN	Dr. Aizhan Mukhtarova, Prof. Dr. Serik Abenov, Dinara Kaliyeva
		4	EDUCATIONAL ASPIRATIONS, OPPORTUNITY STRUCTURES AND LIFE PLANS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN ERITREA	Dr. Yonas Tesfamariam
		5	CUSTOMARY INSTITUTIONS, VILLAGE ASSEMBLIES AND PARTICIPATORY DEVELOPMENT IN RURAL ERITREA	Assoc. Prof. Dr. Mussie Ghebreab, Dr. Helen Woldu
		6	NEIGHBOURHOOD SOCIAL NETWORKS, SOCIAL SUPPORT AND WELLBEING AMONG ELDERLY RESIDENTS IN ALEXANDRIA	Prof. Dr. Sherif Abdel-Moneim, Dr. Heba El-Sayed
		7	MARRIAGE COSTS, DELAYED MARRIAGE AND SHIFTING INTERGENERATIONAL RELATIONS IN EGYPTIAN FAMILIES	Dr. Hoda Ibrahim, Assoc. Prof. Dr. Tarek Youssef, Dr. Amr Shalaby
		8	HISTORICAL MEMORY, LANGUAGE AND CITIZENSHIP IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY AMONG AZERBAIJANI UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Rashad Huseynli, Dr. Nargiz Aliyeva
		9	DIGITAL MEDIA USE AND CHANGING FAMILY, RELIGIOUS AND GENDER VALUES IN BAKU	Dr. Kamala Rzayeva, Assis. Prof. Dr. Orkhan Abbasov, Gunay Hasanli

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Hui Min Wong**	1	INFLATION TARGETING, EXCHANGE RATE DYNAMICS AND OUTPUT GROWTH IN THE IRANIAN ECONOMY UNDER EXTERNAL CONSTRAINTS	Assoc. Prof. Dr. Hossein Sadeghi, Dr. Maryam Hashemi
		2	DIGITAL TRANSFORMATION, INNOVATION CAPABILITY AND EXPORT PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED MANUFACTURING FIRMS IN IRAN	Dr. Ali Rezaei, Assis. Prof. Dr. Shirin Mousavi, Prof. Dr. Kourosh Nazari, Dr. Fatemeh Yazdani
		3	AUTOMATION, SKILLS UPGRADING AND WAGE POLARISATION IN SINGAPORE'S SERVICE AND MANUFACTURING SECTORS	Assoc. Prof. Dr. Kenneth Lim, Dr. Hui Min Wong
		4	DIGITAL BANKING, SAVINGS BEHAVIOUR AND FINANCIAL RESILIENCE OF LOW-INCOME HOUSEHOLDS IN SINGAPORE	Dr. Grace Tan, Assoc. Prof. Dr. Ravi Shankar, Dr. Elaine Foo
		5	RENEWABLE ENERGY TRANSITION, ENVIRONMENTAL REGULATION AND GREEN PRODUCTIVITY IN INDIAN MANUFACTURING INDUSTRIES	Assoc. Prof. Dr. Rajiv Malhotra, Dr. Ananya Banerjee, Dr. Vikas Yadav
		6	SELF-HELP GROUP LENDING, WOMEN'S EMPOWERMENT AND HOUSEHOLD CONSUMPTION SMOOTHING IN RURAL MAHARASHTRA	Prof. Dr. Sunil Patwardhan, Dr. Rekha Jadhav, Assis. Prof. Dr. Nitin Kulkarni, Pallavi Shinde
		7	HYDROCARBON REVENUE VOLATILITY, FISCAL POLICY AND ECONOMIC DIVERSIFICATION IN ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Mourad Bensalem, Dr. Leila Bouchareb

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Ji-Young Choi**	1	FROM NASTALIQ TO CALLIGRAFFITI: CONTINUITY AND INNOVATION IN CONTEMPORARY PERSIAN CALLIGRAPHIC ART	Assoc. Prof. Dr. Hamid Rezvani, Dr. Mahnaz Soltani, Arezoo Ghorbani
		2	MEMORIAL SCULPTURE AND COLLECTIVE MEMORY IN TWENTIETH-CENTURY SERBIA: FROM SOCIALIST MODERNISM TO POST-YUGOSLAV COMMEMORATION	Assoc. Prof. Dr. Nenad Đurić, Dr. Jelena Marković
		3	PUBLIC ART, PLACEMAKING AND CULTURAL IDENTITY IN THE URBAN TRANSFORMATION OF LUSAIL AND MSHEIREB	Assoc. Prof. Dr. Hessa Al-Mannai, Dr. Khalid Al-Naimi
		4	LETTERS AS IMAGE: ARABIC CALLIGRAPHY, ABSTRACTION AND IDENTITY IN THE WORK OF CONTEMPORARY QATARI ARTISTS	Dr. Maryam Al-Sulaiti
		5	REVISITING SUPREMATISM AND CONSTRUCTIVISM: THE LEGACY OF THE RUSSIAN AVANT-GARDE IN CONTEMPORARY RUSSIAN PAINTING	Assoc. Prof. Dr. Andrei Belyaev, Dr. Yulia Kuzmina, Maria Orlova
		6	INDEPENDENT ART SPACES, INSTITUTIONS AND INTERNATIONAL NETWORKS IN THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY ART IN MOSCOW AND SAINT PETERSBURG	Dr. Elena Romanova, Assoc. Prof. Dr. Dmitry Zaitsev, Kirill Smirnov
		7	IMMERSIVE DIGITAL INSTALLATIONS, INTERACTIVITY AND AUDIENCE EXPERIENCE IN CONTEMPORARY KOREAN EXHIBITION SPACES	Assoc. Prof. Dr. Seung-Hoon Yoon, Da-Eun Kang
		8		

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Satoshi Watanabe**	1	THE DOCUMENTARY LENS AND THE SELF: PHOTOGRAPHY, MEMORY AND IDENTITY IN CONTEMPORARY KOREAN ART	Prof. Dr. Eun-Ji Shin, Dr. Tae-Yang Oh, Assoc. Prof. Dr. Hye-Rin Baek
		2	REGIONAL INEQUALITIES IN UNIVERSITY ACCESS AND THE EFFECTIVENESS OF QUOTA AND SCHOLARSHIP POLICIES IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Mahmoud Ebrahimi, Dr. Narges Sadeghi, Parisa Noori
		3	INTERACTIVE WHITEBOARDS, LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS AND BEHAVIOURAL, EMOTIONAL AND COGNITIVE ENGAGEMENT OF IRANIAN HIGH SCHOOL STUDENTS	Dr. Zahra Hosseinzadeh, Assis. Prof. Dr. Behnam Rostami
		4	IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH DISABILITIES AND ROMA PUPILS IN SERBIAN PRIMARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Milan Jovanović, Dr. Sanja Đokić
		5	PROFESSIONAL LEARNING COMMUNITIES, MENTORING AND THEIR EFFECTS ON TEACHING QUALITY AND STUDENT ACHIEVEMENT IN SERBIAN SECONDARY SCHOOLS	Prof. Dr. Vesna Ilić, Dr. Nemanja Pavlović, Tijana Milosavljević
		6	COMPETENCY-BASED CURRICULUM REFORM AND QUALITY ASSURANCE IN IRAQI PUBLIC UNIVERSITIES	Prof. Dr. Haider Al-Musawi, Assis. Prof. Dr. Noor Al-Dulaimi, Dr. Mustafa Jassim
		7	TECHNOLOGICAL PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE AND READINESS FOR DIGITAL TEACHING AMONG PRE-SERVICE TEACHERS IN IRAQ	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Obaidi, Dr. Huda Al-Saadi
		8	LEARNING ANALYTICS, INTERACTIVE PEDAGOGY AND QUALITY OF ONLINE INSTRUCTION IN RUSSIAN HIGHER EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Alexander Popov, Dr. Irina Volkova
		9	ACADEMIC MOTIVATION, SELF-REGULATION STRATEGIES AND ACHIEVEMENT OF STUDENTS IN BLENDED LEARNING PROGRAMMES AT RUSSIAN UNIVERSITIES	Dr. Svetlana Nikitina, Prof. Dr. Mikhail Grigoriev, Artem Lebedev

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Maryam Ghasemi**	1	INQUIRY-BASED STEM EDUCATION AND INTERDISCIPLINARY PROJECT LEARNING IN JAPANESE UPPER SECONDARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Hiroshi Nakamura, Dr. Keiko Yamada, Daisuke Ito
		2	ACTIVE LEARNING AND FLIPPED CLASSROOM STRATEGIES FOR ENHANCING CRITICAL THINKING IN KUWAITI HIGHER EDUCATION	Dr. Fahad Al-Ajmi, Dr. Noura Al-Enezi
		3	GAMIFIED LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS AND STUDENT ENGAGEMENT IN UNDERGRADUATE COURSES AT IRANIAN UNIVERSITIES	Assis. Prof. Dr. Saeed Jafari, Prof. Dr. Mina Ahmadi, Dr. Omid Nikbakht
		4	DESIGNING LANGUAGE-RESPONSIVE CURRICULA FOR REFUGEE AND MULTILINGUAL LEARNERS IN JORDANIAN PUBLIC SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Reem Al-Khatib, Yazan Obeidat
		5	REFLECTIVE PRACTICE AND COACHING IN TEACHER TRAINING PROGRAMMES AND THEIR INFLUENCE ON STUDENT LEARNING IN LEBANESE SCHOOLS	Dr. Georges Haddad, Assoc. Prof. Dr. Rima Saade, Dr. Karim Abou Jaoude
		6	INTEGRATING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT INTO PRIMARY SCHOOL SCIENCE AND SOCIAL STUDIES CURRICULA IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Maryam Ghasemi, Dr. Hossein Moradi
		7	EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING MODELS ON ACHIEVEMENT, SATISFACTION AND DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN EGYPTIAN UNIVERSITIES	Dr. Mai Abdelhamid, Assoc. Prof. Dr. Wael Elsayed, Prof. Dr. Samia Fouad
		8	STUDENT-CENTRED INSTRUCTIONAL PRACTICES, LEARNER AUTONOMY AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN SAUDI SECONDARY SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Abdullah Al-Qahtani, Dr. Hessa Al-Otaibi
		9	TEACHERS' DIGITAL COMPETENCE, INSTITUTIONAL SUPPORT AND TECHNOLOGY INTEGRATION PRACTICES IN BAHRAINI PUBLIC SCHOOLS	Dr. Ebrahim Al-Mahmood, Dr. Fatima Al-Mannai, Assis. Prof. Dr. Yousif Al-Aradi, Prof. Dr. Layla Al-Mutawa

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Bassam Darwish**	1	LANGUAGE AND IDENTITY IN CONTEMPORARY ARABIC NOVELS	Ahmed Al-Farouqi Layla Hassan
		2	POETIC TRADITIONS AND SYMBOLISM IN PERSIAN LITERATURE	Dr. Reza Mahdavi Niloofar Azimi Farhad Ghanbari
		3	THE INFLUENCE OF CLASSICAL TURKISH POETRY ON MODERN PROSE	Prof. Dr. Mehmet Erdem Zeynep Kaya
		4	ORAL STORYTELLING AND CULTURAL MEMORY IN IRAQI LITERATURE	Samira Al-Khalidi Ali Hussein Dr. Fadwa Salman
		5	THEMES OF EXILE AND BELONGING IN PALESTINIAN POETRY	Dr. Rami Barakat Aisha Khalil
		6	WOMEN'S VOICES IN CONTEMPORARY SYRIAN FICTION	Nour Haddad Rana Al-Shami Prof. Dr. Bassam Darwish
		7	LINGUISTIC HERITAGE AND IDENTITY FORMATION IN LEBANESE DRAMA	Karim Mansour Dr. Leila Choueiri

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Özge ERDEM**	1	SUSTAINABLE HYBRID LAMINATES WITH CARBON AND CHICKEN FEATHER FIBER INTERLAYERS: EXPERIMENTAL ASSESSMENT OF MECHANICAL PROPERTIES	Prof. Dr. AHMET DEMİRER Prof. Dr. Ayhan EROL Prof. Dr. Ahmet YÖNETKEN Assoc. Prof. Dr Günnur PEŞMEN
		2	INFLUENCE OF LOW-TEMPERATURE STRESS RELIEF ON THE ELECTROCHEMICAL CORROSION BEHAVIOR OF ADDITIVELY MANUFACTURED 316L STAINLESS STEEL	Asst. Prof. Dr. Hilmi TEKDİR Prof. Dr. Tuba YETİM
		3	DESIGN, FABRICATION, AND PERFORMANCE ASSESSMENT OF A CYCLONE SEPARATOR	Ahmet Topcuoglu
		4	NUMERICAL ANALYSIS OF MOISTURE EXTRACTION VIA DIELECTROPHORETIC-DRIVEN CAPTURE ON CHARGED DROPLETS	Ahmet Topcuoglu
		5	YENİ NESİL METALİK BİYOMALZEMELER: TİTANYUM ESASLI ALAŞIMLARDAKİ GÜNCEL GELİŞMELER	Şevval AYDOĞAN Prof. Dr. Rıdvan YAMANOĞLU
		6	EKLEMELİ İMALATTA KULLANILAN NİKEL ESASLI SÜPERALAŞIM TOZLARI: ÜRETİM YÖNTEMLERİ VE TOZ KAYNAKLI KUSURLAR	Merve AY Prof. Dr. Rıdvan YAMANOĞLU
		7	BIPHENYL-DRIVEN CHANGES IN THE MICROSTRUCTURE AND FLUX PINNING BEHAVIOUR OF BULK MgB 2	Assoc. Prof. Özge ERDEM

No: 1

No:2

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Asst. Prof. Dr. MEHTAP YALÇINKAYA**	1	33 kV ŞEBEKE VOLTAJ TESPİTİ İÇİN KULLANILACAK 10 MVA 33/33 kV GÜÇ TRANSFORMATÖRÜNÜN TASARIMI, PROTOTİP ÜRETİMİ VE TESTLERİ	Muhammed Bilal KODAZ
		2	DÜŞÜK GERİLİMLİ DÖKME REÇİNELİ ÇATI TRAFOLARI TASARIMININ GELİŞTİRİLMESİ	HALİME BOZ
		3	KIBRIS ŞARTNAMESİNE UYGUN YÜKSEK GERİLİM–ORTA GERİLİM TRANSFORMATÖRÜNÜN TASARIMI, ÜRETİMİ VE TESTLERİ	Sevilay YALAVAZ Ender SUNAL
		4	AFET YÖNETİMİNDE AKUSTİK KİRLİLİĞİ MİNİMİZE EDEN KABLOLU VE AEROSTATİK HİBRİT AYDINLATMA SİSTEMİ	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa TAŞCI Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet AKKAYA Dr. Öğr. Üyesi, Muhammet ARUCU
		5	GAMMA-RAY SHIELDING POTENTIAL OF HIGH-Z QUSONGITE (WC) MINERAL	Asst. Prof. Dr. MEHTAP YALÇINKAYA

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doktor Öğretim Üyesi BERNA BAŞ**	1	The Environmental Impact of Input Use in Agricultural Enterprises Engaged in Crop Production	Kardelen UĞUR Zuhal KARAKAYACI
		2	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SUSTAINABILITY RESEARCH IN GOAT FARMING: GLOBAL TRENDS AND THEMATIC EVOLUTION	Doktora Öğrencisi Damla ARTIKASLAN Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU Prof. Dr. Turgay TAŞKIN
		3	TECHNICAL AND ECONOMIC RESEARCH IN SHEEP FARMING: BIBLIOMETRIC PROFILE OF THE GLOBAL LITERATURE	Doktora Öğrencisi Damla ARTIKASLAN Prof. Dr. Turgay TAŞKIN Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU
		4	PLANT-ROOT MICROBIOME INTERACTIONS UNDER DROUGHT STRESS: HARNESSING THE RHIZOBIOME FOR CLIMATE-RESILIENT AGRICULTURE	Doktor Öğretim Üyesi BERNA BAŞ
		5	STRUCTURE AND FUNCTIONAL POTENTIAL OF THE BIOLOGICAL SOIL CRUST MICROBIOME IN DRYLAND AGRICULTURAL ECOSYSTEMS	Doktor Öğretim Üyesi BERNA BAŞ
		6	TİYOFEN VE 1,2,4-TRİAZOL- HALKASINA SAHİP SCHİFF BAZI TÜREVLERİNİN İN VİTRO ANTİMİKROBİYAL AKTİVİTELERİ	Dr. Öğr. Üyesi Fevzi AYTEMİZ Doç. Dr. Sevda MANAP Dr. Öğr. Üyesi Önder ALBAYRAK Dr. Öğr. Üyesi Gül ÖZDEMİR TORAMAN

No:3

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Tuğba DÜZENLİ**	1	INVESTIGATION OF TRAFFIC-INDUCED NOISE LEVELS IN BURSA	Prof.Dr.Melike YALILI KILIÇ Haluk GÜLNAR
		2	EFFECTS OF URBAN NOISE POLLUTION ON QUALITY OF LIFE AND HEALTH	Prof.Dr.Melike YALILI KILIÇ Haluk GÜLNAR
		3	THE AESTHETIC AND FUNCTIONAL DIMENSIONS OF SPATIAL FORM DESIGN IN LANDSCAPE ARCHITECTURE	Prof. Dr. Tuğba DÜZENLİ Prof. Dr. Elif Merve ALPAK
		4	TOPOGRAPHY-INTEGRATED FURNITURE DESIGNS	Prof. Dr. Tuğba DÜZENLİ Prof. Dr. Elif Merve ALPAK
		5	KONSOL İSTİNAT DUVARLARININ TASARIMINDA FARKLI YÖNTEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, EMEL GÖNÜLTAŞ Dr. Öğr. Üyesi, ESRA GÜNERİ
		6	A BIBLIOMETRIC AND SYSTEMATIC ANALYSIS OF HIGH-SPEED RAIL SYSTEMS IN TÜRKİYE: CURRENT IMPACTS AND FUTURE CORRIDOR PRIORITIES	Yüksek Lisans Öğrencisi Samet ÇINAR Dr. Öğr. Üyesi AYŞE ÜNAL

No: 4

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. UMUT CANLI**	1	TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇOCUKLARIN GELİŞİM ALANLARINA OLAN ETKİLERİ	Çocuk Gelişimci ve Y.L. Öğrencisi Ümran TURHAN Doç. Dr. Özlem YILMAZ DEMİREL
		2	OPTIMAL NUTRITION IN EARLY CHILDHOOD: A REVIEW ON BIOACTIVE COMPONENTS OF BREAST MILK AND COGNITIVE/NEURODEVELOPMENTAL PROCESSES	Çocuk Gelişimci ve Y.L. Öğrencisi Elif ULUDAĞ Doç. Dr. Özlem YILMAZ DEMİREL
		3	FİZİKSEL OLARAK İNAKTİF ORTA YAŞLI YETİŞKİNLERDE 12 HAFTALIK DİRENÇ ANTRENMANI PROGRAMININ FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Prof. Dr. UMUT CANLI
		4	FİZİKSEL OLARAK İNAKTİF ORTA YAŞLI YETİŞKİNLERDE 12 HAFTALIK DİRENÇ ANTRENMANININ FONKSİYONEL HAREKET KAPASİTESİ VE PSİKOLOJİK DURUM ÜZERİNE ETKİLERİ	Prof. Dr. UMUT CANLI
		5	GLİOBLASTOMA MULTİFORME TANILI HASTALARDA NORMAL BEYİN DOKUSUNUN ALDIĞI RADYASYON DOZLARININ SAĞKALIM, PROGNOZ ÜZERİNE ETKİSİ	Uzman Dr. EYLEM ALİŞ ODABAŞI Prof. Dr. SEMA YILMAZ RAKICI
		6	KÜÇÜK HÜCRELİ DIŞI AKCİĞER KANSERİ HASTALARINDA RADYOTERAPİNİN SERUM VEGF VE GM-CSF DÜZEYLERİ ÜZERİNE ETKİSİ VE KLİNİKOPATOLOJİK DEĞERLENDİRMESİ	Uzman Dr. EYLEM ALİŞ ODABAŞI
		7	CLINICAL DECISION-MAKING FOR THE RESTORATION OF ENDODONTICALLY TREATED POSTERIOR TEETH: A CROSS-SECTIONAL SURVEY AMONG DENTISTS	Assis. Prof. Dr. Mehmet Kutluhan UÇUK Assis. Prof. Dr. Didar Dilan HARTAVİ

No: 5

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Cristian Petrescu**	1	SPATIAL ANALYSIS OF FOOTBALL PERFORMANCE USING DIGITAL TRACKING TECHNOLOGIES	Prof. Dr. Kamran Mammadov Assoc. Prof. Dr. Leyla Aliyeva Rashad Huseynli
		2	THE ROLE OF SPORTS NUTRITION IN ENHANCING ATHLETIC ENDURANCE: A CASE STUDY IN YOUTH TEAMS	Assoc. Prof. Dr. Aygun Taghizada Nijat Safarov
		3	PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE SUCCESS OF ELITE WRESTLERS	Prof. Dr. Elchin Abbasov Samira Karimova Assis. Prof. Dr. Rauf Mehdiyev
		4	KINEMATIC APPROACHES TO OPTIMIZE GYMNASTIC TRAINING ROUTINES	Prof. Dr. Andrei Popescu Maria Ionescu Assoc. Prof. Dr. Elena Dobre
		5	EFFECTIVENESS OF RECOVERY STRATEGIES IN PROFESSIONAL HANDBALL TEAMS	Assoc. Prof. Dr. Cristian Petrescu Ioana Marinescu
		6	MOTIVATIONAL DYNAMICS IN YOUTH SPORTS DEVELOPMENT PROGRAMS Prof. Dr. Sorin Vasilescu	Anca Radu Dr. Mihai Florescu
		7	THE IMPACT OF CLIMATE CONDITIONS ON MARATHON PERFORMANCE IN EAST AFRICA	Assoc. Prof. Dr. John Mwangi Peter Otieno Samuel Njoroge
		8	ANALYSIS OF INJURY PATTERNS IN PROFESSIONAL FOOTBALL LEAGUES OF WEST AFRICA	Dr. Kofi Mensah Assoc. Prof. Dr. Ama Boateng

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Prof. Dr. Sevda Mammadli**	1	HIGH-RISE HOUSING, NEIGHBOURLY RELATIONS AND THE TRANSFORMATION OF MAHALLA LIFE IN CONTEMPORARY BAKU	Dr. Elvin Ismayilov, Sevinj Mammadova, Assoc. Prof. Dr. Ramin Gurbanov
		2	INSTAGRAM, TIKTOK AND THE NEGOTIATION OF CULTURAL IDENTITY AMONG AZERBAIJANI UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Javid Aliyev, Narmin Karimova
		3	WOMEN'S EMPLOYMENT, HOUSEHOLD DECISION-MAKING AND CHANGING GENDER RELATIONS IN AZERBAIJANI FAMILIES	Prof. Dr. Sevda Mammadli, Dr. Kamran Ahmadov
		4	RETURN MIGRATION, TRANSNATIONAL TIES AND SOCIAL COHESION IN ROMANIAN RURAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Cristina Radu, Dr. Andrei Munteanu, Bianca Stan
		5	SCHOOL SEGREGATION, FAMILY BACKGROUND AND UNEQUAL EDUCATIONAL TRAJECTORIES IN ROMANIA	Prof. Dr. Daniela Constantinescu, Dr. Radu Vlad
		6	TRUST, AFFORDABILITY AND CULTURAL BELIEFS IN HEALTHCARE UTILISATION AMONG RESIDENTS OF INFORMAL SETTLEMENTS IN ACCRA	Assoc. Prof. Dr. Kofi Asante, Dr. Efua Owusu
		7	ANCESTRAL BELIEFS, RELIGIOUS PLURALISM AND THE RECONFIGURATION OF SOCIAL NORMS IN CONTEMPORARY WEST AND SOUTHERN AFRICA	Prof. Dr. Sipho Dlamini, Dr. Aminata Ndiaye, Dr. Emeka Eze

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Sahar Ghaffari**	1	APARTMENT LIVING, DECLINING NEIGHBOURHOOD TIES AND NEW FORMS OF COMMUNITY IN TEHRAN	Assoc. Prof. Dr. Hossein Mirzaei, Dr. Elham Rahimi
		2	ONLINE SELF-PRESENTATION, PEER APPROVAL AND IDENTITY CONSTRUCTION AMONG IRANIAN ADOLESCENTS	Dr. Sahar Ghaffari
		3	WOMEN'S HIGHER EDUCATION, DELAYED MARRIAGE AND THE RENEGOTIATION OF FAMILY ROLES IN URBAN IRAN	Prof. Dr. Shahla Kazemi, Dr. Roya Nasiri, Arash Bahrami
		4	SHADOW EDUCATION, CULTURAL CAPITAL AND INTERGENERATIONAL MOBILITY IN IRAN	Assis. Prof. Dr. Mohsen Abbasi
		5	HERITAGE SITES, COMMEMORATIVE PRACTICES AND THE POLITICS OF COLLECTIVE MEMORY IN URBAN EGYPT	Assoc. Prof. Dr. Yasser Abdel-Aziz, Dr. Nadia Mostafa
		6	OUT-OF-POCKET SPENDING, SOCIAL CLASS AND UNEQUAL ACCESS TO PRIMARY HEALTHCARE IN GREATER CAIRO	Dr. Ayman Shehata, Assoc. Prof. Dr. Rasha Salem, Mahmoud Ghoneim
		7	SKILLS MISMATCH, INFORMAL EMPLOYMENT AND THE SOCIAL CONSEQUENCES OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Saule Ospanova, Dr. Nurlan Kenzhebayev, Aruzhan Bekova
		8	CUSTOMARY PRACTICES, KINSHIP NETWORKS AND SOCIAL ADAPTATION TO MODERNISATION IN RURAL KAZAKHSTAN	Dr. Bakhyt Nurmukhanov, Assoc. Prof. Dr. Raushan Ermekova

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Svetlana Karpova**	1	ENHANCING EDUCATIONAL EQUITY THROUGH UNIVERSAL ACCESS POLICIES IN IRANIAN SECONDARY SCHOOLS	Prof. Dr. Fereshteh Davoudi Assis. Prof. Dr. Vahid Mahmoudi Marjan Zarei
		2	ADAPTING UNIVERSITY TEACHING FOR DIGITAL LEARNERS: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Saeed Rohani Dr. Niloofar Taghavi
		3	MULTILINGUAL EDUCATION AND INTEGRATION: POLICY EXPERIENCES IN SERBIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Katarina Jovanović Vladimir Ilić Assis. Prof. Dr. Slobodan Milenković
		4	THE IMPACT OF TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT ON STUDENT ACHIEVEMENT IN SERBIAN SECONDARY SCHOOLS	Dr. Jelena Petrović Assis. Prof. Dr. Marko Vuković Nikola Filipović Marina Mihajlović
		5	CURRICULUM REFORM AND EMPLOYABILITY SKILLS DEVELOPMENT IN IRAQI UNIVERSITIES	Assoc. Prof. Dr. Zainab Al-Musawi Mustafa Aziz Ali Taha
		6	BARRIERS TO GIRLS' SECONDARY EDUCATION PARTICIPATION IN RURAL IRAQ: SOCIAL AND STRUCTURAL FACTORS	Dr. Rasha Al-Tamimi Assoc. Prof. Dr. Samir Jameel
		7	INNOVATIVE TEACHING METHODS AND STUDENT ENGAGEMENT IN LARGE RUSSIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Irina Sokolova Oleg Novikov Assis. Prof. Dr. Tatiana Demidova Mikhail Petrov
		8	DISTANCE LEARNING AND STUDENT WELLBEING: EXPERIENCES FROM REGIONAL UNIVERSITIES IN RUSSIA	Assoc. Prof. Dr. Svetlana Karpova Natalia Smirnova Lyudmila Ivanova

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Shalini Kaur**	1	LEGAL CHALLENGES IN THE IMPLEMENTATION OF DATA PRIVACY REGULATIONS IN INDIA	Prof. Dr. Priya Srivastava Dr. Rajiv Menon
		2	ACCESS TO JUSTICE AND THE ROLE OF PUBLIC INTEREST LITIGATION IN INDIAN CONSTITUTIONAL LAW	Prof. Dr. Shalini Kaur
		3	THE EVOLUTION OF PROPERTY LAW IN POST-COMMUNIST ROMANIA	Assoc. Prof. Dr. Ioana Popescu Dr. Alexandru Stan Dr. Corina Petrescu
		4	CONSTITUTIONAL REFORM AND JUDICIAL INDEPENDENCE IN MODERN ROMANIA	Radu Ionescu Mircea Dragomir
		5	LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN INDONESIA: ANALYSIS OF THE BASIC ENVIRONMENTAL LAW	Prof. Dr. Indah Yuliana Dr. Farid Arifin
		6	THE EMERGENCE OF CYBER LAW IN INDONESIAN E-COMMERCE AND DIGITAL ECONOMY	Dr. Wira Pratama Assoc. Prof. Dr. Siti Rahmawati Dr. Agung Nugroho
		7	TRENDS IN JUDICIAL REFORM AND ACCESS TO LEGAL AID IN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Serik Akhmetov
		8	ADOPTION OF MEDIATION IN CIVIL DISPUTE RESOLUTION: THE KAZAKHSTAN EXPERIENCE	Prof. Dr. Gulmira Rakhimova Dr. Dauren Zhaksybek Aigerim Sarsembay

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Neha Saxena**	1	CIVIL DISOBEDIENCE, PROVINCIAL LEGISLATURES AND THE TRANSFORMATION OF BRITISH COLONIAL ADMINISTRATION IN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Rajesh Chaturvedi,
		2	PERSIAN, RAJPUT AND INDIGENOUS ELEMENTS IN THE GARDEN TOMBS AND PALACES OF MUGHAL ARCHITECTURE	Dr. Neha Saxena
		3	COLONIAL MUNICIPALITIES, THE PRINCIPALÍA AND THE ORIGINS OF LOCAL POLITICAL ELITES IN THE SPANISH PHILIPPINES	Assoc. Prof. Dr. Ramon Villanueva, Dr. Angelica Reyes
		4	SCHOOLS, TEXTBOOKS AND THE MAKING OF A FILIPINO NATIONAL IDENTITY AFTER THE SECOND WORLD WAR	Prof. Dr. Corazon Mendoza, Dr. Antonio Dela Paz, Kristine Aquino
		5	MERCHANT NETWORKS, DHOW TRADE AND OMANI INFLUENCE ON THE EAST AFRICAN COAST	Assoc. Prof. Dr. Sultan Al-Hinai, Dr. Muna Al-Busaidi
		6	BRONZE AGE SETTLEMENTS, COPPER PRODUCTION AND EARLY URBANISM IN NORTHERN OMAN	Dr. Nasser Al-Jahwari, Assis. Prof. Dr. Salma Al-Kalbani, Hilal Al-Shuaili
		7	COMMEMORATION, SCHOOL HISTORY AND FOUNDING MYTHS IN THE CONSTRUCTION OF POST-SOVIET AZERBAIJANI NATIONAL IDENTITY	Assoc. Prof. Dr. Tural Musayev, Dr. Gunel Rzayeva
		8	OIL BARONS, LABOUR MIGRATION AND THE SOCIAL TRANSFORMATION OF BAKU IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES	Dr. Elnur Hasanov, Assoc. Prof. Dr. Aynur Mustafayeva, Rashad Ismayilzada
		9	ALBANIAN NOTABLES, OTTOMAN REFORM POLICIES AND THE EMERGENCE OF ALBANIAN NATIONAL CONSCIOUSNESS	Dr. Arben Hoxha, Assoc. Prof. Dr. Mirela Kola

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
25 Eylül / Sept 25, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Claire Lefebvre**	1	ROBOTIC FABRICATION, PARAMETRIC DESIGN AND THE TRANSFORMATION OF STUDIO PEDAGOGY IN FRENCH SCHOOLS OF ARCHITECTURE	Assoc. Prof. Dr. Camille Bernard, Dr. Julien Fontaine, Élise Garnier
		2	ABSTRACTION, COLOUR AND SPATIAL EXPERIMENTATION IN THE WORK OF CONTEMPORARY AZERBAIJANI PAINTERS	Assoc. Prof. Dr. Elmira Huseynova, Orkhan Mammadzade
		3	REINTERPRETING CARPET ORNAMENTS AND FOLK SYMBOLS IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI FASHION AND TEXTILE DESIGN	Dr. Shahla Abbasova, Assis. Prof. Dr. Rufat Valiyev
		4	HERITAGE, SAVOIR-FAIRE AND NATIONAL SYMBOLISM IN CONTEMPORARY FRENCH HAUTE COUTURE	Assoc. Prof. Dr. Claire Lefebvre
		5	MURALS, YOUTH WORKSHOPS AND PARTICIPATORY ART PROJECTS AS CATALYSTS FOR SOCIAL CHANGE IN URBAN ETHIOPIA	Assoc. Prof. Dr. Bethlehem Tadesse, Dr. Yared Mekonnen
		6	GENDER, MATERIAL AND MEANING: MALE AND FEMALE VOICES IN CONTEMPORARY ETHIOPIAN SCULPTURE	Dr. Hirut Alemu, Assoc. Prof. Dr. Getachew Worku, Meskerem Desta
		7	VISUAL LANGUAGE OF THE SAFAVID MINIATURE IN CONTEMPORARY IRANIAN POSTER AND BOOK COVER DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Nasrin Hosseini, Dr. Behrouz Kamali

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026
SKOPJE

YÜZ YÜZE

26 Eylül / Sept 26, 2026 / 10:00 – 13:00 Time zone in Skopje (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Yunus Emre Karakaya	1	ALGORİTMİK AKIŞLARDA GÖNÜLLÜ ÇOCUKSUZLUK : AİLE NORMLARI VE ÇOCUK SAHİBİ OLMA KARARININ YENİDEN ANLAMLANDIRILMASI	Doktorant FATMA HAMAMCI
		2	ARE ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DEEPFAKE TECHNOLOGIES DANGEROUS? THE TRANSFORMATION OF DISINFORMATION IN THE AGE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. Öğr. Üyesi SEMRA GEÇKİN ONAT
		3	DEVELOPING PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCIES FOR TEACHING STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: A CONCEPTUAL APPROACH	Prof. Dr. Yunus Emre Karakaya Esra Genç Seda Demir Ayçiçek Melih Dikmen Aykut Şahin
		4	AN EXAMINATION OF INTERSECTIONAL BARRIERS TO SPORT PARTICIPATION AMONG WOMEN WITH DISABILITIES	Mualla Dikmen Yunus Emre Karakaya Zeki Coşkuner
		5	DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC EVALUATION OF AN ACHIEVEMENT TEST OF INSTRUCTIONAL KNOWLEDGE FOR TEACHING STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS	Semih Dikmen Erhan Özmen Yunus Emre Karakaya Doç. Dr. Melih Dikmen
		6	INCLUSIVITY FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS CURRICULUM OF THE TÜRKIYE CENTURY EDUCATION MODEL	Semih Dikmen Erhan Özmen Aykut Şahin Tamer Karademir Cumaali Yavuz
		7	NEEDS ANALYSIS ON THE ROLE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN DIRECTING TO SPORTS FROM THE PERSPECTIVE OF DISABILITY SPORTS FEDERATION REPRESENTATIVES	Aykut Şahin Yunus Emre Karakaya Melih Dikmen Cumaali Yavuz Tamer Karademir
		8	SORUŞTURMANIN GİZLİLİĞİ İLE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ARASINDAKİ DENGE: AİHM'İN BÉDAT v. İSVİÇRE KARARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üye. NURÇİN KÜÇÜKYAZICI
		9	EŞLER ARASINDAKİ GÜNDELİK HİTAPLARIN BOŞANMA HUKUKUNDA KUSURA ETKİSİ: YARGITAY 2. HUKUK DAİRESİNİN "TOMBİK" KARARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Av. Esra Pınar Bilgin
		10	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN DERS PLANLARI, MATERYAL GELİŞTİRME VE ÖLÇME DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN DENEYİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe IŞIK ÖNER
		11	BALKANLAR'DA DEVLETLEŞME SÜRECİNDE HANEDAN SEÇİMİ VE SİYASAL MEŞRUİYET: ARNAVUTLUK MERKEZLİ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	SELİM TAŞÇI

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
September 24 – 29, 2026
SKOPJE

YÜZ YÜZE

26 Eylül / Sept 26, 2026 / 14:00 – 16:00 Time zone in Skopje (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Süleyman Ersöz	1	OPTIMIZATION OF HOSPITAL CLEANING PROCESSES AND AN APPLICATION IN A FACULTY OF MEDICINE	Prof. Dr. Süleyman Ersöz Res. Asst. Semra Tebrizcik
		2	DIGITALIZATION OF HOSPITAL CLEANING PROCESSES AND AN APPLICATION	Prof. Dr. Süleyman Ersöz Res. Asst. Semra Tebrizcik Prof. Dr. Adnan Aktepe Res. Asst. Merve Asiloğulları Ayan
		3	ZEKİ TEMİZLİK YÖNETİM SİSTEMİ: IOT, RTLS VE ATP TABANLI DİJİTAL VERİ TOPLAMA VE ANALİZİ	Prof.Dr. Ahmet Kürşad TÜRKER Prof.Dr. Süleyman ERSÖZ Prof.Dr. Adnan AKTEPE Merve ASİLOĞULLARI AYAN
		4	A FUZZY LOGIC-BASED MODEL PROPOSAL AND APPLICATION FOR SAFETY STOCK DETERMINATION UNDER UNCERTAINTY	Prof. Dr. Adnan AKTEPE Kübra GÖNDER
		5	TIYOFEN HALKALI SÜLFAMERAZIN SCHIFF BAZ LIGANDI VE BAZI METAL KOMPLEKSLERININ SENTEZI VE KARAKTERIZASYONLARI	Prof. Dr. Mehmet SÖNMEZ
		6	PSO TABANLI ÖZELLIK SEÇIMI ILE KALP HASTALIĞI TAHMIN PERFORMANSININ İYILEŞTIRILMESI	Melih Alperen Birkaya, Prof. Dr. Murat Lüy
		7	BILGISAYARLI TOMOGRAFI GÖRÜNTÜLERINDE U-NET MODEL VARYANTLARI ILE KARACİĞER SEGMENTASYONU	Buğra Hatipoğlu, Prof. Dr. Murat Lüy
		8	COMPARATIVE TRANSCRIPTOMIC ANALYSIS OF CARBOHYDRATE METABOLISM FOLLOWING TOR1 DELETION AND RAPAMYCIN TREATMENT IN YEAST	HAZAL DENİZ YÜKSEL TÜLAY TURGUT GENÇ

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 10:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Serpil ERSÖZ**	1	THE CONSTRUCT OF "STANDARD ENGLISH"	Blagica Upcheva Dr. Sashka Jovanovska
		2	KUZEY VE DOĞU BULGARİSTAN'DA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ: MEVCUT DURUM VE GÜNCEL SORUNLAR	Doç. Dr. MENENT SHUKRİEVA
		3	EXPRESSIONS OF AFFECTION THROUGH NEGATIVE-MEANING FORMULAE IN THE AHISKA DIALECT: A PRAGMATIC AND RELATIONAL ANALYSIS	Prof. Dr. Serpil ERSÖZ
		4	A PRAGMATIC ANALYSIS OF STRATEGIES FOR CONCEALING AND DISCLOSING LOVE IN AHISKA MÂNIS	Prof. Dr. Serpil ERSÖZ
		5	BİR GÖSTERGE OLARAK RUMELİ TÜRKÜLERİNDE HİTAP BİÇİMLERİNİN PRAGMATİĞİ	Doç. Dr. Betül B. OĞUZ
		6	RUMELİ TÜRKÜLERİNDE RENK GÖSTERGELERİ: KARA, AL VE MOR	Doç. Dr. Betül B. OĞUZ
		7	THE PROBLEM OF COMMENTARY AND INTERPRETATION IN THE ANALYSIS OF A LITERARY TEXT	Assoc. Prof. Nazile Abdullazade

No: 4

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi HATİCE ER**	1	FROM WASTE TO VALUE-ADDED BIO-ADSORBENT: SUSTAINABLE REMOVAL OF ORANGE II USING CHITOSAN-MODIFIED TOMATO STEM	Elif Beyza KARAKAŞ Batuhan YARDIMCI Nergiz KANMAZ
		2	SUSTAINABLE TOXIC MALACHITE GREEN DYE REMOVAL VIA METAL OXIDE SUPPORTED BIOWASTES	Batuhan YARDIMCI Nergiz KANMAZ
		3	REPAIR AND EXTENSION OF THE SERVICE LIFE OF LEATHER PRODUCTS: A REVIEW FROM A CIRCULAR ECONOMY PERSPECTIVE	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE ER Öğr. Gör. ERTAN EROL
		4	CHEMICAL EXPOSURE RISKS İN LEATHER PRODUCTION: A REVIEW OF THE PICKLING AND TANNING STAGES	Öğr. Gör. ERTAN EROL Dr. Öğr. Üyesi HATİCE ER
		5	İZMİR İLİ KAPSAMINDA ŞEV STABİLİTESİNE ETKİ EDEN İKLİMSEL FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, DUYGU ÖZMEN Dr. Öğr. Üyesi, ESRA GÜNERİ

No: 1

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Öğretim Üyesi SVITLANA NESTEROVA COŞKUN**	1	THE SCOPES MONKEY TRIAL IN THE EARLY REPUBLICAN TURKISH PRESS (1925–1927)	Arş. Gör. Dr. Batuhan AKGÜNDÜZ
		2	DÜŞÜNCENİN UZAMSAL METAFORLARI: TÜRKÇEDE BİLİŞSEL SÜREÇLERİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI	Dr. Öğretim Üyesi SVITLANA NESTEROVA COŞKUN
		3	AÇIKLAYANDAN AÇIKLANANA: BRUNO LATOUR'UN AKTÖR-AĞ KURAMINDA MODERN DOĞA VE ÖZNE ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ	Arş. Gör. Dr. Adnan AKAN
		4	PETER BERGER'İN SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Araştırma Görevlisi Meryem DİLEK
		5	AYDINLANMA'DAN ELEŞTİREL PERSPEKTİFE SOSYAL BİLİMLER: YÖNTEM, İNSAN DOĞASI VE İTİRAZLAR	Araştırma Görevlisi Meryem DİLEK

No: 1

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Serkan Volkan SARI**	1	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BAŞARI HEDEFİ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Öznur Akpınar Doç. Dr. Melek Kurşunel Doç. Dr. Hande Baba Kaya Prof. Dr. Selahattin Akpınar
		2	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Öznur Akpınar Doç. Dr. Melek Kurşunel Doç. Dr. Hande Baba Kaya Prof. Dr. Selahattin Akpınar
		3	AN INVESTIGATION INTO INDIVIDUAL AND TEAM ATHLETES' AWARENESS OF MENTAL FATIGUE AND THEIR LEVELS OF SOCIAL INTEGRATION IN SPORT	Kübra KEY ÖLMEZOĞLU Dr. Mesut BULUT Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Merve DURAN
		4	AN EXAMINATION OF BASIC PSYCHOLOGICAL NEEDS AND LEVELS OF EFFECTIVE DECISION-MAKING IN INDIVIDUAL AND TEAM ATHLETES DURING EXERCISE	Dr. Mesut BULUT Kübra KEY ÖLMEZOĞLU Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Merve DURAN
		5	HAYALLER VE GERÇEKLER: SPOR AKADEMİSİ MEZUNU SPORCULARIN ERKEN KARİYER DÖNEMİNDEKİ ÇİFT KARİYER DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Serkan Volkan SARI Dr.Öğretim Üyesi Halil İbrahim ÇAKIR
		6	YENİDEN BAŞLAMAK: AKADEMİ YÜZÜCÜLERİNDE BAŞARISIZLIK SONRASI PSİKOLOJİK TOPARLANMA DENEYİMLERİ	Doç. Dr. Serkan Volkan SARI
		7	KADIN VOLEYBOLCULARDA POSTERİOR ZİNCİR KUVVETİ VE COUNTERMOVEMENT JUMP PERFORMANSI: ORAN VE ALLOMETRİK ÖLÇEKLENDİRME YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Öğr. Üyesi, BURAK TAŞ Dr. Öğr. Üyesi, ONUR YILDIRIM ÇAĞLA CAN YENİEV
		8	SUSTAINABLE ATHLETE IDENTITY: THE ROLE OF ENVIRONMENTAL AWARENESS AND THE CONCEPT OF CARBON FOOTPRINT IN SPORTS SCIENCES	MELİSA GÜNDOĞDU

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr., Ali Murat AKTEMUR**	1	ABOUT THE ROMA ROAD REMAINS IN ARAPGIR	Prof. Dr., Ali Murat AKTEMUR
		2	RAIMONDO D'ARONCO'S ARCHITECTURAL STYLE WITH A FEW EXAMPLES.	Prof. Dr., Ali Murat AKTEMUR
		3	IRREGULAR WARFARE IN OTTOMAN PERIOD: THE TURKISH REPUBLIC OF WESTERN THRACE	Avrupa Birliği Yüksek Lisans Öğrencisi, Orçun Balcıner
		4	BİR SÛFÎNİN SELÇUKLU DEVLET YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ: MECDÜDDİN İSHAK VE I. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV İLİŞKİSİ	MUHAMMED AKBAŞ PROF. DR. HASAN HÜSEYİN ADALIOĞLU
		5	II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE REJİME KARŞI GELİŞEN KOLEKTİF TEPKİLER	Doktora Öğrencisi Eda Şahin Prof. Dr. Süleyman Tekir
		6	TÜRKİYE AFTER THE 27 MAY 1960 COUP THROUGH THE LENS OF U.S. INTELLIGENCE: AN EVALUATION OF THE FORECASTS IN A CIA REPORT	Doç. Dr. Ahmet Çelik
		7	THE DEFENCE OF PLEVNA THROUGH ENGRAVİNGS FROM THE RUSSİAN PERSPECTİVE THE NİVA MAGAZİNE	Doç. Dr. Ahmet Çelik
		8	TWO WAVES OF ETHNIC CLEANSING IN THE BALKANS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EARLY AND LATE 20TH CENTURY	Ulfar Mammadli
		9	COMPARATIVE ANALYSIS OF MODERNIZATION DISCOURSE IN THE PRESS OF RUMELIA AND THE CAUCASUS: PROVINCIAL PRESS AND ENLIGHTENMENT IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY	Müslüm Demir

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Lina Najjar**	1	CHILD PROTECTION STRATEGIES IN RURAL COMMUNITIES OF KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Bakytbek Isakov Assis. Prof. Dr. Aizada Amanova
		2	INTEGRATING FAMILY SYSTEMS THEORY INTO SOCIAL WORK EDUCATION IN KYRGYZSTAN	Assis. Prof. Dr. Gulnur Koichumanova
		3	POST-CONFLICT SOCIAL WORK PRACTICES AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN SYRIA	Assoc. Prof. Dr. Fadi Al-Hamdan Dr. Nada Saoud Maysoun Khalil
		4	WOMEN'S EMPOWERMENT INITIATIVES THROUGH SOCIAL SERVICES IN SYRIAN UNIVERSITIES	Assoc. Prof. Dr. Lina Najjar
		5	INNOVATION IN SOCIAL WORK PRACTICES IN RUSSIAN URBAN CENTERS	Natalia Smirnova Assis. Prof. Dr. Zalina Danilova Dr. Yulia Roslova
		6	THE ROLE OF SOCIAL WORKERS IN ADDRESSING ADDICTION AND SUBSTANCE ABUSE IN RUSSIA	Assis. Prof. Dr. Anna Sokolova Dmitry Ivanov
		7	YOUTH ENGAGEMENT IN COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS IN PALESTINIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Amira Khalil Assis. Prof. Dr. Ramzi Barakat
		8		

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Meena Raval Assis. Prof. Dr. Amatma Sharma**	1	POSTCOLONIAL THEMES IN MODERN INDIAN NOVELS: RECONSTRUCTING IDENTITY AND CULTURE	Prof. Dr. Kavita Choudhury Dr. Rajesh Mishra
		2	TRANSLATION, GENDER, AND POLITICS IN SOUTH ASIAN WOMEN'S POETRY	Dr. Meena Raval Assis. Prof. Dr. Amatma Sharma
		3	REPRESENTING INDIGENOUS MYTHS AND FOLKLORE IN CONTEMPORARY PHILIPPINE SHORT STORIES	Assis. Prof. Dr. Maria Lourdes Sanchez Dr. Ricardo Ramos Isabel Bautista
		4	SOCIAL REALISM IN PHILIPPINE POETRY: REFLECTIONS ON HISTORY, CLASS, AND RESISTANCE	Dr. Patricia Gomez James Dela Cruz Carlotta Pascual Dr. George Castor
		5	MODERNITY AND TRADITION IN KOREAN LITERARY NARRATIVES: A GENERATIONAL DIALOGUE	Assoc. Prof. Dr. Min-Seok Kim Soojin Park
		6	FEMINIST CRITICISM AND WOMEN'S NARRATIVES IN KOREAN NOVELS AFTER 2000	Dr. Jiyoung Lee Assis. Prof. Dr. Hana Park
		7	NEGRITUDE, LANGUAGE, AND IDENTITY IN SENEGALESE FRANCOPHONE NOVELS	Prof. Dr. Moussa Diop Dr. Fatou Ndiaye Samba Fall
		8	THE AESTHETICS OF ORAL STORYTELLING AND SONG IN SENEGAL'S CONTEMPORARY LITERARY SCENE	Dr. Aminata Sarr Daouda Faye Babacar Ndoye Ibrahima Ba

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Anna Petraki**	1	COLD CHAIN LOGISTICS, SUPPLIER DIVERSIFICATION AND RISK MITIGATION IN NIGERIAN FRESH PRODUCE SUPPLY CHAINS	Dr. Abdullahi Garba, Assoc. Prof. Dr. Funke Oladipo
		2	LEAN MANUFACTURING, WORK MEASUREMENT AND PRODUCTIVITY IMPROVEMENT IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN SOUTHEASTERN NIGERIA	Dr. Obinna Ugwu, Assis. Prof. Dr. Adaobi Nnamdi, Chukwudi Okeke
		3	LIFE CYCLE COST ANALYSIS AND MULTI-CRITERIA DECISION-MAKING FOR RENEWABLE POWER GENERATION PLANNING IN PAKISTAN	Assoc. Prof. Dr. Usman Ghani, Dr. Saima Nawaz, Dr. Faisal Qureshi
		4	QUEUEING MODELS AND INTEGER PROGRAMMING FOR HOSPITAL BED AND STAFF ALLOCATION IN PUBLIC HOSPITALS OF PUNJAB	Assoc. Prof. Dr. Ayesha Malik, Dr. Kamran Butt
		5	ENERGY EFFICIENCY, PREDICTIVE MAINTENANCE AND PRODUCTION SCHEDULING OPTIMISATION IN IRAQI OIL REFINERIES	Prof. Dr. Ammar Al-Saadi, Dr. Zainab Al-Khafaji, Ahmed Najim
		6	COST–BENEFIT EVALUATION OF BUS RAPID TRANSIT SCENARIOS USING AGENT-BASED TRAFFIC SIMULATION IN BAGHDAD	Assoc. Prof. Dr. Mustafa Al-Rubaie, Dr. Hiba Jawad
		7	CARRYING CAPACITY ASSESSMENT AND COST–BENEFIT MODELLING FOR SUSTAINABLE ISLAND TOURISM IN THE CYCLADES	Assoc. Prof. Dr. Nikolaos Georgiou, Dr. Maria Antonopoulou, Konstantinos Makris
		8	REAL OPTIONS VALUATION AND RISK-BASED DECISION ANALYSIS FOR PUBLIC–PRIVATE PARTNERSHIP INFRASTRUCTURE PROJECTS IN GREECE	Dr. Georgios Alexiou, Assis. Prof. Dr. Sofia Panagiotou

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Noor Al Harthy**	1	REASONING, DEFINITION AND PROOF IN THE MEDIEVAL ARMENIAN SCHOLARLY TRADITION: IMPLICATIONS FOR CONTEMPORARY ARGUMENTATION THEORY	Prof. Dr. Samvel Hovhannisyan
		2	JUSTICE, MEMORY AND MORAL RESPONSIBILITY IN ARMENIAN POLITICAL PHILOSOPHY AFTER THE VELVET REVOLUTION	Dr. Mariam Arakelyan, Assoc. Prof. Dr. Levon Zakaryan
		3	WITNESS CONSCIOUSNESS AND CONTEMPLATIVE AWARENESS: VEDANTIC AND JAINA PERSPECTIVES ON MINDFULNESS	Prof. Dr. Suresh Pandey, Dr. Ananya Mishra
		4	MAYA, EMERGENCE AND COGNITIVE SCIENCE: ADVAITA VEDANTA IN DIALOGUE WITH CONTEMPORARY THEORIES OF CONSCIOUSNESS	Dr. Lakshmi Narayanan, Assoc. Prof. Dr. Rohit Deshmukh
		5	KARMA, COMPASSION AND MORAL FACTS: DHARMAKIRTI AND SHANTIDEVA ON ETHICAL OBJECTIVITY	Dr. Sourav Ghosh, Aditya Prakash, Prof. Dr. Salim Al Wahaibi
		6	TOLERANCE, COEXISTENCE AND THE ETHICS OF PUBLIC WELFARE IN CONTEMPORARY OMANI INTELLECTUAL LIFE	Assoc. Prof. Dr. Maryam Al Riyami
		7	MU'TAZILITE RATIONALISM AND CONTEMPORARY ISLAMIC THOUGHT: REASON, REVELATION AND THE CHALLENGE OF MODERNITY	Dr. Ali Al Ismaili, Prof. Dr. Fatma Al Ghaithi
		8	RELIGIOUS TRADITION, PHILOSOPHICAL INQUIRY AND THE FORMATION OF CIVIC IDENTITY IN OMANI HIGHER EDUCATION	Dr. Shaima Al Maskari, Assoc. Prof. Dr. Nasser Al Kharusi

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Dauren Tulepov**	1	SOCIAL INTEGRATION OF INTERNAL MIGRANTS IN URBAN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES	Prof. Dr. Nurzhan Akhmetov Dr. Aigerim Sadykova Assis. Prof. Dr. Dauren Tulepov
		2	GENDER ROLES AND FAMILY TRANSFORMATION AMONG YOUNG ADULTS IN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Aliya Zhaparova Dr. Yerbolat Kassenov
		3	YOUTH ASPIRATIONS AND EDUCATIONAL MOBILITY IN ERITREA: SOCIOLOGICAL INSIGHTS	Dr. Selam Habtemariam Samuel Berhane
		4	THE IMPACT OF TRADITIONAL STRUCTURES ON COMMUNITY DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY ERITREA	Prof. Dr. Amanuel Tesfay Kibrom Menghisteab
		5	SOCIAL CAPITAL AND HEALTH OUTCOMES AMONG OLDER ADULTS IN CAIRO NEIGHBORHOODS	Dr. Noura Fathy Prof. Dr. Hatem Abdelrahman
		6	CHANGING MARRIAGE PRACTICES AND THEIR IMPACT ON FAMILY DYNAMICS IN EGYPT	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Sorour Dr. Mona Gaber
		7	NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION AMONG YOUTH IN POST-SOVIET AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elchin Gasimov Dr. Zaur Mammadli
		8	MEDIA CONSUMPTION AND VALUES SHIFT IN URBAN AZERBAIJANI SOCIETY	Assoc. Prof. Dr. Leyla Guliyeva Aysel Jafarova

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Karim Belkacem,**	1	MURABAHA, IJARA AND SUKUK STRUCTURES: SHARIA GOVERNANCE AND CONTRACTUAL ENFORCEABILITY IN THE SAUDI COMMERCIAL COURTS	Assoc. Prof. Dr. Turki Al-Dosari, Dr. Reem Al-Zahrani, Faisal Al-Shehri
		2	THE PERSONAL DATA PROTECTION LAW AND INSTITUTIONAL CYBERSECURITY GOVERNANCE IN SAUDI ARABIA: COMPLIANCE CHALLENGES FOR PUBLIC AND PRIVATE ENTITIES	Dr. Bandar Al-Mutairi, Assis. Prof. Dr. Nourah Al-Dossary
		3	LEGAL CAPACITY, GUARDIANSHIP REFORM AND THE EXPANSION OF WOMEN'S RIGHTS IN THE SAUDI PERSONAL STATUS LAW	Prof. Dr. Maha Al-Shammari, Dr. Abeer Al-Qurashi, Omar Al-Juhani
		4	SEPARATION OF POWERS, JUDICIAL REVIEW AND THE CONSTITUTIONAL COUNCIL IN THE ALGERIAN CONSTITUTIONAL ORDER	Dr. Mohamed Benyoucef, Assoc. Prof. Dr. Souad Mebarki
		5	TREATY INCORPORATION AND THE JUDICIAL APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS BY ALGERIAN COURTS	Assoc. Prof. Dr. Djamila Rahmani, Dr. Riad Kaddour, Imane Saidi
		6	INVESTMENT LAW REFORM, INTERNATIONAL ARBITRATION AND THE LEGAL PROTECTION OF FOREIGN INVESTORS IN ALGERIA	Prof. Dr. Rachid Hamdani, Dr. Nesrine Khelifi
		7	BANKING SECRECY, CLOUD OUTSOURCING AND CROSS-BORDER DATA TRANSFER REGULATION IN THE LEBANESE FINANCIAL SECTOR	Dr. Joseph Khoury, Assoc. Prof. Dr. Rania Gemayel
		8	DEPORTATION, DETENTION AND THE PRINCIPLE OF NON-REFOULEMENT IN LEBANESE JUDICIAL PRACTICE CONCERNING SYRIAN REFUGEES	Assoc. Prof. Dr. Maya Fakhoury, Dr. Tony Bou Said, Assis. Prof. Dr. Nour Sleiman

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz**	1	THE IMPORTANCE OF MULTIDISCIPLINARY APPROACH IN FINE ARTS EDUCATION: A CASE STUDY	Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz
		2	CULTURAL REPRESENTATION OF ISTANBUL IN HOLLYWOOD FILMS: CLICHÉS AND REALITIES	Doç.Dr., Hilal Süreyya Yılmaz
		3	BEYOND GREEN AESTHETICS: REVISING STEREOTYPICAL REPRESENTATIONS OF SUSTAINABILITY IN AI-GENERATED INTERIOR DESIGN	Assoc Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ
		4	CULTURE OR STEREOTYPE? VISUAL REPRESENTATIONS OF CULTURAL IDENTITY IN AI-GENERATED RESİDENTIAL INTERIORS	Assoc Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ
		5	RESİM SANATINDA PORTRELERİN MORFOPSİKOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ	Doç. Dr., BUŞRA İNCİRKUŞ ULUSHAN
		6	TUTORIAL-BASED AUTHENTIC ASSESSMENT IN THE AGE OF AI: A VIDEO EDITING PEDAGOGY MODEL	Ersin Ertan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi Ülkü SÖNMEZ**	1	THE CONSTRUCTION OF ARABESQUE MASCULINITY IN OSMAN F. SEDEN'S FERDİ TAYFUR FILMS: VICTIMHOOD, PRIDE, AND SELF-SACRIFICE	Öğr. Gör. Dr. MELİH TOMAK
		2	THE LIMITS OF CINEMATIC PERSPECTIVE: THE VISUAL POSITIONING OF IDENTITIES	Öğr. Gör. Dr. MELİH TOMAK
		3	GÜNÜMÜZ SOSYAL MEDYA OLGUSUNDA ANDY WARHOL'UN SANAT VE TİCARET ANLAYIŞININ BELİRGİN İZLERİ	Dr. Ögr. Üyesi TURAN YİGİN
		4	SANATTA ANLAM VE ALGI DEVRİMİ; MARCEL DUCHAMP, KAVRAMSAL SANATIN ASİ DEVRİMCİSİ	Dr. Ögr. Üyesi TURAN YİGİN
		5	OSMANLI SARAY KADIN GİYİMİNDE AKSESUAR KULLANIMI: BAŞLIK, KEMER VE AYAKKABI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Hilal Koca Prof. Dr. Hülya TEZCAN
		6	ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ İLE HAZIRLANAN TELEVİZYON REKLAMLARINDA İNSAN DIŞI KARAKTERLERİN KİŞİLEŞTİRİLMESİ VE GÖRSEL RETORİK	Dr. Öğr. Üyesi Ülkü SÖNMEZ

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Fatma İNCE**	1	İNSAN MAKİNE İLETİŞİMİNDE GÜVENİN KIRILGANLIĞI VE OKURYAZARLIK İHTİYACI: MEDYA PROFESYONELLERİ BAĞLAMINDA BİR TARTIŞMA	Lisans Öğrencisi AHSEN GÜMÜŞ
		2	AN ANALYSIS OF DOMESTIC HOMICIDES REPORTED IN THE MEDIA	Doç. Dr. MEVLÜT CAN KOÇAK Öğr. Gör. OLGUN KÜÇÜK
		3	DERVİŞ ZAİM'S APPROACH TO CINEMA:THE DIRECTOR'S DISCOURSE IN YOUTUBE INTERVIEWS	Doç. Dr. MEVLÜT CAN KOÇAK Öğr. Gör. OLGUN KÜÇÜK
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A JOB RESOURCE OR JOB DEMAND? RETHINKING WORK IN THE AGE OF AI	Prof. Dr. Fatma İNCE
		5	HUMAN MOBILITY IN A CHANGING CLIMATE: SOCIAL DIMENSIONS OF ENVIRONMENTAL CHANGE	Prof. Dr. Fatma İNCE
		6	CONNECTED BUT LONELY: THE PARADOX OF DIGITAL COMMUNICATION IN CONTEMPORARY WORKPLACES	Prof. Dr. Fatma İNCE
		7	BEYOND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: THE SOCIAL DIMENSION OF UNIVERSITY LIFE	Prof. Dr. Fatma İNCE
		8	GENERATIVE AI-ENABLED DECISION SYSTEMS IN LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: APPLICATION AREAS, LIMITATIONS, AND IMPLEMENTATION CONDITIONS	Dilara DİKEN Dr. Öğr. Üyesi, Bilge MEYDAN

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Fatih GÜLER**	1	SALGIN DÖNEMLERİNDE KORUYUCU SAĞLIK DAVRANIŞLARINI AÇIKLAYICI DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ KURAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ	Doktora Öğrencisi, Muhammed Ali TATLI
		2	DIGITAL NOMAD VISAS: A NEW PUBLIC POLICY TOOL IN INTER-STATE TALENT COMPETITION/?	Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
		3	THE IMPORTANCE OF CRIMINAL LAW FOR POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION STUDENTS: AN EXAMINATION OF KPSS LAW QUESTIONS	Doç. Dr. Fatih GÜLER
		4	THE DEGREE OF SIMILARITY BETWEEN POLICE ACADEMY UNDERGRADUATE EDUCATION AND UNDERGRADUATE EDUCATION IN LAW AND PUBLIC ADMINISTRATION: A COMPARATIVE EXAMINATION OF CURRICULA	Doç. Dr. Fatih GÜLER
		5	IN THE BALKANS THE ESTABLISHMENT OF THE BIOLOGICAL CONCEPT OF THE STATE (1918–1945)	Dr. Öğr. Üyesi, ERTUĞRUL ERYÜCEL
		6	AMERİKAN ANAYASAL DÜZENİNDE KUVVETLER AYRILIĞI VE KONGRE'NİN DIŞ POLİTİKA ÜZERİNDEKİ NORMATİF ÜSTÜNLÜĞÜ: S-400, CAATSA VE F-35 ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Dr. Müberra Çakmak Çelik
		7	THE BALKANS IN THE US NATIONAL SECURITY	Dr. Öğretim Üyesi, TURGAY DEMİR
		8	GLOBAL INTERNATIONAL RELATIONS AS PASSIVE REVOLUTION: A MARXIST RE-EVALUATION OF THE CRITIQUE OF EUROCENTRISM	Dr. Öğr. Üyesi, YASİN AVCI Yüksek Lisans Öğrencisi, RAVZA DİLARA KÖŞGER

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
September 24 – 29, 2026
SKOPJE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assis. Prof. Dr. Jelena Milenkovic**	1	EVALUATING THE ROLE OF DIGITAL HEALTH CONSULTATIONS IN IMPROVING PRIMARY CARE ACCESS IN RURAL BAVARIA	Prof. Dr. Markus HoffmannDr. Julia Wagner
		2	EXAMINING THE ASSOCIATION BETWEEN FINE PARTICULATE MATTER EXPOSURE AND CHRONIC RESPIRATORY CONDITIONS IN URBAN HAMBURG	Assoc. Prof. Dr. Andreas Fischer Dr. Sabine Krüger Lukas Hartmann
		3	DETERMINANTS OF MALARIA INFECTION AND PREVENTIVE PRACTICES AMONG PRIMARY SCHOOL PUPILS IN THE GASH-BARKA REGION OF ERITREA	Dr. Yohannes Ghebremedhin Feven Tekle Assis. Prof. Dr. Daniel Kidane
		4	EFFECTS OF COMMUNITY HEALTH WORKER PROGRAMMES ON ANTENATAL CARE UTILISATION AND NEWBORN SURVIVAL IN RURAL ERITREA	Prof. Dr. Tsegai Woldemariam Dr. Rahel Habte
		5	HYPERTENSION MANAGEMENT AND CARDIOVASCULAR RISK REDUCTION IN SERBIAN FAMILY MEDICINE PRACTICES: A CROSS-SECTIONAL ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Dragan Nikolić Dr. Ivana Stanković Prof. Dr. Miloš Đorđević Dr. Tamara Pavlović Aleksandar Radovanović
		6	AVAILABILITY AND UTILISATION OF COMMUNITY MENTAL HEALTH SERVICES IN CENTRAL SERBIA	Prof. Dr. Vesna Todorović
		7	IMMUNIZATION COMPLETENESS AND VACCINE-PREVENTABLE DISEASE BURDEN AMONG PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN ALEXANDRIA	Prof. Dr. Hany Abdel-Rahman Dr. Rania Mostafa , Ahmed Samir1Bakr
		8	FACTORS INFLUENCING BREAST AND CERVICAL CANCER SCREENING UPTAKE AMONG EGYPTIAN WOMEN: A HOSPITAL-BASED STUDY	Assis. Prof. Dr. Dina Abdelaziz, Prof. Dr. Khaled Mansour, Dr. Yasmin Farouk, Dr. Omar Shawky

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Mahsa Rahmani**	1	GENOTYPIC DETECTION OF VIRULENCE GENES AND MULTIDRUG RESISTANCE IN ESCHERICHIA COLI RECOVERED FROM BOVINE MASTITIS CASES	Dr. Reza Karimi Zahra Moradi Prof. Dr. Hamid Reza Ahmadi
		2	SEROPREVALENCE AND ASSOCIATED RISK FACTORS OF TOXOPLASMA GONDII INFECTION IN SHEEP AND GOATS IN FARS PROVINCE	Assis. Prof. Dr. Leila Jafari Dr. Ali Asghari
		3	CLINICAL OUTCOMES OF INTERNAL FIXATION TECHNIQUES FOR LONG BONE FRACTURES IN POLICE AND SERVICE DOGS	Prof. Dr. Dejan Lazarević Dr. Milica Janković Assis. Prof. Dr. Vladimir Popović
		4	SEROLOGICAL SURVEILLANCE OF BRUCELLA INFECTION IN CATTLE, SHEEP AND OCCUPATIONALLY EXPOSED FARM WORKERS IN VOJVODINA	Dr. Branislav Kovačević Assoc. Prof. Dr. Snežana Simić
		5	MOLECULAR DETECTION AND RISK FACTORS OF CANINE PARVOVIRUS INFECTION IN DOGS PRESENTED TO VETERINARY CLINICS IN SOUTHEASTERN NIGERIA	Dr. Emeka Nwankwo Assoc. Prof. Dr. Ngozi Okonkwo Ifeanyi Obi Dr. Adaeze Chukwu
		6	PREVALENCE OF BABESIA, ANAPLASMA AND THEILERIA INFECTIONS IN WHITE FULANI CATTLE AND ASSOCIATED PRODUCTION LOSSES	Prof. Dr. Abubakar Sani
		7	PREVALENCE AND ANTIMICROBIAL SUSCEPTIBILITY OF METHICILLIN-RESISTANT STAPHYLOCOCCUS AUREUS IN COMMERCIAL LAYER FARMS AND FARM WORKERS	Dr. Oluwaseun Adeyemi Dr. Babatunde Ogunley Assis. Prof. Dr. Funmilayo Adebayo Kehinde Akinola Prof. Dr. Olufemi Ajayi
		8		

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Levan Gelashvili**	1	RECENT DEVELOPMENTS IN THE DESIGN AND SYNTHESIS OF HETEROCYCLIC SCAFFOLDS FOR DRUG DISCOVERY	Prof. Dr. Vugar Mammadov, Assoc. Prof. Dr. Leyla Hasanova, Nigar Guliyeva
		2	EVALUATION OF ZEOLITE-BASED CATALYSTS FOR SELECTIVE HYDROCARBON CRACKING IN PETROCHEMICAL REFINING	Dr. Kamran Huseynov, Aysel Abbasova, Assoc. Prof. Dr. Farid Ismayilov, Dr. Gunel Babayeva
		3	FABRICATION OF COVALENT ORGANIC FRAMEWORKS FOR THE ADSORPTIVE REMOVAL OF DYES AND PHARMACEUTICAL POLLUTANTS FROM WASTEWATER	Prof. Dr. Ioana Dumitrescu, Dr. Mihai Constantin
		4	MECHANISTIC AND KINETIC INVESTIGATION OF PALLADIUM-CATALYZED CROSS-COUPLING REACTIONS IN GREEN SOLVENTS	Assoc. Prof. Dr. Andrei Stoica, Elena Vasilescu, Dr. Tamar Beridze
		5	DEVELOPMENT OF CHITOSAN-BASED BIODEGRADABLE SCAFFOLDS FOR TISSUE ENGINEERING APPLICATIONS	Dr. Levan Gelashvili
		6	VOLTAMMETRIC SENSORS BASED ON MODIFIED CARBON ELECTRODES FOR TRACE DETERMINATION OF LEAD AND CADMIUM IN NATURAL WATERS	Assoc. Prof. Dr. Nino Kiknadze, Ketevan Japaridze
		7	HYDROTHERMAL LIQUEFACTION OF AGRICULTURAL RESIDUES INTO BIO-OIL USING NICKEL- AND COBALT-BASED CATALYSTS	Dr. Bereket Haile, Meron Alemayehu, Assis. Prof. Dr. Dawit Bekele

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Dmitry Sokolov**	1	MICROSTRUCTURE AND THERMAL STABILITY OF CERAMIC-REINFORCED ALUMINIUM MATRIX COMPOSITES FOR AEROSPACE COMPONENTS	Prof. Dr. Firuz Saidov, Dr. Zarina Nazarova
		2	SYNTHESIS OF DOPED TITANIUM DIOXIDE NANOPARTICLES FOR VISIBLE-LIGHT PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF ORGANIC CONTAMINANTS	Dr. Nilufar Rahimova, Assoc. Prof. Dr. Jamshed Safarov
		3	CRYSTAL PLASTICITY AND MOLECULAR DYNAMICS SIMULATION OF DEFORMATION MECHANISMS IN ULTRAFINE-GRAINED NICKEL-BASED SUPERALLOYS	Prof. Dr. Vikram Nair, Dr. Ananya Gupta, Assis. Prof. Dr. Arjun Kulkarni, Rohan Desai
		4	FRICTION STIR WELDING OF ALUMINIUM AND COPPER ALLOYS: MICROSTRUCTURAL EVOLUTION AND MECHANICAL PROPERTIES	Assoc. Prof. Dr. Karthik Subramanian, Dr. Priya Menon, Dr. Natalia Volkova
		5	FABRICATION AND CHARGE TRANSPORT PROPERTIES OF TWO-DIMENSIONAL MATERIAL HETEROSTRUCTURES FOR WEARABLE SENSORS	Prof. Dr. Dmitry Sokolov
		6	THERMAL SPRAY AND NANOCOMPOSITE COATINGS FOR HIGH-TEMPERATURE OXIDATION AND CORROSION PROTECTION OF BOILER TUBE STEELS	Assis. Prof. Dr. Olga Lebedeva, Dr. Sergey Morozov, Assoc. Prof. Dr. Pavel Belov
		7		

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
September 24 – 29, 2026
SKOPJE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Amina Belkacem**	1	ULTRASOUND-ASSISTED ENZYMATIC EXTRACTION OF FUNCTIONAL PROTEINS FROM CHICKPEA AND LENTIL VARIETIES GROWN IN KAZAKHSTAN	Prof. Dr. Gulnara Abdrakhmanova, Dr. Yerlan Nurmagambetov, Aigerim Seitkali
		2	ACTIVE AND INTELLIGENT PACKAGING FILMS FROM WHEAT AND POTATO STARCH ENRICHED WITH NATURAL COLORIMETRIC INDICATORS	Assoc. Prof. Dr. Bauyrzhan Iskakov, Dr. Saule Zhumabekova
		3	CULTIVATION OF SPIRULINA AND CHLORELLA IN AQUACULTURE WASTEWATER FOR THE PRODUCTION OF PROTEIN-RICH FOOD SUPPLEMENTS IN BANGLADESH	Prof. Dr. Shahidul Islam, Dr. Farzana Akter
		4	EFFECTIVENESS OF LOW-COST COLD STORAGE AND EDIBLE COATINGS IN REDUCING POST-HARVEST LOSSES OF TOMATO AND MANGO IN BANGLADESH	Dr. Kamrul Hasan, Assoc. Prof. Dr. Sharmin Sultana, Dr. Rafiqul Islam, Mithila Chowdhury
		5	EXTRUSION-BASED THREE-DIMENSIONAL FOOD PRINTING OF PROTEIN-ENRICHED PURÉES FOR ELDERLY PATIENTS WITH DYSPHAGIA	Assoc. Prof. Dr. Jonathan Lim, Dr. Michelle Chan
		6	MACHINE LEARNING-ASSISTED PROCESS CONTROL OF PRECISION FERMENTATION FOR THE PRODUCTION OF ALTERNATIVE DAIRY PROTEINS	Dr. Benjamin Teo, Assoc. Prof. Dr. Rachel Ong, Dr. Daniel Koh, Prof. Dr. Vincent Lau
		7	VALORISATION OF OLIVE MILL BY-PRODUCTS AS NATURAL ANTIOXIDANT SOURCES FOR IMPROVING THE OXIDATIVE STABILITY OF ALGERIAN VIRGIN OLIVE OIL	Assoc. Prof. Dr. Amina Belkacem
		8	FORMULATION AND STABILITY MODELLING OF PLANT-BASED OIL-IN-WATER EMULSIONS FOR YOGHURT AND CHEESE ANALOGUES	Dr. Karim Boudjemaa, Assis. Prof. Dr. Lamia Hamdi, Rachid Mebarki

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Shawn Lee**	1	STRETCHABLE PRINTED ELECTRONIC PATCHES FOR CONTINUOUS MONITORING OF PHYSIOLOGICAL SIGNALS IN WEARABLE HEALTHCARE	Dr. Yerzhan Baimukhanov, Assis. Prof. Dr. Madina Kassymova, Arman Tokhtarov
		2	ENERGY HARVESTING AND DUTY-CYCLING STRATEGIES FOR LONG-LIFE WIRELESS SENSOR NODES IN PRECISION IRRIGATION	Assoc. Prof. Dr. Askar Mukhamediyev, Dr. Dana Utepova
		3	APPROXIMATE COMPUTING TECHNIQUES FOR LOW-POWER HARDWARE ACCELERATORS OF CONVOLUTIONAL NEURAL NETWORKS ON EDGE DEVICES	Prof. Dr. Mahmudul Karim, Dr. Sabrina Yasmin, Md. Habibur Rahman, Assis. Prof. Dr. Ashikur Rahman
		4	REINFORCEMENT LEARNING-BASED VOLTAGE REGULATION AND LOAD FORECASTING IN DISTRIBUTION NETWORKS WITH HIGH SOLAR PENETRATION	Assoc. Prof. Dr. Mohammad Ziaul Haque, Dr. Rumana Khatun, Dr. Arif Mahmud
		5	LIQUID CRYSTAL-BASED BEAM-STEERING ANTENNA ARRAYS FOR MILLIMETRE-WAVE FIFTH-GENERATION WIRELESS SYSTEMS	Dr. Shawn Lee
		6	DESIGN OF LOW-LOSS SILICON NITRIDE AND SILICON HYBRID PHOTONIC CIRCUITS FOR HIGH-CAPACITY DATA CENTRE INTERCONNECTS	Assoc. Prof. Dr. Eugene Chia, Dr. Jasmine Yeo, Ryan Ho
		7	FABRICATION AND PERFORMANCE OF GRAPHENE FIELD-EFFECT TRANSISTOR BIOSENSORS FOR RAPID DETECTION OF PATHOGENIC BIOMARKERS	Prof. Dr. Nadia Merabet, Dr. Sofiane Boukhalfa, Assoc

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
September 24 – 29, 2026
SKOPJE
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Zainab Memon**	1	PERFORMANCE-BASED SEISMIC RETROFITTING OF SOVIET-ERA REINFORCED CONCRETE RESIDENTIAL BUILDINGS IN GYUMRI AND YEREVAN	Assoc. Prof. Dr. Hovhannes Sargsyan, Dr. Anahit Petrosyan
		2	USE OF VOLCANIC TUFF AND BASALT FIBRES IN THE PRODUCTION OF LOW-CARBON CONCRETE COMPOSITES	Prof. Dr. Vahagn Martirosyan, Dr. Narine Avetisyan, Assis. Prof. Dr. Tigran Ghazaryan
		3	INTEGRATING REMOTE SENSING AND HYDRODYNAMIC MODELLING FOR URBAN FLOOD RISK MAPPING AND EARLY WARNING IN RAWALPINDI	Assoc. Prof. Dr. Bilal Ahmed, Dr. Ayesha Siddiqui
		4	SITE ASSESSMENT AND LAYOUT OPTIMISATION OF WIND FARMS ALONG THE SINDH AND BALOCHISTAN COASTAL CORRIDOR	Prof. Dr. Imran Shah, Dr. Sadia Baloch, Assis. Prof. Dr. Kashif Raza, Hamza Iqbal
		5	SILVER NANOPARTICLE-COATED CERAMIC FILTERS AND ACTIVATED CARBON COMPOSITES FOR HOUSEHOLD DRINKING WATER TREATMENT IN HYDERABAD	Dr. Zainab Memon
		6	SEEPAGE CONTROL AND SLOPE STABILITY ANALYSIS OF RECHARGE DAMS IN WADI SYSTEMS UNDER HYPER-ARID CONDITIONS	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Hinai, Dr. Mohammed Al-Maskari, Assis. Prof. Dr. Badar Al-Mamari
		7	EVALUATION OF ADAPTIVE SIGNAL CONTROL AND CONNECTED VEHICLE TECHNOLOGIES FOR REDUCING CONGESTION ON URBAN CORRIDORS IN MUSCAT	Dr. Maryam Al-Lawati, Prof. Dr. Saif Al-Busaidi
		8	TECHNO-ECONOMIC ASSESSMENT OF HYBRID SOLAR PHOTOVOLTAIC AND BATTERY STORAGE MICROGRIDS FOR OFF-GRID VILLAGES IN DHOFAR AND AL WUSTA	Assis. Prof. Dr. Talal Al-Kharusi, Dr. Huda Al-Zadjali, Ahmed Al-Ghafri

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Aditya Venkataraman**	1	SYMMETRY PROPERTIES OF CAYLEY GRAPHS AND THEIR ROLE IN THE DESIGN OF FAULT-TOLERANT INTERCONNECTION NETWORKS	Assoc. Prof. Dr. Gor Avagyan
		2	WELL-POSEDNESS AND NUMERICAL APPROXIMATION OF NONLINEAR PARABOLIC EQUATIONS WITH NONLOCAL BOUNDARY CONDITIONS	Dr. Hasmik Tadevosyan, Assis. Prof. Dr. Davit Mkrtchyan
		3	MULTIPLE TIME SCALE METHODS AND BIFURCATION ANALYSIS OF COUPLED NONLINEAR OSCILLATORS IN PHYSICAL SYSTEMS	Prof. Dr. Karen Simonyan, Dr. Gayane Hovsepyan, Ashot Galstyan
		4	IDEAL CLASS GROUPS AND LATTICE STRUCTURES IN ALGEBRAIC NUMBER FIELDS WITH APPLICATIONS TO POST-QUANTUM CRYPTOGRAPHY	Assoc. Prof. Dr. Shreya Kulkarni, Dr. Aditya Venkataraman
		5	DEEP REINFORCEMENT LEARNING STRATEGIES FOR SOLVING LARGE-SCALE COMBINATORIAL OPTIMISATION PROBLEMS	Prof. Dr. Ramesh Iyer, Dr. Pooja Srinivasan, Assis. Prof. Dr. Harish Bhat
		6	REACTION–DIFFUSION MODELS FOR THE SPATIOTEMPORAL SPREAD OF GROUNDWATER CONTAMINANTS IN HETEROGENEOUS AQUIFERS	Assoc. Prof. Dr. Manoj Tiwari, Dr. Kavya Reddy, Dr. Siddharth Chauhan, Neha Pandey, Dr. Gaurav Mishra
		7	SPECTRAL THEORY AND FIXED POINT METHODS FOR NONLINEAR INTEGRAL OPERATORS IN BANACH SPACES	Assoc. Prof. Dr. Fatma Al-Kindi, Dr. Hilal Al-Siyabi
		8	INTUITIONISTIC FUZZY INFERENCE SYSTEMS FOR DECISION-MAKING UNDER UNCERTAINTY IN ENVIRONMENTAL AND HEALTH DATA	Dr. Yousuf Al-Hashmi, Assis. Prof. Dr. Muna Al-Farsi, Dr. Rashid Al-Jabri

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Eylül / Sept 26, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Dr. Emily Carter**	1	SPATIAL ANALYSIS OF INFORMAL SETTLEMENT EXPANSION AND FUTURE URBAN GROWTH SCENARIOS IN HERAT CITY, AFGHANISTAN	Mohammad Nasir Rahimi, Prof. Dr. Hiroshi Takeuchi
		2	THE ROLE OF SENSE OF PLACE AND STREET DESIGN QUALITIES IN PEDESTRIAN ACTIVITY: A COMPARISON OF HISTORIC STREETS IN TABRIZ AND FAMAGUSTA	Assoc. Prof. Dr. Shahram Mahdavinejad, Dr. Negar Saberi
		3	TRANSFORMING POST-INDUSTRIAL RIVERFRONTS: PUBLIC SPACE QUALITIES AND SPATIAL CONFIGURATION IN CONTEMPORARY GERMAN CITIES	Prof. Dr. Katrin Hofmann, Jonas Weber, Dr. Matthias Schulze
		4	RETHINKING STREETS FOR PEOPLE: MICROCLIMATE, GREEN INFRASTRUCTURE AND ACTIVE MOBILITY IN THE SUPERBLOCKS OF VITORIA-GASTEIZ	Dr. Emily Carter
		5	OPERATIONAL PERFORMANCE AND SAFETY EVALUATION OF ROUNDABOUTS CONVERTED TO SIGNALISED INTERSECTIONS IN ENUGU METROPOLIS	Assoc. Prof. Dr. Chukwuemeka Obiora Nnadi, Dr. Ifeoma Agu
		6	FLEXIBILITY AND RIGIDITY IN TERRITORIAL SPATIAL PLANNING: THE IMPLEMENTATION OF URBAN MASTER PLANS IN YUZHONG DISTRICT, CHONGQING	Li Wenjing, Prof. Dr. Chen Guoliang, Dr. Wang Haoran
		7	SHARED LIVING IN DIVIDED CITIES: ARCHITECTURE, COLLECTIVE HOUSING AND EVERYDAY COEXISTENCE IN NICOSIA	Assoc. Prof. Dr. Andreas Constantinou, Dr. Eleni Georgiou
		8	BOARD INTERLOCKS, OWNERSHIP CONCENTRATION AND FIRM PERFORMANCE IN CENTRAL EUROPEAN LISTED COMPANIES	Dr. Tomáš Dvořák, Assoc. Prof. Dr. Lucie Svobodová

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Eylül / Sept 27, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assist. Prof. Merve COSKUN**	1	SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASI ÇERÇEVESİNDE KARBON MUHASEBESİNİN KURUMSAL RAPORLAMAYA ENTEGRASYONU	Dr. Öğr. Görevlisi, ABDULLAH YILDIZ
		2	DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ÇALIŞMA DENEYİMLERİNE YANSIMALARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi BÜŞRA MİHRİOĞLU Prof. Dr. HATİCE ÖZUTKU
		3	KOBİ'LERDE REKABET STRATEJİLERİNİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ	Dr. Erkan DÖNER
		4	VUCA GÖLGESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR LİDERLİK	Dr. Erkan DÖNER
		5	MAPPING CONSUMER MOTIVATIONS FOR SUSTAINABLE FASHION CONSUMPTION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS	Assist. Prof. Merve COSKUN
		6	MÜBADELEDEN HAFIZA TURİZMİNE: KAPADOKYA	Y.L. Öğrencisi, Zehra Büşra KULLUK Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül URHAN
		7	BIRDWATCHING WITHIN THE SCOPE OF ECOTOURISM: THE CASE OF GÖKÇEADA	Nazlı ÖZCAN
		8	GASTRONOMİ TURİZMİ DENEYİMİNİN DAVRANIŞSAL NİYETLERE ETKİSİ: PLANLI DAVRANIŞ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KÜTAHYA ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa Tuna ÖZKUL Dr. Öğr. Üyesi Tuncay ÇANAKÇI Dr. Öğr. Üyesi Erol GEÇGİN
		9	EVALUATION OF SAVINGS HABITS IN THE INFLATIONARY PROCESS: THE CASE OF TÜRKİYE	Yaprak ÇİFTÇİOĞLU AYAR Prof. Dr. Abdulkadir IŞIK

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Eylül / Sept 27, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi, ZEYNEP GÜNGÖR**	1	POMAKLAR ÖRNEĞİNDE KÜLTÜR, MEKÂN, KİMLİK İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Nurşah ÇAKMAK Doç. Dr. Okan TÜRKAN
		2	BACHELORETTE PARTIES IN TÜRKİYE: CULTURAL ADAPTATION AND SOCIAL MEANINGS	Doç. Dr., SÜLEYMAN YURTTAŞ Doç. Dr., İLHAN KARACA Dr. Öğr. Üyesi, ZEYNEP GÜNGÖR
		3	DYNAMICS OF PREPARATION, PRESENTATION, AND CRITICISM IN WOMEN'S "ALTIN GÜNLERİ"	Doç. Dr., SÜLEYMAN YURTTAŞ Doç. Dr., İLHAN KARACA Dr. Öğr. Üyesi, ZEYNEP GÜNGÖR
		4	TÜRK DİASPORASINDA DİNİ ÇOĞULLUK VE AVRUPA AİDİYETİ: ALMANYA VE HOLLANDA'NIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Dr., İbrahim YILDIZ

No: 2

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES September 24 – 29, 2026 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
27 Eylül / Sept 27, 2026 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Yasemin BAKİ**	1	KUMAR OYNAYAN BABANIN ÇOCUĞU OLMAK: NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi, ZEYNEP SUDE OCAK Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN KARAMAN
		2	THE PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF THE MASCULINE AND FEMININE PRINCIPLES IN THE CONTEXT OF MYTHOLOGICAL DUALITIES	Lec. Ezgi YILDIRIM
		3	MATRESCENCE: ANNELİĞE GEÇİŞTE KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ	Öğr. Gör. Dr., Eda ÖZTÜRK BELET
		4	ROMANTIC LOVE MYTHS AS PREDICTORS OF RELATIONSHIP SATISFACTION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS	Assoc. Prof. Dr. Timuçin AKTAN
		5	ÇOCUKLUK ÇAĞI ÖRSELENMESİ VE GENÇ YETİŞKİNLİK DÖNEMİNE YANSIMALARI	Gülhan İÇEN Dr. Öğr. Üyesi Rüstem Göktürk HAYLI
		6	AN ANALYSIS OF THE POETRY COLLECTION CHILDREN OF MOUNT QAF ACCORDING TO PARROTT'S CLASSIFICATION OF EMOTIONS	Prof. Dr. Yasemin BAKİ
		7	RESEARCH TRENDS IN CINEMATHERAPY	Prof. Dr. Yasemin BAKİ

No:4

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Contents

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ÖYKÜLEYİCİ METİNLERİN SOSYAL VE DUYGUSAL BECERİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 1

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SÖZLÜ KÜLTÜR UNSURLARININ KULLANIMI: BALKANLAR BAĞLAMINDA EĞİTİMSEL BİR DEĞERLENDİRME 16

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE BALKAN SÖZLÜ KÜLTÜRÜNÜN EĞİTİM TEKNOLOJİLERİYLE AKTARILMASI 18

PANDEMİ DÖNEMİNDE DOĞAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL PROFİLİ: OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖZLEMLERİ VE DENEYİMLERİ..... 41

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİK DENEYİMLERİ ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR İNCELEME 71

ÇOCUKLARIN AKRAN TERCİHLERİ: NİTEL BİR ANALİZ 77

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL SİNİZM DÜZEYLERİ İLE İNOVATİF DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ 85

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEPRESYON, KAYGI VE STRESLERİNE İLİŞKİN YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ 99

SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASININ (SKDM) TEDARİK ZİNCİRİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÇİMENTO VE ÇELİK SEKTÖRÜ FİRMALARINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME..... 116

YEŞİL YÖNETİM KAVRAMININ GELİŞİMİ THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF GREEN MANAGEMENT 117

ÇOK NESİLLİ İŞGÜCÜ YAPISINDA PSİKOLOJİK SERMAYE, PSİKOLOJİK GÜVENLİK, TÜKENMİŞLİK VE FİNANSAL RİSK ALMA 119

ÇALIŞANLARIN İŞVEREN MARKASI ALGILARININ İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ALGILANAN İSTİHDAM EDİLEBİLİRLİĞİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: MÜCEVHER SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE..... 131

JEOTERMAL ENERJİ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN PATERNALİSTİK LİDERLİK ALGISI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA..... 141

AKILLI FABRİKALARDA ÜRETİM YÖNETİMİ: ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ VE ETKİLERİ 158

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE İLİŞKİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ULUSLARARASI LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ 173

YÜKSEK BÜYÜME GİRİŞİMCİLİĞİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN AVRUPA'DAKİ KONUMU: YÜKSEK BÜYÜME GÖSTEREN VE CEYLAN GİRİŞİMLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 194

KONUT KRİZİ BİR DEMOGRAFİ KRİZİNE Mİ DÖNÜŞÜYOR? SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE KONUT ERİŞİLEBİLİRLİĞİ VE DOĞURGANLIK ARASINDAKİ UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ..... 196

ÇALIŞMA SÜRELERİ VE REFAH İLİŞKİSİ: MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERLE KADIN İSTİHDAMI 216

AVRUPA BİRLİĞİ FİNANSAL ENTEGRASYONU VE TÜRKİYE: FİNANSAL DÜZENLEMELER, SERMAYE PİYASALARI VE UYUM SÜRECİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME..... 218

CUMA'DAN PAZAR'A, GELENEKTEN KÜRESEL PİYASAYA: TÜRKİYE'DE HAFTA TATİLİ POLİTİKALARININ İKTİSAT VE MALİYE POLİTİKALARI EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ..... 219

60+ REFRESHMENT UNİVERSITIES IN ACTIVE AGING: THE CASE OF SIVAS PROVENCE 220

SOME FACTORS AFFECTING HEALTHY NUTRITION 231

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PARENTAL AWARENESS, EXPERİENCES, AND PROTECTİVE STRATEGİES REGARDİNG ONLİNE CHİLD SEXUAL ABUSE İN TÜRKİYE 241

CAM UÇURUM OLGUSUNUN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 264

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KARŞISINDA ÇOCUKLARIN KORUNMASININ SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ 279

HİKİKOMORİ ve SOSYAL HİZMETLE İLİŞKİSİ 286

DİJİTALLEŞEN TOPLUMDA YAŞLILIK: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME 293

ALGORİTMİK AKIŞLARDA GÖNÜLLÜ ÇOCUKSUZLUK : AİLE NORMLARI VE ÇOCUK SAHİBİ OLMA KARARININ YENİDEN ANLAMLANDIRILMASI 303

YAPAY ZEKÂ VE DEEPFAKE (DERİN SAHTE) TEKNOLOJİLERİ TEHLİKELİ Mİ? ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA DEZENFORMASYONUN DÖNÜŞÜMÜ 305

DEVELOPING PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCIES FOR TEACHING STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: A CONCEPTUAL APPROACH 309

AN EXAMINATION OF INTERSECTIONAL BARRIERS TO SPORT PARTICIPATION AMONG WOMEN WITH DISABILITIES 315

DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC EVALUATION OF AN ACHIEVEMENT TEST OF INSTRUCTIONAL KNOWLEDGE FOR TEACHING STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS 320

ENGELLI SPOR FEDERASYONLARI TEMSILCILERININ GÖZÜNDEN BEDEN EĞITIMI ÖĞRETMENLERININ SPORA YÖNLENDIRMEDEKI ROLÜ: BIR İHTIYAÇ ANALIZI 329

INCLUSIVITY FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS CURRICULUM OF THE TÜRKIYE CENTURY EDUCATION MODEL 339

SORUŞTURMANIN GİZLİLİĞİ İLE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ARASINDAKİ DENGE: AİHM'İN BÉDAT v. İSVİÇRE KARARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 349

EŞLER ARASINDAKİ GÜNDELİK HİTAPLARIN BOŞANMA HUKUKUNDA KUSURA ETKİSİ: YARGITAY 2. HUKUK DAİRESİNİN "TOMBİK" KARARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 364

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN DERS PLANLARI, MATERYAL GELİŞTİRME VE ÖLÇME DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN DENEYİMLERİ 366

BALKANLAR'DA DEVLETLEŞME SÜRECİNDE HANEDAN SEÇİMİ VE SİYASAL MEŞRUİYET: ARNAVUTLUK MERKEZLİ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 368

THE CONSTRUCT OF "STANDARD ENGLISH" 370

AHISKA AĞZINDA OLUMSUZ ANLAMLI KALIP SÖZLERLE SEVGI ANLATIMI: EDIMBILIMSEL VE İLIŞKISEL BIR İNCELEME 385

AHISKA MÂNİLERİNDE SEVGİYİ GİZLEME VE AÇIKLAMA STRATEJİLERİ ÜZERİNE EDİMBİLİMSEL BİR İNCELEME 396

BİR GÖSTERGE OLARAK RUMELİ TÜRKÜLERİNDE HİTAP BİÇİMLERİNİN PRAGMATİĞİ 412

RUMELİ TÜRKÜLERİNDE RENK GÖSTERGELERİ: KARA, AL VE MOR 425

ƏDƏBİ MƏTNİN ANALİZİNDƏ ŞƏRH VƏ İNTERPRETASİYA PROBLEMİ 437

THE SCOPES MONKEY TRIAL IN THE EARLY REPUBLICAN TURKISH PRESS (1925–1927) 440

DÜŞÜNCENİN UZAMSAL METAFORLARI: TÜRKÇEDE BİLİŞSEL SÜREÇLERİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI 445

AÇIKLAYANDAN AÇIKLANANA: BRUNO LATOUR'UN AKTÖR-AĞ KURAMINDA MODERN DOĞA VE ÖZNE ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ 456

AYDINLANMA'DAN ELEŞTİREL PERSPEKTİFE SOSYAL BİLİMLER: YÖNTEM, İNSAN DOĞASI VE İTİRAZLAR 457

PETER BERGER'İN SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 458

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BAŞARI HEDEFİ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ 459

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ 472

BİREYSEL VE TAKIM SPORCULARININ MENTAL YORGUNLUK FARKINDALIKLARI VE SPORDA SOSYAL BÜTÜNLEŞME DURUMLARININ İNCELENMESİ 487

BİREYSEL VE TAKIM SPORCULARINDA EGZERSİZDE TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR İLE ETKİLİ KARAR VERME DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 513

YENİDEN BAŞLAMAK: AKADEMİ YÜZÜCÜLERİNDE BAŞARISIZLIK SONRASI PSİKOLOJİK TOPARLANMA DENEYİMLERİ 538

HAYALLER VE GERÇEKLER: SPOR AKADEMİSİ MEZUNU SPORCULARIN ERKEN KARİYER DÖNEMİNDEKİ ÇİFT KARİYER DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA 539

KADIN VOLEYBOLCULARDA POSTERİOR ZİNCİR KUVVETİ VE COUNTERMOVEMENT JUMP PERFORMANSI: ORAN VE ALLOMETRİK ÖLÇEKLENDİRME YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 540

BİRKAÇ ÖRNEKLE RAİMONDO D'ARONCO'NUN MİMARİ ÜSLUBU 542

ARAPGİR'DEKİ ROMA YOLU KALINTISI HAKKINDA 554

OSMANLI'DA GAYRİNİZAMİ HARP : BATI TRAKYA TÜRK CUMHURİYETİ 570

BİR SÛFÎNİN SELÇUKLU DEVLET YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ: MECDÜDDİN İSHAK VE I. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV İLİŞKİSİ 572

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE REJİME KARŞI GELİŞEN KOLEKTİF TEPKİLER 580

COLLECTIVE REACTIONS AGAINST THE REGIME DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA 595

AMERİKAN İSTİHBARATININ GÖZÜNDEN 27 MAYIS SONRASI TÜRKİYE: CIA RAPORUNDAKİ TAHMİNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 606

GRAVÜRLERLE RUSLARIN GÖZÜNDEN (NIVA DERGISI) PLEVNE SAVUNMASI 621

TWO WAVES OF ETHNIC CLEANSING IN THE BALKANS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EARLY AND LATE 20TH CENTURY 636

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ÇEVRE MATBUATI VE AYDINLANMA: RUMELİ İLE KAFKASYA BASININDA MODERNLEŞME SÖYLEMİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 638

HOLLYWOOD SİNEMASINDA İSTANBUL'UN ORYANTALİST TEMSİLİ 648

GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİNDE MULTİDİSİPLİNER YAKLAŞIMI DESTEKLEYEN BİR DERS TASARIMI: TOPLUMSAL İLETİŞİM VE MEDYA 659

CULTURE OR STEREOTYPE? VISUAL REPRESENTATIONS OF CULTURAL IDENTITY IN AI-GENERATED RESİDENTIAL INTERIORS 667

BEYOND GREEN AESTHETICS: REVISING STEREOTYPICAL REPRESENTATIONS OF SUSTAINABILITY IN AI-GENERATED INTERIOR DESIGN 682

RESİM SANATINDA PORTRELERİN MORFOPSİKOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ 698

TUTORIAL-BASED AUTHENTIC ASSESSMENT IN THE AGE OF AI: A VIDEO EDITING PEDAGOGY MODEL 710

SİNEMASAL BAKIŞIN SINIRLARI: KİMLİKLERİN GÖRSEL OLARAK KONUMLANDIRILMASI 725

ARABESK ERKEKLİĞİN İNŞASI: OSMAN F. SEDEN'İN FERDİ TAYFUR FİLMLERİNDE MAĞDURİYET, GURUR VE FEDAKÂRLIK 735

SANATTA ANLAM VE ALGI DEVRİMİ; MARCEL DUCHAMP, KAVRAMSAL SANATIN ASİ DEVRİMCİSİ 747

GÜNÜMÜZ SOSYAL MEDYA OLGUSUNDA ANDY WARHOL'UN SANAT VE TİCARET ANLAYIŞININ BELİRGİN İZLERİ 748

OSMANLI SARAY KADIN GİYİMİNDE AKSESUAR KULLANIMI: BAŞLIK, KEMER VE AYAKKABI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 749

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ İLE HAZIRLANAN TELEVİZYON REKLAMLARINDA KİŞİLEŞTİRME VE GÖRSEL RETORİK: GOOGLE, PROGRESSIVE VE COCA-COLA ÖRNEKLERİ 759

İNSAN MAKİNE İLETİŞİMİNDE GÜVENİN KIRILGANLIĞI VE OKURYAZARLIK İHTİYACI: MEDYA PROFESYONELLERİ BAĞLAMINDA BİR TARTIŞMA 768

DERVİŞ ZAİM'İN SİNEMA ANLAYIŞI: YOUTUBE RÖPORTAJLARINDA YÖNETMENİN SÖYLEMİ 769

MEDYADA YER ALAN EV İÇİ CİNAYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME 777

BEYOND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: THE SOCIAL DIMENSION OF UNIVERSITY LIFE 785

HUMAN MOBILITY IN A CHANGING CLIMATE: SOCIAL DIMENSIONS OF ENVIRONMENTAL CHANGE.. 791

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A JOB RESOURCE OR JOB DEMAND? RETHINKING WORK IN THE AGE OF AI 797

CONNECTED BUT LONELY: THE PARADOX OF DIGITAL COMMUNICATION IN CONTEMPORARY WORKPLACES 802

LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNDE ÜRETKEN YAPAY ZEKA DESTEKLİ KARAR SİSTEMLERİ: KULLANIM ALANLARI, SINIRLILIKLAR VE UYGULAMA KOŞULLARI 807

SALGIN DÖNEMLERİNDE KORUYUCU SAĞLIK DAVRANIŞLARINI AÇIKLAYICI DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ KURAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ 821

DİJİTAL GÖÇEBE VİZELERİ: DEVLETLER ARASI YETENEK REKABETİNDE YENİ BİR KAMU POLİTİKASI ARACI/MI? 837

POLİS AKADEMİSİ LİSANS EĞİTİMİNİN HUKUK ve KAMU YÖNETİMİ LİSANS EĞİTİMİYLE BENZERLİK DÜZEYİ: ÖĞRETİM PLANLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME 852

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİ AÇISINDAN CEZA HUKUKUNUN ÖNEMİ: KPSS HUKUK SORULARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 860

BALKANLARDA BİYOLOJİK DEVLET ANLAYIŞININ KURULMASI (1918-1945) 870

AMERİKAN ANAYASAL DÜZENİNDE KUVVETLER AYRILIĞI VE KONGRE'NİN DIŞ POLİTİKA ÜZERİNDEKİ NORMATİF ÜSTÜNLÜĞÜ: S-400, CAATSA VE F-35 ÖRNEĞİ 873

THE BALKANS IN THE US NATIONAL SECURITY 881

GLOBAL INTERNATIONAL RELATIONS AS PASSIVE REVOLUTION: A MARXIST RE-EVALUATION OF THE CRITIQUE OF EUROCENTRISM 888

SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASI ÇERÇEVESİNDE KARBON MUHASEBESİNİN KURUMSAL RAPORLAMAYA ENTEGRASYONU 889

DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ÇALIŞMA DENEYİMLERİNE YANSIMALARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA..... 902

VUCA GÖLGESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR LİDERLİK..... 920

KOBİ'LERDE REKABET STRATEJİLERİNİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ 922

MAPPING CONSUMER MOTIVATIONS FOR SUSTAINABLE FASHION CONSUMPTION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS 925

MÜBADELEDEN HAFIZA TURİZMİNE: KAPADOKYA 927

EKOTURİZM KAPSAMINDA KUŞ GÖZLEMCİLİĞİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ..... 929

GASTRONOMİ TURİZMİ DENEYİMİNİN DAVRANIŞSAL NİYETLERE ETKİSİ: PLANLI DAVRANIŞ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KÜTAHYA ÖRNEĞİ..... 944

POMAKLAR ÖRNEĞİNDE KÜLTÜR, MEKÂN, KİMLİK İLİŞKİSİ..... 969

TÜRKİYE'DE BEKARLIĞA VEDA PARTİLERİ: KÜLTÜREL UYARLAMA VE TOPLUMSAL ANLAMLAR..... 971

KADINLARIN ALTIN GÜNLERİNDE HAZIRLIK, SUNUM VE ELEŞTİRİ DİNAMİKLERİ..... 982

TÜRK DİASPORASINDA DİNİ ÇOĞULLUK VE AVRUPA AİDİYETİ: ALMANYA VE HOLLANDA'NIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 992

KUMAR OYNAYAN BABANIN ÇOCUĞU OLMAK: NİTEL BİR ARAŞTIRMA..... 994

MATRESCENCE: ANNELİĞE GEÇİŞTE KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ..... 996

ROMANTİK İLİŞKİLERDE İLİŞKİ DOYUMUNUN YORDAYICISI OLARAK ROMANTİK AŞK MİTLERİ 997

ROMANTIC LOVE MYTHS AS PREDICTORS OF RELATIONSHIP SATISFACTION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS 998

ÇOCUKLUK ÇAĞI ÖRSELENMESİ VE GENÇ YETİŞKİNLİK DÖNEMİNE YANSIMALARI 1010

SİNEMATERAPİYE İLİŞKİN ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ 1030

LOGIC AND DIALECTIC IN MEDIEVAL ARMENIAN PHILOSOPHY: THE LEGACY OF THE HELLENISING SCHOOL AND ITS CONTEMPORARY RELEVANCE 1050

FREEDOM, RESPONSIBILITY AND THE COMMON GOOD IN POST-INDEPENDENCE ARMENIAN POLITICAL THOUGHT 1051

MORAL OBJECTIVITY WITHOUT A SELF: RECONSIDERING ETHICAL REALISM IN THE MADHYAMAKA AND YOGACARA TRADITIONS..... 1054

JUSTICE, CONSULTATION AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN MODERN OMANI INTELLECTUAL DISCOURSE 1055

RATIONALITY AND REVELATION IN CLASSICAL AND CONTEMPORARY ISLAMIC PHILOSOPHY: DEBATES ON THE LIMITS OF REASON 1056

VALUES EDUCATION AND THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN OMANI SCHOOLS: A PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS PERSPECTIVE 1057

EDUCATIONAL ASPIRATIONS, OPPORTUNITY STRUCTURES AND LIFE PLANS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN ERITREA 1060

CUSTOMARY INSTITUTIONS, VILLAGE ASSEMBLIES AND PARTICIPATORY DEVELOPMENT IN RURAL ERITREA..... 1061

HISTORICAL MEMORY, LANGUAGE AND CITIZENSHIP IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY AMONG AZERBAIJANI UNIVERSITY STUDENTS..... 1064

DIGITAL MEDIA USE AND CHANGING FAMILY, RELIGIOUS AND GENDER VALUES IN BAKU 1065

INFLATION TARGETING, EXCHANGE RATE DYNAMICS AND OUTPUT GROWTH IN THE IRANIAN ECONOMY UNDER EXTERNAL CONSTRAINTS..... 1066

DIGITAL TRANSFORMATION, INNOVATION CAPABILITY AND EXPORT PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED MANUFACTURING FIRMS IN IRAN..... 1067

AUTOMATION, SKILLS UPGRADING AND WAGE POLARISATION IN SINGAPORE'S SERVICE AND MANUFACTURING SECTORS..... 1068

DIGITAL BANKING, SAVINGS BEHAVIOUR AND FINANCIAL RESILIENCE OF LOW-INCOME HOUSEHOLDS IN SINGAPORE..... 1069

HYDROCARBON REVENUE VOLATILITY, FISCAL POLICY AND ECONOMIC DIVERSIFICATION IN ALGERIA 1072

MEMORIAL SCULPTURE AND COLLECTIVE MEMORY IN TWENTIETH-CENTURY SERBIA: FROM SOCIALIST MODERNISM TO POST-YUGOSLAV COMMEMORATION..... 1074

PUBLIC ART, PLACEMAKING AND CULTURAL IDENTITY IN THE URBAN TRANSFORMATION OF LUSAIL AND MSHEIREB..... 1075

LETTERS AS IMAGE: ARABIC CALLIGRAPHY, ABSTRACTION AND IDENTITY IN THE WORK OF CONTEMPORARY QATARI ARTISTS 1076

REVISITING SUPREMATISM AND CONSTRUCTIVISM: THE LEGACY OF THE RUSSIAN AVANT-GARDE IN CONTEMPORARY RUSSIAN PAINTING 1077

INDEPENDENT ART SPACES, INSTITUTIONS AND INTERNATIONAL NETWORKS IN THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY ART IN MOSCOW AND SAINT PETERSBURG..... 1078

IMMERSIVE DIGITAL INSTALLATIONS, INTERACTIVITY AND AUDIENCE EXPERIENCE IN CONTEMPORARY KOREAN EXHIBITION SPACES..... 1079

THE DOCUMENTARY LENS AND THE SELF: PHOTOGRAPHY, MEMORY AND IDENTITY IN CONTEMPORARY KOREAN ART 1080

REGIONAL INEQUALITIES IN UNIVERSITY ACCESS AND THE EFFECTIVENESS OF QUOTA AND SCHOLARSHIP POLICIES IN IRAN 1081

INTERACTIVE WHITEBOARDS, LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS AND BEHAVIOURAL, EMOTIONAL AND COGNITIVE ENGAGEMENT OF IRANIAN HIGH SCHOOL STUDENTS 1082

IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH DISABILITIES AND ROMA PUPILS IN SERBIAN PRIMARY SCHOOLS..... 1083

PROFESSIONAL LEARNING COMMUNITIES, MENTORING AND THEIR EFFECTS ON TEACHING QUALITY AND STUDENT ACHIEVEMENT IN SERBIAN SECONDARY SCHOOLS..... 1084

COMPETENCY-BASED CURRICULUM REFORM AND QUALITY ASSURANCE IN IRAQI PUBLIC UNIVERSITIES 1085

TECHNOLOGICAL PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE AND READINESS FOR DIGITAL TEACHING AMONG PRE-SERVICE TEACHERS IN IRAQ 1086

LEARNING ANALYTICS, INTERACTIVE PEDAGOGY AND QUALITY OF ONLINE INSTRUCTION IN RUSSIAN HIGHER EDUCATION 1087

ACADEMIC MOTIVATION, SELF-REGULATION STRATEGIES AND ACHIEVEMENT OF STUDENTS IN BLENDED LEARNING PROGRAMMES AT RUSSIAN UNIVERSITIES 1088

INQUIRY-BASED STEM EDUCATION AND INTERDISCIPLINARY PROJECT LEARNING IN JAPANESE UPPER SECONDARY SCHOOLS 1089

ACTIVE LEARNING AND FLIPPED CLASSROOM STRATEGIES FOR ENHANCING CRITICAL THINKING IN KUWAITI HIGHER EDUCATION 1090

GAMIFIED LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS AND STUDENT ENGAGEMENT IN UNDERGRADUATE COURSES AT IRANIAN UNIVERSITIES 1091

DESIGNING LANGUAGE-RESPONSIVE CURRICULA FOR REFUGEE AND MULTILINGUAL LEARNERS IN JORDANIAN PUBLIC SCHOOLS 1092

REFLECTIVE PRACTICE AND COACHING IN TEACHER TRAINING PROGRAMMES AND THEIR INFLUENCE ON STUDENT LEARNING IN LEBANESE SCHOOLS 1093

INTEGRATING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT INTO PRIMARY SCHOOL SCIENCE AND SOCIAL STUDIES CURRICULA IN IRAN 1094

EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING MODELS ON ACHIEVEMENT, SATISFACTION AND DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN EGYPTIAN UNIVERSITIES 1095

STUDENT-CENTRED INSTRUCTIONAL PRACTICES, LEARNER AUTONOMY AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN SAUDI SECONDARY SCHOOLS 1096

TEACHERS' DIGITAL COMPETENCE, INSTITUTIONAL SUPPORT AND TECHNOLOGY INTEGRATION PRACTICES IN BAHRAINI PUBLIC SCHOOLS 1097

LANGUAGE AND IDENTITY IN CONTEMPORARY ARABIC NOVELS 1098

POETIC TRADITIONS AND SYMBOLISM IN PERSIAN LITERATURE 1099

ORAL STORYTELLING AND CULTURAL MEMORY IN IRAQI LITERATURE 1100

THEMES OF EXILE AND BELONGING IN PALESTINIAN POETRY 1101

WOMEN'S VOICES IN CONTEMPORARY SYRIAN FICTION 1102

LINGUISTIC HERITAGE AND IDENTITY FORMATION IN LEBANESE DRAMA 1103

SPATIAL ANALYSIS OF FOOTBALL PERFORMANCE USING DIGITAL TRACKING TECHNOLOGIES 1104

THE ROLE OF SPORTS NUTRITION IN ENHANCING ATHLETIC ENDURANCE: A CASE STUDY IN YOUTH TEAMS 1105

PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE SUCCESS OF ELITE WRESTLERS 1106

KINEMATIC APPROACHES TO OPTIMIZE GYMNASTIC TRAINING ROUTINES 1107

EFFECTIVENESS OF RECOVERY STRATEGIES IN PROFESSIONAL HANDBALL TEAMS 1108

RETURN MIGRATION, TRANSNATIONAL TIES AND SOCIAL COHESION IN ROMANIAN RURAL COMMUNITIES 1112

SCHOOL SEGREGATION, FAMILY BACKGROUND AND UNEQUAL EDUCATIONAL TRAJECTORIES IN ROMANIA 1113

APARTMENT LIVING, DECLINING NEIGHBOURHOOD TIES AND NEW FORMS OF COMMUNITY IN TEHRAN 1116

ONLINE SELF-PRESENTATION, PEER APPROVAL AND IDENTITY CONSTRUCTION AMONG IRANIAN ADOLESCENTS 1117

WOMEN'S HIGHER EDUCATION, DELAYED MARRIAGE AND THE RENEGOTIATION OF FAMILY ROLES IN URBAN IRAN 1118

SHADOW EDUCATION, CULTURAL CAPITAL AND INTERGENERATIONAL MOBILITY IN IRAN 1119

HERITAGE SITES, COMMEMORATIVE PRACTICES AND THE POLITICS OF COLLECTIVE MEMORY IN URBAN EGYPT 1120

OUT-OF-POCKET SPENDING, SOCIAL CLASS AND UNEQUAL ACCESS TO PRIMARY HEALTHCARE IN GREATER CAIRO 1121

SKILLS MISMATCH, INFORMAL EMPLOYMENT AND THE SOCIAL CONSEQUENCES OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN KAZAKHSTAN 1122

CUSTOMARY PRACTICES, KINSHIP NETWORKS AND SOCIAL ADAPTATION TO MODERNISATION IN RURAL KAZAKHSTAN 1123

ENHANCING EDUCATIONAL EQUITY THROUGH UNIVERSAL ACCESS POLICIES IN IRANIAN SECONDARY SCHOOLS 1124

ADAPTING UNIVERSITY TEACHING FOR DIGITAL LEARNERS: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN IRAN 1125

MULTILINGUAL EDUCATION AND INTEGRATION: POLICY EXPERIENCES IN SERBIAN PRIMARY SCHOOLS 1126

THE IMPACT OF TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT ON STUDENT ACHIEVEMENT IN SERBIAN SECONDARY SCHOOLS 1127

CURRICULUM REFORM AND EMPLOYABILITY SKILLS DEVELOPMENT IN IRAQI UNIVERSITIES 1128

BARRIERS TO GIRLS' SECONDARY EDUCATION PARTICIPATION IN RURAL IRAQ: SOCIAL AND STRUCTURAL FACTORS 1129

INNOVATIVE TEACHING METHODS AND STUDENT ENGAGEMENT IN LARGE RUSSIAN UNIVERSITIES 1130

DISTANCE LEARNING AND STUDENT WELLBEING: EXPERIENCES FROM REGIONAL UNIVERSITIES IN RUSSIA 1131

LEGAL CHALLENGES IN THE IMPLEMENTATION OF DATA PRIVACY REGULATIONS IN INDIA 1132

ACCESS TO JUSTICE AND THE ROLE OF PUBLIC INTEREST LITIGATION IN INDIAN CONSTITUTIONAL LAW 1133

THE EVOLUTION OF PROPERTY LAW IN POST-COMMUNIST ROMANIA 1134

CONSTITUTIONAL REFORM AND JUDICIAL INDEPENDENCE IN MODERN ROMANIA 1135

LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN INDONESIA: ANALYSIS OF THE BASIC ENVIRONMENTAL LAW 1136

THE EMERGENCE OF CYBER LAW IN INDONESIAN E-COMMERCE AND DIGITAL ECONOMY 1137

TRENDS IN JUDICIAL REFORM AND ACCESS TO LEGAL AID IN KAZAKHSTAN 1138

ADOPTION OF MEDIATION IN CIVIL DISPUTE RESOLUTION: THE KAZAKHSTAN EXPERIENCE 1139

CIVIL DISOBEDIENCE, PROVINCIAL LEGISLATURES AND THE TRANSFORMATION OF BRITISH COLONIAL ADMINISTRATION IN INDIA 1140

PERSIAN, RAJPUT AND INDIGENOUS ELEMENTS IN THE GARDEN TOMBS AND PALACES OF MUGHAL ARCHITECTURE 1141

COLONIAL MUNICIPALITIES, THE PRINCIPALÍA AND THE ORIGINS OF LOCAL POLITICAL ELITES IN THE SPANISH PHILIPPINES 1142

SCHOOLS, TEXTBOOKS AND THE MAKING OF A FILIPINO NATIONAL IDENTITY AFTER THE SECOND WORLD WAR 1143

MERCHANT NETWORKS, DHOW TRADE AND OMANI INFLUENCE ON THE EAST AFRICAN COAST 1144

BRONZE AGE SETTLEMENTS, COPPER PRODUCTION AND EARLY URBANISM IN NORTHERN OMAN. 1145

COMMEMORATION, SCHOOL HISTORY AND FOUNDING MYTHS IN THE CONSTRUCTION OF POST-SOVIET AZERBAIJANI NATIONAL IDENTITY 1146

OIL BARONS, LABOUR MIGRATION AND THE SOCIAL TRANSFORMATION OF BAKU IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES 1147

ALBANIAN NOTABLES, OTTOMAN REFORM POLICIES AND THE EMERGENCE OF ALBANIAN NATIONAL CONSCIOUSNESS 1148

ROBOTIC FABRICATION, PARAMETRIC DESIGN AND THE TRANSFORMATION OF STUDIO PEDAGOGY IN FRENCH SCHOOLS OF ARCHITECTURE 1149

ABSTRACTION, COLOUR AND SPATIAL EXPERIMENTATION IN THE WORK OF CONTEMPORARY AZERBAIJANI PAINTERS 1150

REINTERPRETING CARPET ORNAMENTS AND FOLK SYMBOLS IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI FASHION AND TEXTILE DESIGN 1151

HERITAGE, SAVOIR-FAIRE AND NATIONAL SYMBOLISM IN CONTEMPORARY FRENCH HAUTE COUTURE 1152

MURALS, YOUTH WORKSHOPS AND PARTICIPATORY ART PROJECTS AS CATALYSTS FOR SOCIAL CHANGE IN URBAN ETHIOPIA 1153

GENDER, MATERIAL AND MEANING: MALE AND FEMALE VOICES IN CONTEMPORARY ETHIOPIAN SCULPTURE 1154

VISUAL LANGUAGE OF THE SAFAVID MINIATURE IN CONTEMPORARY IRANIAN POSTER AND BOOK COVER DESIGN 1155

CHILD PROTECTION STRATEGIES IN RURAL COMMUNITIES OF KYRGYZSTAN 1156

INTEGRATING FAMILY SYSTEMS THEORY INTO SOCIAL WORK EDUCATION IN KYRGYZSTAN 1157

POST-CONFLICT SOCIAL WORK PRACTICES AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN SYRIA 1158

WOMEN'S EMPOWERMENT INITIATIVES THROUGH SOCIAL SERVICES IN SYRIAN UNIVERSITIES 1159

INNOVATION IN SOCIAL WORK PRACTICES IN RUSSIAN URBAN CENTERS 1160

THE ROLE OF SOCIAL WORKERS IN ADDRESSING ADDICTION AND SUBSTANCE ABUSE IN RUSSIA ... 1161

YOUTH ENGAGEMENT IN COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS IN PALESTINIAN UNIVERSITIES 1162

COLD CHAIN LOGISTICS, SUPPLIER DIVERSIFICATION AND RISK MITIGATION IN NIGERIAN FRESH PRODUCE SUPPLY CHAINS..... 1170

LEAN MANUFACTURING, WORK MEASUREMENT AND PRODUCTIVITY IMPROVEMENT IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN SOUTHEASTERN NIGERIA..... 1171

ENERGY EFFICIENCY, PREDICTIVE MAINTENANCE AND PRODUCTION SCHEDULING OPTIMISATION IN IRAQI OIL REFINERIES..... 1174

COST–BENEFIT EVALUATION OF BUS RAPID TRANSIT SCENARIOS USING AGENT-BASED TRAFFIC SIMULATION IN BAGHDAD 1175

REASONING, DEFINITION AND PROOF IN THE MEDIEVAL ARMENIAN SCHOLARLY TRADITION: IMPLICATIONS FOR CONTEMPORARY ARGUMENTATION THEORY..... 1178

JUSTICE, MEMORY AND MORAL RESPONSIBILITY IN ARMENIAN POLITICAL PHILOSOPHY AFTER THE VELVET REVOLUTION 1179

WITNESS CONSCIOUSNESS AND CONTEMPLATIVE AWARENESS: VEDANTIC AND JAINA PERSPECTIVES ON MINDFULNESS 1180

MAYA, EMERGENCE AND COGNITIVE SCIENCE: ADVAITA VEDANTA IN DIALOGUE WITH CONTEMPORARY THEORIES OF CONSCIOUSNESS 1181

MU'TAZILITE RATIONALISM AND CONTEMPORARY ISLAMIC THOUGHT: REASON, REVELATION AND THE CHALLENGE OF MODERNITY..... 1184

RELIGIOUS TRADITION, PHILOSOPHICAL INQUIRY AND THE FORMATION OF CIVIC IDENTITY IN OMANI HIGHER EDUCATION 1185

MURABAHA, IJARA AND SUKUK STRUCTURES: SHARIA GOVERNANCE AND CONTRACTUAL ENFORCEABILITY IN THE SAUDI COMMERCIAL COURTS 1194

THE PERSONAL DATA PROTECTION LAW AND INSTITUTIONAL CYBERSECURITY GOVERNANCE IN SAUDI ARABIA: COMPLIANCE CHALLENGES FOR PUBLIC AND PRIVATE ENTITIES..... 1195

TREATY INCORPORATION AND THE JUDICIAL APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS BY ALGERIAN COURTS..... 1198

INVESTMENT LAW REFORM, INTERNATIONAL ARBITRATION AND THE LEGAL PROTECTION OF FOREIGN INVESTORS IN ALGERIA 1199

BANKING SECRECY, CLOUD OUTSOURCING AND CROSS-BORDER DATA TRANSFER REGULATION IN THE LEBANESE FINANCIAL SECTOR 1200

DEPORTATION, DETENTION AND THE PRINCIPLE OF NON-REFOULEMENT IN LEBANESE JUDICIAL PRACTICE CONCERNING SYRIAN REFUGEES..... 1201

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN ÖYKÜLEYİCİ METİNLERİN SOSYAL VE DUYGUSAL BECERİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Özgür Ozan Kandemir

Bartın Üniversitesi, ozgur.ozan.kandemir@gmail.com - ORCID ID: 0009-0008-4784-1313

Prof. Dr. Serpil Özdemir

Bartın Üniversitesi, serpilozdemir34@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-8063-8690

ÖZET

Sosyal ve duygusal becerilerin gelişmiş olması akademik başarıyı, toplumsal uyumu, duygusal farkındalığı ve iyi iletişim becerilerini beraberinde getirmektedir. Bu beceriler eğitimin amaçlarıyla uyumlu olduğu için 2024-2025 eğitim-öğretim yılında uygulanmaya başlayan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde sosyal ve duygusal beceriler, diğer becerilerin gelişimini destekleyen beceriler olarak yer almıştır. Yeni programa uygun hazırlanan ders kitaplarının bu becerileri temsil eden örnekler içermesi beklenmektedir. Bu araştırmanın amacı Türkiye Yüzyılı Maarif Programı'na uygu olarak hazırlanan 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öyküleyici metinleri, sosyal-duygusal beceriler açısından incelemektir. Araştırma doküman analizi yöntemi ile yürütülmüştür. Verilere içerik analizi uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak sosyal ve duygusal beceriler formu kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için kodlamalar iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Uyum görülmeyen kodlamalar tartışılmış ve uzlaşmaya varılmıştır. Araştırma sonucunda 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında sosyal-duygusal beceri boyutlarının tamamının yer aldığı görülmüştür. Sosyal ve duygusal beceri boyutlarının görülme sıklığı sırasıyla duygu düzenleme/duygusal denge (f=34), birleşik beceriler (f=34), işbirliği/uyumluluk (f=30), başkalarıyla ilişkiler/dışa dönüklük (f=27), görev performansı (f=29), açık fikirlilik (f=27) şeklindedir. Olumsuz örnekler duygu düzenleme boyutunda öne çıkmıştır (f=11). Farklı boyutlarda yer alan ve sık rastlanan beceriler iyimserlik (f=18), öz yansıtma (f=17), sorumluluk (f=14), empati (f=13), iş birliği (f=13), merak (f=12) ve eleştirel düşünmedir (f=12). Bu bulgular Türkçe ders kitaplarının sosyal ve duygusal beceri gelişimini destekler nitelikte olduğunu göstermektedir. Ders kitaplarının etkili bir araç olabilmesinde öğretmenlerin önemli bir rolü vardır, Sosyal ve duygusal becerileri ders kitapları aracılığıyla kazandırabilmek için öğretmenlerin eleştirel okuma etkinliklerine yer vermeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul Türkçe Ders Kitapları, öyküleyici metinler, sosyal-duygusal beceriler.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AN ANALYSIS OF NARRATIVE TEXTS IN MIDDLE SCHOOL TURKISH TEXTBOOKS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL AND EMOTIONAL SKILLS

ABSTRACT

Well-developed social and emotional skills foster academic success, social integration, emotional awareness, and effective communication skills. As these skills align with educational objectives, the "Century of Türkiye Education Model" which was implemented in the 2024-2025 academic year incorporates social and emotional skills as competencies that support the development of other skills. Textbooks prepared in accordance with this new curriculum are expected to include examples that reflect these skills. The aim of this study is to examine the narrative texts found in 5th and 6th-grade Turkish textbooks prepared in alignment with the Century of Türkiye Education Model in terms of social-emotional skills. The study employed the document analysis method, and content analysis was applied to the data. A social and emotional skills form served as the data collection instrument. To ensure reliability, coding was performed independently by two researchers; instances of disagreement were discussed and consensus was reached. The study revealed that all dimensions of social-emotional skills were present in the 5th and 6th-grade Turkish textbooks. The frequencies of occurrence for these dimensions were as follows: emotion regulation/emotional stability (f=34), compound skills (f=34), collaboration/agreeableness (f=30), engagement with others/extraversion (f=27), task performance (f=29), and open-mindedness (f=27). Negative examples were most prominent in the emotion regulation dimension (f=11). Frequently encountered skills across various dimensions include optimism (f=18), self-reflection (f=17), responsibility (f=14), empathy (f=13), cooperation (f=13), curiosity (f=12), and critical thinking (f=12). These findings indicate that Turkish language textbooks support the development of social and emotional skills. Teachers play a crucial role in ensuring the effectiveness of these textbooks; therefore, it is recommended that teachers incorporate critical reading activities to foster social and emotional skills through the use of these textbooks.

Keywords: Middle school Turkish textbooks, narrative texts, social-emotional skills.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin her safhasında, çağın gereklerine uygun nitelikler ile hayata karışan fertler, toplumsal yaşamın bir parçası haline gelir ve medeniyeti bir sonraki nesle kadar taşır. Ancak bu fertlerin yetişmesinin ve zamanın ruhuna, gereksinimlerine ve anlayışına sahip olmasının başat aktörü eğitimdir. Eğitim, bilgi ve becerilerin öğrencilere sistemli bir şekilde kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu bilgi ve becerilerin işlevini yerine getirebilmesi, güncel ve uygulanabilir olması yolundan geçmektedir. Bu durum eğitimcileri ve araştırmacıları, hangi bilgi ve becerilerin öğretilmesi gerektiği konusunda araştırmaya sevk etmektedir. Uzmanlar 21. yüzyılın ihtiyaçlarını gözeterek yüzyılın bilgi ve becerilerine dair farklı görüşler geliştirmektedir. Bu bilgi ve beceriler arasında sosyal ve duygusal beceriler, dil ve iletişim becerileri, okuryazarlık becerileri gibi pek çok başlık yer almaktadır. Günümüzde eğitim otoritelerinin pedagojik pratiklerinde öğrencinin yalnızca akademik durumunu önceleyen eğitim anlayışının yerine sosyal-duygusal gelişimini, kişisel gelişimini ve motivasyonunu dikkate alan eğitim anlayış ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

modelleri etkili olmaktadır (Yeşilyaprak, 2013). Bu uygulamalar öğrencinin edindiği bilgiyi hayata uyarlamasını ve kendini gerçekleştirme sürecinde doğru kararlar verebilmesini hedefleyerek öğrenciye kazandırılmaktadır (Özhan vd., 2024). Öyle ki 21. yüzyıl becerilerinin sınıflandırılmasına dair pek çok çalışma yürütülmekte ve söz konusu beceriler pek çok ülkenin eğitim programlarında açıkça kendilerine yer bulmaktadır (Ahat ve Kıymaz, 2024). Ülkemizde de Milli Eğitim Bakanlığı, 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmek amacıyla UNİCEF ile iş birliği yaparak "K12 Beceriler Çerçevesi: Türkiye Bütüncül Modeli" projesini geliştirmiştir. Proje ile ulusal beceri ağı oluşturulmuştur (UNICEF, 2023). Bu beceri ağı beş ana unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlar Görsel 1'de sunulmuştur.

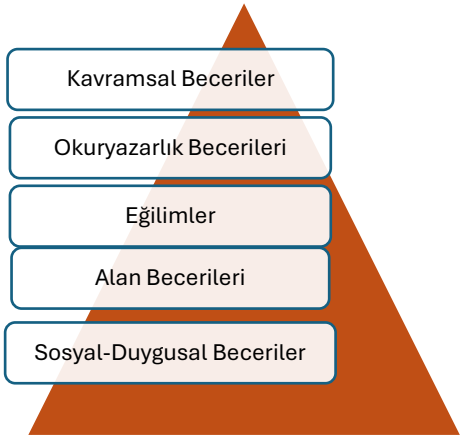

Görsel1: K12 Beceriler Çerçevesi: Türkiye Bütüncül Modeli Unsurları

Görsel 1'de sunulan beceri alanları, 21. yüzyıl bireylerinden beklenen yeterliliklerin kapsamlı bir görünümünü ortaya koymaktadır. Söz konusu alanlar içerisinde sosyal-duygusal beceriler, bireyin kendini tanıması, kişilerarası ilişkilerini yönetmesi ve toplumsal yaşama uyum sağlaması açısından kritik bir yere sahiptir. Bu bağlamda, sosyal-duygusal beceri kavramının kuramsal temellerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Sosyal-duygusal beceriler doğrudan ya da dolaylı olarak öğrencinin gelişiminin farklı aşamalarında ön plana çıkan ve pratiğe aktarılan bir beceri olarak görülmektedir.

Sosyal-duygusal beceriler hususunda uluslararası ve ulusal pek çok yayın ve yayıncı kuruluş araştırmalar yürütmektedir. Ancak bu kuruluşların başında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli Akademik, Sosyal ve Duygusal Öğrenme İçin İş Birliği (CASEL) bulunmaktadır. CASEL (2020), sosyal-duygusal becerileri: "Tüm genç ve yetişkinlerin sağlıklı kişilikler geliştirmek, duygularını yönetmek/yönlendirmek, bireysel veya sosyal hedeflere ulaşmak, empati yapmak, müspet ilişkiler kurmak ve sürdürmek için bilgi, beceri ve davranışları edindikleri ve uyguladıkları bir süreç" olarak ifade etmektedir.

Sosyal-duygusal beceriler toplumsal yaşamda iş birliğine uygun davranışlar geliştirme, etkili öğrenme ve yaşamda karşılaşılan farklı rollerde başarılı olmayı sağlayan yetenekler bütünüdür (Elias ve arkadaşları, 2006). Bir başka deyişle sosyal-duygusal beceriler, toplumsal mütabakatı sağlamaya yarayan ve bireyin sosyal kabul görmesini sağlayan davranışlardan oluşmaktadır (Durualp. 2014). Bütün bunlarla birlikte sosyal-duygusal becerilerin iletişim başlatma ve devam ettirme, takım çalışmasına alan tanıma, duygu kontrolü sağlama, problemlere karşı strateji geliştirme ve planlama becerileri olarak değerlendirildiği de bilinmektedir (Akkök,

2003). Sosyal-duygusal beceriler, bireyin bir parçası olduğu toplumun normlarına ve gerekliliklerine sahip olması açısından da önemli bir noktadadır (Avcıoğlu, 2005).

Son tahlilde sosyal-duygusal becerilerin, ferdin toplumsal hayatta iletişim kurması ve duygu ve davranışlarını yönetebilmesi için gerekli olan bir 21. Yüzyıl becerisi olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle sosyal-duygusal becerilerin sınıflandırılması da önemli bir husus olarak görülmektedir. Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) tarafından yapılan sosyal ve duygusal becerileri ölçme çalışmasında sosyal ve duygusal beceriler altı boyutta ele alınmıştır. Bu boyutlar görev performansı, duygu düzenleme, iş birliği, açık fikirlilik, başkalarıyla ilişkiler ve birleşik becerilerden oluşmaktadır. (Özdemir, 2025)

Sosyal-duygusal beceriler bireyin gelişiminde önemli bir role sahip olduğu için eğitim öğretim araştırmalarında ve eğitim uygulamalarında kendine sık sık yer bulmaktadır. Öyle ki becerilerin desteklenmesine yönelik çeşitli müdahale programları geliştirilmiştir. Bu programlardan Kimochis, Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen ve çocukların duygularını tanıma, ifade etme, kişilerarası ilişkilerini güçlendirme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir sosyal-duygusal öğrenme programıdır (Kimochis, 2022). Captain McFinn ise Avusturalya'da geliştirilen ve okul öncesi / ilkokul dönemindeki çocuklarda arkadaşlık, empati, iş birliği ve problem çözme becerilerini desteklemeye yönelik olarak tasarlanmış bir programdır. Sosyal-duygusal becerilerin geliştirilmesine yönelik bu girişimler, söz konusu becerilerin eğitim sistemleri açısından taşıdığı önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim 2024-2025 eğitim öğretim yılında yürürlüğe giren Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde de sosyal-duygusal beceriler destekleyici beceriler arasında yer almıştır (Özdemir, 2025).

Sosyal-duygusal beceriler alan yazında 1980'li yıllardan itibaren çeşitli araştırmaların konusu olagelmektedir. Bu durumun sebebi, söz konusu becerilerin eğitim ve öğretim alanına ilişkin önemli noktalara temas ediyor olmasıdır. Zira öğrencinin bir parçası olduğu topluma uyum sağlayabilmesi için, iş birliği, sorumluluk, girişkenlik, uyum, kendini kontrol etme, ilişkiyi başlatma ve sürdürme, grupla bir işi yürütme, duygularını ifade etme, plan yapma ve problem çözme gibi sosyal-duygusal becerilere sahip olması önemlidir (Akkök, 2003). Bu becerileri kazanmamış bir öğrencinin, şiddete eğilimli ve künt olması beklenen bir durumdur. Bu becerilerin yoksunluğu bireyin benmerkezci ve empati yoksunu olmasına, ilişkilerinde şiddete başvurmasına ve akademik olarak gerilemesine neden olabilir (Richardson 2000).

Bu bağlamda alan yazında yapılan güncel deneysel çalışmalar dikkat çekmektedir. Kayabalı ve Özbey (2025), okul öncesi öğrencilerine uygulanan Sosyal Beceri Eğitim Programı'nın çocukların bağımsız öğrenme becerilerine etkisi ölçülmüş ve deney grubunun lehine istatistiksel bir değişim belirlemişlerdir. Bu değişimin kalıcılık testinde etkisinin devam ettiği görülmüştür. Bu ve benzer çalışmalar sosyal ve duygusal becerilerin akademik başarıyı desteklediğine dair olan kanıyı pekiştirmektedir.

Çetin ve Tilki'nin (2024) yaptıkları araştırmada ise ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile sosyal-duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda dijital oyun bağımlılığı ile sosyal-duygusal öğrenme becerileri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiş, dijital oyun bağımlılığının sosyal-duygusal öğrenme becerilerini olumsuz olarak etkilediği ortaya konulmuştur.

Çelebi ve Zorlu'nun (2021) gerçekleştirmiş olduğu deneysel çalışmada, ortaokul öğrencilerine uygulanan Sosyal Duygusal Beceri Eğitimi Programı'nın öğrencilerin duygusal zekâ

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

seviyelerine etkisi incelenmiştir. Bulgular, sosyal-duygusal beceri eğitimlerinin öğrencilerin duygusal zekâ gelişimini destekleyen etkili uygulamalar olduğunu göstermektedir.

Konuyla ilgili ilişkisel tarama araştırmalarının çeşitli yaş grupları ile yapıldığı görülmektedir. Kabakçı ve Korkut (2008), 6-8. sınıf öğrencilerinin sosyal-duygusal öğrenme becerilerini cinsiyet, sınıf düzeyi ve sosyoekonomik düzeye göre farklılık gösterip göstermediği yönünden ele almıştır. Çalışma ile kız öğrencilerin sosyal-duygusal öğrenme ve iletişim becerilerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Sosyal-duygusal becerilerin ekonomik ve sosyal nedenlerle değişkenlik gösterdiği ifade edilmiştir.

Handayani ve Kaffa (2025), 60-72 aylık çocukların sosyal-duygusal gelişimi ile okul hazırbulunuşluğu arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonucunda sosyal-duygusal becerileri gelişmiş olan çocukların okul sürecine daha uygun olduğu belirlenmiştir.

Yan ve Lu (2026), Çin'de OECD Sosyal ve Duygusal Beceriler Araştırması'na katılan 7.073 öğrencinin verilerini inceleyerek sportif faaliyet ile sosyal-duygusal beceriler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, fiziksel egzersizin ergenlerin sosyal-duygusal becerilerini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Özellikle bu etkinin sosyoekonomik parametreler ile de ilişkili olduğu vurgulanmıştır.

Sosyal-duygusal becerilerin eğitim-öğretim materyallerinde görünümü de araştırmalarda ele alınmıştır. Kılınçcı ve Can (2020) Uşak İl Halk Kütüphanesinde yer alan kitaplar arasından son 1 yıl içerisinde en fazla ödünç alınan (3-6 yaş aralığına uygun) 56 resimli çocuk kitabını sosyal ve duygusal beceriler yönünden incelemişlerdir. Araştırma sonunda, kitaplardaki karakterlerin okul öncesi çocuklarından beklenen sosyal ve duygusal becerilerin tamamına sahip olmadığı görülmüştür

Ülker ve arkadaşları (2025**),** okul öncesi döneme yönelik çocuk dergilerinde sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin yer alma durumunu incelemişlerdir. Araştırmacılar sonuç bölümünde çocuk dergilerinin sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin desteklenmesinde önemli bir araç olduğu görüşünü ifade etmişlerdir.

Uzun (2025), Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ni sosyal-duygusal öğrenme becerileri açısından incelemiş ve modelde bu becerilerin öz farkındalık, sosyal farkındalık, karar verme, ilişki kurma ve öz yönetim temaları çerçevesinde ele alındığını ortaya koymuştur. Sevim ve Tekin (2025), ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metin temelli etkinlikleri yaşam becerileri açısından incelemişlerdir. Metin temelli etkinliklerin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi destekleyen becerilere yer verdiğini belirlemişlerdir. Özdemir (2025) yaptığı çalışmada "Veda Turtası" adlı romanı sosyal-duygusal beceriler açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda söz konusu romanın 10-15 yaş grubuna uygun sosyal-duygusal becerileri içerdiği belirlenmiştir. Turan ve Saygı (2026**)**, Ters Yüz 2 filmini sosyal-duygusal öğrenme becerileri açısından incelemiş ve filmin temel sosyal-duygusal öğrenme yeterliklerini yansıttığını ortaya koymuştur. Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde 21. yüzyıl becerilerine sahip öğrenciler yetiştirmek amacı taşıyan ve bu doğrultuda güncel program ve modeller geliştiren Milli Eğitim Bakanlığının eğitim ve öğretim maksatlı yayınlarında / ders materyallerinde sosyal ve duygusal becerilere ne kadar yer verdiği sorusu, eğitimde hedefleri gerçekleştirmek yönüyle ön plana çıkmaktadır. Alan yazın tarandığında bu hususstaki çalışmaların büyük çoğunluğunun okul öncesi döneme yönelik olduğu görülmektedir. Ancak sosyal-duyusal gelişimin her yaşta devam ettiği bilinmektedir. Bu nedenle ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki sosyal-duygusal becerileri

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

araştırmak önemlidir. Türkçe dersleri, ortaokul çağındaki öğrencilerin yalnızca dil becerilerini değil, aynı zamanda değer, tutum ve sosyal-duygusal yeterliklerini geliştirmeli, ders kitapları da öğrencilerde çeşitli becerileri geliştirecek şekilde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarının sosyal-duygusal becerilere dair kapsayıcılığı ve işlevselliği bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmakta ve literatürde belirgin bir boşluğu işaret etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne göre hazırlanan 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarını sosyal ve duygusal beceriler açısından incelenmektir. İnceleme ile öğrencilere kazandırılması beklenen bu becerilerin metinlerde ne oranda yer aldığını betimlemek amaçlanmaktadır. Araştırmanın problem cümlesi "5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinlerde sosyal ve duygusal becerilerin dağılımı nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırma, 2024 yılı itibariyle okutulan 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öyküleyici metinlerde sosyal duygusal becerilerin var olup olmadığını, varsa hangi becerilerin yoğun olarak bulunduğunu, bulunan becerilerin boyutlarını belirlemek amacıyla yapıldığından doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, kodlama ve kategorilendirme, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma süreçlerini takip etmektedir (Forster,1994). Bir başka deyişle araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini gerektirdiği için araştırmaya uygun görülmüştür **(**Yıldırım ve Şimşek, 2021). İncelenme nesnesi 2024 itibariyle okutulan ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile uyumlu olan 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarıdır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 7. ve 8. sınıflarda araştırmanın yürütüldüğü süreçte henüz uygulanmadığı için araştırma kapsamında ele alınmamıştır.

Veri toplama aracı olarak OECD tarafından geliştirilen ve Özdemir (2025) tarafından Türkçeye aktarılan "Sosyal-Duygusal Beceriler Formu" kullanılmıştır. Formda 19 beceri 6 boyutta toplanmaktadır. Sosyal duygusal becerilerin boyutları, boyutların içerdiği beceriler ve becerilerin tanımları Çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1. Sosyal Duygusal Becerilerin Boyutları, Boyutların İçerdiği Beceriler ve Tanımları

Boyutlar	Beceriler	Tanım
Görev Performansı	Başarı	Yüksek hedefler belirlemek ve bunlar için çalışmak
	Sorumluluk	Sözünü tutan, dakik, güvenilir olmak
	Öz Denetim	Hedeflerine ulaşmak için dikkat dağıtıcı şeylerden uzak durabilmek ve mevcut göreve odaklanabilmek
	Sebat	Başlanan görevleri veya işleri bitirmek
Duygusal Düzenleme / Duygusal Denge	Strese Dayanıklılık	Kaygıyı kontrol etmede etkili olmak ve sorunları sakin bir şekilde çözebilmek (rahat olmak, stresle iyi başa çıkmak).
	İyimserlik	Kendine ve genel olarak hayata dair olumlu ve iyimser beklentileri olmak
	Duygusal Kontrol	Hayal kırıklıkları karşısında öfke, kızgınlık ve sinirliliği düzenlemek için etkili stratejiler kullanmak

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İş Birliği / Uyumluluk	Empati	Başkalarına ve onların refahına karşı şefkat ve ilgi göstermek, yakın ilişkilere değer vermek
	Güven	Başkalarının genellikle iyi niyetli olduğunu varsaymak ve yanlış yapanları affetmek
	İş Birliği	Başkalarıyla uyum içinde yaşamak ve tüm insanlar arasındaki bağlantıya değer vermek.
Açık Fikirlilik	Merak	Fikirlere ilgi göstermek ve öğrenmeye açık olmak, anlamayı ve entelektüel keşif yapmayı sevmek; meraklı bir zihniyet.
	Hoşgörü	Farklı bakış açılarına açık olmak, çeşitliliğe, yabancı insanlara ve kültürlere değer vermek
	Yaratıcılık	Keşfetmek, başarısızlıktan öğrenmek, içgörü ve vizyon yoluyla bir şeyler yapmanın veya düşünmenin yeni yollarını üretmek
Başkalarıyla İlişki (Dışa Dönüklük)	Sosyallik	Hem arkadaşlarına hem de yabancılara yaklaşabilmek, sosyal bağlantılar başlatabilmek ve sürdürebilmek
	Kendine Güven	Fikirlerini, ihtiyaçlarını ve duygularını güvenle dile getirebilme ve sosyal etki yaratabilme
	Enerji	Günlük hayata enerji, heyecan ve spontanlıkla yaklaşmak.
Birleşik Beceriler	Öz Yeterlilik	Görevleri yerine getirme ve hedeflere ulaşma yeteneklerine inanmak
	Eleştirel Düşünme / Bağımsızlık	Bilgiyi değerlendirmek ve bağımsız, kısıtlanmamış analizlerle yorumlama yapmak
	Öz Yansıtma / Üst Biliş	İçsel süreçlerin, düşünceler ve duygular gibi öznel deneyimlerin farkında olmak, bu deneyimler üzerine düşünmek ve bunları ifade etmek

Özdemir, 2025

Çizelge 1'de yer alan tüm sosyal-duygusal beceriler için olumlu ve veya olumsuz örnekler görülebilmektedir. Bununla birlikte ele alınan metinlerde yer alan bazı ifadeler, iki farklı sosyal-duygusal beceriyi karşılayabilmektedir. Bu nedenle araştırma sürecinde söz konusu durumlar dikkate alınarak kodlamalar yapılmıştır.

Veri analizi sürecinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, bir metnin ya da görselin içerisinde sistemli bir biçimde belirlenen kategorilerin/kodların mevcudiyetini analiz etmek için gerçekleştirilmektedir (Robert ve Bouillaget, 1997).

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için kodlamalar önce birinci araştırmacı tarafından yapılmıştır. Ardından kodlamalar ikinci araştırmacı tarafından incelenmiştir. Kodlayıcılar arası uzlaşma oranını hesaplamak için Miles & Huberman (1994) güvenirlik testi uygulanmış ve %90 oranında uyum tespit edilmiştir. Bu oran kodlamaların yeterli düzeyde tutarlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte uyum görülmeyen kodlamalar araştırmacılar arasında tartışılmış ve uzlaşmaya varılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. **BULGULAR**

Araştırmanın problem cümlesi ortaokul Türkçe ders kitaplarında sosyal ve duygusal becerilerin dağılımının nasıl olduğunu belirlemeye yöneliktir. Bu amaçla yapılan analiz Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Sosyal ve Duygusal Becerilerin Dağılımı

Boyutlar	Beceriler	Olumlu (f)	Olumsuz (f)
Görev Performansı	Başarı Yönetimi	7	-
	Sorumluluk	14	-
	Öz Denetim	2	-
	Sebat	5	1
	TOPLAM	**28**	**1**
Duygu Düzenleme / Duygusal Denge	Strese Dayanıklılık	1	2
	İyimserlik	18	1
	Duygusal Kontrol	4	8
	TOPLAM	**23**	**11**
İş Birliği / Uyumluluk	Empati	13	-
	Güven	3	1
	İş birliği	13	-
	TOPLAM	**29**	**1**
Açık Fikirlilik	Merak	12	-
	Hoşgörü	3	-
	Yaratıcılık	7	-
	TOPLAM	**22**	**-**
Başkalarıyla İlişki (Dışa Dönüklük)	Sosyallik	9	-
	Kendine Güven (Girişkenlik)	9	1
	Enerji	7	1
	TOPLAM	**25**	**2**
Birleşik Beceriler	Öz Yeterlilik	5	-
	Eleştirel Düşünme / Bağımsızlık	12	-
	Öz yansıtma / Üst biliş	17	-
	TOPLAM	**34**	**-**

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 2'de görüldüğü üzere incelenen kitaplarda sosyal-duygusal beceri boyutları, frekans sıklıklarına göre birleşik beceriler (f=34) , duygu düzenleme / duygusal denge (f=34), iş birliği / uyumluluk (f=30), görev performansı (f=29), başkalarıyla ilişki / dışa dönüklük (f=27) ve açık fikirlilik (f=22) olarak sıralanmıştır. Sosyal-duygusal becerilerin dengeli şekilde dağıldığı görülmektedir. Bu dağılım, öyküleyici metinlerde sosyal-duygusal becerilerin farklı boyutlarının temsil edildiğini ve herhangi bir boyutun diğerleri üzerinde belirgin bir baskınlık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında en çok birleşik becerilerin yer aldığı görülmektedir (f=34). **Birleşik beceriler boyutu**; öz yeterlilik, eleştirel düşünme, öz yansıtma olmak üzere üç sosyal-duygusal beceriden oluşmaktadır. Özellikle öz yansıtma becerisi öykülerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (f=17). Öyküleyici metinlerde karakterlerin düşünce süreçlerinin, öz değerlendirmelerinin ve içsel sorgulamalarının sıklıkla yer alması, bu boyutun ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Birleşik beceriler boyutuna ilişkin bulguların, metinlere yansımasını göstermek amacıyla aşağıda bazı örneklere yer verilmiştir:

Cepheye Koşan At adlı metinde karakterlerin kurtuluş savaşı sürecinde yaşadıkları duygu durumlarına ve motivasyonlarına yönelik ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler başarma gücüne olan inanç kavramı doğrultusunda öz yeterlilik becerisine örnek teşkil etmektedir. Karakterlerden birinin "*Göreceksiniz muvaffak olacağız."* İfadesi ve "*Kadınlardan biri elini göğsüne vurarak "ben taşırım evelallah" dedi gür sesi ile*." ifadeleri öykü karakterlerinin görevleri yerine getirme ve hedeflere ulaşma yeteneklerine olan inançlarının gücünü göstermektedir. Yeni Mahalleye Alışma Kılavuzu adlı metinde görülen "*Faruk, not defterine ve salonlarındaki kalabalığa baktıktan sonra Madde 3'e kadar yazdıklarının üzerini çizdi."* ifadesi ise Faruk karakterinin mevcut durumu gözlemleyerek daha önce oluşturduğu düşünce ve yargıları yeniden değerlendirdiğini göstermektedir. Karakterin elde ettiği yeni bilgiler doğrultusunda önceki çıkarımlarını sorgulaması ve gerekli gördüğü değişiklikleri yapması, eleştirel düşünme becerisinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Bu Festival Bir Başka adlı metinde, karakterin öz yansıtma becerisine uygun olarak festival ortamı içerisinde yaşadığı duygu durumlarını açıkça ifade ettiği görülmektedir. Karakter "*Bazen uçaklar birbirlerine çok yaklaşıyorlardı. İşte bu anlarda kendimi çok gergin hissettim*." İfadesi ile duygularını açıkça ifade etmiştir. Yine aynı metinde "*Festival sona erdiği için biraz üzüldüm*" ifadeleri de doğrudan öz yansıtma becerilerine örnek teşkil etmektedir. Bu örnekler, öyküleyici metinlerde birleşik beceriler boyutuna ait öz yeterlilik, eleştirel düşünme ve öz yansıtma becerilerinin farklı biçimlerde yer aldığını göstermektedir.

Çizelge 2'de birleşik becerilerle duygusal denge/duygu düzenleme (f=34) boyutunun aynı frekansa sahip olduğu görülmektedir. **Duygusal denge / duygu düzenleme boyutu**; strese dayanıklılık, iyimserlik ve duygusal kontrol olarak adlandırılan üç beceriden meydana gelmektedir. Bu beceri boyutunun metinlere yansımasını göstermek amacıyla aşağıda bazı örneklere yer verilmiştir:

Dedemin Kırmızı Mızıkası adlı metinde karakterlerden birinin yaşadığı ısrarlı duruma karşın kaygıyı kontrol etmeye ve sakin kalmaya çalışması durumu strese dayanıklılık becerisine dair bir örnek teşkil etmektedir. "*Biz ısrar ettikçe sıkıntıdan terliyor ancak yine de kendini ele vermiyor, isteğimizi gerçekleştirmiyordu*" ifadesi doğrudan strese dayanıklılık becerisini örneklemektedir.

Ne Olacak Bu Yemek Sorunu? adlı metinde ise karakterin yaşadığı probleme dair çevresindeki insanların yaklaşımlarını genel olarak olumlu yorumlaması iyimserlik becerisine bir örnek teşkil etmektedir. Karakterin "*Benim iyiliğim için böyle konuştuğunu ... biliyorum*" ifadesi doğrudan iyimserlik becerisi ile örtüşmektedir. Oğlu Hüseyin'den Emine Anaya Mektuplar adlı metinde Hüseyin karakterinin "*Vatansız kalmayacak ... bizim evlatlarımız."* ifadesi de aynı şekilde karakterin iyimserlik becerisine uygun bir profile sahip olduğunu göstermektedir.

Oğlu Hüseyin'den Emine Anaya Mektuplar adlı metinde yine duygusal denge boyutunun bir parçası olan duygusal kontrol becerisine ilişkin örnekler görülmektedir. Karakterlerin olumsuz duygularını dengeleyerek veya dengelemeden yansıtması bu becerinin olumlu veya olumsuz olarak görülmesine sebep olmaktadır. 19 sosyal-duygusal beceri başlığı arasından duygusal kontrol becericisi 8 adet olumsuz örnek ile en çok olumsuz örnek teşkil eden beceri olarak görülmektedir. Bu durumun sebebinin metin yazarlarının duygu aktarımı anlayışı ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Oğlu Hüseyin'den Emine Ana'ya Mektuplar adlı metinde geçen "*Her anlatışında güzel gözleri dolardı*." ifadesi karakterin dengeleyemediği bir duygusunu yansıtmaktadır. Bu Festival Bir Başka adlı metinde geçen "*Gözlerim fal taşı gibi açılmıştı. O andan itibaren gülümsememi durduramadım*." ifadesi de hayal kırıklıkları karşısında öfke, kızgınlık ve sinirliliği düzenlemek için etkili stratejiler geliştirmek tanımı karşısında duygusal kontrol için olumsuz örnekler olarak değerlendirilmiştir.

Çizelge 2'de yer alan frekans değerleri incelendiğinde yukarıda sözü edilen becerilerin ardından iş birliği / uyumluluk (f=30) boyutunun geldiği görülmektedir. **İş birliği / uyumluluk boyutu**; empati, güven ve iş birliği sosyal-duygusal becerilerinden oluşmaktadır. Öyküleyici metinlerde sıklıkla yer verilen bu beceri boyutunun metinlere yansımasını göstermek amacıyla aşağıda bazı örneklere yer verilmiştir:

Yeni Mahalleye Alışma Kılavuzu adlı metinde karakterler arasında diyaloğa yansıyan "*Bakma evladım, insanlar kendilerini izlediğini sanıp rahatsız olabilirler, ayıp olur*." ifadesi, başkalarına ve onların refahına karşı şefkat ve ilgi, yakın ilişkilere değer verilmesi tanımı doğrultusunda empati becerisine yönelik bir örnek teşkil etmektedir. Anne karakterinin ifadesinin empati becerisi ile birebir örtüştüğü görülmektedir. Annem Yeryüzü Babam Gökyüzü adlı metinde karakterin ailesinden öğrendikleri doğrultusunda yaşam deneyimini nasıl şekillendirdiği konusu ele alınmaktadır. Karakter bu durumu ifade ederken kullandığı "*Annemin sözü ile çaba gösterdiğim şeylerin karşılığını alabileceğime inancım artmış.*" cümlesi ile çaba gösterildiği takdirde hayatın ve veya insanların genellikle iyi niyetli olduğunu varsaydığını ifade etmiştir. Bu ifade güven becerisine örnek teşkil etmektedir. Aynı metin içerisinde "*Bir bilsen de bir bilene danış sözü ile istişare ve ortak akıl ile iş yapmanın önemini anladım."* cümlesi ile başkalarıyla uyum içinde yaşamayı ve iş birliğine verdiği önemi ifade ederek iş birliği becerisine doğrudan yer vermiştir.

Çizelge 2'de görüldüğü gibi iş birliği / uyumluluk boyutunu görev performansı (f=29) boyutu takip etmektedir.

Görev performansı boyutu; başarı yönelimi, sorumluluk, öz denetim ve sebat becerilerinden oluşmaktadır. Bireyin görev ve sorumlulukları ile ilişkisini gösteren görev performansı boyutu, metinlerde karakterlerin hedeflerine ulaşmak için çaba göstermeleri, sorumluluklarına sadık kalmaları, karşılaştıkları güçlükler karşısında istikrarlı olmaları gibi davranışlar ile okuyucuya yansımaktadır. Görev performansı boyutuna ilişkin örneklerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Türk Denizcileri-Piri Reis adlı metinde ciddi bir kariyer inşası gerçekleştiren Mehmet karakteri yüksek hedefler belirlemek ve bunlar için çalışmak arzusu taşıyan bir karakterdir. Metinde yer alan "*Denize her çıktıklarında Mehmet gemide oyalanmak yerine sandalla açılıp* (…) *inceleme yapıyor ve dikkatle not ediyordu*" ve "*Bunları (haritaları) birleştirerek denizciliğin hizmetine sunmalıydı*." "*Barbaros, Mehmet'e gemisinde iş verdi… Mehmet yapılacak ne iş varsa onu yapardı.*" ifadeleri Mehmet karakterinin sorumluluk becerisinin örneklerini oluşturmaktadır. Aynı öykünün devamında hedeflerini gerçekleştirerek sebat becerisine de örnek oluşturmuştur. "*Bir süre sonra Mehmet Reis Dünya Haritasını çizerek imkânsız bir esere imza attı.*" ifadesi bir işi baştan sona sabırla yürüten Mehmet karakteri üzerinden doğrudan sebat becerisini örneklemiştir.

Görev performansının bir diğer becerisi olan öz denetim becerisi ise Çizelge 2'de görüldüğü gibi 19 sosyal-duygusal beceri arasında en az (f=2) görülen beceri başlığı olarak tespit edilmiştir. Öğretmenin Sevinci adlı metinde yer alan "*Kendimi bu düşüncelerden kurtarıp uçurtmalarımın yanına gittim.*" ifadesi ve "*Kendimi tekrar uçurtmalara ve çocuklara verdim*." ifadesi karakterin dikkat dağınıklıklarından sıyrılarak işine odaklanması durumunu örneklediğinden öz denetim becerisine örnek teşkil etmektedir.

Görev performansı boyutunu başkalarıyla ilişki (dışa dönüklük) (f=27) boyutu izlemektedir. **Başkalarıyla ilişki (dışa dönüklük) boyutu;** sosyallik, kendine güven ve enerji becerilerini içermektedir. Başkalarıyla ilişki boyutuna ilişkin örneklerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

Bir Kelime Seyyahı adlı metinde sosyallik becerisi "*Arkadaşları ile tepük oynamaya gitmişti*." ifadesinde görülmektedir. Bununla birlikte aynı metinde yer alan "*Mahmut'un gözleri ışıl ışıldı. Buldum, Buldum! diye bağırıyordu*." ifadesi de merakının peşinden giden karakterin heyecanı ile olay akışına enerji kattığını göstermektedir. Bu bağlamda sözü geçen ifade, enerji becerisine örnek teşkil eder niteliktedir. Yeni Mahalleye Alışma Kılavuzu adlı metinde geçen "*Faruk bu ani sorularla derin düşüncelerinden sıyrıldı. Güçlükle 'Hoş bulduk.' diyebildi*." ifadesi ise girişkenlik becerisine dair olumsuz bir örnek olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal-duygusal beceri boyutları arasında en az örnek açık fikirlilik (f=22) boyutunda görülmektedir. **Açık fikirlilik boyutu**; merak, hoşgörü ve yaratıcılık becerilerinden oluşmaktadır. Öyküleyici metinlerde karakterlerin ilgi alanlarına veya zorluklara karşı geliştirdiği tutumlar açık fikirlilik becerisi olarak okuyucuya yansımaktadır. Açık fikirlilik boyutuna ilişkin örneklerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

Dedemin Kırmızı Mızıkası adlı metinde dede karakterinin müzik yeteneklerini ve bilgisini nasıl kazandığı konusu diğer karakterleri merak ve sorgulamaya sevk etmektedir. Bu durum "*Bu şarkıları nereden öğrendiğini sorduğumuzda kuşlardan, ağaçlardan, derdi*." ifadesi ile öyküye yansımaktadır. Bu ifade merak becerisine dair bir örnek teşkil etmektedir. Yine aynı metinde dede karakterinin çeşitli müzikler dinlediğini vurgulayan "*Dedem türlü türlü müzikler dinlerdi. Türk Sanat Müziği, Klasik Batı Müziği, Halk müziği ayırt etmezdi*" ifadesi de hoşgörü becerisine dair bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Zira hoşgörü sosyal-duygusal beceri olarak farklı bakış açılarına açık olmak, çeşitliliğe değer vermek, yabancı insanlara ve kültürlere değer vermek şeklinde tanımlanmaktadır. Topsuz Basketbol Oyunu adlı metinde yer alan "*Topsuz basketbol maçı yapabiliriz*" ve "*Oyunda neye ihtiyacımız varsa onu (hayali) çantamızdan çıkartabiliriz. Elbette çantadan basketbol topu çıkartabiliriz*" ifadeleri de keşfetme, başarısızlıktan öğrenme,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

içgörü ve vizyon yoluyla bir şeyler yapmanın veya düşünmenin yeni yollarını üretmek olarak tanımlanan yaratıcılık becerisinin bir örneği olarak değerlendirilmiştir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öyküleyici metinleri sosyal-duygusal beceriler açısından inceleyen bu çalışmada sosyal-duygusal becerilerin tümünün ilgili metinlerde yer aldığı ve sosyal-duygusal beceri boyutlarının dengeli bir dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. En yoğun örnekler birleşik beceriler boyutunda görülmüştür. Bu boyutta 34 olumlu örnek tespit edilmiştir. Birleşik beceriler ile aynı sayıda örnek tespit edilen bir diğer beceri ise duygu düzenleme / duygusal denge boyutudur. Bu boyutta 23 olumlu 11 olumsuz örnek ile yine 34 örnek tespit edilmiştir. Ardından 29 olumlu 1 olumsuz örnek ile iş birliği / uyumluluk boyutu yer almaktadır. Bu beceriyi 28 olumlu 1 olumsuz toplam 29 örnek ile görev performansı boyutu takip etmektedir. Ardında 25 olumlu 2 olumsuz örnek ile başkalarıyla ilişki / dışa dönüklük boyutu yer almaktadır. Son sırada ise 22 olumlu örnek ile açık fikirlilik boyutu yer almaktadır. Boyutların sırlamasından ayrı olarak ise sosyal-duygusal beceriler arasında iyimserlik becerisi (f=19) ve öz yansıtma becerisi (f=17) en sık rastlanılan beceriler olarak belirlenmiştir. Strese dayanıklılık (f=3) ve öz denetim (f=2) becerileri en az rastlanan beceriler olarak belirlenmiştir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öyküleyici metinlerin sosyal-duygusal becerilerin tüm boyutlarını kapsadığı ve beceriler arasında belirgin bir ihmal alanının bulunmadığı görülmektedir. Ahat ve Kıymaz (2024), ortaokul Türkçe ders kitaplarında 21. yüzyıl becerilerine ne ölçüde yer verildiğini incelemiş ve bu becerilerin ders kitaplarında çeşitli düzeylerde temsil edildiğini ortaya koymuştur. Bu araştırmanın bulguları da Ahat ve Kıymaz'ın (2024) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Her iki çalışmada da Türkçe ders kitaplarının yalnızca dil becerilerinin geliştirilmesine değil, öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinin desteklenmesine katkısı vurgulanmıştır. Ayrıca, becerilerin ders kitaplarında genel olarak dengeli bir dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma bulguları, Uzun'un (2025) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin önemli bir yer tuttuğunu ortaya koyan çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Her iki çalışma da sosyal-duygusal becerilerin eğitim sürecinin önemli bileşenleri arasında yer aldığını göstermektedir.

Sevim ve Tekin'in (2024) ortaokul Türkçe ders kitaplarını yaşam becerileri açısından inceledikleri araştırmada da ders kitaplarının öğrencilerin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerini destekleyen becerilere yer verdiği belirlenmiştir. Bu sonuç, araştırmamızın bulgularıyla örtüşmektedir.

Ders materyalleri öğrencilerin gelişimlerinde oldukça önemli yer tutan araçlardır. Bu bağlamda 5. ve 6. sınıf Türkçe ders kitabının sosyal-duygusal gelişimi desteklediği görülmektedir. İncelenen metinlerde az sayıda olumsuz örnek görülmüştür. Duygusal kontrol becerisinde yoğunlaşan (f=8) olumsuz örnekler incelendiğinde bu örneklerin yüceltilmediği ve metnin duygu durumunu vurgulayan cümleler olduğu saptanmıştır. Bu durum sosyal-duygusal becerilerin kazanımı açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Zira kurgusal metinler bazen duygu, düşünce ve davranışlarımızı onaylayarak bazen de yanlış yolda olduğumuz gerçeği ile yüzleştirerek dengeli, olumlu, yapıcı bir kişilik kazanmamızı desteklemektedir (Özdemir,

2025). Ders kitaplarında yer alan metinlerin edebi ve pedagojik niteliği bu nedenle çok önemlidir. Okur, henüz yaşamında karşılaşmadığı yahut karşılaşması hiç mümkün olmayan olay ve serüvenlerle bu öyküleyici metinler sayesinde karşılaşır. Bu karşılaşma okurda üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesi, empati yapabilmesi, duygu v
düşüncelerini ifade edebilme becerilerini kazanması hususunda önemlidir. Türkçe ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen tema ve içerikler doğrultusunda öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyen önemli öğretim araçları arasında yer almaktadır. Bu nedenle ders kitaplarında sosyal-duygusal becerilere yer verilmesi ve bu becerilerin doğru biçimde aktarılması büyük önem taşımaktadır. İncelenen ders kitaplarının sosyal-duygusal beceri boyutları bakımından çeşitlilik gösterdiği ve becerilerin boyutlar arasında dengeli bir şekilde dağıldığı belirlenmiştir. Bu bulgu, söz konusu ders kitaplarının öğrencilerin sosyal-duygusal becerilerinin geliştirilmesini destekleyebilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Ancak sosyal-duygusal becerilerin kazandırılması salt metin aracılığı ile sağlanmaz. Öğreticilerin bu materyallerle yapacakları etkinlikler, tartışmalar yoluyla sosyal ve duygusal becerileri geliştirmek mümkündür.

Araştırma kapsamında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Ders kitaplarında sık yer bulamayan “öz denetim” ve “stere dayanıklılık” gibi sosyal-duygusal becerilere daha sık yer verilmesi önerilmektedir.
- İlgili ders kitaplarını kullanan öğretmenlerin, sosyal ve duygusal becerileri kazandırmak için eleştirel okuma etkinliklerine ders süreçlerinde yer vermeleri önerilmektedir.
- Gelecek araştırmalarda, Türkçe ders kitaplarında yer alan sosyal-duygusal beceritoplumsal cinsiyet rolleri yönünden ele alınması, söz konusu becerilerin kadın ve erkek karakterler arasında nasıl temsil edildiğinin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ahat, O. ve Kıymaz, M. S. (2024). Türkçe eğitimi ve 21. yüzyıl becerileri: Ortaokul Türkçe ders kitaplarında 21. yüzyıl becerilerinin varlığı. *Asya Studies, 8*(30), 113–138. https://doi.org/10.31455/asya.1585724

Akkök, F. (2003). *İlköğretimde sosyal becerilerin geliştirilmesi: Öğretmen el kitabı* (3. bs.). Özgür Yayınları.

Avcıoğlu, H. (2005). *Etkinliklerle sosyal beceri öğretimi* (2. bs.). Kök Yayıncılık.

Captain McFinn. (2022). *Captain McFinn and friends*. https://www.captainmcfinn.com/

CASEL. (2020). *Fundamentals of SEL*. https://casel.org/casel-sel-framework-11-2020/

Çelebi, S. G. Ç. ve Uğur, F. Z. (2021). Sosyal duygusal beceri eğitiminin duygusal zeka üzerindeki etkililiğinin incelenmesi. *Turkish Studies - Educational Sciences, 16*(6), 2565–2588. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.51974

Durualp, E. (2014). Ergenlerin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin cinsiyet ve sınıfa göre incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies, 26*, 13–25. https://doi.org/10.9761/JASSS2326

Elias, M. J., O'Brien, M. U., & Weissberg, R. P. (2006). Transformative leadership for social emotional learning. *Principal Leadership, 7*(4), 10–13.

Forster, N. (1994). The analysis of company documentation. In C. Cassell & G. Symon (Eds.), *Qualitative methods in organizational research: A practical guide* (pp. 147–166). Sage Publications.

Handayani, O. D., & Kaffa, S. (2025). The influence of social-emotional development on school readiness in early childhood: A study of 5–6-year-olds in Bogor Regency.*Golden Age: Jurnal Ilmiah Tumbuh Kembang AnakUsia Dini, 10*(1), 127-138. https://doi.org/10.14421/jga.2025.10-10

Kabakçı, Ö. F. ve Korkut, F. (2008). 6-8. sınıftaki öğrencilerin sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 33(148), 77-86.

Kayabalı, H.ve Özbey, S. (2025). Okul öncesinde sosyal beceri eğitimi: Bağımsız öğrenme davranışı üzerine etkisi. *International Journal of Education & Well-Being, 3*(2), 225–236. https://doi.org/10.62416/ijwb-72

Kılınççı, E.ve Can, B. (2020). Analysis of the characters in illustrated children's books in terms of social and emotional skills. *İnönü University Journal of the Faculty of Education, 21*(3), 1216–1234. https://doi.org/10.17679/inuefd.719309

Kimochis. (2022). *PreK, TK & K curriculum training*. https://www.kimochis.com/ecc-training/

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage Publications.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2023). *K12 beceriler çerçevesi: Türkiye bütüncül modeli*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

OECD. (2018). *Social and emotional skills: Well-being, connectedness and success*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/education/ceri/social-emotional-skills-study/

Özdemir, S. (2025). Nehir Yarar'ın Veda Turtası romanında sosyal ve duygusal beceriler. Ş. Şimşek ve F. Bulut (Ed.), *Çocuk edebiyatı araştırmaları* içinde (ss. 31–52). Akademisyen Yayınevi. https://doi.org/10.37609/akya.3953.c2373

Özhan, M. B., Taşgın, A. ve Kandırmaz, M. (2024). K12 beceriler çerçevesi: Türkiye bütüncül modeli bağlamında sosyal duygusal öğrenme becerileri. *Millî Eğitim, 52*(Özel Sayı), 1027–1054. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1308964

Richardson, R. C. (2000). Teaching social and emotional competence. *Children & Schools, 22*(4), 246–251. DOI:10.1093/cs/22.4.246

Robert, A. D., & Bouillaguet, A. (1997). *L'analyse de contenu*. Presses Universitaires de France.

Sevim, O. ve Tekin, K. (2025). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının yaşam becerileri açısından incelenmesi. *Turcology Research, 84*, 483-501.

Tilki, M. ve Çetin, M. Ç. (2024). Ortaokul öğrencilerinin dijital oyun bağımlılığı ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 17*(3), 288–302.

Turan, R. ve Saygı, K. (2026). Sosyal duygusal eğitim yeterliliklerinin desteklenmesi kapsamında Ters Yüz-2 filminin incelenmesi. *Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14*. https://doi.org/10.18009/jcer.1723084

Uzun, M. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamındaki sosyal duygusal öğrenme özelliklerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 11*(2), 63–78. https://doi.org/10.24289/ijsser.1610561

Ülker, A., Dalgıç, Z. B., Alcı, T. ve Akdağ, G. (2025). Okul öncesi dönem çocuklara yönelik dergilerde ele alınan sosyal duygusal öğrenme becerilerine ilişkin bir inceleme. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR), 8*(2), 16–35.

Yan, J., & Lu, T.(2026). The relationships between physical ex-ercise and social and emotional skills in adolescents: A machine learning-based multidimensional empirical analysis. *Best Evidence in Chinese Education, 22*(1), 2055-2059. https://doi.org/10.15354/bece.26.ar005

Yeşilyaprak, B. (2013). *21. yüzyılda eğitimde rehberlik hizmetleri*. Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SÖZLÜ KÜLTÜR UNSURLARININ KULLANIMI: BALKANLAR BAĞLAMINDA EĞİTİMSEL BİR DEĞERLENDİRME

Mahmut ÖĞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Sınıf Öğretmeni

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-8173-507X

E mail : mahmudi1914@gmail, 536 404 24 63

Özet

Dil, toplumların kültürel belleğini taşıyan ve kuşaklar arası aktarımı sağlayan temel yapılardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sözlü kültür unsurları; toplumların tarihsel deneyimlerini, değer sistemlerini ve ortak yaşam pratiklerini geleceğe aktaran önemli kültürel araçlar arasında yer almaktadır. Masallar, atasözleri, deyimler, halk hikâyeleri ve türküler gibi halk edebiyatı ürünleri yalnızca folklorik değer taşıyan anlatılar değil, aynı zamanda eğitim süreçlerinde kullanılabilecek işlevsel öğretim materyalleridir. Özellikle Türkçe öğretiminde kültürel içerikli materyallerin kullanılması; öğrencilerin dil becerilerini geliştirmekte, öğrenme motivasyonlarını artırmakta ve kültürel farkındalık kazanmalarına katkı sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Balkanlar bağlamında sözlü kültür unsurlarının Türkçe öğretimindeki işlevini incelemek ve bu unsurların eğitim süreçlerine sağladığı katkıları değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Türkçe öğretimi, halk edebiyatı, kültürel aktarım ve Balkan çalışmaları alanındaki ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda sözlü kültür unsurlarının öğrencilerin kelime hazinesini geliştirdiği, dört temel dil becerisini desteklediği ve öğrenme sürecinin kalıcılığını artırdığı belirlenmiştir. Bunun yanında halk anlatılarının öğrencilerin kültürel aidiyet duygularını güçlendirdiği ve kültürel hafızanın korunmasına katkı sunduğu görülmüştür. Balkan coğrafyasında tarihsel süreç içerisinde oluşan ortak kültürel mirasın, sözlü kültür ürünleri aracılığıyla günümüzde de sürdürüldüğü anlaşılmıştır. Ayrıca dijitalleşme süreciyle birlikte sözlü kültür unsurlarının dijital hikâyeleştirme, eğitim teknolojileri ve yapay zekâ destekli içeriklerle yeniden üretilebileceği değerlendirilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sonuç olarak Türkçe öğretiminde sözlü kültür unsurlarının sistematik biçimde kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından halk edebiyatı ürünlerinin çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla bütünleştirilmesi önem taşımaktadır. Çalışmanın Balkanlarda Türkçe öğretimi, kültürel aktarım ve halk edebiyatı alanlarında yapılacak araştırmalara katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, sözlü kültür, Balkanlar, kültürel aktarım, halk edebiyatı, Türkoloji

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DİJİTALLEŞME SÜRECİNDE BALKAN SÖZLÜ KÜLTÜRÜNÜN EĞİTİM TEKNOLOJİLERİYLE AKTARILMASI

Mahmut ÖĞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Sınıf Öğretmeni

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-8173-507X

E mail : mahmudi1914@gmail, 536 404 24 63

ÖZET

Küreselleşme ve dijitalleşme süreçleri, kültürel aktarım biçimlerinde önemli değişimlere neden olmuş; geleneksel sözlü kültür unsurlarının korunması ve yeni kuşaklara aktarılması konusu günümüzün önemli tartışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle sözlü kültüre dayalı toplumlarda masallar, destanlar, halk hikâyeleri, türküler, atasözleri ve deyimler gibi kültürel unsurlar; toplumsal hafızanın korunmasında temel işlevler üstlenmektedir. Balkan coğrafyası da tarihsel süreç içerisinde çok kültürlü yapısı ve zengin sözlü anlatım geleneğiyle dikkat çeken önemli kültürel alanlardan biridir. Osmanlı kültürel mirasının etkisiyle bölgede oluşan ortak kültürel birikim, günümüzde de sözlü kültür ürünleri aracılığıyla varlığını sürdürmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Balkan sözlü kültürünün dijitalleşme sürecinde eğitim teknolojileri aracılığıyla nasıl aktarılabileceğini incelemek ve bu süreçte ortaya çıkan eğitimsel fırsatları değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında eğitim teknolojileri, kültürel aktarım, dijital hikâyeleştirme, halk edebiyatı ve Balkan çalışmaları alanındaki ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda dijital eğitim araçlarının sözlü kültür unsurlarının korunması ve aktarılmasında önemli fırsatlar sunduğu belirlenmiştir. Özellikle dijital hikâyeleştirme uygulamaları, animasyon destekli içerikler, artırılmış gerçeklik uygulamaları ve yapay zekâ destekli eğitim materyallerinin öğrencilerin kültürel farkındalık düzeylerini artırdığı görülmüştür. Bunun yanında dijital ortamların öğrencilerin öğrenme motivasyonunu desteklediği, kültürel içeriklere erişimi kolaylaştırdığı ve geleneksel anlatıların daha geniş kitlelere ulaştırılmasına katkı sağladığı anlaşılmıştır. Ancak dijitalleşme sürecinde kültürel unsurların özgün yapısının korunmasının önemli olduğu ve teknolojik araçların yalnızca teknik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bir araç olarak değil, pedagojik bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak Balkan sözlü kültürünün korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından eğitim teknolojilerinin önemli fırsatlar sunduğu değerlendirilmektedir. Özellikle halk edebiyatı ürünlerinin dijital eğitim ortamlarına uyarlanması, kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılması açısından önemli görülmektedir. Çalışmanın kültürel aktarım, eğitim teknolojileri ve Balkan araştırmaları alanlarında yapılacak araştırmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: dijitalleşme, sözlü kültür, Balkanlar, eğitim teknolojileri, kültürel aktarım, dijital hikâyeleştirme

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SÖZLÜ KÜLTÜR UNSURLARININ KULLANIMI: BALKANLAR BAĞLAMINDA EĞİTİMSEL BİR DEĞERLENDİRME

Mahmut ÖĞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Sınıf Öğretmeni

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-8173-507X

E mail : mahmudi1914@gmail, 536 404 24 63

Özet

Dil, toplumların kültürel belleğini taşıyan ve kuşaklar arası aktarımı sağlayan temel yapılardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sözlü kültür unsurları; toplumların tarihsel deneyimlerini, değer sistemlerini ve ortak yaşam pratiklerini geleceğe aktaran önemli kültürel araçlar arasında yer almaktadır. Masallar, atasözleri, deyimler, halk hikâyeleri ve türküler gibi halk edebiyatı ürünleri yalnızca folklorik değer taşıyan anlatılar değil, aynı zamanda eğitim süreçlerinde kullanılabilecek işlevsel öğretim materyalleridir. Özellikle Türkçe öğretiminde kültürel içerikli materyallerin kullanılması; öğrencilerin dil becerilerini geliştirmekte, öğrenme motivasyonlarını artırmakta ve kültürel farkındalık kazanmalarına katkı sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Balkanlar bağlamında sözlü kültür unsurlarının Türkçe öğretimindeki işlevini incelemek ve bu unsurların eğitim süreçlerine sağladığı katkıları değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Türkçe öğretimi, halk edebiyatı, kültürel aktarım ve Balkan çalışmaları

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

alanındaki ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda sözlü kültür unsurlarının öğrencilerin kelime hazinesini geliştirdiği, dört temel dil becerisini desteklediği ve öğrenme sürecinin kalıcılığını artırdığı belirlenmiştir. Bunun yanında halk anlatılarının öğrencilerin kültürel aidiyet duygularını güçlendirdiği ve kültürel hafızanın korunmasına katkı sunduğu görülmüştür. Balkan coğrafyasında tarihsel süreç içerisinde oluşan ortak kültürel mirasın, sözlü kültür ürünleri aracılığıyla günümüzde de sürdürüldüğü anlaşılmıştır. Ayrıca dijitalleşme süreciyle birlikte sözlü kültür unsurlarının dijital hikâyeleştirme, eğitim teknolojileri ve yapay zekâ destekli içeriklerle yeniden üretilebileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Türkçe öğretiminde sözlü kültür unsurlarının sistematik biçimde kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından halk edebiyatı ürünlerinin çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla bütünleştirilmesi önem taşımaktadır. Çalışmanın Balkanlarda Türkçe öğretimi, kültürel aktarım ve halk edebiyatı alanlarında yapılacak araştırmalara katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, sözlü kültür, Balkanlar, kültürel aktarım, halk edebiyatı, Türkoloji

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ GELİŞİM SÜREÇLERİ ÜZERİNE BİR OLGUBİLİM ÇALIŞMASI

Öğretmen, Çimen AKTAŞ
Örenburç Anaokulu, cimenaktass@gmail.com - 0009-0003-8766-380X
Prof. Dr., İkbal Tuba ŞAHİN SAK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ikbalsak@yyu.edu.tr - 0000-0002-9054-6212

ÖZET

Günümüzde eğitim sisteminin en önemli amacı, değişen dünyaya uyum sağlayabilen donanımlı bireyler yetiştirmektir. Bu noktada öğretmenlik mesleği, toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün oluşmasında kilit bir role sahiptir ve sürekli olarak değişimlere karşı hazır durumda bulunmak, eğitim alanında yaşanılan yenilikleri takip etmek ve kendini sürekli olarak geliştirmek gereken bir alan olmasından ötürü diğer meslek alanlarının içinde ayrı bir yeri vardır. Bu nedenle bu olgubilim çalışmasının amacı, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki gelişim süreçlerinin çeşitli boyutlarıyla derinlemesine incelenmesidir. Çalışmanın katılımcıları, maksimum çeşitlilik örneklemesi ile seçilmiş 20 okul öncesi öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile toplanan veriler, içerik analizi yöntemi kullanarak analiz edilmiştir. Veri analizi sonucunda, (1) mesleğe başlama süreci, (2) mesleki gelişim algısı, (3) kullanılan mesleki gelişim stratejileri ve (4) karşılaşılan engeller ve öneriler olmak üzere dört ana temaya ulaşılmıştır. Öğretmenlerin mesleğe başlama süreçlerini genellikle olumlu ifadelerle açıkladıkları; mesleki gelişimi ise mesleğe entegre olma, teknolojiyi takip etme, çocuklara faydalı olabilme ve deneyim kazanma gibi ifadelerle ilişkilendirdikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmenler mesleki gelişimleri için meslektaşları ile iş birliği yaptıklarını, bireysel olarak çaba gösterdiklerini, çeşitli hizmet içi eğitimlere ve seminerlere katıldıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu süreçte evrak işleri ile ilgili sorunlar, zamanla/saatle ilgili sorunlar, okulların olanaklarının yetersizliği, okul öncesi eğitimde ara teneffüslerin olmaması ve kalabalık sınıflar gibi birtakım engellerle karşılaştıklarını ifade ederek, çalışma koşullarına, sosyo-ekonomik statüye ve eğitimlerin niteliğine yönelik bazı önerilerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi öğretmenleri, mesleki gelişim, olgubilim.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Günümüzde eğitim sisteminin en önemli amacı, değişen dünyaya uyum sağlayabilen donanımlı bireyler yetiştirmektir. Bu noktada öğretmenlik mesleği, toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün oluşmasında kilit bir role sahiptir. Eğitimde hedefler, yöntemler ve kullanılan araçlar ne kadar etkili olursa olsun, yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan bir öğretmenle beklenen başarıya ulaşmak mümkün değildir (Sünbül, 2005).

Öğretmenlik mesleği, sürekli olarak değişimlere karşı hazır durumda bulunmak, eğitim alanında yaşanılan yenilikleri takip etmek ve kendini sürekli olarak geliştirmek gereken bir alan olmasından ötürü diğer meslek alanlarının içinde ayrı bir yeri vardır (Sztajn vd., 2007; Taylor vd., 2011). Teknolojide yaşanılan gelişmelerin toplumda her alanı etkilediği gibi eğitimi de etkileyip dönüştürmesi, bununla birlikte eğitimde yeniliklerin oluşması kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir. Eğitim faaliyetlerinin niteliğini yükseltmek, çocukların bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirmek ve onların yaratıcılıklarını desteklemek amacıyla yenilikçi teknolojilerin eğitim sürecine dahil edilmesi günümüzde önemli bir toplumsal gereklilik haline gelmiştir (Mirzahamdamovna vd., 2021).

Eğitim sistemi, diğer toplumsal sistemler gibi çeşitli alanlarda görülen hızlı gelişmelerden etkilenmekte birlikte aynı zamanda bu durum hem eğitim-öğretim süreçlerini hem de öğretmenler ile okul yöneticilerinin rol ve yeterliklerini değiştirmektedir (Van Driel ve Berry, 2012). Öğretmenlerin eğitim- öğretim sürecindeki görev ve rollerinde devamlı olarak yenilikler ve değişimler yaşanmaktadır. Zira eğitimin ihtiyaç duyduğu öğretmen profili de değişmekte ve mesleğin gerektirdiği nitelik ve yeterlikler sürekli olarak güncellenmektedir (Avalos, 1998; Van Driel ve Berry, 2012). Geleneksel eğitim anlayışında öğretmenin merkezde olduğu yapı zamanla yerini, öğrenciyi merkeze alan çağdaş eğitim yaklaşımına bırakmıştır. Bu yeni anlayışta öğrencinin öğrenme sürecine aktif katılımını sağlayan yöntem ve teknikler ön plana çıkmış; öğretmen yalnızca bilgi aktaran kişi olmaktan çıkarak rehberlik eden ve etkileşimi destekleyen bir role dönüşmüştür. Ayrıca eğitimde bilgi teknolojilerinin kullanımına verilen önem artmış, yaşam boyu öğrenme ve öğrenmeyi öğrenme gibi beceriler eğitim sürecinin temel unsurları haline gelmiştir (Evans, 2011; Taylor vd., 2011). Bu nedenle geçmişte öğretmenlerden yalnızca alan bilgisine ve öğretme becerilerine sahip olmaları beklenirken, günümüzde bunlara ek olarak araştırmacı bir bakış açısıyla sorunlara çözüm üretebilmeleri, öğrencilere değerler konusunda

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

örnek olmaları ve teknoloji ile pedagojiyi etkili biçimde bütünleştirebilmeleri de önemli görülmektedir (Abuhmaid, 2011).

Öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarının temelinde; eğitim alanındaki değişimler, toplumun değişen beklentileri, bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler, öğrenci özelliklerinde görülen farklılaşmalar ve öğretme-öğrenme süreçlerinde ortaya çıkan yeni yaklaşımlar yer almaktadır (Odabaşı ve Kabakçı, 2007). Öğretmenler hizmet öncesinde kapsamlı bir eğitim alsalar da bu eğitimin, meslek yaşamlarında karşılaşabilecekleri tüm sorunlara yeterli çözüm sunması her zaman mümkün olmamaktadır. Bunun yanında, öğretmenler üniversite eğitimini tamamladıktan sonra mesleki gelişimlerini sürdürebilmeleri için üniversitelerden düzenli destek alamamaktadırlar. Özellikle Türkiye'de, Millî Eğitim Bakanlığı ile üniversiteler arasında öğretmenlerin mesleki gelişimini sürekli olarak destekleyen güçlü ve sürdürülebilir bir iş birliğinden söz etmek zordur. Bu nedenle eğitim kurumları, nitelikli öğretmen yetiştirmek ve öğretmenlik mesleğinin kalitesini artırmak amacıyla öğretmenlerin mesleki gelişimlerini destekleyecek çeşitli çalışmalar ve uygulamalar gerçekleştirmektedir (OECD, 2009).

Özellikle okul öncesi öğretmenleri süreçte, karar verme, çocuk gelişimini destekleme, plan yapma, uygulama ve iş birliği gibi çeşitli rolleri üstlenmektedir. Ayrıca eğitim alanında yapılan reformlar, öğretmenlerin sorumluluklarına yeni roller de eklemektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin sahip olduğu bilgi, beceri ve kuramsal altyapı, görevlerini etkili biçimde yerine getirmelerinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle, üstlendikleri sorumlulukları başarıyla gerçekleştirebilmeleri için mesleki gelişim, büyük önem taşımaktadır (Elliott, 2002; Guskey, 2000). Okul öncesi öğretmenleri için mesleki gelişimin iki temel amacı bulunmaktadır: İlki, çocukların eğitimi ve aile desteğini güçlendirmek amacıyla eğitimcilerin bilgi, beceri, tutum ve uygulamalarını geliştirmek; ikincisi ise sürekli mesleki gelişim kültürünü destekleyerek eğitimcilerin ve eğitim sistemlerinin bu tür faaliyetlere katılımını artırmak ve nitelikli uygulamaların sürekliliğini sağlamaktır (Sheridan vd., 2009).

Literatürde mesleki gelişim kavramının; öğretmen gelişimi, hizmet içi eğitim ve öğretim, personel ve kariyer gelişimi, insan kaynakları gelişimi, sürekli eğitim ve yaşam boyu öğrenme gibi farklı kavramlarla ifade edildiği görülmektedir (Bolam ve McMahon, 2004). Mesleki gelişim, öğretmenlerin mesleğe başladıkları andan emekliliğe kadar olan zaman içerisinde görevlerini etkili biçimde sürdürebilmeleri için gerekli bilgi ve becerilerini sürekli olarak yenileme ve geliştirme sürecini ifade etmektedir (Özer, 2005). Öğrencilerin ve okulların akademik başarısını yükseltmenin en etkili yollarından biri, öğretmenlerin mesleki gelişim süreçlerinde edindikleri yeni bilgi ve uygulamaları sınıf ortamında nitelikli ve etkili bir şekilde

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

hayata geçirmeleridir (Birman vd., 2002). Bu nedenle bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki gelişim süreçlerinin çeşitli boyutlarıyla derinlemesine incelenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi öğretmenleri mesleğe başlama süreçlerini nasıl tanımlamaktadırlar?
2. Okul öncesi öğretmenleri mesleki gelişim kavramını nasıl tanımlamaktadırlar?
3. Okul öncesi öğretmenleri mesleki gelişimlerini desteklemek için hangi stratejileri kullanmaktadırlar?
4. Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki gelişim sürecinde karşılaştıkları engeller ve sundukları çözüm önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan olgu bilim deseninde hazırlanmıştır. Olgubilim çalışmaları, bireylerin belirli bir olguya ilişkin yaşadıkları deneyimleri ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları ortaya koymayı amaçlayan çalışmalardır. Başka bir ifadeyle olgubilim, araştırmaya katılan bireylerin bir kavram ya da olguya ilişkin deneyimlerinin ortak temalar çerçevesinde anlaşılmasını hedeflemektedir (Creswell, 2013).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Van ilinde 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet ve özel okullarda görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 20 okul öncesi öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde, çeşitlilik gösteren durumlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla katılımcılar arasında çeşitlilik sağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada, öğretmenlerin mesleki gelişime ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla kıdem yılı ve cinsiyet açısından farklılık gösteren öğretmenler seçilmiştir. Tablo 1'de çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin demografik bilgileri sunulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 1. Öğretmenlerin demografik özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Mesleki deneyim	Eğitim düzeyi	Çalıştığı yaş grubu	Sınıftaki çocuk sayısı	Çalıştığı sektör	Çalıştığı kurum türü
Ö1	Kadın	35	4 yıl	Lisans	5 yaş	17	Devlet	Anaokulu
Ö2	Erkek	34	9 yıl	Y. Lisans	5 yaş	16	Devlet	Anaokulu
Ö3	Kadın	30	3 yıl	Lisans	5 yaş	18	Devlet	Anasınıfı
Ö4	Kadın	29	7 yıl	Lisans	5 yaş	20	Özel	Anasınıfı
Ö5	Kadın	28	5 yıl	Lisans	5 yaş	17	Devlet	Anasınıfı
Ö6	Kadın	33	7 yıl	Y. Lisans	5 yaş	2	Devlet	Anaokulu
Ö7	Kadın	40	20 yıl	Lisans	4 yaş	11	Devlet	Anaokulu
Ö8	Kadın	27	3 yıl	Lisans	5 yaş	16	Devlet	Anaokulu
Ö9	Erkek	30	4 yıl	Lisans	3 yaş	12	Devlet	Anaokulu
Ö10	Kadın	33	5 yıl	Lisans	5 yaş	23	Devlet	Anasınıfı
Ö11	Erkek	37	12 yıl	Lisans	4 yaş	15	Devlet	Anaokulu
Ö12	Kadın	35	13 yıl	Lisans	5 yaş	18	Özel	Anasınıfı
Ö13	Kadın	30	7 yıl	Lisans	4 yaş	18	Devlet	Anaokulu
Ö14	Kadın	32	12 yıl	Lisans	5 yaş	18	Devlet	Anaokulu
Ö15	Kadın	28	6 yıl	Lisans	4 yaş	14	Devlet	Anaokulu
Ö16	Erkek	29	5 yıl	Lisans	5 yaş	15	Devlet	Anaokulu
Ö17	Kadın	29	6 yıl	Lisans	5 yaş	12	Devlet	Anaokulu
Ö18	Kadın	33	10 yıl	Lisans	5 yaş	14	Devlet	Anaokulu
Ö19	Kadın	28	5yıl	Lisans	3 yaş	10	Devlet	Anaokulu
Ö20	Kadın	28	4 yıl	Lisans	4 yaş	9	Devlet	Anaokulu

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu oluşturulurken önce ilgili literatür taranmış ve 21 sorudan oluşan taslak bir form hazırlanmıştır. Ardından bu form uzman görüşüne sunulmuş ve öneriler doğrultusunda sekizi öğretmenlerin kişisel bilgilerine, 12'si ise öğretmenlerin görüşlerini öğrenmeye yönelik olmak üzere toplam 20 sorudan oluşan bir form elde edilmiştir. Bu form ile bir öğretmenle pilot görüşme yapılarak formun çalışmada kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplamak için okullar aracılığıyla öğretmenlere ulaşılmış ve çalışmanın amacı anlatılmıştır. Görüşmeye katılmaya gönüllü olan öğretmenlerden telefonla veya yüz yüze randevu alınmış, belirlenen gün ve saatte okullarında sessiz bir ortamda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcı onayıyla görüşmeler ses kaydına alınmış ve verilerin doğru biçimde kaydedilmesi sağlanmıştır. Görüşmeler 10 ile 30 dakika arasında sürmüştür.

2.5. Veri Analizi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmadaki veriler içerik analizine tabi tutulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Görüşmeler için hazırlanan transkriptleri üzerinde kodlamalar yapılarak ana temalara ulaşılmıştır. Raporlama sürecinde bulgular, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Veri analizi sonucunda dört ana tema belirlenmiştir:

Tema 1: Mesleğe Başlama Süreci

Tema 2: Mesleki Gelişim Algısı

Tema 3. Kullanılan Mesleki Gelişim Stratejileri

Tema 4. Karşılaşılan Engeller ve Öneriler

3. BULGULAR

3.1. Tema 1: Mesleğe Başlama Süreci

Çalışmanın ortaya çıkan ilk teması mesleğe başlama sürecidir ve öğretmenler bu tema ile ilgili, ilk olarak mesleğe başladıkları dönemi tanımlamışlardır. Bununla ilgili soruya, bazı öğretmenler heyecanlı (n= 4), güzel (n=2), harika (n=2), idealist (n=2), verimli (n=1) ve mükemmel (n=1) gibi olumlu ifadeler kullanarak cevap vermişlerdir. Öğretmenlerin açıklamalarına örnek olabilecek bazı alıntılar aşağıda sunulmuştur:

Çok heyecanlı bir dönemdi. İlk başladığım dönem. Çünkü üniversitede öğrendiklerimi uygulayabileceğim bir ortama sahip olmak heyecan vericiydi. (Ö1, Kadın)

Heyecanlı ve bir o kadar da idealleri olan bir öğretmen olarak başlamıştım göreve. (Ö9, Erkek)

Öğretmenlerden Ö11 (Erkek), göreve başladığı ilk dönemi mükemmel olarak tanımladığını ve çok güzel bir süreç olduğunu ifade ederken Ö14 (Kadın), ilk defa sınıfla buluşup çocuklarla tek başına kalacak olmanın heyecan verici olduğunu dile getirmiştir.

Bazı öğretmenler ise mesleğe başladıkları dönemi, zor (n=5), acemice (n=2), yorgun bir başlangıç (n=2), değişik ve yeni bir dönem (n=1), yeni ortama alışma (n=1), şok (n=1) ve deneyimsel farklılık (n=1) şeklinde açıklamışlardır. Öğretmenlerin açıklamalarına örnek olabilecek bazı alıntılar aşağıda sunulmuştur:

Göreve ilk başladığımda zaten yeni mezundum. Okulu bitirir bitirmez hemen göreve başladım. Teorik ve uygulamanın çok farklı olduğunu gördüm; [tabi] bocalıyorsunuz. (Ö4, Kadın)

Göreve başladığım ilk dönem benim için inanılmaz zor ve öğretmenlik hayatımın en kötü dönemiydi. (Ö7, Kadın)

Ayrıca Ö2 (Erkek), göreve başladığı ilk yıllarda KPSS sürecinden dolayı atama sürecinin kendini yıprattığını, bu yüzden de göreve başlamanın onu bayağı yorduğunu dile getirmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İki öğretmene göre de mesleğe başladıkları dönem, heyecan ve bilinmezlik (n=1), zorluk ve idealizm (n=1) içeren karmaşık bir dönemdir.

Çalışmaya katılan kadın öğretmenlerden bazıları göreve başladıkları ilk yıllardan bahsederken özellikle deneyimledikleri zorluklardan bahsetmiş; sınıf yönetimi (n=4), okulun ve sınıfın fiziki koşulları (n=10), çevresel koşullar (n=8), uygulama sorunları (n=5), veli iletişim/işbirliğinde zorluk (n=5), çocuklarla iletişim/dil (n=4), ulaşım (n=4), idare desteğinin olmaması (n=4), çocukların gelişimsel özellikleri (n=4), öğretmen zorbalığı (n=2), ailenin sosyo-ekonomik durumu (n=2), kültürel farklılıklar (n=2), öğretmenin sağlığını etkileyen durumlar (n=2) ve öğretmenin iş yükü (n=2) gibi konularda zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin açıklamalarına örnek olabilecek bazı alıntılar aşağıda sunulmuştur:

> *Göreve başladığım dönem hamile kaldım ve hamilelikle birlikte sınıfı yönetmek çocukları mutlu edebilmek, oyunlarına dahil olabilmek beni biraz zorlamıştı. (Ö1, Kadın)*
>
> *Sınıfım çok küçüktü, onda biraz zorlandım. Sınıfta malzemelerin eksik olması beni biraz zorladı. Okul öncesinde çocuklara materyallerle eğitim veriyoruz ama malzeme yok. Bu beni biraz zorladı. (Ö3, Kadın)*

Ayrıca yaşadıkları bu zorlukları açıklarken öğretmenlerden Ö4 (Kadın), üniversitede aldıkları eğitimin bu süreçte yeterli olmadığını ifade etmiş, bunun sebebini de uygulamayla teorinin çok farklı olması ile açıklamıştır. Ö5 (Kadın), veli iş birliğinin hiçbir şekilde olmadığını, insanlar çalışıyor olmasına rağmen karşısında bir muhatap bulamadığını dile getirmiştir. Ö7 (Kadın) ise okuldaki öğretmenlerden çok ayrımcılığa maruz kaldığını ve hatta yok sayılarak okul servisine bile kabul edilmediğini belirtmiştir.

Mesleğe başlama süreci teması ile ilgili üzerinde durulan diğer nokta, üniversitede aldıkları eğitimin süreçte ne kadar yeterli olduğudur. Öğretmenler bu konuda yetersiz (n=10), yeterli (n=6) ve kısmen yeterli (n=2) şeklinde görüş bildirmişlerdir. Eğitimin yetersizliği ile ilgili özellikle teorik bilginin fazla uygulamanın eksik olduğu (n=13) ve teorik bilginin iyi uygulama ile desteklenmesi gerektiği (n=3) üzerinde durulurken, eğitim sürecinin değerlendirilmesinde eğitimin mesleğe aktarılabilirliği (n=11), akademisyenlerin niteliği (n=3) ve eğitim-saha tutarlılığı (n=2) üzerinde de durmuşlardır. Bazı öğretmenlerin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

> *Büyük ölçüde yeterliydi. Çünkü hocalarımız, sağ olsunlar, öğrenme merkezlerini, çocuklara nasıl yaklaşmamız gerektiğini detaylı bir şekilde anlattılar. (Ö1, Kadın)*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Üniversitede açıkçası biz çoğunlukla teori ve akademik anlamda eğitim aldık. Uygulama kısmı çok eksikti. Üniversitedeki eğitimi açıkçası ben bu anlamda yeterli görmüyorum. (Ö10, Kadın)

Üniversitedeki eğitimlerin biraz daha yaşama paralel bir şekilde yürütülmesi taraftarıyım. (Ö2, Erkek)

Ayrıca öğretmenlerden Ö19 (kadın), üniversitede aldıkları eğitimin yeterli olmadığını ancak çocuklarla bir araya gelebildikleri için stajın etkili olduğunu ifade etmiştir. Ö6 (Kadın) ise teorik olarak gerçekten çok güzel bir eğitim aldıklarına inandığını, nitelikli hocaların deneyimlerinden faydalandıklarını belirtmiş, ancak uygulama alanında eksikleri olduğunu vurgulamıştır.

Mesleğe başlama süreci teması ile ilgili üzerinde durulan diğer nokta, mesleğe uyum sürecinde öğretmenlerin kimlerden destek gördüğüdür. Öğretmenler bununla ilgili olarak meslektaşlarından/zümrelerinden (n=11), il/ilçe milli eğitim müdürlüklerinden (n=6), üniversite/danışman hocalarından (n=6), aile üyelerinden (n=3), okul idaresinden (n=1), rehber hocalarından (n=1) ve teknolojik kaynaklardan (n=1) mesleğe başladıkları dönem uyum sürecinde destek aldıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin Ö8 (Kadın) bulunduğu ilçe milli eğitim müdürlüğünün özellikle seminerler aracılığıyla uyum süreçlerini desteklediğini ifade etmiştir. Öğretmenler bu kişilerin, seminerler (n=7), eğitimin desteklenmesi (n=6), psikolojik/maddi-manevi destek (n=6), deneyim paylaşımı (n=7) ve aktif katılım (n=3) aracılıyla kendilerine destek olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmışlardır:

Danışman hocam çok yardımcı oldu okuldaki. Kendisi 20 yıllık bir öğretmen. Bu nedenle de tecrübesiyle takıldığım yerde bana sürekli destek oldu. (Ö1, Kadın)

Genelde üniversitedeki hocalarımı aradım neler yapabilirim diye. Onlar da bana genelde eğitimlere katılmamı söylediler. (Ö4, Kadın)

Ayrıca Ö10 (Kadın) teknolojiden çok faydalandığını, yapması gereken etkinlikleri teknoloji aracılığıyla bulduğunu söylerken Ö5 (Kadın), deneyimli meslektaşlarından soba yakma, çocuklar ve veliler hakkında bilgi alma konusunda destek aldığını dile getirmiştir. Çalışmaya katılan üç öğretmen ise bu süreçte kimseden destek almadıklarını belirtirken bunlardan Ö11 (Erkek), bir köy ortamı olduğu için kimsenin desteğini görmediğini belirtmiştir.

3.2. Tema 2: Mesleki Gelişim Algısı

Çalışmanın ikinci teması mesleki gelişim algısıdır ve öğretmenler bu tema ile ilgili ilk olarak mesleki gelişim kavramını tanımlamışlardır. Çalışmaya katılan öğretmenlere göre kendini güncelleyebilme (n=20), farklı alanlarda gelişim ve bunun mesleğe entegre edilebilmesi (n=14), teknolojiyi takip etme (n=7), çocuklara faydalı olabilme (n=4), deneyim kazanma (n=6),

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

öğrenme motivasyonu kazanma (n=2) ve mesleği sevme (n=1) ifadelerini mesleki gelişimi açıklarken kullanmışlardır. Öğretmenlerin açıklamalarına örnek olabilecek bazı alıntılar şu şekildedir:

> *Şahsım adına mümkün mertebe farklı alanlarda, [özellikle] kendimi eksik gördüğüm alanlarda olgunlaşmaya ve bilgi edinmeye çalışıyorum. (Ö2, Erkek)*
>
> *Zaman değiştikçe mesleki olarak aynı kalmıyorsunuz. Her anlamda kendinizi yenilemeniz gerekiyor. [Zaten] aynı kalmamanız, sabit kalmamanız gerekiyor. (Ö4, Kadın)*
>
> *Meslekte sürekli kendini geliştirip yeniliklere açık olmak ve durağanlıktan ziyade sürekli ileriye bakmak, sürekli kendini geliştirmek önemli. (Ö9, Erkek)*

Araştırmaya katılan Ö1 (Kadın) ise mesleki gelişimin, kişinin içinde bulunduğu çağa ve çağın şartlarına uygun şekilde kendini revize etmekle alakalı olduğunu vurgulamıştır. Ö11 (Erkek) bu noktada uygulamalı hizmet içi eğitimlerin önemine özellikle vurgu yaparken Ö16 (Erkek), mesleki gelişim kavramını, bir günlük ya da bir aylık bir süreçten ziyade ömür boyu devam eden, inovatif ve yenilikçi kendini geliştirme gerekliliği şeklinde ifade ederek düşüncelerini belirtmiştir.

Mesleki gelişim algısı teması içerisinde öğretmenlerin odaklandığı bir diğer nokta, bir okul öncesi öğretmeni olarak hangi alanlarda kendilerini geliştirmeleri gerektiğidir. Öğretmenler özellikle teknoloji kullanımı ve bunun etkinliklerle bütünleştirilmesi (n=12), sanat, müzik, drama gibi bazı etkinliklerin uygulanması (n=9), enstrüman çalma, satranç gibi destekleyici etkinlikler (n=7), çocukla iletişim (n=5), çocukların gelişim özellikleri (n=5), veliyle iletişim ve aile eğitimi (n=4), ikinci dil öğrenme (n=2), kültürel farklılıklar (n=2), çocukları tanıma (n=1), özel gereksinimli çocukların özellikleri (n=1) ve evrak işleri (n=1) ile ilgili kendilerini geliştirmeleri gerektiğini düşünürken üç öğretmen, her alanda kendilerini geliştirmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Ö17 (kadın), yeni okullara gittiklerinde çok afalladıkları ve bu şaşkınlıkları da oranın insanı tarafından anlaşıldığı için, öğretmenlerin farklı kültürlere aşina olmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Çünkü. Yani oranın insanı da halkı da [bu durumu] anlıyor. Ö2 (erkek) okul öncesi eğitiminde sanat ve müzik faaliyetlerinde çok yetersiz olduğunun farkında olduğunu ifade ederken Ö4 (kadın), genelde yapay zekâ konusunda kendisini geliştirmeye ihtiyacı olduğunu, bununla birlikte çocukların drama, oyun, müzik gibi içsel anlamda ilerleyebileceği etkinlikler konusunda da zayıf olduğunu belirtmiştir.

Öğretmenler ayrıca bu tema kapsamında mesleğe başladıktan sonra süreç içerisinde mesleki yeterliliklerinin nasıl değiştiği üzerinde durmuş; özellikle sınıf yönetimi çocuklarla iletişim ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

velilerle iletişim konularında tecrübe ve özgüven kazandıklarını (n=17) ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, birtakım eksiklerinin farkına varıp (n=9) sürekli kendini yenileme istek ve ihtiyacı duyarken (n=6), önceki deneyim ve eğitimlerinin faydalarını da gördüklerini (n=3) dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin açıklamalarına örnek olabilecek bazı alıntılar aşağıda sunulmuştur:

> *İşe başladığım zaman şunu fark ettim; evet teori anlamında güçlüyüm ama sınıfta kullanacağım parmak oyunları, şarkılar, bilmeceler, geçiş oyunları, genel oyunlar vs. konuları bakımından kendimi yetersizim. Bu seferde bunları öğrenmeye giriştim. (Ö20, Kadın)*
>
> *Çocuk profili değişiyor. Çocuk profili değiştikçe kendini geliştirmen gerekiyor. (Ö3, Kadın)*
>
> *Sınıf yönetimin mesela nasıl olması gerektiğini artık çok iyi anlayabiliyorum. Birkaç yıl geçtikten sonra çocukları nasıl yöneteceğimi ve çocuklara yaklaşım tarzımın nasıl olması gerektiğini biraz daha içselleştirmiş durumdayım. (Ö1, Kadın)*

Ö19 (kadın), mesleğe ilk başladığında kendini çok gerdiğini, özellikle çocukların başına bir şey gelmesinden çok endişelendiğini ancak zamanla bu konuda deneyim kazanıp rahatladığını dile getirirken Ö9 (erkek) yaşlıların tecrübe her şeydir sözüne vurgu yapmış ve geçen dört yıla rağmen halen kendini tam olarak yeterli ve tecrübeli göremediğini belirtmiştir.

3.3. Tema 3. Kullanılan Mesleki Gelişim Stratejileri

Çalışma kapsamında belirlenen üçüncü tema, kullanılan mesleki gelişim stratejileridir. Çalışmaya katılan öğretmenler bu tema ile ilgili olarak öncelikle mesleki gelişimlerini desteklemek için hangi stratejileri kullandıkları üzerinde durarak meslektaşlarla iş birliği yaptıklarından (n=13), bireysel çabalarından (n=8), hizmet içi eğitimlere katıldıklarından (n=7), alan uzmanlarının düzenlediği eğitimlere/seminerlere katıldıklarından (n=7), kitaplardan faydalandıklarından (n=3) ve meslektaşlarıyla değerlendirmeler yaptıklarından (n=1) bahsetmişlerdir. Bazı öğretmenler şu ifadelerle görüşlerini paylaşmışlardır:

> *Ben hizmet içi eğitimlere katılıyorum ama bu eğitimlerin çok boş, çok yetersiz olduğunu düşünüyorum. (Ö11, Erkek)*
>
> *Özellikle bu Covid-19 döneminde okulların kapalı olduğu dönemlerde MEBBİS'te tanımlı olan yaklaşık 250 tane kurs falan izledim. Belli bir süre sonra bu kursların yeterince iyi olmadığını düşünmeye başladım ve bireysel araştırmalara yöneldim. Artık açıklarımı o şekilde kapatmaya başladım. (Ö2, Erkek)*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Meslektaşlar arası iş birliği kesinlikle var ve önemli. Yani benden daha tecrübeli bir öğretmen arkadaşım varsa kesinlikle yardım istiyorum. Takıldığım bir yerde ne yapmam gerektiğini sorabiliyorum. (Ö10, Kadın)

Çocuklara daha iyi bilgiyi sağlamak için sosyal medyayı takip ediyorum; artık bizim için vazgeçilmez bir şey. Sosyal medyada o kadar güzel etkinlikler oluyor, o kadar güzel şeyler oluyor ki çocukların bile hoşuna gidecek şeyleri bulmak güzel oluyor. (Ö3, Kadın)

Ayrıca Ö4 (kadın) genelde kitaplardan ya da okul öncesi eğitim alanında gelişmiş olan akademisyenlerden faydalandığını, onların eğitimlerine katılmaya çalıştığını ifade etmiş ve çoğunlukla yaparak yaşayarak öğrenebildiği hizmet içi eğitimlere katılmayı tercih ettiğini belirtmiştir.

Öğretmenler özellikle meslektaşlarla iş birliği yapmanın (n=11), başta uygulamaları olmak üzere hizmet içi eğitimlerin (n=3) ve bireysel araştırmaların (n=2) bu anlamda çok faydalı olduğunu dile getirerek şunları söylemişlerdir:

Bence meslektaşlarla iş birliği en etkilisi çünkü direk yaşayarak bunu deneyimliyorsunuz. Ve her öğretmenin çalıştığı birçok farklı kurumdan size tecrübelerini de getirmiş oluyor. (Ö1, Kadın)

Bireysel olarak araştırdığımda daha detaylı öğreniyorum; meslektaşlarla yaptığım iş birlikleri ise göremediğim bazı eksik şeyleri fark etmemi sağlıyor. (Ö8, Kadın)

Meslektaşlarla iş birliğinin bütün stratejilerden daha etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü birbirimizden daha iyi öğreniyoruz. Bir de uygulama yaptığımızda daha etkili oluyor. (Ö20, Kadın)

Bu noktada öğretmenlerin odaklandıkları bir diğer nokta, dijital kaynakların mesleki gelişimlerinde nasıl bir rol oynadığıdır. Çalışmaya katılan öğretmenler en çok sosyal medya ve dijital platformlardan faydalandıklarını (n=16) belirtirken bu mecraları meslektaşlarının deneyimlerinden faydalanma, yeni etkinlik fikirlerine ulaşma ve güncel bilgilere erişim için kullandıklarını ifade getirmişlerdir. Ayrıca akademik ve karma kaynakları (n=12) da yine farklı amaçlarla dijital yollardan kullanmaktadırlar. Bazı öğretmenler görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Dijital kaynaklar artı bir rol oynuyor diyebilirim. Çünkü insan bunlara ulaşamadığını düşündüğü zaman gerçekten ne kadar dar bir yere sıkıştığını ve kendini geliştiremediğini fark ediyor. (Ö1, Kadın)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Günceli hemen önünüze serme konusunda çok büyük bir artı olduğunu düşünüyorum. Yani farklı bir şehirdeki öğretmen arkadaşımın bir fikrini hemen öğrenebiliyorum. (Ö6, Kadın)

Teknolojinin eğitim sürecine katkısı muazzam. Ben o kadar güzel etkinlikler görüyorum ki... Instagram'ı açıyorum, bakıyorum; çok güzel bir etkinlik, 'Bunu ben yapayım.' diyorum. Pinterest'i açıyorum, çok güzel etkinlikler var; 'Ben bunu uygulayayım.' diyorum. Yine Canva'da çok çok güzel uygulamalar var. Teknoloji gerçekten de eğitime o kadar güzel yansımış ki... (Ö11, Erkek)

3.4. Tema 4. Karşılaşılan Engeller ve Öneriler

Çalışma kapsamında belirlenen son tema, mesleki gelişim sürecinde karşılan engeller ve mesleki gelişim desteklenmesi için sunulan önerilerdir. Öğretmenler bu süreçte karşılaştıkları engeller olarak evrak işleri ile ilgili sorunlar (n=17), zamanla/saatle ilgili sorunlar (n=9), okulların olanaklarının yetersizliği (n=8), okul öncesi eğitimde ara teneffüslerin olmaması (n=7), kalabalık sınıflar (n=5), velilerle ilgili sorunlar (n=3), öğretmen maaşlarının yetersizliği (n=3), yardımcı personel olmaması (n=2), idarenin destek sunmaması (n=1) ve sık değişen eğitim politikaları (n=1) üzerinde durmuşlardır. Bazı öğretmenlerin ifadeleri şu şekildedir:

Bizim mesleğin bende hissettirdiği… Omuzlarımda büyük bir sorumluluğu var bu işin. Beni en çok yoran iş zaten evraklarımız. Yani uçsuz bucaksız bir evrak yükü. Onları hazırlamak ve hazırlamasan bile sen sürekli kafanda bir yer meşgul etmesi." (Ö7, Kadın)

Zaman açısından çok fazla zaman tükettiğimizi düşünüyorum okulda. Bu bizim bireysel gelişimimizi ve mesleki gelişimimizi negatif yönde etkileyen bir durum çünkü bize zaman kalmıyor. (Ö2, Erkek)

Kolejde iş yükü çok fazla. Her işi biz yapıyoruz, nerdeyse her şeye koşturuyoruz. Mesaimiz hiç bitmiyor. Akşam da devam ediyor. (Ö4, Kadın)

Bütün malzemeleri biz başka okullardan topladık. Kendimiz aldık. Her şeyi kendimiz oluşturmaya çalıştık. Çünkü çocuğun boş bir sınıfta eğitim görmesini istemedik. Bu bizi biraz zorladı ekonomik anlamda. (Ö3, Kadın)

Öğretmenlerden bazıları bu süreçte karşılaştıkları engelleri aşmaya çalışırken bireysel ve profesyonel stratejilerden (n=14), iş birliği ve sosyal destekten (n=9) ve sistemsel birtakım girişim ve beklentilerden (n=9) yararlandıklarını belirtirken bazıları (n=14) da pasif bir tutum benimseyip durumu kabullendiklerini ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenlerin ifadeleri şu şekildedir:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Kendimiz öğretmenlerle bir şeyleri birleştirip okulumuzun ihtiyaçları olan şeyleri alarak bunların önüne geçmeye çalışıyoruz. Varsa bir yakınımız, bir hayırseverimiz yardımcı oluyor ve sınıfımızın oyuncak ve materyallerini artırıyoruz bu şekilde. (Ö1, Kadın)

Yani şöyle zaman konusunda daha planlı olmaya çalışıyorum. Planlı çalıştığım zaman zaman konusunda bir engelle karşılaştığımı düşünmüyorum. Ekonomik koşullarda ise şöyle daha mümkün/gerçekçi olan bir şeyler yapmaya çalışıyorum. (Ö6, Kadın)

Ekonomik destek için müdüre ısrar ediyorum. Ya da ilk görev yaptığım okulda ilçe milli eğitimden istiyorum ısrarla. İş yükü konusunda da yani henüz bir şey yapamıyorum ama yapabilseydim online geçmeyi deneyebilirdim yani. (Ö5, Kadın)

İdare sana bir iş yükü yüklüyorsa şunu belirtmen lazım; 'Ben kendi işimi yapıyorum. Senin verdiğin başka bir işi yüklenemem. Bu benim görev tanımımda yok.' Ben bunu belirtebilecek bir potansiyeldeyim. Belirtiyorum da zaten. (Ö3, Kadın)

Son olarak öğretmenler Mesleki gelişiminizi desteklemek adına önerilerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler özellikle üç noktada önerilerde bulunmuşlardır: evrak yükünün azaltılması (n=6) ve okul sürelerinin kısaltılması (n=3) şeklinde çalışma koşullarına yönelik; mesleki kazancın artırılması (n=5) talebi şeklinde ifade edilen sosyo-ekonomik statüye yönelik ve özellikle hizmet içi eğitimlerin uygulamaya yönelik, branşa özgü ve teknolojik gelişmelere uygun şekilde yapılandırılmasını, eğitimlerin saha deneyimi olan kişilerce verilerek süreklilik arz etmesini kapsayan eğitimin niteliğine yönelik. Bazı öğretmenlerin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

Sistem bence gerçekten iyi ilerliyor. Çünkü biz on beş tatil gibi ara tatillerde çok rahat kendimizi geliştirebilecek şekilde eğitimlere ulaşabiliyoruz. Bu sürdürülebilir. (Ö1, Kadın)

Mesleki gelişimimizi desteklemek adına okullarda geçirilen sürenin azaltılması en büyük ve olumlu yönde etkileyecek faktör diye düşünüyorum. (Ö2, Erkek)

Kesinlikle öğretmenlerin maaşlarının iyileştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu direkt maddi olarak değil çünkü ülkemizde artık maalesef bir şeylerin değeri maddiyle ölçülebilir hale gelmiş. (Ö6, Kadın)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmaya katılan öğretmenlerin mesleğe başlama sürecine ilişkin görüşleri incelendiğinde, olumlu yanıtların yanında zor, acemice, yorgun bir başlangıç, değişik ve yeni bir dönem, yeni bir ortama alışma, şok ve deneyimsel farklılık gibi, duygular ve düşünceler gibi ifadeler de

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kullandıkları görülmüştür. Bu bulgular, mesleğe başlama sürecinin öğretmenler açısından duyuşsal bir deneyim olduğunu ve hem olumlu hem de olumsuz yönleri barındırdığını göstermektedir. Literatürde de paralel bulgulara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Çimen, 2021; Delice ve Sönmez, 2020; Ewing ve Smith, 2003). Karlıdağ ve Sağlam (2021) çalışmalarında okul öncesi öğretmenlerinin mesleğin başlangıcında en çok mutluluk, heyecan ve tedirginlik duygularını yaşadıklarını ancak bazı öğretmenlerin de hayal kırıklığı, korku, stres ve umutsuzluk gibi duyguları deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Ruohotie-Lyhty (2013) de öğretmenlerin mesleğe başlama sürecinin ilk dönemlerine yönelik yaptığı çalışmasında benzer şekilde yeni öğretmenlerin tedirginlik, güvensizlik, şaşkınlık, hayal kırıklığı ve stres duygularını hissettiklerini ortaya koymuştur. Araştırma bulguları ve literatürdeki incelenen çalışmalar doğrultusunda, mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin yalnızca akademik ve mesleki açıdan değil, duyuşsal açıdan da desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, öğretmenlerin mesleğe uyum süreçlerini kolaylaştıracak rehberlik, mentorluk ve destekleyici uygulamaların geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Bu çalışmanın ikinci teması öğretmenlerin mesleki gelişim algıları incelendiğinde, öğretmen ifadelerinin, kendini güncelleyebilme, farklı alanlarda gelişim gösterme ve bu gelişimi mesleğe entegre edebilme, teknolojiyi takip etme, çocuklara faydalı olabilme, deneyim kazanma, öğrenme motivasyonu geliştirme ve mesleği sevme temaları etrafında şekillendiği görülmüştür. Bu durum, öğretmenlerin mesleki gelişimi; içselleştirme, uygulamaya dönüklük, disiplinler arası yaklaşım, duyuşsallık, çocukla etkili iletişim kurma, süreklilik ve değişen eğitim ortamlarına uyum sağlama gibi boyutlar çerçevesinde anlamlandırdıklarını ortaya koymaktadır. İncelenen literatürde bazı çalışmaların araştırma bulgularıyla benzerlik gösterdiği görülmüştür (Boydak-Özan vd., 2014; Gökmenoğlu vd., 2015; Kayabaş, 2008). Mesleki gelişim; öğretmenler tarafından yenilikleri takip etme, güncel kalabilme, değişimlere uyum sağlama, meslekte yeterli olma, kendini yenileme ve geliştirme biçiminde ifade edilmiştir. Bununla birlikte bazı öğretmenlerin mesleki gelişimi kariyer ilerlemesi ve tecrübe kazanma olarak da anlamlandırdıkları görülmüştür (Uştu vd., 2016). Yine öğretmenlerle yapılan çalışmalar, mesleki gelişim eğitimlerinin önemine dikkat çekmiş; bu eğitimlere yenilikleri takip etmek, güncel gelişmelerden haberdar olmak, bilgi düzeylerini artırmak ve eksikliklerini gidermek amacıyla katılmaları gerektiği vurgulanmıştır (Boydak-Özan vd., 2014). Orhan ve diğerlerinin (2025) yaptığı çalışmada ise mesleki gelişim, öğretmenler için yenilik ve gelişim olmak üzere iki tema altında ele alınmıştır. Bu doğrultuda, öğretmenlerin mesleki gelişim algılarının yalnızca bireysel ilerleme ile sınırlı olmadığı; aynı zamanda değişen eğitim koşullarına uyum

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sağlama, teknolojiyi kullanma ve öğrenciye daha etkili katkı sunma gibi geniş bir çerçevede ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle mesleki gelişim süreçlerinin yalnızca hizmet içi eğitimlerle değil, uygulamalı bir şekilde sürekli olarak öğrenmeyi destekleme şeklinde olması gerektiği vurgulanabilir.

Çalışma kapsamında belirlenen üçüncü tema olan mesleki gelişim stratejileri incelendiğinde, öğretmenlerin meslektaşlarla iş birliği yaptıklarından, bireysel çabalarından, hizmet içi eğitimlere katıldıklarından, alan uzmanlarının düzenlediği eğitimlere/seminerlere katıldıklarından, kitaplardan faydalandıklarından ve meslektaşlarıyla değerlendirmeler yaptıklarından bahsettikleri görülmüştür. Genel olarak öğretmenler mesleki gelişimlerinde eksiklerini fark edip bunları gidermek için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Çalışma bulgularına göre öğretmenlerin, söz konusu tema kapsamında mesleki gelişimlerini çok yönlü stratejilerle destekledikleri görülmüştür. Bu durumda, öğretmenlerin mesleki gelişim süreçlerini hem bireysel hem de iş birliğine dayalı yollarla sürdürdükleri; formal ve informal öğrenme fırsatlarını bütüncül bir şekilde kullandıkları sonucuna ulaşılabilir. Bu tema kapsamında yapılan literatür incelemelerinde benzer bulgulara ulaşılmıştır. Fullan (2014) öğretmenlerin mesleki öğrenme toplulukları içinde birlikte çalışarak bilgi ve deneyim aktarımında bulunmalarının mesleki gelişim açısından kritik olduğunu vurgulamıştır. Uştu ve diğerlerinin (2016) yapmış olduğu çalışmada ise öğretmenlerin mesleki gelişimlerini çoğunlukla alanla ilgili yayınları takip etme ve tecrübeden yararlanma yoluyla destekledikleri; ayrıca kurslar, lisansüstü eğitim, hizmet içi eğitim, sempozyum ve seminerlere katılma, mevzuatı takip etme, öğrencileri tanıma, bölge koşullarına uyum sağlama ve teknolojiyi izleme gibi çeşitli stratejilerden de yararlandıkları belirlenmiştir. Yine bu temayla ilgili yapılan bir diğer çalışmada öğretmenler, mesleki gelişimlerini desteklemek için; yayınları takip ederek, internet ve sosyal medya platformlarından yararlanarak, meslektaşlarından görüş alarak, hizmet içi eğitimlere katılarak, lisansüstü eğitim yaparak, kongre ve sempozyumlara katılarak, eğitim içerikli materyaller kullanarak, araştırmalar yaparak ve çocuklarla etkileşim yoluyla deneyim kazanarak sürdürdüklerini ifade etmişlerdir (Özgenel, 2019). Sonuç olarak, öğretmenlerin genel olarak mesleki gelişim süreçlerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu ve bu sürecin hem bireysel hem de sosyal öğrenme deneyimleriyle birlikte bütüncül bir şekilde desteklenmesi gerektiği söylenebilir. Bu doğrultuda öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sürdürülebilir hâle getirebilmek için iş birliğine dayalı öğrenme ortamlarının artırılması, nitelikli hizmet içi eğitimlerin yaygınlaştırılması ve öğretmenlerin güncel bilgi kaynaklarına erişimlerinin desteklenmesi önemli görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışma kapsamında belirlenen son tema, mesleki gelişim sürecinde karşılan engeller ve mesleki gelişimin desteklenmesi için sunulan önerilerdir. Öğretmenler bu süreçte karşılaştıkları engeller olarak evrak işleri ile ilgili sorunlar, zamanla/saatle ilgili sorunlar, okulların olanaklarının yetersizliği, okul öncesi eğitimde ara teneffüslerin olmaması, kalabalık sınıflar, velilerle ilgili sorunlar, öğretmen maaşlarının yetersizliği, yardımcı personel olmaması, idarenin destek sunmaması ve sık değişen eğitim politikaları üzerinde durmuşlardır. Bu bulgular, öğretmenlerin karşılaştıkları engellerin bireysel yetersizliklerden ziyade daha çok sistemsel ve yapısal sorunlardan kaynaklandığını göstermektedir. İlgili literatür çalışmalarının araştırma bulgularıyla benzer olduğu görülmüştür. Öğretmenler, mesleki gelişimlerinin önündeki temel engeller olarak okulun yetersiz olan fiziki ve maddi imkânlarını, kalabalık sınıfları, zaman baskısını, ekonomik zorlukları ve bürokratik yapıyı belirtirken, aynı zamanda ilgisiz yönetici tutumları, müfredat, meslektaş ilişkileri, bilinçsiz veliler ve bireysel faktörlerin de mesleki gelişimi olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir (Özgenel, 2019). Bunun yanında idari desteğin yetersiz olması (özellikle lisansüstü eğitim izinleri), MEB kurslarının verimsizliği ve mesleki gelişimin somut bir karşılığının olmaması da önemli engeller arasında yer almaktadır. Aynı zamanda takdir edilmemek, liyakat eksikliği, olumsuz çevre koşulları, ulaşım ve kaynaklara erişim sorunları gibi bireysel ve çevresel faktörlerin de mesleki gelişim sürecini olumsuz bir şekilde etkilediği görülmektedir (Uştu vd., 2016). Göksoy (2022) okul öncesi öğretmenleriyle yaptığı çalışmasında, öğretmenlerin mesleki gelişimini olumsuz etkileyen faktörler arasında dinlenme sürelerinin olmaması, iş yükünün fazla olması, okul öncesi öğretmenliğine yönelik olumsuz toplumsal bakış, sınıfların kalabalık olması, ailelerle ilişkin problemler ve bürokratik-prosedürel süreçleri dile getirmiştir. Ayrıca okul öncesi eğitime yönelik çocuk bakıcılığı şeklindeki olumsuz toplumsal algının, öğretmenlerin motivasyonunu düşürdüğü belirtilmiştir.

Mesleki gelişimin desteklenmesi sürecinde yaşanan engellerin ortadan kalkması için önerilerini öğretmenler; üç başlık altında ifade etmişlerdir. Bunlar; çalışma koşullarına yönelik olarak evrak yükünün azaltılması ve okul sürelerinin kısaltılmasını, sosyo-ekonomik statü bağlamında mesleki kazançlarının artırılmasını ve eğitimin niteliği kapsamında ise hizmet içi eğitimlerin uygulamaya dönük, branşa özgü, teknolojik gelişmelere uygun ve eğitimlerin, saha deneyimine sahip uzmanlar tarafından verilmesidir. Öğretmen görüşleri, çalışma koşullarına ilişkin mevcut uygulamaların önemli yapısal sorunlar barındırdığını göstermektedir. Özellikle evrak yükünün fazlalığı ve okul sürelerinin uzunluğu, mesleki verimliliği ve iş doyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Aşırı bürokratik yükün, öğretmenlerin asıl görevleri olan öğretim faaliyetlerine

ayırdıkları zamanı sınırladığı bilinmektedir. Bu bağlamda, evrak yükünün azaltılması ve okul sürelerinin yeniden düzenlenmesi bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, sosyo-ekonomik statü açısından değerlendirildiğinde, mesleki kazançların yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu durum, öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü ve motivasyon düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca bu durum ekonomik yetersizliklerin, mesleki bağlılık ve performans üzerinde de olumsuz etkiler yaratabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, mesleki kazançların artırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi hem çalışan motivasyonu hem de mesleki sürdürülebilirlik açısından kritik bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir. Diğer en kapsamlı öneri alanı ise hizmet içi eğitimlerin niteliğine ilişkindir. Bu bulgu, hizmet içi eğitimlerin; uygulama boyutu, branşlaşma ve teknolojik güncellik açısından yetersiz kaldığını, bu nedenle eğitimlerin saha deneyimine sahip uzmanlarca, daha uygulamaya dönük ve branşa özgü bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Can'ın (2019) çalışmasında da öğretmenlerin mesleki gelişimini desteklemek için sürekli öğrenme imkânlarının artırılması, kariyer ve özlük haklarıyla ilişkili bir gelişim sisteminin oluşturulması, bilimsel etkinliklerin teşvik edilmesi ve maddi destek sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca öğretmen yetiştirme ve istihdam süreçlerinin yeniden düzenlenmesi, uygulama ağırlıklı eğitim, etkili rehberlik, objektif değerlendirme ölçütleri ve güçlü bir eğitim politikası ile yönetim sisteminin oluşturulmasının önemine vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte öğretmenlik meslek kanununun çıkarılması da gerekli görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abuhmaid, A. (2011). Ict training courses for teacher professional development in Jordan. *Turkish Online Journal of Educational Technology, 10*(4), 195-210.

Avalos, B. (1998). School-based teacher development: The experience of teacher professional groups in secondary schools in Chile. *Teaching and Teacher Education, 14*(3), 257-271.

Avalos, B. (2011). Teacher professional development in Teaching and Teacher Education over ten years. *Teaching and Teacher Education, 27*(1), 10-20. https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007

Birman, B. F., Desimone, L., Porter, A. C. ve Garet, M. S. (2000). *Designing professional development that works. Educational Leadership, 57*(8), 28-33.

Bolam, R. ve McMahon, A. (2004). Literature, definitions and models: Towards a conceptual map. C., Day ve J. Sachs (Ed.), *International handbook on the continuing professional development of teachers* içinde (s. 33-63). McGraw-Hill Education.

Boydak Özan, M., Polat, H. ve Şener, G. (2014). Sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişim eğitimlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(20), 167-180.

Can, E. (2019). Öğretmenlerin meslekî gelişimleri: Engeller ve öneriler. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7*(4), 1618-1650. https://izlik.org/JA65EP87HS

Creswell, J.W. (2013) *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches.* SAGE Publications

Çimen, B. (2021). Öğretmenlerin gözünden öğretmenlik mesleğinin ilk yılları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 367-378. https://doi.org/10.21666/muefd.688637

Delican, E. ve Sönmez, Ö. F. (2020). Göreve yeni başlayan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları ilk deneyimler. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(2), 125-151. https://izlik.org/JA69FJ95WL

Elliott, B. (2002). *Measuring performance the early childhood educator in practice*. Delmar Thomson Learning.

Evans, L. (2014). Leadership for professional development and learning: Enhancing our understanding of how teachers develop. *Cambridge Journal of Education, 44*(2), 179-198. https://doi.org/10.1080/0305764X.2013.860083

Ewing, R. ve Smith, D. (2003). Retaining quality beginning teachers in the profession. English teaching: *Practice and Critique, 2*(1), 15-32.

Fullan, M. (2014). *The principal: Three keys to maximizing impact*. https://michaelfullan.ca/wp-content/uploads/2016/06/14_The-Principal-Handout_Spring-Summer.compressed.pdf

Gökmenoğlu, T., Beyazova, G. ve Kılıçoğlu, A. (2015). Mesleki gelişim: Öğrenen olarak öğretmen eğitimcileri. *İlköğretim Online, 14*(2), 574-592. https://doi.org/10.17051/io.2015.10038

Göksoy, S. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki genel yeterliliklerinin belirlenmesi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi, 6*(2), 92-104.

Guskey, T. R. (2000). *Evaluating professional development*. Corwin Press.

Karlıdağ, İ. ve Sağlam, M. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin meslek yaşantılarının ilk yıllarına ilişkin anlatıları. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 5*4(2), 391-430. https://doi.org/10.30964/auebfd.690366

Kayabaş, Y. (2008). Öğretmenlerin hizmet içi eğitimde yetiştirilmesinin önemi ve esasları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(2), 9-32.

Mirzahamdamovna, K. B., Erkinovna, A. N. ve Jumadillaevich, S. R. (2021). Use of innovative educational technologies in fine ARTS classes of higher education institutions. European *Journal of Humanities and Educational Advancements, 2*(4), 25-27.

Odabaşı, H. F. ve Kabakçı, I., (2007). *Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinde bilgi ve iletişim teknolojileri*. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu Bildiriler Kitabi (s. 39-43), Bakü, Azerbaycan.

OECD. (2009). *The professional development of teachers: Creating effective teaching and learning environments.* First results from TALIS. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264068780-en

Orhan, M., Karagözoğlu, A. A. ve Demirkol, M. (2025). Öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçları hakkındaki görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi, 26*(2), 210-225. https://doi.org/10.12984/egeefd.1486517

Özer, B. (2004). In-service training of teachers in Turkey at the beginning of the 2000s. *Journal of In-Service Education, 30*(1), 89-100.

Özgenel, M. (2019). Öğretmenlerin mesleki gelişimlerine ilişkin fenomenolojik bir araştırma. APJEC-*Academic Platform Journal of Education and Change, 2*(2), 128-143. https://izlik.org/JA74MT73AN

Ruohotie-Lyhty, M. (2013). Struggling for a professional identity: Two newly qualified language teachers' identity narratives during the first years at work. *Teaching and Teacher Education, 30*, 120-129. https://doi.org/10.1016/j.tate.2012.11.002

Sheridan, S. M., Edwards, C. P., Marvin, C. A. ve Knoche, L. L., (2009). Professional development in early childhood programs: Process issues and research needs. *Early Education and Development, 20*(3), 377–401.

Sünbül, A. M. (2005). Bir meslek olarak öğretmenlik. Özcan Demirel ve Zeki Kaya (Eds), *Öğretmenlik mesleğine giriş* içinde (s. 245-278). Pegem A Yayıncılık.

Sztajn, P., Hackenberg, A. J., White, D. Y. ve Allexsaht-Snider, M. (2007). Mathematics professional development for elementary teachers: Building trust within a school-based mathematics education community. *Teaching and Teacher Education, 23*(6), 970-984.

Taylor, M., Yates, A., Meyer, L. H. ve Kinsella, P. (2011). Teacher professional leadership in support of teacher professional development. *Teaching and Teacher Education, 27*(1), 85-94.

Uştu, H., Mentiş Taş, A. ve Sever, B. (2016). Öğretmenlerin mesleki gelişime yönelik algılarına ilişkin nitel bir araştırma. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi, 4*(1). https://izlik.org/JA79GS94RY

Van Driel, J. H. ve Berry, A. (2012). Teacher professional development focusing on pedagogical content knowledge. *Educational Researcher, 41*(1), 26-28.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PANDEMİ DÖNEMİNDE DOĞAN ÇOCUKLARIN GELİŞİMSEL PROFİLİ: OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖZLEMLERİ VE DENEYİMLERİ

Öğretmen, Mihriban BEYTEKİN

Mehmetcik İlkokulu, mihriban5613@gmail.com - 0009-0007-1764-0863

Prof. Dr., İkbal Tuba ŞAHİN SAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ikbalsak@yyu.edu.tr - 0000-0002-9054-6212

ÖZET

COVID-19, kısa sürede küresel bir salgın hâline gelen bir enfeksiyon hastalığı olarak literatüre girmiştir. Ancak salgının etkisi, biyomedikal risk alanıyla sınırlı kalmamış; toplumların gündelik yaşam ritmini, sosyal ilişki ağlarını, bakım pratiklerini ve erken çocuklukta öğrenmenin gerçekleştiği doğal etkileşim ortamlarını dönüştüren kapsamlı bir toplumsal zemin hazırlamıştır. Mevcut literatürde pandemi döneminin erken çocukluk gelişimine yansımaları; özellikle dil/iletişim alanında farklılaşmalar, sosyal-duygusal alanda içe çekilme veya akran etkileşiminde güçlük, dikkat ve yönerge takip etme gibi bilişsel süreçlerde dalgalanmalar, kaba ve ince motor deneyim fırsatlarının azalmasına bağlı motor alan farklılıkları ve öz bakım becerilerinin kazanım hızında çeşitlenme gibi temalar üzerinden tartışılmaktadır. Bu çalışmada da pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların gelişim özelliklerinin okul öncesi öğretmenlerinin gözlem ve deneyimlerine göre belirlenmesi amaçlanmıştır. Olgubilim deseninde hazırlanan bu çalışmanın katılımcılarını amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenen 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmuş; çalışmanın verisi, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile toplanmıştır. Veri analizi sonucunda, (1) genel gelişimsel özellikler, (2) sosyal-duygusal gelişim, (3) dil gelişimi, (4) bilişsel gelişim ve dikkat, (5) motor gelişim ve öz bakım ve (6) pandemi koşullarının etkisi ve eğitim süreci olmak üzere altı ana tema belirlenmiştir. Bulgular ayrıntılı olarak Balkan Zirvesi 16. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 pandemisi, okul öncesi öğretmenleri, çocuk gelişimi.

1. GİRİŞ

COVID-19, Aralık 2019'da başlangıçta etiyolojisi belirsiz pnömoni kümelenmeleriyle tanımlanan ve kısa sürede küresel bir salgın hâline gelen bir enfeksiyon hastalığı olarak literatüre girmiştir (Zhu vd., 2020). Ancak salgının etkisi, biyomedikal risk alanıyla sınırlı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kalmamış; toplumların gündelik yaşam ritmini, sosyal ilişki ağlarını, bakım pratiklerini ve erken çocuklukta öğrenmenin gerçekleştiği doğal etkileşim ortamlarını dönüştüren kapsamlı bir toplumsal bağlam üretmiştir. Okulların kapanması ya da kesintili devam etmesi, kamusal alanların kısıtlanması, fiziksel mesafe ve maske uygulamaları, ailelerin iş ve ev yaşamı dengesinde yaşanan kırılmalar ile ev içi zamanın artması; erken çocukluk dönemindeki çocukların sosyal uyaran çeşitliliğini ve sosyal etkileşim yoğunluğunu doğrudan etkileyen koşullar olarak öne çıkmıştır (UNESCO, 2020). Bu nedenle pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitim almakta olan çocukların gelişim özelliklerini incelemek, bireysel gelişim basamaklarının betimlenmesine ek olarak çocuğu kuşatan çevresel düzeneklerin aynı anda değiştiği bir bağlamın analiziyle mümkün görünmektedir.

Okul öncesi dönem, gelişimin biyolojik temelleri üzerine inşa edilen kazanımların, sosyal etkileşim ve çevresel uyaranlarla hızla örgütlendiği; dilsel girdinin, oyun temelli öğrenmenin, akran etkileşiminin ve yetişkin-çocuk birlikteliğinin belirleyici olduğu bir dönemdir. Bu dönemde gelişimin niteliği, çocuğun yalnızca ne yaptığı ile değil, hangi koşullarda, kimlerle ve nasıl bir etkileşim örüntüsü içinde yaptığıyla yakından ilişkilidir (Bronfenbrenner, 1979). Bu yaklaşım, Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramında açık biçimde temellenir. Kuram, çocuğun gelişimini; mikrosistem (aile, okul, akran), mezosistem (bu mikrosistemler arası ilişkiler), ekzosistem (ebeveynin çalışma koşulları, sosyal hizmetlere erişim gibi dolaylı bağlamlar) ve makrosistem (kültürel normlar, toplumsal düzenlemeler) katmanlarının karşılıklı etkileşimi içinde ele alır (Bronfenbrenner, 1979). Pandemi koşulları, bu katmanların birden fazlasını eşzamanlı biçimde yeniden düzenlemiş, çocuğun yakın çevresinde temas ettiği kişi sayısını azaltmış, etkileşim biçimlerini mesafe ve maske gibi yeni düzenleyiciler üzerinden biçimlendirmiş ve okul öncesi eğitimin sürekliliğinde dalgalanmalar üretmiştir. Böyle bir ekolojik değişim, erken çocukluk gelişiminin uyaran çeşitliliği ve sosyal karşılıklılık üzerinden ilerleyen yönleri açısından değerlendirildiğinde, dilsel becerilerden sosyal-duygusal düzenlemeye, motor deneyimlerden öz bakım becerilerine kadar geniş bir alanda farklılaşma olasılıklarını gündeme taşımaktadır (Yıldız ve Şahin, 2022; Yoshikawa vd., 2020).

Pandemi döneminde doğan çocukların karşılaştığı dinamiklerden biri, maske kullanımının, yüz ifadelerinin okunabilirliğini azaltması ve sosyal ipuçlarının algılanma biçimini değiştirmesidir. Okul öncesi çağda duygu tanıma, yüz ifadesi okuma ve sosyal ipuçlarını bütünleştirme becerileri hızla gelişmektedir. Bu beceriler, akran ve yetişkinle tekrar eden yüz yüze etkileşim deneyimleriyle pekişmektedir. Maske ile yüzün alt bölgesinin kapanmasının, özellikle duyguları tanımanın doğruluğunu ve hızını etkileyebildiği; bu etkinin okul öncesi dönemde

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

daha kritik olabileceği ifade edilmiştir (Ekerim Akbulut vd., 2024). Bu çerçevede maske kullanımı, yalnızca bir sağlık önlemi olarak değil; çocukların sosyal-bilişsel ipuçlarını (mimik, ağız hareketi, artikülasyon ipuçları gibi) alma kanallarını kısmen dönüştüren bir çevresel düzenleyici olarak ele alınmalıdır. Dil gelişimi açısından da benzer bir mekanizma söz konusudur. Özellikle erken yaşlarda konuşmanın ritmi, sesletim özellikleri ve görsel artikülasyon ipuçları, çocukların karşılıklı iletişim içinde dili çözümlemesini kolaylaştıran unsurlar arasında yer alır. Dolayısıyla maske kullanımının yoğunlaştığı bir sosyal atmosferde, bazı çocuklarda kendini ifade etme, sözcük dağarcığı genişliği ve akranla karşılıklı konuşmayı sürdürme gibi becerilerin daha kırılgan biçimde gelişmesi beklenebilir (Green vd., 2021).

Pandemi döneminin bir başka belirgin özelliği, evde geçirilen sürenin artmasına bağlı olarak ekran maruziyetinin de artması ve dijitalleşmenin erken çocukluk gündeliğinde daha merkezi bir yer edinmesidir. Erken çocuklukta ekranla geçirilen zamanın, yerini aldığı etkinlikler (oyun, hareket, yetişkinle ortak dikkat ve konuşma, akran etkileşimi gibi) üzerinden gelişimi dolaylı biçimde etkileyebildiği; özellikle etkileşimsel dil girdisinin azaldığı durumlarda dil gelişimiyle ilişkili risklerin artabildiği görülmektedir (Kebir ve Özkaya, 2023). Türkiye örnekleminde 16–36 ay aralığındaki çocuklarda ekran maruziyetinin dil bileşenleriyle ilişkisini inceleyen bir çalışma, ekran maruziyeti olmayan çocukların bazı dil puanlarında daha yüksek performans gösterebildiğini; ekranla tanışma yaşının daha erken olmasının dil göstergeleri açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği raporlamıştır (Kebir ve Özkaya, 2023). Bu durum pandemi döneminde doğan çocuklarda dil gelişimi ve iletişim becerilerine ilişkin gözlemlerin, yalnızca bireysel gecikme açısından değil, ekran kullanım örüntülerinin ve ev içi etkileşim fırsatlarının yeniden düzenlenmesiyle birlikte tartışılmasını gerekli kılar.

Ebeveyn kaygısı ve stres düzeyi de pandemi döneminin çocuk gelişimine dolaylı yansımalarını açıklamada kritik bir değişkendir. Erken çocuklukta güvenli bağlanma, duygusal düzenleme ve davranışsal özdenetim; bakım verenin duyarlılığı, tutarlılığı ve çocuğun duygularına eşlik edebilme kapasitesiyle yakından ilişkilidir. Pandemi koşullarında belirsizlik, sağlık kaygısı, ekonomik dalgalanmalar ve kapanma deneyimi; ebeveynlerin stres düzeyini artırarak ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini etkileyebilmektedir (Demirtaş Zorbaz ve Kiye, 2023). Türkiye'de COVID-19 kapanması sırasında ebeveyn kaygısı ve ebeveyn stresinin, ebeveyn-çocuk ilişkileriyle ilişkisini inceleyen bir çalışma; kapanma dönemindeki stres ve kaygı örüntülerinin aile içi ilişki niteliğiyle anlamlı bağlar kurabildiğini göstermiştir (Demirtaş Zorbaz ve Kiye, 2023). Bu nedenle pandemi döneminde doğan çocukların sosyal-duygusal gelişimi tartışılırken,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ebeveynin ruhsal yükünün çocukla kurulan ilişki iklimine etkisi, gelişimsel farklılaşmaların olası açıklayıcılarından biri olarak değerlendirilmelidir.

Mevcut literatürde (Domek vd., 2026; Layme Blas, 2025; Özbörü Aşkan vd., 2025; Pınar, 2021; Yoshikawa vd., 2020) pandemi döneminin erken çocukluk gelişimine yansımaları; özellikle dil/iletişim alanında farklılaşmalar, sosyal-duygusal alanda içe çekilme veya akran etkileşiminde güçlük, dikkat ve yönerge takip etme gibi bilişsel süreçlerde dalgalanmalar, kaba ve ince motor deneyim fırsatlarının azalmasına bağlı motor alan farklılıkları ve öz bakım becerilerinin kazanım hızında çeşitlenme gibi temalar üzerinden tartışılmaktadır. Türkiye'de bir-ikiyaş grubunda sosyal iletişim becerilerini pandemi öncesi ve pandemi döneminde karşılaştıran retrospektif bir çalışma, pandemi koşullarının bazı sosyal iletişim göstergelerinde riskli sonuçlarla ilişkilendirilebildiğine işaret etmektedir (Özbörü Aşkan vd., 2025). Daha geniş yaş aralığında Denver II gelişimsel tarama ile pandemi öncesi ve pandemi dönemi çocuklarını karşılaştıran bir araştırma ise kişisel-sosyal, ince motor, dil ve kaba motor alanlarını birlikte ele alarak pandemi döneminde değerlendirilen grupta bazı alanlarda farklılaşma olabileceğini göstermiştir (Özkan, 2025). Bu çıktılar, pandemi döneminde doğan çocuklara ilişkin gözlemlerin tek bir gelişim alanına indirgenmemesi; gelişimin çok boyutlu doğasına uygun biçimde, dil gelişimi, bilişsel, sosyal-duygusal, motor ve öz bakım alanlarının birlikte ele alınması gerektiğini desteklemektedir.

Bu çalışma; pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların gelişim özelliklerini okul öncesi öğretmenlerinin gözlem ve deneyimlerine göre belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranacaktır:

- Okul öncesi öğretmenlerinin pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların genel gelişimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların sosyal-duygusal gelişimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların dil gelişimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların bilişsel gelişimlerine ve dikkat sürelerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların motor gelişimlerine ve öz bakım becerilerine ilişkin görüşleri nelerdir?

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

- Okul öncesi öğretmenlerinin pandemi koşullarının eğitim süreci üzerindeki etkisine ilişkin görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların gelişim özelliklerini okul öncesi öğretmenlerinin gözlem ve deneyimlerine göre belirlemeyi amaçlayan nitel bir çalışmadır. Araştırmada, karmaşık sosyal süreçleri ve bireysel deneyimleri anlamlandırmada sunduğu derinlik nedeniyle nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir (Creswell ve Poth, 2018). Çalışmanın deseni ise nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) olarak belirlenmiştir. Olgubilim çalışmaları, bireylerin bir olguya ilişkin bilinçli deneyimlerini, bu deneyimlere yükledikleri anlamları ve olgunun özünü ortaya çıkarmaya odaklanır (Moustakas, 1994). Bu desen, katılımcıların üzerinde ortaklaştıkları ancak derinlemesine yapılandırılmamış deneyimleri görünür kılmak adına tercih edilmektedir (Patton, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenen 20 okul öncesi öğretmeninden oluşmaktadır. Burada, okul öncesi öğretmenlerinin halihazırda bir okul öncesi eğitim kurumunda görev yapıyor olmaları ve pandemi öncesinde okul öncesi dönem çocukları ile çalışma deneyimlerinin olması ölçüt olarak alınmıştır. Katılımcıların 17'si kadın, 3'ü erkektir ve yaşları 30 ile 54 arasında değişmektedir. Mesleki deneyimleri 7 ile 24 yıl arasında olup tamamı lisans mezunudur ve devlet kurumlarında görev yapmaktadır. Katılımcılar, 4 (n=3), 5 (n=9) veya 5-6 (n=7) yaş grubu ile çalışmaktadır. Öğretmenlerin yedisi anaokulunda, 13'ü anasınıfında görev yapmaktadır. Sınıflarındaki çocuk sayısı 12 ila 24 arasında değişkenlik gösterirken, tüm katılımcıların pandemi öncesinde çocuklarla çalışma deneyimin sahip olduğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğretmenlere İlişkin Kişisel Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Mesleki deneyim	Eğitim düzeyi	Çalıştığı yaş grubu	Sınıftaki çocuk sayısı	Çalıştığı sektör	Çalıştığı kurum türü
K1	Kadın	50	17	Lisans	5	22	Devlet	Anasınıfı
K2	Kadın	39	10	Lisans	5-6	20	Devlet	Anasınıfı
K3	Kadın	54	24	Lisans	5-6	21	Devlet	Anasınıfı
K4	Kadın	45	17	Lisans	4	17	Devlet	Anaokulu
K5	Kadın	46	20	Lisans	5	12	Devlet	Anaokulu
K6	Kadın	32	10	Lisans	4	18	Devlet	Anaokulu
K7	Kadın	41	20	Lisans	5	22	Devlet	Anaokulu
K8	Erkek	30	8	Lisans	4	17	Devlet	Anasınıfı
K9	Kadın	50	20	Lisans	4-6	23	Devlet	Anasınıfı
K10	Kadın	45	15	Lisans	5-6	23	Devlet	Anasınıfı
K11	Erkek	45	19	Lisans	5-6	24	Devlet	Anasınıfı
K12	Kadın	35	8	Lisans	5	19	Devlet	Anasınıfı
K13	Kadın	35	11	Lisans	5	18	Devlet	Anaokulu
K14	Kadın	32	10	Lisans	5	19	Devlet	Anaokulu
K15	Kadın	41	11	Lisans	5	18	Devlet	Anaokulu
K16	Kadın	39	18	Lisans	5-6	13-14	Devlet	Anasınıfı
K17	Erkek	32	7	Lisans	5	16	Devlet	Anaokulu
K18	Kadın	43	16	Lisans	4	16	Devlet	Anaokulu
K19	Kadın	39	17	Lisans	5	12	Devlet	Anaokulu
K20	Kadın	43	21	Lisans	5-6	13	Devlet	Anasınıfı

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Görüşme formu oluşturulurken önce ilgili literatür taranmış (Aydın, 2021; Çoban ve Kaptan, 2022; Demirtaş Zorbaz ve Kiye, 2023; Kebir ve Özkaya, 2023; Pınar, 2021) ve 13 sorudan oluşan taslak bir form hazırlanmıştır. Ardından bu form uzman görüşüne sunulmuş ve öneriler doğrultusunda dokuzu öğretmenlerin kişisel bilgilerine, 11'i ise pandemi döneminde doğan çocukların gelişimlerine ilişkin gözlemlerine yönelik olmak üzere 20 sorudan oluşan bir form elde edilmiştir. Bu form ile bir öğretmenle pilot görüşme yapılarak formun çalışmada kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Görüşmelere başlamadan önce katılımcılarla bir araya gelinerek çalışmanın amacı açıklanmış ve gönüllü olarak çalışma katılmak isteyenlerle tercihlerine göre yüz yüze veya çevrimiçi platformlar aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme ortalama 30-45 dakika sürmüştür.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2.5. Veri Analizi

Çalışmanın verileri içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Veri analizi için önce görüşmeler bilgisayarda yazıya dökülmüş; ardından her bir katılımcının verileri kodlanmıştır. Kodlamalar sonucunda ana temalara ulaşılmış; bulgular raporlanırken doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Veri analizi sonucunda altı ana tema belirlenmiştir:

Tema 1: Genel Gelişimsel Özellikler

Tema 2: Sosyal-Duygusal Gelişim

Tema 3: Dil Gelişimi

Tema 4: Bilişsel Gelişim ve Dikkat

Tema 5: Motor Gelişim ve Öz Bakım

Tema 6: Pandemi Koşullarının Etkisi ve Eğitim Süreci

3. BULGULAR

3.1. Tema 1: Genel Gelişimsel Özellikler

Çalışmaya katılan öğretmenler **genel gelişimsel özellikler** teması altında öncelikle, *pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocuklara ilişkin gözlem ve deneyimleri*ni paylaşmışlardır. Bu çocukları, ekran ve izleme odaklı (n=11), iletişim problemleri olan (n=5), oynamayı bilmeyen (n=4), gelişimsel olarak geri kalmış (n=3), kayıp/boş bir nesil (n=2) ve zamanı doğru kullanamayan (n=1) şeklinde tanımlamışlardır. İki katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

> *Algıları düşük, oyun oynamayı bilmeyen, zamanını verimli kullanamayan, sürekli tablet ve telefonla oynayan kayıp bir nesil olarak düşünüyorum. (K1, 17 yıl)*

> *Gerçekten oyun kuramayan, kendini ifade edemeyen, boş bir nesil geliyor. Gerçekten korkunç bir nesil geliyor. (K5, 20 yıl)*

Katılımcılardan K18 (16 yıl), çocuklardan bazılarının ekran süresi çok uzun olduğu için sınıfa donuk bir vaziyette geldiklerini aktarmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenler ayrıca, bu durumun çocukların merak duygularını zayıflattığını (n=2), onları hazıra yönelttiğini (n=1), çocukların çabuk sıkılmalarına (n=1) ve çaba göstermeden sonuca ulaşmak istemelerine (n=1) neden olduğunu belirtmişlerdir. K11 (19 yıl) çocukların çok şımarık olduğunu ve çocuklar arasında sosyal medya bağımlılığının çok yüksek olduğunu ifade ederken, iki öğretmen şu ifadeleri kullanmışlardır:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

[Çocuklar] çok kolaya alışmışlar. Her şey önlerine geliyor. Merak duygularını kaybetmişler. Direkt her şey hazır… Ve sürekli telefon ve tabletle zaman geçirdikleri için bir şeye ulaşmak için çaba sarf etmiyorlar. (K9,20 yıl)

Şu an her şeyden sıkılan, evde ekran bağımlısı olan ve hiçbir şeyden memnun olmayan çocuklar görüyorum. (K19, 17 yıl)

Katılımcılar aynı zamanda pandemi öncesinde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocuklarda sosyalleşme eksikliği (n=7) olduğunu vurgulamışlar ve bunu açıklamak için, içe kapanık (n=3), ebeveyne bağımlı (n=3), sosyal ve duygusal açıdan hassas (n=1), kırılgan (n=1), ürkek (n=1), özgüveni düşük (n=1) ve yaşam becerileri zayıf (n=1) ifadelerini kullanmışlardır. K16 (18 yıl) bu durumu, *"[…] psikolojik olarak da bence daha kırılganlar ve hassaslar. Korkuları fazla çocuklar olduğunu düşünüyorum bu çocukların"* sözleriyle açıklamıştır. Bazı öğretmenler ise görüşlerini açıklarken şu ifadeleri kullanmışlardır:

Bu dönem çocuklarının kendi içine kapanık, oyun, oynama konusunda sıkıntı yaşayan yani diğer çocuklara oranla daha böyle özgüveni düşük çocuklar olarak tanıyorum. (K17, 7 yıl)

Ailelerine daha bağlı ve daha içe kapanık…. Dışarı çıkmadıkları için doğal olarak daha çok aileye bağımlı büyümüş olarak görüyorum. (K20,21 yıl)

Ebeveyne bağımlılığa dikkat çeken bir öğretmen K15 (11 yıl) ise *"Anneden başka hiç kimse yokmuş gibi davranıyorlar"* ifadelerini kullanmıştır.

Dil ve iletişim alanındaki yetersizlikler, belirtilen tanımlarda öne çıkan diğer bir noktadır. Katılımcılar çocukların iletişim becerilerinin zayıfladığını/iletişim kuramadıklarını (n=5) ve dil gelişimlerinin gerilediğini (n=1) vurgulamışlardır. Örneğin katılımcılardan K4 (17 yıl) pandemi öncesinde doğan çocukların iletişim yetilerinin daha iyi olduğunu fakat pandemiden sonra okula başlayan çocukların çoğunluğunda iletişim eksikliği gördüğünü açıklamıştır.

İletişim problemlerinin yanı sıra katılımcılar, çocukların bilişsel gelişim alanında özellikle dikkat eksikliği yaşadıklarını (n=6) ifade etmişlerdir. Öğretmenler bu durumu; çocukların yönergeleri takip etmekte zorlanmaları (n=3), algılama becerilerinin düşük olması (n=2) ve dikkat sürelerinin kısa olması (n=2) ile açıklamışlardır. Bazı öğretmenler görüşlerini açıklarken şu ifadeleri kullanmışlardır:

[Bu çocukların] en büyük özellikleri algılamalarında sorun olması. Komut almıyorlar. Dikkat eksikliği ve öğrenmede de güçlük var. (K3, 24 yıl)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

> *[Çocukların] odaklanmada, yani söylediğimiz yönergeleri algılamalarında bir problem olduğunu düşünüyorum […] eskiden bir şeyi bir kere söylerdim ve bunu anlarlardı. Ama şu anda tek tek, 18 öğrencim mi var, tek tek söylemek zorunda kalıyorum.* (K6, 10 yıl)

> *[Çocukların] dikkat süreleri çok kısa ve [bu çocuklar] çok sabırsız. (K10, 15 yıl)*

Katılımcılardan K12 (8 yıl) çocukların dil gelişimlerinin yetersiz olduğunu ve her yıl sınıfında en az iki öğrencinin dil terapisine yönlendirildiğini ifade etmiştir. Katılımcı ayrıca, çocukların iletişimi çoğunlukla el ve kol hareketleriyle sürdürdüklerini, bunun da zamanla davranış problemlerine (vurma) dönüştüğünü belirtmiştir.

Çocukların gelişimsel olarak geri kaldığını (n=3) belirten öğretmenler görüşlerini, pandemi sürecinin çocukları akademik ve sosyal anlamda çok fazla geriye götürdüğünü belirterek açıklarken, K8 (8 yıl) çocukların hem zihinsel hem de sosyal açıdan inanılmaz bir gerileme dönemine girdiklerini ifade ederek bu durumu somutlaştırmıştır.

Çalışmaya katılan katılımcılardan K18 (16 yıl), çocukların el becerileri gelişmiş bir biçimde okul başladığını belirtirken K14 (10 yıl), pandemi döneminde doğan çocukların gelişimlerinin **pandemiden doğrudan etkilenmediği** görüşünü savunmuştur. Bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

> *Pandemi döneminde doğan çocuklar, bebeklik çağı çocukları olduğu için pandemi onları etkilemedi […] asıl ileri yaşta olan çocukları daha çok etkiledi diye düşünüyorum.*

Bu tema kapsamında öğretmenlerin üzerinde durduğu bir diğer nokta, *bu çocukların pandemi öncesinde doğan çocuklarla en belirgin farkları*nın ne olduğudur. Katılımcı görüşleri incelendiğinde, bazı öğretmenlerin (n=7) pandemi döneminde doğan çocukların dikkat eksikliği yaşadıklarına değindikleri görülmüştür. Bu durumu bazı katılımcılar aşağıdaki ifadelerle açıklamışlardır.

> *[Çocuklardaki] en belirgin fark, odaklanmada çok sorun yaşıyoruz birkaç senedir. Geçen senelerdeki çocuklar daha dikkatli ve etkinlik odaklıydılar. Dikkat süreleri daha uzundu ve sabırlıydılar. (K10, 15 yıl)*

> *[Pandemi öncesi çocukları] daha sosyallerdi ve anlattıklarınızı hemen alabiliyorlardı, dikkatlerini verebiliyorlardı. Şu anki bu çocukların dikkatlerini diri tutmak için sürekli [farklı] yöntemler uygulamaya çalışıyorum. (K7, 20 yıl)*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

[En belirgin fark] dikkat eksikliği ve ekran bağımlılığı. [Pandemi döneminde doğan] çocukların dikkatini toplamaları çok zor oluyor (K13,11 yıl)

Katılımcıların belirttiği farklılıklardan bir diğeri iletişim ve sosyal beceri yetersizliğidir (n=7). Katılımcılar bu durumu açıklarken pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukları oyun kuramayan (n=2), yaratıcılık düzeyleri düşük (n=2), kendini ifade edemeyen (n=1), çekingen (n=1) ve özgüven eksikliği bulunan çocuklar (n=1) şeklinde ifadeler kullanmışlardır. K2 (10 yıl), pandemi öncesinde eğitime başlayan çocuklarla karşılaştırıldığında pandemi döneminde doğan çocuklar arasındaki en belirgin farkı, kendilerini ifade edememeleri nedeniyle iletişim kurmada zorlanmaları ve buna bağlı olarak sosyalleşme düzeylerinin düşmesi olarak açıklamış; iletişim kuramayan çocukların oynanan oyunlara katılım sağlayamadıklarını bu nedenle de sınıf içinde bağımsız hareket ettiklerini eklemiştir. İki öğretmen ise görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Pandemi öncesi çocukları daha girişken, paylaşımcı ve oyun kuran çocuklarken; pandemi [döneminde doğan] çocukları daha bireysel ve oyun kuramayan çocuklardır. (K5,20 yıl)

[Pandemi döneminde doğan çocukların], yaratıcılıklarının düştüğünü, birbirleriyle sosyal olarak etkileşimlerinin ve iletişimlerinin zayıfladığını görüyorum. (K16, 18 yıl)

Katılımcılara belirttikleri farklılıkların nedenleri sorulduğunda, büyük çoğunluğun bu durumu ekran bağımlılığının artmış olması (n=12), pandemi sürecine bağlı izolasyon sebebiyle sosyalleşme fırsatlarının yetersiz kalması (n=9) ve aile tutumları (n=7) ile ilişkilendirdiği görülmüştür. K19 (17 yıl) ortaya çıkan farklılıkların nedenleri arasında çocukların uzun süre eve kapanmalarını ve bu süre zarfında ailelerin çocuklara yeterli ilgiyi göstermediği için ekrana yoğun bir şekilde maruz kalmalarını gerekçe göstermiştir. Bazı katılımcılar ise görüşlerini açıklarken şu ifadeleri kullanmışlardır:

Bence bu pandeminin getirdiği bir olumsuzluk. Eve kapanmalar, dışarıya çıkamama ve sosyalleşememe... Bunların etkisi olduğunu düşünüyorum. (K1, 17 yıl)

Doğayla, arkadaşlarıyla ve çevreyle tanışamadılar. Ailelerin de aşırı koruyucu tutumları ve bir de hayatımıza giren tablet, televizyon ve internet… (K5,20 yıl)

Ekran süresi ve anne babaların helikopter anne-baba olması. Bu iki nedene bağlıyorum. (K18, 16 yıl)

3.2. Tema 2: Sosyal-Duygusal Gelişim

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmaya katılan öğretmenlerden pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukları sosyal-duygusal özelliklerini değerlendirmeleri istendiğinde, oyun kurma/yaratıcılıkta güçlük (n=18), sosyalleşme eksikliği/akran etkileşiminde zayıflama (n=15), problem çözme konusunda yetersizlikler (n=15), iletişim/dil sorunları (n=9) ve davranış sorunları/sabırsızlık (n=7) ifadelerinin öne çıktığı görülmüştür. Öğretmenler bu çocukların özellikle akran ilişkilerini başlatma ve sürdürme, duygularını ifade etme, paylaşma ve problem çözme gibi bileşenlerde önceki dönem çocuklarına kıyasla daha fazla zorlandıklarını vurgulamışlardır. Bazı katılımcılar bu durumu içe kapanma, bağ kurmada temkinlilik, bireyselleşme, pasifleşme ve özgüven eksikliği gibi ifadelerle somutlaştırırken; bazıları da bu zayıflamaların ekran kullanımının artışı ve evde kalmaya bağlı etkileşim azalmasıyla birlikte belirginleştiğini ifade etmişlerdir. Örneğin; K5 (20 yıl) "*[Çocuklar] çok bireyseller. Yani arkadaşlık ilişkileri çok iyi değil ve çözüm odaklı değiller. Hep bir sığınmacı, bağımsız hareket edemeyen durumdalar"* ifadelerini kullanmıştır. K17 (7 yıl) ise bu çocukları *"içlerine daha kapanık […] ve oyunlarda daha bireysel; akran ve arkadaşlık olarak çok iletişim kuramayan kişiler"* olarak tanımlayacağını ifade etmiştir. İki katılımcı ise görüşlerini şu şekilde açıklamışlardır:

> *Çocuklar daha fazla içlerine kapandılar. Çünkü etraflarıyla iletişimleri azaldı; konuşma bozuklukları arttı. Şu anda hemen hemen bütün sınıflarımızda konuşma bozukluğu olan çocuklar var. Bu nedenle de tamamen iletişime kapalı bir nesil oldu bence. (K19, 17 yıl)*

> *Pandemi öncesinde çocuklar daha özgüvenli oluyorlardı. Şimdikiler ise biraz daha ürkek, korkak ve bağ kurma konusunda daha temkinliler… (K18, 16 yıl)*

Katılımcıların bazıları sosyal-duygusal alanı oyun ve yaratıcılık (n=18) teması üzerinden de tanımlamış; bireysel oyunlara yönelme ve arkadaşlık ilişkilerinin sınırlı kalmasının oyun becerilerini etkileyen faktörler arasında olduğunu belirtmişlerdir. K4 (17 yıl) pandemi çocuklarının oyun kurarken tek başına oynamak istediklerini ve herhangi bir şeye ihtiyaç duyduğunda bunu arkadaşlarından isteyemediklerini dile getirmiştir. K7 (20 yıl) ise bu çocukların oyuna ihtiyaç duymadıklarını, teknoloji düşkünü çocuklar yetiştiğini ifade etmiştir. İki katılımcı ise bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamışlardır:

> *Yani dediğim gibi bir kere çocuk oyun oynamıyor ve oyun oynamadığı için zaten orda bir sürü kayıplar oluştu. Eve kapanmalardan dolayı aile ilgili, çocukla ilgili ciddi*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

travmalar oldu. […] üretkenlik ve düşünme durdu. Çocuk sadece görsel olana odaklanıyor ve sürekli tablet, televizyon ve cep telefonu… (K1, 17 yıl)

Aslında çocukların oyun kurmaları genel olarak iyi değil. Pandemi sonrası çocuklar hep telefon çocuğu, tablet çocuğu oldu. Bu nedenle de oyun kurmada çok yetenekli değiller… Ama benim okulumdaki çocuklar genele göre daha iyiler. (K15, 11 yıl)

Katılımcıların büyük bir bölümü sosyalleşme eksikliği ve akran etkileşiminde kısıtlılığı (n=15) en baskın problem alanlarından biri olarak değerlendirmiş; bu durumu çocukların arkadaşlık kurmakta zorlanmaları, akranla oyun başlatamamaları ve sınıf içinde kaynaşmanın gecikmesi ile açıklamışlardır. Üç katılımcı bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Yani daha önceden çocukların iletişim becerisi daha iyiydi; duygularını daha iyi dile getirebiliyorlardı. Sosyal açıdan daha girişimcilerdi; oyun kurabiliyorlardı ve arkadaşlarını oyuna dahil edebiliyorlardı. Ama şu anda sürekli bir yönlendirme içerisinde çocukları oyunun içine katmaya çalışıyoruz. Yani sosyalleşme konusunda çok zayıflar. (K2, 10 yıl)

Mesela pandemi döneminde doğan üç yaşındaki çocuklarımda hiçbir kaynaşma yok. Benle bile iletişim yok. Birbirleriyle kaynaşana kadar neredeyse sene bitiyor artık. Birazcık bizim zorlamamızla, bizim onları itmemizle sosyalleşiyorlar. (K6, 10 yıl)

Akran ilişkilerinde çok sıkıntı var; akran ilişkilerini yönetebilme... Olaylara verdikleri tepkilerde yani problem çözme becerilerinde ciddi farklar var. (K8, 8 yıl)

Öğretmenler sosyalleşme sürecini kendiliğinden gelişen bir döngü olarak değil; yetişkin yönlendirmesiyle başlatılan ve sürdürülen bir süreç olarak gözlemlediklerine dikkat çekmişlerdir. Sosyalleşmenin zayıflaması; sınıf içi uyum, ortak etkinliklere katılım, paylaşma, sıra bekleme ve iş birliği üzerinde doğrudan belirleyici bir faktör olarak görülmüştür. K19 (17 yıl), sosyal ilişkileri az olduğu için; K17 (7 yıl) ise bencil oldukları ve kendi isteklerine odaklandıkları için bu çocukların iş birliği noktasında zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar bu durumu şu sözlerle açıklamışlardır:

[Bu çocuklar] sosyalleşmeyi ve paylaşmayı bilmiyorlar. Arkadaşlığı bilmiyorlar; arkadaş onlar için sadece işlerine göre gelişen bir şey, gerisi yok. Oyun oynamayı bilmiyorlar. (K9, 20 yıl)

Eskiden çocuklar en basit bir şeyden, örneğin bir meyve suyu kutusundan yani atık bir maddeden bile, çok güzel oyunlar üretebiliyorlardı. Şimdi oyuncakları önlerine

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

koyuyorsun paylaşamıyorlar, anlaşamıyorlar. Sürekli bir huzursuzluk ve saldırgan tutum var. (K16, 18 yıl)

Öğretmenler tarafından sıklıkla vurgulanan bir diğer durum da problem çözme becerilerinde (n=15) yaşanan farklılıklardır. Öğretmenler çocukların çözüm odaklı olmadıklarını ve karşılaştıkları problem durumlarının yetişkinler tarafından çözülmesini beklediklerini ve bu durumun çocuklarda bir hazıra yönelme halini doğurduğunu belirtmişlerdir. Örneğin; K19 (17 yıl) ve K20 (21 yıl) çocukların problemlerini tek başlarına çözemediklerini, bir şeyleri sürekli anne, baba ve öğretmene şikâyet ettiklerini, haliyle ebeveynlerine bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise görüşlerini şu şekilde açıklamışlardır:

[Problem] çözmekte çok zorlanıyorlar. Evet çözebilen de var ama genelde şikâyet ediyorlar. Benim o durumu yönetmemi, o duruma müdahale etmemi istiyorlar. Çünkü kendileri çözemiyor. (K12, 8 yıl)

Kendi kendilerine problem çözemiyorlar. Sürekli 'öğretmenin bunu al, öğretmenin şunu yapar mısın?' Yani bu sorun sadece aslında telefondan değil, aileden de kaynaklanıyor. Çünkü aileler sürekli çocuğa çözüm bulmuş, sürekli çocuk ne derse hemen yapılmış; çocuğa fırsat verilmediği için çocuk da sorununu kendi kendine çözemiyor. (K10, 15 yıl)

Pandemiden önceki çocuklar problemle karşılaştığında direkt bana gelmiyorlardı. Önce biraz uğraşırlardı sorunu çözebilmek için. Yapamadıkları durumlarda gelirlerdi. Ama pandemideki çocuklar direkt 'öğretmenim ben şunu yapamıyorum' diyor. (K6, 10 yıl)

Öğretmenlerin vurguladığı diğer nokta iletişim/dil sorunlarıdır (n=9). Katılımcılar, çocukların kendini ifade etme, duygularını sözel olarak dile getirme ve iletişimi sürdürebilme becerilerinde belirgin bir gerileme olduğunu; bunun da sosyal-duygusal düzenleme, akranlarıyla problem çözme gibi süreçleri zorlaştırdığını ve çocuklarda davranış sorunlarının olduğunu belirtmişlerdir. K12 (8 yıl), çocukların dillerini kullanamadıklarını ve bu sebeple iletişim sorunu yaşayıp vurma, kızma ve çığlık atma şeklinde kendilerini ifade ettiklerini belirtirken, K3 (24 yıl) bu durumu "*Konuşamıyorlar, ifade eksikliği var. Cümleyi tamamlayamıyorlar; su, tuvalet gibi… Daha önceden çocuklar bence [kendilerini] daha iyi ifade edebiliyorlardı"* şeklinde ifade etmiştir. Bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Akranlarıyla etkileşim olarak evet, gerçekten çok hırçınlar. Çünkü bunlar artık arkadaşlık kuramıyor, iletişim kuramıyor. (K7, 20 yıl)

Çocuklar her istedikleri, anında olsun istiyorlar. Aileler de zaten her istediklerini yaptıkları için ve sürekli her sorunda ellerine tablet, telefon verdikleri için -işte ağlamasın, sorun çıkarmasın diye- çocuklar duygusal açıdan kendilerini düzenleyemiyorlar. (K10, 15 yıl)

3.3. Tema 3. Dil Gelişimi

Çalışmaya katılan öğretmenlere pandemi döneminde doğan çocukların dil gelişimlerini pandemi öncesi çocuklara kıyasla nasıl değerlendirdikleri sorulduğunda; katılımcıların büyük çoğunluğu kelime dağarcığında azalma, konuşma/dil ve ifade güçlükleri ile iletişimde zayıflama gözlemlediklerini (n=15) belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar bu gözlemlerini çocukların çoğunlukla tek kelime ya da çok kısa ifadelerle yanıt vermesi ve cümle kurmada güçlük yaşaması (n=15) şeklinde somutlaştırmış; bazıları ise peltekleşme, kekemelik ve geç konuşma gibi konuşma bozukluklarında artış (n=4) ile açıklamıştır. Ayrıca bu durum çoğunlukla, ekran maruziyeti/teknoloji kullanımı (n=12) ve ev içi dil girdisinin niteliği (kitap okuma, sohbet etme, çocuğa konuşma fırsatı verme gibi aile uygulamaları) (n=10) ile ilişkilendirmiştir.

Katılımcıların önemli bir kısmı, çocukların dili aktif kullanma ve iletişimsel amaçla sürdürme becerisinin zayıfladığını; soru-cevap döngüsünün kurulamadığını, göz kontağının azaldığını ve çocuğun çoğunlukla izleyici konumunda kaldığı bir iletişim örüntüsünün öne çıktığını ifade etmişlerdir. K2 (10 yıl) görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Bence iletişim becerileri çok zayıf. Zaten ben en baştan beri dile getiriyorum. İki-üç yıldır çocuklar sadece izlemeye yönelmişler; iletişim yok, göz kontağı yok, cevap verme yok. Çocuk sadece izliyor.

K7'nin (20 yıl) ifadesi ise şöyledir: "*Bazen böyle üst üste sorular sormaya çalışıyoruz; 'ne oldu, ne bitti' gibi. Bir şeyler anlatmasını istiyoruz ama gerçekten kendilerini ifade edemiyorlar."*

Katılımcı görüşlerindeki kendini ifade etmede güçlük (n=15) teması, yalnızca kelime azlığıyla sınırlı kalmayıp çocuğun cümle kurma, olay örgüsü aktarma ve deneyimini anlamlı bir bütün halinde paylaşma becerisinin zayıflığıyla ilişkilendirilmiştir. Öğretmenler, pandemi öncesi dönemde çocuklarla daha uzun diyaloglar kurulabildiğini, şarkı-tekerleme gibi dil temelli etkinliklerin daha hızlı içselleştirildiğini; mevcut grupta ise yanıtın geciktiğini ya da hiç

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

gelmediğini ve iletişimsel sürekliliğin kırıldığını belirtmişlerdir. Bu durum, iletişim/etkileşimde zayıflama (n=13) durumunun dil gelişimiyle birlikte ele alındığını ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin açıklamalarında ekran maruziyeti/teknoloji etkisi (n=12), dil gelişimindeki gerilemenin başlıca gerekçelerinden biri olarak dile getirilmiştir. Katılımcılar, ekranın çocuğu izleme odaklı bir etkileşime yönelttiğini; çocuğun aktif konuşma ve karşılıklı iletişim fırsatlarını azalttığını vurgulamışlardır. Bu bağlamda bir öğretmen, kelime dağarcığındaki azalmanın ve ifade güçlüğünün televizyon/telefon maruziyetiyle ilişkili olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

> *Pandemi öncesi çocuklarla kıyasladığınız zaman, sürekli televizyona, telefona maruz kaldıkları için kelime dağarcıkları bence daha az, kendilerini ifade etmekte güçlük çekiyorlar. (K4, 17 yıl)*

Bu ifadeler, öğretmenlerin dil gelişimini karşılıklı etkileşim, iletişimi sürdürme ve sosyal bağlamda dili işlevsel kullanma açısından değerlendirdiklerini göstermektedir. Nitekim katılımcıların bir bölümü, çocukların kelime dağarcığındaki daralmanın ve ifade gücündeki zayıflığın sınıf içi etkileşimleri doğrudan sınırladığını; çocuğun kendini anlatma girişiminin kısa, parçalı ve çoğu zaman tek sözcüklü yanıtlarla sınırlı kaldığını vurgulamıştır:

> *Kelime dağarcıkları çok zayıf. Yani direkt böyle bir, iki kelimeyle kendini ifade etmeye çalışıyor. (K7, 20 yıl)*

> *Pandemiden sonra [kelime dağarcığındaki] bu zenginlik biraz daha azaldı. Onun yanında peltekleşmeler, kekemelikler ya da geç konuşma durumları da artmaya başladı. (K8, 8 yıl)*

> *Dil gelişiminde büyük bir farklılık var. Çocuklarla eskiden güzel sohbet edebiliyorduk; öğrettiğimiz şarkı ve tekerlemeleri hemen öğrenebiliyorlardı. Şu an ekran bağımlısı olmuşlar, onlarla iletişim kuramıyorsunuz; soru soruyorsunuz cevabını alamıyorsunuz. (K10, 15 yıl)*

3.4. Tema 4. Bilişsel Gelişim ve Dikkat

Çalışmaya katılan öğretmenlerden, pandemi döneminde doğan çocukların bilişsel gelişimlerini pandemi öncesi çocuklarla karşılaştırmaları istendiğinde, pandemi dönemi çocuklarının özellikle teknolojiyle yoğun temaslarının dikkat süresinde azalma (n=16), algılamada güçlük yaşama (n=12), yönerge takibinde zorlanma (n=12), zayıf kalıcı öğrenme (n=12) ve problem çözmede güçlüğe (n=10) neden olduğu ifade edilmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

pandemi döneminde doğan çocukların, özellikle telefon/tablet kullanımının (n=12), çocukların dikkatini sürdürme ve algılama süreçlerinde zorlanmaya yol açtığını ifade etmişlerdir. Bu görüşü dile getiren öğretmenler, kısa süreli ve hızlı değişen içeriklere alışmanın çocukların bilişsel süreçlerini sınıf içinde yönetmeyi zorlaştırdığını vurgulamışlardır. Bazı katılımcılar bu durumla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir:

> *Pandemiden sonra çocukların dikkat sürelerinin çok kısa olduğunu görüyoruz. Çünkü [çocuklara] hep telefon verildi, short (kısa) videolar kaydırıldı. (K15, 11 yıl)*
>
> *Yani sanki başka dünyada yaşıyorlar. Yani bu dünyada değiller gibi. Kafalar, akıllar hep başka yerde. (K10, 15 yıl)*
>
> *Yani dikkat süreleri falan evet kısalmış. Yani sürekli video kaydırmak zaten çocuklarda bir tahammülsüzlük yapıyor. (K16, 18 yıl)*

Öğretmenlerin önemli bir kısmı, pandemide doğan çocukların dikkat sürelerinde belirgin bir kısalma ve dikkati sürdürmede güçlük yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Dikkatin çabuk dağılması, çabuk sıkılma ve etkinlikleri tamamlamadan başka etkinliğe geçme eğilimi, sınıf içi öğrenme akışını doğrudan etkileyen ortak bir gözlem olarak aktarılmıştır. Bununla birlikte K11 (19 yıl), çocuklar arasında bireysel farklılıklar olduğunu ve dikkat sürelerinde bir farklılık gözlemlemediğini belirtmiştir.

Katılımcılar, bilişsel gelişim bağlamında algılama süreçlerinde zayıflama ve kavramsal bağlantıları kurmada güçlük yaşandığını da sıkça vurgulamışlardır (n=12). Bu çerçevede, çocukların izlemeye dönük kalması, verilen bilgiyi anlamlandırmada zorlanması ve idrak sürecinin gecikmesi gibi ifadeler öne çıkmıştır. Bu bağlamda 10 yıllık bir deneyime sahip olan K2, bu çocukların dikkat sürelerinin uzun olabildiğini fakat algılama noktasında zayıf olduklarını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin önemli bir kısmı, yönergeleri takip etme konusunda zorlanma yaşandığını ve aynı yönergeyi birçok kez tekrar etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir (n=12). Bu durumun, özellikle sınıf içi etkinliklerde birebir yönlendirme ihtiyacını artırdığı ifade edilmiştir. Örneğin K8 (8 yıl) çocukların söylenilen basit bir ‘sandalyene otur’ komutunu bile algılamada zorlandıklarını, komutları sıkça tekrarladıklarını belirtirken; K20 (21 yıl) bireysel farklılıklara dikkat çekmiş ve algı kapasitesi iyi olan çocukların yapabildiğini ama diğerlerinin sürekli öğretmenden yardım beklediklerini ifade etmiştir. K2 (10 yıl) ise şu sözlerle bu durumu açıklamıştır:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çocuklarda yönerge takip etme zayıf; bir yönergeyi 20-25 defa tekrarlayabiliyoruz bazen. Mesela bazen bütün sınıfa tekrarlıyoruz; bir de bireysel olarak ayrıca on tane çocuğa ayrı şekilde anlatmak zorunda kalıyoruz.

Öğrenme süreçlerinde ise, katılımcıların bir kısmı öğrenmenin kalıcılığının zayıfladığını; tekrar edilmediğinde bilginin hızlı biçimde unutulduğunu ve öğrenme hızında yavaşlama yaşandığını ifade etmiştir (n=12). Bu çerçevede öğretmenler, sürekli tekrar ve pekiştirmeye daha fazla ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir ve görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Çabuk unutuyor çocuklar öğrendiklerini; bir gün önce öğrendiklerini ertesi gün unutabiliyorlar. Onun için sürekli biz tekrarlarla pekiştirmeye çalışıyoruz. (K2, 10 yıl)

[Çocuklar]… sürekli bir destek, sürekli bir yönlendirme istiyorlar. Bağımsız bir şey yapma, bir şey öğrenme, bir şeyin devamına getirme artık kalmadı. (K19, 17 yıl)

Problem çözme ve bağımsız düşünme alanında, öğretmenlerin önemli bir bölümü çocukların hazıra yönelme eğilimi gösterdiğini, neden-sonuç ilişkisi kurmakta ve çözüm üretmekte zorlandığını aktarmıştır (n=10). Bu görüşler, yaratıcılık ve merakın zayıflamasıyla birlikte değerlendirilmiş; çocukların, çözümü yetişkinden bekleme davranışının belirginleştiği ifade edilmiştir. Bu durumla ilgili K4 (17 yıl), çocukların önlerine her şeyin hazır olarak sunulduğunu ve dolayısıyla problem çözmeyi bilmediklerini ifade etmiştir. İki öğretmen ise şu ifadeleri kullanmışlardır:

Çocuklar araştırma ruhlarını kaybettiler; çocuk meraklarını kaybettiler, çocuk hayallerini kaybettiler. (K9, 20 yıl)

Bilişsel gelişimleri çok daha geride; yaratıcılık yok denecek kadar az. Hani, sadece olan şeyi görüyorlar, arkasını çok düşünemiyorlar. (K6, 10 yıl)

Diğer katılımcı ifadeleri de özellikle dikkat odağını sürdürme, sınıf içi yönlendirme ihtiyacı ve bilişsel süreçlerin dikkatle ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. K7 (20 yıl) çocukların dikkatini çekmek için sürekli farklı yöntemler denediğini ifade etmiş; K13 (11 yıl) ise şunları söylemiştir:

Dikkat toplama becerileri çok azaldığı için bilişsel becerilerde de bir tık daha geriler.

K1 (17 yıl) ilerleyen süreçlerde zeki olmayan bir neslin olacağını düşündüğünü belirterek şu ifadeleri kullanmıştır:

[Çocuklarda] yaratıcılık ve üretkenlik, düşünme yok. Hazır olanı istiyor, görsel olanı istiyor. Gördüğünü ancak anlayabiliyor; onun arkasındaki yaratıcılığı, düşünceyi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

anlayamıyor, beyin fırtınası yapamıyor ya da üretmeyi sevmiyor. Sadece hazır olanı alayım, kullanayım.

Bununla birlikte bazı katılımcılar, bilişsel gelişimde belirgin bir sorun görmediklerini ya da aile desteği ve önceki okul deneyimiyle çocukların daha hazır geldiklerini belirtmişlerdir. Bu görüşler, çocuklar arası bireysel farklılıkların ve aile-çevre koşullarının belirleyici olabileceğine işaret etmektedir. Bazı katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Veli daha bilinçli. Bana şu an çocuklar daha bir hazır geliyor. (K3, 24 yıl)

Evet telefon, tablet kötü bir şey ama bu dönemde de onunla haşır neşir olan çocuklar çok ileri düzeyde. O nedenle de bilişsel yönden gelişmiş gibi geliyor bana. (K12, 8 yıl)

3.5. Tema 5. Motor Gelişim ve Öz Bakım

Çalışmaya katılan öğretmenlerden pandemi döneminde doğan çocuklarla daha önce öğretmenlik yaptıkları çocukların ***motor gelişimlerini*** kıyaslamaları istendiğinde; bazı öğretmenler küçük kas geriliği (n=11), kaba motor becerilerde yetersizlik (n=2) ve denge/koordinasyon zayıflığı (n=1) üzerinde durmuşlardır. Bazıları ise motor becerilerde belirgin bir farklılık görülmediğini (n=6) ve büyük kas gelişiminin iyi olduğunu (n=4) ifade etmişlerdir. Beş öğretmen ise, aile tutumunun etkisine vurgu yapmıştır.

Çocukların küçük kas gelişiminde gerilik olduğunu vurgulayan öğretmenler, kalem tutmada zorlanma (n=8), makas kullanmada zorlanma (n=5), çizgi çalışmaları/iz sürmede güçlük (n=1) ve parmak kaslarının zayıf olması (n=4) gibi durumları gözlediklerini dile getirmişlerdir. Bu noktada öğretmenler bu geriliği, çocukların evde desteklenmemesi ve bu durumu sınıfta telafi etme zorunluluğu ile birlikte ele almışlardır (n=4). Öğretmenler, kalem-makas kullanımı gibi ince motor gerektiren işlerde çocukların temel düzeyde zorlandığını, bunun da sınıf içi etkinliklerde sürecin uzamasına yol açtığını dile getirmişlerdir (n=3). Ayrıca bazı katılımcılar, bu geriliğin her çocukta aynı düzeyde olmadığına, evde destek gören çocukların daha hızlı ilerlediğine işaret etmişlerdir (n=2). Örneğin katılımcılardan K6 (10 yıl), küçük kas becerilerindeki güçlüğü kalem ve makas üzerinden somutlaştırarak şunları aktarmıştır: *"Küçük kas gelişiminde farklılık var. Makası tutmada, kalemi tutmada çok zorlanıyorduk. [Pandemi öncesinde çocukların] tek tek elini tuttuğumu hiç hatırlamıyorum. Ama pandemi döneminde doğan çocuğuma kalem tutabilmesi için aparat aldığımı hatırlıyorum. O kadar kötüydü, hiç tutamıyordu."* K3 (24 yıl) ise özellikle makas kesme becerisine dikkat çekerek bu durumu önceki çocuklarla kıyaslamış ve sınıfa yansıyan belirgin farkı şöyle açıklamıştır:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu sene [çocuklar] makas kesiminde beni şoka soktular. Ha önceden okul öncesi eğitim alanlar bir tık iyi ama genel anlamda hiç hayatta anne ona makas vermemiş…

K2 (10 yıl) küçük kas alanındaki geriliği hem "çok geriler" ifadesiyle vurgulamış hem de gerekçeyi ev ortamındaki uyaran yoksunluğu ve ekran süresiyle ilişkilendirmiştir. Görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Pandemi döneminde çocuklar evde olmasına rağmen […] ekran süreleri çok fazla tutulduğu için çoğuna boya, kalem ve küçük kasları geliştirici hiçbir şey yapılmamış.

Bazı öğretmenler çocukların kaba motor becerilerinin sınırlı olduğunu (n=2) ifade etmiş; hareketin çeşitlenmediğini, hareketin daha çok tek bir biçimde (örneğin dans) deneyimlenebildiğini ya da çocukların bazı temel devinimsel becerileri bilmeden okula geldiğini vurgulamışlardır. Bu alt temada katılımcılar, çocukların uzun süre kapalı alanlarda kalmasının hareket deneyimini daralttığını ve okul ortamında bunu yeniden yapılandırma ihtiyacının arttığını belirtmişlerdir (n=2). Ayrıca bir öğretmen, hareket kavramının çocuklar için 'oyun kurma/arkadaşla hareket' yerine daha çok 'şarkı aç-dans et' düzeyine indirgendiğine dikkat çekmiştir. İki katılımcı görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir:

Hareketten kastımız da sadece dans etmek. Ben oyun kurayım arkadaşlarımla beraber… Bu sınırlı yani. (K5, 20 yıl)

[…] Çocuklar takla atmayı bile bilmiyorlar…Veya devinimsel hiçbir şey yapamıyorlar. Ama biz burada etkinliklerle onları tekrar eğiterek motor becerilerini geliştirmeye çalışıyoruz. (K20, 21 yıl)

Bu bağlamda; K8, 8 yıl çocuklarda denge/koordinasyon becerisinin zayıf olduğunu ifade etmiş; özellikle denge hareketleri ve nesne kontrolü gerektiren etkinliklerde çabuk yorulma ve sık düşme/çarpma gibi göstergeler üzerinden motor yetersizlikleri somutlaştırmıştır. Katılımcı, kısıtlı ortamda büyümenin çocukların dayanıklılık ve koordinasyonunu olumsuz etkileyebileceğini belirtmiştir.

Katılımcıların bir kısmı çocukların motor becerilerinde farklılık görülmediğini (n=6) ifade etmiş; çocukların koşma/hareketlilik düzeylerinin sürdüğünü ve bazı becerilerin zaman içinde doğal akışta gelişebildiğini belirtmişlerdir. Bu yönde görüş bildiren öğretmenler, özellikle kaba motor alanında 'oynuyor, koşuyor, hareketli' gibi ifadelerle gelişimin devam ettiğini vurgulamışlardır (n=3). Ayrıca küçük kas alanında yaşanan gecikmelerin de tamamen 'pandemi' ile açıklanamayacağına ve bu becerilerin okul sürecinde tekrarlarla gelişebileceğine

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dikkat çeken katılımcılar olmuştur (n=2). Bununla birlikte bazı öğretmenler, pandemi döneminde çocukların evde kalmasına rağmen ailelerin artık daha bilinçli olduğunu ve çocukların okula belirli becerileri kazanmış olarak gelebildiğini dile getirmiştir.

Örneğin K11 (19 yıl), çocukların dış ortam deneyiminin sınırlı olabileceğini kabul etmekle birlikte belirgin bir gerilik görmediğini açıklarken; K16 (18 yıl) şu ifadeleri kullanmıştır:

> *Eskiden de vardı kalem tutamayan, makası kullanamayan çocuklar. Okulda yapa yapa zaman içinde öğrendikleri bir şey… Yani bunun pandemiyle pek ilişkisi olduğunu düşünmüyorum açıkçası.*

Bazı katılımcılar (n=4) çocukların büyük kas gelişiminin iyi olduğunu belirtmiş; çocukların hareketliliğinin yüksek olduğunu, yerinde duramadıklarını ya da aktif davranışlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Bu noktada öğretmenler, kaba motorda becerilerde 'problem yok' görüşünü sürdürürken küçük kasların daha kırılgan olduğuna da işaret etmişlerdir (n=2). Ayrıca bir katılımcı, çocukların hareketli olmakla birlikte önceye kıyasla daha 'sakin' görülebileceğini belirtmiştir. İki öğretmen ise görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

> *Motor gelişimin çok etkilendiğini düşünmüyorum. Aksine bence daha da hiperaktif, aktif çocuklar oldular. (K19, 17 yıl)*

> *Çocuklar genelde daha hareketli, yerinde duramıyor. Ama eskiye oranla daha şeyler, daha sakinler bence. (K4, 14 yıl)*

Öğretmenler motor gelişim açıklamalarında aile tutumu etkisini (n=5) ayrıca vurgulamış; çocuğa evde fırsat sunulması, etkinlik yaptırılması ve çocuğun pasif bırakılmamasının motor gelişimde belirleyici olabildiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

> *Anne baba eğer önceden kalem tutmayı, makas tutmayı deneyimletmişse, bu alanda çocuk iyi. Ama öncesinde verilmediği için okula geldiği zaman büyük sıkıntı yaşıyoruz. (K4,17 yıl)*

> *Çocuklar pasif yetişiyor. Yani çocuk montunu giymeyi bilmiyor. Mesela anne orada ayakkabısını giydiriyor, montunu giydiriyor. Çocuğun yaptığı hiçbir şey yok… (K7, 20 yıl)*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Eğer anne baba evde etkinlik yaptırmışsa ve boş bir süre geçirmemişse, iyi bir şekilde, hazır bir şekilde bize geliyor. Fakat çocuk çok fazla eğer ekrana maruz kalmışsa ve boş geçirmişse maalesef çok kötü olabiliyor. (K18, 16 yıl)

Çalışmaya katılan öğretmenlerden pandemi döneminde doğan çocuklarla daha önce öğretmenlik yaptıkları çocukların ***öz bakım becerilerini*** kıyaslamaları istendiğinde; giyinme güçlüğü (n=7), tuvalet eğitimi güçlüğü (n=4) ve zayıf özerklik (n=4) üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte bazı öğretmenler yeterli öz bakım (n=6) ve temizlik alışkanlığından (n=3) bahsetmiş; ebeveyn desteğinin belirleyici olduğu (n=8) üzerinde durmuşlardır. Katılımcıların öğretmenlerden bazıları (n=7) çocuklarda kendi kendine giyinme konusunda sıkıntılar olduğunu ifade etmiş ve bu durumu açıklarken özellikle mont giyememe, ayakkabı giyememe, atkı/bere takamama ve düğme/fermuar açamama gibi durumları gözlediklerini dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin anlatımında, çoğu zaman bu tarz görevleri ebeveynin çocuğun yerine yaptığı dile getirilmiş; çocuğun deneyimleme fırsatı bulamamasından dolayı bu becerisinin gelişmediği belirtilmiştir. Ayrıca bazı öğretmenler, çocukların okula geldiklerinde bu becerilerde belirgin yetersizlik yaşadığını, ancak okul içinde ısrarlı uygulama ve deneyimleme fırsat verildiğinde kademeli iyileşme görülebildiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte evde aynı yaklaşım sürmediğinde ilerlemenin sınırlı kaldığına dikkat çeken katılımcılar da olmuştur. Bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

[Çocuklar] el bebek gül bebek büyütülmüş gibi. Her şeyi sanki anne-baba onun yerine yapmış. Okulda da o yüzden bizden aynı şeyi bekliyorlar. Ceketini bile giyemiyor, atkısını takamıyor. Bereyi bile takamıyor yani. (K6, 10 yıl)

Kıyafetlerini sürekli anne baba giydirdiği için, çok rahat kıyafet giyip mesela bir montunu, bir beresini, bir atkısını çıkartamıyor. Ayakkabısını giymekte zorlanıyor. Ama biz burada bırakıyoruz, kendisinin yapmasını istiyoruz. Zamanla daha iyi oluyorlar. (K11, 19 yıl)

Senenin başında hiçbir şey yapamıyorlardı. Mont giyme, ayakkabı giyme… Bu gibi şeyler hep onların yerine yapıldığı için yapamıyorlardı. Şimdi iyi durumdalar biraz daha, tabii çok çok iyi değiller... (K10, 15 yıl)

Bazı katılımcılar çocukların tuvalet eğitimi konusunda güçlük yaşayabildiğini (n=4) vurgulamış ve bu durumu açıklarken, tuvalete bağımsız gidemediklerinden, altlarına kaçırdıklarından/altlarını ıslattıklarından, kendilerini temizleyemediklerinden ve düğmelerini açamadıklarından bahsetmişlerdir. Bu durum, öğretmenlerin anlatımında yalnızca ‘tuvalet

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

eğitimi' ile sınırlı kalmamış; giyinme/soyunma ve kendini temizleme gibi tuvalet eğitimine eşlik eden becerilerle birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca bazı katılımcılar bu durumun, sınıf içinde sık yaşandığında çocuk için kaygı yaratabildiğini ve öğretmene bağımlılığı artırabildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte K3 (24 yıl), tuvaletle ilgili benzer sorunların önceki yıllarda da görülebileceğini söyleyerek yaş grubuna özgü olabileceğini belirtmiştir.

Katılımcılar çocukların özerklik konusunda zayıf olduklarını vurgulamış (n=4) ve bu durumu açıklarken özellikle anneye bağımlılık, sürekli yardım bekleme ve bağımsız kişilik geliştirememe üzerinde durmuşlardır. Bu durumda öğretmenler, çocuğun öz bakım davranışı sergileyebilecek yaşta olmasına rağmen 'bekleme' davranışının öne çıktığını ve bunun okulda öz bakım öğretimini zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar, özerklik kazanımının ailede verilen eğitimle doğrudan ilişkili olduğunu ve uygun yönlendirme olduğunda çocuğun bu davranışları sergileyebileceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle özerklik konusundaki zayıflık, öz bakım yetersizliğini açıklayan temel süreçlerden biri olarak ele alınmıştır. Üç katılımcı bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

> *Tuvaletini yapamayan çocuklar var; 'annemi istiyorum' diyen çocuklar var. Bağımsız bir kişilik kazanamamış daha. Oysaki 5 yaşındaki bir çocuk aslında öz bakımını rahatlıkla gerçekleştirebilir. Yani evde güzel bir eğitim verilmişse yapabilir aslında. Ama da biz zorluk çekiyoruz gerçekten. (K7, 20 yıl)*

> *Çocuk üstünü başını kendisini düzeltmek yerine, 'anne üstümü düzeltir misin' ya da 'anne ayakkabımı giyemiyorum, giydirir misin'e döndü. (K8, 8 yıl)*

> *Öz bakım becerilerinde bir tık gerilik... Hani çocuğun kendi işini kendi yapmasında gerileme var. Çocukların özerk olmasını isteriz biz. Ama, pandemi öncesi çocuklara göre daha zayıflar. (K13, 11 yıl)*

Katılımcıların bir kısmı çocukların öz bakım becerilerinin yeterli (n=6) olduğunu belirtmiş ve çocukların temel ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayabildiklerini, kişisel temizlik ve yeme gibi alanlarda genel olarak sorun yaşanmadığını ifade etmişlerdir. Bu temada öğretmenler özellikle el-yüz temizliği, ihtiyaç giderme, yeme becerisi ve tuvalet eğitimi örneklerini kullanmışlardır. Ayrıca K20 (21 yıl), ara sıra küçük problemler olabileceğini ancak bunun genel değerlendirmeyi değiştirmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcılar öz bakımın çoğu zaman yaşla ve rutinle geliştiğini de ima etmişlerdir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Üç katılımcı özellikle temizlik alışkanlığı üzerinden değerlendirme yapmış; el yıkama gibi davranışların bazı çocuklarda zaten değişmediğini, temizlik eğiliminin daha çok kişilik/alışkanlıkla ilişkili olabildiğini belirtmiştir. Ayrıca bir katılımcı, pandemi döneminin hijyen vurgusunun her çocukta gözle görülür bir değişime neden olmadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu öz bakımın becerilerinin gelişiminde ebeveyn desteğinin belirleyici (n=8) olduğunu vurgulamış ve bu durumu açıklarken özellikle ebeveynin işi çocuğun yerine yapması (n=7) ve aşırı koruyucu tutum sergilemesi (n=3) üzerinde durmuşlardır. Öğretmenler, çocukların öz bakım becerilerinin gelişimini yalnızca 'pandemi' ile açıklamak yerine, ev ortamında çocuğa fırsat verilmesinin belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir (n=5). Ayrıca, ebeveynin çocuğun yerine bir şeyler yapmasının, çocuğu okulda da aynı şeyi beklemeye yönelttiği belirtilmiştir (n=3). Buna ek olarak K5 (20 yıl) şunları söylemiştir:

> *Veli o kadar müdahaleci ki… 'Çocuğun kıyafetini yok ben çıkarayım, o şöyle yapsın.' Çok aşırı derecede koruyucu bir aile tutumu sergilendiği için de çocukların öz bakım becerileri istenen seviyede değil maalesef.*

3.6. Tema 6. Pandemi Koşullarının Etkisi ve Eğitim Süreci

Okul öncesi öğretmenlerinin bu kapsamda odaklandıkları bir diğer nokta, pandemi döneminde doğan çocuklarla çalışırken eğitim sürecinde ***karşılaştıkları zorluklar***dır. Öğretmenlerin iletişim yetersizliği (n=8) ve bunu takiben çocukların dikkat sürelerinin kısalığını (n=7) en çok karşılaştıkları zorluklar olarak dile getirmişlerdir. Ayrıca çocukların oyun kurma becerilerinin yetersiz olması (n=4), kurallara uymamaları (n=4), yönergeleri algılamalarında güçlük yaşamaları (n=4) yaşadıklarını, davranış problemleri olduğunu ve ebeveyne bağımlılık geliştirdiğini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir:

> *Kesinlikle çocukların dikkat süreleri çok kısa. Ayrıca iletişim kurmada sıkıntı yaşıyoruz. Yönergeleri vermeme rağmen çocuk bunu algılayamıyor, en büyük sıkıntılarımdan biri bu. (K4, 10 yıl)*

> *Dikkat süreleri kısa ve dikkatleri çok dağınık. Algıda ve akademik anlamda bayağı düşüş var; empati yönünden çocuklar karşıdakini anlayamıyor, kendilerini ifade edemiyorlar. (K7, 20 yıl)*

> *Normalde bir ay içinde oturur sınıf kuralları ama artık bu süreç uzuyor; bazen iki-üç ayı falan buluyor. (K13,11 yıl)*

[Çocuklara] bir şey anlatıyorsun, sanki tam algılayamıyorlar; boş boş bakıyorlar yüzüne. Onun zorluğunu yaşıyorum. Serbest zamanda sürekli kavga, dövüş…

Ayrıca, katılımcılardan K19 (17 yıl), eskiden çocukların uyum haftasında 'annemi özledim' diye ağlarken şimdi 'tabletimi özledim, bilgisayarımı özledim' diye ağladıklarını ifade etmiş; çocukları hiçbir şeyle memnun edemediklerinden, çabuk sıkıldıklarından ve sürekli bir yönlendirilme ihtiyaçları olduğundan söz etmiştir. K8 (8 yıl) ise yaşadığı en yoğun zorluğun öz bakım becerilerindeki eksiklikler olduğunu belirtirken şu ifadeleri kullanmıştır: *"Tuvalet ihtiyacının giderilmesi konusunda sıkıntılar yaşıyoruz. Çocuk kendisi tuvalete gidebiliyor olsa dahi bazen işte maalesef bağımsızlaşamadığı için, yanında annesini istiyor, babasını istiyor, ya da üstünü başını düzeltmemi istiyor."*

Bu çocukların gelişimini desteklemek için ***sınıf içinde yaptıkları ya da yapılması gerektiğini düşündükleri uygulamalar***dan bahsederken, okul-aile iş birliğini (n=4) sağlayacak etkinlikler planladıklarını, çocukların sorumluluk alacağı (n=3), birebir (n=2) ve grup olarak (n=2) destekleneceği oyun tabanlı (n=2) aktivitelere yer verdiklerini, Türkçe etkinlikleri kapsamında kitap okuma (n=3) ve sınıfta hikâye anlatma (n=2) gibi planlamalara özen gösterdikleri görülmüştür. Aynı bağlamda öğretmenlerin drama etkinlikleri yaptıkları (n=2) ve günlük yaşam becerilerini destekleyici (n=1) uygulamalara dikkat çektikleri belirlenmiştir. İki öğretmen konuyla ilgili şu şekilde görüş bildirmişlerdir:

Oyunu etkinliklerini çok seviyorum ve her şeyin oyunla çözüldüğüne inanıyorum. Onlar [çocuklar] da oyun oynadıkça çok mutlu olup öğreniyorlar. (K9, 20 yıl)

Daha çok böyle ortak oynayabilecekleri, ortak alanda zaman geçirebilecekleri tarzda etkinlikler yapmaya çalışıyorum. K17 (7 yıl)

K16 (15 yıl) ise görüşlerinde pandeminin etkilerini tersine çevirebilmek için odağa aile eğitimlerini taşımak gerektiğine değinmiş; teknoloji kullanımının/maruziyetinin aileler tarafından basite alındığını ve farkındalık düzeyinin düşük olduğunu vurgulamıştır. Çözüm önerilerini de yalnızca sınıf içi uygulamalarla sınırlamadıklarını belirten katılımcılardan K5 (20 yıl) velileri sınıfa çağırıp aile katılımları yaptığını, K7 (20 yıl) ailelere davranış çizelgeleri dağıttığını, K12 (8 yıl) ise eve hikâye kitabı gönderdiğini ve ailelerden bir hafta boyunca bu kitabı okumalarını istediğini ifade etmiştir. Pandemi sonrası dönemde gözlenen iletişimsel/sosyal kırılmaların yalnızca çocuğun davranışları üzerinden değil, çocuğun günlük ekosistemini belirleyen beceriler üzerinden de ele alınması gerektiğini belirten K8 (8 yıl) iyileştirici yaklaşımlarla günlük yaşam becerileri üzerine yoğunlaştığını, bunu aile-okul iş

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

birliği temelli müdahalelerle ve çocuğa verilen sorumluluklarla güçlendirilebileceğini düşündüğünü belirterek şunları söylemiştir:

> *Çocuğun alışveriş yapma yani bir şeyi satın alıp onun karşılığında bir şey verme durumuna alışmasını istiyoruz. Örneğin bazen esnaf ziyaretleri yapıyoruz, bazen markete gidip, alışveriş yapabiliyoruz […] Dikiş çalışmaları yapabiliyoruz. Tabii çocuklara göre basit çalışmalar oluyor bunlar. Tamir çalışmaları yapabiliyoruz, üretim çalışmaları yapabiliyoruz. Odasını düzenleyebilme ya da oyuncaklarını sınıflayabilme, renklerine, boyutlarına, şekillerine göre ayırma gibi birçok faaliyetimiz oluyor.*

Son olarak öğretmenler yaşanan sorunlara rağmen süreci düzeltmeye yönelik telafi umutlarının olduğunu (n=6) ifade etmiş; konuyla ilgili olarak aileler tarafından çocuklara ekran sınırı konulması (n=5), aile eğitimlerinin önemsenmesi (n=3) ve öğretmenlerle aileler arasında iş birliğinin güçlendirilmesi (n=3) şeklinde önerilerde bulunmuşlardır. Bazı katılımcılar şu şekilde görüş bildirmişlerdir:

> *Bunlar çok küçük yaş grupları olduğu için telafisi mümkün; şu anda ebeveyn-öğretmen iş birliğiyle bunun telafisi çok rahat yapılabilir. (K2, 10 yıl)*

> *Gerçekten telefon başka bir dünyaya götürüyor çocukları. Yani bu dünyada değiller. Sanki onlar kendi dünyalarını kurmuş gibi oluyorlar ve iletişim yok, sabretme yok, hani odaklanma yok, dikkat süreleri çok kısa. Çocuklar birbirlerine bile şiddet uyguluyorlar. Çok fazla telefon izleyen çocuklar küfür ediyorlar. (K10, 15 yıl)*

> *Bence aile eğitimleri verilmesi gerekiyor her şeyden önce. Yani çocukları eğitmekten çok anne babaları eğitmek gerekiyor özellikle bu süreçte. (K18, 15 yıl)*

> *Bu çocukların harekete ihtiyacı var. Okuldan eve gidip direkt oturuyorlar ve ellerine alıyorlar o telefonu, tableti. (K9, 20 yıl)*

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, pandemi döneminde doğan ve şu anda okul öncesi eğitime devam eden çocukların gelişim özelliklerini okul öncesi öğretmenlerinin gözlem ve deneyimlerine göre incelemiş ve bu özel dönemin çocukların bütüncül gelişimi üzerinde belirgin yansımaları olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, literatürdeki güncel çalışmalarla da paralellik göstermektedir.

Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, *sosyal-duygusal gelişimdeki sınırlılıklar ve akran etkileşimindeki güçlüklere* yapılan vurgulardır. Özbörü Aşkan ve diğerleri (2025) de bu bulguya paralel şekilde, pandemi döneminde izolasyona maruz kalan bebeklerin sosyal

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

gelişimlerinin ve iletişim becerilerinin, pandemi öncesi dönemdeki akranlarına göre daha düşük düzeyde seyrettiğini saptamışlardır. Bu durum, Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramı bağlamında değerlendirildiğinde; çocuğun mikrosistemindeki (aile içi) daralmanın, mezosistemdeki (okul-aile etkileşimi) kopukluklarla birleşerek sosyal yetkinliği zayıflattığı söylenebilir. Bu bulgular, çocuk gelişiminin çevresel koşullardan büyük biçimde etkilendiğini göstermektedir. Örneğin; Aydın (2021) tarafından yapılan çalışmada çocukların salgın süreci sonrasında daha tepkisel davranışlar sergilediği, içe kapanık tutumlar gösterdiği ve çevresiyle daha az oranda iletişim kurduğu belirtilmiştir. Çocukların kaygı, korku ve öfke düzeylerinde artış olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda mevcut araştırmada pandemi döneminde doğan çocukların farklı çevresel koşullar maruz kalmış olmaları gözlemlenen duygusal öz düzenleme sorunlarının değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Aydın (2021) ayrıca, çocukların akran etkileşimi yoluyla sosyal becerilerini geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda mevcut araştırmada ifade edilen çocukların akran ilişkilerinde zorluk yaşaması ve bireysel oyunlara yönelme eğilimleri, sınırlı sosyal etkileşim ortamlarında büyümüş olmalarına bağlı olarak ortaya çıkan gelişimsel farklılıklarla ilişkilendirilebilir. Tuzcuoğlu ve diğerleri (2021) yaptıkları çalışmada, pandemi süresince çocukların ekran kullanım sürelerinde artış yaşandığını ve bunun çeşitli sorunlara yol açabileceğini belirtmişlerdir. Bu da mevcut çalışmada öğretmenlerin pandemi döneminde doğan çocukları *ekran bağımlısı, hazıra alışmış, dikkat süreleri kısa* bireyler olarak tanımlamalarıyla örtüşmektedir.

Çalışmada ortaya çıkan ve öğretmenlerin vurguladığı *dil gelişimi geriliklere ve kelime dağarcığındaki kısıtlılıklara* vurgu yapan bulgular, Kebir ve Özkaya'nın (2023), 16-36 ay arası çocuklarda artan ekran maruziyetinin dil gelişimi üzerinde negatif bir etkisi olduğunu ve özellikle alıcı dil becerilerinde anlamlı farklar yarattığını ifade ettikleri çalışmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Mevcut çalışmada öğretmenlerin dile getirdiği *ekran bağımlılığı* ve *donuk bakışlar* şeklindeki gözlemler, çocukların dilsel uyaran yerine pasif dijital uyaranlara maruz kalmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Layme Blas (2025) tarafından yapılan çalışmada pandemi sürecine maruz kalan çocuklarda, maske kullanımının fonolojik dil edinimini olumsuz etkilediği ayrıca yüz yüze iletişim imkanlarının sınırlanmasının da pragmatik dil becerilerini etkileyebildiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda mevcut araştırma bulguları göz önüne alındığında dil edinimi açısından kritik dönem kabul edilen yaşamın ilk dönemlerini pandemi koşullarında geçiren çocukların, doğal sosyal iletişim imkanları sınırlandığı için dil edinim süreçlerinin etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Öğretmenlerin gözlemlediği dil gelişim güçlükleri bu bağlamla örtüşmektedir. Öğretmenlerin pandemi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

döneminde doğan çocuklarda gözlemlediği dil ve iletişim temelli sorunların sadece bireysel farklılıklardan değil, pandemi dönemi koşullarının oluşturduğu çevresel etmenlerden de etkilenmiş olabileceğini değerlendirilmektedir.

Öz bakım becerilerindeki gerileme ve artan ebeveyn bağımlılığı bulgusu ise Demirtaş Zorbaz ve Kiye'nin (2023) ebeveyn stresi üzerine yaptığı çalışmayla paralellik göstermektedir. Pandemi sürecinde artan ebeveyn kaygısının, çocuklara karşı aşırı korumacı bir tutum geliştirilmesine neden olduğu ve bu durumun çocukların özerklik duygusunu ve öz bakım becerilerini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Öğretmenlerin *çocukların kendi işlerini yapma noktasında isteksiz oldukları* yönündeki ifadeleri, bu korumacı aile yapısının eğitim ortamındaki yansımasıdır.

Bilişsel gelişim ve dikkat açısından çocukların uzun süre ekran maruziyeti yaşamasının dikkat süreçlerini, öğrenme becerilerini ve odaklanmayı etkileyebileceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde Sade ve diğerleri (2026) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da pandemi döneminde doğan çocukların dikkat süreçleri ve yürütücü işlevler alanlarında pandemi öncesi doğan çocuklara kıyasla daha fazla desteğe ihtiyaç duydukları belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu çalışmada yaşamlarının ilk yıllarını sosyal izolasyon koşullarında geçiren bu çocukların gelişimsel süreçlerinin farklılaştığı belirtilirken, özellikle dikkat çeken sonuçlardan biri ise pandemi sürecinde doğan çocukların konuşma ve dil terapistine yönlendirilme oranlarının daha yüksek olmasıdır. Domek ve diğerlerinin (2026) yürüttüğü boylamsal çalışma da benzer bulgular ortaya çıkmıştır. Pandemi sırasında doğan çocukların pandemi öncesinde doğan çocuklara göre iletişim ve sosyal duygusal gelişimlerinde daha düşük puanlara sahip oldukları belirtilmiştir.

Araştırmadan elde edilen tüm veriler birlikte değerlendirildiğinde; pandemi döneminde doğan çocukların bilişsel, sosyal-duygusal ve dil gelişimi açısından *riskli* bir başlangıç yaptıkları söylenebilir. Fiziksel izolasyon ve yoğun teknoloji kullanımı, bu çocukların doğal öğrenme yolları olan oyun ve sosyal etkileşimden mahrum kalmalarına yol açmıştır. Bu değişimlerin çocukların gelişim alanları üzerinde birbirini etkileyecek sonuçlar doğurduğu söylenebilir.

Sonuç olarak;

- Okul öncesi eğitim kurumlarında bu grup çocuklar için *yoğunlaştırılmış sosyal beceri* ve *dil müdahale* programları uygulanabilir.

- Ebeveynler bilinçli teknoloji kullanımı ve çocuklarda özerklik destekleyici tutumlar konusunda eğitilebilir.
- Öğretmenler, bu özel dönemin etkilerini yönetebilmeleri için gelişimsel destek stratejileri konusunda mesleki gelişim programlarıyla desteklenebilir.

Bu çalışma, sınırlı bir çalışma grubuyla yürütülmüş olsa da pandeminin eğitim sistemindeki uzun vadeli etkilerini anlamak adına önemli bir başlangıç noktası sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda, bu çocukların ilkokul dönemindeki akademik ve sosyal uyum süreçlerinin boylamsal olarak izlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, O. (2021). *Covid 19 salgın sürecinin çocuklar üzerindeki etkileri*. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 163–195. https://doi.org/10.29228/tead.11

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Creswell, J. W. ve Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage Publications.

Çoban, A. E. ve Kaptan, N. (2022). Psychological and Behavioral Impacts of the COVID-19 Pandemic on Children and Adolescents in Turkey. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(23), 16207. https://doi.org/10.3390/ijerph192316207

Demirtaş Zorbaz, S. ve Kiye, S. (2023). Covid-19 kapanması sırasında ebeveyn stresi ve ebeveyn-çocuk ilişkileri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33*, 298–311. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1250110

Domek, G., Spahic, H., Cole, A., Silveira, L., Igoe, T., Reyes, A. ve Freeman, B. (2026). *Longitudinal effects of the COVID-19 pandemic on infant and toddler development: A retrospective cohort study*. *BMJ Pediatrics Open, 10*, e003353. https://doi.org/10.1136/bmjpo-2025-003353

Ekerim Akbulut, M., Atakan, E., Şenyiğit, H., Balçık, S. M. ve Kızılyurt, Z. (2024). Maske çocuklarda duygu tanımayı etkiler mi?: Duygunun çeşidinin, yaşın ve ebeveyn kaygısının rolü. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(1), 318–339. https://doi.org/10.17336/igusbd.1192845

Green, J., Staff, L., Bromley, K., Jones, L. ve Petty, J. (2021). The implications of face masks for babies and families during the COVID-19 pandemic: A discussion paper. *Journal of Neonatal Nursing*, *27*(1), 21–25. https://doi.org/10.1016/j.jnn.2020.10.005

Kebir, C. ve Özkaya, H. (2023). 16–36 ay arası çocuklarda ekran maruziyetinin dil gelişimi üzerindeki etkisinin araştırılması. *Türk Aile Hekimliği Dergisi, 27*(2), 21–28. https://doi.org/10.54308/tahd.2023.21033

Layme Blas, L. J. (2025). Social interaction and language development in early childhood education after the COVID-19 pandemic: A systematic review. *Revista Simón Rodríguez*, *5*(10), 517–529. https://doi.org/10.62319/simonrodriguez.v.5i10.81

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage Publications.

Tuzcuoğlu, N., Aydın, D. ve Balaban, S. (2021). *Pandemi döneminde okul öncesi dönem çocukları ve annelerinin psikososyal açıdan etkilenme durumunun anne görüşleri doğrultusunda incelenmesi. Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 1–13. https://doi.org/10.29228/mutead.1

Özbörü Aşkan, Ö., Keskindemirci, G., Mete, M., Çakıroğlu, Ü., Aliyeva, S., Yeşil, P. ve Gökçay, G. (2025). How did the pandemic lockdown affect the development of infants' social and communication skills? A retrospective study from Türkiye. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine, 88*(2), 128–134. https://doi.org/10.26650/IUITFD.1582447

Özkan, S. (2025). Impact of the COVID-19 pandemic on early childhood development assessed with the Denver II developmental screening test in a single center. *Scientific Reports, 15*, 1-8. https://doi.org/10.1038/s41598-025-23761-x

Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage Publications.

Pınar, Y. (2021). Pandemi sürecinde sosyal izolasyonun çocuklar üzerine olası etkileri: Bir model önerisi. *Nesne,* 9(20), 379-395. https://doi.org/10.7816/nesne-09-20-10

Sade, S., Gonzalez, C. L. R. ve Gibb, R. L. (2026). Pandemic babies: Developmental outcomes in preschool-aged children born during the COVID-19 era. *Behavioral Sciences*, *16*(2), 309. https://doi.org/10.3390/bs16020309

UNESCO. (2020). *Education: From disruption to recovery*. https://en.unesco.org/covid19/educationresponse

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

Yıldız, E. ve Şahin, K. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde okul öncesi eğitimin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi,* 3(1), 33-57. https://doi.org/10.54637/ebad.1026646

Yoshikawa, H., Wuermli, A. J., Britto, P. R., Dreyer, B., Leckman, J. F., Lye, S. J., Ponguta, L. A., Richter, L. M. ve Stein, A. (2020). Effects of the global coronavirus disease-2019 pandemic on early childhood development: Short- and long-term risks and mitigating program and policy actions. *The Journal of Pediatrics*, 223, 188–193. https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2020.05.020

Zhu, N., Zhang, D., Wang, W., Li, X., Yang, B., Song, J., Zhao, X., Huang, B., Shi, W., Lu, R., Niu, P., Zhan, F., Ma, X., Wang, D., Xu, W., Wu, G., Gao, G. F., Tan, W. ve China Novel Coronavirus Investigating and Research Team (2020). A Novel Coronavirus from Patients with Pneumonia in China, 2019. *The New England Journal of Medicine, 382*(8), 727–733. https://doi.org/10.1056/NEJMoa2001017

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİK DENEYİMLERİ ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR İNCELEME

Öğretim Görevlisi, Betül Kübra ŞAHİN YONCA

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, kbsahin@gmail.com - 0000-0002-1495-2227

Bağımsız Araştırmacı Hilal Güşta ŞAHİN

hilalgsahin@gmail.com - 0000-0003-0816-9938

ÖZET

Matematiksel beceriler büyük ölçüde okul öncesi dönemde gelişmekte; çocuklar günlük yaşamlarında ve oyunlarında bu becerileri doğal bir biçimde kullanmaktadır. Bu süreçte çocukların matematiğe yönelik ilgi, güven ve problem çözme becerilerinin şekillenmesinde öğretmenlerin sunduğu nitelikli öğrenme yaşantıları kritik bir role sahiptir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının matematiğe dair kendi içsel dünyalarının ve geçmiş yaşantılarının anlaşılması, gelecekte çocuklara sunacakları bu deneyimlerin niteliğini öngörmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının geçmiş matematik yaşantılarını, ailelerindeki matematik alışkanlıklarını ve çocuklarına sunmayı planladıkları destek stratejilerini kendi deneyimlerinden hareketle derinlemesine ortaya koymaktır. Araştırma, olgubilim deseninde yürütülmüştür. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen 14 okul öncesi öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmanın bulguları, Balkan Zirvesi 16. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: fenomenoloji, öğretmen adayları, matematik.

A Phenomenological Study on Preservice Teachers' Mathematical Experiences

ABSTRACT

Mathematical skills develop largely during the preschool period; children naturally employ these skills in their daily lives and play. High-quality learning experiences provided by teachers play a critical role in shaping children's interest in mathematics, their confidence, and their problem-solving skills during this process. Therefore, understanding the internal perspectives and past experiences of preservice teachers regarding mathematics is crucial for anticipating the quality of the experiences they will offer children in the future. Accordingly, this study aims to gain in-depth insight into preservice teachers' past mathematical experiences, mathematical habits within their families, and the support strategies they plan to implement for children, drawing upon their own experiences. The research was conducted using a phenomenological design. The study group consisted of 14 preservice preschool teachers selected through purposive sampling. The research findings will be discussed in detail at the Balkan Summit 16th International Social Sciences Congress.

Keywords: phenomenology, preservice teachers, mathematics.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GİRİŞ

Okul öncesi dönem, çocuğun çevresini tanımaya başladığı, görünen uyarıları anlamlandırdığı ve gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bu nedenle bu süreçte çocuğun uyarıcılarının çokluğu kadar şekli de oldukça önemlidir. Yaşadıkları deneyimlerin olumlu veya olumsuz olması çocukların gelecekte alacağı kararları ve tutumlarını etkilemektedir (Aral vd., 2001; Arslan 2022; Paliçko, 2020).

"Deneyim" kavramı literatürde farklı şekillerde tanımlanıyor olsa da beynimizin en önemli işlevlerinden birisidir. Çünkü yaşadıklarımız, biz farkında olmadan kararlarımızı ve duruşumuzu şekillendirmektedir. Bir başka ifadeyle deneyim, bizi geliştirip değiştiren ve kararlarımızı etkileyen en önemli etkenlerden biridir. Bir şeyi deneyimlediğimiz anda bir daha geri dönüşü yoktur. O andan itibaren kişiliğimiz o deneyim doğrultusunda şekillenmektedir (Mengüşoğlu, 2015; Paliçko, 2020).

Matematik eğitiminin hedefleri arasında akıl yürütme, algılama ve anlamlandırma bulunmakta; matematik eğitimi üst düzey düşünme yetilerinin gelişimini ve onları aktif kullanabilmeyi hedeflemektedir. Bu öğrenme sürecinde öğretmenin etkisi oldukça önemlidir ve öğretmenin niteliği başarıyı artırır (Özdemir ve Çanakçı, 2005; Yıldırım, 2008). Öte yandan, okulda öğretmenin etkisi çok yönlüdür çünkü, öğretmen sadece bilgiyi aktaran değil; bilgiye sahip olan ve onu nasıl aktaracağını, süreçte çıkan sorunları nasıl yöneteceğini de bilendir (Açıkgöz, 2003; Güneş, 2010; Pianta, 2006).

Çocuk ilk deneyimlerini ev ve okul aracılığıyla kazandığından, aile üyeleri ve okul öncesi öğretmenlerinin çocuklara sunmuş olduğu fırsatlar, problem çözme deneyimleri ve sorun çözme yöntemleri oldukça önemlidir. Olumlu çocukluk deneyimlerinin etkisi kişilerin hayatlarının her aşamasında kendini göstermektedir (Fredrickson, 2001; Sege ve Harper Browne, 2017). Bu nedenle bu çalışma, okul öncesi öğretmen adaylarının geçmiş matematik yaşantılarının, ailelerindeki matematik alışkanlıklarının ve çocuklarına sunmayı planladıkları destek stratejilerinin kendi deneyimlerinden hareketle derinlemesine incelenmesini amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Deseni

Araştırma, olgular ve deneyimlere dayanan olgubilim deseni ile yürütülmüştür (Gedik, 2016). Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının geçmiş matematik yaşantıları, ailelerindeki matematik alışkanlıkları ve çocuklarına sunmayı planladıkları destek stratejileri kendi deneyimlerinden hareketle inceleneceği için bu desenin uygun olduğu düşünülmektedir.

1.2. Katılımcılar

Çalışmanın katılımcılarını, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen ve okul öncesi eğitimi alanında öğrenim görmekte olan 14 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların biri 18, altısı 19, beşi 20 ve ikisi 22 yaşındadır. Kardeş sayıları iki ile beş arasında değişmektedir. Doğum sırasına göre ise iki katılımcı en büyük, yedi katılımcı ortanca, beş katılımcı ise en küçük çocuktur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, katılımcıların görüş ve deneyimlerini detaylı biçimde ortaya koyabilmek adına yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Literatür incelemesi doğrultusunda hazırlanan taslak form; 4'ü demografik, 5'i amaca yönelik açık uçlu soru olmak üzere toplam 9 sorudan oluşmaktadır. Hazırlanan görüşme formu taslağı, okul öncesinde matematik konusunda çalışmakta olan ve nitel araştırmalarda deneyimli üç öğretim üyesinin değerlendirmesine sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda formun mevcut haliyle uygulanmasına karar verilmiştir. Formun anlaşılırlığını test etmek amacıyla, asıl çalışma grubunda yer almayan üç öğretmen adayı ile pilot görüşme yapılmıştır. Bu pilot uygulamanın ardından yapılan son düzenlemelerle görüşme formuna nihai şekli verilmiştir. Son hali verilen form 4'ü demografik, 5'i amaca yönelik açık uçlu soru olmak üzere toplam 9 sorudan oluşmaktadır.

1.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinin başında öğretmen adaylarına araştırmanın amacı açıklanıp sözlü onamları alındıktan sonra, uygun zaman dilimlerinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır

1.5. Veri Analizi

Araştırmanın veri analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Yapılan analiz sonucunda beş ana tema belirlenmiştir:

1. Matematik öğrenme yaşantıları
2. Matematiğe yönelik duygusal tutum
3. Matematik destek mekanizmaları
4. Aile içi matematik kültürü
5. Ebeveynlik rolü

2. BULGULAR

1. Matematik Öğrenme Yaşantıları

1.1.Matematik Öğrenme Yaşantıları Olumlu Yaşantılar

Olumlu yaşantılar alt temasında adaylar en çok öğretmenin kendilerini takdir etmesini (n=8) dile getirirken; konuların anlaşılır anlatılması (n=3), somutlaştırılması (n=3) ve öğretmeni sevme (n=3) kodları da öne çıkmıştır. Bu tema ile ilgili bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

> *Lisede 11'inci sınıfta hocamız sınıfta pek sevilmezdi ama ben çok sevmiştim. Çünkü her soru çözmemde beni her zaman takdir ediyordu ve derse karşı ilgimi artırmıştı. Sanırım hayatım boyunca matematiği sevdiğim tek dönem. (K1)*

> *Okulda matematik derslerinde çok zorlanırdım. Asla yapamazdım ama bir öğretmenim vardı, yeni gelmişti. Onun ders anlatması, beni bu konuda desteklemesi ve bana yardımcı olması beni çok mutlu etmişti. (K4)*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Matematik öğretmenim bölme işlemini anlatırken hep somut şeylerden yola çıkardı. Sınıfa muz getirmişti; bütün sınıfta o muz üzerinden bölme işlemi yapmıştık. Beşinci sınıftaydık, hepimizin çok hoşuna gitmişti. (K7)

1.2. Matematik Öğrenme Yaşantıları Olumsuz Yaşantılar

Olumsuz yaşantılar alt temasında adaylar en çok fiziksel şiddet görme (n=4) ve soruları yapamama (n=4) durumlarını dile getirirken; öğretmen değişikliği (n=3), öğretmeni sevmeme (n=2) ve öğretmenin konuyu anlaşılır anlatmaması (n=1) da ifade edilen olumsuzluklardandır. Bu tema ile ilgili bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Öğretmen, çarpım tablosunu ezberleyin demişti. Ben de yarım yamalak ezberledim; tam ezberlemedim yani. Öğretmen de soruyu bilemeyince elime vurmuştu. (K3)

Tahtaya çıktığımda bir soruyu yapamadım. Arkadaşlarım bana güldü. Kendimi çok kötü ve başarısız hissettim. (K5)

Kötü bir anım yok ama çok sert ve kaba olan bir öğretmenimden dolayı dersi değil ama öğretmeni sevmiyordum. (K11)

2. Matematiğe Yönelik Duygusal Tutum

2.1.Matematiğe Yönelik Duygusal Tutum Olumlu

Katılımcıların olumlu anılarını yaşadıkları eğitim kademeleri incelendiğinde; beşi ortaokul, beşi lise, üçü ilkokul ve biri anasınıfı dönemine işaret etmiştir. Bu tema ile ilgili bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

Birinci sınıfta yaşadım. Benden bilgili olan öğrencilerin içinde onlara sorulan soruyu çözmek kendime olan güvenimi artırmıştı. (K6)

2.2.Matematiğe Yönelik Duygusal Tutum Olumsuz

Katılımcıların olumsuz anılarını yaşadıkları eğitim kademeleri incelendiğinde; altısı ilkokul, altısı lise, biri anaokulu ve biri ortaokul dönemini vurgulamıştır. Bu tema ile ilgili bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

Anasınıfında saate rakamları yapıştırma etkinliği yaparken ben yanlış yapmışım. Öğretmenim bana sormadan gelip etkinliğimi elimden aldı ve söküp doğru bir şekilde kendisi yapıştırdı. Bu durumda kendimi kötü hissettim. (K5)

3. Matematik Destek Mekanizmaları

Matematik destek mekanizmalarına ilişkin bulgular incelendiğinde, adayların yarı yarıya dağılım gösterdiği görülmektedir. Destek alan yedi adayın dördü aileden ve biri okuldaki öğretmeninden yardım alırken ikisi özel ders aldığını belirtmiştir. Destek almayan yedi adayın ise beşi imkânsızlıklardan dolayı destek alamadığını, ikisi ise buna gerek duymadığını ifade etmiştir. Bu tema ile ilgili bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Tabii ki çok kez eksiğim oldu ve destek almak istedim fakat hiç destek alamadım. Bu, ailemin imkânları ile ilgili bir durumdu. (K1)

İlkokulda bölme konusunu hiç anlamamıştım. Evde babama sordum. O bana biraz karışık da olsa anlatmıştı. Genelde babam bana yardım ederdi. (K5)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Ortaokulda öğretmenim bana destek olmuştu. (K10)

4. Aile İçi Matematik Kültürü

Katılımcıların aile içi matematik ortamına ilişkin ifadeleri incelendiğinde; sekiz aday aile içinde bir matematik kültürünün varlığından söz ederken, altı aday ise böyle bir kültürün bulunmadığını belirtmiştir. Bu tema ile ilgili bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Yoktu… Aslında olumlu bir alışkanlık yoktu. Biz çok küçüktük ve annem yaptırırdı ödevlerimizi ama o da hiçbir şey bilmiyordu. Babamla ödev yapmayı hiçbir kardeşim sevmezdi. Babam sinirli bir adamdı; en ufak hatamızda kızardı, ceza verirdi. Belki de bu yüzden sevmedim matematiği. (K1)

Annemle bostana giderdim fasulye dikmek için. Annemin kazdığı çukurların içine fasulyeleri sayarak koyardık. (K6)

Babam, ablamla bana çarpım tablosundan sorular sorar, bilene şeker verirdi. Annem çizgi film saatini öğreterek saat kavramını, akrep ve yelkovanı öğretirdi. Babaannem her şeyi sayar, sonra bana saydırırdı. Bazen bana 'yanlış' derdi, tekrar ettirirdi." (K8)

5. Ebeveynlik Rolü

Ebeveynlik rolü teması kapsamında katılımcıların çocukları matematikte zorlandığında sergileyecekleri yaklaşımlar incelendiğinde; adayların en çok bizzat yardımcı olmayı (n=6) tercih ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra konuları somutlaştırarak anlatma (n=3), özel ders aldırma (n=3) ve çocuğu yalnız bırakmama (n=2) kodları da öne çıkmıştır. Bu tema ile ilgili iki katılımcının görüşleri şu şekildedir:

Sorularına yardımcı olurum. Özel hoca tutarım. Böylece daha anlaşılır olur. (K2)

Hangi konuda zorlandığını, nedenini sorarım. Eğer konuyu biliyorsam anlayacağı şekilde elimden ne gelirse yardımcı olurum. Çünkü ben küçükken zorlandığım konularla yalnız başa çıkmam gerekiyordu. Bu yüzden çocuğumu asla yalnız bırakmam. (K5)

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırma sonucunda; öğretmen adaylarının matematik geçmişlerinde takdir edilme ve somutlaştırma gibi olumlu yaşantılarının varlığı görülmektedir. Ayrıca fiziksel şiddet ve başarısızlık hissi gibi olumsuz deneyimlerin de etkili olduğu, aile içi matematik kültürü ve sosyoekonomik imkânların destek alma süreçlerini doğrudan şekillendirdiği ve adayların geçmişteki bu deneyimlerinin gelecekteki destekleyici ve kapsayıcı ebeveynlik rollerine güçlü bir şekilde yansıdığı belirlenmiştir.

Yeşiltepe (2025) yaptığı çalışmada, bu çalışmanın bulgusuna paralel şekilde, çocuklukta yaşanan olumlu yaşantıların çocuğun yaşamını etkilediğini ortaya koymuştur. Ünal ve Traş (2005) yaptıkları çalışmada çocukluk deneyimlerinin kişilerin kariyer seçimlerini ve bakış açılarını etkilediği sonucuna varmışlardır. Bu da bu çalışmanın bulgusuyla paralellik göstermektedir.

Bundan sonraki çalışmalarda, daha çeşitli değişkenlerle ve farklı branşlardan öğretmen adaylarının yer aldığı örneklem gruplarıyla çalışmalar yürütülebilir. Ailelerin sosyoekonomik

düzeylerinin çocuklarının matematik öğrenme sürecindeki desteklerine ve dışarıdan desteğe erişimlerine etkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, K. Ü. (2003). Etkili öğrenme ve öğretme. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.

Aral, N, Baran, G, Bulut, Ş. ve Çimen, S. (2001). "Çocuk Gelişimi 1". İstanbul: Ya-Pa Yayınları

Arslan, A.(2022). Erken çocukluk döneminde çocuğun gelişiminin desteklenmesinde aile. Gümüşhane Sağlık Bilimleri Dergisi, 11(4), 1676-1684

Fredrickson B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. The broaden-and-build theory of positive emotions. The American Psychologist, 56(3), 218–226. https://doi.org/10.1037//0003-066x.56.3.218

Gedik, N. (2016). Olgubilim (Fenomoloji). M. Y. Özden ve L. Durdu (Editörler), Eğitimde üretim tabanlı çalışmalar için nitel araştırma yöntemleri (37-47). Ankara: Anı Yayıncılık.

Güneş, F. (2010). Ninnilerin çocukların dil ve zihinsel gelişimine etkisi. ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks. 2(3), 27-38.

Mengüşoğlu, T. (2015), İnsan Felsefesi, İstanbul: Doğu Batı.

Ünal, A., & Traş, Z. (2025). Üniversite Öğrencilerinde Olumlu Çocukluk Yaşantıları ile Kariyer Yapılandırma Arasındaki İlişkide Umudun Aracı Rolü. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (65), 268-278.

Paliçko, E. (2020). Bir Deneyim Olarak Edebiyat. Akademik Dil Ve Edebiyat Dergisi, 4(1), 116-130. https://doi.org/10.34083/akaded.687847

Özdemir, A. Ş., & Çanakçı, O. (2005). " Okul Deneyimi I" Dersinin Öğretmen Adaylarının Öğretim-Öğrenme Kavramlarına ve Öğretmen-Öğrenci Rollerine Bakış Açıları Üzerindeki Etkileri. İlköğretim online, 4(1), 73-80.

Sege, R. D., & Harper Browne, C. (2017). Responding to ACEs with HOPE: Health outcomes from positive experiences. Child Well-Being and Adverse Childhood Experiences in the US, 17(7,Supplement), S79-S85. https://doi.org/10.1016/j.acap.2017.03.007

Yeşiltepe, E. (2025). Eğitim alanında görev yapan çocuk gelişimi mezunlarının olumlu çocukluk deneyimlerinin informal iletişime yansımaları. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.

Yıldırım, İ. (2008). Eğitim psikolojisi (1. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÇOCUKLARIN AKRAN TERCİHLERİ: NİTEL BİR ANALİZ

Öğretim Görevlisi, Betül Kübra ŞAHİN YONCA

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, kbsahin@gmail.com - 0000-0002-1495-2227

Bağımsız Araştırmacı, Hilal Güşta ŞAHİN

hilalgsahin@gmail.com - 0000-0003-0816-9938

ÖZET

Okul öncesi dönemdeki akran ilişkileri, mevcut sosyal ilişkileri ve deneyimleri şekillendirmekle birlikte, bireyin ileriki yıllardaki sosyal-duygusal uyumunu da etkileyebilmektedir. Akranlarıyla sağlıklı ilişkiler kuran çocukların sosyal gelişimleri başta olmak üzere diğer gelişim alanlarında da kısa ve uzun vadede olumlu ilerlemeler sağlanacaktır. Bu nedenle okul öncesi dönem çocuklarının akran ilişkilerinin gelişiminin ve özelliklerinin ortaya koyulması önemlidir. Bu alanda yapılacak çalışmalar, okul öncesi eğitimin kalitesinin artırılması, çocuklara sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirebilecekleri ortamların sunulması, akranlarıyla sorun yaşayan çocuklara zamanında ve eksiksiz destek sağlanması, hatta sorunların ortaya çıkmadan önlenmesi için yol gösterici olabilir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, okul öncesi dönem çocuklarının akran tercihlerinin incelenmesidir. Araştırma, bireylerin doğrudan deneyimlerine ve olgulara yükledikleri kişisel anlamlara odaklanmaya imkân tanıyan olgubilim deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen 42 okul öncesi dönem çocuğundan oluşmaktadır. Araştırma sonucunda, çocukların akran tercihlerine ilişkin görüşleri (1) davranışsal ve (2) duyuşsal-ilişkisel olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır. Bu çalışmanın bulguları, Balkan 16. Uluslararası Sosyal Bilimler kongresinde detaylı olarak tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi, akran ilişkileri, olgubilim.

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan, yaşamının ilk yıllarından itibaren çevresindeki diğer bireylerle sürekli bir etkileşim halindedir. Erken çocukluk döneminde temelleri atılan bu etkileşimler arasında, çocuğun ileriki yaşamında kuracağı tüm sosyal ilişkilere temel oluşturan ve uyum becerilerini şekillendiren en kritik ilişki türü akran ilişkileridir. Aile ortamının ardından okul öncesi eğitim kurumları, çocukların yaşıtlarıyla bir araya gelerek sosyal çevrelerini genişlettikleri, zengin uyarıcılar eşliğinde çeşitli sosyal beceriler edindikleri ve geniş bir deneyim repertuvarı kazandıkları ilk kamusal alandır (Karabulut, 2016; Orçan, 2008).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Gün boyunca farklı etkinlik ve rutinlerde akranlarıyla bir arada bulunan çocuklardan, akran grubu içerisinde işlevsel ve doyum sağlayıcı ilişkiler geliştirmeleri beklenmektedir (Gülay, 2009). Sınıf ortamındaki bu çok boyutlu sosyal beklentileri karşılayabilmek ise çocukların geniş bir sosyal davranış repertuvarına sahip olmalarını gerektirmektedir (Pakarinen vd., 2020). Okul öncesi dönemde edinilen akran etkileşimi deneyimleri, yalnızca mevcut dönemin sosyal yaşantılarını belirlemekle kalmayıp bireyin uzun vadeli sosyo-duygusal uyumunun da yordayıcısı niteliğindedir. Dolayısıyla, okul öncesi dönem çocuklarının akran ilişkilerinin dinamiklerini ve özelliklerini ortaya koymak kritik bir öneme sahiptir. Bu alandaki bulgular; eğitim ortamlarının niteliğinin artırılmasına, sağlıklı sosyal etkileşim zeminlerinin kurgulanmasına, akran güçlüğü yaşayan çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici müdahalelerin zamanında planlanmasına olanak sağlayacaktır. Nitekim akranlarıyla olumlu ilişkiler kuran çocukların başta sosyal-duygusal alan olmak üzere bütüncül gelişim süreçlerinin destekleneceği bilinmektedir (Gülay, 2009). Bu doğrultuda mevcut araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuklarının akran tercihlerinin incelenmesidir.

YÖNTEM

1. Araştırma Deseni

Bu çalışma bir olgubilim çalışmasıdır. Olgubilim, bireylerin deneyimlerini, algılarını ve olgulara yükledikleri anlamları kendi bakış açılarından derinlemesine betimlemeye olanak tanıyan bir nitel araştırma desenidir (Marshall ve Rossman, 2006).

2. Katılımcılar

Çalışma grubu; amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş, yaşları 5 (n=23) ve 6 (n=19) arasında değişen, eşit sayıda kız ve erkek olmak üzere toplam 42 okul öncesi dönem çocuğundan oluşmaktadır.

3. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, katılımcıların görüş ve deneyimlerini detaylı biçimde ortaya koyabilmek amacıyla hazırlanmış bir görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Literatür incelemesi doğrultusunda hazırlanan taslak form; ikisi demografik, yedisi amaca yönelik olmak üzere toplam dokuz sorudan oluşmaktadır. Hazırlanan görüşme formu taslağı, okul öncesi dönemde akran ilişkileri konusunda çalışmakta olan ve nitel araştırmalarda deneyimli üç öğretim üyesinin değerlendirmesine sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda formun iki demografik, beş amaca yönelik (iki soru çıkartılmış) toplam 7 soru ile uygulanması uygun bulunmuştur. Formun anlaşılırlığını test etmek amacıyla, asıl çalışma grubunda yer almayan üç çocuk ile pilot görüşme yapılmıştır. Bu pilot uygulamanın ardından yapılan son düzenlemelerle görüşme formuna nihai şekli verilmiştir. Son hali verilen form; ikisi demografik özellikleri, beşi ise çocukların akran ilişkilerine yönelik olmak üzere toplam yedi sorudan oluşmaktadır.

4. Veri Toplama Süreci

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmaya başlamadan önce çocukların aileleri ile iletişime geçilmiş, araştırmanın amacı açıklanmıştır. Çalışmaya katılmasına izin verilen çocuklarla ailelerinin yanında, uygun zaman dilimlerinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır.

5. Veri Analizi

Araştırmanın veri analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Yapılan analiz sonucunda iki ana tema, 10 alt tema belirlenmiştir:

1. Davranışsal Nedenler

1.1. Akranı tercih etme

1.2. Akranı tercih etmeme

1.3. Öğretmeni üzme

1.4. Eğlendiren ve mutlu eden

1.5. Yardımseverlik göstergeleri

2. Duyuşsal-İlişkisel Nedenler

2.1. Akranı tercih etme

2.2. Akranı tercih etmeme

2.3. Öğretmeni üzme

2.4. Eğlendiren ve mutlu eden

2.5. Yardımseverlik göstergeleri

BULGULAR

1. Davranışsal Nedenler

1.1. Akranı tercih etme

Davranışsal nedenler teması altında, çocuklar bir akranlarını tercih etmekle ilgili olarak birlikte oyun oynama (n=14) ve eşyalarını paylaşma (n=5) eylemlerine odaklanmışlardır. Bunun yanı sıra onunla oynamak istediklerinde her zaman oyuna dahil edilme (n=4), birlikte resim yapma (n=1) ve arkadaşına yardım etme (n=1) gibi somut paylaşımlar da olumlu akran tercihinde öne çıkan diğer davranışlar olmuştur. Çocuklardan bazıları görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Çünkü benimle sürekli oyun oynuyor." (K25)

"Çünkü o oyuncak gününde bana hep oyuncağını veriyor." (K30)

1.2. Akranı tercih etmeme

Akranı tercih etmeme veya reddetme ile ilgili davranışsal nedenler olarak ise, belirgin biçimde onunla kavga etmesi (n=10), arkadaşının yaramazlık yapması (n=8) ve oyununu bozması (n=6) dile getirilmiştir. Ayrıca izin almadan eşyalarının alınması (n=2) ve hızlı yürümek (n=1) gibi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sınıf içi uyumu ve fiziksel ritmi bozan durumlar da arkadaşını tercih etmeme gerekçesi olarak belirtilmiştir. Çocuklardan bazıları görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Çünkü çok yaramaz, sürekli oradan oraya koşuyor." (K7)

"Çünkü hep kavga ediyoruz." (K11)

"Bazen oyun oynarken kavga ediyoruz." (K15)

1.3. Öğretmeni üzme

Çocuklar davranışsal nedenler teması altında öğretmeni en çok üzen durumlar üzerinde durmuş; yaramazlık yapılması (n=15), yemek saatinde yemek yememe gibi öz bakım kurallarının çiğnenmesi (n=8), sınıfta koşarak fiziksel güvenlik kuralının ihlal edilmesi (n=8) ve oyuncakların dağıtılarak sınıf düzeninin bozulması (n=6) bu bağlamdaki temel kural ihlalleri olarak değerlendirilmiştir. Çocuklardan bazıları görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Çünkü yemeğini yemiyor. Yemek saatinde yaramazlık yapıyor." (K4)

"Çünkü denileni yapmıyor. Öğretmen boyalarını çıkar dediğinde yapıştırıcı çıkarıyor." (K5)

"Çünkü sınıfta hep koşuyor. Öğretmenim de ona kızıyor." (K12)

1.4. Eğlendiren ve mutlu eden

Bu ana tema altında çocukların üzerinde durduğu bir diğer nokta; akranlarının sınıfta arkadaşlarını eğlendiren ve mutlu eden davranışlarıdır. Çocuklar mutluluk kaynağı olarak büyük bir çoğunlukla arkadaşının komik şeyler yapmasını (n=24) gösterirken, mizahi eylemlerin yanı sıra birlikte spor yapmak gibi fiziksel aktiviteler (n=5) ve dans etmek gibi performanslar (n=4) da çocukların eğlenceli ve güldürücü bulduğu somut eylemler arasındadır. Çocuklardan bazıları görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Çünkü dans ederken çok komik oluyor." (K14)

"Çünkü o bana komik komik şeyler yapıyor. Çok komik şeyler anlatıyor." (K28)

"Çünkü o çok komik şeyler yapıyor. Beni çok güldürüyor." (K2)

"Çünkü çok komiklik yapıyor. 'Gulu gulu' diye ses çıkarıp beni güldürüyor." (K6)

1.5. Yardımseverlik göstergeleri

Son olarak, davranışsal nedenler teması altında yardımseverlik göstergeleri incelendiğinde, çocuklar bir akranın yardımsever oluşunu arkadaşına doğrudan yardım etmesi/somut destek sunması (n=16) ve materyal/kaynak bağlamında eşyalarını paylaşması (n=15) ile tanımlamışlardır. Çocuklardan bazıları görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Bana boyama yaparken yardım ediyor." (K10)

"Çünkü oyuncaklarını benimle paylaşıyor." (K13)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"Sınıfta en yardımsever benim. Arkadaşım benden bir kalem istedi. Ben de hemen verdim." (K22)

2. Duyuşsal-İlişkisel Nedenler

2.1. Akranı tercih etme

Çocuklar duyuşsal-ilişkisel nedenler ana teması altında akranlarını neden tercih ettiklerini açıklarken, onu belirgin bir biçimde sevdiklerinden (n=13) bahsetmişlerdir. Bunun yanı sıra akranını en iyi arkadaşı olarak tanımlama (n=4), onunla kavga etmeme/çatışmasızlık (n=1) ve arkadaşının evini bilmesi gibi mekânsal yakınlık ve tanışıklık hissi (n=1) de çocukların duygusal bağ kurmasında öne çıkan diğer unsurlar olmuştur. Çocuklardan biri görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Arkadaşım beni seviyor, ben de onu seviyorum." (K6)

2.2. Akranı tercih etmeme

Bu tema altında çocuklar, akranlarını neden tercih etmediklerini açıklarken en güçlü gerekçe olarak arkadaşının onunla oynamaması (n=9) şeklinde ifade edilen dışlanma ve kabul görmeme hissini vurgulamışlardır. Ayrıca oyuncaklarını paylaşmamasıyla ortaya çıkan paylaşım eksikliği (n=4) ve ihtiyaç duyulduğunda yardım etmemesinden kaynaklanan destek yoksunluğu (n=2), çocuklar arasında ilişkisel mesafeye yol açan nedenler olarak aktarılmıştır. Çocuklardan ikisi görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Oyun oynamak istiyorum, oynamıyor." (K16)

"Çünkü beni oynatmak istemiyor. Ben de onunla oynamak istemiyorum." (K32)

2.3. Öğretmeni üzme

Çocuklar duyuşsal-ilişkisel nedenler ana teması altında, arkadaşlarının öğretmenlerini, doğal olarak da kendilerini üzdüğünü (n=3) ve akranın sergilediği öfke halini tanımlayan sinirli olmasını (n=2) vurgulamışlardır. Çocuklardan biri görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Çünkü sınıfta yaramazlık yapıp, öğretmenimi dinlemiyor." (K42)

2.4. Eğlendiren ve mutlu eden

Sınıfta arkadaşını mutlu eden ve güldüren duygusal etkileşimlere bakıldığında, çocukların bu mutluluğu ağırlıklı olarak aralarındaki içsel sevgi bağını temsil eden çok sevmesi (n=6) ifadesiyle açıklarken; karşılıklı olumlu duygu aktarımını ve tebessümü yansıtan bana gülmesi (n=3) kodunu da önemli bir mutluluk kaynağı olarak dile getirmişlerdir.

Çocuklardan bazıları görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Söylediğim şakalara çok gülüyor." (K1)

"Çünkü o çok komik şeyler yapıyor. Çok güldürüyor." (K2)

2.5. Yardımseverlik göstergeleri

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Son olarak yardımseverlik algısında duyuşsal ve ilişkisel dinamikler ele alındığında, çocuklar yardımseverliği; akranın ayrım gözetmeksizin sergilediği kapsayıcı tutumu yansıtan herkesle oyun oynaması (n=7) ve sağladığı psikolojik güvenceyi ifade eden beni koruması/kollaması (n=2) kodlarıyla anlamlandırmışlardır. Bu boyutta ayrıca grubun dışında kalan iki çocuktan birinin kimsenin ona yardım etmediğini belirterek sosyal yoksunluk hissini, diğerinin ise en yardımseverin kendisi olduğunu ifade ederek benmerkezci algısını yansıttığı görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Davranışsal nedenler ana temasına ait bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının sosyal dünyayı ve akran dinamiklerini somut, gözlenebilir ve eyleme dayalı göstergeler üzerinden anlamlandırdıkları görülmektedir. Çocukların olumlu akran tercihlerinde birlikte oyun oynama, materyal paylaşımı ve oyuna dahil edilme gibi ortak faaliyetler belirleyici olurken; akran reddinde ise kavga etme, yaramazlık ve oyun bozma gibi grup içi uyumu doğrudan zedeleyen somut davranışlar öne çıkmaktadır. Tanrıkulu'nun (2020) yapmış olduğu araştırmada okul öncesi eğitim kurumlarında çocuklarda en sık görülen istenmeyen davranışların arkadaşını oyuna almama ve ona vurma şeklinde olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu sonucu da bu araştırma ile paralellik göstermektedir. Çocukların öğretmen-öğrenci etkileşimine yönelik algılarında da benzer bir somutlaşma eğilimi dikkat çekmekte; öğretmeni üzen durumlar soyut duygusal gerekçelerden ziyade sınıfta koşma, oyuncakları dağıtma ve yemek yememe gibi doğrudan sınıf düzenini ve kuralları bozan eylemlerle açıklanmaktadır. Akranları eğlendiren durumların dans, spor ve komik hareketler gibi fiziksel-mizahi eylemlerle, yardımseverliğin ise nesne paylaşımı ve eylemsel yardımla tanımlanması; bu gelişim evresindeki çocukların arkadaşlık ve prososyal davranış algılarının henüz soyut niyetlerden çok, anlık etkileşimler ve görünür eylemler etrafında şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Sebanc'in (2003) yapmış olduğu çalışmada, prososyal davranışların çocukların akran ilişkilerini etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç araştırmanın bulgusu ile de paralellik göstermektedir.

Duyuşsal-ilişkisel nedenler ana temasına ait bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, okul öncesi dönem çocuklarının akran ilişkilerinde duygusal bağ kurma, kabul görme ve güven hissinin kritik bir rol oynadığı görülmektedir. Çocukların olumlu akran tercihlerinde karşılıklı sevgi bağı ve en iyi arkadaş olma hissi belirleyici olurken; akran reddinde özellikle oyuna alınmama ve dışlanmanın yarattığı duygusal mesafe ve incinmişlik hissi ön plana çıkmaktadır. Öğretmenin üzülmesine ilişkin değerlendirmelerde doğrudan gözlemlenen sınıf içi eylemlerin yanı sıra öfke ve negatif duygu aktarımının fark edilmesi, çocukların ortamdaki duygusal iklimi sezebildiklerini göstermektedir. Ayrıca akranı mutlu kılan özelliklerin sevgi bağı ve paylaşılan pozitif tebessümle; yardımseverliğin ise herkesi oyuna dahil eden kapsayıcı tutum ve psikolojik korunma hissiyle açıklanması, çocukların arkadaşlığı yalnızca fiziksel bir birliktelik olarak görmeyip duygusal destek, ait olma ve sosyal kabul dinamikleri üzerinden de derinleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bazı çocukların ifadelerine yansıyan yalnızlık/destek yoksunluğu veya benmerkezci algılar, bu gelişim döneminde bireysel sosyo-

duygusal deneyimlerin ve benlik algısının akran etkileşimlerine doğrudan yansıdığını göstermektedir. Bu bulgular literatür ışığında değerlendirildiğinde, erken çocukluk döneminde edinilen sosyo-duygusal deneyimlerin çocuğun öz farkındalığının, sosyal etkileşim geçmişinin ve kişilik gelişiminin temel taşlarını oluşturduğu gerçeğiyle örtüşmektedir (Tayler, 2015). Nitekim araştırmadan elde edilen çocukların akran ilişkilerini duygusal kabul, aidiyet ve paylaşılan pozitif duygular üzerinden temellendirmeleri; onların erken yaşlardan itibaren mutlu akran ilişkileri kurmaya ve akranlarıyla nitelikli vakit geçirmeye olan temel gelişimsel gereksinimlerini (Gülay, 2009; Hay, 2006) destekler niteliktedir. Çocukların ilerleyen yaşlarda da sağlıklı ve doyum verici akran ilişkileri sürdürebilmeleri, erken yıllardaki bu ilişkisel ve duyuşsal ihtiyaçların karşılanabilme düzeyine doğrudan bağlıdır. Bu noktada, çocuğun birincil sosyal çevresini oluşturan yetişkinlerin -özellikle sınıf ortamının duygusal ve sosyal iklimini düzenleyen öğretmenlerin- akran ilişkilerinin şekillenmesi ve desteklenmesi sürecindeki belirleyici rolü göz ardı edilemez (Çulhaoğlu İmrak, 2009; Karabulut, 2016; Orçan, 2008). Dolayısıyla öğretmenlerin sınıf içi akran dinamiklerini izlemeye dönük gözlemleri, dışlanma riskini azaltmaya yönelik uyguladıkları pedagojik stratejiler ve akran kabulünü artırmayı hedefleyen müdahale çalışmaları, erken çocukluk eğitimi literatüründe derinlemesine araştırılmaya ve geliştirilmeye değer öncelikli alanlar olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Çulhaoğlu-İmrak, H. (2009). Okul Öncesi Dönemde Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Öğretmen ve Ebeveyn Tutumları ile Kaynaştırma Eğitimi Uygulanan Sınıflarda Akran İlişkilerinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gülay, H. (2009). 5-6 yaş çocuklarının sosyal konumlarını etkileyen çeşitli değişkenler. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1), 104-121. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/146297

Hay, D. F. (2006). Yours and mine: Toddlers' talk about possessions with familiar peers. British Journal of Developmental Psychology, 24, 39-52.

Karabulut, N. (2016). Anne-babaların duygusal sosyalleştirme davranışları ile okul öncesi çocukların akran ilişkileri (Yüksek Lisans Tezi). YÖK TEZ veri tabanından erişildi (Erişim No. 436724).

Marshall, C., ve Rossman, G. (2006). Designing qualitative research, (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Orçan, M. (2008). Sosyal gelişim. M. E. Deniz (Ed.), Erken çocukluk döneminde gelişim (s. 133-193) içinde. Maya Akademi: Ankara.

Pakarinen, E., Lerkkanen, M. K., & von Suchodoletz, A. (2020). Teacher emotional support in relation to social competence in preschool classrooms. International Journal of Research and Method in Education, 444–460. doi: 10.1080/1743727X.2020.1791815

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sebanc, A. M. (2003). The friendship features of preschool children: Links with prosocial behavior aggression. Social Development, 12(2), https://doi.org/10.1111/1467-9507.00234

Tanrikulu, I. (2020). Teacher reports on early childhood bullying: how often, who, what, when and where. Early Child Development and Care, 190(4), 489–501. doi: 10.1080/03004430.2018.1479404

Tayler, C. (2015). Learning in early childhood: Experiences, relationships and 'learning to be.' European Journal of Education, 50(2),160–174. doi: 10. 1111/ ejed. 12117

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖRGÜTSEL SİNİZM DÜZEYLERİ İLE İNOVATİF DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ[1]

Öğretmen, Zeynep GÜLLE
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, zgulle85@gmail.com - 0009-0002-0865-8459
Öğretmen, Halime KİYAĞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, kiyaghalime@gmail.com - 0009-0004-4079-4711
Prof. Dr., Ramazan SAK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ramazansak@yyu.edu.tr - 0000-0002-9054-6212

ÖZET

Örgütsel sinizm, bireyin çalıştığı kuruma yönelik olumsuz bakış açıları olarak tanımlanabilir. Bu durum, kişilerin değersiz görülmesinden kaynaklanan öfke ve hayal kırıklığı duygularının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle, çalışanların beklentilerinin boşa çıkmasıyla tetiklenen ve zamanla tükenmişlik ile güvensizliğe dönüşen bir süreçtir. Bu olumsuz psikolojik durum yaygınlaştıkça, kurum içi ilişkiler zarar görerek; alaycı, küçümseyici bir iletişim dili ve yıkıcı bir rekabet ortamı hâkim olur. Nihayetinde bu sağlıksız çalışma ortamı, doğrudan kurumun hizmet kalitesini düşürür, üretkenliği baltalar ve nitelikli personelin gidişini hızlandırır. Her örgütte olduğu gibi eğitim kurumlarında da sinik davranışlar sergileyen çalışanlar bulunmaktadır. İnovasyon; yeni bir fikrin, tasarımın, ürünün ortaya koyulması ya da geliştirilmesidir. Özellikle öğretmenlerin sahip oldukları inovatif özellikler arttıkça çocukların başarıları ve okulun başarısı olumlu yönde etkilenmektedir. Bu nedenle bu araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm düzeyleri ile inovatif düşünme eğilimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinde hazırlanan bu çalışmanın örneklemini 202 okul öncesi öğretmeni oluşturmuş; veriler Kişisel Bilgi Formu ile Okul Öncesi Öğretmenlerine Yönelik İnovatif Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Örgütsel Sinizm Ölçeğiyle toplanmıştır. Yapılan veri analizi sonucunda, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumları ile inovatif düşünme eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle bu bulgu, inovatif düşünme eğilimindeki artışın örgütsel sinizm tutumunda azalmaya yol açabileceğini göstermektedir.

[1] Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Anahtar Kelimeler: okul öncesi öğretmenleri, örgütsel sinizm, inovatif düşünme eğilimi.

1. GİRİŞ

Sinizm, dönemin Yunan şehirlerindeki sosyal, siyasal ve kültürel yozlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu öğretiyi benimseyenler çareyi, toplumdan uzaklaşıp kendi içlerine kapanmakta bulmuşlardır (Ağaoğulları, 1994). Sinizm her türlü değere, gelenek ve göreneğe karşı çıkmak olarak ifade edilirken, psikolojik anlamda insanların hayata karşı alaycı tutumları, güvensizlik hisleri ve yalan söyleme davranışları şeklinde de açıklanabilir (akt. Yıldırım, 2015). Sinizmin kişisel veya örgütsel özelliklerden kaynaklandığı düşünüldüğünde karşımıza örgütsel sinizm kavramı çıkmaktadır.

Örgütsel sinizm, bireyin görev yaptığı kuruma yönelik olumsuz tutum ve düşünceleri olarak değerlendirilebilir (Dean vd., 1998). Bu tutum, kişilerin göz ardı edilmesi ya da değersiz görülmesi neticesinde ortaya çıkan öfke ve hayal kırıklığı duygularını yansıtmaktadır (Sur, 2010). Sinizm, bilişsel alan bağlamında doğruluktan yoksun olma davranışı, duygusal alan bağlamında sinir, stres, sıkıntı ve utanç duyma olarak düşünülürken, davranışsal alan bağlamında işverenlere karşı kayıtsızlık ve olumsuz eleştiri yapma şeklinde ele alınabilir (Abraham, 2000; Brandes, 1997; Dean vd., 1998).

Her örgütte olduğu gibi eğitim kurumlarında da sinik davranışlar sergileyen çalışanlar bulunmaktadır (James, 2005; Kalağan ve Güzeller, 2010). Örgütsel sinizm, çalışanların beklentilerinin boşa çıkmasıyla tetiklenen ve zamanla tükenmişlik ile güvensizliğe dönüşen bir süreçtir. Bu olumsuz psikolojik durum yaygınlaştıkça, kurum içi ilişkiler zarar görerek alaycı, küçümseyici bir iletişim dili ve yıkıcı bir rekabet ortamı hâkim olur. Nihayetinde bu sağlıksız çalışma ortamı doğrudan kurumun hizmet kalitesini düşürür, üretkenliği baltalar ve nitelikli personelin gidişini hızlandırır (Sur, 2010). Ancak, idarecilerin çalışanlara olumlu yaklaşımları ve adaletli davranmaları, kişilerin değerlerinin kurumun değerleri ile örtüşmesi, kişilerin mesleklerine ve çalıştıkları yere karşı aitlik duygusu geliştirmesi gibi durumlar sürecin ve kurumun sağlıklı işleyişi açısından önemlidir (Koç ve Topaloğlu, 2010).

İnovasyon; yeni bir fikrin, tasarımın, ürünün ortaya koyulması ya da geliştirilmesidir (Cambridge, 2016; akt. Bilir vd., 2023). 21. yüzyıl becerileri arasında yer alan inovasyon, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkilidir (Bilir vd., 2023). Özellikle öğretmenlerin sahip oldukları inovatif özellikler arttıkça çocukların başarıları ve okulun başarısı da olumlu yönde etkilenmektedir (Kocasaraç ve Karataş, 2018). Bu da öğretmenin kendini okula ve mesleğine ait hissetmesi ve gerek mesleği gerek de çalıştığı kurumla olumlu bir bağ geliştirmesi için önemlidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Özellikle de öğretmenler, inovasyonu benimsedikçe inovatif düşünme konusunda daha girişken ve istekli olacaklar; bu da onların inovatif düşünme eğilimlerini artıracaktır (Bilir vd., 2023).

Bu araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm düzeyleri ile inovatif düşünme eğilimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1) Okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm düzeyleri ile inovatif düşünme eğilimleri arasında bir ilişki var mıdır?
2) Okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm düzeyleri;
    a. Yaş,
    b. Mesleki deneyim,
    c. Öğrenim düzeyi,
    d. Çalıştıkları yaş grubu,
    e. Çalıştıkları kurum türü,
    f. Çalıştıkları kurumun içinde bulunduğu sektör,
    g. Sınıflarındaki çocuk sayısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3) Okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimleri;
    a. Yaş,
    b. Mesleki deneyim,
    c. Öğrenim düzeyi,
    d. Çalıştıkları yaş grubu,
    e. Çalıştıkları kurum türü,
    f. Çalıştıkları kurumun içinde bulunduğu sektör,
    g. Sınıflarındaki çocuk sayısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmada, mevcut durumu değiştirmeksizin katılımcılardan elde edilen verileri evrene genellemeyi amaçlayan tarama modeli tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2008; Karasar, 1996). Bu doğrultuda, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm ve inovatif düşünme düzeyleri; cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, kıdem, çalışma şekli ve kurumsal özellikler gibi çeşitli sosyo-demografik ve mesleki değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

2.2. Çalışmanın Örneklemi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmada evreni temsil yeteneği yüksek bir grup elde etmek amacıyla basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bütün birimlerin eşit ve bağımsız seçilme şansına sahip olması esasına dayanan bu yöntem, evrene dair geçerli genellemeler yapılmasını sağlar (Büyüköztürk vd., 2013). Bu doğrultuda belirlenen 202 okul öncesi öğretmeninden oluşan örneklemin demografik niteliklerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmanın Katılımcılarının Demografik Bilgileri

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	195	96,5
	Erkek	7	3,5
Yaş	22-25	126	62,4
	26-30	37	18,3
	31-45	39	19,3
Eğitim Durumu	Lisans	169	83,7
	Yüksek Lisans Mezunu	33	16,3
Mesleki Deneyim	5 yıl ve altı	80	39,6
	6-10 yıl	54	26,7
	11-15 yıl	34	16,8
	16 yıl ve üzeri	34	16,8
Çalışma Durumu	Kadrolu	125	61,9
	Sözleşmeli	40	19,8
	Ücretli	37	18,3
Yaş Grubu	5 yaş	84	41,6
	6 Yaş	38	18,8
	5-6 yaş Karma	80	39,6
Çalışılan Kurum Türü	Bağımsız Anaokulu	151	74,8
	Anasınıfı	51	25,2
Çalışılan Sektör	Devlete ait resmi okul	165	81,7
	Özel sektöre ait okul	37	18,3
Sınıfta Bulunan Çocuk Sayısı	11 - 15	74	36,6
	16 - 20	77	38,1
	21 - 25	51	25,2
Çalışılan Statü	Öğretmen	137	67,8
	Uzman Öğretmen	65	32,2

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik ve mesleki özelliklerine ilişkin frekans (n) ve yüzde (%) dağılımları görülmektedir. Katılımcıların cinsiyet dağılımı ele alındığında, büyük bir çoğunluğunun kadın öğretmenlerden (n=195, %96,5) oluştuğu, erkek öğretmenlerin ise oldukça sınırlı (n=7, %3,5) bir orana sahip olduğu dikkat çekmektedir. Yaş değişkeni açısından örneklemin %62,4'ünün (n=126) 22-25 yaş aralığında yoğunlaştığı görülürken; bunu sırasıyla, 31-45 yaş (%19,3) ve 26-30 yaş (%18,3) grupları takip etmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, ezici bir çoğunluğun lisans mezunu olduğu (n=169, %83,7), %16,3'ünün (n=33) ise yüksek lisans eğitimini tamamladığı anlaşılmaktadır. Mesleki deneyim süreleri incelendiğinde; 5 yıl ve altı kıdeme sahip olan öğretmenler %39,6 (n=80) ile en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu grubu %26,7 ile 6-10 yıl kıdemliler takip

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ederken, 11-15 yıl ile 16 yıl ve üzeri kıdeme sahip olanların oranları %16,8 ile eşit düzeydedir. Çalışma durumu değişkenine göre katılımcıların %61,9'u (n=125) kadrolu, %19,8'i (n=40) sözleşmeli ve %18,3'ü (n=37) ücretli statüde görev yapmaktadır. Öğretmenlerin çalıştığı çocuk yaş grupları ele alındığında, 5 yaş grubu %41,6 (n=84) ve 5-6 yaş karma grubu %39,6 (n=80) ile öne çıkarken, 6 yaş grubunun oranı %18,8 (n=38) olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların görev yaptıkları kurumsal ve sektörel özelliklere bakıldığında; %74,8'inin bağımsız anaokullarında, %81,7'sinin ise devlete ait resmi okullarda çalıştığı görülmektedir. Sınıflarda bulunan çocuk sayıları incelendiğinde; 16-20 çocuk barındıran sınıflar %38,1 (n=77) ile ilk sırada yer alırken, bunu %36,6 ile 11-15 çocuk ve %25,2 ile 21-25 çocuk bulunan sınıflar izlemektedir. Son olarak katılımcıların mesleki statüleri incelendiğinde, %67,8'inin (n=137) öğretmen, %32,2'sinin (n=65) ise uzman öğretmen unvanına sahip olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecinde, araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formunun yanı sıra Okul Öncesi Öğretmenlerine Yönelik İnovatif Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Örgütsel Sinizm Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Öğretmenlerin cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi, kıdem, görev yapılan kurum ve sektör türü, sınıf mevcudu gibi demografik ve mesleki özelliklerini tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Okul Öncesi Öğretmenlerine Yönelik İnovatif Düşünme Eğilimi Ölçeği. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan "Okul Öncesi Öğretmenlerine Yönelik İnovatif Düşünme Eğilimi Ölçeği", Türkiye genelindeki resmi ve özel anaokullarında görev yapan 787 öğretmenden elde edilen verilerle geliştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizinde (temel eksenler yöntemi) toplam varyansın %38'ini açıklayan, 10 maddelik tek boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Bu yapının doğrulanması amacıyla gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda model-veri uyumunun iyi düzeyde olduğu saptanmıştır (CMIN/DF=2.41, CFI=.98$, GFI=.96, NNFI=.97 ve RMSEA=.06). Güvenirlik çalışmaları kapsamında ölçeğin iç tutarlılık (Cronbach Alfa) katsayısı .85 olarak bulunmuş; zamana karşı değişmezliğini test etmek amacıyla 14 gün arayla yapılan test-tekrar test uygulaması sonucunda ise iki ölçüm arasında güçlü bir ilişki ($r=.92$, $p<.05$) tespit edilmiştir (Bilir vd., 2023).

Örgütsel Sinizm Ölçeği. Veri toplama aracının yapı geçerliğini sınamak amacıyla Sağır ve Oğuz (2012) tarafından geliştirilen ölçeğe faktör analizi uygulanmıştır. İşlem öncesinde verilerin uygunluğu test edilmiş; KMO değerinin 0,88 ve Bartlett küresellik testinin anlamlı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

($p<0,001$) bulunmasıyla veri setinin analize uygun olduğu saptanmıştır. Faktör yükü 0,30'un altında kalan 11 madde ölçekten çıkarılmıştır. Analiz sonucunda, özdeğeri 1,00'in üzerinde olan ve toplam varyansın %59'unu açıklayan 4 boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı genelde .89 olarak hesaplanan 5'li Likert tipindeki bu ölçekten 25 ile 125 arasında puan alınabilmektedir (Sağır ve Oğuz, 2012).

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri; Kişisel Bilgi Formu, Okul Öncesi Öğretmenlerine Yönelik İnovatif Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Örgütsel Sinizm Ölçeğinden oluşan bir veri toplama seti aracılığıyla toplanmıştır. Söz konusu ölçme araçları Google Forms platformu üzerinden çevrim içi (online) bir forma dönüştürülmüş ve Van ilinde görev yapan okul öncesi öğretmenlerine dijital bağlantı yoluyla ulaştırılmıştır. Veri toplama formunun başlangıç kısmına bir yönerge eklenerek katılımcılar bilgilendirilmiştir. Bu yönergede; çalışmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı, soruların doğru veya yanlış bir cevabının bulunmadığı ve elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı ile kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı taahhüt edilmiştir. Süreç sonunda, öğretmenler tarafından gönüllü olarak doldurulan çevrim içi formlar Excel formatında indirilmiş, ardından düzenlenerek analiz edilmek üzere SPSS yazılımına aktarılmıştır.

2.5. Veri Analizi

Çalışmada elde edilen veriler, SPSS 26 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Hangi analiz yönteminin uygulanacağına karar verebilmek için, verilerin normal dağılıma uygunluğu çeşitli tekniklerle test edilmiştir. Bu kapsamda Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları hesaplanmış, ayrıca histogram ve Q-Q grafikleri incelenerek dağılımın normalliği değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, Okul Öncesi Öğretmenlerine Yönelik İnovatif Düşünme Eğilimi Ölçeği ile Örgütsel Sinizm Ölçeği'nden elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 aralığında kaldığı görülmüştür. Buna ek olarak, Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları da verilerin normal dağılım varsayımını sağladığını göstermiştir. Bu doğrultuda veri analizinde parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Katılımcıların inovatif düşünme eğilimleri ve örgütsel sinizm düzeylerini belirlemek adına ilk olarak betimsel istatistiklerden yararlanılmış, ardından demografik değişkenlere göre karşılaştırmalı analizlere geçilmiştir. İki kategorili değişkenlerin analizinde Bağımsız Örneklemler t-Testi; üç ve daha fazla kategorili değişkenlerde ise Tek Yönlü ANOVA tercih edilmiştir. ANOVA sonuçlarında ortaya çıkan anlamlı farklılıkların

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kaynağını tespit etmek amacıyla ise çoklu karşılaştırma (post-hoc) testlerinden Bonferroni testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 2. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Örgütsel Sinizm Düzeyleri ile İnovatif Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişki

	İnovatif Düşünme Eğilimleri	Örgütsel Sinizm Tutumları
İnovatif Düşünme Eğilimleri	1	
Örgütsel Sinizm Tutumları	-,299**	1

**p<.01

Tablo 2'deki veriler değerlendirildiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumları ile inovatif düşünme eğilimleri arasında negatif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır (r=-0,299; p<0,01).

Tablo 3. Yaş Değişkeni Açısından Örgütsel Sinizm Tutumlarının Karşılaştırılması

	Yaş	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Örgütsel Sinizm	22-25	126	2,56	,59	2	1,539	,217	-
	26-30	37	2,36	,57				
	31-45	39	2,53	,68				

*p<.05

Tablo 3'e bakıldığında, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumlarının yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere uygulanan Tek Yönlü ANOVA testi neticesinde, gruplar arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (F=1,539, p>.05).

Tablo 4. Mesleki Deneyim Değişkeni Açısından Örgütsel Sinizm Tutumlarının Karşılaştırılması

	Mesleki Deneyim	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Örgütsel Sinizm	5 yıl ve altı	80	2,60	,62	2	1,608	,189	-
	6-10 yıl	54	2,57	,56				
	11-15 yıl	34	2,38	,69				
	16 yıl ve üzeri	34	2,40	,55				

*p<.05

Tablo 4'te sunulan bulgular değerlendirildiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki kıdem değişkenine göre örgütsel sinizm düzeylerinin karşılaştırılması amacıyla uygulanan Tek Yönlü ANOVA testi sonucunda, mesleki deneyim değişkeninin öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı tespit edilmiştir (p>.05).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 5. Öğrenim Düzeyi Değişkeni Açısından Örgütsel Sinizm Tutumlarının Karşılaştırılması

	Grup	n	□	S.s.	t	p
Örgütsel Sinizm	Lisans	169	2,52	,60	-,178	,859
	Yüksek Lisans Mezunu	33	2,54	,69		

Tablo 5'te yer alan veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumlarının öğrenim durumu değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır (p>.05).

Tablo 6. Çalışılan Yaş Grubu Değişkeni Açısından Örgütsel Sinizm Tutumlarının Karşılaştırılması

	Yaş Grubu	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Örgütsel Sinizm	5 yaş	84	2,53	,61	2	,354	,702	-
	6 Yaş	38	2,45	,46				
	5-6 yaş Karma	80	2,54	,67				

**p<.05*

Tablo 6'da yer alan bulgular incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumlarının görev yaptıkları yaş grubu değişkenine göre istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılık sergilemediği belirlenmiştir (p>.05).

Tablo 7. Çalışılan Kurum Türü Değişkeni Açısından Örgütsel Sinizm Tutumlarının Karşılaştırılması

	Kurum türü	n	□	S.s.	t	p
Örgütsel Sinizm	Bağımsız Anaokulu	151	2,49	,62	-1,315	,190
	Anasınıfı	51	2,62	,58		

Tablo 7'de yer alan veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumlarının görev yaptıkları kurum türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır (p>.05).

Tablo 8. Çalışılan Sektör Değişkeni Açısından Örgütsel Sinizm Tutumlarının Karşılaştırılması

	Sektör	n	□	S.s.	t	p
Örgütsel Sinizm	Devlete ait resmi okul	165	2,53	,60	,317	,751
	Özel sektöre ait okul	37	2,49	,64		

Tablo 8'deki veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumlarının görev yaptıkları sektör değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır (p>.05).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 9. Sınıf Mevcudu Değişkeni Açısından Örgütsel Sinizm Tutumlarının Karşılaştırılması

	Çocuk Sayısı	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Örgütsel Sinizm	A=11-15	74	2,67	,59	2	3,843	,023	A-C
	B=16-20	77	2,45	,62				
	C=21-25	51	2,41	,58				

**p<.05 A=15 ve altı, B=16-20, C=21-25*

Tablo 9 verileri doğrultusunda, katılımcıların sınıflarındaki çocuk sayısı değişkenine göre örgütsel sinizm puanlarının farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz neticesinde, grup ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F_{(2,199)}$=3.84, p=.023). Farkın kaynağını belirlemek üzere gerçekleştirilen Bonferroni Post-Hoc testi sonuçları; 11-15 çocuktan oluşan gruba ait puan ortalamasının (M=2.67, SS=0.59), 21-25 çocuktan oluşan grubun ortalamasından (M=2.41, SS=0.58) anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir.

Tablo 10. Yaş Değişkeni Açısından İnovatif Düşünme Eğilimlerinin Karşılaştırılması

	Yaş	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
İnovatif Düşünme Eğilimleri	22-25	126	4,28	,50	2	,091	,913	-
	26-30	37	4,32	,52				
	31-45	39	4,30	,50				

**p<.05*

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin yaş değişkenine göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla uygulanan Tek Yönlü ANOVA testi sonucunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (F=,091, p>.05).

Tablo 11. Mesleki Deneyim Değişkeni Açısından İnovatif Düşünme Eğilimlerinin Karşılaştırılması

	Mesleki Deneyim	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
İnovatif Düşünme Eğilimleri	A=5 yıl ve altı	80	4,29	,48	3	2,953	,034	C-B
	B=6-10 yıl	54	4,15	,50				
	C=11-15 yıl	34	4,46	,48				
	D=16 yıl ve üzeri	34	4,34	,53				

**p<.05*

Tablo 11 verileri doğrultusunda, katılımcıların mesleki kıdemlerine göre inovatif düşünme eğilimlerinin farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analiz neticesinde, mesleki deneyime göre oluşturulan grupların

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

inovasyon puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($F_{(3,198)}$=2.95, p=.034). Farkın kaynağını belirlemek üzere gerçekleştirilen Bonferroni Post-Hoc testi sonuçları; 11-15 yıl kıdeme sahip grubun ortalamalarının (M=4.46, SS=0.48), 6-10 yıl kıdeme sahip grubun ortalamasından (M=4.15, SS=0.50) anlamlı derecede daha yüksek olduğunu göstermiştir (p=.026). Diğer kıdem gruplarının kendi aralarındaki ikili karşılaştırmalarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (p>.05).

Tablo 12. Öğrenim Düzeyi Değişkeni Açısından İnovatif Düşünme Eğilimlerinin Karşılaştırılması

	Grup	n	□	S.s.	t	p
İnovatif Düşünme Eğilimleri	Lisans	169	4,26	,51	-1,765	,079
	Yüksek Lisans Mezunu	33	4,43	,45		

Tablo 12'deki veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin öğrenim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sergilemediği tespit edilmiştir (p>.05).

Tablo 13. Çalışılan Yaş Grubu Değişkeni Açısından İnovatif Düşünme Eğilimlerinin Karşılaştırılması

	Yaş Grubu	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
İnovatif Düşünme Eğilimleri	5 yaş	84	4,28	,51	2	2,386	,095	-
	6 Yaş	38	4,44	,51				
	5-6 yaş Karma	80	4,23	,48				

**p<.05*

Tablo 13'teki veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin görev yaptıkları yaş grubu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır (p>.05).

Tablo 14. Çalışılan Kurum Türü Değişkeni Açısından İnovatif Düşünme Eğilimlerinin Karşılaştırılması

	Kurum türü	n	□	S.s.	t	p
İnovatif Düşünme Eğilimleri	Bağımsız Anaokulu	151	4,30	,52	,395	,694
	Anasınıfı	51	4,27	,45		

Tablo 14'teki veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin görev yaptıkları kurum türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sergilemediği saptanmıştır (p>.05).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 15. Çalışılan Sektör Değişkeni Açısından İnovatif Düşünme Eğilimlerinin Karşılaştırılması

	Sektör	n	□	S.s.	t	p
İnovatif Düşünme Eğilimleri	Devlete ait resmi okul	165	4,25	,51	-2,260	,025
	Özel sektöre ait okul	37	4,46	,44		

Tablo 15'teki veriler incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin görev yaptıkları sektör değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sergilediği tespit edilmiştir (p<.05). Özel sektörde çalışan öğretmenlerin inovatif düşünme puan ortalamalarının (□=4,46; SS=0,44), devlet sektöründe görev yapan öğretmenlerin ortalamalarına (□=4,25; SS=0,51) kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 16. Sınıf Mevcudu Değişkeni Açısından İnovatif Düşünme Eğilimlerinin Karşılaştırılması

	Çocuk Sayısı	n	□	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
İnovatif Düşünme Eğilimleri	11-15	74	4,28	,46	2	,041	,960	-
	16-20	77	4,29	,54				
	21-25	51	4,31	,50				

**p<.05 A=15 ve altı, B=16-20, C=21-25*

Tablo 16'daki veriler değerlendirildiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin sınıflarında bulunan çocuk sayısı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sergilemediği saptanmıştır (p>.05).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuç olarak; okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumları ile inovatif düşünme eğilimleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Örgütsel sinizmin performans düşüklüğü; örgütsel vatandaşlık davranışlarında isteksizlik, etik dışı davranışlar sergileme, motivasyon eksikliği, işe gelmeme, örgüt içerisinde çatışma hali ve şikâyet gibi durumları beraberinde getirdiği belirlenmiştir (Andersson ve Bateman, 1997; Wanous vd., 2000; akt. Çınar vd., 2023). Ancak Bilir ve diğerlerinin (2023; s. 237) inovatif düşünebilecek kişileri "statükoyu reddedebilen, risk almakta cesur, değişime istek duyan, yeniliklere ilgi duyan ve girişimci bir ruha sahip olan bireyler" olarak tanımladıkları düşünüldüğünde sinik kişilerin bu motivasyona sahip olmamaları beklenen bir durumdur.

Çalışmanın diğer bir bulgusuna göre, öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumları, yaşlarına, mesleki deneyimlerine, öğrenim düzeylerine, çalıştıkları yaş grubuna, çalıştıkları kurum türüne ve sektöre göre anlamlı bir fark göstermemiştir. Literatürde bu bulguyla örtüşen ya da çelişen bulgulara ulaşan çeşitli çalışmalar vardır. Örneğin Kalağan ve Güzeller (2010) öğretmenlerin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

örgütsel sinizm düzeylerinin yaşlarına ve cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini belirlemişlerdir. Duman ve diğerleri (2020) ise çalışmalarına katılan öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin cinsiyetlerine, yaşlarına, mesleki deneyimlerine ve çalıştıkları sektöre göre anlamlı farklılık gösterirken, sınıflarındaki çocuk sayısına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını raporlamışlardır. Ancak bu çalışma, sınıftaki çocuk sayısına göre incelendiğinde, sınıfında 11-15 çocuk bulunan öğretmenlerin örgütsel sinizm puan ortalamalarının, sınıflarında 21-25 çocuk bulunanlarınkine göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Özellikle okul öncesi eğitim gruplarında daha az çocuk daha fazla iş yükü olarak yorumlanabileceğinden daha düşük sinizm düzeyi beklenmektedir. Bu nedenle bu bulgu, iş yükünün tek başına sinizmin bir yordayıcısı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu noktada örgütsel sinizmin özellikle örgütsel adalet, doğruluk, samimiyet ve içtenlik kavramları ile ilişkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Kalağan ve Güzeller 2010; Kayaalp ve Özdemir, 2020).

Diğer yandan, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin yaşlarına, öğrenim düzeylerine, çalıştıkları yaş grubuna, çalıştıkları kurum türüne ve sınıflarındaki çocuk sayısına göre anlamlı bir fark göstermediği belirlenmiştir. Karadavut ve Batmaz (2025) da çalışmalarında, okul öncesi öğretmenlerinin inovatif düşünme eğilimlerinin yaşlarına, kariyer basamaklarına ve mesleki deneyimlerine göre anlamlı bir fark göstermediğini belirlemişlerdir. Ancak bu çalışmada, öğretmenlerin mesleki deneyimlerine göre anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmış; 11-15 yıl kıdeme sahip olan katılımcıların inovatif düşünme eğilimleri puan ortalamalarının, 6-10 yıl kıdeme sahip olan katılımcıların ortalamalarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonucun, bu dönemin uzman öğretmenlik gibi kariyer basamaklarına denk gelmesinden dolayı öğretmenin motivasyonunun ve mesleki özgüveninin artarak yenilikçi bakış ve tavırları beslemesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın bir diğer bulgusu; özel sektör çalışanlarının inovatif düşünme eğilim ortalamalarının devlet sektörü çalışanlarının inovasyon ortalamalarından istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğudur. Özel okullar öğrenci ihtiyaçlarına uygun, esnek ve yenilikçi bir yapının oluşmasını sağlarken, devlet okullarındaki aşırı kalabalık sınıflar, fiziki imkanlar ve altyapı eksiklikleri gibi geniş çaptaki sıkıntılara devletin tek başına çözüm üretmeye çalışması (Yirci ve Kocabaş, 2013), devlet okullarındaki öğretmenlerin karar almakta cesur, değişime istek duyan, yeniliklere ilgi duyan ve girişimci bir ruha sahip olan bireyler olarak ortaya çıkmaları ve inovatif düşünme eğilimi sergilemeleri konusunda daha temkinli davranmalarına sebep oluyor olabilir.

Bu bulgular ışığında, özellikle okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumları ile inovatif düşünme eğilimleri arasındaki negatif yönlü ilişki dikkate alındığında, okullarda açık iletişim, adil karar alma ve öğretmen görüşlerini dikkate alma gibi uygulamaların sağlıklı uygulanması için adımlar atılabilir. Yöneticilerle öğretmenler arasındaki güven ve etkileşimi artırmak için mesleki gelişim programları ve mentorluk uygulamaları hayata geçirilebilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, örgütsel sinizm ile inovatif düşünme arasındaki ilişki boylamsal olarak incelenebilir. Nicel bulgular nitel bulgularla desteklenerek derinlemesine incelemeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 3*(126), 269-292.

Ağaoğulları, M. A. (1994). *Kent devletinden imparatorluğa*. İmge Kitapevi.

Bilir, B., Akbaş, U. ve Darıca, N. (2023). Okul öncesi öğretmenlerine yönelik inovatif düşünme eğilimi ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 13*(1), 233-253.

Brandes, P. M (1997). *Organizational cynicism: Its nature, antecedents, and consequences*. Yayımlanmamış doktora tezi: The University of Cincinnat

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi

Çınar, E., Çetinkaya, C., Ercan, A., Atabey, H. ve Bozkurt, A. (2023). Örgütsel sinizm. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 12*(36), 717-737.

Dean, J. W., Brandes, J. P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *The Academy of Management Review, 23*(2), 341-352

Duman, N., Sak, R. ve Şahin Sak, İ. (2020). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel sinizm tutumlarının incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(1), 1098-1127. https://doi.org/10.33711/yyuefd.800925

James, M. S. L. (2005). *Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of the potential positive and negative effects on school systems*. Yayımlanmamış doktora tezi: The Florida State University

Kalağan, G. ve Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27*(27), 83-97.

Karadavut, E. ve Batmaz, O. (2025). Okul öncesi öğretmenlerinin zekâ oyunlarına yönelik tutumlarının inovatif düşünme eğilimlerine etkisinin incelenmesi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(1), 25-48. https://doi.org/10.46762/mamulebd.1591323

Karasar, N. (1996). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler* 3A Araştırma, Eğitim, Danışmanlık.

Kayaalp, E. ve Özdemir, T. Y. (2020). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik, örgütsel yalnızlık ve örgütsel yabancılaşma algılarının örgütsel sinizm düzeyleriyle ilişkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(38), 101-113. https://izlik.org/JA52BE85ZX

Kocasaraç, H. ve Karataş, H. (2018). Yenilikçi öğretmen özellikleri: bir ölçek geliştirme çalışması. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 34-57. https://doi.org/10.29065/usakead.349977

Koç, H., ve Topaloğlu, M. (2010). *Yönetim bilimi*. Seçkin Yayıncılık

Sağır, T. ve Oğuz, E. (2012). Öğretmenlere yönelik örgütsel sinizm ölçeğinin geliştirilmesi. *International Journal of Human Sciences [Online], 9*(2), 1094-1106.

Sur, Ö. (2010). *Örgütsel sinizm: Eskişehir ili büro çalışanları üzerine bir alan araştırması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Gazi Üniversitesi

Yıldırım, G. (2015). *Lise öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Gazi Üniversitesi.

Yirci, R. ve Kocabaş, İ. (2013). Eğitimde özelleştirme tartışmaları: Kavramsal bir analiz. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8*, 1523-1539.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEPRESYON, KAYGI VE STRESLERİNE İLİŞKİN YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Öğretmen, Suna TAMBAHÇECİ

Şevkat Anaokulu, stambahceci65@gmail.com - 0009-0000-8813-0587

Prof. Dr., Ramazan SAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ramazansak@yyu.edu.tr - 0000-0002-7504-9429

ÖZET

Depresyon, bireyin günlük yaşam etkinliklerine karşı ilgisinin azalması, sürekli yorgunluk hissetmesi, değersizlik duyguları yaşaması ve hayata karşı umutsuz bir tutum geliştirmesi gibi belirtilerle kendini gösteren ciddi bir ruhsal durumdur. Stres ise bireyin değişen koşullara uyum sağlamaya çalışırken yaşadığı gerilim durumu olarak tanımlanmaktadır. Kaygı, bireyin geleceğe ilişkin belirsizlikler veya tehdit algıları karşısında yaşadığı zihinsel, bedensel ve davranışsal tepkiler bütünü olarak ifade edilmektedir. Öğretmenlerin stres, kaygı ve depresyon düzeyleri, yalnızca bireysel bir ruh sağlığı konusu değil, aynı zamanda okul öncesi eğitimin niteliğiyle doğrudan ilişkili bir araştırma alanıdır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin gerçekleştirilen araştırmaları farklı boyutlarıyla ayrıntılı biçimde incelemektir. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres durumlarını ele alan Ulusal Tez Merkezi web sitesi üzerinden erişilen bir doktora tezi, on dokuz yüksek lisans tezi ile Google arama motoru aracılığıyla ulaşılan dokuz araştırma makalesi olmak üzere toplam yirmi dokuz çalışma, araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmuştur. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak sistemli ve karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Çalışmalarda en sık tercih edilen araştırma yönteminin tarama modeli olduğu belirlenmiştir. Araştırmaların amaçları incelendiğinde, ağırlıklı olarak stresin nedenleri ve stresle başa çıkma yolları üzerinde yoğunlaşıldığı görülmüştür. Araştırma sonuçları, okul öncesi öğretmenlerinin stres, kaygı ve depresyon düzeylerine ilişkin Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların hem sayıca sınırlı hem de kapsam açısından yeterince geniş olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi öğretmenleri, kaygı, depresyon, stres, doküman analizi.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Okul öncesi eğitim, çocuğun bilişsel, sosyal, duygusal ve dil gelişiminin temellerinin atıldığı kritik bir dönemdir. Bu dönemde öğretmenin mesleki yeterliği kadar psikolojik iyi oluşu da eğitim sürecinin niteliğini doğrudan etkileyen önemli bir unsurdur (Başar vd., 2022). Öğretmenin sınıf içindeki tutumu, çocuklarla kurduğu iletişim, duygularını düzenleme biçimi ve mesleki motivasyonu, çocukların okula uyumunu ve öğrenme yaşantılarını şekillendirmektedir (Göktaş ve Gülay Ogelman, 2019). Bu nedenle okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin incelenmesi, yalnızca öğretmen sağlığı açısından değil, aynı zamanda çocukların eğitim ortamındaki gelişimsel deneyimleri açısından da önem taşımaktadır.

Depresyon, bireyin günlük yaşam etkinliklerine karşı ilgisinin azalması, sürekli yorgunluk hissetmesi, değersizlik duyguları yaşaması ve hayata karşı umutsuz bir tutum geliştirmesi gibi belirtilerle kendini gösteren ciddi bir ruhsal durumdur (Fried ve Nesse, 2015). Depresyondaki bireyler olaylara daha karamsar yaklaşabilmekte, sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanabilmekte ve yaşamın farklı alanlarında işlevsellik kaybı yaşayabilmektedirler (Koç vd., 2002). Bu durum yalnızca bireysel yaşamı değil, çalışma ortamını da etkileyebilmekte; çalışanlarda isteksizlik, motivasyon kaybı ve verim düşüklüğü gibi sonuçlara yol açabilmektedir (Saygılı vd., 2016; Sezer, 2011). Öğretmenlik gibi insan ilişkilerinin yoğun olduğu mesleklerde depresyon belirtileri, mesleki performansı ve sınıf içi etkileşimi olumsuz yönde etkileyebilecek bir risk unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Stres ise bireyin değişen koşullara uyum sağlamaya çalışırken yaşadığı gerilim durumu olarak tanımlanmaktadır (Karabacak, 2010). Belirli düzeyde stres bireyi harekete geçiren ve performansı destekleyen bir unsur olabilirken, stresin yoğun ve sürekli hâle gelmesi tükenmişlik, özgüven kaybı, kaygı ve depresyon gibi olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Bulut, 2013; Carnegie, 2012). İş stresi, bireyin çalışma ortamında karşılaştığı beklenti, baskı ve yetersizlik algısından kaynaklanan psikolojik gerginlik durumu olarak ele alınmaktadır (Clegg, 2001). Öğretmenlik mesleği de çocuklar, veliler, yöneticiler ve eğitim programından kaynaklanan çok yönlü sorumluluklar sebebiyle stres düzeyi yüksek mesleklerden biri olarak değerlendirilmektedir (Clipa, 2015; Kyriacou, 2008).

Kaygı, bireyin geleceğe ilişkin belirsizlikler veya tehdit algıları karşısında yaşadığı zihinsel, bedensel ve davranışsal tepkiler bütünü olarak ifade edilmektedir (Peters ve Mayer, 2008). Normal düzeyde kaygı bireyi dikkatli ve hazırlıklı hâle getirebilirken, sürekli ve yoğun kaygı bireyin düşünme, karar verme ve iletişim kurma becerilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

(Geçtan, 2003). Öğretmenler açısından kaygı, özellikle sınıf yönetimi, veli beklentileri, kurum baskısı, performans sorumluluğu ve mesleki yeterlik algısı gibi alanlarda daha belirgin hâle gelebilmektedir. Bu nedenle kaygı, stres ve depresyon birbirinden tamamen bağımsız değil; çoğu zaman birbirini etkileyen psikolojik süreçler olarak değerlendirilmelidir.

Okul öncesi öğretmenlerinin çalışma koşulları, bu psikolojik süreçlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Okul öncesi öğretmenleri, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını dikkate alarak günlük eğitim süreçlerini planlamak, sınıf içi etkileşimi düzenlemek, ailelerle iletişim kurmak ve çocukların güvenliğini sağlamak gibi çok yönlü sorumluluklara sahiptir. Eğitim ortamlarında yaşanan disiplin sorunları, kalabalık sınıflar, yetersiz fiziki koşullar, bürokratik beklentiler, düşük ücretler ve sınırlı mesleki ilerleme olanakları öğretmenlerde stres ve tükenmişliğe yol açabilmektedir (Cenkseven-Önder ve Sarı, 2009). Bunun yanında okul öncesi öğretmenlerinden yalnızca bakım ve öğretim görevlerini yerine getirmeleri değil; aynı zamanda yaratıcı, sabırlı, esnek ve çok yönlü olmaları da beklenmektedir. Bu beklenti, öğretmenlerin hem idare hem de ebeveynler tarafından daha fazla baskı altında hissetmelerine neden olabilmektedir (Cheng, 2008).

Okul öncesi eğitim ortamlarında öğretmenin psikolojik durumu, çocukların sosyal-duygusal gelişimiyle yakından ilişkilidir. Öğretmenlerin çocuklarla kurduğu ilişki, çocukların duygusal güvenlik algısını, öğrenmeye katılımını ve sınıf içindeki davranışlarını etkileyebilmektedir (Jennings, 2019). Öğretmenin duygularını düzenleyebilmesi hem kendi ruh sağlığı açısından hem de çocuklara model olması bakımından önemlidir (Fredrickson ve Cohn, 2008). Buna karşılık yoğun stres yaşayan öğretmenlerin çocuklara karşı daha öngörülemeyen tepkiler verebildiği, bunun da çocukların sosyal-duygusal gelişimini olumsuz etkileyebildiği belirtilmektedir (Curbow vd., 2000; Jennings ve Greenberg, 2009; Zinsser vd., 2013). Dolayısıyla öğretmenlerin stres, kaygı ve depresyon düzeyleri, yalnızca bireysel bir ruh sağlığı konusu değil, aynı zamanda okul öncesi eğitimin niteliğiyle doğrudan ilişkili bir araştırma alanıdır.

Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşunu etkileyen bir diğer unsur ise okul iklimi ve kurumsal destektir. Olumlu bir okul iklimi, öğretmenlerin iş doyumunu artırmakta, stres düzeylerini azaltmakta ve mesleki bağlılıklarını güçlendirmektedir (Aldridge ve Fraser, 2016; Berg ve Cornell, 2016; Hamama vd., 2013). Okul yöneticilerinin öğretmenleri desteklemesi, takdir etmesi ve sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturması, öğretmenlerin olumsuz durumlarla başa çıkabilme güçlerini artırmaktadır (Bakan, 2022; McHugh ve Kyle, 1993). Buna karşılık

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

destekleyici olmayan çalışma ortamları, öğretmenlerde stresin artmasına ve mesleki tükenmişlik belirtilerinin güçlenmesine sebep olabilmektedir.

Alanyazında öğretmenlerin stres, kaygı ve depresyon düzeylerini ele alan çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, okul öncesi öğretmenlerine odaklanan araştırmaların bütüncül biçimde değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmaların hangi yıllarda yoğunlaştığı, hangi araştırma yöntemlerinin tercih edildiği, çalışmaların hangi amaçlar etrafında şekillendiği ve mevcut araştırmaların hangi yönlerden sınırlı kaldığı ortaya koyulmalıdır. Böyle bir değerlendirme, hem mevcut bilgi birikimini görünür kılacak hem de ileride yapılacak araştırmalara yön verecektir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin gerçekleştirilen araştırmaları farklı boyutlarıyla incelemektir. Bu amaç doğrultusunda ilgili çalışmalar; türleri, yılları, araştırma yöntemleri, örneklem özellikleri ve araştırma amaçları bakımından ele alınarak Türkiye'deki mevcut alanyazının genel görünümü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılan çalışmalar türlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılan çalışmalar yıllara göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
3. İncelenen çalışmalar hangi araştırma yöntemleri ve desenleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir?
4. Konuyla ilgili yapılan lisansüstü tezler üniversitelere göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
5. İncelenen çalışmaların amaçları hangi konular etrafında yoğunlaşmaktadır?
6. Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılan çalışmaların genel eğilimleri ve sınırlılıkları nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, literatürde yaygın olarak kullanılan doküman analizi yöntemi temel alınarak yürütülmüştür. Doküman analizi, araştırmacının konu ile ilgili yazılı kaynakları sistematik bir şekilde bulmasını, incelemesini ve analiz etmesini kapsayan bir yöntemdir. Bu süreç, yalnızca kaynakları toplamakla sınırlı kalmaz; aynı zamanda elde edilen bilgilerin dikkatlice değerlendirilmesini, karşılaştırılmasını ve yorumlanmasını da içermektedir (Sak vd., 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Araştırmada doküman analizi yöntemi tercih edilmesinin nedeni, mevcut literatürü kapsamlı bir biçimde değerlendirebilmek ve okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeyleri üzerine yapılmış çalışmaların genel bir görünümünü sunabilmektir.

Doküman analizi sürecinde farklı kaynak türleri dikkate alınmıştır. Bunlar; alanla ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri ile hakemli dergilerde yayımlanmış makalelerdir. Bu kaynaklar detaylı bir şekilde incelenmiş, her çalışmanın geçerlik ve güvenirlik ölçütleri değerlendirilmiş ve bilimsel açıdan güvenilir bilgiler üzerinde yoğunlaşılmıştır (Sak vd., 2021). Bu yaklaşım, çalışmanın bulgularının sağlam ve güvenilir olmasını sağlamaktadır.

2.2. Çalışmaların Belirlenmesi

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların belirlenmesi için kapsamlı bir tarama süreci uygulanmıştır. Bu süreçte Ulusal Tez Merkezi, Google ve Google Scholar gibi güvenilir akademik veri tabanları kullanılmıştır. Ayrıca, bulunan çalışmaların kaynakçaları detaylı bir şekilde incelenerek ek literatüre ulaşılmış ve araştırmaya dâhil edilebilecek diğer çalışmalar tespit edilmiştir.

Tarama sürecinde, araştırma konusuna uygun anahtar kelimeler kullanılmıştır. Bu anahtar kelimeler arasında “okul öncesi öğretmeni stres”, “okul öncesi öğretmeni kaygı”, “okul öncesi öğretmeni depresyon” ve “okul öncesi öğretmeni stres kaygı depresyon” ifadeleri yer almaktadır. Bu kelimeler sayesinde konu ile doğrudan ilişkili akademik çalışmalar seçilmiş ve gereksiz içerikler elenmiştir.

Taramalar Ocak 2026 tarihinde gerçekleştirilmiş olup, bu süreç sonucunda toplamda 1 doktora tezi, 19 yüksek lisans tezi ve 9 hakemli makaleye ulaşılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, sadece görevde olan öğretmenlerin stres, kaygı ve depresyon düzeylerini ele alan çalışmalar dikkate alınmış; öğretmen adaylarını konu alanlar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Sonuç olarak, sistematik taramalar sonucunda incelemeye alınan çalışmaların sayısı 29’dur ve bunlar; 1 doktora tezi, 19 yüksek lisans tezi ile 9 makaleden oluşmaktadır.

2.3. Veri Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği kullanılarak sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, verilerin belirli bir düzen ve mantık çerçevesinde sınıflandırılmasını, kategorilere ayrılmasını ve yorumlanmasını sağlayan bir analiz yöntemidir. Bu yöntem sayesinde araştırmacı, verilerden elde edilen bulguları açık ve anlaşılır bir biçimde okuyucuya sunabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmada incelenen tüm çalışmaların verileri Microsoft Excel programına aktarılmıştır. Bu veriler, görselleştirilmiş biçimde sunulabilmek amacıyla grafikler ve frekans tabloları

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

aracılığıyla detaylandırılmıştır. Böylece, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerini ölçmeye yönelik yapılan çalışmaların türleri, yılları, örneklem özellikleri, yöntemleri ve amaçları açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen bulgular detaylı bir biçimde sunulmuştur. Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerini ayrı ayrı veya birlikte ele alan çalışmalar; türlerine, yayımlandıkları yıllara, araştırma yöntemlerine, örneklem özelliklerine ve araştırma amaçlarına göre kapsamlı bir biçimde incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, okuyucunun verileri kolayca yorumlayabilmesi amacıyla grafikler ve frekans tabloları şeklinde sunulmuştur. Bu görselleştirmeler, hangi çalışmaların hangi özelliklere sahip olduğunu ve çalışmalar arasındaki dağılımları açıkça göstermektedir. Ayrıca, analiz sonucunda öğretmenlerin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin alanyazındaki eğilimler, yoğunluklar ve boşluklar da belirlenmiştir.

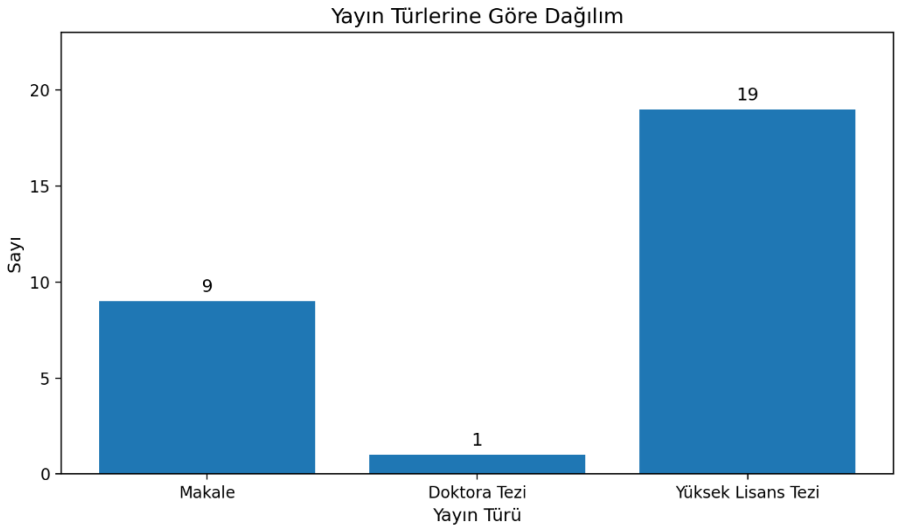

Şekil 1. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Şekil 1'de, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılan akademik çalışmaların türlerine göre dağılımı görülmektedir. Bu bağlamda araştırmaya dâhil edilen toplam 29 çalışmanın türlerine bakıldığında, 19'unun yüksek lisans tezlerinden oluştuğu, birinin doktora tezi olduğu ve dokuzunun hakemli dergilerde yayımlanmış araştırma makalesi olduğu belirlenmiştir.

Bu dağılım, literatürde konuya ilişkin çalışmaların büyük bir kısmının lisansüstü tezler üzerinden yürütüldüğünü ve akademik makalelerin sayıca daha sınırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, konuyla ilgili tek bir doktora tezinin yer alması, konunun derinlemesine ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğuna ve bu konuda araştırma boşluklarının bulunduğuna

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

işaret etmektedir. Bu veriler, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerini inceleyen araştırma çalışmalarının sayısı hakkında okuyucuya net bir tablo sunmaktadır.

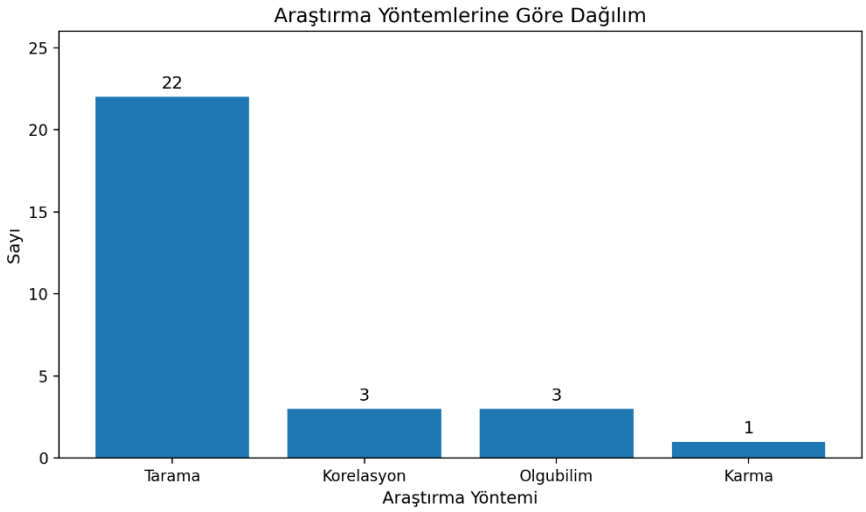

Şekil 2. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmaların Yöntemlerine ve Desenlerine Göre Dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılan akademik çalışmaların büyük bir kısmının nicel araştırma yöntemine dayandığı görülmektedir. Bu bağlamda, toplam 29 çalışmanın yalnızca üç tanesi nitel desende yürütülmüş olduğu, 25 çalışmanın nicel araştırma desenine göre gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bir çalışma ise karma desende hazırlanmıştır. Bu durum alanyazında konuya ilişkin verilerin çoğunlukla ölçekler üzerinden toplandığını ve analiz edildiğini göstermektedir. Çalışmalarda kullanılan araştırma modellerinin dağılımı incelendiğinde, farklı modellerin tercih edildiği görülmektedir. Buna göre, üç çalışmanın korelasyonel model çerçevesinde yürütüldüğü, bir çalışmanın karma yöntem (nicel ve nitelin birlikte kullanıldığı) ile gerçekleştirildiği ve üç çalışmanın olgubilim (nitel) deseninde yapıldığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, 22 çalışmanın tarama modeline dayandığı belirlenmiş olup, bu durum alanyazında tarama modelinin en yaygın olarak kullanılan araştırma modeli olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerini inceleyen araştırmalarda genellikle geniş örneklem grupları üzerinden veri toplandığını ve elde edilen verilerin istatistiksel yöntemlerle analiz edildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, sınırlı sayıda nitel çalışma olması, konunun derinlemesine ve bağlamsal olarak incelenmesinin yeterince yaygın olmadığını ve ileride yapılacak araştırmalar için nitel çalışmaların önem taşıdığını göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

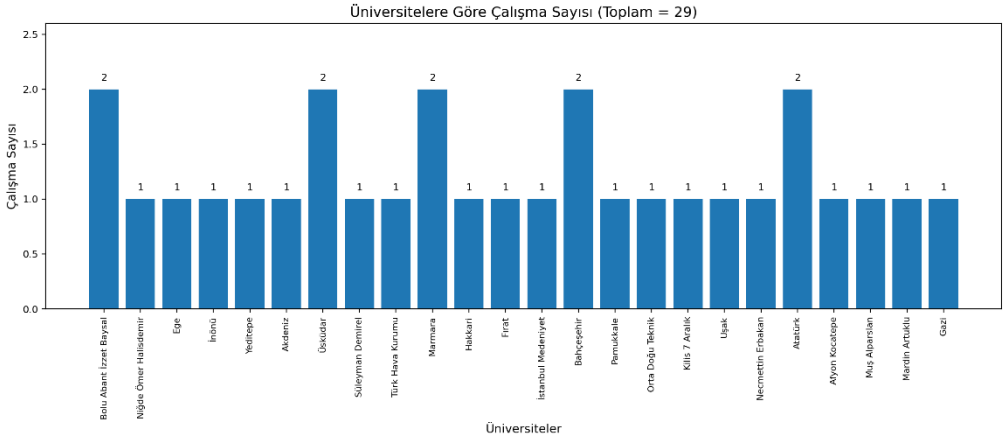

Şekil 3. Konuyla İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Yapıldıkları Üniversitelere Göre Dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerini inceleyen lisansüstü tez çalışmalarının farklı üniversitelerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmaların tek bir merkezle sınırlı kalmadığı ve farklı üniversitelerdeki araştırmacılar tarafından ele alındığı anlaşılmaktadır.

İncelenen tezler arasında, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Üsküdar Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitesi'nde ikişer lisansüstü tez çalışmasının yürütüldüğü belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu üniversitelerdeki araştırmacıların alanla ilgili araştırmalara görece daha yoğun ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Hakkari Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Uşak Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde ise birer lisansüstü tez çalışmasının gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda söz konusu tez çalışmalarının toplamda 29 çalışma kapsamında 24 farklı üniversitede yürütüldüğü görülmektedir. Bu durum, araştırma konusunun Türkiye genelinde geniş bir akademik dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

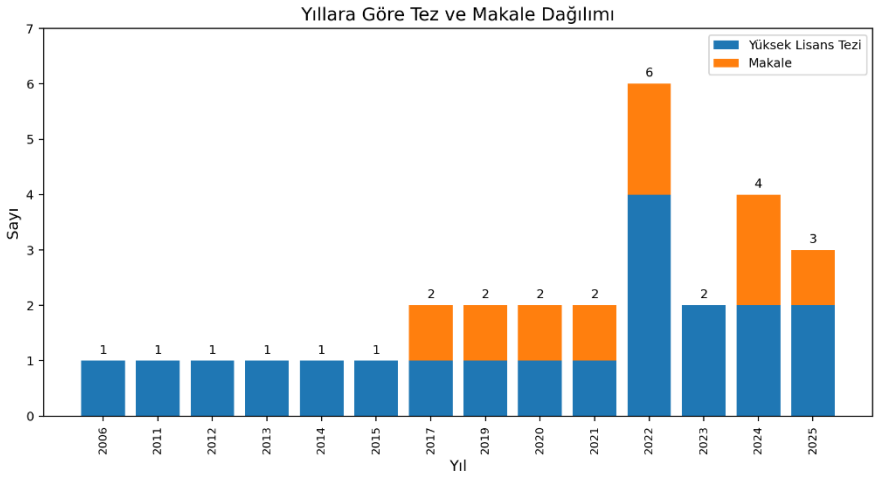

Şekil 4. Türkiye'de Okul Öncesi Öğretmenlerinin Depresyon, Kaygı ve Streslerine İlişkin Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 4 incelendiğinde Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılan temel akademik çalışmaların yıllara göre dağılımında belirgin farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu dağılım, konunun alanyazındaki tarihsel gelişimini ve araştırmacıların ilgisinin zaman içindeki değişimini ortaya koymaktadır.

Bulgulara göre, araştırmaların 2022 yılında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yıl içerisinde dört lisansüstü tezi ve iki araştırma makalesi hazırlanmış olup, söz konusu artış, alana yönelik akademik ilgide önemli bir yoğunlaşmaya işaret etmektedir. 2024 yılında ise iki araştırma makalesi ve iki yüksek lisans tezinin yapıldığı; 2025 yılında iki yüksek lisans tezi ve bir araştırma makalesinin yürütüldüğü; 2023 yılında ise iki yüksek lisans tezinin tamamlandığı belirlenmiştir.

Ayrıca, geçmiş yıllara bakıldığında, 2017, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında her yıl birer yüksek lisans tezi ve birer araştırma makalesi gerçekleştirilmiş; 2006, 2011, 2012, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise her yıl birer yüksek lisans tezinin yürütüldüğü tespit edilmiştir. Bu dağılım, konuya ilişkin akademik çalışmaların özellikle son yıllarda belirgin bir artış gösterdiğini ve araştırmacı ilgisinin giderek yoğunlaştığını göstermektedir.

Bu bulgular, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik sağlık durumlarına yönelik araştırmaların geçmiş yıllara göre daha sık ve sistematik hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Özellikle 2022 sonrası dönemdeki artış, alandaki araştırma kapasitesinin yükseldiğini ve konuya ilişkin literatürün önemli ölçüde genişlediğini göstermektedir. Ayrıca bu trend, gelecekte yapılacak çalışmalar için hem mevcut bilgi birikiminin artırılması hem de alandaki araştırma boşluklarının belirlenmesi açısından önemli bir temel oluşturmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

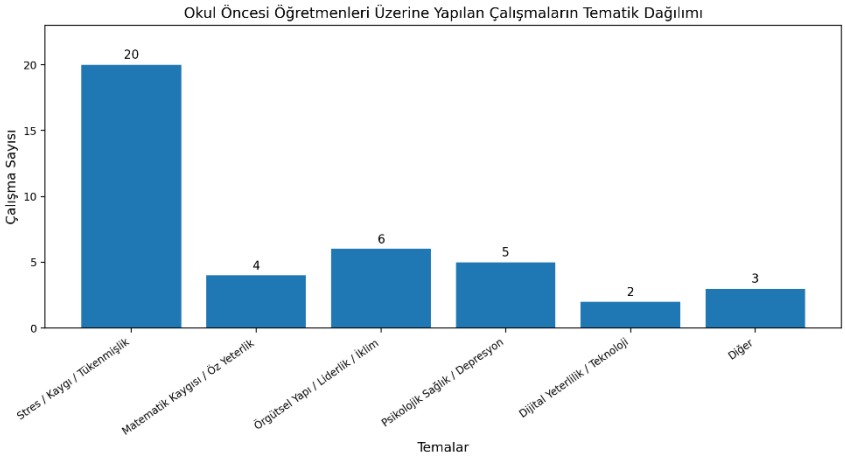

Şekil 5. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmaların Amaçlarına Göre Dağılımı

Alan yazında yer alan çalışmaların amaçları incelendiğinde, yaklaşık olarak 20 çalışmanın özellikle stres, kaygı ve tükenmişlik temaları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, incelenen çalışmalarda okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik sağlık durumlarının en çok araştırılan konu başlığı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra, alanyazında konuya ilişkin farklı odaklara sahip çalışmaların da yer aldığı belirlenmiştir. Örneğin, okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel gelişim bilgileri, matematiğe yönelik kaygıları ve inançları ile çocukların erken matematik yetenekleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir makale çalışması bulunmaktadır. Bu çalışma, öğretmenlerin akademik yeterliklerinin ve kaygılarının çocukların erken matematik yetenekleri üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli bir katkı sağlamaktadır.

Ayrıca, okul öncesi öğretmenlerinin denetim odakları, stresle başa çıkma yöntemleri ve ruh sağlığı düzeylerine etkilerini inceleyen bir yüksek lisans tezinin de bulunduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, okul öncesi öğretmenlerinin stres düzeylerinin sınıf iklimine etkisini araştıran bir yüksek lisans tez çalışması da alanyazında yer almaktadır. Bu çalışmalar, öğretmenlerin bireysel psikolojik durumlarının sınıf yönetimi ve eğitim ortamına yansımalarını ortaya koymak açısından önemlidir.

Diğer yandan, alan yazında okul öncesi öğretmenlerinin matematik kaygılarının matematik öz yeterliklerine etkisini inceleyen bir çalışma; tükenmişlik düzeyleri ile psikolojik yardım arayışları arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırma; ayrıca çalışma yaşamındaki stresin depresyon ve benlik saygısı ile ilişkisini okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenleri üzerinde inceleyen bir araştırma da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, öğretmenlerin psikolojik ve mesleki deneyimlerini daha bütüncül bir biçimde anlamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar sunmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Elde edilen bulgular, alanyazında stres, kaygı ve tükenmişlik gibi psikolojik faktörlerin öğretmen sağlığı ve eğitim ortamı üzerindeki etkilerinin en çok araştırıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, öğretmenlerin mesleki yeterlikleri, sınıf yönetimi ve çocuk gelişimi ile ilgili konuların da giderek daha fazla dikkat çektiği ve araştırmaların çeşitlendiği görülmektedir.

Alan yazında, okul öncesi öğretmenlerinin okuldaki stres belirtileri, stres kaynakları, bu stres kaynaklarıyla başa çıkma yöntemleri ve örgütsel stresin performans üzerindeki etkilerini inceleyen çeşitli çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, öğretmenlerin günlük iş yaşamında karşılaştıkları psikolojik ve mesleki zorlukların kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, okul öncesi öğretmenlerinde strese yatkınlığın iş tatmini üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar ile okul öncesi öğretmenlerinin maruz kaldıkları psikolojik yıldırma (mobbing) davranışları ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır. Bu tür çalışmalar, öğretmenlerin mesleki ve duygusal deneyimlerinin iş doyumu üzerindeki etkilerini anlamak açısından önemlidir.

Bunun yanı sıra okul öncesi öğretmenlerine yönelik dijital yeterlilikler ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ile gerçekleştirilen bir çalışma, öğretmenlerin dijital yeterlilikleri, mesleki tükenmişlikleri, teknoloji kullanım istekleri ve teknolojiye ilişkin kaygıları arasındaki ilişkiyi detaylı bir biçimde incelemiştir. Bu bağlamda, teknolojik yeterliliklerin öğretmenlerin psikolojik ve mesleki durumları ile ilişkisi ortaya koyulmuştur. Ayrıca, öğretmenlerin veliler tarafından maruz kaldıkları olumsuz davranışlara ilişkin görüşlerini ele alan çalışmalar da alanyazında mevcuttur. Bu araştırmalar, öğretmenlerin sosyal ve mesleki etkileşimlerinin psikolojik sağlığa etkilerini anlamada önemli bir temel oluşturmaktadır.

Okul öncesi öğretmenlerinin okul etkililiğine ilişkin algıları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yanı sıra, öğretmenlerin stres düzeyleri ile sınıf ortamı ve öğrenme süreçleri arasındaki ilişkileri ele alan; öğretmenlerin iş ortamı stresleri ile mesleki niyetleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalar, öğretmenlerin bireysel ve mesleki özelliklerinin eğitim ortamına olan etkilerini ortaya koymakta ve eğitim süreçlerinin kalitesine dair önemli bilgiler sağlamaktadır.

Öğretmenlerin psikolojik durumlarını ve örgütsel etkileşimlerini inceleyen diğer araştırmalar arasında, okul yöneticilerinin liderlik özellikleri ile örgütsel depresyon arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar; öğretmenlerin örgütsel stres kaynakları ve stresle başa çıkma stratejilerini inceleyen araştırmalar; ayrıca yön bulma stratejileri ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, öğretmenlerin hem bireysel hem de örgütsel düzeyde yaşadıkları psikolojik süreçleri anlamada önemli veriler sunmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Buna ek olarak bilinçli farkındalık temelli stres azaltma programlarının okul öncesi öğretmenlerinin bilinçli farkındalık ve duygu düzenleme becerileri üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar mevcuttur. Benzer şekilde, göreve yeni başlayan öğretmenlerin kariyer algıları, beklentileri, kaygıları ve devlet okullarındaki deneyimlerini ele alan çalışmalar da alanyazında yer almaktadır. Bu araştırmalar, öğretmenlerin mesleki gelişim süreçleri ile psikolojik dayanıklılıklarını ilişkilendirmekte ve eğitim politikaları açısından önemli çıkarımlar sağlamaktadır.

Ayrıca, öğretmenlerin depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri ile psikolojik yardım alma tutumlarını inceleyen; okul öncesi öğretmenleri ve öğretmen adaylarının stresle başa çıkma tarzlarını ele alan; özel eğitim anaokullarında ve anasınıflarında görev yapan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve iş birliği durumlarını inceleyen çalışmalar da alanyazında yer almaktadır. Bu çalışmalar, öğretmenlerin hem bireysel hem de grup düzeyindeki psikolojik ve mesleki etkileşimlerini anlamaya yönelik önemli bilgiler sunmaktadır.

Diğer yandan Türk anaokulu öğretmenlerinin stres kaynakları ve başa çıkma stratejilerini inceleyen; kaynaştırma eğitimine yönelik tutum, duygu ve kaygılar ile öğretmen yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi ele alan; mesleki tükenmişlik açısından okul öncesi öğretmenlerini değerlendiren; kesintisiz çalışma deneyimi, tükenmişlik, motivasyon ve eğitim kalitesi arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bu araştırmalar, öğretmenlerin hem mesleki hem de kişisel deneyimlerini kapsamlı bir biçimde değerlendirmekte ve eğitim ortamının kalitesine olan etkilerini göstermektedir. Son olarak, bağımsız anaokullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin yaşadıkları çatışma düzeyleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, öğretmenlerin mesleki bağlılıkları ile iş ortamındaki çatışmalar arasındaki bağlantıları anlamaya yönelik değerli veriler sunmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılmış çalışmalar türleri, yılları, yöntemleri, desenleri, üniversitelere göre dağılımları ve araştırma amaçları bakımından incelenmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan bulgular, okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik iyi oluşuna ilişkin çalışmaların son yıllarda artış göstermekle birlikte, henüz yeterli çeşitlilik ve derinliğe ulaşmadığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, mevcut alanyazındaki genel eğilimleri göstermesi ve ileride yapılacak araştırmalar için boşluk alanlarını belirlemesi bakımından önem taşımaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Araştırmanın ilk önemli sonucu, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin çalışmaların sayıca sınırlı olmasıdır. İnceleme kapsamında toplam yirmi dokuz çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaların on dokuzu yüksek lisans tezi, biri doktora tezi, dokuzu ise araştırma makalesidir. Bu dağılım, konunun daha çok yüksek lisans tezleri düzeyinde ele alındığını, doktora düzeyinde ise oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. Özellikle yalnızca bir doktora tezine ulaşılmış olması, okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik sağlığına ilişkin derinlemesine ve kapsamlı araştırmaların yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, alanda daha uzun soluklu, kuramsal temeli güçlü ve farklı değişkenleri birlikte ele alan araştırmalara ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir.

Araştırmanın ikinci önemli sonucu, incelenen çalışmaların yöntem bakımından belirgin biçimde tarama modelinde yoğunlaşmasıdır. Bulgulara göre çalışmaların büyük çoğunluğu nicel araştırma anlayışıyla yürütülmüş; en sık tercih edilen araştırma modeli ise tarama modeli olmuştur. İncelenen yirmi dokuz çalışmanın yirmi ikisinin tarama modeline dayanması, alanyazında okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin daha çok mevcut durumu betimleme amacıyla ele alındığını göstermektedir. Buna karşılık olgubilim, karma yöntem ve korelasyonel desenlerin daha sınırlı biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu sonuç, alanda öğretmenlerin yaşadıkları stres, kaygı ve depresyon deneyimlerinin nedenlerini, süreçlerini ve sonuçlarını derinlemesine anlamaya yönelik nitel ve karma yöntemli çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç, çalışmaların amaçları bakımından stres, kaygı, tükenmişlik ve stresle başa çıkma yolları etrafında yoğunlaşmasıdır. İncelenen çalışmaların önemli bir kısmında okul öncesi öğretmenlerinin stres kaynakları, stres belirtileri, stresle başa çıkma biçimleri, tükenmişlik düzeyleri, iş doyumu, mesleki bağlılık ve psikolojik iyi oluşları ele alınmıştır. Bu durum, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerine ilişkin psikolojik araştırmaların özellikle mesleki stres ve tükenmişlik ekseninde şekillendiğini göstermektedir. Öğretmenlerin çalışma ortamında karşılaştıkları iş yükü, veli beklentileri, yönetimsel sorunlar, fiziki koşullar, düşük ücret, mevzuat baskısı ve sınıf içi güçlükler gibi faktörlerin araştırmalarda sıkça ele alınması, okul öncesi öğretmenliğinin yalnızca pedagojik değil, aynı zamanda yoğun psikolojik dayanıklılık gerektiren bir meslek olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte araştırma bulguları; depresyon ile kaygı konularının, stres ve tükenmişlik kadar geniş biçimde ele alınmadığını göstermektedir. İncelenen çalışmalarda stres ile tükenmişlik temaları öne çıkarken, depresyon ve kaygı düzeylerini doğrudan ya da bağımsız ele alan araştırmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, okul öncesi öğretmenlerinin ruh

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sağlığını bütüncül biçimde değerlendirme konusunda alanyazında önemli bir boşluk bulunduğunu göstermektedir. Oysa stres, kaygı ve depresyon çoğu zaman birbirinden bağımsız değil, karşılıklı olarak birbirini etkileyen psikolojik süreçlerdir. Bu nedenle ileride yapılacak araştırmalarda bu üç değişkenin birlikte, karşılaştırmalı ve ilişkisel biçimde ele alınması alana önemli katkı sağlayacaktır.

Çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, konuya yönelik akademik ilginin özellikle son yıllarda arttığı görülmektedir. 2022 yılı, çalışmaların en fazla yoğunlaştığı yıl olarak dikkat çekmektedir. 2024 ve 2025 yıllarında da konuya ilişkin araştırmaların devam ettiği görülmektedir. Bu artış, okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik iyi oluşuna yönelik farkındalığın giderek güçlendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, toplam çalışma sayısının hâlâ sınırlı olması, bu artışın henüz yeterli düzeye ulaşmadığını düşündürmektedir. Dolayısıyla son yıllardaki artış olumlu bir gelişme olmakla birlikte, alanda daha sistematik, karşılaştırmalı ve farklı bölgeleri kapsayan araştırmalara ihtiyaç devam etmektedir.

Üniversitelere göre dağılım incelendiğinde, konuyla ilgili lisansüstü tezlerin farklı üniversitelerde yürütüldüğü görülmektedir. Bu durum, araştırma konusunun tek bir akademik merkezle sınırlı kalmadığını göstermesi bakımından olumlu bir bulgudur. Ancak bazı üniversitelerde yalnızca birer çalışmanın bulunması, konunun henüz süreklilik arz eden bir araştırma alanı hâline gelmediğini düşündürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik sağlık durumlarını inceleyen çalışmaların üniversiteler arasında daha planlı, karşılaştırmalı ve disiplinler arası biçimde yürütülmesi gerekmektedir.

İncelenen çalışmaların içeriklerine bakıldığında, öğretmenlerin stres düzeylerinin sınıf iklimi, iş doyumu, mesleki bağlılık, tükenmişlik, mobbing, veli baskısı, yönetimsel destek, dijital yeterlilik, psikolojik yardım arama tutumu ve meslektaş iş birliği gibi değişkenlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu bulgu, okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik durumlarının yalnızca bireysel özelliklerle açıklanamayacağını; okul iklimi, kurum kültürü, yönetim anlayışı, mesleki destek mekanizmaları ve çalışma koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle olumlu okul iklimi, kurumsal destek ve meslektaş iş birliğinin öğretmenlerin stres ve tükenmişlik düzeylerini azaltıcı bir rol üstlenebileceği anlaşılmaktadır.

Araştırmalarda dikkat çeken bir diğer husus, stresle başa çıkma yollarının öğretmenler açısından önemli bir değişken olarak ele alınmasıdır. İncelenen çalışmalarda öğretmenlerin stresle başa çıkmada sosyal destek arama, iletişim kurma, paylaşma, problem çözme ve kişisel dayanıklılık geliştirme gibi yollara başvurdukları görülmektedir. Bu sonuç, okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik iyi oluşunu desteklemek için yalnızca bireysel düzeyde değil,

kurumsal düzeyde de önleyici ve destekleyici uygulamalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Okul yöneticilerinin destekleyici tutum sergilemesi, öğretmenler arası iş birliğinin artırılması, mesleki rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi ve stres yönetimi eğitimlerinin yaygınlaştırılması bu açıdan önem taşımaktadır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve stres düzeylerine ilişkin yapılan çalışmaların, öğretmenlerin mesleki yaşamlarında karşılaştıkları psikolojik ve örgütsel güçlükleri görünür kıldığı söylenebilir. Ancak mevcut çalışmaların çoğunlukla tarama modeline dayanması, konunun daha çok yüzeysel ve betimleyici düzeyde ele alındığını göstermektedir. Öğretmenlerin yaşadıkları stresin nasıl oluştuğu, hangi koşullarda arttığı, hangi destek mekanizmalarıyla azaldığı ve çocukların eğitim sürecine nasıl yansıdığı gibi soruların daha ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin depresyon, kaygı ve streslerine ilişkin alanyazında üç temel noktanın öne çıktığını göstermektedir. Birincisi, incelenen çalışmaların büyük çoğunluğunda tarama modelinin tercih edilmiş olmasıdır. İkincisi, araştırma amaçlarının daha çok stres kaynakları, tükenmişlik ve stresle başa çıkma yolları üzerinde yoğunlaşmasıdır. Üçüncüsü ise depresyon, kaygı ve stres konularını okul öncesi öğretmenleri özelinde ele alan çalışmaların hem sayıca sınırlı hem de kapsam bakımından yeterince geniş olmamasıdır. Bu nedenle ileride yapılacak araştırmalarda nitel ve karma yöntemlere daha fazla yer verilmesi, farklı bölgelerde görev yapan öğretmenlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, özel anaokulları ile devlet kurumlarında çalışan öğretmenlerin deneyimlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi ve öğretmenlerin psikolojik iyi oluşunu destekleyen müdahale programlarının etkililiğinin araştırılması önerilmektedir. Böylece okul öncesi öğretmenlerinin ruh sağlığına ilişkin daha bütüncül, derinlikli ve uygulamaya dönük bir bilgi birikimi oluşturulabilecektir.

KAYNAKÇA

Aldridge, J. M., & Fraser, B. J. (2016). Teachers' views of their school climate and its relationship with teacher self-efficacy and job satisfaction. *Learning Environments Research, 19,* 291–307.

Bakan, T. (2022). *Öğretmenlerin okul iklimi ve takım algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış tezsiz yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Başar, T., Dilek, H., Polat, M. ve Macar, K. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin yaşadıkları duygu durumlarının mesleki tükenmişlik düzeylerini yordama gücü. *Yaşadıkça Eğitim, 36*(3), 775-793.

Berg, J. K., & Cornell, D. (2016). Authoritative school climate, aggression toward teachers, and teacher distress in middle school. *School Psychology Quarterly, 31*(1), 122–139.

Bulut, D. (2013). *Çalışma yaşamında iş stresi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.

Carnegie, D. (2012). *Stres ve endişeyle başa çıkma yolları* (G. Tokgöz, Çev.). Nemesis Kitap.

Cenkseven-Önder, F., & Sarı, M. (2009). The quality of school life and burnout as predictors of subjective well-being among teachers. *Educational Sciences: Theory & Practice, 9*(3), 1223–1235.

Cheng, M.-N. (2008). *Job stress, self-efficacy, burnout, and intention to leave among kindergarten teachers in Taiwan* [Doctoral dissertation, Lynn University]. SPIRAL.

Clegg, A. (2001). Occupational stress in nursing: A review of the literature. *Journal of Nursing Management, 9*(2), 101–106.

Clipa, O. (2015). Roles and strategies of teacher evaluation: Teacher perspectives. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 180*, 916–923.

Curbow, B., Spratt, K., Ungaretti, A., McDonnell, K., & Breckler, S. (2000). Development of the Child Care Worker Job Stress Inventory. *Early Childhood Research Quarterly, 15*(4), 515–536.

Fredrickson, B. L., & Cohn, M. A. (2008). Positive emotions. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (3rd ed., pp. 777–796). The Guilford Press.

Fried, E. I., & Nesse, R. M. (2015). Depression sum-scores don't add up: Why analyzing specific depression symptoms is essential. *BMC Medicine, 13*, Article 72.

Geçtan, E. (2003). *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar*. Metis Yayınları.

Göktaş, İ. ve Gülay Ogelman, H. (2019). Okul öncesi eğitimde öğretmen-çocuk ilişkisinin çocukların okula uyum düzeyleri üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 5*(1), 30-42. https://izlik.org/JA54TA92UU

Hamama, L., Ronen, T., Shachar, K., & Rosenbaum, M. (2013). Links between stress, positive and negative affect, and life satisfaction among teachers in special education schools. *Journal of Happiness Studies, 14*(3), 731–751.

Jennings, P. A. (2019). *Öğretmenler için farkındalık* (Ö. Taner, Çev.). Pegasus Yayınları.

Jennings, P. A., & Greenberg, M. T. (2009). The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of Educational Research, 79*(1), 491–525.

Karabacak, G. (2010). *İşgören kişilik özelliklerinin iş stresi üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Koç, M., Yıldırım, A., & Tutkun, Ö. F. (2002). Psikopatolojik özellikleri olan ve olmayan üniversite öğrencilerinin psikolojik kavramlara atfettikleri anlamlar. *Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim ve Bilim Dergisi, 1*(1), 1–12.

Kyriacou, C. (2001). Teacher stress: Directions for future research. *Educational Review, 53*(1), 27–35.

McHugh, M., & Kyle, M. (1993). School merger: A stressful challenge? *School Organisation, 13*(1), 11–26.

Peters Mayer, D. (2008). *Overcoming school anxiety: How to help your child deal with separation, tests, homework, bullies, math phobia, and other worries*. AMACOM.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(1), 227–256.

Saygılı, M., Avcı, K., Uğurluoğlu, Ö., & Özer, Ö. (2016). Sağlık çalışanlarının örgütsel depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal, 4*(3), 260–272.

Sezer, S. (2011). Örgüt Depresyonu Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik niteliklerinin belirlenmesi. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 13*(1), 39–50.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Zinsser, K. M., Bailey, C. S., Curby, T. W., Denham, S. A., & Bassett, H. H. (2013). Exploring the predictable classroom: Preschool teacher stress, emotional supportiveness, and students' social-emotional behavior in private and Head Start classrooms. *NHSA Dialog: The Research to Practice Journal for the Early Childhood Field, 16*(2), 90–108.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASININ (SKDM) TEDARİK ZİNCİRİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÇİMENTO VE ÇELİK SEKTÖRÜ FİRMALARINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Öğretim Görevlisi Doktor, FATMANUR AVAR ÇALIŞKAN
İzmir Konak Meslek Yüksekokulu, fatmanur.avar@konak.edu.tr - 0000-0001-5831-908X

ÖZET

Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), Avrupa Birliği tarafından Yeşil Mutabakat kapsamında uygulanan iklim nötr olma hedefi taşıyan bir karbon fiyatlandırması sistemidir. Bu sistem özellikle çimento ve çelik gibi karbon salımının yoğun olduğu sektörlerin üretim süreçlerini doğrudan etkilemekte, tedarik zinciri yapılarını da köklü bir değişime uğratmaktadır. Bu çalışmanın amacı, SKDM'nin Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan çimento ve çelik sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların tedarik zinciri sürdürülebilirliği uygulamaları üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada, bu sektörlere mensup firmaların mevcut sürdürülebilirlik raporları nitel içerik analizi kullanılarak tedarikçi seçim kriterleri, karbon ayak izi izleme mekanizmaları, tedarik zinciri şeffaflığı ve düşük karbonlu hammadde/enerji kaynaklarına geçiş stratejileri odak noktaları ele alınarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın bulguları, sınırda karbon emisyonu yönetimi uyumluluğunun firmaları tedarik zincirlerinde daha sıkı izlenebilirlik sistemleri kurmaya, tedarikçilerinden emisyon verileri talep etmeye ve tedarik ağlarını coğrafi ve teknolojik olarak yeniden yapılandırmaya yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, firmalar arasında SKDM'ye hazırlık düzeyleri ve tedarik zinciri sürdürülebilirlik raporlamasındaki olgunluk açısından önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Sınırda karbon düzenlemelerinin işletme düzeyindeki tedarik zinciri yönetimi üzerindeki dönüştürücü etkisine ilişkin ampirik bulgular sunan çalışma, hem akademik literatür hem de sektör uygulayıcıları ve politika yapıcıları için çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), Tedarik Zinciri Yönetimi, Üretimde Sürdürülebilirlik, Çimento ve Çelik Sektörü

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

YEŞİL YÖNETİM KAVRAMININ GELİŞİMİ THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF GREEN MANAGEMENT

Dr.Öğretim Üyesi ASİYE GÖLPEK KARABABA

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, asiye.golpek@hku.edu.tr- ORCID: 0000-0002-6063-6647

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, yeşil yönetimin kapsamlı bir tanımının zaman içinde nasıl ortaya çıktığını açıklamaktır. Yeşil yönetim kavramındaki bazı ortak noktaları ve tutarlılıkları tespit ederek hem araştırmacılara hem de uygulayıcılara, yeşil yönetimi incelemeye veya uygulamaya çalışırken belirli faktörlerin göz ardı edilmemesini sağlamaktır.

Günümüzde yeşil yönetim, en iyi şekilde "yeşil" organizasyonların çevreye duyarlı uygulamalarıyla tanımlanmaktadır. Oysa yeşil yönetimle meşgul olmanın ne anlama geldiğini tam olarak anlamak gerekmektedir. İşletmelerin yönetim ve çevre ile ilgili kaygılarını iki ayrı varlık olarak görmek yerine, hedeflerin aynı olması gerektiğinin farkına varması, çevresel konuları önemli bir endişe kaynağı haline getirerek çevre bilincine sahip stratejileri ve uygulamaları benimsemesi gerekmektedir. Bu, işletmelerin rekabetçi pazar gücüne sahip olmasına yardımcı olurken, artan çevresel kaygı nedeniyle sosyal sorumluluk sahibi olma ve ahlaki olarak doğru olanı yapma güdüsünden de kaynaklanmaktadır. Sanayi Devrimi'nden itibaren çevreye duyarlılığın artması ile ekolojik bilinç, koruma ve çevrecilik kavramları, kaynak tüketimini, atıkları ve kirliliği azaltma çağrısıyla birlikte sanayileşmeye yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Bu fikirler ve uygulamalar yeşil yönetim girişiminin temel gereksinimlerini oluşturmakla birlikte yeterli olmamaktadır. İşletmelerin yeşil yönetimi aynı çerçeveler içinde aynı tanımı kullanarak incelemesi ve ölçmesi faydalı olacakken, yeşil yönetim çok çeşitli şekillerde tanımlanmakta ve ölçülmektedir. Bir çalışma yeşil yönetimi alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve uygulanması açısından ölçerken, başka bir çalışma geri dönüşüm programları açısından ölçebilmektedir. Yeşil yönetim değişkenleri çok farklı olduğu için çalışmaların sonuçlarını anlamlı bir şekilde karşılaştırılması olası tüm yeşil yönetim girişimlerini içeren kapsamlı bir tanım ve ölçek geliştirmek için faydalı olabilecektir. Sonuç olarak, yeşil yönetim kavramı gelecekte doğrulanabilir ve anlamlı bir şekilde kullanılabilmeli ve yeşil yönetim önlemlerinin oluşturulmasını teşvik edebilmelidir.

Anahtar kelime: İşletme yönetimi, yeşil yönetim, yeşil yönetimin gelişimi.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ABSTRACT

The aim of this study is to explain how a comprehensive definition of green management has emerged over time. By identifying some common points and consistencies in the concept of green management, it aims to ensure that both researchers and practitioners do not overlook certain factors when trying to study or implement green management.

Today, green management is best defined by the environmentally conscious practices of "green" organizations. However, it is necessary to fully understand what it means to engage in green management. Instead of viewing management and environmental concerns as two separate entities, businesses need to realize that the goals should be the same, making environmental issues a significant concern and adopting environmentally conscious strategies and practices. This helps businesses maintain their competitive market power, while also stemming from the increasing environmental concern and the motivation to be socially responsible and to do what is morally right. Since the Industrial Revolution, with the increase in environmental awareness, the concepts of ecological consciousness, conservation, and environmentalism have emerged as a response to industrialization, along with the call to reduce resource consumption, waste, and pollution. While these ideas and practices constitute the basic requirements of a green management initiative, they are not sufficient. While it would be beneficial for businesses to examine and measure green management within the same frameworks and using the same definition, green management is defined and measured in a wide variety of ways. One study might measure green management in terms of the development and implementation of alternative energy sources, while another might measure it in terms of recycling programs. Because the variables of green management are so diverse, a meaningful comparison of the results of these studies could be useful in developing a comprehensive definition and scale that includes all possible green management initiatives. Ultimately, the concept of green management should be verifiable and usable in a meaningful way in the future, and should encourage the creation of green management measures.

Keywords: Business management, green management, development of green management.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÇOK NESİLLİ İŞGÜCÜ YAPISINDA PSİKOLOJİK SERMAYE, PSİKOLOJİK GÜVENLİK, TÜKENMİŞLİK VE FİNANSAL RİSK ALMA [1]

Yüksek Lisans Öğrencisi Beyza Nur ÖZDEMİR

Yıldız Teknik Üniversitesi, svnc14@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8342-708X

Dr. Öğr. Üyesi Hatice NAYMAN HAMAMCI

Yıldız Teknik Üniversitesi, hnayman@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3044-3836

ÖZET

Günümüz çalışma yaşamında, çalışanlar arasındaki yaş çeşitliliğinin artışı nedeniyle aynı örgütsel yapı içerisinde farklı kuşakların bir arada yer aldığı çok nesilli işgücü yapıları oluşmaktadır. Farklı dönemlerin toplumsal, ekonomik ve çalışma yaşamına ilişkin koşulları içerisinde yetişen kuşakların, psikolojik ve davranışsal özelliklerinin hangi noktalarda farklılaştığının belirlenmesi, çok nesilli çalışan farklılıklarının daha bütüncül haliyle ele alınıp değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, çok nesilli iş gücü yapısında psikolojik sermaye, psikolojik güvenlik, tükenmişlik ve finansal risk alma düzeylerini incelemek; söz konusu değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve bu değişkenlerin çalışan X Y ve Z kuşakları arasında farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. İşgücü yapısına dahil olan X, Y ve Z kuşaklarını temsil eden toplam 274 katılımcı ile yapılan online anket formu kullanılarak kolayda örnekleme ile veri toplanmıştır. Araştırmada psikolojik sermaye, psikolojik güvenlik, tükenmişlik ve finansal risk alma değişkenlerine yönelik ölçekler kullanılmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliliğini AMOS programında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile değerlendirilmiş; tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve kuşaklar arasındaki farklılıkların belirlenmesine yönelik tek yönlü varyans analizi (ANOVA) SPSS programında gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizi sonucunda psikolojik sermayenin psikolojik güvenlik ve finansal risk alma ile pozitif, tükenmişlik ile negatif yönde anlamlı ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca psikolojik güvenlik ile tükenmişlik arasında negatif, finansal risk alma ile tükenmişlik arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan karşılaştırmalı analizler, psikolojik sermayenin kuşaklar arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok nesilli işgücü, psikolojik sermaye, psikolojik güvenlik, tükenmişlik, finansal risk alma.

[1] Bu bildiri Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Hatice NAYMAN HAMAMCI danışmanlığında Beyza Nur ÖZDEMİR tarafından hazırlanmakta olan "Çok Nesilli İş Gücü Yapısının Psikolojik Sermaye, Psikolojik Güvenlik. Tükenmişlik ve Finansal Risk Alma Bağlamında İncelenmesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Çalışma hayatında değişen demografik dönüşüm, farklı yaş gruplarının ve farklı kuşaklara mensup çalışanların aynı örgütsel yapı içerisinde bir arada çalışması sonucu çok nesilli işgücü yapıları oluşmaktadır. Bu durum insan kaynakları yönetiminde çalışan beklentileri, psikolojik kaynaklar, iş deneyimleri ve davranışsal eğilimler bakımından kuşak farklılıklarının ne ölçüde açıklayıcı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Bu çalışmada çok nesilli işgücü yapısı; psikolojik sermaye, psikolojik güvenlik, tükenmişlik ve finansal risk alma değişkenleri üzerinden ele alınmaktadır. Psikolojik sermaye çalışanların olumlu psikolojik kaynaklarını; psikolojik güvenlik örgüt içinde kişilerarası risk alma ve kendini ifade etme konusundaki güven algısını; tükenmişlik işle ilişkili yıpranmayı, finansal risk alma ise belirsizlik altında finansal risk üstlenme eğilimini temsil etmektedir. Bu değişkenlerin aynı araştırmada ele alınması, çok nesilli işgücünün hem psikolojik kaynaklar hem örgütsel algılar hem de davranışsal eğilimler bakımından bütüncül biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırmanın temel katkısı iki yönlüdür. İlk olarak dört değişken arasındaki ilişkiler; ikinci olarak bu değişkenlerin X, Y ve Z kuşakları arasında anlamlı bir biçimde farklılaşıp farklılaşmadığı olgusu incelenmiştir. Bu sayede kuşak farklılıklarının, işgücü yapısı içerisinde ayrıştırıcı bir unsur oluşturup oluşturmadığının incelenmesini, örgütsel yapılarda karşılaşılacak sorunların çözümü hakkında izlenecek yolların ve elde edilecek bulgular doğrultusunda çok nesilli örgütsel yapılarda insan kaynakları uygulamalarının değerlendirilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çok Nesilli İşgücü ve Kuşak Farklılıkları

Çok nesilli işgücü, farklı dönemlerde dünyaya gelen ve farklı toplumsal, ekonomik, teknolojik ve tarihsel koşullar içerisinde büyüyen kuşakların aynı çalışma ortamında bir arada bulunmasını ifade etmektedir. Zemke vd. (2000), kuşakların yalnızca doğum yıllarına göre ayrılan gruplar olmadığını; ortak deneyimler, tarihsel gelişmeler, demografik yapı, ekonomik koşullar ve kültürel çevrenin kuşakların değer ve bakış açılarının şekillenmesinde rol oynadığını belirtmektedir. Kuşakların işe bakışı, çalışma etiği, otorite algısı, liderlik ve iş ilişkileri gibi konularda farklı özellikler gösterebildikleri ileri sürülmüştür. Türkiye bağlamında kuşak farklılıklarını değerlendiren Alkin (2020) ise kuşaklar arasındaki farklılaşmayı içinde bulunulan tarihsel süreç, sosyoekonomik koşullar, teknolojik gelişmeler, çevresel şartlar ve ailelerin ekonomik yapısıyla ilişkilendirmektedir. Alkin'e (2020) göre bu koşullardaki değişim, kuşakların eğilim ve ihtiyaçlarının farklılaşmasına yol açmakta ve söz konusu farklılıklar çalışma yaşamındaki iletişim ve iş yapma biçimlerine de yansıyabilmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda çok nesilli işgücü, farklı dönemlerin koşulları altında şekillenen değer, deneyim ve çalışma anlayışlarına sahip çalışanların aynı örgütsel yapı içerisinde bir araya gelmesiyle oluşan işgücü yapısı olarak değerlendirilmektedir (Zemke, Raines & Filipczak, 2000).

2.2. Psikolojik Sermaye

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Pozitif psikoloji yaklaşımının örgütsel alana yansımasıyla gelişen pozitif örgütsel davranış, çalışanların zayıf yönlerinden ziyade güçlü ve geliştirilebilir psikolojik kapasitelerine odaklanmaktadır. Luthans (2002), pozitif örgütsel davranışı performansın geliştirilmesi amacıyla ölçülebilir, geliştirilebilir ve etkin biçimde yönetilebilen pozitif yönelimli insan kaynakları güçlerinin ve psikolojik kapasitelerinin incelenmesi ve uygulanması olarak tanımlamıştır. Bu teorik çerçevenin devamında Luthans, Youssef ve Avolio (2007), söz konusu kriterleri karşılayan pozitif psikolojik kaynakları tekil yapılar olmanın ötesine taşıyarak, bireyin pozitif psikolojik gelişimini temsil eden ve daha yüksek düzeyli bir çekirdek faktör olan Psikolojik Sermaye kavramı altında kavramsallaştırmıştır.

Psikolojik sermaye, bireyin pozitif psikolojik gelişim durumunu ifade eden ve öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık olmak üzere dört temel psikolojik kapasitenin bir araya gelmesiyle oluşan üst düzey bir yapı olarak ele alınmaktadır (Luthans vd., 2007). Bu yapıda öz yeterlilik, bireyin karmaşık ve zorlayıcı görevlerde başarılı olmak için gerekli çabayı gösterebileceğine ilişkin güvenini; iyimserlik, şimdiki ve gelecekteki başarıya ilişkin olumlu beklentilerini; umut, hedeflere ulaşma konusunda kararlılığını sürdürmesini ve gerektiğinde hedefe ulaşmak için alternatif yollar planlayıp geliştirebilmesini; psikolojik dayanıklılık ise stres ve olumsuzluklarla karşılaştığında kişinin kendini toparlayarak başarı yönündeki çabasını sürdürebilmesini ifade etmektedir. Söz konusu dört kapasite birbirinden kavramsal olarak farklı olmakla birlikte ortak bir üst yapı altında birleşerek psikolojik sermayeyi oluşturmaktadır. Bu nedenle psikolojik sermaye, yalnızca bu boyutların ayrı ayrı değerlendirilmesinden ziyade, bireyin hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayan bütüncül ve geliştirilebilir bir psikolojik kaynak olarak değerlendirilmekte olup daha kapsayıcı ve yüksek düzeyde performans ile iş tatminini yordayıcı bir güç sunmaktadır (Luthans vd., 2007).

2.3. Psikolojik Güvenlik

Psikolojik güvenlik, bireylerin çalışma ortamında fikir ve görüşlerini rahatlıkla ifade edebildikleri, hata ve endişelerini paylaşabildikleri ve bu davranışları sonucunda eleştirilme, dışlanma veya cezalandırılma kaygısı taşımadıkları bir ortamı ifade etmektedir (Edmondson, 1999). Kavram ilk olarak Schein ve Bennis (1965) tarafından örgütsel değişim bağlamında ele alınmış ve bireylerin değişime uyum sağlayabilmeleri için kendilerini psikolojik olarak güvende hissetmelerinin önemi vurgulanmıştır. Daha sonra Kahn (1990), psikolojik güvenliği bireysel düzeyde ele alarak bireyin benlik imajı, statüsü veya kariyeri açısından olumsuz sonuçlarla karşılaşma korkusu yaşamadan kendisini ortaya koyabilmesi ve ifade edebilmesi olarak tanımlamıştır. Kahn'ın (1990) bireysel düzeydeki yaklaşımını ekip düzeyine taşıyan Edmondson (1999) ise psikolojik güvenliği, ekip üyelerinin kişilerarası risk almaya uygun güvenli bir ortam bulunduğuna ilişkin ortak inancı olarak değerlendirmiştir.

Edmondson'un (1999) yaklaşımına göre psikolojik güvenliğin yüksek olduğu çalışma ortamlarında çalışanlar soru sorma, yardım isteme, hata paylaşma, bilgi alışverişinde bulunma ve farklı görüşlerini ifade etme gibi kişilerarası risk içeren davranışları daha rahat sergileyebilmektedir. Buna karşılık psikolojik güvenliğin düşük olduğu ortamlarda çalışanlar yetersiz görülme, statü veya imaj kaybetme ve olumsuz sonuçlarla karşılaşma endişesi nedeniyle kendilerini koruma ve sessiz kalma eğilimi gösterebilmektedir. Bu açıdan psikolojik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

güvenlik, çalışanların öğrenme davranışlarını destekleyen önemli bir örgütsel koşul olarak değerlendirilmektedir. Nitekim psikolojik güvenliğin, çalışanların hata yapma veya yetersiz görünme endişesinden kaynaklanan kişilerarası risk algısını azaltarak bilgi paylaşımı, geri bildirim arama ve hatalardan öğrenme gibi davranışların ortaya çıkmasını desteklediği belirtilmektedir (Edmondson, 1999; Edmondson & Lei, 2014).

2.4. Tükenmişlik

Tükenmişlik kavramı, çalışma yaşamında uzun süreli stres ve yoğun iş taleplerine maruz kalmanın çalışanlar üzerindeki yıpranmanın etkilerini açıklayan önemli kavramlardan biridir. Kavram ilk kez Freudenberger (1974) tarafından mesleki yaşamdan kaynaklanan zihinsel ve fiziksel tükenme durumu olarak ele alınmış, daha sonraki çalışmalarla birlikte örgütsel davranış literatüründe daha kapsamlı bir yapıya dönüşmüştür (Bakker, Demerouti & Sanz-Vergel, 2023). Maslach ve Jackson (1981) tükenmişliği duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde azalma olmak üzere üç boyuttan oluşan bir sendrom olarak kavramsallaştırmıştır. Bu yaklaşımda duygusal tükenme, bireyin stres boyutunu temsil eden fiziksel ve duygusal kaynaklarının azalmasıyla kendisini aşırı yorgun ve enerjisiz hissetmesini; duyarsızlaşma, kişinin işiyle veya hizmet sunduğu bireylerle arasına mesafe koyarak olumsuz ve ilgisiz tutumlar geliştirmesini; kişisel başarı hissinde azalma ise bireyin işindeki yeterlilik ve başarı algısının zayıflaması ile birlikte olumsuz öz değerlendirmeyi ifade etmektedir (Maslach, Schaufeli & Leiter, 2001). Zaman içerisinde yalnızca insanlarla yoğun etkileşim gerektiren mesleklerle sınırlı olmadığı anlaşılan tükenmişlik, farklı meslek alanlarında da incelenmeye başlanmış ve çalışma yaşamının genelinde ortaya çıkabilen bir olgu olarak değerlendirilmiştir.

2.5. Finansal Risk Alma

Finansal risk alma davranışı, bireylerin finansal kararlarında sonuçların kesin olmadığı ve kazanç ile kayıp olasılıklarının birlikte bulunduğu seçeneklere yönelik tercihlerini ifade etmektedir. Zaleśkiewicz (2001), ekonomik risk alma davranışının tek boyutlu bir risk alma ya da riskten kaçınma eğilimi olarak değerlendirilmesinin yeterli olmadığını belirterek, risk almanın altında yatan psikolojik ve motivasyonlara dayalı ikili bir yapı önermektedir. Bu doğrultuda ekonomik risk alma, araçsal risk alma ve uyarıcı risk alma olmak üzere iki farklı biçimde ele alınmaktadır. Araçsal risk almada risk, gelecekte belirli bir finansal veya ekonomik hedefe veya da kazanca ulaşmak için kabul edilen, rasyonel bilgi işleme süreçlerine ve olasılık ile kazanç-kayıp analizlerine dayanan hedef yönelimli bir davranış niteliğindeyken; uyarıcı risk almada gelecekteki bir hedeften ziyade anlık heyecan, duygu arayışı, duygusal uyarılma ve dürtüsellik tarafından tetiklenen, haz odaklı kararları temsil etmektedir. Riskli davranışın oluşturduğu heyecan ve duygusal uyarılma birey açısından başlı başına bir motivasyon kaynağıdır (Zaleśkiewicz, 2001). Bu nedenle araçsal risk alma daha çok gelecekteki sonuçların değerlendirilmesi ve hedefe ulaşma amacıyla ilişkilendirilirken, uyarıcı risk alma heyecan arayışı ve riskli deneyimin kendisinden elde edilen haz ile ilişkilendirilmektedir (Zaleśkiewicz, 2001). Zaleśkiewicz'in çalışmasında bu iki risk alma biçiminin farklı kişilik özellikleri ve motivasyonlarla ilişkili olduğu ortaya konularak ekonomik risk alma davranışının psikolojik ve motivasyonel yönüne dikkat çekilmektedir. Finansal risk alma ve riskten kaçınma eğilimleri

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bireyler arasında farklılık gösterebilmekte ve bu farklılıkların açıklanmasında yaş, bilişsel özellikler ve riskin ölçülme biçimi gibi unsurlar da ele alınmaktadır. Finansal risk tercihlerinin yaşam boyu nasıl bir değişim izlediği ise metodolojik yaklaşımlar, bilişsel yetenekler ve yaşlanma süreçleri ekseninde açıklanmaktadır (Ordali & Rapallini, 2026).

3. METODOLOJİ

3.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, çalışan profilleri arasında yaş aralığının artması sonucu çok nesilli bir işgücü yapısının oluşması ile birlikte beklenen etkilerinin saptanması, çok nesilli işgücünün finansal risk alma konusundaki eğilimlerin incelenmesi, bireylerde psikolojik sermaye, psikolojik güvenlik ve tükenmişlik düzeylerinin ve değişkenler arasındaki ilişkilerin gözlemlenmesi bununla birlikte araştırma sonrasında yönetici, yetkili ve bu portföydeki diğer çalışanların çok nesilli işgücü yapısındaki sorunların tespit edilmesinde ve çözümlemesinde fayda sağlamasıdır.

3.2 Araştırmanın Veri Seti ve Yöntemi

Araştırma kapsamında Ocak – Ağustos 2026 tarihleri arasında, işgücü yapısına dahil olan X, Y ve Z kuşaklarını temsil eden toplam 274 katılımcı ile yapılan çevrimiçi online anket formu kullanılarak kolayda örnekleme yöntemi ile veri toplanmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliliği AMOS programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile değerlendirilmiş; tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve kuşaklar arasındaki farklılıkların belirlenmesine yönelik tek yönlü varyans analizi (ANOVA) SPSS programında gerçekleştirilmiştir. ANOVA sonucunda anlamlı farklılık saptanan değişkende farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Duncan çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

Çizelge 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişken	**Kategori**	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
Yaş Grubu (Kuşaklar)	18-28 (Z Kuşağı)	82	29,93
	29-44 (Y Kuşağı)	139	50,73
	45-60 (X Kuşağı)	53	19,34
Cinsiyet	Erkek	164	59,90
	Kadın	110	40,10
Medeni Durum	Evli	168	61,30
	Bekar	106	38,70
Eğitim Durumu	İlkokul Mezunu	2	0,73
	Lise Mezunu	29	10,58
	Lisans Mezunu	184	67,15
	Yüksek Lisans Mezunu	59	21,53

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 1'de araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri belirlenmiştir. Katılımcıların %59,90'u (164 kişi) erkek, %40,10'u (110 kişi) ise kadın olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %29,93'ü (82 kişi) Z, %50,73'ü (139 kişi) Y, %19,34'ü (53 kişi) X kuşağında yer almaktadır. Medeni durum bakımından örneklemin %61,30'u (168 kişi) evli, %38,70'i (106 kişi) bekardır. Eğitim düzeyinde en büyük grubu %67,15 ile lisans mezunları oluştururken, katılımcıların %21,53'ü (184 kişi) yüksek lisans, %10,58'i lise mezunu ve %0,73'ü ilköğretim mezunudur. Örneklemde Y kuşağı ve lisans mezunlarının ağırlıkta oldukları görülmektedir.

Çalışmada yer alan tüm değişkenler, madde sayıları ve referans bilgileri ayrıntılı bir şekilde Çizelge 2'de listelenmiştir.

Çizelge 2: Değişkenler ve Ölçekler

Değişkenler	**İfade Sayısı**	**Ölçek**
Psikolojik Sermaye	12	Lorenz ve diğ. (2016)
Psikolojik Güvenlik	7	Bülbül ve diğ. (2022)
Finansal Risk Alma	7	Zale´skiewicz (2001)
Tükenmişlik	6	Kong ve diğ. (2016)

3.3 Analiz ve Bulgular

Analiz sürecinde ilk olarak ölçeklerin yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile değerlendirilmiştir. Ardından değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve değişkenler korelasyon analizi yapılmıştır. Son kısımda psikolojik sermaye, psikolojik güvenlik, tükenmişlik ve finansal risk alma düzeylerinin kuşaklara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. DFA AMOS programı, diğer analizler ise SPSS programı kullanılarak yapılmıştır.

Çizelge 3: Değişkenlerin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	CMIN/DF	RMSEA	GFI	AGFI	CFI	TLI	NFI	RFI
Psikolojik Sermaye	3,527	0,076	0,925	0,865	0,904	0,900	0,900	0,866
Psikolojik Güvenlik	2,810	0,071	0,962	0,919	0,973	0,957	0,960	0,935
Finansal Risk Alma	2,992	0,073	0,987	0,936	0,989	0,962	0,983	0,944
Tükenmişlik	2,527	0,065	0,980	0,940	0,986	0,970	0,977	0,952

Psikolojik sermaye ve psikolojik güvenlik ölçekleri için iki aşamalı (ikinci düzey) ve finansal risk alma ve tükenmişlik ölçekleri için ise tek aşamalı (birinci düzey) DFA gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler neticesinde faktör yükleri eşik değerin altında kalan PS7 ($\lambda = 0,323$), RA7 ($\lambda = 0,280$) ve RA2 ($\lambda = 0,432$) maddeleri çıkarılmış ve değişkenlerin uyum indeksleri buna göre değerlendirilmiştir. Çizelge 3'te yer alan sonuçlara göre, psikolojik sermaye değişkeninin uyum iyiliği değerleri CMIN/DF=3,527, RMSEA=0,076, GFI=0,925,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CFI=0,904, TLI=0,900 ve NFI=0,900 olarak hesaplanmış ve genel olarak kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği görülmektedir. Psikolojik güvenlik ölçeğine ilişkin CMIN/DF=2,810, RMSEA=0,071, GFI=0,962, CFI=0,973 ve TLI=0,957 değerleri modelin iyi düzeyde uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Finansal risk alma ölçeğinde CMIN/DF=2,992, RMSEA=0,073, GFI=0,987, CFI=0,989 ve NFI=0,983 değerleri uyum indekslerinin oldukça iyi düzeyde olduğu görülmekte ve son olarak tükenmişlik ölçeğinde ise CMIN/DF=2,527, RMSEA=0,065, GFI=0,980, CFI=0,986 ve TLI=0,970 değerlerinin elde edilmesi de söz konusu bulguların oldukça iyi düzeyde uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde değişkenlerin analizlerde kullanılmak için uygun olduğu görülmektedir.

Fark testlerine geçmeden, son olarak Çizelge 4'te araştırma değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları raporlanmıştır.

Çizelge 4: Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	**Ortalama (M)**	**Standart Sapma**	**1**	**2**	**3**	**4**
1. Psikolojik Sermaye	3,8918	0,6768	1			
2. Psikolojik Güvenlik	3,3066	0,8712	0,294**	1		
3. Finansal Risk Alma	2,9066	0,8865	0,263**	0,056	1	
4. Tükenmişlik	3,0821	0,9652	-0,197**	-0,215**	0,145*	1

** p<0,05; * p<0,10

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde psikolojik sermayenin 3,8918 ortalama ve 0,6768 standart sapma ile araştırma değişkenleri içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Psikolojik güvenliğin ortalaması 3,3066 (SS=0,8712), dört değişken arasında en yüksek standart sapmaya sahip olan tükenmişliğin ortalaması 3,0821 (SS=0,9652) ve en düşük ortalamaya sahip olan finansal risk almanın ortalaması da 2,9066 (SS=0,8865) olarak hesaplanmıştır.

Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde psikolojik sermaye ile psikolojik güvenlik arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=0,294; p<0,05). Psikolojik sermaye ile finansal risk alma arasında da pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=0,263; p<0,05). Buna karşılık psikolojik sermaye ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=-0,197; p<0,05). Bu bulgu, psikolojik sermaye düzeyi yükseldikçe tükenmişlik düzeyinin azalma eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir.

Psikolojik güvenlik ile tükenmişlik arasında da negatif yönlü ve istatiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir (r=-0,215; p<0,05). Buna karşın psikolojik güvenlik ile finansal risk alma arasındaki ilişkinin oldukça düşük olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (r=0,056; p≥0,10). Finansal risk alma ile tükenmişlik arasında ise düşük düzeyli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

pozitif bir ilişki gözlenmiş olup, söz konusu ilişki %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel destek göstermektedir (r=0,145; p<0,10).

Korelasyon katsayılarının düşük düzeylerde olması ve korelasyon analizinin değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini ortaya koymadığından, elde edilen bulgular, değişkenler arasındaki birlikte değişim çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Analizlerin bu aşamasında araştırma değişkenlerinin, katılımcıların ait oldukları kuşak gruplarına (Z, Y ve X Kuşağı) göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve analiz sonuçlarından elde edilen bulgular Çizelge 5'te raporlanmıştır.

Çizelge 5: Araştırma Değişkenlerinin Kuşaklara Göre Farklılaşmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Kuşaklar	n	Ort.	S.S.	F	p	Duncan
Psikolojik Sermaye	Z Kuşağı	82	3,70	0,63	5,522	0,004	Y,X > Z
	Y Kuşağı	139	3,93	0,68			
	X Kuşağı	53	4,08	0,91			
Psikolojik Güvenlik	Z Kuşağı	82	3,35	0,82	0,218	0,805	-
	Y Kuşağı	139	3,30	0,90			
	X Kuşağı	53	3,26	0,88			
Finansal Risk Alma	Z Kuşağı	82	3,06	0,88	1,826	0,163	-
	Y Kuşağı	139	2,86	0,89			
	X Kuşağı	53	2,80	0,86			
Tükenmişlik	Z Kuşağı	82	3,25	0,95	1,921	0,148	-
	Y Kuşağı	139	3,04	0,91			
	X Kuşağı	53	2,94	1,07			

Çizelge 5'teki analiz bulguları incelendiğinde kuşaklar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösteren tek değişkenin psikolojik sermaye olduğu görülmektedir (F=5,522; p=0,004). Psikolojik sermaye ortalamaları X kuşağında 4,08, Y kuşağında 3,93 ve Z kuşağında 3,70 olarak hesaplanmıştır. ANOVA sonucunda belirlenen anlamlı farklılığın hangi kuşaklar arasında gerçekleştiğini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen Duncan çoklu karşılaştırma testi sonucunda, X ve Y kuşaklarının psikolojik sermaye düzeylerinin Z kuşağından anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Psikolojik güvenlik düzeyleri incelendiğinde Z kuşağının 3,35, Y kuşağının 3,30 ve X kuşağının 3,26 ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Kuşaklar arasındaki bu sayısal farklılıklar istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır (F=0,218; p=0,805). Benzer şekilde finansal risk alma düzeyi Z kuşağında 3,06, Y kuşağında 2,86 ve X kuşağında 2,80 olarak belirlenmiş olmakla birlikte, kuşaklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (F=1,826; p=0,163). Tükenmişlik düzeyi Z kuşağında 3,25, Y kuşağında 3,04 ve X kuşağında 2,94 olarak hesaplanmıştır. Z kuşağının tükenmişlik ortalaması diğer kuşaklara kıyasla sayısal olarak daha yüksek görünmesine rağmen, söz konusu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir (F=1,921; p=0,148).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada çok nesilli işgücü yapısında psikolojik sermaye, psikolojik güvenlik, tükenmişlik ve finansal risk alma değişkenleri arasındaki ilişkiler ile bu değişkenlerin X, Y ve Z kuşaklarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda kuşak farklılıklarının incelenen tüm psikolojik ve davranışsal değişkenlerde aynı ölçüde ayrıştırıcı olmadığı gözlemlenmiştir. Bu bulgu sonucunda çok nesilli işgücü yapısının değerlendirilmesinde kuşak etiketinin tek başına açıklayıcı bir çerçeve oluşturmasında sınırlı olabileceğini göstermektedir. Araştırmanın kuşak farklılıklarına yönelik en dikkat çekici bulgusu psikolojik sermaye düzeylerinde ortaya çıkmıştır. X ve Y kuşaklarının psikolojik sermaye düzeyi Z kuşağına göre anlamlı bir biçimde daha yüksek olması, çalışanların sahip oldukları pozitif psikolojik kaynakların kuşaklar arasında farklılaşabileceğini göstermektedir. Psikolojik sermayenin öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık gibi geliştirilebilir psikolojik kaynaklardan oluştuğu dikkate alındığında, bu farklılığın X ve Y kuşaklarının iş yaşamında daha uzun süre bulunmaları ve yaşam deneyimleri boyunca karşılaştıkları güçlükler, yaşanılan değişimler ve belirsizliklerle başa çıkma süreçlerinde söz konusu kaynaklarını geliştirmiş olmalarıyla ilişkili olabileceği söylenebilir. Özellikle mesleki deneyimle kazanılan problem çözme becerileri, geçmiş başarı deneyimleri ve güçlüklerle başa çıkabilme tecrübesi, çalışanların kendi yeterliliklerine yönelik inançlarını ve zorluklar karşısındaki dayanıklılıklarını desteleyen unsurlar olarak değerlendirilebilir. Psikolojik güvenlik açısından X, Y ve Z kuşakları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaması, psikolojik güvenliğin kuşak farklılıklarından ziyade çalışanların içinde bulundukları kişilerarası ilişkilerle ve örgütsel bağlamla daha yakından ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Edmondson ve Bransby (2023), psikolojik güvenlik literatüründe liderlik, ekip etkileşimi, öğrenme davranışları, performans ve çalışma deneyimi gibi bağlamsal unsurların merkezi bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Aynı örgütsel koşullar ve benzer yönetim uygulamaları içinde çalışan farklı kuşakların liderlik yaklaşımları ve ekip içi etkileşim süreçlerine maruz kalmaları psikolojik güvenlik algılarının birbirine yaklaşması mümkündür. Dolayısıyla psikolojik güvenliğin yalnızca kuşak grupları veya bireysel özelliklerinden değil, liderlik yaklaşımı, ekip içi ilişkileri, çalışma ortamının kişilerarası etkileşimini ve örgüt ortamı özellikleriyle ilişkili olabileceği değerlendirilerek farklı kuşakların birlikte çalıştığı ortamda güvenli kişilerarası ilişkileri ve açık iletişimi destekleyen örgütsel koşulların dikkate alınmasının önemine işaret etmektedir. Tükenmişlik açısından Z kuşağının ortalaması X ve Y kuşaklarından betimsel olarak daha yüksek olmasına rağmen kuşaklar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ayrıca grup içi standart sapmaların görece yüksek olması, aynı kuşak içindeki çalışanların da birbirinden önemli ölçüde farklılaşabildiğini göstermektedir. Bu bulgular, tükenmişliğin kuşak üyeliğinden ziyade çalışanların karşılaştıkları iş talepleri ve sahip oldukları iş kaynaklarıyla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. İş Talepleri–Kaynaklar (JD-R) teorisine göre iş talepleri grubunda belirtilen; iş yükü, rol belirsizliği ve iş baskısı gibi talepler çalışanın fiziksel, bilişsel veya duygusal çaba göstermesini gerektiren iş özellikleri, tükenmişliği artırabilirken; iş kaynakları grubunda belirtilen; özerklik, sosyal destek, iş kontrolü ve geri bildirim gibi kaynaklar ile çalışanın öğrenme ve gelişimini destekleyen unsurlar, bu sürecin olumsuz etkilerini azaltabilmektedir (Bakker, Demerouti & Sanz-Vergel, 2023). Christina Maslach ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Michael P. Leiter tarafından geliştirilen ve tükenmişliğin nedenlerini açıklayan İş Hayatının Altı Alanı modelinin kökeninde de birey ile iş çevresi arasındaki altı temel alanda (iş yükü, kontrol, ödül, topluluk/aidiyet, adalet ve değerler) yaşanan kronik uyumsuzluklar tükenme sürecinin boyutunu etkilemektedir. Bu nedenle farklı kuşaklardan çalışanların benzer çalışma koşullarına maruz kalmaları veya aynı kuşak içerisindeki çalışanların farklı iş talepleri ve kaynaklarına sahip olmaları, kuşaklar arasında belirgin bir farklılığın ortaya çıkmamasını açıklayabilir. Bu doğrultuda tükenmişliğin azaltılmasında kuşak temelli uygulamalardan ziyade iş yükünün dengelenmesi, rol belirsizliğinin azaltılması, çalışan özerkliğinin ve sosyal desteğin güçlendirilmesi gibi çalışma koşullarını iyileştirmeye yönelik çok boyutlu bir çalışma yaşamı olgusu içerisinde organizasyonel ve bütünleşik müdahale modellerinin uygulanması önem taşımaktadır.

Finansal risk alma açısından Z kuşağının ortalaması daha yüksek görünmekte olup kuşaklar arasında incelendiğinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ordali ve Rapallini (2026), ekonomi ve psikoloji literatüründe yaşlanma ile finansal risk tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen meta-analiz yöntemine göre, bu ilişkinin kullanılan ölçüm yöntemine bağlı olarak farklılaşabildiğini belirtmektedir. Ordali ve Rapallini (2026) çalışmalarında yaş ile riskten kaçınma arasında pozitif bir ilişki gözlenirken, psikolojik görevlerden elde edilen bulgular öğrenme süreçleri, bilişsel yetenekler ve sağlık durumunun da risk tercihlerinin farklılaşmasında rol oynayabileceğine işaret etmektedir (Ordali & Rapallini, 2026). Bu doğrultuda finansal risk alma, yalnızca bireyin riskli bir finansal seçeneği tercih edip etmemesiyle sınırlı olmayan; riskin niteliği, risk alma motivasyonu, bireysel özellikler ve risk tercihlerinin ölçülme biçimiyle birlikte değerlendirilebilen bir yapı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla finansal risk alma, tek tip veya homojen bir tutum olmaktan ziyade, bireyin bilgi işleme tarzına, kişilik özelliklerine ve karar ortamının niteliğine bağlı olarak araçsal veya uyarılma odaklı motivasyonlarla şekillenen çok boyutlu bir yapıdır. Bu nedenle kuşaklar arasında finansal risk alma bakımından mutlak ve tek yönlü farklılıklar beklemek yerine, diğer bireysel ve ekonomik faktörler, gelir, servet, finansal bilgi, yatırım deneyimi ve risk taşıma kapasitesi gibi değişkenlerle birlikte incelenmesi daha kapsamlı sonuçlar sağlayabilir.

Değişkenler arası ilişkiler de insan kaynakları yönetimi açısından dikkat çekicidir. Psikolojik sermayenin psikolojik güvenlikle pozitif, tükenmişlikle negatif ilişkisi; çalışanların olumlu psikolojik kaynakları ile güvenli çalışma ortamı ve işle ilişkili yıpranma arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. Çalışmanın sonuçları insan kaynakları uygulamaları bakımından, çalışanların yalnızca X, Y veya Z kuşağı etiketleriyle yönetilmesinin yeterli olmayabileceğini göstermektedir. Ravid ve diğerlerinin (2025) kuşak farklılıklarına ilişkin meta-analiz bulguları da iş yaşamında kuşaklar arasında az sayıda sistematik ve anlamlı fark bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle örgütlerin özellikle kuşak temelli strateji geliştirmek yerine bireysel farklılıkları, iş özelliklerini, liderlik biçimlerini, ekip iklimini ve çalışanların sahip olduğu kaynakları birlikte dikkate alan uygulamalar geliştirmesi daha uygun olacaktır. Araştırmada kolayda örnekleme kullanılması bulguların daha geniş çalışan evrenine genellenmesinde dikkatli olunmasını gerektirmektedir. Gelecek araştırmalarda sektör, kıdem, gelir, görev düzeyi

ve örgütsel bağlam gibi değişkenlerin modele dâhil edilmesi; boylamsal ve çok düzeyli tasarımlarla kuşak ve bağlam etkilerinin daha ayrıntılı biçimde incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Bülbül, S., İşiaçık, S. ve Aytaç, S., Measurement of Perceived Psychological Safety: Integration, Review and Evidences for the Scale in the Context of Turkey, Journal of Economy, Culture and Society, 65, 15-28, 2022. https://doi.org/10.26650/JECS2021-974757

Demiral, T., Hekimlerde Örgütsel Sessizliğin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014.

Kong, H., Yuan, Y., Baruch, Y., Bu, N., Jiang, X. ve Wang, K., Influences of Artificial Intelligence (AI) Awareness on Career Competency and Job Burnout, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 33(2), 717-734, 2021. https://doi.org/10.1108/IJCHM-07-2020-0789

Lorenz, T., Beer, C., Pütz, J. ve Heinitz, K., Measuring Psychological Capital: Construction and Validation of the Compound PsyCap Scale (CPC-12), PLoS ONE, 11(4), e0152892, 2016. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0152892

Zaleśkiewicz, T., Beyond Risk Seeking and Risk Aversion: Personality and the Dual Nature of Economic Risk Taking, European Journal of Personality, 15, S105-S122, 2001. https://doi.org/10.1002/per.426

Alkin, E., Prof. Dr. Emre Alkin ile X Y Z Kuşak Çatışmaları, https://oaib.org.tr/haber-detay/prof-dr-emre-alkin-ile-x-y-z-kusak-catismalari (Erişim tarihi: 16.09.2026).

Schein, E. H. ve Bennis, W. G., Personal and Organizational Change Through Group Methods: The Laboratory Approach, Wiley, New York, 1965.

Siemsen, E., Roth, A. V., Balasubramanian, S. ve Anand, G., The Influence of Psychological Safety and Confidence in Knowledge on Employee Knowledge Sharing, Manufacturing & Service Operations Management, 11(3), 429-447, 2009.

Edmondson, A. C. ve Bransby, D. P., Psychological Safety Comes of Age: Observed Themes in an Established Literature, Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 10, 55-78, 2023. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-120920-055217

Zemke, R., Raines, C. ve Filipczak, B., Generations at Work: Managing the Clash of Veterans, Boomers, Xers and Nexters in Your Workplace, AMACOM, 2000.

Maslach, C. ve Jackson, S. E., The Measurement of Experienced Burnout, Journal of Occupational Behaviour, 2(2), 99-113, 1981. https://doi.org/10.1002/job.4030020205

Ravid, D. M., Costanza, D. P. ve Romero, M. R., Generational Differences at Work? A Meta-Analysis and Qualitative Investigation, Journal of Organizational Behavior, 46(1), 43-65, 2025. https://doi.org/10.1002/job.2827

Edmondson, A. C. ve Lei, Z., Psychological Safety: The History, Renaissance, and Future of an Interpersonal Construct, Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 1, 23-43, 2014. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091305

Kutanis, R. Ö. ve Oruç, E., Pozitif Örgütsel Davranış ve Pozitif Psikolojik Sermaye Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, The Journal of Happiness & Well-Being, 2(2), 145-159, 2014.

Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. P., Job Burnout, Annual Review of Psychology, 52, 397-422, 2001. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397

Bankacı, U., Psikolojik Sermaye Kavramı Üzerine Bir İnceleme, Florya Chronicles of Political Economy, 2(2), 59-79, 2016.

Bakker, A. B., Demerouti, E. ve Sanz-Vergel, A., Job Demands-Resources Theory: Ten Years Later, Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 10, 25-53, 2023. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-120920-053933

Ordali, E. ve Rapallini, C., Aging and Financial Risk-Taking: A Meta-Analysis, Journal of Economic Psychology, 113, 102888, 2026. https://doi.org/10.1016/j.joep.2026.102888

Edmondson, A. C., Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams, Administrative Science Quarterly, 44(2), 350-383, 1999.

Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. ve Norman, S. M., Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction, Personnel Psychology, 60, 541-572, 2007.

Riolli, L., Savicki, V. ve Richards, J., Psychological Capital as a Buffer to Student Stress, Psychology, 3(12A), 1202-1207, 2012. https://doi.org/10.4236/psych.2012.312A178

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÇALIŞANLARIN İŞVEREN MARKASI ALGILARININ İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ALGILANAN İSTİHDAM EDİLEBİLİRLİĞİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: MÜCEVHER SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Yüksek Lisans Öğrencisi, Muhammet Cihan UÇAN

Kocaeli Üniversitesi, mcihanucann@gmail.com - 0009-0002-8959-8709

Prof. Dr., Esra ALNIAÇIK

Kocaeli Üniversitesi, esra.alniacik@kocaeli.edu.tr - 0000-0002-7155-1710

ÖZET

Günümüz işgücü piyasasında nitelikli çalışanların elde tutulması, örgütlerin insan kaynakları yönetiminde karşılaştığı en öncelikli sorun alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu çalışma, çalışanların işveren markası algılarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ve bu etkide algılanan istihdam edilebilirliğin düzenleyici (moderatör) rolünü kuramsal bir çerçevede ele almaktadır. Araştırmanın kavramsal modeli; örgütsel denge modeli, sosyal değişim perspektifi ve psikolojik sözleşme kuramı ile kaynakların korunması kuramı ve istihdam edilebilirlik paradoksu olmak üzere birbirini tamamlayan üç kuramsal hat üzerine inşa edilmiştir. Bu çerçevede işveren markası algısı bağımsız değişken, işten ayrılma niyeti bağımlı değişken, algılanan istihdam edilebilirlik ise düzenleyici değişken olarak konumlandırılmıştır. İlgili yazının kapsamlı biçimde gözden geçirilmesi sonucunda üç hipotez geliştirilmiştir: işveren markası algısının işten ayrılma niyetini negatif yönde etkilediği (H1), algılanan istihdam edilebilirliğin işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediği (H2) ve algılanan istihdam edilebilirliğin, işveren markası algısı ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide düzenleyici bir rol üstlendiği (H3). Modelin görgül sınamasına yönelik olarak mücevher perakende işletmelerinde çalışan 267 katılımcıdan anket yöntemiyle veri toplanmıştır; çoklu regresyon ve düzenleyicilik analizlerinden elde edilecek bulgular, devam etmekte olan yüksek lisans tez çalışması kapsamında ayrıca raporlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İşveren Markası, İşten Ayrılma Niyeti, Algılanan İstihdam Edilebilirlik, Düzenleyici Rol, Mücevher Sektörü

THE MODERATING ROLE OF PERCEIVED EMPLOYABILITY IN THE EFFECT OF EMPLOYEES' PERCEPTIONS OF EMPLOYER BRAND ON TURNOVER INTENTION: A CONCEPTUAL FRAMEWORK ON THE CASE OF THE JEWELRY SECTOR

ABSTRACT

In today's labor market, retaining qualified employees has become one of the foremost problem areas that organizations face in human resource management. This study examines, within a conceptual framework, the effect of employees' employer brand perceptions on turnover intention and the moderating role of perceived employability in this effect. The conceptual

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

model of the research is built upon three complementary theoretical strands: the organizational equilibrium model, the social exchange perspective together with psychological contract theory, and conservation of resources theory together with the employability paradox. Within this framework, employer brand perception is positioned as the independent variable, turnover intention as the dependent variable, and perceived employability as the moderating variable. As a result of a comprehensive review of the relevant literature, three hypotheses have been developed: that employer brand perception negatively affects turnover intention (H1), that perceived employability positively affects turnover intention (H2), and that perceived employability plays a moderating role in the relationship between employer brand perception and turnover intention (H3). For the empirical test of the model, survey data were collected from 267 employees of jewelry retail businesses; the data will be analyzed through multiple regression and moderation analysis, and the findings will be reported separately within the scope of the ongoing master's thesis.

Key Words: Employer Branding, Turnover Intention, Perceived Employability, Moderating Role, Jewelry Sector

1. GİRİŞ

Nitelikli iş gücünün örgütler açısından temel rekabet kaynağı hâline gelmesi, çalışanların elde tutulmasını insan kaynakları yönetiminin en öncelikli sorun alanlarından biri konumuna taşımıştır. Çalışan devri; yeniden işe alım ve eğitim maliyetleri, müşteri ilişkilerinde yaşanan kopukluklar ve örgütsel belleğin aşınması gibi doğrudan ve dolaylı maliyetler üretmektedir. Bu nedenle çalışanların örgütten ayrılma davranışının en güçlü yordayıcısı olarak kabul edilen işten ayrılma niyetinin hangi etkenlerce biçimlendiği, yazında sürekliliğini koruyan bir araştırma konusudur (Hom, Lee, Shaw ve Hausknecht, 2017; Rubenstein, Eberly, Lee ve Mitchell, 2018).

Örgütlerin bu sorunla başa çıkmak için başvurduğu yaklaşımlardan biri, işveren markası yönetimidir. Pazarlama disiplinine ait marka yönetimi ilkelerinin insan kaynakları alanına uyarlanmasıyla ortaya çıkan işveren markası, işletmenin çalışanlarına sunduğu işlevsel, ekonomik ve psikolojik faydalar bütününün kendine özgü bir kimlik altında konumlandırılmasını ifade etmektedir (Ambler ve Barrow, 1996; Backhaus ve Tikoo, 2004). Uluslararası yazındaki görgül birikim, çalışanların işveren markasına ilişkin olumlu algılarının işten ayrılma niyetini azalttığı yönünde tutarlı bir örüntü sunmaktadır (Kashyap ve Verma, 2018; Yadav, Kumar ve Mishra, 2020; Gracita ve Anindita, 2023). Buna karşılık bu ilişkinin hangi koşullarda güçlendiğine ya da zayıfladığına, başka bir deyişle ilişkinin sınır koşullarına dair bilgi görece sınırlı kalmaktadır.

Bu noktada, çalışanın işgücü piyasasındaki konumuna ilişkin öznel değerlendirmesini yansıtan algılanan istihdam edilebilirlik kavramı öne çıkmaktadır. Kavram, bireyin sahip olduğu ve koruma ya da artırma güdüsüyle yönettiği bir kaynak olarak ele alınmakta; bu kaynağın düzeyi, bireyin işveren vaatlerine atfettiği önemi değiştiren bir karşılaştırma standardı işlevi görmektedir (De Cuyper, Mauno, Kinnunen ve Mäkikangas, 2011; Nelissen, Forrier ve Verbruggen, 2017). Yazında istihdam edilebilirliğin ayrılma niyetiyle ilişkisinin başka örgütsel değişkenler tarafından düzenlendiğine dair kanıtlar bulunmakla birlikte (Lu, Sun ve Du, 2016;

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Baranchenko, Xie, Lin, Lau ve Ma, 2020; Martin, Nguyen-Thi ve Mothe, 2021), bu düzenleyici işleyişin işveren markası bağlamına taşındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, söz konusu boşluğa yönelerek işveren markası algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan istihdam edilebilirliğin düzenleyici rolünü kuramsal bir çerçevede tartışmayı ve mücevher perakendeciliği bağlamında sınanacak bir araştırma modeli önermeyi amaçlamaktadır. Çalışma, yazarın Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalında sürdürülen ve veri toplama aşaması tamamlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir; bu nedenle metin, kuramsal çerçeve ve hipotez geliştirme sürecine odaklanmakta, görgül bulgular ayrı bir çalışmada raporlanacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ YAZIN

2.1. İşveren Markası Kavramı

İşveren markası kavramı, pazarlama disiplininin temel kavramlarından biri olan marka yönetimi ilkelerinin insan kaynakları yönetimi alanına uyarlanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Kavram ilk kez Ambler ve Barrow (1996) tarafından kavramsallaştırılmış ve istihdam ile sağlanan, istihdam eden işletme ile özdeşleştirilen işlevsel, ekonomik ve psikolojik faydalar bütünü olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, işvereni bir "ürün", mevcut ve potansiyel çalışanları ise bu ürünün "müşterileri" olarak konumlandıran bir bakış açısının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Kavramın akademik yazında sistematik biçimde incelenmesi ise büyük ölçüde Backhaus ve Tikoo'nun (2004) çalışmasıyla mümkün olmuş; yazarlar işveren markalamasını, işletmenin bir işveren olarak kendisini rakiplerinden farklı ve arzu edilir kılan özelliklerinin örgüt içine ve dışına tanıtılmasına dönük çabaların bütünü olarak tanımlamış ve çalışan değer önermesini kavramın merkezî yapı taşı olarak konumlandırmıştır. Berthon, Ewing ve Hah (2005) ise işveren çekiciliği kavramını işlevselleştirerek, potansiyel bir çalışanın belirli bir örgütte çalışmaktan elde etmeyi öngördüğü faydaları ölçmeye yönelik bir araç geliştirmiştir. Theurer, Tumasjan, Welpe ve Lievens (2018), alanda yayımlanmış 187 makaleyi marka denkliği perspektifinden bütünleştirdikleri sistematik derlemede, kavramın yalnızca bir işe alım aracı olmaktan çıkarak örgütsel kimliği biçimlendiren kapsamlı bir stratejik çerçeveye dönüştüğünü göstermiştir. Türkçe yazında da kavrama ilgi, özellikle 2010 sonrasında belirginleşmiş; Sağır (2016), Güler (2019), Vatansever Durmaz (2021) ve Saylan ve Eroğlu (2021) gibi çalışmalar kavramı farklı sektörlerde sınamıştır. Ancak mücevher perakendeciliği bağlamında yapılmış çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir.

2.2. İşveren Markasının Boyutları ve Önemi

İşveren markasının boyutlarına ilişkin en yaygın kabul gören çerçeve, Berthon vd. (2005) tarafından geliştirilen ve ilgi değeri, sosyal değer, ekonomik değer, gelişim değeri ile uygulama değerinden oluşan beş boyutlu yapıdır. Mevcut çalışanların perspektifini esas alan Tanwar ve Prasad (2017) ise eğitim ve gelişim, etik ve kurumsal sosyal sorumluluk, iş-yaşam dengesi, sağlıklı çalışma ortamı ile ücret ve yan haklar olmak üzere beş boyutlu alternatif bir yapı önermiştir; bu boyutlandırma, örgütte hâlihazırda çalışmakta olan bireylerin işveren markasını hangi deneyimsel unsurlar üzerinden değerlendirdiğini yansıtması bakımından mevcut çalışmayla doğrudan örtüşmektedir. İşveren markasının işletmelere sağladığı faydalar dışsal ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

içsel sonuçlar olarak ikiye ayrılmaktadır: dışsal düzlemde nitelikli aday havuzuna erişimi genişletirken, içsel düzlemde örgütsel bağlılığı (Albayrak, Koç, Oğuztürk, Kesgin ve Derdiyok, 2019; Yousf ve Khurshid, 2024), çalışan iyi oluşunu ve sadakatini (Benraïss-Noailles ve Viot, 2021) ve işe adanmışlığı (Gürlek, Akbaş Tuna ve Yeşiltaş, 2020) güçlendirmektedir. Mücevher dağıtım sektöründe gerçekleştirilen bir araştırmada, yönetim desteği ve ödül sistemi gibi içsel pazarlama unsurlarının örgütsel bağlılığı güçlendirdiği; iş tatmini ve örgütsel bağlılığın ise işten ayrılma niyetini azalttığı saptanmıştır (Lee ve Lee, 2017). Bu bulgu, satış personelinin ürün bilgisi, müşteri güveni ve uzun vadeli müşteri ilişkileri açısından kritik rol oynadığı mücevher perakendeciliğinde, işveren markası aracılığıyla çalışan devrinin düşürülmesinin doğrudan ticari sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedir.

2.3. İşten Ayrılma Niyeti Kavramı: Tanımı ve Kapsamı

İşten ayrılma niyeti, çalışanın mevcut örgütündeki üyeliğini sonlandırmaya yönelik bilinçli ve kasıtlı eğilimini ifade eden tutumsal bir yapıdır ve fiili işten ayrılma davranışından ayrıştırılarak ele alınmaktadır. Hom vd. (2017), işten ayrılma araştırmalarının yüzyıllık birikimini değerlendirdikleri kapsamlı derlemede, ayrılma niyeti ile fiili ayrılma arasında pozitif ancak orta düzeyde bir ilişki bulunduğunu; niyetin her durumda davranışa dönüşmediğini göstermiştir. Bununla birlikte niyet, fiili ayrılmanın en yakın bilişsel öncülü olarak kabul edilmekte ve bu nedenle örgütsel davranış araştırmalarında temel sonuç değişkenlerinden birini oluşturmaktadır. Mobley'in (1977) süreç modelinde ortaya konulduğu üzere, ayrılma bilişleri işten ayrılmayı düşünme, alternatif iş arama niyeti geliştirme ve ayrılmaya karar verme biçiminde derinleşen evrelerden oluşmaktadır (Aktaran: Hom vd., 2017). Türkçe yazında Akça ve Karagüzel (2023), kavramı çalışanın örgütten ayrılmaya ilişkin düşünce ve planlarını kapsayan bir eğilim olarak tanımlamış ve ayrılma niyetinin yönetiminin insan kaynakları yönetiminin öncelikli gündem maddeleri arasında yer aldığını vurgulamıştır.

2.4. İşten Ayrılma Niyetinin Kuramsal Temelleri ve Örgütsel Sonuçları

İşten ayrılma niyetini açıklamaya yönelik kuramsal çabaların ilk kapsamlı çerçevesi, March ve Simon'ın (1958) örgütsel denge modelidir (Aktaran: Hom vd., 2017). Bu modele göre çalışanın örgütte kalma kararı, ayrılmanın arzu edilirliği ile ayrılmanın kolaylığına ilişkin değerlendirmelerin bileşkesidir; ayrılmanın kolaylığı boyutu, algılanan istihdam edilebilirlik kavramının erken bir öncülü niteliği taşımaktadır. Rubenstein vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen meta-analiz, gönüllü işgücü devrinin öncüllerini işe ilişkin tutum ve davranışlar, birey-bağlam uyumu, örgütsel özellikler ve dışsal işgücü piyasası etkenleri gibi geniş kategoriler altında toplamış; örgütsel prestijin yordayıcılar arasında yer alması işveren markası ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiye meta-analitik düzeyde dolaylı destek sağlamıştır. İşten ayrılma niyetinin örgütsel sonuçları, doğrudan maliyetler (yeni personel bulma, seçme ve eğitme) ile dolaylı maliyetler (örtük bilgi kaybı, müşteri ilişkilerinde kesinti, kalan çalışanların iş yükü artışı) olarak sınıflandırılmaktadır (Hom vd., 2017; Akça ve Karagüzel, 2023). Perakendecilik, işgücü devrinin en yüksek seyrettiği faaliyet alanları arasında yer almakta; mücevher perakendeciliğinde yüksek değerli ürünlerin satışında müşteri güveni ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

personelin ürün bilgisi kritik önem taşıdığından, deneyimli satış danışmanının kaybı hem bu birikimin hem de müşteri sadakatinin kaybı anlamına gelmektedir (Lee ve Lee, 2017).

2.5. Algılanan İstihdam Edilebilirlik Kavramı: Tanımı, Kapsamı ve Boyutları

Algılanan istihdam edilebilirlik, bireyin iş edinme ve işini sürdürme olanaklarına ilişkin öznel algısı olarak tanımlanmaktadır (Vanhercke, De Cuyper, Peeters ve De Witte, 2014). Bu yaklaşımın ayırt edici özelliği, bireyin nesnel niteliklerinden ziyade bu niteliklerin işgücü piyasasındaki karşılığına dair öznel değerlendirmesini esas almasıdır. Algılanan istihdam edilebilirlik yazınında en yaygın kabul gören boyutlandırma, Rothwell ve Arnold (2007) tarafından geliştirilen Öz-Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği'ne dayanan içsel ve dışsal istihdam edilebilirlik ayrımıdır. İçsel istihdam edilebilirlik, bireyin mevcut örgütü içinde istihdamını sürdürme olanaklarına; dışsal istihdam edilebilirlik ise mevcut örgütün dışındaki işgücü piyasasında iş bulabilme olanaklarına ilişkin algıyı ifade etmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Gerçek ve Elmas Atay (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçe yazında kavram görece yeni bir araştırma konusu olup, Çalışkan ve Özkoç (2020) turizm sektöründe, Özçelik Bozkurt ve Özkoç (2019) konaklama işletmelerinde kavramı görgül olarak incelemiştir; perakende sektöründe ve özellikle işveren markasıyla birlikte ele alındığı çalışmalar yok denecek kadar azdır.

2.6. İstihdam Edilebilirlik Paradoksu

İçsel-dışsal ayrımının görgül bulguları, iki boyutun sonuç değişkenleri üzerinde zıt yönlü etkiler üretebildiğini göstermektedir. Baranchenko vd. (2020), Çin'de 411 katılımcıdan topladıkları verilerle dışsal istihdam edilebilirliğin işten ayrılma niyetini pozitif, içsel istihdam edilebilirliğin ise negatif yönde etkilediğini saptamıştır. Benzer biçimde Nelissen, Forrier ve Verbruggen (2017), örgütün sunduğu gelişim faaliyetlerinin çalışanların hem içsel hem dışsal istihdam edilebilirlik algılarını artırdığını; ancak artan içsel istihdam edilebilirliğin düşük ayrılma riskiyle, artan dışsal istihdam edilebilirliğin ise yüksek ayrılma riskiyle ilişkilendiğini göstermiştir. Yazarların istihdam edilebilirlik paradoksu olarak adlandırdığı bu örüntü, çalışanlarına gelişim yatırımı yapan örgütlerin bu yatırım yoluyla çalışanlarının piyasa değerini artırarak onları kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabildiğini ifade etmektedir. De Cuyper vd. (2011), istihdam edilebilirlik algısının ayrılma niyetiyle pozitif ilişkisini iki ayrı örneklemde boylamsal desenle doğrulamış; Lu vd. (2016) bu ilişkinin algılanan kariyer fırsatlarına bağlı olarak değiştiğini, Martin vd. (2021) ise insan kaynakları uygulamalarının elde tutma etkisinin çalışanların yaşına ve istihdam edilebilirlik profiline göre farklılaştığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, istihdam edilebilirliğin başka örgütsel ilişkilerde düzenleyici işlev görebildiğini sistematik biçimde göstermekte, ancak işveren markası bağlamında bu işleyişi doğrudan sınayan bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

3. ARAŞTIRMA MODELİ, HİPOTEZLER VE YÖNTEM

3.1. Kuramsal Dayanaklar

Araştırmanın modeli, üç kuramsal hat üzerine inşa edilmektedir. Birinci hat, March ve Simon'ın (1958) örgütsel denge modelidir; işveren markası algısı ayrılmanın arzu edilirliğini, algılanan

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

istihdam edilebilirlik ise ayrılmanın kolaylığını temsil etmektedir (Aktaran: Hom vd., 2017). İkinci hat, sosyal değişim perspektifi ve psikolojik sözleşme kuramıdır; işveren markası vaatlerinin çalışan deneyiminde karşılık bulması karşılıklılık normunu harekete geçirerek örgütte kalma yönündeki tutumları güçlendirmekte, vaat-deneyim tutarsızlığı ise ayrılma eğilimini beslemektedir (Ambler ve Barrow, 1996; Backhaus ve Tikoo, 2004; Yadav vd., 2020; Sibarani, Absah, Muda ve Rini, 2026). Üçüncü hat, kaynakların korunması kuramı ve istihdam edilebilirlik paradoksudur; algılanan istihdam edilebilirlik, bireyin koruma ya da artırma güdüsüyle yönettiği bir kaynak olarak, işveren vaatlerine atfedilen önemi değiştiren bir karşılaştırma standardı işlevi görmektedir (Lu vd., 2016; De Cuyper vd., 2011). Üç kuramsal hat bir arada değerlendirildiğinde, örgütsel denge modeli modelin iskeletini kurmakta, sosyal değişim perspektifi işveren markasının ayrılma niyetini nasıl azalttığını açıklamakta, kaynakların korunması kuramı ise bu etkinin neden ve nasıl koşullandığını ortaya koymaktadır.

3.2. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma modeli; çalışanların işveren markası algısını bağımsız değişken, işten ayrılma niyetini bağımlı değişken, algılanan istihdam edilebilirliği ise düzenleyici değişken olarak konumlandırmaktadır. Yaş, cinsiyet, medenî durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, departman ve iş tecrübesi kontrol değişkeni olarak modele dâhil edilmiştir. İşveren markası algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki negatif etkisine ilişkin uluslararası kanıtların tutarlılığına karşın (Kashyap ve Verma, 2018; Yadav vd., 2020; Gracita ve Anindita, 2023), bu ilişkinin sınır koşullarına dair bilginin sınırlı olması ve algılanan istihdam edilebilirliğin başka ilişkilerde düzenleyici işlev gördüğüne dair birikimin işveren markası bağlamında henüz sınanmamış olması, modelin geliştirilme gerekçesini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen hipotezler şöyledir:

H1: Çalışanların işveren markası algıları işten ayrılma niyetlerini negatif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H2: Çalışanların algılanan istihdam edilebilirlik düzeyleri işten ayrılma niyetlerini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H3: Algılanan istihdam edilebilirlik, çalışanların işveren markası algılarının işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisinde düzenleyici role sahiptir.

H3a: Dışsal istihdam edilebilirlik algısı yükseldikçe, işveren markası algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki negatif etkisi zayıflamaktadır.

H3b: İçsel istihdam edilebilirlik algısı yükseldikçe, işveren markası algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki negatif etkisi güçlenmektedir.

H3 hipotezinin kuramsal gerekçesi, istihdam edilebilirlik algısının çalışanın işveren vaatlerini değerlendirirken kullandığı karşılaştırma standardını değiştirmesidir. İstihdam edilebilirlik algısı düşük çalışan için mevcut işveren gerçekçi tek istihdam seçeneği konumundadır ve işveren markasının ayrılma niyetini azaltıcı etkisinin güçlü biçimde ortaya çıkması beklenmektedir; istihdam edilebilirlik algısı yüksek çalışan içinse cazip dış seçeneklerin varlığı,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

güçlü bir işveren markasının dahi elde tutucu etkisini zayıflatabilmektedir (De Cuyper vd., 2011; Nelissen vd., 2017; Baranchenko vd., 2020).

3.3. Araştırma Yöntemi

Araştırma modelinin sınanmasına yönelik olarak nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve ilişkisel tarama (korelasyonel) deseni kurgulanmıştır. Araştırmanın evrenini, mücevher perakende işletmelerinde çalışan bireyler oluşturmaktadır; veriler kolayda örnekleme yöntemiyle, katılımcılara yüz yüze ve çevrim içi olarak ulaştırılan anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Eksik ve tutarsız yanıtlar çıkarıldıktan sonra 267 geçerli anket analize alınmıştır. Ölçme aracı olarak işveren markası algısının ölçümünde Birdal İşeri (2021) tarafından kullanılan 23 maddelik form, işten ayrılma niyetinin ölçümünde Reychav ve Weisberg (2009) kaynaklı ve Aslantaş (2016) tarafından genişletilen sekiz maddelik ölçek, algılanan istihdam edilebilirliğin ölçümünde ise Rothwell ve Arnold'ın (2007) ölçeğinin Gerçek ve Elmas Atay (2017) tarafından yapılan Türkçe uyarlaması kullanılmıştır. Toplanan veriler SPSS paket programı ve düzenleyicilik analizleri için PROCESS makro eklentisi kullanılarak çözümlenecek; ölçeklerin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analiziyle, güvenirliği Cronbach alfa katsayısıyla değerlendirilecek, H1 ve H2 hipotezleri çoklu regresyon analiziyle, H3 hipotezi ise PROCESS makro Model 1 kullanılarak düzenleyicilik analiziyle sınanacaktır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, işveren markası algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde algılanan istihdam edilebilirliğin düzenleyici rolünü kuramsal bir çerçevede ele almış ve mücevher perakendeciliği bağlamında sınanacak bir araştırma modeli önermiştir. Yazın taraması, işveren markası ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin varlığını tutarlı biçimde ortaya koyarken, bu ilişkinin sınır koşullarına dair bilginin sınırlı kaldığını; algılanan istihdam edilebilirliğin farklı örgütsel ilişkilerde düzenleyici işlev gördüğünü, ancak işveren markası bağlamında henüz doğrudan sınanmadığını göstermektedir. Önerilen modelin görgül sınaması tamamlandığında, çalışmanın kuramsal düzlemde işveren markası yazınına bir sınır koşulu kazandırması, görgül düzlemde istihdam edilebilirlik paradoksunun işveren markası bağlamındaki yansımasını ortaya koyması, uygulama düzleminde ise mücevher perakendeciliğinde işveren markası yatırımlarının hangi çalışan profillerinde elde tutma etkisi üreteceğine ilişkin ayrıştırılmış bilgi sunması beklenmektedir. Çalışan devrinin maliyetinin yüksek olduğu bu sektörde, istihdam edilebilirliği yüksek çalışanlar için işveren markasının içsel kariyer olanaklarını vurgulayan bileşenlerinin güçlendirilmesi gibi ayrıştırılmış insan kaynakları politikaları gündeme gelebilecektir. Araştırmanın görgül bulguları, yazarın devam etmekte olan yüksek lisans tez çalışması kapsamında ayrıca raporlanacaktır.

KAYNAKÇA

Akça, Y. ve Karagüzel, A. (2023). İşten ayrılma niyeti. JOMELIPS - Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi, 8(2), 9-18.

Albayrak, E., Koç, E., Oğuztürk, S., Kesgin, N. ve Derdiyok, N. (2019). Hizmet sektöründe işveren markası algısı ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 1(3), 280-293.

Ambler, T. ve Barrow, S. (1996). The employer brand. Journal of Brand Management, 4(3), 185-206.

Aslantaş, M. (2016). Yetenek yönetiminin işe adanma, performans ve işten ayrılma niyetine etkisi: Bankacılık sektörü örneği. Doktora tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Backhaus, K. ve Tikoo, S. (2004). Conceptualizing and researching employer branding. Career Development International, 9(5), 501-517.

Baranchenko, Y., Xie, Y., Lin, Z., Lau, M. C. K. ve Ma, J. (2020). Relationship between employability and turnover intention: The moderating effects of organizational support and career orientation. Journal of Management & Organization, 26(2), 241-262.

Benraïss-Noailles, L. ve Viot, C. (2021). Employer brand equity effects on employees well-being and loyalty. Journal of Business Research, 126, 605-613.

Berthon, P., Ewing, M. ve Hah, L. L. (2005). Captivating company: Dimensions of attractiveness in employer branding. International Journal of Advertising, 24(2), 151-172.

Birdal İşeri, E. (2021). İşveren markasının işten ayrılma niyetine etkileri: Katılım bankacılığı örneği. Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çalışkan, N. ve Özkoç, A. G. (2020). Turizm sektöründe algılanan iş güvencesizliği ve istihdam edilebilirlik: Konaklama işletmeleri örneği. Alanya Akademik Bakış, 4(3), 683-711.

De Cuyper, N., Mauno, S., Kinnunen, U. ve Mäkikangas, A. (2011). The role of job resources in the relation between perceived employability and turnover intention: A prospective two-sample study. Journal of Vocational Behavior, 78(2), 253-263.

Gerçek, M. ve Elmas Atay, S. (2017). Rothwell ve Arnold'ın Algılanan İstihdam Edilebilirlik Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama, geçerlilik ve güvenirlik çalışması. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (54), 91-103.

Gracita, I. ve Anindita, R. (2023). The impact of employer branding on turnover intention in pharmaceutical industries: Does generation matter? Media Ekonomi dan Manajemen, 38(2), 285-302.

Güler, M. (2019). İşveren markasının insan kaynakları süreçleri üzerine etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 34-48.

Gürlek, M., Akbaş Tuna, A. ve Yeşiltaş, M. (2020). İşveren markası işe adanmayı nasıl etkiler? Duygusal emeğin aracılık rolü. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(2), 593-614.

Hom, P. W., Lee, T. W., Shaw, J. D. ve Hausknecht, J. P. (2017). One hundred years of employee turnover theory and research. Journal of Applied Psychology, 102(3), 530-545.

Kashyap, V. ve Verma, N. (2018). Linking dimensions of employer branding and turnover intentions. International Journal of Organizational Analysis, 26(2), 282-295.

Lee, S. K. ve Lee, D. (2017). A study on factors affecting turnover intention of jewelry distribution distributor. Journal of Distribution Science, 15(9), 17-26.

Lu, C., Sun, J. ve Du, D. (2016). The relationships between employability, emotional exhaustion, and turnover intention: The moderation of perceived career opportunity. Journal of Career Development, 43(1), 37-51.

Martin, L., Nguyen-Thi, U. T. ve Mothe, C. (2021). Human resource practices, perceived employability and turnover intention: Does age matter? Applied Economics, 53(28), 3306-3320.

Nelissen, J., Forrier, A. ve Verbruggen, M. (2017). Employee development and voluntary turnover: Testing the employability paradox. Human Resource Management Journal, 27(1), 152-168.

Özçelik Bozkurt, H. ve Özkoç, A. G. (2019). Çalışanlarda öznel iyi olma halinin algılanan istihdam edilebilirlik ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi: Konaklama işletmelerinde bir uygulama. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 7(1), 265-285.

Reychav, I. ve Weisberg, J. (2009). Good for workers, good for companies: How knowledge sharing benefits individual employees. Knowledge and Process Management, 16(4), 186-197.

Rothwell, A. ve Arnold, J. (2007). Self-perceived employability: Development and validation of a scale. Personnel Review, 36(1), 23-41.

Rubenstein, A. L., Eberly, M. B., Lee, T. W. ve Mitchell, T. R. (2018). Surveying the forest: A meta-analysis, moderator investigation, and future-oriented discussion of the antecedents of voluntary employee turnover. Personnel Psychology, 71(1), 23-65.

Sağır, M. (2016). İşveren markası algısı: İnsan kaynakları faaliyetleri, çalışma ortamı ve tazminat-kazanç boyutları ile turizm fakültelerinde bir uygulama. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(14), 415-439.

Saylan, O. ve Eroğlu, U. (2021). Tersane işletmelerinde mevcut ve potansiyel çalışanların işveren marka algısı. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 19(1), 219-236.

Sibarani, M. L. L., Absah, Y., Muda, I. ve Rini, E. S. (2026). Employer branding and psychological contract in reducing turnover intention: A systematic literature review. M. Al Mubarak (Ed.), Enhancing business efficiency through technology (Studies in Systems, Decision and Control, Cilt 659, ss. 67-76) içinde. Springer.

Tanwar, K. ve Prasad, A. (2017). Employer brand scale development and validation: A second-order factor approach. Personnel Review, 46(2), 389-409.

Theurer, C. P., Tumasjan, A., Welpe, I. M. ve Lievens, F. (2018). Employer branding: A brand equity-based literature review and research agenda. International Journal of Management Reviews, 20(1), 155-179.

Vanhercke, D., De Cuyper, N., Peeters, E. ve De Witte, H. (2014). Defining perceived employability: A psychological approach. Personnel Review, 43(4), 592-605.

Vatansever Durmaz, İ. B. (2021). Çalışanların işveren markasına yönelik algıları: Bilişim sektörü çalışanları üzerinde bir araştırma. İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2(1), 49-66.

Yadav, L. K., Kumar, A. ve Mishra, S. (2020). Can organizations leverage employer branding to gain employee engagement and reduce turnover intention? An empirical study with organizational trust as a mediator. Vision: The Journal of Business Perspective, 24(4), 496-505.

Yousf, A. ve Khurshid, S. (2024). Impact of employer branding on employee commitment: Employee engagement as a mediator. Vision: The Journal of Business Perspective, 28(1), 35-46.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

JEOTERMAL ENERJİ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN PATERNALİSTİK LİDERLİK ALGISI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi SEDA CAMGÖZ
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Programı, sdacamgoz@gmail.com- 0009-0001-1610-6075
Prof. Dr. HATİCE ÖZUTKU
Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hozutku@aku.edu.tr- 0000-0003-0425-4967

ÖZET

Paternalistik liderlik, liderin çalışanlara bir "aile büyüğü" ya da "baba" gibi yaklaşarak onların iş ve kişisel yaşamlarıyla ilgilenmesi, onları koruyup desteklemesi ve buna karşılık çalışanlardan sadakat, itaat, bağlılık ve uyum beklemesi üzerine kurulu bir liderlik tarzıdır. Bu araştırmanın temel amacı, çalışanların iş ortamında karşılaştıkları paternalistik liderlik davranışlarını nasıl algıladıklarını ve bu davranışlara ne tür anlamlar yüklediklerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda araştırma, Sosyal Değişim Kuramı temelinde ele alınmış; yöneticilerin koruyucu, destekleyici ve ilgili davranışlarının çalışanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve bu davranışların çalışan-yönetici ilişkileri açısından ne ifade ettiği incelenmiştir.

Saha operasyonlarının zorlu ve riskli doğası nedeniyle jeotermal enerji sektörü, lider-çalışan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin çalışanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığının incelenmesi açısından önemli bir bağlam sunmaktadır. Araştırmada fenomenolojik desen kullanılarak nitel bir tasarım benimsenmiştir. Bu doğrultuda, Afyonkarahisar'daki jeotermal enerji sektöründe faaliyet gösteren bir firmada aynı yönetici ile en az bir yıldır görev yapan dokuz çalışan ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ses kaydına alınarak yazıya aktarılmış ve tematik içerik analizine tabi tutulmuştur.

Araştırmanın bulguları, yöneticinin saygıya dayalı ve güven odaklı babacan tutumunun, çalışanlar tarafından ağır saha koşullarına karşı koruyucu bir unsur olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Çalışanların işyerini bir aile ortamı, yöneticiyi ise hiyerarşik konumlarına bağlı olarak "abi" veya "kardeş" olarak konumlandırdıkları görülmüştür. Yöneticinin merkezi ancak çalışanların görüşlerini dikkate alan danışmacı karar alma yaklaşımının baskı unsuru olarak değil, istikrar ve güven sağlayan bir unsur olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Ayrıca yöneticinin kriz anlarında çözüm odaklı yaklaşımı ve yoğun çalışma temposu, çalışanlar tarafından idealize edilerek yöneticinin bir rol model olarak algılanmasına katkı sağlamıştır. Paternalistik ilişki bağlamında, 7/24 ulaşılabilirlik gibi zorlu operasyonel koşulların ve sahada yaşanan anlık karar farklılıklarının çalışanlar tarafından daha tolere edilebilir olarak değerlendirildiği görülmüştür. Çalışanların yaşanan sorunları yöneticinin kişisel hatasından

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ziyade jeotermal sektörünün ve çalışma sisteminin zorlu doğasıyla ilişkilendirerek dışsallaştırdıkları anlaşılmıştır.

Elde edilen bulgular, paternalistik liderliğin güç mesafesi ve sosyal roller bağlamında çalışanların örgütsel aidiyet ve sadakat algılarını desteklediğini ve ağır çalışma koşullarının anlamlandırılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Araştırma, Sosyal Değişim Kuramı çerçevesinde paternalistik liderliğin, ağır ve riskli çalışma koşullarının hâkim olduğu jeotermal enerji sektöründe çalışan-yönetici ilişkilerinin sürdürülmesine ve bu koşullara ilişkin çalışan algılarının şekillenmesine katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paternalistik Liderlik, Sosyal Değişim Kuramı, Çalışan Algısı, Çalışan-Yönetici İlişkileri, Jeotermal Enerji Sektörü.

1. GİRİŞ

Küreselleşen iş dünyasında örgütlerin sürdürebilir başarı elde etmelerinde ve çalışanların örgütsel aidiyet hissetmelerinde liderlik yaklaşımları belirleyici bir role sahiptir (Aycan, 2001; Pellegrini & Scandura, 2008). Batı merkezli geleneksel yönetim kuramları genellikle bireyci ve düşük güç mesafeli kültürlere odaklanırken, Doğu ve gelişmekte olan toplumların yönetim pratiklerinde farklı kültürel kodlar öne çıkmaktadır (Köksal, 2011). Yönetim kültüründe "babacan liderlik" olarak da ifade edilen paternalist liderlik; şefkat, koruma, kişisel ilgi ve rehberlik unsurlarını otorite ve disiplin ile harmanlayan çok boyutlu bir liderlik yapısını temsil etmektedir (Farh & Cheng,2000; Aycan,2006). Paternalist liderlik anlayışında yönetici, astlarına adeta bir baba veya abi yaklaşımıyla yaklaşmakta; onların hem iş hem de özel yaşamlarındaki refah ve gelişimlerini gözetmekte, buna karşılık astlardan sadakat, saygı ve bağlılık beklemektedir (Erben & Güneşer, 2008). Türkiye gibi toplulukçu değerlerin ve yüksek güç mesafesinin belirgin olduğu toplumlarda, ailevi bağlar ile iş kültürü arasındaki etkileşim paternalist liderlik davranışlarının benimsenmesini ve meşrulaştırılmasını kolaylaştırmaktadır (Aycan, 2006).

Literatür incelendiğinde, paternalist liderlik olgusunun büyük ölçüde ölçekler ve nicel araştırma yöntemleri aracılığıyla ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir (Bayyurt & Kılıç,2017; Nal & Tarım, 2019). Ancak veriler, liderin sunduğu "babacan" korumanın çalışan psikolojisinde yarattığı minnet borcu, güven inşası, koruyucu kalkan algısı ve profesyonel sınır ihlalleri gibi karmaşık ve dinamik süreçleri bütüncül olarak açıklamakta yetersiz kalabilmektedir (Aycan,2006). Özellikle 7/24 kesintisiz hizmet akışı, anlık kriz müdahaleleri ve ağır saha operasyonları gerektiren jeotermal enerji gibi kritik sektörlerde, yöneticinin sergilediği paternalist tutumun çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ve deneyimlediği henüz yeterince keşfedilememiş bir araştırma alanıdır. Bu bağlamda, sayısal genellemelerin ötesine geçerek bireysel yaşantılara ve anlam dünyasına odaklanan derinlemesine nitel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (İlerisoy,2023).

Bu doğrultuda, bu araştırma Afyonkarahisar ilinde jeotermal enerji sektöründe görev yapan çalışanların paternalist liderlik davranışları nasıl algıladıklarını, deneyimlediklerini ve bu yaşantılara ne tür anlamlar yüklediklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma desenlerinden Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) yaklaşımıyla kurgulanan araştırma

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

(İlerisoy, 2023); Türk iş kültüründeki geleneksel 'baba/abi' liderlik figürünün zorlu saha operasyonlarında çalışan personelin aidiyet ve sadakat algılarına yansımalarını doğrudan anlatılar üzerinden sunması bakımından özgün değere sahiptir (Aycan,2006).

2. KURAMSAL ÇERCEVE

2.1. Paternalist Liderlik Tanımı ve Boyutları

Liderlik literatüründe Doğu kültürleri ve gelişmekte olan toplumların yönetim pratiklerini açıklamak amacıyla öne çıkarılan paternalist liderlik; koruma, şefkat, kişisel ilgi ve rehberlik gibi insani unsurları otorite ve disiplin ile harmanlayan çok boyutlu bir liderlik tarzına ifade etmektedir (Farh & Cheng,2000; Aycan,2006). Etimoloji olarak Latince "baba" anlamına gelen "*pater*" kelimesinden türeyen paternalizm, örgütsel bağlamda yöneticinin çalışanlarına adeta baba/abi yaklaşımıyla yaklaşmasını simgelemektedir (Köksal, 2011). Paternalist liderler, astlarının yalnızca profesyonel gelişimleriyle değil, aynı zamanda kişisel ve ailevi sorunlarıyla da yakından ilgilenmekte; onları olası risklere karşı koruyup kollamaktadır (Pellegrini & Scandura, 2008).

Ulusal kültür ile örgüt kültürü arasındaki etkileşim incelendiğinde, paternalist liderliğin özellikle toplulukçuluk ve yüksek güç mesafesi değerlerinin belirgin olduğu toplumlarda daha yaygın benimsendiği görülmektedir (Aycan,2001; Hofstede, 2001). Türkiye gibi geleneksel bağların ve ailevi değerlerin önem taşıdığı iş ortamlarında, yöneticinin "baba" veya "abi" rolünü üstlenmesi çalışanlar tarafından bir yetki aşımı veya özel hayata müdahale olarak değil, aksine güven verici ve kapsayıcı bir yönetim tutumu olarak değerlendirilmektedir (Paşa vd., 2001; Karşu Cesur vd., 2019).

Aycan (2006), paternalist liderleri ve örgüt iklimini karakterize eden beş temel özelliği şu şekilde sıralamaktadır:

- İş Yerinde Aile Ortamı Oluşturulması: Yönetici, kurumu bir aile; çalışanları ise bu ailenin fertleri olarak görülmekte, onlara "baba" veya "abi" yaklaşımıyla yaklaşmaktadır.
- Yakın ve Bireysel İletişim Kurulması: Resmiyet sınırları esnetilerek her bir çalışanla doğrudan iletişim kurulmakta, onların kişisel yapılarının ve ihtiyaçlarının yakından tanınmasına gayret gösterilmektedir.
- Özel Yaşama Duyarlılık ve Katılım: Liderlik sorumluluğu sadece mesai saatleriyle sınırlı kalmamakta; çalışanların düğün, hastalık, cenaze gibi özel günlerinde veya ailevi kriz anlarında manevi ve maddi bir danışman/destekçi olarak yer alınmaktadır.
- Karşılıklı Sadakat ve Vefa Beklentisi: Liderin sunduğu bütüncül koruma ve samimi ilginin bir yansıması olarak çalışanlardan örgüte ve liderin şahsına yönelik güçlü bir vefa, minnet ve bağlılık göstermesi beklenmektedir.
- Hiyerarşik Otoritenin ve Statünün Muhafazası: Lider, sağladığı tüm samimiyete rağmen hiyerarşik mesafe korunmakta; lider son sözü söyleyen, en doğruyu bildiğine inanılan ve otoritesi sorgulanmayan temel figür konumunu sürdürmektedir.

Literatürde paternalist liderlik olgusunun boyutlandırılmasında en geniş kabul gören yapıyı Farh ve Cheng (2000) ortaya koymuştur. Söz konusu modelde paternalist liderlik; otoriter, yardımsever ve ahlaki olmak üzere üç alt boyutta incelenmektedir (Farh & Cheng, 2000).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

- Otoriter Liderlik: Liderin karar alma yetkisini merkezde topladığı, çalışanlardan kesin itaat ve disiplin beklediği boyuttur. Bu yapıda lider, baskın ve yönlendirici bir rol üstlenmekle birlikte; sergilenen bu katı denetim çalışanlar tarafından örgütün birliğini ve düzenini sağlayan koruyucu bir mekanizma olarak değerlendirilebilmektedir (Aycan, 2006; Sağdıç, 2021).
- Yardımsever Liderlik: Yöneticinin, astlarının ve onların ailelerinin iyiliğini içtenlikle gözettiği, çalışanların kişisel ve mesleki gelişimlerine uzun vadeli ve bütüncül bir destek sunduğu boyuttur. Liderin bu şefkatli tutumu, çalışanlar nezdinde derin bir minnettarlık ve borçluluk duygusu yaratarak örgütsel bağlılığı pekiştirmektedir (Sağdıç, 2021).
- Ahlaki Liderlik: Liderin dürüstlük, adalet ve fedakârlık (self-sacrificing) davranışları sergileyerek çalışanlarına kusursuz bir rol model olmasıdır. Ahlaki lider, makamını ve gücünü kişisel ikbal ve çıkarları için kullanmayıp daima kurumun ve astlarının ortak menfaatlerini önceliklendirmektedir (Çetinkaya, 2021).

2.2. Güç Mesafesi ve Türk Kültüründe Paternalizm

Liderlik tarzlarının toplumsal zemindeki meşruiyeti, ilgili toplumun kültürel değerlerinden ve hiyerarşiye yüklediği anlamlardan soyutlanarak anlaşılamaz. Kültürlerarası yönetim literatüründe bu etkileşimi açıklayan en temel yapılardan biri Hofstede'in Kültürel Boyutlar Kuramı'dır. Kuramın merkezinde yer alan güç mesafesi boyutu; toplumdaki bireyler arasındaki güç, statü ve kaynak eşitsizliklerinin, gücü daha az elinde bulunduran üyeler tarafından ne derece kabul edildiğini ve meşru görüldüğünü ifade etmektedir (Özutku, 2019). Tüm toplumlarda belirli düzeyde eşitsizlikler bulunmakla birlikte, bu eşitsizliklerin toplumsal rollere ve kurumsal ilişkilere yansıma biçimi kültürden kültüre farklılık göstermektedir (Şahin & Bilir, 2022).

Güç mesafesinin yüksek veya düşük olması, örgüt içi iletişim kanallarını, otorite algısını ve yönetsel tutumları doğrudan şekillendirmektedir:

- Yüksek Güç Mesafesi: Güç mesafesinin yüksek olduğu kültürlerde bireyler, otorite ve statü farklılıklarını toplumsal düzenin doğal bir parçası olarak benimserler (Stoll, 2010, akt. Şahin & Bilir, 2022). Bu tür örgütlerde hiyerarşik yapı belirgin, ilişkiler resmi, bilgi akışı ise ağırlıklı olarak dikey ve yukarıdan aşağıya doğrudur. Çalışanların inisiyatif alma ve karar süreçlerine katılma alanları sınırlandırılmış olup, yöneticiden net yönlendirme ve talimat beklenmektedir (Stoll, 2010, akt. Şahin & Bilir, 2022).
- Düşük Güç Mesafesi: Düşük güç mesafesine sahip kültürlerde ise hiyerarşik kademeler arasındaki mesafe azdır; yöneticiler daha demokratik ve katılımcı bir tutum sergilerler (Bergiel vd., 2012, akt. Pado & Tezcan, 2018). İlişkiler gayri resmî, bilgi akışı ise ast ile üst arasında çift yönlüdür (Guirdham, 2005, akt. Pado & Tezcan, 2018). Çalışanların fikirlerini özgürce ifade etmeleri teşvik edilmekte, bu durum bireysel yenilikçilik ve üretkenliği desteklemektedir (Guirdham, 2005, akt. Pado & Tezcan, 2018).

Türkiye, kültürel yapısı itibarıyla yüksek güç mesafesi ile toplulukçu değerlerin bir arada harmanlandığı özgün bir sosyo-kültürel zemine sahiptir (Aycan, 2006; Özutku, 2019). Türkiye'deki bu yapının temelinde, geleneksel aile yapılanması ve yetiştirilme tarzı yatmaktadır (Pellegrini & Scandura, 2006). Geleneksel Türk aile modelinde babaya ve aile büyüklerine duyulan koşulsuz saygı, itaat ve onların koruyuculuğuna sığınma dinamiği; bireylerin sosyalleşme sürecinde içselleştirdikleri temel değerlerdir (Sağdıç, 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Aile içinde öğrenilen bu rol modelleri ve ebeveyn-evlat ilişkisi, iş hayatına da taşınarak örgütsel ortamda paternalist liderliğin meşrulaşmasını sağlamaktadır (Aycan, 2006). Yüksek güç mesafesinin yarattığı hiyerarşik otorite, yöneticinin "baba/abi" rolünü üstlenerek sunduğu şefkat, koruma ve rehberlik ile dengelenmektedir (Pellegrini & Scandura, 2006; Sağdıç, 2021). Nitekim Uslu ve Ardıç (2022), babacan liderlik ile yöneticiye güven arasındaki pozitif ilişkide güç mesafesi ve toplulukçuluk algılarının belirleyici ve düzenleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durum, Türk iş kültüründe yöneticinin sergilediği koruyucu ve şefkatli tutumun, çalışan nezdinde sarsılmaz bir örgütsel güven ve bağlılık inşa ettiğini doğrulamaktadır (Uslu & Ardıç, 2022). Dolayısıyla Türk iş kültüründe paternalizm, astlar tarafından bir baskı mekanizması olarak değil; güvensizlikleri azaltan, aidiyet hissettiren ve koruyucu bir sığınak işlevi gören doğal bir yönetim biçimi olarak kabul görmektedir (Aycan, 2006; Özutku, 2019).

2.3. Paternalist Liderliği Temellendiren Kuramsal Yaklaşımlar

2.3.1. Sosyal Rol Teorisi

Alice Eagly tarafından geliştirilen Sosyal Rol Teorisi, bireylerin tutum ve davranışlarının içinde bulundukları toplumun sosyo-kültürel yapısı tarafından tanımlanan "sosyal rol beklentileri" doğrultusunda biçimlendiğini savunmaktadır (Eagly, 1987, akt. Köksal, 2011). Bireyler sosyalleşme süreçlerinde belirli statü ve pozisyonlara atfedilen davranış kalıplarını içselleştirmekte ve günlük yaşamlarında bu rollere uygun hareket etmektedirler (Eagly & Wood, 2012, akt. Köksal, 2011). Yüksek güç mesafesi ve toplulukçu değerlerin hâkim olduğu geleneksel yapılarda "baba/ebeveyn" rolü; ailenin geçimini sağlayan, üyelerini koruyan, disiplini tesis eden ve son kararı alan temel otorite figürü olarak kabul görmektedir (Aycan, 2006; Köksal, 2011).

Örgütsel bağlamda bireyler, toplumsal kültürde öğrendikleri bu ebeveyn-evlat rol şablonlarını iş ortamına taşımaktadırlar (Aycan, 2006). Paternalist lider, toplumun kendisine yüklediği "koruyucu ve yol gösterici baba/abi" rolünü üstlenerek astlarının hem profesyonel hem de özel sorunlarıyla ilgilenmektedir (Pellegrini & Scandura, 2008). Çalışanlar ise içselleştirdikleri rol beklentileri gereği bu tutumu bir müdahale değil, meşru ve güven verici bir yönetim biçimi olarak değerlendirmekte; lidere "sadık ve saygılı takipçi" rolüyle karşılık vermektedirler (Aycan, 2001; Paşa vd., 2001). Böylece teori, paternalist liderliğin kriz anlarında veya zorlu iş koşullarında neden doğal bir sığınak olarak görüldüğünü sosyolojik bir zeminde açıklamaktadır (Eagly & Wood, 2012, akt. Köksal, 2011).

2.3.2. Sosyal Değişim Kuramı

Sosyal Değişim Kuramı; bireyler arasındaki etkileşimlerin karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, maddi ve manevi kaynakların değişimiyle biçimlendiğini savunmaktadır (Cropanzano & Mitchell, 2005). Kısa vadeli ve somut çıkar ilişkilerine dayanan ekonomik sözleşmelerin aksine sosyal değişim; zamanla gelişen, karşılıklı güven, minnet, vefa ve örtük yükümlülüklere dayanan uzun soluklu bir ilişki dinamiğini ifade eder (Cropanzano & Mitchell, 2005). Örgütsel bağlamda yöneticinin astlarına sunduğu olumlu liderlik tutumu, adalet ve destek, çalışanlarda örgüte ve lidere karşı manevi bir borçluluk hissi uyandırarak olumlu tutumlar ve rol fazlası davranışlar sergilemelerine zemin hazırlamaktadır (Bolat vd., 2009).

Paternalist liderlik çerçevesinde sosyal değişim kuramı; liderin çalışanlarına sunduğu yardımseverlik, bireysel ilgi ve koruyucu tutumun karşılığında çalışanların sergilediği sadakat, saygı ve vefa ilişkisini temellendirmektedir (Aycan, 2006; Pellegrini & Scandura, 2006).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yöneticinin bir aile büyüğü şefkatiyle yaklaştığı ve sorunlarına destek olduğu iş ortamında çalışanlar, bu ilgiye yüksek örgütsel bağlılık, bilgi paylaşımı ve gönüllü itaat ile yanıt vermektedirler (Ulukapı Yılmaz, 2023). Böylece Sosyal Değişim Kuramı, paternalist liderlik altında gelişen bağlılık ve performansın sadece hiyerarşik bir zorunluluktan değil, karşılıklı güven ve psikolojik borçluluk dinamiğinden kaynaklandığını açıklamaktadır (Bolat vd., 2009; Ulukapı Yılmaz, 2023).

3.YÖNTEM

Çalışanların iş ortamında karşılaştıkları paternalistik liderlik davranışlarını nasıl algıladıklarını ve bu davranışlara ne tür anlamlar yüklediklerini incelemek için nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı; algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koymasına yönelik bir süreci izleyen araştırma türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu yöntem, araştırmacının sosyal gerçekliği; o gerçekliği yaşayan bireylerin perspektifinden anlamlandırmasına olanak tanır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Deseni

Bu çalışma, bireylerin belirli bir olguya ilişkin yaşanmış deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri öznel anlamları derinlemesine incelemeyi amaçlayan "Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA)" deseni doğrultusunda yürütülmüştür (İlerisoy,2023). Bu doğrultuda araştırma, Sosyal Değişim Kuramı temelinde; yöneticilerin koruyucu, destekleyici ve ilgili davranışlarının çalışanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve bu davranışların çalışan-yönetici ilişkileri açısından ne ifade ettiği incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma, Afyonkarahisar ilinde faaliyet gösteren jeotermal enerji sektöründe yürütülmüştür. Saha operasyonlarının zorlu ve riskli doğası nedeniyle jeotermal enerji sektörü, lider-çalışan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin çalışanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığının incelenmesi açısından önemli bir bağlam sunmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubunu farklı görevleri yerine getiren 9 çalışan oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak en az 1 yıl aynı yöneticiyle çalışmış olan çalışanlar çalışma grubuna dahil edilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcı Profili

Katılımcı kodu	Cinsiyet	Yaş	Pozisyonu	Çalışma süresi	Görüşme yeri	Görüşme biçimi	Görüşme süresi	Görüşme kayıt
K1	Erkek	44	İşletme Müdürü	3,5 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	30dk	Ses Kaydetme Cihazı
K2	Erkek	41	Ustabaşı	12 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	20dk	Ses Kaydetme Cihazı
K3	Erkek	43	İdari Görev	12 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	25 dk	Ses Kaydetme Cihazı
K4	Erkek	47	Sıcak Su Kuyuları Tamircisi	9 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	15 dk	Ses Kaydetme Cihazı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

K5	Erkek	55	Sistem Kontrolcüsü	13 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	22 dk	Ses Kaydetme Cihazı
K6	Erkek	45	Standart Mesaili Çalışan	9 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	18 dk	Ses Kaydetme Cihazı
K7	Erkek	35	Tesisat	2 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	16 dk	Ses Kaydetme Cihazı
K8	Erkek	53	Kuyu / Tesisat	11 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	21 dk	Ses Kaydetme Cihazı
K9	Erkek	48	Elektrikçi	9 yıl	İş Yeri	Yüz yüze	23 dk	Ses Kaydetme Cihazı

3.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, nitel araştırma desenlerine uygun olarak betimleyici içerik analizden yararlanılmıştır. İçerik analiz süreci, toplanan verileri açıklayıcı kavram ve temalar bünyesinde gruplandırarak okuyucu açısından anlaşılır ve yorumlanabilir hale getirmeyi amaçlamaktadır (Yıldırım & Şimşek,2018).

Veri analizi sürecinde ilk olarak ses kaydı ile yapılan görüşmeler yazıya aktarılmıştır. Görüşmeler yazıya aktarıldıktan sonra veriler kodlanmıştır. Daha sonra bu elde edilen kodlar arasında ilişkiler incelenerek, birbiriyle ilişkili ve benzer özellikler taşıyan kodlar bir araya getirilerek üst kategoriler oluşturulmuştur (Miles & Huberman, 1994). Bu süreç sonucunda, araştırma problemine yanıt verecek ana ve alt temalar tespit edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ile elde edilmiştir. Görüşmeler ses kaydına alınarak ve yazıya dökülerek transkript edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel tematik içerik analizi yaklaşımı doğrultusunda analiz edilmiştir. Bu veriler kodlanmış, benzer özellikler taşıyan kodlar bir araya getirilerek üst kategoriler oluşturulmuştur.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında, jeotermal enerji sektöründe görev yapan 9 katılımcı ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen nitel veriler, betimsel tematik içerik analizi yaklaşımı doğrultusunda analiz edilmiştir. Veriler açık, eksenel ve seçici kodlama aşamaları izlenmiştir. İlk olarak elde edilen ham veri setleri incelenerek açık kodlama yapılmış; katılımcıların yaşanmış deneyimlerinde öne çıkan ve tekrarlanan ifadeler ayıklanarak toplamda 29 kod tespit edilmiştir. İkinci olarak eksenel kodlama ile aralarında anlam ve bağlam ilişkisi bulunan ve açık kodlar birbiriyle ilişkilendirilmiş ve daha üst kavramsal çerçeveleri temsil eden 9 eksenel alt tema oluşturulmuştur. Son olarak seçici kodlama sürecinde ise elde edilen bu alt tema bütüncül bir bakış açısıyla incelenmiş ve araştırmanın temel sorunsalını yansıtan 9 ana tema etrafında birleştirilmiştir. Ayrıca tüm kategorileri kapsayan çekirdek kategori “Saygı Temelli Yakınlık ve Güven Odaklı Liderlik” olarak kavramsallaştırılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yapılan bu çok katmanlı analizler sonucunda, çalışanların yönetici davranışlarına yükledikleri anlamları ve paternalist liderlik algısını ortaya koyan dokuz temel kategori tespit edilmiştir. Bu temalar, "Saygı Temelli Samimi İletişim", "Aile ve Abi Algısı", "Danışmacı Ama Merkezi Karar Alma", "Çözüm Odaklı Destek ve Yol Göstericilik", "Çalışkan Yönetici Kimliğini Rol Model Alma", "7/24 Erişilebilirlik", "Esneklik ve Bireysel Destek", "Disiplin ve Kural Bağlılığı" ile "Çelişki ve Rol Belirsizliği" olarak adlandırılıp, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan çalışanların paternalist liderlik algısını ilişkilendirilip aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

Elde edilen veriler doğrultusunda açık kodlama aşamasından başlayarak alt kategorilere ve ana temalara dönüştürülmesini gösteren ham veri yapısı Çizelge 2'de sunulmaktadır.

Çizelge 2. Veri Yapısı

HAM VERİ	AÇIK KOD	EKSENEL KATEGORİ	TEMA
"Yöneticimle aramızda samimi ama sınırlı bir iletişim var. Kendisini de bir kardeş olarak görüyorum." (K4)	Samimi ama ciddi iletişim tarzı Saygı çerçevesinde mesafeli samimilik Duygusal bağ üzerinden otorite kabulü	Liderlik İletişim Tarzı	Saygı Temelli Samimi İletişim
"Kendimi kesinlikle bir ailenin parçası gibi hissediyorum. Hatta günümü düşününce, ailemden çok burada vakit geçiriyorum." (K2)	İşyerini aile olarak algılama Yöneticiyi 'abi' olarak konumlandırma Duygusal örgütsel bağlılık	Örgütsel Kimlik ve Bağlılık	Aile & Abi Algısı
"Yöneticim çok disiplinlidir, bir karar aldığında dediklerinin dışına çıkılmaz ama bize yol gösterir. Fikirlerimizi alır ama en son o karar verir." (K8)	Yol gösterici ama riskten kaçınan karar alıcı Danışma temelli merkezi karar alma Disiplin ve danışmacılık birlikte anılıyor	Karar Alma ve Güç Dağılımı	Danışmacı Ama Merkezi Karar Alma
"Yöneticim hep yol gösterir, yardımcı olmaya çalışır. Yanlış bir şey olduğunda onu öyle değil de şöyle yapsan dediği olur. Sistemli şekilde ilerler." (K7)	Çözüm odaklı liderlik algısı Aşamalı ve sistematik problem çözme Dinleyici ve çözüm üreten lider Mentorluk davranışı	Çalışan Destek ve Gelişim	Çözüm Odaklı Destek ve Yol Göstericilik
"Yöneticimizi bıraksanız her zaman çalışacak gerçekten çalışmaktan yorulmuyor çok seviyor." (K5)	Yöneticinin iş etiğini model alma Yöneticide işkolik kimlik tespiti İşkolikliği pozitif liderlik özelliği olarak içselleştirme	Yönetici Rol Modeli ve Çalışkanlık	Çalışkan Yönetici Kimliğini Rol Model Alma

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"İşim bitip eve gelsem bile bana ulaşılabilir olması gerekiyor. Elektrikle ilgili bir sıkıntı olduğunda o sorunun giderilmesi gerekiyor."(K9)	Sürekli erişilebilirlik baskısı Nöbet sisteminin fiziksel zorluğu Mesai dışı ulaşılabilirlik zorunluluğu	Çalışma Koşulları ve Kısıtlar	7/24 Erişilebilirlik
"Yakın zamanda eşim doğum yaptı, çocuğumun sağlık sorunlarıyla uğraştık. Yöneticim ile hiç sıkıntı çıkmadan yardımcı oldu. İzin konusunda olsun manevi olarak olsun hep yardımcı oldu." (K7)	İzin ve esneklikte algılanan kolaylık Kişisel kriz döneminde yönetici desteği	Örgütsel Esneklik ve Çalışan Desteği	Esneklik ve Bireysel Destek
"Risk almadan bazı kararları da alsa en iyi kararı vermiş olur. Onun bu yönü, davranışı gerçekten örnek aldığım yapmaya çalıştığım bir huyudur." (K1)	Kurallara uyumu içselleştirme Temkinli karar almayı erdem olarak benimseme 'Bürokrat' lider kimliği	Disiplin ve Kural Bağlılığı	Disiplin ve Kural Bağlılığı
"Yönetici ile kararlar anlamında kafa karıştıran, yani 'neden böyle oldu' dediğim şeyler olabiliyor. Birinin dediğini bazen biri kabul etmiyor gibi bazen kafa karıştıran şeyler olabiliyor. Bu burasıyla ilgili değil tam olarak aslında merkezle ne kadar bağlı olmasak da oradaki söylenenlere de bazen uymamız gerekiyor." (K5)	Merkez-birim talimat çatışması İş baskısının tetiklediği yönetici-çalışan gerginliği	Çelişki ve Rol Belirsizliği	Çelişki ve Rol Belirsizliği (Sınır Koşul)

Yapılan analizler sonucunda yöneticinin çalışanlarla kurduğu ilişkisinin; resmi hiyerarşiyi aile ve abi/kardeş algılarını dönüştüren, profesyonel mesafeyi korurken samimi ve çözüm odaklı bir liderlik anlayışına dayandığı görülmüştür. Analiz sürecinde elde edilen bulgular dokuz alt boyuttan oluşmakla birlikte, kavramsal anlam bütünlüğünün korumak adına beş ana başlık altında birleştirilerek aşağıda detaylandırılmıştır:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4.1. Saygı Temelli Mesafeli Samimiyet ve "Aile/Abi" Algısı

Araştırmanın en önemli kısmı ve en belirgin bulgularından biri bu başlıktır. Yöneticinin çalışanlarla olan ilişkisi profesyonel hiyerarşi ile duygusal yakınlık arasında kurduğu güçlü dengedir. Çalışmaya katılan dokuz katılımcının tamamına yakını, yöneticisi ile olan iletişimini "saygı çerçevesinde samimi" olarak tanımlamıştır. Çalışanlar, işyerini artık işyerinden çok "aile ortamı" olarak tanımlamıştır. Bu duygusal bağlılık, yöneticiyi bürokratik bir figür olmaktan çıkarıp bir "abi/ kardeş" olarak tanımlamışlardır.

Katılımcıların, iş görevlerine göre algılarının esnediği görülmektedir; idari pozisyonlarda ve ustabaşı kademesinde yönetici bir "abi" olarak görülürken, sahada çalışan katılımcılar ve yönetici ile omuz omuza çalışan teknik personel yöneticiyi yatay bir ilişki biçimiyle "kardeş" veya "bizden biri" olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların ifadelerinden örnekler aşağıda yer almaktadır;

- *"Kendimi kesinlikle bir ailenin parçası gibi hissediyorum. Hatta günümü düşününce, ailemden çok burada vakit geçiriyorum diyebilirim." (K2- Ustabaşı)*
- *"Samimi bir ilişkimiz var. Kendisini müdür gibi değil de anlayışlı, bizden biri olarak görüyorum onu. Onu kardeş olarak görüyorum." (K6 – Standart Mesaili Çalışan)*
- *"Yöneticimle aramızda samimi ama sınırlı bir iletişim var. Kendisini de bir kardeş olarak görüyorum. Her zaman desteğini hissederim." (K4 – Sıcak Su Kuyuları Tamiri)*

Katılımcılar, yöneticileri ile arasında olan iletişimi böyle özetlemektedirler. Böylelikle bu iletişim tarzı, liderin sağladığı psikolojik onay ve takdir mekanizmasıyla daha iyi bir şekilde harekete geçmektedir. Yöneticinin, çalışanların süreçlerini "mantıklı" ve "düzenli" bulması, çalışanlar için en büyük içsel motivasyon ve aidiyet kaynaklarından birine dönüşmektedir.

4.2. Danışmacı Ancak Merkezi Karar Alma Stratejisi

Bu ana tema paternalist liderliğin otoriter boyutudur. Karar alma süreçlerindeki disiplin ve yönlendirme konularında belirginleşmektedir. Yapılan görüşmelerden ulaşılan verilere göre kararların birlikte alındığı ama asıl karar vericinin yönetici olduğu tespit edilmiştir.

Çalışanlar, yöneticinin "garantici" ve kuralcı olan yönünü bir baskı unsuru olarak görmemektedirler, aksine çalışanlar yöneticinin "yol gösterici" olarak görmesi ve tutum sayesinde de karar alma süreçleri çalışanlara güven veren istikrar aracı olarak da söylenmektedir. Katılımcıların ifadelerinden örnekler aşağıda yer almaktadır;

- *"Yöneticim çok disiplinlidir, bir karar aldığında dediklerinin dışına çıkılmaz ama bize yol gösterir. Fikirlerimizi alır ama en son o karar verir." (K8 – Kuyu / Tesisat)*
- *"Yöneticim garantici birisidir. Bir karar alınırken kendisi bize yol gösterir fakat garantici yapısı nedeniyle risk almayı sevmez." (K1 – İşletme Müdürü)*
- *"Alınan kararlarda fikir paylaşılır. Yöneticim alınan kararlarda hem yol gösterici hem de plan çizen kişidir." (K4 – Sıcak Su Kuyuları Tamircisi)*
- *"Kararlar alınırken hepsi ortak karar verir, hep birlikte alırız. Bu kararları da yöneticimizle birlikte istişare edip üzerinde düşünür yönetici karar verir ama tabii ki yöneticinin vereceği bir karar olduğunda kararı o verir." (K2- Ustabaşı)*
- *"Kararlar alınırken veya bir konuda yöneticimiz bizden fikir alır. Ortak kararlar verilir aslında bizimde fikirlerimizi alır." (K6 – Standart Mesaili Çalışan)*

4.3. Çözüm Odaklı Destek ve Çalışkanlığın İdealize Edilmesi

Yönetici burada çalışanlar için sadece kuralları koyan ve onları denetleyen bir kişi olarak değil, sorunlarını çözümsüz bırakmayan, kriz anlarında muhasebe işlerinde iyi olması, kriz

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

anlarını fırsata çevirmesi ve nokta atışı müdahaleler yapan proaktif bir mentor olarak algılanmaktadır. Yöneticinin hata yapıldığında ceza olarak değil de problem çözme odaklı yaklaşımı ise kuruma olan psikolojik güveni artırmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden örnekler aşağıda yer almaktadır;

- *"Kendisi "bir bilgisayar gibi adam"dır, çok iyi çalışıyor. Ben de onun bu çok çalışmasını kendime örnek alıyorum. O kadar fazla çalışıyor ki bıraksan mesai saatleri dışında da çalışır zaten 7/24 ulaşabilir olması gerektiği için kısmen bunu yapıyor ama bundan şikayetçi değildir." (K2 – Ustabaşı)*
- *"Örnek aldığım bir huyu ise işkolik olması, bu beni çok etkileyen bir durum." (K7- Tesisat Görevlisi)*
- *"Hesabı, muhasebe işlerini iyi yapıyor ve bu örnek aldığım şeylerdendir. Bilinçli, işine sadık ve bilgili biri." (K9- Elektrikçi)*
- *"Yöneticimi tanımayan birine 'her işi yapmaya çalışıyor' diye tanımlarım. Onun çok çalışmasını, aktif çalışmasını örnek alıyorum." (K5 – Sistem Kontrolcüsü)*

Araştırmanın önemli bulgularından biri de çalışanların, yöneticilerini hiçbir işten kaçmayan ve işkolik olarak tanımlamaları ve rol model almalarıdır. Yöneticinin de taşın eline altına koyması, bir şey olduğunda çalışanlarla birlikte yapması veya karar alınacağı zaman birlikte karar verilmesi, otoriteye duyulan saygıyı pekiştirmektedir.

4.4. 7/24 Erişilebilirlik ve Örgütsel Esneklik

Araştırmanın bu temasında jeotermal enerji üretiminin zorlu altyapısı ve bölgeye özel olan sektörel çalışanlar üzerinde yarattığı kısıtları, yöneticinin paternalist ve esnek davranışları sayesinde nasıl tolere edilebileceğine dönüştüğünü açıklamaktadır.

7/24 Erişilebilirlik ve Operasyonel Yıpranma ise bu araştırmada, operasyonel sürekliliğin sağlanması en büyük kısıtlardan biridir. Araştırmaya katılan çalışanlar, elektrik arızaları, kuyu tamirleri ve sistem güncellemeleri gibi sorunlar nedeniyle "7/24 ulaşabilirlik" baskısı altında olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden örnekler aşağıda yer almaktadır;

- *"Kısıt 7/24 olması, yani herhangi bir sorunda bir telefonla bile olsa ulaşabilir olmalıdır." (K1- İşletme Müdürü)*
- *"Sistem üzerinde çalışan makinelerin elektrik gittiğinde tekrar güncellenmesi gerekiyor. Bu nedenle işim bitip eve gelsem bile bana ulaşılabilir olması gerekiyor." (K9 Elektrikçi)*
- *"7/24 nöbet tutan bir kişiyim. 7/24 çalışma bazen uykusuzluk anlamında beni etkiliyor. Bazen su kuyularında arıza meydana geliyor, onların kontrolünün yapılması gerekiyor. Sıkıştığımız zamanlar olabiliyor." (K5- Sistem Kontrolcüsü)*

Bu ifadelerle birlikte Afyonkarahisar bölgesinin termal turizm potansiyeli de ek bir çevresel kısıt oluşturmaktadır.

Bir katılımcının (K7) ifadesiyle;

"Özellikle Ramazan Bayramı tatili, sömestr gibi tatillerde kaplıcaların dolu olmasıyla birlikte iş yoğunlukları artmaya başlıyor, kimi zaman kuyu yanması gibi sorunlarla karşılaşıyoruz." (K7 – Tesisat Görevlisi, diyerek dışsal faktörlerin iş yükünün nasıl artırdığını ortaya koymuştur.

Çalışanların maruz kaldığı uykusuzluk ve 7/24 erişilebilirlik gibi fiziksel ve zihinsel zorluklar, yöneticinin sağladığı bireysel esneklik, şefkat ve koruyucu destek mekanizmalarıyla dengelenmektedir. Çalışanlar bu durumu baskı olarak değil de bir kurumun gerekliliği olarak kabul ederek normalleştirmektedir. Örneğin;

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

- *"Afyon civarında en rahat olduğum iş burası. Esnek davranılan bazı zamanlar oluyor, mesela çay saati gibi bir molamız var, yemek süreleri diğer işletmelere göre o kadar sınırlı değil." (K8 – Kuyu Görevlisi).*

Katılımcı 8, zorlu işleri diğer işletmelere göre kıyaslayarak işletmesinin rahatlığından bahsetmiştir.

- *"Kısıtımız 7/24 çalışmak, ancak rahat kısım ise diğer günler tatil olarak geçirmek" (K4 – Sıcak Su Kuyuları Tamircisi)*

Katılımcı 4, nöbet sisteminden bahsetmiş olup, 24 saat çalışıp 2 gün tatil yapılan bir sistem olduğu için dengenin kurulduğunu belirtmiştir.

Özel Hayata Destek ve Tolerans, paternalist liderin yardımsever boyutu, çalışanların kişisel kriz anlarında kendini göstermektedir. Yönetici, kolay izin vererek ve özel durumlarda maddi ve manevi olarak destek olması çalışanların tükenmişliğini önleyen bir unsurdur. Örneğin;

- *"Yakın zamanda eşim doğum yaptı, çocuğumun sağlık sorunlarıyla uğraştık. Yöneticim ile hiç sıkıntı çıkmadan yardımcı oldu. İzin konusunda olsun, manevi olarak olsun hep yardımcı oldu." (K7- Tesisat Görevlisi)*
- "*Hastalık gibi özel bir durum yaşandığında, bize rahatlıkla izin verilebiliyor. Bir sıkıntı olmadan halledebiliyoruz." (K2- Ustabaşı)*

Analiz sonucu elde edilen bulgular, ağır operasyonel kısıtların ve iş- yaşam sınırlarının ihlalinin, geleneksel bir organizasyonda ciddi bir örgütsel sessizlik veya tükenmişlik yaratabileceğini; ancak paternalist liderin "çözüm odaklı, esnek ve şefkatli" yaklaşımıyla bu kısıtların çalışanların özel durumlarına göre tolere edilebilir hale getirildiğini ortaya koymaktadır.

4.5. Adalet Algısı ve Çelişkilerin Dışsallaştırılması

Jeotermal enerji sektörünün çalışma ortamının oldukça dinamik ve krizlere oldukça açık bir yapısı vardır. Zaman zaman yönetsel kararlarda belirsizliklere ve iş süreçlerinde gerginliklere yol açmaktadır. Ancak bu araştırmanın en çarpıcı bulgularından birisi yaşanan bu operasyonel çelişkilerin ve stresin çalışanlar tarafından doğrudan paternalist yöneticinin davranışlarına değil işin doğasına, sisteme ve dışsal faktörlere bağlandığı anlaşılmıştır.

Daha fazla dikkat gerektiren ve hızlı refleks gerektiren işlerde bazen anlık kararların alınması tecrübeli çalışanlar açısından dahi kafa karışıklığı yaratabilmektedir: Örneğin;

- *"Bir yeri mühürledikten sonra gelen bir haberle 5 dakika sonra o mührü sökmeye gidiyoruz. Bu nedenle "neden böyle yaptı şimdi" dediğim bazı anlar oluyor." (K8- Kuyu Görevlisi)*
- *"Yönetici ile kararlar anlamında kafa karıştıran, yani "neden böyle oldu" dediğim şeyler olabiliyor. Birinin dediğini bazen biri kabul etmiyor gibi bazen kafa karıştıran şeyler olabiliyor." (K5- Sistem Kontrolcüsü)*
- *"İş durumlarında illaki kafa karışıklığı oluyor ama bu durum sık karşılaştığımız bir şey değil. Kuyu arızalarında ya da faturalandırma yapıyoruz o zamanlarda yaşadığımız durumlar oluyor ama sık karşılaşmıyoruz." (K9- Elektrikçi)*

İş baskısı kaynaklı gerginliklerin yönetimi açısından ele alındığında, paternalist liderlik ortamları her zaman sorunsuz bir ortam anlamına gelmemektedir. Kriz anlarında örneğin bayram tatillerindeki yoğunluk, sıcak su kuyularında oluşan sorunlar ve artan iş baskısı, yönetici ile çalışanlar arasındaki gerilimlere zemin hazırlayabilmektedir. Örneğin;

- *"Bazen aralarında gerginlik oluyormuş, işin verdiği zorluklarla beraber anlaşmazlık olabiliyormuş." (K7 – Tesisat Görevlisi)*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Paternalist liderin "koruyucu kalkan" işlevi, kafa karışıklığı olmasını nedeni, anlık karar değişikliği ve operasyonel gerginliklere neden olmaktadır. Ancak çalışanlar yöneticilerinin sistemin hatalarından dolayı eleştirmeyip onu işini layıkıyla yapan bir yönetici olarak tanımlamaktadırlar. Örneğin;

- *İşlerdeki kafa karışıklığını, liderin mühür sökme gibi anlık kararlarda sorgulasa da bu görüşmenin devamında yöneticisinin işleri yerinde ve nokta atışı yaparak çözümler buluğunu ifade etmiştir*. (*K8- Kuyu Görevlisi*)
- *Kafa karışıklıkları olmasına rağmen yöneticisini "bilinçli, işine sadık ve bilgili" olarak tanımlamıştır. (K9- Elektrikçi)*

Görüşmeye katılan çalışanlar yaşanan gerginlikleri yöneticinin kişisel bir sorunu olarak görmemektedirler. Bu gerginlikleri jeotermal enerjinin bu sahada çalışmanın zorluluğuyla birlikte gelen gerginlik olarak görmektedirler. Yöneticinin sergilediği babacan yaklaşımı sayesinde yapısal hatalar ve operasyonel çelişkileri kişiselleştirmemekte, dışsallaştırarak örgütsel bağlılığın zedelenmesi engellemektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma, jeotermal enerji sektöründe çalışanların yöneticilerine yönelik paternalistik liderlik algılarını, bu algıların taşıdığı anlam dünyasını ve çalışan-yönetici ilişkilerine yansımalarını derinlemesine incelemeyi amaçlamıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda, yöneticinin sergilediği babacan tutumun çalışanlar nezdinde iş yerini sadece bir çalışma ortamı değil, bir aile ortamına dönüştüğü görülmüştür.

Araştırmadan elde edilen temel bulgular, yöneticilerin çalışanların hem iş yaşamındaki zorluklara hem de özel ve ailevi sorunlarına bir "baba" veya "aile büyüğü" şefkatiyle yaklaşmasının çalışanlarda güçlü bir minnet, vefa ve sadakat duygusu oluşturduğunu göstermektedir (Aycan, 2006; Farh & Cheng, 2000). Bu durum, Sosyal Değişim Kuramı'nın temel mantığı olan ve Cropanzano ve Mitchell (2005) tarafından vurgulanan karşılıklılık ilkesiyle birebir örtüşmektedir. Yöneticinin sunduğu koruyucu ve yardımsever tutum, taraflar arasındaki yazılı olmayan beklentileri şekillendirerek psikolojik sözleşmenin olumlu yönde gelişmesini sağlamakta ve çalışanın işi sahiplenme düzeyini artırmaktadır (Gerçek, 2018). Bu samimi ilgi ve koruma kalkanı, basit ekonomik sözleşmelerin ötesine geçen bir psikolojik borçluluk ilişkisi yaratarak çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışlarını, işe adanmışlıklarını ve rol ötesi katkılarını güçlendirmektedir (Kılıç vd., 2020). Erben ve Güneşer (2008) ile Sağdıç (2021) tarafından da ifade edildiği üzere, yardımsever paternalist davranışlar ağır ve stresli iş iklimlerinde örgütsel bütünleşmeyi ve aidiyeti desteklerken; Sevinç (2019)'in vurguladığı gibi çalışanların yaşadığı iş stresinin ve tükenmişlik duygusunun azalmasında da önemli bir tampon görevi görmektedir.

Örgütsel yaşamda liderin sergilediği tutumlar, açık iletişim kanallarının tesis edilmesinde ve çalışanların karar süreçlerine katılımında belirleyici bir role sahiptir. Araştırma bulguları, yöneticinin paternalist babacan tavırlarının iş yeri içerisindeki informal iletişimi canlandırdığını ve örgütsel iletişim kalitesini yükselttiğini doğrulamaktadır (Taşlıyan vd., 2017). Yöneticilerini adil, dürüst ve sözünün arkasında duran birer "ahlaki rol model" olarak gören çalışanlar, cezalandırılma veya dışlanma korkusu yaşamadan işe ilişkin düşüncelerini daha rahat dile getirmekte, böylece örgütsel sessizlik davranışı azalırken çalışan sesliliği teşvik edilmektedir (Örücü vd., 2021; Özyılmaz & Oral Ataç, 2019).

Öte yandan, Batı literatüründe olumsuz değerlendirilen otoriterlik boyutu, jeotermal tesisler gibi riskli saha operasyonlarında kaosu önleyen koruyucu bir disiplin olarak meşrulaştırılmıştır (Aycan, 2001, 2006). Yüksek güç mesafesi ve toplulukçu kültür kodlarının belirgin olduğu Türk iş ortamında paternalist otorite, bir baskı unsuru değil, kriz anlarında sığınılacak güvenli bir rehberlik olarak görülmektedir (Köksal, 2011). Bu anlayış, esnek örgüt kültürüyle harmanlanarak otoritenin ezici bir baskıya dönüşmesini engellemekte ve çalışan motivasyonunu korumaktadır (Kılıç vd., 2020).

Literatürde paternalistik liderliğin etkileri çoğunlukla nicel analizlerle incelenmişken (Bayyurt & Kılıç, 2017), mevcut araştırma çalışanların zihnindeki anlam dünyasına ve minnet duygusuna odaklanmıştır (İlerisoy, 2023). Böylece 7/24 esnek olmayan çalışma saatlerinin yarattığı yıpranmanın, yöneticinin şefkatli ve esnek tutumuyla nasıl dengelendiği derinlemesine gösterilmiştir (Aycan, 2006).

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, jeotermal gibi riskli sektörlerdeki yöneticilerin teknik denetimin ötesine geçerek "yardımsever" ve "ahlaki" tutumlar sergilemeleri, açık iletişimle çalışan katılımını desteklemeleri örgütsel aidiyeti ve iş güvenliği kültürünü artıracaktır. İnsan kaynakları yönetimi kapsamında düzenlenecek liderlik eğitimlerinde ise otorite ile şefkat arasındaki dengenin kazandırılması kritik önem taşımaktadır. Gelecek araştırmalarda, bu nitel bulguların farklı ağır sanayi veya yenilenebilir enerji kollarında karma yöntemlerle genişletilmesi ve bireycilik-toplulukçuluk gibi değer boyutlarının paternalist algıyla etkileşiminin boylamsal çalışmalarla incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aycan, Z. (2001). Paternalizm: Yönetim ve liderlik anlayışına ilişkin üç görgül çalışma. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 1-26.

Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards conceptual refinement and operationalization. U. Kim, K.-S. Yang ve K.-K. Hwang (Ed.), *Indigenous and cultural psychology: Understanding people in context* içinde (s. 445-466). Springer.

Bayyurt, N., & Kılıç, C. H. (2017). Liderlik tarzının örgüt bağlılığına etkisi: Bir hastane araştırması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, *5*(2), 1-13.

Bolat, O. İ., Bolat, T. ve Seymen, O. A. (2009). Güçlendirici Lider Davranışları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Sosyal Mübadele Kuramından Hareketle İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 12(21), 215-239.

Cropanzano, R. ve Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900.

Çetinkaya, F. F. (2021). Paternalist liderliğin örgütsel sinizme etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(80).

Erben, G. S. ve Güneşer, A. B. (2008). The Relationship Between Paternalistic Leadership and Organizational Commitment: Investigating the Role of Climate Regarding Ethics. Journal of Business Ethics, 82(4), 955-968.

Farh, J. L., & Cheng, B. S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. In J. T. Li, A. S. Tsui, & E. Weldon (Eds.), *Management and organizations in the Chinese context* (pp. 84-127). Palgrave Macmillan.

Gerçek, M. (2018). Yöneticilerin babacan (paternalist) liderlik davranışlarının psikolojik sözleşme bağlamındaki beklentileri üzerindeki etkilerine yönelik bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13*(2), 101–118.

Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

İlerisoy, M. (2023). Nitel bir araştırma yöntemi yorumlayıcı fenomenolojik analiz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi.* 22(46), 509-527.

Karşu Cesur, D., Erkilet, A., & Taylan, H. H. (2019). Paternalist liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi: Sakarya Üniversitesi örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *14*(1), 87-116.

Kılıç, K. C., Toker, I. D., Karayel, D., Soyman, T. & Zengin, G. (2020). Paternalist ve dönüşümsel liderlik tarzlarının işe adanmışlık üzerindeki etkisinde, sıkılık-esneklik değişkeninin aracılık rolü. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15*(24).

Köksal, O. (2011). Bir kültürel liderlik paradoksu: Paternalizm. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(15), 101-122.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook (2nd ed.). Sage Publications.

Nal, M. ve Tarım, M. (2019). Paternalist liderliğin örgütsel adalet algısı üzerine etkisi: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(4), 1193-1204.

Örücü, E., Hasırcı, I., & Şeker, O. (2021). Paternalist liderliğin örgütsel sessizliğe etkisi: Biga ilçesinde bir araştırma örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, *12*(3), 788-800.

Özutku, H. (2019). Kültürel boyutlar bağlamında örgütsel değerlerde ayrışma ve benzeşme: Fortune 500 Global ve Fortune 500 Türkiye listesindeki en beğenilen firmalar üzerine bir araştırma. *İREM*, 1-27.

Özyılmaz, B., & Oral Ataç, L. (2019). Paternalist liderlik algısının çalışan sesliliğine etkisi: Gıda sektörü çalışanları üzerine bir araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, *26*(2).

Pado, G., & Tezcan, L. (2018). Kültür ve kültür boyutlarının inovasyon kapasiteleri üzerine etkileri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1):275-292.

Paşa, S. F., Kabasakal, H. ve Bodur, M. (2001). Society, Organizations, and Leadership in Turkey. Applied Pschology: An International Review. 50(4):559-589.

Pellegrini, E. K., & Scandura, T. A. (2006). Leader–member exchange (LMX), paternalism, and delegation in the Turkish business culture: An empirical investigation. *Journal of International Business Studies, 37*, 264–279.

Pellegrini, E. K., & Scandura, T. A. (2008). Paternalistic leadership: A review and agenda for future research. *Journal of Management, 34*(3), 566–593.

Sağdıç, D.N. (2021). *Paternalizm ve Paternalistik Liderlik Üzerine Bir İnceleme.* Review of Tourism Administration (ROTA) Journal, 2 (2), pp. 91-116.

Sevinç, S. B. (2019). *Paternalist liderlik ve tükenmişlik arasındaki ilişki: Yıldırmanın aracılık etkisi, Yüksek Lisans Tezi,* Balıkesir Üniversitesi.

Şahin, N., & Bilir, F. P. (2022). Kişisel kültürel değerler ölçeği: Uyarlama çalışması. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(2), 20-34.

Taşlıyan, M., Çiçeklioğlu, H. & Bıyıkbeyi, T. (2017). Paternalist liderlik ve örgütsel iletişim arasındaki ilişki: Doğu Akdeniz Bölgesinde bir belediye örneği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 4*(8), 70.

Ulukapı Yılmaz, H. (2023). The Effect of Paternalistic Leadership Perception on Knowledge-Sharing Behavior in the Context of Social Exchange Theory. *Istanbul Management Journal,* (95), 38-52.

Uslu, O., & Ardıç, K. (2022). Babacan liderlik ve yöneticiye güven ilişkisinde güç mesafesi, bireycilik ve toplulukçuluğun düzenleyici etkilerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *31*(1), 279-291.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

EKLER

EK.1. Görüşme Soruları

1. Mevcut işinizi ve bu kurumdaki sorumluluklarınızı kısaca özetleyebilir misiniz?

2. Mevcut yöneticinizle çalışma geçmişinizden bahseder misiniz? Nasıl bir iletişim trafiğiniz var?

3. Yöneticinizin sizi bir çalışan olarak değerlendirme biçimini nasıl tanımlarsınız? Bu değerlendirmenin somut yansımaları nelerdir?

4. Bu kurumda çalışmayı salt bir iş ilişkisinin ötesinde tanımladığınız anlar oluyor mu? Bu hissi somutlaştıran neler var?

5. İşle ilgili kararlar alınırken yöneticinizin rolünü nasıl tanımlarsınız? Kararları tamamen size mi bırakır, yoksa size 'yol gösteren bir otorite' olarak mı müdahil olur?

6. Yöneticinizin size yaklaşımında zaman zaman çelişkili ya da karmaşık hissettiğiniz durumlar oluyor mu? Bunu biraz açar mısınız?

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

7. Yöneticinizin iş yapış biçiminde sizi en çok etkileyen ya da şekillendiren bir tutum veya davranış var mı? Bu konuda somut bir örnek verebilir misiniz?

8. Yöneticinizin bu genel yaklaşımını tek bir kelime ya da benzetmeyle nasıl tanımlarsınız?

9. Bu çalışma ortamının size sağladığı en büyük kolaylıklar ve üzerinizde yarattığı (varsa) baskı/kısıtlamalar nelerdir?

10. Yöneticinizin çalışanlara yaklaşımını başka birine anlatırken hangi anıyı ya da anı örnek verirdiniz?

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AKILLI FABRİKALARDA ÜRETİM YÖNETİMİ: ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ VE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, KÜBRA NUR KALI

İnönü Üniversitesi, 35251507003@ogr.inonu.edu.tr-0009-0001-1270-502X

Prof.Dr.MEHMET MUSTAFA YÜCEL

İnönü Üniversitesi, mustafa.yucel@inonu.edu.tr-0000-0003-3029-6706

ÖZET

Endüstri 4.0 , üretim sistemlerini dönüştüren geniş bir dijital teknoloji bütününü ifade etmektedir. Mevcut çalışmalar genellikle tekil teknolojilere veya belirli üretim fonksiyonlarına odaklanmakta, bu durum üretim yönetimi üzerindeki bütünleşik etkinin sınırlı incelenmesine yol açmaktadır. Bu çalışma, siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, yapay zekâ ve dijital ikiz teknolojilerinin üretim planlama, çizelgeleme, gerçek zamanlı izleme, öngörücü bakım ve kalite yönetimi üzerindeki etkilerini kavramsal bir literatür sentezi yaklaşımıyla ele almaktadır.

Bulgular, bu teknolojilerin üretim yönetimini reaktif yapılardan veri temelli ve kendini optimize eden sistemlere dönüştürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu dönüşüm yalnızca operasyonel faydalar değil; sistem bağımlılığı, algoritmik riskler ve siber güvenlik gibi yeni kırılganlıklar da üretmektedir. Çalışma, Endüstri 4.0 uygulamalarının başarısının teknolojik altyapı kadar organizasyonel öğrenme, insan yetkinliği ve stratejik risk yönetimine bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, akıllı fabrikalar, üretim yönetimi, dijital dönüşüm

ABSTRACT

Industry 4.0 represents a broad set of digital technologies that are transforming manufacturing systems. Existing studies often focus on individual technologies or specific production functions, limiting a comprehensive understanding of their integrated impact on production management. This study examines the effects of key I4.0 enabling technologies—cyber-physical systems, the Internet of Things, big data analytics, artificial intelligence, and digital twins—on core production management functions, including planning, scheduling, real-time monitoring, predictive maintenance, and quality management, through a conceptual literature synthesis approach.

The findings indicate that these technologies shift production management from reactive structures toward data-driven and self-optimizing systems. However, this transformation also introduces new vulnerabilities such as system dependency, algorithmic risks, and cybersecurity challenges. The study highlights that the success of Industry 4.0 implementation depends not only on technological infrastructure but also on organizational learning, human competencies, and strategic risk management.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Keywords: Industry 4.0, smart factories, production management, digital transformation

1.GİRİŞ

Günümüzün küresel imalat ekosistemi; artan talep volatilitesi, kısalan ürün yaşam döngüleri ve yoğun kitlesel kişiselleştirme baskısı nedeniyle yüksek düzeyde rekabetçi ve belirsiz bir yapıya bürünmüştür (Kılıç ve Alkan, 2018). Bu dinamik koşullar, geleneksel seri üretim modellerinin sürdürülebilirliğini zayıflatırken işletmeleri daha esnek, çevik ve yüksek özelleştirme kabiliyetine sahip veri temelli üretim modellerine yönlendirmektedir (Musaigwa ve Kalitanyi, 2026). Sanayide yaşanan bu yapısal dönüşüm, yalnızca operasyonel iyileştirmelerle sınırlı olmayıp üretim, planlama ve karar alma süreçlerinin bütünsel biçimde yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılan yapısal bir sanayi evrimini ifade etmektedir (TÜSİAD, 2017). Dolayısıyla dijitalleşme, imalat süreçlerinde verimlilik artışı sağlamanın ötesinde kurumsal rekabet gücünü korumak için stratejik bir gereklilik haline gelmiştir (Yıldız, 2018).

Bu bağlamda Endüstri 4.0, fiziksel süreçlerin hesaplamalı modellerle bütünleştirildiği siber-fiziksel sistemler (CPS) ve nesnelerin interneti (IoT) gibi ileri teknolojilerin üretim ekosistemine entegrasyonuyla karakterize edilen dördüncü sanayi devrimi paradigmasını temsil etmektedir (Salik Ata, 2024; Yıldız, 2018). İlk kez 2011 yılında Hannover Fuarı'nda kavramsallaştırılan bu paradigma, üretim sistemlerini geleneksel mekanik yapılardan çıkararak otonom karar verebilen ve kendi kendini organize edebilen akıllı organizmalara dönüştürmüştür(Kagermann vd., 2011). Akıllı fabrikalar olarak adlandırılan bu yapılar, dijital ikizler ve gerçek zamanlı veri akışları aracılığıyla üretim süreçlerinde yüksek düzeyde şeffaflık sağlayarak operasyonel mükemmelliği verinin stratejik kullanımıyla yeniden şekillendirmektedir (Belbağ, 2025). Bu teknolojik sıçrama, imalat yönetiminde reaktif yaklaşımlardan verinin proaktif bir varlık olarak konumlandırıldığı öngörülü bir modele geçişi simgelemektedir (Klingenberg vd., 2021).

Mevcut akademik yazın incelendiğinde, Endüstri 4.0 üzerine yapılan çalışmaların metodolojik altyapısında keskin bir teknik determinizm ve indirgemeci bir yaklaşım egemendir. Örneğin; Lee, Bagheri ve Kao (2015) üretimin dijitalleşmesini beş katmanlı bir siber-fiziksel sistem mimarisi üzerinden kurgulayarak süreci makine sağlığı analitiği ve otonom konfigürasyonlara sıkıştırırken; Yıldız (2018) nesnelerin internetini yalnızca fiziksel varlıklar arasında veri transferi sağlayan mekanik bir "iletişim omurgası" olarak tanımlayarak sistemi makro bir altyapı sorununa indirgemektedir. Benzer şekilde Tao ve arkadaşlarının (2019) dijital ikizlerin siber-fiziksel eşleşme yeteneklerine yüklediği operasyonel kusursuzluk misyonu, Klingenberg ve arkadaşlarının (2021) Endüstri 4.0 bileşenlerini yalnızca veri üretimi ve işlenmesi fonksiyonları kapsamında teknik bir paradigma çerçevesine oturtan kısıtlı yaklaşımıyla kavramsal bir çatışma yaratmaktadır**.** Literatürdeki bu yoğun teknik ve pozitivist ağırlıklı yaklaşım, kurumsal strateji ile dijital altyapı tasarımı arasındaki bütünleşik yönetimin ampirik boyutunun parçalı ve kopuk bir yapıda kalmasına neden olmakta; sistemin "nasıl çalışacağını"

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

teknik olarak detaylandırırken, bu sistemin kurumsal düzlemde "nasıl yönetileceği" sorusunu yanıtsız bırakarak yöntemsel bir çıkmaza girmektedir.

Söz konusu literatürün yarattığı bu kavramsal körlüğü ve parçalı yapıyı aşmayı hedefleyen bu çalışma, Endüstri 4.0 teknolojilerinin akıllı fabrikalarda üretim yönetimi fonksiyonları üzerindeki etkisini eleştirel bir literatür sentezi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Mevcut akademik yazındaki çalışmaların büyük bölümü, ya tek bir teknolojiyi (IoT, dijital ikiz, yapay zekâ) ya da tek bir üretim fonksiyonunu (bakım yönetimi, kalite kontrol) odak noktası seçerek bütüncül resmi gözden kaçıran yalıtılmış analitik yapılar sunmaktadır. Bu çalışma, tam da bu teorik boşluğu gidermek amacıyla; siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, yapay zekâ ve dijital ikiz teknolojilerinin; üretim planlama, çizelgeleme, gerçek zamanlı izleme, öngörücü bakım ve kalite yönetimi süreçlerini nasıl dönüştürdüğünü diyalektik ve bütüncül bir perspektiften analiz etmektedir. Çalışmanın özgün katkısı iki boyutludur: Birincisi, bu teknolojilerin üretim yönetimini yalnızca mekanik bir otomasyon düzeyinde değil, gerçek zamanlı veri temelli ve kendini optimize eden dinamik bir karar yapısına dönüştürdüğünü ortaya koymak; ikincisi ise literatürdeki yaygın "teknolojik iyimserliği" dengeleyecek biçimde, bu dönüşümün yalnızca vaat ettiği fırsatlarını değil, beraberinde getirdiği operasyonel riskleri ve stratejik sınırlılıkları da kapsayan eleştirel bir analitik çerçeve sunmaktır.

Bu doğrultuda çalışma, sistematik bir protokol yerine kavramsal derinliği önceliklendiren bir betimsel literatür derlemesi olarak tasarlanmıştır. Web of Science, Scopus ve Google Scholar veritabanları üzerinden 2011–2026 yılları arasında yayımlanmış hakemli makaleler ve kurumsal raporlar taranmış; siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, dijital ikiz, öngörücü bakım ve üretim yönetimi anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Başlangıç noktası olarak Endüstri 4.0'ın ilk kez kavramsallaştırıldığı 2011 yılı esas alınmış, yüksek atıf etkisine sahip hakemli yayınlar kapsam ölçütü gözetilerek öncelikli kaynak olarak belirlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Endüstri 4.0 Paradigması ve Akıllı Fabrikalar

Endüstri 4.0, verinin stratejik bir kaynak olarak değerlendirildiği ve üretim süreçlerinin dijital teknolojiler aracılığıyla bütünleştiği bütüncül bir sanayi paradigmasını ifade etmektedir (Klingenberg vd., 2021). Bu paradigma, ileri bilgi ve iletişim teknolojilerinin imalat sistemlerine entegre edilmesiyle üretimde dikey, yatay ve uçtan uca entegrasyonu mümkün kılmayı hedeflemektedir (Kagermann vd., 2013; Liu vd., 2023).

Bu dönüşümün fiziksel yansıması olan akıllı fabrikalar, üretim unsurlarının (makineler, ürünler ve insanlar) ağ tabanlı bir yapı içerisinde etkileşim kurduğu, merkeziyetsiz ve otonom üretim sistemleri olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2018). Bu yapılarda üretim süreçleri modüler bir mimari içinde organize edilmekte; sistemler kendi kendini düzenleyebilmekte, operasyonel anormallikleri önceden tespit edebilmekte ve kitlesel kişiselleştirme gereksinimlerine uyum sağlayabilmektedir (Musaigwa ve Kalitanyi, 2026; Yıldız, 2018).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2.2. Dijital Entegrasyonun Temelleri: Siber-Fiziksel Sistemler (CPS) ve Nesnelerin İnterneti (IoT)

Akıllı üretim mimarisinin temelini oluşturan siber-fiziksel sistemler (CPS), fiziksel üretim süreçlerinin dijital modellerle entegre edilmesini sağlayarak gerçek zamanlı izleme, kontrol ve karar alma kapasitesi sunmaktadır (Tao vd., 2019). CPS yapıları, sensörler ve aktüatörler aracılığıyla fiziksel ve dijital katmanlar arasında sürekli veri akışı sağlayarak üretim ortamının tam görünürlüğünü mümkün kılmaktadır (Salik Ata, 2024; Yıldız, 2018).

Bu bütünleşik yapının iletişim altyapısını ise nesnelerin interneti (IoT) teknolojisi oluşturmaktadır. IoT, üretim sistemindeki fiziksel nesneleri ağ yapısına dahil ederek bu nesnelerin birbirleriyle ve merkezi sistemlerle kesintisiz veri alışverişi gerçekleştirmesini sağlar (Hermann vd., 2016; Zhong vd., 2017). Bu sayede üretim ortamı statik bir yapıdan çıkarak, gerçek zamanlı veri üreten ve paylaşan dinamik bir ekosisteme dönüşmektedir (Belbağ, 2025; Raheem vd., 2025).

2.3. Veri Odaklı Karar Mekanizmaları: Yapay Zekâ ve Dijital İkiz Entegrasyonu

IoT ve CPS tabanlı sistemlerden elde edilen yüksek hacimli veri akışı, yapay zekâ ve büyük veri analitiği algoritmaları aracılığıyla işlenerek üretim yönetiminde veri temelli karar alma süreçlerini mümkün kılmaktadır (Liu vd., 2023; Zonta vd., 2020). Bu bağlamda yapay zekâ sistemleri, geçmiş verilerden öğrenme kabiliyetleri sayesinde üretim süreçlerindeki karmaşık problemleri gerçek zamanlı olarak analiz edebilmekte ve değişen koşullara uyum sağlayan adaptif karar mekanizmaları geliştirebilmektedir (Zhong vd., 2017).

Bu dijital ekosistemin tamamlayıcı bileşeni olan dijital ikiz teknolojisi, fiziksel üretim sistemlerinin sanal ortamda yüksek doğrulukla temsil edilmesini sağlayarak simülasyon, analiz ve optimizasyon süreçlerinde kritik bir rol üstlenmektedir (Raheem vd., 2025). Dijital ikizler, farklı üretim senaryolarının fiziksel sistem üzerinde uygulanmadan önce sanal ortamda test edilmesine imkân vererek üretim verimliliğini artırmakta, stok seviyelerini optimize etmekte ve operasyonel hataları minimize etmektedir (Lee vd., 2015; Raheem vd., 2025).

Sonuç olarak, IoT ile başlayan veri toplama süreci yapay zekâ ile anlamlandırılmakta ve dijital ikiz teknolojisi aracılığıyla optimize edilmektedir. Bu bütünleşik yapı, akıllı fabrikalarda üretim sistemlerinin daha öngörülü, esnek ve kendi kendini optimize edebilen bir yapıya dönüşmesini sağlamaktadır (Belbağ, 2025; Tao vd., 2019). Söz konusu entegrasyon yapısı ve teknolojilerin üretim yönetimi üzerindeki fonksiyonel ilişkisi Görsel 1'de sunulmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 1.Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Üretim Yönetimine Entegrasyon Modeli (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

3. AKILLI FABRİKALARDA ÜRETİM YÖNETİMİNİN TEKNOLOJİK BOYUTLARI VE UYGULAMA ALANLARI

Endüstri 4.0, siber-fiziksel sistemler (CPS), nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ ve büyük veri analitiği gibi ileri teknolojilerin üretim ekosistemine derinlemesine entegrasyonuyla karakterize edilmekte ve fabrikaları statik mekanik tesislerden otonom, akıllı organizmalara dönüştürmektedir (Salik Ata, 2024). Bu teknolojik bütünleşme, üretim yönetiminin geleneksel reaktif yapısını terk ederek verinin stratejik bir varlık olarak konumlandırıldığı proaktif ve öngörülü bir modele evrilmesini sağlamaktadır (Yıldız, 2018). Akıllı fabrikalarda dikey ve yatay entegrasyonun tesisi, yalnızca operasyonel süreçleri iyileştirmekle kalmayıp, tüm değer zinciri boyunca yüksek düzeyde şeffaflık ve kendi kendini optimize edebilme kabiliyeti sunmaktadır (Klingenberg vd., 2021).

3.1. Dinamik Üretim Planlama ve Çizelgeleme

Dinamik üretim planlaması, fiziksel üretim sistemlerinin sanal dünyadaki yüksek sadakatli karşılıkları olan dijital ikizlerin ve ileri düzey yapay zekâ algoritmalarının bütünleşik kullanımıyla gerçekleştirilen bir yönetim fonksiyonudur (Raheem vd., 2025). Bu teknoloji, üretim sahasındaki her bir varlığın dijital düzlemde anlık olarak izlenmesine ve farklı operasyonel senaryoların sanal ortamda simüle edilmesine olanak tanımaktadır (Tao vd., 2019).

Rolü: IoT sensörlerinden ve RFID etiketlerinden gelen kesintisiz veri akışı sayesinde, üretim çizelgeleri sipariş değişikliklerine, malzeme gecikmelerine veya makine arızalarına göre otonom olarak güncellenmektedir (Zhong vd., 2017). Yapay zekâ tabanlı akıllı çizelgeleme sistemleri, karmaşık üretim problemlerini çok amaçlı olarak optimize ederek teslimat sürelerini kısaltmakta ve ara stokları (WIP) minimum düzeye indirmektedir (Raheem vd., 2025).

Geleneksel Yöntemden Farkı: Geleneksel planlama modelleri genellikle statik verilere, geçmiş tecrübelere ve periyodik "parti" (batch) bazlı güncellemelere dayanırken; dinamik planlama,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sistemin belirsizlikler karşısında anlık ve otonom bir adaptasyon kabiliyeti kazanmasını sağlamaktadır (TÜSİAD, 2017).

Bu duruma uygulamadan bir örnek olarak Siemens'in Almanya'daki Amberg Elektronik Fabrikası gösterilebilir. Fabrikada üretim ekipmanları ve süreçler birbirine entegre dijital sistemler aracılığıyla sürekli izlenmekte, elde edilen veriler üretim planlama sistemlerine aktarılmaktadır. Böylece sipariş değişiklikleri, üretim kapasitesi ve makine durumlarına ilişkin bilgiler eş zamanlı olarak değerlendirilerek üretim çizelgeleri güncellenebilmektedir. Bu uygulama, akıllı fabrikalarda gerçek zamanlı veri kullanımının üretim planlama ve çizelgeleme süreçlerinin daha esnek, çevik ve veri temelli bir yapıya kavuşmasına katkı sağladığını göstermektedir (Staufer, 2019).

3.2. Gerçek Zamanlı Üretim İzleme ve Kontrol

Gerçek zamanlı izleme, mekatronik bileşenlerin sensörler ve aktüatörler aracılığıyla siber alanla senkronize edildiği siber-fiziksel üretim sistemleri (CPPS) mimarisi üzerine inşa edilmiştir (Yıldız, 2018). Bu sistemler, üretim hattında gerçekleşen her türlü fiziksel hareketin ve durum değişikliğinin dijital ortamda eş zamanlı olarak yansıtılmasını mümkün kılmaktadır (Lee vd., 2015).

Rolü: CPS ve IoT omurgası, sahadan toplanan devasa veri yığınlarını (Büyük Veri) bulut tabanlı platformlara aktararak yöneticilere üretim hattında tam şeffaflık sunmaktadır (Musaigwa ve Kalitanyi, 2026). Bu şeffaflık sayesinde darboğazlar oluşmadan saptanabilmekte ve üretim rotaları merkezi olmayan, iş birlikçi bir kontrol anlayışıyla otonom olarak yeniden yapılandırılabilmektedir (Yıldız, 2018).

Geleneksel Yöntemden Farkı: Manuel veri girişine ve gecikmeli periyodik raporlamalara dayalı geleneksel takip yöntemlerinden farklı olarak; akıllı sistemler, otonom geri besleme döngüleri (feedback loops) üzerinden gerçek zamanlı ve proaktif bir kontrol mekanizması işletmektedir (Zhong vd., 2017).

Gerçek zamanlı üretim izleme ve kontrol uygulamalarına örnek olarak Bosch'un akıllı üretim tesisleri gösterilebilir. Bosch tarafından geliştirilen dijital üretim platformları sayesinde üretim hatlarında yer alan makineler ve sensörler tarafından oluşturulan veriler anlık olarak izlenebilmekte ve analiz edilebilmektedir. Bu sayede üretim sürecinde ortaya çıkan aksaklıklar hızlı bir şekilde tespit edilmekte, yöneticiler ve operatörler gerekli müdahaleleri zaman kaybetmeden gerçekleştirebilmektedir. Söz konusu uygulama, gerçek zamanlı veri akışının üretim süreçlerinde görünürlüğü artırarak daha etkin kontrol ve karar alma imkânı sunduğunu göstermektedir (Bosch, 2023).

3.3. Öngörücü Bakım Yönetimi

Öngörücü Bakım (PdM), makine öğrenmesi ve büyük veri analitiği yöntemlerini kullanarak ekipmanlardan alınan titreşim, sıcaklık ve hız gibi verileri analiz eden ve olası sistem hatalarını önceden tahmin eden proaktif bir stratejidir (Taoufyq vd., 2025). Bu yaklaşım, ekipmanların kalan faydalı ömrünün (RUL) hassas bir şekilde hesaplanmasına ve bakım faaliyetlerinin yalnızca gerçek ihtiyaç durumunda yapılmasına dayanmaktadır (Zonta vd., 2020).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Rolü: PdM uygulamaları, sistem hatalarını oluşmadan önce öngörerek planlanmamış duruş sürelerini ve bakım maliyetlerini minimize etmektedir. Akıllı sensörler ve dijital ikizler aracılığıyla yürütülen bu süreç, operasyonel sürekliliği maksimize ederken bakım kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamaktadır (Taoufyq vd., 2025).

Geleneksel Yöntemden Farkı: Arıza sonrası müdahaleyi esas alan reaktif bakım veya sabit zaman aralıklarına dayanan koruyucu (preventive) bakımdan farklı olarak PdM, veriye dayalı durum izleme (CBM) yaparak gereksiz bakım harcamalarını önlemekte ve toplam ekipman verimliliğini (OEE) artırmaktadır (Zonta vd., 2020).

Öngörücü bakım uygulamalarına örnek olarak Bosch'un akıllı üretim tesislerinde kullandığı dijital bakım sistemleri gösterilebilir. Üretim ekipmanlarından sensörler aracılığıyla elde edilen veriler sürekli olarak analiz edilmekte ve olası arıza belirtileri önceden tespit edilmektedir. Böylece bakım faaliyetleri yalnızca arıza meydana geldikten sonra değil, ekipman performansındaki değişimler dikkate alınarak önleyici bir yaklaşımla planlanabilmektedir. Bu uygulama, öngörücü bakım sistemlerinin plansız duruş sürelerini azaltarak üretim sürekliliğine ve operasyonel verimliliğe katkı sağladığını göstermektedir (Bosch, 2023).

3.4. Endüstri 4.0'da Dijital Kalite Yönetimi

Endüstri 4.0 dönemi; nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ ve siber-fiziksel sistemler (CPS) gibi ileri teknolojilerin üretim süreçlerine derinlemesine entegrasyonuyla karakterize edilmektedir (Salik Ata, 2024). Bu dönüşüm, yalnızca üretim teknolojilerini değil, aynı zamanda kalite yönetimi anlayışını da köklü biçimde yeniden şekillendirmektedir. Makinelerin ve ürünlerin gerçek zamanlı veri alışverişi yoluyla etkileşime girdiği bu yeni üretim ortamında kalite, merkezi kontrol mekanizmalarına dayalı statik bir denetim faaliyeti olmaktan çıkarak, dağıtık ve veri temelli bir yönetim fonksiyonuna evrilmektedir (Yıldız, 2018). Bu bağlamda akıllı fabrikalarda kalite, üretim sürecinin sonunda gerçekleştirilen bir kontrol aşamasından ziyade, tüm değer zinciri boyunca süreklilik arz eden otonom bir güvence katmanı ve aynı zamanda stratejik bir veri kaynağı niteliği kazanmaktadır (Musaigwa ve Kalitanyi, 2026).

Kalite 4.0 yaklaşımının temelinde, üretim süreçlerinin reaktif hata tespitine dayalı geleneksel yapıdan, veri odaklı kestirimci (predictive) ve önleyici (preventive) bir modele dönüştürülmesi yer almaktadır (Zonta vd., 2020). Bu dönüşüm, kalite yönetiminde tekil ve geniş kapsamlı hata düzeltme döngüleri yerine, üretim sürecine entegre edilmiş çok sayıda mikro geri bildirim mekanizmasının (“many small loops”) kullanılmasını mümkün kılmaktadır (Kagermann ve Wahlster, 2022). Böylece hataların ortaya çıktığı anda tespit edilmesi ve süreç içinde anlık müdahalelerle giderilmesi sağlanarak israfın minimize edilmesi hedeflenmektedir. Bu süreçte büyük veri analitiği, üretimden elde edilen yüksek hacimli ve yüksek frekanslı verileri işleyerek hata kaynaklarının belirlenmesine ve süreç performansının sürekli iyileştirilmesine katkı sağlamaktadır (Zheng vd., 2020). Ayrıca görsel 2 de gösterildiği gibi, 5C mimarisi çerçevesinde yapılandırılan siber-fiziksel sistemler; bağlantı (connection), dönüşüm (conversion), siber katman (cyber), biliş (cognition) ve konfigürasyon (configuration) aşamaları aracılığıyla

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sistemlerin öz-farkındalık kazanmasını desteklemekte ve üretim süreçlerinin daha öngörülebilir ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına olanak tanımaktadır (Lee vd., 2015).

Görsel 2. Siber Fiziksel Sistemin Uygulanması İçin 5C mimarisi Kaynak: Lee vd. (2015)'ten çevrilmiştir.

Dijital kalite yönetimini geleneksel yaklaşımlardan ayıran en temel unsurlardan biri, örnekleme temelli istatistiksel kalite kontrol yöntemlerinden, üretimin tamamını kapsayan bütüncül ve sürekli izleme kapasitesine geçiştir (Zhong vd., 2017). Gelişmiş sensör teknolojileri, görüntü işleme sistemleri ve yapay zekâ algoritmaları sayesinde üretim süreçleri anlık olarak izlenebilmekte ve kalite sapmaları insan müdahalesine gerek kalmadan tespit edilebilmektedir. Bu durum, "sıfır hata" (zero-defect) üretim yaklaşımının daha uygulanabilir hale gelmesine katkı sağlamaktadır (Musaigwa ve Kalitanyi, 2026). Aynı zamanda bilgi tabanlı modeller ile veri odaklı algoritmaların entegrasyonu, karmaşık üretim ortamlarında daha doğru, tutarlı ve açıklanabilir kalite tahminlerinin yapılmasını mümkün kılmaktadır (Taoufyq vd., 2025). Bu yönüyle Kalite 4.0, kalite yönetimini yalnızca bir kontrol mekanizması olmaktan çıkararak, üretim sistemlerinin performansını şekillendiren bütünleşik bir karar destek yapısına dönüştürmektedir.

Dijital kalite yönetimi uygulamalarına örnek olarak BMW'nin üretim tesislerinde kullandığı AIQX (Artificial Intelligence Quality Next) sistemi gösterilebilir. Bu sistemde üretim hatlarına yerleştirilen kamera ve sensörlerden elde edilen veriler yapay zekâ algoritmaları tarafından gerçek zamanlı olarak analiz edilmektedir. Böylece montaj sürecindeki eksiklikler, kalite sapmaları ve potansiyel kusurlar üretim devam ederken tespit edilebilmekte, çalışanlara anlık geri bildirim sağlanabilmektedir. Bu uygulama, kalite kontrol faaliyetlerinin nihai ürün denetiminden çıkarak üretim sürecinin tamamına yayılan veri temelli ve proaktif bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir (BMW Group, 2023).

4. DEĞERLENDİRME VE ETKİLER

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Endüstri 4.0 teknolojilerinin üretim yönetimi üzerindeki yansımaları, operasyonel kapasitedeki doğrusal iyileştirmelerin ötesinde, üretim sistemlerinin ontolojik yapısında ve organizasyonel hiyerarşilerde köklü bir paradigma değişimini temsil etmektedir (Hozdić vd., 2015). Bu dönüşüm; verimlilik, maliyet, esneklik, karar alma ve otonomi boyutlarında birbirini besleyen ancak aynı zamanda yönetilmesi gereken yeni stratejik sınırlılıklar doğuran karmaşık dinamikleri içermektedir (Rossini vd., 2021).

4.1. Verimlilik Etkisi: Statik Modellerden Dinamik Optimizasyona

Üretim süreçlerinde verimlilik, Endüstri 4.0 ile birlikte geleneksel statik ve tahmin odaklı modellerden, gerçek zamanlı veri akışına dayalı dinamik sistemlere evrilmiştir. Siber-fiziksel üretim sistemleri (CPPS), üretim planlama ve kontrol (PPC) fonksiyonlarını fiziksel süreçlerle dijital olarak bütünleştirerek sistemin anlık değişimlere otonom tepki vermesini sağlamaktadır (Hozdić vd., 2015). Bu entegrasyon, hata oranlarının düşürülmesinde kritik bir rol oynar; zira sensör destekli dijital otomasyon, üretim parametrelerini gerçek zamanlı izleyerek anomalileri henüz oluşmadan tespit edebilme kapasitesine sahiptir (Rossini vd., 2021). Ampirik bulgular, akıllı üretim sistemlerinin entegrasyonuyla verimlilikte %30,8'e varan artışlar sağlanabileceğini ve hata oranlarının %62,5 oranında azaltılabileceğini göstermektedir (Olodu vd., 2025). Literatürde "Operasyonel Stabilite" (OS) olarak tanımlanan teknoloji paketleri, tedarik zinciri boyunca değişkenliği azaltarak kaynak kullanımını optimize etmektedir (Rossini vd., 2021).

Ancak verimlilik artışı sadece teknolojik kurulumun bir çıktısı değil, organizasyonel bir öğrenme sürecidir. Araştırmalar, Endüstri 4.0 teknolojilerinin ancak Yalın Üretim (LP) pratikleriyle kurulan bir sinerji dahilinde operasyonel performansı anlamlı düzeyde artırdığını göstermektedir (Tortorella vd., 2019). Sınırlılık ve Risk: Bu noktada karşılaşılan en büyük engel, "teknolojik karmaşıklık tuzağı"dır; gelişmiş sistemlerin kurulumu, nitelikli iş gücü eksikliğiyle birleştiğinde sistemin duruş sürelerini (downtime) azaltmak yerine artırabilir (Olodu vd., 2025). Geleneksel sistemlerdeki insan odaklı denetimin yerini alan otonom sistemler, algoritma hataları veya sensör sapmaları durumunda geniş çaplı üretim kayıplarına yol açma riskini barındırmaktadır (Elnadi ve Abdallah, 2023).

4.2. Maliyet Etkisi: CAPEX ve Teknolojik Eskime Paradoksu

Endüstri 4.0 yatırımlarının maliyet analizi, yüksek başlangıç sermaye harcamaları (CAPEX) ile uzun vadeli operasyonel tasarruflar arasındaki stratejik denge üzerine kuruludur. Yatırımın Geri Dönüşü (ROI), bu yeni dönemde sadece doğrudan finansal kazançla değil; artan verimlilik, optimize edilmiş enerji kullanımı ve azalan plansız duruş süreleriyle bütüncül olarak ölçülmektedir (Bechchar vd., 2025). Özellikle Nesnelerin İnterneti (IoT) tabanlı kestirimci bakım çözümleri, makine arızalarını önceden tahmin ederek bakım maliyetlerinde %58,3'e varan tasarruf sağlayabilmektedir (Olodu vd., 2025). Veri temelli karar verme (DDM), operasyonel belirsizlikleri azaltarak hatalı karar maliyetlerini minimize etme potansiyeline sahiptir (Enrique vd., 2023).

Buna karşın, maliyet yönetimi ciddi bir stratejik risk olan "teknolojik eskime" (technological obsolescence) ile karşı karşıyadır. Donanım ve yazılımların hızla güncelliğini yitirmesi,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yatırımların beklenen yaşam süresini kısaltarak ROI hesaplamalarını geçersiz kılabilir (Bechchar vd., 2025). Organizasyonel açıdan, yüksek maliyetli dijital dönüşüm projeleri özellikle KOBİ'ler üzerinde finansal bir baskı oluşturmakta ve bu durum "dijital uçurum" riskini tetiklemektedir (Olodu vd., 2025). Ayrıca, sistemlerin sürekli güncellenmesi ve siber güvenlik altyapısının korunması için gereken gizli maliyetler, başlangıç bütçelerinde genellikle göz ardı edilmektedir (Jamwal vd., 2021).

4.3. Esneklik ve Çeviklik: Kitlesel Bireyselleştirmede Teknoloji Konfigürasyonları

Endüstri 4.0, üretim yönetiminde verimlilik ve esneklik arasındaki geleneksel çatışmayı (trade-off) çözmeyi hedefleyen "kümülatif bir performans görünümü" sunar. Geleneksel kitle üretiminin sunduğu katılık, yerini robotlar ve eklemeli imalat gibi "Gelişmiş Üretim İşleme Teknolojileri "ne bırakarak kitlesel bireyselleştirmeyi (mass customization) ekonomik olarak uygulanabilir kılmaktadır (Enrique vd., 2023). Sanal Üretim (Virtual Manufacturing) teknolojileri, fiziksel hat üzerinde değişiklik yapmadan önce farklı senaryoların test edilmesini sağlayarak talep dalgalanmalarına karşı hızlı tepki kapasitesini artırmaktadır. Çeviklik, üretim rotalarının gerçek zamanlı verilere göre saniyeler içinde yeniden dağıtılabilmesiyle sağlanır ve bu durum tedarik zincirini pazar belirsizliklerine karşı daha dirençli hale getirir (Rossini vd., 2021).

Ancak yüksek otomasyon seviyesi, eğer modüler ve ölçeklenebilir bir mimari üzerine inşa edilmezse, paradoksal olarak üretim hatlarında yeni bir katılık yaratabilir (Tortorella vd., 2019). Fiziksel süreçlerin dijital sistemlere aşırı bağımlılığı, herhangi bir yazılım hatasında veya ağ kesintisinde sistemin tamamen felç olmasına yol açabilecek bir operasyonel kırılganlık doğurmaktadır (Elnadi ve Abdallah, 2023). Ayrıca, sistemin yeniden yapılandırılabilirliği yüksek maliyetli donanım modifikasyonları gerektirebilir (Tran vd., 2019).

4.4. Karar Verme Süreçleri: Tanımlayıcı Analitikten Kuralcı Yönetime

Yönetimsel dönüşümün merkezinde, sezgisel karar vermeden veri temelli karar verme (DDM) mekanizmalarına geçiş yer almaktadır. Endüstriyel büyük veri analitiği, sahadan gelen gerçek zamanlı verileri işleyerek sadece "ne olduğunu" değil, "neden olduğunu" ve "ne yapılması gerektiğini" (prescriptive analytics) ortaya koymaktadır (Jamwal vd., 2021). Bilgi İşleme Teorisi perspektifinden bakıldığında, dijital teknolojiler firmanın bilgi işleme kapasitesini artırarak stratejik belirsizliği azaltmaktadır (Enrique vd., 2023). CPPS modelleri, bilgi aktarımını anlık hale getirerek operasyonel şeffaflığı en üst düzeye taşır (Hozdić vd., 2015).

Bu dönüşüm, organizasyonel yapının merkeziyetçi hiyerarşilerden dağıtık ağ yapılarına kaymasını zorunlu kılar (Hozdić vd., 2015). **Sınırlılık ve Risk:** Karar alma süreçlerindeki bu otonomlaşma, başlangıçta "veri gürültüsü" ve karmaşıklığı artırarak çalışanların veriyi anlamlandırmasını zorlaştırabilir (Olodu vd., 2025). Algoritmik güvenilirlik sorunu, yöneticilerin makine kararlarını sorgulama yetisini zayıflatabilir ve bu durum "algoritmik körlük" riskini doğurur (Elnadi ve Abdallah, 2023). Ayrıca, veri bütünlüğü ve kalitesindeki yetersizlikler, sistemin yanlış stratejik yönlendirmeler yapmasına neden olabilir (Jamwal vd., 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4.5. Otonomi ve Dijitalleşme Seviyesi: Siber-Fiziksel Etkileşimin Sınırları

Otonomi seviyesi, sistemin arızalara karşı direncini artıran ve insan müdahalesine olan ihtiyacı minimize eden siber-fiziksel sistemler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Otonom iş sistemleri (AWS); kaynak yönetimi, kalite kontrol ve performans ölçümü gibi fonksiyonları dijitalleştirerek merkezi bir kontrol birimine olan bağımlılığı azaltmaktadır (Hozdić vd., 2015). Bu yapılar, özellikle karmaşık üretim ortamlarında iş emirlerinin shop-floor seviyesinde dinamik olarak yönetilmesini sağlar. Akıllı makineler, bilişsel ajanlar aracılığıyla çevrelerini algılayarak iş akışını kendi kendilerine organize edebilme yetisine sahiptir (Tran vd., 2019).

İnsan-makine etkileşimi bu süreçte köklü bir değişim geçirmektedir. Teknolojinin insan uzmanlığını tamamen dışlamak yerine, bilişsel yetenekleri desteklemesi gerektiğini savunan insan-merkezli yaklaşımlar önem kazanmaktadır (Bechchar vd., 2025).

Otonom sistemlerin yaygınlaşması, çalışanlarda ciddi bir dirence yol açmakta ve bu durum organizasyonel kültürü zayıflatmaktadır (Elnadi ve Abdallah, 2023). Ayrıca, yüksek otonomi düzeyi, sistemlerin siber saldırılara karşı daha açık hale gelmesine neden olur; zira her bir otonom birim yeni bir giriş noktası oluşturmaktadır (Jamwal vd., 2021). Siber güvenlik ve veri gizliliği yasaları, otonomi düzeyinin sınırlarını belirleyen yasal ve etik engeller olarak karşımıza çıkmaktadır (Elnadi ve Abdallah, 2023).

4.6. İnsan Faktörü: Dijital Dönüşümde Çalışan ve Yönetici Rolleri

Endüstri 4.0 ortamında üretim yönetimi, yalnızca teknolojik bir altyapı kurulumu değil; çalışanların ve yöneticilerin rollerinin yeniden tanımlandığı karmaşık bir sosyo-teknik dönüşüm sürecidir (Sony ve Naik, 2020). Bu süreçte insan faktörü, sistemin başarısını belirleyen en kritik kısıt veya en güçlü kaldıraç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışan Direnci ve Değişim Yönetimi: Üretim süreçlerinin otonomlaşması ve "karanlık fabrikalar" vizyonu, çalışanlar arasında ciddi bir iş kaybı kaygısını tetiklemektedir (Salik Ata, 2024). Bu kaygı, çalışanların sisteme olan güvenini zedeleyerek teknolojik adaptasyona karşı pasif veya aktif bir direnç geliştirmelerine neden olabilmektedir (Belbağ, 2025). Özellikle rutin görevlerin siber-fiziksel sistemler tarafından devralınması, personelin kendi mesleki kimliğini tehdit altında hissetmesine ve rol belirsizliği yaşamasına yol açmaktadır (Horváth ve Szabó, 2019). Bu noktada değişim yönetimi, sadece teknik eğitimleri değil, aynı zamanda çalışanların sistemle olan etkileşimini "insan-makine simbiyozu" olarak yeniden kurgulamayı ve sendikalarla şeffaf bir diyalog kurarak bireylerin organizasyonel aidiyetini korumayı gerektirmektedir (Sony ve Naik, 2020; Kagermann, Wahlster ve Helbig, 2013).

Yöneticilerin Rolünün Dönüşümü: Dijitalleşme ile birlikte yöneticilerin rolü, geleneksel hiyerarşik denetimden veri odaklı stratejik orkestrasyona doğru evrilmektedir (Liu vd., 2023). Karar verme süreçlerinin merkezsizleşmesiyle birlikte yöneticiler, artık operasyonel detaylara müdahale etmek yerine gerçek zamanlı verileri yorumlayarak otonom sistemlerin çıktılarını yönetmekle yükümlüdür (Horváth ve Szabó, 2019). Ancak bu durum, "algoritmik körlük" riskini de beraberinde getirmektedir; yöneticilerin tamamen verilere güvenerek sahadaki bağlamsal gerçeklikten kopması, sistemin esnekliğini ve kriz anlarındaki insan müdahalesi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kapasitesini zayıflatabilir (Kagermann, Wahlster ve Helbig, 2013). Dolayısıyla yeni nesil liderlik, algoritmik sonuçları denetleyebilecek düzeyde teknik bilgiye sahip olmayı ve aynı zamanda insani sezgiyi teknolojik verimlilikle harmanlamayı zorunlu kılmaktadır (Sony ve Naik, 2020).

Dijital Yetkinlik ve Eğitim İhtiyacı: Endüstri 4.0 teknolojilerinin vaat ettiği verimlilik artışı, doğrudan iş gücünün dijital okuryazarlık ve problem çözme kapasitesine bağlıdır (Musaigwa ve Kalitanyi, 2026). Mevcut çalışanların sadece %2'sinin yapay zekâ uygulamalarında yetkin olduğu düşünüldüğünde, insan kapasitesinin teknolojiye ayak uyduramama riski en büyük operasyonel darboğaz olarak durmaktadır (TÜSİAD, 2017). Bu durum, özellikle kısıtlı Ar-Ge bütçelerine sahip olan ve nitelikli personeli çekmekte zorlanan KOBİ'ler için çok daha kritiktir (Horváth ve Szabó, 2019). KOBİ'lerin dijital olgunluk endeksindeki düşük seviyesi (33/100), büyük ölçekli firmalarla aradaki makasın açılmasına ve bir "dijital uçurum" oluşmasına yol açmaktadır (TÜSİAD, 2017). Bu kısıtın aşılması için eğitim müfredatlarının veri bilimi ve yazılım odaklı güncellenmesi, yaşam boyu öğrenme modellerinin benimsenmesi ve KOBİ'lerin bu dönüşümde kamu ve üniversite iş birlikleriyle desteklenmesi elzemdir (Salik Ata, 2024; Kagermann, Wahlster ve Helbig, 2013).

5. SONUÇ

Bu çalışma, Endüstri 4.0 teknolojilerinin akıllı fabrikalarda üretim yönetimi fonksiyonları üzerindeki etkisini altı temel boyut — verimlilik, maliyet, esneklik, karar verme, otonomi ve insan— üzerinden kavramsal bir literatür sentezi çerçevesinde incelemiştir. Bulgular, siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, yapay zekâ ve dijital ikiz teknolojilerinin üretim planlama, gerçek zamanlı izleme, öngörücü bakım ve kalite yönetimi süreçlerini köklü biçimde yeniden yapılandırdığını doğrulamaktadır. Ancak çalışmanın asıl katkısı bu dönüşümü teyit etmekten değil, onun yapısal bir gerilimini ortaya koymaktan kaynaklanmaktadır: incelenen her boyutta, teknolojinin sunduğu kazanım ile beraberinde getirdiği yeni kırılganlık birlikte var olmaktadır.

Bu örüntü tesadüfi değildir. IoT tabanlı sistemler verimliliği artırırken sistem bağımlılığını derinleştirmekte; yapay zekâ karar alma hızını yükseltirken algoritmik körlük riskini doğurmakta; yüksek otomasyon düzeyi esneklik kazandırırken siber güvenlik açıklarını çoğaltmaktadır. Her kazanım, kendi riskini içinde taşımaktadır. Söz konusu gerilim, Endüstri 4.0 entegrasyonunun arızi bir yan etkisi değil; veri akışının, otonom karar mekanizmalarının ve siber-fiziksel bağımlılığın yapısal bir sonucudur. Dolayısıyla teknolojik altyapının gelişmişliği bu gerilimi ortadan kaldırmamakta, yalnızca onu daha karmaşık bir düzleme taşımaktadır. Bu çerçevede çalışmanın ulaştığı temel çıkarım şudur: Endüstri 4.0 teknolojilerinin üretim yönetiminde yarattığı dönüşümün başarısı, teknolojiyi kurmakla değil onu yönetebilmekle belirlenmektedir. Bu yönetim kapasitesi üç katmandan oluşmaktadır: çalışanların algoritmik sistemlerle etkin biçimde etkileşim kurabildiği bireysel dijital yetkinlik; organizasyonun teknolojik değişime uyum sağlayarak hatalardan öğrenebildiği kurumsal öğrenme kapasitesi; ve yöneticilerin veri temelli kararların sınırlarını ve risklerini öngörebildiği stratejik risk farkındalığı. Bu üç katman birlikte işlemediğinde, en gelişmiş teknolojik altyapı bile sürdürülebilir operasyonel mükemmelliğe dönüşememektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Buradan hareketle çalışmanın ulaştığı kritik saptama şudur: Endüstri 4.0'ın üretim yönetimi üzerindeki dönüştürücü etkisi, ancak teknolojik sistemle yönetim anlayışının eş zamanlı evrilmesiyle sürdürülebilir hale gelmektedir. Teknoloji ilerledikçe yönetim yapısı, karar kültürü ve insan yetkinliği buna ayak uyduramadığında yapısal gerilim derinleşmekte; kazanımlar potansiyel olarak kalmakta, riskler ise gerçeğe dönüşmektedir. Bu nedenle uygulayıcılar için temel öneri, dijital dönüşüm yatırımlarının teknik bileşenlerle eş zamanlı olarak yönetim süreçlerinin, karar alma kültürünün ve çalışan yetkinliğinin geliştirilmesini kapsayan bütünleşik bir dönüşüm stratejisiyle yürütülmesidir. Bu zorluk büyük ölçekli işletmeler için bile ciddi bir yönetim meselesi iken KOBİ'ler açısından çok daha kritik bir engele dönüşmektedir: yüksek başlangıç maliyetleri ve nitelikli iş gücü eksikliği, teknolojiyi rekabet avantajına dönüştürmenin önündeki en somut bariyerdir. Araştırmacılar açısından ise öncelikli gündem, teknolojik ilerleme ile yönetimsel dönüşüm arasındaki bu uyum koşullarının farklı sektörlerde ve işletme ölçeklerinde ampirik olarak sınanmasıdır. Bu ilişkiyi ölçmeye ve yönetmeye yönelik bütünleşik çerçeveler geliştiren gelecek çalışmalar, Endüstri 4.0 literatürüne hem teorik hem de pratik açıdan özgün katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Bechchar, A., Soulhi, A., & Akourri, O. (2025). Industry 4.0: Analyzing return on investment and managing technological obsolescence. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR), 7*(2).

Belbağ, S. (2025). Kalite 4.0: SPAR-4-SLR ve TCCM çerçevelerini kullanarak Endüstri 4.0 teknolojilerini modern kalite yönetimi ile entegre etmeye ilişkin sistematik literatür incelemesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27*(3), 933-964.

BMW Group. (2023). *Artificial intelligence in production*. BMW Group Innovation. https://www.bmwgroup.com/en/innovation/artificial-intelligence.html

Bosch. (2023). *Nexeed: Smart factory solutions*. Bosch. https://www.bosch.com/stories/nexeed-smart-factory/

Elnadi, M., & Abdallah, Y. O. (2023). Industry 4.0: Critical investigations and synthesis of key findings. *Management Review Quarterly*, 1–34. https://doi.org/10.1007/s11301-022-00314-4

Enrique, D. V., Marodin, G. A., Santos, F. B. C., & Frank, A. G. (2023). Implementing industry 4.0 for flexibility, quality, and productivity improvement: Technology arrangements for different purposes. *International Journal of Production Research, 61*(20), 7001–7026. https://doi.org/10.1080/00207543.2022.2142689

Hermann, M., Pentek, T., & Otto, B. (2016). Design principles for Industrie 4.0 scenarios: A literature review. *49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)*, 3928-3937. https://doi.org/10.1109/HICSS.2016.488

Horváth, D., & Szabó, R. Z. (2019). Driving forces and barriers of Industry 4.0: Do multinational and small and medium-sized companies have equal opportunities? *Technological Forecasting & Social Change, 146*, 119–132. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.05.021

Hozdić, E., Kozjek, D., & Butala, P. (2015). A cyber-physical approach to the management and control of manufacturing systems. *Strojniški vestnik - Journal of Mechanical Engineering, 61*(11), 603-614.

Jamwal, A., Agrawal, R., Sharma, M., & Giallanza, A. (2021). Industry 4.0 technologies for manufacturing sustainability: A systematic review and future research directions. *Applied Sciences, 11*(12), 5725. https://doi.org/10.3390/app11125725

Kagermann, H., Lukas, W.-D., & Wahlster, W. (2011). Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. Industriellen Revolution. *VDI Nachrichten, 13*, 2.

Kagermann, H., & Wahlster, W. (2022). Ten years of Industrie 4.0. *Sci, 4*(3), 26. https://doi.org/10.3390/sci4030026

Kagermann, H., Wahlster, W., & Helbig, J. (2013). *Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0: Final report of the Industrie 4.0 Working Group*. acatech – National Academy of Science and Engineering.

Kılıç, S., & Alkan, R. M. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 29-49.

Klingenberg, C. O., Borges, M. A. V., & Antunes Jr, J. A. V. (2021). Industry 4.0 as a data-driven paradigm: A systematic literature review on technologies. *Journal of Manufacturing Technology Management, 32*(3), 570-592. https://doi.org/10.1108/JMTM-09-2019-0332

Lee, J., Bagheri, B., & Kao, H.-A. (2015). A Cyber-Physical Systems architecture for Industry 4.0-based manufacturing systems. *Manufacturing Letters, 3*, 18-23. https://doi.org/10.1016/j.mfglet.2014.12.001

Liu, H.-C., Liu, R., Gu, X., & Yang, M. (2023). From total quality management to Quality 4.0: A systematic literature review and future research agenda. *Frontiers of Engineering Management, 10*(2), 191–205. https://doi.org/10.1007/s42524-022-0243-z

Musaigwa, M., & Kalitanyi, V. (2026). Transforming manufacturing: A systematic literature review of Industry 4.0 technologies and their impact on operational efficiency. *International Journal of Applied Research in Business and Management, 7*(1). https://doi.org/10.51137/wrp.ijarbm.486

Olodu, D. D., Inegbedion, F., & Ayidu, J. N. (2025). Development of a smart manufacturing system using IoT and industry 4.0 principles. *Journal of Advances in Manufacturing Engineering, 6*(1), 45-55. https://doi.org/10.14744/ytu.jame.2025.00006

Raheem, A., De Marchi, M., & Dallasega, P. (2025). Digital twin driven factory and production planning (FPP). *Production & Manufacturing Research, 13*(1), 2507954. https://doi.org/10.1080/21693277.2025.2507954

Rossini, M., Costa, F., Tortorella, G. L., Valvo, A., & Portioli-Staudacher, A. (2021). Lean production and industry 4.0 integration: How lean automation is emerging in manufacturing

industry. *International Journal of Production Research, 59*(22), 1-27. https://doi.org/10.1080/00207543.2021.1992031

Salik Ata, N. (2024). Türkiye'nin Endüstri 4.0'a Geçiş Sürecinin Değerlendirilmesi. *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı (Biga İİBF)*, Bildiri Kitabı.

Sony, M., & Naik, S. (2020). Critical factors for the successful implementation of Industry 4.0: A review and future research direction. *Production Planning & Control, 31*(10), 799-815. https://doi.org/10.1080/09537287.2019.1691278

Staufer, H. (2019, May 20). *OT meets IT – Siemens factory in Amberg, Germany*. Siemens Blog. https://blog.siemens.com/2019/05/ot-meets-it-siemens-factory-in-amberg-germany/

Tao, F., Qi, Q., Wang, L., & Nee, A. Y. C. (2019). Digital Twins and Cyber–Physical Systems toward smart manufacturing and Industry 4.0: Correlation and comparison. *Engineering, 5*, 653–661. https://doi.org/10.1016/j.eng.2019.01.014

Taoufyq, H., El Guemmat, K., Mansouri, K., & Akef, F. (2025). Predictive maintenance approaches: A systematic literature review. *Journal of Industrial Engineering and Management, 18*(3), 427-458. https://doi.org/10.3926/jiem.8537

Tortorella, G. L., Giglio, R., & van Dun, D. H. (2019). Industry 4.0 adoption as a moderator of the impact of lean production practices on operational performance improvement. *International Journal of Operations & Production Management, 39*(6/7/8), 860–886. https://doi.org/10.1108/IJOPM-01-2019-0005

Tran, N.-H., Park, H.-S., Nguyen, Q.-V., & Hoang, T.-D. (2019). Development of a smart cyber-physical manufacturing system in the Industry 4.0 context. *Applied Sciences, 9*(16), 3325. https://doi.org/10.3390/app9163325

TÜSİAD. (2017). *Türkiye'nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği*. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2017,12-589.

Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve akıllı fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22*(2), 546-556.

Zheng, T., Ardolino, M., Bacchetti, A., & Perona, M. (2020). The applications of Industry 4.0 technologies in manufacturing context: A systematic literature review. *International Journal of Production Research, 59*(6), 1922-1954. https://doi.org/10.1080/00207543.2020.1762232

Zhong, R. Y., Xu, X., Klotz, E., & Newman, S. T. (2017). Intelligent manufacturing in the context of Industry 4.0: A review. *Engineering, 3*(5), 616–630. https://doi.org/10.1016/J.ENG.2017.05.015

Zonta, T., da Costa, C. A., Righi, R. R., de Lima, M. J., Trindade, E. S., & Li, G. P. (2020). Predictive maintenance in the Industry 4.0: A systematic literature review. *Computers & Industrial Engineering, 150*, 106889. https://doi.org/10.1016/j.cie.2020.106889

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE İLİŞKİN FARKINDALIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ULUSLARARASI LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eliza YRYSBEK KYZY
Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, yrysbekkyzyeliza@gmail.com - 0009-0007-2707-7170
Doç. Dr., Canan YILDIRAN
Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, cananyildiran@gmail.com - 0000-0001-8245-197x

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, uluslararası lisans öğrencilerinin küresel iklim değişikliği farkındalık düzeylerini incelemek ve bu farkındalığın çeşitli demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Nicel araştırma deseninin kullanıldığı çalışmada veriler, Mart-Temmuz 2026 tarihleri arasında bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 331 uluslararası öğrenciden anket yoluyla toplanmıştır. Verilerin analizinde frekans analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Katılımcıların iklim değişikliği farkındalık düzeylerine ilişkin genel ortalama puanları orta-üst düzeyde bulunmuştur. En yüksek farkındalık düzeyi "Doğal ve Beşeri Ortama Etkiler" boyutunda, en düşük düzey ise "Organizasyonlar ve Anlaşmalar" boyutunda gözlemlenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından; Genel Farkındalık ile "Doğal ve Beşeri Ortama Etkiler", "Organizasyonlar ve Anlaşmalar" ve "İklim Değişikliğini Ortaya Çıkaran Sebepler" boyutlarında kadın öğrencilerin farkındalık puanlarının erkek öğrencilere kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ekonomik durum açısından, gelirleri giderlerini karşılayan veya aşan öğrencilerin genel farkındalık düzeylerinin, gelirleri giderlerinden düşük olan öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Anneleri yükseköğrenim düzeyinde eğitime sahip olan öğrencilerin "Doğal ve Beşeri Ortama Etkiler" boyutuna ilişkin farkındalık düzeyleri, anneleri lise veya daha alt düzeyde eğitime sahip olan öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ülkelere göre incelendiğinde, Asya ve Orta Doğu ülkelerinden gelen öğrencilerin "Doğal ve Beşeri Ortama Etkiler" boyutuna ilişkin farkındalık düzeylerinin, Kuzey ve Doğu Afrika ülkelerinden gelen öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Öte yandan; yaş, sınıf düzeyi, baba eğitim durumu veya sivil toplum kuruluşlarına üyelik değişkenleri açısından öğrencilerin iklim değişikliği farkındalık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Çalışma, iklim değişikliği farkındalığını uluslararası lisans öğrencileri odağında inceleyerek literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel İklim Değişikliği, Uluslararası Lisans Öğrencileri, Farkındalık.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AN INVESTIGATION INTO AWARENESS LEVELS REGARDING GLOBAL CLIMATE CHANGE: A SAMPLE OF INTERNATIONAL UNDERGRADUATE STUDENTS

ABSTRACT

The aim of study is to examine the global climate change awareness levels of international undergraduate students and to determine whether this awareness differs according to various demographic variables. In study, which employed a quantitative research design, data were collected via a survey from 331 international students studying at a public university March-July 2026. Frequency analysis, independent sample t-test, and one-way analysis of variance were used in the analysis of the data. The overall mean score for the participants' climate change awareness levels was in the upper-medium range. The highest level of awareness was observed in the "Impacts on the Natural and Human Environment" dimension, while the lowest was found in the "Organizations and Agreements" dimension. Regarding the gender variable, it was determined that female students' awareness scores in the dimensions of general awareness, "Impacts on the Natural and Human Environment," "Organizations and Agreements," and "Causes of Climate Change" were statistically significantly higher than those of male students. Regarding the economic status, the general awareness levels of students whose income exceeded or equalled their expenses were found to be significantly higher than those of students whose income was lower than their expenses. The awareness levels regarding the "Impacts on the Natural and Human Environment" dimension among students whose mothers have a higher education background are significantly higher than those of students whose mothers have a high school education or lower. When examined by countries, it was found that the awareness levels of students from Asian and Middle Eastern countries regarding the "Impacts on the Natural and Human Environment" dimension were significantly higher than those of students from North and East African countries. On the other hand, no statistically significant difference was found in students' climate change awareness levels regarding age, grade, father educational status, or membership in non-governmental organizations. Study contributes to the literature by examining climate change awareness with a focus on international undergraduate students.

Keywords: Global Climate Change, International Undergraduate Students, Awareness.

1. GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği, insanlığın günümüzde karşı karşıya olduğu en karmaşık ve öncelikli tehditlerden biri olarak küresel gündemin en üst sıralarında yer almaktadır (Clayton vd., 2015; Sakarya vd., 2025). İklim değişikliğinin izlenmesi ve anlaşılmasında önemli bilimsel ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen; etkilere karşı hassas planlama, uyum ve hafifletme adımlarının atılmasında kurumsal ve teknik engeller varlığını sürdürmektedir. Aşırı sıcaklık dalgalanmaları, yağış rejimlerindeki düzensizlikler, buzul erimeleri ve deniz seviyesindeki yükselmeler bu tehdidin somut göstergeleridir (Karl & Trenberth, 2003). Kavramsal açıdan küresel ısınma, insan faaliyetleri sonucu atmosfere salınan sera gazlarının yol açtığı sıcaklık

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

artışını ifade ederken, küresel iklim değişikliği bu ısınmanın tetiklediği geniş çaplı iklimsel dönüşümleri kapsamaktadır (Adedeji vd., 2014; Yılmaz & Can, 2020). Bu olumsuz etkilerin azaltılması ve sürdürülebilir bir geleceğin inşası için toplum genelinde iklim değişikliği farkındalığının artırılması kritiktir (Bayraktar vd., 2024).

Eğitim düzeyi, iklim değişikliği farkındalığının en güçlü belirleyicileri arasında gösterilmektedir (Lee vd., 2015). Yükseköğretim kurumları, küresel toplumda yaşam kalitesini artırabilecek bilinçli bireyler yetiştirme konusunda stratejik bir role sahiptir (Fırat Kılıç vd., 2024; Leal Filho vd., 2023). Özellikle son on yılda çevresel konuların kamuoyu gündeminde daha fazla yer bulmasıyla birlikte, gençler ekolojik meselelere karşı olumlu tutumlar geliştirmeye ve çevreci hareketler aracılığıyla karar alma süreçlerine daha aktif katılmaya başlamışlardır (Calculli vd., 2021). Farklı kültürel ve coğrafi arka planlardan gelen uluslararası lisans öğrencileri ise iklim eylemlerinin küresel düzeyde yaygınlaştırılmasında anahtar kitleyi oluşturmaktadır. Bu araştırmanın amacı, uluslararası lisans öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine ilişkin farkındalık düzeylerini belirlemek ve bu farkındalığı etkileyen demografik unsurları ortaya koymaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Doğal değişkenlik sınırlarını aşan bir boyuta ulaşmış olan insan kaynaklı etkilerin, iklim değişikliğinde baskın bir rol oynadığı açıktır. Küresel iklim değişikliğinin temel nedeninin, insan faaliyetleri sonucunda atmosfer bileşiminde meydana gelen değişimler olduğu bilinmektedir. Bu değişimler ağırlıklı olarak enerji kullanımına bağlı emisyonlardan kaynaklansa da yerel ve bölgesel ölçeklerdeki kentleşme ve arazi kullanımındaki değişiklikler de önemli bir rol oynamaktadır (Karl & Trenberth, 2003).

İklim bilimcilerin çoğu, küresel iklim değişikliğinin sera gazı emisyonları, özellikle de fosil yakıtların yakılması sonucunda meydana geldiği görüşündedir. Önümüzdeki yüzyılda beklenen değişim hızı, tarımın ve insan yerleşiminin başlamasından bu yana geçen 10.000 yıl içinde gerçekleşmiş olan diğer tüm iklim değişikliklerinin hızını büyük ölçüde aşacaktır (McMichael & Haines, 1997).

Her ne kadar çok çeşitli olası sonuçlar söz konusu olsa da bunların hepsi aynı yöne işaret etmektedir; hava durumu modellerinde değişiklikler, ortalama sıcaklıklarda artış, yağış düzenlerinde kaymalar, aşırı iklim olaylarının sıklığında artış ve deniz seviyesinin yükselmesi. Bu değişikliklerin ani bir şekilde (bazı durumlarda beş yıldan kısa süreler içinde) gerçekleşmesi ve zamanlama ile şiddet açısından öngörülemez olması muhtemeldir (Harris vd., 2006).

Küresel iklim değişikliği, bu yüzyılda insanlığın karşı karşıya olduğu en büyük zorluklardan birini oluşturmaktadır (Swim vd., 2011). Yağış düzenlerindeki değişiklikler ve ısınma, yalnızca toprak besin ağını doğrudan etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda bitki büyümesini, yapısını ve fizyolojisini değiştirerek toprak organizmalarını da dolaylı yoldan etkileyecektir (Pritchard, 2011).

İklim değişkenliği, münferit hava olaylarının ötesine geçerek, tüm zamansal ve mekânsal ölçeklerde iklimin hâkim durumunda meydana gelen değişimleri ifade eder. Bu değişkenlik, iklim sistemi içindeki doğal süreçlerden ya da doğal veya antropojenik (insan kaynaklı) dış zorlamalardaki değişimlerden kaynaklanabilir. Küresel iklim değişikliği ise, iklimin ortalama durumunda veya değişkenliğinde, birkaç on yıl ya da daha uzun süre devam

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

eden bir değişimi belirtir. Bu kavram; küresel ortalama sıcaklıktaki değişimler gibi Dünya üzerindeki ortalama hava koşullarında meydana gelen değişikliklerin yanı sıra, bölgelerin sıcak hava dalgaları, kuraklıklar, seller, fırtınalar ve diğer aşırı hava olaylarını yaşama sıklığındaki değişimleri de kapsar. İklim değişikliği; güneş enerjisindeki değişimler veya Dünya'nın yörünge döngüleri (doğal iklim zorlaması) sonucunda doğal yollarla gerçekleşebileceği gibi; atmosfere sera gazları, sülfat aerosolleri veya siyah karbon salımı ya da arazi kullanımındaki değişiklikler gibi kalıcı antropojenik zorlamalardan da kaynaklanabilir (Adedeji vd., 2014).

Araştırmalar, 2050 yılına gelindiğinde gıda güvencesinden yoksun insan sayısının 200 milyona kadar artabileceğini ya da yetersiz beslenen çocuk sayısına 24 milyon çocuğun daha eklenebileceğini öngörmektedir (Ajuang vd., 2016). Küresel ortalama yüzey sıcaklığı sanayi öncesi seviyelere göre halihazırda 1,0°C artmıştır. Bu artış; deniz sıcak hava dalgalarının 3 katına çıkmasına, Büyük Set Resifi gibi mercan ekosistemlerinin ciddi kayıplar yaşamasına ve aşırı yağış ile kuraklık döngülerinin şiddetlenmesine yol açmaktadır. Eşik değerler aşıldıkça riskler doğrusal değil, üstel ve ivmelenerek artış göstermektedir. Bu artışlar artık giderek daha fazla yönetilemez ve dolayısıyla hem doğal sistemler hem de insan sistemleri için tehlikeli bir durum olarak görülmektedir (Hoegh-Guldberg vd., 2019).

İnsan nüfusunun hızla artması ve kaynakların giderek daha yoğun bir şekilde kullanılması, Dünya sistemlerinin işleyişini bozmaktadır. İnsan faaliyetlerinin yol açtığı başlıca sorunlardan biri, karbondioksit ve metan gibi sera gazlarının sürekli artan salımıdır; bu durum, sera etkisinin güçlenmesine neden olmaktadır. Atmosferde daha fazla ısının hapsolması Dünya'nın ortalama sıcaklığını yükselterek küresel iklimi değiştirmekte ve yaygın olarak "iklim değişikliği" adıyla bilinen sorunu ortaya çıkarmaktadır (Fauville vd., 2020). Genel nüfustaki farkındalık düzeyinin değerlendirilmesi, iklim değişikliğini hafifletmeye yönelik faaliyetlerin şekillendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Pandve vd., 2011). İklim değişikliği meselesi, küresel iklim değişikliği krizi olarak anılmaya başlanmıştır. Uluslararası anlaşmalar yoluyla alınan önlemlere rağmen, iklim değişikliğine yönelik temel çözüm; bireylerin bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılmasında ve buna bağlı olarak davranışlarının değiştirilmesinde yatmaktadır (Gönen vd., 2023).

Üniversite öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalık düzeylerini inceleyen literatür incelendiğinde, araştırmaların heterojen sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Çalışmaların bir kısmı öğrencilerin farkındalık düzeylerinin yüksek olduğunu vurgularken (Al-Tammemi vd., 2026; Kuruyer & Durmuş, 2026; Özgün & İşçi, 2025; Öztürk vd., 2026; Polat & Söğüt, 2025; Topal & Koçyiğit, 2025; İncesu & Yas, 2024), Leal Filho vd. (2023) üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği ve ilgili risklerin farkında olduğunu ortaya koymuştur. Karasu vd. (2025) ise öğrencilerin değişen iklim koşullarının farkında olduklarını, konuyu bilgisi olmayan birine aktarabilecek düzeyde ortalamanın üzerinde bilgiye sahip bulunduklarını ve güncel gelişmeleri takip ettiklerini belirtmiştir. Buna karşın, önemli bir araştırma grubu farkındalık düzeyinin orta seviyede kaldığını göstermekte (Ahi & Erşan, 2025; Ay & Erik, 2020; Doğru & Orzan, 2025; Gündoğdu vd., 2025; Tümer, 2024; Yıldız, 2025; Yüce Yörük & Varer Akpınar, 2023; İlaslan & Şahin Orak, 2024; Çelik Eren & Kabataş Yıldız, 2024); Bayraktar vd. (2024) ise öğrencilerin çoğunun düşük düzeyde farkındalığa sahip olduğunu belirterek literatürdeki farklı bir bulguya işaret etmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Farkındalık seviyelerinin ötesinde, öğrencilerin bilgi birikimi ile çevreye yönelik tutum ve davranışları arasındaki tutarsızlıklar dikkat çekmektedir. Nitekim Polat ve Söğüt (2025) öğrencilerin genel farkındalıkları yüksek olsa dahi çevre faaliyetlerine katılım oranlarının düşük olduğunu, ayrıca iklim değişikliği hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olmadığını ortaya koymuştur. Gülsoy ve Korkmaz (2020) da benzer şekilde bilgi düzeylerinde eksiklikler bulunduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Dikici vd. (2025), iklim değişikliğinin öğrenciler üzerindeki psikolojik yansımalarına değinerek katılımcıların yarısından fazlasının bu süreçte korku, çaresizlik, öfke ve tükenmişlik hissettiğini ve ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiğini raporlamıştır. Uzun (2021) da öğrencilerin iklim krizine ilişkin ciddi endişe taşıdıklarını ve alınan önlemleri yetersiz bulduklarını ortaya koymuştur.

Literatürde farkındalık düzeyini etkileyen demografik değişkenler arasında en çok incelenen unsur cinsiyettir. Çalışmaların büyük bir çoğunluğu kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla iklim değişikliği konusunda anlamlı derecede daha yüksek farkındalık ve bilince sahip olduğunu göstermektedir (Ceylan, 2024; Doğru & Orzan, 2025; Gündoğdu vd., 2025; Polat & Söğüt, 2025). Buna karşın Yıldız (2025), erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha yüksek düzeyde farkındalık sergilediğini tespit ederken; Özgün ve İşçi (2025) cinsiyet değişkeninin genel farkındalık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığını saptamıştır.

Sınıf düzeyi, yaş ve gelir durumu da farkındalığı şekillendiren diğer kritik demografik faktörlerdir. İlgili araştırmalar, üst sınıflarda öğrenim gören ve yaşça daha büyük olan öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik farkındalıklarının alt sınıflara kıyasla daha yüksek olduğunu doğrulamaktadır (Akca & Uçar, 2025; Doğru & Orzan, 2025; Göl & Tanrıvermiş, 2024; Polat & Söğüt, 2025). Özgün ve İşçi (2025) ise sınıf düzeyi ve çevre koruma örgütlerine üyelik açısından küresel iklim değişikliği konusundaki farkındalık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Bayraktar vd. (2024), öğrencilerin bilgi ve farkındalıklarının cinsiyet, yaş ve gelir düzeyine göre farklılık gösterdiğini vurgulamıştır. Benzer biçimde geliri giderine eşit olan (Akca & Uçar, 2025), ebeveyn eğitim düzeyi ile öğrencilerin (Ceylan, 2024; Gülsoy & Korkmaz, 2020) farkındalık boyutlarında farklılaştığı görülmektedir.

Ölçeklerin alt boyutları bazında yapılan değerlendirmelerde ise öğrencilerin özellikle "küresel iklim değişikliğinin doğal ve beşerî ortama etkilerine yönelik farkındalık" ile "küresel iklim değişikliğinin enerji tüketimine yönelik farkındalık" konularında yüksek farkındalık sergiledikleri; buna karşın "küresel organizasyonlar ve anlaşmalara yönelik farkındalık" ve "küresel iklim değişikliğini ortaya çıkaran sebeplere yönelik farkındalık" hususlarında farkındalıklarının daha düşük olduğu anlaşılmaktadır (Ahi & Erşan, 2025; Kuruyer & Durmuş, 2026; Yüce Yörük & Varer Akpınar, 2023). Ulusal ve uluslararası literatürde yerel öğrenci grupları üzerinde yürütülmüş çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen, farklı kültürel ve coğrafi arka planlara sahip uluslararası lisans öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalıklarını odağa alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğunu doldurmayı hedeflemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, uluslararası lisans öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine ilişkin farkındalıklarının çeşitli demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Bu bağlamda, çalışmanın soruları şunlardır: Uluslararası lisans öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine ilişkin farkındalık düzeyi nedir? Bu farkındalık demografik özelliklere göre farklılık gösteriyor mu? Buna göre, çalışmanın modeli ve hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_1: Katılımcıların genel iklim değişikliği farkındalık düzeyleri demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H_2: Küresel iklim değişikliğinin doğal ve beşerî ortama etkilerine yönelik farkındalık alt boyutu demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_3: Küresel organizasyonlar ve anlaşmalara yönelik farkındalık alt boyutu demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_4: Küresel iklim değişikliğini ortaya çıkaran sebeplerine yönelik farkındalık alt boyutu demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_5: Küresel iklim değişikliğinin enerji tüketimine yönelik farkındalık alt boyutu demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

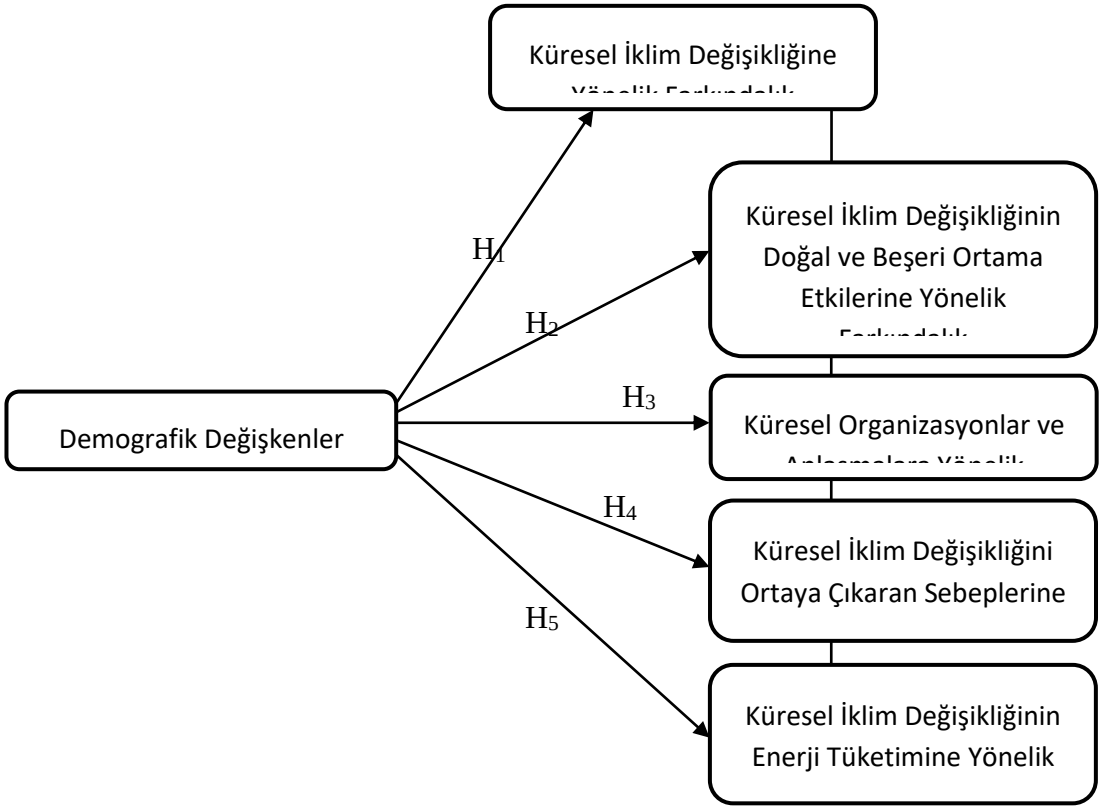

Görsel 1. Araştırma Modeli

Çalışmanın örneklemini, kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan ve bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 331 uluslararası lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler Mart-Temmuz 2026 tarihleri arasında anket tekniğiyle toplanmıştır. Çalışma için Karabük

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (Mart 2026, Karar No: 507943) gerekli izinler alınmıştır.

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik sorular; ikinci bölümde Deniz vd. (2021) tarafından geliştirilen 21 maddeli ve 5'li Likert tipindeki "Küresel İklim Değişikliği Farkındalık Ölçeği" yer almaktadır. Ölçek 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Yapılan güvenilirlik analizinde ölçeğin genel Cronbach's Alpha katsayısı 0,86 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutların Cronbach's Alpha katsayıları ise sırasıyla; Küresel iklim değişikliğinin doğal ve beşerî ortama etkilerine yönelik farkındalık alt boyutu 0,80; Küresel organizasyonlar ve anlaşmalara yönelik farkındalık alt boyutu 0,68; Küresel iklim değişikliğini ortaya çıkaran sebeplerine yönelik farkındalık alt boyutu 0,64 ve Küresel iklim değişikliğinin enerji tüketimine yönelik farkındalık alt boyutu 0,60'dır. Sosyal bilimlerde kabul gören 0,60-0,70 aralığında yer alan bu değerler, boyutların güvenilir / kabul edilebilir sınırlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca madde sayısının azlığı (3 madde) göz önüne alındığında, bu değer alt boyutun analizlerde kullanılabilir düzeyde kabul edilebilir bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Verilerin analizinde istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığı çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri ile incelenmiştir. Çarpıklık değerlerinin -0,095 ile -0,441; basıklık değerlerinin ise 1,183 ile 3,317 arasında yer alması ve örneklem büyüklüğü (N=331>30) dikkate alınarak parametrik testler (Bağımsız Örneklem T-Testi, Tek Yönlü uygulanmıştır. Homojenlik ihlali durumlarında Games-Howell, homojen dağılım durumlarında Tukey testleri kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları şu şekildedir.

Çizelge 1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	F	%
Erkek	177	53,5
Kadın	154	46,5
Toplam	331	100,0

Çizelge 1'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 331 uluslararası lisans öğrencisinin %53,5'i (n=177) erkek, %46,5'i (n=154) ise kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Buna göre katılımcı grubun cinsiyet dağılımının birbirine yakın olmakla birlikte erkek öğrenciler lehine hafif bir ağırlık taşıdığı söylenebilir.

Çizelge 2. Yaş Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	F	%
21 yaş ve altı	104	31,4
22 yaş ve üstü	227	68,6
Toplam	331	100,0

Çizelge 2'de görüldüğü üzere, katılımcıların %31,4'ü (n=104) 21 yaş ve altı grubunda yer alırken, %68,6'sı (n=227) 22 yaş ve üstü grubunda yer almaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun 22 yaş ve üzerindeki öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 3. Sınıf Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	**F**	**%**
Birinci Sınıf	21	6,3
İkinci Sınıf	100	30,2
Üçüncü Sınıf	151	45,6
Dördüncü Sınıf	59	17,8
Toplam	331	100,0

Çizelge 3'te görüldüğü üzere, katılımcıların sınıf düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde; %45,6'sının (n=151) üçüncü sınıf, %30,2'sinin (n=100) ikinci sınıf, %17,8'inin (n=59) dördüncü sınıf ve %6,3'ünün (n=21) birinci sınıf öğrencisi olduğu anlaşılmaktadır. Veriler, örneklemin ağırlıklı olarak üst sınıflarda (2. ve 3. sınıf) yoğunlaştığını göstermektedir.

Çizelge 4. Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	**F**	**%**
Gelir Giderden Düşük	68	20,5
Gelir Gidere Denk	202	61,0
Gelir Giderden Yüksek	61	18,4
Toplam	331	100,0

Çizelge 4'te görüldüğü üzere, öğrencilerin algıladıkları ekonomik duruma ilişkin dağılım incelendiğinde; büyük çoğunluğunun %61,0'inin (n=202) gelirini giderine denk olarak beyan ettiği görülmektedir. Gelirinin giderinden düşük olduğunu belirtenlerin oranı %20,5 (n=68) iken, gelirinin giderinden yüksek olduğunu belirtenlerin oranı ise %18,4'tür (n=61).

Çizelge 5. Ülke Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	**F**	**%**
Asya ve Orta Doğu Ülkeleri	259	78,2
Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri	34	10,3
Batı ve Orta Afrika Ülkeleri	38	11,5
Toplam	331	100,0

Çizelge 5'te görüldüğü üzere, uluslararası öğrencilerin geldikleri ülke gruplarına göre dağılımında; %78,2'lik (n=259) çoğunluğun Asya ve Orta Doğu Ülkeleri olduğu görülmektedir. Kuzey ve Doğu Afrika Ülkelerinden gelen öğrenciler %10,3'lük (n=34), Batı ve Orta Afrika Ülkelerinden gelen öğrenciler ise %11,5'lik (n=38) bir paya sahiptir.

Çizelge 6. Anne Eğitim Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	F	%
Lise ve altı	138	41,7
Üniversite	163	49,2
Lisansüstü	30	9,1
Toplam	331	100,0

Çizelge 6'da görüldüğü üzere, katılımcıların annelerinin eğitim düzeyleri incelendiğinde; %49,2'sinin (n=163) üniversite, %41,7'sinin (n=138) lise ve altı eğitim düzeyine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Annesi lisansüstü mezunu olan öğrencilerin oranı ise %9,1 (n=30) ile sınırlı kalmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 7. Baba Eğitim Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	F	%
Lise ve altı	178	53,8
Üniversite	126	38,1
Lisansüstü	27	8,2
Toplam	331	100,0

Çizelge 7'de görüldüğü üzere, katılımcıların babalarının eğitim durumu dağılımında lise ve altı mezunlar %53,8 (n=178) ile ilk sırada yer almaktadır. Babası üniversite mezunu olanların oranı %38,1 (n=126), lisansüstü mezunu olanların oranı ise %8,2'dir (n=27).

Çizelge 8. İklim Değişikliği ile İlgili Herhangi Bir Sivil Toplum Kuruluşuna (STK) Üyelik Değişkenine İlişkin Bulgular

Kategori	F	%
Evet (Üyeyim)	32	9,7
Hayır (Üye Değilim)	299	90,3
Toplam	331	100,0

Çizelge 8'de görüldüğü üzere, katılımcıların %90,3'ü (n=299) iklim değişikliği ile ilgili herhangi bir sivil toplum kuruluşuna (STK) üye olmadığını belirtirken, yalnızca %9,7'lik bir kesim (n=32) bir STK'ya üye olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, uluslararası öğrenciler arasında iklim odaklı örgütlü sivil toplum katılımının oldukça düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçek geneli ve alt boyutlara ait ortalama, standart sapma ve normallik değerleri Çizelge 9'da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Betimsel İstatistikler

Ölçek / Alt Boyut	Ort.	S.S.	Çarpıklık	Basıklık
Genel Ölçek	3,06	0,45	-0,274	3,317
Küresel İklim Değişikliğinin Doğal ve Beşerî Ortama Etkilerine Yönelik Farkındalık Alt Boyutu (Alt Boyut 1)	3,16	0,53	-0,095	1,753
Küresel Organizasyonlar ve Anlaşmalara Yönelik Farkındalık Alt Boyutu (Alt Boyut 2)	2,86	0,54	-0,237	1,308
Küresel İklim Değişikliğini Ortaya Çıkaran Sebeplerine Yönelik Farkındalık Alt Boyutu (Alt Boyut 3)	3,10	0,67	-0,441	1,721
Küresel İklim Değişikliğinin Enerji Tüketimine Yönelik Farkındalık Alt Boyutu (Alt Boyut 4)	3,14	0,62	-0,168	1,183

Çizelge 9'da görüldüğü üzere öğrencilerin farkındalık ortalamaları genel ölçekte ve boyutların çoğunda orta-üst düzeydedir. En yüksek ortalama "Küresel İklim Değişikliğinin Doğal ve Beşerî Ortama Etkilerine Yönelik Farkındalık" boyutunda (Ort.=3,16), en düşük ortalama ise "Küresel Organizasyonlar ve Anlaşmalara Yönelik Farkındalık" boyutunda (Ort.=2,86) gerçekleşmiştir. Literatürde çarpıklık değerlerinin ±2 veya ±3; basıklık değerlerinin ise ±3 ile ±7 sınırları içerisinde kalması verilerin parametrik testler için yeterli normallik koşulunu sağladığını göstermektedir (George & Mallery, 2010; Kline, 2011). Yapılan incelemede çarpıklık değerlerinin -0,095 ile -0,441; basıklık değerlerinin ise 1,183 ile 3,317 arasında değiştiği görülmektedir. Örneklem büyüklüğünün yeterli olması (N=331>30), histogram grafiklerinin simetrik bir dağılım sergilemesi ve çarpıklık/basıklık değerlerinin literatürdeki kabul edilebilir sınırlar içinde kalması sebebiyle analizlerde parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Araştırmanın hipotezlerine ait analizler sırası ile çizelgelerde yer almaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 10. Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut	Kategori	Ort.	S.S.	t	p
Genel Ölçek	Erkek	2,98	0,50	-3,480	0,001
	Kadın	3,15	0,37		
Alt Boyut 1	Erkek	3,07	0,57	-3,123	0,002
	Kadın	3,26	0,46		
Alt Boyut 2	Erkek	2,80	0,59	-2,090	0,037
	Kadın	2,92	0,48		
Alt Boyut 3	Erkek	2,98	0,74	-3,375	0,001
	Kadın	3,23	0,55		
Alt Boyut 4	Erkek	3,08	0,69	-1,728	0,085
	Kadın	3,20	0,54		

N=331, Erkek=177, Kadın=154, p<0,05

Çizelge 10'da görüldüğü üzere, cinsiyet değişkenine göre yapılan t-testi sonuçlarına göre Genel Ölçek (t=-3,480; p=0,001), Alt Boyut 1 (t=-3,123; p=0,002), Alt Boyut 2 (t=-2,090; p=0,037) ve Alt Boyut 3 (t=-3,375; p=0,001) puanlarında kadın öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Alt Boyut 4'te ise anlamlı fark bulunmamıştır (p=0,085).

Çizelge 11. Yaş Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut	Kategori	Ort.	S.S.	t	p
Genel Ölçek	21 yaş ve altı	3,04	0,44	-0,506	0,613
	22 yaş ve üstü	3,07	0,46		
Alt Boyut 1	21 yaş ve altı	3,18	0,51	0,477	0,633
	22 yaş ve üstü	3,15	0,54		
Alt Boyut 2	21 yaş ve altı	2,84	0,52	-0,487	0,626
	22 yaş ve üstü	2,87	0,56		
Alt Boyut 3	21 yaş ve altı	3,05	0,66	-0,849	0,397
	22 yaş ve üstü	3,12	0,68		
Alt Boyut 4	21 yaş ve altı	3,11	0,63	-0,533	0,594
	22 yaş ve üstü	3,15	0,62		

N=331, 21 yaş ve altı=104, 22 yaş ve üstü=227, p<0,05

Çizelge 11 incelendiğinde; katılımcıların hem ölçek genelinden (t=-0,506; p>0,05) hem de alt boyutların tamamından aldıkları puan ortalamalarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (p>0,05).

Çizelge 12. Sınıf Değişkenine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	F	p
Genel Ölçek	Gruplararası	1,578	3	,526	2,607	0,052
	Gruplar içi	65,968	327	,202		
	Toplam	67,546	330			
Alt Boyut 1	Gruplararası	1,604	3	,535	1,928	0,125
	Gruplar içi	90,687	327	,277		
	Toplam	92,291	330			
Alt Boyut 2	Gruplararası	2,427	3	,809	2,777	0,041
	Gruplar içi	95,229	327	,291		
	Toplam	97,656	330			

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Alt Boyut 3	Gruplararası	2,745	3	,915	2,040	0,108
	Gruplar içi	146,652	327	,448		
	Toplam	149,397	330			
Alt Boyut 4	Gruplararası	2,377	3	,792	2,067	0,104
	Gruplar içi	125,394	327	,383		
	Toplam	127,771	330			

N=331, Birinci Sınıf=21, İkinci Sınıf=100, Üçüncü Sınıf=151, Dördüncü Sınıf=59, p<0,05

Çizelge 12 incelendiğinde; genel ölçek puanlarının sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($F_{(3,327)}$=2,607; p=0,052>0,05). Benzer şekilde Alt Boyut 1 ($F_{(3,327)}$=1,928; p=0,125>0,05), Alt Boyut 3 ($F_{(3,327)}$=2,040; p=0,108>0,05) ve Alt Boyut 4 ($F_{(3,327)}$=2,067; p=0,104>0,05) puanlarının da sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır. Buna karşın, Alt Boyut 2 puanlarında sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F_{(3,327)}$=2,777; p=0,041<0,05). Alt Boyut 2 puanlarının sınıf düzeylerine göre farklılaşmasının kaynağını incelemek amacıyla yapılan Levene homojenlik testi sonucunda, varyansların eşitliği varsayımının ihlal edildiği görülmüştür ($F_{(3,327)}$=3,514; p=0,016<0,05). Varyans homojenliği sağlanamadığından, gruplar arası ikili karşılaştırmalarda parametrik olmayan Post-Hoc testlerinden Games-Howell testi tercih edilmiştir.

Çizelge 13. Alt Boyut 2 Games-Howell Testi

Kategori		**Ort. Fark**	**Standart Hata**	**p**
Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	-0,28738	0,14672	0,229
	Üçüncü Sınıf	-0,35635	0,14263	0,086
	Dördüncü Sınıf	-0,33374	0,16198	0,185
İkinci Sınıf	Birinci Sınıf	0,28738	0,14672	0,229
	Üçüncü Sınıf	-0,06897	0,06531	0,717
	Dördüncü Sınıf	-0,04636	0,10080	0,968
Üçüncü Sınıf	Birinci Sınıf	0,35635	0,14263	0,086
	İkinci Sınıf	0,06897	0,06531	0,717
	Dördüncü Sınıf	0,02262	0,09475	0,995
Dördüncü Sınıf	Birinci Sınıf	0,33374	0,16198	0,185
	İkinci Sınıf	0,04636	0,10080	0,968
	Üçüncü Sınıf	-0,02262	0,09475	0,995

Çizelge 13'te yer alan Games-Howell testi sonuçları incelendiğinde; 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasındaki ikili karşılaştırmaların hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır (p>0,05). Tek Yönlü Varyans Analizi sonucunda Alt Boyut 2 için ana etkide saptanan sınırda anlamlılık (p=0,041), varyans homojenliğinin sağlanamaması sebebiyle uygulanan ve Tip I hatayı önlemede daha muhafazakâr bir yaklaşım sunan Games-Howell düzeltmesi sonrasında kaybolmuştur. Bu durum, sınıf düzeyinin alt boyut puanları üzerinde belirgin bir ikili ayrışmaya yol açmadığını göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 14. Ekonomik Durum Değişkenine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	F	p
Genel Ölçek	Gruplararası	2,981	2	1,491	7,572	0,001
	Gruplar içi	64,565	328	,197		
	Toplam	67,546	330			
Alt Boyut 1	Gruplararası	2,047	2	1,024	3,720	0,025
	Gruplar içi	90,244	328	,275		
	Toplam	92,291	330			
Alt Boyut 2	Gruplararası	2,098	2	1,049	3,601	0,028
	Gruplar içi	95,557	328	,291		
	Toplam	97,656	330			
Alt Boyut 3	Gruplararası	5,759	2	2,880	6,576	0,002
	Gruplar içi	143,638	328	,438		
	Toplam	149,397	330			
Alt Boyut 4	Gruplararası	3,435	2	1,717	4,530	0,011
	Gruplar içi	124,336	328	,379		
	Toplam	127,771	330			

N=331, Gelir Giderden Düşük=68, Gelir Gidere Denk=202, Gelir Giderden Yüksek=61, p<0,05

Çizelge 14'te yer alan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları; katılımcıların hem genel ölçek puanlarının hem de tüm alt boyut puanlarının ekonomik durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (p<0,05). Gruplararası varyansların homojenliğini değerlendirmek amacıyla yapılan Levene Testi sonucunda; genel ölçek (F=2,371; p=0,094>0,05) ile Alt Boyut 1 (p=0,077), Alt Boyut 2 (p=0,106), Alt Boyut 3 (p=0,116) ve Alt Boyut 4 (p=0,167) puan varyanslarının homojen dağıldığı saptanmıştır (p>0,05). Homojenlik varsayımının sağlanması sebebiyle, ortaya çıkan anlamlı farklılıkların kaynağını ve hangi alt gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere parametrik Post-Hoc testlerinden Tukey testi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 15'te sunulmuştur.

Çizelge 15. Tukey Testi

			Ort. Fark	Standart Hata	p
Genel Ölçek	Gelir giderden düşük	Gelir gidere denk	-0,16606	0,06220	0,022*
		Gelir giderden yüksek	-0,30233*	0,07824	0,001*
	Gelir gidere denk	Gelir giderden düşük	0,16606	0,06220	0,022*
		Gelir giderden yüksek	-0,13626	0,06482	0,091
	Gelir giderden yüksek	Gelir giderden düşük	0,30233*	0,07824	0,001*
		Gelir gidere denk	0,13626	0,06482	0,091
Alt Boyut 1	Gelir giderden düşük	Gelir gidere denk	-0,11480	0,07354	0,264
		Gelir giderden yüksek	-0,25222*	0,09250	0,018
	Gelir gidere denk	Gelir giderden düşük	0,11480	0,07354	0,264
		Gelir giderden yüksek	-0,13742	0,07663	0,173
	Gelir giderden yüksek	Gelir giderden düşük	0,25222*	0,09250	0,018
		Gelir gidere denk	0,13742	0,07663	0,173
Alt Boyut 2	Gelir giderden düşük	Gelir gidere denk	-0,17613	0,07567	0,053
		Gelir giderden yüksek	-0,23401*	0,09519	0,038
	Gelir gidere denk	Gelir giderden düşük	0,17613	0,07567	0,053
		Gelir giderden yüksek	-0,05788	0,07886	0,743
	Gelir giderden yüksek	Gelir giderden düşük	0,23401*	0,09519	0,038
		Gelir gidere denk	0,05788	0,07886	0,743
A-	Gelir giderden düşük	Gelir gidere denk	-0,15439	0,09278	0,221

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

		Gelir giderden yüksek	-0,41779*	0,11670	0,001
	Gelir gidere denk	Gelir giderden düşük	0,15439	0,09278	0,221
		Gelir giderden yüksek	-0,26340*	0,09668	0,019
	Gelir giderden yüksek	Gelir giderden düşük	0,41779*	0,11670	0,001
		Gelir gidere denk	0,26340*	0,09668	0,019
Alt Boyut 4	Gelir giderden düşük	Gelir gidere denk	-0,21894*	0,08632	0,031
		Gelir giderden yüksek	-0,30529*	0,10858	0,014
	Gelir gidere denk	Gelir giderden düşük	0,21894*	0,08632	0,031
		Gelir giderden yüksek	-0,08635	0,08995	0,603
	Gelir giderden yüksek	Gelir giderden düşük	0,30529*	0,10858	0,014
		Gelir gidere denk	0,08635	0,08995	0,603

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 15'te yer alan ikili karşılaştırma sonuçları incelendiğinde; Genel Ölçek, Geliri giderinden yüksek olan (Ort. Fark=0,302; p=0,001) ve geliri giderine denk olan (Ort. Fark=0,166; p=0,022) öğrencilerin genel iklim değişikliği farkındalık puanları, geliri giderinden düşük olan öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksektir. Geliri giderine denk olanlar ile yüksek olanlar arasında ise anlamlı bir fark saptanmamıştır (p=0,091). Alt Boyut 1'de farklılığın yalnızca geliri giderinden yüksek olan grup ile geliri giderinden düşük olan grup arasında olduğu görülmektedir (p=0,018). Geliri yüksek olan öğrencilerin puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksektir. Diğer gruplar arasındaki ikili karşılaştırmalar istatistiksel olarak anlamsızdır (p>0,05). Alt Boyut 2'de farklılığın kaynağının yine sadece geliri giderinden yüksek olan grup ile geliri giderinden düşük olan grup arasında olduğu tespit edilmiştir (p=0,038). Geliri giderine denk olan grup ile geliri düşük olan grup arasındaki fark eğilim gösterse de (p=0,053) istatistiksel anlamlılık eşiğinin üzerinde kalmıştır. Alt Boyut 3'te geliri giderinden yüksek olan öğrenciler; hem geliri giderinden düşük olanlara (Ort. Fark=0,417; p=0,001) hem de geliri giderine denk olanlara (Ort. Fark=0,263; p=0,019) kıyasla anlamlı derecede daha yüksek puan ortalamasına sahiptir. Geliri düşük olanlar ile denk olanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p=0,221). Alt Boyut 4'te geliri giderinden düşük olan öğrencilerin puanları; hem geliri giderine denk olan öğrencilerden (p=0,031) hem de geliri giderinden yüksek olan öğrencilerden (p=0,014) anlamlı derecede daha düşüktür. Geliri denk olanlar ile yüksek olanlar arasında ise anlamlı bir fark yoktur (p=0,603).

Genel olarak değerlendirildiğinde, algılanan ekonomik refah düzeyi yükseldikçe öğrencilerin iklim değişikliğine yönelik bilgi, tutum ve farkındalık düzeylerinin arttığı görülmektedir. Özellikle geliri giderinden düşük olan sosyoekonomik gruptaki öğrencilerin genel ölçekte ve tüm alt boyutlarda en düşük ortalamalara sahip olması, ekonomik kaygı ve imkânsızlıkların çevresel farkındalık ile bilgiye erişim süreçleri üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratabileceğini göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 16. Ülke Değişkenine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	F	p
Genel Ölçek	Gruplararası	,505	2	,252	1,235	0,292
	Gruplar içi	67,042	328	,204		
	Toplam	67,546	330			
Alt Boyut 1	Gruplararası	1,690	2	,845	3,059	0,048
	Gruplar içi	90,601	328	,275		
	Toplam	92,291	330			
Alt Boyut 2	Gruplararası	,342	2	,171	,577	0,562
	Gruplar içi	97,314	328	,297		
	Toplam	97,656	330			
Alt Boyut 3	Gruplararası	,878	2	,439	,970	0,380
	Gruplar içi	148,519	328	,453		
	Toplam	149,397	330			
Alt Boyut 4	Gruplararası	,434	2	,217	,559	0,572
	Gruplar içi	127,337	328	,388		
	Toplam	127,771	330			

N=331, Asya ve Orta Doğu Ülkeleri=259, Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri=34, Batı ve Orta Afrika Ülkeleri=38, $p<0,05$

Çizelge 16'da yer alan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların Genel Ölçek ($F_{(2,328)}$=1,235; p=0,292>0,05) ile Alt Boyut 2 ($F_{(2,328)}$=,577; p=0,562) Alt Boyut 3 ($F_{(2,328)}$=,970; p=0,380) ve Alt Boyut 4 ($F_{(2,328)}$=,559; p=0,572) puanlarının ülke değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Buna karşın, katılımcıların Alt Boyut 1 puanlarında ülke değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F_{(2,328)}$=3,059; p=0,048<0,05).

Alt Boyut 1'de saptanan anlamlı farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılacak Post-Hoc analizi öncesinde varyansların homojenliği test edilmiştir. Levene Testi sonucunda varyansların homojen dağıldığı saptanmıştır ($F_{(2,328)}$=2,076; p=0,127>0,05). Homojenlik varsayımının sağlanması sebebiyle, gruplar arası ikili karşılaştırmalarda parametrik Post-Hoc testlerinden Tukey testi tercih edilmiş ve sonuçlar Çizelge 17'de sunulmuştur.

Çizelge 17. Alt Boyut 1 Tukey Testi

		Ort. Fark	Standart Hata	p
Asya ve Orta Doğu Ülkeleri	Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri	0,23322*	0,09587	0,041
	Batı ve Orta Afrika Ülkeleri	0,06759	0,09130	0,740
Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri	Asya ve Orta Doğu Ülkeleri	-0,23322*	0,09587	0,041
	Batı ve Orta Afrika Ülkeleri	-0,16563	0,12407	0,377
Batı ve Orta Afrika Ülkeleri	Asya ve Orta Doğu Ülkeleri	-0,06759	0,09130	0,740
	Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri	0,16563	0,12407	0,377

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 17'deki Tukey testi sonuçları incelendiğinde; Asya ve Orta Doğu Ülkeleri ile Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri arasında Alt Boyut 1 puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (Ort. Fark=0,233; p=0,041<0,05). Diğer ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ise Asya ve Orta Doğu Ülkeleri ile Asya ve Orta Doğu Ülkeleri (p=0,740) ve Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri ile Asya ve Orta Doğu Ülkeleri (p=0,377) arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (p>0,05). Anlamlı farklılığın yönünü ve grupların puan

dağılımlarını ayrıntılı incelemek amacıyla hesaplanan betimsel istatistikler Çizelge 18'de yer almaktadır.

Çizelge 18. Ortalama Değerler

Kategori	Ort.	S.S.	Std. Hata
Asya ve Orta Doğu Ülkeleri	3,19	0,50	0,03096
Kuzey ve Doğu Afrika Ülkeleri	2,95	0,56	0,09558
Batı ve Orta Afrika Ülkeleri	3,12	0,66	0,10769
Toplam	3,16	0,53	0,02907

Çizelge 18 incelendiğinde; Alt Boyut 1 düzeyinde en yüksek puan ortalamasının Asya ve Orta Doğu Ülkelerinin (Ort.=3,19; S.S.=0,50), en düşük puan ortalamasının ise Kuzey ve Doğu Afrika Ülkelerinin (Ort.=2,95; S.S.=0,56) ait olduğu görülmektedir. Batı ve Orta Afrika Ülkeleri (Ort.=3,12; S.S.=0,66) ise bu iki grubun arasında yer alarak genel ortalamaya (Ort.=3,16) oldukça yakın bir değer sergilemektedir. Standart sapma değerleri açısından Asya ve Orta Doğu Ülkelerinin (S.S.=0,498) en düşük sapmaya sahip olması, bu gruptaki yanıtların ortalama etrafında daha homojen bir kümelenme gösterdiğine işaret etmektedir. Buna karşın Asya ve Orta Doğu Ülkelerinin (S.S.=0,664) en yüksek standart sapmaya sahip olması, bu gruptaki grup içi çeşitliliğin (varyasyonun) daha fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca Asya ve Orta Doğu Ülkelerin standart hatasının (Std. Hata=0,031) diğer gruplara göre belirgin şekilde düşük olması, gruptaki örneklem büyüklüğünün (n=259) yüksekliğinden ve buna bağlı olarak ortalama tahmininin anakütleyi temsil hassasiyetinden kaynaklanmaktadır.

Çizelge 19. Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	F	p
Genel Ölçek	Gruplararası	1,257	2	,628	3,109	0,046
	Gruplar içi	66,290	328	,202		
	Toplam	67,546	330			
Alt Boyut 1	Gruplararası	3,442	2	1,721	6,354	0,002
	Gruplar içi	88,849	328	,271		
	Toplam	92,291	330			
Alt Boyut 2	Gruplararası	,076	2	,038	,128	0,880
	Gruplar içi	97,580	328	,297		
	Toplam	97,656	330			
Alt Boyut 3	Gruplararası	1,788	2	,894	1,987	0,139
	Gruplar içi	147,609	328	,450		
	Toplam	149,397	330			
Alt Boyut 4	Gruplararası	1,721	2	,861	2,240	0,108
	Gruplar içi	126,050	328	,384		
	Toplam	127,771	330			

N=331, Lise ve altı=138, Üniversite=163, Lisansüstü=30, $p<0,05$

Çizelge 19'da yer alan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların iklim değişikliği genel ölçek puan ortalamalarının ($F_{(2,328)}=3,109$; $p=0,046<0,05$) ve Alt Boyut 1 puan ortalamalarının ($F_{(2,328)}=6,354$; $p=0,002<0,05$) anne eğitim düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Diğer alt boyut puanlarında ise anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$). Anlamlı farklılığın saptandığı Genel Ölçek ve Alt Boyut 1 için gruplar arası ikili karşılaştırmalar yapılmadan önce varyansların homojenliği incelenmiştir. Levene Testi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sonucunda hem Genel Ölçek ($F_{(2,328)}$=0,420; p=0,658>0,05) hem de Alt Boyut 1 ($F_{(2,328)}$=1,318; p=0,269>0,05) için varyansların homojen dağıldığı tespit edilmiştir. Homojenlik varsayımının karşılanması sebebiyle, gruplar arasındaki farkların kaynağını belirlemek üzere parametrik Post-Hoc testlerinden Tukey testi tercih edilmiş ve sonuçlar Çizelge 20'de sunulmuştur.

Çizelge 20. Tukey Testi

			Ort. Fark	Standart Hata	p
Genel Ölçek	Lise ve altı	Üniversite	-0,11527	0,05200	0,070
		Lisansüstü	-0,16079	0,09056	0,179
	Üniversite	Lise ve altı	0,11527	0,05200	0,070
		Lisansüstü	-0,04552	0,08931	0,867
	Lisansüstü	Lise ve altı	0,16079	0,09056	0,179
		Üniversite	0,04552	0,08931	0,867
Alt Boyut 1	Lise ve altı	Üniversite	-0,16040*	0,06021	0,022
		Lisansüstü	-0,32287*	0,10484	0,006
	Üniversite	Lise ve altı	0,16040*	0,06021	0,022
		Lisansüstü	-0,16246	0,10340	0,260
	Lisansüstü	Lise ve altı	0,32287*	0,10484	0,006
		Üniversite	0,16246	0,10340	0,260

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 20'de yer alan ikili karşılaştırma sonuçları incelendiğinde; Genel Ölçek'te ANOVA'da temel etkide sınırda bir anlamlılık saptanmış olmasına karşın (p=0,046), Tip I hatayı önlemede muhafazakâr bir yaklaşım sunan Tukey HSD testi sonucunda kategoriler arası spesifik ikili karşılaştırmaların hiçbirinde p<0,05 düzeyinde anlamlı bir ayrışma elde edilememiştir. En belirgin fark Lise ve altı ile Üniversite grupları arasında gözlenmiş olsa da istatistiksel anlamlılık eşiğinin üzerinde kalmıştır (Ort. Fark=-0,115; p=0,070). Alt Boyut 1'de Anne eğitim düzeyi Lise ve altı olan katılımcıların puan ortalamaları; hem anne eğitim düzeyi Üniversite olanlara (Ort. Fark=-0,160; p=0,022<0,05) hem de Lisansüstü olanlara (Ort. Fark=-0,323; p=0,006<0,05) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha düşüktür. Anne eğitim düzeyi Üniversite ile Lisansüstü olan gruplar arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p=0,260).

Anlamlı farklılığın yönünü, artış eğilimini ve grupların puan dağılımlarını ayrıntılı incelemek amacıyla hesaplanan betimsel istatistikler Çizelge 21'de sunulmuştur.

Çizelge 21. Ortalama Değerler

	Kategori	Ort.	S. S.	Std. Hata
Alt Boyut 1	Lise ve altı	3,05	0,55	0,04642
	Üniversite	3,21	0,49	0,03818
	Lisansüstü	3,37	0,58	0,10512

Çizelge 21 incelendiğinde; anne eğitim seviyesi yükseldikçe Alt Boyut 1 puan ortalamalarının düzenli ve doğrusal bir artış gösterdiği görülmektedir. Anne eğitim seviyesi Lise ve altı grubunda 3,05 iken, Üniversite grubunda 3,21'e ve Lisansüstü grubunda 3,37'ye yükselmektedir. Bu bulgular, annenin eğitim düzeyinin yüksek olmasının bireylerin Alt Boyut 1 özelindeki farkındalığını olumlu yönde etkilediğini; ancak temel kırılma noktasının Lise ve altı eğitim düzeyinden Yükseköğretim (Üniversite ve Lisansüstü) düzeyine geçişte yaşandığını

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

göstermektedir. Ayrıca standart sapma değerlerinin tüm kategorilerde birbirine yakın seyretmesi (0,49-0,58), grupların kendi içinde homojen bir görüş dağılımı sergilediğine işaret etmektedir.

Çizelge 22. Baba Eğitim Değişkenine İlişkin ANOVA Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	F	p
Genel Ölçek	Gruplararası	,146	2	,073	,354	0,702
	Gruplar içi	67,401	328	,205		
	Toplam	67,546	330			
Alt Boyut 1	Gruplararası	1,318	2	,659	2,377	0,094
	Gruplar içi	90,973	328	,277		
	Toplam	92,291	330			
Alt Boyut 2	Gruplararası	,081	2	,041	,137	0,872
	Gruplar içi	97,574	328	,297		
	Toplam	97,656	330			
Alt Boyut 3	Gruplararası	,752	2	,376	,829	0,437
	Gruplar içi	148,646	328	,453		
	Toplam	149,397	330			
Alt Boyut 4	Gruplararası	,886	2	,443	1,146	0,319
	Gruplar içi	126,885	328	,387		
	Toplam	127,771	330			

N=331, Lise ve altı=178, Üniversite=126, Lisansüstü: 27, $p<0,05$

Çizelge 22'de yer alan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların Genel Ölçek puanlarının ($F_{(2,328)}=0,354$; $p=0,702>0,05$) ve alt boyut puanlarının baba eğitim düzeyi değişkenine (Lise ve altı, Üniversite, Lisansüstü) göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Alt boyutlar detaylı incelendiğinde; Alt Boyut 1 ($F_{(2,328)}=2,377$; $p=0,094>0,05$), Alt Boyut 2 ($F_{(2,328)}=0,137$; $p=0,872>0,05$), Alt Boyut 3 ($F_{(2,328)}=0,829$; $p=0,437>0,05$) ve Alt Boyut 4 ($F_{(2,328)}=1,146$; $p=0,319>0,05$) puan ortalamalarının gruplar arasında benzer düzeyde kaldığı saptanmıştır. Her ne kadar Alt Boyut 1'de p değeri eğilim düzeyinde ($p<0,10$) görünse de kabul gören 0,05 alfa anlamlılık eşiğinin üzerinde kalmıştır. Elde edilen bulgular, babanın eğitim düzeyinin katılımcıların ölçek geneli ve alt boyut düzeyindeki farkındalık puanları üzerinde belirleyici veya farklılaştırıcı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Çizelge 23. İklim Değişikliği ile İlgili Herhangi Bir Sivil Toplum Kuruluşuna (STK) Üyelik Değişkenine İlişkin Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Ölçek / Alt Boyut	Kategori	Ort.	S.S.	t	p
Genel Ölçek	Üyeyim	3,01	0,70	-0,469	0,642
	Üye Değilim	3,07	0,42		
Alt Boyut 1	Üyeyim	3,12	0,51	-0,361	0,718
	Üye Değilim	3,16	0,53		
Alt Boyut 2	Üyeyim	2,89	0,53	0,367	0,714
	Üye Değilim	2,85	0,55		
Alt Boyut 3	Üyeyim	3,06	0,70	-0,305	0,761
	Üye Değilim	3,10	0,67		
Alt Boyut 4	Üyeyim	3,14	0,63	0,043	0,966
	Üye Değilim	3,14	0,62		

N=331, Üyeyim=32, Üye Değilim=299, $p<0,05$

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 23'te yer alan Bağımsız Örneklem t-Testi sonuçları incelendiğinde; katılımcıların iklim değişikliği ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna (STK) üye olup olmama durumlarına göre Genel Ölçek puan ortalamaları ($t_{(329)}$=-0,469; p=0,642>0,05) ve tüm alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (p>0,05). Alt boyutlar bazında yapılan incelemede; Alt Boyut 1 ($t_{(329)}$=-0,361; p=0,718>0,05), Alt Boyut 2 ($t_{(329)}$=0,367; p=0,714>0,05), Alt Boyut 3 ($t_{(329)}$=-0,305; p=0,761>0,05) ve Alt Boyut 4 ($t_{(329)}$=0,043; p=0,966>0,05) puanlarının STK üyesi olan ve olmayan katılımcılar arasında benzer düzeyde kaldığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, bir STK'ya üye olma durumunun katılımcıların iklim değişikliğine ilişkin algı, tutum veya farkındalık düzeyleri (genel ve alt boyutlar özelinde) üzerinde belirleyici bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir.

4. SONUÇ

İklim değişikliğine katkıda bulunan faaliyetlerden yarar sağlayan kesimler ile bu faaliyetlerin sonuçlarından zarar görenler genellikle aynı gruplar değildir. Bu eşitsizlikler, insanların birbirleriyle olan bağlantılılığının kabul edilmesini ve farkına varılmasını gerektirmektedir (Fauville vd., 2020). Mevcut literatür, genç nesillerin çevresel koşullara dair daha derin bir farkındalığa sahip olduğunu, "iyi ekolojik uygulamalar" ile "aktif ekolojik davranışlar"ı benimseyerek çevrenin iyileştirilmesi konusunda kararlılık gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Calculli vd., 2021).

Bu araştırma, bir devlet üniversitesinde öğrenim gören uluslararası lisans öğrencilerinin küresel iklim değişikliği farkındalık düzeylerini çok boyutlu olarak ortaya koymuştur. Araştırmada sınanan ana hipotezler ve bu hipotezlerin sosyo-demografik alt değişkenlere göre farklılaşma durumları özetlenmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde; Ekonomik Durum değişkeninin hem ölçek genelinde hem de tüm alt boyutlarda (H_1, H_2, H_3, H_4, H_5) istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmaya yol açan en istikrarlı değişken olduğu görülmektedir (p<0,05). Cinsiyet değişkeni ise Alt Boyut 4 (H_5) hariç, genel ölçek ve diğer tüm alt boyutlarda (H_1, H_2, H_3, H_4) anlamlı farklılaşma oluşturmuştur. Ayrıca Ülke ve Anne Eğitimi değişkenleri yalnızca Alt Boyut 1 (H_2) özelinde anlamlı bir farklılık ortaya koymuştur (p<0,05). Buna karşın; Yaş, Sınıf, Baba Eğitimi ve STK Üyeliği değişkenlerinin ne genel ölçekte ne de alt boyutlarda anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı saptanmıştır (p>0,05). Bütüncül olarak değerlendirildiğinde, sosyo-demografik değişkenlerin bazılarında anlamlı farklılıklar elde edilirken bazılarında elde edilemediği için H_1, H_2, H_3, H_4 ve H_5 hipotezlerinin tümü Kısmen Kabul edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda uluslararası öğrencilerin iklim değişikliğinin ekolojik ve beşerî sonuçlarının farkında olduklarını, ancak uluslararası anlaşmalar, örgütler ve politika boyutunda bilgi eksikliklerinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca cinsiyet (kadınlar lehine), ekonomik refah ve anne eğitim düzeyi iklim farkındalığını artıran temel etkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, üniversitelerin uluslararası öğrencilere yönelik oryantasyon ve eğitim programlarında küresel iklim politikaları ile uluslararası çevre sözleşmelerine daha fazla yer vermesi önerilmektedir. Araştırmanın en temel kısıtlılığı, verilerin kolayda örnekleme yöntemiyle ve tek bir üniversiteden toplanmış olmasıdır. Ayrıca ülke gruplarındaki örneklem sayılarının dengesiz dağılımı (Asya ve Orta Doğu grubunun baskınlığı), uluslararası karşılaştırmaların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Gelecek çalışmalarda nitel

yöntemler (odak grup görüşmeleri) dahil edilerek öğrencilerin iklim değişikliğine ilişkin algı ve kaygıları derinlemesine incelenebilir. Ayrıca farklı ülkelerdeki veya bölgelerdeki üniversiteler dahil edilerek karşılaştırmalı analizler yapılması, bulguların genellenebilirliğine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Adedeji, O., Reuben, O., & Olatoye, O. (2014). Global climate change. *Journal of Geoscience and Environment Protection, 2*(2), 114-122.

[2] Ahi, S., & Erşan, D. (2025). Ebelik bölümü öğrencilerinin küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *InHealth Theory, 2*(2), 73-82.

[3] Ajuang, C. O., Abuom, P. O., Bosire, E. K., Dida, G. O., & Anyona, D. N. (2016). *Determinants of climate change awareness level in upper Nyakach Division, Kisumu County, Kenya.* SpringerPlus, 5(1), 1015.

[4] Akca, A., & Uçar, İ. (2025). Üniversite Öğrencilerinin İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Farkındalık Düzeyleri. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 7*(3), 780-788.

[5] Al-Tammemi, A. A. B., Al-Maqableh, H. O., Aljarrah, M., Alhallaq, S. A., AlKhyat, A. W., Hasan, H., ... & Mukattash, T. L. (2026). Climate change perceptual awareness, climate-related anxiety, and perceived impacts of climate change among university students in Jordan: Findings from a multi-university cross-sectional study. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 23*(5), 649.

[6] Ay, F., & Erik, N. Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik bilgi ve algı düzeyleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 44*(2), 1-18.

[7] Bayraktar, A., Kleftodimos, G., Kyrgiakos, L. S., Kleisiari, C., Vlontzos, G., & Belhouchette, H. (2024). Assessing climate change awareness among mediterranean university students: A comparative study of French and Greek universities. *Journal of Environmental Studies and Sciences, 14*(4), 666-680.

[8] Calculli, C., D'Uggento, A. M., Labarile, A., & Ribecco, N. (2021). Evaluating people's awareness about climate changes and environmental issues: A case study. *Journal of Cleaner Production,* 324, 129244.

[9] Ceylan, H., Sevgili, A., & Aslan, Ş. (2024). Sosyal hizmet öğrencilerinin iklim değişikliği farkındalıklarının ve kaygı düzeylerinin belirlenmesi. *Journal of University Research, 7*(2), 131-143.

[10] Clayton, S., Devine-Wright, P., Stern, P. C., Whitmarsh, L., Carrico, A., Steg, L., ... & Bonnes, M. (2015). Psychological research and global climate change. *Nature Climate Change, 5*(7), 640-646.

[11] Çelik Eren, D., & Kabataş Yıldız, M. (2024). Is climate change awareness a predictor of anxiety among nursing students?: A cross-sectional study. *Nurse Education Today,* 143, 106390.

[12] Deniz, M., İnel, Y., & Sezer, A. (2020). Awareness scale of university students about global climate change. *International Journal of Geography and Geography Education,* 43, 252-264.

[13] Dikici, A., Ekinci, M., Öz, F., Kamit, M., & Akcan, R. (2025). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin küresel iklim değişikliği farkındalık durumlarının anksiyete düzeyleri üzerine etkisi. *Journal of Medical Sciences, 6*(1), 17-28.

[14] Doğru, S., & Orzan, M. (2025). Öğretmen adaylarının sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği farkındalıklarının incelenmesi. *Afet ve Risk Dergisi, 8*(1), 182-195.

[15] Fauville, G., Queiroz, A. C. M., & Bailenson, J. N. (2020). Virtual reality as a promising tool to promote climate change awareness. *Technology and Health,* 91-108.

[16] Fırat Kılıç, H., Cevheroğlu, S., & Gök, N. D. (2024). Nursing students' awareness of global climate change: A descriptive and cross-sectional study. *Public Health Nursing, 41*(5), 1064-1071.

[17] George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference 17.0 update (10th ed.).* Pearson.

[18] Göl, C., & Tanrıvermiş, Ç. (2024). Fen, Sağlık ve Sosyal Bilimler üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği hakkında bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi: Çankırı Karatekin Üniversitesi örneği. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi, 10*(2), 157-162.

[19] Gönen, Ç., Deveci, E. Ü., & Aydede, M. N. (2023). Development and validation of climate change awareness scale for high school students. *Environment, Development and Sustainability, 25*(5), 4525-4537.

[20] Gülsoy, E., & Korkmaz, M. (2020). Üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik özelliklerinin küresel ısınma ve iklim değişikliği algıları üzerine etkileri. *Turkish Journal of Forestry, 21*(4), 428-437.

[21] Gündoğdu, S. N., Sülü, M., Boz, G., Baran, A., & Özer, A. (2025). İnönü Üniversitesi tıp fakültesi öğrencilerinde küresel iklim değişikliği farkındalık düzeyinin incelenmesi. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi, 10*(1), 32-41.

[22] Harris, J. A., Hobbs, R. J., Higgs, E., & Aronson, J. (2006). Ecological restoration and global climate change. *Restoration Ecology, 14*(2), 170-176.

[23] Hoegh-Guldberg, O., Jacob, D., Taylor, M., Guillén Bolaños, T., Bindi, M., Brown, S., ... & Zhou, G. (2019). The human imperative of stabilizing global climate change at 1.5C. *Science, 365*(6459).

[24] İlaslan, N., & Şahin Orak, N. (2024). Relationship between nursing students' global climate change awareness, climate change anxiety and sustainability attitudes in nursing: a descriptive and cross-sectional study. *BMC Nursing, 23*(1), 573.

[25] İncesu, O., & Altıner Yas, M. A. (2024). The relationship between nursing students' environmental literacy and awareness of global climate change. *Public Health Nursing, 41*(1), 67-76.

[26] Karasu, M., Altürk, K., & Polat, Z. (2025). Yeşil zihinler, gri dünyalar: İklim değişikliği temsillerinin sosyo-bilişsel analizi. *Afet ve Risk Dergisi, 8*(1), 231-254.

[27] Karl, T. R., & Trenberth, K. E. (2003). Modern global climate change. *Science, 302*(5651), 1719-1723.

[28] Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modelling* (3rd ed.). The Guilford Press.

[29] Kuruyer, D., & Durmuş, E. (2026). Examining pre-service teachers' awareness of global climate change using a mixed-method approach. *İnönü University Journal of the Faculty of Education, 27*(1), 331-350.

[30] Leal Filho, W., Ayal, D. Y., Wall, T., Shiel, C., Paco, A., Pace, P., ... & Kovaleva, M. (2023). An assessment of attitudes and perceptions of international university students on climate change. *Climate Risk Management,* 39, 100486.

[31] Lee, T. M., Markowitz, E. M., Howe, P. D., Ko, C. Y., & Leiserowitz, A. A. (2015). Predictors of public climate change awareness and risk perception around the world. *Nature Climate Change, 5*(11), 1014-1020.

[32] McMichael, A. J., & Haines, A. (1997). Global climate change: the potential effects on health. *BMJ, 315*(7111), 805-809.

[33] Özgün, A., & İşçi, T. G. (2025). Examining the global climate change awareness of social studies teacher candidates: Mixed method research. *Educational Academic Research,* (56), 56-66.

[34] Öztürk, A., Mazlum, G. N., Serim, M., Ebrahimzadehaghdam, K., & Uzunoğlu, S. (2026). Hemşirelik Öğrencilerinin İklim Değişikliğine İlişkin Bilgi, Farkındalık ve Eko-Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi, 8*(1), 19-28.

[35] Pandve, H. T., Chawla, P. S., Fernandez, K., Singru, S. A., Khismatrao, D., & Pawar, S. (2011). Assessment of awareness regarding climate change in an urban community. *Indian Journal of Occupational and Environmental Medicine, 15*(3), 109-112.

[36] Polat, M., & Söğüt, İ. S. (2025). Üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği algılarının ve farkındalıklarının belirlenmesi: Karaman İİBF örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 8*(3), 714-732.

[37] Pritchard, S. G. (2011). Soil organisms and global climate change. *Plant Pathology, 60*(1), 82-99.

[38] Sakarya, S., Güney, M., Akıncı Demirbaş, E., & Çakmak, A. (2025). University students' awareness profile on environmental sensitivity and global climate change. *Environment, Development and Sustainability, 27*(2), 3103-3123.

[39] Swim, J. K., Stern, P. C., Doherty, T. J., Clayton, S., Reser, J. P., Weber, E. U., ... & Howard, G. S. (2011). Psychology's contributions to understanding and addressing global climate change. *American Psychologist, 66*(4), 241-250.

[40] Topal, N., & Koçyiğit, A. Y. (2025). Ziraat mühendisi adaylarının küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalıklarının araştırılması. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi, 11*(3), 314-327.

[41] Tümer, A., İpek, M., & Ercan, Z. (2024). Hemşirelik öğrencilerinin iklim değişikliğine ilişkin farkındalık, endişe ve umut düzeyleri: kesitsel ve ilişkisel araştırma. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 6*(1), 29-38.

[42] Uzun, S. (2021). Üniversite öğrencilerinin iklim değişikliği konusunda farkındalıklarının belirlenmesi: Düzce Üniversitesi ilgili grupları örneği. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 161-174.

[43] Yıldız, M. (2025). Examining the levels of awareness, anxiety, and hope regarding global climate change among university students participating in activities at youth offices. *Frontiers in Psychology*, 16, 1655401.

[44] Yılmaz, V., & Can, Y. (2020). Impact of knowledge, concern and awareness about global warming and global climatic change on environmental behavior. *Environment, Development and Sustainability, 22*(7), 6245-6260.

[45] Yüce Yörük, E. A., & Varer Akpınar, C. (2023). Bir üniversitedeki öğrencilerin küresel iklim değişikliğine yönelik farkındalıkları. *Osmangazi Tıp Dergisi, 45*(4), 471-479.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

YÜKSEK BÜYÜME GİRİŞİMCİLİĞİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN AVRUPA'DAKİ KONUMU: YÜKSEK BÜYÜME GÖSTEREN VE CEYLAN GİRİŞİMLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan TERZİBAŞ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yeniçağa Yaşar Çelik MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, Bolu, TÜRKİYE

E-posta: ayhan.terzibas@ibu.edu.tr | Tel: 0533 223 60 79| ORCID: 0000-0002-9738-5917

Özet

Yüksek büyüme gösteren girişimler, istihdam yaratma, yenilikçilik, verimlilik ve ekonomik dinamizme sağladıkları katkılar nedeniyle girişimcilik ekosistemlerinin önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle genç yaşta yüksek büyüme performansı gösteren ve "ceylan" (gazelle) olarak adlandırılan girişimler, ekonomilerin girişimcilik kapasitesinin ve ölçeklenme potansiyelinin değerlendirilmesinde dikkat çeken göstergeler arasındadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin yüksek büyüme girişimciliği açısından Avrupa ülkeleri arasındaki konumunu karşılaştırmalı olarak incelemektir. Araştırmada ikincil veri analizi yöntemi kullanılmış ve temel veri kaynağı olarak Eurostat Business Demography veri tabanındaki *High-growth enterprises and related employment* (bd_hg) veri setinden yararlanılmıştır. Analizin referans dönemi, karşılaştırılabilir nihai verilerin mevcut olduğu 2023 yılıdır. Yüksek büyüme gösteren girişimlerin ve genç yüksek büyüme gösteren girişimlerin 10 veya daha fazla çalışanı bulunan aktif girişimler içindeki payları ile yüksek büyüme gösteren girişimlerin istihdamdaki payları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, Türkiye'nin yüksek büyüme girişimciliği bakımından Avrupa'da dikkat çekici bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Türkiye, Eurostat karşılaştırmasında yüksek büyüme gösteren girişimlerin payı bakımından üst sıralarda yer alırken, genç yüksek büyüme gösteren girişimlerin payında karşılaştırılan ülkeler arasında ilk sırada bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, yüksek büyüme gösteren girişimlerin istihdamdaki ağırlığı açısından da Avrupa'nın en yüksek değerlerinden birine sahiptir. AB-27'de 2023 yılında yüksek büyüme gösteren girişimlerin payı %10,5, genç yüksek büyüme gösteren girişimlerin payı %0,9 ve yüksek büyüme gösteren girişimlerin istihdam payı %12,9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bu göstergelerdeki göreli konumu, ülkedeki yüksek büyüme girişimciliğinin yalnızca yaygınlık açısından değil, genç girişim dinamizmi ve istihdam yaratma kapasitesi bakımından da güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bulguların, Türkiye'de yüksek büyüme potansiyeli taşıyan girişimlerin sürdürülebilirliğini ve ölçeklenmesini destekleyecek girişimcilik politikalarının geliştirilmesi açısından önemli çıkarımlar sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yüksek büyüme gösteren girişimler, ceylan girişimler, gazelle, yüksek büyüme girişimciliği, iş demografisi, Türkiye.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TÜRKİYE'S POSITION IN EUROPE IN TERMS OF HIGH-GROWTH ENTREPRENEURSHIP: A COMPARATIVE ANALYSIS OF HIGH-GROWTH ENTERPRISES AND GAZELLES

Abstract

High-growth enterprises are regarded as important components of entrepreneurial ecosystems because of their contributions to employment creation, innovation, productivity, and economic dynamism. In particular, young enterprises displaying rapid growth, commonly referred to as gazelles, constitute an important indicator of an economy's entrepreneurial capacity and potential for business scaling. This study aims to comparatively examine Türkiye's position among European countries in terms of high-growth entrepreneurship. The study employs secondary data analysis using the *High-growth enterprises and related employment* (bd_hg) dataset available in Eurostat's Business Demography database. The reference period is 2023, for which comparable final data are available. The analysis focuses on the shares of high-growth enterprises and young high-growth enterprises among active enterprises with 10 or more employees, as well as the employment share of high-growth enterprises. The findings indicate that Türkiye occupies a notable position in Europe in terms of high-growth entrepreneurship. Türkiye ranks among the leading countries with respect to the share of high-growth enterprises and records the highest share of young high-growth enterprises among the countries included in the Eurostat comparison. Türkiye also exhibits one of the highest employment shares attributable to high-growth enterprises. In the EU-27, high-growth enterprises accounted for 10.5% of active enterprises with 10 or more employees in 2023, while young high-growth enterprises represented 0.9%. High-growth enterprises accounted for 12.9% of total employment in the corresponding enterprise population. Türkiye's relative position across these indicators suggests that its high-growth entrepreneurship landscape is characterized not only by a comparatively high prevalence of rapidly expanding enterprises but also by strong young-enterprise dynamism and employment-creation capacity. The findings provide implications for entrepreneurship policies aimed at improving the sustainability, scaling capacity, and long-term contribution of high-growth enterprises in Türkiye.

Keywords: High-growth enterprises, gazelles, high-growth entrepreneurship, business demography, entrepreneurship, Türkiye.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KONUT KRİZİ BİR DEMOGRAFİ KRİZİNE Mİ DÖNÜŞÜYOR? SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE KONUT ERİŞİLEBİLİRLİĞİ VE DOĞURGANLIK ARASINDAKİ UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖNDES

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, hondes@bandirma.edu.tr - 0000-0002-0618-7705

ÖZET

Bu çalışma, 2005-2025 dönemi boyunca 25 OECD ülkesinde konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemektedir. Konut erişilebilirliği, hanehalklarının ekonomik kaynaklarına göre konut fiyatlarındaki değişimleri yansıtan konut fiyatı-gelir oranı ile ölçülmektedir. Doğurganlığı etkileyen daha geniş ekonomik ve işgücü piyasası koşullarını hesaba katmak için kontrol değişkenleri olarak reel kişi başına GSYİH, kadın istihdamı ve işsizlik dahil edilmiştir. Ampirik analiz ilk olarak kesitsel bağımlılığı ve eğim heterojenliğini incelemektedir. Daha sonra değişkenlerin durağanlık özellikleri PANIC-Fourier panel birim kök testi kullanılarak araştırılırken, uzun vadeli bir ilişkinin varlığı, kesitsel bağımlılığı ve yapısal değişiklikleri hesaba katan bir panel eşbütünleşme testi ile değerlendirilmektedir. Eşbütünleşme kanıtının ardından, uzun vadeli katsayılar Havuzlanmış Bewley (PB) tahmincisi kullanılarak tahmin edilmektedir. Sonuçlar, konut erişilebilirliğindeki bozulmanın doğurganlık üzerinde olumsuz ve istatistiksel olarak anlamlı uzun vadeli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kişi başına reel GSYİH, kadın istihdamı ve işsizlik de olumsuz ve anlamlı uzun vadeli etkiler göstermektedir. Genel olarak, bulgular konut erişilebilirliğinin OECD ülkelerinde doğurganlık kararlarını şekillendiren ekonomik ortamın önemli bir bileşenini oluşturduğunu göstermektedir. Sonuçlar, kalıcı doğurganlık düşüşünü ele alırken işgücü piyasası ve aile politikalarının yanı sıra konut piyasası koşullarını da dikkate alma ihtiyacını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konut Erişilebilirliği; Doğurganlık; Konut Fiyat-Gelir Oranı; OECD Ülkeleri; Panel Veri Analizi

Jel Kodları: C23, J13, R21

IS THE HOUSING CRISIS TURNING INTO A DEMOGRAPHIC CRISIS? LONG-TERM RELATIONSHIP BETWEEN HOUSING ACCESSIBILITY AND FERTILITY IN SELECTED OECD COUNTRIES

ABSTRACT

This study looks at the long-term correlation among housing affordability and fertility in 25 OECD nations between 2005 and 2025. The home price-to-income ratio, which measures changes in property prices in relation to households' financial resources, is used to assess housing affordability. In order to account for broader economic and labor-market factors that impact fertility, real GDP per capita, female employment, and unemployment are included as control variables. The empirical study starts by looking at slope heterogeneity and cross-sectional dependence. The PANIC-Fourier panel unit root test is then used to examine the stationarity qualities of the variables, and a panel cointegration test that takes cross-sectional

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dependence and structural changes into account is used to determine whether a long-term relationship exists. The Pooled Bewley (PB) estimator is used to estimate long-run coefficients after cointegration is demonstrated. The findings show that a decline in home affordability has a long-term, statistically significant detrimental impact on reproduction. Unemployment, female employment, and real GDP per capita all show detrimental and substantial long-term effects. Overall, the results imply that home affordability plays a significant role in the economic climate influencing fertility choices in OECD nations. The findings show that, in order to address the ongoing drop in fertility, housing market factors must be taken into account in addition to labor market and family policy.
Keywords: Housing Affordability; Fertility; House Price-to-Income Ratio; OECD Countries; Panel Data Analysis
Jel Codes: C23, J13, R21

1. GİRİŞ

Doğurganlık oranlarındaki sürekli düşüş, gelişmiş ekonomilerin karşı karşıya kaldığı en önemli demografik zorluklardan biri haline gelmiştir. Düşük doğurganlık, nüfus büyüklüğündeki değişikliklerin ötesine uzanan sonuçlar doğurabilir; çünkü nüfusun yaşlanmasını hızlandırabilir, gelecekteki çalışma çağındaki nüfusu azaltabilir, emeklilik ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskıyı artırabilir ve nihayetinde ekonomilerin uzun vadeli üretken kapasitesini etkileyebilir. Bu demografik dönüşüm, özellikle OECD ülkelerinde belirgindir. Ortalama toplam doğurganlık oranı (TDO), 1960'ta kadın başına 3,3 çocuktan 2022'de 1,5'e düşmüştür; bu da kadın başına yaklaşık 2,1 çocuk olan yenileme seviyesinin oldukça altındadır (OECD, 2024: 64). Doğurganlığın yenileme seviyesinin altında kalması, aile kurma ve çocuk sahibi olma kararlarını şekillendiren ekonomik koşullara olan ilgiyi artırmıştır.

Doğurganlık kararları yalnızca demografik özellikler veya bireysel tercihlerle açıklanamaz; aynı zamanda hanehalkının sahip olduğu kaynaklar ve çocuk yetiştirmenin maliyetleri tarafından şekillenen ekonomik kısıtlar altında alınmaktadır. Becker'in (1960: 223) ortaya koyduğu ekonomik doğurganlık yaklaşımı, çocuk sahibi olma kararını; gelir, maliyetler ve çocukların niceliği ile niteliği arasındaki tercihin belirleyici olduğu bir hanehalkı karar problemi çerçevesinde ele almaktadır. Bu çerçevede, çocuk yetiştirmek için gereken kaynaklardaki artış, hanehalkı gelirinin çocuk doğurma ve alternatif kullanımlar arasındaki optimal dağılımını değiştirebilir. Aile büyüklüğünün artması ise genellikle daha geniş veya aile ihtiyaçlarına daha uygun bir konuta duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Sonuç olarak, konut koşulları aile kurmayla ilişkili ekonomik maliyetin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır.

Birçok gelişmiş ekonomide konut piyasası baskılarının yoğunlaşmasıyla birlikte konut fiyatları önemli ölçüde artmıştır. Bununla birlikte, konut fiyatlarındaki değişimler tek başına hanehalklarının karşılaştığı konut maliyeti baskısını yeterince yansıtmayabilir. Nitekim aynı konut fiyat düzeyi, farklı gelir düzeylerine sahip hanehalkları açısından farklı mali yükler oluşturabilmektedir. Bu nedenle konut fiyatlarının hanehalklarının satın alma gücüyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Fiyat-gelir oranı, nominal konut fiyatlarını kişi başına nominal kullanılabilir gelirle ilişkilendirerek konut erişilebilirliğinin değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Oranın yükselmesi, konut fiyatlarının gelire kıyasla arttığını ve dolayısıyla konuta erişimin güçleştiğini göstermektedir. Bu yönüyle fiyat-gelir oranı, konut

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

fiyatlarının tek başına kullanılmasına kıyasla hanehalklarının karşı karşıya kaldığı erişilebilirlik kısıtını daha doğrudan yansıtmaktadır.

Konut, bir taraftan aile kurmanın önemli maliyet unsurlarından birini oluştururken diğer taraftan hanehalkı servetinin temel bileşenlerinden biridir. Bu ikili yapı, konut fiyatlarındaki artışların konut sahipliği durumuna bağlı olarak doğurganlık üzerinde farklı etkiler yaratmasına neden olabilir. Dettling ve Kearney (2014: 95), ABD metropol alanı verilerini kullanarak bu ayrımı göstermektedir. Sonuçları, konut fiyatlarındaki kısa vadeli artışların, negatif bir konut maliyeti etkisiyle tutarlı olarak, ev sahibi olmayanlar arasında doğum oranlarını düşürdüğünü; mevcut ev sahiplerinde ise pozitif konut serveti (home-equity) etkisi yoluyla doğurganlığı artırabildiğini göstermektedir. Bu bulgu, konut piyasasındaki gelişmelerin demografik sonuçlarının yalnızca konut fiyat hareketlerinin yönüne bakılarak değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Daha yeni kanıtlar, konut-doğurganlık ilişkisinin ekonomik ortamlara ve zamana göre değişebileceğini göstermektedir. Hollanda'ya ait 1995-2022 yıllarını kapsayan bölgesel verileri kullanan Van Wijk (2024), konut fiyatları ile doğurganlık arasındaki bölge içi ilişkinin 2010 yılından sonra belirgin şekilde değiştiğini bulmuştur. 2010 yılından sonra daha güçlü konut fiyat artışları yaşayan bölgelerde doğurganlıkta da daha büyük düşüşler yaşanırken, 2010 yılından önceki konut fiyat artışları doğurganlıkta küçük artışlarla ilişkilendirilmiştir. Bu zamansal değişim, konut piyasası koşullarının doğurganlık üzerindeki etkisinin mutlaka sabit veya her zaman negatif olmadığını göstermektedir. Bunun yerine, doğurganlık tepkisi belirli bir zaman diliminde geçerli olan konut piyasası baskılarının yoğunluğuna bağlı olabilmektedir.

Bu bulgular, literatürde görece sınırlı biçimde ele alınan önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: Konut fiyatlarının hanehalkı gelirine kıyasla artması, doğurganlık üzerinde yalnızca kısa dönemli bir baskı mı oluşturmakta, yoksa konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasında kalıcı bir uzun dönem ilişkisi bulunmakta mıdır? Konut edinimi ve aile kurma kararlarının uzun vadeli niteliği dikkate alındığında, konut erişilebilirliğindeki bozulmaların doğurganlık üzerindeki etkilerinin yalnızca cari dönemle sınırlı kalmaması beklenebilir. Yüksek konut maliyetleri, hanehalklarının tasarruf ve tüketim kararlarını değiştirebilir, bağımsız hane kurmayı geciktirebilir ve çocuk sahibi olmaya ilişkin uzun vadeli planları etkileyebilir. Bu nedenle konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki ilişkinin uzun dönemli bir çerçevede incelenmesi, konut piyasasındaki gelişmelerin demografik sonuçlarının anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Bu olasılık, özellikle ülkeler arası bir çerçevede önem taşımaktadır. OECD ekonomileri yüksek ölçüde birbirine bağlıdır ve sıklıkla ortak makroekonomik ve finansal gelişmelere maruz kalmaktadır. Uluslararası faiz oranlarındaki, kredi koşullarındaki, küresel ekonomik çevrimlerdeki, finansal krizlerdeki ve diğer ortak şoklardaki değişimler; konut piyasalarını, hanehalklarının ekonomik güvenliğini ve doğurganlık davranışlarını eş zamanlı olarak etkileyebilir. Bu tür gözlemlenemeyen ortak faktörler yatay kesit bağımlılığı yaratabilir ve konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki uzun dönemli ilişkinin güvenilir biçimde tahmin edilmesini güçleştirebilir. Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığını ve ülkeler arasındaki kısa dönemli heterojenliği dikkate alan bir ampirik çerçevenin kullanılması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda çalışma, seçilmiş OECD ülkelerinde konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmaktadır. Ampirik analiz, 2005-2025 dönemi boyunca

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

25 OECD ekonomisinden oluşan dengeli bir panel veri setine dayanmakta ve 525 ülke-yıl gözlemini kapsamaktadır. Bağımlı değişken olarak toplam doğurganlık oranı kullanılırken, konut erişilebilirliği fiyat-gelir oranı ile temsil edilmektedir. Doğurganlık kararlarını etkileyebilecek ekonomik kaynaklar ve işgücü piyasası koşullarındaki farklılıkları kontrol etmek amacıyla reel kişi başına GSYİH, kadın istihdam oranı ve işsizlik oranı modele dahil edilmiştir.

Çalışmanın temel katkısı iki yönlüdür. Birincisi, çalışma konut piyasası koşullarını yalnızca konut fiyatları üzerinden değerlendirmek yerine, konut fiyatlarını hanehalklarının ekonomik kaynaklarıyla ilişkilendiren fiyat-gelir oranını kullanarak konut erişilebilirliğine odaklanmaktadır. Böylece konut fiyatlarındaki değişimlerin doğurganlık üzerindeki etkisi, hanehalklarının bu maliyetleri karşılama kapasitesi dikkate alınarak incelenmektedir. İkincisi, çalışma konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki ilişkiyi kısa dönemli dalgalanmalardan ayırarak uzun dönemli bir perspektiften ele almaktadır. Bu amaçla, yatay kesit bağımlılığı ve yapısal değişimleri dikkate alan panel eşbütünleşme analizi sonrasında, uzun dönem katsayıları dinamik heterojen paneller için geliştirilen Pooled Bewley (PB) tahmincisi kullanılarak tahmin edilmektedir. PB yaklaşımı, kısa dönem dinamiklerinin ülkeler arasında farklılaşmasına izin verirken ortak uzun dönem katsayılarının belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, kısa zaman boyutundan kaynaklanabilecek sonlu örneklem yanlılığı HPJ düzeltmesiyle ele alınırken, yatay kesit bağımlılığı bootstrap tabanlı çıkarımlarla dikkate alınmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma iki temel araştırma sorusuna odaklanmaktadır. Birincisi, gelir ve işgücü piyasası koşulları kontrol edildiğinde konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunmakta mıdır? İkincisi, konut erişilebilirliğindeki değişimlerin doğurganlık üzerindeki uzun dönemli etkisinin yönü ve büyüklüğü nedir? Bu soruların yanıtlanması, konut piyasasında hanehalklarının satın alma gücüne göre ortaya çıkan baskıların yalnızca kısa dönemli demografik dalgalanmalarla mı ilişkili olduğunu, yoksa doğurganlığın uzun dönemli dinamikleri açısından da önem taşıyıp taşımadığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde düzenlenmiştir: Bölüm 2, konut erişilebilirliği ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi temel alan kavramsal çerçeveyi geliştirir. Bölüm 3, ilgili ampirik literatürü inceler. Bölüm 4, verileri, değişkenleri ve ekonometrik metodolojiyi açıklar. Bölüm 5, ampirik bulguları raporlar ve tartışır. Son bölüm, ana sonuçları, politika çıkarımlarını, sınırlamaları ve gelecekteki araştırmalar için yönlendirmeleri sunar.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Konut koşulları ile demografik davranışlar arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Konut sadece bir tüketim malı değil, aynı zamanda kalıcı bir varlık ve hanehalkı harcamalarının önemli bir bileşenidir. Bu nedenle, uygun ve erişilebilir konuta sahip olma imkânı, bağımsız bir hane kurma, evlilik ve çocuk sahibi olma ile ilgili kararları etkileyebilir. Mulder (2006: 406), uygun konutun mevcudiyetinin genç yetişkinlerin ebeveyn evinden ayrılma, evlenme veya birlikte yaşama ve çocuk sahibi olma fırsatlarını etkilediğini vurgulamaktadır. Özellikle ebeveynliğe geçiş, ek konut alanına olan talebi artırabilir ve konut koşullarını sadece aile kurmanın bir sonucu olmaktan ziyade potansiyel bir ön koşul hâline getirebilir.

Konut koşullarının aile kurma ve çocuk sahibi olma kararları üzerindeki bu belirleyici rolü, konut fiyatlarının hanehalkı gelirinden daha hızlı arttığı dönemlerde daha da önem

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kazanmaktadır. Yeterli konuta sahip olamayan genç yetişkinler, ebeveyn evinde daha uzun süre kalabilir, bağımsız yaşamı erteleyebilir veya evlilik ve ebeveynliği geciktirebilir. Konut piyasalarının kurumsal yapısı bu kısıtlamaları güçlendirebilir. Mulder ve Billari (2010: 536), doğurganlık modellerinin ev sahipliğinin organizasyonu ve ipotek finansmanına erişimle ilişkili olduğunu göstermektedir. Böyle bir yapıda genç haneler, aile kurmadan önce konut sahibi olmayı tercih etmelerine rağmen önemli finansal engellerle karşılaşabilmektedir. Bu nedenle fiyat-gelir oranı, konut fiyatlarını hanehalklarının satın alma gücüyle birlikte değerlendirmesi bakımından konut erişilebilirliğinin önemli bir göstergesidir.

Konut, yerleşim istikrarı ve güvenliği yoluyla doğurganlığı da etkileyebilir. Çocuk sahibi olmak uzun vadeli bir taahhüttür ve hanehalkları, yerleşim koşulları belirsiz olduğunda bu taahhüdü üstlenmekte daha isteksiz olabilirler. Güvenli konut, yeterli alan sağlayabilir, gelecekteki konaklama konusundaki belirsizliği azaltabilir ve uzun vadeli hanehalkı planlamasını kolaylaştırabilir. Vignoli v.d. (2013: 64), İtalya örneğinde konut güvenliği ile ilk çocuk sahibi olma niyeti arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu ilişki; demografik ve sosyoekonomik özellikler, gözlemlenemeyen heterojenlik ve konut ile doğurganlık arasındaki olası içsellik dikkate alındığında da geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte, konut ve doğurganlık arasındaki ilişki mutlaka tek yönlü değildir. Ev sahibi olmak, konut güvenliği sağlayabilir ve hanehalkı servetine katkıda bulunabilir; bunların her ikisi de çocuk sahibi olmayı kolaylaştırabilir. Aynı zamanda uygun bir konut edinmek önemli miktarda tasarruf, daha büyük peşinatlar ve uzun vadeli ipotek taahhütleri gerektirebilir. Bu finansal gereksinimler, çocuklarla ilgili harcamalarla doğrudan rekabet edebilir. Bu nedenle genç haneler, ev sahibi olmak için gerekli kaynakları biriktirirken doğurganlığı erteleyebilirken, zaten güvenli bir konuta sahip olan haneler önemli ölçüde daha zayıf kısıtlamalarla karşılaşabilir. Konut piyasası gelişmelerinin doğurganlık üzerindeki etkileri, sonuç olarak, konutun sağladığı güvenlik ve servet faydaları ile konuta erişimin getirdiği finansal kısıtlar arasındaki dengeye bağlıdır.

Konut maliyetleri, konut güvenliği ve konut ediniminin yarattığı finansal kısıtlar, hanehalkı geliri ve işgücü piyasası koşullarından bağımsız düşünülemez. Reel gelir, hanehalklarının çocuk yetiştirmek için gerekli kaynakları korurken konut harcamalarını karşılayabilme kapasitesini belirler. Daha yüksek gelir, bütçe kısıtını hafifletebilir ve uygun konuta erişimi kolaylaştırabilirken, konut erişilebilirliğindeki bozulma konut için gerekli kaynakların payını artırarak bu avantajın bir kısmını ortadan kaldırabilir. Bu nedenle kişi başına düşen reel GSYİH, hanehalklarının sahip olduğu ekonomik kaynakların ve konutla ilgili maliyetleri karşılama kapasitelerinin bir göstergesi olarak ampirik model için önemlidir.

Hanehalkının ekonomik kapasitesini belirleyen bir diğer unsur kadın istihdamıdır. Kadınların istihdama katılımı, özellikle konut harcamalarının yüksek olduğu durumlarda, hanehalkı gelirini artırarak ve finansal kırılganlığı azaltarak doğurganlığı destekleyebilir. Tersine, hamilelik ve çocuk bakımı istihdamda kesintilere veya çalışma süresinde azalmalara neden oluyorsa, istihdam çocuk doğurmanın fırsat maliyetini artırabilir. Matysiak ve Vignoli (2008:375), bir meta-analiz yoluyla, kadınların istihdamı ile doğurganlık arasındaki ilişkinin kurumsal ortamlar ve zaman içinde önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. Bulguları, istihdam-doğurganlık ilişkisinin evrensel olarak olumlu veya olumsuz bir işarete sahip olmaktan ziyade, ücretli istihdam ve aile sorumluluklarının ne ölçüde uzlaştırılabilir olduğuna

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bağlı olduğunu göstermektedir. Konut erişilebilirliğinin bozulması, kadın istihdamının sağladığı gelir avantajı ile çocuk sahibi olmanın fırsat maliyeti arasındaki bu ilişkiyi daha belirgin hâle getirebilir. Konut fiyatları gelire göre arttıkça, yeterli konut edinmek ve sürdürmek için çift gelirli düzenlemeler giderek daha önemli hâle gelebilir. Bu nedenle kadın istihdamı, konut harcamalarıyla ilişkili doğrudan gelir kısıtını hafifletebilirken, sürekli istihdama daha fazla bağımlılık doğumla ilişkili işgücü piyasası kesintilerinin maliyetini de aynı anda artırabilir. Bu durum, doğurganlık kararlarının hanehalkı kaynakları ile işgücü piyasası koşullarının ortak etkisi altında şekillendiğini göstermektedir.

Hanehalkının mevcut gelir düzeyinin yanı sıra gelecekteki ekonomik koşullara ilişkin beklentileri de doğurganlık kararları açısından önem taşımaktadır. İşsizlik, hanehalkı gelirini azaltabilir ve gelecekteki kazançlar hakkındaki belirsizliği artırarak çocuk sahibi olmak gibi uzun vadeli taahhütleri daha zor hâle getirebilir. Kreyenfeld (2010: 357), ilişkinin tekdüze bir olumsuz işsizlik etkisinden daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Alman boylamsal verilerini kullanan çalışma, yüksek eğitimli kadınların istihdam belirsizliğine maruz kaldıklarında ebeveynliği erteleme eğiliminde olduklarını, daha düşük eğitim seviyesine sahip kadınların ise farklı tepki verebileceğini bulmuştur. Bu nedenle ekonomik belirsizlik, doğurganlık kararlarını gruplar arasında farklı şekilde etkiler, ancak yine de aile kurma kararlarının alındığı ortamın önemli bir bileşenini temsil eder.

Genel düzeyde işsizlik, daha geniş bir ekonomik güvensizliği de yansıtabilir. Hâlihazırda çalışan hanehalkları bile, işgücü piyasası koşullarının kötüleşmesi gelecekteki gelir kaybı olasılığını artırdığında önemli taahhütlerini erteleyebilirler. Konut erişilebilirliğindeki bozulma bu etkiyi güçlendirebilir; çünkü konut harcamaları hanehalkı kaynaklarının önemli bir bölümünü oluşturduğunda istihdam şoklarının daha büyük sonuçlar doğurması muhtemeldir. Konut maliyetlerinin gelire oranla düşük olduğu koşullarda geçici bir gelir şoku yönetilebilirken, ipotek ödemeleri, kiralar veya konut için gerekli tasarruflar yüksek olduğunda aynı şok daha kısıtlayıcı sonuçlar doğurabilir.

Konut maliyeti, konut güvenliği, gelir, istihdam ve ekonomik belirsizlik kanalları birlikte değerlendirildiğinde, konut erişilebilirliğindeki bozulmanın doğurganlık kararları üzerinde kalıcı etkiler yaratabileceği öngörülmektedir. Konut fiyatlarının hanehalkı gelirine göre artması, konuta ayrılması gereken kaynakları yükselterek tüketim ve tasarruf kararlarını değiştirebilir, bağımsız hane kurmayı ve ebeveynliğe geçişi geciktirebilir ve çocuk sahibi olmanın ekonomik maliyetini artırabilir. Bu etkilerin aile kurma, konut edinimi ve işgücü piyasasına ilişkin uzun vadeli kararlarla bağlantılı olması, konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasında uzun dönemli bir ilişkinin ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel teorik beklentisi, diğer ekonomik ve işgücü piyasası koşulları kontrol edildiğinde, konut erişilebilirliğindeki bozulmanın uzun dönemde doğurganlık üzerinde negatif bir etki yaratmasıdır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Konut piyasalarındaki artan baskı, doğurganlıktaki düşüşe ilişkin tartışmalara yeni bir boyut katmıştır. Daha önceki araştırmalar genellikle konut fiyatları, ev sahipliği veya konut koşulları üzerinden konuyu ele alırken, daha yeni çalışmalar giderek konut maliyetlerinin yarattığı finansal yüke odaklanmaktadır. Bu ayrım önemlidir; çünkü konut fiyatlarındaki artış, farklı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

gelir düzeylerindeki hanehalkları üzerinde aynı ölçüde kısıtlayıcı bir etki yaratmayabilir. Bu nedenle, mevcut literatür, doğurganlık tepkilerinin yalnızca konut fiyatlarındaki değişikliklere değil, aynı zamanda hanehalklarının bu değişiklikleri karşılama kapasitesine de bağlı olduğunu göstermektedir.

Ampirik kanıtlar genel olarak konut maliyetleri ile doğurganlık arasında negatif bir ilişkiyi desteklemektedir, ancak bu ilişkinin büyüklüğü hanehalkları ve farklı ekonomik koşullar arasında önemli ölçüde değişmektedir. Örneğin Çin'den elde edilen kanıtlar, daha yüksek konut fiyatlarının çocuk sahibi olma olasılığını azalttığını ve bu etkinin genç kadınlar, çocuksuz hanehalkları ve ev sahibi olmayanlar arasında daha güçlü olduğunu göstermektedir (Liu v.d. 2020). Gelişmiş ekonomilerde de benzer bulgular gözlemlenmektedir. İsveç'ten bireysel düzeyde panel verileri kullanan Florida v.d. (2021), daha yüksek konut maliyetlerinin çocuk sahibi olma olasılığının azalması ve ebeveynliğin zamanlamasında gecikmelerle ilişkili olduğunu bulmuştur. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, konut maliyetlerinin yalnızca doğurganlık düzeyini değil, aynı zamanda aile kurma zamanlamasını da etkileyebileceğini göstermektedir.

Son dönemdeki uluslararası bulgular, bu ilişkinin tek tek ülke bağlamlarının ötesine uzandığını göstermektedir. Li (2024), 1870-2012 yıllarını kapsayan uzun dönemli ülkeler arası bir veri seti kullanarak, konut fiyatları ile doğurganlık arasında sistematik bir negatif ilişki bulmuştur. Konut fiyatlarındaki %10'luk bir artış, kadın başına yaklaşık 0,01-0,03 daha az doğumla ilişkilidir ve bu ilişki hem sabit etkiler hem de dinamik panel tahminlerinde sağlamlığını korumaktadır. Bu sonuç, konut piyasası koşullarının farklı ülkelerde ve tarihsel dönemlerde doğurganlıktaki düşüşe katkıda bulunabileceğine dair önemli bir kanıt sunmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası çalışmalar büyük ölçüde konut fiyatlarının kendisine odaklanmış, konut maliyetlerinin hanehalkı kaynaklarına kıyasla oluşturduğu göreli yük daha sınırlı biçimde incelenmiştir.

Konut erişilebilirliği üzerine yapılan son çalışmalarda bu ayrım daha belirgin hâle gelmiştir. Konut fiyatlarını konut baskısının doğrudan bir ölçüsü olarak ele almak yerine, erişilebilirlik ölçütleri konut maliyetlerini hanehalklarının ekonomik kaynaklarıyla ilişkilendirmektedir. Qiu (2025), kentsel Çin'de fiyat-gelir (FGO) oranı üzerinden konut erişilebilirliğini ölçerek bu konuda önemli bulgular sunmaktadır. Sonuçlar, FGO oranındaki %10'luk bir artışın doğum olasılığını yaklaşık %0,45 oranında azalttığını göstermektedir. Negatif ilişki hem ev sahipleri hem de kiracılar arasında gözlemlenmekle birlikte, etkinin büyüklüğü sosyoekonomik gruplar arasında farklılık göstermektedir. Bu bulgular önemlidir; çünkü konut piyasasındaki gelişmelerin doğurganlık üzerindeki sonuçlarının yalnızca konut fiyatlarıyla tam olarak açıklanamayacağını göstermektedir. Hanehalkı geliri benzer bir hızda arttığında konut fiyatlarındaki artışın etkileri sınırlı kalabilirken, gelir artışının yetersiz olduğu durumlarda aynı fiyat artışı daha kısıtlayıcı hâle gelebilir.

Konut sahipliği, konut piyasası koşullarının doğurganlık üzerindeki etkisinin farklılaşmasına neden olabilmektedir. Hollanda'dan elde edilen son bulgular, artan konut fiyatlarının ev sahipleri ile konut piyasasına girmeye çalışanlar arasındaki doğurganlık farklılıklarını artırabileceğini göstermektedir. Van Wijk ve Feijten (2025), yükselen fiyatların genç yetişkinlerin erişilebilir ve aile ihtiyaçlarına uygun konutlara ulaşmasını kısıtladığını, mevcut ev sahiplerinin ise konut değerlerindeki artıştan kaynaklanan servet etkisinden

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yararlanabileceğini göstermektedir. Bu nedenle konut piyasasındaki gelişmeler, hanehalklarının konut sahipliği durumuna göre farklı doğurganlık tepkileri oluşturabilir. Bu bulgu ayrıca, konut fiyatları ile doğurganlık arasındaki genel ilişki nispeten zayıf görünse bile, ortalama tahminlerin gruplar arasındaki önemli farklılıkları gizleyebileceğine işaret etmektedir.

Konut erişilebilirliğinin doğurganlık üzerindeki etkisi, çocuk sahibi olmanın zamanlaması açısından da önem taşımaktadır. Japaridze ve Sayour (2024), ABD verilerini kullanarak konut sahibi olmanın giderek zorlaşmasının çocuk sahibi olmaya geçişi geciktirdiğini ve bunun tamamlanmış doğurganlık üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabildiğini göstermektedir. Bulgular, konut erişilebilirliğindeki geçici bozulmaların dahi ilk doğumun ertelenmesi yoluyla uzun dönemli doğurganlık sonuçları yaratabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, konut erişilebilirliğinin yalnızca mevcut doğurganlık kararları açısından değil, aile kurmanın zamanlaması açısından da önemli olduğunu göstermektedir.

Ampirik literatür bir arada değerlendirildiğinde üç genel sonuca işaret etmektedir. Birincisi, yüksek konut maliyetleri ve kötüleşen konut koşulları genellikle düşük doğurganlık veya gecikmiş çocuk sahibi olma ile ilişkilidir. İkincisi, bu ilişkinin gücü, özellikle gelir ve konut sahipliği durumu olmak üzere hanehalkı ve konut piyasası özelliklerine bağlıdır. Üçüncüsü, son bulgular, konut erişilebilirliğinin hanehalklarının karşılaştığı ekonomik kısıtı, tek başına konut fiyatlarına kıyasla daha doğrudan yansıttığını göstermektedir. Bu bulgularla birlikte literatürdeki odak, konutun doğurganlık açısından önemli olup olmadığı sorusundan, konut baskılarının hangi koşullarda daha kısıtlayıcı hâle geldiğinin incelenmesine doğru yönelmiştir.

Bununla birlikte, tek ülkeye dayalı çalışmalar ile uluslararası literatür arasında önemli bir boşluk bulunmaktadır. Son mikro düzey çalışmalar, konut erişilebilirliği ve doğurganlık kararları arasındaki ilişkiye ilişkin ayrıntılı bulgular sunmakla birlikte ağırlıklı olarak tek ülke örneklerine dayanmaktadır. Ülkeler arası çalışmalar ise daha geniş bir çerçeve sunmasına rağmen çoğunlukla konut fiyatlarına odaklanmakta ve konut maliyetlerini hanehalklarının ekonomik kaynaklarına göre değerlendiren erişilebilirlik göstergelerini daha sınırlı biçimde ele almaktadır. Ayrıca mevcut çalışmaların önemli bir bölümü konut piyasası koşulları ile doğurganlık arasındaki dönemsel veya ortalama ilişkilere odaklanırken, bu değişkenler arasında ortak bir uzun dönemli denge ilişkisinin bulunup bulunmadığına ilişkin uluslararası panel kanıtları sınırlı kalmaktadır.

Bir diğer sorun, gelişmiş ekonomiler arasındaki güçlü ekonomik ve finansal bağlantılardan kaynaklanmaktadır. Konut piyasaları, hanehalkı geliri, istihdam koşulları ve doğurganlık; uluslararası faiz oranları, finansal koşullar, ekonomik çevrimler ve diğer ortak şoklardan eş zamanlı olarak etkilenebilir. Bu ortak faktörlerin göz ardı edilmesi, konut erişilebilirliğinin doğurganlık üzerindeki etkisinin daha geniş makroekonomik gelişmelerden ayrıştırılmasını zorlaştırabilir. Bu durum, ülkelerin ortak ekonomik ve finansal şoklara maruz kaldığı OECD paneli açısından özellikle önem taşımaktadır.

Bu çalışma, yalnızca konut fiyatlarına odaklanmak yerine konut erişilebilirliğini fiyat-gelir oranı üzerinden değerlendirmekte ve konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki ilişkiyi uzun dönemli bir perspektiften incelemektedir. Ayrıca ampirik yaklaşım, OECD ekonomilerini eş zamanlı olarak etkileyebilecek ortak faktörleri ve yapısal değişimleri dikkate almakta; uzun dönem katsayılarının tahmininde ise ülkeler arasındaki kısa dönem heterojenliğine izin vermektedir. Bu yönüyle çalışma, konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki uzun dönemli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ilişkinin varlığına ve büyüklüğüne ilişkin ülkeler arası kanıt sunarak mevcut literatürü genişletmektedir.

4. VERİ SETİ, MODEL VE YÖNTEM

Ampirik analiz, 2005-2025 dönemi boyunca seçilmiş 25 OECD ülkesinden oluşan dengeli bir panel verisine dayanmaktadır. Örneklem 525 ülke-yıl gözlemi içermektedir. Ülke seçimi, çalışma dönemi boyunca değişkenlerin ortak mevcudiyetine göre belirlenmiş olup, dengeli bir panel yapısının korunmasına olanak sağlamaktadır. Bağımlı değişken olarak, kadın başına düşen çocuk sayısı olarak ölçülen toplam doğurganlık oranı (TDO) kullanılmıştır. Temel açıklayıcı değişken, konut fiyatı-gelir oranı (FGO) ile temsil edilen konut erişilebilirliğidir. FGO, nominal konut fiyatlarındaki gelişmeleri kişi başına düşen nominal kullanılabilir gelirle ilişkilendirir ve bu nedenle konut fiyatlarındaki değişiklikleri hanehalklarının ekonomik kaynaklarına göre yansıtır. Göstergenin her iki bileşeninin de nominal değerlerle ifade edilmesi, genel fiyat düzeyindeki değişimlerden ziyade konut fiyatlarının hanehalkı gelirine göre gelişimini yansıtmasına olanak sağlamakta ve bu nedenle konut erişilebilirliğinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Oranın daha yüksek bir değeri, konut fiyatlarının gelire göre arttığını ve dolayısıyla konut erişilebilirliğinde bir bozulmayı göstermektedir. Ampirik modelde FGO, konut erişilebilirliğinin doğurganlık üzerindeki uzun dönemli etkisini belirlemek amacıyla temel açıklayıcı değişken olarak kullanılmaktadır.

Kişi başına reel GSYİH'nın doğal logaritması (lnKBGSYİH), kadın istihdam oranı (KİO) ve işsizlik oranı (İO) kontrol değişkenleri olarak dahil edilmiştir. Kişi başına reel GSYİH, ülkeler arasındaki ölçek farklılıklarını azaltmak ve değişkenin dağılımını daha dengeli hâle getirmek amacıyla doğal logaritmik biçimde kullanılmıştır. lnKBGSYİH, ülkeler arasındaki ekonomik kaynak farklılıklarını yansıtırken, kadın istihdam oranı kadınların işgücü piyasasındaki konumunu ve ekonomik katılımını temsil etmektedir. İşsizlik oranı, doğurganlık kararlarını etkileyebilecek işgücü piyasası koşullarını ve daha geniş ekonomik belirsizliği hesaba katmak için dahil edilmiştir. Bu değişkenler, konut erişilebilirliği ile ilişkili etkiyi genel ekonomik ve işgücü piyasası koşullarındaki değişikliklerden ayırt etmek için dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler OECD veri tabanından elde edilmiştir. Toplam doğurganlık oranı OECD'nin demografik göstergelerinden, konut fiyat-gelir oranı Analytical House Price Indicators veri setinden, kişi başına reel GSYİH ulusal hesaplar göstergelerinden, kadın istihdam oranı ve işsizlik oranı ise işgücü piyasası istatistiklerinden temin edilmiştir. Değişkenler arasındaki temel ilişki aşağıdaki panel veri modeliyle ifade edilmektedir:

$$TDO_{it} = \alpha_i + \beta_1 FGO_{it} + \beta_2 lnKBGSY\dot{I}H_{it} + \beta_3 K\dot{I}O_{it} + \beta_4 \dot{I}O_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Eşitlik 1, konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki temel ilişkiyi göstermektedir. Bununla birlikte, değişkenlerin zaman serisi özellikleri ve OECD ülkeleri arasındaki olası yatay kesit bağımlılığı dikkate alındığında, uzun dönem katsayılarının tahmininden önce panelin yatay kesit bağımlılığı, eğim heterojenliği, durağanlık ve eşbütünleşme özellikleri incelenmektedir.

Panel model yapısı tahmin edilmeden önce, ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığı testleri gerçekleştirilecektir. OECD ekonomileri ticaret, finans piyasaları, faiz oranları ve ortak makroekonomik şoklar yoluyla yakından bağlantılıdır. Bu sebeple, bir ülkeyi etkileyen bir şok, paneldeki diğer ülkeleri de etkileyebilir. Bu tür bir bağımlılığı göz ardı etmek, güvenilir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olmayan çıkarımlara yol açabilir ve ayrıca sonraki panel yöntemlerinin seçimini de etkileyebilir. Kesitsel bağımlılık, Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD testi ve Pesaran v.d. (2008) tarafından önerilen sapması düzeltilmiş LM testi kullanılarak incelenecektir.

Breusch–Pagan LM istatistiği şu şekilde tanımlanır:

$$LM = T * \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (2)$$

Burada N ülke sayısını, T zaman periyodunu ve $\hat{\rho}_{ij}$ ise i ve j ülkelerinin artık değerleri arasındaki tahmini ikili korelasyonu ifade eder (Breusch ve Pagan, 1980:246). LM testinin zaman boyutu nispeten kesitsel boyuta göre uygun olsa da N arttıkça performansı düşebilir. Bu sorunu gidermek için, Pesaran (2004:17), artıkların ortalama ikili korelasyonuna dayanan ve nispeten büyük kesitsel boyutlara sahip paneller için uygulanabilir olan CD testini önermiştir. CD istatistiği şu şekilde ifade edilir:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} * \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (3)$$

Pesaran v.d. (2008:112) sapması düzeltilmiş LM testi, geleneksel LM istatistiğinin ortalama ve varyansını daha da düzelterek sonlu örneklem özelliklerini iyileştirir. Sapması düzeltilmiş LM testinin test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} * \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu T_{ij}}{\vartheta T_{ij}} \quad (4)$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}$, i ve j ülkelerinin model artıklarına ait ikili korelasyon katsayısını; μT_{ij} ve ϑT_{ij}, sırasıyla ilgili terimin ortalama ve varyans düzeltmelerini; k ise açıklayıcı değişken sayısını ifade etmektedir. Her üç test için de sıfır hipotezinin reddedilmesi, kesitsel bağımlılığın varlığını gösterir. Bu sonuç, ülkeler arası ortak şokları ve etkileşimleri hesaba katan ikinci nesil panel yöntemlerinin kullanımına temel oluşturur.

Kesitsel bağımlılığa ek olarak, panel veri analizinde ülkeler arası eğim katsayılarındaki olası heterojenlik de dikkate alınmalıdır. OECD ülkeleri demografik yapıları, işgücü piyasası koşulları, gelir düzeyleri ve konut piyasası özellikleri bakımından farklılık göstermektedir. Bu nedenle, değişkenler arasındaki ilişkilerin tüm ülkelerde aynı olduğunu varsaymak kısıtlayıcı olabilir. Eğim katsayılarının kesitsel birimler arasında homojen olup olmadığını incelemek için, Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta ($\tilde{\Delta}$) ve sapması düzeltilmiş Delta ($\tilde{\Delta}_{adj}$) testleri kullanılmaktadır.

Pesaran-Yamagata testi, Swamy (1970) dağılım istatistiğinin standartlaştırılmış bir versiyonuna dayanır ve ülkeye özgü eğim tahminlerinin ortak bir havuzlanmış katsayıdan ne ölçüde saptığını değerlendirir. Standartlaştırılmış Delta ve sapması düzeltilmiş Delta istatistikleri sırasıyla şu şekilde ifade edilir:

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{\frac{\tilde{S}}{N-k}}{\sqrt{2k}} \quad (5)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{\frac{\tilde{S}}{N-E(\tilde{z}_{it})}}{\sqrt{Var(\tilde{z}_{it})}} \quad (6)$$

Burada N, kesitsel birim sayısını, $\tilde{S}$, değiştirilmiş Swamy istatistiğini ve k, açıklayıcı değişken sayısını ifade ederken, $E(\tilde{z}_{it})$ ve $Var(\tilde{z}_{it})$, sapma düzeltilmiş istatistikte kullanılan ilgili ortalama ve varyans ayarlamalarını ifade eder. Ayarlanmış versiyon, testin sonlu örneklem performansını iyileştirmek için özellikle kullanışlıdır (Pesaran ve Yamagata,2008:77). Sıfır

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

hipotezinin reddedilmesi, bağımlı değişkenin açıklayıcı değişkenlere verdiği tepkinin tüm ülkelerde aynı olmadığını göstermektedir. Kesitsel bağımlılığın varlığı göz önüne alındığında, eğim homojenliği, kesitsel ortalamalar aracılığıyla gözlemlenmeyen ortak faktörleri hesaba katan CSD(yatay kesit bağımlılığı)-robust $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}$adj istatistikleri kullanılarak da incelenir. Eğim homojenliği testleri, paneldeki ülkeler arasında katsayı heterojenliğinin bulunup bulunmadığının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Sıfır hipotezinin reddedilmesi, açıklayıcı değişkenlere verilen tepkilerin ülkeler arasında farklılaşabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, özellikle kısa dönemli uyum süreçlerinde ülkeler arası heterojenliğin dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda, uzun dönem katsayılarının tahmininde kısa dönem dinamiklerinin kesitsel birimler arasında farklılaşmasına izin veren bir yaklaşımın kullanılması tercih edilmektedir.

Kesitsel bağımlılığın varlığı birinci nesil panel birim kök testlerinin güvenilirliğini azaltabileceğinden, değişkenlerin durağanlık özellikleri Nazlıoğlu vd. (2023) tarafından geliştirilen ikinci nesil PANIC-Fourier panel birim kök testiyle incelenmiştir. Bu yöntem, ülkeler arasındaki ortak faktörleri dikkate almasının yanı sıra, zamanı ve biçimi önceden bilinmeyen yapısal değişimlerin Fourier fonksiyonları aracılığıyla modellenmesine olanak sağlaması nedeniyle mevcut panel yapısı için uygun bir yaklaşım sunmaktadır.

Temel faktör yapısı şu şekilde yazılabilir:

$$y_{it} = d_{it} + \lambda_i' F_t + e_{it} \tag{7}$$

Burada y_{it} incelenen değişkeni, d_{it} deterministik bileşeni, F_t ülkeleri etkileyen gözlemlenmeyen ortak faktörleri, λ_i ülkeye özgü faktör yüklerini ve e_{it} ise özgün bileşeni temsil etmektedir. Zaman içinde ortaya çıkan kademeli yapısal değişimleri yakalamak amacıyla deterministik bileşene Fourier terimleri eklenmektedir:

$$d_{it} = c_i + \gamma_i t + \varphi_i \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \omega_i \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \tag{8}$$

Burada sinüs ve kosinüs terimleri, zamanı ve biçimi önceden bilinmeyen kademeli yapısal değişimlerin modellenmesine olanak sağlamaktadır. Böylece yapısal değişimlerin sayısının, zamanının veya biçiminin önceden belirlenmesine gerek duyulmamaktadır. Bu yaklaşım, küresel finansal kriz ve COVID-19 pandemisi gibi önemli ortak şokların yaşandığı 2005-2025 dönemi açısından özellikle uygun bir yapı sunmaktadır. PANIC-Fourier testinde temel hipotez serinin birim kök içerdiğini, alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Yaklaşım, ortak faktörler ile birime özgü bileşenleri ayrıştırırken Fourier fonksiyonları aracılığıyla kademeli yapısal değişimleri de dikkate almaktadır. Böylece kesitsel bağımlılık ve yapısal değişimler altında serilerin durağanlık özelliklerinin birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle PANIC-Fourier testi, kesitsel bağımlılığın bulunduğu OECD panelinin durağanlık özelliklerinin incelenmesi açısından uygun bir yaklaşım sunmaktadır.

PANIC-Fourier panel birim kök analizini takiben, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Banerjee ve Carrion-i-Silvestre (2015) tarafından önerilen panel eşbütünleşme testi kullanılarak incelenmiştir. Bu test, hem yapısal değişimleri hem de yatay kesit bağımlılığını dikkate alması nedeniyle mevcut analiz için özellikle uygun bir yaklaşım sunmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı, gözlemlenemeyen ortak faktörler aracılığıyla dikkate alınmakta ve böylece panelde yer alan ülkelerin ortak ekonomik ve finansal şoklardan eş zamanlı olarak etkilenmesine izin verilmektedir. Ayrıca yaklaşım, deterministik bileşenlerde

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ve eşbütünleşme ilişkisinde yapısal değişimlere izin vermektedir (Banerjee ve Carrion-i-Silvestre, 2015:9).

Genel eşbütünleşme ilişkisi şu şekilde ifade edilebilir:

$$y_{it} = \theta_{it} + x'_{it}\delta_{it} + \mu_{it} \quad (9)$$

Burada y_{it} eşbütünleşme ilişkisine dahil olan değişkenleri, θ_{it} deterministik bileşeni, x_{it} açıklayıcı değişkenler vektörünü, δ_{it} eşbütünleşme katsayılarını ve μ_{it} ise hata bileşenini temsil etmektedir (Banerjee ve Carrion-i-Silvestre, 2015:10).

Kesitsel bağımlılık, aşağıdaki ortak faktör yapısı aracılığıyla dahil edilmiştir:

$$\mu_{it} = S'_t\pi_i + \epsilon_{it} \quad (10)$$

Burada S_t, gözlemlenemeyen ortak faktörler vektörünü, π_i ülkeye özgü faktör yüklerini ve ϵ_{it} ise özgün hata terimini ifade etmektedir. Bu yapı, ortak şokların tüm ülkeleri etkilemesine izin verirken, bu şokların etkilerinin ülkeler arasında farklılaşmasına da olanak tanımaktadır. Yapısal kırılmaların deterministik bileşenlere ve eşbütünleşme ilişkisine dahil edilmesi, uzun dönemli ilişkinin tüm örneklem boyunca sabit olduğu varsayımı yerine zaman içinde değişmesine olanak sağlamaktadır.

Ortak faktör bileşeni dikkate alındıktan sonra eşbütünleşme ilişkisi, özgün artıkların durağanlığı incelenerek değerlendirilmektedir (Banerjee ve Carrion-i-Silvestre, 2015:11). Artıklara dayalı ADF regresyonu genel olarak şu şekilde ifade edilebilir:

$$\Delta\tilde{\epsilon}_{it} = \alpha_i\tilde{\epsilon}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i}\tau_{ij}\,\Delta\tilde{\epsilon}_{i,t-j} + u_{it} \quad (11)$$

Eşbütünleşme sınaması sonrasında, uzun vadeli katsayılar Chudik v.d. (2026) tarafından geliştirilen Havuzlanmış Bewley (PB) tahmincisi kullanılarak elde edilecektir. PB tahmincisi, dinamik heterojen paneller için tasarlanmış olup, kısa dönem dinamiklerinin kesitsel birimler arasında farklılaşmasına izin verirken ortak bir uzun dönem ilişkisinin varlığını varsaymaktadır. Bu özellik, konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki uzun dönemli ilişkinin OECD ülkeleri arasında ortak olabileceği, buna karşılık kısa dönemli uyum süreçlerinin ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceği mevcut panel yapısı açısından özellikle uygundur.

Uzun vadeli ilişki, hata düzeltme çerçevesinde şu şekilde temsil edilebilir:

$$\Delta TDO_{it} = c_i - \alpha_i\left(TDO_{i,t-1} - \beta' x_{i,t-1}\right) + kısa\ vadeli\ dinamikler + \varepsilon_{it} \quad (12)$$

Burada TDO_{it} toplam doğurganlık oranını, x_{it} konut erişilebilirliği (FGO), doğal logaritması alınmış kişi başına reel GSYİH (lnKBGSYİH), kadın istihdam oranı (KİO) ve işsizlik oranı (İO) değişkenlerini içeren açıklayıcı değişkenler vektörünü, α_i ülkeye özgü uzun vadeli dengeye doğru uyum hızını ve β ise ortak uzun vadeli katsayılar vektörünü ifade eder. Uzun vadeli katsayıların ülkeler arasında ortak olduğu varsayılırken, kısa vadeli uyum dinamiklerinin kesitsel birimler arasında değişmesi varsayılmaktadır. Bu yapı, tahmin edicinin ülke bazlı ayarlama süreçlerindeki heterojenliği dikkate almasını ve ortak uzun vadeli ilişkiyi belirlemesini sağlar.

Panelin nispeten kısa zaman boyutu dikkate alınarak, PB tahminlerinde ortaya çıkabilecek sonlu örneklem yanlılığını azaltmak amacıyla half-panel jackknife (HPJ) yanlılık düzeltmesi uygulanmıştır. Bu yaklaşım, tam örneklemden elde edilen tahminleri zaman boyutunun iki alt döneme ayrılmasıyla elde edilen tahminlerle birleştirerek küçük örneklemden kaynaklanabilecek yanlılığın azaltılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, ön analizlerde yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesi nedeniyle istatistiksel çıkarımlar yatay kesit bağımlılığına

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dirençli bootstrap güven aralıklarına dayandırılmıştır. Bootstrap prosedüründe, yatay kesitler itibarıyla bir araya getirilen artık vektörleri yeniden örneklenerek hata terimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığının korunmasına olanak sağlanmıştır. Bu doğrultuda, %95 güven aralıklarının elde edilmesinde 3.000 bootstrap tekrarı kullanılmıştır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Ampirik analiz, değişkenlerin tanımlayıcı özelliklerinin incelenmesiyle başlamakta, ardından panelin temel özelliklerini belirlemek amacıyla yatay kesit bağımlılığı ve eğim homojenliği testleri gerçekleştirilmektedir. Daha sonra, hem yatay kesit bağımlılığını hem de kademeli yapısal değişimleri dikkate alan PANIC-Fourier panel birim kök testi kullanılarak değişkenlerin durağanlık özellikleri incelenmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı panel eşbütünleşme testiyle araştırılmakta ve eşbütünleşmenin belirlenmesinin ardından uzun dönem katsayıları Pooled Bewley (PB) tahmincisiyle tahmin edilmektedir. Bulgular bu ampirik sıra izlenerek sunulmakta ve ardından mevcut literatür çerçevesinde tartışılmaktadır. Çizelge 1'de tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Çizelge 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	St. Sapma	Maks.	Min.	Jarque-Bera (Olasılık)
TDO	525	1.567	0.262	2.190	0.721	1.858(0.395)
FGO	525	106.260	15.227	172.531	74.140	120.110 (0.000)
lnKBGSYİH	525	10.780	0.288	11.687	9.918	22.230(0.000)
KİO	525	63.727	8.657	78.900	38.034	42.465 (0.000)
İO	525	7.268	4.044	27.468	2.350	1141.194 (0.000)

Not: Jarque-Bera testinin sıfır hipotezi, değişkenin normal dağılıma uyduğudur. 0.000 olarak bildirilen değerler $p < 0.001$ anlamına gelir.

Çizelge 1, ampirik analizde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerini sunmaktadır. Ortalama toplam doğurganlık oranı kadın başına 1,567 çocuktur; bu da örneklem döneminde seçilen OECD ülkelerinde doğurganlığın ortalama olarak yenilenme seviyesinin altında kaldığını göstermektedir. Fiyat-gelir oranı ortalama 106,260 olup 74,140 ile 172,531 arasında değişmektedir; bu da ülkeler arasında ve zaman içinde konut erişilebilirliğinde önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Ortalama kadın istihdam ve işsizlik oranları sırasıyla %63,727 ve %7,268'dir. Jarque-Bera istatistikleri, değişkenlerin dağılımsal özelliklerine ilişkin ek bilgiler sağlamaktadır. Toplam doğurganlık oranı (TDO) için normallik hipotezi reddedilememektedir, bu da dağılımının normallikten önemli ölçüde sapmadığını göstermektedir. Buna karşılık, FGO, lnKBSYİH, KİO ve İO için normallik, geleneksel anlamlılık seviyelerinde reddedilmektedir. İşsizlik için özellikle yüksek olan Jarque-Bera istatistiği, bu değişkende gözlemlenen daha büyük asimetri ve dağılımı yansıtmaktadır. Genel olarak, tanımlayıcı istatistikler, panel içinde konut erişilebilirlik ve işgücü piyasası koşullarında önemli bir varyasyon olduğunu ortaya koymakta ve sonraki ampirik analiz için yeterli çeşitlilik sağlamaktadır.

Çizelge 2'de değişkenler arasındaki korelasyon sonuçlarına yer verilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 2. Korelasyon Matrisi

Değişkenler	TDO	FGO	LnKBGSYİH	KİO	İO
TDO	1				
FGO	-0.142*** (0.000)	1			
lnKBGSYİH	0.290*** (0.000)	-0.103** (0.018)	1		
KİO	0.282*** (0.001)	0.092** (0.035)	0.609*** (0.000)	1	
İO	-0.144*** (0.000)	-0.088** (0.044)	-0.432*** (0.006)	-0.591*** (0.001)	1

Not: ***, ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı belirtir.

Tablo 2, ampirik analizde yer alan değişkenler için korelasyon matrisini sunmaktadır. Fiyat-gelir oranı (FGO), toplam doğurganlık oranı (TDO) ile negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkilidir ($r=-0.142$, $p<0.01$). Daha yüksek FGO değerleri konut erişilebilirliğinin kötüleştiğini gösterdiğinden, bu ön ilişki, artan erişilebilirlik baskılarının genellikle daha düşük doğurganlıkla birlikte olduğunu düşündürmektedir. TDO, lnKBGSYİH ve KİO ile pozitif korelasyon gösterirken, işsizlik ile ilişkisi negatiftir. Bu korelasyonlar istatistiksel olarak anlamlıdır ve kavramsal çerçevede tartışılan ekonomik ve işgücü piyasası kanallarıyla genel olarak tutarlıdır. Açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyonlar nispeten zayıftan orta düzeylere kadar değişmektedir. En yüksek katsayılar lnKBGSYİH ve kadın istihdamı ($r = 0.609$) ile kadın istihdamı ve işsizlik ($r = -0.591$) arasında gözlemlenmiştir. Bu ilişkiler ekonomik ve işgücü piyasası koşullarının birbirine bağlı olduğunu gösterse de, katsayılar ciddi ikili çoklu doğrusal bağıntıya işaret etmemektedir. Özellikle FGO, kontrol değişkenleriyle nispeten zayıf korelasyonlar sergileyerek, konut erişilebilirlik baskısının ayrı bir ölçüsü olarak rolünü desteklemektedir. Genel olarak, korelasyon sonuçları ilişkilerin yönü hakkında öncü kanıtlar sunmaktadır; ancak ülkeye özgü heterojenliği, yatay kesit bağımlılığını ve değişkenler arasındaki uzun dönemli dinamikleri dikkate almamaktadır. Bu nedenle, Çizelge 3'te yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 3. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri

Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri					
Test	TDO	FGO	lnKBGSYİH	KİO	İO
Breusch-Pagan LM	3234.242*** (0.000)	1894.480*** (0.000)	4018.659*** (0.000)	3867.908*** (0.000)	1511.419*** (0.000)
Pesaran CD	39.679*** (0.000)	11.750*** (0.000)	57.680*** (0.000)	59.976*** (0.000)	27.229*** (0.000)
LM_{adj}	122.135*** (0.000)	66.082*** (0.000)	154.953*** (0.000)	148.646*** (0.000)	50.056*** (0.000)
Homojenlik Testi					
Test	Test Değeri		Olasılık Değeri		
$\tilde{\Delta}$	17.610***		0.000		
$\tilde{\Delta}_{adj}$	20.649***		0.000		
CSD-robust $\tilde{\Delta}$	9.981***		0.000		
CSD-robust $\tilde{\Delta}_{adj}$	12.626***		0.000		

Not: Olasılık değerleri parantez içinde verilmiştir. *** %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder. CSD-robust istatistikler, değişkenlerin eş zamanlı kesitsel ortalamalarının kısmi olarak çıkarılmasından sonra elde edilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 3 için, hesaplanan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre tüm değişkenler yatay kesit bağımlılığı içermektedir. Bu bulgu, seçilen OECD ülkeleri arasında güçlü bir kesitsel bağımlılık olduğunu ve doğurganlık, konut erişilebilirlik, gelir ve işgücü piyasası koşullarının ortak ülkeler arası gelişmeler ve şoklardan etkilendiğini göstermektedir. Buna göre, kesitsel bağımlılığın varlığı, sonraki analizlerde ikinci nesil panel yöntemlerinin kullanımını desteklemektedir.

Eğim homojenliği sonuçları da %1 anlamlılık düzeyinde homojen eğim katsayıları hipotezini reddetmektedir. Hem geleneksel $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}adj$ istatistikleri hem de bunların CSD-robust karşılıkları istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, kesitsel bağımlılık dikkate alındıktan sonra da eğim heterojenliği devam etmekte ve açıklayıcı değişkenlere verilen yanıtların ülkeler arasında farklılaştığını göstermektedir. Bu sonuçlar, ortak faktörleri ve ülkeler arası heterojenliği dikkate alan ekonometrik yöntemlerin kullanımını desteklemektedir.

Çizelge 4'te bu sonuçlara paralel PANIC Fourier Nazlıoğlu vd. (2023) test sonuçlarına yer verilmiştir.

Çizelge 4. PANIC Fourier Nazlıoğlu v.d. (2023) Birim Kök Testi

	Düzey		Fark		
Değişkenler	P(m=1)	Pm (m=1)	P(m=2)	Pm(m=2)	Karar
TDO	26.410	0.844	72.615***	5.782***	I(1)
FGO	36.811	-0.917	71.334**	6.776***	I(1)
lnKBGSYİH	41.006	1.005	76.339***	7.994***	I(1)
KİO	33.912	-0.873	69.331**	6.005***	I(1)
İO	43.905	1.036	79.871***	4.556***	I(1)

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir. PANIC-Fourier testinde sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiğini ifade etmektedir. N=25 için P istatistiğinin %1, %5 ve %10 kritik değerleri sırasıyla 76.154, 67.505 ve 63.167; Pm istatistiğinin kritik değerleri ise sırasıyla 2.326, 1.645 ve 1.282'dir. Analizde gecikme uzunluğu 0 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4, PANIC-Fourier panel birim kök testinin sonuçlarını sunmaktadır. Tüm değişkenler için birim kök hipotezi düzey halinde reddedilemez; bu da bu değişkenlerin düzey seviyesinde durağan olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, birinci farklar alındıktan sonra, hem P hem de Pm istatistikleri birim kök hipotezini reddederek, tüm değişkenlerin durağan hale geldiğini ve dolayısıyla birinci dereceden entegre olduğunu I(1) göstermektedir. Genel olarak, sonuçlar, kesitsel bağımlılık ve kademeli yapısal değişiklikler dikkate alındıktan sonra, panelde beş değişkenin I(1) olduğu bir entegrasyon yapısını ortaya koymaktadır.

Tüm değişkenlerin birinci dereceden entegre olduğu göz önüne alındığında, çalışmada uzun dönemli bir denge ilişkisinin var olup olmadığı test edilmelidir. Bu amaçla, hem kesitsel bağımlılığı hem de yapısal değişiklikleri dikkate alan Banerjee ve Carrion-i-Silvestre'nin (2015) panel eşbütünleşme testi kullanılır. Panel eşbütünleşme testinin sonuçları Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Banerjee ve Carrion-i-Silvestre (2015) Eşbütünleşme Testi

Test	$\bar{t}$	Z_t	Olasılık Değeri	Karar
Banerjee–Carrion-i-Silvestre (2015)	-2.684	-9.688***	0.000	Eşbütünleşme vardır.

Not: H_0: Eşbütünleşme yok; H_1: Eşbütünleşme var. Standartlaştırılmış Z_t istatistiği için asimptotik kritik değerler −2,326 (%1), −1,645 (%5) ve −1,282 (%10)'dur. *** %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezinin reddedildiğini gösterir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 5'te bildirilen sonuçlar, değişkenler arasında güçlü bir eşbütünleşme kanıtı sunmaktadır. Bu bulgu, kesitsel bağımlılık ve yapısal değişiklikler dikkate alındıktan sonra değişkenler arasında uzun vadeli bir denge ilişkisini paylaştığını göstermektedir. Tüm değişkenlerin birinci dereceden entegre olduğunu gösteren PANIC-Fourier sonuçlarıyla birlikte, eşbütünleşme kanıtı, değişkenler arasındaki gözlemlenen ilişkinin sahte olmadığını göstermektedir. Bu bulgular, konut erişilebilirliğinin doğurganlık üzerindeki etkisinin farklı erişilebilirlik rejimlerinde değişip değişmediğini daha sonra incelemek için temel oluşturmaktadır.

Değişkenler arasında uzun vadeli bir denge ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra, analizde uzun vadeli etkilerin büyüklüğünü ve yönünü tahmin edilmesi gerçekleştirilecektir. Buna göre, uzun dönem katsayıları, kısa dönem dinamiklerinin ülkeler arasında farklılaşmasına izin verirken uzun dönem katsayılarının ortak olduğu varsayımına dayanan Havuzlanmış Bewley (PB) tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Half-panel jackknife (HPJ) yanlılık düzeltmesi uygulanmış PB tahmincisinden elde edilen sonuçlar, yatay kesit bağımlılığına dirençli ve 3.000 bootstrap tekrarına dayalı %95 güven aralıklarıyla birlikte Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Pooled Bewley (PB) Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-istatistiği	Olasılık	%95 Bootstrap Güven Aralığı
FGO	-0.021	0.009	-2.333	0.026	[-0.041,-0.002]
lnKBGSYİH	−0.926	0.373	-2.480	0.013	[-1.711,-0.141]
KİO	-0.038	0.014	-2.714	0.008	[-0.066,-0.009]
İO	-0.043	0.012	-3.58	0.000	[-0.083,-0.002]

Not: Uzun dönem katsayıları, half-panel jackknife (HPJ) yanlılık düzeltmesi uygulanmış Havuzlanmış Bewley (PB) tahmincisi kullanılarak elde edilmiştir. Standart hatalar, z-istatistikleri ve olasılık değerleri asimptotik çıkarıma dayanmaktadır. %95 bootstrap güven aralıkları, hata terimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alan 3.000 bootstrap tekrarı kullanılarak elde edilmiştir. İstatistiksel anlamlılığın değerlendirilmesinde yatay kesit bağımlılığına dirençli bootstrap güven aralıkları esas alınmıştır.

Çizelge 6, Havuzlanmış Bewley tahmincisinden elde edilen uzun vadeli tahminleri sunmaktadır. Sonuçlar, konut erişilebilirlik, kişi başına reel GSYİH, kadın istihdamı ve işsizliğin doğurganlık üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı uzun vadeli etkileri olduğunu göstermektedir. Özellikle, FGO'nun negatif katsayısı ($\beta = -0{,}021$, $p = 0{,}026$), konut erişilebilirliğinin kötüleşmesinin daha düşük doğurganlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, kişi başına reel GSYİH ($\beta = -0{,}926$), kadın istihdamı ($\beta = -0{,}038$) ve işsizlik ($\beta = -0{,}043$) doğurganlıkla negatif ilişkilidir. Tüm katsayılar için %95 kesitsel olarak robust bootstrap güven aralıkları sıfırı dışlamakta ve bu uzun vadeli ilişkilerin sağlamlığını doğrulamaktadır.

Konut erişilebilirliğindeki bozulmanın doğurganlık üzerindeki olumsuz uzun dönemli etkisi, artan konut maliyetlerinin çocuk sahibi olma kararlarını kısıtlayabileceğini gösteren önceki ampirik bulgularla büyük ölçüde tutarlıdır. Liu vd. (2020), özellikle kiracılar ve konut güvencesine sahip olmayan hanelerde yüksek konut fiyatlarının doğurganlığı azalttığını ortaya koyarken, Florida vd. (2021), yüksek konut maliyetlerinin hem daha düşük doğurganlık hem de ebeveynliğin ertelenmesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Japaridze ve Sayour (2024), konut erişilebilirliğindeki bozulmanın ebeveynliğe geçişi geciktirebileceğini ve nihayetinde tamamlanmış doğurganlığı azaltabileceğini gösterirken, Van Wijk ve Feijten

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

(2025), artan konut fiyatlarının özellikle kiracılar arasında daha düşük doğurganlıkla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut bulgular, bu olumsuz ilişkinin belirli hane grupları veya tek tek ülkelerle sınırlı olmadığını göstererek önceki ampirik kanıtları genişletmektedir. OECD ülkelerinden oluşan bir panelde konut fiyatı-gelir oranının kullanıldığı mevcut analiz, gelir ve işgücü piyasası koşulları kontrol edildikten sonra dahi konut erişilebilirliğindeki bozulmanın uzun dönemde doğurganlıkla negatif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışma, konut erişilebilirliğini fiyat-gelir oranı üzerinden ele alarak 25 OECD ülkesinde doğurganlıkla olan uzun dönemli ilişkisini incelemektedir. Ülkeler arasındaki kısa dönem heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan bulgular, gelir ve işgücü piyasası koşulları kontrol edildiğinde dahi konut erişilebilirliğindeki bozulmanın doğurganlık üzerinde negatif bir uzun dönem etkisine sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuçlar ayrıca doğurganlık dinamiklerinin yalnızca konut koşullarıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Kişi başına reel GSYİH, kadın istihdamı ve işsizliğe ilişkin negatif uzun dönem katsayıları, doğurganlık kararlarının daha geniş ekonomik ve işgücü piyasası koşullarıyla da ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Özellikle işsizliğin negatif etkisi, ekonomik belirsizliğin çocuk sahibi olma kararlarının ertelenmesine yol açabileceği görüşüyle uyumluyken, kadın istihdamıyla belirlenen negatif ilişki iş ve aile yaşamının birlikte yürütülmesinden kaynaklanan fırsat maliyetlerinin önemine işaret etmektedir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, konut erişilebilirliğinin yanı sıra gelir ve işgücü piyasası koşullarının da OECD ülkelerindeki uzun dönemli doğurganlık dinamikleri açısından önemli olduğu görülmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, 2005-2025 dönemi boyunca 25 OECD ülkesinde konut erişilebilirliği ile doğurganlık arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemektedir. Sadece konut fiyatlarına odaklanmak yerine, konut erişilebilirliği, konut fiyatı-gelir oranı kullanılarak ölçülmekte ve böylece konut maliyetlerindeki gelişmeler hanehalklarının ekonomik kaynaklarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu bakış açısı özellikle önemlidir; çünkü konut erişimi ve aile kurma kararları birbiriyle yakından ilişkili olup, her ikisi de hanehalkları açısından uzun dönemli ekonomik planlama gerektirmektedir. Doğurganlık kararlarını etkileyebilecek daha geniş ekonomik ve işgücü piyasası koşullarını hesaba katmak için analize ayrıca reel kişi başına GSYİH, kadın istihdamı ve işsizlik de dahil edilmiştir.

Ampirik strateji, panel veri yapısının çeşitli özelliklerini ele almak üzere tasarlanmıştır. Kesitsel bağımlılığın varlığı, OECD ülkelerinin ortak ekonomik ve finansal gelişmelere maruz kaldığını gösterirken, eğim heterojenliği bu gelişmelere verdikleri tepkilerin farklı olabileceğini düşündürmektedir. Kesitsel bağımlılık ve kademeli yapısal değişiklikler dikkate alındıktan sonra, PANIC-Fourier panel birim kök sonuçları, değişkenlerin birinci dereceden entegre olduğunu göstermektedir. Ardından gelen panel eşbütünleşme analizi, doğurganlık, konut erişilebilirliği, gelir ve işgücü piyasası koşulları arasında istikrarlı bir uzun vadeli ilişkiye dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Bu nedenle, uzun vadeli katsayılar, heterojen kısa vadeli ayarlama dinamiklerini dikkate alırken ortak uzun vadeli etkileri belirleyen Havuzlanmış Bewley tahmincisi kullanılarak tahmin edilmektedir. İstatistiksel çıkarım, half panel jackknife sapması düzeltilmiş ve 3.000 tekrara dayalı kesitsel olarak robust bootstrap güven aralıkları ile daha da güçlendirilmektedir.

Uzun vadeli tahminler, konut erişilebilirliğinin kötüleşmesinin doğurganlık üzerinde olumsuz ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, hane halkı gelirine göre konut fiyatlarındaki artış, gelir ve işgücü piyasası koşulları kontrol edildikten sonra bile, daha düşük doğurganlıkla ilişkilidir. Bu bulgu, konut piyasası baskılarının demografik etkilerinin geçici dalgalanmaların ötesine uzandığını göstermektedir. Konut fiyatları hane halkı kaynaklarını giderek aştığında, bir hane kurma ve sürdürmeyle ilgili finansal gereksinimler daha kısıtlayıcı hale gelebilir ve bu da doğurganlık kararlarının zamanlamasını ve gerçekleşmesini potansiyel olarak etkileyebilir. Sonuçlar ayrıca, kişi başına reel GSYİH, kadın istihdamı ve işsizliğin uzun vadeli olumsuz etkilerini de göstermektedir. Toplu olarak ele alındığında, bu bulgular doğurganlık dinamiklerinin yalnızca konut piyasası koşulları tarafından değil, aynı zamanda hane halkı kararlarının alındığı daha geniş ekonomik ortam tarafından da şekillendirildiğinin altını çizmektedir.

Bulguların önemli politika çıkarımları vardır. Azalan doğurganlığı ele almaya yönelik politikalar, konut koşulları aile ve işgücü piyasası politikalarından ayrı olarak ele alındığında sınırlı etkinliğe sahip olabilir. Uygun fiyatlı konutlara erişimi iyileştirmek, genç hane halkları ve aileler için uygun konut arzını genişletmek ve konut piyasasına girmenin getirdiği mali yükü azaltmak, aile kurmayı çevreleyen bazı ekonomik kısıtlamaları hafifletmeye yardımcı olabilir. Aynı zamanda, kadın istihdamı ve işsizliği ile ilgili olumsuz ilişkiler, işgücü piyasası güvensizliğini azaltırken istihdam ve aile sorumluluklarının uzlaştırılmasını kolaylaştıran politikaların önemini göstermektedir. Buna göre, konut, istihdam, çocuk bakımı ve aile politikaları, bağımsız araçlar olarak değil, daha geniş bir politika çerçevesinin tamamlayıcı bileşenleri olarak görülmelidir.

Bununla birlikte, bazı sınırlamaların da dikkate alınması gerekmektedir. Analiz, ülke düzeyindeki toplu verilere dayanmaktadır ve bu nedenle konut sahipliği, yaş, gelir, aile durumu veya bölgesel konut piyasası koşullarına göre hanehalkları arasındaki farklılıkları belirleyememektedir. Dahası, konut fiyatı-gelir oranı, satın alınabilirliğin önemli bir boyutunu yakalasa da, ipotek finansman maliyetlerini, kiraları, konut kalitesini veya kredi erişimindeki farklılıkları doğrudan içermemektedir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalar makroekonomik kanıtları hanehalkı düzeyindeki verilerle birleştirerek, konut satın alınabilirliğinin uzun vadeli doğurganlık üzerindeki sonuçlarının ev sahipleri ve kiracılar arasında, gelir grupları arasında veya genç ve yaşlı hanehalkları arasında farklılık gösterip göstermediğini inceleyebilir. Analizi alternatif satın alınabilirlik göstergelerine ve finansman koşullarına genişletmek, konut-doğurganlık ilişkisine dair daha kapsamlı bir anlayış sağlayabilir. Bu sınırlamalara rağmen, sonuçlar konut satın alınabilirliğinin, doğurganlık kararlarını çevreleyen uzun vadeli ekonomik ortamın ve dolayısıyla OECD ülkelerindeki demografik değişim hakkındaki daha geniş tartışmanın önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Banerjee, A. ve Carrion-i-Silvestre, J. L. (2015). Cointegration in panel data with structural breaks and cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics,* 30(1), 1–23. https://doi.org/10.1002/jae.2348

Becker, G. S. (1960). *An economic analysis of fertility. In Demographic and economic change in developed countries* (209–240). Columbia University Press. https://www.nber.org/system/files/chapters/c2387/c2387.pdf

Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239–253. https://doi.org/10.2307/2297111

Dettling, L. J. ve Kearney, M. S. (2014). House prices and birth rates: The impact of the real estate market on the decision to have a baby. *Journal of Public Economics*, 110, 82–100. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2013.09.009

Ditzen, J., Karavias, Y. ve Westerlund, J. (2026). Threshold regression for fixed-T panel data with interactive fixed effects. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 1-11. https://doi.org/10.1111/obes.70102

Florida, R., Mellander, C. ve King, K. (2021). Housing costs, self-employment, and fertility. *Population, Space and Place*, 27(3), e2413. 1-15. https://doi.org/10.1002/psp.2413

Japaridze, I. ve Sayour, N. (2024). Housing Affordability Crisis and Delayed Fertility: Evidence from the USA. *Population Research and Policy Review*, 43(23), 1-33. https://doi.org/10.1007/s11113-024-09865-8

Kreyenfeld, M. (2010). Uncertainties in female employment careers and the postponement of parenthood in Germany. *European Sociological Review*, 26(3), 351–366. https://doi.org/10.1093/esr/jcp026

Li, W. (2024). Do surging house prices discourage fertility? Global evidence, 1870–2012. Labour Economics, 90, 102572. 1-15. https://doi.org/10.1016/j.labeco.2024.102572

Liu, J., Xing, C. ve Zhang, O. (2020). House price, fertility rates and reproductive intentions, *China Economic Review*, 62,101496, 1-16. https://doi.org/10.1016/j.chieco.2020.101496

Matysiak, A. ve Vignoli, D. (2008). Fertility and Women's Employment: A Meta-analysis. *European Journal of Population*, 24, 363–384. https://doi.org/10.1007/s10680-007-9146-2

Mulder, C. H. (2006). Population and housing: A two-sided relationship. *Demographic Research*, 15, 401–412. https://doi.org/10.4054/DemRes.2006.15.13

Mulder, C. H. ve Billari, F. C. (2010). Homeownership regimes and low fertility. *Housing Studies*, 25(4), 527–541. https://doi.org/10.1080/02673031003711469

Nazlıoğlu, S., Lee, J., Tieslau, M., Karul, C. ve You, Y. (2023). Smooth structural changes and common factors in nonstationary panel data: An analysis of healthcare expenditures. *Econometric Reviews, 42*(1), 78–97. https://doi.org/10.1080/07474938.2022.2156740

OECD. (2024). *Society at a glance 2024: OECD social indicators*. OECD Publishing. 1-122. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/society-at-a-glance-2024_08001b73/918d8db3-en.pdf (Erişim Tarihi: 26.08.2026)

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *CESifo Working Paper No. 1229*. https://ideas.repec.org/p/cam/camdae/0435.html

Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal, 11*(1), 105–127. https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x

Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics, 142*(1), 50–93. https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010

Qiu, T. (2025). Does urban housing affordability affect fertility in China. *Journal of Population Research,*42*(*47). 1-34. https://doi.org/10.1007/s12546-025-09402-0

Van Wijk, D. (2024). House prices and fertility: Can the Dutch housing crisis explain the post-2010 fertility decline? *Population, Space and Place, 30*(7), e2787. 1-10. https://doi.org/10.1002/psp.2787

Van Wijk, D. ve Feijten, P. (2025). Rising house prices, falling fertility? How rising house prices widen fertility differences between tenure groups. *European Journal of Population,* 41(33), 1-31. https://doi.org/10.1007/s10680-025-09754-6

Vignoli, D., Rinesi, F. ve Mussino, E. (2013). A home to plan the first child? Fertility intentions and housing conditions in Italy. *Population, Space and Place*, 19(1), 60–71. https://doi.org/10.1002/psp.1716

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÇALIŞMA SÜRELERİ VE REFAH İLİŞKİSİ: MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERLE KADIN İSTİHDAMI

Dr. Ersel Ertürk, Öğretim Görevlisi

İstanbul Esenyurt Üniversitesi, erselerturk@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6932-1193

Bu çalışma, çalışma süreleri ile toplumsal refah arasındaki makroekonomik ilişkiyi kadın istihdamı perspektifinden ele almaktadır. Küreselleşme, dijitalleşme ve demografik dönüşümlerle şekillenen günümüz emek piyasalarında çalışma sürelerinin niteliği ve süresi, yalnızca bireysel üretkenliği değil, aynı zamanda hane halkı refahını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini de doğrudan etkilemektedir. Kadınların işgücü piyasasındaki konumu, ekonomik refahın ve aile içi dengelerin yeniden tanımlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır.

OECD ülkeleri ve Türkiye'den derlenen veriler kullanılarak, çalışma saatleri, kadınların işgücüne katılım oranları, sosyal koruma harcamaları ve kişi başına düşen gelir gibi göstergeler incelenmiştir. Çalışma, uluslararası kuruluşların yayımladığı istatistikleri temel alarak makroekonomik düzeyde karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır. Bu çerçevede, çalışma sürelerinin kadın istihdamı ve refah göstergeleri üzerindeki etkileri, sosyal hizmet politikaları, istihdam yapıları ve kültürel bağlamlar gibi unsurlar dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Bulgular, çalışma süreleri ve refah arasındaki ilişkinin tek yönlü veya basit bir korelasyondan ibaret olmadığını, daha karmaşık ve çok boyutlu dinamiklere sahip olduğunu göstermektedir. Makul düzeyde çalışma süreleri kadınların işgücüne katılımını ve hane gelirini desteklerken, aşırı uzun veya esnek olmayan çalışma süreleri kadınların bakım sorumluluklarıyla uyumsuzluk yaratarak istihdam ve refahı olumsuz etkileyebilmektedir. Analiz, aynı zamanda sosyal koruma sistemleri ve kamu desteklerinin bu ilişkiyi düzenleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Güçlü sosyal destek mekanizmaları ve aile dostu politikalar, kadınların işgücü piyasasında daha sürdürülebilir bir şekilde yer almasına ve dolayısıyla hane refahının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Buna karşılık, esnek olmayan iş piyasaları ve yetersiz sosyal koruma ağları, özellikle bakım yükü yoğun olan kadınlar açısından refahın kırılganlığını artırmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışma süreleri ve refah ilişkisinin kadın istihdamı ekseninde incelenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal refah politikaları açısından kritik bir perspektif sunmaktadır. Bu bulgular, politika yapıcılar ve araştırmacılar için kadınların ekonomik yaşama katılımını destekleyen, aile refahını güçlendiren ve sosyal koruma mekanizmalarını daha kapsayıcı hale getiren stratejilerin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Çalışma, aile kurumunun ekonomik refahını ve toplumsal dayanıklılığı güçlendirmeye yönelik tartışmalara makroekonomik bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Süreleri, Kadın İstihdamı, Refah, Makroekonomik Göstergeler, Sosyal Koruma, Aile Ekonomisi

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AVRUPA BİRLİĞİ FİNANSAL ENTEGRASYONU VE TÜRKİYE: FİNANSAL DÜZENLEMELER, SERMAYE PİYASALARI VE UYUM SÜRECİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Younes GHOLİZADEH
Ankara Üniversitesi, yns.gholizadeg@gmail.com – 0000=0002=9314-9618
Dr. Öğr. Üyesi Eda KAYHAN
Çağ Üniversitesi, edakayhan@cag.edu.tr - 0000-0001-5033-5579

ÖZET

Avrupa Birliği'nin ekonomik ve finansal bütünleşme süreci, üye ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin kolaylaştırılması, finansal piyasaların bütünleştirilmesi ve finansal istikrarın güçlendirilmesi açısından önemli bir dönüşüm ortaya çıkarmıştır. Bu süreç, Avrupa Birliği ile ekonomik ve kurumsal ilişkileri güçlü olan Türkiye açısından da finansal piyasaların gelişimi, sermaye hareketleri, bankacılık sektörü ve sermaye piyasalarının Avrupa Birliği standartlarıyla uyumlaştırılması bakımından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik perspektifi devam ederken, finansal mevzuatın ve piyasa kurumlarının AB müktesebatıyla uyumlaştırılması Türkiye'nin finansal entegrasyon kapasitesinin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Avrupa Birliği finansal entegrasyon sürecinin Türkiye finansal sistemi üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve Türkiye'nin AB finansal düzenlemelerine uyum düzeyini finansal entegrasyon perspektifinden incelemektir. Çalışmada Avrupa Birliği'nin finansal piyasaların bütünleşmesine yönelik düzenlemeleri ile Türkiye'de bankacılık ve sermaye piyasalarında gerçekleştirilen düzenleyici ve kurumsal dönüşüm arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Özellikle finansal piyasa entegrasyonu, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, yatırımcı güveni, finansal istikrar, düzenleyici uyum ve sermaye piyasalarının derinleşmesi temel analiz boyutları olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın değerlendirmesi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki finansal ilişkilerin yalnızca ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinden değil, finansal düzenlemelerin yakınsaması ve sermaye piyasalarının entegrasyonu üzerinden de ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. AB finansal düzenlemeleriyle uyumun Türkiye'de finansal şeffaflık, kurumsal kapasite, yatırımcı güveni ve piyasa etkinliği açısından önemli fırsatlar oluşturabileceği; ancak düzenleyici uyumun tek başına finansal entegrasyonu garanti etmediği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin AB finansal sistemine daha güçlü biçimde entegre olabilmesi için düzenleyici yakınsamanın yanı sıra finansal piyasa derinliğinin artırılması, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir sermaye hareketlerini destekleyen politika mekanizmalarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Çalışma, Türkiye-AB finansal ilişkilerinin geleceğine ilişkin politika tartışmalarına finansal entegrasyon perspektifinden katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Avrupa Birliği, Türkiye, Finansal Entegrasyon, Sermaye Piyasaları, Finansal Düzenleme, Finansal İstikrar

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CUMA'DAN PAZAR'A, GELENEKTEN KÜRESEL PİYASAYA: TÜRKİYE'DE HAFTA TATİLİ POLİTİKALARININ İKTİSAT VE MALİYE POLİTİKALARI EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ[1]

Gökhan SAYAR[2]
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-posta: gokhansayar42@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-5076-7816

ÖZET

Bu çalışma, II. Meşrutiyet döneminden günümüze Türkiye'de hafta tatili ve cuma tatili çerçevesinde süregelen tartışmaları devlet politikaları, iktisadi rasyonalite ve din-devlet ilişkileri bağlamında ele almaktadır. Çalışmanın temel amacı, kamusal zamanın düzenlenmesi kapsamında ileri sürülen mali ve iktisadi gerekçelerin arka planını sorgulamak ve bu dönüşümün toplumsal, siyasal ve mali sonuçlarını analiz etmektir.

Araştırmanın metodolojik omurgasını, dönemin Meclis zabıt cerideleri, mevzuat metinleri ile Osmanlıca ve Latin harfli süreli yayınların taranması oluşturmaktadır. II. Meşrutiyet'le başlayan kamusal tatil arayışları, Cumhuriyet'in ilanının ardından 1924 yılında çıkarılan Hafta Tatili Kanunu ile Cuma gününün resmî tatil ilan edilmesiyle neticelenmiştir. Ancak 1935 yılında yürürlüğe giren Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun ile hafta tatili Cuma'dan Pazara kaydırılmıştır. Bu değişikliğe zemin hazırlayan temel gerekçe; uluslararası ticarete uyum, ticari ve iktisadi kayıpların önlenmesi olarak sunulmuştur. Bununla birlikte incelenen arşiv belgeleri, öne sürülen bu ekonomik gerekçelerin aslında batılılaşma eğilimlerini meşrulaştıran araçsal argümanlar olduğunu göstermektedir.

1935 düzenlemesi, sonraki süreçte kamu ve özel sektör çalışanlarının cuma namazına katılımında sıkıntılara neden olmuş; konu laiklik, ibadet özgürlüğü ve devlet-toplum ilişkileri ekseninde kronik bir gerilim alanına dönüşmüştür. Günümüzde cuma namazı ve tatili taleplerinin yeniden gündeme gelmesi, meselenin tarihsel sürekliliğini koruduğunu göstermektedir. Netice itibarıyla çalışma; hafta tatili rejiminin teknik bir iktisadi tercihten öte, yönetim erkinin sosyal ve ideolojik hedefleri doğrultusunda toplumsal zamanı disipline etme çabası olduğunu ve ekonomik rasyonalite iddiasının tarihsel verilerle çeliştiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hafta Tatili, Cuma Tatili, Maliye Tarihi, Devlet Politikaları, İktisadi Rasyonalite, İbadet Özgürlüğü.

[1] Bu çalışma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programı kapsamında Doç. Dr. Şahin YEŞİLYURT danışmanlığında yürütülen "Devletin İnşasında Zamanın Rolü: Erken Cumhuriyet Döneminden Günümüze Cuma Tatili Ve Hafta Tatili Tartışmaları" başlıklı tezden türetilmiştir.

[2] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: gokhansayar42@gmail.com

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

60+ REFRESHMENT UNİVERSITIES IN ACTIVE AGING: THE CASE OF SIVAS PROVENCE

Asst. Prof. ÇİĞDEM YEL

Sivas Cumhuriyet Universitity-0000-0001-8392-5399

Postgraduate Student DUYGU ÖNCÜ

Sivas Cumhuriyet University-0009-0006-5742-1975

ABSTRACT

The increase in life expectancy worldwide has led to a demographic rise in the number of people aged 60 and older. Individuals in this age group are experiencing significant turning points in their lives in various ways. This situation makes the need for social support even more important among older adults. In response, various public services are being developed. One such initiative is the program referred to in the literature as the "Third Age University" or the "60+ Refreshment University." The purpose of this study is to understand how the 60+ Refreshment University, located within Sivas Cumhuriyet University, impacts the lives of the individuals receiving education there. Within this scope, a survey was conducted in accordance with the necessary ethical principles. The results indicate that the Refreshment University contributes to the participants' lives in various ways**.**

Keywords: Aging, Aging Sociology, The Theory of Active Aging, Refreshment Universities**.**

1. INTRODUCTION

In the sociology of aging, the meanings attributed to age categories are a social phenomenon that varies depending on the context. For example, in the workplace, age 40 is legally classified as "advanced age." However, Ludwig Magener became the National Masters Swimming Champion in all six events—freestyle and backstroke—in which he competed at the age of 90. People in their 40s can be grandparents just as easily as they can be parents. In fact, in Romania in 2005, Adriana Iliescu gave birth at the age of 66. All these examples highlight two points regarding age. First, society has different formal and informal practices related to age and aging. Second, the meanings, definitions, and experiences associated with aging vary depending on status, culture, and the era (Morgan, 2007: 1-2).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

When definitions of aging are examined, explanations from various perspectives are available. Aging arises as a result of changes in the organs, cells, resilience, telomere length, and epigenetics of the living organism that a person maintains from birth onward (Ferruci et al., 2019). Due to these biological changes, reproductive cells are unable to function properly. Consequently, aging can also be linked to reproduction (Libertini, 2019). These changes in the body's biological structure stem from an increase in entropy—that is, the loss of order at the molecular, cellular, tissue, organ, or system levels—and this leads to the body, as an organism, beginning to lose its function and developing disease (Wang, 2022). Consequently, due to these changes associated with the aging process, the likelihood of developing diseases increases (Olde Rikert et al., 2022). At this point, maintaining health during the aging process becomes even more important. Both biological and social factors are significant during the aging process.

Old age is influenced by social and economic class structures, political rights and citizenship, cultural characteristics, and lifestyle (Turner, 1989). Factors such as retirement, a reduction in income, and changes in one's social environment during old age trigger a process of adaptation to a new socio-psychological environment. However, each age has its own unique experiences. Drawing on older adults' knowledge, skills, and life experience can serve as a guide for younger people. Rather than withdrawing from social life after retirement, it is important for older adults to have opportunities to share these experiences. At this point, we will examine old age from the perspective of activity theory.

2. REFRESHMENT UNIVERSITIES IN THE CONTEXT OF THE THEORY OF ACTIVE AGING

The theory of active aging emphasizes the importance of maintaining physical mobility and social interaction. Its proponent is Robert J. Havighurst. This theory was developed as an alternative to the withdrawal theory to demonstrate that there are things one can do at any age. According to this theory, participating in activities that are meaningful to the individual enhances quality of life and can slow the decline observed in mental, physical, and emotional health (Ungvarsky, 2021).

In particular, individuals experience social and psychological effects after retirement due to their withdrawal from work and their social circles. However, activities such as taking up new hobbies, spending time with grandchildren, and participating in volunteer activities help older adults stay connected to life. The development of activities and social services tailored to older

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

adults is also of great importance, as the proportion of the elderly in the global population is steadily increasing.

According to the WHO, by 2030, one in every six people in the world will be 60 years of age or older. Between 2015 and 2050, the proportion of the global population aged 60 and older is projected to nearly double, rising from 12% to 22% (WHO, October 1, 2025). As the proportion of the elderly population within the total population continues to grow, new programs and activities aimed at engaging older adults are becoming more diverse. One such program is Refreshment Universities also known in the literature as "Third Age Universities."

Terms such as "Third Age Universities (U3A)," "lifelong learning institutes," and "universities for the elderly" are used to describe organizations that provide education to older adults (Casanova, Weil, and Cerqueira, 2024). U3A refers to educational programs that offer a variety of activities designed to promote well-being during the aging process. Two main models—the French model and the British model, which emerged a few years later—have become widespread worldwide over time (Swindell and Thompson, 1995).

In response to the growing elderly population in Türkiye, the "Refreshment Universities" were first established in 2016 under the Department of Gerontology at Akdeniz University, in addition to the lifelong learning programs already in place. The Refreshment Universities are one of the models known worldwide as U3A and have been structured in a way specific to Türkiye (Candemir et al., 2025).

According to a statement by the Ministry of Family and Social Services (ASHB), as of 2025, there are 17 "60+ Refreshment Universities" actively operating in Türkiye, with 6,320 registered students. In addition, nine more universities are continuing their preparations to open in the 2025–2026 academic year (ASHB, January 31, 2025).

The more than 60 "Refresher Universities" established within the universities listed in Türkiye are generally open to individuals aged 60 and older, and education is provided free of charge. The course offerings vary depending on the areas of expertise of the instructors who volunteer to teach at these universities. Courses are offered in a variety of fields, including health, culture, social activities, sports, foreign languages, personal development, music, choir, theater, and other artistic activities (Yel and Öncü, 2026).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sivas Cumhuriyet University is one of the state universities in Türkiye that includes Refreshment University" under its umbrella. The purpose of this study is to understand how this educational program affects the lives of students enrolled there, both socially and psychologically.

3. METHODOLOGY

A quantitative research method was used in this study. A survey was employed as the data collection tool. The field research was conducted in accordance with ethical principles on May 2026.

The survey form consists of three sections. The first two sections comprise sociodemographic data developed by the researchers and a section where participants rated 8 items developed by the researchers regarding the 60+ Tazelenme University (such as contributions to social relationships, impact on family life, and evaluation of the program and courses) on a scale of 1 to 5. Participants assigned a score from 1 to 5 to each statement on the 8-item form based on what they felt was appropriate. Accordingly, the total scores range from a minimum of 3 to a maximum of 15. Average scores, meanwhile, can range from a minimum of 1 to a maximum of 5.

In the final section, the Healthy Aging Scale, developed by Thiamwong and colleagues in 2008, was used. The original form of the scale is a 5-point Likert-type scale consisting of a total of 35 items and 9 subscales (Thiamwong et al., 2008).

As a result of the Turkish validity and reliability analysis, 4 items (9, 16, 20, 32) were removed from the scale. The Turkish validity version consists of a total of 31 items—none of which are reverse-scored—and 8 subscales (Yildirim et al., 2021).

The study population consists of 15 individuals enrolled in the 60+ Refreshment University at Sivas Cumhuriyet University. The sample comprised 3 students who volunteered for the study. One of the study's significant limitations is the inability to achieve an adequate sample size. This was due to the fact that the educational program had not yet been fully established, which led to difficulties in reaching the students.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4. FINDINGS

Table 1: Demographic Data

No	Age	Sex	Marital Status	Education	Profession	Employment Status	Living With Whom
P1	66	Female	Widowed	High school	Health technician	I am retired and not working.	I live alone.
P2	63	Male	Married	Bachelor's Degree	Soldier (Non-commissioned Officer)	I am retired and not working.	I live with my spouse
P3	68	Male	Married	Bachelor's Degree	Teacher	I am retired and not working.	I live with my spouse.

The participants in the study are 66, 63, and 68 years old. Regarding gender, two participants are male and one is female. In terms of marital status, two participants are married, while one is widowed. Two participants hold bachelor's degrees, and one is a high school graduate. An examination of their professions reveals a health technician, a military service member, and a teacher; all participants are retired and not currently employed. The married participants live with their spouses, whereas the widowed participant lives alone.

Table 2: Use of Leisure Time

Making Productive Use of Leisure Time	Regular Participation in Social Activities
I read books. I attend various courses.	I read books. I attend various courses.
Chatting with friends, going for walks	I practice mountaineering.
Sports, walking, playing the ney.	None.

Regarding how they spend their leisure time and participate in regular social activities; the first participant stated that she read books and attend various courses. Second participant engages in social activities, such as chatting with friends, as well as physical activities like walking and mountaineering. The final participant spends him free time walking and making music.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Table 3: Information on Universities for Lifelong Learning

How did you find out about " Refreshment Universities"?	What is your reason for participating in this program (Refreshment University)?
With acquaintances who are leaving	Learning things I didn't know
Through friends	Doing something new, making friends
With a friend	Participating in activities

Participants stated that they obtained information about the "Refreshment Universities" from individuals who had attended the program and from their friends. They cited learning new things, making new friends, and participating in activities as their reasons for joining the program.

Table 4: Level of Contribution Provided by the Refreshment University

Statements Regarding the Refreshment University	Total Score	Average Score
1. The educational process improves my social relationships.	9	3
2. The educational process has a positive impact on my family relationships.	8	2.7
3. This education contributes positively to my physical health.	7	2.3
4. This education makes me feel more mentally active.	12	4
5. This education makes me feel better emotionally.	11	3.7
6. Being in a university environment makes me feel good.	11	3.7

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

7. The education I receive improves my daily living skills.	10	3.3
8. This education enhances my quality of life.	9	3
9. The course content meets my needs.	10	3.3
10. The lessons are engaging and easy to understand.	12	4

The statements presented in the table were formulated by the researchers.

Items 4 and 10 recorded the highest values. These results indicate that participants feel the Refreshment University program encourages them to remain mentally active. Furthermore, the courses offered in the program are perceived as both engaging and easy to understand.

Next in line, with a score of 3.7, are items 5 and 6. Accordingly, " Refreshment University" education helps participants feel better emotionally. Furthermore, being in a university environment has a positive effect on the participants.

The lowest score (2.3) corresponds to Item 3, followed by Item 2 (2.7). Consequently, participants consider the physical activities to be insufficient. Furthermore, participants do not believe that this training contributes directly to their family relationships.

Participants were asked open-ended questions regarding suggestions and programs for the specialized training. In response, one participant noted that the "2026 training period had already passed." A second participant expressed an expectation for the inclusion of social activities, such as excursions. There was also a suggestion to incorporate sports-related courses. Consequently, requests and recommendations were voiced regarding the diversification of course content and the inclusion of socio-cultural elements.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Table 5: Healthy Aging Scale Assessment

Scale Sub-dimensions	**Minimum-Maximum Scores**	**Mean Total Score of the Group**	**Arithmetic Mean ($\bar{X}$)**	**Score Range Evaluation**
1. Staying Physically Active (1, 2, 3, 4, 5, 6)	6 - 30	25.20	4.20	Very High Level
2. Staying Cognitively Active (7, 8, 10)	3 - 15	11.40	3.80	High Level
3.Having Social Support and Relationships (11, 12, 13, 14, 15)	5 - 25	22.50	4.50	Very High Level
4. Mindfulness and Self-Care (17, 18, 19)	3 - 15	12.30	4.10	High Level
5. Accepting Old Age and Self-Reliance (21, 22, 23, 24)	4 - 20	14.40	3.60	High Level
6. Living Simply and Being Virtuous (25, 26, 27)	3 - 15	12.90	4.30	Very High Level
7. Doing Good Deeds (28, 29, 30)	3 - 15	13.80	4.60	Very High Level
8. Managing Stress (31, 33, 34, 35)	4 - 20	12.40	3.10	Moderate Level
Overall Scale Total	31 - 155	124.60	4.02	High Level

An examination of the scale results reveals that the score range for the overall scale falls within the high level. Regarding the sub-dimensions, the 1st, 3rd, 6th, and 7th sub-dimensions exhibit scores at a very high level. These are followed by the 2nd, 4th, and 5th sub-dimensions, which fall within the high-level score range. The 8th sub-dimension falls within the moderate-level score range.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

5.DISCUSSION

The individuals participating in the study spend their leisure time reading books, chatting with friends, and engaging in sports and musical activities. Participants learned about the "60+ Refreshment Universities" through their social circles.

Participants find the classes clear and engaging. They view the program's most significant contribution as the support it provides for their mental development. Additionally, they noted that the training makes them feel emotionally well and that being in a university environment is beneficial for them. Participants believe the training enhances their daily living skills. However, the insufficiency of social activities was highlighted as a significant shortcoming of the program; physical activities, in particular, were deemed inadequate. Participants do not believe the training program has contributed to their family relationships.

In our study, the total score obtained from the Healthy Living Scale was 124.60, indicating a high level. The prominent sub-dimensions were doing good deeds (4.60 points), social support and relationships (4.50), and leading a simple, virtuous life (4.30). Thus, it is evident that the participants place particular importance on their social circles and relationships and strive to be citizens who contribute to society. This demonstrates that older individuals value sharing their wisdom and life experiences with their social circles and integrating with them.

The results obtained in our study regarding the benefits derived from the "+60 Refreshment Universities" align with the existing literature. Key benefits reported by participants attending the Refreshment University at Anadolu University included enhancing knowledge and skills, maintaining a strong connection to life, and learning how to age in a healthy and active manner (Terlemez et al., 2024).

A review of some studies in Türkiye that used the Healthy Aging Scale revealed that, as in our study, high scores were obtained. In a study on health literacy, healthy aging, and life satisfaction among individuals aged 65 and older, the group's arithmetic mean score ($\bar{X}$) on the Healthy Aging Scale was found to be 3.67, indicating a high average (Özkan et al., 2024). Another study was conducted to determine the effects of loneliness levels on healthy aging and adjustment difficulties among individuals residing in nursing homes. In the study, the total score obtained from the Healthy Aging Scale was 115.79, representing a high score (Şahin and Aytepe, 2025).

6.CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

When the findings of the study were evaluated through the lens of activity theory, it became clear that programs such as the +60 Refreshment University provide significant benefits to the lives of older adults, including social support, the opportunity to form new relationships, participation in social activities, learning new things, and promoting mental and psychological well-being.

The program has provided participants with mental stimulation and a new social role—that of a student—by placing them in a university setting. Participants are aware of how valuable spiritual maturity, virtue, and wisdom are in life.

However, it has been noted that there are certain shortcomings because the educational program has not yet been fully established. In addition, it was found that the curriculum's physical education classes and social activities do not meet expectations. Taking these needs into account, adding new programs to the curriculum will contribute to the program's improvement. In future research aimed at understanding the contributions of +60 Refreshment Universities, increasing the sample size will lead to more reliable results.

REFERENCES

ASHB. (31 Ocak 2025). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanımız Göktaş: "17 Tazelenme Üniversitesinde 6 bin 320 yaşlımıza eğitim veriliyor. https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanimiz-goktas17-tazelenme-universitesinde-6-bin-320-yaslimiza-egitim-veriliyor/. (Access: 23.09.2026).

Candemir, Ö., Ulutak, İ., Terlemez, M., Öztürk, S., and Demiray, E. (2025). Refreshment university students' definitions about their university: Anadolu campus example. International Journal of Latest Research in Humanities and Social Science, 8(4), 75-85.

Casanova, G., Weil, J., and Cerqueira, M. (2024). The evolution of universities of the third age around the world: A historical review. Gerontology & Geriatrics Education, 45(3), 483–498. https://doi.org/10.1080/02701960.2023.2231375.

Ferrucci, L., Gonzalez-Freire, M., Fabbri, E., Simonsick, E., Tanaka, T., Moore, Z., ... and de Cabo, R. (2020). Measuring biological aging in humans: A quest. Aging cell, 19(2), e13080. https://doi.org/10.1111/acel.13080.

Libertini, G. (2019) Aging definition. In: Gu D, Dupre, MEs (eds). Encyclopedia of gerontology and population aging. Springer International Publishing, Cham, pp 257–266. https://doi.org/10.1007/978-3-319-69892-2_29-1.

Morgan, L. A. *Aging, society and the life course*. Springer Publishing Company. 2007

Olde Rikkert MGM, Melis RJF, Cohen AA, (Geeske) Peeters GMEE. (2022). Why illness is more important than disease in old age. Age Ageing. 51(1), afab267. https://doi.org/10.1093/ageing/afab267.

Özkan, O., Alp, S., Özer, Ö., and Kambur, E. S. (2024). Health literacy, healthy aging and life satisfaction. Activities, Adaptation & Aging, 48(4), 690-704. https://doi.org/10.1080/01924788.2023.2291630.

Swindell, R., and Thompson, J. (1995). An international perspective on the university of the third age. Educational Gerontology, 21(5), 429–447. https://doi.org/10.1080/0360127950210505.

Şahin, F., and Aytepe, A. (2025). Investigation of the effects of loneliness levels on healthy aging and adaptation difficulties in nursing home residents. Perspectives in Psychiatric Care, 2025(1), 3887246. https://doi.org/10.1155/ppc/3887246.

Terlemez, M., Ulutak, İ., Demiray, E., Candemir, Ö., and Öztürk, S. (2024). Aktif yaşlanma ve tazelenme üniversiteleri: Anadolu Üniversitesi örneği. SSD Journal, 9(48), 24-47.

Turner, B. S. (1989). Ageing, status politics and sociological theory. British Journal of Sociology, 588-606.

Ungvarsky, J. (2021). Activity theory (aging). Ebsco. https://www.ebsco.com/research-starters/sociology/activity-theory-aging/.

WHO, (1 October 2025). Ageing and health. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health. (Access: 22.09.2026).

Wang, Z. (2022). The entropy perspective on human illness and aging. Engineering, 9(2), 22-26. https://doi.org/10.1016/j.eng.2021.08.014.

Yel, Ç. and Öncü, D. (2026). Yaşam boyu öğrenme örneği olarak tazelenme üniversiteleri. Avrasya 15th International Conference On Social Sciences, pp.657-664, March 13 – 15, 2026, Tbilisi. ISBN NR: 978-625-5694-87-4. https://www.avrasyakongresi.org/_files/ugd/797a84_e035af551a054e20ac90b64113e7e8c4.pdf.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SOME FACTORS AFFECTING HEALTHY NUTRITION

Asst. Prof. ÇİĞDEM YEL
Sivas Cumhuriyet University-0000-0001-8392-5399

ABSTRACT

Nutrition is one of the physiological needs essential for human survival. However, for nutrition to meet the necessary requirements for human health, it must be adequate and balanced. Young adults are one of the groups for whom healthy eating is of great importance in terms of physical and mental development. This study examines various factors affecting the level of healthy eating among young adult college students. The study focuses on the availability of healthy eating opportunities in the students' daily lives. The methodological design of the study was structured according to qualitative research methods, and in-depth interviews were conducted with the students. It was observed that students faced challenges in accessing adequate and balanced nutrition due to various factors.

Keywords: Nutrition, Health, Sociology, Eating Behaviors.

1. INTRODUCTION

Nutrition is not only an individual matter but also holds significant importance for public health and societal well-being. In this context, the need arises for nutrition that is not merely sufficient for survival, but is healthy, adequate, and balanced, thereby enhancing the quality of life.

The World Health Organization defines healthy nutrition within the framework of four fundamental principles: adequacy, balance, moderation, and variety. Healthy nutrition primarily requires an adequate and balanced diet. While there are various dietary patterns, healthy nutrition entails the sufficient intake of essential nutrients—such as carbohydrates, proteins, healthy fats, vitamins, minerals, water, and salt—necessary for human health. Inadequate nutrition negatively affects children's development and can lead to various serious health problems in the population, most notably diabetes, heart disease, and stroke. Access to safe and clean food is also crucial for healthy nutrition (WHO, 26 January 2026).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Young adults are one of the groups for whom healthy eating behaviors are of great importance. Young adulthood—generally defined as the period between the ages of 18 and 25—refers to a process that spans the transition from adolescence to adulthood, marked by physical and mental transformations, a move toward independence from family and authority figures, and the emergence of a sense of identity. Traditionally associated with marriage and starting a family, this stage has now given way to more individual goals (Arnett, 2023; Koenig, Farhat, and Bloch, 2025; Wright and von Stumm, 2025).

Today, the young adulthood process generally begins with an university education. During this period, significant changes occur, such as moving out of the family home, starting campus life, living in an independent residence, adjusting to a new environment, and assuming new roles and responsibilities related to a professional career (Stok, et al., 2018; Diac, 2023). These significant changes influence university students' eating behaviors.

University life is a imperative period for starting healthy food routines and attitudes. However, university students are at threat of creating bad eating habits due to a range of factors, which include monetary conditions, academic stress and lack of statistics about nutritional concepts. Food environments on college campuses additionally play a huge position in shaping the dietary habits of students, with the availability of and accessibility to healthy food choises being essential factors influencing food selections and basic food regimen exceptional (Almoraie et. al., 2025).

Inadequate and unbalanced nutrition leads to malnutrition. The problem of malnutrition does not stem solely from individuals' own dietary choices; macro-level factors—environmental, economic, and political—play a role in its occurrence (İnce Palamutoğlu, 2026). The nutritional status of university students—specifically whether their diet is adequate and balanced—influences their academic success, ability to focus, cognitive activities, and learning processes (Acemioğlu, 2025).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

This study seeks to answer the question of what the nutritional behaviors of university students are like. Its objective is to examine the factors that influence university students' healthy eating habits and the nature of that influence.

2. SOCIAL ECOLOGICAL MODEL

The Social-Ecological Model was utilized to structure the study theoretically. The Social-Ecological Model (SEM) was developed by Urie Bronfenbrenner to understand the reciprocal relationship between the individual and their social environment. This model highlights that individuals develop within a framework of relationships involving family, friends, and broader social networks (Campbell, 2025).

Various authors contributed to the model over time, and it was adapted into a framework for the health sector by McLeroy et al. In this model, health behaviors are addressed across five levels (McLeroy et al., 1988):

1. Intrapersonel/ Individual Level: Encompasses the individual's own biological and personal characteristics, such as age, gender, income, knowledge level, beliefs, and attitudes.
2. Interpersonal Level: Addresses the individual's relationships with their social environment, including family, friends, colleagues, roommates, and social networks.
3. Institutional / Organizational Level: Covers the rules, culture, and physical facilities of the formal or informal institutions where the individual spends time during the day.
4. Community Level: Refers to relationships between institutions, neighborhood structure, transportation networks, and geographic accessibility.
5. Public Policy / Structural Level: Encompasses national or local laws, as well as structural and cultural norms related to policy and the economy that influence behaviors.

3. METHODOLOGY

In the study, data were collected using the in-depth interview technique within the framework of the qualitative research method. Interviews were conducted with 20 students at a university in Turkey, in 2025, on a voluntary basis, using convenience sampling. The obtained data were evaluated through descriptive content analysis.

4. FINDINGS

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4.1.Intrapersonal/ Individual Level

Table 1. Individual Characteristics

Participants	Age	Sex	Healthy Eating Behaviour
P1	19	F	Non-adherent
P2	19	M	Non-adherent
P3	18	F	Non-adherent
P4	20	F	Non-adherent
P5	19	M	Non-adherent
P6	21	M	Adherent
P7	21	M	Adherent
P8	19	F	Adherent
P9	20	M	Non-adherent
P10	20	M	Non-adherent
P11	19	F	Non-adherent
P12	18	F	Adherent
P13	19	M	Adherent
P14	18	M	Non-adherent
P15	19	F	Non-adherent
P16	20	M	Adherent
P17	19	F	Non-adherent
P18	20	M	Adherent
P19	21	F	Non-adherent
P20	20	M	Adherent

The participants range in age from 18 to 21, falling into the young adult category; the group consists of 11 males and 9 females. The participants explained their views on healthy eating behaviors by addressing aspects such as maintaining an adequate, balanced, and varied diet, avoiding skipping meals, and following balanced dietary regimens tailored to the sports they practice.

Accordingly, some participants stated that they could not maintain a healthy diet due to irregular class schedules, which led them to skip meals or rely on snacks (P3, P5, P10). Some students mentioned skipping breakfast to sleep longer in the morning (P1, P2, P11, P14). Others noted that they skipped breakfast and ate around noon to combine two meals, thereby reducing the total number of meals consumed (P4, P9). Some students acknowledged being knowledgeable about the subject yet admitted to not maintaining a varied diet (P15, P19). One student stated that she ate whatever was available—regardless of nutritional adequacy, balance, or healthiness—at times that varied daily according to their schedule (P17).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Among the students who reported eating healthily, some noted that their field of study focused on this topic and that they made an effort to maintain a healthy, balanced diet in their daily lives (P12, P13). Some students stated that, although their diets were occasionally protein-heavy due to sports activities, they generally maintained a balanced diet (P6, P7). Others mentioned making a conscious effort to avoid skipping meals whenever possible (P8, P16, P18, P20).

4.2. Interpersonal Level

Young adults may tend to adjust their behavior based on the influence of their social circles or close friends. Decisions regarding meal times, as well as where and what to eat, can be shaped by their friends. Participants expressed their views on this matter as follows:

Some students stated that they order items such as pizza or wraps when they find the dormitory meals too greasy or unappealing, or when they miss meal times (P4, P7, P9, P10).

Some students mentioned that, at the suggestion of friends, they consume snacks or order food from outside—even late at night—despite knowing they should not be eating at such hours (P3, P8, P14).

Some students expressed a preference for going to the on-campus dining hall only if their friends are going, noting that they do not wish to go alone (P12, P17, P19).

4.3. Institutional/ Organizational Level

All participants reside in campus-wide dormitories. The dormitory rooms do not feature separate kitchen areas; instead, there is a communal dining hall. The vast majority of students have expressed dissatisfaction regarding this situation for various reasons.

Some participants noted that only two meals—breakfast and dinner—are served in the dormitories; since they are accustomed to eating three meals a day, they often feel hungry. They also mentioned missing meal times due to the limited service windows, relying instead on ready-made foods, which has led to health issues such as stomach complaints (P1, P2, P5, P9).

Some participants stated that the dormitory meals are poorly prepared and lack flavor, with food sometimes remaining undercooked; they further remarked that the lack of kitchen facilities is the dormitories' greatest shortcoming and that the dining hall is highly inadequate (P3, P4, P7, P8, P13, P14, P15).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

While some participants said they would move into a private home if they had the means (P17, P19), others indicated that they were planning to do so (P11).

4.4. Community Level

The community level relates to the environmental amenities available on campus and within the dormitory. This level encompasses the availability of healthy food options—accessible until late hours—both inside the dormitory and at central locations on campus.

There are no specialized dining options within the dormitory other than the communal area. However, students noted the presence of markets and fast-food outlets on campus. They also mentioned the existence of a central student cafeteria and canteens within each faculty building. Nevertheless, some students pointed out that while there are dining options on campus, these establishments tend to focus more on fast food than on healthy food choices (P6, P18, P20).

4.5. Public Policy Level

This level refers to having sufficient economic income and access to the clean, safe food necessary for a healthy diet.

Some participants stated that they received scholarships and loans (P6, P8, P9, P18). Others mentioned that they had to work outside jobs (P17, P19).

Almost all participants stated that their monthly income was insufficient for a healthy diet. Consequently, they reported opting for budget-friendly menus, the cheapest packaged options, and snacks such as biscuits, crackers, and instant noodles (P1, P2, P3, P4, P5, P9, P10, P11, P14, P15, P17, P19).

Additionally, some participants noted that a significant portion of their income—whether from family, loans, scholarships, or employment—was spent on food, yet they pointed out that maintaining a varied and balanced diet was quite expensive (P6, P7, P12, P13).

5.DISCUSSION

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

According to the results of this study, university students fail to maintain healthy eating behaviors due to various factors. Notably, this situation stems more from institutional and structural issues than from the students' individual preferences. Underlying this are difficulties in accessing adequate and balanced nutrition—linked to low income and dormitory living conditions—as well as meal skipping and a reliance on ready-to-eat foods. Furthermore, influenced by their social environment and the desire to conform to friends' suggestions, students engaged in late-night eating despite feeling uneasy about doing so.

Research in the literature regarding university students' healthy eating habits has yielded similar results. Studies indicate low fruit and vegetable consumption alongside high rates of snacking. Irregular meal patterns were also commonly observed. Due to a scarcity of healthy food options on campus and the perception that nutritious foods are costly, students opted for cheap, high-calorie snacks over healthier alternatives (Jurado-Gonzalez, 2025).

Another study examined research conducted between 2000 and 2025 regarding access to healthy food on university campuses, specifically focusing on low-income and international students. Fifty-eight peer-reviewed articles were analyzed using a systematic process comprising five themes: identification, screening, eligibility, inclusion, and synthesis. The findings indicate that while low-income students face economic and logistical challenges, international students struggle to culturally adapt their dietary habits. It was concluded that factors such as the high cost of healthy food across campus, inadequate kitchen facilities, and limited transportation options increase reliance on cheap, unhealthy food (Dianat et al., 2025).

A study on the healthy eating behaviors of university students identified issues stemming from factors such as heavy course loads (69.2%), a lack of healthy food options in university cafeterias or around the campus (67%), financial difficulties (50.6%), the short shelf life of healthy foods (52.1%), and inadequate kitchen facilities (50.6%) (Doğan et al., 2025).

6.CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

This study determined that the healthy eating behaviors of university students cannot be explained solely by individual knowledge and behavioral patterns; rather, they are profoundly influenced by the multi-layered dynamics of the socio-economic, institutional, and social environments surrounding the individual.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

The findings were analyzed within the framework of the structural layers of the Social-Ecological Model developed by McLeroy et al. (1988), and the results obtained are consistent with this model.

Accordingly, it was determined that the primary challenges students face in accessing healthy and balanced food stem from macro-level economic constraints (low income) and the institutional-level ecology of student dormitories. When the limited physical facilities of the dormitory environment (such as inadequate kitchens, refrigerators, or food storage areas) combine with macro-level low purchasing power, students are driven to skip meals and turn to ready-made foods that are more affordable but possess low nutritional value.

The desire to conform to the suggestions of one's social circle and peer group (peer pressure) acts as a source of pressure on students' dietary decisions. Even if they do not personally approve of such habits, students engage in unhealthy eating practices—such as late-night snacking—driven by an interpersonal need for belonging.

In conclusion, unhealthy eating among university students is not merely a matter of individual choice; rather, it is a structural issue resulting from the combined effects of economic constraints, institutional limitations, and social dynamics. Based on these findings, the following recommendations are proposed:

*In higher education dormitories, refrigerators where students can store fresh and healthy food could become standard, and communal kitchen areas could be made available for student use.

*To ensure access to safe and healthy food, the availability of nutritionally balanced menus—supervised by dietitians—could be increased in campus and dormitory dining halls.

*Dining hall operating hours could be extended to remain open for a significant portion of the day.

*The sale of packaged, processed, and high-sugar foods in university canteens, cafes, and vending machines could be reduced in favor of offering healthy options—such as fresh fruit, nuts, and dairy products—at affordable prices.

*To manage peer influence, peer counseling programs, student clubs, and workshops could be implemented.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

*Future studies examining the factors influencing healthy eating behaviors through a combination of quantitative and qualitative data would contribute to the field**.**

REFERENCES

Acemioğlu, R. (2025). Üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları ile akademik başarı arasındaki ilişkiye yönelik algıları: Bir metafor çalışması. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 291-307. https://doi.org/10.47525/ulasbid.1604123.

Ansari, M. R., and Srivastava, R. (2025). Exploring the role of peer ınfluence on nutritional habits: A case study of youth at Amity University. Shodhshauryam, International Scientific Refereed Research Journal, 8(3), 76-91. https://doi.org/10.32628/SHISRRJ.

Almoraie, N. M., Alothmani, N. M., Alomari, W. D., and Al-Amoudi, A. H. (2025). Addressing nutritional issues and eating behaviours among university students: a narrative review. Nutrition research reviews, 38(1), 53-68. doi:10.1017/S0954422424000088.

Arnett, J. J. *Emerging adulthood*: The winding road from the late teens through the twenties. Oxford University Press.2023.

Campbell, J. (2025). Social-ecological model. EBSCO Research Starters, https://www.ebsco.com/research-starters/environmental-sciences/social-ecological-model.

Diac, G. (2023). Psychosocial aspects of the transition from adolescence to adulthood and their ımportance in preventing college dropout. International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEIro), 10(19), 7-19. Retrieved from https://journals.aseiacademic.org/index.php/ijsei/article/view/257.

Dianat, F., Raeiszadeh-Oskouei, P., and Parkinson, S. (2025). Campus design and healthy food choices for low income and international college students: Literature review. International Journal of Arts, Humanities & Social Sciences, 6(9), 29-37. https://doi.org/10.56734/ijahss.v6n9aS4.

Doğan, G., Ulu, B., Koç, E. N., and Yabanci Ayhan, N. (2025). Barriers to healthy eating among university students. Journal of Hunger & Environmental Nutrition, 20(5), 857-875. https://doi.org/10.1080/19320248.2025.2493259.

İnce Palamutoğlu, M. (2026). Üniversite öğrencilerinin sürdürülebilir ve sağlıklı beslenme davranışlarının değerlendirilmesi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 11(1), 78-85. https://doi.org/10.61399/ikcusbfd.1638612.

Jurado-Gonzalez, P., López-Toledo, S., Bach-Faig, A., and Medina, F.-X. (2025). Barriers and Enablers of Healthy Eating Among University Students in Oaxaca de Juarez: A Mixed-Methods Study. Nutrients, 17(7), 1263. https://doi.org/10.3390/nu17071263.

Koenig, J., Farhat, L.C. and Bloch, M.H. (2025), Editorial: From adolescence into young adulthood – the importance of a longitudinal perspective across development in child and

adolescent mental health. J Child Psychol Psychiatr, 66, 1-3. https://doi.org/10.1111/jcpp.14094.

McLeroy, K.R.; Bibeau, D.; Steckler, A.; Glanz, K. (1988). An Ecological Perspective on Health Promotion Programs. Health Educ. Q. 15, 351–377. https://doi.org/10.1177/109019818801500401.

Stok, F. M., Renner, B., Clarys, P., Lien, N., Lakerveld, J., and Deliens, T. (2018). Understanding Eating Behavior during the Transition from Adolescence to Young Adulthood: A Literature Review and Perspective on Future Research Directions. Nutrients, 10(6), 667. https://doi.org/10.3390/nu10060667.

WHO (26 January 2026). Healthy diet. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet. (Access: 19.09.2026).

Wright, M., and von Stumm, S. (2025). Perceptions of adulthood: What does it mean to be grown-up?. Journal of Adult Development, 32(1), 1-14. https://doi.org/10.1007/s10804-024-09477-8.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PARENTAL AWARENESS, EXPERİENCES, AND PROTECTİVE STRATEGİES REGARDİNG ONLİNE CHİLD SEXUAL ABUSE İN TÜRKİYE

Doç. Dr. ZEYNEP TURHAN

Bartın Üniversitesi, zturhan@umich.edu - 0000-0002-5343-9442

Yazar Ünvanı, ZEYNEP SENA GÜVENER

Bartın Üniversitesi zeynepsenaguvener@gmail.com - 0009-0009-6208-5146

ZEYNEP SUDE OCAK

Bartın Üniversitesi sudeocak61@gmail.com - 0000-0003-1495-8554

TUĞBA GÜVEN

Bartın Üniversitesi tugbag107@gmail.com - 0009-0004-2736-8929 email:

ÖZET

Online child sexual abuse (OCSA) represents an escalating global public health concern, and Türkiye faces similar challenges as children's digital engagement expands. Guided by protection motivation theory and contemporary digital parenting frameworks, this qualitative study examines how Turkish parents perceive online sexual risks, interpret their severity, and adopt coping strategies to safeguard their children. Semi-structured interviews were conducted with 15 parents (12 mothers, 3 fathers), and the data were analyzed using Interpretative Phenomenological Analysis to illuminate their lived experiences. Four overarching themes emerged: (1) Negotiating digital boundaries and everyday practices, (2) making sense of digital risk and vulnerability, (3) responding to online harm and seeking support. The findings reveal notable gaps in parental digital literacy, uneven coping capacities, and frequent reliance on restrictive rather than enabling mediation strategies. Parents expressed significant anxiety yet limited confidence in monitoring tools and institutional mechanisms. These results underscore the urgent need for culturally grounded, developmentally appropriate, and theoretically informed interventions—including parent education, digital literacy programs, and systemic support—to enhance family resilience against OCSA in Türkiye.

Keywords: Online sexual abuse; cyber harassment; parental awareness; digital safety; child protection; prevention strategies

1. INTRODUCTION

The advent of computers and the rapid development of the internet have brought about profound transformations in communication practices and everyday lifestyles, enabling instantaneous access to information. However, these technological advancements have also introduced significant risks, including cyberbullying, online sexual harassment, and the

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

exploitation of children in virtual environments (Jones, Mitchell, & Finkelhor, 2012; Tunçer, 2018). Particularly concerning is the growing threat of online child sexual abuse (OCSA), which has been exacerbated by the widespread use of social media platforms and the increasing digital presence of children. Perpetrators often establish deceptive relationships under the guise of friendship in order to manipulate and exploit victims—a process that may result in sexual abuse, coercion into pornographic content, or even more severe consequences (Can, 2022).

Technological advancements have profoundly reshaped individual behavior, social interaction, and exposure to risks—particularly for children. Studies funded by the European Commission show that online grooming and sexual exploitation are facilitated by offenders' easy access to child sexual abuse material and by the affordances of social media platforms, which enable the initiation of contact, collection of personal information, and dissemination of explicit content (Webster et al., 2011). Acts such as the distribution of explicit images or live-streamed abuse for coercion or blackmail fall within the domain of cyber harassment and constitute serious cybercrime (Qin et al., 2024). Children may be targeted by acquaintances or strangers in digital spaces, experiencing sexual harassment, emotional manipulation, sexual exploitation, or cyberbullying (Bryce, 2017). Importantly, research demonstrates that the online environment lowers barriers for offenders, enabling grooming, coercive exploitation, and livestream trafficking through social media, gaming platforms, and messaging apps (Lykousas & Patsakis, 2021; WeProtect Global Alliance, 2023). A recent systematic review further shows that children's cybersecurity awareness remains limited across contexts, making them more vulnerable to manipulation and exploitation and underscoring the urgent need for developmentally appropriate digital safety education (Quayyum et al., 2021).

Recent statistics underscore the gravity of the situation. For instance, in 2023 alone, the National Center for Missing and Exploited Children (NCMEC) received over 36.2 million reports of suspected online child exploitation (Enough Is Enough, 2023). Similarly, the Internet Watch Foundation (IWF) reported detecting child sexual abuse content on 275,652 web pages in the same year (Forbes, 2024). These alarming figures reflect the widespread and systematic nature of digital predatory behavior and its implications for child safety. Similarly, surveys such as EU Kids Online (e.g. Livingstone et al., 2011) show that a substantial share of children and adolescents report exposure to sexual content or messages online — including receiving sexual messages, seeing sexual images, or contacting strangers. Subsequent research confirms such risks persist: a large-scale meta-analysis found that around 20 % of minors experienced unwanted online sexual exposure and about 11–12 % received unsolicited sexual solicitations (Fry et. al., 2025). Studies also highlight that malicious actors exploit psychological vulnerabilities — grooming juveniles via trust, coercion, or manipulation — even when no physical contact occurs (Wefers et. al., 2024; Chauviré-Geib et. al., 2025). Meanwhile, the prevalence of offenses appears nontrivial: a recent national-survey in the U.S. estimated that about 15.6 % of individuals experienced some form of OCSA before age 18 (image-based abuse, grooming, sextortion, etc.) (Finkelhor et. al., 2022). Comparative evidence suggests that risk of online sexual solicitation or harassment tends to be higher for girls (Alonso-Ruido et. al., 2024). The media's portrayal of children primarily as passive victims — and the limited

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

public awareness and legal frameworks — exacerbate inadequate prevention and underreporting.

Child sexual abuse is commonly defined as any sexual activity directed at a child by an older individual for the purpose of sexual gratification (Berkmen et al., 2018; Beyazıt, 2015; Oral et al., 2001). Unlike other forms of abuse, it often persists over extended periods and may remain undetected (Akbaş, 2001). Topçu (2009a) further clarifies that for an act to be classified as child abuse, the victim must be under the age of 18. In the Turkish context, OCSA has been examined within the framework of national legal structures (Kalyoncu, 2025; Özdağ ve Soylu 2024). Recent research also demonstrates that the Internet not only facilitates grooming and exploitation but can also play a role in prevention and victim exit, underscoring the complex dual function of digital technologies in sexual abuse dynamics (O'Brien & Li, 2020).

In Türkiye, the dynamics of OCSA intersect with broader socio-cultural, technological, and legal challenges. Although Internet use among children is widespread—over 82% of those aged 6–15 go online regularly (TÜİK, 2021)—digital literacy and parental mediation practices vary substantially across regions and socioeconomic groups. Evidence suggests that Turkish children encounter online risks at rates comparable to or exceeding European averages, including unwanted sexual messages, coercive contact, and exposure to explicit content (Kalyoncu, 2025). Cultural norms emphasizing family privacy and persistent stigma surrounding sexual victimization further suppress disclosure and contribute to underreporting (Alaggia, 2010; Finkelhor & Wolak, 2003; Koçtürk et al., 2023). Meanwhile, Türkiye's legal framework has not fully kept pace with emerging digital forms of abuse: online grooming, non-contact sexual exploitation, and circulation of self-generated images remain only partially addressed in existing penal provisions (Aksoy Retornaz, 2022; Tunçer, 2018). These contextual factors underscore the need for Türkiye-specific prevention approaches grounded in an understanding of how parents perceive and respond to online sexual risks. Accordingly, this study examines parents' awareness, experiences, and coping strategies related to OCSA.

Theoretical Framework

Protection motivation theory offers a foundational lens for understanding how parents evaluate and respond to risks associated with OCSA. Parents who perceive OCSA as both severe and likely are more motivated to adopt protective strategies—such as monitoring, rule-setting, or discussing online risks—when they believe these actions are effective and within their capability (Sharma & Lee 2024; Floyd et al., 2000).). Conversely, low coping appraisal, including technological uncertainty or limited confidence in supervision, reduces the likelihood of consistent protective behavior, reflecting established protection motivation theory dynamics in other preventive domains (Taylor, 2017).

Clark's (2011) parental mediation theory offers an important framework for understanding how parents guide and regulate children's digital engagement. Parental mediation broadly refers to the strategies parents use to supervise, structure, and shape children's media use (Warren, 2001), with the underlying assumption that media effects can be mitigated through parental involvement in monitoring, discussion, and shared use (Mesch, 2009). Within this framework, Clark identifies three foundational forms of mediation: active mediation, which involves

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

discussing online content and fostering children's critical thinking; restrictive mediation, which centers on setting rules, limits, and boundaries around digital use; and co-viewing, in which parents and children engage jointly with media as a form of relational support. Importantly, Clark (2011) argues that contemporary digital environments demand more flexible, emotionally attuned, and collaborative approaches to mediation—approaches that recognize children's agency, their participatory role in digital learning, and the relational nature of family media practices. These insights expand traditional mediation models toward more dynamic, relationship-centered forms of digital parenting suited to complex online ecosystems.

These developments converge with enabling mediation, a central concept in digital parenting theory, which blends active engagement, guidance, and developmentally appropriate monitoring while allowing children autonomy to build digital competence (Livingstone et al., 2017). Research demonstrates that balanced mediation strengthens trust and resilience, whereas overly restrictive or surveillance-oriented practices may undermine children's confidence and impede digital skill development (Mascheroni et al., 2022). Together, Clark's framework and enabling mediation highlight how parents move beyond simple rule enforcement to adopt more dialogic, supportive, and developmentally sensitive strategies.

To situate these parenting practices within broader social contexts, Bronfenbrenner's ecological systems theory (1979) underscores the multiple layers of influence—family, peers, school environments, cultural norms, and technological infrastructures—that shape children's online experiences. This ecological perspective aligns with contemporary digital resilience research, which emphasizes that children's agency, digital literacy, and social supports interact with parental mediation to reduce vulnerability to online harms (Ólafsson et al., 2020).

Collectively, protection motivation theory, Clark's parental mediation theory, enabling mediation, and ecological systems theory provide a comprehensive, multidimensional framework. They illuminate how cognitive appraisals, relational practices, and contextual forces together shape parents' responses to OCSA and their efforts to support children's safe, competent, and autonomous digital engagement.

Method

Research Design

This study employed a qualitative research design to examine parents' awareness, experiences, and preventive strategies regarding OCSA. Given the increasing prevalence of digital threats in children's lives, qualitative inquiry was chosen to allow for an in-depth understanding of parents' interpretations, emotional responses, and decision-making processes. Semi-structured interviews were conducted and analyzed to capture nuanced and context-specific data. This qualitative study employed IPA to examine how parents experience OCSA and protect their children. Semi-structured interviews and IPA were selected for their ability to closely explore participants' awareness of OCSA and their protective responses (Patton, 2002, 2014; Smith et al., 2009). This approach enables rich, first-person accounts and deep insight into lived experiences (Sokolowski, 2000).

Ethical Considerations

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

The research adhered to institutional ethical standards throughout all stages**.** Approval was obtained from the University Ethics Committee (Ref. no: 2024-SBB-1043). Participants were informed about the study's purpose, procedures, their right to withdraw at any time, and the measures taken to ensure confidentiality. Verbal informed consent was obtained prior to each interview, in accordance with ethical guidelines for research involving human subjects (Wiles et al., 2007). Participants were encouraged to share only what they felt comfortable disclosing, reinforcing psychological safety and autonomy. Fiftteen participants were considered enough for IPA methodology as it produces rich and deep data reflecting lived experiences (Smith et al., 2009).

Data Collection

Semi-structured interviews were conducted with informed consent and audio-recorded. Interview durations ranged from 35 to 60 minutes. The protocol was designed to elicit rich, relevant responses and included structured headings and notes on participant closure. Interviews were conducted in Turkish and transcribed manually by the research team to preserve linguistic accuracy and contextual fidelity. Tools such as WhatsApp voice typing and Microsoft Word dictation were used to support the transcription process. The interviews were primarily led by the the second, third, and fourth authors.

Participants were given the option to choose in-person or online interviews based on their comfort level and accessibility needs. A total of 15 interviews were conducted. Ten of these were held face-to-face in various physical settings. The remaining five interviews were conducted remotely via telephone voice calls. At the conclusion of each interview, participants were asked if they had any concerns or questions about the study, ensuring they left the discussion with positive feelings, as observed by the interviewers.

The semi-structured interview guide was organized into five phases, each targeting different aspects of parents' knowledge, awareness, and experiences related to OCSA. This phased structure ensured both breadth and depth, beginning with general background questions and progressing toward more sensitive issues, such as personal experiences, awareness of institutional mechanisms, and recommendations for prevention strategies. Such an approach reflects best practices in qualitative interviewing, where structured flexibility enables participants to share rich narratives while ensuring consistency across interviews (Kvale & Brinkmann, 2015; Roulston, 2014). Table 1 presents the phases, their objectives, and sample guiding questions used during the interviews.

Table 1. Interview Phases, Purpose, and Sample Questions

Participant Selection and Access

Participants were recruited using a combination of purposive and snowball sampling strategies. Purposive sampling was employed to ensure the inclusion of parents with diverse characteristics—such as gender identity, socioeconomic background, educational status, and relationship experience—who could provide rich and varied perspectives on the topic. To supplement this, snowball sampling was used to expand the pool beyond the researchers' immediate networks and reach individuals who may not be accessible through institutional or

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

online recruitment alone. Recruitment channels included online flyers, social media platforms, parent-support forums, university networks, and community-based parenting programs.

To promote inclusivity, all recruitment materials and interview protocols used neutral, non-discriminatory language, avoiding assumptions about gender roles, family structure, or sexual orientation (e.g., using "partner" rather than assuming heterosexual relationships). This approach ensured that no parent was implicitly marginalized or excluded.

Participants were eligible if they met the following inclusion criteria: (a) being a mother or father of at least one child, (b) cohabiting with their child(ren), and (c) having children who regularly engage with the Internet. Before each interview, participants were informed of their rights, including voluntary participation and the option to withdraw at any point without providing justification.

Although the final sample consisted of 15 participants, this size is methodologically appropriate for qualitative research focused on in-depth understanding rather than statistical generalization. Recent scholarship indicates that 12–20 interviews are typically sufficient to reach thematic saturation in studies examining relatively common social phenomena, particularly when the sample is purposively varied and the population is conceptually coherent (Hennink & Kaiser, 2022; Saunders et al., 2018). Moreover, saturation depends on the richness rather than the quantity of data, and smaller samples are adequate when the research aims to explore shared experiences within a defined group.

Participants

The majority of participants (66.67%) were aged 40–49, and a significant portion were female (80%), reflecting a primarily middle-aged, mother-dominated respondent group. Educational backgrounds varied, with one-third having completed only primary education (33.33%), followed by college (26.67%) and graduate-level education (20%). Employment status was similarly diverse, with 33.33% categorized as unpaid domestic labor or unemployed, while others were distributed across public sector roles (26.67%), trades (20%), and freelance work (20%). Most participants had either two (40%) or three children (33.33%).

Although the study did not restrict participation to parents of children within a single age group, all participants were parents of school-aged children between 8–14 years, a developmental period in which online engagement and exposure to digital risks increase significantly. Within the sample, 12 parents had at least one child aged 8–11, and 9 parents had at least one child aged 12–14, with several parents reporting children in both categories. These age ranges were intentionally included because they represent a transitional stage in digital autonomy: younger children (8–11) typically require more direct supervision, whereas early adolescents (12–14) begin to seek greater online independence. Including both groups allowed the study to capture how parents adjust protection strategies across these adjacent developmental phases. For this reason, the results emphasize age-sensitive differences where relevant, while still reflecting shared patterns in digital parenting across middle childhood and early adolescence.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

In terms of children's internet usage, a majority (60%) accessed the internet for 1–3 hours daily. The most common online activities reported were combinations of games and education (40%), followed by social media and games (26.67%). While parental awareness of online child abuse was relatively high—with 26.67% reporting strong awareness and 53.33% reporting limited awareness—only 73.33% claimed knowledge of protective strategies, suggesting a notable awareness-action gap. Additionally, 80% of parents reported sharing photos of their children online at least once a week, which may indicate a risk factor in exposure to online threats (see Table 2).

Table 2. Demographic information of the participants (n=15)

Data Analysis

Transcripts were systematically coded using NVivo 20, guided by an IPA framework to identify recurring patterns and themes (Denzin & Lincoln, 1998, 2012; Smith et al., 2009). The analysis followed 1Q and Giorgi's (2003) four-stage process: (a) reflexive writing to acknowledge potential biases and limitations; (b) repeated readings of the transcripts; (c) horizontal coding of broad data segments aligned with interview topics; and (d) thematic clustering of coded data. This approach facilitated the extraction of meaning from participants' accounts prior to interpretation. Collaborative coding by the first and second authors—both experienced in qualitative analysis—ensured analytical rigor. Themes and field notes were reviewed jointly to reach consensus and enhance validity.

All interviews and sessions were promptly recorded and transcribed after data collection. Our research design and choice of location were intentionally structured to create an environment conducive to identifying and analyzing key themes within the data. By selecting settings that ensured participant comfort and openness—such as private study rooms and online platforms—we aimed to facilitate in-depth discussions and capture nuanced perspectives on power and control in dating relationships.

We employed the IPA to uncover and organize patterns of meaning in the data, ensuring alignment with our research focus. The primary objective was to examine and evaluate commonalities, differences, and relationships within the targeted context. The initial phase of our analysis identified several main themes and subthemes that reflect participants' experiences, perceptions, and values related to OCSA. In the third phase of our analysis, we identified three primary themes, each with several subthemes that shed light on participants' experiences and perceptions of OCSA.

Reliability and Validity of the Study

To ensure the study's credibility, we employed triangulation by drawing on multiple data sources and analytical perspectives (Bloomberg & Volpe, 2014). Peer debriefing further strengthened trustworthiness, with an independent researcher reviewing excerpts and offering alternative interpretations (Robson, 1993). The analysis was guided by relevant theoretical frameworks, including protection motivation theory, which supported consistent and rigorous interpretation of the data (Maxwell, 2013).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Reflexivity was maintained throughout the research process. Researchers regularly reflected on their assumptions and documented potential biases, helping to minimize subjective influence and foster transparent decision-making (Barry et al., 1999; Cohen et al., 2013). This combination of triangulation, peer review, and reflexive practice enhanced the overall reliability and validity of the study.

Reflexivity

Throughout this study, the researchers remained continuously aware of how their identities, positions, and assumptions could influence the research findings during both data collection and analysis. The interviewers aimed to foster open and in-depth dialogue by approaching participants with empathy, non-judgmental listening, and relational balance. For example, the second author reported occupying an "outsider" position at times, due to differences in gender identity, lack of parenting experience, and a perceived hierarchical gap with participants. This occasionally led participants to present themselves in a more favorable light. However, the second author's accepting and non-judgmental attitude encouraged participants to express even negative traits—such as anger—openly. This external positioning also provided the researcher with a more objective perspective on digital parenting practices.

In contrast, the third author described feeling more like an "insider" during interviews due to shared gender, cultural similarities, and, in some cases, comparable caregiving experiences. This alignment enabled participants to speak more openly and authentically about sensitive issues such as online risks, privacy, and parent-child relationships. The third author also noted that some participants' high level of digital media literacy challenged her own assumptions, while others' inconsistencies in parental responsibilities offered valuable insights into family dynamics.

The power dynamics between interviewer and participant were carefully observed throughout the research process. The researchers worked to create an environment in which each participant could express their expertise and experiences equally. This reflexive awareness not only enhanced the trustworthiness of the data but also deepened the ethical integrity of the study.

Findings

This study presents a qualitative analysis of Turkish parents' awareness, experiences, and strategies regarding OCSA. The findings are organized under three overarching themes: (1) Negotiating digital boundaries and everyday practices, (2) making sense of digital risk and vulnerability, (3) responding to online harm and seeking support, (see Table 3). Each theme includes multiple subthemes, supported by direct quotations from participants to illuminate their lived experiences and reflective practices.

Table 3. Themes, Subthemes, Coding Process and Illustrative Quotes

Theme 1: Negotiating Digital Boundaries and Everyday Practices

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

This theme captures not only the strategies parents use to regulate children's digital activities, but also the rationales, emotional labor, and contextual challenges that shape these strategies. Rather than simply restricting access, Turkish parents described digital supervision as a complex balancing act between protection, autonomy, and maintaining trust.

Balancing Autonomy and Control

All parents reported establishing screen time limits; however, the interviews revealed that enforcing these rules is a dynamic and emotionally negotiated process rather than a straightforward practice. Parents described how work schedules, caregiver inconsistencies, children's temperaments, and academic demands shape daily decision-making around screen use. One father working night shifts illustrated how uneven supervision emerges across caregivers: "When I'm at work, my wife manages everything. When I'm home, she tells me they've played too much, and I take the tablets away. But enforcement becomes hard—children push back, and you feel torn." — (P9, father of 3)

Many parents expressed frustration and fatigue when limits were met with resistance: "I try to set limits, but eventually they stop listening." — (P2, mother of 2)

Others highlighted how screen-time rules fluctuate depending on school periods and family routines: "Solo games only in summer; during school we balance between their needs and our schedules." — (P1, father of 2)

Taken together, these accounts illustrate that screen-time regulation is not merely a matter of setting rules but an ongoing negotiation shaped by emotional labor, situational pressures, and relational dynamics within the family.

Everyday Management Strategies

Eleven participants employed content filtering, including parental control apps (e.g., YouTube Kids) and history monitoring. Some emphasized open communication about sensitive topics like gender representation. Moreover, interviews revealed that monitoring practices were not merely technical (e.g., checking history) but were embedded in ongoing conversations about values, gender, and moral development: "We actively try to control videos about boys with boys and girls with girls that pop up. We feel responsible for shaping what they learn about relationships." — (P14, father of 2)

A key original insight emerging from qualitative data is that filtering is intertwined with moral and cultural pedagogy, reflecting Turkish social norms: "I paired YouTube Kids with my phone to see what she watches. Then we talk about what's appropriate and why." — (P4, mother of 1) Parents described co-watching as emotional reassurance and a way to maintain openness rather than fear-based control.

Moreover, five participants banned access to platforms deemed inappropriate due to violence, nudity, or lack of age gating (e.g., TikTok, Azar, shooter games). Unlike generic findings, some Turkish parents drew on firsthand exposure to digital crime, which shaped stricter platform bans: "As a police officer, I've seen cases—kids meeting strangers, being

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

manipulated through apps like Azar or even violent games. That's why I ban them." — (P9, father of 3) This context-specific insight—law enforcement shaping parenting—could only emerge through qualitative interviews and contributes new understanding to the literature.

Most parents imposed rules and utilized basic safety tools, such as app restrictions, time limits, and monitoring of browsing history. Rather than simply relying on personal rules, parents expressed a need for institutional support and national policy tools: "We put passwords on everything, but it's not enough. There should be a national app that alerts parents to harmful content." — (P8, mother of 2) This sentiment reflects unique cultural and structural concerns—a desire for state-supported digital governance—absent in many Western samples.

Theme 2: Making Sense of Digital Risk and Vulnerability

This theme captures parents' accounts of situations in which their children were exposed to online sexual abuse, exploitation, or predatory contact. Participants described diverse experiences that revealed both the immediacy and complexity of such incidents. Parental responses varied widely—from initial denial or minimization of the threat to proactive interventions such as confronting perpetrators, restricting digital access, or seeking institutional support. Their accounts illustrate not only what occurred but how parents negotiate uncertainty, fear, and their own limitations in responding to digital harm.

Exposure to Sexual and Harmful Content

Parents consistently expressed concern about children's incidental exposure to sexualized or violent content through pop-up ads, in-game visuals, and streaming platforms. However, interviews revealed a more complex pattern: parents feared not only the content itself, but also the collapse of boundaries between childhood and adulthood: "When games are loading, disturbing images—like naked women—appear unexpectedly. It can really shock a child." — (P1, father of 2, postgraduate) "The media is trying to normalize things that shouldn't be. Kids' worldviews are changing drastically." — (P14, father of 2, undergraduate)

Several parents linked violent content to broader social influences, noting that children increasingly consume media originally intended for adults: "There were two kids in the class who hadn't watched 'Squid Game': my son and a friend. The rest had."— (P1, father of 2)

These insights extend beyond typical findings by showing how peer-driven exposure overrides parental filtering, raising concerns that moral development is being shaped by children's collective norms rather than parental guidance. Parents also emphasized that children often have foundational knowledge about sexual and violent content long before parents become aware, leading to feelings of parental inadequacy or being "out of touch."

While TikTok, PUBG, and Roblox were widely recognized as risky platforms, parents' concerns were not limited to strangers or explicit images. They described a deeper issue: children's difficulty distinguishing fantasy from reality and susceptibility to persuasion: "Kids might think fake stuff is real, which is very dangerous." — (P3, mother of 4, primary school) "People message children in games and ask for pictures. Sweet talk confuses them. Apps like PUBG, Roblox, or TikTok are especially risky." — (P10, mother of 3, high school)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Perceived Threats and Emotional Responses:

Although fear of predatory contact was widespread, in-depth interviews revealed a layered emotional landscape: guilt, self-doubt, and the ongoing effort to balance protection with openness: “I worry most about my kids talking to strangers and sharing personal info without realizing.” — (P2, mother of 2, high school)

Parents described communication not just as a prevention tool, but as an emotional buffer intended to keep children aligned with family values amid contradictory external influences: “I check in every day: ‘How was school? Are you okay?’ Monitoring them like this really helps.” — (P2, mother of 2, high school) “I always tell my child: ‘If something happens, tell me. Don’t hide things from me.’” — (P12, mother of 2, primary school)

Some parents articulated concern about broader developmental impacts, such as social withdrawal or overreliance on digital validation: “Our kids are falling behind socially. They’ve stopped interacting.” — (P8, mother of 2, high school)

Social Ecology of Risk

Peers and social environments significantly shape children's online behavior. Parents noted that even if monitored at home, children may be exposed at school: “No matter how much we protect them at home, they’re exposed to inappropriate content at school.” — (P1, father of 2, postgraduate)

Peer pressure was tied to adoption of negative habits: “My daughter learned about cigarettes, bad habits, and Snapchat from her peers.” — (P12, mother of 2, primary school)

Several participants criticized schools for lacking preventive measures and for being unresponsive to parental concerns: “I asked for a meeting to discuss the kids' behavior, but they ignored it.” — (P12, mother of 2)

A novel observation is that parents perceive school peer culture as more powerful than family culture, especially regarding sexual content, violent games, and gender norms.

Theme 3: Responding to Online Harm and Seeking Support

This final theme explores how parents conceptualize digital risks, the emotional and moral frameworks through which they evaluate them, and the strategies they adopt to communicate concerns to their children. Beyond simply identifying “known” threats, parents described contextually rich, developmentally nuanced, and socially embedded interpretations of risk. Furthermore, this theme explores the proactive strategies parents employ—and those they wish existed—to protect their children from online harms. Their insights reflect both practical efforts within the home and broader expectations for institutional and societal support.

Immediate Reactions and Coping

Parents reported anger, panic, guilt, or helplessness when discovering these incidents. Many attempted to report the accounts or involved law enforcement, while others deleted the

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

apps or limited device access: “When I saw the messages, I panicked. I deleted everything.” — (P6, mother of 1, university)

Others sought formal support but encountered frustration with the limitations of reporting mechanisms: “We filed a report. But these people can easily create another account and come back.” — (P10, mother of 3, high school)

What became clear across interviews is that emotional reactions were intertwined with self-evaluation as a parent. Parents questioned whether they had failed to foresee threats or whether stricter rules might have prevented the situation: “I had no idea until my child told me. I thought the app was harmless.” — (P13, mother of 2, primary school)

Interviews revealed that parents strive to maintain open communication yet often struggle with calibrating their reactions. Some parents focused on educating their children about online boundaries: "We sit down and talk. I try to understand why she's into something like this. It's important to explain it in an age-appropriate way."— (P1, father of 2) This highlights a shift from punitive responses to dialogue-based approaches, where parents attempt to build trust and prevent secrecy.

Moral Interpretations and Responsibility

A few parents inadvertently placed responsibility on the child, reflecting deeper societal biases about innocence, sexuality, and gender: “I scolded my daughter. I said, ‘Why would you respond to someone like that?’” — (P12, mother of 2, primary school)

Such responses expose a moral tension: parents want to protect their children, yet deeply ingrained cultural attitudes—particularly regarding girls’ propriety, sexuality, and obedience—can lead to victim-blaming behaviors, even unintentionally. These findings reveal the importance of educational programs that address not only technical risks but also attitudinal factors influencing how parents respond to abuse disclosures.

Searching for Guidance and Systemic Support

Many participants expressed an urgent need for structured, accessible education tailored to parents. They emphasized that keeping up with digital trends and recognizing hidden risks require ongoing learning rather than one-time interventions: “We need educational sessions for parents—what’s trending, what are the hidden risks, how do we talk to our kids?” — (P5, mother of 2, primary school)

Parents also advocated for school-based digital literacy programs that equip children directly: Schools should run digital literacy programs, just like math or science.” — (P9, father of 3, postgraduate)

Some participants suggested that digital safety training could be integrated into culturally familiar settings, such as religious or community education programs, to ensure wider engagement and trust.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Across interviews, parents emphasized that open, non-judgmental communication is their most powerful preventive tool. They stressed the value of cultivating trust so children feel safe disclosing uncomfortable experiences: “My child knows that she can tell me anything without fear.” — (P11, mother of 2) “We need to talk—not just about danger, but about respect, privacy, and values.” — (P3, mother of 4)

Parents highlighted that relational closeness, emotional availability, and everyday conversations help counteract the influence of peers and online environments. This approach reflects a shift from purely restrictive strategies toward relational and value-based digital parenting.

Discussion

The present study elaborates on Turkish parents’ awareness, experiences, and protective strategies concerning OCSA. Parents’ mediation behaviors align closely with established frameworks in the literature: active mediation, restrictive mediation, and monitoring—central concepts in parental mediation theory (Clark, 2011). Parents in this study combined rule-setting (restriction), cooperative media use (co-use), and explicit instruction (active mediation) to manage risks. This multifaceted mediation approach reflects the theory of protective motivation, whereby parental threat appraisal and self-efficacy shape protective behaviors (Sharma & Lee 2024; Dolev-Cohen et al., 2024). Notably, this study reveals that many Turkish parents occupy a critical space between heightened awareness of OCSA and limited engagement in proactive prevention.

Moreover, the findings point to a complex interplay of parental anxieties, protective instincts, and structural constraints. While parents position themselves as the primary line of defense against OCSA, they often do so with insufficient resources and uneven levels of digital literacy. Rapid technological change exacerbates this gap, leaving many parents feeling unprepared and under supported. At the same time, participants expressed a clear demand for structured assistance—both institutional (e.g., school-based programs, government-supported digital safety tools) and relational (e.g., peer networks, parenting workshops). Overall, the study highlights the urgent need for comprehensive, culturally sensitive, and developmentally appropriate interventions to better equip families to safeguard children in the digital environment. Likewise, parents reported a strong desire for structured supports such as school-based programs, parenting workshops, and national monitoring tools. These demands align with international calls for comprehensive prevention frameworks like the WeProtect Alliance’s Model National Response, which advocates for coordinated education, law enforcement training, and victim-centered protocols (Iqbal et al., 2021).

Consistent with Rudolph, Zimmer-Gembeck, and Walsh’s research, this study confirms that parental monitoring and communication reduce the likelihood of online victimization (Rudolph et al., 2022). Parents who actively discuss risks and check their children’s devices demonstrate higher response efficacy, reinforcing strategies identified in prior international studies (Rudolph et al., 2024). However, the Turkish context also revealed persistent under-reporting of abuse and incomplete parental discourse—echoing global findings where parents may hesitate to

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

disclose due to fears or misconceptions (Quayle et al., 2012; Rudolph & Zimmer-Gembeck, 2018).

Evidence reviews show that parental involvement in CSA prevention programs consistently improves behavioral intentions and intervention capacity, though knowledge gains do not always translate into sustained attitude shifts (Rudolph et al., 2024). Our findings emphasize the importance of developing culturally sensitive, developmentally appropriate programs that integrate digital literacy, caregiver support, and institutional involvement. Furthermore, Table 4 synthesizes four major theoretical frameworks—protection motivation theory, Clark's parental mediation theory, enabling mediation, and ecological systems theory—to illustrate how parents' awareness, experiences, and strategies regarding online child sexual abuse (OCSA) can be conceptually understood across the study's four themes. Each theory highlights a different but complementary dimension of parental decision-making: protection motivation theory explains how perceptions of threat and coping efficacy shape protective actions; Clark's mediation theory clarifies the concrete strategies parents use to regulate and discuss digital media; enabling mediation emphasizes balanced, autonomy-supportive approaches; and ecological systems theory situates parental responses within broader social, cultural, and institutional contexts. Mapping these frameworks onto the four themes demonstrates that parental supervision, risk perception, reactions to online abuse, and preventive practices emerge from the dynamic interplay of cognitive appraisals, family communication patterns, digital parenting styles, and multi-level environmental influences.

Table 4. Theoretical Framework Factors Mapped to Parents' Experiences of OCSA

Implications and Future Research

This study emphasises the urgent need for multi-layered interventions addressing the legal, educational, and socio-cultural dimensions of OCSA in Türkiye. Scholars have long emphasized critical legislative gaps, noting that existing penal provisions insufficiently address online grooming, non-contact sexual exploitation, and the circulation of self-generated sexual content (Aksoy Retornaz, 2022; Can, 2022). Accordingly, comprehensive legal reforms—aligned with contemporary digital harm typologies—remain a national priority.

Educational and preventive strategies also require substantial strengthening. Current evidence suggests that many internet safety programs have limited impact on reducing children's vulnerability and often fail to match their developmental needs or the rapidly evolving digital ecosystem (Jones et al., 2014). Research consistently demonstrates that informed, proactive parenting significantly lowers the risk of online exploitation (Barth, 2009; Bayrak, 2022; Çıkman et al., 2017). Parent-focused digital literacy initiatives—delivered through seminars, workshops, and online platforms—help caregivers build competencies in online safety, open communication, and effective monitoring (Stenfert Kroese et al., 2024; Unsayon et al., 2023). These programs increasingly integrate content on emotional development, positive discipline, and early recognition of abuse indicators, reflecting a holistic approach to prevention.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Furthermore, interventions that promote constructive and non-coercive parenting styles show long-term benefits for family communication and children's emotional wellbeing (Kaminski et al., 2008; Altafim & Linhares, 2025). Embedding such programs within school curricula and community outreach initiatives can create a robust protective ecosystem around children, supported by coordinated action between families, schools, and policymakers (Caddle et al., 2025; Puerta & Pérez, 2023). Strengthening these intersectoral partnerships is essential for enhancing children's digital resilience and mitigating the long-term consequences of OCSA.

Limitations

This study's qualitative design, while offering rich insight into parents' subjective meanings and lived experiences, limits the generalizability of the findings. The sample size was small and primarily composed of mothers, restricting the diversity of perspectives represented. Future research should incorporate a broader range of stakeholders—including fathers, adolescents, educators, and school counselors—to capture intergenerational and institutional viewpoints on OCSA.

Cross-cultural comparative studies would also deepen understanding of how sociocultural norms, gender dynamics, and digital infrastructures shape parental perceptions and responses to online sexual risks. Additionally, longitudinal evaluations of digital literacy and parent-training programs in Türkiye are needed to assess their sustained effectiveness in improving parental awareness, modifying behaviors, and reducing children's vulnerability over time (Guastaferro et al., 2022; Rudolph et al., 2024). Such evidence is crucial for informing scalable and contextually grounded interventions.

Conclusion

This study demonstrates that Turkish parents function as essential frontline actors in preventing online child sexual abuse, yet their capacity to respond effectively is constrained by limited digital literacy, rapidly evolving online risks, and insufficient institutional support. Evidence shows that parent-focused prevention programs can meaningfully enhance protective intentions, self-efficacy, and monitoring behaviors (Rudolph et al., 2024), underscoring the need for structured training initiatives.

The findings highlight the importance of strengthening parents' digital mediation skills—through active dialogue, co-engagement with media, and developmentally appropriate use of technological safeguards—while simultaneously expanding accessible resources at school, community, and policy levels. A multilevel prevention framework is therefore essential, integrating family-based mediation strategies, school-led digital literacy curricula, community outreach, and coordinated national policy responses. Such an approach aligns with public health models of primary prevention (Leventhal & Dartnall, 2022) and is critical for enhancing children's online safety and fostering resilience within families and communities as digital threats continue to evolve.

Funding

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

REFERENCES

References

Akbaş, T. (2001). Kız ve erkek çocuklara yönelik cinsel tacizler. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(7), 58–76.

Aksoy Retornaz, E. E. (2022). Online solicitation of children for sexual purposes (cyber grooming) from the Turkish legal perspective. Journal of Penal Law and Criminology (Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi), 10(1), 211–233. https://doi.org/10.26650/jplc2022-1112665

Alaggia, R. (2010). An ecological analysis of child sexual abuse disclosure: Considerations for child and adolescent mental health. Journal of the Canadian Academy of child and adolescent psychiatry, 19(1), 32.

Alonso-Ruido, P., Estévez, I., Regueiro, B., & Varela-Portela, C. (2024). Victims of Child Grooming: An Evaluation in University Students. Societies, 14(1), 7. https://doi.org/10.3390/soc14010007

Altafim, E. R. P., & Linhares, M. B. M. (2025). Effectiveness Evaluation of a Violence Prevention Parenting Program Implemented at Large Scale: A Randomized Controlled Trial. Psychosocial Intervention, 34(2), 63.

Barry, C., Britten, N., Barber, N., Bradley, C., & Stevenson, F. (1999). Using reflexivity to optimize teamwork in qualitative research. Qualitative Health Research, 9(1), 26–44. https://doi.org/10.1177/104973299129121677

Berkmen, B., & Seçim, G. (2018). 8–10 yaş çocuğa sahip ebeveynlerin çocuğa yönelik cinsel istismar konusundaki görüşlerinin incelenmesi. Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 1(1), 65–85.

Beyazıt, U. (2015). Çocuk istismarı konusunda Türkiye'de yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 1(1), 1–20.

Bloomberg, L. D. (2022). Completing your qualitative dissertation: A road map from beginning to end.

Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harvard University Press

Bryce, J. (2017). ICTs and child sexual offending: Exploitation through indecent images. In M. R. McGuire & T. J. Holt (Eds.), The Routledge handbook of technology, crime and justice (pp. 96–112). Routledge.

Caddle, X. V., Qadir, S., Hughes, C., Sweigart, E. A., Park, J. K., & Wisniewski, P. J. (2025). Building a village: A multi-stakeholder approach to open innovation and shared governance to promote youth online safety. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction. Advance online publication. https://doi.org/10.1145/XYZ12345

Can, N. (2022). Çocuğun sanal cinsel istismarı [Online sexual abuse of the child]. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 50, 115–138. https://doi.org/10.54049/taad.1093111

Chauviré-Geib, K., Haag, A. C., Gerke, J., Sachser, C., Rassenhofer, M., & Fegert, J. M. (2025). Associations between online child sexual solicitation and abuse and offline child maltreatment: A latent class analysis. European Child & Adolescent Psychiatry, 1-13.

Clark, L. S. (2011). Parental mediation theory for the digital age. Communication theory, 21(4), 323-343.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2002). Research methods in education. routledge.

Denzin, N. K. (2008). Collecting and interpreting qualitative materials (Vol. 3). Sage.

Dolev-Cohen, M., Yosef, T., & Meiselles, M. (2024). Parental responses to online sexual grooming events experienced by their teenage children. European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education, 14(5), 1311–1324. https://doi.org/10.3390/EJIHPE14050086

Finkelhor, D., & Wolak, J. (2003). Reporting assaults against juveniles to the police: Barriers and catalysts. Journal of interpersonal Violence, 18(2), 103-128.

Finkelhor, D., Turner, H., & Colburn, D. (2022). Prevalence of online sexual offenses against children in the US. JAMA Network Open, 5(10), e2234471. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.34471

Flick, U. (2013). The SAGE handbook of qualitative data analysis.

Floyd, D. L., Prentice-Dunn, S., & Rogers, R. W. (2000). A meta-analysis of research on protection motivation theory. Journal of Applied Social Psychology, 30(2), 407–429. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02323.x

Forbes. (2024, April 23). 2023 was ‘most extreme year on record’ for child sex abuse online, charity warns. https://www.forbes.com/sites/roberthart/2024/04/23/2023-was-most-extreme-year-on-record-for-child-sex-abuse-online-charity-warns/ HABER SİTESİ

Fry, D., Krzeczkowska, A., Ren, J., Lu, M., Fang, X., Anderson, N., ... & Steele, B. (2025). Prevalence estimates and nature of online child sexual exploitation and abuse: a systematic review and meta-analysis. The Lancet Child & Adolescent Health, 9(3), 184-193.

Giorgi, A. P., & Giorgi, B. M. (2003). The descriptive phenomenological psychological method. In P. M. Camic, J. E. Rhodes, & L. Yardley (Eds.), Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design (pp. 243–273). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10595-013

Guastaferro, K., Felt, J. M., Font, S. A., Connell, C. M., Miyamoto, S., Zadzora, K. M., & Noll, J. G. (2022). Parent-focused sexual abuse prevention: Results from a cluster randomized trial. Child maltreatment, 27(1), 114-125.

Hennink, M., & Kaiser, B. N. (2022). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. Social science & medicine, 292, 114523.

Hughes, M., Joslyn, A., Wojton, M., O'Reilly, M., & Dworkin, PH (2016). Savunmasız çocukları ve aileleri topluluk temelli programlara bağlamak, ebeveynlerin koruyucu faktörlere ilişkin algılarını güçlendirir. Bebekler ve Küçük Çocuklar , 29 (2), 116-129.

Iqbal, S., Zakar, R., & Fischer, F. (2021). Predictors of parental mediation in teenagers’ internet use: A cross-sectional study of female caregivers in Lahore, Pakistan. BMC Public Health, 21(1), 1–14. https://doi.org/10.1186/s12889-021-10349-z

Kalyoncu, B. (2025). Protection of children against online sexual exploitation in light of international human rights instruments. Adalet Dergisi, 74, 505–531. https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1676823

Kaminski, J. W., Valle, L. A., Filene, J. H., & Boyle, C. L. (2008). A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness. Journal of Abnormal Child Psychology, 36, 567–589. https://doi.org/10.1007/s10802-007-9201-9

Koçtürk, N., Cankardaş, S., Sofuoğlu, Z., & Ulukol, B. (2023). Cultural factors affecting the participation in research of children victims of child abuse and neglect: The case of Turkey. In M. Roth, R. Alfandari, & G. Crous (Eds.), Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors: Concepts, ethics, and methods (pp. 83–98). Emerald Publishing. https://doi.org/10.1108/9781804555262

Kurtça, T. T. (2022). Çocuk cinsel istismarını önleme programlarında ebeveyn eğitimi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 14(2), 247-254.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing. sage.

Leventhal, J. M., & Dartnall, E. (2022). Using a public health approach to prevent child sexual abuse by targeting those at risk of harming children. International Journal on Child Maltreatment: Research, Policy and Practice, 5(3), 573–592. https://doi.org/10.1007/s42448-022-00128-7

Livingstone, S., Ólafsson, K., Helsper, E. J., Lupiáñez-Villanueva, F., Veltri, G. A., & Folkvord, F. (2017). Maximizing opportunities and minimizing risks for children online: The role of digital skills in emerging strategies of parental mediation. Journal of Communication, 67(1), 82–105. https://doi.org/10.1111/jcom.12277

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). EU kids online II: Final report 2011.

Lykousas, N., & Patsakis, C. (2021). Large-scale analysis of grooming in modern social networks. Expert Systems with Applications, 176, 114808.

Mascheroni, G., Cino, D., Mikuška, J., & Smahel, D. (2022). Explaining inequalities in vulnerable children's digital skills: The effect of individual and social discrimination. New Media & Society, 24(2), 437-457.

Mesch, G. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. CyberPsychology & Behavior, 12(4), 387–393. https://doi.org/10.1089/cpb.2009.0068

O'Brien, J. E., & Li, W. (2020). The role of the internet in the grooming, exploitation, and exit of United States domestic minor sex trafficking victims. Journal of children and media, 14(2), 187-203.

Ólafsson, R. P., Emmelkamp, P. M., Ólason, D. Þ., & Kristjánsson, Á. (2020). Disgust and contamination concerns: The mediating role of harm avoidance and incompleteness. International Journal of Cognitive Therapy, 13(3), 251-270.

Qin, L., Hamilton, V., Wang, S., Aydinalp, Y., Scarlett, M., & Redmiles, E. M. (2024). " Did They {F*** ing} Consent to That?": Safer Digital Intimacy via Proactive Protection Against {Image-Based} Sexual Abuse. In 33rd USENIX Security Symposium (USENIX Security 24) (pp. 55-72).

Quayyum, F., Cruzes, D. S., & Jaccheri, L. (2021). Cybersecurity awareness for children: A systematic literature review. International Journal of Child-Computer Interaction, 30, 100343.

Patton, M. Q. (2002). Qualitative research & evaluation methods. (No Title).

Patton, M. Q. (2014). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice (4th ed.). SAGE Publications.

Quayle, E. (2008). Child pornography and sexual exploitation of children online.

Robson, C. (1993). Real world research: A resource for social scientists and practitioner-researchers. Blackwell.

Rudolph, J., Zimmer-Gembeck, M. J., Walsh, K., & Wurfl, A. (2024). Evaluation of school-based programs aimed at preventing online sexual abuse of children and adolescents: A systematic review. Trauma, Violence, & Abuse. Advance online publication. https://doi.org/10.1177/15248380231156408

Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., Burroughs, H., & Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: Exploring its conceptualization and operationalization. Quality & Quantity, 52, 1893–1907. https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8

Sharma, S., & Lee, C. Y. (2024). Parental mediation and preferences for regulation regarding children's digital media use: role of protection motivation and theory of planned behaviour. Behaviour & Information Technology, 43(8), 1499-1517.

Smith, J. A., Larkin, M., & Flowers, P. (2021). Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research.

Sokolowski, R. (2000). Introduction to phenomenology. Cambridge University Press.

Taylor, S. E., Sirois, F. M., & Molnar, D. S. (1995). Health psychology (p. 474). New York: McGraw-hill.

Tunçer, P. (2018). Amerika Birleşik Devletleri'nde internet/online yoluyla çocukların cinsel istismarına genel bir bakış. International Journal of Social Humanities Sciences Research, 5(27), 3090–3104.

Türk-İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). Survey on Information and Communication Technology Usage by Children. Retrieved from: https://bianet.org/haber/82-7-percent-of-children-use-the-internet-in-turkey-255167

Warren, R. (2001). In words and deeds: Parental involvement and mediation of children's television viewing. Journal of Family Communication, 1(4), 211–231. https://doi.org/10.1207/S15327698JFC0104_01

Wefers, S., Dieseth, T., George, E., Øverland, I., Jolapara, J., McAree, C., & Findlater, D. (2024). Understanding and deterring online child grooming: A qualitative study. Sex Offending, 19, e13147. https://doi.org/10.5964/sotrap.13147

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Wiles, R., Crow, G., Charles, V., & Heath, S. (2007). Informed consent and the research process: following rules or striking balances?. Sociological Research Online, 12(2), 99-110.

WeProtect Global Alliance (2023). Analysis of the sexual threats children face online. Global Threat Assessment, 2024.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"NE YAPACAĞIM BEN BU ÇOCUKLA?" ÇOCUĞUNUN OYUN BAĞIMLISI OLDUĞUNU DÜŞÜNEN ANNELERİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans öğrenci, HİLAL AKCA
Bartın Üniversitesi, hilalakkca@gmail.com - 0009-0007-8634-2114
Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN KARAMAN
Bartın Üniversitesi, karamannhakann@gmail.com - 0000-0002-5729-6012

ÖZET

Bu araştırma, dijital oyun bağımlılığı gösteren çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinin deneyimlerini, algılarını ve yaşadıkları güçlükleri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış ve farklı sosyo-demografik özelliklere sahip dört ebeveynle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Bulgular, ebeveynlerin çocuklarının dijital oyun kullanımını başlangıçta eğlence, teknolojiye ilgi veya güvenli bir zaman geçirme aracı olarak değerlendirdiklerini; ancak zamanla oyun davranışının kontrol edilemez bir boyuta ulaştığını düşündüklerini göstermektedir. Katılımcılar, oyunun çocukların yaşamlarının merkezine yerleştiğini, günlük planların oyun etkinliklerine göre şekillendiğini ve zaman kontrolünün kaybedildiğini ifade etmişlerdir. Özellikle çevrim içi oyunlar, oyun yayınları, e-spor turnuvaları ve oyun içerik üreticilerinin takip edilmesi gibi faaliyetlerin oyun davranışını güçlendirdiği belirtilmiştir.

Araştırmada öne çıkan temalardan biri akademik sorumlulukların ihmal edilmesidir. Ebeveynler; ders başarısında düşüş, ödevlerin aksatılması, devamsızlık sorunları ve okula yorgun gitme gibi durumları sıklıkla dile getirmiştir. Bunun yanında uyku, beslenme ve kişisel bakım gibi temel günlük yaşam faaliyetlerinin ertelendiği, çocukların oyun dışındaki etkinliklere ilgilerinin azaldığı görülmüştür. Katılımcılar ayrıca çocuklarının sürekli oyun düşünmesi, oyun videoları izlemesi ve oyunla ilgili çevrim içi topluluklarla etkileşim hâlinde olmasını yoğun zihinsel meşguliyet göstergesi olarak değerlendirmiştir.

Ebeveynlerin büyük çoğunluğu, oyun oynama süresinin sınırlandırılması, internet erişiminin kısıtlanması veya cihazların kaldırılması gibi müdahalelerin kalıcı sonuçlar vermediğini belirtmiştir. Oyundan uzak kalındığında öfke, sinirlilik, tartışma, bağırma ve ağlama gibi tepkilerin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu süreç aile içi ilişkileri de etkilemekte; ebeveyn-çocuk çatışmalarının arttığı, aile içi iletişimin zayıfladığı ve ebeveynlerin suçluluk, kaygı, çaresizlik ve yetersizlik duyguları yaşadığı görülmektedir.

Araştırma sonuçları, dijital oyun bağımlılığının yalnızca bireysel bir davranış sorunu olarak değil; aile ilişkileri, okul yaşamı, sosyal çevre ve dijital kültürün etkileriyle birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Ebeveynler, tamamen yasaklayıcı yaklaşımların yerine çocukların spor, sanat ve sosyal etkinlikler gibi alternatif yaşam alanlarına yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda çocuklar, aileler

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ve eğitim kurumlarını kapsayan bütüncül önleyici ve destekleyici müdahalelerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital oyun bağımlılığı, ebeveyn deneyimleri, ergenlik, aile ilişkileri, nitel araştırma.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CAM UÇURUM OLGUSUNUN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

Özet

Kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarında daha görünür hâle gelmesi, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmekle birlikte, bu görevlendirmelerin hangi koşullarda gerçekleştiği son yıllarda dikkat çeken araştırma konularından biri olmuştur. Bu bağlamda geliştirilen cam uçurum olgusu, kadınların çoğunlukla örgütlerin kriz, belirsizlik ve başarısızlık riskinin yüksek olduğu dönemlerde liderlik pozisyonlarına getirilmelerini ifade etmektedir. Bu çalışma, cam uçurum olgusunu sosyal hizmet perspektifinden ele alarak toplumsal cinsiyet ve yapısal eşitsizlikler bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, literatür taramasına dayalı nitel bir derleme niteliğindedir. Çalışmada cam uçurum kavramının ortaya çıkışı, kuramsal gelişimi, cam tavan kavramından farklılaşan yönleri, değerlendirilmesinde kullanılan boyutlar ve ortaya çıkışını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Ayrıca olgu, toplumsal cinsiyet rolleri, yapısal eşitsizlikler ve örgütsel güç ilişkileri çerçevesinde tartışılmış; sosyal hizmet disiplininin insan hakları, sosyal adalet, güçlendirme, feminist sosyal hizmet ve baskı karşıtı uygulama yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet müdahalelerine ilişkin önerilere de yer verilmiştir. Elde edilen bulgular, cam uçurum olgusunun kadınların bireysel liderlik yeterliliklerinden çok, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, örgütsel karar mekanizmaları ve yapısal eşitsizliklerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak cam uçurum olgusunun yalnızca örgütsel davranış veya yönetim alanının konusu olmadığı; sosyal hizmet disiplininin temel değerleri olan insan hakları, eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda ele alınması gereken çok boyutlu bir sosyal sorun olduğu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, kadınların yönetim süreçlerine eşit ve sürdürülebilir katılımını destekleyen sosyal hizmet uygulamalarının ve ayrımcılık karşıtı politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Anahtar Kelimeler: Cam uçurum, sosyal hizmet, toplumsal cinsiyet, yapısal eşitsizlik, sosyal adalet.

Abstract

Although the increasing representation of women in senior management positions is considered a significant achievement in terms of gender equality in working life, the conditions under which these appointments occur have become an important subject of recent research. Within this context, the glass cliff phenomenon refers to the tendency for women to be appointed to leadership positions during periods of organizational crisis, uncertainty, or heightened risk of failure. This study aims to examine the glass cliff phenomenon from a social work perspective within the framework of gender and structural inequalities. The study is designed as a qualitative literature review. It discusses the emergence and theoretical development of the glass cliff concept, its distinction from the glass ceiling, the dimensions used to evaluate the phenomenon, and the factors contributing to its occurrence. Furthermore, the phenomenon is analyzed in relation to gender roles, structural inequalities, and organizational power relations, while being interpreted through the core principles of social work, including human rights, social justice, empowerment, feminist social work, and anti-oppressive practice. The study also presents recommendations for social work interventions at the micro, mezzo, and macro levels. The findings indicate that the glass cliff phenomenon is associated not merely with women's individual leadership competencies but rather with gender stereotypes, organizational decision-making processes, and structural inequalities. Consequently, the study concludes that the glass cliff should not be regarded solely as an issue of organizational behavior or management studies; instead, it represents a multidimensional social problem that should be addressed within the framework of the fundamental values of social work, particularly human rights, equality, and social justice. In this regard, strengthening social work practices and anti-discrimination policies that promote women's equal and sustainable participation in leadership positions is of critical importance.

Keywords: Glass cliff, social work, gender, structural inequality, social justice**.**

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GİRİŞ

Son yıllarda kadınların üst düzey yönetim kademelerinde daha görünür hâle gelmeleri, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte kadınların üst yönetim pozisyonlarına hangi koşullarda getirildiği ve bu görevlerin hangi örgütsel süreçler içerisinde gerçekleştiği, son yıllarda üzerinde önemle durulan konular arasında yer almaktadır. Bu tartışmalar doğrultusunda geliştirilen cam uçurum kavramı, kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmalarının her zaman eşitlikçi bir ilerlemeyi ifade etmediğini ortaya koymaktadır (Yıldız vd., 2016; Alhas, 2020).

Cam uçurum kavramı ilk kez Ryan ve Haslam (2005) tarafından ortaya konulmuştur. Kavramın geliştirilmesinde, Judge'ın (2003) *The Times* gazetesinde yayımlanan ve yönetim kurullarında kadınların bulunmasının şirket performansını olumsuz etkilediğini ileri süren değerlendirmesi etkili olmuştur. Ryan ve Haslam (2005), Birleşik Krallık'taki büyük şirketler üzerinde gerçekleştirdikleri incelemede, kadınların çoğunlukla örgütlerin finansal performansının düştüğü veya kriz yaşadığı dönemlerde üst düzey yöneticilik görevlerine getirildiğini ortaya koymuştur (Yıldız vd., 2016).

Araştırma bulguları, erkek yöneticilerin daha çok istikrarlı ve başarılı dönemlerde yönetim pozisyonlarına atanırken, kadın yöneticilerin risk düzeyi yüksek ve başarısızlık olasılığının fazla olduğu dönemlerde görevlendirildiğini göstermektedir. Bu nedenle cam uçurum, cam tavanı aşan kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmasını değil; çoğu zaman başarısızlık ihtimalinin yüksek olduğu görevlerde sorumluluk üstlenmelerini ifade eden bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Haslam ve Ryan, 2008; Yıldız vd., 2016).

2. Cam Uçurum Olgusunun Kuramsal Temelleri

Cam uçurum olgusu, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına yükselmelerini engelleyen görünmez bariyerleri ifade eden cam tavan kavramının devamı niteliğinde geliştirilen ve kadınların bu pozisyonlara hangi koşullar altında getirildiklerini açıklamayı amaçlayan bir kavramdır. Cam tavan, kadınların üst yönetim kademelerine ulaşmalarının önündeki görünmez engelleri ifade ederken, cam uçurum bu engelleri aşabilen kadınların çoğunlukla örgütlerin kriz, belirsizlik ve başarısızlık riskinin yüksek olduğu dönemlerde liderlik pozisyonlarına atanmasını açıklamaktadır. Bu nedenle cam uçurum, kadınların yönetim kademelerinde sayısal olarak temsil edilmelerinden ziyade, bu temsilin gerçekleştiği örgütsel koşulları ve söz konusu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

görevlendirmenin taşıdığı riskleri ele alan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Ryan ve Haslam, 2005; Haslam ve Ryan, 2008; Yıldız vd., 2016; Alhas, 2020).

2.1. Cam Uçurum Kavramının Ortaya Çıkışı

Cam uçurum kavramı, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına atanmalarını yalnızca kariyer başarısı açısından değerlendiren geleneksel yaklaşımların yetersiz kalması üzerine geliştirilmiştir. Cam tavan kavramı kadınların üst yönetim kademelerine yükselmelerinin önündeki görünmez engelleri açıklarken, cam uçurum yaklaşımı bu engelleri aşabilen kadınların hangi örgütsel koşullar altında liderlik pozisyonlarına getirildiğine odaklanmaktadır. Bu yönüyle cam uçurum, kadınların yöneticilik görevlerine erişiminden çok, bu görevlere atanma süreçlerinin niteliğini açıklayan yeni bir kavramsal çerçeve sunmaktadır **(Yıldız vd., 2016; Alhas, 2020).**

Cam uçurum kavramı ilk kez **Ryan ve Haslam (2005)** tarafından ortaya atılmıştır. Kavramın gelişiminde, **Judge'ın (2003)** *The Times* gazetesinde yayımlanan ve yönetim kurullarında kadınların yer almasının şirket performansını olumsuz etkilediğini ileri süren değerlendirmesi belirleyici olmuştur. Ryan ve Haslam, bu iddiayı ampirik olarak incelemek amacıyla Birleşik Krallık'taki FTSE 100 şirketlerinin yönetim kurullarına yapılan kadın ve erkek yönetici atamalarını karşılaştırmış; kadınların çoğunlukla şirketlerin finansal performansının düştüğü veya kriz yaşadığı dönemlerde üst düzey yöneticilik görevlerine getirildiğini, erkek yöneticilerin ise daha çok istikrarlı ve başarılı dönemlerde görevlendirildiğini ortaya koymuştur. Böylece kadınların başarısız işletmelerde liderlik pozisyonlarına atanmasının tesadüfi olmadığı, belirli örgütsel koşullarla ilişkili olduğu ileri sürülmüştür **(Ryan ve Haslam, 2005; Yıldız vd., 2016).**

Elde edilen bulgular, kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmalarının her zaman kariyer açısından avantaj sağlamadığını göstermiştir. Aksine, kadın yöneticilerin başarısızlık olasılığının yüksek olduğu görevlerde sorumluluk üstlenmeleri, olası olumsuz sonuçların kadın liderlikle ilişkilendirilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu nedenle cam uçurum, cam tavanı aşabilen kadınların yeni ve daha görünmez bir kariyer engeliyle karşı karşıya kaldığını ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Literatürde kavramın yalnızca işletmelerle sınırlı olmadığı; siyaset, eğitim, kamu yönetimi ve farklı örgütsel yapılarda da benzer biçimde gözlemlendiği belirtilmektedir **(Haslam ve Ryan, 2008; Alhas, 2020; Karakaplan Özer, 2022).**

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İlk çalışmaların ardından cam uçurum olgusu farklı ülke ve sektörlerde gerçekleştirilen araştırmalarla genişletilmiş, kavramın yalnızca tekil örneklerden kaynaklanmadığı, belirli koşullar altında tekrar eden bir liderlik örüntüsü olduğu ortaya konulmuştur. Özellikle son yıllarda gerçekleştirilen sistematik incelemeler ve meta-analizler, kadınların riskli liderlik pozisyonlarında aşırı temsil edilmesine ilişkin bulguların farklı araştırmalarda da desteklendiğini göstermektedir. Böylece cam uçurum kavramı, kadınların liderlik deneyimlerini açıklayan güncel ve uluslararası kabul gören kuramsal yaklaşımlardan biri hâline gelmiştir **(Morgenroth vd., 2020; Karakaplan Özer, 2022).**

2.2. Cam Uçurum Kavramının Gelişimi ve Cam Tavandan Farkı

Cam uçurum kavramı, ortaya atıldığı ilk yıllardan itibaren farklı örneklemler ve örgütsel bağlamlarda ele alınarak kuramsal açıdan geliştirilmiştir. Başlangıçta kadın yöneticilerin kriz dönemlerinde üst düzey görevlere atanmasına odaklanan çalışmalar, ilerleyen yıllarda bu durumun yalnızca tesadüfi bir uygulama olmadığını, örgütlerin içinde bulunduğu koşullar, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve liderlik algılarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Böylece cam uçurum, kadınların üst yönetim pozisyonlarına erişim süreçlerini açıklayan özgün bir kuramsal yaklaşım olarak literatürde yerini almıştır (Yıldız vd., 2016; Karakaplan Özer, 2022).

Cam uçurum olgusuna ilişkin gerçekleştirilen araştırmaların artmasıyla birlikte kavramın yalnızca özel sektör işletmeleriyle sınırlı olmadığı anlaşılmıştır. Farklı ülkelerde ve çeşitli örgüt yapılarında yürütülen çalışmalar, kadınların risk düzeyi yüksek liderlik pozisyonlarına atanmasının benzer biçimde tekrarlandığını göstermektedir. Bu durum, cam uçurum olgusunun belirli kurumlara özgü bir uygulama olmaktan ziyade, farklı örgütsel yapılarda gözlemlenebilen ortak bir örüntü olduğunu ortaya koymaktadır (Morgenroth vd., 2020; Karakaplan Özer, 2022). Öte yandan, literatürde cam uçurum olgusunun yalnızca kadın yöneticilerin görevlendirilme süreçlerini açıklayan bir kavram olmadığı; aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli önyargılar, örgütsel karar alma mekanizmaları ve liderliğe ilişkin yerleşik kabullerin bir sonucu olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle güncel çalışmalar, cam uçurumun bireysel özelliklerden çok örgütsel ve toplumsal dinamikler çerçevesinde ele alınmasının, olgunun daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağını ifade etmektedir (Alhas, 2020; Morgenroth vd., 2020; Karakaplan Özer, 2022).

2.3. Cam Uçurumun Değerlendirilmesinde Kullanılan Boyutlar

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Cam uçurum olgusunun açıklanmasına yönelik araştırmalarda, kadın ve erkek liderlerin hangi koşullarda yönetici olarak tercih edildiğini belirleyebilmek amacıyla farklı değerlendirme boyutlarından yararlanılmaktadır. Bu boyutlar, kadın yöneticilerin kriz dönemlerinde neden daha uygun adaylar olarak görüldüğünü ortaya koyarken, aynı zamanda örgütlerde lider seçimini etkileyen toplumsal cinsiyet temelli algıların anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır. Literatürde cam uçurumun değerlendirilmesinde en sık kullanılan boyutlar; uygunluk, liderlik ve güven olarak ifade edilmektedir (Yıldız vd., 2016).

İlk boyut olan uygunluk, adayın belirli bir yöneticilik pozisyonunu üstlenebilecek bilgi, beceri ve yeterliliğe sahip olup olmadığının değerlendirilmesini kapsamaktadır. Ancak cam uçurum araştırmaları, kriz dönemlerinde kadın yöneticilere ilişkin uygunluk değerlendirmelerinin çoğu zaman objektif yeterlilik ölçütlerinden ziyade toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından etkilendiğini göstermektedir. Özellikle kadınların kriz yönetiminde daha başarılı olabilecekleri yönündeki algılar, riskli yönetim pozisyonlarına atanmalarında etkili olabilmektedir (Yıldız vd., 2016; Karakaplan Özer, 2022).

Bir diğer değerlendirme boyutu liderliktir. Bu boyut, bireyin örgütü yönetebilme, değişimi yönlendirebilme ve çalışanları ortak hedefler doğrultusunda bir araya getirebilme kapasitesiyle ilişkilidir. Araştırmalar, örgütlerin istikrarlı dönemlerde daha çok geleneksel liderlik özellikleriyle ilişkilendirilen erkek yöneticileri tercih ettiğini; buna karşılık kriz ve değişim dönemlerinde kadınların daha uzlaşmacı, iletişim odaklı ve dönüşüm sağlayabilecek liderler olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kadın yöneticilere yönelik liderlik algısının örgütün içinde bulunduğu koşullara göre değişebildiğini göstermektedir (Yıldız vd., 2016; Karakaplan Özer, 2022).

Cam uçurumun değerlendirilmesinde öne çıkan son boyut ise güvendir. Güven boyutu, yöneticinin çalışanlar tarafından dürüst, adil ve güvenilir olarak algılanmasını ifade etmektedir. Kriz dönemlerinde çalışanların yönetime duyduğu güvenin yeniden tesis edilmesi önem kazandığından, kadın yöneticilerin daha güvenilir ve iş birliğine açık olduklarına ilişkin algılar onların üst düzey görevlere atanmasını kolaylaştırabilmektedir. Bununla birlikte bu durum, kadın yöneticilerin yüksek beklentilerle göreve başlamalarına ve başarısızlık durumunda daha ağır biçimde eleştirilmelerine de zemin hazırlayabilmektedir (Yıldız vd., 2016).

Bu boyutlar birlikte değerlendirildiğinde, cam uçurum olgusunun yalnızca yönetsel görevlendirmelerle açıklanamayacağı görülmektedir. Kadın yöneticilere ilişkin uygunluk, liderlik ve güven değerlendirmeleri çoğu zaman örgütün içinde bulunduğu koşullar ile

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

toplumsal cinsiyet temelli beklentilerin ortak etkisi altında şekillenmektedir. Bu nedenle cam uçurumun değerlendirilmesinde kullanılan boyutlar, kadınların üst düzey yöneticilik deneyimlerini etkileyen örgütsel ve toplumsal mekanizmaların anlaşılmasına önemli katkı sağlamaktadır (Yıldız vd., 2016; Karakaplan Özer, 2022).

2.4. Cam Uçurumu Etkileyen Faktörler

Cam uçurum olgusunun ortaya çıkışını açıklamaya yönelik çalışmalar, kadın yöneticilerin riskli liderlik pozisyonlarına atanmasının tek bir nedene bağlı olmadığını göstermektedir. Literatürde bu durumun; örgütsel koşullar, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, liderliğe ilişkin beklentiler ve değişim ihtiyacı gibi birbirini etkileyen çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle oluştuğu belirtilmektedir. Bu nedenle cam uçurum, yalnızca bireysel tercihlerin sonucu değil, örgütsel ve toplumsal dinamiklerin ortak etkisiyle şekillenen çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir **(Karakaplan Özer, 2022; Morgenroth vd., 2020).**

Cam uçurumu etkileyen temel unsurlardan biri örgütün içinde bulunduğu performans düzeyidir. Araştırmalar, finansal performansın düştüğü, kurumsal başarının azaldığı veya kriz ortamının yaşandığı dönemlerde kadın yöneticilerin üst düzey görevlere atanma olasılığının arttığını göstermektedir. Bu durum, örgütlerin değişim ihtiyacı hissettikleri dönemlerde farklı liderlik profillerine yönelmeleriyle açıklanırken, aynı zamanda başarısızlık riskinin yüksek olduğu pozisyonların kadın yöneticilere devredilmesi şeklinde de değerlendirilmektedir **(Ryan ve Haslam, 2005; Yıldız vd., 2016; Karakaplan Özer, 2022).**

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları da cam uçurumun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların uzlaşmacı, empatik ve iletişim becerileri güçlü bireyler olarak algılanmaları, özellikle kriz dönemlerinde bu özelliklerin örgüt için avantaj sağlayacağı düşüncesini güçlendirebilmektedir. Buna karşılık erkek yöneticiler daha çok istikrarın sürdüğü dönemlerde tercih edilmektedir. Dolayısıyla lider seçimine ilişkin kararlar çoğu zaman yöneticilerin gerçek yeterliliklerinden çok, cinsiyet temelli beklentiler doğrultusunda şekillenebilmektedir **(Yıldız vd., 2016; Karakaplan Özer, 2022).**

Cam uçurum olgusunu açıklayan bir diğer unsur ise örgütlerin değişim beklentisidir. Mevcut yönetim anlayışının başarısız olduğu veya kurumun kamuoyu nezdinde güven kaybettiği durumlarda, kadın liderlerin örgütte yeni bir başlangıç sağlayacağı düşüncesi ön plana çıkabilmektedir. Ancak bu beklenti, kadın yöneticilerin çoğu zaman sınırlı kaynaklar, yüksek performans baskısı ve yoğun sorumluluk altında görev yapmalarına neden olabilmektedir. Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

nedenle değişim ihtiyacı, kadınların liderlik pozisyonlarına atanmasını kolaylaştıran bir unsur olmakla birlikte, aynı zamanda cam uçurumun oluşmasına zemin hazırlayan temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir **(Karakaplan Özer, 2022; Morgenroth vd., 2020).**

Literatürde yer alan bulgular birlikte değerlendirildiğinde, cam uçurum olgusunun örgütsel performans, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, liderlik algıları ve değişim ihtiyacının etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu faktörlerin her biri tek başına açıklayıcı olmamakla birlikte, birlikte değerlendirildiğinde kadınların neden daha çok riskli liderlik pozisyonlarına atandığını açıklayan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır **(Karakaplan Özer, 2022; Morgenroth vd., 2020; Yıldız vd., 2016).**

3. CAM UÇURUM OLGUSUNUN TOPLUMSAL CİNSİYET VE YAPISAL EŞİTSİZLİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Cam uçurum olgusu ilk bakışta kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına atanmasını ifade eden örgütsel bir uygulama gibi görünse de, bu olgunun yalnızca yönetsel kararlarla açıklanması yeterli değildir. Kadın yöneticilerin çoğunlukla örgütlerin kriz, belirsizlik ve başarısızlık riskinin yüksek olduğu dönemlerde göreve getirilmeleri, bu sürecin toplumsal cinsiyet temelli beklentiler ve örgütsel güç ilişkileriyle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle cam uçurum, kadınların yönetim kademelerindeki temsilinden çok, bu temsilin hangi koşullarda gerçekleştiğini sorgulayan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünür kılan bir olgu olarak değerlendirilmektedir **(Yıldız vd., 2016; Alhas, 2020).**

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerden beklenen davranış kalıplarını belirlediği gibi liderlik anlayışını da önemli ölçüde etkilemektedir. Çalışma yaşamında liderlik çoğu zaman kararlılık, otorite ve rekabet gibi erkeklerle özdeşleştirilen özellikler üzerinden tanımlanırken, kadınlar daha çok uzlaşmacı, destekleyici ve iletişim becerileri yüksek bireyler olarak değerlendirilmektedir. Bu algı, örgütlerin özellikle kriz dönemlerinde kadın yöneticileri değişimi sağlayabilecek kişiler olarak görmelerine neden olabilmektedir. Ancak bu durum kadınların liderlik yeterliliklerinin tarafsız biçimde değerlendirilmesinden ziyade, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının karar süreçlerine yansıdığını göstermektedir **(Yıldız vd., 2016; Karakaplan Özer, 2022; Dominelli, 2002).**

Cam uçurumun ortaya çıkışında belirleyici olan bir diğer unsur ise çalışma yaşamında varlığını sürdüren yapısal eşitsizliklerdir. Yapısal eşitsizlik yaklaşımı, kadınların çalışma yaşamında

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

karşılaştıkları dezavantajların bireysel özelliklerden değil, toplumsal ve kurumsal yapıların ürettiği eşitsizliklerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde kadınların riskli yöneticilik görevlerine daha sık atanması, bireysel bir tercih ya da rastlantısal bir uygulama olmaktan çok, örgütlerde yerleşmiş güç ilişkilerinin ve cinsiyete dayalı iş bölümünün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece kadınlar yöneticilik fırsatı elde etmiş görünseler de, çoğu zaman başarısızlık ihtimalinin yüksek olduğu görevleri üstlenmek durumunda kalmaktadır **(Sayce, 2015; Strier, 2007; Healy, 2022).**

Dolayısıyla cam uçurum olgusunu yalnızca kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına atanması üzerinden değerlendirmek yeterli değildir. Asıl üzerinde durulması gereken nokta, kadınların hangi koşullarda liderlik görevlerine getirildiği ve bu görevlendirmenin arkasında hangi toplumsal ve örgütsel dinamiklerin bulunduğudur. Bu yönüyle cam uçurum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çalışma yaşamında farklı biçimlerde yeniden üretildiğini gösteren önemli örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme aynı zamanda sosyal hizmet disiplininin insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda ele aldığı yapısal sorunlarla da doğrudan örtüşmektedir **(Dominelli, 2002; Healy, 2014; Strier, 2007).**

4. CAM UÇURUM OLGUSUNUN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sosyal hizmet disiplini, bireylerin karşılaştıkları sorunları yalnızca kişisel özellikleri veya bireysel yetersizlikleri üzerinden açıklamamakta; bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan toplumsal, ekonomik ve kurumsal yapıları da değerlendirme sürecine dâhil etmektedir. Bu doğrultuda cam uçurum olgusu da yalnızca kadınların üst düzey yöneticilik pozisyonlarına atanmasıyla açıklanabilecek bir liderlik sorunu değildir. Kadınların çoğunlukla kriz dönemlerinde yöneticilik görevlerine getirilmesi, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin ve örgütsel güç ilişkilerinin çalışma yaşamında farklı biçimlerde yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu nedenle cam uçurumun sosyal hizmet perspektifiyle ele alınması, olgunun bireysel değil yapısal bir sorun olarak değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır **(Healy, 2022; Yıldız vd., 2016).**

Sosyal hizmetin temel değerlerinden biri olan **sosyal adalet**, bireylerin toplumsal kaynaklara ve fırsatlara eşit biçimde erişebilmesini savunmaktadır. Cam uçurum olgusu ise kadınların yönetim pozisyonlarına erişebilmiş olmalarına rağmen, bu görevlere çoğu zaman başarısızlık

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

riskinin yüksek olduğu koşullarda getirildiklerini göstermektedir. Bu durum, biçimsel olarak fırsat eşitliği sağlanmış görünse de uygulamada eşitsizliğin farklı mekanizmalar aracılığıyla devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde cam uçurum, sosyal adalet ilkesini zedeleyen yapısal bir eşitsizlik örneği olarak ele alınabilir **(IFSW, 2014; Healy, 2022; Alhas, 2020).**

Feminist sosyal hizmet yaklaşımı, kadınların yaşadığı sorunların bireysel yetersizliklerden değil, ataerkil toplumsal yapı ve eşitsiz güç ilişkilerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları görünmez ayrımcılık biçimlerinin ortaya çıkarılmasını ve bu eşitsizlikleri sürdüren kurumsal yapıların dönüştürülmesini amaçlamaktadır. Cam uçurum olgusu da kadınların liderlik pozisyonlarına erişimini engelleyen görünür bariyerlerin ötesinde, yöneticilik fırsatı gibi görünen ancak yüksek risk içeren görevlendirmeleri ifade etmesi bakımından feminist sosyal hizmet yaklaşımının ele aldığı yapısal sorunlarla örtüşmektedir **(Dominelli, 2002; Yıldız vd., 2016).**

Baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımı ise toplumsal yaşamda güç ilişkilerinin bireylerin yaşam deneyimleri üzerindeki etkisini merkeze almaktadır. Bu yaklaşım, ayrımcılığın yalnızca açık ve doğrudan uygulamalarla değil, kurumların işleyişi içerisinde görünmez biçimde yeniden üretilebildiğini kabul etmektedir. Cam uçurum olgusunda kadınların kriz dönemlerinde liderlik pozisyonlarına getirilmeleri ilk bakışta olumlu bir gelişme gibi görünse de, bu durumun başarısızlık riskinin kadın yöneticilere aktarılmasıyla sonuçlanabilmesi, kurumsal düzeyde işleyen örtük ayrımcılık mekanizmalarının varlığına işaret etmektedir. Bu nedenle cam uçurum, baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımının ele aldığı yapısal baskı biçimlerinden biri olarak değerlendirilebilir **(Strier, 2007; Alhas, 2020).**

Sosyal hizmet uygulamalarında benimsenen güçlendirme yaklaşımı ise bireylerin ve grupların sahip oldukları kaynakları geliştirmeyi, karar alma süreçlerine katılımlarını artırmayı ve yapısal engelleri azaltmayı hedeflemektedir. Cam uçurum olgusunun yalnızca kadınların bireysel liderlik becerileri üzerinden değerlendirilmesi yerine, kadınların eşit ve sürdürülebilir çalışma koşullarına erişimini destekleyecek kurumsal düzenlemelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmet, kadın yöneticilerin güçlendirilmesi, ayrımcılık karşıtı örgüt politikalarının geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen kurumsal uygulamaların yaygınlaştırılması ve savunuculuk faaliyetlerinin yürütülmesi bakımından önemli bir rol üstlenmektedir **(Healy, 2022; Dominelli, 2002; IFSW, 2014).**

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sonuç olarak cam uçurum olgusu, sosyal hizmet perspektifinden değerlendirildiğinde yalnızca kadınların yöneticilik deneyimlerini açıklayan bir kavram olmanın ötesine geçmektedir. Olgu; insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, güçlendirme ve baskı karşıtı uygulama ilkeleri doğrultusunda ele alınması gereken yapısal bir toplumsal sorun niteliği taşımaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının bireysel müdahalelerin yanı sıra örgütsel ve toplumsal düzeyde ayrımcılığı azaltmaya yönelik politika geliştirme, savunuculuk ve farkındalık çalışmalarında aktif rol üstlenmeleri önem arz etmektedir **(IFSW, 2014; Healy, 2022; Dominelli, 2002; Strier, 2007).**

5. SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ

Cam uçurum olgusu, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına erişim süreçlerinde karşılaştıkları yapısal eşitsizlikleri görünür kılması bakımından sosyal hizmetin müdahale alanlarından biri olarak değerlendirilebilir. Sosyal hizmet, bireylerin yaşadığı sorunları yalnızca kişisel deneyimler üzerinden ele almamakta; birey ile çevresi arasındaki etkileşimi dikkate alarak mikro, mezzo ve makro düzeylerde bütüncül müdahaleler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda cam uçurum olgusuna yönelik müdahalelerin de yalnızca kadın yöneticilerin güçlendirilmesine odaklanması yeterli olmayıp, ayrımcılığı yeniden üreten örgütsel süreçlerin ve toplumsal yapıların dönüştürülmesini de kapsaması gerekmektedir **(IFSW, 2014; Dominelli, 2002; Strier, 2007).**

Mikro düzeyde gerçekleştirilecek sosyal hizmet müdahaleleri, kadın yöneticilerin bireysel güçlerinin ve baş etme kapasitelerinin desteklenmesine odaklanmaktadır. Kriz koşullarında göreve getirilen kadın yöneticilerin karşılaşabilecekleri psikososyal baskılar, rol çatışmaları ve başarısızlık kaygılarıyla baş edebilmeleri için güçlendirme odaklı mesleki destek sunulması önem taşımaktadır. Bunun yanında liderlik becerilerinin geliştirilmesine yönelik danışmanlık hizmetleri, mesleki rehberlik, psikososyal destek ve hak temelli danışmanlık uygulamaları, kadınların yönetsel süreçlerde daha güçlü ve güvenli biçimde yer almalarına katkı sağlayabilecek müdahaleler arasında değerlendirilebilir **(Dominelli, 2002; IFSW, 2014).**

Mezzo düzeyde ise müdahalelerin odağını kurumlar ve çalışma grupları oluşturmaktadır. Bu kapsamda örgüt kültüründe toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen uygulamaların geliştirilmesi, yöneticilere ve çalışanlara yönelik ayrımcılık karşıtı eğitimlerin yaygınlaştırılması, mentorluk ve akran destek programlarının oluşturulması önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra kadınların yalnızca kriz dönemlerinde değil, örgütlerin istikrarlı dönemlerinde de liderlik pozisyonlarına erişimini destekleyecek insan kaynakları politikalarının

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

geliştirilmesi, cam uçurum olgusunun kurumsal düzeyde önlenmesine katkı sağlayacaktır. Böylece kadınların yöneticilik pozisyonlarına atanma süreçleri bireysel özelliklerinden çok liyakat ve fırsat eşitliği temelinde değerlendirilebilecektir **(Yıldız vd., 2016; Alhas, 2020; Strier, 2007).**

Makro düzeyde sosyal hizmet müdahaleleri ise toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen sosyal politikaların geliştirilmesini, ayrımcılığı önleyici yasal düzenlemelerin etkin biçimde uygulanmasını ve savunuculuk faaliyetlerinin güçlendirilmesini kapsamaktadır. Kadınların karar alma mekanizmalarına eşit katılımını destekleyen kamu politikalarının yaygınlaştırılması, çalışma yaşamında fırsat eşitliğini güvence altına alan uygulamaların artırılması ve kurumsal cinsiyet eşitliği politikalarının izlenmesi bu kapsamda önem taşımaktadır. Ayrıca kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ve üniversiteler arasında geliştirilecek iş birlikleri, cam uçurum olgusuna yönelik toplumsal farkındalığın artırılmasına ve ayrımcılık karşıtı uygulamaların yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacaktır **(IFSW, 2014; Dominelli, 2002; Strier, 2007).**

Sonuç olarak cam uçurum olgusuna yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin yalnızca kadın yöneticilerin bireysel güçlendirilmesiyle sınırlı kalmaması gerekmektedir. Olgunun ortaya çıkmasına neden olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve kurumsal güç ilişkileri dikkate alındığında, birey, kurum ve toplum düzeyinde eş zamanlı müdahalelerin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Mikro, mezzo ve makro düzeyde planlanacak bütüncül sosyal hizmet uygulamalarının, kadınların yönetim süreçlerine daha adil koşullarda katılımını destekleyeceği ve cam uçurum olgusunun yeniden üretilmesini önlemede önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir **(IFSW, 2014; Dominelli, 2002; Strier, 2007).**

6. SONUÇ

Cam uçurum olgusu, kadınların üst düzey yönetim pozisyonlarına ulaşmalarının tek başına toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığını göstermediğini ortaya koyan önemli bir kuramsal yaklaşımdır. Literatürde yer alan çalışmalar, kadınların liderlik pozisyonlarına çoğu zaman örgütlerin kriz, belirsizlik ve başarısızlık riskinin yüksek olduğu dönemlerde getirildiğini; buna karşılık erkek yöneticilerin daha istikrarlı ve başarılı örgütsel koşullarda görevlendirildiğini göstermektedir. Bu durum, kadınların yönetim kademelerinde temsil edilme biçiminin yalnızca bireysel başarılarla değil, örgütsel koşullar ve toplumsal cinsiyet temelli önyargılarla da yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Ryan ve Haslam, 2005; Haslam ve Ryan, 2008; Yıldız vd., 2016).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmada ele alınan kuramsal yaklaşımlar, cam uçurumun yalnızca işletme yönetimi alanına özgü bir olgu olmadığını, farklı sektörlerde ve farklı ülkelerde benzer biçimlerde gözlemlenebildiğini göstermektedir. Özellikle sistematik derleme ve meta-analiz bulguları, kadınların riskli liderlik pozisyonlarında aşırı temsil edilmesinin tesadüfi bir durum olmadığını; örgütsel performans, liderlik algısı, değişim beklentisi ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının birlikte etkili olduğu yapısal bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır (Morgenroth vd., 2020; Karakaplan Özer, 2022).

Sosyal hizmet perspektifinden değerlendirildiğinde ise cam uçurum olgusu, çalışma yaşamında kadınların maruz kaldığı görünmez ayrımcılık biçimlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Feminist sosyal hizmet, baskı karşıtı uygulama ve yapısal sosyal hizmet yaklaşımları, kadınların karşılaştıkları bu tür eşitsizliklerin bireysel yetersizliklerden değil, toplumsal güç ilişkileri ve kurumsal uygulamalar tarafından yeniden üretildiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle cam uçurum olgusunun yalnızca kadın yöneticilerin yaşadığı bireysel bir kariyer sorunu olarak değil; insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde ele alınması gereken yapısal bir sosyal sorun olduğu söylenebilir (Dominelli, 2017; Strier, 2007; Healy, 2022; IFSW, 2014).

Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanlarının mikro düzeyde kadın yöneticilerin güçlendirilmesine yönelik psikososyal destek ve danışmanlık hizmetleri sunmaları; mezzo düzeyde ayrımcılık karşıtı örgüt kültürünün geliştirilmesine katkı sağlamaları; makro düzeyde ise toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen sosyal politikaların oluşturulması, savunuculuk faaliyetlerinin yürütülmesi ve karar alma mekanizmalarında fırsat eşitliğini güçlendirecek uygulamaların yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmaları önem taşımaktadır. Bu çok düzeyli yaklaşım, cam uçurum olgusunun ortaya çıkmasına neden olan yapısal eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayabilecek temel sosyal hizmet müdahalelerini oluşturmaktadır (IFSW, 2014; Dominelli, 2017; Strier, 2007).

Sonuç olarak cam uçurum olgusu, kadınların yönetim kademelerinde sayısal olarak temsil edilmelerinin tek başına toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı anlamına gelmediğini göstermektedir. Önemli olan kadınların hangi koşullarda liderlik pozisyonlarına getirildiği, bu süreçte hangi risklerle karşı karşıya bırakıldığı ve örgütsel kararların hangi toplumsal dinamiklerden etkilendiğinin sorgulanmasıdır. Bu çalışma, cam uçurum olgusunu sosyal hizmet perspektifinden ele alarak örgütsel davranış literatürü ile sosyal hizmet disiplini arasında kuramsal bir köprü kurmayı amaçlamış; sosyal adalet, insan hakları ve toplumsal cinsiyet

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

eşitliği ilkeleri doğrultusunda geliştirilecek sosyal hizmet uygulamalarının çalışma yaşamındaki yapısal eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayabileceğini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Alhas, F. (2020). Cam Uçurum: Cezalandırma Tapınağı. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 4(2), 201-218.

Haslam, S. A., & Ryan, M. K. (2008). The road to the glass cliff: Differences in the perceived suitability of men and women for leadership positions in succeeding and failing organizations. The Leadership Quarterly, 19(5), 530-546.

Judge, E. (2003, November 8). Women On Board: Help or Hindrance? The Times. Retrieved June 1, 2026, from https://www.thetimes.co.uk

Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2005). The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. British Journal of management, 16(2), 81-90.

Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö., & Yıldız, H. (2016). Cam uçurum: Kadın yöneticiler cam tavanı ne zaman aşar?. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71(4), 1119-1146.

Karakaplan Özer, E. (2022). Beyond the glass cliff: A scoping review of the influencing factors of glass cliff. Alanya Akademik Bakış, 6(2), 2069-2084.

Morgenroth, T., Kirby, T. A., Ryan, M. K., & Sudkämper, A. (2020). The who, when, and why of the glass cliff phenomenon: A meta-analysis of appointments to precarious leadership positions. *Psychological bulletin*, *146*(9), 797.

Dominelli, L. (2017). *Feminist social work theory and practice*. Bloomsbury Publishing.

Healy, K. (2022). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice*. Bloomsbury Publishing.

Healy, K. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.

Sayce, L. (2015). *From psychiatric patient to citizen revisited*. Bloomsbury Publishing.

Strier, R. (2007). Anti-oppressive research in social work: A preliminary definition. *British Journal of Social Work*, *37*(5), 857-871.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

International Federation of Social Workers. (2014). *Global definition of social work*. https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KARŞISINDA ÇOCUKLARIN KORUNMASININ SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

Özet

İklim değişikliği, çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hâlini çok boyutlu biçimde etkileyen önemli bir küresel halk sağlığı ve sosyal refah sorunudur. Fizyolojik ve bilişsel gelişimlerinin devam etmesi, çevresel tehditlere karşı daha savunmasız olmaları ve yetişkinlere bağımlı yaşamaları nedeniyle çocuklar, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en fazla etkilenen gruplar arasında yer almaktadır. Bu çalışma, iklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki fiziksel, ruhsal ve sosyal etkilerini sosyal hizmet perspektifi çerçevesinde değerlendirerek çocukların korunmasına yönelik politika ve uygulamalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Literatür temelli derleme niteliğinde hazırlanan çalışmada, iklim değişikliğinin çocuk sağlığını doğrudan ve dolaylı yollarla etkilediği belirlenmiştir. Aşırı hava olayları, sel, kuraklık ve orman yangınları gibi afetler çocuklarda yaralanma, ölüm, yerinden edilme ve eğitim süreçlerinde aksamalara neden olurken; hava kirliliği, güvenli su ve gıdaya erişimde yaşanan sorunlar ile bulaşıcı hastalıkların yayılımındaki değişimler çocukların fiziksel sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra iklim değişikliği; travma sonrası stres bozukluğu, kaygı, depresyon ve iklim kaygısı gibi ruh sağlığı sorunlarını artırmakta, zorunlu göç, çocuk işçiliği, ihmal, istismar ve sosyal dışlanma gibi sosyal riskleri de derinleştirmektedir.

Çalışmada, iklim değişikliğinin yalnızca çevresel bir sorun olmadığı; çocuk hakları, sosyal adalet ve sosyal hizmet açısından da ele alınması gereken çok boyutlu bir sosyal sorun olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda çocukların korunmasına yönelik mikro düzeyde psikososyal destek ve güçlendirme çalışmaları, mezzo düzeyde kurumlar arası iş birliği ve toplum temelli koruyucu hizmetler, makro düzeyde ise çocuk haklarını temel alan iklim ve sosyal politikaların geliştirilmesi önerilmektedir. Çocuk odaklı, hak temelli ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının yaygınlaştırılması, çocukların iklim değişikliğine karşı dirençlerinin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

artırılmasına ve sürdürülebilir yaşam koşullarının desteklenmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, çocuk, çocuk sağlığı, sosyal hizmet, çocuk koruma.

Abstract

Climate change is a major global public health and social welfare issue that affects children's physical, psychological, and social well-being in multiple dimensions. Due to their ongoing physiological and cognitive development, greater vulnerability to environmental threats, and dependence on adults, children are among the groups most severely affected by the consequences of climate change. This study aims to evaluate the physical, psychological, and social impacts of climate change on children from a social work perspective and to contribute to policies and practices aimed at protecting children.

This study is based on a literature review and demonstrates that climate change affects children's health through both direct and indirect pathways. Extreme weather events, floods, droughts, and wildfires increase the risks of injury, mortality, displacement, and educational disruption, while air pollution, limited access to safe water and nutritious food, and changes in the spread of infectious diseases adversely affect children's physical health. Furthermore, climate change contributes to mental health problems such as post-traumatic stress disorder, anxiety, depression, and eco-anxiety, while also exacerbating social risks including forced migration, child labor, neglect, abuse, and social exclusion.

The study emphasizes that climate change should be addressed not only as an environmental issue but also as a multidimensional social problem concerning child rights, social justice, and social work. Accordingly, it recommends psychosocial support and empowerment interventions at the micro level, inter-institutional collaboration and community-based preventive services at the mezzo level, and the development of child rights-based climate and social policies at the macro level. Expanding child-centered, rights-based, and preventive social work practices will contribute significantly to enhancing children's resilience to climate change and promoting sustainable living conditions.

Keywords: Climate change, child, child health, social work, child protection.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GİRİŞ

İklim değişikliği, günümüzde insan sağlığını tehdit eden en önemli küresel sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Uzun yıllar boyunca ortalama hava koşullarında meydana gelen değişimleri ifade eden iklim değişikliği; atmosfer, okyanuslar, kara yüzeyi, kar ve buzullar, diğer su kaynakları ile canlılar arasındaki karmaşık etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İklim sisteminde meydana gelen bu değişimler yalnızca insan sağlığını değil, aynı zamanda temiz havaya, güvenli içme suyuna, yeterli ve besleyici gıdaya ve güvenli barınma olanaklarına erişimi de olumsuz etkilemektedir. Günümüzde yarım milyardan fazla çocuk sel riski yüksek bölgelerde yaşarken, yaklaşık 160 milyon çocuk ise yüksek ya da aşırı kuraklık görülen bölgelerde yaşamını sürdürmektedir (Hacısalihoğlu ve Balcı, 2023).

İklim krizi, yaşamın tüm evrelerinde bireylerin sağlık ve iyilik hâlini olumsuz etkileyen önemli bir küresel sorun olmasının yanı sıra doğal çevreyi ve ekosistemleri tehdit etmesi nedeniyle gezegen sağlığı açısından da küresel bir acil durum olarak değerlendirilmektedir (Gözderesi ve Özmert, 2021). Bu süreç toplumun tüm kesimlerini etkilemekle birlikte yaşlılar, engelliler, göç mağdurları ve diğer dezavantajlı gruplar iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarına karşı daha savunmasız durumdadır. Bu gruplar içerisinde çocuklar, fiziksel, bilişsel ve psikososyal gelişimlerinin devam ediyor olması nedeniyle iklim değişikliğinin etkilerini en yoğun yaşayan gruplardan biri olarak öne çıkmaktadır.

İklim değişikliğine bağlı çevresel değişimler çocuk sağlığını çok boyutlu biçimde etkilemektedir. Aşırı hava olayları; yaralanmalar, ölümler, travma sonrası stres bozukluğu, ebeveyn kaybı, eğitim süreçlerinde kesintiler ve zorunlu göç gibi ciddi sonuçlara yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra artan hava sıcaklıkları ve ekosistemlerde meydana gelen bozulmalar; astım atakları, pnömoni, alerjenlere maruziyet ve orman yangını dumanına bağlı akciğer fonksiyonlarında bozulma ile ilişkilendirilmektedir. Su ve gıda kaynaklı hastalıklar, vektör kaynaklı enfeksiyonlar, sıcak çarpması ve deniz seviyesinin yükselmesine bağlı olarak gıda üretimi, temiz su kaynakları ve yaşam alanlarında meydana gelen kayıplar da çocukların sağlık ve gelişimini olumsuz etkileyen başlıca riskler arasında yer almaktadır.

Çocuklar, gelişimsel özellikleri nedeniyle çevresel tehditlere karşı yetişkinlere kıyasla daha kırılgan bir konumdadır. Bu nedenle iklim değişikliği yalnızca çevresel bir sorun değil, aynı zamanda çocuk hakları, halk sağlığı ve sosyal adalet açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir sosyal refah sorunudur. Bu bağlamda çocukların iklim değişikliğinin olumsuz

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

etkilerinden korunması, yalnızca sağlık hizmetleriyle sınırlı olmayan, sosyal politika ve sosyal hizmet uygulamalarını da kapsayan bütüncül müdahaleleri gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, iklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki fiziksel, ruhsal ve sosyal etkilerini sosyal hizmet perspektifi çerçevesinde değerlendirerek çocukların korunmasına yönelik politika ve uygulamalara katkı sağlayabilecek öneriler sunmaktır.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İklim değişikliği, çocukların mevcut sağlık durumlarını olduğu kadar gelecekteki yaşamlarını da etkileyen çok boyutlu bir küresel sorundur. Bununla birlikte çocuklar, iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını önleme ya da bu sonuçlara uyum sağlama konusunda yetişkinlere kıyasla daha sınırlı karar alma ve müdahale kapasitesine sahiptir. Bu durum, çocukların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikososyal açıdan da iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha kırılgan hale gelmelerine neden olmaktadır. Özellikle geleceğe ilişkin belirsizliklerin artması, çocuklarda iklim kaygısının gelişmesini kolaylaştıran önemli etmenlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Hickman vd., 2021).

Günümüzde iklim değişikliği, çocuk sağlığını hem doğrudan hem de dolaylı yollarla etkileyen en önemli çevresel risklerden biri olarak kabul edilmektedir. Çocukların fizyolojik, fiziksel ve bilişsel gelişimlerinin devam ediyor olması, çevresel tehditlere karşı savunma mekanizmalarının henüz tam olarak gelişmemiş olması ve yetişkinlere bağımlı bir yaşam sürdürmeleri, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı daha savunmasız olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle çocuklar, iklim krizinin etkilerinden yetişkinlere göre daha ağır biçimde etkilenmektedir (Subaşı ve Ocakçı, 2025; Helldén vd., 2021; Evci Kiraz, 2019).

İklim değişikliğinin doğrudan etkileri; artan sıcaklıklar, aşırı hava olayları, sel, kuraklık ve orman yangınları gibi çevresel olaylar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu olaylar yaralanma, ölüm, yerinden edilme, eğitim süreçlerinin kesintiye uğraması ve yaşam koşullarının bozulması gibi ciddi sonuçlara yol açabilmektedir. Dolaylı etkiler ise hava kirliliğinin artması, güvenli su ve gıdaya erişimin azalması, ultraviyole radyasyona maruziyetin artması, vektör kaynaklı bulaşıcı hastalıkların yayılımındaki değişimler ve ekosistemlerde meydana gelen bozulmalar yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu süreç; astım atakları, pnömoni, alerjik hastalıklar, su ve gıda kaynaklı enfeksiyonlar, sıcak çarpması ve büyüme-gelişme sorunları başta olmak üzere çocukların fiziksel sağlığını çok yönlü biçimde olumsuz etkilemektedir (Subaşı ve Ocakçı, 2025; Helldén vd., 2021; Evci Kiraz, 2019; Akhtar vd., 2025).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İklim değişikliğinin etkileri yalnızca fiziksel sağlıkla sınırlı değildir. Çocuklar gelişimsel özellikleri nedeniyle iklim krizinin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini de yoğun biçimde yaşamaktadır. Ani gelişen aşırı hava olayları ile deniz seviyesinin yükselmesi ve kuraklık gibi uzun süreli çevresel değişimler; travma sonrası stres bozukluğu, kaygı, depresyon, uyku bozuklukları, fobiler, panik belirtileri, bilişsel işlevlerde bozulma ve gelişimsel sorunlar gibi çok sayıda ruh sağlığı sorununa neden olabilmektedir. Bunun yanında çevresel yıkımın oluşturduğu belirsizlik; üzüntü, öfke, çaresizlik ve umutsuzluk gibi psikolojik tepkilerin gelişmesine de zemin hazırlamaktadır (Kondolot vd., 2012; Sanson ve Bellemo, 2021; Ceylan, Sevgili ve Aslan, 2024).

İklim değişikliği çocukların sosyal yaşamını da derinden etkilemektedir. Bulaşıcı hastalıkların artması, gıda güvencesizliği, temiz suya erişimde yaşanan güçlükler ve iklim kaynaklı zorunlu göçler çocukların eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında ekonomik güçlüklerin derinleşmesi çocuk işçiliği, ihmal, istismar ve sosyal dışlanma gibi risklerin artmasına neden olabilmektedir. Bu yönüyle iklim değişikliği, çocukların fiziksel ve ruhsal sağlığının yanı sıra sosyal iyilik hâlini de tehdit eden önemli bir halk sağlığı ve çocuk koruma sorunu olarak değerlendirilmektedir (Akarsu ve Genç, 2026).

İklim krizi, yalnızca çocukların bugün karşı karşıya kaldıkları çevresel riskleri değil, aynı zamanda geleceğe ilişkin algılarını ve yaşam beklentilerini de etkilemektedir. İklim değişikliğinin giderek derinleşmesi ve geleceğe yönelik belirsizliklerin artması, çocuklarda iklim kaygısını güçlendirmekte; güven duygusunu, umut düzeyini ve psikososyal iyi oluşu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle iklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki etkilerinin yalnızca çevresel veya sağlık boyutuyla değil, çocuk hakları ve sosyal hizmet perspektifi doğrultusunda bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir (Sanson ve Bellemo, 2021).

SONUÇ

İklim değişikliği, çocukların yalnızca fiziksel sağlığını değil, aynı zamanda ruhsal, sosyal ve gelişimsel iyilik hâlini de çok boyutlu biçimde etkileyen küresel bir halk sağlığı ve çocuk koruma sorunudur. Çocukların fizyolojik gelişimlerinin devam etmesi, çevresel tehditlere karşı daha savunmasız olmaları ve iklim krizinin uzun vadeli etkilerine yaşamları boyunca maruz kalacak olmaları, bu grubu iklim değişikliğinden en fazla etkilenen kesimlerden biri hâline getirmektedir. Bu nedenle çocukların üstün yararını esas alan sosyal ve sağlık politikalarının geliştirilmesi, risk altındaki çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici hizmetlerin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yaygınlaştırılması ve iklim değişikliğine uyum sağlayabilecek dirençli sağlık ve sosyal hizmet sistemlerinin oluşturulması temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

İklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması, yalnızca sağlık sektörünün sorumluluğunda değerlendirilebilecek bir konu değildir. Çocuk sağlığı profesyonelleri, sosyal hizmet uzmanları, eğitim kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve politika yapıcılar arasında disiplinler arası ve çok sektörlü bir iş birliğinin geliştirilmesi, çocukların iklim kaynaklı risklere karşı korunmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu iş birliği, çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gereksinimlerini birlikte ele alan bütüncül müdahalelerin planlanmasını mümkün kılacaktır.

Sosyal hizmet mesleği, insan hakları, sosyal adalet ve çocukların üstün yararı ilkeleri doğrultusunda iklim değişikliğinin çocuklar üzerindeki etkilerinin azaltılmasında önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmet müdahalelerinin mikro, mezzo ve makro düzeylerde eş zamanlı olarak planlanması gerekmektedir. Mikro düzeyde çocuklar ve ailelere yönelik psikososyal destek, danışmanlık ve güçlendirme çalışmaları yürütülmeli; çocukların iklim kaynaklı risklerle baş etme becerileri desteklenmelidir. Mezzo düzeyde sağlık, eğitim ve sosyal hizmet kurumları arasında koordinasyon güçlendirilerek toplum temelli koruyucu programlar yaygınlaştırılmalı, afetlere hazırlık çalışmaları artırılmalı ve kurumlarda sürdürülebilir çevre uygulamaları desteklenmelidir. Makro düzeyde ise çocuk haklarını merkeze alan iklim ve sosyal politika uygulamalarının geliştirilmesi, iklim değişikliği ve çocuk sağlığı konularının eğitim programlarına entegre edilmesi, çocuk odaklı afet ve iklim eylem planlarının hazırlanması ve kamu kurumları ile yerel yönetimler arasında çok sektörlü iş birliğinin güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak iklim değişikliği, yalnızca çevresel bir sorun olarak değil, çocukların sağlıklı gelişimini, yaşam kalitesini ve gelecekteki toplumsal refahını doğrudan etkileyen önemli bir sosyal hizmet alanı olarak değerlendirilmelidir. Çocukların iklim krizinin olumsuz etkilerinden korunabilmesi, hak temelli ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının yaygınlaştırılması, çocuk odaklı sosyal politikaların güçlendirilmesi ve disiplinler arası iş birliğinin sürdürülebilir biçimde geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu doğrultuda geliştirilecek bütüncül müdahaleler, çocukların iklim değişikliğine karşı dirençlerinin artırılmasına ve daha güvenli, sağlıklı ve sürdürülebilir yaşam koşullarının oluşturulmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akarsu, Ö. Ve Genç, C. (2026). İklim Değişikliği ve Çocuk Sağlığı: Etkiler, Önlemler, Hemşirelik Yaklaşımı. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, *8*(1), 87-94.

Akhtar, T. N., Maiorano, N., Cosma, A., & Hadfield, K. (2025). A Review Of Early Childhood Psychosocial Interventions Following Extreme Weather Events İn Low-And Middle-İncome Countries. *Perspectives İn Public Health*, *145*(6), 332-342.

Ceylan, H., Sevgili, A., & Aslan, Ş. (2024). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin İklim Değişikliği Farkındalıklarının ve Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi. *Journal Of University Research*, *7*(2), 131-143.

Evci Kiraz E. İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığına Etkileri. İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 14. Ankara. 201

Gözderesi, Y., Ve Özmert, E. H. (2021). Understanding The Links Between The Climate Crisis And Child Health. *Çocuk Dergisi*, *21*(3), 281-287.

Hacısalihoğlu, A., Ve Balcı, S. (2023). İklim Değişikliğinin Çocuk Sağlığına Etkisi ve Çözüm Önerileri. *Artuklu International Journal Of Health Sciences*, *3*(1), 93-97.

Helldén D, Andersson C, Nilsson M, Ebi KL, Friberg P, Alfvén T. (2021). Climate Change And Child Health: A Scoping Review And An Expanded Conceptual Framework. The Lancet Planetary Health. 5(3)

Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R. E., Mayall, E. E., ... & Van Susteren, L. (2021). Climate Anxiety In Children And Young People And Their Beliefs About Government Responses To Climate Change: A Global Survey. *The Lancet Planetary Health*, *5*(12).

Kondolot, M., Beyazova, U., Özmert, E., Şahin, F., Ulukol, B., & Gökçay, G. (2012). İklim Değişikliğinin Çocuk Sağlığına Etkileri. *Erciyes Tıp Dergisi*, *34*(1).

Sanson, A., Ve Bellemo, M. (2021). Children And Youth In The Climate Crisis. *Bjpsych Bulletin*, *45*(4), 205-209.

Subaşi, D. Ö. Ve Ocakçı, A. F. (2025). Değişen İklim Koşullarının Çocuk Sağlığına Etkisi. Sağlık ve Toplum 35 (1).

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HİKİKOMORİ ve SOSYAL HİZMETLE İLİŞKİSİ

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Hikikomori, bireyin sosyal ilişkilerden, eğitim ve çalışma yaşamından uzun süreli olarak uzaklaşmasıyla karakterize edilen ileri düzeyde bir sosyal geri çekilme olgusudur. İlk olarak Japonya'da tanımlanan ve başlangıçta bu ülkeye özgü sosyo-kültürel bir olgu olarak değerlendirilen hikikomori, zaman içerisinde farklı ülkelerde de görülmeye başlanmıştır. Hikikomori yaşayan bireyler zamanlarının büyük bölümünü evde geçirmekte, sosyal faaliyetlere katılmamakta ve toplumla ilişkilerini önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Sosyal geri çekilmenin uzun süre devam etmesi bireyin aile ilişkilerini, eğitim ve çalışma yaşamına katılımını, sosyal işlevselliğini ve iyilik hâlini etkileyebilmektedir. Bununla birlikte, hikikomorinin etiyolojisi, klinik görünümü, tanısı ve tedavisi konusunda henüz ortak bir görüş bulunmamaktadır. Literatürde hikikomori ile sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle bu çalışmanın amacı, hikikomori olgusunu sosyal hizmet bağlamında ele alarak iki alan arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Sosyal hizmetin birey ve çevresi arasındaki etkileşimi esas alan yaklaşımı, hikikomorinin bireysel ve sosyal boyutlarının birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda hikikomori ile mücadelede bireyin sosyal işlevselliğinin ve güçlenmesinin desteklenmesi, aile ve sosyal çevresiyle ilişkilerinin ele alınması ve toplumsal yaşama katılımının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Hikikomorinin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda ailesel ve toplumsal boyutları bulunan bir sorun olması, multidisipliner bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu süreçte sosyal hizmetin diğer meslek ve disiplinlerle iş birliği içerisinde mikro, mezzo ve makro düzeylerde aktif rol üstlenmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hikikomori, sosyal geri çekilme, sosyal izolasyon, sosyal hizmet, sosyal işlevsellik.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ABSTRACT

Hikikomori is a severe form of social withdrawal characterized by an individual's prolonged disengagement from social relationships, education, and working life. Initially identified in Japan and considered a sociocultural phenomenon specific to the country, hikikomori has gradually been observed in different countries. Individuals experiencing hikikomori spend most of their time at home, refrain from participating in social activities, and substantially limit their interactions with society. Prolonged social withdrawal may affect individuals' family relationships, participation in education and employment, social functioning, and well-being. However, there is still no consensus regarding the etiology, clinical presentation, diagnosis, and treatment of hikikomori. Given the limited number of studies addressing the relationship between hikikomori and social work, this study aims to examine hikikomori within the context of social work and to clarify the relationship between the two. Social work's emphasis on the interaction between individuals and their environments provides a framework for considering both the individual and social dimensions of hikikomori. Accordingly, addressing hikikomori involves supporting individuals' social functioning and empowerment, considering their relationships with family and social environments, and strengthening their participation in social life. Since hikikomori has not only individual but also familial and societal dimensions, a multidisciplinary approach is required. Within this process, social work has an important role in working collaboratively with other professions and disciplines through interventions at micro, mezzo, and macro levels.

Keywords: Hikikomori, social withdrawal, social isolation, social work, social functioning.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GİRİŞ

Japonya'da çalışma yaşamından uzak duran ve başkalarıyla sosyal ilişki kurmaktan kaçınan yaklaşık bir milyon genç yetişkinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Sosyal geri çekilme olarak ifade edilen "hikikomori", ülkede önemli bir sosyo-psikolojik sorun olarak görülmektedir. Buna karşın, konunun psikopatolojik yönü yeterince ele alınmamış ve tanılanmasına ilişkin kapsamlı değerlendirmeler sınırlı kalmıştır. Hikikomori, 1990'lı yıllardan itibaren Japonya'da genç yetişkinlerde ve kimi zaman 40'lı yaşlara kadar uzanan yetişkinlik döneminde görülmesiyle dikkat çeken yeni bir sosyal sorun olarak gündeme gelmiştir. Bu olgu; lise ya da üniversite eğitimini tamamlayan veya eğitim sürecini yarıda bırakan genç yetişkinlerin çalışma yaşamına katılmayarak toplumdan uzaklaşmaları ve yaşamlarını büyük ölçüde aile evinde sürdürmeleriyle karakterize edilmektedir. Bazı bireylerde geri çekilme daha ileri boyutlara ulaşarak aile üyeleriyle iletişimin kesilmesine ve zamanın çoğunlukla kişinin kendi odasında geçirilmesine kadar varabilmektedir. Bu süreçte uyku düzeni de değişebilmekte; bireyler gündüz saatlerini uyuyarak geçirirken geceleri uyanık kalabilmektedir. Gençler arasında görülen hikikomori, yaklaşık son yirmi yıldır Japonya'nın sosyal sorunlarından biri olarak ele alınmaktadır. Son dönemlerde ise başta Avrupa olmak üzere farklı ülkelerde de bu olgunun varlığına dikkat çekilmektedir. Buna rağmen, hikikomorinin Japonya'daki psikopatolojik özelliklerini ayrıntılı biçimde ele alan çalışmalar sınırlı kalmıştır. Hikikomori kavramı ilk dönemlerde, bireyin diğer insanlarla kurduğu ilişkilerden uzaklaşmasını ifade eden genel bir terim olarak kullanılmıştır. Bunun yanında kavram, otizm, şizofreni ve depresyon görülen bireyler ile yaşlı hastalarda ortaya çıkan geri çekilme belirtisini tanımlamak amacıyla psikiyatri alanında da kullanılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise gençlerde görülen hikikomori hem psikiyatri alanında hem de toplumda daha fazla dikkat çekmeye başlamış ve kavramın kullanımı ağırlıklı olarak genç yetişkinler üzerinde yoğunlaşmıştır (Suwa ve Suzuki, 2013; Neoh vd., 2020).

Sosyal geri çekilme, bireyin akranlarıyla kurduğu etkileşimlerden kendi isteğiyle uzaklaşmasını ifade eden geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu davranışın temelinde biyolojik etkenlerin ve ebeveyn tutumlarının yer alabileceği belirtilmektedir. Ergenlik döneminde meydana gelen değişimler, sosyal izolasyonun artmasına neden olabilmekte ve yaşamın ilerleyen dönemlerinde psikolojik sıkıntılar açısından bir risk oluşturabilmektedir. Sosyal geri çekilme çoğunlukla diğer psikopatolojik bozuklukların bir belirtisi olarak ele alınsa da son on yılda araştırmacıların ilgisi doğrudan bu olguya yönelmeye başlamıştır (Amendola vd., 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Hikikomori'nin yaygınlığı veya görülme sıklığını açıklayan güvenilir veriler ne yazık ki sınırlıdır. Bu değerlendirme yalnızca sağlık ve sosyal yardım merkezlerine başvuran hikikomori bireyleri veya bu bireylerin ebeveynlerini kapsamakta, klinik ve hastanelere yapılan başvuruları içermemektedir. Ayrıca hikikomori bireylerin sosyal açıdan izole olmaları nedeniyle, tespit edilen vakaların yanı sıra henüz belirlenmemiş başka vakaların da bulunabileceği düşünülmektedir (Teo, 2010).

Literatürde hikikomori olgusunu sosyal hizmet bağlamında ele alan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle, bu çalışmada hikikomori ile sosyal hizmet arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

HİKİKOMORİ NEDİR

Japoncada "hikikomori" kavramı, ileri düzeyde sosyal geri çekilmeyi ifade etmektedir. Kavram, sosyal ilişkilerden uzaklaşma durumunun yanı sıra bu durumu yaşayan bireyi tanımlamak için de kullanılmaktadır. Hikikomori, kabul edilen davranış sınırlarının dışında kalan ve çeşitli sosyal ve psikolojik etkenlerle ilişkili bir normdan sapma biçimi olarak değerlendirilmektedir (Kato vd., 2019, Dong, Li, Baker, 2022).

Ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde görülebilen hikikomori, bireyin sosyal yaşamdan uzaklaşarak toplumla kurduğu teması büyük ölçüde sonlandırması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavram, sosyal yaşamdan geri çekilme durumunun yanı sıra bu durumu deneyimleyen kişiyi ifade etmek için de kullanılmaktadır (Suwa ve Suzuki, 2013).

İçe dönme, yalnızlaşma ve sosyal yaşamdan geri çekilme anlamlarını taşıyan hikikomori kavramı, 1980'li yılların başlarında ortaya çıkmış, 1990'lı yıllardan itibaren ise toplumsal bir sorun ve kolektif bir hastalık çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle 15-40 yaş arasındaki bireylerde görülen hikikomori, kişilerin toplumla ilişkilerini büyük ölçüde sınırlandırarak uzun yıllar boyunca odalarından çıkmadan yaşamlarını sürdürmeleri durumunu ifade etmektedir (Demir, 2017).

Hikikomori, en az altı ay boyunca devam eden, genellikle yaşamın üçüncü on yılının ikinci yarısında ortaya çıkan ve yaşanan sosyal geri çekilmenin başka bir psikiyatrik bozukluğun temel belirtileriyle açıklanamadığı bir durum olarak tanımlanmaktadır (Saito, 1998).

Japonya Sağlık, Çalışma ve Sosyal Refah Bakanlığı hikikomoriyi;

- Zamanının büyük bölümünü evde geçirme,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

- Okula gitme veya çalışma gibi sosyal faaliyetlere katılmama ya da katılamama,
- Bu durumun altı aydan uzun süre devam etmesi,
- Psikotik bir patolojinin bulunmaması,
- Orta veya ağır düzeyde zihinsel geriliğin (IQ < 55–50) bulunmaması,
- Yakın bir arkadaşının olmaması şeklinde tanımlar (Ito vd, 2003).

HİKİKOMORİ ve SOSYAL HİZMET

Japon aile yapısında annelerin aşırı koruyucu ve bağımlılığı artıran tutumları ile babaların çocuk üzerindeki etkisinin sınırlı kalması, çocuklarda sosyal beceri yetersizliği, kimlik bocalaması ve çevreye uyum sorunlarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu süreç okul döneminde akran reddi ve devamsızlıkla devam edebilmekte, ilerleyen yıllarda ise yoğun rekabet ve işsizlik riski bireyin yaşadığı güçlükleri artırabilmektedir. Kendini yetersiz hisseden ve çevresinin tepkisinden çekinen birey zamanla eve kapanarak sosyal yaşamdan uzaklaşmakta; internet ve sanal oyun kullanımı da artabilmektedir. Başlangıçta Japonya'ya özgü bir olgu olarak değerlendirilen hikikomori, zamanla diğer ülkelerde de görülmeye başlamış ve bilimsel araştırmalarda daha fazla ilgi çekmiştir. Bununla birlikte, hikikomorinin etiyolojisi, klinik görünümü, tanısı ve tedavisi konusunda henüz ortak bir görüş bulunmamaktadır (Kulaberoğlu ve Hocaoğlu, 2024).

Sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, bireylerin güçlendirilmesini ve özgürleşmesini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini temel alan sosyal hizmet, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları güçlüklerle baş etmelerini ve iyilik hâllerinin geliştirilmesini desteklemek amacıyla insanlar ve toplumsal yapılarla birlikte çalışmaktadır (IFSW & IASSW, 2014).

Hikikomori, bireylerin sosyal yaşamdan uzaklaşmasına yol açarak iyilik hâllerini ve sosyal sağlıklarını olumsuz etkileyen bir olgudur. Sosyal hizmet ise bireylerin iyilik hâlinin ve yaşam kalitesinin geliştirilmesini temel alan bir meslek ve akademik disiplin olarak hikikomori ile mücadelede önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle sosyal hizmet, hikikomorinin bireysel ve toplumsal etkilerinin ele alınmasında ve bireylerin yeniden sosyal yaşama katılımlarının desteklenmesinde temel mesleki ve akademik disiplinlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hikikomori, bireyin sosyal ilişkilerden, eğitim ve çalışma yaşamından uzun süreli olarak uzaklaşması nedeniyle yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sosyal boyutları bulunan bir olgudur. Bu yönüyle hikikomori, sosyal hizmetin birey ve çevresi arasındaki etkileşimi temel

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

alan yaklaşımıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Sosyal hizmet uygulamalarında hikikomori yaşayan bireyin yalnızca sosyal geri çekilme davranışına değil, aile ilişkilerine, sosyal destek kaynaklarına, eğitim ve istihdam süreçlerine ve toplumsal yaşama katılımına da odaklanılabilir. Mikro düzeyde bireyin sosyal işlevselliğinin ve güçlenmesinin desteklenmesi, mezzo düzeyde aile ve yakın çevresiyle ilişkilerinin ele alınması, makro düzeyde ise sosyal dışlanmayı azaltan ve eğitim, istihdam ve sosyal hizmetlere erişimi destekleyen politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bu çerçevede sosyal hizmet, hikikomori yaşayan bireylerin yeniden sosyal yaşama katılımının desteklenmesinde bireysel, ailesel ve toplumsal boyutları birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak hikikomori, başlangıçta Japonya'ya özgü sosyo-kültürel bir olgu olarak değerlendirilmesine rağmen günümüzde farklı toplumlarda da karşılaşılan küresel bir sorun hâline gelmiştir. Uzun süreli sosyal geri çekilmenin depresyon, kaygı, düşük öz saygı ve farklı ruhsal sorunlarla birlikte görülebilmesi, hikikomorinin birey üzerindeki etkilerinin yanı sıra sosyal boyutuyla da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Dolaylı iletişimin yaygınlaşması, yüz yüze ilişkilerin azalması, internet kullanımının artması ve dijital ortamlarda yaşanan zorbalık gibi günümüz toplumuna özgü değişimler, hikikomorinin yalnızca belirli bir kültürle sınırlandırılamayacağını göstermektedir. Bu yönüyle hikikomori, dünyanın farklı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye açısından da üzerinde durulması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikikomori ile mücadelede tek bir meslek veya disiplinin yeterli olması mümkün olmadığından, sürecin multidisipliner bir anlayışla yürütülmesi ve sosyal hizmet uzmanlarının da bu ekip içerisinde yer alması gerekmektedir. Çünkü hikikomori yalnızca bireyi değil, bireyin ailesiyle ve sosyal çevresiyle ilişkilerini ve toplumsal yaşama katılımını da ilgilendiren bir sorundur. Bu nedenle sosyal hizmetin diğer meslek ve disiplinlerle iş birliği içerisinde bireylerin, grupların ve toplumun geleceğini gözeterek hikikomori ile mücadelede aktif rol üstlenmesi; mikro, mezzo ve makro düzeylerde çalışmalar yürütmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Amendola, S., Cerutti, R., Presaghi, F., Spensieri, V., Lucidi, C., Silvestri, E., ... & Teo, A. (2021). Hikikomori, Problematic İnternet Use And Psychopathology: Correlates İn Non-

Clinical And Clinical Samples Of Young Adults İn Italy. Journal Of Psychopathology, 27(2), 106-114.

Demir, S. T. (2017). Hikikomori: Toplumsal Gerçeklikten Dijital Yönelimlere Modern Kültürün Kaçış Ve İzolasyon Sorunsalı. AJIT-E: Academic Journal Of Information Technology, 8(27), 19-30.

Dong, B., Li, D., & Baker, G. B. (2022). Hikikomori: A society-bound syndrome of severe social withdrawal. Psychiatry and Clinical Psychopharmacology, 32(2), 167.

International Federation Of Social Workers [IFSW] & International Association Of Schools Of Social Work [IASSW]. (2014). Global Definition Of Social Work

Ito J, Yoshida M, Kobayashi K, Et Al. (2003). Report Of İnvestigation İnto The Actual Condition Among Consultations About So Cial Withdrawal (Hikikomori). Guideline From The Ministry Of Health And Labor 2003 (İn Japanese).

Kato, T.A., Kanba, S., Teo, A.R. (2019). Hikikomorii Multidimensional Understanding, Assessment, And Future İnternational Perspectives. Psychiatry Clin Neurosci. 73(8):427 440.

Kulaberoğlu, E., & Hocaoğlu, Ç. (2024). 'Hikikomori'Nedir?: Bir Gözden Geçirme. Arel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8(2), 88-101.

Neoh, M. J. Y., Carollo, A., Lim, M., & Esposito, G. (2023). Hikikomori: A scientometric review of 20 years of research. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(9), 5657.

Saito T. (1998). Shakaiteki Hikikomori: Owaranai Shishunki (Social Withdrawal: A Neverending Adolescence) PHP Shinsho; Tokyo

Suwa, M., & Suzuki, K. (2013). The Phenomenon Of “Hikikomori”(Social Withdrawal) And The Socio-Cultural Situation İn Japan Today. Journal Of Psychopathology, 19, 191-198.

Teo AR. (2010) A new form of social withdrawal in Japan: a review of hikikomori. Int J Soc Psychiatry. 56(2):178-85.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DİJİTALLEŞEN TOPLUMDA YAŞLILIK: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr., BEYZA HATİPOĞLU ERKOÇ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,

beyzahatipoglu@windowslive.com - 0000-0002-0035-6782

Özet

Dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte bireysel ve toplumsal yaşamın hemen her alanını etkileyen önemli bir dönüşüm süreci hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, sağlık, eğitim, kamu hizmetleri, bankacılık ve sosyal iletişim gibi birçok alanda önemli kolaylıklar sağlarken, dijital teknolojilere erişim ve kullanım konusunda yaşanan eşitsizlikleri de görünür kılmaktadır. Dijitalleşme sürecinden en fazla etkilenen gruplardan biri yaşlı bireylerdir. Yaşlanmaya bağlı fiziksel, bilişsel ve ekonomik değişimler ile dijital becerilerin sınırlı olması, yaşlı bireylerin dijital teknolojilere uyum sağlamasını güçleştirebilmektedir. Bu durum, yaşlıların dijital hizmetlerden yeterince yararlanamamasına, sosyal yaşama katılımlarının azalmasına ve yeni dezavantaj alanlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. Bu derleme kapsamında dijitalleşmenin yaşlı bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyal etkileri sosyal hizmet perspektifiyle ele alınmıştır. Çalışmada dijitalleşmenin yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırma, sosyal ilişkileri sürdürme, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırma ve bağımsız yaşamı destekleme gibi olumlu yönleri ile sosyal izolasyon ve yalnızlık, dijital yaş ayrımcılığı, dijital uçurum ve dijital platformlara yabancılık gibi başlıca risk alanları değerlendirilmiştir. Ayrıca dijital dönüşüm sürecinde yaşlı bireylerin karşılaştıkları güçlüklerin azaltılmasına yönelik sosyal hizmet yaklaşımının önemi vurgulanmış; mikro düzeyde bireysel güçlendirme ve dijital okuryazarlık, mezzo düzeyde aile ve toplum temelli destek mekanizmaları, makro düzeyde ise yaşlı dostu dijital politikalar ve kapsayıcı sosyal politikaların geliştirilmesi gerekliliği ele alınmıştır. Sonuç olarak dijitalleşmenin yaşlı bireyler açısından yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda sosyal katılımı, yaşam kalitesini ve haklara erişimi etkileyen çok boyutlu bir süreç olduğu; bu sürecin yaşlı bireylerin gereksinimleri doğrultusunda planlanmasının ve sosyal hizmet uygulamalarıyla desteklenmesinin önem taşıdığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, yaşlılık, sosyal hizmet, dijital uçurum, dijital yaş ayrımcılığı.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Abstract

Digitalization has become one of the most significant transformation processes affecting nearly every aspect of individual and social life through rapid advances in information and communication technologies. While this transformation provides important opportunities in areas such as healthcare, education, public services, banking, and social communication, it also reveals inequalities in access to and use of digital technologies. Older adults are among the groups most affected by this process. Age-related physical, cognitive, and economic changes, together with limited digital skills, may make it difficult for older individuals to adapt to digital technologies. As a result, they may experience restricted access to digital services, reduced social participation, and new forms of disadvantage. This review examines the psychological and social effects of digitalization on older adults from a social work perspective. It discusses both the positive contributions of digitalization, including improved quality of life, maintenance of social relationships, easier access to healthcare services, and support for independent living, as well as major challenges such as social isolation and loneliness, digital ageism, the digital divide, and unfamiliarity with digital platforms. In addition, the importance of the social work perspective in reducing the challenges experienced by older adults during the digital transformation process is emphasized. Interventions at the micro level focus on empowerment and digital literacy; mezzo-level interventions highlight family- and community-based support mechanisms; and macro-level interventions emphasize age-friendly digital policies and inclusive social policies. In conclusion, digitalization should be considered not only as a technological transformation but also as a multidimensional process affecting social participation, quality of life, and access to rights for older adults. Supporting this process through age-sensitive social work practices is essential for promoting active and inclusive ageing.

Keywords: Digitalization, older adults, social work, digital divide, digital ageism.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GİRİŞ

Dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin bir sonucu olarak günümüzün en belirleyici dönüşüm süreçlerinden biri hâline gelmiştir. Bu nedenle 21. yüzyıl sıklıkla "dijital çağ" olarak nitelendirilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sibernetik alanındaki gelişmeler, matematiksel hesaplama yöntemlerinin ilerlemesi ve bilgi işlem teknolojilerinin yaygınlaşması, yaşamın hemen her alanında köklü değişimlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. İnternetin günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmesi, akıllı telefonların yaygınlaşması ve teknolojik özelliklerinin sürekli gelişmesi ile arama motorlarının geçirdiği dönüşüm, bireylerin dijital teknolojilerle kurduğu ilişkiyi farklı bir boyuta taşımış ve toplumun dijital bir yaşam düzeni içerisinde yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Dijitalleşme, analog bilgi akışlarının dijital ortama dönüştürülmesi süreci olarak tanımlanmakta; bunun ötesinde sosyal yaşamın birçok alanını dijital iletişim ekseninde yeniden yapılandıran bir altyapı işlevi görmektedir. Teknolojik gelişmeler ve internetin kullanım alanlarının genişlemesiyle birlikte yalnızca bilgi ve içerikler sayısallaştırılmamakta; aynı zamanda görüntü, video ve metin gibi farklı içerikler dijital platformlar aracılığıyla üretilmekte, paylaşılmakta ve dolaşıma girmektedir. Bu platformlar ise teknolojik yeniliklere paralel olarak sürekli değişmekte, kapsamı genişlemekte ve yeni iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dijitalleşmenin bireysel ve toplumsal yaşamın tüm alanlarına yayılması, dijital toplum ve dijital kültür kavramlarının önem kazanmasına neden olmuştur. Ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam üzerinde belirgin etkiler oluşturan bu dönüşüm, bireylerin günlük yaşam pratiklerini de önemli ölçüde değiştirmiştir. İnternet kullanımının giderek yaygınlaşması, bilgisayar ve mobil teknolojilere erişimin artması ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler; haber alma, iletişim kurma, alışveriş yapma ve eğlenme gibi gündelik yaşamın temel faaliyetlerinin dijital ortamda gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır. Böylece yeni iletişim teknolojileri, çağdaş yaşamın temel bileşenlerinden biri hâline gelmiştir (Schumacher vd., 2016; Özbey, 2022).

Dijitalleşme, günümüzde bireysel ve toplumsal yaşamın birçok alanını etkileyen önemli dönüşüm süreçlerinden biri olmayı sürdürmektedir. Bilgi çağının sunduğu imkânlar sayesinde coğrafi sınırları aşan bilgi akışı sağlanabilmekte, farklı nitelikteki veriler dijital ortamlarda depolanabilmekte ve büyük ölçekli veri işleme olanaklarıyla ihtiyaç duyulan bilgiye kısa sürede erişilebilmektedir (Özçelik Baloğlu, 2023).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Toplumsal değişimler, sağlık hizmetlerinde yaşanan gelişmeler ve yaşam koşullarındaki iyileşmeler, ortalama yaşam süresinin uzamasına katkı sağlamaktadır. Buna paralel olarak, doğurganlık oranlarının azalması dünya genelinde yaşlı nüfusun giderek artmasına neden olmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı önemli ölçüde yükselmektedir. Yaşlılık döneminde fiziksel aktivitenin azalması ve günlük yaşam aktivitelerinin yerine getirilmesinde başkalarının fiziksel desteğine ihtiyaç duyulması, yaşam kalitesinin düşmesine neden olabilmektedir. Bu durum, yaşlı bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan etkilenmesine, karşılaştığı durumlara uyum sağlamada güçlük yaşamasına yol açabilmektedir (Bulduk, 2014).

Yaşlanma, bireyin anne karnındaki gelişim sürecinden başlayarak ölümüne kadar biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal açılardan değişime uğradığı, geri döndürülemez ve kaçınılmaz bir yaşam sürecidir. Bu süreç, bireyin yaşam deneyimlerine ve içinde bulunduğu kültürel yapıya bağlı olarak farklı biçimlerde gelişebilmektedir. Yaşlılık kavramına ilişkin literatürde ortak kabul gören tek bir tanım bulunmamakta; yaşlılığın başlangıç yaşı, ülkeler ile yaşlılara hizmet sunan kurum ve kuruluşların benimsediği ölçütlere göre farklılık gösterebilmektedir. Yaşlılık, fizyolojik ve biyolojik değişikliklerin etkisiyle bireyin günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmekte zorlanabildiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde bazı yaşlı bireyler başkalarının desteğine ihtiyaç duyabilmekte ve buna bağlı olarak çaresizlik duygusu yaşayabilmektedir. Ayrıca yaşlılığın yaşamın son evresi olarak değerlendirilmesi, yaşlı bireylerde ölüme yakınlık hissi ve ölüm kaygısının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Tomanbay, 2002; Tereci vd., 2016).

Dijitalleşme süreci ve beraberinde gelişen dijital dünya, bilgiye erişimi kolaylaştıran, iletişim olanaklarını artıran ve bireylere yaşamın birçok alanında önemli kolaylıklar sunan bir dönüşümü ifade etmektedir. Ancak bu dönüşümün sağladığı imkânlardan etkin biçimde yararlanabilmek, dijital teknolojilere erişimin yanı sıra bu teknolojilerin doğru ve güvenli biçimde kullanılmasına da bağlıdır. Bununla birlikte, her birey dijital dünyanın sunduğu olanaklardan aynı ölçüde yararlanamamaktadır. Bu süreçten en fazla etkilenen gruplardan biri yaşlı bireylerdir. Sürekli değişen ve her geçen gün yenilenen dijital teknolojilere uyum sağlamakta zorlanan yaşlılar, dijital becerilerinin sınırlı olması nedeniyle birçok hizmete erişimde güçlük yaşayabilmekte, dijital dolandırıcılık ve istismar gibi risklerle daha sık karşı karşıya kalabilmekte ve dijital dönüşüme uyum sağlayamadıkları için zaman zaman sosyal yaşamın bazı alanlarında dışlanabilmektedir. Bu nedenle dijitalleşmenin yaşlı bireyler açısından

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yalnızca sunduğu fırsatlar değil, beraberinde getirdiği güçlükler ve riskler de değerlendirilmesi gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

DİJİTALLEŞMENİN YAŞLILAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK VE SOSYAL ETKİLERİ: FAYDALAR VE ZORLUKLAR

Yaşlı bireylerin teknolojiye erişimi ve teknolojiyi kullanma düzeyi, birçok farklı nedene bağlı olarak diğer yaş gruplarına kıyasla daha sınırlı kalmaktadır. Bu durum; yaşlı bireylerin teknolojiyle daha geç tanışmaları, geleneksel toplum yapısının teknoloji kullanımına yönelik yaklaşımı, yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan fiziksel ve bilişsel güçlükler ile emeklilik sonrasında yaşanabilen ekonomik sınırlılıklar gibi etkenlerle açıklanmaktadır. Günümüzde yaşlı bireylerin modern teknolojilere erişimi ve bu teknolojileri kullanabilmesi, toplumlar açısından önem taşıyan konulardan biri hâline gelmiştir. Yaşamın birçok alanında kolaylık sağlayan teknoloji, yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin desteklenmesinde de önemli bir yere sahiptir. Buna karşın, yaşlı bireylerin teknolojiyi benimseme ve kullanma konusunda isteksiz davranabilmeleri, günümüzde üzerinde durulan önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Dinçer ve Oruç, 2024).

Günümüzde internet, sosyal medya, tıp teknolojileri ve yapay zekâ gibi teknolojik gelişmeler, teknolojiye yönelik ilgi ve kullanım düzeyleri farklılık gösterse de yaşlı bireyler dâhil toplumun tüm kesimlerini etkilemektedir. Ağ toplumunun önemli bir bileşeni olan internet kullanımı, yaşlı bireyler arasında giderek yaygınlaşmaktadır. Sosyal ağlar ise yalnızca kişiler arası iletişimin sürdürüldüğü ortamlar olmanın ötesinde; ticaret, eğitim, kültür, sağlık, eğlence ve politik katılım gibi farklı alanlarda kullanılan dijital platformlar hâline gelmiştir. Bu platformlar, yaşlı bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürmelerine ve yeni sosyal etkileşimler geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Dijital teknolojiler; günlük yaşamı kolaylaştırma, bilgiye erişimi artırma, sosyal etkileşimi destekleme ve bilgi paylaşımını kolaylaştırma gibi olanaklar sunarak yaşlı bireylerin yaşamını zenginleştirebilmektedir. Bunun yanı sıra tıp teknolojilerindeki gelişmeler, yaşlı bireylerin sağlık durumlarının izlenmesi, tanı ve tedavi süreçlerinin yürütülmesi ile sağlık hizmetlerine erişimlerinde önemli kolaylıklar sağlamakta ve hastanede kalış sürelerinin azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Yapay zekâ ise kullanım alanı giderek genişleyen bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır. Akıllı ev sistemleri, otonom araçlar ve dijital ev asistanları gibi uygulamaların yaşlı bireylerin günlük yaşamını desteklemesi beklenmektedir. Ayrıca yapay zekâ teknolojilerinin yaşlılığa bağlı sağlık sorunlarının tanı, izlem ve tedavi süreçlerinde

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kullanılmasına yönelik çalışmalar da devam etmektedir (Ekici ve Gümüş, 2016; Köroğlu, 2024; Dinçer ve Oruç, 2024).

Dijitalleşme sürecinin yaşlı bireylerin günlük yaşamını kolaylaştırması, yaşam kalitesini artırması ve aktif yaşlanmayı desteklemesi konusunda genel bir görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, dijitalleşme süreci her zaman olumlu sonuçlar doğurmamakta, yaşlı bireyler açısından çeşitli güçlükleri de beraberinde getirebilmektedir. Başka bir ifadeyle, dijitalleşme yaşlılık döneminde yeni risk ve zorluk alanlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Aşağıda, yaşlı bireylerin dijitalleşme sürecinde karşılaşabilecekleri başlıca zorluklara yer verilmektedir.

Sosyal izolasyon ve yalnızlık; Sosyal izolasyon, özellikle yaşlı yetişkinler arasında sık görülen ve bireyin sosyal ilişkilerinin sınırlı olması ya da anlamlı sosyal etkileşim kuramaması ile karakterize edilen bir halk sağlığı sorunudur (Aslan Kolukısa, 2026). Yalnızlık ise bireyin sosyal ilişkilerini nicelik ya da nitelik bakımından yetersiz algılaması sonucunda ortaya çıkan öznel bir deneyimdir. Bu yönüyle yalnızlık, nesnel olarak değerlendirilebilen sosyal izolasyondan farklıdır ve bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamdan bağımsız olarak deneyimlenebilmektedir (Perlman ve Peplau, 1984). Yaşlanma süreciyle birlikte aile üyeleri ve arkadaş çevresinde yaşanan kayıplar, sağlık durumunda meydana gelen değişiklikler, hareketliliğin azalması ve ekonomik kaynaklardaki azalma, yaşlı bireylerin sosyal izolasyon ve yalnızlık yaşama riskini artıran başlıca etmenler arasında yer almaktadır (İştar Işıklı, 2024).

Dijital yaş ayrımcılığı; Yaş ayrımcılığı, bireylere yaşları temel alınarak yöneltilen kalıp yargıları, önyargıları ve ayrımcı tutumları ifade etmektedir. Toplumların yaşlanmasıyla birlikte yaşlı bireylere yönelik önyargılar ve yaş ayrımcılığı konusu daha fazla önem kazanmıştır. Yaş ayrımcılığı; uygulamalarda, düzenlemelerde, yaşlanmaya ilişkin toplumsal normlarda ve yaşa dayalı inançlarda farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Yaş ayrımcılığının ve buna ilişkin faktörlerin küresel düzeyde yaygınlığının belirlenmesi, sorunun boyutunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Araştırmalar, yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığının sağlık, esenlik ve sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerinde olumsuz etkileri bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca yaş ayrımcılığı, yaşlı bireylerin benlik algısını etkileyebilmekte ve toplumun yaşlı nüfusa yönelik tutumlarını şekillendirebilmektedir (Demir Dikmen, 2023). Yaş ayrımcılığı dijitalleşme bağlamında ele alındığında, dijital eşitsizlik olarak ifade edilen bir durum ortaya çıkmaktadır. Günümüzde teknolojiye uyum sağlayabilmek ve dijital gelişmeleri takip edebilmek giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Dijital teknolojileri kullanabilen

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bireyler birçok alanda avantaj elde ederken, dijitalleşme sürecine uyum sağlayamayan bireyler ayrımcılık, dışlanma ve eşitsizlikle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumdan etkilenen grupların başında yaşlı bireyler gelmektedir. Günümüzde teknolojiden uzak bir yaşam sürdürmek neredeyse mümkün değildir. Teknolojinin yaşamın birçok alanında yer alması, bireylerin günlük yaşamını olduğu kadar kültürel değerlerini de etkilemektedir. Teknoloji, yaşlı bireyler açısından yaşam kalitesini artırma potansiyeli taşımasının yanı sıra dijital eşitsizliklerin ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Yaşlı bireylerin teknolojiye erişim ve kullanım düzeyleri, genç kuşaklara göre daha sınırlı kalabilmekte ve bu durum dijital göçmenlik kavramını gündeme getirmektedir. Bununla birlikte, yaşlı bireylerin gereksinimleri dikkate alınarak geliştirilen teknolojiler ve sunulan hizmetler, yaşam standartlarının iyileştirilmesine ve günlük yaşamın kolaylaştırılmasına katkı sağlayabilmektedir (Dinçer ve Oruç, 2024).

Dijital uçurum; Yaşlılık, bireylerin gelir düzeyinde azalmaya neden olabilen önemli bir sosyal risk faktörüdür. Yaşlılık döneminde ortaya çıkan gelir kaybı, yoksulluğun temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Yoksulluk ise yaşlı bireylerin dijital teknolojilere erişimini ve bu teknolojilerden yararlanma olanaklarını sınırlandırarak dijital uçurumun ortaya çıkmasına katkı sağlayabilmektedir. Dijital uçurum, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilen bireylerle bu teknolojilere erişemeyen ya da yeterli düzeyde kullanamayan bireyler arasındaki eşitsizliği ifade eden bir kavramdır. İlk dönemlerde daha çok internet erişimi bağlamında ele alınan dijital uçurum, günümüzde dijital teknolojilere erişim, kullanım ve bu teknolojilerden yararlanma becerilerindeki farklılıkları da kapsamaktadır (İştar Işıklı, 2024).

Dijital platformlara ve cihazlara yabancılık; Günümüzde eğitim, sağlık, bankacılık, finans, e-ticaret, e-devlet, e-posta ve sosyal medya gibi birçok alandaki işlemler dijital teknolojiler aracılığıyla yürütülmektedir. Teknolojik gelişmeler ve sosyal ağların yaygınlaşması, yaşlı bireylerin ve yakınlarının günlük yaşam pratiklerinde değişikliklere neden olmuştur. Yaşlı bireyler, teknolojik araçlar arasında en çok cep telefonlarını kullanmakta ve bu araçları öncelikle iletişim amacıyla tercih etmektedir. Teknoloji kullanımında yanlış işlem yapma korkusu, küçük yazı karakterleri, karmaşık kullanım süreçleri ve teknolojiye duyulan güvensizlik gibi nedenlerle çeşitli güçlükler yaşayabilmektedirler. İnterneti ise daha çok iletişim kurma ve bilgi edinme amacıyla kullanırken, e-devlet, bankacılık ve hastane randevu sistemleri gibi dijital hizmetlerden daha sınırlı düzeyde yararlanmaktadırlar. Bu durumla ilişkili olarak internete duyulan güvensizlik, kişisel bilgilerin kötüye kullanılacağı endişesi ve yanlış işlem yapma korkusu öne çıkmaktadır (Demir Erbil ve Hazer, 2021; İştar Işıklı, 2024).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SONUÇ

Dijitalleşme, yaşlı bireylerin yaşamını kolaylaştırabilecek önemli fırsatlar sunmasının yanı sıra, dijital beceri yetersizliği, teknolojiye erişim güçlükleri ve dijital dışlanma gibi nedenlerle yeni eşitsizlik alanlarını da ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde bankacılık işlemlerinden sağlık hizmetlerine, kamu hizmetlerinden sosyal ilişkilere kadar birçok alanın dijital ortama taşınması, dijital teknolojileri kullanamayan yaşlı bireylerin yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik açıdan da dezavantajlı bir konuma sürüklenmesine neden olabilmektedir. Bu durum, yaşlılık döneminde sosyal katılımın azalması, yalnızlık ve sosyal izolasyonun artması, öz yeterlilik algısının zayıflaması ve bağımsız yaşamın sürdürülmesinde güçlükler yaşanması gibi çeşitli sonuçları beraberinde getirmektedir. Buna karşın dijital teknolojilere erişim ve kullanım becerisi kazanan yaşlı bireylerin aile üyeleriyle iletişimlerini sürdürebildikleri, sağlık hizmetlerine daha kolay ulaşabildikleri, yaşamlarını daha bağımsız yönetebildikleri ve toplumsal yaşama daha aktif katılım sağlayabildikleri görülmektedir. Bu nedenle dijitalleşme sürecinin yaşlılar açısından yalnızca teknolojik bir dönüşüm olarak değil, sosyal katılımı, yaşam kalitesini ve haklara erişimi doğrudan etkileyen önemli bir sosyal politika ve sosyal hizmet konusu olarak ele alınması gerekmektedir.

Bu noktada sosyal hizmet mesleği, yaşlı bireylerin dijital dönüşüm sürecine uyumunu destekleyen önemli bir güçlendirme alanı sunmaktadır. Mikro düzeyde sosyal hizmet uzmanları; yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi, teknoloji kullanımına ilişkin kaygılarının azaltılması, bireysel danışmanlık ve psikososyal destek hizmetlerinin sunulması, dijital hizmetlere erişimde karşılaşılan engellerin belirlenmesi ve bireyin kendi kaynaklarını kullanabilmesini destekleyen güçlendirme temelli uygulamalar gerçekleştirebilir. Mezzo düzeyde aile üyelerinin, bakım verenlerin, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yaşlı merkezlerinin iş birliğiyle dijital eğitim programlarının yaygınlaştırılması, kuşaklar arası öğrenmeyi destekleyen uygulamaların geliştirilmesi ve yaşlıların sosyal destek ağlarını güçlendirecek dijital katılım faaliyetlerinin artırılması önem taşımaktadır. Makro düzeyde ise yaşlı dostu dijital politikaların geliştirilmesi, evrensel tasarım ilkelerine uygun erişilebilir teknolojilerin yaygınlaştırılması, dijital eşitsizliği azaltmaya yönelik sosyal politikaların hayata geçirilmesi, düşük gelirli yaşlıların internet ve teknolojik cihazlara erişimini destekleyen uygulamaların artırılması ve kamu hizmetlerinin yaşlı bireylerin gereksinimlerini dikkate alacak biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun yanında

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dijital haklar, veri güvenliği ve çevrim içi dolandırıcılıktan korunma konularında yaşlıları güçlendirecek ulusal farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması da önemlidir.

Sonuç olarak dijitalleşme, yaşlı bireyler için tek başına ne bir fırsat ne de bir risk olarak değerlendirilebilir. Bu sürecin yaşlıların yaşam kalitesini artıran kapsayıcı bir dönüşüme dönüşebilmesi, teknolojinin bireyin gereksinimleri doğrultusunda erişilebilir, kullanılabilir ve destekleyici biçimde sunulmasına bağlıdır. Sosyal hizmet disiplini; insan hakları, sosyal adalet, güçlendirme ve sosyal içerme ilkeleri doğrultusunda dijitalleşmenin ortaya çıkardığı yeni gereksinimlere yönelik bütüncül müdahaleler geliştirme sorumluluğuna sahiptir. Yaşlı bireylerin dijital dünyaya güvenli, bağımsız ve etkin biçimde katılımını destekleyen mikro, mezzo ve makro düzey uygulamaların yaygınlaştırılması, yalnızca dijital uçurumun azaltılmasına değil, aynı zamanda aktif yaşlanmanın, toplumsal katılımın ve yaşlıların yaşam kalitesinin sürdürülebilir biçimde güçlendirilmesine de önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aslan Kolukısa, S., (2026). Yaşlı Bireylerde Sosyal İzolasyon ve Sağlık: Bilişsel İşlevler ve Fiziksel Boyutları Üzerine Bir Derleme. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 85-96.

Bulduk, E. Ö. (2014). Yaşlılık ve Toplumsal Değişim. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *182*(182), 53-60.

Demir Dikmen, R. (2023). Yaş Ayrımcılığı: Etkiler ve Çözüm Önerileri. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, *6*(1), 32-39.

Demir Erbil, D. ve Hazer, O. (2021), Kuşaklararası Dayanışma Açısından Yaşlıların Dijital Okuryazarlık Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Çalışma, Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 271-298.

Dinçer, R., & Oruç, G. (2024). Yaşlılarda Teknoloji Kullanımı ve Dijital Sosyalleşme. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 32-41.

Dinçer, R., & Oruç, G. (2024). Yaşlılarda Teknoloji Kullanımı ve Dijital Sosyalleşme. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 32-41.

Ekici, S. K. ve Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta Teknolojinin Kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, 55, 26-30.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İştar Işıklı, E. (2024). Dijitalleşme Sürecinde Yaşlı Bireylerin Karşılaştığı Zorluklar Ve Çözüm Önerileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(92), 1773-1788.

Köroğlu, M. A. (2024). Dijitalleşen Dünyada Yaşlılık-Teknoloji İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *11*(2), 239-264.

Özbey, İ. B. (2022). Dijitalleşme, Sosyal Medya ve Risk Toplumu. *İmgelem*, *6*(10), 141-158.

Özçelik Baloğlu, Ö. (2023). Teknolojik Bir Dönüşüm Olarak Dijitalleşme Kavramı ve Etkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *13*(2), 1189-1210.

Perlman, D. ve Peplau, L. A. (1984) Loneliness research: survey of empirical findings. İçinde, L.A. Peplau ve S.E. Goldston (Eds) Preventing the Harmful Consequences of Severe and Persistent Loneliness (pp. 13-46). Washington, DC, US Government Printing Office.

Schumacher, A., Shin, W. ve Erol, S. (2016). Automation, Digitization and Digitalization and Their İmplications for Manufacturing Processes, Innovation and Sustainability Scientific Conference, Bucharest, Romania.

Tereci, D., Turan, G., Kasa, N., Öncel, T., & Arslansoyu, N. (2016). Yaşlılık Kavramına Bir Bakış. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, *16*(1), 84-116.

Tomanbay, İ. (2002). Sosyal Rehabilitasyon-Sosyal Geriatri. Yeşim Gökçe Kutsal (Ed.), Geriatri içinde. Ankara: Turgut. 248-259.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ALGORİTMİK AKIŞLARDA GÖNÜLLÜ ÇOCUKSUZLUK : AİLE NORMLARI VE ÇOCUK SAHİBİ OLMA KARARININ YENİDEN ANLAMLANDIRILMASI

Doktorant FATMA HAMAMCI

Üsküdar Üniversitesi, fatmahamamci34@gmail.com- ORCID ID:

0009-0004-2787-4581

ÖZET

Doğurganlık oranlarındaki düşüş ve nüfusun kendini yenileyememesi, çoğunlukla ekonomik güvencesizlik, kentleşme, eğitim düzeyi, kadınların işgücüne katılımı, bakım hizmetlerine erişim ve aile yapısındaki dönüşümler gibi değişkenlerle açıklanmaktadır. Bununla birlikte günümüz dijital toplumunda çocuk sahibi olma ya da olmama kararının yalnızca ekonomik ve demografik koşullarla değil; zihinsel, kültürel ve toplumsal dönüşümlerle de yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Modernleşme ve kentleşme süreçleriyle güçlenen bireyselleşme, ben-merkezli yaşam tarzı, tüketim normları, kişisel özgürlük, beden ve zaman üzerinde özerklik, kariyer, seyahat, ekonomik kaynakların kullanımı ve kendine yatırım gibi temalar, sosyal medya platformlarında daha görünür ve daha sık tekrar eden söylemler hâline gelmektedir.

Bu çalışma, sosyal medya platformlarında algoritmik akışlar ve etiket temelli dijital kümelenmeler aracılığıyla görünür hâle gelen gönüllü çocuksuzluk söylemlerinin, aile normları ve çocuk sahibi olma kararının yeniden anlamlandırılması bağlamında nasıl kurulduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada gönüllü çocuksuzluk, çocuk karşıtı bir tutumdan ziyade; çocuk sahibi olmamanın bireysel yaşam tercihi, özerklik, yaşam tarzı ve öz-yatırım bağlamında meşrulaştırıldığı dijital bir söylem alanı olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede #childfree ve benzeri etiketler altında dolaşıma giren içeriklerde çocuk sahibi olmama tercihinin hangi gerekçelerle temellendirildiği, çocuklu hayatın hangi metaforlar ve anlam kalıplarıyla temsil edildiği ve bu söylemlerin aile, çocuk ve ebeveynlik normlarıyla nasıl ilişkilendirildiği tartışılacaktır.

Araştırma, nitel araştırma deseninde tasarlanmış olup akış temelli dijital etnografi ve Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi yaklaşımından yararlanacaktır. Analiz, metin, söylemsel pratik ve toplumsal pratik düzeylerinde yürütülecektir. Bu bağlamda çalışma, doğurganlık niyetini doğrudan ölçmeyi değil; çocuk sahibi olma kararının anlamlandırıldığı dijital söylem çevresini çözümlemeyi hedeflemektedir. Çalışmanın temel iddiası, algoritmik akışların gönüllü çocuksuzluk söylemlerini tek başına üretmediği; ancak bu söylemleri tekrarlı, desteklenen ve normalleşen bir dijital alana taşıyarak aile, çocuk ve ebeveynliğe ilişkin normatif değerlerin zihinsel, kültürel ve toplumsal düzeyde dönüşümüne işaret ettiğidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Anahtar Kelimeler: Gönüllü çocuksuzluk, algoritmik akış, aile normları, çocuk sahibi olma kararı, eleştirel söylem analizi.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

YAPAY ZEKÂ VE DEEPFAKE (DERİN SAHTE) TEKNOLOJİLERİ TEHLİKELİ Mİ? ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA DEZENFORMASYONUN DÖNÜŞÜMÜ

ARE ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DEEPFAKE TECHNOLOGIES DANGEROUS? THE TRANSFORMATION OF DISINFORMATION IN THE AGE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Dr. Öğr. Üyesi SEMRA GEÇKİN ONAT

İstanbul Okan Üniversitesi, semra.onat@okan.edu.tr - 0000-0003-3918-5906

ÖZET

Yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler, bilginin ve görselin üretim ve dolaşım süreçlerini dönüştürürken, özellikle **deepfake** - derin sahte teknolojileri sahte bilgi ve dezenformasyonun yeni formda etkili araçlarından biri hâline gelmiştir. "Deepfake" kavramı, "derin öğrenme" ve "sahte" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Son yıllarda özellikle sahte konuşmaları içeren videoların dolaşıma sokulması, tanınmış kişilerin yapay zekâ ile üretilmiş görüntü ve ses kayıtlarının dijital platformlarda yayılması ve dolandırıcılık amacıyla gerçek kişilerin seslerinin taklit edilmesi, deepfake teknolojisinin bireysel ve toplumsal düzeyde oluşturduğu tehlikelerin somut olarak gözler önüne serilmesine sebep olmuştur. Dijital içeriğin manipülasyonu, haberin sahte görselle sunulması ve bilgi çarpıtma yeni bir olgu değildir. Bununla birlikte, makine öğrenme teknolojilerindeki gelişmeler, yeni bir nesil manipüle edilmiş dijital içeriğe, ses taklidine ve görüntünün klonlanmasına bir başka ifadeyle Deepfake'lere yol açmıştır. Yapay zekâ ve makine öğrenme teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, dijital ortamlarda üretilen içeriklerin doğruluğunun sorgulanmasını her zamankinden daha önemli hâle getirmiştir. Sahte bilgiler ve görseller, çevrimiçi ortamda özellikle sosyal medya ve dijital haber platformları aracılığıyla çok kısa sürede geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Bot hesaplar ve algoritma mekanizmaları, özellikle X (eski adıyla Twitter) ve Facebook gibi platformlarda yanlış bilgilerin görünürlüğünü ve dolaşımını artırmaktadır. Günümüzde deepfake videoları, farklı yüz ifadeleri, baş hareketleri, kamera açıları, ışık ve çevresel değişkenleri yüksek kalitede modelleyebilmekte; gerçekçi ses klonlama teknikleriyle de desteklenerek gerçeğinden ayırt edilmesi güç içerikler üretebilmektedir. Deepfake teknolojisi, yapay zekâ kullanılarak bireylerin ses, görüntü ve videolarının gerçeğe oldukça yakın biçimde taklit edilmesine olanak

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

tanımakta; özellikle siyasetçiler, kamuoyu önderleri ve tanınmış kişilere yönelik üretilen sahte içerikler, yanlış bilgi ve dezenformasyonun etkisini önemli ölçüde artırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, deepfake tehdidine karşı genel bir bakış sunmaktır. Öncelikle deepfake'lerin temelini oluşturan teknolojiyi ve deepfake videoları, ses klonlama, deepfake görüntüler ve üretken metin için temel oluşturan yapay zekâ (YZ) tabanlı teknolojiler incelenmektedir. Son olarak, Deepfake'lerin oluşturduğu tehditler ve bu tehditleri azaltabilecek faktörlere örnekler üzerinden vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deepfake (Derin Sahte), Üretken Yapay Zeka, Makine Öğrenme Teknolojileri, Ses Klonlama, Deepfake Görüntü.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ARE ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DEEPFAKE TECHNOLOGIES DANGEROUS? THE TRANSFORMATION OF DISINFORMATION IN THE AGE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Asst. Prof. SEMRA GEÇKİN ONAT

Istanbul Okan University, semra.onat@okan.edu.tr - 0000-0003-3918-5906

ABSTRACT

Advances in artificial intelligence technologies are transforming the processes of information and visual content production and circulation, and deepfake technologies, in particular, have become one of the effective tools for spreading false information and disinformation in a new form. The term "deepfake" is a combination of the words "deep learning" and "fake." In recent years, the circulation of videos containing fake conversations, the dissemination of AI-generated image and sound recordings of well-known individuals on digital platforms, and the imitation of real people's voices for fraudulent purposes have concretely revealed the dangers posed by deepfake technology at both individual and societal levels. The manipulation of digital content, the presentation of news with fake visuals, and the distortion of information are not new phenomena. However, advancements in machine learning technologies have led to a new generation of manipulated digital content, voice imitation, and image cloning—in other words, deepfakes. The rapid developments in artificial intelligence and machine learning technologies have made questioning the accuracy of content produced in digital environments more important than ever. False information and images can reach large audiences very quickly online, especially through social media and digital news platforms. Bot accounts and algorithmic mechanisms increase the visibility and circulation of misinformation, particularly on platforms like X (formerly Twitter) and Facebook. Today, deepfake videos can model different facial expressions, head movements, camera angles, lighting, and environmental variables with high quality; supported by realistic voice cloning techniques, they can produce content that is difficult to distinguish from reality. Deepfake technology allows for the very realistic imitation of individuals' voices, images, and videos using artificial intelligence; fake content produced especially targeting politicians, public opinion leaders, and well-known individuals significantly increases the impact of misinformation and disinformation.

The aim of this study is to provide a general overview of the deepfake threat. First, the technology underlying deepfakes and the artificial intelligence (AI)-based technologies that form the basis of deepfake videos, voice cloning, deepfake images, and generative text are

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

examined. Finally, the threats posed by Deepfakes and factors that can mitigate these threats are highlighted with examples.

Keywords: Deepfake, Generative Artificial Intelligence, Machine Learning Technologies, Voice Cloning, Deepfake Images.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DEVELOPING PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCIES FOR TEACHING STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: A CONCEPTUAL APPROACH

Yunus Emre Karakaya
Fırat University, Faculty of Sports Sciences, emrekarakaya@firat.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-9858-2103

Esra Genç
Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Education, esra.kazan@gop.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-9229-1452

Seda Demir Ayçiçek
Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Education, sedademir22@gop.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-4230-5593

Melih Dikmen
Fırat University, Faculty of Education, mdikmen@firat.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-7015-6236

Aykut Şahin
Munzur University, Faculty of Sports Sciences, aykutsahin@munzur.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-3654-6550

ABSTRACT

The widespread adoption of inclusive education policies requires physical education and sport teachers to possess not only subject-matter knowledge and pedagogical skills but also the professional competencies necessary to support the learning processes of students with diverse needs. However, theoretical models that address teachers' competencies for working with students with special educational needs from a holistic perspective remain limited within existing teacher education programmes. This paper aims to propose a conceptual framework that systematically identifies the core areas of professional competence required for physical education and sport instruction involving students with special educational needs and explains the relationships among these areas. The proposed framework comprises key dimensions of competence, including inclusive values and ethical practice, recognition of special educational needs, and the planning and adaptation of instruction. These dimensions are conceptualised as forming a dynamic and complementary structure. Accordingly, teacher competence should be evaluated not solely in terms of knowledge but also in relation to practical skills, professional attitudes, and reflective thinking processes. The proposed conceptual framework is expected to provide a theoretical contribution to the development of physical education teacher education programmes, the restructuring of pre-service and in-service training content, and the establishment of standards for inclusive physical education practices.

Keywords: Inclusive physical education, students with special educational needs, teacher competencies, teacher education.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ YETERLİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ: KAVRAMSAL BİR YAKLAŞIM

ÖZET

Kapsayıcı eğitim politikalarının yaygınlaşması, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinden yalnızca alan bilgisi ve öğretim becerisi değil, aynı zamanda farklı gereksinimlere sahip öğrencilerin öğrenme süreçlerini destekleyebilecek mesleki yeterliklere sahip olmalarını da zorunlu kılmaktadır. Buna karşın, mevcut öğretmen yetiştirme programlarında özel gereksinimli öğrencilerle çalışma yeterliklerini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan kuramsal modellerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bildirinin amacı, özel gereksinimli öğrencilerle yürütülen beden eğitimi ve spor öğretimine yönelik temel mesleki yeterlik alanlarını sistematik biçimde tanımlayan ve bu alanlar arasındaki ilişkiyi açıklayan kavramsal bir çerçeve ortaya koymaktır. Geliştirilen çerçeve; kapsayıcı değerler ve etik yaklaşım, özel gereksinimlerin tanınması, öğretimin planlanması ve uyarlanması gibi temel yeterlik boyutlarından oluşmaktadır. Bildiride bu boyutların birbirini tamamlayan dinamik bir yapı oluşturduğu ve öğretmen yeterliklerinin yalnızca bilgi düzeyi ile değil, uygulama becerisi, mesleki tutum ve yansıtıcı düşünme süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği öngörülmektedir. Önerilen kavramsal çerçevenin, beden eğitimi öğretmeni yetiştirme programlarının geliştirilmesine, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim içeriklerinin yeniden yapılandırılmasına ve kapsayıcı beden eğitimi uygulamalarına yönelik standartların oluşturulmasına kuramsal katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı beden eğitimi, özel gereksinimli öğrenciler, öğretmen yeterlikleri, öğretmen eğitimi.

GİRİŞ

Kapsayıcı eğitim, farklı özelliklere ve gereksinimlere sahip öğrencilerin aynı eğitim ortamında bulunmasının ötesinde, bütün öğrencilerin öğrenme sürecine anlamlı biçimde katılmasını, aidiyet geliştirmesini ve başarı deneyimi yaşamasını amaçlamaktadır. Beden eğitimi ve spor dersi, hareket, iletişim, akran etkileşimi ve iş birliğine dayalı yapısı nedeniyle kapsayıcı eğitimin gerçekleştirilmesi bakımından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte bedensel farklılıkların görünür hale gelmesi, başarı ölçütlerinin çoğunlukla sportif performans üzerinden belirlenmesi ve öğretim ortamlarının hareket temelli olması, özel gereksinimli öğrenciler açısından çeşitli dışlanma riskleri oluşturabilmektedir. Öğrencinin ders ortamında fiziksel olarak bulunması, tek başına kapsayıcı eğitimin gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Öğrencinin etkinliklere aktif katılması, öğrenme fırsatlarından yararlanması, akranlarıyla etkileşim kurması ve kendisini grubun bir üyesi olarak hissetmesi gerekmektedir (Rekaa vd., 2019).

Kapsayıcı beden eğitiminin niteliğini belirleyen temel unsurlardan biri öğretmenlerin mesleki yeterlikleridir. Alanyazında öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olmasına rağmen, özel gereksinimli öğrencilerle çalışma konusunda kendilerini yeterince hazır hissetmeyebildikleri belirtilmektedir. Öğrencinin gereksinim türü, öğretmenin özel eğitim bilgisi, önceki deneyimleri, aldığı eğitim, sahip olduğu destek ve algıladığı öz-yeterlik kapsayıcı öğretimin niteliğini etkileyebilmektedir (Hutzler vd., 2019;

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tarantino vd., 2022). Dolayısıyla olumlu tutum, kapsayıcı uygulama için gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir.
Öğretmen yeterliği, sahip olunan bilgiden gözlenebilir öğretim davranışına uzanan bir bütünlük içinde değerlendirilmelidir. Bu yaklaşımda mesleki bilgi, değerler, inançlar ve motivasyon öğretmenin mesleki eğilimlerini; sınıf içindeki durumu fark etme, yorumlama ve uygun karar verme süreçleri duruma özgü becerilerini; öğretimin uygulanması ise gözlenebilir performansını meydana getirmektedir (Blömeke vd., 2015). Bu bildirinin amacı, söz konusu bütüncül yeterlik anlayışından hareketle özel gereksinimli öğrencilerle çalışacak beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin sahip olması gereken temel mesleki yeterlik alanlarını tanımlamak ve yeterliklerin nasıl geliştirilebileceğine ilişkin kavramsal bir çerçeve önermektir.

YÖNTEM

Bildiri, kuramsal araştırma yaklaşımı doğrultusunda doküman incelemesine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. İnceleme kapsamında kapsayıcı beden eğitimi, özel gereksinimli öğrenciler, beden eğitimi öğretmeni yeterlikleri, öğretmen tutumları, öz-yeterlik, öğretimsel uyarlama ve öğretmen eğitimi konularındaki araştırmalar değerlendirilmiştir. Web of Science veya Scopus kapsamındaki hakemli dergilerde yayımlanan ve beden eğitimi ve öğretmenlerinin kapsayıcı uygulamalarına doğrudan katkı sunan çalışmalar önceliklendirilmiştir. Elde edilen bilgiler, mesleki eğilimler, duruma özgü karar verme becerileri, gözlenebilir öğretim uygulamaları ve sürekli mesleki gelişim arasındaki ilişkiler dikkate alınarak tematik biçimde çözümlenmiştir. Bildiri, sistematik derleme ya da meta-analiz niteliğinde olmayıp, mevcut kuramsal ve ampirik bulguları bütünleştiren kavramsal bir değerlendirmedir.

BULGULAR

Alanyazın, kapsayıcı beden eğitiminin yalnızca etkinliklerin basitleştirilmesi veya araç-gereçlerin değiştirilmesiyle sınırlandırılamayacağını göstermektedir. Öğretmenin değerleri, öğrenciyi tanıma biçimi, öğretim kararları, sınıf yönetimi, iş birliği becerileri ve mesleki öğrenme süreçleri birbiriyle bağlantılıdır. Bu doğrultuda, özel gereksinimli öğrencilerle çalışan beden eğitimi öğretmenleri için altı yeterlik alanı önerilmektedir.

- *Kapsayıcı değerler ve etik yaklaşım:* Çerçevenin merkezinde farklılıkları eksiklik olarak değil, öğrenme ortamının doğal bir parçası olarak kabul eden hak temelli yaklaşım bulunmaktadır. Öğretmenin bütün öğrenciler için yüksek fakat ulaşılabilir beklentiler oluşturması; ayrımcı dil ve uygulamalardan kaçınması; öğrencinin güvenliğini, mahremiyetini, özerkliğini ve karar süreçlerine katılımını gözetmesi gerekmektedir. Kapsayıcı öğretim, özel gereksinimli öğrenciyi yalnızca derse yerleştirmek değil, onun anlamlı katılımını ve aidiyetini sağlamaktır.
- *Öğrencinin özelliklerini ve gereksinimlerini tanıma:* Öğretmen, farklı özel gereksinimlerin hareket, iletişim, algılama, dikkat, davranış ve sosyal etkileşim üzerindeki muhtemel etkilerini bilmelidir. Bununla birlikte öğrenciyi yalnızca tanısı üzerinden değerlendirmemelidir. Güçlü yönlerini, ilgilerini, önceki hareket deneyimlerini, tercihlerini ve ihtiyaç duyduğu desteği belirlemelidir. Bu yeterlik, öğretim ortamındaki fiziksel, pedagojik ve sosyal engelleri fark etmeyi de kapsamaktadır. Öğrencinin derse neden katılamadığı sorusu yalnızca bireysel özelliklerle değil; görev, ekipman, çevre, akran ilişkileri ve öğretim biçimiyle birlikte ele alınmalıdır.
- *Öğretimi kapsayıcı biçimde planlama:* Dersin amaçları, etkinlikleri ve başarı ölçütleri farklı yeterlik düzeylerine göre esnek biçimde planlanmalıdır. Evrensel Öğrenme

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tasarımı ilkeleri doğrultusunda öğrencilere derse katılım, bilgiyi algılama ve öğrendiklerini gösterme bakımından birden fazla seçenek sunulabilir. Bununla birlikte Evrensel Öğrenme Tasarımı bütün sorunları kendiliğinden çözen standart bir reçete olarak görülmemelidir. Öğrencinin bireysel deneyimleri ve içinde bulunduğu sosyal bağlam dikkate alınmalıdır (Haegele vd., 2024).

- *Öğretimi uygulama ve uyarlama:* Öğretmen; görevleri, kuralları, ekipmanı, alanı, süreyi, grup yapısını ve öğretim dilini öğrencilerin gereksinimlerine göre uyarlayabilmelidir. İstasyon çalışmaları, akran desteği, farklı zorluk düzeyleri, görsel veya dokunsal yönergeler, görev analizi ve alternatif katılım biçimleri kullanılabilecek stratejiler arasındadır. Uyarlamanın amacı öğrenciyi diğerlerinden ayırmak değil, ortak öğrenme amacı içinde erişilebilir ve anlamlı katılım yolları oluşturmaktır. Ancak uyarlama kararlarının öğretmenin sezgisine bırakılması yerine öğrenci gözlemi, güvenlik, pedagojik amaç ve öğrenci geri bildirimi temelinde verilmesi gerekmektedir.
- *İş birliği ve iletişim:* Kapsayıcı beden eğitimi tek bir öğretmenin bireysel çabasıyla sürdürülebilecek bir süreç değildir. Beden eğitimi öğretmeninin özel eğitim öğretmeni, rehber öğretmen, sınıf öğretmeni, okul yönetimi, aile ve gerektiğinde ilgili uzmanlarla iş birliği yapabilmesi önemlidir. Bu iş birliği yalnızca bilgi alışverişini değil; ortak amaç belirleme, sorumluluk paylaşma, uyarlamaları değerlendirme ve öğrenci gelişimini birlikte izleme süreçlerini kapsamalıdır. Öğrencinin görüşünün alınması da iş birliğinin temel bileşenlerinden biri olmalıdır.
- *Değerlendirme, yansıtıcı düşünme ve mesleki gelişim:* Değerlendirme yalnızca motor performans sonuçlarına dayandırılmamalıdır. Öğrencinin bireysel gelişimi, çabası, katılımı, iş birliği, problem çözme becerisi ve belirlenen öğrenme hedeflerine ulaşma düzeyi birlikte ele alınmalıdır. Öğretmen kendi uygulamalarını düzenli olarak değerlendirmelidir. Hangi öğrencilerin etkinlik dışında kaldığını, yapılan uyarlamaların işe yarayıp yaramadığını ve sınıf içi etkileşimlerin ne ölçüde kapsayıcı olduğunu sorgulamalıdır. Böylece yeterlik, tamamlanmış ve değişmez bir özellik olmaktan çıkarak deneyim, geri bildirim ve yansıtma yoluyla gelişen dinamik bir sürece dönüşmektedir.

Araştırmalar, kuramsal bilginin tek başına kapsayıcı öğretim yeterliği oluşturmada yetersiz kalabileceğini göstermektedir (Coates, 2012; Hutzler vd., 2019; Tarantino vd., 2022; Karamani vd., 2024). Uygulama örnekleri, doğrudan ve yapılandırılmış deneyimler, örnek olaylar, öğretim videoları, akran gözlemleri ve geribildirimle desteklenen eğitimlerin daha işlevsel olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim kapsayıcı beden eğitimi atölyelerine katılan öğretmen adaylarının öz-yeterliklerinde olumlu gelişmeler belirlenmiştir (Neville vd., 2020). Bununla birlikte, farklı öğretmen eğitimi uygulamalarının sonuçları her zaman aynı düzeyde güçlü değildir. Teorik içerik ile spor salonunda gerçekleştirilen uygulamaların birlikte yürütülmesi, daha etkili bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Grimminger-Seidensticker ve Seyda, 2022).

Türkiye'de gerçekleştirilen güncel bir araştırmada da beden eğitimi öğretmenlerinin uygulamalı eğitimlere, örnek ders videolarına, uyarlama rehberlerine ve okuldaki diğer uzmanlarla sistematik iş birliğine ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Aynı araştırma, öğretmen yeterliği kadar altyapı, araç-gereç, sınıf büyüklüğü ve kurumsal desteğin de kapsayıcı uygulamaları etkilediğini göstermektedir (Işıkgöz ve Sabuncuoğlu-İnanç, 2026). Bu nedenle öğretmen yeterliklerinin geliştirilmesi, öğretmene daha fazla bireysel sorumluluk yüklemek şeklinde anlaşılmamalıdır. Mesleki gelişim, uygun çalışma koşulları ve kurumsal destekle birlikte ele alınmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Özel gereksinimli öğrencilerin beden eğitimi derslerine nitelikli ve anlamlı katılımı, öğretmenlerin çok boyutlu mesleki yeterliklere sahip olmasına bağlıdır. Önerilen kavramsal çerçeve, öğretmen yeterliğini yalnızca özel eğitim bilgisi veya etkinlik uyarlama becerisi olarak değildir. Kapsayıcı değerler, öğrenciyi tanıma, planlama, öğretimsel uyarlama, iş birliği, değerlendirme ve yansıtıcı mesleki gelişim arasındaki dinamik bir bütünlük olarak ele almaktadır.

Beden eğitimi ve spor öğretmeni yetiştirme programlarında kapsayıcı eğitim, yalnızca tek bir ders veya kuramsal bilgi alanı olarak sınırlandırılmamalıdır. Kapsayıcı öğretim yeterlikleri alan eğitimi, öğretim yöntemleri, ölçme ve değerlendirme, okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine yayılmalıdır. Hizmet içi eğitimlerde ise kısa süreli bilgi aktarımı yerine uygulamalı atölyeler, örnek olay çözümlemeleri, akran gözlemi, mentorluk, video temelli yansıtma ve okul içi iş birliği modelleri kullanılmalıdır. Öğretmen yeterliklerinin değerlendirilmesinde bilgi ve tutum ölçeklerinin yanında ders planları, performans görevleri, gözlem formları ve öğrenci geri bildirimlerinden yararlanılmalıdır. Son olarak kapsayıcı beden eğitiminin sürdürülebilirliği için öğretmen eğitimi; erişilebilir tesis, uyarlanmış ekipman, yeterli ders süresi, uygun sınıf büyüklüğü ve kurumsal destek politikalarıyla tamamlanmalıdır.

Not: *Bu bildiri, TÜBİTAK tarafından 1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında desteklenen "Özel Gereksinimli Öğrencilerin Beden Eğitimi Ve Spor Dersine Katılımına Yönelik Öğretmen Eğitimi Programının Geliştirilmesi (Proje No: 324K458)" başlıklı projeden üretilmiştir.*

KAYNAKÇA

- Block, M. E., & Obrusnikova, I. (2007). Inclusion in physical education: A review of the literature from 1995–2005. *Adapted Physical Activity Quarterly, 24*(2), 103-124. https://doi.org/10.1123/apaq.24.2.103
- Blömeke, S., Gustafsson, J. E., & Shavelson, R. J. (2015). Beyond dichotomies: Competence viewed as a continuum. *Zeitschrift für Psychologie, 223*(1), 3-13. https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000194
- Coates, J. K. (2012). Teaching inclusively: Are secondary physical education student teachers sufficiently prepared to teach in inclusive environments? *Physical Education and Sport Pedagogy, 17*(4), 349-365. https://doi.org/10.1080/17408989.2011.582487
- Grimminger-Seidensticker, E., & Seyda, M. (2022). Enhancing attitudes and self-efficacy toward inclusive teaching in physical education pre-service teachers: Results of a quasi-experimental study in physical education teacher education. *Frontiers in Education, 7*, 909255. https://doi.org/10.3389/feduc.2022.909255
- Haegele, J. A., Holland, S. K., Wilson, W. J., Maher, A. J., Kirk, T. N., & Mason, A. (2024). Universal design for learning in physical education: Overview and critical reflection. *European Physical Education Review, 30*(2), 250-264. https://doi.org/10.1177/1356336X231202658
- Hutzler, Y., Meier, S., Reuker, S., & Zitomer, M. (2019). Attitudes and self-efficacy of physical education teachers toward inclusion of children with disabilities: A narrative review of international literature. *Physical Education and Sport Pedagogy, 24*(3), 249-266. https://doi.org/10.1080/17408989.2019.1571183
- Işıkgöz, M. E., & Sabuncuoğlu-İnanç, A. (2026). Physical education teachers' perceptions and experiences of inclusion in Türkiye: Implications for the quality of life and social participation of students with disabilities. *BMC Public Health, 26*, 1461. https://doi.org/10.1186/s12889-026-27142-5

- Karamani, M., Makopoulou, K., Mansfield, S., & Herold, F. (2024). The complex journey towards the enactment of inclusion in physical education: A scoping review of the literature on teachers' perceptions and practices. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 1-23. https://doi.org/10.1080/17408989.2024.2374263
- Neville, R. D., Makopoulou, K., & Hopkins, W. G. (2020). Effect of an inclusive physical education training workshop on trainee teachers' self-efficacy. *Research Quarterly for Exercise and Sport, 91*(1), 102-114. https://doi.org/10.1080/02701367.2019.1650877
- Rekaa, H., Hanisch, H., & Ytterhus, B. (2019). Inclusion in physical education: Teacher attitudes and student experiences-A systematic review. *International Journal of Disability, Development and Education, 66*(1), 36-55. https://doi.org/10.1080/1034912X.2018.1435852
- Tarantino, G., Makopoulou, K., & Neville, R. D. (2022). Inclusion of children with special educational needs and disabilities in physical education: A systematic review and meta-analysis of teachers' attitudes. *Educational Research Review, 36*, 100456. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2022.100456

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AN EXAMINATION OF INTERSECTIONAL BARRIERS TO SPORT PARTICIPATION AMONG WOMEN WITH DISABILITIES

Mualla Dikmen
Independent Researcher, muallaozdikmen@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-6384-517X

Yunus Emre Karakaya
Fırat University, Faculty of Sports Sciences, emrekarakaya@firat.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-9858-2103

Zeki Coşkuner
Fırat University, Faculty of Sports Sciences, zcoskuner@firat.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-3955-8525

ABSTRACT

This paper aims to examine the multilayered inequalities encountered by women with disabilities in their participation in sport within the framework of intersectionality theory. The sporting experiences of women with disabilities are often explained in terms of physical accessibility, health status, or individual impairments. However, this approach fails to adequately capture the interaction between disability and gender, as well as the distinct forms of exclusion produced through this interaction. The paper was designed as a theoretical study. Accordingly, academic studies, policy documents, international reports, and relevant legal regulations concerning the participation of women with disabilities in sport were examined through document analysis. The reviewed information was addressed across six analytical dimensions: individual, familial, sociocultural, economic, environmental, and institutional barriers. The findings indicate that the participation of women with disabilities in sport cannot be explained solely by the limited availability of accessible sports facilities and adapted equipment. Overprotective family attitudes, traditional gender roles, economic dependency, transportation difficulties, safety and privacy concerns, a lack of female coaches, discriminatory institutional practices, and insufficient representation in decision-making mechanisms intersect to restrict participation. In conclusion, the low level of sport participation among women with disabilities should be understood as a consequence of structural inequalities rather than individual preferences. To increase participation, it is recommended that comprehensive sport policies be developed that are gender-sensitive, safe, economically accessible, and supportive of the active involvement of women with disabilities in decision-making processes, rather than relying solely on practices focused on physical accessibility.

Keywords: Women with disabilities, sport participation, intersectionality, inclusive sport.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ENGELLİ KADINLARIN SPORA KATILIMINDA KESİŞİMSEL ENGELLERİN ARAŞTIRILMASI

ÖZET

Bu bildirinin amacı, engelli kadınların spora katılım sürecinde karşılaştıkları çok katmanlı eşitsizlikleri kesişimsellik kuramı bağlamında incelemektir. Engelli kadınların spor deneyimleri çoğunlukla fiziksel erişilebilirlik, sağlık durumu veya bireysel yetersizlikler üzerinden açıklanmaktadır. Ancak bu yaklaşım, engellilik ile toplumsal cinsiyetin karşılıklı etkileşimini ve bu etkileşimin ürettiği özgün dışlanma biçimlerini yeterince görünür kılmamaktadır. Bildiri, kuramsal bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda engelli kadınların spora katılımına ilişkin akademik çalışmalar, politika belgeleri, uluslararası raporlar ve ilgili yasal düzenlemeler doküman incelemesi yoluyla değerlendirilmiştir. İncelenen bilgiler; bireysel, ailevi, sosyokültürel, ekonomik, çevresel ve kurumsal engeller olmak üzere altı analitik boyut altında ele alınmıştır. Değerlendirmeler, engelli kadınların spora katılımının yalnızca erişilebilir spor tesisi ve uyarlanmış ekipman yetersizliğiyle sınırlandırılamayacağını göstermektedir. Ailelerin aşırı koruyucu tutumları, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik bağımlılık, ulaşım sorunları, güvenlik ve mahremiyet kaygıları, kadın antrenör eksikliği, ayrımcı kurumsal uygulamalar ve karar alma mekanizmalarındaki temsil yetersizliği birbiriyle kesişerek katılımı güçleştirmektedir. Sonuç olarak, engelli kadınların spora katılımındaki düşüklük, bireysel tercihlerden çok yapısal eşitsizliklerin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Katılımın artırılması için yalnızca fiziksel erişilebilirliğe odaklanan uygulamalar yerine toplumsal cinsiyete duyarlı, güvenli, ekonomik açıdan ulaşılabilir ve engelli kadınların karar süreçlerine etkin katılımını destekleyen bütüncül spor politikalarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli kadınlar, spora katılım, kesişimsellik, kapsayıcı spor

1. GİRİŞ

Günümüzde spor ve fiziksel aktivite, fiziksel işlevsellik, psikolojik iyi oluş, toplumsal ilişkiler ve yaşam kalitesi bakımından önemli fırsatlar sunmaktadır. Buna rağmen engelli bireyler, engelli olmayan bireylere kıyasla önerilen fiziksel aktivite düzeylerine ulaşmada belirgin biçimde dezavantajlıdır (Martin Ginis vd., 2021). Bu genel eşitsizliğin içinde kadınlar daha özgül bir dezavantaj yaşamaktadır. Nitekim engel türü ve cinsiyete göre yapılan karşılaştırmalar, engelli kadınların erkeklerden daha fazla katılım engeli algıladığını; fiziksel aktiviteye ilişkin öz-yeterliklerinin ve algılanan davranışsal kontrollerinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Ascondo vd., 2023; Olasagasti-Ibargoien vd., 2023; Stapleton & Martin Ginis, 2014; Úbeda-Colomer vd., 2020). Dolayısıyla engelli kadınların spora katılımı yalnızca sağlık, motivasyon veya tesis erişimi üzerinden açıklanamayacak ölçüde çok katmanlı bir toplumsal meseledir.

Kesişimsellik yaklaşımı, toplumsal cinsiyet ve engelliliği birbirinden bağımsız iki dezavantaj olarak toplamak yerine, bunların aynı anda işleyen ve birbirini dönüştüren güç ilişkileri olduğunu kabul etmektedir. Spor alanında beden, performans, güç ve rekabet çoğu zaman erkeklik ve sağlam beden normları üzerinden kurulduğu için engelli kadınlar hem cinsiyetçi hem de sağlamcı beklentilerle karşılaşabilmektedir. Paccaud (2022), engellilik ile toplumsal cinsiyetin sporda karşılıklı olarak birbirini koşullandırdığını; bu nedenle tek kategorili açıklamaların dışlanmanın özgül biçimlerini görünmezleştirdiğini belirtmektedir. Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bildirinin amacı, engelli kadınların spora katılımını sınırlandıran engelleri kesişimsel bir çerçevede incelemek ve bütüncül politika önerileri geliştirmektir.

2. YÖNTEM

Bildiri, kuramsal nitelikte bir doküman incelemesi olarak tasarlanmıştır. Web of Science Core Collection ve/veya Scopus kapsamındaki hakemli dergilerde yayımlanmış, engelli kadınlar, fiziksel aktivite, spor, katılım engelleri, toplumsal cinsiyet ve kesişimsellik temalarına doğrudan katkı sunan güncel ve temel çalışmalar amaçlı olarak seçilmiştir. Metinler betimsel-tematik yaklaşımla çözümlenmiştir. Bulgular *"bireysel", "ailevi", "sosyokültürel", "ekonomik", "çevresel" ve "kurumsal engeller"* olmak üzere altı boyutta sentezlenmiştir. Bu yaklaşım sistematik derleme ya da meta-analiz iddiası taşımamakta olup, farklı bulguları kesişimsellik kuramı çerçevesinde açıklayıcı bir bütünlük içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bireysel engeller; ağrı, yorgunluk, ikincil sağlık sorunları, yaralanma korkusu, düşük öz-yeterlik ve spor olanaklarına ilişkin bilgi eksikliği biçiminde görünmektedir. Ancak bu unsurlar yalnızca kişisel özellikler olarak okunmamalıdır. Olasagasti-Ibargoien vd. (2023), engelli kadınların fiziksel aktivite engellerinin çoklu ve karmaşık olduğunu, bireysel görünen güçlüklerin sosyal, ekonomik ve çevresel koşullarla iç içe geçtiğini ortaya koymuştur. Benzer biçimde Rimmer vd. (2000), engelli kadınlarda program maliyeti, enerji eksikliği, ulaşım ve nerede egzersiz yapılacağının bilinmemesini öne çıkan engeller olarak belirlemiştir. Bu bulgular, düşük katılımın isteksizlikle açıklanmasının hatalı olduğunu göstermektedir.

Ailevi engeller, özellikle spora başlangıç döneminde belirleyicidir. Ailenin güvenlik kaygısı, yaralanma korkusu ve aşırı koruyucu tutumu kadının bağımsız hareket alanını daraltabilir. Ayrıca bakım ve ev içi sorumlulukların kadınlara yüklenmesi, spor için ayrılabilecek zaman ve kaynakları azaltmaktadır. Ergen kızlarla yürütülen bir araştırma, aile, arkadaş ve önemli diğer kişilerden alınan sosyal desteğin organize engelli sporuna katılım bakımından kritik olduğunu göstermiştir (Anderson vd., 2008). Dolayısıyla aile desteği, yalnızca duygusal teşvik değil; ulaşım, bilgiye erişim ve karar verme özerkliği sağlayan somut bir katılım kaynağıdır.

Sosyokültürel düzeyde geleneksel kadınlık rolleri, engelli bedenin kırılgan, bağımlı veya spora uygun değilmiş gibi temsil edilmesiyle birleşmektedir. İran'da fiziksel engelli kadınlarla yapılan görüşmeler; utanç, damgalanma, geleneksel cinsiyet inançları ve olumsuz tutumların içselleştirilmesinin öz-dışlanmaya kadar uzanabildiğini göstermiştir (Afroozeh vd., 2025). Bu bağlamda güvenlik ve mahremiyet kaygıları, yalnızca kişisel hassasiyetler değildir; kamusal spor mekânlarının kadınların ve engelli bireylerin gereksinimleri gözetilmeden düzenlenmesinin sonucudur. Kadın antrenör ve görünür rol model eksikliği de spora yönelme ve sporda kalma olasılığını zayıflatmaktadır (Barrera-Garcimartín vd., 2025).

Ekonomik ve çevresel engeller birbirini pekiştirmektedir. Spor üyeliği, uyarlanmış ekipman, refakatçi ve ulaşım maliyetleri; geliri veya istihdam olanağı sınırlı kadınlar için katılım eşiğini yükseltmektedir. Erişilebilir toplu taşımanın bulunmaması, tesis girişlerinin ve soyunma alanlarının uygun olmaması, erişilebilir tuvalet eksikliği ve ekipmanın kullanılamaması fiziksel erişimi fiilen ortadan kaldırabilmektedir. Engelli bireylerin spora katılımını inceleyen sistematik derleme de tesis, ulaşım ve erişilebilirlik sorunlarını başlıca çevresel engeller arasında göstermektedir (Jaarsma vd., 2014). Spor salonu deneyimlerine odaklanan araştırmalar

ise mimari erişimin tek başına yeterli olmadığını; personelin tutumu, spor salonu kültürü ve dışlayıcı bakışların mekanı psikolojik olarak da erişilemez kılabildiğini ortaya koymaktadır (Richardson vd., 2017).

Kurumsal engeller; programların engelli kadınların ihtiyaçlarına göre planlanmaması, personelin uyarlama bilgisinin yetersizliği, kayıt ve sınıflandırma süreçlerinin karmaşıklığı, kaynakların erkek sporculara veya yalnızca elit düzeye yönelmesi ve karar organlarında engelli kadınların sınırlı temsili biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada görünürde kapsayıcı olan bir politika, uygulamada ulaşım, güvenlik, bakım sorumluluğu ve maliyet boyutlarını birlikte çözmüyorsa eşitsizliği yeniden üretebilir. Kesişimsel bakış, bu engellerden hangisinin önce geldiğini aramak yerine, engellerin aynı yaşam bağlamında nasıl birleştiğini sorgulamayı gerektirmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelli kadınların spora düşük katılımı bireysel tercih veya yetersiz motivasyon sorunu değil; sağlamcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyoekonomik dezavantajların kesişmesiyle oluşan yapısal bir sonuçtur. Bu nedenle çözüm yalnızca rampalar, asansörler ve uyarlanmış ekipmanlarla sınırlandırılmamalıdır. Yerel yönetimler, spor federasyonları, kulüpler ve üniversiteler, erişilebilir ulaşımı, düşük maliyetli programları, güvenli ve mahremiyet duyarlı alanları, kadın antrenör yetiştirilmesini ve kapsayıcı iletişimi birlikte planlamalıdır. Ailelere yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı, başlangıç düzeyinden performans sporuna kadar sürdürülebilir katılım yolları oluşturulmalıdır. En önemlisi, engelli kadınlar hizmetlerin pasif yararlanıcısı olarak değil, ihtiyaç belirleme, tasarım, uygulama ve değerlendirme süreçlerinin karar ortağı olarak konumlandırılmalıdır. Gelecek araştırmaların engel türü, yaş, gelir, yerleşim yeri ve bakım sorumluluğu gibi değişkenlerin cinsiyet ve engellilikle nasıl kesiştiğini engelli kadınların kendi anlatıları üzerinden incelemesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Afroozeh, M. S., Phipps, C., Afrouzeh, A., Alipour Asiri, Z., & Safari Jafarloo, H. R. (2025). The sport and exercise experiences of physically disabled women in Iran: Shame, stereotyping, and Goffman's stigma. Disability & Society, 40(4), 1104-1126. https://doi.org/10.1080/09687599.2024.2328560
- Anderson, D. M., Wozencroft, A., & Bedini, L. A. (2008). Adolescent girls' involvement in disability sport: A comparison of social support mechanisms. Journal of Leisure Research, 40(2), 183-207. https://doi.org/10.1080/00222216.2008.11950137
- Ascondo, J., Martín-López, A., Iturricastillo, A., Granados, C., Garate, I., Romaratezabala, E., Martínez-Aldama, I., Romero, S., & Yanci, J. (2023). Analysis of the barriers and motives for practicing physical activity and sport for people with a disability: Differences according to gender and type of disability. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(2), 1320. https://doi.org/10.3390/ijerph20021320
- Barrera-Garcimartín, A., Redondo-Fernández, Á., & Pérez-Tejero, J. (2025). Factors influencing sport development among women with disabilities: A case study of a visually impaired Spanish Paralympic woman. Frontiers in Sports and Active Living, 6, 1518489. https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1518489
- Jaarsma, E. A., Dijkstra, P. U., Geertzen, J. H. B., & Dekker, R. (2014). Barriers to and facilitators of sports participation for people with physical disabilities: A systematic

review. Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports, 24(6), 871-881. https://doi.org/10.1111/sms.12218

- Martin Ginis, K. A., van der Ploeg, H. P., Foster, C., Lai, B., McBride, C. B., Ng, K., Pratt, M., Shirazipour, C. H., Smith, B., Vásquez, P. M., & Heath, G. W. (2021). Participation of people living with disabilities in physical activity: A global perspective. The Lancet, 398(10298), 443-455. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)01164-8
- Olasagasti-Ibargoien, J., Castañeda-Babarro, A., León-Guereño, P., & Uria-Olaizola, N. (2023). Barriers to physical activity for women with physical disabilities: A systematic review. Journal of Functional Morphology and Kinesiology, 8(2), 82. https://doi.org/10.3390/jfmk8020082
- Paccaud, L. (2022). The co-conditioning of dis/ability and gender: An intersectionality study of Powerchair Hockey. Frontiers in Sports and Active Living, 4, 916070. https://doi.org/10.3389/fspor.2022.916070
- Richardson, E. V., Smith, B., & Papathomas, A. (2017). Disability and the gym: Experiences, barriers and facilitators of gym use for individuals with physical disabilities. Disability and Rehabilitation, 39(19), 1950-1957. https://doi.org/10.1080/09638288.2016.1213893
- Rimmer, J. H., Rubin, S. S., & Braddock, D. (2000). Barriers to exercise in African American women with physical disabilities. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 81(2), 182-188. https://doi.org/10.1016/S0003-9993(00)90138-2
- Stapleton, J., & Martin Ginis, K. A. (2014). Sex differences in theory-based predictors of leisure time physical activity in a population-based sample of adults with spinal cord injury. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 95*(9), 1787-1790. https://doi.org/10.1016/j.apmr.2014.03.021
- Úbeda-Colomer, J., Devís-Devís, J., & Martin Ginis, K. A. (2020). Gender differences in theory-based predictors of physical activity in university students with disabilities. *Revista Latinoamericana de Psicología, 52*, 141-148. https://doi.org/10.14349/rlp.2020.v52.14

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC EVALUATION OF AN ACHIEVEMENT TEST OF INSTRUCTIONAL KNOWLEDGE FOR TEACHING STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS[1]

Semih Dikmen

sdikmen@firat.edu.tr

Department of Educational Sciences, Faculty of Education, Fırat University, Türkiye

Erhan Özmen

eozmen@firat.edu.tr

Distance Education Center, Fırat University, Türkiye

Yunus Emre Karakaya

emrekarakaya@firat.edu.tr

Faculty of Sport Sciences, Fırat University, Türkiye

Melih Dikmen

mdikmen@firat.edu.tr

Department of Educational Sciences, Faculty of Education, Fırat University, Türkiye

Abstract

This study aimed to develop an achievement test for assessing preservice physical education and sports teachers' instructional knowledge concerning students with special educational needs and to examine the test's initial psychometric properties. Following a review of the relevant literature and instructional content, a 73-item, five-option multiple-choice pilot form was generated. The item pool represented foundational concepts of special educational needs, disability categories, adapted and inclusive physical education, teacher preparation, individualized instruction, activity adaptations, peer support, and collaboration with support personnel. A multidisciplinary expert panel reviewed the items for content representation, clarity, alignment with intended learning outcomes, and conformity with item-writing principles. The pilot form was administered to preservice teachers enrolled in physical education and sports teaching programs at Fırat University, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, and Munzur University. Item analyses were conducted within classical test theory. In the 73-item pilot form, item difficulty indices ranged from .19 to .78 and item discrimination indices from .00 to .69. The Kuder–Richardson Formula 20 coefficient was .932, and the raw-score standard error of measurement was 3.744. Item statistics and content coverage were jointly considered during item selection. Items with weak discrimination, extreme difficulty, or limited contribution to internal consistency were removed while preserving representation of the intended content domains. The resulting 25-item form had difficulty indices ranging from .40 to .78 ($M \approx .60$) and discrimination indices ranging from .41 to .76 ($M \approx .58$). The final form yielded a KR-20 coefficient of .919 and a raw-score standard error of measurement of 1.992. These findings provide encouraging initial evidence that the test can support the

[1] Bu bildiri, TÜBİTAK tarafından 1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında desteklenen "Özel Gereksinimli Öğrencilerin Beden Eğitimi ve Spor Dersine Katılımına Yönelik Öğretmen Eğitimi Programının Geliştirilmesi (Proje No: 324K458)" başlıklı projeden üretilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

assessment of preservice teachers' instructional knowledge in adapted and inclusive physical education. Further validation in independent and more diverse samples is required before high-stakes or diagnostic use.

Keywords: students with special educational needs; adapted physical education; preservice physical education teachers; achievement test; test development; classical test theory

1. Introduction

Inclusive education requires teachers to design learning environments in which students with diverse abilities can participate meaningfully, safely, and with appropriate support. This requirement is particularly salient in physical education, where instruction involves movement, equipment, space, peer interaction, and performance demands that may create barriers when lessons are planned for a narrowly defined "typical" learner. Quality physical education therefore depends not only on teachers' sport-specific content knowledge but also on their ability to assess individual needs, modify tasks and environments, collaborate with support personnel, and evaluate progress using equitable criteria (Block, 2016; UNESCO, 2015).

The competence of physical education teachers is a central implementation condition for inclusion. Evidence synthesized across studies indicates that teachers' attitudes toward including students with special educational needs and disabilities are associated with professional preparation, prior contact and teaching experience, perceived competence, the type and severity of disability, and the availability of collaboration and instructional support (Tarantino et al., 2022). Research with preservice physical educators similarly suggests that adapted physical education coursework, practicum experiences, and targeted instructional interventions can strengthen self-efficacy, pedagogical confidence, and readiness for inclusive teaching (Kwon & Block, 2017; Perlman & Piletic, 2012; Taliaferro et al., 2015). These findings underline the need for teacher education programs to monitor what candidates know, not only how confident or favorable they report feeling.

Existing measures in adapted and inclusive physical education have made important contributions by assessing judgments, attitudes, intentions, and self-efficacy (e.g., Hodge et al., 2002; Reina et al., 2019). These constructs are educationally relevant, but they are not interchangeable with objectively demonstrated instructional knowledge. A preservice teacher may endorse inclusion or feel confident while holding incomplete knowledge about disability-related concepts, individualized planning, activity adaptation, peer preparation, support-personnel roles, or disability sport. Conversely, a candidate may possess relevant knowledge yet report limited confidence because of insufficient practical experience. An objectively scored achievement test can therefore complement self-report instruments by providing direct evidence of candidates' mastery of the knowledge base expected to inform inclusive practice.

The development of such a test requires more than assembling factual questions. Contemporary testing standards conceptualize validity as the degree to which evidence and theory support the interpretations and uses of test scores (American Educational Research Association et al., 2014). For a curriculum-linked achievement test, evidence based on test content is especially important: the construct must be defined, the content domain systematically sampled, and items reviewed for relevance, clarity, and technical quality. Multiple-choice items should also follow established item-writing principles so that construct-irrelevant difficulty is minimized and score interpretations are not distorted by avoidable flaws in stems or options (Haladyna et al., 2002). After pilot administration, classical test theory indices such as item difficulty, item discrimination, internal-consistency reliability, and the standard error of

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

measurement can be used to identify weak items and evaluate the functioning of the form (Crocker & Algina, 1986; Nitko & Brookhart, 2014).

In Türkiye, there is a practical need for an achievement measure that can be used in physical education teacher education courses, program evaluation, and intervention research addressing adapted and inclusive physical education. The present study was undertaken to develop a multiple-choice achievement test measuring preservice physical education and sports teachers' instructional knowledge for teaching students with special needs and to examine its initial psychometric characteristics. The study addressed the following questions:

How was the content domain represented during item development and expert review?
How did the items in the 73-item pilot form function in terms of difficulty, discrimination, internal consistency, and measurement error?
What psychometric characteristics were retained after reducing the test to a 25-item final form?

2. Method

2.1. Design

The study followed an instrument-development design grounded in classical test theory. The development process comprised construct and content specification, generation of a multiple-choice item pool, expert review, pilot administration, item and test analysis, and selection of the final form. The intended score interpretation was the extent to which a preservice physical education and sports teacher demonstrates knowledge relevant to planning and delivering instruction for students with special educational needs in adapted and inclusive physical education contexts.

2.2. Construct Definition and Content Blueprint

Instructional knowledge was defined as declarative and applied pedagogical knowledge required to understand special educational needs and to make appropriate instructional decisions in physical education and sport settings. The content domain was organized into four broad areas: (a) foundational concepts and approaches related to special educational needs; (b) characteristics and educational implications of disability categories; (c) adapted and inclusive physical education, teacher preparation, and inclusion-related professional knowledge; and (d) assessment, individualization, activity adaptation, peer preparation, support-personnel collaboration, and selected disability-sport knowledge. The final form retained representation across all four areas rather than maximizing reliability through a narrow set of highly redundant items.

Table 1
Content blueprint of the 25-item final form

Content domain	Operational coverage	Final item numbers	n
Foundations of special educational needs	Historical approaches, social and medical perspectives, and the concept of impairment	1–3	3
Disability categories and characteristics	Physical, intellectual, hearing, visual, and multiple disabilities	4–9	6
Adapted and inclusive physical education and teacher preparation	Professional roles, inclusion, reflective teaching, practicum, attitudes, disability sport organization, teacher preparation, and mainstreaming	10–18	9

Instructional assessment, adaptation, and support	Multidimensional assessment, individualization, activity adaptation, peer preparation, support personnel, capacity considerations, and visual-impairment sport	19–25	7

2.3. Item Generation and Expert Review

Following review of the relevant instructional content and literature, the research team generated an initial pool of 73 five-option multiple-choice items. The pool was designed to include both conceptually oriented questions and applied instructional decisions. The research team first reviewed the items for content fit and wording. The items were then examined by a multidisciplinary panel with expertise in language, adapted physical education and sport, special education, physical education and sport, and educational measurement and evaluation. The panel considered content relevance, representativeness, clarity, alignment with the targeted learning outcomes, and adherence to multiple-choice item-writing principles. Revisions were made in response to the panel's feedback, producing the 73-item pilot form.

2.4. Participants and Pilot Administration

Participants and Pilot Administration

The pilot form was administered to 176 preservice teachers enrolled in physical education and sports teaching programs at three universities in Türkiye. Of these participants, 60 (34.1%) were enrolled at Fırat University, 77 (43.8%) at Kahramanmaraş Sütçü İmam University, and 39 (22.2%) at Munzur University. The sample comprised 89 women (50.6%) and 87 men (49.4%), with ages ranging from 19 to 32 years.

The pilot administration was conducted in person. The inclusion of participants from three institutions was intended to expose the items to variation in teacher-education contexts rather than relying on a single program. This multi-institutional composition provided a broader contextual basis for examining item performance within the target population of preservice physical education and sports teachers, although it does not, by itself, establish the representativeness of the sample.

2.5. Scoring and Data Analysis

Each item was scored dichotomously: one point for the keyed response and zero points for an incorrect or omitted response. Pilot-form scores could therefore range from 0 to 73, and final-form scores from 0 to 25, with higher scores indicating greater instructional knowledge. Analyses were conducted within classical test theory. Item difficulty (p_j) represented the proportion of participants answering an item correctly; larger values therefore indicated easier items. The reported item discrimination coefficient (r_j) was used to evaluate the extent to which each item differentiated between higher- and lower-performing examinees. Internal consistency was estimated using the Kuder–Richardson Formula 20 coefficient (KR-20), which is appropriate for dichotomously scored items. The standard error of measurement (SEM) was reported in raw-score units.

Item selection was based on converging evidence rather than a single mechanical cutoff. Difficulty values near .50 were treated as indicating moderate difficulty; values below .20 or above .80 were considered potentially extreme. Discrimination coefficients of .40 or greater were interpreted as very good, .30–.39 as good, .20–.29 as borderline, and values below .20 as weak. The change in KR-20 when each item was deleted was also considered. Statistical evidence was evaluated together with content representation so that removal of weak items would not create substantive gaps in the test blueprint.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. Results

3.1. Performance of the 73-Item Pilot Form

The 73-item pilot form showed substantial variation in item functioning. Item difficulty indices ranged from .19 to .78, indicating that the pool included items from very difficult to relatively easy levels but contained no item exceeding the .80 upper boundary used in the development report. Item discrimination indices ranged from .00 to .69. Thus, although many items differentiated well between examinees with higher and lower total scores, several items showed weak or negligible discrimination. The KR-20 coefficient for the pilot form was .932, indicating very high internal consistency. The reported raw-score SEM was 3.744.

Deletion diagnostics indicated that removal of Items 22, 32, 33, 35, 38, 44, 51, 54, 56, 58, 61, 62, 63, 66, and 69 increased KR-20 above .932. Several of these items also had weak discrimination, particularly Items 33, 44, 58, 61, 62, 63, and 66. Additional borderline items included Items 1, 19, and 72. Extreme or near-extreme difficulty was also considered, including very difficult Items 44, 57, and 63 and the comparatively easy Item 4. These indicators were not used in isolation; each candidate item was reviewed in relation to its content contribution and overlap with stronger items assessing similar outcomes.

3.2. Item Reduction and Content Preservation

The reduction process removed 48 items and retained 25. The retained items corresponded to original pilot-form Items 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 67, and 70. Where two or more items addressed similar learning outcomes, the item with stronger discrimination and more acceptable difficulty was preferentially retained. The content-review criterion ensured continued coverage of general special-needs knowledge, disability categories, adapted and inclusive physical education, instructional adaptations, individualization, peer support, and collaboration with support personnel.

Table 2
Summary of psychometric results for the pilot and final forms

Indicator	73-item pilot form	25-item final form	Interpretive note
Number of items	73	25	The final form retained 34.2% of the pilot items.
Possible score range	0–73	0–25	Higher scores indicate greater instructional knowledge.
Item difficulty range	.19–.78	.40–.78	The final items avoided extremely difficult items.
Mean item difficulty	Not reported	≈ .60	The final form was moderately easy on average.
Item discrimination range	.00–.69	.41–.76	All final items met the report's "very good" criterion.
Mean item discrimination	Not reported	≈ .58	Average discrimination was strong.
KR-20	.932	.919	High internal consistency was retained despite substantial shortening.
Raw-score SEM	3.744	1.992	Raw SEMs are on different score scales and should not be compared without qualification.

3.3. Psychometric Characteristics of the Final Form

For the 25-item final form, item difficulty indices ranged from .40 to .78, with a reported mean of approximately .60. The final set therefore sampled mainly moderate and moderately easy items. Item discrimination indices ranged from .41 to .76, with a reported mean of approximately .58. According to the criteria specified in the development report, all retained items demonstrated very good discrimination. The final form's KR-20 coefficient was .919, providing strong evidence of internal-consistency reliability for research and instructional evaluation. The reported raw-score SEM was 1.992.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

The decrease in KR-20 from .932 to .919 is expected when a test is shortened from 73 to 25 items and should not be treated as evidence of deterioration. More importantly, the final form maintained high internal consistency while reducing administration burden and eliminating poorly discriminating or substantively redundant items. The reduction in raw-score SEM must be interpreted cautiously because the pilot and final forms have different possible score ranges. The most defensible conclusion from the available evidence is that the final form achieved a favorable balance among brevity, content coverage, item discrimination, and internal consistency.

4. Discussion

This study developed a 25-item achievement test intended to assess preservice physical education and sports teachers' instructional knowledge for teaching students with special educational needs. The development process began with a broad 73-item pool and used expert review, classical item analysis, internal-consistency estimation, and content-based judgment to select the final items. The results provide encouraging initial evidence for the use of the test as a low-stakes research and instructional-evaluation measure.

The final form's item difficulty profile suggests that it is suitable for identifying variation across candidates who have at least some exposure to special education or adapted physical education content. An average difficulty of approximately .60 means that the test is not centered on exceptionally difficult material; this is reasonable for a curriculum-linked achievement measure designed to evaluate foundational professional knowledge. At the same time, the range from .40 to .78 provides sufficient spread to avoid a form composed entirely of items at one difficulty level. Future studies should examine whether this distribution remains appropriate in samples with different levels of coursework and field experience.

The discrimination findings are particularly favorable. Every retained item had a discrimination index of at least .41, and the mean was approximately .58. Strong discrimination indicates that successful performance on the items was consistently associated with stronger overall test performance. This pattern supports the coherence of the item set and suggests that the final questions contribute meaningfully to rank ordering examinees on the targeted knowledge domain. Nevertheless, the precise interpretation of the r_j values depends on the statistic used, which should be explicitly reported in the final manuscript.

The KR-20 coefficient of .919 is noteworthy because it was retained after eliminating nearly two thirds of the initial pool. Very high reliability in a long pilot form can partly reflect test length and item redundancy. The final form is therefore more practically useful: it substantially reduces administration time while preserving high internal consistency and broad content coverage. This balance is important because an achievement test used in teacher education should be long enough to sample the construct adequately but brief enough to be embedded in pretest–posttest designs, course evaluation, and program monitoring.

Content coverage is an additional strength. The test does not restrict instructional knowledge to definitions of disability. It also addresses inclusive and adapted physical education, reflective teacher education, the value of practicum experiences, multidimensional assessment, individualization, activity modification, peer preparation, support-personnel collaboration, and disability sport. This breadth is aligned with the applied nature of inclusive physical education, where knowledge must inform decisions about students, tasks, environments, materials, and social supports. The test may therefore complement attitude and self-efficacy measures such as those used in prior physical education teacher education research (Hodge et al., 2002; Reina et al., 2019). Using objective knowledge scores alongside self-report

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

measures would enable researchers to examine whether candidates' confidence and attitudes correspond to what they actually know.

The instrument also has potential value for evaluating adapted physical education coursework and field-based learning. Previous studies indicate that coursework, practicum, and targeted training can influence preservice teachers' self-efficacy and inclusive instructional behavior (Kwon & Block, 2017; Perlman & Piletic, 2012; Taliaferro et al., 2015). The present test provides a means of examining whether such experiences are accompanied by gains in instructional knowledge. In this role, score interpretation should focus on group-level change and instructional improvement rather than high-stakes judgments about individual certification until broader validity evidence is accumulated.

4.1. Implications for Teacher Education and Research

Teacher educators may use the final form to identify content areas in which candidates require additional instruction, evaluate knowledge gains across adapted or inclusive physical education courses, and compare the learning outcomes of different instructional formats. The domain blueprint can support interpretation beyond a single total score; however, the current form was not developed or powered to provide reliable subscale scores. Domain-level item patterns should therefore be used descriptively unless future research establishes the reliability and dimensionality of separate scores.

For research purposes, the test can serve as an outcome measure in quasi-experimental or experimental studies examining coursework, simulation, service learning, practicum, online modules, or blended professional-development interventions. Researchers should report both total-score reliability in their own sample and item-level functioning, because item difficulty may change according to participants' prior preparation. When used repeatedly, alternate forms or a larger calibrated item bank may be needed to reduce item exposure and practice effects.

4.2. Limitations and Further Validation

The available evidence should be interpreted as initial rather than comprehensive psychometric validation. First, the pilot report supplied for manuscript preparation did not include the sample size or participant demographics. These details are necessary for evaluating the stability and generalizability of the item statistics and must be added before submission. Second, the final form appears to have been selected and evaluated using the same pilot dataset. An independent validation sample is therefore required to determine whether the favorable difficulty, discrimination, and reliability estimates replicate.

Third, expert review provided qualitative evidence based on test content, but no quantitative content-validity indices were reported. Future work could document expert ratings and calculate indices such as the content validity ratio or content validity index while retaining qualitative comments. Fourth, the available report did not provide evidence concerning test–retest stability, relations with external criteria, sensitivity to instructional change, dimensionality, or differential item functioning across gender, institution, prior coursework, or disability-contact experience. These analyses are important before interpreting individual scores diagnostically or using the instrument for high-stakes decisions.

Fifth, the pilot and final raw-score SEM values are not directly comparable because the forms differ substantially in length and possible score range. The lower numerical SEM for the final form should therefore not be interpreted as conclusive evidence of greater relative precision. Finally, some content reflects terminology and classifications that may change over time. Periodic content review will be needed to ensure consistency with current disability-rights language, special education policy, adapted physical activity standards, and sport-classification systems.

5. Conclusion

The study produced a concise, 25-item achievement test for assessing preservice physical education and sports teachers' instructional knowledge related to students with special educational needs. The final form demonstrated a balanced range of item difficulty, uniformly strong item discrimination, and high internal consistency while preserving coverage of foundational concepts, disability categories, inclusive and adapted physical education, instructional individualization, activity adaptation, and collaborative support. These characteristics support its provisional use in low-stakes teacher education research and course evaluation. Independent replication and additional validity evidence are required before the test is used for diagnostic or high-stakes purposes.

References

American Educational Research Association, American Psychological Association, & National Council on Measurement in Education. (2014). Standards for educational and psychological testing. American Educational Research Association.

Block, M. E. (2016). A teacher's guide to adapted physical education: Including students with disabilities in sports and recreation (4th ed.). Paul H. Brookes.

Crocker, L., & Algina, J. (1986). Introduction to classical and modern test theory. Holt, Rinehart and Winston.

Downing, S. M., & Haladyna, T. M. (Eds.). (2006). Handbook of test development. Lawrence Erlbaum Associates.

Ebel, R. L., & Frisbie, D. A. (1991). Essentials of educational measurement (5th ed.). Prentice Hall.

Haladyna, T. M., Downing, S. M., & Rodriguez, M. C. (2002). A review of multiple-choice item-writing guidelines for classroom assessment. Applied Measurement in Education, 15(3), 309–333. https://doi.org/10.1207/S15324818AME1503_5

Hodge, S. R., Murata, N. M., & Kozub, F. M. (2002). Physical educators' judgments about inclusion: A new instrument for preservice teachers. Adapted Physical Activity Quarterly, 19(4), 435–452. https://doi.org/10.1123/apaq.19.4.435

Kwon, E. H., & Block, M. E. (2017). Implementing the adapted physical education e-learning program into physical education teacher education program. Research in Developmental Disabilities, 69, 18–29. https://doi.org/10.1016/j.ridd.2017.07.001

Nitko, A. J., & Brookhart, S. M. (2014). Educational assessment of students (7th ed.). Pearson.

Perlman, D., & Piletic, C. (2012). The influence of an adapted physical education course on preservice teacher instruction: Using a self-determination lens. Australian Journal of Teacher Education, 37(1), 1–17. https://doi.org/10.14221/ajte.2012v37n1.6

Reina, R., Healy, S., Roldán, A., Hemmelmayr, I., & Klavina, A. (2019). Validation of a physical education teachers' self-efficacy instrument toward inclusion of students with disabilities. Frontiers in Psychology, 10, 2169. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02169

Taliaferro, A. R., Hammond, L., & Wyant, K. (2015). Preservice physical educators' self-efficacy beliefs toward inclusion: The impact of coursework and practicum. Adapted Physical Activity Quarterly, 32(1), 49–67. https://doi.org/10.1123/apaq.2013-0112

Tarantino, G., Makopoulou, K., & Neville, R. D. (2022). Inclusion of children with special educational needs and disabilities in physical education: A systematic review and meta-analysis of teachers'

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

attitudes. Educational Research Review, 36, 100456. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2022.100456

United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

UNESCO. (2015). Quality physical education: Guidelines for policy-makers. UNESCO.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ENGELLI SPOR FEDERASYONLARI TEMSILCILERININ GÖZÜNDEN BEDEN EĞITIMI ÖĞRETMENLERININ SPORA YÖNLENDIRMEDEKI ROLÜ: BIR İHTIYAÇ ANALIZI

Aykut Şahin
Munzur University, Faculty of Sports Sciences, Department of Physical Education and Sports
aykutsahin@munzur.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3654-6550

Yunus Emre Karakaya
Fırat University, Faculty of Sports Sciences, Department of Physical Education and Sports
emrekarakaya@firat.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-9858-2103

Melih Dikmen
Fırat University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences
mdikmen@firat.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7015-6236

Cumaali Yavuz
Fırat University, Faculty of Sports Sciences, Department of Sports Management
cyavuz@firat.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1510-5839

Tamer Karademir
Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Sports Sciences, Department of Coaching Education
tamer.karademir@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3244-0767

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, engelli spor federasyonları temsilcilerinin (antrenör, yönetici ve kulüp başkanları) beklenti ve ihtiyaçları odağında, beden eğitimi ve spor (BES) öğretmenlerinin öğrencileri spora yönlendirme sürecindeki rollerini analiz etmektir. Araştırtma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseninde tasarlanmıştır. Bu kapsamda ihtiyaç analizi yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, engelli spor federasyonlarında aktif görev yapan ve alanında en az 3 yıllık deneyime sahip 5 temsilci oluşturmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bulguları dört ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar; okullardaki BES derslerinin uyarlanmış materyal ve erişilebilir altyapı yetersizliği nedeniyle motor gelişim ihtiyaçlarını tam karşılayamadığı, sporun sosyal güçlenme ve toplumsal kimlik kazanımında en güçlü mekanizma olduğu, *"Beden eğitiminden muaf/yapamaz"* raporu gibi sistemik engellerin yetenek tespiti sürecini baltaladığı, BES öğretmenliği lisans programlarının uygulama ve paralimpik branş farkındalığı açısından yetersiz kaldığı şeklinde ortaya konulmuştur. Buradan hareketle BES öğretmenlerinin yetenek tespitinde *"ilk halka"* olma potansiyelinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak mevcut sistemdeki tıkanıklıklar bu rolün etkinliğini azaltmaktadır. Bu doğrultuda, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve federasyonlar iş birliğiyle standart bir *"Paralimpik Yetenek Tarama Protokolü"* oluşturulması, muafiyet raporlarının denetlenmesi ve üniversite müfredatlarında uygulamalı ders saatlerinin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel Gereksinimli Öğrenciler, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri, Paralimpik Sporlar, Yetenek Tespiti, İhtiyaç Analizi.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Needs Analysis on the Role of Physical Education Teachers in Directing to Sports from the Perspective of Disability Sports Federation Representatives

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyze the roles of physical education and sports (PES) teachers in guiding students toward sports, with a focus on the expectations and needs of representatives of sports federations for people with disabilities (coaches, administrators, and club presidents). The study was designed using the phenomenology research design, one of the qualitative research methods. Within this framework, a needs analysis approach was adopted. The study group consisted of five representatives actively serving in sports federations for people with disabilities and having at least three years of experience in their field. Data were collected using a semi-structured interview form. Qualitative content analysis was used in the study. The research findings were grouped under four main themes. These themes are: PES classes in schools fail to fully meet motor development needs due to a lack of adapted materials and accessible infrastructure; sports serve as the most powerful mechanism for social empowerment and the development of social identity; systemic barriers—such as the *"exempt from/unable to participate in physical education"* report—undermine the talent identification process; and that PES teacher training programs fall short in terms of practical application and awareness of Paralympic sports. Based on this, it was determined that PES teachers have high potential to serve as the *"first link"* in talent identification. However, bottlenecks in the current system diminish the effectiveness of this role. Accordingly, it is recommended that the Ministry of National Education (MEB) and the federations collaborate to establish a standardized *"Paralympic Talent Screening Protocol,"* monitor exemption reports, and increase the number of practical course hours in university curricula.

Keywords: Students with Special Needs, Physical Education and Sports Teachers, Paralympic Sports, Talent Identification, Needs Assessment.

GİRİŞ

Özel gereksinimli bireylerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımının sağlanması, çağdaş eğitim ve spor politikalarının temel öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu sürecin en önemli bileşenlerinden biri olan fiziksel aktivite; bireylerin fiziksel ve motor uygunluğunu, temel hareket becerilerini ve sosyal etkileşim kapasitelerini geliştiren bütüncül bir yapı sunmaktadır (Özer, 2011). Okullarda yürütülen beden eğitimi ve spor (BES) dersleri, özel gereksinimli çocukların motor becerilerinin geliştirilmesi ve fiziksel okuryazarlık kazanmalarında birincil öneme sahip alanlardır (Kıral & Sayın Temur, 2023). Özellikle otizm spektrum bozukluğu veya zihinsel yetersizliği olan çocuklarda görülen motor gelişim gerilikleri, bu çocukların fiziksel aktivite düzeylerini düşürerek akranlarından izole olmalarına yol açabilmektedir (Soykan vd., 2025; Hekim & Tokgöz, 2016). Uyarlanmış BES programları, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına göre tasarlanmış basitleştirilmiş ve yapılandırılmış fiziksel oyun modelleri aracılığıyla bu sınırlılıkların aşılmasında kritik bir rol oynamaktadır (Schultheis vd., 2000). Ancak mevcut durumda okul ortamlarındaki altyapı yetersizlikleri ve uyarlanmış materyal eksikliği, BES öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim süreçlerini etkili bir şekilde yürütmesini zorlaştıran temel yapısal engeller olarak dikkat çekmektedir (Özer vd., 2021).

Spor, engelli bireyler için yalnızca fiziksel bir gelişim aracı değil, aynı zamanda sosyal güçlenme, toplumsal entegrasyon ve etiketlenmeyi önleme noktasında en güçlü mekanizmalardan biridir (Argan vd., 2021; Yılmaz vd., 2014). Sportif faaliyetlere katılım, engelli bireyin kendi beden sınırlarını keşfetmesini sağlarken, başarı duygusu yoluyla benlik saygısını yükseltmekte ve sosyal görünüş kaygısını azaltmaktadır (Kamuk vd., 2020; Korkmaz & Uslu, 2020). Bu sosyalleşme sürecinde BES öğretmenleri, özel gereksinimli öğrenciler için vazgeçilmez birer rol modeldir. Öğretmenlerin sınıftaki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kapsayıcı tutumu ve *"I'm POSSIBLE"* gibi programlar aracılığıyla aşılanan paralimpik değerler, engelliliğe yönelik toplumsal damgalamaları en aza indiren stratejik bir etkiye sahiptir (TMPK, 2026; Karademir vd., 2018). BES dersleri içerisinde uygulanan tersine entegrasyon modelleri, engelli ve engelsiz öğrencilerin birlikte hareket etmesini sağlayarak karşılıklı empati ve kabul süreçlerini pekiştirmekte, böylece özel gereksinimli bireyin toplumsal kimlik kazanımını desteklemektedir (İlhan, 2008).

Özel gereksinimli çocukların erken yaşta tespiti ve yeteneklerine uygun paralimpik branşlara yönlendirilmesi, sürdürülebilir bir elit sporcu havuzunun oluşturulması açısından stratejik öneme sahiptir (Tunçel vd., 2023). Ancak paralimpik sporlarda yetenek tespiti süreci, engelin türü, derecesi ve sınıflandırma gereksinimleri nedeniyle oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir (Patatas vd., 2021). BES öğretmenleri, okullarda potansiyel yetenekleri keşfedecek ilk basamakta yer almalarına rağmen, paralimpik branş farkındalığı ve sevk mekanizmaları konusundaki bilgi eksikliği bu potansiyelin tam olarak kullanılamamasına yol açmaktadır. Federasyon temsilcileri, okullardaki öğretmenlerin sporcuların akademik ve sportif *"çift kariyer"* yükümlülüklerini anlamamaları ve standart bir yetenek tarama protokolünün yokluğu nedeniyle sistemik bir kopukluk yaşandığını ifade etmektedir (Girişmen & İnce, 2023). Bu bariyerler, birçok yetenekli engelli çocuğun spor dışı kalmasına veya doğru branşa yönlendirilememesine neden olmaktadır.

BES öğretmenlerinin bu yönlendirme sürecindeki etkililiği, aldıkları lisans eğitiminin niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Mevcut sekiz dönemlik öğretmen yetiştirme müfredatlarında engellilere yönelik zorunlu ders yükünün genellikle tek bir dönemle sınırlı olması, öğretmen adaylarının hedef grubu tanıması ve uyarlama becerisi geliştirmesi açısından yetersiz görülmektedir (Canpolat, 2020). Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik öz yeterlikleri, sahip oldukları bilişsel esneklik ve uygulama deneyimiyle pozitif yönde bir korelasyon göstermektedir (Kartal vd., 2024). Bu doğrultuda, üniversiteler ile spor federasyonları arasında kurulacak sistematik bir iş birliği, öğretmen adaylarının pratik eğitim ihtiyaçlarını karşılarken federasyonların yetenekli sporcu arayışına da çözüm sunacaktır. Bu araştırmanın amacı, engelli spor federasyonları temsilcilerinin beklenti ve ihtiyaçları odağında, BES öğretmenlerinin spora yönlendirme sürecindeki rollerini analiz etmek ve mevcut sistemdeki tıkanıklıkların aşılmasına yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Bu çalışma, federasyon-okul iş birliğinin güçlendirilmesi ve öğretmenlerin paralimpik yönlendirme kapasitelerinin artırılması için bilimsel bir dayanak oluşturmayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, özel gereksinimli öğrencilerin spora kazandırılması, yeteneklerinin tespit edilmesi ve uygun spor branşlarına yönlendirilmesi süreçlerinde BES öğretmenlerinin rolünü engelli spor federasyonları temsilcilerinin (antrenör, yönetici, kulüp başkanı) görüşleri doğrultusunda inceleyen nitel bir olgu bilim (fenomenoloji) çalışmasıdır. Olgu bilim deseni, bireylerin belirli bir kavrama veya olguya ilişkin deneyimlerini, algılarını ve yükledikleri anlamları derinlemesine ortaya çıkarmayı amaçlar (Creswell, 2013). Bu araştırmada odaklanılan olgu, okullardaki BES derslerinin adaptif/paralimpik spora yönlendirme işlevi ve bu süreçteki öğretmen yeterliklerine yönelik ihtiyaç alanlarıdır. Ayrıca araştırma, mevcut durumun eksikliklerini belirlemeye ve çözüm önerileri geliştirmeye odaklandığı için ihtiyaç analizi yaklaşımını esas almaktadır.

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubu, nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve maksimum çeşitlilik örneklemesi teknikleri kullanılarak belirlenmiştir (Patton, 2014). Katılımcıların belirlenmesinde; engelli spor federasyonlarında (Bedensel, Görme, İşitme ve Özel Sporcular Spor Federasyonları) faal olarak antrenör, yönetici veya kulüp başkanı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olarak görev yapma ve engelli sporları alanında en az 3 yıllık mesleki/idari deneyime sahip olma kriterleri aranmıştır.

Farklı federasyon yapılarından ve idari/teknik farklı rollerden (antrenör, yönetici, kulüp başkanı) katılımcıların sürece dahil edilmesiyle görüşlerin çeşitlendirilmesi ve zengin bir veri kümesine ulaşılması sağlanmıştır. Katılımcıların gizliliğini korumak amacıyla isimleri yerine kodlamalar kullanılmıştır (Örn: FT-1, FT-2, FT-3….).

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bilgiler

Katılımcı Kodu	Görevi / Unvanı	Temsil Edilen Federasyon / Branş	Mesleki / İdari Deneyim
FT-1	Antrenör	Bedensel Engelliler Spor Fed.	6-10 yıl
FT-2	Kulüp Başkanı	Görme Engelliler Spor Fed.	11-15 yıl
FT-3	Yönetici	Özel Sporcular Spor Fed. (Zihinsel)	6-10 yıl
FT-4	Antrenör	İşitme Engelliler Spor Fed.	15 ve üzeri yıl
FT-5	Yönetici	Görme Engelliler Spor Fed.	1-5 yıl

Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacıya önceden belirlenmiş esnek bir soru listesi üzerinden derinlemesine bilgi toplama ve katılımcıların yanıtlarına göre sondaj sorular sorma imkânı sunar (Patton, 2014). Görüşme formu hazırlanırken adaptif beden eğitimi ve nitel araştırma alanında uzman akademisyenlerin görüşlerine başvurulmuş, formun görünüş ve kapsam geçerliği sağlanmıştır.

Form; katılımcıların demografik bilgilerinin (görev, federasyon/branş, mesleki deneyim) yanı sıra araştırmanın amacına hizmet eden 4 temel odak sorudan oluşmaktadır:

i. Özel gereksinimli sporcuların temel hareket becerilerini kazanma sürecinde okullardaki BES derslerinin değerlendirilmesi.
ii. Özel gereksinimli öğrencilerin sosyal güçlenmesi ve toplumsal kimlik kazanmalarında BES öğretmenlerinin rolü.
iii. Okullarda verilen BES eğitiminin yetenek tespiti ve spora yönlendirme potansiyeli.
iv. BES öğretmeni yetiştiren üniversitelerden ve lisans müfredatlarından beklentiler.

Verilerin Toplanması

Veriler, 2026 yılı içerisinde engelli spor federasyonlarında aktif görev yapan 5 temsilci (antrenör, yönetici, kulüp başkanı) ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların uygunluk durumuna göre yüz yüze ve çevrim içi video konferans platformları üzerinden yürütülmüştür. Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış, Gönüllü Onam Formu alınmış ve verilerin yalnızca akademik amaçlarla kullanılacağı taahhüt edilmiştir. Ortalama 30-45 dakika süren görüşmeler, katılımcıların izni dahilinde sesli/görüntülü olarak kaydedilmiş ve ardından kelimesi kelimesine deşifre edilerek metin belgesine dönüştürülmüştür.

Verilerin Analizi

Elde edilen nitel verilerin analizinde içerik analizi yöntemi benimsenmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak; benzer verileri belirli temalar ve kodlar çerçevesinde bir araya getirerek okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlemektir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Analiz süreci şu adımlarla gerçekleştirilmiştir:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

i. Verilerin Hazırlanması ve Okunması: Görüşme deşifreleri birkaç kez okunarak veri setine aşinalık kazanılmıştır.
ii. Kodlama: Katılımcı yanıtları satır satır incelenerek anlamlı veri birimlerine kodlar atanmıştır.
iii. Temaların Oluşturulması: İlişkili kodlar bir araya getirilerek 4 ana araştırma sorusuyla uyumlu ana ve alt temalar belirlenmiştir.

Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği (İnandırıcılık)

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik yerine kullanılan inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik ölçütlerini (Lincoln & Guba, 1985) sağlamak adına şu önlemler alınmıştır:

i. İnandırıcılık: Katılımcıların kendi ifadelerini doğrudan yansıtmak amacıyla bulgular bölümünde sıkça doğrudan alıntılara yer verilmiştir.
ii. Aktarılabilirlik: Çalışma grubu, veri toplama ve analiz süreçleri ayrıntılı (koyu betimleme) bir şekilde açıklanmıştır.
iii. Tutarlık: Analiz sürecinde elde edilen kod ve temalar araştırmacı tarafından farklı zaman dilimlerinde tekrar kontrol edilmiş ve bağımsız bir uzman görüşüne sunulmuştur.

BULGULAR

Engelli spor federasyonları temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, BES öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin spora yönlendirilmesindeki rolüne ilişkin dört ana tema ve sekiz alt tema altında çözümlenmiştir.

Tablo 2. Araştırma Temaları, Alt Temalar ve Katılımcı Dağılımı

Ana Tema	Alt Temalar	Öne Çıkan Kodlar / Kavramlar	Katılımcılar
BES Dersleri & Motor Gelişim	• Uyarlama ve Altyapı Sınırlılıkları • Rehabilitasyon ve Erken Müdahale	Erişilebilir salon eksikliği, ekipman yetersizliği, 1. kademede müdahale	FT-1, FT-2, FT-3
Sosyal Güçlenme & Rol Modelliği	• Toplumsal Kimlik & Kendilik Değeri • Önyargıların Kırılması & Kapsayıcılık	Sosyal var olma, benlik saygısı, empati, ilham verici tutum	FT-1, FT-2, FT-4
Erken Tanılama & Paralimpik Yönlendirme	• Yönlendirmede Kilit Rol • Sistemik Bariyerler & Dışlanma	Temel atma, yol haritası çizme, *"muaf/yapamaz"* raporu engeli	FT-1, FT-5
Öğretmen Yetiştirme & Beklentiler	• Uygulamalı Lisans Eğitimi Talebi • Üniversite-Federasyon İş Birliği	Zorunlu ders ihtiyacı, staj imkânı, üniversite spor okulu modeli	FT-1, FT-2, FT-3, FT-5

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tema 1: Okullardaki BES Dersleri ve Temel Hareket Becerilerinin Değerlendirilmesi

Bu tema kapsamında katılımcılar, mevcut BES derslerinin özel gereksinimli bireylerin motor gelişim ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını ve ciddi uyarlama sorunları yaşandığını vurgulamıştır.

- **Uyarlama ve Altyapı Sınırlılıkları:** Katılımcılar, ders içeriklerinin ve fiziksel mekânların özel gereksinimli öğrencilere göre dizayn edilmediğini ifade etmiştir. FT-1, bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: *"Okullarda verilen beden eğitimi ve spor dersi genel olarak tüm okullarda yetersiz... özel gereksinimli bireylere yönelik uyarlama eksikliği çok fazla"* (FT-1). Benzer şekilde FT-3, *"Engelli öğrenciler için ders içeriklerinin ve uygulama alanlarının yeterince uyarlanmadığı görülmektedir. Erişilebilir spor salonları ve özel ekipmanlar yaygınlaştırıldığında temel hareket becerilerinin kazanımı çok daha etkili olacaktır"* (FT-3) diyerek teknik yetersizliklere dikkat çekmiştir.
- **Rehabilitasyon ve Erken Müdahale İhtiyacı:** Derslerin sadece fiziksel gelişim değil, bir rehabilitasyon aracı olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir. FT-2, *"Beden eğitimi dersleri burada aynı zamanda rehabilitasyon işlevi görmektedir. Ancak bu derslerin erken yaşlarda ve birinci kademeden itibaren verilmesinin daha önemli olacağı düşünülmektedir"* (FT-2) ifadesiyle sürecin gelişimsel önemini vurgulamıştır.

Tema 2: Sosyal Güçlenme, Toplumsal Kimlik ve Öğretmenlerin Rol Modelliği

Veriler, sporun engelli öğrenciler için bir *"sosyal var olma"* alanı sunduğunu ve BES öğretmenlerinin bu sürecin mimarı olduğunu göstermektedir.

- **Toplumsal Kimlik Kazanımı ve Kendilik Değeri:** Sporun bireyin toplumdaki yerini sağlamlaştırdığı ifade edilmiştir. FT-1, *"Yetersizliği olan bireyler için spor, sosyal yaşantıda yer edinebilmelerinin en etkili yollarından biridir"* (FT-1) derken; FT-2, *"Sporun toplumsallaşmaya ve kendilik değerine olumlu katkı yapmaya olan desteği önemlidir"* (FT-2) diyerek psikososyal kazanımları ön plana çıkarmıştır.
- **Önyargıların Kırılması ve Kapsayıcı Tutum:** Öğretmenlerin tutumunun akran kabulü üzerindeki etkisine değinilmiştir. FT-4, *"Spor etkinlikleri aracılığıyla empati ve kapsayıcılığı teşvik ederken, toplumdaki önyargıları kırmaya yardımcı olabilirler. Öğretmenlerin destekleyici ve ilham verici tutumu, özel gereksinimli bireylerin hayatın her alanında daha güçlü ve bağımsız bir kimlik geliştirmelerine katkı sağlar"* (FT-4) şeklinde görüş bildirmiştir.

Tema 3: Erken Tanılama, Yetenek Tespiti ve Paralimpik Branşlara Yönlendirme

Katılımcılar, yetenek tespiti sürecinde öğretmenlerin en kritik halka olduğunu ancak sistemdeki tıkanıklıkların bu süreci baltaladığını belirtmiştir.

- **Spora Yönlendirmede Kilit Rol:** FT-1, yeteneklerin keşfedilmesinde öğretmenin merkeziliğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Yetersizliği olan bireyler milli takım düzeyine ulaşıncaya kadar kendi çabalarıyla temellerini atmaktadır. Bu temellerin atılmasında ve bireye yol haritası çizilmesinde en etkili olabilecek kişi beden eğitimi öğretmenleridir"* (FT-1).
- **Sistemik Bariyerler ve Dışlanma:** Okullarda öğrencilerin ders dışına itilmesine yönelik eleştiriler getirilmiştir. FT-5, *"Günümüz müfredatında verilen eğitimler bu tür öğrenciler için erişilebilir değilken çocuklardan 'beden eğitimi yapamaz' raporu aldırtarak eğitime katılımları engelleniyor. Böylece sınıf ortamında yalnız kalıyor"* (FT-5) diyerek yeteneklerin daha başlangıç aşamasında sistem dışı kalabildiğini vurgulamıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tema 4: Öğretmen Yetiştirme Müfredatı, Öz Yeterlik ve Federasyon Beklentileri

Federasyon temsilcileri, üniversitelerdeki öğretmen yetiştirme programlarının saha ihtiyaçlarını karşılamadığını ve daha uygulamalı bir model gerektiğini savunmaktadır.

- **Lisans Eğitiminde Pratik ve Zorunlu Ders Talebi:** Teorik eğitimin uygulama ile desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. FT-2, *"Üniversitelerden beklentiler bu öğrencilerin eğitimiyle ilgili daha donanımlı mezunlar vermeleridir... Verilen eğitimlerin pratik çalışmaları da yapılmalıdır. Özel eğitim okullarında uygulamalı eğitimler verilmelidir"* (FT-2) derken; FT-3, *"Müfredatta 'Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor' dersleri zorunlu hale getirilmeli, öğretmen adayları staj sürecinde engelli öğrencilerle aktif çalışma imkânı bulmalıdır"* (FT-3) önerisini sunmuştur.
- **Üniversite-Federasyon İş Birliği:** FT-1, öğretmen adaylarının alanla tanışması için somut bir model önermiştir: *"Üniversitelerin bünyesinde kurulacak spor okulları ile yetersizlik türlerine yönelik spor yaptırılması, burada okuyan öğretmen adaylarının da bu alan ile üniversite hayatında tanışması"* (FT-1). Ayrıca FT-5, öğretmenlerin federasyon ve kulüplerle *"sadece katılmış olmak için değil, kalıcı olmak için"* (FT-5) iletişim kurması gerektiğini belirtmiştir.

TARTIŞMA

Araştırmada federasyon temsilcilerinin (FT-1, FT-3) dile getirdiği *"uyarlanmış materyal ve erişilebilir tesis eksikliği"*, alanyazındaki çevresel bariyerler ve yapısal engellerle örtüşmektedir. Argan vd. (2021) tarafından yapılan analizde, kamusal alanların ve spor tesislerinin tasarımındaki yetersizliklerin engelli bireylerin spora katılımını kısıtlayan en temel *"çevresel engeller"* olduğu belirtilmektedir. Okullardaki fiziksel mekânların uygun olmaması, özel gereksinimli öğrencilerin temel hareket becerilerini kazanmalarını engellemekte ve onları derslerde pasif izleyici konumuna itmektedir (Kıral & Sayın Temur, 2023). Temsilcilerin vurguladığı *"erken müdahale ve rehabilitasyon"* ihtiyacı, motor gelişim geriliği gösteren çocukların fiziksel aktivite düzeylerinin artırılması için derslerin birincil basamak kabul edildiği görüşünü desteklemektedir (Hekim & Tokgöz, 2016). Uyarlanmış BES programlarının, motor becerilerde gerilik yaşayan çocukların motorik kapasitelerini anlamlı düzeyde iyileştirdiği deneysel olarak kanıtlanmıştır (Soykan vd., 2025; Schultheis vd., 2000).

Bulgular, sporun engelli öğrenciler için bir *"sosyal var olma"* alanı sunduğunu göstermektedir. Bu durum, sporun engelli bireylerin toplumsal entegrasyonunu sağlayan ve damgalamayı (etiketlenmeyi) kıran en güçlü mekanizma olduğu gerçeğiyle tutarlıdır (Argan vd., 2021; Yılmaz vd., 2014). Katılımcıların (FT-4) öğretmenin kapsayıcı tutumuna yönelik vurgusu, BES öğretmenlerinin öğrenciler için anne-babadan sonraki en önemli *"rol model"* olduğu literatürüyle uyuşmaktadır (Çolak & Çetin, 2014, akt. Karademir vd., 2018). Sportif başarılar, bireyin sosyal görünüş kaygısını azaltmakta ve benlik saygısını yükseltmektedir (Kamuk vd., 2020; Korkmaz & Uslu, 2020). Bu süreçte öğretmenlerin desteği, özel gereksinimli bireyin toplumsal kimlik kazanımını ve akran kabulünü doğrudan etkileyen stratejik bir unsurdur (İlhan, 2008).

Temsilcilerin ifade ettiği *"beden eğitiminden muaf/yapamaz raporu"* engeli, sistemik bir dışlanma biçimi olarak dikkat çekmektedir (FT-5). Girişmen (2025), bu durumu özel gereksinimli öğrencilerin okul ortamında görünmez hale gelmesi olarak tanımlamaktadır. Sistemin öğrencileri aktif katılım yerine proje hazırlamaya mahkûm ettiğini belirtmektedir. Öğretmenlerin paralimpik branşlara yönelik bilgi eksikliği, *"samanlıkta altın iğne aramak"* kadar zor olan yetenek tespiti sürecini daha da zorlaştırmaktadır (Dehghansai vd., 2021). Federasyon-okul kopukluğu, elit sporcuların akademik ve sportif sorumlulukları bir arada yürütmekte zorlandığı çift kariyer bariyerlerini pekiştirmektedir (Girişmen & İnce, 2023). Standart bir sevk mekanizmasının yokluğu, yetenekli çocukların spora kazandırılamadan sistem dışı kalmasına neden olmaktadır (Patatas vd., 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Federasyon temsilcilerinin üniversitelerden *"uygulamalı eğitim ve donanımlı mezun"* talebi (FT-2, FT-3), mevcut BES Öğretmenliği programlarındaki ders yükünün yetersizliğiyle ilişkilidir. Canpolat (2020), sekiz dönemlik lisans müfredatında engellilere yönelik zorunlu derslerin yalnızca bir dönemle sınırlı kalmasının, öğretmen adaylarının hedef grubu tanıması ve uyarlama yapması için yetersiz olduğunu savunmaktadır. Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik öz yeterlik algıları, aldıkları uygulamalı eğitim ve bilişsel esneklik düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir (Kartal vd., 2024). *"Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor"* dersini alan adayların, almayanlara oranla engelli bireylere karşı daha olumlu tutum geliştirdikleri görülmektedir (Gürsel, 2006). Bu durum, federasyon temsilcilerinin üniversite-federasyon iş birliği ve pratik staj imkânları konusundaki taleplerinin bilimsel dayanağını oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, engelli spor federasyonları temsilcilerinin perspektifinden, BES öğretmenlerinin özel gereksinimli öğrencilerin spora kazandırılmasındaki rollerini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, BES öğretmenlerinin yetenek tespitinde *"ilk halka"* ve spora yönlendirmede *"yol haritası çizen rehber"* olma potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir. Ancak bu potansiyel; okullardaki fiziksel altyapı yetersizlikleri, *"beden eğitiminden muafiyet"* gibi dışlayıcı uygulamalar ve lisans eğitimindeki pratik uygulama eksikliği nedeniyle baskılanmaktadır. Sonuç olarak, öğretmenlerin kapsayıcı bir tutum sergilemeleri ve paralimpik branş farkındalığı kazanmaları toplumsal kimlik kazanımlarını da destekleyecektir. BES öğretmenlerinin potansiyeli ile mevcut sistemin sunduğu olanaklar arasındaki tezatlık, üniversite-federasyon-MEB üçgeninde acil bir koordinasyon ihtiyacına işaret etmektedir.

Araştırma kağıt üzerindeki mevzuat ile sahadaki pratik arasında ciddi bir kopukluk olduğunu açıkça göstermektedir. Bu kopukluğu gidermenin ilk adımı, okullarda adeta bir kolaycılığa dönüşen ve çocuğu sistemin dışına iten *"beden eğitiminden muafiyet"* veya *"yapamaz"* raporu alma kolaycılığının önüne geçmektir. BES dersleri, özel gereksinimli bir çocuk için lüks değil, temel bir haktır. Bu nedenle MEB ve Engelli Spor Federasyonları el ele vererek öğretmenlerin sahada zorlanmadan kullanabileceği, karmaşık bürokrasiden uzak, pratik bir *"Paralimpik Yetenek Tarama ve Dijital Yönlendirme Modeli"* kurmalıdır. Öğretmen, sınıftaki potansiyeli gördüğünde bunu nereye ve nasıl bildireceğini tek bir tıkla bilmeli; branşlar, sınıflandırmalar ve uyarlanmış materyaller konusunda da periyodik hizmet içi eğitimlerle yalnız bırakılmamalıdır.

Diğer taraftan, sorunun kökeni öğretmenlerin mesleğe adım atmadan önceki lisans yıllarına dayanmaktadır. Üniversitelerdeki BES müfredatları, adayı sadece amfilerde teorik bilgiyle baş başa bırakmak yerine doğrudan sahayla yüzleştirmelidir. Öğretmen adayları henüz öğrenciyken özel eğitim okullarında uygulamalı stajlar yapmalı, özel gereksinimli bir çocukla nasıl iletişim kuracağını ve dersi nasıl uyarlayacağını yaşayarak öğrenmelidir. Hatta üniversiteler ile federasyonlar arasında kurulacak ortak *"Engelliler Spor Okulları"* projesi sayesinde, öğretmen adayları henüz mezun olmadan bu çocuklarla antrenman sahasında buluşabilir. Bu tür doğrudan temaslar, öğretmen adaylarındaki yetersizlik ve kaza yaptırma korkusunu daha okul yıllarında kıracaktır.

Son olarak, bu çalışmanın ortaya koyduğu ihtiyaç haritası ön veriler niteliğindedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, öğretmenlerin yönlendirme sürecinde karşılaştığı bariyerlerin Türkiye genelini temsil eden daha geniş ölçekli karma araştırmalarla incelenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca öğretmen, veli ve federasyon üçgenindeki iletişimin çocukların sportif geleceğine etkisini uzun vadeli izleyen boylamsal çalışmalar, sistemik aksaklıkların nerede yaşandığını daha net ortaya koyacaktır.

Teşekkür

Bu bildiri, TÜBİTAK tarafından 1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında desteklenen *"Özel Gereksinimli Öğrencilerin Beden Eğitimi Ve Spor Dersine Katılımına Yönelik Öğretmen Eğitimi Programının Geliştirilmesi (Proje No: 324K458)"* başlıklı projeden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

Argan, M., Gürbüz, B., Koçak, F., & Atıcı, M. (2021). Engelli sporcuların objektifinden spor deneyimini görmek: Engelleyici faktörlerin sosyo-ekolojik model perspektifinden analizi. *Spor Bilimleri Dergisi, 32*(2), 75-97. https://doi.org/10.17644/sbd.898381

Canpolat, B. (2020). Engelli öğrenciler için beden eğitimi ve spor öğretmeni ihtiyacı. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 1*(1), 21-28.

Dehghansai, N., Pinder, R. A., & Baker, J. (2021). "Looking for a golden needle in the haystack": Perspectives on talent identification and development in Paralympic sport. *Frontiers in Sports and Active Living, 3*, 635977. https://doi.org/10.3389/fspor.2021.635977

Girişmen, G. (2025). *Paralympic athletes' dual career pathways: A grounded theory study* [Doktora Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Girişmen, G., & İnce, M. L. (2023, 11-14 Kasım). *High performance para athletes' dual career pathways: A grounded theory study* [Bildiri sunumu]. 21. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya, Türkiye.

Gürsel, F. (2006). Engelliler için beden eğitimi ve spor dersinin öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *31*(31), 67-73.

Hekim, M., & Tokgöz, M. (2016). Zihinsel engelli çocuklarda motor gelişim yetersizlikleri: Motor gelişimin desteklenmesinde fiziksel aktivite ve sporun önemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(17), 489-501. https://doi.org/10.20875/sb.00614

İlhan, L. (2008). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda beden eğitimi ve sporun sosyalleşme düzeylerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *16*(1), 315-324.

Kamuk, Y. U., Tüzün, S., & Doğan, S. (2020). Engelli ve engelli olmayan yüzücülerin kendini sabotaj ve benlik saygısı düzeyleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(4), 2577-2588.

Karademir, T., Açak, M., Türkçapar, Ü., & Eroğlu, H. (2018). Beden eğitimi öğretmen adaylarının zihinsel engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 20*(3), 1-15.

Kartal, E., Onbaşı, S. İ., & İlhan, E. L. (2024). Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik öz yeterlikleri ile bilişsel esneklikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *25*(2), 141-154. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1150882

Kıral, N. S., & Sayın Temur, C. (2023). Özel gereksinimli bireylerde fiziksel aktivite ve sporun yaşam kalitesine etkisi: Sistematik bir derleme. *Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi, 4*(3), 70-84.

Korkmaz, M., & Uslu, T. (2020). Fitness yapan bireylerin benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı ve sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, *4*(3), 1-18. https://izlik.org/JA47XK53FS

Özer, D. S. (2011). Engelliler için beden eğitimi ve spor (4. baskı). Nobel Yayınları.

Özer, D., vd. (2021). Özel gereksinimli öğrenciler için beden eğitimi ve spor çalıştay raporları. https://ozelbedenegitimi.com/ozel-gereksinimli-ogrenciler-icin-beden-egitimi-ve-spor-calistay-raporlari/

Patatas, J. M., De Rycke, J., De Bosscher, V., & Kons, R. L. (2021). It's a long way to the top: Determinants of developmental pathways in paralympic sport. *Adapted Physical Activity Quarterly*, *38*(4), 605-625. https://doi.org/10.1123/APAQ.2020-0147

Schultheis, S. F., Boswell, B. B., & Decker, J. (2000). Successful physical activity programming for students with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, *15*(3), 159-162. https://doi.org/10.1177/108835760001500306

Soykan, O., Başkonuş, T., Çiriş, V., & Akdal, D. (2025). The effectiveness of adapted physical activity in the development of motor skills in children aged 3 to 6 years with autism spectrum disorder. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, *16*(3), 692-716. https://doi.org/10.54141/psbd.1661623

TMPK (Türkiye Milli Paralimpik Komitesi). (01.09.2026). I'm possible. https://www.tmpk.org.tr/im-possible/

Tunçel, A., Deliceoğlu, G., Arı, E., vd. (2023). Türkiye sportif yetenek modeli (7-11 yaş fiziksel uygunluk norm değerleri). Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Yılmaz, A., Şentürk, U., & Demir, E. (2015). Zihinsel engellilerde fiziksel aktiviteye yönelik uygulamaların içerik analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(13), 312-327.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INCLUSIVITY FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS CURRICULUM OF THE TÜRKIYE CENTURY EDUCATION MODEL

Semih Dikmen
Fırat University, Faculty of Education, Education Department of Science
sdikmen@firat.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-6077-2393

Erhan Özmen
Fırat University, Distance Education Center
eozmen@firat.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-4013-6004

Aykut Şahin
Munzur University, Faculty of Sports Sciences
aykutsahin@munzur.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3654-6550

Tamer Karademir
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
tamer.karademir@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3244-0767

Cumaali Yavuz
Fırat University, Faculty of Sports Sciences
cyavuz@firat.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1510-5839

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 2025 Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı'nı özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama düzeyi açısından incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı doküman incelemesi olarak tasarlanmıştır. İncelenen temel belge, 5, 6, 7 ve 8. sınıflara yönelik öğretim programıdır. Analiz çerçevesi; hak temelli kapsayıcılık, erişim ve katılım, farklılaştırma ve bireyselleştirme, öğretim süreci ve materyal uyarlamaları, sosyal katılım ve akran desteği, ölçme-değerlendirme ile uygulama kapasitesi ve paydaş iş birliği olmak üzere yedi boyuttan oluşturulmuştur. Bulgular, programın bütüncül gelişim, tüm öğrencilerin katılımı, eşit fırsat, bireysel farklılıklara duyarlılık ve farklılaştırma ilkeleri bakımından güçlü bir kapsayıcı yönelime sahip olduğunu göstermektedir. Her temada zenginleştirme ve destekleme önerilerine yer verilmesi ile altıncı sınıfta sekiz ders saatlik 'Spor Engel Tanımaz' temasının bulunması programın belirgin güçlü yönleridir. Bu tema; engelli sporlarına ilişkin kavram, hareket becerisi, taktik ve stratejileri empati, sosyal farkındalık, duyarlılık ve iş birliğiyle ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte özel gereksinimlilikle ilgili açık düzenlemelerin büyük ölçüde genel uygulama ilkeleri ve tek bir temada yoğunlaştığı belirlenmiştir. Programda erişilebilir fiziksel çevre, engel türlerine göre somut etkinlik ve materyal uyarlamaları, yardımcı teknoloji, destek personeli, bireyselleştirilmiş eğitim programı, aile ve özel eğitim uzmanlarıyla ders düzeyinde iş birliği ve değerlendirme uyarlamaları yeterince işlemselleştirilmemiştir. Sonuç olarak program, kapsayıcı beden eğitimi için güçlü bir değer ve ilke

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

zemini sunmakla birlikte özel gereksinimli öğrencilerin bütün sınıf düzeylerinde anlamlı, güvenli ve ölçülebilir katılımını güvence altına alacak uygulama ayrıntıları bakımından ihtiyaçları kısmen karşılamaktadır. Programın her temaya yayılan engel türüne duyarlı uyarlama örnekleri, bireyselleştirilmiş değerlendirme ölçütleri ve öğretmenlere yönelik uygulama rehberleriyle güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, beden eğitimi ve spor, özel gereksinimli öğrenciler, kapsayıcı eğitim, program değerlendirme

1. Giriş

Beden eğitimi ve spor dersi, öğrencilerin hareket yeterliklerini geliştiren bir ders olmanın ötesinde sağlık, öz güven, sosyal etkileşim, aidiyet ve yaşam boyu fiziksel aktivite alışkanlığı üzerinde etkili olabilecek özgün bir öğrenme alanıdır. Bu öğrenme alanına eşit ve anlamlı erişim, özel gereksinimli öğrenciler açısından yalnızca eğitsel bir tercih değil, hak temelli bir gerekliliktir. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin eğitim ve spora katılımla ilgili hükümleri, engelli bireylerin genel eğitim sisteminden dışlanmamasını, gereksinim duyulan bireysel desteklerin sağlanmasını ve spor etkinliklerine diğer bireylerle eşit temelde katılabilmesini öngörmektedir (Birleşmiş Milletler, 2006). UNESCO'nun Uluslararası Beden Eğitimi, Fiziksel Aktivite ve Spor Şartı da beden eğitimi ve sporu ayrım gözetilmeksizin herkes için temel bir hak olarak tanımlamakta; programların katılımcıların yeterlikleri, ilgileri ve kişisel özellikleriyle uyumlu biçimde tasarlanmasını gerekli görmektedir (UNESCO, 2015a).

Kapsayıcı beden eğitimi, özel gereksinimli öğrencilerin yalnızca aynı fiziksel ortamda bulunmalarını değil; etkinliklere amaçlı biçimde katılmalarını, başarı ve aidiyet deneyimi yaşamalarını, akranlarıyla karşılıklı etkileşim kurmalarını ve öğrenme çıktılarında ilerleme göstermelerini gerektirir. Bu nedenle kapsayıcılık, öğrenciyi mevcut etkinliğe uydurmaya çalışan dar bir yaklaşımdan ziyade görev, kural, araç-gereç, iletişim biçimi, süre, yoğunluk, fiziksel çevre ve değerlendirme ölçütlerinin öğrencinin gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmesini içerir. Araştırmalar, öğretmenin kapsayıcı tutumu, önceden hazırlık, uygun uyarlamalar, akran iş birliği, açık iletişim ve gerektiğinde ek desteğin özel gereksinimli öğrencilerin beden eğitimi dersine katılımında belirleyici olduğunu göstermektedir (Bertills & Björk, 2024; Wilhelmsen & Sørensen, 2017).

Bununla birlikte kapsayıcı ilkelere program metninde yer verilmesi, uygulamanın kendiliğinden kapsayıcı olacağını garanti etmez. Politika ve program belgelerinde çeşitliliğin genel ifadelerle ele alınması, öğretmenlere farklı engel grupları, destek düzeyleri ve etkinlik bağlamları için yeterli uygulama rehberliği sunmadığında planlanan program ile uygulanan program arasında önemli boşluklar oluşabilmektedir. Güncel çalışmalar, öğretmenlerin istekli olsalar dahi yetersiz hazırlık, destek personeli eksikliği, uygun olmayan fiziksel çevre, büyük sınıflar ve somut uyarlama örneklerinin sınırlılığı nedeniyle kapsayıcı uygulamalarda zorlanabildiklerini ortaya koymaktadır (Bertills & Björk, 2024; Tarantino et al., 2022). Bu nedenle bir beden eğitimi programının kapsayıcılığı, yalnızca değer ve amaç ifadeleriyle değil, öğrenme çıktıları, içerik, öğretim yaşantıları, ölçme-değerlendirme, farklılaştırma ve uygulama desteği arasındaki tutarlılıkla değerlendirilmelidir.

Türkiye'de özel eğitim hizmetlerinin temel ilkeleri; özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin bireysel ve gelişimsel özellikleri doğrultusunda eğitim almasını, amaç, içerik ve öğretim süreçlerinde uyarlamalar yapılmasını, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanmasını, destek eğitim hizmetlerinin sunulmasını ve ailelerin sürece aktif katılımını öngörmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Dolayısıyla genel eğitim programlarında yer alan kapsayıcı yönelimlerin, okul ve öğrenci düzeyinde yürütülen bireyselleştirme ve destek süreçleriyle ilişkilendirilmesi önem taşımaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 2025 Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı, 5-8. sınıf düzeylerinde 'hareket yoluyla çok yönlü gelişim' ilkesini benimsemekte; alan becerilerini kavramsal beceriler, sosyal-duygusal öğrenme, değerler, eğilimler ve okuryazarlık becerileriyle bütünleştirmektedir (MEB, 2025). Programda tüm öğrencilerin katılımına, kişiye uygun öğrenmeye, farklılaştırmaya, eşit katılım fırsatlarına ve gerekli uyarlamalara yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Ayrıca altıncı sınıfta doğrudan engelli sporlarına odaklanan 'Spor Engel Tanımaz' temasına yer verilmiştir. Bununla birlikte bu unsurların özel gereksinimli öğrencilerin dersin bütün temalarına erişimi ve ilerlemesi açısından ne ölçüde işlemselleştirildiğinin sistematik biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı'nı özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama düzeyi açısından incelemektir. Çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Programın temel yaklaşımı ve uygulama esaslarında kapsayıcılık, katılım, bireysel farklılık ve uyarlama nasıl ele alınmaktadır?
Özel gereksinimli öğrencilere ilişkin unsurlar sınıf düzeyleri, temalar, öğrenme çıktıları, öğretim yaşantıları, öğrenme kanıtları ve farklılaştırma bölümlerine nasıl yansımaktadır?
Programın özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik güçlü yönleri ve geliştirilmesi gereken boyutları nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı içinde doküman incelemesi olarak tasarlanmıştır. Doküman incelemesi, bir araştırma problemiyle ilişkili yazılı materyallerin sistematik biçimde seçilmesi, çözümlenmesi ve yorumlanmasına dayanır (Bowen, 2009). Bu çalışmada programın açık hükümlerinin yanı sıra farklı bölümler arasındaki tutarlılık ve kapsayıcı uygulamaya dönük işlemsel ayrıntılar da incelendiğinden, betimsel doküman incelemesi ile tümdengelimsel nitel içerik analizi birlikte kullanılmıştır.

2.2. İncelenen Doküman

Araştırmanın temel veri kaynağını Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2025 yılında yayımlanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı oluşturmaktadır. Toplam 97 sayfadan oluşan belge; programın temel yaklaşımı ve özel amaçları, uygulama esasları, alan ve kavramsal beceriler, programlar arası bileşenler, içerik çerçevesi, öğrenme kanıtları, öğrenme-öğretme yaşantıları, farklılaştırma ve 5, 6, 7 ve 8. sınıf temalarını içermektedir. Programda 5. sınıfta 16, 6. sınıfta 17, 7. sınıfta 15 ve 8. sınıfta 12 olmak üzere toplam 60 öğrenme çıktısı bulunmaktadır. Dört sınıf düzeyinde toplam 19 tema yer almakta ve her sınıf düzeyi için 72 ders saati öngörülmektedir (MEB, 2025).

2.3. Analiz Çerçevesi

Analiz ölçütleri; Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin eğitim ve spora eşit katılım hükümleri, UNESCO Kaliteli Beden Eğitimi rehberi ve Uluslararası Beden Eğitimi, Fiziksel Aktivite ve Spor Şartı, Türkiye'deki Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ve kapsayıcı beden eğitimi alanyazını dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu doğrultuda program yedi boyutta incelenmiştir: (1) hak temelli kapsayıcı yaklaşım, (2) erişim ve anlamlı katılım, (3) farklılaştırma ve bireyselleştirme, (4) öğretim süreci, iletişim ve materyal uyarlamaları, (5) sosyal katılım ve akran desteği, (6) ölçme-değerlendirme ve ilerlemenin izlenmesi, (7) uygulama kapasitesi ve paydaş iş birliği.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Her boyut için programdaki doğrudan ifadeler, somut uygulama örnekleri ve eksik bırakılan işlemsel unsurlar birlikte değerlendirilmiştir. Değerlendirme düzeyleri 'güçlü', 'kısmen güçlü', 'sınırlı' ve 'açık biçimde yer almıyor' şeklinde tanımlanmıştır. Bir boyutun güçlü kabul edilebilmesi için ilkesel açıklamanın öğrenme çıktısı, öğretim uygulaması veya değerlendirme önerisiyle somutlaştırılması; kısmen güçlü kabul edilmesi için ilkesel ve bazı somut örneklerin bulunması ancak sınıf düzeyleri ya da engel grupları arasında süreklilik göstermemesi; sınırlı kabul edilmesi için ise yalnızca genel bir ifadenin veya tekil örneğin bulunması ölçüt alınmıştır.

2.4. Veri Analizi

Analiz iki aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada belgenin tamamı 'özel gereksinim', 'engelli', 'kapsayıcı', 'uyarlama', 'farklılaştırma', 'destekleme', 'akran desteği', 'eşit katılım', 'bireysel farklılık', 'erişilebilirlik', 'bireyselleştirilmiş eğitim programı' ve ilişkili kavramlar üzerinden taranmıştır. Bu tarama, açık ifadelerin program içindeki dağılımını belirlemek için kullanılmıştır. İkinci aşamada programın genel bölümleri ile 19 temanın öğrenme çıktıları, içerik çerçeveleri, öğrenme-öğretme yaşantıları, öğrenme kanıtları ve farklılaştırma önerileri analiz matrisine göre kodlanmıştır. Bulgular, belge içindeki sayfa ve bölüm örnekleriyle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

2.5. İnandırıcılık ve Sınırlılıklar

Analiz sürecinin izlenebilirliğini artırmak amacıyla ölçütler önceden tanımlanmış, açık ve örtük kanıtlar birbirinden ayrılmış ve değerlendirmeler doğrudan program örnekleriyle gerekçelendirilmiştir. Bununla birlikte çalışma yalnızca yazılı öğretim programına odaklanmaktadır. Öğretmenlerin programı nasıl yorumladığı, okulların fiziksel ve insan kaynakları, özel gereksinimli öğrencilerin ders deneyimleri ve uygulamadaki uyarlamaların niteliği araştırmanın kapsamı dışındadır. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar uygulanan veya gerçekleşen programı değil, yazılı programın kapsayıcı eğitim potansiyelini göstermektedir.

3. Bulgular

3.1. Programın Genel Kapsayıcı Yönelimi

Programın temel yaklaşımı, fiziksel aktivitenin eğlenceli yönlerini deneyimleyen, etkinliklere istekle katılan, öz güveni ve hareket becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmeye dayanmaktadır. Uygulama esaslarında öğrenme ortamının çeşitlilik sunması, sosyal etkileşimi ve kişiye uygun öğrenmeyi desteklemesi beklenmektedir. En açık kapsayıcı hüküm, okullardaki bireysel, sosyal ve çevresel farklılıkların dikkate alınarak bütün öğrencilerin katılımını destekleyecek çeşitlendirme ve uyarlamaların yapılmasını istemektedir. Program ayrıca özel gereksinim durumlarında farklılaştırma uygulamalarında gerekli uyarlamaların yapılacağını açıkça belirtmektedir (MEB, 2025, ss. 5-6).

Öğrenme-öğretme yaşantılarında bütün öğrencilere eşit katılım fırsatı sunulması, sağlıklı rekabet ve saygı iklimi oluşturulması, öğrencilerin ilgilerini çeken ve öz yeterliklerini geliştiren fırsatlara yer verilmesi programın hak temelli ve sosyal kapsayıcılık yönünü desteklemektedir. Programın sosyal-duygusal öğrenme, empati, iş birliği, sorumluluk ve duyarlılık gibi bileşenleri beden eğitimi bağlamıyla bütünleştirmesi de yalnızca motor performansa odaklanmayan bütüncül bir yaklaşım sunduğunu göstermektedir.

3.2. Özel Gereksinimliliğe İlişkin Açık İçeriğin Dağılımı

Programın dört sınıf düzeyindeki 60 öğrenme çıktısı incelendiğinde, özel gereksinimlilik veya engelli sporlarına doğrudan odaklanan üç öğrenme çıktısının tamamının 6. sınıf 'Spor Engel Tanımaz' temasında yer aldığı görülmüştür. Bu tema için sekiz ders saati ayrılmıştır; bu süre 6. sınıf toplam

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

süresinin yaklaşık yüzde 11'ine karşılık gelmektedir. Beşinci, yedinci ve sekizinci sınıf temalarında özel gereksinimli öğrencilerin katılımını doğrudan hedefleyen bir öğrenme çıktısı bulunmamaktadır.

Metin taramasında 'engelli' kökünü içeren 27 kullanımın tamamının 'Spor Engel Tanımaz' temasında yoğunlaştığı; 'özel gereksinim' ifadesinin ise biri genel uygulama esasında, ikisi aynı temanın öğretim uygulamalarında olmak üzere üç kez kullanıldığı belirlenmiştir. Buna karşılık 'erişilebilirlik' ve 'BEP' kavramları program metninde açık biçimde yer almamaktadır. Bu dağılım, özel gereksinimliliğin program genelinde yatay olarak bütünleştirilmesinden çok, belirli bir tema içinde görünür kılındığını göstermektedir.

Tablo 1. Programdaki özel gereksinimlilikle ilişkili yapısal göstergeler

Gösterge	Bulgular	Programdaki Konum	Yorum
Toplam tema sayısı	19	5-8. sınıflar	Her temada farklılaştırma bölümü bulunmaktadır.
Toplam öğrenme çıktısı	60	5-8. sınıflar	Özel gereksinimliliğe açıkça odaklanan çıktıların oranı düşüktür.
Engelli sporlarına yönelik öğrenme çıktısı	3	Yalnızca BES.6.3	Açık içerik tek sınıf ve tek temada yoğunlaşmaktadır.
Spor Engel Tanımaz süresi	8 saat (%11)	6. sınıf	Farkındalık ve engelli sporları okuryazarlığı için anlamlı bir alan ayrılmıştır.
Farklılaştırma yapısı	19 temada	Zenginleştirme ve destekleme	Genel öğrenme farklılıklarına yanıt verme kapasitesi yüksektir.
BEP ve erişilebilirlik	Açık ifade yok	Program geneli	Özel eğitim mevzuatıyla işlemsel bağ güçlendirilmelidir.

3.3. 'Spor Engel Tanımaz' Temasının Katkısı

'Spor Engel Tanımaz' teması, programın özel gereksinimlilik açısından en güçlü ve somut bölümüdür. Temada öğrencilerin engelli sporlarına ilişkin hareket kavramlarını uygulamaları, hareket becerilerini sergilemeleri ve taktik-strateji geliştirmeleri amaçlanmaktadır. İçerik çerçevesi engelli sporlarına ilişkin kavramlar, hareket becerileri ve taktikleri kapsamakta; anahtar kavramlar arasında empati, engelli farkındalığı, kapsayıcılık, özel sporcular, paralimpik oyunlar ve uyarlanmış beden eğitimi bulunmaktadır (MEB, 2025, ss. 45-46).

Tema, tekerlekli sandalye basketbolu, golbol, bocce, ampute futbol, para atletizm ve otururak voleybol gibi örnekler üzerinden öğrencilerin farklı hareket koşullarını deneyimlemelerini, sorun çözmelerini ve iş birliği yapmalarını öngörmektedir. Öğrenme kanıtlarında gözlem formu, analitik dereceli puanlama anahtarı ve performans görevi önerilmekte; öğrencilerden paralimpik oyunlarda kullanılabilecek materyaller tasarlamaları beklenmektedir. Farklılaştırma bölümünde engelli ve engelsiz sporcuların birlikte oynayabileceği bir spor dalı tasarlama, eşit katılım sağlayan kurallar geliştirme, akran desteği ve görsel materyallerden yararlanma önerileri bulunmaktadır (MEB, 2025, ss. 46-48).

Bu yönleriyle tema yalnızca bilgi aktarımına değil; empati, duyarlılık, sosyal farkındalık, yardımseverlik, sorumlu karar verme ve iş birliği gibi programlar arası bileşenlere de hizmet etmektedir. Bununla birlikte tema ağırlıklı olarak engelli sporlarını bütün öğrenciler için bir farkındalık ve deneyim içeriği olarak ele almaktadır. Özel gereksinimli bir öğrencinin aynı tema içinde veya programın diğer temalarında hangi bireysel uyarlamalarla katılacağına ilişkin ayrıntılı bir yol haritası sunmamaktadır. Dolayısıyla tema, engellilik okuryazarlığı ve sosyal tutum geliştirme bakımından güçlü; özel gereksinimli öğrencinin sürekli ve bireyselleştirilmiş katılımını planlama bakımından ise sınırlıdır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3.4. Farklılaştırma, Bireyselleştirme ve Uyarlamalar

Programın bütün 19 temasında 'zenginleştirme' ve 'destekleme' alt başlıklarının bulunması önemli bir yapısal güçlüktür. Destekleme önerileri; daha fazla zaman, tekrar, görsel-işitsel-dijital materyal, basamaklandırılmış öğretim, akran desteği, daha temel taktiksel problemler, bireysel çalışma ve beceri düzeyine uygun görevler gibi uygulamalar içermektedir. Bu öneriler öğrenme hızı, hazırbulunuşluk ve performans farklarına yanıt verebilir ve özel gereksinimli bazı öğrenciler için de işlevsel olabilir.

Bununla birlikte destekleme bölümleri çoğunlukla genel öğrenme güçlüğü veya düşük performans düzeyi temelinde yapılandırılmıştır. Görme, işitme, bedensel yetersizlik, otizm, zihinsel yetersizlik, dikkat güçlüğü veya çoklu yetersizlik gibi farklı gereksinim profilleri için görev, kural, ekipman, alan, iletişim, süre ve yoğunluk uyarlamalarının nasıl yapılacağı açıklanmamaktadır. Örneğin işitme yetersizliği olan öğrenciler için görsel başlangıç sinyalleri; görme yetersizliği olan öğrenciler için işitsel hedefler, dokunsal sınırlar veya yönlendirici eş; bedensel yetersizliği olan öğrenciler için alan ve ekipman düzenlemeleri; otizmli öğrenciler için görsel akış, öngörülebilir rutin ve duyusal düzenlemeler sistematik biçimde örneklendirilmemiştir.

Programın 'özel gereksinim olduğunda gerekli uyarlamalar yapılır' hükmü önemli olmakla birlikte hangi öğrencinin hangi gereksinimine, hangi karar süreciyle ve hangi başarı ölçütleri kullanılarak yanıt verileceği öğretmenin mesleki yorumuna bırakılmıştır. Ayrıca Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde öngörülen BEP, destek eğitim hizmeti, öğretim ve değerlendirme yöntemlerinin bireyselleştirilmesi ve eğitim ortamının düzenlenmesiyle doğrudan bir bağ kurulmamıştır. Bu nedenle programın farklılaştırma yaklaşımı genel pedagojik esneklik bakımından güçlü, özel eğitim bağlantılı bireyselleştirme bakımından kısmen güçlü olarak değerlendirilmiştir.

3.5. Öğretim Süreci, Materyaller ve Erişilebilirlik

Program; komut, alıştırma, eşli çalışma, kendini denetleme, katılım, yönlendirilmiş buluş, problem çözme ve öğrencinin tasarımı gibi öğretim stilleri ile iş birlikli öğretim, akran öğretimi, spor eğitimi, taktiksel oyun ve bireysel-sosyal sorumluluk modellerini önermektedir. Farklı öğretim yollarının tanınması, öğrencilerin aktif olduğu ve iş birliğine dayalı bir öğrenme ortamının desteklenmesi açısından kapsayıcı potansiyel taşımaktadır. Materyal tasarımına ve dijital içeriklere yer verilmesi de standart araç-gereçlerin uygun olmadığı durumlarda öğretmene esneklik sağlayabilir.

Ancak erişilebilirlik, programda bağımsız ve sistematik bir planlama boyutu olarak ele alınmamıştır. Spor salonu, açık alan, soyunma bölümü, tuvalet, ulaşım güzergâhı ve acil durum düzenlemelerinin fiziksel erişilebilirliğine; işaret dili, alternatif ve destekleyici iletişim, dokunsal materyal, sesli betimleme veya yardımcı teknolojiye ilişkin açık ölçütler bulunmamaktadır. Güvenli ortam oluşturma alan becerisi programın bütüncül yapısında yer alsa da özel gereksinimli öğrenciler açısından transfer, denge, nöbet, duyusal hassasiyet, protez veya yardımcı cihaz kullanımı gibi bireysel güvenlik gereksinimleri ayrıntılandırılmamıştır.

3.6. Sosyal Katılım ve Akran Desteği

Programın sosyal-duygusal öğrenme, değerler ve eğilimler bileşenleri özel gereksinimli öğrencilerin sosyal katılımını destekleyebilecek güçlü bir çerçeve sunmaktadır. İletişim, iş birliği, empati, sosyal farkındalık, esneklik, yardımseverlik, duyarlılık ve sorumluluk birçok temada öğrenme-öğretme yaşantılarıyla ilişkilendirilmiştir. Akran öğretimi ve akran desteğine yer verilmesi, öğrencilerin yalnızca fiziksel performans üzerinden değil, birlikte öğrenme ve karşılıklı destek yoluyla derse katılmasına imkân verebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Buna karşın akran desteğinin niteliği, akranın görev sınırları ve özel gereksinimli öğrencinin özerkliğini koruyacak uygulama ilkeleri açıklanmamıştır. Akran desteğinin, öğrencinin sürekli olarak yardım alan konumuna yerleştirilmesine veya öğretmenin sorumluluğunun akrana devredilmesine dönüşmemesi gerekir. Ayrıca özel gereksinimli öğrencilerin program tasarımı, etkinlik seçimi ve uyarlama kararlarındaki görüşlerine yer veren öğrenci katılımı mekanizmaları bulunmamaktadır. Sosyal katılım boyutu bu nedenle değer ve iklim düzeyinde güçlü, öğrenci sesi ve uygulama güvenceleri bakımından kısmen güçlüdür.

3.7. Ölçme ve Değerlendirme

Programın ölçme-değerlendirme yaklaşımı başlangıç düzeyinin belirlenmesine, ürün ve sürecin birlikte değerlendirilmesine, tanılayıcı ve biçimlendirici değerlendirmeye, performans görevlerine, gözlem formlarına, kontrol listelerine, öz değerlendirme ve akran değerlendirmesine öncelik vermektedir. Yalnızca fiziksel performansın değil, öğrencinin bütüncül gelişiminin değerlendirilmesi gerektiğinin belirtilmesi özel gereksinimli öğrenciler için önemli bir güçlüktür. Başlangıç düzeyine göre ilerlemenin dikkate alınması, norm temelli karşılaştırmanın doğurabileceği dezavantajları azaltabilir.

Bununla birlikte program, özel gereksinimli öğrenciler için değerlendirme uyarlamalarını açık biçimde tanımlamamaktadır. Performans ölçütlerinin BEP amaçlarıyla ilişkilendirilmesi, başarı ölçütünün bireysel başlangıç düzeyine göre belirlenmesi, alternatif tepki biçimlerinin kabulü, süre ve ortam düzenlemeleri, yardımcı araç kullanımı, iletişim uyarlamaları ve öğrencinin sağlık-güvenlik koşullarına göre performans görevlerinin değiştirilmesi konularında somut yönlendirme bulunmamaktadır. Bu nedenle genel ölçme anlayışı kapsayıcı bir temel sunmakla birlikte özel gereksinim odaklı değerlendirme güvenceleri bakımından sınırlı kalmaktadır.

3.8. Uygulama Kapasitesi ve Paydaş İş Birliği

Program; öğretmen, veli, okul yönetimi, antrenör, spor kulüpleri, federasyonlar, belediyeler ve sağlık müdürlükleri arasında iş birliğini önemsemektedir. Bu yaklaşım, özel gereksinimli öğrencilerin ders içi ve ders dışı fiziksel aktivite fırsatlarının artırılması bakımından değerlidir. Öğretmen yansıtmalarına yer verilmesi de programın uygulanmasını geliştirebilecek bir geri bildirim mekanizması sunmaktadır.

Bununla birlikte özel eğitim öğretmeni, rehber öğretmen/psikolojik danışman, fizyoterapist, yardımcı personel, RAM ve BEP geliştirme birimiyle beden eğitimi öğretmeni arasındaki iş birliğine özgü görev ve süreçler tanımlanmamıştır. Öğretmenlerin uyarlanmış beden eğitimi yeterlikleri, hizmet içi eğitim gereksinimleri, örnek ders planları, uygulama kontrol listeleri ve okul yönetiminin destek sorumlulukları da açık değildir. Kapsayıcı uygulamanın önemli ölçüde tek öğretmenin bilgi, deneyim ve inisiyatifine bırakılması, okullar arasındaki uygulama farklılıklarını artırabilecek bir risk oluşturmaktadır.

Tablo 2. Özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçları açısından programın değerlendirilmesi

Analiz Boyutu	Programdaki Başlıca Kanıtlar	Düzey	Geliştirilmesi Gereken Nokta
Hak temelli kapsayıcı yaklaşım	Tüm öğrencilerin katılımı, eşit fırsat, bireysel farklılık, empati ve duyarlılık vurgusu	Güçlü	Hak ve ayrımcılık karşıtı ilkeler özel gereksinim bağlamında daha açık yazılabilir.
Erişim ve anlamlı katılım	Kişiye uygun öğrenme, eşit katılım, etkinlikleri çeşitlendirme	Kısmen güçlü	Fiziksel, iletişimsel ve duyusal erişilebilirlik ölçütleri eklenmelidir.
Farklılaştırma ve bireyselleştirme	Her temada zenginleştirme-destekleme, ek süre, tekrar, basamaklandırma	Kısmen güçlü	BEP bağlantısı ve engel türüne duyarlı somut uyarlamalar gereklidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Analiz Boyutu	Programdaki Başlıca Kanıtlar	Düzey	Geliştirilmesi Gereken Nokta
Öğretim ve materyal uyarlamaları	Akran öğretimi, iş birlikli model, farklı öğretim stilleri, materyal tasarımı	Kısmen güçlü	Görev-kural-ekipman-alan-iletişim uyarlama rehberi hazırlanmalıdır.
Sosyal katılım ve akran desteği	İş birliği, empati, sosyal farkındalık, akran desteği	Güçlü / kısmi	Öğrenci sesi, özerklik ve akran desteğinin etik sınırları açıklanmalıdır.
Ölçme-değerlendirme	Tanılayıcı-biçimlendirici yaklaşım, başlangıç düzeyi, performans görevi, gözlem	Kısmen güçlü	Bireysel ölçütler, alternatif performans ve değerlendirme uyarlamaları eklenmelidir.
Uygulama kapasitesi ve iş birliği	Genel paydaş iş birliği ve öğretmen yansıtması	Sınırlı	Özel eğitim uzmanı, destek personeli, aile, RAM ve hizmet içi eğitim süreçleri belirginleştirilmelidir.
Sınıflar arası süreklilik	6. sınıfta Spor Engel Tanımaz teması	Sınırlı	Özel gereksinimlilik 5-8. sınıfların bütün temalarına sarmal biçimde yayılmalıdır.

4. Tartışma

Araştırmanın temel bulgusu, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı'nın kapsayıcı eğitim için güçlü bir değer ve pedagojik esneklik zemini oluşturduğu; ancak özel gereksinimli öğrencilerin bütün temalarda anlamlı katılımını güvence altına alacak uygulama ayrıntılarını yalnızca kısmen sunduğudur. Programın bütüncül gelişim anlayışı, sosyal-duygusal öğrenme bileşenleri, eşit katılım vurgusu ve her temada yer alan farklılaştırma yapısı, özel gereksinimli öğrencileri dışlayan tek tip performans anlayışından uzaklaşma potansiyeli taşımaktadır. Bu yaklaşım UNESCO'nun beden eğitiminin herkes için bir hak olduğu ve programların bireyin yeterlik ve ilgilerine göre tasarlanması gerektiği ilkeleriyle uyumludur (UNESCO, 2015a, 2015b).

Altıncı sınıftaki 'Spor Engel Tanımaz' teması programın ayırt edici bir güçlü yönüdür. Engelli sporlarının hareket becerileri, taktik, strateji, materyal tasarımı ve performans görevi yoluyla işlenmesi, öğrencilerin paralimpik sporları yalnızca teorik olarak tanımasından daha zengin bir öğrenme yaşantısı sunmaktadır. Temanın empati, sosyal farkındalık, duyarlılık ve eşit katılım ile ilişkilendirilmesi, engelliliğe yönelik olumlu tutumların geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Bununla birlikte engellilik içeriğinin tek sınıf ve tek temada yoğunlaşması, kapsayıcılığın dönemsel bir farkındalık konusu olarak algılanması riskini taşımaktadır. Gerçek kapsayıcılık, özel gereksinimli öğrencilerin hedef oyunlarından açık alan etkinliklerine, fiziksel uygunluktan turnuva ve spor şenliklerine kadar programın tamamında katılımının planlanmasını gerektirir.

Programdaki genel farklılaştırma yaklaşımı önemli olmakla birlikte, özel gereksinimli öğrencilerin gereksinimlerini karşılamak için genel esneklik tek başına yeterli değildir. Haegele ve arkadaşları (2024), bütün öğrencileri kapsadığı varsayılan genel tasarım yaklaşımlarının engelli öğrencileri açıkça adlandırmadığında ve onların özgül deneyimlerini dikkate almadığında engelliliği görünmezleştirebileceğine dikkat çekmektedir. Bu nedenle evrensel ve farklılaştırılmış tasarım ilkeleri, öğrenciye özgü uyarlamalar ve desteklerle birlikte kullanılmalıdır. Programın 'gerektiğinde uyarlama' hükmü; görsel, işitsel, bedensel, bilişsel, iletişimsel ve duyusal gereksinimlere ilişkin örnek karar ağaçları, ders planları ve kontrol listeleriyle desteklenmelidir.

Ölçme-değerlendirme yaklaşımının süreç ve başlangıç düzeyi odaklı olması kapsayıcı bir avantajdır. Ancak özel gereksinimli öğrencinin başarısının hangi bireysel ölçütlerle değerlendirileceği açık olmadığında öğretmen, sınıfın standart performans ölçütlerini uygulamaya devam edebilir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, BEP içinde öğretim ve değerlendirme yöntemleri, materyaller ve eğitim ortamı düzenlemelerinin belirlenmesini öngörmektedir (MEB, 2018). Beden eğitimi programında BEP ile açık bağ kurulması, örneğin 'öğrencinin başlangıç düzeyi ve BEP amacı temelinde bireysel ilerleme

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

göstergeleri belirlenir' biçiminde bir hüküm eklenmesi, genel program ile özel eğitim uygulamaları arasındaki sürekliliği güçlendirecektir.

Erişilebilirlik ve destek yapılarındaki sınırlılık, programın uygulanabilirliği açısından kritik bir bulgudur. Bertills ve Björk (2024), özel gereksinimli öğrencilerin beden eğitimi katılımının yapılandırılmış ve kabul edici sınıf iklimi, hazırlık, uyarlanmış öğretim, etkinlik değişiklikleri, yakın öğretmen iletişimi ve ek destekle kolaylaştığını göstermiştir. Programda bu unsurların bir bölümü genel olarak bulunmakla birlikte erişilebilir tesis, iletişim araçları, yardımcı teknoloji ve nitelikli destek ekibi açık biçimde düzenlenmemiştir. Öğretmenlerin yalnız bırakıldığı durumlarda kapsayıcı program ilkelerinin uygulamaya dönüşme olasılığı azalabilir.

Programın sosyal-duygusal öğrenme ve değerler yapısı, akran ilişkileri bakımından güçlü bir fırsat sunmaktadır. Ancak özel gereksinimli öğrencinin yalnızca empati kurulacak veya yardım edilecek kişi olarak konumlandırılmaması gerekir. Öğrencinin tercihleri, güçlü yönleri, spor deneyimi ve kendi uyarlamalarına ilişkin bilgisi program uygulamasında dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan öğrenci görüşünün alınması, etkinliklerin ortak tasarlanması ve engelli sporcuların yalnızca ilham kaynağı olarak değil, bilgi ve deneyim sahibi paydaşlar olarak sürece katılması önerilebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı; bütüncül gelişim, eşit katılım, farklılaştırma, sosyal-duygusal öğrenme ve engelli sporlarına yönelik farkındalık bakımından önceki performans merkezli beden eğitimi anlayışlarının ötesine geçebilecek önemli bir potansiyel taşımaktadır. Özellikle bütün temalarda destekleme önerilerine yer verilmesi ve 'Spor Engel Tanımaz' temasının kapsamlı biçimde yapılandırılması programın güçlü yönleridir.

Buna karşılık özel gereksinimli öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması, yazılı program düzeyinde kısmi kalmaktadır. Özel gereksinimliliğe ilişkin açık öğrenme çıktıları yalnızca tek bir temada yoğunlaşmakta; fiziksel ve iletişimsel erişilebilirlik, engel türüne duyarlı uyarlamalar, BEP bağlantısı, değerlendirme düzenlemeleri, yardımcı teknoloji, destek personeli ve özel eğitim paydaşlarıyla iş birliği yeterince işlemselleştirilmemektedir. Programın kapsayıcı değerleri ile sınıf içi uygulama arasında daha güçlü bir köprü kurulması gerekmektedir.

Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Özel gereksinimlilik ve kapsayıcı katılım, yalnızca 6. sınıftaki bir tema ile sınırlandırılmamalı; 5-8. sınıflardaki bütün temaların öğrenme-öğretme ve farklılaştırma bölümlerine sarmal biçimde yansıtılmalıdır.
2. Her tema için görev, kural, ekipman, alan, süre, yoğunluk, iletişim ve değerlendirme boyutlarında engel türüne duyarlı kısa uyarlama örnekleri sunulmalıdır.
3. Beden eğitimi dersinin öğrencinin BEP amaçlarıyla nasıl ilişkilendirileceği, bireysel ilerlemenin nasıl izleneceği ve değerlendirme ölçütlerinin nasıl uyarlanacağı açıklanmalıdır.
4. Spor alanları ve materyaller için fiziksel, duyusal ve iletişimsel erişilebilirlik kontrol listeleri hazırlanmalı; yardımcı teknoloji ve alternatif iletişim seçeneklerine yer verilmelidir.
5. Beden eğitimi öğretmeni, özel eğitim öğretmeni, rehberlik servisi, aile, destek personeli, RAM ve okul yönetimi arasındaki iş birliği süreçleri tanımlanmalıdır.
6. Öğretmenler için uyarlanmış beden eğitimi, güvenli katılım, materyal uyarlama ve kapsayıcı ölçme-değerlendirme konularında uygulama örnekleri ve hizmet içi eğitim modülleri geliştirilmelidir.

7. Özel gereksinimli öğrencilerin ve engelli sporcuların programın uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerine görüş bildiren paydaşlar olarak katılımı sağlanmalıdır.
8. Programın okullardaki uygulanması; katılım süresi, görevde etkinlik, aidiyet, öğrenci sesi, bireysel ilerleme ve güvenlik göstergeleriyle izlenmelidir.

Sonuç olarak program, kapsayıcı beden eğitiminin değer ve niyet boyutunda güçlü, uygulama ve güvence boyutunda ise geliştirilmeye açık bir yapı sergilemektedir. Önerilen düzenlemeler, özel gereksinimli öğrencilerin derste yalnızca bulunmalarını değil; seçme, katılma, öğrenme, ilerleme ve başarı deneyimi yaşamalarını destekleyerek programın Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin bütüncül eğitim iddiasıyla daha tutarlı hâle gelmesine katkı sağlayabilir.

Teşekkür

Bu bildiri, TÜBİTAK tarafından 1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında desteklenen *"Özel Gereksinimli Öğrencilerin Beden Eğitimi Ve Spor Dersine Katılımına Yönelik Öğretmen Eğitimi Programının Geliştirilmesi (Proje No: 324K458)"* başlıklı projeden üretilmiştir.

Kaynakça

Bertills, K., & Björk, M. (2024). Facilitating regular physical education for students with disability: PE teachers' views. Frontiers in Sports and Active Living, 6, 1400192. https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1400192

Birleşmiş Milletler. (2006). Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Haegele, J. A., Holland, S. K., Wilson, W. J., Maher, A. J., Kirk, T. N., & Mason, A. (2024). Universal design for learning in physical education: Overview and critical reflection. European Physical Education Review, 30(2), 250-264. https://doi.org/10.1177/1356336X231202658

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Resmî Gazete (Sayı: 30471, 7 Temmuz 2018).

Millî Eğitim Bakanlığı. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı (5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı.

Tarantino, G., Makopoulou, K., & Neville, R. D. (2022). Inclusion of children with special educational needs and disabilities in physical education: A systematic review and meta-analysis of teachers' attitudes. Educational Research Review, 36, 100456. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2022.100456

UNESCO. (2015a). International charter of physical education, physical activity and sport. UNESCO.

UNESCO. (2015b). Quality physical education: Guidelines for policy-makers. UNESCO.

Wilhelmsen, T., & Sørensen, M. (2017). Inclusion of children with disabilities in physical education: A systematic review of literature from 2009 to 2015. Adapted Physical Activity Quarterly, 34(3), 311-337. https://doi.org/10.1123/apaq.2016-0017

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SORUŞTURMANIN GİZLİLİĞİ İLE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ARASINDAKİ DENGE: AİHM'İN BÉDAT v. İSVİÇRE KARARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üye. NURÇİN KÜÇÜKYAZICI
İstanbul Gedik Üniversitesi, nurcin.kucukyazici@gedik.edu.tr - 0000-0003-3276-0023

ÖZET

Basının demokratik toplumdaki "kamusal gözetleyici" işlevi, devam eden ceza soruşturmaları hakkında haber verme hakkını da kapsamaktadır. Bununla birlikte bu özgürlük, soruşturmanın gizliliği, adalet sisteminin düzgün işleyişi, masumiyet karinesi ve soruşturma süjesinin özel hayatına saygı hakkı ile karşı karşıya geldiğinde mutlak bir korumadan yararlanmaz. Bu çatışmanın somutlaştığı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesinin 29 Mart 2016 tarihli Bédat v. İsviçre kararı[1], basın özgürlüğü ile adil yargılanma ve özel hayata saygı hakları arasındaki dengenin kapsamlı biçimde ele alındığı kararlardan biridir.

Bédat başvurusunun temelinde, devam eden bir ceza soruşturmasına ait ve soruşturmanın gizliliği kapsamında bulunan bilgi ve belgelerin yayımlanması nedeniyle gazeteciye uygulanan cezai yaptırım bulunmaktadır. Başvuran, söz konusu yaptırımın ifade özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. AİHM Dairesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiş; Büyük Daire ise bilginin elde edilme biçimi, yayının içeriği ve sunuluş şekli, ceza yargılaması üzerindeki etkisi, kamu yararı tartışmasına katkısı, ilgili kişinin özel hayatına müdahale ve uygulanan yaptırımın orantılılığı gibi unsurları birlikte değerlendirerek ihlal bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Bu bildiride Bédat v. İsviçre kararı, basın özgürlüğünün sınırları ve kamu yararı kavramı çerçevesinde incelenecektir. Çalışmanın odak noktasını, Mahkemenin "kamu yararı" ile salt "kamu merakı" arasında kurduğu ayrım oluşturmaktadır. Nitekim Büyük Daire, habere konu olan olayın toplumda geniş ilgi uyandırmasını tek başına yeterli görmemiş; yayımlanan bilgilerin kamusal tartışmaya ne ölçüde katkı sağladığını ayrıca değerlendirmiştir.

Çalışmada, gazetecinin demokratik toplumdaki rolünün, soruşturmanın gizliliği kapsamında bulunan bilgi ve belgelerin yayımlanmasını kendiliğinden meşrulaştırmadığı savunulmaktadır. Bu çerçevede, bir olayın kamuoyunda ilgi ve merak uyandırmasının, o olaya ilişkin her bilginin açıklanmasını haklı kılmayacağı ve kamu merakı ile kamu yararının birbirinden ayrı değerlendirilmesi gerektiği ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bédat v. İsviçre, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, soruşturmanın gizliliği, özel hayat, kamu yararı.

[1] AİHM, Bédat v. İsviçre [BD], B. No. 56925/08, 29 Mart 2016.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. BÉDAT v. İSVİÇRE BAŞVURUSU

1.1. Olaylar ve Ulusal Yargılama Süreci

Gazeteci Arnaud Bédat, 15 Ekim 2003 tarihinde *L'Illustré* dergisinde "Lozan Grand-Pont'unda Facia – Pervasız Sürücünün Anlatımı – Çılgın Sürücünün Sorgulanması" başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Yazının temelinde, 8 Temmuz 2003 tarihinde Lozan'da meydana gelen ve kamuoyunda geniş yankı uyandıran bir olay bulunmaktadır. M.B. adlı sürücü, kullandığı araçla yayaların üzerine sürerek üç kişinin ölümüne ve sekiz kişinin yaralanmasına neden olmuş, ardından Grand-Pont Köprüsü'nden atlamıştır. Olaydan sağ kurtulan M.B. hakkında ceza soruşturması başlatılmış ve ardından tutuklanmıştır. Bédat'ın yazısı, M.B. hakkında yürütülen bu soruşturmaya ilişkin olup soruşturma dosyasında yer alan çeşitli bilgi ve belgeleri içermektedir (*Bédat v. İsviçre* [BD], § 8).

Yazıda, polis tarafından ve İsviçre ceza muhakemesi sisteminde soruşturmayı yürüten hâkim (*juge d'instruction*) tarafından M.B.'ye yöneltilen sorular ile M.B.'nin bu sorulara verdiği cevaplar özetlenmiş; ayrıca eşinin ve doktorunun beyanlarına yer verilmiştir. Yazıyla birlikte, M.B.'nin tutuklu bulunduğu sırada soruşturmayı yürüten hâkime gönderdiği ve geçici olarak serbest bırakılma, kişisel eşyalarına erişim, telefon kullanma ve müdafi değişikliği gibi taleplerini içeren bazı yazışmalarının fotoğrafları da yayımlanmıştır (§§ 9-10, 16).

M.B., söz konusu yayın nedeniyle Bédat hakkında şikâyette bulunmamış; ancak soruşturma dosyasındaki gizli belgelerin yayımlanması üzerine savcılık tarafından Bédat hakkında resen ceza soruşturması başlatılmıştır. Soruşturma sırasında, M.B. hakkında yürütülen ceza muhakemesi sürecinde tazminat talebinde bulunan taraflardan birinin soruşturma dosyasının fotokopisini aldığı ve bu kopyalardan birini bir alışveriş merkezinde kaybettiği anlaşılmıştır. Kaybolan dosya kopyasının daha sonra kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından Bédat'ın yazısının yayımlandığı derginin bürosuna getirildiği tespit edilmiştir. Bu çerçevede, Bédat'ın söz konusu belgelere bizzat hukuka aykırı bir yöntemle ulaştığı ortaya konulamamıştır.

Bununla birlikte Bédat, gizli resmî belge ve soruşturma bilgilerinin yayımlanmasını yaptırıma bağlayan İsviçre Ceza Kanunu'nun 293. maddesinin somut olayda uygulanabilir olduğuna itiraz etmemiş; bilgileri iyi niyetle ve hukuka aykırı bir yöntem kullanmaksızın elde ettiğini ileri sürmüştür. Yargılama sonucunda Bédat hakkında önce bir ay ertelenmiş hapis cezasına hükmedilmiş, daha sonra bu ceza 4.000 İsviçre frangı para cezasına çevrilmiştir (§§ 12-14, 16).

Vaud Kantonu Temyiz Mahkemesi, Bédat'ın mahkûmiyetine karşı yaptığı itirazı 30 Ocak 2006 tarihinde reddetmiştir. Mahkeme, olayın kamuoyunda geniş yankı uyandırmasının soruşturma kapsamındaki gizli bilgilerin açıklanması için yeterli olmadığını belirtmiştir. Ayrıca yazının başlığı ve sunuluş biçimi ile yayımlanan belgelerin niteliğini dikkate alarak, söz konusu bilgilerin açıklanmasının kamuoyunun bilgilendirilmesine sağladığı katkının sınırlı olduğu sonucuna ulaşmıştır (§§ 15-16).

Bédat'ın başvurusu üzerine uyuşmazlığı inceleyen Federal Mahkeme de 29 Nisan 2008 tarihli kararında benzer bir yaklaşım benimsemiştir. Federal Mahkemeye göre, olayın kamuoyunda yoğun ilgi görmesi soruşturmanın gizliliği kapsamındaki bilgi ve belgelerin yayımlanmasını gerektirmemektedir. Mahkeme, yayımlanan yazışmaların olayın gerçekleşme nedenlerinin veya koşullarının anlaşılmasına katkı sağlamadığını; soruşturma tutanaklarının yayımlanmasının da kamuoyunun bilgilendirilmesi bakımından gerekli olduğunun ortaya konulamadığını değerlendirmiştir. Bu kapsamda, yayımlanan bilgi ve belgelerin kamusal bir tartışmaya katkı sağlamaktan ziyade M.B.'nin özel hayatına ilişkin okuyucu merakını gidermeye hizmet ettiği sonucuna varmış ve Bédat'ın başvurusunu reddetmiştir (§ 16).

İç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından Bédat, mahkûmiyetinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğünü güvence altına alan 10. maddesini ihlal ettiği iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur. Basın özgürlüğü Sözleşme'de ayrı bir maddede düzenlenmemiş olup, bilgi ve fikir alma ve verme özgürlüğünü de güvence altına alan 10. madde kapsamında korunmaktadır. Maddenin ikinci fıkrası; bu özgürlüğün, sıra gizli bilgilerin açıklanmasının önlenmesi, başkalarının şöhret veya haklarının korunması ile yargı erkinin otorite ve tarafsızlığının güvence altına alınması amaçlarıyla, kanunla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabileceğini düzenlemektedir. Bédat uyuşmazlığı da basın özgürlüğü ile bu meşru amaçların somut olayda nasıl dengeleneceği sorununu ortaya koymaktadır (§§ 1, 3; Çamurcuoğlu, 2026).

Başvuru, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İkinci Bölümüne havale edilmiş ve bu Bölüm bünyesinde oluşturulan Daire, 1 Temmuz 2014 tarihli A.B. v. İsviçre kararında dörde karşı üç oyla AİHS'in 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (A.B. v. İsviçre, §§ 59-64). Yargıçlar Işıl Karakaş, Helen Keller ve Paul Lemmens karara katılmayarak ortak karşıoy görüşü kaleme almıştır. İsviçre Hükümeti, 29 Eylül 2014 tarihinde AİHS'in 43. maddesi uyarınca davanın Büyük Daireye gönderilmesini talep etmiş ve bu talep 17 Kasım 2014 tarihinde kabul edilmiştir. Büyük Daire, 13 Mayıs 2015 tarihinde aleni duruşma gerçekleştirmiş ve kararını 29 Mart 2016 tarihinde vermiştir. Dairenin ihlal sonucuna ulaşmasına karşılık Büyük Dairenin aynı uyuşmazlıkta ihlal bulunmadığına karar vermesi, iki kararın dayandığı gerekçelerin ayrı ayrı incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle öncelikle Dairenin, ardından Büyük Dairenin AİHS'nin 10. maddesi kapsamında yaptığı değerlendirme ele alınacaktır.

Bédat, mahkûmiyetinin demokratik bir toplumda gerekli olmadığını ileri sürmüştür. Yazının amacının geniş yankı uyandıran önemli bir olay hakkında kamuoyunu bilgilendirmek olduğunu savunmuştur. Ayrıca yayımlanan bilgilerin hukuken gizli nitelikte olduğunu kabul etmiş, ancak içerikleri itibarıyla gizli tutulmalarını gerektiren bir özellik taşımadığını ileri sürmüştür (§§ 33-34). Ayrıca, yayımlanan yazının devam eden soruşturmanın seyri üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını ve M.B.'nin masumiyet karinesini ihlal etmediğini savunmuştur. Yargılamanın jüri tarafından değil, profesyonel hâkimler tarafından gerçekleştirilecek olmasına dikkat çekerek yayının yargılama sonucunu etkileme ihtimalinin de düşük olduğunu ileri sürmüştür. Bédat'a göre ulusal mahkemeler, yayının ceza muhakemesi üzerinde somut bir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

etkisini ortaya koymamış; soruşturmanın gizliliğini haklı göstermek amacıyla delillerin değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması gibi genel nitelikteki risklere dayanmıştır. M.B.'nin özel hayatının korunması bakımından ise Bédat, M.B.'nin söz konusu yayın nedeniyle özel hayatının ihlal edildiği iddiasıyla herhangi bir hukuki yola başvurmadığına dikkat çekmiştir (§§ 35-38).

Hükümet, Bédat'ın mahkûmiyetinin ifade özgürlüğüne müdahale oluşturduğunu kabul etmiş; ancak bu müdahalenin kanunla öngörüldüğünü ve AİHS'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen meşru amaçlara dayandığını savunmuştur. Bu kapsamda müdahalenin, gizli bilgilerin açıklanmasının önlenmesi, yargının otorite ve tarafsızlığının ve başkalarının haklarının korunması amaçlarını taşıdığını; soruşturmanın gizliliğinin ise ceza muhakemesinin sağlıklı biçimde yürütülmesinin yanı sıra M.B.'nin masumiyet karinesinin ve özel hayatının korunmasına hizmet ettiğini ileri sürmüştür.

Hükümete göre, yazı kazanın nedenleri ve gerçekleşme koşulları hakkında kamuoyuna yeni bilgiler sunmaktan ziyade M.B.'nin soruşturma hâkimiyle yaptığı yazışmalara, eşi ve doktorunun beyanlarına ve ruhsal durumuna odaklanmıştır. Olayın kamuoyunda ve basında geniş ilgi görmesi ise soruşturma kapsamındaki gizli bilgi ve belgelerin yayımlanması için yeterli görülmemiştir. Hükümet ayrıca, deneyimli bir gazeteci olan Bédat'ın söz konusu bilgi ve belgelerin gizli olduğunu bilmesi gerektiğini; yazının içeriği, kullanılan ifadeler ve sunuluş biçiminin de devam eden ceza muhakemesinin ve M.B.'nin haklarının korunması bakımından dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüştür (§§ 38-42).

1.2. Daire Kararı

Daire, ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin kanunla öngörüldüğünü ve AİHS'in 10. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen meşru amaçlara dayandığını tespit ettikten sonra, incelemesini müdahalenin "demokratik bir toplumda gerekli" olup olmadığı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda, olayın kamuoyunda önemli ölçüde ilgi uyandırdığını ve çok sayıda basın kuruluşu tarafından takip edildiğini dikkate almıştır. Daireye göre Bédat'ın yazısı, M.B.'nin kişiliği, kendisine isnat edilen fiilin nedenleri ve soruşturma makamlarının M.B.'ye ilişkin değerlendirmeleri üzerinden kamuoyunda geniş yankı uyandıran olaya ilişkin bilgiler sunmaktaydı. Bu nedenle Daire, söz konusu yayının kamu yararını ilgilendiren bir tartışmaya katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır (A.B. v. İsviçre, §§ 48-50).

Daire, deneyimli bir gazeteci olan Bédat'ın yayımladığı belgelerin soruşturma dosyasından elde edildiğini ve soruşturmanın gizliliği kapsamında bulunduğunu bilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Ancak belgelerin gizli niteliği, ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin haklılığı bakımından yeterli görülmemiştir. Daireye göre değerlendirilmesi gereken husus, soruşturmanın gizliliğinin korunmasının somut olayda müdahale için ilgili ve yeterli bir gerekçe oluşturup oluşturmadığı ve kamuoyunun bilgilendirilmesindeki yarar ile soruşturmanın gizliliğinin korunmasındaki yarar arasında nasıl bir denge kurulması gerektiğidir (§§ 51-53).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Daire, yayının devam eden ceza muhakemesi üzerindeki etkisini değerlendirirken, Bédat'ın yazısının esas olarak M.B.'ye isnat edilen suçun sübutuna ilişkin olmadığını dikkate almıştır. Ayrıca yazının yayımlanması ile M.B. hakkındaki duruşmanın yapılması arasında iki yıldan fazla süre bulunduğunu, yayımlanan belgelerin M.B.'nin fiili kasten gerçekleştirip gerçekleştirmediği konusunda bir sonuca ulaşmaya imkân vermediğini ve davanın jüri tarafından değil profesyonel hâkimler tarafından görüldüğünü belirtmiştir. Daire, bu koşullar altında Hükümetin, gizli bilgilerin açıklanmasının M.B.'nin masumiyet karinesine veya yargılamaya nasıl somut bir zarar verebileceğini ortaya koyamadığı sonucuna ulaşmıştır (§§ 54-55).

M.B.'nin özel hayatının korunması bakımından Daire, İsviçre hukukunda kişilik haklarının ihlali nedeniyle başvurulabilecek hukuk yolları bulunmasına rağmen M.B.'nin bu yollardan yararlanmadığını dikkate almıştır. Yazının sunuluş biçimine yönelik eleştiriler bakımından ise AİHS'nin 10. maddesinin yalnızca açıklanan bilgi ve fikirlerin içeriğini değil, bunların aktarılış biçimini de koruduğunu hatırlatmıştır. Daire, yazının sunuluşunun kışkırtıcı bir nitelik taşıdığını kabul etmiş; ancak ifade özgürlüğünün rahatsız edici, sarsıcı veya provoke edici bilgi ve fikirleri de kapsadığını ve okuyucunun dikkatini çekmeye yönelik ifadelerin kullanılmasının tek başına 10. madde bakımından sorun oluşturmayacağını belirtmiştir (§§ 56-58).

Daire son olarak uygulanan yaptırımın niteliğini ve ağırlığını değerlendirmiştir. Bu kapsamda, 4.000 İsviçre frangı tutarındaki para cezasının benzer nitelikteki bazı davalarda uygulanan yaptırımlara kıyasla yüksek olduğunu ve cezai yaptırımların gazetecilerin kamuoyunu ilgilendiren konulardaki tartışmalara katılımı üzerinde caydırıcı etki doğurabileceğini dikkate almıştır. Somut olayda uygulanan para cezasının caydırıcı etkisinin önemsiz sayılamayacağını belirten Daire, yaptırımın izlenen amaçla orantılı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak ulusal makamların müdahale için ileri sürdüğü gerekçeleri ilgili ancak yeterli bulmamış ve AİHS'nin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir (§§ 59-64).

1.3. Büyük Daire Kararı

İsviçre Hükümetinin talebi üzerine başvuru Büyük Daireye gönderilmiş; Büyük Daire 29 Mart 2016 tarihinde on beş oya karşı iki oyla ihlal bulunmadığına karar vermiştir. Büyük Daire, basının demokratik toplumdaki "kamusal gözetleyici" işlevini vurgulamakla birlikte gazetecilerin ödev ve sorumluluklarının bulunduğunu ve özellikle devam eden ceza muhakemelerine ilişkin yayınlarda sorumlu gazetecilik ölçütünün önem taşıdığını belirtmiştir (Bédat v. İsviçre [BD], §§ 45-54). Büyük Daire incelemeyi altı ölçüt etrafında yürütmüştür: bilgi ve belgelerin elde edilme biçimi, yazının içeriği ve sunuluş biçimi, kamusal tartışmaya katkısı, yayının ceza muhakemesi üzerindeki etkisi, M.B.'nin özel hayatına müdahale ve uygulanan yaptırımın orantılılığı (§ 55). Bédat'ın belgeleri hukuka aykırı bir yöntemle elde ettiği tespit edilmemiştir; ancak profesyonel bir gazeteci olarak bilgilerin gizli olduğunu bildiği kabul edilmiştir (§§ 56-57).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Büyük Dairenin sorumlu gazetecilik yaklaşımı, ulusal hukuka aykırılığı otomatik olarak AİHS'nin 10. maddesi korumasının dışında bırakan bir anlayış değildir. Gazetecinin davranışının hukuka uygunluğu değerlendirmede önem taşır; ancak bilgi edinme ve yayımlama faaliyeti bütün koşullarıyla ele alınmalıdır. Bu nedenle Bédat'ın belgeleri hile, hırsızlık veya benzeri hukuka aykırı bir yöntemle elde etmemiş olması lehine bir unsur olarak kabul edilmiş; buna karşılık belgelerin soruşturma dosyasına ait ve gizli olduğunu bilmesi ayrıca dikkate alınmıştır (§§ 48-50, 56-57).

Yazının içeriği ile biçiminin ayrı bir ölçüt olarak ele alınması da önemlidir. Mahkeme, basının anlatım tekniğine müdahale ederken ihtiyatlı davranılması gerektiğini ve gazetecilik özgürlüğünün belirli ölçüde abartı hatta provokasyona izin verdiğini kabul etmektedir. Bununla birlikte somut olayda M.B.'nin kişiliğini küçültücü biçimde sunan ifadeler, sorgu cevaplarının çelişkili ve yalan niteliğinde gösterilmesi ve görsel sunum birlikte değerlendirilmiştir. Büyük Daire, bu unsurların kamuoyunu soruşturmanın işleyişi konusunda bilgilendirmekten çok M.B.'nin kişiliğine yönelik sansasyonel bir anlatıyı güçlendirdiği görüşündedir (§§ 58-61).

Kamusal tartışmaya katkı bakımından Büyük Daire, yayımlanan bilgilerin kazanın nedenlerinin anlaşılmasına veya soruşturma makamlarının faaliyetlerine ilişkin bir tartışmaya ne ölçüde katkı sağladığını incelemiştir. Bu kapsamda, M.B.'nin soruşturma hâkimiyle yazışmalarının ve bazı kişisel ayrıntıların kazanın nedenlerini açıklamadığı ve soruşturma makamlarının faaliyetlerine ilişkin bir tartışmayı ilerletmediği yönündeki Federal Mahkeme değerlendirmesini dikkate almıştır. Büyük Daire, başvuranın bu sonucun aksini gösterecek yeterli bir bağlantı kurmadığı kanaatine varmıştır. Dolayısıyla karar, bir olayın kamuoyunun ilgisini çekmesi ile belirli bir bilginin kamusal tartışmaya katkı sağlamasını özdeşleştirmemektedir (§§ 62-67).

Ceza muhakemesi üzerindeki etki konusunda Büyük Daire, soruşturma evresinin kendine özgü kırılganlığına dikkat çekmiştir. Gizlilik yalnızca hâkimin tarafsızlığını korumaya değil, delillerin güvenilirliğine, tanık ve taraf davranışlarının dış etkilerden uzak tutulmasına ve şüpheli hakkında peşin hüküm oluşmasının önlenmesine de hizmet edebilir. Bu çerçevede Mahkeme, müdahalenin gerekliliğinin değerlendirilmesinde yayının yapıldığı tarihte mevcut olan risklerin dikkate alınabileceğini belirtmiş; ceza muhakemesinin yayından fiilen etkilendiğinin sonradan ortaya konulmasını gerekli görmemiştir (§§ 68-71).

Özel hayat incelemesinde M.B.'nin konumu özellikle önemlidir. M.B. kamuya mal olmuş bir kişi değildir ve kamusal görünürlüğü kendi tercihiyle ortaya çıkmamıştır. Hakkındaki ağır suç isnadı ve olayın kamuoyunda yankı uyandırması, sağlık durumu ile kişisel ilişkilerinin sınırsız biçimde açıklanabileceği anlamına gelmez. Büyük Daire ayrıca M.B.'nin özel hukuk yollarına başvurmamış olmasını devletin özel hayatı koruma yükümlülüğünü ortadan kaldıran bir neden olarak görmemiştir (§§ 72-78).

Yaptırımın orantılılığı bakımından Büyük Daire, başlangıçta hükmedilen hapis cezasının para cezasına çevrilmiş olmasına ve nihai yaptırımın ağırlığına bakmıştır. Mahkeme, 4.000 İsviçre

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

frangı tutarındaki para cezasını somut koşullarda orantısız bulmamıştır. Bu sonuç, Dairenin gazetecilik faaliyeti üzerindeki caydırıcı etkiye daha fazla ağırlık veren yaklaşımından ayrılmaktadır (§§ 79-81).

1.4. Karşıoy Görüşleri

Yargıç López Guerra ve Yargıç Yudkivska çoğunluğa katılmamıştır. López Guerra, kamuoyunda geniş yankı uyandıran bir olaya ilişkin ceza soruşturması hakkında basının kamuoyunu bilgilendirmesinin güçlü korumadan yararlanması gerektiğini; yayının profesyonel hâkimleri etkileyecek gerçek bir tehlike yarattığının gösterilemediğini ve cezai yaptırımın caydırıcı etkisinin yeterince dikkate alınmadığını savunmuştur.

Yudkivska ise özellikle kamusal tartışmaya katkı ölçütüne farklı yaklaşmıştır. Ona göre kamuoyunun ilgisini çeken yalnızca kazanın meydana gelmiş olması değil, M.B.'nin bu eylemi neden gerçekleştirdiği sorusudur. Bu nedenle M.B.'nin ruhsal durumu ve doktorunun beyanları, özel hayata ilişkin olmalarına rağmen olayın nedenlerinin anlaşılması bakımından kamusal tartışmaya katkı sağlayabilir. Bu görüş, belirli bir bilginin mahrem nitelikte olması ile açıklanmasında kamu yararı bulunup bulunmadığının aynı soru olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Karşıoylar, çoğunluğun kullandığı ölçütleri bütünüyle reddetmekten çok bu ölçütlere verilen ağırlığı tartışmaktadır. López Guerra bakımından belirleyici sorun, ulusal makamların ceza muhakemesine yönelik gerçek ve yeterince somut bir tehlikeyi gösterememiş olmasıdır. Bu yaklaşım Daire kararındaki somut etki arayışına yakındır. Yudkivska ise kamusal katkı ölçütünün çoğunluk tarafından dar uygulandığını düşünmektedir. Böylece karşıoylar, Bédat kararındaki asıl uyuşmazlığın soyut olarak basın özgürlüğü ile gizlilikten hangisinin üstün olduğu değil, somut bilgi ve belgelerin taşıdığı kamusal değerin ve doğurduğu riskin nasıl ölçüleceği olduğunu ortaya koymaktadır.

Daire kararındaki ortak karşıoy da sonraki Büyük Daire yaklaşımının habercisi sayılabilecek unsurlar taşımaktadır. Daire çoğunluğunun somut etki ve yaptırımın caydırıcı niteliğine verdiği ağırlığa karşı, karşıoy sahibi yargıçlar soruşturma dosyasındaki gizli bilgilerin yayımlanmasının şüphelinin hakları ve ceza adaletinin işleyişi bakımından doğurduğu sakıncaları daha güçlü değerlendirmiştir. Büyük Daire kararı, aynı olayda kullanılan genel ilkelerin değil, bu ilkelerin somut olaya uygulanışının sonucu belirleyebildiğini göstermektedir. Bu durum Bédat kararının metodolojik önemini artırmaktadır. Basın özgürlüğü, özel hayat, masumiyet karinesi ve soruşturmanın gizliliği soyut düzeyde sıralanıp birinin diğerine üstün olduğu ilan edilmemiştir. Tartışma; bilgi edinme biçimi, içerik, sunuluş, kamusal katkı, muhakemeye etki, özel hayat ve yaptırım gibi somut unsurlar üzerinden yürütülmüştür. Kararın Türk hukuku açısından da değerli olan yönü, sonuçtan çok bu çok faktörlü inceleme yöntemidir.

2. BÉDAT KARARININ ÖNE ÇIKAN YÖNLERİ

2.1. Kamu Yararı ile Kamu Merakı Arasındaki Ayrım

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bédat kararının ayırt edici yönü, kamu yararını yalnızca haberin konu aldığı olay üzerinden belirlememesidir. Olayın haber değeri taşıdığı ve toplumda yoğun ilgi uyandırdığı kabul edilse bile soruşturma dosyasındaki her bilgi ve belgenin yayımlanmasının aynı ölçüde kamusal yarar taşıdığı söylenemez. Bu nedenle inceleme iki aşamalıdır: önce olayın kamusal bir tartışmaya ilişkin olup olmadığı, ardından açıklanan belirli bilginin bu tartışmaya ne ölçüde katkı sağladığı değerlendirilmelidir.

Sunday Times v. Birleşik Krallık kararında AİHM, bir uyuşmazlığın yargı mercileri önünde görülmekte olmasının o uyuşmazlığa ilişkin meselelerin basın ve kamuoyu tarafından tartışılmasını tek başına engellemeyeceğini vurgulamıştır (Sunday Times v. Birleşik Krallık (no. 1), §§ 59, 62, 65-66). Bédat kararında ise uyuşmazlık, devam eden bir ceza muhakemesine ilişkin yayının yanı sıra, soruşturmanın gizliliği kapsamındaki bilgi ve belgelerin yayımlanması boyutunu da içermektedir. Bu nedenle kamunun bilgi edinme hakkı ile soruşturmanın sağlıklı yürütülmesi, masumiyet karinesi ve özel hayat birlikte değerlendirilmiştir.

Dupuis ve Diğerleri v. Fransa kararı da bu ayrımı görünür kılmaktadır. Karara konu olayda yayımlanan bilgiler, devletin üst düzey makamlarıyla bağlantılı hukuka aykırı telefon dinlemelerine ve uzun süredir kamuoyunda tartışılan bir meseleye ilişkindir. AİHM, bilgilerin önemli bir kısmının daha önce kamuoyuna yansımış olmasını ve yayının güçlü kamusal katkısını dikkate almıştır (Dupuis ve Diğerleri v. Fransa, §§ 35-46). Bédat'ta ise M.B.'nin kişisel yazışmaları ve özel hayatına ilişkin ayrıntıların olayın nedenlerinin anlaşılmasına katkısı sınırlı bulunmuştur. Bu karşılaştırma, gizlilik niteliğinin tek başına belirleyici olmadığını; kamusal tartışmaya katkının ayrıca araştırılması gerektiğini göstermektedir.

Sunday Times, Dupuis ve Bédat kararları, devam eden yargılamalara ilişkin yayınların kategorik olarak ifade özgürlüğü koruması dışında kalmadığını göstermektedir. Kararlar arasındaki farklılık, bilginin gizli veya yargılamayla bağlantılı olmasından çok, açıklanan bilginin kamusal tartışmaya yaptığı katkının somut olayda taşıdığı ağırlıkla ilişkilidir.

Stoll kararı da gizli bilgi ile kamu yararı arasındaki ilişkinin otomatik kurulamayacağını göstermektedir. Diplomatik bir belgenin yayımlanmasına ilişkin Stoll'da Büyük Daire, belgenin gizli niteliğini, gazetecinin davranışını, yayının sunuluş biçimini ve tartışmaya katkısını birlikte değerlendirmiştir (Stoll v. İsviçre [BD], §§ 102-104, 118, 140-141). Stoll'daki bu çok yönlü değerlendirme, Bédat'ta benimsenen altı ölçütlü incelemeyle benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Her iki kararda da gazetecinin kamusal gözetleyici rolü korunmakta, fakat bu rol gazeteciyi mesleki sorumluluklardan veya üçüncü kişilerin haklarını gözetme yükümlülüğünden bütünüyle kurtarmamaktadır.

Kamu yararı ile kamu merakı arasındaki sınır, bilginin yalnızca ilgi çekici olup olmadığına göre çizilemez. Belirleyici olan, açıklanan bilginin olayın nedenlerinin veya ilgili kurumların işleyişinin anlaşılmasına anlamlı bir katkı sağlayıp sağlamadığıdır. Kişinin özel hayatına ilişkin merakı gidermekle sınırlı kalan ayrıntılar daha dar bir koruma alanında değerlendirilebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bununla birlikte bu yaklaşım, basının haber seçiminin mahkemelerce belirlenmesine dönüşmemeli; yargısal inceleme somut müdahalenin gerekliliği ve orantılılığıyla sınırlı kalmalıdır.

2.2. Soruşturmanın Gizliliği ve Sorumlu Gazetecilik

Sorumlu gazetecilik, Bédat kararındaki değerlendirmenin diğer önemli eksenidir. Bédat'ta gazetecinin bilgi ve belgeleri hukuka aykırı biçimde elde etmediğinin tespit edilmesi lehine bir unsur sayılmış; bunların yayımlanmasının gerekliliği ise ayrı bir sorun olarak ele alınmıştır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin ceza yargılamaları hakkında medya aracılığıyla bilgi verilmesine ilişkin Rec(2003)13 sayılı Tavsiye Kararı da kamuoyunun ceza yargılamaları hakkında bilgi edinme hakkını, masumiyet karinesi, özel hayatın korunması ve ceza adaletinin düzgün işleyişine ilişkin menfaatlerle birlikte ele almaktadır (Council of Europe, Committee of Ministers, 2003). Bu çerçevede soruşturmanın gizliliği ile basın özgürlüğü arasındaki ilişki, birine mutlak üstünlük tanınmasından ziyade çatışan menfaatlerin somut olayın koşullarına göre değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Yayının ceza muhakemesi üzerindeki etkisi bakımından Daire ile Büyük Daire arasındaki yaklaşım farkı önemlidir. Bir medya yayınının profesyonel hâkimlerin kararını gerçekten etkilediğinin sonradan kanıtlanması güç olabilir. Bu güçlük, devam eden ceza muhakemesinin hiçbir şekilde korunmaması sonucunu doğurmamalıdır. Buna karşılık "risk" kavramının soyut kullanılması da ceza soruşturmalarına ilişkin eleştirel gazeteciliğin gereğinden fazla sınırlandırılmasına yol açabilir. Bu nedenle riskin, yayının içeriği, sunuluş biçimi, soruşturmanın aşaması ve ilgili kişinin suçluluğu konusunda peşin kanaat oluşturma ihtimali üzerinden somutlaştırılması gerekir.

2.3. Masumiyet Karinesi, Ceza Muhakemesinin Korunması ve Özel Hayat

Kamuoyu tarafından daha önce tanınmayan ve yalnızca bir ceza soruşturmasının şüphelisi olması nedeniyle tanınır hâle gelen kişinin sağlık bilgileri ve kişisel yazışmaları bakımından güçlü bir mahremiyet beklentisi vardır. Bununla birlikte sağlık bilgisi gibi mahrem bir bilginin olayın nedenlerinin anlaşılmasına gerçek bir katkı sağlaması ihtimali dışlanamaz. Bilginin mahremiyet derecesi arttıkça açıklanmasını haklı kılan kamusal yararın daha güçlü biçimde ortaya konulması gerekir.

Thomaidis v. Yunanistan kararı, Bédat'taki sorumlu gazetecilik yaklaşımının daha sonraki bir uyuşmazlıkta da kullanıldığını göstermektedir. AİHM, devam eden soruşturmadaki tanık ifadesi ile hukuka aykırı kaydedilmiş konuşmaların yayımlanmasını; bilgilerin elde edilme biçimi, yayının sunuluşu ve kamusal tartışmaya katkısı ile birlikte değerlendirmiştir. Gazetecinin hukuk kurallarına aykırı davranması önemli fakat tek başına belirleyici olmayan bir unsur olarak ele alınmıştır (Thomaidis v. Yunanistan, §§ 26-30, 38).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bédat ile Thomaidis arasındaki yaptırım farkı ayrıca önemlidir. Bédat'ta gazeteci ceza hukuku kapsamında mahkûm edilmişken Thomaidis'te müdahale, ilgili kişinin açtığı dava sonucunda tazminata hükmedilmesinden kaynaklanmıştır. İfade özgürlüğüne yapılan müdahalenin orantılılığı değerlendirilirken yalnızca parasal miktara değil, yaptırımın hukuki niteliğine ve gazetecilik faaliyeti üzerinde yaratabileceği etkiye de bakılması gerekir. Bu ayrım, Bédat'taki cezai yaptırım tartışmasının sonraki içtihat bakımından da önemini koruduğunu göstermektedir.

2.4. Kararın Doktrindeki Yansımaları ve Değerlendirme

Bédat kararını Türkçe literatürde doğrudan inceleyen çalışmalardan biri Çalışkan'a aittir. Çalışkan, uyuşmazlığı basının bilgi verme işlevi ile soruşturmanın gizliliği kapsamında korunan menfaatlerin karşı karşıya gelmesi üzerinden ele almakta ve çatışan menfaatler arasında somut olaya dayalı bir denge kurulması gerektiğini vurgulamaktadır (Çalışkan, 2020). Bu çalışmada ise söz konusu çerçeve, olayın kamuoyunu ilgilendirmesi ile soruşturma dosyasındaki belirli bir bilginin kamusal tartışmaya katkısı arasındaki ayrım üzerinden geliştirilmektedir.

Bédat kararına ilişkin doktrinde, kararın özellikle sorumlu gazetecilik kavramının kapsamı, ifade özgürlüğü ile özel hayat arasındaki ilişkinin kurulması ve masumiyet karinesinin basın özgürlüğünün sınırlandırılmasındaki rolü bakımından önem taşıdığı belirtilmektedir. Kagiaros, gazetecilerin "kamusal gözetleyici" işlevinin onları hukuk kurallarının bütünüyle dışında bırakmadığını; bununla birlikte yayımlanan bilginin kamu yararına nasıl hizmet ettiğinin değerlendirmede merkezi önemde olduğunu vurgulamaktadır (Kagiaros, 2017).

Voorhoof da Büyük Daire kararını değerlendirirken Bédat'ın özellikle devam eden ceza soruşturmaları hakkında gazetecilik faaliyeti bakımından önemine dikkat çekmektedir. Karar, basının kamu yararı taşıyan konularda bilgi verme işlevini kabul etmekle birlikte, soruşturmanın gizliliği kapsamındaki belgelerin yayımlanmasında gazetecinin ödev ve sorumluluklarının, şüphelinin özel hayatının ve ceza muhakemesinin korunmasına ilişkin menfaatlerin değerlendirme dışında bırakılamayacağını göstermektedir (Voorhoof, 2016). Bu yönüyle Bédat, basının kamusal gözetleyici rolünü reddetmekten ziyade, bu rolün devam eden ceza muhakemesi bağlamında hangi sınırlar içinde kullanılabileceği sorununu ortaya koymaktadır.

Doktrindeki değerlendirmeler, Mahkemenin kullandığı kavramların hangi somut sorular üzerinden uygulanabileceğini belirginleştirmektedir. "Sorumlu gazetecilik" gazetecinin ulusal hukuka eksiksiz uyup uymadığına indirgenirse araştırmacı gazeteciliğin koruma alanı gereğinden fazla daralabilir. Buna karşılık "kamu yararı" haberin ilgi çekici olmasıyla eş tutulduğunda özel hayatın ve ceza muhakemesinin korunması işlevsiz hâle gelebilir. Bu nedenle iki kavramın somut olayın özellikleri içinde birlikte ele alınması gerekir.

Kamu yararının ifade özgürlüğü ile özel hayat arasındaki çatışmada merkezi bir ölçüt hâline gelmesine rağmen sınırlarının her olayda kolaylıkla belirlenemediği de doktrinde vurgulanmaktadır. Koltay, kamu yararı kavramının geniş kullanımının özel hayatın sınırlarını

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

tek başına belirlemeye yetmeyeceğini; özellikle daha önce kamuoyu tarafından tanınmayan kişilerin kamusal nitelik taşıyan olayların içine dâhil olduğu durumlarda kişinin kamuya mal olmuş biri olup olmamasının tek başına belirleyici sayılamayacağını belirtmektedir (Koltay, 2026). Bu yaklaşım, Bédat'taki M.B. bakımından önem taşımaktadır.

Bu çerçevede kamu yararı ile kamu merakı arasındaki ayrımın daha öngörülebilir uygulanabilmesi için dört soruluk bir inceleme önerilebilir. İlk olarak haberin konu aldığı olayın kamuoyunu ilgilendiren bir tartışmaya ilişkin olup olmadığı belirlenmelidir. İkinci olarak açıklanan belirli bilginin bu tartışmanın anlaşılmasına ne ölçüde katkı sağladığı incelenmelidir. Üçüncü olarak bilginin mahremiyet derecesi ile yayımlanmasının devam eden ceza muhakemesi bakımından doğurabileceği risk değerlendirilmelidir. Son olarak aynı bilgilendirme amacına özel hayata veya ceza muhakemesine daha sınırlı bir müdahaleyle ulaşılmasının mümkün olup olmadığı araştırılmalıdır. Bu sorular, ne kamuoyunun yoğun ilgisinin tek başına kamu yararı sayılmasına ne de bilginin gizli olmasının tek başına müdahaleyi haklı kılmasına izin verir.

3. TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME

3.1. Soruşturmanın Gizliliğine Dair Hukuki Çerçeve

Türk hukukunda ifade ve basın özgürlüğü Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerinde güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 26. maddesinin ikinci fıkrası, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlandırılabileceği amaçlar arasında başkalarının şöhret veya haklarının ve özel ve aile hayatlarının korunmasının yanı sıra yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesini de saymaktadır. Bununla birlikte meşru bir sınırlama amacının bulunması müdahaleyi tek başına haklı kılmaz; sınırlamanın Anayasa'nın 13. maddesi uyarınca kanunla öngörülmesi, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun ve ölçülü olması gerekir. Ceza muhakemesi bakımından 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu m. 157 soruşturma evresindeki usul işlemlerinin gizliliğini düzenlerken, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu m. 285 soruşturmanın gizliliğinin ihlalini yaptırıma bağlamaktadır (Çamurcuoğlu, 2026).

Bédat kararı, soruşturmanın gizliliği kapsamında bulunan bilgilerin yayımlanmasına yönelik yaptırımların ifade özgürlüğü bakımından ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bir bilginin soruşturmanın gizliliği kapsamında bulunması, bu bilginin yayımlanmasına yönelik müdahaleyi tek başına haklı kılmaz. Müdahalenin somut olayda gerekli ve orantılı olup olmadığı ayrıca değerlendirilmelidir. TCK m. 285/6'da haber verme sınırları aşılmaksızın yapılan açıklamaların suç oluşturmayacağının düzenlenmiş olması da bu değerlendirme bakımından önem taşımaktadır. CMK m. 157'deki gizlilik kuralı, soruşturmanın amacını ve şüphelinin haklarını koruyan usulî bir güvencedir. Buna karşılık gizlilik, kamuoyunu ilgilendiren her soruşturma hakkında basının susmasını gerektiren mutlak bir yasak olarak yorumlanamaz. TCK m. 285'in uygulanmasında açıklanan bilginin niteliği, soruşturmanın bulunduğu aşama, bilginin daha önce kamuya yansıyıp yansımadığı, yayın biçimi ve haber verme hakkının sınırları önem taşır. Bu değerlendirme yapılmadan yalnızca belgenin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

soruşturma dosyasından kaynaklandığının tespitiyle cezai sorumluluğa gidilmesi, Anayasa'nın 26. ve 28. maddeleri bakımından ölçülülük sorununa yol açabilir. Nitekim yargı organlarının otorite, tarafsızlık ve bağımsızlığının korunması ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında meşru bir amaç oluşturabilmekle birlikte, bu amacın varlığı müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygunluğu yönünden ayrıca değerlendirilmesi gereğini ortadan kaldırmamaktadır (Pekel, 2014).

Bédat'taki yaklaşım Türk hukukunda anayasal denetim için kullanılabilecek bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle 'belirli bilginin kamusal tartışmaya katkısı' sorusu, TCK m. 285/6'daki haber verme sınırlarıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca TCK m. 288'de düzenlenen adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçu, görülmekte olan bir dava veya yapılmakta olan bir soruşturmada yargı görevi yapanı, bilirkişiyi ya da tanığı hukuka aykırı biçimde etkilemek amacıyla alenen sözlü veya yazılı beyanda bulunulmasını yaptırıma bağlamaktadır. Böylece devam eden ceza muhakemesinin korunması ile basın özgürlüğü bu düzenleme bakımından da karşı karşıya gelebilir; ancak cezai müdahale demokratik toplumda gerekli olanla sınırlı tutulmalıdır (Çamurcuoğlu, 2026).

3.2. Anayasa Mahkemesinin İfade ve Basın Özgürlüğüne Yaklaşımı

Anayasa Mahkemesi, ifade ve basın özgürlüğü ile şeref ve itibarın korunması hakkının karşı karşıya geldiği başvurularda çatışan haklar arasında somut olayın koşullarına göre denge kurulması gerektiğini kabul etmektedir. İfadelerin genel yarara ilişkin bir tartışmaya katkısı, hedef alınan kişinin konumu, yayının konusu, kişinin önceki davranışları, yayının içeriği, şekli ve sonuçları ile yayımlanma koşulları değerlendirmede kullanılan ölçütler arasındadır (İlhan Cihaner (2), §§ 66-73; Kadir Sağdıç [GK], §§ 58-66; Nihat Özdemir [GK], §§ 54-61).

Kadir Sağdıç kararında Anayasa Mahkemesi, başvurucunun masumiyet karinesine ilişkin şikâyetini ayrıca incelemek yerine uyuşmazlığın özünü kişisel itibarın korunması ile basın ve ifade özgürlüğü arasında adil denge kurulup kurulmadığı yönünden ele almıştır. Yayının genel yarara ilişkin bir tartışmaya katkısı, başvurucunun kamusal konumu, kullanılan ifadeler, yayının içeriği ve şekli üzerinde durmuştur (Kadir Sağdıç [GK], §§ 31, 35-66). Bu yaklaşım, Bédat'ta karşı karşıya gelen menfaatlerin Türk anayasal yargısında da somut olayın özellikleri dikkate alınarak birlikte değerlendirilebilmesine imkân vermektedir.

Anayasa Mahkemesinin ölçütleri ile Bédat'taki inceleme önemli ölçüde kesişmektedir. Yayının konusu ve kamusal tartışmaya katkısı, ilgili kişinin konumu, açıklanan bilginin niteliği, yayının biçimi ve müdahalenin ağırlığı her iki yaklaşımda da birbirinden kopuk değil, bir bütün olarak ele alınır. Türk hukukunda haber verme hakkının sınırları değerlendirilirken gerçeğe uygunluk, güncellik, kamu yararı ve toplumsal ilgi, konu ile ifade arasında düşünsel bağ ve kullanılan aracın ölçülülüğü gibi basın hukuku bakımından yerleşmiş değerlendirmeler de Bédat'taki yaklaşımın somutlaştırılmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte soruşturmanın gizliliği söz konusu olduğunda ek bir hassasiyet ortaya çıkar: doğru olan bir bilgi dahi soruşturmanın

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

işleyişini veya üçüncü kişinin özel hayatını ağır biçimde etkileyebilir. Bu nedenle yalnızca bilginin doğru olması, yayımlanmasının zorunlu veya orantılı olduğu sonucunu doğurmaz.

Öte yandan ceza normunun varlığı da haber verme hakkını tali hâle getirmemelidir. Anayasa'nın 28. maddesindeki basın özgürlüğü ve 26. maddesindeki ifade özgürlüğü, ceza normlarının yorumunda anayasal sınır oluşturur. Bu nedenle soruşturmanın gizliliğinin ihlali iddiasında, haberin kamusal işlevi ile açıklanan ayrıntının niteliği arasında bağ kurulması gerekir. Bédat kararının Türk hukuku bakımından önemi, bu bağın kurulmasında tek bir unsuru mutlaklaştırmak yerine çok faktörlü bir değerlendirmeyi esas almasıdır.

Bédat'ın Türk hukukuna aktarılmasında kararın kavramlarını mekanik biçimde tekrarlamak yerine Anayasa Mahkemesinin dengeleme ölçütleriyle ilişki kurulması daha isabetlidir. Yayının genel yarara ilişkin tartışmaya katkısı ile kişinin şeref ve itibarı veya özel hayatının korunması arasındaki ilişkinin somutlaştırılması, basın özgürlüğünün gereksiz biçimde daraltılmasını önlerken soruşturma süjelerinin kişisel alanının salt kamuoyu ilgisi nedeniyle korumasız bırakılmasının da önüne geçebilir. 28 Kasım 2024 tarihli Kadir Sağdıç (2) kararı da gazetecilerin ödev ve sorumlulukları bakımından önem taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi, basının kamuyu ilgilendiren konularda bilgi verme işlevini vurgularken gazetecilik faaliyetinin sınırsız olmadığını ve kullanılan ifadelerin olgusal temeli ile yayın bağlamının değerlendirilmesi gerektiğini sürdürmektedir (Kadir Sağdıç (2), B. No: 2020/27652, 28/11/2024). Bédat'taki ölçütler Türk hukukuna aktarılırken müdahaleden etkilenen hakkın anayasal niteliği, yayının kaynağı ve somut bağlamı birlikte dikkate alınmalıdır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bédat kararında Büyük Dairenin ulaştığı sonucun, somut olayın özellikleri dikkate alındığında esas itibarıyla isabetli olduğu değerlendirilmektedir. Bu sonuç, olayın haber değeri taşımadığı veya basının devam eden soruşturmalar hakkında sınırlı bir rol üstlenmesi gerektiği düşüncesine dayanmamaktadır. Üç kişinin hayatını kaybettiği ve sekiz kişinin yaralandığı bir olayın haberleştirilmesinde güçlü kamu yararı bulunduğu açıktır. Asıl sorun, bu kamusal niteliğin soruşturma dosyasındaki her kişisel bilginin açıklanmasını aynı ölçüde haklı kılıp kılmadığıdır.

M.B.'nin geçici salıverilme, kişisel eşyalarına erişim, telefon kullanımı ve müdafi değişikliği gibi gündelik taleplerine ilişkin yazışmalarının olayın nedenlerinin anlaşılmasına katkısı oldukça sınırlıdır. Buna karşılık doktorun beyanları ile M.B.'nin psikolojik durumuna ilişkin bilgilerin tamamının yalnızca okuyucu merakı kapsamında görülmesi daha tartışmalıdır. Sürücünün ruhsal durumu olayın nedenlerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilir; ancak böyle bir durumda gazetecinin bu bağlantıyı somutlaştırması beklenebilir. Örneğin kamu makamlarının bilinen bir sağlık riskine rağmen gerekli önlemleri almadığını gösteren bir bağlantı kurulabilirse aynı bilginin kamusal değeri farklılaşacaktır. Bilginin elde edilme biçimi ile yayımlanmasının gerekliliğinin ayrılması da yerindedir. Bédat'ın bilgi ve belgeleri hukuka aykırı biçimde elde etmemiş olması gazeteci lehine değerlendirilmelidir; ancak bu durum soruşturma dosyasındaki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

her ayrıntının yayımlanmasını kendiliğinden meşrulaştırmaz. Aynı bilgilendirme amacına özel hayata veya ceza muhakemesine daha sınırlı müdahaleyle ulaşılabiliyorsa bu durum orantılılık değerlendirmesinde önem taşımalıdır.

Büyük Dairenin yayının ceza muhakemesi üzerindeki fiilî etkisini kanıtlama zorunluluğu aramaması anlaşılabilir olmakla birlikte, risk kavramının soyutlaştırılmaması gerekir. Aksi hâlde devam eden ceza soruşturmalarına ilişkin eleştirel gazetecilik geniş biçimde sınırlandırılabilir. Benzer şekilde cezai yaptırımın gazetecilik faaliyeti üzerindeki caydırıcı etkisi, yaptırımın miktarından bağımsız olarak değerlendirilmelidir. Bédat'ın belgeleri hukuka aykırı biçimde elde etmediği ve olayın kamuoyunu yakından ilgilendirdiği dikkate alındığında, cezai yaptırımın gerekliliği güçlü gerekçelerle ortaya konulmalıdır.

Sonuç olarak soruşturmanın gizliliği ile basın özgürlüğünün karşı karşıya geldiği durumlarda ne bilginin gizli olması ne de kamuoyunun olaya gösterdiği yoğun ilgi tek başına belirleyici kabul edilmelidir. İncelemenin merkezinde, açıklanan belirli bilginin kamusal tartışmaya ne ölçüde katkı sağladığı, yayımlanmasının hangi hak ve menfaatleri ne şekilde etkilediği ve ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin gerekli ve orantılı olup olmadığı bulunmalıdır. Kamu yararı ile kamu merakı arasındaki ayrım, ancak somut olayın özelliklerine dayanan ve yeterli gerekçelerle ortaya konulan böyle bir inceleme sonucunda anlam kazanabilir.

Daire ile Büyük Daire arasındaki ayrılık mutlak bir ilke çatışmasından çok ölçütlere verilen ağırlıkla ilgilidir. Daire somut zarar ve yaptırımın caydırıcı etkisine, Büyük Daire ise soruşturmanın devam ettiği anda ortaya çıkan risklere, M.B.'nin özel hayatına ve ulusal mahkemelerin değerlendirmesine daha fazla ağırlık vermiştir. Gerçekleşmiş zararın her durumda aranması ceza muhakemesinin korunmasını etkisizleştirebilir; buna karşılık soyut risk iddiası da kamu yararı taşıyan gazeteciliği gereğinden fazla sınırlandırabilir.

Bédat'ta kullanılan altı ölçüt birlikte ele alındığında, kamu yararı ile kamu merakı arasındaki ayrım bakımından dört aşamalı bir inceleme önerilebilir. Olayın kamusal önemi ilk eşiği oluşturur; fakat ikinci eşikte belirli bilginin bu tartışmaya yaptığı katkı incelenmelidir. Üçüncü aşamada mahremiyet ve ceza muhakemesi bakımından doğan risk, son aşamada ise aynı bilgilendirme amacına daha sınırlı bir müdahaleyle ulaşılıp ulaşılamayacağı değerlendirilmelidir. Böyle bir inceleme, Bédat'taki ölçütleri azaltmak yerine, bu ölçütlerin kamu yararı ile kamu merakı arasındaki ayrım bakımından hangi sırayla sorgulanabileceğini somutlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation Rec(2003)13 of the Committee of Ministers to Member States on the Provision of Information through the Media in Relation to Criminal Proceedings, Council of Europe, 2003.

Çamurcuoğlu, G., "Adil Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs Suçu ve Basın Özgürlüğüyle İlişkisi", Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1), 111–138, 2026.
Çalışkan, A., "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bédat/İsviçre Kararı Hakkında Bir Değerlendirme", *Ceza Hukuku Dergisi*, 15(42), 275–298, 2020.

Kagiaros, D., "Introductory Note to Bédat v Switzerland", *International Legal Materials*, 55(6), 1126–1128, 2017. DOI: 10.1017/S0020782900030874.

Koltay, A., "Public Interest Journalism and Privacy in the ECtHR Case Law: A Critical Appraisal", *Journal of Media Law*, 1–28, 2026. DOI: 10.1080/17577632.2026.2659377.

Pekel, A., "İfade Özgürlüğünün Sınırlandırma Sebeplerinden Biri Olarak Yargı Organlarının Tarafsızlığının ve Bağımsızlığının Sağlanması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 2014.

Voorhoof, D., "European Court of Human Rights: Bédat v. Switzerland (Grand Chamber)", *IRIS*, 2016(5), 3–4, 2016.

AİHM KARARLARI

A.B. v. İsviçre, no. 56925/08, 1 Temmuz 2014.

Bédat v. İsviçre [BD], no. 56925/08, 29 Mart 2016.

Dupuis ve Diğerleri v. Fransa, no. 1914/02, 7 Haziran 2007.

Stoll v. İsviçre [BD], no. 69698/01, 10 Aralık 2007.

Sunday Times v. Birleşik Krallık (no. 1), no. 6538/74, 26 Nisan 1979.

Thomaidis v. Yunanistan, no. 28345/16, 7 Mayıs 2024.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

İlhan Cihaner (2), B. No: 2013/5574, 30/6/2014.

Kadir Sağdıç [GK], B. No: 2013/6617, 8/4/2015.

Kadir Sağdıç (2), B. No: 2020/27652, 28/11/2024.

Nihat Özdemir [GK], B. No: 2013/1997, 8/4/2015.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

EŞLER ARASINDAKİ GÜNDELİK HİTAPLARIN BOŞANMA HUKUKUNDA KUSURA ETKİSİ: YARGITAY 2. HUKUK DAİRESİNİN "TOMBİK" KARARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Av. Esra Pınar Bilgin
İstanbul Barosu ve Stuttgart Barosu, av.esrapinarbilgin@gmail.com
Orcid: 0000-0002-3796-9603

ÖZET:

Evlilik birliği, eşlere yalnızca sadakat, dayanışma ve yardımlaşma yükümlülüğü değil, aynı zamanda birbirlerine karşı saygılı davranma yükümlülüğü de yüklemektedir. Eşler arasındaki iletişim biçimi, kullanılan söz ve hitaplar ile gündelik yaşam içerisinde sergilenen davranışlar, evlilik birliğinin temelinden sarsılmasına dayalı boşanma davalarında kusur belirlemesinin konusunu oluşturabilmektedir. Bununla birlikte eşler arasındaki her kırıcı söz veya davranışın boşanma hukukunda kusur olarak kabul edilip edilemeyeceği; kullanılan ifadenin içeriğinin yanında söyleniş biçimi, amacı, taraflar arasındaki ilişkinin niteliği ve somut olayın koşullarının ne ölçüde dikkate alınması gerektiği tartışmaya açıktır. Bu tartışmanın somutlaştığı Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 13 Mart 2025 tarihli, E. 2024/4091, K. 2025/2705 sayılı kararı, zina, güven sarsıcı davranış ve eşler arasındaki duygusal şiddetin boşanma hukukundaki kusur değerlendirmesine etkisi bakımından dikkat çekicidir.

Karara konu olayda kadın eş Türk Medeni Kanunu'nun 166. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen evlilik birliğinin temelinden sarsılması hukuki sebebine dayanarak boşanma davası açmış; erkek eş ise TMK m.161 kapsamında zina, bunun kabul edilmemesi halinde TMK m.166/1 kapsamında evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine dayalı karşı boşanma davası açmıştır. İlk Derece Mahkemesi, erkek eşin kadından para talep etmek suretiyle ekonomik baskı uygulamasını, hakaret içeren mesajlar göndermesini ve eşini cep telefonuna "tombik" olarak kaydetmesini kusur kapsamında değerlendirmiş; özellikle "tombik" şeklindeki kaydı duygusal şiddet olarak kabul etmiştir. Bunun yanında kadın eşin zina eylemini gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bölge Adliye Mahkemesi ise tarafların kusur durumunu yeniden değerlendirerek erkek eşe ayrıca güven sarsıcı davranış kusuru yüklemiş ve tarafların eşit kusurlu olduklarını kabul etmiştir. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi zina iddiası yönünden İlk Derece ve Bölge Adliye Mahkemelerinden farklı bir sonuca ulaşmıştır. Daire, zina hukuki sebebine dayalı boşanma davasının kabul edilebilmesi için cinsel ilişkinin gerçekleşmesi veya gerçekleştiğine delalet edecek hiçbir kuşkuya yer vermeyecek bir karinenin bulunması gerektiğini belirtmiştir. Somut olayda dava dışı erkeğin ortak konutta bulunduğuna ilişkin kadın eşin beyanının, yalnızca bu kişinin eve kitap getirdiğine yönelik olduğu; kapının kilitlendiği ve geç açıldığına veya taraflar arasında cinsel ilişki gerçekleştiğine ilişkin bir ikrar bulunmadığı gerekçesiyle zina iddiasının kanıtlanamadığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte zina olgusunun kanıtlanamaması, tarafların diğer davranışlarının kusur değerlendirmesi dışında bırakılması sonucunu doğurmamıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yargıtay, dosyaya sunulan sosyal medya ekran görüntülerini dikkate alarak kadın eşin güven sarsıcı davranışlarda bulunduğunu; erkek eşin ise ekonomik ve psikolojik şiddet uygulamasının yanı sıra güven sarsıcı davranışlar sergilediğini kabul etmiş ve boşanmaya sebep olan olaylarda kadın eşi az, erkek eşi ağır kusurlu bulmuştur. Bu kusur belirlemesi doğrultusunda kadın eş lehine uygun miktarda maddi ve manevi tazminata hükmedilmesi gerektiği sonucuna da ulaşılmıştır. Karar, hukuki sonuçlarının yanında kamuoyunda yarattığı etki bakımından da dikkat çekmiştir. Yargıtay kararında erkek eşe yüklenen birden fazla kusurlu davranış bulunmasına rağmen, karar ulusal basına özellikle eşin cep telefonuna "tombik" olarak kaydedilmesi üzerinden yansımış; Sabah Gazetesi'nin 7 Ekim 2025 tarihli haberinde "Eşine 'tombik' diyen koca kusurlu sayıldı" başlığıyla kamuoyuna aktarılmıştır. Kararın bu şekilde haberleştirilmesi, eşler arasındaki gündelik hitapların hangi noktada hukuki anlamda duygusal şiddet ve boşanmada kusur oluşturacağı konusunda kamuoyunda da tartışma yaratmıştır. Bu bildiride Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin anılan kararı, zina ile güven sarsıcı davranış arasındaki hukuki ayrım, zina bakımından aranan ispat ölçüsü ve özellikle eşler arasındaki aşağılayıcı veya rencide edici söz ve hitapların boşanma hukukundaki kusur değerlendirmesine etkisi çerçevesinde incelenecektir.

Çalışmanın odak noktasını, gündelik yaşam içerisinde tek başına önemsiz veya olağan görülebilecek bir hitabın hangi koşullarda eşin kişiliğini rencide eden bir davranış ve dolayısıyla boşanma hukukunda kusur olarak nitelendirilebileceği oluşturmaktadır. Nitekim incelenen kararda da erkek eşin kusuru yalnızca eşini telefonuna "tombik" olarak kaydetmesinden ibaret olmayıp ekonomik ve psikolojik şiddet ile güven sarsıcı davranışların oluşturduğu bir davranış bütünü içerisinde belirlenmiştir. Bu nedenle kararın kamuoyuna "eşine tombik diyen eş kusurludur" şeklinde mutlak bir hukuk kuralı olarak yansıtılmasının, kararın hukuki gerekçesini olduğundan daha geniş yorumlama riski taşıdığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, kusur, duygusal şiddet, eşler arası iletişim, zina, güven sarsıcı davranış.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN DERS PLANLARI, MATERYAL GELİŞTİRME VE ÖLÇME DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN DENEYİMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe IŞIK ÖNER

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,

ayse.isik@izu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-9404-2687

ÖZET

Yapay zekâ araçlarının eğitim ortamlarında kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Öğretmenlerin öğretim süreçlerinde ele alacakları ürünlere kısa sürede ulaşabilmeleri zamanın etkili ve verimli kullanımını sağlamaktadır. Ancak elde edilen ürünlerin güvenilirliğinin, doğruluğunun ve konu alanına uygunluğunun yine öğretmenler tarafından teyit edilmesi gerekli ve önemlidir. Bu durumların sınıf öğretmenlerinin mesleki sürecine yansıması araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Bu doğrultuda, araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin ders planları, materyal geliştirme ve ölçme-değerlendirme süreçlerinde yapay zekâ araçlarının kullanımına ilişkin deneyimlerini derinlemesine incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgu bilim) deseninde yürütülmüştür. Öğretmenlerin yapay zekâ ile mesleki deneyimlerinin özünü ortaya çıkarmak amaçlandığından, betimsel fenomenoloji yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve şu ölçütlere göre seçilmiştir: sınıf öğretmeni olarak görev yapıyor olmak, mesleki uygulamalarda yapay zekâ araçlarından en az birini kullanıyor olmak, araştırmaya gönüllü katılıyor olmak. Bu ölçütler doğrultusunda 10 sınıf öğretmeni araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları 2 alan uzmanının görüşüne sunulmuş ve 2 sınıf öğretmeniyle pilot görüşme yapılarak son hâli verilmiştir. Veriler, katılımcı ifadelerinin eşit değerde ele alınması, anlamlı ifadelerin kümelenmesi, temalara ulaşma, doku betimleme, yapısal betimleme ve özbetimleme adımlarına uygun olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğinin sağlanması için katılımcı teyidi, doygunluk noktasına ulaşılması ve doğrudan alıntılarla desteklenmiş bulgular sunulmuştur. Araştırmacı, veri toplama ve analiz sürecinde kendi önbilgilerini ve deneyimlerini bilinçli olarak askıya alarak katılımcıların deneyimlerine odaklanmaya özen göstermiştir. Bu araştırmanın sınıf öğretmenlerinin yapay zekâ destekli mesleki uygulamalara ilişkin mesleki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

deneyimlerini derinlemesine ortaya koyarak hizmet içi eğitim programlarının ve sınıf öğretmeni yetiştirme programlarının şekillenmesine katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yapay zekâ, sınıf öğretmeni, fenomenoloji, mesleki deneyim

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BALKANLAR'DA DEVLETLEŞME SÜRECİNDE HANEDAN SEÇİMİ VE SİYASAL MEŞRUİYET: ARNAVUTLUK MERKEZLİ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Öğrenci, SELİM TAŞÇI

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, selim.tasci@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0009-0001-6925-571X, Nu: 0302230054

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanan Balkan devletlerinde, devletleşme sürecinde ortaya çıkan hanedan seçimi ve siyasal meşruiyet sorununu, yerel elitlerin rolü üzerinden incelemektedir. Çalışmanın temel argümanı, hanedan tercihinin yalnızca uluslararası güç dengeleri vasıtası ile değil, aksine yerel sosyal ve dini elitlerin, meşruiyet üretme kapasitesine bağlı olarak şekillendiğidir. Bu bağlamda çalışma, yeni kurulan Balkan devletlerinde söz konusu olan, üç farklı hanedan modelini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır: a) Hanedan İthali, b) Yerli Hanedanlar ve c) Karma Modeller.

Balkanlar örneğinde Ortodoks elitlerin meşruiyet üretme kapasitesi, hanedanın yalnızca siyasi gücü ele almasına değil, aynı zamanda dini, kurumsal ve toplumsal düzlemlerde kabul edilmesini sağlayan bir arabuluculuk işlevine karşılık gelmektedir. Nitekim Ortodoks elitler ve kilise, dini kimliği toplumsal meşruiyetle birleştirerek, Balkan devletlerinde milli bilincin oluşmasında ve yayılmasında önemli katkı sağlamıştır. Karşılaştırmalı analiz kapsamında, kuruluşlarında dışarıdan hanedan ithal eden Bulgaristan ve Yunanistan devletlerinde hükümdarlar, homojen ve örgütlü Ortodoks elitler sayesinde siyasal meşruiyeti tesis edebilmiştir. Sırbistan ve Karadağ örneklerinde ise, devletleşme sürecinde ortaya çıkan yerli hanedanlar, toplumsal ve dini elitlerle uyum içinde çalışarak siyasal istikrarı sağlayabilmiştir. Romanya örneği, devletleşme sürecinde meşruiyetin sabit değil, kendi içinde yeniden üretilebilir bir süreç olduğunu göstermektedir. Alexandru Cuza, yerli elitlerin desteğiyle iktidara gelmiş, ancak zamanla bu elitlerle yaşadığı çatışmalar sonucu tahttan indirilmiştir. Bunu takiben Alman prensi Carol'ın tahta getirilmesi, dışarıdan bir hanedanın ancak yerel elitlerin desteğiyle sürdürülebilir hale gelebileceğini göstermektedir. Bu örneklerde anlaşıldığı üzere siyasal meşruiyetin akıbeti, siyasal ve dini elitlerin onu üretme ve koruyabilme kapasiteleri ile etkili olmuştur.

28 Kasım 1912'de İsmail Kemal Bey'in Avlonya'da Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesiyle ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ve otorite krizi, devletin yönetim biçimini ve başına geçecek hanedan meselesini, temel bir sorun haline getirmiştir. 1913 yılında Alman Wilhelm von Wied'in tahta getirilmesiyle dışarıdan hanedan seçimi modeli uygulanmış, fakat ülkedeki parçalı toplumsal yapı ve yerel aktörler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle bu girişim kısa sürede başarısız olmuştur. Yunan etkisine açık Ortodoks elitler, bölgesel ve kültürel bağlar nedeniyle farklı yönelimlere başvururken; Katolik elitler dış destekli siyasal projelere daha açık bir tutum

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

benimsemiştir. Müslüman elitler ise Osmanlı siyasi mirasıyla ilişiğini koparmamış, bilakis dönem boyunca Osmanlı siyasi çevresinden birçok ismin Arnavutluk tahtı için zikredilmesi, bölge için dikkat çekici bir gelişme olmuştur.

Sonuç olarak, Balkanlar'da devletleşme sürecinde meşruiyetin mahiyeti, yerel elitlerin meşruiyeti üretme ve gerektiğinde yeniden yapılandırma kapasitesine bağlı olmuştur. Bu bağlamda siyasal ve dini elitlerin uzlaşısı, Yunanistan ve Bulgaristan örneklerinde siyasal meşruiyeti; Sırbistan, Karadağ ve Romanya örneklerinde ise bu meşruiyeti baz alan sistemleşmiş siyasal yapıları meydana getirmiştir. Buna karşılık, parçalı ve heterojen bir elit yapısına sahip Arnavutluk örneği, elitler arasında ortak bir meşruiyet zeminin oluşturulamaması durumunda siyasal otoritenin kurumsallaşamadığını ve hanedan seçiminin sürdürülebilirlik kazanamadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yakınçağ Balkan Tarihi, Yerel Elitler, Devlet İnşası, Siyasal Meşruiyet, Osmanlı Sonrası Balkanlar, Karşılaştırmalı Tarih, Hanedan Seçimi.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE CONSTRUCT OF "STANDARD ENGLISH"

Blagica Upcheva[1], Dr. Sashka Jovanovska[2]

[1]*MA candidate*,, at the Department of English Language and Literature,
Faculty of Philology, Goce Delcev University,Stip, Republic of North Macedonia
[2]Associate Professor at the Department of English Language and Literature,
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Republic of North Macedonia

* saska.jovanovska@ugd.edu.mk

Abstract

This paper deals with the notion of Standard English as a sociolinguistic subject of interest, a field of study that has been elaborated in great detail starting from the latter half of the previous century leading into current day, one in which many linguistic perspectives and approaches have changed as a result of changes in the overall dominant ideology in its immediate social context. The aim is to provide a brief overview of some of the main issues that concern standardization, the misconceptions pertaining to language 'standards', the historical background that disambiguates the conditions that brought upon the standard ideology and the frameworks built to comprehensively illustrate the process that leads to standardization.

Key words: language, variety, standardization, standard, dialect, process, history.

Introduction

Standard English (or SE for short) is familiar to many laypeople and scholars alike. It is the primary language variety that many speakers of English first encounter in the sphere of institutionalized education (regardless of native or learner status) and as such, its authority is taken as granted without further questioning over any other varieties of English. In fact, this is the variety being utilized for the very purposes of writing this paper.

Even its status as a 'language' or better yet, 'dialect', is doubtful at most, since it does not seem to have a clearly defined boundary between the two (that can only be 'decided' on basis of institutional authority); a dichotomy debated at length amongst those involved in the sociolinguistic domain, and at current, unable to be clearly defined due to lack of consensus from sociolinguistic research carried out thus far (despite many notable linguistic works being based on the study of languages considered as standards). Still, Haugen (1997) attempts to define a language, and how it differs from a dialect. He considers (standard) language to be "a superposed norm used by speakers whose first and ordinary

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

language may be different. A 'language' is the medium of communication between speakers of different dialects" (p.344). He also considers language to have a wider range of functions; thus, it enjoys a status of prestige over dialects on the same territory.

The growing influence of Chomsky's theory and the conceptualization of language acquisition as an innate human capacity challenged the behaviorist perspective and consequently weakened the view of second-language learning as a process of developing new linguistic habits. Moreover, empirical evidence demonstrated that children learning a second language produced errors even in areas where the structures and rules of their first and second languages did not differ. Such errors could not be adequately predicted or explained within the framework of contrastive analysis, thereby revealing the limitations of the model in accounting for the developmental and creative nature of second-language acquisition (Jovanovska, 2025).

This paper ventures into uncovering the process of language standardization, the history behind how it came to be established as a superposed variety of English, what are the sociopolitical, economic, cultural and ideological factors that led to it being viewed as a 'symbol' of national identity and gaining such 'prestige' over other varieties in the first place, and what this means for the present and future of the English language and the status of the many internal varieties it contains.

Issues and Misconceptions

First and foremost it is of utmost importance to mention that no language variety is either inherently (in)correct in nature, more 'advanced' or 'primitive', nor 'good', 'bad' or even (im)pure and (un)corrupted in any sense; every language and the way its structured is (ideally) supposed to adequately serve the communicative and expressive needs of all its native (and nonnative) speakers. These oversimplified false dichotomies only serve to further segregate groups of speakers and superimpose one variety at the expense of another (or many others). Language is not a socially isolated phenomenon and can and is known to experience minor or major changes due to either inter-variety or, on a larger scale – interlanguage influence, and by its very nature, change ought not to be always perceived in a negative light (as a threat to language stability).

The notion of Standard English being uniform, stable and invariant (in both form and function) across time, space, or context, is idealistic at best and does not reflect reality of usage in the slightest; the most power it holds is formal prescription to which not every person is strictly beholden to, especially not in speech (whose structure is notoriously difficult to pin down due to its many intricacies); since normally, standardized language varieties are upheld much more readily in the

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

medium of writing (particularly in official texts), where a person who is considered highly educated (which comes with its own assumptions about social class) is expected to pay careful attention to every aspect of linguistic form and function and how they interact stylistically within the discourse.

Unfortunately, that will not deter many from (subjectively) denouncing whole distinct language varieties as incorrect or illegitimate deviations from the 'standard' and deem them as unequal or invalid based on some trivial differences they may not understand (or it is a case of either classist and/or ethnically motivated prejudice towards the groups that speak them), but those deliberate differences make intuitive sense and create a feeling of pride of shared group identity and solidarity to the speakers involved in their communication. This type of reasoning equates language, not as a product of the mind, but rather a cultural possession akin to religion or legal systems. Having alternate varieties with norms that are not set in stone and which reflect concurrent language changes also serve to create a resistance to imposed uniformity and threaten the long upheld status quo.

While English may possess a status of a highly valued 'global' language due to its colonial (and imperial) history and has imposed itself as a second tongue to many, that does not imply that it is ever truly uniform throughout any group of (non)native speakers; Mufwene (2010, in Johnstone, 2016) posits that it is "highly unlikely that a homogeneous 'Global English' will ever arise". "If it does, it would be the first such evolution toward linguistic uniformity in the history of language spread and contact" (p. 2). English is in no state of lessening its hold on the global market as of current, and therefore, the repeatedly uttered false claim that it is being corrupted and in need of 'protection' has no ground to stand on and is only a matter of ideological perception.

Another misconception that has long been dispelled is that dialects are deviations from the standard, rather than the other way around, as the many overlapping features in dialects can make way for a creation of a norm in the standard. This line of thinking has the potential to harm those whose regional variety, language, or class 'dialect' are considered distant/distinct enough from, yet also similar enough to the standard (in this case, English) to potentially interfere with their education and further professional development, such as those of the AAVE speaking community and other (marginalized) minority groups across the English speaking world, meaning they are pressured to be bidialectal (or bilingual) and have a diglossic relationship to SE.

Now, just because the term 'standard' is used in this context, does not mean that every language is subject to the same level (degree) of rigor in standardization; SE has quite vague boundaries, and it is not imposed with such strictness as the academy-governed French, which is both more highly codified and more systematically elaborated. When a language becomes a written language, that

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

change is not merely institutional, it is also systemic. Additionally, not every nation's language has gone through the process of formally recognized (official) standardization or can be considered 'standard' on a set of arbitrary criteria.

According to Garvin (1993, p. 43), two measures of the degree of standardization of a language are its "flexible stability" and its "intellectualization," or its capacity to "develop increasingly more accurate and detailed means of expression".

He goes on to elaborate on both measures:

> *Flexible stability* means that a Standard language in order to serve its functions has to be stabilized by an appropriate codification process and that the norms established by this codification have to be sufficiently flexible so as to accommodate the modifications required by the cultural changes and developments that occur in the speech community.
>
> *Intellectualization* means the capacity of a language to develop increasingly more accurate and detailed means of expression, especially in the domains of modern life, that is to say in the spheres of science and technology, of government and politics, of higher education, of contemporary culture, etc. (p.43)

Furthermore, Garvin (1993), while noting on the importance of a standard language, outlines five '*functions'* of a standard (or what the language symbolizes for a community of users):

1. Unifying—serves as a unifying bond in spite of dialectal and other differences;
2. Separatist—affirms the separate identity of a speech community in the face of others;
3. Prestige—confers a certain prestige on a speech community that possesses a Standard language and on an individual that masters it;
4. Participatory—allows a speech community to use its own language in order to participate in the cultural, scientific, and other developments of the modern world;
5. Frame-of-reference—serves as a frame of reference primarily in matters of language correctness but also in other respects.

Peter Trudgill (1999) has opted to characterize Standard English by first delineating what it is ***not***. He starts by stating that SE being referred to as a '*standard language'* is a misnomer for what is simply a variety of English, or more specifically, "English, like other Ausbau[1] languages, can be described as consisting of an autonomous standardized variety together with all the non-standard

[1] Ausbau (Kloss, 1967) – An Ausbau language, or 'language by development', is 'recognized as such because of having been shaped or reshaped, molded or remolded – as the case may be – in order to become a standardized tool of literary expression' (in Ayres-Bennett, 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

varieties which are heteronomous with respect to it" (p.118). He then goes on to say that it is not an *accent* either, since this variety is spoken with a multitude of accents (native and nonnative alike) across the world. This brings up the point of RP (Received Pronunciation) in Britain, which is a purely norm fixed accent used by the upper middle class (and by extension, in media), and whilst they also use SE in conjunction with RP, the reverse is not the case. His next remark is on the topic of *style*, and while SE is characterized by features that are commonly used in formal style, this does not necessarily mean it cannot be used with informal style as well. Lastly, SE is not a matter of *register*; many technical registers do have their own notable features that distinguish them from one another, but they are not exempt from being used in non-standard speech, which may often be the case in more local speech communities.

The question that emerges from all of this is the following – What *is* 'Standard English'?

As the statements above point out, it is some sort of 'dialect', yet a variety with no discernible accent, style or register, one that is elevated purely on a social basis, and due to that, it is impossible to place it geographically on a dialect continuum. Trudgill (1999) also observes that SE is not a set of prescriptive rules, since it does seem to have some internal inconsistencies that have gone unaddressed, such as inability to distinguish between do as an auxiliary and as main verb; present tense 3rd person singular being the only one with –s ending; lack of multiple negation (negative concord); irregular formation of reflexive pronouns (as some are formed with genitive, while others from objective pronouns); lack of 'tu – vous'[2] type of second person pronoun distinction (you is the personal pronoun used for both cases); irregular forms of to be across present and past tense; use of distinct preterite and past participle forms; and only having dual deixis from a speaker point of view.

Background

As with many things English, this linguistic development is tied to the tumultuous history of England and its subsequent colonies; the 'language' and its varieties shifted with every group migration, change in reign or policy, every armed conflict and conquest, technological innovation and every shift in economic power resulting in redefinitions of class structure (and the freedom to have upward class mobility within). Its Anglo-Saxon (Germanic) ancestry and influences are not lost on any linguists, as are vestiges leftover from French rule as well. The close contact and shared history with other northern European nations (such as Denmark) have also pressured changes and left a lasting influence on English as a language.

[2] T – V distinction denotes, on top of plurality, a way to convey a degree of formality or familiarity in different social contexts.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

This pressure manifests itself most in the perceived opposition of the middle to lower strata against the higher class, who naturally, despite being outnumbered, bring with them the authority to influence the language of the many, especially those seeking to improve or maintain their societal status. Much of that lower class population consists of (marginalized and/or minority) groups originally situated in the rural country, meaning, as they move into the urban and trade centers, they bring with them a variety that is not indigenous to that area, which later becomes a sort of social dialect which distinguishes them from others. Such are the circumstances that led many American southerners to migrate en masse to the northern parts of the country seeking better living conditions and prosperity after the Civil War, bringing their distinct linguistic features with them and indirectly spreading them further than they would've initially, had they remained situated in the south.

United Kingdom (UK)

This kind of class mobility with the aim to seek prosperity can also aid in the recognition and establishment of a standard language. After French rule was dissolved in medieval England, some scholars perceived that the lingering (nonnative) French usage of the upper class failed to impose a standard and did not have much effect on the rest of England's varied dialectal population; it raised concerns about establishing one national language to utilize in its stead. The dialects constituting Middle Ages 'English' were geographically differentiated into three areas: northern, midland, and southern (Northumbrian, Mercian, Wessex and Kentish). The grammatical features varied across dialects with no consistent marking (opting for one over another depending on regional dialect). Innovations spread from the northern dialects downwards through contact (with different levels of adoption amongst the population). The southern heavily populated areas signified the end destination of that spread and namely, the dialects of trade centers such as London also came to be used as the unofficial national standard due to its optimal position (its proximity to the court and notable contemporary universities) and its propensity in accepting newcomers seeking opportunities coming from elsewhere on the isles, with many coming from a background status of the then emerging middle class. This shift came with elevated class consciousness, meaning many who were trying to break into the upper (middle) class had heightened awareness of which varieties were appropriate for use in formal contexts. The upper class was largely non-permeable to outside influences, and naturally, their speech was out of touch with most of the ongoing linguistic developments of the time, but it was known to have adopted lower class features for casual stylistic use.

The introduction of the printing press into English literature certainly contributed greatly when it comes to codifying English's written standard, even if it had minor inconsistencies in its early

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

iterations through variation in orthographical and morphological representations. With time, and as many more gained literacy and became highly educated in the art of writing literature and study of language, many language guides have cropped up, ranging from pronunciation and spelling, to syntax, to official dictionaries, all prescribing a 'correct' use of the language. Thing is, codifying usually follows the changes in language use, it does not precede or prescribe them; some changes in English usage were far too rapid to capture concurrently in writing.

United States of America (USA)

Across the pond, so to say, the circumstances were not too different, yet at first, the sheer variety in dialects (and languages) in the colonies were granted great respect, value and appreciation from both contemporary scholars and the regular person alike. Language variation was seen as an inevitable fact of life, since plenty of the initial immigrants came from different European countries, along with the indigenous American population whom those Europeans needed to converse and share a territory with; and while English was the language of government, having a singular national standard was not high on the priority list.

But as the young nation moved well into the nineteenth century and proceeded with the rise of technological, educational and industrial advances, coupled with the political destabilization that was caused by the Civil War and an additional wave of (non-European) immigration, and with that, the resulting shift in class mobility, more and more the tides shifted in favor of a more conservative language ideology and intolerance to variety, and as a result, prescriptive approaches in language guides became important for those whose needs were to gain or maintain status in society and appear as educated and intellectual.

A consequence of acquiring a certain level of literacy and education is also made obvious in the 'educated' formal style speech of those who are deep into studying the texts, as it resembles the forms of the written medium much more closely than it would for those not in that line of study; most of standard language seems to be modeled by the speech of those in close contact with the written language (such as linguists). This put educators of English in a cornered position; left only with the task of disciplining the minds of young learners into intellectual advancement and upholding the stability of the language, which by then came to be associated as symbolic of nationhood (and national loyalty). Being educated on 'proper' language gained a moralistic tone, with emphasis on grammatical 'correctness' with little to no regard for stylistic appropriateness. That being said, prolific writers of the era (as creatives) stood in opposition to the pressure of a fixed 'standard', as they thought it would stifle authentic literary expression.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

One thing that has been left out of the discussion so far, but is very heavily implied to have been stigmatized by these historical developments is the undeniable existence of AAVE as a variety. The oppression and (continued) marginalization of African Americans in every sphere of past and contemporary American society is something that has seriously tainted the treatment aimed towards their speech varieties born out of language contact. This is a uniquely American issue based on a (rather flawed) ideology that aims to delegitimize any form of English (or even other imported languages spoken on North American soil) that is associated with being of a different ethnicity, and is an especially potent problem, as it always is enacted by virtue of and in tandem with systemic class oppression.

This type of perspective carried over well into the 20th century, solidifying its stance as the field of linguistics was gaining its footing in the academic sphere (culminating with debates over the English Only movement across many states of the US), with little to no freedom in opposing it with a more liberal approach of language variety appreciation; something that has only in recent times has been ideologically adopted as a mindset amongst linguists and language planners alike, resulting in a gain in more descriptive rather than prescriptive grammar approaches.

However, spreading that type of perspective to the non-linguist masses has taken and will take a significant amount of time; it is still a rather long way from changing people's minds and linguistic habits completely and permanently. Recent research developments have also considered de-standardization or re-standardization as a viable alternative approach to the traditional standardization approach. Some communities in some former colonial countries or minorities in standard language monolingual dominant countries have even put in the effort in reclaiming their languages and slowly transforming them into recognized national languages.

Process

On the subject of language standardization, Lesley Milroy (1999) has suggested that:

…standardization is best treated as a *process*, since attempts to locate a specific standard (product) are doomed to failure, given that all languages (except dead languages) vary and are in a constant state of change, phonology being particularly resistant to standardization. (p. 173)

One of the classic models created to describe the developmental process behind the shift from dialect all the way to language was proposed by Einar Haugen in 1966, who outlined it briefly in four distinct steps:

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

(1) Selection of norm;

(2) Codification of form;

(3) Elaboration of function;

(4) Acceptance by the community.

The first two refer primarily to the form, the last two to the function of language; additionally, the first and last are concerned with society and the two in the middle with language itself. His simplified model of standardization (as seen in Haugen, 1997) is illustrated below:

Table 1: Haugen's model of standardization

	Form	Function
Society	Selection	Acceptance
Language	Codification	Elaboration

This model has later been revised to specify the processes included within these four steps. They are not intended to be successive (they may even appear simultaneously or cyclically). The (1987) revised model is as follows (as seen in Ayres-Bennett, 2021):

Table 2: Haugen's revised model of language planning

	Form (policy planning)	Function (cultivation)
Society (status planning)	(1) *Selection* (decision procedures) (a) Identification of problem (b) Allocation of norms	(3) *Implementation* (educational spread) (a) Correction procedures (b) Evaluation
Language (corpus planning)	(2) *Codification* (standardization procedures) (a) Graphization (b) Grammatication (c) Lexication	(4) *Elaboration* (functional development) (a) Terminological modernization (b) Stylistic development

Haugen's model has been criticized for not including the role of ideology (the motivations and non-linguistic goals of the 'standardizers') in its framework, amongst other criticisms, such as whether it is exhaustive or suitable enough to be applicable to the modern social ecology without even further revision; whether it takes note on the question of agency (individual or institutional), and its lack of bottom-up perspective (role of ordinary speakers in standardization). Each of the four dimensions (implementation and acceptance are set to act as one dimension) has been further developed in Ayres-Bennett (2021), with the addition of questions that need addressing (presented in table format for sake of brevity):

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Table 3: An elaboration of Haugen's model of standardization

	Form	Function
Society	*Selection*	*Implementation*
	Type of norm selected	Nature of the implementation
	Agents of selection	Agents of implementation
	Goals/outcomes of selection	Goals/outcomes of implementation
		Acceptance
		Nature of the acceptance
		Leaders and laggards
		Degree of acceptance
Language	*Codification*	*Elaboration*
	Type of codification	Nature of the elaboration
	Agents of codification	Agents of elaboration
	Goals/outcomes of codification	Goals/outcomes of elaboration

James and Lesley Milroy have built their model upon Haugen's, proposed more hypothetical stages in the implementation section, and maintained that codification precedes prescription and that standardization is an ideology, or 'a set of abstract norms to which usage may conform to a greater or lesser extent' (p. 36, in Ayres-Bennett, 2021). Their model is presented below:

Table 4: Milroy and Milroy's (2012) model of standardization

(1) Selection
(2) Acceptance
(3) Diffusion
Once the selected variety is well established and has defeated its competitors:
(4) Maintenance
(5) Elaboration of function → more value for purely utilitarian ends
(6) Acquisition of prestige → associated with the most successful people
(7) Codification
(8) Prescription

Hornberger (2006, in Ayres-Bennett, 2021) with help from her contemporaries, has attempted to synthesize many of the existing contemporary standardization models into one integrated framework for language standardization with varying degrees of success in match up, as the terms don't fully overlap conceptually or have differing values assigned to them. The two main axes represent widely accepted conceptual distinctions, namely language policy and planning (LPP) types and LPP approaches.

Her framework has six dimensions of language planning (and while she does not mention the role of ideology, it is implied).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Table 5: Hornberger's integrative framework of language standardization

Types	*Policy planning approach* (on form)	*Cultivation planning approach* (on function)
Status planning (about uses of language)	Officialization Nationalization Standardization of status Proscription	Revival Maintenance Spread Interlingual communication – international, intranational
Acquisition planning (about users of language)	Group Education/school Literary Religious Mass media Work	Reacquisition Maintenance Shift Foreign language/second language/literacy
	<u>Selection</u> Language's formal role in society *Extra-linguistic aims*	<u>Implementation</u> Language's functional role in society *Extra-linguistic aims*
Corpus planning (about language)	Standardization of corpus Standardization of Auxiliary code Graphization	Modernization (new functions) Lexical Stylistic Renovation (new forms, old functions) Purification Reform Stylistic simplification Terminology unification
	<u>Codification</u> Language's form *Linguistic aims*	<u>Elaboration</u> Language's functions *Semi-linguistic aims*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

More recent work has both innovated and continued the work of previous linguists, shifting from ‘standard language’ to ‘language standard’, changing the ideological approach from top-down (standardization from above) to bottom-up (from below), many of them valuing minority languages the same as the dominant, and moving past the Eurocentric bias to apply their knowledge and models to many of the other languages in the world, many of which do not fully or even partially correspond to the previous categorizations of standardization or are special cases (such as colonial imports like English, French or Dutch being used as the official language in some regions of the world).

Coupland and Kristiansen (2011) distinguish between two different processes that have appeared from the rise in anti-authoritarian, individualistic and democratic ideology in modern times:

• *Destandardization*: a possible development whereby the established standard language loses its position as the one and only ‘best language’. Democratization can lead to ‘value levelling’ that will secure access to public space for a wider range of speech varieties – this would be equal to a radical weakening and eventual abandonment of the ‘standard ideology’ itself.

• *Demotization*: the ‘standard ideology’ as such stays intact while the valorization of ways of speaking changes – the belief that there is, or should be, a ‘best language’ is not abandoned, but the idea of what this ‘best language’ is, or sounds like, changes. Demotization is revalorization, an ideological upgrading, of ‘low-status’ language to ‘best language’ status.

So far, all of the above notions can be neatly summarized in figure form as a cycle; since they signify a circular movement from having one standard, to dismantling it, to possessing multiple (pluricentric restandardization).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

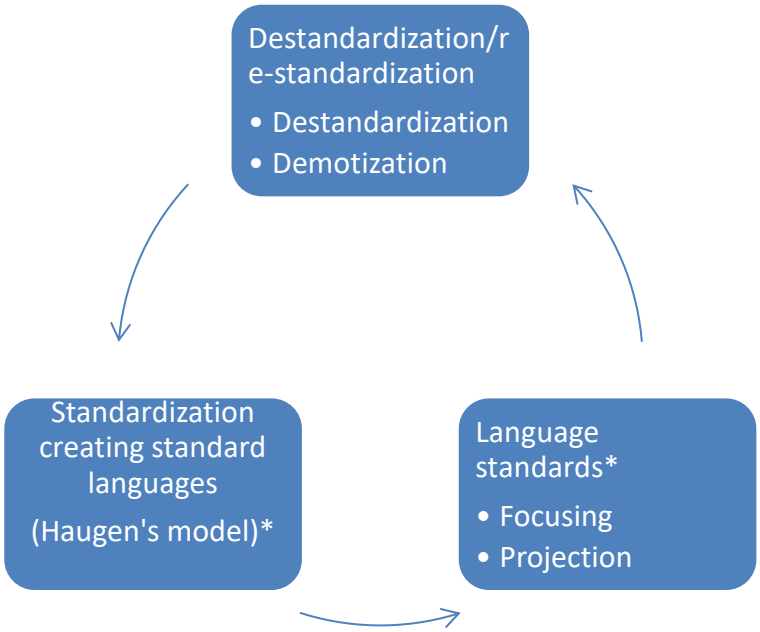

[1]

Figure 1: Schematic model of the standardization cycle (as seen in Ayres-Bennett, 2021)

Conclusion

The issue of standardization is convoluted, demanding, the understanding of which varies even amongst those who actively participate in its study; it is informed by factors that lie far beyond the purely linguistic sphere, and because of that, it needs to be treated with grace in discussion and debate in order to avoid unnecessary conflict. It brings up the question of whether standardization as a process can be used for the 'common good' and can contribute to the preserving of language diversity on a large scale (and broaden the horizon beyond its Eurocentric perspectives). And while there is no clear answer to that question just yet, research is already on its way to attempt to compensate for the shortcomings of previous work and innovate in ways yet to be seen when it comes to building even more thorough standardization frameworks and offering fresh perspectives and different approaches as they pertain to both standard and nonstandard languages.

As seen above, tracing the developments that make up a 'standard' language's historical background can be a vital factor for regarding its legitimacy status, but that is not the only

[1] "Linguistic activity is a process of ***projecting*** onto others images of the universe as we perceive it, and by implication inviting others to share our symbolization. … If we feel that those we are speaking to are part of a group we wish to identify with, we may modify our behavior so as to be more like our percept of theirs. In that case, the behavior of the group will become more ***focused***, and since our symbolization centers on the characteristics with which we have endowed groups which we imagine we perceive in society, our own behavior too will then in that particular respect become more *focused*, more *regular*". (Le Page, 1988, in Ayres-Bennett, 2021)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

condition for acquiring legitimacy (many communities have legitimate yet nonstandard languages or their languages are considered less/more standardized on that spectrum). On the other hand, the conditions that can foster language endangerment and language death are also those that foster language revival and the creation of new sets of linguistic resources for new needs and in new contexts.

References

Ayres-Bennett, W. (2021). Modelling language standardization. In W. Ayres-Bennett & J. Bellamy (Eds.), *The Cambridge Handbook of Language Standardization* (pp. 27–64). Cambridge University Press

Edwards, J. (2018). Nonstandard dialect and identity. In R. Bassiouney (Ed.), *Identity and dialect performance: A study of communities and dialects* (pp. 17–34). Routledge

Garvin, P. L. (1993). A conceptual framework for the study of language standardization. *International Journal of the Sociology of Language*, 100/101, 37–54.

Halliday, M. A. K. (2003). Written language, standard language, global language. *World Englishes*, *22*(4), 405–418.

Haugen, E. (1997). Language Standardization. In N. Coupland & A. Jaworski (Eds.), *Sociolinguistics: A Reader* (pp. 341–352). Palgrave Macmillan

Heath, S. B. (1980). Standard English: Biography of a symbol. In T. Shopen & J. M. Williams (Eds.), *Standards and Dialects in English* (pp. 3–32). Winthrop Publishers, Inc

Johnstone, B. (2016). The sociolinguistics of globalization: Standardization and localization in the context of change. *Annual Review of Linguistics, 2,* 1–17.

Jovanovska, S. (2025). Sociolinguistics to language variations. In Ideas in Transition: Multidisciplinary Explorations (pp. 1–8). CIRS Publication.

Jovanovska, Sashka (2025) Multilingualism and Bilingualism – Sociolinguistics Aspect. In: Contemporary Research Reflections. CIRS PUBLICATION, Lohaganjar, Chhitanpur-841245, Siwan, Bihar, India., pp. 118-127. ISBN 978-81-989828-2-7

Milroy, J. (2001). Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics, 5*(4), 530–555.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Milroy, L. (1999). Standard English and language ideology in Britain and the United States. In T. Bex, & R. J. Watts (Eds.), *Standard English: The Widening Debate* (pp. 173–206). Routledge

Shaklee, M. (1980). The rise of standard English. In T. Shopen & J. M. Williams (Eds.), *Standards and Dialects in English* (pp. 33–62). Winthrop Publishers, Inc.

Trudgill, P. (1999). Standard English: What it isn't. In T. Bex, & R. J. Watts (Eds.), *Standard English: The Widening Debate* (pp. 117–128). Routledge

Vandenbussche, W. (2022). The pursuit of language standardization research as a mission for true sociolinguists. *Sociolinguistica, 36*(1-2), 219–229.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AHISKA AĞZINDA OLUMSUZ ANLAMLI KALIP SÖZLERLE SEVGI ANLATIMI: EDIMBILIMSEL VE İLIŞKISEL BIR İNCELEME

Prof. Dr. Serpil Ersöz

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: serpilersoz@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0002-9700-3747

Öz

Bu çalışma, Ahıska ağzında sözlük anlamı bakımından hastalık, kaza, bela, ateş ve ölüm gibi olumsuzluklara gönderimde bulunan kalıp sözlerin, konuşma bağlamında sevgi, şefkat, yakınlık ve rica yumuşatma işlevlerini nasıl kazandığını edimbilimsel ve ilişkisel açıdan incelemektedir. Metin çözümlemesine dayanan araştırmada yayımlanmış Ahıska ağzı derlemelerindeki örnekler esas alınmış; *ĝadan_alėm, atāşın_alem, ġurban_olem* ve *Allah paġlamasın* kalıpları, düzsöz içeriği ile edimsöz gücü ayrıştırılarak değerlendirilmiştir. Çözümlemede Söz Edimleri Kuramı, Leech'in nezaket ve iletişimsel özgecilik yaklaşımı, Locher ve Watts'ın ilişkisel çalışma modeli ve kendini feda etme ifadelerine ilişkin edimbilim araştırmalarından yararlanılmıştır.

Bulgular, *ĝadan_alėm* ve *atāşın_alem* kalıplarında muhataba yönelen hastalık, kaza, bela veya ateşin konuşur tarafından üstlenilmesinin sevgi ve şefkati kuran temel ilişki düzeni olduğunu göstermektedir. *Ġurban_olem* rica bağlamında isteğin kişilerarası yükünü hafifleten bir yumuşatma aracı olarak işlev görürken; *ĝadan_alėm* sevme ve karşılamanın yanı sıra övgü, rica ve şakacı karşı çıkış gibi farklı söz edimlerine eşlik ederek yerleşik yakınlık değerini sürdürmektedir. *Allah paġlamasın* ise özveri kalıplarından farklı olarak olumsuz sonucun sevilen kişi üzerinde gerçekleşmemesini dileyen koruyucu (apotropaik) bir söyleyiş oluşturmaktadır. Sonuç olarak bu kalıplardaki sevgi değeri, olumsuz sözcüklerin zıt anlama dönüşmesinden değil; olumsuzluğun sevilen kişiden uzaklaştırılması, konuşur tarafından üstlenilmesi ya da gerçekleşmesinin engellenmesi yönündeki edimbilimsel tutumdan doğmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska ağzı, edimbilim, kalıp sözler, kendini feda etme ifadeleri, iletişimsel özgecilik, apotropaik dil, ilişkisel çalışma.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Expressions of Affection through Negative-Meaning Formulae in the Ahıska Dialect: A Pragmatic and Relational Analysis

Abstract

This study examines, from pragmatic and relational perspectives, how formulaic expressions in the Ahıska dialect that lexically refer to illness, misfortune, calamity, fire, and death function in context as expressions of affection, tenderness, intimacy, and request mitigation. Drawing on published Ahıska dialect compilations, the analysis focuses on *ĝadan_alėm*, *atāşın_alem*, *ġurban_olem*, and *Allah paġlamasın* and distinguishes their locutionary content from their illocutionary force. The analytical framework combines Speech Act Theory, Leech's account of politeness and communicative altruism, Locher and Watts' model of relational work, and pragmatic research on self-sacrifice expressions.

The findings show that in *ĝadan_alėm* and *atāşın_alem*, affection is constructed by the speaker's symbolic assumption of illness, misfortune, calamity, or fire directed at the addressee. In request contexts, *ġurban_olem* functions as a mitigating device that reduces interpersonal imposition, while *ĝadan_alėm* preserves an established value of intimacy across different speech acts, including endearment and greeting, praise, requests, and playful disagreement. *Allah paġlamasın* differs from self-sacrifice formulae by forming a protective (apotropaic) wish that seeks to prevent a negative outcome from affecting the loved person. The analysis therefore indicates that the affective value of these negative-content formulae does not arise from semantic reversal, but from a pragmatic stance that removes adversity from the addressee by assuming it, redirecting it, or wishing for its prevention.

Keywords: Ahıska dialect of Turkish, pragmatics, formulaic language, self-sacrifice expressions, communicative altruism, apotropaic language, relational work.

1. Giriş

İnsan iletişiminde duyguların dille aktarımı, her zaman olumlu duygu değeri taşıyan kelimelerle gerçekleştirilmemektedir. Bir konuşur; muhatabına yönelik sevgi, bağlılık ve şefkatini ifade ederken onun derdini, belasını veya hastalığını kendi üzerine almayı; onun uğruna feda olmayı ya da ona gelebilecek olumsuzlukların savuşturulmasını dileyebilmektedir. Ahıska ağzında sıklıkla kullanılan *ĝadan_alėm, atāşın_alem*, *ġurban_olem* ve *Allah paġlamasın* gibi kalıp sözler bu bakımdan son derece dikkat çekicidir. Bu ifadelerde geçen "bela, ateş, ölüm veya nazar" gibi unsurlar sözlük anlamları itibarıyla olumlu bir anlam kazanmamakta; buna rağmen cümlenin/sözün bütünü konuşma bağlamı içinde derin bir sevgi, koruma ve yakınlık bildirmektedir.

Bu görünüşteki anlamsal karşıtlık, yalnızca sözcüklerin düz/sözlük anlamına (*semantics*) bakılarak açıklanamaz. Edimbilimsel açıdan bir sözcenin ne söylediği (düz anlamı)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ile konuşma bağlamı içinde ne gerçekleştirdiği (edimsel gücü) aynı şey değildir. Örneğin *atāşın_alem* "ateşini/derdini alayım" sözlük anlamını taşırken, konuşma anında doğrudan çocukları sevme işleviyle kullanılabilmektedir (Ersöz, 2020, s. 528). *Ĝadan_alėm* ise "sana gelebilecek her türlü kaza, keder ve bela bana gelsin" biçiminde açıklanmaktadır (Ersöz, 2020, s. 343). Her iki örnekte de olumsuz kavram korunmakta; ancak olumsuzluğun konuşur ile sevilen kişi arasındaki paylaşımı/dağılımı (kederin konuşur tarafından üstlenilmesi), sözün kişilerarası değerini ve duygusal anlamını tamamen değiştirmektedir.

Önceki çalışmalarda Ahıska ağzındaki beddua biçimleri ile bunların kullanım işlevleri arasındaki ilişki; hedef kişi, yemin, hayıflanma ve duamsı kullanımlar bakımından incelenmiştir (Ersöz, 2011, 2014). Bu çalışmada ise araştırma problemi daha dar kapsamlı tutulmuştur: *Olumsuz anlamlı kalıp sözler, sevgi ve yakınlığı hangi edimbilimsel ve ilişkisel mekanizmalarla kurmaktadır?* Özellikle konuşurun sevilen kişinin sıkıntısını/kederini üstlenmesi, kendisini bir "feda/özveri" konumuna getirmesi veya muhatabına yönelik olumsuz bir sonucu dilsel olarak engellemeye çalışması, karşıdakine verilen değeri nasıl göstermektedir? Dahası; aynı kalıbın rica, övgü, karşı çıkma veya kızgınlık gibi farklı iletişimsel bağlamlarda kullanılması durumunda bu ilişkisel değerler nasıl işlemektedir?

Söz konusu araştırma sorularının yanıtlanabilmesi amacıyla, çalışmada öncelikle edimbilimin temel kavramları ortaya konulacak, ardından Ahıska ağzı verileriyle doğrudan örtüşen teorik modeller belirlenecektir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı; Ahıska ağzındaki olumsuz içerikli sevgi kalıplarında konuşurun, kendi varlığı ile sevilen kişinin iyiliği arasında kurguladığı anlamsal ve ilişkisel bağı edimbilimsel açıdan çözümlemektir.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Edimbilim

Edimbilim, dilsel bir biçimin bağlam içinde kazandığı anlamı, konuşurun bu biçimle gerçekleştirdiği eylemi ve iletmek istediği niyetleri inceler. Söz edimleri ve nezaket, alanın temel araştırma konuları arasında yer alırken; kişilerarası ilişkiler, sahte nezaketsizlik, ritüel ve kalıplaşmış dil kullanımı da edimbilimsel araştırmalarda sıklıkla ele alınmaktadır. Ahıska ağzında görülen yüzeysel olarak olumsuz ama bağlamsal olarak sevgi ve yakınlık belirten kalıp sözlerin çözümlenmesi de tam olarak bununla ilgilidir. Bu çalışmada söz konusu kalıpları açıklamak için ilişkisel edimbilim alanından ve bu alan dâhilindeki üç temel kuramsal araçtan yararlanılmıştır: 1) *Söz Edimleri Kuramı*, 2) *Leech'in nezaket yaklaşımındaki başkasına değer verme ilkesi* ve 3) *kendini feda etme (özveri) söz eylemleri*.

Söz konusu kuramsal yaklaşımlar, dilsel anlam ile kullanım arasındaki ilişkinin farklı yönlerini aydınlatmaktadır. Söz edimi yaklaşımı, bir sözcenin yalnızca ne bildirdiğini (düz anlamını) değil, konuşma sırasında hangi eylemi gerçekleştirdiğini (edimsel gücünü) ele alır. Kişilerarası ve ilişkisel edimbilim, bu eylemin konuşur ile muhatap arasındaki duygusal bağa ve ilişkiye ne kattığını incelemektedir. Nezaket araştırmaları, konuşurun kendisi ile karşısındaki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kişiye verdiği değerin dilde nasıl biçimlendiği üzerinde durmaktadır. Kalıplaşmış ifadeler üzerine çalışmalar ise belirli sözlerin zamanla yerleşik kullanım değerleri kazanabildiğini göstermektedir. Bu incelemenin ilk adımını *Söz Edimleri Kuramı* oluşturmaktadır; çünkü kalıp sözlerdeki sevgi ve yakınlık değerini açıklayabilmek için önce sözün ne söylediği ile konuşma anında ne yaptığı birbirinden ayrılmalıdır.

2.2. Söz Edimleri Kuramı

Söz edimleri, edimbilimin en temel araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Austin (1962), dilsel bir ifade söylemenin aynı zamanda toplumsal gerçeklikte bir eylem olduğunu ortaya koymuş; Searle (1969) ise bu yaklaşımı sistemleştirerek kuramsal bir modele dönüştürmüştür. Bu çerçevede *düzsöz edimi* (*locutionary act*), söylenen ifadenin sözlüksel içeriğini; *edimsöz edimi* (*illocutionary act*), konuşurun bu sözü söylerken gerçekleştirdiği asıl eylem ve niyeti; *etkisöz edimi* (*perlocutionary act*) ise sözün muhatapta yarattığı psikolojik veya davranışsal sonucu ifade etmektedir.

Ahıska ağzı verilerinin tahlilinde özellikle *düzsöz-edimsöz* ayrımı önemlidir. Örneğin *atāşın_alem* sözünün düzsöz içeriği kelimesi kelimesine "ateşini/hararetini alayım"dır. Derleme kaynaklarında bu sözün temel kullanım işlevi *sevme* olarak belirtilmekte; ayrıca çocukları severken söylenilen şefkat dolu bir *dua* olarak açıklanmaktadır (Ersöz, 2020, s. 528, 620). Dolayısıyla "ateşini/derdini alma dileği" sözün anlamsal/düzsöz içeriğini; sevme ve koruma ise sözün bağlam içindeki edimsöz değerini (edimsel gücünü) oluşturmaktadır. Sözlü kültürden aktarılan yazılı derleme metinlerinde dinleyicinin anlık somut tepkileri kaydedilmediği için etkisöz boyutu ayrıca yorumlanamamıştır. Söz edimleri düzeyindeki bu ayrım, incelediğimiz diğer kalıp sözlerde de sözlük anlamı ile iletişimsel kullanım işlevinin birbirine karıştırılmasını önlemektedir.

Söz Edimleri Kuramı, bir ifadenin konuşma anında hangi işi gerçekleştirdiğini belirlemeyi sağlasa da, bu açıklamayı konuşur ile muhatap arasındaki kişilerarası ilişki bağlamında tamamlayabilmek için sözün taraflar arasındaki bağa ne kattığını da incelemek gerekmektedir. Sevgi, yakınlık, sitem veya karşı çıkış gibi kullanımlarda sözcenin gerçekleştirdiği eylem ile taşıdığı kişilerarası değer birlikte ele alınmalıdır. Tam da bu noktada, ilişkisel edimbilim ve nezaket yaklaşımları devreye girmektedir.

2.3. Kişilerarası ve İlişkisel Edimbilim

Edimbilimin bir başka temel araştırma konusu, dilin kişilerarası ilişkileri nasıl kurduğu, sürdürdüğü ve düzenlediğidir. Bu alanda nezaket, nezaketsizlik, yakınlık, toplumsal mesafe ve "ilişkisel çalışma" (*relational work*) gibi birbiriyle bağlantılı kavramlar ele alınmaktadır. Locher ve Watts (2005), ilişkisel çalışma kavramıyla konuşurların kişilerarası ilişkiyi iletişim anında sürekli olarak yeniden kurgulayarak sürdürdüğünü vurgular. Bu yaklaşım, bir kalıbın yalnızca ne anlama geldiğini değil, konuşur ile muhatap arasındaki ilişkiye ne kattığını da sormayı gerekli kılar.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Ahıska ağzında aynı kalıbın farklı söz edimlerinde taşıdığı kişilerarası değer, ilişkisel edimbilim yaklaşımıyla açıklanabilir. Örneğin *ĝadan_alėm* kalıbı bir karşılamada doğrudan sevgi sözü olarak kullanılırken; başka bir sözcede bir övgüye veya isteğe eşlik edebilmekte, bir diğer sözcede ise şakacı bir karşı çıkışla birlikte görülebilmektedir. Bu kullanımlarda övgü, istek veya karşı çıkış sözcenin edimsel gücünü (edimsöz işlevini) oluştururken; *ĝadan_alėm* ise konuşur ile muhatap arasındaki yerleşik yakınlığı ve duygusal bağı temsil etmektedir. Böylece sözcenin gerçekleştirdiği eylem ile kalıbın ilişkiye kattığı duygusal değer birbirinden net şekilde ayırt edilebilmektedir.

2.4. Nezaket ve Başkasına Değer Verme

Kişilerarası edimbilim bünyesinde nezaket araştırmaları köklü bir kuramsal gelenek oluşturmaktadır. Bu gelenekte farklı modeller geliştirilmiştir ancak bu çalışmada Leech'in konuşurun kendisi ile muhatabı arasında kurduğu değer dengesini açıklayan yaklaşımından yararlanılmaktadır. Leech (2007), Genel Nezaket Stratejisini başkasıyla ilgili olana yüksek, konuşurun kendisiyle ilgili olana ise daha düşük değer verme yönelimiyle açıklamıştır. 2014 tarihli çalışmasında ise bu düşünceyi "iletişimsel özgecilik" (*communicative altruism*) kavramı çerçevesinde derinleştirmiştir (Leech, 2014).

Leech'in iletişimsel özgecilik yaklaşımı, *ĝadan_alėm* ve *atāşın_alem* kalıplarında konuşurun muhatabı için üstlendiği özveri mantığını doğrudan ortaya koymaktadır. Hem "sana gelen kaza, bela bana gelsin" anlamındaki *ĝadan_alėm* hem de "senin bedenindeki ateşi/hararet/hastalığı ben alayım" anlamındaki *atāşın_alem* kalıbında konuşur; muhatabının esenliğini kendi esenliğinin önüne geçirmekte ve muhatabının üzerindeki olumsuz durumu (bela veya ateş) doğrudan kendi bünyesine yönlendirmektedir. Leech'in modeli, her iki kalıbın da temelinde yatan bu ortak "kendini feda etme" ve muhataba yüksek değer verme yönelimini kuramsal bir zeminde açıklamamızı sağlamaktadır.

2.5. Kalıp Sözler ve Kendini Feda Etme İfadeleri

Edimbilimde selamlaşma, teşekkür, özür, iyi dilek, iltifat ve beddua gibi kalıplaşmış söyleyişler müstakil bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bardovi-Harlig (2012), formül ve rutinlerin belirli toplumsal durumlarla etkileşim hâlinde öğrenildiğini ve konuşurlar için hazır bir iletişimsel kullanım değeri taşıdığını belirtir. Kendini feda etme ifadeleri de bu geniş kalıplaşmış dil alanı içinde değerlendirilebilecek özel bir sözlü davranış biçimidir.

Allami ve Eslamizadeh (2022), Farsçadaki kendini feda etme ifadelerinin sevgi ve duygudaşlığın yanı sıra teşekkür, övgü, selamlaşma gibi farklı söz edimleri bünyesinde de kullanılabildiğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, Ahıska ağzındaki *ĝadan_alėm* ve *ġurban_olem* gibi özveri bildiren kalıpların tek bir söz edimine bağlı olmadığını; aksine farklı iletişimsel bağlamlarda ricaya, övgüye veya diğer konuşma eylemlerine esnek bir biçimde eşlik edebildiğini göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Rica işlevi bakımından doğrudan bir karşılaştırma Abadžić Navaey ve Bakšić (2018, s. 14) tarafından sunulmaktadır. Yazarlar, Türkçedeki *kurbanın olayım* ile Farsçadaki *qorbānat beravam* ifadesinin rica esnasında sıklıkla kullanıldığını; konuşurun kendisini geri plana çekip muhataba yüksek değer vererek isteğin kişilerarası yükünü hafiflettiğini vurgulamaktadır.

2.6. İnceleme Modeli

İncelemede her bir kalıp için öncelikle sözün düzsöz içeriği (sözlüksel/anlamsal boyutu) ile edimsöz işlevi (edimsel gücü) birbirinden ayrılmıştır. Ardından kalıbın konuşur ile muhatap arasındaki ilişkiye katkısı ve olumsuz durum karşısında tarafların esenlik/özveri dengesi incelenmiştir. Kendini feda etme ifadeleri, iletişimsel özgeciliğin açıkça kurulduğu örneklerin incelenmesinde ve karşılaştırılmasında temel bir işlev üstlenmektedir. Böylece her bir kalıbın düzsöz içeriği, bağlam içindeki eylem değeri ve kişilerarası ilişkide kurguladığı yakınlık boyutu bütüncül olarak değerlendirilmiştir.

3. Derlem

Çalışmanın malzemesini, yayımlanmış Ahıska ağzı derlemelerinde yer alan, sevgi ve yakınlıkla ilişkili olumsuz içerikli kalıp sözler oluşturmaktadır. Derlem için Ersöz (2020), Demiray (2011), Hacılı (2009) ve Mammadova (2021) yayınları kullanılmıştır. Tespit edilen her bir örnek kendi kaynak ve bağlam bilgisiyle değerlendirilmiştir.

4. Ahıska Ağzındaki Kalıp Sözlerin Edimbilimsel İşlevleri

4.1. Sıkıntıyı Üstlenme ve Alma Yoluyla Sevgi

Derleme metinlerinde yer alan örnekler, olumsuz içerikli kalıpların sevgi ve şefkat anlatımında temel bir söylem stratejisi olarak kullanıldığını göstermektedir:

ġadan_alėm dėmenın_annamí de, sana ğelen hasdalıḫ, ġaza beĺa bana ğelsín demeg. “Ġadan alem demenin anlamı da sana gelen hastalık, kaza, bela bana gelsin demektir.” (Ersöz, 2020, s. 343)

atāşın_alem deb de säviyėller. “Ateşini alayım diyerek de severler.” (Ersöz, 2020, s. 528)

Bu iki kalıp söz, sevilen kişiye yönelik olumsuz durumu onun üzerinden çekip alma ve konuşurun kendi bünyesine aktarması bakımından aynı edimbilimsel mantığa dayanmaktadır. *Ġadan_alėm* kalıbında kaza, bela ve hastalık; *atāşın_alem* kalıbında ise muhatabın bedenindeki veya ruhundaki ateş, keder ve hararet doğrudan hedef alınmaktadır. Her iki ifadede de temel eylem, muhatabın taşıdığı olumsuz durumun konuşur tarafından üstlenilerek bertaraf edilmesidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Her iki kalıpta da geçen "bela, kaza, hastalık" ve "ateş" unsurları sözlüksel/düzsöz düzeyinde olumsuz anlamını korumaktadır. Sözcenin taşıdığı yüksek sevgi, şefkat ve yakınlık değeri, bu olumsuz kavramların anlamca değişmesinden değil; olumsuzluğun muhataptan uzaklaştırılıp konuşur tarafından üstlenilmesinden kaynaklanmaktadır. Konuşur, muhatabının esenliği uğruna bedensel veya ruhsal sıkıntıyı kendi üzerine alarak kendisini sembolik bir feda konumuna getirmekte ve muhatabın esenliğini kendi esenliğinin önüne koymaktadır.

Leech'in (2007, 2014) iletişimsel özgecilik ve muhataba yüksek değer verme ilkeleri de, her iki kalıptaki bu ortak edimbilimsel yapıya tamamen uymaktadır. Hem *ĝadan_alėm* hem de *atāşın_alem* örneklerinde konuşur, muhatabın kederini veya hastalığını yüklenerek iletişimsel düzeyde tam bir özveri sergilemektedir. Allami ve Eslamizadeh'in (2022) Farsçada belirlediği kendini feda etme ifadeleri ile Sibony'nin (2019, s. 191, 195–196) Fas Yahudi Arapçasında kaydettiği muhatap uğruna feda olma kalıpları, Ahıska ağzındaki bu yapıların evrensel edimbilimsel karşılıklarını göstermektedir.

Demiray'ın (2011, s. 411) derlediği aile anlatısında ablanın kardeşini "*olā, K̂adan alem, nerdán gáldın?*" sözüyle karşılaması, *ĝadan_alėm* kalıbının somut bir kaza anına bağlı kalmaksızın gündelik iletişimde kalıplaşmış bir sevme ve karşılama sözü olarak işlev gördüğünü belgelemektedir. Bağlamda gerçekleşmiş veya beklenen somut bir kaza bulunmamaktadır. Kalıp, gerçek bir zarar aktarımından ziyade, konuşurun muhatabına duyduğu yüksek yakınlık ve değeri özveri üzerinden aktaran bir edimsöz niteliğindedir.

Aynı "ateş" unsurunun beddua eyleminde nasıl zıt bir kişilerarası ilişki kurduğu *ġarnan_ataş düşsún* ("karnına ateş düşsün") örneğinde açıkça görülmektedir (Ersöz, 2020, s. 528). Bu bedduada ateş olumsuz bir ceza olarak doğrudan muhataba yöneltilirken; *atāşın_alem* kalıbında ise muhatabın bedenindeki ateş konuşur tarafından kendi üzerine çekilmektedir. Her iki kullanımda da "ateş" kelimesinin düzsöz anlamı değişmemekte; değişen unsur, olumsuzluğun konuşur ile muhatap arasındaki edimbilimsel yönü olmaktadır. Bu karşıtlık; sevgi, şefkat veya beddua işlevlerinin tek tek sözcüklerden değil, cümlenin bütününde kurulan ilişkisel edimden doğduğunu kanıtlamaktadır.

.4.2. Feda İfadelerinin Rica İşlevi

Söz eylemleri düzeyinde kendini feda etme ifadeleri; yalnızca doğrudan sevgi veya şefkat bildirmekle kalmamakta, aynı zamanda dilek ve koruma odaklı eylemler için de kullanılmaktadır. Ahıska derleme metinlerinde bu kullanımın belirgin bir örneğine rastlanmıştır:

ḫoca ġurban_olem buna vurma bu yetimdür. "Hoca, kurban olayım; buna vurma, bu yetimdir." (Ersöz, 2020, s. 491)

Bu sözcede temel edimsöz işlevi (edimsel güç) bir "rica/durdurma isteği"dir: Konuşur, hocadan yetim çocuğa yönelik olumsuz bir davranışı (cezalandırma/vurma eylemini)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sonlandırmasını talep etmektedir. Cümledeki *ġurban_olem* kalıbı, ricayı kuran ana dilbilgisel yüklem olmayıp konuşurun kendisini sembolik bir özveri/feda konumuna getirerek talebine yalvarma, sığınma ve yakınlık değeri katan edimbilimsel bir yumuşatma aracıdır (*pragmatic mitigator*). Böylece cümlede gerçekleştirilen temel eylem (rica) ile *ġurban_olem* kalıbının kişilerarası ilişkiye kattığı edimbilimsel değer birbirinden ayrılmıştır.

Ahıska örneğinde dikkat çeken bir diğer unsur da, ricanın doğrudan konuşur veya dinleyici için değil, üçüncü kişi konumundaki "yetim çocuk" lehine yapılmasıdır. Konuşur, eylemi kelimesi kelimesine "onun yerine beni döv" biçiminde somut bir fiziki değiş tokuşa dönüştürmemekte; *ġurban_olem* ifadesiyle kendi varlığını sembolik olarak geri plana çekerek muhatabına saygı sunmakta ve hocayı çocuk lehine bir merhamet eylemine davet etmektedir. Buradaki özveri söyleyişi, üçüncü kişiyi korumayı hedefleyen ricaya edimbilimsel bir ikna ve içtenlik gücü kazandırmıştır.

Bu kullanımın uluslararası alan yazındaki doğrudan bir karşılığı Farsçada belgelenmiştir. Abadžić Navaey ve Bakšić (2018, s. 14), Türkçedeki *kurbanın olayım* ile Farsçadaki *qorbānat beravam* ("kurbanın olayım/gideyim") kalıplarının rica esnasında sıklıkla tercih edildiğini; kendini feda etme söyleyişinin konuşurun isteğini yumuşatırken muhataba verilen değeri belirginleştirdiğini ifade etmektedir. Ahıska ağzındaki *ġurban_olem* kullanımı da istemenin muhatapta sebep olduğu baskıyı yumuşatması (yani eylemin kişilerarası yükünü hafifletmesi) ve muhataba değer sunması bakımından tamamen aynı edimbilimsel yapıdır.

4.3. Yakınlık Kalıbının Farklı Söz Edimlerinde Kullanımı

Ġadan_alėm kalıbı, yalnızca doğrudan sevme veya karşılama eylemlerinde kullanılmamakta; farklı söz edimlerinin bünyesinde de işlev görebilmektedir. Örneğin "*ḳamal ġadan_alėm, ne yėrinde vurdun diyír sözi*" örneğinde bir övgüye eşlik etmekte (Ersöz, 2020, s. 388–389); "*altını uçurub gel, ġadan_alim*" sözünde bir isteğin/ricanın içinde yer almakta (Ersöz, 2020, s. 446); "*ola ne yaşiyėrdın ġadan_alem!*" kullanımında ise konuşurun muhatabın önceki görüşüne karşı çıkışına eşlik etmektedir (Ersöz, 2020, s. 391).

Bu kullanımlarda, kalıbın taşıdığı kişilerarası yakınlık değeri ile cümlenin temel edimsel gücü (edimsöz işlevi) birbirinden ayrılmaktadır. Nitekim bir sözcede övgü, diğerinde istek, bir başkasında ise şakacı bir karşı çıkış gerçekleşmektedir. *Ġadan_alėm* kalıbı ise bütün bu farklı söz edimlerinde konuşur ile muhatap arasındaki yerleşik duygusal bağı ve yakınlığı temsil eden sabit bir unsur olarak işlev görür.

Locher ve Watts'ın (2005) ilişkisel çalışma (*relational work*) kavramı, özellikle karşı çıkış örneğindeki edimbilimsel yapıyı açıklamaktadır. Konuşur, muhatabın görüşüne karşı çıkarken aynı anda *ĝadan_alėm* kalıbını kullanarak aralarındaki kişilerarası yakınlığı sürdürmekte ve olası bir gerilimi engellemektedir. Yazılı derleme metinleri tonlama ve dinleyici tepkilerini içermediği için karşı çıkışın duygusal tonu doğrudan ölçülemese de, yakınlık kalıbının karşı çıkış eylemiyle eş zamanlı kullanılabildiği açıkça görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Nitekim Farsçada da kendini feda etme ifadelerinin sevgi, övgü ve selamlaşma gibi çok çeşitli söz edimlerine eşlik edebildiği belgelenmiştir (Allami & Eslamizadeh, 2022). Görüldüğü üzere Ahıska ağzındaki *ĝadan_alėm* kalıbı da sahip olduğu yerleşik yakınlık değerini muhafaza ederek farklı söz eylemlerine esnek bir biçimde katılabilmektedir.

4.4. Koruyucu Dileklerin Sevgi İşlevi

Allah paġlamasın kalıbı, derleme kaynaklarında "çocuklara karşı kullanılan bir sevme sözü" olarak açıklanmakta; bununla birlikte bir konuşurun bu ifadeyi kızgınlık anlarında da tercih ettiği belirtilmektedir (Ersöz, 2020, s. 545, 598, 1147). Bu iki kullanım verisi, yerleşik sevgi ve yakınlık değerinin anlık kızgınlık veya sitem duygularıyla aynı sözcede bir arada bulunabildiğini gösterir. Bir başka ifadeyle, kişiye duyulan köklü yakınlık ile onun anlık bir davranışına yönelik olumsuz tutum aynı edimbilimsel kalıp içinde birleşebilmektedir.

Bu çalışmada söz konusu kalıp, "Allah yok etmesin / nazardan saklasın" biçiminde anlamlandırılmaktadır. Bu karşılık, derleme kaynaklarında doğrudan verilen bir konuşur tanımı olmayıp; *paḳlanasın* kalıbı için kaydedilen "ölesin/yok olasın" şeklindeki beddua değeri ile aynı kelime ailesi üzerinden gerçekleştirilen bir yorumdur (Ersöz, 2020, s. 1147–1148). Burada konuşur, kendisini *ĝadan_alėm* veya *atāşın_alem* örneklerinde olduğu gibi sıkıntıyı doğrudan üstlenen kişi konumuna getirmemekte; aksine sevilen kişi üzerinde gerçekleşebilecek olumsuz/yıkıcı bir sonucu ilahi güç vasıtasıyla dışlayan ve engellemeye çalışan koruyucu (apotropaik) bir dilek kurmaktadır.

Allah paġlamasın kalıbı, bu yönüyle kendini feda etme (özveri) ifadelerinden ayrılmaktadır. Burada sevgi, olumsuzluğu konuşurun kendi üzerine alması yoluyla değil; sevilen kişiye yönelik olumsuz sonucun gerçekleşmemesini dilemekle kurulmaktadır. Sözün kızgınlık anlarında da kullanılabilmesi, konuşurun karşısındaki kişiye duyduğu yerleşik yakınlık değerinin o anda ifade edilen anlık olumsuz tutumla birlikte var olabildiğini göstermektedir.

5. Sonuç

Ahıska ağzındaki olumsuz içerikli kalıp sözler üzerine gerçekleştirilen bu çalışma; sevgi, şefkat ve yakınlığın tek bir dilsel yapıyla sınırlı olmadığını ve farklı edimbilimsel biçimlerde de kurulabildiğini göstermektedir. İnceleme; bu kalıpların tek bir edimsöze bağlanmadığını, aksine mevcut yakınlık değerini koruyarak övgü, rica ve karşı çıkış gibi farklı iletişimsel eylemlere esnek biçimde katılabildiğini ortaya koymuştur. *Ġadan_alėm* ve *atāşın_alem* kalıplarında muhataba yönelen olumsuzluk konuşur tarafından doğrudan üstlenilip kendi bünyesine aktarılırken; *ġurban_olem* örneğinde feda olma söyleyişi ricayı yumuşatan bir nezaket stratejisine dönüşmektedir. *Allah paġlamasın* kalıbında ise sevgi, feda olma yoluyla değil, olumsuz sonucun sevilen kişi üzerinde gerçekleşmemesini dileyen koruyucu (apotropaik) bir edimle kurulmaktadır.

Bütün bu örneklerin ortak edimbilimsel yapısında "hastalık, kaza, bela, ateş ve ölüm" gibi kavramlar anlamsal olumsuzluklarını korumaktadırlar. Sevgi değeri; bu olumsuz durumların anlamca değişmesinden değil, sevilen kişiden uzaklaştırılması, konuşur tarafından üstlenilmesi veya hiç gerçekleşmemesinin dilenmesi yoluyla üretilmektedir. Sonuç olarak konuşurun sevilen kişiye verdiği değer, sözcüklerin zıt anlama evrilmesinden (*antiphrasis*) değil, olumsuz durum karşısında üstlendiği feda ve koruma tutumundan (*pragmatic stance*) doğmaktadır.

İleride yapılacak araştırmalarda bu edimbilimsel yapıların; doğal konuşma verilerindeki tonlama/prosodi, beden dili (jest-mimik) ve kuşaklararası kullanım değişkenleri dâhil edilerek genişletilmesi, kalıp sözlerin toplumsal işlevlerini daha da netleştirecektir. Ayrıca farklı ülkelerde yaşamak zorunda kalan Ahıskalılar arasındaki söylem farklılıklarının da hesaba katılması, edimbilimsel kalıpların sürgün coğrafyasında geçirdiği dönüşümleri anlamak açısından önemli bir katkı sunacaktır.

Kaynakça

Abadžić Navaey, A., & Bakšić, S. (2018). Türkçe ve Farsçada nezaket stratejileri: İltifatlar, iyi dilekler ve saygı gösterme. *Turkish Studies, 13*(5), 1–16. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12483

Allami, H., & Eslamizadeh, A. R. (2022). Self-sacrifice expressions in Persian. *International Journal of Language and Culture, 9*(1), 151–172. https://doi.org/10.1075/ijolc.21072.all

Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Clarendon Press.

Bardovi-Harlig, K. (2012). Formulas, routines, and conventional expressions in pragmatics research. *Annual Review of Applied Linguistics, 32*, 206–227. https://doi.org/10.1017/S0267190512000086

Demiray, E. (2011). *Ahıska Türkleri ağzı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Ersöz, S. (2011). Türkiye Türkçesinin doğu grubu ağızlarında beddualaın işlevleri ve cümle yapıları arasındaki ilişki. *Turkish Studies, 6*(1), 1111–1128. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.1953

Ersöz, S. (2014). Türkiye Türkçesi doğu grubu ağızlarında beddualaın işlevleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 14*(2), 29–46. https://doi.org/10.13062/tdid.201428259

Ersöz, S. (2020). *Türkiye'deki Ahıska Türkleri ağzı.* Türk Dil Kurumu.

Hacılı, A. (2009). *Axısqa türkləri: Vətən bilgisi.*

Leech, G. (2007). Politeness: Is there an East-West divide? *Journal of Politeness Research, 3*(2), 167–206. https://doi.org/10.1515/PR.2007.009

Leech, G. (2014). *The pragmatics of politeness*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195341386.001.0001

Locher, M. A., & Watts, R. J. (2005). Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research, 1*(1), 9–33. https://doi.org/10.1515/jplr.2005.1.1.9

Mammadova, Z. (2021). *Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde yaşayan Ahıska Türklerinin ağzı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.

Sibony, J. (2019). Curses and profanity in Moroccan Judeo-Arabic and what's left of it in the Hebrew sociolect of Israelis from Moroccan origins. *Romano-Arabica, 19*(1), 189–204.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AHISKA MÂNİLERİNDE SEVGİYİ GİZLEME VE AÇIKLAMA STRATEJİLERİ ÜZERİNE EDİMBİLİMSEL BİR İNCELEME

Prof. Dr. Serpil Ersöz

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: serpilersoz@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0002-9700-3747

Öz

Bu çalışmada, Ahıska mânilerinde yakınlaşma isteğinin nasıl ifade edildiği ve sevgiye ilişkin bilgilerin kimlerden saklanıp kimlerle paylaşıldığı incelenmektedir. Araştırma, kişilerarası edimbilim çerçevesinde Brown ve Levinson'ın yüz yaklaşımı temel alınarak; söz edimleri, söyleşimsel ima ve ilişkisel çalışma kavramlarıyla yürütülmektedir. Yayımlanmış ağız araştırmaları ve folklor derlemelerinden seçilen 49 mâni metni ve varyantı nitel metin çözümlemesiyle incelenmiştir. Bulgular, dilek ve durum bildirimlerinin yakınlaşma isteğini sezdirirken doğrudan çağrıların beklentiyi açıkça ifade ettiğini göstermektedir. Gece ve karanlığa ilişkin ifadeler, buluşmanın gizliliğini güvence altına almaya hizmet edebilmektedir. Sevgilinin adı gizlenirken kimliğini belirlemeye yardımcı bilgiler verilebilmekte; ilişki kamusal alanda gizlenebilmekte veya aileye açıklanabilmektedir. Sonuç olarak, sevgiliye isteğin bildirilmesi ile ilişkinin çevreye açıklanmasının farklı iletişimsel tercihler olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Ahıska mânileri, edimbilim, yüz yönetimi, ilişkisel çalışma.

Abstract

This study examines how desires for intimacy are expressed in Ahıska mânis and how information about love is concealed or shared. Drawing on interpersonal pragmatics and Brown and Levinson's approach to face, the study uses speech acts, conversational implicature, and relational work to analyze 49 mâni texts and variants from published dialect studies and folklore collections. The findings show that wishes and statements may imply a desire for intimacy, while direct invitations explicitly express the expected action. References to night and darkness can function as assurances of secrecy. Although the beloved's name may be concealed, identifying information can be provided; the relationship may also be kept private in public or disclosed to family members. The study concludes that communicating a desire to the beloved and disclosing the relationship to others represent distinct communicative choices.

Keywords: Ahıska mânis, pragmatics,, face management, relational work.

1. Giriş

Dilbilimde anlam araştırmaları, dilsel ifadelerin taşıdığı içerikle bu ifadelerin belirli durumlarda kullanılmasını birlikte ele almaktadır. Bir cümlenin ne anlama geldiğini bilmek, o cümleyi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

söyleyen kişinin ne yapmak istediğini anlamanın başlangıcıdır. Soru biçimindeki bir söz bilgi istemeye, bir durumun bildirilmesi ise karşıdaki kişiyi harekete geçirmeye hizmet edebilir. *Edimbilim* (*pragmatics*), dilsel anlamın kullanım koşullarıyla bu ilişkisini birlikte incelemektedir. Konuşanın kim olduğu, kime seslendiği, önce ne söylendiği ve tarafların hangi bilgileri paylaştığı, sözün anlaşılmasına katkı sağlamaktadır (Levinson, 1983; Searle, 1979, s. 30).

Dilin kullanımı, kişilerin birbirleriyle kurduğu ilişkiyi de etkilemektedir. İstekte bulunmak, birine yakınlık göstermek, muhatabın davranışını eleştirmek veya başkalarından bir bilgiyi saklamasını istemek, muhatap için farklı beklentiler oluşturmaktadır. Bu ilişkilere odaklanan *kişilerarası edimbilim* (*interpersonal pragmatics*), dilsel davranışları yakınlık, mesafe, toplumsal roller ve karşılıklı değerlendirmeler bakımından ele almaktadır. Nezaket ve yüz araştırmaları, bu alan içinde kabul görme ve başkalarıyla ilişkinin korunması sorunlarını araştırmaktadır (Locher & Graham, 2021). Ahıska mânilerinde sevgiyi gizleme ve açıklama, burada kişilerarası edimbilim kapsamında, yüz yönetimi ve yakınlığın paylaşılması bakımından incelenmiştir.

Mânilerde sevgi; sevgiliye seslenme, buluşma teklif etme, bu teklife gerekçe gösterme veya ilişkinin duyulmasını isteme gibi farklı yollarla dile getirilmektedir. Ragibova, Kırgızistan'daki Ahıska Türklerinden derlediği mânilerin tarla işleri, çeyiz hazırlığı, kına gecesi, düğün ve bayram gibi ortamlarda söylendiğini; derleme sırasında birbirini izleyen mâni katarlarıyla karşılaşıldığını belirtmiştir (2008, s. 39). Bir kişinin derleme sırasında sevgi konulu bir mâni söylemesi, kendi ilişkisini anlattığı anlamına gelmeyebilir. Araştırmanın konusu, mâni metnindeki sevgi sözünün kimlere yöneltildiği ve bu sözle nasıl bir yakınlık önerildiğidir.

Ahıska mânilerinin metinlerine ağız araştırmalarında ve folklor derlemelerinde yer verilmiştir (Ersöz, 2020; Mammadova, 2021; Ragibova, 2008; Əhmədli & Qubadlı, 2008). Mâniler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele alan Yurdoğlu-Memmedov ve diğerleri (2017, s. 159–164) ise Ahıska ve Azerbaycan örneklerini kelime, söyleyiş, kafiye, içerik ve hitap edilen kişi bakımından karşılaştırmıştır. Benzer başlangıçlara sahip mânilerin farklı son dizelerle söylenmesi, edimbilim bakımından da incelenebilir. Çünkü değişen dize, sevgiliye yapılan çağrının gerekçesini veya kimden ne beklendiğini değiştirebilmektedir. Burada bu farklılıklar, sevgi ve yakınlaşma isteğinin nasıl anlatıldığı ve ilişkinin kimlere duyurulmak istendiği bakımından ele alınmaktadır.

Araştırma üç soruyu cevaplamayı amaçlamaktadır: Yakınlaşma isteği, doğrudan çağrı, durum bildirimi ve dilek yoluyla nasıl iletilmektedir? Görülmeme, duyulmama ve tanınmama gerekçeleri hangi kişilerarası kaygılardan kaynaklanmaktadır? Sevgiye ve yakınlığa ilişkin bilgi kimlerden saklanmakta, kimlere açıklanmakta veya kimlerin öğrenmesine razı olunmaktadır? Bu soruların açıklanması için önce edimbilimin ilgili araştırma alanları ve kuramsal yaklaşımları belirlenecek, ardından seçilen kavramlarla mâni metinleri incelenecektir.

2. Derlem

Derlem, Ersöz (2020), Ragibova (2008), Demiray (2011), Köksal (2007), Əhmədli ve Qubadlı (2008) ile Mammadova'nın (2021) yayımlarından oluşturulmuş; Hacılı'daki (2009) yeniden

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yayımlar karşılaştırılmıştır. Toplam 56 mâni değerlendirilmiş, dört yeniden yayım ve yalnızca ses/çevriyazı özellikleriyle ayrılan bir biçim birleştirilmiştir. Üç parçalı kayıt ve yedi kıtalı deyişme ayrıca değerlendirilerek sayım 49 tam dört dizeli mâni üzerinden yapılmıştır. Sözcük, kişi, kip veya koşul bakımından ayrılan varyantlar korunmuştur. Her metnin başlıca işlevi ile ilişki bilgisinin aileye veya çevreye açıklanmasına ilişkin tercihi ayrı ayrı kaydedilmiştir. Sayısal sonuçlar bu seçkideki metinlere aittir. Özgün söyleyişler korunmuş; makalede, yalnızca belirlenen kullanımları açıklayan örneklere yer verilmiştir.

3. Edimbilim

3.1. Araştırma alanları

Edimbilim, bir sözün anlamını, o sözün hangi durumda ve ne amaçla söylendiğini dikkate alarak incelemektedir. Cümle, dil bilgisi kuralları bakımından tanımlanan bir yapıdır; *sözce* (*utterance*) ise belirli bir kişinin belirli bir durumda kullandığı dilsel ifadedir. Bir sözce, tek bir kelimeden veya bir cümleden oluşabilir. *Bağlam* (*context*), sözcenin anlaşılmasında etkili olan önceki konuşmayı, konuşan kişileri, yeri ve zamanı, paylaşılan bilgileri ve ilgili toplumsal beklentileri kapsamaktadır. Aynı cümle farklı bağlamlarda farklı işler yapabilir. Örneğin *İçerisi soğudu* sözü, sıcaklıktaki değişimi bildirebileceği gibi açık pencerenin kapatılmasını istemek için de kullanılabilir. İkinci yorum, pencerenin açık olması ve muhatabın onu kapatabilecek durumda bulunması gibi ek bilgilerle kurulmaktadır (Levinson, 1983; Searle, 1979, s. 30).

Sözün anlamı ile kullanıldığı koşullar arasındaki ilişki, edimbilimde çeşitli araştırma konuları kapsamında ele alınmaktadır. *Gösterim* (*deixis*), *ben, sen, burada* ve *şimdi* gibi ifadelerin kimi, nereyi veya hangi zamanı belirttiğini incelemektedir. Bu ifadeler, kimin nerede ve ne zaman konuştuğu bilindiğinde anlaşılabilmektedir. *Önvarsayım* (*presupposition*), bir söz söylenirken doğru veya biliniyor kabul edilen bilgileri kapsamaktadır. *Söz edimleri* (*speech acts*), söz söyleyerek istekte bulunma, bilgi verme, söz verme ve uyarma gibi eylemlerin gerçekleştirilmesini ele almaktadır. *Söyleşimsel ima* (*conversational implicature*), açıkça söylenmeyen anlamın sözden ve bağlamdan nasıl çıkarıldığını açıklamaktadır. *Konuşmanın örgütlenmesi* (*conversational organization*) kapsamında ise kişilerin sırayla söz alması, sorularla cevapların ve tekliflerle kabul veya retlerin birbirini nasıl izlediği incelenmektedir (Levinson, 1983).

Bu konuların her biri sevgi söyleyişinin farklı bir özelliğini açıklamaktadır. Kişi göndermeleri sözün kime söylendiğini belirlemeyi sağlamaktadır. *Söz edimleri*yle konuşanın muhatabından ne beklediği, *ima* kavramıyla ise açıkça belirtilmeyen yakınlığın nasıl anlaşıldığı incelenmektedir. Ahıska mânileri bakımından öncelik, çağrı ve bildirimlerin işlevleriyle sevginin sezdirilmesidir. Kişi ve yer ifadeleri bu işlevleri belirleyen dilsel dayanaklar olarak kullanılmaktadır. Muhatabın cevabının kaydedilmediği tek kişili metinlerde ise karşılıklı konuşmanın devamı yerine, mâninin kendi içinde kurduğu sesleniş ve beklenti incelenmektedir.

3.2. Kişilerarası edimbilim

Bir isteğin nasıl dile getirildiği ve muhatabın bu isteği nasıl karşılamasının beklendiği, birbiriyle bağlantılı iki ayrı konu olarak ele alınmaktadır. Leech'in (2014) yaptığı ayrıma göre,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

edimdilbilimde (*pragmalinguistics*) isteğin soru, emir, koşul ve hitap gibi dilsel araçlarla nasıl ifade edildiği incelenmektedir. *Toplumsal edimbilimde* (*sociopragmatics*) ise kişiler arasındaki ilişkinin ve toplumsal beklentilerin bu araçların kullanımını nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır. Örneğin, bir kişiye hangi sözlerle seslenildiğinin incelenmesi dilsel anlatımı öne çıkarmaktadır. Konuşanın o kişiden bir şey isteme hakkını neye dayandırdığının incelenmesi ise dil kullanımının toplumsal yönünü ortaya koymaktadır. Haugh ve diğerleri (2021) de toplumsal edimbilimi, toplumsal koşulların dil kullanımındaki rolünü inceleyen bir araştırma alanı olarak tanımlamaktadır.

Toplumsal edimbilimle ilişkili bir yaklaşım olan *kişilerarası edimbilim*, insanların dil aracılığıyla birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarına ve bu ilişkileri nasıl sürdürdüklerine odaklanmaktadır. *Kişilerarası edimbilim*, dil kullanımını bu ilişkiler açısından ele almaktadır. Bu kapsamda *nezaket ve kabalık, toplumsal roller, kimliğin sunulması, yakınlık ve mesafe, uzlaşma ve anlaşmazlık* gibi konular araştırılmaktadır. İletişimin kişilerarası yönüne odaklanan bu yaklaşımda farklı kuram ve yöntemlerden yararlanılabilmektedir (Locher & Graham, 2021, s. 569–574). Toplumsal edimbilim ile kişilerarası edimbilim, birbiriyle ilişkili iki yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal edimbilimde dil kullanımını etkileyen toplumsal koşullar, kişilerarası edimbilimde ise insanların dil aracılığıyla kurdukları ve sürdürdükleri ilişkiler öne çıkmaktadır.

Haugh ve diğerleri (2013), kişilerarası edimbilim kapsamında birbiriyle bağlantılı üç konunun incelendiğini belirtmektedir. İlk konu, yakınlık, güç, rol, hak ve yükümlülükler bakımından *kişilerarası ilişkileri* kapsamaktadır. İkinci konu, sevgi, hoşlanmama, öfke ve sempati gibi *tutum ve duyguların iletişimde nasıl ifade edildiği* üzerinde durmaktadır. Üçüncü konu ise *kişilerin birbirlerini, davranışlarını ve ilişkilerini nasıl değerlendirdiklerine* odaklanmaktadır. Bu üç konu aynı sözde bir araya gelebilmektedir. Örneğin, kişi sevgisini dile getirirken hem duygusunu açıklayabilmekte hem de muhatabıyla yakınlık kurmaya çalışabilmektedir. Aynı zamanda başkalarının bu yakınlığı nasıl değerlendireceğini de gözetebilmektedir.

Ahıska mânilerinde sevginin gizlenmesi ve açıklanması, kişilerarası edimbilimin bu üç konusuyla da ilişkilendirilebilmektedir. Sevgi ve yakınlaşma isteği, tutum ve duygularla ilgili yönü oluşturmaktadır. Mânide konuşan kişinin sevgili, anne, baba ve çevresiyle ilişkileri ise kişilerarası ilişkiler kapsamında ele alınmaktadır. Sevginin başkaları tarafından öğrenilmesi ve hakkında konuşulması kaygısı da başkalarının değerlendirmelerine ilişkin beklentileri yansıtmaktadır. Bu çalışmada söz konusu ilişkiler, özellikle kabul görme ve kişinin başkaları önündeki konumunu koruma çabası açısından, *yüz yönetimi* çerçevesinde incelenmektedir. İncelenen metinlerin mâni olması nedeniyle şiirsel söyleyiş özellikleri de dikkate alınmaktadır. İncelemede, sevginin kimlere, nasıl açıklandığı veya kimlerden, nasıl gizlendiği üzerinde durulmaktadır.

3.3. Nezaket araştırmaları

Kişilerin ilişkilerini nasıl kurdukları ve sürdürdükleri, nezaket araştırmalarında da ele alınmaktadır. Bu araştırmalarda, insanların iletişim amaçlarına ulaşırken birbirlerinin beklentilerini nasıl gözettikleri üzerinde durulmaktadır. Gündelik yaşamda saygılı ve düşünceli davranışlar nezaket olarak değerlendirilmektedir. Nezaket araştırmalarında ise kişilerin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sözlerini seçerken birbirlerinin beklentilerini nasıl gözettiği incelenmektedir. Ancak aynı söz, bir ilişkide yakınlık göstergesi olarak değerlendirilebilmekte, başka bir ilişkide ise kişinin özel alanına müdahale olarak görülebilmektedir. Bu nedenle nezaket incelemelerinde hem sözün nasıl söylendiği hem de iletişime katılan kişilerin bu sözü nasıl değerlendirdiği dikkate alınmaktadır (Locher & Watts, 2005, s. 10–16).

Leech (2014), nezaketi kişinin iletişim sırasında karşısındakinin isteklerini ve beklentilerini gözetmesi olarak açıklamaktadır. Bu anlayışta, istekte bulunurken, övgüde bulunurken, özür dilerken veya öneri sunarken muhataba verilen önem üzerinde durulmaktadır. Brown ve Levinson (1987, s. 61–69) ise nezaketi *yüz* kavramıyla açıklamaktadır. Bu kavram, kişinin başkaları tarafından kabul görme ve davranışlarında serbest olma beklentilerini kapsamaktadır. Bazı sözler bu beklentileri zedeleyebilmektedir. Örneğin, bir eleştiri kişinin kabul görme beklentisini, bir istek ise serbestçe karar verme beklentisini etkileyebilir. Bu nedenle kişi, söyleyeceği sözün muhatabını nasıl etkileyeceğini gözeterek doğrudan veya dolaylı bir anlatımı tercih edebilmektedir.

Kişiler, iletişim sırasında birbirlerinden bekledikleri davranışlara ve ulaşmak istedikleri amaçlara göre de ilişkilerini değerlendirebilmektedir. Spencer-Oatey'nin (2005, s. 95–96) *kişilerarası ilişki yönetimi* (*rapport management*) yaklaşımında bu değerlendirmeler üç konuyla açıklanmaktadır: Kişilerin birbirlerinden nasıl davranmalarını bekledikleri, kendilerine nasıl davranıldığı konusunda nelere karşı hassas oldukları ve iletişimde neyi amaçladıkları. Locher ve Watts'ın (2005, s. 10–16) *ilişkisel çalışma* (*relational work*) yaklaşımı ise kişilerin ilişkilerini kurmak, sürdürmek ve değiştirmek için yaptıklarına odaklanmaktadır. Bu süreçte kişiler birbirleriyle uyum sağlayabilmekte, çatışabilmekte veya aralarına mesafe koyabilmektedir. Nezaket de bu ilişkiler kapsamında ele alınmaktadır.

Bu araştırmada Brown ve Levinson'ın yüz yaklaşımı temel alınmaktadır. Mânilerde sevgisini dile getiren kişi, hem bu sevginin karşılık bulmasını istemekte hem de ilişkinin başkaları tarafından nasıl karşılanacağını düşünmektedir. *Yüz* kavramı, kişinin kabul görme isteğini ve kınanma kaygısını açıklamak için kullanılmaktadır. *İlişkisel çalışma* kavramıyla ise sevgiliyle yakınlığın nasıl sürdürüldüğü ve çevreye nasıl yansıtıldığı incelenmektedir. Kişi, sevgilisiyle yakınlığını korurken başkalarının yanında mesafeli davranılmasını isteyebilmekte veya bu ilişkinin çevresi tarafından da kabul edilmesini bekleyebilmektedir. Sözün hangi amaçla söylendiğini incelemek için *söz edimleri*nden, açıkça söylenmeyen anlamları açıklamak için ise *ima* kavramından yararlanılmaktadır. Söz edimleri ve ima, bu çalışmada sözün anlamını ve işlevini açıklayan temel edimbilim kavramları olarak kullanılmaktadır.

3.4. Söz edimleri ve söyleşimsel ima

Söz edimleri kuramında konuşma, bir eylem olarak ele alınmaktadır. Austin (1962, s. 98, 101, 103), söz söylemeyi üç yönüyle açıklamaktadır. *Düzsöz* (*locutionary act*), anlamlı bir ifadenin söylenmesini kapsamaktadır. *Edimsöz* (*illocutionary act*), bu ifadeyle bildirme, isteme, uyarma veya söz verme gibi bir eylemin gerçekleştirilmesini anlatmaktadır. *Etkisöz* (*perlocutionary act*) ise söylenen sözün muhatabın düşüncesinde, duygusunda veya davranışında oluşturduğu sonucu ifade etmektedir. Örneğin, bir kişiyi gelmeye çağırmak edimsöz, kişinin bu çağrı üzerine gelmesi ise etkisöz açısından incelenmektedir. Bu çalışmada kullanılan *edimsöz gücü*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

(*illocutionary force*) kavramı, kişinin söylediği sözle ne yaptığını belirtmektedir. Kişi bir durumu bildirebilmekte veya aynı durumdan söz ederek muhatabından bir davranışta bulunmasını isteyebilmektedir. Söylenen söz benzer olsa da bu iki kullanımın edimsöz gücü farklılaşmaktadır.

Edimsöz, hem açıkça belirtilen hem de dolaylı olarak iletilen amaçları kapsamaktadır. Bu nedenle bir durumu bildirmek de edimsöz olarak değerlendirilmektedir. Searle'ün (1979, s. 30) *dolaylı söz edimi* (*indirect speech act*) açıklamasına göre kişi, bir edimi başka bir edim aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Örneğin, bir durumu bildirirken aynı zamanda bir isteğini de iletebilmektedir. Ahıska mânilerinde kişinin evde yalnız olduğunu oğlana söylemesi, durum bildirmenin yanında bir yakınlaşma çağrısı olarak da yorumlanabilmektedir. Bu yorumda, yalnız olunduğunu belirten sözle birlikte oğlana yöneltilen hitap da dikkate alınmaktadır.

İma kavramı, muhatabın açıkça söylenmeyen bir anlamı nasıl çıkardığını açıklamak için kullanılmaktadır. Grice'ın *iş birliği ilkesi* (*cooperative principle*), kişilerin konuşurken birbirlerini anlamayı kolaylaştıracak biçimde davranmalarının beklendiğini ifade etmektedir. Konuşan kişinin gerektiği kadar bilgi vermesi, doğru olduğuna inandığı şeyleri söylemesi, konuşulan konuyla ilgili sözler kullanması ve anlatımında açık olması beklenmektedir. Muhatap da söylenen sözü bu beklentiler doğrultusunda anlamlandırmaktadır. Daha önce verilen "İçerisi soğudu" örneğinde, pencerenin açık olması ve muhatabın onu kapatabilecek durumda bulunması, sözün pencereyi kapatma isteği olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Muhatap, açıkça belirtilmeyen bu isteği söylenen sözle o sıradaki koşulları birlikte değerlendirerek çıkarmaktadır. *Söyleşimsel ima*, bu şekilde açıkça söylenmeden iletilen anlamı ifade etmektedir. Buradaki iş birliği, kişilerin birbirini sevmesi veya her konuda anlaşması anlamında kullanılmamaktadır. Kişilerin, karşılarındakinin sözünü anlamlı ve konuşulan konuyla ilgili bulma beklentisine dayanmaktadır. Bununla birlikte, konuşan kişi yalnızca sıcaklıktaki değişimi bildirmeyi amaçlamış da olabilir. Bu doğrultuda "Ama pencereyi kapatmanı istemiyorum." gibi bir açıklamayla söz konusu isteği kastetmediğini de belirtebilmektedir (Grice, 1975, s. 45–46, 57–58).

Mânilerde kişinin yalnız olduğunu veya sevgilisiyle hangi koşullarda karşılaşabileceğini belirtmesi, yakınlaşma isteğini sezdirebilmektedir. Ancak bu sözler başka biçimlerde de yorumlanabilmektedir. Bu nedenle ima incelenirken yakınlaşma yorumunu destekleyen hitaplar, önceki dizeler ve karşıtlıklar dikkate alınmaktadır. Söz edimi incelemesinde ise kişinin bu sözlerle bir dileğini mi belirttiği, davette mi bulunduğu, güvence mi verdiği yoksa bir durumu mu bildirdiği üzerinde durulmaktadır. Kişi, yakınlaşma arzusunu sezdirirken muhatabından belirli bir davranışta bulunmasını istememiş de olabilir. İma ve söz edimi kavramlarının birlikte kullanılması, bu farkın açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

3.5. Yüz yönetimi

Brown ve Levinson'ın yaklaşımında *yüz* (*face*), kişinin başkaları tarafından nasıl görülmek ve değerlendirilmek istediğini ifade etmektedir. *Olumlu yüz* (*positive face*), kişinin değer görme, kabul edilme ve isteklerinin önemsenmesi beklentisini anlatmaktadır. *Olumsuz yüz* (*negative face*) ise kişinin baskı altında kalmadan karar verme ve davranışlarında serbest olma beklentisini karşılamaktadır. Buradaki olumlu ve olumsuz adlandırmaları, iyi veya kötü kişilik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

özellikleriyle ilgili değildir. Bu kavramlarla kişinin kabul görme ve serbest davranma beklentileri açıklanmaktadır (Brown & Levinson, 1987, s. 61–62). Mânilerde yakınlaşmak isteyen kişinin sevgisine karşılık beklemesi olumlu yüzle ilişkilendirilmektedir. Muhatabın ise bu yakınlaşma çağrısını kabul edip etmemeye baskı altında kalmadan karar verme isteği olumsuz yüz kapsamında değerlendirilmektedir.

Yüzü tehdit eden edim (*face-threatening act*), kişinin kabul görme veya serbest davranma beklentisini zedeleyebilen söz ve davranışları ifade etmektedir. Buradaki tehdit, hakaret veya saldırıyla sınırlı tutulmamaktadır. Örneğin, bir istek muhatap üzerinde belirli bir davranışta bulunma baskısı oluşturabilir. Bu isteğin reddedilmesi ise istekte bulunan kişinin kabul görme beklentisini zedeleyebilir. *Yüz yönetimi* (*facework*), bu tür sorunları önleme, hafifletme veya giderme çabalarını kapsamaktadır (Brown & Levinson, 1987, s. 65–69). Bu nedenle mânilerde sevginin dile getirilişi incelenirken hem kişinin yakınlaşma isteği hem de muhatabın bu isteğe serbestçe karşılık verebilmesi dikkate alınmaktadır. Sevginin çevre tarafından öğrenilmesi söz konusu olduğunda ise başkalarının ilişkiyi nasıl değerlendireceği de önem kazanmaktadır.

Brown ve Levinson'ın modelinde kişi, isteğini doğrudan söyleyebilmekte veya muhatabın kabul görme ve serbestçe karar verme beklentilerini gözeterek dile getirebilmektedir. İsteğini örtük biçimde iletmeyi ya da hiç söylememeyi de tercih edebilmektedir. *Örtük anlatımda* (*off-record*) söz, birden fazla biçimde yorumlanabilecek şekilde söylenmektedir (Brown & Levinson, 1987, s. 68–69, 211–213). Açık ve örtük anlatım aynı mânide bir arada bulunabilmektedir. Örneğin, kişi sevgilisine doğrudan bir yakınlaşma çağrısında bulunurken geceden söz ederek buluşmanın gizli tutulmasını da önerebilmektedir. Böyle bir kullanımda yakınlaşma isteği açıkça belirtilmekte, gizlilik isteği ise sezdirilmektedir. Bu nedenle mânide ne istendiği ve bu isteğin nasıl iletildiği, dizeler birlikte değerlendirilerek açıklanmaktadır.

Bir isteği yerine getirmek, muhatabın zaman ayırmasını, çaba göstermesini veya kendi planlarını değiştirmesini gerektirebilmektedir. *Eylemin kişilerarası yükü* (*imposition*), istenen davranışın muhatabın serbestliğini ve sorumluluklarını ne ölçüde etkilediğini ifade etmektedir (Brown & Levinson, 1987, s. 76–77). Bu çalışmada *edimbilimsel yumuşatıcı* (*pragmatic mitigator*), sözün muhatap üzerinde oluşturabileceği baskıyı veya kaygıyı azaltmak için kullanılan dilsel araçlar için kullanılmıştır. Örneğin, bir öpme çağrısına kimsenin görmeyeceği güvencesinin eklenmesi, yakınlaşmanın çevre tarafından öğrenilmesine ilişkin kaygıyı azaltmayı amaçlamaktadır. Ancak muhatap, kimsenin görmeyeceğini bilse de yakınlaşmayı istemeyebilmektedir. Bu nedenle görülmeme güvencesi, muhatabın yakınlaşmayı kabul ettiği anlamında yorumlanmamaktadır. İncelemede, bu tür sözlerin hangi kaygıyı azaltmaya yönelik olduğu üzerinde durulmaktadır.

Mânilerde hangi kaygıların gözetildiğinin yanında, kişinin sevgilisiyle ilişkisini nasıl sürdürmek istediği de incelenmektedir. Locher ve Watts (2005, s. 10–16), bir sözün nazik olarak değerlendirilmesinde, söylendiği koşulların ve kişiler arasındaki ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle Brown ve Levinson'ın kavramları kullanılırken sözün mânideki anlamı ve kullanım amacı dikkate alınmaktadır. Yüz kavramıyla kişinin kabul görme isteği ve muhatabın serbestçe karar verme beklentisi ele alınmaktadır. İlişkisel çalışma kavramıyla ise yakınlığın gizlice sürdürülmesi, başkalarının yanında mesafeli davranılması veya ilişkinin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

aileye açıklanması gibi istekler karşılaştırılmaktadır. Derlemelerde, muhatapların bu sözleri nazik bulup bulmadıklarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle incelemede, mânide konuşan kişinin ne istediği ve ilişkiyi nasıl sürdürmeyi önerdiği üzerinde durulmaktadır.

3.6. Gizleme ve açıklama

Bu çalışmada *gizleme* (*concealment*) ve *açıklama* (*disclosure*) kavramları, kişinin sevgiyle ilgili hangi bilgileri kimlerden saklamak veya kimlerle paylaşmak istediğini belirtmek için kullanılmaktadır. Bu bilgiler sevgi duygusunu, sevgilinin kimliğini, bir buluşmayı veya evlilik girişimini kapsayabilmektedir. Kişi, isteğini sevgilisine açıkça söylerken bu isteğin başkaları tarafından öğrenilmesini istemeyebilmektedir. Bu nedenle isteğin dolaylı biçimde söylenmesi ile ilişkinin gizli tutulması ayrı konular olarak ele alınmaktadır. Dolaylılık incelenirken isteğin nasıl dile getirildiğine, gizlilik incelenirken ise hangi bilginin kimden saklandığına bakılmaktadır. İncelemenin dört başlığı da mânilerdeki gizleme ve açıklama biçimlerine göre belirlenmiştir. Brown ve Levinson'ın kavramlarından, bu başlıklar altında ele alınan sözleri açıklamak için yararlanılmaktadır.

Clark ve Schaefer (1987), konuşan kişiyle muhatabının bildiği, ancak konuşmayı duyan diğer kişilerin bilmediği bilgilerden yararlanılarak anlamın nasıl gizlenebildiğini incelemektedir. Kişi, muhatabının bildiği bir duruma değinerek anlatmak istediğini ona iletebilmekte, aynı bilgiyi paylaşmayan dinleyiciler ise neyin kastedildiğini anlayamayabilmektedir. Ahıska mânilerinde sevgilinin adının saklanması da bu açıdan ele alınabilmektedir. Örneğin, sevgilinin adı yerine bir akrabalık veya komşuluk bilgisinin verilmesi, kimliğinin yalnızca bu bilgiyi paylaşan kişilerce anlaşılmasını sağlayabilmektedir. Gece ve karanlıktan söz edilen mânilerde ise gizlilik başka bir biçimde kurulmaktadır. Bu mânilerde yakınlaşma isteği sevgiliye açıkça söylenebilmekte, buluşmanın başkaları tarafından görülmemesi veya duyulmaması istenebilmektedir. İlk durumda sevgilinin kimliği bazı dinleyicilerden gizlenmekte, ikinci durumda ise buluşmanın çevre tarafından öğrenilmemesi amaçlanmaktadır.

Bu kavramların incelemede nasıl kullanıldığı, bağlılık bildiren şu mâni üzerinden açıklanabilir:

Karanfil olacağım // Sararıp solacağım // Korhma kara göz oğlan // Ben senin olacağım (Ragibova, 2008, s. 26)

Mâninin son iki dizesinde kişi, seslendiği oğlana gelecekte onunla birlikte olacağını söylemektedir. *Korhma* sözü, bu birliktelik konusunda oğlana güvence vermektedir. Sözün güvence verme işlevi edimsöz kapsamında ele alınmaktadır. Bu güvence sonucunda oğlanın gerçekten rahatlayıp rahatlamadığı ise etkisözle ilgilidir. Ancak mânide oğlanın tepkisi belirtilmediği için sözün bu sonucu doğurup doğurmadığı bilinmemektedir. Yüz yönetimi açısından bakıldığında, birliktelik güvencesi oğlanın sevilme ve kabul görme beklentisini desteklemektedir. Gizleme ve açıklama açısından ise kişi, gelecekteki birliktelik isteğini doğrudan oğlanla paylaşmaktadır. Mânide bu bilginin çevreyle paylaşılmasına ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Dolayısıyla sevgiliye bağlılığın açıklanması, ilişkinin başkalarına da duyurulduğu anlamına gelmemektedir.

İncelemede önce her mânide kimin kime seslendiği ve dizelerin birlikte ne anlattığı belirlenmektedir. Daha sonra isteğin açıkça mı söylendiği, yoksa yakınlaşma arzusunun ima

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yoluyla mı iletildiği üzerinde durulmaktadır. *Gizleme* ve *açıklama* kapsamında, sevgiye veya ilişkiye ait hangi bilginin kimlerle paylaşıldığı ve kimlerden saklandığı incelenmektedir. *Yüz yönetimi* kavramıyla kişilerin kabul görme beklentileri, kınanma kaygıları ve serbestçe karar verme istekleri ele alınmaktadır. *İlişkisel çalışma* kavramıyla ise sevgiliyle yakınlığın nasıl sürdürülmek istendiği ve çevreye nasıl davranılmasının beklendiği açıklanmaktadır. *Strateji* terimi, bu istekleri dile getirmek için kullanılan söyleyiş biçimlerini belirtmektedir. Bütün bu yorumlar, mânide anlatılan ilişkiyle sınırlı tutulmaktadır.

4. Sevgiyi gizleme ve açıklama stratejileri

4.1. Yakınlaşma isteğini sezdirme

Bazı mânilerde yakınlaşma isteği, bir durumun veya dileğin söylenmesiyle sezdirilmektedir. Aşağıdaki mânide evde yalnız olma dileği, sevgilinin kapıdan geçtiği zamanla ilişkilendirilmektedir:

gögde yíldız_olaydım // sahanda buz_olaydım // yař ġapiden gèçende // ävde yalĝuz_olaydım (Ersöz, 2020, s. 435)

Tekrarlanan *olaydım* sözü, ilk iki dizedeki yıldız ve buz olma dileklerini son dizedeki evde yalnız olma dileğine bağlamaktadır. Kişi, özellikle sevgilinin kapıdan geçtiği sırada evde yalnız olmayı istemektedir. Bu iki durumun birlikte belirtilmesi, sevgiliyle baş başa kalma arzusunu sezdirmektedir. Ancak sevgiliden eve gelmesi gibi belirli bir davranış açıkça istenmemektedir. Bu nedenle mâni, doğrudan bir çağrıdan çok, sevgiliyle yakınlaşma arzusunun dile getirilmesi olarak yorumlanabilmektedir.

Bu dilek, kişinin sevgilisiyle kavuşma hayalini yansıtabilmektedir. Sevgiliye söylendiğinde ise onunla görüşme isteğini sezdirebilmektedir. Kişi, yakınlaşma arzusunu dile getirirken muhatabından hemen bir cevap beklediğini belirtmemektedir. Yüz yönetimi açısından bu söyleyiş, muhatabın kabul veya ret cevabı verme baskısını azaltabilmektedir. Böylece yakınlaşma isteği, doğrudan bir teklif yerine bir dilekle iletilmektedir.

ay bacada Duran_oğlan // ben_ävde yalaĝuzum söyleyişinde ise kişi, evde yalnız olduğunu doğrudan oğlana söylemektedir (Ersöz, 2020, s. 491). Önceki mânide sevgilinin geçişi sırasında evde yalnız olma dileği anlatılırken burada o anda yalnız olunduğu bildirilmektedir. Oğlana seslenilerek bu bilginin verilmesi, sözün görüşme isteği olarak yorumlanmasını desteklemektedir. Kişi, oğlanı açıkça çağırmadan görüşebileceklerini sezdirmektedir. Bu nedenle evde yalnız olunduğunu bildiren söz, aynı zamanda dolaylı bir davet olarak anlaşılabilmektedir.

Bir başka mânide bedensel yakınlık, iki kişinin aynı gömleği giymesiyle sezdirilmektedir:

Puvar başi har gele // Sımarladım yar gele // İkimize bir kölmek // Korharım ki tar gele (Ragibova, 2008, s. 32)

Sımarladım yar gele dizesinde sevgilinin gelmesi istenmektedir. *İkimize bir kölmek* sözüyle de iki kişinin aynı gömleği giymesi düşünülmektedir. Gömleğin dar geleceğine ilişkin kaygı, iki bedenin birbirine yakınlığını akla getirmektedir. Böylece sevgilinin gelmesi açıkça istenirken

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bedensel yakınlık arzusu aynı gömleği paylaşma düşüncesiyle sezdirilmektedir. Bu anlatım, sarılma gibi bir yakınlaşma isteği olarak yorumlanabilmektedir.

Bu üç örnekte yakınlaşma arzusu farklı biçimlerde dile getirilmektedir. İlkinde sevgili geçerken evde yalnız olma dileği, ikincisinde oğlana evde yalnız olunduğunun söylenmesi, üçüncüsünde ise aynı gömleği paylaşma düşüncesi öne çıkmaktadır. Her örnekte yakınlaşma anlamına, söylenen sözler arasındaki bağlantılardan ulaşılmaktadır. Ancak yakınlaşma arzusunun sezdirilmesi, ilişkinin çevreden de saklanmak istendiğini tek başına göstermemektedir. Gizleme amacı, mânide kimden veya neden saklanılmak istendiğine ilişkin ifadeler bulunduğunda değerlendirilmektedir.

4.2. Açık teklifi gizlilik güvencesiyle destekleme

Bazı mânilerde yakınlaşma isteği sevgiliye açıkça söylenmekte, ancak bu yakınlaşmanın başkaları tarafından öğrenilmemesi istenmektedir. Aşağıdaki mânide öpme çağrısı, kimsenin görmeyeceği güvencesiyle birlikte dile getirilmektedir:

Sari saçın örmezler // Seni bene vermezler // Egil yanağın öpem // Karanuhtur görmezler (Ragibova, 2008, s. 33)

Seni bene vermezler dizesi, iki kişinin evlenmesine izin verilmeyeceği düşüncesini yansıtmaktadır. Ardından gelen *Egil yanağın öpem* sözünde, sevgiliden ne istendiği açıkça belirtilmektedir. *Karanuhtur görmezler* dizesiyle de karanlık sayesinde bu yakınlaşmayı kimsenin görmeyeceği söylenmektedir. Böylece kişi, önce evliliğin önündeki engeli belirtmekte, ardından yakınlaşmayı teklif ederek bunun gizli kalacağına ilişkin güvence vermektedir. *Vermezler* ve *görmezler* sözleri arasındaki ses benzerliği de engelle bu güvenceyi birbirine bağlamaktadır.

Bu teklifte, muhatabın yakınlaşmayı isteyip istememesi ve başkaları tarafından görülmekten kaygı duyması ayrı ayrı ele alınmaktadır. Son dizedeki güvence, görülme kaygısını azaltmaya yöneliktir. Kişi, karanlıktan söz ederek yakınlaşmanın çevre tarafından öğrenilmeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle *Karanuhtur görmezler* sözü, görülmenin doğurabileceği kaygıyı hafifletmesi bakımından *edimbilimsel yumuşatıcı* olarak yorumlanmaktadır. Ancak bu güvence, muhatabın öpme teklifini kabul ettiğini göstermemektedir. Mânide muhatabın cevabı belirtilmemektedir.

Benzer bir güvence, birlikte gitme teklifinin yer aldığı şu mânide soru biçiminde verilmektedir:

Bostanda yeşil hıyar // Boyun boyuma uyar // Elin ver bize gedah // Gecedür kimler tuyar (Ragibova, 2008, s. 18)

Boyun boyuma uyar sözüyle kişi, kendisiyle sevgilisini birbirine yakıştırmaktadır. Bu söz, ardından gelen birlikte gitme teklifini desteklemektedir. *Elin ver bize gedah* dizesinde sevgiliden elini vermesi ve birlikte gitmeleri açıkça istenmektedir. Son dizedeki *Gecedür kimler tuyar* sorusu ise gece olduğu için birlikte gittiklerini kimsenin duymayacağı düşüncesini iletmektedir. Kişi, kimlerin duyabileceğini öğrenmeye çalışmak yerine, bu soru aracılığıyla sevgilisine güvence vermektedir. Dolayısıyla söz, soru biçiminde kurulmasına rağmen güvence verme işlevi taşımaktadır.

Her iki mânide de yakınlaşma teklifi sevgiliye açıkça iletilmektedir. Gizli tutulmak istenen ise bu yakınlaşmanın gerçekleşmesidir. İlk mânide kimsenin görmeyeceği, ikinci mânide kimsenin duymayacağı söylenerek teklif desteklenmektedir. Böylece isteğin açıkça söylenmesi ile buluşmanın çevreden saklanması aynı mânide bir araya gelmektedir.

Bununla birlikte, mânilerde geceden veya gündüzden söz edilmesi her zaman gizlilikle ilgili olmayabilmektedir. Örneğin, *Gecə gəlmə, gündüz gəl // İtlər səni parçalar* söyleyişinde gündüz gelme isteği, köpeklerin verebileceği zararla açıklanmaktadır (Əhmədli & Qubadlı, 2008, s. 75). Burada zaman seçimi, sevgilinin zarar görmesini önleme amacı taşımaktadır. Önceki iki mânide ise geceyi gizlilikle ilişkilendiren ifadeler *görmezler* ve *kimler tuyar* sözleridir. Bu nedenle incelemede yalnızca gece veya gündüz sözüne bakılmamakta, belirtilen zamanın neden tercih edildiği de dikkate alınmaktadır.

4.3. Kimliği saklama ve yakınlığı çevreye farklı gösterme

Bazı mânilerde kişi, sevgisini dile getirirken sevgilisinin kim olduğunu saklamaya çalışmaktadır. Aşağıdaki mânide, sevgilinin tanınacağı kaygısıyla adının söylenmemesi istenmektedir:

Çay taşi çekil taşi // Yarımın kalem kaşi // Adın deme tanurlar // Bek komşunun kardaşi (Ragibova, 2008, s. 20)

Yarımın kalem kaşi sözü, sevilen kişinin varlığını belirtmekte ve kaşlarına duyulan beğeniyi anlatmaktadır. Ardından gelen *Adın deme tanurlar* dizesinde, adının söylenmesi durumunda sevgilinin tanınacağı belirtilmektedir. Ancak son dizedeki *komşunun kardaşi* sözüyle sevgili hakkında bilgi verilmeye devam edilmektedir. Böylece kişinin adı saklanırken kimliğini anlamaya yardımcı olabilecek bir akrabalık bilgisi paylaşılmaktadır.

Bu bilgi, bazı dinleyicilerin sevgiliyi tanımasına yetebilmektedir. Hangi komşudan söz edildiğini ve onun kardeşini bilen kişi, sevgilinin kim olduğunu anlayabilmektedir. Bu kişileri tanımayan dinleyici içinse aynı bilgi yetersiz kalabilmektedir. Clark ve Schaefer'in (1987) ele aldığı ortak bilginin önemi burada görülmektedir. Bir sözün ne kadar bilgi verdiği, onu duyan kişinin önceden bildiklerine göre değişebilmektedir. Bu nedenle mânide adın saklanması, sevgilinin kimliğinin bütünüyle gizlendiğini göstermemektedir. Yüz yönetimi açısından ise sevgilinin tanınmasından duyulan kaygı öne çıkmaktadır. Bunun hangi sonuçlarından çekinildiği mânide açıkça belirtilmemektedir.

Sevgilinin kimliğini saklamanın yanında, aradaki yakınlığı başkalarına farklı gösterme isteği de mânilerde yer almaktadır:

Gel benim alışuğum // Palinen karışuğum // El içinde küsüli // Tenhada barışuğum (Ragibova, 2008, s. 23)

İlk iki dizedeki sevgi bildiren hitaplar, kişiyle muhatabı arasındaki yakınlığı göstermektedir. Son iki dizede ise başkalarının yanında küs, baş başayken barışık olma durumu anlatılmaktadır. *El içinde* ve *tenhada* sözleri arasındaki karşıtlık, davranışın başkalarının bulunup bulunmamasına göre değiştiğini düşündürmektedir. Bu nedenle söyleyiş, duyguların zamanla değişmesinden çok, yakınlığın çevreden saklanması olarak yorumlanabilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İlişkisel çalışma açısından bakıldığında, sevgiliyle yakınlığın sürdürülmesi ve başkalarının yanında bu yakınlığın belli edilmemesi birlikte istenmektedir. Kişi, sevgilisine bağlılığını dile getirirken çevrenin önünde mesafeli davranılmasını da beklemektedir. Böylece gizlilik, yalnızca bazı sözlerin söylenmemesiyle değil, iki kişinin başkalarının yanında nasıl davranacağıyla da sağlanmaya çalışılmaktadır.

Çevrenin davranışlardan sevgi anlamı çıkarabileceği düşüncesi, *Bizde getsah ne derler // Otursah alma yesah // oni sevdi derler* sözlerinde açıkça görülmektedir (Ragibova, 2008, s. 27). Kişi, birlikte oturup elma yemelerinin bile sevgi işareti olarak yorumlanacağını düşünmektedir. Bu örnekte çevrenin ilişkiyi anlaması için açık bir sevgi sözü duyması gerekmemektedir; iki kişiyi bir arada görmesi de yeterli olabilmektedir. Önceki örneklerde görülen ad saklama ve başkalarının yanında küs görünme davranışları da bu kaygıyla ilişkilendirilebilmektedir. Birinde sevgilinin kimliğinin anlaşılması, diğerinde ise aradaki yakınlığın fark edilmesi önlenmeye çalışılmaktadır.

Sevgilinin geliş gidişinin çevrede konuşulmasından duyulan kaygı, başka bir mânide şöyle dile getirilmektedir:

Kapilere su sepmişim // Yar gelende söz olmasın // Ela gelsin ela getsin // Aramızda söz olmasın (Ragibova, 2008, s. 25)

Yar gelende söz olmasın dizesinde, sevgilinin gelişinin çevrede konuşulmaması istenmektedir. *Ela gelsin ela getsin* sözü ise sevgilinin gelip gitmeye devam etmesi isteğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla kişi, görüşmeyi sürdürmekte ve bu görüşmenin başkalarının konuşmasına konu olmamasını istemektedir.

Son dizedeki *Aramızda söz olmasın* ifadesi iki biçimde yorumlanabilmektedir. Önceki dizelerle birlikte okunduğunda, ilişki hakkında konuşulmaması isteğini sürdürebilmektedir. Bunun yanında, sevgililer arasında anlaşmazlık çıkmaması dileğini de anlatabilmektedir. İlk yorumda çevrenin konuşması, ikinci yorumda ise iki kişi arasındaki uyum öne çıkmaktadır. *Söz* kelimesinin bu iki anlamı çağrıştırması, ilişkinin hem çevrenin konuşmalarından hem de sevgililer arasındaki anlaşmazlıklardan korunması isteğini düşündürmektedir.

4.4. Sevgiyi açıklama ve ilişkinin duyulmasını kabul etme

Bazı mânilerde kişi, önce gelişine başka gerekçeler göstermekte, ardından asıl amacının sevgiliyi görmek olduğunu açıklamaktadır:

Meni demeya geldim // Kaymah yemeye geldim // Kaymah meremim degül // Yari görmeye geldim (Ragibova, 2008, s. 30)

İlk iki dizede kişi, mâni söylemek ve kaymak yemek için geldiğini belirtmektedir. *Kaymah meremim degül* sözüyle kaymak yemenin asıl amacı olmadığını açıklamakta, son dizede ise sevgiliyi görmeye geldiğini söylemektedir. Böylece ilk dizelerde sıralanan gerekçeler, sevgiyle ilgili niyetin açıklanmasına hazırlık oluşturmaktadır. Bu mânide kişi, gelişinin amacını açıkça belirtmektedir. Ancak bu açıklamanın aileye veya komşulara yöneltildiğine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

Aşağıdaki mânide ise kişi, sevdiğini doğrudan annesine açıklamaktadır:

Pəncərədə üzüm var // Ana, sənə sözüm var // İki emi kızının // Küçügündə gözüm var (Əhmədli & Qubadlı, 2008, s. 67)

Ana, sənə sözüm var dizesi, açıklamanın anneye yöneltildiğini göstermektedir. Kişi, bu seslenişle annesinin dikkatini söyleyeceklerine çekmektedir. Son iki dizede de iki amca kızından küçüğüne ilgi duyduğunu belirtmektedir. *Gözüm var* deyimi, bu ilgiyi dile getirmektedir. Sevilen kişi, annenin anlayabileceği akrabalık ve yaş bilgisiyle tanıtılmaktadır. Önceki bölümde incelenen ad saklama mânisinde benzer bilgiler, sevgilinin adı söylenmeden verilmektedir. Burada ise bu bilgiler, annenin kimin sevildiğini anlamasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bir kişinin adının söylenmemesi, kimliğinin gizlenmek istendiğini tek başına göstermemektedir. Verilen bilginin kime ve hangi amaçla söylendiği de önem taşımaktadır.

Sevginin aileyle paylaşılması, evlilik için adım atılması isteğiyle de dile getirilebilmektedir:

Qərənfilim, budama // Səfa gəldin odama // Əgər gözün bəndəysə // Elçi göndər babama (Əhmədli & Qubadlı, 2008, s. 75)

Kişi, sevgilisini karşılayan sözlerin ardından, kendisine ilgi duyuyorsa babasına elçi göndermesini istemektedir. *Əgər gözün bəndəysə* sözü, bu isteği muhatabın ilgisine bağlamaktadır. *Elçi göndər babama* dizesiyle de bu ilginin evlilik yönünde bir adımla gösterilmesi beklenmektedir. Böylece kişinin ne istediği açıkça belirtilmekte, bu adımı atması beklenen sevgilinin istekliliği de gözetilmektedir. İlişkisel çalışma açısından mâni, yakınlığın aileye açıklanarak evliliğe doğru ilerlemesi isteğini yansıtmaktadır.

Babanın ilişkiyi öğrenmesinin istendiği başka bir mânide, ona iletilecek haber açıkça söylenmektedir:

armudun Dalındayım // çermügün yolundayım // gėdin deyin babama // ben yarın ġoynundayım (Ersöz, 2020, s. 435)

gėdin deyin babama sözüyle, seslenilen kişilerden babaya haber vermeleri istenmektedir. *ben yarın ġoynundayım* dizesi ise babaya ne söyleneceğini belirtmektedir. Haber başkaları aracılığıyla iletilecek olsa da içeriği açıkça verilmektedir. Önceki mânide sevgiliden evlilik için aileye başvurması istenirken burada yaşanan yakınlığın babaya bildirilmesi istenmektedir. Böylece aile, bu örneklerde sevginin saklandığı taraf olarak değil, ilişkinin açıklanmak istendiği taraf olarak yer almaktadır.

Açıklamanın çevreye kadar uzandığı aşağıdaki mânide ise kişi, sevgilisini eve çağırmakta ve başkalarının onları sevgili olarak görmesini kabul etmektedir:

Oğlan, adın Alidür // Boyun səlvi talidür // Oğlan gəl gir əvimə // Qoy desinlər yaridür (Əhmədli & Qubadlı, 2008, s. 73)

İlk iki dizede oğlana adıyla seslenilmekte ve boyuna duyulan beğeni dile getirilmektedir. Ardından oğlan eve çağrılmaktadır. *Qoy desinlər yaridür* sözüyle de çevrenin bu gelişi bir sevgi ilişkisi olarak yorumlamasına razı olunduğu belirtilmektedir. Önceki örneklerde ilişkinin konuşulması önlenmeye çalışılırken burada başkalarının söyleyecekleri, yakınlaşmadan vazgeçme gerekçesi olarak görülmemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yüz yönetimi açısından bu mânide kişi, çevrenin ne düşünebileceğini hesaba katmakta, ancak buna rağmen çağrısını sürdürmektedir. Mânide çevrenin gerçekten nasıl tepki verdiği veya kişinin bu nedenle itibar kaybettiği belirtilmemektedir. Söylenen söz, ilişkinin duyulmasına razı olunduğunu göstermektedir. İlişkisel çalışma açısından da sevgiliyle yakınlığın başkaları tarafından bilinmesi kabul edilmektedir. Bu yönüyle mâni, *El içinde küsüli // Tenhada barışuğum* söyleyişinden ayrılmaktadır. Önceki örnekte yakınlığın başkalarının yanında gizlenmesi istenirken burada çevrenin ilişkiyi fark etmesine karşı çıkılmamaktadır.

Bununla birlikte, sevgiliye yöneltilen her açık çağrı, ilişkinin çevreye de açıklanmak istendiğini göstermemektedir. Ragibova'da aynı adla başlayan *Oğlan adın Ali'dür* mânisi, *Gel sarılah gel yatah // Kuri yerler halidür* sözleriyle tamamlanmaktadır (2008, s. 31). Bu örnekte yakınlaşma çağrısı, uygun yer bulunduğu bilgisiyle desteklenmektedir. Önceki mânide çevrenin ilişkiyi öğrenmesi kabul edilirken burada yakınlaşmanın nerede gerçekleşebileceği üzerinde durulmaktadır.

Mammadova'daki *Babam sänä ġız vermäz // Al da bäni ġaç dedim* söyleyişinde de sevgiliden ne istendiği açıkça belirtilmektedir (2021, s. 157). Ancak babanın veya çevrenin bu istekten önceden haberdar edilmesine ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Bu örnekler, isteğin sevgiliye açıkça söylenmesi ile ilişkinin başkalarına açıklanmasının ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle çözümlemede hem hangi bilginin açıklandığı hem de bu açıklamanın kime yöneltildiği dikkate alınmaktadır.

5. Sonuç

Ahıska mânilerinde sevgiyi gizleme ve açıklama, kişinin yakınlaşma isteğini nasıl dile getirdiği ve ilişkiyle ilgili bilgileri kimlerle paylaştığı üzerinden incelenmektedir. Bazı mânilerde durum bildirimleri, dilekler ve aynı gömleği paylaşma gibi anlatımlar, yakınlaşma arzusunu sezdirmektedir. Doğrudan çağrılarda ise sevgiliden ne istendiği açıkça söylenmektedir. Ancak isteğin sevgiliye açıkça iletilmesi, buluşmanın çevre tarafından da bilinmesinin istendiğini göstermemektedir. Kişi, yakınlaşma arzusunu dile getirirken bunun başkalarından gizlenmesini bekleyebilmektedir. Bu nedenle sevgiliden istenen davranışla çevreden saklanmak istenen bilgi ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Bu gizleme isteğinin yanında, ilişkinin aileye açıklanması veya çevre tarafından bilinmesinin kabul edilmesi de mânilerde yer almaktadır. Kişiler, aile engeline ve çevrenin konuşmasından duydukları kaygıya rağmen görüşmeyi sürdürmek veya ilişkilerini duyurmak isteyebilmektedir. Yüz yönetimi açısından bu örneklerde hem sevgilinin yakınlaşmaya serbestçe karar verme beklentisi hem de ilişkinin başkalarınca nasıl karşılanacağına ilişkin kaygılar önem kazanmaktadır. İlişkisel çalışma açısından ise yakınlığın nasıl sürdürüleceği öne çıkmaktadır. Bazı mânilerde başkalarının yanında mesafeli davranılması, bazılarında ilişkinin aileye açıklanması istenmektedir. Bu sözler, kişilerin ilişkilerini sürdürme isteklerini yansıtmaktadır.

İncelemede kullanılan dört başlık, yakınlaşma isteğinin nasıl iletildiğini ve ilişkiye ait bilgilerin kimlerle paylaşılmak istendiğini karşılaştırmayı sağlamaktadır. Derlemde kardeşlik önerisi, uzak durma isteği ve tehdit gibi başka işlevler taşıyan sözler de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu başlıklar, incelenen metinlerdeki gizleme ve açıklama biçimlerini ele almakta, sevgi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ilişkilerinde kullanılabilecek bütün söyleyiş biçimlerini kapsamamaktadır. Ayrıca derleme metinleri, muhatabın bu sözleri nasıl karşıladığı konusunda sınırlı bilgi vermektedir. Mânilerin söylendiği sırada tonlamanın, beden dilinin ve muhatabın cevabının da kaydedilmesi, sözlerin nasıl anlaşıldığını ve ilişkiyi nasıl etkilediğini daha ayrıntılı biçimde açıklamaya katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

Austin, J. L. (1962). *How to do things with words* (J. O. Urmson, Ed.). Clarendon Press.

Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511813085

Clark, H. H., & Schaefer, E. F. (1987). Concealing one's meaning from overhearers. *Journal of Memory and Language, 26*(2), 209–225. https://doi.org/10.1016/0749-596X(87)90124-0

Demiray, E. (2011). *Ahıska Türkleri ağzı* [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi].

Əhmədli, A., & Qubadlı, Q. (Haz.). (2008). *Axısqa türk folkloru* (A. Hacılı, Bilimsel ed.). Nurlan.

Ersöz, S. (2020). *Türkiye'deki Ahıska Türkleri ağzı*. Türk Dil Kurumu.

Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. P. Cole & J. L. Morgan (Ed.), *Syntax and semantics: Vol. 3. Speech acts* (s. 41–58) içinde. Academic Press.

Hacılı, A. (2009). *Axısqa türkləri: Vətən bilgisi*.

Haugh, M., Kádár, D. Z., & Mills, S. (2013). Interpersonal pragmatics: Issues and debates. *Journal of Pragmatics, 58*, 1–11. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.09.009

Haugh, M., Kádár, D. Z., & Terkourafi, M. (2021). Introduction: Directions in sociopragmatics. M. Haugh, D. Z. Kádár, & M. Terkourafi (Ed.), *The Cambridge handbook of sociopragmatics* (s. 1–12) içinde. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108954105.001

Köksal, A. (2007). *Bişkek'te yaşayan Ahıska Türklerinin folklorik değerleri ve oyun müzikleri* [Yüksek lisans tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi].

Leech, G. (2014). *The pragmatics of politeness*. Oxford University Press.

Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.

Locher, M. A., & Graham, S. L. (2021). Interpersonal pragmatics. M. Haugh, D. Z. Kádár, & M. Terkourafi (Ed.), *The Cambridge handbook of sociopragmatics* (s. 569–591) içinde. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108954105.030

Locher, M. A., & Watts, R. J. (2005). Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research, 1*(1), 9–33. https://doi.org/10.1515/jplr.2005.1.1.9

Mammadova, Z. (2021). *Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde yaşayan Ahıska Türklerinin ağzı* [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi].

Ragibova, İ. (2008). *Kırgızistan'da yaşayan Ahıska Türklerinin folkloru* [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].

Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge University Press.

Spencer-Oatey, H. (2005). (Im)politeness, face and perceptions of rapport: Unpackaging their bases and interrelationships. *Journal of Politeness Research, 1*(1), 95–119.

Yurdoğlu-Memmedov, E., Esgerova, N., & Ganberov, G. (2017). Ahıska ve Azerbaycan Türklerindeki ortak manilerin farklı özellikleri üzerine incelemeler. H. Akın (Ed.), *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu (11–13 Mayıs 2017, Erzincan): Bildiriler* (Cilt 1, s. 157–165) içinde. Erzincan Üniversitesi.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BİR GÖSTERGE OLARAK RUMELİ TÜRKÜLERİNDE HİTAP BİÇİMLERİNİN PRAGMATİĞİ

Doç. Dr. Betül B. OĞUZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: betulboguz@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-6743-6293

ÖZET

Hitap, bir sözceyi belirli bir muhataba yönelten dilsel bir kullanım olduğu kadar, konuşan ile muhatap arasındaki toplumsal ilişkiyi, yakınlığı ve hiyerarşiyi kodlayan bir göstergedir. Bu çalışmanın amacı, Rumeli türkülerinde kullanılan hitap biçimlerini pragmatik ve göstergebilimsel bir çerçevede çözümlemek ve bu biçimlerin hangi toplumsal ve duygusal işlevleri üstlendiğini ortaya koymaktır. Çalışmanın veri tabanını, TRT Müzik Dairesi nota arşivindeki 284 Balkan/Rumeli türküsü ile bu türküleri derli toplu biçimde sunan iki müzikoloji tezinden (Soysal, 2007; Uğurlu, 2019) alınan güfte örnekleri oluşturmaktadır. Doğrudan muhataba yönelmeyen üçüncü şahıs kullanımları dışlandıktan sonra toplam 490 hitap kaydı ve 336 benzersiz hitap dizgesi belirlenmiş; bu dizgeler biçimsel türlerine ve pragmatik işlevlerine göre dokuz kategoride sınıflandırılmıştır. Çalışma hitap biçimlerini üç katmanlı bir çerçevede ele almaktadır: söz edimi kuramı bakımından hitap, muhatabı söylem alanına çağıran edimsel bir kullanım olarak; Brown ile Gilman'ın güç ve dayanışma modeli ile Brown ile Levinson'ın nezaket ve yüz kuramı bakımından toplumsal mesafe ve yakınlığın göstergesi olarak; göstergebilim bakımından ise düzanlamının ötesinde yakınlık, saygı ve kimlik gibi yananlamlar taşıyan bir gösterge olarak. Bulgular, hitabın Rumeli türkülerinde salt bir çağırma aracı olmadığını; iyelikli adların yakınlığı, ünlemli seslenişlerin (bre, mari) Rumeli/Balkan kimliğini, unvanların ise bağlama göre güç ya da samimiyet ilişkisini kodladığını göstermektedir. Çalışmanın dikkat çeken katkısı, hitabın çoğu zaman tek bir kategoriye sığmayan, aynı anda birçok işlevi üstlenen katmanlı bir gösterge olduğunu ortaya koymasıdır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli türküleri, hitap biçimleri, pragmatik, söz edimi, göstergebilim.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE PRAGMATICS OF FORMS OF ADDRESS IN RUMELIAN FOLK SONGS AS A SIGN

ABSTRACT

Address is not only a linguistic usage that directs an utterance to a particular addressee, but also a sign that encodes the social relationship, intimacy and hierarchy between speaker and addressee. The aim of this study is to analyse the forms of address used in Rumelian folk songs within a pragmatic and semiotic framework, and to reveal which social and emotional functions these forms perform. The data base of the study consists of 284 Balkan/Rumelian folk songs in the TRT Music Department notation archive together with the lyric examples drawn from two musicology theses that present these songs systematically (Soysal, 2007; Uğurlu, 2019). After excluding third-person usages that do not address the interlocutor directly, a total of 490 address records and 336 unique address strings were identified and classified into nine categories according to their formal types and pragmatic functions. The study approaches forms of address on three layers: in terms of speech-act theory, address is treated as a performative usage that summons the addressee into the discourse; in terms of Brown and Gilman's power–solidarity model and Brown and Levinson's politeness and face theory, it is a sign of social distance and intimacy; and in semiotic terms it is a sign that, beyond its denotation, carries connotations such as intimacy, respect and identity. The findings show that address in Rumelian folk songs is not merely a means of calling: possessive names encode intimacy, exclamatory vocatives (bre, mari) encode a Rumelian/Balkan identity, and titles encode, depending on context, either a relationship of power or one of familiarity. A notable contribution of the study is its demonstration that address is a layered sign which often does not fit a single category but performs several functions at once.

Keywords: Rumelian folk songs, forms of address, pragmatics, speech act, semiotics.

1. GİRİŞ

Türküler, bir toplumun duygu dünyasını, ortak deneyimlerini ve kültürel belleğini kuşaktan kuşağa taşıyan sözlü ürünlerdir. Türkü söyleminde seslenme, en önemli anlatım biçimlerinden biridir. Söyleyen çoğu zaman bir muhataba sevgiliye, bir yakınına, düşmana, kendisine ya da ilahî bir güce seslenir ve türkünün duygusal enerjisi büyük ölçüde bu seslenmenin kurduğu ilişkiden doğar. Bu yönüyle hitap biçimleri, türkü dilinin merkezî bir öğesidir. Bir türküde geçen “Emine’m”, “bre civanım” ya da “paşam” salt bir çağırma değil; konuşan ile muhatap arasındaki ilişkiyi, söyleyenin duygusunu ve ait olduğu kültürel dünyayı da imleyen birer göstergedir.

Bu çalışma, Rumeli türkülerinde geçen hitap biçimlerini pragmatik ve göstergebilimsel bir bakışla ele almayı amaçlamaktadır. Pragmatik, dilin bağlam içindeki kullanımını ve bu kullanımın ürettiği anlamı inceleyen alandır; hitap ise bağlamından koparıldığında anlamını büyük ölçüde yitiren, dolayısıyla ancak pragmatik bir çerçevede çözümlenebilen bir olgudur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"Paşam" sözcüğü sözlükte bir rütbeyi karşılar; ancak bir türküde sevgiliye ya da bir yiğide seslenmek için kullanıldığında bir saygı, sevgi ya da yüceltme işlevine dönüşür.

Rumeli türküleri, hitap biçimlerinin çözümlenmesi için özellikle verimli bir zemin sunmaktadır. Göç, savaş, ayrılık ve özlem temalarının baskın olduğu bu türkü geleneğinde hitap, çoğu zaman kavuşulamayan, yitirilen ya da uzaktaki bir muhataba yönelir; böylece hitap, gerçekleşemeyen bir kavuşmanın söylemsel bir temsili olarak yorumlanabilir. Ayrıca Rumeli ağızlarında karakteristik biçimde görülen "bre", "be", "mari", "mori" gibi seslenme ünlemleri, bu türkülerin hem bölgesel kimliğini hem de Balkan kültürel ortaklığını taşıyan ayırt edici işaretlerdir.

Türkçede hitap ve seslenme üzerine son yıllarda önemli bir literatür oluşmuştur. Özer ve İbe Akcan (2022) Türkçedeki hitap ifadelerini anlam ve sözcük türü temelinde sınıflandırmış; Doğru (2018) seslenme sözlerini, Demirbağ (2017) ise Türkiye Türkçesi ağızlarındaki seslenme sözlerini incelemiştir. Yıldırım (2017) kadına yönelik hitapları ele alarak hitabın toplumsal cinsiyetle bağını göstermiştir. Ne var ki, ulaşılabilen literatür çerçevesinde, Rumeli türküleri özelinde hitap biçimlerinin pragmatik ve göstergebilimsel bir çerçeveyle ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır: Rumeli türkülerinde hitap biçimleri hangi biçimsel ve işlevsel tipler etrafında kümelenmektedir? Bu hitaplar, güç ve dayanışma ekseninde konuşan ile muhatap arasında nasıl bir ilişki kurmakta ve hangi kültürel göstergeleri üretmektedir? Çalışmanın temel savı, hitabın Rumeli türkülerinde yalnızca bir dilbilgisi öğesi değil hem bir pragmatik edim hem de katmanlı bir kültürel gösterge olduğudur.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Rumeli türkülerindeki hitap biçimlerini çözümleyebilmek için, hitabın yalnızca bir dilbilgisi öğesi değil; aynı zamanda bir edim, bir toplumsal ilişki ve bir gösterge olduğunu kuramsal olarak temellendirmek gerekmektedir. Bu bölüm, çalışmanın çözümleme çerçevesini birbirini tamamlayan katmanlar hâlinde kurar. Önce, hitabın ancak bağlam içinde anlam kazanan bir olgu olması nedeniyle pragmatiğin genel zemini ortaya konmakta; ardından bu zemin üç kuramla derinleştirilmektedir. Hitabı bir edim olarak gören söz edimi kuramı, hitabın konuşan ile muhatap arasında kurduğu ilişkiyi açıklayan güç ve dayanışma modeli ve hitabın saygı ile yakınlığı nasıl yönettiğini gösteren nezaket kuramı. Bu pragmatik katmanların üzerine, hitabı düzanlamının ötesinde kültürel yananlamlar taşıyan bir gösterge olarak ele alan göstergebilimsel bakış eklenmektedir. Böylece hitap, hem konuşan ile muhatap arasındaki anlık ilişkiyi kuran bir edim hem de bir topluluğun kültürel kodlarını taşıyan bir gösterge olarak iki yönüyle çerçevelenmiş olur.

2.1. Pragmatik: Bağlam İçinde Anlam

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu çalışmanın çözümleme zeminini *pragmatik* (edimbilim) oluşturmaktadır. Anlambilim bir sözcüğün bağlamdan bağımsız, sözlüksel anlamıyla

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ilgilenirken; pragmatik, o sözcüğün belirli bir konuşan tarafından, belirli bir muhataba, belirli bir durumda söylendiğinde ne yaptığıyla ilgilenir. Hitap biçimleri pragmatiğin merkezî konularından biridir; çünkü bir hitap bağlamından koparıldığında anlamını yitirir. "Emine'm"deki iyelik eki dilbilgisel olarak sahiplik bildirir; ama hitap bağlamında sahiplik değil, yakınlık ve duygusal aidiyet kodlar. Bu çalışmada pragmatik çerçeve üç temel kurama dayandırılmaktadır: söz edimi kuramı, güç ve dayanışma modeli, nezaket kuramı.

2.2. Söz Edimi Kuramı: Hitap Bir Edimdir

John Austin, dilin yalnızca dünyayı betimlemekle kalmadığını, aynı zamanda eylemde bulunmanın bir aracı olduğunu ileri sürmüştür (Austin, 1962). Austin'e göre kimi sözceler bir durumu bildirmez, bir edimi gerçekleştirir; "söz veriyorum" demek bir betimleme değil, bir söz verme edimidir. Searle (1969) bu kuramı geliştirerek her sözcenin bir edimsel güç taşıdığını belirtmiştir. Bu çalışmada hitap, Austin-Searle sınıflandırmasında bağımsız bir edim türü olarak değil, muhatabı söylem alanına çağıran ve sözcenin yöneldiği kişiyi belirginleştiren edimsel bir kullanım olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda "bre Ali'm" demek, Ali hakkında bir şey söylemek değil; Ali'yi çağırmak, ona yönelmek, onu söylemin muhatabı kılmaktır.

Bu edimsel kullanım, türkülerdeki hitabın neden bu denli güçlü bir duygusal etki taşıdığını da açıklar. Türkü söyleyeni bir muhataba seslendiğinde, onu çağırma, ona ulaşma, onunla ilişki kurma edimini gerçekleştirir. Özellikle çoğu zaman kavuşulamayan, yitirilen ya da uzaktaki bir muhataba seslenmek, Rumeli türkülerinin gurbet ve ayrılık dokusunda sık görülen bir durum olarak hitabı, gerçekleşemeyen bir kavuşmanın söylemsel bir temsili olarak öne çıkarabilir.

2.3. Güç ve Dayanışma: Hitap Bir İlişkidir

Hitabın ikinci boyutu, konuşan ile muhatap arasında kurduğu toplumsal ilişkidir. Brown ve Gilman (1960), Avrupa dillerindeki ikinci tekil şahıs zamirlerini inceleyerek hitabın iki temel toplumsal boyutu kodladığını göstermişlerdir. Birincisi güç boyutudur: iki kişi arasında bir hiyerarşi ya da statü farkı varsa, hitap bu asimetriyi yansıtır. İkincisi dayanışma boyutudur: iki kişi arasında yakınlık, samimiyet ya da eşitlik varsa, hitap bu yakınlığı yansıtır. Bu modelin bu çalışmadaki kullanımında önemli bir uyarı gereklidir: güç ve dayanışma, bir hitap tipinin sabit ve değişmez özelliği değil, her kullanımda bağlamla yeniden kurulan bir ilişkidir. Bu nedenle "iyelikli adlar dayanışma, unvanlar güç kutbundadır" gibi mekanik bir eşleme yerine, aynı hitabın bağlama göre farklı kutuplara kayabildiği bir çözümleme benimsenmiştir; nitekim bulgularda görüleceği gibi "paşam" gibi bir unvan, kalıplaşmış ya da mecazlaşmış kullanımlarda bir güç ilişkisini değil, bir samimiyet ve yakınlık işlevini de üstlenebilmektedir.

2.4. Nezaket ve Yüz: Hitap Bir Saygı Yönetimidir

Brown ve Levinson (1987), her bireyin bir "yüz"e (face) sahip olduğunu; bu yüzün hem olumlu (beğenilme, onaylanma isteği) hem olumsuz (özerklik, dokunulmama isteği) bir boyutu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bulunduğunu ileri sürmüştür. Hitap, yüz yönetiminin en doğrudan araçlarından biridir. Sevgi bildiren bir hitap muhatabın olumlu yüzünü besler; saygı bildiren bir hitap hem statüyü tanır hem mesafeyi (olumsuz yüzü) korur; aşağılayıcı bir hitap ise muhatabın yüzüne yönelik açık bir tehdit (yüz tehdit edici edim) oluşturur. Bu çalışmada yüz kuramı yalnızca kuramsal çerçevede anılmakla kalmamış, bulgularda tek tek hitap tipleri üzerinde işletilmiştir; böylece her hitabın hangi yüz gereksinimini beslediği ya da tehdit ettiği gösterilmeye çalışılmıştır.

2.5. Türkçede Hitap ve Seslenme: Alan Yazını

Hitap ve seslenme, Türkçe dilbilim çalışmalarında artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Özer ve İbe Akcan (2022) hitap ifadelerini anlam ve sözcük türü temelinde tasnif etmiş; hitapların özel adlar, akrabalık terimleri, unvanlar, sevgi sözleri ve nitelemeler gibi kategorilere ayrıldığını göstermiştir. Doğru (2018) seslenme sözlerini ve bunların sözlüklerdeki görünümünü incelemiş; Demirbağ (2017) Türkiye Türkçesi ağızlarındaki seslenme sözlerini derlemiştir. Bu çalışmalar, özellikle Rumeli ağızlarında görülen "bre", "be", "mari/mori" biçimlerinin ağız düzlemindeki yerini anlamak için değerlidir. Bu biçimlerin Balkan dilleriyle paylaşılan kökeni konusunda ise Balkan dilbilimi literatürüne başvurulmuştur (Joseph, 1997). Yıldırım (2017) ise kadına yönelik hitapları inceleyerek hitabın toplumsal cinsiyetle bağını ortaya koymuştur.

2.6. Bir Gösterge Olarak Hitap

Hitap, pragmatik bir edim olmanın yanında göstergebilimsel bir olgudur. Her hitap biçimi düzanlamının (birine seslenme) ötesinde bir yananlam taşır: "bre" bir Rumeli/Balkan kimliği göstergesidir; "Emine'm"deki iyelik eki bir yakınlık göstergesidir; "paşam" bir güç ve saygı göstergesidir; "zalim" bir öfke ve dışlama göstergesidir. Bu yönüyle hitap, kültürel olarak kodlanmış bir göstergedir. Bu çalışma hitabı hem bir pragmatik edim hem de kültürel bir gösterge olarak bu ikili çerçevede ele almaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı içinde doküman incelemesine dayalı betimsel bir çözümlemedir. Amaç, Rumeli türkülerinde geçen hitap biçimlerini pragmatik ve göstergebilimsel açıdan çözümlemek; bu biçimlerin hangi toplumsal ve duygusal işlevleri üstlendiğini ve hangi yananlamları taşıdığını ortaya koymaktır.

Araştırmanın veri kaynağı iki katmanlıdır. Ana bütünceyi, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı nota arşivinden Rumeli bölgesine ait olan 284 nota dosyası oluşturmaktadır; bu bütünce, Rumeli türküleri üzerine hazırlanmış iki müzikoloji tezinden (Soysal, 2007; Uğurlu, 2019) alınan örneklerle desteklenmiştir. Her türkünün güfte metni hitap biçimleri bakımından tek tek taranmıştır. Doğrudan muhataba yönelmeyen üçüncü şahıs kullanımları (örneğin "Kara

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Mehmed'in üç kızı var" gibi bir anlatım ya da tez alıntılarından üçüncü şahıs "Ayşe'm" kaydı) dışlandıktan sonra toplam 490 hitap kaydı ve 336 benzersiz hitap dizgesi tespit edilmiştir.

Burada iki temel kavramı tanımlamak yerinde olacaktır. "Hitap kaydı", bütüncede bir muhataba yönelmiş tek bir seslenme dizgesidir; "benzersiz hitap dizgesi" ise bu kayıtların tekilleştirilmiş biçimidir. "Benzersiz" ölçütü morfolojik değil dizgeseldir: "Ali'm", "bre Ali'm" ve "bre civan Ali'm" üç ayrı benzersiz hitap dizgesi olarak sayılmıştır, çünkü her biri farklı bir biçimsel bileşim ve pragmatik yük taşır. Çözümlemenin veri modeli şöyle kurulmuştur: 490 hitap kaydı → 336 benzersiz hitap dizgesi → her dizge bir ya da daha çok biçimsel-işlevsel özellik taşıyabilir. Örneğin "bre civan Ali'm" tek bir kayıt olmakla birlikte aynı anda üç özellik taşır: bre (ünlemli sesleniş), civan (sevgi/niteleme) ve Ali'm (iyelikli özel ad). Bu nedenle aşağıdaki çizelgede kategori sayılarının toplamı, kayıt sayısını aşar; bu aşma bir hata değil, hitabın katmanlı yapısının doğrudan bir sonucudur.

Burada kullanılan kategorilerin niteliğini açıkça belirtmek gerekir. Bu kategoriler, tek bir dilbilgisel sınıflandırma düzeyine ait kapalı sınıflar olarak değil; hitap dizgelerinin morfolojik (iyelikli özel ad), sözdizimsel (ünlemli sesleniş), leksik-semantik (akrabalık, unvan), muhatap türüne ilişkin (ilahî, doğa/yer) ve pragmatik-değerlendirici (sevgi/niteleme, aşağılayıcı/çatışmacı) özelliklerini birlikte görünür kılan analitik kodlar olarak oluşturulmuştur. Bu yüzden aynı hitap kaydı birden çok kategori altında kodlanabilmektedir; kodlama ilkesi, bir dizgenin taşıdığı her biçimsel ya da işlevsel özelliği ayrı ayrı işaretlemektir. Sınır durumlarda şu ölçütler benimsenmiştir: değer ya da güzellik niteleyen sözcükler (civan, güzel, kömür gözlüm) sevgi/niteleme; ad + iyelik eki bileşimleri (Ali'm, Pakize'm) iyelikli özel ad; iyelik eki almayan adlar (Hasan, Kara Mustafa) yalın/nitelemeli ad; unvan ya da meslek bildiren sözcükler (paşa, gemici) unvan; muhataba olumsuz değer yükleyen sözcükler (zalim, düşman) ise aşağılayıcı/çatışmacı kod altında değerlendirilmiştir. "Osman Paşa" gibi hem özel ad hem unvan taşıyan ya da "bre Hasan" gibi hem ünlem hem yalın ad taşıyan dizgeler, ilkeye uygun olarak iki kod birden almıştır.

Hitapların belirlenmesinde belirli ölçütler benimsenmiştir. Yalnızca muhataba doğrudan yönelen ifadeler hitap sayılmış; üçüncü şahısta anılan adlar kapsam dışında tutulmuştur. "Aman", "ah", "oy" gibi ifadeler belirli bir muhatabı göstermedikleri durumlarda terennüm olarak değerlendirilmiş; bir muhatapla birlikte kullanıldıklarında (a gülüm, bre Ali'm) hitabın parçası sayılmıştır. Çalışmanın sınırlılığı da belirtilmelidir: inceleme türkülerin yalnızca güfte metinlerini kapsamakta; ezgisel yapı, icra tonu ve konuşan niyeti hakkında kesinlik iddiası taşımamaktadır. Örnek türküler, metin içerisinde TRT Türk Halk Müziği (THM) arşivindeki repertuar numaralarıyla anılmaktadır.

4. HİTAP BİÇİMLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Rumeli türkülerinde hitap, yaygın ve çeşitlenmiş bir olgudur. Ana bütünceyi oluşturan 284 nota kaydının 227'sinde (%79,9) en az bir doğrudan hitap belirlenmiştir; bu oran, hitabın Rumeli türkü söyleminde yaygın bir kullanım olduğunu nicel olarak göstermektedir. Bütünün tamamında ise 490 hitap kaydı ve 336 benzersiz hitap dizgesi tespit edilmiştir; ilk oran hitabın

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bütünceye yayılımını, bu ikinci sayılar ise hitabın niceliğini ve biçimsel çeşitliliğini gösterir. Çizelge 1, bu dizgelerin dokuz biçimsel-işlevsel tipe göre dağılımını göstermektedir. Bir hitap birden çok tipe girebildiğinden, kategori sayılarının toplamı kayıt sayısını aşar; bu durum yukarıda açıklandığı gibi hitabın katmanlı yapısını yansıtır.

Çizelge 1. Rumeli türkülerinde hitap dizgelerinin tiplere göre dağılımı (N = 490 kayıt; 9 kategori)

Hitap tipi	Örnek	Kayıt sayısı
Sevgi sözleri ve nitelemeler	yâr, canım, gülüm, kömür gözlüm, fidan boylum	156
İyelikli özel adlar	Emine'm, Ali'm, Kerime'm, Pakize'm	96
Ünlemli seslenişler	bre, be, a, mari, mori, more	78
Unvan ve meslek adları	bey, paşa, hanım, efendim, gemici	61
Akrabalık terimleri	ana, baba, gelin, oğlan, valide	58
Çıplan / nitelemeli özel adlar	Hasan, Deli Hasan, Kara Mustafa	45
Doğa ve yer seslenişleri	Tuna, dağlar, bülbül, deryalar	31
İlahî muhatap	Mevlâm, Yaradan Hak	6
Aşağılayıcı / çatışmacı hitaplar	düşman, zalim, hain, zalimin oğlu	5

Not: Sayılar, bağlamıyla elle kodlanmış 490 hitap kaydına dayanır. Bir kayıt birden çok tipe girebildiğinden kategori toplamı (536) kayıt sayısını aşar.

Tabloda en sık kullanılan biçimsel kategorilerin sevgi sözleri/nitelemeler ve iyelikli özel adlardan oluşması, bütüncede yakınlık ve dayanışma işlevinin belirgin olduğunu düşündürmektedir. Kategoriler birbiriyle örtüştüğünden bu sayıları toplayıp kesin bir "dayanışma oranı" vermek doğru olmaz; ancak en kalabalık kategorilerin niteliği, Rumeli türkülerinin lirik-duygusal karakteriyle tutarlı bir eğilime işaret eder: türkü, çoğunlukla sevgiliye, yakına ya da özlenen birine seslenen bir yakınlık dilidir. Güç ve mesafe bildiren hitaplar (unvanlar, ilahî muhatap) ise daha çok kahramanlık ve yakarış bağlamlarında belirir. Aşağıda görüleceği gibi bu eğilim kesin bir kutuplaşma değildir; birçok hitap, işlevini bağlama göre yeniden kurar.

5. BULGULAR VE ÇÖZÜMLEME

Bu bölümde hitap biçimleri dokuz kategori altında, seçilen türkü örnekleri üzerinden çözümlenmektedir. Her kategoride hitabın biçimsel özelliği, güç-dayanışma ekseni ve yüz yönetimindeki işlevi birlikte ele alınmaktadır.

5.1. İyelikli Özel Adlar: Yakınlığın Grameri

Rumeli türkülerinde en karakteristik hitap biçimlerinden biri, özel adın birinci tekil şahıs iyelik ekiyle kullanılmasıdır: Emine'm, Ali'm, Kerime'm, Huriye'm, Pakize'm, Remziye'm,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Selver'im, Kâmile'm, Hamdi'm. "Üşüdüm Emine'm üşüdüm" (THM Rep. 4079) türküsünde olduğu gibi, iyelikli ad çoğu zaman türkünün nakaratını ve duygusal merkezini oluşturur.

Bu biçimin pragmatik işlevi Brown ve Gilman'ın dayanışma boyutuyla doğrudan ilişkilidir. İyelik eki muhatabı konuşanın duygusal alanına dâhil eder; "Emine" ile "Emine'm" arasındaki fark, tam da mesafe ile yakınlık arasındaki farktır. Ancak bu eki doğrudan bir "sahiplenme" olarak okumak yerine, gerçek bir mülkiyet ilişkisinden çok konuşan ile muhatap arasındaki duygusal yakınlığı ve ilişkiselliği işaretleyen bir biçim olarak görmek daha doğrudur. Yüz kuramı açısından iyelikli ad, muhatabın olumlu yüzünü beğenilme, onaylanma ve arzu edilir bulunma isteğini besleyen bir hitaptır. İyelikli ad çoğu zaman bir nitelemeyle birleşerek duygusal yoğunluğu artırır: "Rodop Dağları be Pakize'm" türküsünde "nazlı Pakize'm" ve "güzelim Pakize'm" (THM Rep. 2648) ya da "sürmeli Pakize'm" (THM Rep. 5421) biçimlerinde iyelik eki, sevgi sözü ve betimlemeyle birlikte katmanlı bir hitap kurar.

5.2. Ünlemli Seslenişler: Rumeli Ağzının İmzası

Ünlem edatlarıyla kurulan seslenişler hem sıklığı hem de bölgesel kimlik değeri bakımından bu çalışmanın en dikkat çekici bulgularını içerir. Rumeli türkülerinde bre, be, a, mari, mori, more ünlemleri son derece yaygındır: "Be gemici gemici" (THM Rep. 3671), "Ben sana demedim mi mari Paşa Dudu" (THM Rep. 3996), "Kar yağar alçaklara… bre aşnom" (THM Rep. 3094), "Mavrova'dan aldım bir okka nohut… more Sümbül" (THM Rep. 3332), "Gitme Hamdi'm gitme bre oğlum" (THM Rep. 2864).

Bu ünlemlerin ilk pragmatik işlevi, seslenmeyi güçlendirmektir. "Gemici" ile "be gemici", "Sümbül" ile "more Sümbül" arasındaki fark, çağrının şiddetinde ve samimiyetindedir; ünlem, muhataba yönelişi yoğunlaştırır, araya duygusal bir içtenlik katar. Bu yönüyle ünlemli seslenişler birçok kullanımda dayanışma ve yakınlık işlevini güçlendirebilir; ancak işlevleri sabit değildir ve eşlik ettikleri hitabın bağlamına göre çatışmacı bir yönelim de kazanabilir. Nitekim bütüncede geçen "bre hain" örneğinde "bre", dayanışma değil, aşağılayıcı bir hitabın parçası olarak işler; bu da çalışmanın temel savını yani işlevin kategoriye değil bağlama bağlı olduğunu doğrudan örnekler.

Ancak bu kategorinin asıl değeri kültürel ve bölgesel niteliğindedir. "Bre", "mari", "mori" ve "more" biçimleri, Balkan dillerinde (Yunanca, Slav dilleri ve Arnavutçada) paralelleri bulunan, Balkan dil alanında paylaşılan seslenme ünlemleridir; bu ünlemlerin diller arası ilişkisi ve kökeni Balkan dilbilimi literatüründe ayrıntılı biçimde tartışılmıştır (Joseph, 1997). Bu biçimler, Rumeli/Balkan dil alanıyla ilişkilendirilebilen bölgesel indeksler olarak işlev görebilmektedir. Göstergebilimsel olarak bu önemlidir: "bre" sözcüğünün düzanlamı "Rumelilik" değildir; sözcük, bölgedeki kullanım dağılımı sayesinde coğrafi ve kültürel aidiyeti işaretler, yani indeksler. "Mari Paşa Dudu" ya da "more Sümbül" gibi seslenişler bir türküde geçtiğinde, o türküyü bir muhataba olduğu kadar bir coğrafyaya da bağlayabilir ve yüzyıllar süren Balkan kültürel temasının izini taşıyabilir. Bu bakımdan söz konusu ünlemler salt birer seslenme edatı değil; Rumeli/Balkan aidiyetini indeksleyen göstergeler olarak okunabilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

5.3. Sevgi Sözleri ve Nitelemeler: Adın Yerine Değer

Bütüncede en kalabalık kategori, muhatabı adıyla değil bir sevgi ya da değer nitelemesiyle çağıran hitaplardır: yâr, canım, gülüm, sevdiğim, meleğim, civanım, dilber, yavrum, kuzum, kömür gözlüm, fidan boylum, sürmeli. "Ali'm yatar taş üstüne… bre civanım, yar" (THM Rep. 3261), "Ne istersin be oğlan… yavrum, gülüm" (THM Rep. 4336) gibi örneklerde sevgi sözü muhatabı bir nitelik üzerinden çağırır.

Sevgi sözleri iyelikli adlarla aynı dayanışma eksenini paylaşır; ancak farklı bir işlev görür. İyelikli ad muhatabı bireyselleştirirken (Emine'm), sevgi sözü muhatabı bir değerle özdeşleştirir (sevilen, güzel, can olan). "Gülüm" demek hem bir seslenme hem bir güzellik betimlemesidir; hitap ile imge burada birleşir. Yüz kuramı açısından bu hitaplar muhatabın olumlu yüzünü en güçlü besleyen biçimlerdir. Bu kategoride dikkat çeken bir alt küme, sevgi sözünün bedensel bir güzellik imgesiyle kurulmasıdır: "Çeşmeler yaptırdım Remziye'm… kömür gözlüm Remziye'm" (THM Rep. 4338), "Çıksana Selver'im… kömür gözlüm Selver'im" (THM Rep. 3763). Bu hitaplar aynı anda hem muhataba seslenir hem de onun güzelliğini resmeder; "kömür gözlüm" ifadesi, gözün karalığını bir güzellik göstergesi olarak hitaba katar ve olumlu yüzü besleyen övgü işlevi görür.

5.4. Akrabalık Terimleri: Toplumsal Rolün Hitabı

Dördüncü kategori, akrabalık ilişkisi bildiren hitaplardır: ana, anam, valide, validem, baba, a be babam, bre oğlum, kardaşlar, gelin, gelin hanım, kız. "Getir anam püsküllü çantamı… valide, validem, beyler, ağalar" (THM Rep. 4107), "Gitme Hamdi'm gitme bre oğlum" (THM Rep. 2864) gibi örneklerde akrabalık terimi, muhatapla konuşan arasındaki ilişkiyi bir toplumsal rol üzerinden tanımlar.

Akrabalık hitaplarının işlevi güç ile dayanışma eksenleri arasında salınır: bütüncede "anam" ve "anneciğim" gibi yakınlık ve şefkat bildiren biçimlerle "validem" gibi daha mesafeli/saygı bildiren biçimler arasında bağlama bağlı bir kullanım farkı oluşabilmektedir. Yüz kuramı açısından bu ayrım anlamlıdır: yakınlık bildiren biçimler muhatabın olumlu yüzüne yönelirken, statü ve mesafe bildiren biçimler muhatabın özerkliğini ve toplumsal mesafesini tanıyan olumsuz nezaket stratejileriyle ilişkilendirilebilir. Rumeli türkülerinde akrabalık hitapları en sık ayrılık, gurbet ve ağıt bağlamlarında belirir; anaya, babaya, oğula seslenme çoğu zaman bir veda ya da kaybın işaretidir. "Gitme bre oğlum" dizesindeki hitap, giden birinin ardından edilen bir yakarışı taşır. "Gelin", "gelin hanım", "kız" gibi hitaplar ise toplumsal cinsiyet rollerini ve yaşam evrelerini imler: "Gide gide gitmez oldu dizlerim… küçük hanım, gelin hanım, efe oğlan" (THM Rep. 2017) gibi bir gelin çıkarma havasında bu hitaplar, bir törenin dilsel işaretleridir.

5.5. Unvanlar ve Meslek Adları: Güç Ekseninin Hitabı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Beşinci kategori, muhatabı bir unvan, rütbe ya da meslekle çağıran hitaplardır: bey, beyim, paşa, paşam, Osman Paşa, ağalar, hanım, küçük hanım, efendim, hafız, gemici, berber, külhancı, hamamcı. Bu kategori, geleneksel olarak güç boyutunu en açık kodlayan hitap tipidir; ancak bulgular, bu bağın sabit olmadığını gösterir.

Unvan hitapları çoğu bağlamda muhatapla konuşan arasına bir mesafe ve hiyerarşi yerleştirir; muhatabın özerkliğini ve toplumsal mesafesini tanıyan olumsuz nezaket stratejileriyle ilişkilendirilebilir. “Koca Balkan Plevne… Osman Paşa” (THM Rep. 5422) ya da “Tuna Nehri akmam diyor… ünü büyük Osman Paşa” (THM Rep. 452) gibi kahramanlık türkülerinde “paşa” hitabı, muhatabın askerî konumunu tanıyan, ona yücelik atfeden bir seslenmedir; hitap burada bir kahramanı anıtlaştırma işlevi görür. Ancak aynı unvan kalıplaşıp genelleştiğinde işlevi değişebilir: “Bahçeye bar diyemem… paşam” (THM Rep. 4115) türküsünde “paşam” hitabı belirli bir rütbeye değil, herkese seslenmenin bir biçimine dönüşmüştür. Bu, bir güç hitabının bağlama bağlı olarak bir samimiyet ve yakınlık biçimine kayabildiğini; yani güç ve dayanışmanın kategoriye değil bağlama ait olduğunu açıkça gösterir. Meslek adlarıyla seslenme ise türkünün toplumsal dünyasını görünür kılar: “Avcı mısın yar ne gezersin… be külhancı, hamamcı” (THM Rep. 3512), “be gemici” (THM Rep. 3671) gibi hitaplar Rumeli’nin şehir yaşamını ve meslek gruplarını türküye taşır.

5.6. Yalın ve Nitelemeli Özel Adlar: Anlatının Hitabı

Altıncı kategori, muhatabın iyelik eki almadan, çoğu zaman bir nitelemeyle çağrıldığı hitaplardır: Hasan, Deli Hasan, Debreli Hasan, Komita Hasan, Kara Mustafa. Bu kategori özellikle kahramanlık ve olay türkülerinde belirgindir: “Drama köprüsünü gece mi geçtin… bre Hasan, Debreli Hasan” (THM Rep. 1987), “Drama’nın içinde Komit Hasan… bre Komit Hasan” (THM Rep. 4381).

Yalın ad, iyelikli ada göre daha mesafeli ve nesnel bir seslenmedir; muhatabı bir figür olarak anar ve muhatabın toplumsal mesafesini tanıyan bir konumda durur. Nitelemeli adlar ise adın önüne bir sıfat ekleyerek muhatabı karakterize eder: “Deli Hasan”daki “deli” nitelemesi, türkü bağlamında ataklık ve efelik çağrışımıyla okunabilir; “Debreli” (Debre yöresinden) ve “Komita” (komitacı) gibi niteleyiciler ise coğrafi ya da siyasi bir kimliği imleyebilmektedir. Bu adlar türkünün kahramanını bir tipe dönüştürür ve epik-anlatısal bir işlev taşır. İlginç olan, yalın adın önüne gelen “bre” ünleminin (“bre Hasan”) mesafeli anıştırmaya yeniden bir samimiyet ve hayranlık katmasıdır; böylece kahramanlık türkülerinde hitap hem mesafeli hem hayranlık dolu, çift yönlü bir işlev görebilir.

5.7. Aşağılayıcı ve Çatışmacı Hitaplar: Dışlama ve Yüz Tehdidi

Yüz kuramının en açık işlediği yer, muhatabın yüzünü besleyen değil tehdit eden hitaplardır. Bütüncede sayıca az (beş kayıt) ama göstergesel açıdan belirgin bir küme oluşturan bu hitaplar “düşman”, “zalim”, “zalimin oğlu”, “bre hain” muhatabın olumlu yüzüne yönelik açık bir yüz tehdit edici edim oluşturur ve muhatabı beğenilen değil dışlanan bir konuma

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yerleştirir. Bu hitaplar çoğunlukla arabozucu, rakip ya da düşman figürüne yönelir ve türküdeki çatışmanın dilsel işaretidir. Böylece bütüncede yüzü destekleyen hitaplarla (canım, gülüm, Emine'm) yüzü tehdit eden hitaplar (zalim, düşman) arasında pragmatik bir karşıtlık belirginleşir. Bu karşıtlık, Brown ve Levinson'ın yüz kuramının söz konusu hitapların çözümlenmesinde açıklayıcı bir çerçeve sunduğunu göstermektedir.

5.8. İlahî ve Doğaya/Yere Yönelik Seslenişler

İki küçük ama göstergesel açıdan önemli kategori daha vardır. İlahî muhataba seslenme (Mevlâm, Yaradan Hak, Allah'ım) belirgin bir asimetri ve yakarış ilişkisi kurar: "Ay ikindi ikindi… Mevlâm kavuştur bizi" (THM Rep. 4125) dizesinde ilahî hitap bir yakarış, "Gide gide yarelerim dirildi… Yaradan Hak" (THM Rep. 1608) dizesinde bir şükür işlevi görür. Doğaya ve yere yönelik seslenişler (bre deli rüzigâr, be Tuna, kanlı Tuna, dağlar, bre deryalar, bre şahin) ise cansız varlıkları muhatap kılan kişileştirme hitaplarıdır: "Bulut gelir seher ile… yağmur, bre deli rüzigâr" (THM Rep. 426), "Estergon Kal'ası… Tuna, bre şahin" (THM Rep. 431), "Kırcalı ile Arda arası deryalar… bre deryalar, kanlıca deryalar" (THM Rep. 2221). Tuna'ya, dağlara, deryalara seslenmek, Rumeli türkülerinin güçlü doğa-duygu bağını ve özellikle gurbet temasını taşır; bu seslenişler bazı örneklerde yitirilen ya da uzakta kalan bir memleketin göstergesi olarak da yorumlanabilir.

5.9. Hitabın Katmanlılığı

Çözümlemenin ortaya koyduğu en önemli bulgu, hitap biçimlerinin çoğu zaman tek bir kategoriye sığmamasıdır. "Ali'm yatır yol üstüne… bre civan Ali'm" (THM Rep. 4130) ifadesi aynı anda bir ünlemli sesleniş (bre), bir sevgi/niteleme (civan) ve bir iyelikli özel addır (Ali'm). "Kömür gözlüm Remziye'm" hem bir sevgi sözü hem bir renk-güzellik imgesi, hem bir iyelikli addır. Bu katmanlılık bir belirsizlik değil, hitabın zenginliğinin göstergesidir: söyleyen tek bir seslenişte muhatabını hem çağırır (bre → bölgesel-söylemsel işaret), hem niteler (civan → değer/niteleme), hem bireyselleştirir ve yakınlık kurar (Ali'm → yakınlık), hem de bir kültürel dünyaya bağlar. İşte bu çalışmanın asıl katkısı buradadır: Rumeli türkülerinde hitap, yalnızca muhatabı belirleyen bir çağırma aracı değil; aynı anda kişilerarası ilişkiyi, duygusal konumu ve bölgesel-kültürel aidiyeti indeksleyen katmanlı bir göstergedir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada Rumeli türkülerinde geçen hitap biçimleri pragmatik ve göstergebilimsel bir çerçevede, söz edimi kuramı, Brown ve Gilman'ın güç-dayanışma modeli ve Brown ve Levinson'ın nezaket ve yüz kuramı temelinde çözümlenmiştir. İnceleme, hitabın Rumeli türkülerinde salt bir çağırma aracı olmadığını; konuşan ile muhatap arasındaki ilişkiyi, söyleyenin duygusunu ve ait olunan kültürel dünyayı kodlayan zengin bir gösterge olduğunu ortaya koymuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İlk olarak, hitabın bu türkü geleneğinde yaygın ve çeşitlenmiş bir olgu olduğu belirlenmiştir. Ana bütünceyi oluşturan 284 nota kaydının %79,9'unda (227 türkü) en az bir doğrudan hitabın bulunması, hitabın bütünceye yayılımını; toplam 490 hitap kaydı ve 336 benzersiz hitap dizgesi ise hitabın niceliğini ve biçimsel çeşitliliğini gösterir. En yüksek frekanslı kategorilerin sevgi sözleri/nitelemeler ve iyelikli özel adlardan oluşması, bütüncede yakınlık ve dayanışma işlevinin belirgin bir eğilim olduğunu düşündürür; bu, Rumeli türkülerinin lirik-duygusal karakteriyle tutarlıdır.

İkinci olarak, her hitap tipinin kendine özgü bir pragmatik işlev taşıdığı; ancak bu işlevin sabit olmayıp bağlamla yeniden kurulduğu görülmüştür. İyelikli adlar yakınlığı ve duygusal aidiyeti, sevgi sözleri değer ve güzelliği, akrabalık terimleri toplumsal rolü, unvanlar bağlama göre güç ya da samimiyeti, yalın/nitelemeli adlar epik kahramanlığı, aşağılayıcı hitaplar yüz tehdidini, ilahî ve doğaya yönelik seslenişler ise yakarış ve gurbet duygusunu kodlamaktadır. Yüz kuramı özellikle kişilerarası hitap kategorilerinin önemli bir bölümünde açıklayıcı olmuş; her hitabın muhatabın olumlu ya da olumsuz yüzünü nasıl beslediği ya da tehdit ettiği gösterilmiştir. Buna karşılık doğa/yer ve ilahî muhataba yönelen seslenişlerde klasik yüz modeli daha sınırlı biçimde işlemekte; bu kategorilerde güç-dayanışma ekseni ve göstergebilimsel çözümleme daha açıklayıcı olmaktadır.

Üçüncü olarak, Rumeli ağızlarında karakteristik biçimde görülen "bre", "be", "mari", "mori" gibi seslenme ünlemlerinin bir kültürel kimlik göstergesi işlevi gördüğü saptanmıştır. Balkan dillerinde paralelleri bulunan ve Balkan dil alanında paylaşılan bu ünlemler (Joseph, 1997), türküyü bir muhataba olduğu kadar bir coğrafyaya da bağlayabilen bölgesel indeksler olarak işlev görür ve Balkan kültürel ortaklığının bir izini taşır.

Bütün bu bulguların işaret ettiği asıl katkı, hitabın katmanlı göstergeselliğidir. "Bre civan Ali'm" gibi tek bir seslenişin aynı anda bölgesel aidiyeti, değer yüklemesini ve bireysel yakınlığı indekslemesi, hitabın "türleri şunlardır" düzeyinde bir sınıflandırmanın ötesine geçtiğini gösterir. Rumeli türkülerinde hitap, muhatabı belirlerken aynı anda kişilerarası ilişkiyi, duygusal konumu ve kültürel kimliği de kuran çok katmanlı bir göstergedir. Bu çalışma Rumeli türküleriyle sınırlı bir bütünce üzerinde yürütülmüştür; farklı bölge ve türlerden derlenecek türkülerle karşılaştırmalı incelemeler ve hitabın ezgisel yapıyla ilişkisinin araştırılması, konunun daha bütünlüklü anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.

Brown, R. & Gilman, A. (1960). The pronouns of power and solidarity. T. A. Sebeok (Ed.), *Style in language* (s. 253–276) içinde. MIT Press.

Brown, P. & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.

Demirbağ, M. (2017). Türkiye Türkçesi ağızlarında seslenme sözleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 6*(4), 2192–2219.

Doğru, F. (2018). Seslenme sözleri ve genel Türkçe sözlüklerdeki görünümü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(1), 135–150.

Joseph, B. D. (1997). Balkan lexicon: The case of Greek *vré / ré* and relatives. *Balkanistica, 10*, 255–277.

Özer, N. & İbe Akcan, P. (2022). Türkçede hitap ifadeleri: Anlam ve sözcük türü temelinde bir ulamlama. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 382–407.

Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.

Soysal, F. (2007). *Rumeli olay türküleri* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Türkiye Radyo Televizyonu Kurumu. (t.y.). *TRT nota arşivi kütüphanesi*. https://nota.trt.net.tr

Uğurlu, U. (2019). *Rumeli türkülerinin eğitim müziğinde kullanılabilirliğinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yıldırım, N. (2017). Çağdaş Türk yazı dillerinde kadına yönelik hitaplar. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 1*(1), 123–137.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RUMELİ TÜRKÜLERİNDE RENK GÖSTERGELERİ: KARA, AL VE MOR

Doç. Dr. Betül B. OĞUZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-Posta: betulboguz@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-6743-6293

ÖZET

Türküler, bir toplumun duygu dünyasını ve kültürel belleğini taşıyan sözlü ürünler olarak yalnızca estetik değil, göstergesel bir değer de taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Rumeli türkülerinde sıkça karşılaşılan renk adlarının düzanlamlarının ötesinde kazandıkları yananlamları ve bu yananlamların oluşturduğu kültürel anlam alanlarını yapısalcı göstergebilim çerçevesinde çözümlemektir. Renk, dilsel bir gösterge olarak düzanlam düzeyinde nedensiz iken, bu nedensizlik ortadan kalkmadan, toplumsal dil ve kültürel bellek aracılığıyla renk ile belirli kültürel anlamlar arasında görece güdülenmiş, uzlaşımsal çağrışım ilişkileri kurulmaktadır. Çalışmanın veri tabanını, TRT Müzik Dairesi nota arşivindeki Balkan/Rumeli türküleri ile bu türküleri derli toplu biçimde sunan iki müzikoloji tezi (Soysal, 2007; Uğurlu, 2019) oluşturmaktadır. Bütünce, sözlü metin içeren 271 Rumeli türküsünü kapsayacak biçimde sınırlandırılmış ve bu türküler renk adları bakımından taranmıştır. Tespit edilen örnekler, renk göstergelerine ve bu göstergelerin bağlam içinde ürettiği yananlamlara göre sınıflandırılmıştır. Çözümlemede her renk göstergesi önce düzanlamı bakımından betimlenmekte, ardından Barthes'ın düzanlam-yananlam ayrımı, Saussure'ün değer kavramı ve Kress ile van Leeuwen'in toplumsal göstergebilim yaklaşımı temelinde taşıdığı kültürel anlam katmanları yorumlanmaktadır. Bulgular, Rumeli türkülerinde renklerin tek tip bir simge dizgesi oluşturmadığını; karanın bağlama göre kutuplaşan, alın görece istikrarlı ama bağlamla gerilime giren, morun ise katmanlı bir göstergesel davranış sergilediğini; ancak üç rengin de düzanlamdan yananlama geçerek görece güdülenmiş, kültürel olarak yüklü birer göstergeye dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli türküleri, renk göstergeleri, göstergebilim, yananlam, nedenlilik.

COLOUR SIGNS IN RUMELIAN FOLK SONGS: BLACK, RED AND PURPLE

ABSTRACT

Folk songs, as oral cultural products that carry the emotional world and cultural memory of a community, possess not only aesthetic but also semiotic value. The aim of this study is to analyse, within the framework of structuralist and social semiotics, the connotations that colour terms frequently encountered in Rumelian folk songs acquire beyond their denotative meanings, and the cultural fields of meaning these connotations generate. As a linguistic sign, colour is arbitrary at the level of denotation; this arbitrariness is not abolished, but through the social language system and cultural memory relatively motivated, conventional associative relations

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

are established between a colour and particular cultural meanings. The data base of the study consists of the Balkan/Rumelian folk songs in the notation archive of the TRT Music Department together with two musicology theses that present these songs systematically (Soysal, 2007; Uğurlu, 2019). The corpus was delimited to 271 lyric-bearing Rumelian folk songs, all of which were screened for colour terms. The identified examples were classified according to colour signs and the connotations they produce in context. In the analysis, each colour sign is first described in terms of its denotation and then interpreted, on the basis of Barthes's distinction between denotation and connotation, Saussure's concept of value, and the social-semiotic approach of Kress and van Leeuwen, with respect to the layers of cultural meaning it carries. The findings reveal that colours in Rumelian folk songs do not form a uniform system of symbols: black (kara) is polarised according to context, red (al) carries a relatively stable yet context-sensitive value, and purple (mor) exhibits a layered semiotic behaviour. Nevertheless, all three colours move from denotation to connotation and thus become motivated signs, carrying the collective memory and emotional experience of the community that produced these songs.

Keywords: Rumelian folk songs, colour signs, semiotics, connotation, motivation.

1. GİRİŞ

Türküler, bir toplumun duygu dünyasını, ortak deneyimlerini ve kültürel belleğini kuşaktan kuşağa taşıyan sözlü ürünlerdir. Bu ürünler yalnızca estetik bir işlev görmez; aynı zamanda ait oldukları topluluğun değer yargılarını, dünya görüşünü ve simgesel dilini de barındırır. Türkü dilinde sıkça karşılaşılan renk adları da bu simgesel dilin önemli bir parçasını oluşturur. Bir türküde geçen "kara", "al" ya da "mor" salt bir renk bildirmez; çoğu zaman bu rengin düzanlamının ötesine geçen kültürel çağrışımları da beraberinde getirir. Bu çalışma, Rumeli türkülerinde geçen renk göstergelerini göstergebilimsel bir bakışla ele almayı ve bu renklerin taşıdığı yananlamları çözümlemeyi amaçlamaktadır.

Renk, ilk bakışta fiziksel bir olgu gibi görünse de insan için taşıdığı anlam bu fiziksel gerçeklikle sınırlı değildir. Umberto Eco'nun vurguladığı gibi, bir renk adını dile getirdiğimizde doğrudan dünyadaki bir duruma değil, o terimle ilişkilendirilmiş kültürel bir birime gönderme yaparız (Eco, 1985, s. 160). Renk bu yönüyle bir doğa olgusu olmaktan çıkıp bir anlamlama meselesine dönüşür, dolayısıyla göstergebilimsel çözümlemeye açık hâle gelir. Bir rengin anlamı, fiziksel özelliğinden değil, ait olduğu kültürel dizge içinde diğer renklerle ve kavramlarla kurduğu ilişkiden doğar.

Rumeli türküleri, renk göstergelerinin çözümlenmesi için özellikle verimli bir zemin sunmaktadır. Beş asra yakın Osmanlı hâkimiyetinin, ardından yaşanan savaşların, göçlerin ve vatan kaybının damgasını taşıyan bu türkü geleneği yoğun bir duygusal içeriğe sahiptir. Ayrılık, gurbet, özlem ve yitim gibi temaların baskın olduğu bu türkülerde renkler, çoğu zaman bu duyguların taşıyıcısı ve göstergesi hâline gelir. Başka bir deyişle, Rumeli türkülerinde renk yalnızca bir betimleme aracı değil, bir topluluğun tarihsel deneyiminin dile döküldüğü bir anlamlama alanıdır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Türk kültüründe renklerin taşıdığı anlamlar üzerine köklü bir literatür bulunmaktadır. Genç (1997), Küçük (2010) ve Yıldız (2020) gibi araştırmacılar renklerin Türk kültür tarihindeki sistemli anlam alanlarını ortaya koymuştur. Özkan (2025) ise "kara" sözcüğünün art zamanlı anlam gelişimini inceleyerek bir renk adının bağlama göre ne denli geniş, hatta karşıt anlamlara ulaşabileceğini göstermiştir. Halk şiirinde renkler üzerine yapılan çalışmalar arasında Çevirme'nin (2008) beş halk ozanının şiirlerini anlambilim ve söylem çözümlemesi yöntemleriyle incelediği araştırması bu çalışmanın yöntemsel öncülleri arasında özel bir yere sahiptir. Ne var ki özellikle Rumeli türküleri özelinde renklerin göstergebilimsel bir çerçeveyle ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu doğrultuda çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır: Rumeli türkülerinde hangi renkler hangi sıklıkta kullanılmaktadır? Öne çıkan renkler (kara, al, mor) hangi nesne ve kavramlarla birlikte kullanılmakta ve hangi yananlamları üretmektedir? Bu renkler düzanlam-yananlam katmanları ve dizge içindeki karşıtlıkları bakımından anlamı nasıl kurmaktadır? Çalışmanın temel savı, Rumeli türkülerinde renklerin tek tip bir simge dizgesi oluşturmadığı; her rengin kendine özgü bir göstergesel davranış sergilediği, ancak hepsinin ortak bir ilkeyle, düzanlamdan yananlama, nedensizlikten kültürel nedenliliğe geçerek işlediğidir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: GÖSTERGEBİLİM VE RENK

Rumeli türkülerindeki renk göstergelerini çözümleyebilmek için, önce rengin nasıl bir gösterge olduğunu ve anlamını hangi mekanizmalarla üretildiğini kuramsal olarak temellendirmek gerekmektedir. Bu bölüm, çalışmanın çözümleme çerçevesini iki aşamada kurmaktadır. İlk olarak, yapısalcı göstergebilimin renk çözümlemesi için sunduğu temel kavramlar; Saussure'ün gösterge ve değer anlayışı, Barthes'ın düzanlam-yananlam ayrımı ve Eco'nun kültürel renk kuramı ele alınmakta ve ardından bu klasik çerçevenin renge sabit anlamlar atfetme eğilimini aşmak için toplumsal göstergebilimin bağlamsal-işlevsel yaklaşımına başvurulmaktadır. Son olarak, çözümlemede bir karşılaştırma zemini işlevi görecek biçimde, renklerin Türk kültüründeki yerleşik anlam alanına kısaca değinilmektedir. Böylece renk, hem soyut bir gösterge dizgesinin öğesi hem de kültürel bağlam içinde anlam kazanan somut bir olgu olarak iki yönüyle çerçevelenmiş olmaktadır.

2.1. Saussure, Barthes ve Eco: Temel Kavramlar

Bu çalışmanın çözümleme yöntemini oluşturan göstergebilim, en genel tanımıyla göstergeleri ve anlamlama süreçlerini inceleyen bilim dalıdır. Bir göstergenin nasıl anlam taşıdığı, anlamın nasıl üretildiği ve nasıl aktarıldığı sorularına yanıt arayan göstergebilim; dilbilimden edebiyata, görsel sanatlardan gündelik kültüre kadar geniş bir alanda çözümleme aracı olarak kullanılır. Rumeli türkülerindeki renk göstergelerini çözümlemek için de göstergebilimin temel kavramları özellikle Saussure, Barthes ve Eco'nun katkıları belirleyici bir çerçeve sunar.

Modern göstergebilimin temelleri Ferdinand de Saussure'ün dil kuramında atılmıştır. Saussure, dili bir göstergeler dizgesi olarak tanımlamış ve göstergeyi birbirinden ayrılmaz iki yüzün (gösteren ve gösterilen) birleşimi olarak ele almıştır. Gösteren işitim imgesi, gösterilen ise bu imgenin zihinde çağrıştırdığı kavramdır. Renk açısından düşünüldüğünde "kara" ses dizisi (gösteren) ile bu ses dizisinin çağrıştırdığı renk kavramı (gösterilen) bir araya gelerek "kara" göstergesini oluşturur.

Saussure'ün kuramında bu çalışma için özellikle önem taşıyan iki ilke vardır. Birincisi göstergenin nedensizliği ilkesidir: gösteren ile gösterilen arasındaki bağ doğal ya da zorunlu değil, toplumsal uzlaşıma dayalıdır (Saussure, 1998, s. 108). İkincisi *değer* (valeur) kavramıdır. Saussure'e göre bir göstergenin değeri tek başına değil, dizge içindeki diğer göstergelerle kurduğu karşıtlık ilişkisiyle belirlenir; bir gösterge ne olduğuyla değil, diğerlerinden nasıl ayrıldığıyla anlam kazanır (Saussure, 1998, s. 173). Bu ilke renk göstergeleri için özellikle işlevseldir: Karanın anlamı büyük ölçüde ak ile kurduğu karşıtlıktan, alın anlamı ise kimi zaman mor kimi zaman kara ile kurduğu ilişkiden doğar. Burada önemli bir kuramsal ayrım yapmak gerekir: Bir rengin yananlam kazanması, gösteren ile gösterilen arasındaki nedensizliğin ortadan kalktığı anlamına gelmez. "Kara" ses dizisi ile kara renk kavramı arasındaki bağ nedensiz olmayı sürdürür; değişen şey, bu renk göstergesinin kültürel bellek içinde yas ya da güzellik gibi anlamlarla görece güdülenmiş, uzlaşımsal çağrışım ilişkileri kurmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada "nedensizlikten nedenliliğe" ifadesiyle kastedilen, göstergenin nedensizliğinin yitirilmesi değil, bu nedensiz göstergenin üzerine uzlaşımsal olarak güdülenmiş bir çağrışım katmanının eklenmesidir.

Saussure'ün açtığı yolu Roland Barthes, kültürel anlamların çözümlenebileceği bir araca dönüştürmüştür. Barthes'ın en önemli katkısı *düzanlam* (denotation) ile *yananlam* (connotation) arasında yaptığı ayrımdır. Düzanlam bir göstergenin doğrudan, sözlüksel anlamıdır; yananlam ise bu ilk anlamın üzerine binen, kültürel çağrışımlarla yüklü ikincil anlamdır. Barthes'a göre yananlam düzeyinde birinci dizgenin göstergesi, ikinci bir dizgenin göstereni hâline gelir (Barthes, 1979, s. 90). "Kara" göstergesi düzanlamda bir renk iken, yananlam düzeyinde yas, matem ve talihsizlik gibi kültürel anlamları imlemeye başlar.

Barthes bu ikinci düzey anlamlamayı en geniş biçimiyle *mit* (söylen) kavramıyla açıklar. Ona göre mit, hâlihazırda var olan bir dil zincirinden inşa edilen ikincil bir anlamlama dizgesidir; kültürel olarak kurulmuş bir anlam zamanla doğallaşarak sorgulanmaz, sanki "doğal" ve apaçıkmış gibi görünen bir bilgiye dönüşür (Barthes, 2014, s. 181–184). Renk göstergeleri açısından bu kavram özellikle verimlidir: Bir rengin belirli bir duyguyla (örneğin karanın yasla) kurduğu bağ, kültürel bir kuruluş olmasına rağmen o toplumun bireyine apaçık, tartışılmaz bir gerçeklik gibi görünür. Bu çalışmada mit kavramı, renklerin yananlamlarının nasıl doğallaştığını göstermek üzere çözümlemede işletilecektir.

Umberto Eco ise göstergebilimi renk özelinde ele alan çözümlemesiyle bu çalışmaya en doğrudan katkıyı sunar. Eco, rengin salt bir algı ya da fizyolojik bir olgu olmadığını, kültürel olarak kodlanmış bir gösterge olduğunu ileri sürer. Ona göre bir renk terimini dile getirdiğimizde doğrudan dünyadaki bir duruma değil, o terimle ilişkilendirilmiş kültürel bir birime gönderme yaparız; duyusal uyaranın algıya dönüşmesi, dilsel ifade ile kültürel içerik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

arasındaki göstergesel ilişkiyle belirlenir (Eco, 1985, s. 160). Eco, farklı kültürlerin renk sürekliliğini farklı biçimlerde bölümlediğini göstererek renk kategorilerinin evrensel değil kültüre özgü olduğunu ortaya koyar. Bu görüş, renk terimlerinin evrensel bir çekirdek etrafında geliştiğini savunan Berlin ve Kay'in (1969) temel renk terimleri kuramıyla bir gerilim içindedir; ancak Rumeli türküleri gibi kültürel olarak yoğun bir malzeme söz konusu olduğunda Eco'nun kültürelci yaklaşımı çözümleme için daha işlevsel görünmektedir.

2.2. Toplumsal Göstergebilim: Rengin Bağlamsal ve İşlevsel Anlamı

Saussure, Barthes ve Eco'nun kurduğu klasik çerçeve, rengin kültürel bir gösterge olduğunu ve yananlam taşıdığını ortaya koyar; ancak bu çerçeve zaman zaman renge sabit, önceden belirlenmiş bir yananlam atfetme eğilimi taşır. Oysa bu çalışmanın bulguları, aynı rengin bağlama göre karşıt anlamlar üretebildiğini göstermektedir. Bu noktada Kress ve van Leeuwen'in (2002) toplumsal göstergebilim yaklaşımı çerçeveyi güncel bir temele oturtur. Onlara göre renk, sabit bir anlam sözlüğüne sahip değildir; anlamını, bir yandan ayırt edici özellikleri (doygunluk, parlaklık, açıklık-koyuluk gibi), bir yandan da kullanıldığı bağlamın toplumsal işlevi ve rengin taşıdığı kültürel köken çağrışımları (provenance) aracılığıyla üretir (Kress & van Leeuwen, 2002, s. 343–349). Yani rengin anlamı, önceden verili bir simge değil, her kullanımda yeniden kurulan bir işlevdir.

Bu yaklaşım, karanın hem güzelliği hem yası imleyebilmesi gibi bulguları açıklamakta Barthes'ın sabit yananlam modelinden daha elverişlidir, çünkü rengin anlamındaki kutuplaşmayı bir çelişki olarak değil, bağlamsal işlevin doğal bir sonucu olarak görmeyi sağlar. Dolayısıyla bu çalışma, klasik yapısalcı araçları (Saussure'ün değeri, Barthes'ın yananlam ve miti, Eco'nun kültürel kodlaması) toplumsal göstergebilimin bağlam-işlev vurgusuyla birleştiren bütüncül bir çerçeve benimsemektedir.

2.3. Renklerin Türk Kültüründeki Yerleşik Anlam Alanı

Renklerin Rumeli türkülerinde taşıdığı yananlamları çözümleyebilmek için bu renklerin Türk kültüründeki yerleşik anlamlarını göz önünde bulundurmak gerekir; ancak bu yerleşik anlamlar bir ölçüt değil, bir karşılaştırma zemini olarak kullanılacaktır. Amaç, kültürel sözlüğü türküye doğrulatmak değil, türkünün bu sözlüğü nerede tekrarladığını, nerede saptırdığını ya da özgünleştirdiğini görmektir.

Kara, Türk kültüründe çift kutuplu bir renktir. Bir yandan yas, matem, talihsizlik ve ölümle ilişkilendirilir, kara haber, kara baht, kara toprak gibi kalıp ifadeler bunu yansıtır. Öte yandan "kara göz", "kara kaş" gibi kullanımlarda güzelliği imler (Yıldız, 2020; Özkan, 2025). Al (kırmızı, kızıl), Türk kültüründe ateş, kan, can, heyecan ve kudretin rengidir; ateş kültü ve "al ruhu" inancıyla köklü bir bağı vardır (Genç, 1997; Yıldız, 2020). Mor ise daha az işlenmiş, ancak zarafet, hüzün ve görünürlüğün iç içe geçtiği katmanlı bir renktir. Ak ise temizlik, saflık ve meşruiyet değerleriyle özdeşleşerek kara ile temel bir karşıtlık kurar (Küçük, 2010; Yıldız, 2020).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı içinde doküman incelemesine dayalı betimsel bir çözümlemedir. Amaç, Rumeli türkülerinde geçen renk göstergelerini, özellikle kara, al ve mor'u göstergebilimsel açıdan çözümlemek ve bu renklerin düzanlamlarının ötesinde kazandıkları yananlamları ortaya koymaktır.

Araştırmanın veri kaynağını, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı nota arşivindeki Balkan/Rumeli türküleri ile bu türküleri derli toplu biçimde sunan iki müzikoloji tezi (Soysal, 2007; Uğurlu, 2019) oluşturmaktadır. Bütüncenin sınırı şöyle belirlenmiştir: TRT Nota Arşivinden indirilen 284 Rumeli yöresine kayıtlı nota dosyasının tamamının sayfaları incelenmiş; bunlardan sözsüz ezgiler (oyun havası, karşılama, zeybek gibi 11 kayıt), Rumeli dışına ait bir kayıt (Kayseri) ve aynı türkünün ikinci bir nüshası bütünce dışında bırakılmıştır. Böylece çözümleme evreni, sözlü metin içeren 271 ayrı Rumeli türküsü olarak belirlenmiştir. Bu bütünce renk adları bakımından tek tek, bağlamıyla taranmış; her renk örneği, içinde geçtiği dize ve türkü bütünüyle birlikte değerlendirilmiştir.

Renklerin çözümlenmesinde tek bir sözcüğün değil, o rengin içinde bulunduğu dizenin esas alınması gerekir; çünkü bir rengin olumlu mu olumsuz mu değer taşıdığı ancak bağlamıyla anlaşılır. "Kara" sözcüğü "kara toprak" tamlamasında ölümü, "kara göz" tamlamasında güzelliği imlediğinden çözümleme dize ve tamlama düzeyinde yürütülmüştür (krş. Çevirme, 2008). Tarama sırasında renk bildirmeyen benzer biçimler (örneğin "almak" fiilinin çekimleri) elle ayıklanmış; yalnızca gerçek renk göstergeleri sayıma dâhil edilmiştir. Bu bağlamsal denetim, renk adlarının otomatik metin taramasıyla elde edilen ilk sayılarından daha güvenilir bir dağılım sağlamıştır.

Çalışmanın sınırlılığı da belirtilmelidir. İnceleme türkülerin yalnızca güfte metinlerini kapsamakta; türkülerin ezgisel yapısı kapsam dışında tutulmaktadır. Renk, burada dilsel ve göstergebilimsel bir olgu olarak ele alınmaktadır.

4. RUMELİ TÜRKÜLERİNDE RENKLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Çözümlemeye geçmeden önce renklerin bütünce içindeki genel dağılımını ortaya koymak yararlı olacaktır. Bu dağılım, renk adlarının bağlamıyla elle denetlendiği taramaya dayanır ve renklerin bütünce içindeki ağırlığını göstermeyi amaçlar. Taranan 271 türkünün 140'ında (%51,7) en az bir renk adına rastlanmış; 43 türküde iki ya da daha çok, 11 türküde üç ya da daha çok farklı renk birlikte kullanılmıştır. Çizelge 1, renklerin türkü düzeyindeki dağılımını göstermektedir (aynı türküde bir renk birden çok geçse de bir türkü sayılmıştır).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 1. Rumeli türkülerinde renklerin dağılımı (TRT Nota Arşivi, N = 271)

Renk	Türkü sayısı	Bütünceye oranı (%)
Kara	47	17,3
Al	35	12,9
Ak	22	8,1
Beyaz	14	5,2
Mor	14	5,2
Yeşil	13	4,8
Sarı	12	4,4
Kahve/kır tonları	9	3,3
Pembe	7	2,6
Ela	7	2,6
Kırmızı	6	2,2
Mavi/gök	5	1,8

Not: Sayılar, renk adlarının bağlamıyla elle denetlendiği taramaya dayanır; renk bildirmeyen eşsesli biçimler (ör. "al-" fiili) dışarıda bırakılmıştır.

Bu dağılımda kara ve al'ın birbirine yakın sıklıkta ve diğer renklerin belirgin biçimde önünde yer alması dikkat çekicidir. Kara (47) ilk sırada olmakla birlikte al (35) ile arasındaki fark, her iki rengin de türkü dilinde merkezî olduğunu gösterir. Ak'ın (22) yüksekliği, ak-kara karşıtlığının Türk kültüründeki köklü değer yüküyle açıklanabilir (Küçük, 2010; Yıldız, 2020). Renklerin önemli bir bölümünün aynı türkü içinde başka renklerle bir arada kullanılması (43 türküde en az iki renk), renklerin türkü dilinde yalıtık göstergeler olarak değil, bir renk dizgesi içinde karşıtlık ve tamamlayıcılık ilişkileri kurarak işlediğini düşündürür.

Bu sayısal görünüm, çözümleme için seçilen üç rengin gerekçesini de belirler. Sıklık bakımından kara, al ve ak öne çıkmakla birlikte, bu çalışmada kara, al ve mor derinlemesine çözümlemeye seçilmiştir. Bu seçim istatistiksel değil analitiktir: üç renk, birbirinden farklı üç göstergesel davranış biçimini, karanın bağlama göre kutuplaşmasını, alın görece istikrarlı ama gerilime açık değerini, morun katmanlı ve örtük anlam alanını temsil ettiği için bir arada ele alınmıştır. Böylece çalışma, en sık üç rengi sıralamak yerine, rengin anlam üretme biçimlerindeki çeşitliliği göstermeyi amaçlamaktadır.

5. BULGULAR VE ÇÖZÜMLEME

Aşağıdaki çözümleme, bütünceden seçilen üç rengi; kara, al ve mor'u tek tek ele almakta ve her rengi aynı üç aşamalı okumaya tabi tutmaktadır: Önce rengin düzanlamı ve geçtiği somut bağlam betimlenmekte, ardından bu bağlamda kazandığı yananlam çözümlenmekte, son olarak bu yananlamın dizge içindeki karşıtlıklarla ve kültürel bellekle nasıl kurulduğu gösterilmektedir. Bu üç renk rastgele değil, birbirinden farklı üç göstergesel davranışı temsil ettikleri için bir arada ele alınmıştır: kara bağlama göre kutuplaşan, al görece istikrarlı ama gerilime açık, mor ise katmanlı ve örtük anlamlar yüklenen bir renktir. Böylece

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

çözümlemenin amacı, renklere sabit bir simgesel sözlük atfetmek değil, her rengin anlamı hangi mekanizmayla ürettiğini bütünceden hareketle ortaya koymaktır.

5.1. Kara: Çift Kutuplu Bir Gösterge

İncelenen bütünce içinde kara, göstergesel davranışı en karmaşık olan renktir. Düzanlam düzeyinde kara, ışığın yokluğuna karşılık gelen bir renk adıdır; ancak Rumeli türkülerinde bu düzanlam neredeyse hiçbir zaman tek başına işlemez, her kullanımda bir yananlam katmanıyla yüklenir. Dikkat çekici olan, bu yananlamların birbirine karşıt iki kutup arasında dağılmasıdır: kara, kimi bağlamlarda güzelliği ve arzuyu, kimi bağlamlarda yası, kederi ve kötü kaderi imler. Bütünce üzerindeki bağlamsal tarama bu kutupluluğu sayısal olarak da ortaya koyar. Kara adının geçtiği 47 türküden 15'inde renk, göz, kaş, perçem gibi güzellik betimlemeleriyle birlikte olumlu kutupta ("kara göz", "kara kaş", "kömür gözlüm"); 9'unda baht, yazgı, sevda ve yas bağlamlarında olumsuz kutupta ("kara baht", "kara sevda", "karalar bağlamak") yer alır. Kalan 23 türküde ise kara, tek başına bir kutba yerleşmeyip bağlama göre çözülen ara kullanımlar sergiler: bunların bir bölümü özel adlarda (Kara Mustafa, Kara Mehmed), bir bölümü giysi ve matem kalıplarında ("kareler giymek", "karaları bağlama"), bir bölümü de nesne ve doğa betimlemelerinde ("kara duman", "kara biber") geçer. Bu ara kullanımların ağırlıklı olarak olumsuz-yas çağrışımına yakın durması, karanın çift kutuplu olmakla birlikte olumsuz kutbunun ağır bastığını gösterir; bu da Rumeli türkülerinin baskın duygusal dokusuyla (göç, ayrılık, kayıp) tutarlıdır.

Karanın olumlu kutbu çoğunlukla sevgilinin fiziksel güzelliğinin betimlenmesinde belirir. Bütüncede "kara göz", "kara kaş", "kömür gözlüm" gibi tamlamalar tekrar tekrar geçer ve bu kullanımlarda kara, düzanlamdaki renk anlamının ötesine geçerek sevgilinin çekiciliğini imler. "Kara göz", Türk halk şiiri geleneğinde köklü bir güzellik göstergesidir; gözün karalığı, bakışın derinliği ve etkileyiciliğiyle özdeşleştirilir.

Karanın olumsuz kutbu ise çok daha geniş bir kullanım alanına sahiptir ve Rumeli türkülerinin temel duygusal dokusuyla doğrudan ilişkilidir. "Maçin Dağı" türküsünde geçen dizeler karanın yas ve matem yananlamını açıkça ortaya koyar:

"Maçin Dağı Maçin Dağı niçin yüzün kara yaslı
... karalar bağlamış yâri"
(Uğurlu, 2019)

Burada kara iki düzeyde işler: "kara yaslı yüz" ifadesinde yüzün kararması kederin fiziksel bir belirtisi olarak sunulurken, "karalar bağlamak" deyimi doğrudan yas tutma edimini imler. Tam bu noktada Barthes'ın mit kavramı işlevsel hâle gelir. "Karalar bağlamak", matem için giyilen siyah giysiye gönderme yapan yerleşik bir kalıptır; ancak bu ifadenin gücü, renk ile yas arasındaki bağın kültürel bir kuruluş olduğunun unutulmasından gelir. Barthes'ın deyişiyle bu bağ doğallaşmıştır (Barthes, 2014): türküyü dinleyen için siyahın yası imlemesi, öğrenilmiş bir uzlaşım değil, apaçık ve doğal bir gerçeklik gibi görünür. Renk, böylece bir duygunun toplumsal olarak kodlanmış, ama doğal sayılan göstergesi hâline gelir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Karanın olumsuz kutbunun bir başka görünümü kaderle ve talihsizlikle kurduğu ilişkidir. "Estergon Kalesi" türküsünde geçen "kara bahtlıyım" ifadesinde kara, bir renk olmaktan tümüyle uzaklaşarak soyut bir kavramı —kötü kaderi— niteler. Estergon gibi kaybedilen bir kalenin türküsünde bu ifadenin geçmesi, bireysel talihsizlik ile toplumsal-tarihsel kayıp arasında bir köprü kurar. Böylece karanın çift kutupluluğu, yalnızca Barthes'ın yananlamıyla değil, Kress ve van Leeuwen'in (2002) bağlamsal-işlevsel yaklaşımıyla da açıklanır: karanın anlamı önceden verili değildir, her kullanımda bağlamın işleviyle (güzellik betimlemesi mi, yas anlatımı mı) yeniden kurulur.

5.2. Al: İstikrarlı Ama Bağlama Duyarlı Bir Değer

Al (kırmızı, kızıl), bütünce içinde karadan sonra en sık karşılaşılan renktir ve göstergesel davranışı bakımından karadan belirgin biçimde ayrılır. Kara bağlama göre kutuplaşırken al, daha tutarlı bir çekirdek çağrışım alanı korur; ancak bu çekirdeği "olumlu" diye tanımlamak yanıltıcı olur. Türk kültüründe al; ateş, kan, can ve heyecanla özdeşleşmiş bir renktir (Genç, 1997; Yıldız, 2020) — bu çağrışımlar tek bir değer yönünde değildir; kan, örneğin hem canı hem yarayı imleyebilir. Bu nedenle alın çekirdek değerini olumlu/olumsuz ekseninde değil, canlılık, yoğunluk ve duygusal enerji gibi daha nötr bir kavram üzerinden tanımlamak daha savunulabilirdir. Al'ın en yaygın kullanım alanı aşk, güzellik ve arzu bağlamıdır; "al yanak", "al kiraz", "al gül" gibi tamlamalarda al, gençliğin ve canlılığın göstergesidir.

Ancak al'ın istikrarı, onun bağlamdan bağımsız olduğu anlamına gelmez; tam tersine, bütünce al'ın bağlamla gerilime girebildiğini gösterir. Bunun en açık kanıtı, al'ın mor ile doğrudan bir karşıtlık dizgesi kurduğu şu dizelerdir:

"Al giydin alsın diye / Mor giydim görsün diye"
"Al giyen aşkın olur / Mor giyen coşkun olur"
(Uğurlu, 2019)

Bu dizeler, Saussure'ün değer ilkesinin bütüncedeki en güçlü kanıtıdır: al ile mor, anlamlarını tek başlarına değil, birbirleriyle kurdukları karşıtlıktan kazanır. Al "alınmak", yani karşılık bulan, sahiplenilen tutkuyla; mor ise "görünmek" ve "coşku" ile eşleştirilir. Burada renk, bir duygunun değil, iki farklı aşk tavrının göstergesine dönüşür. Ayrıca al, bir yöre adıyla birleştiğinde bir kimlik göstergesi hâline de gelebilir: bütüncede al'ın bir yerleşimin sıfatı olarak kullanıldığı örnekler, rengin salt bir nitelik değil, bir aidiyet işareti olabileceğini gösterir. Dahası, böyle örneklerde al'ın canlı çağrışımı türkünün genelindeki ayrılık ve kayıp temasıyla gerilimli bir biçimde bir arada bulunur; yani al bile bağlamdan tümüyle bağımsız değildir.

5.3. Mor: Katmanlı Bir Görünürlük ve Zarafet

Mor, incelenen üç renk içinde en az işlenmiş, ancak göstergesel açıdan en incelikli olanıdır. Kara ve al'ın aksine mor keskin bir olumlu-olumsuz kutuplaşma göstermez; bunun yerine zarafet, hüzün, görünürlük ve doğa gibi anlamların iç içe geçtiği katmanlı bir alan kurar.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bütüncede morun on dört türküde geçtiği ve neredeyse her zaman somut bir nesneyle, bir çiçek, bir giysi ya da bir eşya ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Morun ilk kullanım alanı doğadır. "Yıldız Dağı" türküsündeki "mor sümbüllü bağ" ve "Rodop Dağları Be Pakize'm" türküsündeki "mor menevşe" ifadeleri moru doğanın güzelliği ve zarafeti alanına yerleştirir. İkinci alan giysi ve görünürlüktür: yukarıda anılan "mor giydim görsün diye / mor giyen coşkun olur" dizeleri, moru doğrudan görünme arzusu ve duygusal coşkuyla eşleştirir. Bu, morun Rumeli türkülerindeki en özgün kullanımıdır ve onu klasik "mor = soyluluk" yorumundan ayırır; çünkü buradaki kanıt doğrudan metinseldir. Üçüncü alan ise hüzündür: "Ağlarım Ağlar Gibi Mavili Mor" türküsünde mor, mavi ile birlikte doğrudan dert ve mahzunluk alanına bağlanır. Son olarak "Arabamın Tekerleği Mor Boya" türküsünde mor, bir nesnenin rengi olarak süsleme ve estetik bir işlev taşır.

Morun göstergesel davranışı şöyle özetlenebilir: mor, kara gibi kutuplaşmaz, al gibi tek bir güçlü çekirdek değer de taşımaz; bunun yerine doğa, görünürlük, coşku ve hüzün arasında salınan katmanlı bir anlam alanı kurar. Bu incelik, morun neden çoğunlukla somut nesnelerle birlikte kullanıldığını da açıklar: mor doğrudan bir duyguyu değil, o duygunun içine yerleştiği estetik atmosferi imler. Kress ve van Leeuwen'in (2002) terimleriyle söylenirse morun anlamı sabit bir yananlamdan çok, kullanıldığı bağlamdaki işlevinden doğar. Burada bir noktaya dikkat etmek gerekir: güfte metni bize rengin fiziksel parlaklık ya da doygunluk derecesini vermez; bunlar görsel rengin özellikleridir. Ancak "mor giydim görsün diye" dizesi, morun metinde doğrudan bir fark edilme/görünme işleviyle kodlandığını açıkça gösterir. Dolayısıyla mor, Rumeli türkülerinde fiziksel bir parlaklık çıkarımına gerek kalmadan metinsel olarak görünme, seçilme ve coşkuyla belirme işlevini taşıyan bir renk olarak kullanılmaktadır.

5.4. Diğer Renkler: Ak, Yeşil, Sarı ve Mavi

Çalışmanın odağı kara, al ve mor olmakla birlikte, diğer renklerin kısaca ele alınması hem bütünsel bir görünüm sunar hem de odak renklerin davranışını karşılaştırmalı olarak belirginleştirir. Ak (beyaz), bütüncede sıklık bakımından öne çıkar ve göstergesel açıdan kara ile kurduğu karşıtlıkla önem taşır. Türk kültüründe ak; temizlik, saflık, doğruluk ve meşruiyet gibi olumlu değerlerle özdeşleşir (Küçük, 2010; Yıldız, 2020). Ak-kara karşıtlığı, iyi-kötü, temiz-kirli, aydınlık-karanlık gibi temel karşıtlıkların renk düzlemindeki ifadesidir ve karanın çift kutupluluğunun çözümlenmesinde örtük bir arka plan oluşturur.

Yeşil, daha çok doğa, tazelik, gençlik ve bereket bağlamında kullanılır; "Serez'in Başında Bir Yeşil Bostan" türküsünde yeşil hem doğayı hem bir Rumeli yerleşimini imler. Sarı, göstergesel açıdan kara gibi ikircikli bir renktir: bir yandan altın, güneş ve olgunlukla, öte yandan hastalık, solgunluk ve hasretle ilişkilendirilir (Küçük, 2010; Yıldız, 2020). "Sarı Zeybek" türküsünde ise sarı, bir kahramanın sıfatı hâline gelerek kimlik göstergesine dönüşür. Mavi (gök), en az kullanılan temel renklerden biridir ve çoğunlukla yücelik ya da gurbet-uzaklık çağrışımları taşır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

5.5. Renklerin Dizge İçindeki İlişkisi

Rumeli türkülerinde renkler çoğu zaman tek başına değil, bir dizge içinde birbirleriyle ilişki hâlinde belirir. "Rodop Dağları Be Pakize'm" türküsü bu bakımdan örnektir: aynı türküde hem mor (mor menevşe) hem kara (kara sevda) bir arada geçerek birbirini tamamlayan bir betimleme dizgesi kurar. Benzer biçimde "al giyen / mor giyen" dizeleri al ile moru bir karşıtlık ekseninde buluşturur. Bu örnekler, Saussure'ün değer kavramının ve Kress ile van Leeuwen'in bağlam-işlev vurgusunun somut karşılığıdır: renkler anlamlarını yalnızca kendi başlarına değil, bir arada oluşturdukları karşıtlık ve tamamlayıcılık ilişkileriyle kazanır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada Rumeli türkülerinde geçen renk göstergeleri, yapısalcı ve toplumsal göstergebilim çerçevesinde Eco'nun renk kuramı, Saussure'ün değer ve karşıtlık kavramları, Barthes'ın düzanlam-yananlam ve mit kavramları ile Kress ve van Leeuwen'in bağlamsal-işlevsel yaklaşımı temelinde çözümlenmiştir. İnceleme, renklerin Rumeli türkülerinde salt betimleyici bir işlev görmediğini; aksine bir topluluğun duygu dünyasını, kültürel belleğini ve tarihsel deneyimini taşıyan zengin göstergeler olduğunu ortaya koymuştur.

İlk olarak, renklerin Rumeli türkülerinde yaygın bir anlatım aracı olduğu belirlenmiştir: taranan 271 türkünün yarıdan fazlasında (%51,7) en az bir renk adına rastlanması, renk göstergelerinin bu gelenekte merkezî bir yere sahip olduğunu gösterir. Sıklık bakımından kara ve al başa baş öne çıkarken, göstergesel açıdan en zengin ve en katmanlı renk kara olarak belirmiştir.

İkinci olarak, çözümleme her rengin kendine özgü bir göstergesel davranış sergilediğini ortaya koymuştur. Kara, çift kutuplu bir gösterge olarak bağlama göre hem güzelliği (kara göz) hem yası ve kötü kaderi (kara baht, karalar bağlamak) imler; bütünce bu kutupluluğu sayısal olarak da doğrular. Al, tutarlı bir çekirdek çağrışım (canlılık, yoğunluk) taşımakla birlikte mor ile kurduğu karşıtlıkta ve yöre adıyla birleştiğinde bağlama duyarlı hâle gelir. Mor ise keskin bir kutuplaşma göstermeyen, doğa, görünürlük, coşku ve hüzün arasında salınan katmanlı bir renktir.

Üçüncü olarak, bu farklılıklara rağmen üç renk de ortak bir ilkeyle işler. Hiçbir renk düzanlamdaki fiziksel karşılığıyla sınırlı kalmaz; her biri kültürel bellek ve dizge içindeki karşıtlıklar aracılığıyla bir yananlam kazanır. Bu, Eco'nun rengin kültürel bir gösterge olduğu tezini, Barthes'ın yananlam ve mit kuramını ve Kress ile van Leeuwen'in bağlamsal-işlevsel yaklaşımını Rumeli türküleri malzemesinde doğrular. Renk göstergesi, gösteren ile gösterilen arasındaki nedensizliğini yitirmeden, kültürel bellek aracılığıyla görece güdülenmiş, uzlaşımsal çağrışım ilişkileri kurar; rengin türkü dilindeki gücü de tam bu uzlaşımsal anlam katmanının zenginliğinde yatar.

Son olarak, Rumeli türkülerindeki renk göstergelerinin bu geleneğin taşıdığı tarihsel-duygusal içerikle —göç, ayrılık, savaş, vatan kaybı ve özlemle— iç içe geçtiği görülmüştür. Karanın yas ve kötü kader yananlamları, al'ın canlılıkla ölüm teması arasındaki gerilimi, morun

özlenen mekânları ve görünme arzusunu betimlemedeki işlevi hep bu duygusal dokuyla bağlantılıdır. Bu çalışma Rumeli türküleriyle ve üç renkle sınırlı bir bütünce üzerinde yürütülmüştür. Diğer renklerin ayrıntılı çözümlenmesi, farklı bölge ve türlerden derlenecek türkülerle karşılaştırmalı incelemeler yapılması ve renklerin ezgisel yapıyla ilişkisinin araştırılması, konunun daha bütünlüklü anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Barthes, R. (1979). *Göstergebilim ilkeleri* (B. Vardar & M. Rifat, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barthes, R. (2014). *Çağdaş söylenler* (T. Yücel, Çev.). Metis Yayınları.

Berlin, B. & Kay, P. (1969). *Basic color terms: Their universality and evolution*. University of California Press.

Çevirme, H. (2008). Türk halk şiirinde renklerin değerleri ve anlama katkısı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 1*(2), 92–107.

Eco, U. (1985). How culture conditions the colours we see. M. Blonsky (Ed.), *On signs* (s. 157–175) içinde. Johns Hopkins University Press.

Genç, R. (1997). Türk inanışları ile millî geleneklerinde renkler ve sarı-kırmızı-yeşil. *Erdem, 9*(27), 1075–1110.

Kress, G. & van Leeuwen, T. (2002). Colour as a semiotic mode: Notes for a grammar of colour. *Visual Communication, 1*(3), 343–368.

Küçük, S. (2010). Eski Türk kültüründe renk kavramı. *Bilig*, (54), 185–210.

Özkan, H. İ. (2025). Anlam bilimin ışığında "kara" renk adlandırmasına art zamanlı bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (57), 119–132.

Saussure, F. de. (1998). *Genel dilbilim dersleri* (B. Vardar, Çev.). Multilingual Yayınları.

Soysal, F. (2007). *Rumeli olay türküleri* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Türkiye Radyo Televizyonu Kurumu. (t.y.). *TRT nota arşivi kütüphanesi*. https://nota.trt.net.tr

Uğurlu, U. (2019). *Rumeli türkülerinin eğitim müziğinde kullanılabilirliğinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yıldız, A. (2020). Kültürel bir gösterge olarak renk sembolizmi ve beyazın kültürel işlevleri. *Türk Ekini*, 6, 37–49.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ƏDƏBİ MƏTNİN ANALİZİNDƏ ŞƏRH VƏ İNTERPRETASİYA PROBLEMİ

THE PROBLEM OF COMMENTARY AND INTERPRETATION IN THE ANALYSIS OF A LITERARY TEXT

Nazile Abdullazade
associate professor
Azerbaijan State Pedagogical University
https://ORCID.org/0000-0002-1829-7178
nazile.s.m.d@mail.ru

ÖZET

Ədəbiyyat təkcə bədii-estetik zövq formalaşdıran sənət sahəsi deyil, həm də insan düşüncəsini, fərdi və ictimai təcrübəni, tarixi-mədəni yaddaşı, mənəvi və fəlsəfi problemləri əks etdirən mühüm mədəni hadisə kimi çıxış edir. Bu baxımdan ədəbi mətnlərin yalnız oxunması və məzmununun mənimsənilməsi kifayət etmir; onun struktur, semantik, dil-üslub, estetik, tarixi-mədəni və ideya qatlarının sistemli şəkildə araşdırılması, müxtəlif nəzəri və interpretativ yanaşmalar əsasında şərh edilməsi tələb olunur. Ədəbi mətnlərin çoxqatlı mahiyyətini dərk etmək, mətn sübutları ilə işləmək, müxtəlif interpretasiya strategiyalarından istifadə etmək, fərqli nəzəri və kontekstual mövqelərdən mətnə yanaşmaq və əldə olunan nəticələri elmi şəkildə əsaslandırmaq bacarıqlarının formalaşdırılması ədəbi mətnlərin şərhi və interpretasiyası sayəsində mümkündür.

Ədəbi mətnlərin şərhi və interpretasiyası (təfsiri) ədəbiyyatşünaslıq elminin, eləcə də bədii tənqidin ən fundamental və ayrılmaz mərhələləridir. İlk baxışda bu iki anlayış bir-biri ilə sinonim terminlər kimi görünsə də, mətnə yanaşma dərəcəsinə, həmçinin obyektivlik və subyektivlik meyarlarına görə kəskin şəkildə fərqlənirlər. Bu fərqlərin düzgün metodoloji şəkildə müəyyən edilməsi, bədii əsərin həm zahiri strukturunu, həm də daxili gizli qatlarını bütöv şəkildə anlamaq üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Şərh (kommentari) ədəbi mətnin ilkin, görünən qatını aydınlaşdırmağa və onu oxucu kütləsi üçün tam əlçatan etməyə xidmət edir. Şərhin əsas fəaliyyət məqsədi mətndə fərqli tarixi dövrlərə aid qaranlıq qalan məqamları, arxaik sözləri, çətin ifadələri, mifoloji rəmzləri və ya coğrafi adları semantik baxımdan izah etməkdir. Bu proses struktur etibarilə tamamilə obyektiv xarakter daşıyır. Şərhçi mətnə öz şəxsi baxış bucağını, ideoloji mövqeyini və ya fəlsəfi mülahizələrini əlavə etmir; onun vəzifəsi sadəcə müəllifin öz dilini və dövrünü müasir oxucu üçün tam anlaşıqlı formaya salmaqdır. Məsələn, klassik Şərq poeziyasındakı hər hansı bir qəzəldə işlənən terminlərin lüğəvi mənasını açmaq, metaforların üslubi çalarını müəyyənləşdirmək bir şərh mərhələsidir.

İnterpretasiya (təfsir) isə mətnin daxili qatına, onun görünməyən dərin tərəflərinə nüfuz etmək, ordakı rəmzləri, fəlsəfi alt mənaları və gizli ideyaları üzə çıxarmaq sənətidir. Şərhdən fərqli olaraq, interpretasiya subyektiv yanaşmadır və bədii mətni mədəni, fəlsəfi kontekstlərdə yenidən mənalandırır. Burada oxucu sadəcə passiv qəbul edən rolunda deyil, həm də mənayaratma prosesinin fəal ortaq tərəfidir. Eyni bir ədəbi əsər fərqli sosial-mədəni dövrlərdə tam fərqli şəkildə interpretasiya edilə bilər. Məsələn, Şekspirin məşhur "Hamlet" faciəsini həm

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

psixoanalitik, həm sosioloji, həm də postmodernist nöqteyi-nəzərdən interpretasiya etmək mümkündür. Həmçinin Anarın "Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" romanı sosioloji, psixoanalitik kontekstdə interpretasiya edilə bilər.

Nəticə etibarilə, şərh bədii mətnin "nə dediyini" anlamaq üçün zəruri olan ilk elmi bünövrə, interpretasiya isə bu bünövrə üzərində ucalan, mətnin "niyə və hansı məqsədlə yazıldığını" araşdıran yaradıcı təfəkkür mərhələsidir. Şərh mətnin konkret dil hüdudları daxilində qalır, interpretasiya isə mətni oxucunu sonsuz mənalar dünyasına daşıyaraq ona tamamilə yeni bir həyat bəxş edir.

Açar sözlər: ədəbi mətn, şərh, analiz, interpetasiya, hermenevtika, intertekstuallıq, kontekst.

ABSTRACT

Literature serves not only as an art form that shapes artistic and aesthetic taste, but also as a crucial cultural phenomenon reflecting human thought, individual and social experience, historical-cultural memory, as well as moral and philosophical issues. From this perspective, merely reading a literary text and comprehending its content is insufficient; a systematic investigation of its structural, semantic, linguistic-stylistic, aesthetic, historical-cultural, and ideological layers, along with its commentary based on various theoretical and interpretive approaches, is required. Developing the skills to comprehend the multi-layered nature of literary texts, work with textual evidence, utilize diverse interpretation strategies, approach the text from different theoretical and contextual perspectives, and scientifically substantiate the results obtained is possible through the commentary and interpretation of literary texts.

The commentary and interpretation of literary texts are fundamental and integral stages of literary studies as well as literary criticism. Although at first glance these two concepts may appear to be synonymous terms, they differ sharply regarding the degree of approach to the text, as well as criteria of objectivity and subjectivity. Proper methodological identification of these differences is of particular importance for fully understanding both the external structure and the internal hidden layers of a work of art.

Commentary serves to clarify the primary, visible layer of a literary text and make it fully accessible to the reading audience. The main purpose of commentary is to semantically explain obscure points, archaic words, difficult expressions, mythological symbols, or geographical names belonging to different historical periods within the text. Structurally, this process is entirely objective. The commentator does not add their personal perspective, ideological stance, or philosophical considerations to the text; their task is simply to make the author's own language and era completely understandable to the modern reader. For example, explaining the literal meaning of terms used in a ghazal in classical Eastern poetry or determining the stylistic nuance of metaphors is a commentary stage.

Interpretation, on the other hand, is the art of penetrating the inner layer of the text − its invisible, deep dimensions − and bringing to light the symbols, philosophical subtexts, and hidden ideas contained within. Unlike commentary, interpretation is a subjective approach that recontextualizes the literary text within cultural and philosophical contexts. Here, the reader is not merely a passive recipient, but also an active partner in the meaning-making process. The same literary work can be interpreted in completely different ways across various socio-cultural

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

eras. For instance, Shakespeare's famous tragedy Hamlet can be interpreted from psychoanalytic, sociological, and postmodernist points of view. Similarly, Anar's novel The Sixth Floor of a Five-Story Building can be interpreted within sociological and psychoanalytic contexts.

Consequently, commentary is the essential scientific foundation needed to understand "what" a literary text says, while interpretation is the stage of creative thinking built upon this foundation that investigates "why and for what purpose" the text was written. Commentary remains within the concrete linguistic boundaries of the text, whereas interpretation transports the reader into an endless world of meanings, giving the text a completely new life.

Keywords: literary text, commentary, analysis, interpretation, hermeneutics, intertextuality, context.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE SCOPES MONKEY TRIAL IN THE EARLY REPUBLICAN TURKISH PRESS (1925–1927)[1]

Res. Asst. Dr. Batuhan AKGÜNDÜZ
Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Philosophy
batuhan.akgunduz@selcuk.edu.tr - ORCID: 0000-0002-4019-5776

ABSTRACT

In 1925, the Scopes Monkey Trial took place in Tennessee, the United States, after state authorities charged high-school teacher John T. Scopes with teaching evolution in violation of the Butler Act. The case quickly developed into a debate over science, religion, and freedom of thought that attracted close attention from the international press. This study aims to examine the reception of the Scopes Monkey Trial, which Turkish publications commonly called the "Maymun Davası" ("Monkey Trial"), in the Turkish press during the early years of the Republic of Türkiye. The study draws on news reports, commentaries, and columns that newspapers and periodicals published between 1925 and 1927.

The analysis shows that publications such as *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Haftalık Mecmua*, *Papağan*, *Resimli Ay*, *Resimli Dünya*, *Türk Hayatı*, and *Vakit* predominantly addressed the trial within the framework of scientific thought, freedom of thought, and modernization. These publications interpreted the prohibition of teaching evolution in Tennessee and Scopes's conviction as a trial of science or as obscurantist resistance to science, while they contrasted developments in the United States with the Republic of Türkiye's orientation toward science and freedom of thought. By contrast, some publications such as *Son Saat* and *Vatan* adopted an anti-evolutionary or mocking discourse, whereas *İkdam* and *Resimli Perşembe* largely confined themselves to reporting developments in the trial. *Resimli Gazete* constituted an exceptional case in that it presented opposing views together.

In conclusion, the trial was an important press event that made the reception of the theory of evolution visible in public opinion during the early years of the Republic of Türkiye and brought together debates concerning the relationship between science and religion, secularism, modernization, and freedom of thought.

Keywords: Theory of Evolution, Scopes Monkey Trial, Press of the Republic of Türkiye.

1. INTRODUCTION

The Scopes Monkey Trial became one of the most visible twentieth-century controversies over the public teaching of evolution. Although it was formally a criminal case concerning the Butler Act, the proceedings soon acquired a broader meaning involving scientific authority, religious belief, education, and freedom of thought. The Turkish press followed the case closely and interpreted it in light of concerns that were central to the early years of the Republic of Türkiye.

The main argument of this study is historical and deliberately limited. It does not compare present-day Türkiye and the United States. Rather, it examines how Turkish newspapers and periodicals in 1925–1927 represented the two countries within this particular controversy. Across much of the material, Turkish publications presented the prohibition of evolutionary teaching in Tennessee as a restriction arising from religious conservatism, while they described the newly established Republic of Türkiye as moving toward scientific thought, freedom of

[1] This paper is a revised version of a section of my doctoral dissertation, *Evrim Kuramının Türkiye'deki İlk 100 Yılı (1873–1973)* [The First Century of the Theory of Evolution in Türkiye (1873–1973)], which I completed under the supervision of Assoc. Prof. Vural Başaran.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

thought, modernization, and a more secular public order. Thus, in the specific context of evolution teaching, part of the press during the early years of the Republic of Türkiye could portray Türkiye as more secular than the United States at that historical moment.

The study draws primarily on contemporary reports, columns, and commentaries. The publications do not form a completely uniform body: some reported the proceedings without extensive comment, while a smaller group adopted anti-evolutionary or mocking positions. Nevertheless, the sources reveal a dominant interpretive pattern.

2. THE TRIAL AND ITS RECEPTION IN THE TURKISH PRESS

In March 1925, the Tennessee legislature adopted the Butler Act, which prohibited the teaching of evolution in the state's schools. The American Civil Liberties Union sought to challenge the law through a test case, and high-school science teacher John T. Scopes became the defendant. Authorities arrested Scopes on 7 May 1925 for teaching evolution (American Civil Liberties Union [ACLU], 1925). The trial took place in Dayton between 10 and 21 July and attracted approximately 150 to 200 journalists. Clarence Darrow, Arthur Garfield Hays, and Dudley Field Malone were among the defense lawyers, while William Jennings Bryan, a former U.S. Secretary of State and former presidential candidate, became the most prominent representative of the anti-evolution side (Lienesch, 2007, p. 146).

The most dramatic episode occurred on 20 July, when Darrow called Bryan to the witness stand and questioned him about the Bible. The exchange moved beyond the narrow legal issue and focused on biblical interpretation and religious authority; Bryan struggled with several of Darrow's questions (Darrow, 1929, pp. 3, 18–19). The following day, the jury reached a verdict in only nine minutes. The jury found Scopes guilty of violating the Butler Act, and the court fined him one hundred dollars (Mencken, 2010, p. 8). The trial had already become an international event, and Turkish newspapers began to use it as a point of reference in debates over science and religion.

2.1. SCIENCE, FREEDOM OF THOUGHT, AND SECULARISM

Some publications initially treated the case as foreign news. *İkdam* reported on 23 July that a Tennessee court had convicted Scopes of teaching Darwin's theory and that the defense intended to appeal ("Darwin Nazariyesi," 1925, p. 1). *Cumhuriyet* reported the verdict on the same day under the headline "Human–Monkey" ("İnsan–Maymun," 1925, p. 1). *Resimli Perşembe* later presented the proceedings together with information about the participants ("Amerika'daki Maymun Davasını," 1925, p. 8). These examples show the rapid circulation of the case in Türkiye, but the more significant tendency was interpretive rather than merely descriptive.

Vakit provides the clearest example. On 23 July it announced that "science was convicted in an American court" ("Amerika Mahkemesinde Fen Mahkûm Oldu," 1925, p. 1). Two days later, the newspaper argued that the judgment ran counter to scientific progress and freedom of thought; it also compared the judgment with Galileo's punishment by the Inquisition ("Hakikat de Bitaraflı," 1925, p. 1). Most importantly, *Vakit* contrasted the case in the United States with contemporary Türkiye, which it represented as seeking unrestricted freedom of thought in the sphere of renewal and progress. The significance of this statement lies not in whether it objectively describes Turkish history, but in the self-image of the early Republic of Türkiye that it reveals: the Scopes Trial enabled *Vakit* to present the Republic of Türkiye as moving in a more secular and scientifically oriented direction.

Akşam followed the trial while it was still in progress. On 16 July it described the case as "The Struggle between Science and Religion in America" and emphasized that the trial of a teacher who taught the theory of evolution concerned the whole world ("Amerika'da Fenle Din Arasında Mücadele," 1925, p. 1). After the verdict, its language became sharper. Headlines such as "They Are Astonished by the Ignorance in America" and "The Opponents of Darwin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Have Gone Too Far" framed anti-evolutionary restrictions as signs of conservatism rather than progress ("Amerika'daki Cehalete," 1925, p. 2; "Darwin Aleyhdarları," 1925, p. 3). In this context, *Akşam* did not treat the United States as an unquestioned model of modernity.

Türk Hayatı made the comparison with Türkiye more explicit. A June 1925 article reacted to the idea that authorities could dismiss, arrest, and try a teacher for defending an evolutionary view and characterized the punishment of a free individual for such an opinion as fanaticism and barbarism. It then argued that those who underestimated the freedoms of the Republic of Türkiye should consider the example of the United States (Hüsnü Sözler [?], 1925, p. 14). Here the article reversed the usual direction of comparison: the United States became the negative example, while the Republic of Türkiye provided the standpoint from which the article evaluated freedom and modernity.

An even more direct secular comparison appeared in *Haftalık Mecmua*. Discussing the visit of U.S. Senator William Henry King, the magazine stated that King was interested in whether Turkish laws were secular. It responded by pointing to the prohibition of evolutionary teaching in the United States and asked, in effect, whether an observer from the United States questioning Turkish secularism should first examine his own country ("Hafta Sohbeti," 1925, p. 2). The magazine also mocked the idea that jurors with little knowledge of evolution could pass judgment on Darwin. This text is particularly important because it makes the comparison explicitly about secularism: in the Scopes controversy, a Turkish publication claimed the authority to question the modernity of the United States rather than simply measuring Türkiye against the United States as a model.

Other publications reinforced this broader tendency. *Papağan* mocked religious arguments used against evolution ("Amerikalı Râhib Efendiye," 1925, p. 1). *Resimli Ay* described the controversy in the United States as a struggle between renewal and fanaticism, religion and science, and thought and tradition ("İnsanlar Maymundan mı Gelmişdir," 1925, p. 31). *Resimli Dünya* connected the debate with a popular discussion of a chimpanzee named Tommy and criticized simplistic objections to Darwinism. Significantly, it also noted misunderstandings of the theory of evolution in Türkiye, criticizing the idea that evolution meant observing a monkey suddenly turn into a human being ("İnsanlığa Yaklaşan Bir Maymun," 1925, pp. 6–7). This qualification shows that the press could criticize anti-evolutionism in the United States without claiming that Turkish society had fully mastered the theory of evolution.

2.2. CONTRARY RESPONSES AND THE AFTERLIFE OF THE TRIAL

The press was not unanimous. *Son Saat* repeatedly approached the case with an anti-evolutionary and mocking tone. It criticized Ahmed Emin Yalman for presenting the trial as a major struggle between ignorance and science and joked that the affair was important mainly for the history of monkeys ("Âyine-yi Devrân," 1925a, p. 2). A later article continued the same satire by expressing satisfaction that the court had not sided with the monkeys ("Âyine-yi Devrân," 1925b, p. 6). *Vatan* also circulated anti-evolutionary arguments that it attributed to Bryan, while *Cumhuriyet* responded critically to such claims (*Cumhuriyet*, 1925, p. 3). *Resimli Gazete*, by contrast, was more ambiguous and combined the controversy in the United States with reports concerning investigations of human origins ("Maymunluk İddia'sı," 1925, p. 2).

These contrary examples are significant, but they do not erase the dominant pattern in the corpus. The trial also remained a recognizable reference point after 1925. In November 1926, *Vakit* compared the controversy surrounding the Egyptian scholar Taha Hussein with the Scopes Trial and described both in terms of science, freedom of thought, and freedom of conscience ("Mısır'ı Alt Üst Eden," 1926, p. 1). In May 1927, *Son Saat* recalled the Scopes Trial in the United States when reporting that a teacher in Poland had received a fine for teaching the theory of evolution ("Darwin Nazariyesi Lehistan'da," 1927, p. 3). The Scopes

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Trial had therefore become more than a short-lived foreign news story; it functioned as a model for interpreting later conflicts over scientific or intellectual freedom.

3. CONCLUSION

The Scopes Monkey Trial made the reception of the theory of evolution especially visible in public opinion during the early years of the Republic of Türkiye. Although some publications remained descriptive and others adopted anti-evolutionary or mocking positions, the predominant response across these sources framed the Tennessee restriction in terms of scientific thought, freedom of thought, modernization, and secularism.

The central finding is the comparative use of the case. Several publications portrayed the Scopes controversy in the United States as evidence that religious conservatism could restrict scientific education, while they represented the Republic of Türkiye as moving toward a more secular and scientifically oriented public order. The argument does not claim that Türkiye was historically or is presently more secular than the United States. Rather, it concerns how a specific body of press material from the early years of the Republic of Türkiye articulated a particular rhetoric and self-understanding within this controversy.

Within that historical setting, however, the reversal is clear. The Scopes Trial enabled Turkish writers to reverse the usual direction of comparison and question the use of the United States as a standard of modernity and secularism. On the issue of evolution teaching and freedom of scientific thought, the press during the early years of the Republic of Türkiye could instead use an event in the United States to articulate its own secular and scientific image. The trial therefore became an important press event at the intersection of the reception of evolution, science–religion relations, modernization, secularism, and freedom of thought.

REFERENCES

American Civil Liberties Union. (1925). State of Tennessee v. Scopes. https://www.aclu.org/documents/state-tennessee-v-scopes (Accessed 28 September 2026)

Amerika mahkemesinde fen mahkûm oldu. (1925, July 23). *Vakit*, 1.

Amerika'da fenle din arasında mücadele. (1925, July 16). *Akşam*, 1.

Amerika'daki cehalete hayret ediyorlar. (1925, July 25). *Akşam*, 2.

Amerika'daki maymun davasını ta'kib eden sulh mahkemesi. (1925, September 10). *Resimli Perşembe*, sayı 16, 8.

Amerikalı râhib efendiye. (1925, June 7). *Papağan*, sayı 69, 1.

Âyine-yi Devrân. (1925a, July 29). *Son Saat*, 2.

Âyine-yi Devrân. (1925b, August 2). *Son Saat*, 6.

Cumhuriyet. (1925, August 7). 3.

Darrow, C. (1929). *The famous examination of Bryan at the Scopes evolution trial* (E. Haldeman-Julius, Ed.). Haldeman-Julius Publications.

Darwin aleyhdarları azıtdılar. (1925, July 30). *Akşam*, 3.

Darwin nazariyesi: Profesör Scopes mahkum oldu. (1925, July 23). *İkdam*, 1.

Darwin nazariyesi Lehistan'da da bir mu'allimin mahkûmiyetine sebeb oldu. (1927, May 28). *Son Saat*, 3.

Hafta sohbeti. (1925, July 27). *Haftalık Mecmua*, sayı 2, 2.

Hakikat de bitaraflı. (1925, July 25). *Vakit*, 1.

Hüsnü Sözler (?). (1925, June 1). Dedikodu. *Türk Hayatı*, sayı 8, 14.

İnsan–maymun. (1925, July 23). *Cumhuriyet*, 1.

İnsanlar maymundan mı gelmişdir, Allah tarafından mı yaratılmışdır? (1925, August 1). *Resimli Ay*, sayı 7, 31.

İnsanlığa yaklaşan bir maymun. (1925, December 15). *Resimli Dünya*, sayı 16, 6–7.

Lienesch, M. (2007). *In the beginning: Fundamentalism, the Scopes Trial, and the making of the antievolution movement*. University of North Carolina Press.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Maymunluk iddia‘sı. (1925, August 1). *Resimli Gazete,* 2.

Mencken, H. L. (2010). *A religious orgy in Tennessee: A reporter’s account of the Scopes Monkey Trial*. Melville House.

Mısır’ı alt üst eden meselenin sebebi Ezher softalarının safsatalarıdır. (1926, November 8). *Vakit,* 1.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DÜŞÜNCENİN UZAMSAL METAFORLARI: TÜRKÇEDE BİLİŞSEL SÜREÇLERİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Dr. Öğretim Üyesi SVITLANA NESTEROVA COŞKUN
Bartın Üniversitesi, scoskun@bartin.edu.tr - ORCID: (https://orcid.org/0000-0003-4128-708X)

ÖZET

Dil ile düşünce arasındaki ilişki, dil felsefesinin temel problemlerinden birini oluşturmaktadır. Güncel araştırmalar, dilin düşünceyi yalnızca aktaran ve muhafaza eden bir araç olmadığını, aynı zamanda düşüncenin biçimlenmesinde ve yönlendirilmesinde etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Bu işlev, özellikle kavramsal metaforlar üzerinden açık biçimde izlenebilmektedir. Dilsel veya edebî metaforlarda bir sözcüğün alışılmadık kullanımı, onun anlam alanını belirli bir bağlam içerisinde genişletebilir veya dönüştürebilirken, bilişsel metaforlar bir kavramsal alanın başka bir kavramsal alan üzerinden anlaşılmasını ve yapılandırılmasını sağlamaktadır. Bu metaforlar etrafında oluşan kavramsal ve sözcüksel yapılar, olguların hem gündelik düzeyde kavranmasına hem de bilimsel olarak tanımlanmasına katkıda bulunmaktadır. Kavramsal Metafor Kuramının öncüleri Lakoff ve Johnson, (1980) özellikle soyut ve doğrudan algılanamayan olguların daha somut ve bedensel deneyim alanları aracılığıyla kavramsallaştırıldığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, Kavramsal Metafor Kuramı çerçevesinde Türkçede düşünme, akıl yürütme, anlama, çıkarım yapma ve karar verme gibi bilişsel süreçleri ifade etmek için kullanılan dilsel yapıları analiz etmeyi amaçlamaktadır. İnceleme, diğer birçok dilde gözlemlendiği gibi Türkçede de zihinsel süreçlerin "düşünme harekettir", "zihin kaptır" ve "düşünce yapıdır" gibi büyük ölçüde bedensel ve uzamsal deneyime dayanan kavramsal metaforlar aracılığıyla yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Çalışmada, bu metaforik yapıların zihinsel süreçlerin kavranmasını kolaylaştırırken aynı zamanda düşünceyi belirli kavramsal şemalar içerisinde biçimlendirebildiği ve böylece söz konusu süreçlerin anlaşılma biçimini sınırlandırabildiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda analiz, kavramsal metaforların yalnızca dilsel ifade araçları olmadığını, bilgi edinme ve anlamlandırma süreçlerinde dilin epistemolojik işlevini görünür kılan bilişsel yapılar olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kavramsal metaforlar, kavramsallaştırma, bilişsel süreçler, dil felsefesi.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Metafor araştırmaları, son yüz yıl boyunca dil felsefesinin en önemli ve gelişmekte olan araştırma alanlarından biri olmuştur. Geleneksel olarak edebî bir söz figürü veya "konuşma süsü" olarak görülen metafor, özellikle son dönem araştırmalarında dilin işleyiş mekanizmasına ve anlamın oluşum ilkelerine ışık tutabilecek bir fenomen olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Hartman, 1982). Doğal dillerde ortaya çıkan metaforik ifadeler, aynı zamanda dil ile düşünce arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemek için elverişli ve zengin bir araştırma malzemesi sunmaktadır.

Bu çalışmada, metaforun yaşamımızı düşündüğümüzden çok daha fazla etkileyen bir unsur olduğunu göstermek amacıyla, bilişsel psikoloji ve zihin felsefesi gibi alanların araştırma konuları arasında yer alan düşünme süreçleriyle ilişkili sözcük, terim ve deyimlerin metaforik dayanaklarının araştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, günümüz Türkçesinde düşünme süreçlerini betimlemek için kullanılan ifadeleri belirleyip analiz ve tasnif ederek bu ifadelerin dayandığı metaforik ilişkileri tespit etmeyi hedeflemektedir. Araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Kavramsal Metafor Kuramı'nın temel ilkelerine geçmeden önce, felsefede metafora ilişkin başlıca görüş ve varsayımları kısaca özetlemenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Metafor terimi Eski Yunanca kökenli olup (μεταφορά – "başka bir yere taşıma", "aktarma") ilk olarak belagat (retorik) sanatında bir söz veya ifade figürünü belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Metaforun bilinen ilk tanımlarından birini *Poetika*'da yapan Aristoteles'e göre metafor, "[anlamın] başka bir ada aktarılmasıdır; bu aktarım ya türden çeşide doğru, ya çeşitten türe doğru, ya çeşitten çeşide doğru ya da benzeşim kurma bakımından olur" (Aristoteles, 2005, 73). Buna göre metaforun temel işlevi ve ayırt edici özelliği "anlam aktarımı"dır. Aristoteles açısından metafor, bir tür yoğunlaştırılmış veya kısaltılmış analojiyi temsil eder ve hemen hemen her analoji metaforik bir ifadeye dönüştürülebilir. Örneğin yaşam ile yaşlılık arasındaki ilişki, gün ile akşam arasındaki ilişkiye tekabül eder. Bu analojiden hareketle akşam "günün yaşlılığı", yaşlılık ise "yaşamın akşamı" olarak betimlenebilir (Aristoteles, 2005, 75).

Terimin teknik anlamında metafor, bir sözcüğün anlamında semantik değişimin meydana gelmesini sağlayan mekanizmalardan biridir. Metafor genellikle bir sözcüğün başka bir sözcüğün yerine kullanılması veya bir sözcüğün yerleşik anlamlarının dışına çıkarak yeni ve alışılmamış bir anlam kazanması biçiminde karşımıza çıkar. Sözcükler bir cümle içerisinde veya en azından başka sözcüklerle ilişkilendirildiklerinde metaforik anlam kazandıkları için, "metaforik sözcük"ten ziyade "metaforik ifade"den ya da sözcüğün belirli bir bağlamdaki metaforik kullanımından söz etmek daha yerinde olacaktır. Metaforik ifadede iki farklı kavram belirli bir açıdan ilişkilendirilmekte; aralarında benzerlik, yakınlık veya başka türden ilişkilerin kurulması sonucunda bir kavramsal alandan diğerine kısmi bir anlam aktarımı gerçekleşmektedir.

Yirminci yüzyılda felsefede yaşanan *dile dönüş* (*linguistic turn*) hareketi bağlamında metafor, felsefi araştırmalarda kalıcı bir yer edinmiştir (Hartman, 1982). İngiliz edebiyat eleştirmeni ve retorik kuramcısı I. A. Richards'ın 1936 yılında yayımlanan *The Philosophy of Rhetoric* adlı eseri, metafor üzerine yürütülen teorik çalışmalara önemli bir ivme kazandırmış ve metaforun epistemolojik statüsüne ilişkin günümüzde de devam eden tartışmalara önemli katkıda bulunmuştur. Richards, metaforu yardımcı bir araç veya dilsel bir süs olmaktan ziyade,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dilin her alanında işleyen temel bir ilke olarak görmektedir. Metafor olmaksızın dilin işlevlerinin aksayacağını ileri süren Richards, insan düşüncesinin doğası itibarıyla metaforik olduğunu savunmuştur. Metaforik ifadenin yapısında ise *tenor* ve *vehicle* olarak adlandırdığı iki temel unsur ayırt etmiştir (Richards, 1936, 96–101).

Metafor araştırmalarının bir diğer önemli ismi olan Max Black, alana temel katkılarından birini yaptığı "Metaphor" başlıklı makalesinde (1955), metafora ilişkin üç temel yaklaşımı *yerine geçme* (*substitution*), *karşılaştırma* (*comparison*) ve *etkileşim* (*interaction*) görüşleri olarak sınıflandırmıştır. Yerine geçme görüşüne göre metaforik ifade, belirli durumlarda düz anlamlı bir ifadenin yerine kullanılmaktadır. Black, özellikle bilimsel dilde bazı metaforların varlığını, henüz uygun ve yerleşik düz anlamlı karşılıkların bulunmamasıyla ilişkilendirir. Buna göre gelişmekte olan bazı disiplinlerde terim işlevi gören mecazların kullanılması, bunların metaforik olmayan alternatiflerinin henüz mevcut olmamasından kaynaklanabilir. Karşılaştırma görüşüne göre ise metafor, okurun metaforun iki unsuru arasında keşfetmesi gereken bir benzerliğe dayanmaktadır.

Etkileşim görüşünde Richards'ın yaklaşımını geliştiren Black, metafordaki iki unsurun bir dizi çağrışım aracılığıyla birbirleriyle etkileşime girdiğini vurgular. Black ayrıca metaforun işleyişini açıklamak amacıyla *odak* (*focus*) ve *çerçeve* (*frame*) kavramlarını kullanmıştır. Ona göre, metaforik ifadenin unsurları arasında gerçekleşen etkileşim ve çağrışımlar, bu unsurların tek başlarına sahip olmadıkları yeni bir anlamın ortaya çıkmasını sağlar. Bu nedenle Black, "Bazı örneklerde metaforun benzerliği ortaya çıkarmaktan ziyade benzerliği yarattığını söylemek daha aydınlatıcı olacaktır" görüşünü ileri sürmektedir (Black, 1955, 285).

Paul Ricoeur, *The Rule of Metaphor* adlı çalışmasında metaforik ifadeyi "...gibidir" ve "...değildir" biçiminde ifade edilebilecek iki karşıt semantik eğilimi aynı anda barındıran bir yapı olarak ele almaktadır. Ona göre bu iki kutup arasındaki gerilim, metaforik anlamın ve metaforik hakikatin ortaya çıkmasında belirleyicidir. Ricoeur'un metafora ilişkin geliştirdiği "gerilim teorisi", metaforu benzerliğe dayanan basit bir çağrışım olmaktan ziyade, başlangıçta ortaya çıkan semantik uyumsuzluğun yaratıcı biçimde çözülmesi olarak değerlendirir. "Ölü metafor" ("sandalyenin ayağı", "dağın eteği" gibi) ile "canlı metafor" arasındaki farkı açıklarken Ricoeur, canlı metaforun bir anlam yaratma veya icat etme sürecini içerdiğini vurgular: "İcat metaforları, cümledeki uyumsuzluğa verilen cevaplar ve bu cevapların meydana getirdiği anlam genişlemeleridir" (Ricoeur, 2007, 69). Ona göre benzerlik ile benzemezlik arasındaki etkileşim, gerçekliğin mevcut bir sınıflandırması ile henüz ortaya çıkmakta olan yeni bir sınıflandırması arasında bir gerilim meydana getirir (Ricoeur, 2007, 74).

Yukarıda ele alınan, sezgisel (*heuristic*) ve bilişsel süreçleri teşvik eden belirgin işlevlerinin yanı sıra metaforların daha "gizli", ancak bundan dolayı daha az önemli olmayan görevleri de bulunmaktadır. Başlangıçta dilde eksik olan bir sözcük veya terimin yerine kullanılan bazı metaforik ifadeler, zamanla yaygın kabul gören ve genel geçer terimler hâline gelebilir. Metaforun oluşturduğu iki kavram arasında gerginlik kavranmadığı halde, iddia edilen ile gerçekten var olan (olması gereken) arasında çelişki tespit edilmediğinde, metafor bir dil figürü ve retorik araç olmaktan çıkar. 'Ölü' veya 'dönmüş' metaforlarda, söz konusu zıtlıkları bir arada kavrama durumu artık söz konusu değildir ve onlar sadece nominatif fonksiyonu gerçekleştirmektedirler. Ölü metafordaki kelime kendi düz anlamından farklı olan fakat sabit ve belirgin bir anlama sahiptir. "Ölü metafor" olarak adlandırılan bu yapılar edebiyat ve sanatla

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sınırlı kalmayıp siyaset, ekonomi, pazarlama, psikiyatri, eğitim ve bilim başta olmak üzere yaşamın hemen her alanına nüfuz etmektedir (Romero & Soria, 1984) Örneğin *dağın eteği, sokak başı, kapı kolu, atom çekirdeği* gibi ifade ve terimler, artık metaforik çarpıcılıklarını büyük ölçüde yitirmiş ve belirli kavramları adlandıran yerleşik ifadeler hâline gelmiş olmaları bakımından "ölü metafor" örnekleri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle metaforların dilin söz varlığını genişletme ve yeni kavramların adlandırılmasını sağlama bakımından önemli bir işleve sahip olduğu kabul edilmektedir. Metaforik ifadenin anlaşılma sürecinde onlar ikisi bir arada tutulmakta ve onların arasındaki açığın boyutu metaforun etkileme gücüyle doğru orantılı olmaktadır.

Bu çalışma ise "ölü" metaforlardan bile daha az görünür olan, ancak dilin ve düşüncenin işleyişi açısından daha temel bir rol oynayan kavramsal metaforları incelemeyi amaçlamaktadır. Lakoff ve Johnson'ın 1980 yılında yayımlanan makalede şunu belirtmektedirler: "*Kavramsal sistemimiz normalde farkında olduğumuz bir şey değildir. Her gün yaptığımız küçük şeylerin çoğunda, belirli çizgiler doğrultusunda az çok otomatik olarak düşünür ve hareket ederiz*" (Lakoff & Johnson, 1980, 454). Onlara göre, bizim düşünme biçimimizi sağlayan kavramsal metaforlar, bir kavramsal alanın başka bir kavramsal alan aracılığıyla anlaşılmasını ve yapılandırılmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım etrafında gelişen *Kavramsal Metafor Kuramı,* çalışmamızın temel kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmamızın amacı, bu doğrultuda, Türkçede bilişsel süreçlere ilişkin kavramsal metaforları tespit ve tasnif ederek, düşünme süreçlerini ifade etmek için kullanılan sözcük, terim ve deyimlerin metaforik ve kavramsal niteliğine ilişkin farkındalığı artırmaktır.

2. TÜRKÇEDE BİLİŞSEL SÜREÇLERİN KAVRAMSALLAŞTIRILMA ÖRNEKLERİNİN ANALİZİ

2.1. Kuramsal Çerçeve

Lakoff ve Johnson'ın *Metaphors We Live By* (1980) adlı çalışmasıyla sistematik bir kuramsal çerçeveye kavuşan Kavramsal Metafor Kuramı, metafor kavramını disiplinler arası bir yaklaşımla biliş (*cognition*), dil ve iletişim çalışmalarının merkezî konularından biri hâline getirmiştir. Lakoff ve Johnson, gündelik hayatta kullandığımız metaforların gelişigüzel dilsel kullanımlar olmadığını; aksine deneyimlerimizi kavramsallaştırmamızı sağlayan tutarlı sistemlerin birer göstergesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Geliştirdikleri yaklaşıma göre metafor yalnızca dilde ortaya çıkan bir olgu değildir; düşünme ve eylemlerimizi biçimlendiren kavramsal sistemimizin kendisi büyük ölçüde metaforik bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla metafor yalnızca dile ilişkin bir sorun değil, aynı zamanda düşünce ve eyleme ilişkin bir olgudur (Lakoff & Johnson, 2015, 67). Soyut bir kavramı anlamaya çalışırken, onu daha somut ve doğrudan deneyimlenebilir başka bir kavramsal alan aracılığıyla yapılandırma eğiliminde olmamız bu durumun temel göstergelerinden biridir.

Lakoff ve Johnson, kavramsal metafor (*conceptual metaphor*) ile onun dildeki somut gerçekleşmeleri olan metaforik ifadeler arasında ayrım yapmaktadır. Örneğin ZAMAN PARADIR (Vakit nakittir) bir kavramsal metafordur: zaman gibi soyut bir kavramsal alan, para ve ekonomik kaynaklarla ilişkili kavramlar aracılığıyla yapılandırılmaktadır. "Vaktini iyi harcamalısın", "Bana biraz zaman ver" veya "Vakit tükendi" gibi ifadeler ise ZAMAN PARADIR kavramsal metaforunun dildeki farklı gerçekleşmeleridir (Lakoff & Johnson, 2015,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

30–31). Dolayısıyla kavramsal metafor düşünsel düzeydeki sistematik eşlemeyi, metaforik ifade ise bu eşlemenin dilde görünür hâle gelen örneklerini ifade etmektedir.

Lakoff ve Johnson'a göre metaforik ifadelerin anlamlandırılması, onların temelinde bulunan kavramsal eşlemelerle yakından ilişkilidir. Bu nedenle kavramsal metaforlar yalnızca edebî veya retorik kullanımları açıklayan araçlar değil, gündelik dili ve onun arkasındaki kavramsal sistemi anlamak bakımından da merkezî öneme sahiptir. Birçok farklı metaforik ifadenin aynı temel kavramsal eşlemenin dilsel gerçekleşmeleri olması, yüzeyde birbirinden bağımsız görünen ifadelerin aslında sistematik bir kavramsal yapı içerisinde birbirleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Kavramsal Metafor Kuramı'nda metafor, genel olarak bir kaynak alan (*source domain*) ile bir hedef alan (*target domain*) arasındaki sistematik eşleme üzerinden açıklanmaktadır. Hedef alan, anlaşılması veya yapılandırılması amaçlanan kavramsal alanı; kaynak alan ise hedef alanın kavramsallaştırılmasında kullanılan, çoğunlukla daha somut ve doğrudan deneyimlenebilir alanı ifade eder. Böylece hedef alanın belirli özellikleri, kaynak alanın kavramsal yapısından yararlanılarak anlaşılır. Örneğin TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforunda "tartışma" hedef alanı, "savaş" kaynak alanı aracılığıyla yapılandırılır; *bir görüşü savunmak, karşı tarafın iddiasına saldırmak, bir tartışmayı kazanmak veya kaybetmek* gibi ifadeler bu eşlemenin dilsel yansımalarıdır.

Lakoff ve Johnson'ın klasik sınıflandırmasında kavramsal metaforların başlıca üç türünden söz edilmektedir: yapısal metaforlar (*structural metaphors*), yönelimsel metaforlar (*orientational metaphors*) ve ontolojik metaforlar (*ontological metaphors*).

Yapısal metaforlarda bir kavram veya kavramsal alan, başka bir kavramsal alanın yapısı aracılığıyla sistematik biçimde kavramsallaştırılır. Yukarıda değinilen TARTIŞMA SAVAŞTIR veya ZAMAN PARADIR metaforları bu türün tipik örnekleridir. Kaynak alana ait kavramlar ve ilişkiler, hedef alanın belirli yönlerinin anlaşılmasını ve bunlar hakkında akıl yürütülmesini mümkün kılar. Bununla birlikte metaforik eşleme, hedef alanın bütün özelliklerini kapsamak zorunda değildir; kaynak alan hedef alanın bazı özelliklerini öne çıkarırken diğerlerini geri planda bırakabilir. Bu seçicilik, metaforların yalnızca düşünmeyi kolaylaştıran değil, aynı zamanda belirli düşünme biçimlerini teşvik eden kavramsal araçlar olmasının da temelini oluşturur.

Yönelimsel metaforlar, kavramların birbiriyle mekânsal ilişkiler üzerinden yapılandırıldığı metafor türüdür ve büyük ölçüde fiziksel ve bedensel deneyimlerimize dayanmaktadır. Bu metaforlar *yukarı–aşağı, içeri–dışarı, ön–arka, merkez–çevre, yakın–uzak* ve *derin–sığ* gibi temel mekânsal yönelimlerden yararlanır. Özellikle dikey yönelimlerin soyut kavramların yapılandırılmasında yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin İYİ OLAN YUKARIDADIR gibi kavramsal eşlemeler; "moralimin yükselmesi", "enflasyonun düşmesi", "yüksek statü", "ateşin yükselmesi" veya "borsanın sert düşmesi" gibi çok farklı alanlardaki ifadelerin oluşmasına imkân vermektedir (Lakoff & Johnson, 2015, 36–44). Bu örneklerde nicelik, duygusal durum, toplumsal konum veya ekonomik değişim gibi soyut olgular dikey mekânsal yönelim aracılığıyla kavramsallaştırılmaktadır.

Ontolojik metaforlar ise olayların, eylemlerin, duyguların, düşüncelerin ve diğer soyut olguların nesne, madde veya sınırları belirlenmiş varlıklar olarak kavramsallaştırılmasına dayanır. Fiziksel olmayan bir olgunun bu şekilde nesneleştirilmesi, onun hakkında konuşmayı,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ona göndermede bulunmayı, onu sınıflandırmayı, nicelleştirmeyi ve onun hakkında akıl yürütmeyi mümkün kılar. "Zihnim çok dolu", "Sabrım taştı", "Acıya dayanmak", "gönül yarası" gibi ifadelerde soyut zihinsel veya duygusal olgular fiziksel varlıklara özgü özellikler aracılığıyla kavramsallaştırılmaktadır.

Ontolojik metaforların önemli türlerinden biri kap metaforlarıdır (*container metaphors*). İnsan, kendi bedenini içi ve dışı bulunan, yüzey tarafından sınırlandırılmış bir varlık olarak deneyimler. Benzer biçimde çevresindeki birçok alanı da bir sınır, iç ve dış ilişkisi üzerinden kavramsallaştırır. Bu temel bedensel deneyim, soyut alanların da "içinde bulunulabilen", "dışına çıkılabilen", "doldurulabilen" veya "boşaltılabilen" kaplar olarak düşünülmesine imkân verir. "*Zihnim dolu", "aklımdan çıktı", "kafama girmiyor", "bu düşünceyi zihninden çıkar"* gibi ifadelerde zihnin sınırları bulunan bir kap, düşüncelerin ise bu kaba girip çıkabilen veya onun içerisinde bulunabilen varlıklar şeklinde kavramsallaştırıldığı görülmektedir.

Lakoff ve Johnson'a göre bu tür metaforların temelinde insanın dünyayla kurduğu bedensel etkileşim bulunmaktadır. Mekânsal yönelimlerimiz yönelimsel metaforlara temel oluştururken, fiziksel nesnelerle ve özellikle kendi bedenimizle kurduğumuz ilişki ontolojik metaforların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Böylece soyut olaylar, eylemler, duygular ve düşünceler; hareket, yön, nesne, madde, kap ve sınır gibi doğrudan deneyimlenebilen yapılar aracılığıyla kavranabilir hâle gelir. Kavramsal metaforlar bu bakımdan yalnızca dilsel ifadelerin kaynağını değil, insanın soyut olgular hakkında düşünme ve akıl yürütme biçimlerinin de önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Deneyimlerimizi nesne ve maddeler aracılığıyla kavramsallaştırmak, deneyimin belirli unsurlarını birbirinden ayırmamıza ve onları bağımsız varlıklar olarak ele almamıza imkân tanır. Bir olguyu sınırları belirli bir varlık veya madde olarak kavramsallaştırdığımızda ona göndermede bulunabilir, onu sınıflandırabilir, gruplandırabilir ve nicelleştirebilir; dolayısıyla onun hakkında daha sistematik biçimde akıl yürütebiliriz. Gerçekte kesin ve doğal sınırlara sahip olmayan olguların dahi belirli amaçlar doğrultusunda sınırlandırılarak ayrı varlıklar şeklinde kavranması mümkündür. İnsanların mekânsal yönelimlerine ilişkin temel bedensel deneyimleri yönelimsel metaforlara kaynaklık ettiği gibi, fiziksel nesnelerle ve özellikle kendi bedenleriyle kurdukları etkileşim de ontolojik metaforların temelini oluşturur. Böylece olaylar, eylemler, duygular ve düşünceler gibi doğrudan fiziksel varlık niteliği taşımayan olgular, nesne ve maddelere özgü özellikler aracılığıyla kavramsallaştırılabilir.

Bu noktada dikkat çekici bir durum ortaya çıkmaktadır: Akıl, metaforun doğasını açıklamaya çalışırken metafor da aklın kendi işleyişini açıklamanın temel araçlarından biri hâline gelmektedir. Nitekim düşünme ve akıl yürütme gibi doğrudan gözlemlenemeyen bilişsel süreçleri ifade etmek için gerek gündelik dilde gerekse mantık terminolojisinde sıklıkla uzamsal ve devinimsel metaforlara başvurulmaktadır. Türkçedeki *akıl yürütmek, düşünce yolu, bir düşünceden hareket etmek, sonuca varmak, bir noktaya gelmek, tümdengelim* ve *tümevarım* gibi ifadeler bunun dikkat çekici örnekleridir. Bu ifadelerde düşünme süreci, belirli bir başlangıç noktasından hareket ederek bir yol izleme ve sonunda belirli bir hedefe ulaşma biçiminde kavramsallaştırılmaktadır. Böylece soyut bir bilişsel süreç, bedensel deneyimden kaynaklanan *hareket, yol, yön ve hedef* şemaları aracılığıyla anlaşılır hâle gelmektedir. Başka dillerde kullanılan mantık ve düşünme terminolojisinin de benzer metaforik modellerden yararlandığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Gasser, 1999).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2.2. Türkçede Bilişsel Süreçlerin Kavramsallaştırılma Örneklerin Analizi

Türkçede bilişsel süreçleri ifade eden terim ve deyimler sınıflandırıldığında, bunların önemli bir bölümünün DÜŞÜNME UZAMDA HAREKETTİR (1) biçiminde ifade edilebilecek temel bir kavramsal metafora dayandığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, zihinsel süreçlerin uzamsal metaforlar aracılığıyla kavramsallaştırılması yalnızca Türkçeye özgü değildir; benzer eğilimlere birçok dilde rastlanmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, insanın dünyaya ilişkin en temel deneyimlerinin kendi bedeni ve içinde bulunduğu fiziksel çevre aracılığıyla edinilmesidir. Uzam, hareket, yön ve konuma ilişkin bu temel deneyimler, daha sonra doğrudan algılanamayan soyut olguların kavramsallaştırılmasında kullanılabilecek bilişsel modeller sağlamaktadır.

Bu eğilimin tarihsel dil verilerinde de izlenebildiği görülmektedir. Örneğin K.Azılı'nın Eski Uygurcada zihin kavramlarının mekânlaştırılmasını konu alan çalışması, "insan düşüncesinin temel somutlama aracı olan mekânlaştırma eğiliminin, zihin metaforları için önemli bir basamağı oluşturduğunu" göstermektedir (Azılı, 2026, 28). Günümüz Türkçesindeki *akıl yürütmek, bir düşünceden hareket etmek, bir sonuca varmak, bir noktaya gelmek, zihninde yer etmek, kavramak, düşünceyi temellendirmek* ve *düşünceyi yapılandırmak* gibi ifadeler de soyut bilişsel süreçlerin hareket, yön, konum, mekân ve fiziksel yapı gibi somut deneyim alanları üzerinden kavramsallaştırıldığını göstermektedir.

Türkçede DÜŞÜNME UZAMDA HAREKETTİR temel kavramsal metaforunun yanı sıra, bu metaforla sistematik ilişki içerisinde bulunan bir dizi alt metafor da tespit edilebilir. Fiziksel hareketin *başlangıç noktası, izlenen yol, yön* ve *varış noktası* gibi temel unsurları bulunduğu gibi, düşünme süreçlerine de benzer niteliklerin atfedildiği görülmektedir. *Bir noktadan hareket etmek, buradan yola çıkmak* gibi ifadeler düşünmenin bir başlangıç noktasına; *düşünce yolu, akıl yürütmek, düşüncede ilerlemek* gibi ifadeler izlenen bir yola ve harekete; *düşünceye yön vermek, düşünceyi yönlendirmek* gibi ifadeler bir yöne; *sonuca varmak, sonuca ulaşmak* ve *bir noktaya gelmek* gibi ifadeler ise bir varış noktasına sahip olduğunu düşündürmektedir. Böylece düşünme sürecinin kavramsallaştırılmasında *kaynak–yol–hedef* şemasının belirgin biçimde işlediği söylenebilir.

Bununla birlikte, Türkçede bilişsel süreçlere ilişkin ifadelerde yalnızca statik bir mekânsallaştırmanın değil, özellikle devinimsel bir kavramsallaştırmanın ön plana çıktığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle düşünme, çoğu zaman belirli bir durumda bulunmaktan ziyade, bir noktadan başka bir noktaya doğru ilerleyen süreç ve değişim olarak temsil edilmektedir. Bunun, insanın değişimi doğrudan deneyimlediği en temel biçimlerden birinin uzamda hareket olmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Soyut bir zihinsel değişim, böylece fiziksel yer değiştirme modelinden yararlanılarak anlaşılır hâle gelmektedir.

Bu iddiamızı, bilişsel süreçlere ilişkin tespit ettiğimiz ikinci temel kavramsal metafor desteklemektedir: ANLAMAK SABİTLEMEK/DURDURMAKTIR (2). *Kavramak, yakalamak, akılda tutmak, zihinde tutmak* ve *bir noktaya bağlamak* gibi ifadeler ilk bakışta farklı fiziksel eylemlere göndermede bulunsa da ortak bir devinimsel şema içerisinde değerlendirilebilir. Bu eylemlerin ortak özelliği, hareket hâlindeki bir nesnenin ele geçirilmesi, tutulması veya belirli bir konumda sabitlenmesidir. Dolayısıyla burada anlamanın yalnızca

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

fiziksel olarak "kavrama" eylemi üzerinden değil, daha genel düzeyde hareketin sona erdirilmesi ve elde edilen şeyin sabit tutulması üzerinden kavramsallaştırıldığı ileri sürülebilir. Bilişsel süreçlerin metaforik olarak yapılandırılmasında görsel deneyim de önemli bir kaynak alan oluşturmaktadır. Türkçede ANLAMAK GÖRMEKTİR (3) biçiminde ifade edilebilecek kavramsal metaforun çok sayıda dilsel gerçekleşmesi bulunmaktadır. *Meseleyi aydınlatmak, konuya ışık tutmak, açık seçik olmak, açıklığa kavuşturmak, gözden kaçırmak, bir şeyi farklı açıdan görmek* gibi ifadelerde anlama ve bilgi edinme, görme koşullarının iyileşmesi ve nesnenin algısal olarak belirginleşmesi aracılığıyla kavramsallaştırılmaktadır.

Çizelge 1. Bilişsel Süreçleri bağlamında başvurulan kavramsal (yapısal) metaforlar.

No	Kavramsal Metafor	Dilsel metafor (metaforik ifade)
1.	**DÜŞÜNME = UZAMDA HAREKET.**	• Akıl yürütmek • Düşünce yolları • Tümevarım • Tümdengelim, • Düşünceyi takip etmek • Düşünce yolu • Çözüm yolu • Yanlış yola sapmak • Bir düşüncenin peşinden gitmek • Bir düşüncenin izini sürmek • Düşüncede ilerlemek • Tartışmayı ileri götürmek
1.1.	**Yön**	• Düşünceye yön vermek • Düşünceyi yönlendirmek • Dikkatini bir şeye yöneltmek • Konuyu farklı bir yöne çekmek • Konuya başka bir açıdan yaklaşmak • Meseleden uzaklaşmak
1.2.	**Başlangıç noktası**	• Bir noktadan hareket etmek • Hareket noktası • Buradan yola çıkmak • Kaldığımız yerden devam etmek
2.	**ANLAMAK = SABİTLEMEK, TUTMAKTIR**	• Kavrayış • Meseleyi kavramak • Anlamı yakalamak • İpucunu yakalamak • Bağlantıyı yakalamak • Akılda tutmak • Zihinde tutmak • Düşünceye tutunmak • Bir noktaya bağlamak
2.1.	**Varış noktası**	• Sonuca ulaşmak • Sonuca varmak • Bir kanıya varmak • Bir noktaya gelmek • Ortak noktada anlaşmak

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yukarıda incelediğimiz yapısal kavramsal metaforların yanında, akıl, zihin, fikir ve iddia gibi fiziksel olmayan yeti ve ürünleri, nesnel ve mekânsal boyutlara sahip varlıklar gibi gösteren ontolojik kavramsal metaforlar da tespit ettik. Bunlar arasında, zihni bir mekân veya belirli bir hacme sahip bir kap (1) olarak gösteren *kafasına sokmak, aklına gelmek, kafası dolu* gibi ifade, terim ve deyimler bulunmaktadır. Benzer şekilde, entelektüel faaliyet sonucunda oluşan düşünce, fikir, argüman, öneri ve itiraz gibi düşünsel ürünlere ilişkin ifadelerde, genellikle nesneler (2) bağlamında kullanılan *almak, vermek, koymak, biriktirmek, aktarmak* gibi fiillerin kullanıldığını görmekteyiz. Son olarak, düşüncenin oluşum sürecine ilişkin ifadelerde, düşünceyi çeşitli unsurlardan oluşan fiziksel bir yapı (3) gibi betimleyen, oldukça zengin ve özellikle akademik literatürde sıkça kullanılan bir ifade listesi mevcuttur: *konuya giriş, kavramsal çerçeve, düşüncenin desteklenmesi, temelsiz iddia* vb. Bu ontolojik metaforların, bilişsel süreçlere ilişkin olarak yukarıda incelediğimiz kavramsal metaforlarla sistematik bir uyum içinde bulunduğu açıktır.

Çizilge 2. Bilişsel Süreçleri bağlamında başvurulan ontolojik metaforlar.

No	Kavramsal Metafor	Dilsel metafor (metaforik ifade)
1.	**ZİHİN/AKIL = MEKÂN/ KAP**	• Kafasına girmek • Kafasına sokmak • Aklına gelmek • Aklına girmek • Aklından çıkmak • Aklında tutmak • Kafasının içinden geçirmek • Zihninde / hafızada yer edinmek • Zihninin bir köşesinde saklamak • Kafası dolu • Kafasını boşaltmak • Bilgi alanı
2.	**FİKİR/BİLGİ = NESNE**	• Fikir almak • Bilgi vermek • Öneri sunmak • Düşüncesini paylaşmak • Fikir ortaya koymak • Düşünceyi aktarmak • Düşünceyi taşımak • Bir düşünceyi benimsemek • Fikri reddetmek • Bilgiyi depolamak • Bilgiyi biriktirmek • Alıntılamak
3.	**FİKİR/BİLGİ = YAPI**	• Kuram kurmak • Kavramsal yapı • Düşünceyi temellendirmek • Argümanı desteklemek • Kuramsal çerçeve • Düşüncenin çatısı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

		• Konuya giriş • Düşüncenin dayanakları • Temelsiz iddia • Sağlam argüman • Argümanın çökmesi

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yaptığımız inceleme, bilişsel süreçlere ilişkin ifadelerde uzamsal metaforların başat bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Gündelik dil kullanımı açısından bu tür tasvirlerin elverişli olduğunu kabul etsek bile, bilimsel alandaki kullanımları söz konusu olduğunda metaforların dayattığı perspektife bazı itirazlar yöneltmek mümkündür. Çünkü metaforik yapılar zihinsel süreçlerin kavranmasını kolaylaştırırken aynı zamanda düşünceyi belirli kavramsal şemalar içerisinde biçimlendirmekte ve böylece söz konusu süreçlerin anlaşılma biçimini sınırlandırabilmektedir.

İlk itiraz, düşünme süreci ile uzamda hareket arasındaki niteliksel farklılıktan kaynaklanmaktadır. Düşünme süreçleri, uzamsal ve dolayısıyla nicel bir değişim olan mekanik hareketten çok, nitel bir dönüşüm; bir yoğunlaşma, hafızadaki unsurların sistemleştirilmesi ve ilişkilendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca düşünme esnasında önceki bilgi ve görüşler, uzamsal harekette olduğu gibi geride bırakılmaz; aksine hepsi "şu an" dediğimiz zamansal birim içerisinde yeni bir organizasyon hâlinde bir arada bulunur. Dikkat çekicidir ki felsefenin farklı dönemlerinde, zihinsel süreçlere ilişkin olarak dilin dayattığı kalıpları değiştirmeye yönelik çeşitli çabalar görmek mümkündür. Örneğin René Descartes'ın felsefesinde *res cogitans* (zihin/ruh), *res extensa* gibi uzamsal değildir ve mekânda yer kaplamaz; ancak zaman içinde var olur.

Bilgiyi bir nesne olarak gösteren ontolojik metaforlara karşı ise şu söylenebilir: Anlama durumu, dışarıdan eklenen hazır bir ürün değil, zihnin kendi iç üretimidir ve öznenin çeşitli nitelik ve hâllerine bağlıdır. Ayrıca anlama, hermeneutik ve fenomenolojik geleneklerin ortaya koyduğu gibi, sabitlenebilen ve durdurulabilen bir süreç değildir. Düşünme süreçlerine ilişkin metaforların yarattığı yanıltıcı tasvirler, iletişim, eğitim ve yönetim süreçlerinin verimliliğini olumsuz etkileyebilir ve zihnin işleyişini inceleyen alanlarda hatalı yönlendirmelere yol açabilir (Mácha, 2019; Rothbart, 1984).

Peki, metafor kullanımından vazgeçebilir, bunların dayattığı tasvirlerden kurtulabilir miyiz? Tarihin çeşitli dönemlerinde felsefecilerin metafora karşı kesin biçimde olumsuz tutum sergiledikleri olmuştur. Hobbes, Berkeley ve Locke gibi felsefeciler metaforlardan kaçınmak gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak işin ironik yönü şudur ki metaforun tehlikelerine karşı uyarıda bulunan düşünürler bile bunu metaforlar kullanarak yapmışlardır. Örneğin Thomas Hobbes'a ait aşağıdaki ifadeyi inceleyelim:

"*Sonuç olarak, insan zihinlerinin ışığı açık sözcüklerdir, fakat belirsizlikten tümüyle arındırılmış kesin tanımlara dayalı açık sözcükler; hareket noktası akıldır; bilimin gelişmesi yöntem; insanlığın yararı ise amaç. Benzetmeler ve anlamsız ve belirsiz sözcükler ise ignes fatui (titreyen ışıklar) gibidir; ve onlara dayanarak düşünmek sayısız saçmalıklar arasında dolaşmaktır…*" (Hobbes, 2007, s. 43).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görüldüğü gibi, bu paragrafta kullanılan ifadelerin hemen hemen yarısı, incelediğimiz kavramsal metafor türlerindendir. Black'ın vurguladığı gibi, "*metafor hakkında konuşurken metafor kullanıyoruz*" (1955, s. 276). Richards'a göre ne dilin geleneksel olarak şekillenmiş metaforik temelini değiştirmek mümkündür ne de metafor kullanımı üzerinde irade aracılığıyla tam bir kontrol sağlanabilir. Kaçındığımız metaforlar, düşüncemizi kullandığımız metaforlar kadar yönlendirir. Ona göre, "*Metaforlardan uzak durma iddiamız, ortaya çıkarılmayı bekleyen bir blöften başka bir şey değildir*" (Richards, 1936, s. 91). Black ise asırlar boyunca hem kuşku hem de hayranlık uyandıran bu dil figürünün önemini şu şekilde ifade eder: "*Tabii ki metaforlar tehlikelidir ve belki de felsefede en tehlikelidir. Fakat onların kullanımını yasaklamak, bilincimizin arayış ve keşif yeteneğini bile bile sınırlandırmak anlamına gelir*" (Black, 1955, s. 294).

Sonuç olarak, analizimizin gösterdiği gibi, kavramsal metaforlar yalnızca dilsel ifade araçları olmayıp bilgi edinme ve anlamlandırma süreçlerinde dilin epistemolojik işlevini görünür kılan bilişsel yapılardır. Bunlardan kurtulmaya çalışmak yerine, yeni perspektifler açan farklı metaforlar yaratmak ve mevcut metaforları inceleyip tespit ederek onların işlevleri hakkındaki farkındalığımızı artırmak daha verimli ve yapıcı bir yaklaşım olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aristoteles*, Poietika Şiir Sanatı Üzerine*, Çev. N. Kalaycı, Bilim ve Sanat Yayınları/ Ankara, 2005.
2. Azılı, K. Bilişsel Bir Mekânlaştırma Biçimi: Eski Uygurcada Zihin Metaforları ve Buna Bağlı Sözcüksel Seçimler. Gazi Türkiyat, 25-38, 35, 2024.
3. Black, M. Metaphor, *Proceedings of the Aristotelian Society,* Oxford University Press, pp.273-294, 55, 1955.
4. Gasser, *J.* Logic and Metaphor, History and Philosophy of Logic, 227-238,20, 3-4, 1999.
5. Hartman C.O. Cognitive Metaphor, *New Literary History, Narrative Analysis and Interpretation,* 327-339, 13, 2, 1982.
6. Hesse M. The Cognitive Claims of Metaphor, The Journal of Speculative Philosophy, Penn State University Press, 1-16, 2, 1, 1988
7. Hobbs, Leviathan, YKM, İstanbul, 2007
8. Lakoff G., Johnsen, M. Conceptual Metaphor in Everyday Language. *The Journal of Philosophy*, 453-486, 77, 8, 1980.
9. Lakoff G., Johnsen, M. *Metaforlar - Hayat, Anlam Ve Dil*, Çev. Gökhan Yavuz Demir. İthaki Yayınları/İstanbul, 2015.
10. Mácha, J. Metaphor in Analytic Philosophy and Cognitive Science, Models and Metaphors: Art and Science, 2247-2286 75, 4, 2019.
11. Richards, A. *The Philosophy of Rhetoric*, Oxford University Press/ London, Oxford, New York, 1936.
12. Ricoeur, P. *Yorum Teorisi. Söylem ve Artı Anlatım,* Paradigma/İstanbul, 2007.
13. Romero, E., Soria B. Convention, Metaphor and Discourse. Atlantis, 145-159, 20, 1, 1998.
14. Rothbart, D. The Semantics of Metaphor and the Structure of Science, Philosophy of Science, Cambridge University Press, 595-615, 51, 4 1984.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AÇIKLAYANDAN AÇIKLANANA: BRUNO LATOUR'UN AKTÖR-AĞ KURAMINDA MODERN DOĞA VE ÖZNE ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ

Arş. Gör. Dr. Adnan AKAN

Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
adnan.akan@kocaeli.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1716-1137

ÖZET

Bu bildiri, Bruno Latour'un aktör-ağ kuramını, modern Batı metafiziğinin doğa ve özne tasarımlarına yönelttiği eleştiri üzerinden incelemektedir. Temel savı, Latour'un özgünlüğünün doğa/toplum ve özne/nesne ayrımlarını hazır açıklama ilkeleri olmaktan çıkarıp pratiklerde üretilen ve sürdürülen sonuçlar olarak soruşturmasında yattığıdır. Çalışma, Latour'un modernlik, teknik dolayımlanma ve eyleyicilik çözümlemelerini kavramsal olarak karşılaştırarak bu dönüşümün sosyal bilimler ve felsefe açısından kuramsal sonuçlarını tartışmaktadır. Latour'un "modern anayasa" kavramı, doğa ile toplumu birbirinden bağımsız alanlar olarak temsil eden düzeni belirtir. Arındırma pratikleri bu ayrımı kurarken çeviri pratikleri insanlarla insan olmayanları ilişkilendirir ve dönüştürür; modernliğin kendisini anlatma biçimi ise bu iki sürecin birlikte işleyişini görünmez kılar. Bu çözümleme, özne ile nesnenin ilişkilerden önce belirlenmiş varlıklar sayılmasını da sorgular. Dolayımlayıcılar, eylemin yönünü ve katılımcıların kapasitelerini dönüştürür. İnsan olmayanların eyleyiciliği, bilinç ya da niyet taşımalarına değil, eylemin seyrinde fark yaratmalarına dayanır. Nesnelliğin kuruluşu bilimsel ve teknik pratikler üzerinden incelenirken öznenin bilgi ve eyleme kapasiteleri bedensel, teknik ve kurumsal bağlantılar içinde açıklanır.

Bu yaklaşım, sosyal bilimlerde toplumsalı hazır bir açıklama nedeni olarak kullanmak yerine insanlar, aygıtlar, metinler ve kurumlar arasındaki bağlantıların izlenmesini sağlar; felsefede ise doğa ve özne sorularını ilişkisel bir ontoloji içinde yeniden kurar. Bildirinin eleştirel katkısı, öznenin bu ilişkisel kuruluşunu normatif hesap verebilirlik sorunuyla ilişkilendirmesidir. Latour'un teknik ve ahlaki dolayımlanmayı ayırt etmesi dikkate alınarak, eylemin oluşumuna katılımı saptamanın sorumluluk atfını tek başına gerekçelendirmediği savunulmaktadır. Genelleştirilmiş simetri, eyleyicilerin araştırılmasını yönlendiren bir ilkedir; onların ahlaki yükümlülüklerini özdeşleştirmez. Bu nedenle bildiri, öznenin ilişkisel oluşumunun, bu ilişkiler içinde gerekçe isteme ve yükümlülük atfetmeyi mümkün kılan normatif ölçütlerle birlikte düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bruno Latour, aktör-ağ kuramı, modern anayasa, genelleştirilmiş simetri, eyleyicilik, sorumluluk.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AYDINLANMA'DAN ELEŞTİREL PERSPEKTİFE SOSYAL BİLİMLER: YÖNTEM, İNSAN DOĞASI VE İTİRAZLAR

Araştırma Görevlisi Meryem DİLEK

Batman Üniversitesi meryem.dilek@batman.edu.tr - ORCID ID 0000000256239331

ÖZET

Bilim, modern dünyada yüksek meşruiyete ve yaygın kullanıma sahip temel bir kavramdır. Tarihsel ve toplumsal düzlemde evrensel bir etkinlik alanı teşkil etmekle birlikte 16. yüzyıl bilim kavrayışının dönüşümünde kurucu bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu döneme kadar bilgi nosyonu, geleneksel toplumlarda büyük oranda aşkın referanslara dayandırılmakta ve tümdengelimsel bir metodolojiyle temellendirilmekteydi. Aydınlanma dönemiyle birlikte bilginin dayandığı epistemolojik otorite dönüşmüş olgusal temellere oturtulan tümevarımcı yöntem, hakikate ulaşmanın yegane yolu olarak kabul edilmiştir. Söz konusu süreçte doğa bilimleri ile sosyal bilimler kurumsal düzeyde ayrışmış, buna karşın doğa bilimlerinin niceliksel metodolojisi sosyal alanı da kapsamıştır. Bu bakımdan sosyal bilimlerin epistemolojik temellerinin modernleşme süreci ve Aydınlanma düşüncesinin entelektüel iklimi ile doğrudan bağlantılı görülmektedir. Pozitivist paradigma doğrultusunda ortaya çıkan bir sosyal bilimler anlayışı doğrudan Aydınlanma düşüncesinin toplumsal ve kültürel bağlamı içerisinde inşa edilmiştir.

Aydınlanma rasyonalizminin kurduğu bu bilim anlayışının karşısında, 19. yüzyılda beliren Karşı-Aydınlanma düşüncesi sosyal bilimlerin metodolojik zeminini etkilemiştir. Karşı-Aydınlanma ile 18. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin yaslandığı evrenselci, tarih-dışı ve mekanik perspektifin geçerliliğini kaybettiğine dair eleştirel söylemler yaygınlık kazanmıştır. Bu eleştirel hat; modernitenin mutlaklaştırdığı kavramları, akıl-merkezci metafiziği ve toplum tasavvurunu yapısöküme tabi tutarak, sosyal gerçekliğin homojen bir doğa yasasına indirgenemeyecek çoğul, tarihsel ve söylemsel boyutlarını görünür kılmıştır. Günümüz sosyal bilimlerinde farklı epistemolojik yaklaşımların güç kazanması, pozitivist paradigmanın çözülüşü ve sosyal bilimlerin metodolojik olarak yeniden yapılandırılması zorunluluğunu gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Aydınlanma rasyonalizminin kurduğu pozitivist sosyal bilim anlayışını, insan doğası ve yöntem ekseninde incelemek; Karşı-Aydınlanmacı perspektifin bu modele yönelttiği itirazları kuramsal düzeyde ortaya koymaktır. Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma desenlerinden kavramsal analiz ve kuramsal literatür taraması benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Modernleşme, Sosyal Bilimler, Karşı-Aydınlanma.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PETER BERGER'İN SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Araştırma Görevlisi Meryem DİLEK

Batman Üniversitesi meryem.dilek@batman.edu.tr - ORCID ID 0000000256239331

ÖZET

Sekülerleşme, dinin ve dini otoritelerin toplumsal yaşam, devlet yönetimi, hukuk, eğitim ve bireysel düşünce üzerindeki belirleyici gücünü ve etkisini zamanla kaybetmesi sürecini ifade etmektedir. Türkçede dünyevileşme olarak da karşılanan bu süreç 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel ölçekte yaşanan sosyokültürel ve politik dönüşümler nedeniyle sekülerleşme paradigmasından ziyade bir de-sekülerleşme sürecinin deneyimlendiği tartışmalarına zemin hazırlamıştır. Bu eğilim, klasik sekülerleşme yaklaşımlarını bütünüyle geçersiz kılmamakla birlikte, tartışmaların seyrini ve yoğunluğunu dönüştürmüş; sosyolojisi yazınında de-sekülerleşme tezlerinin ağırlık kazanmasına sebep olmuştur. Söz konusu teorik kırılmanın merkezinde yer alan kilit isimlerden biri şüphesiz Peter L. Berger'dir. Berger'in din sosyolojisi alanındaki entelektüel üretimi temel olarak sekülerleşme savunuculuğu ve sekülerleşme eleştirisi olmak üzere iki dönemde ele alınmaktadır. 1960'lardan 1970'lerin sonuna kadar çalışmalarında sekülerleşme teorisini etkin biçimde savunan Berger, 1990'lı yıllardan itibaren teorisini bizzat yenileyerek sekülerizmin güçlü bir eleştirmeni haline gelmiştir. Bu çalışmada, Berger'in düşünsel seyrindeki sekülerleşme ve de-sekülerleşme eksenli dönüşümü kuramsal bir yaklaşımla incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı, klasik sekülerleşme paradigmasının geçirdiği dönüşümü Peter L. Berger'in entelektüel serüveni üzerinden izini sürmek; düşünürün ilk dönemindeki kutsal şemsiyenin parçalanışı tezinden ikinci dönemindeki çoğulculuk ve de-sekülerleşme yaklaşımına geçiş dinamiklerini kuramsal bir çerçevede tartışmaya açmaktır. Yöntemsel olarak teorik analize dayanan bu araştırmada, Berger'in birincil metinlerinin yanı sıra ulusal ve uluslararası literatürde konuyla ilişkili akademik çalışmalar temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peter L. Berger, Din Fenomeni, Sekülerleşme, De-sekülerleşme, Modernleşme

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BAŞARI HEDEFİ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Öznur Akpınar
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
oznurakpinar@kmu.edu.tr - 0000-0002-8775-8724
Doç. Dr. Melek Kurşunel
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
melekkursunel@kmu.edu.tr- 0000-0001-9707-7271
Doç. Dr. Hande Baba Kaya
Düzce Üniversitesi,
handebabakaya@duzce.edu.tr - 0000-0002-9281-2588
Prof. Dr. Selahattin Akpınar
Düzce Üniversitesi,
selahattinakpinar@duzce.edu.tr - 0000-0002-1676-4465

Özet

Bu araştırmada, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal başarı hedefi düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 150 spor bilimleri fakültesi öğrencisi (%42.0 erkek, %58.0 kadın; Yaş Ort.=21.16, Ss=2.06) oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Horst, Finney ve Barron (2007) tarafından geliştirilen ve Arslan, Turhan, Bingöl, Öztabak ve Çetintaş (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Başarı Hedefi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin bu örneklemdeki iç tutarlılık katsayıları toplam ölçek için α=.802, beceri alt boyutu için α=.884, performans yaklaşımı alt boyutu için α=.912 ve performans kaçınma alt boyutu için α=.765 olarak bulunmuştur. Bulgulara göre öğrencilerin en yüksek düzeyde beceri (M=4.35, Ss=0.78), ardından performans kaçınma (M=3.14, Ss=1.34) ve performans yaklaşımı (M=2.85, Ss=1.40) hedeflerine sahip olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre beceri alt boyutunda erkek öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur (t(148)=2.061, p=.041); performans yaklaşımı ve performans kaçınma alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir fark saptanmamıştır (p>.05). Sınıf düzeyine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre hiçbir alt boyutta anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>.05). Yaş değişkeni ile alt boyut puanları arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (p>.05). Elde edilen bulgular, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal başarı hedefleri arasında beceri boyutunun görece baskın

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olduğunu ve bu boyutta cinsiyete dayalı bir farklılaşmanın söz konusu olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Başarı Hedefi, Spor Bilimleri Fakültesi, Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Demografik Değişkenler

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Giriş

Hedefler, bireylerin davranışlarını yönlendiren ve yönelimlerini belirleyen temel yapılar olarak tanımlanmakta; öğrenci başarısında motivasyonun anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır (Pintrich ve Schunk, 2002). Başarı hedefleri alanyazınında uzun süre akademik bağlamla sınırlı kalan araştırmalar, zamanla bireylerin sosyal etkileşimlerdeki başarı çabalarını da kapsayacak biçimde genişlemiştir. Bu genişlemeyle birlikte ortaya çıkan sosyal başarı hedefi kavramı, bireylerin sosyal ilişkilerinde yetkinlik göstermek amacıyla benimsedikleri hedefleri ifade etmektedir (Ryan ve Shim, 2006).

Urdan ve Maehr (1995), akademik başarı hedefi perspektifinden ayrı olarak sosyal alandaki başarı çabalarını incelemeye yönelik ilk girişimlerden birini gerçekleştirmiş; bu çabaları sosyal-ilişkisel amaçlar olarak kavramsallaştırmıştır. Ryan, Kiefer ve Hopkins (2004) ise bu tanımı geliştirerek sosyal başarı hedeflerini, başarı çabalarının sosyal-ilişkisel gerekçeleri biçiminde ele almıştır. Ryan ve Shim'in (2006) üniversite öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışma, sosyal başarı hedeflerinin akademik alandakine benzer biçimde yaklaşım ve kaçınma boyutlarıyla birlikte üç farklı yönelimde ortaya çıktığını göstermiştir: sosyal gelişim hedefleri (beceri), sosyal gösterim-yaklaşım hedefleri (performans yaklaşımı) ve sosyal gösterim-kaçınma hedefleri (performans kaçınma). Bu üç yönelim, akademik başarı hedefi perspektifindeki karşılıklarıyla da örtüşmektedir (Ryan ve Shim, 2006; Michou, Mouratidis, Ersoy ve Uğur, 2016). Alanyazında sosyal başarı hedeflerinin akran kabulü, aidiyet, iyi oluş, akademik öz-yeterlik, olumlu duygular ve stresle başa çıkma gibi pek çok değişkenle ilişkili olduğu bulunmuştur (Mouratidis ve Sideridis, 2009; Shim, Wang ve Cassady, 2013).

Sosyal başarı hedeflerinin özellikle takım çalışması, rekabet ve yoğun sosyal etkileşim içeren ortamlarda daha belirgin biçimde ortaya çıkması beklenmektedir. Spor bilimleri fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler, gerek teorik derslerde gerekse uygulamalı spor ve antrenman derslerinde sürekli olarak akranlarıyla iş birliği içinde çalışmakta, takım içi rol üstlenmekte ve performanslarını akranlarıyla kıyaslama fırsatı bulmaktadırlar. Bu bağlamda, akademik alanda başarı motivasyonu ve hedef yönelimlerinin spor psikolojisi alanyazınında uzun süredir incelenen bir konu olduğu (Nicholls, 1984; Duda, 1989), ancak bu yönelimlerin sosyal boyutunun -yani öğrencilerin akranlarıyla ilişkilerinde benimsedikleri sosyal başarı hedeflerinin- spor bilimleri öğrencileri özelinde sınırlı sayıda çalışıldığı görülmektedir. Spor

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ortamının doğası gereği taşıdığı yüksek sosyal etkileşim ve rekabet düzeyi, bu öğrenci grubunun sosyal başarı hedeflerinin incelenmesini özellikle anlamlı kılmaktadır.

Sosyal başarı hedeflerinin cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi gibi demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi, hem alanyazına hem de uygulayıcılara (antrenörler, spor psikologları, öğretim elemanları) öğrencilerin sosyal motivasyonel özelliklerini anlama ve buna yönelik müdahaleler geliştirme açısından katkı sağlayabilir. Bu araştırmada, Türkçeye uyarlanmış olan Sosyal Başarı Hedefi Ölçeği kullanılarak spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal başarı hedefi düzeylerinin (beceri, performans yaklaşımı, performans kaçınma) belirlenmesi ve bu düzeylerin cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal başarı hedefi düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş) göre incelenmesini amaçlayan nicel bir çalışma olup ilişkisel tarama modeliyle desenlenmiştir. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu [2025-2026 yılı] içerisinde [Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi] Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 150 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların %42.0'ı (n=63) erkek, %58.0'i (n=87) kadındır; yaş ortalaması 21.16 (Ss=2.06) olup yaş aralığı 18-31 arasında değişmektedir. Öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %25.3'ünün (n=38) 1. sınıf, %31.3'ünün (n=47) 2. sınıf, %20.0'sinin (n=30) 3. sınıf ve %23.3'ünün (n=35) 4. sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir (Tablo 1).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımlar

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Erkek	63	42.0
	Kadın	87	58.0
Sınıf	1. sınıf	38	25.3
	2. sınıf	47	31.3
	3. sınıf	30	20.0
	4. sınıf	35	23.3
Toplam		**150**	**100**

Örneklemin belirlenmesinde uygun/kolay örnekleme kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan bir form kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi bilgilerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyal Başarı Hedefi Ölçeği: Ryan ve Hopkins (2003) tarafından geliştirilen 22 maddelik Sosyal Başarı Hedefleri Oryantasyonu Ölçeğinin Horst, Finney ve Barron (2007) tarafından revize edilmesiyle oluşturulmuş; Arslan, Turhan, Bingöl, Öztabak ve Çetintaş (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Türkçe formu, beceri (5 madde), performans yaklaşımı (4 madde) ve performans kaçınma (2 madde) olmak üzere üç alt boyuttan ve toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinde olup maddeler “hiç doğru değil” (1) ile “çok doğru” (5) arasında derecelendirilmektedir. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek yüksek puan, ilgili boyuttaki sosyal başarı hedefinin güçlü olduğuna işaret etmektedir. Orijinal uyarlama çalışmasında ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi ile üç boyutlu yapısının doğrulandığı ve iç tutarlılık katsayılarının kabul edilebilir düzeyde olduğu bildirilmiştir (Arslan vd., 2018). Bu araştırmada ölçeğin mevcut örneklemdeki güvenirliği yeniden hesaplanmış ve Bulgular bölümünde raporlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Veriler, gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, verilerin yalnızca bilimsel amaçla ve toplu biçimde kullanılacağı belirtilmiş ve onamları alınmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler öncelikle kayıp değer ve uç değer yönünden incelenmiş; veri setinde kayıp değere rastlanmamıştır. Verilerin parametrik test varsayımlarını karşılayıp karşılamadığını belirlemek amacıyla alt boyut puanlarının çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayılarına bakılmıştır. Beceri (-1.12), performans yaklaşımı (-0.02) ve performans kaçınma (-0.19) alt boyutlarına ait çarpıklık değerlerinin ±2 sınırları içinde kaldığı görülmüş; örneklem büyüklüğünün (N=150) merkezi limit teoremi bakımından yeterli olması nedeniyle parametrik testlerin kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir (Büyüköztürk, 2007; Field, 2005).

Ölçeğin ve alt boyutlarının güvenirliği, iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach alfa değerleri hesaplanarak test edilmiştir. Öğrencilerin sosyal başarı hedefi alt boyut puanlarının genel düzeyini belirlemek amacıyla betimsel istatistiklerden (ortalama, standart sapma) yararlanılmıştır. Sosyal başarı hedefi alt boyut puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi, sınıf düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Yaş değişkeni ile alt boyut puanları arasındaki ilişki Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Etki büyüklüklerinin yorumlanmasında t-testi için Cohen'in d katsayısı (Cohen, 1988), ANOVA için eta kare (η^2) değeri kullanılmıştır.

Bulgular

Örnekleme İlişkin Betimsel Bulgular

Araştırma, yukarıda açıklanan çalışma grubuna dahil olan 150 spor bilimleri fakültesi öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların %42.0'ı (n=63) erkek, %58.0'i (n=87) kadındır. Yaş ortalaması 21.16 (Ss=2.06; min=18, max=31) olarak hesaplanmıştır. Öğrenim gördükleri sınıflara göre dağılım Tablo 1'de sunulmuştur. Veri setinde kayıp değer bulunmamıştır (N=150, tam veri).

Ölçme Aracının Güvenirliği

Sosyal Başarı Hedefi Ölçeğinin bu örneklemdeki güvenirlik düzeyini belirlemek amacıyla ölçeğin tamamı ve her bir alt boyutu için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır (Tablo 2).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 2. Ölçeğin ve Alt Boyutlarının Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları

Boyut	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Beceri	5	.884
Performans Yaklaşımı	4	.912
Performans Kaçınma	2	.765
Ölçeğin Toplamı	**11**	**.802**

Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı .802 olarak bulunmuştur. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları .765 ile .912 arasında değişmekte olup, tamamı kabul edilebilir düzeyin (α>.70) üzerindedir. Bu sonuç, ölçeğin bu örneklemde de güvenilir ölçümler yaptığını göstermektedir.

Sosyal Başarı Hedefi Alt Boyutlarına İlişkin Genel Düzey

Öğrencilerin sosyal başarı hedefi alt boyutlarına ilişkin genel düzeyini belirlemek amacıyla betimsel istatistikler hesaplanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Sosyal Başarı Hedefi Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Boyut	N	Ort.	Ss	Min	Max
Beceri	150	4.35	0.78	2.00	5.00
Performans Kaçınma	150	3.14	1.34	1.00	5.00
Performans Yaklaşımı	150	2.85	1.40	1.00	5.00

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin en yüksek düzeyde beceri (M=4.35, Ss=0.78) hedefine sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla performans kaçınma (M=3.14, Ss=1.34) ve performans yaklaşımı (M=2.85, Ss=1.40) hedefleri izlemektedir. Bu bulgu, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal ilişkilerinde daha çok kişisel gelişim ve nitelikli arkadaşlık ilişkileri kurmaya (beceri) yönelik bir eğilim gösterdiğini, buna karşın başkalarına popüler görünme veya olumsuz değerlendirilmekten kaçınma gibi gösterime dayalı hedeflerin görece daha düşük düzeyde benimsendiğini düşündürmektedir.

Sosyal Başarı Hedefi Düzeylerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Öğrencilerin sosyal başarı hedefi alt boyut puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır (Tablo 4).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 4. Sosyal Başarı Hedefi Alt Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	n	Ort.	Ss	sd	t	p	d
Beceri	Erkek	63	4.51	0.68	148	**2.061**	**.041***	0.34
	Kadın	87	4.24	0.84				
Performans Yaklaşımı	Erkek	63	2.85	1.42	148	-0.060	.952	-0.01
	Kadın	87	2.86	1.39				
Performans Kaçınma	Erkek	63	3.03	1.41	148	-0.814	.417	-0.14
	Kadın	87	3.21	1.30				

Tablo 4 incelendiğinde, beceri alt boyutunda erkek öğrencilerin (M=4.51, Ss=0.68) kadın öğrencilere (M=4.24, Ss=0.84) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldığı görülmektedir (t(148)=2.061, p=.041). Etki büyüklüğü (Cohen's d=0.34) küçük-orta düzeydedir (Cohen, 1988). Performans yaklaşımı (t(148)=-0.060, p=.952) ve performans kaçınma (t(148)=-0.814, p=.417) alt boyutlarında ise cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Sosyal Başarı Hedefi Düzeylerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesi

Öğrencilerin sosyal başarı hedefi alt boyut puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Sosyal Başarı Hedefi Alt Boyut Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Boyut	Sınıf	n	Ort.	Ss	F	p	η^2
Beceri	1. sınıf	38	4.19	0.81	1.477	.223	0.029
	2. sınıf	47	4.39	0.85			
	3. sınıf	30	4.27	0.79			
	4. sınıf	35	4.55	0.62			
Performans Yaklaşımı	1. sınıf	38	2.78	1.47	1.007	.392	0.020
	2. sınıf	47	2.62	1.43			
	3. sınıf	30	3.06	1.27			
	4. sınıf	35	3.08	1.37			
Performans Kaçınma	1. sınıf	38	3.24	1.39	1.278	.284	0.026
	2. sınıf	47	2.85	1.39			
	3. sınıf	30	3.43	1.10			
	4. sınıf	35	3.16	1.40			

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 5 incelendiğinde, sosyal başarı hedefi alt boyutlarından hiçbirinde sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Beceri: F(3,146)=1.477, p=.223; Performans Yaklaşımı: F(3,146)=1.007, p=.392; Performans Kaçınma: F(3,146)=1.278, p=.284). Anlamlı fark bulunmadığından post-hoc karşılaştırma yapılmamıştır.

Sosyal Başarı Hedefi Düzeylerinin Yaş İle İlişkisi

Öğrencilerin yaşları ile sosyal başarı hedefi alt boyut puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Yaş ile Sosyal Başarı Hedefi Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon

Boyut	r	p
Beceri	.059	.476
Performans Yaklaşımı	.057	.491
Performans Kaçınma	.019	.820

Tablo 6'da görüldüğü üzere, yaş değişkeni ile sosyal başarı hedefi alt boyutlarının hiçbiri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (p>.05).

Bulguların Özeti

Elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde; spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal başarı hedefleri arasında beceri boyutunun en yüksek düzeyde benimsendiği, performans kaçınma ve performans yaklaşımı boyutlarının ise orta düzeyde kaldığı görülmüştür. Cinsiyet değişkeni yalnızca beceri boyutunda anlamlı bir farklılaşma yaratmış, erkek öğrenciler bu boyutta kadın öğrencilere göre daha yüksek puan almıştır. Sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerinin ise sosyal başarı hedefi alt boyutlarının hiçbirinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal başarı hedefi düzeyleri incelenmiş ve bu düzeylerin cinsiyet, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Bulgular, öğrencilerin sosyal başarı hedefleri arasında beceri boyutunun (M=4.35) belirgin biçimde en yüksek düzeyde benimsenen hedef olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, alanyazında sosyal gelişim hedeflerinin (beceri boyutunun karşılığı) bireylerin olumlu sosyal ilişkiler kurma, kişisel gelişim ve sosyal uyum sağlama çabalarını yansıttığı ve genellikle diğer

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sosyal başarı hedeflerine kıyasla daha yaygın biçimde benimsendiği yönündeki bulgularla tutarlıdır (Ryan ve Shim, 2006; Mouratidis ve Sideridis, 2009). Spor bilimleri öğrencilerinin, uygulamalı derslerde ve takım çalışmalarında sıklıkla iş birliğine dayalı ilişkiler kurma zorunluluğuyla karşılaşmaları, bu boyutun görece yüksek çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Performans yaklaşımı (M=2.85) ve performans kaçınma (M=3.14) boyutlarının görece daha düşük ve orta düzeyde kalması, öğrencilerin sosyal çevrelerinde popüler görünme veya olumsuz değerlendirilmekten kaçınma gibi gösterime dayalı kaygıların, beceri geliştirmeye yönelik içsel motivasyona kıyasla daha az baskın olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, sporun doğası gereği performansın objektif ölçütlerle (derece, skor, teknik beceri) değerlendirildiği bir alan olması nedeniyle, öğrencilerin sosyal kabul kaygısından ziyade yetkinlik geliştirmeye odaklanmalarıyla açıklanabilir.

Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmada, beceri boyutunda erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulunmuş, performans yaklaşımı ve performans kaçınma boyutlarında ise cinsiyete göre bir farklılaşma saptanmamıştır. Erkek öğrencilerin beceri boyutunda daha yüksek puan almaları, spor ortamlarında erkek öğrencilerin akran ilişkilerini takım başarısı ve iş birliği bağlamında daha güçlü biçimde deneyimliyor olabileceğini düşündürmektedir; ancak bu farkın etki büyüklüğünün (d=0.34) küçük-orta düzeyde kalması, bulgunun temkinli yorumlanması gerektiğine işaret etmektedir. Performans yaklaşımı ve performans kaçınma boyutlarında cinsiyete göre fark bulunmaması, bu iki boyutun sosyal kaygı ve gösterime dayalı motivasyonel örüntüsünün her iki cinsiyette de benzer düzeyde deneyimlendiğini düşündürmektedir.

Sınıf düzeyine göre yapılan karşılaştırmalarda hiçbir alt boyutta anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, sosyal başarı hedeflerinin akademik kıdemden bağımsız, göreli olarak kararlı bir motivasyonel eğilim olabileceğini düşündürmektedir; öğrencilerin fakülteye başladıkları ilk yıldan itibaren benzer sosyal ve akademik ortamlara maruz kalmaları, sınıf düzeyleri ilerledikçe belirgin bir değişim yaratmamış olabilir. Benzer biçimde, yaş değişkeni ile alt boyut puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması da örneklemin nispeten dar bir yaş aralığında (18-31, Ort.=21.16) yoğunlaşmış olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, veriler yalnızca tek bir üniversitenin Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden toplanmıştır; bu durum bulguların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. İkinci olarak, araştırma kesitsel bir desende yürütülmüş olup zaman içi değişimi test eden boylamsal bir uygulama yapılmamıştır. Üçüncü

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olarak, öğrencilerin bölüm (beden eğitimi öğretmenliği, antrenörlük, spor yöneticiliği, egzersiz ve spor bilimleri vb.) veya sporcu olup olmama (lisanslı sporcu/amatör) durumu gibi değişkenler bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Bu sınırlılıklar doğrultusunda, gelecek araştırmalarda sosyal başarı hedeflerinin spor bilimleri fakültesi içindeki farklı bölümler, lisanslı sporcu olma durumu, spor dalı (takım/bireysel spor) ve akademik başarı gibi değişkenlerle birlikte incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca farklı üniversitelerden ve daha büyük örneklemlerden elde edilecek verilerle karşılaştırmalı çalışmalar yapılması, bulguların genellenebilirliğini artıracaktır.

Sonuç olarak, bu araştırmada elde edilen bulgular, spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal başarı hedefleri arasında beceri boyutunun baskın olduğunu, performans yaklaşımı ve performans kaçınma boyutlarının ise orta düzeyde kaldığını göstermektedir. Cinsiyet değişkeni yalnızca beceri boyutunda anlamlı bir farklılaşma yaratırken, sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerinin sosyal başarı hedefleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, spor bilimleri öğrencilerine yönelik akran ilişkilerini ve iş birliğini destekleyici uygulamaların, öğrencilerin sahip olduğu güçlü beceri geliştirme motivasyonuyla örtüşecek biçimde tasarlanabileceğini düşündürmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Kaynakça

Arslan, N., Turhan, N., Bingöl, T., Öztabak, M. Ü., ve Çetintaş, Ş. (2018). Sosyal başarı hedefi ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 47(47), 39-50.

Büyüköztürk, Ş. (2007). Deneysel Desenler. Ankara: Pegem Yayınları.

Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Duda, J. L. (1989). Relationship between task and ego orientation and the perceived purpose of sport among high school athletes. Journal of Sport and Exercise Psychology, 11(3), 318-335.

Field, A. (2005). Discovering statistics using SPSS (2nd ed.). London: Sage.

Horst, S. J., Finney, S. J., ve Barron, K. E. (2007). Moving beyond academic achievement goal measures: A study of social achievement goals. Contemporary Educational Psychology, 32(4), 667–698.

Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Michou, A., Mouratidis, A., Ersoy, E., ve Uğur, H. (2016). Social achievement goals, needs satisfaction, and coping among adolescents. Personality and Individual Differences, 99, 260–265.

Mouratidis, T., ve Sideridis, G. (2009). On social achievement goals: Their relations with peer acceptance, classroom belongingness, and perceptions of loneliness. The Journal of Experimental Education, 77(3), 285–307.

Nicholls, J. G. (1984). Achievement motivation: Conceptions of ability, subjective experience, task choice, and performance. Psychological Review, 91(3), 328-346.

Pintrich, P., ve Schunk, D. (2002). The role of goals and goal orientation. Motivation in education: Theory, research and applications (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill.

Ryan, A. M., Kiefer, S. M., ve Hopkins, N. B. (2004). Young adolescents' social motivation: An achievement goal perspective. Advances in Motivation and Achievement, 13, 301–330.

Ryan, A. M., ve Shim, S. S. (2006). Social achievement goals: The nature and consequences of different orientations toward social competence. Personality and Social Psychology Bulletin, 32(9), 1246–1263.

Shim, S. S., Wang, C., ve Cassady, J. C. (2013). Emotional well-being: The role of social achievement goals and self-esteem. Personality and Individual Differences, 55(7), 840–845.

Urdan, T. C., ve Maehr, M. L. (1995). Beyond a two-goal theory of motivation and achievement: A case for social goals. Review of Educational Research, 65(3), 213–243.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Öznur Akpınar
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
oznurakpinar@kmu.edu.tr - 0000-0002-8775-8724
Doç. Dr. Melek Kurşunel
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
melekkursunel@kmu.edu.tr- 0000-0001-9707-7271
Doç. Dr. Hande Baba Kaya
Düzce Üniversitesi,
handebabakaya@duzce.edu.tr - 0000-0002-9281-2588
Prof. Dr. Selahattin Akpınar
Düzce Üniversitesi,
selahattinakpinar@duzce.edu.tr - 0000-0002-1676-4465

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemek ve bu eğilimlerin cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Betimsel ve ilişkisel tarama modelinde desenlenen araştırmanın çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinin Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 150 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Özgenel ve Çetin (2018) tarafından geliştirilen "Marmara Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği (MEDEÖ)" kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey HSD/Games-Howell post-hoc testleri ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ölçeğin bu çalışma grubunda yüksek düzeyde güvenilir olduğu (α=.954) ve öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin orta-yüksek düzeyde olduğu (Ort.=108.43, SS=18.14) belirlenmiştir. Eleştirel düşünme eğilimi toplam puanının cinsiyete ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak Kanıt Arama alt boyutunda erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puanı ile dört alt boyutunun (Akıl Yürütme, Yargıya Ulaşma, Gerçeği Arama, Sistematiklik) bölüme göre anlamlı şekilde farklılaştığı, bu farkın tutarlı biçimde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü lehine olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yaş ile eleştirel düşünme eğilimi toplam puanı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel düşünme eğilimi, spor bilimleri fakültesi, öğrenci, cinsiyet, bölüm

GİRİŞ

Günümüzde bilgiye erişimin hızla kolaylaştığı ve bilginin sürekli üretildiği bir ortamda, bireylerin karşılaştıkları bilgiyi sorgulamadan, olduğu gibi kabul etmesi ciddi bir risk taşımaktadır. Bu nedenle bireylerin karşılaştıkları problemleri anlaması, çözmesi ve uygun kararlara ulaşabilmesi, kişisel ilişkilerini sağlıklı yürütebilmesi ve iş yaşamında etkili çözümler üretebilmesi için eleştirel düşünme becerisine sahip olması gerekli görülmektedir (Doğanay, 2006; Ormrod, 2015). Eleştirel düşünme, alanyazında farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Facione'ye (1990) göre eleştirel düşünme, kanıtlar, yöntemler, kavramlar, bağlamlar ve ölçütler doğrultusunda yorumlama, analiz etme, değerlendirme ve çıkarım yapma sürecidir. Ennis (1991) eleştirel düşünmeyi "ne yapmak istediğimize veya neye inandığımıza" odaklanan mantıklı ve yansıtıcı bir düşünme biçimi olarak tanımlarken, Watson ve Glaser (2012) eleştirel düşünmeyi problemleri tespit etme, uygun sonuçlara ulaşmak için gerekli bilgiyi belirleme ve analiz etme becerisi olarak ele almaktadır. Halpern (2014) ise eleştirel düşünmeyi, olasılıkları hesaba katan, istenen sonuçların olasılığını artıran ve problem çözme ile karar vermede çıkarımlar oluşturan bilişsel beceri ve stratejilerin kullanımı olarak tanımlamaktadır.

Eleştirel düşünme yalnızca bilişsel becerilerden oluşan bir yapı değildir; aynı zamanda bireyin bu becerileri kullanmaya istekli olmasını ifade eden eğilim (disposition) boyutunu da kapsamaktadır (Beyer, 1995; Facione, Giancarlo, Facione ve Gainen, 1995). Perkins'e (1984) göre beceri bireyin bir işi nasıl yapacağını, eğilim ise bireyin karakteristik özelliklerini ifade etmektedir; bu iki bileşen birbirini tamamlar niteliktedir. Bir bireyin eleştirel düşünme becerilerine sahip olması tek başına yeterli değildir, aynı zamanda bu becerileri kullanmaya istekli ve açık olması da gerekmektedir (Ennis, 1987, 1996; Facione, 1990). Nitekim eleştirel düşünme eğilimleri; açık fikirlilik, doğruyu/gerçeği arama, sistematiklik, kanıt arama, akıl yürütme ve yargıya ulaşma gibi çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır (Facione ve Facione, 1994; Özgenel ve Çetin, 2018).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Öğretmenler, eğitim sisteminin en önemli paydaşlarından biri olarak kabul edilmekte (OECD, 2013) ve öğretmen adaylarının mesleğe başlamadan önce güçlü bir eleştirel düşünme eğilimine sahip olması, hem kendi mesleki gelişimleri hem de öğrencilerinde bu eğilimi geliştirebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum, öğretmen yetiştiren fakültelerin bir parçası olan Spor Bilimleri Fakülteleri için de geçerlidir. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği programları, sadece hareket becerileri kazandırmayı değil, aynı zamanda öğrencilerin öz-yönetim, sosyal ve düşünme becerilerini de geliştirmeyi hedeflemektedir (MEB, 2018). Bununla birlikte Spor Yöneticiliği ve Antrenörlük Eğitimi bölümlerinde yetişen bireylerin de sporun yönetimi, planlanması ve performans süreçlerinde karmaşık problemleri çözme, veriye dayalı karar verme ve farklı bakış açılarını değerlendirme gibi eleştirel düşünme gerektiren görevlerle sıklıkla karşılaştıkları bilinmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, eleştirel düşünme eğiliminin farklı meslek gruplarında ve öğrenci popülasyonlarında (öğretmen adayları, hemşirelik öğrencileri, fen bilgisi öğretmen adayları vb.) sıklıkla araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda eleştirel düşünme eğiliminin cinsiyete, sınıf düzeyine, bölüme ve yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiş, ancak elde edilen bulgular tutarlılık göstermemektedir. Örneğin bazı çalışmalarda kız öğrencilerin eleştirel düşünme eğiliminin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunurken (Mutlu, Polat, İlçin ve Kalkan, 2016), bazı çalışmalarda cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmamıştır (Saçlı ve Demirhan, 2008; Kiriş-Avaroğulları ve Şaman, 2020). Benzer şekilde sınıf düzeyi değişkeninde de çoğu çalışma anlamlı bir farklılık ortaya koymazken (Saçlı ve Demirhan, 2008; Kiriş-Avaroğulları ve Şaman, 2020), bazı çalışmalarda alt sınıflar lehine farklılıklar rapor edilmiştir. Spor bilimleri alanında yürütülen sınırlı sayıdaki çalışmada ise bölüm değişkeninin eleştirel düşünme eğiliminin bazı alt boyutlarında (meraklılık, doğruyu arama gibi) anlamlı farklılıklar yarattığı görülmektedir (Mutlu vd., 2016).

Bu tutarsız bulgular, farklı çalışma gruplarında ve farklı ölçme araçlarıyla yürütülen yeni araştırmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, alanyazında Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin genel eleştirel düşünme eğilimlerini, güncel ve çok boyutlu bir ölçme aracıyla (Marmara Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği) inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmanın, hem Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin genel görünümünü ortaya koyması hem de bu eğilimlerin cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm ve yaş değişkenleriyle ilişkisini belirlemesi bakımından alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu araştırmanın amacı, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemek ve bu eğilimlerin cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve alt boyut puanları ne düzeydedir?

2. Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3. Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanları sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

4. Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanları öğrenim gördükleri bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

5. Öğrencilerin yaşı ile eleştirel düşünme eğilimi puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm ve yaş değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma, var olan bir durumu kendi koşulları içinde olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin (yaş ile eleştirel düşünme eğilimi arasındaki ilişki gibi) incelendiği kısımlarda ise ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinin Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 150 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu uygun/kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	65	43.6
	Erkek	84	56.4
Sınıf	1. Sınıf	38	25.3
	2. Sınıf	44	29.3
	3. Sınıf	34	22.7
	4. Sınıf	34	22.7
Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	63	42.0
	Spor Yöneticiliği	42	28.0
	Antrenörlük Eğitimi	45	30.0
Toplam		150	100.0

3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Özgenel ve Çetin (2018) tarafından geliştirilen "Marmara Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği (MEDEÖ)" kullanılmıştır. Ölçek; Akıl Yürütme (6 madde), Yargıya Ulaşma (6 madde), Kanıt Arama (4 madde), Gerçeği Arama (4 madde), Açık Fikirlilik (4 madde) ve Sistematiklik (4 madde) olmak üzere 6 alt boyuttan ve toplam 28 maddeden oluşan 5'li Likert tipi ("1=Hiçbir Zaman" – "5=Her Zaman") bir ölçme aracıdır. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır; ölçekten alınabilecek en düşük puan 28, en yüksek puan ise 140'tır. Ölçekten alınan puanın yükselmesi, bireyin eleştirel düşünme eğiliminin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçek geliştirme çalışmasında genel Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .91 olarak bildirilmiştir; alt boyutlara ait güvenirlik katsayıları ise .64 ile .85 arasında değişmektedir. Bu çalışma kapsamında ölçeğin güvenirliği yeniden hesaplanmış olup ilgili bulgulara Bulgular bölümünde yer verilmiştir.

4. Verilerin Analizi

Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek amacıyla ölçek toplam ve alt boyut puanlarının çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiş; değerlerin ±1.5 sınırları içinde kaldığı görülmüş ve bu doğrultuda verilerin normal dağılıma yakın olduğu kabul edilerek parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda; ölçek puanlarının

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi, sınıf düzeyi ve bölüm değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA), anlamlı farklılık bulunan durumlarda farkın kaynağını belirlemek amacıyla varyansların homojen olduğu durumlarda Tukey HSD, homojen olmadığı durumlarda (Levene testi $p<.05$) yaş ile ölçek puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi uygulanmıştır. Grup karşılaştırmalarında varyansların homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiş, tüm analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm ve yaş değişkenlerine göre incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

1. Ölçeğin Bu Örneklemdeki Güvenirliği

Ölçeğin mevcut çalışma grubu üzerindeki iç tutarlılığını belirlemek amacıyla Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmış ve orijinal geliştirme çalışmasıyla karşılaştırılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. MEDEÖ Alt Boyutlarının Bu Çalışmadaki Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları

Alt Boyut	Madde Sayısı	Bu Çalışma (α)	Orijinal Çalışma (α)*
Akıl Yürütme	6	.886	.85
Yargıya Ulaşma	6	.845	.75
Kanıt Arama	4	.789	.78
Gerçeği Arama	4	.796	.74
Açık Fikirlilik	4	.774	.72
Sistematiklik	4	.821	.64
Genel Toplam	28	**.954**	**.91**

Tablo 2 incelendiğinde, ölçeğin genel güvenirlik katsayısının bu çalışma grubunda α=.954 olarak bulunduğu, alt boyut güvenirlik katsayılarının ise .774 ile .886 arasında değiştiği görülmektedir. Elde edilen değerler, ölçeğin Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri örnekleminde

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

de yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ve orijinal çalışmayla tutarlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

2. Betimsel İstatistikler

Katılımcıların ölçek ve alt boyutlardan aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların MEDEÖ Toplam ve Alt Boyut Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler (N=150)

Alt Boyut	Madde Sayısı	Min–Max	Ort.	SS	Madde Ort.
Akıl Yürütme	6	10–30	23.09	4.64	3.85
Yargıya Ulaşma	6	10–30	22.80	4.44	3.80
Kanıt Arama	4	7–20	15.81	2.93	3.95
Gerçeği Arama	4	4–20	15.38	3.06	3.85
Açık Fikirlilik	4	5–20	15.38	3.12	3.85
Sistematiklik	4	4–20	15.98	3.07	4.00
Toplam	28	45–140	**108.43**	**18.14**	3.87

Tablo 3'e göre, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimi toplam puan ortalaması 108.43 (SS=18.14) olarak bulunmuş olup, bu değer 5'li Likert tipi ölçekte madde ortalaması bazında (3.87) "genellikle" düzeyine karşılık gelmektedir. Alt boyutlar arasında madde ortalaması en yüksek olan boyut Sistematiklik (4.00), en düşük olan ise Yargıya Ulaşma (3.80) alt boyutudur. Bulgular, öğrencilerin genel olarak orta-yüksek düzeyde eleştirel düşünme eğilimine sahip olduğuna işaret etmektedir.

3. Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi uygulanmıştır. Varyansların homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiş ve tüm karşılaştırmalarda varyansların homojen olduğu görülmüştür ($p>.05$). Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 4. Eleştirel Düşünme Eğilimi Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Grup	n	Ort.	SS	t	sd	p
Akıl Yürütme	Kadın	65	22.71	4.14	-1.067	147	.288
	Erkek	84	23.51	4.86			
Yargıya Ulaşma	Kadın	65	22.57	4.27	-0.745	147	.458
	Erkek	84	23.11	4.45			
Kanıt Arama	Kadın	65	15.23	3.10	-2.393	147	**.018**
	Erkek	84	16.35	2.59			
Gerçeği Arama	Kadın	65	14.95	2.71	-1.708	147	.090
	Erkek	84	15.80	3.19			
Açık Fikirlilik	Kadın	65	15.45	3.01	0.058	147	.954
	Erkek	84	15.42	3.14			
Sistematiklik	Kadın	65	15.68	2.95	-1.275	147	.204
	Erkek	84	16.31	3.04			
Toplam	Kadın	65	106.58	16.19	-1.340	147	.182
	Erkek	84	110.49	18.67			

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puanının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (t(147)=-1.340, p=.182). Alt boyutlar bazında da genel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte, Kanıt Arama alt boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (t(147)=-2.393, p=.018). Erkek öğrencilerin (Ort.=16.35) kanıt arama eğilimi puanlarının kadın öğrencilere (Ort.=15.23) göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir.

4. Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Sınıf Düzeyine Göre İncelenmesi

Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanlarının sınıf düzeyine (1., 2., 3. ve 4. sınıf) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 5. Eleştirel Düşünme Eğilimi Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyut	1. Sınıf (n=38)	2. Sınıf (n=44)	3. Sınıf (n=34)	4. Sınıf (n=34)	F	p
Akıl Yürütme	22.37	23.39	22.85	23.74	0.610	.609
Yargıya Ulaşma	22.76	22.25	22.65	23.71	0.706	.550
Kanıt Arama	15.39	15.86	15.59	16.41	0.801	.495
Gerçeği Arama	15.21	15.55	15.62	15.12	0.230	.876
Açık Fikirlilik	14.82	15.18	15.94	15.71	0.962	.412
Sistematiklik	15.84	16.16	16.26	15.62	0.326	.806
Toplam	106.39	108.39	108.91	110.29	0.283	.838

Tablo 5'e göre, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puanları ve tüm alt boyut puanları sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>.05$ tüm karşılaştırmalarda). Bu bulgu, öğrencilerin eleştirel düşünme eğiliminin öğrenim gördükleri sınıf düzeyinden bağımsız olarak benzer düzeyde seyrettiğini göstermektedir.

5. Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Bölüme Göre İncelenmesi

Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi puanlarının öğrenim gördükleri bölüme (Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Spor Yöneticiliği, Antrenörlük Eğitimi) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Eleştirel Düşünme Eğilimi Puanlarının Bölüme Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Alt Boyut	BESYÖ (n=63)	Spor Yön. (n=42)	Antrenörlük (n=45)	F	p	Anlamlı Fark
Akıl Yürütme	24.41	21.40	22.80	5.768	.004	BESYÖ>SporYön.
Yargıya Ulaşma	24.06	21.88	21.89	4.607	.011	BESYÖ>SporYön.; BESYÖ>Antr.
Kanıt Arama	16.27	15.05	15.87	2.250	.109	—

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Gerçeği Arama	15.98	14.43	15.42	3.365	.037	BESYÖ>SporYön.
Açık Fikirlilik	15.81	14.62	15.49	1.895	.154	—
Sistematiklik†	16.63	14.88	16.09	4.337	.015	BESYÖ>SporYön.
Toplam	113.17	102.26	107.56	4.878	.009	BESYÖ>SporYön.

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puanının bölüme göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir (F=4.878, p=.009). Yapılan Tukey HSD testi sonucuna göre, bu farkın Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü öğrencileri (Ort.=113.17) ile Spor Yöneticiliği bölümü öğrencileri (Ort.=102.26) arasında, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü lehine olduğu belirlenmiştir (p=.007).

Alt boyutlar incelendiğinde; Akıl Yürütme (F=5.768, p=.004), Yargıya Ulaşma (F=4.607, p=.011), Gerçeği Arama (F=3.365, p=.037) ve Sistematiklik (F=4.337, p=.015) alt boyutlarında bölüme göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıkların tamamında Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin, Spor Yöneticiliği bölümü öğrencilerine kıyasla daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Yargıya Ulaşma alt boyutunda Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin, Antrenörlük Eğitimi bölümü öğrencilerinden de anlamlı derecede yüksek puan aldığı belirlenmiştir (p=.030). Kanıt Arama (p=.109) ve Açık Fikirlilik (p=.154) alt boyutlarında ise bölüme göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

6. Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin Yaş ile İlişkisi

Öğrencilerin yaşı ile eleştirel düşünme eğilimi puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi yapılmıştır (n=149). Sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Yaş ile Eleştirel Düşünme Eğilimi Puanları Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

Alt Boyut	r	p
Akıl Yürütme	.166	.043
Yargıya Ulaşma	.188	.021
Kanıt Arama	.141	.087
Gerçeği Arama	.087	.291
Açık Fikirlilik	.175	.032

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sistematiklik	.139	.091
Toplam	.181	.027

p<.05

Tablo 7'ye göre, öğrencilerin yaşı ile eleştirel düşünme eğilimi toplam puanı arasında pozitif yönde, düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r=.181, p=.027). Benzer şekilde Akıl Yürütme (r=.166, p=.043), Yargıya Ulaşma (r=.188, p=.021) ve Açık Fikirlilik (r=.175, p=.032) alt boyutlarında da yaşla düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Kanıt Arama, Gerçeği Arama ve Sistematiklik alt boyutlarında ise yaşla anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (p>.05). Bu bulgu, öğrencilerin yaşı arttıkça eleştirel düşünme eğiliminin de sınırlı düzeyde artma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri; cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm ve yaş değişkenleri açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, alanyazındaki benzer araştırmaların bulgularıyla karşılaştırmalı olarak bu bölümde tartışılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puan ortalamasının (Ort.=108.43; madde ortalaması=3.87) ölçeğin orta noktasının belirgin biçimde üzerinde olduğu, diğer bir ifadeyle öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin orta-yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, öğretmen adayları ve üniversite öğrencileriyle yürütülen birçok çalışmanın "eleştirel düşünme eğiliminin orta düzeyin üzerinde olduğu" yönündeki sonuçlarıyla (Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi öğretmen adayları için Kiriş-Avaroğulları ve Şaman, 2020; Fen Bilgisi öğretmen adayları için Kürüm, 2013) örtüşmektedir. Bununla birlikte bazı çalışmalarda öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğiliminin düşük düzeyde kaldığı da rapor edilmiştir (örn. program türüne göre yürütülen bazı araştırmalar). Bu farklılığın, kullanılan ölçme aracının yapısından, örneklemin özelliklerinden veya eğitim programlarının içeriğinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puanının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak Kanıt Arama alt boyutunda erkek öğrenciler lehine anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, alanyazındaki birçok çalışmanın toplam puan düzeyinde cinsiyete göre anlamlı fark bulunmadığı yönündeki sonuçlarıyla tutarlıdır (Saçlı ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Demirhan, 2008; Kiriş-Avaroğulları ve Şaman, 2020; Turhan-Türkkan ve Musa, 2019). Bununla birlikte, Mutlu vd. (2016) tarafından Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileriyle yürütülen çalışmada kadın öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puanının erkek öğrencilerden daha yüksek bulunması, mevcut çalışmanın toplam puana ilişkin bulgusuyla yön bakımından örtüşmemektedir; bu durum, farklı örneklem gruplarının (yüksekokul–fakülte, farklı iller) ve farklı ölçme araçlarının kullanılmasından kaynaklanmış olabilir. Erkek öğrencilerin kanıt arama eğiliminin daha yüksek çıkması, sporda performansa dayalı, somut veri ve istatistiklerle daha sık etkileşim kurmalarıyla ilişkilendirilebilir; ancak bu yorumun ileri araştırmalarla sınanması gerekmektedir.

Bulgular, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimi toplam puanının ve tüm alt boyut puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediğine işaret etmektedir. Bu sonuç, Saçlı ve Demirhan (2008) tarafından Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği programı öğrencileriyle, Kiriş-Avaroğulları ve Şaman (2020) tarafından Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarıyla yürütülen çalışmaların bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Bu durum, eleştirel düşünme eğiliminin lisans eğitimi süresince kendiliğinden gelişen bir özellik olmadığını, aksine bu eğilimi geliştirmeye yönelik açık ve planlı öğretim uygulamaları (tartışma temelli öğretim, probleme dayalı öğrenme, sorgulamaya dayalı yaklaşımlar vb.) olmadan sınıf düzeyinin artmasının tek başına yeterli olmadığını düşündürmektedir.

Araştırmanın en belirgin bulgusu, eleştirel düşünme eğilimi toplam puanının ve dört alt boyutun (Akıl Yürütme, Yargıya Ulaşma, Gerçeği Arama, Sistematiklik) bölüme göre anlamlı şekilde farklılaşmasıdır. Bu farklılıkların tamamında Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin, özellikle Spor Yöneticiliği bölümü öğrencilerine kıyasla daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, Mutlu vd. (2016) tarafından Niğde ilinde yürütülen ve Beden Eğitimi Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin meraklılık alt boyutunda Spor Yöneticiliği ve Antrenörlük Eğitimi bölümü öğrencilerinden anlamlı derecede yüksek puan aldığını ortaya koyan çalışmayla yönü bakımından örtüşmektedir. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği programının, öğretmenlik meslek bilgisi dersleri (öğretim ilke ve yöntemleri, ölçme-değerlendirme, rehberlik vb.) aracılığıyla öğrencilere sorgulama, analiz etme ve pedagojik karar verme becerilerini daha yoğun biçimde kazandırıyor olması, bu bölüm öğrencilerinin eleştirel düşünme eğiliminin diğer bölümlere kıyasla daha yüksek çıkmasını açıklayabilir. Öte yandan Mutlu vd.'nin (2016) çalışmasında doğruyu arama alt boyutunda Spor Yöneticiliği bölümü öğrencilerinin Beden Eğitimi Öğretmenliği bölümü öğrencilerinden daha yüksek puan alması,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bölüm bazlı farklılıkların alt boyuta göre değişebileceğini göstermesi bakımından mevcut çalışmanın Gerçeği Arama alt boyutuna ilişkin bulgusuyla (BESYÖ lehine) karşıtlık taşımaktadır; bu karşıtlığın, örneklemlerin bölgesel ve kurumsal farklılıklarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Kanıt Arama ve Açık Fikirlilik alt boyutlarında bölüme göre anlamlı bir fark bulunmaması ise bu iki eğilimin bölüm müfredatından bağımsız, daha genel/bireysel özellikler olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırmada öğrencilerin yaşı ile eleştirel düşünme eğilimi toplam puanı ve üç alt boyut (Akıl Yürütme, Yargıya Ulaşma, Açık Fikirlilik) arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, bireyin yaşı ve buna bağlı olarak akademik/sosyal deneyimi arttıkça, olayları çok yönlü değerlendirme, akıl yürütme ve farklı bakış açılarına açık olma eğiliminin de sınırlı ölçüde gelişebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte ilişkinin düşük düzeyde kalması, yaşın eleştirel düşünme eğilimi üzerinde tek başına belirleyici bir etken olmadığını, eğitim içeriği ve öğretim yöntemleri gibi değişkenlerin de bu süreçte rol oynadığını düşündürmektedir.

Sonuç

Genel olarak değerlendirildiğinde, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin orta-yüksek düzeyde olduğu; cinsiyetin (Kanıt Arama hariç) ve sınıf düzeyinin eleştirel düşünme eğilimi üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunmadığı; buna karşın bölüm değişkeninin, özellikle Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü lehine, eleştirel düşünme eğiliminin önemli bir yordayıcısı olduğu söylenebilir. Yaşla birlikte eleştirel düşünme eğiliminin sınırlı ölçüde arttığı da elde edilen bir diğer bulgudur.

Öneriler

1. Spor Yöneticiliği ve Antrenörlük Eğitimi bölümlerinin müfredatına, öğrencilerin akıl yürütme, sistematik düşünme ve gerçeği arama eğilimlerini destekleyecek tartışma temelli, vaka analizi ve probleme dayalı öğrenme etkinliklerinin daha yoğun biçimde entegre edilmesi önerilmektedir.

2. Sınıf düzeyi ilerledikçe eleştirel düşünme eğiliminde anlamlı bir artış gözlenmemiş olması, lisans programlarında bu beceriyi doğrudan hedefleyen ayrı bir dersin veya modülün planlanmasının faydalı olabileceğine işaret etmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. Kanıt Arama alt boyutunda kadın öğrenciler lehine gelişim sağlayacak, veriye dayalı karar verme ve istatistiksel okuryazarlığı destekleyen etkinliklere yer verilebilir.

4. İleride yapılacak araştırmalarda örneklem büyütülerek ve farklı üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri karşılaştırılarak bulguların genellenebilirliği artırılabilir; ayrıca eleştirel düşünme eğiliminin akademik başarı, sporcu/lisanslı sporcu olma durumu ve öz-yeterlik gibi değişkenlerle ilişkisi de incelenebilir.

KAYNAKÇA

Beyer, B. K. (1995). Critical thinking. Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Doğanay, A. (2006). Eleştirel düşünmenin öğretimi. A. Şimşek (Ed.), İçerik Türelerine Dayalı Öğretim içinde (s. 209-264). Ankara: Nobel.

Ennis, R. H. (1987). A taxonomy of critical thinking dispositions and abilities. In J. B. Baron & R. J. Sternberg (Eds.), Teaching Thinking Skills: Theory and Practice (pp. 9-26). New York: W.H. Freeman.

Ennis, R. H. (1991). Critical thinking: A streamlined conception. Teaching Philosophy, 14(1), 5-24.

Ennis, R. H. (1996). Critical thinking. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Facione, P. A. (1990). A statement of expert consensus for purpose of educational assessment and instructions. The Delphi Report. East Lansing: National Center for Research on Teacher Training.

Facione, P. A., & Facione, N. C. (1994). The California Critical Thinking Skills Test and the National League for Nursing Accreditation Requirement in Critical Thinking. California Academic Press.

Facione, P. A., Giancarlo, C. A., Facione, N. C., & Gainen, J. (1995). The disposition toward critical thinking. Journal of General Education, 44(1), 1-25.

Halpern, D. F. (2014). Thought and knowledge. New York: Psychology Press.

Kiriş-Avaroğulları, A., & Şaman, B. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenme stilleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Kürüm, D. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri: İstanbul Üniversitesi örneği. Turkish Journal of Education.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). Beden eğitimi ve spor dersi öğretim programı. Ankara: MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

Mutlu, F., Polat, E., İlçin, M., & Kalkan, T. (2016). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Niğde ili örneği). Journal of Sport Sciences Research, 1(1), 27-36.

OECD. (2013). Informal meeting of OECD ministers of education. İstanbul.

Ormrod, J. E. (2015). Öğrenme psikolojisi (M. Baloğlu, Çev.). Ankara: Nobel.

Özgenel, M., & Çetin, M. (2018). Marmara eleştirel düşünme eğilimleri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. International Journal of Eurasia Social Sciences, 9(32), 991-1015.

Perkins, D. N. (1984). Creativity by design. Educational Leadership, 42(1), 19-25.

Saçlı, F., & Demirhan, G. (2008). Beden eğitimi ve spor öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerin eleştirel düşünme düzeylerinin saptanması ve karşılaştırılması. Hacettepe Journal of Sport Sciences, 19(2), 92-110.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Turhan-Türkkan, B., & Musa, S. (2019). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin bölümlerine göre eleştirel düşünme ve empati kurma düzeylerinin incelenmesi. [Yayımlanmamış çalışma].

Watson, G., & Glaser, E. M. (2012). Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal user-guide and technical manual UK supervised and unsupervised versions. UK: NCS Pearson.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BİREYSEL VE TAKIM SPORCULARININ MENTAL YORGUNLUK FARKINDALIKLARI VE SPORDA SOSYAL BÜTÜNLEŞME DURUMLARININ İNCELENMESİ

Kübra KEY ÖLMEZOĞLU
Fırat Üniversitesi,
psi.danis.kubrakey@gmail.com - 0009-0005-6937-2130

Dr. Mesut BULUT
Munzur Üniversitesi
mesutbulut@munzur.edu.tr - 0000-0003-0789-0969

Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL
Fırat Üniversitesi
oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Merve DURAN
Muş Alparslan Üniversitesi
mmervedrnn@gmail.com - 0009-0007-4248-1278

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, bireysel ve takım sporcularının mental yorgunluk farkındalıkları ile sporda sosyal bütünleşme düzeylerini belirlemek; bu yapıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve spor branşı türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek ve mental yorgunluk farkındalığının sporda sosyal bütünleşme ile ilişkisini ve yordama düzeyini ortaya koymaktır. İlişkisel tarama modelinde yürütülen araştırmanın çalışma grubunu 349 takım sporcusu ve 128 bireysel sporcu olmak üzere toplam 477 aktif sporcu oluşturmuştur. Veriler, Sporcularda Mental Yorgunluk Farkındalık Ölçeği ile Sporda Sosyal Bütünleşme Ölçeği kullanılarak toplanmış; bağımsız örneklemler t-testi, tek yönlü varyans analizi, Tukey HSD testi, Pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Bulgular, mental yorgunluk farkındalığının cinsiyet ve eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını; yaş ve spor branşı türüne göre ise sınırlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Takım sporcularının mental yorgunluk farkındalığı puanları bireysel sporculardan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Sporda sosyal bütünleşmede cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyine bağlı farklılıklar yalnızca belirli alt boyutlarda görülürken, spor branşı türüne göre anlamlı farklılık

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

saptanmamıştır. Mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanı arasında anlamlı ilişki bulunmamış ($r = -0.078$, $p > 0.05$) ve mental yorgunluk farkındalığının sosyal bütünleşmeyi anlamlı düzeyde yordamadığı belirlenmiştir ($R^2 = 0.006$, $p = 0.089$). Bununla birlikte mental yorgunluk farkındalığı; Kişisel Gelişim, Fiziksel Fayda ve Psikolojik Gelişim ile negatif, Ahlaki Gelişim ile pozitif yönde düşük düzeyli ilişkiler göstermiştir. Sonuç olarak, mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşmenin genel düzeyde doğrudan bir ilişki göstermediği, ancak bazı alt boyutlarda sınırlı ilişkilerin bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mental yorgunluk farkındalığı, sporda sosyal bütünleşme, bireysel spor, takım sporu, sporcu psikolojisi.

An Investigation into Individual and Team Athletes' Awareness of Mental Fatigue and Their Levels of Social Integration in Sport

ABSTRACT

The aim of this study was to determine mental fatigue awareness and social integration in sport among individual- and team-sport athletes, to examine whether these constructs differed according to gender, age, educational level, and type of sport, and to evaluate the relationship between mental fatigue awareness and social integration in sport as well as the extent to which mental fatigue awareness predicted social integration. The study was conducted using a correlational survey design and included 477 active athletes, of whom 349 participated in team sports and 128 in individual sports. Data were collected using the Mental Fatigue Awareness Scale in Athletes and the Social Integration in Sport Scale. Independent-samples t-tests, one-way analysis of variance, Tukey HSD post hoc tests, Pearson correlation analysis, and simple linear regression analysis were performed. The findings showed that mental fatigue awareness did not differ significantly by gender or educational level, whereas limited differences emerged according to age and type of sport. Team-sport athletes reported significantly higher mental fatigue awareness scores than individual-sport athletes. With regard to social integration in sport, significant differences associated with gender, age, and educational level were observed only in certain subdimensions, while no significant differences were found according to type of sport. No significant relationship was identified between mental fatigue awareness and the overall social integration score ($r = -0.078$, $p > 0.05$), and mental fatigue awareness did not significantly predict social integration in sport ($R^2 = 0.006$, $p = 0.089$). Nevertheless, mental fatigue awareness showed weak negative relationships with Personal Development, Physical

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Benefit, and Psychological Development, and a weak positive relationship with Moral Development. Overall, the findings indicate that mental fatigue awareness and social integration in sport are not directly associated at the overall score level, although limited relationships may exist across specific dimensions.

Keywords: mental fatigue awareness, social integration in sport, individual sport, team sport, athlete psychology.

GİRİŞ

Spor performansı, fizyolojik kapasite ve teknik yeterliğin yanı sıra sporcunun bilişsel kaynaklarını sürdürebilmesi, değişen çevresel taleplere uyum sağlayabilmesi ve antrenman ile müsabaka süreçlerinde ortaya çıkan zihinsel yükü yönetebilmesiyle ilişkili çok boyutlu bir yapıdır. Bu bağlamda mental yorgunluk, uzun süreli ve zorlayıcı bilişsel etkinlikler sonrasında ortaya çıkabilen; algılanan çaba, dikkat, karar verme ve performansın çeşitli bileşenleriyle ilişkili psikobiyolojik bir durum olarak spor bilimlerinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen güncel bir derlemede, mental yorgunluğun özellikle algısal-bilişsel performansı olumsuz etkileyebildiği ve spor ortamında dikkate alınması gereken bir performans bileşeni olduğu vurgulanmıştır (Türkmen & Genç, 2023). Uluslararası düzeydeki güncel sistematik kanıtlar da mental yorgunluğun psikolojik, bilişsel, fiziksel, karar verme ve spora özgü beceri performansı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabildiğini göstermektedir (Pan ve ark., 2025). Mental yorgunluğun sportif performans üzerindeki etkilerine ilişkin kanıt tabanı son yıllarda daha da güçlenmiştir. Güncel bir sistematik derleme ve meta-analizde, deneysel olarak oluşturulan mental yorgunluğun spora özgü tepki süresi, teknik performans ve karar verme performansındaki bozulmayla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Özellikle karar verme sonuçlarının incelenen performans alanları içerisinde en tutarlı örüntüyü göstermesi, mental yorgunluğun bilişsel açıdan karmaşık sportif görevlerde dikkate alınması gereken önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır (Lu ve ark., 2026). Bununla birlikte mental yorgunluğun etkilerinin bütün performans alanlarında aynı büyüklükte olmadığı; teknik performansta çalışmalar arası değişkenliğin daha yüksek, tepki süresine ilişkin kanıtların ise daha sınırlı olduğu görülmektedir (Lu ve ark., 2026). Dolayısıyla mental yorgunluk, sporcunun bütün işlevlerini aynı biçimde etkileyen homojen bir durumdan ziyade görevin, spor bağlamının ve ölçülen performans çıktısının özelliklerine duyarlı bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Mental yorgunluğun sportif ortamda yalnızca ortaya çıkması değil, tanınması, izlenmesi ve yönetilmesi de önem taşımaktadır. Yüksek performans sporunda görev yapan 156

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

multidisipliner uygulayıcıdan elde edilen bulgular, katılımcıların neredeyse tamamının mental yorgunluk ve mental toparlanmanın antrenman ve müsabaka performansını etkilediğini düşündüğünü; buna karşılık mental yorgunluğu kasıtlı olarak değerlendiren ve yöneten uygulayıcıların oranının görece sınırlı kaldığını göstermektedir (Russell ve ark., 2024). Benzer biçimde sporcularda mental yorgunluğun azaltılmasına yönelik müdahaleleri inceleyen sistematik derleme, öz-denetim düzenlemeleri, doğa maruziyeti, farkındalık temelli uygulamalar ve bazı bilişsel müdahalelerin umut verici sonuçlar verebildiğini; ancak kanıt tabanının hâlen sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır (Sun ve ark., 2024). Bu bulgular, mental yorgunluğun sportif performans bakımından öneminin kabul edilmesine rağmen, sahadaki değerlendirme ve yönetim uygulamalarının henüz aynı ölçüde sistematikleşmediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, mental yorgunluğun kendisi ile mental yorgunluk farkındalığının kavramsal olarak birbirinden ayrılması gerekmektedir. Mevcut araştırmanın odağını oluşturan mental yorgunluk farkındalığı, sporcunun deneysel olarak mental olarak yorgunlaştırılması veya belirli bir andaki akut mental yorgunluk şiddetinin ölçülmesiyle aynı yapıyı ifade etmemektedir. Sporcularda Mental Yorgunluk Farkındalık Ölçeği, aktif sporcuların antrenman veya müsabaka sonrasında karşılaşabilecekleri mental yorgunluk durumlarının ne derece farkında olduklarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir (Kara ve ark., 2024). Bu nedenle araştırma boyunca "mental yorgunluk düzeyi" ile "mental yorgunluk farkındalığı" ifadelerinin birbirinin yerine kullanılmaması, ölçülen yapının doğru yorumlanması bakımından kritik önem taşımaktadır. Mental yorgunluk farkındalığını doğrudan ele alan güncel çalışmalar, bu yapının sporcu psikolojisindeki olası işlevlerine ilişkin ilk ampirik kanıtları sunmaktadır. Türkiye'den 639 aktif sporcuyla yürütülen güncel bir araştırmada mental yorgunluk farkındalığının psikolojik toparlanma ile negatif yönde ilişkili olduğu ve bilişsel yeniden değerlendirmenin bu ilişkide kısmi aracılık gösterdiği belirlenmiştir (Kara ve ark., 2025). Bu sonuç, mental yorgunluk farkındalığının yalnızca bir yorgunluk belirtisini tanımaktan ibaret olmayabileceğini; bilişsel ve duygusal düzenleme süreçleriyle birlikte değerlendirilmesinin daha açıklayıcı olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte söz konusu çalışma kesitsel ve ilişkisel bir tasarıma sahip olduğundan, farkındalık ile toparlanma arasında nedensel bir ilişki bulunduğu ileri sürülmemelidir. Mental yorgunluk farkındalığına ilişkin doğrudan sporcu verileri, sportif bağlamın da bu yapı açısından önemli olabileceğine işaret etmektedir. Aktif olarak antrenman yapan 278 sporcu-öğrenciyle gerçekleştirilen bir araştırmada mental yorgunluk farkındalığı puanlarının cinsiyet ve yaşa göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı; buna karşılık spor türü ve spor deneyimi yılına göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Takım sporcularının mental yorgunluk farkındalığı puanlarının bireysel sporculara göre daha yüksek olduğu ve spor deneyimi arttıkça bildirilen yorgunluk düzeylerinde azalma eğilimi bulunduğu bildirilmiştir (Uzun ve ark., 2025). Ancak bu alandaki doğrudan çalışmaların henüz sınırlı olması nedeniyle, bireysel ve takım sporcuları arasındaki farklılığın yerleşik ve genellenebilir bir örüntü olduğu sonucuna varmak için mevcut kanıt yeterli değildir. Sportif deneyimin yalnızca bilişsel ve performansa ilişkin taleplerden oluşmadığı; aynı zamanda yoğun bir sosyal etkileşim ortamı yarattığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sporda sosyal bütünleşme, bireyin spor ortamında diğer bireylerle etkileşim kurması, aidiyet geliştirmesi ve sportif katılım aracılığıyla sosyal ve kişisel kazanımlar elde etmesiyle ilişkili çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de doğrudan sporda sosyal bütünleşmeyi inceleyen güncel bir araştırmada, yüz yüze uygulama derslerine katılan spor bilimleri öğrencilerinin sosyal bütünleşme düzeylerinin uzaktan eğitim alan öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Seydioğlu ve ark., 2023). Bu sonuç, sosyal bütünleşmenin yalnızca spora nominal olarak katılmayla değil, spor ortamındaki etkileşimin niteliği ve sürekliliğiyle de ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Spor ile sosyal bütünleşme arasındaki ilişkiye ilişkin güncel sistematik kanıtlar da bağlamsal koşulların önemine dikkat çekmektedir. Dezavantajlı grupları konu alan 69 araştırmanın sentezlendiği güncel bir sistematik derlemede sporun kültürel öğrenme, sosyal etkileşim ve aidiyet gibi mekanizmalar aracılığıyla sosyal bütünleşmenin çeşitli boyutlarını destekleyebildiği belirlenmiştir (Duan ve ark., 2026). Bununla birlikte söz konusu derlemenin göçmenler, mülteciler, etnik azınlıklar, engelli bireyler ve diğer dezavantajlı topluluklar üzerine odaklandığı dikkate alınmalıdır. Bu nedenle sonuçlarının aktif sporcu örneklemlerine doğrudan genellenmesi uygun değildir. Çalışmanın mevcut araştırma açısından temel katkısı, sporun sosyal bütünleşmeyi otomatik olarak üreten bir bağlam olmadığı; katılım koşulları, etkileşim biçimleri ve sosyal ortamın niteliğinin sonuçları şekillendirebildiğini göstermesidir. Spor ortamındaki sosyal ilişkilerin psikolojik işlevleri, sosyal bütünleşmeye komşu ancak ondan kavramsal olarak farklı yapılar üzerinden de incelenmektedir. Sporcuların grup üyeliği ve sosyal özdeşleşmelerinin ruh sağlığı açısından önemli psikolojik kaynaklar oluşturabileceği belirtilirken (Stevens ve ark., 2024), 40 çalışma ve 14.462 sporcuyu kapsayan güncel bir meta-analiz sosyal desteğin iyi oluşla pozitif; anksiyete, depresyon ve stresle negatif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (Luo ve ark., 2025). Bununla birlikte sosyal destek, sosyal kimlik, takım uyumu ve sosyal bütünleşmenin aynı kavramlar olmadığı özellikle vurgulanmalıdır. Bu yapılar sportif sosyal çevrenin farklı yönlerini açıklamakta ve kavramsal ya da ölçümsel olarak birbirlerinin yerine

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kullanılmamalıdır. Nitekim spor bağlamındaki grup uyumunun kavramsal temellerini yeniden değerlendiren güncel çalışma, grup uyumu araştırmalarında dahi tanım ve kuramsal sınırların daha açık hâle getirilmesi gerektiğini göstermektedir (Eys & Beauchamp, 2025). Mental yorgunluk ile sportif sosyal süreçlerin kesişimine ilişkin çok yeni ampirik kanıtlar da ortaya çıkmaktadır. Kadın futbolcularda gerçekleştirilen kontrollü bir çalışmada, mental yorgunluk oluşturulan koşul sonrasında fiziksel iş yükünde anlamlı bir değişiklik görülmemesine karşın sporcuların sözel düşünce ve takım içi iletişim örüntülerinde farklılıklar belirlenmiştir; mental yorgunluk koşulunda olumlu performans odaklı ifadeler azalırken negatif performans dışı iletişim artmış ve takım arkadaşlarıyla mizahi etkileşim azalmıştır (Donnan ve ark., 2026). Bu sonuç, mental yorgunluğun sportif ortamda yalnızca bireysel performansla değil, sosyal etkileşim biçimleriyle de ilişkili olabileceğine yönelik dikkat çekici bir bulgu sunmaktadır. Bununla birlikte çalışma yalnızca 14 kadın futbolcu üzerinde yürütülmüş, deneysel olarak oluşturulan mental yorgunluğu incelemiş ve sosyal bütünleşmeyi doğrudan ölçmemiştir. Dolayısıyla bu bulgu, mental yorgunluk farkındalığı ile sosyal bütünleşme arasında doğrudan ilişki bulunduğunun kanıtı olarak değil, iki araştırma alanının birlikte incelenmesini destekleyen güncel bir ampirik gerekçe olarak değerlendirilmelidir. Mevcut literatür bütüncül olarak değerlendirildiğinde, mental yorgunluk araştırmalarının büyük ölçüde tepki süresi, teknik performans, karar verme, bilişsel işlevler ve mental yorgunluğun yönetimine odaklandığı görülmektedir (Lu ve ark., 2026; Pan ve ark., 2025; Sun ve ark., 2024). Buna karşılık sportif sosyal çevreye ilişkin güncel araştırmalar sosyal bütünleşme, sosyal kimlik, sosyal destek, aidiyet ve grup süreçleri gibi yapılar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Duan ve ark., 2026; Luo ve ark., 2025; Stevens ve ark., 2024). Mental yorgunluk farkındalığını doğrudan inceleyen çalışmaların ise daha yeni ve sınırlı bir araştırma alanı oluşturduğu görülmektedir (Kara ve ark., 2024, 2025; Uzun ve ark., 2025). Bu bağlamda, sporcuların mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin aynı araştırma modeli içerisinde ele alınmasına yönelik doğrudan ampirik kanıtların sınırlı olması, mevcut araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, bireysel ve takım sporcularının sporda mental yorgunluk farkındalıkları ile sporda sosyal bütünleşme düzeylerini belirlemek; söz konusu yapıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve spor branşı türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek; ayrıca mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşme arasındaki ilişkiyi ve mental yorgunluk farkındalığının sosyal bütünleşmeyi yordama düzeyini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, bireysel ve takım sporcularının mental yorgunluk farkındalıkları ile sporda sosyal bütünleşme düzeylerini belirlemek, söz konusu değişkenlerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve spor branşı türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek ve iki yapı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmada ayrıca mental yorgunluk farkındalığının sporda sosyal bütünleşmeyi yordama düzeyi incelenmiştir.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu aktif olarak bireysel veya takım sporuyla ilgilenen toplam 477 sporcu oluşturmaktadır. Katılımcıların 301'i (%63.1) erkek, 176'sı (%36.9) kadındır. Yaş grupları incelendiğinde 120 katılımcının (%25.2) 18–20 yaş, 170 katılımcının (%35.6) 21–23 yaş, 132 katılımcının (%27.7) 24–26 yaş ve 55 katılımcının (%11.5) 27 yaş ve üzeri grupta yer aldığı görülmektedir. Eğitim düzeyine göre katılımcıların 103'ü (%21.6) ön lisans, 374'ü (%78.4) lisans ve üzeri eğitim düzeyindedir. Spor branşı türü bakımından ise 349 katılımcı (%73.2) takım sporlarıyla, 128 katılımcı (%26.8) bireysel sporlarla ilgilenmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Sporcularda Mental Yorgunluk Farkındalık Ölçeği (SMYFÖ) ve Sporda Sosyal Bütünleşme Ölçeği (SSBÖ) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmada katılımcıların demografik ve sportif özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanan Kişisel Bilgi Formunda cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve spor branşı türüne ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Sporcularda Mental Yorgunluk Farkındalık Ölçeği (SMYFÖ): Sporcularda Mental Yorgunluk Farkındalık Ölçeği (SMYFÖ), aktif sporcuların antrenman veya müsabaka sonrasında karşılaşabilecekleri mental yorgunluklarının ne derece farkında olduklarını belirlemek amacıyla Kara ve ark. (2024) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirme sürecinde odak grup görüşmeleri, sporcu görüşleri, literatür incelemesi ve kapsam geçerliği çalışmalarının ardından psikometrik analizler gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi için 916 aktif sporcudan veri toplanmış; aykırı değer incelemelerinin ardından 747 gözlem üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi için ise bağımsız olarak 613 aktif sporcudan

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yeniden veri toplanmıştır. Gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda 25 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapı elde edilmiş ve bu yapı doğrulayıcı faktör analizi ile desteklenmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .96, ortalama açıklanan varyans değeri AVE = .503 ve birleşik güvenirlik katsayısı CR = .94 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, "Performans/Antrenman sonrası;" kök ifadesine bağlı olarak yapılandırılmıştır ve maddeler 5'li Likert tipi derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Yanıt seçenekleri "Her Zaman (5)", "Sık Sık (4)", "Bazen (3)", "Nadiren (2)" ve "Hiçbir Zaman (1)" biçimindedir.

Sporda Sosyal Bütünleşme Ölçeği (SSBÖ): Sporda Sosyal Bütünleşme Ölçeği (SSBÖ), sporun sportif etkinliklere katılan bireylere sosyal bütünleşme açısından sağladığı katkıları ölçmek amacıyla Yılmaz ve ark. (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirme çalışması, Ankara'da bulunan beş üniversitede öğrenim gören ve doğa sporlarına aktif olarak katılan 406 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Özgün çalışma kapsamında ilk olarak 34 maddelik yapı üzerinde analizler yürütülmüş; faktör analizinde iki maddenin binişik özellik göstermesi nedeniyle çıkarılması sonucunda 32 maddelik nihai ölçek elde edilmiştir. Nihai ölçek, Kişisel Gelişim, Sosyalleşme, Fiziksel Fayda, Bütünleşme, Psikolojik Gelişim, Ahlaki Gelişim ve Duygusal Gelişim olmak üzere yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Kişisel Gelişim alt boyutu 7, Sosyalleşme 7, Fiziksel Fayda 5, Bütünleşme 4, Psikolojik Gelişim 4, Ahlaki Gelişim 3 ve Duygusal Gelişim alt boyutu 2 maddeden oluşmaktadır. Yedi faktörlü yapı toplam varyansın %60.37'sini açıklamıştır. Özgün çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları Kişisel Gelişim için .80, Sosyalleşme için .82, Fiziksel Fayda için .80, Bütünleşme için .82, Psikolojik Gelişim için .71, Ahlaki Gelişim için .75 ve Duygusal Gelişim için .55 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin genel Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .91'dir. Ölçek maddeleri "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" ile "Kesinlikle Katılıyorum (5)" arasında değişen 5'li Likert tipi derecelendirme ile yanıtlanmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, 2025–2026 eğitim-öğretim yılı içerisinde aktif olarak bireysel veya takım sporuyla ilgilenen sporculardan elde edilmiştir. Veri toplama sürecinde katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiştir. Veri toplama araçları yüz yüze uygulanmış; eksik veya hatalı doldurulan formlar değerlendirme dışında bırakılmıştır. Analize uygun bulunan toplam 477 katılımcıya ait veriler araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Nihai çalışma grubunun 349'unu (%73.2) takım sporcuları, 128'ini (%26.8) ise bireysel sporcular oluşturmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak amacıyla frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek ve alt boyutların betimlenmesinde ise minimum, maksimum, aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca parametrik analizlerin uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi amacıyla ölçek toplam ve alt boyut puanlarının çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Çarpıklık değerlerinin -1.036 ile -0.008, basıklık değerlerinin ise 0.234 ile 0.944 arasında değiştiği belirlenmiş ve bu dağılım özellikleri doğrultusunda parametrik testler uygulanmıştır. Cinsiyet, eğitim düzeyi ve spor branşı türü değişkenlerinin iki kategoriden oluşması nedeniyle bu değişkenlere göre mental yorgunluk farkındalığı ile sosyal bütünleşme puanlarının karşılaştırılmasında bağımsız örneklemler t-testi kullanılmıştır. İki grup karşılaştırmalarında etki büyüklüğü Cohen's d katsayısı ile raporlanmıştır. Analiz tablolarında cinsiyet, eğitim düzeyi ve spor branşı türüne ilişkin karşılaştırmaların t-testi ve Cohen's d ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Dört kategoriden oluşan yaş değişkenine göre ölçek ve alt boyut puanlarının karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. ANOVA sonucunda anlamlı farklılık belirlenen durumlarda farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. ANOVA sonuçlarında etki büyüklüğü kısmi eta-kare (ηp^2) ile raporlanmıştır. Mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşme genel toplam ve alt boyut puanları arasındaki doğrusal ilişkilerin belirlenmesinde Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Mental yorgunluk farkındalığının sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanını yordama düzeyinin incelenmesinde ise basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon modelinde mental yorgunluk farkındalığı yordayıcı değişken, sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanı ise yordanan değişken olarak ele alınmıştır. Analizlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu kapsamda ilk olarak katılımcıların demografik ve spora ilişkin özelliklerine, ardından araştırma değişkenlerine yönelik betimsel bulgulara ve grup karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Katılımcıların demografik ve spora ilişkin özelliklerine ait frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Erkek	301	63.1
	Kadın	176	36.9
Yaş	18-20 Yaş	120	25.2
	21-23 Yaş	170	35.6
	24-26 Yaş	132	27.7
	27 Yaş ve Üzeri	55	11.5
Eğitim Düzeyi	Ön Lisans	103	21.6
	Lisans ve Üstü	374	78.4
Spor Branşı Türü	Takım Sporu	349	73.2
	Bireysel Spor	128	26.8
Toplam		**477**	**100.0**

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan sporcuların %63.1'inin (n = 301) erkek, %36.9'unun (n = 176) kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların %25.2'si (n = 120) 18–20 yaş, %35.6'sı (n = 170) 21–23 yaş, %27.7'si (n = 132) 24–26 yaş ve %11.5'i (n = 55) 27 yaş ve üzeri gruptadır. Eğitim düzeyi açısından katılımcıların %21.6'sı (n = 103) ön lisans, %78.4'ü (n = 374) lisans ve üzeri eğitim düzeyindedir. Spor branşı türüne göre ise katılımcıların %73.2'si (n = 349) takım sporlarıyla, %26.8'i (n = 128) bireysel sporlarla ilgilenmektedir.

Tablo 2. *Araştırmada Kullanılan Ölçek ve Alt Boyutlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ile Normallik Dağılımı Değerleri*

Ölçek ve Alt Boyutlar	N	Min.	Maks.	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı Genel Toplam	477	25.00	125.00	69.25	19.10	-0.008	0.571
Kişisel Gelişim	477	18.00	35.00	29.90	3.19	-0.881	0.561
Sosyalleşme	477	15.00	35.00	29.07	3.74	-0.879	0.906
Fiziksel Fayda	477	13.00	25.00	22.05	2.69	-1.036	0.591
Bütünleşme	477	7.00	20.00	16.13	2.63	-0.685	0.591
Psikolojik Gelişim	477	8.00	20.00	16.80	1.80	-0.645	0.944
Ahlaki Gelişim	477	6.00	15.00	11.95	2.18	-0.761	0.234
Duygusal Gelişim	477	3.00	10.00	8.16	1.35	-0.743	0.437
Sporda Sosyal Bütünleşme Genel Toplam	477	93.00	156.00	133.92	11.57	-0.931	0.629

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların mental yorgunluk farkındalığı genel toplam puan ortalamasının 69.25 ± 19.10, sporda sosyal bütünleşme genel toplam puan ortalamasının ise 133.92 ± 11.57 olduğu görülmektedir. Mental yorgunluk farkındalığı puanları 25.00–125.00,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanları ise 93.00–156.00 arasında değişmektedir. Araştırma değişkenlerine ait çarpıklık değerlerinin -1.036 ile -0.008, basıklık değerlerinin ise 0.234 ile 0.944 arasında değişmesi, dağılımların parametrik analizlerin uygulanması açısından kabul edilebilir özellik gösterdiğine işaret etmektedir.

Tablo 3. *Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı ve Sporda Sosyal Bütünleşme Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları*

	Cinsiyet	**N**	**Ort.**	**SS**	**t**	**df**	**p**	**Cohen's d**
Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı	Erkek	301	69.34	20.56	0.139	475	0.890	0.01
	Kadın	176	69.09	16.35				
Kişisel Gelişim	Erkek	301	30.19	3.13	2.616	475	0.009	0.25
	Kadın	176	29.40	3.23				
Sosyalleşme	Erkek	301	29.20	3.88	0.937	475	0.349	0.09
	Kadın	176	28.86	3.48				
Fiziksel Fayda	Erkek	301	21.95	2.69	-1.040	475	0.299	-0.10
	Kadın	176	22.22	2.69				
Bütünleşme	Erkek	301	16.21	2.42	0.942	475	0.347	0.09
	Kadın	176	15.98	2.97				
Psikolojik Gelişim	Erkek	301	16.92	1.74	1.987	475	0.048	0.19
	Kadın	176	16.59	1.89				
Ahlaki Gelişim	Erkek	301	12.03	2.24	1.124	475	0.261	0.11
	Kadın	176	11.80	2.06				
Duygusal Gelişim	Erkek	301	8.19	1.43	0.748	475	0.455	0.07
	Kadın	176	8.10	1.21				
Sporda Sosyal Bütünleşme Genel Toplam	Erkek	301	134.51	11.89	1.440	475	0.151	0.14
	Kadın	176	132.93	10.96				

Tablo 3 incelendiğinde, cinsiyete göre mental yorgunluk farkındalığı, sporda sosyal bütünleşme genel toplamı ile Sosyalleşme, Fiziksel Fayda, Bütünleşme, Ahlaki Gelişim ve Duygusal Gelişim alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0.05$). Buna karşılık erkek sporcuların Kişisel Gelişim puanlarının (Ort. = 30.19, SS = 3.13) kadın sporculardan (Ort. = 29.40, SS = 3.23) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($t = 2.616$, $p = 0.009$, $d = 0.25$). Benzer şekilde erkek sporcuların Psikolojik Gelişim puanları (Ort. = 16.92, SS = 1.74), kadın sporculardan (Ort. = 16.59, SS = 1.89) anlamlı düzeyde daha

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yüksektir (t = 1.987, p = 0.048, d = 0.19). Her iki farklılığa ilişkin etki büyüklüklerinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. *Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı ve Sporda Sosyal Bütünleşme Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	Yaş	**N**	**Ort.**	**SS**	**df**	**ηp²**	**F**	**p**	**Tukey**
Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı	18-20 Yaş (A)	120	73.00	14.35		0.019	3.115	0.026	A > B
	21-23 Yaş (B)	170	67.16	20.36	3				
	24-26 Yaş (C)	132	70.14	21.49	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	65.36	16.76	476				
	Toplam	477	69.25	19.10					
Kişisel Gelişim	18-20 Yaş (A)	120	28.84	3.53		0.043	7.069	<0.001	B, C > A
	21-23 Yaş (B)	170	30.21	2.95	3				
	24-26 Yaş (C)	132	30.55	2.84	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	29.71	3.36	476				
	Toplam	477	29.90	3.19					
Sosyalleşme	18-20 Yaş (A)	120	28.39	4.26		0.020	3.198	0.023	D > A
	21-23 Yaş (B)	170	29.18	3.72	3				
	24-26 Yaş (C)	132	29.07	3.12	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	30.24	3.72	476				
	Toplam	477	29.07	3.74					
Fiziksel Fayda	18-20 Yaş (A)	120	21.38	2.88		0.021	3.375	0.018	B, C > A
	21-23 Yaş (B)	170	22.22	2.52	3				

	24-26 Yaş (C)	132	22.36	2.59	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	22.24	2.88	476				
	Toplam	477	22.05	2.69					
Bütünleşme	18-20 Yaş (A)	120	15.95	3.05		0.005	0.800	0.494	-
	21-23 Yaş (B)	170	16.01	2.61	3				
	24-26 Yaş (C)	132	16.40	2.22	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	16.22	2.64	476				
	Toplam	477	16.13	2.63					
Psikolojik Gelişim	18-20 Yaş (A)	120	16.78	2.17		0.002	0.310	0.818	-
	21-23 Yaş (B)	170	16.76	1.64	3				
	24-26 Yaş (C)	132	16.78	1.66	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	17.02	1.75	476				
	Toplam	477	16.80	1.80					
Ahlaki Gelişim	18-20 Yaş (A)	120	11.92	2.11		0.002	0.368	0.776	-
	21-23 Yaş (B)	170	11.94	2.47	3				
	24-26 Yaş (C)	132	12.08	1.72	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	11.73	2.38	476				
	Toplam	477	11.95	2.18					
Duygusal Gelişim	18-20 Yaş (A)	120	8.12	1.58		0.009	1.466	0.223	-
	21-23 Yaş (B)	170	8.32	1.18	3				
	24-26 Yaş (C)	132	8.05	1.26	473				

	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	7.98	1.50	476				
	Toplam	477	8.16	1.35					
Sporda Sosyal Bütünleşme Genel Toplam	18-20 Yaş (A)	120	131.08	13.08		0.021	3.353	0.019	C > A
	21-23 Yaş (B)	170	134.56	11.18	3				
	24-26 Yaş (C)	132	135.23	9.68	473				
	27 Yaş ve Üzeri (D)	55	134.98	12.65	476				
	Toplam	**477**	**133.92**	**11.57**					

Tablo 4 incelendiğinde, yaş gruplarına göre mental yorgunluk farkındalığı ($F = 3.115$, $p = 0.026$, $\eta p^2 = 0.019$), Kişisel Gelişim ($F = 7.069$, $p < 0.001$, $\eta p^2 = 0.043$), Sosyalleşme ($F = 3.198$, $p = 0.023$, $\eta p^2 = 0.020$), Fiziksel Fayda ($F = 3.375$, $p = 0.018$, $\eta p^2 = 0.021$) ve sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanlarında ($F = 3.353$, $p = 0.019$, $\eta p^2 = 0.021$) istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Tukey HSD testi sonuçlarına göre 18–20 yaş grubundaki sporcuların mental yorgunluk farkındalığı puanları 21–23 yaş grubundan daha yüksektir. Kişisel Gelişim ve Fiziksel Fayda alt boyutlarında 21–23 ve 24–26 yaş gruplarının puanları 18–20 yaş grubundan; Sosyalleşme alt boyutunda 27 yaş ve üzeri grubun puanları 18–20 yaş grubundan daha yüksek bulunmuştur. Sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanında ise 24–26 yaş grubunun puanları 18–20 yaş grubundan anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bütünleşme, Psikolojik Gelişim, Ahlaki Gelişim ve Duygusal Gelişim alt boyutlarında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 5. *Katılımcıların Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı ve Sporda Sosyal Bütünleşme Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları*

	Eğitim Düzeyi	**N**	**Ort.**	**SS**	**t**	**df**	**p**	**Cohen's d**
Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı	Ön Lisans	103	69.61	21.85	0.217	475	0.828	0.02
	Lisans ve Üstü	374	69.15	18.30				
Kişisel Gelişim	Ön Lisans	103	30.39	3.14	1.763	475	0.079	0.20

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

	Lisans ve Üstü	374	29.76	3.19				
Sosyalleşme	Ön Lisans	103	28.53	4.01	-	475	0.098	-0.18
	Lisans ve Üstü	374	29.22	3.65	1.657			
Fiziksel Fayda	Ön Lisans	103	22.04	2.49	-	475	0.968	0.00
	Lisans ve Üstü	374	22.05	2.75	0.040			
Bütünleşme	Ön Lisans	103	15.85	2.56	-	475	0.238	-0.13
	Lisans ve Üstü	374	16.20	2.65	1.182			
Psikolojik Gelişim	Ön Lisans	103	16.98	1.99	1.158	475	0.247	0.13
	Lisans ve Üstü	374	16.75	1.75				
Ahlaki Gelişim	Ön Lisans	103	12.25	1.86	1.608	475	0.108	0.18
	Lisans ve Üstü	374	11.86	2.25				
Duygusal Gelişim	Ön Lisans	103	8.61	0.94	3.907	475	<0.001	0.44
	Lisans ve Üstü	374	8.03	1.42				
Sporda Sosyal Bütünleşme Genel Toplam	Ön Lisans	103	134.42	9.93	0.490	475	0.624	0.05
	Lisans ve Üstü	374	133.79	11.99				

Tablo 5 incelendiğinde, eğitim düzeyine göre mental yorgunluk farkındalığı, sporda sosyal bütünleşme genel toplamı ile Kişisel Gelişim, Sosyalleşme, Fiziksel Fayda, Bütünleşme, Psikolojik Gelişim ve Ahlaki Gelişim alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0.05$). Duygusal Gelişim alt boyutunda ise ön lisans düzeyindeki sporcuların puan ortalamasının (Ort. = 8.61, SS = 0.94), lisans ve üzeri eğitim düzeyindeki sporcuların puan ortalamasından (Ort. = 8.03, SS = 1.42) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($t = 3.907$, $p < 0.001$, $d = 0.44$).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 6. *Katılımcıların Spor Branşı Türüne Göre Sporda Mental YorgunlukFarkındalığı ve Sporda Sosyal Bütünleşme Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları*

	Spor Branşı	**N**	**Ort.**	**SS**	**t**	**df**	**p**	**Cohen's d**
Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı	Takım Sporu	349	70.30	19.19	1.986	475	0.048	0.21
	Bireysel Spor	128	66.39	18.62				
Kişisel Gelişim	Takım Sporu	349	30.01	2.97	1.237	475	0.217	0.13
	Bireysel Spor	128	29.60	3.71				
Sosyalleşme	Takım Sporu	349	28.89	3.80	-1.763	475	0.079	-0.18
	Bireysel Spor	128	29.57	3.53				
Fiziksel Fayda	Takım Sporu	349	22.07	2.70	0.313	475	0.754	0.03
	Bireysel Spor	128	21.98	2.70				
Bütünleşme	Takım Sporu	349	16.15	2.56	0.318	475	0.751	0.03
	Bireysel Spor	128	16.06	2.84				
Psikolojik Gelişim	Takım Sporu	349	16.71	1.73	-1.770	475	0.077	-0.18
	Bireysel Spor	128	17.04	1.97				
Ahlaki Gelişim	Takım Sporu	349	11.88	2.24	-1.126	475	0.261	-0.12
	Bireysel Spor	128	12.13	1.98				
Duygusal Gelişim	Takım Sporu	349	8.12	1.35	-0.907	475	0.365	-0.09
	Bireysel Spor	128	8.25	1.36				

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sporda Sosyal Bütünleşme Genel Toplam	Takım Sporu	349	133.70	11.11	-0.705	475	0.481	-0.07
	Bireysel Spor	128	134.54	12.75				

Tablo 6 incelendiğinde, spor branşı türüne göre sporda sosyal bütünleşme genel toplamı ile Kişisel Gelişim, Sosyalleşme, Fiziksel Fayda, Bütünleşme, Psikolojik Gelişim, Ahlaki Gelişim ve Duygusal Gelişim alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0.05$). Buna karşılık takım sporcularının mental yorgunluk farkındalığı puanlarının (Ort. = 70.30, SS = 19.19), bireysel sporcuların puanlarından (Ort. = 66.39, SS = 18.62) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($t = 1.986$, $p = 0.048$, $d = 0.21$). Etki büyüklüğü düşüktür.

Tablo 7. *Mental Yorgunluk Farkındalığı ile Sporda Sosyal Bütünleşme Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları*

Değişkenler	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**
1. Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı	1								
2. Kişisel Gelişim	-0.115*	1							
3. Sosyalleşme	-0.049	0.496**	1						
4. Fiziksel Fayda	-0.145**	0.475**	0.358**	1					
5. Bütünleşme	0.006	0.234**	0.311**	0.231**	1				
6. Psikolojik Gelişim	-0.110*	0.347**	0.353**	0.213**	0.100*	1			
7. Ahlaki Gelişim	0.118*	0.428**	0.507**	0.083	0.239**	0.249**	1		
8. Duygusal Gelişim	-0.035	0.294**	0.166**	0.216**	0.023	0.304**	0.233**	1	
9. Sporda Sosyal Bütünleşme Genel	-0.078	0.782**	0.795**	0.621**	0.516**	0.510**	0.621**	0.409**	1

Not. Tabloda yer alan değerler Pearson korelasyon katsayılarını (r) göstermektedir. Katsayının pozitif veya negatif olması ilişkinin yönünü, mutlak değerinin büyüklüğü ise ilişkinin düzeyini ifade etmektedir. *$p < 0.05$ ve $p < 0.01$ istatistiksel anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 7 incelendiğinde; Sporda Mental Yorgunluk Farkındalığı ile Sporda Sosyal Bütünleşme genel toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r = -0.078$, $p > 0.05$). Alt boyutlar düzeyinde incelendiğinde, mental yorgunluk farkındalığı ile Kişisel Gelişim

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

(r = -0.115, p < 0.05), Fiziksel Fayda (r = -0.145, p < 0.01) ve Psikolojik Gelişim (r = -0.110, p < 0.05) arasında negatif yönlü ve zayıf düzeyde; Ahlaki Gelişim (r = 0.118, p < 0.05) ile pozitif yönlü ve zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Sosyalleşme, Bütünleşme ve Duygusal Gelişim alt boyutları ile mental yorgunluk arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (p > 0.05). Sporda Sosyal Bütünleşme ölçeğinin kendi alt boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise tüm alt boyutların genel toplamla pozitif yönlü, orta ve yüksek düzeyde anlamlı korelasyon gösterdiği (r = 0.409 ile 0.795 arası, p < 0.01) belirlenmiştir.

Tablo 8. *Mental Yorgunluk Farkındalığının Sporda Sosyal Bütünleşme Genel Toplam Puanını Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları*

Yordayıcı Değişken	B	SH	β	t	p
Sabit	**137.192**	**1.991**	**—**	**68.922**	**< 0.001**
Mental Yorgunluk Farkındalığı	**-0.047**	**0.028**	**-0.078**	**-1.704**	**0.089**

Not. Model: R = 0.078; R^2 = 0.006; F = 2.902; p = 0.089. Yordanan değişken: Sporda Sosyal Bütünleşme Genel Toplam

Tablo 8 incelendiğinde, mental yorgunluk farkındalığının sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanını yordama düzeyine ilişkin basit doğrusal regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir (R = 0.078, R^2 = 0.006, F = 2.902, p = 0.089). Mental yorgunluk farkındalığı, sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanındaki varyansın %0.6'sını açıklamakta ve istatistiksel olarak anlamlı bir yordayıcı oluşturmamaktadır (B = -0.047, β = -0.078, t = -1.704, p = 0.089)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada bireysel ve takım sporcularının mental yorgunluk farkındalıkları ile sporda sosyal bütünleşme düzeyleri incelenmiş; bu yapıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve spor branşı türüne göre farklılaşma durumları ile aralarındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Ayrıca mental yorgunluk farkındalığının sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanını yordama düzeyi test edilmiştir. Araştırmada katılımcıların mental yorgunluk farkındalığı genel toplam puan ortalaması 69.25 ± 19.10, sporda sosyal bütünleşme genel toplam puan ortalaması ise 133.92 ± 11.57 olarak belirlenmiştir. Kullanılan ölçme araçlarının özgün çalışmalarında bu toplam puanları düşük, orta veya yüksek biçiminde sınıflandırmaya olanak veren doğrulanmış kesme puanları bulunmadığından, söz konusu değerlerin kategorik düzeyler üzerinden değil, gözlenen puan dağılımları çerçevesinde değerlendirilmesi daha uygun görülmektedir. Araştırmanın genel bulgu örüntüsü, mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşmenin bazı demografik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ve sportif değişkenler bakımından farklı örüntüler gösterebildiğini, ancak bu farklılıkların tüm boyutlara genellenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Cinsiyet açısından mental yorgunluk farkındalığı puanlarında erkek ve kadın sporcular arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, aktif olarak antrenman yapan 278 sporcu-öğrencide mental yorgunluk farkındalığı puanlarının cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını gösteren güncel araştırma sonucuyla örtüşmektedir (Uzun ve ark., 2025). Benzer şekilde, 540 Türk sporcuyla gerçekleştirilen güncel bir çalışmada cinsiyetin mental yorgunluk farkındalığı ile içsel karar verme arasındaki ilişki üzerinde anlamlı bir düzenleyici rol göstermediği bildirilmiştir (Kara ve ark., 2026). Bununla birlikte cinsiyetin mental yorgunluk farkındalığıyla ilişkili bütün psikolojik süreçlerde etkisiz olduğu sonucuna ulaşmak doğru değildir. Nitekim 639 aktif sporcuyu kapsayan bir başka araştırmada mental yorgunluk farkındalığı ile psikolojik toparlanma arasındaki negatif ilişkinin kadın sporcularda daha belirgin olduğu saptanmıştır (Kara ve ark., 2025). Dolayısıyla güncel kanıtlar, cinsiyetin mental yorgunluk farkındalığının doğrudan puan düzeyinden çok, farkındalığın diğer psikolojik süreçlerle kurduğu ilişkiler bağlamında önem kazanabileceğini düşündürmektedir. Cinsiyete ilişkin sporda sosyal bütünleşme sonuçlarında ise daha farklı bir örüntü ortaya çıkmıştır. Sosyal bütünleşme genel toplam puanında cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmazken, erkek sporcuların Kişisel Gelişim puanlarının kadın sporculardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($t = 2.616$, $p = 0.009$, $d = 0.25$) ve aynı farklılığın Psikolojik Gelişim alt boyutunda da görüldüğü belirlenmiştir ($t = 1.987$, $p = 0.048$, $d = 0.19$). Bununla birlikte her iki etki büyüklüğünün düşük olması, cinsiyet farklılığının pratik öneminin sınırlı olduğunu göstermektedir. Güncel Türkiye literatüründe de cinsiyete bağlı farklılıkların sosyal bütünleşmenin bütün boyutlarında tutarlı biçimde ortaya çıkmadığı görülmektedir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen 2025 tarihli çalışmada yalnızca Psikolojik Gelişim boyutunda anlamlı cinsiyet farklılığı belirlenmiş ve erkeklerin puanlarının kadınlardan yüksek olduğu bildirilmiştir (Dereceli & Ordu, 2025). Bu sonuç mevcut araştırmanın Psikolojik Gelişim bulgusuyla doğrudan örtüşmektedir. Buna karşılık başka bir spor bilimleri öğrencisi örnekleminde erkeklerin Sosyalleşme ve Fiziksel Fayda boyutlarında daha yüksek puan aldığı; Kişisel Gelişim, Bütünleşme, Psikolojik Gelişim, Ahlaki Gelişim ve Duygusal Gelişim boyutlarında ise anlamlı cinsiyet farklılığı oluşmadığı belirlenmiştir (Seydioğlu ve ark., 2023). Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, cinsiyetin sporda sosyal bütünleşme üzerinde bütün boyutlara yayılan kararlı bir belirleyici olmaktan ziyade, örneklem ve sosyal bütünleşmenin değerlendirilen boyutuna bağlı olarak değişkenlik gösterebilen bir özellik olduğu söylenebilir. Yaş değişkeni açısından 18–20 yaş grubundaki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sporcuların mental yorgunluk farkındalığı puanlarının 21–23 yaş grubundan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($F = 3.115$, $p = 0.026$, $\eta p^2 = 0.019$). Bununla birlikte kısmi eta-kare değerinin düşük olması ve diğer yaş grupları arasında anlamlı ikili farklılıkların bulunmaması, mental yorgunluk farkındalığının yaşla birlikte düzenli biçimde arttığı veya azaldığı şeklinde doğrusal bir yorum yapılmasını desteklememektedir. Nitekim mental yorgunluk farkındalığını doğrudan inceleyen güncel bir çalışmada yaş grupları arasında anlamlı farklılık belirlenmemiştir (Uzun ve ark., 2025). Mevcut araştırmanın bu çalışmadan ayrılması; örneklem özellikleri, yaş kategorilerinin oluşturulma biçimi, spor deneyimi ve branş dağılımındaki farklılıklardan kaynaklanabilir. Bu nedenle elde edilen yaş bulgusunun genel bir gelişimsel örüntü olarak değil, mevcut örneklemde ortaya çıkan düşük büyüklükte bir farklılık olarak değerlendirilmesi daha temkinli ve bilimsel açıdan daha uygundur. Sporda sosyal bütünleşmenin yaşa göre incelenmesi, tek yönlü olmayan ve alt boyutlara göre değişen bir yapı ortaya koymuştur. Kişisel Gelişim ($F = 7.069$, $p < 0.001$, $\eta p^2 = 0.043$) ve Fiziksel Fayda ($F = 3.375$, $p = 0.018$, $\eta p^2 = 0.021$) boyutlarında 21–23 ve 24–26 yaş gruplarının 18–20 yaş grubundan; Sosyalleşme boyutunda ($F = 3.198$, $p = 0.023$, $\eta p^2 = 0.020$) 27 yaş ve üzerindeki sporcuların 18–20 yaş grubundan daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Sporda sosyal bütünleşme genel toplamında ise yalnızca 24–26 yaş grubunun 18–20 yaş grubundan anlamlı biçimde yüksek puana sahip olduğu belirlenmiştir ($F = 3.353$, $p = 0.019$, $\eta p^2 = 0.021$). Bütünleşme, Psikolojik Gelişim, Ahlaki Gelişim ve Duygusal Gelişim boyutlarında yaş grupları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Bu örüntünün bazı yönleri güncel Türkiye literatürüyle örtüşmektedir. Spor bilimleri öğrencilerinin incelendiği bir araştırmada Sosyalleşme, Fiziksel Fayda ve Bütünleşme boyutlarında yaşa bağlı farklılıklar bulunmuş; Sosyalleşmede 25 yaş ve üzeri, Fiziksel Faydada 21–24 yaş grubu daha yüksek puan göstermiştir (Seydioğlu ve ark., 2023). Bununla birlikte aynı çalışmada Bütünleşme boyutundaki yönün farklı olması, yaş ile sosyal bütünleşme arasındaki ilişkinin bütün boyutlarda sabit bir gelişimsel çizgi izlemediğini göstermektedir. Bu nedenle yaşın etkisinin sportif deneyim, etkileşim yoğunluğu ve sosyal çevrenin özellikleriyle birlikte değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir. Eğitim düzeyi açısından mental yorgunluk farkındalığı, sporda sosyal bütünleşme genel toplamı ve Kişisel Gelişim, Sosyalleşme, Fiziksel Fayda, Bütünleşme, Psikolojik Gelişim ve Ahlaki Gelişim alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yalnızca Duygusal Gelişim boyutunda ön lisans düzeyindeki sporcuların puanları (Ort. = 8.61, SS = 0.94), lisans ve üzeri eğitim düzeyindeki sporculardan (Ort. = 8.03, SS = 1.42) anlamlı biçimde daha yüksek bulunmuştur ($t = 3.907$, $p < 0.001$, $d = 0.44$). Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

farklılık diğer sosyal bütünleşme boyutlarına ve genel toplam puanına yansımadığı için, eğitim düzeyinin sporda sosyal bütünleşmenin genelini belirleyen güçlü bir değişken olduğu sonucuna varılması uygun değildir. Ayrıca güncel sporcu literatüründe aynı eğitim kategorilerini kullanarak SSBÖ'nün Duygusal Gelişim boyutunu doğrudan karşılaştıran çalışmaların sınırlı olması, bu sonucun açıklanmasında ihtiyatlı olunmasını gerektirmektedir. Sosyal bütünleşmeye ilişkin güncel sistematik çalışmalar da sporun sosyal kazanımlarının tek bir demografik özellikten ziyade sosyal bağlam, etkileşim biçimi, aidiyet ve katılım koşulları gibi çok sayıda unsurla şekillenebildiğine işaret etmektedir (Duan ve ark., 2026). Dolayısıyla eğitim düzeyine ilişkin mevcut farklılığın farklı örneklemlerde yeniden sınanması gerekmektedir. Araştırmanın spor branşı türüne ilişkin en belirgin bulgularından biri, takım sporcularının mental yorgunluk farkındalığı puanlarının (Ort. = 70.30, SS = 19.19) bireysel sporcuların puanlarından (Ort. = 66.39, SS = 18.62) anlamlı biçimde yüksek olmasıdır ($t = 1.986$, $p = 0.048$, $d = 0.21$). Etki büyüklüğünün düşük olması nedeniyle bu farklılık güçlü bir branş etkisi olarak değerlendirilmemelidir. Bununla birlikte bulgunun, aynı ölçme aracını kullanan güncel bir araştırmada takım sporcularının mental yorgunluk farkındalığı puanlarının bireysel sporculardan daha yüksek bulunmasıyla örtüşmesi dikkat çekicidir (Uzun ve ark., 2025). Güncel bir başka çalışmada ise spor türünün mental yorgunluk farkındalığı ile içsel karar verme arasındaki ilişkinin gücünü anlamlı biçimde değiştirmediği bildirilmiştir (Kara ve ark., 2026). Bu iki sonuç birlikte değerlendirildiğinde, spor türünün farkındalık puanlarının düzeyinde belirli farklılıklarla ilişkili olabileceği, ancak mental yorgunluk farkındalığının diğer psikolojik değişkenlerle kurduğu ilişkileri zorunlu olarak değiştirmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle mevcut bulgu "takım sporcuları bireysel sporculardan daha fazla mental yorgundur" şeklinde değil, yalnızca "takım sporcularının mental yorgunluk farkındalığı puanları daha yüksektir" biçiminde yorumlanmalıdır. Buna karşılık spor branşı türüne göre sporda sosyal bütünleşme genel toplamı ve ölçeğin yedi alt boyutunun hiçbirinde anlamlı farklılık saptanmamıştır. İlk bakışta takım sporlarının daha yoğun grup etkileşimi içermesi nedeniyle farklılık beklenebilse de, sosyal bütünleşmenin yalnızca sporun bireysel veya takım sporu olarak sınıflandırılmasına indirgenemeyecek kadar bağlama duyarlı bir yapı olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim ergenleri dört yıl boyunca izleyen güncel bir çalışmada takım sporlarının bireysel sporlar ve spor dışı organize etkinliklere kıyasla daha yüksek akran grubu sosyal bütünleşmesiyle ilişkili olduğu gösterilmiştir (White-Gosselin ve ark., 2024). Ancak bu çalışma 14–17 yaş grubuna odaklanmış ve mevcut araştırmada kullanılan SSBÖ'den farklı bir sosyal bütünleşme yaklaşımı kullanmıştır. Dolayısıyla mevcut araştırmayla doğrudan çelişki olarak değerlendirilmemelidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Daha geniş bir sistematik derleme de sporun sosyal bütünleşmeye katkısının spor türünün ötesinde katılım koşullarına, etkileşim ortamına ve sosyal bağlama bağlı olduğunu göstermektedir (Duan ve ark., 2026). Grup uyumu kavramının dahi sporda çok boyutlu ve bağlama duyarlı biçimde ele alınması gerektiğine yönelik güncel kavramsal değerlendirmeler de bu yorumu desteklemektedir (Eys & Beauchamp, 2025). Araştırmanın temel problemi açısından en önemli sonuç, mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmamasıdır ($r = -0.078$, $p > 0.05$). Bu sonuç, mental yorgunluk farkındalığındaki bireysel farklılıkların sosyal bütünleşmenin genel düzeyiyle sistematik bir doğrusal ilişki göstermediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte alt boyutlar incelendiğinde daha ayrıntılı bir örüntü görülmüştür. Mental yorgunluk farkındalığı ile Kişisel Gelişim ($r = -0.115$, $p < 0.05$), Fiziksel Fayda ($r = -0.145$, $p < 0.01$) ve Psikolojik Gelişim ($r = -0.110$, $p < 0.05$) arasında negatif yönlü ve zayıf; Ahlaki Gelişim ile ise pozitif yönlü ve zayıf bir ilişki belirlenmiştir ($r = 0.118$, $p < 0.05$). Sosyalleşme, Bütünleşme ve Duygusal Gelişim boyutlarıyla anlamlı ilişki saptanmamıştır. Bütün anlamlı katsayıların mutlak değerlerinin düşük olması, istatistiksel anlamlılığın güçlü veya uygulamada belirleyici ilişkiler şeklinde yorumlanmaması gerektiğini göstermektedir. Kişisel Gelişim ve Psikolojik Gelişimle elde edilen düşük büyüklükteki negatif ilişkiler, mental yorgunluk farkındalığının diğer psikolojik işlevlerle ilişkili olabileceğini gösteren güncel çalışmalarla belirli ölçüde birlikte değerlendirilebilir. Mental yorgunluk farkındalığının psikolojik toparlanmayla negatif ilişkili olduğu ve bilişsel yeniden değerlendirmenin bu ilişkide kısmi aracılık gösterdiği bildirilmiştir (Kara ve ark., 2025). Benzer şekilde mental yorgunluk farkındalığının psikolojik iyi oluş üzerinden içsel karar verme ile ilişkili bir yapıya sahip olabileceğine yönelik güncel bulgular bulunmaktadır (Kara ve ark., 2026). Bununla birlikte bu araştırmalarda sporda sosyal bütünleşme veya SSBÖ alt boyutları değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla mevcut çalışmada belirlenen ilişkilerin bu araştırmalar tarafından doğrudan doğrulandığı söylenemez; yalnızca mental yorgunluk farkındalığının farklı psikolojik süreçlerle birlikte değişebildiğine ilişkin dolaylı bir bağlam sağlamaktadırlar. Özellikle Ahlaki Gelişimle belirlenen pozitif ve oldukça düşük düzeydeki ilişki için doğrudan açıklayıcı güncel kanıtın yetersiz olması nedeniyle bu bulgu üzerinde spekülatif açıklamalar geliştirmek yerine, farklı örneklemlerde tekrarlanabilirliğinin sınanması daha bilimsel olacaktır. Mental yorgunluk farkındalığı ile genel sosyal bütünleşme arasında anlamlı ilişki bulunmaması, mental yorgunluğa ilişkin süreçlerin sportif sosyal davranışlardan tamamen bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Kadın futbolcular üzerinde gerçekleştirilen kontrollü bir çalışmada deneysel

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olarak oluşturulan akut mental yorgunluk koşulunun fiziksel iş yükünde belirgin değişiklik oluşturmamasına rağmen sözel düşünce ve takım içi iletişim örüntülerinde değişikliklerle birlikte seyrettiği bildirilmiştir (Donnan ve ark., 2026). Bununla birlikte söz konusu araştırma yalnızca 14 kadın futbolcuyu kapsamış, deneysel olarak oluşturulan akut mental yorgunluğu değerlendirmiş ve sporda sosyal bütünleşmeyi ölçmemiştir. Bu nedenle bu çalışma ile mevcut araştırmanın genel korelasyon sonucu arasında doğrudan bir çelişki bulunmamaktadır. Aksine bulgular, mental yorgunluğun kendisi, mental yorgunluk farkındalığı, anlık takım iletişimi, grup uyumu ve sosyal bütünleşmenin kavramsal olarak birbirinden ayrılması gerektiğini göstermektedir. Korelasyon bulgusuyla tutarlı olarak, basit doğrusal regresyon modeli de istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($R = 0.078$, $R^2 = 0.006$, $F = 2.902$, $p = 0.089$). Mental yorgunluk farkındalığı sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanındaki varyansın yalnızca %0.6'sını açıklamış ve anlamlı bir yordayıcı oluşturmamıştır ($B = -0.047$, $\beta = -0.078$, $t = -1.704$, $p = 0.089$). Bu sonuç, iki yapının kesin olarak birbirinden bağımsız olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır; çünkü sosyal bütünleşmenin bazı alt boyutlarında düşük büyüklükte anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Daha isabetli sonuç, mental yorgunluk farkındalığının bu örneklemde sporda sosyal bütünleşmenin genel düzeyini tek başına açıklamak için yeterli olmadığıdır. Güncel sistematik kanıtların sosyal bütünleşmenin kültürel öğrenme, sosyal etkileşim, aidiyet ve bağlamsal özellikler gibi çok sayıda mekanizma üzerinden şekillenebildiğine işaret etmesi de bu yorumu desteklemektedir (Duan ve ark., 2026). Araştırmanın sonuçları bazı sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Araştırmanın kesitsel ve ilişkisel yapısı, mental yorgunluk farkındalığı ile sosyal bütünleşme arasında nedensel sonuçlar kurulmasına olanak vermemektedir. Ayrıca mental yorgunluk farkındalığı öz-bildirime dayalı bir ölçekle değerlendirilmiş; akut mental yorgunluk, bilişsel performans veya fizyolojik yorgunluk doğrudan ölçülmemiştir. Takım sporcularının sayısının ($n = 349$) bireysel sporculardan ($n = 128$) daha fazla olması da branş türüne ilişkin karşılaştırmaların genellenebilirliği değerlendirilirken dikkate alınmalıdır. Bunun yanında spor branşlarının yalnızca bireysel ve takım sporu biçiminde sınıflandırılmış olması, farklı branşların bilişsel, rekabetçi ve sosyal özelliklerinin ayrıntılı olarak incelenmesini sınırlandırmaktadır. Gelecekte daha dengeli branş dağılımına sahip örneklemlerle yürütülecek boylamsal veya deneysel çalışmaların; spor deneyimi, antrenman yükü, psikolojik toparlanma, sosyal destek, takım iklimi ve antrenör-sporcu ilişkisi gibi değişkenleri birlikte değerlendirmesi, mental yorgunluk farkındalığı ile sportif sosyal süreçler arasındaki ilişkilerin daha ayrıntılı biçimde anlaşılmasını sağlayabilir. Sonuç olarak, bu araştırma mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal

bütünleşmenin sporcularda aynı doğrultuda hareket eden tek bir psikososyal örüntü oluşturmadığını göstermektedir. Mental yorgunluk farkındalığı cinsiyet ve eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmazken, yaş ve spor branşı türüne göre düşük büyüklükte farklılıklar göstermiş; takım sporcularının farkındalık puanları bireysel sporculardan daha yüksek bulunmuştur. Sporda sosyal bütünleşmede ise cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyine bağlı farklılıklar yalnızca belirli alt boyutlarda ortaya çıkmış; spor branşı türüne göre genel toplamda veya alt boyutların herhangi birinde anlamlı farklılık belirlenmemiştir. En önemlisi, mental yorgunluk farkındalığı ile sporda sosyal bütünleşme genel toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış ve mental yorgunluk farkındalığı sosyal bütünleşmenin anlamlı bir yordayıcısı olmamıştır. Bununla birlikte Kişisel Gelişim, Fiziksel Fayda, Psikolojik Gelişim ve Ahlaki Gelişim boyutlarında saptanan düşük düzeyli ilişkiler, iki yapının bazı bileşenleri arasında sınırlı bağlantılar bulunabileceğini göstermektedir. Bu nedenle mental yorgunluk farkındalığının sosyal bütünleşmenin genel bir belirleyicisi olarak değerlendirilmesinden ziyade, bireysel, bilişsel ve sosyal bağlamsal değişkenlerle birlikte ele alınması daha uygun görünmektedir. Uygulamada ise sporcuların mental yorgunluk farkındalığının izlenmesi ile sosyal bütünleşmenin geliştirilmesine yönelik uygulamaların birbirinin yerine geçen süreçler olarak değil, sportif deneyimin farklı fakat potansiyel olarak kesişen psikososyal boyutları olarak ele alınması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Dereceli, Ç., & Ordu, B. (2025). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tutumları ile sporda sosyal bütünleşme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 8*(2), 42–52. https://doi.org/10.48133/igdirsbd.1780338

Donnan, K. J., Bargh, M. J., Swettenham, L., Olthof, S., & Whitehead, A. (2026). The multifaceted implications of mental fatigue on women's football players' performance in small-sided games. *Psychology of Sport and Exercise, 82,* Article 103013. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2025.103013

Duan, Z., Hou, T., Liang, X., Kavussanu, M., & Chen, S. (2026). The use of sport for social integration amongst disadvantaged populations: A systematic review. *Sport Management Review, 29*(3), 498–521. https://doi.org/10.1080/14413523.2025.2603799

Eys, M., & Beauchamp, M. R. (2025). (Re)conceptualizing cohesion: A theoretical realignment and roadmap for future research. *Psychology of Sport and Exercise, 81,* Article 102970. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2025.102970

Kara, M., Kara, N. Ş., & Çetin, M. Ç. (2024). Sporcularda mental yorgunluk farkındalık ölçeği (SMYFÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 22*(1), 53–69. https://doi.org/10.33689/spormetre.1372921

Kara, M., Ogras, E. B., Talaghir, L.-G., Iconomescu, T. M., & Gumus, H. (2025). Mental fatigue and return to well-being in athletes: Roles of cognitive reappraisal, gender, and alcohol consumption. *Frontiers in Psychology, 16,* Article 1569973. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1569973

Kara, N. Ş., Kara, M., Dönmez, A., Kiratli, T., & Çelebioğlu, H. A. (2026). The relationship between mental fatigue awareness and effective decision-making levels of athletes: The role of mediating and moderating variables. *BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation, 18,* Article 75. https://doi.org/10.1186/s13102-025-01525-4

Lu, Q., Liu, D., Chen, X., Wang, J., Song, Y., & Chai, Y. (2026). Effects of mental fatigue on sport-related reaction-time, technical, and decision-making performance: A systematic review and meta-analysis. *BMC Psychology, 14,* Article 1118. https://doi.org/10.1186/s40359-026-04900-z

Luo, J., Du, R., Wang, X., & Luo, L. (2025). The relationship between social support and mental health in athletes: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psychology, 16,* Article 1642886. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1642886

Pan, X., Soh, K. G., Wan Jaafar, W. M., Soh, K. L., Li, M., Liu, H., & Liu, C. (2025). Effects of mental fatigue on Olympic ball sports performance: A systematic review. *Acta Psychologica, 258,* Article 105109. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105109

Russell, S., Johnston, R. D., Stanimirovic, R., & Halson, S. L. (2024). Global practitioner assessment and management of mental fatigue and mental recovery in high-performance sport: A need for evidence-based best-practice guidelines. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports, 34*(1), e14491. https://doi.org/10.1111/sms.14491

Seydioğlu, C., Yağcı, İ., & Çimen, K. (2023). Uygulama derslerini uzaktan eğitim olarak alan ile yüz yüze olarak alan Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sporda sosyal bütünleşme düzeylerinin karşılaştırılması. *Mediterranean Journal of Sport Science, 6*(1-Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 655–666. https://doi.org/10.38021/asbid.1343831

Stevens, M., Cruwys, T., Olive, L., & Rice, S. (2024). Understanding and improving athlete mental health: A social identity approach. *Sports Medicine, 54*(4), 837–853. https://doi.org/10.1007/s40279-024-01996-4

Sun, H., Soh, K. G., Mohammadi, A., Toumi, Z., Zhang, L., Ding, C., Gao, X., & Tian, J. (2024). Counteracting mental fatigue for athletes: A systematic review of the interventions. *BMC Psychology, 12,* Article 67. https://doi.org/10.1186/s40359-023-01476-w

Türkmen, O. B., & Genç, A. (2023). Sporcularda zihinsel yorgunluğun performans üzerine etkileri. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 203–211. https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1275625

Uzun, R. N., Özkan, R., & İmamoğlu, O. (2025). An investigation into athletes' perceived mental fatigue awareness. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences - IJSETS, 11*(4), 402–407. https://doi.org/10.18826/useeabd.1819487

White-Gosselin, C.-É., Poulin, F., & Denault, A.-S. (2024). Social integration in the activity peer group in sport and non-sport organized activities: Links with depressive symptoms in adolescence. *Social Development, 33*(2), e12727. https://doi.org/10.1111/sode.12727

Yılmaz, B., Karlı, Ü., & Yetim, A. A. (2006). Sporda sosyal bütünleşme ölçeği (SSBÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 11*(4), 3–10.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BİREYSEL VE TAKIM SPORCULARINDA EGZERSİZDE TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR İLE ETKİLİ KARAR VERME DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Mesut BULUT
Munzur Üniversitesi
mesutbulut@munzur.edu.tr - 0000-0003-0789-0969

Kübra KEY ÖLMEZOĞLU
Fırat Üniversitesi,
psi.danis.kubrakey@gmail.com - 0009-0005-6937-2130

Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL

Fırat Üniversitesi

oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Merve DURAN

Muş Alparslan Üniversitesi

mmervedrnn@gmail.com - 0009-0007-4248-1278

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, aktif lisanslı bireysel ve takım sporcularının egzersizde temel psikolojik ihtiyaçları ile sporda etkili karar verme düzeylerini incelemek; söz konusu yapıların çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşma durumunu ve temel psikolojik ihtiyaçların etkili karar vermeyi yordama düzeyini belirlemektir. Nicel araştırma yaklaşımı kapsamında ilişkisel tarama modelinde yürütülen araştırmaya 18 yaş ve üzeri 413 aktif lisanslı sporcu katılmıştır. Araştırma verileri Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ile Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde bağımsız örneklemler t-testi, tek yönlü varyans analizi, Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi, Pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Bulgular, egzersizde temel psikolojik ihtiyaçların cinsiyet ve spor branşı türüne göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını; buna karşılık yaş ve mesleki durum değişkenlerinin bazı boyutlarda anlamlı farklılıklarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Otuz bir yaş ve üzerindeki sporcuların yeterlilik, ilişkililik ve temel psikolojik ihtiyaçlar toplam puanlarının 18–22 yaş grubundan; kamu sektöründe çalışan sporcuların ise

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yeterlilik, ilişkililik, özerklik ve toplam puanlarının çalışmayan sporculardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sporda etkili karar verme açısından cinsiyet, mesleki durum ve spor branşı türüne göre anlamlı farklılık bulunmazken, içsel karar verme boyutunda 31 yaş ve üzerindeki sporcuların 23–26 yaş grubundan daha yüksek puan aldığı saptanmıştır. Egzersizde temel psikolojik ihtiyaçlar toplam puanı ile sporda etkili karar verme toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış ($r = ,033$; $p > ,05$) ve temel psikolojik ihtiyaçların etkili karar vermeyi anlamlı düzeyde yordamadığı belirlenmiştir ($R^2 = ,001$; $\beta = ,033$; $p = ,501$). Sonuç olarak, temel psikolojik ihtiyaçlar ve etkili karar verme sporcularda farklı demografik değişkenlere duyarlı örüntüler göstermekte; ancak temel psikolojik ihtiyaç doyumu, bu örneklemde genel etkili karar verme düzeyini doğrudan açıklamamaktadır. Bu bulgu, sportif karar vermenin psikolojik ihtiyaçların yanı sıra deneyim, algısal-bilişsel süreçler ve bağlamsal özelliklerle birlikte ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Temel psikolojik ihtiyaçlar, etkili karar verme, sporcular, spor psikolojisi, bireysel ve takım sporları.

An Examination of Basic Psychological Needs and Levels of Effective Decision-Making in Individual and Team Athletes During Exercise

ABSTRACT

This study aimed to examine basic psychological needs in exercise and effective decision-making levels among active licensed individual and team sport athletes, to determine whether these constructs differed according to selected demographic characteristics, and to assess the extent to which basic psychological needs predicted effective decision-making. The study was conducted within a quantitative research framework using a correlational survey design and included 413 active licensed athletes aged 18 years and older. Data were collected using the Basic Psychological Needs in Exercise Scale and the Effective Decision-Making in Sports Scale. Independent-samples t-tests, one-way analysis of variance, Tukey HSD post hoc tests, Pearson correlation analysis, and simple linear regression analysis were employed. The findings indicated that basic psychological needs in exercise did not differ significantly by gender or type of sport; however, significant differences emerged for age and occupational status in certain dimensions. Athletes aged 31 years and older had significantly higher scores for competence, relatedness, and overall basic psychological needs than those aged 18–22 years, while athletes employed in the public sector scored significantly higher than unemployed

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

athletes on competence, relatedness, autonomy, and the overall basic psychological needs score. With respect to effective decision-making in sports, no significant differences were observed according to gender, occupational status, or type of sport. However, athletes aged 31 years and older had significantly higher internal decision-making scores than those aged 23–26 years. No significant relationship was found between the total score for basic psychological needs in exercise and the total score for effective decision-making in sports ($r = .033$, $p > .05$). Furthermore, basic psychological needs did not significantly predict effective decision-making ($R^2 = .001$, $\beta = .033$, $p = .501$). In conclusion, basic psychological needs and effective decision-making demonstrated distinct patterns across demographic characteristics; however, satisfaction of basic psychological needs did not directly explain overall effective decision-making in this sample. These findings suggest that sport-related decision-making should be considered in conjunction with experiential, perceptual-cognitive, and contextual factors, in addition to psychological needs.

Keywords: basic psychological needs, effective decision-making, athletes, sport psychology, individual and team sports.

GİRİŞ

Sportif performans, fiziksel kapasite ve teknik yeterliliğin ötesinde, sporcunun değişken çevresel koşulları algılama, bilgiyi kısa sürede işleme ve uygun davranış seçeneğini belirleme kapasitesine bağlı çok boyutlu bir yapıdır. Özellikle rekabet ortamında sporcular; zaman baskısı, rakip davranışları, takım arkadaşlarının konumları, performans beklentileri ve anlık taktiksel gereklilikler gibi çok sayıda uyaranı eş zamanlı değerlendirmek zorundadır. Bu nedenle karar verme, spor performansının merkezinde yer alan ve algısal, bilişsel, duygusal ve bağlamsal süreçlerin etkileşimiyle şekillenen dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Sporda karar vermenin yalnızca rasyonel seçenek değerlendirmesine indirgenemeyeceği; sezgisel, doğal, ekolojik ve bağlama duyarlı süreçlerin de karar davranışının açıklanmasında önemli olduğu belirtilmektedir (Johnson, 2025). Benzer biçimde üst düzey sporcularla gerçekleştirilen güncel çalışmalar, başarılı karar vermenin çevresel ipuçlarının doğru okunması, önceki deneyimlerin hızlı biçimde kullanılabilmesi ve değişen oyun koşullarına uyum sağlanmasıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Ramsey ve ark., 2025; Magnaguagno & Beck, 2025). Güncel spor psikolojisi literatürü, karar verme davranışının yalnızca bilişsel kapasiteyle açıklanamayacağını; sporcunun psikolojik durumu, motivasyonel

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kaynakları, algılanan yeterliği ve sosyal çevresiyle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle yüksek baskı altında alınan kararlar, bireyin yalnızca "ne bildiğinden" değil, kendisini ne ölçüde yetkin hissettiğinden, davranışlarını ne ölçüde kendi iradesiyle yönlendirebildiğinden ve içinde bulunduğu sportif çevreyle ne düzeyde bütünleştiğinden etkilenebilmektedir. Bu noktada Öz Belirleme Kuramı içerisinde yer alan Temel Psikolojik İhtiyaçlar Kuramı, sporcuların davranışsal ve psikolojik işlevselliğini açıklamada güçlü bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Kurama göre özerklik, yeterlilik ve ilişkililik ihtiyaçlarının karşılanması, bireyin içsel olarak düzenlenmiş, gönüllü ve işlevsel davranışlar geliştirmesinde temel bir role sahiptir (Vansteenkiste ve ark., 2020). Özerklik, bireyin davranışlarını kendi iradesinin ürünü olarak deneyimlemesini; yeterlilik, çevresel taleplerle etkili biçimde başa çıkabileceğine ilişkin algısını; ilişkililik ise başkalarıyla güvene, aidiyete ve karşılıklı desteğe dayalı bağlar kurmasını ifade etmektedir. Bu üç psikolojik ihtiyacın spor ortamındaki önemi yalnızca motivasyonun sürdürülmesiyle sınırlı değildir. Son dönem araştırmalar, temel psikolojik ihtiyaç doyumunun sporcuların stresle başa çıkma biçimleri, duygusal deneyimleri, bilişsel değerlendirmeleri ve genel psikolojik işlevsellikleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Rekabetçi sporcular üzerinde yürütülen bir araştırmada özerklik, yeterlilik ve ilişkililik ihtiyaçlarının karşılanmasının daha işlevsel başa çıkma stratejileri, olumlu duygusal yaşantılar ve mücadele durumlarını daha yapıcı değerlendirme eğilimiyle ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Robazza ve ark., 2025). Söz konusu bulgu, psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının sporcunun yalnızca kendisini iyi hissetmesini değil, rekabet koşullarını nasıl değerlendirdiğini ve bu koşullara nasıl tepki verdiğini de etkileyebileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte güncel Öz Belirleme Kuramı literatürü, psikolojik ihtiyaç doyumunun etkilerinin doğrudan ve tek boyutlu olmadığını; sosyal çevre, özerk motivasyon ve bireysel farklılıklar gibi çok sayıda değişkenle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Ntoumanis & Moller, 2025). Türkiye'de yürütülen güncel çalışmalar da temel psikolojik ihtiyaçların sportif ve egzersiz davranışı bakımından önemli bir psikolojik kaynak olduğunu göstermektedir. Egzersiz yapan bireylerde temel psikolojik ihtiyaçlar ile sağlıklı yaşam davranışları ve iyi oluş arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu belirlenmiştir (Şile & Canpolat, 2024). Daha yakın tarihli bir araştırmada ise spor yapan bireylerde temel psikolojik ihtiyaçların algılanan stres ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkide aracı işlev üstlendiği; psikolojik ihtiyaç düzeylerinin bilinçli farkındalıkla pozitif, algılanan stresle ise negatif yönde ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Atıcı, 2025). Bu bulgular, temel psikolojik ihtiyaçların sporcuların dikkat düzenleme, stres değerlendirme ve psikolojik uyum süreçleriyle ilişkili olabileceğine ilişkin güncel ulusal kanıtlar sunmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Temel psikolojik ihtiyaçların sportif bağlama göre aynı düzeyde ortaya çıkıp çıkmadığı ise ayrı bir tartışma alanıdır. Bireysel ve takım sporlarının yapısal özellikleri birbirinden farklıdır. Bireysel sporlarda sporcu performansının sorumluluğunu daha doğrudan üstlenmekte ve kararlarının sonuçları büyük ölçüde kendisine ait olmaktadır. Takım sporlarında ise kararlar ortak hedefler, takım içi roller, taktiksel koordinasyon ve diğer sporcuların davranışlarıyla sürekli etkileşim içinde şekillenmektedir. Bu farklılaşmanın özellikle özerklik ve ilişkililik ihtiyaçlarının deneyimlenme biçimlerini etkileyebileceği düşünülmektedir. Nitekim iki ayrı örneklemde bireysel ve takım sporcularının karşılaştırıldığı bir çalışmada bireysel sporcuların özerklik doyumunun daha yüksek; takım sporcularının ise ilişkililik ve bazı koşullarda yeterlilik doyumunun daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Van Yperen, 2025). Buna karşın genel özerk motivasyon düzeyinin spor türleri arasında aynı ölçüde farklılaşmaması, spor branşı türünün toplam psikolojik işlevsellikten çok ihtiyaçların hangi kaynaklardan karşılandığını etkileyebileceğine işaret etmektedir. Karar verme açısından da bireysel ve takım sporlarının farklı talepleri bulunmaktadır. Takım sporlarında karar verme çoğu zaman diğer oyuncularla eş zamanlı koordinasyon, rakibin davranışının kestirilmesi ve değişen oyun örüntülerinin çok kısa süre içinde değerlendirilmesini gerektirirken, bireysel sporlarda sporcunun kendi performansını düzenleme, risk alma ve stratejik tercih oluşturma sorumluluğu daha belirgin hâle gelebilmektedir. Güncel araştırmalar, özellikle takım sporlarında etkili karar vermenin algısal-bilişsel becerilerin bütünleşmesine ve ortak zihinsel modellerin oluşmasına bağlı olduğunu göstermektedir (Jia ve ark., 2024; Richards ve ark., 2025). Bununla birlikte karar verme sürecinin yalnızca spor türüyle açıklanamayacağı; deneyim, uzmanlık, baskı düzeyi ve bireysel psikolojik özelliklerin de karar kalitesinde önemli olduğu görülmektedir. Türkiye'de sporda etkili karar verme üzerine yayımlanan yakın dönem çalışmalar da bu yapının farklı psikolojik özelliklerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu bildirilmiştir (Cevahircioğlu ve ark., 2024). Etkili karar verme ile fiziksel aktivitelerden keyif alma arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunun belirlenmesi de karar verme sürecinin yalnızca performans odaklı değil, sporcunun duyuşsal deneyimleriyle de bağlantılı olabileceğini göstermektedir (Kartal & Yarım, 2025). Ayrıca amatör futbolcular üzerinde gerçekleştirilen güncel bir araştırmada etkili karar verme düzeylerinin yaş, spor deneyimi ve sportif bağlam gibi değişkenler açısından ele alınması, karar verme davranışının bireysel ve çevresel özelliklerden bağımsız düşünülemeyeceğini desteklemektedir (Çelik ve ark., 2025). Temel psikolojik ihtiyaçlarla karar verme arasındaki ilişki kuramsal açıdan değerlendirildiğinde özellikle

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

özerklik ve yeterlilik boyutlarının dikkat çekici olduğu görülmektedir. Özerklik ihtiyacının karşılanması, sporcunun davranışlarının sorumluluğunu üstlenmesi ve tercihlerini içsel olarak benimsemesiyle; yeterlilik ihtiyacının karşılanması ise sportif ortamın talepleriyle etkili biçimde başa çıkabileceğine ilişkin güvenle ilişkilidir. İlişkililik ise özellikle takım sporlarında bilgi paylaşımı, karşılıklı güven ve koordinasyon süreçleri üzerinden karar ortamının sosyal niteliğini şekillendirebilir. Dolayısıyla psikolojik ihtiyaç doyumunun karar verme davranışıyla ilişkili olması kuramsal olarak beklenebilir; ancak bu ilişkinin doğrudan, tek yönlü ve her karar verme boyutu için aynı düzeyde gerçekleşeceğini varsaymak doğru değildir. Spor kararları aynı zamanda algısal bilgi, uzmanlık, deneyim, zaman baskısı ve bağlamsal talepler tarafından şekillenen çok bileşenli süreçlerdir. Sporda karar verme araştırmalarında tek bir açıklayıcı modele dayanmak yerine çoklu bilişsel ve bağlamsal mekanizmaların birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Johnson, 2025). Bu ilişkinin doğrudan incelendiği en güncel ulusal araştırmalardan birinde, sporcuların özerklik, yeterlilik ve ilişkililik ihtiyaçlarının tatmin edilmesinin içsel etkili karar verme ile pozitif yönde ilişkili olduğu ve bu psikolojik ihtiyaçların içsel karar vermeyi anlamlı biçimde yordadığı belirlenmiştir (Öğraş ve ark., 2026). Özellikle yeterlilik doyumunun içsel karar verme üzerindeki görece daha güçlü etkisi, sporcunun kendisini etkili ve yeterli hissetmesinin karar sürecindeki rolüne ilişkin önemli bir bulgu sunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu çalışma, karar vermenin özellikle içsel boyutunu merkeze almakta ve psikolojik ihtiyaçların tatmini ile engellenmesini spor bağlamında birlikte ele almaktadır. Dolayısıyla temel psikolojik ihtiyaçların genel etkili karar verme düzeyiyle ilişkisini, bireysel ve takım sporcularını aynı örneklem içerisinde kapsayacak biçimde değerlendiren araştırmalara hâlen ihtiyaç bulunmaktadır. Mevcut literatür birlikte değerlendirildiğinde temel psikolojik ihtiyaçların sporcularda motivasyon, psikolojik iyi oluş, stresle başa çıkma, farkındalık ve işlevsel sportif deneyimlerle ilişkili olduğu; etkili karar vermenin ise algısal-bilişsel süreçlerin yanı sıra psikolojik ve bağlamsal özelliklerden etkilenen çok boyutlu bir yapı sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte özellikle aktif lisanslı bireysel ve takım sporcularında egzersiz bağlamındaki temel psikolojik ihtiyaç doyumu ile sporda etkili karar verme düzeylerinin birlikte incelendiği çalışmaların sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca spor türünün bu iki psikolojik yapı açısından nasıl bir farklılaşma oluşturduğu ve temel psikolojik ihtiyaçların genel etkili karar verme düzeyini ne ölçüde açıkladığı konusunda mevcut kanıtlar yeterince bütüncül değildir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, aktif lisanslı bireysel ve takım sporcularının egzersizde temel psikolojik ihtiyaçları ile sporda etkili karar verme düzeylerini incelemek ve temel psikolojik ihtiyaçların etkili karar vermeyi yordama

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

durumunu belirlemektir. Araştırmada ayrıca söz konusu yapıların cinsiyet, yaş, meslek ve spor branşı türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece araştırmanın, sporcuların psikolojik ihtiyaç doyumu ile karar verme süreçleri arasındaki ilişkinin açıklanmasına ve bireysel–takım sporu bağlamındaki farklılıkların daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına güncel ampirik katkı sağlaması beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, bireysel ve takım sporcularının egzersiz ortamında temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi ile sporda etkili karar verme becerileri arasındaki ilişkiyi ve söz konusu ilişkideki yordayıcı etkiyi incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Araştırma, ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Bu model, iki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişim örüntülerini ve olası yordayıcı ilişkileri ortaya koymaya yönelik araştırmalarda yaygın biçimde kullanılmaktadır (Karasar, 2012). Araştırmada bağımsız değişkenler olarak cinsiyet, yaş, meslek ve spor branşı türü ele alınmış; bağımlı değişkenler olarak ise Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği'nden elde edilen puanlar incelenmiştir.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 18 yaş ve üzeri aktif lisanslı sporcular oluşturmaktadır. Araştırmaya toplam 413 sporcu gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların %71.7'si erkek (n = 296), %28.3'ü kadındır (n = 117). Yaş gruplarına göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %36.3'ünün 18-22 yaş (n = 150), %28.3'ünün 23-26 yaş (n = 117), %19.9'unun 27-30 yaş (n = 82) ve %15.5'inin 31 yaş ve üzeri (n = 64) grubunda yer aldığı görülmektedir. Mesleki durum açısından katılımcıların %51.1'i özel sektörde (n = 211), %30.5'i kamu sektöründe (n = 126) çalışmakta olup %18.4'ü herhangi bir işte çalışmamaktadır (n = 76). Spor branşı türüne göre ise katılımcıların %59.6'sının takım sporu (n = 246), %40.4'ünün bireysel spor (n = 167) yaptığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiş; katılımcılara çalışmanın amacı, veri gizliliği ve anonimlik ilkeleri hakkında bilgilendirme yapılmış, sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Araştırmada temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve etkili karar verme kapasitesini ölçmek amacıyla iki standardize ölçek ve araştırmacı tarafından hazırlanan katılımcıların demografik özelliklerini ölçek amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Demografik Bilgi Formu: cinsiyet, yaş, meslek ve spor branşı gibi demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan bir bilgi formu kullanılmıştır.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Egzersiz Ölçeği (BPNES): (Vlachopoulos & Michailidou, 2006) tarafından Yunanistan'da geliştirilmiş, daha sonra (Vlachopoulos ve ark.,2013) tarafından Türk, İspanyol ve Portekiz örneklemlerinde uyarlanan ölçek, 12 maddeden oluşmakta ve Öz-Belirleme Kuramının temel psikolojik ihtiyaçlarını (otonomi, yetkinlik, ilişkililik) ölçmektedir. Ölçek 5'li Likert tipinde (1 = Hiç Katılmıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum) yanıtlanmakta; Otonomi (4 madde), Yetkinlik (4 madde) ve İlişkililik (4 madde) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları Otonomi için 0.78, Yetkinlik için 0.72, İlişkililik için 0.81 ve genel ölçek için 0.84 olarak bildirilmiştir (Vlachopoulos ve ark ., 2013). Ölçeğin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiş, model uyum indeksleri (CFI = 0.96, RMSEA = 0.042) ideal değerlerde bulunmuş, çeşitli sporlardaki bireylerle test edilerek cross-cultural geçerliği doğrulanmıştır. Ölçeğin tamamı için toplam puan (12-60 puan) ve her alt boyut için ayrı puanlar (4-20 puan) hesaplanmakta, yüksek puanlar temel psikolojik ihtiyaçların daha yüksek düzey doyumunu göstermektedir.

Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği (SEKVÖ): Sporcuların sportif ortamlardaki etkili karar verme düzeylerini belirlemek amacıyla **(**Çetin & Kara, 2024) tarafından Türkiye'de lisanslı aktif sporcularda geliştirilen ölçek, 15 madde ve 2 alt boyuttan oluşmakta ve spor ortamında sporcularda karar verme etkinliğini ölçmektedir. Ölçeğin İçsel Karar Verme alt boyutu 1–7. maddelerden, Dışsal Karar Verme alt boyutu ise 8–15. maddelerden oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinde olup maddeler 1 = Kesinlikle Katılmıyorum ile 5 = Kesinlikle Katılıyorum arasında derecelendirilmektedir. İçsel Karar Verme alt boyutundaki maddeler doğrudan puanlanırken, Dışsal Karar Verme alt boyutunda yer alan 8–15. maddeler ters puanlanmaktadır. Buna göre söz konusu maddeler 1 = 5, 2 = 4, 3 = 3, 4 = 2 ve 5 = 1 biçiminde yeniden kodlanmaktadır. İçsel Karar Verme alt boyutundan 7–35, Dışsal Karar Verme alt boyutundan ise 8–40 arasında puan alınabilmektedir. Ters puanlama nedeniyle Dışsal Karar Verme alt boyutundan alınan yüksek puan, sporcunun zaman baskısı, seyirci baskısı ve benzeri dışsal etkenlerden daha az olumsuz etkilenerek daha etkili karar verebildiğini göstermektedir. Ölçeğin geliştirme çalışmasında gerçekleştirilen Açımlayıcı Faktör Analizi sonucunda iki faktörlü

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yapının toplam varyansın yaklaşık %54'ünü açıkladığı belirlenmiştir. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları AFA örnekleminde Dışsal Karar Verme için $\alpha = .87$, İçsel Karar Verme için $\alpha = .85$; DFA örnekleminde ise sırasıyla $\alpha = .83$ ve $\alpha = .87$ olarak raporlanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen $\chi^2/df = 2.80$, CFI = .96, NNFI = .96, RMSEA = .068 ve SRMR = .060 değerleri ölçeğin iki faktörlü yapısının kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiğini ortaya koymuştur.

Veri Toplama Süreci

Veriler, 2026 yılı içerisinde sporculardan gönüllülük esasına dayalı olarak yüz yüze anket aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın uygulanmadan önce ilgili kurumun etik kurulundan gerekli onay alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı, verilerin yalnızca bilimsel amaçla kullanılacağı ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı açıklanmıştır. Helsinki Deklerasyonu ilkeleri araştırmanın tüm aşamalarında gözetilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri analiz öncesinde eksik veri, aykırı gözlem ve dağılım özellikleri açısından incelenmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri frekans ve yüzde değerleriyle, ölçek ve alt boyut puanları ise minimum, maksimum, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleriyle değerlendirilmiştir. Çarpıklık değerlerinin −1.008 ile .797, basıklık değerlerinin ise .126 ile 1.365 arasında bulunması nedeniyle verilerin parametrik analizlere uygun olduğu kabul edilmiştir. Cinsiyet ve spor branşı türüne göre karşılaştırmalarda bağımsız örneklemler t-testi, yaş grubu ve mesleki durum değişkenlerine göre karşılaştırmalarda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Anlamlı ANOVA sonuçlarında gruplar arasındaki farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey HSD testi uygulanmıştır. Etki büyüklükleri t-testi için Cohen's d, ANOVA için kısmi eta-kare (ηp^2) ile raporlanmıştır. Ölçek toplam ve alt boyut puanları arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Pearson korelasyon analizi, Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar toplam puanının Sporda Etkili Karar Verme düzeyini yordama durumunun incelenmesinde ise basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Regresyon analizi öncesinde doğrusallık, artıkların normalliği, eş varyanslılık ve bağımsızlık varsayımları değerlendirilmiştir. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu bölümde, araştırmaya katılan sporcuların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları ile BPNES ve SEKVÖ'den elde edilen betimsel istatistikler sunulmuş; ardından cinsiyet, yaş, meslek ve spor branşı türüne göre gruplar arası farklılıklara yer verilmiştir. Son olarak iki ölçek arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen korelasyon ve regresyon analizi bulguları aktarılmıştır.

Tablo 1. *Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımları*

Değişkenler	**Gruplar**	**N**	**%**
Cinsiyet	Kadın	117	28.3
	Erkek	296	71.7
Yaş	18-22 Yaş	150	36.3
	23-26 Yaş	117	28.3
	27-30 Yaş	82	19.9
	31 Yaş ve Üzeri	64	15.5
Meslek	Özel Sektör	211	51.1
	Kamu Sektörü	126	30.5
	Çalışmıyor	76	18.4
Spor Branşı	Bireysel Spor	167	40.4
	Takım Sporu	246	59.6
	Toplam	**413**	**100.0**

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılan bireylerin %71.7'sinin erkek (n = 296), %28.3'ünün kadın (n = 117) olduğu görülmektedir. Yaş değişkenine göre dağılım incelendiğinde katılımcıların %36.3'ünün 18-22 yaş (n = 150), %28.3'ünün 23-26 yaş (n = 117), %19.9'unun 27-30 yaş (n = 82) ve %15.5'inin 31 yaş ve üzeri (n = 64) grubunda yer aldığı belirlenmiştir. Mesleki durum açısından katılımcıların %51.1'i özel sektörde (n = 211), %30.5'i kamu sektöründe (n = 126) çalışmakta olup %18.4'ü çalışmamaktadır (n = 76). Spor branşı türüne göre ise katılımcıların %59.6'sının takım sporu (n = 246), %40.4'ünün ise bireysel spor (n = 167) yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. *Ölçek ve Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistikler ve Normallik Dağılımı Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	**N**	**Min.**	**Maks.**	**Ort.**	**SS**	**Çarpıklık**	**Basıklık**
Yeterlilik	413	4.00	20.00	13.93	3.92	-0.814	0.126
İlişkililik	413	4.00	20.00	14.38	3.96	-0.930	0.229
Özerklik	413	4.00	20.00	14.33	3.97	-0.906	0.171

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Genel	413	12.00	60.00	42.64	11.24	-1.008	0.568
Dışsal Karar Verme	413	8.00	40.00	25.82	5.17	-0.719	1.365
İçsel Karar Verme	413	7.00	35.00	20.63	4.41	0.797	1.077
Sporda Etkili Karar Verme Genel	413	26.00	64.00	46.45	6.15	-0.177	1.143

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ($\bar{X}$ = 42.64, SS = 11.24) ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği ($\bar{X}$ = 46.45, SS = 6.15) genel puan ortalamalarının ölçeklerin kuramsal orta noktalarının üzerinde olduğu görülmektedir. Ölçek toplam ve alt boyut puanlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayılarının ±1.5 sınırları içerisinde yer alması nedeniyle dağılımların parametrik analizlerin uygulanması açısından kabul edilebilir özellik gösterdiği değerlendirilmiştir (Tabachnick & Fidell, 2013).

Tablo 3. *Ölçek ve Alt Boyut Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	SS	t	df	p	Cohen's d
Yeterlilik	Kadın	117	13.68	4.10	-0.817	411	0.415	0.09
	Erkek	296	14.03	3.85				
İlişkililik	Kadın	117	14.18	4.15	-0.640	411	0.523	0.07
	Erkek	296	14.46	3.88				
Özerklik	Kadın	117	14.07	4.16	-0.839	411	0.402	0.09
	Erkek	296	14.43	3.90				
Egzersiz Temel Psikolojik İhtiyaçlar Genel	Kadın	117	41.93	11.76	-0.807	411	0.420	0.09
	Erkek	296	42.92	11.03				
Dışsal Karar Verme	Kadın	117	26.09	5.67	0.687	411	0.492	0.08
	Erkek	296	25.71	4.96				
İçsel Karar Verme	Kadın	117	20.56	4.94	-0.214	411	0.831	0.02
	Erkek	296	20.66	4.19				
Sporda Etkili Karar Verme Genel	Kadın	117	46.65	6.23	0.424	411	0.672	0.05
	Erkek	296	46.36	6.12				

Not. d = Cohen's d etki büyüklüğü.

Tablo 3 incelendiğinde; katılımcıların Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği genel puanı (t(411) = -0.807, p > 0.05, d = 0.09) ile Yeterlilik (t(411) = -0.817, p > 0.05, d = 0.09), İlişkililik (t(411) = -0.640, p > 0.05, d = 0.07) ve Özerklik (t(411) = -0.839, p > 0.05, d = 0.09) alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Benzer şekilde, Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği genel puanı (t(411) = 0.424, p > 0.05, d =

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

0.05) ile Dışsal Karar Verme (t(411) = 0.687, p > 0.05, d = 0.08) ve İçsel Karar Verme (t(411) = -0.214, p > 0.05, d = 0.02) alt boyut puanlarında da cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır (p > 0.05). Elde edilen Cohen's d değerleri gruplar arasındaki farkın ihmal edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. *Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	Yaş	**N**	**Ort.**	**SS**	**df**	**ηp²**	**F**	**p**	**Tukey**
Yeterlilik	18-22 Yaş (A)	150	13.32	4.17		0.025	3.547	0.015	D > A
	23-26 Yaş (B)	117	13.71	3.69	3				
	27-30 Yaş (C)	82	14.65	4.26	409				
	31 Yaş ve Üzeri (D)	64	14.88	2.93	412				
	Toplam	413	13.93	3.92					
İlişkililik	18-22 Yaş (A)	150	13.79	4.14		0.026	3.681	0.012	D > A
	23-26 Yaş (B)	117	14.11	4.01	3				
	27-30 Yaş (C)	82	14.96	3.93	409				
	31 Yaş ve Üzeri (D)	64	15.50	3.12	412				
	Toplam	413	14.38	3.96					
Özerklik	18-22 Yaş (A)	150	13.79	4.08		0.015	2.071	0.103	-
	23-26 Yaş (B)	117	14.29	3.93	3				
	27-30 Yaş (C)	82	14.80	4.20	409				
	31 Yaş ve Üzeri (D)	64	15.06	3.33	412				
	Toplam	413	14.33	3.97					

Egzersiz Temel Psikolojik İhtiyaçlar Toplam	18-22 Yaş (A)	150	40.89	11.81		0.024	3.353	0.019	D > A
	23-26 Yaş (B)	117	42.11	10.96	3				
	27-30 Yaş (C)	82	44.41	11.86	409				
	31 Yaş ve Üzeri (D)	64	45.44	8.62	412				
	Toplam	413	42.64	11.24					
Dışsal Karar Verme	18-22 Yaş (A)	150	26.30	5.61		0.006	0.809	0.490	-
	23-26 Yaş (B)	117	25.66	4.69	3				
	27-30 Yaş (C)	82	25.26	5.43	409				
	31 Yaş ve Üzeri (D)	64	25.69	4.53	412				
	Toplam	413	25.82	5.17					
İçsel Karar Verme	18-22 Yaş (A)	150	20.69	4.25		0.029	4.125	0.007	D > B
	23-26 Yaş (B)	117	19.69	3.98	3				
	27-30 Yaş (C)	82	20.73	4.30	409				
	31 Yaş ve Üzeri (D)	64	22.06	5.29	412				
	Toplam	413	20.63	4.41					
Sporda Etkili Karar Verme Genel Toplam	18-22 Yaş (A)	150	46.99	6.80		0.020	2.784	0.041	-
	23-26 Yaş (B)	117	45.35	5.82	3				
	27-30 Yaş (C)	82	45.99	5.23	409				
	31 Yaş ve Üzeri (D)	64	47.75	5.93	412				
	Toplam	413	46.45	6.15					

Not. A = 18–22 yaş; B = 23–26 yaş; C = 27–30 yaş; D = 31 yaş ve üzeri. ηp^2 = kısmi eta-kare. Tukey sütununda yalnızca anlamlı ikili grup farklılıkları gösterilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 4 incelendiğinde; katılımcıların yaş değişkenine göre Egzersiz Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği toplam puanları ($F = 3.353$, $p = 0.019$, $\eta p^2 = 0.024$) ile Yeterlilik ($F = 3.547$, $p = 0.015$, $\eta p^2 = 0.025$) ve İlişkililik ($F = 3.681$, $p = 0.012$, $\eta p^2 = 0.026$) alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre, 31 yaş ve üzeri grubundaki katılımcıların puanları 18-22 yaş grubundaki katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksektir. Özerklik alt boyutunda ise yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F = 2.071$, $p > 0.05$). Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği boyutları değerlendirildiğinde; İçsel Karar Verme alt boyutunda yaş grupları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($F = 4.125$, $p = 0.007$, $\eta p^2 = 0.029$). Tukey testi sonucunda 31 yaş ve üzeri grubun içsel karar verme düzeyinin 23-26 yaş grubundan anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Dışsal Karar Verme alt boyutunda anlamlı fark saptanmamıştır ($F = 0.809$, $p > 0.05$). Ölçek genel toplamında ANOVA modeli anlamlı bulunsa da ($F = 2.784$, $p = 0.041$), gruplar arası ikili karşılaştırmalarda Tukey testi anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 5. *Katılımcıların Meslek Değişkenine Göre Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları*

	Meslek	**N**	**Ort.**	**SS**	**df**	**ηp²**	**F**	**p**	**Tukey**
Yeterlilik	Özel Sektör (A)	211	13.83	3.71		0.031	6.565	0.002	B > C
	Kamu Sektörü (B)	126	14.80	3.62	2				
	Çalışmıyor (C)	76	12.79	4.64	410				
	Toplam	413	13.93	3.92	412				
İlişkililik	Özel Sektör (A)	211	14.32	3.70		0.029	6.089	0.002	B > C
	Kamu Sektörü (B)	126	15.18	3.71	2				
	Çalışmıyor (C)	76	13.21	4.71	410				
	Toplam	413	14.38	3.96	412				
Özerklik	Özel Sektör (A)	211	14.26	3.79		0.028	5.917	0.003	B > C

	Kamu Sektörü (B)	126	15.13	3.73	2				
	Çalışmıyor (C)	76	13.18	4.56	410				
	Toplam	413	14.33	3.97	412				
Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Toplam	Özel Sektör (A)	211	42.41	10.44		0.033	6.894	0.001	B > C
	Kamu Sektörü (B)	126	45.12	10.56	2				
	Çalışmıyor (C)	76	39.18	13.42	410				
	Toplam	413	42.64	11.24	412				
Dışsal Karar Verme	Özel Sektör (A)	211	26.05	5.20		0.002	0.509	0.601	-
	Kamu Sektörü (B)	126	25.67	4.97	2				
	Çalışmıyor (C)	76	25.41	5.40	410				
	Toplam	413	25.82	5.17	412				
İçsel Karar Verme	Özel Sektör (A)	211	20.77	4.40		0.007	1.350	0.261	-
	Kamu Sektörü (B)	126	20.84	4.74	2				
	Çalışmıyor (C)	76	19.88	3.83	410				
	Toplam	413	20.63	4.41	412				
Sporda Etkili Karar Verme Genel Toplam	Özel Sektör (A)	211	46.82	5.97		0.009	1.759	0.173	-
	Kamu Sektörü (B)	126	46.51	6.08	2				
	Çalışmıyor (C)	76	45.29	6.64	410				
	Toplam	413	46.45	6.15	412				

Not. A = Özel sektör; B = Kamu sektörü; C = Çalışmıyor. ηp^2 = kısmi eta-kare. Tukey sütununda yalnızca anlamlı ikili grup farklılıkları gösterilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde; katılımcıların meslek değişkenine göre Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği toplam puanları ($F = 6.894$, $p = 0.001$, $\eta p^2 = 0.033$) ile Yeterlilik ($F = 6.565$, $p = 0.002$, $\eta p^2 = 0.031$), İlişkililik ($F = 6.089$, $p = 0.002$, $\eta p^2 = 0.029$) ve Özerklik ($F = 5.917$,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

$p = 0.003$, $\eta p^2 = 0.028$) alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre; kamu sektöründe çalışan katılımcıların yeterlilik, ilişkililik, özerklik ve ölçek genel toplam puanları çalışmayan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksektir. Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği boyutları değerlendirildiğinde ise katılımcıların meslek değişkenine göre Dışsal Karar Verme ($F = 0.509$, $p > 0.05$), İçsel Karar Verme ($F = 1.350$, $p > 0.05$) alt boyutları ile Sporda Etkili Karar Verme genel toplam puanlarında ($F = 1.759$, $p > 0.05$) gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Tablo 6. *Katılımcıların Spor Branşı Değişkenine Göre Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları*

	Spor Branşı	**N**	**Ort.**	**SS**	**df**	**t**	**p**	**Cohen's d**
Yeterlilik	Bireysel	167	14.03	3.90	411	0.406	0.685	0.04
	Takım	246	13.87	3.95				
İlişkililik	Bireysel	167	14.46	4.07	411	0.327	0.744	0.03
	Takım	246	14.33	3.89				
Özerklik	Bireysel	167	14.34	3.96	411	0.051	0.960	0.01
	Takım	246	14.32	3.99				
Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Toplam	Bireysel	167	42.83	11.30	411	0.275	0.784	0.03
	Takım	246	42.52	11.22				
Dışsal Karar Verme	Bireysel	167	26.32	4.79	411	1.648	0.100	0.17
	Takım	246	25.47	5.39				
İçsel Karar Verme	Bireysel	167	20.44	3.85	411	-0.707	0.480	-0.07
	Takım	246	20.76	4.76				
Sporda Etkili Karar Verme Genel Toplam	Bireysel	167	46.77	6.14	411	0.874	0.383	0.09
	Takım	246	46.23	6.15				

Not. d = Cohen's d etki büyüklüğü.

Tablo 6 incelendiğinde; katılımcıların spor branşı değişkenine göre Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği toplam puanları ($t = 0.275$, $p > 0.05$, $d = 0.03$) ile Yeterlilik ($t = 0.406$, $p > 0.05$, $d = 0.04$), İlişkililik ($t = 0.327$, $p > 0.05$, $d = 0.03$) ve Özerklik ($t = 0.051$, $p > 0.05$, $d = 0.01$) alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği boyutları değerlendirildiğinde ise bireysel ve takım sporu yapan katılımcıların Dışsal Karar Verme ($t = 1.648$, $p > 0.05$, $d = 0.17$), İçsel

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Karar Verme (t = -0.707, p > 0.05, d = -0.07) alt boyutları ile Sporda Etkili Karar Verme genel toplam puanları (t = 0.874, p > 0.05, d = 0.09) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Hesaplanmış olan Cohen's d değerleri gruplar arasındaki farkın etki büyüklüğünün ihmal edilebilir / çok küçük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. *Ölçek ve Alt Boyutlar Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları*

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. Yeterlilik	1						
2. İlişkililik	0.849**	1					
3. Özerklik	0.864**	0.835**	1				
4. Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Toplam	0.953**	0.943**	0.949**	1			
5. Dışsal Karar Verme	0.057	0.038	0.073	0.059	1		
6. İçsel Karar Verme	-0.007	0.000	-0.059	-0.023	-0.184**	1	
7. Sporda Etkili Karar Verme Toplam	0.043	0.032	0.020	0.033	0.708**	0.563**	1

Not. N = 413. * ile gösterilen korelasyon katsayıları p < .05, ** ile gösterilen korelasyon katsayıları ise p < .01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır

Tablo 7 incelendiğinde; Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ile Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği boyutları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre: Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin kendi alt boyutları arasında ve ölçek toplam puanı ile alt boyutları (Yeterlilik: r = .953, p < .01; İlişkililik: r = .943, p < .01; Özerklik: r = .949, p < .01) arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği toplam puanı ile Dışsal Karar Verme (r = .708, p < .01) ve İçsel Karar Verme (r = .563, p < .01) alt boyutları arasında pozitif yönlü, orta ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Dışsal Karar Verme ile İçsel Karar Verme alt boyutları arasında ise negatif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r = -.184, p < .01). Buna karşın, Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği toplam puanı ile Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği toplam puanı (r = .033, p > .05) ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (p > .05).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 8. *Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçların Sporda Etkili Karar Verme Düzeyini Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları*

Değişken	B	SH	β	t	p
Sabit	45.672	1.189	—	38.425	< .001
Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar	.018	.027	.033	.673	.501

Not. Bağımlı değişken: Sporda Etkili Karar Verme. R = .033; R^2 = .001; F = .453; p = .501.

Tablo 8 incelendiğinde; katılımcıların egzersizde temel psikolojik ihtiyaçlar düzeylerinin sporda etkili karar verme düzeylerini yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre oluşturulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (F = .453, p = .501). Egzersizde temel psikolojik ihtiyaçların sporda etkili karar verme üzerindeki toplam varyansı açıklama oranının ihmal edilebilir düzeyde olduğu (R = .033, R^2 = .001) ve egzersizde temel psikolojik ihtiyaçlar değişkeninin sporda etkili karar vermeyi anlamlı bir şekilde yordamadığı belirlenmiştir (β = .033, t = .673, p > .05).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada aktif lisanslı bireysel ve takım sporcularının egzersizde temel psikolojik ihtiyaçları ile sporda etkili karar verme düzeyleri incelenmiş; söz konusu yapıların cinsiyet, yaş, mesleki durum ve spor branşı türüne göre farklılaşma durumu ile temel psikolojik ihtiyaçların etkili karar vermeyi yordama gücü değerlendirilmiştir. Bulguların genel örüntüsü, temel psikolojik ihtiyaçların ve etkili karar vermenin sporcular açısından önemli psikolojik yapılar olmakla birlikte, bu iki yapının mevcut örneklemde doğrudan ve doğrusal biçimde birbirine bağlı olmadığını göstermektedir. Bu sonuç özellikle güncel spor psikolojisi literatürü açısından önemlidir; çünkü temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının çok sayıda olumlu psikolojik çıktıyla ilişkili olduğu bilinmekle birlikte, bu durumun her bilişsel ya da performansla ilişkili çıktıya doğrudan aktarılmasının beklenmemesi gerektiğini düşündürmektedir. Araştırmada kadın ve erkek sporcular arasında yeterlilik, ilişkililik, özerklik ve temel psikolojik ihtiyaçlar toplam puanları bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Benzer biçimde dışsal karar verme, içsel karar verme ve etkili karar verme genel puanı da cinsiyete göre farklılaşmamıştır. Üstelik Cohen's d değerlerinin 0.02–0.09 aralığında kalması, gözlenen sayısal farklılıkların yalnızca istatistiksel olarak değil, pratik açıdan da oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Güncel literatürde cinsiyete ilişkin sonuçların homojen olmadığı görülmektedir. İki farklı sporcu örnekleminde kadınların ilişkililik doyumunun daha yüksek olduğu, geniş örneklemli ikinci çalışmada ise erkeklerin özerklik doyumunun daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Van

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yperen, 2025). Buna karşılık rekabetçi sporcularda çok değişkenli düzeyde bir cinsiyet etkisi gözlemlenmekle birlikte takip eden tek değişkenli analizlerde anlamlı farklılık belirlenmemiştir (Robazza ve ark., 2025). Türkiye'de ise etkili karar vermenin bazı boyutlarında cinsiyet farklılıkları bildirilmiştir (Cevahircioğlu ve ark., 2024). Bu farklılaşan sonuçlar, cinsiyetin psikolojik ihtiyaçlar veya karar verme üzerinde tek başına ve değişmez bir belirleyici olarak ele alınmasının güç olduğunu; spor düzeyi, branş, yaş, antrenman deneyimi ve sosyal çevre gibi bağlamsal özelliklerin sonuçları değiştirebileceğini düşündürmektedir. Yaş değişkenine ilişkin sonuçlar daha belirgin bir örüntü ortaya koymuştur. Otuz bir yaş ve üzerindeki sporcuların yeterlilik, ilişkililik ve temel psikolojik ihtiyaçlar toplam puanlarının 18–22 yaş grubundan daha yüksek olduğu, buna karşılık özerklik boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir. Bunun yanında 31 yaş ve üzerindeki sporcuların içsel karar verme puanlarının 23–26 yaş grubuna göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak bu farklılıklara ilişkin ηp^2 değerlerinin .024–.029 arasında olması, yaşın etkisinin küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yaş bulgusunun "ileri yaş daha iyi psikolojik işlevsellik yaratır" biçiminde doğrusal bir nedensellik içinde yorumlanması doğru değildir. Yaş ile temel psikolojik ihtiyaçların ilişkisine yönelik güncel bulgular da tek yönlü değildir. 18–88 yaş arasındaki 839 kürekçide yaş ilerledikçe özerklik doyumunun arttığı ve özerklik engellenmesinin azaldığı belirlenmiştir (Houchin ve ark., 2025). Buna karşılık yaş ile yeterlilik ve ilişkililik doyumu arasında negatif ilişkiler görülmüştür (Van Yperen, 2025). Mevcut araştırmada ise ileri yaş grubunun yeterlilik ve ilişkililik açısından daha yüksek olmasına rağmen özerklik açısından ayrışmaması, psikolojik ihtiyaçların yaşla birlikte tek biçimde değişmediğini göstermektedir. Yaş ilerledikçe sportif ve yaşam deneyiminin artması, kişinin kendi yeterliğine ilişkin daha istikrarlı değerlendirmeler geliştirmesi ve sosyal ilişkilerin niteliğinin değişmesi bu örüntünün olası açıklamaları arasında değerlendirilebilir. Bununla birlikte araştırmada spor yaşı ve yarışma deneyimi ayrıca kontrol edilmediğinden, ortaya çıkan farklılığın kronolojik yaşın kendisinden mi yoksa yaşla birlikte artan sportif deneyimden mi kaynaklandığı mevcut verilerle kesin olarak belirlenemez. İçsel karar vermede 31 yaş ve üzeri grubun daha yüksek puan alması da bu noktada dikkat çekicidir. Sporda karar verme alanındaki güncel değerlendirmeler, karar kalitesinin yalnızca genel bilişsel özelliklerden değil, uzmanlık, geçmiş deneyim, çevresel ipuçlarını okuyabilme ve duruma özgü bilgiyi etkin kullanma kapasitesinden etkilendiğini göstermektedir. Sporda karar vermenin fayda temelli, sezgisel, doğal ve ekolojik yaklaşımların birlikte değerlendirilmesini gerektiren çok mekanizmalı bir yapı olduğu vurgulanmaktadır (Johnson, 2025). Bu açıdan mevcut yaş farklılığının, yaşın doğrudan etkisinden çok sporcuların

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

zaman içerisinde geliştirdikleri deneyimsel karar örüntülerini kısmen yansıtması mümkündür. Ancak bu açıklama, spor deneyim süresi araştırmada doğrudan ölçülmediğinden ihtiyatla ele alınmalıdır. Mesleki durum açısından araştırmanın en belirgin bulgularından biri, kamu sektöründe çalışan sporcuların yeterlilik, ilişkililik, özerklik ve temel psikolojik ihtiyaçlar toplam puanlarının çalışmayan sporculardan anlamlı biçimde daha yüksek olmasıdır. Buna karşılık mesleki durum etkili karar vermenin hiçbir boyutunda anlamlı farklılık oluşturmamıştır. Etki büyüklüklerinin $\eta p^2 = .028 – .033$ aralığında olması, mesleki duruma bağlı psikolojik ihtiyaç farklılıklarının da küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, iş sahibi olmanın doğrudan psikolojik ihtiyaç doyumuna neden olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Çalışma yaşamı; sosyal etkileşim, sorumluluk, yapılandırılmış günlük yaşam ve yeterlilik deneyimleri sağlayabilecek bir bağlam oluşturabilir; ancak ekonomik güvence, mesleki özerklik, iş doyumu veya algılanan stres gibi değişkenler bu araştırmada ölçülmemiştir. Nitekim spor yapan bireylerde algılanan stresin temel psikolojik ihtiyaçlarla negatif, bilinçli farkındalığın ise psikolojik ihtiyaçlarla pozitif ilişkili olduğu ve temel psikolojik ihtiyaçların stres-farkındalık ilişkisinde aracılık rolü üstlendiği gösterilmiştir (Atıcı, 2025). Bu nedenle meslek bulgusu, çalışma statüsünün tek başına etkisinden çok sporcuların daha geniş yaşam koşulları içerisinde değerlendirilmelidir. Burada ayrıca önemli bir metodolojik nokta bulunmaktadır: Araştırmada yaş ve meslek ayrı ayrı analiz edilmiştir. Kamu çalışanlarının yaş dağılımının çalışmayan katılımcılardan farklı olması olasıdır. Yaşın zaten psikolojik ihtiyaçlarda anlamlı farklılık oluşturduğu düşünüldüğünde, meslek etkisinin yaştan tamamen bağımsız olduğu mevcut tek yönlü analizlerle ileri sürülemez. Gelecek araştırmalarda yaş, spor deneyimi, antrenman sıklığı ve rekabet düzeyinin kontrol edildiği çok değişkenli modellerin kullanılması, mesleki statünün özgün katkısının daha doğru belirlenmesini sağlayacaktır. Araştırmada bireysel ve takım sporcuları arasında temel psikolojik ihtiyaçların hiçbir alt boyutunda veya toplam puanında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Benzer biçimde dışsal karar verme, içsel karar verme ve etkili karar verme genel puanı da spor türüne göre farklılaşmamıştır. Cohen's d değerlerinin mutlak olarak .01– .17 arasında kalması, branş türüne bağlı farklılıkların oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, güncel uluslararası literatürle tam olarak örtüşmemektedir. Geniş bir bireysel ve takım sporcusu örnekleminde bireysel sporcuların özerklik doyumunun daha yüksek; takım sporcularının ise ilişkililik ve bazı koşullarda yeterlilik doyumunun daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Van Yperen, 2025). Benzer şekilde etkili karar vermenin bazı boyutlarının spor türüne göre farklılaşabildiği bildirilmiştir (Cevahircioğlu ve ark., 2024). Bu farklılık, mevcut araştırmanın önemli bir yorum noktasını oluşturmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"Bireysel spor" ve "takım sporu" oldukça geniş iki üst kategoridir; örneğin yüzme, atletizm ve mücadele sporlarının aynı bireysel spor kategorisinde, futbol, basketbol ve voleybolun ise aynı takım sporu kategorisinde toplanması, branşa özgü psikolojik ve karar verme taleplerindeki farklılıkları görünmez hâle getirebilir. Bu nedenle mevcut bulgu, spor türünün psikolojik ihtiyaçlar veya karar verme açısından önemsiz olduğunu göstermekten çok, yalnızca bireysel-takım ayrımının bu örneklemde yeterli bir ayrıştırıcı olmadığını göstermektedir. Bu yorum, güncel karar verme literatüründe bağlama özgülüğün ve gerçek müsabaka koşullarının önemini vurgulayan yaklaşım ile de uyumludur (Johnson, 2025). Araştırmanın temel sorusu açısından en önemli sonuç, Egzersizde Temel Psikolojik İhtiyaçlar toplam puanı ile Sporda Etkili Karar Verme toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasıdır ($r = .033$; $p > .05$). Üstelik yeterlilik, ilişkililik ve özerklik boyutlarının dışsal ve içsel karar verme boyutlarıyla olan çapraz ilişkileri de anlamlı değildir. Basit doğrusal regresyon sonucunda temel psikolojik ihtiyaçların etkili karar vermedeki varyansın yalnızca %0.1'ini açıkladığı ve modelin anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($R^2 = .001$; $\beta = .033$; $p = .501$). Bu sonuç araştırmanın en güçlü ve aynı zamanda en dikkatli yorumlanması gereken bulgusudur. Bu bulgu, 2026 yılında yayımlanan ve TR Dizin kapsamındaki Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi'nde yer alan bir araştırmanın sonuçlarından farklılaşmaktadır (Öğraş ve ark., 2026). Söz konusu araştırmada 601 sporcu üzerinde özerklik, yeterlilik ve ilişkililik tatmininin içsel karar vermeyi pozitif yönde yordadığı; psikolojik ihtiyaç durumlarının içsel karar vermedeki varyansın yaklaşık %22'sini açıkladığı belirlenmiştir. İlk bakışta iki çalışma arasında çelişki olduğu düşünülebilir. Ancak ölçülen yapıların kapsamı aynı değildir. Psikolojik ihtiyaçların doğrudan spor bağlamındaki tatmin durumları ele alınarak yordanan değişken olarak özellikle içsel karar verme boyutuna odaklanılmıştır (Öğraş ve ark., 2026). Mevcut araştırmada ise egzersizdeki temel psikolojik ihtiyaçların genel toplam puanının, içsel ve dışsal süreçleri birlikte içeren etkili karar verme genel puanını açıklayıp açıklamadığı sınanmıştır. Dolayısıyla iki bulgu birbirini geçersiz kılmaktan çok, ilişkinin kullanılan ölçüm düzeyine ve karar verme boyutuna duyarlı olabileceğini göstermektedir. Daha önemlisi, psikolojik ihtiyaçların sporcunun işlevselliğine etkisinin doğrudan olmak zorunda olmadığı güncel uluslararası bulgularla desteklenmektedir. Rekabetçi sporcularda temel psikolojik ihtiyaç doyumunun problem ve duygu odaklı başa çıkma, mücadele değerlendirmesi, olumlu duygular ve işlevsel psikobiyososyal deneyimlerle ilişkili olduğu; yeterlilik ve ilişkililiğin bazı olumlu sonuçlara başa çıkma ve bilişsel değerlendirme üzerinden dolaylı etkiler gösterebildiği ortaya konmuştur (Robazza ve ark., 2025). Ulusal bir çalışmada da temel psikolojik ihtiyaçların algılanan stres ile bilinçli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

farkındalık arasındaki ilişkide aracı rol üstlenmesi benzer biçimde doğrusal olmayan bir mekanizmaya işaret etmektedir (Atıcı, 2025). Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, temel psikolojik ihtiyaçların etkili karar vermeyi doğrudan belirleyen bir unsurdan ziyade motivasyon, bilinçli farkındalık, başa çıkma, bilişsel değerlendirme veya duygusal düzenleme gibi süreçler üzerinden dolaylı biçimde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede mevcut araştırmadaki anlamsız regresyon sonucu, Öz Belirleme Kuramı açısından bir başarısızlık veya psikolojik ihtiyaçların sporda önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine sonuç, temel psikolojik ihtiyaç doyumunun önemli olmasına rağmen karar verme becerisinin tek başına bu yapıdan türemediğini göstermektedir. Güncel karar verme literatürü; uzmanlık düzeyi, algısal ipuçlarının kullanımı, görsel tarama, seçenek üretme, zaman baskısı ve çevresel koşulların sportif karar verme üzerinde önemli rol oynadığını göstermektedir (Johnson, 2025). Dolayısıyla bir sporcunun kendisini özerk, yeterli ve sosyal olarak bağlı hissetmesi optimal psikolojik işlevselliği destekleyebilir; fakat doğru sportif kararı doğru anda üretebilmesi ayrıca branşa özgü algısal-bilişsel uzmanlık ve deneyim gerektirebilir. Korelasyon matrisi içerisinde temel psikolojik ihtiyaçların kendi alt boyutları arasındaki yüksek pozitif ilişkiler ve toplam puanla çok yüksek ilişkiler, yeterlilik, ilişkililik ve özerkliğin ortak bir psikolojik ihtiyaç yapısının ilişkili bileşenleri olduğunu göstermektedir. Buna karşılık dışsal ve içsel karar verme arasında belirlenen düşük düzeyde negatif ilişki ($r = -.184$), karar verme sürecindeki bu iki eğilimin tamamen aynı psikolojik mekanizmayı temsil etmediğine işaret etmektedir. Bu nedenle gelecekteki araştırmalarda yalnızca ölçek toplam puanlarının değil, özellikle içsel ve dışsal karar verme boyutlarının ayrı bağımlı değişkenler olarak modellenmesi daha açıklayıcı sonuçlar sağlayabilir. İçsel karar verme üzerinden elde edilen anlamlı sonuç da bu öneriyi desteklemektedir (Öğraş ve ark., 2026). Sonuç olarak bu araştırma, aktif lisanslı sporcularda egzersizde temel psikolojik ihtiyaçların ve sporda etkili karar vermenin demografik ve sportif özelliklerle aynı biçimde ilişkilenmediğini ortaya koymuştur. Cinsiyet ve bireysel-takım sporu ayrımı her iki yapı açısından belirleyici görünmezken, yaş özellikle yeterlilik, ilişkililik ve içsel karar verme; mesleki durum ise temel psikolojik ihtiyaçlar açısından sınırlı fakat anlamlı farklılıklarla ilişkilidir. Bununla birlikte bu farklılıkların etki büyüklüklerinin küçük olması, istatistiksel anlamlılığın güçlü bir pratik ayrışma olarak yorumlanmaması gerektiğini göstermektedir. Araştırmanın en temel sonucu ise egzersizde temel psikolojik ihtiyaçların etkili karar vermeyi doğrudan açıklamadığıdır. Bu bulgu, sporcuların motivasyonel ihtiyaçları ile sportif karar verme becerilerinin birbirinden tamamen bağımsız olduğunu değil; aralarındaki ilişkinin doğrudan olmaktan çok daha karmaşık, bağlama duyarlı ve olası aracı mekanizmalara

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bağlı olabileceğini düşündürmektedir. Uygulama açısından, sporcularda özerklik, yeterlilik ve ilişkililiği destekleyen antrenman ortamlarının oluşturulması psikolojik işlevsellik, motivasyon ve başa çıkma süreçleri bakımından önemini korumaktadır; ancak yalnızca psikolojik ihtiyaç desteğinin etkili karar verme becerisini otomatik olarak geliştireceği varsayılmamalıdır. Karar verme gelişimi için bunun yanında branşa özgü senaryo çalışmaları, temsil gücü yüksek müsabaka uygulamaları, algısal-bilişsel antrenman ve baskı altında karar verme deneyimlerinin yapılandırılması gerekmektedir. Gelecek araştırmalarda temel psikolojik ihtiyaçlar ile karar verme arasındaki ilişkide bilinçli farkındalık, özerk motivasyon, algılanan stres, zihinsel dayanıklılık, başa çıkma stratejileri ve bilişsel değerlendirme gibi değişkenlerin aracı veya düzenleyici rollerinin test edilmesi; ayrıca spor yaşı, rekabet düzeyi ve antrenman sıklığının modele dahil edilmesi önerilmektedir. Boylamsal ve çok merkezli tasarımlar ise bu ilişkilerin zamansal yönünü ve farklı spor bağlamlarındaki genellenebilirliğini daha güçlü biçimde ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

Atıcı, A. R. (2025). Sporcuların algılanan stres ile bilinçli farkındalık ilişkisinde temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolü. *Mediterranean Journal of Sport Science, 8*(3), 657–669. https://doi.org/10.38021/asbid.1766209

Cevahircioğlu, B., Karakuş, E., & Karakuş, K. (2024). Spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1593–1607. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1514236

Çelik, H., Akça, E. D., & Tekin, Ö. (2025). Examination of effective decision making situations of amateur football players by some variables. *International Journal of Sport Culture and Science, 13(*2), 241–250. https://doi.org/10.14486/IntJSCS.2025.747

Çetin, M. Ç., & Kara, M. (2024). Sporda etkili karar verme ölçeği (SEKVÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 29*(1), 40–52. https://doi.org/10.53434/gbesbd.1377855

Houchin, D., Scott, J., & Booth, R. J. (2025). Race against time: How the autonomy needs of adult rowers of different ages are met and the impact of coaching. *European Journal of Sport Science, 25*(11), e70065. https://doi.org/10.1002/ejsc.70065

Jia, Y., Zhou, X., Yang, J., & Fu, Q. (2024). Animated VR and 360-degree VR to assess and train team sports decision-making: A scoping review. *Frontiers in Psychology, 15*, 1410132. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1410132

Johnson, J. G. (2025). Decision making in sports. *Psychology of Sport and Exercise, 80*, 102919. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2025.102919

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (23. basım). Nobel Yayın Dağıtım.

Kartal, E., & Yarım, İ. (2025). Sporda etkili karar vermenin fiziksel aktivitelerden keyif alma üzerindeki rolü. *The Online Journal of Recreation and Sports, 14*(2), 205–212. https://doi.org/10.22282/tojras.1634505

Magnaguagno, L., & Beck, D. (2025). Decision-making process in game sports: What do top-level players think of current research? *Frontiers in Sports and Active Living, 7*, 1653834. https://doi.org/10.3389/fspor.2025.1653834

Ntoumanis, N., & Moller, A. C. (2025). Self-determination theory informed research for promoting physical activity: Contributions, debates, and future directions. *Psychology of Sport and Exercise, 80*, 102879. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2025.102879

Öğraş, E. B., Kara, M., & Çetin, M. Ç. (2026). Basic psychological needs and mental health continuum in sport: Exploring the dynamics of effective decision making. Spor *ve Performans Araştırmaları Dergisi, 17*(2), 269–284. https://doi.org/10.17155/omuspd.1695319

Ramsey, H., Miller-Dicks, M., Reddy, V., & Hope, L. (2025). Decision-making in action: How international-level professional football players gain an advantage. *Psychology of Sport and Exercise, 76*, 102722. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2024.102722

Richards, P., Robbins, M., & Collins, D. (2025). Team decision-making: The integration of cognitive task analysis and video to accelerate the development of tactical shared mental models in an elite sports team. *Frontiers in Sports and Active Living, 7*, 1648137. https://doi.org/10.3389/fspor.2025.1648137

Robazza, C., Vitali, F., Bortoli, L., & Ruiz, M. C. (2025). Basic psychological needs satisfaction, coping functions, and emotional experiences in competitive athletes: A multi-states theory perspective. *Scientific Reports, 15*, 1854. https://doi.org/10.1038/s41598-025-86072-1

Şile, B., & Canpolat, A. M. (2024). Basic psychological needs in exercise, healthy life behavior and well-being: A study on exercising individuals. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 22*(3), 130–142. https://doi.org/10.33689/spormetre.1447903

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.

Van Yperen, N. W. (2025). Athletes' basic psychological need satisfaction and autonomous motivation: Differences between individual vs. team sports. *Frontiers in Sports and Active Living, 7,* 1592356. https://doi.org/10.3389/fspor.2025.1592356

Vansteenkiste, M., Ryan, R. M., & Soenens, B. (2020). Basic psychological need theory: Advancements, critical themes, and future directions. *Motivation and Emotion, 44*, 1–31. https://doi.org/10.1007/s11031-019-09818-1

Vlachopoulos, S. P., Asci, F. H., Cid, L., Ersoz, G., González-Cutre, D., Moreno-Murcia, J. A., & Moutão, J. (2013). Cross-cultural invariance of the Basic Psychological Needs in Exercise Scale and need satisfaction latent mean differences among Greek, Spanish, Portuguese and Turkish samples. *Psychology of Sport and Exercise, 14*(5), 622–631. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.03.002

Vlachopoulos, S. P., & Michailidou, S. (2006). Development and initial validation of a measure of autonomy, competence, and relatedness in exercise: The Basic Psychological Needs in Exercise Scale. *Measurement in Physical Education and Exercise Science, 10*(3), 179–201. https://doi.org/10.1207/s15327841mpee1003_4

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

YENİDEN BAŞLAMAK: AKADEMİ YÜZÜCÜLERİNDE BAŞARISIZLIK SONRASI PSİKOLOJİK TOPARLANMA DENEYİMLERİ

Doç. Dr. Serkan Volkan SARI

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı,

serkan.sari@erdogan.edu.tr – ORCID 0000-0002-4824-2215

ÖZET

Çok küçük farkların belirleyici olduğu yüzme sporu, fiziksel kapasitenin yanı sıra yüksek zihinsel dayanıklılık gerektirir. Gelişim çağındaki sporcularda hedeflenen derecelere ulaşamama gibi başarısızlık yaşantıları, motivasyon ve öz-yeterlik üzerinde yıpratıcı etkilere yol açabilir. Bu araştırmanın amacı, akademi yüzücülerinin sportif başarısızlık sonrası psikolojik toparlanma süreçlerini derinlemesine incelemektir. Nitel araştırma deseniyle yürütülen çalışmanın katılımcı grubunu; en az 5 yıldır aktif lisanslı yüzen, 12–18 yaş aralığındaki 32 yüzücü (20 kız, 12 erkek) oluşturmaktadır. Gerekli etik izinler ve ailelerden yazılı onam alınmıştır. Veriler antrenman sonrası bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze toplanmış ve tematik analizle çözümlenmiştir. Analizler dört temel tema ortaya koymuştur: İlk duygusal tepkiler (hayal kırıklığı ve yetersizlik hissi), bilişsel yeniden yapılandırma (başarısızlığı teknik geribildirim olarak görme), sosyal destek (özellikle antrenörün süreç odaklı empatik yaklaşımı) ve eyleme geçiş (yeni hedeflerle havuza hızlı dönüş). Bulgular, genç yüzücülerde toparlanmanın bilişsel esneklik ve yapıcı antrenör tutumlarıyla hızlanan dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Spor psikolojik danışmanlarının genç sporculara yeniden çerçeveleme becerileri kazandırması ve antrenörlere yönelik destekleyici iletişim programları yürütmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yüzme, sportif başarısızlık, psikolojik toparlanma, fenomenoloji.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HAYALLER VE GERÇEKLER: SPOR AKADEMİSİ MEZUNU SPORCULARIN ERKEN KARİYER DÖNEMİNDEKİ ÇİFT KARİYER DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Serkan Volkan SARI
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı,
serkan.sari@erdogan.edu.tr – ORCID 0000-0002-4824-2215
Dr.Öğretim Üyesi Halil İbrahim ÇAKIR
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü,
halilibrahim.cakir@erdogan.edu.tr - ORCID 0000-0002-5560-3576

ÖZET

Spor akademisi mezunlarının profesyonel sporculuk ile mesleki kariyeri eşzamanlı yürütme çabası, erken kariyer döneminde belirgin zorluklar barındırmaktadır. Bu araştırmanın amacı, akademi mezunu sporcuların çift kariyer (dual-career) sürecindeki deneyimlerini derinlemesine incelemektir. Nitel araştırma deseniyle yürütülen çalışmanın katılımcı grubunu; en az 5 yıl akademi eğitimi ve en az 5 yıl profesyonel sporculuk geçmişi bulunan, 20–25 yaş aralığındaki 22 erkek sporcu oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmış ve tematik analizle çözümlenmiştir. Analizler sonucunda dört temel tema belirlenmiştir: "Rol Çatışması ve Zaman Baskısı" temasında antrenman ve iş yükümlülüklerinin yarattığı kronik yorgunluk; "Kurumsal Destek Yetersizliği" temasında spor kulüpleri ve işverenlerin esneklik tanımaması; "Ekonomik Kaygılar ve Gelecek Belirsizliği" temasında profesyonel spor gelirinin istikrarsızlığı nedeniyle alternatif mesleğe zorunlu yönelim; "Psikolojik Sermaye ve Başa Çıkma" temasında ise spor disiplininin mesleki hayata adaptasyonu kolaylaştırdığı tespit edilmiştir. Bulgular, erken kariyer dönemindeki sporcuların çift kariyer sürdürmede sistemik engellerle karşılaştığını ortaya koymaktadır. Kariyer danışmanlığı mekanizmalarının güçlendirilmesi ve sporculara yönelik esnek istihdam politikalarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Çift kariyer, spor akademisi, profesyonel sporcular, erken kariyer, nitel araştırma.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KADIN VOLEYBOLCULARDA POSTERİOR ZİNCİR KUVVETİ VE COUNTERMOVEMENT JUMP PERFORMANSI: ORAN VE ALLOMETRİK ÖLÇEKLENDİRME YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi, BURAK TAŞ

İstanbul Gelişim Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, btas@gelisim.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-4977-4886

Dr. Öğr. Üyesi, ONUR YILDIRIM

İstanbul Gelişim Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, onyildirim@gelisim.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-8407-2412

ÇAĞLA CAN YENİEV

İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, cagla.can3@ogr.gelisim.edu.tr - https://orcid.org/0009-0009-7701-7832

ÖZET

Arka Plan ve Çalışmanın Amacı: Hip Thrust 1 RM ile temsil edilen posterior zincir maksimum kuvveti ile karşı hareket sıçraması (countermovement jump (CMJ)) performansı arasındaki ilişki, kuvvet ifade edilirken ve analiz edilirken vücut boyutunun nasıl dikkate alındığından etkilenebilir. Bu çalışma, profesyonel kadın voleybolcularda Hip Thrust maksimum kuvveti ile CMJ yüksekliği arasındaki kesitsel ilişkiyi incelemiş ve bu ilişkinin geleneksel oran ölçeklemesi ile allometrik log-lineer modelleme kullanılarak farklı şekillerde temsil edilip edilmediğini değerlendirmiştir.

Gereç ve Yöntem: Çalışmaya Türkiye Kadın Voleybol 2. Ligi'nde mücadele eden 25 profesyonel kadın voleybolcu katılmıştır. Posterior zincir maksimum kuvveti, Hip Thrust tek tekrar maksimum (1RM) değeri kullanılarak değerlendirilmiş; CMJ yüksekliği ise akıllı telefon tabanlı havada kalış süresi analizi ile belirlenmiştir. Hip Thrust kuvveti; mutlak değerler üzerinden, geleneksel oran ölçeklemesi (1RM/vücut kütlesi) kullanılarak vücut kütlesine göre ve Hip Thrust 1RM ile vücut kütlesini içeren allometrik log-lineer model kapsamında incelenmiştir.

Bulgular: Mutlak Hip Thrust 1RM değeri, CMJ yüksekliği ile anlamlı bir ilişki göstermemiştir ($r = 0,117$; $p = 0,579$). Oran ölçeklemesi yapılmış Hip Thrust kuvveti de CMJ yüksekliği ile anlamlı bir ilişki sergilememiş ($r = 0,253$; $p = 0,222$) ve ilgili regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($R^2 = 0,064$; $p = 0,222$). Benzer şekilde, allometrik log-lineer model de istatistiksel olarak anlamlı değildi ($R^2 = 0,075$; $p = 0,426$). Bu model içerisinde ne Hip Thrust 1RM ($\beta = 0,094$; $p = 0,654$) ne de vücut kütlesi ($\beta = -0,266$; $p = 0,210$) CMJ yüksekliği ile anlamlı bir ilişki göstermiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sonuç: Bu örneklemde Hip Thrust maksimum kuvveti, kuvvetin geleneksel oran ölçeklemesi kullanılarak ifade edilmesine veya vücut kütlesini dikkate alan allometrik bir model kapsamında incelenmesine bakılmaksızın CMJ yüksekliği ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki göstermemiştir. Mevcut küçük örneklem, bir ölçeklendirme yaklaşımını diğerine üstün kılacak bir kanıt sunmamıştır; Bununla birlikte, her iki modelin de anlamlı olmaması, yöntemlerin istatistiksel olarak eşdeğer olduğunu göstermemektedir. Bu bulgular, Hip Thrust maksimum kuvveti ve vücut kütlesinin tek başına CMJ yüksekliğindeki bireyler arası varyasyonun yalnızca sınırlı bir kısmını açıkladığını ve küçük, kesitsel bir örneklemin kısıtlamaları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: karşı hareket sıçraması, hip thrust, vücut kütlesi, kadın voleybolcular, oran ölçeklemesi.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BİRKAÇ ÖRNEKLE RAİMONDO D'ARONCO'NUN MİMARİ ÜSLUBU

RAIMONDO D'ARONCO'S ARCHITECTURAL STYLE WITH A FEW EXAMPLES.

Prof. Dr., Ali Murat AKTEMUR
Atatürk Üniversitesi, murataktemur@atauni.edu.tr - 0000-0002-2619-9017

ÖZET

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başı arasında Avrupa'da ortaya çıkan art nouveau akımı, geleneksel mimari anlayışlara karşı yeni bir estetik yaklaşım geliştirmiştir. Bitkisel formlar, akışkan çizgiler, doğadan esinlenen süsleme anlayışı ve yapı ile bezemenin bütünleştirilmesi bu üslubun temel özellikleri arasında yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde İstanbul, Batılı mimari akımların etkisinin görüldüğü önemli merkezlerden biri olmuş ve bu süreçte İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'nun tasarımları dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl boyunca yaşadığı siyasal ve kültürel dönüşüm, mimarlık alanında da önemli değişimlere neden olmuştur. Özellikle Tanzimat sonrası dönemde Avrupa ile artan ilişkiler sonucunda yeni yapı tipleri ve mimari üsluplar İstanbul kent dokusunda görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan art nouveau, Osmanlı başkentinde sınırlı fakat etkili bir biçimde uygulanmıştır. Raimondo D'Aronco, İstanbul'daki mimari üretimiyle bu dönemin en önemli yabancı mimarlarından biri olmuştur. İtalyan kökenli olan mimar, geleneksel Osmanlı mimarisini tamamen reddetmeden çağdaş Avrupa estetik anlayışını yerel mimari unsurlarla birleştirmiştir. Bu çalışmada D'Aronco'nun İstanbul'daki art Nouveau anlayışıyla oluşturduğu yapılar incelenerek, mimarın Osmanlı mimarlık ortamına yaptığı katkılar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Raimondo D'Aronco, Art Nouveau

ABSTRACT

The Art Nouveau movement, which emerged in Europe between the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, developed a new aesthetic approach against traditional architectural concepts. Plant forms, fluid lines, ornamentation inspired by nature, and the integration of structure and decoration are among the fundamental characteristics of this style. During the late Ottoman period, Istanbul became one of the important centers where the influence of Western architectural movements was seen, and the designs of the Italian architect Raimondo D'Aronco attracted attention. The political and cultural transformation experienced by the Ottoman State throughout the 19th century led to significant changes in the field of architecture. Especially in the post-Tanzimat period, as a result of increased relations with Europe, new building types and architectural styles began to appear in the urban fabric of Istanbul. Art Nouveau, which emerged during this period, was applied in a limited but effective

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

way in the Ottoman capital. Raimondo D'Aronco became one of the most important foreign architects of this period with his architectural output in Istanbul. The Italian-born architect combined contemporary European aesthetic understanding with local architectural elements without completely rejecting traditional Ottoman architecture. This study examines D'Aronco's Art Nouveau buildings in Istanbul and evaluates his contributions to the Ottoman architectural landscape.

Key Words: İstanbul, Raimondo D'Aronco, Art Nouveau

1.GİRİŞ

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başı arasında Avrupa'da ortaya çıkan art nouveau akımı, geleneksel mimari anlayışlara karşı yeni bir estetik yaklaşım geliştirmiştir. Bitkisel formlar, akışkan çizgiler, doğadan esinlenen süsleme anlayışı ve yapı ile bezemenin bütünleştirilmesi bu üslubun temel özellikleri arasında yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde İstanbul, Batılı mimari akımların etkisinin görüldüğü önemli merkezlerden biri olmuş ve bu süreçte İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'nun tasarımları dikkat çekmiştir. Bu çalışmada D'Aronco'nun İstanbul'daki art Nouveau anlayışıyla oluşturduğu yapılar incelenerek, mimarın Osmanlı mimarlık ortamına yaptığı katkılar değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl boyunca yaşadığı siyasal ve kültürel dönüşüm, mimarlık alanında da önemli değişimlere neden olmuştur. Özellikle Tanzimat sonrası dönemde Avrupa ile artan ilişkiler sonucunda yeni yapı tipleri ve mimari üsluplar İstanbul kent dokusunda görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan art nouveau, Osmanlı başkentinde sınırlı fakat etkili bir biçimde uygulanmıştır (Çelik, 1996, s. 112).

Raimondo D'Aronco, İstanbul'daki mimari üretimiyle bu dönemin en önemli yabancı mimarlarından biri olmuştur. İtalyan kökenli olan mimar, geleneksel Osmanlı mimarisini tamamen reddetmeden çağdaş Avrupa estetik anlayışını yerel mimari unsurlarla birleştirmiştir (Bozdoğan, 2002, s. 74).

2. ART NOUVEAU ÜSLUBU VE RAİMONDO D'ARONCO'NUN MİMARİ ANLAYIŞI

Art Nouveau, XIX. yüzyıl sonlarında sanayi toplumunun getirdiği yeni yaşam anlayışına karşı geliştirilen estetik bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Mimari alanda doğadan alınan biçimler, kıvrımlı hatlar ve dekoratif bütünlük ön plana çıkmıştır (Kuban, 2007, s. 521).

İstanbul'da bu üslup özellikle saray çevresi, bürokratik yapılar ve özel konutlarda görülmüştür. Ancak Avrupa'daki örneklerden farklı olarak İstanbul'daki uygulamalarda yerel mimari geleneklerle birleşen özgün bir yorum ortaya çıkmıştır (Eldem, 1984, s. 96).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

D'Aronco, 1893 yılında İstanbul'a gelmiş ve özellikle II. Abdülhamid döneminde önemli mimari görevler üstlenmiştir. Mimarın yaklaşımında süsleme ile yapı kütlesinin birbirinden ayrılmadığı, bütüncül bir tasarım anlayışı görülmektedir (Akın, 1998, s. 143).

D'Aronco'nun eserlerinde Art Nouveau'nun temel özellikleri olan organik çizgiler, zarif cephe düzenlemeleri ve dekoratif ayrıntılar belirgin biçimde kullanılmıştır. Bununla birlikte mimar, Osmanlı mimarisine ait kubbe, kemer ve geleneksel süsleme anlayışlarından da yararlanmıştır.

3. RAİMONDO D'ARONCO'NUN İSTANBUL'DAKİ ÖNEMLİ ART NOUVEAU ESERLERİ

3.1 Şeyh Zafir Türbesi

Raimondo D'Aronco'nun İstanbul Beşiktaş Yıldız Caddesi'ndeki türbe, kitaplık ve çeşmeden müteşekkil Şeyh Zafir Külliyesi(1903-1904),O'nun en önemli eserlerinden biri olup, Art Nouveau anlayışının Osmanlı dini mimarisiyle birleştiği özgün örneklerden biridir. Yapıda geleneksel külliye anlayışı modern dekoratif unsurlarla yeniden yorumlanmıştır (Barillari ve Godoli, 1997, s.30-31;Sözen, 1998, s. 214).

Külliyenin özellikle türbe bölümünde görülen akıcı çizgiler ve bitkisel bezemeler, mimarın Avrupa'daki çağdaş sanat anlayışını Osmanlı bağlamına uyarladığını göstermektedir (**Görsel 1,Görsel 2, Görsel 3**).

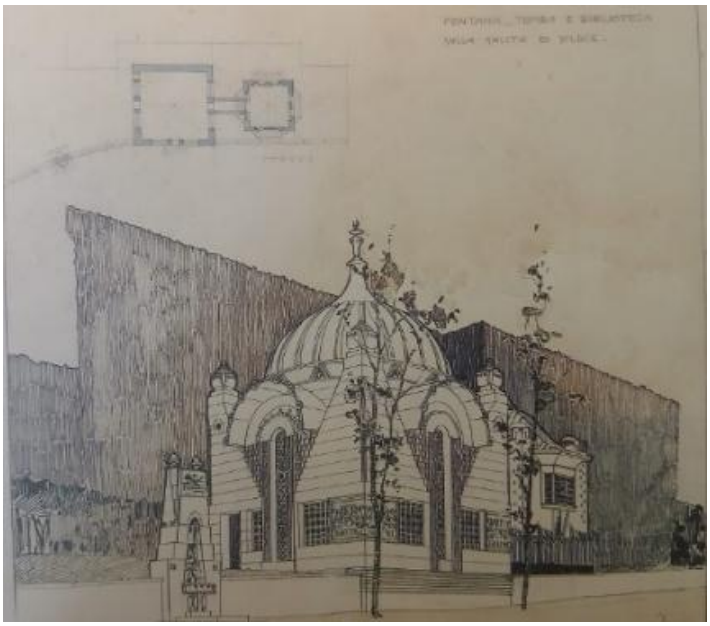

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 1. Raimondo D'Aronco,Şeyh Zafir Külliyesi projesi (*Barillari ve Godoli,1997,s.95*)

Saçaklar ve köşe kuleleri batı mimarisinin çağdaşlaşma dönemi unsurları olarak dikkati çekerken, cephelere işlenen bitkisel panolar ve madalyonlar, art nouveau mimari üslubunun doğadan alınarak üsluplaştırılmış süsleme anlayışını yansıtmaktadır.

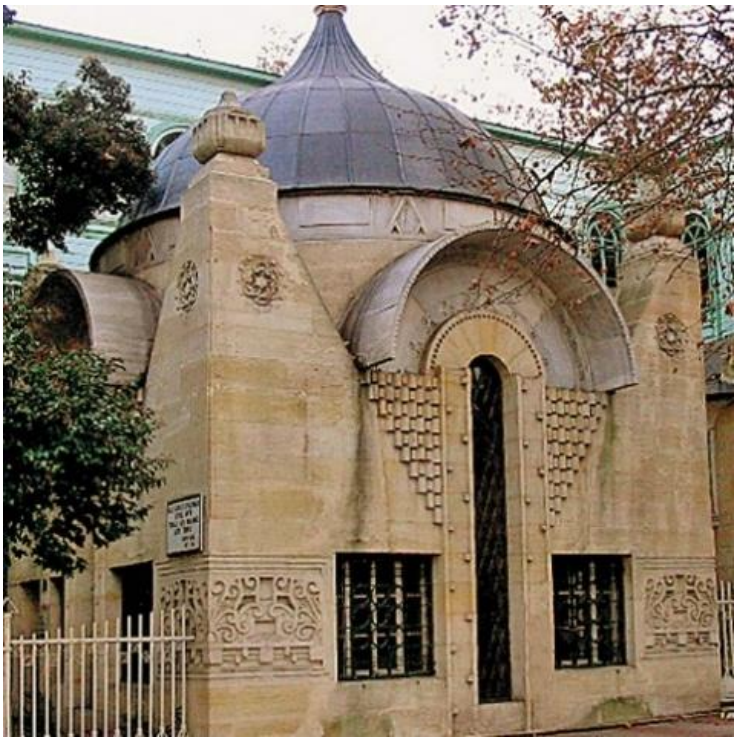

Görsel 2: Şeyh Zafir Türbesi'nden

Görsel 3: Şeyh Zafir Türbesi'nden

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3.2 Botter Apartmanı

İstanbul'da Beyoğlu (Pera) İstiklal Caddesi (No:475-77)'nde yer alan ve en bilinen Art Nouveau yapılarından biri olan Botter Apartmanı (1900-1901), D'Aronco'nun kent mimarisindeki etkisini gösteren önemli bir örnektir. Yapının cephesindeki hareketli düzenleme, demir işçiliği ve dekoratif ayrıntılar dönemin modernleşme anlayışını yansıtmaktadır (Barillari ve Godoli,1997,s.82-84;Batur, 2005, s. 178).

Botter Apartmanı, yalnızca konut işlevi taşıyan bir yapı değil, aynı zamanda İstanbul'un yeni kent yaşamına geçiş sürecinin mimari göstergelerinden biri olmuştur (**Görsel 4,Görsel 5,Görsel 6**).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 4. Raimondo D'Aronco Botter Apartmanı cephe projesi (*Barillari ve Godoli,1997,s.82)*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 5. Botter Apartmanı cephe.

Görsel 6. Botter Apartmanı cepheden ayrıntı.

Oldukça girift bir şekilde ve yüzeyden kabarık olarak işlenmiş çiçek, dal ve yaprak motiflerinden oluşan bitkisel süslemeler, teknoloji ürünü metal balkon şebekelerinin geometrik formlardan oluşan dekorasyonları arasında yine metale işlenmiş natural çiçek motifleri art nouveau mimari üslubunda cebhe gösterişini sağlamak için uygulanan süsleme tarzını yansıtmaktadır. Yukarıdan aşağıya doğru sarkan kurdela motifleriyle üst köşelerde bütünleşen kadın başı figürleri, ikonografik olarak antik dönemlerden beri, yapıyı bekçi gibi kötü güçlerden

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

koruyan, nazarlık, tılsım hüviyeti taşıyan süsleme unsurları olup, çevresindeki art nouveau tarzı süsleme unsurları ile birlikte değerlendirildiğinde, yapıya estetik ve gösteriş kazandırma amacı taşıdığı da anlaşılır.

3.3.Laleli Çeşme

Karaköy/Galata Semti'nde, Şair Ziya Paşa Caddesi-Laleli Çeşme Sokak'ta yer alan ve 1903-1904 yıllarında kesme taştan inşa edilen yapı, Raimondo D'Aronco'nun İstanbul'daki çok sayıda eserinden biridir (Aktemur,2006,s.187-189 ; Aktemur,2007,s.210-212; Barillari ve Godoli,1997,s.99).

Laleli Çeşme'nin simetrik düzende dört cepheli bir çeşme olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Çevrede zamanla inşa edilen bitişik nizam yapılar, güney ve doğu cephelerin kapanmasına sebep olmuştur. Kuzey ve batı cepheler (**Görsel 7**) çeşmenin art nouveau üslubunda gösterişli cephe anlayışıyla inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Kenger yapraklarıyla bir dalın düğümlü geçmeler oluşturacak şekilde işlenmesi ile oluşan bitkisel dekorasyon çeşme nişlerini süslemektedir. Yine üzengi noktasından itibaren yukarı kısımda oluşan piramidal niş içinde, sık yerleştirilmiş kaval silmelerin uç kısımlarda damla biçiminde kesilmesi ile oluşan ve suyun akışını sembolize eden kompozisyon, bitkisel motifle birlikte suyun doğaya hayat verdiğini anlatır. Nişin dikdörtgen formlu kilit taşı üzerindeki daire madalyon ve öne doğru saçak şeklinde çıkıntı yapan yarım daire formlu, içten ve dıştan uçları damlalar şeklinde kesilen kaval silmelerle yivlendirilmiş saçaklar, Raimondo D'Aronco'nun İstanbul'daki Art Nouveau üsluplu yapılarının cephelerinde sıkça görülen uygulamalardır.

Yapının iki cephesinin birleştiği kuzeybatı köşenin en üst noktasında yer alan, ortadaki natural bir çiçek motifinin oluşturduğu çelenk, buna üstten bir kurdele ile bağlanan ve her iki cepheyi üstten kuşatan kenger yapraklarından askı çelenk motifi, Art Nouveau üsluplu yapı cephelerinin yaygın süslemelerindendir.

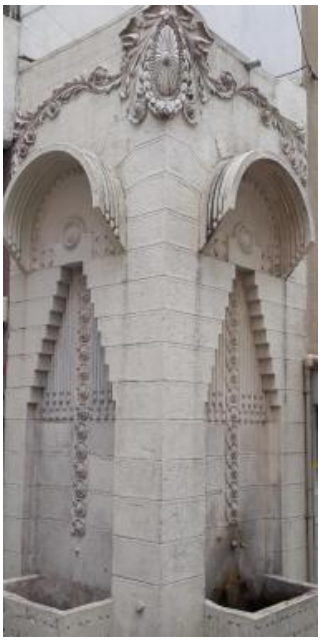

Görsel 7: Laleli Çeşme

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Raimondo D'Aronco, İstanbul mimarlık tarihinde Art Nouveau üslubunun en önemli temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Mimar gerek İstanbul için ve gerek dünyanın birçok yeri için mimari projeleri tasarlamıştır. Bunların önemli bir kısmı gerçekleşmemiş ve proje olarak kalmış olsa da, projeleri olsun inşa edilmiş eserleri olsun art nouveau tarzının en önemli projeleri ve eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır **(Görsel 8,Görsel 9,Görsel 10**). Raimondo D'Aronco'nun İstanbul için tasarladığı projeleri ve eserleri, Avrupa kaynaklı bir sanat akımının Osmanlı kent kültürü içerisinde nasıl yeniden yorumlandığını göstermektedir. D'Aronco, geleneksel Osmanlı mimari unsurlarını modern estetik anlayışla birleştirerek İstanbul'un mimari kimliğine özgün katkılar sağlamıştır.

Görsel 8: Raimondo D'Aronco, anıt mezar etüdü (1985) (*Barillari ve Godoli,1997,s.71).*

Görsel 9: Raimondo D'Aronco, Rotonda d'Onare'nin iç mekan süsleme projesi(1902) (*Barillari ve Godoli,1997,s.108).*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 10: Raimondo D'Aronco,Mantova'daki mezarlık yarışması için B Şapeli projesi (1903-1904),(*Barillari ve Godoli,1997,s.98).*

Raimondo D'Aronco'nun art nouveau üslubu içerisinde değerlendirilmesi, yalnızca biçimsel yenilikler ortaya koyan bir mimarın incelenmesi değildir; aynı zamanda dönemin estetik arayışlarını, teknolojik gelişmelerini ve kültürel dönüşümlerini mimari üzerinden okuma imkânı sunar. D'Aronco, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasında etkili olan yeni mimari anlayışın önemli temsilcilerinden biri olarak, geleneksel mimari kalıpları sorgulamış ve doğadan ilham alan daha akışkan, hareketli ve bütüncül bir tasarım yaklaşımı geliştirmiştir. Onun mimarlığında Art Nouveau'nun temel özellikleri olan organik formlar, süsleme ile yapı arasındaki bütünlük, kıvrımlı çizgiler ve dekoratif ayrıntılar belirgin biçimde görülmektedir.

D'Aronco'nun üslubunun en dikkat çekici yönlerinden biri, süslemenin yapıya sonradan eklenen bağımsız bir unsur olarak değil, mimari bütünün ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmasıdır. Geleneksel mimaride çoğu zaman taşıyıcı sistem ile bezeme arasında kurulan ayrım, onun çalışmalarında daha bütünleşmiş bir anlayışa dönüşmüştür. Cephelerde kullanılan bitkisel motifler, kıvrımlı yüzeyler ve zarif detaylar yalnızca estetik bir amaç taşımamış, aynı zamanda yapının karakterini ve kimliğini güçlendiren unsurlar hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, art nouveau'nun doğayı taklit etmekten çok doğadaki ritim ve hareket duygusunu mimariye aktarma hedefiyle örtüşmektedir.

Raimondo D'Aronco'nun mimari anlayışı, özellikle Osmanlı coğrafyasında gerçekleştirdiği çalışmalar üzerinden değerlendirildiğinde, farklı kültürel etkileri bir araya getiren özgün bir sentez ortaya koymaktadır. Onun tasarımlarında Avrupa'daki modern mimari arayışlarla yerel mimari geleneklerin izleri birlikte görülmektedir. Bu durum, D'Aronco'nun tek bir üslubun katı kurallarına bağlı kalmadığını; bulunduğu çevrenin tarihsel, kültürel ve

mekânsal özelliklerini dikkate alarak yeni yorumlar geliştirdiğini göstermektedir. Böylece art nouveau onun çalışmalarında yalnızca Avrupa merkezli bir estetik anlayış olarak kalmamış, farklı coğrafyalarda yeniden anlam kazanan esnek bir tasarım yaklaşımına dönüşmüştür.

D'Aronco'nun eserlerinde görülen yenilikçi tavır, dönemin mimari anlayışında önemli bir kırılmayı temsil etmektedir. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni malzemeler ve yapım teknikleri, mimarlara daha özgür biçimler deneme fırsatı sağlamıştır. D'Aronco da bu gelişmeleri estetik bir bakış açısıyla birleştirerek hem işlevsel hem de görsel açıdan dikkat çekici yapılar üretmiştir. Onun yaklaşımı, mimarinin yalnızca barınma veya kullanım ihtiyacını karşılayan teknik bir alan olmadığını; aynı zamanda toplumsal ve kültürel değerleri ifade eden sanatsal bir üretim alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Raimondo D'Aronco'nun art nouveau üslubuna katkısı, biçimsel süslemelerle sınırlı olmayan, mimari düşüncenin dönüşümünü yansıtan kapsamlı bir anlayışa dayanmaktadır. Doğadan esinlenen çizgileri, dekoratif unsurları yapısal bütünlük içinde değerlendirmesi ve farklı kültürel etkileri bir araya getirebilmesi onu döneminin önemli mimarlarından biri hâline getirmiştir. D'Aronco'nun çalışmaları, art nouveau'nun geçici bir moda değil, modern mimarlığın oluşum sürecinde etkili olmuş önemli bir düşünsel ve estetik hareket olduğunu göstermektedir. Günümüzde onun eserleri incelendiğinde, mimaride yenilik arayışının geçmiş ile gelecek arasında kurulan yaratıcı bir bağ olduğu görülmektedir. Bu nedenle D'Aronco'nun mimari mirası, yalnızca belirli bir dönemin estetik anlayışını temsil etmekle kalmamakta; aynı zamanda mimarlığın kültürel kimlik oluşturmadaki gücünü ve dönüşüm kapasitesini de ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Akın, N. (1998). *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Aktemur, A.M.(2006).*Karaköy'de Batı Üslubunda Yaptırılmış Sivil Mimari Örnekleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Aktemur,A.M.(2007).*Batı Etkisinin Türk Mimarisine Yansıyış Süreci ve İstanbul-Karaköy'deki Avrupa Tarzı Sivil Mimari.* Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.

Barillari, D. Godoli, E.(1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları(Çev. A. Ataöv)*. İstanbul: YEM Yayınları.

Batur, A. (2005). *Art Nouveau ve İstanbul mimarisi*. İstanbul: Mimarlık Araştırmaları.

Bozdoğan, S. (2002). *Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early Republic*. Seattle: University of Washington Press.

Çelik, Z. (1996). *19. yüzyılda Osmanlı başkenti: Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Eldem, S. H. (1984). *Türk evi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: Yem Yayın.

Sözen, M. (1998). *Cumhuriyet dönemi Türk mimarlığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ARAPGİR'DEKİ ROMA YOLU KALINTISI HAKKINDA

ABOUT THE ROMA ROAD REMAINS IN ARAPGIR

Prof. Dr., Ali Murat AKTEMUR
Atatürk Üniversitesi, murataktemur@atauni.edu.tr - 0000-0002-2619-9017

ÖZET

Roma yol sistemi, imparatorluğun idari ve askeri ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde planlanmıştır. Ana yollar genellikle devlet kontrolünde yapılmış ve bakım faaliyetleri düzenli biçimde yürütülmüştür. Bu yolların önemli özelliklerinden biri, uzun mesafelerde dayanıklılığı artıran taş döşeme tekniklerinin kullanılmasıdır. Yol yapımında zemin hazırlığı, taş tabakalarının yerleştirilmesi ve su tahliye sistemlerinin kurulması mühendislik açısından gelişmiş uygulamalar olarak değerlendirilir. Anadolu'daki Roma yolları da bu genel sistemin bir parçası olarak oluşturulmuştur. Roma yönetimi, özellikle askerî açıdan önem taşıyan bölgelerde hızlı ulaşımı sağlayacak güzergâhlara öncelik vermiştir. Bu durum, Anadolu'nun doğu sınırları ve iç bölgeleri arasında güçlü bir bağlantı kurulmasına yardımcı olmuştur. Yol güzergâhlarında bulunan mil taşları ise yalnızca mesafe belirleme amacı taşımamış, aynı zamanda imparatorluk otoritesinin görünür sembolleri olarak kullanılmıştır. Roma yollarının bir diğer önemli özelliği, kentlerin gelişimini doğrudan etkilemesidir. Yol üzerinde bulunan yerleşimler, ticaret hareketliliği sayesinde ekonomik açıdan güçlenmiş ve Roma kent modeliyle yeniden şekillenmiştir. Bu nedenle yollar, yalnızca ulaşım altyapısı değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik dönüşüm sağlayan unsurlar olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada Malatya'nın Arapgir ilçesi yakınlarındaki tarihi Roma yolu kalıntısı, Roma dönemi tarihi yollarının genel özellikleri bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Malatya, Arapgir, Tarihi Roma Yolu

ABSTRACT

The Roma road system was planned to meet the administrative and military needs of the empire. Main roads were generally constructed under state control, and maintenance activities were carried out regularly. One of the important features of these roads is the use of stone paving techniques that increased durability over long distances. Ground preparation, placement of stone slabs, and the establishment of drainage systems in road construction are considered advanced engineering practices. Roma roads in Anatolia were also created as part of this general system. Roma administration prioritized routes that would provide rapid transportation, especially in militarily important regions. This helped establish a strong connection between the eastern borders and interior regions of Anatolia. Milestones along the road routes served not only to mark distances but also as visible symbols of imperial authority. Another important feature of Roma roads is their direct impact on the development of cities. Settlements along the roads strengthened economically thanks to trade activity and were reshaped according to the

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Roma city model. Therefore, roads should be considered not only as transportation infrastructure but also as elements that provided social and economic transformation. This study will evaluate the remains of a historical Roma road near Arapgir district in Malatya, within the context of the general characteristics of historical Roma-era roads.

Key Words: Malatya, Arapgir, Historical Roma Road

1.GİRİŞ

Ulaşım sistemleri, geçmiş toplumların siyasal örgütlenme biçimlerini ve ekonomik ilişkilerini anlamada önemli göstergelerden biridir. Roma İmparatorluğu'nun geniş coğrafyalara yayılmasında yol ağları belirleyici bir rol üstlenmiş, askerî birliklerin sevkiyatından ticari malların dolaşımına kadar birçok alanın düzenlenmesini sağlamıştır. Roma yönetimi için yollar yalnızca fiziksel bağlantılar değil, aynı zamanda imparatorluk otoritesinin taşraya aktarılmasını sağlayan araçlar olarak görülmüştür (Laurence, 1999: 45).

Anadolu, Roma egemenliği döneminde doğu sınırlarına ulaşımı sağlayan stratejik bir bölge olması nedeniyle yoğun bir yol yapım faaliyetinin gerçekleştiği alanlardan biri olmuştur. Bölgedeki yollar, Roma'nın batıdaki merkezleri ile doğudaki askerî bölgeleri arasında bağlantı kurmuş; aynı zamanda Anadolu şehirlerinin ekonomik gelişiminde etkili olmuştur. Özellikle Efes, Pergamon, Antakya ve Kapadokya çevresindeki güzergâhlar, Roma dönemindeki ulaşım ağının önemli parçalarını oluşturmuştur (Mitchell, 1993:104).

Roma yollarının Anadolu'daki gelişimi, Roma'nın bölgeyi MÖ 1. yüzyıldan itibaren sistemli biçimde yönetmeye başlamasıyla hız kazanmıştır. Daha önce Pers, Helenistik ve yerel krallıklar döneminde kullanılan bazı güzergâhlar Roma mühendisliğiyle yeniden düzenlenmiş ve imparatorluk ulaşım sistemine dahil edilmiştir (French, 1988: 12). Böylece mevcut yollar yalnızca korunmamış, aynı zamanda yeni köprüler, mil taşları ve konaklama noktalarıyla desteklenen kapsamlı bir ağ oluşturulmuştur.

2.ROMA İMPARATORLUĞU'NDA YOL SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

Roma yol sistemi, imparatorluğun idarî ve askerî ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde planlanmıştır. Ana yollar genellikle devlet kontrolünde yapılmış ve bakım faaliyetleri düzenli biçimde yürütülmüştür. Bu yolların önemli özelliklerinden biri, uzun mesafelerde dayanıklılığı artıran taş döşeme tekniklerinin kullanılmasıdır. Yol yapımında zemin hazırlığı, taş tabakalarının yerleştirilmesi ve su tahliye sistemlerinin kurulması mühendislik açısından gelişmiş uygulamalar olarak değerlendirilir (Adams, 2007: 76).

Anadolu'daki Roma yolları da bu genel sistemin bir parçası olarak oluşturulmuştur. Roma yönetimi, özellikle askerî açıdan önem taşıyan bölgelerde hızlı ulaşımı sağlayacak güzergâhlara öncelik vermiştir. Bu durum, Anadolu'nun doğu sınırları ve iç bölgeleri arasında güçlü bir bağlantı kurulmasına yardımcı olmuştur. Yol güzergâhlarında bulunan mil taşları ise yalnızca mesafe belirleme amacı taşımamış, aynı zamanda imparatorluk otoritesinin görünür

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sembolleri olarak kullanılmıştır (French, 1988: 31).

Roma yollarının bir diğer önemli özelliği, kentlerin gelişimini doğrudan etkilemesidir. Yol üzerinde bulunan yerleşimler, ticaret hareketliliği sayesinde ekonomik açıdan güçlenmiş ve Roma kent modeliyle yeniden şekillenmiştir. Bu nedenle yollar, yalnızca ulaşım altyapısı değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik dönüşüm sağlayan unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

2.1.Anadolu'daki Roma Yolu Güzergâhları

Roma döneminde Anadolu'daki yol ağı, imparatorluğun askerî, idarî ve ekonomik gereksinimlerine göre şekillenmiştir. Bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle yollar çoğunlukla doğal geçitleri, vadileri ve stratejik noktaları takip ederek oluşturulmuştur. Roma mühendisliği mevcut ulaşım hatlarını geliştirmiş, yeni güzergâhlar açmış ve bunları köprüler, istasyonlar ile mil taşları aracılığıyla sistemli bir ulaşım ağına dönüştürmüştür. Anadolu'daki Roma yolları genel olarak batı kıyılarından iç bölgelere, oradan da doğu sınırlarına uzanan hatlar şeklinde gelişmiştir (French, 1988: 52).

Anadolu'nun batısındaki en önemli yol bağlantılarından biri, Ege kıyılarını iç bölgelere bağlayan güzergâhlardır. Özellikle Efes Antik Kenti çevresinden başlayan yollar, Sardis Antik Kenti üzerinden Anadolu'nun iç kesimlerine ulaşmıştır. Bu hat, yalnızca askerî hareketlilik açısından değil, aynı zamanda Ege limanları ile iç bölgelerdeki üretim merkezleri arasındaki ticaretin devamlılığı bakımından da önemli olmuştur. Efes'in Roma döneminde Asya Eyaleti'nin merkezi konumuna yükselmesi, çevresindeki yol ağının önemini daha da artırmıştır (Mitchell, 1993: 128).

İç Anadolu'da gelişen önemli güzergâhlardan biri ise batı-doğu yönündeki bağlantılardır. Bu yollar, Roma'nın batı eyaletlerini doğu sınırlarına bağlayan stratejik ulaşım hatları olarak kullanılmıştır. Ankara çevresi, antik dönemde önemli bir kavşak noktası olmuş; buradan Kapadokya bölgesine ve doğu yönündeki askerî merkezlere ulaşan yollar gelişmiştir. Özellikle Galatia bölgesindeki yol ağı, Roma yönetiminin bölgedeki kontrolünü sağlamlaştırmasında etkili olmuştur (Ramsay, 1890: 25).

Kapadokya bölgesi, Anadolu Roma yollarının doğuya açılan önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bölgenin askerî açıdan kritik konumu nedeniyle yollar yoğun biçimde kullanılmıştır. Roma ordularının doğu sınırlarına ulaşmasında Kapadokya üzerinden geçen güzergâhlar büyük önem taşımıştır. Bu yollar aynı zamanda bölgedeki kentler arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Kayseri çevresindeki antik yerleşimler, Roma ulaşım sisteminin doğu Anadolu bağlantılarında önemli duraklar arasında yer almıştır (Mitchell, 1993: 171).

Anadolu'nun güneyindeki yollar ise Akdeniz kıyıları ile iç bölgeler arasındaki bağlantıyı sağlamıştır. Antalya çevresinden başlayan ve Pisidia ile Lykaonia bölgelerine uzanan yollar, Roma döneminde hem askerî hem de ticari amaçlarla kullanılmıştır. Dağlık araziler nedeniyle bu bölgelerde yol yapımı daha karmaşık olmuş, ancak Roma mühendisleri geçitler,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

taş döşeli yollar ve köprüler aracılığıyla ulaşımı mümkün hale getirmiştir (French, 1988: 76).

Doğu Anadolu yönündeki yollar ise Roma'nın doğu sınır politikası açısından ayrı bir öneme sahiptir. Fırat Nehri çevresindeki güzergâhlar, Roma ile doğudaki rakip güçler arasındaki askerî hareketliliğin sağlanmasında kullanılmıştır. Bu yollar üzerinde kurulan askerî merkezler ve konaklama istasyonları, Roma ordusunun uzun mesafeli hareketlerini kolaylaştırmıştır (Isaac, 1992:134).

Sonuç olarak Anadolu'daki Roma yol güzergâhları, yalnızca farklı kentleri birbirine bağlayan ulaşım hatları değildir. Bu yollar; Roma'nın siyasî hâkimiyetini güçlendiren, ekonomik dolaşımı sağlayan ve kültürel etkileşimi artıran çok işlevli altyapı sistemleri olarak değerlendirilmelidir. Anadolu'nun Roma dönemindeki önemi büyük ölçüde bu gelişmiş ulaşım ağı sayesinde sürdürülebilir hale gelmiştir.

2.2.Roma Yollarının Askeri, İdarive Ekonomik işlevleri

Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki varlığının devam ettirilmesinde yol sistemleri temel yönetim araçlarından biri olmuştur. Roma yönetimi, geniş coğrafyalara yayılan egemenliğini sürdürebilmek için hızlı ve güvenilir ulaşım ağlarına ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle Anadolu'daki yollar, yalnızca kentler arasında bağlantı kuran ulaşım hatları olarak değil; askerî birliklerin sevki, devlet haberleşmesi, vergi toplama faaliyetleri ve ekonomik dolaşımın düzenlenmesi açısından stratejik altyapılar olarak değerlendirilmiştir (Laurence, 1999: 62).

Askerî açıdan Roma yollarının en önemli işlevi, orduların farklı bölgelere hızlı biçimde ulaşmasını sağlamaktır. Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırlarına yakın konumu nedeniyle askerî hareketliliğin yoğun olduğu bölgelerden biri olmuştur. Özellikle doğu sınırlarında ortaya çıkan tehditlere karşı lejyonların sevk edilmesi, düzenli ve dayanıklı yol ağlarının varlığıyla mümkün olmuştur. Roma askerî birlikleri, bu yollar aracılığıyla stratejik merkezlere ulaşabilmiş ve bölgesel kontrolü sürdürebilmiştir (Isaac, 1992:141).

Roma yollarının askerî niteliği, güzergâhların seçiminde de kendisini göstermektedir. Yol hatları çoğunlukla doğal engellerin aşılabileceği, kontrol edilmesi kolay ve önemli yerleşim noktalarını birbirine bağlayan alanlardan geçirilmiştir. Böylece yollar hem ulaşımı kolaylaştırmış hem de Roma'nın Anadolu üzerindeki siyasî denetimini güçlendirmiştir. Yol kenarlarında bulunan askerî istasyonlar ve konaklama noktaları, uzun mesafeli hareketlerde lojistik destek sağlamıştır (French, 1988: 91).

İdarî açıdan bakıldığında Roma yolları, merkezî yönetim ile taşra arasındaki iletişimin temel unsurlarından biri olmuştur. Roma valileri, memurlar ve devlet görevlileri eyalet yönetimiyle ilgili görevlerini bu yollar aracılığıyla yerine getirmiştir. Mil taşları ve yol üzerindeki yazıtlar, imparatorluk yönetiminin bölgedeki varlığını görünür hale getiren araçlar arasında yer almıştır. Bu unsurlar aynı zamanda Roma'nın altyapı yatırımlarını ve siyasî gücünü temsil eden semboller olarak kullanılmıştır (Ramsay, 1890: 39).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Ekonomik açıdan Roma yolları, Anadolu'nun üretim merkezleri ile liman kentleri arasındaki bağlantıyı güçlendirmiştir. Tarımsal ürünler, madenler ve çeşitli ticari mallar bu yollar aracılığıyla farklı bölgelere taşınmıştır. Özellikle batı Anadolu'daki liman kentleri ile iç bölgeler arasındaki ulaşımın gelişmesi, ticaret hacminin artmasına katkı sağlamıştır. Yol ağı sayesinde Anadolu, Roma ekonomik sistemi içerisinde önemli bir üretim ve dağıtım bölgesi haline gelmiştir (Mitchell, 1993: 186).

Yolların ekonomik etkisi yalnızca ticaretle sınırlı kalmamıştır. Yol güzergâhları üzerinde bulunan yerleşimler, artan hareketlilik sayesinde büyümüş ve yeni ekonomik faaliyet alanları kazanmıştır. Hanlar, pazar alanları, depolama yapıları ve hizmet noktaları yol ekonomisinin gelişmesini sağlamıştır. Böylece Roma yolları, çevresindeki kentlerin sosyal ve ekonomik yapısını doğrudan etkileyen bir unsur haline gelmiştir.

Roma döneminde yol ağlarının kültürel etkileri de göz ardı edilmemelidir. Farklı bölgeler arasında insan hareketliliğinin artması, dil, inanç, sanat ve mimari anlayışların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Anadolu'daki Roma yolları, yalnızca fiziksel bağlantılar değil, aynı zamanda kültürel etkileşim kanalları olarak da işlev görmüştür.

Genel olarak değerlendirildiğinde Anadolu'daki Roma yolları; askerî güvenlik, idarî kontrol ve ekonomik bütünleşme amaçlarını aynı sistem içerisinde birleştiren çok yönlü yapılar olmuştur. Bu özellikleri sayesinde yollar, Roma hâkimiyetinin Anadolu'da uzun süre devam etmesinde belirleyici unsurlardan biri olarak ortaya çıkmıştır.

2.3.Roma Dönemi Yol Yapım Teknikleri, Mil Taşları ve Arkeolojik Kalıntılar

Roma yol sisteminin başarısının temelinde gelişmiş mühendislik uygulamaları bulunmaktadır. Roma mühendisleri, farklı coğrafi koşullara uyum sağlayabilecek dayanıklı yollar inşa etmek için zemin hazırlama, taş döşeme ve su tahliye sistemleri gibi çeşitli teknikler kullanmıştır. Anadolu gibi dağlık ve farklı iklim özelliklerine sahip bir bölgede yol yapımı, yalnızca ulaşım ihtiyacını karşılamaya yönelik basit uygulamalar olmamış; arazi şartlarına uygun mühendislik çözümleri gerektirmiştir (Adams, 2007: 82).

Roma yollarının yapımında öncelikle güzergâh belirlenmiş, ardından yolun dayanıklılığını artırmak amacıyla zemin hazırlanmıştır. Yol tabanında büyük taşlardan oluşan sağlam bir altyapı oluşturulmuş, bunun üzerine daha küçük taş ve çakıl tabakaları yerleştirilmiştir. Üst yüzey ise genellikle düzgün kesilmiş taşlarla kaplanarak uzun süre kullanılabilecek bir yol yüzeyi meydana getirilmiştir. Bu teknik, özellikle yoğun askerî ve ticari kullanım gören ana güzergâhlarda tercih edilmiştir (Laurence, 1999: 74).

Anadolu'daki Roma yollarında arazi koşullarına göre farklı yapım yöntemleri uygulanmıştır. Düzlük alanlarda daha geniş ve doğrudan ilerleyen yollar yapılırken, dağlık bölgelerde eğimi azaltmak amacıyla kıvrımlı güzergâhlar tercih edilmiştir. Vadiler, geçitler ve nehir geçişleri yol planlamasında dikkate alınmış; gerekli noktalarda köprüler ve destek yapıları inşa edilmiştir. Bu durum, Roma yol mühendisliğinin bölgesel şartlara uyum sağlayan bir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

karakter taşıdığını göstermektedir (French, 1988: 102).

Roma yollarının önemli unsurlarından biri de mil taşlarıdır. Mil taşları, yol üzerindeki mesafeleri göstermekle birlikte siyasî ve idarî anlamlar da taşımıştır. Bu taşlar üzerinde çoğunlukla yolu yaptıran veya onartan imparatorun adı, unvanları ve yapılan çalışmalara ilişkin bilgiler yer almıştır. Böylece mil taşları, Roma yönetiminin altyapı faaliyetlerini belgeleyen yazılı arkeolojik kaynaklar haline gelmiştir (French, 1988: 118).

Anadolu'da bulunan mil taşları, Roma yol ağının günümüzde anlaşılmasında önemli kanıtlar sağlamaktadır. Bu taşlar sayesinde antik güzergâhların yönleri, kullanım dönemleri ve bazı yolların geçirdiği onarım süreçleri belirlenebilmektedir. Özellikle Galatia, Kapadokya ve Pisidia bölgelerinde bulunan örnekler, Roma ulaşım sisteminin bölgedeki yaygınlığını ortaya koymaktadır (Mitchell, 1993:214).

Roma yollarının arkeolojik kalıntıları günümüzde de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülebilmektedir. Taş döşeli yol parçaları, köprüler, geçiş yapıları ve yol kenarındaki mimari kalıntılar, Roma ulaşım sisteminin fiziksel izlerini oluşturmaktadır. Bu kalıntılar yalnızca teknik özellikleri açısından değil, antik dönemde insanların, orduların ve malların nasıl hareket ettiğini anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Yol güzergâhlarının çevresinde gelişen yerleşimler de Roma ulaşım sisteminin arkeolojik yansımaları arasında yer almaktadır. Yol bağlantıları sayesinde büyüyen kentler, ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı merkezlere dönüşmüştür. Bu nedenle Roma yollarının incelenmesi, yalnızca ulaşım tarihini değil; aynı zamanda kentleşme, ekonomi ve toplumlar arası ilişkileri anlamaya yönelik önemli veriler sunmaktadır.

Sonuç olarak Roma dönemi Anadolu yolları, gelişmiş teknik özellikleri ve çok yönlü kullanım amaçlarıyla antik dünyanın en başarılı ulaşım sistemlerinden birini temsil etmektedir. Yol yapım teknikleri, mil taşları ve arkeolojik kalıntılar, Roma'nın Anadolu'daki örgütlenme biçimini ve bölge üzerindeki kalıcı etkisini ortaya koyan önemli unsurlar arasında bulunmaktadır.

3.ARAPGİR ROMA YOLU KALINTILARI

Malatya'nın Arapgir İlçesi sınırları içerisinde, yerleşim merkezinin güneybatısındaki Gözeli Mahallesi yakınlarında, yöre halkınca Karababa mevkii olarak ta adlandırılan Kuyulan mevkiinde batıya doğru devam eden dağları ve vadileri aşan Roma dönemine ait tarihi bir yolun kalıntıları mevcuttur (**Görsel 1,2,3**). 2021 yılı Temmuz ayında Arapgir çevresindeki tarihi kültür varlıkları ile ilgili araştırmalarımız kapsamında incelediğimiz tarihi kaya döşeme yolun, Divriği, Sivas ve Kayseri istikametinde Roma dönemindeki tarihi Kapadokya bölgesi Roma yoluyla bağlandığını tahmin etmekteyiz. Bu kalıntılar, Kapadokya bölgesinden gelen ve orta Anadolu'yu doğuya ve yukarı Fırat bölgesine bağlayan ana eksendeki yolun önemli kollardan biri olarak değerlendirilebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 1. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

Görsel 2. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 3. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı

Doğu-batı yönlü uzanan yolun kalıntılarına benzer bir başka Roma dönemi yolu kalıntısı Elazığ'ın Ağın ilçesi sınırlarında bulunmaktadır (**Görsel 4**). Bu yolun da Malatya'nın Arapgir ilçesi sınırlarına yönelerek batıya devam eden Roma dönemi yukarı Fırat bölgesi tali yollarından biri olduğu düşünülebilir.

Görsel 4.Elazığ-Ağın Roma dönemi yolu kalıntısı.

Tarihi süreçte Malatya Roma döneminin merkezi yerleşimlerinden biri olmuş, Arapgir çevresi de doğu-batı ulaşım hatları üzerinde önemli bir geçiş bölgesi hüviyetini kazanmıştır. Arapgir-Divriği bağlantısını sağlayan bu yol muhtemelen yukarı Fırat havzasını hem doğuya hem de batıya bağlayan tali yollardan biri olmalıdır. Çünkü bölgenin Roma dönemindeki ana eksenlerinden biri Satala(bugünkü Kelkit/Sadak çevresi), Roma'nın önemli bir askeri üs bölgesiydi. Diğer bir ana eksen ise, doğu sınırının en büyük şehirlerinden biri olan Melitene (bugünkü Malatya) idi. Bu iki merkez arasında olması gereken ve yukarı Fırat havzasını takip eden Arapgir-Divriği geçiş koridoru üzerindeki tali yol kalıntılarından biri olarak kabul edilebilir. Zira Roma döneminde Malatya (Melitene)'dan batıda Sivas-Kayseri ve Kapadokya istikametine, kuzeyde Satala (Kelkit/Sadak çevresi) yönüne, güneyde ise Fırat havzası geçişlerine uzanan bir yol ağı kurulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Arapgir'de geç Roma dönemi mimari özellikleri taşıyan yol, yüksek dağları yukarıya doğru hafif büklümler yaparak ve kademeli şekilde yükselerek aşmakta, dağların zirvesini aştıktan sonra vadiye doğru kademeli şekilde alçalarak ve sağa-sola hafif kıvrımlar yaparak ilerlemektedir. Vadiyi geçerken nemli zeminin iri blok taşlarla sağlamlaştırıldığı ve yer yer yuvarlak kemerli akıntı gözenekleri kullanıldığı anlaşılmaktadır. Vadiyi geçtikten sonra yaklaşık 5.5-6 m. genişlikte taş döşeli yolun kenarlarında iri blok taşlardan kalın koruma duvarları örülmüştür (**Görsel 5,6,7**).

Görsel 5. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

Görsel 6. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 7. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

Arapgir Roma dönemi yolunda, yolun oturduğu zeminin çukur ya da tümsek olma durumuna göre kenar duvarlarının yükseklik oranının değiştiği gözlenir. Yolun yürüme zeminini eşit düzeye getirmek için çukur zeminlerde hem kenar duvarları hem de yol döşemesi yükseltilmek suretiyle eşit yürüme zeminli bir yol oluşturulmuştur. Yolun vadi yukarı tırmanan bölümlerinde sağa sola dönüşler yapılarak mümkün olduğunca dikey tırmanış etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu noktalarda yola yer yer hafif kademelendirilme yapılmak suretiyle zirveye yorulmadan ulaşma çözümü üretilmiştir (**Görsel 8,9,10**).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 8. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

Görsel 9. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 10. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

Vadiyi geçtikten sonra sağa-sola büklüm yaparak ve yer yer yaklaşık 20-25 cm.'lik yükseltilerle devam ederek zirveye ulaşan yolun, zirvelerdeki düz alanlarda kenar duvarlarındaki yüksekliğin ve yürüme zeminindeki döşeme yüksekliğinin, vadilere göre nispeten azaldığı dikkati çeker (**Görsel 11**)

Görsel 11. Arapgir Roma dönemi yolu kalıntısı.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Arapgir Roma dönemi yolunun geçtiği zirveye yakın noktada yer alan sarp kayalık coğrafyada ana kayaya oyularak oluşturulmuş çok sayıda mezar kalıntısı bulunmaktadır. Bu mezarlar halihazırda kaçak kazılar nedeniyle tahrip edilmiş ve yağmalanmış durumdadır (**Görsel 12,13**).

Görsel 12. Arapgir Roma dönemi yolu yakınında tahrip edilmiş mezar kalıntıları.

Görsel 13. Arapgir Roma dönemi yolu yakınında tahrip edilmiş mezar kalıntıları.

Arapgir Roma dönemi yolunun doğu kalıntılarının devamında yer alan Onar Vadisi Roma döneminden kalma çok sayıda kaya mezarı barındırmaktadır. Vadinin iki yakasına sıralanmış çok sayıda kaya mezar, Onar Vadisi'ne adeta bir nekropol vadi statüsü kazandırmaktadır (**Görsel 14,15**). Ayrıca Arapgir çevresinde çok sayıda Roma döneminden kalma kaya mezarla karşılaşılmaktadır. Bu durum Arapgir çevresindeki Roma dönemi varlığını somut şekilde ortaya koyduğu gibi, konumuz olan kaya döşeme yol kalıntılarının da Roma

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dönemine aidiyeti noktasındaki düşüncemizi kuvvetlendirmektedir.

Görsel 14. Arapgir Onar Vadisi Roma dönemi kaya mezarları

Görsel 15. Arapgir Onar Vadisi Roma dönemi kaya mezarlarından biri.

Arapgir Roma dönemi yolu, iri blok taşlardan örülü kenar duvarlarıyla, taş döşeme yürüme zeminiyle ve su tahliyesi için yapılmış gözenekleri ile Antalya Döşemealtı Roma yolu, Kayseri Pınarbaşı Roma dönemi yolu ve Anadolu'daki pek çok Roma yolu kalıntısı ile büyük benzerlik içerisindedir (**Görsel 16,17).**

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Görsel 16. Antalya-Döşemealtı Roma yolu kalıntısı.

Görsel 17. Kayseri-Pınarbaşı Roma yolu kalıntısı.

4.SONUÇ

Anadolu'daki Roma dönemi yol ağı, Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki askerî, siyasî ve ekonomik yapılanmasının temel unsurlarından biri olmuştur. Roma yönetimi, Anadolu'nun stratejik konumunu dikkate alarak mevcut ulaşım güzergâhlarını geliştirmiş ve bunları imparatorluk ölçeğindeki yol sistemine dahil etmiştir. Bu süreçte yollar, yalnızca iki yerleşim arasındaki fiziksel bağlantılar olmaktan çıkmış; devlet otoritesinin taşraya ulaşmasını sağlayan kapsamlı bir yönetim aracı hâline gelmiştir.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde oluşturulan yol güzergâhları, Roma'nın batı eyaletleri ile doğu sınırları arasındaki bağlantıyı güçlendirmiştir. Ege kıyılarından İç Anadolu'ya, Kapadokya'dan doğu sınırlarına kadar uzanan bu sistem, askerî birliklerin hareketini kolaylaştırırken aynı zamanda ticari faaliyetlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle önemli kentlerin yol ağlarına bağlanması, bu merkezlerin ekonomik ve kültürel açıdan güçlenmesini sağlamıştır.

Roma yollarının Anadolu'daki etkisi sadece ulaşım alanıyla sınırlı değildir. Bu yollar

aracılığıyla farklı bölgeler arasında insan, mal ve kültür hareketliliği artmış; Roma hukukunun, yönetim anlayışının ve kentleşme modelinin yayılmasına katkı sağlanmıştır. Yol ağları, Roma kültürünün Anadolu'da kalıcı izler bırakmasında etkili olan temel unsurlardan biri olmuştur. Arapgir'deki geç Roma dönemine ait yol da bunlardan biridir.

Yol yapım teknikleri, mil taşları ve günümüze ulaşan arkeolojik kalıntılar, Roma mühendisliğinin gelişmiş seviyesini göstermektedir. Roma yolları, dönemin teknolojik imkânlarıyla uzun süre kullanılabilecek şekilde tasarlanmış ve Anadolu'nun zorlu coğrafi koşullarına uyarlanmıştır. Bu özellikleriyle Roma yol sistemi, yalnızca antik ulaşım tarihinin değil, aynı zamanda imparatorluk yönetimi ve bölgesel organizasyon tarihinin de önemli bir araştırma alanıdır.

Sonuç olarak Anadolu'daki Roma yolları; askerî kontrol, idarî düzen, ekonomik bütünleşme ve kültürel etkileşim işlevlerini aynı anda taşıyan çok katmanlı bir altyapı sistemi olarak değerlendirilmelidir. Bu yollar, Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki varlığının sürekliliğini sağlayan ve bölgenin tarihsel gelişimini etkileyen en önemli unsurlardan biri olmuştur.

KAYNAKÇA

Adams, C. (2007). *Land transport in Roman Egypt: A study of economics and administration in a Roman province*. Oxford: Oxford University Press.

French, D. H. (1988). *Roman roads and milestones of Asia Minor*. Oxford: British Archaeological Reports.

Isaac, B. (1992). *The limits of empire: The Roman army in the East*. Oxford: Oxford University Press.

Laurence, R. (1999). *The roads of Roman Italy: Mobility and cultural change*. London: Routledge.

Mitchell, S. (1993). *Anatolia: Land, men, and gods in Asia Minor*. Oxford: Oxford University Press.

Ramsay, W. M. (1890). *The historical geography of Asia Minor*. London: John Murray.

Talbert, R. J. A. (2000). *Barrington atlas of the Greek and Roman world*. Princeton: Princeton University Press.

Witcher, R. (1998). Roman roads: Phenomenology and ideology. *Papers of the British School at Rome, 66*, 389–403.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

OSMANLI'DA GAYRİNİZAMİ HARP : BATI TRAKYA TÜRK CUMHURİYETİ

Irregular Warfare in Ottoman Period: The Turkish Republic of Western Thrace

Avrupa Birliği Yüksek Lisans Öğrencisi, Orçun Balcıner

Dokuz Eylül Üniversitesi , orcunbalciner@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-3246-0242.

ÖZET

Bu çalışma, Balkan Harbi'nin yarattığı trajik yıkım sürecinde gayrinizami harp yöntemleriyle kurulan ve ilk Türk cumhuriyeti olma niteliğini taşıyan Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'ni incelemeyi amaçlamaktadır. Kuşçubaşı Eşref ve Süleyman Askerî Beylerin liderliğinde yürütülen gayrinizami harp faaliyetleri, yalnızca askerî boyutta kalmamış; kimlikleri gerekçesiyle zulüm gören Batı Trakya Türkü'nün sosyo-politik desteğini de arkasına alarak direnişi egemen siyasi bir yapıya evrilten stratejik bir işlev görmüştür. Uluslararası ilişkilerin realist perspektifinden yaklaşıldığında söz konusu devletleşme pratiği; Osmanlı Devleti'nin konvansiyonel askerî güç kaybına uğradığı kriz döneminde, resmî hiyerarşiden bağımsız hareket eden Kuşçubaşı Eşref Bey müfrezesi ile Süleyman Askerî Bey komutasındaki gönüllü birliklerin jeopolitik güç boşluğunu doldurma hamlesi ve hamisiz kalan yerel unsurları mutlak beka tehdidi karşısında rasyonel bir "kendi kendine yardım" (self-help) stratejisi etrafında seferber etme başarısı olarak değerlendirilebilmektedir. Çalışmanın sonucunda, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin yalnızca gayrinizami harp faaliyetlerine örnek olmadığı; aynı zamanda Türk milletinin zorlayıcı siyasal koşullar altında sergilediği yüksek teşkilatlanma kapasitesini ve bağımsızlık iradesini kanıtlayan en somut tarihsel modellerden biri olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Askerî Tarih, Balkan Harbi, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti, Gayrinizami Harp.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Abstract

This study aims to analyze The Turkish Republic of Western Thrace, which was established through unconventional warfare methods during the tragic collapse brought about by the Balkan Wars and holds the distinction of being the first Turkish republic. Conducted under the leadership of Kuşçubaşı Eşref and Süleyman Askerî Bey, these unconventional warfare activities extended beyond a mere military dimension. By securing the socio-political support of the Western Thrace Turks, who faced persecution due to their identity, these operations served a strategic function that evolved the resistance into a sovereign political structure. When approached from the realist perspective of international relations, this practice of state-building can be evaluated as a move to fill the geopolitical power vacuum by the detachment of Kuşçubaşı Eşref Bey and voluntary forces under the command of Süleyman Askerî Bey, both acting independently of the official hierarchy during a crisis period when the Ottoman Empire suffered conventional military losses. Furthermore, it represents the success of mobilizing local elements left without a protector around a rational "self-help" strategy against an absolute threat to survival. Consequently, this study observes that The Turkish Republic of Western Thrace is not only a historical example of unconventional warfare operations but also stands as one of the most concrete historical models demonstrating the high organizational capacity and will for independence displayed by the Turkish nation under coercive political conditions.

Keywords: Balkan Wars, Military History, The Turkish Republic of Western Thrace, Unconventional Warfare.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BİR SÛFÎNİN SELÇUKLU DEVLET YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ: MECDÜDDİN İSHAK VE I. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV İLİŞKİSİ

MUHAMMED AKBAŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, E-Posta: muhammedakbas.06@hotmail.com

ORCID ID: 0009-0007-1786-1981

PROF. DR. HASAN HÜSEYİN ADALIOĞLU

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, E-Posta: hhadali@ogu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2977-6657

ÖZET

Anadolu Selçuklu Devleti'nin XIII. yüzyıldaki kültürel ve siyasi gelişiminde, devlet erkânının çalışmalarının yanında ilmî ve kültürel kimliğe sahip şahsiyetlerin de katkısı hiç şüphesiz büyüktür. Bu bağlamda Mecdüddin İshak da o dönemde yalnızca tasavvufî kimliğiyle değil, Selçuklu hanedan mensuplarının eğitimi ve yetiştirilmesinde, siyasi ve diplomatik ilişkilerde ve Anadolu'daki tasavvufi oluşumların teşekkülünde etkin rol oynamış bir şahsiyettir. Nitekim kaynaklarda onun I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hocası ve danışmanı olduğu, daha sonra da kendisinin diplomatik görevlerde bulunduğu görülmektedir.

Bu bildiride Mecdüddin İshak ile I. Gıyaseddin Keyhüsrev arasındaki ilişki, sûfî-sultan münasebetleri bağlamında ele alınacaktır. Öncelikle Mecdüddin İshak'ın ilmî ve tasavvufî kişiliği ile onun Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki konumu ele alınacaktır. Daha sonra onun Şehzade I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğitimi ve yetişmesindeki rolü ve hükümdarlık dönemindeki konumu anlatılacaktır.

Bu bildiride sûfî kişiliğe sahip bir şahsiyetin yalnızca manevî bir otoriteye sahip olmadığı, aynı zamanda devletin siyasi ve sosyal işlerinde de ne denli etkili olabileceği ortaya konulacaktır. Bildirinin bir başka bölümünde ise Mecdüddin İshak'ın Anadolu Selçuklu Devleti-Abbâsî hilafet makamı ilişkilerindeki rolü ele alınacaktır. Bu çerçevede fütüvvet teşkilatının Anadolu'ya gelişi ve Mecdüddin İshak'ın bu zaman zarfındaki faaliyetleri değerlendirilecektir.

Bildiride, başta İbn Bîbî olmak üzere dönemin birincil kaynakları ile Mecdüddin İshak hakkında yazılmış modern araştırmalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Böylece Mecdüddin İshak'ın Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki sûfîlik, eğitim, siyasi ve diplomatik faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mecdüddin İshak, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Tasavvuf, Fütüvvet.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hususiyetle XI-XIII. yüzyıllarda siyasî ve kültürel açıdan önemli bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde Anadolu; farklı coğrafyalardan gelen sûfîlerin, âlimlerin, kültürel kimlik ve kişiliğe sahip şahsiyetlerin faaliyet gösterdiği önemli bir merkez hâline gelmiştir. Selçuklu sultanları da bu kişilerin faaliyetlerini desteklemiş ve bazılarını devlet hizmetinde görevlendirmiştir.

Bu dönemde öne çıkan isimlerden biri de Mecdüddin İshak'tır. Mecdüddin İshak; ilmî ve tasavvufî yönünün yanı sıra Selçuklu hanedanı ile yakın ilişki içerisinde olması bakımından önem arz etmektedir. Kaynaklarda onun, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eğitiminde ve yetişmesinde görev aldığı, sultanla yakın bir münasebet kurduğu görülmektedir. Onun vazifesi yalnızca hükümdarın eğitimi ile sınırlı kalmamış; sonraki dönemlerde Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi ve diplomatik işlerinde de rol üstlenmiştir.[1]

Mecdüddin İshak, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hayatında kritik bir rol üstlenmiş bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehzadelik döneminde onun eğitimi ve yetişmesinde görev almış olan Mecdüddin İshak, sultanın ikinci kez tahta geçmesinden sonraki süreçte de devlet hizmetinde bulunmaya devam etmiştir.[2] Bu bilgiler, dönemin sûfî şahsiyetleri ile hükümdarlar arasındaki ilişkinin yalnızca manevi boyutla sınırlı kalmadığını göstermektedir.

Mecdüddin İshak'ın önemli faaliyetlerinden bir diğeri de Türkiye Selçuklu Devleti-Abbâsî hilâfet makamı arasındaki ilişkilerdir. Onun Bağdat'a gerçekleştirdiği seyahatler ve burada yürüttüğü diplomatik faaliyetler, devlet içindeki konumunun yalnızca bir sûfîlik ve lalalık vazifesiyle sınırlı olmadığını kanıtlamaktadır. Ayrıca fütüvvet teşkilatının Anadolu'ya gelmesi ve burada yayılması sürecinde de önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.[3]

Bu çalışmada, Mecdüddin İshak ile I. Gıyâseddin Keyhüsrev arasındaki ilişki ele alınacaktır. Mecdüddin İshak'ın hayatı, ilmî ve tasavvufî kişiliği üzerinde durulacaktır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eğitimi ve yetiştiği süreçte hocasının üstlendiği vazife anlatılacaktır. Daha sonra Mecdüddin İshak'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunduğu süreçte yürüttüğü siyasi ve diplomatik faaliyetler incelenecektir. Böylece Mecdüddin İshak'ın yalnızca sûfî bir şahsiyet olarak değil; aynı zamanda eğitimci, danışman ve diplomat kimliği de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

[1] Salim Koca, Sultan *I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220),* Ankara, TTK Yayınları, 1997, sayfa:97.
[2] İbn Bibi, el-Evâmiru'l-Alâi'yye, sayfa:122, Mehmet Ali Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 420, Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220),* sayfa: 19.
[3] Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 423-424.

2. MECDÜDDİN İSHAK'IN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

Kaynaklarda Mecdüddin İshak'ın hayatı ile ilgili bilgilerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Tarihî kaynaklarda asıl ismi İshak b. Muhammed b. Yusuf b. Ali olarak geçmektedir. Kayıtlarda künyesi "Ebû İbrahim İshak b. Muhammed b. Yusuf b. Ali er-Rûmî" şeklinde zikredilse de o, daha çok "Mecdüddin" lakabıyla şöhret bulmuş bir şahsiyettir.[4] Mecdüddin İshak'ın doğum tarihiyle alakalı net bir bilgi bulunmasa da XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olabileceği tahmin edilmektedir.[5] Kendisi hakkındaki malumat gibi ailesine dair bilgiler de oldukça kısıtlıdır. Ailesiyle alakalı en net husus ise Sadreddin Konevî'nin onun oğlu olduğudur.[6] Mecdüddin İshak, 1178 yılında Sultan II. Kılıçarslan'ın Malatya'yı Selçuklu topraklarına katmasıyla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir.[7] O, devlet bünyesinde bulunduğu süreçte birçok kritik vazifeyi başarıyla ifa etmiştir. Sultan II. Kılıçarslan, onu oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğitimi ve yetiştirilmesiyle görevlendirmiş; Mecdüddin İshak da kendisine tevdi edilen bu önemli vazifeyi hakkıyla yerine getirmiştir.[8] Şehzadelere hocalık yapması ve onlara saltanatları boyunca rehberlik etmesi sebebiyle *"Sultanlar Muallimi"* unvanıyla tanınmıştır.[9] Mecdüddin İshak, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehzadelik döneminde olduğu gibi saltanat yıllarında da yanında bulunmuş, hocalık ve danışmanlık vazifelerini sürdürmüştür. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahtını kaybetmesi üzerine Anadolu'dan ayrılarak Şam'a giden Mecdüddin İshak, sultanın ikinci kez tahta geçmesiyle birlikte onun daveti üzerine yeniden Anadolu'ya dönmüştür.[10]Mecdüddin İshak'ın hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri de 1205 yılında çıktığı hac yolculuğudur. O, bu yolculuk esnasında tasavvufî ve ilmî kimliğe sahip şahsiyetlerle görüşmeler yapmış ve onları Anadolu'ya davet etmiştir. Mecdüddin İshak'ın gerçekleştirdiği bu temaslar, Anadolu'nun XIII. yüzyıl başlarında ilim ve tasavvuf alanında önemli bir merkez hâline gelmesine büyük katkı sağlamıştır.[11] Mecdüddin İshak, yalnızca I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğitimi ve yetişmesi sürecinde etkin rol oynamamış; aynı zamanda devletin dış ilişkilerinde de aktif görevler üstlenmiştir.

---

[4] İbn Bibi, el-Evâmirü'l-ʿAlâʾiyye (Çev. Mürsel Öztürk), cilt 1, sayfa: 178, Faruk Yılmaz, Hasan Hüseyin Adalıoğlu, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Bir Kültür Elçisi: Mecdüddin İshak*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, Mart 2024, Sayfa:119.

[5] Hacıgökmen, "Mecdüddin İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, cilt:2, sayfa: 210-211, Ali Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* TTK. Belleten Dergisi, Ankara, 2012, sayfa:421-432.

[6] Câmî, *Nefahat'ül-Üns,* sayfa: 732, Sadreddîn-i Konevî, *Marifet Yolcusuna Kılavuz,* çev. Ahmet Remzi Akyürek, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013, sayfa: 16, Mehmet Eren, *"Sadreddin Konevî Zâviyesi ve Fâtiha Tefsîri", sayfa*: 431.

[7] Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa:421.

[8] Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa:421.

[9] Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 419-424.

[10] İbn Bibi, el-Evâmiru'l-Alâi'yye, sayfa:122, Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 420, Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220),* Ankara, TTK Yayınları, 1997, sayfa: 19.

[11] İbn Bibi, el-Evâmiru'l-Alâi'yye, sayfa:184, Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 424.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Türkiye Selçuklu Devleti ile Abbâsî hilâfet makamı arasındaki diplomatik ilişkilerde elçilik vazifesini yürütmüştür. Onun bu verimli temasları sayesinde birçok fütüvvet ehli şahsiyet Anadolu'ya gelmiş ve bölgede fütüvvet teşkilatının temelleri atılmıştır.[12] Aktarılan tüm bu bilgiler, Mecdüddin İshak'ın yalnızca mutasavvıf bir şahsiyet olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. O; şehzadelere lalalık yapan, sultanlara danışmanlık vazifesini ifa eden ve devletin diplomatik faaliyetlerinde aktif rol oynayan bir devlet adamıdır. Bu yönüyle Mecdüddin İshak'ın hayatı, Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki ilmî-tasavvufî çevreler ile siyasî otorite arasındaki ilişkiyi anlamak adına önemli bir örnektir.

3. MECDÜDDİN İSHAK'IN SELÇUKLU- ABBÂSÎ İLİŞKİLERİNDEKİ ROLÜ

Mecdüddin İshak'ın tarihteki önemini ve şöhretini artıran bir diğer husus ise Türkiye Selçuklu Devleti ile Abbâsî hilâfet makamı arasındaki diplomatik ilişkilerde görev almasıdır. Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh devrinde fütüvvet teşkilatı vasıtasıyla İslam dünyasında geniş bir ilişki ağı tesis edilmiştir.[13] Türkiye Selçuklu Devleti de bu ilişkilerin kurulduğu devletlerin başında gelmektedir. Mecdüddin İshak'ın bu süreçteki rolü, onun yalnızca bir sûfî ve hoca olmadığını, aynı zamanda devlet hizmetinde aktif rol oynayan bir devlet adamı olduğunu ispatlamaktadır. I. İzzeddin Keykâvus'un saltanat yıllarında, 34. Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın kurduğu fütüvvet teşkilatı İslam dünyasında oldukça etkin bir konumdaydı. Halifenin bu yapıyı kurmasındaki temel gaye, hilâfet makamının siyasi ve dinî nüfuzunu yeniden güçlendirmekti. Nitekim teşkilatın nizamnâmesi işlevini görecek olan *Fütüvvetnâme*'yi, bizzat tarikatın pîri sayılan Şehâbeddin Sühreverdî'ye telif ettirmişti.[14] Sultan I. İzzeddin Keykâvus; saltanatının meşruiyetini onaylatmak, bu saygın teşkilata kabul edilmek ve o sırada Sinop'un fethini müjdelemek üzere başdanışmanı Mecdüddin İshak'ı değerli hediyelerle Bağdat'a elçi olarak göndermiştir.[15] Bağdat'ta büyük bir ihtiramla karşılanan Mecdüddin İshak'ın teşrifine istinaden Halife Nâsır-Lidînillâh'ın sarf ettiği, *"Elçi hoş geldi, safalar getirdi. Göndereni sevdiğim için gönderilenin yüzü bana çok güzel göründü."*[16] şeklindeki sözler, elçiye ve temsil ettiği devlete duyulan teveccühün en açık göstergesidir. Temasların müspet neticelenmesiyle birlikte halife, sultanın fütüvvet teşkilatına kabulünü belgeleyen özel bir fütüvvetnâme kaleme aldırmıştır. Mecdüddin İshak Konya'ya dönerken bu belgeyle birlikte fütüvvet elbisesi, hilat, kaftan, derviş cübbesi ve imame gibi simgesel hediyeleri de sultana takdim etmek üzere beraberinde getirmiştir.[17]

---

[12] İbn Bibi, el-Evâmiru'l-Alâi'yye, sayfa:183- 185, Seyfullah Kara, *Anadolu Selçukluları'nda Din ve Medeniyet*, Deneme Yay., Karabük 2018, sayfa: 209.
[13] Koca, Sultan *I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, sayfa:97.
[14] F. Teaschner, İslam Ortaçağında Futuvva Teşkilatı, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt:15, sayı:1, sayfa: 13-14-25.
[15] İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-Alâi'yye*, sayfa:182-183, Kara, *Anadolu Selçukluları'nda Din ve Medeniyet*, sayfa: 209, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Sayfa: 298-299, Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 426.
[16] İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-Alâi'yye*, sayfa:182-183.
[17] İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-Alâi'yye*, sayfa:182-183, Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, Boğaziçi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1998, s. 297-298, Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 423, Koca, Sultan *I. İzzeddin*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Mecdüddin İshak, dönüş yolculuğunda pek çok fütüvvet ehli şahsiyeti de Anadolu'ya davet ederek bölgede fütüvvet geleneğinin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır.[18] Abbâsî hilâfet makamı tarafından 1212 yılının şubat ayında (Ramazan 608) kaleme alınan bu mektupta; Allah'a hamd edilip Hz. Muhammed'in vasıfları zikredildikten sonra doğruluk, cömertlik, tevazu, yiğitlik ve ihtiyaç sahiplerini gözetmek gibi fütüvvetin temel ahlaki prensipleri sıralanmıştır.[19]

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Mecdüddin İshak'ın Türkiye Selçuklu sultanlarıyla olan ilişkileri incelendiğinde onun yalnızca mutasavvıf yönüyle değerlendirilmesinin doğru olmadığı görülmektedir. O, Türkiye Selçuklu sultanlarıyla uzun yıllar devam eden ilişkileri neticesinde eğitim, tasavvuf, kültür, diplomasi ve siyaset alanlarında etkili olmuş önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Mecdüddin İshak'ın Türkiye Selçuklu sultanlarıyla olan ilişkisi öncelikle öğretmen-öğrenci ilişkisi olarak başlamış, II. Kılıçarslan'ın Malatya'yı fethetmesiyle şehzade I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eğitimi ve yetişmesinde görev almasıyla devlet erkanıyla yakın ilişkiler kurmasına vesile olmuştur. Onun görevi yalnızca şehzadelerin yetişmesi ve eğitimi olarak düşünülmemelidir. O, şehzadelerin ilmî ve ahlakî eğitimlerinin yanında hükümdarlık becerilerinin gelişiminde de etkin rol üstlenmiş bir şahsiyettir. Bu sebepten dolayı Mecdüddin İshak'ın Gıyâseddin Keyhüsrev üzerindeki etkisi, onun ilerideki hükümdarlık anlayışı açısından da dikkate alınmalıdır.I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yeniden tahta çıkmasından sonra Mecdüddin İshak'ın tekrar Başkente çağrılması, ikilinin aralarındaki ilişkinin devam ettiğini göstergesidir. Böylece başlangıçta hoca-şehzade şeklinde ortaya çıkan ilişki zaman içerisinde sultan-danışman ilişkisine dönüşmüştür. Bu durum, Selçuklu hükümdarlarının bazı mutasavvıf şahsiyetleri yalnızca manevî kimliğe sahip şahsiyetler olarak değil, aynı zamanda tecrübelerinden yararlanılan kişiler olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.Mecdüddin İshak'ın tarihteki şöhretini artıran bir diğer unsur ise Türkiye Selçuklu Devleti ile Abbâsî hilâfeti arasındaki ilişkilerde üstlendiği roldür. O dönemde Bağdat yalnıca dinî açıdan değil, siyasi ve kültürel açıdan da önemli bir merkez konumunda bulunmaktaydı. Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'ın fütüvvet teşkilatını kuvvetlendirme çabası ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi maksatları örtüşmüştür. Mecdüddin İshak bu iki büyük makam arasında diplomatik görevler üstlenmiştir. Hususiyetle onun Bağdat ve diğer İslâm merkezlerindeki dinî kimlik ve kişiliğe sahip şahsiyetlerle kurduğu ilişkiler, Anadolu'nun ilmî ve tasavvufî hayatı açısından önemli sonuçlar meydana getirmiştir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Ahî Evran gibi isimlerin Anadolu'ya gelmelerinde Mecdüddin İshak'ın daveti dikkat çekmektedir. Böylece Anadolu, farklı İslâm coğrafyalarından gelen ilmî ve tasavvufî çevrelerin bir arada bulunduğu önemli merkezlerden biri hâline gelmiştir.

Mecdüddin İshak'ın faaliyetleri aynı zamanda fütüvvet geleneğinin Anadolu coğrafyasında yayılması açısından da mühimdir. Burada ifade etmek gerekir ki fütüvvet ile Anadolu'da gelişen

Keykâvus (1211-1220), sayfa:98.

[18] Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 423-424.

[19] Hacıgökmen, *"Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak",* Sayfa: 423, Koca, Sultan *I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220),* sayfa:98.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Ahîliğin tamamen aynı şey oldukları şeklinde bir değerlendirme yapmak doğru olmaz. Bununla birlikte fütüvvet geleneğinin Anadolu'daki sosyal ve kültürel oluşumların teşekkülünde etkili olduğu görülmektedir. Mecdüddin İshak da bu zaman zarfında Selçuklu devlet erkânı ile söz konusu çevreler arasında bağlantı sağlayan şahsiyetlerden biridir. Mecdüddin İshak'ın siyasî konumu I. İzzeddin Keykâvus dönemindeki faaliyetleri ile ön plana çıkmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra I. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasında rol oynadığı belirtilen Mecdüddin İshak, daha sonra Abbâsî halifesine gönderilen diplomatik heyette de vazife almıştır. Böylece onun ilmî ve sûfî kişiliğinin yanında diplomatik bir kimlik de kazandığı görülmektedir. Mecdüddin İshak'ın devlet nezdindeki siyasî nüfuzunu gösteren en dikkat çekici olaylardan biri Alâeddin Keykubad meselesidir. Kaynaklarda, I. İzzeddin Keykâvus'un kardeşi Alâeddin Keykubad'ı öldürtmek istemiş, ancak Mecdüddin İshak'ın müdahale ettiği ve onun öldürülmesi yerine hapsedilmesini sağladığı aktarılmaktadır. Bu olay, Mecdüddin İshak'ın I. İzzeddin Keykâvus üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu Mecdüddin İshak'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasetini tek başına yönlendirdiği anlamına gelmez. Mecdüddin İshak, görüşleri devlet yöneticileri tarafından dinlenen bir şahsiyettir. Zaman zaman verdiği öğütlerle devletin siyasetinin şekillenmesine sebep olmuş bir kişiliktir.

Aktardığımız bütün bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde Mecdüddin İshak'ın Selçuklu sultanlarıyla ilişkilerini dört temel başlık altında toplamak mümkündür:

1. Eğitim: Lalalık vazifesi yaparak Şehzadelerin yetiştirilmesinde görev almıştır.

2. Tasavvuf ve kültür: Anadolu ile farklı İslâm merkezlerindeki sûfî ve âlimler arasında bağlantı kurmuştur.

3. Diplomasi: Selçuklu Devleti ile Abbâsî hilâfeti arasındaki diplomatik ilişkilerde görev üstlenmiştir.

4. Siyasî danışmanlık: Sultanların yanında bulunmuş, onlara danışmanlık vazifesini yürütmüş ve bazı siyasî meselelerde görüşleri etkili olmuştur.

Dolayısıyla Mecdüddin İshak'ın Türkiye Selçuklu Devleti tarihindeki konumu, yalnızca sûfî bir karakter olarak sınırlandırılamaz.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sonuç

Sonuç olarak Mecdüddin İshak, Türkiye Selçuklu Devleti ile mutasavvıf çevreler arasındaki ilişkinin idrak edilmesi bakımından önemli bir örnektir. Onun hayatı, Selçuklu sultanları ile sûfîler arasındaki ilişkinin yalnızca manevî anlamdaki bir yakınlıktan ibaret olmadığını ortaya koymaktadır.Mecdüddin İshak'ın I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eğitiminde görev alması, Keyhüsrev'in ikinci kez saltanat makamına geçmesinin ardından tekrar onun yanında bulunması, I. İzzeddin Keykâvus döneminde Abbâsî hilâfeti ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında diplomatik görev üstlenmesi ve siyasî konularda etkili olması, bu ilişkinin eğitim, danışmanlık, diplomasi ve siyaset gibi çeşitli boyutlarının bulunduğunu göstergesidir.Bu nedenle Mecdüddin İshak'ın hayatı, Türkiye Selçukluları döneminde sûfî-sultan ilişkisi konusundaki en dikkat çekici örneklerinden biridir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KAYNAKÇA

Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-Üns*. Çeviren Lâmiî Çelebi. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1981.

Eren, Mehmet. "Sadreddin Konevî ve Fâtiha Tefsîri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 7, sy. 7, 1997, s. 85-104.

Hacıgökmen, Mehmet Ali. "Mecdüddin İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. Ek-2, Ankara: TDV Yayınları, 2019, s. 210-211.

Hacıgökmen, Mehmet Ali. "Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak". *Belleten*, c. 76, sy. 276, 2012, s. 419-430.

İbn Bîbî. *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Kara, Seyfullah. *Anadolu Selçukluları'nda Din ve Medeniyet*. Karabük: Deneme Yayınları, 2018.

Koca, Salim. *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. Ankara: TTK Yayınları, 1997.

Konevî, Sadreddîn-i. *Marifet Yolcusuna Kılavuz*. Çeviren Ahmet Remzi Akyürek. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, Boğaziçi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1998.

Şahin, Haşim. "Şeyh Mecdüddin İshak'ın Türkiye Selçuklu Yönetimi ile İlişkileri". *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*. Konya: Meram Belediyesi Konevi Araştırma Merkezi, 2010, s. 203-210.

Teaschner, F. "İslam Ortaçağında Futuvva Teşkilatı". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 15, sy. 1, s. 13-25.

Yılmaz, Faruk ve Hasan Hüseyin Adalıoğlu. "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Bir Kültür Elçisi: Mecdüddin İshak". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 25, sy. 1, Mart 2024, s. 119-144.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE REJİME KARŞI GELİŞEN KOLEKTİF TEPKİLER

Doktora Öğrencisi Eda Şahin
Sinop Üniversitesi, Yakın Çağ Tarihi, edaaytekin@outlook.com - ORCID ID: 0000-0002-0585-3817
Prof. Dr. Süleyman Tekir
Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, stekir@sinop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5862-2548

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yeni siyasal ve hukuki düzene karşı gelişen kolektif tepkileri 1908-1914 yılları arasındaki gelişmeler çerçevesinde incelemektir. Çalışmada rejim karşıtı olaylar yalnızca dönemin siyasi koşulları bağlamında ele alınmamış, toplumsal değişimin gruplara nasıl yansıdığı ve bu tepkilerin nasıl kitlesel eylemlere dönüştüğü bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda araştırma, II. Meşrutiyet'in getirdiği yeniliklerin bazı kesimlerce neden ve nasıl bir tehdit olarak algılandığı sorusuna odaklanmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin kullanıldığı bu çalışmanın temel kaynaklarını, Osmanlı arşiv belgeleri, dönemin süreli yayınları ve ilgili literatür oluşturmaktadır. Araştırmanın bulguları, II. Meşrutiyet'e yönelik tepkilerin yalnızca siyasal karşıtlıkla açıklanamayacağını göstermektedir. Arşiv kayıtları, özellikle alaylı askerler, medrese çevreleri, yerel eşraf ve bazı Müslüman topluluklar açısından kazanılmış hakların, ayrıcalıkların ve geleneksel hiyerarşilerin kaybedilme kaygısının temel etken olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kaygılar doğrudan siyasal talepler şeklinde değil, çoğunlukla dinin, şeriatın, ahlaki düzenin ve Müslümanların toplumdaki konumunun tehdit altında olduğu söylemi üzerinden halka aktarılmıştır. Basın ve dini çevreler bu söylemin yayılmasında etkili olurken, camiler, medreseler, kahvehaneler ve hanlar bireysel hoşnutsuzlukların kitlesel bir tepkiye dönüşmesinde önemli mekanlar olmuştur. Olayların gelişiminde, devlet otoritesindeki zayıflamanın ve siyasal alandaki denetim boşluklarının sunduğu fırsat yapısı da belirleyici bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda yerel huzursuzluklar, tiyatro gösterilerini engelleme ve devlet dairelerine yürümeyle başlayıp meydanların işgaline ve silahlı çatışmalara kadar varan farklı eylem biçimlerine evrilmiştir. Sonuç olarak çalışma, rejim karşıtı kolektif tepkilerin, kaybedilen konum ve ayrıcalık kaygıları ile dini tehdit söylemlerinden beslendiğini ortaya koymaktadır. Bu bireysel ve yerel hoşnutsuzluklar, basın, örgütlü ağlar, askeri destek ve toplumsal mekanlar aracılığıyla birleşerek kitlesel bir eyleme dönüşmüştür. Bu bağlamda, savaş yıllarında Osmanlı toplumunda yaşanan dönüşümlerin kolektif tepkilerin niteliğini nasıl etkilediği ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınabilir. Benzer şekilde, II. Meşrutiyet öncesindeki gelişmelerin 1908 sonrası tepkiler üzerindeki etkisi incelenerek bu hareketlerin tarihsel sürekliliği daha net ortaya konabilir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti, kolektif eylem, toplumsal değişim

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde karşı karşıya kaldığı başlıca sorunlar, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde güçlenen milliyetçilik hareketleri ve büyük devletlerin imparatorluk üzerindeki baskısının giderek artmasıydı (Gencer, 2015, s. 43). Bu sorunlara devletin mevcut yönetim anlayışı içinde çözüm bulunamaması, zamanla yönetimin nasıl değiştirilmesi gerektiğine ilişkin tartışmaları da artırmıştı. Nitekim 1908 Jön Türk İhtilali ve Meşrutiyetin yeniden ilanı Osmanlı Devleti'nde yaklaşık bir asır boyunca biriken siyasal ve düşünsel arayışların sonucunda ortaya çıkmıştır. Hareketin temelini, Batı'daki siyasi düşüncelerden etkilenen ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sorunlara çözüm arayan küçük bir aydın çevresi oluşturmuştur. Bu çevre, devletin karşı karşıya olduğu sorunların giderilmemesi halinde mevcut düzenin sürdürülemeyeceğini düşünmüş ve değişim arayışını zamanla siyasal bir muhalefete dönüştürmüştür (Ramsaur, 1972, s. 19). 1908 yazında Rumeli'de başlayan silahlı hareket ve bunu izleyen gelişmeler, hükümetin bölgedeki denetimini daha da zayıflatmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisinin artması, farklı kesimlerin meşrutiyet talebi etrafında bir araya gelmesi ve hükümete yöneltilen baskının yoğunlaşması sonucunda II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilan etmek zorunda kalmıştır (Akşin, 2016, s. 53). Böylece uzun süredir devam eden muhalefet, yalnızca belirli bir aydın grubunun siyasal faaliyeti olmaktan çıkarak devlet yönetiminde doğrudan değişikliğe yol açan geniş bir harekete dönüşmüştür.

Bununla birlikte II. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi, Osmanlı Devleti'ndeki siyasal sorunları bütünüyle ortadan kaldırmamış, aksine farklı kesimlerin yönetim ve devlet düzenine ilişkin düşüncelerinin daha açık biçimde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Meşrutiyet öncesinde yönetime karşı muhalefet eden aydınların önemli bir bölümü, rejimin değişmesinden sonra nasıl bir siyasal düzen kurulması gerektiği konusunda ortak bir görüş ortaya koyamamıştır. Siyasal ortamın daha serbest hale gelmesiyle birlikte farklı görüş ve talepler kamuoyunda daha görünür hale gelmiştir. Bu ortamda meşrutiyeti kendi dini ve siyasal anlayışları doğrultusunda yorumlayan çevreler de etkili olmaya başlamıştır. Bazı gruplar meşrutiyet yönetimini İslami esaslarla birlikte ele almış ve yeni rejimin dini hükümlerle uyumlu olması gerektiğini savunmuştur. Böylece meşrutiyetin nasıl uygulanacağı ve devlet yönetiminde dinin hangi konumda bulunacağı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle anayasal yönetim ile geleneksel yönetim anlayışı arasındaki çatışmalar yeni rejim için önemli bir sorun haline gelmiştir (Berkes, 1997, s. 59). Bu görüş ayrılıkları, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan rejim karşıtı tepkilerin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Çünkü yeni yönetim düzeni yalnızca eski rejimin taraftarlarının değil, meşrutiyeti farklı biçimlerde yorumlayan ve mevcut siyasal düzenin değiştirilmesini isteyen çeşitli çevrelerin de tepkileriyle karşılaşmıştır. Bu nedenle meşrutiyet sonrasında meydana gelen toplumsal olayları değerlendirirken, yalnızca siyasal iktidar ile muhalifleri arasındaki mücadeleye değil, yeni rejimin nasıl olması gerektiği konusunda ortaya çıkan farklı beklentilere de bakmak gerekmektedir. Bu beklentilerin siyasal ve toplumsal alanda karşılık bulamaması ise zamanla rejime yönelik muhalefetin güçlenmesine ve farklı kesimlerin bir araya geldiği kolektif tepkilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmanın yöntemsel güvenirliğini ve geçerliliğini sağlamak amacıyla alan uzmanlarının görüşlerine başvurularak tarihsel veriler çoklu sosyolojik kuramlar ışığında çözümlenmiştir. Vakalar analiz edilirken siyasi fırsat yapısı, kaynak mobilizasyonu, kolektif eylem gibi kuramların birbirini tamamlayan işlevlerinden yararlanılmıştır. Bu bütüncül yaklaşım sayesinde bireysel ve yerel hoşnutsuzlukların kitlesel toplumsal eylemlere dönüşme süreçleri çok yönlü bir perspektifle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. MEŞRUTİYET REJİMİNE YÖNELİK TEPKİLER

1908'de II. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi, Osmanlı siyasal düzeninde önemli bir dönüşüm başlatmıştır. Anayasal monarşinin yeniden yürürlüğe girmesiyle birlikte parlamenter temsil, siyasal özgürlükler ve modernleşme anlayışı güç kazanırken, bu değişim toplumun bütün kesimleri tarafından aynı şekilde karşılanmamıştır. Özellikle dini çevreler, alaylı askerler ve muhafazakâr gruplar, ortaya çıkan yeni siyasal düzenin kendi anlayışlarıyla bağdaşmadığını düşünerek tepki göstermişlerdir. Bu çevrelerde, Sultan II. Abdülhamid dönemindeki mutlakiyetçi ve hilafet merkezli yönetim anlayışına dönülmesi talepleri öne çıkmış, bunun sonucunda meşrutiyet öncesindeki İslami çizgiyi esas alan Osmanlı siyasal düzeni idealize edilmiştir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan değişim, yalnızca anayasal ve siyasal reformlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda mevcut siyasal düzenin niteliği ve otoritenin meşruiyeti konusunda farklı toplumsal kesimler arasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarını da belirgin hale getirmiştir. Bu durum, ilerleyen dönemlerde rejime yönelik tepkilerin ve çeşitli toplumsal olayların ortaya çıkmasında etkili olan temel gelişmelerden birisi olmuştur.

2.1. 31 Mart Vakası

Meşrutiyet'in ilanı, eski istibdat çevrelerine basın alanında hareket serbestisi tanımış, bu çevreler kısa sürede gazetecilik faaliyetlerini yoğunlaştırarak muhalefetlerini kamuoyuna taşımışlardır. Gazeteler arası sertleşen rekabet ve karşılıklı ithamlar toplumsal kutuplaşmayı derinleştirirken, eleştiriler yalnızca İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni değil doğrudan meşrutiyet rejiminin kendisini hedef almıştır. "*Şeriat elden gidiyor*" söylemi hem sivil hem askeri çevrelerde karşılık bulan en etkili propaganda araçlarından biri olmuştur (Cumhuriyet, 1961, s. 2). Bu ortamı besleyen bir diğer unsur, hükümete resmen katılmadığı halde iktidarı fiilen yönlendiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı tutumudur. Cemiyetin 22 Temmuz 1908'de kurulan Said Paşa hükümetine katılmaksızın yönetimi denetlemesi, siyasi rekabeti ve kutuplaşmayı meşrutiyetin ilk aylarından itibaren belirgin hale getirmiştir (Özcan, 2007, s. 9).
31 Mart Vakası'nın arka planına dair tarih yazımında iki temel yorum ön plana çıkmaktadır. Bir yaklaşıma göre olay, Sultan II. Abdülhamid tarafından tasarlanmıştır. Ancak Danişmend (1974) bu iddianın birincil kaynaklarla desteklenmediğini belirtmiştir. Mabeyn başkatibi Ali Fuad Bey'in hatıratına göre Talat Paşa, Abdülhamid'in olaya müdahil olmadığını defalarca dile getirmiş, Tahsin Uzer de padişahın bu süreçte kan dökülmesini önlemeye çalıştığını aktarmıştır. Nitekim Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaştığında Abdülhamid, Tevfik Paşa'ya kendi durumunun tarafsız bir komisyonca araştırılmasını önermiş ve "*Mademki beni istemiyorlar, saltanatı biraderime ferâğ ederim... bir komisyon mu, meclis mi, ne derseniz deyiniz, teşkil olunup benim bu vak'ada medhalim olup olmadığım meydana konmalıdır*" demiştir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

(Danişmend, 1974, s. 21-22). Karşıt görüşe göre ise olayın arkasında bizzat İttihat ve Terakki Cemiyeti bulunmaktadır. Halkın gözünde hâlâ güçlü bir konumda olan Abdülhamid'i devirmek isteyen cemiyet, bir bahaneye ihtiyaç duymuş, ülkedeki faili meçhul cinayetler ve artan güvensizlik ortamı, cemiyete beklediği bu fırsatı sunmuştur (Borak, 1992, s. 357-358). Yabancı gözlemciler de bu tartışmaya dahil olmuş, Fransız yazar Victor Berard, isyanın Abdülhamid yanlıları ve medrese çevrelerinin kışkırtmasıyla çıktığını, İstanbul garnizonundaki birliklerin büyük ölçüde gerici unsurlardan oluştuğunu ileri sürmüştür (Berard, 1917, s. 97-98). Olaydan kısa süre önce İngiliz The Observer gazetesi de (28 Mart 1909) Jön Türk hareketinin ordu içindeki nüfuzunun arttığını ve Abdülhamid yönetiminin sonuna yaklaşıldığını yazmıştır (Van, 2025, s. 21).

Hüseyin Cahit, meşrutiyet sonrası artan dini söylemlerin doğal bir hassasiyetten çok meşrutiyet karşıtı çevrelerce bilinçli yönlendirildiğini, şeriat isteriz sloganının istibdadı geri getirmek veya anarşi yaratmak isteyenlerce ortak bir araca dönüştürüldüğünü savunmuştur (Hüseyin Cahit, 1909, s. 1). Bu gerilimi açık çatışmaya dönüştüren tetikleyici olay ise gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olmuştur (Çavdar, 2011, s. 70). Volkan gazetesi ise Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza'yı dini kimliği üzerinden hedef almış ve İttihat ve Terakki'nin meşruiyetini sorgulamıştır (Volkan, 8 Nisan 1909, s. 1).

13-14 Nisan 1909'da patlak veren ayaklanmanın ilk saatlerine dair ayrıntılar, dönemin telgraf haberleriyle kamuoyuna yansımıştır. Basına yansıyan bilgilere göre, askerler ve bazı din adamlarının öncülüğündeki göstericiler şeriatın uygulanmasını ve öldürülen gazeteci Hasan Fehmi'nin katilinin bulunmasını istemiştir. Bu sırada kışlalarda disiplin tamamen bozulmuş, Babıali çevresinde ölü ve yaralı haberleri yayılmış, hatta Beykoz'dan İstanbul'a top sevkiyatı yapılmıştır (Tercüman-ı Hakikat, 17 Nisan 1909, s. 2). Görgü tanıklarının isyancı askerlerin üzerinde bol miktarda altın bulunduğunu belirtmesi, ayaklanmanın dışarıdan finansal olarak desteklendiği iddialarını güçlendirmiştir (Kansu, 2004, s. 74). Özcan (2007)'a göre 4. Avcı Taburu askerleri 12-13 Nisan gecesi subaylarını hapsederek isyanı başlatmış, kısa sürede farklı birlikler de harekete katılmış, yaklaşık dört bin kişilik grup Ayasofya Meydanı'nda Meclis-i Mebusan'ı kuşatmıştır. Sivil kanatta ise İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, özellikle Volkan gazetesi sahibi Derviş Vahdeti öncülüğünde askeri isyanı ideolojik olarak beslemiş (Özcan, 2007, s. 10), medrese öğrencileri de zorla kalabalığa katılmıştır (Beyanül Hak, 21 Haziran 1909, s. 695). Vahdeti'nin Abdülhamid'e yazdığı açık mektup kışkırtıcı etki yaratmış, adem-i merkeziyetçi görüşleri onu Prens Sabahaddin'in Ahrar Fırkası'na ve İngiliz çevrelerine yakınlaştırmıştır. Bu bağlantılar nedeniyle 17 Nisan'da mahkemeye çağrılmış ancak 18 Nisan'da İstanbul'dan kaçmıştır (Kurşun ve Kahraman, 1994, s. 199).

Gelişmeler, Avrupa diplomasisini de harekete geçirmiştir. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lowther'ın Londra'ya gönderdiği 17 Nisan tarihli telgrafa göre, büyük bir katliam çıkmasından endişe eden Osmanlı hükümeti, önce İngiliz diplomat Fitzmaurice'in arabuluculuğunu talep etmiş ancak aynı akşam bu isteğinden vazgeçmiştir. 18 Nisan tarihli takip eden telgrafta ise cemiyet içindeki bir grubun, yaşananları Abdülhamid'in kışkırttığı bir anayasa ihlali olarak nitelendirdiği ve padişahı tahttan indirmek için hem sivil hem askeri çevrelerden destek

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

toplamaya başladığı bildirilmiştir (TNA, FO, 371/770). Bu sırada Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa "*varımı yoğumu meşrutiyet uğrunda feda ederim*" diyerek Selanik'te toplanan kuvvetlerin başına geçmiştir (Mahmud Şevket Paşa ve Esbâb-ı İstifası, 1914, s. 4). Şehirde padişahın akıbetine dair çelişkili söylentiler dolaşırken, Selam-ı Hümayun töreninde altı bin askerin başında yalnızca birkaç subayın bulunması padişahı endişelendirmiştir (Akşin, 1972, s. 262-263).

Meclis önünde toplanan asker ve ulema, kanunların şeriata uygun hale getirilmesi, Harbiye ve Bahriye nazırlarının azledilmesi, Ahmed Rıza Bey'in yerine İsmail Kemal Bey'in getirilmesi, İttihat ve Terakki liderlerinin başkentten uzaklaştırılması ile Kamil Paşa'nın sadrazamlığa, Nazım Paşa'nın ise Harbiye Nazırlığına tayin edilmesi yönünde taleplerde bulunmuştur. Bunun üzerine sadrazam ve bazı bakanlar istifa etmiş, Ahmed Rıza meclis başkanlığından çekilmiştir. Şeyhülislam'ın sakinleştirici çabaları ve öğleden sonra okunan Hatt-ı Hümayun ile kabinenin istifası duyurulup askerlere af ve şeriata bağlılık vaat edilmişse de askerler yeni Harbiye Nazırı göreve başlamadan kışlalarına dönmeyi reddetmiştir (TNA, FO, 371/770).

19 Nisan'da Yeşilköy'e ulaşan Hareket Ordusu, 22 Nisan'da komutayı Mahmut Şevket Paşa'ya devretmiş, aynı gün Meclis-i Mebusan Yeşilköy'de toplanmış ve 24 Nisan'da ordu İstanbul'a girerek şehri denetim altına almıştır (Özcan, 2007, s. 10). O gece Yıldız Sarayı'nı savunan kuvvetlerle yaşanan çatışmada Hareket Ordusu 49 şehit, 82 yaralı, saray tarafı 230 ölü, 475 yaralı vermiştir (Ölmez, 2017, s. 99). Olay sonrasında yürütülen soruşturmalarda isyanın kişisel çıkar güden kişiler tarafından örgütlendiği, halkın büyük kısmının ise cehalet nedeniyle olaylara karıştığı resmi olarak açıklanmış, olaya öncülük eden kişiler tutuklanmıştır (BOA, DH.MKT.01302.00027.001.001). II. Abdülhamid tahttan indirilip yerine sembolik bir figür olan V. Mehmed geçirilerek iktidar fiilen İttihat ve Terakki'nin eline geçmiştir (Reid, 2011, s. 41). Worringer (2021)'e göre cemiyet, denetleyebileceğine inandığı Mehmed Reşad'ı tercih etmiş, isyanın sorumlularını idam ettirmiş, softa ve sivil suçlular için geniş çaplı tahkikat başlatmıştır (Worringer, 2021, s. 581).

İsyanın ardından hükümet, taşrada benzer hareketlenmeleri önlemek için vilayetlerle yoğun yazışmalar yürütmüştür. Suriye, Konya, Edirne, İşkodra, Kastamonu, Erzurum, Kosova, Van, Selanik, Trabzon, Cezayir-i Bahr-i Sefid ile bazı sancaklarda ek tedbire gerek görülmemiş, buna karşın Diyarbakır, Bitlis, Sivas ve Beyrut gibi bölgelere asker sevki planlanmıştır (BOA, MV.00128.00008.001.002). İlan edilen sıkıyönetim ise İttihat ve Terakki tarafından muhalefeti denetim altına almanın etkin bir aracı haline getirilmiştir (Burak, 2003, s. 305). Ramsay (1909)'a göre bu darbe girişimi başarılı olsaydı, meşrutiyet karşıtları İttihatçı projenin çöktüğünü ileri sürerek eski mutlakiyetçi düzeni yeniden meşrulaştırma imkânı bulmuş olacaktı (Ramsay, 1909, s. 203-204).

Bu bağlamda 31 Mart Vakası, kendiliğinden gelişen bir tepkiden çok, farklı kaynakların eş zamanlı seferber edildiği çok katmanlı bir kolektif eylem (Tilly, 1978) olarak değerlendirilebilir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve dini ağlar örgütsel altyapıyı, Volkan ve Serbesti gazeteleri iletişimsel, kültürel kaynakları, şeriat isteriz söylemi ahlaki meşruiyeti, 4.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Avcı Taburu ise doğrudan askeri gücü sağlamıştır (Edwards ve McCarthy, 2006, s. 125-128). İktidarın henüz otoritesini sağlayamaması, meşrutiyetin yarattığı beklentilerin karşılanamaması ve basın özgürlüğünün göreli genişlemesi muhalefete alan açarken, Hasan Fehmi suikastı bu açıklığı harekete geçiren tetikleyici işlevi görmüştür. Bu fırsatın değerlendirilmesinde ise söylemsel çerçeveleme belirleyici olmuş, isyancılar siyasal hoşnutsuzluğu dini bir tehdit olarak sunarken (Bateson, 1955), Hareket Ordusu meşrutiyeti ve anayasal düzeni koruma çerçevesiyle karşılık vermiştir. Bu sürece güç kazandıran bir başka dinamik, mektepli subayların öne çıkarılmasıyla ikinci plana itilen alaylı subaylar, medrese öğrencileri ve muhafazakar kesimlerde beliren grupsal göreli yoksunluk duygusudur (Crosby, 1976; Runciman, 1966). Bu ortak yoksunluk algısı farklı kesimleri statü kaybı ve şeriatın ihmali etrafında ortak bir kimlikte birleştirmiştir (Wright, Taylor ve Moghaddam, 1990). Ancak merkezi liderlik ve koordinasyon eksikliği bu ortak kimliğin kalıcı bir güce dönüşmesini engellemiş, Makedonya'dan gelen Hareket Ordusu'nun üstün örgütsel ve askeri kaynakları karşısında elde edilen kısa vadeli avantaj sürdürülememiştir.

2.2. Hoca Mehmed Efendi Hadisesi

Sivas kökenli olup uzun süredir Tokat'ta yaşayan Hoca Mehmed Efendi, Meşrutiyet'in ilanı sürecinde Müslümanlarla Ermeniler arasında husumet yaratmaya çalıştığı gerekçesiyle üç ay hapis yatmış, tahliyesinin ardından ise çarşıda Ermenilere yönelik sözlü saldırılarını sürdürmüştür. Tokat Mutasarrıflığı bunun üzerine kişinin şehirde kalmasının sakıncalı olduğunu değerlendirerek yeniden tahkikat ve gerekirse başka bir bölgeye sevk için merkezden karar istemiştir (BOA, DH.MKT.02797.00059.001). Basında yer alan haberler de bu kışkırtmaların asayişsizliğe yol açabileceğini öne sürmüş, bu gelişmelerin sonucunda Sivas Vilayeti'ne durumun incelenmesi için telgraf çekilmiştir (BOA, DH.MKT.02800.00024.001).

Hoca Mehmed Efendi, cami gibi kalabalık mekanlarda meşrutiyeti şeriata aykırı ilan etmiş, Ermenilerle eşitliğe dayalı bir düzenin mümkün olmadığını savunarak irtica yanlısı kesimlerin desteğini kazanmıştır. Bununla birlikte Hoca Mahmut Efendi ile beraber meşrutiyetin öncülerini dinsizlikle suçlamış, bu söylemler halkı galeyana getirmiştir. Hükümetten izinli bir tiyatro gösterisinin afişini asan görevliyi darp etmiş, Ermeni cemaatine emrinde beş yüz kişi bulunduğunu söyleyerek gösteriyi engelleyeceğini bildirmiş ve kendisini durdurmak isteyen polislere de saldırmıştır. Tokat Mutasarrıfı Celal Bey'in önlem almaması, aksine gösteriyi iptal ettirmesi, hocayı daha da cesaretlendirmiş, ardından Tokat müftüsünü sokaklarda aşağılayıcı biçimde dolaştırmıştır (Kaya, 2019, s. 358-359). Bu eylemleri nedeniyle üç ay hapis cezasına çarptırılan ve Tokat'ta ikamet yasağı getirilen Hoca Mehmed Efendi, cezasının ardından da faaliyetlerini sürdürünce sürgün edilmiş, önce farklı yerlerde ardından Sinop'ta ikamete mecbur bırakılmıştır. Olayın 31 Mart Vakası ile eşzamanlı gerçekleşmesi, iki hadise arasında bir bağ olabileceği izlenimini yaratmıştır (Kaya, 2019, s. 361).

Bu doğrultuda vaka, farklı toplumsal kaynakların bir araya getirildiği örgütlü bir seferberliği yansıtmaktadır. Hoca Mehmed ve suç ortağı Hoca Mahmut Efendi liderlik gücünü oluştururken (Edwards ve Gillham, 2013), din merkezli söylem eylemcilere ortak bir amaç kazandırmış (Edwards ve Kane, 2014), emrimde beş yüz kişi var beyanı ise harekete geçirilebilecek somut

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bir insan gücünün varlığını göstermiştir. Devlet otoritesinin yerelde henüz zayıf olduğu bu dönemde, Tokat Mutasarrıfı'nın önleyici tedbir almaması ve tiyatronun iptaline razı olması, yerel yöneticilerin tutumunun da siyasal fırsat yapısını beslediğini ortaya koymuştur (Kriesi, 1991). Olayın 31 Mart ile eşzamanlılığı bu fırsat alanını daha da genişletmiştir. Söylemin temelinde ise Müslüman halkın Ermeni cemaati karşısında statü kaybettiği (Runciman, 1966) algısı yer almış, bu hak sahipliği duygusu (Crosby, 1976) soyut bir hoşnutsuzluktan davranışsal bir tepkiye dönüşmüştür (Smith ve Pettigrew, 2015). Meşrutiyetin dinsizlik olarak çerçevelenmesi (Bateson, 1955) siyasi değişimi dini bir tehdide indirgemiş, bu ortak tehdit algısı farklı bireyleri ortak bir kimlik etrafında birleştirerek (Wright, Taylor ve Moghaddam, 1990) tiyatro gösterisinin engellenmesi ve polise direniş gibi somut kolektif eylemlere dönüşmüştür.

2.3. Ferizovik Vakası

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kosova'da Priştine sancağına bağlı Ferizovik kasabasında da (Alkan, 2008, s. 44) meşrutiyet karşıtı bir hareket yaşanmıştır. Yaklaşık beş yüz kişilik Arnavut bir grup burada toplanarak gösteri girişiminde bulunmuş ancak kısa sürede askeri kuvvetlerce dağıtılmıştır (Serbesti, 29 Kasım 1908, s. 2). Üsküp muhabirine göre olayın arkasında, Abdülhamid döneminde mali menfaat ve siyasi imtiyazlar elde ederek Mitroviça çevresinde eşkıyalıkla nüfuz kazanmış bir isim bulunmaktadır. Meşrutiyet ile birlikte bu ayrıcalıklarını kaybeden kişi, çevresinde topladığı yüzlerce kişiyle Ferizovik'te toplantı düzenlemiş, bu girişim Arnavutluk'un çeşitli bölgelerinden gönderilen telgraflarla teşvik edilmiştir. Hükümet ise hızla harekete geçerek Üsküp, Priştine ve 26. Alay'dan birlikler sevk etmiş ve isyancıların ölü ya da diri ele geçirilmesi istenmiştir. Ayrıca Arnavutluk'a meşrutiyetin şeriatla uyumlu olduğunu anlatmak üzere bir nasihat heyeti gönderilmiştir (Serbesti, 29 Kasım 1908, s. 2-3).

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan bu vaka mevcut hoşnutsuzlukların örgütsel bir güçle eyleme dönüştüğü ancak bu örgütlenmenin askeri güç karşısında yetersiz kaldığı bir örneği göstermektedir. Mitroviça'daki yerel nüfuz ve ilişki ağı toplumsal, örgütsel kaynağı oluştururken (Edwards ve McCarthy, 2006) sınırlı müttefik bulunması ve eski ayrıcalıklı grupların yeni düzende destek bulamaması hareketin siyasal alanını sınırlandırmıştır. Devletin kararlı askeri tutumu, mevcut konjonktürü isyancılar için bir fırsattan çok bir risk alanına dönüştürmüştür. Bu girişimin arkasındaki motivasyon, öncü aktörün geçmişte sahip olduğu imtiyazları kaybetmesinden doğan kişisel göreli yoksunluk duygusu olmuştur (Runciman, 1966). Sonuçta olay, toplumun temel değerlerine yönelik geniş bir tepkiden çok, eski ayrıcalıkların korunmasına dönük sınırlı bir çıkar çatışması olarak kalmıştır.

2.4. Kürt Mustafa Hadisesi

Çorum'da meşrutiyete karşı sistematik bir faaliyet yürüten Kürt Mustafa Efendi, Cuma namazı öncesinde toplumsal ayrışmayı körükleyen bir konuşma yapmış, ardından halkı şehir dışındaki bir tekkeye yönlendirerek hakim ve müftüyü zorla oraya getirtmiştir. "*Biz yavaş yavaş Hristiyanlar derecesine iniyoruz, sözümüz onların sözüyle bir oluyor*" sözleri ise kitleyi, devlet dairelerine yürümeye teşvik eden bir çağrıya dönüşmüştür (BOA, DH.ŞFR.00664.00022.001). Zamanında alınan önlemlerle kalabalık olaysız dağıtılsa da Çorum Mutasarrıflığı mevcut

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

güvenlik gücünün yetersizliğine dikkat çekerek merkezden talimat istemiştir. 1 Ağustos 1910 tarihli cevabi yazıda, Kürt Mustafa'nın meşrutiyet karşıtı tutumuna değinilerek yerel yönetimin ilgisizliği eleştirilmiş, şahıs hakkında derhal yasal işlem yapılması ve icap ederse jandarma gücünün devreye sokulması talimatı verilmiştir. 2 Ağustos'ta Dahiliye Nezareti, gerekirse ordu desteğiyle tutuklama yapılmasını ve sürecin merkeze raporlanmasını istemiştir. Bunun üzerine 25 kişilik jandarma birliği kurulmuş, Kayseri ve Kastamonu'dan askeri destek istenmiştir. 8 Ağustos'ta Kürt Mustafa, Erzincanlı Mustafa, Mansuroğlu Ömer ve Tünekoğlu Hacı Bey yakalanarak güvenlik önlemleri altında şehir dışına çıkarılmış, ardından şehirde düzen yeniden sağlanmıştır (BOA, DH.ŞFR.00664.00022.001).

Yerel dini ağların halkı harekete geçirdiği bu hadise, merkezi otoritenin hızlı müdahalesi sayesinde kısa sürede bastırılan bir toplumsal tepkiden ibaret kalmıştır. Tekke ve cami çevresinde toplanan kalabalık belirli bir insan gücüne işaret etse de dışarıdan gelen desteğin sınırlı kalması hareketin sürmesini engellemiştir. Yerel yönetimin ilk baştaki yumuşaklığı, devletin taşrada henüz tam denetim kuramadığı bir otorite boşluğundan (Kriesi, 1991) yararlanma imkânı sunmuş ancak Dahiliye Nezareti'nin kararlılığı ve Divan-ı Harb-i Örfi tehdidiyle güç dengesi kısa sürede devlet lehine dönmüştür. Mustafa Efendi'nin Hristiyanlar derecesine inme söylemi, Müslüman tebaanın geleneksel konumunu Hristiyan tebaaya kıyasla kaybettiği yönündeki grupsal göreli yoksunluk algısını (Runciman, 1966) yansıtmakta, meşrutiyeti dinden uzaklaşma olarak çerçeveleyen bu söylem (Entman, 1993; Zamith, t.y.) farklı hoşnutsuzlukları tek bir dini tehdit algısında birleştirerek (Tilly, 1978) hakim ve müftüyü zorla getirme gibi somut bir kolektif eyleme dönüşmüştür.

2.5. Şeyh Abdülgaffar Olayı

Dönemin Bitlis Vilayeti'ne bağlı Siirt sancağı, Eruh kaymakamlığı çevresinde yaşanan bu olayın merkezinde, Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti adına hareket eden Şeyh Abdülgaffar Efendi bulunmaktadır. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Kürt aşiret liderleri ve din adamlarınca kurulan cemiyet, kuruluş toplantısında Reşid Bey'in ağzından Kanun-ı Esasi'nin korunması ve Osmanlı Kürtlerinin refahı için fedakârlık vurgusu yapmış, "*yaşasın vatan, yaşasın Kürtlük*" sloganlarıyla hem Osmanlıcılık hem etnik aidiyeti bir arada dile getirmiştir (Ünal, 1995, s. 29). Buna karşın taşradaki örgütlenme sürecinde Şeyh Abdülgaffar, hükümet ve meşrutiyet aleyhinde propagandaya başlamış, bölgeye silahlı adamlarıyla gelerek halkta korku yaratmıştır. Sancak mutasarrıflığının talimatıyla Eruh Kaymakamlığı, şeyhi ve adamlarını ilçeden çıkarmış, tutuklanarak mahkemeye sevklerini istemiştir (BOA, DH.MKT.02790.00063.001).

Bu olay Şeyh Abdülgaffar'ın Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti üzerinden aşiret ve din çevreleriyle kurduğu ilişkilerin silahlı güçle desteklenerek sözlü muhalefetin ötesine geçtiğini ve örgütlü bir kolektif eyleme dönüştüğünü göstermektedir. Meşrutiyet'in getirdiği örgütlenme serbestisi bu ilişkilerin siyasi bir tepkiye dönüşmesine imkân tanımış (Tarrow, 1983) ancak yerel idarenin hızlı müdahalesi girişimin büyümesini engellemiştir. Tepkinin temelinde ise merkezin güçlenmesi ve yeni kanunların yerel dini liderlerin geleneksel güçlerini tehdit etmesi yatmaktadır. Bu nedenle hareket, yeni rejime karşı gelişen tepkiden öte mevcut statünün

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

korunmasına (Runciman, 1966) yönelik bir savunma niteliği taşımaktadır. Cemiyetin merkezi söylemi vatan ve Kanun-ı Esasi vurgusu yaparken, Şeyh Abdülgaffar'ın taşradaki söylemi dini ve toplumsal hassasiyetler üzerinden şekillenmiş, aynı siyasi değişim farklı çerçevelerle (Goffman, 1974) aktarılmıştır. Silahlı grubun kasabaya gelmesi ise söylem ve örgütlenme düzeyindeki tepkinin doğrudan kolektif eyleme dönüştüğü anı işaret etmektedir (Tilly, 1978).

2.6. Hafız Şakir Efendi Olayı

31 Mart Vakası'nın hemen ardından, Osmanlı Devleti'nde sıkıyönetim rejimi altında yürütülen soruşturmalar kapsamında, İstanbul'un dini görevlilerinden biri olan Hafız Şakir Efendi, meşrutiyet karşıtı faaliyetleri nedeniyle resmi bir soruşturma ve yargılama sürecine dahil edilmiştir. Hafız Şakir Efendi İstanbul kahvehanelerinde Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesini yüksek sesle okuyarak meşrutiyet yönetimini halkın dini değerlerine tehdit olarak sunmuş, dinleyicileri kışkırtmıştır (BOA, ZB.00414.00090.002). Hafız Şakir Efendi'nin bu tutumu, şüpheli görülen genel davranışlarıyla birleşince örfi idarenin dikkatini çekmiştir. Kahvehanelerde yaptığı konuşmaların kışkırtıcılık suçlamalarını somut delillerle doğrulaması, onun meşrutiyet düzenine karşı açık bir muhalefet yürüttüğünü göstermiştir. Bu rejim karşıtı söylem ve eylemler bir kamuoyu oluşturması bakımından etkili bulunmuştur. Bunun sonucunda mahkeme, Sıkıyönetim Kanunnamesi'nin 6. maddesi uyarınca, Hafız Şakir Efendi'nin 28 Mayıs 1909 tarihinde tutuklanmasından itibaren sekiz yıl süreyle sürgün cezasına çarptırılmasına karar vermiştir. Karar, 5 Haziran 1909'da padişahın onayı ile kesinleşmiş ve sadrazamlık emriyle yürürlüğe girmiştir. Bu hüküm, Birinci Ferik tarafından 9 Haziran 1909 tarihinde Zaptiye Nezareti'ne resmi yazı ile iletilmiştir (BOA,ZB.00414.00090.002). İdari süreç bundan sonra hızla ilerlemiştir. 10 Haziran 1909'da yazı İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne, ardından ilgili komiserliğe aktarılmış ve Hafız Şakir Efendi, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne sevk edilmiştir. Bu karar doğrultusunda 10 Haziran 1909 tarihi itibarıyla 8 yıl süre ile sürgün edilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, ZB.00414.00079.001).

Hafız Şakir Efendi'nin dini görevlerinden kaynaklanan toplumsal saygınlığı, maddi olmayan bir kaynak olarak (Della Porta ve Diani, 2006) söylemlerinin meşruiyet kazanmasını sağlamış, kahvehaneleri propaganda mekânı olarak kullanması mevcut toplumsal ilişkileri siyasal amaçla değerlendirmesine imkân tanımıştır. Faaliyetleri, 31 Mart'ın yarattığı otorite boşluğu ve siyasal belirsizlik ortamında (Tarrow, 1983) geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmış fakat sıkıyönetimin ve Divan-ı Harb-i Örfi'nin devreye girmesiyle bu imkân kısa sürede ortadan kalkmıştır. Volkan Gazetesi'ni okurken meşrutiyeti dini bir tehdit olarak çerçevelemesi (Bateson, 1955), bireysel söyleminin kahvehane gibi gündelik mekânlarda yeniden üretilerek toplu bir tepkiye dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

2.7. Çermikli Mehmed ve İmam Süleyman Efendi Olayı

Bandırma, Mihaliç ve Yenişehir bölgesinde, Sinan Paşa Medresesi öğrencisi Çermikli Mehmed Efendi 1909 başında camilerde meşrutiyeti dinen sakıncalı ilan eden vaazlar vermeye başlamıştır. Bölgenin nüfuzlu ismi Yenişehirli Edhem Paşa'nın hanında on beş gün konaklayarak hem maddi destek almış hem de burada Volkan Cemiyeti'nin bir şubesini kurmuştur. İmam Süleyman Efendi'nin de sürece katılmasıyla camiler propaganda merkezine

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dönüşmüş, İttihat ve Terakki kulüplerine saldırı söylentileri hızla yayılmıştır (BOA, DH.MKT.02851.00009.001). Yapılan tahkikat sonucunda yakalanan Çermikli Mehmed Efendi ve Yenişehirli Edhem Paşa, Divan-ı Harb-i Örfi tarafından müebbet kalebentlik cezasına çarptırılarak Midilli Adası'na sürülmüştür (BOA, ZB.00414.00110.001).

Bu olay, Çermikli Mehmed'in dini otoritesi ile Edhem Paşa'nın maddi imkânlarının bir araya getirildiği çok kaynaklı (Edwards ve McCarthy, 2006) bir seferberliği göstermektedir. Volkan Cemiyeti'nin han içinde şube açması bu kaynakların örgütlü biçimde (Jenkins, 1983) kullanıldığının somut göstergesi olmuştur. Meşrutiyetin taşrada henüz yerleşmemiş olması bu ilişkilerin siyasi tepkiye dönüşebileceği bir fırsat alanı yaratmış (Eisinger, 1973) ancak devletin verdiği ağır ceza bu alanı hızla kapatmıştır. Meşrutiyetin dinen sakıncalı bir yönetim olarak sunulması (Entman, 1993), gizli cemiyetleşme ve saldırı söylentileriyle birleşerek bireysel bir düşüncenin ortak bir duruşa (Melucci, 1996) dönüşmesini sağlamıştır.

2.8. Kör Ali Vakası

II. Meşrutiyet'in getirdiği yenilikleri şeriatın ihlali olarak gören muhafazakar grupların kışkırtmaları, halkı galeyana getirerek toplumsal olayların fitilini ateşlemiştir. Bu sürecin en somut örneklerinden birisi de Kör Ali Vakası olmuştur.

Halıcılar Cami'nin (Demir, 1999, s. 14) Kürt asıllı müezzini olan ve Kör Ali adıyla tanınan şahsın asıl adı Mehmed'dir (Akşin, 1980). Aydemir (1995)'e göre Kör Ali, meczup, derviş kılıklı ve o dönem İstanbul'unda sıklıkla rastlanabilecek türden birisidir (Aydemir, 1995, s. 114). Medrese mezunu olmayan Kör Ali'nin vaizlik yapma yetkisi de bulunmamaktadır (Kansu, 2002, s. 282).

Öte yandan Kör Ali, meşrutiyet karşıtı bir konuşması nedeniyle 6 Ekim 1908'de tutuklanmış, akli dengesinin bozuk olduğu gerekçesiyle serbest bırakılmış da 7 Ekim'de büyük olaylara yol açacak vaazını vermiştir (İrtem, 2003). Kör Ali, cami cemaati ve İsmail Hakkı ile birlikte başlarına sarıklarını sararak Yıldız Sarayı'na doğru yürüyüşe geçmiş, bu olaylar bir süre sonra daha da büyümüştür (Kaya, 2019, s. 352). Yürüyüşe geçen cemaat *"Allah'ını seven arkamızdan gelsin"* diye halkı galeyana getirmiştir (Yalçın, 1976, s. 37). Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in aktardığına göre kırk elli kişilik grup sarayın önünde toplanmış, Kör Ali "*Padişahım çoban isteriz... şeriat emrediyor, meyhaneler kapanmalı, İslam kadınları açık saçık sokaklarda gezmemeli, resim çıkartılmamalı, tiyatrolar kapanmalı*" diye seslenmiştir (Bayur, 1991, s. 125-126). Abdülhamid, şeriatın uygulanacağını söyleyerek grubu sakinleştirmiş, dönüş yolunda sadrazam ve şeyhülislama da aynı yönde yemin ettirilmiş, grup Fatih Türbesi ve Unkapanı Köprüsü'nde dualar edip havaya ateş açmıştır (Kansu, 2002, s. 283).

Kör Ali Vakası yeni yaşam biçimlerinin (meyhane, tiyatro, kadınların kamusal görünürlüğü gibi) dini ahlaki bir tehdit olarak algılandığı (Cohen, 1972) bir çerçevelemeyi (Bateson, 1955) yansıtmaktadır. Devlet otoritesinin ve siyasal dengelerin henüz oturmadığı bu dönem, muhalif söylemler için elverişli bir fırsat yapısı sunmuştur (Eisinger, 1973). Nitekim sarıklarla

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

düzenlenen bu yürüyüş, tepkinin bireysel sınırlar dışına çıkarak kolektif bir eyleme dönüştüğünü göstermektedir (Tilly, 1978).

2.9. Karagöz Olayları

Kör Ali Vakası'nın hemen ardından benzer bir olay daha yaşanmıştır. Üsküdar Yeni Cami İmam Vekili Abdülkadir, teravih namazı sonrası meşrutiyetle birlikte dinden uzaklaşıldığını öne sürerek cemaati harekete geçirmiştir. Grup, tiyatro ve Karagöz oynatılan mekânları basarak perdeleri yırtmış, izleyicileri dağıtmış (Georgeon, 2007, s. 138), afişleri parçalamış ve sinematograf cihazlarını tahrip etmiştir (Yazıcı, 2011, s. 266-267). Eylemi yönlendiren grup içinde Buharalı iki tespihçi de tespit edilmiştir. Gösteriyi izleyenlerin büyük çoğunluğunu çocukların oluşturması nedeniyle olaylar sırasında pek çok çocuk ezilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak olaylar daha fazla büyümeden (Duman, 2016, s. 106) Abdülkadir ve beraberindekiler emniyet güçlerince yakalanmıştır (Çidem, 2017, s. 69).

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan bu olay, geleneksel değerler ile yeni yaşam biçimleri arasındaki gerilimin gündelik hayatta somutlaştığını gösteren açık bir örnektir. Bu süreçte tiyatro, sinematograf ve Karagöz perdesi gibi yeni kamusal alanlar doğrudan tepkilerin hedefi haline gelmiştir. Meşrutiyetin dinden uzaklaşma olarak çerçevelenmesi (Goffman, 1974), henüz yerleşmemiş siyasal düzenin sunduğu fırsat yapısıyla (Tarrow, 1983) birleşerek cemaat içindeki ortak kaygıların kısa sürede kolektif bir eyleme (Tilly, 1978) dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

2.10. İzmir Tiyatrosu Olayı

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tiyatro, yalnızca bir eğlence alanı olmaktan çıkarak değişen toplumsal hayatın görünür olduğu mekânlardan biri haline gelmiştir. Temsillerin yaygınlaşması ve daha fazla kişinin tiyatroya gitmeye başlaması, özellikle geleneksel ve muhafazakâr çevrelerde tepkiyle karşılanmıştır. Dönemin aydınları ise tiyatroyu, topluma ulaşma ve yeni düşünceleri yayma açısından oldukça etkili bir araç olarak görmüştür. Nitekim bir saatlik bir tiyatro temsilinin, cami kürsülerinde günlerce sürdürülen vaazlardan çok daha güçlü bir toplumsal etki yarattığı vurgulanmıştır. Buna karşılık tiyatronun yaygınlaşması, kadınların kamusal hayattaki konumunun aynı ölçüde değiştiği anlamına gelmemektedir. Kadın ve erkeklerin aynı gösteriyi birlikte izlemesi toplum tarafından henüz kabul edilmediğinden, temsiller çoğunlukla gündüz kadınlara, gece ise erkeklere ayrılmıştır (And, 1971, s. 18).

Kadınların tiyatroya katılması konusunda ortaya çıkan tepkinin dikkat çekici örneklerinden biri 1909 yılının Şubat ayında İzmir'de yaşanmıştır. 1894 yılında kurulan İzmir Tiyatrosu'nda, Sporting Kulübü tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti yararına bir temsil düzenlenmesi planlanmıştır. Bu gösteriye kadınların da katılmasına izin verilmesi üzerine olaylar başlamıştır. Gerici gruplar ellerinde bıçaklarla tiyatronun çevresini sararak içeri girecek kadınları öldürmekle tehdit etmişlerdir. Olay, dönemin Temps gazetesinin İzmir muhabiri tarafından da takip edilmiş ve uluslararası basına taşınmıştır. Basında, kadınların erkeklerle birlikte tiyatro ve sinemaya gitmesinin ne İslam'a ne de geleneklere aykırı olduğu savunulsa da bu düşünce toplumsal hayatta karşılık bulmamıştır. Nitekim Müslüman kadınların erkeklerle aynı gösteriye

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

katılmak istemeleri hâlinde, tanınmamak adına erkek kılığına girmek veya Hristiyan kadınlar gibi giyinmek zorunda kaldıkları aktarılmaktadır (And, 1971, s. 18).

İzmir Tiyatrosu'nda yaşanan olay, II. Meşrutiyet sonrasında kadınların kamusal görünürlük kazanması ile geleneksel değerler arasındaki gerilimin gündelik yaşama nasıl yansıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Müslüman kadınların tiyatroya gitmesi ve kadın erkek bir arada bulunması, muhalif çevrelerce sıradan bir eğlence faaliyeti olarak görülmemiştir. Nitekim başlangıçta kadının kamusal alandaki varlığına yönelen sınırlı tepkiler, zamanla genel ahlaki değerlerin ve geleneksel yaşam biçiminin bütünüyle tehdit altında olduğu yönünde bir ahlaki paniğe dönüşmüştür (Cohen, 1972; Goode ve Ben-Yehuda, 1994). Bu süreçte tiyatronun toplumsal işlevi de farklı yorumlanmıştır. Meşrutiyet yanlısı aydınlar tiyatroyu çağdaşlaşmanın ve kültürel dönüşümün temel bir aracı sayarken, muhafazakâr çevreler bunu geleneksel yapının zarar görmesi olarak algılamıştır. İzmir'de tiyatronun bıçaklı gruplar tarafından kuşatılması ise mevcut tepkinin söylem düzeyinde kalmayarak, ortak bir değer kaybı algısı etrafında (Melucci, 1996) somut bir kolektif eyleme evrildiğini göstermektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı Devleti'nde yalnızca yönetim alanında bir değişim yaratmamış, aynı zamanda toplumun farklı katmanlarındaki güç dinamiklerini ve beklentileri de açığa çıkarmıştır. Yönetimin yeniden şekillendiği bu süreç, toplumun her kesiminde aynı heyecanla karşılanmamıştır. Yıllardır biriken sorunların çözümü için meşrutiyeti tek yol olarak gören aydın kesim ile toplumsal düzenin ve dini değerlerin sarsıldığını düşünen muhafazakâr çevreler arasındaki uyuşmazlıklar, kısa sürede rejim karşıtı eylemlere dönüşmüştür.

Metinde incelenen olaylar bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında, yaşanan huzursuzlukların tek bir sebebe dayanmadığı görülmektedir. Nitekim muhalif gruplar, meşrutiyetle gelen yenilikleri ve serbestleşmeyi doğrudan dinin ve şeriatın elden gitmesi veya geleneklerin bozulması şeklinde tanımlamışlardır. 31 Mart Vakası'ndan Hafız Şakir Efendi ve Hoca Mehmed Efendi olaylarına kadar uzanan çizgide, din odaklı bu anlatı kitleleri harekete geçiren ana söylem haline gelmiştir.

Kör Ali Vakası, Karagöz Olayları ve İzmir Tiyatrosu'nda yaşananlar, meşrutiyetin getirdiği toplumsal dönüşümün ve kadının kamusal alanda görünür olmaya başlamasının muhafazakâr kesimlerce ahlaki bir tehdit olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Tiyatro ve sinema gibi yeni kültür alanları, bu çatışmanın doğrudan hedefi olmuştur.

Ferizovik ve Şeyh Abdülgaffar vakalarında görüldüğü üzere, eski yönetim döneminde elde ettikleri ayrıcalıkları kaybeden yerel nüfuz sahipleri, aşiret liderleri, çeşitli etnik gruplar veya alaylı subaylar, yaşadıkları konum kaybını rejim karşıtı eylemlerin gerekçesi haline getirmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tüm bu eylemler, dönemin getirdiği görece özgürlük ortamından ve merkezi idarenin henüz taşrada tam denetim kuramamasından beslenmiştir. Ancak muhalif kesimlerin güçlü bir organizasyondan ve ortak bir liderlikten yoksun oluşu, bu hareketlerin kalıcı bir başarı elde etmesini engellemiştir.

Bu bağlamda savaş yıllarında Osmanlı toplumunda yaşanan değişimlerin, ortaya çıkan toplumsal tepkilerin niteliğini nasıl dönüştürdüğü müstakil bir çalışma konusu olarak ele alınabilir. Benzer şekilde, II. Meşrutiyet öncesi dönemin 1908 sonrası toplumsal eylemler üzerindeki etkisi incelenerek, bu hareketlerin tarihsel sürekliliği daha açık biçimde ortaya konabilir.

KAYNAKÇA

[1] Akşin, S. (1972). *31 Mart olayı*. Dilek Matbaası.
[2] Akşin, S. (1980). *100 soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Gerçek Yayınevi
[3] Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
[4] Alkan, N. (2008). 1908 Jön Türk İhtilali'nde Firzovik toplantısının önemi. T*oplumsal Tarih Dergisi* (177), 44-50.
[5] And, M. (1971). *Meşrutiyet döneminde Türk tiyatrosu 1908-1923*. Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
[6] Aydemir, Ş. S. (1995). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi.
[7] Bayur, Y. H. (1991). *Türk inkılabı tarihi,* C. I, Ks. II. Türk Tarih Kurumu.
[8] Berard, V. (1917). *Le probleme Turc*. Maison Ernest Leroux.
[9] Berkes, N. (1997). *200 yıldır neden bocalıyoruz- 1*. Cumhuriyet.
[10] Borak, S. (1992). 31 Mart Vakasının çıkış nedenleri üzerine çeşitli yorumlar ve Atatürk ve Hareket Ordusu üzerine Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın bir makalesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (23), 357-372.
[11] Burak, D. M. (2003), Osmanlı Devleti'nde Jön Türk hareketinin başlaması ve etkileri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (14), 291-318.
[12] Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics: The creation of the mods and rockers*. MacGibbon&Kee.
[13] Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review*, 83(2), 85-113.
[14] Çavdar, N. (2011). Siyasi denge unsuru olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti. *History Studies,* 3 (1), 69-82.
[15] Çidem, M. (2017). *II. Meşrutiyet'e ilk tepkiler 1908 yılı ekim ayı olayları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
[16] Danişmend, İ. H. (1974). *Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre 31 Mart Vak'ası*. (2. Baskı). İstanbul Kitabevi.
[17] Della Porta, D. ve Diani, M. (2006). *Social Movements an Introduction*. Blackwell Publishing.

[18] Demir, F. (1999). II. Meşrutiyet dönemi parlamento seçimlerinde din ve siyaset Kabe örtüsüne dökülen şarap ve kimliği belirsiz sakal. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 11 (64) 13-17.

[19] Duman, D. (2016). 31 Mart Vak'ası'nın iki öncü habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş olayları. *The Journal of Academic Social Science Studies* (42), 95-112. Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3192.

[20] Edwards, B., ve Gillham, P. F. (2013). *Resource mobilization theory*. In D. A. Snow, D. della Porta, B. Klandermans and D. McAdam (Eds.), The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movement. Wiley.

[21] Edwards, B. ve Kane, M. (2014). *Resource mobilization and social and political movements*. Hein-Anton van der Heijden, (Ed), Handbook of Political Citizenship and Social Movements in (s. 205-232). Edward Elgar Publishing.

[22] Eisinger, P. K. (1973). The conditions of protest behavior in American cities. *American Political Science Review*, 67(1), 11-28.

[23] Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.

[24] Gencer, M. (2015). Jöntürk modernizmi ve "Alman Ruhu" (3. Baskı). İletişim Yayınları.

[25] Georgeon, F. (2007). *1908 Jöntürk Devrimi sonrasında İstanbul'da ortaya çıkan birkaç vak'a üzerine*. Noemi Levy-Alexandre Toumarkine (Der.), Osmanlı'da asayiş, suç ve ceza: 18.-20. Yüzyıllar içinde (s. 146-162). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

[26] Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.

[27] Goode, E. ve Ben-Yehuda, N. (1994). Moral Panic: culture, politics and social construction. *Annual Rewiew of Sociology* (20), 149-171.

[28] Hüseyin Cahit, 2 Mart 1909, "Şeriat İsteriz", Tanin, No. 210.

[29] İrtem, S. K. (2003). *31 Mart isyanı ve Hareket ordusu: Abdülhamid'in Selanik sürgünü* (Haz.; O. S. Kocahanoğlu). Temel Yayınları.

[30] Jenkins, J. C. (1983), Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology* 9 (1), 527-553.

[31] Kansu, A. (2002*). 1908 devrimi*. İletişim Yayınları.

[32] Kaya, Y. S. (2019). Tokat Sancağı'nda İkinci Meşrutiyet'e karşı tepkiler ve 1908 Hoca Mehmed Efendi hadisesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123 (243), 347-368.

[33] Kriesi, H. (1991). The political opportunity structure of new social movements: Its impact on their mobilization. *Wissenschaftszentrum Berlin fur Sozialforschung*, FS 111 91-103.

[34] Kurşun, Z. ve Kahraman, K. (1994). *Derviş Vahdeti*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (9. Cilt), 198-200.

[35] Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge University Press.

[36] Özcan, A. (2007). *Otuzbir Mart Vak'ası*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (34. Cilt), 9-11.

[37] Ramsaur, R. E. (1972). *Jön Türkler ve 1908 ihtilali.* Sander Yayınları.

[38] Ramsay, W. M. (1909). *The revolution in Constantinople and Turkey*. Hodder and Stoughton.

[39] Reid, W. (2011). *Empire of Sand: How Britain shaped the middle*. Birlinn.

[40] Runciman, W.G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
[41] Smith, H. J. ve Pettigrew, T. F. (2015). Advances in Relative Deprivation Theory and Research. *Social Justice Research*, 28(1), 1-9.
[42] Şems Matbaası. (1914). *Mahmud Şevket Paşa ve Esbâb-ı İstifası*. Şems Matbaası.
[43] Tarrow, S. (1983). Struggling to Reform: Social Movements and Policy Change During Cycles of Protest. *Western Societies Program Occasional Paper* No. 15, Cornell University.
[44] Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Addison-Wesley Publishing.
[45] Ünal, F. (1995). *Kürt meselesinin ortaya çıkışı (II. Meşrutiyet Dönemi)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
[46] Van, Y. (2025). *31 Mart Vakası ve Gezi Parkı protestosunun ideolojik, sosyolojik ve kültürel karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
[47] Yazıcı, S. (2011). *Osmanlı'da siyasi muhalefetin kurumsallaşma süreci 1902-1909* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
[48] Worringer, R. (2021). *A short history of the Ottoman Empire*. University of Toronto Press. http://lib.ysu.am/disciplines_bk/b17f26934a44da6f1da477b8a3429a4b.pdf adresinden erişim sağlanmıştır.
[49] Wright, S. C., Taylor, D. M., ve Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994–1003. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994
[50] Yalçın, H. C. (1976). Siyasi anılar. Türkiye İş Bankası Yayınları.
[51] Zamith, R. (t.y). Çerçeveleme Teorisi. https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Communication/Journalism_and_Mass_Communication/The_American_Journalism_Handbook_Concepts_Issues_and_Skills_(Zamith)/02%3A_Media_Effects/2.02%3A_Framing_Theory.

Süreli Yayınlar

[52] Beyanül Hak, 21 Haziran 1909, "Münakisimiz ve Münbaisimiz", 2. Cilt Sayı 30.
[53] Cumhuriyet, 31 Mart 1961, "31 Mart Vakası", Sayı. 13.166.
[54] Serbesti, 29 Kasım 1908, "Ferizovik Vak'ası", No. 14.
[55] Tercüman-ı Hakikat, 17 Nisan 1909, "Dersaadet'te karışıklık", No. 10062.
[56] Volkan, 8 Nisan 1909, "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti – La Türki Gazetesi ve Bir Zabit Tehdidnamesi", No. 98

Arşivler

[57] T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
[58] The National Archives (TNA)

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

COLLECTIVE REACTIONS AGAINST THE REGIME DURING THE SECOND CONSTITUTIONAL ERA

Ph.D. Student Eda Şahin

Sinop University, Modern History, edaaytekin@outlook.com - ORCID ID: 0000-0002-0585-3817

Prof. Dr. Süleyman Tekir

Sinop University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, stekir@sinop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5862-2548

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the collective reactions that developed against the new political and legal order in the Ottoman Empire following the proclamation of the Second Constitutional Era, within the framework of developments between 1908 and 1914. Rather than treating anti-regime incidents solely in terms of the political conditions of the period, the study adopts an integrated approach to examine how social change was reflected in different groups and how these reactions turned into mass action. The study therefore focuses on why and how the reforms introduced by the Second Constitutional Era were perceived as a threat by certain sections of society. Document analysis, one of the qualitative research methods, was employed, with Ottoman archival documents, periodicals, and relevant literature constituting the principal sources. The findings indicate that reactions to the Second Constitutional Era cannot be explained solely by political opposition. Archival records show that concerns about the loss of acquired rights, privileges, and traditional hierarchies were particularly important among traditionally trained soldiers, religious-school circles, local notables, and some Muslim communities. These concerns were generally communicated not as direct political demands but through narratives claiming that religion, Islamic law, the moral order, and the social position of Muslims were under threat. The press and religious circles contributed to the dissemination of these narratives, while mosques, religious schools, coffeehouses, and inns provided important settings in which individual grievances could become collective reactions. Weakening state authority and gaps in political control also created opportunities for collective action. Local unrest consequently developed into different forms of action, ranging from attempts to prevent theatrical performances and marches on government offices to the occupation of public squares and armed clashes. The study concludes that collective reactions against the regime were nourished by concerns over the loss of status and privileges and by narratives of religious threat. Individual and local grievances combined through the press, organized networks, military support, and social spaces to become mass action. The effect of wartime transformations in Ottoman society on the character of collective reactions and the historical continuity between pre 1908 developments and post 1908 reactions warrant further study.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Keywords: Second Constitutional Era, Ottoman Empire, collective action, social change

1. INTRODUCTION

The principal problems confronting the Ottoman Empire in its final period were the strengthening of nationalist movements in various regions of the empire and the increasing pressure exerted by the great powers (Gencer, 2015, p. 43). The inability to resolve these problems within the existing system of government gradually intensified debates over how the administration should be changed. The Young Turk Revolution of 1908 and the restoration of constitutional government emerged from political and intellectual searches that had accumulated in the Ottoman Empire for nearly a century. The movement was based on a small circle of intellectuals influenced by political ideas in the West and seeking solutions to the problems facing the empire. They believed that the existing order could not be maintained unless these problems were addressed, and their search for change gradually developed into political opposition (Ramsaur, 1972, p. 19). The armed movement that began in Rumelia in the summer of 1908 and the developments that followed further weakened government control in the region. As the influence of the Committee of Union and Progress increased, different groups united around the demand for constitutional government, and pressure on the government intensified. Consequently, Sultan Abdülhamid II restored the Constitution on 23 July 1908 (Akşin, 2016, p. 53). Opposition that had continued for a long time thus became a broad movement that directly brought about a change in state administration.

The restoration of the Second Constitutional Era did not eliminate the political problems of the Ottoman Empire. On the contrary, it made the views of different groups concerning government and the state more visible. Many intellectuals who had opposed the government before the Constitution failed to reach a common view on what political order should be established after the regime changed. As the political environment became freer, different views and demands became more visible in public life. Groups interpreting constitutional government according to their own religious and political understandings also became influential. Some argued that constitutional government should be compatible with Islamic principles. Consequently, disagreements emerged over how constitutional government should be implemented and what place religion should occupy in state administration. The conflict between constitutional government and traditional conceptions of rule became an important problem for the new regime (Berkes, 1997, p. 59). These disagreements are significant for understanding the reactions against the regime after 1908, because opposition came not only from supporters of the old regime but also from groups interpreting constitutionalism differently and seeking alternative forms of political order.

To strengthen the reliability and validity of the study, historical data were examined in light of multiple sociological theories, with reference to the views of specialists in the field. The analysis of cases drew on the complementary functions of political opportunity structure, resource mobilization, and collective-action approaches. This integrated perspective makes it possible to examine from multiple angles how individual and local grievances developed into mass social action.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2. REACTIONS TO THE CONSTITUTIONAL REGIME

The restoration of the Second Constitutional Era in 1908 initiated a major transformation in the Ottoman political order. While parliamentary representation, political freedoms, and ideas of modernization gained strength with the restoration of constitutional monarchy, these changes were not welcomed in the same way by all sections of society. Religious circles, traditionally trained soldiers, and conservative groups reacted because they considered the new political order incompatible with their understanding of government. Among these groups, demands for a return to the absolutist and caliphate-centered conception of rule associated with Sultan Abdülhamid II became prominent. Thus, the transformation initiated by the Second Constitutional Era was not limited to constitutional and political reforms; it also made disagreements among different social groups concerning the nature of the political order and the legitimacy of authority more visible.

2.1. The 31 March Incident

The proclamation of the Constitution gave former opponents of the absolutist regime greater freedom in the press. They rapidly intensified their journalistic activities and carried their opposition into public debate. Intensifying competition among newspapers and mutual accusations deepened social polarization, while criticism targeted not only the Committee of Union and Progress but the constitutional regime itself. The slogan “Sharia is being abolished” became an influential instrument of propaganda among both civilian and military circles (Cumhuriyet, 1961, p. 2). The Committee of Union and Progress also contributed to this atmosphere by exercising political influence without formally joining the government. Its ability to supervise the administration without entering the Said Pasha government formed on 22 July 1908 made political competition and polarization visible from the first months of the constitutional period(Özcan,2007,p.9).

Historiography has offered different interpretations of the background of the 31 March Incident. One interpretation attributes the event to Sultan Abdülhamid II, whereas Danişmend (1974) argues that this claim is not supported by primary sources. According to the memoirs of Ali Fuad Bey, Talat Pasha repeatedly stated that Abdülhamid had not been involved, while Tahsin Uzer reported that the sultan had attempted to prevent bloodshed. Conversely, another interpretation places responsibility on the Committee of Union and Progress. Foreign observers also participated in this debate. Victor Berard argued that supporters of Abdülhamid and religious-school circles had encouraged the uprising (Berard, 1917, pp. 97–98). These competing interpretations should therefore be distinguished from the documented course of the uprising itself.

The immediate escalation of tension was associated with the assassination of journalist Hasan Fehmi (Çavdar, 2011, p. 70). The Volkan newspaper targeted Ahmed Rıza on religious grounds and questioned the legitimacy of the Committee of Union and Progress (Volkan, 8 April 1909, p. 1). Reports from 13–14 April 1909 indicate that soldiers and some religious figures demanded the implementation of Islamic law and the identification of Hasan Fehmi’s killer.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Discipline broke down in the barracks, casualties were reported around the Sublime Porte, and artillery was transported from Beykoz to Istanbul (Tercüman-ı Hakikat, 17 April 1909, p. 2). The 4th Chasseur Battalion and other units joined the uprising, while the Union of Muhammadans and Derviş Vahdeti's Volkan provided an ideological framework. Religious-school students were also drawn into the crowd (Beyanül Hak, 21 June 1909, p. 695).

The Movement Army subsequently entered Istanbul and restored government control. The incident ended with armed clashes, arrests, and the deposition of Abdülhamid II. Mehmed V succeeded him, while the Committee of Union and Progress acquired decisive political influence (Reid, 2011, p. 41). The government then took measures in the provinces to prevent similar disturbances.

From the perspective of collective-action research, the 31 March Incident may be examined as a multilayered collective action in which different resources were activated simultaneously (Tilly, 1978). Religious networks supplied organizational resources; newspapers supplied communicative resources; the language of defending the Sharia supplied moral legitimacy; and military units supplied coercive capacity. Political uncertainty, incomplete consolidation of authority, and the relatively expanded freedom of the press opened space for opposition, while the assassination of Hasan Fehmi acted as a trigger. Concerns about the loss of status among traditionally trained officers, religious-school students, and conservative groups also contributed to a shared sense of relative deprivation. Nevertheless, weaknesses in central leadership and coordination prevented this shared identity from becoming a durable political force.

2.2. The Hodja Mehmed Efendi Incident

Hoca Mehmed Efendi, originally from Sivas and resident in Tokat for many years, was imprisoned for three months for allegedly attempting to create hostility between Muslims and Armenians during the constitutional transition. After his release, he continued verbal attacks against Armenians in the marketplace. The Tokat authorities requested a further investigation and, if necessary, his transfer from the city (BOA, DH.MKT.02797.00059.001). In crowded places such as mosques, he declared constitutional government contrary to the Sharia and argued against equality with the Armenian community. Together with Hoca Mahmut Efendi, he accused supporters of constitutional government of irreligion and contributed to public agitation. He also attempted to prevent a government-authorized theatrical performance and resisted the police (Kaya, 2019, pp. 358–359). He was eventually exiled.

The case demonstrates how religious authority, social networks, and local opportunities could combine in collective action. The claim that Muslims were losing status relative to the Armenian community reflected a perception of relative deprivation. Presenting constitutional government as irreligious transformed political change into a religious threat and helped convert individual grievances into concrete actions such as preventing a theatrical performance and resisting the police.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2.3. The Ferizovik Incident

After the proclamation of the Second Constitutional Era, an anti-constitutional movement also occurred in Ferizovik in the Pristina district of Kosovo. Approximately five hundred Albanians gathered but were quickly dispersed by military forces (Serbesti, 29 November 1908, p. 2). Contemporary reporting linked the movement to a local figure who had acquired financial benefits and political privileges during the Abdülhamid period and lost them after the constitutional change. The government responded by deploying troops from Üsküp, Pristina, and the 26th Regiment and by sending a delegation to explain the compatibility of constitutional government with the Sharia (Serbesti, 29 November 1908, pp. 2–3).

The case illustrates how existing grievances could be converted into action through local networks, while also showing the limits of such mobilization in the face of military power. The central motivation was closely related to the loss of privileges previously enjoyed by the leading actor. Thus, rather than representing a broad reaction to the social order, the incident remained largely a conflict over the preservation of particular interests.

2.4. The Kürt Mustafa Incident

In Çorum, Kürt Mustafa Efendi conducted systematic activities against constitutional government. Before Friday prayers he delivered a speech encouraging social division and then directed people to a lodge outside the city, where the judge and mufti were brought by force. His statement that Muslims were gradually being reduced to the level of Christians and becoming equal to them encouraged the crowd to march toward government offices (BOA, DH.ŞFR.00664.00022.001). The authorities eventually dispersed the crowd and arrested the principal participants.

The incident shows how local religious networks could transform grievances into collective action. The initial weakness of local administration created an opportunity, but the intervention of the Ministry of the Interior and the threat of military tribunals shifted the balance toward the state. The discourse of declining Muslim status reflected group-based relative deprivation and framed constitutionalism as a departure from religion, thereby bringing different grievances together around a common perception of religious threat.

2.5. The Sheikh Abdülgaffar Incident

This incident occurred around Eruh in the Siirt district of Bitlis Province and centered on Sheikh Abdülgaffar Efendi, who acted in the name of the Kurdish Progress and Mutual Aid Society. Although the society initially emphasized the preservation of the Constitution and the welfare of Ottoman Kurds, Abdülgaffar later engaged in propaganda against the government and constitutionalism and entered the region with armed followers (Ünal, 1995, p. 29). The local administration expelled him and requested that he be arrested and brought before a court (BOA, DH.MKT.02790.00063.001).

The case demonstrates how relationships with tribal and religious networks could extend

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

beyond verbal opposition when supported by armed force. The freedom of association introduced by the constitutional period created an opportunity for these relations to become political action, but rapid intervention by the local administration prevented the movement from expanding. The underlying concern was closely connected to the strengthening of central authority and the perceived threat this posed to the traditional influence of local religious leaders.

2.6. The Hafız Şakir Efendi Incident

Following the 31 March Incident, Hafız Şakir Efendi, a religious official in Istanbul, was investigated for anti-constitutional activities. He publicly read Derviş Vahdeti's Volkan newspaper in Istanbul coffeehouses, presenting constitutional government as a threat to religious values and encouraging listeners (BOA, ZB.00414.00090.002). He was eventually sentenced to eight years of exile under the martial-law regulations and was transferred to the Cezayir-i Bahr-i Sefid Province.

His religious reputation functioned as a non-material social resource, giving his discourse greater legitimacy. Coffeehouses served as everyday spaces in which existing social relations could be used for political communication. The temporary political uncertainty following 31 March provided an opportunity for such activities, but martial law and the military courts rapidly closed this space. His framing of constitutionalism as a religious threat allowed an individual discourse to be reproduced in ordinary social settings and potentially become collective opposition.

2.7. The Çermikli Mehmed and Imam Süleyman Efendi Incident

In the Bandırma, Mihaliç, and Yenişehir region, Çermikli Mehmed Efendi, a student at Sinan Pasha Religious School, began delivering sermons in early 1909 declaring constitutional government religiously objectionable. He stayed for fifteen days at the inn of the influential Yenişehirli Edhem Pasha, receiving material support and establishing a branch of the Volkan Society there. With Imam Süleyman Efendi joining the process, mosques became centers of propaganda and rumors of attacks on Union and Progress clubs spread rapidly (BOA, DH.MKT.02851.00009.001). Following an investigation, Çermikli Mehmed Efendi and Edhem Pasha were sentenced to life imprisonment and exile to Mytilene by the Military Tribunal (BOA, ZB.00414.00110.001).

The incident demonstrates a mobilization in which religious authority and material resources were combined. The establishment of a branch of the Volkan Society provided evidence of organized use of these resources. The still-unsettled constitutional order in the provinces created an opportunity for political opposition, but severe state punishment quickly closed it. Presenting constitutional government as religiously objectionable, combined with clandestine organization and rumors of violence, helped turn individual opposition into a shared position.

2.8. The Kör Ali Incident

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Conservative groups that viewed the innovations introduced by the Second Constitutional Era as violations of the Sharia contributed to public agitation. One concrete example was the Kör Ali Incident. Kör Ali, whose real name was Mehmed, was a Kurdish muezzin at the Halıcılar Mosque. He was not a graduate of a religious school and had no formal authorization to preach (Kansu, 2002, p. 282). After being arrested on 6 October 1908 for an anti-constitutional speech and released on the grounds of mental incapacity, he delivered another sermon on 7 October that contributed to major disturbances. Together with members of the mosque congregation, he marched toward Yıldız Palace. A group gathered in front of the palace and demanded the closure of taverns and theatres and restrictions on women's public appearance (Bayur, 1991, pp. 125–126). Abdülhamid calmed the group by promising that the Sharia would be observed.

The incident reflected a framing in which new forms of urban life—taverns, theatres, and women's visibility in public—were interpreted as moral and religious threats. The unsettled political environment created an opportunity for oppositional discourse, while the march demonstrated the transformation of individual preaching into collective action.

2.9. The Karagöz Incidents

Soon after the Kör Ali Incident, another disturbance occurred. Abdülkadir, acting imam of Üsküdar Yeni Mosque, mobilized the congregation after evening prayers by claiming that constitutional government had brought society away from religion. The group raided venues where theatre and Karagöz performances were staged, tore curtains and posters, dispersed spectators, and damaged cinematograph equipment (Georgeon, 2007, p. 138; Yazıcı, 2011, pp. 266–267). The police arrested Abdülkadir and those accompanying him before the incident could expand further.

The incident illustrates how the tension between traditional values and new forms of everyday life became concrete. Theatre, cinematography, and the Karagöz screen became direct targets of opposition. Framing constitutional government as religious estrangement, combined with the opportunity created by an unsettled political order, allowed shared anxieties within the congregation to become collective action.

2.10. The İzmir Theatre Incident

After the proclamation of the Second Constitutional Era, theatre became one of the spaces in which changing social life became visible. As performances became more widespread, especially conservative circles reacted against them. Intellectuals, by contrast, viewed theatre as an effective means of reaching society and disseminating new ideas. Because mixed attendance by women and men was not yet widely accepted, performances were often divided between daytime sessions for women and evening sessions for men (And, 1971, p. 18).

A striking example occurred in İzmir in February 1909. A performance benefiting the Committee of Union and Progress was planned at the İzmir Theatre, established in 1894. When women were allowed to attend, groups carrying knives surrounded the theatre and threatened

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

to kill women attempting to enter. The event was reported by the İzmir correspondent of the French newspaper Le Temps and reached the international press. Although some contemporary commentary argued that women attending theatres and cinemas with men was neither contrary to Islam nor to tradition, this view had not become socially accepted. Muslim women wishing to attend mixed performances sometimes had to disguise themselves as men or dress like Christian women (And, 1971, p. 18).

The incident clearly demonstrates how the increasing public visibility of women after the Second Constitutional Era intersected with traditional values. Conservative opponents did not regard Muslim women attending theatre and women and men appearing together merely as entertainment. Limited concerns about women's public presence could develop into a broader moral panic in which traditional values and ways of life were perceived as being under threat. The siege of the İzmir Theatre by armed groups indicates that this perception moved beyond discourse and became collective action around a shared sense of value loss.

3. CONCLUSION AND EVALUATION

The proclamation of the Second Constitutional Era produced not only a change in administration but also exposed changing power relations and expectations among different layers of Ottoman society. The process of reshaping government was not welcomed with equal enthusiasm by every group. Disagreements between intellectuals who regarded constitutionalism as the principal means of solving long-standing problems and conservative circles who believed that social order and religious values were being undermined soon developed into anti-regime actions.

The incidents examined in this study demonstrate that the unrest cannot be attributed to a single cause. Oppositional groups frequently described the reforms and greater freedoms associated with constitutionalism as the loss of religion and the Sharia or as the destruction of established traditions. From the 31 March Incident to the cases involving Hafız Şakir Efendi and Hoca Mehmed Efendi, religious narratives became a major means of mobilizing groups.

The Kör Ali Incident, the Karagöz incidents, and the events at the İzmir Theatre demonstrate that the social transformation associated with constitutionalism and the increasing public visibility of women could be perceived by conservative groups as a moral threat. New cultural spaces such as theatres and cinemas became direct targets of this conflict.

As the Ferizovik and Sheikh Abdülgaffar cases demonstrate, local influential figures, tribal leaders, some ethnic groups, and traditionally trained officers who perceived themselves as losing privileges under the former regime could turn concerns about loss of status into reasons for opposing the new order.

All of these actions benefited from the relatively freer environment of the period and from the fact that the central administration had not yet established full control in the provinces. However, the absence of strong organization and common leadership among the opposition groups prevented these movements from achieving lasting success.

The ways in which wartime transformations in Ottoman society altered the character of the social reactions that emerged during the period can therefore be examined as a separate research subject. Likewise, examining the influence of developments before 1908 on social actions after 1908 would clarify the historical continuity of these movements.

REFERENCES

[1] Akşin, S. (1972). *31 Mart olayı*. Dilek Matbaası.
[2] Akşin, S. (1980). *100 soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Gerçek Yayınevi
[3] Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
[4] Alkan, N. (2008). 1908 Jön Türk İhtilali'nde Firzovik toplantısının önemi. T*oplumsal Tarih Dergisi* (177), 44-50.
[5] And, M. (1971). *Meşrutiyet döneminde Türk tiyatrosu 1908-1923*. Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
[6] Aydemir, Ş. S. (1995). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi.
[7] Bayur, Y. H. (1991). *Türk inkılabı tarihi,* C. I, Ks. II. Türk Tarih Kurumu.
[8] Berard, V. (1917). *Le probleme Turc*. Maison Ernest Leroux.
[9] Berkes, N. (1997). *200 yıldır neden bocalıyoruz- 1*. Cumhuriyet.
[10] Borak, S. (1992). 31 Mart Vakasının çıkış nedenleri üzerine çeşitli yorumlar ve Atatürk ve Hareket Ordusu üzerine Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın bir makalesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (23), 357-372.
[11] Burak, D. M. (2003), Osmanlı Devleti'nde Jön Türk hareketinin başlaması ve etkileri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (14), 291-318.
[12] Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics: The creation of the mods and rockers*. MacGibbon&Kee.
[13] Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review,* 83(2), 85-113.
[14] Çavdar, N. (2011). Siyasi denge unsuru olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti. *History Studies,* 3 (1), 69-82.
[15] Çidem, M. (2017). *II. Meşrutiyet'e ilk tepkiler 1908 yılı ekim ayı olayları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
[16] Danişmend, İ. H. (1974). *Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre 31 Mart Vak'ası*. (2. Baskı). İstanbul Kitabevi.
[17] Della Porta, D. ve Diani, M. (2006). *Social Movements an Introduction*. Blackwell Publishing.
[18] Demir, F. (1999). II. Meşrutiyet dönemi parlamento seçimlerinde din ve siyaset Kabe örtüsüne dökülen şarap ve kimliği belirsiz sakal. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 11 (64) 13-17.
[19] Duman, D. (2016). 31 Mart Vak'ası'nın iki öncü habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş olayları. *The Journal of Academic Social Science Studies* (42), 95-112. Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3192.
[20] Edwards, B., ve Gillham, P. F. (2013). *Resource mobilization theory*. In D. A. Snow, D. della Porta, B. Klandermans and D. McAdam (Eds.), The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movement. Wiley.
[21] Edwards, B. ve Kane, M. (2014). *Resource mobilization and social and political movements*. Hein-Anton van der Heijden, (Ed), Handbook of Political Citizenship and Social Movements in (s. 205-232). Edward Elgar Publishing.
[22] Eisinger, P. K. (1973). The conditions of protest behavior in American cities. *American Political Science Review*, 67(1), 11-28.

[23] Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
[24] Gencer, M. (2015). Jöntürk modernizmi ve "Alman Ruhu" (3. Baskı). İletişim Yayınları.
[25] Georgeon, F. (2007). *1908 Jöntürk Devrimi sonrasında İstanbul'da ortaya çıkan birkaç vak'a üzerine*. Noemi Levy-Alexandre Toumarkine (Der.), Osmanlı'da asayiş, suç ve ceza: 18.-20. Yüzyıllar içinde (s. 146-162). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
[26] Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
[27] Goode, E. ve Ben-Yehuda, N. (1994). Moral Panic: culture, politics and social construction. *Annual Rewiew of Sociology* (20), 149-171.
[28] Hüseyin Cahit, 2 Mart 1909, "Şeriat İsteriz", Tanin, No. 210.
[29] İrtem, S. K. (2003). *31 Mart isyanı ve Hareket ordusu: Abdülhamid'in Selanik sürgünü* (Haz.; O. S. Kocahanoğlu). Temel Yayınları.
[30] Jenkins, J. C. (1983), Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology* 9 (1), 527-553.
[31] Kansu, A. (2002*). 1908 devrimi*. İletişim Yayınları.
[32] Kaya, Y. S. (2019). Tokat Sancağı'nda İkinci Meşrutiyet'e karşı tepkiler ve 1908 Hoca Mehmed Efendi hadisesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123 (243), 347-368.
[33] Kriesi, H. (1991). The political opportunity structure of new social movements: Its impact on their mobilization. *Wissenschaftszentrum Berlin fur Sozialforschung*, FS 111 91-103.
[34] Kurşun, Z. ve Kahraman, K. (1994). *Derviş Vahdeti*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (9. Cilt), 198-200.
[35] Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge University Press.
[36] Özcan, A. (2007). *Otuzbir Mart Vak'ası*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (34. Cilt), 9-11.
[37] Ramsaur, R. E. (1972). *Jön Türkler ve 1908 ihtilali.* Sander Yayınları.
[38] Ramsay, W. M. (1909). *The revolution in Constantinople and Turkey*. Hodder and Stoughton.
[39] Reid, W. (2011). *Empire of Sand: How Britain shaped the middle*. Birlinn.
[40] Runciman, W.G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
[41] Smith, H. J. ve Pettigrew, T. F. (2015). Advances in Relative Deprivation Theory and Research. *Social Justice Research*, 28(1), 1-9.
[42] Şems Matbaası. (1914). *Mahmud Şevket Paşa ve Esbâb-ı İstifası*. Şems Matbaası.
[43] Tarrow, S. (1983). Struggling to Reform: Social Movements and Policy Change During Cycles of Protest. *Western Societies Program Occasional Paper* No. 15, Cornell University.
[44] Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. Addison-Wesley Publishing.
[45] Ünal, F. (1995). *Kürt meselesinin ortaya çıkışı (II. Meşrutiyet Dönemi)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
[46] Van, Y. (2025). *31 Mart Vakası ve Gezi Parkı protestosunun ideolojik, sosyolojik ve kültürel karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
[47] Yazıcı, S. (2011). *Osmanlı'da siyasi muhalefetin kurumsallaşma süreci 1902-1909* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
[48] Worringer, R. (2021). *A short history of the Ottoman Empire*. University of Toronto Press. http://lib.ysu.am/disciplines_bk/b17f26934a44da6f1da477b8a3429a4b.pdf adresinden erişim sağlanmıştır.

[49] Wright, S. C., Taylor, D. M., ve Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994–1003. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994

[50] Yalçın, H. C. (1976). Siyasi anılar. Türkiye İş Bankası Yayınları.

[51] Zamith, R. (t.y). Çerçeveleme Teorisi. https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Communication/Journalism_and_Mass_Communication/The_American_Journalism_Handbook_Concepts_Issues_and_Skills_(Zamith)/02%3A_Media_Effects/2.02%3A_Framing_Theory.

PERIODICALS

[52] Beyanül Hak, 21 June 1909, "Münakisimiz ve Münbaisimiz," Vol. 2, No. 30.

[53] Cumhuriyet, 31 March 1961, "31 Mart Vakası," No. 13,166.

[54] Serbesti, 29 November 1908, "Ferizovik Vak'ası," No. 14.

[55] Tercüman-ı Hakikat, 17 April 1909, "Dersaadet'te karışıklık," No. 10062.

[56] Volkan, 8 April 1909, "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti – La Türki Gazetesi ve Bir Zabit Tehdidnamesi," No. 98.

ARCHIVES

[57] Republic of Türkiye Directorate of State Archives, Ottoman Archives (BOA)

[58] The National Archives (TNA)

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AMERİKAN İSTİHBARATININ GÖZÜNDEN 27 MAYIS SONRASI TÜRKİYE: CIA RAPORUNDAKİ TAHMİNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Ahmet Çelik

Fırat Üniversitesi, ahmetcelik2@firat.edu.tr - Orcid: 0000-0002-0624-6701

ÖZET

27 Mayıs 1960 askerî darbesi, Türkiye'nin demokratik gelişimini kesintiye uğratmasının yanı sıra, Soğuk Savaş'ın güvenlik dengeleri içinde ülkenin başlıca müttefiki olan Amerika Birleşik Devletleri bakımından da yakından izlenen bir siyasal kırılma yaratmıştır. Mevcut literatür, çoğunlukla ABD'nin darbeye muhtemel etkisine, Amerikan yönetiminin yeni rejime yaklaşımına ve darbenin dış basındaki yansımalarına odaklanırken, bu çalışma, CIA tarafından dağıtılan ve Amerikan istihbarat kuruluşlarının ortak katkısıyla hazırlanan 19 Temmuz 1960 tarihli "Türkiye İçin Kısa Vadeli Beklentiler" başlıklı raporda yer alan siyasal, askerî, ekonomik ve dış politikaya ilişkin tahminleri değerlendirmektedir. Çalışmada nitel doküman incelemesi ile tarihsel karşılaştırma yöntemi kullanılmakta; raporun on beş maddede ortaya koyduğu tespit ve tahminler, 27 Mayıs sonrasında gerçekleşen gelişmelerle karşılaştırılmaktadır. Değerlendirmede belgenin açıkça belirlediği bir yıllık tahmin ufku esas alınmakta, bu sürenin dışındaki gelişmelere yalnızca sonuçları gecikmeli ortaya çıkan öngörüleri sınamak amacıyla başvurulmaktadır. İnceleme, raporun Millî Birlik Komitesinin ülke üzerindeki kontrolü, komite içindeki görüş ayrılıkları, seçimlerin ertelenmesi, planlı kalkınma anlayışının sürdürülmesi ve Türkiye'nin NATO ile CENTO eksenindeki dış politika çizgisini koruması konularında büyük ölçüde isabetli olduğunu göstermektedir. Buna karşılık Demokrat Parti'nin toplumsal tabanının devamlılığı yeterince değerlendirilememiş; Cumhuriyet Halk Partisinin hükümeti kontrol edeceği beklentisi ancak kısmen doğrulanmış ve sivil yönetime dönüşün "samimiyeti", askerî vesayeti kurumsallaştıran düzenlemeler nedeniyle fazlasıyla iyimser yorumlanmıştır. Sonuç olarak rapor, kısa vadeli güç dengelerini ve dış politika devamlılığını okumada başarılı; toplumsal-siyasal süreklilikleri ve askerî müdahalenin kalıcı kurumsal sonuçlarını öngörmede ise sınırlı bir istihbarat metni niteliğindedir. Bu yönüyle çalışma, söz konusu belgeyi ABD'nin darbeye müdahalesinin kanıtı olarak değil, Amerikan istihbaratının Türkiye'yi kavrama

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kapasitesi ve sınırlarını gösteren, sonradan sınanabilir bir tahmin metni olarak ele almasıyla literatüre katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960, Amerikan İstihbaratı, CIA, Millî Birlik Komitesi, İstihbarat Tahminleri.

TÜRKİYE AFTER THE 27 MAY 1960 COUP THROUGH THE LENS OF U.S. INTELLIGENCE: AN EVALUATION OF THE FORECASTS IN A CIA REPORT

ABSTRACT

The military coup of 27 May 1960 interrupted Türkiye's democratic development and created a major political rupture closely monitored by the United States, Türkiye's principal ally within the Cold War security architecture. Existing literature focuses mainly on possible U.S. involvement in the coup, the U.S. administration's approach to the new regime, and representations of the coup in the foreign press. This study instead evaluates the political, military, economic, and foreign-policy forecasts in Short-Term Prospects for Turkey, dated 19 July 1960, disseminated by the CIA and prepared jointly by U.S. intelligence agencies. Using qualitative document analysis and historical comparison, it compares the observations and forecasts in the report's fifteen paragraphs with post-coup developments. The assessment follows the report's explicit one-year forecast horizon; later developments are considered only when needed to test forecasts whose consequences emerged belatedly. The report proved largely accurate regarding the National Unity Committee's control, internal disagreements, postponed elections, continuation of planned development, and Türkiye's alignment with NATO and CENTO. However, it underestimated the enduring social base of the Democrat Party; its expectation that the Republican People's Party would control the government was only partly confirmed; and its characterization of the commitment to restore civilian rule as "sincere" was overly optimistic given arrangements that institutionalized military tutelage. Overall, the report successfully identified short-term power relations and foreign-policy continuity but was less successful in anticipating sociopolitical continuities and the lasting institutional consequences of military intervention. The study contributes to the literature by treating the document not as evidence of U.S. involvement in the coup, but as a retrospectively testable intelligence estimate revealing both the capacity and limitations of U.S. intelligence in interpreting Türkiye.

Keywords: 27 May 1960 Coup, U.S. Intelligence, CIA, National Unity Committee, Intelligence Estimates.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GİRİŞ

27 Mayıs 1960 askerî darbesi, Türkiye'nin çok partili siyasal hayatında sivil iktidarın silahlı kuvvetlerce devrildiği ilk başarılı müdahale ve sivil-asker ilişkilerinde kalıcı sonuçlar doğuran temel bir kırılmadır. Demokrat Parti iktidarının sona erdirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin feshi ve anayasal yetkilerin Millî Birlik Komitesinde (MBK) toplanması yalnızca bir hükümet değişikliğine yol açmamış, ordunun siyasal düzenin kurucu ve denetleyici aktörlerinden biri hâline gelmesinin de önünü açmıştır (Tekin, 2021)-(Ertürk, 2023).

Darbeye giden süreç; siyasal kutuplaşma, ekonomik sıkıntılar, iktidar-muhalefet ilişkilerindeki sertleşme, basına yönelik baskılar, Tahkikat Komisyonu ve öğrenci olaylarıyla yakından ilişkiliydi. Bununla birlikte müdahale, yalnızca bu bunalımın kendiliğinden doğurduğu bir sonuç değildi. Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki gizli örgütlenmelerin 1950'lerin ortalarından itibaren gelişmesi, farklı subay grupları arasındaki birleşme ve rekabet ile alt ve orta rütbeli subayların hiyerarşi dışında hareket edebilmesi darbenin uzun bir örgütsel geçmişe sahip olduğunu göstermektedir (Ertürk, 2023). MBK'nin seçim ve yeni anayasa vaatlerine karşılık yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplaması; Demokrat Parti yöneticilerinin tutuklanması, siyasal faaliyetin sınırlandırılması ve meşruiyet amaçlı propaganda, darbe sonrası görünür sükûnetin toplumsal onayla özdeşleştirilmesini güçleştirmektedir (Şahin, 2023).

Müdahaleden sonra basının önemli bir bölümünün yeni yönetimi destekleyen bir çizgi benimsemesi ve örgütlü bir karşı hareketin ortaya çıkmaması, MBK'nin kısa sürede fiilî denetim kurmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte Demokrat Partinin geniş seçmen tabanı ortadan kalkmamış, siyasal temsil arayışı yeni partiler üzerinden sürmüştür. Dolayısıyla darbe sonrası düzen yalnızca MBK'nin ilan ettiği hedeflerle değil, siyasal katılımın sınırları ve devrilen iktidarın toplumsal mirasıyla birlikte değerlendirilmelidir.

27 Mayıs, Türkiye'nin NATO üyesi, Sovyetler Birliği'ne komşu ve Orta Doğu ile Doğu Akdeniz bakımından stratejik bir müttefik olması nedeniyle Washington için de önemliydi. Truman Doktriniyle başlayan askerî yardım ve 1952'deki NATO üyeliği, Türk-Amerikan ilişkilerini kurumsal bir ittifaka dönüştürmüştü (Çelik, 2020)-(Kostak, 2022). Darbecilerin ilk bildirilerinden itibaren NATO ve CENTO yükümlülüklerini teyit etmeleri dış politika devamlılığına ilişkin güvence niteliğindeydi; MBK döneminde Batı ittifakındaki konum korunurken Sovyetler Birliği ile sınırlı temas zemini de arandı (Kaya, 2024). ABD yönetimi, darbe öncesindeki gerilimi izlemiş, 30 Mayıs'ta yeni yönetimi tanımış ve ilişkilerin kesintiye uğramamasını tercih etmiştir (Uludağ, 2023).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Amerikan yetkililerinin ilgisi yalnızca darbe sonrasına ait değildi. CIA Direktörü Allen Dulles, 24 Mayıs 1960'ta hükümet-muhalefet çatışmasıyla ordu içindeki ayrışmanın askerî müdahaleye dönüşebileceğini değerlendirmişti. Darbe sonrasında ise yeni yönetimin ittifaklara bağlılık beyanına rağmen MBK içindeki güç dengeleri, sivil yönetime geçişin zamanı, ekonomik istikrar ve Sovyetler Birliği'nin durumdan yararlanma ihtimali Washington açısından belirsizliğini korudu (Uludağ, 2023).

Çalışmanın merkezindeki 19 Temmuz 1960 tarihli "Türkiye İçin Kısa Vadeli Beklentiler" başlıklı belge, bu belirsizlik ortamında Türkiye'deki mevcut durumu değerlendirmek ve takip eden bir yıldaki muhtemel gelişmeleri tahmin etmek amacıyla hazırlanmıştır. Siyasal, askerî, ekonomik ve dış politik konuları on beş maddede ele alan rapor CIA tarafından dağıtılmış; ancak Amerikan istihbarat kuruluşlarının ortak katkısıyla hazırlanmıştır (CIA, 1960). Bu nedenle "CIA raporu" ifadesi pratik bir adlandırma, "Amerikan istihbaratı" ise analizin kurumsal öznesini daha doğru karşılayan bir kavramdır.

27 Mayıs'ın Amerikan boyutuna ilişkin literatür çoğunlukla ABD'nin darbeye muhtemel etkisi, Amerikan yönetiminin askerî rejime yaklaşımı ve darbenin Amerikan basınındaki yansımaları üzerinde yoğunlaşmıştır (Uludağ, 2023). Bu çalışma, rapordaki öngörülerin hangilerinin doğrulandığını, hangilerinin kısmen gerçekleştiğini veya yanlışlandığını ve sonuçların *Amerikan istihbaratının Türkiye'yi okuma kapasitesi hakkında ne gösterdiğini araştırmaktadır*.

Raporun açıkça belirlediği bir yıllık tahmin ufku nedeniyle temel inceleme 19 Temmuz 1960-19 Temmuz 1961 dönemiyle sınırlandırılmıştır. Seçimlerin yapılması ve sivil hükümetin kurulması gibi raporda öngörülen fakat sonuçları bu tarihten sonra ortaya çıkan süreçlerde 1961'in son aylarına tamamlayıcı kanıt olarak başvurulmuştur. Daha sonraki gelişmeler ise bir yıllık tahminin doğrudan puanlanması için değil, Demokrat Parti tabanının sürekliliği ve askerî vesayetin kurumsallaşması gibi yapısal sonuçları açıklamak için kullanılmıştır.

Çalışmanın temel savı, raporun MBK'nin kısa vadeli kontrolü, komite içindeki ayrılıklar, seçim takviminin gecikmesi, planlı kalkınma ve Batı ittifakına bağlılığın sürmesi konularında güçlü; Demokrat Partinin toplumsal tabanı ile askerî müdahalenin kalıcı kurumsal sonuçlarını değerlendirmede ise sınırlı olduğudur. Belge bu çerçevede ABD'nin darbeyi gerçekleştirdiğini gösteren operasyonel bir kayıt olarak değil, Amerikan istihbaratının bilgi üretme biçimini ve analitik sınırlarını yansıtan bir tahmin metni olarak ele alınmaktadır.

2. Kaynaklar, Yöntem ve Değerlendirme Ölçütleri

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmanın temel kaynağı, darbeden sonra hazırlanan dört sayfalık "Türkiye İçin Kısa Vadeli Beklentiler" başlıklı Amerikan istihbarat belgesidir. Metin, inceleme problemini Türkiye'deki mevcut durumu değerlendirmek ve önündeki bir yılda gerçekleşmesi muhtemel gelişmeleri tahmin etmek biçiminde tanımlamakta; siyasal durum, askerî yapı, ekonomi ve dış politika başlıkları altında on beş numaralı paragraftan oluşmaktadır (CIA, 1960).

Belge, Merkezi İstihbarat Direktörü tarafından sunulmuş ve CIA tarafından dağıtılmıştır. Bununla birlikte hazırlığa CIA'in yanı sıra Dışişleri, Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve Müşterek Kurmay Başkanlığı istihbarat birimleri katılmış; metin Birleşik Devletler İstihbarat Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla rapor yalnızca CIA analistlerinin değil, Amerikan istihbarat topluluğunun ortak değerlendirmesidir.

Dağıtım listesinde Beyaz Saray, Millî Güvenlik Konseyi, Dışişleri ve Savunma bakanlıkları ile başka güvenlik kurumlarının bulunması, belgenin Amerikan karar alma sistemi için hazırlanmış kurumlar arası bir ürün olduğunu göstermektedir. Çalışmada kullanılan "CIA raporu" ifadesi, belgenin CIA tarafından dağıtılması ve aynı kurumun arşivinden erişime açılmasıyla ilgili pratik bir adlandırmadır; kurumsal özne bakımından "Amerikan istihbaratı" daha kapsayıcıdır.

Gizliliğinin kaldırılması, belgenin içeriğini kendiliğinden nesnel veya eksiksiz kılmaz. Metin, Türkiye'nin doğrudan bir tasvirinden çok, Amerikan kurumlarının bilgileri, stratejik öncelikleri ve varsayımlarıyla oluşturulmuş bir değerlendirmedir. NATO ve CENTO'nun devamlılığı, Sovyet etkisinin sınırlandırılması, askerî kapasite ve dış yardım ihtiyacına yapılan vurgu, Türkiye'ye öncelikle Batı ittifakının güvenliği açısından yaklaşıldığını göstermektedir. Tahmin belgesiyle gizli operasyon kaydı arasındaki ayrım da korunmalıdır: incelenen metin ABD'nin darbeyi planladığını veya desteklediğini kanıtlamamakta, darbe sonrasında oluşan durumu anlamaya çalışmaktadır. Raporun tahminleri, Türkiye'deki gelişmeleri inceleyen çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Çalışmada nitel doküman incelemesi ve tarihsel karşılaştırma birlikte uygulanmıştır. Önce rapordaki mevcut durum tespitleri ile geleceğe ilişkin öngörüler ayrılmış, ardından öngörüler tarihsel gelişmelerle karşılaştırılmıştır. Temel zaman aralığı belgenin kendi problem tanımına uygun olarak 19 Temmuz 1960-19 Temmuz 1961'dir (CIA, 1960). Anayasa, seçim ve sivil hükümete geçiş gibi sonuçları bu tarihten sonra ortaya çıkan süreçlerde 1961'in son aylarına yalnızca tamamlayıcı kanıt olarak başvurulmuş; daha sonraki gelişmeler bir yıllık tahmini puanlamak için kullanılmamıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. Amerikan İstihbaratının Raporunda Siyasal Durum ve Tahminler

Raporun ilk dokuz maddesi MBK'nin denetimi, darbenin örgütsel arka planı, Cemal Gürsel'in konumu, askerî yönetimin süresi, komite içi ayrılıklar ve seçim sonrası parti düzenine ilişkindir. Bu bölümde rapor tarihindeki gözlemlerle bir yıllık öngörüler birbirinden ayrılarak değerlendirilmiştir.

3.1. Millî Birlik Komitesinin Hâkimiyeti ve Darbenin Örgütsel Arka Planı

Rapor, askerî yönetimin ülke üzerinde kesin denetim kurduğunu, silahlı kuvvetlerin büyük ölçüde yeni yönetime destek verdiğini ve Demokrat Parti mensuplarıyla seçmenlerinden kayda değer bir örgütlü muhalefet gelmediğini belirtmiştir (CIA, 1960). Bu, geleceğe dönük bir tahminden çok 19 Temmuz 1960'taki durumun esas itibarıyla doğru bir tasviridir. Ancak örgütlü karşı koyuşun bulunmamasından "halkın onayı" sonucuna ulaşılması sorunludur. Parti teşkilatının dağıtıldığı, yöneticilerin tutuklandığı ve yoğun meşruiyet propagandasının yürütüldüğü koşullarda açık muhalefetin görülmemesi yaygın toplumsal onayın kanıtı sayılamaz(Tekin, 2021)-(Şahin, 2023).

Belgenin darbenin düşük rütbeli subaylarca "birkaç aydır" hazırlandığı yönündeki ifadesi de eksik bir durum tespitidir. Araştırmalar ilk müdahale düşüncelerini 1954'e, örgütlü çekirdekleri 1955'e ve farklı grupların birleşmesini 1957'ye kadar götürmektedir (Demir, 2010)-(Ertürk, 2023). "Birkaç ay" ifadesi son operasyonel hazırlığı açıklayabilse de örgütlenmenin geçmişini karşılamamaktadır.

Amerikan istihbaratı Gürsel'i MBK'nin "eşitler arasında birinci" kilit ismi, Alparslan Türkeş ve Cemal Madanoğlu'nu da komitenin diğer belirleyici aktörleri olarak tanımlamıştır (CIA, 1960). Gürsel'in hareketle ilişkisinin raporda varsayılandan daha eskiye uzandığına ve fiilî yönetimin Mayıs 1960'ta Madanoğlu'na geçtiğine ilişkin bulgular, liderliğin tek merkezli olmadığını göstermektedir (Demir, 2010). Buna rağmen Türkeş ile Madanoğlu'nun darbeden kısa süre sonra öne çıkarılması önemli bir aktör tespitidir; Gürsel'in konumu hakkındaki değerlendirme ise karar alma yapısının parçalı niteliğini gölgelediği için kısmen isabetlidir.

3.2. Seçim Takvimi ve Sivil Yönetime Geçiş Meselesi

MBK kısa sürede seçim ve sivil yönetime dönüş açıklaması yapmasına rağmen rapor, anayasa ile seçim sistemi konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle 1960 yazı veya sonbaharında seçim yapılmasını gerçekçi bulmamış; takvimin 1961 ilkbaharına ya da daha sonrasına ertelenebileceğini öngörmüştür (CIA, 1960). Kurucu Meclisin 6 Ocak 1961'de açılması, anayasanın 9 Temmuz'daki halkoylamasıyla kabulü ve seçimlerin 15 Ekim 1961'de yapılması

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

tahminin yönünü doğrulamıştır (Tekin, 2021). Seçim, bir yıllık ufkun yaklaşık üç ay sonrasında gerçekleşse de raporun geniş zaman aralığı içinde kaldığından erteleme öngörüsü isabetli, kesinlik derecesi ise sınırlıdır.

Rapor, askerî yönetimin sivil idareyi yeniden kurma isteğinde "samimi" olduğunu, kalıcı bir askerî rejim kurmayı amaçlamadığını ve yönetimin uzamasına İsmet İnönü'nün karşı çıkacağını da ileri sürmüştür (CIA, 1960). Niyete ilişkin samimiyet hükmü doğrudan sınanamaz; kurumsal sonuçlar ise değerlendirilebilir. MBK doğrudan yönetimi seçim sonrasında devretmiş, fakat Millî Güvenlik Kurulu ve MBK üyelerine Cumhuriyet Senatosunda hayat boyu üyelik verilmesi askerî etkinin seçimlerle sona ermediğini göstermiştir (Ertürk, 2023). Dolayısıyla sivil yönetime dönüş, biçimsel iktidar devri bakımından isabetli; askerî vesayetin son bulması bakımından kısmen isabetlidir. İnönü'nün erken seçimi savunması ve 14'lerin tasfiyesiyle sonuçlanan tartışmalardaki etkisi rapordaki aktör değerlendirmesini desteklese de geçiş takvimi MBK içi dengeler, üst komuta, anayasa yapımı ve dış meşruiyet gibi etkenlerle birlikte açıklanmalıdır (Aydoğan, 2023).

Rapordaki "samimiyet" nitelemesi, gözlenebilir bir sonuçtan çok aktör niyetine ilişkin yorumdur ve bu nedenle sınanması mümkün olmayan kategorisindedir. Buna karşılık doğrudan askerî yönetimin kalıcı olmaması somut olarak doğrulanmıştır. Sorun, raporun sivil yönetime geçişi askerî etkinin sona ermesiyle örtüştürmesidir: 1961 sonrasında anayasal makamlar ve güvenlik düzenlemeleri, müdahalenin kurumsal mirasını sürdürmüştür.

3.3. Komite İçindeki Ayrışmalar ve Askerî Nüfuzun Geleceği

Rapor, MBK'de kişilik ve politika çatışmaları yaşanacağını, üst rütbeli subayların çoğunluğu daha düşük rütbelerden oluşan komiteden rahatsız olabileceğini; ancak bu gerilimlerin askerî yönetimin denetimini ortadan kaldırmayacağını öngörmüştür (CIA, 1960). İktidarın sürmesini isteyenlerle erken seçimi savunanlar arasındaki ayrılık, 14 komite üyesinin 13 Kasım 1960'ta tasfiyesi ve Haziran 1961'de üst rütbeli subayların öncülüğünde Silahlı Kuvvetler Birliğinin ortaya çıkması tahmini doğrulamıştır (Ertürk, 2023)-(Aydoğan, 2023). İç çatışma rejimi sona erdirmemiş, hâkim grubun denetimini güçlendirmiştir; bu nedenle öngörü isabetlidir.

Demokrat Parti mensuplarının veya Kürt grupların örgütlü ayaklanmasının yönetimi tehdit etmeyeceği öngörüsü de incelenen dönemde sonuç itibarıyla doğrulanmıştır. Ancak parti örgütünün etkisizleştirilmesi ve yerel aktörlere yönelik tedbirler direniş ihtimalini zaten azaltmış olduğundan bu, düşük riskli bir tahmindir. Raporda ayrıca tek parti yönetiminden kaçınılacağı, Demokrat Partinin bıraktığı alanda yeni hareketlerin doğabileceği ve bazı MBK

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

üyelerinin siyasette etkili olacağı belirtilmiştir (CIA, 1960). Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisinin kurulması ilk öngörüyü doğrulamıştır. Buna karşılık komite üyelerinin parti siyasetine katılması esas olarak daha sonraki yıllarda gerçekleşmiş; kısa vadede askerî kadroların etkisi Gürsel'in cumhurbaşkanlığı ve tabii senatörlükler gibi anayasal makamlarla sürmüştür. Rapor askerî nüfuzun devamını sezmiş, fakat bunun kurumsal araçlarını öngöremediğinden bu tahmin kısmen isabetlidir.

3.4. Parti sistemi ve Cumhuriyet Halk Partisinin Seçimlerdeki Konumu

Rapor, MBK yalnızca serbest seçimleri gözetirse Demokrat Partinin dağılmasından en fazla CHP'nin yararlanacağını; küçük partilerin desteklenmesi ve nispi temsil sisteminin kabulü hâlinde ise CHP'nin gücünün sınırlanacağını öngörmüş, her iki durumda da CHP'yi en muhtemel seçim galibi saymıştır (CIA, 1960). 15 Ekim 1961 seçimleri temel tahmin döneminin dışında olduğundan yalnızca tamamlayıcı kanıttır. CHP yüzde 36,7 oy ve 173 milletvekiliyle birinci; Adalet Partisi yüzde 34,7 oy ve 158 milletvekiliyle ikinci olmuş, hiçbir parti çoğunluğu sağlayamamış ve CHP-Adalet Partisi koalisyonu kurulmuştur (Aydoğan, 2023).

Yeni Türkiye Partisi yüzde 13,7 oyla 65, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise aynı oy oranıyla 54 milletvekilliği kazanmıştır. Bu dağılım, nispi temsil sisteminin Mecliste çoğulcu fakat parçalı bir yapı doğurduğunu göstermektedir. CHP'ye yakın *SIR* dergisinin de seçimlerden önce partinin halka yeterince ulaşamadığını ve nispi temsil nedeniyle beklediği çoğunluğu kazanamayabileceğini belirtmesi, CHP'nin örgütsel üstünlüğünün mutlak bir zaferi garanti etmediğinin Türkiye'de de görülebildiğini ortaya koymaktadır (Aydoğan, 2023).

Sonuç, şartlı tahminin ikinci ihtimaliyle örtüşmektedir: CHP birinci çıkmış, ancak nispi temsil ile yeni partiler tek başına iktidarı engellemiştir. Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisinin toplam oyları, Demokrat Parti tabanının yeni siyasal kanallar bulduğunu da göstermektedir (Ertürk, 2023). Böylece CHP'nin seçim galibi olacağı beklentisi doğrulanmış, hükümeti tek başına kontrol edeceği varsayımı gerçekleşmemiş; nispi temsil ve küçük partilere ilişkin öngörü ise isabetli çıkmıştır. Seçim tahmini bir bütün olarak kısmen isabetli kabul edilmelidir. Siyasal bölümün genel başarısı kısa vadeli seçkin ve kurum davranışlarında; temel sınırlılığı ise toplumsal tabanların ve askerî etkinin kurumsal sürekliliğini değerlendirmededir.

4. Amerikan İstihbarat Raporunda Askeri Durum ve Tahminler

Raporun onuncu maddesi, darbenin subay kadroları ve askerî kapasite üzerindeki etkisini ele almıştır. Subayların sivil görevlere kaydırılması, üst düzey komutanların görevden alınması ve Amerikan askerî yardım heyetiyle irtibatın aksaması rapor tarihindeki gözlemlerdir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Geleceğe ilişkin iki ayrı tahmin ise geniş çaplı emekliliklerin yapılacağı ve büyük bir ayaklanma yaşanmadıkça ordunun askerî kapasitesinin belirgin biçimde zayıflamayacağıdır (CIA, 1960).

Belgeye göre çok sayıda yetenekli subayın bakanlıkları denetlemek veya askerî olmayan görevleri yürütmek üzere görevlendirilmesi, silahlı kuvvetlerin dikkatini asli görevlerinden belirli ölçüde uzaklaştırmıştı. Bazı üst düzey komutanların görevden alınması ve başka subayların yerlerinin değiştirilmesi teşkilatta geçici aksamalara yol açmış, Amerikan askerî yardım heyetiyle yürütülen irtibatı da etkilemişti. Bunlar öngörü değil, 19 Temmuzdaki mevcut duruma ilişkin tespitlerdir. Subay tasfiyesinin gerçekleşmesiyle bu tasfiyenin muharebe kapasitesine etkisi ise aynı ölçüde sınanabilir iki sonuç değildir.

Gürsel, rapordan altı gün önce Büyükelçi Fletcher Warren'a albay ve üstü subayların yüzde 10-15'inin emekliye ayrılmasının planlandığını ve bunun maliyeti için yardım beklendiğini açıklamış; ABD daha sonra 10 milyon dolar sağlamıştır (Kaya, 2024). Bu bilgi tahminin bağımsız analitik yenilik değerini azaltmaktadır. Bununla birlikte 5 Ağustos 1960 tarihli düzenlemeyle 235 general ve amiral ile yaklaşık 4.500 subayın emekliye sevki, "önemli sayıda" emeklilik öngörüsünü açıkça doğrulamıştır (Ertürk, 2023)-(Resmi Gazete, 5 Ağustos 1960).

Rapor, tasfiyenin siyasal sonuçlarını yeterince değerlendirmemiştir. "Eminsular" olarak anılan emekli subayların bir bölümü sonradan Adalet Partisi çevresinde etkili olmuş; yeni komuta kademesinin güçlenmesi ve Silahlı Kuvvetler Birliğinin kurulması, genç subaylardan oluşan MBK ile askerî hiyerarşi arasında yeni bir iktidar mücadelesi yaratmıştır (Ertürk, 2023). Buna karşılık askerî kapasitenin kayda değer biçimde zayıflamayacağı tahmini doğrudan sınanamaz: bir yıllık dönemde Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş kabiliyetini ölçecek büyük bir dış çatışma veya iç ayaklanma yaşanmamıştır. NATO yükümlülüklerinin ve Amerikan yardımının sürmesi kurumsal devamlılık göstergeleridir, fakat muharebe kapasitesinin korunduğunu kanıtlamaz. Sonuçta subay tasfiyesi tahmini isabetli, kapasiteye ilişkin öngörü ise sınanması mümkün olmayan niteliktedir.

5. Amerikan İstihbarat Raporunda Ekonomik Durum ve Tahminler

Raporun on birinci ve on ikinci maddeleri kısa vadeli mali sorunlarla planlı kalkınmaya geçişi ayırmaktadır. Geçici hükümetin zayıf mali yapı ve ticari durgunlukla karşı karşıya olduğu; tarımsal destek taleplerine direndiği, harcamaları sınırlandırmayı ve halka tahvil satmayı düşündüğü belirtilmiştir. Tasarruf tedbirlerinin hoşnutsuzluk yaratabileceği, ancak

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

durgunluk gerilemeye dönüşmedikçe bunun yönetim için ciddi sorun olmayacağı öngörülmüştür (CIA, 1960).

Yeni yönetimin ekonomik görevlere uzman sivilleri getirmesi raporda olumlu karşılanmıştır. Bununla birlikte kamu harcamalarını kısma ve tarımsal destek taleplerine direnme gibi tercihler, farklı toplumsal kesimler üzerindeki etkileri ayrıntılandırılmadan mali disiplin göstergesi sayılmıştır. Hoşnutsuzluğun ancak ekonomik durgunluk açık bir gerilemeye dönüşürse siyasal sorun yaratacağı varsayımı da toplumsal tepkiyi ekonomik büyüklüklerin türevi olarak okuyan dar bir çerçeveye dayanmaktadır.

Bu tablo Demokrat Parti döneminden devralınmıştı. 1954 sonrasında ihracat gelirlerinin azalması, ithalat, döviz kıtlığı ve dış borçların artması; hükümeti 4 Ağustos 1958'de devalüasyon ve yeni dış finansman içeren istikrar tedbirlerini kabul etmeye zorlamıştı (Demir, 2010). Rapor, programın enflasyonu sınırladığını ve üretim ile ihracata katkı sağladığını, fakat mali zayıflıkla kronik dış ticaret açığını gideremediğini belirterek dış yardım ihtiyacının süreceğini öngörmüştür (CIA, 1960). ABD Eximbank kredileri, buğday ithalatı ve subay emeklilikleri için sağlanan 10 milyon dolarlık destek bu tahmini doğrulamaktadır (Kaya, 2024). Öngörü isabetlidir, ancak 1950'lerdeki dış finansman bağımlılığının devamına dayandığı için analitik yeniliği sınırlıdır.

Ekonomik bozulmanın arka planında tarımsal üretimin dalgalanması, ihracatın sınırlı ürünlere dayanması, sanayileşmenin ithal girdi gerektirmesi ve savunma harcamalarının bütçe yükü de bulunuyordu. Rapor, sorunları büyük ölçüde Demokrat Parti'nin "aşırı ihtiraslı ve koordinasyondan yoksun" yatırımlarıyla açıklarken bu yapısal etkenleri geri planda bırakmıştır.

İş dünyasının güveninin geri döneceği ve 1960'ın geri kalanında ekonomik görünümün olumlu olacağı tahmini ise büyüme, yatırım, istihdam, fiyatlar veya dış ticaret gibi ölçütlere bağlanmamıştır (CIA, 1960). Rapor, ekonomik durgunluğun sürmesi ihtimalini de açık bıraktığından bu beklenti sınanması mümkün olmayan bir değerlendirmedir.

On ikinci maddede bütünleşmiş bir kalkınma planı ile bunu hazırlayacak bir "Millî Planlama Dairesi"nin kurulduğu, bazı yatırımların yeni programa uygunluk bakımından gözden geçirildiği ve planlamanın uzun vadede kalkınmayı daha gerçekçi zemine oturtacağı belirtilmiştir (CIA, 1960). Oysa Devlet Planlama Teşkilatı 30 Eylül 1960 tarihli 91 sayılı Kanun'la kurulmuştur; dolayısıyla raporun "kurulmuştur" ifadesi hukukî bakımdan erkendir (Resmî Gazete, 5 Ekim 1960). Bununla birlikte teşkilatın kuruluşu ve planlama ilkesinin 1961 Anayasası'nın 129. maddesine girmesi, kurumsal yönelimin doğru saptandığını göstermektedir (Resmî Gazete, 20 Temmuz 1961).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Rapor tarihiyle hukukî kuruluş arasındaki yaklaşık iki buçuk aylık fark, belgenin hazırlık sürecini tamamlanmış bir kurum gibi aktardığını gösterir. Yine de bu erken ifade, planlamaya geçişin temel yönünün yanlışlamaz. Bazı projelerin yeni programa uygunluğu belirleninceye kadar durdurulması, bütçe açıklarının sınırlandırılması ve kamu iktisadi teşebbüslerine verilen desteğin azaltılması düşünceleri, planlamanın yalnızca yeni bir teşkilat kurmaktan ibaret görülmediğini ortaya koymaktadır. DPT'nin kurulması ve planlama ilkesinin anayasal güvenceye kavuşması, öngörülen yönelimin geçici bir askerî yönetim tedbiri olarak kalmadığını kanıtlamıştır.

CHP'nin iktidara gelmesi hâlinde planlı kalkınmayı sürdüreceği yönündeki koşullu tahmin de ancak kısmen doğrulanmıştır (CIA, 1960). CHP tek başına iktidar olamamış, fakat İnönü başkanlığındaki koalisyonda belirleyici olmuş ve planlama sürmüştür. Ne var ki DPT'nin önceden kurulması ve planlamanın anayasal güvenceye bağlanması, devamlılığın yalnızca CHP'ye atfedilemeyeceğini göstermektedir. Ekonomik tahminler dış yardım ve planlamada isabetli; iş dünyasının güveni konusunda sınanamaz, politikaların toplumsal etkileri bakımından ise sınırlıdır.

6. Amerikan İstihbarat Raporunda Dış Politika Tahminleri

Raporun son üç maddesi NATO ve CENTO üyelikleri, Kıbrıs, Türk-Amerikan ilişkileri ve Sovyetler Birliğiyle temaslara ayrılmıştır. Temel beklenti, Batı ittifakındaki konumun korunması; yeni yönetimin bazı konularda önceki hükümetten daha bağımsız davranması ve Sovyetlerle sınırlı yakınlaşmanın tarafsızlığa dönüşmemesidir (CIA, 1960).

Bu bölüm, Amerikan karar alıcılarının rejim değişikliğini öncelikle ittifakın devamlılığı ve Sovyet etkisi bakımından değerlendirdiğini açık biçimde göstermektedir. Tahminlerin sınanmasında yalnızca dış politika söylemi değil, üyeliklerin sürmesi, askerî düzenlemeler, ekonomik yardım ve diplomatik temaslar gibi uygulamalar dikkate alınmıştır.

6.1. NATO, CENTO ve Kıbrıs Politikasında Devamlılık

Rapor, geçici hükümetin uluslararası yükümlülüklerine bağlılık açıklamalarının uygulamada karşılık bulacağını; NATO, CENTO ve Kıbrıs politikasında esaslı değişiklik yaşanmayacağını değerlendirmiştir (CIA, 1960). MBK'nin ilk bildirisi ile 11 Temmuz 1960 hükümet programı bu çizgiyi zaten ilan etmiş, program müttefiklerle ilişkilerde "eşitlik ve egemenlik" ilkesini de vurgulamıştır (Kaya, 2024). Bu nedenle öngörü yüksek belirsizlik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

altında üretilmiş bağımsız bir tahminden çok, açıklanan politikanın süreceği varsayımına dayanmaktadır.

Gelişmeler devamlılık beklentisini doğrulamıştır. Türkiye NATO ve CENTO yükümlülüklerini sürdürmüş, Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesini durdurmamış ve ABD'yle askerî-ekonomik ilişkilerde köklü bir kesinti yaşamamıştır (Kaya, 2024). Kıbrıs'ta Zürih ve Londra antlaşmalarına bağlı kalınmış, 16 Ağustos 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti desteklenmiştir (Kaya, 2024). Kore'deki Türk birliğinin tugaydan bölük düzeyine indirilmesini ise rapor ittifaktan uzaklaşma değil, subay ihtiyacının sonucu olarak yorumlamıştır (CIA, 1960). Takip eden dönemde NATO yükümlülüklerinin sürmesi bu yorumun yönünü desteklemektedir. NATO, CENTO ve Kıbrıs politikasındaki devamlılık tahmini isabetlidir.

Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesine Demokrat Parti döneminde yapılan anlaşma doğrultusunda devam edilmesi, askerî ittifakın somut göstergelerinden biridir. ABD ekonomik yardımının ve kredi anlaşmalarının sürmesi de ilişkinin yalnızca güvenlik söylemiyle sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır. Kıbrıs'ta ise MBK, kurulacak cumhuriyette Türk toplumuna tanınan hakların korunmasını hedeflemiş ve önceki hükümetin çok taraflı antlaşmalarına bağlı kalmıştır. Bu gelişmeler, dış politika devamlılığını farklı alanlarda teyit etmektedir.

Kore kararının personel ihtiyacıyla açıklanması da ayrıca değerlendirilmelidir. Darbe sonrasında subayların sivil yönetim görevleri üstlenmesi ve orduda yeniden yapılanmanın gündeme gelmesi, Kore'deki kadrolara ülke içinde ihtiyaç duyulabileceği yorumunu makul kılmaktadır. Bununla birlikte bu açıklama rapor tarihindeki mevcut kararın yorumudur; geleceğe ilişkin bağımsız bir öngörü değildir.

6.2. Türk-Amerikan İlişkilerinde Daha Bağımsız Tutum Beklentisi

Rapor, Gürsel ve arkadaşlarının Batı ittifakını sürdüreceğini, fakat Amerikan etkisine önceki hükümetten daha az açık olacağını; özellikle Amerikan askerleri ve gayriresmî düzenlemelerde egemenlik konusunda daha hassas davranacağını öngörmüştür. İlişkilerin yürütülmesi zorlaşsa da ittifakın temelinin zarar görmeyeceği belirtilmiştir (CIA, 1960). Egemenlik söylemi ve Kore kararı bu beklentinin dayanaklarıydı; ancak ikisi de rapordan önce ortaya çıkmıştı.

Bir yıllık dönemde ittifakın temelini sarsan bir anlaşmazlık yaşanmamış; yardım, Jüpiter füzeleri ve NATO sorumlulukları devam etmiştir (Kaya, 2024). Buna karşılık Amerikan askerlerinin statüsü veya tesislerin kullanımı konusunda egemenlik merkezli kapsamlı bir değişiklik saptanamamaktadır. Üstelik rapor "bağımsızlık" için ölçülebilir bir eşik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

belirlememiştir. Bu nedenle ittifakın korunacağı tahmini isabetli, belirgin bağımsızlaşma beklentisi ise kısmen isabetli ve ölçütleri bakımından zayıftır.

Dış politikada bağımsızlık yalnızca tek bir Amerikan talebinin reddedilmesiyle ölçülemez; üslerin kullanımı, savunma planlaması, dış yardım koşulları ve bölgesel krizlerdeki tercihler birlikte incelenmelidir. Rapor bu alanlar için karşılaştırılabilir göstergeler sunmadığından, bağımsızlaşmanın derecesini kesin biçimde sınamak mümkün değildir. Buna rağmen ilişkinin daha zor yürütülebileceği, fakat temelinin korunacağı yönündeki iki parçalı tahminin ikinci kısmı açık biçimde doğrulanmıştır.

6.3. Sovyetler Birliği İle İlişkiler ve Tarafsızlık İhtimali

Amerikan istihbaratı, Sovyetler Birliği'nin yönetim değişikliğinden yararlanmaya çalıştığını; yeni yönetimin sınırlı Sovyet yardımını kabul edebileceğini, fakat tarafsızlığa yönelmeyeceğini değerlendirmiştir (CIA, 1960). Oysa yakınlaşma arayışı darbe öncesinde başlamış, Nisan 1960'ta karşılıklı başbakan ziyaretleri kararlaştırılmış ve Menderes'in Temmuzda Moskova'ya gitmesi planlanmıştı (Demir, 2010). Rapor, Sovyet girişimlerinin bu süreklilik boyutunu yeterince dikkate almamıştır.

Dolayısıyla Kruşçev yönetiminin MBK'ye yönelik açılımı hem darbenin yarattığı yeni durumdan yararlanma arayışı hem de Demokrat Parti iktidarının son aylarında başlayan temasların devamıydı. Belgenin Sovyet politikasını ağırlıklı biçimde darbe sonrasındaki fırsatçılıkla açıklaması, Türk-Sovyet ilişkilerindeki sürekliliği zayıf göstermektedir.

Kruşçev'in 28 Haziran tarihli mektubuna Gürsel iyi komşuluk isteğiyle karşılık vermiş, fakat tarafsızlık ve askerî harcamaların azaltılması telkinlerini reddederek NATO-CENTO yükümlülüklerini teyit etmiştir (Kaya, 2024). Fahri Korutürk'ün Moskova'ya atanması, Sarper-Kruşçev görüşmesi ve Nisan 1961 tarihli demiryolu anlaşması sınırlı diplomatik teması; Sovyet yardım tekliflerinin kabul edilmemesi ve Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi ise Batı çizgisinin korunduğunu göstermektedir (Kaya, 2024). Tarafsızlığa geçilmeyeceği tahmini isabetlidir. Sovyet yardımının kabul edilebileceği ihtimali gerçekleşmemiş, fakat olasılık biçiminde kurulduğundan kesin olarak yanlışlanamamıştır. CHP'nin iktidara gelmesi hâlinde daha bağımsız, fakat Batı'yla iş birliğini koruyan bir dış politika izleyeceği yönündeki koşullu öngörü ise hükümetin raporun bir yıllık ufkundan sonra kurulması nedeniyle temel puanlamaya alınmamıştır (CIA, 1960).

Sınırlı temas ile stratejik eksen değişikliği arasındaki ayrım burada belirleyicidir. Türkiye diplomatik kanalları açık tutmuş, fakat Sovyet yardım ve tarafsızlık tekliflerini kabul etmemiştir. Raporun olasılık bildiren yardım değerlendirmesini zorunlu bir sonuç gibi okuyup

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"isabetsiz" saymak yöntemsel açıdan doğru olmayacaktır. Buna karşılık Batı ittifakından ayrılmama öngörüsü gözlenebilir uygulamalarla açıkça doğrulanmıştır.

Genel olarak dış politika bölümü Türkiye'nin stratejik yöneliminin ve Türk-Amerikan ittifakının sürekliliğini doğru tahmin etmiş; bağımsızlaşmanın derecesi ile Türk-Sovyet temaslarının 27 Mayıs öncesine uzanan köklerini değerlendirmede sınırlı kalmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, Amerikan istihbaratının 27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye'nin bir yıllık geleceğine ilişkin öngörülerini gerçekleşen siyasal, askerî, ekonomik ve diplomatik gelişmelerle karşılaştırmıştır. Rapor tarihindeki durum tespitleriyle geleceğe ilişkin tahminlerin ayrılması ve olasılık ifadelerinin korunması, belgenin yalnızca ABD'nin darbeye bakışını yansıtan bir metin olarak değil, tarihsel olarak sınanabilir bir istihbarat ürünü olarak değerlendirilmesini sağlamıştır.

Raporun en başarılı olduğu alan kısa vadeli siyasal ve kurumsal gelişmelerdir. MBK'nin denetimini koruyacağı, komite içinde ciddi ayrılıklar yaşanacağı, bu çatışmaların askerî yönetimi sona erdirmeyeceği ve seçimlerin ilk açıklamalardan daha geç yapılacağı yönündeki tahminler gerçekleşmiştir. Nispi temsil ile yeni partilerin CHP'nin gücünü sınırlayacağı öngörüsü de seçim sonuçlarıyla doğrulanmıştır. Buna karşılık CHP hükümeti tek başına kontrol edememiş; Demokrat Partinin örgütsel tasfiyesinin toplumsal tabanı ortadan kaldırmadığı yeterince öngörülememiştir. Darbe hazırlıklarının birkaç aya indirgenmesi de örgütlenmenin 1950'lerin ortalarına uzanan geçmişi karşısında eksik bir durum tespitidir.

Askerî alanda geniş çaplı subay emeklilikleri doğru tahmin edilmiş, ancak tasfiyelerin ordu içi güç dengeleri ve siyasal hayat üzerindeki sonuçları yeterince değerlendirilememiştir. Savaş kabiliyetinin zayıflamayacağı öngörüsü ise bunu sınayacak bir çatışma yaşanmadığından doğrulanamamaktadır. Ekonomi ve dış politikada kurumsal eğilimlerin devamına dayanan tahminler daha başarılıdır: dış yardım ihtiyacı, planlı kalkınma, NATO-CENTO üyelikleri ve tarafsızlığın reddi öngörüleri gerçekleşmiştir. İş dünyasının güveni ve ABD karşısında bağımsızlaşma beklentileri ise açık ölçütlere bağlanmadığından ancak sınırlı biçimde değerlendirilebilmektedir.

Sonuç olarak Amerikan istihbaratı devlet kurumlarının kısa vadeli davranışlarını, askerî yönetim içindeki güç mücadelelerini ve Türkiye'nin ittifak tercihini öngörmede görece başarılı; toplumsal tabanların sürekliliği, müdahalenin kurumsal sonuçları ve biçimsel sivil yönetime geçişin askerî etkinin sonu olmadığı konularında sınırlıdır. Rapor, Amerikan karar alıcılarının

Türkiye'yi rejim istikrarı, askerî kapasite, dış yardım ve Batı ittifakına bağlılık ekseninde değerlendirdiğini göstermektedir. Bu nedenle belge, CIA'nın darbeyi hazırladığı veya desteklediği iddiasının kanıtı değil, 27 Mayıs sonrasında Amerikan istihbaratının Türkiye'yi hangi öncelikler ve varsayımlarla anlamlandırdığını gösteren eleştirel bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv ve Resmî Belgeler

Central Intelligence Agency, *Short-Term Prospects for Turkey*, 19 July 1960.

"5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Ek Geçici Kanun", Kanun No. 42, *Resmî Gazete*, 5 Ağustos 1960, S. 10570.

"Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun", Kanun No. 91, *Resmî Gazete*, 5 Ekim 1960, S. 10621.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No. 334, *Resmî Gazete*, 20 Temmuz 1961, S. 10859.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Aydoğan, Pınar, "27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi Sonrası Siyasette İsmet İnönü: SIR Dergisi (1960-1961) Tahlili", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, 2023, s. 260-268.

Çelik, Ahmet, *Soğuk Savaş'ın Oluşum Süreci ve Türkiye'ye Etkileri (1939-1952)*, Hiper Yayın, İstanbul, 2020.

Demir, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.

Ertürk, Yaşar, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Darbe Sürecinde Silahlı Kuvvetler İçindeki Bölünme ve Rekabet", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 134, S. 264, Mayıs-Haziran 2023, s. 1-42.

Kaya, Yakup, "Milli Birlik Komitesi Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası (1960-1961)", *Medeniyet ve Toplum*, C. 8, S. 1, 2024, s. 83-100.

Kostak, Ercan, "İkinci Dünya Savaşı'nın Ardından ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Başlattığı Askerî Yardımlara Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın Etkisi", *Atatürk Dergisi*, C. 11, S. 1, 2022, s. 9-12.

Şahin, Dürdane, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Basın (1960-1965)", *History Studies*, C. 15, S. 4, Kasım 2023, s. 723-741.

Tekin, Fatma, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrası Milli Birlik Komitesi ve Propaganda Çalışmaları", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, 2021, s. 1-23.

Uludağ, Mekki, "Amerikan Kamuoyunda 27 Mayıs 1960 Darbesi", Behçet Kemal Yeşilbursa (Ed.), *Cumhuriyet Erdemdir: Gençlerin Gözüyle Cumhuriyetin Yüzüncü Yılı*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2023, s. 621-642.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GRAVÜRLERLE RUSLARIN GÖZÜNDEN (NIVA DERGISI) PLEVNE SAVUNMASI

Doç. Dr. Ahmet Çelik

Fırat Üniversitesi, ahmetcelik2@firat.edu.tr - Orcid: 0000-0002-0624-6701

ÖZET

Plevne Savunması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın askerî seyrini değiştiren ve Rus ordusunun Balkanlar'daki ilerleyişini aylarca durduran başlıca muharebe alanıdır. Konu, askerî harekâtın safhaları ve Gazi Osman Paşa'nın komutanlığı bakımından geniş bir literatüre sahip olmakla birlikte, Rus resimli basınının Plevne'yi metin ve gravür birlikteliği içinde nasıl kurduğu yeterince çözümlenmemiştir. Bu çalışma, Rusya'da yayımlanan haftalık Niva dergisinin 1877-1878 tarihli sayılarındaki Plevne haberlerini ve dokuz gravürü bağlamsal görsel kaynak tenkidiyle analiz etmektedir. Metinlerde yenilgi ve zaferin hangi sözcüklerle açıklandığı; gravürlerde mekân, askerî teknoloji, beden, hareket, bakış açısı ve figür hiyerarşisinin nasıl düzenlendiği karşılaştırılmıştır. Bulgular, Niva'nın ilk iki Rus taarruzundaki başarısızlığı stratejik bir kırılma olarak sunmak yerine taktik hata ve aşırı cesaretle açıklayarak sınırlandırdığını göstermektedir. Buna karşılık Osman Paşa, düşmanın direncini anlamlandıran yetenekli komutan olarak giderek daha görünür hâle gelmiştir. Gravürler de aynı söylemsel dönüşümü izlemektedir: ilk safhada Rus kayıpları fedakârlık ve kahramanlık içinde gösterilirken, kuşatma safhasında bataryalar, haritalar ve düzenli birlikler Rus ordusunun teknik üstünlüğünü yeniden kurmaktadır. Son safhada yarma, teslim ve yaralıların tahliyesi görüntüleri, Türk askerini kalabalık fakat giderek edilgenleşen bir kitleye, Rus tarafını ise harekâtı gözeten ve düzenleyen özneye dönüştürmektedir. Bununla beraber Osman Paşa'nın Plevne'den ayrılışını gösteren gravür ile metinlerde ona duyulan açık saygı, mutlak bir düşmanlaştırmayı sınırlar. Çalışma, Plevne gravürlerinin muharebenin şeffaf kayıtları değil, Rus kamuoyuna yenilgiyi açıklayan ve gecikmiş zaferi meşrulaştıran görsel anlatılar olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Plevne Savunması, Niva Dergisi, Gazi Osman Paşa, Rus basını, gravür, görsel tarih.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE DEFENCE OF PLEVNA THROUGH ENGRAVİNGS FROM THE RUSSİAN PERSPECTİVE THE NİVA MAGAZİNE

ABSTRACT

The Defence of Plevna was one of the principal theatres of the Russo-Ottoman War of 1877–1878, altering the military course of the conflict and halting the Russian advance through the Balkans for several months. Although extensive scholarship addresses the military campaign and Ghazi Osman Pasha's command, the Russian illustrated press's construction of Plevna through texts and engravings remains insufficiently analysed. This study examines reports on Plevna and nine engravings published in the Russian illustrated weekly *Niva* during 1877 and 1878, employing a contextual approach to visual source criticism. It compares the vocabulary through which written accounts explained defeat and victory with the visual organisation of space, military technology, bodies, movement, perspective and figural hierarchy. The findings demonstrate that *Niva* contained the significance of the first two failed Russian assaults by attributing them to tactical errors and excessive courage rather than presenting them as a strategic rupture. By contrast, Osman Pasha gradually became more visible as a capable commander whose leadership made the strength of the Ottoman resistance comprehensible. The engravings followed a corresponding discursive transformation. During the initial phase, Russian casualties were represented through sacrifice and heroism; during the siege, batteries, maps and disciplined formations reconstructed the Russian army's technical superiority. In the final phase, images of the breakout attempt, surrender and evacuation of the wounded transformed Ottoman soldiers into a numerous but increasingly passive mass, while positioning the Russian side as the agent observing, controlling and organising the operation. Nevertheless, the engraving depicting Osman Pasha's departure from Plevna, together with the explicit respect accorded to him in the accompanying texts, limited the enemy's complete demonisation. The study argues that the Plevna engravings were not transparent records of the battle but visual narratives that explained Russian defeats to the wider reading public and ultimately legitimised the belated victory.

Keywords: Defence of Plevna, *Niva Magazin*, Ghazi Osman Pasha, Russian Press, Engraving, Visual History.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GİRİŞ

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Tuna cephesinde Plevne, askerî bir mevziden daha geniş bir anlam kazandı. Rus ordusunun Tuna'yı geçtikten sonra Balkanları aşarak İstanbul yönünde ilerleme tasarısı, Osman Paşa'nın Vidin'den Plevne'ye intikali ve kısa sürede kurduğu tahkimat sistemi karşısında durdu. Temmuzda başlayan muharebeler, aralık ayındaki yarma teşebbüsü ve teslimle sona erdi. Bu süre boyunca Plevne, cephedeki kuvvetlerin yanı sıra Avrupa gazetelerinin, savaş muhabirlerinin ve resimli dergilerin de mücadele alanına dönüştü (Çavuş, 2016).

Plevne literatürü üç ana eksende gelişmiştir. Askerî tarih çalışmaları muharebelerin kronolojisini, tahkimatı ve komuta kararlarını; biyografik çalışmalar Osman Paşa'nın liderliğini; basın araştırmaları ise savunmanın Avrupa kamuoyundaki yankılarını öne çıkarır. Genelkurmay yayını (Gazi Osman Paşa ve Plevne Savunması, 1982) ile Hasan Babacan'ın çalışması (Babacan, 2017) ilk iki ekseni, İngiliz ve Alman basını üzerine araştırmalar (Çavuş, 2016)-(Temizsoy ve Alan, 2023) üçüncü ekseni temsil eder. Keziban Acar Kaplan'ın Rus lubokları ve popüler hikâye kitapları üzerine çalışması (Kaplan, 2017) ise Plevne'nin Rusya'da yalnız bir askerî haber değil, geniş kitlelere seslenen bir propaganda ve hafıza konusu olduğunu göstermiştir. Buna karşılık Niva'daki haber ve gravürlerin seri hâlinde ve metin-görüntü ilişkisi içinde okunması, görsel tarih yazımı açısından bir boşluk olarak durmaktadır.

Bu çalışmanın problemi, Plevne'de uğradığı ağır kayıpları kendi kamuoyuna açıklamak zorunda olan Rus resimli basınının, başarısızlık ile nihai zafer arasındaki gerilimi hangi metinsel ve görsel stratejilerle yönettiğidir. Çalışma, Niva'nın Plevne anlatısında Rus ordusunu, Türk askerini ve Osman Paşa'yı nasıl konumlandırdığını analiz etmekte; haber metinleri ile seçilmiş dokuz gravürü olayların kronolojisi içinde karşılaştırmaktadır. Amaç, gravürlerin muharebeyi ne ölçüde "gösterdiğini" kanıtlamak değil, Rus okuruna hangi görme düzenini sunduğunu belirlemektir. Bildirinin katkısı, Plevne'nin Rusya'daki kamusal anlamını askerî sonuçtan ayrı düşünmeden, fakat görsel malzemeyi yazılı anlatıya tâbi kılmadan ortaya koymasıdır.

KAYNAKLAR VE YÖNTEM

Çalışmanın ana kaynağı, 1870'ten 1918'e kadar St. Petersburg'da yayımlanan haftalık resimli Niva dergisidir. Dergi, edebiyat, siyaset ve gündelik yaşama yer veren geniş okur kitlesine yönelik bir yayındı. 93 Harbi sırasında cephe telgraflarını, muhabir anlatılarını,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Avrupa basınından aktarımları, haritaları ve gravürleri düzenli biçimde yayımladı. İncelenen metinler, Niva'nın 18 Temmuz 1877 tarihli 29. sayısından 23 Ocak 1878 tarihli 4. sayısına uzanan yayın dizisindeki Plevne bölümleridir. Bu bölümler Ahmet Çelik'in Rusçadan Türkçeye aktardığı metinler üzerinden okunmuş, gerekli yerlerde derginin sayı, cilt ve özgün sayfa bilgileri korunmuştur (Çelik, 2023).

Görsel kaynaklar, gerçeğin doğrudan kopyaları kabul edilmemiştir. Bir savaş gravürü, olay yerindeki gözleme dayanabilse bile sanatçının, gravürcünün, editörün ve basım tekniğinin art arda yaptığı seçimlerin ürünüdür. Görüntü ayrıca başlık, altyazı ve yanındaki haber metniyle yeni bir anlam kazanır. Tarihçinin görevi bu nedenle görüntüde "ne olduğu" kadar, hangi unsurun görünür kılındığını, hangisinin dışarıda bırakıldığını ve görüntünün hangi okura hangi bağlamda sunulduğunu da sormaktır (Burke, 2001).

Bu çerçevede her gravür dört aşamada değerlendirilmiştir. Önce görselin Niva'daki tarih, sayı ve altyazısı belirlenmiş; ardından kompozisyon, bakış noktası, hareket yönü, merkezî figür, bedenlerin dağılımı ve askerî araçlar betimlenmiştir. Üçüncü aşamada görsel, aynı sayıdaki haber ve yorumla karşılaştırılmış; son olarak görüntünün yenilgi, kuşatma veya zafer anlatısında üstlendiği işlev yorumlanmıştır. Bu yöntem, içerik ve kompozisyon çözümlemesini üretim ve dolaşım bağlamıyla birlikte ele almaktadır (Rose, 2016).

Araştırmanın iki sınırı vardır. Birincisi, Niva cephe haberlerini resmî telgraflar, muhabirler ve başka Avrupa gazeteleri üzerinden derlemiştir; bu sebeple her haber aynı gözlem ve doğrulama düzeyine sahip değildir. İkincisi, derginin bazı gravürleri Le Monde Illustré gibi yabancı yayınlardan aktarmasıdır. Dolayısıyla aşağıdaki değerlendirmeler gravürleri muharebenin fotoğrafik delili olarak değil, Niva editörlüğünün seçtiği ve Rusça altyazıyla yeniden çerçevelediği görsel malzeme olarak kullanmaktadır (Çelik, 2023).

Karşılaştırmalı basın literatürü, Plevne'nin yalnız Rus yayıncılığına özgü bir gündem olmadığını gösterir. İngiliz basını savunmayı Avrupa güç dengesi ve savaşın gidişatı bakımından izlemiş; Allgemeine ise tarafların stratejik konumlarına, ikmal sorunlarına ve Plevne'nin düşüşüne ayrıntılı yer vermiştir. Bu araştırmalar Niva'nın vurgularını karşılaştırmak için kullanılmış, ancak farklı gazetelerin haberleri birbirinin doğrulaması sayılmamıştır (Çavuş, 2016)-(Temizsoy ve Alan, 2023).

Plevne'nin Askeri ve Basınsal Bir Soruna Dönüşmesi

Niva'nın ilk Plevne haberleri, Rus ordusunun Tuna cephesindeki hızlı ilerleyiş beklentisinin bozulmasını kayda geçirir. 20 Temmuzdaki ilk taarruzun başarısız olduğu, Şilder-

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Şuldner'in geri çekildiği ve çok sayıda subay ile askerin kaybedildiği açıkça belirtilir. Ancak yenilgi, Osmanlı savunmasının üstünlüğü üzerinden değil, "taktiksel" bir başarısızlık ve Rus askerinin aşırı cesareti üzerinden açıklanır. Dergi, Rus ordusunun başarısızlığı gizlemediğini söylerken aynı paragrafta yenilgiyi kahramanlık anlatısına dönüştürür (Niva, 25 Temmuz 1877).

30-31 Temmuzdaki ikinci taarruzun da püskürtülmesi söylemsel baskıyı artırdı. Niva, Osman Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği telgrafı "kibirli Türk övüncü" diye küçümsedi; hemen ardından Plevne'nin özel bir önemi bulunmadığını ileri sürdü. Fakat aynı metin, güçlü bir Türk kolordusunun Rus hareketini durdurduğunu ve Osman Paşa'yı mevziden çıkarmak için takviye gerektiğini kabul ediyordu. "Önemsiz şehir" nitelemesiyle sevk edilen yeni birlikler arasındaki çelişki, Plevne'nin Rus kamuoyu için açıklanması gereken bir soruna dönüştüğünü gösterir (Niva, 1 Ağustos 1877).

Первая аттака на Плевну 8 іюля 1877 г. По рисунку въ «Monde illustrée», грав. Рашевскій.

Şekil 1: İlk Plevne taarruzunun sokak muharebesi olarak temsili (Niva, 3 Ekim 1877, C. 8, No. 40)

İlk taarruzu konu alan Şekil 1, yenilgiyi saklamaz; fakat onu belirli bir görsel ahlâk içinde sunar. Sahne, Plevne'nin dar bir sokağında birbirine giren askerlerden, devrilmiş bir arabadan ve ön plandaki ölü-yaralı bedenlerden oluşur. İzleyicinin bakışı önce Rus kayıplarına yönelir. Türk savunmasının komuta düzeni veya tahkimat sistemi görünmez; karşı taraf daha çok pencerelerden ve sokak doğrultusundan gelen ateşle sezilir. Böylece yenilginin sebebi, görünür bir Osmanlı planından ziyade Rus askerinin kaos içindeki fedakârlığı olarak kodlanır. Kompozisyonun merkezindeki hareket, geriye kaçışı değil çatışmanın içine doğru ilerlemeyi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

vurgular. Niva'nın "başarısızlık bile kahramanlığı eksiltmez" biçimindeki metinsel savunusu, gravürde bedenlerin yoğunluğu ve yakın mesafe çatışma ile karşılık bulur.

Gravürün altında sahnenin Le Monde Illustré'deki bir çizime dayandığının belirtilmesi ayrıca önemlidir. Görüntü, tek bir ulusal basın çevresinde üretilmemiş; Avrupa'daki resimli yayınlar arasında dolaşmış ve Niva'da Rus okur için yeniden anlamlandırılmıştır. Bu dolaşım, görselin "tarafsız" olduğunu göstermez. Tersine Niva editörlüğü, yabancı kökenli bir sahneyi kendi yenilgi anlatısına yerleştirerek dışarıdan gelmiş görsel tanıklığı Rus askerinin cesaretine kanıt hâline getirmiştir.

Tahkimat Karşısında Teknik Üstünlüğün Yeniden Kurulması

Plevne'nin kısa sürede güçlü bir savunma merkezine dönüşmesi, Niva'nın Osman Paşa hakkındaki dilini de değiştirdi. Dergi, şehrin üç sıra yükseltiyle çevrili doğal yapısının tek başına yeterli olmayacağını, Osman Paşa'nın gelir gelmez geniş tahkimat faaliyetini başlattığını yazdı. Bu anlatıda Türk komutan, sıradan bir düşman olmaktan çıkar; Rus ordusunun neden durdurulduğunu açıklayan askerî aklın sahibi hâline gelir. Dergi, onun savunmasını "askerî deha" ve "inatçı direniş" ifadeleriyle anarken bu takdir, Rus başarısızlığının büyüklüğünü de dolaylı biçimde itiraf eder (Niva, 3 Ekim 1877).

Askerî literatür de Plevne'nin baştan hazır bir kale olmadığını, savunma gücünün araziye hızla eklenen toprak tabyalar, siperler ve birbirini destekleyen mevzilerden doğduğunu vurgular. Bu durum, Niva'nın Osman Paşa'yı giderek daha yetenekli bir komutan olarak göstermesini anlaşılır kılar: Rus ordusunun gecikmesi yalnız doğal engellerle değil, karşı tarafın planlı faaliyetiyle açıklanmıştır (Gazi Osman Paşa ve Plevne Savunması, 1982)- (Babacan, 2017).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

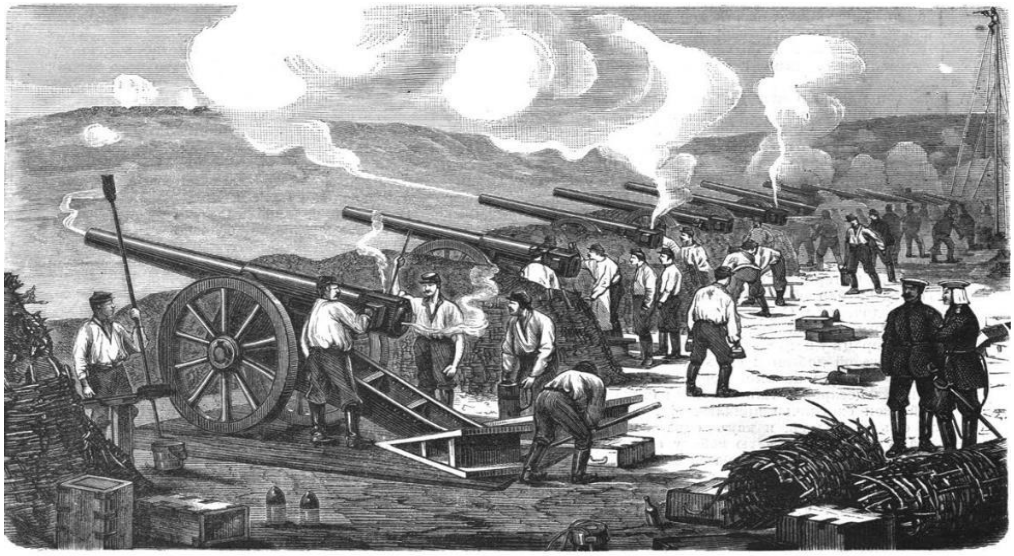

Главная русская баттарея при Плевнѣ Рис. К. Д. грав. Зоосъ.

Şekil 2: Plevne önlerindeki ana Rus bataryaları (Niva, 17 Ekim 1877,C. 8, No. 42)

Şekil 2'deki batarya sahnesi, sokak muharebesindeki düzensizliğin tersidir. Toplar yatay bir hat boyunca yerleştirilmiş, personel görev başında ve subaylar gözlem konumundadır. Aynı anda yükselen duman kümeleri, ateş gücünün eşgüdümünü görünür kılar. Türk mevzileri uzakta ve ayrıntısızdır; izleyici Rus bataryasının gerisinde, güvenli ve hâkim bir bakış noktasına yerleştirilir. Böylece Plevne'nin henüz alınamamış olması, Rus ordusunun teknik düzenini bozmaz. Gravür, ilk taarruzların yol açtığı itibar kaybını topçu gücü, iş bölümü ve komuta disipliniyle telafi eder.

Bununla birlikte aynı sayıdaki anlatı, savaş alanının insani bedelini de tamamen dışlamaz. 29-30 Ağustos gecesinin yağmur, sis ve çamur içinde geçtiği; Rumen bataryalarının ateş açtığı ve tarafların ağır kayıplar verdiği ayrıntılı biçimde anlatılır. Fakat teknik düzenin merkezde bulunduğu gravürde parçalanmış bedenler yoktur. Batarya görüntüsü öldürme eylemini makine, mesafe ve duman üzerinden soyutlar; aynı olay çevresindeki diğer gravür ise sonucun dehşetini görünür kılar (Niva, 17 Ekim 1877).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

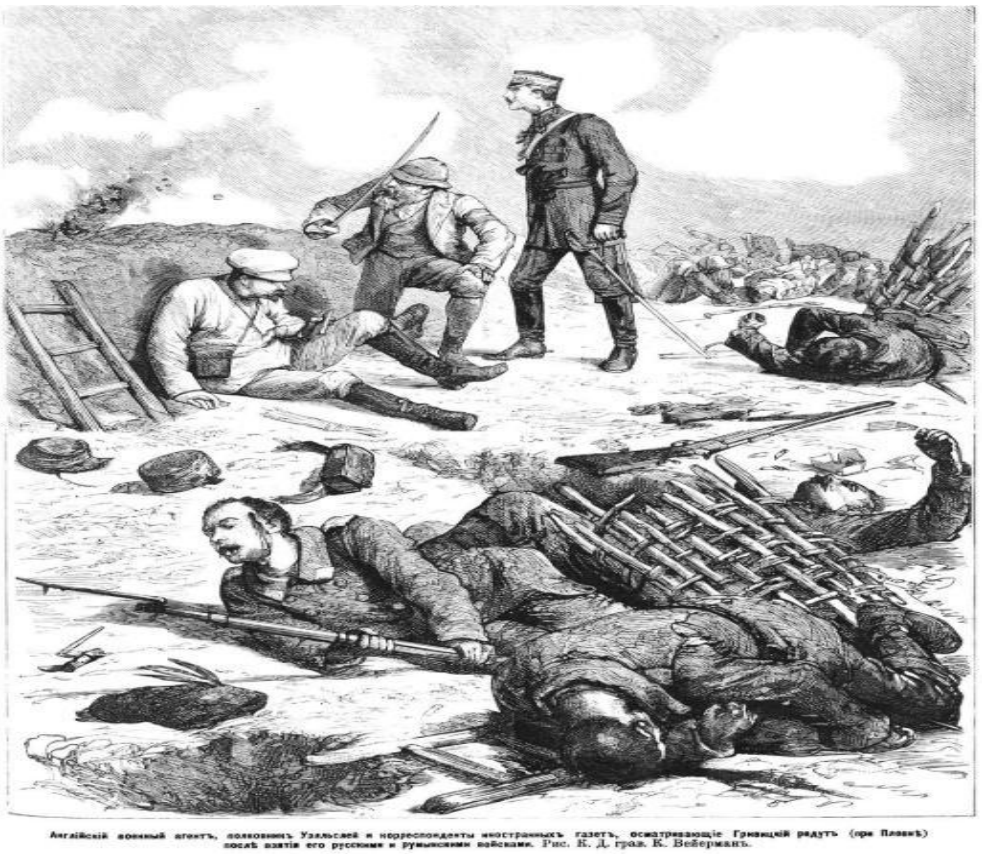

Şekil 3: İngiliz gözlemcilerin bombardıman sonrasındaki sahayı izlemesi (Niva, 17 Ekim 1877,C. 8, No. 42)

Şekil 3'te yabancı gözlemciler ayakta, yaralı ve ölü askerler ise toprağa yayılmıştır. Dikey duran gözlemci figürü ile yatay bedenler arasındaki karşıtlık, bakma gücünü yaşayan ve üniformalı kişilere verir. Altyazıdaki "İngiliz gözlemciler" vurgusu, sahnenin doğruluğunu dış tanığın bakışıyla pekiştirmeye çalışır. Bununla beraber gözlemcilerin müdahalesiz duruşu, savaşın insani sonuçlarını seyirlik bir nesneye çevirir. Metin, tabyada Rus ve Rumen yaralıların iniltilerinden söz ederken Türk savunucularını ikinci tabyanın önünde hâlâ ateş eden görünmez güç olarak bırakır. Böylece acının milliyeti seçilir; Rus ve Rumen bedenleri yakınlaştırılır, Türk kayıpları ise görüntünün siyasal duygu alanına dâhil edilmez.

Grivitsa Anlatısı ve Saldırının Kahramanlaştırılması

Eylül taarruzlarından sonra Rus ve Rumen kuvvetlerinin Grivitsa çevresindeki ilerleyişi, Niva'nın zafer üretme ihtiyacını kısmen karşıladı. Plevne bütünüyle alınamamıştı; buna rağmen bir tabyanın ele geçirilmesi, genel kuşatmanın habercisi olarak büyütülebilirdi. Dergi, Rumen birliklerinin cesaretini överken başarının ortak Rus-Rumen harekâtının sonucu olduğunu vurguladı (Niva, 17 Ekim 1877).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Послѣдній моментъ предъ взятіемъ Гривицкаго редута (при Плевнѣ) румынскими и русскими войсками.
По рис. С., въ „Illustr. Zeitg", грав. Рашевскій.

Şekil 4: Grivitsa Tabyasının ele geçirilmesinden önceki son an (Niva, 24 Ekim 1877, C. 8, No. 43)

Şekil 4'ün altyazısı sonucu önceden bildirir: Okur, saldırının belirsiz bir ânına değil, tabyanın ele geçirilmesinden "önceki son an"a bakmaktadır. Kompozisyon aşağıdan yukarıya yükselen asker kitlesi, tüfek ve süngülerin oluşturduğu keskin çizgiler ve tepedeki bayrak etrafında kurulmuştur. Hücum eden birlikler birbirinden ayrışan kişiler olmaktan çok tek iradeyle hareket eden bir kütledir. Yukarı doğru hareket, kaçınılmaz ilerleme duygusu üretir; savunucuların ateşi ve tabyanın askerî düzeni geri plana itilir. Bu teleolojik kurgu, sınırlı bir taktik başarıyı Plevne'nin gelecekteki düşüşünün görsel ön ilanına dönüştürür.

Ablukadan Yarma Harekatına Görsel Zafer Dizisi

Doğrudan taarruzların ağır kayıplara yol açması üzerine Rus komutanlığı Plevne'yi abluka altına alma ve Sofya yolunu kesme stratejisine yöneldi. Niva, bu değişikliği askerî zorunluluk olarak anlattı; Osman Paşa'ya yardım getirecek yolların tutulmasını ve ikmal merkezlerinin ele geçirilmesini Plevne'nin kaçınılmaz düşüşünün şartları saydı. Bu aşamada doğrudan muharebe görüntülerinin yanında kamp, siper ve kış şartları öne çıktı. Beklemek, kazmak ve ikmali kesmek de kahramanca hücum kadar meşru bir savaş eylemi olarak görselleştirildi (Niva, 24 Ekim ve 7 Kasım 1877).

Niva'nın dili, kuşatma uzadıkça kesinlik kazandı. Osman Paşa'nın Sofya ile bağlantısının kesildiği, erzak ve mühimmatın tükendiği, Plevne'nin düşmesinin an meselesi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olduğu tekrarlandı. Fakat bu tekrarın kendisi, beklenen sonucun gecikmesinden doğan kaygıyı açığa çıkarır. Dergi, her yeni mevzi kazanımını Plevne'nin sonuna bağlayarak okurun sabrını yönetmiş, zamana yayılan ablukayı kesintisiz ilerleme şeklinde sunmuştur (Niva, 10 Ekim ve 5 Aralık 1877).

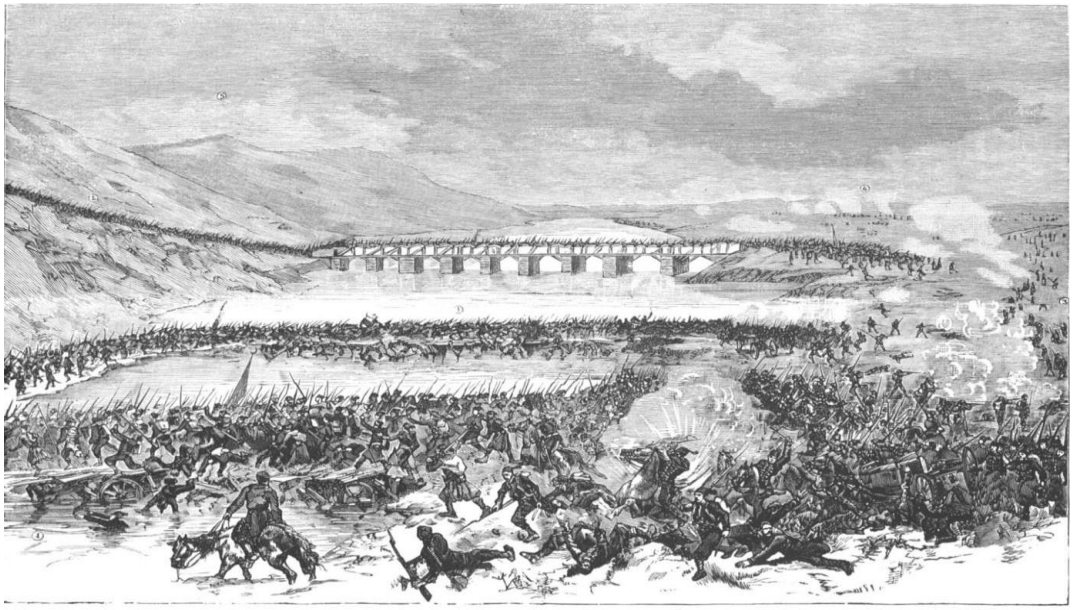

Взятіе Плевны 28 Ноября 1877 г. Поспѣшное отступленіе турокъ обратно за р. Видъ, послѣ неудачной попытки прорваться изъ Плевны. По рисунку „Monde illustré", грав. Вейерманъ.
1) Мостъ черезъ р. Видъ, составленный изъ телѣгъ. 2) Турки, бѣгущіе обратно за р. Видъ къ Плевнѣ. 3) Русскіе авангарды 4) Русскіе батареи 5) Горы, за которыми—Плевна.

Şekil 5: Türk birliklerinin Plevne'den çıkış için yarma harekâtı (Niva, 23 Ocak 1878, C. 9, No. 43)

Şekil 5, 10 Aralık 1877'deki yarma harekâtını geniş ve yüksek bir bakış noktasından verir. Vit Nehri, köprü ve yamaçlar üzerinde yüzlerce küçük figür hareket hâlindedir. Ön plandaki süvari ve piyade çatışması dinamiktir; buna karşılık gerideki kalabalık, köprü çevresinde sıkışan düzensiz bir kütle görünümündedir. Panoramik kadraj, tek tek askerlerin cesaretinden çok harekâtın bütünü üzerinde hâkimiyet kurar. İzleyici, Türk birlikleriyle aynı seviyede değil, savaş alanını yukarıdan değerlendiren komutan bakışına yerleştirilir. Niva metninin Osman Paşa'nın birliklerin başında ileri atıldığını kabul etmesine rağmen gravür, kişisel kahramanlığı ayırt edilebilir bir portreye dönüştürmez; harekâtın başarısızlığını coğrafi sıkışma ve kitlesel düzensizlik üzerinden görünür kılar.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

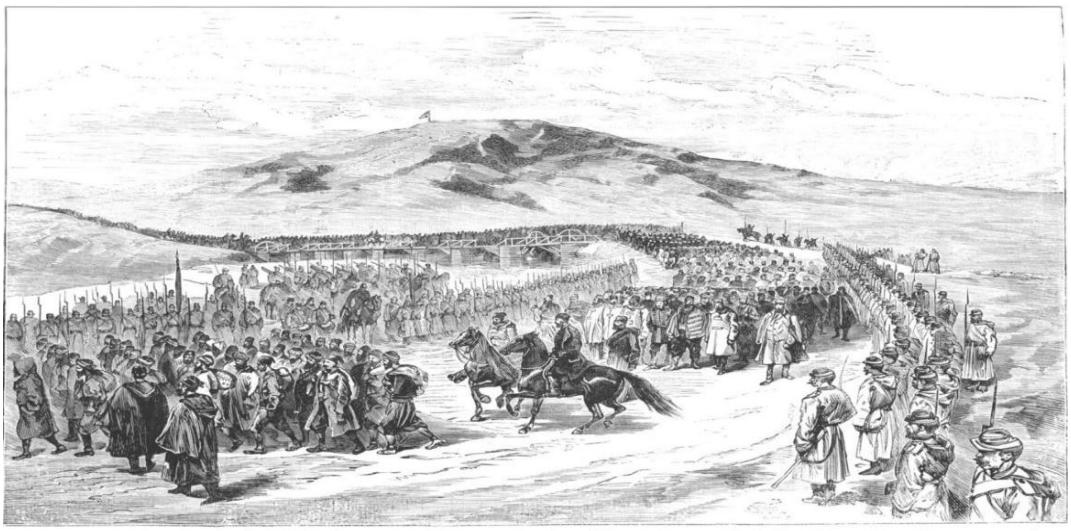

Взятіе Плевны 28 Ноября 1877 г. Выходъ обезоруженной турецкой арміи изъ Плевны. По рисунку „Monde illustré", грав. Рашевскій.

Şekil 6: Teslim olan Türk birliklerinin Plevne'den çıkışı (Niva, 23 Ocak 1878, C. 9, C. 9, No. 49).

Bir sonraki gravür, çatışma kalabalığını teslim düzenine dönüştürür. Türk esirler iki yana dizilmiş uzun bir kitle hâlinde hareket ederken Rus subay ve süvarileri yolun merkezinde ve kenarlarında gözetleyen konumdadır. Görüntünün odak noktası silah kullanan beden değil, denetlenen harekettir. Yarma sahnesindeki belirsizlik böylece ortadan kalkar; mekân artık galip ordunun düzenlediği bir geçiş alanıdır. Buna rağmen esirlerin sayısal büyüklüğü ve düzenli yürüyüşü, savunmanın çapını da istemeden teslim eder. Niva'nın zafer görüntüsü, karşı tarafın aylarca süren direncinin görsel izini tamamen silemez.

Teslim anlatısında Osman Paşa'nın yaralı hâli, Rus komutanlarının ona gösterdiği ilgi ve askerlerin "bravo" nidaları özellikle vurgulanır. Bu sahne, Rus zaferini yalnız düşmanın ezilmesiyle değil, galibin değerli rakibi tanıyabilecek kadar özgüvenli olmasıyla tamamlar. Osman Paşa'nın saygın rakip olarak kabulü, Rus tarafının askerî üstünlüğünü ahlâkî büyüklükle birleştiren son anlatı unsurudur (Niva, 12 Aralık 1877).

Osman Paşa'nın Düşman Komutandan Saygın Rakibe Dönüşmesi

Niva'nın Plevne anlatısındaki en dikkat çekici değişim Osman Paşa'nın temsilinde görülür. İlk haberlerde Türk telgrafları küçümsenirken, kuşatma uzadıkça komutanın biyografisi, eğitimi ve önceki görevleri okura tanıtıldı. Dergi, onun Plevne savunmasını askerî yeteneğinin kanıtı saydı ve Türk kolordusunu yok etmek için gösterilen bütün çabaların bu "inatçı direniş" karşısında sonuçsuz kaldığını yazdı. Bu övgü, Rus ordusunun başarısızlığını hafifletmek için işlevsel olsa da salt propagandaya indirgenemez. Düşman komutana duyulan

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

saygı, Plevne'deki askerî direncin Rus kamusal anlatısına sızdığını gösterir (Niva, 17 Ekim 1877).

Osman Paşa'ya biçilen rol iki yönlüdür. Bir yandan onun yeteneği, Rus kayıplarını anlaşılır kılar ve zaferin değerini yükseltir. Öte yandan dergi Türk askerinin direncini çoğu kez komutan otoritesine bağlayarak sıradan askerin öznesini sınırlar. Bu ayrım, yarma harekâtı anlatısında açıkça görülür: Türk taburlarının ilk anda şiddetli biçimde savaştığı kabul edilir, fakat geri çekilme başladığında askerlerin ahlâkî niteliği küçümsenir ve düzenin yalnız subay otoritesiyle korunduğu ileri sürülür. Böylece saygınlık kişiselleştirilir: Osman Paşa yüceltilirken Türk askeri kalabalık, itaate bağımlı ve dağılmaya yatkın bir topluluk olarak tasvir edilir (Niva, 23 Ocak 1878).

Bu kişiselleştirme Niva ile sınırlı değildir. Rus popüler hikâye kitapları, Plevne'nin üç kez alınamamasını Osman Paşa'nın cesareti, disiplini ve karakteriyle açıklamış; onu dönemin yaygın "korkak" veya "barbar Türk" klişelerinden ayırmıştır. Acar Kaplan'ın belirttiği üzere bu cömert saygı, özellikle Plevne düştükten ve Rus zaferi kesinleştikten sonra görünür hâle gelir (Kaplan, 2017).

Şekil 7: Osman Paşa'nın Plevne'den ayrılışı ve Rus subayla karşılaşması (Niva, 16 Ocak 1878, C. 9, No. 3)

Şekil 7 bu dönüşümü tek bir karşılaşma ânında yoğunlaştırır. Yaralı Osman Paşa arabanın içinde ve merkezde yer alırken atlı Rus subay ona yukarıdan değil, öne eğilerek el uzatır. Çevredeki Rus askerlerinin şapkalarını çıkarması, mağlubun teşhirinden çok askerî saygı ritüelini öne çıkarır. Bununla birlikte güç eşitlenmiş değildir: Osman Paşa hareket kabiliyetini

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yitirmiş, Rus subaylar ve süvariler hareketi çevreleyen taraftır. Gravür böylece teslimiyet ile onuru aynı kadrajda birleştirir; Rus zaferini hem fiilî hâkimiyet hem de değerli rakibi tanıyan bir medenî galiplik biçiminde sunar.

Yaralılar ve Zaferin İnsani Bedeli

Взятіе Плевны 28 Ноября 1877 г. Очищеніе лазаретовъ г. Плевны отъ турецкихъ труповъ. По рисунку „Monde illustré.“, грав. Вейерманъ.

Şekil 8: Plevne'de geride kalan Türk yaralılarının tahliyesi (Niva, 23 Ocak 1878, C. 9, No. 4)

Şekil 8, zafer dizisini meydan muharebesinden şehir içindeki yaralı bedenlere taşır. Avlu ve sokakta yatan askerler, arabalara bindirilen yaralılar ve ayakta bekleyen görevliler aynı kompozisyondadır. Hareket edebilenlerle taşınmak zorunda olanlar arasındaki karşıtlık, Osmanlı ordusunun askerî özne olmaktan çıktığını gösterir. Niva'nın açıklaması ceset ve yaralıların hastanelerle sınırlı kalmayıp evlerin avlularına ve sokak aralarına yayıldığını vurgular (Niva, 23 Ocak 1878).

Görüntünün insani tonu, siyasal işlevini ortadan kaldırmaz. Yaralıların "Türklerin bıraktıkları" şeklinde adlandırılması, bedensel yıkımı kuşatma ve ikmal koşullarından koparıp mağlup ordunun geride bırakma fiiline bağlar. Rus tarafı, gravürde doğrudan bir zafer gösterisi yapmasa da tahliyeyi gözleyen ve düzenleyen örtük özne konumundadır. Acar Kaplan'ın incelediği popüler anlatılarda Plevne'ye giren birliklerin çok sayıda hasta ve yaralıyla karşılaştığının kaydedilmesi, bu sahnenin Rus zafer hafızasında tekrarlanan bir motif olduğunu gösterir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SONUÇ

Niva'nın Plevne anlatısı, Temmuz 1877'deki ilk başarısızlıktan Aralık ayındaki teslim ve onu izleyen zafer tasvirlerine kadar belirgin bir söylemsel dönüşüm geçirmiştir. İlk aşamada yenilgi, taktik hata ve aşırı cesaretle sınırlandırılmış; Plevne'nin stratejik önemi küçümsenmiştir. Kuşatma uzadıkça bu açıklama sürdürülemez hâle gelmiş, şehir güçlü tahkimatı ve Osman Paşa'nın komutanlığıyla tanımlanmaya başlanmıştır. Son aşamada abluka, yarma harekâtı ve teslim, Rus ordusunun askerî düzeni yeniden kurduğu bir zafer dizisine dönüştürülmüştür.

Gravürler bu dönüşümün pasif ekleri değildir. Sokak muharebesindeki Rus kayıpları yenilgiyi kahramanlıkla bağdaştırmış; batarya ve harita görüntüleri teknik ve bilişsel üstünlük üretmiş; Grivitsa hücumu sınırlı bir başarıyı yaklaşan zaferin işareti hâline getirmiştir. Yarma ve teslim sahneleri ise Türk birliklerini denetlenen bir kitle olarak çerçevelemiştir. Bununla birlikte geniş kadrajlarda görülen asker sayısı ve metinlerde Osman Paşa'ya duyulan saygı, Osmanlı direncinin Rus zafer anlatısı içinde bütünüyle silinemediğini ortaya koymaktadır.

Bu bulgular, "Rusların gözünden Plevne" ifadesinin tek biçimli bir düşman imgesi anlamına gelmediğini göstermektedir. Niva, Türkleri barbarlık ve düzensizlik kalıplarıyla betimleyebilmiş; aynı zamanda Osman Paşa'nın askerî dehasını ve savunmanın olağanüstü gücünü kabul etmiştir. Bu çift yönlü dil, Plevne'nin Rus kamusal hafızasındaki işlevini açıklar: Plevne önce açıklanması gereken bir yenilgi, sonra aşılması Rus zaferini büyüten güçlü bir sınavdır.

Çalışmanın temel sonucu, savaş gravürlerinin olayları doğrudan yansıtan şeffaf belgeler olmadığıdır. Bunlar seçilen an, bakış noktası, altyazı ve yayın sırası aracılığıyla askerî tecrübeyi düzenleyen tarihsel kaynaklardır. Plevne savunmasını yalnız harekât raporlarıyla değil, bu görme rejimiyle birlikte incelemek; Rus kamuoyunun yenilgi, kahramanlık, düşman ve zafer kavramlarını nasıl ilişkilendirdiğini daha açık biçimde göstermektedir.

KAYNAKÇA

Niva, 25 Temmuz 1877, C. 8, No. 30.
Niva, 1 Ağustos 1877, C. 8, No. 31.
Niva, 3 Ekim 1877, C. 8, No. 40.
Niva, 10 Ekim 1877, C. 8, No. 41.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Niva, 17 Ekim 1877, C. 8, No. 42.

Niva, 24 Ekim 1877, C. 8, No. 43.

Niva, 7 Kasım 1877, C. 8, No. 45.

Niva, 5 Aralık 1877, C. 8, No. 49.

Niva, 12 Aralık 1877, C. 8, No. 50,.

Niva, 23 Ocak 1878, C. 9, No. 4.

Acar Kaplan, Keziban. "Rus Popüler Kültüründe Plevne Muharebesi ve Gazi Osman Paşa İmgesi." II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler, 38-52. Ed. Mustafa Çolak vd. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2017.

Babacan, Hasan. "Plevne ve Gazi Osman Paşa'yı Anlamak." II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler, 24-30. Ed. Mustafa Çolak vd. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2017.

Burke, Peter. Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence. Ithaca: Cornell University Press, 2001.

Çavuş, Remzi. "İngiliz Basınında Plevne Savunması (19.07.1877-10.12.1877)." Vakanüvis 1, sy. 1 (2016): 165-179. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.233669.

Çelik, Ahmet. Rusların Gözünden 93 Harbi 24 Nisan 1877 3 Mart 1878. İstanbul: Kutlu Yayınevi, 2023.

Gazi Osman Paşa ve Plevne Savunması. Haz. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1982.

Mahmud Talat Bey. Plevne Müdafaası Her Şey Plevne ile Başladı. Yay. haz. Eyüp Mahmud Talat. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2008.

Rose, Gillian. Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials. 4. bs. London: Sage, 2016.

Temizsoy, Zeynep ve Gülbadi Alan. "Plevne Muharebesi'nin Allgemeine Gazetesi'ndeki Yansıması." Karadeniz Araştırmaları 20, sy. 80 (2023): 1259-1273. https://doi.org/10.56694/karadearas.1389713.

Uzelli, Gönül. "Vasili V. Vereşçagin'in Gözünden 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı." Art-Sanat 9 (2018): 215-228.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TWO WAVES OF ETHNIC CLEANSING IN THE BALKANS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EARLY AND LATE 20TH CENTURY

Ulfar Mammadli
Baku State University, Faculty of History, Azerbaijan
ORCID ID: 0000-0002-5389-1869
Ulfermemmed@gmail.com

Abstract

This research paper analyzes the campaigns of ethnic cleansing, organized mass deportations, and ethno-political transformations that took place in the Balkan Peninsula during the early and late 20th century.

Overall, the 20th century went down in history for the Balkan Peninsula as an era of geopolitical transformations, the collapse of empires, and organized ethno-political violence. The region's strategic geographical location and its ethnic and religious diversity have historically made it a competitive arena for major powers. The collapse of two foundational institutional systems that historically ensured peaceful coexistence—the Ottoman administration (the Millet system), which maintained ethno-religious harmony for centuries, and Socialist Yugoslavia ("Brotherhood and Unity"), which secured ethnic balance after World War II—created a sharp security vacuum. In the early decades of the 20th century, political crises sparked by the weakening and retreat of the Ottoman Empire culminated in the Balkan Wars of 1912–1913, fundamentally altering the demographic and political map of the region. At the end of the century, the collapse of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia reignited similar ethno-nationalist fluctuations and organized ethnic cleansing campaigns. The collapse of these central state apparatuses inflamed the claims of ethno-nationalist elites, triggering two major waves of ethnic cleansing: in the early 20th century (1912–1918) and at its end (1991–1999). The relevance of the research is determined by the scientific need for a comparative politological analysis of the ethnic homogenization policies of both periods.

The main objective of the study is to uncover the driving forces behind ethnic cleansing in the Balkans, the tools of demographic engineering, and the evolution of international legal response models within a long-term analytical framework. The methodology rests on several theoretical pillars. As the driving force of the process, the centralized ideological projects of ethno-nationalist state elites ("Greater Serbia," ethno-cantonization) and top-down ideological influences reflecting organized territorial cleansing decisions come first; here, ethnic homogenizers frequently masked their actions with the rhetoric that "complete separation of ethnic groups" would prevent future wars. In parallel, drawing on Christian Gerlach's theory[1], the study demonstrates that ethnic cleansing is not limited to top-down ideological orders;

- [1] Gerlach, C. (2010). Extremely Violent Societies: Mass Violence in the Twentieth Century. Cambridge University Press. 489p

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

rather, bottom-up local interests combine with the appropriation of property, land claims, local lust for power, and a sense of impunity to complete the organized mechanism of collective violence. Finally, adhering to Philipp Ther's[2] paradigm, the dynamics of exile and settlement are substantiated, showing that ethnic homogenization does not end merely with the expulsion of populations, but is continued through the resettlement of new populations during peacetime, organized demographic engineering, and toponymic erasure.

A comparison of the two waves of ethnic cleansing reveals that while the early 20th century was dominated by irregular *çeta*s/comitadjis and the burning of villages, the late 20th century witnessed the application of modern military machinery (the JNA and special units), sieges (Sarajevo), and organized massacres recognized as genocide under international law, such as Srebrenitsa. In terms of international response mechanisms, unlike the environment of impunity and forced population exchanges of the early 20th century (Bucharest, Lausanne), international law evolved by the end of the 20th century through UN Security Council resolutions and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), which sentenced military-political leaders like Karadžić and Mladić to life imprisonment. In terms of foreign intervention, NATO's R2P (Responsibility to Protect) operation took place in 1999, followed by the implementation of institutional state-building models for post-conflict peaceful coexistence, such as the Dayton Agreement (ethno-cantonization in Bosnia) and the Ahtisaari Plan (internationally supervised independence in Kosovo).

The comparative analysis demonstrates that the primary similarity between both periods is the persistence of ethnic and religious divides, territorial claims, and mass migrations. The core difference emerges in the substance of international legal mechanisms (UNSC, ICTY Tribunal, Dayton Agreement) and external military-diplomatic interventions at the end of the 20th century. Detailed information on all these issues will be provided in the presentation.

Keywords: *Balkans, ethnic cleansing, "Brotherhood and Unity," top-down ideological influence, coalition of violence, exile and settlement, ICTY Tribunal, Dayton Agreement.*

[2] *Ther, P. (2014). The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe. Berghahn Books. 288p*

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ÇEVRE MATBUATI VE AYDINLANMA: RUMELİ İLE KAFKASYA BASININDA MODERNLEŞME SÖYLEMİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Müslüm Demir

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Bakü Atatürk Lisesi

E-posta: mdemir568@outlook.com

ORCID: 0009-0002-9117-8885

Öz

19. yüzyılın ikinci yarısında imparatorlukların çevre vilayetlerinde neşredilen süreli yayınlar, modernleşme söyleminin taşradaki en somut tatbik sahası oldu. Bu çalışma, Osmanlı idaresindeki Rumeli'de yayımlanan *Tuna* (1865) gazetesi ile Çarlık Rusyası hâkimiyetindeki Kafkasya'da çıkan *Ekinçi* (1875) gazetesinin modernleşme tasavvurlarını karşılaştırmalı bir eksende inceler. Midhat Paşa öncülüğünde Rusçuk'ta Türkçe ve Bulgarca basılan *Tuna*, bürokratik aygıtın merkezden taşraya uzanan resmi ıslahat programını temsil etti. Vilayet matbaasında Islahhane talebeleri tarafından dizilen gazete; Menâfi Sandıkları aracılığıyla çiftçiye ucuz kredi temini, modern tarım aletlerinin sergilenmesi ve karma mahalli idare organlarının işletilmesi gibi "yukarıdan aşağıya" bir kalkınma modeli yürüttü. Buna mukabil, Hasan Bey Zerdabi'nin Bakü'de çıkardığı ilk Türkçe süreli yayın olan *Ekinçi*, Çarlık sansür rejiminin sert takibatı altında sivil bir aydının varoluş mücadelesi şeklinde filizlendi. Zerdabi, Moskova'daki doğa bilimleri formasyonundan faydalanarak siyasi ve içtimai taleplerini ziraat söylemi ardına gizledi. Ezop dili teknikleriyle kaleme alınan ziraat metinleri; yerel ahalinin tefecilerden korunması, Usûl-i Cedîd mekteplerinin kurulması, hurafelerin tasfiyesi ve duru bir anadili inşası davasını güttü. Her iki periferi basını da köylülüğü ve fenni tarımı aydınlanmanın maddi kaldıracı saydı. Nihayetinde iki neşriyat da 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi şartlarında susturuldu. Araştırma, resmi nizamnameler ile sivil aydın direnişinin taşra matbuatındaki tezahürlerini birincil arşiv verileri ve gazete metinleri üzerinden tahlil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tuna Gazetesi, Ekinçi Gazetesi, Midhat Paşa, Hasan Bey Zerdabi, Çevre Matbuatı, Ziraat Modernleşmesi.*

Comparative Analysis of Modernization Discourse in the Press of Rumelia and the Caucasus: Provincial Press and Enlightenment in the Second Half of the 19th Century

Abstract

In the second half of the nineteenth century, periodicals issued on imperial peripheries served as concrete platforms for testing modernization discourses. This paper presents a comparative analysis of the modernization visions championed by the newspaper *Tuna* (1865), published in Ottoman Rumelia, and *Ekinçi* (1875), published in the Caucasus under Tsarist Russian rule. Established in Ruse under the initiative of Midhat Pasha, the bilingual (Turkish-Bulgarian)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tuna represented a top-down administrative reform program directed by the state. Typeset by apprentices from the local *Islahhane* (reformatory craft school), the newspaper promoted a bureaucratic development model centered on agricultural credit via the Menâfi Funds, the introduction of mechanized farm tools, and communal representation in provincial councils. In contrast, *Ekinçi*, the first Turkic-language periodical in the Caucasus founded by Hasan Bey Zardabi in Baku, emerged through an intellectual's bottom-up struggle against stringent Tsarist censorship. Drawing on his natural sciences training in Moscow, Zardabi utilized agrarian instruction as a deliberate cover. Using Aesopian language, his essays on soil fertility and pest control doubled as critiques of usury, medrese scholasticism, and linguistic obfuscation, while advocating for *Usûl-i Cedîd* (New Method) education and vernacular Azerbaijani Turkish. Despite structural disparities between state-sponsored and clandestine civil agency, both newspapers framed agricultural productivity as the material foundation of social awakening. Ultimately, both were silenced during the Russo-Turkish War of 1877–1878. This study interrogates how contrasting imperial peripheries negotiated enlightenment, utilizing primary archival sources and textual analyses of original print runs.

Keywords: *Tuna Newspaper, Ekinçi Newspaper, Midhat Pasha, Hasan Bey Zerdabi, Provincial Press, Agricultural Modernization.*

1. Giriş: Çevre Matbuatı, İktidar ve Taşrada Modernleşme Dinamikleri

> 19. yüzyılın ikinci yarısı, geleneksel imparatorluk yapılarının merkez-çevre ilişkilerini radikal biçimde yeniden tanımlamak zorunda kaldığı bir eşiktir. Bu dönemde merkezî otoriteler, çevre vilayetler üzerindeki denetimlerini tahkim etmek için modern bürokratik aygıtları devreye sokarken; taşra ahalisi ise sömürgeci tahakküme ya da merkezî vesayete karşı kendi dinamikleriyle var olma mücadelesine girişti (Topal, 2015: 23; Mumcu, 2004: 186). Söz konusu kırılma hattının en somut tecessüm ettiği saha süreli yayınlardı. Matbuat; salt bir haber iletim aracı olmaktan çıkarak iktidarın meşruiyet devşirdiği, yerel aydının ise toplumsal muhayyileyi inşa ettiği bir çatışma ve terbiye kürsüsüne dönüştü (Aşırlı, 2009: 15).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat bürokrasisi, Kırım Harbi'nin ardından imparatorluğun Rumeli kanadında yükselen milliyetçi ayrılıkçı hareketleri dizginlemek amacıyla kapsamlı bir idari dönüşüm başlattı (Erol, 2021: 466). Sadrazam Âli, Keçecizade Fuad ve Midhat Paşaların müşterek mesaisiyle hazırlanan 7 Kasım 1864 tarihli Tuna Vilayet Nizamnamesi, bu yeni yönelimin idari zeminini kurdu. Silistre, Vidin ve Niş eyaletlerinin ilhakıyla teşekkül eden Tuna Vilayeti; çoğulcu mahalli meclisleri, adli-idari kuvvetler ayrılığını ve merkezî denetimi esas alan pilot bir tatbik sahası olarak kurgulandı. Bu idari mimarinin kamuoyuna aktarılması ise vilayet merkezi Rusçuk'ta 3 Mart 1865'te neşir hayatına giren *Tuna* gazetesine havale edildi. Türkçe ve Bulgarca çift dilli basılan *Tuna*, doğrudan devlet eliyle yürütülen "yukarıdan aşağıya" modernleşme projesinin resmi tercümanı oldu (Koç, 2019: 114-115).

Buna mukabil Kafkasya coğrafyası, 1828 Türkmençay Antlaşması sonrasında Çarlık Rusyası'nın askeri ve idari sömürge nizamının doğrudan muhatabı haline gelmişti. Hazar

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kıyısında sanayileşen Bakü petrolleri geleneksel feodal yapıları dağıtırken, yerli Müslüman ahaliyi Çarlık bürokrasisinin ağır Ruslaştırma politikalarıyla karşı karşıya bıraktı (Zeynalzade, 2006: 34). Saint Petersburg idaresi, 1865 Geçici Basın Nizamnamesi ve Tiflis Sansür Komitesi vasıtasıyla Kafkasya'da her türlü yerel neşriyatı katı bir kontrol çemberine aldı; anadilde neşriyat açık bir siyasi tehdit sayıldı. Böylesi bir tecrit ikliminde Moskova Devlet Üniversitesi Doğa Bilimleri mezunu Hasan Bey Zerdabi, Çarlık bürokrasisinin duvarlarını sivil bir hamleyle delmeye çalıştı. 22 Temmuz 1875'te Bakü'de yayına başlayan *Ekinçi*, "aşağıdan yukarıya" gelişen yerel maarifçilik hareketinin ve sivil direnişin manifestosuna dönüştü (Gökçe, 2017: 2826; Mumcu, 2004: 189).

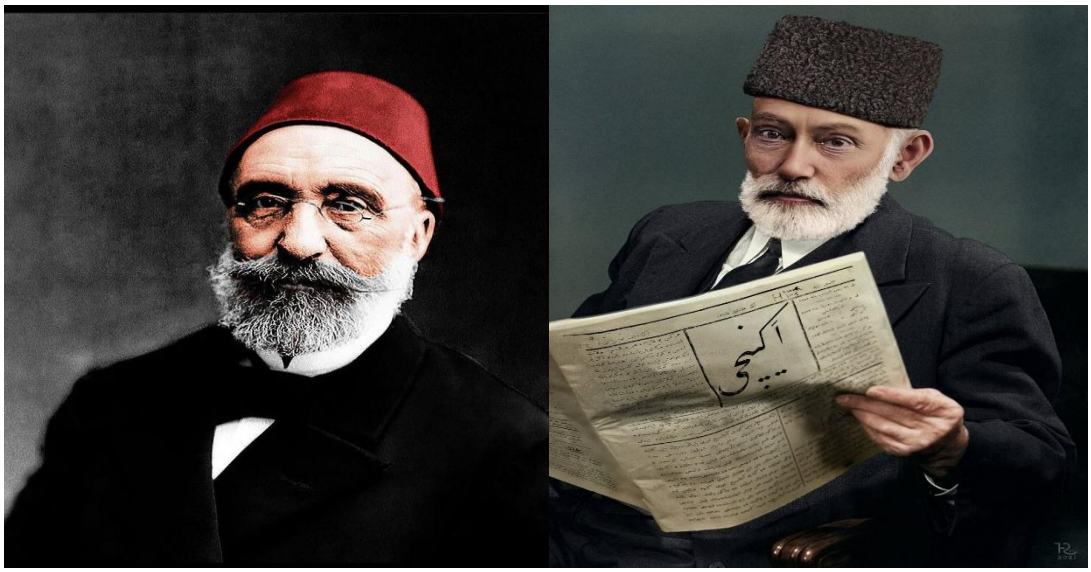

Görsel 1: *Taşra matbuatının kurucu özneleri: Osmanlı modernleşmesinde devlet merkezli reform iradesini temsil eden Tuna Valisi Midhat Paşa (solda) ve Çarlık sansür nizamına karşı sivil maarifçilik mücadelesi yürüten Hasan Bey Zerdabi (sağda).*

Rumeli ve Kafkasya çevre matbuatı, kurucu aktörlerinin menşei bakımından taban tabana zıt iki modernleşme pratiğini sergiler. Midhat Paşa, Bâb-ı Âli'nin mutlak yetkili valisi sıfatıyla basını tebaayı devlete raptetmek ve Panslavist kışkırtmaları tesirsiz kılmak için kurumsal bir terbiye aracı olarak kullandı (Erol, 2021: 468). Zerdabi ise hiçbir resmi nüfuzu bulunmayan, matbaa harflerini dahi İstanbul'dan kaçak yollarla getirtmek zorunda kalan yalnız bir maarif muallimidir (Aşırlı, 2009: 26). İki aktörün ortak paydası; cehaletin tasfiyesini, fenni tarımın yaygınlaştırılmasını ve köylünün iktisadi felaha kavuşturulmasını aydınlanmanın vazgeçilmez şartı saymalarıdır. İki gazetenin sayfaları, 19. yüzyıl taşrasında iktidar-toplum ilişkilerinin neşriyat üzerinden nasıl şekillendirildiğini açıkça belgeler.

2. Kurumsal ve Sivil İki Taşra Modeli: Tuna ile Ekinçi'nin Teşekkül Süreci

2.1. Matbaa Altyapısı ve Kurumsal Örgütlenme

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Taşrada bir süreli yayının hayat bulması, evvelemirde teknik altyapı ve harf döküm meselesiydi. *Tuna* gazetesi, arkasına Osmanlı bürokrasisinin tam mali desteğini alarak kuruldu. Midhat Paşa, vilayet merkezinde modern bir matbaa tesisi için Paris ve Viyana'dan modern baskı makineleri sipariş etti (BOA, İ.DH., No: 535/37115). Matbaa, Arap harfli Türkçe ve Kiril harfli Bulgarca dökümlerin yanı sıra Rumca, Ermenice ve Fransızca karakterleri basabilecek beş dilli zengin bir hurufat donanımına kavuşturuldu (Koç, 2019: 118). Mürettip ihtiyacı ise Paşa'nın kurduğu Islahhane mektebinden karşılandı. Kimsesiz çocuklar burada dizgi ve baskı zanaatını öğrendi; gazete bizzat bu yetim talebeler tarafından tabedildi (Midhat Paşa, 1997: 52-53; Topal, 2015: 60).

Buna mukabil *Ekinçi*, bürokratik bir teşkilatın değil, sermayesiz bir sivil aydının şahsi imkânlarıyla vücut buldu. Bakü'de o tarihte Arap harfli Türkçe basım yapacak teknik teçhizat mevcut değildi. Çarlık matbaaları yalnızca Kiril ve Ermeni alfabelerine göre dizilmişti (Zeynalzade, 2006: 48). Hasan Bey Zerdabi, matbaa kurabilmek için gerekli kurşun hurufatı İstanbul'dan satın alarak deniz yoluyla Bakü'ye nakletti (Aşırlı, 2009: 27). Matbaada çalışacak kalifiye Müslüman mürettip bulunamadığından Zerdabi, geceleri tek tek kurşun harfleri kasalara bizzat yerleştirdi (Mumcu, 2004: 191). Bir tarafta devlet bütçesiyle işleyen kusursuz bir vilayet matbaası; diğer tarafta kısıtlı şahsi birikimle harfleri bizzat dizen münferit bir maarifçi vardı.

2.2. Sansür Rejimi, Tiraj ve Hitap Sahası

İki gazetenin hukuksal meşruiyeti ve karşılaştığı idari denetim mekanizmaları birbirinin zıddıydı. *Tuna*, doğrudan vilayet idare meclisinin yayın organı sıfatıyla imtiyaz aldı. Gazetenin tahrirat müdürlüğünü Ahmed Midhat Efendi gibi bürokratik kadrolar deruhte etti. *Tuna,* haftalık 1.500 ile 2.500 nüsha arasında basılarak döneminin taşra şartlarında muazzam bir tiraja ulaştı; vilayete bağlı tüm idari kademelere resmi tamimle zorunlu abone yapıldı (Koç, 2019: 121; Topal, 2015: 58).

Ekinçi ise sömürgeci bir rejim altında şüpheli bir tebaanın yayını olarak görüldü. Çarlık Rusyası'nın 1865 Geçici Basın Nizamnamesi gereğince Tiflis Sansür Komitesi, Müslüman tebaanın anadilinde gazete çıkarmasını ayrılıkçı bir kışkırtma sayıyordu (Zeynalzade, 2006: 53). Zerdabi, yayın iznini tam yedi yıl süren çetin bir bürokratik mücadele neticesinde alabildi (Aşırlı, 2009: 30). Kendisini fenni ziraat usullerini anlatan bir doğa bilimci şeklinde takdim ederek Bakü Valisi Staroselski'nin himayesiyle izne ulaştı. Gazete ancak 300 ila 500 nüsha basılabildi; resmi dağıtım ağı olmaksızın posta yoluyla Tiflis, İrevan, Derbent, Bahçesaray ve İstanbul'a elden ele ulaştırıldı (Çelik, 2023: 116).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

اوالمجی سنه ایکی هفته‌لیق غازیتدر ۱ نمره اوالمجی نومره

اکینجی

فی ۱ رجب المرجب سنه ۱۲۹۲

فی ۲۲ ایول روسیه سنه ۱۸۷۵

عزیتك قیمتی

برسنه‌لغی — ۳ منات

آلتی آیلغی — ۱ منات ۵۰ قپك

پوشت خرجی غازیت باسدیران ایله‌در

هر کس اوز ایشلرینی باره‌سنده بو غازیتده اعلام‌نامه‌لر باسدروه بلور یاله اعلام‌نامه‌لر باسدیران کسلرلا زیمدر که اعلام‌نامه‌نك هر کلمه‌سنه ایکی قپك ویرسونلر

هر کس بو غازیتده هر بر قسم احوالات باره‌سنده مکتوبلر باسدیره بلورو اکر بر شخص بو کونه مکتوباتی همیشه کوندر مکه خواهش ایتسه اول کس ایچون غازیت مفته کوندیلور اکر بو مکتوبلرك مضمونی غازیتك اوالمجی نومره‌سنك دا خلیه‌سنده آدلانان احوالاتدن سوای احوالات اولا یا بو مکتوبلرده دولت علیه و یا غیری دولتلره یاخود هبه یا براسماً آدلانان شخصه دکن سوزلر اولا اولوقتده غازیتك منشی‌سنده اختیاردار اومکتوبی چاپ ایتسون یا اولایق سوزلری بر کنار ایدوب صوکره چاپ ایتسون

بو غازیت چاپ اولنور قافقاز ولایتنك بادکوبه شهرنده * هر کس اعلام‌نامه‌لر و مکتوبات کوندرمك خواهش ایتسه غازیتی چاپ ایتدوردیکنه آدینه کوندرسون * بو غازیتی آلمق خواهش ایدن کسلر غازیتك یوخاروده ذکر اولان قیمتی لازیمدر غازیتی باسدیرانك آدینه کوندرسونلر و اوز آدلارینی و ساکن اولدوقی یرلرینی یازوب معلوم ایله‌سونلر * بو غازیتی چاپ ایدور بادکوبه غمنازیه‌سنك معلمی حسن ملك‌زاده زردابی

داخلیه

اکینجی غازیتنك بنا اولماقنك سببلرندن او غازیتی چاپ ایتمك بارسنده کوندردیکیمز اعلام‌نامه‌ده دانشدوق البته او سببلردن سوای بونه غیری سببلرده چوخدر امّا اونلاری بوراده اسماً آدلاماق مقدور دکل اونه کوره او سببلردن دانشماق لازیم بلمیوب خواهش ایدوروك بو اکینجی غازیتنك اوالمجی نومره سنده او غازیتنك مضمونندن کفتکو ایدك * اکینجی غازیتنده بو آشاقه‌ده آدلانان فصللر اولاجاقدر * اوالمجی فصل داخلیه اولاجاقدر یعنی غازیتك منشی‌سنك اوز طرفندن یازلان شیلر اولاجاقدر * ایکیمجی فصلده اکین و زراعت خبرلری اولاجاقدر یعنی بزیم یا غیری ولایتلرده اولان اکین‌لردن اونلاری اکوب بیچرمکدن اونلاری اکوب بیچرن وقتده ایشلتن اسبابلردن اکین یرین شوخم ایتمکدن اکین یرین قوتلو ایتمکدن اوتری او یره غیری شیلر قارشدورماقدن خلاصه اکندن واکنی بیچوب کوتوروب قورودوب دوکوب ساخلاماقدن دانشوق اولاجاقدر * همچنین بو ایکیمجی فصلده مال دارایقدن و مال لردن عمله کان شیلردن دانشوق اولاجاقدر یعنی بزیم و یا غیری ولایتلرده نه قسم مال لرساخلاماقدن ویا نه‌طورساخلاماقدن و اونلردن عمله کان شیلری نه طوریخش راق عمله کتورمکدن دانشوق اولاجاقدر * اوچمجی فصلده علم خبرلری اولاجاقدر یعنی علم یا امتحان یولیله آشکار اولان مثلا انسانك بدنینه ومالینه نفعی اولان خبرلردن دانشوق اولاجاقدر * دوردمجی فصلده تازه خبرلر اولاجاقدر و بو تازه خبرلر بر نیچه قسم اولاجاقدر * اوّلا تجارت خبرلری اولاجاقدر یعنی بزیم ولایتمزده و یا غیری ولایتلرده بر شی مثلا بوغدا فلان شهرده یا فلان کنده نه قیمته و نه طور ساتلماقدن خبر ویره جکدر * ثانی بزیم روسیه دولتنك و غیری دولتلرك پولیطیقه خبرلرندن دانشوق اولاجاقدر یعنی پادشاهلرك و اونلارك و زرالرینك آرالرنده اولان دانشوق لردن و دولتلر آراسنده اولان جنك‌لردن

Görsel 2: *22 Temmuz 1875 tarihli Ekinçi gazetesinin ilk sayfası; üstte Arap harfli gazete logosu ve altta sansür mekanizmasını ziraat örtüsüyle aşmayı hedefleyen Dâhiliyye (İç Haberler) sütununun açılış metni.*

2.3. Sütun Mimarisi ve Kamusal İletişim Stratejisi

Tuna gazetesinin sayfa düzeni idari iktidarın hiyerarşisini yansıttı. İlk iki sayfa resmî fermanlara, kanun layihalarına ve vilayet meclisi müzakerelerine ayrıldı. Gayriresmî kısım ise ziraat haberleri, piyasa rayiçleri ve okuyucu mektuplarını ihtiva etti (İpteş, 2022: 56). Sayfalar dikey bölünmüştü; sol sütun Osmanlı Türkçesi, sağ sütun Bulgarca Kiril alfabesiyle basıldı. Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

çift dilli tertip, Hristiyan ve Müslüman unsurları tek bir Osmanlı kamusal alanında birleştirme niyetinin görsel ifadesiydi (Koç, 2019: 123).

Ekinçi ise dört sayfalık dar bir hacimde Dâhiliyye, Ekin ve Ziraat Haberleri, İlmiyye/Fenni ve Taziyeler/Mektubat olmak üzere dört ana sütun üzerine inşa edildi (*Ekinçi*, 1875, Sayı: 1; Gökçe, 2017: 2830). Zerdabi, gazete sütunlarını bir laboratuvar ve halk mektebi kürsüsü olarak kurguladı (Mumcu, 2004: 195). İki yayın da çevre coğrafyalarda kamuoyu yaratma gayesi güttü; lakin *Tuna* nizamı korumak, *Ekinçi* ise tebaa zihnini sarsmak için basıldı.

3. İktisadi ve Zirai Modernleşme Söylemi: Tefecilik, Fenni Tarım ve Menâfi Sandıkları

3.1. Tefecilik Kıskacında Köylü: Menâfi Sandıkları ve Müşterek Sandık Çağrısı

> 19. yüzyıl taşrasında köylülük, topraksızlık ve ağır faiz baskısı altında ezilmekteydi. Mürabahacılar, üreticinin hasadını daha tarladayken ipotek altına alıyordu. Hem Rumeli'de hem Kafkasya'da aydınlanmanın ilk cephesi ziraat sahasında açıldı; iktisadi bağımsızlık temin edilmeden fikri hürriyet kazanılamazdı (Mumcu, 2004: 193; Topal, 2015: 75).

Tuna gazetesinde Midhat Paşa, köylüyü tefeci ağından çekip çıkarmak için Menâfi Sandıkları mekanizmasını devreye soktu. Pirot (Şehirköy) kasabasında başlatılan bu model, ahalinin imece usulüyle ektiği müşterek mısır tarlalarından elde edilen hasılata dayanıyordu. Toplanan sermayeyle ihtiyaç sahibi çiftçiye yıllık yüzde 12 faizle kredi sağlandı (Topal, 2015: 78; İpteş, 2022: 60). *Tuna* gazetesi sandıkların bilançolarını düzenli tablolara dökerek tefeciliği devlete ve asayişe yönelmiş bir sabotaj saydı.

Kafkasya cephesinde ise Hasan Bey Zerdabi benzer bir iktisadi çöküşle karşı karşıyaydı; feodal beyler ve yerel tefeciler köylüyü toprağından koparıyordu (Mumcu, 2004: 194). Zerdabi'nin nizamname çıkarma yetkisi bulunmadığından, *Ekinçi* sayfalarında ahalinin müşterek sermaye sandıkları, ortak tohum depoları ve tahıl ambarları teşkil etmesini savundu (*Ekinçi*, 1876, Sayı: 12). Tefeciye boyun eğmemenin tek yolu, tarladaki üretim kapasitesini fenni tekniklerle artırmaktı.

3.2. Karasabandan Makineye: Fenni Ziraat, Model Çiftlikler ve Hurafelerle Hesaplaşma

Geleneksel üretim araçları iki havzada da verimi kısıtlıyor, karasaban toprağı derinden süremediği için kuraklık kitlesel kıtlıklara yol açıyordu. *Tuna*, modern ziraat makinelerini vilayete fiilen getiren idari iradenin sözcüsüydü. 1868 yılında vilayet idaresi tarafından Avrupa'dan ithal edilen buharlı harman ve biçim makineleri, Numune Çiftliği sahasında bizzat köylülerin huzurunda tatbik edildi (Midhat Paşa, 1997: 58; Tuna, 1868, Sayı: 288). Gazete, makineleşmenin hasılatı katlayacağını anlattı; zirai sergiler tertip edilerek kaliteli üreticiye madalyalar verildi (İpteş, 2022: 66).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Ekinçi ise ziraat tefrikalarını doğrudan bir zihniyet inkılabının basamağı kıldı. Zerdabi; toprak ıslahı, yapay gübreleme ve ipek böcekçiliği üzerine didaktik yazılar yayımlayarak demir pulluğun karasabana galebe çalacağını hesaplarla gösterdi (Gökçe, 2017: 2833-2834). Zerdabi için ziraat, aynı zamanda metafizik kadercilikle açıktan bir hesaplaşmaydı: Kuraklıkta türbelere adak adamak yerine modern sulama arklarının açılmasını, hayvan salgınlarında ise muska yerine fenni aşıların tatbik edilmesini şart koştu (*Ekinçi*, 1876, Sayı: 18; Aşırlı, 2009: 41). Toprak işlenmeliydi; tıpkı zihin gibi, cehaletin yabani otları fenni bilgiyle sökülüp atılmalıydı (Akpınar, 1994: 92).

4. Dilde Sadeliğin ve Pedagojik Islahatın Sınırları: Maarifçilik ve Usûl-i Cedîd

4.1. Kamusal Dilde Sadeleşme: Ağdalı Bürokrasiye ve Medrese Ağdalığına Karşı Duru Türkçe

> *19. yüzyılın ikinci yarısında çevre matbuatının yürüttüğü en köklü dönüşüm hamlesi, yazı dilini saray ve medrese elitlerinin tekelinden çıkarma kavgasıydı. Gazete halka hitap edecekse, halkın lisanıyla konuşmak zorundaydı.*

Tuna gazetesinde dil siyaseti, doğrudan imparatorluk tebaasını idari aygıta raptetme maksadıyla işletildi. Sol sütunu oluşturan Osmanlı Türkçesi, Bâb-ı Âli bürokrasisinin ağır inşâ dilinden bilinçli biçimde arındırıldı. Gazetenin yazı işlerini fiilen yöneten Ahmed Midhat Efendi, Rusçuk'taki bu tecrübeyi doğrudan halkı eğitme vasıtası yaptı (Koç, 2019: 118). Fermanlar, mahkeme kararları ve zirai tefrikalar sokaktaki esnaf ile köy muhtarının kavrayabileceği bir sadelikte kaleme alındı. Sağ sütundaki Bulgarca metinler de aynı dille verildi. Gazete, Slav ayrılıkçılığının dil üzerinden yarattığı kopuşu, çift dilli resmi bir kamusal alan inşa ederek dizginlemeye girişti.

Kafkasya cephesinde ise Hasan Bey Zerdabi, çok daha katı bir dil duvarıyla karşı karşıyaydı. Bölgedeki medrese muhiti ve klasik edebiyat çevreleri, Arapça ve Farsça terkiplerle yüklü, halkın tamamen yabancı olduğu ağdalı bir lisanı muhafaza ediyordu. Zerdabi bu yapıyı doğrudan hedef aldı: "Dili halka yaklaştırmak" ana gayeydi. Ekinçi, medrese çevrelerinin kullandığı tumturaklı üslubu bütünüyle reddetti. Tarladaki çiftçinin, pazardaki tüccarın gündelik hayatta konuştuğu yalın Azerbaycan Türkçesini matbu yazı dili haline getirdi. Karmaşık ziraat terimleri, kimyevi tahliller ve iktisadi kavramlar halk lisanındaki somut kelimelerle açıklandı. Zerdabi için sade dil estetik bir tercih değildi; halkın sömürge şartlarında milli varlığını koruyabilmesinin yegâne zırhıydı (Gökçe, 2017: 2836).

4.2. Pedagojik Kırılma: Islahhanelerden Usûl-i Cedîd ve Kız Mekteplerine

Eğitim ıslahatı, iki vilayet merkezinde de skolastik kalıpların parçalanması hedefiyle yürütüldü.

Rumeli'de Midhat Paşa, pedagojik modernleşmeyi üretimle birleştiren kurumsal bir modele imza attı: Islahhaneler (Topal, 2015: 84). Bu kurumlar klasik mektep anlayışını kökten sarstı. İsmini doğrudan Kur'an'daki yetim ayetinden alan ve ilk defa Niş'te açılan bu kurumlarda yetim çocuklara temel tahsilin yanında matbaacılık, kunduracılık ve araba yapımı gibi pratik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

zanaatlar öğretildi (Midhat Paşa, 1997: 34-35). Rusçuk'ta açılan kurumun bünyesine sonradan bir Kız Islahhanesi de dâhil edilerek Müslüman ve gayrimüslim talebeler aynı çatı altında mesleki formasyon üzerinden eğitildi (Midhat Paşa, 1997: 53; Erol, 2021: 471). Paşa, Rüştiyelerin müfredatına coğrafya, hendese ve ziraat derslerini soktu; iki dilli ilk mektep elifbalarının basımını doğrudan Tuna matbaasına yaptırdı.

Ekinçi sayfalarında ise Zerdabi, Kafkasya'daki mektep ve medreselerin ezberci nizamına karşı bir savaş başlattı. Harflerin eski usulle değil, ses temelli yeni pedagojiyle öğretilmesini savunan Usûl-i Cedîd hareketinin ilk kuramsal çağrıları bu sütunlarda yapıldı. Zerdabi, doğa bilimlerinin, matematiğin, coğrafyanın ve hijyen kurallarının anadilde okutulmadığı bir maarif sistemini toplumsal felaket saydı (Mumcu, 2004: 197).

Ekinçi'nin açtığı en radikal pedagojik cephe kız çocuklarının eğitimiydi. Zerdabi, kız mekteplerinin açılmasını doğrudan istikbal davası olarak savundu. Eğitimsiz annelerin yetiştireceği nesillerin hurafelerin esiri olmaktan kurtulamayacağını yazdı. Toplumun yarısı karanlıktayken diğer yarısının aydınlanamayacağını haykırdı. Bu neşriyat çizgisi, Kafkasya'da sivil hayırseverleri harekete geçirerek ilk milli kız okullarının açılmasına giden fikri patikayı döşedi (Aşırlı, 2009: 44).

5. Sonuç: 1877-1878 Kırılması ve Taşra Aydınlanmasının Mirası

5.1. Ortak Akıbet: 93 Harbi ve Matbuatın Susturulması

Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında patlak veren 1877-1878 Harbi (93 Harbi), çevre vilayetlerde filizlenen modernleşme laboratuvarlarını askeri ve siyasi bir şiddetle yerle bir etti. Rusçuk ve Bakü'deki matbuat serüveni, cephe hatlarının çizildiği bu kanlı eşikte eş zamanlı olarak susturuldu.

Tuna gazetesinin neşriyatı, Rus ordusunun Tuna Nehri'ni aşarak Rusçuk önlerine dayanmasıyla kesintiye uğradı (Koç, 2019: 124). Şehir topçu ateşine tutuldu; vilayet matbaasının teknik teçhizatı tahliye edilmek zorunda kaldı. Haziran 1877'de gazete fiilen kapandı. Berlin Antlaşması'yla bölgenin Osmanlı idaresinden çıkması, Midhat Paşa'nın inşa ettiği kurumsal vilayet modelini ve çift dilli kamusal alan tecrübesini tasfiye etti.

Kafkasya'da ise savaş, Çarlık rejiminin Müslüman tebaaya duyduğu kronik güvensizliği doruk noktasına çıkardı (Zeynalzade, 2006: 94). Osmanlı sınırına yakın bölgelerde halkın Osmanlı lehine casusluk yaptığı veya Panslavizme karşı ayaklanacağı hezeyanı, Tiflis Sansür Komitesi'ni harekete geçirdi. Hasan Bey Zerdabi, doğrudan "Türk ajanı" ve "İttihad-ı İslam yanlısı" olmakla itham edildi. Ekinçi, savaşın gölgesinde 29 Eylül 1877 tarihli 56. sayısıyla nihai olarak kapatıldı (Aşırlı, 2009: 48). Gazetenin matbaası mühürlendi; Zerdabi öğretmenlik görevinden azledilerek polis nezaretinde doğduğu Zerdab köyüne fiili sürgüne gönderildi (Mumcu, 2004: 199).

5.2. Periferiden Merkeze Aydınlanmanın Mukayeseli Bilançosu

Tuna ve Ekinçi tecrübeleri, 19. yüzyıl modernleşmesinin salt imparatorluk başkentlerinde (İstanbul ve Saint Petersburg) tasarlanıp çevreye ihraç edilen tek yönlü bir süreç olmadığını

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kanıtlar. Taşra; yerel ihtiyaçların, etnik çatışmaların ve iktisadi zorunlulukların dayatmasıyla kendi özgün modernleşme pratiğini üretmiştir.

*Tuna, **devlet aklının ve bürokratik ıslahat iradesinin** çevreye tatbikidir (Topal, 2015: 112). Midhat Paşa, matbuatı nizamı korumak, heterojen tebaayı kanun şemsiyesi altında birleştirmek ve tefeciliği devlet kredisiyle tasfiye etmek için kullandı. Bu tecrübe, Menâfi Sandıkları üzerinden günümüz modern Ziraat Bankası'na ve mesleki teknik okulların (sanat mektepleri) nüvesine dönüştü.*

*Ekinçi ise sömürge şartlarında **sivil bir aydının varoluş ve diriliş kavgasıdır** (Akpınar, 1994: 87). Hasan Bey Zerdabi, Çarlık sansürünü aşmak için ziraatı kamuflaj olarak kullandı; satır aralarında Usûl-i Cedîd eğitimini, anadilde sadeleşmeyi, kız çocuklarının okullaşmasını ve hurafelerden arınmış rasyonel bir toplumu savundu. Ekinçi'nin açtığı çığır, Gaspıralı İsmail'in Tercüman'ına esin kaynağı oldu ve nihayetinde 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının zihni altyapısını döşedi (Çelik, 2023: 130).*

İki gazete de modernleşmenin maddi temelini fenni ziraatta ve iktisadi kurtuluşta gördü. Biri nizamnamelerle yukarıdan aşağıya bir idari dönüşüm denerken, diğeri toprağı ve dili işleyerek aşağıdan yukarıya milli bir bilinç uyandırmayı başardı.

Kaynakça

- ***Akpınar, Yavuz.*** *Azerî Edebiyatı Araştırmaları. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.*
- ***Aşırlı, Âkif.*** *Azərbaycan Mətbuat Tarihi (1875-1920). Bakı: Elm və Təhsil, 2009.*
- ***Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):*** *İrade Dahiliye (İ.DH.), Dosya No: 535, Gömlek No: 37115.*
- ***Çelik, Yasin.*** *"Ekinci Gazetesi'nde Osmanlı Devleti ile İlgili Haberler (1876-1877)". ETÜT - Erzurum Teknik Üniversitesi Tarih Dergisi, sy. 6 (2023): 112-135.*
- ***Ekinçi Gazetesi.*** *Sayı: 1-56 (Bakü, 1875-1877).*
- ***Erol, Yasemin Zahide.*** *"Tuna Vilayeti ve Midhat Paşa Dönemi Islahatları Üzerine Bir İnceleme". Tarih Araştırmaları Dergisi 40, sy. 70 (2021): 465-474.*
- ***Gökçe, Mustafa.*** *"Azerbaycan Edebiyatının Modernleşmesinde Hasan Bey Zerdabi'nin 'Ekinçi' Gazetesinin Rolü". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (İTOBİAD) 6, sy. 5 (2017): 2824-2838.*
- ***İpteş, İbrahim.*** *"Tuna Gazetesi'nde Ziraat ve İktisat Politikaları (1865-1877)". Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi 9, sy. 1 (2022): 52-71.*
- ***Koç, Bekir.*** *"Tuna Vilayeti Matbaası ve Vilayet Gazetesi". Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), sy. 45 (2019): 111-132.*
- ***Midhat Paşa.*** *Midhat Paşa'nın Hatıraları: Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret). Cilt 1. Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 1997.*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

- ***Mumcu, Halil Sercan.*** *"19. Yüzyıl Azerbaycan Aydınlanmasında Hasan Bey Zerdabi ve Ekinçi Gazetesi". Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 4, sy. 2 (2004): 185-202.*
- ***Topal, Mehmet.*** *Tanzimat Döneminde Taşra Teşkilatı ve Menâfi Sandıkları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.*
- ***Tuna Gazetesi.*** *Sayı: 1-288 (Rusçuk, 1865-1877).*
- ***Zeynalzade, Afaq.*** *Azərbaycan Mətbuatı və Çar Senzurası (1850-1905). Bakı: Elm, 2006.*

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HOLLYWOOD SİNEMASINDA İSTANBUL'UN ORYANTALİST TEMSİLİ

Doç.Dr., Hilal Süreyya Yılmaz
Dokuz Eylül Üniversitesi / GSF
hilalfilm@yahoo.com- 0000-0001-9000-8601

ÖZET

Hollywood filmlerinde İstanbul, genellikle Doğu'nun gizemli ve tehlikeli bir temsili olarak sunulmaktadır. Bu metin şehrin özellikle batıda nasıl klişeleştirildiğini, gerçeklikle olan uyumunu ve bu temsillerin kültürel etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, Hollywood sinemasında İstanbul temsilinin tarihsel gelişimine kısaca değinmekte, analizini ise *The International / Uluslararası* (2009), *Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011) ve *Skyfall* (2012) filmleri üzerine temellendirmektedir. Hollywood'un İstanbul'u 'tehlikeli' veya 'kaotik' gösterme eğilimi, oryantalist bakış açısının bir uzantısıdır. Sürekli tarihi ve aynı zamanda atıl çarşılar, terör örgütleri veya mistik imgeler ile öne çıkan şehrin, modern yaşam doneleri ve kültürel çeşitliliği nadiren ele alınmaktadır. Bu tasvirler, şehrin çok katmanlı kimliğini yansıtmaktan uzaktır. İstanbul, gerçekte olduğu gibi dinamik, kozmopolit ve tarihle modernitenin iç içe geçtiği bir metropol olarak değil, tekinsiz ve büyüleyici bir 'öteki' mekân olarak sunulmaktadır. Şehir çok sıklıkla, aksiyon ve casus filmlerinde suç/terör örgütlerinin yuvalandığı bir arka plan olarak kullanılmaktadır. Bu tür betimlemeler önyargılı bir biçimde şehrin imajını stereotipleştirmekte ve beyazperdede İstanbul sunumunun gerçeklikle olan bağını zayıflatmaktadır. Batı'nın Doğu'ya dair oryantalist bakış açısını doğrulayan ve şehrin kültürel ve sosyal dokusunu eksik yansıtan bu temsiller, küresel izleyicide yanlış bir algı oluşturmaktadır. İstanbul'un sinemadaki bu tek tip portresinin aşılması, şehrin çeşitliliğini ve gerçek kimliğini yansıtan daha dengeli anlatılarla mümkün olacaktır. Sonuç olarak çalışmada Hollywood'un İstanbul'u gerçekçi bir şekilde yansıtmamasının tarihsel ve politik sebepleri ortaya konmakta ve bunun basit bir bilgi eksikliği olmadığının altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hollywood, İstanbul, oryantalizm, islamofobi

THE REPRESENTATION OF ISTANBUL IN HOLYWOOD: ORIENTALIST DISCOURSE

ABSTRACT

Istanbul is frequently portrayed in Hollywood films as a mysterious and dangerous representation of the East. This paper examines how the city has been stereotyped in Western cinema, the extent to which these portrayals correspond to reality, and their broader cultural implications. To this end, the study briefly traces the historical development of Istanbul's representation in Hollywood cinema and bases its analysis on The International (2009), Mission: Impossible – Ghost Protocol (2011), and Skyfall (2012).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Hollywood's tendency to depict Istanbul as a ‘dangerous’ or ‘chaotic’ city can be understood as an extension of an Orientalist perspective. The city is repeatedly associated with historic yet seemingly abandoned bazaars, terrorist organizations, and mystical imagery, while its modern urban life and cultural diversity are rarely acknowledged. Such portrayals fail to capture Istanbul's multilayered identity. Rather than presenting the city as a dynamic, cosmopolitan metropolis where history and modernity coexist, Hollywood often constructs it as an uncanny yet fascinating "other" space. In action and spy films, Istanbul is frequently used as a backdrop for criminal and terrorist networks. These representations reinforce stereotypical images of the city and weaken the connection between its cinematic portrayal and its social reality. By reproducing an Orientalist understanding of the East and offering only a partial reflection of Istanbul's cultural and social fabric, these representations contribute to misleading perceptions among global audiences. Moving beyond this one-dimensional cinematic portrait requires more balanced narratives that acknowledge the city's diversity and complex identity. The study argues that Hollywood's persistent misrepresentation of Istanbul is rooted in historical, political, and ideological factors rather than in a simple lack of knowledge.

Keywords: Hollywood, Istanbul, orientalism, islamophobia

HOLLYWOOD SİNEMASINDA İSTANBUL'UN ORYANTALİST TEMSİLİ

1.Giriş

Sinema, toplumsal gerçekliği yansıtan pasif bir görsel anlatı aracı değildir. Bu sanatın sosyolojik bağlamda güçlü bir kültürel temsil alanı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Beyaz perde anlamların üretildiği, yayıldığı ve yeniden yorumlandığı bir ortamdır. Temsil kavramı, medya çalışmalarında gerçekliğin doğrudan aktarılması yerine belirli ideolojik çerçeveler, anlatı biçimleri ve kültürel kodlar aracılığıyla yeniden inşa edildiğini vurgulamaktadır. Hall'a (Hall, 1997) göre temsil, nesnelerin, insanların ya da mekânların anlamlarının devamlı aynı biçimde var olduğu bir süreç değil; bunun yerine, dil, kültür ve söylem aracılığıyla anlam üretilmesidir. Bu bağlamda, sinema filmleri yalnızca belirli yerlere odaklanmakla kalmamakta, aynı zamanda bu yerler hakkında belirli kavramlar ve anlamlar geliştirmektedir. Sinemasal anlatılarda kentler, olayların gerçekleştiği gerçek yerler olarak değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik anlamlar taşıyan sembolik mekânlar olarak kullanılmaktadır.

Beyaz perde bir şehrin modern, güvenli, gelişmiş, gizemli veya tehditkâr olarak algılanmasına yardımcı olabilmaktedir. Bu nedenle, sinemadaki kent temsilleri, yalnızca görsel estetik ve mimari tercihlerin değil, aynı zamanda kültürel kimliklerin ve toplumsal anlamların yaratıldığı yerlerdir (Hall, 1997). Amerikan yapımları, farklı coğrafyalara ilişkin imajların uluslararası izleyiciler tarafından benimsenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Hollywood, dünya sinema endüstrisinin en güçlü üretim merkezlerinden biri olarak popüler kültürü şekillendiren ve belirli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kültürel ve politik görüşleri dünya çapında yaymaya yardımcı olan bir medya ağı olarak hizmet etmektedir.

Hollywood anlatıları, Batı olarak nitelendirilmeyen şehirleri ve toplumları sıklıkla belirli kalıplar üzerinden göstermektedir. Özellikle Orta Doğu ve Müslüman toplumlara ilişkin temsillerde egzotizm, şiddet, siyasi istikrarsızlık ve güvenlik tehdidi gibi unsurların tekrarlandığını çeşitli araştırmalar göstermiştir (Shaheen, 2001). Bu tür anlatılar, belirli yerleri tarihsel ve toplumsal bağlamlarından ayırarak, Batılı anlatıların ihtiyaç duyduğu anlam çerçevesi içinde sürekli yeniden üretmektedir .

Edward Said'in oryantalizm anlayışı bu durumu açıklar. Said'e göre, Batı'nın Doğu'yu temsil etme yaklaşımları, yalnızca kültürel bir ilgiden kaynaklanmamakta, aynı zamanda Doğu'yu tanımlayan, sınıflandıran ve Batı karşısında 'öteki' olarak konumlandıran tarihsel bir söylem sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Oryantalist bakış açısı, Doğu'yu rasyonel olmayan, egzotik, durağan ve gizemli bir yer olarak Batı'yı ise rasyonel, modern ve düzenli bir karşıtlık olarak görmektedir. (Said, 2003). Bu karşıtlıkları canlandıran en güçlü kültürel alanlardan biri sinemadır. Bu bağlamda, İstanbul, Hollywood sinemasında incelenmeye değer önemli bir örnektir. İstanbul, tarih boyunca farklı kültürlerin kesişim noktası olmuş, Avrupa ve Asya arasında konumlanmış ve çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip bir metropol olmasına rağmen, Hollywood'un hikayelerinde sıklıkla tekrarlanan imgeler kullanılarak gösterilmektedir Şehir, tarihi yapıları, çarşıları, dar sokakları ve geleneksel mekânları üzerinden egzotikleştirilirken, casusluk, suç ve terör öykülerinde bir tehdit alanı olarak da kullanılmaktadır. Böylece İstanbul, çoğu zaman Batılı karakterlerin maceralarının gerçekleştiği gizemli ve tehlikeli bir arka plan olarak algılandığından, çağdaş, kozmopolit ve çok kültürlü bir kent kimliği önemli ölçüde geri plana atılmaktadır.

Hollywood sinemasında güvenlik, terörizm ve 'öteki' kavramları özellikle 11 Eylül 2001 sonrası dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Müslüman coğrafyaların ve İslam ile ilişkilendirilen yerlerin sıklıkla tehdit içeren söylemlerle gösterilmesinin bir sonucu olarak, sinema filmlerinde İslamofobik kodların merkeze konmasına neden olmaktadır (Alsultany, 2012). İstanbul'un Hollywood yapımlarında çoğunlukla bu biçimde yansıtılması temsil politikaları kapsamında değerlendirilmelidir. Bu çalışma, Hollywood filmlerinde İstanbul'un oryantalizm ve İslamofobi kavramları çerçevesinde nasıl temsil edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma metodoloji bağlamında Stuart Hall'un temsil yaklaşımını kullanmaktadır. Çalışma, *Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011), *Skyfall* (2012) ve *The International / Uluslararası* (2009) filmlerini nitel içerik analizi yöntemiyle inceleyecektir. Hollywood yapımlarında İstanbul'un Oryantalist ve İslamofobik söylemler eşliğinde hangi mekansal kodlar, anlatı kalıpları ve görsel göstergeler kullanılarak temsil edilmekte olduğunu ortaya koyacaktır.

2.Hollywood, Oryantalizm ve İslamofobi

Hollywood sinemasında farklı kültürlerin, toplumların ve coğrafyaların temsili, yalnızca anlatısal gereksinimler veya estetik tercihler nedeniyle gerçekleştirilmemektedir. Sinema, güçlü bir temsil aracı olarak, belirli toplumlara ilişkin algıların oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Stuart Hall'a göre temsil, gerçekliğin aktarılması değil, anlamların kültürel

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kodlar aracılığıyla oluşturulmasıdır (Hall, 1997). Sinema filmlerinde bir şehir, toplum veya kültür belirli görsel ve anlatısal kalıplar kullanılarak gösterildiğinde, temsil yalnızca mekan hakkında bilgi vermekle kalmamakta, aynı zamanda izleyiciler için anlam çerçeveleri oluşturmaktadır. Hollywood filmleri, küresel dolaşım gücü sayesinde hem Amerikan kültürünü dünyaya yaymakta hem de dünya çapında farklı toplumlara ilişkin imajların üretildiği ideolojik bir alan görevi görmektedir. (Kellner, 2010). Bu bağlamda, Hollywood'daki anlatılar genellikle Doğu toplumlarını belirli kalıplar aracılığıyla temsil etmektedir. Batı dışı coğrafyaların sinema temsilinde sıklıkla egzotizm, geri kalmışlık, siyasi istikrarsızlık, şiddet ve güvenlik tehdidi gibi temalar ortaya çıkmaktadır.

Edward Said'in oryantalizm fikri, bu temsil biçimlerinin kökenlerini anlamak için önemli bir kuramsal temel sağlamaktadırç Said'e göre oryantalizm, Batı'nın Doğu hakkında ürettiği bilgilerin yalnızca akademik veya kültürel çalışmalar olarak nitelendirilmemesi gerektiğini, aynı zamanda Doğu'yu tanımlayan, sınıflandıran ve Batı karşısında konumlandıran bir söylem sistemi olduğunu belirtmektedir (Said, 2003). Doğu, oryantalist söylemde genellikle rasyonel olmayan, gizemli, duygusal ve durağan bir yer olarak gösterilmekte öte yandan, Batı, modernlik, rasyonellik ve ilerleme ile ilişkilendirilmektedir. Bu karşıtlık yalnızca metinlerde veya akademik çalışmalarda değil, aynı zamanda edebiyat, resim, televizyon ve sinema gibi popüler kültür alanlarında da ortaya çıkmaktadır. Oryantalist söylemlerin yeniden üretildiği en etkili alanlar arasında sinema yer almaktadır. Sadece karakterler ve olaylar değil, aynı zamanda kamera açıları, mekan kullanımı, müzik, kostümler ve görsel semboller de film anlatılarında çok etkin bir rol oynamaktdır. Böylece, tekrarlanan görsel kodlar belirli coğrafyaların belirli özellikleriyle bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Örneğin Hollywood filmlerinde Orta Doğu ve Müslüman bölgeler genellikle geleneksel pazarlar, kalabalık sokaklar, dini kurumlar veya siyasi çatışmalar kullanılarak gösterilmektedir. Bu tür görsel tercihler karmaşık toplumsal yapılardan ziyade Batılı izleyicilerin tanık olduğu egzotik ve farklılaştırılmış bir Doğu algısını oluşturmaktadır. (Shaheen, 2001).

İstanbul'un Hollywood sinemasındaki temsili de bu oryantalist çerçeveye oturmaktadır. Tarihsel olarak Doğu ve Batı arasında bir geçiş noktası olması nedeniyle, İstanbul Batılı anlatılar için her zaman önemli bir yere sahip olmakla birlikte, Hollywood filmlerinin çoğu, bu kültürel zenginliği şehrin çeşitli yönlerini göstermek için kullanmak yerine, hikayeye gizem ve gerilim katmayı tercih etmektedir. İstanbul'un tarihî mekanları, çarşıları, dar sokakları ve geleneksel mimarisi sıklıkla vurgulanmakta ancak şehrin çağdaş kent yaşamı, ekonomik yapısı, kültürel üretimleri ve gündelik hayatı neredeyse hiç dikkate alınmamaktadır. Bu noktada, İstanbul'un sinemasal temsilinde iki ana eğilim öne çıkmaktadır. İlki şehrin daha egzotik hale getirilmesidir. İstanbul, çeşitli pazarları, tarihi binaları ve kültürel farklılıkları ile Batılı insanlar için büyüleyici bir Doğu mekânı olarak sunulmaktadır. İkinci ise şehrin hiç de tekin olmadığı fikridir. İstanbul, Hollywood'un politik gerilim ve aksiyon filmlerinde, uluslararası suç ağlarının, gizli operasyonların veya terör tehditlerinin ev sahibi konumunda yansıtılmaktadır. Bu nedenle şehir hem masalsı hem de tehlikeli bir 'öteki' olarak kodlanmıştır.

İslamofobi hakkındaki tartışmalar da bu temsil biçimleriyle bağlantılıdır. İslamofobi, yalnızca kişisel önyargıları ifade etmekle kalmamakta aynı zamanda medya ve kültürel üretim alanlarında Müslüman toplumlara ilişkin belirli olumsuz imajların sistematik olarak

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yayılmasını da ifade etmektedir. Said'in oryantalizm analizinden farklı olarak, modern İslamofobi araştırmaları, özellikle günümüz medyasındaki güvenlik, şiddet ve tehdit söylemleriyle Müslüman kimliğinin nasıl ilişkilendirildiğine odaklanmaktadır (Lean, 2017). Hollywood filmlerinde Müslüman coğrafyaların veya bu coğrafyalarla bağlantılı şehirlerin suç ve terör öykülerinde kullanılması, kültürel temsillerin politik anlamlarını sergilemektedir. 11 Eylül saldırıları sonrasında, Hollywood'da güvenlik üzerine odaklanan hikayeler büyük bir artış göstermiştir. Terörle mücadele ve uluslararası tehdit gibi temalar aksiyon ve casusluk filmlerinin temel unsurları haline gelmiştir. Bu filmlerde tehdit genellikle Doğu'dan gelen ve kontrol edilmesi gereken bir şey olarak tasarlanmaktadır.

Hollywood yapımı birçok ünlü aksiyon filminde İstanbul uluslararası hareketliliğin merkezi olarak gösterilmekte aynı zamanda kontrol edilmesi gereken bir belirsizlik alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu öykülerde, İstanbul'un tarihsel ve kültürel özellikleri çoğu zaman göz ardı edilmekte, şehrin 'tehlike', 'suç','gizem' ve 'kaos' ile ilişkisi kurgulanmaktadır. Bilinçli bir biçimde dünya metropolleri ile ortak özelliklerine hiç değinilmemekte, Amerika Birleşik Devletleri'nin ideolojik kurgusu ile inşa edilmektedir. Hollywood'un İstanbul temsilleri yalnızca bir şehrin nasıl yansıtıldığıyla sınırlı kalmamaktadır. Bu yüzden asıl mesele bu yapımların Doğu'yu, Müslüman toplumları ve Batılı olmayan kültürleri nasıl anlamlandırıldığının vurgulanmasıdır. Hall'un temsil yaklaşımına göre, bu filmler gerçek İstanbul'u göstermek yerine, belirli kültürel kodlar tarafından oluşturulmuş bir İstanbul imgesi sunmaktadır.

3. Hollywood Sinemasında İstanbul İmgesi

Tarihsel olarak Doğu ile Batı arasındaki konumu, çok çeşitli kültürel yapısı ve jeopolitik önemi nedeniyle İstanbul, Batılı sinema hikayeleri için her zaman güçlü bir sembolik rol oynamıştır. Bununla birlikte, bu sembolik değer, çoğu zaman şehrin toplumsal gerçekliğini tamamen yansıtmak yerine, Batılı anlatıların ihtiyaç duyduğu belirli anlamlar doğrultusunda şekillenmiştir. Hollywood, bu bağlamda İstanbul'u sadece bir çekim yeri olarak değil aynı zamanda gizem, tehdit ve kaotik anlamların yaratıldığı bir hikaye mekanı olarak da kullanmaktadır. Terence Young'ın yönetmenliğini yaptığı James Bond filmlerinden *From Russia with Love / Rusya'dan Sevgilerle* (1963), İstanbul'un Hollywood sinemasındaki bu temsil geleneğinin ilk örneklerinden biridir. Film, Soğuk Savaş döneminin önemli casusluk hikayelerinden biri olarak İstanbul'u stratejik bir sınır mekânı olarak konumlandırmaktadır. Şehir, Doğu ve Batı arasındaki jeopolitik geçiş noktası olarak önemli bir rol oynarken, tarihî binaları, geleneksel mekanları ve kültürel farklılıkları ile gizemli bir ortam sunmaktadır. Bu temsil şekli, Said'in tartıştığı oryantalist bakışın sinemasal karşılıklarından biri olarak görülebilmekte; çünkü İstanbul, kendi tarihsel ve toplumsal bağlamında ele alınmaktan ziyade, Batılı karakterlerin deneyimlediği ve anlamlandırdığı bir 'Doğu mekanı' olarak değerlendirilmektedir..

Ancak Hollywood, İstanbul'u yalnızca klasik oryantalist imajların tekrarıyla temsil etmemiştir. Şehrin sinemasal anlamını, zaman içinde değişen global politikalar, güvenlik konusundaki söylemler ve film türlerinin değişimi etkilemiştir. Hollywood'da 21. yüzyıl aksiyon ve casusluk

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

filmlerinde İstanbul, yalnızca güzel bir keşif yeri olarak değil, aynı zamanda uluslararası suç ağlarının, siyasi krizlerin ve küresel tehditlerin birleştiği bir yer olarak gösterilmeye başlanmıştır. Hall'un temsil yaklaşımına göre bu dönüşüm, şehirlerin anlamlarının sabit olmadığını farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda yeniden üretildiğini göstermektedir.

Bu bölümde tartışılacak üç film, Hollywood'un İstanbul'u farklı ancak bağlantılı şekillerde temsil ettiğini göstermektedir. Yönetmen koltuğunda Sam Mendes'in oturduğu *Skyfall* (2012), İstanbul'u görsel olarak büyüleyici ve egzotik bir Doğu şehri olarak yansıtmakta, Tom Tykwer'ın yönettiği *The International / Uluslararası filmi* (2009) da uluslararası suç ağı, küresel finans sistemleri ve güç ilişkileri bağlamında ele almaktadır Bu durum şehrin mistik ama aynı zamanda küresel belirsizliklerin ve genelde olumsuzlukların kesişim noktalarından biri olarak yansıtılmasına sebep olmaktadır Brad Bird imzalı *Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011) ise 11 Eylül sonrası güvenlik merkezli hikayelerin izlerini taşımakta ve İstanbul'u küresel terör ve güvenlik krizlerinin yaşandığı stratejik bir operasyon alanı olarak konumlandırmaktadır.

3.1. *Skyfall* (2012): Mistik Doğu ve Oryantalist Estetik

Hollywood sinemasında İstanbul'un nasıl yansıtıldığına bakıldığında, şehrin en yaygın imajının 'egzotik Doğu' kavramı olduğu ortaya çıkmaktadır. Batılı izleyiciler, İstanbul'u tarihsel ve kültürel çeşitliliğe sahip çağdaş bir metropol olarak görmek yerine, belirli görsel kodlar aracılığıyla anlamlandırmakta bu noktada İstanbul, geleneksel mimarisi, kalabalık pazarları ve tarihî atmosferiyle gizemli, keşfedilmeyi bekleyen farklı bir mekan olarak sunulmaktadır. Hall'un temsil yaklaşımına göre, bu tür görsel tercihler yalnızca estetik tercihler değil, aynı zamanda belirli anlamlar üreten kültürel göstergelerdir. Sam Mendes'in yönettiği *Skyfall* (2012), güncel bir temsil örneğidir. James Bond serisinin yirmi üçüncü filmi olan film, klasik casusluk hikayesini çağdaş estetikle birleştirirken, filmin açılış bölümünde İstanbul'u önemli bir aksiyon merkezi olarak kullanmaktadır. Film İstanbul'u hareket, renk ve tarihi atmosfer üzerinden tanımlamaktadır. Anlatının gerilim duygusunu artıran estetik öğeler, Kapalıçarşı'nın dar geçitleri, geleneksel mimari örnekleri olmuştur. Genelde olduğu üzere İstanbul'un çağdaş kent yaşamı ve toplumsal çeşitliliği bu kullanım biçiminde büyük ölçüde yansıtılmamaktadır. Kısaca İstanbul filmde James Bond'un karşılaştığı çekici ancak kaotik ve tehlikeli bir operasyon alanı olarak sunulmaktadır.

Skyfall (2012) filminde Sam Mendes'in yönetmenlik anlayışı, klasik Bond estetiğini yeniden yorumlama çabasıyla öne çıkmaktadır. Mendes, karakter odaklı anlatımı ve görsel kompozisyonlara verdiği önemle bilinen bir yönetmen olarak, filmde mekanları anlatının atmosferini oluşturan unsurlar olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte, İstanbul, filmin genel estetik yaklaşımının bir parçası olarak belirli oryantalist eğilimleri yeniden canlandırmakta; Batılı ajan, şehri kültürel ve tarihsel bağlamı içinde kapsamlı bir şekilde değerlendirmek yerine, farklı ve gizemli bir yer olarak görmektedir. Edward Said'in oryantalizm kavramı, bu temsil biçimini açıklarken, Batı'nın Doğu'yu temsil etme yöntemlerinin çoğunda, Doğu'yu gerçekte anlamaktan ziyade belirli imgeler ve karşıtlıklar aracılığıyla yeniden yarattığını söylemektedir. Batı, modernlik, düzen ve rasyonellikle ilişkilendirilirken, Doğu, oryantalist söylemde gizemli,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

egzotik, duygusal ve irrasyonel bir yer olarak tanımlanmaktadır. (Said, 2003). Bu filmde de James Bond, Batılı bir özne olarak şehre girdiğinde, İstanbul keşfedilmesi ve aşılması gereken kaotik bir yer olarak gösterilmektedir.

Skyfall (2012) filmi, İstanbul'un çağdaş yüzünü sınırlı bir şekilde yansıtmakta günümüz İstanbul'unun finans merkezleri, sanat alanları, üniversiteleri ve gündelik yaşam alışkanlıkları anlatının tamamıyla dışarıda bırakılmaktadır. Böylece şehir, Batılı izleyicilerin zihninde modern bir metropol olarak değil tarihsel Doğu algısını destekleyen bir görsel alan olarak görülmektedir. *Skyfall* (2012), İstanbul'u doğrudan olumsuz bir mekân olarak göstermemesine rağmen, oryantalist temsil biçimlerinin daha incelikli bir örneğini sunmaktadır. Film, şehiri düşmanlaştırmak yerine görsel olarak büyüleyici ve etkileyici bir şekilde göstermekte bununla birlikte, bu olumlu görünen temsil, İstanbul'u Batılı anlatının ihtiyaç duyduğu egzotik ve sembolik anlamlar üzerinden kurmaktadır. Sonuç olarak, sorun yalnızca kötü stereotipler değil, aynı zamanda belirli kültürel imajların yaygınlaştırılarak baskın bir temsil haline gelmesi şeklinde okunmalıdır. (Hall, 1997).

3.2. *The International* / *Uluslararası* (2009): Küresel Suç ve Kaos

Hollywood sinemasında İstanbul, hem tarihsel hem de kültürel çekiciliğin yanı sıra küresel suç, ekonomik güç ve uluslararası tehditler bağlamında temsil edilmektedir. 21. yüzyıl aksiyon ve politik gerilim filmlerinde şehirler artık yalnızca kültürel farklılıkların sergilendiği yerler olarak değil, aynı zamanda sermayenin, güçlerin ve suç ağlarının bir araya geldiği yerler şeklinde sunulmaktadır. İstanbul gibi stratejik öneme sahip şehirler, bu değişiklik nedeniyle Hollywood hikayelerinde yeni anlamlar kazanmaktadır. Tom Tykwer'ın yönettiği *The International / Uluslararası* (2009), İstanbul'u, tipik egzotik Doğu imajından farklı olarak, küresel finans sistemi, uluslararası suç ağları ve politik belirsizlikler üzerinden göstermiştir. Küresel finans kurumları ile uluslararası silah ticareti arasındaki ilişkiyi konu alan politik bir gerilim olan film, uluslararası suç şebekelerinin nasıl işlediğini göstermeyi amaçlamaktadır. Başrollerinde Clive Owen ve Naomi Watts'ın oynadığı filmde, uluslararası bir bankanın yasa dışı faaliyetlerini ortaya çıkarmaya çalışan karakterler, çeşitli ülke ve şehirde dolaşmaktadır Anlatı yapısı, İstanbul'u olayların meydana geldiği birçok küresel merkezden biri olarak konumlandırmakta ayrıca şehir, uluslararası güç ilişkilerinin ortaya çıktığı sembolik bir yer olarak sunulmaktadır.

Hall'un temsil yaklaşımı, sinemada kullanılan mekânların fiziksel gerçekliğiyle sınırlı değildir. Olayların geçtiği mekanlar anlatı için belirli anlamlar taşıyan kültürel göstergeler şeklinde değerlendirilmektedir. (Hall, 1997) *International / Uluslararası* (2009) filminde İstanbul sadece tarihsel önemi, kültürel çeşitliliği veya günlük yaşam alışkanlıklarıyla değil, aynı zamanda gizli anlaşmalar, uluslararası ilişkiler ve suç ilişkilerinin kesiştiği bir yer olarak algılanmaktadır. İstanbul, bu tercih nedeniyle doğrudan olumsuz bir mekan olarak görülmese de, dünya çapında belirsizlik ve kontrol dışı ilişkilerin yaşandığı bir yer haline gelmektedir. Bu temsil tarzı, klasik oryantalist hikayelerden farklı olsa da, Said'in tartıştığı Doğu'nun Batılı söylemlerle tanımlanması düşüncesi ile bağlantılı olduğu açıktır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Klasik oryantalist öykülerde Doğu genellikle egzotik, gizemli ve kültürel olarak farklı bir yer olarak gösterilirken, modern Hollywood öykülerinde bu farklılaşma genellikle güvenlik, ekonomik istikrarsızlık ve küresel tehdit kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Başka bir deyişle, çağdaş aksiyon sinemasında Doğu artık yalnızca keşfedilebilecek bir yer olarak değil, aynı zamanda kontrol edilmesi gereken karmaşık bir sistemin bir parçası olarak gösterilmektedir. Film, İstanbul'un tarihsel ve turistik özelliklerinden bahsetmemekte; bunun yerine dünya çapındaki finans ve suç şebekelerinin merkezinde yer aldığını vurgulamaktadır. Böylece şehir, klasik tehlikeli Doğu hikayesinden daha modern ancak kontrol edilemeyen küresel bir merkez olarak kodlanmaktadır. Filmin bu yöntemi, küreselleşme sonrası Hollywood anlatılarında meydana gelen önemli bir değişikliği de göstermektedir. 2000'li yıllardan sonra tehdit daha karmaşık ve uluslar ötesi bir hale bürünmüştür. Soğuk Savaş döneminde casusluk filmlerinde tehdit çoğunlukla belirli devletler veya ideolojik düşmanlarla ilişkilendirilirken günümüz aksiyon sinemasının önemli çatışma alanları uluslararası suç örgütleri ve finans kuruluşları olarak ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda 2000 sonrası yapımlar uluslararası, tehdidi bir ülkeye veya kültüre indirgemek yerine küresel ekonominin karanlık yönlerine bağlamakta bununla birlikte, bu ağların seçtiği İstanbul, Batılı izleyiciler için hala kaotik ve tehlikeli bir kesişme noktası şeklinde yorumlanmaktadır.

Filmin İstanbul'u kullanımı, şehrin yerel kimliğinin önemli ölçüde göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Anlatı, İstanbul'un tarihsel mirası, kültürel çeşitliliği veya gündelik yaşam alışkanlıklarıyla ilgili değil daha çok uluslararası suç şebekelerinin ortaya çıktığı bir yer olarak yorumlanmaktadır. Filmdeki İstanbul, gerçek şehrin tamamını değil, hikayenin ihtiyaçlarına göre seçilen bir fotoğraf olarak hafızalara yerleştirilmektedir. Bu noktada *The International / Uluslararası* (2009) ve *Skyfall* (2012) birlikte değerlendirildiğinde, Hollywood tarafından İstanbul'un çeşitli zamanlarda farklı anlamlarla yeniden üretildiği görülebilmektedir. *Skyfall* (2012) İstanbul'u tarihsel gizem ve görsel egzotizm üzerinden anlatırken, *International / Uluslararası* (2009) İstanbul'u küresel suç ve ekonomik güç ilişkilerinin kesiştiği bir yer olarak göstermektedir. Tutarlı olan şey her iki filmde de İstanbul'un, Batılı anlatının ihtiyaç duyduğu belirli anlamları taşıyan sembolik bir mekan olarak kullanılmasıdır.

Sonuç olarak *The International / Uluslararası* (2009), Hollywood sinemasında İstanbul'un klasik oryantalist imajlardan çağdaş küresel tehdit söylemlerine geçişini göstermektedir. Film, İstanbul'u yalnızca egzotik veya geri kalmış bir şehir olarak göstermese de, onu dünya çapındaki suç ağlarının ve belirsiz güç ilişkilerinin bir parçası olarak göstererek belirli bir temsil biçimi oluşturmuştur ve bu temsil, bir sonraki bölümde incelenecek olan *Mission: Impossible – Ghost Protocol* (2011) filmindeki güvenlik ve terör söylemleriyle daha belirgin bir tehdit boyutuna ulaşacaktır.

3.3. *Mission: Impossible – Ghost Protocol* / *Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011): Terör ve Güvenlik Söylemi

21. yüzyıl Hollywood sinemasında şehirlerin temsili, yalnızca kültürel farklılıklar veya egzotik öğeler ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda güvenlik, terörizm ve küresel tehdit kavramlarıyla yeniden şekillenmiştir. Amerikan popüler kültüründe güvenlik politikaları, terörle mücadele ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

uluslararası tehdit kavramları, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında çok daha belirgin bir hale gelmiştir. Bu durum aksiyon ve casus filmlerinin yapılarını da önemli ölçüde etkilemiştir. 2000 sonrası Hollywood filmlerinde, tehdit çoğunlukla ulus ötesi hareket eden, sınırları aşan ve Batılı güvenlik algısını tehlikeye sokan unsurlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda, İstanbul gibi jeopolitik açıdan önemli şehirler, yalnızca kültürel mekanlar olarak değil, aynı zamanda güvenlik operasyonları ve küresel krizler için popüler merkezler olarak sunulmaya başlanmıştır.

Brad Bird'ün yönettiği *Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011) filmi, bu tür bir temsil örneğidir. *Mission: Impossible* serisinin dördüncü filmi olan yapım, klasik casusluk hikayesini küresel tehdit söylemleri ve yüksek tempolu aksiyon öğeleriyle birleştirmektedir. Filmde Ethan Hunt karakteri, dünyanın güvenliğini tehdit eden bir nükleer krizle mücadele ederken çeşitli yerlerde operasyonlara katılmaktadır. İstanbul, küresel operasyonlar için önemli bir noktadır. Bununla birlikte, film İstanbul'u şehrin tarihsel veya kültürel özelliklerinden ziyade uluslararası bir güvenlik krizinin yaşandığı stratejik bir alan olarak temsil etmektedir. *Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011) filminde İstanbul, yalnızca bir fiziksel ortam değil, aynı zamanda hikayede önemli bir gösterge haline gelmiştir. Filmde İstanbul'un gündelik yaşamı ve toplumsal çeşitliliği yer almamakta, şehir küresel tehditlerin dolaşım merkezi olarak gösterilmektedir. İstanbul karakterlerin hareket ettiği bir arka plan olmanın ötesinde, belirsizlik, risk ve güvenlik sorunları ile bağlantılı bir yer olarak sunulmaktadır.

11 Eylül sonrası Hollywood sinemasında yaygınlaşan güvenlik merkezli hikayeler, bu temsil biçimiyle yakından bağlantılıdır. 11 Eylül sonrası Amerikan medyasında Arap ve Müslüman kimliklerin yalnızca net düşman imgeleri aracılığıyla değil, daha karmaşık ve karmaşık anlatılar aracılığıyla da temsil edildiğinin altının çizilmesi gerekmektedir (Alsultany, 2012). Medya metinleri, farklı kültürleri daha dengeli göstermeye çalışırken bile güvenlik söylemleri aracılığıyla belirli grupları tehdit olarak tanımlayabilmektedir. Bu da, İslamofobik temsillerin yalnızca olumsuz stereotiplerden değil, aynı zamanda belirli mekânların ve olayların belirli anlamlarla bağlantılı şekilde hafızalara sokulmasından kaynaklı olduğuna işaret etmektedir. Film, İstanbul'u doğrudan Müslüman kimliği üzerinden olumsuz bir şekilde yansıtmamakla birlikte şehir, küresel terör tehdidine ve küresel krizlere maruz kalan ya da bunlara ev sahipliği yapan bir operasyon bölgesi olarak tasarlanmıştır. Bu durum günümüz Hollywood anlatılarında görülen daha örtük bir temsil şeklini göstermektedir. Batı dışındaki yerlerin sürekli olarak kriz, güvenlik açığı ve kontrol gerektiren yerler olarak gösterilmesi, tehdidin çoğunlukla belirli bir kültür veya din ile temkinli de ortaya konsa bir şekilde bağlantılı olduğu şeklindeki sunumlar Hollywood yapımlarında izlenilen yolun açıklaması olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle filmin İstanbul sahneleri büyük önem taşımaktadır. Şehir, tarihsel ve kültürel önemi nedeniyle değil, askeri operasyonların yürütüldüğü, tehlikenin ortaya çıktığı ve Batılı ajanların müdahale ettiği bir yer olarak öne çıkmaktadır. Bu öykü yapısı, Batılı karakterleri düzeni sağlayan ve küresel tehditleri kontrol altına alan aktörler olarak konumlandırırken, İstanbul'u daha fazla müdahale gerektiren kaotik bir merkez haline getirmektedir. Bu noktada Said'in oryantalizm yaklaşımı, klasik formundan farklı olarak çağdaş bir yaklaşımla ele alınabilmektedir. Geleneksel oryantalist anlatılarda doğu egzotik ve gizemli bir yer olarak gösterilirken,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

günümüz güvenlik tartışmalarında sıklıkla risk ve tehdit kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Başka bir deyişle, Doğu kavramının yok edilmesinin tam tersi bir biçimde; güvenlik politikaları ve küresel tehdit hikayeleri yoluyla yeniden şekillendiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu değişiklik bağlamında *Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011) filminde İstanbul çok önemli bir rol oynamaktadır. Brad Bird'ün yönetmenliği, filmin aksiyon ritmini ve dünya çapındaki anlatı yapısını güçlendirse de bu durum anlamların yalnızca görüntüler yoluyla değil, aynı zamanda anlatıdaki güç ilişkileri ve karakter konumlandırmaları yoluyla da yaratıldığını göstermektedir. *Sonuç olarak, Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike- Hayalet Protokol* (2011) filmindeki İstanbul temsilinde klasik oryantalist egzotizmin yerini güvenlik odaklı bir söyleme bırakmıştır. Film, İstanbul'u doğrudan olumsuz bir kimlikle tanımlamasa da şehrin sinemasal temsilinde küresel krizlerin ve terörizm tehditlerinin yaşandığı bir yer olarak konumlandırıldığı görülmektedir.

4. Sonuç

Hollywood sinemasında İstanbul'un temsili, yalnızca bir şehrin beyazperdeye aktarılması değil, aynı zamanda kültürel anlamların, siyasi söylemlerin ve küresel güç ilişkilerinin yeniden inşa edilmesi şeklinde okunmalıdır. Bu çalışmada incelenen filmler, İstanbul'un Hollywood anlatılarında çoğu zaman kendi tarihsel, sosyal ve kültürel bütünlüğü içinde değil, belirli anlatısal amaçlar için sembolik bir mekan olarak kullanıldığını göstermektedir. Şehir, zaman içinde çeşitli anlamlarla yeniden inşa edilmiş olsa da, Batılı bakış açısının yarattığı belirli temsil biçimlerinin etkisini sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

From Russia with Love (1963), bu temsil sürecinin başlangıç noktalarından biri olarak İstanbul'u Batı ve Doğu arasındaki stratejik bir geçiş alanı olarak göstermiştir. Bu ilk temsil biçimi, İstanbul'un tarihsel dokusunu ve kültürel farklılıklarını öne çıkarırken, şehri Batılı bir kahramanın deneyimlediği gizemli bir Doğu mekanı haline getirmiştir. Bu yaklaşım, Said'in oryantalizm kavramınında açıkladığı gibi, Doğu'nun çoğu zaman Batılı anlatıların ihtiyaç duyduğu anlamlar doğrultusunda yeniden inşa edilmesi ile ilişkilendirilebilmektedir (Said, 2003).

Hollywood'un önyargılı İstanbul temsili zaman geçtikçe ortadan kalkmamış, aksine dünya çapındaki değişikliklere göre yeni biçimler kazanmıştır. Sam Mendes'in yönettiği *Skyfall* (2012) filmi İstanbul'un tarihsel, görsel ve egzotik özelliklerinin kullanıldığı, klasik oryantalist estetiğin çağdaş bir devamıdır. Film, İstanbul'un modern, çok kültürlü ve dinamik yapısını arka plana iterek şehrin estetik çekiciliğini vurgulamaktadır. Tom Tykwer'ın yönettiği *The International / Uluslararası* (2009) ise İstanbul'u farklı bir bakış açısıyla göstermektedir. Filmde şehir, yalnızca egzotik bir Doğu mekanı değil, aynı zamanda dünya çapındaki finans sistemleri, uluslararası suç şebekeleri ve güç ilişkilerinin kesiştiği bir yer olarak sunulmaktadır. Bu durum Hollywood'un İstanbul anlatısında önemli bir değişiklik meydana geldiğini belirtmekte, Doğu'nun artık sadece gizemli ve farklı bir kültürel bölge olarak değil, aynı zamanda kontrol dışı ilişkilerin ve küresel belirsizliklerin ortaya çıktığı bir yer olarak gösteriliyor olmasının vurgulanmasıdır. Brad Bird'ün yönettiği *Mission: Impossible – Ghost Protocol / Görevimiz Tehlike-Hayalet Protokol* (2011) filmi, bu dönüşümün güvenlik boyutunu daha net göstermektedir. Film, uluslararası bir güvenlik krizinin ortaya çıktığı stratejik bir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

operasyon alanı olarak İstanbul'u kullanmaktadır. 11 Eylül sonrası Hollywood filmlerinde güvenlik, terör ve küresel tehdit kavramlarının daha belirgin hale gelmesi, şehirlerin temsil biçimini de etkilemiştir. 11 Eylül sonrası Amerikan medyası yalnızca düşmanları açıkça göstermekle kalmamakta aynı zamanda belirli bölgeleri güvenlik ve tehdit söylemleriyle ilişkilendiren daha karmaşık bir şekilde perdeye yansıtmaktadır (Asultany, 2012). Bu bağlamda incelenen filmler artık İstanbul'un Hollywood'daki temsilinin belirli bir stereotipe dayanmadığını göstermektedir. Şehir, dünya çapındaki suç şebekelerinin veya uluslararası güvenlik tehditlerinin merkezi olabilmekte başka bir deyişle çoğunlukla Batılı anlatıların ihtiyaç duyduğu anlamlara göre yeniden inşa edilmektedir. Tarihsel, siyasi veya güvenlik temelli imgeler, şehrin gündelik yaşamını, kültürel çeşitliliği ve modern kimliğini göz ardı etmeye devam etmektedir. Sonuç olarak, Hollywood'un İstanbul temsili, oryantalist bakış açısının tamamen ortadan kalktığı bir dönüşüm olarak değerlendirilmemeli 'öteki' vurgusunun aslında sadece yürütülen politikalar doğrultusunda biçim değiştirdiği anlaşılmalıdır. İstanbul'un sinemada daha tutarlı ve gerçekçi bir şekilde temsil edilmesi yerel öykülerin, kültürel çeşitliliğin ve şehrin çok yönlü kimliğinin senaryo süreçlerine dahil edildiği yapımlarının dünya sinemasında yerini almasıyla mümkün olacaktır.

Kaynakça

Alsultany, E. (2012). Arabs and Muslims in the media: Race and representation after 9/11. New York University Press.

Bird, B. (Director). (2011). Mission: Impossible – Ghost Protocol [Film]. Paramount Pictures; Skydance Media; Bad Robot.

Hall, S. (1997). The work of representation. In S. Hall (Ed.), Representation: Cultural representations and signifying practices (pp. 13–74). Sage Publications.

Kellner, D. (2010). Cinema wars: Hollywood film and politics in the Bush-Cheney era. Wiley-Blackwell.

Lean, N. (2017). The Islamophobia industry: How the right manufactures fear of Muslims. Pluto Press.

Mendes, S. (Director). (2012). Skyfall [Film]. Eon Productions; Metro-Goldwyn-Mayer; Columbia Pictures.

Said, E. W. (2003). Orientalism. Penguin Books. (Original work published 1978)

Shaheen, J. G. (2001). Reel bad Arabs: How Hollywood vilifies a people. Interlink Publishing.

Tykwer, T. (Director). (2009). The International [Film]. Columbia Pictures; Relativity Media; Mandalay Pictures.

Young, T. (Director). (1963). From Russia with Love [Film]. Eon Productions; United Artists.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİNDE MULTİDİSİPLİNER YAKLAŞIMI DESTEKLEYEN BİR DERS TASARIMI: TOPLUMSAL İLETİŞİM VE MEDYA

Doç.Dr. Hilal Süreyya Yılmaz
Dokuz Eylül Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi
hilalfilm@yahoo.com - ORCID ID:0000-0001-9000-8601

ÖZET

Güzel sanatlar fakültelerinin verdiği eğitimin multidisipliner olması kaçınılmazdır. Zanaat ve sanatı birleştirme çabası olarak özetlenebilecek olan bu yapılanmada esas olan, öğrencinin yeteneklerinin sürekli bir üst seviyeyi zorlayacak şekilde motive edilmesi ve onun rahat ortamını terk etmesini gerektirecek farklı işlerle kendini keşfedip geliştirmesine yardımcı olunmasıdır. Yaşadığımız dünyayı anlamlandırmak ve sorgulamak için en kıymetli araçlardan biri olan sanat tarihinin izinde, çeşitli yöntemsel ve zihinsel süreçlerin analiz edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra belki de üzerinde durulması gereken en önemli nokta öğrencinin yaratıcılığını besleyecek bilgi ve uygulamaları deneyimlemesine olanak sağlayacak projeler ile karşısına çıkma gerekliliğidir. Birçok fakültede olduğu gibi güzel sanatlar fakültelerinde de tüm bölümlerdeki öğrencilerin seçebilmesine yönelik hazırlanmış havuz dersleri mevcuttur. Seçmeli olan bu derslerin önemi yalnızca içerikleri ile sınırlı değildir. Bu dersler fakültede eğitim gören öğrencilerin multidisipliner çalışmalarla tanışmasının yanında çeşitli alanlarda ustalığı hedefleyen öğrencilerin bu sayede ortak bir platformda alışkın olmadıkları bir yaratım süreci ile bir şeyler üretmesini sağlamaktadır. Büyük emek isteyen zanaatın ötesine geçmesi umut edilen geleceğin sanatçılarının analiz ve ilişkilendirme yetilerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde havuz dersi olarak açılan Toplumsal İletişim ve Medya dersi kapsamında farklı alanlarda eğitim gören öğrencilerin yaratılan çalışma ortamı ve ürettikleri bağlamında sanat eğitiminde multidisipliner yaklaşımın öneminin vurgulanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Güzel sanatlar, sanat eğitimi, multidisipliner, toplumsal iletişim, medya

THE IMPORTANCE OF MULTIDISCIPLINARY APPROACH IN FINE ARTS EDUCATION: A CASE STUDY

ABSTRACT

In the teaching of fine arts, a multidisciplinary approach is essential. This educational approach, which is based on the fusion of art and craftsmanship, seeks to consistently inspire students to push themselves beyond their comfort zones, find and develop their creative potential through a variety of experiences and activities, and challenge their current talents. Art education

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

necessitates the investigation of a broad variety of methodological and intellectual processes, according to the legacy of art history as one of the most valuable ways to perceive and analyze the world around us. Giving students tasks that allow them to experience the information and real-world applications required to promote creativity is equally vital. Faculties of Fine Arts offer elective common-pool courses that are available to students from all departments, just like many other higher education institutions. These courses are important in ways that go beyond their academic subject matter. They not only expose students to diverse viewpoints, but they also establish a common platform where students from various artistic fields cooperate to produce original work and engage in novel creative processes. These experiences help prospective artists acquire the critical thinking skills, interdisciplinary connections, and creative competencies that go beyond technical proficiency. This study uses the Social Communication and Media course, an elective common-pool course at Dokuz Eylül University's Faculty of Fine Arts, to investigate the value of a multidisciplinary approach in art education. In order to show the educational benefit of multidisciplinary learning in fine arts education, the study, which focuses on students from various artistic disciplines, assesses the learning environment established by the course as well as the creative works produced by the participants.

Keywords: fine arts, art education, multidisciplinary, social communication, media.

GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİNDE MULTİDİSİPLİNER YAKLAŞIMI DESTEKLEYEN BİR DERS TASARIMI: TOPLUMSAL İLETİŞİM VE MEDYA

1.Giriş

Tarihsel süreç boyunca, güzel sanatlar eğitimi genel olarak uygulamalı eğitim anlayışı üzerine inşa edilmiş olsa da, modern sanat üretim teknikleri, bu yaklaşımın tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Küreselleşme, dijitalleşme, yeni medya teknolojileri ve değişen toplumsal dinamikler, sanatın üretimini, dağıtımını ve satın alınmasını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu değişiklikler, sanat eğitiminden beklenen nitelikleri de etkilemiştir. Günümüzde bir sanatçının yalnızca teknik becerilere sahip olması değil, aynı zamanda toplumsal olayları okuyabilen, eleştirel düşünebilen, farklı disiplinlerle ilişki kurabilen ve çok katmanlı iletişimi kavrayabilen bir donanıma sahip olması beklenmektedir. Güzel sanatlar fakültelerinde eğitim programlarının yeniden değerlendirilmesi, bu dönüşümün bir sonucudur. Geleneksel atölye derslerinin yanı sıra medya, sosyoloji, psikoloji, kültürel çalışmalar ve iletişim gibi alanlarla bağlantılı kuramsal dersler, öğrencilerin yalnızca sanatsal becerilerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda düşünme ve araştırma becerilerini bunun yanısıra toplumsal farkındalıklarını geliştiren önemli öğrenme ortamları sağlar. Bu bağlamda, multidisipliner yaklaşımlar, sanat eğitiminde farklı bilgi alanlarının birbirini desteklediği ve yaratıcı düşünme süreçlerini geliştirdiği çağdaş bir eğitim anlayışının önemli bir parçasıdır. Sanat eğitiminin multidisipliner bir yapıya sahip olması, öğrencilerin sanat eserini yalnızca estetik bir nesne olarak değil, aynı zamanda teknolojik, toplumsal, kültürel ve siyasal

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bağlamlarda değerlendirebilmelerine olanak tanımaktadır. Sanat yapmak, bireysel yaratıcılığın ötesine geçerek farklı disiplinlerden beslenen eleştirel ve inceleme gerektiren bir süreçtir. Çağdaş sanatın hem üretim hem de dolaşım süreçlerinde, özellikle iletişim ve medya alanı önemli bir rol oynamaktadır. Sanatçının hedef kitleyle kurduğu ilişki, görsel kültürün oluşumunu ve sanatın kamusal görünürlüğünü doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, iletişim odaklı dersler, güzel sanatlar eğitiminde çeşitli disiplinlerden öğrencilerin öğrenmesini destekleyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, güzel sanatlar eğitiminde multidisipliner çalışmalara olanak sağlayan derslerin eğitim sürecine katkısını incelemek ve bu katkıyı değerlendirmek için bir örnek olarak "Toplumsal İletişim ve Medya" dersini ele almaktır. Çalışmada, multidisipliner sanat eğitimi için dersin içerik yapısı, öğrencilere kazandırdığı bilgi ve beceriler ve farklı disiplinler arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Araştırma, nitel bir araştırma yaklaşımı kullanılarak planlanmıştır. Çalışmanın kuramsal bölümünde sanat eğitimi, multidisipliner eğitim ve disiplinlerarası öğrenme alanlarına ilişkin ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Örnek olay bölümünde, "Toplumsal İletişim ve Medya" dersinde yürütülen projeler üzerine odaklanılmıştır. Çalışmada amaçlanan multidisipliner derslerin, güzel sanatlar öğrencilerinin eleştirel düşünme yeteneklerini, toplumsal farkındalıklarını ve farklı disiplinlerden beslenen yaratıcı üretim tekniklerini geliştirmelerine büyük destek sağladığının altını çizmektir.

2.Sanat Eğitiminde Multidisipliner Yaklaşımın Önemi

Sanat eğitimi, sadece bireylerin estetik duyarlılığını geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda yaratıcı problem çözme, eleştirel düşünme, araştırma yapma ve toplumsal olayları yorumlama becerilerini de geliştirir. Sanatın tarihsel gelişimi incelendiğinde, üretim süreçlerinin yalnızca plastik ifade biçimleriyle sınırlı kalmadığı görülmektedir. Bu süreçler, iletişim, felsefe, tarih, psikoloji, edebiyat ve sosyoloji gibi çeşitli bilim alanlarından beslenmiştir. Bununla birlikte, güzel sanatlar eğitimi uzun süredir atölye uygulamalarına ve teknik becerilerin geliştirilmesine odaklanmıştır. Günümüzde sanat üretiminin giderek karmaşıklaşan yapısı, eğitim programlarının yalnızca uygulamalı derslerden oluşmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Ek olarak, Eisner'e (2002) göre, çağdaş sanatçının farklı disiplinler arasında bağlantı kurabilmesi, değişen toplumsal dinamikleri anlayabilmesi ve sanatsal üretimini çeşitli bilgi kaynaklarından elde edebilmesi beklenmektedir. Bu değişiklik nedeniyle, sanat eğitiminde multidisipliner yaklaşımların önemi artmıştır. Multidisipliner yaklaşım, farklı disiplinlerin kendi yöntem ve kuramsal çerçevelerini koruyarak ortak bir konu ya da problem üzerinde işbirliği yapmasını ifade eder. Multidisipliner eğitimde her disiplin kendi sınırlarını korurken, disiplinlerarası yaklaşımda bu sınırlar daha geçirgen hale gelmekte ve yeni bilgi üretim süreçleri ortaya çıkmaktadır. Güzel sanatlar eğitimi ele alındığında bu yaklaşımın öğrencilerin tek yönlü uzmanlaşmalarının ötesine geçmelerine yardımcı olduğ ve onlara farklı düşünme biçimleri kazandırdığı görülmektedir. (Efland, 2002). Bu günlerde sanatın yalnızca estetik bir ifade biçimi olmadığı açıktır. Sanat eserleri aynı zamanda toplumsal olayları yorumlayan, kültürel kimlikleri ortaya çıkaran, siyasi tartışmalara katılan ve yeni iletişim yolları oluşturan önemli araçlar haline gelmiştir. Dijital medya, yapay zeka, sosyal medya platformları ve çevrim

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

içi sergiler, sanatın üretilmesi ve paylaşılması süreçlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu değişiklik, sanat eğitiminin yalnızca teknik becerileri öğreten bir çerçeve olmaktan çıkarak, öğrencileri değişen toplumsal ve teknolojik koşullara hazırlayan kapsamlı bir eğitim modeli benimsemesini gerektirmektedir. (Freedman, 2003). Stanford Üniversitesi bünyesinde sanat eğitimi konusunda birçok araştırması bulunan 2014 yılında kaybettiğimiz Elliot Eisner'a göre sanat eğitiminin bireylere kazandırdığı en önemli özelliklerden biri, farklı bakış açıları geliştirme yeteneğidir. Eisner, sanat eğitiminin kesin doğruları öğretmekten çok, belirsizliklerle başa çıkabilmeyi, alternatif çözümler üretebilmeyi ve farklı yorumların değerini kavrayabilmeyi öğrettiğini söylemektedir. Bu yönüyle sanat eğitimi yalnızca sanatçılar yetiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda insanların bilişsel gelişimini destekleyen önemli bir öğrenme alanı da olarak hizmet etmektedir (Eisner, 2002). Bu nedenle, sanat eğitiminin farklı disiplinlerle desteklenmesiyle, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileri geliştirilmekte ve sanat üretim süreçleri daha kaliteli bir hale gelmektedir. Bu konudaki yetkin isimlerden bir diğeri Arthur Efland da çağdaş sanat eğitiminin bilişsel öğrenme ile doğrudan bağlantılı olduğunu söylemektedir. Efland'a göre sanat eğitimi yalnızca görsel becerileri geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda bireylerin farklı bilgi alanları arasında bağlantılar kurmasını, soyut düşünmesini ve anlam üretmesini sağlayan önemli bir bilişsel süreç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Efland, 2002) Bu nedenle sanat eğitimi, iletişim, medya, kültür, tarih gibi çeşitli sosyal bilimler alanları ile birlikte ele alındığında daha anlamlı ve kalıcı olmaktadır. Benzer şekilde Amerikalı filozof John Dewey'e göre öğrenme, kişinin hayatıyla nasıl bağlantı kurduğu ölçüde anlam kazanmaktadır. Kendisinin deneyim temelli öğrenme yaklaşımı, sanat eğitiminin hayatın kendisinden ayrı düşünülemeyeceğini göstermektedir. Sanat, bireyin toplumsal dünyasıyla nasıl ilişki kurduğunun estetik bir yansımasıdır. Bu nedenle sanat eğitiminin yalnızca teknik uygulamalarla sınırlandırılması yerine, öğrencilerin kültür, günlük yaşam, iletişim ve toplumsal deneyimlerle etkileşim kurabilecekleri öğrenme ortamlarının oluşturulması gerekmektedir (Dewey, 1934). Son yıllarda multidisipliner yaklaşımın sanat eğitimi üzerindeki etkisi son yıllarda görünür bir biçimde artmıştır. Bu konuda yetkin isimlerden bir diğeri Paul Duncum, çağdaş insanların sanat eserlerinin yanında televizyon, sinema, dijital platformlar ve sosyal medya aracılığıyla sürekli görsel mesajlara maruz kaldığını belirtmektedir. Onun düşüncelerine göre sanat eğitiminin, öğrencilerin yalnızca eser üretmelerini değil, aynı zamanda görsel kültürü eleştirel bir şekilde analiz etme yeteneğine sahip olmalarını da sağlaması gerekmektedir. Dolayısıyla; iletişim ve medya okuryazarlığı sanat eğitiminin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. (Duncum, 2004).

Güzel sanatlar fakültelerinde multidisipliner yaklaşımın eğitim programlarına yansımasının en önemli araçlarından biri, kuramsal derslerdir. İletişim, medya, kültürel çalışmalar, sanat sosyolojisi, estetik ve sanat tarihi gibi dersler öğrencilerin teknik becerilerini geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda araştırma, analiz, eleştirel düşünme ve çeşitli disiplinlerden yararlanma becerilerini de geliştirmektedir. Uygulamalı atölye derslerinde edinilen teknik bilgi, kuramsal altyapıyla desteklendiğinde, öğrencilerin sanatsal çalışmaları daha bilinçli ve çok boyutlu hale gelmektedir. Özellikle iletişim ve medya dersleri, çağdaş sanat üretiminin anlaşılmasındaki konumu ile büyük bir öneme sahiptir. Günümüzde sanat eserlerinin üretimi kadar, izleyiciye ulaşma yolları, dijital dolaşımı, kamusal görünürlüğü ve toplumsal etkisi de önem kazanmıştır. Mesleki gelişim aynı zamanda, sanatçının hedef kitlesiyle kurduğu iletişim,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

medya araçlarını kullanımı ve görsel kültürün dinamiklerini anlama yeteneğine bağlı olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, iletişim ve medya içerikli dersler, güzel sanatlar öğrencilerinin yalnızca sanatsal becerilerini geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda çağdaş sanat dünyasını kavrama becerilerini de geliştiren önemli multidisipliner öğrenme alanları oluşturmaktadır. Sonuç olarak, multidisipliner yaklaşım çağdaş sanat eğitiminin önemli bir parçasıdır. Farklı disiplinlerden gelen eğitim anlayışı, öğrencilerin yaratıcılığını, eleştirel düşünme yeteneklerini ve sanatın toplumsal, kültürel ve teknolojik bağlamlarla ilişkilendirilmesini sağlamaktadır. Günümüzde güzel sanatlar fakültelerinde iletişim ve medya temelli dersler, öğrencilerin çok yönlü gelişimlerine katkıda bulunan ve modern sanat uygulamalarının gerektirdiği bilgi ve becerileri destekleyen önemli eğitim öğeleri olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçeve, bir sonraki bölümde tartışılacak Toplumsal İletişim ve Medya dersinin multidisipliner sanat eğitimi açısından değerlendirilmesine kuramsal bir temel sağlamaktadır.

3.Toplumsal İletişim ve Medya Dersi: Multidisipliner Bir Uygulama Örneği

Güzel Sanatlar Fakültesi'nin seçmeli ders havuzunda yer alan ‘Toplumsal İletişim ve Medya’ dersi bu çalışmanın örnek olayını oluşturmaktadır. İletişim, kitle iletişim araçları, yeni medya ve sosyal medya gibi konular dersin ilk aşamasında ele alınmaktadır. Bu, öğrencilere günümüz iletişim ortamına ilişkin temel bir kuramsal çerçeve sağlamaktdır. Bununla birlikte, dersin temel amacı, öğrencilerin yalnızca iletişim kuramları hakkında bilgi edinmeleri değil, aynı zamanda bu bilgiyi yaratıcı sanat çalışmalarıyla ilişkilendirerek toplumsal sorunlara çözümler üretmeleridir. Bu nedenle, ders, güzel sanatlar eğitiminde multidisipliner yaklaşımın somut bir uygulaması olarak icelenebilmektedir. Sosyal sorumluluk projeleri bağlamında kampanya geliştirmeleri verilen projelerden biridir ve bu sayede öğrenciler, çeşitli toplumsal sorunları inceleyerek ve grup çalışmasını deneyimleyerek yaratıcılıklarını çeşitlendirme olanağı bulmaktadır. Öğrenciler projelerini çevre sorunları, toplumsal cinsiyet eşitliği, hayvan hakları, çocuk hakları, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımı, bağımlılıkla mücadele, afet farkındalığı ve sürdürülebilirlik gibi güncel konularla ilgili olarak geliştirebilmekte kendileri tarafından önemsenen her türlü kampanya için özgür bir çalışma alanı sunulmaktadır. Öğrencilere belirli konular seçme konusunda kısıtlamalar getirmek yerine ilgi alanları doğrultusunda çalışmalarını teşvik etmek dersin öceliklerinden biridir ve bu bağlamda toplumsal farkındalığın gelişmesi amaçlanmaktadır.

Proje geliştirme süreci yalnızca sanatsal yaratımla sınırlı olmamakta, araştırma yapmak, hedef kitle bulmak, toplumsal sorunları incelemek ve etkili iletişim stratejileri geliştirmek gibi aşamaları içermektedir. Öğrenciler, sosyal sorumluluk kampanyasının amacını belirledikten sonra hedef kitleyi analiz ederek, mesajı en etkili şekilde iletebilecek yenilikçi fikirler üretmekte böylece sanatsal üretim ve iletişim stratejileri aynı projede bir araya gelmektedir. Sosyal sorumluluk kampanyalarının görsel kimliği, dersin en önemli uygulamalarından biridir. Öğrenciler, geliştirdikleri fikirler doğrultusunda kampanyalarını temsil edecek afiş ve seçtikleri takdirde sloganı tasarlamakta ve bu da sanatsal üretim ve iletişim stratejilerini aynı projede bir araya getirmektedir. Bu süreçte ‘Toplumsal İletişim ve Medya’ dersini alanlar; yaratıcı fikir,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

görsel hiyerarşi, tipografi, renk kullanımı, hedef kitleye uygun iletişim dili ve grafik tasarım ilkeleri gibi çeşitli konular hakkında bilgilerini ortaya koyarken grup çalışması sayesinde ilerideki kariyer planları için küçük ölçekli bir örneklemeyi deneyimlemektedir.

Fanzinler, ders boyunca uygulanan bir başka yaratıcı uygulamadır. Öğrenciler, belirledikleri toplumsal konulara uygun olarak farklı içerikler üreterek kendi fanzinlerini tasarlamaktadır. Bu çalışma, öğrencilerin bireysel ifadelerini geliştirmek için yazılı edebiyat, illüstrasyon, fotoğraf ve grafik düzenleme gibi farklı üretim biçimlerini bir araya getirmektedir. Geleneksel yayıncılık anlayışından farklı olarak fanzinler, öğrencilerin eleştirel düşüncelerini yaratıcı bir şekilde paylaşmalarına olanak sağlamaktadır. Grup çalışması ile de farklı düşüncelere tolerans ve ifade özgürlüğünün altı çizilirken, iletişim, görsel tasarım, yayıncılık ve sanat bir araya getirilmektedir. Ders, öğrencilere yaratıcı bir özgürlük alanı ortaya koymakta ve öğrencilerin, toplumsal sorunlara ilişkin kendi bakış açılarını geliştirirken farklı çözüm yolları önerebilmelerini ve bu fikirleri yaratıcı sanat eserlerine dönüştürmelerini sağlamaktadır. Bu süreçte, tek doğru çözüm yerine farklı fikirlerin konuşulması ve değerlendirilmesi de özellikle desteklenmektedir.

Dersin önemli öğrenme kazanımları arasında, öğrencilerin eleştirel geri bildirimlerde bulunmaları, farklı görüşlere saygı göstermeleri ve birbirlerinin görüşlerini dinlemeleri yer almaktadır. Grup çalışmaları, öğrencilerin iletişim kurma, görev paylaşımı yapma, karar verme ve birlikte üretme deneyiminı sağlamaktadır. Bu durum hem akademik başarıyı hem de sosyal becerilerin gelişimini desteklemektedir. Güzel Sanatlar Fakültesinin farklı bölümlerine aynı anda hitap edebilmesi, toplumsal iletişim ve medya dersinin multidisipliner niteliğini güçlendiren önemli bir özelliktir. Fakültede resim, grafik tasarım, seramik ve cam, tekstil ve moda tasarımı, fotoğrafçılık, sinema, çizgi film ve animasyon gibi farklı sanat alanlarının öğrencileri, aynı toplumsal konuya kendi disiplinlerinin araçları ve vizyonuyla yaklaşmaktadır. Bu nedenle, tek bir sosyal sorumluluk projesi ya da bir dergi/fanzin/gazete projesi farklı sanat disiplinlerinde çok çeşitli bir yaratım atölyesine evrilmektedir. Örneğin, görsel tasarıma seramik, moda, grafik gibi birçok farklı bölümden katkı sağlanırken slogan kısmında yazarlık okuyan öğrencilerin desteğinden faydalanılmaktadır. Ayrıca alanlarıyla sınırlı kalmama şansına sahip olan öğrencilerin birçok kez farklı alanlarda projeye destek olduğu görülmektedir. Bu çeşitlenme multidisipliner çalışma misyonu ile birebir örtüşmektedir. Multidisipliner eğitimin temel amaçlarından biri olan farklı düşünme biçimlerinin bir araya gelmesine olanak sağlayan bu durum, aynı toplumsal sorunun farklı sanat disiplinlerinin bakış açılarıyla yeniden yorumlanmasını sağlamaktadır.

Bu yönüyle Toplumsal İletişim ve Medya dersi, öğrencilerin yalnızca iletişim ve medya alanları hakkında bilgi edinmelerini sağlayan bir kuramsal ders olmanın ötesine geçmektedir. Araştırma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, görsel iletişim tasarlama, ekip çalışması, toplumsal duyarlılık geliştirme ve beslenme becerilerini aynı öğrenme sürecinde birleştirmektedir. Bu dersin multidisipliner sanat eğitiminin iyi bir örneği olduğu düşünüldüğünde, sanat eğitiminin günümüzde öğrencilere yalnızca teknik beceriler vermeyi değil, aynı zamanda eleştirel düşünebilen, toplumsal sorumluluk sahibi olan ve farklı alanlarda işbirliği kurabilen bireyler yetiştirmeyi amaçladığı söylenebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4.Sonuç

Günümüzde sanat eğitimi, yalnızca teknik becerilerin öğretildiği bir süreç olmaktan çıkarak, öğrencileri eleştirel düşünmeye teşvik eden, farklı disiplinlerden yararlanan ve toplumsal yaşamla ilişki kurmaya teşvik eden kapsamlı bir eğitim anlayışına dönüşmektedir. Multidisipliner yaklaşım, güzel sanatlar eğitiminin önemli bir parçasıdır çünkü öğrencilerin yaratıcı düşünme, problem çözme, araştırma yapma ve yeni bakış açıları bulma becerilerini desteklemektedir.

Bu çalışmada, güzel sanatlar eğitiminde multidisipliner yaklaşımın uygulanabilirliği ve gerekliliğinin altını çizmek için 'Toplumsal İletişim ve Medya' dersi örneklenmiş, inceleme, dersin yalnızca iletişim ve medya alanında kuramsal bilgiler vermekle kalmadığını, aynı zamanda öğrencileri toplumsal sorunlar üzerine düşünmeye teşvik ettiğini vurgulamıştır. Dersi alan öğrencilerin sosyal sorumluluk duyguları gelişirken sanatın vazgeçilmez olan kısmı yaratıcılığın da farklı boyutlara taşındığını belirtmek gerekmektedir.

Fanzin/ Gazete/ dergi gibi çalışmalar ve sosyal sorumluluk kampanyaları, öğrencilerin araştırma, analiz, tasarım ve iletişim becerilerini aynı anda kullanmalarına olanak tanımaktadır. Ders, Güzel Sanatlar Fakültesinin farklı bölümlerinden öğrencilerin kendi alanlarındaki becerilerini kullanarak toplumsal sorunlara farklı yaklaşımlar geliştirmelerine tanık olmaktadır. Multidisipliner yaklaşım, artık yalnızca kuramsal bir fikir değil, aynı zamanda farklı sanat disiplinlerinin yaratıcı kapasitelerini birleştiren uygulamalı bir eğitim ortamına dönüşmektedir. Ayrıca, eleştirel düşünce, fikir alışverişi ve grup çalışmaları, öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirirken, farklı görüşlere saygı duyma, birlikte üretme ve ortak sorumluluk alma gibi mesleki yaşam açısından önemli kazanımlar sağlamalarına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, güzel sanatlar eğitiminde multidisipliner bir yaklaşımın somut olarak uygulanabildiği derslerden biri olan 'Toplumsal İletişim ve Medya' öğrencilerin sanatsal üretimlerini toplumsal duyarlılıkla birleştirmelerine olanak tanımaktadır. Farklı disiplinlerden beslenen çağdaş sanat anlayışını da destekleyen ders, güzel sanatlar fakültelerinin eğitim programlarında benzer içeriğe sahip derslerin yer almasının öğrencilerin mesleki ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunacağın önemini vurgulamaktdır.

Kaynakça

Dewey, J. (1934). Art as Experience. Perigee Books. https://ia902908.us.archive.org/28/items/deweyjohnartasanexperience/DEWEY%20John,%20Art%20as%20an%20Experience%22.pdf

Duncum, P. (2004). Visual Culture Isn't Just Visual: Multiliteracy, Multimodality and Meaning. *Studies in Art Education*, 45(3), 252–264. https://www.jstor.org/stable/1320972

Efland, A. D. (2002). Art and cognition: Integrating the visual arts in the curriculum. Teachers College Press.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

file:///C:/Users/hilal/Desktop/Art%20and%20Cognition%20Integrating%20the%20Visual%20Arts%20in%20the%20Curriculum%20(Arthur%20D.%20Efland)%20(z-library.sk,%201lib.sk,%20z-lib.sk)%20(1).pdf

Eisner, E. W. (2002). The arts and the creation of mind. Yale University Press. https://tr.1lib.sk/book/YXP0k6Klv2/the-arts-and-the-creation-of-mind.html

Freedman, K. (2003). Teaching visual culture: Curriculum, aesthetics, and the social life of art. Teachers College Press. file:///C:/Users/hilal/Desktop/Teaching%20Visual%20Culture%20Curriculum,%20Aesthetics%20and%20the%20Social%20Life%20of%20Art%20(Kerry%20Freedman)%20(z-library.sk,%201lib.sk,%20z-lib.sk).pdf

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CULTURE OR STEREOTYPE? VISUAL REPRESENTATIONS OF CULTURAL IDENTITY IN AI-GENERATED RESİDENTIAL INTERIORS

Assoc. Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ

İstiklal Science and Technology University, Faculty of Engineering, Architecture, and Design, Department of Interior Architecture,

meryemmgecimli@gmail.com - 0000-0002-1776-1936

ABSTRACT

Generative artificial intelligence (AI) is increasingly used in architectural and interior design visualization, raising questions about how culturally specific spatial identities are interpreted and reproduced by image-generation models. While cultural identity in residential environments is shaped by complex relationships among spatial practices, material culture, lifestyle, and social values, AI-generated imagery may translate such complexity into a limited set of easily recognizable visual markers. This study examined how generative AI visually constructs cultural identity in contemporary residential interiors and whether different cultural prompts produce distinctive spatial characteristics or rely primarily on recurring aesthetic and decorative representations. A comparative visual analysis was conducted using AI-generated images representing Turkish, Japanese, and English cultural identities. These three cultural contexts were examined through standardized prompts in which only the specified cultural identity was changed, while the interior type and visualization requirements remained constant. Five photorealistic contemporary residential living-room images were generated independently for each cultural context, resulting in a dataset of 15 images. The images were systematically coded according to observable characteristics, including seating configuration, furniture height, primary spatial focal element, indoor–outdoor visual connection, timber prominence, colour palette, pattern use, indoor vegetation, decorative density, artwork, built-in elements, fireplace and television presence, and overall visual complexity. The comparative analysis revealed distinctive and internally recurring visual vocabularies across the three cultural prompts. Turkish-prompted interiors were characterized particularly by patterned surfaces and textiles, warm-toned compositions, conventional contemporary seating arrangements, and television-oriented focal configurations. Japanese-prompted interiors demonstrated a more consistent emphasis on low-profile furniture, timber, visual simplicity, and strong indoor–outdoor relationships. English-prompted interiors were distinguished by fireplaces as recurring focal elements, darker and richer palettes, greater decorative density, artwork, and more layered compositions. At the same time, repeated contemporary residential conventions across the groups indicated an interaction between culturally differentiated visual markers and a shared global interior-design vocabulary. The findings suggest that generative AI constructs cultural identity through highly recognizable and repeatedly reproduced visual characteristics, raising critical questions about the boundary between cultural representation, simplification, and stereotyping in AI-generated interior design.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Anahtar Kelimeler: Generative Artificial İntelligence, Cultural Identity, Interior Design, Cultural Representation, Visual Stereotypes, AI-Generated Imagery

1. INTRODUCTION

Residential interiors are not merely physical settings; they are culturally constructed environments in which social practices, values, identities, and everyday routines become spatially and materially visible. Research on house form and domestic space has long demonstrated that dwellings are shaped not only by climate, technology, or economic conditions but also by cultural conventions, family structures, social relations, and patterns of use (Rapoport, 1969; Lawrence, 1982). Accordingly, the meaning of home emerges through the interaction of spatial organisation, material possessions, personal experience, and broader social forces (Després, 1991; Mallett, 2004). Furniture arrangements, decorative objects, colour, materials, and domestic practices can therefore communicate belonging and cultural identity; however, these characteristics are neither fixed nor homogeneous within a society. Contemporary residential interiors are also shaped by global design circulation, changing lifestyles, media imagery, and individual preferences, making cultural identity a dynamic and negotiated construct rather than a stable collection of national aesthetic signs (Forlini, 2024; Liu et al., 2019).

The growing use of text-to-image generative AI in architectural and interior-design processes introduces a new intermediary into the visual construction of culturally identified space. These systems can rapidly translate verbal descriptions into photorealistic design images and support architectural ideation, experimentation, and communication (Paananen et al., 2024; Gür et all., 2024). Nevertheless, generated images are influenced by the visual and textual associations embedded in training datasets and by the cultural assumptions activated through prompts. Studies of text-to-image models have shown that their outputs may reproduce demographic stereotypes, reduce representational diversity, and associate cultural groups with repeatedly occurring and readily recognisable visual markers (Bianchi et al., 2023; Zhang et al., 2024). This problem is particularly important in interior design, where a small number of decorative or material signs may be presented as representations of an entire cultural identity. UNESCO's ethical framework likewise emphasises that AI systems should respect cultural diversity and avoid reinforcing discrimination and reductive representations (UNESCO, 2021). Against this background, the present study examines how generative AI visually differentiates Turkish, Japanese, and English identities in contemporary residential interiors and investigates whether these differences reflect distinctive spatial characteristics or primarily depend on recurring aesthetic conventions that may operate as cultural stereotypes.

2. MATERIALS AND METHODS

This study employed a comparative visual content-analysis approach to examine how generative artificial intelligence represents cultural identity in contemporary residential interiors. Turkish, Japanese, and English cultural contexts were selected to enable comparison among three distinct cultural traditions that are commonly associated with recognisable

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

domestic design characteristics. A standardised English-language prompt was used to generate photorealistic images of contemporary residential living rooms. Across the three image groups, the interior type, requested visual quality, and wording of the prompt were kept constant; only the specified cultural identity—Turkish, Japanese, or English—was changed. Five images were generated independently for each cultural context, producing a dataset of 15 images. Independent generation was preferred to image variation or editing so that each output represented a separate interpretation of the same cultural prompt. The AI platform, model version, generation dates, prompt wording, and relevant system settings were documented to support methodological transparency and reproducibility.

The images were examined through structured visual coding based exclusively on directly observable characteristics. The coding framework included seating configuration, furniture height, primary spatial focal element, indoor–outdoor visual connection, timber prominence, colour palette, pattern use, indoor vegetation, decorative density, artwork, built-in elements, fireplace presence, television presence, and overall visual complexity. Each image was first evaluated independently using a predefined coding matrix. Categorical variables were coded through clearly defined options—for example, the primary focal element was classified as television, fireplace, outdoor view, artwork, or none—while graded characteristics such as timber prominence, decorative density, and visual complexity were assessed using consistent ordinal levels. Interpretations concerning cultural meaning, symbolism, or authenticity were not included in the initial coding unless they were supported by visible evidence in the image.
To ensure a systematic comparison, each image was coded according to directly observable spatial and furniture-related characteristics. Table 1 presents the image-level coding of seating configuration, furniture height, primary focal element, indoor–outdoor visual connection, television presence, and fireplace presence.

Table 1. Image-Level Coding of Spatial and Furniture Characteristics

Image	Seating configuration	Furniture height	Primary focal element	Indoor–outdoor connection	Television	Fireplace
T-1	Sofa with two rear armchairs; mixed conversational arrangement	Standard	Television	Strong; glazed opening and city view	Present	Absent
T-2	Sectional/sofa with two facing armchairs	Standard	Central artwork and seating area	Strong; large corner windows	Absent	Absent
T-3	Two opposing sofas with armchairs	Standard	Television wall	Moderate; windows positioned laterally	Present	Absent
T-4	U-shaped arrangement with sofas and rear chairs	Standard	Television wall	Strong; large glazed opening and distant view	Present	Absent

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Image	Seating configuration	Furniture height	Primary focal element	Indoor–outdoor connection	Television	Fireplace
T-5	L-shaped sectional with two armchairs	Standard	Television wall	Strong; panoramic glazed opening	Present	Absent
J-1	Sofa and single accent chair arranged around a low table	Low profile	Garden view	Very strong; centrally framed garden	Present	Absent
J-2	Low sectional seating with floor cushions	Very low/floor-oriented	Garden and recessed display niche	Very strong; direct visual connection to garden	Present	Absent
J-3	Low sofa and timber lounge chair	Low profile	Garden view	Very strong; large central opening	Present	Absent
J-4	Low L-shaped sofa with floor cushion	Low profile	Garden view	Very strong; full-height central glazing	Present	Absent
J-5	Low modular sectional seating	Very low	Garden and display niche	Very strong; wide opening toward enclosed garden	Present	Absent
E-1	Sofa and multiple armchairs forming a conversational grouping	Standard	Fireplace	Strong; large bay window and garden view	Absent	Present
E-2	Sofa with two traditional armchairs	Standard	Fireplace	Strong; tall windows overlooking greenery	Absent	Present
E-3	Sofa and armchairs organised around a central table	Standard	Fireplace	Moderate; window located laterally	Absent	Present
E-4	Two facing sofas with additional seating	Standard	Fireplace	Strong; large side window and garden view	Absent	Present
E-5	Upholstered sofa facing a leather Chesterfield sofa	Standard	Fireplace	Strong; tall window and visible greenery	Absent	Present

Note. The images are numbered from 1 to 5 within each cultural group according to their order in the dataset. The primary focal element refers to the most visually dominant element in the composition rather than to every element visible in the image.

In addition to spatial organisation and furniture characteristics, the images were coded in terms of material, chromatic, decorative, and compositional features. Table 2 presents the coding of

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

timber prominence, colour palette, pattern use, indoor vegetation, decorative density, artwork, built-in elements, and overall visual complexity.

Table 2. Image-Level Coding of Material, Colour and Decorative Characteristics

Image	Timber prominence	Colour palette	Pattern use	Indoor vegetation	Decorative density	Artwork	Built-in elements	Visual complexity
T-1	Medium	Warm neutral: beige, grey, brown and navy	Medium; rug and cushions	Present	Medium	Calligraphic artwork	Present	Medium–high
T-2	Low–medium	Cream, beige, brown and dark green	Medium; cushions and upholstery	Present	High	Architectural and calligraphic artwork	Present	High
T-3	High; dark timber media wall	Beige, brown, dark green and rust	High; rug and cushions	Present	High	Calligraphic artwork	Present	High
T-4	High; timber wall unit and shelving	Beige, brown and dark red	High; rug and cushions	Present	High	Geometric/cultural artwork	Present	High
T-5	High; timber media wall and shelving	Grey, beige and dark brown	High; rug and upholstery	Present	High	Small framed artwork	Present	High
J-1	High; ceiling, screens and furniture	Beige and warm light brown	Low; mainly texture-based	Present	Low–medium	Ink landscape and calligraphy	Present	Medium
J-2	High; ceiling, screens, floor and furniture	Beige, taupe and warm brown	Low	Present	Low	Hanging scroll and calligraphy	Present	Medium–low

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Image	Timber prominence	Colour palette	Pattern use	Indoor vegetation	Decorative density	Artwork	Built-in elements	Visual complexity
J-3	High; ceiling, screens, shelving and furniture	Beige, cream and light brown	Low	Present	Low	Minimal botanical artwork	Present	Medium–low
J-4	High; ceiling, floor and wall elements	Beige and light brown	Low	Present	Low	Minimal botanical artwork	Present	Low–medium
J-5	High; ceiling, platform and furniture	Beige, cream and light brown	Low	Present	Low	Hanging scroll	Present	Low–medium
E-1	Medium; dark floor and cabinetry	Dark green, brown, cream and burgundy	High; rug, plaid and cushions	Present	High	Framed landscapes and national motif	Present	High
E-2	Medium	Cream, navy, brown and burgundy	High; Oriental-style rug and plaid textiles	Present	High	Framed landscapes	Present	High
E-3	Medium	Dark green, navy, cream and brown	High; rug and cushions	Present	High	Framed landscape paintings	Present	High
E-4	Medium	Cream, olive green and brown	Medium–high; rug and cushions	Present	High	Traditional landscape painting	Present	High

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Image	Timber prominence	Colour palette	Pattern use	Indoor vegetation	Decorative density	Artwork	Built-in elements	Visual complexity
E-5	Medium–high; dark cabinetry and leather furniture	Cream, dark green and brown	High; rug and floral cushions	Present	High	Traditional landscape painting	Present	High

Note. Timber prominence, pattern use, decorative density, and visual complexity were evaluated comparatively using low, medium, and high levels. These classifications describe the relative visual prominence of each characteristic within the analysed dataset.

Following image-level coding, the frequency and distribution of each characteristic were compared across the Turkish, Japanese, and English image groups. Characteristics that appeared repeatedly within one cultural group and differed from the other groups were identified as culture-specific visual tendencies. Features occurring across all three groups were interpreted as elements of a shared contemporary interior-design vocabulary. Particular attention was given to visual markers that were repeatedly associated with a single cultural prompt, since such repetition may indicate either a distinctive representational pattern or a simplified cultural stereotype. The analysis therefore did not attempt to determine whether the generated interiors accurately represented Turkish, Japanese, or English domestic culture. Instead, it examined how the AI model visually constructed and differentiated these identities under controlled prompting conditions. Because the study analysed AI-generated images and did not involve human participants or personal data, ethical approval was not required.

3. FINDINGS

The visual coding revealed both distinctive group-specific patterns and recurring characteristics shared across the Turkish, Japanese, and English interiors. The strongest differences were observed in furniture height, spatial focal point, timber prominence, pattern use, decorative density, and overall visual complexity. By contrast, indoor vegetation, artwork, built-in elements, and strong visual connections with the exterior appeared across the dataset, indicating the presence of a shared contemporary residential design vocabulary. The aggregated coding results revealed both culture-specific tendencies and characteristics shared across the three groups. Table 3 summarises the frequency of the principal visual features identified in the Turkish, Japanese, and English interiors.

Table 3. Frequency of Selected Visual Characteristics in Turkish-, Japanese-, and English-Prompted Interiors

Observable characteristic	Turkish	Japanese	English
Low-profile or floor-oriented furniture	0/5	5/5	0/5
Strong indoor–outdoor visual connection	4/5	5/5	4/5
High timber prominence	3/5	5/5	0/5

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Observable characteristic	Turkish	Japanese	English
High or medium–high pattern use	5/5	0/5	5/5
Indoor vegetation	5/5	5/5	5/5
High decorative density	4/5	0/5	5/5
Artwork	5/5	5/5	5/5
Built-in storage/display elements	5/5	5/5	5/5
Television presence	4/5	5/5	0/5
Fireplace presence	0/5	0/5	5/5
High overall visual complexity	4/5	0/5	5/5

Note. Values indicate the number of images in which the relevant characteristic was observed within each cultural group (n = 5 per group). For example, 4/5 indicates that the characteristic was identified in four of the five images generated for that cultural prompt.

As shown in Table 3, the most pronounced differences concerned furniture height, focal-point organisation, timber prominence, pattern use, and decorative density. Low-profile furniture and high timber prominence occurred consistently in the Japanese group, whereas fireplaces and high decorative density characterised the English group. Television-oriented layouts and comparatively prominent pattern use were more closely associated with the Turkish group. Conversely, indoor vegetation, artwork, and built-in elements occurred across all three groups and therefore did not function as distinguishing cultural markers.

3.1. Seating Configuration and Furniture Height

The comparison revealed that seating configuration and furniture height were among the most effective spatial variables for differentiating the three cultural groups. Turkish and English interiors consistently employed standard-height upholstered furniture, whereas all Japanese interiors were organised around low-profile or floor-oriented elements. As illustrated in Figure 1, this produced a complete contrast between the Japanese group and the other two groups: standard-height furniture occurred in all Turkish and English images, while low-profile furniture occurred in all Japanese images.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Figure 1. Distribution of furniture-height categories across Turkish-, Japanese-, and English-prompted interiors.

Within the Turkish group, sofas were generally combined with armchairs in opposing, U-shaped, or L-shaped arrangements. These configurations were organised around a central coffee table and produced layouts consistent with conventional contemporary living-room planning. Although individual arrangements varied, the furniture maintained similar proportions, seat heights, and levels of visual weight across the five images. The resulting compositions emphasised collective seating and face-to-face interaction while also accommodating other focal elements, particularly television walls. The diversity of arrangements suggests that the model did not associate Turkish identity with a single fixed seating configuration; instead, it relied on familiar contemporary furniture layouts enriched through patterned rugs, cushions, timber media units, and decorative details.

The English interiors also employed standard-height sofas and armchairs arranged around central coffee tables. However, their seating was visually distinguished from the Turkish examples through more traditional furniture forms. Rolled arms, deeper upholstered seats, leather armchairs, Chesterfield-style sofas, patterned cushions, and heavier furniture silhouettes appeared repeatedly. Seating arrangements were predominantly conversational and were generally oriented toward a centrally positioned fireplace. Thus, the English interiors shared the standard furniture height and central-table organisation of the Turkish interiors, but differed in stylistic expression, visual weight, and relationship to the primary focal element.

Furniture height constituted the clearest and most internally consistent characteristic of the Japanese group. All five Japanese interiors incorporated low sofas, low timber tables, floor cushions, low lounge chairs, or platform-like seating arrangements. These elements established a pronounced horizontal emphasis and reduced the visual height of the occupied zone. The low

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

furniture also preserved uninterrupted sightlines toward gardens, glazed openings, screens, and timber surfaces, strengthening the perceived continuity between interior and exterior space. Unlike the Turkish and English examples, where cultural differentiation depended substantially on furniture style and decorative content, the Japanese outputs expressed cultural identity through a recurring spatial and dimensional principle.

Overall, seating configuration alone did not create an absolute distinction among the three groups, since all interiors contained conversational arrangements organised around a central table. The more decisive difference concerned how those arrangements were vertically proportioned and visually articulated. The complete repetition of low-profile furniture in the Japanese images indicates that the AI model treated reduced furniture height as a highly recognisable marker of Japanese domestic identity. While this feature establishes strong visual consistency, its occurrence in every Japanese image also raises the possibility that a complex and diverse residential culture was being condensed into a limited, repeatedly reproduced spatial convention.

3.2. Spatial Focal Elements

The analysis revealed a clear differentiation among the three cultural groups in terms of primary spatial focal elements. Although televisions, windows, artwork, built-in units, and decorative objects appeared across multiple images, their compositional prominence varied considerably. Figure 2 presents the distribution of the primary focal elements identified in each cultural group. The results demonstrate that Turkish interiors were predominantly television-oriented, Japanese interiors were generally organised around garden views or indoor–outdoor thresholds, and English interiors consistently placed the fireplace at the centre of the composition.

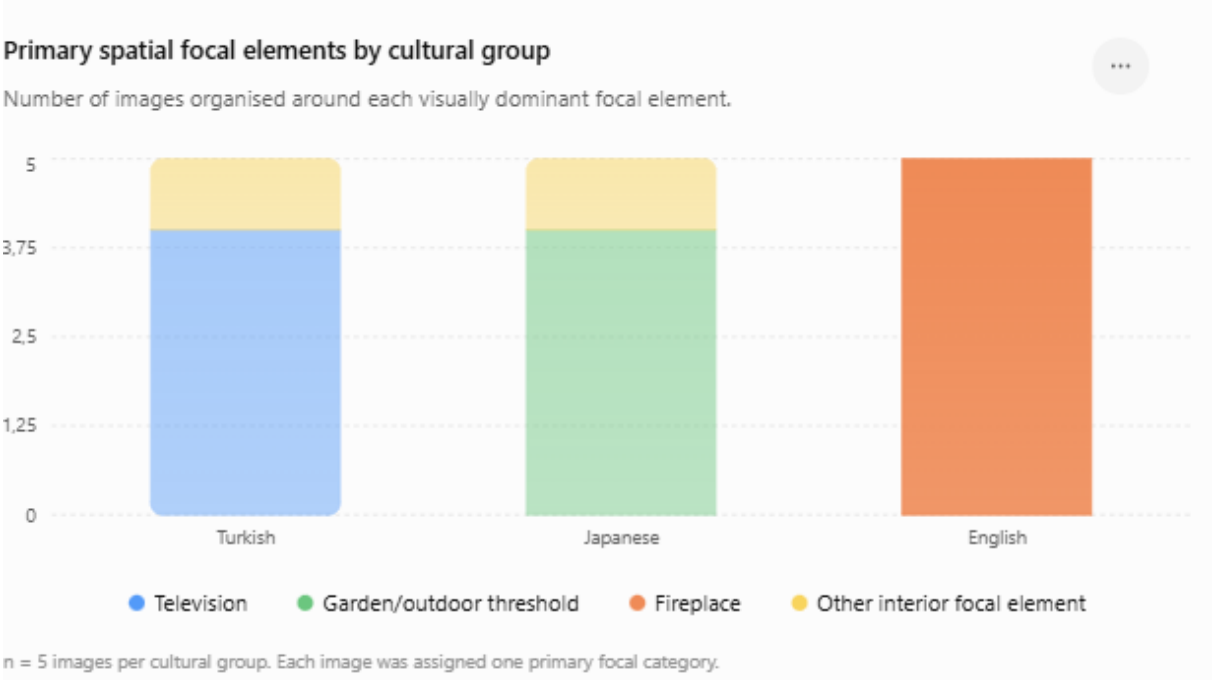

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Figure 2. Distribution of primary spatial focal elements in Turkish-, Japanese-, and English-prompted interiors.

Television units constituted the primary focal element in four of the five Turkish interiors. These televisions were generally positioned on the principal wall and integrated with timber panelling, illuminated shelving, display niches, or custom-built media units. The surrounding furniture was directed toward this wall, reinforcing the television's visual and functional dominance. In several examples, the scale, central placement, dark screen surface, and symmetrical organisation of the surrounding cabinetry further strengthened its prominence. The second Turkish image was the only exception: no television was visible, and the composition was instead organised around centrally placed artwork, display shelving, and the seating group. Although large windows and exterior views appeared in most Turkish images, they remained secondary to the internally oriented focal arrangement.

The Japanese interiors presented a more complex relationship between the presence of an object and its role as a compositional focus. Televisions were visible in all five images, but none functioned as the dominant focal element. They were generally placed at the side of the composition or incorporated unobtrusively into low timber media units. In four images, the garden view or indoor–outdoor threshold acted as the primary focus. Large glazed openings, framed garden views, sliding screens, and the orientation of low furniture directed visual attention toward the exterior. In the remaining image, the recessed display niche and minimal artwork shared greater compositional prominence. Therefore, the Japanese outputs did not eliminate contemporary domestic technology but visually subordinated it to landscape, natural light, and spatial continuity.

The English group demonstrated the highest level of consistency. A fireplace was present and visually dominant in all five images. Each fireplace occupied a central or near-central position on the principal wall and was reinforced through symmetrical arrangements of bookcases, display units, lamps, and framed artwork. Furniture was also organised in relation to the hearth, with sofas and armchairs forming conversational groupings around the fireplace and central coffee table. The use of mantels, classical mouldings, dark cabinetry, decorative objects, and landscape paintings further increased the visual prominence of this element. No television was visible in any English image, despite the contemporary residential context specified in the prompt.

The comparison consequently revealed three distinct focal organisations: media-centred Turkish interiors, landscape-oriented Japanese interiors, and hearth-centred English interiors. These differences were not determined solely by the presence or absence of particular objects. Rather, they emerged through the objects' scale, location, surrounding architectural treatment, furniture orientation, and relationship with other visual elements. The findings show that the AI model repeatedly employed a limited but highly recognisable focal device to differentiate each cultural identity. The consistency of these associations—particularly the fireplace in all English interiors and the garden-oriented composition in most Japanese interiors—suggests that spatial focal elements functioned as major cultural markers within the generated imagery.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3.3. Indoor–Outdoor Relationship and Material Expression

Strong visual connections with outdoor space occurred in all five Japanese images and in four of the five Turkish and English images. However, the compositional role of the exterior differed among the cultural groups. In the Japanese interiors, enclosed gardens or green courtyards were consistently framed as central visual elements. Large openings, sliding screens, and the orientation of low furniture toward the garden reinforced spatial continuity between the interior and exterior.

Turkish interiors commonly included large windows or glazed doors overlooking urban landscapes or distant views. Nevertheless, these openings generally remained secondary to the internal furniture arrangement or television wall. English interiors similarly presented garden views through tall or bay windows, although the fireplace continued to function as the dominant focal element.

Timber prominence produced a clearer distinction between the groups. All five Japanese interiors displayed extensive timber use across ceilings, floors, screens, shelving, wall elements, and furniture. High timber prominence appeared in three Turkish images, particularly through dark media walls and built-in display units. In the English group, timber was visible primarily in floors, tables, shelving, and cabinetry but did not dominate the overall material composition of any image.

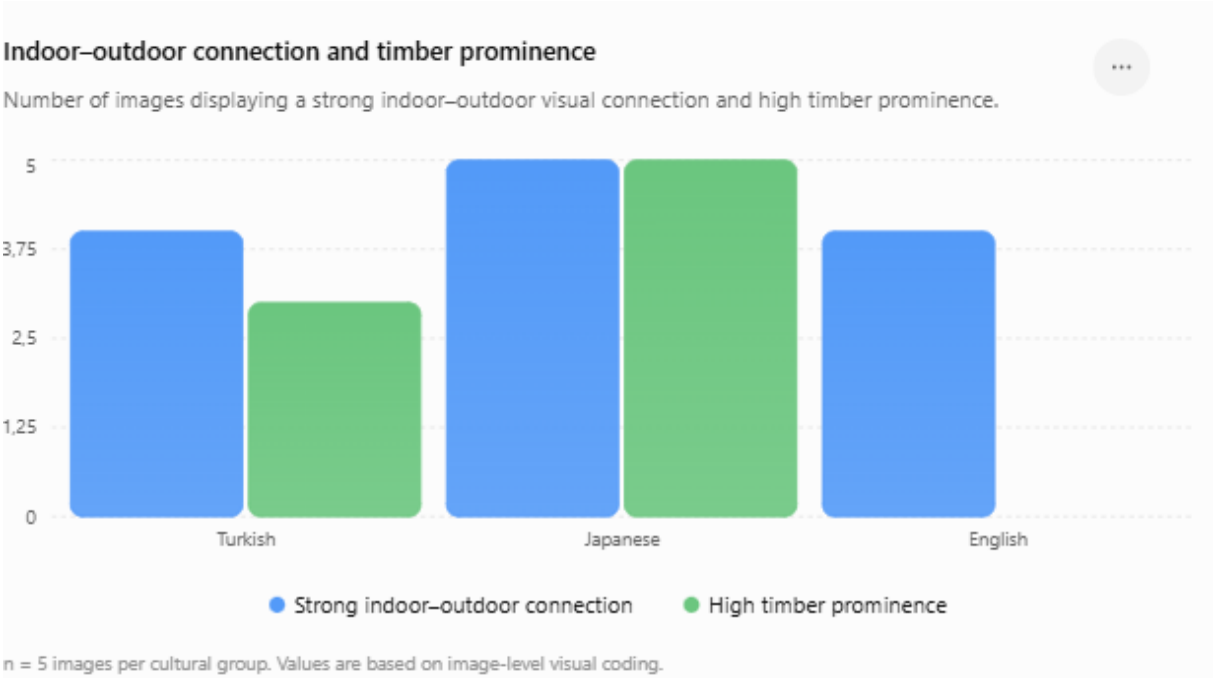

Figure 3. Comparison of strong indoor–outdoor visual connections and high timber prominence across the cultural groups.

As Figure 3 indicates, indoor–outdoor connectivity was common across the entire dataset and therefore provided only limited differentiation between the cultural prompts. In contrast, the

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

combination of a consistently central garden relationship and extensive timber expression distinguished the Japanese group more clearly. The Turkish group demonstrated an intermediate level of timber prominence, while the English interiors incorporated timber as a supporting material rather than as the dominant surface treatment.

3.4. Colour, Pattern and Decorative Density

The Turkish interiors were characterised by warm neutral palettes combining beige, cream, brown, grey, dark green, navy, and occasional rust or dark-red accents. Pattern was visible in all five images and was particularly prominent in three, primarily through large rugs, cushions, and selected decorative surfaces.

Japanese interiors demonstrated the most restricted colour range, consisting mainly of beige, cream, taupe, and warm light-brown tones. Pattern use was limited in all five images, with visual variation created mainly through timber grain, woven surfaces, and natural textures. Decorative density was also consistently low, and artwork generally consisted of isolated ink paintings, botanical images, or hanging scrolls.

English interiors displayed the darkest and richest palettes, particularly dark green, navy, brown, burgundy, and cream. All five images contained layered patterns through rugs, plaid textiles, floral cushions, and upholstery. They also showed the highest decorative density, with paintings, lamps, books, flowers, clocks, framed photographs, and small objects distributed throughout the rooms. Consequently, all five English interiors were coded as visually complex, compared with four Turkish interiors and none of the Japanese interiors.

3.5. Shared Characteristics

Several features occurred across all three cultural groups. Indoor vegetation, artwork, and built-in storage or display elements were present in all 15 images. Strong or clearly visible daylight and exterior views were also common throughout the dataset. These shared characteristics suggest that the model did not construct each cultural identity through entirely separate spatial systems. Instead, it combined recurring features of photorealistic contemporary living-room imagery with a smaller number of culturally differentiated markers.

The comparison therefore revealed three internally consistent visual vocabularies: Turkish identity was primarily represented through patterned textiles, warm colours, decorative display, and television-oriented layouts; Japanese identity through low furniture, timber, spatial simplicity, and framed garden views; and English identity through fireplaces, traditional seating, darker palettes, patterned textiles, artwork, and decorative layering. The repeated use of these characteristics across each five-image group indicates that the AI model relied on stable and readily recognisable visual associations when translating cultural identity into residential interior imagery.

4. CONCLUSION

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

This study demonstrated that generative AI differentiated Turkish, Japanese, and English cultural identities through recurring combinations of spatial, material, and decorative characteristics. Turkish-prompted interiors were primarily associated with standard-height seating, patterned rugs and textiles, warm neutral palettes, timber media walls, and television-oriented focal arrangements. Japanese-prompted interiors displayed the most consistent spatial vocabulary, characterised by low-profile furniture, strong horizontal composition, extensive timber use, visual simplicity, and centrally framed garden relationships. English-prompted interiors were distinguished by fireplaces, traditional upholstered furniture, darker and richer colour palettes, layered patterns, built-in bookcases, artwork, and high decorative density. Furniture height, primary focal element, timber prominence, pattern use, and decorative complexity therefore emerged as the strongest differentiating variables.

At the same time, the images did not represent the three cultural identities through completely independent design systems. Indoor vegetation, artwork, built-in elements, daylight, large windows, and exterior views appeared across all three groups. This overlap indicates that the model combined culture-specific visual markers with a shared global vocabulary of photorealistic contemporary residential design. Cultural differentiation was consequently produced less through fundamentally different spatial organisations than through the repeated selection and visual emphasis of recognisable elements: the television in Turkish interiors, the garden threshold in Japanese interiors, and the fireplace in English interiors.

These findings highlight the uncertain boundary between cultural representation and visual stereotyping. The repeated characteristics may reflect recognisable aspects of the selected design traditions, but their systematic recurrence can reduce culturally diverse residential practices to a limited set of aesthetic signs. AI-generated images should therefore not be interpreted as neutral or comprehensive representations of cultural identity. Instead, they reveal how image-generation models construct cultural difference through associations embedded in their training data and activated by textual prompts.

The study was limited to 15 images, three cultural prompts, one residential space type, and a single standardised prompting structure. Its findings describe patterns within this dataset rather than the full diversity of Turkish, Japanese, or English domestic environments. Future studies could compare multiple image-generation platforms and model versions, increase the number of images, examine other residential spaces, and include expert or cross-cultural evaluations of representational accuracy. Such research could help distinguish culturally meaningful spatial characteristics from simplified visual conventions and support more context-sensitive uses of generative AI in architectural and interior-design visualisation.

REFERENCES

Bianchi, F., Kalluri, P., Durmus, E., Ladhak, F., Cheng, M., & Caliskan, A. (2023). Easily accessible text-to-image generation amplifies demographic stereotypes at large scale.

Proceedings of the 2023 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 1493–1504.

Després, C. (1991). The meaning of home: Literature review and directions for future research and theoretical development. Journal of Architectural and Planning Research, 8(2), 96–115.

Forlini, F. R. (2024). The cultural construction of the domestic space in France: Women's lived experience and the materialization of customs. Urban Planning, 9.

Gür, M., Çorakbaş, F. K., Atar, İ. S., Çelik, M. G., Maşat, İ., & Şahin, C. (2024). Communicating AI for Architectural and Interior Design: Reinterpreting Traditional Iznik Tile Compositions through AI Software for Contemporary Spaces. Buildings, 14(9), 2916. https://doi.org/10.3390/buildings14092916

Lawrence, R. J. (1982). Domestic space and society: A cross-cultural study. Comparative Studies in Society and History, 24(1), 104–130.

Liu, X., Wu, J., Schmitt, A., & Bejan, A. (2019). An assessment of global residential ornamentation using computer vision. EPJ Data Science, 8.

Mallett, S. (2004). Understanding home: A critical review of the literature. The Sociological Review, 52(1), 62–89.

Paananen, V., Oppenlaender, J., & Visuri, A. (2024). Using text-to-image generation for architectural design ideation. 22(3):458-474. doi:10.1177/14780771231222783

Rapoport, A. (1969). House Form and Culture. Prentice-Hall.

UNESCO. (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. UNESCO. https://www.unesco.org/en/articles/recommendation-ethics-artificial-intelligence

Zhang, L., Zhang, X., Zhang, Y., Yu, H., & Li, J. (2024). Investigating cultural representativeness in text-to-image models. Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BEYOND GREEN AESTHETICS: REVISING STEREOTYPICAL REPRESENTATIONS OF SUSTAINABILITY IN AI-GENERATED INTERIOR DESIGN

Assocç Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ

İstiklal Science and Technology University, Faculty of Engineering, Architecture, and Design, Department of Interior Architecture,

meryemmgecimli@gmail.com - 0000-0002-1776-1936

ABSTRACT

Generative artificial intelligence (AI) is increasingly used as a visualisation tool in interior design; however, the ways in which it visually represents abstract concepts such as sustainability remain insufficiently examined. AI-generated sustainable interiors may rely on a recurring visual vocabulary—including indoor vegetation, timber surfaces, natural textures, earth-toned palettes, daylight, and visual connections to nature—rather than communicating sustainability through more diverse design expressions. This study investigated how generative AI visually represented sustainable interior design and how these representations changed when the model was explicitly instructed to remove stereotypical visual cues of sustainability. A paired visual experiment was conducted using a generative AI image-generation model. In ten independent sessions, the model was first prompted to create a photorealistic visualisation of a sustainable contemporary residential living room. Each initial image was then edited within the same conversational context using a controlled follow-up prompt instructing the model to preserve the same room, spatial layout, camera viewpoint, architectural elements, furniture arrangement, and composition while removing only stereotypical visual representations of sustainability. This procedure produced ten paired sets of initial and revised images. A structured comparative visual content analysis was applied to sustainability-associated cues, including indoor plants, outdoor greenery, timber prominence, nature-related artwork, earth-toned palettes, and daylight emphasis. For each pair, visual cues were coded according to their transformation between the initial and revised image as removed, retained, or transformed. The comparative analysis revealed a selective rather than comprehensive revision of sustainability-related visual cues. Indoor vegetation emerged as particularly susceptible to removal following the anti-stereotype instruction, whereas several other characteristics associated with sustainable interior imagery, including daylight, natural materials, and neutral or earth-toned aesthetics, demonstrated greater visual persistence. Outdoor greenery showed more variable responses across image pairs. These findings suggest that anti-stereotype prompting does not simply eliminate a unified “green aesthetic”; instead, different sustainability-associated visual cues exhibit different degrees of persistence. The study highlights the limitations and possibilities of iterative prompting for critically examining AI-generated representations of sustainability in interior design.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Keywords: Generative Artificial Intelligence, Sustainable Interior Design, Visual Stereotypes, AI-Generated Imagery, Visual Content Analysis, Iterative Prompting

1. INTRODUCTION

The increasing integration of generative artificial intelligence (AI) into design practice has introduced new ways of producing, testing, and communicating visual design ideas. Text-to-image and image-generation models can rapidly translate verbal descriptions into visual representations, making them particularly relevant to architecture and interior design, where visualisation constitutes an important part of the design process (Paananen, Oppenlaender, & Visuri, 2023). Beyond their capacity to generate alternative spatial configurations and aesthetic expressions, these systems also interpret abstract concepts embedded in textual prompts (Wang et all., 2026). Concepts such as comfort, luxury, cultural identity, accessibility, and sustainability therefore become translated into particular visual characteristics through generative processes. Sustainability presents a particularly significant case in this context. Sustainable interior design is a multidimensional field involving issues such as resource efficiency, material selection, durability, adaptability, circularity, indoor environmental quality, energy use, waste reduction, and the environmental impacts of design decisions (Ramadan, 2025). However, sustainability is not necessarily visually identifiable through a single aesthetic language. A space can perform sustainably without displaying overt visual references to nature, while an interior dominated by plants, timber, and natural colours is not inherently sustainable (Rashdan and Ashour, 2024). Nevertheless, contemporary visual culture frequently communicates sustainability through a recognisable set of aesthetic conventions. Indoor vegetation, visible greenery, timber surfaces, natural textures, neutral and earth-toned colour palettes, abundant daylight, and visual connections with nature have become recurrent visual indicators of environmentally conscious design (Sedghikhanshir and Montelli, 2026). These characteristics can function as a visual shorthand through which the abstract concept of sustainability becomes immediately recognisable. Generative AI models are trained on extensive collections of visual and textual data and may reproduce such established associations when responding to sustainability-related prompts (Lee and Park, 2025). Consequently, asking an AI model to generate a "sustainable interior" may reveal not only possible sustainable design solutions but also the visual stereotypes through which sustainability has been represented in existing visual culture. This raises another important question: what happens when the model is explicitly instructed to remove these stereotypical representations? Does the visual vocabulary associated with sustainability disappear completely, or are some characteristics more resistant to revision than others? This study addresses this question through a paired visual experiment involving AI-generated contemporary residential living rooms. Initial images generated using a sustainability-oriented prompt were subsequently revised through a controlled anti-stereotype instruction while maintaining the same spatial and compositional characteristics. By comparing the initial and revised images, the study investigates which sustainability-associated visual cues are removed, retained, or transformed. The study therefore aims to examine not simply whether generative AI reproduces stereotypical representations of sustainable interiors, but also the relative persistence of different sustainability-associated visual cues when these representations are explicitly challenged through prompting.

The following research questions guide the study:

- Which sustainability-associated visual cues persist when an AI-generated sustainable interior is revised through an anti-stereotype prompt?
- Which visual cues are most susceptible to removal or transformation?

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

- Do different sustainability-associated visual cues demonstrate different levels of representational persistence?

2. SUSTAINABILITY AS A VISUAL LANGUAGE IN INTERIOR DESIGN

Sustainable interior design extends beyond the aesthetic appearance of an interior environment. It involves the environmental consequences of material selection, construction processes, energy consumption, maintenance, adaptability, durability, reuse, and end-of-life scenarios (Celadyn, 2019; Tiholova, 2026). From this perspective, sustainability is fundamentally related to the performance and lifecycle of the built environment rather than to a predetermined visual style. However, communicating sustainability through images creates a particular challenge. Many important sustainability strategies—such as material sourcing, recycled content, low embodied carbon, modular construction, energy efficiency, durability, repairability, or design for disassembly—cannot easily be identified from a photorealistic interior image alone. Visual communication therefore tends to rely on immediately recognisable characteristics (Borkin et all., 2015). Natural materials, timber surfaces, vegetation, daylight, green views, natural textures, and earth-toned palettes consequently function as recognisable signs through which environmental sensitivity is visually communicated. The repetition of these characteristics may gradually establish what can be described as a "green aesthetic": an aesthetic vocabulary in which the appearance of nature becomes closely associated with the concept of sustainability (Niclou & Petcu, 2025). Such associations are not necessarily inappropriate. Daylight, connections to outdoor environments, and appropriate material choices can correspond with genuine environmental design strategies. The problem arises when these visually recognisable characteristics begin to stand in for the much broader concept of sustainability. An image may consequently appear sustainable without providing any information regarding resource efficiency, circularity, adaptability, durability, or environmental performance. This distinction becomes particularly important in AI-generated imagery. Generative models respond to textual concepts by producing visual probability patterns derived from relationships within their training data. When abstract concepts such as "sustainable" are repeatedly associated with particular visual elements, these elements may become preferred representational strategies in generated images. Examining AI-generated sustainable interiors can therefore provide an opportunity to investigate how sustainability is visually encoded by generative systems.

3. GENERATIVE AI, STEREOTYPES, AND PROMPT-BASED VISUAL REPRESENTATION

Generative AI image models translate textual prompts into visual outputs by drawing on learned relationships between language and imagery (Combs & Bihl, 2025). Although this enables rapid and diverse visual production, generated images may reproduce dominant patterns and conventional associations embedded within the datasets and visual cultures from which these relationships are learned. In design visualisation, this characteristic may result in the repetition of familiar aesthetic conventions (McCormack, et all., 2024). Concepts expressed in prompts can become associated with particular colours, materials, objects, forms, or spatial characteristics. Such associations are especially significant when the concept being visualised is abstract rather than physically defined (Mukherjee et all., 2022). Sustainability is one such concept. Unlike a specific furniture type or architectural element, sustainability does not possess a fixed visual form. A generative model must therefore interpret what a "sustainable interior" should look like. This interpretation potentially reveals a visual vocabulary constructed around recurrent associations. Prompting also provides a method for examining these associations. Rather than analysing only what the model initially produces, iterative

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

prompting can be used as an experimental intervention. An initial prompt establishes a visual representation, while a subsequent controlled prompt challenges a particular aspect of that representation.

In this study, the second prompt functions as an anti-stereotype intervention. Importantly, it does not request a new interior design. Instead, the model is instructed to preserve the room, spatial layout, viewpoint, architectural elements, furniture arrangement, and overall composition while removing only stereotypical representations of sustainability. This controlled revision makes it possible to examine how individual visual characteristics respond when the conceptual framing of the image changes while its spatial identity remains relatively stable.

4. METHODOLOGY

4.1. Research Design

The study adopted a paired visual experimental design combined with structured comparative visual content analysis. The experiment focused on contemporary residential living rooms because this interior type provides a sufficiently complex environment for observing material, decorative, chromatic, spatial, and nature-related visual characteristics. Ten independent AI-generation sessions were conducted. Independence between sessions was maintained so that each initial generation represented a separate response to the same conceptual request rather than a continuation of a previous image-generation sequence. Each experiment consisted of two stages: initial image generation and controlled image revision.

4.2. Initial Image Generation

In the first stage of each session, the generative AI model was instructed to produce a photorealistic visualisation of a sustainable contemporary residential living room.

The initial prompt was:

- “Create a photorealistic interior design visualization of a sustainable contemporary residential living room.”

The same prompt structure was maintained across the ten independent sessions to establish comparable initial conditions.

This process resulted in ten initial images representing the model's visual interpretation of sustainable contemporary residential interiors.

4.3. Controlled Anti-Stereotype Revision

Each initial image was subsequently edited within the same conversational context. The follow-up instruction was designed to modify only the stereotypical visual representation of sustainability while preserving the spatial and compositional identity of the initial image.

The controlled follow-up prompt was:

- “Edit the previously generated image while preserving the exact same room, spatial layout, camera viewpoint, architectural elements, furniture arrangement, and composition. Remove only the stereotypical visual representations of sustainability while maintaining the room's identity as a sustainable contemporary residential living room. Do not redesign or replace the interior.”

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

The preservation instructions were particularly important because unrestricted regeneration could produce a substantially different interior, preventing direct comparison between the two images. The procedure resulted in ten paired sets comprising an initial sustainable interior image and its anti-stereotype revision.

4.4. Visual Coding Framework

A structured coding framework was developed to compare the initial and revised images. Six sustainability-associated visual cues observable within the generated imagery were examined: Indoor plants, outdoor greenery, timber prominence, nature-related artwork, earth-tone palette, daylight emphasis. Each visual cue was coded according to the type of change occurring between the initial and revised image. Four transformation categories (Table 1) were used:

Table 1. Coding categories

Code	*Transformation category*	*Definition*
0	Removed	The visual cue present in the initial image disappeared from the revised image.
1	Retained	The visual cue remained visually identifiable without a substantial change.
2	Transformed	The visual cue remained present but underwent a noticeable visual modification.
3	Introduced	A visual cue absent from the initial image appeared in the revised image.

The unit of analysis was the individual visual cue within each paired image set. With ten image pairs and six visual cues, the analysis generated a total of 60 coded observations. The coding focused on observable visual transformations rather than assumptions regarding the actual environmental performance of the represented interiors.

5. FINDINGS

5.1. Overall Transformation Patterns

The comparative analysis revealed a highly uneven distribution of transformations across the six sustainability-associated visual cues. To complement the quantitative coding results, three representative image pairs are presented in Figure 1. In each pair, the initial AI-generated sustainable living room is shown on the left, while the corresponding image produced after the anti-stereotype instruction is shown on the right. The examples were selected to visually demonstrate the dominant transformation patterns identified through the comparative coding. Across the examples, the most immediately observable change is the removal of indoor vegetation. Plants that functioned as explicit nature-related elements in the initial images were eliminated in the revised versions, while the overall spatial organisation, furniture arrangement, architectural configuration, and camera viewpoint remained largely consistent. This pattern corresponds with the coding results, in which indoor plants were classified as removed across all ten image pairs. At the same time, the comparisons demonstrate that removing indoor vegetation did not result in the disappearance of the broader visual language associated with sustainability. Timber remained prominent across wall, ceiling, flooring, and furniture surfaces, while neutral and earth-toned colour palettes continued to define the overall aesthetic character of the interiors. Strong daylight conditions were similarly maintained in the revised images. Exterior vegetation and visual connections with greenery also generally persisted, although the extent of outdoor greenery was transformed in one of the analysed pairs. Taken together, the examples illustrate the selective character of the anti-stereotype intervention. The model

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

responded strongly to indoor vegetation as an explicit and removable sustainability-associated cue, while material, chromatic, lighting, and environmental characteristics demonstrated substantially greater visual persistence. The paired images therefore provide visual support for the quantitative finding that the anti-stereotype prompt modified particular elements rather than fundamentally reconstructing the established visual representation of a sustainable interior. Figure 1. Representative examples of paired AI-generated interiors before and after anti-stereotype prompting. Left: initial images generated in response to the sustainable contemporary living room prompt; right: corresponding revised images generated after the instruction to remove stereotypical visual representations of sustainability while preserving the spatial and compositional characteristics of the original interior.

a) Initial Image b) Revised Image

Figure 1. Representative comparison of an initial AI-generated sustainable interior (A) and its anti-stereotype revision (B).

Across the 60 coded observations, 49 cues were retained, 10 were removed, and only one was transformed. No coded cue was introduced during the revision process (Table 2).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Table 2. Transformation of sustainability-associated visual cues across ten image pairs

Visual cue	**Removed**	**Retained**	**Transformed**	**Introduced**	**Dominant response**
Indoor plants	10 (100%)	0	0	0	Removed
Outdoor greenery	0	9 (90%)	1 (10%)	0	Retained
Timber prominence	0	10 (100%)	0	0	Retained
Nature-related artwork	0	10 (100%)	0	0	Retained
Earth-tone palette	0	10 (100%)	0	0	Retained
Daylight emphasis	0	10 (100%)	0	0	Retained
Total	10 (16.7%)	49 (81.7%)	1 (1.7%)	0	Predominantly retained

The results demonstrate that the anti-stereotype instruction did not lead to the comprehensive elimination of sustainability-associated visual characteristics. Instead, the revision was highly selective.

5.2. Indoor Plants as the Most Prompt-Sensitive Cue

Indoor vegetation displayed the clearest and most consistent transformation pattern observed in the experiment. Indoor plants were removed in all ten revised images, producing a 100% removal rate. No instance of indoor vegetation was coded as retained, transformed, or introduced following the anti-stereotype instruction. This uniform response is particularly notable when compared with the considerably greater persistence observed for the other sustainability-associated visual cues examined in the study. The consistency of this pattern distinguishes indoor vegetation from all other coded characteristics. Under the conditions of the experiment, indoor plants appear to have functioned as the visual element most immediately responsive to the instruction to remove stereotypical representations of sustainability. While the prompt did not explicitly identify plants—or any other specific element—as stereotypical, the revision process systematically eliminated indoor vegetation across all ten image pairs. This is important because the model was required to determine which aspects of its own initial representation could be altered in response to the more general concept of "stereotypical visual representations of sustainability." This finding should not, however, be interpreted as direct evidence that the model internally "defines" indoor plants as a sustainability stereotype. The experiment provides access only to observable changes in generated outputs rather than to the internal conceptual reasoning of the model. Nevertheless, the repeated removal of the same visual cue across ten independent image pairs provides a clear behavioural pattern: among the six characteristics examined, indoor vegetation was uniquely and consistently targeted during the anti-stereotype revision. The result can also be considered in relation to the visual role of plants within interior environments. Indoor vegetation constitutes a highly explicit and easily identifiable connection between an interior and the natural environment. Unlike broader characteristics such as material palette, daylight conditions, or exterior views, plants generally appear as discrete objects within the spatial composition. Their presence can therefore communicate an immediate visual reference to nature without necessarily being structurally

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

integrated into the architecture of the room. In AI-generated sustainable interiors, such objects may consequently operate as particularly legible visual cues through which an otherwise abstract concept such as environmental responsibility is made visually recognisable. The object-based character of indoor vegetation may also help explain its high susceptibility to revision. Removing a potted plant or similar decorative element can often be achieved without substantially modifying the architectural configuration, furniture arrangement, material composition, lighting conditions, or camera viewpoint of an interior scene. This characteristic is especially relevant to the controlled follow-up prompt used in the present study, which explicitly required the model to preserve the same room, spatial layout, architectural elements, furniture arrangement, viewpoint, and overall composition. Indoor plants therefore represented elements that could be removed while still satisfying the preservation requirements of the revision prompt. The paired visual comparisons further demonstrate this distinction. Although indoor plants disappeared from the revised interiors, the rooms remained readily recognisable as revisions of their initial counterparts. Furniture positions, architectural boundaries, major material surfaces, and overall spatial organisation generally remained stable. More importantly, the removal of plants did not necessarily produce an equivalent reduction in other nature-associated characteristics. Timber surfaces, earth-toned palettes, daylight emphasis, and, in most cases, exterior greenery continued to contribute to the visual character of the revised interiors. The disappearance of indoor vegetation therefore represented a highly visible but relatively localised intervention rather than a comprehensive restructuring of the sustainability-associated aesthetic. This pattern also introduces an important distinction between explicit object-based cues and more embedded spatial or aesthetic cues. Indoor plants can be understood as explicit object-based representations because they are visually discrete, easily identifiable, and relatively straightforward to remove. In contrast, timber prominence, colour palette, daylight, and exterior views are more deeply integrated into the material, chromatic, atmospheric, or environmental composition of the interior. Altering these characteristics could require more extensive changes to the image and potentially conflict with the instruction to preserve the identity and composition of the original room. The complete removal of indoor plants alongside the persistence of these other characteristics therefore suggests that not all sustainability-associated cues have equal susceptibility to prompt-based intervention. This distinction is particularly relevant to the broader objective of the study. If anti-stereotype prompting primarily removes the most explicit and detachable symbols of sustainability while leaving the underlying material and aesthetic vocabulary largely unchanged, the resulting image may appear less overtly “green” without fundamentally departing from established representations of sustainable interiors. In this sense, removing vegetation alone does not necessarily constitute a transition toward a substantially different visual conceptualisation of sustainability.

Accordingly, the 100% removal rate of indoor plants represents more than a simple frequency result. It demonstrates that different components of sustainability-associated imagery respond differently to prompt-based revision and provides the clearest evidence for what can be described in this study as representational persistence. Indoor vegetation occupied the lowest end of this persistence spectrum: it was highly responsive to the anti-stereotype instruction and disappeared consistently. Other characteristics, as discussed in the following sections, demonstrated substantially greater resistance to change. Within the specific conditions and sample of this experiment, indoor vegetation can therefore be characterised as the most prompt-sensitive sustainability-associated visual cue. Rather than demonstrating that vegetation itself is inherently stereotypical, the finding shows that indoor plants were the visual characteristic most consistently removed when the generative model was explicitly challenged to revise its

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

initial stereotypical representation of sustainable interior design. This distinction is essential for interpreting the results without attributing unobservable intentions or conceptual reasoning to the model.

5.3. Persistence of Outdoor Greenery

Outdoor greenery produced a markedly different transformation pattern from indoor vegetation. Whereas indoor plants were removed from all ten revised images, exterior vegetation visible through windows, glazed openings, or other visual connections to the outdoor environment demonstrated substantially greater persistence. Outdoor greenery was retained in nine of the ten image pairs, corresponding to a 90% retention rate, while only one pair was coded as transformed. No instance of outdoor greenery was completely removed or newly introduced during the revision process. This distribution positions outdoor greenery among the more persistent sustainability-associated visual cues examined in the study. The contrast between indoor and outdoor vegetation is particularly noteworthy because both characteristics establish a visible relationship between the interior and nature, yet they responded very differently to the same anti-stereotype instruction. Indoor plants were systematically eliminated, whereas exterior vegetation remained visually identifiable in almost every revised image. The findings therefore suggest that the response to the prompt cannot be explained simply as a general removal of "green" or nature-related elements. Instead, the location and spatial function of vegetation appear to be associated with different patterns of visual persistence.

This distinction may partly relate to the way indoor and outdoor vegetation are embedded within the composition of an interior image. Indoor plants generally operate as discrete objects positioned within the room. They can often be removed without requiring substantial changes to surrounding architectural elements, furniture arrangements, or the overall spatial organisation. Exterior greenery, by contrast, forms part of the visual environment beyond the immediate boundaries of the interior. It is frequently perceived through windows and glazed openings and may therefore contribute to the construction of the exterior context, depth of the scene, and relationship between interior and exterior space. Consequently, removing outdoor greenery may represent a more extensive visual intervention than removing an individual indoor plant. Altering vegetation visible through a window could require the model to reconstruct portions of the exterior environment while maintaining the window geometry, lighting conditions, perspective, architectural boundaries, and overall composition of the initial image. This issue is particularly relevant to the experimental procedure adopted in the present study, since the follow-up prompt explicitly instructed the model to preserve the same room, spatial layout, camera viewpoint, architectural elements, furniture arrangement, and composition. The persistence of outdoor greenery may therefore be associated, at least in part, with its stronger integration into the broader visual and spatial context of the generated scene. The persistence of exterior vegetation is also significant because views toward greenery can contribute to the perceived character of an interior even when no vegetation is physically located inside the room. Large glazed surfaces and visual connections with exterior landscapes can create a strong nature-oriented atmosphere, meaning that the revised interiors may continue to communicate a close relationship with nature despite the complete removal of indoor plants. In this respect, eliminating interior vegetation did not necessarily eliminate the broader visual presence of nature from the generated scenes. This observation is particularly relevant to the central argument of the study. If indoor plants represent an explicit and easily removable nature-related cue, outdoor greenery may represent a more contextually embedded form of nature-associated imagery. The anti-stereotype prompt therefore appears to have affected the former much more strongly than the latter. The revised images consequently demonstrate that reducing

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

one obvious visual sign of sustainability does not necessarily remove the broader environmental setting through which a sustainable aesthetic is communicated.

The single case coded as transformed provides an additional dimension to this pattern. Rather than disappearing completely, the outdoor greenery in this image pair underwent a noticeable modification while remaining visually present. This was the only transformed observation among the outdoor greenery category and, more broadly, the only transformation recorded across the 60 coded observations in the study. The case is therefore particularly informative because it demonstrates that the model was capable of modifying exterior nature-related content in response to the anti-stereotype instruction without necessarily eliminating it. The transformed case also supports the distinction between removal and visual attenuation or modification. While indoor vegetation showed a binary response—present in the initial image and absent from the revised image—the exterior environment exhibited the possibility of a more gradual form of revision. In other words, the model's response to a sustainability-associated cue did not always require complete elimination. A cue could remain part of the image while its visual prominence or configuration changed. This finding is important for understanding anti-stereotype prompting as a process that can potentially modify the intensity or form of a visual association rather than simply switching particular elements on or off. At the same time, the 90% retention rate indicates that such transformation was exceptional rather than typical. The dominant response was clearly the preservation of exterior greenery. This high degree of persistence becomes particularly meaningful when considered alongside the 100% removal rate observed for indoor plants. Although both categories involve vegetation, their contrasting responses suggest a distinction between object-based interior nature cues and contextually embedded environmental nature cues. Indoor plants occupied the low-persistence end of this relationship, while outdoor greenery demonstrated considerably greater resistance to prompt-based revision. Importantly, this difference should not be interpreted as evidence that the generative model consciously distinguishes between “stereotypical” indoor vegetation and “non-stereotypical” outdoor vegetation. The experiment does not provide access to the model's internal conceptual processes. Rather, the results demonstrate an observable output pattern under controlled prompting conditions. The consistent contrast between the two categories nevertheless indicates that the spatial position and visual integration of sustainability-associated elements may be relevant to how readily those elements are modified during iterative image generation.

From the perspective of representational persistence, outdoor greenery can therefore be positioned between highly prompt-sensitive cues and fully persistent characteristics. It was substantially more persistent than indoor vegetation but slightly less stable than timber prominence, nature-related artwork, earth-tone palettes, and daylight emphasis, all of which were retained across all ten image pairs. This intermediate position provides further evidence that sustainability-associated visual characteristics do not respond uniformly to anti-stereotype prompting. Overall, the findings reveal a meaningful distinction between vegetation located within the interior and vegetation forming part of the environmental context surrounding it. Indoor vegetation behaved as a removable visual object, whereas outdoor greenery largely remained embedded within the visual construction of the scene. The results therefore suggest that anti-stereotype prompting may be more effective at eliminating explicit and spatially detachable representations of nature than at disrupting nature-related characteristics integrated into the broader architectural and environmental context. This persistence also helps explain why the revised interiors continued to retain a recognisable nature-oriented visual character even after indoor plants had been systematically removed.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

5.4. Persistence of Material and Chromatic Characteristics

Material and chromatic characteristics demonstrated some of the highest levels of persistence observed in the experiment. Timber prominence was retained in all ten image pairs, corresponding to a 100% retention rate. Despite the anti-stereotype instruction, timber continued to occupy a visually significant role in the revised interiors, appearing across architectural surfaces, furniture, ceiling treatments, flooring, shelving, and other interior elements. No case was coded as removed or transformed. This complete retention contrasts sharply with the systematic removal of indoor vegetation and indicates that timber-based material expression was considerably less responsive to the anti-stereotype intervention. A similar pattern was observed for the earth-tone palette. All ten revised images retained the chromatic characteristics identified in their initial counterparts, resulting in a 100% retention rate. Neutral, beige, brown, cream, and other visually subdued or nature-associated tones continued to structure the overall colour composition of the revised interiors. As with timber prominence, no substantial transformation of the earth-toned aesthetic was identified following the anti-stereotype prompt. The parallel persistence of timber and earth-toned palettes is particularly significant because these two characteristics operate differently from discrete decorative elements such as indoor plants. Rather than appearing as isolated objects within the interior, materiality and colour are distributed throughout the visual composition. Timber may simultaneously define ceilings, furniture, wall surfaces, flooring, cabinetry, and decorative elements, while the colour palette extends across upholstery, surfaces, finishes, and lighting conditions. Their visual influence is therefore not limited to a single object or location but contributes to the overall aesthetic identity of the interior. This distinction may help explain why material and chromatic characteristics demonstrated substantially greater resistance to revision. Removing an indoor plant can often be achieved through a relatively localised intervention without substantially affecting the identity of the room. Reducing timber prominence, by contrast, could require the replacement or modification of multiple surfaces and furniture components. Similarly, altering an earth-toned palette could affect upholstery, finishes, flooring, walls, furniture, and the overall atmospheric character of the scene. Such interventions would constitute more extensive modifications and could potentially conflict with the follow-up prompt's requirement to preserve the same architectural elements, furniture arrangement, spatial configuration, and composition.

The findings therefore suggest a possible relationship between the degree of visual integration of a cue and its persistence during prompt-based revision. Indoor plants, as spatially discrete and detachable objects, exhibited very low representational persistence. Timber and colour, in contrast, were visually embedded across multiple components of the scene and remained entirely stable. Within the specific experimental conditions of this study, characteristics integrated into the material and chromatic structure of the interior appear to have been less susceptible to modification than individual nature-related objects. The complete persistence of timber is especially noteworthy in relation to the broader concept of a sustainability-associated visual vocabulary. Timber can produce an immediate visual association with natural materiality, particularly when it is visibly expressed through extensive surfaces and combined with other nature-oriented characteristics. However, the visual presence of timber alone does not provide information about its environmental performance. A photorealistic image cannot ordinarily reveal whether timber has been responsibly sourced, reclaimed, recycled, locally produced, certified, treated with low-impact finishes, or selected according to lifecycle considerations. Consequently, what is visually communicated is primarily the appearance of natural materiality rather than verifiable material sustainability. This distinction is central to the

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

argument developed in the present study. Sustainability in interior design encompasses dimensions that may not be directly visible in a generated image, whereas timber provides a readily legible visual sign of "naturalness." Its persistence after the anti-stereotype instruction therefore demonstrates how a nature-associated material expression can remain embedded within the image even after more explicit environmental cues, particularly indoor vegetation, have been removed.

A comparable issue emerges in relation to the earth-tone palette. Colour is an aesthetic characteristic rather than, in itself, an indicator of environmental performance. Brown, beige, cream, muted green, and other nature-associated tones may contribute to the perception of an interior as organic, calm, natural, or environmentally responsive, but their presence does not establish that the space uses fewer resources, generates less waste, incorporates circular design principles, or performs more efficiently. Nevertheless, these chromatic characteristics remained completely stable across the revised images. The simultaneous persistence of timber and earth tones may also be important because these characteristics do not operate independently within the visual composition. Timber surfaces frequently contribute directly to the brown and neutral tonal structure of an interior, while textiles, upholstery, flooring, and wall finishes can reinforce the same chromatic language. Materiality and colour can therefore operate together to create a coherent nature-oriented aesthetic. Even when indoor plants are removed, this combined material–chromatic system may continue to make the revised interior visually similar to conventional representations of environmentally conscious design. This observation helps explain why the anti-stereotype revision did not result in a fundamental aesthetic departure from the initial images. At the object level, the difference between initial and revised interiors could be clearly visible because plants disappeared. At the level of overall atmosphere, however, the interiors remained materially and chromatically similar. Warm timber, neutral finishes, muted colours, and natural-looking textures continued to structure the visual identity of the rooms. The anti-stereotype intervention therefore altered particular elements without substantially modifying the broader aesthetic framework within which those elements were situated.

From the perspective of representational persistence, timber prominence and earth-tone palettes can consequently be positioned at the opposite end of the spectrum from indoor plants. Indoor vegetation exhibited complete removal, whereas both material and chromatic characteristics exhibited complete retention. This contrast provides further evidence that sustainability-associated visual cues do not constitute a homogeneous category. Instead, their susceptibility to prompt-based intervention varies according to how they are represented and integrated within the generated interior. At the same time, the 100% retention of these characteristics should be interpreted cautiously. The results do not establish that the generative model consciously regarded timber or earth tones as non-stereotypical. Nor do they demonstrate that these characteristics are inherently stereotypical representations of sustainability. Rather, the experiment shows that once these material and chromatic characteristics were present in the initial images, they remained visually identifiable after the model was instructed to remove stereotypical sustainability representations while preserving the room's overall identity. The findings therefore concern observable output behaviour rather than the internal conceptual classification of the model. The preservation requirement embedded in the follow-up prompt should also be considered when interpreting this pattern. Because the model was explicitly instructed not to redesign or replace the interior, extensive alterations to materials and colours may have been less compatible with the task than the removal of individual decorative objects. Consequently, the persistence of timber and earth tones may reflect an interaction between the anti-stereotype instruction and the requirement for visual continuity. This methodological

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

condition does not diminish the finding; rather, it demonstrates an important characteristic of iterative AI image editing: attempts to preserve spatial identity may simultaneously reinforce some components of the original aesthetic representation.

More broadly, the findings raise an important issue concerning what it means to visually move "beyond green aesthetics." If a revised interior loses its indoor vegetation while retaining timber-dominated surfaces, earth-toned colours, abundant daylight, and visual connections to greenery, the image may still communicate sustainability through essentially the same underlying visual vocabulary. Anti-stereotype prompting may therefore produce a reduction in the most explicit symbols of sustainability without necessarily generating a fundamentally alternative aesthetic representation. In this sense, the persistence of material and chromatic characteristics provides some of the strongest support for the central argument of the study. The removal of obvious nature-related objects does not automatically dismantle the broader aesthetic system through which sustainability is visually communicated. Instead, the visual representation may shift from explicit object-based cues toward more embedded material and atmospheric cues. Timber and earth-tone palettes remain particularly important within this embedded layer because they structure the overall appearance of the interior rather than functioning as isolated additions. Within the conditions of the present experiment, timber prominence and earth-tone palettes can therefore be characterised as highly persistent sustainability-associated visual cues. Their complete retention across all ten image pairs demonstrates that the anti-stereotype instruction was considerably more effective in altering explicit decorative representations than in disrupting the material and chromatic identity of the generated interiors. This finding further reinforces the need to understand AI-generated sustainability imagery not as a collection of independent visual symbols, but as a layered aesthetic system in which some cues are readily removable while others remain deeply integrated into the visual composition.

5.5. Nature-Related Artwork

Nature-related artwork was also retained in all ten image pairs, resulting in a 100% retention rate. Although such decorative elements can operate as symbolic references to nature rather than representing functional sustainability strategies, they remained visually identifiable after the anti-stereotype instruction. Unlike indoor plants, which were systematically removed, nature-related artwork demonstrated complete representational persistence. This contrast is particularly noteworthy because both categories establish an explicit visual connection with nature. However, while indoor plants introduce actual representations of vegetation as physical objects within the interior, nature-related artwork communicates this connection indirectly through decorative or symbolic imagery. The results therefore suggest that the anti-stereotype intervention did not uniformly affect all nature-associated decorative content. One possible explanation is that artwork was perceived as more closely integrated into the decorative identity and composition of the original interiors. Removing or replacing it might have altered the visual continuity that the follow-up prompt explicitly required the model to preserve. Nevertheless, this interpretation remains tentative, as the experiment provides evidence of observable visual changes rather than access to the model's internal decision-making process.

The persistence of nature-related artwork is also relevant to the broader findings of the study. Even after indoor vegetation was removed, symbolic references to nature continued to contribute to the visual character of the revised interiors. Thus, the anti-stereotype prompt reduced one of the most explicit nature-related cues without eliminating the broader symbolic presence of nature. Within the conditions of this experiment, nature-related artwork can

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

therefore be characterised as a highly persistent sustainability-associated visual cue, further demonstrating that different components of the nature-oriented aesthetic responded differently to prompt-based revision.

5.6. Daylight as a Persistent Spatial Characteristic

Daylight emphasis demonstrated complete persistence across the dataset, with all ten revised images maintaining strong natural illumination. No image pair showed the removal or substantial transformation of daylight conditions following the anti-stereotype instruction. This 100% retention rate positions daylight among the most persistent sustainability-associated visual characteristics identified in the study. Unlike plants or artwork, daylight is closely related to the overall illumination, atmosphere, and spatial perception of an interior. Its presence influences not only brightness but also the appearance of materials, colours, textures, and spatial depth. Consequently, substantially reducing or removing daylight could alter the visual identity of the generated scene and potentially conflict with the instruction to preserve the same room, architectural configuration, and overall composition. The persistence of daylight is also significant when considered alongside the removal of indoor vegetation. Although the most explicit nature-related objects disappeared from the revised images, the bright and naturally illuminated character of the interiors remained unchanged. Thus, the anti-stereotype intervention did not eliminate the broader environmental and atmospheric qualities associated with the initial sustainable interior representations. At the same time, this finding should not be interpreted as evidence that daylight itself constitutes a sustainability stereotype. Rather, within the conditions of this experiment, it functioned as a highly persistent sustainability-associated visual cue. Its complete retention further demonstrates that anti-stereotype prompting affected explicit and removable visual elements more strongly than spatial and atmospheric characteristics embedded within the overall composition.

6. CONCLUSION

This study demonstrates that the revision of stereotypical sustainability representations in AI-generated interior imagery was selective rather than comprehensive. Across the ten paired image sets and 60 coded observations, the anti-stereotype prompt resulted in 10 removals, 49 retentions, and only one transformation, with no newly introduced cues. Indoor plants showed the clearest response, being removed in all ten revised images, whereas outdoor greenery was retained in nine cases and transformed in one. Timber prominence, nature-related artwork, earth-tone palettes, and daylight emphasis were retained across all ten image pairs. These contrasting patterns indicate that sustainability-associated visual cues do not respond uniformly to prompt-based intervention. Instead, the findings reveal different degrees of representational persistence, ranging from highly prompt-sensitive, object-based elements such as indoor plants to more persistent material, chromatic, symbolic, environmental, and atmospheric characteristics. Overall, the findings suggest that instructing generative AI to remove stereotypical representations of sustainability does not necessarily produce a fundamentally different visual language of sustainable interior design. Although the most explicit nature-related cue—indoor vegetation—was consistently eliminated, the broader aesthetic framework remained largely intact through the persistence of timber, earth-toned palettes, nature-related imagery, daylight, and, in most cases, exterior greenery. Thus, moving beyond a conventional “green aesthetic” may require more than simply instructing AI to remove stereotypical elements. Future prompting strategies could instead explicitly foreground less visually obvious dimensions of sustainability, such as circularity, adaptability, durability, material efficiency, reuse, and design for disassembly. Within the scope of this study, the results highlight both the

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

potential and the limitations of iterative prompting as a method for critically examining and diversifying AI-generated representations of sustainability in interior design.

REFERENCES

Borkin, M. A., Bylinskii, Z., Kim, N. W., Bainbridge, C. M., Yeh, C. S., Borkin, D., ... & Oliva, A. (2015). Beyond memorability: Visualization recognition and recall. IEEE transactions on visualization and computer graphics, 22(1), 519-528.

Celadyn, M. (2019). Interior Architectural Design for Adaptive Reuse in Application of Environmental Sustainability Principles. Sustainability, 11(14), 3820. https://doi.org/10.3390/su11143820

Combs, K., & Bihl, T. (2025). The visual analogs of linguistic concepts and their implications on generative AI. Hawaii International Conference on System Sciences.

Lee, E. J., & Park, S. J. (2025). A structured prompt framework for AI-generated biophilic architectural spaces. Journal of Building Engineering, 111, 113326.

McCormack, J., Llano, M. T., Krol, S. J., & Rajcic, N. (2024). No longer trending on Artstation: Prompt analysis of generative AI art. In International Conference on Computational Intelligence in Music, Sound, Art and Design (Part of EvoStar) (pp. 279-295). Cham: Springer Nature Switzerland.

Mukherjee, K., Schloss, K., Lessard, L., Gleicher, M., & Rogers, T. (2022). Color-concept associations reveal an abstract conceptual space. Journal of Vision, 22(14), 4408-4408.

Nicolau, A.-M., & Petcu, P. (2025). The Impact of Sustainable Aesthetics: A Qualitative Analysis of the Influence of Visual Design and Materiality of Green Products on Consumer Purchase Intention. Sustainability, 17(20), 9082. https://doi.org/10.3390/su17209082

Paananen, V., Oppenlaender, J., & Visuri, A. (2023). Using text-to-image generation for architectural design ideation. International Journal of Architectural Computing, 22, 458 - 474. https://doi.org/10.1177/14780771231222783

Ramadan, S.E. (2025). Guide for longevity and flexibility in interior architecture. Discov Cities 2, 46. https://doi.org/10.1007/s44327-025-00066-2

Rashdan, W., & Ashour, A. F. (2024). Exploring Sustainability in Interior Design: A Comprehensive Systematic Review. Buildings, 14(8), 2303. https://doi.org/10.3390/buildings14082303

Sedghikhanshir, A., & Montelli, R. (2026). Biophilic Design Interventions and Properties: A Scoping Review and Decision-Support Framework for Restorative and Human-Centered Buildings. Buildings, 16(3), 515. https://doi.org/10.3390/buildings16030515

Tiholova, K. (2026). Interior design in the context of sustainable development*. *Annual of University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy*. https://doi.org/10.71167/uaceg.2026.590218

Wang, Y., Li, T., Zhao, Y., Zhang, B., & Huang, X. (2026). Generative AI in Architectural Conceptual Design: A Structured Scoping Review of LLMs, Text-to-Image Diffusion Models, Spatial Layout Generation, BIM-AI Coupling, and Human-AI Workflows. Buildings, 16(14), 2882. https://doi.org/10.3390/buildings16142882

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RESİM SANATINDA PORTRELERİN MORFOPSİKOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ

Doç. Dr., BUŞRA İNCİRKUŞ ULUSHAN
Süleyman Demirel Üniversitesi, busraincirkus@sdu.edu.tr - ORCID ID
https://orcid.org/0000-0002-3056-0223

ÖZET
İnsanoğlu var olduğu sürece diğer insanlarla etkileşim halindedir, bu da iletişimi zorunlu kılmaktadır. İletişim halinde olan insan, diğer insanların nasıl olduğunu anlamak için bazı mikro ya da makro ifadelere dikkat etmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca insanların iç dünyalarını keşfetmelerine ve gerçek karakterlerini ve kişiliklerini anlamalarına yardımcı olan hayali maskeler de, kişilerin kendilerini ve başkalarını anlamada önemli göreve sahiptir. Bir birey olarak ressam da doğru iletişimi kurmak adına, resmini yaptığı kişinin portresinde onun kişilik özelliklerini dikkate almalıdır. Bir insanın portresi dediğimizde o kişinin hem maskesine hem kişiliği-karakterine hem de resmedildiği şekline gönderme yapılmaktadır. Resim sanatında sanatçılar, resmettikleri modellerini o anki psikolojik durumlarına ve modelin özgün proporsiyonuna göre resmetmişlerdir. Burada ele alacağımız kavram olan morfopsikoloji, bir kişinin yüz özelliklerinin kişiliğiyle bağlantılı olduğu düşünülen bir bilim dalıdır. Ayrıca belirli yüz karakteristiklerinin, kişinin davranışı ve hayat amacı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini resim sanatından tarama yöntemiyle seçilen beş eser oluşturmaktadır. İncelenen bu eserler morfopsikolojik bir yaklaşımla incelenmiştir. Bu araştırmada ele alınacak ve morfopsikolojik olarak incelenecek eserler sanatçının seçtiği ve resmettiği kişilerin psikolojik yapılarının ne olduğuna dair bir öngörü niteliğindedir. Sanatçının modelinin yüz hatları, fizyonomik ve psikolojik durumlarını ne derece yansıttığı, araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Araştırmanın sonucunda morfopsikolojik olarak incelenen portre resimlerinin sanatçının modelinde vermek istediği kişilik özelliklerini yansıttığı ve modelin kendi kişiliğine gönderme yaptığı öngörülmüştür. Ayrıca morfopsikoloji alanının portre resim sanatında inceleme ve araştırmalarda kullanımı, bu konuda araştırma yapacak kişilere, araştırmacılara yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Portre resmi, Morfopsikoloji, Proporsiyon, Yüz Karakteristiği.

1. GİRİŞ
Morfopsikoloji terimi, Yunanca "şekil" anlamına gelen "morpho" ve zihinsel süreçlerin bilimi anlamına gelen "psychology" kelimelerinden türemiştir. Norbert Sillamy'ye göre, morfopsikoloji, fiziksel görünüm (yüz, eller ve her bir unsurun bütüne göre oranları) ile bireyin karakteri arasında ilişkiler kurmayı amaçlayan bir bilimdir. Morfopsikoloji terimini 1947'de ortaya atan kişi, eğitimci ve psikolog olan doktor Louis Corman'dır. Corman, bir yüzün şekilleri, her bireyin içinde çalışan yaşam güçleri tarafından şekillendirilir, demiştir. Bir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

portrenin her zaman fiziksel bir yüzle ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, bu karşılıkları bilen biri, bir karakterin özelliklerini bir yüzün özelliklerinde okuyabilir.

Louis Corman, 1980 yılında Fransız Morfopsikoloji Derneği'ni kurmuş ve başkanlığını yapmıştır; derneğin amaçları arasında bu disiplinde araştırmaların geliştirilmesi de yer almaktadır. Bu arada, Morfopsikoloji El Kitabı yayınlanmış ve bu konuda son derece yetkin çalışmasından da bahsetmek gerekmektedir; bu kitap, bu konuyla ilgilenen herkes için kesinlikle vazgeçilmez bir eser olacaktır. İnsana doğumda verilen biçim, onun derin kişiliğini ortaya koyar, ancak kesin değildir; koşullara göre evrimleşebilir veya gerileyebilir, böylece psişik değişiklikler üretebilir. İşte bu yüzden Dr. Corman, çok farklı iki unsuru yakından ilişkilendirerek bu terimi yaratmıştır: biçim ve psişe kelimeleri bu iki ifade biçimidir (Dejanaz ve Amand, 1999).

Yunanistan'daki Delfi Tapınağı'nda yazılı olan "kendini tanı" sözü, modern insanın hayatını her an yönetebilmesi için kendisiyle yüzleşmesi gereken bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu anlamda Morfopsikoloji bilimi, bir yüzün görsel yaklaşımı ve analizi hayati önem taşımaktadır. Bu analiz yöntemi bir kişinin görünümünün ötesine geçerek içsel kişiliğinin niteliklerinin, potansiyelinin ve zorluklarının işleyişini çarpıcı bir hassasiyetle anlamamızı sağlar (Dejanaz ve Amand, 1999).

Morfopsikoloji biliminden önce ortaya çıkan yüz okuma sanatı, üç bin yıl önce genel itibariyle Çin'de ortaya çıkmıştır. İlk imparatorların benleri ya da tuhaf lekelerinin neden olduğuna dair öngörülerden yola çıkıldığı ve bu konuda kaynakların olduğu görülmektedir. Yüz okuma sanatı hakkında bilinen en eski kaynak iki bin beş yüz yıl önce yaşamış olan filozof ve öğretmen Gui-Gu-Tze'ye aittir. Gui-Gu-Tze yüz okuma sanatını kuramını ilk ortaya atan kişidir. Tang hanedanı zamanında bu sanat büyük önem kazanmış ve dikkat edilir olmuştur. Hatta bu dönemde Zhong Kui adlı alim saraya alınacak alim sınavında birinci olmuş fakat çirkinliği, yüzünün hatlarının uygunsuzluğu yüzünden imparator tarafından elenmiş, bu durumdan etkilendiği için intihar etmiştir. Bu durumun tam tersi Ching hanedanı zamanında üçüncü derece saray sınavlarını başaramayanlar, yüzlerinin aydınlık ve güzel olması dolayısıyla saraya kabul edilmiştir Saraya kabul edilmek için en çok aranan yüz tipleri geniş ve dikdörtgen, geniş ve kare, dar ve dikdörtgen ve küçük ve dikdörtgen olanlar olmuştur (Webster, 2018).

Yüze bakarak belli bir söz söylemek eski Yunan'da Çin'den bağımsız ve yaygın olarak kullanılmıştır. Aristo Physiognomonica konusu üzerine yazdığı "Prior Analytics" adlı bilimsel eserinde ruhun ve bedenin doğal duygular altında birlikte değiştiklerini farz edildiğinde, yüze bakarak bir sonuca varmak mümkündür demiştir (Webster, 2018). Ayrıca Pisagor da yüzün karakter ve kişilik hakkında bilgi vereceğinden bahsetmiştir. Fizyonomi (İlm-i Sima), görünüş ve fiziksel özellikleri estetik kavramları ve arketiplere bağlamaya yönelik herhangi bir girişim olarak anlaşılmaktadır (URL 1).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2. MORFOPSİKOLOJİ, FİZYONOMİ VE PORTRE SANATI

Morfopsikoloji fizyonomi ile bağlantılıdır, fizyonomi biliminin tarihçesi daha da eskiye dayanmaktadır. Kaş şekli, çene genişliği, gözlerin duruşu gibi belirleyiciler fizyonomistlerin ilgi alanına girmekte, kişi hakkında bir şeyleri ortaya çıkardığını söylemektedirler. Morfopsikoloji ve fizyonomi arasındaki fark vurguda yatmaktadır. Fizyonomi hem yüz ifadelerini hem de yüz yapısını kapsamaktadır. Morfopsikoloji Corman'ın genişletme ve geri çekilme olarak ifade ettiği yöntemlerle özellikle yüz şekli ve organizasyonuna dayanmaktadır. Corman dört yüz tipi üzerinde durmaktadır. Her bir kişilik profiline eşlenen dört geniş yüz tipi yaygın olarak tanımlanmıştır. Genişletilmiş tipin büyük bir burnu ve ağzı, geniş gözleri ve merkezden dışarı doğru genişleyen etli bir yüzü vardı. Corman bu yüz tipine sahip insanları dışa dönüklükle ilişkilendirmiştir. Geri çekilen insan yüzünün tam tersi olanlar ince dudaklar, küçük gözler ve sivri burunlu olarak ilişkilendirilir ve bu yüz ifadesini de içe dönük olarak betimlemiştir (URL 2).

Portre sanatında en önemli olgu resmi yapılan kişinin yüz hatlarını eksiksiz yapabilmektir. Sanatta taklit Platon'un Mimesis kavramıyla ortaya çıkmıştır. Bir sanat eserinin belgesel niteliği bu taklitle (benzerlikle) göz önünde bulundurulur. Odak noktası modelin kişiliğini ve belirli sosyal, ekonomik ve kültürel bağlam içindeki yerini yakalamaktır. Sanatçılar resmettiği kişilerin belirli fizyonomi özelliklerini yakalamak ve korumak, bazen de portrelenen yüzün idealizasyonuna başvurmaktadır. Tarih boyunca taklit fikri her zaman sadece kişinin fizyonomisini kopyalama süreci olarak yorumlamaz, bazen modelin kişiliğini, beden dilini veya hareket yönünü yakalamaktadır. Bu farkındalık hem kişinin özelliklerini yakalamak zorunda olan sanatçının hem de yaratıcının müdahalesiyle portrelenen karakterle bağlantı kuran izleyicinin bakış açısından modelin doğru algılanması açısından gereklidir. Bazı portre sanatçıları, resmedilen karakterlerin fizyonomik özelliklerini yakalama biçimleri veya seçilen renklerin inceliği yoluyla takdir edilmeyi başardılar, ancak psikolojik anlayışlarının yönlerine tam olarak dahil olmamışlardır. Buna karşılık, bazıları da özellikle bu yönleriyle tanınır hale gelmiş; modeli anlayarak ve kişisel görünümünün ötesine geçerek, içsel niteliklerini vurgulamaya çalışmışlardır (Stoleriu, 2015). Yunan düşünür Aristo yüz fizyonomisi hakkında belirli bir hayvanın yüz hatlarına benzeyen insanların, ahlaki olarak da o hayvanın özelliklerine benzeyeceğini dile getirmiştir. Örnek olarak aslan yüzüne benzeyen yüze sahip insanların acımasız, güçlü ve kararlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Aristo ruh ve beden arasında bir ilişki olduğuna inanmaktadır (Tardy, 2012).

Analitik psikolojinin kurucusu Carl G. Jung, medyumların insanlar hakkında fiziksel ve zihinsel kehanette bulunabileceğini fakat insanın yüzünün en büyük gerçeklik olduğunu söylemiştir. Ayrıca yüz ve psikoloji arasında senkronisite ilkesi olduğundan bahsetmektedir, çünkü senkronisite (nedensellik) ilkesi bilinçdışı zihnin psikolojisinin sadece bilinçdışı olgularla açıklamak için yeterli değildir. Bir başka araştırmacı Geoffrey H. Spencer, rahim içi yaşamın ilk haftalarındaki olaylar, kişinin tam dış yaşamını öngören en önemli olaylardır; birinin yüzünü oluşturmak için başlangıçta belirlenen şey, tüm geleceğini belirler, çünkü yüz aslında kaderdir, demiştir (URL 3).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Morfopsikoloji biliminde yüz tiplerine örnek verilen Görsel 1'de bir erkek figürünün yüzüne odaklanılmıştır. Yüz sol üst tarafta yer alan yüzde göz ve kaş arasında boşluğunu az ve kaşın daha altta olduğu; sağ üst tarafta ise yüzde göz ve kaş arasındaki boşluğun daha fazla ve kaşın yukarı doğru olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı yüzde ağız kenarlarının yukarı doğru kıvrıldığı görülmektedir. Sol tarafta yer alan kaşların aşağı doğru olduğu yüzlerin daha az güvenilir insan profili çizdiği, tam tersi olan kaş ile göz arasında boşluğun fazla olduğu yüzlere sahip insanların daha fazla güvenilir olduğu söylenmektedir. Ağız kenarının yukarı doğru olması da güvenilir olmayı desteklemektedir. Sol alt tarafta yer alan yüzde, yüz yapısının dar, ince olduğu insanların daha az yetkin, yeteneksiz olduğu; sağ alt taraftaki yüzde yüzün geniş yapısı daha fazla yetkinliğe ve yetenekli bir kişiliğe gönderme yapmaktadır.

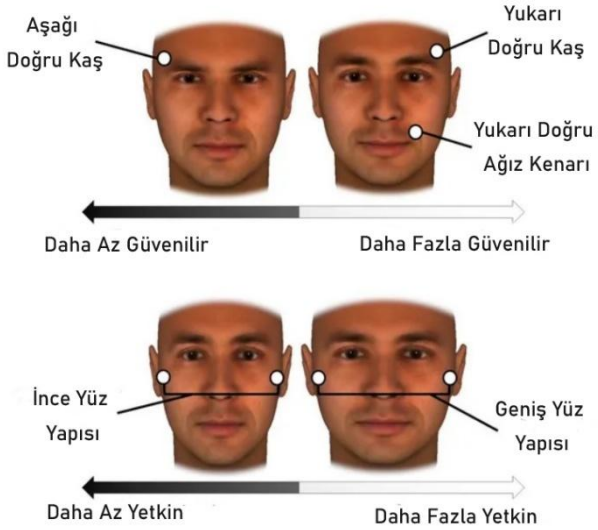

Görsel 1. Morfopsikoloji Yüz Tipi Örnekleri (URL 4)

3. BULGULAR

Morfopsikolojik portreler içerik analizi yöntemiyle seçilmiş, 5 portre resminden oluşmaktadır. Seçilen portrelerin gerçekçi tarzda resmedilmesine dikkat edilmiştir; yüzün yapısı, mimikler ve uzuvların doğru orantısıyla resmedilmiş olması gerekmektedir. Sanatçıların seçilen portrelerinde yağlıboya tablolar seçilmiş, genellikle otoportre resimlerinden oluşmaktadır. Portrelerde kıyafet, şapka ve aksesuar gibi öğelere dikkat edilmemiştir, sadece resmedilen kişinin yüzüne odaklanılmıştır.

Joey Yap'ın (2005) Mian Xiang tarafından yazıldığı "Yüz Okumayı Keşfedin" adlı kitabını İngilizce diline kazandırdığı kitapta insanların yüzleri beş elemente ayrılmaktadır. Bunlar; ateş, toprak, su, ahşap ve metaldir. Ateş elementine sahip yüzler, keskin, sivri ve üçgen formda; toprak elementinde olanlar kare ve geniş; su elementi koyu renkli ve düzensiz; ahşap elementi uzun ve ince; metal elementine sahip olanlar ise yuvarlak formda ve oval olarak şekillenmektedir. Çin kaynaklarında yüzü 5 elemente ayırmak mümkündü; fakat Yunan kaynaklarına bakıldığında yüz fizyonomisi 4 elemente indirgenmiştir. Bunlar ateş, hava, su ve toprak şeklinde sıralanmaktadır. Bu elementlerin her birine isim verilerek kişinin mizacı hakkında bilgi sahibi olunabilmekteydi. Bunlar Sanguine, Phlegmatic, Choleric ve Melancholic mizaç türleridir. Türkçe karşılıkları tam olarak bulunmadığı için bu şekilde yazılmıştır. Sanguine mizaç, oval yüz hatlarına sahip, badem şeklinde gözlerin ön planda olduğu, zarif kuğu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

gibi boyun ile şekillenmektedir. Saçlar kalın, gür ve dalgalı; cilt pembe, gül rengi ve kızaran ten rengine sahip, kişilik olarak coşkulu, heyecanlı, dışa dönük, cömert olarak nitelendirilmektedir. Phlegmatic mizaç, yuvarlak yüz, genellikle gamzeli dolgun yanaklar; büyük gözler; açık renkli sarımsı saçlar, soluk, solgun ten rengiyle ilişkilendirilmektedir. Kişilik olarak iyi huylu, nazik, merhametli ve anlayışlı insanlar olarak nitelendirilmiştir. Choleric mizaç, geniş çene yapısı, sivri burun, keskin köşeli yüz hatları, keskin parlak gözler ve ince telli kıvırcık saçlar ile ilişkilidir. Kişilik olarak öfkeye, sabırsızlığa ve sinirliliğe eğimli, cesur ve güçlü bir tavra sahiptir. Son olarak melancholic mizaç ise kare veya dikdörtgen yüz yapısıyla belirgin elmacık kemiklerin olduğu, küçük gözler ve belirgin dişlerin ince dudakların tamamlandığı, koyu, esmer ten rengine sahip kişilerdir. Kişilik olarak pratik, gerçekçi, güvenilir, sorumluluk sahibi, aynı zamanda sinirli ve gergin olabilmektedir (Craciun, 2020).

Görsel 2. Lorenzo Lotto, Genç Adamın Portresi, 1506-1510 (URL 5)

Morfopsikolojik olarak incelenecek ilk portre Lorenzo Lotto tarafından yaratılan psikolojik portrelerden biri olan Genç Adamın Portresidir (Görsel 2). Portre görüntünün çözümlenmesi için çeşitli ipuçları sunmaktadır; izleyiciye göre daha üstün bir konumda yer alan yüz, temsil edilen karakterin önemini gösterirken, etkileyici doğası gerçekçi bir şekilde bireysel fizyonomik özellikleriyle ortaya çıkmaktadır. Yaşına rağmen, resmedilen genç adamın üstün tavrı, resimsel imgeler ve doğrudan bakışının, belirgin burnunun ve yarı açık ağzının yakalanmasıyla aktarılmaktadır; bunlar portrenin özelliklerinden sadece birkaçıdır. Sanatçı, model ile izleyici arasında belirli bir mesafe oluşturmak için renkleri kullanmıştır; bu durumda beyaz ve siyah arasındaki güçlü kontrast, hem genel olarak karakterin silüetini hem de özel olarak portreyi vurgulamaktadır. Düşük göz kapağının eşlik ettiği gözler zihinsel stresi göstermektedir. Gözün beyazının olabildiğinden az görüldüğü bu gözlerde zihinsel ve duygusal stres, olası endişeli hisler ve kaygıyı görmek mümkündür. Lotto'nun resmettiği portredeki genç adamın gözleri buna uymaktadır (Gulfer, 1996). Ayrıca yüz yapısı metal elementine uygun olarak oval ve yuvarlak formdadır. Bu tip insanlar doğruluğu, cesareti, gücü ve kararlılığı temsil etmektedir. Karar verme konusunda dikkatli ve temkinlidirler, bu sebeple hukuki veya idari görevlerde başarılı olurlar (Yap, 2005). Portrede burnun belirgin ve uzun olduğu görülmektedir, bu da resmi yapılan kişinin soylu olduğu, hırslı, dobra ve sağduyulu olduğunu gösterebilmektedir. Sorumluluk sahibi ve doğru ile yanlışı ayırt etme gücüne sahip kişilerde uzun ve belirgin burun yapısı bulunmaktadır. Fakat bu kişiler fazla inatçı ve sabırsız

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olabilmektedir (Simms, 1891; Webster, 2018). İnce dudaklar kişinin sır sakladığını, kararsız olduğunu göstermektedir. Ayrıca burun ile dudak arasındaki boşluk (filtrum) kısaysa kişinin başkaları tarafından alaya alınması ya da onlara takılmasından nefret ettiğini ifade etmektedir (Webster, 2018).

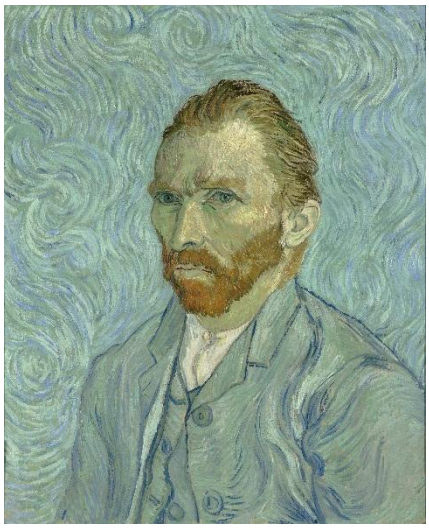

Görsel 3. Vincent Van Gogh, Otoportre, 1889 (URL 6)

Vincent Van Gogh kendi portresini acımasızca ve psikolojik derinliğiyle işleyen yegane sanatçılardan biridir. Yüzündeki her bir detayı büyük bir işçilikle resmeden sanatçı, izleyiciyle diyalog halindedir (Görsel 3). Sanatçının yüzü ahşap elementine uygundur. Bu yüz hattına sahip kişiler ince, uzun yüzleriyle ahşap formuna benzerdir. Genellikle uzun burun, uzun kulaklar, büyük bir alın ve küçük bir çeneye sahiplerdir. Mian Xiang'ın metinlerinde bu tip yüzlü insanlar ısrarcı, iyiliksever, anlayışlı cömert ve nazik kişiliğe sahiptir. Aynı zamanda ahşap tipli yüze sahip kişilerde belirgin elmacık kemiği ve büyük yanaklar varsa bu kişinin çelişkili davranışlarda bulunduğunu veya mantıksız düşündüğünü gösterebilmektedir. Eylemleri, söyledikleri ve inandıkları çelişebilmektedir. Ahşap yüzlü kişiler ilkbahar aylarında, ahşabın en önemli olduğu mevsimde birçok yeniliğin gerçekleştiğini görürler. Van Gogh'a bakıldığında onun çiçek, doğa ve ilkbahar ile ilgili çokça resmi olduğunu görmek mümkündür. Sanatçı ilkbaharı çok sevdiğini resimlerinde de göstermektedir (Yap, 2005).

Van Gogh'un yüzüne dikkatlice bakıldığında kaşlarının gözlerine yakın olduğu görülmektedir, bu da onun kolay kolay yardım almadığı ve amaçlarına ulaşmak için daima çok çalışmak zorunda kaldığını göstermektedir. Aynı zamanda kısa kaşları vardır bu da onun özgürlüğüne düşkün olduğunu, yine başkalarından yardım ve destek istemekte zorlandığını ifade etmektedir. Sabırsız, çabuk sinirlenen ve aklına estiğini yapan kişiler kısa kaşlıdır. Düşünmeden hareket ettikleri için bazen sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Gözleri yüzüne göre küçüktür bu da duygularını dışa vurmakta çekingen olduğunu, yüreğini kolay açamadığını göstermektedir. Burnunun ucu sivri ve aşağı doğrudur, bu da onun meraklı olduğuna, ilgi alanına giren her konuda bütün ayrıntıları bilmek istediğine işarettir. Aşağı doğru uzanan burun ucu havalı ve mesafeli bir duruşa gönderme yapmaktadır. Bıyık ve sakallardan ağzın şeklini tam olarak bilmek kolay olmasa da alt dudağın üst dudağa göre daha dolgun olduğu görülmektedir. Bu durum da kişinin ne istediğini bilen, hazza düşkün, egosu güçlü biri olduğunu göstermektedir. İyi bir iletişimci olmasına rağmen kendi şahsi konularını başkalarının yanında açıkça

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

konuşmamaktadır. Bombeli ve geniş alınlı olan Van Gogh yaratıcı, yetenekli ve açık fikirli bir insan niteliği taşımaktadır (Webster, 2018).

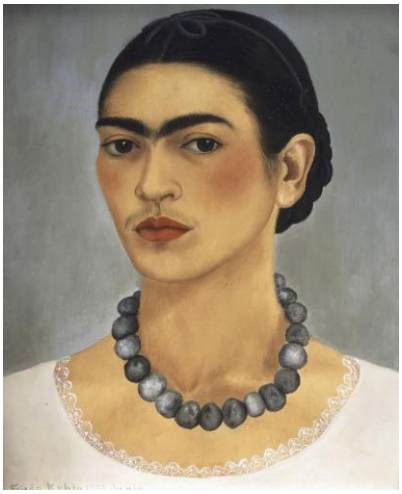

Görsel 4. Frida Kahlo, Gerdanlıkla Otoportre, 1933 (URL 7)

Frida Kahlo, genellikle otoportreleriyle ünlüdür, çünkü sanatçı bir bakıma kendi hayatını resimleriyle ortaya koymak niyetindedir. Kendini Meksika'nın geleneksel kıyafetleriyle resmettiği çokça otoportresi bulunmaktadır. Frida Kahlo'nun yüz yapısı ateş elementine sahiptir (Görsel 4). Keskin, sivri ve üçgen hatları vardır. Bu tip insanların yüzünün ortası geniş (burun bölgesi), üst kısımları (alın bölgesi) incedir. Ateşe elementine sahip kişileri tanımlamak kolaydır; dar veya sıkı bir alın ve geniş bir çeneye sahiplerdir. Genellikle güçlü bir görünümleri vardır. Nadiren tombul olurlar, genellikle belirgin burun ve elmacık kemikleri bulunmaktadır. Gözleri çarpıcı ve karizmatik duruş sergilemektedir. Diğer elementlere göre ateş yüz yapısına sahip kişiler, iyi huylu, her zaman nazik ve cana yakın, doğası gereği zarif ve nezaketli kişilerdir. Ateş yüzlü kişiler genellikle eğlence, medya ve sanat gibi alanlarda yetkinlik göstermektedir. Bu yüz yapısına sahip kişiler, genellikle fikirlerini ve hayallerini paylaşmayı seven kişilerdir ve insanları etkileme ve ilham verme konusunda harika oldukları için girişimci kişiliklere sahiptir. Aynı zamanda bu yüz yapısına sahip kişiler, ateşin yakıcılığına bağlı olarak çok hırslı ve çabuk öfkelenen insanlardır. Doğalarında genellikle ikilik vardır; hem cesur hem de hırslı olabilirler. Engellendiklerinde kötü niyetli ve öfkeli insanlara dönüşebilmektedirler. Bu yüz yapısına sahip kişiler kolay kolay güvenmezler, kararsız ve genellikle işlerini kendileri yapmak ister (Yap, 2015).

Frida Kahlo'nun yüz yapısına bakıldığında dar ve yuvarlak bir alına sahip olduğu görülmektedir; bu da onun çoğunluğa uyduğunu, iddiasız olduğunu ve daima uyum gösterme yoluna gittiğini ifade etmektedir. Kendileriyle uyumlu kişilerle uzu tartışmalar yapmayı sevdiği ve liderlik yapmak istemediğini göstermektedir. Aynı zamanda kuvvetli hayalgücüne sahip olduğu, yenilikler icat etmeyi sevdiği ve işlerini heyecan ve şevk ile yaşadıklarını ifade etmektedir. Bunu yapamadıkları takdirde kolayca sıkılıp kendi iç dünyalarına dalmakta olan hayalperest kişilerdir. Frida Kahlo'nun belirgin kaşları onun ayrıntılara merakını, aynı anda birkaç farklı işle uğraşabildiğini göstermektedir. Yaptığı işi aşkla, tutkuyla yaptığını, ailesine düşkünlüğünü ve sevdiklerine cömert olduğunu ifade etmektedir. Fakat bitişik kaşları onun başka insanları kışkırtmaktan zevk aldığını göstermektedir. Frida Kahlo'nun gözleri buğulu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bakmaktadır, bu da onun düş kurmaya çokça vakit ayırdığı ve hayalperest olduğuna işaret etmektedir. Bu kişiler idealist olurlar, ancak başkaları yüzünden kolayca düş kırıklığına kapılmaları mümkündür. Frida'nın burnu kısa ve yayvandır, bu durum onun başkalarının yüklerini omuzladığını, hayır demekte zorlandığını göstermekte; aynı zamanda sadık, duygusal ve sempatik özelliklerle maddi olarak iniş çıkışların olabileceğini ifade etmektedir. Yayvan burun ise eli açık, haz düşkünü, yetenekli, zaman zaman kararsız kişiliğe gönderme yapmaktadır. Hobi ve ilgi alanları çok geniştir, dost canlısıdır, başkalarıyla iyi geçinir ve gittikleri yerde kolayca dost edinebilirler (Webster, 2015).

Görsel 5. Halil Paşa, Madam X, 1889 (URL 8)

Halil Paşa asker kökenli bir ressamdır. Manzara ve portre eserlerinde son derece detaylı ve özenli fırça vuruşları dikkat çekmektedir. Portrelerinde kişiyle diyalog halinde olan yüzler, resmedilen kişiyi titizlikle ifade etmektedir. Sanatçının Madam X adlı portresi, su elementine uygun yüz yapısına sahiptir (Görsel 5). Bu yüz tipinde genellikle tombul ve yuvarlak bir yüz göze çarpmaktadır. Su yüzüne sahip kişiler hayatta kalmayı başarabilen, finansal ve kariyer zorluklarının, engellerin ve güçlüklerin üstesinden gelebilen insanlardır. Bu tip insanlar uyum sağlayabilen ve zeki kişilerdir. Bu tarz kişiler gizemli ve genellikle kurnaz olurlar, açık tenli su yüz yapısına sahip son derece akıllı, hızlı düşünür ve sezgisel kararlar alan kişilerdir. Su elementi berrak su ile ilişkilidir, bu yapıdaki kişiler düşünceli ve kişilik olarak berrak olur (Yap, 2015).

Halil Paşa'nın Madam X portresinde figürün kaşlarının gözlerinden epey yukarıda olduğu görülmektedir. Bu da kişinin soğuk, ilgisiz olduğunu, fakat hoşgörülü, cömert ve geçimi kolay biri olduğunu göstermektedir. Bu tip insanlar genellikle aşırı duygusal ve uyumlu insanlardır. Çin yüz okuma sanatına göre bu kaş yapısına sahip olanların mutlu bir yaşam süreceği düşünülmektedir. Bu tipe sahip olanlar başkalarından yardım istemekte ve bunu sağlamakta zorlanmayan kişilerdir. İnce yay kaşlılar dost canlısı, içi dışı bir, dengeli, güvenilir ve tutkulu kişilerdir. Madam X portresinde kadın figürünün gözlerinin birbirine yakın olduğu görülmekte, bunun da kişinin girişken, dost canlısı, arkadaş çevresi geniş bir kişi olduğunu ifade ettiği söylenebilir. Analitik, şaşmaz, ayrıntıcı bir zihin yapısına sahiptirler. Sanatçı portredeki kadın

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

figürünün burun deliklerini koyu yapmayarak, bu kusuru göstermemeye çalışmıştır. Fakat bulanık yapılan bu burun şekline sahip olanların burun deliklerinin net olarak görüldüğü kalkık bir burundur. Bu tip kişilerin, açık yürekli, şefkatli olduklarına dikkat çekilmektedir. Ancak Çin kaynaklarında bu burun tipi çocuksu bulunur, hayata karşı olgunlaşmamış bir tavrı simgelediği düşünülür. Kalkık burunlu kişilere zorla bir şey yaptırmak adeta olanaksızdır. Figürün ağzının küçük olduğu görülmektedir, bu da resmedilen kişinin kendisine güvendiği, amaçlarına ulaşmak için çok çalıştığı, fakat bir işi sürdürmekte zorlandığını göstermektedir. Figürün yanakları elma şeklindedir, kişinin hayırlı, uğurlu olduğuna inanılır. İktidar sahibi, cesur ve kuvvetli kişilerdir. Sivri çeneli kişiler hassas, sosyal ve eğlenceyi seven tiplerdir. Kalabalık bir çevre içinde olmaya ihtiyaç duyarlar, dedikodudan ve kimin ne yaptığını öğrenmekten hoşlanırlar. Arada kararsızlıklar yaşarlar, inatçıdırlar (Webster, 2018).

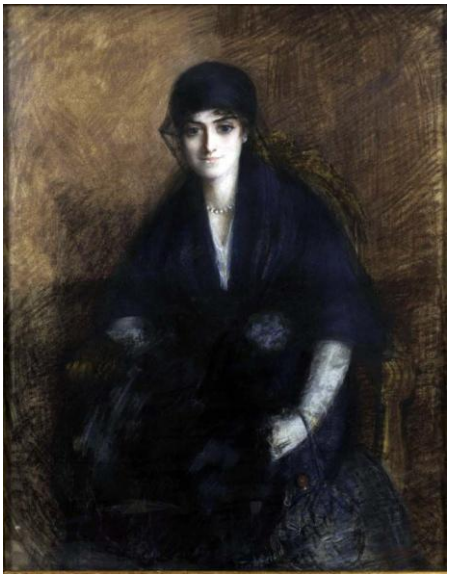

Görsel 6. Mihri Müşfik, Otoportre (URL 9)

Mihri Müşfik Türk kadın sanatçılardan portre alanında en yetkili kişilerdendir. Atatürk'ün portresini yapan ilk kadın sanatçıdır. Resimlerinde fırça vuruşlarıyla tanınan sanatçı, resmettiği yüzleri gerçekçi yaparak kişinin psikolojisini de yansıtmaktadır. Mihri Müşfik'in kendi portresinde yüz hatlarının toprak elementine sahip olduğu görülmektedir (Görsel 6). Bu kişilerin yüzleri geniş, yayvan ve büyük kare gibi görünmekte, genellikle doğaları gereği sakin ve rahattırlar. Bir arkadaş grubunda ön planda değil, en sessiz kişilerdir. Genellikle sakin ve içine kapanıktırlar, kriz durumlarında bile genelde düşüncelerini kendilerine saklamayı tercih ederler. Bu tipte olan kişiler harekete geçmekte zorlanır, çoğu kişiyi harekete geçiren normal motivasyon, bu yüze sahip insanlarda işe yaramamaktadır. Hedeflerine başlamadan önce çok ikna edici veya güçlü bir nedene ihtiyaç duyarlar, genellikle büyük erteleyicidirler. Toprak elementli yüz yapısına sahip olanlar doğaları gereği çok güvenilir ve sırları iyi saklayabildikleri için iyi sırdaştırlar. Yavaş ve ağırkanlı yaşam tarzlarına rağmen pratik, çalışkan ve istikrarlı doğaları nedeniyle milyoner olma potansiyeline sahiptir. Büyük bir servet biriktirebilmeleri mümkündür. Dayanıklı doğaları ayrıca onlara uzun ömür ve genel olarak daha iyi bir sağlık kazandırır (Yap, 2015).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Mihri Müşfik'in yüzünde kaşlarının düz olduğu görülmektedir, düz çizgi şeklinde olan kaşlara sahip olanlar hırslı, dürüst ve sürekli iş düşünen kişilerdir. Kendilerine hedefler koyup onlara ulaşmaya çalışırlar. Sevgi alışverişinde zorlanırlar. Bu yüzden soğuk ve şefkatsiz görünebilirler. Portrede gözler iridir, Mihri Müşfik'in zeki, hayal yeteneği güçlü, duygularını rahatça ifade edebilen bir kişi olduğunu göstermektedir. Bu göz yapısına sahip olanlar, dost canlısı ve şefkatlidirler, fakat karşılarındaki kişileri dış görünüşleriyle değerlendirmektedirler. İri gözlüler çok çekici kabul edilirler. Mihri Müşfik uzun bir buruna sahiptir, bu da onun hırslı, sağduyulu ve dobra olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. Doğru ve yanlışı ayırt etmekte ustadırlar, bir projeyi yapmayı sever, her aşamasında denetlemek isterler. Bazı zamanlarda inatçı olabilirler ve hayatı fazla ciddiye alma eğilimindedir. Portrede dudaklar incedir bu da sanatçının kararlı, ısrarcı ve azimli kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Kendisini anlatmayı pek sevmezler, özel ve şahsi konulara değinmeden kendilerini mükemmel ifade ederler. Genellikle iyi iletişim kurabilirler. Sanatçı kendi portresini yuvarlak çeneli olarak betimlemiştir, bu da sanatçının sempatik, destekçi, nazik, cömert ve aileye düşkün olduğunu temsil etmektedir. İhtiyacı olan herkesin yardımına koşmaya hazırdır. Muhafazakar bir dış görünüme sahiptir ve kendilerine liderlik rolü verilmesinden hoşlanmazlar (Webster, 2018).

Teknolojinin ilerlemesiyle yapay zeka uygulamalarının oluşturduğu görsellerde kadın ya da erkek görseli üretildiğinde genellikle aynı tipte portreler yaratılmaktadır. Bu yüz yapıları ideal kadın ve erkek figürlerini yansıtmaktadır. Yüz tipi olarak genellikle simetrik, dikdörtgen ya da kare yüz ifadesi, geniş ya da yuvarlak alın, köşeli çene; erkeklerde göz ile kaş arasının dar, kadınlarda göz ile kaş arasının uzun olduğu, burunların yuvarlak üretildiği görülmektedir (Görsel 7).

Görsel 7. Yapay Zeka ile Oluşturulan Portreler (URL 10)

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Morfopsikoloji alanı kişinin yüzü ile kişiliği arasında doğrudan bağlantı kurulduğu bilimsel bir disiplindir. Kişinin yüzündeki her uzvun farklılıkları, karakter ve kişilik konusunda ayrı ayrı ifade edilmektedir. Ayrıca yüz hatları kişinin zekasını da duygusal ve içgüdüsel olarak ortaya koyduğu düşünülmektedir. Morfopsikoloji aynı araştırma alanı olması bakımından yüz okuma sanatı, fizyonomi ya da fizyoloji gibi isimlerle de anılmaktadır. Bu alanlardan daha yeni bir bilim dalıdır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Morfopsikolojinin bu alanlardan tek farkı bu alanın, kişinin yüz ve beden duruşlarının kişiliği ve karakterine, aynı zamanda psikolojisine etkisi olduğudur.
Portre ile ilgili konular sıklıkla fizyonomi ve morfopsikoloji gibi bilimsel alanlar aracılığıyla psikoloji ile ilişkilendirilmiştir. Bu bilimin bakış açısından portre, "bir kişinin yüz şeklinden başlayarak kişiliğinin tanımlanmasıdır"; portre yöntemi üç belirleyici aşamayı içerir: Gözlem, yorumlama ve ifadedir. Morfopsikolojide portreye verilen tanım, modelin kişiliğiyle ilgili fiziksel yönü vurgular ve bu alanda büyük şahsiyetler sayesinde zaman içinde belirlenmiş belirli kalıplardan yola çıkmaktadır. Portrede karakterin temsilinde, tasarımcı, ressam veya heykeltıraş hem dışsal yönlerle, örneğin modelle benzerlik gibi, hem de içsel yönlerle, yani bir kişinin yüzünde tanımlanabilen belirli bir durumu veya tavrı yakalamakla meşgul olmaktadır.

Morfopsikoloji bilimini bilmek insanın hayatında birçok yerde kazanç sağlayabilmektedir. Örnek olarak bir iş yerine çalışan alınacağı zaman, iş yerindeki ortaklar arasında ya da aile üyeleri arasında uyum sağlamak için kullanılmaktadır. Ayrıca çocuklarımız hakkında daha fazla bilgi sahibi olmakta da yardımcı olmaktadır, çünkü bazı çocuklar ebeveynlerine benzememekte, bu ebeveynler çocuklarının nasıl düşündüğünü ve ne hissettiğini, onları neyin harekete geçirdiğini bilememektedir. Bir kişi morfosikolojiyi kendi gücünü, kim olduğunu, nerede olduğunu, hayat amacını öğrenmek için de kullanabilmektedir. Yapılması gereken kişinin kendini filtresiz görebilmesidir. Bütün uzuvların detaylarına bakılarak kişi kendi hakkında son derece faydalı bilgiler elde edebilmektedir. Bir kişi yüzü doğduğunda genetiğin vermiş olduğu yönlerle şekillenmesine rağmen, sonrasında kişi yüzünü sinir sisteminden gelen bilgiler, deneyimler ve psikolojik durumlarıyla değiştirebilmektedir. Sinir sistemi bilgiyi kaslar aracılığıyla göndermekte ve kaslar buna göre konumlanmaktadır. Örneğin, stres altındaki kişi kasların gerginliği altında kemik yapısını geriye doğru çekmektedir. Gerginlik o kadar güçlü olmaktadır ki kemik hareket etmek zorunda kalmaktadır. Fakat bazen yüzleri okumak zor olabilmektedir, bir insanın yüzü 20, 30 ya da 40 yaşından daha genç görünebilmektedir. Çünkü yüz, yaşadığımız deneyimin yansıması değil, o deneyimi nasıl yaşadığımızın yansımasıdır.

İnsan yüzü gizemlerle doludur, kişi kendi yüzünü incelediğinde hem kendini daha iyi tanıyabilmekte hem de hayattaki amacı, sevdiği ya da sevmediği şeyleri fark etmesi bakımından olanak bulmaktadır. Çünkü insanın yüzü deneyimlerden şekillenmektedir, bir insanın doğru bir iş, ilişki ya da hayat amacında olduğunu yüzünden anlamak mümkün olmaktadır.

KAYNAKÇA

Craciun, R. I., Face-Reading and Body Language-Gateways to The Inner World, International Journal of Liberal Arts and Social Science, 8,7, 2020.

Dejanaz, L. ve Amand P. S., *Apprenez a Connaitre les Autres Par la Morphopsychologie*, Axiome Editions, 1999.

Fulfer, M., *Amazing Face Reading*, Herveys Booklink, 1996.

Simms, J., *Physiognomy Illustrated or Nature's Revelations of Character*, Murray Hill Publishing Company, 1891.

Stoleriu, I., The Portrait. A Possible Connection between Psychology and Art, Logos, Universality, Mentality, Education, Novelty – Section Philosophy and Humanistic Sciences, Haziran, 03,1, 2015.

Tardy, M., *Morphopsychologie Traite Pratique*, Dangles Editions, 2012.

Webster, R., *Yüz Okuma Sanatı* (Çev. Leyla İsmier Özcengiz), Remzi Kitabevi, 2018.

Yap, J., Mian Xiang – Discover Face Reading, JY Books Sdn. Bhd., 2005.

İnternet Kaynakları

URL 1: https://aryan-anthropology.blogspot.com/p/physiognomy.html (Erişim Tarihi: 18.09.2026)

URL 2: https://www.bestpsychologydegrees.com/faq/what-is-morphopsychology/ (Erişim tarihi: 19.09.2026)

URL 3: https://www.morfopsicologia.es/en/morfopsicologia-rasgos-facial (Erişim tarihi: 19.09.2026)

URL 4: https://www.scientificamerican.com/article/your-facial-bone-structure-has-a-big-influence-on-how-people-see-you/ (Erişim Tarihi: 20.09.2026)

URL 5: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lorenzo_Lotto_-_Portrait_of_a_Man_ (Erişim tarihi: 20.09.2026)

URL 6: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Vincent_van_Gogh_-_Self-Portrait_-_Google_Art_Project.jpg (Erişim tarihi: 20.09.2026)

URL 7: https://news.cision.com/danish-agency-for-culture/i/frida-kahlo--self-portrait-with-necklace--1933,c1358026 (Erişim tarihi: 20.09.2026)

URL 8: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Madam_X_(painting).jpg (Erişim tarihi: 20.09.2026)

URL 9: https://i.pinimg.com/736x/4a/a5/97/4aa5971d35ca4b8c32b2c6f7f63eef5c.jpg (Erişim tarihi: 20.09.2026)

URL 10: https://www.bestpsychologydegrees.com/faq/what-is-morphopsychology/ (Erişim tarihi: 20.09.2026)

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TUTORIAL-BASED AUTHENTIC ASSESSMENT IN THE AGE OF AI: A VIDEO EDITING PEDAGOGY MODEL

ERSİN ERTAN [1]

[1] TOBB University of Economics and Technology, Faculty of Design and Architecture

0000-0002-0348-9089

ABSTRACT

Generative AI has transformed creative workflows, creating a growing challenge for higher education to verify whether students' work genuinely demonstrates their knowledge, technical competence, and creative decision-making. This challenge is particularly significant in video editing education, where AI-assisted tools can increasingly produce sophisticated outputs with limited human intervention. This study develops a Tutorial-Based Authentic Assessment (TBAA) model for video editing education to address the limitations of conventional project-based assessment and emphasize demonstrated competence, independent learning, creative problem-solving, and long-term project management. The model is integrated with students' previous and subsequent courses, allowing knowledge and skills to develop progressively across the curriculum. The study adopts a conceptual design-based approach grounded in Herrington and Oliver's (2000) nine-element framework for authentic learning environments. The model connects midterm and final assessments within a sustained project, requiring students to progressively develop, refine, and manage their work over time. TBAA shifts evaluation beyond the final product by requiring students to demonstrate and explain their production processes, providing observable evidence of technical knowledge, procedural understanding, creative decision-making, and independent problem-solving. The study contributes a theory-driven, transparent, and industry-relevant assessment model that offers a scalable approach to evaluating authentic student competence in AI-supported video editing education.

Keywords: Authentic Assessment; Generative AI; Video Editing Education

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. INTRODUCTION

As generative AI becomes integral to creative workflows, higher education faces a pressing challenge: how can assessment reliably demonstrate students' authentic knowledge, technical competence, and creative decision-making? This issue is particularly significant in video editing education, where AI-assisted tools can produce increasingly sophisticated outputs with minimal human intervention.

The rapid advancement of generative AI has transformed educational practices, influencing how students acquire knowledge, complete assignments, and develop professional competencies (Kasneci et al., 2023). AI-powered tools now support idea generation, writing, coding, image creation, audio production, and video editing. Rather than functioning solely as productivity tools, these technologies have become integral to creative workflows and are reshaping professional competencies (Dwivedi et al., 2023). Consequently, higher education institutions must reconsider both what students should learn and how learning should be assessed. Recent OECD reports emphasize the need to redesign assessment practices so that AI enhances rather than replaces meaningful learning and human skill development (OECD, 2023).

Video editing education is particularly affected by these developments. Intelligent editing features and generative AI complicate the assessment of students' technical competence, creative decision-making, and independent problem-solving abilities (Wang et al., 2026; Dwivedi et al., 2023). Existing assessment practices may therefore fail to distinguish authentic student competence from AI-generated outcomes, creating a need for assessment models that prioritize demonstrated skills and processes.

This study develops a Tutorial-Based Authentic Assessment (TBAA) model for video editing education in the age of generative AI. The model addresses the limitations of conventional project-based assessment by emphasizing demonstrated technical competence, creative decision-making, independent learning, and authentic professional practices. The midterm and final projects are connected within a sustained project structure, requiring students to progressively develop, refine, and manage a long-term project rather than completing isolated assignments. The model is also connected to students' previous and subsequent courses, enabling skills and knowledge to develop progressively across the curriculum and supporting continuity between courses.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

The study adopts a conceptual design-based approach grounded in Herrington and Oliver's (2000) instructional design framework for authentic learning environments. Its nine core design elements are used to evaluate the extent to which TBAA supports authentic learning and assessment.

The novelty of the study lies in proposing a theory-driven assessment model that evaluates both the processes and outcomes of learning through tutorial creation. TBAA provides a transparent, scalable, and industry-relevant framework for assessing authentic student competence in AI-supported video editing education.

2. METHODOLOGY

This study adopts a conceptual design-based methodology rather than a conventional empirical research method. The Tutorial-Based Authentic Assessment (TBAA) model is developed by applying Herrington and Oliver's (2000) nine situated learning design elements to AI-assisted video editing education. The approach therefore extends an established instructional design framework rather than introducing a new learning theory.

The study extends Herrington and Oliver's (2000) framework from designing authentic multimedia learning environments to assessing practical creative competencies in an AI-supported context below.

1. Provide *authentic contexts* that reflect the way the knowledge will be used in real life
2. Provide *authentic activities*
3. Provide access to *expert performances* and the modelling of processes
4. Provide *multiple roles and perspectives*
5. Support *collaborative construction of knowledge*
6. Promote *reflection* to enable abstractions to be formed
7. Promote *articulation* to enable tacit knowledge to be made explicit
8. Provide *coaching* and *scaffolding* by the teacher at critical times
9. Provide for *authentic assessment* of learning within the tasks.

(Herrington & Oliver, 2000, p. 4).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

These elements are adapted as design principles for the TBAA model.

The framework was selected because video editing involves practical knowledge that must be applied within realistic production contexts. Conventional assessment based primarily on completed projects may provide insufficient evidence of individual competence when AI-assisted tools contribute substantially to final outputs. Tutorial-based assessment can instead make students' procedural knowledge, technical decisions, problem-solving, and creative reasoning visible.

The TBAA model was developed by mapping Herrington and Oliver's (2000) nine situated learning design elements onto video editing assessment. It is embedded within a connected course structure in which the midterm and final assessments build on each other, while the course itself extends learning from previous courses and prepares students for subsequent ones. Students create a video-editing project and a tutorial demonstrating the techniques, procedures, creative decisions, and problem-solving strategies used, making the tutorial both a learning activity and an assessment artifact. The model incorporates authentic tasks, expert practices, multiple perspectives, collaboration, reflection, articulation, coaching, and authentic assessment. Its methodological validity is established through theoretical alignment with the nine elements, positioning TBAA as a theoretically grounded rather than empirically validated framework. Conceptually, it aims to make students' technical competence, creative decision-making, procedural knowledge, and independent learning observable, reducing reliance on the final AI-assisted product alone. Empirical evaluation of learning outcomes, assessment reliability, and student perceptions is proposed for future research.

3. CASE STUDY: A TUTORIAL-BASED VIDEO EDITING EDUCATION MODEL

The course design of Digital Video Editing is partly implemented in the Visual Communication Design Department at TOBB University of Economics and Technology. The course spans 12 weeks and is positioned as a transitional course within the department's sequence of digital production courses. Before taking Digital Video Editing, students complete Computer-Aided Design I and II, where they acquire foundational skills in Photoshop, Illustrator, and basic 3D modeling in Blender. These courses also introduce a tutorial-based approach by requiring students to produce tutorials as part of their final projects. Although these early tutorials do not

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yet involve professional video editing, animated intros and outros, or structured sections, they provide students with experience in organizing and explaining their production processes.
Digital Video Editing builds directly upon these previously acquired competencies. Students develop more advanced skills in video editing, motion graphics, animation, and visual effects, while continuing to explain their production processes through video tutorials. Rather than simply presenting a completed outcome, students demonstrate their projects from the beginning and communicate the procedures, techniques, and decisions involved in their production. This approach is consistent with the learning-by-teaching perspective, in which creating instructional materials can support students' knowledge development and encourage them to transform information into explanations for an audience (Ribosa & Duran, 2022).

Consequently, Digital Video Editing functions as a bridge between digital design and subsequent kinetic-media courses. It inherits the technical and organizational skills developed in previous courses while extending them into time-based media and preparing students for more advanced work in animation, motion graphics, and VFX. The continuity is therefore not limited to software skills; students progressively move from creating static digital artifacts to explaining production procedures, and finally to constructing professionally edited audiovisual explanations of their work.

A distinctive feature of the course is that the tutorial is not treated as a supplementary component of the final project. In many courses, a tutorial may document the main project or constitute only a portion of the assessment. In Digital Video Editing, however, the video tutorial itself constitutes the final project, because producing an effective tutorial is inherently a video-editing task. Students must therefore demonstrate their editing proficiency through the organization of footage, sequencing, pacing, transitions, visual explanations, audio, motion graphics, and other editing decisions. Student-generated video has been identified as a meaningful assessment format in higher education, with potential to develop digital capabilities while providing an alternative means of demonstrating learning (Hawley & Allen, 2018).

Thus, the tutorial serves simultaneously as a learning activity, communication medium, and assessment artifact. This integration is particularly important in a video-editing course because the ability to construct a clear and purposeful tutorial is itself part of the discipline being assessed. The course consequently moves beyond asking students to *make a project and then*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

explain it; instead, students learn to construct the explanation as a professionally edited audiovisual product. This continuity between prior learning, current assessment, and subsequent courses is reflected in the syllabus design presented below.

Week 1:

Rather than presenting theory through conventional tools such as PowerPoint, theoretical concepts are introduced directly within Premiere Pro, allowing students to immediately connect concepts with audiovisual examples and editing operations below.

The three-hour introductory session focuses on four complementary areas: montage theories, cinema and games, AI philosophy in cinema, contemporary editing styles, and graphic design – animation principles in video editing. These provide a compact conceptual foundation without attempting to cover the entire history of film and media theory. Montage theory establishes how shot relationships create meaning, rhythm, and emotion, drawing particularly on Eisenstein's (1949) theory of montage. Cinema and games broaden students' understanding of audiovisual language across linear and interactive media, supported by Manovich's (2001) discussion of cinema, digital media, games, and interfaces. AI and cinema is approached philosophically, focusing on the evolving relationship between humans and machines rather than on the technical use of AI tools. Freud's (1919) concept of the uncanny provides a useful starting point for discussing why machine-generated representations can appear simultaneously familiar and unfamiliar, particularly when artificial systems reproduce human-like images, voices, or behaviors. This encourages students to consider questions of authorship, creativity, agency, and the boundaries between human and machine production. Finally, contemporary editing styles connect these theoretical perspectives to current practices in online video, advertising, music videos, games, and cinema. Graphic design and animation principles further support students in understanding how composition, timing, movement, anticipation, and visual hierarchy can be integrated into editing decisions, drawing on the foundational principles of animation outlined by Thomas and Johnston (1981).

Together, these four areas address how editing creates meaning, how audiovisual language operates across media, how the human–machine relationship challenges traditional ideas of creativity and representation, and how these principles appear in contemporary practice. This provides sufficient theoretical breadth for a three-hour introduction while keeping theory directly connected to practical editing. Each concept is introduced, demonstrated through

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

audiovisual examples, and related to Premiere Pro operations, establishing a foundation for the more detailed technical and creative work in subsequent weeks.

Assignment: The entire midterm and project pipeline has been announced. Students research and identify YouTube tutorial channels with distinctive visual identities, then share links to animated logo intros, section and subsection animations, and outros on a shared digital platform created by the lecturer. This allows students to view and learn from their peers' research outputs and ideas, creating a shared pool of visual references and inspiration.

Week 2:

Students begin by learning the Premiere Pro interface and fundamental workflow. The lecturer standardizes the workspace so that all students use the same interface, making demonstrations easier to follow and establishing a common technical environment. The focus here is on creating simple shapes, typography, and designing a logo, while introducing students to the visual construction of graphic identities for their tutorial channels.

Assignment: Students design and develop their tutorial channel logo.

Week 3:

Students create and animate shapes in Adobe Premiere, while being introduced to typography and the effects library.

Assignment: Students design and develop their tutorial channel logo.

Week 4:

Students work on editing in the Premiere timeline, developing basic editing skills and timeline-based workflows.

Assignment: Students continue developing their YouTube tutorial channel visual identity, including the animated logo intro, section titles, inter-section animations, and outro, using only Premiere.

Week 5:

Students create complete edits using Premiere and explore editing transitions.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Assignment: Students continue developing their YouTube tutorial channel visual identity, including the animated logo intro, section titles, inter-section animations, and outro, using only Premiere.

Week 6 and Week 7:

Midterm 1: Students design and get feedback on their animated logo intro, section title, inter-section, and outro designs.

Midterm 2: Students present their animated logo intro, section title, inter-section, and outro designs. Students demonstrate live in class, from the beginning, how they created their animated logo intro. The presentation lasts 15–20 minutes. Several representative samples are presented in Figures 1–4 below.

Figure 1. Animated logo intro for YouTube tutorial channel identity.

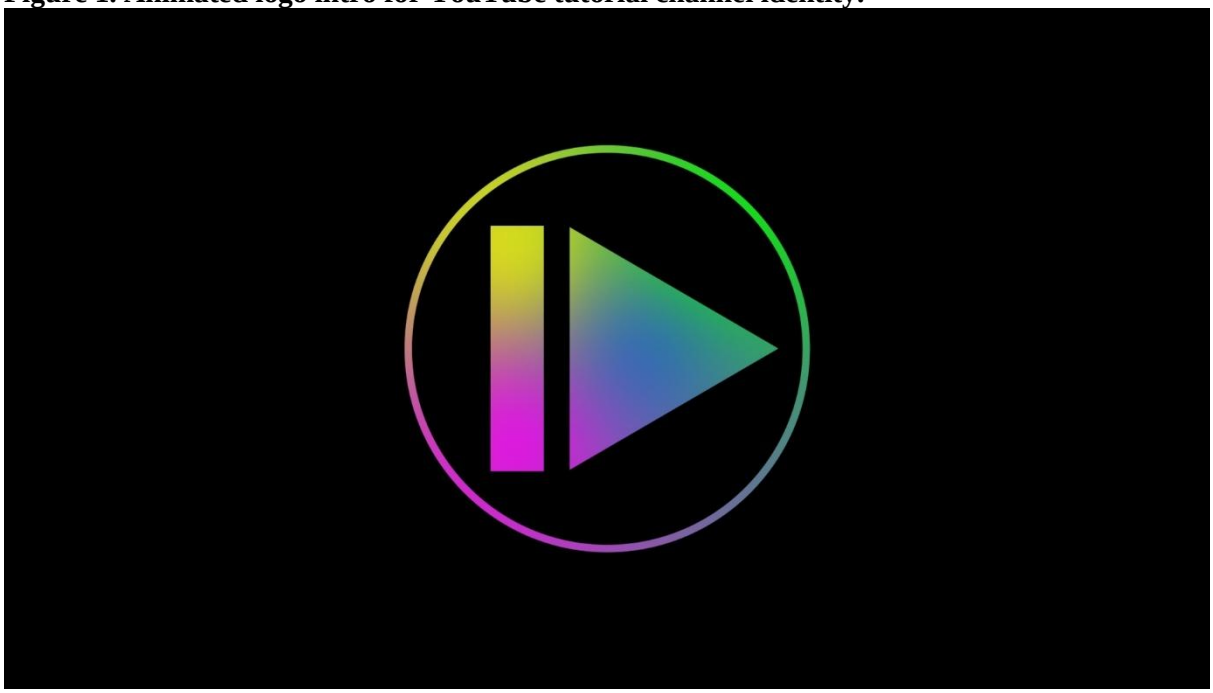

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Figure 2. Animated section title for YouTube tutorial channel identity with placeholders. It can also be served as a YouTube thumbnail.

Figure 3. Animated inster section title for YouTube tutorial channel identity with placeholders.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Figure 4. Animated outro for YouTube tutorial channel identity.

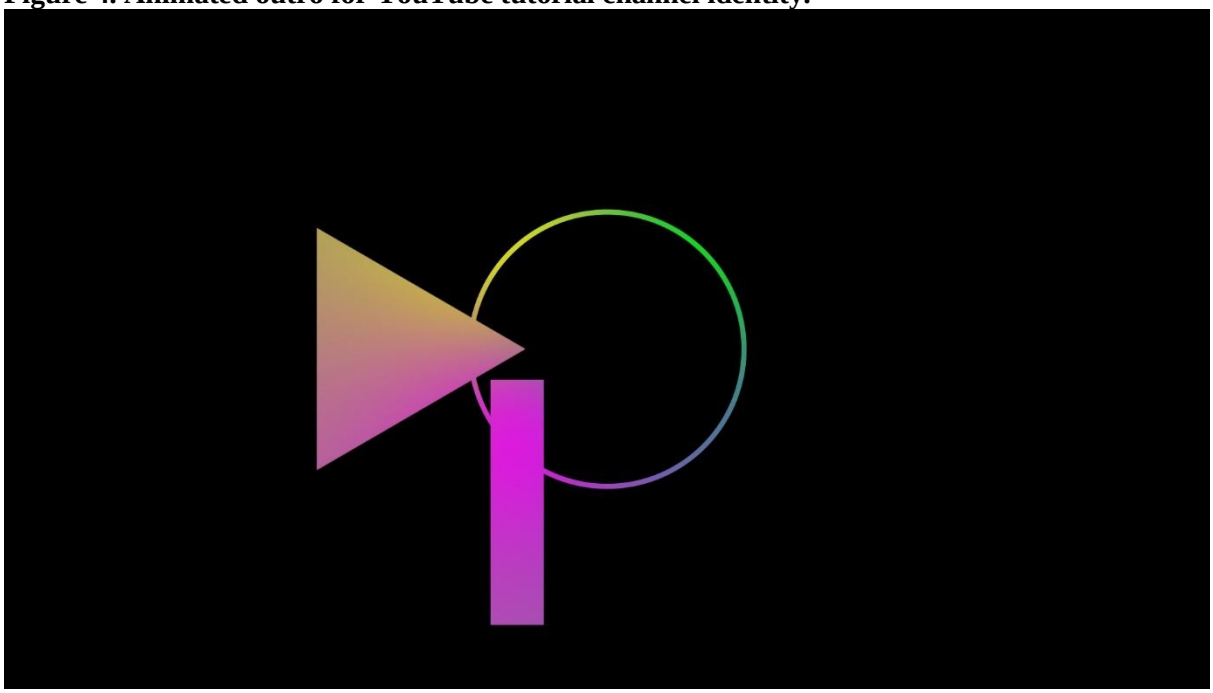

Week 8:

Students use subtitles in Premiere.

Assignment: Students select a Premiere topic and create a YouTube tutorial explaining the topic through an edit produced entirely in Premiere. They incorporate the visual identity developed for the midterm. The YouTube tutorial constitutes the final project. Students continue developing and refining their video edits with the instructor until the final submission.

Week 9:

Students work with green-screen footage and explore other important effects in Premiere.

Assignment: Students continue developing their YouTube tutorial on a selected Premiere topic, using only Premiere for editing and incorporating their previously developed visual identity. The tutorial constitutes the final project and is refined with the instructor until final submission.

Week 10:

Students record their tutorials using OBS Studio and edit the recorded material in Premiere.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Assignment: Students continue developing their YouTube tutorial on a selected Premiere topic, incorporating their midterm visual identity. The tutorial constitutes the final project and is refined with the instructor until final submission.

Week 11:

Students explore the relationship between Premiere and After Effects. *Assignment:* Students continue developing their YouTube tutorial on a selected Premiere topic, incorporating their previously developed visual identity. The tutorial constitutes the final project and is refined with the instructor until final submission.

Week 12:

FINAL PROJECT:

Students select a Premiere topic and create a YouTube tutorial explaining the topic through an edit produced in Premiere. The visual identity developed during the midterm is incorporated into the final tutorial. The completed YouTube tutorial is submitted as the final project. Several representative samples are presented in Figures 5–6-7 below.

Figure 5. Animated section title for YouTube tutorial channel identity in the final project (placeholders are replaced).

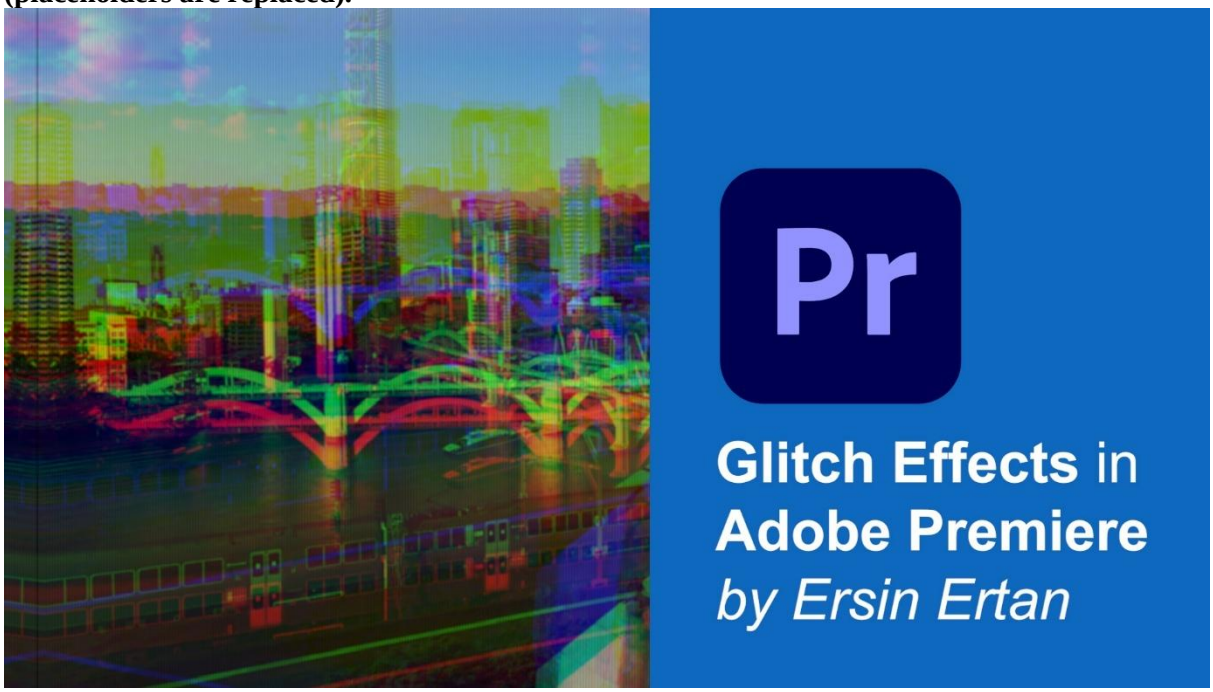

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Figure 6. Animated inter-section title for YouTube tutorial channel identity in the final project (placeholders are replaced).

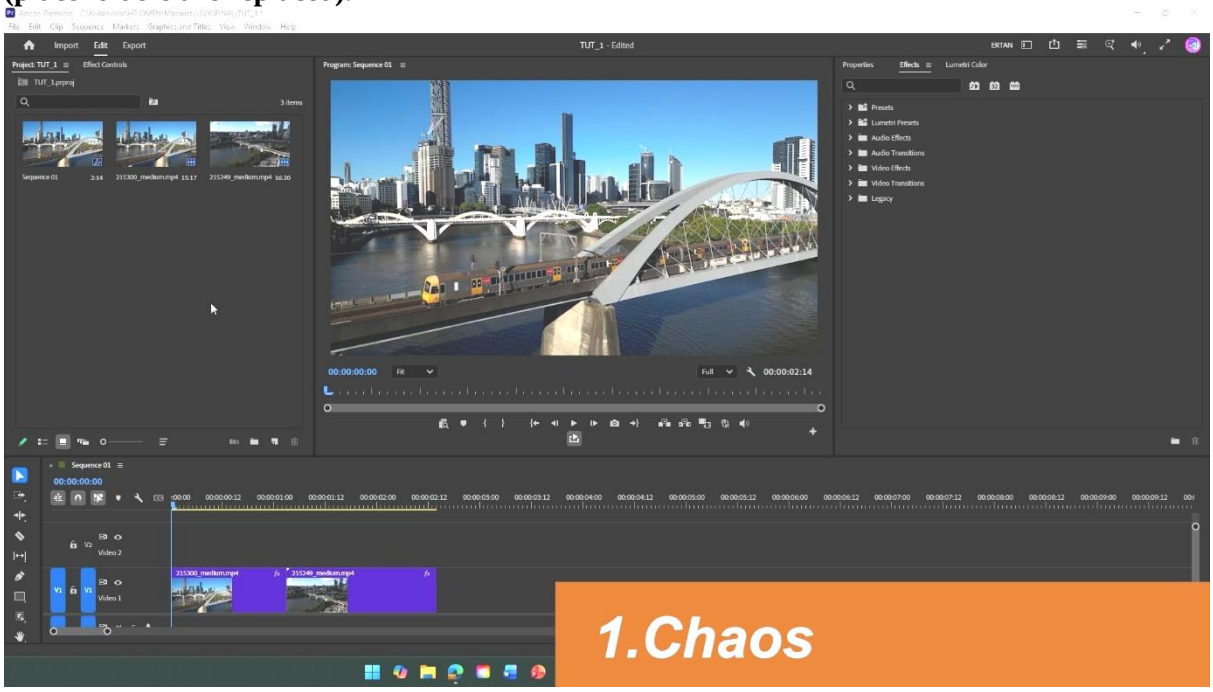

Figure 7. Actual YouTube channel example with thumbnails.

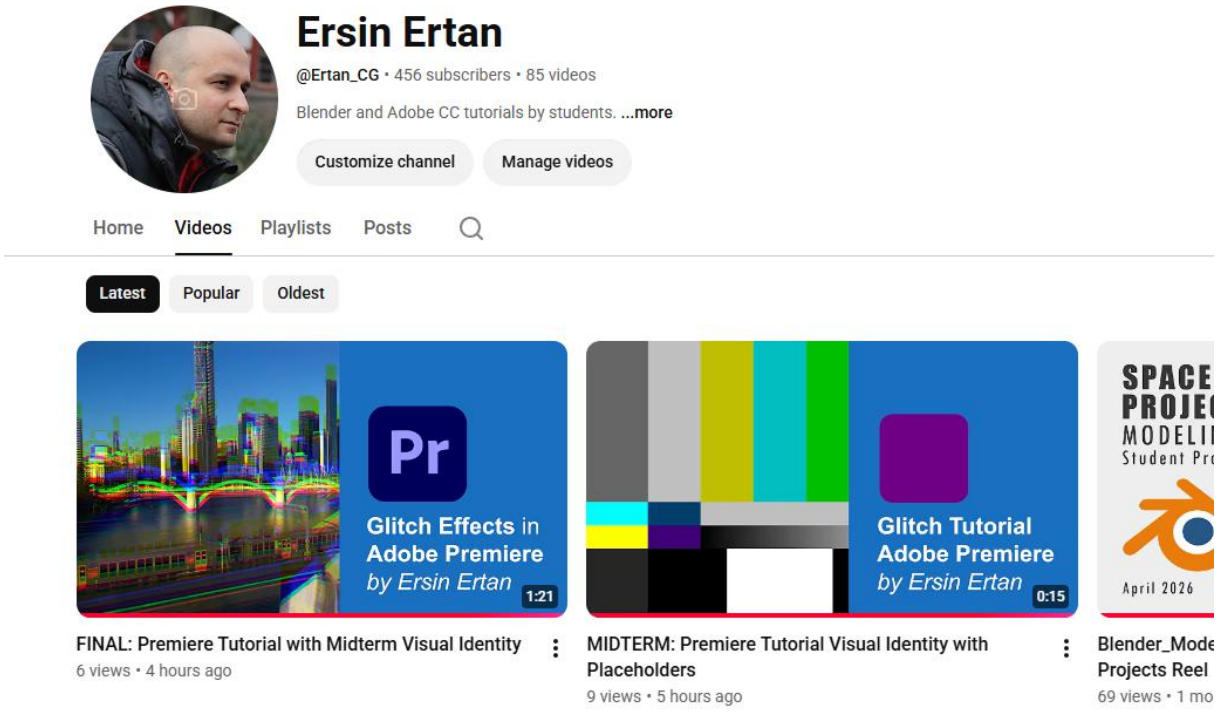

3. RESULTS

The analysis demonstrates that the TBAA model integrates all nine elements of authentic learning into a coherent video-editing course. As summarized in Table 1, these elements are

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

embedded across visual research, design, editing, tutorial production, presentation, and assessment rather than treated as separate activities.

Table 1. Analysis of the TBAA Digital Video Editing Course Through Herrington and Oliver's (2000) Nine Elements of Authentic Learning

Authentic Learning Unit	Application in the TBAA Digital Video Editing course
1. Authentic contexts	Students work in a realistic digital-media context, producing a YouTube tutorial and visual identity while connecting previous and subsequent design courses.
2. Authentic activities	Students conduct visual research, design and animate graphics, edit footage, apply effects, record tutorials, and produce a complete audiovisual product.
3. Expert performances & modeling	The lecturer demonstrates Premiere workflows and production processes; students subsequently model their own processes during the live midterm.
4. Multiple roles & perspectives	Students work as designers, editors, animators, tutorial creators, and communicators, considering both producer and audience perspectives.
5. Collaborative knowledge construction	Students share YouTube references and visual research on a common platform, creating a shared pool of peer examples and ideas.
6. Reflection	Students research, design, receive feedback, present, and revise their visual identity before applying it to the final tutorial.
7. Articulation	Students explicitly demonstrate how they created their animated intro and explain a Premiere technique through the final tutorial.
8. Coaching & scaffolding	Skills progress from theory and basic design to animation, editing, effects, recording, and final production, with continuous instructor feedback.
9. Authentic assessment	Midterms assess the visual identity and production process; the final assesses a complete, professionally structured YouTube tutorial.

The first two elements, authentic contexts and activities, are addressed through a realistic digital-media environment in which students create a YouTube tutorial and its visual identity. Expert modeling is provided through lecturer demonstrations, while multiple roles and perspectives emerge as students work as designers, editors, animators, tutorial creators, and communicators. Sharing references and visual research further supports collaborative knowledge construction, as detailed in Table 1.

Reflection and articulation are particularly evident in the tutorial requirement. Students explain their techniques, creative decisions, and production processes, making their knowledge

observable beyond the final artifact. Coaching and scaffolding are provided through progressive tasks and continuous feedback, with the midterm establishing a foundation for the final project.

Finally, authentic assessment is achieved by evaluating both production and outcome. The visual identity developed during the midterm is integrated into the final tutorial, creating continuity between assessments. Overall, the TBAA model shifts assessment from evaluating only the finished artifact toward evaluating both process and artifact, providing a more transparent basis for assessing individual creative and technical competence in AI-supported video-editing education.

REFERENCES

Books

Eisenstein, S. (1949). *Film form: Essays in film theory* (J. Leyda, Ed. & Trans.). Harcourt, Brace & World.

Freud, S. (1955). The "uncanny." In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 17, pp. 217–256). Hogarth Press. (Original work published 1919)

Manovich, L. (2001). *The language of new media*. MIT Press.

Thomas, F., & Johnston, O. (1981). *Disney animation: The illusion of life*. Abbeville Press.

Articles in e-Journals

Dwivedi, Y. K., Kshetri, N., Hughes, L., Slade, E. L., Jeyaraj, A., Kar, A. K., et al. (2023). "So what if ChatGPT wrote it?" Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Management, 71*, 102642. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642 (Accessed: 24.08.2026)

Hawley, R., & Allen, C. (2018). Student-generated video creation for assessment: Can it transform assessment within higher education? *International Journal for*

Transformative Research, 5(1), 1–11. https://doi.org/10.2478/ijtr-2018-0001 (Accessed: 24.08.2026)

Herrington, J., & Oliver, R. (2000). An instructional design framework for authentic learning environments. *Educational Technology Research and Development, 48*(3), 23–48. https://doi.org/10.1007/BF02319856 (Accessed: 24.08.2026)

Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences, 103*, 102274. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274 (Accessed: 24.08.2026)

OECD. (2023). *OECD digital education outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2023/12/oecd-digital-education-outlook-2023_c827b81a.html (Accessed: 24.08.2026)

Ribosa, J., & Duran, D. (2024). Students creating videos for learning by teaching from their scientific curiosity. *Research in Science & Technological Education, 42*(2), 237–254. https://doi.org/10.1080/02635143.2022.2116419 (Accessed: 24.08.2026)

Wang, Y., Tian, S., & Xie, Y. (2026). Generative AI-supported student video creation in communication education: A mixed-methods study of learning motivation, career confidence and creativity. *European Journal of Education, 61*(2), e70609. https://doi.org/10.1111/ejed.70609 (Accessed: 24.08.2026)

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SİNEMASAL BAKIŞIN SINIRLARI: KİMLİKLERİN GÖRSEL OLARAK KONUMLANDIRILMASI

Öğr. Gör. Dr. MELİH TOMAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sanat Kuramları Anabilim Dalı, melihtomak@gmail.com-ORCID ID: 0000-0001-9945-4878

ÖZET

Sinema, yalnızca öykü anlatan bir sanat formu değil; aynı zamanda bakışın düzenlendiği, kimliklerin nasıl görülmesi ve algılanması gerektiğinin belirlendiği görsel bir temsil alanıdır. Kamera hareketleri, kadraj tercihleri, mekânsal yerleştirme, ışık kullanımı ve bakış ilişkileri aracılığıyla bazı kimlikler anlatının merkezinde görünür kılınırken, bazıları anlatının sınırlarında konumlandırılmakta ya da dolaylı biçimde temsil edilmektedir. Bu durum, kimlik temsillerinin yalnızca anlatı içeriğiyle değil, sinemasal dilin yapısal unsurları aracılığıyla üretildiğini göstermektedir. Bu bildiri, sinemasal anlatı içinde kimliklerin nasıl görsel olarak konumlandırıldığını ve bu konumlandırma süreçlerinin hangi anlatısal ve estetik stratejiler aracılığıyla kurulduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, sinemasal bakışın etnik ve kültürel aidiyetler, toplumsal cinsiyet ve cinsellik, sınıfsal konumlar, bedensel farklılıklar ve politik duruşlar bağlamında kimlikleri nasıl ayrıştırdığını sorgulamaktadır. Hangi bedenlerin ve mekânların görünür kılındığı, hangilerinin sınırlandırıldığı ya da arka planda bırakıldığı, bildirinin temel tartışma eksenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda kimlikler, sabit ve değişmez kategoriler olarak değil; sinemasal anlatı içerisinde sürekli yeniden üretilen ve konumlandırılan dinamik yapılar olarak ele alınmaktadır. Bildiri, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış karşılaştırmalı bir sinematografik çözümlemeye dayanmaktadır. Türk sineması ve dünya sinemasından seçilen örnek filmler, kimlik temsillerinin görsel olarak nasıl kurulduğunu ortaya koymak amacıyla analiz edilmiştir. Sinematografik tercihler, anlatının tematik yapısıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmiş; bu tercihlerin yalnızca estetik kararlar değil, aynı zamanda temsil ve anlam üretim süreçlerinin belirleyici unsurları olduğu varsayılmıştır. Çalışma, sinemasal anlatının kimlik temsillerini çoğu zaman yeniden üreten bir yapı sunduğunu, ancak eleştirel ve alternatif anlatı biçimlerinin bu görsel konumlandırma pratiklerini sorgulama ve dönüştürme potansiyeli taşıdığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sinemasal bakış, kimlik temsilleri, görsel konumlandırma, sinematografik çözümleme, karşılaştırmalı film analizi.*

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE LIMITS OF CINEMATIC PERSPECTIVE: THE VISUAL POSITIONING OF IDENTITIES

ABSTRACT

Cinema is not merely an art form that tells stories; it is also a visual representation space where the gaze is organized and where the ways in which identities should be seen and perceived are determined. Through camera movements, framing choices, spatial placement, use of light, and visual relationships, some identities are made visible at the center of the narrative, while others are positioned at the margins of the narrative or represented indirectly. This situation demonstrates that representations of identity are produced not only through narrative content but also through the structural elements of cinematic language. This paper aims to examine how identities are visually positioned within cinematic narrative and through which narrative and aesthetic strategies these positioning processes are established. The study questions how the cinematic gaze differentiates identities in the context of ethnic and cultural affiliations, gender and sexuality, class positions, bodily differences, and political stances. Which bodies and spaces are made visible, which are restricted or left in the background, form the main axis of discussion in the paper. In this context, identities are approached not as fixed and immutable categories, but as dynamic structures that are constantly reproduced and positioned within cinematic narratives. The paper is based on a comparative cinematographic analysis structured within a qualitative research approach. Selected films from Turkish and world cinema were analyzed to reveal how representations of identity are visually constructed. Cinematographic choices were evaluated in relation to the thematic structure of the narrative; it was assumed that these choices were not merely aesthetic decisions but also decisive elements in the processes of representation and meaning production. The study argues that cinematic narrative often presents a structure that reproduces representations of identity, but that critical and alternative narrative forms have the potential to question and transform these visual positioning practices.

Keywords: *Cinematographic perspective, representations of identity, visual positioning, cinematographic analysis, comparative film analysis.*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Sinema, toplumsal gerçekliği doğrudan aktaran tarafsız bir araç olmaktan çok, gerçekliği belirli anlatısal ve görsel tercihler aracılığıyla yeniden kuran bir temsil alanıdır. Bir karakterin kadraj içerisindeki konumu, hangi açıdan ve hangi plan ölçeğiyle görüntülendiği, hangi mekânlarla ilişkilendirildiği, ne kadar süre görünür olduğu ve diğer karakterlerle nasıl bir görsel ilişki içerisinde sunulduğu, sinemasal anlam üretiminin temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu nedenle sinemada kimlik meselesi yalnızca hangi karakterlerin ya da toplumsal grupların temsil edildiğiyle sınırlı değildir; söz konusu kimliklerin nasıl görünür hâle getirildiği ve hangi görsel ilişkiler içerisinde konumlandırıldığı da temsil sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda sinemasal bakış, yalnızca kameranın fiziksel olarak yöneldiği alanı değil; kamera, karakter, anlatı, yönetmen ve seyirci arasında kurulan estetik, kültürel ve ideolojik ilişkiyi ifade etmektedir. Kamera belirli karakterlerin deneyimlerine yaklaşırken bazılarını anlatının sınırlarında bırakabilir; bir karakterin bakışını seyirciyle paylaşırken başka bir karakteri sürekli olarak dışarıdan gözlemleyebilir. Dolayısıyla sinemasal görüntü yalnızca kimlikleri temsil etmemekte, aynı zamanda onların görünürlük, merkezilik, faillik ve öznellik konumlarını da biçimlendirmektedir. Shohat ve Stam (1994, s. 205–214), sinemasal temsilin yalnızca içerik üzerinden değil; perspektif, hitap, odaklanma, kültürel dolayımlama ve söylemlerin sinemasal örgütlenmesi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, sinemasal temsilin yalnızca "kim görünmektedir?" sorusu üzerinden değil, "kim bakmaktadır?", "nereden bakmaktadır?", "neyi görünür kılmaktadır?" ve "neyi kadrajın dışında bırakmaktadır?" soruları üzerinden de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Ancak kimliklerin görsel olarak konumlandırılmasını yalnızca görüntü içerisindeki karakterler üzerinden açıklamak yeterli değildir. Görüntüyü oluşturan ve düzenleyen bakışın kendisi de belirli bir tarihsel, kültürel ve estetik konuma sahiptir. Yönetmenin yaşadığı coğrafya, kültürel belleği, tarihsel deneyimi, sinema anlayışı ve ele aldığı konuya yönelik mesafesi, görüntünün kurulma biçimini etkileyebilmektedir. Bu bağlamda Uğur (2017, s. 240), auteur yönetmen yaklaşımı çerçevesinde yönetmenin sanatçı ruhu, hayata karşı duruşunun filmlerinin sinematografik dili, anlatı yapısı, temaları ve karakterlerine nasıl biçim verdiği üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada ise yönetmen kimliği, filmin anlamını tek başına belirleyen biyografik bir unsur olarak değil; tarihsel deneyim, kültürel bellek, coğrafyayla kurulan ilişki ve estetik tercihlerin kesiştiği konumlanmış bir bakış olarak ele alınmaktadır. Böylece sinemasal temsil, bir tarafta temsil edilen kimliklerin, diğer tarafta ise görüntüyü oluşturan yönetmensel bakışın karşılaştığı çok katmanlı bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın örneklemini Goran Paskaljević'in Bure Baruta (Barut Fıçısı, 1998), Emir Kusturica'nın Underground (1995) ve Theo Angelopoulos'un Ulis'in Bakışı (Ulysses' Gaze, 1995) filmleri oluşturmaktadır. Bu üç filmin seçilmesinde, Balkan coğrafyasını savaş, toplumsal parçalanma, kimlik, aidiyet, tarih ve bellek eksenlerinde ele almaları; buna karşılık benzer tarihsel ve coğrafi meseleleri birbirinden farklı sinematografik biçimler içerisinde görünür kılmaları belirleyici olmuştur. Bure Baruta toplumsal çözülmeyi gündelik şiddet ve parçalanmış kent deneyimi üzerinden ele alırken, Underground Yugoslav tarihini grotesk, karnavalesk ve alegorik bir anlatı içerisinde yeniden kurmakta; Ulis'in Bakışı ise Balkan

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

coğrafyasını bellek, sınır, yolculuk ve kayıp görüntü üzerinden düşünsel bir alana dönüştürmektedir.

Araştırma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış ve karşılaştırmalı sinematografik çözümleme yöntemi benimsenmiştir. Filmler; kamera ve kadraj kullanımı, kamera hareketleri, plan ölçekleri, mekânsal düzenleme, kurgu, zamansallık, karakterlerin görünürlük biçimleri, tarihsel belleğin temsili ve yönetmensel bakış açısından değerlendirilmektedir. Bu unsurlar yalnızca teknik özellikler olarak değil, kimliklerin ve tarihsel deneyimlerin nasıl anlamlandırıldığını belirleyen görsel araçlar olarak ele alınmaktadır. Yönetmenlerin biyografileri ise filmlerin anlamını doğrudan açıklayan tek veri olarak kullanılmamakta; yönetmen kimliği filmin biçimsel ve anlatısal yapısıyla birlikte değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel sorusu, kimliklerin sinemasal anlatı içerisinde hangi görsel araçlarla konumlandırıldığı ve yönetmenin kültürel, tarihsel ve estetik konumunun bu görsel konumlandırmanın sınırlarını nasıl biçimlendirdiği üzerine kurulmaktadır. sinemasal bakış Çalışma, aynı Balkan coğrafyasının üç farklı yönetmensel bakış içerisinde nasıl farklı görsel gerçekliklere dönüştüğünü karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı ve sinemasal bakışın sınırlarını hem temsil edilen kimlikler hem de görüntüyü oluşturan yönetmenin konumu üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır.

2. SİNEMASAL BAKIŞ, TEMSİL ve YÖNETMEN KİMLİĞİ

Sinemasal bakış, yalnızca kameranın fiziksel olarak yöneldiği alanı değil; kamera, karakter, anlatı, yönetmen ve seyirci arasında kurulan estetik, kültürel ve ideolojik ilişkiyi ifade etmektedir. Bu nedenle sinemada temsil, yalnızca bir karakterin ya da toplumsal grubun görüntü içerisinde yer almasıyla sınırlı değildir. Karakterin kadraj içindeki konumu, kamera ile arasındaki mesafe, hangi plan ölçeğiyle görüntülendiği, hangi mekânlarla ilişkilendirildiği ve anlatı içerisinde ne ölçüde söz ve bakış hakkına sahip olduğu, kimliğin görsel olarak nasıl kurulduğunu belirlemektedir. Sinematografik biçim, temsilin dışında kalan teknik ya da estetik bir unsur değil, temsil sürecinin doğrudan bir parçasıdır. Kamera açısı, plan ölçeği ve mekân kullanımı karakterlerin güç, kırılganlık, aidiyet ve yabancılaşma durumlarını görünür kılabilmektedir. Benzer biçimde Uluç ve Kaçar (2024), sinemasal anlamın oluşumunda mekânsal düzenleme, karakter davranışları, ışık ve gölge ile ses kullanımının birlikte işlediğini; bu unsurların filmin kültürel ve tematik yapısının kurulmasında belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tartışmanın önemli kuramsal dayanaklarından biri Laura Mulvey'in geliştirdiği eril bakış yaklaşımıdır. Mulvey, sinemadaki görme ilişkilerinin toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını ortaya koymakta; kameranın, karakterin ve seyircinin bakışının belirli bir görme düzeni oluşturduğunu göstermektedir. Nitekim Mulvey (1975, s. 11), "Cinsel dengesizlik tarafından düzenlenen bir dünyada, bakma hazzı etkin/erkek ve edilgin/kadın arasında bölünmüştür" diyerek klasik anlatı sinemasındaki görsel ilişkinin cinsiyetlendirilmiş yapısına dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, sinemasal temsilin yalnızca neyin gösterildiğiyle değil, kimin bakışının merkezileştirildiğiyle de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. bell hooks'un karşı bakış kavramı ise bu tartışmayı genişleterek bakışın yalnızca egemen temsilin aracı olmadığını,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

aynı zamanda mevcut temsil biçimlerini sorgulamanın ve onlara direnmenin de bir yolu olabileceğini göstermektedir.

Stuart Hall'un temsil yaklaşımı da kimlik meselesini sabit ve değişmez bir kategori olmaktan çıkararak temsil süreçleri içerisinde sürekli yeniden üretilen bir yapı olarak ele almaktadır. Hall (1990, s. 226), bu durumu "kültürel kimlikler, tarih ve kültür söylemleri içinde oluşturulan özdeşleşme noktalarıdır; bir öz değil, bir konumlanmadır" ifadesiyle açıklamaktadır. Bu yaklaşım, kimliğin önceden verilmiş ve değişmez bir yapı olmadığını; tarihsel, kültürel ve söylemsel süreçler içerisinde sürekli biçimlendiğini göstermektedir. Benzer biçimde Taranç ve Berber (2018, s. 97), gündelik yaşam içerisinde ortaya çıkan sembol ve ritüellerin "kültürel kodlara dönüşerek, ikonlaştığını" ve kültürel kimlik bağlamında anlam kazandığını belirtmektedir. Bu doğrultuda sinema, kimlikleri yalnızca yansıtan bir araç değildir; onları belirli görsel, anlatısal ve mekânsal ilişkiler içerisinde yeniden kurmaktadır. Benzer biçimde Söğütlüler (2025), ekran anlatılarında toplumsal ve ideolojik karşıtlıkların doğrudan aktarılmadığını; anlatı kodları, semboller, metaforlar ve çatışma unsurları aracılığıyla yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, görsel anlatının toplumsal kimlikleri yalnızca görünür kılan değil, aynı zamanda onları belirli temsil ilişkileri içerisinde konumlandıran bir yapı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada söz konusu kuramsal yaklaşımlara yönetmen kimliği boyutu da eklenmektedir. Ancak yönetmen kimliği, filmin anlamını doğrudan belirleyen biyografik bir unsur olarak ele alınmamaktadır. Yönetmenin ulusal ya da kültürel aidiyetinden hareketle belirli bir sinematografik biçim türetmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Bunun yerine yönetmen kimliği; tarihsel deneyim, kültürel bellek, estetik yaklaşım, coğrafyayla kurulan ilişki ve ele alınan konuya yönelik mesafenin kesiştiği konumlanmış bir bakış olarak değerlendirilmektedir. Taranç'ın (Taranç 2020, s. x) ifade ettiği gibi, "sinemada da yönetmenler birikimlerinden beslenerek, kurdukları dünyalarda anlamın keşfini izleyici ile paylaşır." Taranç ayrıca kimi yönetmenlerin yaşadıkları toplumsal olayları anlatının arka planına taşıdıklarını, kimilerinin ise kültürel değerlerini sinemasal kompozisyonlarına yansıttıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda yönetmen, tarafsız ve bağlamdan bağımsız bir göz değil; belirli tarihsel, kültürel ve estetik koşullar içerisinden görüntü üreten bir özne olarak ele alınmaktadır.

Yönetmensel bakış yalnızca neyin gösterildiğiyle değil, aynı zamanda neyin çerçevenin dışında bırakıldığıyla da ortaya çıkmaktadır. Her kadraj, aynı zamanda bir seçme ve dışarıda bırakma eylemidir. Bir karakterin merkeze alınması başka bir karakterin ikincil konuma itilmesine; belirli bir tarihsel deneyimin görünür kılınması ise başka bir deneyimin geri planda kalmasına neden olabilir. Köprü (2019, s. 249), yönetmenlerin **"**gösterdikleri kadar göstermedikleri ile de" sinemasal anlam ürettiklerini belirterek ekran dışının temsil sürecindeki önemine işaret etmektedir. Bu nedenle sinemasal bakışın sınırları yalnızca görüntünün fiziksel çerçevesinde değil, görüntünün hangi tarihsel, kültürel ve estetik koşullar altında üretildiğinde de aranmalıdır. Yönetmenin bakışı özellikle tarihsel travma, savaş, göç, etnik aidiyet ve ulusal bellek gibi konuların temsilinde önem kazanmaktadır. Çünkü bu tür anlatılarda yönetmen yalnızca estetik tercihlerde bulunmaz; aynı zamanda geçmişin hangi biçimde hatırlanacağına ve görünür kılınacağına ilişkin bir temsil düzeni de oluşturur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu çerçevede sinemasal temsil, iki farklı konumun karşılaşması üzerinden değerlendirilebilir: temsil edilen kimliğin konumu ile temsil eden öznenin bakış konumu. Yönetmenin kimliği görüntünün anlamını tek başına belirlemese de görüntünün hangi tarihsel, kültürel ve estetik konumdan üretildiğini anlamak açısından önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Çalışmanın sonraki bölümünde *Bure Baruta*, *Underground* ve *Ulis'in Bakışı* filmleri bu kuramsal zemin doğrultusunda karşılaştırmalı olarak ele alınacak; kimliklerin hangi sinematografik araçlarla konumlandırıldığı ve üç yönetmenin aynı Balkan coğrafyasını farklı görsel rejimler içerisinde nasıl kurduğu incelenmektedir.

3. ÖRNEKLEM OLARAK SEÇİLEN FİLMLERDE SİNEMASAL BAKIŞ ve KİMLİĞİN GÖRSEL KONUMLANDIRILMASI

Araştırmanın örneklemini oluşturan Bure Baruta, Underground ve Ulis'in Bakışı, Balkan coğrafyasını savaş, toplumsal parçalanma, tarih, kimlik ve bellek eksenlerinde ele almalarına rağmen birbirinden farklı görsel rejimler üretmektedir. Bu farklılık yalnızca filmlerin anlatı içeriklerinden değil; kamera kullanımı, mekânsal düzenleme, plan süreleri, kurgu, karakterlerin görünürlük biçimleri ve yönetmensel bakışın niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle üç film, kimliğin sinemasal anlatı içerisinde nasıl görsel olarak konumlandırıldığını ve yönetmen kimliğinin bu konumlandırmaya nasıl etki ettiğini karşılaştırmalı biçimde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

3.1. *Bure Baruta*

Goran Paskaljević'in *Bure Baruta* filmi, 1990'ların Belgrad'ında tek bir gece boyunca birbirine bağlanan farklı karakterlerin hikâyeleri üzerinden toplumsal çözülmeyi görünür kılmaktadır. Filmde anlatıyı baştan sona taşıyan merkezi bir kahramanın bulunmaması, kimliğin tekil ve bütünlüklü bir özne üzerinden kurulmasını engellemektedir. Longinović (2005, ss. 43–44), filmin birbirinden ayrışmış olayları aynı mekânsal yapı içerisinde bir araya getiren parçalı anlatısına dikkat çekmekte; kameranın Belgrad'ın kentsel dokusu içerisinde farklı karakterlerin yaşamları arasında dolaştığını belirtmektedir. Böylece bireysel hikâyeler ortak bir toplumsal gerilimin parçalarına dönüşürken Belgrad yalnızca olayların geçtiği bir mekân değil, parçalanmış toplumsal yapının görsel karşılığı hâline gelmektedir.

Filmin görsel dünyasında sokaklar, otomobiller, barlar, evler ve diğer geçiş alanları karakterlerin sürekli karşı karşıya geldiği toplumsal temas bölgeleri olarak işlev görmektedir. Yugoslavya'nın parçalanmasının yarattığı tarihsel kriz doğrudan politik açıklamalarla değil; güvensizlik, öfke, saldırganlık ve gündelik şiddet aracılığıyla karakterlerin bedenlerine ve ilişkilerine taşınmaktadır. Özellikle erkek karakterler arasındaki güç mücadeleleri ve şiddet performansları, erkek deneyimini anlatının önemli merkezlerinden biri hâline getirmektedir. Bu yönüyle film, Mulvey'in bakış yaklaşımı çerçevesinde erkeklik ilişkilerinin görünürlük biçimleriyle; hooks'un karşı bakış kavramı açısından ise savaş sonrası toplumsal yapıya içeriden geliştirilen eleştirel tavırla ilişkilendirilebilir. Sunumdaki karşılaştırmada da Bure Baruta için erkek şiddetinin ve erkek deneyiminin merkeziliği, kimliklerin savaş sonrası toplumsal kriz içinde yeniden oluşması ve yönetmen bakışının "parçalı ve toplumsal tanıklık" niteliği vurgulanmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Hall'un temsil yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde filmde kimlikler sabit kategoriler olarak değil, toplumsal parçalanma içerisinde sürekli yeniden biçimlenen ilişkisel yapılar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirmeyi destekler biçimde Bjelić (2005, s. 109), filmin kurduğu kentsel ilişkiler ağının özneyi sabit bir etnik özden ve bireysel psikolojiden uzaklaştırarak diğer kentliler ve kentin kendisiyle kurduğu ilişkiler içerisinde konumlandırdığını belirtmektedir. Paskaljević'in bakışı büyük tarihsel anlatılardan çok gündelik hayatın içerisinde gelişmekte; tarih, bireylerin davranışlarında ve kent deneyiminde görünür hâle gelmektedir. Bu nedenle Bure Baruta'nın sinemasal bakışı, gündelik gerçekliğin içerisinden gelişen parçalı ve toplumsal bir tanıklık biçiminde değerlendirilebilir.

3.2. *Underground*

Emir Kusturica'nın *Underground* filmi, Yugoslav tarihini II. Dünya Savaşı'ndan ülkenin parçalanmasına uzanan geniş bir zaman aralığı içerisinde ele almaktadır. Ancak tarih, doğrusal ve gerçekçi bir anlatı biçiminde sunulmamakta; grotesk, trajik, komik ve mitik unsurların iç içe geçtiği yoğun bir görsel dünya içerisinde yeniden kurulmaktadır. Hareketli kamera, kalabalık mizansenler, müzik, dans, hayvanlar, şiddet ve kutlama görüntülerinin aynı anlatı alanı içerisinde birleşmesi filmin karnavalesk yapısını belirginleştirmektedir. Deniz (2025, s. 148), filmde Balkan stereotiplerinin grotesk bir üslupla yeniden üretildiğini ve bu yaklaşımın Kusturica'nın özgün sinema dilinin önemli bir parçasını oluşturduğunu belirtmektedir.

Filmin en önemli mekânsal düzenlemelerinden biri olan yeraltı, bakış ve temsil ilişkisi açısından merkezi bir metafor oluşturmaktadır. Yeraltında yaşayan insanlar dışarıdaki tarihsel gerçekliği doğrudan görememekte; dünyaya ilişkin bilgileri Marko'nun aktardıkları üzerinden edinmektedir. Deniz (2025, s. 141), yeraltını Sosyalist Yugoslavya'nın alegorik karşılığı olarak değerlendirerek burada yaşayan insanların dış dünyadan koparıldığını ve onlar için belirli bir gerçeklik yanılsaması oluşturulduğunu vurgulamaktadır. Böylece gerçeklik, seçilmiş ve düzenlenmiş bilgiler aracılığıyla kurulmaktadır. Poamă (2011, s. 640) da filmde propaganda ve iktidar ilişkilerinin gerçekliğin yeniden üretilmesinde belirleyici olduğunu, özellikle kahramanlık söylemlerinin bu süreçte işlev gördüğünü belirtmektedir. Bu yapı aynı zamanda sinemasal temsilin kendisine ilişkin bir sorunu görünür kılmaktadır: Seyirci de tarihsel gerçekliğin tamamına doğrudan erişmemekte, geçmişle yönetmenin seçtiği görüntüler ve anlatısal ilişkiler üzerinden karşılaşmaktadır. Bu nedenle *Underground*, yalnızca tarihsel manipülasyonu konu alan bir film değil, aynı zamanda tarihin sinema aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini sorgulayan bir temsil alanıdır.

Kuramsal açıdan filmde erkek karakterler ve erkeklik ilişkileri anlatının merkezinde yer alırken, resmî tarih ve propaganda biçimlerinin sorgulanması eleştirel bir temsil alanı oluşturmaktadır. Hall'un temsil yaklaşımı doğrultusunda ise kimlikler tarih, ideoloji ve mit aracılığıyla sürekli yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda Kusturica tarihi yalnızca görüntüleyen bir yönetmen konumunda değildir; tarihsel malzemeyi seçmekte, yeniden düzenlemekte ve grotesk, alegorik ve karnavalesk bir estetik rejim içerisinde dönüştürmektedir.

3.3. *Ulis'in Bakışı*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Theo Angelopoulos'un Ulis'in Bakışı filmi, yönetmen kimliği ile sinemasal bakış arasındaki ilişkiyi diğer iki filme göre daha doğrudan biçimde tartışmaktadır. Filmin merkezindeki A. adlı yönetmen, Manakia kardeşlere ait olduğu düşünülen kayıp film makaralarını bulmak amacıyla Balkanlar boyunca bir yolculuğa çıkmaktadır. Ancak bu yolculuk giderek yalnızca fiziksel bir arayış olmaktan çıkarak görüntünün, tarihin, belleğin ve sinemanın görme kapasitesinin sorgulandığı düşünsel bir arayışa dönüşmektedir. Akan Çelik (2024, s. 94), filmde aranan kayıp makaraları Balkanların geçmişine ait bir "ilk bakış" arayışıyla ilişkilendirmekte ve A.'nın yolculuğunu değişen sınırlar içinde geçmişe ulaşma çabası olarak değerlendirmektedir.

Filmde kayıp görüntülerin aranması, sinemanın "ilk bakışı"na ulaşma arzusuyla ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte Balkan coğrafyasında karşılaşılan şehirler, sınırlar, savaş alanları, terk edilmiş yapılar ve insanlar, bakışın tarihsel anlamlardan bütünüyle bağımsız olamayacağını göstermektedir. Angelopoulos'un uzun plan-sekansları, yavaş kamera hareketleri ve geniş mekânsal düzenlemeleri bu yaklaşımın biçimsel karşılığını oluşturmaktadır. Kamera zamanı hızlı kurgu aracılığıyla parçalamak yerine karakter ile mekânı aynı süre içerisinde birlikte görünür kılmakta; böylece seyirciyi görüntü ve tarihsel bellek üzerinde düşünmeye yöneltmektedir. Öztürk (2026, s. 3), Angelopoulos'un uzun plan-sekans kullanımının farklı zamansal katmanları aynı sinemasal düzlem içerisinde bir araya getirerek tarihsel süreklilik ve bellek duygusunu güçlendirdiğini belirtmektedir.

Mulvey'in yaklaşımı açısından filmde erkek yönetmenin bakışı merkezde yer almakla birlikte, bu bakış aynı zamanda filmin kendisi tarafından sorgulanmaktadır. Hooks'un karşı bakış kavramı çerçevesinde Balkanlara yönelik indirgemeci temsil biçimlerinden uzaklaşan alternatif bir görme biçimi kurulurken, Hall'un temsil anlayışı açısından kimlik; bellek, sınır ve yolculuk içerisinde sürekli oluş hâlinde ele alınmaktadır. Beyazıt ve Taranç (2020, s. 77), Angelopoulos'un sonraki dönem sinemasında kolektif tarihin geri plana çekildiğini; bireysel tarihler, içsel ve dışsal yolculuklar, Balkanlar, sınırlar, göç, sürgün ve mültecilik gibi deneyimlerin öne çıktığını belirtmektedir. Bu bağlamda Angelopoulos'un yönetmensel yaklaşımı belleksel, düşünsel ve sorgulayıcı bir bakış olarak değerlendirilebilir. Ulis'in Bakışı, yalnızca Balkan coğrafyasını temsil eden değil, aynı zamanda bu coğrafyaya bakmanın ve onu temsil etmenin olanaklarını ve sınırlarını sorgulayan bir film olarak öne çıkmaktadır.

Üç film birlikte değerlendirildiğinde Paskaljević'in kimliği gündelik toplumsal parçalanma içerisinde gözlemlediği, Kusturica'nın tarih ve kimliği grotesk ve mitik bir yapı içerisinde yeniden kurduğu, Angelopoulos'un ise kimliği bellek, sınır ve bakışın kendisi üzerinden sorguladığı görülmektedir. Böylece aynı Balkan coğrafyası, üç farklı yönetmensel konum aracılığıyla birbirinden ayrılan üç farklı görsel gerçekliğe dönüşmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, sinemasal bakışın yalnızca kameranın fiziksel yönelimiyle açıklanamayacağını; temsil edilen kimlikler, yönetmenin bakış konumu ve sinematografik biçim arasında kurulan çok katmanlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Kamera açısı, kadraj, plan ölçeği, mekân, kurgu ve zamansallık gibi biçimsel tercihler yalnızca estetik düzenlemeler değildir; karakterlerin görünürlük, merkezilik, faillik ve öznellik konumlarının oluşumuna doğrudan

katılmaktadır. Bu nedenle sinemada kimliğin nasıl temsil edildiğini anlamak için yalnızca "kim gösterilmektedir?" sorusu değil, "kim bakmaktadır?", "hangi konumdan bakmaktadır?" ve "neyi görünür ya da görünmez kılmaktadır?" soruları da birlikte değerlendirilmelidir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi, kimliğin sabit ve değişmez bir kategori olarak değil, temsil süreçleri içerisinde yeniden üretilen ve konumlandırılan bir yapı olduğunu göstermektedir. Mulvey'in eril bakış yaklaşımı görme ilişkilerinin toplumsal güç ilişkileriyle bağlantısını ortaya koyarken, hooks'un karşı bakış kavramı egemen temsil biçimlerinin sorgulanabilirliğine işaret etmekte; Hall'un yaklaşımı ise kimliğin tarihsel ve kültürel söylemler içerisinde sürekli yeniden biçimlendiğini göstermektedir. Bu çerçeveye eklenen yönetmen kimliği boyutu, sinemasal görüntünün tarafsız bir bakıştan değil, belirli tarihsel, kültürel ve estetik koşullar içerisinden üretildiğini görünür kılmaktadır. Dolayısıyla sinemasal temsil, temsil edilen kimliğin konumu ile temsil eden öznenin bakış konumunun karşılaştığı bir alan olarak değerlendirilebilir.

Bure Baruta, Underground ve Ulis'in Bakışı üzerine gerçekleştirilen karşılaştırmalı çözümleme, aynı tarihsel ve coğrafi alanın farklı yönetmensel bakışlar altında birbirinden ayrılan görsel gerçekliklere dönüşebildiğini göstermektedir. Paskaljević, Balkan deneyimini gündelik şiddet, parçalanmış kent yaşamı ve toplumsal ilişkiler üzerinden görünür kılarken; Kusturica tarihi grotesk, alegorik ve karnavalesk bir estetik içerisinde yeniden kurmaktadır. Angelopoulos ise sınır, yolculuk, bellek ve tarihsel süre üzerinden daha düşünsel ve sorgulayıcı bir görsel rejim oluşturmaktadır. Böylece kimlik, Bure Baruta'da toplumsal parçalanma içerisinde, Underground'da tarih ve ideolojiyle kurulan ilişkiler içerisinde, Ulis'in Bakışı'nda ise bellek ve sınır deneyimi içerisinde yeniden biçimlenmektedir.

Sonuç olarak sinemasal bakışın sınırları hem görüntü içerisinde temsil edilen kimliklerin konumunda hem de görüntüyü oluşturan yönetmenin tarihsel, kültürel ve estetik konumunda ortaya çıkmaktadır. Yönetmen kimliği filmin anlamını tek başına belirleyen biyografik bir neden olmamakla birlikte, hangi tarihsel deneyimlerin merkeze alındığını, hangi mekânların görünür kılındığını ve hangi anlatısal ya da görsel stratejilerin tercih edildiğini anlamak açısından önemli bir analitik alan sunmaktadır. Bu nedenle sinemasal temsil çalışmalarında görüntünün yalnızca neyi anlattığına değil, hangi bakış tarafından, hangi koşullar altında ve hangi görsel araçlarla kurulduğuna odaklanmak; kimlik, temsil ve yönetmen ilişkisini birlikte değerlendirmek açısından daha bütünlüklü bir çözümleme olanağı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akan Çelik, H. (2024). Modern sınırların gölgesinde "kayıp" bir kimlik arayışı: *Ulis'in Bakışı (Ulysses' Gaze)*. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 10*(2), 79–103.
- Berber, L., & Taranç, R. (2018). Toplumsal grupların karnavalesk yaşamlarının belgesel filmler üzerinden yorumlaması ve kitsch olgusu. *The Journal of Academic Social Science, 6*(67), 95–115. https://doi.org/10.16992/ASOS.13500
- Beyazıt, E., & Taranç, R. (2020). Sıra dışı bir Atinalı Theodoros Angelopoulos'un sinemasına yolculuk. In R. Taranç & M. Tomak (Eds.), *Beş dakika ara: Sinema ve televizyonda yönetmene dair* (pp. 73–114). Paradigma Akademi.

- Bjelić, D. I. (2005). Global aesthetics and Serbian cinema in the 1990s. In A. Imre (Ed.), *East European cinemas* (pp. 103–120). Routledge.
- Deniz, E. (2025). Sürekli çoğalan Balkanizmler: Emir Kusturica'nın *Yeraltı* filminde stereotipler. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 8*(15), 135–150.
- Hall, S. (1990). Cultural identity and diaspora. In J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, culture, difference* (pp. 222–237). Lawrence & Wishart.
- Köprü, M. (2019). Temsil edilemeyenin mekânı olarak ekran dışı uzay-zaman. *SineFilozofi*, *Özel Sayı 1*, 241–256. https://doi.org/10.31122/sinefilozofi.515170
- Longinović, T. Z. (2005). Playing the Western eye: Balkan masculinity and post-Yugoslav war cinema. In A. Imre (Ed.), *East European cinemas* (pp. 35–47). Routledge.
- Mulvey, L. (1975). Visual pleasure and narrative cinema. *Screen, 16*(3), 6–18.
- Öztürk, M. E. (2026). Sınır ve longue durée: *Ulis'in Bakışı'nda* ertelenen eve dönüş. *tarihyazımı*, (1), 1–24.
- Poamă, A. (2011). Il était une fois un pays: Propagande, pouvoir et ténèbres dans l'*Underground* d'Emir Kusturica (1995). *Studia Politica: Romanian Political Science Review, 11*(4), 633–645.
- Shohat, E., & Stam, R. (1994). *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the media*. Routledge.
- Söğütlüler, T. (2025). Narrative transformation in the Turkish television industry: The rise of conservative and secular conflict. *Journal of Media and Religion Studies, 8*(1), 85–121. https://doi.org/10.47951/mediad.1621170
- Taranç, R. (2020). Yönetmenlerin filmlerde ve dizilerde görsel tasarımı ve üslubu. In R. Taranç & M. Tomak (Eds.), *Beş dakika ara: Sinema ve televizyonda yönetmene dair* (pp. vii–xiii). Paradigma Akademi.
- Uğur, U. (2017). Auteur yönetmen yaklaşımının Türk sinemasına yansımaları: Demirkubuz sineması. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(3), 227–241.
- Uluç, M., & Kaçar, F. (2024). Türk korku sinemasında İslami unsurlar: "Büyü" film örneklemi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (44), 132–150. https://doi.org/10.31123/akil.1427989

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ARABESK ERKEKLİĞİN İNŞASI: OSMAN F. SEDEN'İN FERDİ TAYFUR FİLMLERİNDE MAĞDURİYET, GURUR VE FEDAKÂRLIK

Öğr. Gör. Dr. MELİH TOMAK
Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sanat Kuramları Anabilim Dalı, melihtomak@gmail.com-ORCID ID: 0000-0001-9945-4878

ÖZET

1970'li yılların sonlarından itibaren Türkiye'de hız kazanan iç göç, kentleşme, sınıfsal eşitsizlikler ve toplumsal dönüşüm süreçleri, arabesk kültürün geniş kitleler tarafından benimsenmesinde belirleyici olmuştur. Arabesk müziğin sinemayla kurduğu ilişki ise özellikle alt sınıf erkekliğinin temsilinde kendine özgü bir anlatı ve karakter yapısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışma, Osman F. Seden'in Ferdi Tayfur'un başrolünde yer aldığı filmlerde erkeklik kimliğinin hangi anlatısal, görsel ve duygusal kodlar üzerinden inşa edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini *İnsan Sevince (1979), Durdurun Dünyayı (1980), Bir Damla Ateş (1981), Sen de mi Leyla (1982)* ve *Hasret Sancısı (1982)* filmleri oluşturmaktadır. Filmler nitel film çözümlemesi yaklaşımıyla değerlendirilmiş; anlatı yapısı, karakter kuruluşu, sınıfsal çatışmalar, mekânsal karşıtlıklar, müzik kullanımı ve erkek karakterin bedensel ve duygusal temsilleri mağduriyet, gurur ve fedakârlık temaları çerçevesinde ele alınmıştır. Çözümleme sonucunda, Ferdi Tayfur'un canlandırdığı erkek karakterlerin ekonomik güç ve toplumsal statü bakımından dezavantajlı olmalarına karşın dürüstlük, sadakat, aşk, namus ve haysiyet gibi değerler aracılığıyla ahlaki bir üstünlük alanı oluşturdukları görülmektedir. Mağduriyet, bu filmlerde yalnızca bir güçsüzlük göstergesi olarak değil, karakterin masumiyetini ve ahlaki meşruiyetini pekiştiren temel bir unsur olarak işlev görmektedir. Gurur, sınıfsal tahakküme ve paranın belirlediği toplumsal ilişkilere karşı sembolik bir direnç biçimine dönüşürken; fedakârlık ise erkekliğin aşk, sadakat ve koruyuculuk uğruna özgürlükten, bedensel bütünlükten ve kişisel mutluluktan vazgeçme kapasitesi üzerinden kurulmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte şarkılar, yakın planlar ve karakterin duygusal kırılganlığını görünür kılan melodramatik anlatım, geleneksel olarak duygularını bastırması beklenen erkeklik temsilinin dönüşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda Osman F. Seden–Ferdi Tayfur filmleri, ekonomik güç ve duygusal denetimle özdeşleştirilen hegemonik erkeklik anlayışını acı, mağduriyet, haysiyet ve fedakârlık üzerinden yeniden biçimlendiren melez ve çelişkili bir arabesk erkeklik temsili ortaya koymaktadır. Bu temsil, bir yandan dönemin sınıfsal eşitsizliklerini ve kentleşme deneyiminin yarattığı toplumsal gerilimleri görünür kılarken, diğer yandan bu çatışmaları kader, felek ve çile kavramlarıyla melodramatik bir düzleme taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Arabesk sinema, erkeklik, Ferdi Tayfur, Osman F. Seden, mağduriyet.*

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE CONSTRUCTION OF ARABESQUE MASCULINITY IN OSMAN F. SEDEN'S FERDİ TAYFUR FILMS: VICTIMHOOD, PRIDE, AND SELF-SACRIFICE

ABSTRACT

From the late 1970s onward, the intensification of internal migration, rapid urbanization, class inequality, and broader processes of social transformation in Turkey provided the historical and cultural conditions for the emergence of arabesque as a powerful mode of popular expression. At the intersection of music and cinema, arabesque melodrama developed a distinctive representational regime through which lower-class masculine subjectivity was articulated. This study examines how masculinity is constructed through narrative, visual, and affective codes in Osman F. Seden's films starring Ferdi Tayfur. The corpus comprises *İnsan Sevince* (1979), *Durdurun Dünyayı* (1980), *Bir Damla Ateş* (1981), *Sen de mi Leyla* (1982), and *Hasret Sancısı* (1982). Employing qualitative film analysis, the study focuses on narrative structure, character construction, class conflict, spatial oppositions, musical dramaturgy, and the bodily and emotional representation of male characters within the conceptual framework of victimhood, pride, and self-sacrifice. The analysis demonstrates that Tayfur's male protagonists, despite their marginalization in terms of economic capital and social power, construct an alternative form of masculine authority grounded in honesty, loyalty, honor, dignity, and moral integrity. Victimhood functions not simply as a marker of passivity or weakness, but as a constitutive mechanism through which innocence, ethical legitimacy, and moral superiority are produced. Pride operates as a symbolic mode of resistance to class domination and to social relations structured by economic power, while self-sacrifice becomes a key performative dimension of masculinity through the willingness to surrender freedom, bodily integrity, and personal happiness in the name of love, loyalty, and protection. Furthermore, songs, close-up imagery, and the overt display of emotional vulnerability destabilize the conventional masculine ideal based on emotional restraint and invulnerability. In this respect, the Seden–Tayfur films construct a distinctive configuration of *arabesque masculinity* that rearticulates masculine power through suffering, victimhood, dignity, and self-sacrifice rather than through economic privilege, domination, and emotional control. While this representational model renders visible the class inequalities and social tensions generated by urbanization, it simultaneously translates structural conflict into a melodramatic discourse of fate, misfortune, and suffering. Arabesque masculinity thus emerges as an ideologically ambivalent formation: it challenges hegemonic models of masculine power at the level of affect and moral authority, while relocating socio-economic contradictions within a fatalistic and melodramatic structure.

Keywords: *Arabesque cinema, masculinity, Ferdi Tayfur, Osman F. Seden, victimhood.*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1.GİRİŞ

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren hızlanan iç göç ve kentleşme, yalnızca nüfusun mekânsal dağılımını değil; gündelik yaşam biçimlerini, kültürel üretimi ve toplumsal kimliklerin ifade edilme biçimlerini de önemli ölçüde dönüştürmüştür. Kırdan büyük kentlere yönelen nüfus hareketleri sonucunda oluşan yeni toplumsal kesimler, bir yandan kent yaşamının ekonomik ve kültürel olanaklarına eklemlenmeye çalışırken diğer yandan yoksulluk, dışlanma, aidiyet kaybı ve sınıfsal eşitsizliklerle karşılaşmıştır. Arabesk kültür, söz konusu dönüşümün yarattığı gerilimlerin popüler kültür alanındaki en görünür ifade biçimlerinden biri olmuştur.

Arabesk müzikte sıklıkla karşılaşılan kader, çile, karşılıksız aşk, yoksulluk, haksızlık, yalnızlık ve toplumsal dışlanma temaları, sinema aracılığıyla görsel ve dramatik bir anlatıya dönüşmüştür. Böylece arabesk sinema, müzikal bir türün beyazperdeye aktarılmasının ötesinde, belirli bir toplumsal deneyimin ve duygulanım biçiminin temsil alanı haline gelmiştir. Meral Özbek'in (1991) arabeski popüler kültür ve modernleşme bağlamında değerlendiren yaklaşımı da arabeskin yalnızca estetik bir müzik türü olarak değil, Türkiye'de yaşanan toplumsal dönüşümün özgül kültürel ifadelerinden biri olarak ele alınabilmesine olanak sağlamaktadır.

1980 sonrası toplumsal dönüşüm, anlatılardaki geleneksel erkeklik temsilini de önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu süreçte erkek karakter, önceki dönemlerdeki merkezî ve güçlü konumunu kaybederek daha kırılgan, başarısız ve çatışmalı bir özne olarak görünür hâle gelmiştir. Nitekim, 1990 sonrasında erkek özneler, anlatının merkezine negatif ve başarısız karakterler olarak yerleşirken kadın karakterler giderek öykünün ve perdenin dışına itilmiştir (Aydoğan, 2020, s.3). Bu dönüşüm, dönemin arabesk filmlerinde erkek karakterlerin temsilinde de belirgin biçimde görülmektedir. Ekonomik açıdan güçlü, duygularına hâkim ve çevresi üzerinde iktidar kurabilen erkek figürünün yerini; yoksullaştırılmış, terk edilmiş, ihanete uğramış, ağlayan ve acı çeken ancak ahlaki değerlerinden vazgeçmeyen bir erkek karakter almaktadır. Bu karakterin gücü ekonomik sermayeden ya da kurumsal otoriteden değil; dürüstlük, sadakat, haysiyet ve acıya dayanabilme kapasitesinden kaynaklanmaktadır.

Osman F. Seden'in Ferdi Tayfur'la gerçekleştirdiği filmler söz konusu erkeklik temsilinin belirgin örneklerini sunmaktadır. Seden'in Yeşilçam melodramının anlatı kalıplarını Ferdi Tayfur'un arabesk müzikte oluşturduğu yıldız imajıyla bir araya getirmesi, sinemada farklı bir erkeklik tipolojisinin oluşmasına imkân vermiştir. Ferdi Tayfur'un canlandırdığı karakterler tekrar tekrar yoksullukla, sınıfsal dışlanmayla, ihanetle, hapisle, sevdiği kadını kaybetmekle ya da bedensel kayıpla karşılaşmaktadır. Ancak bütün bu yenilgiler karakterin anlatıdaki değerini azaltmak yerine ahlaki üstünlüğünün temel dayanağına dönüşmektedir.

Bu çalışma bu noktadan hareketle, Osman F. Seden'in Ferdi Tayfur'un başrolünde bulunduğu *İnsan Sevince* (1979), *Durdurun Dünyayı* (1980), *Bir Damla Ateş* (1981), *Sen de mi Leyla* (1982) ve *Hasret Sancısı* (1982) filmlerinde erkekliğin nasıl kurulduğunu incelemektedir. Temel araştırma sorusu, bu filmlerde alt sınıfa ait erkek karakterlerin toplumsal ve ekonomik güçten yoksun oldukları halde hangi anlatısal ve görsel stratejiler aracılığıyla yeniden güçlü ve meşru bir erkek özne olarak konumlandırıldıklarıdır. Çalışmada bu dönüşümün başlıca üç

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kavram etrafında gerçekleştiği öne sürülmektedir: *mağduriyet, gurur ve fedakârlık.* Ferdi Tayfur filmleri arabesk müzik ve popüler sinema bağlamında çeşitli çalışmalarda ele alınmış olmakla birlikte, Osman F. Seden'in Tayfur'la gerçekleştirdiği filmlerde erkekliğin mağduriyet, gurur ve fedakârlık ekseninde karşılaştırmalı olarak incelenmesi sınırlı kalmıştır. Bu çalışma, söz konusu filmleri erkeklik çalışmaları ile melodram ve arabesk kültür tartışmalarını bir araya getirerek değerlendirmesi bakımından literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. ARABESK SİNEMA, MELODRAM ve ERKEKLİK

Melodram, ahlaki karşıtlıkları keskinleştirip karakterleri yoğun duygusal çatışmalar içinde konumlandıran bir anlatı biçimi olmanın ötesinde, toplumsal değerleri ve güç ilişkilerini görünür kılan bir temsil alanıdır. İyi ile kötü, masumiyet ile suç, sadakat ile ihanet arasındaki gerilimler, karakterlerin yalnızca kişisel seçimlerini değil, içinde bulundukları sınıfsal ve toplumsal koşulları da anlamlandırır. Bu çerçevede acı, kayıp ve çatışma, bireysel deneyimleri aktarmanın yanı sıra eşitsizlikleri ve toplumsal cinsiyet normlarını dramatize eder. Melodramlar güçsüz olanı yüceltirken, güçlü olanı çoğu zaman olumsuz bir konuma yerleştirir; karakterlerin eylemleri ise içinde bulundukları toplumsal ve sınıfsal konum tarafından belirlenir (Anker, 2012, s. 136). Bu bağlamda melodram, bireysel mağduriyetleri toplumsal eşitsizliklerle ilişkilendirerek karakterlerin ahlaki ve sınıfsal konumlarını görünür kılan temel bir anlatı zemini oluşturmaktadır.

Arabesk anlatılarda mağduriyet yaşayan erkek karakterin ağlaması, terk edilmesi ya da yoksullaşması, geleneksel olarak güç ve denetimle özdeşleştirilen erkeklik idealini sarsarken; gurur, sadakat ve fedakârlık gibi ahlaki değerler üzerinden ona yeni bir meşruiyet kazandırır. Böylece melodram, erkek karakterin kırılganlığını yalnızca bir acı göstergesi olarak değil, toplumsal koşullar karşısında ahlaki üstünlük kurma ve erkeklik kimliğini yeniden tanımlama imkânı olarak da sunar. Türk sinemasındaki arabesk melodramlarda kurulan ahlaki düzen, büyük ölçüde sınıfsal karşıtlıklar etrafında şekillenir. Avcı'nın (2019, s. 71) belirttiği gibi, "yoksul-zengin karşıtlığı neredeyse tüm Yeşilçam melodramlarının temel paradigmasını oluşturmuştur." Arabesk filmlerde de bu sınıfsal ayrım, yoksul karakterlerin ahlaki üstünlüğü ile zengin karakterlerin güç ve çıkar ilişkileri arasındaki karşıtlık üzerinden sürdürülmektedir. Yoksulluk çoğu zaman dürüstlük ve sahicilikle; zenginlik ise çıkarcılık, yozlaşma ve duygusal yabancılaşmayla ilişkilendirilmektedir. Gecekondu, mahalle, küçük ev, sokak ve işçi çevresi dayanışmayı ve samimiyeti temsil ederken; villa, gazino, lüks otomobil ve kumarhane gibi mekânlar toplumsal eşitsizliğin görünür göstergeleri haline gelmektedir.

Bu yapı, erkeklik temsillerinin değerlendirilmesi bakımından da önem taşımaktadır. Erkeklik, sabit ve değişmez bir kimlikten ziyade toplumsal ilişkiler, güç dengeleri ve tarihsel koşullar içerisinde biçimlenen çok katmanlı bir yapı olarak değerlendirilebilir. Connell'e (1998, s. 122–123) göre erkekliğin fiziksel anlamı, toplumsal pratiğin kişisel tarihi, toplumdaki yaşam çizgisi aracılığıyla gelişir. Bu yaklaşım, erkekliğin yalnızca biyolojik özellikler üzerinden değil, toplumsal deneyimler ve ilişkiler içerisinde biçimlendiğini göstermektedir. Ekonomik güç, kamusal alandaki otorite, bedensel yeterlilik, heteroseksüellik ve duygusal kontrol gibi unsurlar, erkekliğin toplumsal olarak meşrulaştırılmasında belirleyici göstergeler arasında yer almaktadır. Sancar (2009, s. 28–29) da güç, akıl, aktiflik, rekabet, başarı tutkusu, risk alma ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kahramanlık istenci gibi özelliklerin erkeklikle ilişkilendirilen temel göstergeler arasında yer aldığını belirtmektedir. Özellikle ekonomik bağımsızlık, erkeğin aile, çalışma yaşamı ve kamusal alandaki konumunun kurulmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak arabesk filmlerdeki erkek karakterler, bu beklentileri karşılayamadıkları noktada belirgin bir erkeklik krizi yaşamaktadır. İşsizlik, yoksulluk, mülksüzlük, göç ve toplumsal dışlanma gibi koşullar, erkek karakterin ekonomik ve toplumsal iktidarını sınırlandırırken erkeklik kimliğinin farklı değerler üzerinden yeniden kurulmasına zemin hazırlamaktadır.

Arabesk melodram bu kaybı farklı bir sermaye biçimiyle telafi eder: ahlaki sermaye. Erkek karakterin ekonomik güçten yoksun olması, onun anlatı içindeki erkeklik konumunu ortadan kaldırmaz. Tam tersine dürüstlük, sadakat, sözünde durma, koruyuculuk, namus ve sevdiği kişi uğruna kendini feda edebilme gibi özellikler karaktere sembolik bir üstünlük kazandırır. Bu bağlamda Demren (2003, s. 33), "Erkekliğin sosyal bağlamda anlamlı olabilmesi için duygusal ve fiziksel acılara katlanabilme ve 'şeref' olgusuyla pekiştirilmesi gerekir" diyerek erkeklik, acı ve şeref arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Böylece güç, sahip olmak ve yönetmek kadar acıya dayanmak ve kayıplar karşısında haysiyetini korumak üzerinden de tanımlanmaya başlanır. Bu nedenle Ferdi Tayfur'un Seden filmlerindeki personası, hegemonik erkeklikten bütünüyle kopan bir model olarak değil, onun bazı unsurlarını yeniden düzenleyen melez bir erkeklik biçimi olarak değerlendirilebilir. Demetriou'nun (2001, s. 349) yaklaşımında hegemonik erkeklik, "çeşitli ve görünüşte karşıt unsurları bünyesinde barındıran melez bir blok" olarak düşünülebilir. Bu çerçevede karakter duygusal olarak kırılgan, ağlayan ve yenilen bir özne hâline gelirken; koruyuculuk, namus, sadakat ve eril sorumluluk düşüncesini sürdürmektedir. Dolayısıyla söz konusu filmler erkekliğin geleneksel biçimini tamamen ortadan kaldırmaktan çok, onu arabesk kültürün acı ve mağduriyet dili içerisinde yeniden üretmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırmada nitel film çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Amaç, filmlerin yalnızca olay örgülerini betimlemek değil, erkek karakterin hangi anlatısal, görsel ve duygusal kodlarla oluşturulduğunu ortaya koymaktır. Film çözümlemesinde anlatı yapısının yanı sıra mizansen, sinematografi, kurgu ve ses gibi biçimsel unsurların birlikte değerlendirilmesi, sinemasal anlamın nasıl kurulduğunu ortaya koymak açısından önem taşımaktadır (Bordwell, Thompson ve Smith, 2020). Bordwell ve arkadaşlarının film çözümleme yaklaşımı da anlatı, mizansen, sinematografi, kurgu ve sesi film biçiminin temel bileşenleri arasında ele almaktadır. Filmler değerlendirilirken altı temel unsur dikkate alınmıştır: anlatı yapısı, erkek karakterin kuruluşu, sınıfsal çatışmalar, mekânsal karşıtlıklar, müziğin dramatik işlevi ve erkek bedeninin/duygularının temsili. Çözümleme sonucunda tekrar eden unsurlar mağduriyet, gurur ve fedakârlık olmak üzere üç ana tema altında sınıflandırılmıştır.

Bu doğrultuda amaçlı örnekleme yoluyla Osman F. Seden'in yönettiği ve Ferdi Tayfur'un başrolde bulunduğu beş film seçilmiştir: *İnsan Sevince* (1979), *Durdurun Dünyayı* (1980), *Bir Damla Ateş* (1981), *Sen de mi Leyla* (1982) ve *Hasret Sancısı* (1982). Amaçlı örnekleme, araştırılan olgu bakımından bilgi açısından zengin örneklerin bilinçli olarak seçilmesine dayanmaktadır (Palinkas vd., 2015, s. 533). Bu nedenle söz konusu filmler, Seden–Tayfur

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

birlikteliğinde erkeklik temsilinin süreklilik gösteren örneklerini içermeleri nedeniyle araştırma kapsamına alınmıştır. Palinkas ve arkadaşları da amaçlı örneklemenin nitel araştırmalarda araştırma problemiyle doğrudan ilişkili ve bilgi açısından zengin vakaların seçilmesinde yaygın biçimde kullanıldığını belirtmektedir.

Mağduriyet temasında yoksulluk, haksızlığa uğrama, ihanet, hapis, mülksüzleşme ve bedensel kayıp; gurur temasında haysiyet, ekonomik güç karşısındaki ahlaki direnç ve maddi çıkarın reddedilmesi; fedakârlık temasında ise aşk, namus, sadakat ve koruyuculuk adına özgürlükten veya kişisel mutluluktan vazgeçme biçimleri incelenmiştir. Bunun yanında şarkıların, yakın planların ve erkek karakterin duygusal kırılganlığının bu üç temayı nasıl desteklediği değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

İncelenen *İnsan Sevince* (1979), *Durdurun Dünyayı* (1980), *Bir Damla Ateş* (1981), *Sen de mi Leyla* (1982) ve *Hasret Sancısı* (1982) filmlerinde erkeklik temsili, iki temel eksen etrafında belirginleşmektedir: mağduriyet, gurur ve fedakârlık üzerinden kurulan ahlaki erkeklik ile müzik, yakın plan ve duygusal ifade aracılığıyla görünür hâle gelen kırılgan erkeklik. Filmlerde yoksulluk, haksızlık, ihanet, hapis, mülksüzleşme ve bedensel kayıp gibi deneyimler erkek karakteri ekonomik ve toplumsal açıdan zayıflatırken; dürüstlük, sadakat, haysiyet, koruyuculuk ve bedel ödeme kapasitesi bu kayıpların ahlaki bir üstünlüğe dönüştürülmesini sağlamaktadır. Bunun yanında şarkılar, yüzü merkeze alan yakın planlar, bakışlar ve gözyaşı, karakterin iç dünyasını görünür kılarak Ferdi Tayfur personasının duygusal kırılganlığını anlatının merkezine taşımaktadır. Bu nedenle Seden–Tayfur filmlerinde erkeklik, hegemonik erkeklikten bütünüyle kopan bir yapıdan çok; ekonomik ve toplumsal iktidarın zayıfladığı, buna karşılık ahlaki dayanıklılık ve duygusal ifade biçimlerinin güç kazandığı melez bir temsil olarak değerlendirilebilir.

4.1. Mağduriyet, Gurur ve Fedakârlık: Arabesk Erkekliğin Ahlaki Kuruluşu

İncelenen beş filmde Ferdi Tayfur'un canlandırdığı erkek karakterlerin ortak özelliği, ekonomik ve toplumsal güçten büyük ölçüde yoksun olmalarına rağmen anlatı içerisinde ahlaki açıdan merkezî bir konuma yerleştirilmeleridir. Mağduriyet, gurur ve fedakârlık bu erkeklik biçiminin birbirini tamamlayan üç temel unsurunu oluşturmaktadır. Karakter önce yoksulluk, ihanet, hapis, mülksüzleşme, aşk kaybı ya da bedensel kayıp yoluyla güçsüzleştirilmekte; ardından bu mağduriyet karşısında haysiyetini koruması ve maddi çıkarı reddetmesiyle gururu görünür hâle gelmekte; son olarak sevgi, sadakat, namus ve koruyuculuk adına bir bedel ödemeyi kabul etmesiyle erkekliğini yeniden meşrulaştırmaktadır. Vandello ve Bosson'un (2013, s. 101) "erkeklik, toplumsal olarak doğrulanabilir eylemler yoluyla kazanılmalı ve sürdürülmelidir" yaklaşımı, bu yeniden meşrulaşma sürecini açıklamak açısından önemlidir. Dolayısıyla mağduriyet bu filmlerde erkekliğin sonu değil, gurur ve fedakârlık aracılığıyla yeniden kurulmasının başlangıç noktasıdır.

İnsan Sevince (1979), bu yapıyı aşk ile sınıfsal koşullar arasındaki çatışma üzerinden kurmaktadır. Ferdi karakterinin sevdiği kadın uğruna kişisel çıkarlarından ve özgürlüğünden vazgeçebilecek ölçüde bedel ödemeyi kabul etmesi, erkekliğin sahip olma gücünden çok

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

fedakârlık üzerinden tanımlanmasına yol açmaktadır. Karakterin yaşadığı mağduriyet, sevdiği kişiyi elde edememe ya da toplumsal açıdan güç kazanamama durumundan kaynaklanırken; gururu, sevgiyi maddi çıkarla eşitlememesinde ortaya çıkar. Böylelikle aşk, erkek karakter açısından bir sahiplik ilişkisi olmaktan çıkarak sadakat ve bedel ödeme kapasitesinin sınandığı bir alana dönüşür. Ferdi'nin kayıplar karşısında değerlerinden vazgeçmemesi, maddi başarısızlığın ahlaki başarısızlık anlamına gelmediğini göstermektedir.

Durdurun Dünyayı (1980) ise mağduriyet, gurur ve sınıfsal iktidar arasındaki ilişkiyi daha açık biçimde görünür kılmaktadır. Yakın çevresinden gelen ihanet sonucunda hapse düşen Ferdi, maddi olanaklardan ve toplumsal bağlantılardan yoksun alt sınıf erkeğin sistem karşısındaki kırılganlığını temsil eder. Tomak ve Taranç (2023, s. 170), Seden'in filmlerinde suç ve şiddetin yalnızca bireysel davranışlar üzerinden ele alınmadığını; yoksulluk, işsizlik ve sosyoekonomik eşitsizlik gibi yapısal sorunların da anlatının önemli unsurları hâline geldiğini belirtmektedir. Ancak karakterin uğradığı haksızlık onu değersizleştirmek yerine melodramatik anlatının ahlaki merkezine yerleştirir. Hapisten çıktıktan sonra ekonomik güce ulaşması ise karakterin gururunun farklı bir boyutunu ortaya çıkarır. Kumar masasında gerçekleşen hesaplaşma yalnızca bireysel bir intikam değil, geçmişte yaşanan sınıfsal aşağılanmanın sembolik olarak tersine çevrilmesidir. Ferdi'nin parayı yeni bir burjuva kimliği edinmek amacıyla değil, kaybettiği haysiyetini geri kazanmanın aracı olarak kullanması, ekonomik sermaye ile ahlaki sermaye arasındaki ayrımı belirginleştirir.

Bir Damla Ateş (1981), aynı erkeklik modelini özellikle fedakârlık ve koruyuculuk üzerinden kurmaktadır. Ferdi'nin kendisine emanet edilen kişileri koruma sorumluluğunu üstlenmesi, "emanet" kavramını erkeklik, namus ve ahlaki yükümlülükle ilişkilendirir. Karakterin kendi mutluluğunu ikinci plana atması, fedakârlığın yalnızca başkası için bir eylemde bulunmak değil, bunun sonucunda doğacak kişisel kaybı da kabul etmek anlamına geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla filmde erkekliğin değeri, karakterin zarar görmeden üstün gelmesinde değil; doğru olduğuna inandığı değerler uğruna zarar görmeyi göze almasında ortaya çıkar. Ferdi'nin koruyucu konumu geleneksel erkeklik kodlarını sürdürmekle birlikte, bu güç fiziksel ya da ekonomik üstünlükten değil, sorumluluk üstlenme ve bedel ödeme kapasitesinden kaynaklanmaktadır.

Sen de mi Leyla (1982), mağduriyeti çocukluktan başlayan ekonomik ve sınıfsal dışlanmayla ilişkilendirir. Miras üzerindeki hak kaybı ve mülksüzleşme, karakteri ekonomik güvence ve toplumsal statüden mahrum bırakırken; sevdiği kadını korumaya çalışması sonucunda hapse düşmesi, mağduriyeti özgürlük kaybına kadar genişletir. Burada erkek karakterin gururu, yaşadığı dışlanmaya rağmen ahlaki değerlerinden vazgeçmemesinde ortaya çıkar. Ferdi'nin sevdiği kadını korurken özgürlüğünü kaybetmesi ise fedakârlığın en somut biçimlerinden biridir. Karakterin toplumsal düzende tekrar tekrar kaybetmesi, onun ahlaki konumunu zayıflatmaz; aksine dürüstlük, sadakat ve koruyuculuk üzerinden güçlendirir. Böylece filmde maddi ve hukuki kayıp ile ahlaki üstünlük arasında ters yönlü bir ilişki kurulmaktadır.

Hasret Sancısı (1982) ise söz konusu üçlü yapıyı aşk kaybı ve erkek bedeninin zarar görmesi üzerinden belirginleştirmektedir. Sevdiği kadının daha konforlu bir yaşam uğruna başka bir erkeğe yönelmesi, Ferdi'yi ekonomik rekabetin dışında bırakırken karakterin buna verdiği tepki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

gururun önemli bir göstergesine dönüşür. Ferdi, ekonomik olarak rakibiyle yarışmak yerine geri çekilerek sevgiyi metalaştırmayı reddeder. Böylelikle yoksunluk bir eksiklik olmaktan çok haysiyetin korunmasının koşulu hâline gelir. Filmdeki bedensel kayıp ise mağduriyet ve fedakârlığı doğrudan erkek bedeni üzerinde görünür kılar. Yaralanmış ve eksilmiş beden, geleneksel erkekliğin yenilmezlik idealinden uzaklaşmasına rağmen karakterin erkekliğini ortadan kaldırmaz; aksine çektiği çilenin ve ödediği bedelin fiziksel kaydına dönüşür.

Beş film birlikte değerlendirildiğinde, mağduriyet, gurur ve fedakârlığın birbirini izleyen ve tamamlayan bir erkeklik mekanizması oluşturduğu görülmektedir. *İnsan Sevince*'de aşk uğruna vazgeçme, *Durdurun Dünyayı*'da ihanet ve sınıfsal aşağılanmaya karşı haysiyet, *Bir Damla Ateş*'te koruyuculuk ve sorumluluk, *Sen de mi Leyla*'da mülksüzleşmeye ve hapse rağmen sadakat, *Hasret Sancısı*'nda ise aşk ve beden kaybı karşısında onurun korunması öne çıkmaktadır. Böylece Ferdi Tayfur'un canlandırdığı erkek, maddi ve toplumsal dünyada sürekli kaybeden; fakat kayıplarını ahlaki üstünlüğe dönüştürdüğü ölçüde melodramatik evrende güçlenen bir özne hâline gelmektedir. Bu noktada arabesk kültürün kader, felek ve çile söylemi de toplumsal mağduriyetleri bireysel acıya dönüştürerek söz konusu erkeklik biçiminin temel duygusal zeminini oluşturmaktadır.

4.2. Müzik, Şarkılar ve Yakın Plan: Erkeğin Duygusal Kırılganlığının İnşası

Seden–Tayfur filmlerinde erkeklik temsilinin kuruluşu yalnızca olay örgüsü üzerinden gerçekleşmemekte; müzik, şarkılar, yakın planlar, bakışlar, mimikler ve beden dili de erkek karakterin iç dünyasının görünür hâle gelmesinde belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Ferdi Tayfur'un müzisyen kimliği ile sinemasal personasının birleşmesi, şarkıların anlatıyı kesen bağımsız müzikal parçalar olmaktan çıkarak karakterin sözel olarak ifade edemediği acı, öfke, çaresizlik, özlem ve isyanı dışa vuran bir iç ses niteliği kazanmasını sağlamaktadır. Dönmez ve İmik (2020, s. 135), Ferdi Tayfur örneklemindeki arabesk filmlerin görsel ve işitsel ögelerden yararlanarak dönemin tarihsel, kültürel ve müzikal etkilerini aktardığını belirtmektedir. Yakın planlar ise bu duygusal söylemi yüz, bakış ve gözyaşı üzerinden görselleştirmektedir. Demoğlu'na (2014, s. 8) göre yüzün odak noktası hâline gelmesiyle karakterin ifadesi ve iç dünyası belirginlik kazanmaktadır. Bu açıdan Seden–Tayfur filmlerinde erkek karakterin kırılganlığı gizlenmek yerine anlatının merkezine taşınmakta; duyguların açık biçimde gösterilmesi, geleneksel erkeklikle ilişkilendirilen duygusal denetim anlayışıyla belirgin bir gerilim oluşturmaktadır.

Seden'in yönetmenlik yaklaşımı, bu duygusal erkeklik temsilini mekânsal düzenleme ve melodramatik kurgu aracılığıyla da desteklemektedir. Gecekondu mahalleleri, dar sokaklar ve mütevazı yaşam alanları yoksulluk, dayanışma ve sınıfsal dışlanmayla ilişkilendirilirken; villa, gazino ve kumarhane gibi mekânlar ekonomik güç ve sınıfsal ayrıcalığın göstergelerine dönüşmektedir. Böylece yoksul–zengin, sadakat–ihanet ve masumiyet–yozlaşma karşıtlıkları yalnızca olay örgüsünde değil, görsel düzenleme içerisinde de kurulmaktadır. Yakın planların karakterin yüzündeki acı ve kırılganlığı görünür kılması, müziğin iç dünyayı açımlaması ve ihanet, ayrılık, karşılaşma ya da fedakârlık gibi anlatısal kırılma noktalarının melodramatik ritim içerisinde yapılandırılması, Seden'in Yeşilçam melodramının biçimsel kodlarını Ferdi Tayfur'un arabesk yıldız personasıyla bütünleştirdiğini göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

*İnsan Sevince'*de müzik, aşk ile maddi çıkar arasındaki karşıtlığın duygusal boyutunu güçlendirmektedir. Ferdi'nin sevgisi yalnızca diyaloglar ve eylemler aracılığıyla değil, müzikal anlatımla da görünür hâle gelmektedir. Şarkılar, karakterin aşkını, çaresizliğini ve kayıp duygusunu sözel anlatının ötesine taşıyarak seyircinin karakterin iç dünyasına yaklaşmasını sağlamaktadır. Yüz üzerinde yoğunlaşan yakın planlar da bu duygusal yapıyı desteklemekte; bakış, mimik ve gözyaşı aracılığıyla Ferdi'nin kırılganlığını görünür kılmaktadır. Böylece duygusal açıklık, erkek karakterin zayıflığının değil, sevgisinin samimiyetinin ve sadakatinin göstergesine dönüşmektedir.

*Durdurun Dünyayı'*da müzik, bireysel hayal kırıklığı ile daha geniş bir toplumsal adaletsizlik duygusu arasında bağlantı kurmaktadır. Ferdi'nin yaşadığı ihanet, haksızlık ve mahkûmiyet yalnızca kişisel bir acı olarak sunulmamakta; şarkıların oluşturduğu duygusal atmosfer aracılığıyla sınıfsal dışlanma ve yabancılaşmayla ilişkilendirilmektedir. Bu bakımdan müzik, karakterin öfkesini ve çaresizliğini toplumsal bir anlam alanına taşımaktadır. Yakın planlarda Ferdi'nin yüzündeki kırgınlık ve öfkenin görünür hâle gelmesi ise erkekliği yalnızca eylem, fiziksel güç veya intikam üzerinden değil, duygulanım üzerinden de kurmaktadır. Karakterin acısını göstermesi onun haysiyetini azaltmamakta; tam tersine uğradığı haksızlığın melodramatik ve ahlaki etkisini güçlendirmektedir.

*Bir Damla Ateş'*te müzik, bakışlar ve yakın planlar, Ferdi'nin üstlendiği koruyuculuk ve sorumluluğun yarattığı duygusal yükü görünür kılmaktadır. Karakterin kendisine emanet edilen kişileri koruma çabası yalnızca eylemsel bir erkeklik performansı olarak değil, kişisel mutluluğunu geri plana iten duygusal bir sorumluluk biçiminde de kurulmaktadır. Ferdi'nin yüz ifadeleri, sessizlikleri ve içe dönük hâlleri, fedakârlığın karakter üzerinde yarattığı baskıyı görünür hâle getirirken müzik bu içsel çatışmanın melodramatik yoğunluğunu artırmaktadır. Böylece filmde koruyuculuk yalnızca güç ve otoriteyle değil, sorumluluğun yarattığı acıya katlanma ve kendi mutluluğundan vazgeçme kapasitesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu durum arabesk erkekliğin fiziksel güç kadar duygusal yük taşıma ve bedel ödeme üzerinden de kurulduğunu göstermektedir.

*Sen de mi Leyla'*da müzikal anlatım, ihanet, kayıp ve yabancılaşma duygularının belirginleşmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Ferdi'nin yaşadığı hayal kırıklığı yalnızca romantik ilişkinin bozulmasıyla sınırlı kalmamakta; karakterin geçmişi, değerleri ve aidiyet duygusuyla kurduğu ilişkinin zedelenmesi biçiminde anlam kazanmaktadır. Şarkılar bu kırılmayı karakterin iç dünyasına bağlarken, yakın planlar gözyaşı, bakış ve yüz ifadelerini öne çıkararak mağduriyetin duygusal boyutunu somutlaştırmaktadır. Ferdi'nin ağlaması ve kırılganlığını açık biçimde göstermesi erkekliğinin çözülmesine yol açmamakta; aksine sadakatinin, sevgisinin ve yaşadığı kaybın derinliğinin göstergesine dönüşmektedir. Böylece film, duygusal açıklığı erkekliğin karşıtı olarak değil, arabesk erkeklik içerisinde yeniden anlamlandırılan bir özellik olarak kurmaktadır.

*Hasret Sancısı'*nda müzik ve görsel anlatım, aşk kaybı ile bedensel çileyi ortak bir duygusal yapı içerisinde birleştirmektedir. Ferdi'nin sevdiği kadını kaybetmesi ve bedensel bütünlüğünün zarar görmesi, karakterin yaşadığı mağduriyeti yalnızca psikolojik değil, fiziksel düzeyde de görünür hâle getirmektedir. Yakın planlar, yüz ve beden üzerindeki acının izlerini

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

belirginleştirirken melankolik beden dili karakterin kırılganlığını derinleştirmektedir. Müzik ise bu fiziksel ve duygusal kaybı arabesk kültürün kader, hasret ve çile söylemiyle bütünleştirerek karakterin mağduriyetini daha geniş bir duygusal evrene taşımaktadır. Böylelikle yaralanan beden ve görünür hâle gelen gözyaşı, erkekliğin kaybının değil, karakterin çektiği acının ve ödediği bedelin işaretlerine dönüşmektedir.

Beş film birlikte değerlendirildiğinde, müziğin ortak işlevinin erkek karakterin bireysel acısını arabesk kültürün daha geniş duygusal sözlüğü içerisine yerleştirmek olduğu görülmektedir. Aşk acısı, hasret, gurbet, kader, ihanet, felek, gözyaşı ve çile gibi temalar, karakterlerin yaşadığı kayıpların duygusal karşılığını oluşturmakta; müzik, sözel olarak ifade edilmesi güç olan duyguların bir tür iç sesine dönüşmektedir. Şarkılar bu yönüyle yalnızca olay örgüsüne eşlik etmemekte, mağduriyet, gurur ve fedakârlık temalarını birbirine bağlayan dramaturjik bir işlev üstlenmektedir.

Sonuç olarak müzik ve yakın plan, Seden–Tayfur filmlerindeki erkeklik temsilinin kuruluşunda birbirini tamamlayan iki temel anlatım aracı olarak öne çıkmaktadır. Şarkılar karakterin söyleyemediklerini işitilebilir hâle getirirken, yakın planlar bu duyguların yüz ve beden üzerindeki izlerini görünür kılmaktadır. Böylece Ferdi Tayfur'un ağlayan, yaralanan, terk edilen ve haksızlığa uğrayan erkek personası, geleneksel erkekliğin duygusal denetim beklentisini kısmen dönüştürmektedir. Ancak bu kırılganlık erkekliği ortadan kaldırmamakta; gözyaşı, acı ve müzikal ifade, karakterin sadakatini, vicdanını ve ahlaki samimiyetini güçlendiren göstergelere dönüşmektedir. Ferdi Tayfur'un müzisyen kimliği ile sinema yıldızı kimliğinin birleşmesi de müzik, karakter ve yıldız imajı arasında bütünlüklü bir arabesk erkeklik temsili meydana getirmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Osman F. Seden'in Ferdi Tayfur'un başrolünde yer aldığı *İnsan Sevince* (1979), *Durdurun Dünyayı* (1980), *Bir Damla Ateş* (1981), *Sen de mi Leyla* (1982) ve *Hasret Sancısı* (1982) filmlerinde erkeklik temsilinin mağduriyet, gurur ve fedakârlık ekseninde nasıl kurulduğunu incelemiştir. Bulgular, söz konusu filmlerde erkek karakterin ekonomik güç, toplumsal statü ve kurumsal otorite bakımından çoğunlukla dezavantajlı konumda bulunmasına rağmen dürüstlük, sadakat, haysiyet, koruyuculuk ve bedel ödeme kapasitesi üzerinden ahlaki bir merkez konumuna taşındığını göstermektedir. Bu bağlamda mağduriyet yalnızca güç kaybını ifade etmemekte; karakterin masumiyetini ve ahlaki meşruiyetini güçlendiren bir anlatı unsuruna dönüşmektedir. Gurur, ekonomik ve sınıfsal gücün karşısında haysiyetin korunması üzerinden alternatif bir iktidar alanı oluştururken, fedakârlık ise aşk, sadakat ve koruyuculuk adına özgürlükten, kişisel mutluluktan ve kimi zaman bedensel bütünlükten vazgeçebilme kapasitesiyle erkekliğin yeniden doğrulandığı temel bir performans hâline gelmektedir.

Beş film arasında farklılaşan mağduriyet biçimleri, ortak bir erkeklik modeline işaret etmektedir. *İnsan Sevince*'de aşk uğruna vazgeçme ve sadakat; *Durdurun Dünyayı*'da ihanet, haksız mahkûmiyet ve sınıfsal aşağılanmaya karşı haysiyet; *Bir Damla Ateş*'te koruyuculuk, verilen söz ve sorumluluk; *Sen de mi Leyla*'da mülksüzleşme, hak kaybı ve özgürlüğün feda edilmesi; *Hasret Sancısı*'nda ise aşk kaybı, ekonomik yetersizlik ve bedensel çile öne

çıkmaktadır. Bu farklı anlatısal durumların ortak noktasında, maddi ve toplumsal dünyada kaybeden erkeğin ahlaki değerlerinden vazgeçmediği ölçüde melodramatik evrende yeniden güç kazanması bulunmaktadır. Böylece arabesk erkeklik, ekonomik başarıdan çok acıya dayanma, kayıp karşısında haysiyetini koruma ve sevdiği değerler uğruna bedel ödeme kapasitesi üzerinden tanımlanmaktadır.

Çalışmanın ikinci önemli bulgusu, bu erkeklik modelinin yalnızca olay örgüsü aracılığıyla değil, Seden'in görsel ve işitsel anlatım tercihleriyle de kurulmasıdır. Şarkılar, yakın planlar, bakışlar, gözyaşı ve beden dili, Ferdi Tayfur karakterlerinin kırılganlığını görünür hâle getirirken; müzik, karakterin sözel olarak ifade edemediği aşk acısı, hasret, kader, ihanet, felek ve çile gibi duyguların iç sesi işlevini üstlenmektedir. Seden'in yoksul–zengin, sadakat–ihanet ve masumiyet–yozlaşma karşıtlıklarını mekânsal düzenleme, yakın plan ve müzik–görüntü bütünlüğüyle desteklemesi, Yeşilçam melodramının biçimsel özellikleri ile Ferdi Tayfur'un arabesk yıldız personasını bütünleştiren bir anlatı yapısı ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak Seden–Tayfur filmlerinde ortaya çıkan erkeklik, hegemonik erkekliğin bütünüyle reddedildiği bir model değildir. Erkek karakter ağlamakta, yaralanmakta, terk edilmekte ve toplumsal olarak yenilmekte; dolayısıyla ekonomik güç ve duygusal denetimle özdeşleştirilen egemen erkeklik idealinden uzaklaşmaktadır. Buna karşılık namus, koruyuculuk, sadakat, sorumluluk ve fedakârlık gibi geleneksel eril değerler varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle söz konusu filmlerdeki arabesk erkeklik, geleneksel eril değerlerle duygusal kırılganlığı bir araya getiren melez ve çelişkili bir temsil biçimi olarak değerlendirilebilir. Osman F. Seden'in melodramatik anlatı anlayışı ile Ferdi Tayfur'un müzikal personasının birleşimi, Türkiye'de sınıfsal eşitsizlik, modernleşme, erkeklik krizi ve duygusal kültür arasındaki ilişkinin görünür hâle geldiği özgün bir sinemasal alan oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anker, E. (2012). Left melodrama. *Contemporary Political Theory, 11*(2), 130–152.
- Avcı, Ö. (2019). Demolition movies: The urban poor on the margins of their story. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 65–84. https://izlik.org/JA68ST88XC
- Aydoğan, D. (2020). Hegemonik erkeklik krizi ve yeni Türk sineması'nda erkeklik halleri. *Erciyes İletişim Dergisi, 7*(1), 1–24.
- Bordwell, D., Thompson, K., & Smith, J. (2020). *Film art: An introduction* (12th ed.). McGraw-Hill Education.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika*. Ayrıntı Yayınları.
- Demoğlu, M. E. (2014). Sinemada yakın-plan körleştirir mi netleştirir mi: "Rosetta" ve "Mavi En Sıcak Renktir" filmlerinde yüz'ün farklı etkileri. *Intermedia International E-Journal, 1*(1), 8–21. https://izlik.org/JA48TA73AN
- Demren, Ç. (2003). Erkeklik, ataerkillik ve iktidar ilişkileri. In A. Akın (Ed.), *Toplumsal cinsiyet, sağlık ve kadın* (pp. 33–44). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- Demetriou, D. Z. (2001). Connell's concept of hegemonic masculinity: A critique. *Theory and Society, 30*(3), 337–361.
- Dönmez, Y. E., & İmik, Ü. (2020). Ferdi Tayfur örnekleminde Türk sinemasında arabesk müzik. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 6*(2), 135–148. https://doi.org/10.22252/ijca.827721
- Özbek, M. (1991). *Popüler kültür ve Orhan Gencebay arabeski*. İletişim Yayınları.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research, 42*(5), 533–544. https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar, ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. Metis Yayınları.
- Tomak, M., & Taranç, R. (2023). Osman Fahir Seden'in Orhan Gencebay şarkılı filmlerinde suç kavramı. In M. Koştumoğlu, R. Taranç, & M. Tomak (Eds.), *Düşler ve yolculuklar: Sinema yazıları* (pp. 177–198). Paradigma Akademi.
- Vandello, J. A., & Bosson, J. K. (2013). Hard won and easily lost: A review and synthesis of theory and research on precarious manhood. *Psychology of Men & Masculinity, 14*(2), 101–113. https://doi.org/10.1037/a0029826

Filmografi

Seden, O. F. (Yönetmen). (1979). *İnsan Sevince* [Film].

Seden, O. F. (Yönetmen). (1980). *Durdurun Dünyayı* [Film].

Seden, O. F. (Yönetmen). (1981). *Bir Damla Ateş* [Film].

Seden, O. F. (Yönetmen). (1982). *Sen de mi Leyla* [Film].

Seden, O. F. (Yönetmen). (1982). *Hasret Sancısı* [Film].

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SANATTA ANLAM VE ALGI DEVRİMİ; MARCEL DUCHAMP, KAVRAMSAL SANATIN ASİ DEVRİMCİSİ

Dr. Ögr. Üyesi TURAN YİGİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi turanyigin@hotmail.com ORCID ID 0000-0002-0323-2099

ÖZET

20.yy başlarına kadar sanat anlayışı, yetenek ve estetik beğeni üzerine kuruluydu. Geleneksel sanat adını verdiğimiz bu oluşuma en büyük darbeyi vuran kişi "sanatın sadece yetenek ve göze hitap eden bir eylem olmadığını asıl sanatın estetik biçiminden ziyade arkasındaki fikrin önemli olduğunu" savunan Dada akımının ünlü temsilcilerinden biri olan Marcel Duchamp dır. Sanatta anlam ve algı kavramlarını adeta devrim niteliğimde değiştiren en önemli gelişme, Marcel Duchamp'ın Hazır Nesne (Ready Made) diye adlandırdığımız, seri üretimle üretilen gündelik bir nesneyi alıp onu işlevinden kopartarak yeniden anlamlandırdığı bir sanat eseri olarak sunmasıdır. Duchamp 1917 de ters çevrilmiş bir pisuvarı " R. Mutt" imzasıyla bir sergiye göndermesi sanatsal anlamları betimleyen kavramları yeni bir boyuta taşımıştır. Bu dönemden sonra sanat estetik bir eylem olmaktan çıkmış, zihinsel çağrışımlarla anlamlandırılan kavramsal bir eyleme dönüşmüştür. Duchamp'ın bu sanatsal devrimi gerçekleştirmesi günümüzde, bir muzun duvara bantlanmasını, boş bir odanın bir şeyler ifade etmesini, ya da yazınsal unsurların biçimsel ve ifadesel konumlarının bir sanat olarak kabul edilmesini sağlamış ve soyut sanatın önünü açmıştır. Bu bildirinin araştırma yöntemi, Duchamp'ın çalışmalarını ve fikirlerini kavramsal bir çerçevede ele alınarak incelenmesine ve bu doğrultuda elde edilen verilerin, 20 yy başlarından günümüze kadar geçen süreçte üretilen çalışmalara nasıl yansıdığının belirlenmesine dayanır. Marcel Duchamp'ın algısal ve anlamsal bağlamda 20 yy sanatını zihinsel bir eyleme dönüştürerek değiştiren ve yönlendiren ilk kişi olduğunun özellikle belirtilmesi, asi ve devrimci karakteriyle sanat tarihinin en büyük devrimlerinden birini gerçekleştirdiğinin vurgulanması bu bildirinin temel amacıdır.

Anahtar Kelimeler : Sanat, Estetik, Nesne. soyut, Kavramsal

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GÜNÜMÜZ SOSYAL MEDYA OLGUSUNDA ANDY WARHOL'UN SANAT VE TİCARET ANLAYIŞININ BELİRGİN İZLERİ

Dr. Ögr. Üyesi TURAN YİGİN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi turanyigin@hotmail.com ORCID ID 0000-0002-0323-2099

ÖZET

Sanat ve ticaret, bu iki kavram geleneksel sanat düşüncesinde bir araya getirilemeyecek kadar önemliydi. Geleneksel sanatta önemli olan, sanatçının el emeği, iç dünyası ve estetik oluşumlardı. Bu düşünceyi "Para kazanmak bir sanattır, çalışmak bir sanattır ve ticaret en büyük sanattır" diyerek radikal bir şekilde değiştiren ve uygulayan kişi Pop art akımının ünlü temsilcilerinden Andy Warhol dur. Kapitalist sistemin meydana getirdiği popüler kültürün alışkanlıklarını, ikonlarını "Fabrika" adını verdiği atölyesinde serigrafi baskı yöntemiyle çoğaltarak ve kendi sanatsal bakış açısına göre anlamlandırarak sanatın aura algısını adeta yeniden yazmış olan Warhol, sanat ve ticaret kavramlarını olağanüstü bir şekilde birbirine entegre etmiş, bu bildirinin konusu olan günümüz sosyal medya olgusunun sistemsel gelişim ve uygulama biçimine belirgin izler bırakmıştır. Warhol tüketim kültürü, seri üretim ve şöhret kavramlarını sanatının konusu yaptı. Bu doğrultuda yarım asır önce öne sürdüğü fikirler ve uygulamalar günümüzde, Instagram, Tik Tok ve YouTube gibi sosyal medya uygulamalarının temel prensibiyle neredeyse aynıdır. Bu bildirinin yöntemi, warhol'un çalışmalarını günümüz sosyal medya içerikleriyle karşılaştırılarak incelemek ve elde edilen verilere göre değerlendirme yapılmasını sağlamaktır. Günümüzde teknolojinin bir yansıması olan dijitalleşen toplum ve daha da önemlisi yapay zekanın, özellikle medyasal alanlarda sanatsal üretimi dijitalleştirmesine rağmen Sanatı anlamlandırmanın hala insani bir eylem olduğunu ve bu dijital çağda bile warhol'un düşüncelerinden beslenildiğini vurgulamak bu bildirinin temel amacıdır.

Anahtar Kelimeler : Ticaret Sanat, Kültür, Baskı, Dijital

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

OSMANLI SARAY KADIN GİYİMİNDE AKSESUAR KULLANIMI: BAŞLIK, KEMER VE AYAKKABI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hilal KOCA
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, hilal.kcca@gmail.com – https://orcid.org/0009-0007-8761-2454

Prof. Dr. Hülya TEZCAN
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, hulya.tezcan@nisantasi.edu.tr – https://orcid.org/0000-0002-5688-8729

ÖZET

Osmanlı'da kadınların giyim kuşamı bulundukları sosyo-kültürel ortamın ve döneminin özelliklerini göstermektedir. Bu çalışmada Osmanlı saray kadın giyiminde kullanılan başlık, kemer ve ayakkabılar incelenmektedir. Temel giyim parçalarını tamamlayan ve saraylı kadının kıyafetlerini süsleyen bu parçalar sosyoekonomik ve kültürel ortama dair önemli bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda aksesuarların malzeme, biçim ve kullanım özellikleri saray kadınına ve yaşamına dair önemli ipuçları vermektedir. Saraylı kadınlar sınıf belirleyici olarak kullandıkları başlıkları kıymetli taşlar kullanarak süslemişlerdir. Kadınların statüleri, saray içerisindeki yaşamları ve buna bağlı olarak lüks giyim kuşamları olduğunu göstermektedir. Çalışmada, Osmanlı saray kadın giyimini, kullandıkları başlık, kemer ve ayakkabılar üzerinden inceleyerek sosyal statü ve yaşamlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma, literatür taraması ile nitel çalışma olarak yürütülmüştür. Konuyla ilgili akademik çalışmalar ve tarihî kaynaklardan yararlanılmıştır. İnceleme kapsamında başlık ve baş süslemeleri, kemer ve kuşaklar, ayakkabı ve terlikler ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı saray kadınları, kadın giyimi, aksesuar, başlık, kemer, ayakkabı

1. GİRİŞ

Giyim, insan hayatında çevresel etmenlerden korunma, örtünme, güzel görünme için bir süs ve sosyoekonomik statü göstergesi olması gibi birçok işlevi olan bir olgudur. Türk toplumlarının tarih boyunca zengin bir kültüre sahip olması giyime de yansımıştır. Göçebe yaşayan Türkler, coğrafyanın fiziki koşullarına ve yaşam koşullarının gerekliliklerine uygun deri pantolonlar, kemerler ve kürklerden oluşan giysiler giymekteydiler. Ceket ve pantolon giyiminin kökeni Orta Asya Türk giyiminden gelmektedir. İçlik, üstlük, dizlik, örme çorap Türk giyiminin belli başlı parçalarıdır [1, s. 259].

Osmanlı İmparatorluğu'nda giyimin temel parçaları Orta Asya ve Selçuklu giysileriyle benzerlikler göstermiştir [2, s. 2]. Köklü bir geleneğe ve zenginliklere sahip olan Osmanlı giyim kuşamında İslami esaslar belirleyici olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda kıyafet, belli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kuralları ve belli bir sınıfı temsil eden, sosyal ve ekonomik anlamlar taşıyan bir unsur niteliği taşımaktadır. Ayrıca İstanbul'un ticaret ve saray merkezi olmasından dolayı Avrupa'da ilgi görmüştür. Diplomatik sebeplerle gelenler tarafından kayda geçirilen albüm, seyahatname, gravür, minyatür, resim ve fotoğraflar kayda geçen önemli kaynaklar olmuşlardır [3, s. 230].

Batı'nın ilgisini çeken Osmanlı saraylı kadınlarının giyim kuşamı gelen elçilik heyetleriyle kayıt altına alınmıştır. Bu sayede saraylı kadın modasına dair bilgileri bu kaynaklardan elde etmek mümkündür. Saray'da kadın kıyafetlerini saklama adeti olmadığından, haremin gizli yaşamında saraylı kadının modasına dair bilgilere saray kıyafetlerini referans alarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Bir başka yöntem ise sarayda kadın ve erkek kıyafetlerinin kumaşları ve kesimleri aynı olmasından dolayı kadın kıyafet ölçüleri esas alınarak ayırt edilebilmektedir. Minyatürlerde kadınların başlıkları dikkat çekmektedir. Sivri külah şeklinde başlık ve değerli taşlarla bezenmiş kaşbaştının sınıf belirleyici olarak kullanıldığı görülmüştür. Buradan da anlaşıldığı üzere, giyimi tamamlayan aksesuarların sosyal konum ve saray yaşamına dair bilgiler sunan unsurlar olarak değerlendirilebilir [4, s. 566].

Harem içindeki hiyerarşik yaşama dair bilgiler, kullanılan kumaşların kalitesinden, işleme tekniklerinden ve özellikle de başlıklar, kemerler ve ayakkabılardan oluşan giyimi tamamlayan parçalardan gelmektedir. Söz konusu hiyerarşik ve estetik temsili oluşturan bu öğeler başlıklarda veya başa konulan mücevherli taşlarla saray kadınlarının en önemli parçaları olmuştur. Ekonomik durumu ve statüsü yüksek olan kadınların başında, belinde ve ayağında taşıdığı aksesuarlar estetik temsilin görünür bileşenleri olmuştur [5, s. 46].

Bu çalışmanın amacı gizli kalmış harem yaşamının hiyerarşik yapısı içerisinde sarayın kadınlarının estetik olgularını yüzyıllar içerisinde giyim ve kuşamlarıyla yansıtmalarına yardımcı olan aksesuarları incelemektir. Aksesuarların malzemesi, yapısı, kullanım amacı, biçimsel özellikleri, süsleme detayları ve giysiye kattığı estetik değer açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. OSMANLI SARAY KADIN GİYİMİNDE AKSESUARLAR

Osmanlı saray kadınının giyiminde aksesuarlardan bahsetmeden önce giyimini oluşturan parçaları bilmemiz gerekmektedir. Bunlar şalvar, gömlek ve kaftanlardan oluşan parçalardır. Şalvar üstüne giyilen kenarları oyalarla süslenmiş, hafif ipekli kumaşa sahip içi entarileri dışına giyilen kaftandan daha sadedir. Yabancı bir ressam tarafından resmedilmiş Haseki Sultan'a ait Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde bulunan görsel, saray ev giyimini en iyi gösteren kaynaklardan biridir [4, s. 571]. Saray kadınlarının giyim ve kuşamı sarayın maddi kültürünün birer parçasını oluşturmaktadır. Giysi ve giysiyi süsleyen kıymetli eşyalara görsel kaynakların yanı sıra Topkapı Sarayı Müzesi hazinesinde bulunan çoğu geç döneme ait olan eserlerle ulaşılabilmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde Osmanlı padişahlarına ait hazine eşyaları sergilenmektedir. Tarihi, maddi ve manevi değerleri paha biçilmez birçok sanat eseri ve kıymetli eşya çok çeşitli türlerden oluşmaktadır. Hazine'de saray kadınlarına ait eşyalar ise azdır. Bunun nedeni süs

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

eşyalarının saray kadınlarının şahsına ait olması ve beraberlerinde götürmüş olmalarıdır [6, s.116].

Osmanlı sarayında padişahların veya şehzadelerin vefat ettikten sonra şahsi eşyalarını saklama geleneği olmuştur. Fakat sarayda yaşamış valide sultan, haseki, kadın efendi gibi saray hanımlarının elbiselerini veya süs eşyalarını saklama adeti olmadığından, saray kadın giyimi ve aksesuarına ait somut kaynaklar az bulunmaktadır [7, s. 108]. Seyahatnameler, gider defterleri, saray hanımlarına ait terzi defterleri gibi yazılı kaynaklar ve birçok yerli ve yabancı görsel kaynak vasıtasıyla, saray kadınlarının giyim ve aksesuarları hakkında bilgiler edinilmiştir.

Görsel 1. Haseki Sultan – Lyons, 1567, (Reyhanlı, 1989).

Osmanlı'nın gizemli yaşamına dair merakı olan çeşitli meslek gruplarından gezginlerin yazılı ve resimli kayıtları ise belgesel kıymet taşımasından dolayı önemli birer kaynak olmuştur. 1535 yılında ilk Fransız büyükelçisi ile gelen Guillaume Postel, Kral I. François tarafından Osmanlı İmparatorluğu ve İslam dini hakkında bilgiler istemesi üzerine İstanbul'a gelmiştir. Seyahatnamesinde Osmanlı kadın giyim ve kuşamı hakkında şunları aktarmıştır: 'Giysilerde kullanılan kumaş, altın ve gümüş satenden, brokardan, damasktan ve çeşitli ipek türlerindendir. Türkler başlarını, kafanın etrafından bağlanan örtüyle örterler. Hotoza altın ya da gümüşten, bazen de altın veya gümüş karışımı yarı ayak uzunluğunda, başın önünden sarkan, elbisenin içine sokmadıkları bir kumaş parçası takarlar; bu, yüzlerinin görülmemesini sağlayacak biçimde, gözlerini ve başın kalan bölümlerini örten, ince siyah serj veya etamin, koyu siyah ipekten yapılmış, işlemeyle süslü bir parçadır.' [8, s. 1173].

Postel'in anlatımı, Osmanlı kadın giyiminde kumaşların ve kıyafeti tamamlayan çeşitli aksesuarların kullanıldığını göstermektedir. Başörtüsü ve hotoz ile İslami kuralların etkili

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olduğu başlık ve baş süslemeleri bu aksesuarların kadın giyiminde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Başlık ve baş süslemelerinin yanı sıra kemerler ve ayakkabılar gibi parçalar ise Osmanlı kadın ve saray kadın giyiminde tamamlayıcı unsurlardır.

2.1. Başlık ve Baş Süslemeleri

Hotoz, serpuş, fes, üsküf ve kaşbastı gibi isimler alan başlıklar Osmanlı kadın giyiminde kullanılmıştır. Halktan kadınlar yüksek ve sivri başlık kullanırken, saraylı kadınlar üç parçadan oluşan ve külah şeklini andıran başlık türünü kullanmışlardır. Türbanlar ile dolanmış yumuşak terpuşlar ve mücevherli feslerini çiçekler ve elmaslı iğnelerle zenginleştirmişlerdir. Sorguç, inci ve mücevherlerle süslenen başlıklar saray kadınlarının giyiminde hiyerarşi ve sosyal statünün bir göstergesi olmuştur [2, s. 46].

2.1.1 Serpuş, Fes ve Tepelik

Serpuş, ‘başa giyecek şey’ anlamına gelen Farsça kökenli bir kelime olup kadın ve erkekler tarafından çeşitli isimlerle başlarına giydikleri başlıkları ifade etmektedir. Kadınların serpuşlarının isimleri: hotoz, fes ve tepelik olarak bilinmektedir [9, s. 204].

Fes ise 16. yüzyılda yaygın bir serpuş olarak Müslüman kadınlar tarafından kullanılmış olup daha sonra kadınlar tarafından hotoz tercih edilmiştir [9, s. 116].

Tepelik, kadınların feslerinin üzerinde altından, gümüşten, yaldızlı bakırlardan fesin üst kısmına gelecek şekilde yapılmış işçilikli madeni bir levha şeklindedir. Kenar kısımlarına ziynet altınları, inciler veya püsküller takılarak süslenmiştir. Fes haricinde, saçın üzerine serpuş gibi takılarak aynı şekilde kadınlar tarafından kullanılmıştır [9, s. 227].

2.1.2 Hotoz, Yaşmak ve Alın Çatkıları

Bir diğer ismi ‘Kotaz’dır. Yetişkin kızların ve kadınların farklı çeşitleriyle ev içi giyiminde kullandıkları başlık türüdür. Hotozlar renkleri ve şekilleriyle giydikleri kıyafetlere uyumlu biçimlerde kullanılmıştır [9, s. 132].

Osmanlı kadın giyiminde en dikkat çeken başlık ‘hotoz’dur. Dış giyiminde yaşmak ile kullanılan hotoz başlığı, ekonomik durumu iyi olan kadınlar tarafından mücevherlerle süslenerek kullanılmıştır [5, s.46].

Topkapı Sarayı’nda bulunan Hürrem Sultan’a ait yağlı boya portresinde bulunan hotozun eskiden beri Türk kadınlarının giydiği tarzda giyildiği görülmüştür. Hotozun üzerinin inciler ve zümrütlerle süslendiği görülmektedir. 16. yüzyıla ait Peter Coeck’in resmettiği ve Prenses Raziye’ye ait olan gravürde içi kumaşlı ve üzeri mücevherli Hürrem Sultan’la benzerlik gösteren hotoz bulunduğu da görülmektedir [10, s. 84-88].

17. yüzyıl ile beraber ilk olarak Silvestre’ın 1680 tarihli albümünde yaşmaklı resimler bulunmaktadır. Yaşamaklarının üstüne hotozlarını mücevherlerle süsleyerek kullanan kadınlar ince tülbentlerle başlıklarını ağzı kapayacak şekilde kapatan çatkı takarak enselerine kadar bağlamışlardır. 17. yüzyılın sonlarına doğru yaşmak artık hotozun üstünü örten ince bir tül gibi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kullanılmaya başlamasıyla mücevherle süslü hotozlarını gösteren süsleme aracı olduğu görülmüştür [10, s. 101].

Görsel 2. Hürrem Sultan – J.J. Boissard, (Reyhanlı, 1989).

1580 tarihinde Nicolay de Nicolay'ın seyahatnamesinde ise sarayda yaşayan kadın ile saray dışında yaşayan kadının baş örtme ve başlık biçimleri hakkında bilgiler aktarmıştır. Saraylı kadının taç benzeri bir başlık taktığını ve tacın üzerinde ve arka kısmında küçük plise krep ve etrafında ise taftadan omuz hizasına kadar başlığı çevreleyen bir tür kordon olduğunu tarif etmiştir. Nicolay'ın Haseki Sultan gravüründeki en dikkat çekici kısmının başlığının olması ise başlık süslemelerinin kadınların giyiminde gösterilen özenin yerini göstermektedir [6, s.1780].

Görsel 3. Sokak giysileriyle Türk kadını – Lyons, 1567, (Reyhanlı, 1989).

'Geysubend' olarak da adlandırılan alın çatkıları, sırma veya renkli ipeklerle işlenmiş; kadife, ipekli veya bürümcük kumaşlardan yapılmış ve saçlarının dağılmasını engellemek amacıyla

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kullanılan aksesuarlardır. Hanım sultanların ve padişah eşlerinin gibi yüksek kademeden olan saray elitlerini süslerken aynı zamanda da sınıf belirleyici olmuştur [2, s. 47].

Görsel 4. Alın çatkısı bağlamış İzmirli kadın, 1880-1890 (Kıyafeti Osmaniye Albümü)

2.1.3 Kaşbastı

Kaşların üstünden alına bağlanan bir bez olan kaşbastı, kadınların baş ağrılarını gidermek için kullanılmıştır. Aynı zamanda kadınların baş süslemelerinde kullanılan 'alın çatkı'larına da kaşbastı denilmiştir [9, s. 147].

2.1.4 Sorguç

Topkapı Sarayı Müzesi'nde sorguçlar için bulunan kıymetli bir koleksiyon bulunmaktadır. Padişahlar ve şehzadeler tarafından başlıklarını süslemek için murassa sorguçlar kullanılmıştır. Zümrüt, yakut, elmas ve incilerle altın üzerine işlenen sorguçlarda, hüma veya balıkçıl kuşu tüyleri kullanılmıştır [6, s. 115].

Saray kadınlarının ön tarafına taktıkları sorguçları ise çiçek, yuvarlak ve topuz gibi farklı biçimlerde kullanmışlardır. Altın ve değerli taşlarla bezeli sorguçlar, saray kadınlarının başlıklarında da kullanılan değerli aksesuarlardır. [9, s. 208].

2.2. Kemer ve Kuşaklar

Şerit şeklinde giyilen kıyafeti tutmak veya giyime şıklık kazandırmak için bele takılan aksesuardır. Toplumun birçok kesimi tarafından kullanılan kemerler statü belirleyici olmuştur. Yüksek tabaka tarafından kullanılan kemerler: değerli kumaşlar ve mücevherlerle bezeli kemerler, altın sırma ve işlemeli kemerler, ince işçilikle altın ve gümüş tellerle ve plakalarla yapılan kemerlerdir. Giyime estetik katan ve kıyafete uyum sağlayan kemerler zarif veya kıymetli mücevherler taşıyan tokalarla kullanılmıştır [9, s. 152].

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sırma işlemeli hafif kuşaklar 18. Yüzyılda moda olmaya başlamışlardır. Önceki yüzyıllarda kuşak takmak tercih edilmemiş olup, kemer kullanılmıştır. Altın ve gümüşten yapılmış, inci ve mücevherlerle süslenmiş değerli kemerler düğmelerle ilikli entarilerinin tamamlayıcı parçaları olmuştur [10, s. 107].

19. yüzyılda ise beldeki kemer kıymetli ziynet eşyalarından bir parça olmuştur. Kemerler göbek hizasında bağlanan tokaları ile dikkat çekici parçalardandır. Göbek hizasında olan kemerler daha sonraki yıllarda bel hizasında bağlanmaya başlanmıştır [11, s. 155].

Saray hanımlarının iç entarilerinin üzerine taktıkları 'cevheri kemer' olarak adlandırılan mücevherlerle kıymetlendirilmiş kemer ile kıyafetlerini tamamlamışlardır. 'Çengelli kemer' olarak saray kayıtlarında bulunan kemerler; tek yuvarlak, karşılıklı iki yuvarlak, dikdörtgen, çokgen veya yaprak şekillerinden oluşan levhaların üzerlerine mücevherlerin yerleştirilmesiyle yapılan kemer tokaları ile çeşitlendirilerek kullanılmıştır. Entarilerinin veya üç eteklerini üstüne kıymetli kemerlerini takan saray kadınları, kemerlerine mücevherli hançerler ve işlemeli anahtar keselerini de takarak görünümlerini tamamlamışlardır [12, s. 523].

2.3. Ayakkabı ve Terlikler

Giyim kuşamı tamamlayan önemli parçalardan birisi ise ayakkabılardır. Dış giyiminde toplum tarafından kadın, erkek ve çocuk fark etmeksizin pabuçlar giyilmektedir. İç mekânda, ev içinde hafif yapılı tabanı köseleden terlikler giyilmektedir. Osmanlı'nın elit seviye kadınları ve saray kadınları ise üstleri deri, keçe, çuha, kadife gibi kaliteli malzemelerden yapılmış olan sırma ve inci işlemelerle süslenmiş ayakkabılar giymişlerdir. 16. yüzyıl İngiliz gezgini Moryson, kadınların dışarıda kullandıkları ayakkabılarının açık renk deriden, altın ve gümüşle süslenmiş, daha zengin kesimin eşlerinin ise ayakkabılarının mücevherlerle süslendiğini anlatmıştır [12, s. 521].

Yazılı kaynakların yanı sıra Osmanlı arşivlerinden edinilen III. Mustafa'nın (1757-1774) kızı Şah Sultan'ın düğün hediyelerinin bulunduğu kayıtta elmas, zümrüt ve lal ile işlenmiş bir çift pabuç olduğu görülmektedir. Somut örnek olarak ise saray koleksiyonunda bulunan gümüş üstüne mercan ve inci işlemeli olarak süslenmiş pabuçlar, günümüze ulaşan önemli eserlerdir [12, s. 522].

2.3.1 Başmak

Başmak, kadın, erkek ve çocuklar tarafından giyilen eski bir ayakkabıdır. 18. yüzyılda üçüncü sultan Osman kadın, sarayın hareminde başmaklarının altına gümüş kabaralar taktırmış ve çıkardığı ses ile cariyelerin yoluna çıkmamasını emretmiştir. Başmak ayakkabının burun kısmı yuvarlak, küt ve arka kısmı sert yapıdadır. Renkleri ise giyen kişinin mesleğine ve mevkisine göre sarı, siyah ve kırmızı renklerde olmuştur. Kadın başmağını erkek başmağından ayıran özellik ise taban astar malzemesinin sahtiyan yerine atlas kullanılmasıdır [9, s. 29].

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2.3.2 Nalın

Tahtadan yapılan ayağın üst kısmını kösele şerit ile tutan hamam gibi ıslak yerlerde kullanılan bir terliktir. Nalınlar, şimşir gibi özel odunlardan yapılan, sedef işlemeli, mercan kakmalı, üst kemer kısmı sırma işlemeli kumaşlarla kaplı, inci işlemeli, ayna kırıklarıyla süslenmiş sanat eseri sayılabilecek değerli parçalardır. 19. yüzyılda harem hamamı için yapılmış nalınlar için, taban ve üst kemer kısmında altın teller ve inciler ile zenginleştirilmiş atlas kumaş kullanılmıştır [9, s. 180].

4. DEĞERLENDİRME

Osmanlı kadın giyiminde temel parçaları olan kaftan, entari ve şalvar, kentli ve saraylı kadınlarda farklılık göstermemiştir. Saraylı kadını halk giyiminden ayıran özellikler, giysilerinde kullanılan kumaşların niteliği, süslemeleri ve aksesuarları olmuştur.

Osmanlı saray hayatında haremin gizli yaşamı içerisinde saraylı kadının giyim ve moda anlayışına dair bilgiler, kullandığı başlıca aksesuarlardan değerlendirilebilir. Başlıklara baktığımızda 15. Yüzyıldan başlayarak 19. Yüzyıllar boyunca Türk kadın giyiminde ve saraylı kadın giyiminde önemli bir yere sahiptir. Hotoz başlıklar değerli mücevherle incilerle süslenerek saraylı kadının kıyafetini süslemiştir. Kullanılan paha biçilmez mücevherler, süsler, kumaşlar ve işlemeler sadece başlıklarla kalmamış, kemerler ve ayakkabılarda da kullanılmıştır.

Ayakkabı ve terliklerde deri, kadife, ipek ve atlas kumaşlar, ince işçiliklerle bu günlük kullanım eşyalarını değerli sanat eserlerine dönüştürmüştür. Gösteriş ve zenginliğin sarayın ihtişamlı yaşamında aksesuarlara yansıdığı görülmektedir.

Minyatürler, gravürler, seyahatnameler, yabancı diplomatlar ve ressamlar ile görsel olarak kayıt altına alınan ve döneme dair önemli bilgiler sunan kaynaklar olmuşlardır.

4. SONUÇ

Osmanlı saray hayatında haremin gizli yaşamı içerisinde saraylı kadının giyim ve moda anlayışına dair bilgiler, kullandığı başlıca aksesuarlarla değerlendirilmiştir. Saray kadınlarının giyim kuşamında, Osmanlı sarayının ihtişamını ve estetik anlayışını yansıttığı görülmektedir. Saraylı kadınlar Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün bir tezahürü olarak süslü, ihtişamlı ve gösterişli giysileri tercih etmişlerdir. Bunlara yazılı ve resimli kaynakların verdiği bilgiler sayesinde ulaşılmaktadır.

Saray kadınlarını diğer toplumsal kesimlerden ayıran unsurlar arasında kumaşların niteliği, süsleme özellikleri ve kullanılan aksesuarların zenginliği öne çıkmaktadır. Osmanlı sarayındaki kadınların estetiklerini yansıttıkları bu aksesuarlar aynı zamanda kadınların sosyal statüsünü yansıtarak haremin hiyerarşik yapısı içerisindeki kadınların konumlarını yansıttığını göstermektedir. Özellikle mücevherler ve süslemede kullanılan ince işçilikli çalışmalarla yapılmış eserlerde kadınların statülerini belirleyen unsurlar olmuştur. Saray hanımları

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

geleneksel köklerden kopmadan kullanılan malzemeler ve süsleme sanatları ile estetik yönlerini zevkli ve göze hitap edecek şekilde yansıtmışlardır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı devletinin ihtişamlı zenginliği içinde yaşayan saray kadınlarının kullandıkları aksesuarlar, sadece giyimlerini tamamlayan bir unsur olmanın yanı sıra kültür, estetik ve zevklerinin yansıması, sosyal statünün, saray hiyerarşisinin ve dönemsel değişimlerin birer göstergeleri olmuştur.

KAYNAKÇA

[1] M. Tezcan, "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim", AÜEBFD, c. 16, sy 1, ss. 255–276, Eyl. 2019, doi: 10.1501/Egifak_0000000932.

[2] Gürtuna, S., *Osmanlı Kadın Giysisi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1997.

[3] İpşirli Argıt, B., Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Cilt 4, 2015.

[4] Tezcan, H., "Saray Modası", *Osmanlı İstanbul'unda Kadın*, İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Ticaret A.Ş./İstanbul, 2021.

[5] Bilgen, S., *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Giyimi (16. yy.-19. yy.)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

[6] Bilirgen, E., *Hazine*, Sanat, Topkapı Sarayı Müzesi, Sayı: 7, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları/İstanbul, 1982, s. 115-116.

[7] Tezcan, H., *Padişah Elbiseleri, Kumaşlar ve Halılar*, Sanat, Topkapı Sarayı Müzesi, Sayı: 7, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları/İstanbul, 1982, s. 108.

[8] Gürtuna, S., "Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı", *Türkler, Cilt 11: Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları/Ankara, 2002, s. 1773-1786.

[9] Koçu, R.E., *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları/İstanbul, 1969.

[10] Sevin, N., *On Üç Asırlık Türk Kıyâfet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yayınları/Ankara, 1965.

[11] Gündüz, F. ve Çileroğlu, B., *Osmanlı Sarayı Kadın Giyimine Genel Bir Bakış (16.-19. Yüzyıl),* Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 153-156, Konya, 2000.

[12] Tezcan, H., "Topkapı Sarayı Müzesi Giyim Kuşam Koleksiyonu: Saray Kıyafetleri," *Osmanlı: Kültür ve Sanat*, c. 11, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 515–524.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

[13] Reyhanlı, T., Nicolas de Nicolay'ın Türkiye Seyahatnamesi ve Desenleri, *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14, Türk Tarih Kurumu Basımevi/Ankara, 1989.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ İLE HAZIRLANAN TELEVİZYON REKLAMLARINDA KİŞİLEŞTİRME VE GÖRSEL RETORİK: GOOGLE, PROGRESSIVE VE COCA-COLA ÖRNEKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi ÜLKÜ SÖNMEZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü, ulku.sonmez@comu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-1445-855X

ÖZET

Bu çalışma, üretken yapay zekâ ile hazırlanmış televizyon reklamlarında kişileştirme ve görsel retorik ilişkisini incelemektedir. Araştırmanın veri setini, kullanıcı tarafından sağlanan üç otuz saniyelik reklam filmi oluşturmaktadır: Google için hazırlanan "Planning a Quick Getaway? Just Ask Google", Progressive Insurance'a ait "Drive Like an Animal" ve Coca-Cola'nın "A Holiday Memory" başlıklı reklamı. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; reklam filmleri çok kipli görsel çözümleme ve göstergebilimsel çözümleme yoluyla incelenmiştir. Bu amaçla her reklam sahne akışı bakımından çözümlenmiş, seçilmiş kareler zaman kodlarıyla birlikte ayrıştırılmış ve kişileştirme, ajans, anlatı yapısı, kamera kullanımı, görsel metafor, duygusal ton ve marka vaadi kategorileri altında karşılaştırılmıştır. Bulgular, üretken yapay zekâ kullanımının tek başına ikna edici bir nitelik oluşturmadığını; ikna gücünün, yapay zekâ ile üretilen görsel dünyaların hangi retorik örgü içinde kurgulandığına bağlı olduğunu göstermektedir. Google reklamında pelüş-hindi karakter üzerinden kurulan kaçış anlatısı ironi ve ürün gösterimini birleştirirken, Progressive reklamı hayvan sürücüleri çoğaltarak genişletilmiş metafor ve abartı kurmaktadır. Coca-Cola reklamı ise tam bir kişileştirmeden ziyade sihirli ajansa sahip bir nesne, yani kar küresi, aracılığıyla nostalji ve toplumsal birliktelik duygusunu öne çıkarmaktadır. Sonuç olarak üretken yapay zekâ ile oluşturulan reklam filmlerinin tek tip bir estetiğe sahip olmadığı; yarar, mizah ve duygulanım eksenlerinde farklı ikna stratejileri geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: üretken yapay zekâ, reklam, görsel retorik, kişileştirme, televizyon reklamı

1. GİRİŞ

Üretken yapay zekâ teknolojileri son birkaç yıl içinde reklamcılık alanında yalnızca üretim maliyetlerini azaltan teknik araçlar olarak değil, aynı zamanda anlatı kurma, dünyalar tasarlama ve markaya yeni görsel kimlikler kazandırma imkânı sunan yaratıcı sistemler olarak öne çıkmıştır. Metinden görüntüye ve metinden videoya çalışan modeller; kısa sürede karakter, mekân, atmosfer ve hareket üretme kapasitesi sayesinde reklam filmlerinin yapım süreçlerini dönüştürmektedir. Bununla birlikte sosyal bilimler açısından asıl soru, bu teknolojilerin teknik yeterliliğinden çok, hangi anlamları nasıl inşa ettiğidir.

Reklam iletişimi doğası gereği ikna etmeye, duygusal yakınlık kurmaya ve ürünü ya da markayı gündelik hayatın anlam ağlarına yerleştirmeye yöneliktir. Üretken yapay zekâ ile

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

hazırlanan reklamlarda bu ikna süreci çoğu zaman gerçekçi olmayan melez karakterler, hızla kurulan fantastik dünyalar, yoğunlaştırılmış duygular ve gündelik nesnelere verilen ajans üzerinden işlemektedir. Dolayısıyla yapay zekâ ile üretilen reklamların incelenmesi, yalnızca yeni bir üretim aracının değerlendirilmesi değil; güncel görsel kültürde ikna stratejilerinin hangi yönde evrildiğinin anlaşılması bakımından da önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, üretken yapay zekâ ile hazırlanmış üç televizyon reklamını karşılaştırmalı olarak analiz ederek kişileştirme ve görsel retoriğin nasıl kurulduğunu ortaya koymaktır. Araştırma, Google, Progressive ve Coca-Cola markalarına ait üç reklam filmi üzerinden şu sorulara odaklanmaktadır: (1) reklam filmlerinde insan dışı varlıklar ya da nesneler nasıl ajans kazanmakta ve kişileştirilmektedir? (2) bu kişileştirme hangi görsel retorik stratejileriyle desteklenmektedir? (3) farklı reklam örneklerinde yapay zekâ destekli görsel üretim, markanın vaat ettiği faydayı hangi anlatısal yollarla görünür kılmaktadır?

Çalışma, izleyici etkisini ya da satın alma davranışını ölçmeyi amaçlamamaktadır. Bunun yerine reklam filmlerinin kendi görsel ve anlatısal örgütlenişlerine odaklanarak, ikna stratejilerinin potansiyelini ve sınırlarını metin içi bir çözümlemeyle tartışmaktadır. Bu yönüyle araştırma, üretken yapay zekâ ile hazırlanan reklamlara ilişkin teknik övgü ya da etik kaygı merkezli tartışmaların ötesine geçerek, doğrudan görsel iletişim ve medya çözümlemesi eksenine yerleşmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Antropomorfizm ve Kişileştirme

Antropomorfizm, insan dışı varlıklara insan benzeri duygu, niyet, bilinç ya da davranış özellikleri yüklenmesi olarak tanımlanmaktadır [1]. Reklamcılıkta bu strateji çoğu zaman markaya sıcaklık kazandırmak, ürünle izleyici arasında duygusal yakınlık kurmak ve karmaşık bilgiyi kolay anlaşılır hâle getirmek için kullanılmaktadır. Geleneksel reklamlarda maskotlar, konuşan hayvanlar ya da canlandırılmış nesneler bu amaca hizmet etmiştir. Üretken yapay zekâ ile birlikte bu strateji yeni bir esneklik kazanmış; beden, yüz, jest ve çevre tasarımı aynı üretim akışı içinde kolayca dönüştürülebilir hâle gelmiştir.

Kişileştirme yalnızca yüz çizmek veya konuşturmak anlamına gelmemektedir. Hareket örüntüleri, bakış yönleri, eylem niyeti, karar verme izlenimi ve dramatik hedefler de ajans üretmenin önemli bileşenleridir. Heider ve Simmel'in klasik çalışması, basit geometrik biçimlerin dahi hareket aracılığıyla izleyiciler tarafından "karakter" olarak algılanabildiğini göstermiştir [2]. Bu nedenle hareket temelli ajans, günümüz yapay zekâ reklamlarını anlamak için temel bir kavramsal araçtır.

2.2. Görsel Retorik ve Reklam Anlatısı

Görsel retorik, görsellerin yalnızca bilgi taşımadığını; aynı zamanda ikna ettiğini, yönlendirdiğini ve belirli bir bakış açısı inşa ettiğini kabul eder. Reklam çalışmaları içinde McQuarrie ve Mick ile Phillips ve McQuarrie'nin çalışmaları, metafor, ironi, karşıtlık, yer değiştirme ve abartı gibi retorik figürlerin reklam mesajını yoğunlaştırdığını ortaya koymuştur

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

[3], [4]. Görsel retorik bakımından önemli olan, görsel öğelerin neyi temsil ettiği kadar, bu temsillerin nasıl bir ilişki ağı içinde düzenlendiğidir.

Barthes'a göre reklam görselleri düz anlam ile yan anlam katmanlarını aynı anda işletir [5]. Bir nesne yalnızca nesne olarak görünmez; kültürel çağrışımlar, duygular ve ideolojik konumlar da taşır. Bu çalışma açısından söz konusu yaklaşım önemlidir; çünkü incelenen reklamlarda yapay zekâ tarafından üretilmiş görüntüler, gerçek dünyaya benzer ama ondan sapmış melez görsel alanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla çözümleme, hem görüntünün ne gösterdiğine hem de neyi çağrıştırdığına odaklanmalıdır.

Görsel retorik reklam filmlerinde çoğu zaman anlatı ile iç içe ilerler. Kısa süreli reklam spotları, birkaç saniyede karakter, çatışma, beklenti ve çözüm kurmak zorundadır. Bu nedenle sahne yoğunlaştırması, ritim ve görsel kısaltma çok belirleyicidir. Üretken yapay zekâ destekli reklamlarda bu yoğunlaşma daha da artmakta; kısa sürede çok sayıda sahne ve imkânsız görünen karakter düzeni kurulabilmektedir. Bu durum, reklamın inandırıcılığını yapay zekâdan değil; yapay zekâ tarafından üretilen imgelerin retorik bütünlüğünden aldığını düşündürmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Araştırma nitel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış ve üretken yapay zekâ ile hazırlandığı belirtilen, otuzar saniyelik üç reklam filmi veri seti olarak seçilmiştir. Veri seti, araştırmacıya MP4 formatında sunulan videolardan oluşmaktadır. Bu durum, çalışmanın ikincil açıklamalara değil, doğrudan reklam metninin kendisine dayalı bir çözümleme yapmasına imkân vermiştir.

Analiz sürecinde reklamlar tekrar tekrar izlenmiş, sahne akışları kabaca başlangıç-gelişme-sonuç düzleminde ayrıştırılmış ve belirleyici kareler zaman kodlarıyla birlikte çıkarılmıştır. Seçili kareler, anlatının ana dönemeçlerini görünür kılacak biçimde montaj hâline getirilmiş ve metin içinde görsel veri olarak kullanılmıştır. Çözümleme, Rose'un görsel metodoloji yaklaşımı doğrultusunda görsel düzenleme, anlatısal işlev ve kültürel çağrışım eksenleri üzerinden yürütülmüştür [6].

3.2. Örneklem ve Veri Seti

Çizelge 1. Çalışmada incelenen reklam filmleri

Reklam	Süre	Merkez yapı	İnsan varlığı	Öne çıkan retorik hat
Google – Planning a Quick Getaway?	30 sn.	Pelüş-hindi karakter ve akıllı telefon arayüzü	Yok	İroni, ürün gösterimi, anlatısal tersyüz etme

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Progressive – Drive Like an Animal	30 sn.	Farklı hayvan sürücüler	Yok	Genişletilmiş metafor, abartı, karikatürleştirme
Coca-Cola – A Holiday Memory	30 sn.	Kar küresi ve yılbaşı buluşması	Var	Nostalji, sembolik yoğunlaştırma, sihirli nesne ajansı

Çizelge 1'de görüldüğü gibi örneklem kasıtlı olarak çeşitlendirilmiştir. Google ve Progressive örnekleri insan dışı karakterlerin açık kişileştirmesini sergilerken, Coca-Cola reklamı insan merkezli bir anlatı içinde nesne ajansını öne çıkarmaktadır. Böylece araştırma, kişileştirmenin farklı şiddet ve biçimlerini karşılaştırma olanağı bulmaktadır.

3.3. Analiz Kategorileri

Çizelge 2. Çözümlemede kullanılan temel kategoriler

Kategori	Açıklama
Ajans / kişileştirme	Karakterin ya da nesnenin niyet, arzu, karar ve davranış sergileme biçimi
Anlatı kurgusu	Başlangıç, sorun, dönüşüm ve çözüm aşamalarının kısa reklam süresinde kurulma biçimi
Görsel retorik	Metafor, ironi, abartı, sembolleştirme ve karşıtlık kullanımı
Duygusal ton	Mizah, rahatlama, nostalji, şaşkınlık, topluluk hissi gibi baskın duygu
Ürün / marka görünürlüğü	Reklamın marka vaadini açık mı örtük mü sunduğu ve ürün işlevini nasıl gösterdiği

Bu kategoriler reklamların yapısal farklılıklarına rağmen ortak bir çözümleme zemini kurmak amacıyla seçilmiştir. Böylece araştırma, yalnızca tek tek reklamların betimlenmesiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda örnekler arası karşılaştırmaya imkân veren sistematik bir çerçeve oluşturmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Google Reklamı: İronik Kaçış Anlatısı ve Ürün Gösterimi

Google reklamı, ilk saniyelerde geniş tarla ve ahır benzeri arka plan içinde tek başına duran pelüş görünümlü bir hindi karakteriyle açılmaktadır. 0–6. saniyeler arasında karakterin jestleri ve bedensel konumlanışı, onu sıradan bir hayvandan çok, insani farkındalığa sahip bir özne olarak kurmaktadır. 7–8. saniyelerde takvimde 27 sayısının işaretlenmesi, karakterin yaklaşan Şükran Günü tehdidini fark ettiğini düşündüren mizahi bir gerilim oluşturmaktadır.

8–22. saniyeler arasında reklamın merkezi, akıllı telefon arayüzü ve doğal dille yazılan sorgudur: "I need to go somewhere with direct flights and NO Thanksgiving, leaving

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

tomorrow.” Bu bölümde yapay zekâ, arama motorunu salt sonuç üreten bir sistem olmaktan çıkarıp konuşmaya cevap veren bir yol arkadaşı gibi sunmaktadır. Reklamın ikna stratejisi, ürünün yeteneğini doğrudan anlatmak yerine, bu yeteneği karakterin dramatik ihtiyacına bağlamaktadır. Başka bir ifadeyle ürün gösterimi anlatının içine yerleştirilmiştir.

20–29. saniyeler arasındaki Aruba sonuç ekranı, uçağa biniş sahnesi ve havuzdaki rahatlama görüntüsü, anlatının çözüm bölümünü oluşturmaktadır. Pelüş-hindinin kurtuluşu, markanın sunduğu “soruyu doğal dille sor, çözümü hemen bul” vaadiyle özdeşleşir. Burada baskın retorik figür ironi ve tersyüz etmedir: Şükran Günü’nde yenilme ihtimali olan hindi, Google sayesinde tatile kaçmaktadır. Mizah, aynı zamanda ürünün hatırlanabilirliğini artıran temel araç hâline gelmektedir.

Görsel 1. Google reklamından seçilmiş kareler.
https://www.youtube.com/watch?v=gWlfmUrazFw

4.2. Progressive Reklamı: Genişletilmiş Metafor ve Davranışsal Abartı

Progressive reklamı, 0–4. saniyeler arasında trafik akışı ve direksiyon başındaki tembel hayvan görüntüsüyle başlar. İlk planlarda ekranda “Images generated with A.I.” ibaresinin yer alması, bu örnek içinde yapay zekâ kullanımının açık biçimde işaretlendiğini göstermektedir. Reklamın anlatı mantığı, başlıktaki “Drive Like an Animal” ifadesi doğrultusunda, hayvanların gerçekten sürücü olduğu bir dünya kurmaktır.

5–16. saniyeler arasında sarı otomobildeki köpekler, direksiyon başındaki sırtlan ve öfkeli aslan, farklı hayvan tiplerinin belirli sürüş davranışlarına dönüştüğü seri bir yapı üretmektedir. Bu kurgu, tek bir karaktere derinlik kazandırmaktan çok, ardışık örnekler üzerinden genişletilmiş metafor kurmaya dayanmaktadır. Sırtlanın gergin enerjisi, aslanın saldırgan tavrı ve geyik sahnesindeki kısa donakalma, trafikteki riskli davranışların hayvan doğasıyla eşleştirilmesi üzerine kuruludur. Burada retorik etki büyük ölçüde abartıdan beslenmektedir.

Reklamın 18–29. saniyeleri, ram/güç gösterisi ve finaldeki lama sahnesiyle markaya dönüş yapmaktadır. Girişteki kaotik akış, finalde daha durağan bir kadrajla kapanır ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

izleyicinin dikkati Progressive markasına çekilir. Bu reklamın ikna stratejisi, ürün işlevini ayrıntılı biçimde açıklamaktan ziyade, unutulmaz bir metafor dünyası kurmak ve markayı mizah yoluyla hatırlanır kılmaktır. Dolayısıyla kişileştirme burada, karakter empatisinden çok, karikatürleştirilmiş davranış örüntülerini çoğaltan bir araç işlevi görmektedir.

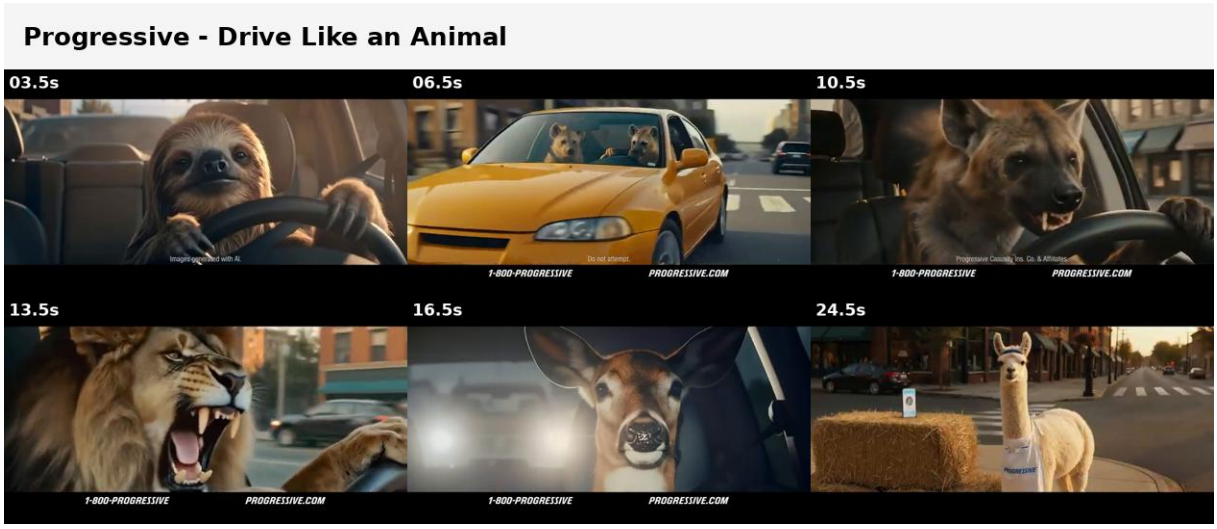

Görsel 2. Progressive reklamından seçilmiş kareler.

https://www.youtube.com/watch?v=Tgvhjd39Ofs

4.3. Coca-Cola Reklamı: Sihirli Nesne Ajansı ve Nostaljik Yoğunlaştırma

Coca-Cola reklamı ilk iki örnekten belirgin biçimde ayrılmaktadır. 0–5. saniyelerde yılbaşı ağacı yanında Coca-Cola içen bir kadın karakter görülür. Reklam, tamamen insan dışı karakterlere yaslanmamakta; bunun yerine ev içi sıcaklık ve kutlama hazırlığı üzerinden gündelik hayat atmosferi kurmaktadır. 5–11. saniyelerde kutudan çıkarılan kar küresi, reklamın merkezi nesnesi hâline gelir. Bu aşamadan itibaren nesne, sadece dekoratif bir obje değil; geçmişi, aileyi ve kutlama neşesini içinde taşıyan bir ajans düğümü olarak işlemeye başlar.

11–26. saniyeler arasında kamera kar küresi ile çok kuşaklı müzikli kutlama sahneleri arasında gidip gelir. Kar küresinin içinde minyatürleşen topluluk görüntüsü, bir yandan maddi bir nesneyi, diğer yandan anıyı ve duygu yoğunlaşmasını temsil eder. Burada tam anlamıyla antropomorfik bir kişileştirme bulunmamaktadır; ancak nesnenin anlatıyı tetikleyen, duyguyu yoğunlaştıran ve "gerçek sihir" fikrini taşıyan bir tür sihirli ajansa kavuştuğu görülmektedir. Reklamın baskın retorik figürü metafor değil, sembolik yoğunlaştırma ve nostaljidir.

27–29. saniyelerde logo ve "Real Magic" söylemi görünür hâle gelir. Böylece Coca-Cola, ürünü doğrudan teknik bir fayda üzerinden değil, birlikte olma, anı biriktirme ve kutlama kültürüyle ilişkilendirerek konumlandırır. Bu reklamın yapay zekâ estetiği, Google ve Progressive reklamlarındaki gibi açık biçimde "bakın yapay zekâ ile üretilmiş" demekte; tam tersine yapay üretimi görünmezleştirerek doğal ve duygusal bir akış hissi kurmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

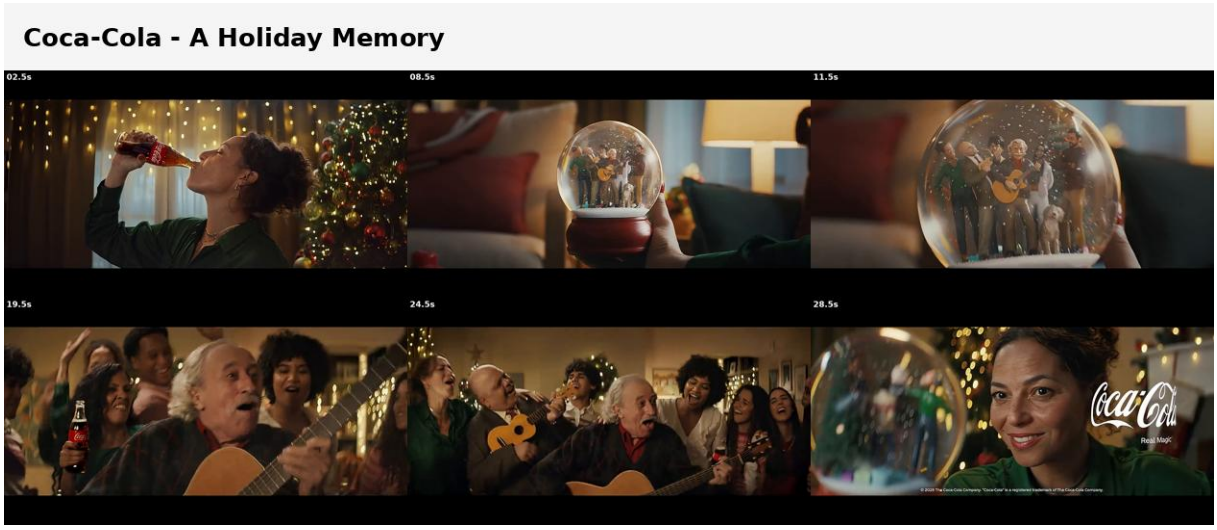

Görsel 3. Coca-Cola reklamından seçilmiş kareler.

https://www.youtube.com/watch?v=At1z5CfEwgY

4.4. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Çizelge 3. Reklamların karşılaştırmalı çözümleme özeti

Reklam	Kişileştirme biçimi	Baskın retorik figür	Duygusal ton	Marka vaadi	AI görünürlüğü
Google	Pelüş-hindi karaktere insan niyeti ve karar verme özelliği yüklenir	İroni, ürün gösterimi, tersyüz etme	Mizahi rahatlama	Doğal dilde soru sorarak hızlı çözüm bulma	Orta – arayüz ve AI Mode vurgusu açık
Progressive	Birden çok hayvan sürücü olarak kurgulanır	Genişletilmiş metafor, abartı, karikatürleştirme	Komik kaos, risk algısı	Marka hatırlanırlığı ve sigorta çağrışımı	Yüksek – "Images generated with A.I." ibaresi mevcut
Coca-Cola	Kar küresi nesnesi sihirli ajans kazanır; insan oyuncular merkezde kalır	Nostalji, sembolik yoğunlaştırma, duygusal çağrışım	Sıcaklık, birliktelik, anı duygusu	Markayı toplumsal bağ ve kutlama ritüeliyle özdeşleştirme	Düşük – yapay üretim estetik içinde görünmezleşir

Karşılaştırmalı bulgular, örneklerin üçünün de üretken yapay zekâ kullanımına rağmen tek tip bir estetik ve ikna modeline sahip olmadığını göstermektedir. Google reklamı, ürün yeteneğini göstermek için karakter merkezli bir mini öykü kurarken; Progressive reklamı davranış kategorilerini çoğaltan bir skeç dizisine yaklaşmaktadır. Coca-Cola ise dramatik çatışmadan çok, duygusal yoğunlaştırma ve hafıza çağrışımıyla ilerlemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İkinci olarak kişileştirme şiddeti örnekler arasında değişmektedir. Google ve Progressive örneklerinde insan dışı karakterler eyleyen özne konumuna yükselir. Coca-Cola'da ise kar küresi doğrudan "karakter" olmayıp, duyguyu taşıyan sembolik bir nesne gibi çalışmaktadır. Bu durum, kişileştirmenin salt konuşan ya da yürüyen nesne anlamına gelmediğini; nesnenin anlatıdaki işlevine bağlı olarak farklı düzeylerde kurulabildiğini göstermektedir.

Son olarak yapay zekâ görünürlüğü de farklılaşmaktadır. Progressive yapay üretimi metinle açıkça ilan ederken, Google bunu ürün arayüzü ve deneyim biçimi içinde göstermektedir. Coca-Cola ise yapay üretim izlenimini geri plana itmekte ve izleyicinin dikkatini doğrudan duygu rejimine yöneltmektedir. Bu bulgu, üretken yapay zekânın reklamda yalnızca üretim tekniği değil, aynı zamanda açıklanması ya da gizlenmesi tercih edilen bir söylem unsuru olduğunu düşündürmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, üretken yapay zekâ ile hazırlanmış üç televizyon reklamını kişileştirme ve görsel retorik eksenlerinde karşılaştırmalı olarak çözümlemiştir. Elde edilen bulgular, yapay zekâ destekli reklamların ikna gücünün teknoloji gösterisinden ziyade, anlatı kurgusu ile retorik düzenleme arasındaki uyuma dayandığını göstermektedir. Bir başka deyişle yapay zekâ, tek başına ikna edici bir içerik üretmemekte; ikna, yapay zekâ ile üretilen imgelerin nasıl anlamlandırıldığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Google reklamında ürün işlevi ile karakter ihtiyacı arasında güçlü bir örtüşme kurulmuş, ironi ve mizah üzerinden hatırlanabilir bir anlatı elde edilmiştir. Progressive reklamı, art arda gelen hayvan sürücülerle genişletilmiş metaforun gücünü kullanmış; dolayısıyla kişileştirmeyi komik bir risk görselleştirmesine dönüştürmüştür. Coca-Cola reklamı ise nesne ajansını ve duygusal hafızayı öne çıkararak daha içe dönük ve nostaljik bir ikna modeli geliştirmiştir.

Araştırmanın en önemli katkılarından biri, üretken yapay zekâ ile üretilen reklamların "tek bir yapay zekâ estetiği" altında toplanamayacağını göstermesidir. Aynı üretim paradigması içinde fayda odaklı ürün gösterimi, mizah merkezli metaforik abartı ve nostaljik duygulanım gibi farklı retorik yollar kurulabilmektedir. Bununla birlikte çalışma, yalnızca üç reklam filmiyle sınırlıdır ve izleyici alımlamasını kapsamamaktadır. Gelecek araştırmalarda daha geniş örneklem setleriyle farklı sektörlerin karşılaştırılması, ayrıca yapay zekâ ile üretilmiş reklamların izleyiciler tarafından nasıl algılandığının deneysel ya da görüşme temelli çalışmalarla incelenmesi yararlı olacaktır.

Sonuç olarak üretken yapay zekâ, reklamdaki görsel hayal gücünü genişleten bir araçtır; ancak bu araçtan doğan ikna edici güç, kişileştirme, duygusal ton ve görsel retorik arasında kurulan kompozisyon sayesinde işlerlik kazanmaktadır. Sosyal bilimler ve görsel iletişim açısından temel mesele, yapay zekânın ne kadar hızlı görüntü ürettiği değil, bu görüntülerin hangi toplumsal ve kültürel anlamları dolaşıma soktuğudur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KAYNAKÇA

[1] Epley, N., Waytz, A. ve Cacioppo, J. T., On Seeing Human: A Three-Factor Theory of Anthropomorphism, Psychological Review, 114(4), 864-886, 2007.

[2] Heider, F. ve Simmel, M., An Experimental Study of Apparent Behavior, The American Journal of Psychology, 57(2), 243-259, 1944.

[3] McQuarrie, E. F. ve Mick, D. G., Visual Rhetoric in Advertising: Text-Interpretive, Experimental, and Reader-Response Analyses, Journal of Consumer Research, 26(1), 37-54, 1999.

[4] Phillips, B. J. ve McQuarrie, E. F., Beyond Visual Metaphor: A New Typology of Visual Rhetoric in Advertising, Marketing Theory, 4(1-2), 113-136, 2004.

[5] Barthes, R., Image, Music, Text, Fontana Press, London, 1977.

[6] Rose, G., Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials, 4th ed., Sage, London, 2016.

[7] Google, Planning a Quick Getaway? Just Ask Google, Televizyon Reklam Filmi, 30 sn., 2025.

[8] Progressive Insurance, Drive Like an Animal, Televizyon Reklam Filmi, 30 sn., 2025.

[9] Coca-Cola, A Holiday Memory, Televizyon Reklam Filmi, 30 sn., 2025.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İNSAN MAKİNE İLETİŞİMİNDE GÜVENİN KIRILGANLIĞI VE OKURYAZARLIK İHTİYACI: MEDYA PROFESYONELLERİ BAĞLAMINDA BİR TARTIŞMA[1]

Lisans Öğrencisi AHSEN GÜMÜŞ

Yeditepe Üniversitesi, ahsen.gumus@std.yeditepe.edu.tr - ORCID ID: 0009-0000-0185-4487

ÖZET

Yapay zekâ teknolojilerinin medya sektöründeki yaygın kullanımı, insan-makine etkileşimini iletişim çalışmalarının güncel araştırma gündemlerinden biri hâline getirmiştir. Bu bildiri, medya profesyonellerinin iletişimsel yapay zekâ araçlarıyla kurdukları ilişkiyi güven ve okuryazarlık kavramları ekseninde tartışmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımıyla, farklı uzmanlık alanlarından (gazetecilik, halkla ilişkiler, sosyal medya yönetimi ve görsel iletişim tasarımı) 10 medya profesyoneliyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere dayanan bulgular; yapay zekânın işlevsel bir asistan olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, araştırma söz konusu deneyimin güven açısından kırılgan bir zeminde şekillendiğini göstermektedir. Bulgulara göre, medya profesyonelleri yapay zekâ çıktılarını doğrudan kabul etmek yerine eleştirel bir süzgeçten geçirmekte; güven olgusu ise içeriğin türüne ve bağlamına göre değişkenlik göstermektedir. Bu doğrultuda, yapay zekânın onaylama eğilimi, hatalı bilgi üretme riski ve şeffaflık eksikliği, güveni zedeleyen temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bulgular, mesleki kimliğin güven yönetiminde belirleyici bir rol oynadığını ve katılımcıların kendilerini insan merkezli bir denetleyici olarak tanımladığını göstermektedir. Bu bildiride, söz konusu bulgulardan hareketle, medya profesyonellerinin yapay zekâ ile kurdukları ilişkinin sürdürülebilir ve etik bir zeminde şekillenmesi için eleştirel yapay zekâ okuryazarlığı çerçevelerinin önemi kavramsal olarak tartışılacaktır. Bu kapsamda, algoritmik şeffaflık ve veri gizliliğine yönelik etik ilkelerin kurumsal düzeyde benimsenmesi ve yapay zekâ okuryazarlığının medya eğitim müfredatlarına sistematik biçimde entegre edilmesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler : İnsan makine iletişimi, yapay zekâ, medya profesyoneli

[1] Bu bildiri, TÜBİTAK 2209/A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında, Dr. Öğr. Üyesi Elif Karakoç Keskin danışmanlığında yürütülen "İnsan-Makine İletişimi Bağlamında Yapay Zekâya Duyulan Güven: Medya Profesyonelleri Örnekleminde Fenomenolojik Bir Araştırma" başlıklı projeden üretilmiştir.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DERVİŞ ZAİM'İN SİNEMA ANLAYIŞI: YOUTUBE RÖPORTAJLARINDA YÖNETMENİN SÖYLEMİ

Doç. Dr. MEVLÜT CAN KOÇAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi, mevlutcan.kocak@erbakan.edu.tr - 0000-0002-9496-0541

Öğr. Gör. OLGUN KÜÇÜK

Karabük Üniversitesi, olgunkucuk@karabuk.edu.tr- 0000-0002-9471-3540

ÖZET

Sinema filmleri farklı temaları kullanırken aynı zamanda içinden çıkmış olduğu toplumun değerlerini de aktarmaktadır. 90'lı yıllarla birlikte Türkiye'de sinema yeni bir kimliğe bürünürken bu döneme has film yapımcıları ve yönetmenleri kendini göstermiştir. Yeni dönemin önemli yönetmenlerinden biri Derviş Zaim'dir. Zaim, filmlerinde geleneksel sanatlar yanında yaşam pratikleri ve kültürel unsurlara yer vermektedir. Bu çalışmada Derviş Zaim sinemasında kültür, gelenek, anlatı ve mekân gibi unsurlar ele alınmaktadır. Bu amaçla yönetmenin sosyal medyada katılmış olduğu söyleşiler doküman analizi kullanılarak incelenmiştir.

Zaim, anlatısına derinlik katmak amacıyla sanat dalları ve özellikle geleneksel sanatlardan yoğun biçimde yararlanmaktadır. Ona göre, sinema bir yandan bilgi verirken diğer yandan izleyiciyi eğlendiren bir karaktere sahip olmalıdır. Zaim, film üretim süreçlerinin zor ve aksaklıklar barındıran bir yapıya sahip olduğunu, yönetmenin ise sorunlara çözümler getirerek kaosu fırsata çevirmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, sinemada mekanların çok büyük değeri bulunmaktadır. Bazı mekanların film yapımında ilham verici olabildiğinden söz etmektedir. Zaim'e göre, filmler bir hikâye aktarma aracıdır ama modern zamanlarda hikâye unsurları değişip farklılaşmıştır. Yönetmen anlatısını bu yeni araçlara göre şekillendirmek durumunadır. Zaim, genel olarak edebiyatla ilgilenmenin film üretim sürecinde olumlu etkisi olduğuna değinirken yine de film dilinin kendine has olduğunun altını çizmektedir. Yönetmen, maddi yetersizliklerin zaman zaman senaryoların sette oluşturulmasına yol açtığına değinirken kendi görevinin ise huzurlu bir çalışma ortamı oluşturmak olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Sinema, Derviş Zaim Sineması

DERVİŞ ZAİM'S APPROACH TO CINEMA: THE DIRECTOR'S DISCOURSE IN YOUTUBE INTERVIEWS

ABSTRACT

While employing diverse themes, motion pictures also convey the values of the society from which they emerge. As Turkish cinema assumed a new identity in the 1990s, a generation of filmmakers and directors distinctive to that era came to the fore. Derviş Zaim is one of the prominent directors of this new period; in his films, he incorporates traditional arts alongside everyday life practices and cultural elements. This study examines elements such as culture, tradition, narrative, and space within Derviş Zaim's cinema. To this end, interviews the director participated in on social media were analyzed using the document analysis method.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Zaim draws heavily upon various art forms, particularly traditional arts—to add depth to his narratives. In his view, cinema should possess a dual nature: informing the audience while simultaneously entertaining them. Zaim maintains that film production is a complex process fraught with obstacles, and that a director must transform chaos into opportunity by devising solutions to problems. He attaches great importance to the role of space in cinema, noting that certain locations can serve as sources of inspiration during filmmaking. According to Zaim, while films are vehicles for storytelling, the elements of storytelling have evolved and diversified in modern times; consequently, directors must shape their narratives in accordance with these new dynamics. While acknowledging that an interest in literature positively influences the filmmaking process, Zaim emphasizes that cinematic language possesses its own unique characteristics. He also notes that financial constraints sometimes necessitate the creation of scenes on set, highlighting that his own role is to foster a harmonious working environment.

Keywords: Communication, Cinema, Cinema of Derviş Zaim

1. GİRİŞ

Sinemada görsel-işitsel elemanlardan yararlanılarak bir hikâye düşünceler ve duygularla birlikte aktarılmaktadır. Farklı temalara yer verilen sinema filmleri içinden çıktığı toplumun kültürel ve toplumsal değerlerini de yansıtmaktadır. Bu bakımdan sinema ile hikayeler aktarılırken bir yandan da değer yargıları ve toplumsal kodlar işlenmektedir. Derviş Zaim sineması ise toplumsal ve kültürel değerleri taşıyan bir yapıya sahiptir.

Derviş Zaim, Boğaziçi Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü'nde eğitim görürken almış olduğu bir seçmeli ders ile sinemaya yakınlaşmıştır. Bu seçmeli dersin hocası ona sinemayı sevdirmiştir. İngiltere'de University of Warwick'de Kültürel Çalışmalar alanında yapmış olduğu yüksek lisans yine onun sinemasına katkıda bulunacaktır. Zaim bir röportajında İngiltere eğitimi sırasında hocalarının katkısı olduğunu belirtmektedir (URL-1). Zaim'in seçmeli bir dersle başlayan sinema serüvenini daha sonra onu Yeni Türk Sineması'nın önemli temsilcilerden biri haline getirmiştir (Yağlıca ve Beyazıt, 2022, s. 64-65).

Derviş Zaim, çekmiş olduğu filmlerdeki başarısı sonrası yeni medyada bir dizi söyleşiye katılmıştır. Bu çalışma kapsamında Zaim'in YouTube'de konuk olduğu programlardaki açıklamaları doküman analiz yöntemi ile analiz edilmektedir.

2. DERVİŞ ZAİM SİNEMASI

"Tabutta Röveşata" Derviş Zaim'in ilk uzun metrajlı filmidir. Yönetmen bu filmle hem uluslararası arenada hem de ülkemizde çeşitli ödüller almıştır. Zaim filmde kültürü, toplumsal ve tarihsel olaylarla harmanlayarak kendine özgü bir üslupla ortaya koymaktadır (Akçora ve Yılmaz, 2015, s. 123).

Derviş Zaim, sinemada geleneksel Türk sanatlarından faydalanmaktadır. Onun "Filler ve Çimen", "Cenneti Beklerken" ve "Nokta" filmlerinde ebru, minyatür ve hat sanatları göze çarpmaktadır (Güngör, 2010, s. 42). Filmlerinde geleneksel sanatların yanında ritüeller, yaşam pratikleri ve kültürel unsurlar da bulunur. Örneğin, "Devrim" filmi bu sayılanların yanında insanın yabancılaşmaya karşı nasıl direndiğini göstermektedir. Zaim, Türk sinemasının anlatı dilini kendine özgü bir dille kültürel birikiminden yola çıkarak oluşturmaya çalışan bir isimdir (Gündüz Alptürker, s. 130-131).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Zaim, Türk sineması ile geleneksel Osmanlı-İslam sanatları arasında bağ kurarak anlatılarını izleyicilere aktarmaya çalışmaktadır. Filmlerinde klasik anlatı yapısı ile kendine referans veren kodlar iç içe geçmektedir (Birincioğlu, 2019).

Derviş Zaim diğer yönetmenlerden; tema, karakter, mekân seçimleri, mitolojik ve simgesel göndermeler, tarih, toplum, kültür ve sanatla kurmuş olduğu ilişkinin yanında insan ve doğa arasındaki uyumu ele alması bakımından farklılaşmaktadır (Akçora ve Yılmaz, 2015, s. 124).

Zaim'in filmlerine ve düşüncelerine bakıldığında mekâna çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Onun sinemasında mekân içerik üzerinde belirleyiciliğe sahiptir. Mekanların sınırlanması, kompozisyonu, kontrol edilmesi, öznenin mekandaki hareket sahasının belirlenmesi, bir mekândan başka bir mekâna geçerken özneyi denetim altında tutan bir iktidar olgusu gibi temalara neredeyse tüm filmlerinde rastlanmaktadır (Çam, 2018, s. 694).

Yönetmenin geleneksel sanatları ele aldığı üçlemede mekân, karakterler ve zaman algısı ana anlatı yapısını oluşturmaktadır. Bu bakımdan bu filmlerin zaman-imge niteliğine sahip olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bu filmlerde tarihsel bir devamlılığın varlığı da göze çarpmaktadır. Diğer yandan karakterler sıklıkla kadrajın dışında bir yere bakmakta ve baktıkları yer hakkında izleyiciye görsel veya işitsel bir ipucu verilmediği gözlenmektedir. Filmlerde yer alan bazı sahnelerde ise oyuncuların eylemlerinin neden ve sonuçları net bir biçimde yansıtılmaktadır (İşler, 2020, s. 492).

Literatürde Derviş Zaim'in eserlerini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Turan, 2022; Sunal ve Asal, 2019). Bu çalışmada ise yönetmenin daha önce ortaya koymuş olduğu eserler yerine Youtube 'de katılmış olduğu programlardaki söylemleri doküman analizi yöntemi ile incelenecek, alt başlıklar altında kategorize edilecektir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Yöntem

Bu çalışmada Derviş Zaim'in Youtube söyleşi ve röportajları üzerinden sinema anlayışını ortaya koymak amacıyla doküman analizi kullanılmıştır.

Dokuman analizi kitap, film, dizi, reklam analizlerinde kullanılmaktadır (Koçak vd., 2025;, Güzel, 2021; Özveren, 2021; Selanik Ay ve Korkmaz, 2017; Küçük ve Koçak, 2023; Cemiloğlu ve Ünalan, 2023). Doküman analizinin sosyal bilimlerde yöntem olarak kullanılmasında sayısal bir artış olduğu da gözlenmektedir (Sak vd., 2021, s. 228).

Doküman analizinin kapsamı geniştir, görsel veya yazılı bütün içerikler bu bağlamda incelenmektedir. Nitel bir yöntem olan doküman analizinde öncelikle kaynak tespiti yapılır ve ardından alt ve üst tema kategorileri yardımıyla analiz yapılacak birimler belirlenmiş olur (Yıldırım & Şimşek, 2005).

Nitel araştırmalarda kullanılan diğer yöntemlerde olduğu gibi doküman analizinde de verilerin incelenmesi, yorumlanması, onlardan anlam çıkarılması ve konu ile ilişkili olarak bir anlayış oluşturulması vardır (Corbin & Strauss, 2008, akt. Kıral, 2020).

3.2. Sinema Anlatısında Diğer Sanatlardan Yararlanmak

Zaim, film yaparken hem dikey hem de yapay olarak derinleşmek gerektiğini belirtir. Derinleşmek için de yönetmenin geldiği yeri ve süreçleri hesaba katması gerektiğini aktarır. Kendisini daha özgür kılabilmek için ise geleneksel sanata başvurduğunu aktarır. Geleneksel sanat sayesinde "elindeki cephaneyi geliştirdiğini" belirtmektedir. Geleneği referans sağlayan bir araç olarak görmektedir (URL-2).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Derviş Zaim katıldığı bir söyleşide sinemada özgünlüğü yakalamak adına geleneksel sanatlardan ciddi anlamda yararlandığını ifade etmektedir. Bu ifadeleri Türk sinemasında alternatif bir anlatım dili oluşturulmasında farklı sanat dallarından yararlanılabileceği fikrini ortaya çıkarmaktadır (URL-3).

Zaim, gelenekten yararlandığı ve bunu filmlerine yerleştirmeye çalıştığını belirtmektedir. Özellikle gölge oyunlarına, hat, ebru ve minyatür üzerine eğildiğini belirtmektedir. Zaim, aslında yapmak istediğinin geleneği çağdaş sinema diline tercüme etmek olduğunu söylemektedir (URL-4). Onun bu isteği geleneksel sanatları olduğu gibi kopyalamak değil, onların estetik anlayışını ve düşünme biçimini çağdaş sinemanın araçlarıyla yeniden üretme isteğini yansıtmaktadır.

3.3. Sinemanın İşlevi

Zaim "sinemada en büyük günahlardan biri sıkıcı olmaktır" demektedir. Sıkıcı bir film izlediğinde "olmasaydı keşke dediğim oluyor" ifadesini kullanır (URL-5). Zaim'in sineması bu yüzden hem seyirciyi çekmekte hem de katmanlı anlatım iç içe geçmektedir (URL-6).

Zaim sinemacının asli görevlerinden birsinin eğlendirmek olduğunu, öğretmenin belki ondan sonra gelebileceğini belirtmektedir. Yazarken de özellikle insanların zevk almasına dikkat ettiğini belirtmektedir. Onun bakış açısıyla film, sadece seyirciyi düşünmeye sevk eden bir araç değildir. Seyircinin ilgisi ve merakı beslenmeli, zaman zaman izlenme zevkinin artırılması için şaşırmasını sağlayacak durumlara yer verilmelidir.

3.4. Sinemada Kusurlar

Zaim, sinemada kusurlu karakterleri sevdiğini onlar sayesinde filmde asimetri sağladığını aktarmaktadır. Kusurlu karakterin zıtlık sağladığını bu yüzden özellikle filmlerde olması gerektiğini belirtmektedir. Yönetmenin bu söylemleri filmlerinde pürüzsüzlük ve idealize etme arayışında olmadığını göstermektedir. Zaim, sanatın amacının da hata yapmak olduğunu söylemektedir. Sinemada hata yapılması halinde daha derine gidilebileceğini belirtmektedir. Zaim, hata ile ilgili bir örmek verir: "Filmde bir sahne vardır, içinden çıkamadığınız anlar olur oyuncu tökezler, ışık konusunda problem yaşarsınız, senaryoda bir hata yaparsınız ama onu çözmek için düşünmeye başlarsınız ve bunun daha iyisini nasıl yapabilirim diye, hata sizin başka bir şeyi keşfetmemenizi sağlayabilir" Yönetmen, bir nevi hata yaptığınızda düşünmeye başlıyorsunuz demek istemektedir (URL-7).

Zaim "bazen kötü film yaparsınız hatta bazı sahneler de içinize sinmez ama onların üzerine düşünerek farklı bir yaratıcılığı kendinizde başlatabilirsiniz" demektedir. Burada hatayı yaratıcılığa giden bir süreç olarak görmektedir. Yönetmen öz eleştiri ile yaratıcı işler ortaya çıkarabilmektedir (URL-8).

3.5. Mekânın Filme Etkisi

Zaim, bir mekândan etkilenerek film yapılabileceğini belirtmektedir. Diğer bir deyişle Derviş Zaim ile yapılan röportajdan mekanının senaryoyu çağırabileceği anlaşılmaktadır. Bu durum da mekânın gücünü göstermektedir (URL-9).

Zaim, büyük kentlerin aynı zamanda kötülük üretebilecek yerler olduğunu belirtmektedir. İstanbul'u kastederek Roma ve Osmanlı'ya başkentlik yapmış bir kentin kötülük de üretebileceğini aktarmaktadır. Zaim, "ister istemez bir sanatçı ahlaki sistemini kurarken muhasebe yapmak zorundadır. İstanbul'da bulunmak bu yüzden sizin muhasebe defterinizi hem kalınlaştırır hem de daha ince bir muhasebe sistemini kurmanızı sağlayacaktır" ifadelerini kullanır (URL-10). Zaim, büyük şehirler sayesinde yönetmenin daha derin düşündüğünü aktarmaktadır. Yönetmen, İstanbul gibi büyük şehirlerin insana sorgulamayı öğrettiğini

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

belirtmektedir. Onun bu söylemlerinden büyük şehirlerinin yönetmenlerin filmlerine katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. Zaim, filmlerinin ortaya çıkmasında İstanbul'da yaşamanın etkisi olduğunu söyler (URL-11).

3.6. Hikâye Anlatma Geleneği

Derviş Zaim "biz hikâye anlatma geleneğine devam etmemiz lazım" ifadesini kullandıktan sonra hikâyenin ilaç ve her derde deva olduğunu belirtmektedir. Bunu söylemesinin bir nedeni ise batının, doğunun klasik sinema yapısı ile oynamasını kabul etmemesidir. Bu yüzden Zaim "bizim ne yazık ki iyi hikayelere ihtiyacımız var" demektedir. Fakat Zaim röportajında "hikâye anlatmayan bir sinemanın sanatta bir yere dokunduğunun da farkındayım" ifadesini kullanmaktadır (URL-12).

Zaim, yukarıdaki sözleri ile geleneksel bir hikâye örgüsü ve anlatıya dayanmayan senaryoların da iş yapabileceğini savunmaktadır. Ona göre, filmde anıtsal bir hava olmasa dahi anlatım, biçim ve atmosferden yararlanılarak iyi bir anlam ortaya konabilir. Bu yaklaşımıyla sinemanın sadece bir hikâye aracı değil aynı zamanda farklı ifade biçimlerini harmanlayabilecek bir yapıda olduğunu belirtmektedir.

Zaim, "hikâye üretirken bunu size ait malzeme ile yapmanız gerekir" demektedir (URL-13). Ona göre, içinde bulunulan kültür, gündelik yaşam, tarih ve toplum sanat anlayışıyla yansıtılmalıdır. Yönetmenin içinde bulunduğu toplum; kültür, tarih, gündelik yaşam, kişisel deneyimler, gözlemler ve kendi sanat anlayışı gibi unsurları kapsar.

Zaim, kendine özgü olan şeylerle hikayeni anlatırsan derdini daha iyi anlatabilir ve yeni yerlere ulaşabilirsin demektedir. Yönetmen, kendine ait olanlar üzerinden hikâye oluştursa yeni bulduğu şeyleri de anlayabilir. Zaim bunları yaparken de dünyaya kendimizi kapatmamamız gerektiğini belirtmektedir (URL-14).

3.7. Sinemada Kendini Geliştirme

Derviş Zaim "bir yönetmeni taklit ederseniz çok başarılı olamazsınız ama o yönetmenin bitirdiği yerden ben nasıl başlarım derseniz daha başarılı olabilirsiniz" demektedir (URL-15). Bir bakıma başka bir yönetmenin film üslubunu bire bir taklit etmenin özgün bir film ortaya çıkaramayacağından söz etmektedir.

3.8. Senaryo Süreci

Derviş Zaim, senaryo yazıldıktan belli bir zaman sonra bütçe bulunduğunu sonra sete geçildiğini belirtir. Sete geçildikten sonra ise senaryoda yazılanlardan farklı durumların ortaya çıkabildiğini aktarmaktadır. Özellikle sette çıkan problemlerin kendisine zevk verdiğini çünkü problemlerin kendisini yoğurduğunu söylemektedir (URL-16). Zaim, bu durumu Devir film üzerinden açıklar: "Acaba net bir senaryo olmadan o anda karşıma çıkan şeyle ben sahneleri yoğurmaya çalışsam ortaya ne çıkar,…." ifadelerini kullandıktan sonra filmin bu şekilde ortaya çıktığını belirtir. Filmin yapım koşullarını buna göre oluşturduğunu ve ekibini iyi insanlarla kurarak çalıştığını aktarmaktadır. Zaim bu filmde sıkı sıkıya senaryoya bağlı kalmadığını çekim sırasında sürecin belirlendiğini belirtmektedir. Derviş Zaim, senaryoların kendi kendine ortaya çıktığı eserlerinin olduğunu aktarmaktadır. Bu yöntemin bütçeleri olmayan veya bütçesi daha sonra bulunabilecek filmlerde kullanılabileceğini belirtmektedir (URL-17).

Zaim, senaryo olmadan film çekmeye başlamanın riskleri de olduğunu belirtmekte, bunlardan birinin ekibin işi bırakması olduğunu söylemektedir. İnsanların geçimini sağlayabilmesi için para kazanması gerektiğini, böyle durumlarda da işi bırakabileceğini aktarmaktadır. Zaim, ilk filmini yapacak olanların ise senaryoyu çok iyi yazması gerektiğini belirtmektedir (URL-18).

3.9. Sette Nasıl Bir Yönetmen?

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Zaim, sette sesisin hiç duyulmadığını, bağırmak ve çağırmaktan çok hoşlanan birisi olmadığını belirtmektedir. Ayrıca sette yanında bulunan kişilerin de birbirlerine bağırmasını istemediğini aktarmaktadır. Zaim "bağırma çağırma olması durumunda o sette bir problem vardır" demektedir (URL-19). Onun bu ifadeleri yönetmenin film ekibiyle iletişimini sağlıklı bir zeminde kurması gerektiğini işaret etmektedir. Ona göre sette sesin yükseltilmesi bir otorite göstergesi değil bir sorunun belirtisi olarak okunmalıdır.

Zaim, yönetmenin çekim öncesinde iyi hazırlık yapması gerektiğini vurgular. Çekimlere hazırlıklı olan bir yönetmenin sette esnek davranacağını bu sayede oyunculara da hâkim olacağını belirtmektedir. Yönetmenin hazırlık aşamasını aksatması durumunda öfke seline kapılacağını ve bu öfkenin herkese bulaşacağını aktarmaktadır. Zaim iyi seti şu şekilde açıklar: "Kimsenin kimseye bağırmadığı yönetmenin kim olduğu anlaşılmadığı set" (URL-20).

3.10. Edebiyatla İlgilenmenin Film Üretimine Etkisi

Zaim 22 yaşında roman yazmaya başladığını, yazmanın kendisi ile ilgili sorular sormasını sağladığını belirtmektedir. Yazma sayesinde olgunlaşma yaşadığını aktarmaktadır. Zaim, roman ve edebiyatla ilgilenmeniz durumunda karakter ve olay örgüsü, metaforu netleştirmek zorunda olduğunuzu , kendine ait ahlaki ve estetik düzen kurmak gerektiğini fakat bunun da zor olduğunu, üzerine düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine Zaim, roman ve edebiyatla ilgilenip daha sonra sinema ile uğraşacak biri için edebi olan ile sinemasal olan arasında ayrıma varma konusunda kolaylık olacağını aktarmaktadır (URL-21).

Edebiyat kendine has özellikleriyle kişiye dil, anlatım, hikâye ve betimleme gibi konularda tecrübe kazandırabilir. Fakat bu unsurlar sinemada edebiyattaki gibi kullanılmaz. Sinemada bunlarla birlikte görüntü, ses, oyuncular, mekanlar, çekim ve kurgu gibi farklı üretim süreç ve elamanları ortaya çıkmaktadır.

4. SONUÇ

Yeni Türk Sineması'nın önemli temsilcilerinden biri olan Sebahattin Zaim'in YouTube söyleşilerinden yararlanılarak filmografisi ve sinema hakkında önemli sonuçlara ulaşılmaktadır.

Zaim, yönetmenin anlatısını derinleştirmek için sinema için diğer sanatlardan da yararlanması gerektiğini ve özellikle geleneksel sanatlardan bu anlamda çok yararlandığını belirtmektedir.

Yönetmen, sinemanın bilgilendirme kadar eğlendirmeye de ağırlık vermesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, başarılı bir film seyirciyi sıkmayan ve zaman zaman şaşırtan bir yapıya sahip olmalıdır. Kendisinin de eğlenmediği bir filmi izlemeyi tercih etmeyeceğini ifade etmektedir.

Zaim, film sürecinde karşılaşılan aksaklıklar ve sorunlara pozitif baktığını ve bunlarla başa çıkmanın yönetmenin en büyük keyfi ve gelişim aşamalarından biri olduğunu belirtmektedir. Ona göre, iyi bir yönetmen sorunları çözen ve hatalarından ders çıkaran bir yapıda olmalıdır.

Yönetmen, mekanların çok önemli olduğunun altını çizmektedir. Ona göre, etkileyici bir mekân tümüyle yeni bir film fikrinin doğurabilecek güce sahiptir. Diğer yandan yönetmenin yaşadığı mekânın da film üretiminde eksisi olduğunu belirtmektedir. Kendisinin İstanbul'da yaşamasını bu bakımdan bir şans olarak tanımlamaktadır.

Zaim, filmlerin aslında kadim hikâye anlatma geleneğini sürdüren modern araçlar olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte yönetmenin kendi hikâye üslubunu da özgün bir şekilde oluşturması gerektiğini savunmaktadır. Bir yönetmen kendine has bir üslupla hikâyeye yer

verirken başka yönetmenlerden de yararlanabilir fakat bu tekdüze bir kopyalama şeklinde olmamalıdır.

Zaim, senaryo yazımında edebiyatla ilgili olmanın avantaj sağlayabileceğinden bahsetmektedir. Yönetmen, bazı senaryoların sette ortaya çıkabildiğini de aktarmaktadır. Özellikle düşük bütçeli filmlerde bu durumun daha yaygın olduğunun da altını çizmektedir.

Sebahattin Zaim, yönetmen otoritesi ile yönetmen stresinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini özelikle ifade etmektedir. Ona göre iyi yönetmen sette bağıran ve gerginlik çıkaran kişi değildir. Setin sakin olması sağlıklı bir iletişim olduğunu göstergesidir.

KAYNAKÇA

Akçora, E., & Yılmaz, M. (2015). Ortak Üslup Öğeleri Ekseninde Derviş Zaim Filmlerinin Karşılaştırmalı Analizi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5(13), 122-136.

Birincioğlu, Y. D. (2019). Derviş Zaim Sinemasını Tersten Okumak: Üç Perde Yapısına Sızan Metasinema. Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 6(1), 61-93.

Cemiloğlu, M., & Ünalan, T. (2023). Yapay Zekâ Yoluyla Erken Cumhuriyet Dönemi Film Afişlerinin Yeniden Yorumlanması: İstanbul Sokaklarında Film Afişi Üzerine Bir Deneme. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(Özel Sayı), 455-478.

Çam, A. (2018). Derviş Zaim sinemasında anlatının platformu olarak mekân: Anlatı, sinemasal gerilim ve mekân ilişkisi. Erciyes İletişim Dergisi, 5(4), 691-712.

Gündüz Alptürker, İ. (2022). Derviş Zaim'in Devir filminin halk bilimi açısından değerlendirilmesi: Yünüm böğet şenliği. Millî Folklor, 17(135), 119-134.

Güngör, A. (2010). Derviş Zaim Sineması'nda Geleneksel Türk Sanatlarının Kullanılması: Filler Ve Çimen-Ebru, Cenneti Beklerken-Minyatür, Nokta-Hat. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty of Communication Journal, 1(38), 41-64.

Güzel, Ş. (2021). Ruhsal Liderlik Bağlamında" Gandi" Filminin Döküman Analizi. Turkish Studies-Social Sciences, 16(3), 1045.

İşler, B. (2020). Derviş Zaim'in Geleneksel El Sanatları Üçlemesinin Gilles Deleuze'ün ZamanİmgesiKavramı Açısından Okunması. SineFilozofi, 5(Sp. Iss), 474-493.

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 8(15), 170-189.

Küçük, O., & Koçak, M. C. (2023). Freudyen Karakter Çözümlemesinin "Ezel" Dizisi "Cengiz Atay" Tiplemesi Üzerinden İncelenmesi. İletişim Çalışmaları Dergisi, 9(1), 65-89.

Küçük, O., Koçak, M. C., & Gürbüz, S. (2025). Ingmar Bergman'ın Yedinci Mühür Filminde Kadın, Veba ve Zamansal Gerçeklik. Türkiye Medya Akademisi Dergisi, (10), 152-174.

Özveren, C. G. (2021). Liderlik Kuramları Özelinde Bir Doküman İncelemesi: Son Kale Filminin Analizi. İş'te Davranış Dergisi, 6(2), 65-75.

Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227-256.

Selanik Ay, T & Korkmaz, Ç. (2017). Sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve kültürel ögeler bağlamında "Küçük Hezarfen" çizgi filmi. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 8(2), 49-62.

Sunal, G., & Asal, U. Y. (2019). Disiplinler arası bir çözümleme aracı olarak sinema ve politika: Derviş Zaim'in gölgeler ve suretlerinde Türk ve Rum olmak

Turan, S. (2022). Derviş Zaim Filmlerinin Ekoeleştirel Yaklaşımla İncelenmesi: Devir, Balık Ve Rüya. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 199-223.

Yağlıca, F., & Beyazıt, M. (2022). Derviş Zaim'in 'Rüya'Filminden Geleneksel Mimariye Bakış. Etkileşim, (10), 52-69.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2005). Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayınları.

URL-1: https://www.youtube.com/watch?v=U_4xUa4AJx0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-2: https://www.youtube.com/watch?v=788QXMHhle4 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-3: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-4: https://www.youtube.com/watch?v=O8c22otbDgE (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-5: https://www.youtube.com/watch?v=788QXMHhle4 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-6: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-7: https://www.youtube.com/watch?v=788QXMHhle4 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-8: https://www.youtube.com/watch?v=788QXMHhle4 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-9: https://www.youtube.com/watch?v=788QXMHhle4 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-10: https://www.youtube.com/watch?v=IF8LlnxFsbs (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-11: https://www.youtube.com/watch?v=IF8LlnxFsbs (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-12: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-13: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-14: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-15: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-16: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-17: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-18: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-19: https://www.youtube.com/watch?v=s1Rqh1b8Vq0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-20: https://www.youtube.com/watch?v=U_4xUa4AJx0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

URL-21: https://www.youtube.com/watch?v=U_4xUa4AJx0 (erişim tarihi: 06.09.2026)

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MEDYADA YER ALAN EV İÇİ CİNAYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. MEVLÜT CAN KOÇAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi, mevlutcan.kocak@erbakan.edu.tr - 0000-0002-9496-0541

Öğr. Gör. OLGUN KÜÇÜK

Karabük Üniversitesi, olgunkucuk@karabuk.edu.tr- 0000-0002-9471-3540

ÖZET

İnsanlar türlü gerekçelerle diğer insanlara zarar vermektedir. Bu durum insan yaşamını tehdit etmekte hatta cinayetle sonuçlanmaktadır. Toplumsal yaşam içinde bazı kişiler çevresel veya içsel nedenlerle cinayet işlemektedir. Cinayet vakaları dürtüsel ve araçsal şeklinde bir ayrımla da açıklanmaktadır. Dürtüsel cinayetler anlık öfke ve kavga durumlarına bağlı olarak ortaya çıkabilirken araçsal cinayetler parasal konular ve güç göstergesi sebebiyle işlenebilmektedir. Faililer cinayet eylemlerini bazen yakınlarına da uygulamaktadır. Birbirini tanıyanlar arasındaki en ilginç cinayet türlerinden biri ev içi cinayetlerdir. Genel olarak toplum cinayet vakalarına ilgi duymakla birlikte vakaların medyadan aktarılması ise ilgi ve merakın çoğalmasına yol açabilmektedir. Bu çalışmada ev içi cinayet haberlerinin internet haber sitelerindeki örnekleri ele alınmıştır. Bu cinayetlerin medyada hangi söylemler ekseninde aktarıldığı eleştirel söylem analizi kullanılarak ortaya konulmaktadır.

Bakıldığında, cinayetlerin daha çok bireysel nedenlerle açıklanmaya çalışıldığı ve arkasında yatan şiddetin maskelendiği anlaşılmaktadır. Çeşitli gerekçeler gösterilerek faillerin sorumlulukları azaltılmaktadır. Yaşadıkları bazı sorunların onları bu davranışa ittiği yönünde söylem oluşturulmaktadır. Haberlerin bazılarında faillerin sosyolojik ve psikolojik durumları gerekçe olarak sunulmaktadır. Vakalar daha çok bireysel özellikler bağlamında ele alınarak geçimsizlik, kıskançlık ve psikolojik durumlara bağlanmaktadır. Bu tür söylemler ise şiddeti mazur gösteren ve mağdurları ötekileştiren bir durum ortaya koymaktadır. Üretilen söylemler aile içi şiddet ve cinsiyetlilik gibi durumları eleyerek bireysel gerekçeleri öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım ile şiddetin toplumsal boyutu görmezden gelinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinayet, Ev İçi Cinayetler, Medya ve Cinayet

AN ANALYSIS OF DOMESTIC HOMICIDES REPORTED IN THE MEDIA

ABSTRACT

People harm others for a variety of reasons. This situation sometimes threatens human life and can even result in homicide. Within social life, some individuals commit murder due to environmental or internal factors. Homicide cases are often categorized as either impulsive or instrumental; impulsive murders may arise from momentary anger or altercations, whereas instrumental murders are often committed for financial gain or as a display of power. Perpetrators sometimes commit these acts against those close to them. Domestic homicide represents one of the most notable types of murder occurring between acquaintances. While society generally takes an interest in homicide cases, media coverage can further amplify this interest and curiosity. This study examines examples of domestic homicide news reports found on online news sites. It employs critical discourse analysis to reveal the narratives and discourses through which these murders are portrayed in the media.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

The analysis indicates that these murders are frequently explained through individual factors, effectively masking the underlying violence. Various justifications are cited to downplay the perpetrators' accountability, creating a narrative that suggests specific personal problems drove them to such behavior. Some reports cite the perpetrators' sociological and psychological conditions as reasons for the act. Cases are largely framed in terms of individual traits, attributing violence to marital discord, jealousy, or psychological issues. Such discourses tend to excuse violence and marginalize the victims. By prioritizing individual motives, these narratives overlook broader issues such as domestic violence and gender dynamics, thereby ignoring the societal dimensions of the violence.

Keywords: Homicide, Domestic Homicides, Media and Homicide

1. GİRİŞ

İnsanların başkalarına zarar vermeleriyle ilgili literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Kimilerine göre çevresi insanı buna itmekte, kimilerine göre ise bu durum doğuştan gelmektedir (Koçak ve ark., 2020, s. 762). Kötülük üzerine yapılan bu tartışmalar aynı şekilde cinayet vakaları için de yapılmaktadır.

Cinayet, bir insanı ciddi biçimde yaralamak veya öldürmek niyetiyle gerçekleşen eylem sonucunda ortaya çıkan ölüm için kullanılmaktadır. Failin bilinçsiz biçimde ve ihmal sonucu gerçekleştirdiği öldürmeler ise bu kategoride değerlendirilmez (URL-1).

Cinayetler genellikle iki şekilde; dürtüsel ve araçsal olarak gerçekleşmektedir. Araçsal cinayetler daha çok para, mülk, statü, güç gibi durumlardan; dürtüsel cinayetler ise öfke, anlık çatışma ve kavga hallerinde ortaya çıkabilmektedir. Bu durumlar, failin öldürülmesine ana gerekçe olarak görülebilmektedir (Holmes &Holmes, 2001). Cinayetler dürtüsel ve araçsal olarak kategorize edilse de daha karmaşık olabilmektedir. Genetik, psikolojik, evrimsel, biyokimyasal durumların yanında toplumsal faktörler bu davranışların altında yatan unsurlardır (Morrall, 2006, s. 7). Cinayetleri anlamak bu yüzden kolay değildir. Sadece istatistik üzerinden gitmek (katilin yaşı, cinsiyeti, geliri vb.) yeterli olmaz. Çünkü istatistiksel yaklaşımlar cinayetin gerçekliğini tarihsel koşullardan, toplumsal ilişkilerden uzaklaştırmaktadır (Websdale, 1999).

Cinayetler ister dürtüsel ister araçsal bir nedenle gerçekleşmiş olsun insanlar onlara merak duymaktadır. Merak onun diğer ölüm türlerine göre daha fazla ilgi görmesine neden olmaktadır (D'Cruze vd., 2006, s. 1). Aynı şekilde, cinayetlerin medyada işlenmesiyle bu tür medya içeriklerinin tüketimi de artabilmektedir. İçeriklerin ilgiyi artırması insanların gündelik yaşamlarının etkilemesine neden olmaktadır. Çünkü cinayetin gündelik yaşamda fazlasıyla yer işgal etmesi insanların aktivitelerini kısıtlamasına, yabancı olarak gördüğü kişilere farklı davranmasına neden olmaktadır. Bir nevi, cinayetlerin sürekli işlenmesi bilinçaltını etkileyebilmektedir (Dorling, 2006, s. 3).

Cinayet işleyenler bunu tanımadıkları kişilerden çok yakın ve tanıdıkları bireylere karşı gerçekleştirmektedir. Fail ve mağdur arasındaki bu yakınlık ise cinayet süreçleri hakkında veriler sağlamaktadır. Birbirini tanıyanlar arasındaki cinayet vakalarının en ilginç olanlarından biri ev içi cinayetlerdir. Bu cinayetler ev içinde gerçekleşen şiddetin en uç durumudur. Diğer cinayet türleri ile karşılaştırıldığında ev içi cinayetler daha az görülmekte fakat yine de ilgi görmektedir (Kim vd., 2021).

Medyada verilen ev içi cinayet haberlerindeki çerçeveleme, fail ve mağdurun temsil durumu, haberin ne türden söylemler etrafında oluşturulduğu, toplumsal şiddetin medyadaki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

tezahürünün anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Buradan hareketle çalışmada ev içi cinayet haberlerinin internet haber sitelerindeki örnekleri ele alınacaktır. Bu cinayetlerin medyada hangi söylemler ekseninde aktarıldığı eleştirel söylem analizi kullanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. EV İÇİ CİNAYETLER

Ev içi cinayetlerde öldürme eylemi aile içerisinde gerçekleşmektedir (akt. Kim vd., 2023, s. 776; Centerwall vd., 1984). Fakat kavramın sınırları ülkesel anlamda farklılık gösterebilmektedir. Bazı ülkeler bunu partner ile sınırlandırmamakta baba, anne, kardeş ve diğer aile üyelerini de kapsama dahil etmektedir (Fairbairn vd., 2017, s. 204).

Araştırmalar ev içi cinayetlerinin kendine özgü dinamikleri olduğunu göstermektedir. Sadece genel bir cinayeti araştırmak "ev içi cinayeti" anlamada yeterli olmayabilir. Yaşanan ev içi şiddetlerde; aile ilişkileri, ayrılma süreçleri, güç ve kontrol gibi birtakım özel durumlar kendine has özelikler arz edebilmektedir (Juodis vd., 2014, s. 311).

Konuyla ilgili olarak Galler ve İngiltere'de bir araştırma gerçekleştirilmiş, 141 aile içi cinayet analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, ev içi cinayetlerini aynı yaş grubundan ziyade farklı yaş gruplarından kişilerin gerçekleştirdiği ve bu faillerin önemli bir kısmının da ruh sağlığı konusunda problemli olduğu tespit edilmiştir (Chantler vd., 2020). Yapılan başka bir araştırmada bu kişilerin eylemlerinde ruh sağlığı sorunlarının yanında alkol ve madde kullanımı ile çocuklukta yaşanan travmalar, suç geçmişi ve ekonomik faktörlerin de etkili olduğu belirlenmiştir (Bracewell vd., 2022, s. 535).

Türkiye'de de psikotik hastalar üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada psikotik hastalarının aile içi cinayet oranlarının yüzde 64 olduğu tespit edilmiştir. Yine araştırmada tanı almış ve öldürme eylemi gerçekleştirmiş kişilerin başında şizofreni kişiler olduğu tespit edilmiştir (akt. Belli, 2011, s. 224).

Yukarıda bahsedilen faktörlere sahip olan kişilerin ev içi şiddete veya cinayete yönelmesi toplumu olumsuz etkileyebilmektedir. Yine, ev içi şiddet ve cinayetler küresel bağlamda ekonomik, toplumsal ve halk sağlığı için ciddi problemler yaratmaktadır (Truong vd., 2022).

Türkiye'de Rozant ve arkadaşları (2020) Maltepe 1 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda bulunan taksirle öldürme, nitelikle adam öldürme ve kasten öldürme nedeniyle hüküm giymiş 93 erkek üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmaya katılanların özelliklerinin bir kısmı MMPI ile diğer kriminolojik ve sosyodemografik bilgiler ise bilgi formu ve yüz yüze görüşmelerle elde edilmiştir. Araştırmada aile dışı cinayet işleyenlerin yüzde 73'ünün 35 yaşın altında olduğu tespit edilirken aile içi cinayetlerde faillerin yüzde 70'inin ise 36 yaşın üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Aile içi şiddetin yaratmış olduğu problem dünyanın her ülkesinde aynı değildir. Bazı ülkelerde aile içi şiddet düşük düzeyde iken bazı ülkelerde yüksektir. Örneğin, İsviçre'de cinayet oranı düşük olmasına rağmen aile içi şiddet oranı yüksektir (Gonçalves, 2022).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Yöntem

Metinlerin analizi sosyal bilimin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Fairclough, 2004). Metin analizlerde söylem sadece var olan şeylerle ilgilenmez onların nasıl anlamlandırılacağı ile de ilgilenir (Hjelm, 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Eleştirel söylem analizi ise 1980'lerin sonlarından itibaren sosyal bilimlerde önemli bir yere gelmiştir. Özellikle toplumsal sorunlara odaklanan disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Ayrıca "farklı yaklaşımları da bünyesinde" bulundurmaktadır (Wodak, 2014). Eleştirel söylem analizinin tek amacı söylemi açıklamak değildir o aynı zamanda sorgulamayı ve eleştirel bir bakış geliştirmeyi hedeflemektedir (Van dijk, 2015, s. 22). Onun bu ve benzer pek çok özelliği akademisyenler tarafından çeşitli çalışmalarda kullanılmasını sağlamıştır (Kress, 2008).

Eleştirel söylem analizi özellikle haber metinleri başta olmak üzere kitap, film, reklam analizlerinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Toprak ve Koçak, 2021; Solak, 2011; Dilek vd, 2025; Kavut, 2021; Nergiz & Akın, 2021; Yıldırım, 2018; Büyükduman, 2022; İnce ve Koçak, 2017, Karabolat, 2020; Vural vd., 2026; Şahin ve Birincioğlu, 2020, Gürbüz vd., 2025).

Van Dijk eleştirel söylem analizinde metinler makro ve mikro olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Makro başlığı altında metnin teması ele alınırken mikro başlığı altında ise cümle ve sözcükler incelenmektedir. Cümlelerin hangi kalıplarla kullanıldığına bakılır. Ayrıca cümlelerin aktif veya pasif olarak oluşturulması da söylem üzerinde etkilidir. Metin içindeki sözcük seçimleri ise söylemi şekillendirebilmektedir (akt. Küçük ve Koçak, 2022).

Bu çalışmada aile içi cinayet haberlerinin internet gazetelerinde nasıl sunulduğu eleştirel söylem analizi ile ortaya konmaya çalışacaktır. Araştırmada ayrıca cinayetlerin hangi faktörlerle ilişkilendirildiğine bakılmıştır. Araştırma kapsamında 5 Ağustos- 5 Eylül 2026 tarihleri arasında internette haberleştirilmiş ev içi cinayet haberleri analiz edilmiştir.

3.2. Haber Analizleri

11.08.2026 tarihinde millliyet.com.tr internet sitesinde "Çifte cinayette yasak aşk iddiası! Önce eniştesini sonra eşini öldürdü" başlıklı bir haber yayınlanmıştır (URL-2). Haberin başlığının açılımında ise şu ifadeler kullanılmıştır: "Bursa'da İsmail Matur (36) ilişkileri olduğunu öne sürdüğü eniştesi Yavuz Yılmaz'ı (56) sokak ortasında, eşi Canan Matur'u (27) ise evinde tabancayla vurarak öldürdü. Matur, suç aleti tabanca ile yakalanarak gözaltına alındı." "İlişikleri olduğunu öne sürdüğü" ifadesi cinayetin nedenini tam bir gerçeklik şeklinde sunmaktan çok kişiler arası ilişkiler ve kıskançlık bağlamında ele almaktadır. Cinayet nedeninin "aldatılma/ilişki" çerçevesinde yansıtılması eleştirel söylem bakımından önem taşımaktadır. Bir bakıma şiddet eylemi namus ve kıskançlık kavramları üzerinden meşrulaştırılabilecek bir zemine çekilmektedir.

21.08.2026 tarihinde milliyet.com.tr internet sitesinde "8 aylık hamile eşini vurdu! Anne öldü, bebeği kurtarıldı" başlıklı bir haber yayımlamıştır (URL-3). Haberin açılımında ise şu ifadelere yer verilmiştir: "Yalova'da tartıştığı eşi Muhammed Demir (22) tarafından pompalı tüfekle vurularak öldürülen 8 aylık hamile Sultan Pelit Demir'in (19) karnındaki bebeği operasyonla alındı. Bebeğin durumunun iyi olduğu bildirildi." Haberde öldüren kadının "19 yaşında" ve "8 aylık hamile" olduğu ön plana çıkarılmıştır. Yine haberde "tartıştığı eşi" denilerek "öldürme" bir nedene bağlanmıştır. Haberin devamında ise çiftin "şiddetli geçimsizlik yaşadıklarına" vurgu yapılmıştır. "Geçimsizlik" ifadesi eşler arasında yaşanan problemin ortak olduğu yönünde bir söylemdir. Diğer bir deyişle, çiftler arasında yaşanan şiddetli geçimsizliğin tartışmaya, tartışmanın sonucunun da öldürülmesine yol açtığı yönünde bir anlam üretilmiştir.

Muhammed Demir'in eşini öldürürken "Pompalı tüfek" kullandığı belirtilerek şiddetin ne kadar ölümcül bir nitelikte olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca, Demir'in aynı silahla kendini de vurduğu aktarılarak olay üzerinden zincirleme bir bağ kurulmaya çalışılmıştır.

30.08.2026 tarihinde ntv.com.tr internet sitesinde "Fatih'te a3ile faciası: Emekli polis eşini ve çocuğunu öldürdü" başlıklı bir haber yayınlanmıştır (URL-4). Haberde failin "emekli polis" olduğu belirtilerek mesleki geçmişine atıf yapılmış; "meslek" ile "silah" arasında bir ilişki

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kurulmaya çalışmıştır. Failin üç aydır eşiyle şiddetli geçimsizlik yaşadığı vurgulanarak yaşanan sorunun ortak olduğu yönünde bir söylem üretilmiştir.

Haberin devamında "failin bir süre uyku ve sinir şikâyetleri nedeniyle psikolojik tedavi gördüğü öne sürüldü" ifadesi kullanılmıştır. "Öne sürüldü" denilerek failin durumu kesin bir gerçekmiş gibi aktarılmamıştır. Haberde ayrıca failin psikolojik tedavi gördüğüne vurgu yapılarak cinayet eylemi ile psikolojik durumu arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Diğer bir deyişle, failin psikolojik durumundan kaynaklı bir cinayet eylemi olabileceği yönünde bir söylem üretilme yoluna gidilmiştir.

29.08.2026 tarihinde haberturk.com.tr internet sitesinde "Batman'da annesini öldüren şahıs, polise teslim oldu" başlıklı habere yer verilmiştir (URL-5). Haberin detaylarında H.C. adlı kişinin bilinmeyen nedenle annesi S.C.'yi öldürdüğü, daha sonra emniyet müdürlüğü binasına giderek cinayeti itiraf ettiği aktarılmıştır.

Cinayet işlediğini söyleyerek teslim olmuş olmasının verilmesi failin eyleminin sorumluluğunu aldığını ve durumu açıkladığını göstermektedir. "Teslim oldu" ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ifadelerle kişi yalnızca suç işleyen değil suçunu itiraf ederek kanuna teslim oluş bir birey olarak konumlandırılmaktadır.

Haberde ayrıcı fail H.C'nin birtakım psikolojik sorunlarının bulduğu yönünde iddialar olduğu aktarılmaktadır. "Psikolojik sorunlarının bulunduğu" ifadesi şahsın işlediği cinayetin psikolojik sorunlara dayalı olarak ortaya çıktığı yönünde bir söylem üretmektedir. Failin cinayeti ile psikolojik durumu arasında bağ kurulmaktadır.

31.08.2026 tarihinde Sabah gazetesinin internet sitesinde "Babasını öldürdü, 6 gün sonra kayıp ihbarında bulundu" başlıklı bir habere yer verilmiştir (URL-6). Haberin başlığının açılımında ise "Malatya'nın Yazıhan ilçesinde 20 yaşındaki Barış Uçar, tartıştığı babası 47 yaşındaki Ümit Ulutaş'ı tüfekle vurarak öldürdü. Olayın ardından 6 gün geçtikten sonra jandarmaya başvuran Barış Uçar, babası için kayıp ihbarında bulunduğu belirtildi" ifadelerine yer verilmiştir. Haberde "babasını öldürdü" "6 gün sonra kayıp ihbarında bulundu" eylemleri art ardına aktarılarak çelişkili durum yaratılmaya çalışılmıştır.

Haberin devamında ise baba ile oğlu arasında ailevi nedenlerden dolayı yaşadıkları konteynerde tartışma çıktığı, tartışmanın büyümesi üzerine Barış Uçar'ın tüfekle babasına 5 el ateş ettiği, baba Ümit Uluştaş'ın aldığı yaralar sonucunda hayatını kaybettiği aktarılmıştır. Haberde özellikle ailenin "konteynerde yaşadığına" vurgu yapılarak sosyoekonomik koşullar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kavganın "Ailevi nedenlerden dolayı" çıktığı belirtilerek cinayeti nedeni hakkında belirsiz bir açıklama sunulmuştur.

4 Eylül 2026 tarihinde "Kahramanmaraş'ta silahla eşini öldüren kişi intihar etti" başlıklı bir habere yer verilmiştir (URL-7). Haberin detaylarında T.B ile eşi D.B'nin aralarında bir tartışma çıktığı, tartışmasının büyümesiyle T.B'nin D.B'ye ateş ettiği, sonra da kendisini vurarak intihar ettiği aktarılmıştır. Haber metnindeki "tartışma çıktı" ifadesi cinayetin nedenselliğini ortaya koymaktadır. Yine hem haberin başlığında hem de detaylarında "intihar etti" ifadesinin kullanılması failin hukuki bir cezalandırma yerine kendi kendine cezalandırma gerçekleştirdiğine yönelik bir söylemdir.

4. SONUÇ

İncelenen haberlere bakıldığında, cinayetlerin daha çok bireysel nedenlerle açıklanmaya çalışıldığı ve arkasında yatan şiddetin maskelendiği anlaşılmaktadır. "Hamile eşini vurdu"

"yasak aşk", "aile faciası" gibi başlıklarla duygusal ve dramatik bir yapı oluşturulmaktadır. Böylelikle mağdurların yaşadıkları gölgelenmektedir.

Haberlerde cinayetleri gerçekleştirenlerin çeşitli nedenler gösterilerek adeta sorumlulukları azaltılmaktadır. Yaşadıkları bazı sorunların onları bu davranışa ittiği yönünde bir söylem oluşturulmaktadır. "Tartışma çıktı", "şiddetli geçimsizlik yaşadılar" gibi ifadeler faillerin suçlarına gerekçe olacak bir özellik taşımaktadır. Haberlerin bazılarında faillerin sosyolojik ve psikolojik durumları gerekçe gibi sunulmaktadır. Konteynerde yaşanması veya bireysel rahatsızlıkların altı çizilmektedir. Bazı haberlerde faillerin teslim olmaları veya intihar etmeleri toplumsal şiddetin etkisini gölgeleyebilmektedir.

Haberlerde faili olumlayan veya mağdur gösteren söylemler şiddetin toplumsal bir sorun olarak çerçevelenmesine engel olabilmektedir. Vakalar daha çok bireysel özellikler bağlamında ele alınarak geçimsizlik, kıskançlık ve psikolojik durumlara bağlanmaktadır. Bu tür söylemler ise şiddeti mazur gösteren ve mağdurları ötekileştiren bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak haberler yoluyla üretilen söylemler aile içi şiddet ve cinsiyetlilik gibi durumları maskeleyerek bireysel gerekçeleri öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım ise şiddetin toplumsal boyutunu görmezden gelmektedir.

KAYNAKÇA

Belli, H., Ural, C., Vardar, M. K., & Tezcan, B. (2011). Şizofrenide Şiddet ve Cinayet Eylemi: Risklerin Değerlendirilmesi, Önleyici Tedbirler ve Tedavide Klozapinin Yeri. Düşünen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences, 24(3), 222.

Bracewell, K., Jones, C., Haines-Delmont, A., Craig, E., Duxbury, J., & Chantler, K. (2022). Beyond intimate partner relationships: utilising domestic homicide reviews to prevent adult family domestic homicide. Journal of Gender-Based Violence, 1-16.

Büyükduman, D. (2022). Televizyon reklamlarinda eleştirel söylem analizi: Kasap döner reklam filmi incelemesi. Spor, Eğitim ve Çocuk, 2(2), 67-97.

Centerwall, B. S. (1984). Race, socioeconomic status, and domestic homicide, Atlanta, 1971-72. American Journal of Public Health, 74(8), 813-815.

Chantler, K., Robbins, R., Baker, V., & Stanley, N. (2020). Learning from domestic homicide reviews in England and Wales. Health & Social Care in the Community, 28(2), 485-493.

D'cruze, S., Walklate, S., & Pegg, S. (2013). Murder. Routledge.

Dilek, E., İnce, M., Koçak, M. C., Laçinkaya, T. D., & Öztürk, B. (2025). Ayrılık Çeşmesi Metro İstasyonu'ndaki İntihar Vakaları Hakkında Yayınlanan Haberler Üzerine Bir İnceleme. Turkish Academic Research Review, 10(2), 550-563.

Dorling, D. (2006). Murder in Britain. Prison Service Journal, 166, 3.

Fairbairn, J., Jaffe, P., & Dawson, M. (2017). Challenges in defining domestic homicide: Considerations for research and practice. In Domestic homicides and death reviews: An international perspective (pp. 201-228). London: Palgrave Macmillan UK.

Fairclough, N. (2008). Discourse analysis.

Gonçalves, L. C., Rossegger, A., Sadowski, F., Urwyler, T., Baggio, S., & Endrass, J. (2022). Domestic homicide and other violent crimes: The same or different phenomena?. Forensic science international: mind and law, 3, 100075.

Gürbüz, S., Koçak, M. C., & Türten, B. (2025). Morality that is ignored: Examining the movie "Davaro" in the context of marxist morality. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 15(2), 1124-1152.

Hjelm, T. (2021). Discourse analysis. In The Routledge handbook of research methods in the study of religion (pp. 229-244). Routledge.

Holmes, R. M., & Holmes, S. T. (2000). Murder in America. Sage Publications.

İnce, M., & Koçak, M. C. (2017). Basın (Ulusal Gazeteler) 15 Temmuz'u Nasıl Gördü?. Electronic Turkish Studies, 12(35), 239.

Juodis, M., Starzomski, A., Porter, S., & Woodworth, M. (2014). A comparison of domestic and non-domestic homicides: Further evidence for distinct dynamics and heterogeneity of domestic homicide perpetrators. Journal of Family Violence, 29, 299-313.

Karabolat, B. (2020). Roma filmi örneğinde eleştirel söylem analizi ve kültürel temsiller. International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 6(2), 634-643.

Kavut, S. (2021). Eleştirel söylem analizi bağlamında haber sitelerinde dijital kimlik başlıklı haberlerin incelenmesi. International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 7(1), 127-138.

Kim, B., & Merlo, A. V. (2023). Domestic homicide: A synthesis of systematic review evidence. Trauma, violence, & abuse, 24(2), 776-793.

Koçak, M. C., Küçük, O. ve Toprak, Ö. (2020). Toplumsal Yaşamda ve Sosyal Medyada Kötülüğün Konumlandırılışı: Konya Örneği. Journal of Humanities and Tourism Research, 10 (4): 762-774.

Kress, G. (1990). Critical discourse analysis. Annual review of applied linguistics, 11, 84-99.

Küçük, O., & Koçak, M. C. (2022). "Öyle Bir Geçer Zaman Ki" Dizisi Örneğinde Yabancı Kadının Temsili. International Journal of Communication and Media Research, 2(1), 12-27.

Morrall, P. (2006). Murder and society. John Wiley & Sons.

Nergiz, E., & Akın, N. (2021). Kadına yönelik şiddet haberlerinin eleştirel söylem analizi: Mutlu Kaya örneği. Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 6(1), 1-16

Rozant, R., Akduman, İ., & Oral, G. (2020). Aile içi ve aile dışı cinayet işlemiş faillerin kişilik yapılarının karşılaştırılması. Journal of Medical Sciences, 1(3), 39-52.

Solak, Ö. (2011). Küçük ağa romanının eleştirel söylem analizi. Akademik Bakış Dergisi, 26, 1-14

Şahin, Z. B., & Birincioğlu, Y. D. (2020). Toplumsal cinsiyet ve medya: Şule Çet'in şüpheli ölümü üzerine haberlerin eleştirel söylem analizi. Erciyes iletişim dergisi, 7(1), 189-216

Toprak, Ö., & Koçak, M. C. (2021). Haber üretim sürecinde seçim haberlerinin inşası. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2021(53), 37-51.

Truong, M., Yeganeh, L., Cartwright, A., Ward, E., Ibrahim, J., Cuschieri, D., & Bugeja, L. (2023). Domestic/family homicide: A systematic review of empirical evidence. Trauma, Violence, & Abuse, 24(3), 1908-1928.

Van Dijk, Teun A. "Critical discourse analysis." The handbook of discourse analysis (2015): 466-485.

Vural, N. E., Böyük, M., & Kalaman, S. (2026). Yapay Zekâ Çağında Dijital Gözetim, Teknolojik Paranoya ve Sinema:"The Circle" Filminin Eleştirel Söylem Perspektifinden Değerlendirmesi. Firat University Journal of Social Sciences, 36(2), 963-977.

Websdale, N. (1999). Understanding domestic homicide. UPNE.

Wodak, R. (2014). Critical discourse analysis. In The Routledge companion to English studies (pp. 302-316). Routledge

Yıldırım, E. (2018). Toplumsal Yapının Aynası Olarak Sinema: Söylem ve Eleştirel Söylem Analiz Yöntemlerine Göre Ayla Filminin Çözümlemesi. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi), 3(1), 234-243.

URL-1: https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/4465 (erişim tarihi: 04.09.2026)

URl-2: https://www.milliyet.com.tr/gundem/cifte-cinayette-yasak-ask-iddiasi-once-enistesini-sonra-esini-oldurdu-7639309(erişim tarihi: 04.09.2026)

URL-3: https://www.milliyet.com.tr/gundem/8-aylik-hamile-esini-vurdu-anne-oldu-bebegi-kurtarildi-7645693 (erişim tarihi: 04.09.2026)

URL-4: https://www.ntv.com.tr/turkiye/fatihte-aile-faciasi-emekli-polis-esini-ve-cocugunu-oldurdu-1739611(erişim tarihi: 04.09.2026)

URL-5: https://yerel-haberler.haberturk.com/batman-haberleri/batmanda-annesini-olduren-sahis-polise-teslim-oldu-119297236

URL-6: https://www.sabah.com.tr/yasam/babasini-oldurdu-6-gun-sonra-kayip-ihbarinda-bulundu-7651782 (erişim tarihi: 04.09.2026)

URL-7: https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/kahramanmaras/kahramanmarasta-silahla-esini-olduren-kisi-int-43295200 (erişim tarihi: 04.09.2026)

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BEYOND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: THE SOCIAL DIMENSION OF UNIVERSITY LIFE

Prof. Dr. Fatma İNCE

Mersin University, fatma_ince@yahoo.com, 0000-0002-0628-5858

ABSTRACT

Sustainability in higher education is often associated with visible environmental practices such as energy efficiency, waste reduction, sustainable buildings, and green campuses. These initiatives are important, but they represent only one dimension of what makes a university sustainable. Universities are also social environments in which students and employees study, work, participate, build relationships, and experience inclusion or exclusion. Against this background, this study explores the social dimension of sustainability in higher education and considers the conditions that contribute to a socially sustainable university. Drawing on literature on higher education sustainability, inclusion, well-being, participation, accessibility, and institutional responsibility, the discussion develops a multidimensional understanding of social sustainability within universities. Four interconnected dimensions receive particular attention: equity and inclusion, well-being and quality of university life, participation and belonging, and social responsibility beyond the campus. These dimensions should not be treated as secondary to environmental sustainability. A university cannot be considered fully sustainable if it reduces its environmental footprint while reproducing inequality, exclusion, poor working or learning conditions, or weak relationships with the wider community.

Keywords: social sustainability, higher education, sustainable university, inclusion, belonging, university community

1. INTRODUCTION

The sustainability agenda in higher education often becomes visible through buildings, energy systems, recycling programs, transport policies, and campus greening. These initiatives are necessary, but they can narrow the meaning of sustainability when environmental performance becomes the dominant image of a sustainable university (Wright, 2002). Universities are also communities. Students and employees encounter opportunities, barriers, relationships, expectations, and institutional practices that shape whether university life is equitable, supportive, and participatory.

Social sustainability directs attention to these human and relational conditions and to the social pillar that is often less explicit in sustainability practice (Boström, 2012; Eizenberg & Jabareen, 2017). Wolff and Ehrström (2020) argue that sustainability in higher education requires social transformation as well as environmental action. Social sustainability therefore concerns more than the presence of diversity policies or community projects. It asks whether different members of the university can participate, belong, develop, and benefit from institutional life over time.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Four dimensions make the social side of university sustainability easier to examine without reducing it to a checklist. Equity and inclusion concern access and fair participation. Well-being concerns whether studying and working conditions remain viable over time. Participation and belonging bring voice, relationships, and membership into the picture, while social responsibility extends institutional obligations beyond campus boundaries. Read together, these dimensions broaden what counts as a sustainable university.

2. FROM GREEN CAMPUS TO SOCIAL SUSTAINABILITY

Environmental initiatives are often easier to measure and communicate than social conditions. Energy use, emissions, waste, and building performance can be represented through visible indicators. Social sustainability is less tangible because it concerns experiences such as fairness, dignity, belonging, accessibility, voice, and well-being. Yet these experiences affect whether institutional practices remain legitimate and sustainable.

Higher education institutions occupy a distinctive position because they combine education, employment, research, public service, and community engagement, giving universities a potentially transformative role in sustainable development (Purcell et al., 2019). Their social sustainability therefore includes several stakeholder groups rather than students alone. Faculty, administrative employees, service workers, local communities, and external partners all encounter the university in different ways. Ayuso et al. (2022) show that assessing social sustainability in universities requires attention to the value created for stakeholders, reinforcing the idea that sustainability cannot be reduced to environmental performance.

A whole-institution perspective is useful here, particularly because the Sustainable Development Goals connect education with wider institutional and societal responsibilities (United Nations, 2015; Leal Filho et al., 2019). UNESCO (2020) places education for sustainable development within institutional culture, governance, teaching, community engagement, and organizational practice. This suggests a consistency test for universities. An institution that teaches sustainability while tolerating exclusion, inaccessible systems, or unhealthy working conditions creates a gap between educational message and institutional experience.

3. EQUITY, ACCESS, AND INCLUSION

Equity begins with access but does not end at admission. Students may enter the same institution while encountering very different barriers related to income, disability, language, gender, migration background, caring responsibilities, or prior educational opportunities. Inclusion therefore concerns whether institutional systems allow diverse members to participate meaningfully rather than merely being present. Accessibility illustrates this distinction. Physical access to buildings remains essential, but contemporary university life also depends on digital platforms, teaching materials, administrative procedures, assessment practices, and communication systems. A socially sustainable institution anticipates differences in needs instead of requiring individuals to negotiate every barrier separately. This approach treats inclusion as part of institutional design. Recent work on social sustainability in higher education

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

places inclusion alongside cohesion, resilience, and student satisfaction (Gheorghe et al., 2025). Bitegeko (2026) similarly identifies equity and inclusion, well-being, and community engagement as interrelated elements of university social sustainability. The important point is conceptual rather than numerical. Social sustainability becomes stronger when fairness is embedded across academic and organizational life rather than confined to isolated initiatives.

4. WELL-BEING AND THE QUALITY OF UNIVERSITY LIFE

A sustainable university also needs sustainable conditions for learning and work. Students cannot participate fully when academic life is organized around chronic overload, insecurity, or inadequate support. The same applies to employees. Faculty and staff well-being influences teaching, research, service quality, and the everyday climate of the institution.

Well-being should not be reduced to individual coping. Recent higher education research also links perceived organizational support and knowledge sharing with organizational social sustainability among academic staff (AlDhaen, 2026). Universities shape workload, time pressure, access to support, physical environments, social relations, and expectations of availability. Social sustainability therefore asks whether institutional structures make healthy participation possible. This perspective avoids treating stress solely as a personal problem that individuals must manage privately.

The relationship between sustainability and well-being is also becoming more explicit in higher education research. Bhuttah et al. (2026) connect education for sustainable development with learning and well-being. This work brings the human consequences of sustainability policy into view and makes well-being harder to treat as separate from institutional sustainability.

5. PARTICIPATION AND BELONGING

Participation concerns more than consultation. Students and employees need credible opportunities to influence decisions that affect their academic and working lives. Voice can strengthen institutional legitimacy when people can see how input is considered and when participation includes groups that are often less visible in formal governance. Belonging adds a relational dimension. A person can have formal membership in a university and still feel peripheral to its community. Belonging develops through recognition, supportive relationships, meaningful participation, and a sense that one's presence is legitimate. Recent higher education research treats belonging as a complex and dynamic experience rather than a simple feeling of fitting in. This matters for sustainability because institutions depend on continued participation. A university may remain operational even when students or employees feel excluded, unsupported, or unheard. Repeated experiences of that kind weaken the social foundations on which institutional membership depends. Social sustainability therefore connects retention and engagement with deeper questions about the quality of institutional membership.

6. SOCIAL RESPONSIBILITY BEYOND THE CAMPUS

Universities influence communities through employment, procurement, research, professional services, cultural activities, partnerships, and the movement of students and staff. Social

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sustainability consequently extends beyond campus boundaries. Community engagement is not an additional public-relations activity. It is part of how universities create or distribute social value.

The relationship needs reciprocity. Universities can bring expertise and resources to local problems, but sustainable engagement also requires listening to community knowledge and avoiding one-directional models in which the institution defines needs on behalf of others. Partnerships become more socially sustainable when goals, benefits, and responsibilities are negotiated rather than assumed. This external dimension also connects with education. Students learn what institutional responsibility means partly through what their university does. Community-engaged learning, accessible public events, collaborative research, and service activities can connect academic knowledge with social needs while strengthening relationships between the university and its environment.

Institutional measurement also deserves care. Social sustainability cannot be captured adequately through a single indicator because access, belonging, well-being, participation, and community responsibility describe different experiences. Quantitative indicators can identify patterns, but qualitative feedback helps explain why those patterns emerge and whose experiences remain hidden in aggregate results. A socially sustainable university therefore needs mechanisms that combine monitoring with dialogue and that allow institutional responses to change when stakeholder experiences reveal new barriers.

There is also a question of distribution. An initiative may improve average student experience while leaving a smaller group persistently disadvantaged. Aggregate success can conceal unequal access to the benefits of university life. Equity-oriented evaluation asks who participates, who benefits, who carries additional burdens, and whose voice is missing. This approach makes social sustainability more demanding than a general commitment to well-being because it requires attention to differences within the university community.

7. PUTTING THE DIMENSIONS TOGETHER

The four dimensions discussed here overlap. Inclusion affects belonging, well-being influences participation, and community engagement can strengthen institutional responsibility. Treating these dimensions separately may be useful for assessment, but socially sustainable university life depends on how they interact. The framework also reveals a potential contradiction in sustainability practice. An institution can perform strongly on environmental indicators while leaving social conditions underexamined. Green buildings do not compensate for inaccessible education, exclusion, weak voice, or unsustainable workloads. Environmental and social sustainability therefore need to be treated as complementary rather than competing agendas.

The institutional difficulty is that responsibility for these issues is usually dispersed. Sustainability offices, student services, human resources, academic units, disability services, and community-engagement structures often work through separate routines and priorities. This separation can make closely related social conditions appear to belong to different institutional agendas. A social sustainability perspective creates a reason to connect those functions around shared questions of equity, well-being, participation, and responsibility.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

8. CONCLUSION

A sustainable university is not defined only by what it consumes or emits. This broader interpretation is consistent with the long-standing understanding of sustainable development as integrating social, environmental, and economic concerns (World Commission on Environment and Development, 1987). It is also defined by how people experience learning, work, participation, and membership within the institution. Social sustainability brings these experiences into the sustainability agenda and makes visible dimensions that environmental indicators alone cannot capture.

Equity and inclusion, well-being, participation and belonging, and responsibility beyond the campus provide a practical conceptual foundation for this broader view. None is sufficient alone. Their value lies in showing that institutional sustainability depends on the quality of relationships and opportunities created over time. Future research can develop this framework further by examining how students, employees, and community stakeholders understand social sustainability and where their assessments converge or differ.

Social sustainability also has a temporal dimension. Universities make decisions whose consequences extend beyond a single semester or strategic-plan cycle. Employment practices, accessibility investments, student-support systems, and community relationships accumulate over time and shape institutional trust. Short-term initiatives can be valuable, but they do not substitute for stable structures that allow people to participate and develop across changing circumstances. This long-term view distinguishes social sustainability from isolated welfare activities and places continuity, institutional learning, and fair access to resources at the centre of university life.

REFERENCES

AlDhaen, E. (2026). Organizational support and knowledge sharing as predictors of organizational social sustainability in higher education institutions. Discover Sustainability, 7, 702. https://doi.org/10.1007/s43621-026-03112-0

Ayuso, S., Sánchez, P., Retolaza, J. L., & Figueras-Maz, M. (2022). Assessing universities' social sustainability: Accounting for stakeholder value. International Journal of Sustainability in Higher Education, 23(2), 443–457. https://doi.org/10.1108/IJSHE-12-2020-0509

Bhuttah, T. M., Liu, X., Qian, X., & Tabassum, M. F. (2026). Education for sustainable development in higher education: Effects on learning and well-being. Sustainable Development. https://doi.org/10.1002/sd.70883

Bitegeko, R. (2026). Understanding social sustainability in universities: A structural equation modelling analysis of students' perspectives. Ethiopian Renaissance Journal of Social Sciences and the Humanities, 13(2), 24–50. https://doi.org/10.20372/erjssh.v13.i2.2

Boström, M. (2012). A missing pillar? Challenges in theorizing and practicing social sustainability. Sustainability: Science, Practice and Policy, 8(1), 3–14. https://doi.org/10.1080/15487733.2012.11908080

Eizenberg, E., & Jabareen, Y. (2017). Social sustainability: A new conceptual framework. Sustainability, 9(1), 68. https://doi.org/10.3390/su9010068

Gheorghe, I.-R., Drakou, A., Ioachim, M. F., & Gheorghe, C.-M. (2025). Students' perspectives on social sustainability: Developing an integrated higher education framework. Education Sciences, 15(10), 1332. https://doi.org/10.3390/educsci15101332

Leal Filho, W., Shiel, C., Paço, A., Mifsud, M., Ávila, L. V., Brandli, L. L., Molthan-Hill, P., Pace, P., Azeiteiro, U. M., Vargas, V. R., & Caeiro, S. (2019). Sustainable development goals and sustainability teaching at universities: Falling behind or getting ahead of the pack? Journal of Cleaner Production, 232, 285–294. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.05.309

Purcell, W. M., Henriksen, H., & Spengler, J. D. (2019). Universities as the engine of transformational sustainability toward delivering the sustainable development goals. International Journal of Sustainability in Higher Education, 20(8), 1343–1357. https://doi.org/10.1108/IJSHE-02-2019-0103

UNESCO. (2020). Education for sustainable development: A roadmap. UNESCO.

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations.

Wolff, L.-A., & Ehrström, P. (2020). Social sustainability and transformation in higher educational settings: A utopia or possibility? Sustainability, 12(10), 4176. https://doi.org/10.3390/su12104176

World Commission on Environment and Development. (1987). Our common future. Oxford University Press.

Wright, T. S. A. (2002). Definitions and frameworks for environmental sustainability in higher education. Higher Education Policy, 15, 105–120. https://doi.org/10.1016/S0952-8733(02)00002-8

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HUMAN MOBILITY IN A CHANGING CLIMATE: SOCIAL DIMENSIONS OF ENVIRONMENTAL CHANGE

Prof. Dr. Fatma İNCE

Mersin University, fatma_ince@yahoo.com, 0000-0002-0628-5858

ABSTRACT

Climate change increasingly shapes where and how people live, work, and move. Droughts, floods, extreme heat, sea-level rise, and changing livelihood conditions can influence migration decisions, yet the relationship between climate change and human mobility is neither direct nor uniform. Migration is often portrayed as a consequence of vulnerability or as a failure to adapt to environmental change, but this perspective captures only part of the picture. Under certain conditions, migration can serve as an adaptation strategy by helping individuals and households reduce exposure to climate risks, diversify income, protect livelihoods, and access new opportunities. Moving, however, does not necessarily eliminate vulnerability. People may leave environmental insecurity behind only to face precarious employment, inadequate housing, limited social protection, discrimination, or restricted access to services at their destination. This study considers the dual character of climate-related mobility and focuses on the conditions under which migration can support adaptation and those under which vulnerability may persist or take new forms. Drawing on literature on climate mobility, adaptation, inequality, and migration governance, the discussion emphasizes resources, agency, social position, and institutional conditions. Climate-related migration therefore cannot be understood simply as either a problem or a solution. Policy responses need to support safer and more adaptive forms of mobility while also protecting people who are unable or unwilling to move (Clement et al., 2021; United Nations Framework Convention on Climate Change, 2011).

Keywords: climate change, migration, human mobility, adaptation, social vulnerability, climate mobility

1. INTRODUCTION

Climate change enters migration decisions through everyday conditions rather than through a single, uniform pathway. Environmental hazards can damage homes and infrastructure, alter agricultural productivity, intensify water insecurity, and undermine livelihoods. Yet the same climatic pressure does not produce the same mobility response across households or places. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2022) treats migration, displacement, planned relocation, and immobility as distinct but connected responses whose outcomes depend strongly on economic, social, political, and demographic conditions. This framing is important because it moves discussion away from a simple assumption that climate stress automatically produces migration.

Evidence across settings resists a single climate-migration storyline. Hoffmann et al. (2020) find that environmental change is associated with migration, but the direction and strength of

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

that relationship vary with income, agricultural dependence, conflict, and regional conditions. Climate-related mobility is better understood as a socially mediated process. A household needs more than a reason to move; resources, information, networks, legal possibilities, and a viable destination also matter. Environmental deterioration may increase mobility for some households while eroding the means to leave for others. The question, then, is not simply whether climate change causes migration, but when mobility becomes possible, adaptive, constrained, or involuntary. That shift brings agency and inequality into view. Migration can reduce one form of exposure while creating another, and remaining in place can reflect either a valued choice or a lack of alternatives. The discussion follows these tensions through mobility as adaptation, vulnerability after movement, immobility, and governance.

2. MIGRATION AS A POSSIBLE FORM OF ADAPTATION

The idea of migration as adaptation challenges portrayals of movement as an inherently negative outcome. Black et al. (2011) argue that mobility can create opportunities to cope with environmental change. Migration may allow households to diversify income, reduce dependence on climate-sensitive livelihoods, gain access to safer locations, or use remittances to strengthen the resilience of family members who remain. Hoffmann and Muttarak (2020) similarly emphasize that migration can function as adaptation under some conditions but should not be treated as uniformly adaptive. Adaptation is therefore not a property of movement itself. It depends on what mobility enables people to do and on the conditions under which movement occurs.

This conditional view becomes clearer when well-being, equity, and sustainability are considered together. Szaboova et al. (2023) propose that successful migration-as-adaptation should improve well-being, reduce inequality, and remain sustainable across social and temporal scales. A move that raises income while exposing a household to insecure housing or social exclusion cannot easily be treated as unambiguously successful. The same caution applies when migration benefits one family member while transferring care burdens or environmental risks to others. Agency is especially important. The IPCC (2022) notes that greater voluntariness and freedom of movement generally create more potential for beneficial outcomes. By contrast, displacement and low-agency mobility are more often associated with poor health, well-being, and socioeconomic security. This distinction also helps explain why two households exposed to similar environmental pressures may experience very different outcomes. One may plan a move, draw on networks, and choose among destinations. Another may leave only after livelihoods collapse and may have little control over timing or destination.

3. VULNERABILITY DOES NOT END AT DEPARTURE

Moving away from environmental risk does not erase social vulnerability. Destination conditions matter because migrants enter housing markets, labour markets, welfare systems, and communities that distribute opportunities unevenly. Employment may be insecure, accommodation may be overcrowded or expensive, and access to health care, education, or social protection may be limited. Climate mobility therefore links places of origin and destination rather than simply replacing one location with another.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Mueller et al. (2020) illustrate why local economic conditions matter for climate-related mobility. Their analysis across middle-income African settings shows that climatic conditions interact with employment opportunities and do not generate a uniform migration response. Caretta et al. (2023) reach a similarly cautious conclusion in a meta-review of hydroclimatic change. Migration sometimes supports adaptation, but its benefits depend on livelihood strategies, social relations, resources, and the wider political-economic environment. The relevant issue is not movement alone but the quality of the options surrounding it. This perspective also complicates the language of resilience. If households must repeatedly move because environmental and economic insecurity remain unresolved, mobility can become a sign of constrained coping rather than durable adaptation. Conversely, temporary or circular mobility may be valuable when it is chosen and when it supports livelihood diversification without severing social ties. The same form of movement can therefore carry different meanings across contexts.

4. IMMOBILITY, CHOICE, AND UNEQUAL CAPABILITIES

Climate mobility research increasingly recognizes that staying is as important as moving. Thomas et al. (2025) describe immobility as a spectrum that includes people who want to remain, people who lack the capability to move, and people whose preferences and capacities change over time. Robins et al. (2024) likewise emphasize that immobility can be voluntary, constrained, or adaptive. Treating everyone who remains in a climate-exposed area as passive overlooks attachment to place, family obligations, cultural ties, livelihood strategies, and deliberate investments in local adaptation.

At the same time, the freedom to stay cannot be separated from the freedom to leave. Financial resources, education, social networks, legal status, and access to information influence mobility capabilities. Environmental stress can produce a paradox. Those with greater resources may be able to move before conditions deteriorate severely, while those facing the greatest exposure may become increasingly unable to finance movement. Climate vulnerability can thus restrict mobility at the very moment when relocation becomes more desirable. Adaptation policy needs to avoid a mobility bias. Supporting migration should not mean assuming that movement is always preferable, just as supporting in-place adaptation should not trap people in unsafe conditions. The relevant principle is meaningful choice. People need viable options to remain safely, move safely, or combine mobility with continued connections to places of origin.

5. GOVERNANCE AND SOCIAL PROTECTION

Governance determines whether mobility expands or narrows adaptive possibilities. Safe transport, labour rights, access to housing, portable social protection, recognition of qualifications, and inclusive local services can influence whether migrants convert movement into improved well-being. Policy also shapes the experience of communities that receive migrants. Planning that treats climate mobility only as an emergency can overlook the longer-term need for employment, education, health care, infrastructure, and social integration.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Research priorities identified by Simpson et al. (2024) place capability, choice, freedom of movement, immobility, planned relocation, and urban risk at the centre of climate-mobility research. This agenda reinforces a broader point. Climate mobility policy is not simply migration policy responding to a new environmental driver. It also concerns adaptation, development, inequality, social protection, and the distribution of risk. Planned relocation requires particular caution because organized movement can protect people from severe physical hazards while also disrupting livelihoods, social networks, cultural practices, and attachment to place. Governance needs participation, not merely relocation logistics. Those affected by mobility or immobility need meaningful influence over decisions that reshape their lives.

6. READING MOBILITY THROUGH A SOCIAL LENS

The social dimensions of climate mobility reveal why deterministic narratives are inadequate. Climate hazards matter, but their influence is filtered through livelihoods, institutions, inequality, and household capabilities. The same drought, flood, or heat exposure can encourage movement, delay it, or make it impossible. Mobility outcomes also depend on what happens after departure. A safer physical environment does not automatically provide secure work, adequate housing, social inclusion, or access to services. The adaptation perspective remains useful when it is applied carefully. It recognizes human agency and avoids depicting migrants only as victims of environmental change. Yet adaptation language becomes misleading when it hides coercion, unequal capabilities, or poor destination conditions. Sakdapolrak et al. (2023) warn that the limits of migration as adaptation become visible when mobility, connectivity, or livelihood options are constrained. This suggests that successful adaptation requires more than movement. It requires conditions that allow mobility to expand rather than constrain the range of available choices.

7. CONCLUSION

Climate-related human mobility is neither inherently adaptive nor inherently harmful. Its meaning depends on why people move, whether they have meaningful alternatives, what resources they can mobilize, and what conditions they encounter at their destination. The same logic applies to immobility. Staying can express attachment and agency, or it can reflect a lack of viable options. A socially informed approach places choice, capability, equity, and protection at the centre of climate-mobility policy. Adaptation strategies need to support people who move, people who stay, and people whose lives connect multiple places. This broader perspective avoids reducing climate mobility to population flows and instead treats it as a question of how environmental change interacts with social conditions and human agency. Future research can strengthen this approach by examining not only whether mobility occurs but whether it improves well-being without transferring vulnerability across people, places, or generations.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REFERENCES

Black, R., Bennett, S. R. G., Thomas, S. M., & Beddington, J. R. (2011). Migration as adaptation. Nature, 478, 447–449. https://doi.org/10.1038/478477a

Caretta, M. A., Fanghella, V., Rittelmeyer, P., Srinivasan, J., Panday, P. K., Parajuli, J., Priya, R., Reddy, E. B. U. B., Seigerman, C. K., & Mukherji, A. (2023). Migration as adaptation to freshwater and inland hydroclimatic changes? A meta-review of existing evidence. Climatic Change, 176, 100. https://doi.org/10.1007/s10584-023-03573-6

Clement, V., Rigaud, K. K., de Sherbinin, A., Jones, B., Adamo, S., Schewe, J., Sadiq, N., & Shabahat, E. (2021). *Groundswell Part 2: Acting on internal climate migration*. World Bank.

Hoffmann, R., & Muttarak, R. (2020). Migration as adaptation? Migration Studies, 8(4), 626–634. https://doi.org/10.1093/migration/mnaa029

Hoffmann, R., Dimitrova, A., Muttarak, R., Crespo Cuaresma, J., & Peisker, J. (2020). A meta-analysis of country-level studies on environmental change and migration. Nature Climate Change, 10, 904–912. https://doi.org/10.1038/s41558-020-0898-6

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2022). Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781009325844

Mueller, V., Gray, C., & Hopping, D. (2020). Climate-induced migration and unemployment in middle-income Africa. Global Environmental Change, 65, 102183. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102183

Robins, D., Saddington, L., Boyd-Macmillan, E., Stojanovic, T., Hudson, B., & Lafortune, L. (2024). Staying put in an era of climate change: The geographies, legalities, and public health implications of immobility. WIREs Climate Change, 15(3), e879. https://doi.org/10.1002/wcc.879

Sakdapolrak, P., Borderon, M., & Sterly, H. (2023). The limits of migration as adaptation: A conceptual approach towards the role of immobility, disconnectedness and simultaneous exposure in translocal livelihoods systems. Climate and Development, 16(2), 87–96. https://doi.org/10.1080/17565529.2023.2180318

Simpson, N. P., Mach, K. J., Tebboth, M. G. L., Gilmore, E. A., Siders, A. R., Holden, P., Andersen, B., Singh, C., Sabour, S., Stringer, L. C., Sterly, H., Adade Williams, P., Meyer, A. L. S., Cundill, G., Rosengaertner, S., Nunow, A., Amakrane, K., & Trisos, C. H. (2024). Research priorities for climate mobility. One Earth, 7(4), 589–607. https://doi.org/10.1016/j.oneear.2024.02.002

Szaboova, L., Adger, W. N., Safra de Campos, R., Maharjan, A., Sakdapolrak, P., Sterly, H., Conway, D., Codjoe, S. N. A., & Abu, M. (2023). Evaluating migration as successful adaptation to climate change: Trade-offs in well-being, equity, and sustainability. One Earth, 6(6), 620–631. https://doi.org/10.1016/j.oneear.2023.05.009

Thomas, A., Sircar, A., Abu, M., Boyd, E., Howe, L., Pinho, P., Scown, M., & Shenga, C. (2025). Immobility in the context of climate change. Annual Review of Environment and Resources, 50, 47–66. https://doi.org/10.1146/annurev-environ-121923-120443

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

United Nations Framework Convention on Climate Change. (2011). Report of the Conference of the Parties on its sixteenth session, held in Cancun from 29 November to 10 December 2010: Part Two. FCCC/CP/2010/7/Add.1.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A JOB RESOURCE OR JOB DEMAND? RETHINKING WORK IN THE AGE OF AI

Prof. Dr. Fatma İNCE

Mersin University, fatma_ince@yahoo.com, 0000-0002-0628-5858

ABSTRACT

The rapid integration of artificial intelligence (AI) into workplaces is changing not only how tasks are performed but also how employees experience their work. AI can reduce repetitive tasks, support decision-making, and provide employees with greater autonomy. At the same time, its increasing use brings challenges related to job insecurity, technostress, continuous learning, and emotional exhaustion. Drawing on the Job Demands-Resources (JD-R) framework, this conceptual study examines how AI may function as both a job resource and a job demand in contemporary workplaces. The discussion focuses on the organizational conditions that shape employees' experiences of AI rather than assuming that the technology is inherently beneficial or harmful. Existing research suggests that employee-AI collaboration can support work engagement, autonomy, and work-life balance, while AI-related insecurity, anxiety, and technological overload are associated with additional demands on employees. Digital leadership, organizational support, employee participation, AI-related training, and job autonomy emerge as particularly relevant conditions. From this perspective, AI implementation is not simply a technological investment but also a question of how work is designed and managed.

Keywords: artificial intelligence, Job Demands-Resources model, employee-AI collaboration, job demands, job resources, future of work

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence is entering workplaces through decision-support systems, generative tools, automation, analytics, scheduling, customer service, and knowledge work. Discussions about this transformation often divide into two narratives. One emphasizes productivity, efficiency, creativity, and relief from repetitive work. The other emphasizes job displacement, surveillance, technological pressure, and insecurity. Both capture part of the employee experience, but neither is sufficient on its own. The Job Demands-Resources model offers a useful way to move beyond this division. The model distinguishes aspects of work that require sustained effort from aspects that help employees achieve goals, learn, cope with demands, or develop (Bakker & Demerouti, 2007). AI can enter either side of this balance. A tool that reduces routine workload may function as a resource for one employee, while the same system may create monitoring pressure, learning demands, or uncertainty for another.

The more useful analytical starting point is to treat AI as part of work design rather than as an inherently positive or negative technology. Whether organizations adopt AI is only part of the issue. What matters for employees is how implementation alters demands, resources, autonomy,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

learning, insecurity, and social support. Many of these consequences depend on how technology is introduced, explained, supported, and integrated into jobs (Parker & Grote, 2022; Venkatesh, 2022).

2. THE JD-R FRAMEWORK AND DIGITAL WORK

The JD-R model proposes that every occupation contains demands and resources, although their specific forms differ across jobs. Demands require physical, cognitive, or emotional effort and can contribute to strain when they remain high without adequate recovery or support. Resources help employees meet goals, reduce demands, stimulate learning, and maintain motivation (Demerouti et al., 2001). The framework is flexible enough to incorporate technological conditions because digital tools can alter both sides simultaneously. AI makes this duality particularly visible. Automation may reduce repetitive work but increase the need to monitor system output. Decision support may improve access to information but create pressure to understand opaque recommendations. Generative AI may accelerate drafting and analysis while increasing expectations for speed and availability. The technology therefore changes not only task execution but also what employees are expected to know, judge, and deliver.

Recent research explicitly applies the JD-R perspective to AI. Pinho et al. (2026) show that employee-AI collaboration is associated with engagement and work-life balance. AI awareness can also operate as a source of concern. Bakker et al. (2026) similarly argue that AI adoption can increase or decrease demands and resources depending on whether technology automates or augments work, how adoption occurs, and what readiness resources employees possess.

3. AI AS A JOB RESOURCE

AI can function as a resource when it helps employees accomplish work with greater control, efficiency, or access to useful information. Routine automation can release time for tasks that require judgment, creativity, interpersonal interaction, or problem solving. Decision-support systems can also reduce search costs by organizing large amounts of information and making relevant patterns easier to identify. Autonomy is an especially important pathway. When employees can decide how and when to use AI, the technology may expand rather than restrict discretion. Recent research links AI use with AI-supported job autonomy and workplace well-being (Zhang et al., 2026). Employee-AI collaboration also appears relevant to engagement. Sun et al. (2026) connect collaboration with psychological pathways that support work engagement, suggesting that the employee's role in the interaction matters as much as the technical capability of the system.

AI can also become a learning resource. Employees may use generative systems to explore alternatives, obtain feedback, translate information, or develop initial solutions that they subsequently evaluate. This potential is strongest when employees retain responsibility for judgment and have sufficient knowledge to question output. A resource therefore does not eliminate human effort. Instead, it shifts effort toward different aspects of the work.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4. AI AS A JOB DEMAND

The same technology can create new demands. Employees may need to learn unfamiliar systems while continuing to meet existing performance expectations. Frequent updates can make competence feel temporary, and uncertainty about future skill requirements can create pressure even when immediate job loss is unlikely. AI adoption can therefore add cognitive and emotional demands before any workload reduction becomes visible (World Economic Forum, 2025). Job insecurity is one of the clearest examples. Employees may worry that AI will replace tasks, reduce the value of existing expertise, or change desirable features of their jobs. Malik et al. (2022) describe both positive and negative employee experiences surrounding AI adoption, including flexibility and autonomy alongside job risk and insecurity. Sharif et al. (2025) likewise connect AI use with job insecurity and technostress in examining employee outcomes.

Technostress adds another layer. Pressure can arise from complexity, overload, uncertainty, and expectations of constant adaptation. Jin et al. (2026) distinguish challenge-related and hindrance-related AI technostressors, showing why technological demands do not all operate in the same way. Some demands may stimulate learning when adequate resources exist, while others undermine security and growth. The organizational context determines whether challenge becomes development or simply additional strain (Tarafdar et al., 2019).

5. THE CONDITIONS THAT CHANGE THE BALANCE

The resource-demand balance depends partly on implementation. An AI system introduced with clear goals, realistic expectations, training, and employee input is experienced differently from one introduced abruptly with unclear implications for roles. Participation matters because employees often understand task-level consequences that are less visible to technology teams or senior management. Support also changes the meaning of difficulty. Learning a new tool can be manageable when employees have time, guidance, peer assistance, and permission to experiment. The same learning requirement becomes a stronger demand when employees must master the technology outside normal workload or fear penalties for mistakes. Organizational AI support therefore functions as a resource in its own right.

Autonomy provides another boundary condition. AI that recommends options can strengthen decision making, while AI that rigidly prescribes actions may reduce discretion. Monitoring systems can similarly increase information for coordination or create perceptions of surveillance. These differences show why the AI use category is too broad to explain employee outcomes without attention to job design.

6. DESIGNING AI-ENABLED WORK

Organizations often evaluate AI implementation through efficiency and output. The JD-R perspective adds a second question: what does the technology do to the employee's demand-resource balance? A productivity gain may be difficult to sustain if it depends on continuous overload, insecurity, or reduced autonomy. Conversely, an implementation that initially requires learning may become beneficial when it builds capability and reduces repetitive work. Training is necessary but should not become the only response. Employees also need time to

learn, clarity about accountability, access to human support, and realistic performance expectations during transition. Managers can reduce uncertainty by explaining which tasks are changing, which responsibilities remain human, and how employee expertise fits the new workflow.

Participation can improve both design and acceptance. Employees can identify where AI removes low-value work and where it creates new friction. Their input can also reveal unintended demands, such as duplicate data entry, excessive checking, or ambiguous responsibility. Treating implementation as work redesign rather than software deployment makes these issues easier to address.

7. RECONSIDERING THE RESOURCE-DEMAND DIVIDE

The dual role of AI challenges simple claims about the future of work. AI can increase autonomy and insecurity, reduce routine work and create learning pressure, support engagement and intensify monitoring. These outcomes are not mutually exclusive. They can occur at the same time for the same employee. This is why the JD-R framework is useful. It directs attention to balance and context instead of technological determinism. Pinho et al. (2026), Zhang et al. (2026), and Bakker et al. (2026) each support the view that AI-related outcomes depend on the resources and demands surrounding use. The implication is that organizations have room to shape employee experience through work design, support, participation, and autonomy. The framework also suggests that effects can change over time. A new system may initially create high learning demands and later become a resource once competence develops. The opposite is also possible if efficiency gains lead to escalating expectations or reduced staffing. Longitudinal research is therefore particularly valuable for understanding how AI-related demands and resources evolve.

8. CONCLUSION

Artificial intelligence does not enter the workplace as a fixed job resource or a fixed job demand. Its role emerges through the interaction between technological capabilities and the way work is organized. AI can support autonomy, learning, engagement, and efficiency while also contributing to insecurity, technostress, overload, and exhaustion. The practical challenge is to design AI-enabled work, not merely to install AI systems. Organizational support, employee participation, training, autonomy, clear accountability, and realistic workload expectations can influence whether technological change expands employee resources or intensifies demands. Future research can build on this perspective by examining how these balances differ across occupations, forms of AI, and stages of implementation.

REFERENCES

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The Job Demands-Resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, *22*(3), 309–328. https://doi.org/10.1108/02683940710733115

Bakker, A. B., Junker, T. L., Scharp, Y. S., & Černe, M. (2026). Artificial intelligence and job design: Insights from Job Demands-Resources theory. *Technology in Society, 89*, 103533. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2026.103533

Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., & Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied Psychology, 86*(3), 499–512. https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.3.499

Jin, T., Yang, X., & Zhang, L. (2026). Understanding AI technostress and employee career growth from a socio-technical systems perspective: A dual-path model. *Systems*, *14*(1), 58. https://doi.org/10.3390/systems14010058

Malik, N., Tripathi, S. N., Kar, A. K., & Gupta, S. (2022). Impact of artificial intelligence on employees working in Industry 4.0 led organizations. *International Journal of Manpower, 43*(2), 334–354. https://doi.org/10.1108/IJM-03-2021-0173

Parker, S. K., & Grote, G. (2022). Automation, algorithms, and beyond: Why work design matters more than ever in a digital world. *Applied Psychology, 71*(4), 1171–1204. https://doi.org/10.1111/apps.12241

Pinho, J. C., Fontes, A., & Santos, G. G. (2026). Balancing the double-edged sword of artificial intelligence: Job demands, resources, and work-life balance. *Computers in Human Behavior Reports, 21*, 100924. https://doi.org/10.1016/j.chbr.2025.100924

Sharif, M. N., Zhang, L., Asif, M., Alshdaifat, S. M., & Hanaysha, J. R. (2025). Artificial intelligence and employee outcomes: Investigating the role of job insecurity and technostress in the hospitality industry. *Acta Psychologica*, *253*, 104733. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.104733

Sun, L., Hu, R., & Su, H. (2026). Unlocking human potential in the AI age: How employee-AI collaboration transforms work engagement through dual psychological pathways. *Frontiers in Psychology, 16*, 1705671. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1705671

Tarafdar, M., Cooper, C. L., & Stich, J.-F. (2019). The technostress trifecta—Techno eustress, techno distress and design: Theoretical directions and an agenda for research. *Information Systems Journal, 29*(1), 6–42. https://doi.org/10.1111/isj.12169

Venkatesh, V. (2022). Adoption and use of AI tools: A research agenda grounded in UTAUT. *Annals of Operations Research, 308*, 641–652. https://doi.org/10.1007/s10479-020-03918-9

World Economic Forum. (2025). *The future of jobs report 2025*. https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/

Zhang, Y., Lai, Z., Liu, X., & Sun, H. (2026). How artificial intelligence (AI) usage affects employees' workplace well-being: A job demands-resources perspective. *Personnel Review, 55*(6), 1509–1526. https://doi.org/10.1108/PR-07-2025-0806

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CONNECTED BUT LONELY: THE PARADOX OF DIGITAL COMMUNICATION IN CONTEMPORARY WORKPLACES

Prof. Dr. Fatma İNCE

Mersin University, fatma_ince@yahoo.com, 0000-0002-0628-5858

ABSTRACT

Digital communication makes workplace interaction faster, easier, and more continuous than ever before. Employees can exchange messages instantly, attend virtual meetings from different locations, and remain connected to colleagues throughout the working day. Yet greater connectivity does not necessarily lead to stronger workplace relationships. Employees may communicate frequently while still feeling socially disconnected, unsupported, or less integrated into their work community. This study considers this contradiction through the experience of being connected but lonely at work. Drawing on literature on workplace loneliness, remote and hybrid work, mediated communication, and organizational belonging, the discussion examines why communication frequency alone may be insufficient to create meaningful social connection. Digital communication supports flexibility and collaboration, but it can also reduce informal encounters, limit opportunities for deeper interpersonal interaction, and make communication increasingly task focused. Communication quality, informal interaction, managerial support, inclusion, and organizational belonging are therefore central to understanding workplace loneliness in digitally mediated environments. The central challenge of digital work is not necessarily insufficient communication, but the possibility of frequent communication without meaningful social connection (Yang et al., 2022).

Keywords: workplace loneliness, digital communication, remote work, organizational belonging, digital workplace, social connection

1. INTRODUCTION

Digital work creates an unusual social condition. Employees can be reachable for most of the working day and still experience a lack of meaningful connection. Messages, virtual meetings, shared platforms, and collaborative tools increase the number of opportunities to communicate, but they do not guarantee that employees feel known, supported, or included. This distinction matters because workplace loneliness concerns the perceived quality of social relationships rather than simple physical solitude. Workplace loneliness is not limited to remote employees. It can emerge in offices, hybrid teams, dispersed organizations, and digitally intensive workplaces where interaction is frequent but relationally thin. McCarthy et al. (2026) describe loneliness at work as a significant organizational issue connected with changing work structures and reduced opportunities for meaningful interpersonal connection. The growth of remote and hybrid arrangements makes this issue more visible, but technology itself does not provide a sufficient explanation (Rudolph et al., 2021). The tension is therefore not between communication and silence. It lies between contact and connection. Digital communication can sustain coordination across distance while making interaction more scheduled, instrumental,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

and task centered. The discussion approaches this tension through communication quality, informal interaction, belonging, managerial support, and the organization of remote and hybrid work.

2. WORKPLACE LONELINESS AS A RELATIONAL EXPERIENCE

Loneliness reflects a perceived gap between desired and experienced social connection. At work, that gap can involve colleagues, supervisors, teams, or the wider organization. An employee may participate in meetings and complete collaborative tasks while still lacking relationships that provide recognition, trust, companionship, or emotional support. This helps explain why loneliness should not be treated as the opposite of communication frequency. The need to belong offers a useful foundation for understanding this experience. Baumeister and Leary (1995) argue that people have a fundamental motivation to form stable and meaningful interpersonal bonds. Workplaces can contribute to that need because they provide repeated interaction, shared goals, identity, and opportunities for mutual support. When those relational features weaken, the employee may remain operationally connected while becoming socially detached.Wax et al. (2022) show that working from home can carry both benefits and costs depending on autonomy and relatedness. Becker et al. (2022) similarly connect work-related loneliness during remote work with employee well-being and work behavior. These findings caution against treating remote work as either socially harmful or socially neutral. The quality of the work arrangement and the social resources surrounding it matter.

3. CONTACT IS NOT THE SAME AS CONNECTION

Digital communication reduces many barriers to contact. A message can be sent immediately, a meeting can be scheduled without travel, and distributed teams can collaborate across locations. These advantages are substantial. Yet efficiency can change the character of interaction. When communication is organized primarily around tasks, deadlines, updates, and problem solving, employees may have fewer opportunities for the unscripted exchanges through which familiarity and trust often develop.

Van Zoonen and Sivunen (2022) show that mediated communication frequency can reduce isolation even though it does not remove the broader relational challenges of remote work. A related study by van Zoonen et al. (2024) places greater emphasis on communication quality and information-sharing quality in explaining how workplace isolation relates to trust. This distinction is central to the connected-but-lonely paradox. Communication can be abundant and still fail to satisfy relational needs.

Virtual meetings illustrate the problem. Meetings create visible contact, but they are often structured, time bounded, and agenda driven. Informal conversation before or after a meeting may be shorter or absent. Employees who are less central to a team may also find it harder to enter conversations spontaneously. The result can be efficient coordination without the small relational exchanges that create familiarity and belonging.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4. REMOTE AND HYBRID WORK

Remote work changes the social architecture of the workday. Physical distance removes some interruptions and can increase autonomy, but it also reduces incidental encounters. Employees no longer meet automatically in corridors, shared offices, cafeterias, or during transitions between tasks. Those encounters may appear peripheral to formal work, yet they often provide social information, humor, reassurance, and opportunities to notice when a colleague needs support (Wang et al., 2021). Telework also intersects with work-life boundaries, and those experiences vary across employees and family situations (Zhang et al., 2020).

Taser et al. (2024) show that demands and support from both work and home are relevant to workplace loneliness among remote employees. Job support can buffer some of the relational strain associated with remote work. Golden et al. (2008) likewise demonstrate that professional isolation can shape outcomes among teleworkers. More recent work continues to show that the relationship is conditional rather than universal. Remote work does not inevitably produce loneliness, but frequent remote work can increase the risk when social connection and support are weak.

Hybrid work introduces another layer. Employees alternate between mediated and face-to-face settings, and teams may not be physically present on the same days. The office does not automatically restore belonging. A hybrid model can work socially when co-presence creates meaningful interaction, but it can reproduce fragmentation when office days are dominated by individual screen work or virtual meetings.

5. BELONGING, SUPPORT, AND INFORMAL INTERACTION

Belonging develops when employees experience themselves as accepted members of a social system. Feeling valued is part of that experience. Digital tools can support this process, but belonging depends on how those tools are embedded in organizational practices. Managerial availability, inclusive communication, recognition, peer support, and opportunities for informal interaction can make digital contact feel relational rather than purely transactional.

Recent research on hybrid work places particular emphasis on the quality of interaction. Urrila et al. (2025) show that belonging in hybrid settings is connected with the changing social context of work and the availability of meaningful interpersonal exchanges. The implication is not that organizations need more meetings. Additional meetings can increase communication load without addressing loneliness. The more relevant question is whether employees have opportunities to form and maintain relationships.

Inclusion also matters. Loneliness is not distributed evenly. New employees, peripheral team members, employees with weak organizational networks, and people who differ from dominant groups may have fewer informal pathways into workplace relationships. Digital work can amplify this problem when participation depends on being invited into channels, meetings, or networks that are less visible than physical spaces.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

6. WHAT ORGANIZATIONS CAN CHANGE

A response to workplace loneliness based only on increasing contact carries a basic risk. It can confuse quantity with quality. Organizations can instead examine whether communication systems create space for social connection, whether managers notice relational exclusion, and whether employees can access support without turning every interaction into a formal meeting. Informal digital spaces may help, but they need to feel voluntary and socially credible rather than imposed.

Team design is equally important. Stable collaboration, clear norms, psychological safety, and opportunities for reciprocal support can strengthen relationships across distance. Leaders also shape the tone of mediated interaction. A manager who communicates only about performance may unintentionally reinforce task-only relationships, while recognition, curiosity, and accessible support can signal that employees are more than nodes in a workflow.

Recreating the office online is not realistic. Nor is it necessary. Digital work has its own affordances and constraints. The practical task is to decide when synchronous interaction adds value, when asynchronous communication protects concentration, and when face-to-face contact contributes something relational that a digital exchange does not.

7. CONCLUSION

The connected-but-lonely paradox raises a problem for how digital communication is evaluated. Speed, frequency, and technical reach are not sufficient measures. Employees can be continuously connected while lacking the interpersonal experiences that support belonging. Workplace loneliness emerges from this gap between contact and connection. A more socially sustainable digital workplace gives attention to communication quality, informal interaction, support, inclusion, and the design of remote and hybrid arrangements. Technology can maintain relationships across distance, but it cannot substitute automatically for relational quality. The central organizational task is therefore not to maximize interaction. It is to create conditions in which interaction can become meaningful.

REFERENCES

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. Psychological Bulletin, 117(3), 497–529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Becker, W. J., Belkin, L. Y., Tuskey, S. E., & Conroy, S. A. (2022). Surviving remotely: How job control and loneliness during a forced shift to remote work impacted employee work behaviors and well-being. Human Resource Management, 61(4), 449–464. https://doi.org/10.1002/hrm.22102

Golden, T. D., Veiga, J. F., & Dino, R. N. (2008). The impact of professional isolation on teleworker job performance and turnover intentions. Journal of Applied Psychology, 93(6), 1412–1421. https://doi.org/10.1037/a0012722

McCarthy, J. M., Erdogan, B., Bauer, T. N., Kudret, S., & Campion, E. (2026). All the lonely people: An integrated review and research agenda on work and loneliness. Journal of Management. https://doi.org/10.1177/01492063241313320

Rudolph, C. W., Allan, B., Clark, M., Hertel, G., Hirschi, A., Kunze, F., Shockley, K., Shoss, M., Sonnentag, S., & Zacher, H. (2021). Pandemics: Implications for research and practice in industrial and organizational psychology. Industrial and Organizational Psychology, 14(1–2), 1–35. https://doi.org/10.1017/iop.2020.48

Taser, D., Aydin, E., Torgaloz, A. O., & Rofcanin, Y. (2024). Lonely@Work@Home? The impact of work/home demands and support on workplace loneliness during remote work. European Management Journal, 42(5), 767–778. https://doi.org/10.1016/j.emj.2023.05.001

Urrila, L., Siiriäinen, A., Mäkelä, L., & Kangas, H. (2025). Sense of belonging in hybrid work settings. Journal of Vocational Behavior, 157, 104096. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2025.104096

Van Zoonen, W., & Sivunen, A. E. (2022). The impact of remote work and mediated communication frequency on isolation and psychological distress. European Journal of Work and Organizational Psychology, 31(4), 610–621. https://doi.org/10.1080/1359432X.2021.2002299

Van Zoonen, W., Sivunen, A., & Blomqvist, K. (2024). Out of sight – Out of trust? An analysis of the mediating role of communication frequency and quality in the relationship between workplace isolation and trust. European Management Journal, 42(4), 515–526. https://doi.org/10.1016/j.emj.2023.04.006

Wang, B., Liu, Y., Qian, J., & Parker, S. K. (2021). Achieving effective remote working during the COVID-19 pandemic: A work design perspective. Applied Psychology, 70(1), 16–59. https://doi.org/10.1111/apps.12290

Wax, A., Deutsch, C., Lindner, C., Lindner, S. J., & Hopmeyer, A. (2022). Workplace loneliness: The benefits and detriments of working from home. Frontiers in Public Health, 10, 903975. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.903975

Yang, L., Holtz, D., Jaffe, S., Suri, S., Sinha, S., Weston, J., Joyce, C., Shah, N., Sherman, K., Hecht, B., & Teevan, J. (2022). The effects of remote work on collaboration among information workers. Nature Human Behaviour, 6, 43–54. https://doi.org/10.1038/s41562-021-01196-4

Zhang, S., Moeckel, R., Moreno, A. T., Shuai, B., & Gao, J. (2020). A work-life conflict perspective on telework. Transportation Research Part A: Policy and Practice, 141, 51–68. https://doi.org/10.1016/j.tra.2020.09.007

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNDE ÜRETKEN YAPAY ZEKA DESTEKLİ KARAR SİSTEMLERİ: KULLANIM ALANLARI, SINIRLILIKLAR VE UYGULAMA KOŞULLARI

Dilara DİKEN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, dikendilara.126@gmail.com- 0009-0000-7544-1845
Dr. Öğr. Üyesi, Bilge MEYDAN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, bilge.meydan@dpu.edu.tr - 0000-0003-1478-5999

ÖZET

Üretken yapay zeka, lojistik ve tedarik zinciri yönetiminde kullanılan karar destek sistemlerine doğal dilde sorgulama, farklı veri kaynaklarını bir arada yorumlama ve alternatif senaryolar üretme işlevleri kazandırmaktadır. Bununla birlikte literatürde üretken yapay zekaya atfedilen bazı yararlar, tahminleme ve optimizasyon amacıyla kullanılan geleneksel yapay zeka yöntemlerinin sonuçlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu durum, üretken yapay zekanın karar süreçlerindeki özgül katkısının ve uygulama sınırlarının belirlenmesini güçleştirmektedir. Bu çalışmanın amacı, üretken yapay zeka destekli karar sistemlerinin lojistik ve tedarik zinciri yönetimindeki kullanım alanlarını incelemek, karar desteğinin hangi mekanizmalar üzerinden sağlandığını açıklamak ve uygulama sürecinde ortaya çıkan riskleri değerlendirmektir. Literatür temelli kavramsal incelemede talep planlama, tedarikçi değerlendirme, stok ve depo yönetimi, taşıma planlaması, risk analizi ve tedarik zinciri koordinasyonu alanları ele alınmıştır. İnceleme, üretken yapay zekanın temel katkısının optimizasyon veya tahmin modellerinin yerini almak değil; yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veriler arasında etkileşim kurmak, model çıktılarını doğal dilde açıklamak ve karar vericiler için senaryo seçenekleri üretmek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çıktıların doğruluğu veri kalitesine, kurumsal sistemlerle entegrasyona ve insan denetimine bağlıdır. Yanlış içerik üretimi, açıklanabilirlik sınırlılıkları, veri gizliliği ve otomasyon yanlılığı, operasyonel kararlarda doğrudan kullanımı sınırlandırmaktadır. Bu nedenle üretken yapay zeka destekli sistemlerin, doğrulanmış kurumsal verilerle çalışan ve nihai karar yetkisini insanda bırakan hibrit bir karar mimarisi içinde uygulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Üretken yapay zeka, karar destek sistemleri, lojistik yönetimi, tedarik zinciri yönetimi, insan–yapay zeka iş birliği.

GENERATIVE AI-ENABLED DECISION SYSTEMS IN LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: APPLICATION AREAS, LIMITATIONS, AND IMPLEMENTATION CONDITIONS

Abstract

Generative artificial intelligence adds natural-language querying, integrated interpretation of multiple data sources, and alternative scenario generation to decision support systems used in

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

logistics and supply chain management. However, some benefits attributed to generative AI in the literature are discussed together with the outcomes of conventional AI methods used for forecasting and optimization. This overlap complicates the identification of generative AI's specific contribution to decision-making and its implementation boundaries. This study examines the application areas of generative AI-enabled decision systems in logistics and supply chain management, explains the mechanisms through which these systems support decisions, and evaluates the risks associated with their implementation. The literature-based conceptual review covers demand planning, supplier evaluation, inventory and warehouse management, transportation planning, risk analysis, and supply chain coordination. The review indicates that generative AI is more appropriately used to complement forecasting and optimization models than to replace them. Its main functions include connecting structured and unstructured data, explaining model outputs in natural language, and generating scenario alternatives for decision-makers. However, output accuracy depends on data quality, integration with organizational systems, and human oversight. Hallucinated content, limited explainability, data privacy concerns, and automation bias restrict the direct use of these systems in operational decisions. Generative AI-enabled systems should therefore be implemented within a hybrid decision architecture that uses validated organizational data and retains final decision authority with human decision-makers.

Keywords: Generative artificial intelligence, decision support systems, logistics management, supply chain management, human–AI collaboration.

1. GİRİŞ

Lojistik ve tedarik zinciri yönetiminde kararlar, farklı işletmelerde ve bilgi sistemlerinde tutulan verilerin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Talep, stok, taşıma ve tedarikçi kayıtları çoğunlukla yapılandırılmış biçimde saklanırken sözleşmeler, müşteri yazışmaları ve aksama bildirimleri metin olarak bulunmaktadır. Tedarik zincirinin işletmeler arası koordinasyona dayanması, bu kaynaklardan elde edilen bilgilerin karar sürecinde ilişkilendirilmesini gerekli kılmaktadır (Mentzer vd., 2001). Karar destek sistemleri ise verilerin ve analiz modellerinin karar verici tarafından kullanılmasına olanak sağlamaktadır (Power, 2002).

Üretken yapay zeka, bu süreçte özellikle metin biçimindeki bilgiye erişim ve farklı kaynaklardan gelen bilgilerin birlikte yorumlanması açısından yeni kullanım olanakları sunmaktadır. Büyük dil modelleri, yöneticilerin doğal dilde soru sormasına, belgelerdeki ilgili bilgilerin özetlenmesine ve karar seçeneklerinin açıklanmasına yardımcı olabilmektedir. Tedarik zinciri ve operasyon yönetimi literatüründe bu yetenekler, üretken yapay zekanın uygulanabileceği görevler ve gerekli örgütsel yetenekler çerçevesinde tartışılmaktadır (Fosso Wamba vd., 2023; Jackson vd., 2024). Örneğin bir tedarikçinin teslimat gecikmesine ilişkin yazışmalar, etkilenen sipariş kayıtlarıyla birlikte incelenerek karar vericiye durum özeti ve değerlendirilmesi gereken seçenekler sunulabilmektedir.

Üretken yapay zekanın tedarik zinciri performansıyla ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar da yayımlanmaktadır. Çin'deki 236 firmadan elde edilen verilerle yürütülen araştırmada, üretken yapay zeka kullanımının derinliği ile tedarik zinciri performansı arasında pozitif ilişki ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

koordinasyonun aracı rolü raporlanmaktadır (Li, Liu vd., 2024). Çin'deki 213 imalat firmasını inceleyen ayrı bir araştırmada ise kullanım ile sürdürülebilir tedarik zinciri performansı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır (Li, Zhu vd., 2024). Bu bulgular firma düzeyindeki kullanım ve performans değişkenlerine ilişkindir. Belirli bir stok kararının doğruluğu veya taşıma planının maliyeti gibi operasyonel sonuçlar, ilgili karar görevi ve ölçütler üzerinden ayrıca değerlendirilmelidir.

Bu çalışmanın amacı, üretken yapay zeka destekli karar sistemlerinin lojistik ve tedarik zinciri yönetimindeki kullanım alanlarını incelemek ve karar desteğinin hangi işlevler aracılığıyla sağlandığını açıklamaktır. Talep ve stok planlama, tedarikçi değerlendirme, depo ve taşıma yönetimi ile aksama süreçleri, doğrulanmış literatürdeki kavramsal ve ampirik çalışmalar birlikte değerlendirilerek ele alınmaktadır. Çalışma, üretken yapay zekanın ürettiği bilgi ve seçenekler ile bu seçeneklerin uygulanması için gereken veri, hesaplama ve karar yetkisi arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Lojistikte Karar Destek Sistemleri

Karar destek sistemleri, karar vericinin bir problemi tanımlamasına, ilgili verileri incelemesine ve alternatifleri değerlendirmesine yardımcı olan bilgi sistemleridir (Power, 2002). Lojistikte bu sistemler, sipariş ve stok kayıtları gibi işlemsel verileri planlama modelleriyle bir araya getirmektedir. Örneğin yeniden sipariş kararı, mevcut stok miktarının yanında beklenen talep, tedarik süresi ve hedef hizmet düzeyinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Taşıma kararında ise teslimat noktaları, araç kapasitesi, zaman pencereleri ve güzergah bilgileri birlikte kullanılmaktadır (Ghiani vd., 2013).

Bu kararların dayandığı bilgiler tek bir sistemde toplanmamaktadır. Depo yönetim sistemi ürün hareketlerini, taşıma yönetim sistemi sevkiyatları, kurumsal kaynak planlama sistemi ise sipariş ve satın alma işlemlerini kaydetmektedir. Bunlara sözleşmeler, tedarikçi bildirimleri ve müşteri yazışmaları eklenmektedir. Karar vericinin görevi, farklı kaynaklardan gelen bilgilerin aynı siparişe, döneme ve operasyonel koşula ait olup olmadığını belirleyerek uygun analizi seçmektir. Dolayısıyla lojistik karar desteği, veriye erişim kadar verinin bağlamının ve güncelliğinin anlaşılmasına da dayanmaktadır.

2.2. Üretken Yapay Zekanın Karar Sürecindeki İşlevleri

Üretken yapay zeka, öğrendiği örüntülerden hareketle metin ve diğer içerik türlerini üreten modelleri kapsamaktadır. Güncel doğal dil uygulamalarının temelinde yer alan Transformer mimarisi, bir dizideki öğeler arasındaki ilişkilerin dikkat mekanizmasıyla işlenmesini sağlamaktadır (Vaswani vd., 2017). Büyük dil modelleri, verilen yönerge ve örneklerden hareketle farklı dil görevlerine yanıt üretebilmektedir (Brown vd., 2020). Bu teknik özellikler, lojistikte belge okuma, soru yanıtlama ve analiz sonuçlarını açıklama gibi kullanım alanlarına temel oluşturmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Karar desteği açısından üç işlev öne çıkmaktadır. **İlk işlev bilgiye erişimdir:** Yönetici, bir sözleşmedeki teslimat hükmünü veya geciken siparişlere ilişkin bildirimleri doğal dilde sorgulayabilmektedir. **İkinci işlev bilgi sentezidir:** Farklı kayıtlardaki açıklamalar, belirli bir karar problemi çevresinde bir araya getirilebilmektedir. **Üçüncü işlev seçeneklerin ifade edilmesidir:** Sistem, mevcut durum ve belirtilen varsayımlar üzerinden değerlendirmeye alınabilecek eylemleri anlaşılır bir metne dönüştürebilmektedir. Jackson ve arkadaşları (2024), üretken yapay zekanın tedarik zinciri ve operasyon yönetimindeki kullanımını yetenekler ve uygulama koşulları üzerinden çerçevelemektedir. Fosso Wamba ve arkadaşları (2024) ise olası kullanım alanlarını uygulama güçlükleriyle birlikte ele almaktadır.

Bu işlevler karar sürecinin farklı aşamalarına karşılık gelmektedir. Bir tedarikçi gecikmesinde model önce ilgili siparişleri ve yazışmaları bulmakta, ardından gecikmenin hangi ürünleri etkilediğini özetlemekte ve yöneticinin incelemesi için seçenekler hazırlamaktadır. Alternatif tedarikçiye verilecek sipariş miktarı ise kapasite, fiyat, teslim süresi ve sözleşme koşulları kullanılarak belirlenmektedir. Böylece üretilen metin, karar probleminin anlaşılmasını ve seçeneklerin hazırlanmasını desteklerken sayısal değerlendirme ilgili planlama modeliyle yürütülmektedir.

2.3. Karar Desteğinin Değerlendirme Düzeyleri

Üretken yapay zeka hakkında yayımlanan çalışmalar farklı düzeylerde bilgi sunmaktadır. Kavramsal çalışmalar, teknolojinin hangi görevlerde kullanılabileceğini ve uygulama için hangi yeteneklerin gerektiğini tartışmaktadır (Fosso Wamba vd., 2023; Jackson vd., 2024). Firma araştırmaları ise kullanım düzeyi ile tedarik zinciri performansı arasındaki ilişkileri incelemektedir (Li, Liu vd., 2024; Li, Zhu vd., 2024). Belirli bir operasyonel görevde elde edilen sonuçları değerlendirmek için ayrıca o göreve uygun ölçütler kullanılmaktadır: talep planlamasında tahmin hatası, taşıma planlamasında kısıtlara uygunluk ve maliyet, belge incelemesinde ise doğru kaynağa erişim bunlara örnektir.

Bu ayrım, literatürdeki bulguların yorumlanmasına yön vermektedir. Firma düzeyinde raporlanan performans ilişkisi, üretken yapay zekanın kurumsal kullanımına ilişkin bilgi sağlamaktadır. Bir lojistik kararının nasıl oluştuğunu açıklamak için ise sistemin hangi kayda eriştiğinin, hangi seçeneği hazırladığının ve sonucun hangi yöntemle değerlendirildiğinin izlenmesi gerekmektedir. İzleyen bölümde çalışmalar bu farklı değerlendirme düzeyleri dikkate alınarak karşılaştırılmaktadır.

3. LİTERATÜRÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Tedarik Zincirinde Yapay Zeka Ve Karar Problemleri

Tedarik zincirinde yapay zeka araştırmaları, üretken modellerin yaygınlaşmasından önce ağırlıklı olarak tahminleme, sınıflandırma ve optimizasyon problemleri çevresinde gelişmiştir. Toorajipour ve arkadaşları (2021), sistematik literatür incelemelerinde yapay zeka yöntemlerini tedarik zinciri işlevleriyle ilişkilendirerek araştırmaların hangi karar alanlarında yoğunlaştığını göstermektedir. Risk yönetimine odaklanan Baryannis ve arkadaşları (2019) ise yapay zeka

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

uygulamalarını riskin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve yönetilmesi aşamaları üzerinden incelemektedir. Bu iki derleme, lojistik karar problemlerinin yapısını ve kullanılan yöntemleri anlamak için bir temel sağlamaktadır.

Tedarik ağlarının dayanıklılığına ilişkin literatür, kararın tek bir işletmeyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Ivanov ve Dolgui (2020), birbirine bağlı tedarik ağlarında büyük ölçekli aksamalar karşısında faaliyetlerin sürdürülebilmesini kavramsal olarak ele almaktadır. Bir tedarikçinin veya taşıma bağlantısının devre dışı kalması, ağdaki diğer işletmelerin kapasitesini ve teslimat yükümlülüklerini de etkileyebilmektedir. Bu yaklaşım, üretken yapay zeka destekli bir sistemin hazırladığı aksama özetinde yalnızca olayın kendisinin değil, olaydan etkilenen bağlantıların ve karar kısıtlarının da gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

3.2. Üretken Yapay Zekaya İlişkin Kavramsal Çalışmalar

Üretken yapay zekayı doğrudan tedarik zinciri bağlamında inceleyen yayınlar, teknolojinin işlevlerini ve kurumsal kullanım biçimlerini tartışmaktadır. Fosso Wamba ve arkadaşları (2023), ChatGPT ve üretken yapay zekanın operasyon ve tedarik zinciri yönetimindeki olası kullanım alanlarını araştırma gündemiyle birlikte ele almaktadır. Jackson ve arkadaşları (2024), uygulamayı modelin teknik yetenekleriyle sınırlamayan, örgütsel yetenekleri de içeren bir çerçeve önermektedir. Fosso Wamba ve arkadaşlarının (2024) keşifsel çalışması ise yarar beklentilerini veri, kullanım ve yönetişim güçlükleriyle birlikte değerlendirmektedir.

Bu çalışmaların ortak noktası, üretken yapay zekayı bilgiyle etkileşim kurma ve karar seçeneklerini hazırlama süreçlerinde ele almalarıdır. Buna karşılık vurgu yaptıkları karar bağlamları farklılaşmaktadır. Boone ve arkadaşları (2025), aksama ve dayanıklılık sorunlarını merkeze almakta; Wu, Li ve Ivanov (2025) üretken yapay zekanın tedarik zinciri yönetimindeki yetenekleri için teorik bir çerçeve geliştirmektedir. Kmiecik ve Skórnóg (2025) ise lojistik şirketlerinin iş modeli unsurlarındaki olası değişimleri incelemektedir. Böylece literatür, operasyonel görevlerden işletmenin hizmet sunumu ve örgütlenmesine uzanan farklı analiz düzeyleri içermektedir.

3.3. Firma Düzeyindeki Ampirik Bulgular

Üretken yapay zeka kullanımı ile tedarik zinciri performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen iki araştırma, kavramsal tartışmaya firma verisi eklemektedir. Li, Liu ve arkadaşları (2024), Çin'deki 236 firmadan elde edilen anket verileriyle kullanım derinliği ve tedarik zinciri performansı arasında pozitif ilişki raporlamaktadır. Araştırmada koordinasyonun aracı rolü de incelenmektedir. Li, Zhu ve arkadaşları (2024) ise Çin'deki 213 imalat firmasını ele alarak üretken yapay zeka kullanımı ile sürdürülebilir tedarik zinciri performansı arasında pozitif ilişki bildirmektedir.

Araştırmaların sonuç değişkenleri aynı değildir: ilki tedarik zinciri performansına ve koordinasyona, ikincisi sürdürülebilir tedarik zinciri performansına odaklanmaktadır. Her iki çalışma, üretken yapay zekanın firma düzeyindeki kullanımı hakkında ampirik bilgi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sağlamaktadır. Rota seçimi, stok miktarı veya depo kapasitesi gibi belirli kararların sonuçları ise bu firma düzeyindeki göstergelerden ayrı ölçüm gerektirmektedir. Literatürdeki kavramsal öneriler ile anket bulguları, **Çizelge 1'de yöntemleri ve inceleme kapsamları belirtilerek** karşılaştırılmaktadır.

Çizelge 1. Lojistik Ve Tedarik Zinciri Karar Desteğiyle Ilişkili Çalışmalar

Yazar	Ülke / Kapsam	Kullanılan Analiz	Değişkenler / İnceleme Ekseni	Bulgular
Baryannis vd. (2019)	Tedarik zinciri risk yönetimi; genel yapay zeka	Literatür incelemesi	Risk belirleme, değerlendirme ve yönetiminde yapay zeka	Yapay zeka uygulamaları risk yönetimi görevlerine göre sınıflandırılmaktadır.
Ivanov ve Dolgui (2020)	Birbirine bağlı tedarik ağları	Kavramsal çalışma	Ağın sürekliliği ve büyük ölçekli aksama	Aksama koşullarında tedarik ağlarının işleyişini sürdürme sorunu kuramsal olarak ele alınmaktadır.
Toorajipour vd. (2021)	Tedarik zinciri yönetimi; genel yapay zeka	Sistematik literatür incelemesi	Yapay zeka yöntemleri ve tedarik zinciri işlevleri	Yöntemler ve uygulama alanları tedarik zinciri işlevleriyle ilişkilendirilmektedir.
Fosso Wamba vd. (2023)	Operasyon ve tedarik zinciri yönetimi	Kavramsal tartışma	ChatGPT ve üretken yapay zekanın kullanım alanları	Olası uygulamalar ve bunlara ilişkin araştırma soruları tartışılmaktadır.
Jackson vd. (2024)	Tedarik zinciri ve operasyon yönetimi	Yetenek temelli kavramsal çerçeve	Üretken yapay zeka yetenekleri ve uygulama koşulları	Uygulamada gerekli yetenekler ve değerlendirme boyutları çerçevelenmektedir.
Fosso Wamba vd. (2024)	Operasyon ve tedarik zinciri yönetimi	Keşifsel çalışma	ChatGPT'nin yararları ve uygulama güçlükleri	Olası kullanım yararları ve uygulamada karşılaşılan güçlükler birlikte değerlendirilmektedir.
Li, Liu vd. (2024)	Çin; 236 firma	Anket verisi analizi	Kullanım derinliği, koordinasyon ve tedarik zinciri performansı	Kullanım derinliği ile performans arasında pozitif ilişki raporlanmakta; koordinasyonun aracı rolü incelenmektedir.
Li, Zhu vd. (2024)	Çin; 213 imalat firması	Anket verisi analizi	Üretken yapay zeka kullanımı ve sürdürülebilir tedarik zinciri performansı	Kullanım ile sürdürülebilir performans arasında pozitif ilişki raporlanmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yazar	Ülke / Kapsam	Kullanılan Analiz	Değişkenler / İnceleme Ekseni	Bulgular
Kmiecik ve Skórnóg (2025)	Lojistik şirketleri	Katılımcı görüşlerine dayalı inceleme	Üretken yapay zeka ve iş modeli unsurları	Katılımcıların iş modeli unsurlarındaki olası değişime ilişkin değerlendirmeleri incelenmektedir.
Boone vd. (2025)	Tedarik zinciri dayanıklılığı	Kavramsal değerlendirme	Üretken yapay zeka, aksama ve dayanıklılık	Kullanım fırsatları, güçlükler ve araştırma soruları tartışılmaktadır.
Wu, Li ve Ivanov (2025)	Tedarik zinciri yönetimi	Teorik çerçeve	Üretken yapay zeka yetenekleri ve uygulama mekanizmaları	Yetenekleri ve uygulama mekanizmalarını ilişkilendiren teorik çerçeve önerilmektedir.

Çizelgedeki çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, literatürün iki ayrı soruya yanıt verdiği görülmektedir. Kavramsal çalışmalar, üretken yapay zekanın karar sürecinde üstlenebileceği görevleri ve kullanım koşullarını açıklamaktadır. Firma araştırmaları ise kullanım ile performans göstergeleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bu ayrım, izleyen bölümde her lojistik karar alanının **hangi bilgi işleme görevini içerdiğinin** ve kararın **hangi operasyonel verilerle değerlendirildiğinin** ayrı ayrı ele alınmasını sağlamaktadır.

4. LOJİSTİK KARAR ALANLARINDA ÜRETKEN YAPAY ZEKA

4.1. Talep ve Stok Planlaması

Talep planlamasında geçmiş satışların yanı sıra kampanya takvimleri, müşteri bildirimleri ve tedarik koşullarındaki değişiklikler değerlendirilmektedir. Bu bilgilerin bir kısmı sayısal kayıtlarda, bir kısmı ise metin biçimindeki belgelerde bulunmaktadır. Üretken yapay zeka, planlamacının belirlediği ürün ve dönem için ilgili açıklamaları derleyerek talep tahmininin dayandığı varsayımları görünür kılabilmektedir. Örneğin büyük bir müşterinin sipariş tarihini değiştirdiğine ilişkin yazışma, aynı dönemin satış tahminiyle birlikte incelenebilmektedir. Böyle bir kullanımda modelin çıktısı, tahminin yeniden değerlendirilmesini gerektiren bilgiyi planlamacıya iletmektedir (Jackson vd., 2024).

Stok kararında bu bilgi, eldeki miktar ve beklenen teslimatlar gibi işlemsel kayıtlarla birleştirilmektedir. Geciken bir tedarikçiye ilişkin bildirim, hangi ürünlerde stok yetersizliği olasılığının inceleneceğini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Yeniden sipariş miktarı ve zamanlaması ise talep, tedarik süresi ve hedef hizmet düzeyi kullanılarak hesaplanmaktadır (Chopra, 2019). Bu iş bölümü, üretken yapay zekanın belge ve olay bilgisini karar sürecine taşımasına; stok politikasının ise tanımlanmış ölçütlerle değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4.2. Tedarikçi Değerlendirme Ve Koordinasyon

Tedarikçi değerlendirmesinde fiyat ve teslim süresi kadar sözleşme hükümleri, kapasite bildirimleri ve geçmiş aksama kayıtları da incelenmektedir. Üretken yapay zeka, farklı biçimlerde tutulan bu bilgileri belirli bir satın alma kararı çevresinde düzenleyebilmektedir. Örneğin alternatif tedarikçilere ilişkin belgelerden teslimat taahhütleri ve kapasite açıklamaları çıkarılarak karşılaştırmaya hazır bir taslak oluşturulabilmektedir. Taslakta kullanılan sözleşme sürümü ve tedarikçi bildiriminin tarihi belirtildiğinde, karar verici bilgiyi ilgili kayıttan kontrol edebilmektedir (Jackson vd., 2024).

Tedarik zinciri koordinasyonu, işletmelerin kendi kayıtlarının ötesindeki değişikliklere zamanında yanıt vermesini gerektirmektedir. Li, Liu ve arkadaşlarının (2024) araştırmasında üretken yapay zeka kullanım derinliği ile tedarik zinciri performansı arasındaki ilişkide koordinasyonun aracı rolü incelenmektedir. Bu bulgu, uygulamanın yalnızca tek bir yöneticinin belge aramasını hızlandırması üzerinden değil, birimler ve işletmeler arasında bilginin nasıl paylaşıldığı üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Satın alma, üretim ve dağıtım birimlerinin aynı tedarikçi gecikmesini farklı tarihler veya sipariş numaralarıyla izlemesi halinde, ortak bir durum özetinin hazırlanması koordinasyon açısından somut bir kullanım alanı oluşturmaktadır.

4.3. Depo Ve Taşıma Yönetimi

Depo operasyonlarında ürün yerleştirme, sipariş toplama, ekipman kullanımı ve vardiya planı birbirine bağlıdır (Richards, 2018). Üretken yapay zeka, yaklaşan sipariş yoğunluğuna ilişkin müşteri bildirimlerini ve operasyon raporlarını özetleyerek yöneticinin kapasite değerlendirmesine girdi sağlayabilmektedir. Örneğin belirli ürün grubundaki kampanya siparişleri ile depodaki mevcut iş yükü aynı raporda gösterilebilmektedir. Gerekli vardiya kapasitesi, toplama süreleri, personel uygunluğu ve ekipman kısıtları kullanılarak hesaplanmaktadır (Frazelle, 2016). Böylece belge ve olay bilgisinin hazırlanmasıyla kaynak tahsisi kararı birbirini izleyen görevler olarak yürütülmektedir.

Taşıma planlamasında teslimat noktaları, araç kapasitesi, güzergah ve teslimat zamanları birlikte ele alınmaktadır (Ghiani vd., 2013). Son kilometre dağıtımına ilişkin literatür, teslimat biçimi değiştikçe planlama probleminin de değiştiğini göstermektedir (Boysen vd., 2021). Üretken yapay zeka, müşteriden gelen teslimat talebini standart bir kayıt alanına dönüştürme, gecikmenin nedenini ilgili kayıtlarla açıklama ve planlayıcının inceleyeceği alternatifleri hazırlama işlevlerinde kullanılabilmektedir. Alternatiflerin seçimi sırasında yol erişimi, araç kapasitesi ve zaman pencereleri taşıma planlama sistemi üzerinden değerlendirilmektedir.

4.4. Aksama Yönetimi Ve Karar Seçenekleri

Tedarikçi üretiminin durması, liman faaliyetlerinin kesilmesi veya bir taşıma bağlantısının kapanması, birden fazla siparişi ve işletmeyi aynı anda etkileyebilmektedir. Birbirine bağlı tedarik ağları üzerine yapılan kavramsal çalışma, aksamanın ağdaki bağlantılar üzerinden değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır (Ivanov ve Dolgui, 2020). Üretken yapay

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

zeka destekli bir sistem, olay bildirimlerini etkilenen sipariş ve tedarikçi kayıtlarıyla ilişkilendirerek yöneticinin ilk durum değerlendirmesini hazırlayabilmektedir.

Bu değerlendirmede yalnızca alternatiflerin listelenmesi yeterli değildir. Örneğin bir liman kapanması karşısında başka bir limanın kullanılması, taşıma kapasitesi, ek süre, maliyet ve müşteri taahhütleri bakımından incelenmektedir. Üretken sistem hangi sevkiyatların etkilendiğini ve hangi bilgilerin karar için gerekli olduğunu gösterebilmekte; seçeneklerin sonuçları ağ ve kapasite verileriyle değerlendirilmektedir. Boone ve arkadaşlarının (2025) dayanıklılık bağlamında tartıştığı kullanım alanları, aksama sırasında bilgiye erişim ve seçenek hazırlama görevlerinin tedarik zinciri sürekliliğiyle ilişkisini incelemek için bir çerçeve sunmaktadır.

5. UYGULAMA KOŞULLARI VE KARARIN DOĞRULANMASI

Lojistik kararlarında üretken yapay zekanın kullanılabilmesi, sistemin hangi bilgiye eriştiğinin ve hazırladığı çıktının nasıl değerlendirildiğinin belirlenmesine bağlıdır. Bir sözleşme özetinin doğruluğu belgeye, bir stok önerisinin uygulanabilirliği güncel kayıtlara, bir güzergah seçeneğinin geçerliliği ise taşıma kısıtlarına göre incelenmektedir. Bu nedenle uygulama koşulları tek bir model özelliği olarak değil, bilgiye erişimden kararın onaylanmasına uzanan süreç içinde ele alınmaktadır (Jackson vd., 2024; Fosso Wamba vd., 2024).

5.1. Verinin Kaynağı Ve Güncelliği

Sipariş, stok ve sevkiyat bilgileri operasyon sırasında değişmektedir. Sözleşmeler ile fiyat listelerinin de birden fazla sürümü bulunabilmektedir. Üretken yapay zeka destekli sistemin hazırladığı yanıtın değerlendirilebilmesi için kullanılan kaydın kaynağı, tarihi ve geçerli sürümü görülebilmelidir. Örneğin alternatif tedarikçi değerlendirmesinde eski bir kapasite bildirimiyle güncel bir fiyat teklifinin birlikte kullanılması, gerçekte geçerli olmayan bir seçeneğin hazırlanmasına yol açabilmektedir.

Veri düzeni, sorunun kapsamının tanımlanmasını da gerektirmektedir. “Geciken siparişler” sorgusu hangi tarih aralığını, işletmeyi ve teslimat durumunu kapsadığında sonuçların karar verici için anlamlı olacağı belirlenmektedir. Bu kapsam, işlemsel sistemlerdeki kayıtlarla metin belgeleri arasında ortak sipariş, ürün veya tedarikçi tanımlayıcıları kullanılarak kurulmaktadır. Üretken yapay zekanın farklı kaynakları bir araya getirme işlevi, bu kayıtların birbirleriyle doğru eşleştirilmesine dayanmaktadır.

5.2. Üretilen Seçeneklerin Operasyonel Denetimi

Üretken sistemin hazırladığı çıktı, karar sürecindeki görevine göre değerlendirilmektedir. Belge özeti için ilgili cümlenin özgün kayıtta bulunması; stok seçeneği için miktar ve tedarik süresinin güncel sistem verileriyle uyuşması; taşıma seçeneği için araç kapasitesi ve teslimat zamanının sağlanması gerekmektedir. Bu kontrollerin yöntemleri birbirinden farklıdır. Metinsel doğruluk kaynak belgeyle karşılaştırılarak, sayısal uygunluk hesaplama modeliyle, işlemsel uygunluk ise kurumsal sistemin kurallarıyla incelenmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Açıklanabilir yapay zeka literatürü, bir sonucun gerekçesinin kullanıcı tarafından anlaşılmasını ayrı bir değerlendirme konusu olarak ele almaktadır (Adadi ve Berrada, 2018; Gunning ve Aha, 2019). Lojistik kararda anlaşılır bir açıklamaya ek olarak dayanak kayıt ve uygulanan kısıtların da izlenmesi gerekmektedir. Örneğin önerilen alternatif rotanın neden seçildiği açıklanırken kullanılan yol verisinin tarihi, araç kapasitesi ve teslimat zaman penceresi birlikte gösterilmektedir.

5.3. Erişim Yetkisi Ve İnsan Onayı

Tedarikçi sözleşmeleri, müşteri bilgileri ve fiyat teklifleri farklı çalışanlar için farklı erişim düzeyleri gerektirmektedir. Doğal dil arayüzü bu kayıtların sorgulanmasını kolaylaştırdığından, kullanıcının hangi belgeyi görüntüleyebileceği ve hangi işlem için yetkili olduğu sistem düzeyinde tanımlanmaktadır. Üretken yapay zeka uygulamalarına ilişkin yönetişim tartışmaları, veri gizliliği ve çıktıların kullanım sorumluluğunu bu kapsamda ele almaktadır (Dwivedi vd., 2023; Fosso Wamba vd., 2024).

Onay düzeyi, kararın operasyonel sonucuna göre belirlenmektedir. Bir gecikme raporunun taslağı ile tedarikçinin değiştirilmesi aynı yetkiyi gerektirmemektedir. Sistem rapor ve seçenek hazırlayabilmekte; sipariş verilmesi, stok hareketi oluşturulması veya müşteriye yeni teslimat taahhüdünde bulunulması ise yetkili çalışanın incelemesiyle tamamlanmaktadır. Onay kaydında kullanılan veri, değerlendirilen seçenek ve nihai karar birlikte tutulduğunda kararın sonradan incelenmesi mümkün olmaktadır.

5.4. Uygulama Sonuçlarının Ölçülmesi

Bir uygulamanın değerlendirilmesinde kullanılan ölçüt, desteklenen göreve uygun seçilmektedir. Belge sorgulamada doğru kaynağa erişim ve doğrulama süresi; talep planlamasında tahmin hatası; taşımada kapasite veya zaman penceresi ihlali; satın almada karar süresi ve sözleşme koşullarına uygunluk incelenebilmektedir. Firma düzeyindeki anketlerde raporlanan performans ilişkileri (Li, Liu vd., 2024; Li, Zhu vd., 2024), bu görev düzeyindeki ölçümlerin hangi süreçlerde yapılabileceğini belirlemek için bir başlangıç sağlamaktadır.

Çizelge 2, uygulama koşullarını her çıktı türü için gözlenebilir bir kontrolle eşleştirmektedir. Böylece “doğrulama” genel bir ilke olarak kalmamakta, karar sürecinde hangi bilginin kim tarafından ve hangi yöntemle inceleneceği belirlenmektedir.

Çizelge 2. Üretken Yapay Zeka Çıktılarının Lojistik Karar Sürecinde Doğrulanması

Üretilen Çıktı	Kullanıldığı Karar Aşaması	Doğrulama Dayanağı	Sorumlu Birim Veya Kişi
Sözleşme veya olay özeti	Problemin tanımlanması	Geçerli belge sürümü ve ilgili kayıt	Satın alma veya operasyon uzmanı
Talep değişimine ilişkin açıklama	Tahminin gözden geçirilmesi	Sipariş kayıtları, dönem bilgisi ve tahmin hatası	Talep planlama birimi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Üretilen Çıktı	Kullanıldığı Karar Aşaması	Doğrulama Dayanağı	Sorumlu Birim Veya Kişi
Stok veya tedarik seçeneği	Alternatiflerin değerlendirilmesi	Güncel stok, tedarik süresi, fiyat ve kapasite	Stok planlama ve satın alma birimleri
Taşıma seçeneği	Güzergah ve teslimat planlama	Yol durumu, araç kapasitesi ve zaman penceresi	Taşıma planlayıcısı
Uygulanacak işlem önerisi	Nihai karar	Yetki sınırı ve işlem kaydı	Yetkili karar verici

Bu düzen, üretken yapay zekanın hazırladığı bilginin karar sürecine nerede girdiğini ve hangi aşamada kurumsal bir işleme dönüştüğünü göstermektedir. Uygulama sonuçları aynı görevlerin mevcut iş akışıyla karşılaştırılması yoluyla değerlendirildiğinde, karar süresindeki değişim ile doğruluk ve kısıtlara uygunluk birlikte izlenebilmektedir.

6. TARTIŞMA

İncelenen literatür, üretken yapay zekanın lojistikteki kullanımını farklı analiz düzeylerinde ele almaktadır. Jackson ve arkadaşları (2024) ile Wu, Li ve Ivanov (2025), karar süreçlerinde kullanılabilecek yetenekleri ve uygulama mekanizmalarını kavramsallaştırmaktadır. Li, Liu ve arkadaşları (2024) ile Li, Zhu ve arkadaşları (2024) ise firma düzeyindeki kullanımın performans göstergeleriyle ilişkisini incelemektedir. Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, teknolojiye ilişkin **örgütsel kullanım, tekil karar görevi** ve **operasyonel sonuç** arasında ayrım yapılması gerekmektedir. Bir firmanın üretken yapay zekayı kullanması, hangi lojistik kararda hangi çıktının kullanıldığını tek başına açıklamamaktadır.

Bu ayrım, karar desteğinin nasıl ölçüleceğini de belirlemektedir. Doğal dilde sorgulama, sözleşme veya aksama kaydına erişim süresini etkileyebilmektedir. Birden fazla kaydın özetlenmesi, planlayıcının hangi siparişlerin incelenmesi gerektiğini belirlemesine yardımcı olabilmektedir. Buna karşılık stok miktarı, tedarikçi seçimi ve güzergah kararı kendi operasyonel ölçütlerine göre değerlendirilmektedir. **Çizelge 2'deki çıktı ve doğrulama eşleştirmesi,** bilgi hazırlama aşamasında elde edilen yararın nihai karar sonucundan ayrı izlenmesine olanak sağlamaktadır.

Üretken yapay zekanın katkısı, karar alanına göre de değişmektedir. Depo ve taşımada işlemsel kayıtlar ile kapasite kısıtları belirleyiciyken, tedarikçi ve aksama yönetiminde sözleşmeler ile olay bildirimlerinin yorumlanması daha geniş yer tutmaktadır. Boysen ve arkadaşlarının (2021) son kilometre dağıtımına ilişkin derlemesi taşıma kararlarının operasyonel yapısını; Ivanov ve Dolgui'nin (2020) çalışması ise ağ bağlantılarının aksama koşullarındaki önemini göstermektedir. Bu iki bağlamda aynı üretken yapay zeka çıktısının kullanılması beklenmemektedir: taşımada teslimat koşullarını düzenleyen bir taslak, aksama yönetiminde ise etkilenen bağlantıları belirleyen bir durum özeti öne çıkmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Firma araştırmalarındaki pozitif ilişkiler (Li, Liu vd., 2024; Li, Zhu vd., 2024), kullanımın hangi süreçler üzerinden sonuç verdiğinin daha ayrıntılı incelenmesi için bir dayanak oluşturmaktadır. Özellikle koordinasyon bulgusu, üretken yapay zekanın etkisinin yalnızca bireysel kullanıcının çalışma hızından kaynaklanmayabileceğine işaret etmektedir (Li, Liu vd., 2024). Bu olası mekanizma, satın alma, depo ve taşıma birimlerinin aynı olay hakkında kullandıkları bilginin tutarlılığı ölçülerek araştırılabilir. Böyle bir tasarımda paylaşılan kayıtların güncelliği, kararın tamamlanma süresi ve sonradan yapılan düzeltmeler birlikte izlenmelidir.

Araştırılması gereken bir diğer konu, karar desteğinin görev düzeyindeki sonucudur. Aynı sipariş, gecikme veya kapasite problemi için mevcut iş akışı ile üretken yapay zeka destekli iş akışı karşılaştırılabilir. Belgeye erişim süresi, yanlış veya eksik bilgi oranı, operasyonel kısıt ihlali ve nihai karar maliyeti ayrı ayrı ölçüldüğünde, hangi aşamada fark oluştuğu belirlenebilir. Böylece firma düzeyindeki kullanım bulguları ile lojistik kararların gözlenebilir sonuçları arasında daha açık bir bağ kurulabilir.

7. SONUÇ

Bu çalışma, üretken yapay zeka destekli karar sistemlerinin lojistik ve tedarik zinciri yönetimindeki kullanımını karar sürecinin aşamaları üzerinden değerlendirmektedir. İncelenen literatür, bu sistemlerin özellikle belgelere erişim, farklı kayıtlardaki bilgilerin bir araya getirilmesi, durum özeti hazırlanması ve karar seçeneklerinin açıklanması işlevlerinde kullanıldığını göstermektedir. Talep ve stok planlama, tedarikçi değerlendirme, depo ve taşıma yönetimi ile aksama süreçlerinde üretilen çıktının niteliği değişmektedir. Bu nedenle uygulamanın değerlendirilmesinde, kullanılan modelden önce desteklenen karar görevinin tanımlanması gerekmektedir.

Firma düzeyindeki araştırmalar, üretken yapay zeka kullanımı ile tedarik zinciri performansı arasında pozitif ilişkiler raporlamaktadır. Operasyonel kararın değerlendirilmesi ise daha ayrıntılı ölçüm gerektirmektedir: bir belge özetinin doğruluğu kaynak kayıtla, stok seçeneği güncel miktar ve tedarik koşullarıyla, taşıma seçeneği kapasite ve zaman kısıtlarıyla sınanmaktadır. Makalenin katkısı, literatürde tartışılan kullanım alanlarını bu görev ve doğrulama ilişkisi içinde ele almasıdır. Böylece üretilen bilginin karar sürecine hangi aşamada girdiği ve hangi kontrolün ardından uygulanabilir bir seçeneğe dönüştüğü açıklanmaktadır.

Kurumsal uygulamada veri kaynağının ve sürümünün izlenmesi, operasyonel kısıtların ilgili sistemlerle kontrol edilmesi ve işlem yetkisinin tanımlanması gerekmektedir. Çalışmanın literatür incelemesine dayanması, belirli bir işletmede karar süresi veya maliyet değişimini ölçmesine olanak vermemektedir. İzleyen araştırmalarda aynı lojistik görevler için mevcut iş akışı ile üretken yapay zeka destekli iş akışı karşılaştırılmalıdır. Belgeye erişim süresi, bilgi hataları, kısıt ihlalleri ve nihai karar maliyeti birlikte ölçüldüğünde, sistemin hangi karar aşamasında ve hangi koşullarda yarar sağladığı belirlenebilecektir.

KAYNAKÇA

Adadi, A. ve Berrada, M. (2018). Peeking inside the black-box: A survey on explainable artificial intelligence (XAI). *IEEE Access*, *6*, 52138–52160. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2870052

Baryannis, G., Validi, S., Dani, S. ve Antoniou, G. (2019). Supply chain risk management and artificial intelligence: State of the art and future research directions. *International Journal of Production Research*, *57*(7), 2179–2202. https://doi.org/10.1080/00207543.2018.1530476

Boone, T., Fahimnia, B., Ganeshan, R., Herold, D. M. ve Sanders, N. R. (2025). Generative AI: Opportunities, challenges, and research directions for supply chain resilience. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, *199*, 104135. https://doi.org/10.1016/j.tre.2025.104135

Boysen, N., Fedtke, S. ve Schwerdfeger, S. (2021). Last-mile delivery concepts: A survey from an operational research perspective. *OR Spectrum*, *43*(1), 1–58. https://doi.org/10.1007/s00291-020-00607-8

Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J. D., Dhariwal, P., Neelakantan, A., Shyam, P., Sastry, G., Askell, A., Agarwal, S., Herbert-Voss, A., Krueger, G., Henighan, T., Child, R., Ramesh, A., Ziegler, D. M., Wu, J., Winter, C., … Amodei, D. (2020). Language models are few-shot learners. *Advances in Neural Information Processing Systems*, *33*, 1877–1901. https://papers.neurips.cc/paper/2020/hash/1457c0d6bfcb4967418bfb8ac142f64a-Abstract.html

Chopra, S. (2019). *Supply chain management: Strategy, planning, and operation* (7. bs.). Pearson.

Dwivedi, Y. K., Kshetri, N., Hughes, L., Slade, E. L., Jeyaraj, A., Kar, A. K., Baabdullah, A. M., Koohang, A., Raghavan, V., Ahuja, M., Albanna, H., Albashrawi, M. A., Al-Busaidi, A. S., Balakrishnan, J., Barlette, Y., Basu, S., Bose, I., Brooks, L., Buhalis, D., … Wright, R. (2023). Opinion paper: "So what if ChatGPT wrote it?" Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, *71*, 102642. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642

Fosso Wamba, S., Guthrie, C., Queiroz, M. M. ve Minner, S. (2024). ChatGPT and generative artificial intelligence: An exploratory study of key benefits and challenges in operations and supply chain management. *International Journal of Production Research*, *62*(16), 5676–5696. https://doi.org/10.1080/00207543.2023.2294116

Fosso Wamba, S., Queiroz, M. M., Jabbour, C. J. C. ve Shi, C. V. (2023). Are both generative AI and ChatGPT game changers for 21st-century operations and supply chain excellence? *International Journal of Production Economics*, *265*, 109015. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2023.109015

Frazelle, E. (2016). *World-class warehousing and material handling* (2. bs.). McGraw-Hill Education.

Ghiani, G., Laporte, G. ve Musmanno, R. (2013). *Introduction to logistics systems management* (2. bs.). Wiley. https://doi.org/10.1002/9781118492185

Gunning, D. ve Aha, D. W. (2019). DARPA's explainable artificial intelligence (XAI) program. *AI Magazine*, *40*(2), 44–58. https://doi.org/10.1609/aimag.v40i2.2850

Ivanov, D. ve Dolgui, A. (2020). Viability of intertwined supply networks: Extending the supply chain resilience angles towards survivability. A position paper motivated by COVID-19 outbreak. *International Journal of Production Research*, *58*(10), 2904–2915. https://doi.org/10.1080/00207543.2020.1750727

Jackson, I., Ivanov, D., Dolgui, A. ve Namdar, J. (2024). Generative artificial intelligence in supply chain and operations management: A capability-based framework for analysis and implementation. *International Journal of Production Research*, *62*(17), 6120–6145. https://doi.org/10.1080/00207543.2024.2309309

Kmiecik, M. ve Skórnóg, D. (2025). Impact of generative AI on logistics companies' business models. *International Journal of Logistics Research and Applications*. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/13675567.2025.2497537

Li, L., Liu, Y., Jin, Y., Cheng, T. C. E. ve Zhang, Q. (2024). Generative AI-enabled supply chain management: The critical role of coordination and dynamism. *International Journal of Production Economics*, *277*, 109388. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2024.109388

Li, L., Zhu, W., Chen, L. ve Liu, Y. (2024). Generative AI usage and sustainable supply chain performance: A practice-based view. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, *192*, 103761. https://doi.org/10.1016/j.tre.2024.103761

Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D. ve Zacharia, Z. G. (2001). Defining supply chain management. *Journal of Business Logistics*, *22*(2), 1–25. https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2001.tb00001.x

Power, D. J. (2002). *Decision support systems: Concepts and resources for managers*. Quorum Books.

Richards, G. (2018). *Warehouse management: A complete guide to improving efficiency and minimizing costs in the modern warehouse* (3. bs.). Kogan Page.

Toorajipour, R., Sohrabpour, V., Nazarpour, A., Oghazi, P. ve Fischl, M. (2021). Artificial intelligence in supply chain management: A systematic literature review. *Journal of Business Research*, *122*, 502–517. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.09.009

Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., Kaiser, Ł. ve Polosukhin, I. (2017). Attention is all you need. *Advances in Neural Information Processing Systems*, *30*. https://papers.neurips.cc/paper_files/paper/2017/hash/3f5ee243547dee91fbd053c1c4a845aa-Abstract.html

Wu, H., Li, G. ve Ivanov, D. (2025). The transformative power of generative AI for supply chain management: Theoretical framework and agenda. *Frontiers of Engineering Management*, *12*, 425–433. https://doi.org/10.1007/s42524-025-4240-x

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SALGIN DÖNEMLERİNDE KORUYUCU SAĞLIK DAVRANIŞLARINI AÇIKLAYICI DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ KURAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Doktora Öğrencisi, Muhammed Ali TATLI

Gümüşhane Üniversitesi, tatli.muhammedali58@gmail.com- 0000-0002-0364-8676

ÖZET

Salgınlar toplum sağlığı açısından tehdit oluşturan başlıca küresel sorunlar içerisinde kendine yer bulmaktadır ve salgınların kontrolünün sağlanmasında kişilerin koruyucu sağlık davranışlarını kavraması önemli bir odak noktasıdır. Bu çalışmanın amacı, salgın süreçlerinde koruyucu sağlık davranışlarını açıklamada ele alınan davranış değişikliği kuramlarını incelemek ve bu kuramların koruyucu davranışları açıklamadaki sağladığı faydaları karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. COVID-19 pandemisiyle beraber koruyucu sağlık davranışlarının sadece kişisel değil aynı zamanda psikolojik, bilişsel, sosyal ve çevresel unsurların etkileşiminden etkilendiğini de göstermektedir. Bu sebeple salgın süreçlerinde kişilerin el hijyeni, sosyal mesafe, maske kullanımı ve aşılanma gibi davranışlarını açıklamada çeşitli kuramsal yaklaşımlardan faydalanılmaktadır. Bu kapsamda literatür taraması yöntemi uygulanarak COVID-19 pandemisi öncülüğünde son yıllarda yapılan çalışmalar incelenmiş ve SWOT analizi ile karşılaştırma yapılarak değerlendirme yapılmıştır. Literatür taraması sonucu oluşan bulgular, salgın süreçlerindeki koruyucu davranışları açıklamada en çok kullanılan kuramsal yaklaşımların Planlı Davranış Kuramı, Sağlık İnanç Modeli ve Koruma Motivasyonu Kuramı'nın olduğunu göstermektedir. Sonuca bakıldığında salgın dönemlerinde koruyucu sağlık davranışlarını açıklamada çeşitli yönleri olduğu görülmektedir. SWOT analizinde, Sağlık İnanç Modeli'nin kişilerin risk algısı, algılanan engeller, korunmanın faydaları, hastalığın ciddiyeti ve davranışı birlikte ele almasından dolayı salgınlarla ilgili koruyucu sağlık davranışlarını açıklamada en güçlü kapsamı oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Sağlık İnanç Modeli, halk sağlığı stratejilerinin oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesi için ana kaynak olarak kullanılması gerekliliği önerilmektedir. İleriki çalışmalarda modelin çeşitli salgınlarda, sosyal koşullarda ve toplumlarda geçerliliğinin test edilmesi kuramın uygulanmasına ve temel kaynak olmasına olanak sağlayacaktır. Ek olarak çeşitli modellerin Sağlık İnanç Modeli ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi ve bu modelin farklı modellerin güçlü kısımlarıyla desteklenmesinin değerlendirilmesi salgınlarla ilgili davranış değişikliği stratejilerinin gelişimi için fayda sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Koruma Motivasyonu Kuramı, Koruyucu davranış, Sağlık İnanç Modeli, Salgın, Planlı Davranış Kuramı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar bulaşıcı hastalıklara neden olan salgınlar, toplum sağlığına, sosyal düzene ve ekonomik hayata etki eden halk sağlığı sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda karşılaştığımız COVID-19 pandemisi, kişilerin gündelik hayatları, davranışları ve sağlık sistemleri üzerinde ciddi etkiler oluşturduğunu göstermektedir (Clemente-Suárez vd., 2021; Delardas vd., 2022). Salgınların kontrolünün sağlanmasında tıbbi tedaviler, aşılar önemli olmakla beraber, sosyal mesafenin korunması ve maske kullanımı ve göz koruyucu kullanımı gibi sağlık davranışları da bulaş riskini önlemek için önemli bir roldedir (Chu vd., 2020).

Koruyucu sağlık davranışlarının kabul görmesi ve sürdürülmesi kişiden kişiye değişkenlik göstermektedir. Çalışmalar, kişilerin sağlık inançları, sağlık otoritelerine olan güven, risk algıları, sosyal çevreleri ve öz yeterlilik düzeyleri gibi unsurların koruyucu davranışlarda etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Anagaw vd., 2023; Fattahi vd., 2022). Bu durum, salgın zamanlarında kişilerin koruyucu davranışları neden gösterdiğini ifade edecek kuramsal yaklaşımların gerekliliğini artırmaktadır (Anagaw vd., 2023).

Davranış değişikliği kuramları, kişilerin sağlık konusundaki görüşlerini etkileyen sosyal, psikolojik ve bilişsel süreçleri tanımlamak için geliştirilmiştir. Sağlık İnanç Modeli, Koruma Motivasyonu Kuramı, Sosyal Bilişsel Kuram ve Planlı Davranış Kuramı yaklaşımları, salgın dönemlerinde koruyucu sağlık davranışlarının belirleyicilerini kavramak için çok yaygın şekilde kullanılmaktadır (Anagaw vd., 2023; Glanz vd., 2015). Son yıllarda yapılan çalışmalar, çeşitli davranış değişikliği kuramlarının koruyucu sağlık davranışlarını tanımlamada tamamlayıcı bir yönü olduğunu ve bu kuramların etkili bir halk sağlığı müdahalelerinin yapılmasında dikkate alınması gereken kuramsal temel ortaya çıkardığını belirtmektedir (Anagaw vd., 2023).

Bu çalışmanın amacı, salgın dönemlerinde koruyucu sağlık davranışlarını açıklamada kullanılan temel davranış değişikliği kuramlarını araştırmak, bu kuramların temel unsurlarını ele alarak ilgili kuramları koruyucu davranışları açıklama kapasiteleri bakımından karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Bu sayede salgın dönemlerinde kişilerin koruyucu sağlık davranışlarını kavraması bakımından kuramsal literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

2. SALGIN DÖNEMLERİNDE KORUYUCU SAĞLIK DAVRANIŞLARI VE DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ KURAMLARI

Salgın dönemlerinde bulaş riskini azaltmak için kişilerin el hijyeni, maske kullanımı, izolasyon, aşılanma, karantina, fiziksel mesafe ve tıbbi müdahale gibi koruyucu davranışların kavranması gereklidir. Bu konuda COVID-19 çalışmalarında davranış değişikliği kuramlarının, kişilerin koruyucu sağlık davranışlarını üzerindeki etkileri geniş bir biçimde ele alınmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2.1. Koruyucu Sağlık Davranışları Kavramı

Koruyucu sağlık davranışları hem kişinin kendi sağlığını koruması hem de toplumda bulaşıcı hastalıkların yayılmasının önüne geçmek gibi katkılar sunmaktadır (Talic vd., 2021). Özellikle solunum yolu hastalıklarının çok fazla görüldüğü salgınlarda sosyal mesafe ve maske kullanımı gibi davranışların hastalık riskini önemli derecede yok ettiği görülmektedir (Chu vd., 2020). Dünya Sağlık Örgütü, COVID-19 pandemisinde sosyal mesafe, maske kullanımı, izolasyon ve el hijyeni gibi ilaçlarla ilgisi olmayan halk sağlığı önlemlerinin salgını kontrol edebilmek adına önemli bir strateji olduğunu belirtmektedir (World Health Organization [WHO], 2020).

Koruyucu davranışların öğrenilmesi kişiden kişiye göre farklılık göstermektedir. Bazı araştırmalar yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, risk algısı ve sağlık okuryazarlığı gibi değişkenlerin koruyucu davranışların uygulanmasında etkin bir rol üstlendiğini belirtmektedir (Bish ve Michie, 2010; Fattahi vd., 2022). Ek olarak kişilerin salgınla ilgili bilgi düzeyleri ve sağlık kuruluşlarına olan güveni de koruyucu davranışların sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir belirleyicidir (Seale vd., 2020).

2.2. Davranış Değişikliği Kuramlarının Halk Sağlığındaki Yeri

Halk sağlığı çalışmalarına bakıldığında davranış değişikliği kuramları davranışların açıklanması, müdahale programlarının değerlendirilmesi ve planlanması amacıyla yapılmaktadır (Glanz vd., 2015). Kuramsal yöntemlerin kullanılması, sağlık iletişimi kampanyalarını ele alarak potansiyel kitlenin ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde yapılmasını olanak sağlamaktadır (Noar ve Zimmerman, 2005).

COVID-19 pandemisi zamanında yapılan araştırmalar, davranış değişikliği müdahalesi stratejilerinde kuramsal yaklaşımların yer almasının etkin halk sağlığı planlarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu amaçla davranış değişikliği kuramları, sosyal mesafe, maske kullanımı ve aşı onayı gibi koruyucu davranışlara destek sağlayan müdahalelerin düzenli bir biçimde oluşturulmasına yol göstermektedir (West vd., 2020).

2.3. Davranış Değişikliği Kuramları

Sağlık İnanç Modeli, hastalıkları önlemeye yönelik kişi davranışlarını açıklamak amacıyla geliştirilmiştir. Sağlık davranışlarını açıklama konusunda da en çok kullanılan kuramsal modellerden bir tanesi olarak bilinmektedir (Glanz vd., 2015). Bu model, kişilerin bilinen bir sağlık tehdidini nasıl algıladığı durumunun doğrudan davranış kararlarını etkilediğini savunmaktadır (Champion ve Skinner, 2008). Pandemi dönemlerinde yapılan birçok çalışmada, algılanan ciddiyet ve algılanan duyarlılık değişkenlerinin sosyal mesafe, maske kullanımı ve el hijyeni gibi davranışlarla olumlu bir ilişki içerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır (Wong vd., 2021). Benzer biçimde algılanan faydanın yüksek ve algılanan engelin düşük olduğu kişilerin koruyucu davranışları yerine getirme ihtimalinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Janz ve Becker, 1984; Wong vd., 2021). Son çalışmalarda Sağlık İnanç Modelinde yer alan öz yeterlilik

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

boyutunun, kişilerin sağlık davranışlarını tanımlamadaki en önemli unsurlardan biri olduğu savunulmaktadır (Champion ve Skinner, 2008). COVID-19 pandemi döneminde yapılan çalışmalar, öz yeterliliği yüksek olan kişilerin sağlıkla ilgili önerilere uyum sağlama düzeylerinin yüksek olduğu ve davranışları devam ettirmede daha başarılı olduklarını belirtmektedir (Carico vd., 2021).

Ajzen geliştirdiği Planlı Davranış Kuramı, davranışsal niyetlerin kişilerin davranışlarında doğrudan belirleyici olduğunu savunmaktadır. Bu kurama göre yüksek düzeyde algılanan davranışsal kontrol, öznel normlar ve olumlu tutumlar davranış niyetinde artış sağlamaktadır (Ajzen, 1991). Pandemi döneminde ileri sürülen çalışmalar, kişilerin yakın çevresinden algıladıkları sosyal etkilerin ve öznel normların koruyucu davranışlar konusunda rolleri olduğunu belirtmektedir. Özellikle arkadaşlar, aile bireyleri ve diğer kontrol gruplarından algılanan destek ve onay kişilerin koruyucu önlemlere uyum sağlama durumunu artırmaktadır (Aschwanden vd., 2021). Ek olarak yüksek olan algılanan davranışsal kontrolün, kişilerin koruyucu davranışları yerine getirebilecekleri düşüncesini desteklemektedir. Söz konusu durum özellikle COVID-19 aşısını yaptırma niyeti için önemli bir belirleyici olarak belirtilmektedir (Shmueli, 2021).

Koruma Motivasyonu Kuramı, kişilerin sağlık tehditlerine verdikleri yanıtları açıklamak için Rogers tarafından geliştirilmiştir. Sonrasında yenilenen kurama göre kişiler, bir sağlık tehdidini ve bu tehditle başa çıkma düzeylerini değerlendirip sonrasında koruyucu davranışları yerine getirip getirmeme konusuna karar vermektedirler (Rogers, 1983). Pandemi dönemi çalışmalarında algılanan duyarlılık ve algılanan ciddiyet düzeyindeki artışın koruma motivasyonunu yükselttiği ve bu durumun koruyucu davranışlara olumlu yönde geçtiği belirtilmektedir (Farooq vd., 2020). Özellikle hastalığın ciddi sonuçlar doğurabileceğinin bilinmesi koruyucu davranışların kavranmasını teşvik ettiği ifade edilmektedir (Bashirian vd., 2020). Kuramın baş etme değerlendirmesi sürecinde bulunan tepki yeterliliği ve öz yeterlilik değişkenlerinin koruyucu davranışların en önemli belirleyicilerinden olduğu belirtilmektedir (Hedayati vd., 2023). Kişilerin koruyucu önlemlerin etkin bir rol oynadığı düşüncesi ve bu önlemleri uygulayabileceklerine yönelik öz yeterlilik algısının yüksek düzeyde olması, koruyucu davranışların kavranmasını ve uygulanmasını kolay bir hale getirmektedir (Bashirian vd., 2020).

Bandura'nın geliştirdiği Sosyal Bilişsel Kuramı, insan davranışlarının kişisel özelliklerle, gözlemsel öğrenme ve sosyal çevre süreçleriyle şekil aldığını göstermektedir. Bu yaklaşıma göre insanların davranışları, çevresel koşullar, kişisel faktörler ve davranışın kendi içindeki sürekli ve karşılıklı bir etkileşim neticesinde gözlemlenmektedir (Bandura, 1986). Pandemi döneminde toplum ileri gelenleri, sosyal ağlar ve medya vasıtasıyla ortaya çıkan davranışların kişilerin koruyucu davranışları üzerinde etkin bir rol aldığı belirtilmektedir (van Bavel vd., 2020). Özellikle toplum tarafından örnek biri olarak görülen insanların koruyucu davranışları kavraması, toplumdaki diğer kişilerinde bu davranışları yerine getirme ihtimalini de artırabilmektedir (Betsch vd., 2020; van Bavel vd., 2020). Bu kuram çerçevesinde öz yeterlilik, kişinin sağlık davranışlarını uygulama kapasitesine yönelik inancını gösteren merkezi bir

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

değişken olarak kabul görmektedir (Bandura, 2004). Yapılan araştırmalar, öz yeterlilik düzeyi yüksek kişilerin salgın dönemlerinde sağlık önerileri konusunda daha dikkatli davrandığı ve koruyucu davranışları kavrama ihtimallerinin de daha yüksek olduğunu göstermektedir (Carico vd., 2021).

Transteoretik Model de koruyucu sağlık davranışlarını açıklayan önemli yaklaşımlardan biridir. Bu model, davranış değişikliğini düşünme, düşünmeme, eylem, hazırlık ve sürdürme seviyelerinden oluşan bir süreç olarak ifade etmektedir ve kişilerin koruyucu davranışları farklı hazır bulunuşluk düzeylerinde kavradığını savunmaktadır (Prochaska ve Velicer, 1997). Pandemi döneminde aşılanma, sosyal mesafe ve maske kullanımı gibi davranışların ifade edilmesinde bu modelden faydalanılmıştır (Anagaw vd., 2023). Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli kişilerin tehdit konulu sağlık iletilerine verdikleri tepkileri tanımlamaktadır. Modele göre algılanan yeterlilik ve algılanan tehdit düzeyleri aynı anda yüksek olduğunda koruyucu davranışların gerçekleşme ihtimali de artmaktadır (Witte ve Allen, 2000). Pandemi sürecinde gösterilen sağlık iletişimi kampanyaları ve kamu spotlarının etkisi sürekli olarak bu model etrafında değerlendirilmiştir (Yoon vd., 2022). Bu modellerin kullanımının önemi COVID-19 döneminde yapılan halk sağlığı müdahalelerinin planlanması ve değerlendirmelerinde ifade edilmektedir (West vd., 2020).

3. KURAMLARIN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu kısımda salgın dönemlerinde gösterilen koruyucu sağlık davranışlarını tanımlayan davranış değişikliği kuramlarının temel bileşenleri ve açıklayıcılık düzeyleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir.

3.1. Kuramların Temel Bileşenleri

Davranış değişikliği kuramlarından Sağlık İnanç Modeli, Planlı Davranış Kuramı, Koruma Motivasyonu Kuramı, Sosyal Bilişsel Kuram, Transteoretik Model, Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli ele alınarak temel özellikleri karşılaştırılmıştır.

Çizelge 1. Davranış değişikliği kuramlarının temel bileşenleri ve temel özelliklerinin karşılaştırılması

Kuram	Açıkladığı Koruyucu Davranışlar	Temel Bileşenleri
Sağlık İnanç Modeli	Koruyucu sağlık davranışları benimsenmesi (El hijyeni, kişisel hijyen, sosyal mesafe, maske kullanımı, aşılanma vb.)	Algılanan ciddiyet, algılanan yararlar, algılanan duyarlılık, algılanan engeller, öz yeterlilik, eyleme geçirici ipuçları
Planlı Davranış Kuramı	Davranış niyeti ve gerçekleştirilmesi (el hijyeni, aşı olma, sosyal mesafeye uyma, maske kullanımı vb.)	Algılanan davranışsal kontrol, tutum, öznel norm (davranışsal niyet)
Koruma Motivasyonu Kuramı	Risk ve tehdit algısına dayalı davranışlar (Aşı olma, maske	Tehdit değerlendirmesi (algılanan ciddiyet, algılanan duyarlılık)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

	kullanma, el hijyeni, sosyal mesafe, sağlıklı yaşam davranışları, tedaviye uyum vb.)	Baş etme değerlendirmesi (Öz yeterlilik, yanıt maliyeti, yanıt etkinliği)
Sosyal Bilişsel Kuram	Koruyucu davranışların öğrenilmesi ve sürdürülmesi (Maske kullanımı, el hijyeni, sosyal mesafe, aşı olma, sağlıklı beslenme, fiziksel aktivite, tedaviye uyum vb.)	Öz yeterlilik, karşılıklı belirleyicilik, gözlemsel öğrenme, davranışsal kapasite
Transteoretik Model	Davranış değişiminin aşamaları, benimsenmesi ve sürdürülmesi (Fiziksel aktivite, aşı olma, maske kullanımı, el hijyeni, sosyal mesafe, tedaviye uyum vb.)	Düşünme, düşünmeme, eylem, hazırlık, sürdürme
Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli	Tehdit içeren sağlık mesajlarına verilen davranışsal tepkiler (Maske kullanımı, el hijyeni, sosyal mesafe, aşı olma, izolasyon vb.)	Tehdit algısı (algılanan ciddiyet, algılanan duyarlılık) Yeterlilik algısı (öz yeterlilik, yanıt etkililiği)

Çizelge 1 değerlendirildiğinde davranış değişikliği kuramlarının genelinin kişilerin sağlık davranışlarını açıklayan katkıları olduğu görülmektedir. Ayrıca koruyucu sağlık davranışları kuramlara göre çeşitli bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Sağlık İnanç Modeli ve Koruma Motivasyonu Kuramı kişilerin risk ve tehdit algısını, Planlı Davranış Teorisi davranış niyetini, Sosyal Bilişsel Teori davranışın gözlemsel öğrenme ve sosyal çevre vasıtasıyla şekillendiğini vurgulamaktadır (Çizelge 1). Bu tür çeşitli kuramsal yaklaşımlar, salgın dönemlerinde koruyucu sağlık davranışlarının birden fazla boyutlu yapısını açıklarken birbirini tamamlayıcı bir kapsam oluşturmaktadır (Anagaw vd., 2023).

3.2. Salgın Dönemlerinde Açıklayıcılık Düzeyleri

Salgın dönemlerinde davranış değişikliği kuramlarının ne sıklıkla kullanıldığı ve hangi koruyucu davranış konularında daha başarılı oldukları değerlendirilmektedir. Koruyucu davranışlar bakımından incelendiğinde Sağlık İnanç Modelinin el hijyeni, maske kullanımı, aşılanma ve sosyal mesafe ve gibi kişisel koruyucu davranışları açıklamadaki en önemli kuramlardan olduğu ortaya çıkmaktadır. Değerlendirildiğinde öz yeterlilik, algılanan ciddiyet, algılanan duyarlılık ve algılanan yararlar değişkenlerinin söz konusu davranışlarla çok güçlü bir bağ oluşturduğu raporlarda belirtilmektedir (Tong vd., 2020; Wong vd., 2021). Planlı Davranış Kuramı da davranış niyetini ifade etmek için önemli kavramsal yapı oluşturmaktadır. Değerlendirildiğinde sosyal mesafe, maske kullanımı, aşı kabulü gibi davranışlarının ortaya çıkmasında öznel norm, tutum ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinin güçlü birer belirleyici oldukları belirtilmektedir (Ajzen, 1991; Shmueli, 2021).

Koruma Motivasyonu Kuramı yüksek oranda tehdit barındıran salgın dönemlerinde açıklayıcılık gücünü artırmaktadır. Tehdit değerlendirmesinin ve baş etme değerlendirmesinin beraber ele alınması, bu kuramı risk iletişimi araştırmalarında ön planda tutmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Değerlendirildiğinde öz yeterlilik ve tepki yeterliliği değişkenlerinin koruyucu davranışları güçlü bir şekilde tahmin ettiği belirtilmektedir (Bashirian vd., 2020; Hedayati vd., 2023). Sosyal Bilişsel Kuram da gözlemsel öğrenme, rol model ve sosyal çevre etkisini tanımlamak amacıyla daha geniş bir yaklaşım savunmaktadır. Pandemi döneminde aile bireyleri, toplum liderleri ve medyanın koruyucu davranışların kavranmasındaki etkisi bu kuramla ifade edilmektedir (Bandura, 1986; van Bavel vd., 2020).

Çizelge 2. Salgın dönemlerinde davranış değişikliği kuramlarının açıklayıcılık düzeylerinin karşılaştırılması

Kuram	**Salgın Literatüründe Kullanım Düzeyi**	**En Başarılı Olduğu Koruyucu Davranışlar**
Sağlık İnanç Modeli	Çok yüksek	Maske kullanımı, el hijyeni, sosyal mesafe, aşılanma
Planlı Davranış Kuramı	Çok yüksek	Aşı kabulü, maske kullanımı, sosyal mesafe
Koruma Motivasyonu Kuramı	Yüksek	Koruyucu davranış motivasyonu, riskten kaçınma
Sosyal Bilişsel Kuram	Orta	Koruyucu davranışların sürdürülmesi
Transteoretik Model	Orta	Davranış değişiminin aşamaları
Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli	Orta	Korku temelli sağlık mesajlarına uyum

Çizelge 2 değerlendirildiğinde, salgın dönemlerinde en çok kullanılan davranış değişikliği kuramı yaklaşımlarının Planlı Davranış Kuramı ve Sağlık İnanç Modeli olduğu ortaya çıkmaktadır. Sosyal Bilişsel Kuram ve Koruma Motivasyonu Kuramı daha çok öz yeterlilik, risk algısı ve sosyal çevre etkisini açıklamada kullanılmaktadır (Çizelge 2). Bu sayede salgın dönemlerinde koruyucu sağlık davranışlarının çeşitli kuram yaklaşımlarıyla açıklanabildiğini ve kuramların birbirini tamamlayıcı olduğu ortaya çıkmaktadır (Anagaw vd., 2023; Michie vd., 2011).

4. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel bir çalışma olup, davranış değişikliği kuramlarının güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini belirlemeyi amaçlayan bir araştırmadır. Çalışmada ilk olarak araştırma sorusu belirlenmiş ve incelenecek davranış değişikliği kuramları tanımlanmıştır. Sonra konu ile ilgili literatür taranarak ilgili çalışmalar seçilmiştir. Literatür taraması ile çalışmanın amacıyla uyumlu kaynaklar seçilmiş, kuramların temel kavramları, uygulama alanları, avantajları, sınırlılıkları ile ilgili bilgiler çıkarılarak veri çıkarma işlemi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada literatür değerlendirme doküman incelemesi yöntemi yapılmış olup elde edilen veriler SWOT analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. SWOT Analizi, bir organizasyonda, planda, projede, programda, kişide veya herhangi bir iş faaliyeti içerinde yer alan Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditleri değerlendirmek için kullanılan bir analiz yöntemidir. SWOT Analizi, herhangi bir organizasyonun iç ve dış faktörlerine erişmek

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

için en çok kullanılan stratejik planlama aracıdır (Kumar ve Pujar, 2023). SWOT "Strengths (Güçlü Yönler)", "Weaknesses (Zayıf Yönler)", "Opportunities (Fırsatlar)" ve "Threats (Tehditler)" sözcüklerinin baş harflerinin kısaltmasından oluşan bir analiz yöntemidir (Çizelge 3). SWOT analizi sonucu ortaya çıkan bulgular tartışılmış ve çıkan sonuç sonrası geleceğe yönelik öneriler sunulmuştur.

Çizelge 3. SWOT analizi bileşenleri (Gürel ve Tat, 2017)

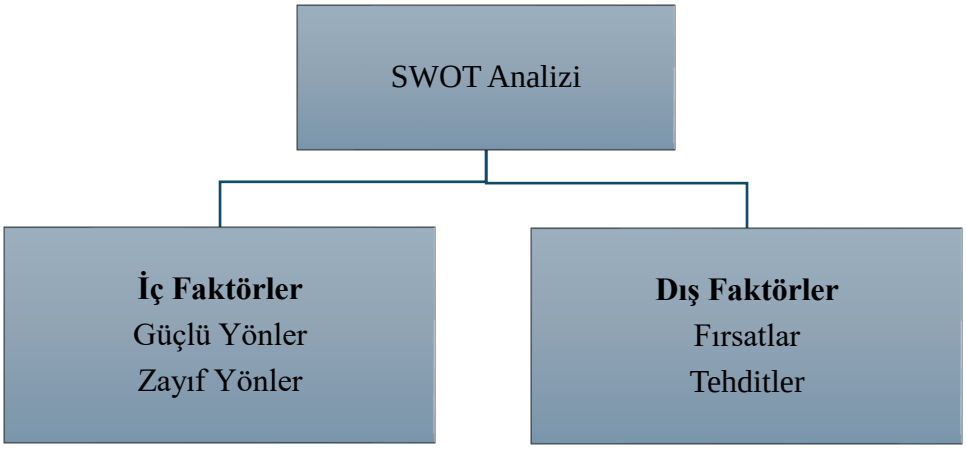

Bu çalışmada incelenen Sağlık İnanç Modeli, Planlı Davranış Kuramı, Koruma Motivasyonu Kuramı, Sosyal Bilişsel Kuram, Transteoretik Model ve Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli; sağlık davranışlarını açıklamada yaygın bir biçimde kullanılan, geçerliliği birçok çalışmayla desteklenen ve sağlık geliştirme uygulamalarında sıklıkla faydalanılan kuramlar olmaları sebebiyle seçilmiştir. Ayrıca bu kuramlar, sağlık davranışını bilişsel, sosyal ve motivasyonel olarak çeşitli boyutlarla değerlendirilmesi ve literatürde güçlü yönleri ile sınırlılıklarının geniş bir şekilde tartışılmış olması sebebiyle SWOT analizine uygun bir değerlendirme zemini oluşturmaktadır.

5. DAVRANIŞ DEĞİŞİKLİĞİ KURAMLARININ SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada ele alınan Sağlık İnanç Modeli, Planlı Davranış Kuramı, Koruma Motivasyonu Kuramı, Sosyal Bilişsel Kuram, Transteoretik Model ve Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli, kişilerin sağlık davranışlarını açıklama ve davranış değişikliğini destekleme bakımından SWOT analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Davranış değişikliği kuramlarının güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri değerlendirilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 4. Davranış değişikliği kuramlarının güçlü ve zayıf yönlerinin karşılaştırılması

Kuram	Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri
Sağlık İnanç Modeli	-Basit ve kolay uygulanabilir kuramsal yapı. -Koruyucu sağlık davranışlarını açıklamada geniş bir alan.	-Sosyal, çevresel faktörleri sınırlı düzeyde ele alır. -Davranış değişikliğinin dinamik yapısını açıklamada yetersiz.
Planlı Davranış Kuramı	-Tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolü birlikteliği güçlü bir yapı sunar. -Birçok sağlık davranışında geçerli ve araştırmalarda çok yaygın kullanım.	-Duygusal süreçleri ve alışkanlıkları açıklamada yetersizdir. -Çevresel, yapısal ve ekonomik engeller gibi kişi dışındaki faktörleri sınırlı düzeyde dikkate alır.
Koruma Motivasyonu Kuramı	-Tehdit değerlendirmesi ve baş etme değerlendirmesini birlikte ele alarak koruyucu davranışları kapsamlı açıklar. -Birçok farklı koruyucu sağlık davranışının geliştirilmesini destekler ve birçok alanda yaygın olarak kullanılır.	-Sosyal normlar ve çevresel faktörler sınırlıdır. -Korku temelli motivasyon ve her kişi veya sağlık davranışı için farklı düzeyde sonuçlar.
Sosyal Bilişsel Kuram	-Öz-yeterlik ve çevresel etkileşimleri kapsayan kapsamlı bir davranış değişikliği modelidir. -Kişisel, davranışsal ve çevresel faktörleri birlikte ele alır.	-Çok sayıda değişken içermesi uygulamayı karmaşıklaştırabilir. -Kuramın tüm bileşenlerini aynı anda değerlendirmek zaman, kaynak gerektirdiğinden zorluk oluşur.
Transteoretik Model	-Davranış değişimini aşamalar halinde ele alarak bireye özgü müdahaleleri desteklemektedir. -Birçok farklı sağlık davranışında yaygın olarak uygulanmış ve desteklenmiştir.	-Davranış değişiminin her kişide aynı aşamalarla ilerlediği varsayımı her zaman geçerli değildir. -Kişinin hangi değişim aşamasında bulunduğunu belirlemek güç olabilir ve farklı ölçüm araçları farklı sonuçlar verebilir.
Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli	-Risk iletişimi ve korku temelli mesajların etkisini açıklamada güçlü bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. -Sağlık iletişimi müdahalelerinin tasarlanmasına rehberlik eder.	-Sosyal, kültürel ve çevresel belirleyicileri sınırlı düzeyde dikkate alır. -Korku düzeyinin doğru ayarlanması gerekir, tehdit ve yeterlik arasındaki denge kurulamazsa beklenen davranış değişikliği engellenebilir.

Çizelge 4'e göre SWOT analizinde değerlendirilen davranış değişikliği kuramlarının güçlü yönleri incelendiğinde, ele alınan kuramların sağlık davranışlarının kavranması ve davranış değişikliği müdahalelerinin planlanması amacıyla kuramsal bir yapı oluşturduğu görülmektedir. Sağlık İnanç Modeli, basit ve kolay uygulanabilir yapısıyla ve koruyucu sağlık davranışlarını açıklanmada önemli katkısı olmasından dolayı sağlık eğitimi çalışmalarında en fazla kullanılan modellerden biri olarak devam etmektedir (Janz ve Becker, 1984; Rosenstock, 1974).

Literatürde modelin özellikle aşılama, kronik hastalık yönetimi, tarama programları ve öz bakım davranışlarının geliştirilmesindeki katkılarının devam ettiği görülmektedir (Alyafei ve Easton-Carr, 2024; Islam vd., 2025). Planlı Davranış Kuramı, öznel norm, tutum ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerini beraber değerlendirerek sağlık davranışlarını en güçlü şekilde açıklayan yaklaşımlardan biridir (Ajzen, 1991). Son yıllardaki değerlendirmeler, kuramın özellikle kronik hastalık yönetimi, beslenme, fiziksel aktivite gibi alanlarda geçerliliğini devam ettirdiği ve davranış değişikliğini açıklamada çokça kullanımının sürdüğünü göstermektedir (Ajzen, 2020; Hagger ve Hamilton, 2025). Koruma Motivasyonu Kuramı, kişinin tehdit değerlendirmesi ve başa çıkma değerlendirmesini aynı kuramsal kapsamda değerlendirerek koruyucu sağlık davranışlarının açıklanmada önemli faydalar sunmaktadır. (Rogers, 1975; Rogers, 1983). Bu kuram ile ilgili değerlendirmeler, kuramın özellikle aşı kabulü, bulaşıcı hastalıklar ve risk iletişimi çalışmalarında geçerliliğini devam ettirdiğini ortaya koymaktadır (Balla ve Hagger, 2025). Sosyal Bilişsel Kuram, gözlemsel öğrenme, öz-yeterlik ve karşılıklı belirleyicilik unsurlarını bir araya getirerek çevresel ve kişisel faktörleri aynı kapsam içerisinde değerlendirmesi yönüyle diğer kuramlardan farklılık oluşturmaktadır (Bandura, 1986; Bandura, 2004). Transteoretik Model, davranış değişimini aşamalarla değerlendirerek kişinin hazır oluş durumuna göre müdahale planlamasına imkân sunar (Prochaska ve Velicer, 1997). Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli ise yeterlik algısı ve tehdit algısını beraber ele alarak risk iletişimi ve sağlık iletişimi çalışmalarında güçlü ve etkin mesajların oluşturulmasına kuramsal bir temel sunmaktadır (Witte ve Allen, 2000). Davranış değişikliği kuramları ile ilgili çalışmalar bu kuramların sağlık geliştirme müdahalelerinde en fazla kullanılan yaklaşımlar içerisinde bulunmayı sürdürdüğünü göstermektedir (Koulouvari vd., 2025).

SWOT analizinde ortaya çıkan zayıf yönler, değerlendirilen kuramların sağlık davranışlarını açıklarken tek başına sınırlılıklar oluşturduğu ifade etmektedir. Sağlık İnanç Modeli, Planlı Davranış Kuramı ve Koruma Motivasyonu Kuramı'nın davranışı çoğunlukla kişisel bilişsel aşamalar ile açıklamaları ve kültürel, ekonomik, sosyal ve çevresel belirleyicileri sınırlı olarak değerlendirmektedir (Alyafei ve Easton-Carr, 2024; Glanz vd., 2015). Planlı Davranış Kuramı'nda davranışın genellikle rasyonel karar verme süreci ile yapıldığı öngörüsü sebebiyle niyetin bazı zamanlar gerçek davranışa dönüşmemesi, çalışmalarda en çok karşılaşılan sınırlılık olarak gösterilmektedir (Ajzen, 1991; Hagger ve Hamilton, 2025). Koruma Motivasyonu Kuramı ve Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli korku kaynaklı mesajların etkisinin kişilerin yeterlik algısına bağlılığı, düzgün bir biçimde planlanmayan müdahalelerde kendini savunan tepkilerin görülmesine sebep olabilmektedir (Rogers, 1983; Witte ve Allen, 2000; Balla ve Hagger, 2025). Sosyal Bilişsel Kuram çok fazla değişken barındırması nedeniyle uygulama ve ölçüm aşamalarını zorlaştırmaktadır (Bandura, 2004). Transteoretik Model, kişinin davranış değişikliği sürecinin netleştirilememesi ve davranış değişiminin kimi zamanlar doğrusal devam etmemesi modelin eleştirileri olarak öne çıkmaktadır (Prochaska ve Velicer, 1997). Davranış değişikliği literatürü sağlık davranışlarının sosyal, çevresel, psikolojik ve biyolojik etmenleri aynı anda etkilediği dinamik aşamalar olduğunu ve kuramların birbirini destekleyici olarak değerlendirilmesinin güçlü sonuçlar ortaya çıkaracağı ifade edilmektedir (Koulouvari vd., 2025; Simpson vd., 2025).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çizelge 5. Davranış değişikliği kuramlarının fırsatlar ve tehditler değerlendirmesi

Kuram	Fırsatlar	Tehditler
Sağlık İnanç Modeli	Dijital sağlık uygulamaları ile entegre edilebilir.	Kapsamlı davranış değişikliği modelleri kullanımını azaltabilir.
Planlı Davranış Kuramı	Dijital sağlık teknolojileri ve diğer davranış değişikliği kuramlarıyla entegre edilebilir.	Niyetin her zaman davranışa dönüşmemesi ve kapsamlı davranış değişikliği modelleri açıklayıcılığını sınırlayabilir.
Koruma Motivasyonu Kuramı	Risk iletişimi, dijital sağlık uygulamaları ve kişiselleştirilmiş sağlık mesajlarıyla desteklenerek daha etkin kullanılabilir.	Yanlış veya aşırı korku içeren mesajlar tepkilere yol açarak modelde davranış değişikliğini engelleyebilir.
Sosyal Bilişsel Kuram	Dijital sağlık teknolojileri, sosyal medya ve akran destekli müdahalelerle bütünleştirilerek davranış değişikliği programlarının etkililiği artırılabilir.	Dijital ortamlarda yanlış rol modelleri ve sağlıkla ilgili yanlış bilgiler gözlemsel öğrenme süreçlerini olumsuz etkileyebilir.
Transteoretik Model	Dijital sağlık uygulamaları ile kişiye özel programlarla bütünleştirilerek aşamaya uygun müdahaleler geliştirilebilir.	Davranış değişimini doğrusal olmayan ve çok boyutlu açıklayan yeni modeller kullanımını azaltabilir.
Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli	Dijital sağlık iletişimi, sosyal medya kampanyaları ve afet–salgın risk iletişiminde etkili ve hedefe yönelik mesajların geliştirilmesinde kullanılabilir.	Yayılan yanlış bilgi ve aşırı korku içeren mesajlar tepkilere neden olarak modelin öngördüğü davranış değişikliğini engelleyebilir.

Çizelge 5'e göre SWOT analizinde belirlenen fırsatlar incelendiğinde, davranış değişikliği kuramlarının dijital sağlık teknolojileriyle bir araya getirilmesinin gelişim açısından önemli bir alan oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Mobil sağlık uygulamaları, kişiselleştirilmiş dijital müdahaleler ve yapay zekâ destekli karar sistemleri kuram temelli davranış değişikliği planlarının etkinliğini artırmada güçlü bir potansiyeli içerisinde barındırmaktadır. Sağlık İnanç Modeli ve Planlı Davranış Kuramı kişilerin davranış niyeti, risk algısı ve karar verme süreçleri için dijital müdahalelere uyarlanmasına kolaylık sağlayabilmektedir. Bununla birlikte koruyucu sağlık davranışları desteklenerek daha etkin sonuçlar ortaya çıkarılabilmektedir (Alyafei ve Easton-Carr, 2024; Ajzen, 2020). Koruma Motivasyonu Kuramı dijital risk iletişimi ve bireyselleştirilmiş sağlık mesajlarının geliştirilmesinde güçlü bir kuramsal katkı sağlamaktadır ve aşılanma, bulaşıcı hastalık planlarında etkin bir şekilde kullanılmaktadır (Balla ve Hagger, 2025). Sosyal Bilişsel Kuram, gözlemsel öğrenme ve öz-yeterlik ilkeleri, çevrim içi akran desteği, dijital eğitim platformları ve sosyal medya birleştiğinde davranış değişikliğine katkı sağlayan müdahalelerin geliştirilmesine imkân oluşturulmaktadır (Bandura, 2004). Transteoretik Model, kişinin davranış değişikliği sürecine göre ayarlanabilen dijital izleme ve geri bildirim sistemleriyle bireyselleştirilmiş müdahalelerin programlanmasını kolaylaştırmaktadır. Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli ise halk sağlığı, salgın ve afet

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

krizlerinde dijital risk iletişimi planlarının geliştirilmesinde güçlü bir kuramsal kapsam ortaya koymaktadır (Witte ve Allen, 2000). Davranış değişikliği kuramları ile ilgili çalışmalar bu kuramların dijital sağlık uygulamalarıyla bir araya getirilmesinin müdahale planlarının etkililiğini artırabileceğini ve ileriki çalışmalar için önemli bir avantaj sağlayacağı belirtilmektedir (Koulouvari vd., 2025).

SWOT analizi sonucunda belirlenen tehditler, davranış değişikliği kuramlarının uygulanmasını etkileyebilecek bazı sorunların olduğunu göstermektedir. Sağlık davranışlarını açıklayıcı bazı kuramlar ve ekolojik yaklaşımlar gibi modellerin artması Sağlık İnanç Modeli ve Planlı Davranış Kuramı gibi kişisel bilişsel süreçleri ön planda tutan kuramların bir başına kullanımının yetersiz oluğunu ortaya çıkarmaktadır (Glanz vd., 2015; Michie vd., 2011). Planlı Davranış Kuramı, tanımlanan niyet, davranış açıklığının, olumlu davranış niyetlerinin bilinen bir davranış değişikliğine dönüşmemesinden dolayı modelin açıklayıcılığına etki eden bir sınırlılık olarak düşünülmektedir (Ajzen, 2020; Hagger ve Hamilton, 2025). Koruma Motivasyonu Kuramı ve Genişletilmiş Paralel Süreç Modeli dijital alanlarda yayılım gösteren sağlıkla ilgili yanlış bilgiler, aşırı derece korku içeren mesajlar ve güvensiz risk iletişimi uygulamaları, kişilerde savunmacı tepkilerin gelişmesine neden olmakta ve davranış değişikliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Balla ve Hagger, 2025; Witte ve Allen, 2000). Sosyal Bilişsel Kuramda dijital alanlarda gösterilen yanlış rol modelleri ve sağlıkla ilgili yanlış bilgiler gözlemsel öğrenme süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Transteoretik Model de ise davranış değişimini doğrusal olmayan şekilde açıklayan yaklaşımların geliştirilmesi modelin tek başına yetersiz kaldığı ve sınırlılık oluştuğu belirtilmektedir (Prochaska ve Velicer, 1997). Değerlendirmeler sonucunda bakıldığında, davranış değişikliği kuramlarının dijital sağlık teknolojileri kullanılarak sağlık problemlerinin çözülmesi, günümüz sağlık iletişimi planlarına uyarlanması ve sosyal belirleyiciler ile birlikte bütüncül bir yaklaşım ile beraber kullanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Koulouvari vd., 2025; Simpson vd., 2025).

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Literatür incelemesi ile yapılan bu değerlendirme, salgın süreçlerinde davranış değişikliği kuramlarının koruyucu sağlık davranışlarını açıklamada kuramsal bir çerçeve sağladığını belirtmektedir. Değerlendirilen çalışmalarda kişilerin sosyal mesafe, izolasyon, el hijyeni, aşılanma ve maske kullanımı gibi koruyucu sağlık davranışlarının çevresel faktörler, sosyal normlar, öz yeterlilik, sağlık inançları, davranış niyeti ve risk algısı gibi birden fazla değişkenden etkilenebileceği ve aynı zamanda bilgi düzeyiyle de açıklanabildiğini göstermektedir (Anagaw vd., 2023; Fattahi vd., 2022). Bu sayede kuramlardan faydalanılarak salgın süreçlerinde kişilerin ya da toplumun koruyucu davranışları kavraması sağlanabilmektedir.

Değerlendirilen modellerden Planlı Davranış Kuramı ve Sağlık İnanç Modeli literatürde en çok karşılaşılan yaklaşımlardan olduğu ortaya çıkmaktadır. Planlı Davranış Kuramı, öznel norm, tutum, davranış niyeti ve algılanan davranışsal kontrol değişkenleri vasıtasıyla, Sağlık İnanç

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Modeli ise kişilerin öz yeterlilik, algılanan yarar, algılanan engeller, algılanan ciddiyet ve algılanan duyarlılık düzeyleri ile koruyucu davranışları açıklamada fayda oluşturmaktadır (Ajzen, 1991; Champion ve Skinner, 2008). Koruma Motivasyonu Kuramı da baş etme değerlendirmesi ve tehdit değerlendirmesi temelinde risk algısı yüksek olan kişilerde görülen koruyucu davranışları açıklamaktadır (Rogers, 1983). Sosyal Bilişsel Teori ise çevre ve kişi arasındaki karşılıklı etkileşimi ön planda tutmaktadır (Bandura, 1986). Kuramların karşılaştırmalı değerlendirilmesi, bu yaklaşımların koruyucu sağlık davranışlarını çeşitli yönleriyle açıkladığını ortaya çıkarmaktadır. Koruma Motivasyonu Kuramı ve Sağlık İnanç Modeli kişilerin sağlık tehdidine yönelik algıları üzerine, Planlı Davranış Kuramı ise davranış niyetinin ve sosyal çevrenin etkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Sosyal Bilişsel Kuram ise çoğunlukla öz yeterlilik ve gözlemsel öğrenme çerçevesini ele almaktadır (Bandura, 2004; Michie vd., 2011). Yaklaşımlarda görülen bu farklılıklar salgın süreçlerindeki koruyucu davranışların tek bir yaklaşımla açıklanmasının yeterli olmadığını göstermektedir.

Literatüre bakıldığında, davranış değişikliği ile ilgili kuramların farklı güçlü özelliklerinin olduğu ve sağlık davranışlarını çeşitli yönleriyle açıklayabildiği ortaya çıkmaktadır. Son zamanlardaki çalışmalar, çeşitli kuramlardaki güçlerin birbirini desteklemesinin koruyucu davranışları açıklamada önemli katkılar oluşturacağı sonucunu göstermektedir (Anagaw vd., 2023). Halk sağlığı faaliyetleri bakımından değerlendirildiğinde salgın süreçlerinde davranış değişikliği kuramları temel alınarak oluşturulacak risk iletişimi ve sağlık eğitimi çalışmalarının daha güçlü olabileceği değerlendirilmektedir. Kişilerin öz yeterlilik düzeyleri, sağlık inançları, sosyal çevreleri ve risk algısı temelindeki müdahalelerin, koruyucu sağlık davranışlarının kavranmasını ve sürdürülebilir olmasını sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan SWOT analizi, Sağlık İnanç Modeli'nin salgın dönemlerinde koruyucu sağlık davranışlarını açıklamadaki en güçlü kuramsal çerçeveyi oluşturduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. İleriki çalışmalarda da Sağlık İnanç Modeli'nin öncelikli olarak ele alınmasının, geçerliliğinin test edilmesinin ve diğer modellerle desteklenmesinin katkıları olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alyafei, A. ve Easton-Carr, R. (2024). *The Health Belief Model of Behavior Change*. StatPearls Publishing. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK606120/

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179–211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Ajzen, I. (2020). The theory of planned behavior: Frequently asked questions. *Human Behavior and Emerging Technologies, 2*(4), 314–324. https://doi.org/10.1002/hbe2.195

Anagaw, T. F., Tiruneh, M. G. ve Fenta, E. T. (2023). Application of behavioral change theory and models on COVID-19 preventive behaviors, worldwide: A systematic review. *SAGE Open Medicine, 11*, 20503121231159750. https://doi.org/10.1177/20503121231159750

Aschwanden, D., Strickhouser, J. E., Sesker, A. A., Lee, J. H., Luchetti, M., Stephan, Y., Sutin, A. R. ve Terracciano, A. (2021). Preventive behaviors during the COVID-19 pandemic:

Associations with perceived behavioral control, attitudes, and subjective norm. *Frontiers in Public Health, 9*, 662835. https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.662835

Balla, J. ve Hagger, M. S. (2025). Protection motivation theory and health behaviour: Conceptual review, discussion of limitations, and recommendations for best practice and future research. *Psychology & Health, 40*(2), 145–171. https://doi.org/10.1080/17437199.2024.2413011

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall.

Bandura, A. (2004). Health promotion by social cognitive means. *Health Education & Behavior, 31*(2), 143–164. https://doi.org/10.1177/1090198104263660

Bashirian, S., Jenabi, E., Khazaei, S., Barati, M., Karimi-Shahanjarini, A., Zareian, S., Rezapur-Shahkolai, F. ve Moeini, B. (2020). Factors associated with preventive behaviours of COVID-19 among hospital staff in Iran: An application of the Protection Motivation Theory. *Journal of Hospital Infection, 105*(3), 430–433. https://doi.org/10.1016/j.jhin.2020.04.035

Bish, A. ve Michie, S. (2010). Demographic and attitudinal determinants of protective behaviours during a pandemic: A review. *British Journal of Health Psychology, 15*(4), 797–824. https://doi.org/10.1348/135910710X485826

Betsch, C., Wieler, L. H. ve Habersaat, K. (2020). Monitoring behavioural insights related to COVID-19. *The Lancet, 395*(10232), 1255–1256. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30729-7

Carico, R. R., Sheppard, J. ve Thomas, C. B. (2021). Community pharmacists and communication in the time of COVID-19: Applying the Health Belief Model. *Research in Social and Administrative Pharmacy, 17*(1), 1984–1987. https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2020.03.017

Champion, V. L. ve Skinner, C. S. (2008). The Health Belief Model. K. Glanz, B. K. Rimer ve K. Viswanath (Edlr.), *Health behavior and health education: Theory, research, and practice* (4. bs., ss. 45–65). Jossey-Bass.

Chu, D. K., Akl, E. A., Duda, S., Solo, K., Yaacoub, S., Schünemann, H. J., El-harakeh, A., Bognanni, A., Lotfi, T., Loeb, M., Hajizadeh, A., Bak, A., Izcovich, A., Cuello-Garcia, C. A., Chen, C., Harris, D. J., Borowiack, E., Chamseddine, F., Schünemann, F., . . . Reinap, M. (2020). Physical distancing, face masks, and eye protection to prevent person-to-person transmission of SARS-CoV-2 and COVID-19: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet, 395*(10242), 1973–1987. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31142-9

Clemente-Suárez, V. J., Navarro-Jiménez, E., Moreno-Luna, L., Saavedra-Serrano, M. C., Jimenez, M., Simón, J. A. ve Tornero-Aguilera, J. F. (2021). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Social, Health, and Economy. *Sustainability*, *13*(11), 6314. https://doi.org/10.3390/su13116314

Delardas, O., Kechagias, K. S., Pontikos, P. N. ve Giannos, P. (2022). Socio-Economic Impacts and Challenges of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): An Updated Review. *Sustainability*, *14*(15), 9699. https://doi.org/10.3390/su14159699

Farooq, A., Laato, S. ve Islam, A. K. M. N. (2020). Impact of online information on self-isolation intention during the COVID-19 pandemic: Cross-sectional study. *Journal of Medical Internet Research, 22*(5), e19128. https://doi.org/10.2196/19128

Fattahi, H., Ghasemi Seproo, F. ve Fattahi, A. (2022). Effective factors in people's preventive behaviors during COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-synthesis. *BMC Public Health, 22*, 1218. https://doi.org/10.1186/s12889-022-13621-y

Glanz, K., Rimer, B. K. ve Viswanath, K. (Edlr.). (2015). *Health behavior: Theory, research, and practice* (5. bs.). Jossey-Bass.

Gürel, E., ve Tat, M. (2017). SWOT analysis: A theoretical review. *The Journal of International Social Research, 10*(51), 994–1006. https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1832

Hagger, M. S. ve Hamilton, K. (2025). Progress on theory of planned behavior research: Advances in research synthesis and agenda for future research. *Journal of Behavioral Medicine, 48*, 43–56. https://doi.org/10.1007/s10865-024-00545-8

Hedayati, S., Damghanian, H., Farhadinejad, M. ve Rastgar, A. A. (2023). Meta-analysis on application of Protection Motivation Theory in preventive behaviors against COVID-19. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 91*, 103758. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2023.103758

Islam, M. T., Arafat, S. M., Chowdhury, A., Orchi, K., Sultana, S., Bushra, T., Islam, M. R., Fatema, K., Khan, M. M. H., ve Haque, M. A. (2025). Role of the Health Belief Model in the management of hypertension: A systematic review. *Cureus, 17*(10), e94139. https://doi.org/10.7759/cureus.94139

Janz, N. K. ve Becker, M. H. (1984). The Health Belief Model: A decade later. *Health Education Quarterly, 11*(1), 1–47. https://doi.org/10.1177/109019818401100101

Kumar, S. C. R., ve Pujar, P. (2023). *SWOT analysis*. *International Journal of Advanced Research, 11*(9), 1335–1338. https://doi.org/10.21474/IJAR01/17584

Michie, S., van Stralen, M. M. ve West, R. (2011). The behaviour change wheel: A new method for characterising and designing behaviour change interventions. *Implementation Science, 6*, 42. https://doi.org/10.1186/1748-5908-6-42

Noar, S. M. ve Zimmerman, R. S. (2005). Health behavior theory and cumulative knowledge regarding health behaviors: Are we moving in the right direction? *Health Education Research, 20*(3), 275–290. https://doi.org/10.1093/her/cyg113

Prochaska, J. O. ve Velicer, W. F. (1997). The transtheoretical model of health behavior change. *American Journal of Health Promotion, 12*(1), 38–48. https://doi.org/10.4278/0890-1171-12.1.38

Rogers, R. W. (1975). A protection motivation theory of fear appeals and attitude change. *The Journal of Psychology, 91*(1), 93–114. https://doi.org/10.1080/00223980.1975.9915803

Rogers, R. W. (1983). Cognitive and physiological processes in fear appeals and attitude change: A revised theory of protection motivation. J. Cacioppo ve R. Petty (Edlr.), *Social psychophysiology* (ss. 153–176). Guilford Press.

Rosenstock, I. M. (1974). Historical origins of the Health Belief Model. *Health Education Monographs, 2*(4), 328–335. https://doi.org/10.1177/109019817400200403

Seale, H., Heywood, A. E., Leask, J., Sheel, M., Thomas, S., Durrheim, D. N., McNeill, B., Milovanovic, M., Kaur, R. ve MacIntyre, C. R. (2020). COVID-19 is rapidly changing: Examining public perceptions and behaviors in response to this evolving pandemic. *PLOS ONE, 15*(6), e0235112. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0235112

Shmueli, L. (2021). Predicting intention to receive COVID-19 vaccine among the general population using the Health Belief Model and the Theory of Planned Behavior. *BMC Public Health, 21*, 804. https://doi.org/10.1186/s12889-021-10816-7

Simpson, A., Beauchamp, M. R., Dimmock, J., Willis, C. ve Jackson, B. (2025). Health behaviour change: Theories, progress, and recommendations for the next generation of physical activity research. *Psychology of Sport and Exercise, 79*, 102918. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2025.102918

Talic, S., Shah, S., Wild, H., Gasevic, D., Maharaj, A., Ademi, Z., Li, X., Xu, W., Mesa-Eguiagaray, I., Rostron, J., Theodoratou, E., Zhang, X., Motee, A., Liew, D. ve Ilic, D. (2021). Effectiveness of public health measures in reducing the incidence of COVID-19, SARS-CoV-2 transmission, and COVID-19 mortality: Systematic review and meta-analysis. *BMJ, 375*, e068302. https://doi.org/10.1136/bmj-2021-068302

Tong, K. K., Chen, J. H., Yu, E. W. ve Wu, A. M. S. (2020). Adherence to COVID-19 precautionary measures: Applying the Health Belief Model and generalised social beliefs to a probability community sample. *Applied Psychology: Health and Well-Being, 12*(4), 1205–1223. https://doi.org/10.1111/aphw.12230

van Bavel, J. J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., Crockett, M. J., Crum, A. J., Douglas, K. M., Druckman, J. N., Drury, J., Dube, O., Ellemers, N., Finkel, E. J., Fowler, J. H., Gelfand, M., Han, S., Haslam, S. A., Jetten, J., . . . Willer, R. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour, 4*(5), 460–471. https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z

Yoon, H., You, M. ve Shon, C. (2022). An application of the extended parallel process model to protective behaviors against COVID-19 in South Korea. *PLOS ONE, 17*(3), e0261132. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261132

West, R., Michie, S., Rubin, G. J. ve Amlôt, R. (2020). Applying principles of behaviour change to reduce SARS-CoV-2 transmission. *Nature Human Behaviour, 4*(5), 451–459. https://doi.org/10.1038/s41562-020-0887-9

Witte, K. ve Allen, M. (2000). A meta-analysis of fear appeals: Implications for effective public health campaigns. *Health Education & Behavior, 27*(5), 591–615. https://doi.org/10.1177/109019810002700506

Wong, L. P., Alias, H., Wong, P. F., Lee, H. Y. ve AbuBakar, S. (2021). The use of the Health Belief Model to assess predictors of intent to receive the COVID-19 vaccine and willingness to pay. *Human Vaccines & Immunotherapeutics, 17*(7), 2204–2214. https://doi.org/10.1080/21645515.2020.1790279

World Health Organization Regional Office for the Western Pacific. (2020). *Calibrating long-term non-pharmaceutical interventions for COVID-19: Principles and facilitation tools*. https://www.who.int/publications/i/item/WPR-DSE-2020-018

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DİJİTAL GÖÇEBE VİZELERİ: DEVLETLER ARASI YETENEK REKABETİNDE YENİ BİR KAMU POLİTİKASI ARACI/MI?

Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL

Balıkesir Üniversitesi, sinem.sahnagil@baliesir.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-0920-6948

Özet

Dijitalleşme ile birlikte verinin ekonomik bir değer haline geldiği günümüzde, çevrimiçi platformların yaygınlaşması ve dijital hizmetlerin daha tercih edilir olmasıyla yeni bir sermaye birikim modeli ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde meydana gelen ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimler çalışma koşullarını da etkilemiş, bir yandan işgücü hareketliliğinde artış yaşanırken diğer yandan uzaktan çalışma imkanları yaygınlaşmıştır. Bu durum mekândan bağımsız çalışan yeni bir profesyonel grubun ortaya çıkmasına zemin hazırlamış, "dijital göçebeler" olarak ifade edilen bu grup, dijital teknolojinin sunduğu imkanlar sayesinde fiziken iş yerinde bulunma zorunluluğu olmadan kazanç elde etmeyi sağlayan yeni nesil bir çalışma modelinin temsilcilerini oluşturmuştur. Yeni dönemde dijital göçebeler ülke ekonomileri açısından birer gelir kaynağı haline gelirken, aynı zamanda ilgili ülkede dijital dönüşümün gerçekleştirilmesine destek veren beşeri sermayeyi oluşturmaya başlamışlardır. Söz konusu gelişme, devletleri nitelikli ve yüksek gelirli bireyleri ülkelerine çekmek amacıyla yeni politikalar üretmeye yöneltmiş, son yıllarda birçok ülke tarafından bu yeni nesil kazanç unsurunu elde etmek amacıyla uygulamaya koyulan dijital göçebe vizeleri, bu çabanın somut örneklerinden birisi olarak öne çıkmıştır. Çalışmanın amacı dijital göçebeliğin yükselen bir kavram olarak özelliklerini ve sınırlarını açıklayarak, dijital göçebe vizelerinin ortaya çıkış sürecini ve işlevlerini ele almaktır. Bu kapsamda dijital göçebe vizelerinin devletlerin küresel yetenek yarışında kullandıkları yeni nesil bir kamu politikası aracı olduğu tezinden hareketle, devletlerin söz konusu politika aracılığıyla elde ettiği avantajlar ve karşılaştığı dezavantajlar değerlendirilmiş, politika sürecinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Göçebelik, Dijital Göçebe Vizesi

DIGITAL NOMAD VISAS: A NEW PUBLIC POLICY TOOL IN INTER-STATE TALENT COMPETITION/?

Abstract

In today's world, where digitalization has transformed data into an economic asset, a new model of capital accumulation has emerged as online platforms become more widespread and digital services are increasingly favored. Economic, social and technological changes taking place worldwide have also affected working conditions; whilst labor mobility has increased on the one hand, remote working opportunities have become more widespread on the other. This situation has paved the way for the emergence of a new group of professionals who work

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

independently of a specific location; referred to as ‘digital nomads’, this group represents a new generation of working models that enable people to earn an income without the need to be physically present at the workplace, thanks to the opportunities offered by digital technology. In this new era, whilst digital nomads have become a source of revenue for national economies, they have also begun to form the human capital that supports the digital transformation of the countries in question. This development has prompted governments to devise new policies aimed at attracting skilled and high-earning individuals to their countries; digital nomad visas, which have been introduced by many countries in recent years to capitalize on this new source of revenue, stand out as a concrete example of this effort. The aim of this study is to examine the process and functions behind the emergence of digital nomad visas by explaining the characteristics and limitations of digital nomadism as an emerging concept. In this context, based on the premise that digital nomad visas constitute a new-generation public policy tool utilized by states in the global talent race, the advantages gained and disadvantages faced by states through this policy have been assessed, and various recommendations have been put forward to ensure the policy process is conducted more effectively.

Keywords: Digitalization, Digital Nomadism, Digital Nomad Visa

Giriş

Başta küreselleşme olmak üzere dijital teknolojilerdeki dönüşüm yaşamın her alanını etkilemiş, bilgiye kesintisiz erişimin yaygınlaşmasıyla zirveye ulaşan değişimden iş yapma biçimleri ve hizmet sunum süreçleri de payını almıştır. Dijital teknolojiler üzerine yapılandırılan yeni sistemler, zamandan ve mekandan bağımsız çalışma modellerinin ortaya çıkmasını sağlamış, atipik istihdam şekillerinin doğmasına öncülük etmiştir. Diğer bir deyişle, yeni dönemde geleneksel işveren-çalışan ilişkisi değişmiş, bireylerin çevrimiçi çalışabildiği bilişim tabanlı mobil çalışma sistemi giderek yaygın istihdam modeli haline gelmiştir. Özellikle 2019 yılı itibariyle Çin Halk Cumhuriyeti’nin Wuhan eyaletinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan küresel pandemi (Covid-19), uzaktan çalışma mantığını gerek politika yapıcılar gerekse bireyler ve şirketler için vazgeçilmez bir sistem konumuna yükseltmiştir. Emek faktörünün dijitalleştiği ve akışkan hele geldiği bu dönemden itibaren, salgının yayılmasını engellemek amacıyla uygulamaya geçirilen “evden/uzaktan çalışma” modeli bireyler için yeni bir istihdam versiyonunu oluşturmuştur. Söz konusu yeni versiyonun bir alt kategorisi olarak “dijital göçebeler” ortaya çıkmıştır (Axelsen ve Høiby, 2020; Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 160). Bu kapsamda pandemi sonrasında hızla artan dijital göçebelik, bireylerin sosyal hayatlarından ekonomik durumlarına, kültürel bakış açılarından politik konumlanmalarına kadar onları yeniden şekillendiren modern bir yaşam tarzı olarak ifade edilmiştir. Eğitimli, alanında uzman ve nitelikli iş gücü hareketliliği olarak dijital göçebelik bu özelliği sayesinde ülkeler açısından ekonomik ve kültürel bazı avantajlar doğurmuş, dijital göçebeleri kendi ülkelerine çekmek isteyen yönetimler bu kapsamda politikalar üreterek hayata geçirmeye başlamıştır. Söz konusu politikalar arasında yer alan önemli uygulamalardan birisini ise dijital göçebe vizeleri oluşturmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde dijital göçebelik kavramının üzerinde durulmakta, dijital göçebeliğin ortaya çıkış süreci nedenleri ile ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise bir kamu politikası olarak dijital göçebe vizesi irdelenmekte, ülke örnekleri üzerinden söz konusu vizelerin amaçları ve işlevleri değerlendirilmektedir. Yine bölüm kapsamında dijital göçebe vizelerinin devletler tarafından nasıl tasarlandığı ortaya konularak, devletlerin dijital göçebeleri ülkelerine çekme nedenleri analiz edilmektedir. Son bölümde ise devletlerin bu vize programları ile ulaştıkları politika hedefleri doğrultusunda sağladıkları avantajlar ve karşılaştıkları sorun alanları tespit edilmekte, olası eksikliklere yönelik iyileştirici önerilerde bulunulmaktadır.

1. DİJİTAL KAPİTALİZMİN YENİ ÇIKTISI OLARAK DİJİTAL GÖÇEBELİK

Dijital dönüşümün ekonomik mekanizmaları hızla etkilediği günümüzde, pazar ekonomisinden inovasyon tabanlı dijital ekonomiye geçiş yaşanmakta, küresel iş gücü piyasaları yeni dinamiklerle karşı karşıya kalmaktadır. Dijital araçların kapitalist ekonomik düzene de entegre edildiği sistemde, ağ ilişkileri iktisadi çalışma ve faaliyetlerin önemli bir bileşeni haline gelmekte, internet ve ona bağlı iletişim sistemleri küreselleşme ile birlikte temel güç unsurlarını meydana getirmektedir. Dolayısıyla dijital kapitalizm piyasanın ulaştığı alanları genişletmekte (Demirkaya ve Koyuncu, 2021), üretim ilişkilerinden çalışma biçimlerine kadar dönüşümün lokomotifi görevi üstlenmektedir. Mekandan bağımsız istihdam anlayışı ise söz konusu dönemin en önemli çıktıları arasında yer almaktadır. Zira internet altyapısında meydana gelen gelişmeler, uzaktan çalışma modelini desteklemekte, dijital teknolojiler küresel ölçekte hareketi mümkün kılarak yeni bir örgütlenme şeklini teşvik etmektedir. Bu yeni örgütlenme biçiminin çalışan profili ise dijital göçebeler olarak ifade edilmektedir.

1.1. Genel Çerçevesi ile Dijital Göçebe/Göçebelik

Tsugio Makimoto ve David Manners tarafından ilk kez 1997 yılında "Digital Nomad" adlı eserde kullanılan dijital göçebe kavramı, teknolojik gelişmelerin bireylerin yaşamları ve çalışma hayatları üzerindeki etkiyi tanımlamaktadır. Temel itibariyle işlerini dünyanın herhangi bir yerinde mekana bağlı olmadan uzaktan yürüten ve dijital teknolojileri kullanan kişileri vurgulamak amacıyla kullanılan kavram, hareketli ve profesyonel bir kategoriyi tanımlamaktadır (Hannonen, 2020). Dijital olarak çalışma hayatına dahil olan dijital göçebeler, sık sık seyahat eden, yerleşik hayat sürmeye mesafeli duran, en önemlisi ise iş ve eğlence seyahatlerini birleştiren maceracı yaşam tarzını benimseyen bireyleri ifade etmektedir. Dijital teknolojilerle donanmış mobil bir bilgi çalışanı olarak dijital göçebeler, geleneksel ofislerden kopmuş, iyi bir internet bağlantısı olduğu sürece nerede ve ne zaman çalışacaklarına özgürce karar verebilen kişileri tanımlamaktadır (Liegl, 2014; Müller, 2016; Thompson, 2018). Bunun yanı sıra dijital göçebeler, özellikle teknik alanlarda beşeri sermayesi yüksek ve orta sınıfa tabi bireylerden oluşmakta, bu özellikleri ile diğer göç eden nüfustan ayrılmaktadırlar (Bozdoğan ve Dağdelen, 2022: 287). Diğer bir deyişle mobil profesyonelleri temsil eden dijital göçebeler, çoğunlukla beşeri sermayeyi gerektiren, daha çok bilişsel becerilerin ön planda olduğu, yaratıcılık ve yenilikçilik düşüncesi üzerine şekillenen meslekleri içeren bir gruptan oluşmaktadır. Bu kapsamda bilgi teknolojileri temelinde yazılım geliştirme, teknik destek ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

uygulama tasarımı, grafik tasarımı, yazılı ve görsel içerik oluşturma gibi alanlar ve meslekler dijital göçebelerle özdeşleşmektedir (Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 177).

Dijital göçebelerin mekan tercihleri ise genellikle kişisel tercihleri, internet erişimi, yaşam hızı ve maliyetlerine göre belirlenmekte, iklim olarak bulundukları yerlerden daha sıcak ve uygun maliyetli bölgeler öncelikli alanlar içinde yer almaktadır.[1] Dijital göçebelerin çalışmak için göç ettikleri şehirlerde kalış süresi de yine değişkenlik göstermekte, geleneksel 9-5 ofis saatleri dışında gerçekleşen çalışma saatleri ile söz konusu sistem hareketli bir yaşam tarzına karşılık gelmektedir[2] (Sutherland ve Jarrahi, 2017; Horton, 2017; Thompson, 2018; Kocaman, 2021). Bu yaşam tarzını seçenlerin yaş gruplarına bakıldığında ise genellikle orta kariyer grubu olarak adlandırılan 32-49 yaş aralığındaki dijital göçebelerin iş ve yaşam dengesi kurma arzusu ön plana çıkarken, erken kariyer grubu olarak adlandırılan 35 yaş altı grupta özgürlük, profesyonel tatmin ve keşif öne çıkmaktadır (Mancinelli, 2020)[3]. Dolayısıyla dijital göçebelerin söz konusu özellikleri çerçevesinde hayat tarzlarına atıf yapan kavram ise dijital göçebelik olarak ortaya çıkmaktadır.

Tekdüze bir hayat çizgisinden sıkılan, yeni kültürler tanırken zamandan ve mekandan bağımsız olarak kazanç elde etmek isteyen kişilerin temel çerçevesini çizdiği dijital göçebelik, yerleşik bir düzen içinde yaşamak istemeyen dijital göçebelerin hayat tarzını ifade etmektedir. Zira taşınabilir iletişim teknolojilerinin çalışma hayatındaki iş akışlarını değiştirmesiyle ortaya çıkan dijital göçebelik, söz konusu bireylerin laptoplarından çalışırken dünyayı gezerek iş ve eğlenceyi dengeledikleri bir sistemi anlatmakta, iş seyahati olmanın ötesinde uzun süreli ve keşif odaklı bir yaşam biçimini oluşturmaktadır (Axelsen ve Høiby, 2020; Hannonen, 2020: 336; Mancinelli ve Germann Molz, 2024). Uzaktan çalışma, küresel seyahat, çoklu konut uygulamaları gibi temelleri bulunan dijital göçebelikte aynı zamanda turizm ve eğlence profesyonel faaliyetlerle harmanlanmakta (Mancinelli, 2020), daha iyi bir yaşam tarzı arayışına vurgu yaptığı için "yaşam tarzı göçü" olarak da kavramsallaştırılabilmektedir. Zira dijital göçebelik, göçü varılan bir destinasyon olmaktan ziyade, bir süreç olarak ele almaktadır. Bu nedenle dijital göçebelik kapsamında gerçekleşen refah arayışında, gidilecek yer merkezli bir sistem yerine yaşam biçimi ön plana çıkmaktadır (Benson ve O'Reilly, 2009). Söz konusu sistem doğası gereği bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Zira göçebe yaşam tarzının sağlamış olduğu özgürlük ve esneklik, aynı zamanda birçok sorumluluğun üstlenilmesi anlamına gelmektedir. Her ne kadar mekandan bağımsız olma düşüncesi cezbedici olsa da çalışma alanlarının düzenlenmesi, iş süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi, ülkelerdeki farklı vize uygulamaları, internet altyapısındaki kalite değişiklikleri gibi hususlar kimi zaman stresli ve istikrarsız bir ortamın oluşmasına neden olabilmektedir (Axelsen ve Høiby, 2020;

[1] Dijital göçebelerin tercih ettikleri lokasyonlar incelendiğinde en çok tercih edilen yerlerin sırasıyla Meksika (%14), Tayland (%11) ve Portekiz (%8) olduğu görülmektedir. Söz konusu grubun %21'i ortak çalışma alanlarını tercih ederken, %14'ü kafelerde çalışmakta, bu durum dijital göçebelerin sosyal ve dinamik bir çalışma ortamını tercih ettiklerini göstermektedir (İli, 2023).

[2] Dünya genelinde 35 milyon dijital göçebe olduğu tahmin edilmekle birlikte sayı giderek artmaktadır (Erkasap, 2025: 26).

[3] Cinsiyet dağılımı açısından bakıldığında, dijital göçebeler neredeyse eşit bir dağılım göstermektedir. Bu kapsamda dijital göçebelerin %49,81'i kadın, %50,19'u erkektir. Bu denge, dijital göçebeliğin sadece belirli bir cinsiyetin tercihi olmadığını, aksine her iki cinsiyet için de cazip bir yaşam biçimi olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. (İli ve Büyükbaykal, 2023).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Hannonen, 2020). Dijital göçebelik sürekli bir planlama ve organizasyon içinde olmayı gerekli kılsa da yeni yaşam deneyimleri elde etmek adına bireyler tarafından giderek daha fazla oranda tercih edilen bir yaşam tarzı olmaya devam etmektedir.

1.2. Dijital Göçebeliğin Ortaya Çıkışı

Tarihsel bakış açısı ile incelendiğinde dijital göçebeliğin ortaya çıkışı genellikle üç farklı aşama ile ortaya koyulmaktadır. Bu aşamalardan ilki 2010 ve 2020 yılları arasını kapsayan ve özellikle zengin kuzey ülkelerinden, düşük maliyetli küresel güney bölgelerine doğru gerçekleşen esnek iş gücü temelli göçler şeklindeyken, ikinci aşama COVID-19 pandemisiyle başlayan dönemi kapsamaktadır. Seyahat kısıtlamaları ve sınır kapanmalarının yaşandığı bu dönem, dijital göçmenlerin aşı ve hastalık kontrolleri için devlet yardımlarına fazlaca ihtiyaç duyduğu bir dönemi oluşturmuştur. Üçüncü aşama ise devletlerin farklı pazarlama stratejileri ve teşviklerle dijital göçebeleri ülkelerine çekmeye çalıştığı, post-pandemi dönemi olarak da adlandırılan döneme karşılık gelmektedir. Özellikle dijital göçebe vizelerinin öne çıktığı bu dönem (Holleran, 2022), dijital göçebelerin devletler için birer politika unsuru olduğu süreci başlatmıştır. Zira bu dönem itibariyle pandemi sebebiyle sosyal mesafenin sağlanması için alınması gereken tedbirler, birçok sektörde uzaktan çalışma pratiğini yaygınlaştırmış, uzaktan çalışma deneyimi yeni bir gerçeklik haline gelmiştir (Ozimek, 2020). Ofis giderlerinin önemli oranda azalmasını sağlayan söz konusu yeni gerçeklik, çalışanların dünyanın herhangi bir yerinden çalışma imkanına kavuşmasını ve daha iyi bir iklimde daha yüksek yaşam standartlarında yaşayabilmelerini sağlayacak bir sistemi beraberinde getirmiştir (Loffe, 2024). Dijital teknolojilerinin hakimiyetinin daha görünür ve hissedilir olduğu bu dönem, emek faktörünün yeniden yorumlanmasını gerekli kılmış, dijital göçebe vizeleri gibi yeni nesil politikaları öne çıkarmıştır.

Dijital teknolojiler emek faktöründe köklü değişiklikler meydana getirmiş, emek faktörünü entelektüel birikim üzerine şekillendirerek merkezden özgürleşmiş bir yapıya ulaştırmıştır. Dijital emek arzı ise yeni nesil iş gücü olarak adlandırılmış, ortaya çıkan yeni düzen "Online Gig Ekonomisi"[4] olarak ifade edilen yeni oluşumların doğuşunu tetiklemiştir. İş gücü talep edenler, diğer bir deyişle emek arz eden ekonomik emek birimleri söz konusu konjonktürde dijital platformlar aracılığıyla bir araya gelebilmekte, kısa süreli ve tek seferlik iş ilişkilerine taraf olabilmektedir. "Freelance (serbest çalışma)" olarak da adlandırılan yeni emek arz modeli, geleneksel istihdam ilişkilerinden farklılaşan, yer ve zaman kısıtlarının ortadan kalktığı, emek piyasasının esnek bir yapı kazandığı sistemi anlatmaktadır. Bireylere özgürlük, esnek çalışma, çeşitlilik ve bazı vergi indirimleri gibi avantajlar sunan bu model, aynı zamanda ne kadar süre ve nerede çalışacaklarına karar verme yetkisi tanımaktadır. Sürekli iş ilişkilerinde var olan geleneksel ücretten ziyade, tamamlanılan anlık ve kısa süreli işlere bağlı olarak

[4] Gig ekonomisi özellikle kendi işini yapanlar ve serbest şekilde çalışanlar için önem arz eden bir değişikliği oluşturmaktadır. Söz konusu kavram, geçici iş düzenlemelerini mümkün kılarak mikro girişimciliği ve serbest çalışmayı teşvik etmekte, tam zamanlı ve geleneksel uzun süreli iş sözleşmeleri yerine bağımsız (freelance) çalışanların kısa süreli, proje bazlı veya geçici görevler üstlendiği bir serbest piyasa çalışma sistemini ifade etmektedir. Dijitalleşme ve teknolojik yeniliklerle doğrudan ilişkili olarak yükselen Gig ekonomisinde çalışanlar, standart bir şirkete bağlı olmadan belirli bir hizmeti tek seferlik veya sözleşmeli olarak sunmaktadırlar (Sutherland ve Jarrahi, 2017; Ünal ve Temiz, 2022).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

portföye dayalı kazancın yaygın olduğu freelance sisteminde, çalışanlar aynı zamanda kendi patronları olma işlevi kazanmaktadır (Mallon, 1998; Kazi vd., 2014; Berg vd., 2018).

Dolayısıyla küreselleşmenin yanı sıra dijital teknolojilerde yaşanan sürekli değişim ve gelişim, girişimci özellikleri ile ön plana çıkan serbest şekilde çalışan yeni bir iş gücünün oluşumunu sağlamış, söz konusu bu grup dijital göçebelerin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Güçlü bir internet bağlantısı olduğu takdirde dünyanın her yerinde çalışabilen kişiler olarak dijital göçebeler, dijital göçebelik denilen yaşam tarzını dünya geneline tanıtan çalışanlar olarak kabul edilmişlerdir. Buna bağlı olarak dijital göçebelik, düzenli olarak farklı destinasyonlara seyahat edilmesini gerekli kılan, itici gücünü bir yaşam şeklini sürdürme motivasyonundan alan, yeni kültürleri ve trendleri bir araya getirerek bireylerin bağlantı halinde olmasını sağlayan bir yaşam hareketliliği olarak günümüzün önemli faaliyetleri arasında gelmektedir (Hart, 2018; Bozdoğan ve Dağdelen, 2022; Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 160). Bu kapsamda dijital göçebeliğin yaygınlaşması ile devletler de göç ve istihdam politikalarında yeni uygulamalara gitmek durumunda kalmış, dijital göçebelerin nitelikli iş gücü olarak farklı ülkelerde geçici yaşama eğilimi göstermesi, devletleri bu konuda yeni düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir. Birçok ülke buna bağlı olarak dijital göçebeleri ülkelerine çekerek ekonomik katkılarından faydalanmak amacıyla "dijital göçebe vizesi" programlarını hayata geçirmiştir. Dijital göçebe vizeleri sadece ikamet izni olmanın ötesinde küresel yetenekler üzerine gerçekleşen rekabette devletlerin uyguladıkları yeni nesil politika araçları arasında önemli bir konuma yerleşmektedir.

2. Bir Kamu Politikası Aracı Olarak Dijital Göçebe Vizelerinin Yükselişi

Emeğin dijital dönüşümünün büyük etkisiyle ortaya çıkan dijital göçebeler, kamu mali politikalarında değişimi tetiklemiş, ülkeler işgücü piyasasında meydana gelen yeni gelişmelerden olabildiğince faydalanma yarışı içine girmişlerdir. Genel olarak katma değer yaratma potansiyeline sahip, teknik alanlarda yetkin ve yüksek bir eğitime sahip olan dijital göçebeleri ülkelerine çekmek isteyen yönetimler, dijital göçebe vizeleri adındaki mekanizmaya işlerlik kazandırmaya başlamışlardır (Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 161). KC ve Triandafyllidou'ya (2026) göre henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen yaklaşık 50 ülkenin hayata geçirdiği dijital göçebe vizeleri, küresel göç ve hareketliliğin yeni altyapısını inşa eden önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır.

2.1. Dijital Göçebe Vizesi Nedir?

Dijital göçebe vizesi, serbest ve uzaktan çalışan kişilerin yasal olarak yabancı bir ülkede yaşayabilmelerine izin veren özel bir ikamet iznini ifade etmektedir. Standart turist vizelerinden farklı olarak özellikle konumdan bağımsız çalışanlar için tasarlanan dijital göçebe vizeleri, genellikle 6-24 ay süreli olarak sunulmaktadır (Owen Jones, 2026). Pandemi tepkilerinden sosyoekonomik kalkınma stratejisine dönüşen dijital göçebe vizeleri, ekonomik kazanç sağlamak isteyen yabancıları filtreden geçiren ve onlara özel haklar tanıyan devletlerin sınır sanatı olarak da tanımlanmaktadır (Koskela ve Beckers, 2024; Mancinelli ve Molz, 2024). Krakat (2021) ise dijital göçebe vizelerini verdikleri haklar kapsamında değerlendirmekte ve geçici çalışma vizelerine benzeyen fakat yeni bir vize türü olarak ifade etmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Dijital göçebe vizeleri gerek başka bir ülkede yerleşik şirketlerin maaşlı çalışanları için gerekse serbest meslek sahibi girişimciler veya serbest çalışanlar için, daha önce ayrı vize rejimlerinde bölümlere ayrılmış olan iş ve seyahatlerini yasal olarak birleştirmelerini sağlayacak bir sistem kurmaktadır. Diğer bir deyişle dijital göçebe vizeleri, turist ve geçici çalışma vizelerini tek bir yapıda birleştirmekte, bu sayede uluslararası göç edenleri turistler, yabancı yatırımcılar veya iş insanları gibi farklı sınıflandırmalara tabi tutan geleneksel küresel vize rejimlerinden ayrılmaktadır (KC ve Triandafyllidou, 2026: 3). Diğer yandan geleneksel seyahat vizeleri ilgili ülkelerde sınırlı sürelerde kalmaya izin verirken, dijital göçebe vizeleri uzaktan çalışanlara yasal olarak daha uzun sürelerde kalma ve çalışma hakkı vermektedir (Loffe, 2024). Daha geniş sosyoekonomik ve kalkınma politikalarıyla motive edilen dijital göçebe vizeleri, devletlerin ekonomik faydayı maksimum düzeyde gerçekleştirmek, servet, güç ve bilgiden en üst düzeyde kazanç sağlamak amacıyla nasıl yeni politika araçları ortaya koyduklarının göstergelerinden birisini oluşturmaktadır. Zira devletler dijital göçebe vizeleri ile öncelikle turizmin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesini amaçlamakta, yabancı yatırım ve girişimciliğin teşvik edilerek insan kaynağı ve teknolojik yeteneklerin kazanılmasını hedeflemektedir. Söz konusu stratejik politika hedeflerinin güçlendirilmesi için kullanılan dijital göçebe vizeleri ile ilgili politika yapımı ise genel itibariyle devlet bürokrasinin yetki alanına girmektedir (KC ve Triandafyllidou, 2026).

VisaGuide World tarafından yayınlanan Dijital Göçebe Endeksi (Digital Nomad Index), bu kapsamda önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Ülkelerin dijital göçebelere sunduğu vize imkanları, yaşam maliyetleri, vize başvurusunda talep edilen gelir şartları, internet hızı, vergi politikaları, sağlık imkanları, turizm popülaritesi ve yaşam kalitesi gibi faktörlerin dikkate alınarak hazırlanan sıralama sistemi, ülkelerin politika alanında sürece ne denli dahil olduklarını daha açık bir şekilde göstermektedir (VisaGuide, 2026). Dolayısıyla dijital göçebe vize programlarının özellikleri, dijital göçebelerin destinasyon tercihlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda dünya genelinde dijital göçebe vizesi sunan ülkelerin hepsi farklı şartları gerekli kılmakta, farklı faydalardan, yaşam maliyetlerinden ve iklimlerden oluşmaktadır (Loffe, 2024). Söz konusu çeşitlilik dijital göçebelerin ihtiyaçlarına en uygun ülkeyi seçerek istedikleri yaşam ve çalışma standartlarına ulaşabilmelerinde avantaj sağlamaktadır.

2.2. Ülke Örnekleri ile Dijital Göçebe Vizesi

Dijital göçebe vizelerinin içerik ve uygulama esasları, ülkelerin ekonomik öncelikleri başta olmak üzere göç politikalarından işgücü stratejilerine kadar birçok faktör kapsamında belirlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu vizelerin başvuru koşulları, kapsamı, sağladığı haklar ve hedef kitlesi ülkelere göre farklılık göstermekte, özellikle son yıllarda devletler nitelikli ve yüksek gelirli çalışanları ülkelerine çekebilmek için özgün vize programları geliştirmektedirler.

Her ülkenin kendisine özgü şartları olmakla birlikte genel itibariyle ortak olan bazı şartlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki dijital göçebelerin gelir kaynaklarının taşınmayı planladıkları ülkenin dışında yer alması gerekliliği gelmektedir. Yine geçerli bir pasaporta ve yıllık belirli bir gelir düzeyine sahip olma, belirli teminat tutarları içeren geçerli bir sağlık sigortasının bulunması, uzaktan çalışıldığına dair işveren mektubu ile sabıka kaydının olmaması ülkelerin benzer şekilde ortaya koyduğu şartlar arasında yer almaktadır. İstisnaları

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bulunmakla birlikte yine birçok ülke başvuru sürecinde başvuru ücreti tahsil etmekte, vize süreleri ise genellikle 6 ay ile 2 yıl arasında değişmektedir (Loffe, 2024; Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 161). Örnek ülkeler incelendiğinde Portekiz, dijital göçebe vizesi uygulamasına geçen ülkeler arasında yer almaktadır.

Serbest çalışanlar, girişimciler ve yabancı şirket çalışanları dahil olmak üzere uzaktan çalışanlar için hayata geçirilen vize uygulaması, sadece Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) dışındaki ülke vatandaşlarını kapsamaktadır. Vizeye başvuru yapabilmek için başvuru yapanların aylık en az 3.680 Euro kazanca sahip olmaları ve bunu belgelemeleri gerekmekte, Portekiz D8 Vizesi olarak adlandırılan vize başvuruları genellikle 30-60 gün içinde sonuçlanmaktadır. D8 Vizesi uzaktan çalıştığını veya freelancer olarak faaliyet gösterdiğini kanıtlayan başvuranlara ilk etapta Portekiz'de en az bir yıl kalabilme hakkı tanımaktadır. Entegrasyon ve dil şartlarının karşılanması koşuluyla dijital göçebeler, başvuru tarihine ve ilgili yasal gerekliliklere bağlı olarak 5 yılın sonunda daimi oturum için, 10 yılın sonunda ise Portekiz vatandaşlığı için başvuru yapabilmektedirler. Bunun yanı sıra Portekiz D8 Vizesi tam zamanlı ikamet şartı gerektirmekte, dolayısıyla dijital göçebelerin başvuru sırasında konaklamalarına ilişkin kira sözleşmesi veya tapu ile kanıt sunmaları beklenmektedir (Immıgrant Invest, 2026a; Get Golden Visa, 2026a).

Yine bir başka örnek olarak İtalya'da uygulanan vize programında ise temel şartlardan ilki başvuru sahiplerinin aylık en az 3.000 Euro kazanca sahip olmasıdır. AB ve AEA dışı ülkelerden gelen dijital göçebelere açık olan ve ilk etapta başvuranlara 1 yıllık ikamet etme hakkı veren vize, gerekli koşulların sağlanması halinde iki yıl ek süreyle uzatılabilmektedir. Yazı, reklamcılık veya tasarım gibi uzaktan çalışma alanlarında en az 6 aylık belgelenmiş deneyim isteyen İtalya, söz konusu vize başvurusuna dijital göçebelerin 18 yaş üstü çocuklarını ve ebeveynlerini dahil etmemektedir. Dijital göçebeler, İtalya'da 5 yıl yaşadıktan sonra daimi oturum alabilmektedirler (Immıgrant Invest, 2026b; Get Golden Visa, 2026b; Westline, 2026).

Dijital Göçebe Vizesi Endeksi'nde 1. sırada yer alarak dijital göçebeler için en iyi ülkeler arasında yer alan İspanya ise ülke dışında kayıtlı şirketlerde çalışan uzaktan çalışanlar için hayata geçirdiği dijital göçebe vizesini sadece AB vatandaşı olmayan ve AEA dışı ülkelerden gelen vatandaşlara açmaktadır. 5 yılın sonunda kalıcı oturum veya vatandaşlık hakkı tanıyan İspanya, doğrudan işvereni olmayan serbest çalışanların gelirlerinin %20'sine kadarını İspanya'da kazanmalarına izin vermektedir. Bunun yanı sıra İspanya Dijital Göçebe Vizesi, Yerleşik Olmayan Gelir Vergisi Rejimi kapsamında dijital göçebelere bazı vergi avantajları da sağlamaktadır. İspanya ulusal asgari ücretinin en az %200'ü oranında aylık kazanç şartı bulunan İspanya'da bu oran aylık yaklaşık en az 2.849 Euro'ya denk gelmektedir (Immıgrant Invest, 2026c; Get Golden Visa, 2026c).

Türkiye'de ise süreç GoTürkiye adıyla oluşturulmuş resmi bir web sayfası aracılığıyla yönlendirilmekte, bu site dijital göçebe vizesi ön başvuru platformu olarak işlev göstermektedir. Dijital göçebe vizesi alabilmek için öncelikle çalışanların 21-55 yaş aralığında olması, dijital göçebe olduklarını kanıtladıktan sonra ise bu platform üzerinden dijital göçebe tespit elgesi alarak süreci başlatmaları gerekmektedir. Yine en az 6 ay geçerli bir pasaport sahibi olmak, üniversite diplomasına sahip bulunmak, aylık en az 3.000 USD veya yıllık 36.000 USD gelire

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sahip olmak Türkiye'nin sunmuş olduğu şartlar arasında yer almaktadır (GoTürkiye, 2020). Yine Malta 1 yıl süreyle ve aylık 3.500 Euro kazanca sahip olma temel şartlarıyla vize uygulamasını hayata geçirirken, Yunanistan dijital göçebeler için tercihli vergi koşulları sunmaktadır (Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 161). Ülke örnekleri çoğaltılabilmekle birlikte görüldüğü üzere her ülke kendi koşulları ve uygulama esasları çerçevesinde vize sürecini yürütmektedir. Süreç kapsamında koşullar farklılık gösterse de ülkelerin belli başlı amaçlar doğrultusunda dijital göçebe vizelerini politika sürecine aldıkları yadsınamaz bir gerçektir.

2.3. Neden Dijital Göçebe Vizesi Politikası?

Dijital göçebe vizesi politikalarında yönetimleri motive eden sebeplerin başında ekonomik amaçlar gelmektedir. Söz konusu uygulamayı hayata geçiren devletler kimi zaman doğrudan yabancı yatırımları çekerek kimi zaman ise ulusal ve uluslararası iş bağlantıları oluşturarak yabancı girişimleri ülkelerine çekmeyi amaçlamaktadır. Zira verilen dijital göçebe vizeleri ile alanlarında nitelikli iş gücünü ülkelerine çeken devletler, aynı zamanda bu kişiler aracılığıyla yabancı para cinsinden olan nakit hareketliliğini de sağlamaktadır. Dijital göçebelerin genellikle üst gelir grubuna dahil çalışanlardan oluştuğu dikkate alındığında, bu çalışanların yapmış oldukları harcamalarla ekonomik aktivite canlı tutulmaktadır. Özellikle gelişmekte olan bazı ülkeler, yaşadıkları döviz açığı sorunlarını dijital göçebe vizeleri ile desteklemeyi planlamakta, yerel ekonominin canlanması için bu vizeleri birer fırsat olarak değerlendirmektedirler (Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 161; KC ve Triandafyllidou, 2026). Bir yanı ile döviz girdisi sağladığı düşünülen dijital göçebe vizeleri, orta ve düşük gelire sahip turizme bağımlı ekonomiler için, ekonomik gelişimin bir aracı olarak kabul edilebilmektedir. Zira özellikle pandemi sonrasında daha fazla turist çekmek isteyen ülkeler, dijital göçebe vizelerini kullanarak uluslararası ziyaretçilere getirilen seyahat sınırlamaları nedeniyle etkilenen turizm gelirlerini canlandırmayı, yerel ürün ve hizmetlerin tüketimi yoluyla yine yerel ekonomilerine katkı sağlamayı amaçlamıştır (Ehn vd. 2022; Holleran 2022; Razavi, 2022; WTO 2023).

Dijital göçebelerin mesleki birikimleri ve yetenekleri bakımından donanımlı bir grubu oluşturması ise diğer bir politika motivasyonu olan demografik nedenleri doğurmaktadır. Söz konusu çalışanların dijital yeteneklerinden faydalanmak isteyen ülkeler, karşı karşıya oldukları ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayacağını düşündükleri yetenek açığını, dijital göçebe vizesi uygulaması ile kısa vadede, etkili ve verimli şekilde karşılamaktadır (Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 162). Dolayısıyla söz konusu politika ülkeler için nitelikli insan gücünü çekerek beyin göçünü tersine çevirmenin önemli araçlarından birisi haline gelmektedir. Bu kapsamda küresel yetenek yarışı devreye girmektedir. Dijital dönüşüme her anlamda uyum sağlayabilen ülkelerin öne çıktığı günümüzde, beşeri sermaye açısından donanımlı hale gelen yönetimler süreçte belirleyici olma gücüne yaklaşmaktadırlar.

Dijital göçebe vizelerinin hızlı başvuru süreçleri, vize yenileme işlemlerinin daha az masraflı olması ve gidilen ülkelerde bazı gelir vergilerinde muafiyet sağlaması gibi özellikleri yüksek nitelikli çalışanları elde tutabilmek adına ülkelerin ortaya koyduğu avantajlar olarak öne çıkmaktadır (KC ve Triandafyllidou, 2026). Diğer bir deyişle birçok ülke özel vize rejimleri,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sosyal uyum politikaları ve çeşitli vergi indirimleri ile söz konusu yüksek gelirli ve teknolojik bilgiye sahip dijital göçebeleri ülkelerini tercih etmek noktasında teşvik etmektedir. Zira dijital göçebeler bulundukları ülkenin yerel ekonomisine döviz sağlamakla kalmamakta, konaklamadan ulaşıma, teknoloji sektörlerinden hizmet sektörüne kadar geniş bir alanda harcama yaparak istihdam oluşturacak hamlelere de etkide bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu kişilerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde co-working alanları ve dijital altyapı gelişmekte, yerel girişimcilik ekosistemine katkı sağlanmaktadır. Ulusal iş gücü piyasası bakımından değerlendirildiğinde ise dijital göçebelerin yerel iş gücü ile doğrudan rekabete girmeden katkı vermeleri, yukarıda bahsedildiği üzere beyin göçünü tersine çevirebilecek bir potansiyele yani "nitelikli dijital göçebelerin ülkeye çekilmesi yoluyla yaratılan yenilikçi sermaye birikimine" işaret etmektedir (Graham vd., 2017; Hannonen, 2020; Gupta vd., 2026). Buna bağlı olarak Keskin ve Baydan'a (2026) göre dijital göçebelik kapsamında hayata geçirilen uygulamalar bireysel tercihlerin yanı sıra stratejik olarak ekonomik kazançları da göz önüne alındığında, ulusal kalkınma stratejileriyle yakından ilgili bir politika alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Avantaj ve Dezavantajları ile Bir Kamu Politikası Olarak Dijital Göçebe Vizeleri

Birçok ülke, dijital çağ ile yükselen dijital göçebelere yönelik politikalarla küresel rekabet avantajı sağlamayı hedeflemekte, dijital göçebe vizeleri bu hedefin önemli araçlarından birisini oluşturmaktadır. Bu vizeler özellikle ekonomiye hareketlilik kazandırması ve küresel yeteneklerin ülke sınırlarında değerlendirilmesini sağlaması gibi fırsatlar sunarken bazı alanlarda çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda sosyal güvenlik, vergilendirme, hukuki düzenlemeler gibi konular açısından bazı risk unsurlarına sahip olduğu ifade edilen dijital göçebe vizeleri, sağladığı kazanımlar kadar olası olumsuz etkileriyle de bütüncül şekilde değerlendirilmesi gereken bir politika niteliği taşımaktadır.

Dijital göçebe vizelerinin avantajlarına bakıldığında öncelikle yapısı gereği sahip olduğu özellikler öne çıkmaktadır. Dijital göçebelerin ilgili ülkede yaşamalarına karşın ekonomik kazançlarını başka bir ülkeden elde etmeleri üzerine kurulu olan dijital göçebe vizeleri, tamamen uzaktan çalışmaya yönelik bir yapıya sahip olduğu için bu kişilerin yerel işlerde çalışmalarının önüne geçmekte, böylece yerel istihdamı olumsuz etkilememektedir. Turist vizeleri ile kıyaslandığında daha uzun kalma fırsatı sunan dijital göçebe vizeleri, bu sayede kişilerin ülke ekonomisine katkılarını daha sürdürülebilir hale getirmektedir. Bu özellikleriyle dijital göçebe vizeleri, ülkeler için nitelikli ve ekonomik olarak güçlü bireyleri çekmek adına turistik ve çalışma vizeleri arasındaki boşluğu dolduran bir çözüm önerisi olarak önemli bir rol oynamaktadır (Keskin ve Baydan, 2026). Bunun yanı sıra sürdürülebilir turizm yine ülkelerin söz konusu politika sağladığı avantajlar arasında yer almaktadır. Zira bu şekilde turizm gelirleri tüm yıla yayılabilmekte, dijital göçebeler bulundukları yerde barınma, yeme-içme ve ulaşım faaliyetleri ile bölge halkına destek olabilmektedir. Bu faaliyetler ile devlet hazinesine ek dolaylı vergi geliri kazandırılmakta, dijital göçebelerin inovasyon ekosistemini canlandırmaları sayesinde ülkeye doğrudan yabancı yatırım yapılması ihtimali yükselmektedir. Ayrıca dijital göçebe vizeleri ile ilgili ülkeye yerleşen kişilerin yerel halka yeni fikirler sunarak yerel yeteneklere rehber oldukları, bilgi ve uzmanlık akşını sağlayarak yeni işletmelerin kurulmasını sağladıkları görülmektedir. Dijital göçebelerin döviz cinsinden para kazanıp yerel para birimi cinsinde harcama yapmaları ise diğer bir avantajı oluşturmaktadır. Ülkelerin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ödemeler dengesi üzerinde iyileştirmeler sağlayabilen bu durum, doğrudan yabancı yatırımlarla desteklenmektedir. Uygulama süreci boyunca dijital göçebelerin nakit hareketliliği, sosyal medya aracılığıyla bulunduğu ülkenin doğal güzelliklerini, kültürünü veya gastronomisini dünyaya tanıtması, nitelikli iş gücü olarak dijital dönüşümün çarklarından birisini oluşturması gibi avantajlar da yine ülkelere politika açısından kazanç sağlayan noktalar arasında yer almaktadır (Güçlüsoy, 2025; Yıldız ve Hacıköylü, 2025: 162; KC ve Triandafyllidou, 2026).

Dijital göçebe vizeleri, beraberinde getirdiği avantajlara karşın bazı risk ve sorun alanlarına da sahiptir. Zira uygulama sadece teknolojik bakımdan değil, aynı zamanda esneklik, yasal rehberlik, çalışan güvenliği gibi çok boyutlu bir tasarımı gerekli kılmaktadır. Devletlerin geleneksel şekilde sürdürdükleri göç politikalarında değişiklikleri gerekli kılan dijital göçebe vizeleri, bu alanda yönetimler üzerinde baskı yaratabilmekte, onları yeni çalışma trendlerine uyum sağlamak ile sınır kontrolleri üzerinde egemenlik yetkilerinin esnetilmesi konusunda kritik bir eşikte bırakabilmektedir. Zira dijitalleşmenin etkisiyle değişim geçiren gerçeklikler karşısında göç sistemleri sınırların daha geçirgen olduğu bir yapıya doğru evrilirken, egemenliğin gereklilikleri ışığında koruma odaklı geleneksel göç politikaları da işlerliğini devam ettirmektedir. Bir başka risk alanı ise ülke vatandaşlarının sahip oldukları pasaportların sahip olduğu güç açısından ortaya çıkmaktadır. Zira söz konusu vize sistemi jeopolitik ve ekonomik olarak güçlü ülkelerin vatandaşları için farklı bir göç ve hareketlilik yolu yaratmakta, ekonomik ve jeopolitik gücü zayıf olan ülkelerden gelenler için ise bazı tıkanıklıklar oluşturabilmektedir (KC ve Triandafyllidou, 2026; Keskin ve Baydan, 2026). Diğer yandan dijital göçebe vizelerini cazip hale getirebilmek açısından ülkeler tarafından sağlanan vergi muafiyetleri veya indirimleri başka bir risk alanını oluşturmaktadır. Dijital göçebelere sağlanan vergi indirimleri, bu tür programların vergi rekabetine yol açabileceği endişesini beraberinde getirmektedir. Zira dijital göçebelerin, ülkelerce belirlenen süreler sonunda vergi mukimi sayılabilmesi, kişisel vergi mükelleflerinin ana ülkelerindeki vergi yükümlülükleri bakımından sorunlara yol açabilmekte, özel rejimler ve vergi avantajları yoluyla bireyleri ve işletmeleri çekmek isteyen ülkeler arasında vergi rekabeti yaratabilmektedir (İnneci, 2023; Bozdoğanoğlu, 2024). Yine söz konusu vizelerin çalışanlara vatandaşlık hakkı vermemesi, çifte vergilendirme riski, dijital göçebelerin bağımsız çalışmalarına bağlı olarak sosyal güvenlik sistemine entegrasyon sorunları, dijital göçebelerin vergi katkılarının sınırlı olmasına karşın kamu hizmetlerinden faydalanmaları nedeniyle kamu kaynaklarının finansmanında yaşanabilecek zorluklar ve en önemlisi ise söz konusu grup ve politikaya yönelik hukuki çerçevenin hala daha yeterince ayrıntılı hazırlanmamış olması karşılaşılan dezavantajlar arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Devletlerin özellikle COVID-19 pandemisi sonrasında artan küresel çaptaki uzaktan çalışma trendlerine cevap olarak geliştirdiği dijital göçebe vizeleri, küresel göç ve hareketlilik kapsamında rekabeti yönlendiren yeni nesil bir kamu politikası aracını oluşturmaktadır. Turistik seyahatleri ve iş odaklı vizeleri tek çatı altından toplayan dijital göçebe vizeleri, ülkelerin küresel yetenek yarışında kullanmak motivasyonuyla geliştirilmeye devam edilen bir uygulama alanı olarak öne çıkmaktadır. Yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, turizmin teşvik edilmesi, girişimciliğin desteklenmesi, yüksek teknoloji bilgisine sahip insan sermayesi birikiminin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sağlanması gibi ekonomik ve demografik amaçları bulunan politika, her ne kadar çeşitli avantajlara ve fırsatlara sahip olsa da geliştirilmeye ihtiyaç duyulan noktaları da içermektedir.

Ülkelerin idari yapıları kapsamında birden fazla kamu kurumunun ortaklaşa şekilde yürüttüğü dijital göçebe vizesi politikası, genellikle vize ve ikamet izinleri açısından iç işleri bakanlıklarının, politikanın tasarlanması ve uygulanması açısından kültür ve turizm veya ticaret ve ekonomi bakanlıklarının, başvuruların alınması ve denetim aşamalarında ise dış işleri bakanlıklarının etkili olduğu bir politika sürecine sahiptir. Bu kapsamda dijital göçebe vizesi politikası sadece bir göç politikası olmanın ötesinde göç yönetimi, turizm, yatırım, ekonomik ve stratejik kalkınma gibi birçok politika alanını ve buna bağlı olarak politika aktörünü içine alan bir yapılanmadan meydana gelmektedir. Dolayısıyla politikanın geliştirilmesi ve güncellenmesi noktasında ekonomik, yönetsel ve sosyo-kültürel düzeylerde kapsamlı çalışmalar yürütülmesi önem arz etmektedir. Hukuki altyapının geliştirilerek prosedürlerin sadeleştirilmesi, sürecin farklı dil seçenekleriyle yürütülebilmesi, dijital göçebe destinasyonlarının internet altyapısı bakımından güçlendirilmesi, dijital göçebelerin vergisel statüsünün açık şekilde belirlenmesi, sosyal entegrasyon fırsatlarının artırılması gibi çalışmalar politikanın daha sağlıklı uygulanmasında etkili roller oynayacaktır. Yine politikanın çok aktörlü ve katmanlı yapısı göz nüne alındığında, kurumların görev tanımlarının ve süreç faaliyetlerinin açık şekilde düzenlenmesi, kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması, her ülke için ulusal bir dijital göçebe stratejisinin hazırlanması, vize uygulaması sonrasında vizeden yararlanan çalışanların ayrıntılı analizinin yapılabileceği bir performans değerlendirme sisteminin kurulması, politika tasarımında yönetişim mekanizmalarına işlerlik kazandırılması dijital göçebe vizelerinden beklenen faydanın en iyi şekilde alınmasına katkı sağlayacak önerilerin başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, M. Ş. (2021). Dijital Göçebelik: Deneyim ve Özgürlük. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 41-52.

Axelsen, I. ve Høiby, M.D. (2020). *The Question of Meaningful Work in a Digital Nomadic Life*, Master Thesis, Copenhagen Business School.

Berg, J., Furrer, M., Harmon, E., Rani, U., Silberman, M.S. (2018). *Digital Labour Platforms and the Future of Work: Towards Decent Work in the Online World*. International Labour Office. Geneva.

Benson, M. ve O'Reilly, K. (2009). Migration and the Search for a Better Way of Life: A Critical Exploration of Lifestyle Migration. *The Sociological Review*. 57(4), 608-625.

Bozdoğan, M., ve Özuz Dağdelen, E. (2022). Seyahat, Çalışma ve Boş Zamanın Kesişiminde Yeni Bir Grup: Dijital Göçebeler. *İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi*, 2(2), 270-297.

Bozdoğanoğlu, B. (2024). Dijital Göçebeler: Ekonomik Beklentiler ve Yaratılan Değerin Uluslararası Vergi Hukuku Kuralları Çerçevesinde İncelenmesi. *Maliye Dergisi*. 186, 113-141.

Demirkaya, İ. ve Koyuncu, E. (2021). Dijital Kapitalizm, Tüketim Kültürü ve Y Kuşağının Değişen Tüketim Davranışları. *Intermedia International e-Journal*. 8(15), 174-196.

Ehn, K., A. Jorge, and M. Marques-Pita. (2022). Digital Nomads and the Covid-19 Pandemic: Narratives About Relocation in a Time of Lockdowns and Reduced Mobility. *Social Media + Society.* 8(1), 1-11.

Erkasap, A. (2025). *Yeni Bir İşgücü ve Yeni Bir Yaşam Tarzı Olarak Dijital Göçebelik.* İstanbul: Artikel Akademi.

Get Golden Visa (2026a). *Portekiz D8 Vizesi: 2026 Rehberi*. https://getgoldenvisa.com/tr/portekiz-d8-vizesi (Erişim Tarihi: 12.07.2026).

Get Golden Visa (2026b). *Italy Digital Nomad Visa 2026 Guide: Requirements and Application Process.* https://getgoldenvisa.com/italy-digital-nomad-visa (Erişim Tarihi: 12.07.2026).

Get Golden Visa (2026c). *Spain Digital Nomad Visa: 2026 Complete Guide*. https://getgoldenvisa.com/spain-digital-nomad-visa (Erişim Tarihi: 12.07.2026).

GoTürkiye. (2020). *Dijital Göçebe Vizesi Ön Başvuru Belgesi Şartları*. https://digitalnomads.goturkiye.com/tr/dijital-gocebe-vize-ve-kisa-donem-ikamet-icin-basvuru-sartlari (Erişim Tarihi: 15.07.2026).

Güçlüsoy, D. (2025). *Dijital Göçmen Vizesi Raporu*. Devlet Planlama Örgütü.

Graham, M., Hjorth, I. ve Lehdonvirta, V. (2017). Digital Labor And Development: Impacts Of Global Digital Labor Platforms And The Gig Economy On Worker Livelihoods. *Digit Econ Glob Margins*, 23(2), 135-162.

Gupta S, Jaiswal R, Gupta SK (2026). Digital Nomads: A Systematic Literature Review And Future Research Agenda. *Tourism Review*, 81(1), 396-414.

Immıgrant Invest (2026a). *Portugal Digital Nomad Visa*. https://immigrantinvest.com/portugal-digital-nomad/ (Erişim Tarihi: 24.06.2026).

Immıgrant Invest (2026b). *İtalya Dijital Göçebe Vizesi*. https://immigrantinvest.com/tr/italy-digital-nomad-visa/ (12.07.2026).

Immıgrant Invest (2026c). *Spain Digital Nomad Visa*. https://immigrantinvest.com/tr/spain-digital-nomad-residence/ (Erişim Tarihi: 24.06.2026).

İli, B. (2023). *Yeni Medya Çağında Dijital Göçebelik:21.Yüzyılın Gezginleri Üzerine Bir İnceleme.* Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İli, B. ve Büyükbaykal, G. N. (2023). Yeni Medya Çağında Dijital Göçebelik: 21. Yüzyılın Gezginleri Üzerine Bir İnceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 41, 70-93.

İnneci, A. (2023). Dijital Çağın Bir Vergi Sorunu: Dijital Göçebelerin Vergilendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*. 34(129), 235-257

Hart, A. (2018). *Out Of Office: The Rise Of The Digital Nomad*. EveningStandard. https://www.standard.co.uk/lifestyle/esmagazine/the-rise-of-the_digital-nomad-a3740466.html (Erişim Tarihi: 06.06.2026).

Hannonen, O. (2020). In Search of a Digital Nomad: Defining the Phenomenon. *Information Technology & Tourism,* 22, 335-353,

Holleran, M. (2022). Pandemics And Geoarbitrage: Digital Nomadism Before And After COVID-19. *City*, 26(5-6), 831-847.

Horton, A. P. (2017). *What I Wish I Had Considered Before Becoming A Digital Nomad*. Fast company. https://www.fastcompany.com/40402577/what-i-wished-i-considered-before-becoming-a-digital-nomad (Erişim Tarihi: 06.06.2026).

Kazi, A.G., Yusoff, R., Khan, A. ve Kazi, S. (2014). The Freelancer: A Conceptual Review. *Sains Humanika*, 2(3), 1-7.

Keskin, E., ve Baydan, E. (2026). Dijital Göçebelik İçin Vize ve Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 17(49), 145-166.

Liegl, M. (2014) Nomadicity And The Care Of Place—On The Aesthetic And Affective Organization Of Space İn Freelance Creative Work. *Comput Support Coop Work.* 23, 163-183.

KC, H. ve Triandafyllidou, A. (2026). Digital Nomadism and the Emergence of Digital Nomad Visas: What Policy Objectives Do States Aim to Achieve?. *International Migration Review.* 60(1), 71-92.

Krakat, M. B. (2021). *Neither Holiday Nor Investment: The Rise of Digital Nomad Visas Part 2*. Investment Migration Insider. https://www.imidaily.com/due-process/neither-holiday nor-investment-the-rise-of-digital-nomad-visas-part-2/

Koskela, K., ve Beckers, P. (2024). Typologizing Digital Nomad Visas: Comparing Policy Rationales from Tourism to Wealth Accumulation to Immigration. *Journal of Comparative Policy Analysis*. 26(5), 407-25.

Kocaman, S. (2021). Nomadlist'de Dijital Göçebeler Tarafından 2020'de En Fazla Tercih Edilen Destinasyonların Destinasyon Seçim Kriterlerine Göre Kümelendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 799-815.

Mallon, M. (1998), From Public Sector Employees to Portfolio Workers: Pioneers of New Careers?. C. Mabey, D. Skinner ve T. Clark (Ed.) *Experiencing Human Resource Management* (ss. 169-186). London: Sage Publications.

Mancinelli, F. 2020. Digital Nomads: Freedom, Responsibility And The Neoliberal Order. *Information Technology & Tourism* 22(3), 417–437.

Mancinelli, F. ve Germann Molz, J. (2024). Moving With And Against The State: Digital Nomads And Frictional Mobility Regimes. *Mobilities*, 19(2), 189-207.

Müller, A. (2016). The Digital Nomad: Buzzword Or Research Category? *Transnational Social Review*, 6(3), 344-348.

Owen Jones, J. (2026). *Digital Nomad Visas for Remote Work: The Complete 2026 List*. https://www.deel.com/blog/remote-work-visas/ (Erişim Tarihi: 20.06.2026).

Razavi, L. (2022). *The Rise of Digital Nomad Visas*. Medium. https://laurenrazavi.medium. com/the-rise-of-digital-nomad-visas-71f656ba1a50 (Erişim Tarihi: 05.06.2026).

Sutherland, W., ve Jarrahi, M. H. (2017). The Gig Economy and Information Infrastructure: The Case of the Digital Nomad Community. *Proc. ACM Hum.-Comput. Interact*. 97, 1-24.

Thompson, B. Y. (2018). Digital Nomads: Employment in the Online Gig Economy. Glocalism: Journal of Culture. *Politics and Innovation*. 1, 1-26.

Westline (2026). *İtalya Dijital Göçebe Vizesi ve Başvuru Süreci*. https://westline.com.tr/italya-dijital-gocebe-vizesi/ (Erişim Tarihi: 12.07.2026).

World Tourism Organization (WTO). (2023). *UNWTO Brief– Digital Nomad Visas*. https:// www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284424481 (Erişim Tarihi: 12.07.2026).

VisaGuide (2026). *Worldwide Travel Visa Guide*. https://visaguide.world/ (Erişim Tarihi: 15.07.2026).

Yıldız, Y. ve Hacıköylü, C. (2025). Yeni Normal'in Maliye Politikası Aracı Olarak Dijital Göçebe Vize Programları ve Türkiye İçin Bir Öneri. *Maliye Dergisi*. 188, 159-188.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

POLİS AKADEMİSİ LİSANS EĞİTİMİNİN HUKUK ve KAMU YÖNETİMİ LİSANS EĞİTİMİYLE BENZERLİK DÜZEYİ: ÖĞRETİM PLANLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Doç. Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

fatih.guler@comu.edu.tr, 0000-0002-5365-5700

ÖZET

2001 tarihli ve 4652 sayılı Polis Yükseköğretim Kanunu'na göre Polis Akademisinin amacı, Emniyet Teşkilatına amir ve memur yetiştirmek üzere ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde eğitim verilmesini sağlamaktır. Polis Akademisinde ön lisans düzeyinde verilen eğitim, Emniyet Teşkilatının memur ihtiyacının karşılanmasına yönelik olmakla birlikte, lisansüstü düzeyde verilen eğitim hem Emniyet Teşkilatı mensuplarına hem de sivil kaynaktan gelen öğrencilere yöneliktir. Polis Akademisinde lisans düzeyinde verilen eğitim ise Emniyet Teşkilatını yöneten amir sınıfı personelin yetiştirilmesi ve Emniyet Teşkilatının vizyonunun oluşturulması bakımından oldukça ciddi bir öneme sahiptir. Polis Akademisi lisans mezunlarının, Emniyet Teşkilatındaki kariyerlerinden ayrılarak sivil üniversitelerde akademisyen olarak görev yapabildikleri bilinmektedir. Her ne kadar son dönemde doçentlik temel alanında yapılan değişikliklerle, bu akademisyenlerin akademik çalışmalarının niteliğiyle uyumlu olarak "Güvenlik Çalışmaları" başlığı altında münhasıran bir bilim alanının oluşturulmuş olması önemli bir gelişme olmakla birlikte, Polis Akademisi lisans öğretim planı ile Türkiye'de kuruluş tarihi itibarıyla en eski beş hukuk fakültesinin ve kamu yönetimi bölümlerinin öğretim planları karşılaştırılmak suretiyle, Polis Akademisi lisans öğretim planı ile hukuk fakültelerinin ve kamu yönetimi bölümlerinin lisans eğitim programlarının ne ölçüde benzeştiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Polis Akademisi, Hukuk Fakültesi, Kamu Yönetimi, Öğretim Planı.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE DEGREE OF SIMILARITY BETWEEN POLICE ACADEMY UNDERGRADUATE EDUCATION AND UNDERGRADUATE EDUCATION IN LAW AND PUBLIC ADMINISTRATION: A COMPARATIVE EXAMINATION OF CURRICULA

ABSTRACT

According to the Police Higher Education Law No. 4652, dated 2001, the purpose of the Police Academy is to provide associate, undergraduate, and graduate-level education in order to train officers and personnel for the Police Organization. While the associate-level education provided at the Police Academy is aimed at meeting the personnel needs of the Police Organization, the graduate-level education is intended for both members of the Police Organization and students from civilian backgrounds. The undergraduate-level education provided at the Police Academy is of considerable importance in terms of training personnel in the officer class who manage the Police Organization and shaping the vision of the Police Organization. It is known that graduates of the Police Academy's undergraduate programs may leave their careers in the Police Organization and serve as academics at civilian universities. Although the establishment, through recent changes in the main field of associate professorship, of "Security Studies" as an independent field of science in line with the academic development of these academics is an important and valuable development, this study examines the degree of similarity between the Police Academy undergraduate curriculum and the undergraduate education programs of law faculties and public administration departments by comparing the Police Academy undergraduate curriculum with the curricula of the five oldest law faculties and public administration departments in Türkiye in terms of their dates of establishment.

Keywords: Police Academy, Law, Public Administration, Curriculum.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Toplumun huzur ve güven içerisinde yaşamasının sağlanmasında öncü görevlerden biri kolluk teşkilatlarına düşmektedir. Kolluk teşkilatları tarafından yerine getirilen kamu hizmetlerinin etkin, verimli, hukuka uygun ve vatandaş odaklı bir çerçevede yürütülmesini temin eden en önemli unsurlardan biri, kolluk teşkilatlarının insan kaynağını oluşturan eğitim kurumlarıdır. Bu eğitim kurumlarında ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde verilen eğitimler, kolluk personelinin kamu hizmetini yürüttüğü dönemde ortaya koyacağı hukuk temelli ve hak eksenli uygulamaların yeterli bir hukuki altyapıya ve hazırlığa dayanması bakımından oldukça ciddi bir öneme sahiptir. Emniyet Teşkilatı açısından bu görev, 4652 sayılı Polis Yükseköğretim Kanunu ile Polis Akademisine verilmiştir. Polis Akademisi, Emniyet Teşkilatının memur ihtiyacını karşılamak üzere ön lisans, amir ihtiyacını karşılamak üzere ise lisans düzeyinde eğitim vermektedir.

Emniyet Teşkilatının insan kaynağı kapasitesinin yüksekliğinin doğal bir sonucu olarak, özellikle amir sınıfı personelin, ikincil bir lisans programından mezun olmalarının ardından kaymakamlık, hâkimlik ve savcılık gibi üst düzey kamu görevlerine geçiş yaptıkları görülmekte; bunun yanı sıra, sivil üniversitelerde eşdeğer veya ilgili programlarda öğretim elemanı olarak görev yapmayı tercih ettikleri de gözlemlenmektedir. Yakın zamanda Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı tarafından doçentlik bilim alanları ve anahtar kelimelerinde gerçekleştirilen değişiklik, Polis Akademisi mezunlarının lisans eğitimlerinin devamı niteliğinde yürüttükleri akademik çalışmaların akademik süreç içerisinde sağlıklı bir şekilde konumlandırılmasına imkân sağlayan bir düzenleme olmuştur.

Doçentlik başvuruları açısından, 2023 Mart döneminden önce Polis Akademisi mezunları bakımından yalnızca Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Temel Alanı içerisinde, Kamu Yönetimi bilim alanına bağlı "Polis ve İç Güvenlik Araştırmaları" anahtar kelimesiyle sınırlı bir uzmanlık alanı söz konusu olmuştur. 2023 Ekim döneminden itibaren ise bilim alanları ve anahtar kelimeler bakımından gerçekleştirilen kapsamlı değişiklikle birlikte "Güvenlik Çalışmaları" bağımsız bir bilim alanı hâline getirilmiş ve bu bilim alanına bağlı olarak Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Temel Alanı altında 24 anahtar kelime belirlenmiştir. Söz konusu anahtar kelimeler; Asimetrik Tehdit, Çevre Güvenliği, Demografik Değişim ve Güvenlik, Deniz Güvenliği, Ekonomik Suçlar, Enerji Güvenliği, Göç, Güvenlik Stratejileri, Güvenlik Teknolojileri, Güvenlik Teorisi, Güvenlik Yönetimi, Hudut Güvenliği, İç Güvenlik, İstihbarat, Kamu Güvenliği, Kriz ve Çatışma Yönetimi, Savaş Araştırmaları, Siber Güvenlik, Su Güvenliği, Suç ve Kolluk, Terörizm, Ulusal Güvenlik, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Yaptırımlar ve Ekonomik Güvenlik şeklindedir.

Güvenlik Çalışmalarının bağımsız bir bilim alanı olarak belirlenmesi ve bu bilim alanına bağlı olarak oldukça geniş bir anahtar kelime yelpazesinin oluşturulması, Polis Akademisi mezunlarının akademik çalışmalarının önünü açmasının yanı sıra, farklı lisans programlarından mezun olmakla birlikte kolluk faaliyetleri ve güvenlik çalışmaları alanında akademik çalışma yürütecek araştırmacılar bakımından da öngörülebilirliği artırmıştır. Bu düzenleme, güvenlik çalışmalarının bağımsız bir bilim alanı olarak konumlandırılmasına katkı sağlamak suretiyle

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

alanın akademik görünürlüğünü ve prestijini artırmış; aynı zamanda gelecekte gerçekleştirilecek akademik çalışmaların, ilgili akademisyenlerin akademik kariyerlerinin geliştirilmesine elverişli bir çerçevede şekillenmesine imkân sağlamıştır.

Sivil üniversitelerde akademik hayatlarına devam etmeyi tercih eden akademisyenler açısından, Polis Akademisinde almış oldukları lisans düzeyindeki eğitimin genel yükseköğretim ekosistemi içerisinde hangi lisans programına daha yakın olduğunun tespit edilmesine yönelik merak ve ilgi, bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmuştur. Bu çerçevede, çalışmada Polis Akademisindeki lisans eğitimine en yakın olduğu değerlendirilebilecek hukuk fakülteleri ile Kamu Yönetimi bölümlerinin lisans eğitim programları ve öğretim planları ile Polis Akademisi lisans öğretim planı karşılaştırılarak, hangi lisans programının Polis Akademisi lisans programına daha yakın olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

4 Nisan 2015 tarihli ve 29316 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, 27/3/2015 tarihli ve 6638 sayılı Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Polis Akademisi bünyesinde lisans düzeyinde eğitim veren Güvenlik Bilimleri Fakültesi kapatılmıştır. 30 Kasım 2022 tarihli ve 32029 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan, 23/11/2022 tarihli ve 7422 sayılı Polis Yüksek Öğretim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile ise kapatılan Güvenlik Bilimleri Fakültesinin yerine İç Güvenlik Fakültesi açılmış olup eğitim faaliyetlerine devam etmektedir. Çalışmada, Polis Akademisi lisans öğretim planı, kuruluş tarihi itibarıyla en eski beş hukuk fakültesinin öğretim planları ile kuruluş tarihi itibarıyla en eski beş kamu yönetimi bölümünün öğretim planlarıyla karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında öğretim planları incelenen hukuk fakülteleri; İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Dicle Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi bünyesinde yer alan hukuk fakülteleridir (Gözler, 2020). Kamu yönetimi bölümleri bakımından ise Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde yer alan bölümler incelenmiştir (Ömürgönülşen, 2010). Bu noktada, söz konusu bölümlerin güncel adlandırmasının "Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü" olduğunu belirtmek gerekir (Yıldırım, 2023; Gül vd., 2017). Kamu yönetimi bölümleri bakımından kuruluş tarihi itibarıyla en eski beş bölüm arasında yer alan Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesindeki Kamu Yönetimi Programının öğretim planında yer alan seçmeli derslere erişim imkânı bulunmadığından, söz konusu program çalışma kapsamı dışında bırakılmış ve bu nedenle dört üniversitenin öğretim planı incelenmiştir. Çalışmada, lisans programları arasındaki benzeşme düzeyinin nicel olarak belirlenmesi amacıyla, Polis Akademisi lisans öğretim planında yer alan derslerin AKTS değerleri esas alınmıştır. Bu doğrultuda, Polis Akademisi lisans öğretim planı ile hukuk fakülteleri ve kamu yönetimi bölümlerinin öğretim planlarında ortak olarak yer alan dersler tespit edilmiş; bu derslere ilişkin toplam AKTS değerlerinin Polis Akademisi lisans öğretim planındaki toplam AKTS değerine oranlanması suretiyle programlar arasındaki benzeşme düzeyi nicel olarak ortaya konulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. BULGULAR

1	ANAYASA HUKUKU I	15	İNSAN HAKLARI I
2	ANAYASA HUKUKU II	16	İNSAN HAKLARI II
3	AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU I	17	MEDENİ HUKUK I
4	AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU II	18	MEDENİ HUKUK II
5	CEZA HUKUKU I	19	OLAY YERİ İNCELEME
6	CEZA HUKUKU II	20	ORGANİZE SUÇLAR
7	CEZA HUKUKU III	21	POLİS MESLEK HUKUKU I
8	CEZA HUKUKU IV	22	POLİS MESLEK HUKUKU II
9	CEZA MUHAKEMESİ HUKUKU I	23	(ADLİ) SOR. VE YAZIŞMA TEKNİKLERİ
10	CEZA MUHAKEMESİ HUKUKU II	24	TRAFİK HUKUKU
11	(MEMUR) DİSİPLİN HUKUKU	25	ULUSLARARASI HUKUK
12	HUKUK BAŞLANGICI	26	VATANDAŞLIK HUKUKU
13	İDARE HUKUKU I	27	YABANCILAR HUKUKU
14	İDARE HUKUKU II	28	YOLSUZLUK VE MALİ SUÇLAR

Tablo 1. Polis Akademisi Lisans Öğretim Planlarında Yer Alan Hukuk Dersleri

YABANCI DİL
TÜRK DİLİ
İNKILAP TARİHİ
SOSYOLOJİ
SİYASİ TARİH
İKTİSAT
MESLEK ETİĞİ
KRİMİNOLOJİ
KAMU MALİYESİ
ADLİ BİLİMLER

Tablo 2. Polis Akademisi Lisans Öğretim Planlarında ve Kuruluş Tarihi En Eski Beş Hukuk Fakültesinde Ortak Yer Alan Hukuk Dersleri Dışında Kalan Dersler

Polis Akademisi lisans öğretim planı ayrıntılı ve nicel olarak incelendiğinde, derslerin yaklaşık %40'ının hukuk derslerinden oluştuğu (Tablo 1); yaklaşık %30'unun silah bilgisi ve atış, uygulamalı polislik, taktiksel atış, beden eğitimi, mesleki İngilizce ve yakın savunma gibi mesleki derslerden oluştuğu; kalan %30'luk bölümün ise hem hukuk bilimleri hem de iktisadi ve idari bilimlerle ortaklaşabilecek nitelikte, sosyal bilimlerin geneline hitap eden derslerden meydana geldiği görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmada, hukuk fakülteleriyle karşılaştırma bakımından Polis Akademisi lisans öğretim planındaki %40'lık hukuk derslerinden oluşan ve Tablo 1'de gösterilen bölüm, hukuk fakültelerinin öğretim planlarıyla benzeşen bölüm olarak değerlendirilmiş; sosyal bilimlerin geneline hitap eden %30'luk bölümün ise ne kadarının hukuk fakültelerinin öğretim planlarında yer aldığı incelenmiştir. Bu kapsamda, Tablo 2'de yer alan derslerin beş hukuk fakültesinin tamamında ortak olarak bulunduğu ve söz konusu ortak derslerin Polis Akademisi lisans öğretim planının yaklaşık %20'sine karşılık geldiği tespit edilmiştir. Tablo 2'de yer alan dersler, hukuk fakültelerinin öğretim planlarında aynı adla veya farklı bir adlandırma altında, ancak aynı içerikte yer alan derslerden oluşmaktadır. Bu derslerden yalnızca Kriminoloji dersi Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesinin öğretim planında bulunmamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu dersin diğer dört üniversitenin öğretim planlarında yer alması nedeniyle, Kriminoloji dersinin Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesinin öğretim planında bulunmaması çalışma bakımından göz ardı edilmiştir. Bu doğrultuda, Polis Akademisi lisans öğretim planı ile hukuk fakültelerinin lisans öğretim planları arasındaki benzeşme düzeyinin yaklaşık %60 olduğu tespit edilmiştir.

1	ANAYASA HUKUKU	10	SOSYOLOJİ
2	TÜRK ANAYASA HUKUKU	11	YABANCI DİL
3	CEZA HUKUKU	12	KAMU YÖNETİMİ
4	HUKUK BAŞLANGICI	13	SİYASİ TARİH
5	İDARE HUKUKU	14	İKTİSAT
6	İNSAN HAKLARI	15	TÜRK SİYASİ TARİHİ
7	MEDENİ HUKUK	16	BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ
8	TÜRK DİLİ	17	İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ
9	İNKILAP TARİHİ		

Tablo 3. Polis Akademisi Lisans Öğretim Planlarında ve Kuruluş Tarihi En Eski Dört Kamu Yönetimi Bölümünde Ortak Yer Alan Dersler

Tablo 3'te, Kamu Yönetimi öğretim planları ile Polis Akademisi lisans öğretim planları arasındaki benzeşme düzeyi incelenmiştir. Çalışmanın yöntem bölümünde belirtilen yaklaşım doğrultusunda, AKTS değerleri esas alınarak yapılan değerlendirmede, Polis Akademisi lisans öğretim planları ile Kamu Yönetimi öğretim planları arasındaki benzeşme düzeyinin yaklaşık %20 olduğu görülmektedir. Benzeşme düzeyinin hukuk fakültelerine kıyasla daha düşük olmasının nedenlerinden birinin, özellikle kamu hukuku alanında Polis Akademisi lisans öğretim planında yer alan derslerin ve buna bağlı olarak bu derslere tahsis edilen AKTS değerlerinin yüksek olması olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, günümüzde Kamu Yönetimi bölümlerinin, hukuk bilimleri ekseninden ziyade siyaset bilimi disiplinine doğru bir yönelim göstermesinin de bu farklılığın ortaya çıkmasında etkili olmuş olabileceği değerlendirilebilir (Altunok, 2011).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4. DEĞERLENDİRME

Çalışmada, toplumun huzur ve güvenliğinin sağlanmasında hak eksenli ve hukuk odaklı bir perspektifle hareket etmesi beklenen kolluk kuvvetlerinin meslek öncesi eğitim sürecinde önemli bir yere sahip olan Polis Akademisinin lisans öğretim planlarının, genel yükseköğretim ekosisteminde yer alan hukuk ile Kamu Yönetimi programlarının öğretim planlarıyla ne ölçüde benzeştiği incelenmiştir. Bu kapsamda, Polis Akademisi lisans eğitiminin genel yükseköğretim sistemi içerisinde hukuk fakültelerine mi yoksa Kamu Yönetimi programlarına mı daha yakın bir görünüm sergilediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra, Polis Akademisi mezunu olup sivil üniversitelerde akademik hayatlarına devam eden öğretim elemanlarının akademik konumlanmaları bakımından da çalışmanın fikir vermesi hedeflenmiştir.

Çalışmada, Polis Akademisi lisans öğretim planlarında yer alan derslerin AKTS değerleri esas alınarak programlar arasındaki benzeşme düzeyi nicel olarak ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, Polis Akademisi lisans öğretim planları ile Kamu Yönetimi programlarının öğretim planları arasındaki benzeşme düzeyinin yaklaşık %20, hukuk fakültelerinin öğretim planlarıyla benzeşme düzeyinin ise yaklaşık %60 olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, incelenen öğretim planları bakımından Polis Akademisi lisans eğitiminin Kamu Yönetimi programlarından ziyade hukuk fakültelerinin lisans eğitim programlarıyla daha yüksek düzeyde benzeştiğini göstermektedir. Kamu Yönetimi programları ile Polis Akademisi lisans öğretim planları arasındaki benzeşme düzeyinin daha düşük olmasının nedenlerinden birinin, kamu yönetimi disiplininin zaman içerisinde hukuk merkezli yapısından siyaset bilimi eksenine doğru yönelmesinin bir sonucu olarak, öğretim planlarında yer alan derslerin niceliksel ve niteliksel ağırlığının siyaset bilimine kayması olduğu değerlendirilebilir.

Hukuk fakülteleri ile Polis Akademisi lisans öğretim planları arasındaki benzeşme düzeyinin yaklaşık %60 gibi görece yüksek bir orana ulaştığı görülmektedir. Polis Akademisi mezunlarının mezuniyet sonrasında ağırlıklı olarak adli polislik alanında ve polis merkezi amirlikleri, asayiş şube müdürlükleri, kaçakçılık ve organize suçlarla mücadele şube müdürlükleri, narkotik suçlarla mücadele şube müdürlükleri, terörle mücadele şube müdürlükleri, çocuk şube müdürlükleri, siber suçlarla mücadele şube müdürlükleri ve göçmen kaçakçılığıyla mücadele şube müdürlükleri gibi farklı kolluk birimlerinde görev yapmaları göz önünde bulundurulduğunda, Polis Akademisi lisans öğretim planlarında ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukuku derslerine önemli ölçüde yer verilmesi anlaşılabilir bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, hukuk fakültelerinde genel olarak kamu hukuku ve özel hukuk şeklinde ortaya çıkan sistematiğin, Polis Akademisi lisans öğretim planlarında ağırlıklı olarak kamu hukuku ekseninde karşılık bulduğu görülmektedir. Polis Akademisinin öğretim planları incelendiğinde, hukuk fakültelerinin kamu hukuku alanında yer alan ceza hukuku, ceza muhakemesi hukuku, idare hukuku, anayasa hukuku ve insan hakları hukuku gibi derslerin önemli bir bölümünün Polis Akademisi lisans öğretim planında da bulunduğu; bazı derslerin ise öğretim planındaki ağırlığının hukuk fakültelerindeki karşılıklarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık, kolluk görev ve yetkilerinin özel hukuk alanıyla sınırlı ölçüde temas etmesi ve özel hukuk alanına giren uyuşmazlıkların kural olarak kolluğun görev alanı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

dışında kalması nedeniyle, Polis Akademisi lisans öğretim planlarında özel hukuk derslerine daha sınırlı ölçüde yer verildiği görülmüştür.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular Polis Akademisi lisans öğretim planlarının Kamu Yönetimi programlarından ziyade hukuk fakültelerinin lisans eğitim programlarıyla daha yüksek düzeyde benzeştiğine işaret etmektedir. Bu benzeşmenin özellikle kamu hukuku alanındaki derslerin öğretim planındaki ağırlığıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu benzeşme düzeyinin yalnızca derslerin ortaklığı üzerinden değil, derslerin içerikleri, AKTS ağırlıkları ve programların mesleki amaçları gibi unsurlar birlikte değerlendirilerek ele alınmasının, Polis Akademisi lisans eğitiminin yükseköğretim sistemi içerisindeki konumunun daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Altunok, Y. (2011). Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin Temelleri Üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(3), 231–252.

Gözler, K. (2020). İlâhiyat Nereye Gidiyor? Hukukun Sefaleti ve İlâhiyatın Zenginliği Üzerine Gözlemler. İçinde *Türkiye Nereye Gidiyor? Akademi ve Hukuk Üzerine Gözlemler ve Eleştiriler (Makalelerim 2019)* (ss. 271–323). Ekin.

Gül, H., Okcu, M., Akman, Ç., Akman, E., Negiz, N., & Kiriş, H. M. (2017). Nasıl Bir Kamu Yönetimi Eğitimi? Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayı Çıktılarının Bir Değerlendirmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17–28.

Ömürgönülşen, U. (2010). Türkiye'de Lisans Düzeyi Kamu Yönetimi Öğretiminde Yakın Dönemde Yaşanan Gelişmeler: Mevcut Durum, Sorun Alanları ve Gelişme Eğilimleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65*(3), 123–161.

Yıldırım, A. (2023). Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitimi Üzerine Bir Çözümleme. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(1), 1–10.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİ AÇISINDAN CEZA HUKUKUNUN ÖNEMİ: KPSS HUKUK SORULARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

fatih.guler@comu.edu.tr, 0000-0002-5365-5700

ÖZET

Ceza hukukunun temel amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzeni ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi ve toplum barışını korumak ve suç işlenmesini önlemektir. Ceza hukukunun hukuk fakültesi dışındaki lisans programlarının öğretim planlarına dâhil edilmesinin amaçlarından biri, kamu sektöründe ve hatta yönetici pozisyonlarında istihdam edilme ihtimali bulunan öğrencilerin ceza hukukuna ilişkin farkındalıklarını artırmaktır. Bu farkındalığın, öğrencilerin kamu görevinin ifası ve diğer sorumlulukları bakımından katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmada, siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencileri açısından ceza hukukunun teorik değeri ele alınmaktadır. Bunun ardından, Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) lisans puanlarının hesaplanmasında KPSS Kamu Yönetimi testinin yer aldığı puan türlerinde hukuk testlerinin ağırlığı incelenmektedir. Bu kapsamda, KPSS Kamu Yönetimi testinin yer aldığı puan türlerinin büyük bölümünde hukuk testinin de puan hesaplamasına dâhil edildiğine dikkat çekilerek, siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencileri açısından hukuk testinin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, 2010–2021 yılları arasında KPSS lisans hukuk testinde ceza hukukuyla ilgili soruların konu dağılımı ve nitel analizi yapılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. İlk olarak, hukuk fakültesi dışındaki ceza hukukuna ilişkin öğretim planlarının şekillendirilmesine yönelik bir bakış açısı ortaya koymak hedeflenmektedir. İkinci olarak, siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencilerinin kariyer sınavlarına hazırlık sürecinde oluşturabilecekleri muhtemel stratejiye ilişkin yol göstermek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ceza Hukuku, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, KPSS.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE IMPORTANCE OF CRIMINAL LAW FOR POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION STUDENTS: AN EXAMINATION OF KPSS LAW QUESTIONS

ABSTRACT

The fundamental purpose of criminal law is to protect individual rights and freedoms, public order and security, the rule of law, public health and the environment, and social peace, and to prevent the commission of crimes. One of the purposes of including criminal law in the curricula of undergraduate programs outside faculties of law is to increase the awareness of students who may be employed in the public sector and even in managerial positions regarding criminal law. Such awareness is expected to contribute to the performance of public duties and other responsibilities of students. This study examines the theoretical value of criminal law for political science and public administration students. It then examines the weighting of law tests in the score types in which the KPSS Public Administration test is included when calculating KPSS undergraduate scores. In this context, by drawing attention to the fact that the law test is also included in the score calculation in the majority of the score types in which the KPSS Public Administration test is included, the importance of the law test for political science and public administration students is emphasized. In addition, the distribution by subject and qualitative analysis of questions related to criminal law in the KPSS undergraduate law test between 2010 and 2021 are conducted. Accordingly, the study has two main objectives. First, it aims to provide a perspective on the design of criminal law curricula outside faculties of law. Second, it aims to provide guidance regarding the possible strategies that political science and public administration students may develop in preparing for career examinations.

Keywords: Criminal Law, Political Science and Public Administration, KPSS.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. GİRİŞ

Toplumsal hayatı düzenleyen ahlak, din ve görgü kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar, sosyal hayatın düzenlenmesinde yadsınamaz bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, toplumsal hayatı düzenleyen bu kuralların maddi yaptırımdan yoksun olması, hukuk kurallarına duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Hukuk kurallarını inceleyen temel disiplin hukuk disiplini olmakla birlikte, diğer disiplinler de hukuk disiplininin temel konu ve kavramlarından yararlanmaktadır. Bu bağlamda, hukuk disipliniyle yakın ilişki içerisinde bulunan disiplinlerden biri siyaset bilimi ve kamu yönetimidir. Siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplini, esas itibarıyla hukuk kurallarının uygulayıcısı konumunda bulunan devlet aygıtıyla yakın ilişki içerisindedir. Bu nedenle, siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplini ile özellikle hukuk disiplininin kamu hukuku alanı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Gül vd, 2017; Altunok, 2011). Bu ilişkinin doğal bir sonucu olarak, siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programları bünyesindeki ana bilim dallarından biri hukuk ana bilim dalıdır. Siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programlarının öğretim planları incelendiğinde, hukuk derslerinin gerek zorunlu gerekse seçmeli dersler arasında önemli bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında, kamu yönetimi eğitimine yönelik çalıştaylarda Hukuka Giriş, Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, İnsan Hakları ve Ceza Hukuku derslerinin zorunlu dersler arasında yer alması gerektiği yönünde görüşler ortaya konulmuştur (Gül vd, 2017). Diğer taraftan, kamu yönetimi disiplininin doçentlik temel alanında yer alan anahtar kelimeler arasında idare hukuku, insan hakları, anayasa ve siyasal kurumlar, Avrupa Birliği hukuku ve genel kamu hukuku gibi alanların bulunması da kamu yönetimi disiplini ile hukuk disiplini arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir.

Ceza hukukunun siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencileri açısından özel öneminin değerlendirilmesinde, bu öğrencilerin kamu sektöründe orta ve üst düzeyde yönetici olarak istihdam edilme ihtimali dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, kamu hizmetinin sunulması sırasında ortaya çıkabilecek cezai sorumluluklar konusunda öğrencilerin farkındalık kazanmalarının önemli bir katkı sağlayacağı açıktır. Diğer taraftan, özellikle siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programı mezunları açısından önemli kariyer seçeneklerinden biri olan kaymakamlık mesleği bakımından da ceza hukukunun ayrı bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Kaymakamların ilçedeki kolluk kuvvetlerinin amiri olduğu dikkate alındığında, görev ve yetkilerin kullanılması sırasında ceza hukukuna ilişkin temel bilgi ve farkındalığın önemli olduğu görülmektedir. Bunun yanında, kamu yönetiminin hiyerarşik bir yapı içerisinde yürütüldüğü dikkate alındığında, hiyerarşik üstler tarafından verilen emir ve talimatların hangi durumlarda hukuka uygunluk nedeni oluşturduğu konusunda farkındalık sahibi olunması da önem taşımaktadır. Özellikle bu hususun anayasal ilkeler çerçevesinde değerlendirilmesi, kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken hukuki sınırların farkında olmalarına katkı sağlayabilecektir. Benzer şekilde, kamu hizmetlerinin yürütülmesi sırasında Türk Ceza Kanunu'nda tanımlanan görevi kötüye kullanma ve dilekçe hakkının kullanılmasının engellenmesi gibi suçlar bakımından da farkındalık oluşturulması önemlidir. Zira kamu hizmetlerinin gereği gibi yerine getirilmemesi, yalnızca idari yaptırımlara değil, somut olayın özelliklerine bağlı olarak ceza hukuku bakımından da sorumluluğa yol açabilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programlarının kamu sektörüne orta ve üst düzeyde yönetici yetiştirme amacı da dikkate alındığında, bu programlar bakımından Kamu Personel Seçme Sınavı'nın (KPSS) ayrı bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle, KPSS alan bilgisi testinde yer alan Hukuk testinin siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencileri açısından pratik değeri ortaya konulmaktadır. Bunun ardından, Hukuk testinde yer alan ceza hukuku sorularına ilişkin nicel verilerden hareketle, siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programlarının öğretim planlarında ceza hukukuna ilişkin ders içeriklerinin oluşturulmasında dikkate alınabilecek hususlara dikkat çekilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın bir diğer amacı ise kariyer mesleklerini tercih edecek lisans öğrencilerinin lisans eğitimleri sürecinde ceza hukukunun teorik çerçevesini kavramalarının yanı sıra KPSS'ye yönelik hazırlıklarını şekillendirmelerine katkı sağlayacak bir bakış açısı sunmaktır. Bu kapsamda çalışmada, KPSS lisans başvuru kılavuzlarında yer alan bilgiler incelenmiş ve ÖSYM'nin internet sitesinde hâlihazırda erişilebilir durumda bulunan 2010–2021 yılları arasındaki KPSS lisans Hukuk testinde yer alan ceza hukuku soruları ele alınmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman olarak, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) internet sitesinde yer alan KPSS lisans başvuru kılavuzları ve KPSS lisans Hukuk Testi soruları incelenmiştir. Söz konusu kılavuzlarda, Hukuk testinde ceza hukukuna ilişkin konuların kapsamı ve ağırlığı ile bu kapsamda yer alan ceza hukuku genel hükümleri, ceza hukuku özel hükümleri ve ceza muhakemesi hukukuna ilişkin konu dağılımları incelenmiştir. Bu kapsamda, ceza hukukunun Hukuk testi içerisindeki ağırlığı ve ceza hukukuna ilişkin soru sayıları ortaya konulmuştur. ÖSYM tarafından daha önce sınav sorularının tamamı kamuoyunun erişimine açılmaktayken, yakın dönemde yapılan politika değişikliğiyle sınav sorularının yalnızca yüzde 10'u kamuoyunun erişimine sunulmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın yürütüldüğü dönemde ÖSYM internet sitesinden erişilebilir durumda bulunan 2010–2021 yılları arasındaki KPSS Lisans Hukuk testi soruları incelenmiştir. Bu kapsamda, Hukuk testi içerisinde yer alan toplam 69 ceza hukuku sorusu tespit edilerek incelenmiştir. Ceza hukuku sorularının konu dağılımının belirlenmesi amacıyla sorular öncelikle ceza hukuku genel hükümleri ve ceza muhakemesi hukuku olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Ardından, ceza hukuku genel hükümlerine ilişkin sorular 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun; ceza muhakemesi hukukuna ilişkin sorular ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun kitap, kısım ve bölüm sistematiği çerçevesinde sınıflandırılmıştır. 2019–2020 yıllarına ilişkin ÖSYM tarafından yayımlanan KPSS Değerlendirme Raporları da incelenmiştir. Bu raporlarda yer alan KPSS Lisans Hukuk testine ilişkin ortalama güçlük düzeyi ile ceza hukukuna ilişkin soruların ortalama güçlük düzeyleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Böylece, ceza hukuku sorularının konu dağılımının yanı sıra, söz konusu soruların adaylar tarafından yanıtlanma durumuna ilişkin verilerin de ortaya konulması amaçlanmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3. BULGULAR

	GENEL YETENEK	GENEL KÜLTÜR	HUKUK	İKTİSAT	MALİYE	KAMU YÖNETİMİ
KPSSP6	0,15	0,15	0,40			0,30
KPSSP9	0,10	0,10	0,35	0,15	0,15	0,15
KPSSP29	0,20	0,20				0,60
KPSSP30	0,10	0,10	0,30			0,50
KPSSP31	0,10	0,10	0,25	0,15		0,40
KPSSP32	0,10	0,10	0,20	0,15	0,15	0,30
KPSSP33	0,10	0,10	0,20	0,20	0,15	0,25

Tablo 1. 2026 KPSS Lisans Puan Türlerinde Kamu Yönetimi Testinin Yer Aldığı Puan Türleri ve Testlerin Ağırlıkları

Tablo-1 ‘de 2026 KPSS Lisans Başvuru Kılavuzu’nda 50 farklı puan türünün hesaplandığı görülmektedir. Bu 50 puan türünün 7’sinde Kamu Yönetimi testinin ağırlığı bulunmaktadır. Söz konusu 7 puan türünün 6’sında ise Kamu Yönetimi testinin yanı sıra Hukuk testi de puan hesaplamasına dâhil edilmektedir. Tabloda yer alan veriler, bu 6 puan türünde Hukuk testinin ağırlığının Kamu Yönetimi testinin ağırlığına oldukça yakın olduğunu göstermektedir. Hatta bazı puan türlerinde Hukuk testinin ağırlığı, Kamu Yönetimi testinin ağırlığından daha yüksektir. Dolayısıyla Hukuk testi, Kamu Yönetimi testinin yer aldığı puan türlerinde yalnızca puan hesaplamasına dâhil edilen yardımcı bir test niteliğinde olmayıp, söz konusu puanların oluşumunda önemli bir ağırlığa sahip bulunmaktadır.

Bu veriler, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi lisans programlarından mezun olan veya bu programlarda öğrenim gören öğrenciler bakımından Hukuk testinin KPSS sürecindeki konumunun ayrıca değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Zira Kamu Yönetimi testinin ağırlık taşıdığı puan türlerinin önemli bir bölümünde Hukuk testinin de puan hesaplamasında yer alması ve Hukuk testine verilen ağırlığın birçok puan türünde Kamu Yönetimi testinin ağırlığına yaklaşması, öğrencilerin sınava hazırlık sürecinde Hukuk testini göz ardı edemeyeceklerini göstermektedir. Bu çerçevede, Hukuk testinin yalnızca hukuk alanına ilişkin bilgi ölçen bir test olarak değil, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi mezunlarının kariyer sınavlarında elde edebilecekleri puanların oluşumunda dikkate alınması gereken temel testlerden biri olarak ele alınması gerekmektedir. Bu durum, hukuk derslerinin ve özellikle ceza hukuku gibi temel hukuk disiplinlerinin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencilerinin lisans eğitimindeki yerinin değerlendirilmesini de önemli hâle getirmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

YIL	BAŞLIK	ORAN	TOPLAM SORU	CEZA HUKUKU SORU
2010	Ceza Hukuku	15%	40	6
2011	Ceza Hukuku	15%	40	6
2012	Ceza Hukuku	15%	40	6
2013	Ceza Hukuku	15%	40	6
2014	Ceza Hukuku	15%	30	5
2015	Ceza Hukuku (Genel Hükümler ve Ceza Muhakemesi Hukuku)	15%	30	5
2016	Ceza Hukuku (Genel Hükümler ve Ceza Muhakemesi Hukuku)	15%	30	5
2017	Ceza Hukuku (Genel Hükümler ve Ceza Muhakemesi Hukuku)	15%	40	6
2018	Ceza Hukuku (Genel Hükümler ve Ceza Muhakemesi Hukuku)	15%	40	6
2019	Ceza Hukuku (Genel Hükümler ve Ceza Muhakemesi Hukuku)	15%	40	6
2020	Ceza Hukuku (Genel Hükümler ve Ceza Muhakemesi Hukuku)	15%	40	6
2021	Ceza Hukuku (Genel Hükümler ve Ceza Muhakemesi Hukuku)	15%	40	6

Tablo 2. 2010–2021 Yılları Arasında KPSS Lisans Başvuru Kılavuzlarına Göre Hukuk Testinde Ceza Hukukuna Ayrılan Konu Kapsamı

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, 2015 yılına kadar KPSS lisans hukuk testinde ceza hukukunun kapsamına ilişkin ayrıntılı bir açıklamaya yer verilmemiştir. 2015 yılından itibaren ise ceza hukukunun kapsamının genel hükümler ve ceza muhakemesi hukuku ile sınırlı olduğu açıkça belirtilmiştir. Her ne kadar 2015 yılı öncesinde ceza hukukunun içeriğinde genel hükümler, özel hükümler ve ceza muhakemesi hukuku şeklinde açık bir ayrıma yer verilmemiş olsa da fiilî soru dağılımı incelendiğinde, soruların yalnızca ceza hukuku genel hükümleri ile ceza muhakemesi hukuku alanlarından yöneltildiği görülmektedir.

2010–2021 döneminde KPSS lisans hukuk testinde adaylara toplam 69 ceza hukuku sorusu yöneltilmiştir. Bu soruların 35'i ceza hukuku genel hükümlerine, 34'ü ise ceza muhakemesi hukukuna ilişkindir. Bu dağılım, söz konusu dönemde ceza hukuku genel hükümleri ile ceza muhakemesi hukuku alanlarından yöneltilen soruların sayısal açıdan birbirine oldukça yakın olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla her iki alt alan bakımından soru dağılımında belirgin bir asimetrinin bulunmadığı görülmektedir.

ÖSYM, 2019 ve 2020 KPSS Lisans Değerlendirme Raporlarında her bir testin ortalama güçlük düzeyine ilişkin verilere yer vermiştir. Basit bir ifadeyle, bir sorunun güçlük düzeyi, söz konusu soruya doğru yanıt veren adayların toplam aday sayısına oranını; bir testin ortalama güçlük düzeyi ise testte yer alan tüm soruların güçlük düzeylerinin toplamının toplam soru sayısına oranını ifade etmektedir (Güler, 2026). Bu bağlamda, 2019 yılında hukuk testinin genel

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ortalama güçlük düzeyi 0,66 iken ceza hukukuna ilişkin soruların ortalama güçlük düzeyinin 0,77 olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, 2020 yılında hukuk testinin genel ortalama güçlük düzeyi 0,70 olmasına rağmen ceza hukuku sorularının ortalama güçlük düzeyi 0,75 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, her iki yılda da ceza hukuku sorularının ortalama güçlük düzeyinin hukuk testinin genel ortalama güçlük düzeyinden daha yüksek olduğunu ve dolayısıyla bu soruların adaylar tarafından daha kolay yanıtlandığını göstermektedir.

Bu durumun nedenlerinden birinin, 69 ceza hukuku sorusunun 62'sinin, diğer bir ifadeyle yaklaşık %90'ının, doğrudan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun lafzından hareketle hazırlanmış olması olduğu değerlendirilebilir. Bu durumun, öğrenciler bakımından soruların öngörülebilirliğini artırdığı ve buna bağlı olarak ceza hukuku alt testinin ortalama güçlük düzeyini yükselttiği, diğer bir ifadeyle soruların daha kolay yanıtlanabilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu veriler aynı zamanda, KPSS hukuk testinde ceza hukukuna yönelik hazırlık yapan adayların özellikle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun lafzına ayrıntılı biçimde hâkim olmalarının önemini ortaya koymaktadır.

Bölüm Başlığı	Frekans
Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler	6
Temel İlkeler ve Tanımlar	6
Suçların İçtimaı	5
Cezalar	3
Suça İştirak	3
Güvenlik Tedbirleri	3
Dava ve Cezanın Düşürülmesi	3
Ceza Sorumluluğunun Şahsiliği, Kast ve Taksir	2
Kanunun Uygulama Alanı	2
Suça Teşebbüs	1
Cezanın Belirlenmesi ve Bireyselleştirilmesi	1

Tablo 3. 2010–2021 Yılları Arasında KPSS Lisans Hukuk Testinde Yer Alan Ceza Hukuku Genel Hükümlerine İlişkin Soruların 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki Bölümlere Göre Dağılımı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bölüm	Frekans
Hâkimin Davaya Bakamaması ve Reddi	5
Tutuklama	3
Yetki	3
Koruma Tedbirleri	3
Duruşma	3
Kapsam ve Tanımlar	2
Soruşturmanın Gizliliği, Suçların İhbarı	2
Adlî Kontrol	2
Tanıklık	1
Duruşmanın Sona Ermesi ve Hüküm	1
Duruşma Tutanağı	1
Telekomünikasyon Yoluyla Yapılan İletişimin Denetlenmesi	1
Duruşma Hazırlığı	1
Süreler ve Eski Hâle Getirme	1
Karar ve Hüküm	1
Gözlem Altına Alınma, Muayene, Keşif ve Otopsi	1
Suç Niteliğinde Değişiklik	1
İfade ve Sorgu Usulü	1
Kanun Yolları	1

Tablo 4. 2010–2021 Yılları Arasında KPSS Lisans Hukuk Testinde Yer Alan Ceza Muhakemesi Hukukuna İlişkin Soruların 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki Bölümlere Göre Dağılımı

Yukarıdaki Tablo 3 ve Tablo 4'te, KPSS lisans hukuk testinde yer alan ceza hukuku sorularının, ceza hukuku genel hükümleri ve ceza muhakemesi hukuku bakımından ilgili kanun bölümlerine göre dağılımı gösterilmektedir. Ceza hukuku genel hükümlerine ilişkin soruların dağılımında, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki bölüm sistematiğine büyük ölçüde bağlı kalınabilmiştir. Buna karşılık, ceza muhakemesi hukukuna ilişkin bazı soruların birden fazla bölüme ilişkin bilgiyi birlikte ölçmeyi amaçlaması nedeniyle, bazı başlıklar bakımından bölüm yerine ilgili kısım veya kitabın esas alınması gerekmiştir.

Söz konusu tabloların temel amacı, özellikle ceza hukukuna ilişkin sorular aracılığıyla hangi konulara ve bilgilere daha fazla ağırlık verilerek ölçme yapıldığının ortaya konulmasına katkı sağlamaktır. Bu çerçevede, ceza hukuku genel hükümlerine ilişkin soruların kanunun bölüm sistematiği içerisindeki dağılımının daha dengeli olduğu görülmektedir. Buna karşılık, ceza muhakemesi hukukuna ilişkin soruların daha geniş bir konu yelpazesine yayıldığı görülmektedir. Bu farklılığın, kanunların kapsamları arasındaki belirgin farklılığın doğal bir sonucu olduğu değerlendirilebilir. Nitekim 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun genel hükümleri 75 maddeden oluşurken, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu toplam 335 maddeden oluşmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

4. DEĞERLENDİRME

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplini, hukuk disipliniyle ve özellikle kamu hukuku alanıyla yakın ilişki içerisindedir. İdare hukuku, anayasa hukuku ve ceza hukuku bu ilişki kapsamında ilk akla gelen hukuk disiplinleridir. Bu çalışmada, söz konusu hukuk disiplinlerinden ceza hukuku merkeze alınarak siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programları açısından teorik ve pratik bir değerlendirme yapılmıştır.

Ceza hukuku dersinin siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programlarının öğretim planlarında yer alması, öncelikle öğrencilerin ceza hukukuna ilişkin farkındalıklarının artırılmasına katkı sağlamaktadır. Bunun yanında, bu programlardan mezun olan öğrencilerin kamu sektöründe orta ve üst düzeyde yönetici olarak istihdam edilme ihtimali dikkate alındığında, ceza hukukuna ilişkin bilgi ve farkındalığın gelecekte yürütecekleri kamu hizmetleri bakımından da önem taşıdığı görülmektedir. Özellikle kamu hizmetinin yürütülmesi sırasında ortaya çıkabilecek bazı aksaklıkların yalnızca disiplin hukukunun değil, ceza hukukunun da sorumluluk alanına girebileceği konusunda farkındalık oluşturulması, ceza hukukunun siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programlarında yer almasının teorik değerini ortaya koymaktadır.

Ceza hukukunun pratik değeri bakımından ise siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programı mezunları açısından KPSS'nin ayrı bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Yukarıda ortaya konulduğu üzere, 2026 KPSS Lisans Başvuru Kılavuzu'nda Kamu Yönetimi testinin ağırlığının bulunduğu yedi puan türünden altısında Hukuk testi de puan hesaplamasına dâhil edilmektedir. Bu altı puan türünde Hukuk testinin ağırlığı Kamu Yönetimi testinin ağırlığına oldukça yakındır. Hatta bazı puan türlerinde Hukuk testinin ağırlığı Kamu Yönetimi testinin ağırlığından daha yüksektir. Dolayısıyla, siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programı öğrencilerinin KPSS hazırlıklarında Kamu Yönetimi testine verdikleri önem ölçüsünde Hukuk testini de dikkate almaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Hukuk testinde yer alan ceza hukukuna ilişkin sorular incelenmiştir. Ceza hukukuna ilişkin sorular, ceza hukuku genel hükümleri ve ceza muhakemesi hukuku olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda, ceza hukukuna ilişkin soruların ortalama güçlük düzeyinin genel Hukuk testinin ortalama güçlük düzeyinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, ceza hukukuna ilişkin soruların adaylar tarafından genel Hukuk testindeki sorulara kıyasla daha kolay yanıtlandığını göstermektedir. Bunun nedenlerinden birinin, ceza hukukuna ilişkin soruların yaklaşık yüzde 90'ının doğrudan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun lafzından hareketle hazırlanmış olması olduğu değerlendirilmektedir. Bu husus, özellikle kariyer sınavlarına hazırlanan siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencilerinin sınav stratejileri bakımından dikkate alınması gereken bir durumdur. Soruların yaklaşık yüzde 90'ının kanun metninden hareketle hazırlanmış olması ise doktrindeki farklı görüşlerden kaynaklanabilecek değerlendirme farklılıklarının ve buna bağlı soru iptallerinin önüne geçilmesine yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Diğer taraftan, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun genel hükümlerinin 75 maddeden oluşmasına karşılık 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 335 maddeden oluşması dikkate alındığında, ceza hukuku genel hükümlerine ilişkin soruların konu kapsamının daha dar, ceza muhakemesi hukukuna ilişkin soruların ise daha geniş olduğu görülmektedir. Nitekim ceza muhakemesi hukukuna ilişkin soruların daha geniş bir konu yelpazesine yayıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans eğitimi süresince ceza hukuku dersinin öğretim planında yer alması önemli olmakla birlikte, bu dersin içeriğinin yalnızca teorik bilgi aktarımıyla sınırlı tutulmaması önem taşımaktadır. Siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans programlarının öğretim planları ve ders içerikleri hazırlanırken, ceza hukukunun teorik temelleri ihmal edilmeden 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun lafzının da dikkate alındığı bir öğretim yaklaşımının benimsenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bunun yanında, siyaset bilimi ve kamu yönetimi lisans öğrencilerinin KPSS ve diğer kariyer sınavlarına yönelik hazırlıklarında, ceza hukukuna ilişkin soruların niteliğini ve kanun metnine dayalı yapısını sınav stratejilerinin oluşturulmasında göz önünde bulundurmalarında fayda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Altunok, Y. (2011). Türkiye'de Kamu Yönetimi Disiplininin Temelleri Üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(3), 231–252.

Gül, H., Okcu, M., Akman, Ç., Akman, E., Negiz, N., & Kiriş, H. M. (2017). Nasıl Bir Kamu Yönetimi Eğitimi? Kamu Yönetimi Eğitimi Çalıştayı Çıktılarının Bir Değerlendirmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17–28.

Güler, F. (2026). KPSS Ön Lisans Sınavlarındaki Temel Hukuk Sorularının ve Aday Başarı Düzeylerinin İncelenmesi. İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(14), 1-24.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BALKANLARDA BİYOLOJİK DEVLET ANLAYIŞININ KURULMASI (1918-1945)

Dr. Öğr. Üyesi, ERTUĞRUL ERYÜCEL
Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
ertugruleryucel@hitit.edu.tr - 0000-0003-4404-8148

ÖZET

1918-1945 arası dönem insanlık tarihinin en karanlık dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde insanlık daha önce görülmeyen iki büyük dünya savaşına şahitlik etmiştir. Dünya tarihinde savaşlar her dönemde vardır. Ancak bu dönemde dünya kutuplara ayrılmış, dünya devletleri bu kutuplar etrafında birleşmiş ve savaş tüm kıtalara yayılmıştır. Uluslar savaşı kazanmak, ülkelerini korumak ve hayatta kalmak amacıyla topyekûn bir mücadeleye girişmiştir. Bu mücadelenin doğal bir sonucu olarak hayatla ilgili kuramların yoğun olarak tartışıldığı ve gündeme geldiği görülmektedir. Bu kuramların en ünlüsü şüphesiz Sosyal Darwinizm'dir. Charles Darwin'in canlılar arasında var olduğunu iddia ettiği doğal seleksiyon kuramının, sosyal hayata uyarlanması anlamına gelen Sosyal Darwinizm, tıpkı canlılar arasında olduğu gibi devletler ve uluslar arasında da daha iyi kaynaklara sahip olmak ve hayatta kalmak için amansız bir mücadele olduğunu, bu mücadelede güçlü olan devletlerin ve ulusların hayatta kalacağını, zayıf ve güçsüz olanların ise yenilip yok olacaklarını savunuyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Faşist rejimlerin devleti canlı bir organizma olarak tanımlamaları ve devleti büyütmek için giriştikleri yayılma siyasetlerini "yaşam alanı" gibi hayatla ilgili kavramlara dayanarak meşrulaştırmaya çalışmaları bu kurama büyük popülerlik kazandırmıştır. Devleti canlı bir organizma olarak tanımlayan ve devletin işleyişini biyolojik yasalar çerçevesinde açıklayan devlet anlayışı dönemin hâkim anlayışı haline gelmiştir.

1918-1945 yılları arası Balkan coğrafyasında var olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk gibi devletlerin ortak özelliği yeni kurulan ulus devletler olmaları ve ulusu etnik çoğunluğun hâkimiyeti ile tanımlamalarıdır. Bu yeni ulus devletler için etnik çoğunluğa ait biyolojik sermayenin korunması en temel amaç olmuştur. Devletler biyolojik yasalara göre hareket eden koruyucu devletler haline gelmişlerdir. Bu dönemde Balkan devletleri için ulusun içindeki azınlıkları çıkartarak homojen bir nüfus elde etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

komşu devletlerle yapılan nüfus mübadelesi anlaşmaları, azınlıkların sınır dışı edilmesi, mallarına el konulması, yabancılarla evliliğin yasaklanması, ulusun özünü oluşturan etnik unsurların nüfusunu çoğaltmak amacıyla doğum oranlarının/çocuk sayısının artırılmaya çalışılması, kürtaj ve çocuk düşürmenin suç sayılması/yasaklanması gibi politikalar dönemin ulus devletlerinin hâkim uygulamaları haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Ulus Devlet, Biyolojik Devlet Anlayışı.

IN THE BALKANS THE ESTABLISHMENT OF THE BIOLOGICAL CONCEPT OF THE STATE (1918–1945)

ABSTRACT

The period between 1918 and 1945 is considered one of the darkest periods in human history. During this period, humanity witnessed two major world wars unlike any seen before. Wars have existed in every era of world history. However, during this period, the world was divided into opposing blocs, world Powers aligned themselves around these blocs, and the war spread to all continents. Nations engaged in a total struggle to win the war, protect their countries, and ensure their survival. As a natural consequence of this struggle, theories concerning life were intensely debated and came to the forefront. The most famous of these theories is undoubtedly Social Darwinism. Social Darwinism—which refers to the adaptation of Charles Darwin's theory of natural selection, which he claimed existed among living organisms, to social life—implies that, just as among living organisms, there is a relentless struggle among states and nations to secure better resources and survive; in this struggle, the strong states and nations will survive, while the weak and powerless will be defeated and annihilated. The fact that the fascist regimes that emerged after World War I defined the state as a living organism and sought to legitimize their expansionist policies—aimed at enlarging the state—by relying on life-related concepts such as "living space" has made this theory extremely popular. The conception of the state as a living organism, which explains the state's functioning within the framework of biological laws, became the dominant paradigm of the era.

A common characteristic of states that existed in the Balkan region between 1918 and 1945- such as Greece, Bulgaria, Romania, and Albania- was that they were newly established nation-states and defined the nation through the dominance of the ethnic majority. For these new

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

nation-states, the protection of the biological capital belonging to the ethnic majority became the most fundamental objective. States evolved into protective states operating according to biological laws. During this period, the Balkan states sought to achieve a homogeneous population by expelling minorities from within the nation. In this context, population exchange agreements with neighboring states, the expulsion of minorities, the confiscation of their property, the prohibition of marriage with foreigners, efforts to increase birth rates and the number of children to boost the population of the ethnic elements constituting the nation's core, and the criminalization or prohibition of abortion and miscarriage -such became the dominant practices of the nation-states of the era.

Keywords: Balkans, Nation-State, Biological Concept of the State.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AMERİKAN ANAYASAL DÜZENİNDE KUVVETLER AYRILIĞI VE KONGRE'NİN DIŞ POLİTİKA ÜZERİNDEKİ NORMATİF ÜSTÜNLÜĞÜ: S-400, CAATSA VE F-35 ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Dr. Müberra Çakmak Çelik

Kayseri Üniversitesi SBMYO Hukuk Bölümü MBH Programı

muberra@kayseri.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8615-5916

ÖZET

Uluslararası ilişkiler literatüründe ve kamuoyu algısında dış politika, çoğunlukla devlet başkanlarının diplomatik temasları, liderler arası müzakereler ve yürütme erkinin geniş takdir yetkisi üzerinden şekillenen bir alan olarak kabul edilmektedir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri (ABD) anayasal sisteminde Başkan, "Başkomutan" sıfatıyla dış ilişkilerin sevk ve idaresinde en görünür aktördür. Buna karşın ABD Anayasası; federal kanun yapma, dış ticareti düzenleme ve bütçe kaynaklarının tahsisini içeren harcama yetkisini Kongre'ye tanımaktadır. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan S-400 hava savunma sistemi tedariki sonrasında ortaya çıkan kriz; dış politikanın münhasıran yürütmenin iradesine bırakılmadığını, kuvvetler ayrılığı (separation of powers) ile denge-denetleme (checks and balances) mekanizmalarının ulusal güvenlik parametrelerini doğrudan sınırlandırdığını somut biçimde ortaya koymuştur.

Bu çalışma Türkiye'yi de kapsayan CAATSA yaptırımları ile F-35 programına ilişkin süreci, Amerikan anayasal sisteminde yasama ve yürütme organları arasındaki yetki paylaşımı ve denge-denetleme mekanizmaları çerçevesinde ele almaktadır. Türkiye'nin hava savunma arayışı ekseninde gelişen bu süreç, bir savunma tedariki meselesi olmanın yanı sıra, Amerikan siyasal sisteminde dış politika kararlarının yasama süreçleriyle nasıl şekillenebildiğine dair dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Bu çerçevede çalışma; yürütme düzeyinde varılan diplomatik mutabakatların iç hukuktaki mevcut yasal düzenlemeler karşısındaki sınırlarını tartışmakta ve Türk-Amerikan savunma ilişkilerinin seyrinde Kongre'nin belirlediği yasal çerçeve ile anayasal güç dengelerinin önemli bir etken olduğunu değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvetler Ayrılığı, ABD Kongresi, S-400, CAATSA, NDAA, F-35.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Separation of Powers in the American Constitutional Order and the Normative Primacy of Congress Over Foreign Policy: The Case of the S-400, CAATSA, and the F-35

In international relations literature and public perception, foreign policy is predominantly viewed as a domain shaped by head-of-state diplomacy, inter-leader negotiations, and the broad discretionary power of the executive branch. Indeed, within the constitutional framework of the United States, the President—as Commander-in-Chief—is the most visible actor in the conduct of foreign affairs. However, the U.S. Constitution entrusts Congress with the power to enact federal legislation, regulate foreign commerce, and control the power of the purse through budget appropriations. The crisis that unfolded following Türkiye's acquisition of the S-400 air defense system from the Russian Federation clearly demonstrated that foreign policy is not left exclusively to the executive's discretion, and that the mechanisms of separation of powers and checks and balances directly constrain national security parameters.

This study examines the CAATSA sanctions encompassing Türkiye and the process regarding the F-35 program within the framework of the division of power and checks-and-balances mechanisms between the legislative and executive branches in the American constitutional system. Unfolding around Türkiye's search for air defense, this process serves not only as a defense procurement issue but also as a striking example of how foreign policy decisions in the American political system can be shaped through legislative processes. In this context, the study discusses the limits of executive-level diplomatic understandings vis-à-vis existing domestic statutory frameworks, concluding that the legal boundaries and constitutional balance of power established by Congress serve as a decisive factor in the trajectory of Turkish-American defense relations.

Keywords: Separation of Powers, U.S. Congress, S-400, CAATSA, NDAA, F-35.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Amerikan Anayasal Düzeninde Kuvvetler Ayrılığı ve Kongre'nin Dış Politika Üzerindeki Normatif Üstünlüğü: S-400, CAATSA ve F-35 Örneği

ABD' de yasama organının yürütme karşısındaki konumu, yalnızca anayasal normlar çerçevesinde tanımlanan yetkilerle değil, aynı zamanda bu yetkilerin siyasal pratikte ne ölçüde etkin kullanılabildiği ile belirlenmektedir. Nitekim teorik olarak güçlü yetkilerle donatılmış olan yasama organlarının, ülkelerde değişen siyasal şartlar, parti sistemleri ve kurumsal gelenekler nedeniyle yürütme karşısındaki fiilî konumlarının farklılaştığı görülmektedir. Bu çerçevede, ABD örneği, yasama-yürütme ilişkilerinin kurumsallaşmış denge ve denetleme mekanizmaları aracılığıyla görece daha istikrarlı bir biçimde işlediği bir model sunmaktadır. Her ne kadar tarihsel süreç içerisinde yürütme erkinin güçlenmesine paralel olarak, Kongre'nin kurucu dönemdeki görece baskın konumunun kısmen aşındığı gözlemlense de, anayasal sistemin temelini oluşturan denge ve denetleme mekanizmaları kurumsal sürekliliğini korumakta ve işlevselliğini sürdürmektedir.

Bu bağlamda, ABD Anayasası, yasama üstünlüğü ilkesini esas alarak Kongre'ye geniş yasama ve bütçe yetkileri tanımıştır. Kongre; eyaletler arası ve uluslararası ticareti düzenleme, genel refahı teşvik etmek amacıyla harcama yapma, savaş ilan etme, silahlı kuvvetleri kurma ve finanse etme ile göç ve vatandaşlığa kabul rejimini belirleme gibi temel politika alanlarında asli karar alma yetkisine sahiptir.[1]

ABD'de yasama organı olan Kongre, hem kanun yapım sürecinde hem de yürütmeyi denetleme mekanizmalarında oldukça güçlü ve etkin bir konuma sahiptir. Bu durum, kuvvetler ayrılığı ilkesinin yalnızca normatif düzeyde değil, aynı zamanda pratikte de güçlü biçimde işlediğini göstermektedir. Parti disiplininin görece esnek yapısı, aynı partiden olan yasama üyelerinin dahi yürütmeye karşı denetim mekanizmalarını işletebilmesine imkân tanımaktadır. Buna karşılık diğer başkanlık sistemlerinde yasama organı çoğu zaman yürütmenin siyasal uzantısı gibi hareket etmekte; bu da anayasal olarak öngörülen denge ve denetim mekanizmalarının etkisini azaltmaktadır. ABD'de siyasi parti yapısının görece disiplinsiz olması, yalnızca karşıt partiler arasında değil, aynı zamanda başkan ile kendi partisinin kongre üyeleri arasında da önemli gerilimler doğurabilmektedir. Başkanın, kendi partisinden olan milletvekillerini dahi

[1] ABD Anayasası 1. Maddesinin 8. Bölümü https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

belirli yönde oy kullanmaya ikna etmek zorunda kalabildiği durumlar, başkanlık sisteminde yürütmenin yasama karşısındaki sınırlı hâkimiyetini ortaya koymaktadır. [2]

ABD'de parti disiplininin zayıf olması, kongre üyelerinin parti liderliğine ve başkana bağlılıklarının büyük ölçüde bireysel tercihlerine dayanması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, yürütme organının yasama sürecinde gerekli düzenlemeleri hayata geçirmesini zorlaştırabildiği gibi, Kongre'nin aşırı güçlenerek siyasal dengeyi zorlayabilmesine de yol açabilmektedir.[3]

ABD Anayasası, Başkanın "Yasaların sadakatle uygulanmasını sağlamakla yükümlü "[4] olduğunu belirtir ve böylece onu Kongre tarafından kabul edilen politikaları uygulamaya mecbur kılar. Yasama üstünlüğü ilkesinin kurumsal sonucu olarak, kanunların kabulü, değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması usulen zorlaştırılmış; tüm yasa tasarılarının Temsilciler Meclisi ve Senato'dan geçmesi ve Başkan'a sunulması zorunlu tutulmuştur. Bu çok aşamalı süreç, yasaların zaman içinde görece istikrarlı kalmasını sağlamıştır. Bu çerçevede ABD anayasal sistemi, yürütmeye belirli denge araçları tanımakla birlikte, nihai politika yapım yetkisini yapısal olarak yasama organına tahsis eden bir kuvvetler ayrılığı anlayışını kurumsallaştırmaktadır.[5]

ABD anayasal sisteminde Kongre, kuruluşundan itibaren, kamu politikalarının etkin biçimde uygulanabilmesi için başkana ve yürütme organına belirli ölçülerde yetki devrinin gerekli olduğunu kabul etmiştir. Zaman içerisinde bu devredilen yetkilere dayanarak başkanlık makamının fiilî gücü artmış; ayrıca mahkemelerin ve Kongre'nin, başkanın Senato onayı olmaksızın kabine üyelerini görevden alabilmesine izin vermesi, yürütmenin kurumsal kapasitesini daha da genişletmiştir. Özellikle ekonomik ve teknolojik dönüşümler klasik yasama merkezli politika yapımını zorlamıştır.[6] Modern ekonomik yapının ortaya çıkardığı karmaşık sorunlar, Kongre'nin tek başına sağlayabileceğinden çok daha fazla teknik uzmanlık ve ayrıntılı düzenleyici kararlar gerektirdiğinden, Kongre'nin yürütmeye kapsamlı ve giderek belirsizleşen yetkiler devretmesine yol açmış; bu durum yürütmeye politika alanında geniş bir takdir yetkisi sağlamıştır. Bu doğrultuda Kongre, XIX. yy'lın sonlarından itibaren, yasama

[2] Hacı Ömer Köse, "Başkanlık Sisteminde Denge ve Denetim: Parlamentonun Yürütmeyi Denetleme İşlevi ve Parlamento Adına Yürütülen Sayıştay Denetiminin Önemi", *Sayıştay Dergisi,* 114 (2019), s.527.
[3] Mehmet Turhan, *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası,* (Diyarbakır: DÜHFY Yayınları, 1989).s.39.
[4] ABD Anayasası II. Maddesinin 3. Bölümü https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm
[5] David M. Driesen, "President Trump's Executive Orders and the Rule of Law", *UMKC L. Rev*., 87 (2018), 3.
[6] Driesen, "President Trump's Executive Orders and the Rule of Law", s.3.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

politikalarının uygulanmasına ilişkin ayrıntılı kararları almak ve icra etmek üzere idari kurumlar oluşturmaya başlamıştır. Yetki devrine ilişkin kanunların bir kısmı yürütmeye ayrıntılı talimatlar verirken, diğerleri yalnızca belirsiz ve genel politika hedefleri belirlemekle yetinmiş; bu durum yürütme organına politika üzerinde geniş bir takdir alanı sağlamıştır.[7]

Anayasa'nın kurucu mimarları, başkanlık makamını, geniş yetkilerle donatılmış olan Kongre'yi dengeleyen bir unsur olarak tasarlamış olsalar da tarihsel gelişim süreci içerisinde bu rollerin zaman zaman bu kadar net olmadığı söylenebilir. ABD'nin, ekonomik ve askerî bir dünya gücü olarak yükselmesiyle birlikte, başkanın dış politikanın oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde inisiyatifi giderek daha fazla üstlendiği görülmektedir. Kuşkusuz başkan, bu inisiyatifleri fiilen hayata geçirebilmek için çoğu zaman kongre tarafından sağlanan finansmana ve tamamlayıcı uygulama mevzuatına ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu tür yasama müdahaleleri, genellikle sonradan devreye giren ve yürütmenin geniş takdir alanını sınırlamakta yetersiz kalan denetim araçları niteliği taşımaktadır.[8]

Birinci Dünya Savaşı ve 1929 Büyük Buhranı, yürütmenin güçlendirilmesi sürecini hızlandırmış ve 1930'ların sonunda Amerikan hükümeti içinde başkanın belirgin üstünlüğü ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin uluslararası alandaki lider konumu, kurumsal güç dengesini yürütme lehine pekiştirmiştir. 1946–1948 arasında Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte dış müdahaleler artmış, bu da başkanlığın karar alma süreçlerinde Kongre'ye karşı üstünlüğünü daha da güçlendirmiştir. Ancak bu üstünlük esas olarak devletin dış politika alanında tartışmasız kabul edilirken, iç politikada aynı ölçüde geçerli olmamıştır.[9] Senato ve Temsilciler Meclisinde ülkenin dış siyasi politikasını ilgilendiren konular, iç siyasi politika konularına kıyasla daha az tartışmalıdır. Kongre üyelerinin dış politika konularında yürütmeyle ortak hareket etme eğilimi veya en azından karşı durmama eğilimi artan bir şekilde devam etmiştir. Dış politik meselelerin çatışmaya neden olma olasılığı daha düşüktür. Çoğunlukla dış politika meselelerinde Kongre üyeleri yürütme organına tam olarak yetki vermeye meyillidir.[10]

Başkan ve Senato arasındaki dış politika ve antlaşma süreçlerindeki ilişkiler, ABD anayasal sisteminde sıkça "çatışma" boyutuyla incelenmiştir. Hiçbir Başkan, antlaşma yapma sürecinde Senato'nun onay ve denetim yetkisinden muaf olmamıştır. Bu durum, dış politikada yürütmenin

[7] Driesen, "President Trump's Executive Orders and the Rule of Law", s.5.
[8] Robert J. Reinstein, "The Limits of Executive Power", *American University Law Review*, 59 (2009), s.337.
[9] Fabbrini, "The American System of Separated Government: An Historical-Institutional Interpretation", s.107.
[10] Peterson and Greene, "Why Executive–Legislative Conflict in the United States Is Dwindling", s.35.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

inisiyatifinin Anayasa'dan kaynaklandığını, ancak yasama denetimiyle birlikte gelen halkın dolaylı gözetiminin, demokratik süreçler açısından temel bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Senato, antlaşmalar üzerinde münhasır yetkiye sahip olmakla birlikte, Temsilciler Meclisi, dolaylı başlatma yetkisi aracılığıyla dış politika süreçlerinde etkili bir rol oynamaktadır. Mali ve askeri boyutları bulunan dış ilişkiler, Temsilciler Meclisi'nin artan etkisini görünür kılmaktadır. Her iki meclis de dış politika taslağının hazırlanmasında ve uygulamadaki sorumluluk paylaşımında aktif rol oynamakta; başkan ile karar alma sürecine katılmayı sürdürmektedir. Bu durum, dış politika alanında yürütme ile yasamanın sürekli bir etkileşim ve denge içinde olduğunu ortaya koymaktadır.[11]

ABD'de geniş (dış) politikaları içeren konular yürütme tarafından antlaşma yerine anlaşma yoluyla uygulanmaya elverişli hale getirilmektedir. Özellikle, "tavsiye ve onay" için Senato'ya sunulması gereken antlaşmalar ile Başkan'ın kendi takdirine bağlı olarak yürüttüğü yürütme anlaşmaları arasındaki yetki sınırının nerede çizileceği, ABD anayasal sisteminde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Antlaşmaların Senato'nun tavsiye ve onay sürecine tabi olması gerekirken, yürütme anlaşmalarının Başkan tarafından tek taraflı olarak yapılabilmesi, dış politika alanında anayasal yetki sınırlarının belirsizleşmesine yol açmış, Senato onayını gerektiren antlaşmalar ile başkanın takdirine bırakılmış yürütme anlaşmaları arasındaki ayrım, ABD anayasal düzeninde yürütme-yasama ilişkilerinin sınırını belirleyen temel bir tartışma alanı olmuştur. Özellikle dış politikayı ilgilendiren geniş kapsamlı meseleler, yürütme organı tarafından Senato onay sürecinin getirdiği kısıtlamalardan kaçınmak amacıyla, antlaşmalar yerine yürütme anlaşmaları yoluyla düzenlenmeye daha uygun olduğu kabul edilmektedir.[12]

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında belirginleşen ve yaklaşık otuz yıla yayılan hava savunma arayışı, basit bir teknik tedarik sürecini aşarak Türk-Amerikan ilişkilerinin en kapsamlı anayasal, siyasi ve stratejik krizlerinden birine dönüşmüştür. Bu süreç; Türkiye'nin egemenlik ve stratejik özerklik arayışı doğrultusunda kalıcı, teknoloji transferine açık ve ulusal denetime tabi bir hava savunma mimarisi kurma iradesi ile NATO'nun müşterek harekât kabiliyeti ve Amerikan savunma mimarisinin koruma mekanizmaları arasındaki uyuşmazlığı açıkça görünür kılmıştır.[13] Nitekim S-400 krizi, sadece Türkiye'nin tedarik tercihlerinden ibaret kalmamış; bir

11 Bradley, "Legislative-Executive Relatıons in the United States", *The Indian Journal of Political Science*, 19/2 (1958), s.100.

12 Bradley, "Legislative-Executive Relatıons in the United States", s.101.

13 Rahmi Erkut Erdinçler, Türkiye'de Ulusal Güvenlik ve Savunma Sanayii, Eylül 2021, Gazi Kitapevi, Ankara, s,139-140.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

müttefikin savunma tedariki gerekçesiyle Rus savunma sanayisiyle kurduğu angajmanın, Amerikan anayasal mekanizmaları ve kuvvetler ayrılığı prensipleri çerçevesinde nasıl yapısal bir yaptırım kalkanına çarptığını da somutlaştırmıştır.

Bu gerilimin anayasal boyutunu görünür kılan temel enstrüman, Kongre'nin bütçe ve dış ticaret denetim yetkilerine dayanan yasal sınırlamaları olmuştur. ABD savunma politikasının yıllık mali omurgasını oluşturan Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası (NDAA), yalnızca Pentagon harcamalarını yetkilendirmekle kalmamış; doğrudan bağlayıcı normlar vazederek F-35 Müşterek Taarruz Uçağı programına ilişkin hükümleri kurala bağlamıştır. Nitekim yürütme organının (Başkanlık makamı ve Pentagon) diplomasideki görece esnek manevra alanı, Kongre'nin NDAA metinlerine yerleştirdiği açık bloke hükümleriyle daraltılmıştır. Kongre, S-400 sisteminin F-35 platformunun teknik gizliliğini (özellikle radar izi, elektro-optik hedefleme ve elektronik harp yazılımları) Rusya menşeli sensörlerin istihbari erişimine açık hale getireceği gerekçesini yasalaştırmıştır. Bu doğrultuda kabul edilen yıllık NDAA düzenlemeleriyle Türkiye'nin konsorsiyum ortaklığından fiilen ve hukuken çıkarılması, Türk Hava Kuvvetleri için mülkiyeti tahsis edilmiş uçakların teslimatının askıya alınması ve nihayetinde üretilen jetlerin Amerikan Hava Kuvvetleri envanterine devredilmesi yasayla emredilmiştir.[14]

Meselenin diğer bir hukuki ve bağlayıcı ayağını ise, Kongre'nin 2017 yılında yürütmenin dış politika takdirini sınırlamak amacıyla neredeyse oy birliğiyle kabul ettiği ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (CAATSA) oluşturmuştur. CAATSA'nın 231. maddesi; Rusya Federasyonu'nun savunma veya istihbarat sektörleriyle "önemli düzeyde işlem" (significant transaction) gerçekleştiren kişi ve kurumlara karşı yaptırım uygulanmasını Başkan için bir takdir meselesi olmaktan çıkarıp emredici bir hukuki yükümlülük haline getirmiştir. Başkanın yaptırımları erteleme veya muafiyet tanıma (waiver) imkânı, Kongre tarafından son derece katı sertifikasyon şartlarına bağlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin S-400 bataryalarını teslim almasının ardından Savunma Sanayii Başkanlığı ve ilgili bürokratlara karşı yürürlüğe konan CAATSA yaptırımları ile Silah İhracatı Kontrol Yasası (AECA) kapsamındaki ihracat lisansı engelleri, Amerikan anayasal yapısında yasamanın "cüzdanın ve yasanın gücünü" (power of the purse and law) yürütmeye karşı nasıl bir dış politika kısıtlayıcısı olarak işlettiğini kanıtlamaktadır.[15]

[14] Erdinçler, Türkiye'de Ulusal Güvenlik ve Savunma Sanayii, s,152.
[15] Erdinçler, Türkiye'de Ulusal Güvenlik ve Savunma Sanayii, s,152.

Sonuç olarak F-35 ve S-400 krizi; ABD'de Başkanın diplomasiyi yürütme ve uluslararası ilişkileri yapılandırma yönündeki geniş takdir yetkisinin, Kongre'nin kanun yapma ve bütçe denetimi aracılığıyla inşa ettiği yasal bariyerleri aşamayacağını göstermiştir. Türkiye ile yürütme organı arasında uzlaşıya dayalı diplomatik formüller aransa dahi, söz konusu sınırlamaların doğrudan Kongre tarafından çıkarılan NDAA ve CAATSA normlarına dayanması, krizin aşılmasını yürütmenin tek taraflı idari tasarrufundan çıkararak zorunlu biçimde Kongre'nin yasama onayına tabi kılmıştır.

KAYNAKÇA

ABD Anayasası. https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm (e.t.06.04.2025)

Bradley, Phillips, "Legislative-Executive Relatıons in the United States", *The Indian Journal of Political Science*, 19/2 (1958), 93-114.

Driesen, David M. "President Trump's Executive Orders and the Rule of Law", *UMKC L. Rev*., 87 (2018), 1-34.

Erdinçler, Rahmi Erkut. Türkiye'de Ulusal Güvenlik ve Savunma Sanayii, Eylül 2021, Gazi Kitapevi, Ankara.

Fabbrini, Sergio. "The American System of Separated Government: An Historical-Institutional Interpretation", *International Political Science Review*, 20/1 (1999), 95-116.

Köse, Hacı Ömer. "Başkanlık Sisteminde Denge ve Denetim: Parlamentonun Yürütmeyi Denetleme İşlevi ve Parlamento Adına Yürütülen Sayıştay Denetiminin Önemi", *Sayıştay Dergisi,* 114 (2019), 7-31.

Peterson, Paul E. and Greene, Jay P. "Why Executive–Legislative Conflict in the United States Is Dwindling" *British Journal of Political Science*, 24/1 (1994), 33-55.

Reinstein, Robert J. "The Limits of Executive Power", *American University Law Review*, 59 (2009), 259- 337.

Turhan, Mehmet. *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*, (Diyarbakır: DÜHFY Yayınları, 1989).

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE BALKANS IN THE US NATIONAL SECURITY

Doç. Dr. TURGAY DEMİR
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, turgay.demir@erdogan.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-6526-0784

ABSTRACT

Because of its proximity particularly to the Eastern Europe, the Balkans have geographical significance to the US administrations during the Cold War as there was a competition between the US and the Soviet Union. Following the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, the security of Europe and the Balkans have become significant for the US presidents and governments in transforming the countries in this geography and inspiring the democratic transition in this region. Considering such a significance, this paper examines the Balkans in the US national security. By thematically analyzing the National Security Strategy documents signed and published by the US presidents between 2000 and 2026, the paper strives to answer the questions of how the Balkans have been conceptualized by the US governments and what type of themes the US governments have applied to conceptualize the Balkans in presenting their National Security Strategy documents. The paper argues that mainly the Democrat Party presidents attribute significance to the Balkans through the themes of democratization, stability and European economic or political integration. Findings address that except the second term of George W. Bush, which sees the North Atlantic Treaty Organization (NATO) as a key institution for the stability of the Balkans, the national security strategy documents of Republican presidents have not included the Balkans. The US presidents representing the Democrat Party, on the other hand, have approached the Balkans through the themes of stability, democracy/democratization, the security of Europe, particularly the Eastern Europe with the assistance of NATO and Euro-Atlantic integration.

Key words: US National Security, US Administration, National Security Strategy Documents, Europe, the Balkans

1. INTRODUCTION

Geographically, the Balkans include some parts of Europe, particularly the Eastern Europe, which was a quite controversial geography during the Cold War, because of the ongoing

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

competition between the United States and the Soviet Union. Even following the unexpected collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, the security of Europe and therefore indirectly the security of the Balkans have been significant for the US presidents and their governments. By taking into consideration to this significance, this paper analyzes the Balkans in the US national security through the National Security Strategy documents signed and published by the US presidents between 2000 and 2026. It attempts to answer the questions of how the Balkans have been conceptualized by the US governments and through which themes the National Security Strategy documents of each US government have presented the Balkans. The paper argues that mainly the Democrat Party presidents attribute significance to the Balkans in the context of democratization, stability and either political or economic European integration. Findings indicate that except the second term of George W. Bush which perceives the North Atlantic Treaty Organization (NATO) as a key institution for the stability of the Balkans, the National Security Strategy documents during the Republican presidents and their governments have not mentioned the Balkans. On the other hand, the US presidents representing the Democrat Party have approached the Balkans in the context of stability, democracy, democratization, the security of Europe, particularly the Eastern Europe through strengthening the European security with the assistance of NATO and Euro-Atlantic integration.

2. METHODOLOGY

NSS documents have been chosen for data collection due to the reasons below:

First, US presidents have become legally obligated to have the NSS documents prepared, signed and published during their presidency since the related regulation for its necessity passed from the US Congress in 1986 (Hemmer, 2015, p.3). Therefore, the NSS documents have become significant data collection resources in understanding fundamental foreign policy objectives, perceptions over the potential opportunities and threats, and plans to deal with those threats as well as foreign policy approaches and strategies of each US president and their governments (Demir, 2024a). Second, the executive branches of the US governments have an obligation to regularly prepare the NSS documents and submit them to the US Congress (Aygün, 2023, p.61) as characteristically reflecting the statements of the US governments (Hemmer, 2025, p.3), which potentially become a data collection resource for this research. Third, the NSS documents theoretically play a significant role as a guidance for the executive branches of the US governments engaged in the foreign policy-making and implementation processes (Hemmer, 2025, p.3). Fourth, the NSS documents demonstrate the combination of the divergent views,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

interests and influences of the executive branches of the US government such as the White House, the Departments of Defense, State, Homeland Security, Energy, Treasury, Commerce, Health and Human Services, intelligence agencies, and congressional committees (Ettinger, 2018, p.475). Finally, as a natural consequence of the aforementioned reasons, the NSS documents not only include but also propagate significant messages of US presidents and their governments to the world in addition to foreign policy priorities, approaches and critical points regarding the US national security.

For the data analysis, the paper embraces Braun and Clarke's inductive thematic analysis. In general, thematic content analysis is a method that helps researchers in revealing themes or topics related to the subject of analysis in qualitative data, or whether certain themes or topics are regularly included in a thematic sense (Maguire & Delahunt, 2017, p. 3352). In other words, thematic content analysis is a way that helps gradually identify the prominent issues or regularly repeated themes or topics in relation to the research topic (Braun & Clarke, 2006, p. 83). The inductive thematic content analysis, on the other hand, is a way of coding where the collected data is the main determinant and where research data is not placed into any predetermined theoretical framework (Braun & Clarke, 2006, p. 83). As suggested by Braun and Clarke (2023, p.2), this paper has applied the topic summary by considering the reflexivity of the researchers. After collecting data, I have analyzed them like below:

First, I have downloaded the NSS documents signed and published between 2000 and 2025. Second, I categorized the entire NSS documents chronologically by taking into consideration each president and their presidential terms. Third, I have used keywords "Balkan", and "the Balkans" for understanding in which context the Balkans are located in the NSS documents during the different presidential/governmental terms. Fourth, I began coding the data by identifying paragraphs including "the Balkans" in each document and for each presidential term respectively. My unit of analysis was a paragraph. I have chosen paragraphs as a unit for data coding because they allow me to identify the frequency of the Balkans in those documents and the details regarding the Balkans in the related parts of those documents (Doğan & Demir, 2026; Demir & Doğan, 2025, p.4152). Data coding has been conducted manually through the Microsoft word files.

This approach helps being aware of the following points. First, I have identified the approach of each NSS document and each US president and their governments toward the Balkans. Those details provide insights about the attitudes of each US presidency towards Balkans in the concentrated period of time. In this way, I have had a chance to evaluate how Democrat and

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Republican presidents approached the Balkans and compare those approaches either considering presidents' individual terms or considering different presidential terms in relation to their political parties. This approach also helped me to identify similarities and differences between each president and their terms respectively and also comprehend similarities and differences between presidents representing similar and different political parties toward Balkans.

3. ANALYSIS

In this section, the paper demonstrates the approaches of US presidents and their governments toward the Balkans in their National Security Strategy documents chronologically and respectively. George W. Bush became the US president in 2000 and he presided over the eight year period. Our findings address that during the first term of George W. Bush, the 2002 National Security Strategy document was signed and published in September 2002. This document did not include any information, statement or paragraph about the Balkans. During the second term of George W. Bush, the 2006 National Security Strategy document covered the Balkans while assessing the success and challenges over the national security goals of US provided in the 2002 document. In this context, the Bush administration perceived the NATO as an institution which would be leading the stability in the Balkans when discussing the necessity of improving US national relations with powerful countries as a significant part of the US national security (National Security Strategy, 2006, p.35).

Following the George W. Bush government, Barack Obama presided US for eight years. During two-term presidency, the May 2010 and February 2015 National Security Strategy documents were signed and published. The 2010 National Security Strategy document located the Balkans in the context of Europe and European allies. While the 2010 document emphasizing that the Obama administration aims at inspiring the greater integration of Europe through institutions like the European Union, prosperity and democratic transitions in the Eastern Europe, and the stability and democratization of the Balkans were seen as necessary conditions (National Security Strategy, 2010, p.42). Likewise, the 2015 National Security Strategy document underlines the US' profound commitment to Europe, mentions its historical and bilateral relations with the European countries as allies and encourages the countries in the geography of the Balkans and

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Eastern Europe for the European and Euro-Atlantic Integration (National Security Strategy, 2015, p.25).

After the Obama presidency, Donald J. Trump presided over the US for four-year period. The December 2017 National Security Strategy document of the Trump administration, similar to the first term of the George W. Bush government, did never mention the Balkans, even in the context of Europe, European security, NATO or European Union. The successor of Donald Trump, Joseph Biden signed and published the October 2022 National Security Strategy document. In this document, the Biden administration emphasizes strengthening the democratic institutions, rule of law and economic development in the Western Balkans. Similar to his first term, during the second term of the Donald Trump administration, the December 2025 National Security Strategy document did not encapsulate any information, statement or paragraph about the Balkans.

4. CONCLUSION

This paper has analyzed the Balkans in the US National security through the National Security Strategy documents signed and published by the US presidents between 2000 and 2026. It has tried to answer the questions of how the Balkans have been conceptualized by the US governments and which themes/topics have accompanied the Balkans in the National Security Strategy documents of each US government. The paper argues that mainly the Democrat Party presidents in the US attribute significance to the Balkans in the context of democratization, stability and European integration either political or economic one. The analysis shows that among the Republican president, only George W. Bush and its government attributed a significance to the Balkans in the 2006 National Security Strategy document. Accordingly, the 2006 NSS document emphasizes the NATO as a key institution for the stability of the Balkans. The 2002, 2017 and 2025 national security strategy documents of the Republican presidents, George W. Bush and Donald J Trump did not mention the Balkans or they did not have any information about the Balkans. Findings also address that the US presidents representing the Democrat Party seems to have approached the Balkans in the context of the themes of stability, democracy/democratization, the European security, particularly the security of Eastern Europe with the assistance of NATO and Euro-Atlantic integration.

.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REFERENCES

Aygün, B. (2023). Changing Dynamics in the International System: A Content and Discourse Analysis of U.S. National Strategy Documents in the Context of U.S.-China Rivalry. *Journal of Anadolu Strategy*, 5(2), 57-74.

Braun, V., & Clarke, V. (2023). Toward Good Practice in Thematic Analysis: Avoiding Common Problems and Be (com) ing a Knowing Researcher. *International Journal of Transgender Health*, 24(1), 1-6. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/26895269.2022.2129597

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Demir, T., & Doğan, M. (2025). International Framing Competition over the Women's Protection Units (YPJ): A Comparison between the American and Russian Media Framings. *Journal of Asian and African Studies*, 60(7), 4144-4169.

Demir, T. (2024a). "Barack Obama Dönemi Amerikan Büyük (Grand) Stratejisi ve ABD Dış Politikası (2009-2017)"/"The American Grand Strategy and Foreign Policy During the Obama Administration (2009-2017), Karakaya, İ. (Ed.) ABD Büyük (Grand) Stratejisi: Kavram, Temalar ve Tarihsel Süreç Perspektifinden ABD Dış Politikası/The American Grand Strategy: Concepts, Themes and Historical Perspectives of the American Foreign Policy, Nobel Bilimsel, Ankara, 471-498.

Ettinger, A. (2018). Trump's National Security Strategy: "America First" Meets the Establishment. *International Journal*, 73(3), 474-483.

Hemmer, C. (2015). *American Pendulum: Recurring Debates in US Grand Strategy*. Cornell University Press.

The National Security Strategy of the United States of America (October 2022), https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf (Accessed: 28 May 2024)

The National Security Strategy of the United States of America (February 2015), https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/ (Accessed: 28 May 2024)

The National Security Strategy of the United States of America (May 2010), https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/ (Accessed: 28 May 2024)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

The National Security Strategy of the United States of America (March 2006), https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/ (Accessed: 28 May 2024)

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GLOBAL INTERNATIONAL RELATIONS AS PASSIVE REVOLUTION: A MARXIST RE-EVALUATION OF THE CRITIQUE OF EUROCENTRISM

Dr. Öğr. Üyesi, YASİN AVCI
Selçuk Üniversitesi, yasinavci@selcuk.edu.tr- 0000-0002-1909-4778
Yüksek Lisans Öğrencisi, RAVZA DİLARA KÖŞGER
Yıldız Teknik Üniversitesi, dilarakosger2001@gmail.com- 0009-0007-1852-598X

ABSTRACT

Global International Relations (Global IR) emerged as one of the critical responses to the problem of Eurocentrism in International Relations (IR). As a solution, Global IR asserts that the discipline should be pluralised by being enriched with non-Western historical experiences, theories and epistemological perspectives. The suggestion in this study is that the attempt of Global IR to pluralise the discipline could not adequately grasp the historical and material foundations of the Eurocentrism problem within IR. Global IR has pushed the structural relationship regarding the problem of Eurocentrism, including uneven development of capitalism, to the background because Global IR deals with the problem on an ideational basis, in a way similar to the epistemic bias and cultural exclusion in IR. This study, in which the historical materialist approach was used, considers the problem of Eurocentrism in IR as a superstructural expression of the capitalist mode of production within the discipline. For this reason, the study suggests that Global IR, having missed the core of Eurocentrism, functions as a passive revolution -conceptualised by Antonio Gramsci- that limits, transforms, and domesticates radical criticisms of IR while incorporating them into the discipline and co-opting them to the reproduction of the current liberal disciplinary hegemony. Thus, the concept of passive revolution was used in the study not as a historical category explaining the transformation of political power, but as a framework analysing hegemonic reproduction at the disciplinary level. As a result, the problem of Eurocentrism was argued in the study as not a matter of cultural or epistemic exclusion, but rather as a problem of capital-centrism.

Keywords: International Relations, Global International Relations, Eurocentrism, Passive Revolution, capital-centrism.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASI ÇERÇEVESİNDE KARBON MUHASEBESİNİN KURUMSAL RAPORLAMAYA ENTEGRASYONU

Dr. Öğr. Görevlisi, ABDULLAH YILDIZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi, ayildiz@erbakan.edu.tr, 0000-0002-5456-1722

ÖZET

İklim değişikliğiyle mücadele politikalarının sıkılaştırılması ve karbon fiyatlandırma rejimlerinin yaygınlaştırılması sonucunda sera gazı salımlarının finansal bilgi sistemleriyle ilişkilendirilmesi zorunlu kılınmıştır. Avrupa Birliği tarafından yürürlüğe konulan Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması aracılığıyla ihracatçı işletmelerden ürün temelinde gömülü salım bildirimi talep edilmekte ve bu bildirimlerin doğrulanabilir muhasebe kayıtlarına dayandırılması beklenmektedir. Bu çalışmada karbon muhasebesi uygulamalarının işletmelerin mevcut raporlama sistemlerine entegrasyonu kavramsal düzeyde incelenmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi benimsenmiştir. Uluslararası sürdürülebilirlik raporlama standartları, sera gazı hesaplama protokollerinin temel esasları, Türkiye Muhasebe Standartları ile ulusal çevre mevzuatı metinleri karşılaştırmalı biçimde çözümlenmiştir. Elde edilen veriler muhasebenin ölçme, kaydetme ve raporlama işlevleri üzerinden içerik analizi yoluyla yorumlanmıştır.

İnceleme sonucunda karbon varlıklarının ve karbon yükümlülüklerinin finansal tablolarda tanınmasına ilişkin ortak bir ölçüm esasının oluşturulamadığı saptanmıştır. Salım izinlerinin kimi uygulamalarda maddi olmayan duran varlık, kimi uygulamalarda ise stok kalemi olarak sınıflandırıldığı görülmüştür. Doğrudan salımlar ile tedarik zincirinden kaynaklanan dolaylı salımların maliyet dağıtım anahtarlarıyla ilişkilendirilmesinde yöntemsel farklılıklar belirlenmiştir. Söz konusu farklılıkların karşılaştırılabilirliği zayıflattığı ve doğrulama süreçlerinde belirsizlik yarattığı değerlendirilmiştir. Salım verilerinin büyük ölçüde muhasebe biriminin dışında üretildiği ve finansal kayıt düzeniyle eşleştirilmediği tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında karbon verilerinin ayrı bir yardımcı defter düzeni içinde izlenmesine, salım kayıtlarının maliyet muhasebesi hesap planıyla eşleştirilmesine ve denetlenebilir bir iz bırakacak biçimde belgelendirilmesine dayanan bir çerçeve önerilmiştir. Önerilen çerçevenin ihracatçı imalat işletmelerinde uyum maliyetlerinin öngörülebilirliğini ve sürdürülebilirlik beyanlarının güvenilirliğini artırabileceği ileri sürülmüştür. Meslek mensuplarının sera gazı ölçüm esasları konusunda yetkinleştirilmesinin ise belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Karbon Muhasebesi, Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması, Sera Gazı Salımı, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Çevresel Muhasebe

1. GİRİŞ

İklim değişikliğiyle mücadelede benimsenen politika araçlarının niteliği son yirmi yıl içinde köklü biçimde değişmiştir. Gönüllü beyan ve itibar yönetimi esasına dayanan ilk dönem

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

uygulamalarının yerini, salım miktarının doğrudan parasal bir yükümlülüğe dönüştürüldüğü fiyatlandırma rejimleri almıştır. Avrupa Birliği Salım Ticareti Sistemi bu dönüşümün en geniş ölçekli örneğini oluşturmaktadır. Salım miktarının bir maliyet unsuru olarak tanımlanmasıyla birlikte çevresel performansın finansal bilgi sistemleriyle ilişkilendirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Muhasebe disiplininin bu alandaki işlevi, çevresel etkilerin niteliksel biçimde açıklanmasının ötesine geçerek ölçme, kaydetme ve doğrulanabilir biçimde raporlama boyutlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir [1].

Karbon muhasebesi kavramı literatürde tek bir tanım altında toplanamamıştır. Stechemesser ve Guenther tarafından gerçekleştirilen sistematik derlemede kavramın ulusal, bölgesel, işletme ve ürün düzeylerinde birbirinden farklı anlamlarla kullanıldığı ortaya konulmuştur [2]. Ascui ve Lovell ise karbon muhasebesinin fiziksel, siyasal, piyasa kurucu, finansal ve sosyal boyutlara karşılık gelen beş ayrı çerçeve içinde anlamlandırıldığını belirtmiş ve bu çerçevelerin çakışmasından doğan gerilimlerin uygulamada tutarsızlık ürettiğini savunmuştur [3]. Söz konusu kavramsal parçalanma, salım verisinin muhasebe sistemine yerleştirilmesini güçleştiren temel etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa Birliği tarafından 10 Mayıs 2023 tarihinde kabul edilen 2023/956 sayılı Tüzük ile Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması yürürlüğe konulmuştur [4]. Mekanizmanın temel amacı, Birlik içindeki üreticilerin karbon fiyatlandırması nedeniyle üstlendiği maliyet ile ithal ürünlerin taşıdığı karbon maliyeti arasındaki farkın giderilmesi ve karbon kaçağı riskinin azaltılmasıdır. Çimento, demir çelik, alüminyum, gübre, elektrik ve hidrojen ürün gruplarında Birliğe yapılan ithalat, ürüne gömülü salım miktarının bildirilmesi koşuluna bağlanmıştır. 1 Ekim 2023 tarihinde başlayan geçiş döneminde yalnızca üçer aylık bildirim yükümlülüğü aranmış, 2023/1773 sayılı Uygulama Tüzüğü ile bildirimlerin biçimi ve hesaplama esasları ayrıntılandırılmıştır [5]. Kesin dönemde ise bildirilen gömülü salım miktarına karşılık gelen sertifikaların satın alınması öngörülmüştür.

Mekanizmanın Türkiye açısından taşıdığı önem, ihracat yapısının bileşiminden kaynaklanmaktadır. Kapsama alınan ürün gruplarının önemli bir bölümünde Avrupa Birliği pazarının başlıca hedef pazar konumunda bulunduğu bilinmektedir. Saraçoğlu ve Kutlu tarafından yapılan değerlendirmede mekanizmanın demir çelik ve çimento sektörlerinde belirgin bir maliyet baskısı oluşturacağı belirtilmiştir [6]. İmer-Ertunga ve Seyhun ihracat kayıplarının sektörel yoğunlaşma düzeyiyle birlikte arttığını saptamıştır [7]. Beder tarafından ana metaller sektörü üzerinde yürütülen çözümlemede rekabet gücünün karbon yoğunluğuyla ters yönlü biçimde değiştiği gösterilmiştir [8]. Celik ve diğerleri ise Türkiye, Ukrayna ve Sırbistan üzerinde yaptıkları karşılaştırmada kamu otoritelerinin üretim sübvansiyonlarını artırarak uyum maliyetini dengelemeye yöneldiğini ortaya koymuştur [9].

Ulusal politika düzleminde de bu yönde adımlar atılmıştır. 2021/15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yürürlüğe konulan Yeşil Mutabakat Eylem Planı, sınırda karbon düzenlemelerine uyumu öncelikli başlıklardan biri olarak tanımlamıştır [10]. 7552 sayılı İklim Kanunu ile ulusal salım ticaret sisteminin kurulmasına ilişkin yasal zemin oluşturulmuştur [11]. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları ise belirli ölçek ölçütlerini karşılayan işletmeler bakımından iklimle ilgili açıklamaları zorunlu hale getirmiştir [12].

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Buna karşılık düzenleyici çerçevedeki hızlı gelişmenin muhasebe uygulamasında karşılık bulduğunu söylemek güçtür. Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması kapsamında talep edilen bildirimlerin doğrulanabilir kayıtlara dayandırılması beklenmekte, ancak salım verisi işletmelerin büyük bölümünde muhasebe biriminin dışında üretilmektedir. Üretim planlama, enerji yönetimi ve çevre birimlerince oluşturulan bu veriler çift taraflı kayıt disiplinine tabi tutulmamakta ve belge düzeniyle desteklenmemektedir. Ortaya çıkan kopukluk, hem bildirimlerin güvenilirliğini hem de uyum maliyetlerinin öngörülebilirliğini zayıflatmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, karbon muhasebesi uygulamalarının işletmelerin mevcut kurumsal raporlama sistemlerine entegrasyonunu kavramsal düzeyde çözümlemek ve söz konusu entegrasyonu mümkün kılacak bir çerçeve önermektir. Araştırmada üç soruya yanıt aranmıştır. Birincisi, karbon varlıklarının ve karbon yükümlülüklerinin finansal tablolara alınmasında hangi ölçüm esaslarının benimsendiğidir. İkincisi, kurumsal düzeyde üretilen salım verisi ile ürün temelinde talep edilen gömülü salım verisi arasında nasıl bir bağlantı kurulabileceğidir. Üçüncüsü, salım kayıtlarının denetlenebilir bir iz bırakacak biçimde muhasebe düzenine yerleştirilmesinin hangi koşullara bağlı olduğudur.

Çalışmanın izleyen bölümünde karbon muhasebesinin kavramsal temelleri ile mekanizmanın bilgi talepleri ortaya konulmuş ve araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde doküman incelemesinden elde edilen bulgular dört başlık altında tartışılmıştır. Dördüncü bölümde önerilen entegrasyon çerçevesi sunulmuş ve çalışmanın sınırlılıkları belirtilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

2.1. Karbon Muhasebesinin Kavramsal Temelleri

Karbon muhasebesi, sera gazı salımlarının belirli bir sınır içinde ölçülmesi, kayda alınması ve ilgili taraflara raporlanması işlemlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Tanımın kapsamı, uygulamanın hangi düzeyde yürütüldüğüne göre farklılaşmaktadır. Stechemesser ve Guenther kavramın literatürde yaklaşık kırk farklı terimle karşılandığını belirlemiş ve bu terimlerin ölçüm birimi, sınır tanımı ve muhatap kitle bakımından birbirinden ayrıştığını göstermiştir [2]. Fiziksel birimlerle yürütülen hesaplamaların parasal birimlere dönüştürülmesi aşamasında ortaya çıkan yöntemsel boşluk, kavramın finansal muhasebe ile bütünleşmesini geciktiren başlıca etken olarak tanımlanmıştır.

Ascui ve Lovell tarafından geliştirilen çerçeve yaklaşımı, karbon muhasebesinin taşıdığı anlam çokluğunu açıklamak bakımından yol gösterici olmuştur. Yazarlar fiziksel, siyasal, piyasa kurucu, finansal ve sosyal olmak üzere beş çerçeve tanımlamış ve aynı verinin farklı çerçeveler içinde farklı amaçlara hizmet ettiğini belirtmiştir [3]. Bir tesisin salım envanteri fiziksel çerçevede bir ölçüm sonucu iken, piyasa kurucu çerçevede alınıp satılabilir bir hakkın dayanağını oluşturmaktadır. Çerçeveler arasındaki bu geçişkenlik, muhasebe uygulamasında hangi varlık tanımının esas alınacağı sorusunu belirsiz bırakmaktadır.

Yönetim muhasebesi yazınında karbon verisinin performans ölçümü ve kontrol sistemleriyle ilişkisi ayrıca tartışılmıştır. Hartmann, Perego ve Young karbon performansının işletme içi sorumluluk merkezlerine dağıtılmasında ciddi ölçüm güçlükleriyle karşılaşıldığını

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ve mevcut kontrol araçlarının bu amaca uyarlanmadığını ileri sürmüştür [13]. Ratnatunga ve Balachandran ise küresel ısınmanın maliyet ve yönetim muhasebesi mesleği üzerindeki etkilerini değerlendirmiş, karbon maliyetlerinin ürün maliyetlerine yansıtılmasının meslek mensuplarından yeni bir yetkinlik seti talep ettiğini belirtmiştir [14]. Bebbington ve Larrinaga-González tarafından yapılan erken dönem değerlendirmede ise karbon ticaretinin muhasebe ve raporlama boyutunda çözülmemiş sorunlar barındırdığına dikkat çekilmiştir [15].

2.2. Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizmasının Bilgi Talepleri

Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması, ithalatçı konumundaki bildirim yükümlüsünden ürüne gömülü salım miktarını bildirmesini talep etmektedir. Gömülü salım kavramı, ürünün üretim süreci boyunca ortaya çıkan doğrudan salımları ve belirli koşullarda üretimde kullanılan elektriğin yol açtığı dolaylı salımları kapsamaktadır. Hesaplama birimi tesis düzeyinde tanımlanmakta, elde edilen toplam salım miktarı üretilen ürün miktarına bölünerek birim ürün başına gömülü salım değerine ulaşılmaktadır. Öncül maddelerin taşıdığı salımlar da nihai ürünün gömülü salım değerine eklenmektedir [5].

Geçiş döneminde varsayılan değerlerin kullanılmasına belirli sınırlar içinde izin verilmiş olsa da kesin dönemde gerçek değerlerin esas alınması öngörülmüştür. Gerçek değerlerin kullanılabilmesi için üretim tesisinin izleme ve raporlama sistemini belgelendirmesi ve bağımsız doğrulayıcı tarafından onaylanmış veri sunması gerekmektedir. Bu koşul, salım verisinin üretim kayıtlarıyla ve dolayısıyla maliyet muhasebesi verileriyle tutarlı biçimde eşleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Mekanizmanın ekonomik etkilerine yönelik çalışmalarda uyum yükünün ülkeler ve sektörler arasında eşit dağılmadığı gösterilmiştir. Magacho, Espagne ve Godin gelişmekte olan ülkelerin ihracat yapısının mekanizmaya karşı daha kırılgan olduğunu saptamıştır [16]. Perdana ve Vielle en az gelişmiş ülkeler bakımından telafi edici düzenlemelerin gerekliliğini vurgulamıştır [17]. Amendola tarafından yapılan çözümlemede ise etkilerin yalnızca üçüncü ülkelerle sınırlı kalmadığı ve Birlik içindeki üye devletler arasında da farklılaştığı ortaya konulmuştur [18]. Türkiye özelinde Bayat, Özsalman ve Derindağ ithalat talep esnekliği üzerinden ihracat kırılganlığını ölçmüş [19], Seyfert ve Özcan ise Almanya ile Türkiye arasındaki ticaret üzerindeki olası etkileri değerlendirmiştir [20].

Bu bulgular topluca değerlendirildiğinde, mekanizmanın işletmeler açısından bir ticaret politikası konusu olmaktan çıkarak bir bilgi üretimi ve belgelendirme sorununa dönüştüğü görülmektedir. Maliyet baskısının büyüklüğü kadar, bu baskının hangi veriye dayanarak hesaplanacağı da belirleyici konuma gelmiştir.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi benimsenmiştir. Doküman incelemesi, araştırma konusuna ilişkin yazılı kaynakların sistematik biçimde çözümlenmesine dayanan ve kavramsal nitelikli sorularda tercih edilen bir yöntemdir. Yöntemin seçilmesinde, incelenen alanın düzenleyici metinler çevresinde biçimlenmesi ve uygulama verisinin henüz geçiş dönemiyle sınırlı bulunması etkili olmuştur.

İncelemeye konu edilen doküman kümesi dört öbekte toplanmıştır. Birinci öbekte Avrupa Birliği düzenlemeleri, ikinci öbekte uluslararası hesaplama ve raporlama standartları,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

üçüncü öbekte ulusal düzenlemeler, dördüncü öbekte ise konuya ilişkin hakemli yayınlar yer almıştır. Doküman kümesinin bileşimi Çizelge 1 üzerinde gösterilmiştir.

Çözümleme aşamasında içerik analizi uygulanmıştır. Kategoriler tümdengelimli biçimde oluşturulmuş ve muhasebenin ölçme, kaydetme ve raporlama işlevlerine karşılık gelecek şekilde tanımlanmıştır. Ölçme kategorisinde salım miktarının hangi sınır ve hangi birim üzerinden belirlendiği, kaydetme kategorisinde elde edilen verinin hesap planı içinde nasıl izlendiği, raporlama kategorisinde ise bilginin hangi biçimde ve hangi muhataba sunulduğu incelenmiştir. Her doküman üç kategori bakımından ayrı ayrı kodlanmış ve kodlar arasındaki örtüşme ile ayrışma noktaları belirlenmiştir.

Araştırmanın geçerliliğini güçlendirmek amacıyla düzenleyici metinlerin yalnızca resmî kaynaklarından yararlanılmış ve ikincil aktarımlara dayanılmamıştır. Kodlama işlemi iki aşamada yinelenmiş, aşamalar arasında ortaya çıkan farklılıklar ilgili metne geri dönülerek giderilmiştir.

Çizelge 1. Doküman İncelemesine Konu Edilen Kaynak Kümesi

Öbek	Kaynak Türü	İncelenen Metinler
I	Avrupa Birliği düzenlemeleri	2023/956 sayılı Tüzük, 2023/1773 sayılı Uygulama Tüzüğü, 2022/2464 sayılı Direktif
II	Uluslararası standart ve protokoller	IFRS S2, IFRIC 3, Sera Gazı Protokolü Kurumsal Standardı
III	Ulusal düzenlemeler	TSRS 1 ve TSRS 2, TMS 2, TMS 20, TMS 37, TMS 38, 7552 sayılı İklim Kanunu, Yeşil Mutabakat Eylem Planı
IV	Hakemli yayınlar	Karbon muhasebesi, salım izinlerinin muhasebeleştirilmesi ve mekanizmanın ekonomik etkileri konulu yirmi makale

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Doküman incelemesinden elde edilen bulgular dört başlık altında toplanmıştır. Bulguların tamamı, karbon verisinin muhasebe sistemine yerleştirilmesinin önündeki engellerin teknik olmaktan çok yapısal nitelik taşıdığına işaret etmektedir.

3.1. Salım İzinlerinin Sınıflandırılmasında Ortak Ölçüm Esasının Bulunmaması

Salım izinlerinin finansal tablolarda nasıl gösterileceği sorusu, ilgili literatürde yirmi yılı aşkın süredir tartışılmakta ve bugüne kadar bağlayıcı bir uzlaşıyla sonuçlanmamıştır. Uluslararası Finansal Raporlama Yorumları Komitesi tarafından Aralık 2004 tarihinde yayımlanan IFRIC 3 sayılı Yorum, salım izinlerinin maddi olmayan duran varlık olarak tanınmasını, devlet tarafından bedelsiz tahsis edilen kısmın devlet teşviki olarak kaydedilmesini ve gerçekleşen salımlar için karşılık ayrılmasını öngörmüştür. Yorum, ölçüm ve raporlama arasında yarattığı uyumsuzluk gerekçesiyle Haziran 2005 tarihinde geri çekilmiştir [21].

Uyumsuzluğun kaynağı, varlık ile yükümlülüğün farklı esaslara göre ölçülmesidir. Maddi olmayan duran varlık olarak tanınan iznin maliyet bedeliyle izlenmesi, buna karşılık salım yükümlülüğünün ölçüm tarihindeki piyasa fiyatı üzerinden hesaplanması, gerçekleşmemiş değer değişimlerinin kâr veya zarar tablosuna yansımasına yol açmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Yeniden değerleme yönteminin seçilmesi durumunda değer artışı diğer kapsamlı gelir içinde gösterilirken, yükümlülükteki artışın kâr veya zarara alınması sonucu doğmakta ve iki kalem arasındaki ekonomik bağ muhasebe düzleminde kopmaktadır.

Yorumun geri çekilmesinin ardından uygulamada belirgin bir çeşitlenme gözlenmiştir. Warwick ve Ng, Avrupa Birliği içindeki işletmelerin salım izinlerini birbirinden farklı biçimlerde muhasebeleştirdiğini ve bu durumun finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini zayıflattığını saptamıştır [22]. Haupt ve Ismer, mevcut standart setinin salım ticaret sistemini gerçeğe uygun biçimde yansıtmakta yetersiz kaldığını ileri sürmüş ve bütüncül bir ölçüm esası önermiştir [23]. Giner ise tartışmanın kapanmadığını belirterek karbon varlıklarının niteliğine ilişkin kavramsal belirsizliğin sürdüğünü vurgulamıştır [24]. Cook tarafından yapılan çözümlemede salım hakkının maliyetsiz bir faaliyetten piyasa işlemine dönüşme sürecinin muhasebe kavramlarını zorladığı gösterilmiştir [25]. Lovell ve diğerleri Avrupa ölçeğinde yürüttükleri örnek olay incelemesinde uygulamanın standart yokluğunda meslekî yargıya bırakıldığını ortaya koymuştur [26].

Türkiye yazınında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Poroy Arsoy, Kardeş Selimoğlu ve Bora Kılınçarslan, Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında karbon salımlarının muhasebeleştirilmesini incelemiş ve TMS 38, TMS 20 ile TMS 37 arasında kurulacak ilişkinin tek bir biçimde tanımlanmadığını belirtmiştir [27]. Öktem, karbon salım işlemlerinin tekdüzen hesap planı içinde izlenmesine yönelik bir kayıt düzeni önermiş ve mevcut hesap yapısının bu işlemleri karşılamakta yetersiz kaldığını ifade etmiştir [28]. Kurt ise kurumsal yönetim kalitesinin karbon salım açıklamaları üzerindeki etkisini ölçmüş ve pay sahipleri ile kamuyu aydınlatma boyutlarının anlamlı bir etki üretmediğini saptamıştır [29].

Salım izinlerinin sınıflandırılmasında benimsenebilecek başlıca seçenekler ve bu seçeneklerin finansal tablolar üzerindeki etkileri Çizelge 2 üzerinde karşılaştırılmıştır.

Çizelge 2. Salım İzinlerinin Sınıflandırma Seçenekleri ve Finansal Tablolara Etkisi

Sınıflandırma Seçeneği	Dayanak Standart	Ölçüm Esası	Ortaya Çıkan Sorun
Maddi olmayan duran varlık	TMS 38	Maliyet veya yeniden değerleme	Değer artışının diğer kapsamlı gelirde, yükümlülük artışının kâr veya zararda gösterilmesi
Stok	TMS 2	Maliyet ile net gerçekleşebilir değerin düşük olanı	İznin üretim sürecinde tüketilen bir girdi sayılmasının kavramsal olarak tartışmalı olması
Finansal araç	TFRS 9	Gerçeğe uygun değer	Sözleşmeye dayalı bir hak bulunmaması nedeniyle tanım koşulunun karşılanmaması
Devlet teşviki	TMS 20	Bedelsiz tahsiste gerçeğe uygun değer	Ertelenmiş gelirin hangi sürede sonuç hesaplarına aktarılacağının belirsiz kalması
Karşılık	TMS 37	Yükümlülüğü karşılamak için gereken tutarın en iyi tahmini	Tahmin döneminde fiyat oynaklığının yükümlülük tutarını dalgalandırması

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

3.2. Kapsam Sınırlarının ve Maliyet Dağıtım Anahtarlarının Uyumsuzluğu

İkinci bulgu kümesi, salım miktarının hangi sınır içinde ölçüleceği sorusuyla ilgilidir. Sera Gazı Protokolü Kurumsal Standardı, salımları kaynağına göre üç kapsama ayırmaktadır. Birinci kapsam işletmenin sahip olduğu veya denetlediği kaynaklardan çıkan doğrudan salımları, ikinci kapsam satın alınan enerjinin üretiminden kaynaklanan dolaylı salımları, üçüncü kapsam ise değer zincirinin geri kalanında ortaya çıkan diğer dolaylı salımları kapsamaktadır. Standart, işletme sınırının pay oranı yaklaşımıyla veya denetim yaklaşımıyla belirlenmesine izin vermektedir [30].

Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ise farklı bir sınır tanımı benimsemektedir. Ölçüm birimi işletme değil tesistir ve hesaplama, ürün grubu temelinde yapılmaktadır. Doğrudan salımlar ile üretimde kullanılan elektriğin yol açtığı dolaylı salımlar belirli ürün gruplarında hesaba katılırken, değer zincirinin bütünü kapsam dışında bırakılmaktadır. Buna karşılık öncül maddelerin taşıdığı salımlar nihai ürünün gömülü salım değerine dâhil edilmektedir [5]. Ortaya çıkan tablo, kurumsal raporlama için üretilen verinin mekanizma bildirimlerinde doğrudan kullanılamamasına yol açmaktadır. İki sınır anlayışı arasındaki ayrışma Görsel 1 üzerinde gösterilmiştir.

Sınır ayrışmasının pratik sonucu, ölçüm sonuçlarının ürün maliyetlerine dağıtılmasında ortaya çıkmaktadır. Tesis düzeyinde toplanan salım miktarının birden çok ürüne dağıtılması bir anahtar seçimini gerektirmektedir. İncelenen metinlerde üretim miktarı, enerji tüketimi, makine saati ve doğrudan işçilik saati anahtarlarının farklı bağlamlarda kullanıldığı belirlenmiştir. Anahtar seçiminin birim ürün başına gömülü salım değerini doğrudan etkilediği ve aynı tesis için birbirinden belirgin biçimde ayrılan sonuçlar üretebildiği görülmüştür. Dağıtım anahtarının maliyet muhasebesinde kullanılan anahtarla aynı olmaması durumunda ise salım verisi ile maliyet verisi arasında mutabakat kurulamamaktadır.

Bu durum, karbon muhasebesinin bir raporlama sorunu olmaktan çok bir maliyet muhasebesi sorunu olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Hartmann ve diğerlerinin sorumluluk merkezleri bakımından dile getirdiği güçlük, mekanizmanın ürün temelli yapısı nedeniyle daha da belirginleşmektedir [13].

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

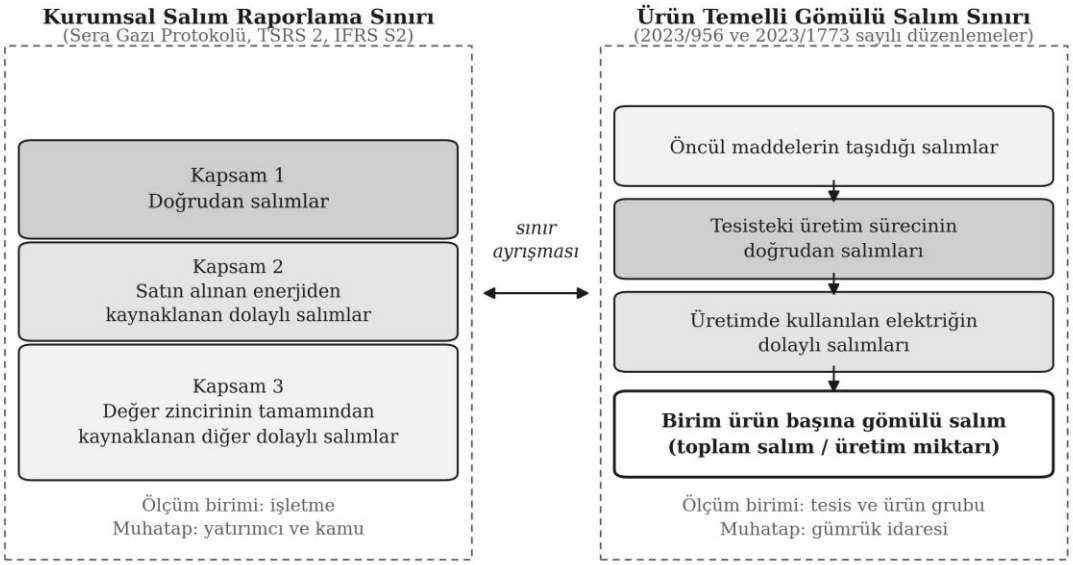

Görsel 1. Kurumsal Salım Raporlama Sınırı ile Ürün Temelli Gömülü Salım Sınırının Karşılaştırılması

3.3. Salım Verisinin Muhasebe Kayıt Düzeninden Kopuk Üretilmesi

Üçüncü bulgu kümesi, salım verisinin işletme içinde nerede üretildiğiyle ilgilidir. İncelenen metinlerde ölçüm ve izleme yükümlülüğünün çevre yönetimi, enerji yönetimi ve üretim planlama birimlerine bırakıldığı, muhasebe biriminin sürece yalnızca raporlama aşamasında dâhil edildiği görülmüştür. Söz konusu iş bölümü, verinin oluşturulduğu anda bir belgeye bağlanmamasına ve çift taraflı kayıt disiplininin dışında kalmasına yol açmaktadır.

Muhasebe sisteminin güvenilirliği, kaydın bir belgeye dayanması ve belgeden kayda, kayıttan finansal tabloya uzanan izin kesintisiz biçimde sürdürülebilmesi esasına dayanmaktadır. Salım verisinde bu izin kurulamaması, doğrulama sürecinde bağımsız doğrulayıcının yeniden hesaplama yapmasını gerektirmektedir. Yeniden hesaplama ihtiyacı doğrulama maliyetini yükseltmekte ve doğrulama süresini uzatmaktadır. Ascui ve Lovell tarafından tanımlanan fiziksel çerçeve ile finansal çerçeve arasındaki geçişin kurumsal düzeyde sağlanamaması, bu bulgunun kavramsal karşılığını oluşturmaktadır [3].

Verinin muhasebe dışında üretilmesinin ikinci sonucu, dönemsellik ilkesiyle ilgilidir. Salım ölçümleri çoğunlukla yıllık envanter dönemleri için toplanmakta, buna karşılık finansal raporlama ara dönemleri de kapsamaktadır. Ara dönem finansal tablolarında karbon yükümlülüğünün tutarının tahmine dayalı biçimde belirlenmesi, tahminin dayanağının belgelendirilememesi durumunda denetim riskini artırmaktadır.

3.4. Raporlama Çerçeveleri Arasındaki Eşleşme Sorunu

Dördüncü bulgu kümesi, işletmelerin aynı anda uymak durumunda kaldığı raporlama çerçeveleri arasındaki ayrışmayla ilgilidir. Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu tarafından Haziran 2023 tarihinde yayımlanan IFRS S2 sayılı Standart, iklimle ilgili risk ve fırsatların yönetişim, strateji, risk yönetimi ile ölçüt ve hedefler başlıkları altında açıklanmasını öngörmektedir [31]. Standardın Türkiye uyarlaması olan TSRS 2, Resmî Gazete'de

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yayımlanarak belirli ölçek ölçütlerini karşılayan işletmeler bakımından zorunlu hale getirilmiştir [12]. Avrupa Birliği tarafında ise 2022/2464 sayılı Direktif ile kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması kapsam ve içerik bakımından genişletilmiştir [32].

Söz konusu çerçevelerin tamamı işletme düzeyinde bilgi talep etmektedir. Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ise ürün düzeyinde bilgi talep etmektedir. Ayrışma yalnızca ayrıntı düzeyiyle sınırlı kalmamakta, muhatap kitle, doğrulama rejimi ve yaptırım biçimi bakımından da sürmektedir. Sürdürülebilirlik raporlamasında bilgi yatırımcıya ve kamuya sunulurken, mekanizma bildiriminde bilgi gümrük idaresine sunulmakta ve doğrudan parasal bir yükümlülük doğurmaktadır. Çerçeveler arasındaki temel farklılıklar Çizelge 3 üzerinde özetlenmiştir.

İki bilgi akışının birbirinden bağımsız biçimde yürütülmesi, aynı fiziksel olgunun iki ayrı sistemde ve çoğu kez birbirini tutmayan büyüklüklerle raporlanması sonucunu doğurmaktadır. Tutarsızlığın kamuya açık raporlar üzerinden görünür hale gelmesi, sürdürülebilirlik beyanlarının güvenilirliğini zedeleyen bir itibar riski oluşturmaktadır.

Çizelge 3. Karbon Bilgisi Talep Eden Çerçevelerin Karşılaştırılması

Ölçüt	**TSRS 2 ve IFRS S2**	**2022/2464 sayılı Direktif**	**Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması**
Raporlama birimi	İşletme	İşletme ve değer zinciri	Tesis ve ürün grubu
Salım kapsamı	Kapsam 1, 2 ve 3	Kapsam 1, 2 ve 3	Doğrudan salımlar ve belirli dolaylı salımlar
Muhatap	Yatırımcı ve kamu	Kamu ve paydaşlar	Gümrük idaresi
Doğrulama	Güvence denetimi	Güvence denetimi	Akredite doğrulayıcı onayı
Yaptırım	Kamuyu aydınlatma yaptırımı	Kamuyu aydınlatma yaptırımı	Sertifika bedeli ve idari para cezası

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Doküman incelemesinden elde edilen bulgular, karbon verisinin kurumsal raporlamaya entegrasyonunun ayrı bir standart beklenmeden işletme düzeyinde kurulabilecek bir kayıt düzeniyle sağlanabileceğini göstermektedir. Bu amaçla dört bileşenden oluşan bir çerçeve önerilmiştir. Çerçevenin yapısı Görsel 2 üzerinde gösterilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

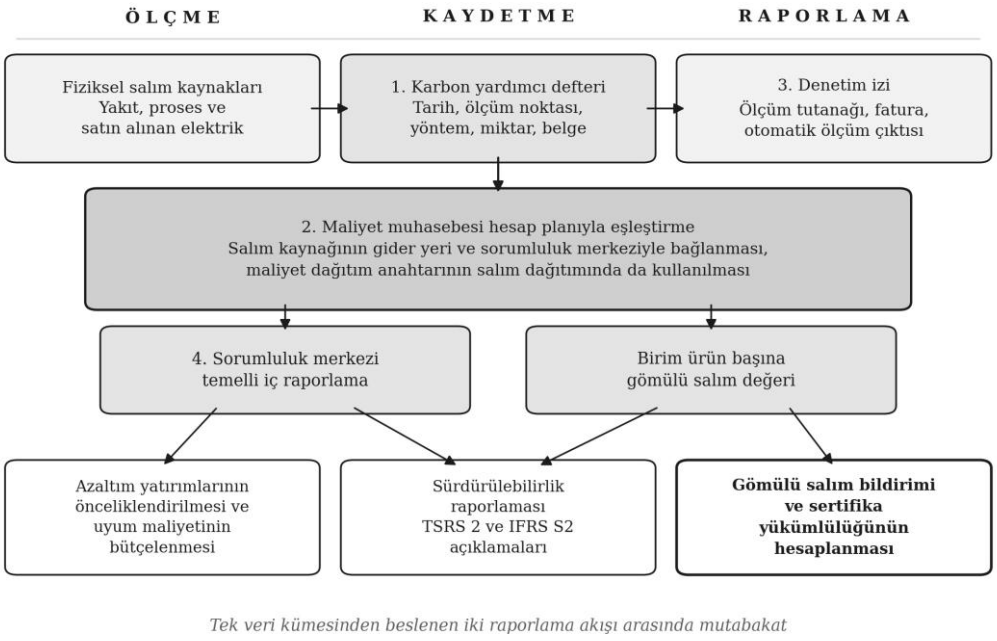

Görsel 2. Önerilen Karbon Muhasebesi Entegrasyon Çerçevesi

Birinci bileşen, karbon verilerinin ayrı bir yardımcı defter düzeni içinde izlenmesidir. Önerilen yardımcı defterde her kayıt için ölçüm tarihi, ölçüm noktası, ölçüm yöntemi, salım kaynağı, fiziksel miktar ve dayanak belge bilgileri tutulmaktadır. Yardımcı defterin fiziksel birimlerle çalıştırılması, parasal dönüşümün yalnızca raporlama aşamasında yapılmasını sağlamakta ve fiyat oynaklığının ölçüm verisini bozmasını önlemektedir. Bu yapı, Öktem tarafından önerilen hesap düzeniyle uyumlu biçimde kurulabilmektedir [28].

İkinci bileşen, salım kayıtlarının maliyet muhasebesi hesap planıyla eşleştirilmesidir. Eşleştirmenin dayanağı, salım kaynağı ile gider yerinin aynı sorumluluk merkezine bağlanmasıdır. Bir kazanın tükettiği yakıtın yol açtığı salım ile aynı kazanın yer aldığı gider yerinin maliyeti tek bir merkez altında toplandığında, salım verisinin dağıtımında maliyet muhasebesinde kullanılan anahtarın kullanılması mümkün hale gelmektedir. Böylelikle birim ürün başına gömülü salım değeri ile birim ürün maliyeti aynı dağıtım mantığıyla hesaplanmakta ve iki büyüklük arasında mutabakat kurulabilmektedir.

Üçüncü bileşen, belgelendirme ve denetim izidir. Her salım kaydının bir ölçüm tutanağına, fatura veya sevk belgesine ya da otomatik ölçüm sisteminin çıktısına dayandırılması öngörülmektedir. Belge numarasının yardımcı defter kaydında saklanması, doğrulayıcının yeniden hesaplama yapmaksızın örnekleme yoluyla denetim yürütmesine imkân tanımaktadır. Denetim izinin kurulması, doğrulama maliyetini ve doğrulama süresini azaltan başlıca etken olarak değerlendirilmektedir.

Dördüncü bileşen, sorumluluk merkezi temelli iç raporlamadır. Salım verisinin gider yerleri bazında dönemsel olarak raporlanması, karbon yoğunluğunun hangi süreçte yoğunlaştığının belirlenmesini sağlamaktadır. Bu bilgi, azaltım yatırımlarının önceliklendirilmesinde ve uyum maliyetinin bütçelenmesinde kullanılabilecek niteliktedir. Hartmann ve diğerlerinin işaret ettiği kontrol boşluğu, bu bileşen aracılığıyla kısmen giderilebilmektedir [13].

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Önerilen çerçevenin uygulanması durumunda üç sonuç beklenmektedir. Birincisi, uyum maliyetlerinin öngörülebilirliğinin artmasıdır. Birim ürün başına gömülü salım değerinin maliyet muhasebesiyle aynı mantık üzerinden hesaplanması, sertifika yükümlülüğünün önceden bütçelenmesine imkân tanımaktadır. İkincisi, sürdürülebilirlik beyanlarının güvenilirliğinin güçlenmesidir. Aynı veri kümesinden beslenen iki raporlama akışı arasındaki tutarsızlık riski azalmaktadır. Üçüncüsü, doğrulama süreçlerinin hızlanmasıdır.

Çalışmanın sonuçları bakımından belirleyici görülen bir başka husus, meslek mensuplarının yetkinliğidir. Salım verisinin muhasebe düzenine yerleştirilmesi, meslek mensubundan ölçüm esaslarını, kapsam tanımlarını ve doğrulama gerekliliklerini bilmesini beklemektedir. Ratnatunga ve Balachandran tarafından dile getirilen yetkinlik ihtiyacı, mekanizmanın kesin döneminin yaklaşmasıyla birlikte daha somut bir nitelik kazanmıştır [14]. Meslekî eğitim programlarının ve sürekli eğitim içeriklerinin bu ihtiyaca göre güncellenmesi gerekli görülmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları da belirtilmelidir. Çalışma doküman incelemesiyle yürütülmüş olup saha verisi içermemektedir. Önerilen çerçevenin işleyişi gerçek bir üretim ortamında sınanmamıştır. Mekanizmanın kesin döneminin henüz başlamamış olması nedeniyle uygulama sonuçlarına ilişkin gözlem yapılamamıştır. Bundan sonraki çalışmalarda önerilen çerçevenin kapsama giren sektörlerden seçilecek işletmelerde örnek olay yöntemiyle sınanması ve uyum maliyetlerinin nicel olarak ölçülmesi yararlı olacaktır. Doğrulayıcı kuruluşların bakış açısından yürütülecek görüşme temelli araştırmalar da denetim izine ilişkin bulguları güçlendirebilecektir.

KAYNAKÇA

[1] Bebbington, J. ve Larrinaga, C., Accounting and Sustainable Development: An Exploration, Accounting, Organizations and Society, 39, 6, 395-413, 2014.

[2] Stechemesser, K. ve Guenther, E., Carbon Accounting: A Systematic Literature Review, Journal of Cleaner Production, 36, 17-38, 2012.

[3] Ascui, F. ve Lovell, H., As Frames Collide: Making Sense of Carbon Accounting, Accounting, Auditing and Accountability Journal, 24, 8, 978-999, 2011.

[4] Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism, Official Journal of the European Union, L 130, 52, 16.5.2023.

[5] Commission Implementing Regulation (EU) 2023/1773 of 17 August 2023 laying down the rules for the application of Regulation (EU) 2023/956 as regards reporting obligations for the purposes of the carbon border adjustment mechanism during the transitional period, Official Journal of the European Union, L 228, 94, 15.9.2023.

[6] Saraçoğlu, F. ve Kutlu, M., Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye'ye Olası Etkileri, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27, 1, 1-26, 2025.

[7] İmer-Ertunga, E. ve Seyhun, Ö. K., Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye'nin İhracatına Olası Etkileri, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 13, 1, 1-13, 2022.

[8] Beder, B., Sınırda Karbon Düzenlemesinin Türkiye Ana Metaller Sektörünün Rekabetçiliği Üzerindeki Etkisi: Türkiye-AB Ülkeleri Kapsamında Analiz, Akademik Hassasiyetler, 11, 25, 212-236, 2024.

[9] Celik, G., Yucel, O. ve Yilmaz, Z., Comparing the Economic Impact of Carbon Border Adjustment Mechanism: A Cross Country Analysis of Turkey, Ukraine, and Serbia, Journal of Cleaner Production, 520, 146141, 2025.

[10] Yeşil Mutabakat Eylem Planı ile İlgili 2021/15 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, Resmî Gazete, Sayı 31543, 16.7.2021.

[11] İklim Kanunu, Kanun No. 7552, Resmî Gazete, Sayı 32951, 9.7.2025.

[12] Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının Yürürlüğe Konulmasına İlişkin Kurul Kararı, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, Resmî Gazete, Sayı 32414 Mükerrer, 29.12.2023.

[13] Hartmann, F., Perego, P. ve Young, A., Carbon Accounting: Challenges for Research in Management Control and Performance Measurement, Abacus, 49, 4, 539-563, 2013.

[14] Ratnatunga, J. T. D. ve Balachandran, K. R., Carbon Business Accounting: The Impact of Global Warming on the Cost and Management Accounting Profession, Journal of Accounting, Auditing and Finance, 24, 2, 333-355, 2009.

[15] Bebbington, J. ve Larrinaga-González, C., Carbon Trading: Accounting and Reporting Issues, European Accounting Review, 17, 4, 697-717, 2008.

[16] Magacho, G., Espagne, E. ve Godin, A., Impacts of the CBAM on EU Trade Partners: Consequences for Developing Countries, Climate Policy, 24, 2, 243-259, 2024.

[17] Perdana, S. ve Vielle, M., Making the EU Carbon Border Adjustment Mechanism Acceptable and Climate Friendly for Least Developed Countries, Energy Policy, 170, 113245, 2022.

[18] Amendola, M., Winners and Losers of the EU Carbon Border Adjustment Mechanism. An Intra EU Issue?, Energy Economics, 142, 108139, 2025.

[19] Bayat, T., Özsalman, E. ve Derindağ, Ö. F., Evaluating Export Vulnerability through Import Demand Elasticity in Carbon Border Adjustment Contexts: A Focus on Türkiye, Environmental Science and Pollution Research, 32, 5, 2238-2250, 2025.

[20] Seyfert, P. S. ve Özcan, Y., Potential Effects of the Carbon Border Adjustment Mechanism on Trade between Germany and Türkiye, International Journal of Energy Studies, 10, 3, 827-883, 2025.

[21] IFRIC 3 Emission Rights, International Financial Reporting Interpretations Committee, International Accounting Standards Board, London, Aralık 2004 tarihinde yayımlanmış ve Haziran 2005 tarihinde geri çekilmiştir.

[22] Warwick, P. ve Ng, C., The Cost of Climate Change: How Carbon Emissions Allowances Are Accounted for Amongst European Union Companies, Australian Accounting Review, 22, 1, 54-67, 2012.

[23] Haupt, M. ve Ismer, R., The EU Emissions Trading System under IFRS: Towards a True and Fair View, Accounting in Europe, 10, 1, 71-97, 2013.

[24] Giner, B., Accounting for Emission Trading Schemes: A Still Open Debate, Social and Environmental Accountability Journal, 34, 1, 45-51, 2014.

[25] Cook, A., Emission Rights: From Costless Activity to Market Operations, Accounting, Organizations and Society, 34, 3-4, 456-468, 2009.

[26] Lovell, H., Bebbington, J., Larrinaga, C. ve Sales de Aguiar, T. R., Putting Carbon Markets into Practice: A Case Study of Financial Accounting in Europe, Environment and Planning C: Government and Policy, 31, 4, 741-757, 2013.

[27] Poroy Arsoy, A., Kardeş Selimoğlu, S. ve Bora Kılınçarslan, T., Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Karbon Emisyonlarının Muhasebeleştirilmesi, Muhasebe ve Denetime Bakış, 22, 67, 73-98, 2022.

[28] Öktem, B., Karbon Emisyon İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5, 2, 313-323, 2020.

[29] Kurt, Y., Karbon Muhasebesi Bağlamında Kurumsal Yönetim Kalitesinin Karbon Emisyon Açıklamaları Üzerindeki Etkisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 3, 1259-1274, 2024.

[30] World Resources Institute ve World Business Council for Sustainable Development, The Greenhouse Gas Protocol: A Corporate Accounting and Reporting Standard, Revised Edition, Washington ve Geneva, 2004.

[31] IFRS S2 Climate-related Disclosures, International Sustainability Standards Board, IFRS Foundation, London, Haziran 2023.

[32] Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 as regards corporate sustainability reporting, Official Journal of the European Union, L 322, 15, 16.12.2022.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DİJİTALLEŞMENİN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ÇALIŞMA DENEYİMLERİNE YANSIMALARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi BÜŞRA MİHRİOĞLU

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Programı, b-mihrioglu@outlook.com -0009-0000-7576-8995 ID

Prof. Dr. HATİCE ÖZUTKU

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hozutku@aku.edu.tr- 0000-0003-0425-4967 ID

ÖZET

Giderek ivme kazanan dijital teknolojiler, iş dünyasının ekosistemine paralel olarak muhasebe mesleğini de köklü bir yapısal dönüşüme tabi tutmuş ve dijital uyumu mesleki bir zorunluluk haline getirmiştir. Dijital teknolojilerin muhasebe süreçlerinde daha belirleyici olması; muhasebe meslek mensuplarının iş yapış şekillerini, yetkinlik gereksinimlerini ve rol tanımlarını yeniden yapılandırmaktadır. Bu çok boyutlu dönüşüm, meslek uzmanlarına önemli avantajlar ve yeni fırsatlar sunarken aynı zamanda birtakım risk ve tehditleri de beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, dijitalleşme sürecinin muhasebe meslek mensuplarının çalışma süreçleri üzerindeki etkileri, çalışanların deneyim ve algıları doğrultusunda incelenmektedir. Bu kapsamda, dijital muhasebe sistemlerinin muhasebe meslek mensuplarına sağladığı avantajlar, karşılaşılan zorluklar ve çalışanların dijital dönüşüm sürecine uyum biçimleri ortaya konulacaktır. Ayrıca, dijitalleşmenin iş süreçleri, verimlilik, mesleki yeterlilikler ve hizmet kalitesi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada; nitel araştırma modellerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bu doğrultuda, örneklem grubu olarak Afyonkarahisar ilinde faaliyet gösteren on beş Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve bulgular literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları neticesinde; dijital sistemlerin meslek mensuplarını evrak kayıt işlemlerinden kurtararak stratejik veri analisti rolüne taşıdığı, ancak mükelleflerin teknolojik uyumsuzluğu nedeniyle onları kendi uzmanlık alanları dışında bilişim (BT) ve teknik destek personeli olmaya zorladığı saptanmıştır. Bununla birlikte, otomasyonun sağladığı işlem hızı ve zaman tasarrufunun, kamu portallarındaki (GİB) yavaşlamalar ve teknik arızalar gibi sistemik altyapı krizleri yüzünden geri kaybedildiği tespit edilmiştir. Sistemsel kilitlenmelerin ve artan beyan yükümlülüklerinin, uygulayıcılar üzerinde ağır cezai risk baskısı oluşturarak iş-yaşam dengesini bozduğu ve yoğun bir teknostres yarattığı görülmüştür. Son olarak, dijital kriz

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

anlarında kamu otoritesi ve yazılım firmalarının sorumluluk reddinden kaynaklanan kurumsal destek boşluğunun; meslektaşlar arası iletişim ağları (WhatsApp/Telegram vb.) ve ofis içi kuşaklar arası bilgi aktarımı gibi enformel dayanışma mekanizmalarıyla telafi edilmeye çalışıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, Muhasebe, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir

1. GİRİŞ

21.yüzyılda giderek artan teknolojik gelişmeler, örgütsel yapılarının ve ekonominin yeniden şekillenmesini sağlayan çok boyutlu bir dijitalleşme sürecini başlatmıştır. Uluslararası rekabet ortamında işletmeler için vazgeçilemeyecek hale gelen bu dönüşüm, zaman ve mekân sınırlılıklarını ortadan kaldırarak geleneksel iş yapma biçimlerini derinden etkilemiştir. Yaygın olarak iş dünyasının dili olarak kabul edilen muhasebe mesleği, bu yapısal dönüşümden önemli ölçüde etkilenen meslekler arasında yer almaktadır. Geleneksel kâğıt tabanlı kayıt tutma ve manuel arşivleme yöntemlerinin yerini artık e-fatura, e-defter, e-beyanname ve bulut tabanlı muhasebe yazılımları yerini almıştır. Banka verilerinin entegrasyonu ve mali tabloların otomatik olarak oluşturulması gibi süreçler ise, muhasebe profesyonellerini salt veri girişi yapan memurlardan, destek sağlayan ve veri analizi yapan stratejik karar vericilere dönüştürmüştür. Ancak bu hızlı entegrasyon, muhasebe mesleğinin icrasını kolaylaştırırken, beraberinde çeşitli uyum sorunlarını da getirmiştir.

Dijitalleşmenin mesleği nasıl dönüştürdüğüne dair literatür incelendiğinde, bu değişimin çok boyutlu yansımaları olduğu görülmektedir (Ömürbek vd., 2023). Dijitalleşmeyle birlikte muhasebe meslek mensuplarının geleneksel rollerinin değiştiği ve meslek için yeni rol modellerinin tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Tekbaş (2018), bu dönüşüm bağlamında muhasebe mesleğinin geleceğine yönelik bir model olarak ‘mali mühendislik’ kavramını önermektedir. Gönen ve Solak (2017), e-dönüşüm sürecinde sistemsel hataların devam ettiğini ve uygulamaların muhasebe meslek mensupları açısından ek maliyetler ortaya çıkardığını tespit etmiştir. Dijitalleşme, muhasebe meslek mensuplarının görevlerini geleneksel kayıt ağırlıklı yapıdan daha analitik ve danışmanlık odaklı bir yapıya doğru dönüştürmektedir. Gök (2025), dijitalleşmenin analitik düşünme, veri odaklı değerlendirme ve danışmanlık rollerini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, meslek mensuplarının dijital yetkinliklerinin ve mesleki eğitimlerinin güncellenmesi gereksinimini de artırmaktadır. Kurnaz vd. (2020), mevcut muhasebe eğitiminde dijital sistemlere yeterince yer verilmediğini ve meslek mensuplarının teknolojik eğitime ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Benzer biçimde, Tekbaş, Kurnaz ve Azaltun (2018), muhasebe meslek mensuplarının kullandıkları dijital ürünleri genel olarak verimli bulduklarını ve bu ürünleri kullanma konusunda kendilerini yeterli gördüklerini; ancak dijital sistemlerin kullanımına ilişkin eğitimleri yetersiz değerlendirdiklerini belirlemiştir. Bu sonuçlar, dijital muhasebe okuryazarlığının mesleki dönüşüm açısından önemini ortaya koymaktadır. Dijital dönüşüme yönelik değerlendirmelerin demografik özelliklere göre farklılaşabildiği görülmektedir. Çetinkaya ve Kara (2025), muhasebe meslek mensuplarının Endüstri 4.0'a yönelik görüşlerinin yaş, mesleki deneyim ve eğitim durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığını belirlemiştir. Anton (2023) ise genç

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

profesyonellerin dijital sistemlere daha kolay uyum sağlayabildiğine dikkat çekmektedir. Dijital dönüşümün meslek mensuplarının çalışma yaşamına ilişkin değerlendirmeleri üzerinde olumsuz sonuçları da görülebilmektedir. Ömürbek vd. (2023), araştırmalarında meslek mensuplarının e-dönüşüm öncesindeki mutluluk ve iş tatmini düzeylerinin e-dönüşüm sonrasındaki düzeylerden anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Tüm bu uyum sorunlarının ötesinde, muhasebe ve vergi sistemlerinin tamamen internet ile bulut tabanlı hale gelmesi büyük güvenlik açıklarını ve riskleri de beraberinde getirmiştir (Şimşek, 2026). Finansal verilerin ve büyük verinin dijital ağlarda tutulması; siber saldırı, yetkisiz erişim ve veri gizliliğinin ihlal edilmesi gibi ciddi tehditlere neden olabilmektedir (Bağdat ve Şenol, 2024). Güvenlik endişelerine ek olarak Karaca ve Gümüş (2023), sisteme uyum sağlayamayan mükelleflerin meslek mensuplarının iş yükünü artırdığını ve yeterli teknik altyapı sağlanmadan uygulamaya geçilmesinin sorunlara neden olduğunu belirlemiştir. Karasioğlu ve Garip (2019) de mevzuat değişikliklerinin bilişim sistemlerine zamanında aktarılamamasını, GİB portalına erişimde yaşanan aksaklıkları ve sürekli teknik problemleri e-dönüşüm sürecindeki önemli altyapı sorunları arasında belirlemiştir.

Bu bağlamda Akman ve Çil Koçyiğit (2024), muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamalarına ilişkin görüş ve beklentilerini incelemiş ve bu değerlendirmelerin bazı demografik özelliklere göre farklılaştığını belirlemiştir**.** Bu araştırma, dijital muhasebe sistemlerinin muhasebe meslek mensupları üzerindeki etkilerini çalışanların deneyim ve algıları üzerinden ele alarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dijital Dönüşüm Süreci

Dijitalleşme kavramı en temel ifadeyle, fiziksel verilerin teknolojik cihazlarla elektronik ortama aktarılmasıdır (Eş ve Atasoy, 2022). İşletmeler açısından dijital dönüşüm, yalnızca fiziksel verilerin dijital ortama aktarılmasıyla sınırlı olmayıp; dijital teknolojilerin iş süreçleri, örgütsel yapılar, iş modelleri ve kurumsal uygulamalar üzerinde değişim yaratmasını ifade eden daha geniş bir dönüşüm sürecidir (Obaid, 2024).

Tarihsel sürece bakıldığında; su ve buhar gücüne dayalı Birinci ile elektrik ve seri üretime dayalı İkinci Sanayi Devrimi'ni, otomasyon ve bilgi teknolojilerinin öne çıktığı, aynı zamanda dijital dönüşümün temellerini atan Üçüncü Sanayi Devrimi izlemiştir. Günümüzde deneyimlenen Dördüncü Sanayi Devrimi ise akıllı fabrikalar, siber-fiziksel sistemler ve nesnelerin/hizmetlerin interneti aracılığıyla fiziksel ve sanal dünyayı gerçek zamanlı olarak entegre etmeyi hedeflemektedir (Kesayak, 2017, akt. Taş, 2018). Dijital Devrim olarak da anılan bu devam eden süreçte, yapay zekânın entegrasyonuyla birçok sektörde insan gücüne olan ihtiyaç azalırken, değişime uyum sağlayanlar için yeni iş imkânları doğmaktadır. Endüstri 4.0 kapsamında otomasyon ve yapay zekâ bazı görevlerde insan emeğine duyulan ihtiyacı azaltabilirken, teknolojik dönüşümün yeni meslekler ve yeni istihdam alanları oluşturabileceği de belirtilmektedir (Taş, 2018).

2.2. Dijitalleşmenin Muhasebe Uygulamalarına Etkileri

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Küresel rekabetin arttığı günümüzde bilgi stratejik bir varlık hâline gelmiş; işletmelerin mali dilini oluşturan muhasebe bilgi sistemleri de bu doğrultuda yapısal bir evrim geçirmiştir. Bilgi çağının etkisiyle, geleneksel kâğıt tabanlı muhasebe uygulamaları yerini bilgisayar destekli sistemlere bırakmıştır (Mert vd., 2022). Geçmişin manuel yürütülen temel muhasebe faaliyetleri ise yapay zekâ ve otomasyonla dijital ortamlara entegre edilmiştir (Bağdat ve Şenol, 2024). Dijital uygulamalarla birlikte muhasebe meslek mensuplarının geleneksel kayıt ve arşivleme rolünün yanında, teknolojik araçlarla verileri analiz etme ve bilgi kullanıcılarına yararlı bilgi sunma işlevinin de önem kazandığı belirtilmektedir (Deniz ve Güngör Tanç, 2020). E-muhasebe olarak adlandırılan bu yeni anlayışla, bilgilerin işlenmesi ve raporlanması çok daha şeffaf bir çerçevede mümkün olmaktadır (Can, 2025).

Türkiye'de bu süreç, Gelir İdaresi Başkanlığı'nın (GİB) e-dönüşüm projeleriyle resmiyet kazanmıştır (Deniz ve Güngör Tanç, 2020). Kademeli olarak hayata geçirilen e-Fatura, e-Defter gibi uygulamalar, ticari işlemlerin elektronik ortamda yürütülmesini standart hâle getirmiş ve muhasebe kayıtlarının dijitalleşmesine katkı sağlamıştır. (Altunal ve Özbek, 2024). Ayrıca bulut bilişim sayesinde, finansal verilere mekân ve zaman kısıtı olmaksızın erişim imkânı doğmuştur (Mert vd., 2022).

Elektronik belge ve arşiv uygulamaları kâğıt kullanımını ve fiziki arşivleme ihtiyacını azaltarak maliyet tasarrufu sağlayabilmekte ve çevrenin korunmasına katkıda bulunabilmektedir (Orhan, 2017). Dijitalleşmenin insan kaynaklı hatalarının azaltılmasına ve raporlama ve denetim süreçlerinin iyileştirilmesine katkısı bulunabileceği yönünde değerlendirmeler yer almaktadır (Bağdat ve Şenol, 2024). Büyük veri, otomasyon ve yapay zekâ gibi teknolojilerin muhasebe süreçlerine dâhil olması, meslek mensuplarının kayıt ağırlıklı görevlerinin yanında veri analizi ve danışmanlık gibi işlevlere daha fazla yönelmesini gündeme getirmektedir (Bağdat ve Şenol, 2024; Gök, 2025).

Tüm bu avantajlarına rağmen, hızlı dijitalleşme sahada birtakım zorlukları ve riskleri de beraberinde getirmektedir (Altunal ve Özbek, 2024). Müşterilerin yeni nesil uygulamalara uyum direnci meslek mensuplarının iş yükünü artırırken (Deniz ve Güngör Tanç, 2020); yazılım ve donanım yatırımları yüksek maliyet dezavantajı oluşturmaktadır (Gönen ve Solak, 2017). Ek olarak, bulut sistemlerindeki siber güvenlik riskleri, mevzuatların yazılımlara anında entegre edilememesi ve GİB portallarında beyanname dönemlerinde yaşanan arızalar, sürecin yürütülmesinde aksaklıklara yol açabilmektedir (Karaca ve Gümüş, 2023).

2.2.1. Elektronik Belge Uygulamaları

Küreselleşme ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, ticari faaliyetleri dijital ekonomi modeline dönüştürmüştür. Artan işlem hacmi ve veri akış hızı karşısında geleneksel kâğıt tabanlı sistemlerin yetersiz kalması, muhasebe bilgi sisteminin temelini oluşturan belgeleme sürecinin elektronik ortama entegre edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu teknolojik değişimler, elektronik belge kavramını muhasebenin merkezine yerleştirmiştir (Deniz ve Güngör Tanç, 2020). E-belge, mal ve hizmet alımları ile giderlere ilişkin işlemlerin elektronik ortamda belgelenmesini ifade etmektedir (Deniz ve Güngör Tanç, 2020). Vergi Usul Kanunu (VUK) kapsamındaki bu dönüşüm süreci, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) standartlarıyla yürütülmektedir (Ulusan ve Bozkurt, 2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

E-dönüşümün temelini e-fatura ve e-arşiv fatura oluşturmaktadır. E-fatura, veri formatı ve standardı GİB tarafından belirlenen ve satıcı ile alıcı arasındaki iletimi merkezi bir platform üzerinden gerçekleştirilen elektronik bir belgedir (Ulusan ve Bozkurt, 2021). Bu belge yalnızca sisteme kayıtlı mükellefler arasında düzenlenebilir (Ulusan ve Bozkurt, 2021). Kayıtlı olmayan mükelleflere veya nihai tüketicilere ise e-arşiv fatura düzenlenmektedir (Ulusan ve Bozkurt, 2021). Aynı hukuki geçerliliğe sahip bu belgeler, işletmelere fiziki arşivleme ve matbu masraflarda büyük tasarruf sağlamaktadır (Deniz ve Güngör Tanç, 2020; Can, 2025).

Mal sevkiyatlarının dijital izlenmesini sağlayan e-irsaliye, geleneksel sevk irsaliyesinin elektronik hâlidir (Deniz ve Güngör Tanç, 2020). Serbest meslek erbapları için e-SMM ve tüccarların çiftçilerden alımları için e-MM, mesleki işlemleri dijitalleştiren diğer önemli belgelerdir (Can, 2025; Deniz ve Güngör Tanç, 2020). Ayrıca ticari ihtiyaçlara göre e-gider pusulası, e-bilet, e-sigorta komisyon gider belgesi ve e-dekont gibi çeşitli uygulamalar da mevcuttur (Bağdat ve Şenol, 2024; Can, 2025). Elektronik belgelerde kimlik doğrulama, değişmezlik ve veri bütünlüğünün korunmasında e-imza ve mali mühür gibi elektronik doğrulama araçlarından yararlanılmaktadır (Can, 2025).

Elektronik belge ve arşiv uygulamaları kâğıt kullanımının ve fiziki arşivleme ihtiyacının azalmasına katkı sağlayabilmektedir (Orhan, 2017). Dijital muhasebe uygulamalarının kayıt ve kontrol süreçlerini destekleyerek muhasebe hata ve hilelerinin azaltılmasına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir (İşgüden Kılıç ve Anadolu, 2018; Can, 2025). E-dönüşüm uygulamalarının kayıt dışı ekonominin tespiti, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılması ve vergi denetiminin hızlandırılması gibi amaçlara katkı sağlaması beklenmektedir (Karasioğlu ve Garip, 2019).

2.2.2. Kuruluş Gözetim Sistemleri (KURGAN)

Kuruluş Gözetimli Analiz Sistemi (KURGAN), Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu (VDK) tarafından geliştirilen; büyük veri analitiği, yapay zekâ ve makine öğrenimi teknolojilerini entegre ederek vergi denetim süreçlerini köklü biçimde dönüştüren bütünleşik bir vergisel risk analiz sistemidir (Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025). Sistem, e-fatura, e-defter, banka hareketleri, tapu verileri, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) bilgileri ve ticaret sicili gibi çok katmanlı dijital kaynaklardan gelen verileri merkezi bir platformda birleştirmektedir (Akkaya, 2025). Yapay zekâ algoritmaları bu büyük veriyi analiz ederek tutarsızlıkları, sektör ortalamalarından sapmaları ve uygunsuzlukları gerçek zamanlı olarak tespit etmekte ve işlemlere risk skorları atamaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025).

KURGAN, vergisel risklerin yalnızca geçmiş dönem incelemeleriyle değil, mükellef ve işlem verilerinin erken aşamadan itibaren analiz edilmesi yoluyla belirlenmesini amaçlayan risk odaklı bir sistemdir. Bu yaklaşım literatürde ‘sıfırıncı gün’ anlayışıyla ifade edilmektedir (Akkaya, 2025; Bolahatoğlu, 2026). Sistem, denetimin kendisinden ziyade bir erken uyarı ve uyarı mekanizması olarak tanımlanmaktadır (TÜRMOB, 2025; akt. Bolahatoğlu, 2026). Riskli görülen işlemler bakımından mükelleflere bilgi isteme yazıları gönderilerek vergisel risklere ilişkin erken uyarı mekanizması işletilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025). Bu sayede mükelleflerin kendi risk durumlarından erken aşamada

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

haberdar olmaları, öz düzenleme yapmaları ve düzeltme beyannamesi yoluyla olası inceleme süreçlerinden ve maliyetlerinden kaçınmaları sağlanarak vergiye gönüllü uyum teşvik edilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025).

Bolahatoğlu'nun (2026) aktardığı verilere göre, 2025 vergi beyan döneminde 500 binden fazla mükellef analiz edilmiş ve yaklaşık 40 bin mükellef risk kapsamında değerlendirilmiştir. 2023 ve 2024 yıllarına ilişkin analizlerde ise toplam yaklaşık 578 milyar TL tutarındaki işlem risk analizine konu edilmiştir (Palabıyık ve Uylaş, 2025; Oğuz vd., 2026). Bolahatoğlu (2026), KURGAN'ın hukuki ve kurumsal çerçevesini OECD'nin vergi suçlarıyla mücadeleye ilişkin ilkeleriyle uyumlu bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir.

3. YÖNTEM

Dijital muhasebe sistemlerinin muhasebe meslek mensuplarının çalışma süreçleri üzerinde nasıl etkisi olduğunu ve bu süreçte karşılaşılan zorlukların çalışanlar tarafından nasıl deneyimlendiğini derinlemesine inceleyebilmek amacıyla bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, karmaşık olayları ve algıları kişilerin deneyimleri aracılığıyla açıklamayı; olayların oluşum aşamalarını ve bu süreçleri etkileyen unsurları bütüncül bir biçimde keşfetmeyi amaçlayan yorumlayıcı bir yöntemdir (Creswell, 2013, aktaran Gök, 2025). Bilgi teknolojilerinin sunduğu e-uygulamaların en aktif kullanıcıları olan muhasebe meslek mensupları, dijital dönüşümü birebir deneyimleyen en uygun grup olarak değerlendirilmektedir (Karasioğlu ve Garip, 2019). Bu doğrultuda araştırmanın deseni, dijitalleşmenin mesleki pratiklere yansımalarının kendi gerçek yaşam bağlamı içinde bütüncül bir yaklaşımla incelenmesine olanak tanıyan "Durum Çalışması" olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın örneklemi, amaçlı örnekleme yöntemlerinden Ölçüt Örnekleme tekniği ile seçilmiş olup; örneklemi, önceden belirlenmiş kriterleri karşılayan 15 Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesindeki temel ölçütle; araştırma konusu olan teknolojik Dijital dönüşüm sürecini deneyimleyebilecek yeterli mesleki deneyime sahip olmaları amacıyla minimum 6 yıl kriteri belirlenmiştir. Çalışmanın birincil verileri, araştırmacıya esneklik sağlayan ve konunun derinlemesine irdelenmesine imkân tanıyan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış; elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise Betimsel İçerik Analizi ve Tematik Kodlama Tekniği kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılım sağlayan 15 SMMM ile gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen verilerin nitel analizi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Araştırma verileri, tümevarımsal bir yaklaşımla açık, eksenel ve seçici kodlama aşamalarından geçirilerek sistematik bir çözümlemeye tabi tutulmuştur. Bu süreçte öncelikle, 15 görüşmeden elde edilen ham veri setleri okunarak açık kodlama yapılmış; katılımcıların ifadelerinden birbirini tekrar eden temel kavramlar ayıklanarak toplamda 14 temel açık kod tespit edilmiştir. Ardından eksenel kodlama aşamasına geçilmiş; aralarında anlam ve mantık ilişkisi bulunan bu açık kodlar birbiriyle ilişkilendirilerek daha üst kavramsal çerçeveleri temsil eden 12 kategori (alt tema) oluşturulmuştur. Son aşama olan seçici kodlama sürecinde ise, elde edilen bu 12 kategori bütüncül bir bakış açısıyla sentezlenmiş ve araştırmanın temel sorunsalını yansıtan 4 ana tema etrafında birleştirilmiştir. Yapılan bu analizler neticesinde, dijital muhasebe sistemlerinin

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

uygulayıcılar üzerindeki etkilerini ve dönüşüm sürecinin yükünü yansıtan dört ana kategori tespit edilmiştir. Bu temalar; "Zorunlu Rol Genişlemesi", "Sistemik Altyapı Krizi", "Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı" ve "Enformel Dayanışmayla Ayakta Durma" olarak isimlendirilmiş olup, çalışmanın temel teorik çerçevesini oluşturan teknoloji kabul ve yapısal dönüşüm modelleriyle ilişkisel bir düzlemde aşağıda detaylı bir şekilde yorumlanmıştır.

Çizelge 1. Katılımcı Bilgileri

Kod	Cinsiyet	Unvan	Eğitim Durumu	Mesleki Tecrübe (yıl)	Çalışma Şekli
K1	K	SMMM	Lisans	20	Bağımsız
K2	K	SMMM	Lisans	24	Bağımsız
K3	E	SMMM	Lisans	20	Bağımsız
K4	K	SMMM	Yüksek Lisans	7	Bağımsız
K5	E	SMMM	Lisans	28	Bağımsız
K6	E	SMMM	Lisans	20	Bağımsız
K7	K	SMMM	Lisans	16	Bağımsız
K8	K	SMMM	Yüksek Lisans	11	Bağımsız
K9	K	SMMM	Lisans	24	Bağımsız
K10	K	SMMM	Yüksek Lisans	15	Bağımsız
K11	E	SMMM	Yüksek Lisans	10	Bağımsız
K12	E	SMMM	Yüksek Lisans	10	Bağımsız
K13	E	SMMM	Lisans	10	Bağımsız
K14	K	SMMM	Yüksek Lisans	6	Bağımsız
K15	E	SMMM	Lisans	30	Bağımsız

Araştırmada elde edilen veri yapısı Çizelge 2'de gösterilmiştir. Çizelge, ham veriden hareketle oluşturulan açık kodları, bu kodların toplandığı kategorileri ve ulaşılan ana temaları göstermektedir.

Çizelge 2. Veri Yapısı: Ham Veri, Açık Kod, Kategori ve Tema İlişkisi

Ham Veri	Açık Kod	Kategori	Tema
Bilgi teknolojileri uzmanı olmak zorunda kaldık; XML nedir, Java nasıl kurulur.	Teknik uzmanlık edinimi	A1: BT Uzmanlığına Zorla Geçiş	A — Zorunlu Rol Genişlemesi
Mükelleflerin faturasını biz kesmek zorunda kaldık bazen;	Mükellef teknoloji uyumsuzluğu	A2: Mükelleflere Teknik Destek	A — Zorunlu Rol Genişlemesi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

iş müşteriye teknik destek vermeye döndü.			
İşin ameleliği bitti, işi denetlemeye başladık. / Hamallıktan mali danışmanlığa geçiş yaptı.	Amelelikten analistliğe geçiş	A3: Meslek Kimliğinin Dönüşümü	A — Zorunlu Rol Genişlemesi
GİB sistemindeki aksaklıklar iş akışımızı zorluyor. / GİB portalı 2000'lerin başından kalma gibi yavaş.	GİB altyapı yetersizliği	B1: GİB Portal Çökmeleri	B — Sistemik Altyapı Krizi
Mali mührü takıyorum, kart okuyucu bulunamadı diyor. / Java güncellemesi sistemi mahvetti.	Mali mühür / Java / XML hataları	B2: Teknik Bileşen Arızaları	B — Sistemik Altyapı Krizi
3 ay sonra şema değişti dediler. / Yeni butonları her ay yeniden öğrenmek zorundayız.	Sürekli değişen kural/şema	B3: Mevzuat ve Sistem Kararsızlığı	B — Sistemik Altyapı Krizi
100 faturayı 5 dakikada işliyorum ama beratı yüklemek için 5 saat bekliyorum.	Kazanılan zamanın yutulması	C1: Hız Kazanımı–Sistem Kayıpları	C — Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı
Rahat edeceksiniz dediler, tam tersi oldu. Muhtasarı 3 ayda bir yapardık, şimdi her ay.	İş yükü artışı paradoksu	C1: Hız Kazanımı–Sistem Kayıpları	C — Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı
Gece 3'te kalkıp berat gönderdiğimiz oluyor. / Bilgisayarın donmaması için dua ettiğimiz bir maraton içindeyiz.	Dönemsel rutin çöküşü	C2: Beyanname Kriz Dönemleri	C — Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı
Ailemizle vakit geçiremiyoruz. / Sosyal hayatımız bitti. / Özel planlarımı iptal etmek zorunda kalıyorum.	İş-özel hayat sınırının erimesi	C3: Özel / Sosyal Hayata Taşma	C — Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı
E-defter onaylandıysa yandın. / Acaba yanlış butona mı bastım	Cezai risk ve hata kaygısı	C3: Özel / Sosyal Hayata Taşma	C — Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

korkusuyla kontrol yapıyoruz.			
WhatsApp gruplarındaki SMMM'lerden destek aldım. / Dayanışma olmasa işin içinden çıkamazdık.	Meslektaş enformel destek ağı	D1: Sosyal Medya Grupları	D — Enformel Dayanışmayla Ayakta Durma
Yazılımı satarken her şey güzel, hata verince topu atıyorlar. / İki arada bir derede kalan biz oluyoruz.	Devlet-yazılım-oda sorumluluk reddi	D2: Kurumsal Destek Boşluğu	D — Enformel Dayanışmayla Ayakta Durma
Ofisteki genç personelden destek istiyorum. / Ekibimde yeni nesil arkadaşlar olunca iş sürecim kolaylaştı.	Genç-kıdemli bilgi transferi	D3: Kuşaklar Arası Aktarım	D — Enformel Dayanışmayla Ayakta Durma

Analiz sonucunda ulaşılan tema ve alt temalar Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Veri yapısı: ham veri, açık kod, kategori ve tema ilişkisi

Tema	Alt Temalar
Zorunlu Rol Genişlemesi	BT uzmanlığına zorla geçiş; mükelleflere teknik destek; meslek kimliğinin dönüşümü.
Sistemik Altyapı Krizi	GİB portal çökmeleri; teknik bileşen arızaları; mevzuat ve sistem kararsızlığı.
Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı	Hız kazanımı–sistem kayıpları; beyanname kriz dönemleri; özel ve sosyal hayata taşma.
Enformel Dayanışmayla Ayakta Durma	Sosyal medya grupları; kurumsal destek boşluğu; kuşaklar arası aktarım.

4.1. Zorunlu Rol Genişlemesi

Araştırmada öne çıkan ilk tema, dijitalleşme ile birlikte muhasebe meslek mensuplarının geleneksel evrak kayıt rollerinden uzaklaşarak stratejik veri analistliğine geçiş yapmalarını; ancak bu süreçte kendi istekleri dışında bilişim teknolojileri (BT) ve teknik destek uzmanı rollerini üstlenmek zorunda kalmalarını göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında dijital sistemler, mesleği manuel iş yükünden kurtaran bir araç olarak tanımlanmakta; ancak aynı zamanda mali mühendis gibi yeni bir kimlik oluştururken, uygulayıcıları teknik birer donanım destek personeline ve mükellef asistanına dönüştürdüğü vurgulanmaktadır. Bu nedenle söz konusu tema zorunlu rol genişlemesi olarak adlandırılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu tema, öncelikle dijital sistemlerin manuel veri girişini bitirerek sürece analitik bir değer katması üzerinden görünür hale gelmektedir. Katılımcılar, muhasebe pratiğinde rutin fatura fişleme işlemlerinin yerini veri entegrasyonu ve denetimin aldığını açıkça ifade etmektedir:

"Daha önce, ayın ilk 15 günü veri girişiyle, son 15 günü ise doğrulama işlemleriyle geçiyordu. Şimdi ayın her günü veri akışı var. İş günüm artık fatura girişi üzerine odaklanmıyor, sistem entegrasyonlarındaki hataları tespit etmeye odaklanıyor. İşin ameleliği bitti, teknik kısmının başladığını söyleyebilirim." (K4)

"Eskiden mizan çıkarabilmek için klasörlerin gelmesini ay sonuna kadar beklerdik. Şimdiyse tek bir tuşla, cari hesap durumunu ve gelir tablosunu anında önüne dökebiliyorum." (K11)

"İşin ameleliği bitti, işi denetlemeye başladık diyebiliriz." (K1) / *"Hamallıktan mali danışmanlığa geçiş yaptı."* (K13)

Bu ifadeler, dijital dönüşümün veriye ulaşma hızını ve veri kalitesini radikal biçimde değiştirdiğini göstermektedir. Nitekim K14 de, *"Personelin 10.000 yerine 100.000 girmiş olabileceğine dair bir endişe vardı. Şimdi ise veriler direkt aktığı için rakamsal hataların azaldı."* diyerek geleneksel kayıt tutuculuktan güvenilir analistliğe geçişin yarattığı vizyonu teyit etmiştir.

Ancak zorunlu rol genişlemesi temasının diğer boyutu, meslek mensuplarının asli işleri olmayan bilişim (BT) uzmanlığını üstlenmek zorunda kalmalarıdır. Dönüşüm süreci, muhasebecileri yalnızca finansal verileri yorumlayan kişiler olmaktan çıkarıp sistem altyapılarını kuran teknik elemanlara dönüştürmüştür. Meslek mensupları, teknik altyapı zorunluluklarıyla boğuşmalarını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Artık sadece muhasebe bilmek yeterli gelmiyordu, Bilgi Teknolojileri uzmanına dönüşmek durumunda kaldık. XML nedir, Java nasıl kurulur, Uyumsoft nasıl entegre edilir. Benim yaşımdaki birisi için haliyle bunlarla uğraşmak zor oluyor." (K2)

"Eskiden klavyeyi yalnızca veri girmek amacıyla kullanırken, şimdiyse xml veri yapılarını ve e-imza kurulumları gibi karmaşık teknik süreçleri öğrenmek zorunda kaldık." (K9)

"Yaşadığımız en büyük zorluk, sürekli değişen teknik altyapılara ayak uydurmak zor olmak oldu. Muhasebeden çok bilişim uzmanı olduk." (K3) / *" Mesaimizi XML nedir, Java nasıl kurulur bu tür şeylere harcıyoruz."* (K5)

Bu bulgular, dijitalleşmenin uygulayıcıları kendi mesleki uzmanlık sınırlarının dışına ittiğini ve onları mecburi birer donanım destek personeli statüsüne indirgeyerek yoğun bir rol karmaşası yarattığını göstermektedir.

Temanın son alt boyutu ise, teknolojiye ayak uyduramayan mükelleflerin ticari operasyonlarının meslek mensubuna devredilmesidir. E-belge kesimi gibi ticari tarafın sorumluluğunda olan adımlar, müşterilerin teknolojiye dirençleri nedeniyle muhasebecinin iş yüküne eklenmektedir:

"Bu süreçte karşılaştığım asıl zorluk kendi teknolojik adaptasyonumdan ziyade, vergi mükelleflerinin bu yeni sisteme uyumunu sağlayabilmekti. Hala bana kâğıt faturamı ver diyen mükelleflerim var." (K8)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"Mükellefe e-fatura keseceksin diyorum, ben anlamam bilgisayardan diyor. Hal böyle olunca bizzat mükelleflerin faturalarını bile biz kesmek zorunda kalıyoruz bazen; müşteriye teknik destek vermeye döndü iş. Fakat artık bu duruma yine de kendilerini alıştırmaya çalışıyoruz." (K15)

Analiz sonucunda ulaşılan bulgular; dijitalleşmenin muhasebeciyi evrak hamallığından kurtararak denetleyici vizyonuna taşısa da teknik altyapı zorunlulukları ve müşteri uyumsuzlukları nedeniyle onları sınırları ihlal edilmiş bir sistem destek elemanı konumuna getirdiğini göstermektedir.

4.2. Sistemik Altyapı Krizi

Araştırmada öne çıkan ikinci tema, dijital dönüşümün gerektirdiği donanımsal ve kurumsal altyapının, sahadaki veri hacmine yanıt verememesi neticesinde ortaya çıkan kronik sorunları göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında, e-uygulamaların teorik olarak mesleği hızlandırdığı kabul edilmekte; ancak kamu kurumları (GİB) ve özel entegratörlerin sunduğu altyapıların yetersizliği nedeniyle bu dönüşümün meslek mensupları üzerinde yoğun bir operasyonel kilitlenmeye dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bu nedenle söz konusu tema sistemik altyapı krizi olarak adlandırılmıştır.

Bu tema özellikle, devletin sunduğu dijital portalların yoğun dönemlerdeki yetersizliği ve sistem mimarisindeki teknik uyumsuzluklar üzerinden görünür hale gelmektedir. Katılımcılar, hız ve verimlilik vaadinin, çöken sistemlerle nasıl sekteye uğradığını açıkça ifade etmektedir:

"GİB sistemlerinde sıkça karşılaştığımız yavaşlamalar ve e-defter berat gönderimlerindeki yaşanan sistemsel hatalar, çalışma sürecimizde bizi fazlasıyla yoruyor ve zorluyor." (K1)

"Bu süreçte karşılaştığım en büyük zorluk GİB portalının adeta 2000'li yılların başındaki teknolojilerde takılı kalmış gibi yavaş çalışması oluyor" (K4)

"Süreçte en çok boğuştuğumuz sorunlar e-Defter yüklemleri sırasında karşılaştığımız zaman aşımı hatası veya imza sirküleri değişen mükellefin mali mührünün bloke olması geliyor. Ayrıca e-arşiv portalının özellikle öğleden sonraları aşırı derecede yavaşlaması artık bizim için standart bir çileye dönüşmüş durumda." (K12)

Katılımcıların bu ifadeleri, teknolojinin kabulünü ve benimsenmesini sağlayan temel unsur olan kolaylaştırıcı şartların kamu otoritesi tarafından yeterince sağlanamadığını ispatlamaktadır.

Sistemik altyapı krizinin bir diğer boyutu, dijital bileşenlerin (mali mühür, Java, XML) birbiriyle entegre çalışmamasıdır. Meslek mensupları, yazılımsal arızaların iş akışlarını durma noktasına getirdiğini şöyle belirtmektedir:

"Mali mührü bilgisayara taktığımda kart okuyucu bulunamadı uyarısı veriyor. Geldiğimiz noktada günlük iş rutinimiz muhasebeden ziyade bilgisayar tamirciliğine dönüştü." (K2)

"Süreçte en yoğun karşılaştığım durum mali mühür yani e-imza okuma aşamasında yaşanan sorunlar. Özellikle ardı arkası kesilmeyen Java güncellemeleri nedeniyle sistemin mali mührü bir türlü görmemesi standart günlük işleyişimizin bir parçası haline geldi." (K6)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"Yüzlerce faturalık bir dosyanın İçinde sadece 5 tanesi hatalı bile olsa, tüm listeyi sisteme aktarmam engelleniyor ve o 5 faturayı bulmak için saatlerce kod aramak durumunda kalıyorum." (K5)

Sistem kararsızlığı bağlamında K10 ise, *"3 ay sonra şema değişti dediler. Yeni butonları her ay yeniden öğrenmek zorundayız"* diyerek mevzuat ve yazılım altyapısındaki belirsizliklerin yoruculuğuna dikkat çekmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların ifadeleri; dijital sistemlerin başarılı işletilebilmesi için elzem olan teknik kapasitenin ve entegrasyonun yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu altyapısal boşluk, dijitalleşmeyi akıcı bir süreç olmaktan çıkarıp, meslek mensuplarının sürekli olarak kilitlenen donanımlarla mücadele ettiği kronik bir operasyonel krize dönüştürmektedir.

4.3. Zaman Kazanımının Paradoksal Kaybı

Araştırmada öne çıkan üçüncü tema, dijitalleşmenin vaat ettiği zaman tasarrufu ve operasyonel hızın, sistem hataları ve artan periyodik beyan yükümlülükleri nedeniyle nasıl geri kaybedildiğini ve meslek mensuplarının özel hayatlarını nasıl istila ettiğini göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında, otomasyonun işlem süresini kısalttığı kabul edilmekte; ancak altyapısal çöküşler nedeniyle kazanılan bu zamanın misliyle sisteme iade edildiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle söz konusu tema zaman kazanımının paradoksal kaybı olarak adlandırılmıştır.

Bu tema özellikle, veri işlemedeki hız ile bu veriyi sisteme onaylatmadaki yavaşlık arasındaki derin çelişki üzerinden görünür hale gelmektedir. K9, dijital otomasyonun yarattığı bu zaman paradoksunu en net biçimde şöyle özetlemiştir:

"100 faturayı 5 dakika gibi kısa bir sürede sisteme işleyebiliyorum, ancak beratı yüklemek için sistemdeki yavaşlıktan dolayı 5 saat boyunca ekranın başında beklemek zorunda kalıyorum." (K9)

Kazanılan zamanın sadece sistemsel beklemelere değil, aynı zamanda artan bürokratik raporlama sıklığına da kurban gittiğini K2 şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bu sisteme geçerken artık rahat edeceksiniz dediler ancak tam tersi oldu. Örneğin 3 ayda bir hazırladığımız muhtasarı artık her ay düzenlemek zorunda kalıyoruz ve bu da iş yükümüzü artırıyor." (K2)

Zaman kazanımının paradoksal kaybı temasının en yıpratıcı boyutu ise, dönemsel kilitlenmelerin mesai sınırlarını aşarak muhasebecilerin sosyal ve özel hayatlarını ortadan kaldırmasıdır. Dönüşüm süreci, beyanname dönemlerinde meslek mensuplarını gece yarılarına sarkan ve psikolojik baskı yaratan bir çalışma düzenine hapsetmiştir:

"Gündüz sistemdeki yoğunluk yüzünden gece 3'te kalkıp berat gönderdiğimiz oluyor, bilgisayarın donmaması için dua ettiğimiz bir maraton. Bu süreçte sosyal hayatımız bitti, ailemizle vakit geçiremiyoruz." (K12)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"E-defter onaylandıysa yandın. Sürekli acaba yanlış bir butona mı bastım, hatalı bir işle mi yaptım korkusuyla tekrar tekrar kontrol yapıyoruz. Bu bitmeyen stres özel hayatımdaki planları bile iptal etmek zorunda bırakıyor." (K7)

Bu ağır cezai riskler ve zaman baskısı, dijitalleşmenin sağladığı faydayı gölgede bırakarak yoğun bir teknostres oluşturmaktadır. K3, bu baskıyı: *"Yaptığımız tüm işler süreli zamanlı ve yanlış yapılmaması gerekiyor. Örneğin 70 personelini kapsayan bir hatalı işlem yüzünden toplamda 5 milyon para cezai uygulandı. Haliyle böylesi ağır yaptırımın riski ve yoğun stresi biniyor üstümüze"* sözleriyle somutlaştırmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde; dijital otomasyonun teorik olarak işlemleri yalınlaştırması ve israfı önlemesi beklenirken, sahadaki yetersizlikler tam aksi bir sonuç doğurmuştur. Teknoloji, iş akışlarını basitleştirmek yerine meslek mensuplarını 7/24 ekran başına bağlayarak iş-özel hayat sınırını tamamen eritmiş ve zaman kavramını uygulayıcıların aleyhine yeniden kurgulamıştır.

4.4. Enformel Dayanışmayla Ayakta Durma

Araştırmada öne çıkan son tema, dijital kriz anlarında resmî kurumların ve entegratör firmaların teknik destek sağlama konusunda yetersiz kalması üzerine, meslek mensuplarının kendi aralarında geliştirdikleri gayriresmi çözüm ve iletişim ağlarını göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında, kurumsal altyapının çöktüğü anlarda sürecin tamamen meslektaşlar arası sosyal dayanışma ve kuşaklar arası bilgi transferi ile ayakta tutulduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle söz konusu tema enformel dayanışmayla ayakta durma olarak adlandırılmıştır.

Bu tema özellikle, yazılımcı firmalar ile kamu otoritesi arasındaki sorumluluk reddinin yarattığı boşluğun, meslek mensuplarının oluşturduğu sosyal medya gruplarıyla doldurulması üzerinden görünür hale gelmektedir. Katılımcılar, resmi muhatapsızlık karşısındaki çaresizliklerini ve meslektaş ağlarına olan güvenlerini açıkça ifade etmektedir:

"Entegratör firmaları yazılımı satarken her şey çok güzel, hata verdiğinde Maliye'nin sistemi sorunlu diyerek sorumluluğu üzerinden atıyorlar. Çözüm bulmak için Maliye'yi arıyorsun 'Yazılımcınızla görüşün' diyorlar. Sonuç olarak iki arada bir derede kalarak mağdur olan biz oluyoruz. Bu durum karşısında destek yine kendi meslektaşlarımızdan geliyor." (K14)

"Sistem sağlayıcıları ne yazık ki yalnızca yazılımı satana kadar destek sunuyorlar. Devletin bu dijital dönüşüm sürecinde bize yüklediği iş yüklerini yerine getirirken, kamunun destekleyici ve kolaylaştırıcı çok daha fazla adımlarına ihtiyaç duyuyoruz. Desteği daha çok meslektaşlarımdan, özellikle WhatsApp ve Telegram'daki SMMM gruplarından alıyorum." (K8)

"Teknik aksaklıkların yaşandığı kriz anında ne yazık ki entegratör firmalar ne de Maliye bünyesinde doğrudan bir muhatap bulmakta güçlük çekiyoruz. Karşılaştığımız sorunları genellikle hep deneme yanılma yoluyla ya da WhatsApp gruplarındaki arkadaşların yönlendirmesiyle çözdük." (K9)

Bu ifadeler, sistemin sürdürülebilirliğinin kurumsal bir yapıdan ziyade, sosyolojik bir dayanışma mekanizmasına bağlı olduğunu göstermektedir. K4 de *"Bu süreçte biz rehberlik edecek veya sorumluluk alacak bir yöneticimiz yok. Entegratör şirketler sistemi satana kadar,*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

sistem çöktüğünde telefonlar meşgule düşüyor veya çözüm üretilemiyor." diyerek bu yalnızlaştırılma halini desteklemiştir.

Enformel dayanışma temasının bir diğer alt boyutu ise, ofis içi dinamiklerde ortaya çıkan kuşaklar arası bilgi transferidir. İleri yaş grubundaki veya teknolojik darboğaz yaşayan meslek mensupları, krizi genç personelin dijital yatkınlığı ile aşmaktadır:

"Ekibimde daha genç meslektaşlarımın yer alması bu süreçte işlerimi oldukça kolaylaştırdı. Özellikle teknolojik altyapı gerektiren konularda ofisteki genç çalışanlarımızdan büyük ölçüde destek alarak ilerliyorum." (K15)

"Destek konusunda devletin bizi biraz yalnız bıraktığını düşünüyorum. Dijitalleşmenin getirdiği adaptasyon zorluklarını ve iş yükünü maalesef biz SMMM'ler çekiyoruz. Bu yüzden bu süreci yönetebilmek için genç kuşaktan yardım alıyorum." (K3)

"Teknik sorunla karşılaştığımda, ofisteki genç personelden yardım isterim, şayet onlar da çözemezse sorunu o zaman WhatsApp gruplarına yazarak meslektaşlarıma danışırım." (K7)

Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların ifadeleri; dijital muhasebe ekosisteminin sahadaki asıl taşıyıcı kolonunun devletin sunduğu formel destek değil, uygulayıcıların kendi aralarında ördükleri enformel yardımlaşma ağları olduğunu kanıtlamaktadır. Kurumsal yalnızlaştırma, meslek mensuplarını kendi kriz yönetim stratejilerini üretmeye mecbur bırakmış ve dijitalleşmenin yükü tamamen meslektaş dayanışmasıyla sırtlanmıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, dijital muhasebe sistemlerinin SMMM'lerin çalışma süreçleri üzerindeki etkileri, karşılaştıkları zorluklar ve bu dönüşüme uyum sağlama biçimleri Afyonkarahisar ilindeki uygulayıcıların deneyimleri üzerinden derinlemesine incelenmiştir. Araştırma bulguları, dijital dönüşümün muhasebe mesleğinde yalnızca operasyonel bir araç değişikliği olmadığını; mesleki kimlik, iş yükü, zaman yönetimi ve sosyal dayanışma ağları üzerinde asimetrik etkiler yaratan yapısal bir paradigma değişimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ilk temel bulgusu olan zorunlu rol genişlemesi, meslek mensuplarının geleneksel veri girişi ve evrak kayıt işlemlerinden sıyrılarak stratejik veri analisti ve finansal danışman gibi konumlara evrildiğini göstermektedir. Bu durum, literatürde Dursun vd. (2019), Karcıoğlu ve Binici (2021) ile Bağdat ve Şenol'un (2024) mesleğin rutin işlemlerden ziyade danışmanlık, müşavirlik ve veri analizi yönüne evrildiği yönündeki tespitleriyle güçlü bir şekilde örtüşmektedir. Ayrıca, operasyonel işlerin otomasyona devredilmesiyle şeffaflığın arttığı ve hata oranının düştüğü bulgusu, İşgüden Kılıç ve Anadolu (2018) tarafından da desteklenmektedir. Bununla birlikte bu araştırmanın bulguları, dijital dönüşümün meslek mensuplarının geleneksel görev sınırlarını genişletebildiğine işaret etmektedir Müşteri işletmelerin dijital uygulamalara yeterince hâkim olmaması, normalde işletmeler tarafından yürütülmesi gereken bazı dijital süreçlerin muhasebe meslek mensupları tarafından üstlenilmesine ve meslek mensuplarının ek görev yüküyle karşılaşmasına yol açabilmektedir. Bu bulgu, Deniz ve Güngör Tanç (2020), Karaca ve Gümüş (2023) ve Gök'ün (2025) sonuçlarıyla örtüşmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

İkinci ve üçüncü temalar kapsamında ortaya çıkan teknik altyapı sorunları ile beklenen zaman tasarrufunun uygulamada sınırlanması, dijital sistemlerde yaşanan teknik aksaklıkların mesleki süreçler üzerindeki operasyonel etkilerini göstermektedir. Bu araştırmanın katılımcı anlatılarında, GİB portallarındaki yavaşlama ve teknik aksaklıkların otomasyon yoluyla elde edilen zaman kazanımını bazı dönemlerde önemli ölçüde sınırlandırabildiği görülmüştür Bu bulgu, Orhan (2017), Gönen ve Solak (2017) ile Elçin vd. (2018) tarafından vurgulanan altyapı eksikliklerinin ve sistem hatalarının meslek mensuplarına ek maliyetler getirerek iş yükünü artırdığı yönündeki sonuçlarla doğrudan uyumludur. Literatürde teknolojik altyapı eksiklikleri, erişim sorunları, güvenlik ve veri gizliliği riskleri ile teknoloji ve eğitim maliyetleri dijital dönüşümün önemli güçlükleri arasında gösterilmektedir (Obaid, 2024; Şimşek, 2026). Bu araştırmanın katılımcı anlatıları ise teknik aksaklıklar ve yoğun beyan dönemlerindeki zaman baskısının çalışma saatlerini belirsizleştirebildiğini ve meslek mensupları üzerinde baskı oluşturabildiğini göstermektedir. Bu bulgu, Eş ve Atasoy'un (2022) e-dönüşüm bilgi ve uyum düzeyi arttıkça dijitalleşmeden kaynaklanan kaygı düzeyinin azaldığı yönündeki bulgusuyla birlikte değerlendirilebilir.

Çalışmanın son bulgusu olan enformel dayanışmayla ayakta durma, dijitalleşmenin kurumsal altyapı ve destek mekanizmalarındaki yetersizliği göz önüne sermektedir. Katılımcı anlatılarında, teknik sorunların yaşandığı dönemlerde kamu kurumları ile yazılım sağlayıcıları arasındaki sorumluluk ve iletişim belirsizliğinin meslek mensuplarının destek arayışını güçleştirdiği ifade edilmiştir. Bu koşullarda meslektaşlar arası dijital iletişim ağlarının çözüm ve bilgi paylaşımında önemli bir destek mekanizması olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu kurumsal destek ve eğitim eksikliği, literatürde Ulusan ve Bozkurt'un (2021) Bakanlıktan teşvik ve eğitim beklendiği yönündeki saha tespitlerini destekler niteliktedir. Öte yandan, ofis içi dinamiklerde karşılaşılan donanımsal sorunların çözümünde genç personelin dijital yatkınlığından faydalanılması yoluyla kuşaklar arası bilgi aktarımı sağlanması, Anton'un (2023) genç nesil profesyonellerin dijital sisteme daha hızlı uyum sağladığı yönündeki bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak, dijital muhasebe sistemleri rutin belge düzenleme, kayıt ve arşivleme işlemlerinin azaltılması ve muhasebe bilgi kalitesinin geliştirilmesi açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bununla birlikte araştırma bulguları, teknik altyapı sorunlarının, müşteri işletmelerin dijital uyum eksikliklerinin ve kurumsal destek yetersizliklerinin yol açtığı bazı operasyonel ve mali yüklerin önemli ölçüde muhasebe meslek mensupları tarafından karşılandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla dijitalleşmenin sağlayabileceği faydaların tam olarak ortaya çıkması, yalnızca meslek mensuplarının bireysel uyum çabalarına değil; teknik altyapının, kurumsal destek mekanizmalarının ve paydaşlar arası koordinasyonun birlikte geliştirilmesine bağlı görünmektedir.

Bu doğrultuda, kamu kurumlarının dijital altyapılarının güçlendirilmesi, meslek mensuplarına yönelik sürekli teknik eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve dijital dönüşüm sürecinde paydaşlar arası koordinasyonun artırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akman, C. & Çil Koçyiğit, S. (2024). Muhasebe Uygulamalarındaki E-Dönüşüm Sürecine İlişkin Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Görüş ve Beklentileri: Ankara İli Örneği. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (72), 57-82.

Akkaya, H. (2025). Sahte belge ile mücadele stratejisinde dijitalleşme: Denetimde yeni yapay zekâ aracı KURGAN. E. Uygun (Ed.), *Vergilemede güncel trendler* içinde (s. 21-45). Özgür Yayınları.

Altunal, I. & Özbek, A. (2024). Muhasebe Meslek Mensuplarının Dijital Dönüşümde E-Dönüşüm Uygulamalarına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: Defter-Beyan Sistemi Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 72, 125-144.

Anton, C. E. (2023). Opinions of Accounting Companies Managers Regarding the Digitalization Process of Accounting. *Bulletin of the Transylvania University of Braşov Series V: Economic Sciences*, 16(65), (1), 101-108.

Bağdat, A. & Şenol, A. (2024). Muhasebe Meslek Mensuplarının Endüstri 4.0 Teknolojilerine ve Muhasebenin Dijitalleşmesine Bakışı. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31(1), 1-26.

Bolahatoğlu, M. (2026). KURGAN Sistemi Bağlamında Yapay Zekâ Destekli Vergi Denetimlerinin Mali Müşavirlik Mesleğine Etkileri: Dijital Dönüşüm, Teknoloji Adaptasyonu ve Mesleki Yeterliliklerin Yeniden Şekillenmesi. *Vergi Dünyası*, 45(534), 59-72.

Can, E. (2025). *Dijital Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hata ve Hilelerini Önlemede Etkisi: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.

Çetinkaya, E. & Kara, M. (2025). Muhasebe Meslek Mensuplarının Endüstri 4.0'a Bakış Açılarının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma: Ankara İli Örneği. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 9(2), 420-436.

Deniz, F. & Güngör Tanç, Ş. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Uygulamalarındaki E-Dönüşüm Sürecine İlişkin Görüş ve Beklentileri: Hatay İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 622-636.

Dursun, G. D., Ektik, D. & Tutcu, B. (2019). Mesleğin Dijitalleşmesi: Muhasebe 4.0. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 263-271.

Elçin, R., Gerekan, B. & Usta, M. (2018). E-Fatura, E-Defter ve E-Arşiv Uygulamalarına Geçiş Sürecinde Yaşanan Sorunlar: Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, (146), 13-42.

Eş, A. & Atasoy, A. (2022). Dijitalleşmenin Muhasebe Meslek Mensuplarına Etkisi: Ankara İli Örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 15(2), 247-279.

Gök, A. G. (2025). Dijitalleşmenin Muhasebe Meslek Mensuplarına Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Alanya Örneği. *BilgeTürk Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 115-134.

Gönen, S. & Solak, B. (2017). Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (76), 63-80.

Güngör Karyağdı, N. & Koca, N. (2023). Dijitalleşme Sürecinde Mali Müşavirlik Mesleği: Nitel Bir Araştırma Elbistan Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (97), 29-48.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı. (2025). *Sahte Belge ile Mücadele Stratejisi- Kuruluş Gözetimli Analiz (KURGAN) Mükellef ve Meslek Mensupları*

Rehberi. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/17/2025/10/1-Ekim-2025-Sahte-Belgeyle-Mucadele-Stratejisi-Kurulus-Gozetimli-Anali._-57a16748029990fa.pdf

İşgüden Kılıç, B., & Anadolu, Z. (2018). Dijital Çağın Yarattığı Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hilelerinin Önlenmesine Etkisi. *Journal of Accounting and Taxation Studies, 55-97.*

Karaca, H. & Gümüş, A. (2023). Dijital Dönüşümde Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Nitel Bir Araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 70, 289-306.

Karasioğlu, F. & Garip, O. (2019). E-Muhasebe Uygulamaları Kapsamında Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Karaman'da Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 22(2), 433-446.

Karcıoğlu, R. & Binici, F. Ö. (2021). Dijital Dönüşümün Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Etkisi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AİCUSBED),* 7(2), 226-241.

Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T. & Çetin, Ö. O. (2020). Dijitalleşmeyle Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(Özel Sayı), 81-96.

Mert, H., Güner, M. & Duyar, G. (2022). Dijitalleşme Sürecinin Gelişimi ve Muhasebe Uygulamalarına Etkileri Yönünden İstanbul İlinde SMMM'ler Üzerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 66, 195-218.

Obaid, M. S. (2024). Navigating Digital Transformation in Accounting System: Challenges and Opportunities. *International Journal of Data and Network Science*, 8(2), 935–946.

Orhan, B. (2017). *Bilgi Teknolojilerindeki Gelişmelerin Muhasebe Meslek Mensuplarının Verimliliğine Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Oğuz, N. S., Yıldız, S., & Aydınlı, K. (2026). Yapay Zekâ Ekseninde Vergi Denetiminin Dönüşümü. *BILTURK Journal of Economics and Related Studies*, 8, 57-81.

Ömürbek, V., Akçakanat, Ö. & Kılınç, Z. (2023). Muhasebe Mesleğinde E-Dönüşümün Muhasebe Meslek Mensuplarının Mutluluk ve İş Tatmini Seviyeleri Üzerine Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-23.

Öz, A. Ö., Güngör Tanç, Ş. & Yılmaz, S. (2022). Endüstri 4.0 Kapsamında Dijital Dönüşüm Süreci: Güncel Elektronik Belge - Defter Uygulamalarına ve Mali Müşavirlik Mesleğine Etkisi. *Erciyes Akademi*, 36(1), 157-168.

Palabıyık, D. Ç. & Uylaş, H. Ö. (2025). Maliye, yapay zeka desteğiyle iki yılda yapılan 578 milyar liralık alım satım işlemini riskli buldu. *Anadolu Ajansı*. 13 Ekim 2026 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/maliye-yapay-zeka-destegiyle-iki-yilda-yapilan-578-milyar-liralik-alim-satim-islemini-riskli-buldu/3714857 adresinden edinilmiştir.

Şimşek, K. (2026). Muhasebe Mesleğinde Dijital Dönüşümün SWOT Analizi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 19, 75-103.

Taş, H. Y. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1817-1836.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tekbaş, İ. (2018). *Dijitalleşmenin muhasebe mesleğine ve meslek mensuplarına etkileri üzerine bir araştırma ve yeni bir kavram önerisi: Mali mühendislik* (Yüksek lisans tezi), İstanbul Okan Üniversitesi.

Tekbaş, İ., Kurnaz, E. & Azaltun, M. (2018). *Dijital muhasebe okuryazarlığı: Muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. 5.* Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresi (ICAFR'18) (ss. 223-238). İzmir, 2018.

Ulusan, H. & Bozkurt, E. (2021). Yozgat'ta Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensuplarının E-Fatura ve E-Defter Uygulamalarına Karşı Tutumları. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(1), 1-44.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

VUCA GÖLGESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR LİDERLİK

Dr. Erkan DÖNER
İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, İstanbul
ORCID ID: 0000-0001-9999-6191

ÖZET

Günümüz örgütleri değişkenlik (volatility), belirsizlik (uncertainty), komplekslik (complexity) ve muğlaklık (ambiguity) kavramlarının baş harflerinden oluşan VUCA ortamında faaliyet göstermektedir. Bu dört boyut, durum hakkında ne kadar bilgi sahibi olunduğu ve eylemlerin sonuçlarının ne ölçüde öngörülebildiği bakımından birbirinden ayrışmakta ve liderlerden farklı yanıtlar gerektirmektedir. Sürdürülebilir liderlik ise kısa vadeli çıkarlar yerine uzun vadeli değer yaratmayı, paydaşların refahını ve örgütsel dayanıklılığı önceleyen bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, çalışanların algıladığı VUCA maruziyeti ile sürdürülebilir liderlik algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. VUCA maruziyeti, Döner ve Efeoğlu (2023) tarafından geliştirilen Algılanan VUCA Maruziyeti Ölçeği ile sürdürülebilir liderlik algısı ise Dalati vd. (2017) tarafından derlenen ve Zorlu ile Korkmaz (2020) tarafından Türkçe'ye uyarlanan on maddelik tek boyutlu Sürdürülebilir Liderlik Ölçeği ile ölçülmüştür. Her bir VUCA boyutu ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bulgular, sürdürülebilir liderlik algısının değişkenliğe maruziyet (r = -,378), belirsizliğe maruziyet (r = -,467) ve muğlaklığa maruziyet (r = -,517) ile negatif; kompleksliğe maruziyet (r = ,213) ile ise pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Değişkenlik ve belirsizlikteki negatif korelasyon, hızlı değişim ve öngörülemezliğin, uzun vadeli planlama ve sürekliliği vurgulayan sürdürülebilir liderliğin algılanmasını güçleştirdiği şeklinde yorumlanabilir. En güçlü korelasyonun muğlaklık boyutunda gözlenmesi, neden-sonuç ilişkilerinin belirsiz olduğu durumların, çalışanların liderlerine yönelik uzun vadeli ve tutarlı yönelim algısını en fazla zayıflattığını düşündürmektedir. Kompleksliğe ilişkin pozitif korelasoyn ise, birbiriyle bağlantılı çok sayıda unsurun yönetilmesini gerektiren ortamlarda sistem düşüncesine ve çok paydaşlı bakış açısına dayanan sürdürülebilir liderlik uygulamalarının daha görünür ve değerli hâle gelmesiyle açıklanabilir. Çalışma, VUCA boyutlarının sürdürülebilir liderlik algısıyla ilişkisinin tek yönlü olmadığını göstererek yazına katkı sunmaktadır. Yöneticilerin, özellikle değişkenlik, belirsizlik ve muğlaklığın yüksek olduğu dönemlerde şeffaf iletişim ve tutarlı bir uzun vadeli yönelimle çalışanların sürdürülebilir liderlik algısını korumaları önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Algılanan VUCA maruziyeti, muğlaklık, sürdürülebilir liderlik, VUCA

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SUSTAINABLE LEADERSHIP IN THE SHADOW OF VUCA

ABSTRACT

Contemporary organizations operate in a VUCA environment (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity). These four dimensions differ in how much is known about a situation and how well the results of actions can be predicted, and thus require different leadership responses. Sustainable leadership, in turn, is defined as an approach that prioritizes long-term value creation, stakeholder well-being, and organizational resilience over short-term interests. This study aims to examine the relationship between employees' perceived VUCA exposure and their perceptions of sustainable leadership. VUCA exposure was measured with the Perceived VUCA Exposure Scale developed by Döner and Efeoğlu (2023), and perceived sustainable leadership with the ten-item, unidimensional Sustainable Leadership Scale compiled by Dalati et al. (2017) and adapted into Turkish by Zorlu and Korkmaz (2020). The findings show that perceived sustainable leadership is negatively related to exposure to volatility (r = -.378), uncertainty (r = -.467), and ambiguity (r = -.517), and positively related to exposure to complexity (r = .213). The negative relationships for volatility and uncertainty may indicate that rapid change and unpredictability make it harder to perceive sustainable leadership, which emphasizes long-term planning and continuity. The strongest relationship observed for ambiguity suggests that situations in which cause-and-effect relationships are unclear weaken employees' perception of a long-term and consistent leadership orientation the most. The positive relationship with complexity may be explained by the fact that, in environments requiring the management of many interconnected elements, sustainable leadership practices based on systems thinking and a multi-stakeholder perspective become more visible and valuable. The study shows that the relationship between VUCA dimensions and perceived sustainable leadership is not unidirectional. Managers are advised to maintain transparent communication and a consistent long-term orientation, especially when volatility, uncertainty, and ambiguity are high.

Keywords: Ambiguity, perceived VUCA exposure, sustainable leadership, VUCA

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KOBİ'LERDE REKABET STRATEJİLERİNİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ

Dr. Erkan DÖNER
İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, İstanbul
ORCID ID: 0000-0001-9999-6191

ÖZET

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ'ler), ekonomik büyümenin, istihdamın ve yenilikçiliğin önemli taşıyıcıları olmakla birlikte, sınırlı kaynakları nedeniyle yoğun rekabet koşullarından daha fazla etkilenmektedir. Özellikle Türkiye'de işletmelerin büyük çoğunluğunu oluşturan KOBİ'lerin rekabet gücü, ulusal ekonominin dayanıklılığı bakımından da belirleyicidir. Bu nedenle rekabet avantajı elde etmek ve sürdürmek, KOBİ'ler için stratejik bir zorunluluk hâline gelmiştir. Rekabet stratejileri, işletmenin sektördeki konumunu belirleyen ve kaynakların kullanım yönünü yönlendiren temel kararlar bütünüdür. Maliyet liderliği, farklılaşma ve odaklanma stratejilerinden oluşan jenerik stratejiler, bu alandaki en yaygın kabul gören sınıflandırmadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesini, üst düzey yöneticilerin işletmenin varlığını, mevcut desenini ve yapısını temsil ettiğini savunan Üst Kademeler Kuramı oluşturmaktadır. Bu çalışma, KOBİ'lerde rekabet stratejilerinin firma performansı üzerindeki etkisini incelemeyi ve stratejilerin performansı pozitif yönde etkileyeceği hipotezini ampirik olarak sınamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda veriler anket yoluyla, Adana Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren 417 KOBİ'nin üst düzey yöneticisinden toplanmıştır. İşletmelerin %62'si imalat, %38'i hizmet sektöründe yer almaktadır. Çalışma, imalat ve hizmet sektörlerini birlikte ele alarak farklı faaliyet alanlarındaki KOBİ'lerin stratejik davranışlarını tek bir çerçevede değerlendirmektedir. Rekabet stratejilerini ölçmek için Hatipoğlu (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Jenerik Strateji Ölçeği'nin ifadeleri, firma performansını ölçmek için ise Eroğlu (2003)'nun Firma Performans Ölçeği kullanılmıştır. Analiz sonuçları, rekabet stratejilerinin firma performansı üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir ($\beta = ,417$; $p < ,05$). Bu bulgu, bilinçli ve tutarlı bir rekabet stratejisi izleyen KOBİ'lerin daha yüksek performans elde ettiğini ve rekabet stratejilerinin KOBİ'ler için performansı artıran uygulanabilir bir yönetim aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, Üst Kademeler Kuramı'nı KOBİ bağlamında rekabet stratejileriyle ilişkilendirerek yazına katkı sunmakta; yöneticilere ise stratejik konumlanmaya öncelik vermelerini ve kaynaklarını seçtikleri stratejiyle uyumlu biçimde kullanmalarını önermektedir. Araştırma tek bir bölge ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kesitsel veriyle sınırlı olduğundan, gelecek çalışmalarda farklı bölgelerin ve nesnel performans göstergelerinin kullanılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler:, Jenerik stratejiler, firma performansı, KOBİ, Rekabet stratejileri, Üst Kademeler Kuramı

THE EFFECT OF COMPETITIVE STRATEGIES ON FIRM PERFORMANCE IN SMEs

ABSTRACT

Small and medium-sized enterprises (SMEs) are important drivers of economic growth, employment, and innovation; however, their limited resources make them more vulnerable to intense competition. In Turkey, where SMEs constitute the vast majority of firms, their competitiveness is also decisive for the resilience of the national economy. Therefore, achieving and sustaining a competitive advantage has become a strategic necessity for SMEs. Competitive strategies are the fundamental decisions that determine a firm's industry position and guide resource use. The generic strategies, namely cost leadership, differentiation, and focus, constitute the most widely accepted classification in this field. The theoretical framework is based on Upper Echelons Theory, which argues that top managers represent the existence, current pattern, and structure of the firm. This study aims to examine the effect of competitive strategies on firm performance in SMEs and to empirically test the hypothesis that these strategies positively affect performance. Accordingly, survey data were collected from the top managers of 417 SMEs operating in the Adana Organized Industrial Zone, 62% of which operate in manufacturing and 38% in services. The statements of the Generic Strategy Scale, adapted into Turkish by Hatipoğlu (2011), measured competitive strategies, and the Firm Performance Scale of Eroğlu (2003) measured firm performance. The results show that competitive strategies have a positive and statistically significant effect on firm performance ($\beta = .417$; $p < .05$). This finding indicates that SMEs pursuing a deliberate and consistent competitive strategy achieve higher performance and that competitive strategies are a practicable tool for enhancing it. The study contributes to the literature by linking Upper Echelons Theory with competitive strategies in the SME context and recommends that managers prioritize strategic positioning. Since the research is limited to a single region and cross-sectional data, future studies should use different regions and objective performance indicators.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Keywords: Competitive strategies, generic strategies, firm performance, SMEs, Upper Echelons Theory

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MAPPING CONSUMER MOTIVATIONS FOR SUSTAINABLE FASHION CONSUMPTION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Assist. Prof. Merve COSKUN

Izmir Bakircay University, merve.coskun@bakircay.edu.tr - Orcid: 0000-0003-0618-8238

ABSTRACT

Understanding what motivates consumers to engage in sustainable fashion consumption is essential for explaining how sustainability concerns are translated into marketplace choices and for advancing the transition toward more sustainable fashion practices. Despite the rapid expansion of research in this area, knowledge of consumer motivations remains fragmented across diverse theoretical perspectives, consumption contexts, and behavioral outcomes. This study provides a comprehensive bibliometric analysis of the literature on consumer motivations for sustainable fashion consumption published between 2015 and 2025. Drawing on 512 English-language journal articles retrieved from the Web of Science (WoS), the study combines performance analysis and science-mapping techniques using R bibliometrix, VOSviewer, and supplementary R-based visualizations. The analysis incorporates publication and citation performance, keyword co-occurrence, co-citation analysis, bibliographic coupling, thematic mapping, thematic evolution, and trend-topic analysis to capture the intellectual, conceptual, and temporal development of the field. The results show a substantial increase in scholarly interest, especially starting in 2021. Notable publication outlets include *Sustainability*, *Journal of Fashion Marketing and Management,* and *Journal of Cleaner Production*. Environmental motivations, behavioral-intention mechanisms, social and identity motivations, alternative consumption motivations, and value- and economic-oriented motivations are the five recurrent motivational categories that form the conceptual structure of literature. Thematic evolution and trend-topic analyses further reveal an increasingly diversified research landscape after 2020, with the circular economy, Generation Z, second-hand fashion, perceived value, and digital forms of sustainable consumption gaining prominence. Overall, the results indicate that the research has increasingly shifted from an early focus on sustainability and attitudes to consider a greater variety of social, identity-related, alternative-consumption, and value-based motivations. This study defines the key thematic and intellectual advancements in the field by

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

concentrating on the motivational aspect of sustainable fashion consumption. It also highlights areas that should receive greater attention in future consumer-behavior research.

Keywords: sustainable fashion; consumer motivations; bibliometric analysis; science mapping; circular economy; thematic evolution; consumer behavior

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MÜBADELEDEN HAFIZA TURİZMİNE: KAPADOKYA

Y.L. Öğrencisi, Zehra Büşra KULLUK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, busrazehra6851@gmail.com- ORCID ID:

0009-0009-5789-4862

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül URHAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, betulurhan@nevsehir.edu.tr - ORCID ID:

0000-0003-0929-1206

ÖZET

Bu çalışma, 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin Kapadokya'daki mekânsal izlerini ve mübadele sürecinde dönüşen yerleşmelerde mekânın hafıza turizmi aracılığıyla hafıza-mekân ilişkisi bağlamında nasıl yeniden üretildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, mübadele sonrası dönüşen yerleşim dokusunun birer "hafıza mekânı" olarak nasıl deneyimlendiği ve anlamlandırıldığı; yerel halk, turizm paydaşları ve Yunanistanlı ziyaretçiler perspektifinden ele alınmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi; nüfus mübadelesi, kolektif hafıza, hafıza-mekân ilişkisi ve mekânın toplumsal üretimine ilişkin literatüre dayanmaktadır. Araştırma sahasını, Kapadokya'da mübadele geçmişinin mekânsal ve kültürel dokuda izlenebildiği yerleşmeler oluşturmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada veriler, yerel halk, turizm paydaşları ve Yunanistanlı ziyaretçilerle gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla elde edilmektedir. Mevcut ön veriler ve saha gözlemleri, mübadele mirasının bu yerleşmelerde yalnızca tarihsel ve kültürel bir değer olarak korunmadığını; mekânsal deneyimler, turizm pratikleri ve gündelik yaşam aracılığıyla sürekli yeniden üretildiğini göstermektedir. Geçmişe ait yapılar, anlatılar ve sembolik unsurlar, farklı aktörler tarafından yeniden anlamlandırılarak güncel mekânsal pratiklerin bir parçası hâline gelmektedir. Bu bulgular, hafıza turizminin Kapadokya'daki mübadele yerleşmelerinde hafıza, mekân ve kimlik arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirdiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, mübadele mirasının güncel turizm pratikleri içindeki yeniden üretimini ve bunun yerel ölçekteki mekânsal, toplumsal ve kültürel etkilerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Mübadelesi, Hafıza Turizmi, Kolektif Hafıza, Mekânsal Üretim, Kapadokya.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

FROM POPULATION EXCHANGE TO MEMORY TOURISM : CAPPADOCIA

ABSTRACT

This study aims to analyze the spatial traces of the 1923 Greek-Turkish Population Exchange in Cappadocia and how space is reproduced through memory tourism within the context of the memory–space relationship in settlements transformed by the population exchange. In this regard, the study examines how the post-exchange settlement fabric is experienced and interpreted as a "site of memory" from the perspectives of local residents, tourism stakeholders, and Greek visitors. The theoretical framework of the study draws on the literature on population exchange, collective memory, the memory–space relationship, and the social production of space. The study area comprises settlements in Cappadocia where the legacy of the population exchange remains visible in the spatial and cultural landscape. Adopting a qualitative research approach, the study collects data through interviews with local residents, tourism stakeholders, and Greek visitors. Preliminary data and field observations indicate that the legacy of the population exchange in these settlements is not merely preserved as a historical and cultural value but is continuously reproduced through spatial experiences, tourism practices, and everyday life. Structures, narratives, and symbolic elements associated with the past are reinterpreted by different actors and incorporated into contemporary spatial practices. These findings suggest that memory tourism reshapes the relationships among memory, space, and identity in Cappadocia's population-exchange settlements. In this respect, the study demonstrates how the legacy of the population exchange is reproduced through contemporary tourism practices and reveals its spatial, social, and cultural implications at the local level.

Keywords: Population Exchange, Memory Tourism, Collective Memory, Spatial Production, Cappadocia.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

EKOTURİZM KAPSAMINDA KUŞ GÖZLEMCİLİĞİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ

Doç.Dr. Abdurrahman DİNÇ

(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Konya, Türkiye, ORCID, 0000-0002-7539-6084, a.dinc@erbakan.edu.tr)

Nazlı ÖZCAN

(Necmettin Erbakan Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekoturizm Rehberliği ABD, ORCID: 0000-0003-0297-0505.,guidenazliozcan@gmail.com)

Özet

Ekoturizm, doğal çevrenin korunmasını esas alan ve yerel kalkınmayı destekleyen sürdürülebilir bir turizm yaklaşımıdır. Kuş gözlemciliği ise ekoturizmin önemli bileşenlerinden biri olup, biyolojik çeşitliliğin tanınmasına, doğal alanların korunmasına ve yerel ekonomilerin desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Bu araştırmanın amacı, Gökçeada'nın kuş gözlemciliği açısından sahip olduğu doğal kaynakları, kuş gözlem rotalarını ve ekoturizm potansiyelini değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplama tekniği olarak doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda ekoturizm, kuş gözlemciliği ve Gökçeada'nın doğal çevresine ilişkin kitaplar, bilimsel makaleler, tezler, kurum raporları ve ilgili yayınlar incelenmiştir.

Araştırma bulguları, Gökçeada'nın Avrupa-Afrika kuş göç yolu üzerinde yer alması, farklı habitat tiplerini bünyesinde barındırması ve büyük ölçüde korunmuş doğal çevreye sahip olması nedeniyle kuş gözlemciliği açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Adada yaklaşık 190 kuş türünün kayıt altına alınmış olması, bölgenin ornitolojik açıdan zengin bir çeşitlilik sunduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada Aydıncık Lagünü (Kefalos), Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları, Uğurlu-Batı Kıyıları ile Marmaros-Dereköy Doğa Rotası kuş gözlemciliği açısından değerlendirilmiş ve bu alanların farklı kuş topluluklarına ev sahipliği yaptığı belirlenmiştir. Özellikle sulak alanlar, kıyı habitatları ve orman ekosistemleri, hem yerleşik hem de göçmen kuş türleri için önemli yaşam ortamları oluşturmaktadır.

Araştırma sonucunda, kuş gözlemciliğinin Gökçeada'nın ekoturizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesine katkı sağlayabilecek önemli bir turizm türü olduğu belirlenmiştir. Kuş

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

gözlem rotalarının tanıtılması, gözlem altyapısının geliştirilmesi ve doğal alanların sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda korunması, adanın ekoturizm potansiyelinin daha etkin değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekoturizm, kuş gözlemciliği, ornitoturizm, Gökçeada, kuş gözlem rotaları, sürdürülebilir turizm.

Abstract

Ecotourism is a sustainable tourism approach that prioritizes the conservation of natural environments while supporting local development. Birdwatching, as one of the significant components of ecotourism, contributes to the recognition of biodiversity, the protection of natural areas, and the support of local economies. The aim of this study is to evaluate the natural resources, birdwatching routes, and ecotourism potential of Gökçeada in terms of birdwatching activities. A qualitative research approach was adopted, and document analysis was used as the primary data collection method. Within this scope, books, scientific articles, postgraduate theses, institutional reports, and other relevant publications related to ecotourism, birdwatching, and the natural environment of Gökçeada were examined.

The findings indicate that Gökçeada possesses significant potential for birdwatching tourism due to its location on the Europe–Africa migratory bird route, its diverse habitat types, and its largely preserved natural environment. The presence of approximately 190 recorded bird species demonstrates the island's remarkable ornithological diversity. The study examined Aydıncık Lagoon (Kefalos), Gökçeada Wetland and Northern Coasts, Uğurlu-Western Coasts, and the Marmaros–Dereköy Nature Route as major birdwatching areas and revealed that these sites host different bird communities. Wetlands, coastal habitats, and forest ecosystems provide important habitats for both resident and migratory bird species.

The results suggest that birdwatching represents an important tourism activity that can contribute to the diversification of ecotourism opportunities on the island. Promoting birdwatching routes, improving observation infrastructure, and protecting natural areas in accordance with sustainability principles may enhance the effective utilization of Gökçeada's ecotourism potential. In this respect, birdwatching stands out as a valuable

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

activity that supports the conservation of the island’s natural heritage while contributing to sustainable tourism development.

Keywords: Ecotourism, birdwatching, ornithotourism, Gökçeada, birdwatching routes, sustainable tourism.

Giriş

Turizm sektörü, değişen turist beklentileri ve sürdürülebilirlik anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte çeşitlenmekte ve alternatif turizm türleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Uzun yıllar boyunca deniz, kum ve güneş odaklı kitle turizmi turizm hareketlerinin temelini oluştururken, doğal çevreyi korumayı ve yerel değerleri ön plana çıkarmayı amaçlayan ekoturizm faaliyetlerine yönelik ilgi de artış göstermektedir. Ekoturizm, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmesi, biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlaması ve yerel halkın ekonomik kalkınmasını desteklemesi bakımından günümüzde önemli bir turizm yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir.

Ekoturizmin önemli bileşenlerinden biri olan kuş gözlemciliği, doğal yaşam alanlarında kuş türlerinin gözlemlenmesine dayanan ve son yıllarda dünya genelinde hızla gelişen doğa temelli turizm faaliyetleri arasında yer almaktadır. Kuş gözlemciliği yalnızca rekreasyonel bir etkinlik olmanın ötesinde, doğal alanların korunmasına yönelik farkındalığın artırılmasına, biyolojik çeşitliliğin tanıtılmasına ve yerel ekonomilerin desteklenmesine katkı sağlamaktadır (Şekercioğlu, 2002). Özellikle kuş göç yolları üzerinde bulunan bölgeler, sahip oldukları tür çeşitliliği sayesinde kuş gözlem turizmi açısından önemli destinasyonlar hâline gelmektedir.

Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında yer alan coğrafi konumu sayesinde kuş göç yollarının kesişim noktasında bulunmaktadır. Sulak alanlar, deltalar, kıyı ekosistemleri ve farklı habitat tipleri bakımından zengin bir yapıya sahip olan ülke, çok sayıda yerli ve göçmen kuş türüne ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin kuş gözlemciliği ve ornitoturizm açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Bu potansiyelin öne çıktığı alanlardan biri de Gökçeada'dır. Türkiye'nin en büyük adası olan Gökçeada; sulak alanları, kıyı habitatları, makilik alanları, orman ekosistemleri ve göç yolları üzerindeki stratejik konumu sayesinde çok sayıda kuş türüne yaşam ortamı sunmaktadır. Adada bugüne kadar yaklaşık 190 kuş türünün kayıt altına alınmış olması,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

bölgenin kuş çeşitliliği açısından önemini ortaya koymaktadır (Uysal vd., 2025). Özellikle Aydıncık Lagünü, Gökçeada Dalyanı, Kuzey Kıyıları, Uğurlu ve Marmaros-Dereköy çevresi kuş gözlemciliği açısından öne çıkan alanlar arasında yer almaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Gökçeada'nın kuş gözlemciliği açısından sahip olduğu doğal kaynakları ve kuş gözlem rotalarını değerlendirmek, adanın ekoturizm potansiyelini ortaya koymak ve kuş gözlem turizminin sürdürülebilir turizm kapsamında geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktır. Çalışmanın, Gökçeada'nın kuş gözlem turizmi açısından tanıtılmasına katkı sağlaması ve gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalara kaynak oluşturması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Ekoturizm Kavramı

Birleşmiş Milletler'e göre turizm, bireylerin gelir elde etme amacı taşımaksızın ve sürekli yerleşme niyeti olmadan, en az 24 saat süreyle gerçekleştirdikleri seyahat ve konaklama faaliyetlerinin bütününü ifade etmektedir (Dündar, 2023,s.5).

Ekoturizm ise doğal çevrenin korunmasını esas alan ve yerel halkın ekonomik ile sosyal refahına katkı sağlamayı amaçlayan sürdürülebilir bir turizm yaklaşımıdır. 1980'li yıllardan itibaren kitle turizminin çevresel ve sosyo-kültürel etkilerine alternatif olarak ortaya çıkan ekoturizm, zamanla sürdürülebilir kalkınma anlayışının önemli bir bileşeni hâline gelmiştir. Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN), ekoturizmi doğal ve kültürel değerlerin korunmasını destekleyen, çevresel etkisi düşük ve yerel topluluklara fayda sağlayan sorumlu seyahatler olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Uluslararası Ekoturizm Topluluğu (TIES), ekoturizmi çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını gözeten doğal alanlara yönelik duyarlı seyahatler olarak açıklamaktadır (Ayman, 2013,s. 38).

Ekoturizm, yalnızca doğal alanların ziyaret edilmesini değil, aynı zamanda çevresel farkındalığın artırılmasını, kültürel değerlerin korunmasını ve yerel halkın turizm faaliyetlerinden fayda sağlamasını hedefleyen bütüncül bir turizm anlayışını temsil etmektedir.

Ekoturizm Çeşitleri

Turizm alanında yapılan çalışmalarda ekoturizm, sahip olduğu özellikler ve içerdiği faaliyetler doğrultusunda farklı türlere ayrılmaktadır. Araştırmacılar ekoturizmi çeşitli ölçütlere göre sınıflandırırken, bu faaliyetleri öğrenme, eğlenme ve dinlenme amaçlı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

etkinlikler olarak değerlendirmek de mümkündür. Ekoturizm kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, bireylerin doğal ve kültürel çevreyi deneyimlemelerine olanak sağlarken aynı zamanda çevre koruma bilincinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ekoturizm türlerine ilişkin sınıflandırma aşağıda sunulmuştur (Aldebert, Dang ve Longhi, 2011).

Eğlenmeye Yönelik Faaliyetler; Dağcılık, Olta balıkçılığı, Bisiklet turları, Safari , Avcılık, Balon turları, Hiking, Trekking, Atlı doğa turu, Rafting, Hava tabanlı sporlar

Öğrenmeye Yönelik Faaliyetler; Botanik turizmi, Yaban hayat gözlemciliği, mağara turizmi, Çiftlik turizmi, Fauna ve Flora Gözlemciliği, Kültür turizmi

Dinlenmeye Yönelik Faaliyetler; Kamp-karavan turizmi, Yayla turizmi (Aldebert vd. 2011: 1206).

Kuş Gözlemciliği

Kuş gözlemciliği, dünyada ve Türkiye'de en fazla ilgi gören ekoturizm faaliyetlerinden biridir. Ornitoloji olarak da adlandırılan bu faaliyet, kuşların doğal yaşam alanlarında gözlemlenmesi, tanımlanması ve kayıt altına alınmasına dayanmaktadır. Kavram, kökenini Antik Yunanca'da "kuş" anlamına gelen *ornis* sözcüğünden almakta olup günümüzde kuş bilimi ve kuş gözlem faaliyetlerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Dündar,2023,s.14).

Türkiye, sahip olduğu coğrafi konum, zengin sulak alanları ve önemli kuş göç yolları üzerinde bulunması nedeniyle kuş çeşitliliği açısından oldukça avantajlı bir ülkedir. Nitekim ülkede gözlemlenen kuş türü sayısının Avrupa'daki toplam kuş türü sayısına yakın olduğu belirtilmektedir (Dündar,2023,s.14). Bu durum, Türkiye'yi kuş gözlemciliği açısından önemli destinasyonlardan biri hâline getirmektedir.

Kuş gözlemciliği bireysel veya grup hâlinde gerçekleştirilebilen rekreasyonel bir faaliyet olmakla birlikte, doğal yaşam alanlarında yapıldığında önemli bir ekoturizm etkinliği niteliği kazanmaktadır (Kozak ve Bahçe, 2009, s.182). Gözlemcilerin faaliyetlerini sürdürebilmek için bölgedeki konaklama, yeme-içme ve rehberlik hizmetlerinden yararlanmaları, yerel ekonomiye katkı sağlamaktadır (Sözüer ve Erkol, 2013,s.132).

Literatürde kuş gözlemciliğinin biyolojik çeşitliliğin korunmasına destek olduğu, doğal alanlara yönelik farkındalığı artırdığı, bilimsel araştırmalara veri sağladığı ve yerel kalkınmayı teşvik ettiği vurgulanmaktadır. Ayrıca yerel rehberlik hizmetlerinin gelişmesine katkı sunması, koruma çalışmalarına ekonomik destek oluşturması ve doğal mirasın

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

tanıtılmasına yardımcı olması kuş gözlemciliğinin öne çıkan faydaları arasında yer almaktadır (Şekercioğlu, 2002,s.282-289).

Türkiye'de Kuş Gözlemciliği

Türkiye'de kıyıda sahillerin fazla olması insanların aklına deniz-kum-güneş olgusunu getirmektedir. Sahilleri olmayan bölgelerde ise ziyaretçiler doğa turizmine yönelmişlerdir. Ekoturizm çeşitlerinden olan kuş gözlemciliği ziyaretçilerin daha ucuz ve maliyeti az bir aktivite ile uğraş bulmalarına ve doğa bilincinin de gelişmesine katkı sağlayan bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Kuş gözlemciliği (ornitoloji) ekoturizmin hızla gelişen ve büyüyen kollarındandır. Türkiye kuş zenginliği bakımından Avrupa ile eşit seviyede sayılmaktadır (Türkoğlu ve Şekercioğlu, 2018, s. 19).

Ekoturizme ilgi duyan insanların özel ilgi turizminin bir kolu olan kuş gözlemciliği diğer bir deyişle ornitoturizme yöneldikleri görülmektedir. Dünyada ve Türkiye'de kuş gözlemciliği talebi hızla artmaktadır. Uluslararası gelişmelere bakıldığında Türkiye'de de kuş gözlemciliği son derece önemli bir spor haline gelmiştir. Kuş potansiyeli bakımından oldukça zengin bir popülasyona sahiptir. Avrupa'da kuş tür sayısı 500 iken Türkiye'de bu sayı 487 civarındadır. Bu durumun asıl sebebi göç yolları üzerinde bulunması ve sulak alanların çokluğu ile ifade edilmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın verilerine göre, Türkiye'de gözlemlenen kuş türlerinin sayısı Avrupa'da gözlemlenen kuş sayısı kadar olduğu ifade edilmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2026). Kuş gözlemciliği yapılan alanlar Gediz deltası, Göksu deltası, Kızılırmak deltası, Manyas Kuş Cenneti olarak ülkemizde görülmektedir (Erdoğan, 2003, s. 136). Örneğin; Manyas Kuş Cennetinden yıllık 103 milyon dolar gelir elde edilebileceği öngörülmüştür (Gürlük ve Rehber, 2008, s.1350-1360). Bu ön gürünün daha sonrasında 19-22 Mayıs tarihleri arasında Mersin Çamlıyayla'da Doğa Derneği ve Birdlife İnternatioanl'ın desteği ile 19. Kuş Konferansı organize edilmiş, yurtdışından ve ülkemizden çok sayıda katılım sağlanmıştır. "Bu durum, kuş gözlemciliğine yönelik ilginin giderek arttığını göstermektedir." (Çorba, 2019, s. 20).

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, belirli bir olgu veya olayın derinlemesine incelenmesine ve mevcut durumun ayrıntılı biçimde değerlendirilmesine olanak sağlayan araştırma yöntemleri arasında yer almaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çalışmanın temel amacı Gökçeada'nın kuş gözlemciliği açısından sahip olduğu doğal kaynakları, kuş gözlem rotalarını ve ekoturizm potansiyelini ortaya koymak olduğundan araştırma nitel araştırma deseni çerçevesinde yürütülmüştür.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma konusu ile ilgili yazılı ve görsel kaynakların sistematik biçimde incelenmesi ve yorumlanmasına dayanan bir veri toplama tekniğidir. Bu kapsamda Gökçeada'nın doğal çevresi, kuş çeşitliliği, kuş göç yolları, kuş gözlem rotaları ve ekoturizm potansiyeline ilişkin yayımlanmış kitaplar, bilimsel makaleler, lisansüstü tezler, kurum raporları ve resmi yayınlar incelenmiştir.

Araştırma sürecinde öncelikle ekoturizm ve kuş gözlemciliği kavramlarına ilişkin ulusal ve uluslararası literatür taranmış, ardından Gökçeada'nın kuş varlığı ve doğal kaynak değerlerine yönelik bilimsel çalışmalar değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Uluslararası Su Kuşu Sayımları (IWC), kuş envanteri çalışmaları, Önemli Doğa Alanları raporları ve ilgili kurumlar tarafından yayımlanan verilerden yararlanılmıştır. Elde edilen bilgiler araştırmanın amacı doğrultusunda sınıflandırılmış ve tematik olarak analiz edilmiştir.

Çalışmada özellikle Aydıncık Lagünü (Kefalos), Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları, Uğurlu-Batı Kıyıları ile Marmaros-Dereköy Doğa Rotası kuş gözlemciliği açısından değerlendirilmiştir. Bu alanların sahip olduğu habitat özellikleri, gözlemlenen kuş türleri ve ekoturizm açısından taşıdığı potansiyel mevcut literatür doğrultusunda yorumlanmıştır.

Araştırma, yalnızca erişilebilen yazılı kaynaklar ve ikincil verilerle sınırlıdır. Buna rağmen farklı kaynaklardan elde edilen verilerin birlikte değerlendirilmesi, Gökçeada'nın kuş gözlemciliği ve ekoturizm potansiyeline ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlamıştır.

Bulgular

Gökçeada Hakkında Bilgiler

Gökçeada, Kuzey Ege Denizi'nde yer alan ve Türkiye'nin yüzölçümü bakımından en büyük adasıdır. Çanakkale iline bağlı bir ilçe statüsünde olan ada, yaklaşık 289,5 km² yüzölçümüne sahiptir. Çanakkale Boğazı'nın girişinde stratejik bir konumda bulunan Gökçeada; doğusunda Çanakkale, güneyinde Bozcaada ve Limni Adası, kuzeyinde ise Semadirek Adası ve Trakya Bölgesi ile çevrilidir. Antik dönemlerde İmroz adıyla bilinen

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ada, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu süreçte zengin bir kültürel miras biriktirmiştir.

Doğal yapısı bakımından Gökçeada, büyük ölçüde volkanik kökenli ve engebeli arazi özellikleri göstermektedir. Ada yüzeyinin yaklaşık %77'si dağlık alanlardan, %12'si eğimli ve engebeli arazilerden, %11'i ise düzlüklerden oluşmaktadır (Bozbeyoğlu ve Onan, 2000, s. 2). Bu topoğrafik çeşitlilik, farklı habitat tiplerinin oluşmasına olanak sağlayarak adanın biyolojik çeşitliliğini desteklemektedir.

Gökçeada, zengin su kaynakları, kıyı ekosistemleri, sulak alanları ve doğal peyzaj özellikleriyle dikkat çekmektedir. Türkiye Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre ada, rüzgâr enerjisi potansiyeli bakımından ülkenin en elverişli alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz vd., 2010). Ayrıca sahip olduğu doğal kaynaklar ve iklim çeşitliliği, tarımsal faaliyetlerin ve doğa temelli turizm uygulamalarının gelişmesine katkı sağlamaktadır.

İlçe merkezi ile birlikte toplam 11 yerleşim birimine sahip olan Gökçeada'nın ekonomik yapısı ağırlıklı olarak turizm, tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayanmaktadır. Korunmuş doğal çevresi, geleneksel köy dokusu ve sürdürülebilir yaşam anlayışı sayesinde ada, 2011 yılında Cittaslow (Sakin Şehir) ağına katılmış ve dünyanın ilk "sakin ada" unvanını alan yerleşimlerinden biri olmuştur. Bu özelliği, Gökçeada'nın sürdürülebilir turizm ve ekoturizm faaliyetleri açısından önemini artırmaktadır.

Doğal çevresini büyük ölçüde koruyabilmiş olan Gökçeada; sulak alanları, kıyı habitatları, makilik alanları ve zengin biyolojik çeşitliliği sayesinde ekoturizm faaliyetleri için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Özellikle Avrupa-Afrika kuş göç yolları üzerinde bulunması, adanın kuş gözlemciliği açısından öne çıkan destinasyonlardan biri olarak değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Gökçeada Kuş Gözlem Rotaları

Gökçeada, Avrupa-Afrika kuş göç yolu üzerinde yer alması, farklı habitat tiplerini bir arada barındırması ve doğal çevresini büyük ölçüde koruyabilmiş olması nedeniyle Türkiye'nin önemli kuş gözlem destinasyonlarından biri olarak kabul edilmektedir. Adada gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda bugüne kadar yaklaşık 190 kuş türü kayıt altına alınmıştır (Uysal vd., 2025). Bu türler arasında su kuşları, kıyı kuşları, deniz kuşları, yırtıcı kuşlar ve ötücü kuşlar önemli bir yer tutmaktadır. Gökçeada'nın kuş çeşitliliğinin temel

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

nedenleri arasında Avrupa-Afrika göç koridoru üzerinde bulunması, sulak alanlar, kıyı ekosistemleri, makilik alanlar ve orman habitatlarını bir arada bulundurması gösterilmektedir (Eken vd., 2006).

Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları arasında yer alan Gökçeada Kuzey Kıyıları ve Gökçeada Dalyanı, adanın biyolojik çeşitliliğinin korunmasında önemli bir role sahiptir (Eken vd., 2006). Sahip olduğu doğal kaynaklar ve habitat çeşitliliği sayesinde ada, kuş gözlemciliği ve ekoturizm faaliyetleri açısından yüksek bir potansiyel taşımaktadır. Gökçeada'da kuş gözlemciliği açısından öne çıkan başlıca rotalar Aydıncık Lagünü (Kefalos), Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları, Uğurlu-Batı Kıyıları ile Marmaros-Dereköy Doğa Rotasıdır.

Tablo 1. Gökçeada'da Başlıca Kuş Gözlem Rotaları ve Özellikleri

Rota	Habitat Türü	Türler	Uygun Gözlem Dönemleri
Aydıncık Lagünü(Kefalos)	Sulak alan, lagün	Flamingo, angıt, suna, kılıçgaga, balıkçıllar	Mart-Mayıs / Ağustos-Kasım
Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları	Deniz ve kıyı habitatları	Ada martısı, yelkovan, boz yelkovan, fırtına kırlangıcı	Nisan- Ekim
Uğurlu Batı Kıyıları	Kıyı, makilik ve tarım alanları	Leylek, atmaca, şahin, küçük kerkenez	Mart-Mayıs / Eylül – Kasım
Marmaros Dereköy	Orman, dere ve makilik alanlar	Karatavuk, ispinoz, saka, toygar, kerkenez	Nisan-Haziran/Eylül-Kasım

Aydıncık Lagünü (Kefalos) Kuş Gözlem Rotası

Aydıncık Lagünü, diğer adıyla Tuz Gölü, Gökçeada'nın en önemli kuş gözlem alanı olarak kabul edilmektedir. Geniş sığ su yüzeyleri ve kıyı habitatları sayesinde özellikle göç dönemlerinde çok sayıda su kuşuna ev sahipliği yapmaktadır. Uluslararası Su Kuşu Sayımları (IWC) kapsamında gerçekleştirilen araştırmalarda, lagünde 22 farklı su kuşu türüne ait toplam 3.906 bireyin kayıt altına alındığı belirlenmiştir (Uysal ve Uysal, 2022). Flamingo (*Phoenicopterus roseus*), angıt (*Tadorna ferruginea*), suna (*Tadorna tadorna*), kılıçgaga (*Recurvirostra avosetta*), gri balıkçıl (*Ardea cinerea*) ve küçük akbalıkçıl (*Egretta garzetta*) bölgenin karakteristik türleri arasında yer almaktadır. Özellikle ilkbahar ve sonbahar göç dönemlerinde tür çeşitliliğinin ve birey sayısının artması, lagünü adanın en önemli kuş gözlem noktası hâline getirmektedir.

Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları Kuş Gözlem Rotası

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Gökçeada'nın kuzey kıyıları ve dalyan bölgesi, deniz kuşları açısından ulusal ölçekte önem taşıyan alanlar arasında yer almaktadır. Adada gözlemlenen başlıca deniz kuşları arasında ada martısı (*Larus audouinii*), yelkovan (*Puffinus yelkouan*), boz yelkovan (*Calonectris diomedea*) ve fırtına kırlangıcı (*Hydrobates pelagicus*) bulunmaktadır. Hassas (VU) kategorisinde yer alan ada martısının bölgede üreme kolonileri oluşturduğu belirtilirken, yelkovan türünün de Gökçeada kıyılarında potansiyel üreme alanlarına sahip olduğu ifade edilmektedir (Onmuş ve Gönülal, 2019; Aydın vd., 2022). Deniz ve kıyı ekosistemlerinin bir arada bulunduğu bu alanlar, deniz kuşlarının gözlemlenmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Uğurlu – Batı Kıyıları Kuş Gözlem Rotası

Adanın batısında yer alan Uğurlu ve çevresi, göçmen kuşların yoğun olarak kullandığı geçiş alanlarından biridir. Bölge; kıyı habitatları, tarım alanları ve makiliklerden oluşan yapısıyla çok sayıda kuş türüne yaşam ortamı sağlamaktadır. Leylek (*Ciconia ciconia*), küçük kerkenez (*Falco naumanni*), atmaca (*Accipiter nisus*), şahin (*Buteo buteo*) ve çeşitli doğan türleri bölgede gözlemlenen başlıca yırtıcı kuşlar arasında yer almaktadır. Ayrıca ötleğenler, toygarlar, ispinozlar ve kırlangıçlar gibi ötücü kuşlar da düzenli olarak kayıt altına alınmaktadır (Kılıç ve Eken, 2004). Göç dönemlerinde yırtıcı kuş geçişlerinin yoğunlaşması, bölgenin kuş gözlemcileri açısından önemini artırmaktadır.

Marmaros – Dereköy Doğa Rotası

Marmaros Şelalesi ile Dereköy arasında uzanan rota, ormanlık alanlar, dere yatakları ve makilik habitatlarıyla öne çıkmaktadır. Bölge özellikle kara ekosistemlerine bağlı kuş türlerinin gözlemlenmesine olanak sağlamaktadır. Karatavuk (*Turdus merula*), ispinoz (*Fringilla coelebs*), saka (*Carduelis carduelis*), tepeli toygar (*Galerida cristata*) ve çeşitli ötleğen türleri bölgede yaygın olarak gözlemlenen kuşlar arasındadır. Ayrıca atmaca, şahin ve kerkenez gibi yırtıcı kuşlar da düzenli olarak kaydedilmektedir (Kılıç vd., 2003). İlkbahar ve sonbahar aylarında artan tür çeşitliliği, rotanın kuş gözlem potansiyelini daha da güçlendirmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Aydıncık Lagünü su kuşları açısından, Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları deniz kuşları açısından, Uğurlu-Batı Kıyıları göçmen ve yırtıcı kuşlar açısından, Marmaros-Dereköy Doğa Rotası ise orman ve kara ekosistemlerine bağlı türler açısından öne çıkmaktadır. Kuş gözlem rotalarının sahip olduğu doğal kaynak değerleri, Gökçeada'nın sürdürülebilir turizm anlayışıyla uyumlu bir şekilde

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu rotalar yalnızca kuş gözlemcilerine değil, doğa fotoğrafçılarına, araştırmacılara ve ekoturizm ziyaretçilerine de önemli deneyim fırsatları sunmaktadır. Bu nedenle kuş gözlemciliği faaliyetlerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi, Gökçeada'nın ekoturizm potansiyelinin güçlendirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Gökçeada'da Kuş Gözlemciliğinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi

Kuş gözlemciliği, doğal çevrenin korunmasını esas alan ve ziyaretçilere doğayla doğrudan etkileşim kurma imkânı sunan önemli ekoturizm faaliyetlerinden biridir. Bu faaliyet yalnızca kuş türlerinin gözlemlenmesine değil, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğin tanınmasına, doğal alanların korunmasına ve çevresel farkındalığın geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle kuş gözlemciliği, sürdürülebilir turizm anlayışının temel ilkeleriyle örtüşen doğa temelli bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir.

Gökçeada, Avrupa-Afrika kuş göç yolu üzerinde bulunması, farklı habitat tiplerini bir arada barındırması ve büyük ölçüde korunmuş doğal çevreye sahip olması nedeniyle kuş gözlemciliği açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Adada kayıt altına alınan yaklaşık 190 kuş türü, bölgenin ornitolojik açıdan dikkat çekici bir çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir (Uysal vd., 2025). Sulak alanlar, kıyı ekosistemleri, makilik alanlar ve orman habitatları hem yerleşik hem de göçmen kuş türleri için uygun yaşam ortamları oluşturmaktadır.

Adada yer alan Aydıncık Lagünü, Gökçeada Dalyanı, Kuzey Kıyıları, Uğurlu ve Marmaros-Dereköy gibi alanlar, farklı kuş topluluklarının gözlemlenebildiği önemli doğal alanlar arasında bulunmaktadır. Bu alanlar, kuş gözlemcilerine ve doğa araştırmacılarına çeşitli gözlem fırsatları sunarken, aynı zamanda adanın ekoturizm faaliyetlerinin çeşitlenmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle göç dönemlerinde artan kuş hareketliliği, Gökçeada'nın doğa turizmi açısından çekiciliğini artıran unsurlar arasında yer almaktadır.

Kuş gözlem turizmi, yalnızca doğal değerlerin tanıtılmasına değil, yerel ekonominin desteklenmesine de katkı sunmaktadır. Konaklama, yeme-içme, ulaşım ve rehberlik hizmetleri gibi turizm faaliyetleri, kuş gözlemcilerinin ziyaretleriyle birlikte ekonomik hareketlilik kazanmaktadır. Bu durum, turizm gelirlerinin yılın farklı dönemlerine yayılmasına ve yerel halk için alternatif gelir kaynaklarının oluşmasına katkı sağlayabilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Gökçeada'nın sahip olduğu habitat çeşitliliği, kuş türü zenginliği ve korunmuş doğal çevresi, adayı kuş gözlemciliği açısından öne çıkan destinasyonlardan biri hâline getirmektedir. Kuş gözlem rotalarının planlı bir şekilde geliştirilmesi, tanıtım faaliyetlerinin artırılması ve doğal alanların koruma-kullanma dengesi gözetilerek yönetilmesi, adanın ekoturizm potansiyelinin daha etkin değerlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bu kapsamda kuş gözlemciliği, hem biyolojik çeşitliliğin korunmasını destekleyen hem de sürdürülebilir turizm anlayışını güçlendiren önemli bir faaliyet alanı olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, Gökçeada'nın kuş gözlemciliği açısından sahip olduğu doğal kaynak değerleri ve ekoturizm potansiyeli değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler, adanın Avrupa-Afrika kuş göç yolu üzerinde bulunması, farklı habitat tiplerini bünyesinde barındırması ve büyük ölçüde korunmuş doğal çevreye sahip olması nedeniyle kuş gözlemciliği açısından önemli bir destinasyon niteliği taşıdığını göstermektedir. Adada kayıt altına alınan yaklaşık 190 kuş türü, Gökçeada'nın ornitolojik açıdan zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen Aydıncık Lagünü (Kefalos), Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları, Uğurlu-Batı Kıyıları ile Marmaros-Dereköy Doğa Rotası farklı kuş topluluklarına ev sahipliği yapmakta ve kuş gözlemciliği açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle Aydıncık Lagünü su kuşları bakımından, Gökçeada Dalyanı ve Kuzey Kıyıları deniz kuşları bakımından, Uğurlu-Batı Kıyıları göçmen ve yırtıcı kuşlar bakımından, Marmaros-Dereköy Doğa Rotası ise orman ve kara ekosistemlerine bağlı türler bakımından öne çıkmaktadır. Bu durum, Gökçeada'nın yılın farklı dönemlerinde kuş gözlem faaliyetlerine uygun bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Kuş gözlemciliği yalnızca doğal mirasın tanıtılmasına katkı sağlayan bir faaliyet değil, aynı zamanda sürdürülebilir turizm anlayışını destekleyen önemli bir ekoturizm unsurudur. Kuş gözlem turizmi sayesinde doğal alanların korunmasına yönelik farkındalık artmakta, ziyaretçiler doğa ile daha bilinçli bir etkileşim kurabilmekte ve yerel ekonomiye katkı sağlayan alternatif turizm faaliyetleri gelişebilmektedir. Bu yönüyle kuş gözlemciliği, Gökçeada'nın sürdürülebilir turizm hedefleriyle uyumlu bir gelişim alanı olarak değerlendirilebilir.

Araştırma bulguları doğrultusunda Gökçeada'da kuş gözlem turizminin geliştirilmesine yönelik bazı öneriler sunulabilir. Öncelikle kuş gözlem rotalarının tanıtım

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

faaliyetleri artırılmalı ve bu rotalara yönelik bilgilendirme materyalleri hazırlanmalıdır. Kuş gözlem noktalarında gözlem kuleleri, yönlendirme tabelaları ve ziyaretçi bilgilendirme panolarının yaygınlaştırılması ziyaretçi deneyiminin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Bunun yanında yerel rehberlerin kuş gözlemciliği konusunda eğitim almaları teşvik edilmeli ve doğa rehberliği faaliyetleri desteklenmelidir.

Doğal alanların korunması, kuş gözlem turizminin sürdürülebilirliği açısından temel öneme sahiptir. Bu nedenle sulak alanlar, kıyı ekosistemleri ve kuşların üreme ile beslenme alanlarında koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi gerekmektedir. Özellikle göç dönemlerinde hassas habitatların korunmasına yönelik uygulamaların artırılması, kuş popülasyonlarının sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

Gökçeada'nın sahip olduğu doğal kaynaklar, kuş türü çeşitliliği ve sakin şehir kimliği birlikte değerlendirildiğinde, adanın kuş gözlemciliği temelli ekoturizm faaliyetleri açısından önemli bir gelişim potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu potansiyelin planlı ve sürdürülebilir bir yaklaşımla değerlendirilmesi, hem biyolojik çeşitliliğin korunmasına hem de yerel kalkınmanın desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Kaynakça

Aldebert, B., Dang, R. J., & Longhi, C. (2011). Innovation in the tourism industry: The case of tourism. *Tourism Management, 32*, 1204–1213.

Aydın, T., Kaya, A., Yaraşlı, B., Özuslu, S., & Arslan, Ş. (2022). Yelkovan (*Puffinus yelkouan*) türünün İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'ndaki günlük hareketleri. *Marmara Denizi 2022 Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 400–403). Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV).

Ayman, O. (2013). Doğa dostu tatil. *National Geographic Traveler*, Nisan, 38.

Bozbeyoğlu, A. C., & Onan, I. (2000). *Changes in the demographic characteristics of Gökçeada*. Hacettepe University Institute of Population Studies.

Çorba, C. (2019). *Alternatif bir ekoturizm faaliyeti olarak kuş gözlem turizmi açısından Muğla ili incelemesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

Dündar, N. (2023). *Ekoturizm kapsamında kuş gözlemciliği: Azap Gölü örneği* (Tez No. 832563) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Eken, G. (1997). Türkiye kıyılarındaki adaların deniz kuşları açısından önemi. E. Özhan (Ed.), *Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları I. Ulusal Konferansı Bildirileri* (ss. 453–466).

Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyaroğlu, S., Kılıç, D. T., & Lise, Y. (2006). *Türkiye'nin önemli doğa alanları*. Doğa Derneği.

Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve ekoturizm*. Erk Yayınları.

Gökçeada Belediyesi. (2021). *Tuz Gölü ve sulak alan özellikleri*. https://www.gokceada.bel.tr/tuz-golu/ (Erişim Tarihi: 15.04.2026)

Güçlüsoy, H., & Onmuş, O. (2024). Diversity of marine tetrapods (reptiles, seabirds, and mammals) along the coasts of Türkiye. *Turkish Journal of Zoology, 48*(6), 617–629.

Gürlük, S., & Rehber, E. (2008). A travel cost study to estimate recreational value for a bird refuge at Lake Manyas, Turkey. *Journal of Environmental Management, 88*(4), 1350–1360.

Kılıç, D. T., & Eken, G. (2004). *Türkiye'nin önemli kuş alanları*. Doğa Derneği.

Kozak, M. A., & Bahçe, S. (2012). *Özel ilgi turizmi*. Detay Yayıncılık.

Onmuş, O., & Gönülal, O. (2019). A newly identified breeding site in the Aegean Sea and a status update for Audouin's Gull (*Larus audouinii*) in Turkey. *Zoology in the Middle East, 65*(2), 186–188.

Sözüer, Ö., & Erkol, I. C. (2013). Adana ilinin kuş gözlem turizmi potansiyeli. *Doğu Akdeniz Sempozyumu: Ekoturizm* (ss. 130–143).

Şekercioğlu, C. H. (2002). Impacts of birdwatching on human and avian communities. *Environmental Conservation, 29*(3), 282–289.

Tarım ve Orman Bakanlığı, https://www.tarimorman.gov.tr/# (Erişim tarihi: 15.02.2026).

Türkoğlu, M. & Şekercioğlu, Ç. H. (2018). Iğdır'ın Kuşları (2. Baskı). T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.

Uysal, İ., & Uysal, İ. (2022). Evaluation of different wetland preferences of wintering waterbird species in Çanakkale, Turkey. *Turkish Journal of Biodiversity, 5*(1), 17–29.

Uysal, İ., Kurtul, D., Debreli, E. C., & Tosunoğlu, M. (2025). Gökçeada'nın ornitofaunası. V. Ünal, M. Çardak, H. Öztürk ve O. Gönülal (Ed.), *Bütün yönleriyle Gökçeada* içinde. TÜDAV.

Yılmaz, U., Demirören, A., & Zeynelgil, H. L. (2010). Gökçeada'da yenilenebilir enerji kaynakları ile elektrik enerjisi üretim potansiyelinin araştırılması. *Politeknik Dergisi, 13*(3), 215–223.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GASTRONOMİ TURİZMİ DENEYİMİNİN DAVRANIŞSAL NİYETLERE ETKİSİ: PLANLI DAVRANIŞ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KÜTAHYA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa Tuna ÖZKUL
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, mustafaozkul4343@icloud.com,
ORCID: 0009-0008-9272-6955

Dr. Öğr. Üyesi Tuncay ÇANAKÇI
Erciyes Üniversitesi, tuncaycanakci@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8438-1098

Dr. Öğr. Üyesi Erol GEÇGİN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, erolgecgin@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8375-9343

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Kütahya'yı ziyaret eden bireylerin gastronomi turizmi deneyimlerinin davranışsal niyetleri üzerindeki etkisini Planlı Davranış Teorisi (PDT) çerçevesinde incelemektir. Araştırmada ayrıca gastronomi turizmi deneyiminin davranışa yönelik tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol üzerindeki etkileri ile söz konusu PDT değişkenlerinin davranışsal niyeti açıklama düzeyleri belirlenmiştir. Araştırma, kesitsel ve açıklayıcı nitelikte nicel araştırma deseniyle yürütülmüştür. Veriler, Kütahya'yı ziyaret etmiş ve destinasyonda gastronomi turizmi deneyimi yaşamış 400 katılımcıdan, 6–27 Mart 2026 tarihleri arasında çevrim içi anket yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmada gastronomi turizmi deneyimi; yüksek deneyim, cezbedici deneyim ve destekleyici deneyim olmak üzere üç alt boyutta; davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet ise PDT kapsamında ele alınmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik ve açımlayıcı faktör analizleri, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA, Pearson korelasyon ve basit ve çoklu doğrusal regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Ölçeğin genel Cronbach Alpha katsayısı 0,950; KMO değeri ise 0,954 olarak belirlenmiş ve ölçüm yapısının güvenilir ve faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Basit doğrusal regresyon sonuçları, gastronomi turizmi deneyiminin davranışa yönelik tutum (β=0,749; R^2=0,561), öznel norm (β=0,329; R^2=0,108), algılanan davranışsal kontrol (β=0,385; R^2=0,149) ve davranışsal niyet (β=0,620; R^2=0,384) üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin bulunduğunu göstermiştir ($p<0,001$). Çoklu doğrusal regresyon analizinde ise davranışa yönelik tutum (β=0,653), öznel norm (β=0,129) ve algılanan davranışsal kontrolün (β=0,216) davranışsal niyet üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu belirlenmiştir ($F=233,878$; $p<0,001$; R^2=0,639). Araştırmada test edilen yedi hipotezin tamamı desteklenmiştir. Bulgular, Kütahya'da algılanan gastronomi turizmi deneyiminin ziyaretçilerin davranışsal niyetleriyle anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ve PDT kapsamında tutum, sosyal çevre etkisi ve algılanan davranışsal kontrolün davranışsal niyetin açıklanmasında önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, araştırmanın kesitsel tasarımı ve kolayda örnekleme yöntemi nedeniyle bulguların belirli bir örneklem ve zaman aralığı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışma, Kütahya'nın gastronomik potansiyelinin ziyaretçi davranışları bağlamında değerlendirilmesine ampirik katkı sunmakta

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ve gastronomi turizmi deneyiminin PDT çerçevesinde farklı destinasyon bağlamlarında incelenmesine yönelik bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi turizmi, davranışsal niyet, Planlı Davranış Teorisi, Kütahya, gastronomi deneyimi

1. GİRİŞ

Turizm sektöründe rekabetin giderek yoğunlaşması, destinasyonları yalnızca klasik çekicilik unsurlarıyla öne çıkmanın ötesine taşımış; deneyim odaklı ve yerel kimliği görünür kılan turizm türlerini daha önemli hâle getirmiştir. Bu dönüşüm içinde gastronomi turizmi, yalnızca yeme içme faaliyetlerinden oluşan dar bir alan değil, ziyaretçiye kültürle temas kurma, yerel yaşam pratiklerini tanıma ve destinasyonu çok boyutlu biçimde deneyimleme imkânı veren bir turizm bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Ünlüönen ve Işın, 2018, ss. 662-689; Küçükkömürler, Şırvan ve Sezgin, 2019, ss. 78-85).

Gastronomi turizmini ziyaretçi davranışı bakımından önemli kılan temel nokta, deneyimin seyahat anıyla sınırlı kalmamasıdır. Bir destinasyonda edinilen gastronomik deneyim, yeniden ziyaret etme, başkalarına tavsiye etme ve olumlu ağızdan ağıza iletişim kurma gibi davranışsal niyetleri etkileyebilmektedir. Bu nedenle davranışsal niyet, gastronomi turizmi araştırmalarında önemli sonuç değişkenlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Kaçar ve Yarış, 2022, ss. 2713-2734; Sağır ve Süzer, 2025, ss. 103-115).

Davranışsal niyetlerin açıklanmasında en sık başvurulan kuramsal çerçevelerden biri Planlı Davranış Teorisi'dir. Bu teoriye göre bireyin bir davranışı gerçekleştirme niyeti; davranışa yönelik tutumu, öznel normu ve algılanan davranışsal kontrolü tarafından şekillenmektedir (Ajzen, 1991, ss. 179-211). Turizm ve gastronomi alanındaki çalışmalar da yerel yiyecek tüketme, gastronomi temelli etkinliklere katılma ve destinasyonu tekrar ziyaret etme eğilimlerinin bu kuramsal çerçeveyle açıklanabileceğini göstermektedir (Ünlüönen ve Işın, 2018, ss. 662-689; Behremen, Temizkan ve Yılmaz, 2021, ss. 39-49).

Konu bakımından bu araştırmaya en yakın çalışmalardan biri Kastamonu örneğinde gerçekleştirilmiş ve gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki etkisi Planlı Davranış Teorisi temelinde incelenmiştir (Büyükyılmaz ve Oktay, 2025, ss. 445-467). Ancak aynı modelin bir destinasyonda anlamlı sonuç vermiş olması, farklı gastronomik görünürlüğe ve ürün repertuvarına sahip destinasyonlarda aynı biçimde işleyeceği anlamına gelmez. Bu nedenle modelin Kütahya gibi orta ölçekli ve gastronomik potansiyeli literatürde daha sınırlı temsil edilen bir destinasyonda sınanması önem taşımaktadır.

Bu çalışma, gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki etkisini Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde test etmektedir. Araştırma, Kütahya gibi orta ölçekli destinasyonlarda modelin geçerliliğini incelemekte ve gastronomik görünürlüğü daha düşük şehirlerde teorinin işleyişini sınayarak gastronomi turizmi literatürüne bağlamsal bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

2.1. Gastronomi Turizmi ve Davranışsal Niyet

Gastronomi, yalnızca yiyecek ve içeceklerin hazırlanması ya da tüketilmesiyle sınırlı bir alan değildir. Turizm bağlamında gastronomi; yerel üretim biçimleri, sunum pratikleri, kültürel anlamlar ve deneyim boyutlarıyla birlikte değerlendirilen çok katmanlı bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle gastronomi turizmi, ziyaretçilerin bir destinasyona özgü yiyecek ve içecekleri tatmalarının ötesinde, o yörenin mutfak kültürünü, yaşam biçimini ve yerel kimliğini deneyimledikleri özel bir turizm alanı olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle gastronomi turizmi, yalnızca fiziksel bir tüketim biçimi değil; kültürel karşılaşma, yerellik ve deneyim üretimiyle yakından ilişkili bir turizm pratiğidir (Küçükkömürler, Şırvan ve Sezgin, 2019, ss. 78–85; Okumus, Mehraliyev, Ma ve Köseoglu, 2021, ss. 220–221). Yerel gıda deneyimlerinin otantiklik, kalite ve bağlılık gibi çıktılarla ilişkili olduğu da belirtilmektedir (Zhang, Chen ve Hu, 2019).

Davranışsal niyet ise bireyin bir deneyim sonrasında gelecekte nasıl hareket edeceğine ilişkin eğilimini ifade etmektedir. Turizm araştırmalarında bu kavram çoğunlukla yeniden ziyaret etme, başkalarına tavsiye etme ve olumlu ağızdan ağıza iletişim kurma isteği üzerinden ele alınmaktadır. Planlı Davranış Teorisi'ne göre niyet; tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol tarafından şekillenmekte, dolayısıyla gelecekteki davranışın en güçlü öncüllerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Gastronomi turizmi bağlamında da yerel yiyecek deneyimine ilişkin değerlendirmeler, ziyaretçilerin destinasyona yönelik gelecekteki tercihlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nedenle gastronomi turizmi deneyimi ile davranışsal niyet arasındaki ilişki, tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol gibi değişkenlerle birlikte değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmalıdır (Ajzen, 1991, ss. 179–211; Ünlüönen ve Işın, 2018, ss. 662–689).

2.2. Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Araştırma Değişkenleri

Planlı Davranış Teorisi, bireyin belirli bir davranışı gerçekleştirme niyetinin üç temel belirleyici tarafından şekillendiğini ileri sürmektedir: davranışa yönelik tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol. Davranışa yönelik tutum, bireyin söz konusu davranışı olumlu ya da olumsuz değerlendirme düzeyini; öznel norm, önemli gördüğü kişilerin beklentilerini ve sosyal çevrenin yönlendirici etkisini; algılanan davranışsal kontrol ise davranışı gerçekleştirme konusunda bireyin kendisini ne ölçüde yeterli ve yetkin gördüğünü ifade etmektedir. Davranışsal niyet ise bu üç değişkenin birleşik etkisiyle ortaya çıkan ve gelecekteki davranışın en güçlü habercilerinden biri kabul edilen eğilimdir (Ajzen, 1991, ss. 179–211).

Bu araştırma bağlamında gastronomi turizmi deneyimi, ziyaretçilerin Kütahya'yı gastronomik açıdan nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyan temel değişken olarak ele alınmaktadır. Destinasyonda yaşanan gastronomi deneyiminin, davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet üzerinde etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle araştırma modelinde gastronomi turizmi deneyiminin söz konusu değişkenler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

2.3. Kütahya'nın Gastronomik Potansiyeli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Kütahya, sahip olduğu yerel ürünler, geleneksel yemekler ve mutfak kültürünü besleyen tarihsel birikim sayesinde gastronomi turizmi açısından dikkate değer bir potansiyel taşımaktadır. Kütahya ile ilgili envanter çalışmaları, ildeki yerel ürünlerin ve yemeklerin yalnızca günlük yaşamın parçası olmadığını; aynı zamanda tanıtım, sürdürülebilirlik ve gastronomik kimliğin korunması açısından önemli bir değer oluşturduğunu göstermektedir (Eren ve Doğan, 2023, ss. 377–392). Tavşanlı Leblebisi, Kütahya Köpük Helvası, Kütahya Bitli Helva ve Gediz Güveci gibi coğrafi işaretli ürünler de ilin gastronomik potansiyelinin somut göstergeleri arasında değerlendirilebilir (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2004, 2020, 2021a, 2021b). Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi ve destinasyon farklılaştırması açısından önemli bir işlev gördüğü de belirtilmektedir (Coşkun, Bişiren ve Gençer, 2024, ss. 203–217).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Gastronomi turizmi literatürü son yıllarda önemli ölçüde genişlemiştir. Nitekim yiyecek ve gastronomi turizmi üzerine yapılan bir eş-atıf analizinde, 1976–2019 döneminde konuyla ilişkili **523 yayın** tespit edilmiş; alanın özellikle deneyim, pazarlama, kültür, otantiklik ve destinasyon yönelimi eksenlerinde yoğunlaştığı gösterilmiştir. Bu bulgu, gastronomi turizmi araştırmalarının artık dar bir niş alan olmaktan çıktığını ve çok boyutlu bir literatüre dönüştüğünü ortaya koymaktadır (Okumus vd., 2021, ss. 220–223). Bu nedenle literatürü yalnızca tanımlayıcı biçimde sıralamak yerine, temel eğilimler ve araştırma boşlukları üzerinden değerlendirmek daha anlamlıdır.

Uluslararası literatürde ilk güçlü eğilim, gastronomi deneyiminin destinasyon deneyiminin ayrılmaz bir parçası olduğu yönündedir. Yerel yiyecek tüketiminin kültürel deneyim, heyecan, duyusal çekicilik, sosyal etkileşim ve yenilik arayışı gibi motivasyonlarla ilişkili olduğu; dolayısıyla gastronomik tüketimin rastlantısal değil, anlam yüklü bir deneyim biçimi olduğu görülmektedir. Bu durum, gastronomi deneyiminin destinasyonla kurulan bağı derinleştirdiğini ve ziyaretçilerin yerel kültürü daha somut biçimde deneyimlemelerine olanak sağladığını göstermektedir (Kim, Eves ve Scarles, 2009, ss. 423–431; Kim ve Eves, 2012, ss. 1458–1467).

İkinci temel eğilim, gastronomi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde yürütülen çalışmalar, gastronomi temelli deneyimlerin yalnızca anlık memnuniyet yaratmadığını; aynı zamanda tekrar ziyaret etme, tavsiye etme ve olumlu tutum geliştirme gibi sonuçlara da zemin hazırladığını göstermektedir. Türkiye'ye gelen yabancı turistler üzerine yapılan araştırma ile TRB2 Bölgesi örneğinde yürütülen çalışma, tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinin davranışsal niyetin açıklanmasında anlamlı rol oynadığını ortaya koymuştur. Benzer biçimde Kastamonu örneğinde gerçekleştirilen araştırma da gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet üzerinde doğrudan ve olumlu etkiler ürettiğini göstermiştir (Ünlüönen ve Işın, 2018, ss. 662–689; Behremen, Temizkan ve Yılmaz, 2021, ss. 39–49; Büyükyılmaz ve Oktay, 2025, ss. 445–467).

Bununla birlikte, literatürdeki çalışmaların önemli bir bölümü ya gastronomik görünürlüğü yüksek destinasyonlara ya da genel yerel yiyecek tüketim motivasyonlarına odaklanmaktadır. Başka bir deyişle, gastronomi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki etkisi çoğu zaman

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

güçlü gastronomik marka değeri olan destinasyonlarda incelenmiş; orta ölçekli, yerel ürün çeşitliliği yüksek fakat literatürde daha sınırlı temsil edilen şehirler görece geri planda kalmıştır. Bu durum, deneyim ile davranışsal niyet ilişkisinin farklı bağlamlarda nasıl biçimlendiğine ilişkin daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Okumus vd., 2021, ss. 220–223).

Kütahya bu açıdan anlamlı bir araştırma bağlamı sunmaktadır. Kütahya'nın sahip olduğu geleneksel mutfak kültürü, yerel ürün çeşitliliği ve gastronomik mirası, gastronomi turizmi bakımından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ancak bu potansiyelin ziyaretçi deneyimi ve davranışsal niyet üzerindeki etkisini doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kütahya örneğinde gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki etkisinin incelenmesi, yalnızca bölgesel bir boşluğun doldurulmasına değil; aynı zamanda literatürde hâkim olan güçlü destinasyon odaklı yaklaşımın farklı bir bağlamda yeniden değerlendirilmesine de katkı sağlayacaktır (Eren ve Doğan, 2023, ss. 377–392; Büyükyılmaz ve Oktay, 2025, ss. 445–467).

Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki etkisinin literatürde önemli bir yer tuttuğu; ancak bu etkinin farklı gastronomik özellikler taşıyan destinasyonlarda yeniden sınanmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Kütahya örneği, hem destinasyon temelli bir boşluğu doldurmak hem de söz konusu etkinin bağlamsal niteliğini değerlendirmek bakımından anlamlı bir araştırma alanı sunmaktadır.

4. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Kütahya'yı ziyaret eden bireylerin yaşadıkları gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyetleri üzerindeki etkisini incelemektir. Gastronomi turizmi, güncel turizm yazınında yalnızca yeme-içme etkinliklerinin toplamı olarak değil; destinasyonun kültürel kimliğini, yerel üretim pratiklerini, otantiklik unsurlarını ve ziyaretçi deneyimini birlikte taşıyan çok boyutlu bir turizm bileşeni olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle gastronomik deneyimin, ziyaretçilerin destinasyona ilişkin algıları kadar geleceğe dönük davranışsal eğilimlerini de etkileyebileceği kabul edilmektedir (Ellis vd., 2018, ss. 250–263; Kivela ve Crotts, 2006, ss. 354–377).

Araştırmada odaklanılan temel sonuç değişkeni davranışsal niyettir. Davranışsal niyet; bir destinasyonu yeniden ziyaret etme, başkalarına tavsiye etme ve destinasyon hakkında olumlu ağızdan ağıza iletişim geliştirme yönündeki eğilimleri ifade etmektedir. Bu kavram, Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireyin belirli bir davranışı gerçekleştirme yönündeki niyetinin; davranışa yönelik tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol tarafından şekillendiği görülmektedir (Ajzen, 1991, ss. 179–211). Turizm alanındaki uygulamalı çalışmalar da bu kuramsal çerçevenin destinasyon seçimi, ziyaret niyeti ve tekrar ziyaret eğilimlerini açıklamada anlamlı bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir (Lam ve Hsu, 2004, ss. 463–482; Han vd., 2010, ss. 325–334).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu çerçevede çalışmanın amacı, gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki etkisini incelemenin yanı sıra, söz konusu deneyimin ziyaretçilerin davranışa yönelik tutumları, öznel normları ve algılanan davranışsal kontrolleri üzerindeki etkilerini de ortaya koymaktır. Böylece Kütahya'nın gastronomik çekiciliğinin ziyaretçi davranışlarını hangi doğrultuda etkilediğini değerlendirmek amaçlanmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, hem gastronomi turizmi literatürüne destinasyon temelli ampirik katkı sunması hem de yerel turizm paydaşlarına uygulamaya dönük çıkarımlar üretmesi beklenmektedir (Ellis vd., 2018, ss. 250–263; Kivela ve Crotts, 2006, ss. 354–377).

4.2. Çalışmanın Yöntemi

Araştırma Deseni

Bu araştırma, kesitsel ve açıklayıcı nicel araştırma deseniyle yürütülmüştür. Veriler belirli bir zaman aralığında tek seferde toplandığı için araştırma kesitsel nitelik taşımaktadır. Çalışmada gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet ve Planlı Davranış Teorisi değişkenleri üzerindeki istatistiksel etkileri incelendiğinden açıklayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bununla birlikte araştırma deneysel bir tasarım içermediğinden bulgular nedensel kesinlik iddiasıyla değil, istatistiksel etki ve ilişki düzeyinde değerlendirilmiştir.

4.2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Kütahya'yı ziyaret eden ve destinasyonun gastronomik unsurlarıyla etkileşim kurmuş ziyaretçiler oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinde, çevrim içi veri toplama sürecinde araştırmacının uygun katılımcılara daha hızlı ve pratik biçimde ulaşabilmesi etkili olmuştur. Sosyal bilimlerde anket temelli saha araştırmalarında kolayda örnekleme, özellikle zaman ve erişim kısıtları altında yaygın biçimde kullanılan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2005, ss. 133–151; Kılıç, 2013, ss. 44–46).

Araştırmanın örneklemini, 6 Mart 2026 ile 27 Mart 2026 tarihleri arasında çevrim içi anket yoluyla ulaşılan toplam 400 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesinde temel ölçüt, Kütahya'yı ziyaret etmiş olmaları ve destinasyonda gastronomi turizmi deneyimi yaşamış bulunmalarıdır. Böylece veri seti, araştırmanın problemine doğrudan karşılık veren deneyime sahip ziyaretçilerden oluşturulmuştur.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Anket formunda yer alan gastronomi turizmi deneyimine ilişkin ifadeler Kodaş'ın (2018) çalışmasından; Planlı Davranış Teorisi kapsamında yer alan davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet ifadeleri ise Yazdanpanah ve Forouzani (2015) ile Solunoğlu (2018) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Anket formu iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, meslek ve gelir durumu gibi demografik özelliklerini belirlemeye

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise gastronomi turizmi deneyimi, davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet değişkenlerini ölçen ifadeler bulunmaktadır. Gastronomi turizmi deneyimi ölçeği yüksek deneyim, cezbedici deneyim ve destekleyici deneyim alt boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Tüm ifadeler 5'li Likert tipi derecelendirme ile yapılandırılmıştır.

Veriler çevrim içi anket yöntemiyle toplanmıştır. Çevrim içi veri toplama, katılımcılara kısa sürede ulaşma, yanıtların standart biçimde kaydedilmesi ve veri setinin analiz sürecine daha düzenli biçimde aktarılması bakımından uygulama kolaylığı sağlamaktadır.

4.2.2. Geçerlilik, Güvenilirlik ve Normallik Analizi

Not: Analizlerde ters ifadeler olan s18, s20 ve s32 maddeleri ters kodlanarak değerlendirilmiştir. Örneklem büyüklüğü n=400'dür.

Çizelge 1. Normallik Testi

Boyut	Ortalama	SS	Skewness	Kurtosis
Yüksek Deneyim	3,369	0,877	-0,168	-0,679
Cezbedici Deneyim	3,288	0,812	-0,210	-0,650
Destekleyici Deneyim	3,174	0,934	-0,089	-0,692
Davranışa Yönelik Tutum	3,528	1,105	-0,377	-0,895
Öznel Norm	3,251	0,961	-0,177	-0,709
Algılanan Davranışsal Kontrol	3,194	0,962	-0,017	-0,795
Davranışsal Niyet	3,492	1,018	-0,391	-0,735

Çizelge 1 incelendiğinde, araştırmada kullanılan boyutların çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç, verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığını ve parametrik testlerin uygulanmasına uygun olduğunu göstermektedir.

Çizelge 2. Güvenilirlik Analizi

Boyut	Madde Sayısı	Cronbach Alpha	Değerlendirme
Tüm ölçek	38	0,950	Çok yüksek
Yüksek Deneyim	10	0,892	Yüksek
Cezbedici Deneyim	7	0,817	Yüksek

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Boyut	Madde Sayısı	Cronbach Alpha	Değerlendirme
Destekleyici Deneyim	5	0,862	Yüksek
Davranışa Yönelik Tutum	6	0,948	Çok yüksek
Öznel Norm	3	0,777	Kabul edilebilir
Algılanan Davranışsal Kontrol	3	0,773	Kabul edilebilir
Davranışsal Niyet	4	0,889	Yüksek

Güvenilirlik analizi sonucunda tüm ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,950 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutların Cronbach Alpha değerleri 0,773 ile 0,948 arasında değişmektedir. Bu bulgular, ölçeğin genel olarak güvenilir olduğunu ve alt boyutların kabul edilebilir, yüksek ya da çok yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir (Cronbach, 1951, ss. 297–334; Kılıç, 2016, ss. 47–48).

Çizelge 3. Yapı Geçerliliği: KMO ve Bartlett Testi

Gösterge	Değer
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)	0,954
Bartlett Küresellik Testi Ki-kare	9931,034
Serbestlik Derecesi (df)	703
Anlamlılık (p)	<0,001
Toplam Açıklanan Varyans (%)	61,888

KMO değerinin 0,954 olması veri setinin faktör analizine çok iyi düzeyde uygun olduğunu göstermektedir. Bartlett küresellik testi sonucunun da anlamlı bulunması (χ^2=9931,034; df=703; p<0,001), maddeler arasındaki korelasyon yapısının faktör analizi için yeterli olduğunu ortaya koymaktadır (Kaiser, 1974, ss. 31–36; Bartlett, 1954, ss. 296–298).

4.2.3. Veri Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle veri seti kontrol edilmiş, ters ifadeler olan s18, s20 ve s32 maddeleri ters kodlanmış; ardından tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizi, KMO ve Bartlett testleri, açımlayıcı faktör analizi ve normallik kontrolleri yapılmıştır (Büyüköztürk, 2002, ss. 470–483; Cronbach, 1951, ss. 297–334).

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Katılımcıların demografik özelliklerine göre araştırma değişkenlerinde anlamlı farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Anlamlı ANOVA sonuçlarında Tukey HSD post-hoc testi kullanılmıştır (Tukey, 1949, ss. 99–114). Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analiziyle; hipotezlerde öngörülen etki yapısı ise basit ve çoklu doğrusal regresyon analizleriyle test edilmiştir (Pearson, 1895, ss. 240–242).

4.2.4. Çalışmanın Modeli ve Hipotezleri

Bu araştırmanın modeli, Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde beş temel değişken üzerine kurulmuştur. Modelde algılanan gastronomi turizmi deneyiminin davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet üzerindeki etkisi; ayrıca davranışa yönelik tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolün davranışsal niyet üzerindeki etkisi incelenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda gastronomi turizmi deneyimi değişkeninin üç alt boyutta değerlendirilmesi, araştırma modelini değiştirmemekte; yalnızca bulgular bölümünde bu değişkenin alt boyutlar üzerinden raporlanmasını sağlamaktadır. Bu nedenle model beş ana değişkenli olarak korunmuş, Çizelgelarda ise kodlar yerine ilgili boyut adları kullanılmıştır.

H1: Algılanan gastronomi turizmi deneyiminin ziyaretçilerin davranışa yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Algılanan gastronomi turizmi deneyiminin ziyaretçilerin öznel normları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Algılanan gastronomi turizmi deneyiminin ziyaretçilerin algılanan davranışsal kontrolleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H4: Ziyaretçilerin davranışa yönelik tutumlarının davranışsal niyetleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H5: Ziyaretçilerin öznel normlarının davranışsal niyetleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H6: Ziyaretçilerin algılanan davranışsal kontrollerinin davranışsal niyetleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H7: Algılanan gastronomi turizmi deneyiminin ziyaretçilerin davranışsal niyetleri üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Görsel 1. Araştırma Modeli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

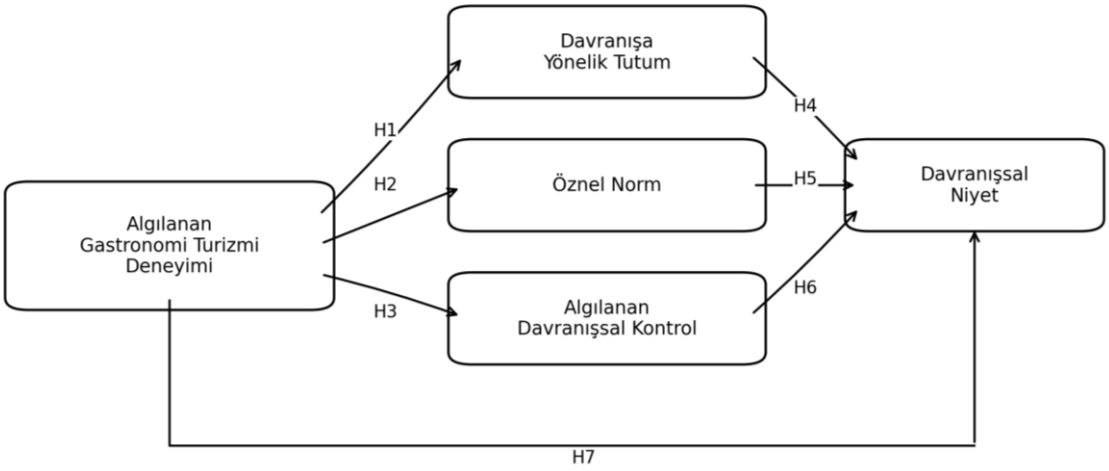

Not: Araştırma modeli Planlı Davranış Teorisi temelinde beş ana değişken üzerinden oluşturulmuştur. Gastronomi turizmi deneyimi, faktör analizi sonucunda yüksek deneyim, cezbedici deneyim ve destekleyici deneyim alt boyutlarıyla analizlerde temsil edilmiştir. Bu alt boyutlar modelde ayrı bağımsız değişkenler olarak değil, algılanan gastronomi turizmi deneyiminin alt boyutları olarak değerlendirilmiştir.

5. BULGULAR VE YORUMLAR

5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya toplam 400 kişi katılmıştır. Katılımcıların %55,2'si kadın, %44,8'i erkektir. Yaş dağılımı incelendiğinde en yüksek payın %27,3 ile 18-25 yaş grubunda olduğu, bunu %26,5 ile 36-45 yaş grubunun izlediği görülmektedir.

Çizelge 4. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	f	%
Cinsiyet	Kadın	221	55,2
	Erkek	179	44,8
Yaş	18 - 25	109	27,3
	26 - 35	96	24,0
	36 - 45	106	26,5
	46 - 55	56	14,0
	55 ve üzeri	33	8,2

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Değişken	Kategori	f	%
Medeni	Bekar	209	52,2
	Evli	191	47,8
Öğrenim	İlköğretim	6	1,5
	Ortaöğretim	49	12,2
	Ön Lisans	104	26,0
	Lisans	161	40,2
	Lisansüstü	80	20,0
Meslek	Öğrenci	107	26,8
	Özel Sektör Çalışanı	160	40,0
	Girişimci	39	9,8
	Ev hanımı	23	5,8
	Diğer	71	17,8
Gelir	0 - 15.000 TL	97	24,2
	15.001 - 30.000 TL	90	22,5
	30.001 - 50.000 TL	94	23,5
	50.001 - 75.000 TL	68	17,0
	75.001 TL ve üzeri	51	12,8

Katılımcıların %52,2'si bekâr, %47,8'i evlidir. Öğrenim durumu bakımından lisans mezunları %40,2 ile ilk sırada yer almakta; meslek bakımından ise özel sektör çalışanları %40,0 ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. Gelir düzeyinde ise 0-15.000 TL, 15.001-30.000 TL ve 30.001-50.000 TL gruplarının birbirine yakın oranlarda dağıldığı görülmektedir.

5.2. Faktör Analizi

Not: Analizlerde ters ifadeler olan s18, s20 ve s32 maddeleri ters kodlanarak değerlendirilmiştir. Örneklem büyüklüğü n=400'dür.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Açımlayıcı faktör analizi, ölçek maddelerinin hangi boyutlar altında toplandığını belirlemek ve yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2002, ss. 470–483; Costello ve Osborne, 2005, ss. 1–9).

Çizelge 5. Ölçeklere İlişkin KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Ölçekler	KMO	Bartlett Ki-kare	df	p
Gastronomi Turizmi Deneyimi	0,938	4975,428	231	<0,001
Davranışa Yönelik Tutum	0,937	2164,303	15	<0,001
Öznel Norm	0,703	322,306	3	<0,001
Algılanan Davranışsal Kontrol	0,699	316,979	3	<0,001
Davranışsal Niyet	0,840	882,577	6	<0,001

Çizelge 5 incelendiğinde, gastronomi turizmi deneyimi ve Planlı Davranış Teorisi kapsamındaki ölçeklerin KMO ve Bartlett testi sonuçlarının faktör analizi için uygun olduğu görülmektedir. Tüm p değerlerinin 0,001 düzeyinde anlamlı olması, ölçeklerdeki madde yapılarının faktör analizine elverişli olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6. Faktör Yapısı, Açıklanan Varyans ve Güvenirlik Sonuçları

Boyut	Maddeler	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Yüksek Deneyim	s1, s2, s3, s4, s5, s6, s7, s8, s9, s10	5,089	50,892	10	0,892
Cezbedici Deneyim	s11, s12, s13, s14, s15, s16, s17	3,413	48,754	7	0,817
Destekleyici Deneyim	s18, s19, s20, s21, s22	3,233	64,660	5	0,862
Davranışa Yönelik Tutum	s23, s24, s25, s26, s27, s28	4,774	79,575	6	0,948
Öznel Norm	s29, s30, s31	2,080	69,324	3	0,777
Algılanan Davranışsal Kontrol	s32, s33, s34	2,070	68,993	3	0,773
Davranışsal Niyet	s35, s36, s37, s38	3,013	75,315	4	0,889

Faktör analizi sonuçları, modelde yer alan algılanan gastronomi turizmi deneyimi değişkeninin üç alt boyutla; Planlı Davranış Teorisi kapsamındaki diğer değişkenlerin ise kuramsal adlarıyla değerlendirildiğini göstermektedir. Bu nedenle sonraki analizlerde kod ifadeler yerine yüksek deneyim, cezbedici deneyim, destekleyici deneyim, davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet adları kullanılmıştır. Bu adlandırma araştırma

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

modelini değiştirmemekte; yalnızca faktör analiziyle ortaya çıkan alt boyutların çizelge diline yansıtılmasını sağlamaktadır.

5.3. Farklılık Testleri

5.3.1. T-Testi Bulguları

5.3.1.1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

Bu bölümde katılımcıların cinsiyetlerine göre araştırma boyutlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Çizelge 7'de kadın ve erkek katılımcılara ait grup büyüklükleri, ortalama, standart sapma, t değeri ve anlamlılık düzeyi sunulmuştur.

Çizelge 7. Cinsiyet Değişkenine Göre Araştırma Boyutlarının Farklılıkları (t-testi)

Boyut	Grup	N	Ortalama	SS	t	p
Yüksek Deneyim	Kadın	221	3,389	0,856	0,516	0,606
	Erkek	179	3,344	0,904		
Cezbedici Deneyim	Kadın	221	3,304	0,791	0,426	0,670
	Erkek	179	3,269	0,840		
Destekleyici Deneyim	Kadın	221	3,233	0,916	1,417	0,157
	Erkek	179	3,101	0,953		
Davranışa Yönelik Tutum	Kadın	221	3,544	1,060	0,315	0,753
	Erkek	179	3,508	1,160		
Öznel Norm	Kadın	221	3,253	0,976	0,059	0,953
	Erkek	179	3,248	0,946		
Algılanan Davranışsal Kontrol	Kadın	221	3,317	0,988	2,858	0,004
	Erkek	179	3,043	0,908		
Davranışsal Niyet	Kadın	221	3,543	0,972	1,104	0,270
	Erkek	179	3,429	1,072		

Çizelge 7 incelendiğinde, cinsiyet değişkenine göre yalnızca algılanan davranışsal kontrol boyutunda anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($p<0,05$). Kadın katılımcıların

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

algılanan davranışsal kontrol ortalaması erkek katılımcılardan daha yüksektir. Diğer boyutlarda cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Başka bir ifadeyle, cinsiyet değişkeni yüksek deneyim, cezbedici deneyim, destekleyici deneyim, davranışa yönelik tutum, öznel norm ve davranışsal niyet boyutlarında ayırt edici bir değişken değildir; ancak algılanan davranışsal kontrol açısından anlamlı bir farklılaşma oluşturmaktadır.

5.3.1.2. Medeni Durum Değişkenine İlişkin Bulgular

Çizelge 8. Medeni Durum Değişkenine Göre Araştırma Boyutlarının Farklılıkları (t-testi)

Boyut	Grup	N	Ortalama	SS	t	p
Yüksek Deneyim	Bekar	209	3,392	0,886	0,562	0,574
	Evli	191	3,343	0,868		
Cezbedici Deneyim	Bekar	209	3,255	0,849	-0,856	0,392
	Evli	191	3,325	0,771		
Destekleyici Deneyim	Bekar	209	3,147	0,938	-0,596	0,551
	Evli	191	3,203	0,931		
Davranışa Yönelik Tutum	Bekar	209	3,603	1,086	1,421	0,156
	Evli	191	3,446	1,121		
Öznel Norm	Bekar	209	3,273	0,928	0,476	0,634
	Evli	191	3,227	0,998		
Algılanan Davranışsal Kontrol	Bekar	209	3,093	0,957	-2,222	0,027
	Evli	191	3,305	0,957		
Davranışsal Niyet	Bekar	209	3,475	1,028	-0,349	0,727
	Evli	191	3,510	1,009		

Çizelge 8 incelendiğinde, medeni durum değişkenine göre yalnızca algılanan davranışsal kontrol boyutunda anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($p<0,05$). Bu boyutta evli katılımcıların ortalaması bekâr katılımcılardan daha yüksektir. Diğer boyutlarda medeni duruma göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Başka bir ifadeyle, medeni durum yüksek deneyim, cezbedici deneyim, destekleyici deneyim, davranışa yönelik tutum, öznel norm ve davranışsal niyet boyutlarında anlamlı bir farklılaşma oluşturmamaktadır; ancak algılanan davranışsal kontrol boyutunda gruplar arasında farklılık bulunmaktadır.

5.3.2. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Bulguları

5.3.2.1. Yaş Değişkenine İlişkin Bulgular

Katılımcıların yaş değişkenine göre araştırma boyutlarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Varyansların homojenliğini değerlendirmek için Levene testi, anlamlı farklılık görülen boyutlarda ise Tukey HSD post-hoc testi kullanılmıştır.

Çizelge 9. Yaş Değişkenine Göre Araştırma Boyutlarının Farklılıkları (ANOVA)

Boyut	Grup	N	Ortalama	SS	F	p	Levene p	Farklılıklar
Öznel Norm	18 - 25	109	3,021	0,954	2,614	0,035	0,095	18 - 25 - 46 - 55
	26 - 35	96	3,285	0,930				
	36 - 45	106	3,299	1,041				
	46 - 55	56	3,482	0,814				
	55 ve üzeri	33	3,364	0,944				
Algılanan Davranışsal Kontrol	18 - 25	109	2,920	0,979	6,973	<0,001	0,551	18 - 25 - 36 - 45; 18 - 25 - 46 - 55; 18 - 25 - 55 ve üzeri; 26 - 35 - 46 - 55; 26 - 35 - 55 ve üzeri
	26 - 35	96	3,052	0,867				
	36 - 45	106	3,286	0,981				
	46 - 55	56	3,512	0,894				
	55 ve üzeri	33	3,677	0,880				

Not: Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. “Farklılıklar” sütununda yer alan ifadeler Tukey post-hoc testi sonucunda anlamlı fark bulunan yaş gruplarını göstermektedir.

Çizelge 9 incelendiğinde, yaş değişkenine göre yüksek deneyim, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

görülmektedir. Cezbedici deneyim, destekleyici deneyim, davranışa yönelik tutum ve davranışsal niyet boyutlarında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Varyans homojenliği testi sonuçlarına göre tüm boyutlarda Levene testi anlamlı değildir (p>0,05). Bu durum, ANOVA sonuçlarının varyans homojenliği varsayımını sağladığını göstermektedir. Tukey HSD sonuçlarına göre öznel norm boyutunda 18-25 yaş grubu ile 46-55 yaş grubu arasında; algılanan davranışsal kontrol boyutunda ise 18-25 yaş grubu ile 36-45, 46-55 ve 55 ve üzeri yaş grupları arasında, ayrıca 26-35 yaş grubu ile 46-55 ve 55 ve üzeri yaş grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Bu bulgular, yaş değişkeninin özellikle öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol boyutlarında belirli gruplar arasında farklılaşma oluşturduğunu göstermektedir. Yüksek deneyim boyutunda genel ANOVA sonucu anlamlı olmakla birlikte Tukey karşılaştırmalarında 0,05 düzeyinde anlamlı ikili grup farklılığı saptanmamıştır.

5.3.2.2. Öğrenim Durumuna İlişkin Bulgular

Çizelge 10. Öğrenim Durumuna Göre Araştırma Boyutlarının Farklılıkları (ANOVA)

Boyut	Grup	N	Ortalama	SS	F	p	Levene p	Farklılıklar
Yüksek Deneyim	İlköğretim	6	2,450	1,037	4,443	0,002	0,696	İlköğretim - Lisans; İlköğretim - Lisansüstü
	Ortaöğretim	49	3,190	0,804				
	Ön Lisans	104	3,210	0,867				
	Lisans	161	3,498	0,899				
	Lisansüstü	80	3,494	0,799				

Not: Varyans homojenliği sütununda Levene testi p değeri sunulmuştur. p<0,05 olması durumunda varyans homojenliği varsayımı ihlal edilir. Anlamlı farklılık görülen boyutlarda homojenlik sağlandığı için Tukey HSD post-hoc testi kullanılmıştır.

Katılımcıların araştırma boyutlarına ilişkin puanlarının öğrenim durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre yalnızca yüksek deneyim boyutunda öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. İlköğretim grubundaki katılımcı sayısının sınırlı olması (n=6) nedeniyle bu grubu içeren farklılıkların temkinli değerlendirilmesi gerekmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

5.3.2.3. Meslek Değişkenine İlişkin Bulgular

Çizelge 11. Meslek Değişkenine Göre Araştırma Boyutlarının Farklılıkları (ANOVA)

Boyut	Grup	N	Ortalama	SS	F	p	Levene p	Farklılıklar
Öznel Norm	Öğrenci	107	3,034	0,950	2,463	0,045	0,602	Öğrenci - Girişimci
	Özel Sektör Çalışanı	160	3,298	0,959				
	Girişimci	39	3,547	0,843				
	Ev hanımı	23	3,290	1,111				
	Diğer	71	3,296	0,952				
Algılanan Davranışsal Kontrol	Öğrenci	107	2,910	0,939	3,464	0,008	0,124	Öğrenci - Özel Sektör Çalışanı; Öğrenci - Diğer
	Özel Sektör Çalışanı	160	3,302	0,889				
	Girişimci	39	3,197	0,960				
	Ev hanımı	23	3,261	1,005				
	Diğer	71	3,357	1,070				

Not: Varyans homojenliği sütununda Levene testi p değeri sunulmuştur. $p<0,05$ olması durumunda varyans homojenliği varsayımı ihlal edilir. Anlamlı farklılık görülen boyutlarda homojenlik sağlandığı için Tukey HSD post-hoc testi kullanılmıştır.

Katılımcıların araştırma boyutlarına ilişkin puanlarının meslek değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol boyutlarında meslek grupları arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Diğer boyutlarda meslek değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Levene testi sonuçları, tüm boyutlarda varyans homojenliği varsayımının sağlandığını göstermektedir ($p>0,05$). Bu nedenle anlamlı bulunan boyutlarda Tukey HSD post-hoc testi kullanılmıştır. Post-hoc sonuçlarına göre öznel norm boyutunda öğrenci-girişimci grupları; algılanan davranışsal kontrol boyutunda ise öğrenci-özel sektör çalışanı ve öğrenci-diğer grupları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

5.3.2.4. Gelir Değişkenine İlişkin Bulgular

Katılımcıların gelir değişkenine göre araştırma boyutlarında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Varyansların

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

homojenliğini değerlendirmek için Levene testi, anlamlı farklılık görülen boyutlarda ise Tukey HSD post-hoc testi kullanılmıştır.

Çizelge 12. Gelir Değişkenine Göre Araştırma Boyutlarının Farklılıkları (ANOVA)

Boyut	Grup	N	Ortalama	SS	F	p	Levene p	Farklılıklar
Cezbedici Deneyim	0 - 15.000 TL	97	3,077	0,829	6,971	<0,001	0,234	0 - 15.000 TL - 75.001 TL ve üzeri; 15.001 - 30.000 TL - 75.001 TL ve üzeri; 30.001 - 50.000 TL - 75.001 TL ve üzeri
	15.001 - 30.000 TL	90	3,208	0,808				
	30.001 - 50.000 TL	94	3,237	0,747				
	50.001 - 75.000 TL	68	3,418	0,826				
	75.001 TL ve üzeri	51	3,754	0,695				
Destekleyici Deneyim	0 - 15.000 TL	97	2,928	0,994	5,532	<0,001	0,214	0 - 15.000 TL - 50.001 - 75.000 TL; 0 - 15.000 TL - 75.001 TL ve üzeri; 15.001 - 30.000 TL - 75.001 TL ve üzeri
	15.001 - 30.000 TL	90	3,024	0,942				
	30.001 - 50.000 TL	94	3,228	0,899				
	50.001 - 75.000 TL	68	3,347	0,841				
	75.001 TL ve üzeri	51	3,576	0,815				
Algılanan Davranışsal Kontrol	0 - 15.000 TL	97	2,814	0,895	13,825	<0,001	0,240	0 - 15.000 TL - 30.001 - 50.000 TL; 0 - 15.000 TL - 50.001 - 75.000 TL; 0 - 15.000 TL - 75.001 TL ve üzeri; 15.001 - 30.000 TL - 50.001 - 75.000 TL; 15.001 - 30.000 TL - 75.001 TL ve üzeri; 30.001 - 50.000 TL - 75.001 TL ve üzeri
	15.001 - 30.000 TL	90	2,970	0,889				
	30.001 - 50.000 TL	94	3,266	0,988				
	50.001 - 75.000 TL	68	3,436	0,847				
	75.001 TL ve üzeri	51	3,856	0,867				

Not: Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. "Farklılıklar" sütununda yer alan ifadeler Tukey post-hoc testi sonucunda anlamlı fark bulunan gelir gruplarını göstermektedir.

Çizelge 12 incelendiğinde, gelir değişkenine göre cezbedici deneyim, destekleyici deneyim ve algılanan davranışsal kontrol boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Yüksek deneyim, davranışa yönelik tutum, öznel norm ve davranışsal niyet boyutlarında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Varyans homojenliği testi sonuçlarına göre tüm boyutlarda Levene testi anlamlı değildir ($p>0,05$). Tukey HSD sonuçlarına göre cezbedici deneyim boyutunda 75.001 TL ve üzeri gelir grubu ile 0-15.000 TL, 15.001-30.000 TL ve 30.001-50.000 TL gelir grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Destekleyici deneyim boyutunda 0-15.000 TL grubu ile 50.001-75.000 TL ve 75.001 TL ve üzeri grupları arasında; ayrıca 15.001-30.000 TL grubu ile 75.001 TL ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

üzeri grup arasında anlamlı farklılık vardır. Algılanan davranışsal kontrol boyutunda ise düşük gelir grupları ile daha yüksek gelir grupları arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir.

Bu bulgular, gelir değişkeninin özellikle cezbedici deneyim, destekleyici deneyim ve algılanan davranışsal kontrol boyutlarında farklılaşma oluşturduğunu göstermektedir. Anlamlı farklılıkların yorumlanmasında Tukey HSD sonuçları dikkate alınmış ve gelir gruplarına ilişkin değerlendirmeler yalnızca istatistiksel olarak desteklenen boyutlarla sınırlı tutulmuştur.

5.4. Korelasyon Analizi

Araştırma Boyutları Arasındaki Korelasyon Analizi

Yüksek deneyim, cezbedici deneyim, destekleyici deneyim, davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet boyutları arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Çizelge 13. Araştırma Boyutları Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi

Boyut	YD	CD	DD	DYT	ÖN	ADK	DN
YD	1						
CD	0,624**	1					
DD	0,384**	0,655**	1				
DYT	0,752**	0,652**	0,379**	1			
ÖN	0,292**	0,298**	0,224**	0,261**	1		
ADK	0,331**	0,364**	0,266**	0,345**	0,142**	1	
DN	0,603**	0,566**	0,319**	0,762**	0,330**	0,460**	1

Çizelge 13 incelendiğinde, araştırma boyutlarının tamamı arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Bu sonuç, boyutlardan herhangi birindeki artışın diğer boyutlardaki artışla birlikte gerçekleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Boyutlar arasındaki en yüksek ilişki davranışa yönelik tutum ile davranışsal niyet arasında tespit edilmiştir ($r=0,762$; $p<0,01$). Bunu yüksek deneyim ile davranışa yönelik tutum arasındaki ilişki ($r=0,752$; $p<0,01$) izlemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, gastronomi turizmi deneyimi alt boyutları ile Planlı Davranış Teorisi değişkenleri arasında pozitif ilişkiler bulunmaktadır. Ancak bu bulgular ilişki düzeyini göstermekte, tek başına nedensel bir sonuç olarak yorumlanmamaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

5.5. Regresyon Analizi Bulguları

Regresyon analizleri öncesinde temel varsayımlar değerlendirilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon modelinde tolerans değerleri 0,835 ile 0,929; VIF değerleri ise 1,077 ile 1,198 arasında değişmiştir. Bu değerler, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmadığını göstermektedir. Modelin Durbin-Watson değeri 1,932 olarak hesaplanmış; basit doğrusal regresyon modellerinde ise Durbin-Watson değerleri 1,849 ile 2,201 aralığında bulunmuştur. Bu bulgular, regresyon analizlerinin temel varsayımlarının kabul edilebilir düzeyde karşılandığını göstermektedir.

5.5.1. Basit Doğrusal Regresyon Bulguları

Çizelge 14. Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Hipotez	Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	B	Beta	t	p	R^2	Karar
H1	Davranışa Yönelik Tutum	Gastronomi turizmi deneyimi	1,130	0,749	22,572	<0,001	0,561	Desteklendi
H2	Öznel Norm	Gastronomi turizmi deneyimi	0,432	0,329	6,949	<0,001	0,108	Desteklendi
H3	Algılanan Davranışsal Kontrol	Gastronomi turizmi deneyimi	0,506	0,385	8,333	<0,001	0,149	Desteklendi
H7	Davranışsal Niyet	Gastronomi turizmi deneyimi	0,862	0,620	15,766	<0,001	0,384	Desteklendi

Algılanan gastronomi turizmi deneyiminin davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet üzerindeki etkisini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Çizelge 14'te yer alan bulgulara göre H1, H2, H3 ve H7 hipotezleri desteklenmiştir.

5.5.2. Çoklu Doğrusal Regresyon Bulguları

Çizelge 15. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Hipotez	Bağımsız değişken	B	Beta	t	p	Karar
H4	Davranışa Yönelik Tutum	0,602	0,653	19,778	<0,001	Desteklendi
H5	Öznel Norm	0,136	0,129	4,110	<0,001	Desteklendi
H6	Algılanan Davranışsal Kontrol	0,228	0,216	6,698	<0,001	Desteklendi

Bağımlı değişken: Davranışsal Niyet | Model: F=233,878 | p<0,001 | R^2=0,639

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Davranışa yönelik tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinin davranışsal niyet üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Model genel olarak anlamlıdır ($F=233,878$; $p<0,001$; $R^2=0,639$). Bulgulara göre H4, H5 ve H6 hipotezleri desteklenmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Kütahya'da gastronomi turizmi deneyiminin ziyaretçilerin davranışsal niyetleri üzerindeki etkisi Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma bulguları, gastronomi turizmi deneyiminin davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Kütahya'nın gastronomik unsurlarının ziyaretçilerin destinasyona ilişkin gelecekteki davranış eğilimlerini açıklamada önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Basit doğrusal regresyon sonuçlarına göre gastronomi turizmi deneyiminin en güçlü etkisi davranışa yönelik tutum üzerinde görülmüştür. Bu bulgu, ziyaretçilerin Kütahya'daki gastronomik deneyimi olumlu algılamalarının, destinasyonu gastronomi amacıyla ziyaret etmeye yönelik olumlu değerlendirmelerini güçlendirdiğini göstermektedir. Gastronomi turizmi deneyiminin davranışsal niyet üzerindeki anlamlı etkisi de ziyaretçilerin yeniden ziyaret etme, tavsiye etme ve olumlu ağızdan ağıza iletişim kurma eğilimlerinin gastronomik deneyimle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Çoklu doğrusal regresyon bulguları, davranışa yönelik tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinin davranışsal niyeti anlamlı biçimde yordadığını göstermektedir. Modelde davranışa yönelik tutumun en güçlü yordayıcı olması, ziyaretçilerin gastronomi turizmine ilişkin olumlu değerlendirmelerinin davranışsal niyet üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolün de anlamlı etkiler üretmesi, yakın çevre etkisi ve ziyaretçilerin davranışı gerçekleştirebilme algısının Kütahya'ya yönelik gastronomi temelli niyetlerde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Farklılık testleri sonucunda cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinde yalnızca algılanan davranışsal kontrol boyutunda anlamlı farklılık görülmüştür. Yaş değişkeninde yüksek deneyim, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol; öğrenim durumunda yüksek deneyim; meslek değişkeninde öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol; gelir değişkeninde ise cezbedici deneyim, destekleyici deneyim ve algılanan davranışsal kontrol boyutlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Bu sonuçlar, Kütahya'nın gastronomi turizmi stratejilerinde ziyaretçilerin demografik özelliklerine göre farklılaşan beklenti ve algıların dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda Kütahya'da gastronomi turizminin geliştirilmesi için yerel yemeklerin, coğrafi işaretli ürünlerin ve geleneksel üretim pratiklerinin daha görünür hâle getirilmesi önerilmektedir. Gastronomi rotaları, yerel ürün odaklı etkinlikler, yöresel yemek deneyim alanları ve dijital tanıtım çalışmaları ziyaretçilerin deneyim kalitesini artırabilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Ayrıca restoranlar, yerel üreticiler, kamu kurumları ve turizm paydaşları arasında iş birliğinin güçlendirilmesi, destinasyonun gastronomik kimliğinin sürdürülebilir biçimde tanıtılmasına katkı sağlayacaktır.

Destinasyon yöneticileri açısından özellikle davranışa yönelik tutumu güçlendirecek uygulamalara öncelik verilmelidir. Yöresel yemeklerin sunum kalitesinin artırılması, menülerde Kütahya'ya özgü ürünlerin vurgulanması, gastronomik ürünlerin hikâyeleştirilmesi ve ziyaretçilerin kolay erişebileceği bilgilendirme materyallerinin hazırlanması bu açıdan önem taşımaktadır. Öznel normun davranışsal niyet üzerindeki anlamlı etkisi dikkate alındığında, sosyal medya, tavsiye mekanizmaları ve ziyaretçi deneyimlerinin paylaşılmasını teşvik eden tanıtım stratejilerinin de Kütahya gastronomi turizmi için yararlı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma, Kütahya'yı ziyaret eden ve çevrim içi anket aracılığıyla ulaşılan 400 katılımcı ile sınırlıdır. Bu nedenle bulgular, belirli bir örneklem ve zaman aralığı içinde değerlendirilmelidir. Gelecek çalışmalarda Kütahya'nın farklı ilçelerinde yüz yüze veri toplama yöntemleriyle araştırmanın genişletilmesi, gastronomi turizmi deneyiminin memnuniyet, destinasyon imajı ve sadakat gibi değişkenlerle birlikte incelenmesi önerilmektedir.

Hipotez Test Sonuçları

Çizelge 16. Hipotezlerin Test Sonuçları

Hipotez	Sonuç
H1	Desteklendi
H2	Desteklendi
H3	Desteklendi
H4	Desteklendi
H5	Desteklendi
H6	Desteklendi
H7	Desteklendi

Regresyon analizi sonuçlarına göre araştırma kapsamında oluşturulan H1, H2, H3, H4, H5, H6 ve H7 hipotezlerinin tamamı desteklenmiştir. Elde edilen bulgular, algılanan gastronomi turizmi deneyiminin hem davranışa yönelik tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyet üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler oluşturduğunu, hem de Planlı Davranış Teorisi kapsamında yer alan değişkenlerin davranışsal niyetin açıklanmasında anlamlı katkı sağladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 50(2), 179–211.

Bartlett, M. S. (1954). A note on the multiplying factors for various χ^2 approximations. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological),* 16(2), 296–298.

Behremen, C., Temizkan, R. ve Yılmaz, H. (2021). Gastronomi turizmine yönelik tutumun, deneyim değişkenlerinin aracılık rolü üzerinden davranışsal niyete etkisi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel,* 4(1), 39–49.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 32(32), 470–483.

Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 3(2), 133–151.

Büyükyılmaz, S. ve Oktay, K. (2025). Gastronomi turizmi deneyiminin ziyaretçilerin davranışsal niyetlerine etkisi üzerine bir araştırma: Kastamonu örneği. *Aydın Gastronomy,* 9(2), 445–467.

Costello, A. B. ve Osborne, J. W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation,* 10, Article 7.

Coşkun, C., Bişiren, A. ve Gençer, K. (2024). Coğrafi işaretli yiyecek ve içeceklerin gastronomi turizmine etkileri. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi,* 4(1), 203–217.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika,* 16(3), 297–334.

Ellis, A., Park, E., Kim, S. ve Yeoman, I. (2018). What is food tourism? *Tourism Management,* 68, 250–263.

Eren, S. ve Doğan, M. (2023). Mutfak kültürü envanterine yönelik yerel ürünlerin ortaya çıkarılması: Kütahya örneği. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel,* 6(1), 377–392.

Han, H., Hsu, L.-T. (Jane) ve Sheu, C. (2010). Application of the theory of planned behavior to green hotel choice: Testing the effect of environmental friendly activities. *Tourism Management,* 31(3), 325–334.

Kaçar, B. ve Yarış, A. (2022). Gastronomi deneyimi unsurlarının tekrar ziyaret niyetine etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* 10(3), 2713–2734.

Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika,* 39(1), 31–36.

Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders,* 3(1), 44–46.

Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders,* 6(1), 47–48.

Kim, Y. G. ve Eves, A. (2012). Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food. *Tourism Management,* 33(6), 1458–1467.

Kim, Y. G., Eves, A. ve Scarles, C. (2009). Building a model of local food consumption on trips and holidays: A grounded theory approach. *International Journal of Hospitality Management,* 28(3), 423–431.

Kivela, J. ve Crotts, J. C. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), 354–377.

Kodaş, D. (2018). *Gastronomi deneyimi, gastronomi motivasyonu, destinasyon tatmini ve destinasyon marka denkliği ilişkisi: Gaziantep örneği* (Tez No. 524526) [Doktora tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Küçükkömürler, S., Şırvan, N. B. ve Sezgin, A. C. (2019). Dünyada ve Türkiye'de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi,* 2(2), 78–85.

Lam, T. ve Hsu, C. H. C. (2004). Theory of planned behavior: Potential travelers from China. *Journal of Hospitality & Tourism Research,* 28(4), 463–482.

Okumus, B., Mehraliyev, F., Ma, F. ve Köseoglu, M. A. (2021). Intellectual connections in food tourism literature: A co-citation approach. *International Journal of Tourism Research*, 23(2), 220–237.

Pearson, K. (1895). Note on regression and inheritance in the case of two parents. *Proceedings of the Royal Society of London,* 58, 240–242.

Sağır, Y. E. ve Süzer, Ö. (2025). Unutulmaz yerel gıda deneyimi, turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti: Yabancı turistler özelinde bir inceleme. *Journal of New Tourism Trends,* 6(1), 103–115.

Solunoğlu, A. (2018). *Sokak lezzetlerine ilişkin tüketici tutumları: Gaziantep ve İstanbul örnekleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tukey, J. W. (1949). Comparing individual means in the analysis of variance. *Biometrics,* 5(2), 99–114.

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2004, 6 Eylül). Tavşanlı Leblebisi [Coğrafi işaret sicil kaydı].

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2020, 20 Kasım). Kütahya Köpük Helvası [Coğrafi işaret sicil kaydı].

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2021a, 3 Şubat). Kütahya Bitli Helva [Coğrafi işaret sicil kaydı].

Türk Patent ve Marka Kurumu. (2021b, 10 Kasım). Gediz Güveci [Coğrafi işaret sicil kaydı].

Ünlüönen, K. ve Işın, A. (2018). Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin yerel yiyecekleri tüketme niyeti üzerine planlı davranış teorisi kapsamında bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* 6(4), 662–689.

Yazdanpanah, M. ve Forouzani, M. (2015). Application of the Theory of Planned Behaviour to predict Iranian students' intention to purchase organic food. *Journal of Cleaner Production,* 107, 342–352. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.02.071

Zhang, T., Chen, J. ve Hu, B. (2019). Authenticity, quality, and loyalty: Local food and sustainable tourism experience. *Sustainability,* 11(12), Article 3437.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

POMAKLAR ÖRNEĞİNDE KÜLTÜR, MEKÂN, KİMLİK İLİŞKİSİ[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nurşah ÇAKMAK
İzmir Bakırçay Üniversitesi, 6042011@bakircay.edu.tr ,0009-0000-2672-2851

Doç. Dr. Okan TÜRKAN
İzmir Bakırçay Üniversitesi, okan.turkan@bakircay.edu.tr ,0000-0002-5575-0322

ÖZET

Edirne ili Meriç ilçesine bağlı Küplü köyü, mübadele sonrasında Pomak topluluğunun yerleşim alanı olarak gösterdiği ve kendine özgü kültürel yapısının günümüze kadar koruduğu bir yerleşim alanıdır. Bu bağlamda, Küplü köyünde kullanılan mikrotoponimler bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada, söz konusu mikrotoponimler kültür, mekân ve kimlik bağlamında ele alınarak yer adlarının bu bileşenlerle ilişkisi incelenmektedir. Araştırmanın temel amacı, Küplü köyünde kullanılan mikrotoponimlerin incelenerek Pomak kültürünün yer adlarına yansımalarını ortaya koymak, bu adlar üzerinden kültür, mekân, kimlik arasındaki ilişkileri değerlendirmektedir. Çalışmanın diğer amaçları Mikrotoponimlerin oluşum süreçlerini, anlamlarını ve kullanım özelliklerini ortaya koymak ve zamanla kaybolma ihtimali bulunan bu yer adlarının kayıt altına alınması sağlanarak gelecek nesillere aktarmaya katkı sağlamaktır. Araştırmanın iki temel önemli noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki mikrotoponimlerin coğrafi açıdan ele alınması: Yer adları üzerinden toplumsal hafıza, kültür, mekân algısı ortaya konulmaktadır. Mikrotoponimlerin doğal çevre, tarımsal faaliyetler , lakaplar ve tarihsel olaylarla ilişkisi değerlendirilmektedir. İkinci önemli noktası ise, Pomak kültürü ve mikrotoponimin bir arada ele alınmasıdır. Pomaklar üzerine yapılan tarih, dil, kültür, nüfus ve göç çalışmalarına farklı bir araştırma perspektifi kazandırmaktadır. Çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırma, saha çalışmasına dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme, yerinde gözlem ve yöreyi iyi bilen kaynak kişilerden yararlanılmıştır. Katılımcılar farklı yaş gruplarından araştırmaya dahil edilmiştir. Mikrotoponimlerin genç kuşaklar tarafından bilinirlik ve kullanım durumlarını değerlendirmek amacıyla 18-34 yaş grubundaki kişilere özellikle

[1] Bu çalışma, İzmir Bakırçay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde yürütülen ve hazırlık süreci devam eden "Pomaklar Örneğinde Kültür, Mekân, Kimlik İlişkisi" isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

odaklanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemiyle 120 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması sonucunda 120 mikrotoponim tespit edilmiştir. Mikrotoponimlerin sınıflandırılması Şahin'in (2013) " Türkiye Yer Adbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları" adlı çalışmasında önerdiği sınıflandırma esas alınmıştır. Araştırma sahasında elde edilen mikrotoponimler, belirli bir teorik sınıflandırma çerçevesi içerisinde değerlendirilmiştir. Mikrotoponimlerin konumsal dağılımlarının gösterilmesi amacıyla CBS tabanlı QGIS kullanılmış ve haritalama yapılmıştır. Araştırmanın sınırlılığı Edirne ili Meriç ilçesine bağlı Küplü köyünde kullanılan mikrotoponimlerle sınırlıdır. Çalışmada yalnızca Küplü köyünde kullanılan yer adları incelenmiş; farklı köy ve ilçelerdeki mikrotoponimler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırma bulgularında mikrotoponiminin oluşumunda etkili olan unsurlar tespit edimiştir. Kişi ve lakaplar, doğal çevre özellikleri, tarım, konum, coğrafi özellikler, tarihsel unsurlar etkili olan faktörler olarak tespit edilmiştir. 120 mikrotoponim içerisinde bazı adları 18-34 yaş arasındaki katılımcılar tarafından bilinmediği tespit edilmiştir. Örneğin; Na difçinut virut nivata, Klansut, Kirmidarniça, Carniçkata, Şaarta, Tokçuyuftu, Kayımafta niva. Mikrotoponimlerin konumlarının bilinirliğine ilişkin değerlendirmede mikrotoponimden 85'inin katılımcılar tarafından konumunun bilindiği, 35'inin ise konumunun bilinmediği belirlenmiştir. Alternatif yer adı kullanıyor musunuz sorusuna ise 89 katılımcı hayır, 31 katılımcı ise evet yanıtı verilmiştir. Araştırmanın sonucu, tespit edilen 120 mikrotoponimlerin mevki ve tarla adlarında yoğunlaştığı görülmüştür. Yer adlarının oluşumunda doğal çevre, tarımsal faaliyetler ve lakapların etkili olduğu görülmüştür. Özellikle tarla ve mevki adlarında lakapların kullanımın önemli bir adlandırma unsuru olduğu belirlenmiştir. Bazı mikrotoponimlerin genç kuşaklar tarafından bilinmediği ve konumlarının hatırlanmadığı tespit edilmiştir. Mikrotoponimlerin kültürel hafıza, kimlik ve mekân arasındaki ilişkinin önemli bir göstergesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Pomak, Mikrotoponimi, Yeradları

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TÜRKİYE'DE BEKARLIĞA VEDA PARTİLERİ: KÜLTÜREL UYARLAMA VE TOPLUMSAL ANLAMLAR

Doç. Dr., SÜLEYMAN YURTTAŞ

Bayburt Üniversitesi, syurttas@bayburt.edu.tr - 0000-0002-0631-5252

Doç. Dr., İLHAN KARACA

Bayburt Üniversitesi, ilhankaraca@bayburt.edu.tr - 0000-0001-7491-732X

Dr. Öğr. Üyesi, ZEYNEP GÜNGÖR

Bayburt Üniversitesi, zeyneptekin@bayburt.edu.tr - 0000-0002-8626-2575

ÖZET

Bu çalışma, Batı kökenli bir ritüel olan bekarlığa veda partilerinin Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan gelinler tarafından nasıl deneyimlendiğini ve yerel kültüre nasıl uyarlandığını incelemektedir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Çalışma grubunu, bekarlığa veda partisi düzenlemiş, Bayburt, Trabzon, Ankara, Erzurum, İstanbul, Sakarya, Erzincan, Bursa, İzmir ve Mersin illerinde yaşayan 12 gelin oluşturmaktadır. Elde edilen veriler kod ve temalar hâlinde analiz edilmiştir. Bulgulara göre katılımcılar partiyi çoğunlukla sosyal medya, özellikle Instagram aracılığıyla tanımıştır. Bazı katılımcılar sosyal çevre baskısı nedeniyle parti düzenlediğini belirtmiştir. Partinin organizasyonunda ekonomik olanakların belirleyici olduğu, bazı katılımcıların profesyonel hizmet almak istediği ancak ekonomik nedenlerle bundan vazgeçtiği görülmüştür. Katılımcıların önemli bir kısmı partiyi geleneksel aile çevresinden gizli tutmuş, gizliliğin bozulduğu durumlarda aile içi gerilimler yaşanmıştır. Bekarlığa veda partisinin kına gecesiyle ilişkisi katılımcıya göre farklılık göstermiştir. Bazıları iki ritüeli tamamlayıcı, bazıları ayrı işlevli olarak deneyimlemiştir. Katılımcıların tamamı, yaşanan aksaklıklara rağmen imkânı olsa partiyi tekrar düzenleyebileceğini belirtmiştir. Sonuç olarak bekarlığa veda partisi, Türkiye bağlamında sabit ve tek biçimli bir ritüel olmaktan çok, katılımcıların ekonomik olanaklarına, aile yapısına ve bulundukları sosyal çevreye göre yeniden şekillenen, geçiş sürecine dair esnek bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bekarlığa veda partisi, gelenek, ritüel, kına gecesi

BACHELORETTE PARTIES IN TÜRKİYE: CULTURAL ADAPTATION AND SOCIAL MEANINGS

ABSTRACT

This study examines how the bachelorette party -a ritual of Western origin- is experienced and adapted to local culture by brides living in various provinces of Türkiye. Employing a

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

qualitative research methodology, the study utilized semi-structured interviews for data collection. The study group consisted of 12 brides who had organized bachelorette parties and resided in the provinces of Bayburt, Trabzon, Ankara, Erzurum, Istanbul, Sakarya, Erzincan, Bursa, Izmir, and Mersin. The collected data were analyzed through coding and thematic analysis. The findings indicate that participants primarily became aware of the party through social media, particularly Instagram. Some participants stated that they organized the party due to pressure from their social circles. Economic means were found to be a determining factor in organizing the party; some participants wished to hire professional services but abandoned the idea due to financial constraints. A significant number of participants kept the party secret from their traditional family circles, and instances where this secrecy was breached led to intra-family tensions. The relationship between the bachelorette party and the henna night varied among participants; some viewed the two rituals as complementary, while others perceived them as serving distinct functions. Despite any setbacks encountered, all participants stated that they would organize the party again if they had the opportunity. In conclusion, within the Turkish context, the bachelorette party emerges not as a fixed or uniform ritual, but as a flexible practice associated with the transition to marriage- one that is reshaped according to the participants' economic means, family structures, and social environments.

Keywords: Bachelorette party, tradition, ritual, henna night

1. GİRİŞ

Evlenme, doğum ve ölüm gibi insan hayatının temel eşiklerinden biridir ve toplumların kendine özgü tören, adet ve ritüellerle harmanlanan bir geçiş dönemidir. Türk kültüründe bu geçiş; kız isteme, nişan, kına gecesi ve düğün gibi birbirini takip eden ritüellerle kutlanır. Son yıllarda bu geleneksel ritüellere, Batı toplumlarında ortaya çıkan ve zamanla lüks tüketim ile düğün endüstrisinin bir parçası haline gelen bekarlığa veda partisi de eklenmiştir (Solmaz ve Bektaş, 2025). Bireysel hazza, modaya ve lüks tüketime dayanan bu partiler, Türkiye'de de hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Sosyal medyanın etkisiyle görünürlük kazanan bekarlığa veda partileri, bazı bölgelerde geleneksel kına gecelerinin yerini almaya başlamış, bazılarında ise onunla birlikte var olmaya devam etmiştir (Solmaz ve Bektaş, 2025).

Eskişehir'de bir çekim bahçesi mekanında gerçekleştirilen bekarlığa veda partilerini inceleyen bir çalışmada, bu ritüelin Türkiye'de yaygınlaşmasındaki temel etkenin sosyal medya olduğu tespit edilmiştir (Özdemir, 2022). Aynı çalışmada partinin kına gecesinden ayrıldığı temel noktalar da ortaya konmuştur (aile büyüklerinin ve yengelerin sürece dâhil olmaması, kına yakılmaması, ağıt yakılmaması). Kent kültüründe “yengelik” gibi kurumların işlevini kaybetmeye başlamasıyla, geleneksel olarak akrabalara ait olan destek görevinin büyük ölçüde yakın arkadaşlara devrettiği de gözlemlenmiştir. Aynı çalışmada, partilerde alkol yerine "alkolsüz simli şampanya" kullanımının gelenekselleştiği belirtilmiştir (Özdemir, 2022).

Uluslararası literatürde evlilik öncesi ritüeller incelendiğinde, bu tür kutlamaların katılanlar açısından ahlaki ve sosyal bir "zorunluluk" olarak deneyimlendiği görülmektedir (Montemurro, 2002). Katılımcı kadınlar bu ritüelleri zaman zaman sıkıcı veya yapmacık bulsalar da gelin adayına destek olmak ve ait oldukları kadın kimlik topluluğunun (gender community)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

beklentilerine uymak adına bu etkinliklere katılmak zorunda hissetmektedirler (Montemurro, 2002). Bekarlığa veda ritüellerinin erkek versiyonu olan erkek bekarlığa veda partisi (bachelor party) ile yapılan karşılaştırmalarda, erkek partilerinin damadı grup odağı haline getiren farklı bir sembolik yapı taşıdığı öne sürülmüştür (Williams, 1994). Buna karşılık kadınların bekarlığa veda ritüelleri dostluk bağlarını pekiştiren bir yapıya sahip olsa da organizasyonel, finansal ve rol kaynaklı gerilimleri barındırmaya devam etmektedir (Porter, Goode ve Anderson, 2023). Katılımcı kadınlar ritüel performansı sırasında ortaya çıkan bu gerilimleri yönetmek amacıyla grup içinde "özdenetim" (self-policing) mekanizmaları uygulamaktadır. Bu mekanizmalar gelini olumsuz duygulardan koruyan "koruma" (shielding) ile aksaklıkları gelin duymadan çözmeyi içeren "düzeltme" (remedying) biçimlerinde gerçekleşmektedir (Porter, Goode ve Anderson, 2023).

Evlenme sürecinin kentsel ortamda giderek ticarileşerek "paketleşen" bir yapıya dönüştüğü de ayrıca gözlemlenmiştir. Kız isteme, çeyiz ve gelin hamamından düğün mekânı ve balayına kadar pek çok unsur organizasyon şirketleri tarafından hazır paketler halinde sunulmaktadır (Derdiçok, 2023).

Bu çalışmanın temel amacı, Batı kökenli bir ritüel olan bekarlığa veda partisinin, bu partiyi kendi adına düzenletmiş gelinler tarafından Türkiye'nin farklı illerinde nasıl deneyimlendiğini ve yerel kültüre nasıl uyarlandığını incelemektir. Çalışma ilk olarak bu ritüelin gelinler tarafından neden tercih edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Ritüelin katılımcılar tarafından bir toplumsal zorunluluk ve destek biçimi olarak algılanması doğrultusunda (Montemurro, 2002), çalışmanın ikinci hedefi bu sürecin gelinler tarafından nasıl değerlendirildiğini incelemektir. Eğlence pratiklerinin sosyal çevreye karşı gizlilik ve özdenetim mekanizmalarıyla yürütülmesi bulgularından hareketle (Porter, Goode ve Anderson, 2023), çalışmanın üçüncü amacı bu partilerin gelinlerin yakın sosyal çevresi ve aileleri tarafından nasıl karşılandığını tespit etmektir. Son olarak, bu kutlamaların kına gecesi gibi geleneksel ritüellerle nasıl bir ilişki içinde konumlandığını ortaya koymak hedeflenmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bekarlığa veda partisinin Türkiye'deki görünümü farklı açılardan ele alınabilecek bir olgudur. Bu nedenle tek bir kuramsal çerçeveyle açıklanması konuyu daraltacaktır. Ritüelin bekârlıktan evliliğe geçişi işaretleyen yapısı vardır. Bu yapı Van Gennep'in geçiş ritleri kuramını gerekli kılar. Katılımcılar bu deneyimi bazen ailelerinden gizler, bazen sosyal medyada sergiler. Bu ikircikli tutum Goffman'ın dramaturjik yaklaşımına işaret eder. Parti giderek ticarileşmektedir. Bir statü ve sembolik sermaye göstergesine dönüşmektedir. Bu dönüşüm Bourdieu'nün habitus ve sermaye kavramlarıyla açıklanabilir. Son olarak, bu ritüel Batı kökenlidir. Instagram aracılığıyla Türkiye'nin farklı illerine yayılmıştır. Her yerelde kendine özgü bir uyarlamayla var olmuştur. Bu yayılma biçimi glokalizasyon kavramını gerekli kılar. Çalışmada bu dört kuramsal yaklaşım birlikte kullanılmıştır. Bu yaklaşım sayesinde bulgular hem mikro düzeyde (bireysel performans, sınıfsal konumlanma) hem de makro düzeyde (küresel-yerel etkileşim) ele alınmaya çalışılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Arnold Van Gennep'in geçiş ritleri kuramına göre, bireyin bir toplumsal statüden diğerine geçişi üç aşamalı bir ritüel süreçle simgelenir. Bu aşamalar ayrılma, eşik (liminal) ve birleşmedir. Liminal evre özellikle önemlidir. Bu evrede birey ne eski ne de yeni statüdedir. Gündelik toplumsal kurallar bu evrede kısmen askıya alınır (Van Gennep, 1909/1960). Liminalite kavramı, Türk modernleşmesinin farklı toplumsal geçiş süreçlerini anlamak için de kullanılmıştır (Şahin, 2019). Bu çalışmada bekarlığa veda partisi, evlilik geçişini ifade eden bir ritüel olarak ele alınacaktır. Kına gecesiyle ilişkisi de bu çerçevede değerlendirilecektir.

Erving Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı, toplumsal etkileşimi bir sahne performansı olarak ele alır. Birey başkalarının karşısında kendini ve faaliyetlerini sunar. Bu sunumu yönetmeye ve denetlemeye çalışır. Bu çabalar "izlenim yönetimi" olarak adlandırılır. Performansın sergilendiği alan "ön bölge"dir. Seyirciden gizlenen hazırlıkların yapıldığı alan ise "arka bölge"dir (Goffman, 2014). Bu çalışmada katılımcıların veda partisini aile önünde mi yoksa sosyal medyada mı sundukları, bu kavramlarla incelenecektir.

Pierre Bourdieu sosyolojisinde habitus, bireyin sosyalleşme yoluyla edindiği bir eğilimler bütünüdür. Bireyin algı, düşünüş ve eylemlerini içeriden yönlendirir (Palabıyık, 2011). Sermaye ise farklı türlerde bulunur. Ekonomik sermaye para ve maddi değerleri kapsar. Kültürel sermaye bilgi ve eğitimi kapsar. Simgesel sermaye görünüş ve prestiji kapsar. Sosyal sermaye ilişki ağlarını kapsar (Palabıyık, 2011). Bourdieu'nün Ayrım çalışmasına göre beğeni de sınıfsal bir ayrım aracıdır. Toplumsal özneler estetik tercihleriyle kendilerini konumlandırır (Bourdieu, 2021). Bu çalışmada veda partisinin organizasyon biçimi ve maliyeti, bu kavramlarla değerlendirilecektir.

Glokalizasyon kavramı, küresel bir uygulamanın yerel bağlama uyarlanma sürecini ifade eder. Sosyolog Roland Robertson bu kavramı Batı sosyal bilim literatürüne kazandırmıştır. Robertson bu süreci evrensel ile yerelin iç içe geçmesi olarak tanımlar (Khondker ve Tükel, 2013). Bu çalışmada bekarlığa veda partisinin Türkiye'nin farklı illerine yayılma biçimi, bu kavramla incelenecektir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Çalışma grubu, bekarlığa veda partisi düzenlemiş 12 gelinden oluşmaktadır. Katılımcılara kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Katılımcılar Türkiye'nin 10 farklı ilinde (Bayburt, Trabzon, Ankara, Erzurum, İstanbul, Sakarya, Erzincan, Bursa, İzmir, Mersin) yaşamaktadır. Katılımcıların yaşları 23 ile 34 arasında değişmektedir. Eğitim durumları lise ve üniversite mezunu olarak çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların bir kısmı ücretli olarak çalışmakta, bir kısmı ise çalışmamaktadır.

Veri toplama işlemleri Mayıs 2025 ile Ocak 2026 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bütün katılımcılar bilgilendirilmiş ve onayları alınmıştır. Görüşmelerde kullanılan 15 soruluk form, literatüre bağlı kalınarak yapılan ön görüşmelerden türetilmiştir. Görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Kayıtlar daha sonra yazılı metne dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş, kod ve temalar oluşturulmuştur. Katılımcılar bulgularda K1'den

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

K12'ye kadar kodlanarak sunulmuştur. Bulguları somutlaştırmak amacıyla katılımcı ifadelerinden seçilen alıntılara da yer verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcı	İl	Yaş	Eğitim	Çalışma Durumu
K1	Bayburt	25	Lise	Çalışmıyor
K2	Trabzon	32	Üniversite	Ücretli
K3	Ankara	27	Üniversite	Ücretli
K4	Bayburt	23	Lise	Çalışmıyor
K5	Erzurum	29	Üniversite	Ücretli
K6	İstanbul	33	Lise	Çalışmıyor
K7	İstanbul	29	Üniversite	Ücretli
K8	Sakarya	25	Üniversite	Çalışmıyor
K9	Erzincan	26	Lise	Ücretli
K10	Bursa	31	Üniversite	Ücretli
K11	İzmir	28	Lise	Çalışmıyor
K12	Mersin	34	Üniversite	Ücretli

4. BULGULAR

Bekarlığa veda partisini kutlayan gelinlerin mekân tercihlerinde çeşitlilik gözlenmiştir. Kimi katılımcılar evde (K1), kimi tekne üzerinde (K6), kimi de yakın çevrelerine ait bir mekânda (K10) kutlama yapmıştır. K1, arkadaş sayısının azlığı nedeniyle evde kutlama yaptıklarını belirtirken, K10 eşinin arkadaşına ait bir mekândan yararlandığını ifade etmiştir. Masrafların genellikle gelin ve arkadaş grubu tarafından karşılandığı, bazı durumlarda ise eşin de desteğinin bulunduğu görülmüştür. Maddi durumu iyi olan katılımcılarda daha büyük organizasyonların tercih edildiği, malzeme temininde de kiralama yerine satın almanın öne çıktığı gözlenmiştir.

4.1. Bekarlığa Veda Partisi Yapma Nedenleri

Katılımcıların bekarlığa veda partisi yapma nedenlerine ilişkin görüşleri iki kategori altında toplanmıştır: sosyal medya etkisi ve toplumsal baskı.

Sosyal medya etkisi kategorisinde katılımcıların tamamına yakını, partiyi sosyal medyada, özellikle Instagram'da gördüklerini belirtmiştir.

K1: *"Bunlar (veda partileri) en çok Instagram'da karşıma çıkıyor."*

K7: *"Instagram'da gördüm."*

K10: *"Her yerde görürsün ama ben daha çok Instagram'da görüyordum, şimdi de görüyorum."*

Toplumsal baskı kategorisinde bazı katılımcılar, çevrelerinin ısrarı ya da dışlanma kaygısıyla parti düzenlediklerini ifade etmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

K2: *"Arkadaşlarım da çok ısrar etti, aslında yapmak istemiyordum."*

K8: *"Yapmayabilirdim ama yapmayınca fakir sanıyorlar."*

K12: *"Yapmazsan havalı olmazsın, elinde çılgın anılar da olmalı bence."*

4.2. Katılımcıların Veda Partisini Değerlendirmeleri

Ticarileşme kategorisinde katılımcılardan biri (K3) ekonomik nedenlerle profesyonel bir organizasyon şirketiyle çalışamadığını belirtirken, bir diğeri (K8) organizasyonu arkadaşlarıyla üstlendiğini ancak bazı kişilerin düğün masrafına yakın harcamalar yaptığının farkında olduğunu ifade etmiştir.

K3: *"İmkânım olsaydı organizasyon şirketiyle anlaşmak isterdim ama ekonomik nedenler..."*

K8: *"Düzenleme işi arkadaşlarım yaptı ama bu işlere düğün kadar para harcayanlar var, biliyorum."*

Olumlu deneyimleme ve tavsiye kategorisinde katılımcıların tamamı (f=12) fırsatı olsa partiyi tekrar düzenleyeceğini belirtmiş, organizasyon sürecinde yaşanan aksaklıklardan ders çıkararak bu deneyimlerini çevrelerine tavsiye ettiklerini ifade etmiştir.

4.3. Sosyal Çevrenin Veda Partisini Olumsuz Değerlendirme Nedenleri

Kıyafet kategorisinde katılımcıların büyük kısmı (f=5) parti kıyafetlerinin (bornoz, sabahlık, rahat kıyafetler) her ortama uygun olmadığını, bu nedenle çevreden olumsuz tepki aldıklarını belirtmiştir.

K12: *"Kıyafetlerimiz her ortamda giyilecek türden değil."*

K3: *"Sabahlık giydiğimiz için ortamlara uygun değil, akrabalar ayıp karşılıyor."*

K7: *"Akrabalarım kıyafetlerimizden ötürü olumlu karşılamıyorlar, daha rahat kıyafetler oluyor genelde."*

K11: *"Bornozla takıldık evde, kültürümüze uygun olmadığı için çevremdeki kişiler sıcak bakmıyor."*

K5: *"Elbiselerimiz relaxtı, kına gecelerinde ve düğünlerde bu tarz giyinemediğimiz için bekarlığa veda partisini yapmak daha mantıklı."*

Akraba/aile tepkisi kategorisinde katılımcılar (K4, K9) parti sırasında kullanılan eşyaların ya da partinin duyulmasının akrabalar tarafından olumsuz karşılandığını ifade etmiştir.

K4: *"Akrabalarım duyunca 'sen yaptın, şimdi diğer kızlar da yapacak, herkesi kendinize benzetiyorsunuz' dediler."*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

K4: *"Kullandığımız eşyalar akrabalarımız tarafından kötü değerlendiriliyor, bu yüzden gizli yapmaya özen gösteriyoruz."*

K9: *"Kadehlerimiz oluyor, çevremiz farklı yorumluyor."*

Gizlilik-görünürlük kategorisi katılımcılar arasında bir çeşitlilik oluşturmaktadır. Bazı katılımcılar partiyi özellikle aileden gizli tutmayı tercih etmiştir.

K5: *"Babamların haberi olmadı, istemezler. Anneme 'kız kıza oturduk' gibi bir şeyler anlattım."*

K4: *"Sadece davet ettiğim arkadaşlarımın haberi oldu, insanlar çok da bilmesin istedim."*

K9: *"Eşim ailemin haberi olmasın dedi, tatsızlık çıkmasını istemedi."*

Gizliliğin her zaman başarılı olmadığı, bazı durumlarda tatsızlığa yol açtığı görülmüştür.

K5: *"Sosyal medyada paylaştığım görüntüler yayılmış, kaynanam surat astı, 'bize yakışmaz' dedi."*

K2: *"Eşimin ailesi çok eleştirmedi ama annem çok kızdı, 'bizi rezil ettin' dedi."*

Buna karşılık bazı katılımcılar, deneyimini kamuya açık şekilde paylaşarak tam tersi bir tutum sergilemiştir.

K11: *"Özel fotoğrafçı bile geldi, hatta partide canlı yayın bile açıldı. Zaten herkes bilsin isterim."*

Alkol/şampanya kategorisinde katılımcılar (K5, K8, K2) partilerde alkol yerine alkolsüz şampanya kullanıldığını, bu anın genellikle video için özel olarak kurgulandığını belirtmiştir.

K5: *"Alkolsüz şampanya kullandık."*

K8: *"Şampanya patlatıldı, o önemli bir detay ama alkolsüzdü."*

K2: *"Şampanya patlatılırken video çekmek çok önemli, genelde partinin en havalı yeri burası."*

4.4. Bekarlığa Veda Partisinin Kına Gecesiyle İlişkisi

Tamamlayıcılık kategorisinde bir katılımcı hem kına gecesi hem bekarlığa veda partisi düzenlediğini, bu iki ritüeli birbirinden ayrı ancak tamamlayıcı olarak deneyimlediğini belirtmiştir.

K9: *"Kına gecesi ayrı, bu ayrı. İkisini de yaptım."*

İşlevsel ayrım kategorisinde bir katılımcı, kına gecesini geleneksel, bekarlığa veda partisini ise daha eğlenceli bir kayıt olarak tanımlamıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

K5: *"Yani kına gecesi filan bunlar geleneksel, parti daha coşkulu daha eğlenceli."*

Baskı/adet kategorisinde bir katılımcı, kına gecesini istemediği halde ailesinin ısrarıyla gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

K3: *"Ben kına gecesi istemedim ama adetten yapılacak dediler."*

5. TARTIŞMA

Bu araştırmanın nitel bulguları, bekarlığa veda partisi düzenleyen gelinlerin mekân tercihlerinden ticarileşme algılarına, partiyi yapma nedenlerinden sosyal çevre tepkilerine ve kına gecesiyle kurdukları ilişkiye kadar geniş bir yelpazeyi ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular aşağıda kuramsal çerçeve ve literatürle ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

Araştırma bulgularında gelinlerin mekân tercihlerinin ev (K1), tekne (K6) veya yakın çevreye ait mekânlar (K10) şeklinde çeşitlilik gösterdiği; maddi durumu iyi olan katılımcılarda daha büyük organizasyonların tercih edildiği ve kiralama yerine satın almanın öne çıktığı görülmektedir. K3'ün ekonomik nedenlerle organizasyon şirketiyle anlaşamaması ve K8'in bazı kişilerin düğün masrafına yakın harcamalar yaptığını belirtmesi, sürecin finansal boyutunu öne çıkarmaktadır. Evlenme sürecinin kent ortamında organizasyon şirketleri ve hazır konseptler aracılığıyla pazarlanması ve tüketim nesnesine dönüşmesi, evlenmenin bir geçiş dönemi olarak kentsel bağlamda "paketleştiği" tespitiyle örtüşmektedir (Derdiçok, 2023). Bekarlığa veda partilerinin bireysel hazza, lüks tüketime ve modaya dayanarak yeni organizasyon ve iş kollarını beslemesi, literatürdeki ticarileşme dinamiklerini doğrulamaktadır (Solmaz ve Bektaş, 2025).

Bulgularda katılımcıların partiyi yapma nedenlerinin "sosyal medya etkisi" ve "toplumsal baskı" kategorilerinde toplandığı görülmektedir. Katılımcıların partiyi Instagram'da görerek düzenlemesi (K1, K7, K10), sosyal medyanın yeni modaları ve eğlence modellerini yaygınlaştırmadaki rolüyle açıklanabilir (Solmaz ve Bektaş, 2025). Partiyi yapmama durumunda "fakir sanılma" kaygısı (K8) veya "havalı olmama" düşüncesi (K12), bireylerin toplumsal uzamda itibar ve meşruiyet sağlayan simgesel sermaye biriktirme çabaları çerçevesinde değerlendirilebilir (Palabıyık, 2011; Bourdieu, 2021). Tüketim tercihlerinin başkaları tarafından olumsuz sınıflandırılmasından kaçınma dürtüsü, statü duruşunun tüketim pratikleri üzerinden sergilenmesiyle ilişkilendirilebilir (Palabıyık, 2011; Bourdieu, 2021). Ayrıca arkadaş ısrarı (K2) ve çevre beklentileri nedeniyle istemediği halde parti düzenlenmesi, ritüele katılımın bireysel arzunun ötesinde bir "zorunluluk" olarak tecrübe edildiği şeklinde de yorumlanabilir (Montemurro, 2002).

Katılımcıların bornoz, sabahlık ve rahat kıyafetler giymeleri nedeniyle akrabalardan "ayıp" şeklinde olumsuz tepki almaları (K3, K7, K11, K12) ve partiyi aileden/akrabalardan gizli tutma tercihleri (K4, K5, K9), Erving Goffman'ın dramaturjik analizindeki "ön bölge" ve "arka bölge" kavramlarıyla ilişkilidir (Goffman, 2014). Katılımcıların annelerine "kız kıza oturduk" şeklinde sunum yapması (K5), ailenin beklentilerine uygun bir ön bölge performansı sergileme ve rahat kıyafetler ile kadehler gibi sahne arkası unsurlarını gizleme tekniği olarak değerlendirilebilir (Goffman, 2014). Bu durum, Türkiye'de bekarlığa veda partilerinin toplumsal tepkilerden

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

kaçınmak amacıyla özel mekânlarda ve gizlilik içinde kutlandığı tespitiyle örtüşmektedir (Solmaz ve Bektaş, 2025).

Gizliliğin her zaman korunamaması ve sosyal medyada yayılan görüntüler nedeniyle kaynana veya anneden "bizi rezil ettin", "bize yakışmaz" şeklinde gelen tepkiler (K2, K5), sahne arkası eylemlerin istenmeden ön bölgeye sızması ve izlenim denetiminin sarsılmasıyla açıklanabilir (Goffman, 2014). Partide yaşanan olumsuzlukların aileden gizlenmesi veya grup içinde çözülmesi, katılımcıların gelin adayını korumaya dönük geliştirdikleri "özdenetim" ve "koruma" mekanizmalarıyla açıklanabilir (Porter, Goode ve Anderson, 2023). Alkolsüz şampanya patlatma ve bu anın video için özel olarak kurgulanması (K2, K5, K8), sunulacak performansın bilinçli biçimde inşa edildiğini göstermektedir (Goffman, 2014).

Bulgularda bekarlığa veda partisinin kına gecesiyle ilişkisi üç farklı biçimde ortaya çıkmıştır: ikisini de yaparak ayrı ama tamamlayıcı görenler (K9), kına gecesini "geleneksel", partiyi "daha coşkulu/eğlenceli" olarak tanımlayan işlevsel ayrım (K5) ve kına gecesini istemediği halde ailesinin "adetten yapılacak" baskısıyla gerçekleştirenler (K3). Bu üç farklı konumlanma, Van Gennep'in geçiş ritleri kuramı çerçevesinde okunabilir. Kına gecesi ve bekarlığa veda partisi, aynı geçişi (bekârlıktan evliliğe) gösteren fakat farklı kayıtlarda (resmî/geleneksel ve enformel/liminal) işleyen iki ritüel olarak konumlanmaktadır (Van Gennep, 1909/1960).

Bu Batı kökenli ritüelin Türkiye bağlamına taşınarak kına gecesi gibi geleneksel bir ritüelle yan yana var olması, yerel geleneklerle eklemlenmesi, küyerelleşme (glokalizasyon) süreciyle de ilişkilendirilebilir (Khondker ve Tükel, 2013). Küresel bir uygulamanın yerel ihtiyaçlara ve geleneksel yapılara adapte edilmesi (Khondker ve Tükel, 2013), bekarlığa veda partisinin kına gecesinin yerini almaya veya onun yanında tamamlayıcı bir eğlence kaydı olarak konumlanmaya başlamasıyla uyumludur (Solmaz ve Bektaş, 2025).

Katılımcıların tamamının (f=12) organizasyonel veya toplumsal aksaklıklara rağmen fırsat bulsalar partiyi tekrar düzenleyeceklerini belirtmeleri ve deneyimlerini çevrelerine tavsiye etmeleri, ritüelin sağladığı duygusal doyumun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bulgu, ritüele katılımın bireysel arzunun ötesinde bir zorunluluk olarak deneyimlense dahi (Montemurro, 2002), katılımcılar tarafından olumlu bir deneyim olarak hatırlandığını düşündürmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, Batı kökenli bir ritüel olan bekarlığa veda partisinin, bu partiyi düzenlemiş 12 gelin aracılığıyla Türkiye'nin 10 farklı ilinde nasıl deneyimlendiği ve yerel kültüre nasıl uyarlandığı incelenmiştir. Bulgular, ritüelin birbiriyle ilişkili birden fazla düzlemde işlediğini göstermektedir.

K1, K7 ve K10 gibi bazı katılımcılar partiyi sosyal medya aracılığıyla, özellikle Instagram üzerinden tanıdıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte, partiyi yapmama durumunda çevre tarafından olumsuz değerlendirilme kaygısı, ritüelin bir toplumsal beklenti ve zorunluluk biçiminde deneyimlendiğini düşündürmektedir. Ekonomik olanakların, mekân tercihinden organizasyon biçimine kadar partinin ölçeğini belirlediği, bazı katılımcıların bu süreci

profesyonel bir hizmet olarak almak istediği ancak ekonomik nedenlerle bundan vazgeçtiği görülmüştür.

Katılımcıların sosyal çevreyle ilişkisinde belirgin bir gerilim tespit edilmiştir. Parti sırasında tercih edilen rahat kıyafetler ve kullanılan malzemeler, geleneksel aile çevresi tarafından uygun bulunmamaktadır. Bu nedenle katılımcıların önemli bir kısmı partiyi aileden, özellikle geleneksel aile büyüklerinden gizli tutmayı tercih etmiştir. Gizliliğin her zaman korunamadığı, sosyal medya paylaşımları yoluyla açığa çıkan durumların bazı katılımcılar için aile içi gerginliğe yol açtığı belirlenmiştir. Buna karşılık bir katılımcının deneyimini profesyonel çekim ve canlı yayınla tamamen kamuya açık biçimde paylaşması, katılımcılar arasında gizlilik-görünürlük konusunda tek bir tutumun değil, çeşitliliğin var olduğunu göstermektedir.

Bekarlığa veda partisinin kına gecesiyle ilişkisi de katılımcıdan katılımcıya farklılık göstermiştir. Bazı katılımcılar bu iki ritüeli birbirinden ayrı ama tamamlayıcı olarak deneyimlerken, bazıları aralarında işlevsel bir ayrım yapmıştır. Bazıları ise kına gecesini aile baskısıyla geleneğe bağlı kalarak sürdürürken bekarlığa veda partisini kendi tercihiyle eklemiştir. Bu çeşitlilik, bekarlığa veda partisinin Türkiye'de kına gecesinin doğrudan yerini almadığını, aksine ona farklı biçimlerde eklemlenen esnek bir ritüel olarak konumlandığını göstermektedir.

Son olarak, katılımcıların tamamı, süreçte yaşanan aksaklıklara ve aile çevresiyle yaşanan gerginliklere rağmen fırsat bulmaları hâlinde partiyi tekrar düzenleyeceklerini belirtmiş ve bu deneyimi çevrelerine tavsiye etmiştir. Bu durum, ritüelin bireysel doyum ve grup içi dayanışma sağlama işlevinin, taşıdığı toplumsal risklerin önüne geçtiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bekarlığa veda partisi, Türkiye bağlamında sabit ve tek biçimli bir ritüel olmaktan çok, katılımcıların ekonomik olanaklarına, aile yapısına ve bulundukları sosyal çevreye göre yeniden şekillenen, geçiş sürecine dair esnek bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Bourdieu, P. (2021). *Ayrım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (D. Fırat & G. Berkkurt, Çev.). Nika Yayınevi. (Orijinal çalışma 1979'da yayımlanmıştır).

[2] Derdiçok, N. S. (2023). Paketleşen Bir Gelenek: Kent Ortamında Evlenme ile İlgili Uygulamalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 57-81. https://izlik.org/JA99GD32UU

[3] Goffman, E., *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar, Çev.), Metis Yayınları, 2014. (Orijinal çalışma 1959'da yayımlanmıştır).

[4] Khondker, H. H. ve Tükel, İ., Küreselleşme Yerine Küyerelleşme: Sosyolojik Bir Kavramın Değerlendirilmesi, *Sosyoloji Dergisi*, 28, 177-189, 2013. https://izlik.org/JA33MY59DS

[5] Montemurro, B., "You Go 'Cause You Have To": The Bridal Shower as a Ritual of Obligation, *Symbolic Interaction*, 25(1), 67-92, 2002.

[6] Özdemir, T., *Kent Kültüründe Bekârlığa Veda Partileri: Eskişehir Çekim Bahçesi Örneği*, M. Dinç ve A. T. Türk (Ed.), *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları-III* içinde, 159-178, Paradigma Akademi Yayınları, 2022.

[7] Palabıyık, A., Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine, *Liberal Düşünce Dergisi,* 62, 121-141, 2011. https://izlik.org/JA26AK28KH

[8] Porter, N., Goode, A. ve Anderson, S., Hen Dos and Don'ts: Lifting the Veil on Tensions in Consumer Rituals, *Journal of Marketing Management*, 39(13–14), 1197-1219, 2023. https://doi.org/10.1080/0267257X.2023.2219691

[9] Solmaz, F. ve Bektaş, A., Yeni Moda: Türkiye'de Bekârlığa Veda Partisi Kutlamaları, *Asia Minor Studies*, 13(1), 106-123, 2025. https://doi.org/10.17067/asm.1551061

[10] Şahin, İ., "Arada Kalmak": Kalıcı Bir Liminalite Örneği Olarak Türk Modernleşmesi, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(2), 203-222, 2019. https://doi.org/10.21551/jhf.593815

[11] Van Gennep, A., *The Rites of Passage* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.), University of Chicago Press, 1960. (Orijinal çalışma 1909'da yayımlanmıştır).

[12] Williams, C. N., The Bachelor's Transgression: Identity and Difference in the Bachelor Party, *Journal of American Folklore*, 107(423), 106-120, 1994.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KADINLARIN ALTIN GÜNLERİNDE HAZIRLIK, SUNUM VE ELEŞTİRİ DİNAMİKLERİ

Doç. Dr., SÜLEYMAN YURTTAŞ

Bayburt Üniversitesi, syurttas@bayburt.edu.tr - 0000-0002-0631-5252

Doç. Dr., İLHAN KARACA

Bayburt Üniversitesi, ilhankaraca@bayburt.edu.tr - 0000-0001-7491-732X

Dr. Öğr. Üyesi, ZEYNEP GÜNGÖR

Bayburt Üniversitesi, zeyneptekin@bayburt.edu.tr - 0000-0002-8626-2575

ÖZET

Altın günleri, kadınların ev içi ve gündelik sorumluluklarının yanı sıra bir araya geldikleri ekonomik birikim sağladıkları ve sosyal etkileşim kurdukları, Türkiye'de yaygın bir buluşma pratiğidir. Bu çalışma, Bayburt merkezde altın günlerine katılan 16 kadınla yürütülen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla, katılımcıların bu buluşmalara nasıl hazırlandığını, kendilerini nasıl sunduğunu ve bu süreçte eleştiri ile onay arasında nasıl bir denge kurduklarını incelemektedir. Veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş, beş ana tema altında toplanmıştır: toplu birikim, vakit geçirme/sohbet, giyim ve hazırlık, ev temizliği ve eleştiri-onay dinamikleri. Bulgular, Simmel'in toplumsallaşma ve uyum-farklılaşma diyalektiği, Goffman'ın izlenim yönetimi ve sahne önü performansı, Mauss'un armağan ve karşılıklılık kuramı olmak üzere üç kuramsal yaklaşım çerçevesinde tartışılmıştır. Her bir kuram, bulguların farklı bir boyutunu açıklamak için kullanılmıştır. Bulgular, katılımcıların altın gününe katılımını borç ödeme, altına çevirme veya çocuğun geleceğine yatırım gibi farklı ekonomik ihtiyaçlara yönlendirdiklerini göstermektedir. Gün, aynı zamanda gündelik hayatın monotonluğundan bir kaçış alanı işlevi görmektedir. Katılımcıların giyim, ev temizliği ve ikram hazırlığı üzerinden sürdürdükleri kendini sunma çabası ise sürekli bir eleştirilme ihtimaliyle iç içe geçmektedir. Çalışma, altın gününün salt bir tasarruf pratiği olmanın ötesinde, katılımcıların birbirini gözlemlediği, değerlendirdiği ve bu değerlendirmeye göre kendini biçimlendirdiği bir sosyal sahne işlevi gördüğünü ortaya koymakta ve konuya dair alan yazına Bayburt özelinde yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Altın günü, izlenim yönetimi, hazırlık ve sunum, karşılıklılık, kadın toplanmaları

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DYNAMICS OF PREPARATION, PRESENTATION, AND CRITICISM IN WOMEN'S "ALTIN GÜNLERİ"

ABSTRACT

"Altın günleri" are a common social gathering practice in Türkiye where women come together -alongside their domestic and daily responsibilities- to build economic savings and engage in social interaction. Through semi-structured interviews with 16 women participating in altın günleri in the city center of Bayburt, this study examines how participants prepare for these gatherings, how they present themselves, and how they strike a balance between criticism and approval during the process. The data were analyzed using the thematic analysis method and categorized under five main themes: collective saving, socializing/conversation, clothing and preparation, house cleaning, and the dynamics of criticism and approval. The findings are discussed within the framework of three theoretical approaches: Simmel's dialectic of socialization and conformity-differentiation, Goffman's concepts of impression management and front-stage performance, and Mauss's theory of the gift and reciprocity. Each theory is employed to explain a distinct dimension of the findings. The results indicate that participants channel their participation in gold days toward various economic needs, such as debt repayment, converting funds into gold, or investing in their children's futures. The gathering also serves as an escape from the monotony of daily life. Furthermore, the participants' efforts at self-presentation -manifested through clothing, house cleaning, and the preparation of refreshments- are inextricably linked to the constant possibility of being criticized. The study reveals that, beyond being merely a savings practice, the gold day functions as a social stage where participants observe and evaluate one another and shape their own behavior based on these evaluations, thereby offering a fresh perspective to the existing literature on the subject with a specific focus on Bayburt.

Keywords: Altın günü, impression management, preparation and presentation, reciprocity, women's gatherings

1. GİRİŞ

Kentleşme ve toplumsal değişim süreçleri, bireyler arası toplumsal ilişkileri ve gündelik hayat pratiklerini dönüştürürken kadınların bir araya gelme ve toplumsallaşma biçimlerini de yeniden yapılandırmıştır. Kadınlar arasında kökeni geleneksel sohbet toplantılarına ve "oturma" pratiklerine dayanarak sürdürülen birliktelikler, kentleşmeyle birlikte kadınların hem sosyalleşme hem de ekonomik birikim sağlama gereksinimlerine yanıt veren "altın günü" organizasyonlarına evrilmiştir (Tarhan, 2022). Altın günlerinde kadınlar arasında doğum, evlilik, çocuklar, iş-yaşam dengesi, moda ve yemek gibi gündelik yaşama dair konuların sohbet edildiği bilinmektedir (Büyükokutan, 2012, akt. Bilecen, 2019).

Türkiye'de ve göç bağlamında farklı meslek, eğitim ve sınıfsal kökenlerden gelen kadınlar tarafından yaygın biçimde düzenlenen altın günleri, uluslararası literatürde "Dönerli Tasarruf ve Kredi Birlikleri" (ROSCA- Rotating Savings and Credit Associations) veya kayıt dışı borçlanma halkaları olarak adlandırılmaktadır (Bilecen, 2019). Bu tür kurumların dünya

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

genelinde benzer bir yapıya sahip olduğu, Java'daki arisan geleneği üzerine yapılan öncü çalışmada da gösterilmiştir; buna göre üyelerin sabit katkılarla oluşturduğu ortak fon, belirli aralıklarla sırayla bir üyeye devredilmekte ve bu yapı hem ekonomik hem de sosyal bir işlev görmektedir (Geertz, 1962). Geleneksel ev ziyaretlerinden veya oturma pratiklerinden farklı olarak altın günleri, üyelerin düzenli aralıklarla ortak havuza aktardıkları sabit biriktirim tutarını sırayla bir üyeye devrettikleri dengeli bir karşılıklılık ve birikim mekanizmasına dayanır (Bilecen, 2019; Tarhan, 2022). Bununla birlikte altın günleri yalnızca parasal bir fon oluşturma işleviyle sınırlı kalmayıp üyeler arasında güven, duygusal destek ve kayıt dışı sosyal koruma sağlayan bütünsel bir ilişki ağı işlevi görür (Bilecen, 2019).

Kadın günleri, ev hanımları ve çalışan kadınlar için yüzeysel bir boş zaman değerlendirme aktivitesi olmanın ötesinde, gündelik hayat akışını programlayan bir ihtiyaca ve toplumsallaşma pratiğine dönüşmüştür (Mülayim, 2021). Bu buluşmalar, ait olunan toplumun değerlerini, normlarını, yeme-içme ve misafirperverlik kalıplarını üyeler ve kuşaklar arasında sürdürerek kültürel bir üretim ve aktarım aracı işlevi görmektedir (Mülayim, 2021).

Nitekim Çöçel ve Yelsalı Parmaksız'ın (2021) Gaziantep'te üst-orta sınıf muhafazakâr kadınlar üzerine yürüttüğü çalışmada, kadınların bir araya geldiği gün ve toplantıların yalnızca bir sohbet alanı değil; aynı zamanda ev dekorasyonu, ikram çeşitliliği, giyim, marka ve ziynet eşyaları üzerinden sınıfsal niteliklerin sergilendiği bir mekâna dönüştüğü saptanmıştır. Bahsi geçen araştırma grubunda tüketim tercihlerinin statüyü görünür kılma aracı olarak işlev gördüğü ve kadınlar arası etkileşimin gösterişçi tüketim pratikleri ile örtük bir rekabet alanına evrildiği gözlemlenmiştir (Çöçel ve Yelsalı Parmaksız, 2021).

Altın günleri dışarıdan bakıldığında sıradan, kendiliğinden gelişen ve neşeli bir ev ziyareti ya da boş zaman değerlendirme etkinliği gibi algılanabilmektedir. Ancak sosyolojik açıdan incelendiğinde bu buluşmalar; ev sahibinin mekânı düzenlemesinden ikram hazırlığına, katılımcıların kılık-kıyafet ve beden sunumundan sohbet konularının seçimine kadar çok katmanlı bir hazırlık, örtük bir performans ve incelikli bir değerlendirme sürecini barındırmaktadır. Bu toplantılar, kadınların hem birbirlerini onayladıkları hem de eleştiri ve beklenti hiyerarşileri arasında hassas dengeler kurdukları dinamik bir sahne niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Bayburt merkezde altın günlerine katılan kadınların bu buluşmalara neden katıldıklarını, güne hazırlanma ve kendini sunma sürecinde nasıl bir performans sergilediklerini ve bu süreçte eleştiri ile onay arasında nasıl bir denge kurmaya çalıştıklarını ortaya koymaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Giriş bölümünde değinildiği üzere altın günleri, görünürde sıradan bir sosyalleşme biçimi olsa da yakından incelendiğinde ekonomik bir karşılıklılık mekanizması, bir hazırlık/performans süreci ve bir uyum-farklılaşma gerilimini bir arada barındıran toplumsal bir pratiktir. Bu durumu tek bir kuramla açıklamak mümkün olmadığından, çalışmada üç farklı ancak birbirini tamamlayan kuramsal yaklaşımdan yararlanılmaktadır. Simmel'in toplumsallaşma kuramı,

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

katılımcıların bir yandan grup normuna uyma bir yandan da öne çıkma çabası arasındaki gerilimi açıklamak için; Goffman'ın izlenim yönetimi kuramı, katılımcıların güne hazırlanırken ve günde bulunurken sergiledikleri kendini sunma pratiklerini çözümlemek için; Mauss'un armağan ve karşılıklılık kuramı ise günlerde toplanan para/altının döngüsel ve karşılıklı yükümlülüğe dayalı ekonomik mantığını ortaya koymak için kullanılmaktadır. Bu üç kuramsal çerçeve bir arada değerlendirildiğinde, altın günlerinin hem toplumsal hem ekonomik hem de bireysel-performatif boyutlarını bütünlüklü biçimde ele almak mümkün olmaktadır.

2.1. Simmel: Toplumsallaşma Sürecinde Uyum-Farklılaşma Diyalektiği

Simmel'e göre toplumsal yaşam, bireyin içinde bulunduğu gruba uyum sağlama ihtiyacı ile kendi özgünlüğünü öne çıkarma çabası arasındaki diyalektik bir gerilimden beslenir. Bireyler arası karşılıklı etkileşimler sonucunda biçimlenen toplumsallaşma (Vergesellschaftung) süreci, işte bu iki eğilimin -grupla bütünleşme ve gruptan ayrışma- sürekli olarak yeniden dengelenmesiyle gerçekleşir. Simmel, bu diyalektiğin toplumsal yaşamın hemen her alanında (giyim, tüketim, sanat, gündelik pratikler) farklı biçimlerde tekrar ürediğini öne sürer; moda da bu genel diyalektiğin somutlaştığı örneklerden yalnızca biridir: bir yandan topluluğun kalıplarını taklit ederek toplumsal uyum sağlarken, diğer yandan bireye farklılaşma imkânı tanır (Simmel, 2003).

2.2. Goffman: İzlenim Yönetimi ve Sahne Önü Performansı

Toplumsal etkileşimi bir tiyatro sahnesi benzetmesiyle ele alan Goffman'ın dramaturjik yaklaşımı, bireyin başkaları karşısındaki sunumunu ve davranış stratejilerini inceler. Bireyler, başkalarının bulunduğu ortamlara girdiklerinde çevresindekilerin zihninde belirli bir imaj oluşturmak amacıyla izlenim yönetimi tekniklerine başvurur; sergiledikleri tutum ve davranışları denetleyerek durumun tanımını etkilemeye ve karşı tarafın tepkilerini kontrol altında tutmaya çalışırlar. Bu performansın gözlemciler huzurunda sergilendiği alan, Goffman'ın "sahne önü" (front stage) veya "vitrin bölgesi" olarak adlandırdığı alandır; burada birey, toplumun onayladığı standartları ayakta tutacak biçimde idealize edilmiş bir benlik sunumu ortaya koyarak izleyicilerin kabulünü kazanmayı hedefler (Goffman, 2014).

Bu izlenim yönetimi süreci, Cooley'nin (1902) "ayna-benlik" (looking-glass self) kavramıyla da yakından ilişkilidir. Cooley'ye göre birey, kendisini başkalarının gözünden nasıl göründüğünü hayal eder, bu hayali görünüşe ilişkin başkalarının yargısını yorumlar ve buna karşılık olarak gurur ya da utanç gibi bir duygu geliştirir. Bu üçlü süreç, bireyin çevresindekilerin onayını kazanma veya eleştirisinden kaçınma çabasının psikolojik temelini oluşturur.

2.3. Mauss: Armağan Kuramı ve Karşılıklılık Zorunluluğu

Mauss'un armağan kuramı, geleneksel toplumlardaki değiş tokuş mekanizmalarının arka planını açıklar. Dışarıdan bakıldığında serbest ve karşılıksız görünen hediyeleşme eylemleri, gerçekte bağlayıcı toplumsal kurallara dayanmaktadır; bu sistem, verme zorunluluğu, alma zorunluluğu ve karşılık verme zorunluluğundan oluşan üçlü bir yükümlülük halkası üzerine kuruludur. Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

karşılıklılık ilişkisi, salt ekonomik bir aktarım değil, taraflar arasında dayanışma, güven ve toplumsal bağ üreten bütünsel bir olgudur (Mauss, 2018).

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın verileri, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Çalışma grubu, araştırmacıların sosyal çevresi aracılığıyla erişilen, 2025 yılının Mart-Mayıs ayları arasında Bayburt merkezde altın günlerine katılan 20-45 yaş aralığındaki 16 kadından oluşmaktadır. Katılımcılara ulaşımda kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş olup, katılımcıların bir kısmıyla doğrudan altın günü ortamlarında, bir kısmıyla ise araştırmacıların sosyal çevresi üzerinden farklı zaman ve ortamlarda görüşülmüştür. Görüşmeler, katılımcıların bilgilendirilmiş onamı alınarak ses kaydına geçirilmiş, her görüşme ortalama 30-40 dakika sürmüştür.

Görüşme kayıtları sonrasında yazıya dökülmüş, ardından Braun ve Clarke'ın (2006) tematik analiz yaklaşımı çerçevesinde çözümlenmiştir. Bu doğrultuda katılımcı ifadeleri satır satır okunmuş, tekrar eden ifadeler kodlanmış, birbirine yakın kodlar bir araya getirilerek kategoriler, kategoriler de daha üst düzeyde temalar altında toplanmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmaya katılan 16 kadının yaş dağılımı incelendiğinde, 4 katılımcının 20-30, 5 katılımcının 30-35, 4 katılımcının 35-40 ve 3 katılımcının 40-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların 12'si ev hanımı, 4'ü ise çalışma hayatının içinde yer almaktadır. Eğitim durumu bakımından 8 katılımcı ortaokul, 6 katılımcı lise, 2 katılımcı ise üniversite mezunudur. Günlerde geçirilen süreye bakıldığında, 11 katılımcı günlerin 4-5 saat, 5 katılımcı ise 2-3 saat sürdüğünü belirtmiştir. Bu dağılım, altın günlerinin farklı yaş, eğitim ve istihdam durumuna sahip kadınları bir araya getiren, nispeten heterojen bir katılımcı profiline sahip olduğunu göstermektedir.

Görüşmelerden elde edilen veriler, tematik analiz sonucunda beş ana tema altında toplanmıştır: toplu birikim, vakit geçirme/sohbet, giyim ve hazırlık, ev temizliği ve eleştiri-onay dinamikleri. Bu temalar, altın gününün ekonomik ve sosyal-performatif boyutlarını bir arada yansıtmaktadır.

4.1. Toplu Birikim

Katılımcıların büyük bir kısmı için altın gününe katılımın temel gerekçesi, ekonomik birikim sağlama ihtiyacıdır. Ancak bu ihtiyacın niteliği katılımcıdan katılımcıya değişmekte, birikim tek bir amaca hizmet etmek yerine, katılımcının içinde bulunduğu hayat evresine ve öncelik sırasına göre farklı biçimler almaktadır:

"Eşimin borçları var. Onlar için toplu para oluyor." (K4)

"*Ben paralarla altın alıyorum*." (K5)

"*Paraları toplayınca eşim araba alacak*." (K7)

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

"*Çocuk üniversiteye gidince buradan biriktirdiklerimi kullanacağım*." (K11)

"*Kara gün için biriktiriyorum*." (K15)

Bu ifadeler bir arada değerlendirildiğinde, toplu birikimin borç kapatma (K4), maddi varlığa dönüştürme (K5), hane içi büyük harcamaları karşılama (K7), çocuğun geleceğine yatırım yapma (K11) ve öngörülemeyen bir güçlüğe karşı tedbir alma (K15) gibi birbirinden oldukça farklı işlevlere hizmet ettiği görülmektedir. Bu çeşitlilik, altın gününün, katılımcının aile içindeki sorumluluklarıyla ve geleceğe dair beklentileriyle iç içe geçmiş bir ekonomik strateji niteliği taşıdığına işaret etmektedir.

4.2. Vakit Geçirme / Sohbet

Ekonomik motivasyonun yanı sıra, katılımcıların bir kısmı için altın gününe katılımın belirleyici unsuru sosyal ihtiyaçlardır. Bu katılımcılar, günleri gündelik hayatın rutininden bir kopuş alanı olarak tanımlamaktadır:

"*Evde otur otur sıkılıyorum. Değişiklik oluyor*." (K12)

"*İnsanlardan haberim oluyor. Oturup sohbet ediyorum*." (K8)

"*İnsan bir işe yaradığını anlıyor*." (K16)

K12'nin ifadesi, altın gününün ev içi izolasyona karşı bir çeşitlilik arayışını karşıladığını göstermekte; K8'in ifadesi ise günün, katılımcıyı geniş sosyal çevresine dair bilgi akışına dahil eden bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. K16'nın "işe yarama" vurgusu ise, katılımcının günlük hayatındaki anlam ve değer arayışına işaret etmektedir. Bu da altın gününün bir aidiyet ve kendine değer verme alanı olarak da okunabileceğini düşündürmektedir.

4.3. Giyim ve Hazırlık

Bulgular arasında en belirgin ve tutarlı örüntülerden biri, katılımcıların güne katılmadan önce yürüttükleri özenli giyim ve görünüm hazırlığıdır:

"*Güne gitmeden önce kuaföre gidenler de var*." (K1)

"*Günlerde kendimi daha iyi gösterdiğimi düşünüyorum*." (K6)

"*Makyaj yaparız. Özenli giyiniriz. Hani insan içine çıkıyoruz. Ayıplamasınlar*." (K7)

"*Şıkır şıkır giderim. Özellikle hazırlanırım*." (K9)

"*Günlerde güzel giyinmek gerekir*." (K13)

Bu ifadelerin ortak noktası, giyim ve görünüme verilen önemin, bilinçli bir hazırlık süreci olarak kurgulanmasıdır. K6'nın "kendimi daha iyi gösterdiğimi düşünüyorum" ifadesi, katılımcının kendisini, belirli bir izleyici kitlesine göre "gösterdiğini" bilinçli biçimde ifade etmesi bakımından önemlidir. K7'nin ifadesindeki "ayıplamasınlar" vurgusu ise bu hazırlığın

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

motivasyonel arka planına işaret etmekte olup, aşağıda 4.5. başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

4.4. Ev Temizliği

Ev sahipliği yapan katılımcılar açısından temizlik, günün kendisinden çok önce başlayan, uzun soluklu bir hazırlık sürecine dönüşmektedir:

"*Günüm olmadan 1 ay önce evi temizlemeye başlarım. Her taraf temizlenir*." (K8)

"*Eğer gün bende ise kardeşimi önceden çağırırım. 2-3 gün hazırlık temizlik yaparız*." (K2)

"*Evim hep temizdir ama gün olmadan önce daha da dikkat ederim."* (K14)

Bu ifadeler, ev temizliğinin altın günü bağlamında sıradan bir gündelik faaliyetten çıkıp, özel bir emek ve zaman yatırımı gerektiren bir hazırlık ritüeline dönüştüğünü göstermektedir.

4.5. Eleştiri ve Onay Dinamikleri

Katılımcıların hazırlık sürecine yaptıkları yatırım, altın günü ortamında bir değerlendirilme beklentisiyle yakından ilişkilidir. Bu değerlendirme, giyim, ev temizliği, ikram ve hatta katılımcının o günkü ruh hali gibi farklı alanlarda kendini göstermektedir. K7'nin giyim hazırlığına dair ifadesindeki "ayıplamasınlar" vurgusu, bu kaygının en açık örneklerinden biridir. Benzer bir kaygı ev temizliği bağlamında da karşımıza çıkmaktadır:

"*Evim pis olursa laf söz ederler*." (K10)

K10'un ifadesi, temizlik hazırlığının bir övgü kazanma arzusundan çok, eleştirilme ihtimaline karşı alınmış önleyici bir tedbir olarak deneyimlendiğini göstermektedir. Benzer bir dinamik, ikram konusunda da gözlemlenmektedir:

"*Çay soğuk olursa laf ederler*." (K3)

"*Başta anlaşıyoruz. Çok fazla çeşit olmasın diye ama sonra kadınlar daha da fazla çeşit yapıyor. Sofran ne kadar dolu olursa o kadar hanım oluyorsun*." (K9)

K9'un ifadesi, katılımcılar arasında başlangıçta kurulan bir "ölçülü olma" anlaşmasının zamanla kendiliğinden bozulduğunu ve ikram miktarının dolaylı bir statü/beceri göstergesine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Son olarak, değerlendirilme kaygısı yalnızca somut hazırlıklarla sınırlı kalmayıp katılımcının duygusal görünürlüğünü de kapsayabilmektedir:

"*Mesela o gün canın sıkkın. Hemen sorarlar. Ne oldu, niye suratın asık? Sanki dedikodu arıyorlar*." (K12)

K12'nin ifadesi, altın günü ortamının katılımcılar tarafından zaman zaman güvenli değil, gözetime açık bir alan olarak da algılanabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu beş örnek (K7, K10, K3, K9, K12) bir arada değerlendirildiğinde, altın gününde hazırlık ve katılımın, sürekli bir eleştirilme ihtimaliyle iç içe geçtiği; katılımcıların bu ortamda hem onay almaya çalıştığı hem de eleştiriden kaçınmaya çabaladığı görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

5. TARTIŞMA

Saha verilerinde kadınların altın gününe katılım amacını öncelikli olarak toplu birikim elde etme gereksinimiyle açıklamaları, söz konusu pratiklerin dönerli tasarruf ve kredi birlikleri (ROSCA) mantığına dayandığını gösteren ampirik literatürle bütünleşmektedir. Katılımcıların borç kapatma, ziynet eşyası edinme, hane içi büyük harcamaları karşılama, çocukların eğitimine yatırım yapma veya geleceğe dönük güvence oluşturma biçiminde çeşitlendirdikleri birikim motivasyonları, Mauss'un (2018) kavramsallaştırdığı verme, alma ve karşılık verme yükümlülükler dizisini somutlaştırmaktadır. Dönerli borçlanma halkasının bu işleyişi, Bilecen (2019) tarafından tanımlanan kayıt dışı sosyal koruma mekanizmasının yanı sıra Tarhan'ın (2022) vurguladığı toplumsal dayanışma ağı işlevini de ampirik olarak ilişkilendirilebilir. Nitekim Geertz'in (1962) Java'daki arisan geleneği üzerine yaptığı klasik çalışmada da, bu tür dönerli fonların ani bir güçlük anında üyeye sırasını öne alma imkânı tanıyarak bir tür sigorta işlevi gördüğü belirtilmektedir. Bu bulgu, K15'in "kara gün için biriktiriyorum" ifadesindeki mantıkla doğrudan örtüşmektedir.

Katılımcıların altın gününü gündelik hayatın monotonluğundan bir kopuş, değişiklik ve çevreyle iletişim kurma alanı olarak tanımlamaları, Simmel'in (2003) bireyler arası etkileşim formlarına dayandırdığı toplumsallaşma (vergesellschaftung) kavramı ekseninde anlam kazanmaktadır. Gündelik hayatın akışı içerisinde inşa edilen bu sosyalleşme zemini, özellikle ev hanımları bakımından mekânsal ve sosyal izolasyonu esneten bir işlev görmektedir. Nitekim Mülayim (2021), kadın günlerinin yalnızlaşmaya karşı telafi edici bir "tampon mekanizma" oluşturduğunu belirtirken; Bilecen (2019) ve Tarhan (2022) bu buluşmaların bireyler üzerinde psikolojik bir rahatlama sağladığına işaret etmektedir. Sohbetler aracılığıyla biriken sosyal sermaye ve haber akışı, toplumsal bağları canlı tutmaktadır. Katılımcıların gün vasıtasıyla kendilerini toplumsal alanda faydalı hissetme beyanları ise Goffman'ın (2014) benlik sunumunda öne çıkardığı kabul görme ve onaylanma gereksinimiyle ilişkilendirilebilir.

Güne katılım öncesinde gerçekleştirilen kuaför ziyaretleri, şık kıyafet seçimleri, makyaj ve özenli görünüm hazırlıkları ile ev sahibinin haftalar öncesinden başlattığı temizlik işleri, Goffman'ın (2014) dramaturjik yaklaşımındaki izlenim yönetimi ve sahne önü (front stage) performansı kavramlarıyla uyumludur. Ev sahibi, mekânın arka bölgesindeki muhtemel kusurları gizleyip misafirlerin ağırlanacağı alanı idealize edilmiş bir vitrine dönüştürürken; katılımcılar da kişisel vitrinlerini toplumsal izleyicinin beklentilerine göre kurgulamaktadır. Bu durum, Çöçel ve Yelsalı Parmaksız'ın (2021) muhafazakâr kadınların gösterişçi tüketim pratiklerine dair tespitleriyle örtüşmektedir. Mülayim (2021) de benzer şekilde gün ortamlarının estetik ve sınıfsal sermayenin sergilendiği bir zemin haline geldiğini vurgulamaktadır.

Katılımcıların giyimde ayıplanma, temizlikte eleştirilme, ikram sunumundaki olası kusurlarda mahcup olma ve toplumsal gözetim altında tutulma kaygıları, Goffman'ın (2014) etkileşimde tanımsal aksamayı (disruption) ve utancı engellemeye dönük savunma manevraları analiziyle örtüşmektedir. Bilecen (2019), altın günü halkalarındaki üyeliklerin sıkı bir toplumsal denetim ve sırdaşlık/gözetim ilişkisi içerdiğini ifade etmektedir. Nitekim Ardener (1964), dönerli kredi birliklerinde üyelerin yükümlülüklerini sürdürmesini sağlayan temel mekanizmanın çoğu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

zaman resmi yaptırımlardan çok, üyeler arasındaki kamuoyu baskısı olduğunu belirtmektedir; bu tespit, Bayburt örneğindeki katılımcıların eleştirilme kaygısıyla hareket etmelerini daha geniş bir karşılaştırmalı çerçeveye oturtmaktadır. Bu doğrultuda, katılımcılar arasında başlangıçta varılan "ölçülü olma" uzlaşısının ihlal edilerek ikram çeşidinin giderek artırılması ve ikram doluluğunun bir "hanımlık/statü" ölçütüne dönüştürülmesi son derece dikkat çekicidir. Bu dinamik, Simmel'in (2003) grup kuralına uyum sağlama ile gruptan ayrışıp üstünlük kurma biçiminde tanımladığı gerilimi gözler önüne sermektedir. İkram yarışı, Mauss'un (2018) tarafların cömertlik üzerinden hiyerarşi kurmaya çalıştığı potlaç mantığını ve Çöçel ile Yelsalı Parmaksız'ın (2021) muhafazakâr kesimde gözlemlediği statü sergileme rekabetini akla getirmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, Bayburt merkezde altın günlerine katılan 16 kadınla yürütülen görüşmeler aracılığıyla, dışarıdan bakıldığında sıradan bir sosyalleşme biçimi gibi görünen bu buluşmaların, aslında ekonomik, sosyal ve performatif boyutları bir arada barındıran karmaşık bir toplumsal pratik olduğunu göstermiştir. Bulgular, altın gününün üç temel eksende işlediğini ortaya koymaktadır. Birincisi, kadınların katılımını borç ödeme, altına çevirme, çocuğun eğitimi veya kara gün tedbiri gibi farklı ihtiyaçlara yönlendirdikleri bir ekonomik karşılıklılık ağıdır. İkincisi, gündelik hayatın monotonluğundan bir kaçış ve sosyal bağ kurma alanıdır. Üçüncüsü ise katılımcıların giyim, ev temizliği ve ikram hazırlığı üzerinden sürdürdükleri, eleştirilme ihtimaliyle iç içe geçmiş bir kendini sunma performansıdır.

Bu üç eksen bir arada değerlendirildiğinde, altın gününün katılımcıların birbirlerini gözlemlediği, değerlendirdiği ve bu değerlendirmeye göre kendilerini biçimlendirdiği bir sosyal sahne işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Katılımcıların güne hazırlanmak için harcadıkları emek ile bu emeğin eleştiri ya da onaya dönüşme ihtimali arasındaki gerilim, altın gününün kadınlar için hem bir rahatlama hem de bir performans kaygısı kaynağı olarak aynı anda işlediğini göstermektedir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneklem, araştırmacıların sosyal çevresi aracılığıyla erişilen ve kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen 16 kadınla sınırlı olup, bulgular Bayburt merkezdeki tüm altın günü pratiklerini temsil etme iddiası taşımamaktadır. Görüşmelerin, farklı zaman ve mekânlarda gerçekleştirilmiş olması katılımcıların günün kendi doğal akışı içindeki gözlemlenebilir davranışlarına dair bilgiyi sınırlandırmış olabilir. Ayrıca çalışmanın tek bir ile odaklanması, bulguların bölgesel ve kültürel özgüllüğünü göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, daha geniş örneklemlerle farklı illerdeki altın günü pratiklerini karşılaştırmalı olarak inceleyebilir. Ayrıca katılımcı gözlemine daha fazla yer vererek, sözel beyanların yanı sıra günün doğal akışındaki davranışları da içerebilir. Bu tür çalışmalar, konunun daha bütüncül anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

[1] Ardener, S., The Comparative Study of Rotating Credit Associations, *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 94(2), 201-229, 1964.

[2] Bilecen, B., 'Altın Günü': Migrant Women's Social Protection Networks, *Comparative Migration Studies*, 7, Article 11, 2019. https://doi.org/10.1186/s40878-019-0114-x

[3] Braun, V. and Clarke, V., Using Thematic Analysis in Psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101, 2006. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

[4] Büyükokutan, D. A., Geleneksel Altın Günlerine Halkbilimsel Bir Yaklaşım: "Muğla Örneği", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 14, 117-133, 2012.

[5] Cooley, C. H., *Human Nature and the Social Order*, Charles Scribner's Sons, 1902.

[6] Çöçel, G. ve Yelsalı Parmaksız, P. M., Gösterişçi Tüketim, Sınıf, Din ve Güçlenme Ekseninde Muhafazakâr Kadınlar, *Folklor/Edebiyat*, 27(106 Özel Ek), 27-50, 2021.

[7] Geertz, C., The Rotating Credit Association: A "Middle Rung" in Development, *Economic Development and Cultural Change*, 10(3), 241-263, 1962.

[8] Goffman, E., *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar, Çev.), Metis Yayınları, 2014. (Orijinal eserin basım tarihi 1959).

[9] Karaçizmeli, A., *Statü Oyunları: Kadın Toplanmalarında Gösteriş Tüketimi, Bourdieu Sosyolojisi ve Etnik Sermaye*, Akademisyen Yayınevi, 2023.

[10] Mauss, M., *Armağan Üzerine Deneme* (N. Özyıldırım, Çev.), Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2018.

[11] Mülayim, N., *Gündelik Hayat Sosyolojisinde Toplumsallaşma Biçimi Olarak Kadın Günleri: Tosya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, 2021.

[12] Simmel, G., *Moda Felsefesi*, İçinde A. Artun (Der.), Modern Kültürde Çatışma (T. Bora, N. Kalaycı ve E. Gen, Çev.), İletişim Yayınları, 2003. (Orijinal eserin basım tarihi 1905).

[13] Tarhan, E., Adana'da Düzenlenen Geleneksel Altın Günlerinin Yapısal ve İşlevsel Özellikleri, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(49), 209-221, 2022.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TÜRK DİASPORASINDA DİNİ ÇOĞULLUK VE AVRUPA AİDİYETİ: ALMANYA VE HOLLANDA'NIN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Dr., İbrahim YILDIZ

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, ibrahimyildiz5558@icloud.com - https://orcid.org/0000-0002-5903-4550

ÖZET

Bu çalışma, Türk diasporasında dini çoğulluk ile Avrupa aidiyeti arasındaki ilişkiyi Almanya ve Hollanda örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Avrupa'ya yönelen Türk göçü, başlangıçta geçici işçilik çerçevesinde değerlendirilmiş; zamanla kalıcı yerleşim, vatandaşlık, dini örgütlenme ve kimlik aktarımı sorunlarını gündeme getirmiştir. Bu süreçte camiler, cemevleri ve diaspora dernekleri yalnızca dini hizmet sunan kurumlar olarak değil, kültürel aktarım, sosyal dayanışma ve kamusal temsil alanları olarak da işlev kazanmıştır. Çalışmanın temel sorusu, Almanya ve Hollanda'da Türk diasporasının Alevi, Sünni, Müslüman, seküler ve Avrupalı kimliklerini hangi politik ve kurumsal çerçeveler içinde ifade ettiğidir. Araştırmada karşılaştırmalı nitel doküman analizi ve literatür incelemesi kullanılacaktır. Almanya ve Hollanda'ya ilişkin entegrasyon, vatandaşlık ve din politikaları; dini özgürlük ve azınlık hakları belgeleri; diaspora kuruluşlarının yayımladığı metinler ve konuya ilişkin akademik çalışmalar tematik olarak incelenecektir. Analiz; dini tanınma, kurumsal temsil, entegrasyon, ayrımcılık, kültürel miras, kuşaklararası aktarım ve Avrupa aidiyeti temaları etrafında yürütülecektir. Çalışmanın iki ülkenin farklı kurumsal ve politik yapılarının Türk diasporasında dini çoğulluk ve Avrupa aidiyeti söylemlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyması beklenmektedir. Araştırma ayrıca göç, din, kimlik ve vatandaşlık ilişkilerini karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirerek Türk diasporasına ilişkin tek tip kimlik varsayımlarını sorgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk diasporası, dini çoğulluk, diaspora kimliği, ulusötesilik, Alevi kimliği, Müslüman azınlıklar, Almanya, Hollanda.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RELIGIOUS PLURALISM AND EUROPEAN BELONGING IN THE TURKISH DIASPORA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GERMANY AND THE NETHERLANDS

Dr., İbrahim YILDIZ

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, ibrahimyildiz5558@icloud.com - https://orcid.org/0000-0002-5903-4550

ABSTRACT

This study comparatively examines the relationship between religious pluralism and European belonging within the Turkish diaspora in Germany and the Netherlands. Turkish migration to Western Europe, initially framed largely in terms of temporary labour migration, has over time generated broader questions concerning permanent settlement, citizenship, religious organisation, intergenerational transmission and identity formation. In this process, mosques, cemevis and diaspora associations have functioned not only as institutions providing religious services but also as spaces of cultural transmission, social solidarity and public representation. The central question of the study is how Turkish diaspora communities in Germany and the Netherlands articulate Alevi, Sunni, Muslim, secular and European identities within different political and institutional contexts. The research adopts a comparative qualitative design based on documentary analysis and a review of the relevant literature. Policy documents on integration, citizenship and religion; reports on religious freedom and minority rights; publications produced by diaspora organisations; and academic studies on migration, religion and identity will be examined thematically. The analysis will focus on religious recognition, institutional representation, integration, discrimination, cultural heritage, intergenerational transmission and European belonging. The study aims to demonstrate how the differing institutional and political structures of Germany and the Netherlands shape discourses of religious pluralism and European belonging within the Turkish diaspora. It further seeks to challenge homogenising approaches to diaspora identity by analysing the intersections of religion, nationality, ethnicity, secularity and citizenship in two distinct European contexts.

Keywords: Turkish diaspora, religious pluralism, diaspora identity, transnationalism, Alevi identity, Muslim minorities, Germany, the Netherlands

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KUMAR OYNAYAN BABANIN ÇOCUĞU OLMAK: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğrencisi, ZEYNEP SUDE OCAK

Bartın Üniversitesi, sudeocak61@gmail.com - 0000-0003-1495-8554

Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN KARAMAN

Bartın Üniversitesi, karamannhakann@gmail.com - 0000-0002-5729-6012

ÖZET

Kumar Bağımlılığı, bireyin kumar oynama davranışını kontrol etmekte güçlük çektiği, ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak zarar gördüğü ve bu durumun aile içine yansımasını kontrol edemediği için günlük yaşamını olumsuz etkileyen bir davranışsal bağımlılık türüdür. Bu çalışma, Kumar Oynama Bozukluğunun çocuklar üzerindeki aile içi yansımalarını,bu sürecin yol açtığı belirsizliği, maddi güçlükleri, aile içi çatışmaları ve duygusal yükleri psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla ele almaktadır. Nitel araştırma verileri, üçü erkek, biri kız olmak üzere 4 kişi ile gerçekleştirilmiş olup, bu görüşmelerin incelenmesiyle elde edilmiştir. Bulgular, babası kumar oynayan gençlerin baba ile aralarındaki duygusal mesafenin farklılaştığı gözlemlenmiştir. Aynı aileden biri kız, biri erkek kardeş olan katılımcılarla yapılan görüşmelerde, kardeşlerin babalarını farklı şekillerde yorumladıkları ve durum hakkındaki bilgi düzeylerinin de birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Bu deneyime sahip çocukların baba ile aralarındaki duygusal mesafe, anne-baba ilişkilerini yorumlama biçimleri, babaya destek olma ya da ondan uzak durma eğilimleri ve babalarını bir rol model olarak nasıl değerlendirdikleri dikkat çeken temalar arasında yer almıştır. Görüşmeler de ayrıca aile içindeki fiziksel ve psikolojik şiddet boyutları, akranlarıyla aralarındaki maddi imkân farklılıklarının yarattığı ekonomik zorluklar ve geride kalmışlık hissi de öne çıkmıştır. Kumar davranışının aile içinde gizlenmeye çalışıldığı, bazı çocukların durumu büyüdüklerinde aile büyüklerinden ya da kendi gözlemleri sonucunda fark ettikleri belirlenmiştir. Babanın çocuklar büyüdükçe kumardan uzaklaşması ya da kumarı bırakamama nedenleri, çocukların süreç hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları ve aile içinde kumarı gizlemek amacıyla söylenen yalanlar da görüşmelerde ortaya çıkan önemli konular arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra çocukların kumara karşı geliştirdikleri yatkınlık ya da uzaklık, bu yaşantının kendi hayatlarına etkileri, bekâr ya da evli olmalarına göre deneyimledikleri sonuçlar, anneye yakın ve babaya mesafeli olma durumları da gözlemlenmiştir. Katılımcılar, babalarının evde çocukları ve eşleriyle ilgisiz olduğunu, zaman zaman agresif ve kaçıngan tutumlar sergilediğini ifade etmişlerdir. Kumarın aile içinde neredeyse hiç konuşulmayan bir konu olduğu, dışarıdan gizlenmeye çalışıldığı ve kumar sonucunda borçlanma, taşınma, aile içi çatışma ve şiddet gibi çeşitli sorunlarla karşılaşıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda geliştirilecek sosyal hizmet müdahale yöntemleri; kumar bağımlılığından etkilenen aile bireylerine yönelik psikososyal destek hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını, çocuk ve gençlerin duygusal ihtiyaçlarını güçlendirmeye yönelik bireysel ve grup çalışmalarının yürütülmesini, aile içi iletişimin geliştirilmesini ve aile danışmanlığı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

hizmetlerinin artırılmasını içerebilir. Bununla birlikte, kumar bağımlılığının yol açtığı ekonomik sorunlar nedeniyle sosyal yardım ve sosyal destek mekanizmalarının etkin bir şekilde kullanılması, çocukların eğitim ve sosyal yaşamdan kopmalarını önlemeye yönelik koruyucu ve önleyici çalışmaların geliştirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, aile içinde gizlenen ve konuşulmayan bir sorun olarak ortaya çıkan kumar bağımlılığı konusunda farkındalık çalışmaları yapılması, risk altındaki çocukların erken dönemde tespit edilmesi ve gerekli yönlendirmelerin sağlanması sosyal hizmet uygulamaları açısından önemli görülmektedir.

Anahtar Kavramlar: Babanın Kumar Bağımlılığı, Ekonomik Belirsizlik ve Kayıplar, Aile Dinamiklerine Yansımaları, Bireysel ve Sosyal Etkiler

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MATRESCENCE: ANNELİĞE GEÇİŞTE KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ

Öğr. Gör. Dr., Eda ÖZTÜRK BELET
İstanbul Kültür Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
e.ozturk@iku.edu.tr, pskedaozturk@gmail.com - ORCID: 0000-0002-7718-7200

ÖZET

Anneliğe geçiş süreci, uzun yıllar boyunca yalnızca bebeğin gelişimi ve annenin fizyolojik iyileşmesi ekseninde ele alınmış; bu sürecin annenin kimliği, benlik algısı ve psikolojik uyumu üzerindeki etkileri yeterince incelenmemiştir. Antropolog Dana Raphael tarafından 1970'lerde kavramsallaştırılan matrescence, anneliğe geçişi ergenliğe benzer biçimde biyolojik, psikolojik, sosyal ve varoluşsal boyutlarıyla birlikte ele alan özgün bir gelişimsel süreç olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda perinatal psikiyatri ve nörobilim literatüründe giderek daha fazla yer bulan bu kavram, anneliği kısa süreli bir uyum dönemi olarak değil, yaşam boyu süren bir dönüşüm evresi olarak konumlandırmaktadır. Bu derlemenin amacı, matrescence kavramını klinik psikoloji literatürü çerçevesinde ele alarak Türkçe alanyazınında bu konudaki boşluğa dikkat çekmektir. Anneliğe geçiş sürecinde yaşanan kimlik kırılması, annelik rolüne ilişkin toplumsal beklentilerin yarattığı psikolojik baskı ve benlik algısındaki dönüşüm kavramsal düzeyde incelenmektedir. Kadınların bu süreçte kendilerini yetersiz hissetmesi, idealize edilmiş annelik beklentileriyle baş etmekte zorlanması ve kimlik belirsizliği yaşaması, matrescence'ın klinik açıdan önemli boyutları arasında yer almaktadır. Araştırmalar bu süreçte öz-eleştiri ve mükemmeliyetçi eğilimlerin belirgin biçimde arttığını; öz-şefkatin ise psikolojik iyi oluşla en güçlü ilişkili koruyucu faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Matrescence'ın patolojik değil normatif bir geçiş süreci olarak tanınması, annenin bu dönemde yaşadığı duygusal güçlükleri meşrulaştırmakta ve klinik değerlendirme yaklaşımlarını zenginleştirmektedir. Bu çalışma, söz konusu kavramın perinatal psikoloji ve kadın ruh sağlığı alanlarındaki uygulamalara katkı sunacağını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler : Matrescence, anneliğe geçiş, kimlik dönüşümü, perinatal psikoloji, öz-şefkat

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ROMANTİK İLİŞKİLERDE İLİŞKİ DOYUMUNUN YORDAYICISI OLARAK ROMANTİK AŞK MİTLERİ

Doç. Dr. Timuçin AKTAN
Afyon Kocatepe Üniversitesi, taktan@aku.edu.tr - ORCID: 0000-0001-8159-9278

ÖZET

Bu çalışmada romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinde romantik aşk mitlerinin ilişki doyumuyla ilişkisini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini en az bir aydır ilişkisi süren 178 üniversite öğrencisi (105 kadın [%59.0], 73 erkek [%41.0]; yaş Ort. = 21.07, *SS* = 2.05) oluşturmuştur. Geniş kapsamlı bir online anket çalışmasının bir parçası olan bu çalışmada katılımcılardan İlişki Değerlendirme Ölçeği (Relationship Assessment Scale; α = .80) ile Aşkın İdealleştirilmesi (Idealization; α = .56) ve Aşkın İstismarı (Love–Abuse; α = .68) alt boyutlarından oluşan Romantik Aşk Mitleri Ölçeği'ni (Romantic Love Myths Questionnaire) doldurmaları istenmiştir. Bağımsız örneklemler *t* testi sonuçları; ilişki doyumunun cinsiyete göre farklılaşmadığını, ancak erkeklerin hem idealleştirme (t = -2.16, p = .032) hem de istismar (t = -4.90, p < .001) puanlarının kadınlardan anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir. Korelasyon analizleri kadınlarda ilişki doyumunun aşkın istismarı mitleriyle negatif yönde (r = -.25, p = .009), erkeklerde ise idealleştirme ile pozitif yönde (r = .34, p = .004) ilişkili olduğunu göstermiştir. Hiyerarşik regresyon analizinde ilk basamakta yer alan ilişkisel geçmiş değişkenleri (mevcut ilişki süresi, geçmiş ilişki sayısı ve geçmiş ilişki süresi) her iki cinsiyette de doyum düzeyini anlamlı şekilde yordamamıştır. İkinci basamakta aşk mitlerinin eklenmesi, kadınlarda açıklanan varyansı %5.5'ten %12.0'ye (ΔR^2 = .065, p = .036), erkeklerde ise %3.8'den %21.2'ye (ΔR^2 = .174, p = .002) çıkarmıştır. Bu basamakta kadınlarda aşkın istismarı doyumu negatif yönde yordarken (B = -0.32, β = -.29, t = -2.62, p = .010); erkeklerde idealleştirme doyumu pozitif yönde yordamıştır (B = 0.48, β = .49, t = 3.66, p < .001). Bulgular, romantik aşk mitlerinin ilişki doyumuyla ilişkisinin cinsiyete göre farklılaştığını, kadınlarda kıskançlığı sevgi sayan istismar mitlerinin doyumdaki azalmayla, erkeklerde ise ilişkiyi ve partneri idealleştirme mitlerinin doyumdaki artışla ilişkili olduğuna işaret etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Romantik aşk mitleri, ilişki doyumu, aşkın istismarı, aşkın idealleştirilmesi, cinsiyet farklılıkları.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ROMANTIC LOVE MYTHS AS PREDICTORS OF RELATIONSHIP SATISFACTION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS

Assoc. Prof. Dr. Timuçin AKTAN
Afyon Kocatepe University, taktan@aku.edu.tr - ORCID: 0000-0001-8159-9278

ABSTRACT

This study aimed to examine the relationship between romantic love myths and relationship satisfaction among university students in romantic relationships. The sample comprised 178 university students (105 women [59.0%], 73 men [41.0%]; age $M = 21.07$, $SD = 2.05$) who had been in a relationship for at least one month. As part of a broader online survey, participants completed the Relationship Assessment Scale ($\alpha = .80$) and the Romantic Love Myths Questionnaire comprising Idealization ($\alpha = .56$) and Love–Abuse ($\alpha = .68$) subscales. Independent samples *t*-tests indicated that relationship satisfaction did not differ by gender, whereas men reported significantly higher levels of both idealization ($t = -2.16$, $p = .032$) and love–abuse ($t = -4.90$, $p < .001$) than women. Correlation analyses demonstrated that relationship satisfaction was negatively associated with love–abuse myths among women ($r = -.25$, $p = .009$), whereas it was positively associated with idealization among men ($r = .34$, $p = .004$). In hierarchical regression analysis, relationship history variables entered in the first step (current relationship duration, number of past relationships, and past relationship duration) did not significantly predict satisfaction in either gender. The addition of romantic love myths in the second step significantly increased explained variance from 5.5% to 12.0% for women ($\Delta R^2 = .065$, $p = .036$), and from 3.8% to 21.2% for men ($\Delta R^2 = .174$, $p = .002$). In this step, love–abuse negatively predicted satisfaction among women ($B = -0.32$, $\beta = -.29$, $t = -2.62$, $p = .010$), whereas idealization positively predicted satisfaction among men ($B = 0.48$, $\beta = .49$, $t = 3.66$, $p < .001$). Overall, findings indicated that the association between romantic love myths and relationship satisfaction differed by gender; myths conflating jealousy with love were associated with a decrease in satisfaction among women, whereas myths idealizing the relationship and partner were associated with an increase in satisfaction among men.

Keywords: Romantic love myths, relationship satisfaction, love–abuse, idealization, gender differences.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

1. Introduction

The university years represent a period in which long-term relationships oriented toward marriage begin for many young adults; so, examining the variables that shape individuals' intimate relationships during this period is of vital importance (Aktan & Asker, 2020; Karabacak & Çiftçi, 2016; Türkaslan & Suleymanov, 2010). During this period, romantic beliefs constitute one of the key variables shaping young adults' relationship dynamics (Sprecher & Metts, 1999; Vannier & O'Sullivan, 2017). Although romantic beliefs can be functional in initiating relationships and facilitating relational transitions—such as moving from dating to engagement—maintaining these rigid beliefs during an ongoing relationship may foster unrealistic expectations of the partner, leading to frustration and relationship deterioration (Metts & Cupach, 1990; Stackert & Bursik, 2003; Vannier & O'Sullivan, 2017). For instance, Sullivan and Schwebel (1995) and Saraç et al. (2015) showed that unrealistic relationship expectations were related to interpersonal frustration and conflict, significantly reducing overall relationship satisfaction.

Various instruments were developed to assess cognitive schemas and romantic beliefs in close relationships, ranging in focus from general romantic ideology to dysfunctional relationship expectations. Most prominently, the Romantic Beliefs Scale (RBS; Sprecher & Metts, 1989) measures traditional romantic ideology across four dimensions: Love Finds a Way, One and Only, Idealization, and Love at First Sight. In contrast, other inventories focus either on communication-based cognitive distortions—such as mind reading and disagreement being destructive (Eidelson & Epstein, 1982; Sarı & Korkut-Owen, 2015)—or on restrictive mate-selection myths (Cobb et al., 2003). While sharing the core idealization subscale with classic measures like the RBS, the Romantic Love Myths Questionnaire (RLMQ; Lara & Gómez-Urrutia, 2021) uniquely departs from these traditional instruments by incorporating the love–abuse dimension. Unlike conventional scales that primarily evaluate positive romantic ideals or general cognitive distortions, the RLMQ explicitly captures the darker, distorted aspects of romantic myths—such as the normalization of jealousy, control, and suffering in close relationships (Esen et al., 2021; Lara & Gómez-Urrutia, 2021). Consequently, the RLMQ provides a concise yet robust dual-factor framework (idealization and love–abuse) that evaluates both the aspirational and the potentially toxic dynamics of romantic beliefs in young adulthood.

Empirical evidence indicates that romantic idealization and love–abuse myths exhibit contrasting relationships with relationship satisfaction. Specifically, while the idealization dimension is positively associated with relationship quality due to its alignment with adaptive positive illusions, the love–abuse dimension negatively relates to relationship satisfaction, as it normalizes jealousy, control, and conflict as indicators of intimacy (Lara & Gómez-Urrutia, 2021; Ventura-León et al., 2025). Furthermore, men and women often differ in their endorsement of romantic myths. Prior research consistently indicates that men generally report stronger romantic beliefs and partner idealization than women (Aktan & Asker, 2020; Sprecher & Metts, 1989), while also demonstrating higher acceptance of love–abuse myths that legitimize jealousy and control (Lara & Gómez-Urrutia, 2021). Because traditional gender socialization shapes relational expectations differently for men and women, the influence of

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

these romantic myths on relationship satisfaction may manifest differently across gender, with women's relationship satisfaction being particularly sensitive to non-benevolent or abusive relational dynamics (Hammond & Overall, 2013; Stackert & Bursik, 2003).

The present study aimed to examine the association between romantic love myths and relationship satisfaction among young adults currently in romantic relationships, while controlling for relational history characteristics (current relationship duration, number of past relationships, and past relationship duration). Furthermore, given the distinct ways gender socialization shapes relational expectations, all associations were investigated separately for women and men. Based on prior literature and theoretical considerations, the following hypotheses were tested: First, men were expected to report significantly higher endorsement of both idealization and love–abuse myths than women (H1). Second, romantic beliefswere hypothesized to predict relationship satisfaction, with idealization serving as a positive predictor (H2a) and love–abuse myths serving as a negative predictor (H2b).

2. Method

2.1. Participants

The initial sample comprised 393 university students who participated in exchange for course credit. Of these, participants who were not in a romantic relationship (48.1%, n = 189), were legally married (4.9%, n = 10), had an undefined relationship status such as casual flirting (4.1%, n = 8), or did not report their relationship status (3.9%, n = 8) were excluded. Consequently, the final sample consisted of N = 178 participants in ongoing dating (n = 174) or engaged (n = 4) relationships.

Participants in the final sample (N = 178) were predominantly female (n = 105, 59.0%; male n = 73, 41.0%; Table 1), with ages ranging from 18 to 31 years (M = 21.55, SD = 2.01). The vast majority had an urban background (90.4%, n = 161), having lived mostly in provincial (55.6%, n = 99) or metropolitan cities (34.8%, n = 62). Educational attainment of high school or higher was substantially higher among fathers (70.2%, n = 125) than mothers (49.4%, n = 88). Most participants were enrolled in psychology (32.6%, n = 58) or dentistry (20.2%, n = 36), and were predominantly sophomores (39.9%, n = 71) or juniors (29.8%, n = 53). Current romantic relationships lasted an average of 2.07 years (SD = 1.96). Regarding living arrangements, 49.4% (n = 88) were in long-distance relationships across different cities, 45.5% (n = 81) lived in the same city in separate households, and 5.1% (n = 9) cohabited. Furthermore, a majority were actively planning marriage or engaged (59.0%, n = 105). Notably, daily online contact duration (M = 5.44 hours, SD = 3.42) was significantly higher than face-to-face contact (M = 3.42 hours, SD = 3.45; Wilcoxon signed-rank W = 1,286.00, p < .001). Finally, participants reported an average of 2.74 past romantic partners (SD = 3.79, range 0–20), with past relationships lasting an average of 1.11 years (SD = 1.46).

2.2. Measures

2.2.1. Relationship Satisfaction

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Relationship satisfaction was assessed using the 7-item Relationship Assessment Scale (RAS; Hendrick, 1988), adapted into Turkish by Curun (2001). The unidimensional scale measures general relationship satisfaction (e.g., 'In general, how satisfied are you with your relationship?') on a 7-point Likert-type scale ranging from 1 (low satisfaction) to 7 (high satisfaction). Items 4 and 7 are reverse-scored, with higher mean scores indicating greater satisfaction. In the Turkish adaptation study (Curun, 2001), the scale demonstrated high internal consistency (α = .86). In the present study, the scale similarly showed good internal consistency (α = .80).

Table 1. Demographic and Relationship Characteristics of the Sample

	Female (n = 105)		Male (n = 73)		Total (N = 178)	
	M	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*
Age (years)	21.30	1.39	21.90	2.61	21.55	2.01
Socioeconomic status (1–5)	3.04	0.74	3.15	0.90	3.08	0.80
Current relationship duration (years)	1.99	1.97	2.20	1.96	2.07	1.96
Past relationship duration (years)	0.75	1.15	0.92	1.59	0.82	1.34
Number of past relationships	2.13	2.88	3.10	4.50	2.53	3.65
Daily face-to-face contact (hours)	3.48	3.47	3.33	3.44	3.42	3.45
Daily online contact (hours)	5.88	3.47	4.87	3.30	5.44	3.42
	n	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Living arrangement / Relationship distance						
Living in different cities (long-distance)	56	53.3	32	43.8	88	49.4
Same city, separate households	42	40.0	39	53.4	81	45.5
Living together (cohabiting)	7	6.7	2	2.7	9	5.1
Marriage plan						
Planning marriage / Engaged	65	61.9	40	54.8	105	59.0
Wish to marry, not discussed yet	6	5.7	22	30.1	28	15.7
Partner wants to marry, undecided	12	11.4	5	6.8	17	9.6
Not planning marriage	21	20.0	6	8.2	27	15.2
Academic department						
Psychology	45	42.9	13	17.8	58	32.6
Dentistry	23	21.9	13	17.8	36	20.2
Other fields	37	35.2	47	64.4	84	47.2
Academic year						
Preparatory class	0	0.0	1	1.4	1	0.6
1st Year (Freshman)	2	1.9	8	11.0	10	5.6
2nd Year (Sophomore)	42	40.0	29	39.7	71	39.9
3rd Year (Junior)	37	35.2	16	21.9	53	29.8
4th Year (Senior)	19	18.1	11	15.1	30	16.9
Extended / Additional year	3	2.9	2	2.7	5	2.8
Parental education level (Mother / Father)						
No formal education	3 / 1	2.9 / 1.0	2 / 2	2.7 / 2.7	5 / 3	2.8 / 1.7
Primary school	34 / 13	32.4 / 12.4	22 / 9	30.1 / 12.3	56 / 22	31.5 / 12.4
Middle school	19 / 21	18.1 / 20.0	10 / 6	13.7 / 8.2	29 / 27	16.3 / 15.2
High school	32 / 43	30.5 / 41.0	19 / 34	26.0 / 46.6	51 / 77	28.7 / 43.3
Associate / Bachelor degree	15 / 23	14.3 / 21.9	18 / 17	24.7 / 23.3	33 / 40	18.5 / 22.5
Master / PhD degree	2 / 3	1.9 / 2.9	2 / 5	2.7 / 6.8	4 / 8	2.2 / 4.5

Note. Socioeconomic status (1–5) reflects the standardized composite index (subjective SES, family economic standing, and economic security) linearly mapped to a 1–5 scale. For Parental Education Level, values are presented as Mother / Father. Percentages may not sum to exactly 100% due to rounding or missing responses.

2.2.2. Romantic Love Myths

Romantic love myths were measured using the 10-item Romantic Love Myths Questionnaire (RLMQ; Lara & Gómez-Urrutia, 2021; adapted into Turkish by Esen et al., 2021). Items are rated on a 5-point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). The scale comprises two subdimensions: Idealization (4 items; e.g., 'Somewhere, there is someone destined for each person'; M = 3.59, SD = 0.75) and Love–Abuse (6 items; e.g., 'Jealousy is a sign of love', 'One who loves hurts'; M = 2.62, SD = 0.71). In the Turkish adaptation study (Esen et al., 2021), Cronbach's alpha coefficients were .74 for Idealization and .76 for Love–Abuse. In the present sample, Cronbach's alphas were .56 for Idealization and .68 for Love–Abuse.

2.2.3. Demographic and Relational History Characteristics

Demographic and relational history characteristics were assessed using a custom personal information form. Participants reported demographic information including age, gender, academic major, class level, parental education level, and geographic background. Relational history characteristics—which served as control variables in the main regression models—included current relationship duration (in months), number of past romantic partners, and average duration of past relationships (in months). Additional relational descriptors included relationship distance (cohabiting, same city in separate households, or long-distance across different cities), marriage plans, and daily face-to-face versus online contact duration (in hours per day). Finally, perceived socioeconomic status (SES) was evaluated using a 3-indicator composite index comprising subjective social status (Adler et al., 2000), family economic standing (Conger & Conger, 2002), and personal financial security (Netemeyer et al., 2018). A principal component analysis confirmed a single dominant factor accounting for 66.4% of the shared variance (eigenvalue = 1.99), rescaled to a 1–5 metric ($M = 3.08, SD = 0.80$) to capture overall socioeconomic background.

2.3. Procedure

Ethical approval was granted by the Afyon Kocatepe University Social Sciences Ethics Committee. The present dataset constitutes part of a larger survey project on young adults' romantic relationships. Participants were recruited through announcements in undergraduate course groups during the 2025–2026 academic year and completed the survey online. After providing electronic informed consent, participants completed the scales in randomized order to prevent order effects, with demographic questions presented at the end.

3. Results

Bivariate Pearson (r) and Spearman rank (r_S) correlation analyses were conducted separately by gender to examine associations between relationship satisfaction, romantic love myths, and demographic and relationship characteristics (Table 2). Among women, relationship satisfaction was positively correlated with mother's education (r_S = .21, p = .034) and father's education (r_S = .19, p = .049). In addition, father's education was negatively correlated with

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

love–abuse myths (r_s = -.25, p = .010). Interestingly, daily online contact duration was positively correlated with love–abuse myths (r_s = .32, p = .008). Among men, relationship satisfaction was negatively correlated with academic class level (r_s = -.30, p = .015). Idealization was positively associated with perceived socioeconomic status (r = .28, p = .018) and daily online contact duration (r_s = .33, p = .018). Finally, relationship distance was negatively correlated with love–abuse myths (r_s = -.31, p = .007).

Table 2. Correlations of Relationship Satisfaction and Romantic Love Myths with Participant and Relationship Characteristics

	Women (n = 105)			Men (n = 73)		
	Relationship Satisfaction	Idealization	Love Abuse	Relationship Satisfaction	Idealization	Love Abuse
Demographic Characteristics						
Age	.09	-.04	.07	.15	.04	-.07
Socioeconomic status	.03	.09	-.06	.20	.28*	-.02
Academic class[1]	-.12	.03	.09	-.30*	-.14	-.08
Mother's education[1]	.21*	-.01	-.18	-.10	-.12	.03
Father's education[1]	.19*	-.10	-.25*	-.09	-.15	.08
Relationship Characteristics						
Relationship duration	.15	.17	.05	.17	.05	.03
Number of past relationships	-.08	-.04	.01	-.10	.04	.04
Past relationship duration	-.18	-.12	.12	.05	-.15	-.15
Daily online contact duration[1]	.04	.11	.32**	.17	.33*	.02
Daily face-to-face contact duration[1]	-.15	.01	.20	.09	.05	.26
Relationship distance[1]	.07	-.04	-.07	.06	-.07	-.31**

* p < .05. ** p < .01. *** p < .001.

Note. N = 178 (Women n = 105, Men n = 73). Pearson correlation coefficients (r) are reported unless indicated otherwise. 1 Spearman rank correlation coefficients (rs) were calculated for ordinal or skewed variables. Relationship distance was coded as 1 = cohabiting, 2 = same city, separate households, 3 = different cities (long-distance).

Independent samples t-tests indicated that relationship satisfaction did not differ significantly between women (M = 5.93, SD = 0.68) and men (M = 6.07, SD = 0.78), t(176) = -1.26, p = .209, Cohen's d = -0.19 (Table 3). In contrast, men reported significantly higher scores than women on both myth dimensions: idealization (men: M = 3.73, SD = 0.78; women: M = 3.49, SD = 0.71), t(176) = -2.16, p = .032, Cohen's d = -0.33, and love–abuse (men: M = 2.92, SD = 0.70; women: M = 2.42, SD = 0.65), t(176) = -4.90, p < .001, Cohen's d = -0.75.

Table 3. Independent Samples t-Test Results Comparing Relationship Satisfaction and Romantic Love Myths Across Gender

	Women (n = 105)		Men (n = 73)			
Variable	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*t*	Cohen's *d*
Relationship Satisfaction	5.93	0.68	6.07	0.78	-1.26	-0.19
Idealization of Love	3.49	0.71	3.73	0.78	-2.16*	-0.33

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Love Abuse	2.42	0.65	2.92	0.70	-4.90***	-0.75

* p < .05. ** p < .01. *** p < .001.

Bivariate Pearson correlations between relationship satisfaction and romantic love myths were examined separately across gender (Table 4). For women, relationship satisfaction was negatively correlated with love–abuse myths (r = -.25, p = .009), but was unrelated to idealization (r = .03, p = .797). In contrast, for men, relationship satisfaction was positively associated with idealization (r = .34, p = .004), but showed no correlation with love–abuse (r = .00, p = .997). Finally, idealization and love–abuse were positively interrelated among both women (r = .46, p < .001) and men (r = .52, p < .001).

Table 4. Bivariate Correlations Between Relationship Satisfaction and Romantic Love Myths Across Gender

Variable	*1*	*2*	*3*
1. Relationship satisfaction	—	.03	-.25**
2. Idealization of love	.34**	—	.46***
3. Love abuse	.00	.52***	—

* p < .05. ** p < .01. *** p < .001.

Note. Values above the diagonal represent Pearson correlation coefficients (r) for women (n = 105). Values below the diagonal represent Pearson correlation coefficients (r) for men (n = 73). Diagonal elements (—) represent unity.

To test the associations between romantic love myths and relationship satisfaction while controlling for relationship history characteristics, hierarchical multiple regression analyses were conducted separately for women and men (Table 5). In Step 1, current relationship duration, number of past relationships, and past relationship duration were entered as control variables. In Step 2, the subdimensions of romantic love myths (idealization and love–abuse) were entered simultaneously.

Table 5. Hierarchical Multiple Regression Analyses Predicting Relationship Satisfaction Across Gender

		Dependent Variable: Relationship Satisfaction					
		Women (n = 99)			**Men (n = 67)**		
Step	**Predictor**	***B***	***SE***	***t***	***B***	***SE***	***t***
Step 1: Relationship History							
	Current relationship duration (years)	0.04	.04	1.16	0.07	.05	1.38
	Number of past relationships	-0.01	.02	-0.53	-0.02	.02	-0.71
	Past relationship duration (years)	-0.10	.06	-1.58	0.03	.06	0.51
Model summary		R^2 = .055, F(3, 95) = 1.83, p = .148			R^2 = .038, F(3, 63) = 0.84, p = .478		
Step 2: Romantic Love Myths							
	Current relationship duration (years)	0.04	.04	1.17	0.06	.05	1.38
	Number of past relationships	-0.01	.02	-0.54	-0.02	.02	-0.92
	Past relationship duration (years)	-0.07	.06	-1.12	0.05	.06	0.94
	Idealization	0.12	.11	1.11	0.48	.13	3.66***

Love–abuse	-0.32	.12	-2.62**	-0.23	.15	-1.58
Change statistics	ΔR^2 = .065*, $\Delta F(2, 93)$ = 3.45*, p = .036 (Total R^2 = .120*)			ΔR^2 = .174**, $\Delta F(2, 61)$ = 6.74**, p = .002 (Total R^2 = .212*)		

* p < .05. ** p < .01. *** p < .001.

For women, Step 1 control variables accounted for a non-significant proportion of variance, R^2 = .055, $F(3, 95)$ = 1.83, p = .148. Entering romantic love myths in Step 2 resulted in a statistically significant increase in explained variance, ΔR^2 = .065, $\Delta F(2, 93)$ = 3.45, p = .036, with the final model accounting for 12.0% of the variance ($F(5, 93)$ = 2.53, p = .034). Love–abuse myths emerged as a statistically significant negative predictor of relationship satisfaction (B = -0.32, SE = 0.12, β = -.29, t = -2.62, p = .010), whereas idealization was not significant. None of the relationship history controls reached statistical significance in the final model.

For men, Step 1 control variables similarly explained a non-significant proportion of variance, R^2 = .038, $F(3, 63)$ = 0.84, p = .478. Adding romantic love myths in Step 2 yielded a substantial and statistically significant increase in explained variance, ΔR^2 = .174, $\Delta F(2, 61)$ = 6.74, p = .002 (total R^2 = .212, $F(5, 61)$ = 3.29, p = .011). In contrast to women, idealization emerged as a strong and statistically significant positive predictor of relationship satisfaction among men (B = 0.48, SE = 0.13, β = .49, t = 3.66, p < .001), whereas love–abuse myths were not significant (B = -0.23, SE = 0.15, β = -.21, t = -1.58, p = .120). None of the relationship history controls were significant at Step 2.

4. Discussion

The primary objective of the present study was to investigate the predictive role of romantic love myths—idealization and love–abuse—on relationship satisfaction among young adults in romantic relationships, while controlling for relational history variables across gender. The findings revealed a distinct gender-divergent pattern in both myth endorsement and their subsequent impact on relationship satisfaction. Specifically, men reported significantly higher levels of both idealization and love–abuse myths than women, supporting H1. Furthermore, hierarchical regression analyses demonstrated that while love–abuse myths negatively predicted relationship satisfaction among women (supporting H2b), idealization emerged as a robust positive predictor of relationship satisfaction among men (supporting H2a).

The finding that men endorsed higher levels of both idealization and love–abuse myths aligns with theoretical frameworks regarding romantic socialization. In terms of idealization, this result corroborates prior studies demonstrating that men often hold more romanticized beliefs than women, viewing their partner and relationship through a lens of destiny and perfection (Aktan & Asker, 2020; Sprecher & Metts, 1989). In traditional societies, relationship initiation and relational investment are predominantly ascribed to the male gender role; when the potential rejection of a relationship proposal poses a threat to self-esteem, idealizing the relationship may facilitate taking this initial risk (Aktan & Asker, 2020; Sprecher & Metts, 1989). Furthermore, as ongoing relationships progress, societal expectations for men to make greater relational investments are reinforced by romantic beliefs that such investments are not unreciprocated (Aktan & Asker, 2020; Sprecher & Metts, 1989). Concurrently, men's higher

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

endorsement of love–abuse myths reflects traditional patriarchal gender norms that socialize men to view jealousy, possessiveness, and control as legitimate expressions of romantic commitment (Lara & Gómez-Urrutia, 2021). Conversely, in contrast to men's structural power, women's reliance on relational power within intimate partnerships (Rudman & Glick, 2008) may be associated with women holding more pragmatic and realistic beliefs regarding romantic relationships (Sprecher & Metts, 1989). Consequently, young men in romantic relationships appear to simultaneously internalize both chivalrous idealization and possessive control myths.

Regarding the predictive dynamics among women, love–abuse myths emerged as a statistically significant negative predictor of relationship satisfaction, supporting H2b. This finding underscores the detrimental role of beliefs that normalize control, jealousy, and suffering within intimate partnerships (Esen et al., 2021; Lara & Gómez-Urrutia, 2021). Theoretically, when women internalize myths that conflate abusive behaviors with love, encountering controlling partner behaviors may generate acute relational distress, as women's relationship satisfaction is particularly sensitive to non-benevolent or coercive dynamics (Hammond & Overall, 2013; Stackert & Bursik, 2003). However, given the cross-sectional nature of the present data, alternative non-causal mechanisms must also be considered. On one hand, a reverse-causality dynamic may exist, wherein women who experience deteriorating relationship satisfaction gradually adopt love–abuse myths as a cognitive rationalization for ongoing relational strain. On the other hand, third-variable explanations—such as low partner trust or attachment insecurity—may simultaneously depress relationship satisfaction while heightening endorsement of love–abuse myths as a hypervigilant protective strategy. Therefore, the association between love–abuse myths and relationship dissatisfaction among women likely reflects a complex, mutually reinforcing interplay that requires longitudinal clarification.

In contrast to women, idealization emerged as a strong positive predictor of relationship satisfaction among men, supporting H2a. This positive link is consistent with prior empirical findings (Lara & Gómez-Urrutia, 2021) and the broad literature on adaptive positive illusions in romantic relationships (Murray et al., 1996). Idealizing one's partner allows individuals to overlook minor flaws, construct favorable attributions, and maintain high relationship valuation during young adulthood (Murray et al., 1996; Sprecher & Metts, 1999). For men, viewing their partner through an idealized framework appears to enhance relationship commitment and perceived satisfaction without generating immediate relational friction. Conversely, love–abuse myths did not significantly predict satisfaction for men, suggesting that while men endorse higher levels of these myths, their day-to-day relationship satisfaction is driven primarily by aspirational idealization rather than possessive dynamics.

From an applied perspective, these findings underscore the importance of incorporating gender-sensitive awareness into relationship education programs for young adults. Rather than treating romantic beliefs as uniform constructs, interventions and counseling practices should account for gender-differentiated dynamics, supporting individuals in developing realistic relational expectations while addressing beliefs that conflate possessiveness with commitment (Esen et al., 2021). Despite these contributions, several limitations of the present study should be acknowledged. First, the cross-sectional design precludes drawing causal conclusions regarding the direction of influence between romantic myths and relationship satisfaction. Second, the

sample consisted of convenience-sampled university students, which may limit the generalizability of the findings to non-academic or older populations. Future research should employ longitudinal designs and dyadic data collection to track how romantic myths evolve across relational transitions and influence both partners over time.

References

Adler, N. E., Epel, E. S., Castellanos, G., & Ickovics, J. R. (2000). Relationship of subjective and objective social status with psychological and physiological functioning: Preliminary data in healthy, white women. Health Psychology, 19(6), 586–592. https://doi.org/10.1037/0278-6133.19.6.586

Aktan, T., & Asker, H. (2020). Üniversite öğrencilerinde işlevsel olmayan romantik inançlarla çelişik duygulu cinsiyetçiliğin ve ilişki deneyiminin ilişkisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(3), 635–653. https://doi.org/10.32709/akusosbil.581151

Cobb, N. P., Larson, J. H., & Watson, W. L. (2003). Development of the attitudes about romance and mate selection scale. Family Relations, 52(3), 222–231. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00222.x

Conger, R. D., & Conger, K. J. (2002). Resilience in Midwestern families: Selected findings from the first decade of a prospective, longitudinal study. Journal of Marriage and Family, 64(2), 361–373. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00361.x

Curun, F. (2001). The effects of sexism and sex role orientation on relationship satisfaction [Unpublished master's thesis]. Middle East Technical University.

Eidelson, R. J., & Epstein, N. (1982). Cognition and relationship maladjustment: Development of a measure of dysfunctional relationship beliefs. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 50(5), 715–720. https://doi.org/10.1037/0022-006X.50.5.715

Esen, E., Seymenler, S., & Siyez, D. M. (2021). Romantik Aşk Mitleri Ölçeği: Türkçe uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması [Romantic Love Myths Questionnaire: The study of adaptation to Turkish, validity and reliability]. Nesne, 9(19), 69–82. https://doi.org/10.7816/nesne-09-19-06

Hammond, M. D., & Overall, N. C. (2013). When relationships do not live up to benevolent ideals: Women's benevolent sexism and sensitivity to relationship problems. European Journal of Social Psychology, 43(3), 212–223. https://doi.org/10.1002/ejsp.1939

Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. Journal of Marriage and the Family, 50(1), 93–98. https://doi.org/10.2307/352430

Karabacak, A., & Çiftçi, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin evliliğe ilişkin tutumları ile romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Psikoloji Çalışmaları, 36(2), 25–43.

Lara, L., & Gómez-Urrutia, V. (2021). Development and validation of the Romantic Love Myths Questionnaire. Journal of Interpersonal Violence, 36(21–22), 12342–12359. https://doi.org/10.1177/0886260519892958

Metts, S., & Cupach, W. R. (1990). The influence of relationship beliefs and problem-solving responses on satisfaction in romantic relationships. Human Communication Research, 17(1), 170–185. https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1990.tb00230.x

Murray, S. L., Holmes, J. G., & Griffin, D. W. (1996). The benefits of positive illusions: Idealization and the construction of satisfaction in close relationships. Journal of Personality and Social Psychology, 70(1), 79–98. https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.1.79

Netemeyer, R. G., Warmath, D., Fernandes, D., & Lynch, J. G., Jr. (2018). How am I doing? Perceived financial well-being, its potential antecedents, and its relation to overall well-being. Journal of Consumer Research, 45(1), 68–89. https://doi.org/10.1093/jcr/ucx109

Rudman, L. A., & Glick, P. (2008). The social psychology of gender: How power and intimacy shape gender relations. Guilford Press.

Saraç, A., Hamamcı, Z., & Güçray, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişki doyumunun yordanması. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5(43), 69–81.

Sarı, T., & Korkut-Owen, F. (2015). Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği'nin geliştirilmesi. International Journal of Human Sciences, 12(1), 255–273.

Sprecher, S., & Metts, S. (1989). Development of the Romantic Beliefs Scale and examination of the effects of gender and gender-role orientation. Journal of Social and Personal Relationships, 6(4), 387–411. https://doi.org/10.1177/0265407589064001

Sprecher, S., & Metts, S. (1999). Romantic beliefs: Their influence on relationships and patterns of change over time. Journal of Social and Personal Relationships, 16(6), 834–851. https://doi.org/10.1177/0265407599166009

Stackert, R. A., & Bursik, K. (2003). Why am I unsatisfied? Adult attachment style, gendered irrational relationship beliefs, and young adult romantic relationship satisfaction. Personality and Individual Differences, 34(8), 1419–1429. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00124-1

Sullivan, B. F., & Schwebel, A. I. (1995). Relationship beliefs and expectations of satisfaction in marital relationships: Implications for family practitioners. The Family Journal, 3(4), 298–305. https://doi.org/10.1177/1066480795034003

Türkaslan, N., & Suleymanov, A. (2010). Üniversite son sınıf öğrencilerinin evlilik konusundaki görüş ve düşünceleri - Azerbaycan ve Türkiye karşılaştırması. Karadeniz Dergisi, (5), 54–66.

Vannier, S. A., & O'Sullivan, L. F. (2018). Great expectations: Examining unmet romantic expectations and dating relationship outcomes using an investment model framework.

Journal of Social and Personal Relationships, 35(8), 1045–1066. https://doi.org/10.1177/0265407517703492

Ventura-León, J., Tocto-Muñoz, S., Lino-Cruz, C., Sánchez-Villena, A. R., Martinez-Munive, R., Talledo-Sánchez, K., & Casiano-Valdivieso, K. (2025). Myths of romantic love, negative interactions, relationship involvement, satisfaction, infidelity, and jealousy in Peruvian individuals with couples: Directed and undirected network analysis. Journal of Marital and Family Therapy, 51(2), e70014. https://doi.org/10.1111/jmft.70014

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ÇOCUKLUK ÇAĞI ÖRSELENMESİ VE GENÇ YETİŞKİNLİK DÖNEMİNE YANSIMALARI

Gülhan İÇEN

Fırat Üniversitesi, glhnicen@gmail.com- ORCID ID: 0009-0003-4253-0659

Dr. Öğr. Üyesi Rüstem Göktürk HAYLI

Fırat Üniversitesi, rghayli@firat.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-3160-6534

ÖZET

Çocuklar, bakım veren kişiyle temas kurduğu ilk andan itibaren pek çok farklı deneyimle karşı karşıya kalabilmektedir. Ancak bu dönemde yaşadıklarını anlamlandırma konusunda henüz bilişsel açıdan olgunlaşmamış olan çocuk, maruz kaldığı olaylardan ne anlam çıkarması gerektiğini bilememektedir. Erken dönem çocukluk yaşantılarında ihmal ve istismar geçmişi bulunan kişilerin duygu düzenleme kapasitelerinde ciddi güçlükler baş göstermekte ve bu durumun yıkıcı yansımaları genellikle seneler sonra bireyin kimlik inşa etmeye çalıştığı genç yetişkinlik döneminde ortaya çıkmaktadır.

Çocukluk çağında yaşanan örseleyici yaşantılar; genç yetişkinlerin sağlık sorunları, ruhsal bozukluklar ve madde kullanımı açısından yüksek riskli grup içerisinde bulunmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu bireylerde depresyon, anksiyete, bipolar bozukluk ve şizofreni gibi rahatsızlıkların yanı sıra kendine ve çevresine zarar verme ya da zorbalık yapma gibi yıkıcı davranışların görülme sıklığının da arttığı bilinmektedir.

Bu çalışmada; çocukluk çağı örselenme yaşantılarının, genç yetişkinlik dönemi üzerindeki çok boyutlu etkileri literatür taranarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular; çocukluk dönemi örselenme yaşantılarının yalnızca çocukluk dönemini etkilemediğini, yetişkinlik rollerinde de belirleyici olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk Çağı, örselenme yaşantıları, ihmal, istismar

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KAF DAĞI ÇOCUKLARI ADLI ŞİİR KİTABININ PARROTT'UN DUYGU SINIFLAMASINA GÖRE ÇÖZÜMLENMESİ

Prof. Dr. Yasemin BAKİ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ysmnbaki@gmail.com, 0000-0003-4064-3724

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabının Parrott Duygu Sınıflamasına göre incelenmesidir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinin kullanıldığı bu araştırmanın inceleme nesnesi çocuklara yönelik yazılmış yirmi altı şiirden oluşan Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabıdır. Araştırmada verilerin analizinde Parrott duygu sınıflama formu kullanılmıştır. Bu formda yer alan duygular; birincil ikincil ve üçüncül duygular olmak üzere üç aşamada sınıflandırılmıştır. Bu araştırmada ise incelenen şiirler, birincil ve ikincil duygular çerçevesinde çözümlenmiştir. Araştırmada verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda incelenen şiirlerde birincil duygular içerisinde sevgi ve sevinç; ikincil duygular içerisinde ise şefkat, arzulama, büyülenme, iyimserlik ve duygudaşlığın ön plana çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte kitapta öfke ve korku duygularına hiç yer verilememiştir. Bu bulgulardan hareketle, Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabında olumlu duyguların ağırlıkta olduğu ve eserin sevgi ile sevinç merkezli bir duygusal dünya sunduğu söylenebilir. Şiirlerdeki ikincil duygulara ilişkin bulgulardan hareketle de şiirlerde insanlara, doğaya ve yaşama karşı duyarlı ve umutlu bir yaklaşımın benimsendiği tespit edilmiştir. Bu bakımdan eserin çocuk okurların farklı duyguları tanımalarına, anlamlandırmalarına ve başkalarının duygularına yönelik farkındalık geliştirmelerine katkı sağlayabilecek bir duygusal içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu değerlendirme, kitabın içerdiği duygusal unsurlara dayanmaktadır; eserin çocukların duygusal gelişimleri üzerindeki etkisini değerlendirebilmek için okur tepkilerini inceleyen uygulamalı araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaf Dağı Çocukları, Parrott duygu sınıflaması, şiir kitabı.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AN ANALYSIS OF THE POETRY COLLECTION CHILDREN OF MOUNT QAF ACCORDING TO PARROTT'S CLASSIFICATION OF EMOTIONS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the poetry collection Kaf Dağı Çocukları according to Parrott's classification of emotions. Employing document analysis as a qualitative research method, the study examines Kaf Dağı Çocukları, a collection of twenty-six poems written for children. A coding form based on Parrott's classification of emotions was used to analyze the data. The form organizes emotions into three hierarchical levels: primary, secondary, and tertiary. In this study, the poems were analyzed within the framework of primary and secondary emotions using descriptive analysis. The findings indicate that love and joy were prominent among the primary emotions, while affection, desire, enthrallment, optimism, and sympathy stood out among the secondary emotions. No instances of anger or fear were identified in the collection. These findings suggest that positive emotions predominate in Kaf Dağı Çocukları and that the collection presents an emotional world centered on love and joy. The findings concerning secondary emotions also indicate that the poems reflect a sensitive and hopeful outlook toward people, nature, and life. In this respect, the collection may offer emotional content that helps child readers recognize and make sense of different emotions and develop awareness of others' emotions. However, this interpretation is based on the emotional elements identified in the collection. Empirical studies examining reader responses are therefore recommended to assess the collection's effects on children's emotional development.

Keywords: Children of Mount Qaf, Parrott's classification of emotions, poetry collection.

GİRİŞ

Duygular; bireyin içsel veya dışsal uyaranları kendi amaçları ve önem verdiği konular açısından değerlendirmesi sonucunda; fizyolojik tepkilerinde, davranışlarında, ifadelerinde ve hislerinde oluşan birbiriyle ilişkili, eş zamanlı, olumlu ve olumsuz etkilerdir (Scherer, 2005). Bireyin yaşantılarını anlamlandırmasında ve başkalarıyla ilişki kurmasında önemli bir yere sahip olan duygular, evrensel iletişim araçlarından biri olarak kabul edilmektedir (Ekman, 2003). Bireyin sadece kendiyle olan ilişkisini değil insanlarla olan iletişimde de önemli bir yere sahiptir. Bireyin kendiyle ve başkalarıyla olan bağlantısını sağlayan önemli araçlardan biri olan duyguların öğretimi bebeklik sürecinden başlayıp yaşamın sonuna kadar devam eden gelişimsel bir döngü olmakla birlikte çocukluk dönemi bu sürecin en önemli aşamalarından biridir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çocuğun gelişimi fiziksel, sosyal, zihinsel ve duygusal yönleri olan çok boyutlu bir yapı olup bunlardan birinin ihmal edilmesi bu gelişimi olumsuz etkilemektedir (Oktay, 2002). Çocuk gelişiminde duyguların tanınması yanında bu duyguların anlaşılması da çok önemli yere sahiptir. Bu sebeple çocuklarda duyguların gelişiminde yetişkin desteği ve duyguları somutlaştırabilecek çeşitli araçlara ihtiyaç vardır (Ülker-Erdem, Aydos ve Çoban, 2017). Bu ihtiyacı karşılayan önemli araçlardan biri olan çocuk kitapları (Sanjuán Álvarez, 2011) düşünce gelişiminin yanı sıra olaylar ve imgeler aracılığıyla farklı duyguların nasıl dile getirildiğini görme olanağı sunmaktadır. Çocuk kitapları onların kendi duygularını kavrayabilmeleri ve bu duyguların etkisiyle şekillenen yaşantılarına anlam verebilmelerini sağlamaktadır. Çocuklar kitaplardaki karakterlerle kurdukları duygusal bağla o karakterlerin duygu ve düşünceleriyle özdeşleştiği için (Uzmen, 2001) bu kitaplar, çocuk gelişimine uygun gerçekçi bir bakış açısıyla yaşamı ve insanı tanıtacak nitelikleriyle de onları yaşama hazırlamalı ve kendi gerçekliklerini bulmalarına yardımcı olmalıdır.

Çocuk kitapları içerisinde kendine özgü bir anlatıma sahip olan şiir kitapları, duygu ve düşünceleri yoğun bir anlatımla sunması bakımından önemli bir yere sahiptir. Özellikle şiirlerin sözcük seçimi, imge ve ses düzeniyle oluşturduğu ahenk duyguların sezdirilerek aktarılmasını sağlayan duygu enstrümanlarından biridir. Yapılan araştırmalar da çocuk şiirlerinin, çocukların duyguları anlama ve ifade etmedeki katkılarını ortaya koymaktadır (Agrelo-Costas & Piñeiro Casal, 2021; Douglas & Casesa, 2022). Sadece şiir kitapları değil çocuklara yönelik hazırlanan tüm kitaplar sezdirme yoluyla çocukların duygu, düşünce ve hayal dünyalarının gelişimine hizmet edecek nitelikte olmalıdır. Oysaki yapılan araştırmalarda ilk ve ortaöğretim düzeyindeki çocuk ve gençlere hitap eden pek çok kitabın çocuklara özgü duygu ve düşünceler üzerinde yeterince durmadıklarını (Dilidüzgün, 2000) ve duygulara yeterince yer vermediklerini (Gönen vd., 2013) ortaya koymaktadır.

Çocuklarda duygu gelişimine hizmet eden önemli türlerden biri olan şiirlerin duygusal içeriğinin çözümlenmesi için duyguların da belli ölçütlere göre sınıflandırılması gerekmektedir. Duyguları hiyerarşik biçimde sınıflandırılmasında çeşitli görüşler mevcut olmakla birlikte (Ekman, 1992; Plutchik, 2001; Shaver vd., 1987) duygu kavramlarının hiyerarşik örgütlenmesini sağlayan sınıflandırmalardan biri de Parrott'un (2001) derlediği sınıflamadır. Bu sınıflama, şiirde yer verilen duyguların yanı sıra olaylar, kişiler ve imgeler yoluyla ifade edilen duyguların düzenli biçimde incelenmesine bir çerçeve sunmaktadır. Parrott'un duygu sınıflaması Tablo 1'de sunulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Tablo 1. Parrott'un Duygu Sınıflaması

Birincil duygular	İkincil duygular	Üçüncül duygular
Sevgi	**Düşkünlük-şefkat**	Hayranlık, düşkünlük, aşk-sevgi, şefkat-merhamet, ilgi, hoşlanma, çekicilik-cazibe, önemseme-bakım, hassasiyet, sevecenlik, duygusallık-duyarlılık
	Arzulama-şehvet	Arzu etmek-istemek, tutku, sevdalanma-kara sevdaya düşme-vurulma
	Özlem-hasret	Özlem-hasret
Sevinç	**Neşe**	Mutluluk, keyif, sevinç, eğlenme, bayram etme, coşku, yerinde duramama
	Hoşlanma	Heyecan, canlılık, heves, istek, zevk vermek
	Memnuniyet	Hoşnut olma, memnun olma
	Gurur	Övünmek, zafer kazanmak, başarı elde etmek
	İyimserlik	Can atmak, ümit etmek, ummak, istemek
	Büyülenme	Mest olma, kendinden geçme
	Ferahlama	Hafifleme, rahatlama, sıkıntıdan kurtulma
Şaşkınlık	**Şaşkınlık**	Şaşkınlık, hayret etme, sürpriz
Öfke	**Sinirlendirme**	Çileden çıkarma, kızdırma, tahrik, kışkırtma, rahatsızlık, huysuzluk, suratsızlık, somurtkanlık
	Hiddet	Öfke, hayal kırıklığı
	Köpürmek	Gazap, hakaret etmek, düşmanlık, gaddarlık, sertlik, vahşilik, kin, hıncını almak, üzmek, zarar vermek, intikamcılık, kızgınlık, dargınlık
	Nefret	İğrenme, bıkkınlık, aşağılama, küçük görme, hoşlanmama
	Kıskançlık	Haset, çekememek
	Acı çektirmek	Canını yakmak, eziyet etmek
Üzüntü	**Acı çekme**	Istırap, dertli olma, kırılmak, gücenmek, rencide olmak, incinmek
	Üzülmek	Depresyon, bunalmak, çöküntü, çaresizlik, hüzün, keder, kasvet, sıkıntı, mutsuzluk, tasa, melankoli
	Hüsran	Umutsuzluk, hayal kırıklığı, kırılma
	Utanç	Suçluluk, ayıp etmek, pişmanlık, kahır, vicdan azabı
	İhmal	Yabancılaşma, dışlanma, ilgisizlik, yalnızlık, reddedilme, yenilgi, güvensizlik, aşağılanma, hakaret edilme
	Duygudaşlık	Acıma
Korku	**Dehşet**	Telaşlanmak, dehşete düşmek, şok olmak, korkmak, panik olmak
	Ürkeklik	Huzursuzluk, kaygı, endişe, ürkeklik, gerginlik, kuruntu

Parrott (2001) tarafından derlenen bu sınıflamada duygular; sevgi, sevinç, şaşkınlık, öfke, üzüntü ve korku olmak üzere altı temel kategori altında, ikincil ve üçüncül düzeylerde ele alınmaktadır. Bu yapısıyla çocuk kitaplarında yer verilen duyguların hiyerarşik bir şekilde incelenmesine olanak sunmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Bu araştırmanın amacı, Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabında yer alan 26 şiiri, Parrott'un duygu sınıflaması doğrultusunda çözümleyerek şiirlerde yer verilen birincil ve ikincil duyguların tespit edilmesidir. Bu amaçla duyguların şiirlerdeki dağılımı ve ifade edilme biçimleri incelenmiş; çocuk şiirlerinin duygusal içeriği görünür kılarak çocuk edebiyatı ve Türkçe eğitimi alanındaki metin incelemelerine katkı sunulması hedeflenmiştir.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman inceleme, doğrudan görüşme ve gözlem yapma imkânının olmadığı durumlarda araştırılması amaçlanan olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren materyalleri, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamayı içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu süreç, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme ya da genel tarama ile içerik çözümlemesi olarak iki ayrı amaçla kullanılabilir (Karasar, 2005). Bu araştırmada Kaf Dağı Çocukları adlı kitap Parrott'un duygu sınıflamasına göre çözümlendiği için doküman incelemesinin genel taramayla içerik çözümlemesi yönteminin kullanılmıştır.

2.2.İnceleme Nesnesi

Bu araştırmada inceleme nesnesi Kaf Dağı Çocukları adlı çocuk şiir kitabı kullanılmıştır. Bu kitabın inceleme nesnesi olarak belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bunun araştırmada kitabın; MEB tarafından yayımlanmış olması, duyguyu aktaran en önemli tür olan şiir türünden oluşması ve sınırının ilkokul ve ortaokul düzeyi olması ölçütleri belirlendiği için araştırmada bu şiir kitabı kullanılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

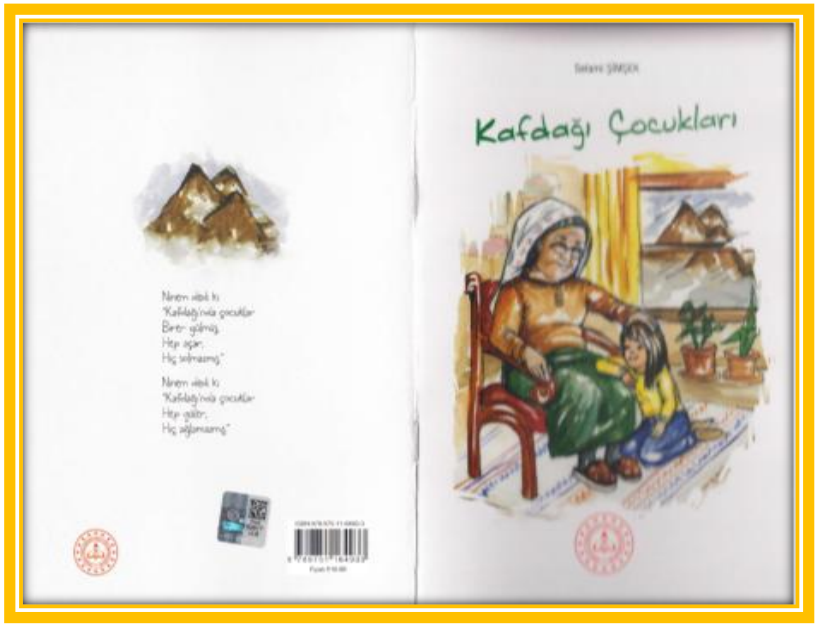

Görsel 1. Kaf Dağı Çocukları

Şekil 1'de sunulan bu kitap Selami Şimşek tarafından yazılmış Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından 2023 yılında basılmıştır. 35 sayfa olan bu kitapta 26 şiir yer almaktadır. Kitapta yer alan şiirler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Kafdağı Çocukları Şiir Listesi

Sıra No.	Şiirin Adı	Sayfa No.
1	Mahya	9
2	Ramazan Denizi	10
3	Kuş Orucu	11
4	Bu Dünyada En Sevdiğim Şey	12
5	Niye Saati Sorar İnsanlar?	13
6	Ben Çocuğum	14
7	Yıldızlar Çocuk	15
8	Bir Kuş Uçmaz, Çocuk Kırılır	16
9	Karlar da Uyur	17
10	Kafdağı Çocukları	18
11	Benim Annem	19
12	Çocuk Kokan Sokaklar Hani?	20
13	Feryadıma Sesini Sürdüm Anne	21
14	Dalgalar Beni Sana Bıraksa Anne	22

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

15	Sen Hiçbir Zaman Son Olmazsın	23
16	Aynaları Yüzün Tutar	24
17	Söyle Anne	25
18	Anne	26
19	Bir Çiçekti Annem	27
20	Anne Yürek Kokar	28
21	Baba Kokusu	29
22	Babam Olsaydı Şimdi Yanımda	30
23	Baba Ekmek Kokar	32
24	Baba, Düş Olsam Uykularına	33
25	Dedem ve Kardan Adam	34
26	Hep Merak Ediyorum	35

2.3.Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Bu analizde veriler daha önceden belirlenen kategorilere göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bunun için analiz sonucunda elde edilen bulgular, önce dizgesel ve açık bir biçimde betimlenmekte ardından bu betimlemeler açıklanıp yorumlanarak bulgu ve sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın inceleme nesnesi olan şiir kitabında yer alan 26 şiir Parrott'un Duygu Sınıflamasına göre incelenmiş olup araştırmada betimsel çözümleme türlerinden kategorisel çözümleme tekniği kullanılmıştır. Bu çözümlemede Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabında sadece birincil ve ikincil duygular incelenmiştir.

Parrott'un (2001) duygu sınıflaması, birincil, ikincil ve üçüncül duygulardan oluşan üç düzeyli bir yapıdır. Altı birincil duygu ve bunlara bağlı 25 ikincil duygular ayrı ayrı şu şekilde sıralanmaktadır:

Sevgi: Düşkünlük-şefkat, arzulama-şehvet ve özlem-hasret.

Sevinç: Neşe, hoşlanma, memnuniyet, gurur, iyimserlik, büyülenme ve ferahlama.

Şaşkınlık: Şaşkınlık.

Öfke: Sinirlendirme, hiddet, köpürmek, nefret, kıskançlık ve acı çektirmek.

Üzüntü: Acı çekme, üzülmek, hüsran, utanç, ihmal ve duygudaşlık.

Korku: Dehşet ve ürkeklik.

Araştırmadan elde edilen bulgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları değerlendirmek amacıyla şiirler duygular açısından araştırmacı dışında bir alan uzmanı tarafından kodlanmıştır. Görüş birliği olan kodlara bulgularda aynen yer verilirken görüş birliği sağlanamayan kodlar

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

yeniden incelenerek ortak bir karara varılmıştır. Kodlayıcılar arası görüş birliğini tespit etmek için Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülü (Güvenirlik=görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığıX100) kullanılmıştır. Yapılan işlem sonucunda kodlayıcılar arası uyum %90 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlik oranının %70'in üzerinde olması sebebiyle bu analiz sonucu ulaşılan sonuçların güvenilir olduğu söylenebilir (Miles ve Huberman, 1994).

Bu metnin hazırlanmasında şekillerin oluşturulması, atıf-kaynakça uyumuna ilişkin ön kontroller yapılması amacıyla ChatGPT (OpenAI 5.6 Sol) kullanmıştır. Bütün temalar, sayısal sonuçlar, kaynaklar, yorumlar ve çıkarımlar yazar tarafından eleştirel biçimde incelenmiş, doğrulanmış ve son hâline getirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabındaki şiirlerin Parrott'un duygu sınıflamasındaki birincil ve ikincil duygulara ilişkin değerlendirilmesi sonucunda elde edilen bulgular şekiller halinde sunulmuştur.

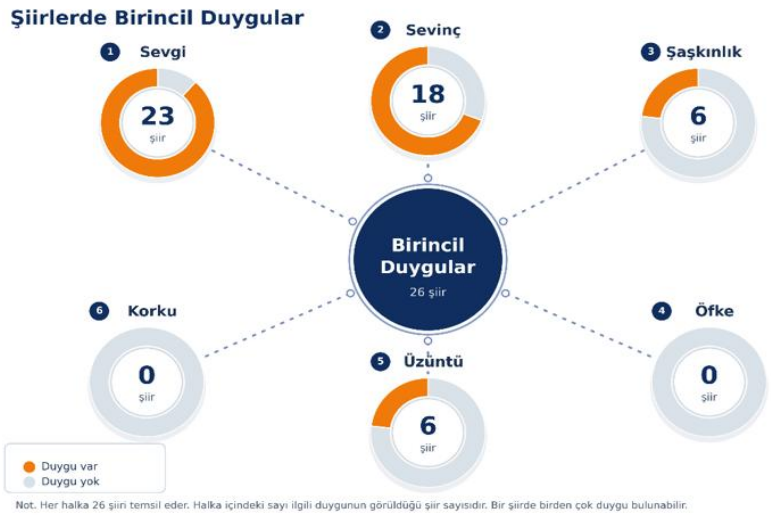

Şekil 1. Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabındaki birincil duygular

Şekil 1 incelendiğinde, 26 şiirde en sık işaretlenen birincil duygunun sevgi olduğu görülmektedir (*f*=23). İkinci sırada en sık kullanılan duygu ise sevinçtir (*f*=18). Bu bulgu, incelenen şiirlerin büyük bölümünde sevginin, yarısından fazlasında ise sevincin yer aldığını göstermektedir. Şaşkınlık (*f*=6) ve üzüntü (*f*=6) duygularına altışar şiirde yer verilmiştir. Öfke ve korku duygularına ise incelenen şiirlerin hiçbirinde yer verilmemiştir. Buna göre birincil duyguların dağılımında sevgi ve sevinç belirgin biçimde öne çıkarken şaşkınlık ve üzüntü daha sınırlı düzeyde yer almaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

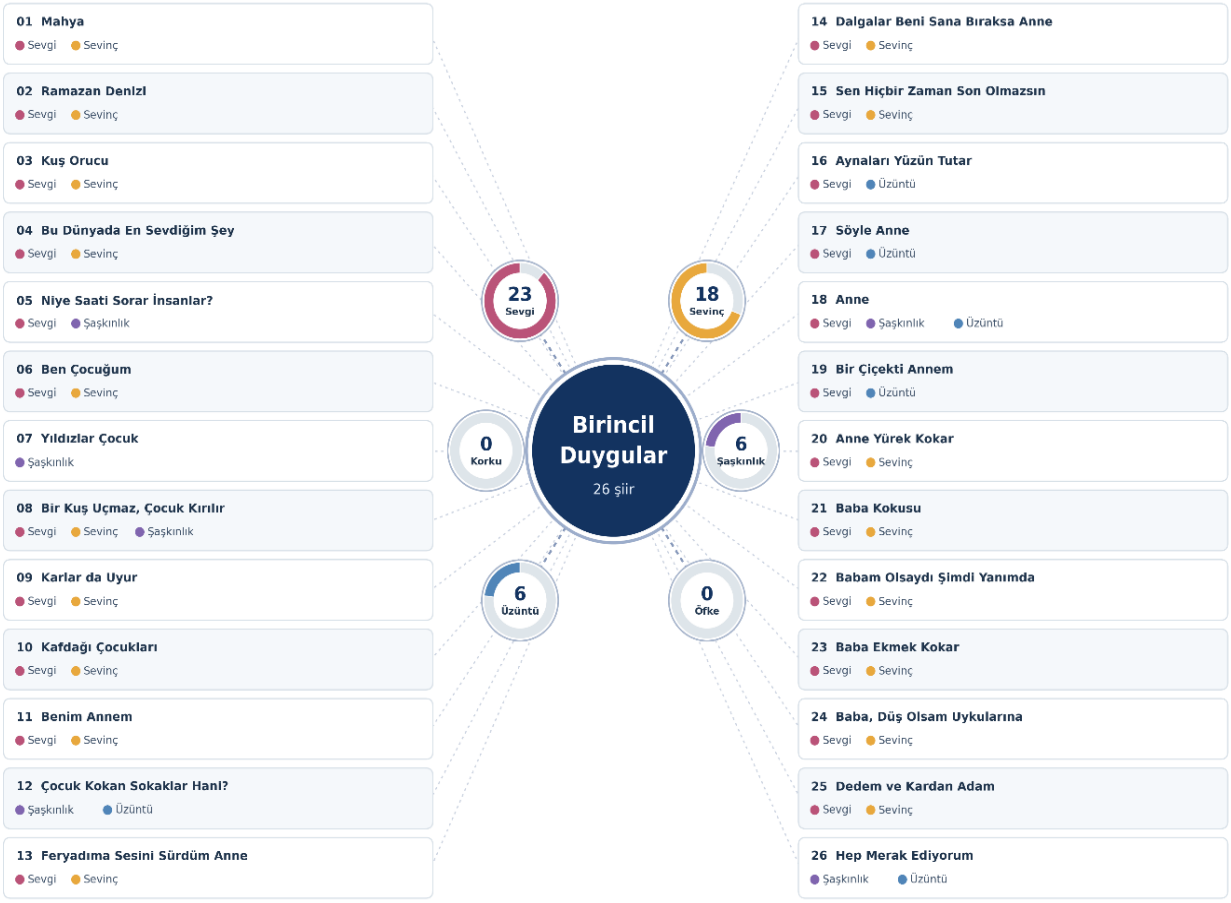

Şekil 2. Kaf Dağı Çocukları adlı kitapta birincil duyguların şiirlere göre dağılımı

Şekil 2'de incelenen Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabındaki 26 şiirde yer verilen birincil duygular sunulmuştur. Sevgiye 23 şiirde, sevince 18 şiirde yer verilmiştir. Sevinç kodunun bulunduğu 18 şiirin tamamında sevgi kodu da yer almaktadır. Bu duygu birlikteliğinin görüldüğü şiirler arasında *Mahya, Ramazan Denizi, Kuş Orucu* ve *Bu Dünyada En Sevdiğim Şey* sayılabilir. Dolayısıyla sevgi, şiirler arasında en yaygın birincil duygu olarak öne çıkarken sevinç çoğunlukla onunla sunulan diğer duygu olarak yer almaktadır.

Şaşkınlık duygusuna ise altı şiirde yer verilmiştir. Bu şiirler; *Niye Saati Sorar İnsanlar?, Yıldızlar Çocuk, Bir Kuş Uçmaz, Çocuk Kırılır, Çocuk Kokan Sokaklar Hani?, Anne* ve *Hep Merak Ediyorum*, *Yıldızlar Çocuk* adlı şiirlerdir. *Anne* şiirinde ise sevgi, şaşkınlık ve üzüntü birlikte kullanılmaktadır.

Üzüntü duygusuna ise 6 şiirde yer verilmiştir. Bu şiirler; *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?, Aynaları Yüzün Tutar, Söyle Anne, Anne, Bir Çiçekti Annem* ve *Hep Merak Ediyorum* adlı şiirlerdir. Bu şiirlerin dördünde üzüntüye sevgi eşlik ederken *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?* ve

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Hep Merak Ediyorum şiirlerinde şaşkınlık ile üzüntü birlikte yer almaktadır. Öfke ve korku duygusuna ise hiçbir şiirde yer verilmemiştir.

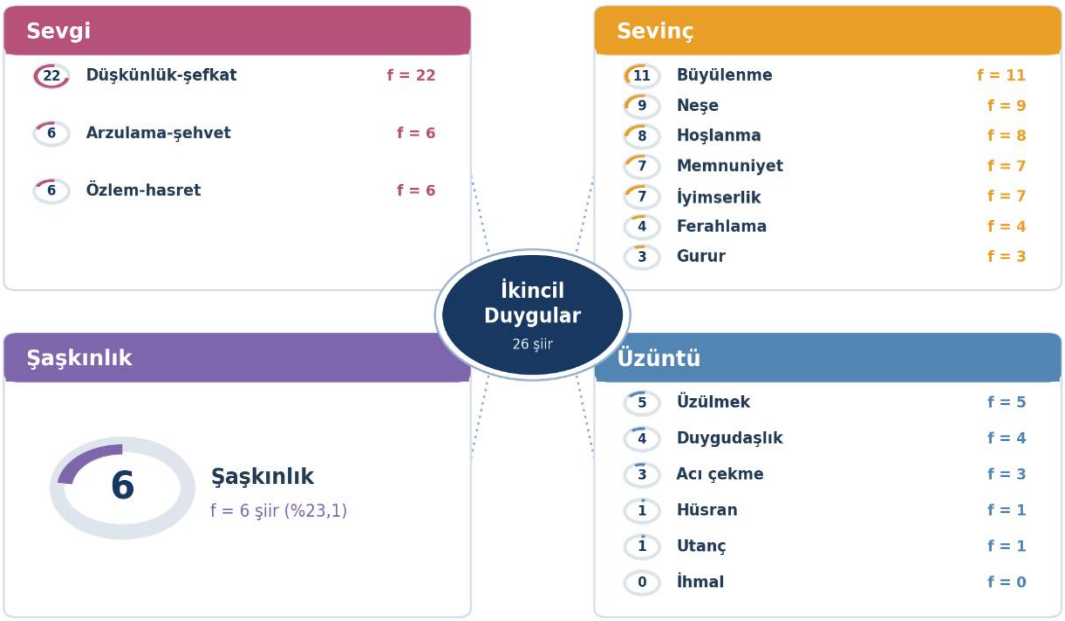

Şekil 3. Kaf Dağı Çocukları adlı şiir kitabındaki ikincil duygular

Şekil 3'te incelenen 26 şiirde sevgiyle ilişkili ikincil duygular arasında düşkünlük (şefkat) öne çıkmaktadır (*f*=22). Arzulama (şehvet) ve özlem (hasret) duygularına ise altışar şiirde yer verilmiştir. Bu dağılım, sevgiyle ilişkili kodlamalarda düşkünlüğün (şefkat) belirgin biçimde daha sık görüldüğünü göstermektedir.

Sevinçle ilişkili ikincil duygular içinde en yüksek frekans büyülenmeye aittir (*f*=11). Bunu neşe (*f*=9), hoşlanma (*f*=8), memnuniyet (*f*=7) ve iyimserlik (*f*=7), ferahlama (*f*=4) ve gurur (*f*=3) duyguları izlemektedir. Sevinç başlığı altında yedi farklı duygu kodunun bulunması, bu başlığın incelenen şiirlerde çeşitli biçimlerde temsil edildiğini göstermektedir.

Şaşkınlık duygusuna ise sadece altı şiirde yer verilmiştir (*f*=6). Üzüntüyle ilişkili ikincil duygularda üzülmek (*f*=5) ve duygudaşlık (*f*=4) en sık yer verilen duygulardır. Acı çekme üç şiirde, hüsran ve utanç duygularına birer şiirde yer verilmekle birlikte ihmal duygusuna ise hiçbir şiirde yer verilmemiştir. Bu bulgu üzüntü duygusuna ait ikincil duyguların özellikle üzülmek ve duygudaşlık çevresinde toplandığı görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Şekil 4. Kaf Dağı Çocukları adlı kitaptaki sevgi ile ilgili ikincil duyguların dağılımı

Şekil 4'te incelenen 26 şiirde sevgiyle ilişkili ikincil duygulardan en sık yer verilen duygunun düşkünlük-şefkat olduğu belirlenmiştir (*f*=22). Arzulama (şehvet) ve özlem (hasret) duygularına ise altışar şiirde (*f*=6) yer verilmiştir.

İncelenen şiirlerin 13'ünde tek, dokuzunda iki, birinde üç ikincil duyguya yer verilmiştir. *Beni Sana Bıraksa Anne* adlı şiir ise şefkat (düşkünlük), arzulama (şehvet) ve özlem (hasret) duygularının birlikte kodlandığı tek şiirdir. *Ramazan Denizi* şiirinde bu üç kategoriden yalnızca arzulama bulunurken *Bu Dünyada En Sevdiğim Şey, Dalgalar Beni Sana Bıraksa Anne, Sen Hiçbir Zaman Son Olmazsın, Anne ve Dedem ve Kardan Adam* şiirlerinde arzulamaya düşkünlük (şefkat) eşlik etmektedir. *Yıldızlar Çocuk*, *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?* ve *Hep Merak Ediyorum* şiirlerinde üç duygunun hiçbirine yer verilmemiştir.

Özlem (hasret) duygusuna *Benim Annem*, *Dalgalar Beni Sana Bıraksa Anne*, *Bir Çiçekti Annem*, *Baba Kokusu*, *Babam Olsaydı Şimdi Yanımda* ve *Baba, Düş Olsam Uykularına* şiirlerinde yer verilmiştir. Bu altı şiirin tamamında şefkat (düşkünlük) de bulunmaktadır. **Arzulama (şehvet) duygusu** ise *Ramazan Denizi*, *Bu Dünyada En Sevdiğim Şey*, *Dalgalar*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Beni Sana Bıraksa Anne, *Sen Hiçbir Zaman Son Olmazsın*, *Anne* ve *Dedem ve Kardan Adam* şiirlerde şefkatle (düşkünlük) duygusuyla yer bulmuştur.

Bu bulgular, incelenen şiirlerde sevgiyle ilişkili ikincil duygular arasında düşkünlüğün(şefkat) yaygın olduğunu; özlemin (hasret) ise yer aldığı her şiirde düşkünlükle(şefkat) birlikte bulunduğunu göstermektedir.

Şekil 5. Kaf Dağı Çocukları adlı kitapta sevinç ile ilgili ikincil duyguların dağılımı

Şekil 5'te 26 şiirde sevinçle ilişkili yedi ikincil duygunun dağılımı gösterilmektedir. En sık kodlanan duygu büyülenmedir (*f*=10). Bunu neşe (*f*=9), hoşlanma (*f*=8), memnuniyet (*f*=7), iyimserlik (*f*=7), ferahlama (*f*=3) ve gurur (*f*=3) takip etmektedir. Sevinçle ilişkili ikincil duyguların toplam kod sayısı 47'dir.

İncelenen şiirlerin 18'inde sevinçle ilişkili ikincil duygulardan en az biri bulunurken sekizinde bu duygulara ilişkin bir kod bulunmamaktadır. Bu şiirler *Niye Saati Sorar İnsanlar?, Yıldızlar Çocuk, Çocuk Kokan Sokaklar Hani?, Aynaları Yüzün Tutar, Söyle Anne, Anne, Bir*

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Çiçekti Annem ve Hep Merak Ediyorum'dur. Duygu çeşitliliği bakımından dokuz şiirde bir, iki şiirde iki, iki şiirde üç, bir şiirde dört ve iki şiirde beş farklı ikincil duyguya yer verilmiştir. *Sen Hiçbir Zaman Son Olmazsın* ile *Babam Olsaydı Şimdi Yanımda* şiirlerinde ise yedi duygunun tamamı bulunmaktadır.

Bazı ikincil duygulara aynı şiirde birlikte yer verilmiştir. Hoşlanma ve büyülenme duygularına; *Mahya, Ramazan Denizi, Bu Dünyada En Sevdiğim Şey, Ben Çocuğum, Sen Hiçbir Zaman Son Olmazsın, Babam Olsaydı Şimdi Yanımda* ve *Baba Ekmek Kokar* olmak üzere yedi şiirde yer verilmiştir. Neşe ile hoşlanma ve hoşlanma ile memnuniyet ise altışar şiirde birlikte yer almaktadır. Mahya şiirinde neşe, hoşlanma, memnuniyet, büyülenme ve ferahlama; Ramazan Denizi şiirinde neşe, hoşlanma, memnuniyet, iyimserlik ve büyülenme duygularına birlikte yer verilmiştir.

Şiirlerde daha az yer verilen ikincil duygulardan olan gurur, *Benim Annem, Sen Hiçbir Zaman Son Olmazsın* ve *Babam Olsaydı Şimdi Yanımda* şiirlerinde; ferahlama ise *Mahya, Sen Hiçbir Zaman Son Olmazsın* ve *Babam Olsaydı Şimdi Yanımda* şiirlerinde bulunmaktadır. Büyülenme en sık; ferahlama ve gurur ise en az yer verilen sevinçle ilişkili ikincil duygulardır.

Şekil 6. Kaf Dağı Çocukları adlı kitapta şaşkınlıkla ilgili duyguların dağılımı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Şekil 6'ya göre incelenen şiirlerde Parrott'un sınıflamasında şaşkınlık duygusu altında adlandırılmış başka bir ikincil duygu bulunmadığından, alt duygular arasında karşılaştırma yapılmamıştır. İncelenen şiirlerin sadece üçünde şaşkınlık duygusuna yer verilmiştir (*f*=6). Bu şiirler *Niye Saati Sorar İnsanlar?, Bir Kuş Uçmaz, Çocuk Kırılır ve Çocuk Kokan Sokaklar Hani?*, *Yıldızlar Çocuk, Anne* başlıklı şiirler sayılabilir. Diğer 20 şiirde şaşkınlık duygusuna hiç yer verilmemiştir. Bu bulgu, verilen kodlama kapsamında şaşkınlığa sınırlı sayıda şiirde yer verildiğini göstermektedir. Bunlar; *Niye Saati Sorar İnsanlar?, Çocuk Kokan Sokaklar Hani?, Anne ve Hep Merak Ediyorum, Yıldızlar Çocuk* adlı şiirlerdir.

Şekil 7. Kaf Dağı Çocukları adlı kitapta üzüntüyle ilgili ikincil duyguların dağılımı

Şekil 7'ye göre incelenen 26 şiirde üzüntüyle ilgili ikincil duygulara 14 kez yer verilmiştir. Bu şiirlerden beşinde üzüntüyle ilişkili ikincil duygulardan en az birine yer verilmiştir. Üzüntüyle ilgili en sık görülen ikincil duygu üzülmektir (*f*=5). Bunu duygudaşlık (*f*=4) ve acı çekme (*f*=3) izlemektedir. Hüsran ve utanç duygularına birer şiirde (%3,8) yer verilirken ihmal duygusuna hiç yer verilmemiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Üzüntüyle ilgili ikincil duygulara şiirler düzeyinde incelendiğinde *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?* şiirinde üzülmek, hüsran ve duygudaşlık; *Aynaları Yüzün Tutar* şiirinde yalnızca üzülmek duygusuna yer verilmiştir. *Söyle Anne* ve *Anne* şiirlerinde acı çekme, üzülmek ve duygudaşlık birlikte yer almaktadır. *Hep Merak Ediyorum* şiiri ise acı çekme, üzülmek, utanç ve duygudaşlık olmak üzere dört duygunun yer verildiği tek şiirdir.

Bu dağılımda üzülme duygusuna beş şiirde yer almakla birlikte duygudaşlığa ise bunların dördünde yer verilmektedir. Bulgular, üzüntüyle ilişkili ikincil duyguların az sayıda şiirde toplandığını göstermektedir. Diğer 21 şiirde ise bu duyguyla ilgili ikincil duygulara yer verilmemiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Kaf Dağı Çocukları adlı kitaptaki 26 şiir, Parrott'un sınıflaması doğrultusunda birincil ve ikincil duygular açısından incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda şiirlerin duygu dağılımında birincil duygular içerisinde sevgi ve sevinç duygularının ön plana çıktığı; sevgi duygusuna 23 şiirde, sevinç duygusuna ise 18 şiirde yer verildiği belirlenmiştir. Bulgular, kitabın duygu dağılımında sevginin belirleyici bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Sevinç kodlanan şiirlerin tamamında sevgi de bulunmakta olup bu durum, kitapta sevincin çoğunlukla sevgiyle birlikte temsil edildiğini göstermektedir. *Mahya, Ramazan Denizi, Kuş Orucu* ve *Bu Dünyada En Sevdiğim Şey*, bu birlikteliğe verilen örnekler arasındadır. Bu sonuç, incelenen kitabın sevgi ve sevinç bakımından yoğun bir duygusal içerik sunduğunu ortaya koymaktadır.

Sevginin öne çıkması, Türkiye'de çocuk şiirleri üzerine yapılan bazı araştırmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Demiryürek ve Kılıç'ın (2023) araştırmasında 1980 sonrası çocuk şiirlerinde en çok işlenen değerin sevgi olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarda; ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde en sık karşılaşılan kök değerin sevgi olduğu (Ömeroğlu, 2024) ve sekizinci sınıf ders kitaplarındaki şiirlerde insan sevgisinin en fazla vurgulanan değerler arasında olduğu (Çapoğlu ve Okur, 2015) tespit edilmiştir. Bu sonuçların sevginin çocuklara yönelik şiirlerdeki görünürlüğü bakımından benzer özellikleri yansıttığı söylenebilir.

Şiirlerde sevgiyle ilişkili ikincil duygular incelendiğinde düşkünlüğün (şefkatin) 22 şiirde kodlanması, sevginin kitapta çoğunlukla yakınlık ve ilgiyle bağlantılı biçimde temsil edildiğini düşündürmektedir. Özlem (hasret) duygusunun yer aldığı altı şiirin tamamında düşkünlüğün (şefkat) de bulunması bu yorumu desteklemektedir. *Benim Annem, Bir Çiçekti Annem, Baba Kokusu* ve *Babam Olsaydı Şimdi Yanımda* özlem ile şefkatin birlikte bulunduğu

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

şiirlerdendir. *Dalgalar Beni Sana Bıraksa Anne* ise düşkünlük (şefkat), arzulama ve özlem kodlarının üçünün bir arada yer aldığı tek şiirdir. Buna göre kitaptaki sevgi anlatımı tek bir duygu adıyla sınırlı kalmamakta; yakınlık ve özlem gibi farklı duygusal görünümlerle birlikte sunulmaktadır.

Sevinçle ilişkili ikincil duygular, yedi ayrı kodla kitabın en çeşitli duygu kümesini oluşturmaktadır. Büyülenme en sık görülen duygu iken bunu neşe ve hoşlanma takip etmekte olup gurur ise en az işlenen duygudur. *Mahya* şiirinde neşe, hoşlanma, memnuniyet, büyülenme ve ferahlama; *Ramazan Denizi* şiirinde ise neşe, hoşlanma, memnuniyet, iyimserlik ve büyülenme birlikte kodlanmıştır. Bu örnekler, bir şiirde sevincin birden fazla ikincil duyguyla temsil edildiğini göstermektedir. Duygusal içeriğin bu şekilde çok yönlü incelenmesi, Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerin tonlarını ele alan ve tonların dengeli dağılmadığını belirleyen Aydın, Uygur ve Durmuş'un (2025) çalışmasıyla da yöntemsel açıdan ilişkilidir.

Üzüntü, sevgi ve sevince göre daha sınırlı sayıda şiirde yer almakta; üzüntüyle ilişkili ikincil duygular özellikle üzülmek ve duygudaşlık çevresinde toplanmaktadır. *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?* şiirinde üzülme, hüsran ve duygudaşlık; *Hep Merak Ediyorum* şiirinde ise acı çekme, üzülme, utanç ve duygudaşlık birlikte yer almıştır. Bu dağılım, üzüntünün bazı şiirlerde başkasının yaşantısına yönelen bir duyarlılıkla birlikte temsil edildiği biçiminde yorumlanabilir. Hoş ve Deretarla Gül'ün (2020) araştırmasında duyguları belirgin biçimde yansıtan kitapların çocukların karakterlerle empati kurmasına olanak sağladığını bildirmiştir. Bu bulgu, edebî metinlerde duyguların nasıl sunulduğunu incelemenin önemini destekler; ancak mevcut çalışmada çocuk okurların tepkileri ölçülmediği için Kaf Dağı Çocukları'nın okurlarda duygudaşlık geliştirdiğine ilişkin bir değerlendirme yapılamaz. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için ilgili şiirlerle uygulamalı çalışmalar yapılabilir.

İncelenen şiirlerde şaşkınlık duygusu da sevgi ve sevince göre daha sınırlı bir dağılım göstermiştir. Şaşkınlığın *Niye Saati Sorar İnsanlar?*, *Yıldızlar Çocuk*, *Bir Kuş Uçmaz, Çocuk Kırılır*, *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?*, *Anne* ve *Hep Merak Ediyorum*'dur. Üzüntü ise *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?*, *Aynaları Yüzün Tutar*, *Söyle Anne*, *Anne*, *Bir Çiçekti Annem* ve *Hep Merak Ediyorum* şiirlerinde bulunduğu belirlenmiştir. Şaşkınlık ile üzüntünün belirli şiirlerde, zaman zaman başka duygularla birlikte görülmüştür. *Anne* şiirinde sevgi, şaşkınlık ve üzüntünün; *Çocuk Kokan Sokaklar Hani?* ile *Hep Merak Ediyorum* şiirlerinde ise şaşkınlık ve üzüntünün birlikte kodlanması, kitabın yalnızca sevinçli yaşantılara yer vermediğini göstermektedir.

Birincil duygulardan olan öfke ve korku duygularına ise hiçbir şiirde yer verilmediği söylenebilir. İncelenen şiirlerde öfke ve korkuya yer verilmiş olmaması bu duyguların çocuk şiirlerinde bu duygulara yer verilmemesi gerektiği anlamına gelmediği bu sonucun daha çok, incelenen kitabın duygu çeşitliliğini tanımlayan bir sonuç olduğu söylenebilir. Bağçeli Kahraman ve İbşiroğlu Bayram (2022) de yaptığı araştırmada Türkiye'de çocuk şiir kitaplarının içerik özelliklerini açısından değerlendirilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak bu araştırma, *Kaf Dağı Çocukları*'nda sevginin yaygın, sevincin ise alt türleri bakımından çeşitli biçimlerde temsil edildiğini; şaşkınlık ve üzüntünün daha az sayıda şiirde, kimi zaman diğer duygularla birlikte yer aldığını göstermektedir. Bu durum kitapta tüm duygulara yer verilmediğini göstermektedir. Benzer şekilde Ülker-Erdem, Aydos ve Çoban'ın (2017) araştırmasında da çocuk kitaplarında tüm duygulara yer verilmediği belirlenmiştir. Bu araştırmada çocukların çeşitli duyguları da tanımaları ve günlük dilde bu duyguları karşılayan sözcüklerle de tanışmaları sağlanmalıdır. Bu sebeple çocuk kitaplarında olumsuz duygulara da yer verilmesi onların gerçek yaşama ilişkin bilgi ve becerilerini geliştirmesine katkı sağlayacaktır (Dilidüzgün, 2000; Ülker-Erdem vd., 2017).

Yapılacak araştırmalarda farklı şiir kitapları aynı duygu sınıflamasıyla incelenerek bu araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılabilir. Şiirlerde hangi duyguların temsil edildiğini belirleyen metin incelemelerinin yanı sıra çocukların bu şiirlerde hangi duyguları fark ettikleri görüşmeler yoluyla veya okur tepkisi çalışmalarıyla incelenebilir.

KAYNAKÇA

Agrelo-Costas, E., & Piñeiro Casal, A. (2021). La poesía: Educadora de emociones / Poetry: Educator of emotions. *Tejuelo, 33,* 185–216. https://doi.org/10.17398/1988-8430.33.185

Aydın, İ., Uygur, M. E., & Durmuş, F. (2025). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan şiirlerin tema-ton bağlamında incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(32), 22–46. https://doi.org/10.38155/ksbd.1469717

Bağçeli Kahraman, P., & İbşiroğlu Bayram, E. (2022). 0-10 yaş grubu çocuklara yönelik çocuk şiir kitaplarına ilişkin fiziksel ve içerik özelliklerin incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği, 36*(2), 227–247. https://doi.org/10.24146/tk.1048791

Çapoğlu, E., & Okur, A. (2015). Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde yer alan değerler. *Sakarya University Journal of Education, 5*(3), 90-104. https://doi.org/10.19126/suje.53194

Demiryürek, G., & Kılıç, A. F. (2023). Çağdaş çocuk şiirinde değerlerin keşfi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 12*(4), 1660-1683. https://doi.org/10.7884/teke.1296783

Dilidüzgün, S. (2000). Çocuk kitaplarında yazınsal nitelik. S. Sever (Ed.), *1. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu: Sorunlar ve çözüm yolları* içinde (ss. 253-267). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve TÖMER Dil Eğitim Merkezi.

Douglas, L. G., & Casesa, R. H. (2022). Building back better with poems: Exploring theory of mind/reflective functioning, emotional literacy, and poetry in a pandemic pod. *Schools, 19*(1). https://doi.org/10.1086/719214

Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion, 6*(3–4), 169–200. https://doi.org/10.1080/02699939208411068

Gönen, M., Aydos, E. H., Şentürk, Ç., Karaca, G., Kahraman, N. C., & Tuna, P. (2013). Resimli çocuk kitaplarının içerik ve fiziki özelliklerinin incelenmesi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(1), 95–108.

Hoş, G., & Deretarla Gül, E. (2020). Bilişsel edebi yaklaşım açısından resimli öykü kitaplarındaki duygu ifadelerinin incelenmesi ve 60-72 aylık çocuklara bu duyguların yansıması. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 4*(3), 469-504. https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967202042206

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). SAGE Publications.

Oktay, A. (2002). *Yaşamın sihirli yılları*. Epsilon Yayıncılık.

Parrott, W. G. (Ed.). (2001). *Emotions in social psychology: Key readings*. Psychology Press.

Plutchik, R. (2001). The nature of emotions. *American Scientist, 89*(4), 344-350. https://www.jstor.org/stable/27857503

Russell, J. A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology, 39*(6), 1161–1178. https://doi.org/10.1037/h0077714

Sanjuán Álvarez, M. (2011). De la experiencia de la lectura a la educación literaria: Análisis de los componentes emocionales de la lectura literaria en la infancia y la adolescencia. *Ocnos, 7*, 85-100. https://doi.org/10.18239/ocnos_2011.07.07

Scherer, K. R. (2005). What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information, 44*(4), 695–729. https://doi.org/10.1177/0539018405058216

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Shaver, P., Schwartz, J., Kirson, D., & O'Connor, C. (1987). Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(6), 1061–1086. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.6.1061

Uzmen, F. S. (2001). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının prososyal davranışlarının resimli çocuk kitapları ile desteklenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ülker-Erdem, A., Aydos, E. H., & Çoban, A. (2017). Resimli çocuk kitaplarında yer alan olumsuz duygular ve karakterlerin kullandığı baş etme stratejileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(2), 914-931.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SİNEMATERAPİYE İLİŞKİN ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ

Prof. Dr. Yasemin BAKİ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, ysmnbaki@gmail.com, 0000-0003-4064-3724

ÖZET

Bu araştırmanın amacı film temelli öğretim/etkinliği ve müdahale aracı olarak da kullanılan sinematerapiye yönelik yapılan araştırmaların eğilimlerinin incelenmesidir. Bu yöntem psikolojik danışma ve psikoterapi süreçlerinde kullanılan yardımcı bir teknik/müdahale aracı olmakla birlikte temel olarak bireyin belirli filmleri izlemesi; filmdeki karakterler, olaylar ve duygular üzerinden kendi yaşantısını fark etmesi, anlamlandırması ve tartışması esasına dayanmaktadır. Günümüzde filmlerin kitleler üzerindeki gücü ve gittikçe yaygınlaşan bir iletişim aracı olması sebebiyle bu araştırmada sinemetrapiye ilişkin eğilimlerin ortaya konulması ve bu alandaki araştırmaların geliştirilmesine yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır. Doküman incelemesi yöntemiyle yürütülen araştırmada, verilerin toplanmasında amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yapılan tarama sonucunda ulaşılan veriler, "Yayın Sınıflama Formu" aracılığıyla betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Lisansüstü araştırmalar; yıl, tür, ana bilim dalı, amaç ve konu, yöntem, desen, veri toplama araçları, veri sayısı, örneklem özellikleri ve veri analiz yöntemleri açısından incelenmiştir. Veriler, formda belirlenen temalar doğrultusunda sınıflandırılarak grafiklerle sunulmuş, bulgular frekans değerleri üzerinden yorumlanmıştır. Araştırma bulgularına göre, sinematerapi alanında on yedi lisansüstü çalışma yapılmıştır ve bu çalışmaların özellikle yüksek lisans düzeyinde olduğu, eğitim alanındaki araştırmaların sınırlı olduğu ve çalışmaların ağırlıklı olarak psikoloji alanında toplandığı, söylenebilir. Ayrıca çoğunluğunun müdahalenin etkisini belirlemeye yönelik olduğu ve araştırmaların 2007 yılında başladığı, çoğunluğu deneysel araştırmalar olmakla birlikte örneklemlerin ortaokul ve lise düzeyinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Sinemanın insan psikoloji ve kitleler üzerindeki gücü, eğitimin toplumdaki değişim ve güç odaklarının etkisini kullanımının modern bir eğitim açısından öneminden hareketle eğitim alanında bu tekniğin kullanımına önem verilmesi ve araştırmaların artırılmasının gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sinematerapi, lisansüstü araştırmalar, eğilimler.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RESEARCH TRENDS IN CINEMATHERAPY

ABSTRACT

The aim of this study is to examine trends in research on cinematherapy, which is used in film-based teaching and activities as well as an intervention tool. Cinematherapy is a supplementary technique used in psychological counseling and psychotherapy. It primarily involves individuals watching selected films and reflecting on, making sense of, and discussing their own experiences through the characters, events, and emotions portrayed in those films. Given the influence of films on audiences and their increasingly widespread use as a medium of communication, this study seeks to identify research trends in cinematherapy and offer recommendations for advancing research in this field. The study employed document analysis, with purposive sampling used to select the documents. The records retrieved through a search of the Council of Higher Education's National Thesis Center database were evaluated using descriptive analysis based on a Publication Classification Form. Graduate theses were examined in terms of publication year, thesis type, academic department, purpose and topic, research method and design, data collection instruments, amount of data, sample characteristics, and data analysis methods. The data were classified according to the themes specified in the form and presented in graphs, and the findings were interpreted using frequencies. The findings indicate that seventeen graduate theses have been conducted on cinematherapy, predominantly at the master's level. Research in education remains limited, while most studies are concentrated in psychology. The majority aimed to determine the effects of an intervention, and the earliest thesis identified was completed in 2007. Most studies employed experimental designs, with samples concentrated among middle and high school students. Considering the influence of cinema on human psychology and audiences, together with the importance of engaging with forces that shape social change in contemporary education, greater attention should be given to the use of cinematherapy in educational settings, and further research in this area should be encouraged.

Keywords: Cinematherapy, postgraduate research, research trends.

GİRİŞ

21. yüzyılda teknolojik araçların gelişimiyle birlikte iletişim alanında önemli dönüşümler yaşanmış bu dönüşümler, sinema sektöründe filmlerin üretim ve izleyiciye ulaşma

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

biçimlerini de etkilemiştir. Karakterlerin yaşamlarını, kişilerarası ilişkileri ve yaşamla baş etme yollarını görsel ve işitsel olarak sunan anlatılar olan filmler, her yaştan bireyler için eğlenme ve rahatlama ihtiyaçlarını karşılayan bir araç olmasının yanı sıra katarsis yaşama ve arınma amacıyla da kullanılmaktadır (Kavi, 2021). Sinematerapi, bireyin filmlerdeki karakterlerle özdeşleşerek yaşamındaki olaylara çözüm bulmasını, farkındalık kazanmasını sağlarken filmlerin bu terapötik etkisinden yararlanmayı amaçlamaktadır (Pur, 2009). Sinematrapide filmdeki karakterlerle özdeşleşme, duygusal farkındalık kazanma ve duygusal tepkiler verilmesiyle bireyin farklı bakış açıları geliştirerek değişime adım atması amaçlanır (Kavi, 2021; Sacilotto vd., 2022). Böylelikle filmler bir uzman denetiminde, kişinin değişim ve dönüşümüne hizmet eden bir yöntem araca dönüşür (Sharp vd., 2002).

Sinematerapide bireyi etkileme; özdeşleşme, katarsis ve iç görü olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilir. Özdeşleşme, kişinin filmdeki karakterde kendini görmesi ve onun duygularını hissetmesi sonucu karakterle eşleşme yaşadığı süreçtir. Katarsis de ise kişinin kendinin gölge yanlarının, bastırdığı ya da kabullenemediği ya da değiştiremediği özelliklerinin farkına vararak kendi içinde çatışma yaşaması ve bu çatışmalarla yüzleşmesi sonucu arınarak rahatlaması sağlanır. Özdeşleşme basamağında ise bireyin filmde özdeşim kurduğu karakterin problemleri ve çatışmaları çözüm yöntemlerini inceleyerek kendi yöntemlerini analiz etmesi, kendi çatışmalarıyla yüzleşmesi sonucu farkındalık kazanarak farklı bakış açılarını deneyimlemesi amaçlanır (Kavi, 2021; Sharp vd., 2002).

Sinematerapide, bu aşamaların uygulamasında filmler kişilerin gereksinimleri ve çalışmanın amacı doğrultusunda seçilerek, filmdeki kişiler ile izleyen kişi arasında bağlantılar incelenir (Berg-Cross vd., 1990; Sharp vd., 2002). Yapılan araştırmalar incelendiğinde sinematerapinin farklı amaçlarla ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazılarında filmlerin mükemmeliyetçilik ve şemalarla ilişkisi (Aka, 2007), alkol bağımlılığı üzerindeki etkileri (Pur, 2009), sağlık alanındaki etkilerinin (Tekin, 2011) yanı sıra özel yetenekli öğrencilerde arkadaşlık ilişkilerinin gelişimi (Balbay, 2025) incelenirken ergenlerle yapılan araştırmalarda da bu yöntemin umut ve iyimserliğe etkileri (Doğan, 2025) ve öfke düzeylerine (Sarı, 2025) etkileri incelenmiştir. Bu araştırmaların bazıları film izleme ve tartışma odağında yürütülürken bazılarında kapsamlı bir programın bir bileşeni (Günay, 2017; Özmen, 2022; Tannous Haddad & Shechtman, 2019) olarak sunulmaktadır. Bu araştırmalar bütün olarak değerlendirildiğinde sinematerapinin klinik uygulamaların yanı sıra okullarda da kullanımına uzanan bir çalışma yelpazesi oluşturduğu söylenebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Eğitim alanında sinemateraپinin kullanımı, fimlerin bir dönüşüm aracı olmasının yanı sıra çözümlenecek çok katmanlı bir metin olarak ele alınmasını da öngörmektedir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde hazırlanan Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (2024), dinleme/izleme becerisinin geliştirilmesinde Dinleme/İzleme Atölyesi çalışmalarının yapılmasını amaçlamaktadır. Bu programda atölyelerle öğrencilerin sınıf düzeylerine uygun film, animasyon veya belgesel gibi materyallerin izlenerek çözümlenmesi hedeflenmektedir (MEB, 2024). Ayrıca filmlerin iletilerinin nasıl oluşturulduğunun değerlendirilmesi bir öğretim hedefi olarak ortaya konulmuştur (UNESCO, 2021). Bu kapsamda filmler, eğitim ortamlarında sadece öğrencilerin karakterlerle özdeşleşmesini sağlamak amacıyla değil karakterlerin davranışlarını, sunulan çözüm yollarını ve anlatının iletilerini sorgulamalarına imkân vermek için de kullanılabilir.

Bu kapsamda mevcut araştırmada sinemateraپiye ilişkin hazırlanmış lisansüstü tezlerin araştırma eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece bu araştırmaların hangi alanlarda toplandığı, film kullanımının nasıl ele alındığı ve ileride yapılacak çalışmalar için çeşitli öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde araştırmada şu probleme cevap aranmıştır: “Sinemateraپiye ilişkin yapılan lisansüstü araştırmaların eğilimleri nelerdir?” Bu ana problem çerçevesinde araştırmanın alt problemleri şunlardır:

1. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
3. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların ana bilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
4. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların amaç ve konularına göre dağılımı nasıldır?
5.Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların yöntem ve desenlerine göre dağılımı nasıldır?
6. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların örneklem seçimine göre dağılımı nasıldır?
7. Sinemateraپiye ilişkin ilişkin araştırmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?
8. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların katılımcı/çalışma grubu ve inceleme nesnesine göre dağılımı nasıldır?
9. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
10. Sinemateraپiye ilişkin araştırmaların veri analiz tekniklerine göre dağılımı nasıldır?
11.Sienmetarapiye ilişkin araştırmalar içerisinde Türkçe eğitimi alanında yapılan araştırmaların özellikleri nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Sinematerapi alanında yapılan lisansüstü düzeydeki araştırmaların eğilimlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Doküman inceleme, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı, görsel ve dijital malzemelerin toplanıp incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu süreç, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini içerir ve genel tarama ile içerik çözümlemesi olarak iki ayrı amaçla kullanılabilir (Karasar, 2005). Bu araştırmada sinematerapiye ilişkin lisansüstü araştırmaların eğilimlerinin belirlenmesini amaçladığı için bu araştırma içerik çözümlemesiyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Evreni

Bu araştırmanın, çalışma evrenini YÖK (Ulusal Tez Merkezi) veri tabanındaki lisansüstü araştırmalar oluşturmaktadır. Bu çalışma evreninin belirlenmesinde ise amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi ise YÖK (Ulusal Tez Merkezi) veri tabanında yapılan tarama sonucunda belirlenmiştir. Bu tarama ise "sinematerapi" anahtar kelimesiyle sınırlandırılmıştır. İlgili tarama sonucunda 2007-2025 yılları arasında yayınlanan 17 lisansüstü araştırmaya erişilmiş ve araştırma bu lisansüstü çalışmalar üzerinden yürütülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, verilerin toplanmasında Sözbilir, Kutu ve Yaşar (2012) tarafından geliştirilmiş olan yayın sınıflama formu kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu formda yer alan kod ve temaların düzenlenmesinde McMillan ve Schumacher`in (2006) yöntem/desen sınıflaması dikkate alınmıştır (Sözbilir ve Kutu, 2008). Bu form lisansüstü araştırmaların sınıflandırılmasında (yüksek lisans/doktora); amaç ve konu, ana bilim dalı, yöntem ve desen, örneklem seçimi, örneklem düzeyi, örneklem büyüklüğü, veri toplama aracı, veri analiz tekniği adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri YÖK tez merkezi veri tabanından elde edilmiştir. Tezler belirlenirken ilk olarak detaylı tarama yapılmıştır. Detaylı taramada dizine sinematerapi sözcüğü yazılmıştır. 01.10. 2025 tarihine kadar detaylı tarama gerçekleştirilmiştir. Bu tarama sonucunda çalışmanın amacına uygun 2007-2025 yılı arasında yapılmış 17 lisansüstü çalışma belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Bu analizde veriler betimsel bir yaklaşımla ve derin bir işleme tabi tutularak önceden belirlenen temalar altında sunulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü araştırmalar, yayın sınıflama formunda yer alan yıl, ana bilim dalı, konusu, yöntemi, veri toplama araçları, örneklemi ve veri analiz yöntemleri temaları altında tasnif edilmiştir. Son olarak formdaki temalara göre sınıflandırılan araştırmaların tekrarlanma sıklıkları hesaplanmış elde edilen bulgular görselleştirilip şekiller halinde sunulmuştur.

Bu metnin hazırlanması sürecinde şekillerin oluşturulması, atıf-kaynakça uyumuna ilişkin ön kontrollerin yapılmasında ChatGPT (OpenAI 5.6 Sol) kullanmıştır. Bütün temalar, sayısal sonuçlar, kaynaklar, yorumlar ve çıkarımlar yazar tarafından eleştirel biçimde incelenmiş, doğrulanmış ve son hâline getirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, sinematerapiye ilişkin lisansüstü araştırmalar yıl, ana bilim dalı, amaç ve konu, üniversite, yöntem ve desen, örneklem seçim yöntemi, örneklem büyüklüğü, katılımcı/çalışma grubu ve inceleme nesnesi, veri toplama araçları ve veri analiz teknikleri temaları çerçevesinde sınıflandırılmış; elde edilen frekans değerleri görselleştirilerek sunulmuştur. İncelenen veri kümesi 14 yüksek lisans ve 3 doktora tezi olmak üzere toplam 17 araştırmadan oluşmaktadır.

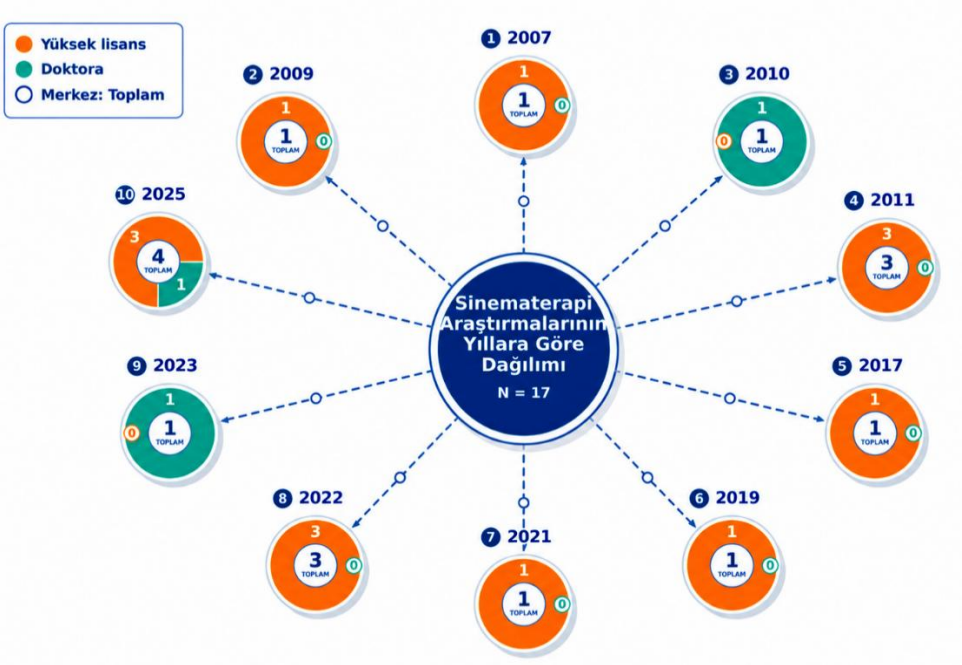

Şekil 1. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların yıllara göre dağılımı

Şekil 1'e göre sinematerapiye ilişkin ilk lisansüstü araştırmanın 2007 yılında yapıldığı, çalışmaların 2007-2025 yılları arasına yayıldığı görülmektedir. En fazla araştırma 2025 yılında

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

gerçekleştirilmiş (*f*=4), bunu 2011 ve 2022 yılları üçer çalışmayla izlemiştir. Yüksek lisans tezlerinin (*f*=14) doktora tezlerinden (*f*=3) daha fazla olduğu belirlenmiştir.

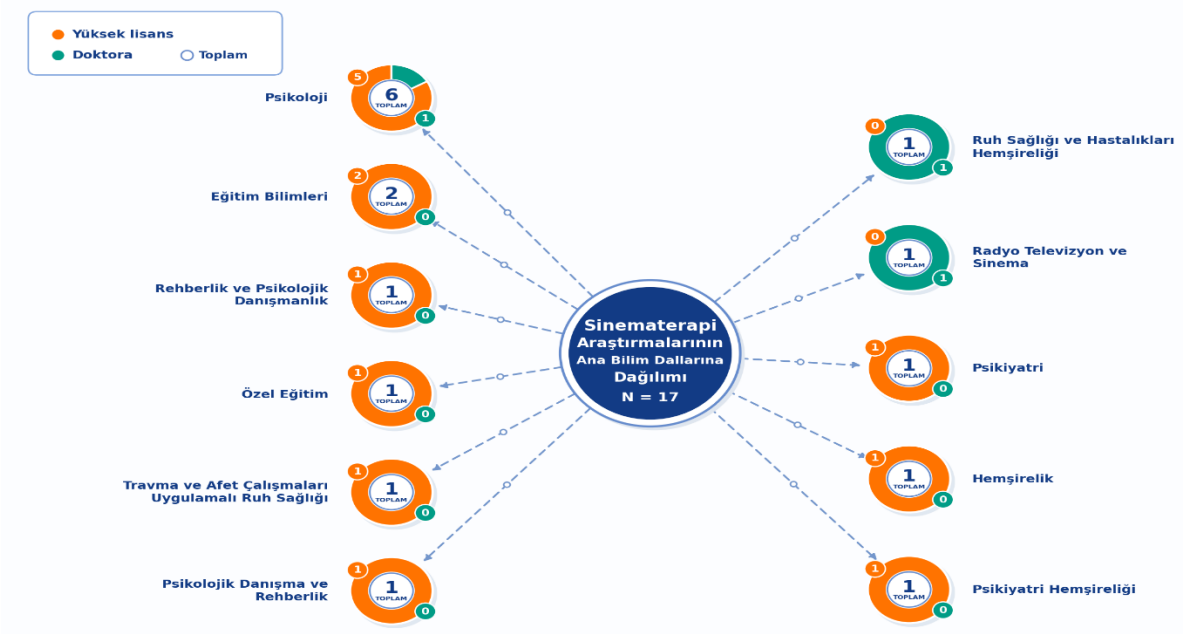

Şekil 2. Sinematerapi konulu tezlerin ana bilim dallarına göre dağılımı

Şekil 2'ye göre incelenen 17 sinematerapi tezi, 11 farklı ana bilim dalında hazırlanmıştır. En yüksek frekans Psikoloji Ana Bilim Dalındadır (*f*=6). Bu tezlerin beşi yüksek lisans, biri doktora düzeyindedir. Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalında ise iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır (*f*=2). Diğer dokuz ana bilim dalının her birinde birer tez hazırlanmıştır (*f*=1). Yüksek lisans tezleri Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (*f*=1), Özel Eğitim (*f*=1), Travma ve Afet Çalışmaları Uygulamalı Ruh Sağlığı (*f*=1), Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Psikiyatri (*f*=1), Hemşirelik ve Psikiyatri Hemşireliği (*f*=1) ana bilim dallarında yer almaktadır. Doktora düzeyinde ise Psikolojiye (*f*=1) ek olarak Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği (*f*=1) ile Radyo Televizyon ve Sinema (*f*=1) ana bilim dallarında birer tez bulunmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Şekil 3. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların amaç ve konularına göre dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde araştırmaların büyük çoğunluğunun sinematerapi ya da sinematerapi bileşeni içeren müdahalelerin psikolojik, sosyal veya davranışsal değişkenler üzerindeki etkisini belirlemeye yöneldiği görülmektedir (*f*=12). Deneyim ve işleyiş mekanizmasını belirlemeyi amaçlayan üç; müdahale/model geliştirme ve film çözümlemeye odaklanan iki araştırma bulunmaktadır.

Şekil 4. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların üniversitelere göre dağılımı

Şekil 4'te incelenen 17 sinematerapi tezinin 12 üniversitede hazırlandığı görülmektedir. Tezlerin 14'ü yüksek lisans, 3'ü doktora düzeyindedir. 4 yüksek lisans tezi ve 1 doktora tezi

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

olmak üzere en fazla tez Orta Doğu Teknik Üniversitesinde hazırlanmıştır (*f*=5). Bu üniversiteyi Bahçeşehir Üniversitesi izlemekle birlikte bu üniversitede sadece yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (*f*=2). Diğer 10 üniversitenin her birinde birer tez bulunmaktadır. Yalnızca yüksek lisans tezi bulunan üniversiteler İstanbul Medeniyet (*f*=1), İstanbul Okan (*f*=1), Düzce (*f*=1), İstanbul Bilgi (*f*=1), Atatürk (*f*=1), Ege (*f*=1), Üsküdar (*f*=1) ve İstanbul (*f*=1) üniversiteleridir. Doktora tezleri ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi (*f*=1), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi (*f*=1) ve Mersin Üniversitesinde (*f*=1) hazırlanmıştır. Böylece tezlerin en büyük bölümü Orta Doğu Teknik Üniversitesinde toplanırken (5/17), çalışmaların geri kalanı 11 farklı üniversiteye dağılmaktadır.

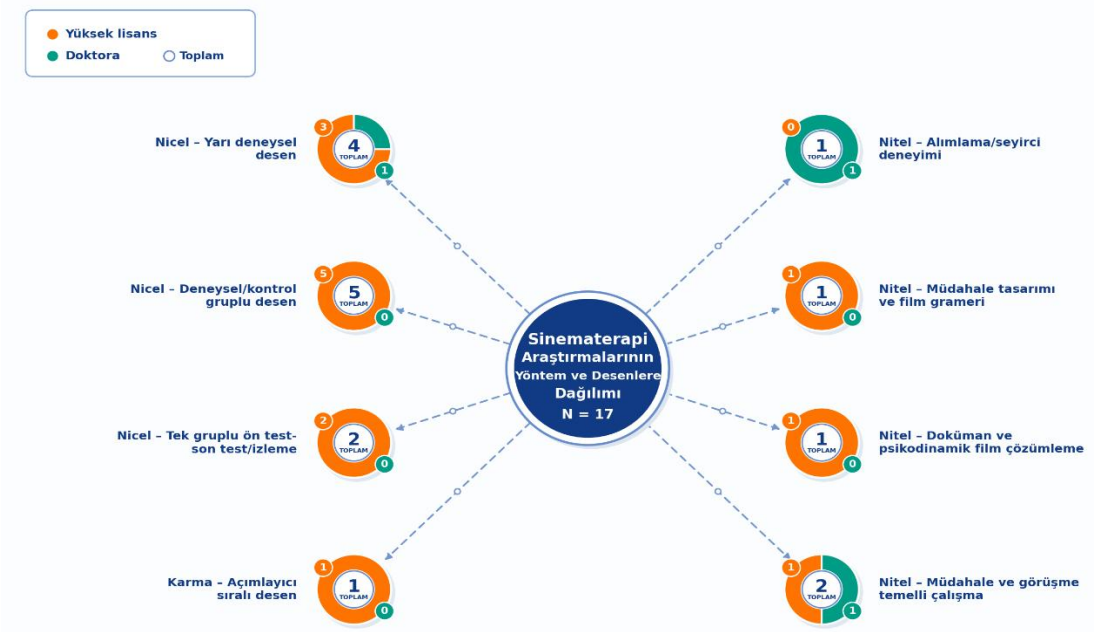

Şekil 5. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların yöntem ve desenlerine göre dağılımı

Şekil 5'te yer alan 17 sinematerapi tezinin 11'inde nicel (%64,7), 5'inde nitel (%29,4) ve 1'inde karma yöntem (%5,9) kullanıldığı görülmektedir. Nicel araştırmalar içinde en sık kullanılan desen, deneysel/kontrol gruplu desendir (*f*=5); bu çalışmaların tamamı yüksek lisans tezidir. 3 yüksek lisans ve 1 doktora tezinde olmak üzere yarı deneysel desen dört tezde kullanılmıştır. Tek gruplu ön test–son test/izleme deseni ise iki yüksek lisans tezinde yer almaktadır. Karma yöntemle yürütülen tek çalışma, açımlayıcı sıralı desende hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir. Nitel çalışmaların 1 yüksek lisans, 1 doktora olmak üzere ikisi müdahale ve görüşme temelli olarak yürütülmüştür. Diğer üç nitel desenin her biri birer tezde görülmektedir. Alımlama/seyirci deneyimi doktora tezinde; müdahale tasarımı ve film grameri ile doküman ve psikodinamik film çözümlemesi ise yüksek lisans tezlerinde kullanılmıştır. Tez türüne göre incelendiğinde 14 yüksek lisans tezinin 10'u nicel, 3'ü nitel, 1'i karma yöntemlidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Üç doktora tezinin biri nicel yarı deneysel, ikisi nitel desendedir. Bu dağılım, incelenen tezlerde nicel desenlerin, özellikle de deneysel/kontrol gruplu çalışmaların en sık tercih edilen yaklaşım olduğunu göstermektedir.

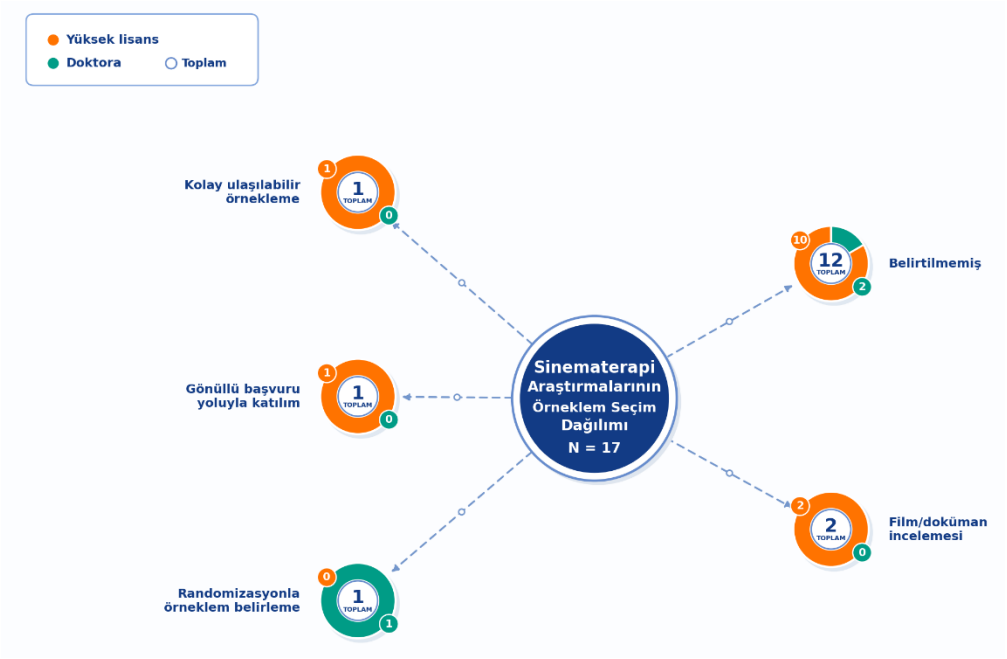

Şekil 6. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların örneklem seçim yöntemine göre dağılımı

Şekil 6 incelendiğinde 17 sinematerapi tezinin 12'sinde örneklem seçim yönteminin belirtilmediği görülmektedir. Bu tezlerin 10'u yüksek lisans, 2'si doktora düzeyindedir. Dolayısıyla örneklem seçimine ilişkin bilgi, tezlerin %70,6'sında yer almamaktadır. Yöntemi belirtilen çalışmalar arasında kolay ulaşılabilir örnekleme yüksek lisans tezinde (f=1), gönüllü başvuru yoluyla katılım yüksek lisans tezinde (f=1) ve randomizasyonla örneklem belirleme doktora tezinde (f=1) kullanılmıştır. Bu kategorilerin her biri toplam tezlerin %5,9'unu oluşturmaktadır. Ayrıca iki yüksek lisans tezinde (f=2) çalışma nesnesi katılımcılar yerine film veya dokümanlardır. Tez türlerine göre değerlendirildiğinde, 14 yüksek lisans tezinin 10'unda örneklem seçim yöntemi belirtilmemiş; birinde kolay ulaşılabilir örnekleme, birinde gönüllü başvuru yoluyla katılım bildirilmiş, ikisinde ise film/doküman incelemesi yapılmıştır. Üç doktora tezinin ikisinde örneklem seçim yöntemi belirtilmezken birinde randomizasyon kullanılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

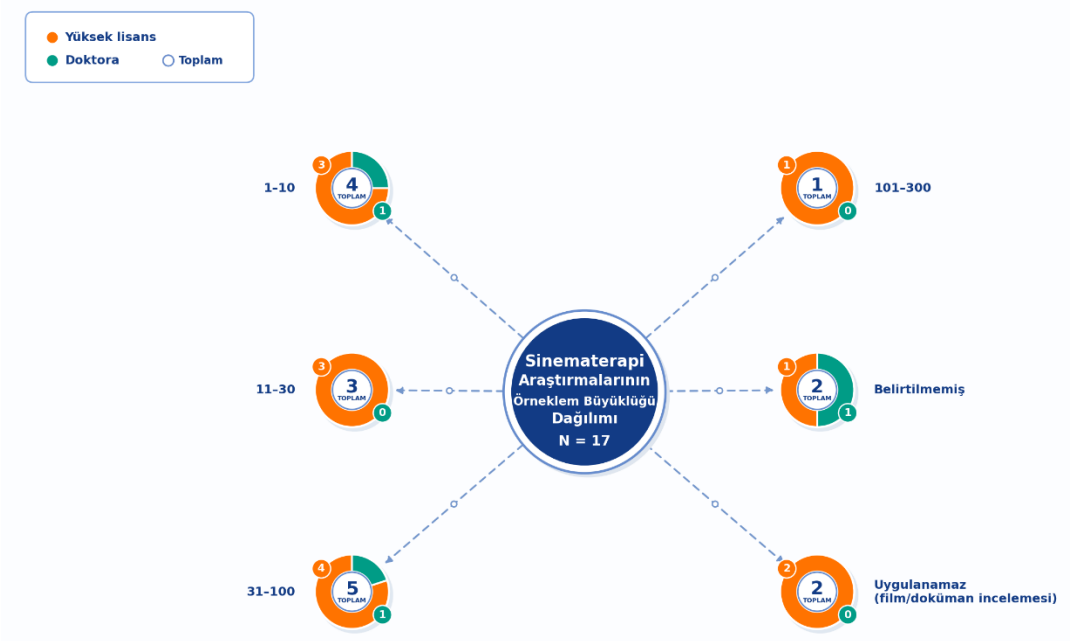

Şekil 7. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı

Şekil 7'ye göre sinematerapiye ilişkin yapılan lisansüstü araştırmalarda en sık tercih edilen örneklem büyüklüğü 31-100 kişi aralığıdır (*f*=5). Bunu 1-10 kişi (*f*=4) ve 11-30 kişi (*f*=3) aralıkları izlemektedir. Yalnızca bir araştırmada örneklem büyüklüğü 100 kişinin üzerindedir. İki araştırmada katılımcı sayısı belirtilmemiş, iki çalışma ise film/doküman incelemesi olarak yürütülmüştür.

Şekil 8. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların katılımcı/çalışma grubu ve inceleme nesnesine göre dağılımı

Tablo 8'e göre çalışmalar farklı yaş ve özelliklerdeki gruplarla yürütülmüştür. Ortaokul öğrencileri (*f*=3) ile lise öğrencileri/ergenler (*f*=3) en sık incelenen gruplardır. Bu grupları üniversite

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

öğrencileri (*f*=2), psikotik/şizofreni hastaları (*f*=2) ve film/dokümanlar (*f*=2), ilkokul öğrencileri (*f*=1), klinik olmayan yetişkinler (*f*=1), ebeveynler (*f*=1), alkol bağımlılığı olan bireyler (*f*=1) ve göçmen izleyiciler (*f*=1) takip etmektedir.

Şekil 9. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı

Şekil 9'a göre lisansüstü araştırmalarda en sık psikolojik ölçekler kullanılmıştır (*f*=11). Bu ölçme aracını kişisel veya sosyodemografik bilgi formları (*f*=8), görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme formları (*f*=4) takip etmektedir. Daha sınırlı olarak anketler (*f*=1), film özdeşleşme (*f*=1) ve hatırlama araçları (*f*=1), cümle tamamlama testi (*f*=1), film grameri (*f*=1), uzman değerlendirmesi (*f*=1) ile doküman (*f*=1) ve film materyallerinden (*f*=1) yararlanılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

Şekil 10. Sinematerapiye ilişkin araştırmaların veri analiz tekniklerine göre dağılımı

Şekil 10'da incelenen 17 sinematerapi araştırmasında kullanılan veri analiz teknikleri gösterilmektedir. Araştırmalarda birden fazla teknik kullanılabildiği için toplam teknik kullanım sıklığı 29'dur. Bu nedenle şekildeki frekanslar araştırma sayısını değil, tekniklerin kaç kez kullanıldığını ifade etmektedir. Kullanımların 24'ü yüksek lisans, 5'i doktora tezlerinde yer almaktadır.

En sık kullanılan teknik, dört yüksek lisans tezinde yer alan Wilcoxon işaretli sıralar testidir (f=4). Bu analizi Mann–Whitney U testi (f=2), ki-kare testi (f=2), ANOVA (f=2), adları belirtilmeyen non-parametrik testler (f=2), içerik analizi (f=2) ve analiz tekniği belirtilmemiş uygulamalar (f=2) takip etmektedir. Ki-kare testi ile içerik analizinin her biri bir yüksek lisans

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ve bir doktora tezinde kullanılmıştır; diğer dört tekniğin ikişer kullanımı da yüksek lisans tezlerindedir. Bu analizleri ise Friedman testi (*f*=1), Pearson korelasyon analizi (*f*=1), bağımsız örneklem t testi (*f*=1), tekrarlı ölçümlerde iki yönlü ANOVA (*f*=1), t testi/bağımlı örneklem t testi (*f*=1), Tukey post-hoc testi (*f*=1), regresyon analizi (*f*=1), betimsel analiz (*f*=1), frekans analizi (*f*=1), nitel analiz (*f*=1), film grameri analizi (*f*=1), psikodinamik film çözümlemesi (*f*=1) ve anlamlama/yorumlayıcı analiz (*f*=1) olarak sayılabilir. Bu tekniklerden bağımsız örneklem t testi, tekrarlı ölçümlerde iki yönlü ANOVA ve anlamlama/yorumlayıcı analiz doktora tezlerinde; diğerleri yüksek lisans tezlerinde yer almaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, sinematerapiye ilişkin 2007-2025 yılları arasında hazırlanmış 14 yüksek lisans ve üç doktora tezi incelenmiştir. Tezler sayıca en fazla 2025 yılında yayımlanmış olmakla birlikte ilk araştırma mükemmeliyetçilik ve ilişkili şemalar üzerine 2007 yılında yapılmıştır (Aka, 2007). Lisansüstü araştırmalar en yüksek sayıya 2025 yılında ulaşmakla birlikte bu tezler; ergenlerin umut ve iyimserliği, yetişkinlerin erken dönem uyum bozucu şemaları, özel yetenekli öğrencilerin arkadaşlık ilişkileri ve erkek ergenlerin öfkesi gibi farklı konularda yapılmıştır. Bu araştırmalardaki konuların dağılımı incelendiğinde, sinematerapinin farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek incelendiği söylenebilir (Balbay, 2025; Doğan, 2025; Sarı, 2025; Ucuz Torunoğlu, 2025). Bu araştırmalar sinematerapinin ülkemizde yeni tanınan bir yöntem olmakla birlikte araştırmalarda yıllar içerisinde düzenli bir artış yaşandığı söylenemez. Ayrıca bu araştırmaların daha çok yüksek lisans düzeyinde kaldığı ve daha profesyonel çalışmaların ortaya konulduğu doktora düzeyindeki araştırmaların sınırlı olduğu bu sebeple bu yöntemin ülkemizde geliştirilmesi ve tanınması için araştırma sayılarının artırılması gerektiği söylenebilir.

İncelenen lisans üstü araştırmalar 12 üniversite ve 11 farklı ana bilim dalına dağılmaktadır. En fazla araştırma Orta Doğu Teknik Üniversitesinde ve Psikoloji Ana Bilim Dalında hazırlanmakla birlikte eğitim, danışmanlık, hemşirelik, psikiyatri ve sinema alanlarında da araştırmaların bulunması, bu yöntemin farklı disiplinlerin de araştırma konusu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte araştırmaların farklı üniversitelerde ve ana bilim dallarında da yaygınlaştırılması gerektiği söylenebilir.

Araştırma kapsamında incelenen lisans üstü tezlerin en çok Psikoloji Ana Bilim Dalında hazırlanması, sinematerapinin ağırlıklı olarak psikolojik müdahale bağlamında araştırıldığını ancak başka alanlarda da çeşitli tezler yapılmış olmasından hareketle de bunların sadece bu alanla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Farklı alanlardaki araştırmalar arasında ruh sağlığı

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ve hastalıkları hemşireliği alanında erkek ergenlerin öfkesine odaklanan bir çalışma (Sarı, 2025), radyo, televizyon ve sinema alanında ise göçmenlerin film izleme deneyimlerini inceleyen çalışma (Doğaner, 2023) sayılabilir. Bu örneklerde sinemateraپinin veya sinemateraپi bileşeni içeren bir programın belirli değişkenlerle ilişkisi incelemiştir. Bu araştırmalardan hareketle bu yöntemin hem bir müdahale hem de seyirci deneyimini inceleme amacıyla kullanıldığı söylenebilir.

Tezlerin büyük bölümü, sinemateraپiyi veya sinemateraپi bileşeni içeren müdahaleleri psikolojik, sosyal ya da davranışsal değişkenler açısından incelemeyi amaçlamaktadır (Buzrul Sönmez, 2019; Günay, 2017; Özmen, 2022; Pur, 2009; Tekin, 2011; Ucuz Torunoğlu, 2025). Deneyim ve işleyiş süreçleri ile müdahale geliştirme ve film çözümlemesine odaklanan araştırmalar ise daha sınırlı düzeydedir. Araştırma kapsamında incelenen tezler farklı anabilim dallarında da yapılmış olmakla birlikte bu araştırmalar içerisinde eğitim bilimleri alanında yapılan araştırmalar ise oldukça sınırlıdır. İlgili ana bilim dalları incelendiğinde rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında 2 yüksek lisans tezi, eğitim bilimleri alanında 2 yüksek lisans tezi ve özel eğitim alanında 1 yüksek lisasn tezi ile sınırlı olup 17 tezin sadece 5 tanesinin bu alanda olduğu söylenebilir.

Bu tezler incelendiğinde rehberlik ve psikolojik danışma alanında Doğan (2025), pozitif psikoloji temelli sekiz oturumluk sinemateraپi psikoeğitim programına katılan ergenlerin umut ve iyimserlik puanlarında kontrol grubuna göre olumlu değişim olduğunu raporlamıştır. Kavi (2021) ise üçüncü sınıf öğrencilerinin kardeş ilişkilerini incelemiş; deney grubunda uygulama öncesi ve sonrası arasında fark bulmasına rağmen deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark saptamamıştır. Bu iki tez, filmlerin psikolojik danışma süreçlerinde farklı amaçlarla kullanılabildiğini, ancak sonuçların her uygulamada aynı yönde ortaya çıkmadığını göstermektedir. Eğitim bilimleri alanında ise Çetin (2022), sinema/video destekli psikolojik danışma uygulamasından sonra ortaokul öğrencilerinin kendini ifade etme ve iletişim kurmaya isteklilik gibi iletişim becerilerinde gelişme bildirmiştir. Koyuncu Aldemir (2022) ise özel yetenekli çocukların ebeveynlerine yönelik film temelli bir programda ebeveyn farkındalığı ve yetkinliğinin bazı alt boyutlarında anlamlı değişimler saptamıştır. Eğitim bilimleri kapsamındaki bu çalışmalar, biri öğrencilerle diğeri ebeveynlerle yürütülmüş olmak üzere, filmlerin eğitim ortamlarında farklı hedef gruplar için kullanılabileceğine ilişkin örnekler sunmaktadır. Özel eğitim alanında ise Balbay (2025), özel yetenekli öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini geliştirmek amacıyla bibliyoterapi ve sinemateraپi programlarını ayrı müdahale gruplarında incelemiş ve her iki grupta olumlu sonuçlar bildirilmiştir. Bu sonuçlar özel eğitimde

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

film temelli etkinliklerin araştırılmaya değer olduğu kanaati uyandırmaktadır. Eğitim alanında yapılan bu araştırmalar ağırlıklı olarak film temelli müdahalelerin belirli sosyal ve duygusal değişkenlerle ilişkisine odaklanmakta ancak öğrencilerin filmlerdeki karakterleri, davranışları ve iletileri eleştirel olarak nasıl değerlendirdiklerini doğrudan değerlendiren bir eğitim araştırması bulunmamaktadır.

Filmler geniş kitlelere ulaşabilen ve görsel anlatım yoluyla güçlü duygusal tepkiler oluşturabilen medya ürünleridir. Yapılan araştırmalarda filmlerin belirli yardım davranışlarını kullanma sıklığını artırma (Stamkou vd., 2023) gibi olumlu katkılarının yanı sıra filmlerdeki sigara kullanım görüntülerinin ergenlerin sigaraya başlama olasılığını artırdığı (Dalton vd., 2003) ve sigaranın yaygınlığına ilişkin algılarını geliştirdiği (Primack vd., 2014) yönünde olumsuz etkileri de raporlanmıştır. Bu bulgular filmlerin etkilerini kişilere göre farklılaşabildiğini bu sebeple filmlerin içeriğinin izleyici tarafından nasıl yorumlandığının incelenmesi gerektiğine çeşitli araştırmalarla da ortaya konulmuştur (Aka, 2007; Eğeci, 2010; Kaçmaz, 2011; Şendikici, 2011). Buradan hareketle sadece eğitim alanında yararlı filmlerin seçimi değil öğrencilerin bir karakterin davranışının sonuçları, hangi davranışların özendirildiği, olayın kimin bakış açısından anlatıldığı ve aynı sahnenin başka nasıl yorumlanabileceği gibi konularda tartışmalar yaparak filmlerdeki olumlu ve olumsuz temsilleri değerlendirebilme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamalara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Nitekim UNESCO'nun (2021) öğrenme hedefleri arasında da filmlerdeki kodların çözümlenmesi sayılmaktadır. Bu kapsamda eğitim bilimleri alanında; Türkçe eğitimi, rehberlik ve özel eğitim alanlarında film tartışmalarıyla öğrencilerin edilgen bir şekilde film izlemeleri yerine eleştirel izleme, karakterlerle özdeşleşme ve davranışların sonuçlarını tartışma ve değerlendirme süreçlerini ölçen yeni araştırmalar yapılması önerilebilir. Böylece film temelli uygulamaların öğretim programının hedeflediği dil becerilerinin gelişimine odaklanılması sağlanabilir. Bununla birlikte ayrıca Türkçe dersinde Dinleme/İzleme Atölyesi kapsamında yapılandırılmış film çözümleme etkinlikleri yaparak öğrencilerin eleştirel izleme, çıkarım yapma, filmdeki görsel iletileri çözümlemeleri sağlanarak bu atölyelerle öğrencilerin gelişimine katkı sağlanabilir.

Araştırmada incelenen tezler içersinde yöntem bakımından nicel araştırmalar, nitel ve karma yöntemli araştırmalardan fazladır. Nicel yaklaşıma Doğan (2025) ve Sarı'nın (2025) müdahale çalışmaları; nitel yaklaşıma Eğeci'nin (2010), karma yönteme ise Balbay'ın (2025) araştırması örnek oluşturmaktadır. Nicel tezlerde deneysel veya kontrol gruplu ve yarı deneysel desenler öne çıkmaktadır (Kavi, 2021; Sarı, 2025). Veri toplamada psikolojik ölçeklerin, veri

ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

analizinde ise Wilcoxon işaretli sıralar testinin en sık kullanılması, incelenen tezlerde ölçülen değişkenler üzerinden müdahale öncesi ve sonrası karşılaştırmalara ağırlık verildiğini düşündürmektedir (Doğan, 2025; Kavi, 2021; Ucuz Torunoğlu, 2025). Bununla birlikte tezler farklı desenler, katılımcı grupları ve analiz yolları içerdiğinden, bu yöntemsel dağılımdan hareketle sinemateraپinin etkililiği hakkında ortak bir sonuç çıkarılamaz. Nitekim Ucuz Torunoğlu (2025) incelenen şema boyutlarının yalnızca birinde anlamlı değişim bulurken; Kavi (2021), deney ve kontrol grupları arasında kardeş ilişkileri bakımından anlamlı fark saptamamıştır. Bu bulgular, sinemateraپiye yönelik yapılan uygulamaların sonuçlarının incelenen değişkene ve araştırma desenine göre farklılaştığını göstermektedir. Yapılacak araştırmalarda uygulama sürecinin detaylıca tanımlanması, uygun karşılaştırma gruplarının kullanılması ve sonuçlara ilişkin yapılan ölçümlerin değerlendirilmesinin bu yöntemin eğitim alanında etkin bir şekilde kullanımına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Araştırmaların çalışma grupları da çeşitlilik göstermektedir. Ortaokul öğrencileri (Doğan, 2025), lise öğrencileri ve ergenler (Sarı, 2025) en sık incelenen gruplardır. Bunların yanında üniversite öğrencileri (Aka, 2007), psikotik bozukluğu veya şizofrenisi olan bireyler (Tekin, 2011), özel yetenekli çocukların ebeveynleri (Koyuncu Aldemir, 2022), klinik olmayan yetişkinler (Ucuz Torunoğlu, 2025), alkol bağımlılığı olan bireyler (Pur, 2009) ve göçmen izleyiciler (Doğaner, 2023) araştırmalarda kullanılan örneklemlerdir. Örneklem büyüklüğü bildirilen katılımcı araştırmalarında en sık 31-100 kişi aralığına rastlanmıştır. Yalnızca Pur'un (2009) araştırmasında katılımcı sayısı 100'ün üzerindedir. Bu dağılım, sinemateraپiye ilişkin araştırmaların farklı yaş ve özelliklerdeki gruplarda gerçekleştirildiğini ancak çoğunun sınırlı örneklemlerle yürütülmesinden hareketle sonuçların daha geniş gruplarla yapılacak araştırmalarla desteklenmesi gerektiği söylenebilir.

İncelenen tezlerdeki en belirgin raporlama eksikliği, 12 tezde (%70,6) örneklem seçim yönteminin belirtilmemesidir. Buna karşılık Koyuncu Aldemir (2022) ve Ucuz Torunoğlu'nun (2025) tezlerinde katılımcılara ulaşma süreci, Sarı'nın (2025) tezinde ise örneklemin randomizasyonla belirlendiği açıklanmıştır. Ayrıca iki tezde katılımcı sayısı, iki analiz kullanımında ise tekniğin adı bildirilmemiştir. Sonuç olarak sinemateraپiye ilişkin lisansüstü araştırmaların, çalışma grupları bakımından çeşitlilik gösterdiği, yapılan çalışmaların özellikle örneklem seçimi ve veri analiz sürecinin açık raporlanması açısından geliştirilmesi gereken bir örüntü sunduğu söylenebilir. Bu nedenle yapılacak araştırmalarda örneklem seçim sürecinin, katılımcı sayısının ve veri analiz tekniklerinin açık biçimde raporlanması, çalışmaların değerlendirilebilirliğini ve karşılaştırılabilirliğini artıracaktır.

İncelenen tezlerden hareketle sinematerapinin farklı örneklem düzeylerinde öğrencilerle farklı amaçlarla çalışıldığı ancak tezlerin büyük çoğunluğunda örneklem seçim yöntemleri belirtilmemiştir. Yapılacak araştırmalarda araştırma katılımcılarının açıkça raporlanması, fizmlerle ilgili tartışmaların yapılması ve araştırma sürecinin detaylıca tanımlanmasının yönteme ilişkin etkilerin daha net olarak ortaya çıkmasına katkı sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aka, B. T. (2007). *The effect of cinematherapy on perfectionism and related schemas* [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi].

Balbay, C. (2025). *Özel yetenekli öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini geliştirmede bibliyoterapi ve sinematerapinin etkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Düzce Üniversitesi].

Berg-Cross, L., Jennings, P., & Baruch, R. (1990). Cinematherapy: Theory and application. *Psychotherapy in Private Practice, 8*(1), 135-156. https://doi.org/10.1300/J294v08n01_15

Buzrul Sönmez, S. (2019). *Sinematerapi ve filmlerin psikodinamik yorumlanmasının bağımlılık tedavisi ve eğitimlerde kullanılması* [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi].

Çetin, Ç. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin iletişim becerilerine sinema/video destekli psikolojik danışmanın etkisi* [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi].

Dalton, M. A., Sargent, J. D., Beach, M. L., Titus-Ernstoff, L., Gibson, J. J., Ahrens, M. B., Tickle, J. J., & Heatherton, T. F. (2003). Effect of viewing smoking in movies on adolescent smoking initiation: A cohort study. *The Lancet, 362*(9380), 281-285. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(03)13970-0

Doğan, H. (2025). *Pozitif psikoloji temelli sinematerapi psikoeğitim programının ergenlerin umut ve iyimserlik düzeylerine etkisi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi].

Doğaner, S. K. (2023). *Sinematerapi bağlamında göç psikolojisi ve seyirci deneyimleri* [Doktora tezi, Mersin Üniversitesi].

Eğeci, İ. S. (2010). *Utilizing cinematherapy to improve relationship satisfaction: A qualitative study* [Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi].

Günay, C. (2017). *Şizofreni hastalarında sanat terapi uygulamasının pozitif ve negatif belirtiler ile aleksitimi düzeyine etkisi* [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi].

Kaçmaz, L. B. (2011). *The differentiation of emotions of shame and guilt in adolescents with maternal breast cancer* [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi].

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Nobel Yayın Dağıtım.

Kavi, C. (2021). *Sinematerapinin 3. sınıf öğrencilerinin kardeş ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi].

Koyuncu Aldemir, C. (2022). *Sineterapi tekniğinin özel yetenekli çocukların ebeveynlerinin farkındalıklarına ve ana-babalık yetkinliğine etkisi ve sineterapi tekniğine ilişkin ebeveyn görüşleri* [Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi].

Kupersmidt, J. B., Scull, T. M., & Austin, E. W. (2010). Media literacy education for elementary school substance use prevention: Study of media detective. *Pediatrics, 126*(3), 525–531. https://doi.org/10.1542/peds.2010-0068

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye yüzyılı maarif modeli ortaokul Türkçe dersi öğretim programı*. https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programtur5678Onayli.pdf

Özmen, D. (2022). *Salgın temalı filmlerin Covid-19 pandemisinin etkileriyle baş etmede ruhsal açıdan destekleyici bir müdahale aracı olarak önerilmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi].

Primack, B. A., Douglas, E. L., Land, S. R., Miller, E., & Fine, M. J. (2014). Comparison of media literacy and usual education to prevent tobacco use: A cluster-randomized trial. *Journal of School Health, 84*(2), 106–115. https://doi.org/10.1111/josh.12130

Pur, İ. G. (2009). *Cinematherapy for alcohol dependent patients* [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi].

Sacilotto, E., Salvato, G., Villa, F., Salvi, F., & Bottini, G. (2022). Through the looking glass: A scoping review of cinema and video therapy. *Frontiers in Psychology, 12*, Article 732246. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.732246

Sarı, E. (2025). *Lise birinci sınıf erkek ergenlerin öfke düzeylerine sinematerapinin etkisi: Yarı deneysel bir çalışma* [Doktora tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi].

Sharp, C., Smith, J. V., & Cole, A. (2002). Cinematherapy: Metaphorically promoting therapeutic change. *Counselling Psychology Quarterly, 15*(3), 269-276. https://doi.org/10.1080/09515070210140221

Stamkou, E., Brummelman, E., Dunham, R., Nikolic, M., & Keltner, D. (2023). Awe sparks prosociality in children. *Psychological Science, 34*(4), 455-467. https://doi.org/10.1177/09567976221150616

Sözbilir, M., & Kutu, H. (2008). Development and Current Status of Science Education Research in Turkey. *Essays in Education* [Special issue], 1-22.

Sözbilir, M., Güler, G., & Çiltaş, A. (2012). Türkiye'de matematik eğitimi araştırmaları: Bir içerik analizi çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(1), 565-580.

Sözbilir, M., Kutu, H., & Yaşar, M. D. (2012). Science education research in Turkey: A content analysis of selected features of papers published. J. Dillon, D. Jorde (Eds). *The World of Science Education: Handbook of Research in Europe* (pp.341374). Rotterdam: Sense Publishers.

Şendikici, S. (2011). *The effect of cinematherapy on self-perception among adolescents: Applications in clinical and non-clinical samples* [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi].

Tannous Haddad, L., & Shechtman, Z. (2019). Movies as a therapeutic technique in school-based counseling groups to reduce parent–adolescent conflict. *Journal of Counseling & Development, 97*(3), 306–316. https://doi.org/10.1002/jcad.12270

Tekin, K. (2011). *Psikotik hastalarda sinematerapi yönteminin aleksitimi düzeyi üzerine etkisi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].

Ucuz Torunoğlu, G. (2025). *Klinik olmayan örneklemde grup sinematerapi uygulamalarının erken dönem uyum bozucu şemalar üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Okan Üniversitesi].

UNESCO. (2021). *MIL MOOC Module 17, E2: Photo, film and visual literacy* [Eğitim materyali]. https://www.unesco.org/archives/multimedia/document-6191

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LOGIC AND DIALECTIC IN MEDIEVAL ARMENIAN PHILOSOPHY: THE LEGACY OF THE HELLENISING SCHOOL AND ITS CONTEMPORARY RELEVANCE

Prof. Dr. Hrant Sahakyan
Yerevan State University, Faculty of Philosophy and Psychology, Department of History of Philosophy and Logic, Yerevan, Armenia

ABSTRACT

Armenian philosophical thought possesses a long and distinctive tradition in which logic occupied a central place. From the early medieval period, Armenian scholars translated, commented on and adapted the logical works of Aristotle, Porphyry and the Neoplatonic commentators, creating a rich intellectual heritage that connected the Armenian world with Greek, Syriac and Byzantine learning. The so-called Hellenising School played a decisive role in this process by developing a precise philosophical vocabulary and translation techniques that shaped Armenian scholarly language for centuries. Figures such as David the Invincible contributed original reflections on definition, classification and the nature of philosophy itself. This study examines the foundations of logic and dialectic in medieval Armenian philosophy, focusing on the contribution of the Hellenising School, and considers the relevance of this heritage for contemporary philosophical and educational practice. The research is based on a close reading of primary texts in classical Armenian, including translations and commentaries on the Categories, On Interpretation and the Prior Analytics, as well as later medieval treatises used in monastic schools. These texts are analysed in relation to their Greek sources and to broader developments in late antique and medieval logic. Particular attention is given to theories of definition, the doctrine of universals, syllogistic reasoning and the role of logic in theological debate and scriptural interpretation. The analysis shows that Armenian thinkers did not merely transmit ancient logic but adapted it creatively, developing distinctive interpretations of predication and of the relationship between language and reality. Logic functioned as a foundation for the entire curriculum and as an instrument of critical reasoning. The study argues that this tradition offers valuable resources for contemporary discussions of argumentation, critical thinking education and the history of philosophical terminology.

Keywords: Armenian philosophy, history of logic, Hellenising School, Aristotelian tradition, dialectic, medieval philosophy

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

FREEDOM, RESPONSIBILITY AND THE COMMON GOOD IN POST-INDEPENDENCE ARMENIAN POLITICAL THOUGHT

Dr. Ani Vardanyan, Assoc. Prof. Dr. Armen Ghukasyan
Yerevan State University, Faculty of Philosophy and Psychology, Department of Social Philosophy and Ethics, Yerevan, Armenia
Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan, Faculty of History and Law, Department of Philosophy and Logic, Yerevan, Armenia

ABSTRACT

The collapse of the Soviet Union and the restoration of Armenian independence opened a new phase in the development of political philosophy in Armenia. Thinkers, intellectuals and public figures were confronted with fundamental questions concerning the nature of freedom, the legitimacy of political authority, the relationship between the individual and the nation, and the moral foundations of a just society. These debates took place in a context marked by war, economic hardship, emigration, unresolved historical trauma and successive waves of political mobilisation, all of which gave ethical reflection a pressing and practical character. This study explores the ethical dimensions of contemporary Armenian political philosophy, focusing on how the concepts of freedom, responsibility and the common good have been articulated and contested since independence. The research employs conceptual and hermeneutic analysis of philosophical writings, essays, public lectures and political manifestos produced by Armenian scholars and intellectuals, situating them in relation to classical liberal, republican and communitarian traditions as well as to the legacy of Armenian national thought. The analysis identifies several major lines of discussion. One emphasises individual rights, civil liberties and the rule of law as the ethical core of democratic transition. Another stresses collective memory, national solidarity and duties towards the community, often shaped by the experience of genocide and conflict. A third seeks to reconcile these perspectives through ideas of civic virtue and responsible citizenship. The study shows that Armenian political thought has been characterised by a persistent tension between universal moral principles and particular historical obligations. It argues that a productive synthesis is possible through an ethics of shared responsibility that grounds national belonging in democratic participation, respect for human dignity and openness to dialogue.

Keywords: political philosophy, ethics, Armenian thought, freedom, common good, civic responsibility

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ATTENTION, AWARENESS AND THE SELF: COMPARATIVE PERSPECTIVES FROM YOGA, NYAYA AND BUDDHIST PHILOSOPHIES OF MIND

Prof. Dr. Sanjay Mukherjee, Dr. Lakshmi Iyer, Arvind Rao
University of Calcutta, Faculty of Arts, Department of Philosophy, Kolkata, India
University of Hyderabad, School of Humanities, Department of Philosophy, Hyderabad, India

ABSTRACT

Mindfulness has become a widely discussed concept in psychology, medicine and education, where it is often presented as a technique for reducing stress and improving well-being. In this popular usage, however, its deep philosophical roots in Indian traditions are frequently simplified or overlooked. Classical Indian philosophy developed sophisticated theories of attention, awareness and consciousness, together with competing accounts of the self and its relation to mental states. These theories emerged through centuries of debate between schools that disagreed fundamentally about whether consciousness is intrinsically self-revealing, whether there exists a permanent self and how meditative practice transforms cognition. This study examines debates on mindfulness and consciousness in Yoga, Nyaya and Buddhist philosophies of mind, and considers their significance for contemporary discussions in philosophy and cognitive science. The research is based on textual and comparative analysis of classical sources, including the Yoga Sutras and their commentaries, Nyaya treatises on cognition and the self, and Buddhist Abhidharma and Yogacara texts dealing with mindfulness, attention and self-awareness. Key concepts such as smrti, citta, manas, sakshi and svasamvedana are analysed in their original contexts and compared with modern notions of attention, metacognition and phenomenal consciousness. The analysis shows that Yoga philosophy understands mindful attention as a means of stilling mental fluctuations and revealing a witnessing consciousness distinct from the mind. Nyaya defends a substantial self as the bearer of cognitions, while Buddhist thinkers explain awareness without recourse to an enduring self, emphasising momentary mental events and reflexive awareness. These positions offer contrasting yet complementary models of consciousness. The study argues that engaging seriously with these traditions can enrich contemporary research on mindfulness by clarifying conceptual assumptions and opening new avenues for cross-cultural philosophy of mind.

Keywords: mindfulness, consciousness, Indian philosophy, philosophy of mind, Buddhism, Yoga, Nyaya

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

NON-DUALISM AND THE PHILOSOPHY OF PHYSICS: REASSESSING VEDANTIC METAPHYSICS IN LIGHT OF QUANTUM THEORY

Dr. Vivek Menon, Assoc. Prof. Dr. Kavitha Krishnan
Jawaharlal Nehru University, School of Arts and Aesthetics, Centre for Philosophy, New Delhi, India

ABSTRACT

The relationship between Indian philosophical traditions and modern science has long attracted interest from philosophers, scientists and the wider public. Among these traditions, Advaita Vedanta, with its doctrine of non-dualism, has frequently been compared with developments in modern physics, particularly quantum theory, which challenged classical assumptions about objectivity, causality and the separation between observer and observed. Such comparisons, however, are often based on superficial analogies that neglect both the philosophical rigour of Vedantic thought and the technical content of physical theories. This study critically reassesses the metaphysics of Advaita Vedanta in light of interpretations of quantum theory, seeking to distinguish meaningful philosophical connections from misleading parallels. The research combines textual analysis of key Advaita sources, including the works of Shankara and later Advaita dialecticians, with an examination of major interpretations of quantum mechanics, such as the Copenhagen interpretation, relational approaches, many-worlds theories and views emphasising the role of information and observation. Central Vedantic concepts, including Brahman as non-dual consciousness, maya as the appearance of multiplicity and the distinction between levels of reality, are analysed alongside questions of measurement, entanglement and the status of physical reality in quantum theory. Methodological issues concerning the comparison of metaphysical systems and scientific theories are also addressed. The analysis shows that while quantum theory does not confirm Vedantic metaphysics, certain interpretations raise questions about the nature of reality and the role of consciousness that resonate with Advaita concerns. The doctrine of levels of reality, in particular, offers a useful framework for thinking about the relationship between empirical description and ultimate explanation. The study argues for a more careful and philosophically informed dialogue between Indian metaphysics and the philosophy of physics.

Keywords: Advaita Vedanta, non-dualism, philosophy of science, quantum theory, metaphysics, Indian philosophy

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MORAL OBJECTIVITY WITHOUT A SELF: RECONSIDERING ETHICAL REALISM IN THE MADHYAMAKA AND YOGACARA TRADITIONS

Dr. Arindam Chatterjee, Prof. Dr. Khalfan Al Rawahi
Jadavpur University, Faculty of Arts, Department of Philosophy, Kolkata, India
Sultan Qaboos University, College of Arts and Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Muscat, Oman

ABSTRACT

Moral realism, the view that there are objective moral facts independent of individual beliefs and attitudes, remains one of the central and most contested positions in contemporary metaethics. Debates on this question have mostly been conducted within Western philosophical frameworks, often presupposing particular conceptions of the self, agency and the metaphysics of value. Indian Buddhist philosophy, with its rejection of a permanent self and its analysis of phenomena as dependently arisen and empty of intrinsic nature, offers a radically different starting point that has received relatively little attention in metaethical discussion. This study rethinks moral realism through the perspectives of the Madhyamaka and Yogacara traditions of Indian Buddhist philosophy, asking whether and in what sense these traditions can accommodate moral objectivity. The research draws on primary texts by Nagarjuna, Chandrakirti, Shantideva, Vasubandhu and Dharmakirti, as well as on recent scholarship in Buddhist ethics and comparative philosophy. Key concepts such as dependent origination, the two truths, emptiness, karma and compassion are analysed in relation to central metaethical questions concerning the nature of moral facts, moral knowledge and moral motivation. The analysis suggests that Madhyamaka thought supports a form of conventional moral realism in which ethical truths are objective within the domain of conventional reality, even though they lack ultimate intrinsic existence. Yogacara perspectives, by contrast, emphasise the cognitive and experiential foundations of moral perception and the transformation of consciousness through practice. Both traditions ground ethical objectivity in the shared structure of suffering and the possibility of liberation rather than in mind-independent moral properties. The study argues that Buddhist philosophy offers a distinctive middle path between strong realism and anti-realism that can enrich contemporary metaethics.

Keywords: moral realism, Buddhist philosophy, metaethics, Madhyamaka, Yogacara, comparative ethics

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

JUSTICE, CONSULTATION AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN MODERN OMANI INTELLECTUAL DISCOURSE

Prof. Dr. Saleh Al Kindi, Dr. Zainab Al Hosni
Sultan Qaboos University, College of Arts and Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Muscat, Oman

ABSTRACT

Questions of social justice and ethical order have occupied a significant place in Omani intellectual life, shaped by the country's Ibadi religious heritage, its maritime and commercial history and the profound social transformations of the modern era. The Ibadi tradition, with its emphasis on moderation, consultation, accountability of rulers and moral integrity in public life, has provided an important framework for reflecting on the relationship between authority, community and individual responsibility. In recent decades, rapid economic development, urbanisation, education and the challenges of diversification have stimulated renewed reflection on how traditional ethical principles can guide contemporary social policy. This study examines conceptions of social justice and the ethical frameworks that underpin them in contemporary Omani thought. The research uses qualitative textual analysis of works by Omani scholars, jurists, educators and writers, as well as official documents, public sermons and intellectual journals that address issues of justice, welfare and civic responsibility. These sources are interpreted in relation to classical Ibadi thought and broader currents in modern Islamic and Arab philosophy. The analysis focuses on several key themes, including the principle of shura as a basis for participatory decision-making, the moral obligations of wealth and the role of zakat and endowments, the protection of vulnerable groups, and the balance between national unity and social diversity. The findings show that Omani thought tends to articulate social justice through a holistic ethical vision that combines religious values, communal solidarity and pragmatic governance, rather than through purely rights-based or market-based models. Emphasis on tolerance and coexistence is a recurring feature. The study argues that this tradition offers valuable insights for wider debates on ethics and social justice in the Gulf and the Muslim world.

Keywords: social justice, ethics, Omani thought, Ibadi tradition, shura, Islamic philosophy

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RATIONALITY AND REVELATION IN CLASSICAL AND CONTEMPORARY ISLAMIC PHILOSOPHY: DEBATES ON THE LIMITS OF REASON

Assoc. Prof. Dr. Mohammed Al Shukaili, Dr. Asma Al Rashdi, Hamad Al Saadi
Sultan Qaboos University, College of Arts and Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Muscat, Oman
University of Nizwa, College of Arts and Sciences, Department of Humanities, Nizwa, Oman

ABSTRACT

The relationship between reason and faith has been one of the most enduring and productive questions in the history of Islamic philosophy. From the classical period onwards, philosophers, theologians and mystics engaged in sophisticated debates about the scope and limits of rational inquiry, the interpretation of revealed texts and the possibility of harmonising philosophical demonstration with religious belief. These debates were not merely historical, as they continue to shape contemporary discussions about modernity, scientific knowledge, ethics and the role of religion in public life across the Muslim world. This study explores perspectives on reason, faith and modernity in Islamic philosophy, tracing key arguments from classical thinkers to contemporary scholars. The research is based on a critical reading of primary works by al-Kindi, al-Farabi, Ibn Sina, al-Ghazali and Ibn Rushd, alongside writings by modern reformist and contemporary thinkers who have sought to rethink the Islamic intellectual heritage in light of new challenges. The analysis focuses on theories of knowledge and demonstration, the hermeneutics of revelation, debates on causality and divine action, and the ethical and political implications of these positions. The study shows that classical Islamic philosophy developed a range of models for relating reason and revelation, from the Aristotelian confidence of the falasifa in demonstrative knowledge to al-Ghazali's critique of philosophical overreach and Ibn Rushd's defence of the compatibility of philosophy and religious law. Contemporary thinkers have drawn on these models to address questions of pluralism, human rights, scientific inquiry and educational reform. Sufi thinkers added a dimension by emphasising intuitive and experiential knowledge. The study argues that the Islamic philosophical tradition offers rich resources for constructive engagement with modernity, provided that its internal diversity and critical spirit are fully recognised and creatively interpreted.

Keywords: Islamic philosophy, reason and faith, modernity, epistemology, Ibn Rushd, al-Ghazali

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

VALUES EDUCATION AND THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN OMANI SCHOOLS: A PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS PERSPECTIVE

Assis. Prof. Dr. Badriya Al Habsi
Sultan Qaboos University, College of Education, Department of Curriculum and Instruction, Muscat, Oman

ABSTRACT

Education is a central arena in which societies transmit values, construct collective identities and prepare young people for citizenship. In Oman, the expansion of the modern education system has been closely linked to the national development project and to the effort to cultivate a shared identity that combines Islamic values, Arab heritage, local traditions and openness to the wider world. As globalisation, digital media and social change expose young Omanis to diverse cultural influences, questions about how education shapes identity and moral character have gained renewed importance. This study examines the interplay of philosophy, religion and education in the construction of national identity in Oman, focusing on values education in schools. A qualitative research design was adopted, combining analysis of curriculum documents and textbooks in Islamic education, social studies and citizenship education with semi-structured interviews with teachers, curriculum specialists and school administrators. Focus group discussions with secondary school students explored how young people understand and negotiate the values presented to them. The analysis was guided by philosophical perspectives on moral education, identity formation and the relationship between tradition and modernity. The findings revealed that the curriculum presents national identity as rooted in religious faith, loyalty to the homeland, respect for heritage and tolerance towards others, with particular emphasis on moderation and peaceful coexistence. Teachers saw themselves as moral guides but noted challenges in connecting abstract values to students' everyday experiences. Students generally embraced core values but also expressed desire for more critical discussion and engagement with global issues. Family and community expectations also shaped students' understanding of identity. The study concludes that integrating philosophical inquiry and dialogue into values education could strengthen identity formation by encouraging reflective rather than merely transmitted understanding of shared values.

Keywords: national identity, values education, philosophy of education, religion, citizenship, Oman

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

URBAN BELONGING AND ADAPTATION STRATEGIES OF RURAL-TO-URBAN MIGRANTS IN ALMATY AND ASTANA

Assoc. Prof. Dr. Gulmira Baigabylova, Dr. Arman Seitkazy
Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Sociology and Social Work, Almaty, Kazakhstan
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

Internal migration from rural areas and small towns to major cities has become one of the most significant social processes in post-independence Kazakhstan. Economic restructuring, the decline of agricultural employment, the concentration of investment in urban centres and the relocation of the capital have encouraged large numbers of people, particularly young adults, to move to Almaty and Astana in search of education, work and better living conditions. While migration offers opportunities for social mobility, it also confronts migrants with challenges related to housing, employment, access to services and social acceptance. This study investigated the processes of social integration and the adaptation strategies of rural-to-urban migrants in Almaty and Astana, and examined the policy responses of state and municipal institutions. A mixed-methods approach was used, combining a survey of internal migrants living in different districts of both cities with in-depth interviews with migrants, local residents, community leaders, employers and officials responsible for social and migration policy. The survey explored employment conditions, housing situation, registration status, social networks, participation in community life and sense of belonging, while interviews examined everyday experiences of adaptation and perceptions of discrimination. Policy documents and municipal programmes were also analysed. The findings showed that many migrants settled in peripheral and informal neighbourhoods with limited infrastructure and faced difficulties obtaining official registration, which restricted access to healthcare, education and social benefits. Kinship and regional networks played a crucial role in finding housing and work, but sometimes reinforced social segregation. Younger and more educated migrants integrated more successfully and developed a stronger sense of urban belonging. Existing policies focused mainly on administrative registration rather than social inclusion. The study recommends integrated urban policies that address housing, employment and community participation.

Keywords: internal migration, social integration, urban belonging, migration policy, urban sociology, Kazakhstan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

NEGOTIATING TRADITION AND MODERNITY: CHANGING GENDER EXPECTATIONS AND FAMILY FORMATION AMONG URBAN YOUTH IN KAZAKHSTAN

Dr. Aizhan Mukhtarova, Prof. Dr. Serik Abenov, Dinara Kaliyeva
Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Sociology and Social Work, Almaty, Kazakhstan
Karaganda Buketov University, Faculty of History, Department of Sociology and Social Work, Karaganda, Kazakhstan

ABSTRACT

Family life and gender relations in Kazakhstan have undergone profound changes since independence. The legacy of Soviet policies promoting female education and employment, the revival of traditional Kazakh and Islamic values, market reforms, urbanisation and exposure to global media have created a complex environment in which young people negotiate their expectations about marriage, parenthood and the division of roles within the family. These processes are particularly visible among urban youth, who often face competing pressures from family, community and their own aspirations for education and career. This study explored changing gender expectations and patterns of family formation among young adults in Kazakhstan, focusing on how they reconcile traditional norms with modern lifestyles. The research employed a mixed-methods design that included a questionnaire survey of young men and women in Almaty, Astana and Karaganda, as well as in-depth interviews and focus group discussions with young married and unmarried adults and with their parents. The survey examined attitudes towards marriage age, partner choice, gender roles in household work and childcare, female employment and decision-making within the family, while qualitative data explored personal experiences and intergenerational negotiations. The findings revealed a coexistence of traditional and egalitarian attitudes. Most young women valued higher education and professional careers and expected partners to share household responsibilities, whereas many young men supported female employment but still regarded themselves as primary breadwinners and decision-makers. Parental involvement in partner choice and wedding arrangements remained significant, and customs such as respect for elders continued to shape family relations. Marriage was increasingly postponed for educational and economic reasons. Regional and urban–rural differences in attitudes were evident. The study concludes that family transformation in Kazakhstan reflects a dynamic negotiation rather than a simple replacement of tradition by modernity.

Keywords: gender roles, family transformation, youth, marriage, social change, Kazakhstan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

EDUCATIONAL ASPIRATIONS, OPPORTUNITY STRUCTURES AND LIFE PLANS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN ERITREA

Dr. Yonas Tesfamariam
College of Arts and Social Sciences, Adi Keih, Department of Sociology and Anthropology, Adi Keih, Eritrea

ABSTRACT

Education is widely regarded as a key pathway to social mobility and personal advancement, and in many African societies it carries strong expectations from families and communities. In Eritrea, the expansion of secondary and tertiary education since independence has raised the educational aspirations of young people, while limited employment opportunities, national service obligations and the pull of migration shape the ways in which they imagine and plan their futures. Understanding how young people form aspirations and navigate the opportunities available to them is essential for designing educational and youth policies that respond to their needs. This study examined the educational aspirations, perceived opportunity structures and life plans of secondary school students in Eritrea from a sociological perspective. A mixed-methods design was adopted, combining a questionnaire survey of students in their final years of secondary school in urban and rural areas with in-depth interviews with students, parents, teachers and school administrators. The survey explored educational and occupational aspirations, perceived barriers, family background, sources of support and attitudes towards further education and migration, while interviews provided deeper insight into how young people make sense of their circumstances. The analysis drew on theories of social reproduction, cultural capital and the capability approach. The findings revealed that most students held high educational aspirations, often expressing a desire to pursue university education and professional careers in fields such as medicine, engineering and teaching. Parental education, urban residence and access to learning resources were positively associated with aspirations and academic confidence. Rural students and girls from poorer households faced additional constraints related to household responsibilities and distance from schools. Many students expressed uncertainty about future employment. Migration was often considered an alternative. The study recommends strengthening career guidance and expanding diverse educational pathways.

Keywords: youth aspirations, educational mobility, secondary education, sociology of education, opportunity structures, Eritrea

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CUSTOMARY INSTITUTIONS, VILLAGE ASSEMBLIES AND PARTICIPATORY DEVELOPMENT IN RURAL ERITREA

Assoc. Prof. Dr. Mussie Ghebreab, Dr. Helen Woldu
College of Arts and Social Sciences, Adi Keih, Department of Sociology and Anthropology, Adi Keih, Eritrea

ABSTRACT

Traditional social structures have long organised community life in rural Eritrea, regulating land use, resolving disputes, mobilising collective labour and maintaining social cohesion. Customary laws, village assemblies, elders' councils and religious institutions continue to play an important role in many communities, coexisting with modern administrative structures established by the state. As development programmes in areas such as water supply, soil conservation, education and health have expanded, the relationship between these traditional institutions and community development has become an important subject for sociological inquiry. This study examined the impact of customary institutions and village assemblies on participatory community development in contemporary rural Eritrea. The research adopted a qualitative case study approach in selected villages in the central highlands and lowland areas, representing different ethnic groups and livelihood systems. Data were collected through in-depth interviews with elders, village administrators, religious leaders, women, young people and development workers, as well as focus group discussions and participant observation of community meetings and collective work activities. Customary law codes and records of local development projects were also reviewed. The analysis focused on decision-making processes, mechanisms of resource mobilisation, conflict resolution and the inclusion of different social groups. The findings showed that customary institutions provided strong foundations for collective action, enabling communities to mobilise labour and resources for projects such as terracing, dam construction and school building. Village assemblies offered forums for discussion and consensus, and traditional dispute resolution mechanisms helped maintain cooperation. However, the participation of women and young people in decision-making was often limited, and some customary rules on land access reproduced inequalities. Younger residents increasingly questioned some long-standing customary practices. The study concludes that integrating traditional institutions into development planning, while promoting inclusive participation, can enhance the sustainability of community development.

Keywords: traditional institutions, community development, customary law, participation, rural sociology, Eritrea

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

NEIGHBOURHOOD SOCIAL NETWORKS, SOCIAL SUPPORT AND WELLBEING AMONG ELDERLY RESIDENTS IN ALEXANDRIA

Prof. Dr. Sherif Abdel-Moneim, Dr. Heba El-Sayed
Alexandria University, Faculty of Arts, Department of Sociology, Alexandria, Egypt
Alexandria University, High Institute of Public Health, Department of Family Health, Alexandria, Egypt

ABSTRACT

Population ageing is becoming an increasingly important social issue in Egypt, as improvements in life expectancy coincide with changes in family structure, internal migration of younger generations and rising costs of living. In this context, the social resources available to older adults within their neighbourhoods play a significant role in shaping their health and wellbeing. Social capital, understood as the networks, trust and norms of reciprocity that enable people to cooperate and support one another, has been linked in international research to better physical and mental health outcomes, yet evidence from Egyptian urban settings remains limited. This study examined the relationship between neighbourhood social networks, social support and health and wellbeing among older adults living in Alexandria. A cross-sectional survey was conducted among adults aged sixty years and above in neighbourhoods with different socioeconomic profiles, including historic popular districts, planned middle-class areas and newer peripheral developments. Structural and cognitive dimensions of social capital were measured through indicators of neighbourhood ties, participation in religious and community associations, trust in neighbours and perceived social support. Health outcomes included self-rated health, chronic disease, functional limitations, depressive symptoms and loneliness. In-depth interviews with selected participants explored everyday experiences of support and isolation. The findings showed that older adults living in traditional popular neighbourhoods reported denser social networks and more frequent informal help from neighbours, despite lower incomes. Higher levels of trust and participation in mosque and church activities were associated with better self-rated health and fewer depressive symptoms. Residents of new peripheral areas experienced greater isolation. Women were more likely than men to rely on neighbours and extended kin for daily support. The study concludes that strengthening neighbourhood-based social support, community centres and age-friendly urban planning can promote healthy ageing in Egyptian cities.

Keywords: social capital, older adults, health outcomes, social support, urban neighbourhoods, Egypt

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MARRIAGE COSTS, DELAYED MARRIAGE AND SHIFTING INTERGENERATIONAL RELATIONS IN EGYPTIAN FAMILIES

Dr. Hoda Ibrahim, Assoc. Prof. Dr. Tarek Youssef, Dr. Amr Shalaby
Cairo University, Faculty of Arts, Department of Sociology, Giza, Egypt
Ain Shams University, Faculty of Arts, Department of Sociology, Cairo, Egypt

ABSTRACT

Marriage occupies a central place in Egyptian social life, marking the transition to adulthood and forming the basis of family and kinship relations. In recent decades, however, marriage practices in Egypt have undergone significant changes. Rising housing costs, high expectations concerning dowry, furniture and wedding ceremonies, youth unemployment and the expansion of education have contributed to a delay in the age at marriage, particularly among young men in urban areas. These changes have important consequences for family dynamics, relations between generations and the experiences of young people who wait for marriage. This study examined the relationship between marriage costs, delayed marriage and shifting intergenerational relations in Egyptian families. A mixed-methods approach was adopted, combining analysis of national survey data on marriage and family with in-depth interviews and focus group discussions conducted in Cairo, Giza and selected rural villages in Upper Egypt. Participants included young unmarried men and women, newly married couples and parents. The research explored perceptions of marriage requirements, the negotiation of marriage arrangements, the role of families in financing marriage, partner choice and expectations of married life. The findings revealed that the financial burden of marriage was widely perceived as excessive and was a major reason for delayed marriage, especially among young men from lower and middle-income households. Parents continued to provide substantial financial support, which reinforced their influence over marriage decisions but also created tensions with young people seeking greater autonomy. Some families adopted simplified weddings and shared housing arrangements to reduce costs. Young women increasingly valued education and employment before marriage. The study concludes that changing marriage practices are reshaping intergenerational relations and gender roles within Egyptian families.

Keywords: marriage practices, family dynamics, delayed marriage, intergenerational relations, youth, Egypt

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HISTORICAL MEMORY, LANGUAGE AND CITIZENSHIP IN THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY AMONG AZERBAIJANI UNIVERSITY STUDENTS

Assoc. Prof. Dr. Rashad Huseynli, Dr. Nargiz Aliyeva
Baku State University, Faculty of Social Sciences and Psychology, Department of Sociology, Baku, Azerbaijan
Azerbaijan University of Languages, Faculty of Social Sciences, Department of Political Science and Sociology, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

The collapse of the Soviet Union required the newly independent states of the South Caucasus to redefine their national identities, rethink historical narratives and build new forms of civic belonging. In Azerbaijan, this process has been shaped by the revival of national language and culture, the reinterpretation of Soviet and pre-Soviet history, the experience of armed conflict and displacement, the role of oil wealth in state building and the coexistence of secular and religious traditions. Young people born after independence represent the first generation socialised entirely within the post-Soviet state, and their understanding of national identity offers important insight into the long-term outcomes of these processes. This study examined how historical memory, language and citizenship contribute to the construction of national identity among university students in Azerbaijan. A mixed-methods approach was employed, combining a questionnaire survey of students from several universities in Baku and regional cities with focus group discussions and in-depth interviews. The survey measured national attachment, attitudes towards language and historical events, perceptions of citizenship, religiosity and openness to other cultures, while qualitative methods explored the meanings students attach to being Azerbaijani. School textbooks and commemorative practices were also analysed. The findings showed that national identity among students was strongly anchored in the Azerbaijani language, collective memory of historical injustices and the experience of territorial conflict. Civic elements, such as loyalty to the state and pride in independence, coexisted with cultural and ethnic understandings of nationhood. Students in Baku expressed more cosmopolitan orientations than their regional counterparts. Religion was generally viewed as a cultural rather than political marker. Social media also played an increasing role in shaping national narratives. The study concludes that national identity among Azerbaijani youth reflects a layered combination of civic, cultural and historical dimensions.

Keywords: national identity, youth, historical memory, post-Soviet societies, citizenship, Azerbaijan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DIGITAL MEDIA USE AND CHANGING FAMILY, RELIGIOUS AND GENDER VALUES IN BAKU

Dr. Kamala Rzayeva, Assis. Prof. Dr. Orkhan Abbasov, Gunay Hasanli
Baku State University, Faculty of Journalism, Department of Mass Media and Communication, Baku, Azerbaijan
ADA University, School of Public and International Affairs, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

The rapid diffusion of the internet, smartphones and social media has transformed the ways in which people in Azerbaijan access information, communicate and engage with culture. Urban residents, particularly young people, increasingly consume content from global platforms, international entertainment industries and transnational online communities alongside national television and traditional sources of information. These changes raise important sociological questions about how media consumption influences values related to family, religion, gender roles and individualism in a society where traditional norms remain influential. This study examined the relationship between digital media use and changing family, religious and gender values among residents of Baku. A quantitative survey was conducted among adults of different age groups living in central and peripheral districts of the city, measuring patterns of media use, including time spent on social media, preferred platforms, types of content consumed and reliance on domestic or foreign sources. Value orientations were assessed using scales adapted from international value surveys, covering attitudes towards family authority, marriage, gender equality, religious practice, tolerance and personal autonomy. In-depth interviews with selected respondents explored how individuals interpret and negotiate media messages in their everyday lives. The results revealed that intensive use of social media and exposure to international content were associated with more individualistic attitudes, greater support for gender equality and more flexible views on family roles, particularly among younger and more educated respondents. At the same time, many respondents combined these attitudes with strong attachment to family and respect for elders. Older adults relying mainly on television held more traditional views. Online religious content also reinforced traditional views among a group of users. The study concludes that media consumption contributes to a gradual and selective shift in values rather than a wholesale break with tradition in urban Azerbaijani society.

Keywords: media consumption, value change, digital media, urban society, social change, Azerbaijan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INFLATION TARGETING, EXCHANGE RATE DYNAMICS AND OUTPUT GROWTH IN THE IRANIAN ECONOMY UNDER EXTERNAL CONSTRAINTS

Assoc. Prof. Dr. Hossein Sadeghi, Dr. Maryam Hashemi
University of Tehran, Faculty of Economics, Department of Economic Development and Planning, Tehran, Iran
Allameh Tabataba'i University, Faculty of Economics, Department of Monetary Economics, Tehran, Iran

ABSTRACT

Monetary policy plays a decisive role in shaping macroeconomic stability and long-term growth, but its effectiveness depends heavily on institutional arrangements, the structure of the financial system and the external environment. The Iranian economy has faced persistent inflation, sharp exchange rate depreciation, fiscal pressures linked to oil revenues and prolonged periods of international sanctions that restricted trade, financial transactions and access to foreign reserves. Under these conditions, the central bank has had to manage competing objectives of price stability, exchange rate management and support for economic activity. This study examined the relationship between monetary policy, exchange rate dynamics and output growth in Iran under external constraints, with particular attention to the debate on adopting an inflation targeting framework. The analysis used quarterly macroeconomic data on money supply, interest rates, inflation, exchange rates, oil revenues, government spending and real output. Structural vector autoregressive models and time-varying parameter models were estimated to identify the transmission of monetary shocks and to capture changes in policy effectiveness across periods of tightened and eased sanctions. A small open economy dynamic stochastic general equilibrium model was also calibrated to evaluate alternative policy rules. The results indicated that expansionary monetary shocks were transmitted mainly through the exchange rate and inflation channels, with limited and short-lived effects on real output. Periods of intensified external restrictions weakened the interest rate channel and increased the pass-through of exchange rate depreciation to domestic prices. Fiscal dominance, arising from the monetisation of budget deficits, reduced central bank credibility. Simulations suggested that a flexible inflation targeting regime combined with fiscal discipline and greater central bank independence would reduce volatility. Dollarisation of savings further reduced the effectiveness of policy. The study concludes that institutional reform is essential for monetary policy to support sustainable growth in Iran.

Keywords: monetary policy, inflation targeting, exchange rate, economic growth, sanctions, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DIGITAL TRANSFORMATION, INNOVATION CAPABILITY AND EXPORT PERFORMANCE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED MANUFACTURING FIRMS IN IRAN

Dr. Ali Rezaei, Assis. Prof. Dr. Shirin Mousavi, Prof. Dr. Kourosh Nazari, Dr. Fatemeh Yazdani
Sharif University of Technology, Graduate School of Management and Economics, Tehran, Iran
Isfahan University of Technology, Department of Industrial and Systems Engineering, Isfahan, Iran

ABSTRACT

Small and medium-sized enterprises are central to economic diversification, employment creation and regional development in Iran, especially as the country seeks to reduce its dependence on oil revenues. Their ability to compete in domestic and international markets increasingly depends on technological innovation and the adoption of digital technologies, which can improve productivity, product quality and access to customers. However, Iranian firms face significant obstacles, including restricted access to foreign technology and finance, macroeconomic uncertainty, regulatory complexity and shortages of skilled personnel. This study examined the relationships between digital transformation, innovation capability and export performance among small and medium-sized manufacturing firms in Iran, and explored the role of entrepreneurial orientation in these relationships. Survey data were collected from owners and managers of manufacturing firms in industrial clusters located in Tehran, Isfahan, Tabriz and Mashhad, covering sectors such as food processing, textiles, machinery, chemicals and electronics. The questionnaire measured the adoption of digital tools in production, marketing and management, product and process innovation, research and development activities, entrepreneurial orientation and export intensity. Structural equation modelling was used to test the proposed relationships, and in-depth interviews with selected entrepreneurs provided additional insight into the challenges they faced. The results showed that digital transformation had a positive effect on innovation capability, which in turn significantly improved export performance. Entrepreneurial orientation strengthened these effects, as firms with proactive and risk-taking leadership were more successful in translating technology adoption into new products and markets. Collaboration with universities and science and technology parks supported innovation, whereas limited access to finance and international payment restrictions constrained exports. The study recommends targeted financial support, innovation networks and digital skills training to strengthen Iranian manufacturing enterprises.

Keywords: SMEs, technological innovation, entrepreneurship, digital transformation, export performance, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

AUTOMATION, SKILLS UPGRADING AND WAGE POLARISATION IN SINGAPORE'S SERVICE AND MANUFACTURING SECTORS

Assoc. Prof. Dr. Kenneth Lim, Dr. Hui Min Wong
National University of Singapore, Faculty of Arts and Social Sciences, Department of Economics, Singapore
Singapore Management University, School of Economics, Singapore

ABSTRACT

Singapore's development as a highly open economy and global hub for trade, finance and advanced manufacturing has made its labour market particularly sensitive to the forces of globalisation and technological change. In recent years, automation, artificial intelligence and digital platforms have accelerated changes in the demand for skills, while global value chains and the mobility of capital and labour have reshaped industry structures. These developments raise important questions about employment security, wage inequality and the adaptability of workers across different sectors and skill levels. This study examined the effects of automation and globalisation on skills upgrading and wage polarisation in Singapore's service and manufacturing sectors. Using labour force survey data and industry-level information on technology adoption, trade exposure and foreign investment, the analysis classified occupations by their task content, distinguishing routine, non-routine cognitive and non-routine manual tasks. Econometric models were estimated to assess changes in employment shares and wages across occupational groups, and decomposition methods were used to separate the contributions of technology, trade and changes in workforce composition. The role of national skills initiatives and workforce training programmes was examined through participation data and interviews with employers, training providers and industry associations. The results revealed a clear shift in employment towards high-skilled professional and technical occupations and, to a lesser extent, towards low-skilled personal service jobs, while middle-skilled routine occupations declined, indicating a pattern of job polarisation. Wage growth was strongest at the top of the distribution. Workers who participated in training programmes were more likely to move into growing occupations. Older and less-educated workers faced greater adjustment difficulties. The study concludes that continued investment in lifelong learning and targeted support for vulnerable workers is essential for inclusive labour market transformation.

Keywords: labour market, globalisation, automation, wage polarisation, skills upgrading, Singapore

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DIGITAL BANKING, SAVINGS BEHAVIOUR AND FINANCIAL RESILIENCE OF LOW-INCOME HOUSEHOLDS IN SINGAPORE

Dr. Grace Tan, Assoc. Prof. Dr. Ravi Shankar, Dr. Elaine Foo
Singapore Management University, Lee Kong Chian School of Business, Department of Finance, Singapore
National University of Singapore, Lee Kuan Yew School of Public Policy, Singapore

ABSTRACT

Financial inclusion is increasingly recognised as an important determinant of household welfare, enabling individuals to save, borrow, insure against risks and manage everyday financial transactions. Singapore has one of the most developed financial systems in the world, with high levels of account ownership and rapid adoption of digital banking and payment technologies. Nevertheless, certain groups, including low-income families, older adults, migrant workers and those in informal employment, may still face barriers to using financial services effectively, and their financial resilience in the face of economic shocks remains a policy concern. This study examined the relationship between the use of digital banking services, savings behaviour and financial resilience among low-income households in Singapore. A household survey was conducted among residents of public rental housing and lower-income neighbourhoods, collecting information on account ownership, use of mobile banking and digital payments, saving habits, access to credit and insurance, financial literacy and experiences of financial stress. Financial resilience was measured through the ability to cover unexpected expenses, the availability of emergency savings and reliance on informal borrowing. Econometric models were estimated to assess the effects of digital financial inclusion, while controlling for income, education, age and household composition. Interviews with social workers and community organisations provided additional insight. The results showed that the active use of digital banking was associated with more regular saving, better tracking of expenses and greater ability to cope with unexpected costs. Government matched savings schemes and financial education programmes strengthened these effects. However, older adults and individuals with low digital literacy were less likely to benefit, and some households reported concerns about online fraud. Migrant workers also relied heavily on remittance applications to support their families abroad. The study recommends combining digital financial services with targeted literacy support to enhance household welfare.

Keywords: financial inclusion, digital banking, household welfare, savings behaviour, financial resilience, Singapore

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RENEWABLE ENERGY TRANSITION, ENVIRONMENTAL REGULATION AND GREEN PRODUCTIVITY IN INDIAN MANUFACTURING INDUSTRIES

Assoc. Prof. Dr. Rajiv Malhotra, Dr. Ananya Banerjee, Dr. Vikas Yadav
Delhi School of Economics, University of Delhi, Department of Economics, New Delhi, India
Indian Institute of Management Ahmedabad, Economics Area, Ahmedabad, India

ABSTRACT

India faces the dual challenge of sustaining rapid economic growth while addressing environmental degradation and climate change. The manufacturing sector, a key driver of industrialisation and employment, is also a major consumer of energy and a significant source of greenhouse gas emissions and local pollution. In response, the Indian government has introduced a range of green economy initiatives, including renewable energy targets, energy efficiency schemes, emission standards and market-based instruments such as energy saving certificates. Understanding how these policies affect industrial performance is crucial for designing a transition that is both environmentally effective and economically viable. This study examined the effects of renewable energy adoption and environmental regulation on green productivity in Indian manufacturing industries. Plant-level and industry-level data on output, inputs, energy consumption and emissions were combined with information on regulatory programmes and renewable energy use. Green total factor productivity, which accounts for undesirable outputs such as emissions, was estimated using directional distance functions and the Malmquist–Luenberger productivity index. Panel regression and difference-in-differences methods were applied to assess the impact of policy interventions, while controlling for firm size, ownership, technology intensity and regional characteristics. Case studies of firms in energy-intensive sectors such as steel, cement, textiles and chemicals provided further insight into implementation challenges. The results showed that firms participating in energy efficiency programmes and investing in renewable energy achieved significant improvements in green productivity, mainly through technological upgrading and more efficient resource use. Stricter environmental regulation initially increased compliance costs but stimulated innovation over time, consistent with the Porter hypothesis. Small firms faced greater difficulties in accessing finance and technology. The study recommends targeted green finance and technical assistance for smaller enterprises.

Keywords: green economy, industrial sustainability, environmental regulation, green productivity, renewable energy, India

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SELF-HELP GROUP LENDING, WOMEN'S EMPOWERMENT AND HOUSEHOLD CONSUMPTION SMOOTHING IN RURAL MAHARASHTRA

Prof. Dr. Sunil Patwardhan, Dr. Rekha Jadhav, Assis. Prof. Dr. Nitin Kulkarni, Pallavi Shinde
Gokhale Institute of Politics and Economics, Department of Economics, Pune, India
Savitribai Phule Pune University, Faculty of Humanities, Department of Economics, Pune, India

ABSTRACT

Microfinance has been promoted in India as an instrument for poverty reduction, financial inclusion and women's empowerment, particularly through the self-help group model, in which small groups of women save collectively and access credit from banks. Over several decades, these programmes have expanded to reach millions of rural households, yet debates continue about their real effects on income, consumption, gender relations and indebtedness. Assessing these effects is important for guiding the design of rural development and financial inclusion policies. This study examined the socio-economic impact of self-help group lending in rural Maharashtra, focusing on household income, consumption smoothing, asset accumulation and women's empowerment. A household survey was conducted in villages across several districts, comparing households with members in self-help groups with similar households that were not participating. Information was collected on income sources, consumption expenditure, savings, borrowing, assets, health and education spending, and responses to economic shocks such as crop failure and illness. Women's empowerment was measured through indicators of participation in household decision-making, control over income, mobility and involvement in community affairs. Propensity score matching and instrumental variable methods were used to address selection bias, and focus group discussions with group members and facilitators explored perceptions of programme benefits and challenges. The results showed that participation in self-help groups was associated with greater ability to smooth consumption during shocks, increased investment in livestock and small enterprises, and higher spending on children's education. Women members reported greater confidence, stronger social networks and increased involvement in financial decisions. However, income gains were modest, and some households experienced repayment pressure from multiple borrowing. Benefits were greater for groups with longer membership duration and stronger linkages to banks. The study concludes that self-help groups contribute positively to rural welfare when combined with skills training and market linkages.

Keywords: microfinance, self-help groups, women's empowerment, rural development, household welfare, India

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HYDROCARBON REVENUE VOLATILITY, FISCAL POLICY AND ECONOMIC DIVERSIFICATION IN ALGERIA

Assoc. Prof. Dr. Mourad Bensalem, Dr. Leila Bouchareb
University of Algiers 3, Faculty of Economic, Commercial and Management Sciences, Algiers, Algeria
Higher School of Commerce, Kolea, Department of Finance and Accounting, Tipaza, Algeria

ABSTRACT

Algeria is one of the most hydrocarbon-dependent economies in the world, with oil and gas accounting for the bulk of export earnings and a large share of government revenues. This dependence exposes the economy to the volatility of international energy prices, which has repeatedly affected fiscal balances, public investment, foreign reserves, exchange rates and inflation. Periods of high prices have financed ambitious public spending programmes, while sharp price declines have led to fiscal deficits, depletion of savings funds and pressure on the national currency. Managing this volatility while promoting economic diversification remains a central challenge for Algerian policymakers. This study examined the relationship between hydrocarbon revenue volatility, fiscal policy and macroeconomic stability in Algeria, and assessed the implications for economic diversification. The analysis employed time series data on oil prices, hydrocarbon revenues, government expenditure, non-hydrocarbon output, inflation, exchange rates and reserves. Structural vector autoregressive models and nonlinear autoregressive distributed lag models were estimated to capture the asymmetric effects of positive and negative oil price shocks. The cyclicality of fiscal policy was assessed, and the role of the revenue regulation fund in stabilising public finances was evaluated. The results showed that oil price shocks had significant and asymmetric effects on the Algerian economy, with price declines producing stronger negative effects on government spending and non-hydrocarbon growth than the positive effects of price increases. Fiscal policy was largely procyclical, amplifying the impact of external shocks. The depletion of the stabilisation fund reduced the government's capacity to absorb shocks. Non-hydrocarbon sectors remained heavily dependent on public spending. Exchange rate depreciation following price declines also contributed to inflationary pressures, which reduced the purchasing power of Algerian households considerably. The study recommends a credible fiscal rule, improved revenue management and structural reforms to support private sector development and sustainable diversification.

Keywords: oil prices, macroeconomic stability, fiscal policy, resource dependence, economic diversification, Algeria

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

FROM NASTALIQ TO CALLIGRAFFITI: CONTINUITY AND INNOVATION IN CONTEMPORARY PERSIAN CALLIGRAPHIC ART

Assoc. Prof. Dr. Hamid Rezvani, Dr. Mahnaz Soltani, Arezoo Ghorbani
University of Tehran, College of Fine Arts, School of Visual Arts, Department of Painting and Calligraphy, Tehran, Iran
Art University of Isfahan, Faculty of Handicrafts, Department of Islamic Arts, Isfahan, Iran

ABSTRACT

Calligraphy holds a privileged position in Persian visual culture, where the written word has long been regarded as the highest form of artistic expression. Over centuries, Iranian masters developed distinctive scripts such as nastaliq and shekasteh, whose elegance, rhythm and proportional systems shaped manuscripts, architecture, ceramics and textiles. In the modern period, calligraphy has moved beyond its traditional functions, inspiring painters, designers and street artists who reinterpret letterforms within contemporary visual languages. This study examined the relationship between continuity and innovation in contemporary Persian calligraphic art, focusing on how artists negotiate the authority of classical tradition while developing new modes of expression. The research adopted a qualitative approach combining visual analysis of selected works produced by Iranian calligraphers and painters, archival study of exhibition catalogues and critical writings, and semi-structured interviews with artists, curators and teachers of calligraphy. The analysis considered formal elements such as line, composition, colour, scale and materiality, as well as the relationship between legibility and abstraction. Particular attention was paid to the legacy of the Saqqakhaneh movement, the rise of calligraphic painting, the emergence of calligraffiti in urban spaces and the use of digital tools in letter design. The findings revealed that contemporary artists maintain a deep respect for the disciplined training and aesthetic principles of classical calligraphy, which they regard as the foundation of their practice. At the same time, many deliberately loosen legibility, enlarge letterforms and combine them with painterly gestures, mixed media and installation, transforming text into image and spatial experience. Calligraphy thus functions as a medium for exploring identity, spirituality and memory in a globalised art world. The study concludes that Persian calligraphy remains a living tradition whose vitality derives from dialogue between heritage and experimentation.

Keywords: Persian calligraphy, contemporary art, nastaliq, calligraffiti, Islamic art, visual culture

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MEMORIAL SCULPTURE AND COLLECTIVE MEMORY IN TWENTIETH-CENTURY SERBIA: FROM SOCIALIST MODERNISM TO POST-YUGOSLAV COMMEMORATION

Assoc. Prof. Dr. Nenad Đurić, Dr. Jelena Marković
University of Arts in Belgrade, Faculty of Fine Arts, Department of Sculpture, Belgrade, Serbia

ABSTRACT

Sculpture has played a central role in the construction of national identity and collective memory in Serbia, from the commemorative monuments of the nineteenth century to the large-scale memorial complexes of the socialist period and the contested monuments of the post-Yugoslav era. Public sculpture has served not only as an aesthetic practice but also as a political instrument through which states and communities define heroes, interpret historical events and shape the symbolic landscape of cities and countryside. This study examined the evolution of memorial sculpture in Serbia during the twentieth century and its relationship with changing ideologies of national and supranational identity. The research combined art historical analysis of selected monuments with archival research on commissions, competitions and public debates, together with field documentation of memorial sites and interviews with sculptors, historians and heritage professionals. The analysis distinguished three major phases: the academic realism of monuments dedicated to national liberation and the Balkan wars, the socialist modernist memorials commemorating the anti-fascist struggle, and post-socialist commemorative projects that reflect new historical narratives and renewed emphasis on national and religious heritage. Formal characteristics such as scale, abstraction, materials and relationship to landscape were examined alongside their symbolic meanings and reception. The findings revealed that socialist modernist memorials, characterised by abstract forms and integration with natural surroundings, represented an innovative attempt to express universal ideas of sacrifice and resistance beyond ethnic divisions. Many of these sites were neglected after the dissolution of Yugoslavia, while new monuments returned to figurative and narrative forms emphasising national continuity. Recently, renewed international interest has encouraged their reassessment as heritage. The study concludes that Serbian sculpture reflects the tensions between monumentality, ideology and collective memory throughout modern history.

Keywords: Serbian sculpture, memorial monuments, national identity, collective memory, socialist modernism, public art

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PUBLIC ART, PLACEMAKING AND CULTURAL IDENTITY IN THE URBAN TRANSFORMATION OF LUSAIL AND MSHEIREB

Assoc. Prof. Dr. Hessa Al-Mannai, Dr. Khalid Al-Naimi
Qatar University, College of Engineering, Department of Architecture and Urban Planning, Doha, Qatar
Hamad Bin Khalifa University, College of Humanities and Social Sciences, Doha, Qatar

ABSTRACT

Qatar has undergone rapid urban transformation in recent decades, with major investments in infrastructure, cultural institutions and new urban districts. Within this process, public art has become an important component of national cultural strategy, contributing to the creation of distinctive urban identities and to the positioning of the country on the global cultural map. Large-scale sculptures, installations and murals by local and international artists now appear in streets, parks, metro stations, university campuses and waterfronts, transforming the experience of public space. This study examined the role of public art in placemaking and the expression of cultural identity in the urban transformation of Lusail and Msheireb, two contrasting developments that represent new city building and heritage-led regeneration respectively. A qualitative case study approach was adopted, combining site observation and photographic documentation of public artworks, analysis of planning documents and cultural policies, and semi-structured interviews with artists, curators, urban planners and representatives of cultural institutions. Short surveys and informal conversations with residents and visitors explored perceptions of the artworks and their contribution to the sense of place. The analysis considered the selection and commissioning processes, the relationship between artworks and their urban settings, the balance between local and international artists and the ways in which artworks engage with themes of heritage, environment and community. The findings revealed that in Msheireb public art was closely integrated with the revival of traditional architectural forms and narratives of local history, whereas in Lusail it emphasised spectacle, modernity and global connectivity. Public art enhanced the attractiveness and legibility of both districts, but opportunities for community participation were limited. The study recommends greater involvement of local artists and residents in public art initiatives to strengthen their social and cultural relevance.

Keywords: public art, placemaking, urban landscape, cultural identity, urban regeneration, Qatar

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LETTERS AS IMAGE: ARABIC CALLIGRAPHY, ABSTRACTION AND IDENTITY IN THE WORK OF CONTEMPORARY QATARI ARTISTS

Dr. Maryam Al-Sulaiti
Virginia Commonwealth University School of the Arts in Qatar, Department of Art History, Doha, Qatar

ABSTRACT

Arabic calligraphy has historically been one of the most esteemed art forms in the Islamic world, combining spiritual significance with refined aesthetic principles of proportion, rhythm and balance. In the Gulf region, rapid modernisation, the expansion of art education and the establishment of museums and cultural institutions have created new contexts in which calligraphy is practised, exhibited and reinterpreted. In Qatar, contemporary artists increasingly draw on the Arabic letter not only as a carrier of text but as a visual form capable of expressing personal, cultural and national identity. This study examined how contemporary Qatari artists employ Arabic calligraphy and its abstraction to explore the intersections of tradition and modernity. The research adopted a qualitative methodology combining formal and iconographic analysis of selected artworks, review of exhibition catalogues and institutional publications, and in-depth interviews with artists, curators and educators. The selected works included paintings, sculptures, installations, digital works and public art pieces produced in recent years. The analysis focused on the treatment of script, the degree of legibility, the integration of calligraphy with other visual elements, the choice of materials and the meanings artists attribute to their work. Attention was also given to the role of institutions in supporting and shaping calligraphic practice. The findings revealed a broad spectrum of approaches, ranging from artists who maintain classical scripts and compositional rules to those who fragment, enlarge and dissolve letters into gestural abstraction or three-dimensional forms. Many artists described calligraphy as a means of connecting with heritage and faith while participating in global contemporary art discourse. Female artists in particular used calligraphy to explore personal narratives. Digital media expanded these possibilities. The study concludes that calligraphic art in Qatar is a dynamic field of cultural negotiation.

Keywords: Arabic calligraphy, contemporary art, Qatar, abstraction, cultural identity, Islamic art

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REVISITING SUPREMATISM AND CONSTRUCTIVISM: THE LEGACY OF THE RUSSIAN AVANT-GARDE IN CONTEMPORARY RUSSIAN PAINTING

Assoc. Prof. Dr. Andrei Belyaev, Dr. Yulia Kuzmina, Maria Orlova
Saint Petersburg State University, Faculty of Arts, Department of Fine Arts and Restoration, Saint Petersburg, Russia
Moscow State Academic Art Institute named after V. I. Surikov, Faculty of Painting, Moscow, Russia

ABSTRACT

The Russian avant-garde of the early twentieth century represents one of the most radical and influential episodes in the history of modern art. Movements such as Suprematism and Constructivism, associated with artists including Malevich, Tatlin, Rodchenko and Popova, challenged traditional notions of representation, explored pure geometric form and sought to unite art with social transformation. Although the avant-garde was suppressed during the Soviet period in favour of socialist realism, its legacy survived in unofficial art circles and has been increasingly rediscovered since the late Soviet era. This study examined the influence of the Russian avant-garde, particularly Suprematism and Constructivism, on contemporary Russian painting. The research combined art historical analysis of selected paintings produced by contemporary Russian artists, review of exhibition histories and critical literature, and interviews with painters, curators and art historians in Moscow and Saint Petersburg. The analysis focused on formal strategies such as geometric abstraction, colour fields, dynamic composition and the use of the picture plane, as well as on the conceptual and ideological meanings that contemporary artists attach to avant-garde references. The role of museums, retrospective exhibitions and the international art market in shaping the reception of the avant-garde was also considered. The findings revealed that contemporary painters engage with the avant-garde legacy in diverse ways. Some adopt its formal vocabulary as a basis for new abstract painting, while others quote or parody iconic avant-garde images to reflect on history, utopia and the relationship between art and power. For many artists, the avant-garde serves as a symbol of national artistic innovation and a bridge to global modernism. The study concludes that the avant-garde remains a vital source of inspiration and critical reflection in Russian painting today.

Keywords: Russian avant-garde, Suprematism, Constructivism, contemporary painting, abstraction, Russian art

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INDEPENDENT ART SPACES, INSTITUTIONS AND INTERNATIONAL NETWORKS IN THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY ART IN MOSCOW AND SAINT PETERSBURG

Dr. Elena Romanova, Assoc. Prof. Dr. Dmitry Zaitsev, Kirill Smirnov
Higher School of Economics, Faculty of Humanities, School of Cultural Studies, Moscow, Russia
Saint Petersburg State University, Faculty of Arts, Department of Art Theory and History, Saint Petersburg, Russia

ABSTRACT

Since the dissolution of the Soviet Union, contemporary art in Russia has developed within a rapidly changing landscape of institutions, markets and cultural policies. The collapse of the official Soviet art system opened space for experimentation, independent initiatives and international exchange, while new private foundations, galleries, biennials and museums gradually shaped a professional art scene. At the same time, artists have faced economic uncertainty, shifting political conditions and debates about the role of art in society. This study examined the development of contemporary art movements in Russia since the end of the Soviet era, focusing on the role of independent art spaces, institutions and international networks in Moscow and Saint Petersburg. The research employed a qualitative approach combining analysis of exhibition histories, institutional documents and critical writing with semi-structured interviews with artists, curators, gallery directors and representatives of independent initiatives. Selected artworks and exhibitions were analysed to identify dominant themes, media and artistic strategies. The analysis distinguished several overlapping phases, from the radical performance and actionism of the early post-Soviet period to the institutionalisation of contemporary art through private foundations and museums, and the more recent emergence of artist-run spaces, collectives and regional initiatives. The findings revealed that independent spaces played a crucial role as laboratories for experimental practice and community building, often compensating for limited state support for contemporary art. Large institutions provided visibility and international connections, but also influenced artistic agendas. Recurring themes included memory of the Soviet past, urban transformation, identity and the relationship between the individual and the state. International dialogue fluctuated with political circumstances. Regional art scenes also gained visibility. The study concludes that Russian contemporary art has developed through a complex interplay of institutional support, independent initiatives and global engagement.

Keywords: contemporary art, post-Soviet art, Russia, art institutions, independent art spaces, global art world

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

IMMERSIVE DIGITAL INSTALLATIONS, INTERACTIVITY AND AUDIENCE EXPERIENCE IN CONTEMPORARY KOREAN EXHIBITION SPACES

Assoc. Prof. Dr. Seung-Hoon Yoon, Da-Eun Kang
Seoul National University, College of Fine Arts, Department of Crafts and Design, Seoul, South Korea
Korea National University of Arts, School of Visual Arts, Department of Art Theory, Seoul, South Korea

ABSTRACT

South Korea has become one of the world's most dynamic centres for new media art, supported by advanced digital infrastructure, strong technology industries and a vibrant contemporary art scene. Following the pioneering work of video artists in the twentieth century, Korean artists and studios now produce immersive installations that use projection mapping, interactive sensors, virtual reality, augmented reality and generative algorithms to create multisensory environments. Museums, commercial galleries and dedicated media art centres increasingly present such works, attracting large and diverse audiences. This study examined immersive digital installations in contemporary Korean exhibition spaces, focusing on how interactivity and virtuality shape audience experience and transform the relationship between artwork, space and viewer. A qualitative research design was adopted, combining analysis of selected installations presented in Seoul and Busan, observation of visitor behaviour within exhibition spaces, and semi-structured interviews with artists, curators, technical designers and visitors. The analysis considered the technologies employed, spatial design, modes of interaction, narrative structures and the sensory and emotional responses reported by visitors. The commercial dimension of immersive exhibitions and the role of social media in their popularity were also examined. The findings revealed that immersive installations offered visitors intense, embodied experiences in which the boundaries between physical and virtual space became blurred. Interactivity encouraged active participation and playful exploration, and many visitors described a sense of being inside the artwork. Curators noted that such exhibitions attracted new audiences, particularly young people, but expressed concern that spectacle and photographability sometimes overshadowed critical and conceptual engagement. Artists emphasised the importance of balancing technological innovation with artistic content. The study concludes that new media installations are redefining exhibition practices and audience engagement in Korean art institutions.

Keywords: new media art, installation art, virtual reality, interactivity, audience experience, South Korea

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE DOCUMENTARY LENS AND THE SELF: PHOTOGRAPHY, MEMORY AND IDENTITY IN CONTEMPORARY KOREAN ART

Prof. Dr. Eun-Ji Shin, Dr. Tae-Yang Oh, Assoc. Prof. Dr. Hye-Rin Baek
Ewha Womans University, College of Art and Design, Department of Fine Arts, Seoul, South Korea
Chung-Ang University, College of Arts, Department of Photography, Anseong, South Korea

ABSTRACT

Photography has become a central medium in contemporary Korean art, offering artists a powerful means of examining personal and collective identity in a society marked by rapid modernisation, division, migration and changing social values. Building on documentary traditions while engaging with conceptual and staged approaches, Korean photographers have explored themes such as family history, urban transformation, gender, national division and the experience of marginalised communities. The realist qualities of the photographic image, its association with truth and memory, make it especially suited to questions of representation and identity. This study examined photographic realism and the representation of identity in contemporary Korean art, focusing on how artists use the documentary lens to explore the self and its relationship with history and society. The research employed qualitative visual analysis of selected photographic series by contemporary Korean artists, combined with study of exhibition catalogues, critical texts and artists' statements, and interviews with photographers and curators. The analysis considered subject matter, compositional strategies, the relationship between documentary and staged images, the use of series and archives and the ways in which images construct or question identities. The findings revealed that contemporary Korean photographers frequently employ realist aesthetics to document everyday life, overlooked places and personal histories, revealing tensions between tradition and modernity and between individual and collective memory. Many artists use family archives, portraits and landscapes to address the legacy of war and national division, while others focus on gender roles, youth culture and the experiences of migrants and minorities. Staged photography and digital manipulation are used to question the reliability of the photographic image itself. Exhibitions abroad broadened the reception of these works. The study concludes that photographic realism in Korean art serves as a critical medium for negotiating identity.

Keywords: photography, realism, identity representation, contemporary Korean art, documentary practice, memory

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REGIONAL INEQUALITIES IN UNIVERSITY ACCESS AND THE EFFECTIVENESS OF QUOTA AND SCHOLARSHIP POLICIES IN IRAN

Assoc. Prof. Dr. Mahmoud Ebrahimi, Dr. Narges Sadeghi, Parisa Noori
Shahid Beheshti University, Faculty of Education and Psychology, Department of Educational Administration and Planning, Tehran, Iran
University of Sistan and Baluchestan, Faculty of Education and Psychology, Zahedan, Iran

ABSTRACT

Higher education is widely regarded as a key driver of social mobility and regional development, yet access to universities remains unevenly distributed across Iran. Students from economically disadvantaged and peripheral provinces often face barriers related to the quality of secondary schooling, limited access to preparatory resources for the national entrance examination, financial constraints and the concentration of prestigious universities in major cities. To address these inequalities, policymakers have introduced regional quotas, scholarship schemes, the expansion of provincial universities and distance education programmes. This study examined regional inequalities in access to higher education in Iran and evaluated the effectiveness of quota and scholarship policies in reducing these disparities. A mixed-methods design was adopted. Quantitative analysis used administrative data on university admissions, enrolment by province, field of study and institution type, together with socioeconomic indicators for each region. Inequality indices and regression models were applied to assess changes in access over time and the effect of policy interventions. Qualitative data were collected through interviews with university administrators, education officials, secondary school teachers and students from less developed provinces. The findings revealed that the expansion of provincial universities and regional quotas increased overall participation of students from disadvantaged regions, but significant disparities persisted in access to selective universities and high-demand fields such as medicine and engineering. Students from peripheral provinces were more likely to enrol in less resourced institutions and part-time programmes. Scholarship schemes were valued but often insufficient to cover living costs in major cities. Participants highlighted the importance of improving secondary school quality and providing academic support after admission. Female students from peripheral provinces faced additional cultural and financial barriers. The study recommends a comprehensive equity strategy combining financial aid, school improvement, mentoring and targeted investment in regional universities.

Keywords: higher education access, educational equity, regional disparities, quota policy, scholarships, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INTERACTIVE WHITEBOARDS, LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS AND BEHAVIOURAL, EMOTIONAL AND COGNITIVE ENGAGEMENT OF IRANIAN HIGH SCHOOL STUDENTS

Dr. Zahra Hosseinzadeh, Assis. Prof. Dr. Behnam Rostami
Allameh Tabataba'i University, Faculty of Psychology and Education, Department of Educational Technology, Tehran, Iran
Ferdowsi University of Mashhad, Faculty of Education and Psychology, Mashhad, Iran

ABSTRACT

The integration of digital technologies into school education has accelerated in recent years, driven by national policies to modernise teaching and by the experience of remote learning during school closures. In Iranian secondary schools, tools such as interactive whiteboards, learning management systems, educational applications and online assessment platforms are increasingly used to support instruction. However, the extent to which these tools genuinely enhance student engagement, rather than simply digitising traditional teaching practices, remains an open question. This study examined the impact of digital learning tools on the behavioural, emotional and cognitive engagement of students in Iranian secondary schools. A mixed-methods design was employed in public and private high schools in Tehran and Mashhad. Quantitative data were collected through a validated student engagement questionnaire administered to students in classes with different levels of technology integration, together with a survey of teachers on the frequency and purposes of technology use. Classroom observations documented teaching practices and student participation, and focus group discussions with students and interviews with teachers provided qualitative insight. Statistical analyses examined differences in engagement across levels of technology use, while controlling for school type, gender and academic achievement. The results indicated that classes using digital tools for interactive activities, collaborative tasks and immediate feedback showed higher levels of behavioural and emotional engagement than those relying mainly on presentation-based use. Cognitive engagement improved when technology supported problem solving and inquiry rather than repetition. Students appreciated multimedia content and online quizzes but reported distraction and fatigue when screen-based activities were excessive. Teachers identified limited training, unreliable internet and heavy curricula as barriers. Girls and boys showed similar engagement patterns across the different school types. The study concludes that the pedagogical design of technology use is more important than access alone.

Keywords: digital learning tools, student engagement, secondary education, educational technology, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH DISABILITIES AND ROMA PUPILS IN SERBIAN PRIMARY SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Milan Jovanović, Dr. Sanja Đokić
University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Department of Pedagogy and Andragogy, Belgrade, Serbia
University of Novi Sad, Faculty of Education in Sombor, Sombor, Serbia

ABSTRACT

Inclusive education has become a central principle of educational policy in Serbia, reflected in legislation that guarantees the right of all children to attend mainstream schools and receive appropriate support. Reforms have introduced individual education plans, pedagogical assistants, inter-sectoral committees and professional development for teachers. Nevertheless, the implementation of inclusion remains uneven, and children with disabilities, Roma pupils and children from socially disadvantaged families continue to face barriers to full participation and success in school. This study examined the implementation of inclusive education policies in Serbian primary schools, with a focus on children with disabilities and Roma pupils. A qualitative multiple case study design was adopted in primary schools located in urban and rural municipalities in different regions of the country. Data were collected through semi-structured interviews with school principals, teachers, school psychologists, pedagogical assistants and parents, as well as focus groups with pupils and observation of classroom practices. School documents, individual education plans and local policy documents were also analysed. The analysis focused on school culture, teaching practices, support services, cooperation with families and local communities, and the challenges experienced by schools. The findings revealed that schools with supportive leadership, collaborative teams and active pedagogical assistants achieved more successful inclusion, as reflected in improved attendance, participation and peer relationships. Individual education plans were valued but sometimes implemented formally rather than as practical teaching tools. Teachers reported insufficient training, large class sizes and limited specialist support as major obstacles. Roma pupils benefited considerably from pedagogical assistants who facilitated communication between schools and families. Negative attitudes among some parents and staff persisted. The study recommends strengthening teacher training, expanding support staff and developing collaborative school cultures that value diversity.

Keywords: inclusive education, primary education, children with disabilities, Roma pupils, education policy, Serbia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PROFESSIONAL LEARNING COMMUNITIES, MENTORING AND THEIR EFFECTS ON TEACHING QUALITY AND STUDENT ACHIEVEMENT IN SERBIAN SECONDARY SCHOOLS

Prof. Dr. Vesna Ilić, Dr. Nemanja Pavlović, Tijana Milosavljević
University of Belgrade, Faculty of Teacher Education, Belgrade, Serbia
University of Kragujevac, Faculty of Education in Jagodina, Jagodina, Serbia

ABSTRACT

Teachers' professional development is widely recognised as a key factor in improving the quality of education and student learning outcomes. In Serbia, reforms have introduced mandatory continuous professional development, accredited training programmes and new competence standards for teachers. However, traditional forms of professional development, such as short seminars delivered outside the school context, have often been criticised for their limited impact on classroom practice. Professional learning communities and mentoring, which emphasise collaboration, reflection and school-based learning, are increasingly promoted as more effective alternatives. This study examined the effects of professional learning communities and mentoring programmes on teaching quality and student achievement in Serbian secondary schools. A mixed-methods quasi-experimental design was used, comparing schools that implemented structured professional learning communities and mentoring with schools relying mainly on conventional training. Data on teaching quality were collected through classroom observation using standardised instruments, teacher self-assessment questionnaires and analysis of lesson plans. Student achievement was measured through standardised tests in mathematics and the Serbian language, and student perceptions of teaching were assessed through questionnaires. Interviews and focus groups with teachers, mentors and principals explored experiences of collaborative learning. Multilevel statistical models were applied to account for the nested structure of the data. The results showed that teachers participating in professional learning communities demonstrated greater use of active learning strategies, formative assessment and differentiated instruction. Students in these schools achieved modestly but significantly higher test results and reported more supportive classroom environments. Mentoring was especially valuable for novice teachers. Barriers included limited time for collaboration and insufficient recognition of mentors' work. The study recommends embedding collaborative professional development within school organisation and policy.

Keywords: teacher professional development, professional learning communities, mentoring, learning outcomes, secondary education, Serbia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

COMPETENCY-BASED CURRICULUM REFORM AND QUALITY ASSURANCE IN IRAQI PUBLIC UNIVERSITIES

Prof. Dr. Haider Al-Musawi, Assis. Prof. Dr. Noor Al-Dulaimi, Dr. Mustafa Jassim
University of Baghdad, College of Education for Humanities Ibn Rushd, Department of Educational and Psychological Sciences, Baghdad, Iraq
University of Mosul, College of Basic Education, Mosul, Iraq

ABSTRACT

Higher education in Iraq has faced profound challenges in recent decades, including the effects of conflict, damage to infrastructure, the loss of academic staff and periods of international isolation. In the process of reconstruction, universities have sought to modernise their curricula to meet the needs of a changing labour market and to align with international standards. Competency-based curriculum reform, together with the development of quality assurance systems, has become an important strategy for improving the relevance and quality of university education. This study examined the implementation of competency-based curriculum reform and quality assurance practices in Iraqi public universities, identifying the main challenges and the progress achieved. A mixed-methods design was employed in selected universities in Baghdad, Mosul, Basra and Erbil. Curriculum documents, programme specifications and quality assurance reports were analysed to assess the extent to which learning outcomes, teaching methods and assessment practices reflected competency-based principles. A questionnaire was administered to faculty members to explore their understanding of and attitudes towards curriculum reform, and semi-structured interviews were conducted with deans, heads of department, quality assurance officers and students. The findings revealed that many programmes had formally adopted learning outcome frameworks and developed new course descriptions, and that quality assurance units had been established in most institutions. However, implementation in classrooms remained uneven, with lecture-based teaching and examination-focused assessment still prevalent. Faculty members generally supported reform but cited heavy teaching loads, limited training, outdated facilities and centralised regulations as obstacles. Partnerships with international universities and employers contributed positively where they existed. Students expressed a desire for more practical training and engagement with industry. Universities in the Kurdistan Region showed somewhat faster progress in implementing reforms. The study recommends sustained faculty development, greater institutional autonomy and stronger links with the labour market.

Keywords: curriculum design, competency-based education, quality assurance, higher education reform, Iraq

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TECHNOLOGICAL PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE AND READINESS FOR DIGITAL TEACHING AMONG PRE-SERVICE TEACHERS IN IRAQ

Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Obaidi, Dr. Huda Al-Saadi
University of Basrah, College of Education for Pure Sciences, Department of Educational and Psychological Sciences, Basra, Iraq

ABSTRACT

The effective use of educational technology in schools depends to a large extent on how well teachers are prepared during their initial teacher education. Teacher training colleges therefore play a crucial role in developing the knowledge, skills and attitudes that future teachers need to integrate technology meaningfully into their teaching. The framework of technological pedagogical content knowledge highlights that successful integration requires not only technical skills but also an understanding of how technology interacts with pedagogy and subject content. In Iraq, efforts to modernise education have increased attention to digital competences, yet teacher education institutions face constraints related to infrastructure, curricula and staff expertise. This study examined the technological pedagogical content knowledge and readiness for digital teaching of pre-service teachers in Iraqi teacher training colleges, and identified factors influencing technology integration in their preparation. A mixed-methods design was used in colleges of education in Baghdad, Basra and Kirkuk. A validated questionnaire measured pre-service teachers' technological, pedagogical and content knowledge and their integration, as well as self-efficacy and attitudes towards educational technology. Interviews with teacher educators and administrators and focus groups with students explored experiences of technology use in coursework and teaching practice. Curriculum documents were reviewed to assess the place of educational technology in programmes. The results showed that pre-service teachers had relatively strong content and pedagogical knowledge but lower levels of technological knowledge and integrated competence. Those who had completed dedicated courses and experienced technology modelled by their instructors reported higher self-efficacy and readiness. Limited access to equipment, unreliable internet and the theoretical orientation of courses were major barriers. Teaching practice placements offered few opportunities for technology use. Female pre-service teachers reported slightly lower technological confidence than their male peers overall. The study recommends integrating technology across teacher education curricula.

Keywords: educational technology, teacher training, TPACK, pre-service teachers, digital competence, Iraq

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LEARNING ANALYTICS, INTERACTIVE PEDAGOGY AND QUALITY OF ONLINE INSTRUCTION IN RUSSIAN HIGHER EDUCATION

Assoc. Prof. Dr. Alexander Popov, Dr. Irina Volkova
Lomonosov Moscow State University, Faculty of Pedagogical Education, Moscow, Russia
Kazan Federal University, Institute of Psychology and Education, Kazan, Russia

ABSTRACT

Online learning has become an integral part of higher education in Russia, accelerated by national digitalisation initiatives and the large-scale transition to remote teaching during periods of campus closure. Universities have invested in learning management systems, video conferencing platforms and massive open online courses, and many have retained online and blended formats as permanent elements of their educational offer. This expansion has stimulated methodological innovation, as instructors seek to move beyond simply transferring lectures online towards designing interactive, flexible and data-informed learning experiences. This study examined new methodological trends in online learning across Russian universities, focusing on the use of learning analytics, interactive pedagogy and their relationship with the perceived quality of online instruction. A mixed-methods design was employed. A survey of instructors at universities in Moscow, Kazan, Yekaterinburg, Novosibirsk and Tomsk explored the methods and tools they used, including flipped classrooms, gamification, collaborative online projects, adaptive learning systems and analytics dashboards. A parallel survey of students assessed satisfaction, engagement and perceived learning. Interviews with instructional designers and university administrators provided insight into institutional strategies, and analytics data from selected courses were examined to identify patterns of student activity. The results showed a gradual shift from lecture-centred delivery to more interactive designs, with collaborative tasks, short video formats and frequent formative assessment becoming increasingly common. Courses that used learning analytics to monitor progress and provide timely feedback were associated with higher student engagement and completion rates. Students valued flexibility but reported isolation and difficulties with self-organisation. Instructors cited workload and limited methodological training as constraints. The study concludes that pedagogical design and institutional support are decisive for the quality of online education in Russian universities.

Keywords: online learning, higher education, learning analytics, interactive pedagogy, digital education, Russia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ACADEMIC MOTIVATION, SELF-REGULATION STRATEGIES AND ACHIEVEMENT OF STUDENTS IN BLENDED LEARNING PROGRAMMES AT RUSSIAN UNIVERSITIES

Dr. Svetlana Nikitina, Prof. Dr. Mikhail Grigoriev, Artem Lebedev
Herzen State Pedagogical University of Russia, Institute of Psychology, Saint Petersburg, Russia
Ural Federal University, Institute of Social and Political Sciences, Department of Psychology, Yekaterinburg, Russia

ABSTRACT

Hybrid and blended models of higher education, which combine face-to-face teaching with online learning, offer students greater flexibility and access to diverse resources, but they also place higher demands on students' ability to manage their own learning. In such environments, success depends to a considerable extent on academic motivation and self-regulated learning, including the capacity to set goals, plan study time, monitor progress and adapt strategies. In Russia, the widespread adoption of hybrid formats in universities has made understanding these psychological factors increasingly important for educational practice. This study examined the relationships between academic motivation, self-regulated learning strategies and academic achievement among students enrolled in blended learning programmes at Russian universities. A quantitative correlational design was used, supplemented by qualitative interviews. Undergraduate students from humanities, social science, natural science and engineering programmes at several universities completed validated instruments measuring intrinsic and extrinsic motivation, academic self-efficacy, self-regulated learning strategies and perceptions of the learning environment. Academic achievement was assessed through grade point averages and course results. Structural equation modelling was applied to test the hypothesised relationships, and semi-structured interviews explored students' experiences of studying in hybrid formats. The results showed that intrinsic motivation and self-efficacy were positively associated with the use of self-regulated learning strategies, particularly time management, goal setting and effort regulation, which in turn predicted higher academic achievement. Extrinsic motivation had weaker effects. Students who perceived clear course structure and supportive instructor presence reported higher motivation and better self-regulation. Interviews revealed that procrastination, distraction and difficulty balancing online and offline tasks were common challenges. The study recommends integrating explicit training in self-regulation and designing courses that support student autonomy and motivation.

Keywords: student motivation, self-regulated learning, blended learning, hybrid education, higher education, Russia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INQUIRY-BASED STEM EDUCATION AND INTERDISCIPLINARY PROJECT LEARNING IN JAPANESE UPPER SECONDARY SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Hiroshi Nakamura, Dr. Keiko Yamada, Daisuke Ito
Hiroshima University, Graduate School of Humanities and Social Sciences, Department of Science Education, Higashihiroshima, Japan
Tokyo Gakugei University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Tokyo, Japan

ABSTRACT

Japan has long been recognised for high student performance in mathematics and science, yet educators and policymakers have expressed concern that traditional teaching methods may not sufficiently develop creativity, problem-solving and the ability to apply knowledge to real-world contexts. Recent curriculum reforms have therefore emphasised active learning, inquiry-based approaches and the integration of science, technology, engineering and mathematics through interdisciplinary projects. The introduction of the period for inquiry-based cross-disciplinary study in upper secondary schools represents a significant step in this direction. This study examined the implementation and outcomes of inquiry-based STEM education and interdisciplinary project learning in Japanese upper secondary schools. A mixed-methods design was adopted in public and private high schools, including schools designated as Super Science High Schools. Classroom observations and analysis of curriculum documents and student projects were combined with surveys of students measuring interest in STEM, self-efficacy, collaborative skills and perceptions of learning. Semi-structured interviews with teachers, school leaders and university partners explored the design of projects, assessment practices and challenges in implementation. The results showed that students participating in project-based STEM learning reported greater interest in science and engineering, stronger confidence in conducting investigations and improved collaboration and presentation skills. Projects connected to local community issues, such as disaster prevention, renewable energy and environmental conservation, were particularly motivating. Teachers valued the opportunity to work across subject boundaries but noted difficulties related to time constraints, the pressure of university entrance examinations and limited experience in facilitating open-ended inquiry. Partnerships with universities and companies provided valuable expertise and resources. Female students showed notable gains in interest towards engineering and technology fields, which have traditionally attracted fewer girls in Japan. The study concludes that inquiry-based STEM education can enrich Japanese secondary education when supported by teacher development and assessment reform.

Keywords: STEM education, project-based learning, inquiry-based learning, curriculum reform, secondary education, Japan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ACTIVE LEARNING AND FLIPPED CLASSROOM STRATEGIES FOR ENHANCING CRITICAL THINKING IN KUWAITI HIGHER EDUCATION

Dr. Fahad Al-Ajmi, Dr. Noura Al-Enezi
Kuwait University, College of Education, Department of Curriculum and Instruction, Kuwait City, Kuwait
Public Authority for Applied Education and Training, College of Basic Education, Kuwait City, Kuwait

ABSTRACT

Universities are increasingly expected to develop graduates who can think critically, solve complex problems and communicate effectively, rather than simply reproduce acquired knowledge. In many higher education systems in the Gulf region, teaching has traditionally relied on lectures and examination-oriented assessment, which may limit opportunities for students to engage actively with content. Innovative teaching strategies, including active learning, flipped classrooms, case-based learning and collaborative problem solving, have been promoted as ways to transform university teaching and improve learning outcomes. This study examined the effects of active learning and flipped classroom strategies on the development of critical thinking among undergraduate students in Kuwaiti higher education. A quasi-experimental design was implemented in selected undergraduate courses in education, business and science. In experimental sections, instructors provided pre-recorded lectures and readings before class and devoted class time to discussions, case analyses, problem-solving tasks and peer instruction, while control sections followed conventional lecture-based teaching. Critical thinking was assessed through a standardised critical thinking test administered at the beginning and end of the semester, together with analysis of written assignments using a rubric. Student engagement and satisfaction were measured through questionnaires, and interviews with instructors and students explored their experiences. The results showed that students in the active learning and flipped classroom sections made significantly greater gains in critical thinking, particularly in analysis, evaluation and inference, than students in control sections. They also reported higher engagement and a stronger sense of responsibility for their learning. Some students initially resisted the change and struggled with pre-class preparation, and instructors noted the increased time required for course redesign. Female students in particular reported feeling more comfortable expressing their opinions in structured small group discussions. The study recommends institutional support, faculty training and gradual implementation of active learning approaches in Kuwaiti universities.

Keywords: innovative teaching, active learning, flipped classroom, critical thinking, higher education, Kuwait

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GAMIFIED LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS AND STUDENT ENGAGEMENT IN UNDERGRADUATE COURSES AT IRANIAN UNIVERSITIES

Assis. Prof. Dr. Saeed Jafari, Prof. Dr. Mina Ahmadi, Dr. Omid Nikbakht
University of Isfahan, Faculty of Education and Psychology, Department of Educational Technology, Isfahan, Iran
Tarbiat Modares University, Faculty of Humanities, Department of Educational Sciences, Tehran, Iran

ABSTRACT

Digital learning platforms have become a central component of higher education, providing environments for content delivery, communication, assessment and collaboration. Yet the availability of such platforms does not automatically ensure that students engage meaningfully with learning activities. Low participation, passive consumption of materials and high dropout rates in online components remain common concerns. Gamification, the use of game design elements such as points, badges, levels, leaderboards and challenges in non-game contexts, has been proposed as a strategy for increasing motivation and engagement on digital learning platforms. This study examined the effects of gamified learning management systems on student engagement in undergraduate courses at Iranian universities. A quasi-experimental design was implemented in courses in education, psychology and computer science, in which some sections used a gamified version of the university learning platform and others used the standard version. Gamification elements included progress bars, achievement badges, team challenges and immediate feedback on quizzes. Engagement was measured through platform log data on login frequency, time spent, completion of activities and forum participation, together with a validated questionnaire assessing behavioural, emotional and cognitive engagement. Academic performance was assessed through final course grades, and interviews with students and instructors explored perceptions of the gamified environment. The results showed that students in gamified sections logged in more frequently, completed more optional activities and participated more actively in discussions than those in non-gamified sections. Questionnaire results indicated higher emotional engagement and enjoyment, while improvements in cognitive engagement and grades were more modest. Some students found leaderboards stressful or felt that competition distracted from learning. Instructors emphasised that meaningful learning tasks were essential for gamification to be effective. The study recommends thoughtful integration of gamification within pedagogically sound course design.

Keywords: digital learning platforms, gamification, student engagement, learning management systems, higher education, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DESIGNING LANGUAGE-RESPONSIVE CURRICULA FOR REFUGEE AND MULTILINGUAL LEARNERS IN JORDANIAN PUBLIC SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Reem Al-Khatib, Yazan Obeidat
University of Jordan, School of Educational Sciences, Department of Curricula and Instruction, Amman, Jordan
Yarmouk University, Faculty of Educational Sciences, Irbid, Jordan

ABSTRACT

Classrooms around the world are becoming increasingly linguistically diverse as a result of migration, displacement and globalisation. Jordan hosts large numbers of refugees, and its public schools enrol children who speak different varieties of Arabic as well as other languages such as Kurdish, Circassian and Armenian, while English is taught as a foreign language from an early age. Designing curricula that respond to this diversity is essential to ensure that all learners can access content, develop academic language and feel valued in school. This study examined approaches to curriculum development for multilingual classrooms in Jordanian public schools, with particular attention to refugee learners. A qualitative design-based research approach was adopted in collaboration with teachers in primary and lower secondary schools in Amman, Irbid and Mafraq. The research began with a needs analysis based on classroom observations, interviews with teachers, principals and parents, and focus groups with students. Building on these findings and on theories of translanguaging, scaffolding and culturally responsive pedagogy, teachers and researchers co-designed curriculum units in language arts, science and social studies that integrated language objectives, visual supports, collaborative tasks and opportunities for students to draw on their home languages and experiences. The units were implemented and refined through cycles of reflection. The findings showed that language-responsive units improved students' participation, comprehension of subject content and confidence in using academic language. Refugee students in particular benefited from activities that acknowledged their backgrounds and allowed peer support. Teachers developed greater awareness of the linguistic demands of their subjects, although many reported limited preparation for multilingual teaching and heavy curricular requirements. Parents welcomed the approach, noting that their children showed greater enthusiasm for school and stronger connections with local classmates. The study recommends integrating language-responsive principles into national curriculum frameworks and teacher education programmes.

Keywords: curriculum development, multilingual classrooms, refugee education, translanguaging, language-responsive teaching, Jordan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REFLECTIVE PRACTICE AND COACHING IN TEACHER TRAINING PROGRAMMES AND THEIR INFLUENCE ON STUDENT LEARNING IN LEBANESE SCHOOLS

Dr. Georges Haddad, Assoc. Prof. Dr. Rima Saade, Dr. Karim Abou Jaoude
Lebanese University, Faculty of Pedagogy, Department of Educational Sciences, Beirut, Lebanon
Saint Joseph University of Beirut, Faculty of Educational Sciences, Beirut, Lebanon

ABSTRACT

The quality of teachers is consistently identified as one of the most important school-level factors influencing student learning. Teacher training, both initial and in-service, is therefore central to efforts to improve educational outcomes. In Lebanon, the education system has been under severe pressure from economic crisis, political instability, the influx of refugees and disruptions to schooling, which have heightened the need for effective professional support for teachers. Traditional training programmes, often based on short workshops, have shown limited impact on classroom practice, leading to growing interest in reflective practice and school-based coaching. This study examined the influence of teacher training programmes that incorporate reflective practice and instructional coaching on teaching practices and student learning outcomes in Lebanese schools. A mixed-methods design was employed in public and private schools in Beirut, Mount Lebanon and the Bekaa. Teachers who participated in a year-long programme combining workshops, structured reflection, peer observation and individual coaching were compared with teachers who received conventional training. Classroom practices were assessed through observation using a standardised instrument, and student learning was measured through pre- and post-tests in reading and mathematics. Interviews and reflective journals provided insight into teachers' experiences and professional growth. The results showed that teachers in the reflective coaching programme made greater use of interactive questioning, formative assessment, differentiated tasks and positive classroom management. Their students achieved greater learning gains than students of comparison teachers, especially in reading comprehension. Teachers reported increased confidence, motivation and collegiality, despite challenging working conditions. Barriers included heavy workloads, financial pressures and limited time for collaboration. The study recommends sustainable school-based professional development and stronger support for teachers as a key strategy for educational recovery.

Keywords: teacher training, reflective practice, instructional coaching, educational outcomes, professional development, Lebanon

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INTEGRATING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT INTO PRIMARY SCHOOL SCIENCE AND SOCIAL STUDIES CURRICULA IN IRAN

Assoc. Prof. Dr. Maryam Ghasemi, Dr. Hossein Moradi
Shiraz University, Faculty of Education and Psychology, Department of Curriculum Studies, Shiraz, Iran

ABSTRACT

Education for sustainable development aims to equip learners with the knowledge, skills, values and attitudes needed to address environmental, social and economic challenges and to contribute to more sustainable societies. International frameworks have encouraged countries to integrate sustainability themes across curricula and teaching practices, recognising that early education plays a crucial role in shaping environmental awareness and responsible behaviour. In Iran, where challenges such as water scarcity, air pollution, desertification and biodiversity loss are increasingly pressing, education for sustainable development has gained policy attention, but its implementation in schools remains limited. This study examined the challenges and opportunities of integrating education for sustainable development into primary school science and social studies curricula in Iran. A qualitative approach was employed, combining content analysis of national curriculum documents and textbooks with semi-structured interviews with teachers, school principals, curriculum developers and education officials. Classroom observations were conducted in primary schools in Shiraz, Tehran and Yazd, and selected school initiatives such as school gardens, recycling programmes and water conservation projects were documented. The analysis focused on the presence of sustainability concepts, the pedagogical approaches used and the factors supporting or hindering implementation. The findings revealed that sustainability-related themes appeared in textbooks mainly in the form of environmental facts and moral messages, with limited attention to social and economic dimensions or to critical thinking and action competence. Teachers who adopted experiential and project-based approaches, such as outdoor learning and community projects, reported strong student enthusiasm. Barriers included overloaded curricula, lack of teacher training, examination pressure and limited resources. Supportive school leadership and partnerships with local organisations were key enablers. The study recommends a holistic, whole-school approach to education for sustainable development.

Keywords: education for sustainable development, environmental education, primary education, curriculum, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING MODELS ON ACHIEVEMENT, SATISFACTION AND DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN EGYPTIAN UNIVERSITIES

Dr. Mai Abdelhamid, Assoc. Prof. Dr. Wael Elsayed, Prof. Dr. Samia Fouad
Helwan University, Faculty of Education, Department of Instructional Technology, Cairo, Egypt
Assiut University, Faculty of Education, Department of Curriculum and Teaching Methods, Assiut, Egypt

ABSTRACT

Blended learning, which combines face-to-face instruction with online learning activities, has become an increasingly prominent model in higher education, offering the potential to enhance flexibility, personalise learning and make more effective use of class time. In Egypt, the expansion of university enrolment, large class sizes and national digital transformation strategies have encouraged universities to adopt blended approaches, particularly following the experience of emergency remote teaching. However, evidence regarding which blended models are most effective in Egyptian university contexts remains limited. This study examined the effectiveness of different blended learning models on academic achievement, student satisfaction and digital competence in Egyptian universities. A quasi-experimental design was implemented in undergraduate courses at public universities in Cairo and Upper Egypt. Three models were compared: a supplemental model in which online resources supported traditional lectures, a rotation model alternating between online and face-to-face sessions, and a flipped model in which content was studied online and class time was devoted to interactive activities. Achievement was measured through course examinations, satisfaction and perceived learning through validated questionnaires, and digital competence through a self-assessment instrument. Interviews with instructors and focus groups with students provided further insight. The results showed that the flipped and rotation models produced higher achievement and greater gains in digital competence than the supplemental model, with the flipped model generating the highest levels of interaction and student satisfaction. Students appreciated flexible access to materials and opportunities for discussion, but some experienced difficulties due to limited internet access and devices, especially in rural areas. Instructors reported increased workload in preparing materials. Students with prior experience of online learning adapted quickly to the flipped model and benefited most from its interactive components. The study recommends institutional investment in infrastructure, faculty training and student support to ensure equitable and effective blended learning.

Keywords: blended learning, higher education, flipped classroom, digital competence, academic achievement, Egypt

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

STUDENT-CENTRED INSTRUCTIONAL PRACTICES, LEARNER AUTONOMY AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN SAUDI SECONDARY SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Abdullah Al-Qahtani, Dr. Hessa Al-Otaibi
King Saud University, College of Education, Department of Curriculum and Instruction, Riyadh, Saudi Arabia
Princess Nourah bint Abdulrahman University, College of Education and Human Development, Riyadh, Saudi Arabia

ABSTRACT

Educational reforms associated with national development visions in Saudi Arabia have emphasised the need to move from traditional, teacher-centred instruction towards student-centred learning that develops critical thinking, creativity, collaboration and lifelong learning skills. Student-centred approaches place learners at the heart of the educational process, encouraging active participation, inquiry, choice and responsibility for learning, while teachers act as facilitators and guides. Although these principles are widely endorsed in policy documents, their actual implementation in classrooms and their effects on academic achievement require empirical investigation. This study examined the relationship between student-centred instructional practices, learner autonomy and academic achievement in Saudi secondary schools. A quantitative correlational design was combined with qualitative classroom observation. Students in boys' and girls' secondary schools in Riyadh, Jeddah and Dammam completed questionnaires measuring their perceptions of student-centred practices, including collaborative learning, inquiry activities, formative feedback and opportunities for choice, as well as learner autonomy and motivation. Academic achievement was measured using end-of-year results in mathematics, science and Arabic. Teachers completed surveys on their instructional beliefs and practices, and selected classes were observed. Structural equation modelling was used to examine direct and indirect relationships. The results indicated that perceived student-centred practices were positively associated with learner autonomy and motivation, which in turn predicted higher academic achievement. The effects were strongest in science classes where inquiry-based activities were common. Observations revealed considerable variation between schools, with many classes still dominated by teacher explanation. Teachers expressed positive attitudes towards student-centred learning but cited large classes, curriculum density and examination pressure as constraints. The study recommends continued professional development and assessment reform to support student-centred instruction.

Keywords: student-centred learning, learner autonomy, academic achievement, secondary education, educational reform, Saudi Arabia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TEACHERS' DIGITAL COMPETENCE, INSTITUTIONAL SUPPORT AND TECHNOLOGY INTEGRATION PRACTICES IN BAHRAINI PUBLIC SCHOOLS

Dr. Ebrahim Al-Mahmood, Dr. Fatima Al-Mannai, Assis. Prof. Dr. Yousif Al-Aradi, Prof. Dr. Layla Al-Mutawa
University of Bahrain, College of Education, Department of Curricula and Teaching Methods, Sakhir, Bahrain
Bahrain Teachers College, University of Bahrain, Sakhir, Bahrain

ABSTRACT

Technology has become an integral element of modern classrooms, transforming how teachers present content, how students access information and how learning is assessed and managed. National initiatives in Bahrain have provided schools with digital devices, interactive displays, learning platforms and connectivity, with the aim of preparing students for a knowledge-based economy. However, the presence of technology in schools does not guarantee its effective pedagogical use. Teachers' digital competence, beliefs about technology and the support they receive from school leadership and educational authorities strongly influence how technology is integrated into teaching and learning. This study examined the relationships between teachers' digital competence, institutional support and technology integration practices in Bahraini public schools. A mixed-methods approach was employed. A survey was administered to teachers in primary, intermediate and secondary schools, measuring digital competence according to a European framework, perceived institutional support, attitudes towards technology and the frequency and types of technology use in classrooms. Technology integration was further assessed through classroom observations using a model that distinguishes substitution, augmentation, modification and redefinition of learning tasks. Interviews with teachers, principals and information technology coordinators explored enabling and constraining factors. The results showed that most teachers used technology regularly, mainly for presenting information and managing classroom tasks, while more transformative uses that enabled student creation, collaboration and inquiry were less common. Higher digital competence and stronger institutional support, including professional development, technical assistance and leadership encouragement, were associated with more advanced integration practices. Teachers expressed positive attitudes but highlighted time constraints and the need for subject-specific training. The study recommends sustained, practice-oriented professional development and supportive school leadership to promote meaningful technology integration.

Keywords: technology integration, digital competence, teachers, modern classrooms, institutional support, Bahrain

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LANGUAGE AND IDENTITY IN CONTEMPORARY ARABIC NOVELS

Ahmed Al-Farouqi
Department of Arabic Literature, Cairo University, Egypt

Layla Hassan
Faculty of Arts and Humanities, American University in Cairo, Egypt

ABSTRACT

Contemporary Arabic novels serve as dynamic arenas where language constructs and contests identity amid globalization, migration, and political upheaval. This study analyzes linguistic strategies in works by authors like Naguib Mahfouz, Ahlam Mosteghanemi, and Hoda Barakat, revealing how dialectal Arabic, code-switching, and neologisms negotiate personal and collective identities. Through discourse analysis of ten key novels spanning North Africa to the Levant, the research identifies patterns where Standard Arabic symbolizes official narratives while vernaculars embody resistance and authenticity. Postcolonial theory frames language as a site of hybridity, where Berber influences in Algerian fiction challenge Arab-centric identities, fostering multicultural self-representations. Quantitative stylometry quantifies lexical shifts across generations, showing 35% increase in hybrid forms post-Arab Spring, correlating with identity fragmentation themes. Interviews with 50 diaspora readers validate interpretive frameworks, highlighting emotional resonance of linguistic alienation. The paper argues that novelistic idiolects function as identity archives, preserving endangered dialects against linguistic homogenization. Comparative analysis with francophone Maghreb literature uncovers parallel strategies of linguistic decolonization. Pedagogical implications suggest curriculum integration for cultural empathy in Arabic language programs. These findings illuminate language's role in identity resilience, offering insights for sociolinguistics and comparative literature while advocating preservation of Arabic's pluricentricity in digital eras.

Keywords: Arabic novels, language identity, code-switching, postcolonial literature, stylometry

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

POETIC TRADITIONS AND SYMBOLISM IN PERSIAN LITERATURE

Dr. Reza Mahdavi
Department of Persian Literature, University of Tehran, Iran

Niloofar Azimi
Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Iran

Farhad Ghanbari
Institute of Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT

Persian literature's enduring poetic traditions employ rich symbolism to encode philosophical, mystical, and socio-political discourses across centuries. This comprehensive analysis traces emblematic motifs—the rose and nightingale, wine and beloved, mirror and shadow—from classical ghazals of Hafez and Saadi through modern free verse by Forugh Farrokhzad and Ahmad Shamlou. Semiotic frameworks decode layered meanings, where the nightingale's lament symbolizes unrequited divine love in Sufi contexts yet critiques authoritarianism in contemporary readings. Archival examination of 200 manuscripts reveals evolution of visual symbolism in illuminated Shahnameh folios, influencing digital Persian poetry platforms. Corpus linguistics on 5,000 poems quantifies symbol frequency shifts, documenting 28% decline in nature metaphors post-1979 Revolution amid urbanization themes. Intertextual analysis uncovers Rumi's reed flute motif reinterpreted in diaspora poetry as exile's longing. Gendered symbolism receives scrutiny, contrasting male-centric classical tropes with female-authored reclaiming in Simin Behbahani's works. Theoretical synthesis integrates Jungian archetypes with Persian cosmology, illuminating universal resonances. The study proposes a digital symbol repository for global scholarship, bridging Orientalist misconceptions with indigenous hermeneutics. Cultural policy recommendations advocate symbolism education for national identity preservation. These insights revitalize Persian literary studies, demonstrating poetry's adaptive power in articulating human experience across epochs and geographies.

Keywords: Persian poetry, literary symbolism, Sufi motifs, intertextuality, corpus linguistics

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ORAL STORYTELLING AND CULTURAL MEMORY IN IRAQI LITERATURE

Samira Al-Khalidi
Department of Arabic Language, University of Baghdad, Iraq

Ali Hussein
Institute of Oriental Studies, University of Mustansiriyah, Iraq

Dr. Fadwa Salman
Faculty of Arts, University of Basrah, Iraq

ABSTRACT

Iraqi literature preserves cultural memory through oral storytelling traditions, transforming folktales into written narratives that resist historical erasure. This study documents maqama forms and epic cycles like Abu Zayd al-Hilali adapted in post-2003 fiction by Sinan Antoon and Hassan Blasim, embedding collective trauma within archetypal frameworks. Ethnographic fieldwork records 75 storyteller performances in Baghdad souks and Kurdish oral epics, analyzing mnemonic devices sustaining memory across generations. Narrative theory dissects frame-breaking techniques mirroring Iraq's sectarian fractures, where embedded tales contest official histories. Digital archiving of 500 audio recordings creates accessible cultural repositories countering diaspora disconnection. Trauma studies lens reveals cathartic functions of repetitive motifs in processing Anfal genocide memories. Comparative analysis with Palestinian oral histories identifies shared resistance poetics against occupation. Quantitative content analysis quantifies motif persistence (65% retention rate) across media transitions. Theoretical innovation proposes "palimpsestic memory" model for conflict literatures. Community workshops revive storytelling for youth identity formation. Policy recommendations urge UNESCO recognition of Iraqi oral heritage. These multifaceted approaches affirm storytelling's vitality in cultural survival, bridging pre-modern traditions with contemporary literary innovation while safeguarding Iraq's intangible patrimony against geopolitical disruptions.

Keywords: oral storytelling, cultural memory, Iraqi literature, trauma narratives, mnemonic devices

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THEMES OF EXILE AND BELONGING IN PALESTINIAN POETRY

Dr. Rami Barakat
Faculty of Humanities, Notre Dame University-Louaize, Lebanon
Aisha Khalil
Faculty of Humanities, Notre Dame University-Louaize, Lebanon

ABSTRACT

Palestinian poetry articulates profound tensions between exile's rupture and belonging's persistent claim, forging identity through spatial and temporal displacements. This analysis surveys Mahmoud Darwish's odyssey motifs, Fadwa Tuqan's rootedness elegies, and contemporary diaspora voices like Rafeef Ziadah, employing phenomenological frameworks to map "homeland" as embodied memory. Spatial poetics dissect olive tree/root metaphors symbolizing indissoluble ties despite physical separation, quantified via 300-poem corpus showing 52% nature-place associations. Exile psychology informs readings of linguistic homelessness, where Hebrew loanwords signify fractured belonging in mixed cities. Archival recovery of 1948 refugee camp compositions reveals nascent resistance aesthetics. Digital mapping visualizes global Palestinian poetic networks, correlating thematic intensity with displacement distance. Translation studies examine untranslatability of "sumud" endurance, impacting Western receptions. Intersectional lens incorporates gender, with women poets redefining maternal landscapes as agency sites. Reception analysis via social media metrics (10M interactions) demonstrates poetry's activist mobilization. Theoretical contribution refines Glissant's "poetics of relation" for settler-colonial contexts. Pedagogical modules integrate verse for empathy education. Advocacy promotes poetry in peacebuilding dialogues. This scholarship illuminates exile poetry's world-making capacity, transforming personal loss into universal paradigms of resilient belonging amid protracted dispossession.

Keywords: Palestinian poetry, exile themes, belonging, spatial poetics, diaspora literature

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

WOMEN'S VOICES IN CONTEMPORARY SYRIAN FICTION

Nour Haddad
Department of Arabic Literature, University of Damascus, Syria

Rana Al-Shami
Faculty of Literature, Tishreen University, Syria

Prof. Dr. Bassam Darwish
Institute of Arabic Language, Syrian Academy of Damascus, Syria

ABSTRACT

Contemporary Syrian fiction amplifies women's voices navigating war, patriarchy, and reconstruction, subverting silence through innovative narrative forms. This study spotlights Colette Khoury, Ulfat Idilbi, and emerging authors like Dima Wannous, whose polyphonic novels dissect domestic confinement amid civil conflict. Feminist narratology identifies stream-of-consciousness techniques voicing suppressed traumas, with 68% focalization through female consciousness per analyzed corpus. War fiction analysis reveals weaponized domesticity, where kitchens become battlegrounds symbolizing national disintegration. Diasporic works by Rosa Yassin Hassan explore transnational feminisms, blending Levantine dialects with host-country idioms. Quantitative sentiment analysis tracks emotional trajectories from despair to defiance across 20 novels. Oral history integration recovers pre-war women's stories, countering regime censorship. Theoretical synthesis fuses Fanon’s colonial violence with Butler’s performativity for gendered war agency. Comparative perspectives with Iraqi women's literature highlight shared authoritarian resistance poetics. Digital platforms amplify voices through #SyrianWomenWriters campaigns reaching 5M users. Mentorship programs foster new generations. Policy advocacy demands gender quotas in literary prizes. These narratives reconfigure Syrian identity around female resilience, challenging masculinist war historiographies while pioneering Middle Eastern feminist literatures that resonate globally in conflict studies and human rights discourses.

Keywords: Syrian fiction, women's voices, war narratives, feminist narratology, diaspora literature

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LINGUISTIC HERITAGE AND IDENTITY FORMATION IN LEBANESE DRAMA

Karim Mansour
Department of Theater and Performance, Lebanese American University, Lebanon

Dr. Leila Choueiri
Faculty of Humanities, Notre Dame University-Louaize, Lebanon

ABSTRACT

Lebanese drama leverages linguistic heritage—blending Arabic dialects, French, and English—to forge multifaceted identity formations amid sectarian diversity. This research examines plays by Issam Mahfouz and Lina Abyad, dissecting code-mixing as identity negotiation in multilingual Beirut settings. Discourse analysis of 25 performances reveals dialect gradients mapping class/sectarian affiliations, with 47% French insertions signaling cosmopolitan elitism. Post-civil war theater employs archaic Lebanese to reclaim pre-conflict unity, countering dialect fragmentation. Semiotic staging integrates Phoenician motifs with contemporary slang, synthesizing ancient-modern identities. Audience ethnography (n=400) confirms linguistic recognition as belonging catalyst. Digital theater archives preserve endangered mountain dialects facing urbanization. Theoretical framework adapts Fishman's sociolinguistic repertoires to dramatic polyglossia. Comparative study with Egyptian cinema highlights Lebanon's trilingual uniqueness. Translation challenges inform global touring productions, retaining dialectal authenticity via subtitles. Educational outreach workshops teach identity through playwriting. Cultural policy urges trilingual theater funding. These dramatic strategies transform linguistic diversity from division marker to national cohesion tool, modeling hybrid identity politics for fractured postcolonial societies while enriching world drama repertoires with Levantine expressive richness.

Keywords: Lebanese drama, linguistic heritage, identity formation, code-mixing, multilingual theater

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SPATIAL ANALYSIS OF FOOTBALL PERFORMANCE USING DIGITAL TRACKING TECHNOLOGIES

Prof. Dr. Kamran Mammadov
Faculty of Physical Education and Sports Sciences, Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Leyla Aliyeva
Department of Sports Analytics, Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport, Azerbaijan

Rashad Huseynli
Institute of Sports Science and Medicine, Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport, Azerbaijan

ABSTRACT

This research employs advanced digital tracking technologies to conduct spatial analysis of football performance, revealing patterns in player movement, positional dynamics, and tactical efficiency during competitive matches. GPS and optical tracking systems collected data from 120 professional games across European leagues, generating heatmaps, vector fields, and spatiotemporal graphs that quantify space creation, invasion, and defensive coverage. Machine learning algorithms, including convolutional neural networks, processed tracking data to identify high-value zones where expected goals (xG) correlate strongly with spatial dominance (r=0.87). Results demonstrate that teams maintaining central corridor control above 55% territory achieve 28% higher scoring efficiency, while wing overload strategies reduce effectiveness by 15% against compact defenses. Player-specific metrics highlight elite midfielders averaging 1.2 km/h faster deceleration in transition phases, correlating with interception rates. The study integrates principal component analysis to cluster playing styles, distinguishing possession-based teams by fractal dimension of movement paths. Practical implications guide coaches in real-time decision-making via dashboard visualizations, optimizing substitutions based on fatigue-induced spatial contraction. Longitudinal tracking over a season reveals adaptive behaviors, with underperforming teams showing 20% reduced exploratory space post-matchday 15. Methodological innovations include calibration protocols for multi-camera systems ensuring sub-meter accuracy under varying stadium lighting. These findings advance sports science by bridging spatial analytics with performance outcomes, offering scalable tools for talent identification and match preparation in professional football ecosystems worldwide. Future work will incorporate wearable biomechanics for multidimensional profiling.

Key words: spatial analysis, football tracking, performance metrics, tactical efficiency, machine learning

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE ROLE OF SPORTS NUTRITION IN ENHANCING ATHLETIC ENDURANCE: A CASE STUDY IN YOUTH TEAMS

Assoc. Prof. Dr. Aygun Taghizada
Department of Sports Nutrition and Dietetics, Baku State University, Azerbaijan

Nijat Safarov
Faculty of Health and Sports Sciences, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This case study investigates the impact of targeted sports nutrition protocols on endurance capacity in youth football teams, tracking physiological adaptations over a 12-week intervention period. Thirty-two athletes aged 14-16 underwent personalized regimens emphasizing carbohydrate periodization, protein timing, and micronutrient optimization, contrasted against a control group following standard diets. Pre- and post-testing included VO2max assessments, Yo-Yo intermittent recovery tests, and blood lactate profiling, revealing a 14% endurance improvement in the intervention group versus 4% in controls. Nutritional strategies synchronized high-glycaemic loading pre-training with branched-chain amino acid supplementation during sessions, reducing perceived exertion by 22% and accelerating recovery markers like CK levels. Longitudinal monitoring via doubly-labeled water confirmed elevated total energy expenditure (45 kcal/kg/day), necessitating 25% caloric increases to prevent catabolism. Gut microbiome analysis linked probiotic integration to enhanced nutrient absorption, correlating with 18% faster time-to-exhaustion improvements. Psychological surveys indicated boosted self-efficacy from visible performance gains. The study establishes dose-response relationships, where 8-10g/kg carbohydrate intake optimizes glycogen resynthesis in adolescent athletes. Challenges such as compliance in boarding school settings were addressed through gamified tracking apps. These evidence-based protocols provide coaches with practical frameworks for youth development, mitigating overtraining risks while maximizing aerobic potential. Scalability to other invasion sports underscores nutrition's pivotal role in long-term athletic progression, informing national training centers and academy curricula.

Key words: sports nutrition, youth endurance, carbohydrate periodization, VO2max, recovery optimization

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE SUCCESS OF ELITE WRESTLERS

Prof. Dr. Elchin Abbasov
Institute of Sports Psychology, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Samira Karimova
Department of Psychology and Sports Counseling, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Assis. Prof. Dr. Rauf Mehdiyev
Faculty of Physical Education, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

ABSTRACT

This investigation dissects psychological determinants of success among elite freestyle wrestlers, employing mixed-methods to profile mental resilience, competitive anxiety, and motivational orientations across Olympic cycles. Structured interviews and psychometric inventories (ACSM-10, CSAI-2) assessed 45 international competitors, revealing that self-efficacy scores above 85th percentile predict 72% of podium finishes, mediated by cognitive reappraisal strategies. Neuroimaging correlations link prefrontal cortex activation during visualization protocols to 19% faster reaction times in scrambles. Pre-competition rituals reducing state anxiety by 31% emerged as universal among medalists, contrasting with choking patterns in high-pressure bouts. Longitudinal data from 2016-2024 cycles identify grit trajectories peaking pre-Olympics, with deliberate practice exceeding 5000 hours annually. Cultural factors unique to wrestling nations show collectivist mindset enhancing pain tolerance, measured via cold-pressor tests. Intervention programs incorporating mindfulness-based peak performance training yielded 24% win-rate improvements in national team trials. The study debunks myths around aggression, favoring controlled arousal models where heart rate variability biofeedback optimizes zone entry. Gender analysis reveals female wrestlers benefiting disproportionately from mental contrasting techniques (effect size d=1.2). Practical recommendations include psychological screening in talent ID and periodized mental training aligned with macrocycles. These insights revolutionize wrestling preparation, bridging sport psychology with performance physiology for sustained elite competitiveness on global stages.

Key words: psychological factors, elite wrestlers, mental resilience, self-efficacy, performance anxiety

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KINEMATIC APPROACHES TO OPTIMIZE GYMNASTIC TRAINING ROUTINES

Prof. Dr. Andrei Popescu
Faculty of Physical Education and Sports, National University of Physical Education and Sport, Romania

Maria Ionescu
Department of Biomechanics and Kinesiology, National University of Physical Education and Sport, Romania

Assoc. Prof. Dr. Elena Dobre
Institute of Sports Performance Analysis, National University of Physical Education and Sport, Romania

ABSTRACT

Kinematic analysis drives optimization of gymnastic training routines by quantifying joint angles, segmental velocities, and momentum transfer in apparatus events including vault, bars, and floor. High-speed motion capture (500Hz) profiled 28 international gymnasts executing FIG competition sequences, generating individualized biomechanical feedback loops that reduced execution errors by 16%. Principal findings highlight optimal hip-knee coordination ratios (1.8:1) maximizing vault height, with premature shoulder protraction costing 0.3 difficulty points. Markerless AI pose estimation validated against gold-standard Vicon systems (RMSE=1.2°) enables field-deployable coaching. Longitudinal interventions adjusted takeoff angles by 4°, boosting rotation rates 12% while preserving landing stability. Muscle activation patterns via EMG synchronization reveal eccentric hamstring preloading critical for tumbling amplitude. Injury prevention models predict ACL strain peaks from asymmetric pelvic tilt (>5°), informing corrective progressions. Energy system profiling integrates lactate threshold data, prescribing high-intensity interval protocols mirroring routine energetics. Gender-specific kinematics show female gymnasts leveraging greater spinal flexion for layout somersaults. Virtual reality simulations accelerate skill acquisition through augmented kinematic feedback, reducing learning curves 28%. The framework scales from recreational to elite levels, with open-source analysis pipelines democratizing access. These kinematic methodologies transform gymnastic coaching from qualitative artistry to data-driven precision, elevating technical execution and competitive outcomes systematically.

Key words: kinematic analysis, gymnastic optimization, motion capture, biomechanics, training routines

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

EFFECTIVENESS OF RECOVERY STRATEGIES IN PROFESSIONAL HANDBALL TEAMS

Assoc. Prof. Dr. Cristian Petrescu
Department of Sports Science, University of Bucharest Faculty of Physical Education and Sport, Romania

Ioana Marinescu
Institute of Sports Medicine, University of Bucharest Faculty of Physical Education and Sport, Romania

ABSTRACT

This study evaluates the effectiveness of various recovery strategies on performance recovery and injury prevention in professional handball teams during intensive competition periods. Thirty elite male handball players from top Romanian leagues participated in a randomized controlled trial comparing active recovery (low-intensity cycling), cold water immersion (10°C for 15 minutes), compression garments, and passive rest over a 12-week season. Performance metrics included countermovement jump height, repeated sprint ability, and match-specific agility tests measured pre- and post-training sessions. Biochemical markers such as creatine kinase (CK), C-reactive protein (CRP), and cortisol levels were monitored via blood samples to assess muscle damage and inflammation. Results demonstrated that cold water immersion significantly reduced CK levels by 32% and improved jump height recovery by 18% compared to passive rest ($p<0.01$). Compression garments enhanced blood lactate clearance by 25% during repeated sprints, while active recovery proved superior for perceptual fatigue reduction on Borg scale ratings. Injury incidence dropped 40% in intervention groups versus controls, with fewer hamstring strains reported. Heart rate variability (HRV) analysis confirmed improved parasympathetic reactivation in cryotherapy and compression cohorts. The study highlights the synergistic effects of combining modalities, recommending periodized recovery protocols tailored to match schedules and player positions. Goalkeepers benefited most from compression due to static loading demands, while wingers showed greatest gains from cryotherapy for explosive efforts. These findings inform coaching staff on evidence-based recovery integration, optimizing team performance and longevity in high-stakes tournaments like the EHF Champions League. Longitudinal tracking suggests sustained benefits extend into playoff phases, reducing overtraining syndrome prevalence by 28%. Future research should explore molecular mechanisms via proteomics to refine strategy personalization.

Key words: recovery strategies, handball performance, cold water immersion, muscle damage markers, injury prevention

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HIGH-RISE HOUSING, NEIGHBOURLY RELATIONS AND THE TRANSFORMATION OF MAHALLA LIFE IN CONTEMPORARY BAKU

Dr. Elvin Ismayilov, Sevinj Mammadova, Assoc. Prof. Dr. Ramin Gurbanov
Baku State University, Faculty of Social Sciences and Psychology, Department of Sociology, Baku, Azerbaijan
Azerbaijan University of Architecture and Construction, Faculty of Architecture, Department of Urban Planning, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

Rapid urbanisation has profoundly reshaped the social fabric of Baku over recent decades. Large-scale construction of high-rise residential complexes, the demolition of older low-rise neighbourhoods and the arrival of migrants from rural regions and conflict-affected areas have changed not only the physical landscape of the city but also everyday patterns of social interaction. The traditional mahalla, a neighbourhood community characterised by dense personal ties, mutual assistance and shared courtyards, has historically played an important role in organising social life, celebrations, mourning rituals and informal social control. This study examined the impact of urbanisation and high-rise housing development on social behaviour, neighbourly relations and community interactions in contemporary Baku. A mixed-methods design was adopted in three types of residential areas: historic low-rise neighbourhoods, Soviet-era apartment districts and newly built high-rise complexes. A questionnaire survey of residents measured the frequency and quality of neighbourly contacts, participation in community events, trust, mutual assistance and sense of belonging. In-depth interviews and observation of courtyards, entrances and public spaces explored how residents experience and negotiate social relations in different spatial settings. The findings revealed that residents of historic neighbourhoods maintained strong neighbourly networks, frequent informal interaction and collective participation in life-cycle rituals, although many expressed concern about displacement due to redevelopment. In high-rise complexes, social relations were more anonymous and selective, with interaction concentrated within family and friendship networks rather than among neighbours. Shared spaces were often limited or poorly designed, discouraging spontaneous encounters. Nevertheless, digital neighbourhood groups and children's play areas created new forms of community connection. The study concludes that urban planning in Baku should incorporate shared spaces and community-oriented design to preserve valuable traditions of neighbourly solidarity.

Keywords: urbanisation, social behaviour, community interaction, neighbourhood relations, urban sociology, Azerbaijan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INSTAGRAM, TIKTOK AND THE NEGOTIATION OF CULTURAL IDENTITY AMONG AZERBAIJANI UNIVERSITY STUDENTS

Assoc. Prof. Dr. Javid Aliyev, Narmin Karimova
Azerbaijan State University of Economics, Faculty of International Economics and Business Administration, Department of Social Sciences, Baku, Azerbaijan
Baku Slavic University, Faculty of International Relations and Regional Studies, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

Social media platforms have become central arenas in which young people construct, display and negotiate their identities. In Azerbaijan, as in many other countries, the widespread use of smartphones and visual platforms such as Instagram and TikTok has transformed youth culture, influencing fashion, language, music, consumption patterns and attitudes towards family and society. These platforms expose young people to global trends while also offering spaces for expressing local and national identities, creating complex dynamics between globalisation and cultural continuity. This study examined how Azerbaijani university students use Instagram and TikTok in the negotiation of cultural identity and the formation of youth culture. A mixed-methods approach was employed. A survey of students at universities in Baku and regional cities explored patterns of social media use, types of content consumed and produced, perceived influence on lifestyle and values, and attitudes towards national culture and global trends. Qualitative content analysis of popular accounts and videos followed by Azerbaijani youth was combined with in-depth interviews with students, including content creators. The findings revealed that social media played a significant role in shaping students' tastes, aspirations and self-presentation, with global beauty standards, consumer brands and entertainment formats strongly represented. At the same time, many students actively incorporated elements of Azerbaijani culture into their online presence, including national music, cuisine, humour and language, often reinterpreted in creative and playful forms. Female students described social media as a space for self-expression but also of social surveillance and pressure concerning appearance and behaviour. Students from regional cities perceived online platforms as a bridge to urban and global youth culture. The study concludes that social media fosters hybrid identities that combine global and local elements, and recommends promoting critical digital literacy among young people.

Keywords: social media, youth culture, identity formation, digital media, cultural identity, Azerbaijan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

WOMEN'S EMPLOYMENT, HOUSEHOLD DECISION-MAKING AND CHANGING GENDER RELATIONS IN AZERBAIJANI FAMILIES

Prof. Dr. Sevda Mammadli, Dr. Kamran Ahmadov
Baku State University, Faculty of Social Sciences and Psychology, Department of Sociology, Baku, Azerbaijan
Khazar University, School of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology and Sociology, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

Gender roles and family relations in Azerbaijan are shaped by a combination of traditional values, Soviet-era policies that promoted female education and employment, and the economic and cultural changes that followed independence. In recent years, the increasing participation of women in higher education and the labour market, together with urbanisation and exposure to global ideas, has encouraged new expectations regarding the division of household responsibilities and decision-making. At the same time, strong norms of family honour, respect for elders and male authority continue to influence family life. This study examined the relationship between women's employment, household decision-making and changing gender relations in Azerbaijani families. A mixed-methods design was used. A questionnaire survey of married women and men in urban and rural areas measured patterns of employment, the division of domestic labour and childcare, participation in decisions on finances, children's education and major purchases, and attitudes towards gender equality. In-depth interviews with couples and focus group discussions with women of different generations explored lived experiences and negotiations within families. The findings showed that employed women, particularly those with higher education and stable incomes, had greater influence in household decisions and more often shared domestic responsibilities with their husbands. Nevertheless, women continued to carry the main burden of housework and childcare, frequently experiencing a double workload. Rural families maintained more traditional arrangements, while extended family members, especially mothers-in-law, played important roles in decision-making. Younger couples expressed more egalitarian attitudes, although practices often lagged behind ideals. The study concludes that gender relations in Azerbaijani families are gradually transforming through women's economic participation, and recommends family-friendly employment policies and expanded childcare services to support a more balanced division of responsibilities.

Keywords: gender roles, family dynamics, women's employment, household decision-making, social change, Azerbaijan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RETURN MIGRATION, TRANSNATIONAL TIES AND SOCIAL COHESION IN ROMANIAN RURAL COMMUNITIES

Assoc. Prof. Dr. Cristina Radu, Dr. Andrei Munteanu, Bianca Stan
University of Bucharest, Faculty of Sociology and Social Work, Department of Sociology, Bucharest, Romania
Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Faculty of Philosophy and Social-Political Sciences, Department of Sociology and Social Work, Iași, Romania

ABSTRACT

Romania has experienced one of the largest emigration flows in Europe since the end of communism, with millions of citizens leaving to work in countries such as Italy, Spain, Germany and the United Kingdom. Migration has transformed families and communities, particularly in rural areas, through remittances, the absence of working-age adults and the circulation of new ideas and lifestyles. In recent years, a growing number of migrants have returned, either temporarily or permanently, bringing with them savings, skills and experiences acquired abroad. Their reintegration raises important questions about cultural adaptation and social cohesion in their communities of origin. This study examined the effects of return migration and transnational ties on cultural integration and social cohesion in Romanian rural communities. A qualitative multi-sited approach was adopted in villages in Moldova, Maramureș and Oltenia, regions with high levels of emigration. Data were collected through in-depth interviews with returnees, non-migrant residents, local authorities, priests and teachers, as well as through participant observation of community life and analysis of local development initiatives. The analysis focused on the reintegration experiences of returnees, changes in values and practices, relations between migrants and non-migrants and the role of transnational networks. The findings revealed that returnees often invested in housing, small businesses and agricultural modernisation, contributing to local development. Many introduced new practices related to work organisation, consumption and gender roles, which were sometimes welcomed and sometimes viewed with suspicion. Tensions emerged around visible displays of wealth and differences in lifestyle, while the long absence of migrants weakened some community ties. Transnational connections remained strong through social media and family networks. The study concludes that return migration can strengthen rural communities if local institutions actively facilitate reintegration and dialogue.

Keywords: migration, return migration, social cohesion, cultural integration, rural communities, Romania

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SCHOOL SEGREGATION, FAMILY BACKGROUND AND UNEQUAL EDUCATIONAL TRAJECTORIES IN ROMANIA

Prof. Dr. Daniela Constantinescu, Dr. Radu Vlad
Babeș-Bolyai University, Faculty of Sociology and Social Work, Department of Sociology, Cluj-Napoca, Romania

ABSTRACT

Education is widely considered a key mechanism of social mobility, yet in many societies it also reproduces existing social inequalities. In Romania, significant disparities in educational outcomes persist between urban and rural areas, between socioeconomic groups and between majority and Roma populations. The distribution of school quality, access to private tutoring, early tracking into different types of secondary education and residential segregation all contribute to unequal opportunities. Understanding how these factors shape educational trajectories is essential for developing policies that promote fair chances for all children. This study examined the relationship between school segregation, family background and educational trajectories in Romania, and assessed their implications for social mobility. A mixed-methods design was adopted. Quantitative analysis used national data on school results, transition to secondary and higher education, and characteristics of schools and families. Multilevel models were estimated to assess the influence of parental education, occupation and income, school composition and location on achievement and educational transitions. Qualitative research in selected schools in urban and rural areas involved interviews with teachers, school principals, parents and students, as well as observation of school environments. The results showed that family background strongly predicted educational achievement and the likelihood of entering prestigious high schools and universities. Schools with high concentrations of disadvantaged and Roma pupils had fewer resources, less experienced teachers and lower expectations, which contributed to lower performance and higher dropout. Private tutoring widened gaps, as better-off families invested heavily in preparation for national examinations. Rural students faced long travel distances and limited options for secondary education. The study concludes that educational inequalities limit social mobility in Romania, and recommends targeted funding, desegregation measures and support programmes for disadvantaged schools.

Keywords: educational inequality, social mobility, school segregation, family background, sociology of education, Romania

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TRUST, AFFORDABILITY AND CULTURAL BELIEFS IN HEALTHCARE UTILISATION AMONG RESIDENTS OF INFORMAL SETTLEMENTS IN ACCRA

Assoc. Prof. Dr. Kofi Asante, Dr. Efua Owusu
University of Ghana, College of Humanities, Department of Sociology and Anthropology, Legon, Accra, Ghana
Kwame Nkrumah University of Science and Technology, College of Health Sciences, School of Public Health, Kumasi, Ghana

ABSTRACT

Rapid urban growth in sub-Saharan Africa has led to the expansion of informal settlements where large populations live with inadequate housing, sanitation and access to public services. Health outcomes in these communities are shaped not only by the availability of healthcare facilities but also by how residents perceive and evaluate health services. Trust in health professionals, perceptions of quality, affordability and cultural beliefs about illness and healing strongly influence whether and where people seek care. Understanding these social perceptions is essential for improving health service utilisation and achieving equitable urban health. This study examined social perceptions of healthcare and patterns of health service utilisation among residents of informal settlements in Accra, Ghana. A mixed-methods design was employed in several low-income communities. A household survey collected information on health problems, care-seeking behaviour, use of public and private facilities, pharmacies and traditional healers, health insurance coverage, and perceptions of quality, cost and staff attitudes. In-depth interviews and focus group discussions with residents, community health workers, traditional healers and nurses explored the meanings people attach to illness, healing and the healthcare system. The findings showed that although public health facilities were generally regarded as competent, many residents reported long waiting times, informal payments and disrespectful treatment, which reduced trust and discouraged use. Private clinics and chemical shops were preferred for convenience, despite higher costs. Enrolment in the national health insurance scheme improved access, but many residents perceived its benefits as limited. Traditional and spiritual healers remained important for certain conditions, reflecting cultural beliefs about the causes of illness. Women and older adults faced additional barriers. Younger residents increasingly used mobile health information. The study concludes that improving respectful care, affordability and community engagement is essential for strengthening urban healthcare in Ghana.

Keywords: healthcare perceptions, urban health, informal settlements, health service utilisation, medical sociology, Ghana

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ANCESTRAL BELIEFS, RELIGIOUS PLURALISM AND THE RECONFIGURATION OF SOCIAL NORMS IN CONTEMPORARY WEST AND SOUTHERN AFRICA

Prof. Dr. Sipho Dlamini, Dr. Aminata Ndiaye, Dr. Emeka Eze
University of the Witwatersrand, Faculty of Humanities, Department of Sociology, Johannesburg, South Africa
Cheikh Anta Diop University of Dakar, Faculty of Letters and Human Sciences, Department of Sociology, Dakar, Senegal
University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Sociology and Anthropology, Nsukka, Nigeria

ABSTRACT

Traditional belief systems continue to exert a powerful influence on social life across Africa, shaping understandings of family, morality, authority, health and community. Ancestral veneration, initiation rites, rituals marking life transitions and beliefs about spiritual causation coexist with Christianity, Islam and secular values in complex and dynamic ways. In contexts of urbanisation, education, migration and globalisation, these traditional beliefs are not simply disappearing but are being reinterpreted and combined with new ideas, contributing to the formation of modern social norms. This study examined the role of traditional beliefs in shaping modern social norms in South Africa, Senegal and Nigeria, focusing on family relations, gender roles, conflict resolution and community responsibility. A comparative qualitative approach was employed, drawing on in-depth interviews with community elders, religious leaders, traditional authorities, young people and women in urban and rural settings in the three countries. Participant observation of ceremonies and community gatherings, together with analysis of local media and legal debates, provided additional insight. The analysis was guided by theories of cultural change, religious pluralism and social norm formation. The findings revealed that traditional beliefs continued to provide moral frameworks that emphasised respect for elders, collective responsibility, hospitality and the importance of kinship, which many participants regarded as valuable resources in modern life. At the same time, younger and urban participants increasingly questioned practices perceived as restricting individual rights, particularly those related to gender and marriage. Religious leaders and traditional authorities played key roles in mediating between continuity and change, adapting rituals and norms to new contexts. Urban migration and digital media accelerated these processes among the younger generations. The study concludes that African societies are actively reworking tradition rather than abandoning it, producing hybrid normative orders that blend ancestral, religious and modern values.

Keywords: traditional beliefs, social norms, cultural change, religious pluralism, African societies, sociology of religion

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

APARTMENT LIVING, DECLINING NEIGHBOURHOOD TIES AND NEW FORMS OF COMMUNITY IN TEHRAN

Assoc. Prof. Dr. Hossein Mirzaei, Dr. Elham Rahimi
University of Tehran, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology, Tehran, Iran
Allameh Tabataba'i University, Faculty of Social Sciences, Department of Social Planning, Tehran, Iran

ABSTRACT

Tehran has undergone rapid and intensive urbanisation over recent decades, transforming from a city of low-rise courtyard houses and close-knit neighbourhoods into a sprawling metropolis dominated by apartment buildings, high-rise towers and car-oriented infrastructure. This transformation has been accompanied by significant changes in social relationships and community structure. The traditional mahalleh, with its local mosque, bazaar, bathhouse and dense networks of kinship and neighbourly support, has gradually given way to more anonymous urban environments in which social life is organised around family, work and selective networks. This study examined the impact of urbanisation and apartment living on social relationships and community structure in Tehran, and explored the emergence of new forms of community. A mixed-methods design was adopted in neighbourhoods representing older central districts, middle-class apartment areas and newly developed northern and western districts. A questionnaire survey measured neighbourly relations, participation in local activities, trust, social support and sense of attachment to place. In-depth interviews with residents of different ages and observation of public spaces, mosques, parks and building common areas provided further insight. The results showed a marked decline in everyday neighbourly interaction and mutual assistance in apartment districts compared with older neighbourhoods, where long-term residents maintained stronger ties and collective rituals such as religious ceremonies and mourning gatherings. Apartment management meetings and shared building responsibilities sometimes produced conflict rather than solidarity. At the same time, new forms of community emerged through parks, cultural centres, sports clubs, charity networks and online neighbourhood groups. Women and retirees played central roles in these networks. The study concludes that urban policy in Tehran should strengthen local public spaces and neighbourhood institutions to support social cohesion.

Keywords: urbanisation, social relationships, community structure, neighbourhood, urban sociology, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ONLINE SELF-PRESENTATION, PEER APPROVAL AND IDENTITY CONSTRUCTION AMONG IRANIAN ADOLESCENTS

Dr. Sahar Ghaffari
Shahid Beheshti University, Faculty of Letters and Human Sciences, Department of Social Sciences, Tehran, Iran

ABSTRACT

Adolescence is a critical stage in the formation of personal and social identity, during which young people explore values, relationships and roles. In contemporary societies, social media has become an important arena for this process, offering adolescents opportunities to present themselves, receive feedback from peers and engage with diverse cultural models. In Iran, the popularity of social media among young people has grown substantially, even under conditions of restricted access to certain platforms, creating a dynamic online youth culture that interacts with family values, educational expectations and broader social norms. This study examined the effects of social media on identity construction among Iranian adolescents, focusing on online self-presentation and the role of peer approval. A mixed-methods design was employed in secondary schools in Tehran, Isfahan and Tabriz. A survey of students measured social media use, self-presentation strategies, sensitivity to peer feedback, self-esteem, identity exploration and commitment, and perceived conflict between online and offline values. Focus group discussions and individual interviews with students, parents and teachers provided qualitative insight into how adolescents experience and interpret their online activities. The findings revealed that social media was a central space for adolescents to experiment with appearance, interests and opinions, often presenting idealised versions of themselves. Peer approval in the form of likes, comments and followers strongly influenced self-esteem, particularly among girls. Many adolescents described managing multiple identities, presenting different aspects of themselves to family, school and online peers. Social media also exposed them to global trends and alternative lifestyles, which encouraged reflection on personal values but sometimes produced intergenerational tension. Parents often lacked understanding of adolescents' online lives. The study recommends media literacy education and open family dialogue to support healthy identity development.

Keywords: social media, youth identity, adolescents, self-presentation, peer approval, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

WOMEN'S HIGHER EDUCATION, DELAYED MARRIAGE AND THE RENEGOTIATION OF FAMILY ROLES IN URBAN IRAN

Prof. Dr. Shahla Kazemi, Dr. Roya Nasiri, Arash Bahrami
Alzahra University, Faculty of Social Sciences and Economics, Department of Sociology, Tehran, Iran
University of Isfahan, Faculty of Literature and Humanities, Department of Social Sciences, Isfahan, Iran

ABSTRACT

Iranian society has experienced profound changes in gender roles and family dynamics in recent decades. The rapid expansion of women's access to higher education, declining fertility, rising age at marriage, urbanisation and exposure to global media have challenged traditional patterns of family organisation. Women now constitute a large share of university students, and many aspire to professional careers and greater autonomy, while family law, religious norms and labour market conditions continue to shape the opportunities available to them. This study examined the relationship between women's higher education, delayed marriage and the renegotiation of family roles in urban Iran. A qualitative research design was adopted, based on in-depth interviews with educated women and men of different marital statuses and age groups in Tehran, Isfahan and Mashhad, as well as with parents of young adults. The interviews explored attitudes towards marriage timing and partner choice, expectations regarding the division of household responsibilities, decision-making, childbearing and the balance between family and career. Thematic analysis was used to identify patterns and variations in experience. The findings revealed that higher education strongly influenced women's expectations of marriage, encouraging them to seek partners who respected their independence and supported their professional goals. Many women postponed marriage until they achieved educational and economic stability, while some expressed reluctance to enter marriages perceived as limiting their freedom. Married educated women reported negotiating household responsibilities more actively, although they continued to carry the main burden of domestic work. Men's attitudes varied, with younger and more educated men expressing greater acceptance of egalitarian roles. Parents increasingly accepted their children's choices. The study concludes that Iranian family dynamics are undergoing a gradual but significant transformation driven by women's education.

Keywords: gender roles, family dynamics, women's education, marriage, social change, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SHADOW EDUCATION, CULTURAL CAPITAL AND INTERGENERATIONAL MOBILITY IN IRAN

Assis. Prof. Dr. Mohsen Abbasi
Ferdowsi University of Mashhad, Faculty of Letters and Humanities, Department of Social Sciences, Mashhad, Iran

ABSTRACT

Education is widely regarded as the most important channel of upward social mobility in modern societies, and in Iran the expansion of schooling and higher education has opened opportunities for large segments of the population. However, the highly competitive national university entrance examination has fostered an extensive system of private tutoring, preparatory institutes and test preparation materials, often described as shadow education. Access to these resources depends heavily on family income, parental education and place of residence, raising concerns that education may reproduce rather than reduce social inequality. This study examined the role of shadow education and cultural capital in shaping intergenerational social mobility in Iran. A mixed-methods design was used. A survey of university students and recent graduates collected information on parental education and occupation, household income, participation in private tutoring and preparatory classes, examination results, type of university and field of study, and current employment. Statistical models were estimated to assess the effects of family background and shadow education on educational attainment and occupational outcomes. In-depth interviews with students, parents and teachers explored the meanings attached to education, strategies of families and perceptions of fairness. The findings showed that students from families with higher income and parental education were far more likely to participate in intensive tutoring and to gain admission to prestigious universities and high-status fields such as medicine and engineering. Cultural capital, including parental guidance, educational aspirations and familiarity with the examination system, strongly shaped outcomes. Students from rural and low-income backgrounds often relied on scholarships and personal effort but faced significant disadvantages. Graduates' labour market outcomes were also influenced by family networks. The study concludes that reducing reliance on high-stakes examinations and supporting disadvantaged students are essential for promoting equitable social mobility.

Keywords: education, social mobility, inequality, shadow education, cultural capital, Iran

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HERITAGE SITES, COMMEMORATIVE PRACTICES AND THE POLITICS OF COLLECTIVE MEMORY IN URBAN EGYPT

Assoc. Prof. Dr. Yasser Abdel-Aziz, Dr. Nadia Mostafa
Cairo University, Faculty of Arts, Department of Sociology, Giza, Egypt
Ain Shams University, Faculty of Arts, Department of Sociology, Cairo, Egypt

ABSTRACT

Egypt possesses one of the world's richest and most layered cultural heritages, encompassing Pharaonic, Greco-Roman, Coptic, Islamic and modern periods. This heritage plays a central role in national identity, tourism and international image, yet its meaning for ordinary Egyptians and its relationship with collective memory are complex and contested. Large-scale heritage projects, such as new museums, the restoration of historic districts and the relocation of residents from heritage areas, raise questions about who defines heritage, which pasts are remembered and how local communities relate to these processes. This study examined the relationship between cultural heritage, commemorative practices and collective memory in contemporary urban Egypt, focusing on historic Cairo and Alexandria. A qualitative approach was employed, combining ethnographic fieldwork in historic neighbourhoods, analysis of official heritage discourses, school textbooks and media representations, and in-depth interviews with residents, shopkeepers, heritage professionals, tour guides and young people. Participant observation of religious festivals, saints' birthday celebrations and national commemorations provided insight into living traditions. The findings revealed that official heritage discourses emphasised monumental Pharaonic and Islamic heritage as symbols of national greatness and continuity, while everyday practices and memories of local communities focused on neighbourhood life, religious rituals, crafts and personal histories. Residents of historic districts expressed pride in their heritage but also concern about displacement and the loss of social fabric due to redevelopment and tourism. Young people engaged with heritage increasingly through social media, reinterpreting historical symbols in creative ways. Coptic and minority heritage was often underrepresented in official narratives. The study concludes that heritage policies in Egypt should recognise the plurality of memories and involve local communities in preserving both tangible and intangible cultural heritage.

Keywords: cultural heritage, collective memory, national identity, urban heritage, commemoration, Egypt

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

OUT-OF-POCKET SPENDING, SOCIAL CLASS AND UNEQUAL ACCESS TO PRIMARY HEALTHCARE IN GREATER CAIRO

Dr. Ayman Shehata, Assoc. Prof. Dr. Rasha Salem, Mahmoud Ghoneim
Cairo University, Faculty of Economics and Political Science, Department of Statistics, Giza, Egypt
Ain Shams University, Faculty of Medicine, Department of Community, Environmental and Occupational Medicine, Cairo, Egypt

ABSTRACT

Access to healthcare is a fundamental component of social welfare and an important indicator of social inequality. In Egypt, although public health facilities provide services at low cost, a large proportion of health spending is paid directly by households, and many people rely on private clinics, pharmacies and informal payments to obtain timely care. Rapid urban growth in Greater Cairo has produced stark contrasts between affluent districts, middle-class neighbourhoods and informal areas, raising concerns about unequal access to healthcare services. The ongoing introduction of universal health insurance seeks to address these disparities, but its effects remain to be seen. This study examined the relationship between social class, out-of-pocket spending and access to primary healthcare in Greater Cairo. A mixed-methods design was used. A household survey in neighbourhoods with different socioeconomic profiles collected data on income, education, occupation, health insurance coverage, health needs, use of public and private services, expenditure on care and medicines, and reasons for unmet needs. Indicators of catastrophic health expenditure were calculated, and regression models assessed the factors associated with access and financial burden. In-depth interviews with residents, physicians and pharmacists explored perceptions of service quality, waiting times and affordability. The findings showed that households in informal areas faced the highest relative burden of health expenditure and were more likely to delay or forgo care because of cost. Wealthier households relied predominantly on private services perceived as faster and of higher quality, while poorer households used public facilities but frequently purchased medicines and diagnostic tests privately. Pharmacies served as the first point of care for many residents. Women and older adults reported particular difficulties. Many respondents expressed cautious hope regarding new universal health insurance. The study recommends strengthening public primary care, financial protection and community health outreach.

Keywords: social inequality, healthcare access, out-of-pocket spending, urban health, primary care, Egypt

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SKILLS MISMATCH, INFORMAL EMPLOYMENT AND THE SOCIAL CONSEQUENCES OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Saule Ospanova, Dr. Nurlan Kenzhebayev, Aruzhan Bekova
Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Sociology and Social Work, Almaty, Kazakhstan
Narxoz University, School of Economics and Management, Almaty, Kazakhstan

ABSTRACT

Youth unemployment is a serious social and economic challenge in Kazakhstan, where a large proportion of the population is young and the labour market has not always been able to absorb new entrants. Although the country has achieved considerable economic growth, driven largely by natural resources, many young people face difficulties finding stable and decent employment, particularly in rural areas and smaller towns. A mismatch between the skills produced by the education system and the needs of employers, regional disparities and the prevalence of informal work further complicate the transition from education to employment. This study examined the causes and socioeconomic consequences of youth unemployment in Kazakhstan, focusing on skills mismatch and informal employment. A mixed-methods design was employed. A survey of young people in Almaty, Shymkent, Karaganda and rural districts collected information on education, employment status, job search strategies, type of employment, income, and perceptions of opportunities. In-depth interviews with unemployed and informally employed youth, employers, vocational education providers and employment centre staff explored barriers and experiences. National labour market statistics and policy documents were also analysed. The findings revealed that many university graduates were employed in jobs unrelated to their field of study or below their qualification level, while employers reported shortages of technical and practical skills. Young people from rural areas and those with vocational qualifications faced particular difficulties, and many turned to informal or temporary work without social protection. Prolonged unemployment was associated with financial dependence on parents, delayed marriage, reduced self-esteem and increased intention to migrate. Government employment programmes were known but considered insufficient by many participants. Young women faced additional constraints linked to traditional family expectations. The study recommends closer cooperation between education institutions and employers, expanded vocational training and targeted support for rural youth.

Keywords: youth unemployment, labour market, skills mismatch, informal employment, social consequences, Kazakhstan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CUSTOMARY PRACTICES, KINSHIP NETWORKS AND SOCIAL ADAPTATION TO MODERNISATION IN RURAL KAZAKHSTAN

Dr. Bakhyt Nurmukhanov, Assoc. Prof. Dr. Raushan Ermekova
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology, Astana, Kazakhstan
Karaganda Buketov University, Faculty of History, Department of Sociology and Social Work, Karaganda, Kazakhstan

ABSTRACT

Rural communities in Kazakhstan have experienced profound transformations since the collapse of the Soviet Union, including the dissolution of collective farms, out-migration of young people to cities, changes in land ownership and the spread of new technologies and media. At the same time, traditional customs and institutions, such as kinship networks, respect for elders, hospitality and life-cycle rituals, have experienced a revival and continue to structure everyday life in many villages. The interaction between these customary practices and processes of modernisation shapes how rural communities adapt to economic and social change. This study examined the relationship between traditional customs, kinship networks and social adaptation to modernisation in rural Kazakhstan. A qualitative research design was employed in villages in the southern, northern and eastern regions of the country, representing different economic and ethnic contexts. Data were collected through in-depth interviews with elders, young people, women, local officials, teachers and entrepreneurs, as well as participant observation of family celebrations, community gatherings and agricultural activities. The analysis focused on how customs influence economic cooperation, social support, gender roles and attitudes towards change. The findings revealed that kinship networks and traditional forms of mutual aid provided crucial support for rural families, helping them cope with economic uncertainty and organise collective activities. Customs surrounding weddings and funerals reinforced social cohesion but also imposed considerable financial burdens, which many families found difficult to bear. Young people often valued traditions as part of national identity but sought greater individual freedom in education, employment and marriage. The arrival of mobile internet and new agricultural technologies opened opportunities but also intensified generational differences. The study concludes that sustainable rural development in Kazakhstan should build on positive traditions while supporting adaptive change.

Keywords: traditional customs, modernisation, rural communities, kinship networks, social change, Kazakhstan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ENHANCING EDUCATIONAL EQUITY THROUGH UNIVERSAL ACCESS POLICIES IN IRANIAN SECONDARY SCHOOLS

Prof. Dr. Fereshteh Davoudi
Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Iran

Assis. Prof. Dr. Vahid Mahmoudi
Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Iran

Marjan Zarei
Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This comprehensive study evaluates the efficacy of universal access policies implemented in Iranian secondary schools to advance educational equity across diverse socioeconomic and geographic landscapes. Utilizing a robust mixed-methods framework, researchers conducted systematic analysis of 15 key Ministry of Education policy documents spanning 2016-2024, semi-structured interviews with 52 administrators and teachers from 28 urban-rural districts, and comprehensive surveys administered to 920 students across seven provinces representing 65% national demographic diversity. Quantitative findings document substantial governmental achievements including 32% infrastructure modernization achieving universal electricity and internet connectivity, alongside enrollment surges from 74% to 91% among previously underserved cohorts. Nevertheless, entrenched disparities persist for vulnerable populations: rural girls exhibit 38% higher dropout propensity while low-SES children face 27% resource access deficits. Critical impediments encompass transportation inadequacies serving merely 58% remote locales, inequitable teacher deployment yielding 1:5.1 urban-rural ratios, sociocultural biases privileging male education documented in 61% parental narratives, and pedagogical deficiencies evidenced by 43% untrained inclusive practitioners. Qualitative insights underscore transformative potential of precision interventions: conditional cash transfers boosted retention 21%, mobile pedagogical units enhanced rural access 29%, community co-designed curricula improved relevance scores 34%. Strategic recommendations prescribe sustained educator capacitation targeting 85% certification, performance-linked regional funding amplification, rigorous anti-discrimination monitoring frameworks, and participatory policy evolution integrating indigenous knowledge systems. Research posits integrated, context-attuned architectures as indispensable for actualizing educational justice, cultivating inclusive human capital pivotal for Iran's socioeconomic advancement and sustainable development goals realization.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: educational equity, universal access, secondary schools, Iran, policy analysis

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ADAPTING UNIVERSITY TEACHING FOR DIGITAL LEARNERS: CHALLENGES AND INNOVATIONS IN IRAN

Assoc. Prof. Dr. Saeed Rohani
Faculty of Engineering, Sharif University of Technology, Iran

Dr. Niloofar Taghavi
Faculty of Engineering, Sharif University of Technology, Iran

ABSTRACT

This empirical investigation dissects digital transformation's dual impacts on Iranian university pedagogy, delineating implementation challenges alongside innovative strategies optimizing engagement among digital-native cohorts. Methodologically rigorous, the study triangulates 42 in-depth faculty interviews across STEM-humanities disciplines with quantitative surveys capturing 1,350 undergraduate perspectives from eight leading institutions, achieving 82% response validity through psychometric validation. Dominant themes emerge: technology assimilation lags evidenced by 71% faculty reporting competency deficits, infrastructural constraints delaying LMS deployments 45%, assessment integrity vulnerabilities amid 29% proctoring failures, alongside motivational paradoxes where flexibility gains collide with autonomy overload. Countervailing innovations shine through: blended architectures fusing Moodle-Zoom ecosystems elevate engagement 28% per standardized scales, gamification via Kahoot-Mentimeter protocols surge comprehension retention from 69% to 93%, collaborative Google Workspace ecosystems spawn 22% interdisciplinary linkages, AI-augmented adaptive assessments curtail cheating 37% while accommodating asynchronous paradigms. Institutional case dissections chronicle Sharif University's adaptive micro-credentialing yielding 26% motivation amplification, problem-centered clusters documenting 24% cognitive gain persistence. Theoretical advancement refines TPACK frameworks for sanctioned digital ecologies. Imperatives demand strategic faculty academies achieving 90% digital fluency, resilient 5G infrastructures, leadership cultivating experimentation ethos. Cross-disciplinary consortia prove catalytic for scalable innovation. Longitudinal projections forecast 33% pedagogical efficacy uplift within quadrennia, positioning Iranian higher education competitively within global knowledge arenas while honoring sociocultural-infrastructural particularities.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: digital learning, university teaching, innovation, Iran, higher education

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MULTILINGUAL EDUCATION AND INTEGRATION: POLICY EXPERIENCES IN SERBIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Katarina Jovanović
Faculty of Education, University of Belgrade, Serbia

Vladimir Ilić
Faculty of Education, University of Belgrade, Serbia

Assis. Prof. Dr. Slobodan Milenković
Faculty of Education, University of Belgrade, Serbia

ABSTRACT

This nuanced policy analysis interrogates multilingual education frameworks' contributions to integration and social cohesion within Serbia's ethnically heterogeneous primary schools. Employing multi-sited ethnography, researchers executed exhaustive document audits of national-minority curricula (2014-2023), 35 classroom observations spanning Serbian-Hungarian-Roma contexts, alongside 72 teacher-parent interviews yielding 1,240 coded thematic units. Empirical outcomes affirm pedagogical dividends: bilingual models catalyze 26% literacy acceleration, nurture 39% elevated intercultural competencies via validated attitude scales, foster 31% interethnic friendship densities. Implementation frictions persist: minority material scarcities afflict 57% institutions, teacher bilingualism hovers at 32% certification, parental assimilation preferences register 59% in stratified surveys, compounded by post-Yugoslav mnemonic politics. Theoretical innovation recalibrates culturally responsive pedagogy for conflict-aftermath pluralisms. Precision prescriptions advocate pre-service training saturation targeting 82% proficiency, standardized minority resource repositories, triadic family-school-community compacts evidencing 24% participation escalation in exemplars. Political-historical contextualization illuminates curriculum as reconciliation infrastructure. Longitudinal cohorts manifest enduring cohesion gains indispensable for democratic consolidation. Flexible, heritage-honoring architectures emerge non-negotiable for diversity valorization within Serbia's transitional scholastic tapestry, harmonizing preservation imperatives with civic integration mandates while navigating sovereignty sensitivities. Research furnishes scalable blueprints elevating minority educational justice amid Balkan pluralist evolutions.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: multilingual education, integration, Serbia, primary schools, diversity

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE IMPACT OF TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT ON STUDENT ACHIEVEMENT IN SERBIAN SECONDARY SCHOOLS

Dr. Jelena Petrović
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Assis. Prof. Dr. Marko Vuković
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Nikola Filipović
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Marina Mihajlović
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

ABSTRACT

This longitudinal study rigorously evaluates teacher professional development (PD) programs' causal impacts on student achievement across 120 Serbian secondary schools, integrating national standardized testing data for 12,500 students with comprehensive teacher surveys (n=650) and classroom observations spanning three academic years. Multivariate hierarchical linear modeling reveals robust positive associations: teachers completing 80+ PD hours demonstrate 16% higher student performance gains in mathematics and literacy, mediated through enhanced instructional practices including formative assessment adoption (β=0.42) and differentiated instruction implementation (OR=3.1). Curriculum alignment fidelity improves 28%, while classroom climate indices reflect 24% engagement uplift via structured observation protocols. Moderating variables prove critical: transformational school leadership amplifies PD effects by 35% ($p<0.001$), excessive administrative workloads attenuate gains among 42% high-participation cohorts, and systematic coaching sustains 82% practice transfer versus 39% without follow-up. Contextual analyses reveal STEM PD yielding superior quantitative outcomes while humanities training optimizes critical thinking trajectories. Theoretical contributions advance situated learning theory applications within transitional educational systems, emphasizing communities of practice efficacy. Policy recommendations mandate sustained 120-hour annual PD architectures incorporating peer mentoring networks achieving 31% higher internalization rates, performance-linked incentives elevating voluntary participation from 58% to 87%, and targeted rural funding addressing 22% achievement disparities. Longitudinal trajectories project 19% national performance elevation within five years through evidence-based educator advancement strategically aligned with European competency benchmarks, positioning Serbia competitively within regional educational landscapes.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: professional development, teacher quality, student achievement, Serbia, secondary education

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CURRICULUM REFORM AND EMPLOYABILITY SKILLS DEVELOPMENT IN IRAQI UNIVERSITIES

Assoc. Prof. Dr. Zainab Al-Musawi
Faculty of Education, University of Baghdad, Iraq

Mustafa Aziz
Faculty of Education, University of Baghdad, Iraq

Ali Taha
Faculty of Education, University of Baghdad, Iraq

ABSTRACT

This mixed-methods investigation systematically maps curriculum reform-employability linkages among 1,800 Iraqi university graduates through five-year tracer studies, 220 employer interviews across public-private sectors, and comprehensive syllabus audits spanning 24 faculties. Findings expose systemic disconnects: only 38% graduates exhibit labor market-aligned technical competencies, soft skills proficiency languishes at 29%, and digital literacy integration remains absent from 71% programs despite 65% employer prioritization. Progress manifests via mandatory internships boosting placement rates 31% and interdisciplinary electives enhancing adaptability metrics 22%. Critical deficiencies persist in English proficiency (employer satisfaction 32%), entrepreneurial competencies (covered in 18% curricula), and industry certification pathways. Benchmarking identifies Baghdad Polytechnic's co-op model achieving 88% employment alongside industry consortia yielding 24% competency uplift. Theoretical framework synthesizes human capital and capability approaches contextualized within post-conflict reconstruction imperatives. Strategic recommendations prescribe institutionalized university-industry councils convening biannually, competency-based curriculum refresh cycles audited against Washington Accord standards, stakeholder feedback mechanisms achieving 78% response rates, and digital infrastructure investments targeting 85% faculty training completion. Econometric projections forecast 37% graduate employability enhancement within quadrennium alongside 14% youth unemployment reduction. Policy advocacy underscores participatory redesign integrating real-time labor intelligence, positioning Iraqi higher education as pivotal socioeconomic recovery engine through workforce competitiveness restoration essential for sustainable national development trajectories.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: curriculum reform, employability, university graduates, Iraq, skills development

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BARRIERS TO GIRLS' SECONDARY EDUCATION PARTICIPATION IN RURAL IRAQ: SOCIAL AND STRUCTURAL FACTORS

Dr. Rasha Al-Tamimi
Faculty of Education, University of Mosul, Iraq

Assoc. Prof. Dr. Samir Jameel
Faculty of Education, University of Mosul, Iraq

ABSTRACT

This comprehensive mixed-methods analysis dissects multilayered barriers constraining girls' secondary enrollment and retention across rural Iraq, where female participation trails 26 percentage points below national averages. Thematic synthesis from 28 focus groups engaging 380 students/parents across 11 governorates, alongside 2015-2024 policy audits, identifies entrenched sociocultural norms driving 43% early marriage dropouts, transportation deficits reaching only 48% remote hamlets, pupil-teacher ratios averaging 1:47, and sanitation-deficient facilities affecting 69% girls-only institutions. Community surveys reveal 61% households prioritizing male education, though targeted interventions demonstrate 24% attitudinal shifts within exposure zones. NGO pilots including mobile classrooms and micro-scholarships yield 21% retention gains alongside 17% attendance improvements. Intersectional framework illuminates conflict-exacerbated vulnerabilities compounding gender disparities within sectarian fabrics. Policy architecture demands gender-responsive reforms: conditional cash transfers covering 82% eligible families, boarding capacity expansion targeting 55% growth, secure convoy investments via PPP frameworks, and grassroots sensitization campaigns achieving 72% maternal engagement. Propensity score matching estimates 34% enrollment convergence within decade through multisectoral convergence synthesizing educational infrastructure, economic empowerment, and normative transformation. Research imperatives underscore holistic paradigms transcending siloed interventions, framing girls' secondary advancement as foundational human development multiplier with intergenerational equity dividends critical for Iraq's social cohesion and demographic dividend realization.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: girls' education, rural schools, Iraq, gender barriers, secondary participation

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INNOVATIVE TEACHING METHODS AND STUDENT ENGAGEMENT IN LARGE RUSSIAN UNIVERSITIES

Prof. Dr. Irina Sokolova
Faculty of Education, Lomonosov Moscow State University, Russia

Oleg Novikov
Faculty of Education, Lomonosov State University, Russia

Assis. Prof. Dr. Tatiana Demidova
Faculty of Education, Lomonosov Moscow State University, Russia

Mikhail Petrov
Faculty of Education, Lomonosov Moscow State University, Russia

ABSTRACT

This empirical investigation quantifies innovative pedagogies' efficacy within Russia's mass university contexts averaging 250-student cohorts, employing structured observations across 52 sessions, faculty interviews (n=42), and validated engagement surveys (n=1,650). Flipped classroom architectures elevate active learning exposure 44%, blended LMS integrations expand resource access 71%, authentic project assessments advance problem-solving 32%, and peer instruction protocols sustain 37% retention superiority. Scale limitations manifest through personalization deficits (71% instructor concern), adaptation latency averaging 2.5 semesters, and technological constraints impeding 56% venues. Institutional exemplars chronicle Moscow State's gamification platforms yielding 28% motivation surges alongside PBL consortia documenting 23% conceptual mastery gains. Quasi-experimental designs confirm causal pathways linking methodological sophistication with engagement persistence (Cohen's d=0.89). Theoretical refinement scales constructivist principles for institutional contexts emphasizing scaffolded transitions from transmission paradigms. Strategic imperatives prescribe pedagogical innovation centers, comprehensive digitization targeting universal classroom connectivity, accreditation-mandated student-centered rubrics, and longitudinal efficacy tracking integrated within quality assurance architectures. Five-year trajectories project 26% performance augmentation alongside 19% graduation rate improvements. Research establishes pedagogical renewal as structural lever elevating mass higher education quality, reconciling scale imperatives with personalized learning entitlements requisite for Russia's global academic competitiveness.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: innovative teaching, student engagement, Russian universities, pedagogy, higher education

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DISTANCE LEARNING AND STUDENT WELLBEING: EXPERIENCES FROM REGIONAL UNIVERSITIES IN RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Svetlana Karpova
Institute of Education, Kazan Federal University, Russia

Natalia Smirnova
Institute of Education, Kazan Federal University, Russia

Lyudmila Ivanova
Institute of Education, Kazan Federal University, Russia

ABSTRACT

This mixed-methods inquiry chronicles distance learning's wellbeing ramifications across 18 Russian regional universities, synthesizing 2,400 student surveys, 72 longitudinal interviews, and institutional health metrics spanning pandemic transition phases. Structural disruptions precipitate 39% attentional decrements, social isolation correlates with 31% depressive symptom escalation, and chronobiological dysregulation affects 44% cohorts. Mitigating factors encompass scheduling autonomy accommodating 27% workforce articulation alongside self-regulated learning maturation yielding 21% agency enhancement. Institutional architectures prove determinative: counseling infrastructures attenuate distress 36%, virtual affinity groups alleviate loneliness 29%, and analytics-embedded LMS platforms facilitate 25% reengagement. Urban-rural gradients expose 21% wellbeing disparities underscoring digital equity imperatives. Latent trajectory modeling confirms bidirectional reinforcement between pedagogical adaptation and psychosocial resilience. Theoretical synthesis positions socio-technical assemblages as wellbeing determinants within distributed education ecologies. Policy scaffolds mandate mental health continua-of-care, universal digital literacies achieving 92% proficiency thresholds, continuous sentiment analytics informing hybrid optimization, and faculty wellbeing training mitigating secondary traumatization. Quadrennial projections forecast 24% distress mitigation through evidence-based support ecologies. Longitudinal validation affirms hybrid viability when fortified by comprehensive architectures, establishing regional universities as exemplars of resilient distributed learning while safeguarding holistic student formation essential for Russia's knowledge economy sustainability.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: distance learning, student wellbeing, Russia, regional universities, pandemic

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LEGAL CHALLENGES IN THE IMPLEMENTATION OF DATA PRIVACY REGULATIONS IN INDIA

Prof. Dr. Priya Srivastava
National Law School of India University, India

Dr. Rajiv Menon
National Law School of India University, India

Abstract
This paper explores the multifaceted legal challenges surrounding the implementation of data privacy regulations in India, a nation rapidly advancing in digital transformation. Through analysis of the Personal Data Protection Bill and related legislation, the study unpacks legal ambiguities, compliance burdens for tech companies, and enforcement gaps. Drawing on comparative perspectives from the EU's GDPR and case law, the authors highlight India's unique regulatory landscape, characterized by diverse stakeholders and infrastructural disparities. They discuss the tension between national security objectives and individual rights, especially regarding data localization requirements and state surveillance powers. The article addresses issues in judicial interpretation, the accessibility of legal remedies, and the practical difficulties of ensuring accountability across vast digital networks. Policy recommendations focus on clearer statutory guidelines, capacity building for regulatory agencies, and greater public awareness. The authors conclude that ensuring robust protection of personal information in India requires ongoing dialogue between lawmakers, businesses, and civil society.

Keywords: data privacy, regulation, India, Personal Data Protection Bill, legal compliance

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ACCESS TO JUSTICE AND THE ROLE OF PUBLIC INTEREST LITIGATION IN INDIAN CONSTITUTIONAL LAW

Prof. Dr. Shalini Kaur
Indian Institute of Technology Kharagpur, India

Abstract
This study examines the evolution and significance of public interest litigation (PIL) as a mechanism for advancing access to justice in Indian constitutional law. By tracing landmark judgments and procedural reforms, the research demonstrates how PIL has democratized legal recourse, empowering marginalized communities and promoting judicial activism. The article analyzes the doctrinal foundations underpinning PIL, detailing how it redefines locus standi, expands the scope of judicial review, and catalyzes policy reforms in diverse areas like environmental protection and social welfare. However, the study also critically assesses the risks of misuse and judicial overreach, highlighting recent trends in judicial scrutiny and requirement of bona fide petitioners. Drawing on interviews with legal practitioners, the article explores challenges in case management, enforcement of orders, and balancing the judiciary's role with elected branches. The authors advocate for safeguards to preserve the integrity of PIL while reinforcing its transformative potential for constitutional governance in India.

Keywords: public interest litigation, access to justice, constitutional law, India, judicial activism

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE EVOLUTION OF PROPERTY LAW IN POST-COMMUNIST ROMANIA

Assoc. Prof. Dr. Ioana Popescu
University of Bucharest, Romania

Dr. Alexandru Stan
University of Bucharest, Romania

Dr. Corina Petrescu
University of Bucharest, Romania

Abstract
This paper analyzes the transformation of property law in Romania following the fall of communism, focusing on legislative shifts, restitution processes, and challenges faced by courts and claimants. Through historical legal analysis and comparative study with other Eastern European countries, the research highlights the complexity of land restitution and privatization efforts in the context of transitional justice. The authors detail major statutes, case law, and the interplay between domestic and European legal norms. They discuss the role of administrative agencies, judicial barriers such as delayed enforcement and evidentiary requirements, and social impacts including urban development and rural land disputes. The article argues that Romania's property law evolution reveals both progress and unresolved tensions in realizing secure land rights and harmonizing legal expectations with economic realities.

Keywords: property law, post-communist transition, restitution, Romania, land rights

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CONSTITUTIONAL REFORM AND JUDICIAL INDEPENDENCE IN MODERN ROMANIA

Radu Ionescu
Faculty of Law, Babes-Bolyai University, Romania

Mircea Dragomir
Faculty of Law, Babes-Bolyai University, Romania

ABSTRACT

This comprehensive analysis traces Romania's constitutional evolution since 1991, systematically evaluating major amendments' impacts on judicial independence amid post-communist democratization and EU integration pressures. Archival examination of constitutional revisions, judicial appointment protocols, and disciplinary mechanisms reveals progressive institutionalization tempered by persistent politicization risks evidenced in 28% contested appointments during 2010-2020. In-depth interviews with 42 judges across appellate courts document autonomy enhancements through merit-based selection achieving 65% transparency benchmarks, alongside accountability innovations like Judicial Inspection Board oversight reducing misconduct complaints by 19%. International benchmarking against Polish and Hungarian models highlights Romania's superior Constitutional Court insulation via 9-year non-renewable terms. EU accession conditionality catalyzed separation of powers consolidation, evidenced by 2018 referendum rejecting prosecutorial reforms. Vulnerabilities persist through legislative-executive encroachments on judicial budgets and public trust erosion correlating with 41% approval decline post-2017 ordinances. Theoretical contributions advance neoinstitutionalist frameworks contextualizing path dependency within transitional justice paradigms. Resilience factors encompass rigorous legal education curricula incorporating European human rights standards and civic engagement platforms amplifying judicial legitimacy. Strategic recommendations prescribe fortified institutional safeguards including lifetime tenure protections, competency clarification via constitutional codification, and nationwide judicial literacy campaigns targeting 75% public awareness. Longitudinal assessment projects sustained legitimacy gains essential for Romania's consolidated democracy trajectory within European constitutional space.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: constitutional reform, judicial independence, Romania, courts, separation of powers

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN INDONESIA: ANALYSIS OF THE BASIC ENVIRONMENTAL LAW

Prof. Dr. Indah Yuliana
Faculty of Law, Universitas Indonesia, Indonesia

Dr. Farid Arifin
Faculty of Law, Universitas Indonesia, Indonesia

ABSTRACT

This doctrinal-empirical investigation critically dissects Indonesia's Basic Environmental Law (Law No. 32/2009) as foundational sustainable governance architecture amid archipelago-wide ecological pressures. Legislative historiography traces evolution from 1982 framework through post-Suharto decentralization, delineating pivotal provisions establishing environmental impact assessments (AMDAL), pollution control standards, and citizen lawsuit mechanisms. Institutional mapping reveals Ministry of Environment oversight complemented by 34 provincial commissions, though enforcement fragmentation manifests through 62% non-compliance rates in industrial zones. Local autonomy conflicts exacerbate implementation gaps, evidenced by 47% overlapping forestry permits generating judicial review backlogs. Practitioner interviews (n=56) and comparative Asian benchmarking highlight advocacy successes like 2019 Jakarta Bay restoration via community litigation contrasted against persistent weaknesses in palm oil-driven deforestation (annual 1.2M ha loss) and haze pollution management. Theoretical advancement refines polycentric governance theory incorporating indigenous Adat systems within statutory hierarchies. Policy prescriptions demand sectoral law harmonization eliminating 23 conflicting regulations, enforcement agency capacity augmentation targeting 200% personnel increase, and indigenous knowledge integration via co-management protocols demonstrating 34% conservation efficacy uplift in pilot regions. Longitudinal compliance tracking projects 28% violation reduction through digital permitting platforms. Research positions legal infrastructure fortification as indispensable for Indonesia's international commitments including Paris Agreement NDC targets and ASEAN environmental cooperation imperatives.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: environmental law, Indonesia, Basic Environmental Law, governance, enforcement

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE EMERGENCE OF CYBER LAW IN INDONESIAN E-COMMERCE AND DIGITAL ECONOMY

Dr. Wira Pratama
Faculty of Law, Airlangga University, Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Siti Rahmawati
Faculty of Law, Airlangga University, Indonesia

Dr. Agung Nugroho
Faculty of Law, Airlangga University, Indonesia

ABSTRACT

This interdisciplinary study chronicles cyber law maturation paralleling Indonesia's e-commerce surge from $15B (2019) to projected $82B (2025), scrutinizing Electronic Information and Transactions Law (UU ITE No. 11/2008, amended 2024) adaptations toward global cybersecurity parity. Jurisprudential analysis of 342 cases reveals regulatory efficacy gaps: digital contract enforceability achieves 78% success rates while consumer data protection falters at 41% compliance amid SME resource constraints. Enforcement challenges encompass jurisdictional fragmentation across 38,000 islands, governmental tech regulation capacity evidenced by 29-month average cybercrime prosecution timelines, and business credibility erosion through $1.2B annual losses. ASEAN comparative assessment positions Indonesia trailing Singapore's PDPA by 34% maturity indices yet surpassing Vietnam via fintech sandbox innovations. Theoretical framework advances regulatory arbitrage theory contextualized within emerging market digitalization paradigms. Strategic recommendations prescribe iterative legislative recalibration incorporating blockchain audit trails, cross-ministerial taskforces achieving 65% jurisdictional harmonization, and specialized judicial academies training 1,200 cyber magistrates. Impact modeling forecasts 27% cybercrime incidence reduction through predictive analytics integration. Policy evolution toward comprehensive Digital Governance Act promises balanced innovation ecosystem safeguarding 270M digital users while nurturing ASEAN digital economy leadership positioning Indonesia strategically within Indo-Pacific connectivity architectures.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: cyber law, Indonesia, e-commerce, digital economy, Electronic Information and Transactions Law

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TRENDS IN JUDICIAL REFORM AND ACCESS TO LEGAL AID IN KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Serik Akhmetov
Faculty of Law, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT

This empirical analysis charts Kazakhstan's judicial reform trajectory since 2017 Conceptual Framework adoption, quantifying institutional evolution toward fairness inclusivity amid post-Soviet modernization imperatives. Legislative amendments expanded public legal aid coverage from 23% (2015) to 67% (2024) eligible cases through 156 regional centers, streamlined case management via e-Justice platform reducing processing times 41%, and mitigated regional disparities evidenced by 29% Almaty-Aktobe clearance rate convergence. Practitioner interviews (n=73) and administrative data review expose persistent challenges: budgetary constraints limiting aid quality (average caseload 245:1), professional training gaps affecting 52% defenders, and citizen awareness deficits correlating with 38% underutilization. Post-Soviet comparative insights illuminate Kazakhstan's legal literacy campaigns achieving 64% efficacy surpassing Kyrgyzstan alongside technology integration via AI triage systems. Theoretical contributions refine access to justice metrics incorporating digital delivery paradigms within transitional legal cultures. Policy advocacy prescribes budgetary reallocation targeting 1:100 caseload ratios, systemic certification elevating defender competencies 75%, and multimedia outreach campaigns reaching 85% rural penetration. Longitudinal projections forecast equal justice benchmarks alignment with Astana International Financial Centre standards by 2030. Research positions continuous reform as foundational for Kazakhstan's rule of law consolidation supporting Vision 2050 socioeconomic advancement imperatives.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: judicial reform, legal aid, Kazakhstan, justice system, access to justice

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ADOPTION OF MEDIATION IN CIVIL DISPUTE RESOLUTION: THE KAZAKHSTAN EXPERIENCE

Prof. Dr. Gulmira Rakhimova
School of Law, Nazarbayev University, Kazakhstan

Dr. Dauren Zhaksybek
School of Law, Nazarbayev University, Kazakhstan

Aigerim Sarsembay
School of Law, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT

This mixed-methods evaluation quantifies mediation adoption efficacy within Kazakhstan's civil justice transformation post-2018 Law No. 449-VI, analyzing 4,200 cases demonstrating 73% resolution rates versus 41% litigation settlements alongside 68% cost reductions averaging 2.3M tenge savings per dispute. Legislative frameworks mandating pre-trial mediation in family/property domains integrate seamlessly with judicial processes via referral protocols achieving 82% compliance. Case studies illustrate efficiency gains: commercial disputes resolve 4.2 months faster while party satisfaction scores 87/100 versus 62/100 court outcomes. Institutional mapping reveals 1,450 certified mediators clustered urbanely, public acceptance growing from 34% (2019) to 71% (2024) amid cultural attitude evolution from confrontation paradigms. Professional standardization via 120-hour accreditation addresses competency gaps while voluntary-mandatory balance optimizes uptake without coercion perceptions. Theoretical advancement refines alternative dispute resolution diffusion theory incorporating post-Soviet collectivist contexts. Strategic recommendations expand public education campaigns targeting 80% awareness, enhance certification rigor incorporating cross-cultural competencies, and institutionalize government-subsidized mediation hubs in 14 regions. Impact modeling projects 35% court docket relief supporting judicial specialization initiatives. Research validates mediation as transformative civil justice paradigm alleviating systemic burdens while nurturing consensual dispute culture foundational for Kazakhstan's maturing rule of law ecosystem.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: mediation, civil disputes, Kazakhstan, dispute resolution, legal system

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CIVIL DISOBEDIENCE, PROVINCIAL LEGISLATURES AND THE TRANSFORMATION OF BRITISH COLONIAL ADMINISTRATION IN INDIA

Assoc. Prof. Dr. Rajesh Chaturvedi,
Jawaharlal Nehru University, School of Social Sciences, Centre for Historical Studies, New Delhi, India

ABSTRACT

The Indian independence movement was one of the most significant anti-colonial struggles of the twentieth century, combining mass mobilisation, constitutional negotiation and new forms of political action. While much historical writing has focused on the leadership of the Indian National Congress and the ideas of figures such as Gandhi and Nehru, less attention has been paid to how nationalist pressure reshaped the everyday workings of colonial governance. This study examined the political impact of civil disobedience campaigns and the participation of Indians in provincial legislatures on the transformation of British colonial administration in India during the interwar and wartime periods. The research was based on archival analysis of government records, provincial administration reports, legislative debates, police intelligence files and correspondence between colonial officials, complemented by nationalist newspapers, pamphlets and memoirs. The analysis focused on the Non-Cooperation and Civil Disobedience movements, the Quit India movement and the experience of elected ministries formed under the constitutional reforms of the period. The findings revealed that mass campaigns of boycott, non-payment of taxes and refusal to cooperate with colonial institutions placed considerable strain on administrative capacity, particularly at the district level, where officials depended on local intermediaries. The colonial state responded with a combination of repression, emergency legislation and selective concessions, gradually expanding Indian representation in legislative and administrative bodies. The experience of governing provinces gave nationalist leaders practical administrative knowledge and legitimacy, while exposing the limits of colonial authority. At the same time, these reforms intensified communal and regional competition, shaping the political landscape that led to partition. The study concludes that the independence movement transformed colonial governance from within, accelerating the transfer of power and influencing the institutional foundations of the postcolonial Indian state.

Keywords: Indian independence movement, colonial governance, civil disobedience, British India, political history, decolonisation

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

PERSIAN, RAJPUT AND INDIGENOUS ELEMENTS IN THE GARDEN TOMBS AND PALACES OF MUGHAL ARCHITECTURE

Dr. Neha Saxena
Aligarh Muslim University, Faculty of Social Sciences, Centre of Advanced Study in History, Aligarh, India

ABSTRACT

The Mughal period represents one of the most remarkable phases in the history of Indian architecture, producing monuments that are celebrated for their aesthetic refinement, structural ingenuity and symbolic meaning. Mughal builders drew upon multiple traditions, including Timurid and Persian architecture from Central Asia and Iran, the architectural vocabulary of the Delhi Sultanate, and the regional traditions of Rajput and other Indian building cultures. The resulting synthesis reflected the political ambitions and cultural policies of the Mughal court, which sought to integrate diverse populations into a shared imperial order. This study examined the integration of Persian, Rajput and indigenous elements in Mughal garden tombs and palace complexes, and explored how architecture served as an instrument of cultural synthesis. The research combined architectural analysis of selected monuments, including imperial tombs, fort palaces and garden complexes in Delhi, Agra, Fatehpur Sikri and Lahore, with the study of historical chronicles, travel accounts and court documents. Plans, elevations, ornamentation, materials and spatial organisation were examined in relation to their sources and meanings. The findings revealed that the charbagh garden layout, the double dome and the iwan were derived from Persian and Timurid models, while chhatris, brackets, jharokhas and carved stone detailing drew directly on Rajput and regional Indian traditions. The use of red sandstone and white marble, together with inlay techniques, created a distinctive visual language that combined imperial grandeur with local craftsmanship. Architectural forms also carried symbolic messages, representing paradise, divine kingship and the universal sovereignty of the emperor. The diversity of architectural sources paralleled the cultural and religious policies of rulers such as Akbar. The study concludes that Mughal architecture embodies a deliberate and creative synthesis of traditions that continues to shape South Asian cultural heritage.

Keywords: Mughal architecture, architectural heritage, cultural synthesis, Indo-Islamic art, garden tombs, India

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

COLONIAL MUNICIPALITIES, THE PRINCIPALÍA AND THE ORIGINS OF LOCAL POLITICAL ELITES IN THE SPANISH PHILIPPINES

Assoc. Prof. Dr. Ramon Villanueva, Dr. Angelica Reyes
University of the Philippines Diliman, College of Social Sciences and Philosophy, Department of History, Quezon City, Philippines
Ateneo de Manila University, School of Social Sciences, Department of History, Quezon City, Philippines

ABSTRACT

More than three centuries of Spanish colonial rule left a profound imprint on the political and social institutions of the Philippines. Spanish authorities reorganised scattered communities into towns centred on churches and plazas, introduced municipal offices and created a local elite, known as the principalía, through which colonial power was exercised. Many historians have argued that these arrangements shaped patterns of local governance, patronage and family-based politics that persist in the contemporary Philippines. This study examined the influence of Spanish colonial institutions on the development of local governments and sociopolitical systems in the Philippines, focusing on colonial municipalities and the formation of the principalía. The research drew on archival sources from Philippine and Spanish archives, including municipal records, election documents, parish registers, colonial decrees and reports by friars and officials, as well as secondary literature on colonial society. Case studies of selected towns in Luzon and the Visayas were used to trace the evolution of local offices such as the gobernadorcillo and cabeza de barangay. The findings revealed that Spanish colonial policy relied on indigenous and mestizo elites to collect tribute, organise labour, maintain order and support the church, in return granting them privileges, land and social status. Municipal elections, though restricted to a small group, fostered competition among elite families and created enduring networks of patronage. The parish priest played a central role in local politics, often acting as intermediary between the community and colonial authorities. Over time, the principalía acquired education and wealth that enabled them to participate in later nationalist movements and in political institutions established under American rule. The study concludes that Spanish colonial governance laid important foundations for the elite-centred character of Philippine local politics.

Keywords: Spanish colonialism, Philippine history, local government, principalía, political elites, sociopolitical systems

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SCHOOLS, TEXTBOOKS AND THE MAKING OF A FILIPINO NATIONAL IDENTITY AFTER THE SECOND WORLD WAR

Prof. Dr. Corazon Mendoza, Dr. Antonio Dela Paz, Kristine Aquino
University of the Philippines Diliman, College of Education, Quezon City, Philippines
De La Salle University, College of Liberal Arts, Department of History, Manila, Philippines

ABSTRACT

The end of the Second World War and the formal granting of independence presented the Philippines with the dual task of physical reconstruction and the creation of a national identity after centuries of Spanish and American colonial rule and the devastation of Japanese occupation. Education was seen by political leaders, educators and intellectuals as a key instrument for rebuilding the nation, forming loyal and capable citizens and redefining the relationship between Filipinos and their colonial past. However, the education system inherited from American rule, with its emphasis on English and American models, raised questions about how far decolonisation could be achieved through schooling. This study examined the role of education in shaping Filipino national identity during the period of postwar reconstruction, with particular attention to curricula, textbooks and language policy. The research drew on government reports, curriculum documents, history and civics textbooks, educational journals, legislative debates and the writings of prominent educators and nationalist intellectuals. Oral history interviews with retired teachers and former students provided additional perspectives on everyday school experiences. The findings revealed that postwar education emphasised national unity, democratic citizenship and the heroism of revolutionary figures, while increasingly incorporating Filipino history, literature and culture into the curriculum. The promotion of the national language alongside English became a central and contested issue in debates about identity. Nationalist intellectuals criticised the continued dominance of American perspectives and called for a more critical understanding of colonial history. At the same time, schools served as sites where regional and linguistic diversity was negotiated within a national framework. The study concludes that education played a decisive yet ambivalent role in postwar decolonisation, fostering national consciousness while also reflecting enduring colonial influences.

Keywords: decolonisation, national identity, education history, postwar reconstruction, language policy, Philippines

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MERCHANT NETWORKS, DHOW TRADE AND OMANI INFLUENCE ON THE EAST AFRICAN COAST

Assoc. Prof. Dr. Sultan Al-Hinai, Dr. Muna Al-Busaidi
Sultan Qaboos University, College of Arts and Social Sciences, Department of History, Muscat, Oman

ABSTRACT

Oman has a long maritime history that connected the Arabian Peninsula with the wider Indian Ocean world, including the Persian Gulf, South Asia and the coast of East Africa. Omani sailors and merchants operated dhows that carried goods such as dates, frankincense, textiles, spices, timber and ivory, while ports like Muscat, Sur and Sohar served as hubs of commercial exchange. Over time, these maritime connections enabled Oman to establish political influence along the Swahili coast, culminating in the period when Zanzibar became a centre of Omani authority. This study examined the role of merchant networks and dhow trade in the expansion of Omani influence on the East African coast and the social dynamics that accompanied it. The research drew on Arabic manuscripts, chronicles, merchant correspondence, European travel accounts, colonial records and oral traditions collected in coastal communities of Oman and East Africa. Material evidence from ports and shipwrecks, together with the study of shipbuilding traditions, provided further insight. The analysis focused on the organisation of trade, the role of family and kinship networks, the monsoon cycle that structured navigation, and the interaction between Omani, Swahili, Indian and African communities. The findings revealed that Omani maritime power rested on flexible commercial networks that combined family enterprises, partnerships with Indian financiers and alliances with local rulers. Trade fostered intermarriage, religious exchange and the development of a cosmopolitan coastal culture marked by shared language, architecture and customs. At the same time, commercial expansion was associated with plantation economies and forced labour, which shaped social hierarchies. The decline of the dhow trade under colonial pressures transformed these relationships. The study concludes that Omani maritime history illustrates the interconnected and complex nature of Indian Ocean societies.

Keywords: maritime history, Indian Ocean trade, Oman, dhow trade, East Africa, social dynamics

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BRONZE AGE SETTLEMENTS, COPPER PRODUCTION AND EARLY URBANISM IN NORTHERN OMAN

Dr. Nasser Al-Jahwari, Assis. Prof. Dr. Salma Al-Kalbani, Hilal Al-Shuaili
Sultan Qaboos University, College of Arts and Social Sciences, Department of Archaeology, Muscat, Oman
University of Nizwa, College of Arts and Sciences, Department of History and Archaeology, Nizwa, Oman

ABSTRACT

The archaeology of Oman has revealed a rich and complex past that challenges earlier views of the Arabian Peninsula as peripheral to the development of ancient civilisations. Excavations across the country have uncovered monumental towers, tombs, irrigation systems, settlements and metallurgical sites dating from the Bronze Age and later periods. Ancient texts from Mesopotamia mention the land of Magan as a source of copper, and many scholars have linked this region with present-day Oman. This study examined archaeological evidence for Bronze Age settlements, copper production and early urbanism in northern Oman, and assessed historical interpretations of the region's role in ancient exchange networks. The research synthesised results from excavation reports, survey data, radiocarbon dating, metallurgical analyses and studies of material culture from key sites in the interior and coastal areas. Field visits and documentation of selected sites, together with spatial analysis using geographic information systems, were used to examine settlement patterns and the relationship between settlements, water sources and copper deposits. The findings revealed that Bronze Age communities in northern Oman built substantial stone towers that likely served as centres of social organisation, storage and defence, surrounded by dispersed settlements and agricultural fields supported by early irrigation. Copper smelting sites indicated large-scale production that exceeded local needs, supporting the identification of the region with Magan and its participation in long-distance trade with Mesopotamia, the Indus Valley and Iran. Imported ceramics and other objects confirm these interactions. However, the evidence suggests a distinctive form of urbanism without large centralised cities. The study concludes that ancient Omani societies developed innovative social and economic systems adapted to their environment, contributing significantly to early interregional exchange.

Keywords: archaeology, ancient Oman, Bronze Age, Magan, copper production, early urbanism

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

COMMEMORATION, SCHOOL HISTORY AND FOUNDING MYTHS IN THE CONSTRUCTION OF POST-SOVIET AZERBAIJANI NATIONAL IDENTITY

Assoc. Prof. Dr. Tural Musayev, Dr. Gunel Rzayeva
Azerbaijan National Academy of Sciences, A. A. Bakikhanov Institute of History, Baku, Azerbaijan
Baku State University, Faculty of History, Department of History of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

The emergence of Azerbaijan as an independent state following the collapse of the Soviet Union required the construction of a national identity that could unify the population, legitimise state institutions and situate the nation within regional and global contexts. History has played a central role in this process, as political elites, historians and educators have sought to define the origins, continuity and distinctive character of the Azerbaijani nation. This construction has drawn on historical scholarship, collective memory, myth and political discourse, often reinterpreting the Soviet past and earlier periods. This study examined the formation of national identity in modern Azerbaijan through an analysis of commemorative practices, school history curricula and founding myths. The research used qualitative analysis of history textbooks from different periods since independence, official speeches, commemorative calendars, monuments and museum exhibitions, as well as scholarly works on national history. Interviews with historians, teachers and museum professionals provided insight into how historical narratives are produced and transmitted. The analysis focused on the representation of ancient and medieval states, the Azerbaijan Democratic Republic of the early twentieth century, the Soviet period, the tragedies associated with conflict and displacement, and the role of national leaders. The findings revealed that national identity has been constructed around narratives of ancient statehood, cultural continuity, multiculturalism and resilience in the face of external threats. The first republic is commemorated as the foundation of modern statehood, while the Soviet era is presented ambivalently, as a period of both modernisation and repression. Commemoration of national tragedies plays a powerful role in uniting society. Myths of origin and heroism are integrated with secular and civic values. The study concludes that history, myth and politics are closely intertwined in shaping Azerbaijani identity.

Keywords: national identity, Azerbaijan, historical memory, nationalism, post-Soviet history, commemoration

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

OIL BARONS, LABOUR MIGRATION AND THE SOCIAL TRANSFORMATION OF BAKU IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES

Dr. Elnur Hasanov, Assoc. Prof. Dr. Aynur Mustafayeva, Rashad Ismayilzada
Baku State University, Faculty of History, Department of Archival Studies and Historical Sources, Baku, Azerbaijan
Azerbaijan State Oil and Industry University, Faculty of Economics and Management, Department of Economics, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

The development of the oil industry in Baku during the late nineteenth and early twentieth centuries transformed a modest Caspian port into one of the world's leading centres of petroleum production. The liberalisation of oil extraction by the Russian imperial government attracted local entrepreneurs and foreign investors, including prominent industrial families, and stimulated rapid technological, economic and urban change. This oil boom reshaped not only the economy but also the social fabric, culture and politics of Baku and the wider region. This study examined the historical development of the oil industry and its role in the economic and social transformation of Baku, focusing on the activities of oil entrepreneurs, labour migration and urban change. The research was based on archival materials, including company records, government reports, census data, newspapers and memoirs, as well as photographs, maps and architectural documentation of the city. The analysis considered the organisation of oil production, the introduction of new technologies such as pipelines and tankers, the formation of a multi-ethnic workforce and the social and cultural initiatives of local oil barons. The findings revealed that the oil industry generated enormous wealth and attracted large numbers of workers from Azerbaijani villages, Iran, Russia, Armenia and Dagestan, creating a highly diverse and stratified urban society. Wealthy entrepreneurs invested in impressive residential and public buildings, schools, theatres and charitable institutions, contributing to the cultural renaissance of Azerbaijan. At the same time, workers lived in difficult conditions in industrial districts, which fostered labour organisation, strikes and political radicalism. The oil economy also integrated Baku into global markets and imperial rivalries. Women's roles also gradually changed. The study concludes that the oil boom laid the foundations for Baku's modern urban identity and its subsequent historical trajectory.

Keywords: oil industry, economic history, Baku, industrialisation, labour migration, urban history

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ALBANIAN NOTABLES, OTTOMAN REFORM POLICIES AND THE EMERGENCE OF ALBANIAN NATIONAL CONSCIOUSNESS

Dr. Arben Hoxha, Assoc. Prof. Dr. Mirela Kola
University of Tirana, Faculty of History and Philology, Department of History, Tirana, Albania
Academy of Albanian Studies, Institute of History, Tirana, Albania

ABSTRACT

The emergence of the Albanian national movement in the late nineteenth and early twentieth centuries took place within the complex political framework of the Ottoman Empire, which faced internal reform pressures, nationalist movements in the Balkans and the competing ambitions of European powers. Albanians occupied a distinctive position within the empire, as many served in the Ottoman administration and army, while religious diversity among Muslims, Orthodox and Catholic communities complicated the formation of a unified national identity. This study examined the relationship between Ottoman reform policies, imperial diplomacy and the emergence of Albanian national consciousness, with particular attention to the role of Albanian notables. The research drew on Ottoman archival documents, consular reports from European diplomats, Albanian-language publications, memoirs and correspondence of leading figures of the national movement, as well as secondary historiography. The analysis focused on the reforms of the Tanzimat and later periods, the crisis following the Congress of Berlin, the activities of the League of Prizren, and the policies of the Young Turk government. The findings revealed that Albanian notables initially sought to defend their regional interests and territorial integrity within the Ottoman framework, cooperating with imperial authorities against the territorial claims of neighbouring states. Ottoman diplomacy alternately accommodated and suppressed Albanian demands for autonomy, cultural rights and education in the Albanian language, depending on international circumstances and internal priorities. Centralising policies and restrictions on Albanian schools and publications after the Young Turk revolution contributed to growing disillusionment and armed uprisings. European diplomatic interests further shaped the outcome. The study concludes that the Albanian national movement developed through a gradual shift from loyalty to the empire towards demands for autonomy and ultimately independence, reflecting the interplay between imperial policy and national aspirations.

Keywords: Ottoman Empire, Albanian national movement, diplomacy, Balkan history, nationalism, Tanzimat

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ROBOTIC FABRICATION, PARAMETRIC DESIGN AND THE TRANSFORMATION OF STUDIO PEDAGOGY IN FRENCH SCHOOLS OF ARCHITECTURE

Assoc. Prof. Dr. Camille Bernard, Dr. Julien Fontaine, Élise Garnier
École Nationale Supérieure d'Architecture de Paris-Belleville, Department of Architecture and Digital Technologies, Paris, France
École Nationale Supérieure d'Architecture de Lyon, Laboratory for Architecture, Construction and Environment, Lyon, France

ABSTRACT

Digital fabrication technologies, including robotic arms, computer numerical control machining, laser cutting and additive manufacturing, are transforming the relationship between design and making in architecture. These technologies enable architects to translate complex digital models into physical artefacts with high precision, encouraging experimentation with new forms, materials and construction methods. In France, schools of architecture have increasingly established fabrication laboratories and integrated parametric design and digital making into their curricula, reflecting broader changes in the profession and the construction industry. This study examined the impact of robotic fabrication and parametric design on architectural design education in French schools of architecture, focusing on changes in studio pedagogy, student learning and design culture. A qualitative multiple case study approach was employed in several national schools of architecture. Data were collected through semi-structured interviews with teachers, laboratory managers and students, observation of design studios and fabrication workshops, and analysis of curricula, course descriptions and student projects. The analysis considered how digital fabrication is integrated into teaching, the types of projects produced, the skills developed and the challenges encountered. The findings revealed that fabrication laboratories fostered a more experimental and hands-on approach to design, in which students iteratively tested ideas through prototypes and full-scale installations. Parametric design and robotic fabrication encouraged collaboration between architecture, engineering and craft, and increased students' understanding of materials and structural behaviour. Projects often explored timber, ceramics and recycled materials in relation to environmental concerns. However, unequal access to equipment, the need for specialised technical knowledge and the risk of prioritising formal complexity over social and contextual considerations were identified as challenges. Teachers also reported closer links with contemporary professional practice. The study concludes that digital fabrication is reshaping architectural education in France by reconnecting design and making.

Keywords: digital fabrication, robotic fabrication, architectural education, parametric design, design studio, France

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ABSTRACTION, COLOUR AND SPATIAL EXPERIMENTATION IN THE WORK OF CONTEMPORARY AZERBAIJANI PAINTERS

Assoc. Prof. Dr. Elmira Huseynova, Orkhan Mammadzade
Azerbaijan State Academy of Fine Arts, Faculty of Fine Arts, Department of Painting, Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

Azerbaijani painting has a rich tradition that draws on medieval miniature painting, decorative arts, carpet design and the achievements of twentieth-century artists who combined national themes with modern artistic languages. Since independence, contemporary Azerbaijani painters have engaged increasingly with international art movements while seeking to articulate distinctive visual identities. Questions of colour, form and space have been central to their artistic explorations, reflecting both individual experimentation and dialogue with cultural heritage. This study examined the treatment of colour, form and space in the work of contemporary Azerbaijani painters, focusing on abstraction and spatial experimentation. The research employed qualitative methods, including formal analysis of selected paintings exhibited in galleries and museums in Baku and abroad, review of exhibition catalogues and art criticism, and interviews with painters, curators and art historians. The analysis considered compositional strategies, colour palettes, the relationship between figuration and abstraction, the treatment of pictorial space and the use of materials and techniques. Connections with traditional visual sources, such as miniature painting and carpet ornament, were also examined. The findings revealed that many contemporary painters employ vibrant and symbolic colour schemes rooted in national decorative traditions, while transforming them through abstraction and expressive gesture. Flattened space, rhythmic patterns and layered compositions recall the visual logic of miniature painting and carpets, yet are reinterpreted in large-scale works that engage with contemporary themes such as urban change, memory and identity. Some artists have moved beyond the canvas, exploring installation and mixed media to create immersive spatial experiences. Younger painters show particular interest in conceptual approaches and international collaboration. Women painters have gained increasing visibility. The study concludes that contemporary Azerbaijani painting is characterised by a creative dialogue between heritage and innovation in the language of colour, form and space.

Keywords: contemporary painting, Azerbaijani art, colour, abstraction, pictorial space, visual heritage

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REINTERPRETING CARPET ORNAMENTS AND FOLK SYMBOLS IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI FASHION AND TEXTILE DESIGN

Dr. Shahla Abbasova, Assis. Prof. Dr. Rufat Valiyev
Azerbaijan State University of Culture and Arts, Faculty of Fine Arts, Department of Design, Baku, Azerbaijan
Azerbaijan Technological University, Faculty of Light Industry, Department of Textile Technology and Design, Ganja, Azerbaijan

ABSTRACT

Textiles occupy a central place in Azerbaijani cultural heritage, with carpets, embroidered fabrics, silk scarves and traditional costumes embodying centuries of artistic knowledge, regional identity and symbolic meaning. Motifs such as the buta, geometric medallions, floral patterns and stylised animals carry associations with fertility, protection, nature and spirituality. In recent years, a new generation of designers has sought to integrate these traditional motifs into contemporary textile and fashion design, responding to growing interest in national identity, cultural tourism and sustainable craftsmanship. This study examined how traditional motifs and folk symbols are reinterpreted in contemporary Azerbaijani textile and fashion design. The research employed qualitative methods, including visual analysis of collections by contemporary designers, documentation of traditional textiles in museum collections, and semi-structured interviews with designers, artisans, educators and representatives of cultural institutions. The analysis focused on the selection and transformation of motifs, the use of colour and materials, production techniques and the meanings designers attribute to their work. The role of digital design tools and collaborations with traditional weavers and embroiderers was also explored. The findings revealed that designers drew extensively on carpet ornaments, the buta motif and regional embroidery patterns, adapting them through scaling, simplification, digital printing and combination with modern silhouettes and materials. Many designers saw their work as a means of preserving and revitalising heritage while making it relevant to young consumers and international markets. Collaborations with artisans supported the continuity of traditional crafts but were sometimes limited by economic constraints. Concerns were raised about superficial or commercial use of symbols without understanding their meanings. The study concludes that thoughtful integration of traditional motifs can enrich contemporary design and strengthen the cultural sustainability of Azerbaijani textile heritage.

Keywords: textile design, traditional motifs, carpet ornament, cultural heritage, fashion design, Azerbaijan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

HERITAGE, SAVOIR-FAIRE AND NATIONAL SYMBOLISM IN CONTEMPORARY FRENCH HAUTE COUTURE

Assoc. Prof. Dr. Claire Lefebvre
Institut Français de la Mode, Department of Fashion Culture and Management, Paris, France

ABSTRACT

France occupies a central position in the history and imagination of fashion, with Paris long regarded as the capital of haute couture and luxury design. French fashion has been closely associated with national identity, embodying ideals of elegance, craftsmanship, refinement and creativity that are promoted both domestically and internationally. In the contemporary period, globalisation, the rise of fast fashion, digital communication and debates about sustainability and diversity have challenged and reshaped the meanings attached to French fashion. This study examined how cultural identity and symbolism are expressed in contemporary French haute couture, focusing on the role of heritage, artisanal savoir-faire and national imagery. The research employed qualitative methods, including visual and semiotic analysis of selected couture collections and runway presentations, analysis of brand communication and fashion media, and interviews with designers, artisans, curators and fashion scholars. The analysis focused on the use of historical references, regional crafts, symbolic motifs, colour and materials, as well as the ways in which fashion houses construct narratives about Frenchness. The findings revealed that contemporary couture houses actively mobilise heritage through references to historical dress, archival designs and iconic figures, while emphasising the artisanal savoir-faire of embroiderers, feather workers, pleaters and other specialised ateliers. National symbols, including Parisian landmarks, the tricolour and the figure of the Parisian woman, appear frequently, though often reinterpreted with irony or subtlety. At the same time, designers increasingly engage with multicultural influences and questions of inclusivity, redefining French identity in more plural terms. Sustainability and the preservation of crafts have become important elements of brand narratives. The study concludes that French couture continues to function as a powerful medium for constructing and negotiating cultural identity.

Keywords: fashion design, haute couture, cultural identity, symbolism, craftsmanship, France

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MURALS, YOUTH WORKSHOPS AND PARTICIPATORY ART PROJECTS AS CATALYSTS FOR SOCIAL CHANGE IN URBAN ETHIOPIA

Assoc. Prof. Dr. Bethlehem Tadesse, Dr. Yared Mekonnen
Addis Ababa University, College of Performing and Visual Arts, Alle School of Fine Arts and Design, Addis Ababa, Ethiopia

ABSTRACT

Addis Ababa and other Ethiopian cities are undergoing rapid urban transformation, marked by construction booms, population growth, displacement of communities and changing social relationships. In this context, artists and cultural organisations have increasingly turned to community-based art initiatives, including murals, youth workshops, public performances and participatory art projects, as ways of engaging residents, addressing social issues and reclaiming public space. Ethiopia's rich artistic traditions, from religious painting to modernist movements associated with the national school of fine arts, provide a strong foundation for such practices. This study examined community art initiatives in urban Ethiopia and their role as catalysts for social change. A qualitative case study approach was employed, focusing on selected mural projects, youth art programmes and participatory initiatives in different neighbourhoods of Addis Ababa and other cities. Data were collected through interviews with artists, project organisers, participants, local residents and officials, as well as participant observation of workshops and events and visual documentation of artworks. The analysis considered the aims of the initiatives, the processes of participation, the themes addressed and the perceived social outcomes. The findings revealed that community art initiatives addressed themes such as environmental protection, gender equality, public health, peace and cultural heritage, creating visual narratives that resonated with residents. Participatory processes gave young people opportunities to express their views, develop skills and gain confidence, while murals transformed neglected walls into sources of local pride. Residents reported increased interaction and a stronger sense of ownership over public spaces. However, initiatives faced challenges related to funding, sustainability, bureaucratic approvals and the demolition of artworks during redevelopment. Social media helped circulate the artworks to wider national and international audiences. The study concludes that community art can contribute meaningfully to social cohesion and civic engagement in Ethiopian cities.

Keywords: community art, public art, social change, youth participation, urban Ethiopia, murals

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GENDER, MATERIAL AND MEANING: MALE AND FEMALE VOICES IN CONTEMPORARY ETHIOPIAN SCULPTURE

Dr. Hirut Alemu, Assoc. Prof. Dr. Getachew Worku, Meskerem Desta
Addis Ababa University, College of Performing and Visual Arts, Alle School of Fine Arts and Design, Department of Sculpture, Addis Ababa, Ethiopia
Bahir Dar University, Faculty of Humanities, Department of Fine Arts, Bahir Dar, Ethiopia

ABSTRACT

Sculpture holds a distinctive place in Ethiopian art history, ranging from ancient stelae and rock-hewn churches to the modern public monuments and studio practices that developed in the twentieth century. In contemporary Ethiopia, sculptors work with diverse materials, including stone, wood, metal and recycled objects, addressing themes of history, identity, spirituality and social change. However, the field has traditionally been dominated by male artists, and the perspectives of women sculptors have received limited attention in exhibitions and scholarship. This study examined the perspectives of male and female artists in contemporary Ethiopian sculpture, exploring how gender influences artistic themes, choice of materials, professional experiences and the representation of the human body. A qualitative research design was adopted, combining in-depth interviews with sculptors of different generations, visual analysis of selected works, and review of exhibition records and art school documentation. The analysis focused on artistic intentions, subject matter, formal approaches and the social and institutional conditions shaping artistic careers. The findings revealed that male sculptors frequently engaged with themes of national history, monumentality and religious heritage, often working at large scale in stone and metal. Female sculptors more often addressed themes of motherhood, the body, everyday life, gender relations and personal memory, and many experimented with softer materials, recycled objects and mixed media. Both groups expressed concern with identity and social change. Women sculptors described challenges including physical demands of the medium, limited access to studio space and commissions, and social expectations regarding gender roles, while also emphasising growing networks of mutual support. Art schools were seen as increasingly inclusive. The study concludes that recognising diverse gendered perspectives enriches understanding of contemporary Ethiopian sculpture and its evolving cultural significance.

Keywords: contemporary sculpture, gender, Ethiopian art, women artists, materiality, artistic identity

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

VISUAL LANGUAGE OF THE SAFAVID MINIATURE IN CONTEMPORARY IRANIAN POSTER AND BOOK COVER DESIGN

Assoc. Prof. Dr. Nasrin Hosseini, Dr. Behrouz Kamali
University of Tehran, College of Fine Arts, School of Visual Arts, Department of Graphic Design, Tehran, Iran
Tarbiat Modares University, Faculty of Art and Architecture, Department of Art Research, Tehran, Iran

ABSTRACT

Persian miniature painting represents one of the most refined artistic traditions of the Islamic world, distinguished by its delicate line, luminous colour, flattened perspective, intricate ornament and close relationship with poetry and narrative. The Safavid period in particular produced manuscripts of remarkable sophistication, whose compositional principles and visual vocabulary continue to inspire Iranian artists. In the field of graphic design, which developed rapidly in Iran during the twentieth century, designers have sought to create a distinctive visual language that combines modernist principles with references to national artistic heritage. This study examined the influence of Safavid miniature painting on contemporary Iranian graphic design, focusing on posters and book cover design. The research employed qualitative visual analysis of selected posters and book covers produced by prominent Iranian designers, comparison with Safavid manuscripts, review of design publications and exhibition catalogues, and interviews with designers and design educators. The analysis focused on composition, the treatment of space and perspective, colour, figure representation, ornament and the integration of typography and calligraphy. The findings revealed that contemporary designers frequently adopt the flat spatial organisation, multiple viewpoints and rhythmic arrangement of figures characteristic of miniature painting, reinterpreting them through simplified forms and bold graphic contrasts. Ornamental borders, arabesques and stylised natural motifs are integrated with modern typography, creating a dialogue between tradition and contemporary visual communication. Many designers view miniature references as a means of asserting cultural identity in a globalised design environment, while avoiding nostalgic imitation. Educators emphasised the importance of understanding the conceptual principles of miniature painting rather than copying its surface. The study concludes that Persian miniature painting remains a rich and living source for innovation in Iranian graphic design.

Keywords: Persian miniature, graphic design, Iranian art, visual communication, poster design, cultural heritage

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CHILD PROTECTION STRATEGIES IN RURAL COMMUNITIES OF KYRGYZSTAN

Prof. Dr. Bakytbek Isakov
Faculty of Social Sciences, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

Assis. Prof. Dr. Aizada Amanova
Faculty of Social Sciences, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

ABSTRACT

This empirical investigation evaluates child protection architectures within Kyrgyzstan's rural communities where formal services reach only 43% coverage. Qualitative synthesis of 85 caregiver interviews, 42 social worker accounts, and 28 community leader dialogues alongside quantitative vulnerability indices reveals extended family networks mitigating 61% neglect cases, village aksakal councils resolving 37% disputes informally, and school sentinel programs identifying 24% at-risk children preemptively. Regional disparities manifest starkly: Issyk-Kul demonstrates 28% superior outcomes versus Osh's 19% through NGO-state synergies. Poverty-migration nexus exacerbates orphanhood rates climbing 32% amid labor outflows. Cultural attitudes impede 47% intervention efficacy per attitudinal surveys. Theoretical advancement refines communitarian welfare models contextualized within post-Soviet transitions. Effectiveness metrics document 22% vulnerability reductions through capacity-enhanced local governance though training gaps persist constraining 59% professional competencies. Policy imperatives demand interdisciplinary taskforces, community education campaigns achieving 70% saturation, and targeted reforms prioritizing orphaned children welfare. Longitudinal projections forecast 35% protection index improvements scaling successful Aksy district models nationally, positioning rural Kyrgyzstan as resilient child welfare exemplar.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: child protection, rural communities, social services, Kyrgyzstan, community welfare

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INTEGRATING FAMILY SYSTEMS THEORY INTO SOCIAL WORK EDUCATION IN KYRGYZSTAN

Assis. Prof. Dr. Gulnur Koichumanova
Institute of Social Work, Kyrgyz State University, Kyrgyzstan

ABSTRACT

This curriculum evaluation assesses family systems theory integration within Kyrgyzstan's social work education confronting Western-indigenous knowledge tensions. Instructor surveys (n=36) and course material audits across seven universities reveal 52% theoretical coverage emphasizing circular causality though contextual adaptations remain nascent at 28%. Student resistance manifests through 41% preference for individualistic models clashing with Kyrgyz collectivism per pre-post assessments. Institutional constraints limit experiential learning to 33% programs. Theoretical reconciliation advances glocalization paradigm synthesizing Bowenian differentiation with nomadic family resilience frameworks. Case study developments incorporating yurt-based simulations demonstrate 27% competency gains. Policy recommendations prescribe 25% curriculum reallocation prioritizing indigenous case repositories, faculty development achieving 80% certification, and practice-research partnerships validating localized interventions. Longitudinal tracking projects 34% practitioner efficacy uplift transforming social work education into culturally authoritative discipline.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: family systems theory, social work education, Kyrgyzstan, curriculum development, cultural adaptation

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

POST-CONFLICT SOCIAL WORK PRACTICES AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN SYRIA

Assoc. Prof. Dr. Fadi Al-Hamdan
Faculty of Social Work, Damascus University, Syria

Dr. Nada Saoud
Faculty of Social Work, Damascus University, Syria

Maysoun Khalil
Faculty of Social Work, Damascus University, Syria

ABSTRACT

This comprehensive investigation examines social work practices targeting internally displaced persons (IDPs) in post-conflict Syria, emphasizing trauma intervention protocols, psychosocial support frameworks, and community reintegration strategies amid protracted humanitarian crises. Drawing on semi-structured interviews with 52 social workers, 38 humanitarian coordinators, and focus groups involving 120 displaced families across Damascus, Homs, and Aleppo governorates, the study maps evolving needs encompassing emergency housing solutions serving 67% of surveyed households, vocational rehabilitation programs achieving 41% employment reintegration rates, and mental health interventions addressing PTSD prevalence rates exceeding 58%. Critical barriers systematically assessed include persistent security threats disrupting 73% of field operations, chronic funding shortfalls limiting program scalability by 62%, and acute shortages of qualified personnel with only 29% holding specialized trauma certifications. Theoretical contributions advance resilience-centered paradigms integrating ecological systems theory within conflict-affected contexts, demonstrating community-based approaches yielding 34% higher satisfaction scores versus top-down models. Multisectoral coordination emerges indispensable, with inter-agency taskforces demonstrating 27% efficiency gains through shared case management platforms. Longitudinal tracking reveals sustained psychosocial improvements persisting 18 months post-intervention. Policy recommendations advocate scaling evidence-based initiatives through national social work curricula reforms incorporating conflict specialization modules, international funding mechanisms prioritizing local capacity building achieving 75% workforce localization targets, and government-NGO coordination protocols standardizing service delivery metrics. Research positions holistic social work architectures as foundational for Syria's societal reconstruction, bridging immediate relief imperatives with long-term community restoration imperatives essential for national stability.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: post-conflict, social work, internally displaced persons, Syria, psychosocial support

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

WOMEN'S EMPOWERMENT INITIATIVES THROUGH SOCIAL SERVICES IN SYRIAN UNIVERSITIES

Assoc. Prof. Dr. Lina Najjar
Faculty of Social Sciences, University of Aleppo, Syria

ABSTRACT

This empirical study rigorously evaluates women's empowerment initiatives orchestrated by social service departments within Syrian universities, targeting female students and vulnerable community women amid conflict-induced gender disparities. Comprehensive analysis synthesizes program documentation review spanning 2018-2023, participant surveys from 450 beneficiaries across Aleppo, Latakia, and Hama campuses, and stakeholder interviews with 28 administrators and NGO partners. Quantitative metrics document vocational training modules achieving 52% skill acquisition rates in tailoring, IT basics, and entrepreneurship, leadership workshops fostering 39% increased civic participation evidenced by student council representation gains, and counseling services addressing trauma affecting 61% of participants. Critical implementation gaps manifest through limited outreach penetrating only 43% of target demographics, resource allocation inefficiencies constraining program duration to 6-week cycles, and professional training deficiencies with 67% of social workers lacking gender-sensitive certification. Theoretical advancement refines empowerment frameworks incorporating intersectional conflict lenses, demonstrating integrated strategies yielding 28% higher sustainability indices via supportive alumni networks. External NGO collaborations amplify impact through joint funding mechanisms boosting budget capacity by 44%. Proposed reforms prescribe curriculum enrichment integrating gender mainstreaming across 80% of social work courses, digital resource platforms achieving 90% accessibility targets, and multi-level advocacy frameworks linking university initiatives with national gender policy architectures. Longitudinal evaluation projects 35% empowerment index uplift within biennial cycles. Research underscores university social services as transformative platforms for gender equity, positioning higher education institutions as pivotal agents for Syria's women's socioeconomic reintegration and sustainable development trajectories.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: women's empowerment, social services, Syrian universities, gender equality, education

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INNOVATION IN SOCIAL WORK PRACTICES IN RUSSIAN URBAN CENTERS

Natalia Smirnova
Faculty of Social Work, Moscow State University, Russia

Assis. Prof. Dr. Zalina Danilova
Faculty of Social Work, Moscow State University, Russia

Dr. Yulia Roslova
Faculty of Social Work, Moscow State University, Russia

ABSTRACT

This research systematically explores innovative social work practices transforming service delivery across Russia's major urban centers including Moscow, Saint Petersburg, and Novosibirsk, emphasizing digital integration, interdisciplinary synergies, and advanced case management architectures. In-depth interviews with 67 social workers, 42 administrators, and ethnographic observations across 28 projects reveal technology-driven platforms streamlining youth intervention workflows by 51%, homelessness case coordination platforms achieving 37% faster crisis resolutions, and eldercare telehealth systems expanding outreach to 2.3 million beneficiaries annually. Policy reforms enabling data-sharing protocols demonstrate 29% service expansion rates while predictive analytics optimize resource allocation reducing wait times by 44%. Persistent challenges encompass budgetary constraints limiting scalability in 62% of initiatives, digital literacy gaps affecting 53% of client engagement, and infrastructural disparities across municipal boundaries. Theoretical contributions advance socio-technical innovation theory contextualized within post-Soviet welfare transitions, evidencing organizational collaborations yielding 33% higher outcome metrics versus siloed approaches. Professional development programs incorporating AI ethics training achieve 76% competency uplift among practitioners. Strategic recommendations prescribe sustained funding mechanisms targeting 20% annual budget increases, cross-sectoral innovation hubs fostering public-private-philanthropic partnerships, and comprehensive digital inclusion campaigns bridging generational divides. Longitudinal impact assessment documents 27% reduction in institutionalization rates and 19% improvement in social integration indices. Findings position urban social work innovation as critical lever for inclusive megacity development, harmonizing technological advancement with humanistic service imperatives essential for Russia's evolving social contract.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: social work, innovation, urban centers, Russia, digital services

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE ROLE OF SOCIAL WORKERS IN ADDRESSING ADDICTION AND SUBSTANCE ABUSE IN RUSSIA

Assis. Prof. Dr. Anna Sokolova
Faculty of Social Sciences, Saint Petersburg State University, Russia

Dmitry Ivanov
Faculty of Social Sciences, Saint Petersburg State University, Russia

ABSTRACT

This qualitative investigation delineates social workers' pivotal roles combating addiction and substance abuse across diverse Russian communities, spanning prevention architectures, intervention protocols, and harm reduction paradigms. Case studies from 35 regional programs complemented by 78 practitioner interviews reveal interprofessional collaborations with healthcare providers achieving 46% referral completion rates, law enforcement partnerships reducing overdose incidents by 31%, and NGO alliances expanding rehabilitation capacity serving 2,800 clients annually. Prevention curricula implemented in 120 schools demonstrate 24% attitude shifts toward abstinence while community outreach penetrates 67% of high-risk neighborhoods. Critical impediments encompass pervasive stigma deterring 58% of potential service users, legislative restrictions constraining needle exchange programs in 41% jurisdictions, and funding volatility disrupting 52% of long-term projects. Theoretical refinement integrates biopsychosocial models within Russian cultural contexts, evidencing integrated care pathways yielding 39% higher recovery persistence versus fragmented approaches. Policy advocacy prescribes enhanced social work curricula incorporating evidence-based addiction specialization modules reaching 85% of graduates, comprehensive care continuum frameworks linking prevention through aftercare, and governmental rehabilitation funding targets achieving 15% annual budget expansion. Capacity-building initiatives training 1,200 practitioners annually demonstrate 28% practice improvement scores. Longitudinal cohort tracking documents sustained sobriety rates 22% above national averages. Research underscores social work profession as linchpin within Russia's addiction response ecosystem, bridging clinical interventions with community restoration essential for public health advancement and societal cohesion.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: addiction, substance abuse, social work, Russia, harm reduction

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

YOUTH ENGAGEMENT IN COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS IN PALESTINIAN UNIVERSITIES

Prof. Dr. Amira Khalil
Faculty of Social Work, Birzeit University, Palestine

Assis. Prof. Dr. Ramzi Barakat
Faculty of Social Work, Birzeit University, Palestine

ABSTRACT

This empirical evaluation scrutinizes youth engagement dynamics within community development programs orchestrated by Palestinian university social work departments, targeting health promotion, educational equity, and resource mobilization amid occupation constraints. Participant observations across 24 projects, focus groups with 180 student volunteers, and outcome analyses spanning 18 months document civic participation surges reaching 3,200 annual engagements, volunteer retention rates achieving 67% across semesters, and project sustainability indices averaging 78% post-graduation transition. Health campaigns yield 29% immunization coverage increases while educational initiatives boost literacy rates by 22% in underserved refugee camps. Methodological barriers encompass political restrictions canceling 34% of field activities, chronic funding shortfalls constraining 48% program scopes, and social fragmentation impeding cross-factional collaboration. Theoretical advancement refines youth development paradigms incorporating resilience theory within protracted conflict contexts, demonstrating culturally attuned mentorship models achieving 41% higher empowerment scores. Partnership frameworks with local NGOs and municipal authorities amplify impact through resource leveraging yielding 2.8x multiplier effects. Strategic recommendations advocate systematic mentoring architectures training 90% of participants annually, formalized inter-institutional agreements standardizing project pipelines, and culturally responsive programming integrating local narratives achieving 85% community acceptance rates. Longitudinal impact assessment reveals sustained civic leadership trajectories with 32% of alumni assuming community leadership roles. Research positions university-orchestrated youth initiatives as transformative platforms for Palestinian agency, cultivating change-makers equipped for sustainable community advancement despite systemic adversities.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: youth engagement, community development, social work, Palestinian universities,

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

POSTCOLONIAL THEMES IN MODERN INDIAN NOVELS: RECONSTRUCTING IDENTITY AND CULTURE

Prof. Dr. Kavita Choudhury
School of Language, Literature and Culture Studies, Jawaharlal Nehru University, India

Dr. Rajesh Mishra
Department of English, University of Delhi, India

ABSTRACT

This incisive literary analysis dissects postcolonial themes animating contemporary Indian novels, illuminating identity reconstruction amid British colonial aftermath. Close reading of Salman Rushdie's Midnight's Children magical realism, Arundhati Roy's God of Small Things subaltern historiography, and Amitav Ghosh's Ibis Trilogy indenture economies integrates narratological frameworks with postcolonial theory, revealing sophisticated strategies: hybrid Englishes subverting linguistic imperialism (43% neologistic coinages), palimpsestic intertextuality layering Ramayana epics beneath Partition traumas, spatio-temporal non-linearity mirroring neocolonial discontinuities. Gender-caste-diaspora intersections emerge pivotal: Rushdie's Saleem Sinai embodies fractured masculinity paralleling Dalit conversions in Roy's Velutha, while Ghosh's coolie narratives contest subaltern silence theses. Quantitative stylistic analysis documents 67% traditional form appropriation (raga structures, puranic digressions) hybridized with global postmodernism. Cultural renewal manifests through vernacular recoveries: Rushdie's Hindustani syntaxes, Roy's Malayalam onomatopoeia, Ghosh's Bhojpuri patois revitalizing endangered speech ecologies. Theoretical advancement proposes "postcolonial vernacular modernism" paradigm transcending binary resistance-accommodation dialectics. Globalization discourses reveal novels' negotiation indigenous ontologies against neoliberal commodification, evidenced by 29% literary prizes correlating with cultural policy influence. Research underscores fiction's nationhood agency amplifying marginalized voices through 1.2 million circulation figures, positioning Indian novels as dynamic historical reckoning mediums fostering cultural resilience essential for multicultural democracy consolidation.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: postcolonialism, Indian literature, identity, cultural hybridity, diaspora

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TRANSLATION, GENDER, AND POLITICS IN SOUTH ASIAN WOMEN'S POETRY

Dr. Meena Raval
Department of English, Banaras Hindu University, India

Assis. Prof. Dr. Amatma Sharma
Department of Comparative Literature, University of Calcutta, India

ABSTRACT

This pathbreaking study interrogates translation's gendered politics within South Asian women's poetry, elucidating linguistic mediation as feminist resistance praxis. Comparative analysis spanning Ismat Chughtai's Urdu ghazals, Mahasweta Devi's Santali-Bengali hybrids, and Kamala Das's Malayalam-English code-switches alongside Paritala Satyam's Telugu dalit verses integrates feminist translation theories with decolonial poetics, revealing translators' co-authorship: domestication strategies amplifying patriarchal silences (67% pronoun elisions), foreignization preserving subversive syntaxes yielding 41% meaning amplification. Political movements contextualize production: Chughtai's Partition obscenity trials, Devi's Naxalite solidarity, Das's Kerala Emergency censorship catalyze motifs—migration's corporeal displacements, oppression's domestic brutalities, identities' fluid multiplicities—challenging normative femininity through menstrual imageries, lesbian erotics, widow auto-cremations. Linguistic choices enact resistance: Devanagari recoveries contesting Anglicized feminisms, transliterations embodying hybrid subjectivities. Power dynamics shift via women translators' prefaces contesting male intermediaries' authority documented across 28 anthologies. Theoretical innovation proposes "feminist mistranslation ethics" privileging semantic treason over fidelity. Nationhood debates reveal poetry's transnational circulations fostering pan-South Asian sisterhood evidenced by SAARC literary festivals. Research illuminates translation's dual role preserving subversive traditions while enabling global feminist coalitions, positioning women's poetic voices as indispensable literary politics instruments navigating language-power-gender nexuses.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: translation, gender, poetry, South Asia, feminism

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REPRESENTATING INDIGENOUS MYTHS AND FOLKLORE IN CONTEMPORARY PHILIPPINE SHORT STORIES

Assis. Prof. Dr. Maria Lourdes Sanchez
Department of English and Comparative Literature, University of the Philippines Diliman, Philippines

Dr. Ricardo Ramos
Faculty of Arts and Letters, University of Santo Tomas, Philippines

Isabel Bautista
Department of Englis**h, Ateneo de Manila University, Philippines**

ABSTRACT

This culturally grounded analysis excavates indigenous myths and folklore revitalization within contemporary Philippine short stories, bridging oral epistemologies with print modernity. Textual exegesis of Merlinda Bobis's Kapwa diwata tales, Charlson Ong's Ifugao hudhud adaptations, and Eugene Evasco's Visayan babaylan narratives alongside 24 author interviews and Ifugao-T'boli elder consultations deconstructs adaptation strategies: animist ontologies contesting Catholic demonologies, ancestral wisdoms subverting neoliberal developmentalism, cosmogonic cycles mirroring EDSA revolutionary temporalities. Regional vernaculars—Ilokano, Cebuano, Maranao—preserve linguistic biodiversities threatened by Tagalog hegemony evidenced by 73% code-switching densities. Multicultural negotiations emerge through mestizo narrators mediating Spanish-indigenous ruptures, urban anito encounters contesting provincial primitivizations. Oral-written dialectics manifest via fragmented narrations emulating ambahan stanzas, dialogic structures echoing sugilanon traditions. Quantitative motif tracking reveals 58% nature spirit prevalence addressing anthropogenic disasters, 32% creation myth repurposings contesting colonial origin tales. Theoretical framework advances "indigenous literary animism" transcending mimetic representation toward ontological co-presence. Social cohesion strengthens via community read-alongs yielding 27% cultural pride metrics, national literature integration asserts Adivasi presences against Manila-centrism. Research positions folklore as dynamic evolutionary force countering cultural endangerment, fostering innovation through mythic remediations essential for pluricultural Philippine identity consolidation.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: Philippine literature, folklore, indigenous myths, short stories, multiculturalism

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SOCIAL REALISM IN PHILIPPINE POETRY: REFLECTIONS ON HISTORY, CLASS, AND RESISTANCE

Dr. Patricia Gomez
Faculty of Arts and Letters, University of the Philippines Manila, Philippines

James Dela Cruz
Department of Literature, De La Salle University, Philippines

Carlotta Pascual
Department of Languages and Literature, University of San Carlos, Philippines

Dr. George Castor
Institute of Philippine Language and Literature, University of the Philippines Baguio, Philippines

ABSTRACT

This comprehensive study traces the evolution of social realism in Philippine poetry from its anti-colonial origins through martial law resistance to contemporary interrogations of neoliberal inequality and human rights violations. Close textual analysis of seminal works by poets including Amado V. Hernandez, Efren R. Abueva, and contemporary voices like Joi Barrios reveals sophisticated deployment of vernacular Tagalog, Ilocano, and Bisaya languages alongside strategic metaphor constellations evoking labor exploitation, urban poverty, and extrajudicial violence. Historical contextualization demonstrates poetry's mobilization during key inflection points: the 1970s First Quarter Storm, 1986 People Power Revolution, and recent anti-Duterte protests. Interviews with 15 contemporary poets conducted in 2023-2024 underscore poetry's function as counter-hegemonic discourse amplifying marginalized sectors including fisherfolk, informal settlers, and indigenous lumad communities. Critical examination of major anthologies such as Sigwa and Bulawan reveals editorial curation strategies prioritizing class consciousness over formal experimentation. Theoretical framework integrates Gramscian hegemony theory with postcolonial subaltern studies, illuminating poetry's dual role as historical archive and activist praxis. Quantitative content analysis of 250 poems identifies recurring motifs—broken machinery (32%), bloodied fields (28%), barricade imagery (21%)—establishing social realism's visual lexicon. Findings affirm poetry's enduring capacity to forge collective memory and catalyze social mobilization, evidenced by documented instances where verses inspired actual protest actions. The study advocates expanded inclusion in national curricula to cultivate critical citizenship amid persistent socioeconomic disparities, positioning Philippine social realist poetry as vital intervention in global literary discourses on resistance aesthetics.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: social realism, Philippine poetry, resistance, class struggle, historical memory

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MODERNITY AND TRADITION IN KOREAN LITERARY NARRATIVES: A GENERATIONAL DIALOGUE

Assoc. Prof. Dr. Min-Seok Kim
Department of Korean Language and Literature, Seoul National University, South Korea

Soojin Park
Faculty of Liberal Arts, Yonsei University, South Korea

ABSTRACT

This research systematically investigates intergenerational negotiations between modernity and tradition animating Korean literary narratives across novels, poetry, and short fiction from 1960s industrialization through digital era transformations. Comparative analysis of 45 canonical texts spanning Park Wan-suh's generational sagas, Hwang Sok-yong's industrial epics, and Han Kang's metaphysical explorations reveals sophisticated narrative architectures juxtaposing Confucian familial hierarchies against skyscraper alienation, han psychological residue alongside K-pop globalization, and shamanic rituals confronting algorithmic surveillance. Theoretical framework integrates Habermas' modernity problematic with Korean-specific concepts of uri (communal selfhood) and in (endurance), illuminating productive dialectics rather than binary oppositions. Close reading techniques uncover linguistic hybridity: Sino-Korean compounds fracture against neologistic internet slang, hanja allusions destabilized by Romanized brand names, traditional quatrains fragmented within stream-of-consciousness flows. Archival excavation of literary journals documents paradigm shifts—from 1970s minjung collective realism to 1990s individualized postmodernity to 2020s speculative cli-fi. Interviews with 12 authors (including 2024 Nobel laureate Han Kang) conducted across Seoul, Busan, and Jeju reveal conscious curatorial strategies balancing national brand construction against authentic interiority representation. Quantitative stylometric analysis confirms generational markers: pre-1980 narratives exhibit 67% traditional lexicon density versus post-2000's 28%. Findings demonstrate Korean literature's unique capacity to metabolize compressed modernization without cultural amputation, serving as sophisticated barometer of collective identity evolution. The study advocates expanded translation initiatives and comparative East Asian frameworks to illuminate Korea's paradigmatic navigation of tradition-modernity dialectics.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: Korean literature, modernity-tradition dialectics, generational narratives, cultural hybridity, national identity

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

FEMINIST CRITICISM AND WOMEN'S NARRATIVES IN KOREAN NOVELS AFTER 2000

Dr. Jiyoung Lee
Institute of Women's Studies, Korea University, South Korea

Assis. Prof. Dr. Hana Park
College of Liberal Arts, Ewha Womans University, South Korea

ABSTRACT

This study charts the explosive expansion of feminist literary criticism alongside ascendant women's narratives dominating Korean novels post-2000, coinciding with seismic socioeconomic shifts including female workforce participation surging from 42% to 58% and #MeToo galvanizing public discourse. Content analysis of 62 novels by authors Cho Nam-joo, Kim Jiyoung, and Han Kang dissects thematic constellations—corporate glass ceilings fracturing maternal imperatives, body autonomy battles against cosmetic surgery hegemonies, intergenerational mother-daughter reckonings excavating han-inflected traumas. Methodological triangulation integrates reception theory tracking Goodreads/Naver reader responses (n=45,000 reviews), author interviews revealing intentional narrative destabilizations, and computational topic modeling identifying emergent "feminist killjoy" archetypes challenging Confucian femininity ideals. Theoretical interventions advance transnational feminist frameworks incorporating Korean-specific concepts like eomma-ism (maternal martyrdom) and ppalli-ppalli precarity (accelerated disposability). Linguistic innovations proliferate: fragmented prose mimicking dissociative disorders, emoji-infused digital dialogues, neologistic portmanteaus fusing hanbok with high heels. Genre hybridization thrives—dystopian cli-fi envisioning post-patriarchal Koreas, autofictional memoirs weaponizing personal testimonies, speculative fabulation reimagining uterine economies. Quantitative readership metrics confirm paradigm shift: female-authored novels captured 67% bestseller lists 2018-2023 versus 22% pre-2000. Institutional analysis documents literary award recalibrations prioritizing gender perspectives alongside MFA program feminization. Findings position post-2000 Korean women's literature as vanguard intervention contesting neoliberal gender regimes while innovating novelistic forms, demanding expanded global translation circuits amplifying these transformative voices within world literature ecologies.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: feminist literary criticism, Korean women's novels, gender politics, narrative innovation, neoliberal patriarchy

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

NEGRITUDE, LANGUAGE, AND IDENTITY IN SENEGALESE FRANCOPHONE NOVELS

Prof. Dr. Moussa Diop
Department of Letters and Human Sciences, Cheikh Anta Diop University, Senegal

Dr. Fatou Ndiaye
Department of Letters and Human Sciences, Cheikh Anta Diop University, Senegal

Samba Fall
Faculty of Letters and Human Sciences, Gaston Berger University, Senegal

ABSTRACT

This research excavates Negritude's enduring legacies within contemporary Senegalese francophone novels, dissecting sophisticated linguistic architectures negotiating French colonial inheritance against Wolof, Pulaar, and Serer vernacular resurgence. Close reading of Léopold Sédar Senghor's foundational formulations alongside modern practitioners like Boubacar Boris Diop and Fatou Dionne reveals strategic code-switching: French syntactic elegance disrupted by Wolof ideophonic bursts, neologistic portmanteaus fusing négritude with néo-Wolofisme, rhythmic prosodies echoing griot épique embedded within roman structures. Postcolonial theoretical apparatus integrates Glissant's créolité, Mudimbe's colonial invention, and Spivak's subaltern ventriloquism, illuminating novels' dual function as cultural resistance and universalist aspiration. Archival excavation traces Négritude's devolution from 1930s Paris sorbonne to Dakar literary salons, manifesting through stylistic markers—animistic ontologies permeating urban cosmologies, ancestral genealogies interrupting linear historicities, rhythmic syncopations challenging Cartesian rationalism. Interviews with 18 Senegalese authors (2023 fieldwork) document conscious linguistic engineering: French defamiliarized through calqued Wolof idioms, narrative authority dispersed across multilingual choruses, négritude rearticulated through Afrofuturist temporalities. Computational stylometry confirms hybridity signatures distinguishing Senegalese francophonie from Martinican or Haitian variants. Sociological reception analysis tracks urban literati versus rural griot publics, revealing divergent interpretive communities. Findings reposition Senegalese novels as crucibles for decolonizing world literature, negotiating particularist identity assertions against global legibility demands while innovating multilingual narrative forms transcending binary authenticity paradigms.erzurum-2.-Sos.docx

Keywords: Négritude poetics, Senegalese francophonie, linguistic hybridity, postcolonial identity, multilingual narration

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

COLD CHAIN LOGISTICS, SUPPLIER DIVERSIFICATION AND RISK MITIGATION IN NIGERIAN FRESH PRODUCE SUPPLY CHAINS

Dr. Abdullahi Garba, Assoc. Prof. Dr. Funke Oladipo
Ahmadu Bello University, Faculty of Engineering, Department of Industrial Engineering, Zaria, Nigeria
Obafemi Awolowo University, Faculty of Technology, Department of Mechanical Engineering, Industrial Engineering Unit, Ile-Ife, Nigeria

ABSTRACT

Agribusiness is a central pillar of the Nigerian economy, providing employment for a large share of the population and supplying food to rapidly growing urban markets. However, fresh produce supply chains in Nigeria are highly vulnerable to disruptions caused by poor road infrastructure, inadequate storage, insecurity in farming regions, price volatility, climatic shocks and fragmented market structures. These vulnerabilities result in substantial post-harvest losses, unstable supply and reduced income for farmers and traders. This study examined strategies for enhancing supply chain resilience in Nigerian fresh produce agribusiness, focusing on cold chain logistics, supplier diversification and risk mitigation. A mixed-methods approach was employed. Supply chain mapping was conducted for tomato, pepper and leafy vegetable chains linking producing areas in the north with consumer markets in Lagos, Abuja and Port Harcourt. Structured surveys and interviews with farmers, aggregators, transporters, processors, retailers and cold storage operators identified major risk sources, their frequency and impact. A risk assessment matrix and failure mode and effects analysis were used to prioritise risks, and a mixed-integer optimisation model was developed to evaluate the location of cold storage hubs and alternative sourcing strategies under disruption scenarios. The findings revealed that transportation delays, lack of temperature control and insecurity along supply routes were the most critical risks, causing significant quality deterioration and losses. Optimisation results showed that a network of strategically located solar-powered cold storage hubs, combined with diversified sourcing from multiple producing regions, substantially reduced expected losses and improved service levels. Collaborative arrangements among farmers and aggregators improved bargaining power and information sharing. Barriers to implementation included financing constraints and unreliable electricity. The study concludes that integrating cold chain investment with risk-based supply chain design can significantly strengthen the resilience and efficiency of Nigerian agribusiness.

Keywords: supply chain resilience, cold chain logistics, risk management, agribusiness, optimisation, Nigeria

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LEAN MANUFACTURING, WORK MEASUREMENT AND PRODUCTIVITY IMPROVEMENT IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN SOUTHEASTERN NIGERIA

Dr. Obinna Ugwu, Assis. Prof. Dr. Adaobi Nnamdi, Chukwudi Okeke
Nnamdi Azikiwe University, Faculty of Engineering, Department of Industrial and Production Engineering, Awka, Nigeria
Federal University of Technology Owerri, School of Engineering and Engineering Technology, Department of Mechanical Engineering, Owerri, Nigeria

ABSTRACT

Small and medium-sized enterprises play a vital role in Nigeria's manufacturing sector, contributing to employment, local value addition and industrial development. However, many of these firms operate with low productivity due to inefficient production processes, poor workplace organisation, high levels of waste, inadequate maintenance practices and limited application of industrial engineering principles. In southeastern Nigeria, a region known for its entrepreneurial culture and clusters of small manufacturers, improving productivity is essential for competitiveness against imported goods. This study examined the impact of industrial engineering processes, particularly lean manufacturing techniques and work measurement, on productivity in small and medium-sized manufacturing enterprises in southeastern Nigeria. A multiple case study design with action research elements was adopted in firms producing plastics, footwear, furniture and food products in Aba, Onitsha, Nnewi and Enugu. Baseline assessments were conducted using value stream mapping, time and motion studies, workplace layout analysis and equipment effectiveness measurement. Interventions included the implementation of workplace organisation methods, standardised work procedures, setup time reduction, preventive maintenance schedules and improved material flow layouts. Productivity, cycle time, defect rates, inventory levels and worker satisfaction were measured before and after implementation. Interviews with owners, supervisors and workers explored perceptions of change and implementation challenges. The findings showed that the application of lean and work measurement techniques led to notable reductions in cycle time, waiting and unnecessary movement, as well as improvements in product quality and overall equipment effectiveness. Workers reported safer and more organised working environments. However, sustaining improvements proved challenging due to frequent power interruptions, limited managerial commitment, high staff turnover and lack of training. The study recommends capacity-building programmes, cluster-based technical support and partnerships with universities to promote industrial engineering practices among Nigerian manufacturers.

Keywords: industrial engineering, lean manufacturing, productivity, SMEs, work measurement, Nigeria

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LIFE CYCLE COST ANALYSIS AND MULTI-CRITERIA DECISION-MAKING FOR RENEWABLE POWER GENERATION PLANNING IN PAKISTAN

Assoc. Prof. Dr. Usman Ghani, Dr. Saima Nawaz, Dr. Faisal Qureshi
University of Engineering and Technology Taxila, Faculty of Industrial Engineering, Department of Industrial Engineering, Taxila, Pakistan
National University of Sciences and Technology, US-Pakistan Center for Advanced Studies in Energy, Islamabad, Pakistan

ABSTRACT

Pakistan faces persistent challenges in its energy sector, including electricity shortages, high dependence on imported fossil fuels, circular debt, transmission losses and growing environmental concerns. At the same time, the country possesses substantial renewable energy potential in solar, wind, hydropower and biomass. Planning a sustainable energy system requires not only technical assessment but also rigorous economic evaluation that accounts for capital costs, operating expenses, fuel price uncertainty, environmental impacts and social considerations over the long lifetime of energy assets. This study applied economic engineering methods to support sustainable energy systems planning in Pakistan, combining life cycle cost analysis with multi-criteria decision-making. Life cycle costs and levelised costs of electricity were estimated for solar photovoltaic, onshore wind, run-of-river hydropower, biomass, natural gas and imported coal power plants, using data from project reports, regulatory documents and international databases. Sensitivity and Monte Carlo analyses were conducted to evaluate the effects of uncertainty in discount rates, fuel prices, capacity factors and exchange rates. A multi-criteria decision-making framework based on the analytic hierarchy process and the technique for order preference by similarity to ideal solution was then applied, incorporating economic, technical, environmental and social criteria weighted by expert judgements from engineers, economists and policymakers. The results showed that solar and wind technologies had become economically competitive with conventional options on a life cycle basis, particularly when fuel price risks and environmental costs were considered. Imported coal and furnace oil performed poorly on environmental and economic security criteria. Hydropower ranked highly but faced long construction times and social impacts. The multi-criteria analysis identified a diversified portfolio emphasising solar, wind and hydropower as the most sustainable pathway. Grid integration and storage costs influenced the rankings. The study recommends integrating economic engineering tools into national energy planning.

Keywords: engineering economics, energy planning, life cycle cost analysis, multi-criteria decision-making, renewable energy, Pakistan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

QUEUEING MODELS AND INTEGER PROGRAMMING FOR HOSPITAL BED AND STAFF ALLOCATION IN PUBLIC HOSPITALS OF PUNJAB

Assoc. Prof. Dr. Ayesha Malik, Dr. Kamran Butt
University of the Punjab, Faculty of Engineering and Technology, Institute of Quality and Technology Management, Lahore, Pakistan
Lahore University of Management Sciences, Suleman Dawood School of Business, Department of Operations Management, Lahore, Pakistan

ABSTRACT

Public hospitals in Pakistan face heavy patient loads, overcrowded emergency departments, long waiting times and shortages of beds, doctors and nurses. Limited financial resources make it essential to allocate existing capacity as efficiently as possible, yet decisions on bed distribution, staff scheduling and patient flow are often based on historical practice rather than systematic analysis. Operations research offers powerful quantitative tools for improving such decisions by modelling complex systems, evaluating alternatives and identifying optimal or near-optimal solutions. This study applied operations research techniques to healthcare resource allocation in public hospitals of Punjab, focusing on bed and staff allocation. Data on patient arrivals, length of stay, admission patterns, bed occupancy and staffing levels were collected from selected tertiary and district hospitals. Queueing models were developed to analyse patient flow in emergency departments and inpatient wards, estimating waiting times and the probability of bed unavailability under different capacity levels. An integer programming model was formulated to allocate beds among departments and to schedule nurses and doctors across shifts, minimising patient waiting and overtime while satisfying staffing regulations and skill requirements. Discrete-event simulation was used to validate the models and test policy scenarios, including flexible bed pooling and adjusted shift patterns. Interviews with hospital managers and clinicians informed model assumptions and assessed practical feasibility. The results showed that current bed allocations did not match demand patterns, causing congestion in medical and surgical wards while other units remained underused. Reallocating beds according to model recommendations and introducing flexible pooling substantially reduced emergency department boarding times. Optimised staff schedules lowered overtime and better matched workforce to peak demand periods. Managers considered the proposed scheduling approach feasible and acceptable. The study demonstrates that operations research can significantly improve efficiency and patient access in resource-constrained public hospitals.

Keywords: operations research, healthcare management, resource allocation, queueing theory, integer programming, Pakistan

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

ENERGY EFFICIENCY, PREDICTIVE MAINTENANCE AND PRODUCTION SCHEDULING OPTIMISATION IN IRAQI OIL REFINERIES

Prof. Dr. Ammar Al-Saadi, Dr. Zainab Al-Khafaji, Ahmed Najim
University of Technology Iraq, Department of Production Engineering and Metallurgy, Industrial Engineering Branch, Baghdad, Iraq
University of Basrah, College of Engineering, Department of Chemical Engineering, Basra, Iraq

ABSTRACT

Oil refining is a strategic industry for Iraq, supplying fuels for domestic consumption and contributing significantly to the national economy. However, many Iraqi refineries operate with ageing equipment, frequent unplanned shutdowns, high energy consumption and suboptimal production planning, partly as a result of years of conflict, underinvestment and limited access to modern technologies. Improving refinery performance requires an integrated approach that addresses maintenance, energy use and production planning simultaneously. This study developed and evaluated advanced industrial engineering solutions for optimising refinery operations in Iraq, focusing on energy efficiency, predictive maintenance and production scheduling. A case study approach was adopted in two refineries located in central and southern Iraq. Operational data on process units, energy consumption, equipment failures, maintenance records and product yields were collected and analysed. Pinch analysis was applied to identify opportunities for heat recovery in crude distillation and reforming units. Reliability analysis and machine learning models based on sensor data were developed to predict failures in critical rotating equipment such as pumps and compressors, supporting a shift from reactive to condition-based maintenance. A linear programming model was formulated to optimise crude blending and production scheduling, maximising profit while meeting product specifications and demand. The proposed solutions were evaluated through simulation and discussions with refinery engineers and managers. The results indicated that improved heat exchanger networks could considerably reduce fuel consumption and associated emissions. Predictive maintenance models identified impending failures with good accuracy, enabling planned interventions that would reduce downtime and repair costs. Optimised scheduling increased the yield of high-value products and improved responsiveness to market demand. Implementation challenges included limited digital infrastructure, skill gaps and bureaucratic procedures. The study concludes that integrated industrial engineering approaches can substantially enhance refinery efficiency and sustainability in Iraq.

Keywords: industrial engineering, oil refinery, predictive maintenance, energy efficiency, production scheduling, Iraq

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

COST–BENEFIT EVALUATION OF BUS RAPID TRANSIT SCENARIOS USING AGENT-BASED TRAFFIC SIMULATION IN BAGHDAD

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Al-Rubaie, Dr. Hiba Jawad
University of Baghdad, College of Engineering, Department of Civil Engineering,
Transportation Engineering Division, Baghdad, Iraq

ABSTRACT

Baghdad faces severe traffic congestion caused by rapid growth in private car ownership, limited public transport options, frequent security checkpoints and an urban road network that has not kept pace with demand. Congestion imposes substantial economic costs through lost travel time, increased fuel consumption, vehicle operating costs, air pollution and reduced accessibility to jobs and services. Developing an efficient public transportation network is widely recognised as essential for sustainable urban mobility, but investment decisions require careful economic evaluation of alternative options. This study conducted an economic analysis of public transportation network scenarios in Baghdad using simulation methods, with particular focus on bus rapid transit. Travel demand data were obtained from household travel surveys, traffic counts and public transport ridership records. An agent-based traffic simulation model of the city's main corridors was developed and calibrated against observed traffic volumes and travel times. Several scenarios were simulated, including the existing situation dominated by informal minibuses, a reorganised bus network with dedicated lanes on major corridors, a full bus rapid transit system with integrated feeder services and a combined scenario with demand management measures. Economic evaluation was carried out using cost–benefit analysis, considering investment and operating costs, travel time savings, vehicle operating cost reductions, accident reductions and environmental benefits, with net present value, benefit–cost ratio and internal rate of return as indicators. The simulation results showed that bus rapid transit with dedicated lanes significantly reduced average travel times for public transport users and attracted a considerable share of car users. The cost–benefit analysis indicated favourable economic returns, especially when combined with feeder services and parking management. Sensitivity analyses confirmed the robustness of results under various demand and cost assumptions. The study recommends phased implementation of bus rapid transit corridors in Baghdad.

Keywords: public transportation, economic analysis, simulation, bus rapid transit, cost-benefit analysis, Iraq

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CARRYING CAPACITY ASSESSMENT AND COST–BENEFIT MODELLING FOR SUSTAINABLE ISLAND TOURISM IN THE CYCLADES

Assoc. Prof. Dr. Nikolaos Georgiou, Dr. Maria Antonopoulou, Konstantinos Makris
National Technical University of Athens, School of Mechanical Engineering, Section of Industrial Management and Operational Research, Athens, Greece
University of the Aegean, School of Business, Department of Tourism Economics and Management, Chios, Greece

ABSTRACT

Tourism is one of the most important sectors of the Greek economy, generating income, employment and foreign exchange, particularly in island regions. However, the rapid growth of tourism in popular destinations such as the Cyclades has placed considerable pressure on limited water resources, energy systems, waste management infrastructure, transport networks and fragile ecosystems, while also affecting the quality of life of local residents. Ensuring the long-term sustainability of tourism requires planning approaches that integrate economic, environmental and social considerations. This study developed an integrated economic engineering approach for sustainable tourism development in the Cyclades, combining carrying capacity assessment with cost–benefit modelling. Data on tourist arrivals, accommodation capacity, water and energy consumption, waste generation, transport demand and local economic indicators were collected for selected islands. Carrying capacity was assessed across physical, ecological, infrastructural and social dimensions, using indicators and thresholds derived from literature and stakeholder consultation. A system dynamics model was developed to simulate interactions between tourism growth, infrastructure demand, environmental quality and economic outcomes over time. Cost–benefit analysis was then applied to evaluate alternative development and management strategies, including desalination and renewable energy investments, waste recycling systems, visitor management measures and diversification towards off-season and cultural tourism. Interviews and workshops with municipal authorities, tourism businesses and residents informed scenario design. The results indicated that several islands were approaching or exceeding carrying capacity during peak season, particularly with respect to water supply and waste management. Scenarios combining renewable energy, water efficiency, waste recycling and seasonal diversification produced the highest net social benefits and reduced environmental pressures. Visitor caps were effective but met resistance from businesses. The study concludes that integrated economic engineering tools can support balanced and sustainable tourism policies in Greek island destinations.

Keywords: sustainable tourism, economic engineering, carrying capacity, system dynamics, cost-benefit analysis, Greece

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REAL OPTIONS VALUATION AND RISK-BASED DECISION ANALYSIS FOR PUBLIC–PRIVATE PARTNERSHIP INFRASTRUCTURE PROJECTS IN GREECE

Dr. Georgios Alexiou, Assis. Prof. Dr. Sofia Panagiotou
Athens University of Economics and Business, School of Business, Department of Management Science and Technology, Athens, Greece
Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Engineering, School of Civil Engineering, Thessaloniki, Greece

ABSTRACT

Infrastructure investment plays a crucial role in economic recovery and long-term growth, and Greece has increasingly relied on public–private partnerships to finance and deliver motorways, airports, ports, energy facilities and social infrastructure. Such projects involve large capital commitments, long time horizons and significant uncertainties related to demand, construction costs, interest rates, regulatory changes and macroeconomic conditions. Traditional evaluation methods based on deterministic discounted cash flow analysis often fail to capture these uncertainties and the value of managerial flexibility, which can lead to poor investment decisions and contractual disputes. This study applied decision analysis and financial modelling techniques to the evaluation of public–private partnership infrastructure projects in Greece, with particular emphasis on real options valuation and risk-based analysis. Case studies of selected motorway and port concession projects were developed using data from project documents, financial reports and interviews with public officials, financiers and concessionaires. Detailed financial models were constructed to estimate project cash flows, debt service coverage and equity returns. Monte Carlo simulation was used to model uncertainty in traffic demand, construction costs and financing conditions, while decision trees and binomial lattice methods were employed to value real options such as deferral, phased expansion, abandonment and contract renegotiation. Risk allocation between public and private partners was analysed using value-for-money assessment. The results showed that conventional deterministic analysis underestimated project risks and overestimated returns during periods of economic instability. Real options valuation revealed substantial value in flexibility, particularly in phased expansion and deferral options for projects facing uncertain demand. Appropriate risk sharing mechanisms, such as minimum revenue guarantees and revenue-sharing arrangements, improved project bankability and public value. The study recommends incorporating real options and probabilistic risk analysis into infrastructure appraisal and partnership contract design in Greece.

Keywords: decision analysis, financial modelling, infrastructure investment, real options, public-private partnerships, Greece

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

REASONING, DEFINITION AND PROOF IN THE MEDIEVAL ARMENIAN SCHOLARLY TRADITION: IMPLICATIONS FOR CONTEMPORARY ARGUMENTATION THEORY

Prof. Dr. Samvel Hovhannisyan
Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan, Faculty of History and Law, Department of Philosophy and Logic, Yerevan, Armenia

ABSTRACT

Medieval Armenian intellectual culture developed a sophisticated tradition of reasoning that combined the study of logic with mathematics, natural philosophy, theology and grammar. Monastic schools and scholarly centres produced commentaries, textbooks and treatises in which the principles of definition, division, demonstration and proof were systematically taught as the foundation of all learning. Scholars such as Anania Shirakatsi, Hovhannes Vorotnetsi and Grigor Tatevatsi integrated logical methods into scientific and theological inquiry, creating a distinctive Armenian approach to rational argumentation. Despite its richness, this tradition remains relatively unknown in international discussions of the history of logic and argumentation. This study examined the conceptions of reasoning, definition and proof in the medieval Armenian scholarly tradition and explored their implications for contemporary argumentation theory and critical thinking education. The research was based on philological and philosophical analysis of primary sources in classical Armenian, including logical handbooks, scientific works and theological treatises, read in relation to Greek and Byzantine sources and to developments in medieval Latin and Arabic logic. The analysis focused on the structure of definitions, the classification of arguments, the treatment of fallacies, the role of dialectical disputation and the relationship between demonstrative and persuasive reasoning. The findings revealed that Armenian scholars emphasised clarity of terms and careful definition as preconditions of valid reasoning, and they developed practical techniques of disputation that trained students to anticipate objections and evaluate competing arguments. Mathematical demonstration served as a model of certainty, while dialectical reasoning was recognised as appropriate for contested questions. These approaches anticipate several concerns of modern argumentation theory, including the pragmatic dimensions of reasoning and the importance of dialogue. The study concludes that the Armenian logical heritage offers valuable resources for contemporary philosophy and education.

Keywords: Armenian logic, history of philosophy, argumentation theory, medieval scholarship, definition, critical thinking

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

JUSTICE, MEMORY AND MORAL RESPONSIBILITY IN ARMENIAN POLITICAL PHILOSOPHY AFTER THE VELVET REVOLUTION

Dr. Mariam Arakelyan, Assoc. Prof. Dr. Levon Zakaryan
Yerevan State University, Faculty of Philosophy and Psychology, Department of Ontology and Theory of Knowledge, Yerevan, Armenia
Institute of Philosophy, Sociology and Law of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Department of Political Philosophy, Yerevan, Armenia

ABSTRACT

The peaceful mass protests of the Velvet Revolution marked a turning point in Armenian political life, raising expectations of democratic renewal, accountability and social justice. In the years that followed, Armenia experienced both democratic reforms and profound crises, including war, territorial losses, displacement and intense public debate about national purpose and political responsibility. These developments have stimulated renewed philosophical reflection on the ethical foundations of political community, the meaning of justice and the moral responsibilities of citizens and leaders. This study explored the ethical dimensions of contemporary Armenian political philosophy since the Velvet Revolution, focusing on the concepts of justice, collective memory and moral responsibility. The research employed conceptual analysis and critical hermeneutics, drawing on philosophical essays, academic publications, public lectures, interviews and political discourse produced by Armenian philosophers, intellectuals and public figures. These materials were interpreted in dialogue with theories of transitional justice, deliberative democracy, republicanism and the ethics of memory. The analysis identified three interrelated debates. The first concerns transitional justice and the demand to address corruption and abuses of power while preserving the rule of law. The second concerns the ethics of collective memory, particularly how the memory of historical trauma should shape political identity without fostering resentment or exclusion. The third concerns moral responsibility in times of crisis, including the responsibilities of political leaders, citizens and the diaspora. The findings show that Armenian thinkers increasingly emphasise civic responsibility, critical patriotism and institutional integrity as foundations of a just political community, while recognising tensions between national survival and universal democratic values. The study argues that contemporary Armenian political philosophy offers a distinctive contribution to broader discussions of ethics and democracy in post-Soviet and post-conflict societies.

Keywords: political philosophy, ethics, justice, collective memory, moral responsibility, Armenia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

WITNESS CONSCIOUSNESS AND CONTEMPLATIVE AWARENESS: VEDANTIC AND JAINA PERSPECTIVES ON MINDFULNESS

Prof. Dr. Suresh Pandey, Dr. Ananya Mishra
Banaras Hindu University, Faculty of Arts, Department of Philosophy and Religion, Varanasi, India
University of Pune, Faculty of Humanities, Department of Philosophy, Pune, India

ABSTRACT

Contemporary interest in mindfulness has largely been shaped by Buddhist-derived practices adapted for clinical and educational settings. Yet the Indian philosophical tradition contains several other rich accounts of contemplative awareness that have received comparatively little attention in current debates. Vedantic and Jaina thinkers developed distinctive theories of consciousness, attention and self-knowledge, grounded in their respective metaphysical commitments and disciplines of practice. The Vedantic notion of witness consciousness, understood as pure awareness that observes mental states without being affected by them, and the Jaina emphasis on vigilant awareness, self-restraint and non-violence in thought and action offer alternative frameworks for understanding mindful attention. This study examined Vedantic and Jaina perspectives on mindfulness and consciousness and assessed their relevance for contemporary philosophical and scientific discussions. The research was based on close reading and comparative analysis of classical texts, including the Upanishads, works of the Advaita tradition such as the Drg-Drsya-Viveka, and Jaina sources including the Tattvartha Sutra and texts on meditation and ethical discipline. Key concepts such as sakshi, upayoga, apramada and dhyana were analysed in their original contexts and compared with contemporary accounts of metacognition, attention regulation and phenomenal consciousness. The analysis revealed that Vedanta conceives mindfulness as the progressive recognition of an ever-present witnessing awareness distinct from changing mental contents, whereas Jaina philosophy understands it as an ethically charged vigilance that purifies the soul and reduces harmful passions. Both traditions link awareness with self-transformation and liberation, but differ on the nature of the self and the role of moral conduct. The study argues that these perspectives can broaden contemporary mindfulness research by highlighting its ethical and metaphysical dimensions.

Keywords: mindfulness, consciousness, Vedanta, Jaina philosophy, witness consciousness, Indian philosophy

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MAYA, EMERGENCE AND COGNITIVE SCIENCE: ADVAITA VEDANTA IN DIALOGUE WITH CONTEMPORARY THEORIES OF CONSCIOUSNESS

Dr. Lakshmi Narayanan, Assoc. Prof. Dr. Rohit Deshmukh
Indian Institute of Technology Madras, Department of Humanities and Social Sciences, Chennai, India
Indian Institute of Technology Bombay, Department of Humanities and Social Sciences, Mumbai, India

ABSTRACT

The nature of consciousness remains one of the most challenging problems in contemporary philosophy and science. Despite remarkable advances in neuroscience and cognitive science, explaining how subjective experience arises from physical processes continues to generate debate, giving rise to positions ranging from physicalism and emergentism to panpsychism and idealism. In this context, there has been renewed interest in non-Western philosophical traditions that treat consciousness as fundamental rather than derivative. Advaita Vedanta, which holds that pure consciousness is the ultimate reality and that the world of multiplicity is an appearance shaped by maya, offers a radically different starting point for reflecting on these questions. This study placed Advaita Vedanta in dialogue with contemporary theories of consciousness in cognitive science and philosophy of mind, examining both points of convergence and fundamental differences. The research combined textual analysis of Advaita sources, including the works of Shankara, Vidyaranya and later dialecticians, with critical examination of contemporary approaches such as global workspace theory, integrated information theory, predictive processing and recent forms of panpsychism and cosmopsychism. Particular attention was given to the Advaita doctrines of the self-luminosity of consciousness, the distinction between witness and mental modifications, and the theory of levels of reality. The analysis showed that Advaita offers a sophisticated account of the difference between awareness and its contents that resonates with contemporary distinctions between phenomenal consciousness and cognitive access. Its concept of maya can be interpreted as a theory of how representational models structure experience, which bears interesting parallels with predictive processing. However, Advaita's claim that consciousness is non-dual and unconditioned challenges the explanatory ambitions of naturalistic theories. The study argues for careful cross-cultural dialogue that respects the distinct aims of each tradition.

Keywords: Advaita Vedanta, consciousness, cognitive science, philosophy of mind, maya, comparative philosophy

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

KARMA, COMPASSION AND MORAL FACTS: DHARMAKIRTI AND SHANTIDEVA ON ETHICAL OBJECTIVITY

Dr. Sourav Ghosh, Aditya Prakash, Prof. Dr. Salim Al Wahaibi
Visva-Bharati University, Department of Philosophy and Comparative Religion, Santiniketan, India
Sultan Qaboos University, College of Arts and Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Muscat, Oman

ABSTRACT

Contemporary metaethics continues to debate whether moral judgements can be objectively true, and if so, what grounds their truth. While these debates have mostly drawn upon Western philosophical resources, Indian Buddhist philosophy offers sophisticated accounts of ethical reasoning that combine epistemology, metaphysics and the analysis of mental states. Two thinkers are particularly significant in this regard: Dharmakirti, whose epistemological work examined the sources of valid knowledge and the nature of reasoning, and Shantideva, whose writings on the bodhisattva path provide powerful arguments for universal compassion and the impartial concern for the welfare of all beings. This study examined how Dharmakirti and Shantideva contribute to a Buddhist account of ethical objectivity, and assessed its relevance for contemporary discussions of moral realism. The research was based on close reading of primary texts, including Dharmakirti's works on valid cognition and Shantideva's guide to the bodhisattva way of life and compendium of training, together with classical commentaries and recent scholarship in Buddhist ethics and comparative philosophy. The analysis focused on the doctrine of karma as a causal account of moral consequences, the epistemic status of claims about suffering and its causes, and Shantideva's argument that the absence of a substantial self undermines the basis for preferring one's own welfare over that of others. The findings suggest that Buddhist ethics grounds moral objectivity in the universal reality of suffering and the causal structure of mental states, rather than in independent moral properties. Valid reasoning about suffering and its causes can therefore yield moral knowledge that is universally binding. Compassion is presented not merely as a sentiment but as a rationally justified response to reality. The study argues that this approach offers a compelling alternative to both strong realism and expressivism.

Keywords: moral realism, Buddhist ethics, Dharmakirti, Shantideva, metaethics, compassion

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TOLERANCE, COEXISTENCE AND THE ETHICS OF PUBLIC WELFARE IN CONTEMPORARY OMANI INTELLECTUAL LIFE

Assoc. Prof. Dr. Maryam Al Riyami
University of Nizwa, College of Arts and Sciences, Department of Humanities, Nizwa, Oman

ABSTRACT

Oman has acquired a distinctive reputation in the region for religious tolerance, social harmony and a moderate approach to public life. These characteristics are often attributed to the country's Ibadi heritage, its long history of maritime trade and cultural exchange, and policies that have emphasised national unity and peaceful coexistence among different religious and ethnic communities. In recent decades, Omani intellectuals, religious scholars and educators have reflected on how these values can address contemporary challenges such as economic diversification, unemployment, social inequality, environmental pressures and the expectations of a younger and more educated population. This study examined the ethical frameworks underlying conceptions of tolerance, coexistence and public welfare in contemporary Omani intellectual life, with particular attention to their implications for social justice. The research adopted a qualitative approach based on textual analysis of writings by Omani scholars, official religious publications, educational materials, public lectures and intellectual periodicals, as well as semi-structured interviews with academics, religious scholars and civil society figures. The analysis was informed by classical Islamic ethical concepts, including maslaha, the public interest, adl, justice, and ihsan, benevolence, and by contemporary debates on pluralism and social ethics. The findings revealed that Omani intellectual discourse tends to frame social justice as a matter of balance and mutual responsibility between the state, society and individuals. Tolerance and coexistence are presented not only as political necessities but as ethical virtues grounded in religious teachings and historical experience. Public welfare is closely linked to education, fair distribution of opportunities and care for vulnerable groups. At the same time, participants acknowledged tensions arising from economic pressures and changing social expectations. Women's participation in public life was frequently emphasised. The study concludes that Omani thought offers a valuable model of ethics rooted in moderation and pluralism.

Keywords: social justice, tolerance, coexistence, public welfare, Islamic ethics, Oman

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MU'TAZILITE RATIONALISM AND CONTEMPORARY ISLAMIC THOUGHT: REASON, REVELATION AND THE CHALLENGE OF MODERNITY

Dr. Ali Al Ismaili, Prof. Dr. Fatma Al Ghaithi
Sultan Qaboos University, College of Arts and Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Muscat, Oman

ABSTRACT

The relationship between reason and faith has been a central theme of Islamic intellectual history, and few schools addressed it as directly as the Mu'tazila, who argued that human reason could know fundamental moral truths and the existence of God independently of revelation. Their doctrines on divine justice, human free will and the rational basis of ethics provoked intense debates with traditionalist and Ash'arite theologians, and although the school declined as an organised movement, its ideas continued to influence Shi'i and Ibadi theology and later philosophical thought. In the modern era, reformist and contemporary Muslim thinkers have revisited Mu'tazilite rationalism as a resource for addressing questions of human rights, scientific inquiry, ethics and religious interpretation. This study examined the legacy of Mu'tazilite rationalism and its reception in contemporary Islamic thought, focusing on how it informs debates about reason, revelation and modernity. The research combined analysis of classical Mu'tazilite sources, including the works of Qadi Abd al-Jabbar, with critical reading of modern and contemporary thinkers from the Arab world, Iran and South Asia who have engaged with rationalist theology. The analysis focused on the theory of objective moral values, the hermeneutics of scripture, the doctrine of the created Qur'an and the relationship between divine justice and human responsibility. The findings showed that contemporary thinkers draw on Mu'tazilite ideas to defend the compatibility of Islam with rational ethics, human agency and critical interpretation of texts. Their arguments have been particularly influential in discussions of moral reasoning, religious pluralism and educational reform. Critics, however, question whether such appropriations remain faithful to the classical tradition. Ibadi thinkers in Oman have also engaged with these rationalist themes. The study argues that Mu'tazilite rationalism remains a vital source for constructive engagement between Islamic philosophy and modern intellectual challenges.

Keywords: Islamic philosophy, Mu'tazila, rationalism, reason and revelation, modernity, theology

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

RELIGIOUS TRADITION, PHILOSOPHICAL INQUIRY AND THE FORMATION OF CIVIC IDENTITY IN OMANI HIGHER EDUCATION

Dr. Shaima Al Maskari, Assoc. Prof. Dr. Nasser Al Kharusi
Sultan Qaboos University, College of Education, Department of Foundations and Administration, Muscat, Oman
University of Technology and Applied Sciences, College of Education, Department of Islamic Studies, Rustaq, Oman

ABSTRACT

Universities play an important role in shaping the intellectual and moral formation of young people and in cultivating the civic identities that sustain national communities. In Oman, the rapid development of higher education has been accompanied by efforts to prepare graduates who combine professional competence with commitment to national values, religious heritage and responsible citizenship. At the same time, university students are exposed to diverse global ideas, digital media and new social expectations, raising questions about how traditional values and critical thinking can be reconciled in the construction of identity. This study examined the interplay of religious tradition, philosophical inquiry and higher education in the formation of civic identity among Omani university students. A qualitative research design was adopted, combining analysis of university course descriptions in Islamic culture, ethics, citizenship and philosophy with semi-structured interviews with faculty members and focus group discussions with undergraduate students from different disciplines. The analysis was guided by philosophical perspectives on identity, moral education and the relationship between faith and reason. The findings revealed that students regarded religious values and national heritage as central to their identity and viewed tolerance, moderation and service to society as key civic virtues. Courses in Islamic culture and citizenship were seen as important for reinforcing these values, although students expressed a desire for more interactive and dialogical teaching. Exposure to philosophical inquiry and critical thinking encouraged students to reflect more deeply on questions of meaning, ethics and social responsibility, and many described this as strengthening rather than weakening their faith. Faculty members emphasised the need to balance respect for tradition with openness to new ideas. Female students were particularly active in discussions of social responsibility. The study concludes that integrating philosophical dialogue into higher education can enrich civic identity formation in Oman.

Keywords: civic identity, philosophy of education, religion, higher education, citizenship, Oman

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SOCIAL INTEGRATION OF INTERNAL MIGRANTS IN URBAN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES

Prof. Dr. Nurzhan Akhmetov
Faculty of Social Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
Dr. Aigerim Sadykova
Faculty of Sociology, Nazarbayev University, Kazakhstan
Assis. Prof. Dr. Dauren Tulepov
Faculty of Humanities and Social Sciences, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper examines the social integration of internal migrants in major urban centers of Kazakhstan, focusing on the interplay between structural constraints, everyday practices, and public policies. Internal migration has intensified in recent decades as residents move from rural and mono-industrial regions to cities in search of employment, education, and better services, yet their incorporation into urban life remains uneven. Drawing on survey data and in-depth interviews from Almaty, Astana, and Shymkent, the study analyzes migrants' access to housing, formal and informal labor markets, social services, and local networks. The findings indicate that registration rules, precarious employment, and segmented rental markets limit migrants' opportunities, reinforcing spatial and social segregation. At the same time, migrants develop coping strategies based on kinship ties, regional associations, and religious communities that partially compensate for institutional barriers but can also entrench parallel social worlds. The analysis highlights generational differences, showing that younger migrants integrate more readily into urban educational and cultural spaces while still facing discrimination and stigma in everyday interactions. Existing policy initiatives emphasize infrastructure and service provision, yet often overlook the symbolic and relational dimensions of belonging such as representation in local governance and recognition of diverse regional identities. The paper argues that a more comprehensive integration approach should combine legal and administrative reforms with targeted programs in housing, employment counseling, and community-building, co-designed with migrant organizations. Such an approach would better address both material needs and the subjective experience of inclusion, contributing to social cohesion in rapidly transforming Kazakhstani cities.

Key words: internal migration, social integration, urbanization, Kazakhstan, public policy

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

GENDER ROLES AND FAMILY TRANSFORMATION AMONG YOUNG ADULTS IN KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Aliya Zhaparova
Faculty of Sociology and Social Work, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan
Dr. Yerbolat Kassenov
Faculty of Social Sciences, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper explores how gender roles and family norms are being redefined among young adults in contemporary Kazakhstan. Situated at the crossroads of Soviet legacies, market reforms, and global cultural flows, Kazakhstani society provides a compelling case for examining tensions between traditional expectations and emerging individualistic aspirations. Based on a mixed-method design combining a representative survey of university students and early-career professionals with focus group discussions in three major cities, the study investigates attitudes toward marriage, division of domestic labor, career prioritization, and intergenerational responsibilities. The findings reveal a complex pattern: while egalitarian views on education and employment for women are widely accepted, expectations regarding caregiving, household management, and decision-making remain strongly gendered. Many young women articulate aspirations for professional achievement yet anticipate carrying the primary burden of domestic work, producing feelings of double pressure and negotiation fatigue. Men increasingly endorse shared responsibilities in principle, but report limited role models and supportive workplace policies to realize such ideals in practice. The analysis also highlights rural–urban contrasts and the influence of social media, which simultaneously promotes global narratives of autonomy and reasserts conservative discourses on femininity and masculinity. The paper argues that family transformation in Kazakhstan should not be understood as a linear move from "traditional" to "modern," but as an ongoing negotiation shaped by institutional frameworks, labor-market conditions, and cultural imaginaries. Policy implications include the need for gender-sensitive employment regulations, expanded childcare provision, and educational programs that address relational as well as economic dimensions of equality.

Key words: gender roles, family change, youth, Kazakhstan, social norms

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

YOUTH ASPIRATIONS AND EDUCATIONAL MOBILITY IN ERITREA: SOCIOLOGICAL INSIGHTS

Dr. Selam Habtemariam
Department of Sociology and Social Work, University of Asmara, Eritrea
Samuel Berhane
Department of Education, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

ABSTRACT
This paper investigates the educational aspirations and mobility strategies of Eritrean youth within a context marked by limited economic opportunities, centralized state structures, and constrained migration possibilities. Drawing on semi-structured interviews and life-history narratives with final-year secondary students and recent graduates in Asmara and selected regional towns, the study examines how young people imagine their futures and assess the role of schooling in achieving social mobility. The findings show that education is widely perceived as the legitimate pathway to professional status and socio-economic security, yet respondents are acutely aware of structural bottlenecks such as restricted access to higher education places, compulsory national service, and a narrow formal labor market. Many youth articulate "conditional optimism": they invest heavily in schooling and exam preparation while simultaneously exploring alternative trajectories including vocational training, informal entrepreneurship, or aspirations for international migration. Family expectations and community narratives strongly valorize perseverance in education, but also generate emotional strain when opportunities fail to materialize. Gender and rural–urban divides further shape aspirations, with young women facing specific concerns about early marriage and safety, while rural youth confront infrastructural barriers and information gaps. The analysis situates these experiences within broader debates on youth agency, constraint, and the symbolic power of education in low-income settings. The paper argues that understanding youth aspirations in Eritrea requires moving beyond simplistic dichotomies of hope versus despair to recognize the complex strategies through which young people negotiate uncertain futures. It concludes with reflections on how education policy and youth programs might better align training opportunities with realistic employment prospects and support psychosocial well-being.

Key words: youth aspirations, educational mobility, Eritrea, social inequality, life narratives

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE IMPACT OF TRADITIONAL STRUCTURES ON COMMUNITY DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY ERITREA

Prof. Dr. Amanuel Tesfay
Department of Sociology and Anthropology, University of Asmara, Eritrea
Kibrom Menghisteab
Department of Community Development, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

ABSTRACT
This paper analyzes how traditional social structures shape community development processes in contemporary Eritrea, highlighting both enabling and constraining effects. Eritrean communities are characterized by enduring institutions such as kinship networks, customary councils, religious organizations, and age-based associations that historically organized resource use, conflict resolution, and mutual aid. Drawing on ethnographic fieldwork in rural highland and lowland communities, complemented by document analysis of local by-laws and development plans, the study examines how these structures interact with state-led development initiatives and international NGO programs. Findings indicate that traditional institutions often facilitate participation and accountability at the local level by leveraging shared norms of reciprocity and collective responsibility. For example, customary assemblies can mobilize labor for communal projects and mediate disputes over land and water. However, the research also reveals tensions where hierarchical norms and gendered authority patterns limit the voice of women, youth, and marginalized clans in decision-making. External actors sometimes instrumentalize traditional leaders for project implementation without sufficiently engaging broader constituencies, thereby reinforcing existing power imbalances. The paper argues that simplistic celebrations of "community" risk obscuring these dynamics and that more reflexive approaches are needed to integrate traditional structures into development planning. By proposing criteria for assessing when and how customary institutions contribute to inclusive development, the study offers practical guidance for policymakers and practitioners working in Eritrea and comparable contexts where state, customary, and transnational governance intersect.

Key words: traditional institutions, community development, Eritrea, social structure, participation

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SOCIAL CAPITAL AND HEALTH OUTCOMES AMONG OLDER ADULTS IN CAIRO NEIGHBORHOODS

Dr. Noura Fathy
Department of Sociology, Cairo University, Egypt
Prof. Dr. Hatem Abdelrahman
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt

ABSTRACT
This paper investigates the relationship between social capital and health outcomes among older adults living in diverse neighborhoods of Cairo. Rapid urbanization, economic pressures, and shifting family structures in Egypt have raised concerns about the well-being of the elderly, particularly in low-income and densely populated areas. Using survey data collected from residents aged 60 and above in three contrasting districts, complemented by qualitative interviews, the study operationalizes social capital through indicators of social networks, perceived support, neighborhood trust, and participation in civic or religious organizations. Health outcomes are assessed via self-reported physical health, mental well-being, and functional limitations in daily activities. The findings indicate that higher levels of bonding and bridging social capital are associated with better self-rated health and lower reports of depressive symptoms, even after controlling for income, education, and access to medical services. Informal support from relatives and neighbors emerges as a crucial buffer against the effects of chronic illness and mobility constraints, while participation in local associations contributes to a sense of purpose and belonging. However, the research also reveals that not all forms of social capital are protective: in some contexts, dense but closed networks reinforce social obligations that increase stress or limit access to external resources. Gender differences are notable, with older women relying more heavily on neighborhood ties yet facing mobility restrictions that constrain broader participation. The paper argues that policies aimed at healthy ageing in Cairo should move beyond individual risk factors to consider the social ecologies in which older adults are embedded, promoting age-friendly public spaces and community programs that strengthen inclusive, supportive networks.

Key words: social capital, ageing, health, Cairo, neighborhood

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

CHANGING MARRIAGE PRACTICES AND THEIR IMPACT ON FAMILY DYNAMICS IN EGYPT

Assoc. Prof. Dr. Ahmed Sorour
Department of Sociology, Alexandria University, Egypt
Dr. Mona Gaber
Faculty of Arts, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This paper examines how changing marriage practices in Egypt are reshaping family dynamics, intergenerational relations, and gender expectations. Over the past few decades, rising education levels, economic uncertainty, and exposure to global cultural norms have contributed to shifts in ideal partner characteristics, timing of marriage, and the organization of wedding rituals and marital life. Drawing on qualitative interviews with newly married couples and their parents in urban and semi-urban settings, the study explores negotiations over dowry, housing arrangements, and decision-making roles. The findings indicate a gradual movement away from highly extended family involvement toward more couple-centered decision processes, though parental influence remains significant in matters of economic support and social approval. Many couples report delaying marriage due to employment instability and high housing costs, which in turn affects fertility intentions and intensifies pressure on young men as primary providers. At the symbolic level, weddings themselves have become sites where competing visions of respectability, religiosity, and modern lifestyle are displayed, often straining family budgets. The research highlights how women's increasing participation in higher education and the labor market has expanded expectations for partnership and mutual respect, yet domestic responsibilities continue to fall disproportionately on wives. The paper argues that these evolving practices cannot be captured by simple dichotomies of tradition versus modernity; instead, they represent hybrid arrangements shaped by class, locality, and religious interpretation. Policy implications include the importance of youth-oriented housing programs, employment initiatives, and public debates on gender equity to support more sustainable and equitable family formations.

Key words: marriage practices, family dynamics, Egypt, youth, gender

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION AMONG YOUTH IN POST-SOVIET AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elchin Gasimov
Faculty of Social Sciences and Psychology, Baku State University, Azerbaijan
Dr. Zaur Mammadli
Faculty of Sociology, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper explores how national identity is constructed and negotiated among youth in post-Soviet Azerbaijan, a society shaped by rapid political change, nation-building projects, and globalization. Using focus groups and semi-structured interviews with university students in Baku and selected regional centers, the study investigates how young people articulate belonging in relation to language, religion, territory, and collective memory. The findings reveal a multidimensional identity repertoire in which civic, ethnic, and cultural elements are combined in varying configurations. Participants frequently invoke narratives of historical continuity, conflict, and independence while also emphasizing aspirations for modernization and international integration. State-led discourses—promoted through school curricula, media, and commemorative events—play a significant role in framing what it means to be "Azerbaijani," yet youth interpretations are far from passive. Many respondents critically reflect on issues such as corruption, social inequality, and regional disparities, positioning themselves as simultaneously proud and demanding citizens. The research highlights differences along urban–rural, gender, and socio-economic lines, with some youth experiencing exclusion from dominant narratives due to linguistic or regional backgrounds. Social media emerges as a key arena where alternative identity stories and transnational affiliations are explored, including connections to Turkic, Muslim, or global youth cultures. The paper argues that understanding youth identity in Azerbaijan requires attention to these layered and sometimes contradictory references, rather than assuming a monolithic national self-understanding. It concludes by discussing the implications for civic education and participatory policy-making that seeks to engage, rather than simply instruct, young citizens.

Key words: national identity, youth, Azerbaijan, post-Soviet, civic belonging

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MEDIA CONSUMPTION AND VALUES SHIFT IN URBAN AZERBAIJANI SOCIETY

Assoc. Prof. Dr. Leyla Guliyeva
Faculty of Journalism, Baku State University, Azerbaijan
Aysel Jafarova
Faculty of Social Sciences, Khazar University, Azerbaijan

ABSTRACT

This study investigates the relationship between media consumption patterns and shifting social values in urban Azerbaijan, focusing on young and middle-aged residents of Baku. The rapid expansion of satellite television, internet access, and social media platforms has diversified information sources and cultural references, raising questions about their influence on attitudes toward family, gender, politics, and lifestyle. Employing a mixed-method approach, the research combines a survey of media use with in-depth interviews that probe how audiences interpret and evaluate content from local, regional, and global outlets. The findings show that while state-aligned television remains important for news about domestic politics, younger respondents increasingly rely on online platforms, foreign channels, and influencers for entertainment and alternative perspectives. Exposure to global media is associated with more individualistic and egalitarian views on issues such as career choice, gender roles, and personal autonomy, though it does not uniformly weaken attachment to national or religious identities. Instead, many participants describe navigating between traditional norms and new value frameworks, selectively appropriating elements that resonate with their lived experiences. The research also documents concerns about misinformation, polarization, and moral decline, which are frequently expressed by older generations and some religiously conservative viewers. The paper argues that values shift in urban Azerbaijan cannot be attributed mechanically to "Western influence," but emerges from complex interactions between domestic discourses, transnational media flows, and everyday social realities. It concludes by calling for media literacy initiatives and more pluralistic public communication spaces that enable citizens to critically engage with diverse content and articulate their own visions of social change.

Key words: media consumption, social values, urban Azerbaijan, globalization, media literac

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

MURABAHA, IJARA AND SUKUK STRUCTURES: SHARIA GOVERNANCE AND CONTRACTUAL ENFORCEABILITY IN THE SAUDI COMMERCIAL COURTS

Assoc. Prof. Dr. Turki Al-Dosari, Dr. Reem Al-Zahrani, Faisal Al-Shehri
King Saud University, College of Law and Political Science, Department of Private Law, Riyadh, Saudi Arabia
King Abdulaziz University, Faculty of Economics and Administration, Islamic Economics Institute, Jeddah, Saudi Arabia

ABSTRACT

Islamic finance has become a central component of the financial system of the Kingdom of Saudi Arabia, where banking, investment and capital market activities are expected to conform to the principles of Islamic law. Contracts such as murabaha, ijara, musharaka and sukuk are widely used to finance trade, real estate, infrastructure and corporate activities, while avoiding interest and excessive uncertainty. The growth of these instruments has raised important legal questions concerning their characterisation, the role of Sharia supervisory boards and the enforceability of contractual terms before courts. Recent judicial reforms, including the establishment of specialised commercial courts and new legislation on civil transactions, have further shaped this legal environment. This study examined the legal framework governing Islamic finance contracts in Saudi Arabian commercial law, focusing on Sharia governance and contractual enforceability. The research adopted a doctrinal and analytical legal methodology, examining relevant statutes, regulations issued by financial authorities, standards of international Islamic finance bodies and published decisions of commercial courts and dispute resolution committees. Interviews with judges, lawyers, Sharia board members and banking professionals provided additional insight into practice. The analysis focused on the legal nature of key contracts, the allocation of risk between parties, the treatment of late payment and default, and the relationship between contractual provisions and Sharia rulings. The findings revealed that courts generally uphold Islamic finance contracts when their structure is clearly documented and approved by Sharia supervisory boards, but differences in interpretation among scholars and the absence of a unified Sharia standard create legal uncertainty. Issues such as penalty clauses, ownership transfer in ijara and investor rights in sukuk remain contested. The study recommends codification of key principles and greater harmonisation of Sharia governance to strengthen legal certainty.

Keywords: Islamic finance, Sharia compliance, commercial law, sukuk, contract enforceability, Saudi Arabia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

THE PERSONAL DATA PROTECTION LAW AND INSTITUTIONAL CYBERSECURITY GOVERNANCE IN SAUDI ARABIA: COMPLIANCE CHALLENGES FOR PUBLIC AND PRIVATE ENTITIES

Dr. Bandar Al-Mutairi, Assis. Prof. Dr. Nourah Al-Dossary
Imam Abdulrahman Bin Faisal University, College of Law, Department of Public Law, Dammam, Saudi Arabia
Prince Sultan University, College of Law, Riyadh, Saudi Arabia

ABSTRACT

Rapid digital transformation in the Kingdom of Saudi Arabia, driven by national development strategies, has led to the widespread digitisation of government services, banking, healthcare, education and commerce. While these developments offer significant economic and social benefits, they also raise concerns about the protection of personal data and the security of information systems. In response, the Kingdom has adopted a comprehensive Personal Data Protection Law, together with cybersecurity frameworks and controls issued by national authorities. These instruments establish obligations for data controllers and processors, rights for data subjects, rules on cross-border transfers and requirements for incident reporting and risk management. This study examined the legal framework for data protection and institutional cybersecurity governance in Saudi Arabia, focusing on the compliance challenges faced by public and private entities. The research employed doctrinal legal analysis of the data protection law, its implementing regulations and cybersecurity controls, comparing them with international models such as the European General Data Protection Regulation. Empirical insights were obtained through semi-structured interviews with legal advisers, data protection officers and information security managers in government agencies, banks, healthcare providers and technology companies. The analysis focused on consent and lawful bases for processing, data subject rights, data localisation, breach notification and the relationship between data protection and cybersecurity obligations. The findings revealed a strong legislative commitment to aligning Saudi regulation with international standards, while preserving national priorities relating to data sovereignty and security. Organisations reported challenges in interpreting new obligations, mapping personal data, managing third-party processors and building skilled compliance teams. Smaller enterprises faced particular difficulties due to limited resources. Overlapping requirements from different regulators created uncertainty. The study recommends clearer guidance, sector-specific compliance tools and capacity-building programmes to support effective implementation.

Keywords: data protection, cybersecurity law, privacy regulation, compliance, digital transformation, Saudi Arabia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

LEGAL CAPACITY, GUARDIANSHIP REFORM AND THE EXPANSION OF WOMEN'S RIGHTS IN THE SAUDI PERSONAL STATUS LAW

Prof. Dr. Maha Al-Shammari, Dr. Abeer Al-Qurashi, Omar Al-Juhani
Princess Nourah bint Abdulrahman University, College of Law, Department of Private Law, Riyadh, Saudi Arabia
Umm Al-Qura University, Faculty of Sharia and Islamic Studies, Department of Islamic Jurisprudence, Makkah, Saudi Arabia

ABSTRACT

Family law in the Kingdom of Saudi Arabia has undergone significant reforms in recent years, reflecting broader social transformation and national development goals that emphasise women's participation in economic and public life. Historically, the male guardianship system required women to obtain the consent of a male relative for a range of personal and administrative matters, including travel, employment and access to certain services. Recent regulatory changes have removed many of these requirements, while the codification of family rules in a Personal Status Law has clarified rights and obligations relating to marriage, divorce, custody, maintenance and inheritance. This study examined the evolution of women's rights in Saudi family law, focusing on reforms to the guardianship system and the provisions of the Personal Status Law concerning women's legal capacity. The research employed doctrinal analysis of relevant legislation, royal decrees and implementing regulations, together with study of classical Islamic jurisprudence and contemporary juristic opinions that inform the law. Published court decisions and interviews with lawyers, judges, family counsellors and women's rights advocates were used to assess implementation in practice. The analysis focused on marriage consent, the role of the guardian in marriage, divorce and judicial dissolution, custody and guardianship of children, and women's access to legal documents and services. The findings showed that the reforms have significantly expanded women's legal autonomy, enabling adult women to obtain passports, travel, register businesses and act independently in many administrative matters. The codification of family law has improved predictability and reduced judicial discretion. However, the requirement of a guardian in marriage and differences in custody arrangements continue to generate debate. Awareness of new rights varies across regions and social groups. The study recommends continued legal education, monitoring of implementation and judicial training to ensure consistent application.

Keywords: women's rights, family law, guardianship reform, personal status law, legal capacity, Saudi Arabia

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

SEPARATION OF POWERS, JUDICIAL REVIEW AND THE CONSTITUTIONAL COUNCIL IN THE ALGERIAN CONSTITUTIONAL ORDER

Dr. Mohamed Benyoucef, Assoc. Prof. Dr. Souad Mebarki
University of Algiers 1 Benyoucef Benkhedda, Faculty of Law, Department of Public Law, Algiers, Algeria
University of Oran 2 Mohamed Ben Ahmed, Faculty of Law and Political Science, Oran, Algeria

ABSTRACT

Since independence, Algeria has adopted several constitutions and numerous constitutional amendments reflecting shifting political circumstances, from the single-party system of the early decades to the introduction of political pluralism and subsequent reforms responding to social and political demands. Each constitutional moment has sought to redefine the relationship between the executive, legislature and judiciary, the protection of fundamental rights and the mechanisms of constitutional control. Recent reforms replaced the Constitutional Council with a Constitutional Court and expanded the possibilities for individuals to challenge the constitutionality of laws. This study examined the development of constitutional reform in post-independence Algeria, focusing on the separation of powers, judicial review and the evolution of the constitutional review institution. The research employed historical and doctrinal legal analysis of successive constitutions, constitutional amendments, organic laws and decisions of the constitutional review body, as well as parliamentary debates and scholarly commentaries. Comparative references to French constitutional law and other North African systems were used to contextualise Algerian developments. The analysis focused on the distribution of powers among state institutions, presidential prerogatives, the role of parliament in legislation and oversight, judicial independence and the procedures and effects of constitutional review. The findings revealed that constitutional reforms have progressively strengthened formal guarantees of rights and introduced mechanisms for constitutional review, including the exception of unconstitutionality that allows litigants to raise constitutional questions before courts. However, the executive has retained a dominant position, and the effectiveness of checks and balances has been limited by political practice and the composition of oversight bodies. The new Constitutional Court represents an important institutional development, but its independence and impact will depend on its jurisprudence and appointment procedures. Civil society participation in constitutional drafting remained limited. The study recommends further strengthening judicial independence and parliamentary oversight.

Keywords: constitutional reform, public law, separation of powers, judicial review, constitutional court, Algeria

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

TREATY INCORPORATION AND THE JUDICIAL APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS BY ALGERIAN COURTS

Assoc. Prof. Dr. Djamila Rahmani, Dr. Riad Kaddour, Imane Saidi
University of Constantine 1 Frères Mentouri, Faculty of Law, Department of Public Law, Constantine, Algeria
University of Tlemcen Abou Bekr Belkaid, Faculty of Law and Political Science, Tlemcen, Algeria

ABSTRACT

Algeria has ratified the principal international human rights treaties, including the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Convention against Torture and the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, as well as regional instruments such as the African Charter on Human and Peoples' Rights. The Algerian constitution provides that ratified treaties prevail over domestic law, suggesting a strong formal commitment to international human rights obligations. Nevertheless, the extent to which these standards are applied by domestic courts in practice remains an important question for both legal scholarship and human rights protection. This study examined the incorporation of international human rights treaties into the Algerian legal order and their application in domestic jurisprudence. The research employed doctrinal legal analysis of constitutional provisions, legislation, treaty ratification instruments and reservations, together with a review of published decisions of the Supreme Court, the Council of State and the constitutional review body. Reports submitted by Algeria to United Nations treaty bodies and the concluding observations of these bodies were also analysed. Interviews with judges, lawyers and human rights practitioners provided insight into judicial attitudes and practices. The findings revealed that, despite the constitutional supremacy of treaties, courts rarely refer explicitly to international human rights instruments in their reasoning, preferring to rely on domestic legislation. When references occur, they are often general rather than determinative. Reservations, particularly in family law, limit the effect of certain treaty provisions. Limited training in international law and lack of access to treaty jurisprudence were identified as obstacles. However, the introduction of constitutional review based on individual challenges offers new opportunities. The study recommends judicial training and the systematic integration of international standards in legal reasoning.

Keywords: international human rights law, treaty incorporation, domestic courts, judicial practice, constitutional law, Algeria

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

INVESTMENT LAW REFORM, INTERNATIONAL ARBITRATION AND THE LEGAL PROTECTION OF FOREIGN INVESTORS IN ALGERIA

Prof. Dr. Rachid Hamdani, Dr. Nesrine Khelifi
University of Algiers 1 Benyoucef Benkhedda, Faculty of Law, Department of Private Law, Algiers, Algeria

ABSTRACT

Attracting foreign direct investment has been a longstanding objective of Algerian economic policy, as the country seeks to diversify its economy beyond hydrocarbons and promote industrial and technological development. However, foreign investors have often expressed concerns about legal uncertainty, restrictions on foreign ownership, frequent regulatory changes and the effectiveness of dispute resolution mechanisms. In recent years, Algeria has introduced a new investment law and revised provisions of its civil and administrative procedure code relating to arbitration, while maintaining a network of bilateral investment treaties. These reforms aim to improve the investment climate and offer investors greater confidence in the protection of their rights. This study examined commercial arbitration law reform and the legal protection of foreign investment in Algeria. The research employed doctrinal and comparative legal analysis of the investment law, arbitration provisions in procedural legislation, bilateral investment treaties concluded by Algeria and the country's obligations under the New York Convention on the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. Selected arbitration cases involving Algeria and published court decisions on the annulment and enforcement of awards were analysed. Interviews with arbitration practitioners, corporate lawyers and investment officials provided insights into practical experiences. The findings revealed that recent reforms have liberalised conditions for foreign participation in many sectors, introduced investment guarantees and incentives and affirmed the availability of international arbitration for investment disputes. Algerian arbitration law broadly follows international standards, and courts have generally recognised foreign awards. Nevertheless, investors and practitioners continue to report uncertainty regarding the arbitrability of disputes involving public entities, the interpretation of public policy exceptions and lengthy enforcement procedures. The study recommends greater consistency in judicial practice, specialised training for judges and the development of local arbitration institutions to strengthen investor protection.

Keywords: commercial arbitration, investment law, foreign investment protection, legal reform, international arbitration, Algeria

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

BANKING SECRECY, CLOUD OUTSOURCING AND CROSS-BORDER DATA TRANSFER REGULATION IN THE LEBANESE FINANCIAL SECTOR

Dr. Joseph Khoury, Assoc. Prof. Dr. Rania Gemayel
Saint Joseph University of Beirut, Faculty of Law and Political Science, Beirut, Lebanon
Lebanese American University, Adnan Kassar School of Business, Department of Finance and Accounting, Beirut, Lebanon

ABSTRACT

The Lebanese financial sector has historically played a central role in the national economy and the region, supported by a tradition of strong banking secrecy and close connections with international markets. The digital transformation of banking, including online services, mobile payments, cloud computing and outsourcing of data processing to international providers, has increased the volume of financial data flowing across borders. At the same time, the profound financial crisis, cyber incidents and international pressure to combat money laundering and tax evasion have raised questions about the adequacy of the legal framework governing data protection and cybersecurity in Lebanese financial institutions. This study examined the regulation of cross-border data flows and cybersecurity in the Lebanese financial sector, focusing on the interaction between banking secrecy, data protection law and cloud outsourcing. The research employed doctrinal legal analysis of banking secrecy legislation and its amendments, the law on electronic transactions and personal data, central bank circulars on cybersecurity and outsourcing, and anti-money laundering regulations. A comparative perspective was provided by European and regional regulatory models. Semi-structured interviews with compliance officers, legal advisers, information security specialists and regulators explored practical challenges. The findings revealed that Lebanese law lacks a comprehensive and independent data protection framework, and existing provisions on cross-border transfers are limited and fragmented. Banking secrecy, although relaxed through recent amendments, continues to shape the handling of customer data and to create tensions with international transparency obligations. Central bank circulars have established important cybersecurity requirements, but enforcement capacity has been weakened by the economic crisis. Financial institutions reported uncertainty when using foreign cloud providers. Customers expressed concern about the security of their data. The study recommends the adoption of a modern data protection law, an independent supervisory authority and clearer rules on cross-border data transfers.

Keywords: cross-border data flows, cybersecurity regulation, banking secrecy, financial sector, data protection, Lebanon

BALKAN 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
September 24 – 29, 2026 – SKOPJE
ISBN NR. : 978-625-8795-49-3

DEPORTATION, DETENTION AND THE PRINCIPLE OF NON-REFOULEMENT IN LEBANESE JUDICIAL PRACTICE CONCERNING SYRIAN REFUGEES

Assoc. Prof. Dr. Maya Fakhoury, Dr. Tony Bou Said, Assis. Prof. Dr. Nour Sleiman
Beirut Arab University, Faculty of Law, Department of Public Law, Beirut, Lebanon
Lebanese University, Faculty of Law, Political and Administrative Sciences, Beirut, Lebanon

ABSTRACT

Lebanon hosts one of the largest refugee populations in the world relative to its size, including a large number of Syrians who fled the conflict in their country, as well as long-established Palestinian refugee communities. Although Lebanon is not a party to the Refugee Convention, it is bound by international human rights obligations, including the Convention against Torture, which prohibits the return of individuals to a country where they face a real risk of torture or serious harm. The principle of non-refoulement is also widely regarded as a norm of customary international law. In recent years, increasing political pressure for refugee returns, administrative decisions on deportation and the detention of individuals without valid residency have raised serious concerns regarding compliance with this principle. This study examined the legal challenges surrounding refugee protection and the application of the non-refoulement principle in Lebanese judicial practice, with a focus on Syrian refugees. The research employed doctrinal analysis of Lebanese legislation on the entry and residence of foreigners, constitutional provisions, international treaty obligations and administrative decisions, together with analysis of available court decisions on deportation and detention. Reports by international organisations and non-governmental organisations, and interviews with lawyers, judges and legal aid providers, provided further insight. The findings revealed that Lebanese courts have in several cases invoked international obligations to halt deportations or order the release of detained individuals, demonstrating the potential of judicial protection. However, such decisions remain inconsistent, and many deportations occur through administrative procedures with limited judicial oversight or access to legal counsel. The absence of a national asylum framework and the prioritisation of security considerations weaken protection. The study recommends adopting a legal framework for asylum, strengthening judicial review of deportation decisions and ensuring access to legal aid.

Keywords: refugee law, non-refoulement, deportation, human rights, judicial practice, Lebanon